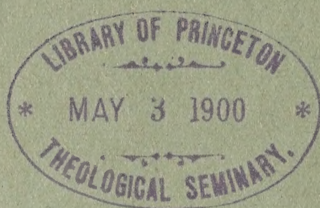

AANTEEKENING BIJ „HET OUDE JERUZALEM.”

Over de ligging van Jeruzalem zie aant. op 2 Sam. V : 6. Het terrein is geteekend naar de eerste kaart in C. ZIMMERMANN, *Topographie des alten Jerusalems*, naar het oosten uitgebreid naar het kaartje in *Palestine Exploration Fund, Quarterly Statement*, 1889, bl. 174. De cijfers tusschen 600 en 812 duiden de hoogte boven het peil der Middellandsche Zee aan, in meters.
Over den waarschijnlijken loop der muren en de plaatsen der poorten zie inl. op Neh. III;
over den Olijfberg zie op 1 Kon. XI : 7;
over den Berg der ergernis (een naam van veel jonger tijd, daarom tusschen ( ) gezet) zie op 2 Kon. XXIII : 13;
over den tempel zie 1 Kon. VI en op Ezra VI : 3;
over Salomo's paleis zie op 1 Kon. VII : 1 en 2;
over Ofel zie op 2 Kron. XXVII : 3;
over de Davidstad zie op 2 Sam. V : 6;
over den Koningstuin zie op Neh. III : 15;
over het Dal van den Kidron zie op 1 Kon. II : 37;
over het Dal van den zoon van Hinnom zie op Joz. XV : 8;
over de Bron Rogel zie op Joz. XV : 7.

De cijfers beteekenen:

1. Schaapspoort (zie op Neh. III : 1).
2. Torens Hammea en Hananeël (zie op Neh. III : 1).
3. Vischpoort (zie op Neh. III : 3). Ten zuiden daarvan de Hoekpoort (zie op 2 Kon. XIV : 13 en op Jer. XXXI : 38).
4. Oude Poort (zie op Neh. III : 6).
5. Efraimspoort (zie op Neh. III : 8).
6. Bakovenspoort (zie op Neh. III : 11).
7. Dalpoort (zie op Neh. II : 13).
8. Mestpoort (zie op Neh. III : 13).
9. Bronpoort (zie op Neh. III : 15).
10. Trappen (zie op Neh. III : 15).
11. Sjiloahvijver (zie op 2 Kon. XX : 20).
12. (Vrouwe-Maria-bron) Gihon? (zie op 2 Kon. XX : 20).
13. Gevangenhof (zie op Neh. III : 25).
14. Vooruitspringende toren (zie op Neh. III : 26 v.).
15. Waterpoort (zie op Neh. III : 26).
16. Mifkad (zie op Neh. III : 31).
17. Paardenpoort (zie op Neh. III : 28).
18. Bocht (zie op Neh. III : 19).
19. Opgang naar den muur van Davids paleis (zie Neh. XII : 37).
20. Poort tusschen de twee muren (zie op 2 Kon. XXV : 4).

Deze teekening rust alleen op de gegevens in de aangehaalde plaatsen, in verband met de golvingen van het terrein. Veel is daarom onzeker; vooral de muren bij 18, 19 en den buitenmuur aldaar.

1 : 12,500.

0 100 500 M.

Lith. J. Smulders & Co. Den Haag.

PETREÏSCH ARABIË
(Zie aant. op Exod. 3:1)
(DE MIDDELLANDSCHE ZEE)
De Filistijnsche Zee
GOOSJEN?
EGYPTE
ARABIË
Schelfzee (Golf van Suez)
(Golf van Heroöpolis)
Schelfzee (Golf van Akaba)
(B. Serbal)
(Mozesberg)
(DE ROODE ZEE)
Gebergte Seïr
Akko
Dor
Jafo
Gaza
Jeruzalem
Hebron
Berseba
Kades?
Woestijn Paran
(Port Said)
(Suez)
Elath
Ezjon-geber
(Petra)
Maän
De Zoutzee
PALESTINA
SCHAAL 1 : 700.000.
Landen en volken zijn aangeduid met letters als FENICIË, MOAB.
Landstreken als Cele-Syrië, Het Zuiden.
De twaalf stammen als AZER, SIMEON.
Tusschen ( ) staan de namen van steden, beken enz., die niet in het Oude Testament voorkomen.
Geb. beteekent Gebergte.
(DE GROOTE MIDDELLANDSCHE ZEE)
ZEE
FENICIË
Geb. Libanon
Dal van den Libanon
(Cele-Syrië)
Geb. (Antilibanos)
ARAM
Damaskus
Geb. Hermon
(Trachonitis)
Bazan
Geb. Hauran
Woestijn
AZER
ZEBULON
NAFTALI
Meer van Kinnereth
De Jordaan
MANASSE
EFRAÏM
BENJAMIN
JUDA
DAN
SIMEON
GAD
RUBEN
Gilead
Vlakte van Sjaron
Vallei van Jizreël
Geb. Karmel
Geb. Gilboa
Het Zuiden
De Laagte
De Woestijn
De Zoutzee (Doode zee)
Geb. Abarim
MOAB
AMMON
EDOM
Sidon
Tyrus
Akko (Ptolemais)
Dor
Jafo (Joppe)
Askelon
Gaza
Jeruzalem
Hebron
Bersjeba
Jericho
Sichem
Samarie
Tabor
(Baälbek)
(Bairoeth)
Rabbath-Ammon (Filadelfia)
Ramoth-Gilead
Edreï
Astaroth
Dibon
Medeba
Hesbon
Nebo
Ar (Rabbath-Moab)
Kir-Moab
Tamar in de Woestijn
Rehoboth
Arad
Engedi
Lachis
Gerar
Ekron
Lod (Lydda)
Megiddo
Taänach
Jizreël
Dothan
Silo
Bethel
Gibea
Rama
Michmas
Betlehem
Tekoa
Dan
Kedes in Galilea
Hazor
(Tiberias)
Mahanaïm
Salcha
Karnaïm
Golan

HET OUDE TESTAMENT

OPNIEUW

UIT DEN GRONDTEKST OVERGEZET

EN

VAN INLEIDINGEN EN AANTEEKENINGEN VOORZIEN

DOOR

DR. A. KUENEN, DR. I. HOOYKAAS, DR. W. H. KOSTERS
en DR. H. OORT.

VOOR DE PERS BEWERKT DOOR

DR. H. OORT.

EERSTE DEEL.

GENESIS—ESTER.

BOEKHANDEL EN DRUKKERIJ
VOORHEEN
E. J. BRILL.
LEIDEN. — 1899.

BOEKDRUKKERIJ voorheen E. J. BRILL — LEIDEN.

VOORREDE VOOR HET EERSTE DEEL.

De Bijbeloverzetting die gedurende twee eeuwen meer dan eenige andere onder de Protestanten van ons land in gebruik is geweest is de „Statenvertaling", zoo genaamd omdat zij, gelijk het op den titel luidt, is vervaardigd „door last van de Hoogmogende Heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden, volgens besluit der Nationale Synode, gehouden te Dordrecht, in de jaren 1618 en 1619." Zij verscheen in 1637, de eerste bijbeloverzetting in onze taal uit de grondteksten, nadat men zich tot dien tijd toe, althans wat het Oude Testament betreft, met eene overzetting uit de Vulgata of uit die van Luther — dus eene vertaling van eene vertaling — beholpen had. Door geleerde mannen met zorg bewerkt, had zij vele verdiensten; maar haar kleefden groote gebreken aan. Vooreerst, de overzetters meenden dat de Hebreeuwsche tekst dien zij vóor zich hadden — om nu alleen van het O. T. te spreken — overeenkwam met hetgeen de schrijvers zelven hadden te boek gesteld, en maakten daarom geen gebruik van de reeds in hun tijd bekende middelen om den overgeleverden tekst van fouten te zuiveren. Daardoor is hunne, zooveel mogelijk letterlijke, vertolking op vele plaatsen niet alleen zeer onduidelijk, maar geeft zij zelfs vaak geen zin hoegenaamd. Dan waren zij geheel onbekend met den waren oorsprong der boeken die zij vertaalden, hadden trouwens weinig hart voor de historische beteekenis dier geschriften, daar zij overal in het O. T. hoofdzakelijk Christus en zijne leer zochten, die zij er door middel van de zoogenaamde allegorische en symbolische tekstverklaringen in wisten te vinden. Dientengevolge zijn hunne inleidingen en aanteekeningen thans meerendeels onbruikbaar. Hierbij komt dat het Nederlandsch der zeventiende eeuw en dat der negentiende aanmerkelijk van elkaar verschillen; zoodat vele plaatsen door een lezer van dezen tijd onvermijdelijk misverstaan worden. Of welk ongeletterde denkt niet bij „de slechten, aan wie God wijsheid geeft" (Ps. XIX : 8 en elders) aan onzedelijke, goddelooze menschen? terwijl inderdaad eenvoudigen bedoeld zijn. Zij die de jongere uitgaven van de Statenvertaling bezorgden, met name de Secretarissen der Bijbelgenootschappen, hebben wel getracht aan dit bezwaar

te gemoet te komen, door de oudere spelling van lieverlede door de nieuwere te vervangen, waarbij zij tevens vaak in plaats van onverstaanbare of half begrijpelijke woorden meer gebruikelijke zetten; maar het ligt in den aard der zaak dat dit willekeurig en gebrekkig geschiedde.

Toen de klachten over de Statenvertaling onder deskundigen talrijker en luider werden, besloot de Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk in 1848, eene nieuwe vertaling te doen vervaardigen. Dit is haar wat het Nieuwe Testament betreft gelukt. In 1868 verscheen „Het Nieuwe Testament vanwege de Algemeene Synode der Nederlandsche Hervormde Kerk op nieuw uit den grondtekst overgezet, en van inleidingen, inhoudsopgaven, gelijkluidende plaatsen en aanteekeningen voorzien.” Daarnevens zag eene kleine uitgave, die alleen de vertaling behelsde, het licht. Zij wordt gewoonlijk de „Synodale vertaling” genoemd. Het voornemen der Synode om ook het Oude Testament uit te geven mislukte.

Dat het, dertien jaren nadat het opgegeven was, opnieuw werd ter hand genomen is vooral te danken aan de volharding van Dr. I. HOOYKAAS, die de tot het werk bevoegden wist over te halen het opnieuw te ondernemen, en bij anderen, die geldelijke hulp konden bieden, belangstelling er voor opwekte. Eenige invloedrijke mannen vereenigden zich om de noodige gelden bijeen te brengen, ten einde de onvermijdelijke, vrij aanzienlijke, onkosten te dekken. Van deze commissie mag ik noemen wijlen JOOST VAN VOLLENHOVEN, R. MEES, Dr. J. A. LAMPING, P. HAVERKORN VAN RIJSEWIJK en Mr. J. VAN GENNEP. Zij ontvingen van zeer onderscheiden kanten bijdragen. De Hollandsche gemeenten te Londen en te St. Petersburg zonden herhaaldelijk niet onbelangrijke giften; TEYLER's Genootschap te Haarlem deed het zijne; verscheidene kerkvoogdijen en enkele afdeelingen van het Nederlandsche Bijbelgenootschap toonden haar belangstelling, en voorts vele personen uit allerlei kringen. Voor het beheer dier gelden hadden de vertalers niet te zorgen; met de grootste welwillendheid stelde de commissie ze geheel te hunner beschikking, zonder zich eenig recht voor te behouden. Dat het werk tot stand kwam is dus mede te danken aan veler vrijgevigheid en aan de goede zorg der mannen die zich met inzameling en beheer der bijdragen belast hebben.

Den 26sten Jan. 1885 is het werk zelf aangevangen. Zij die zich er toen voor aangordden waren: Dr. A. KUENEN, hoogleeraar in de godgeleerdheid aan de Universiteit te Leiden, Dr. J. DYSERINCK, predikant bij de Doopsgezinde gemeente te Rotterdam, Dr. I. HOOYKAAS, predikant bij de Remonstrantsche gemeente te Rotterdam, Dr. W. H. KOSTERS, predikant bij de Nederlandsche Hervormde gemeente te Deventer, Dr. J. C. MATTHES, hoogleeraar in het Hebreeuwsch en de Israëlietische oudheden aan de Universiteit

te Amsterdam, en de ondergeteekende, hoogleeraar in dezelfde vakken aan de Universiteit te Leiden. KUENEN had enkel de leiding op zich genomen en de taak om het werk der overigen te herzien.

De weg dien wij bij de bewerking bewandelden was de volgende. Wij begonnen niet met het O. T. onder ons te verdeelen, maar ieder van ons kreeg, als eerste vertaler, een boek voor zijne rekening. Doch voordat wij ons daaraan geheel konden wijden moest eenig voorwerk gedaan worden. Vooreerst had ieder uit het hem toevertrouwde boek een proefstuk te maken, dat bij de anderen rondgezonden en door allen beoordeeld zou worden; opdat wij, beter dan door algemeene besprekingen kon geschieden, het zooveel mogelijk eens zouden zijn over vorm en stijl, gehalte en inrichting der inleidingen, uitvoerigheid der aanteekeningen en zoo meer. Dan moesten eenige punten waaromtrent geen zekerheid was te verkrijgen, maar waarin wij éene lijn hadden te trekken, worden vastgesteld; te weten: de namen en waardebepaling van maten, gewichten, munten; de tijdrekening; de spelling der eigennamen; het gebruik van afkortingen. Elk onzer kreeg tot taak omtrent een dezer punten bepalingen te ontwerpen, waaraan, na goedkeuring, allen zich zouden hebben te houden.

Voorts was dit de gang van het werk. De „eerste vertaler” schreef de overzetting van het hem opgedragen boek, met de inleidingen, gelijkluidende plaatsen en aanteekeningen, op papier van voorgeschreven formaat, steeds de helft wit latende, en voegde daarbij een kommentaar tot staving, zoover noodig, van zijne opvatting. Het aldus bewerkte boek zond hij aan een der anderen, die daarvoor als „tweede vertaler” optrad. Deze doorschoot alles met wit papier en schreef daarop zijne aanmerkingen, zoowel op den inhoud als op den vorm. De „eerste vertaler”, het boek aldus terugkrijgende, bewerkte het opnieuw, het vroeger geleverde, zooveel hem oorbaar scheen, naar de gemaakte opmerkingen veranderend, zich rechtvaardigend, in geval hij ze niet volgde; waarna hij het met het werk van den „tweeden vertaler” aan KUENEN zond, die het, hetzij met, hetzij zonder overleg met de vertalers, onveranderd of gewijzigd, in handen van den drukker stelde. Van den aldus tot stand gekomen voorloopigen druk kreeg elk een paar exemplaren; opdat hij in het vervolg zooveel mogelijk daarmede in overeenstemming zou zijn of anders op wijziging aandringen. Eenmaal 's jaars kwamen wij een paar dagen bijeen, om allerlei punten te bespreken en geregeld het in druk verschenene te beoordeelen; ten einde zoo in moeilijke gevallen tot eene slotsom te geraken. Hoe noodzakelijk die samensprekingen waren, en hoe zwaar het was op vele punten tot eenheid te komen, bleek ons weldra. Want de aanmerkingen op de eerste hoofdstukken van *Genesis*, die wij, om ons aller kritiek uit te lokken, ter perse gelegd hadden lang voordat *Genesis* voltooid was, waren zoo

talrijk en ingrijpend, dat wij ze, verbeterd, opnieuw hebben laten drukken.

Na korten tijd moesten DYSERINCK en MATTHES zich, wegens hunne vele bezigheden, aan den arbeid onttrekken. De anderen zetten dien voort en gaven in Oct. 1888 eene „Proeve" uit, waarin zij opnamen Gen. XXII; Exod. XX: 22—XXI: 36; Deut. XVIII; 1 Kon. XXII: 1—40; Jez. V, VI. Zij kwam niet in den handel, maar is in zeshonderd exemplaren gedrukt en aan allen toegezonden die een teeken van belangstelling in het werk hadden gegeven.

10 Dec. 1891 overleed KUENEN. In voorloopigen druk lag toen vóór ons *Genesis—Koningen, Jezaja, Klaagliederen, Ezechiël* en de Algemeene Inleiding. HOOYKAAS, KOSTERS en ik besloten, dat, nu de „herziener" ons ontvallen was, voortaan de eerste en de tweede vertaler zoolang zouden overleggen totdat zij het eens waren. Bleven zij het oneens, dan besliste de eerste vertaler. Toen KOSTERS de opvolger van KUENEN geworden was en wij dus dichter bij elkander woonden, kwamen wij, zooveel mogelijk, elke maand een dag samen, om het voorloopig afgedrukte te herzien.

28 Aug. 1894 overleed HOOYKAAS. In voorloopigen druk was na KUENENS dood gereed gekomen *Kronieken, Jeremia, Daniël—Maleachi*. Met de slotherziening van *Genesis* waren wij slechts tot in H. XXVII gevorderd.

Om deze met kracht door te zetten, kwamen KOSTERS en ik wekelijks verscheiden uren samen, en zoodra het geheele werk in voorloopigen druk gereed lag, namen wij, hoewel de herziening nog niet voltooid was, maatregelen voor de uitgave; terwijl wij tevens besloten tot de samenstelling van een register van zaken en eigennamen, de vervaardiging van een paar kaarten, en de uitgave van een boek waarin alle in den Hebreeuwschen tekst aangebrachte veranderingen zouden worden opgegeven. In Oct. 1897 verschenen het Prospectus en de eerste aflevering.

18 Dec. 1897 overleed KOSTERS. De tweede aflevering was nog door ons beiden voor de pers gereed gemaakt. Ongedaan was de herziening van *Ezechiël, Hozea—Maleachi,* de tweede helft van *Psalmen, Spreuken, Prediker* en *Hooglied.* Van het register — zoo hadden KOSTERS en ik afgesproken — zou hij de eigennamen behandelen, ik de zaken. Dit deel zijner taak werd overgenomen door mej. C. S. M. KUENEN. De voltooiing der herziening, de bewerking der kopij voor de pers en de vervaardiging van de kaarten moest ik voor mijne rekening nemen.

Ziehier, door wie de boeken bewerkt zijn. De Algemeene Inleiding is door mij gesteld en door beide medewerkers beoordeeld. Voorts is HOOYKAAS geweest eerste vertaler van *Koningen*; *Jeremia*; Ps. LI—LIV en tweede van *Deuteronomium*; 1 Kron. I—XXII; Ps. I—VIII; *Jezaja*; KOSTERS eerste vertaler van *Deuteronomium*; *Jozua*; *Samuel*; *Kronieken*; *Ezra-Nehemja*; Ps. XC—CL; *Prediker*, en tweede van *Genesis—Numeri, Richteren, Ruth, Ester, Job,*

Ps. I—LXXXIX; *Spreuken*; *Hooglied*; *Klaagliederen—Maleachi*. Het overige is van mij.

Na den dood van HOOYKAAS was het voor KOSTERS en mij zeer moeilijk, ook het werk waaraan hij een grooter of kleiner aandeel had gehad, vooral *Koningen* en *Jeremia*, waarvan hij de eerste vertaler was geweest, te herzien. Eerbied voor den afgestorvene dreef ons het onveranderd te laten, maar het belang van het werk eischte dat wij het naar ons beste weten zoo goed mogelijk maakten. Dezelfde pijnlijke taak had ik na den dood van KOSTERS voor het deel dat nog moest herzien worden, en heb ik nog voortdurend bij het persklaar maken van de kopij. Want bij een werk als dit, waaraan zoovele jaren door verschillende personen is gearbeid, en waarin gaandeweg tallooze veranderingen zijn aangebracht, is het onvermijdelijk dat ook bij eene allerlaatste herziening, ja nog op de drukproeven, grooter en kleiner feilen ontdekt worden. Ten slotte ben ik dus in zekeren zin verantwoordelijk voor het geheel, al zou ik, indien het mijn eigen werk was, op menig punt het anders — ik zeg niet: beter — gedaan hebben.

Dit is de geschiedenis van deze vertaling tot dusver.

Nu eenige opmerkingen over het karakter van het werk.

Zooals elke deskundige weet, is de tekst van het O. T. — geheel anders dan die van het N. T. — in alle uitgaven nagenoeg dezelfde. Het was dus vrij onverschillig, welke uitgaaf wij gebruikten. Wij namen die van THEILE; maar, omdat er hier en daar toch verschillen zijn, legden wij de nauwkeurigste, die van S. BAER, voor zoover zij verschenen was, aan onze overzetting ten grondslag. Sedert 1885 zagen daarvan gaandeweg meer afleveringen het licht, die, zoo niet bij de eerste bewerking, dan bij de herziening werden gebruikt.

Het lag voor de hand dat wij, toen wij ons werk op het getouw zetten en ons rekenschap trachtten te geven van wat wij wilden, naar de Synodale vertaling van het N. T. zagen als ons model. Nu, in keuze van formaat der uitgave en andere uitwendige zaken voegden wij ons gereedelijk naar haar; maar van den aanvang af stond ons een stouter plan voor oogen dan de bewerkers van het N. T. hadden ontworpen en gevolgd. Hebben zij — gelijk de voorrede uitdrukkelijk zegt — „leerstellige en polemische redeneeringen zorgvuldig geweerd; aan de beoordeeling van historisch-kritische onderzoekingen, van welken aard ook, zoomin in de inleidingen als in de aanteekeningen eene plaats ingeruimd; hangende geschilpunten onaangeroerd, althans onbeslist gelaten" — wij meenden niet zoo schroomvallig te mogen zijn. Begrijpende dat menig deel van het O. T. en de bundel in zijn geheel een gesloten boek blijft, zoolang men niet weet wanneer en hoe de geschriften ontstaan zijn, diep voelende dat daartoe ook vele ingewikkelde vraagstukken

moesten worden blootgelegd, inziende dat menige term van het O. T. dringend verklaring behoefde om voor den denkenden lezer verstaanbaar te zijn — besloten wij op dat alles zoo veel mogelijk in te gaan. De meeningen van anderen bestrijden, dat wilden wij niet; in zoover waren wij het eens met de bewerkers van het N. T., wanneer zij zeiden „polemische" redeneeringen geweerd te hebben. Doch wij wenschten wel, zoover het voor eenigermate ontwikkelde lezers die geen godgeleerden zijn en geen Hebreeuwsch verstaan mogelijk was, onze opvattingen te staven; en was dit onmogelijk, dan zouden wij ze toch uitspreken, onbewimpeld, ook waar wij velen zouden ergeren. Wij wilden in onze inleidingen en aanteekeningen eene beknopte verklaring geven van het geheele Oude Testament.

De taak die wij daarmede op ons namen was — dit beseften wij — niet licht; maar zij bleek nog zwaarder te zijn dan wij hadden vermoed. Het spreekt vanzelf dat wij gebruik maakten van de beste kommentaren die wij kenden, en te rade gingen met hetgeen geleerde beoefenaars van het O. T. in ons land en daarbuiten ten beste gaven. Maar dit was bij toeneming veel. Sedert 1885 is, vooral in het buitenland, zeer ijverig en met goed gevolg op dit gebied gewerkt, en over menig boek, met name over *Psalmen* en *Jezaja*, zijn nieuwe en zeer aannemelijke denkbeelden uitgesproken. Hoe verblijdend dit ook was, het baarde ons veel moeite. Immers, lag een boek in voorloopigen druk gereed en ging dan juist daarover een nieuw licht op, dan rees de vraag, welk gebruik wij hiervan moesten maken. Zoo zijn over *Jezaja*, dat reeds in 1890 en 1891 voltooid was, daarna vele belangrijke studiën verschenen. Hiervan kennis nemende, konden wij niet doen alsof er niets gebeurd was, en wij mochten toch ook niet het afgedane opnieuw grondig gaan bewerken; dan kwam er nooit een eind aan den arbeid. Wij sloegen dus een middenweg in en vergenoegden ons met bij de herziening zooveel mogelijk partij te trekken van het nieuw uitgekomene. Vooral in *Jezaja* is bij die gelegenheid veel gewijzigd. Maar zonder twijfel is bij de eerst bewerkte boeken het een en ander gezegd dat anders gezegd zou zijn indien zij het laatst bewerkt waren.

Zeer bezwarend was het ons, toen wij, bij de bewerking van *Ezra—Nehemja*, tot de overtuiging kwamen dat het verhaal van den terugkeer der ballingen in Babylonië onder Cyrus niet geloofwaardig is. Immers, al de andere historische boeken en al de profetische lagen gereed, en honderdmaal en meer werd in de inleidingen en aanteekeningen daarop over het tijdvak van de eerste halve eeuw na 586 als over „de Ballingschap" gesproken. Meenden wij aanvankelijk dat, indien wij de lezers slechts waarschuwden, dit wel onveranderd kon blijven, bij nader inzien leek dit ons toch bedenkelijk, en toen de eerste aflevering reeds verschenen was, besloten wij overal waar wij van „in de Ballingschap" of „na de Ballingschap" gewaagd hadden deze

uitdrukkingen door juistere te vervangen; wat dus bij de bewerking voor de pers moest — voor een groot deel nog moet — geschieden.

Indien wij ooit den waan hadden gekoesterd een volmaakt werk te leveren, dan zouden wij daarvan al arbeidende wel genezen zijn. Een volgend geslacht zal sommige dingen beter inzien dan wij vermochten.

Had van den aanvang af het plan bestaan een geschrift uit te geven waarin alle afwijkingen van den Hebreeuwschen tekst waarop onze vertaling rust opgenomen zouden worden, dan zouden wij licht de vrijheid genomen hebben, het aantal kritische aanteekeningen, „volg. verb. t.", „volg. Gr. vert." enz., aanmerkelijk in te korten. Immers, een groot aantal dier afwijkingen zijn klaarblijkelijk schrijffouten. Waarschijnlijk zou dit ook den lezers niet onwelkom zijn geweest. De gedragslijn die wij nu gevolgd hebben heeft echter dit nut, dat zij zoo duidelijk mogelijk zien, in welken toestand zich de tekst van het O. T. bevindt.

Groote moeite heeft ons de spelling der eigennamen veroorzaakt, zonderdat de uitkomst ons zelven voldeed. Dit ligt in den aard der zaak. Het is onmogelijk, zonder invoering van ettelijke nieuwe letters, nauwkeurig weer te geven, hoe de Hebreeuwsche namen worden uitgesproken. Men wete, om dit te beseffen, o. a. dat het Hebreeuwsch zes sisletters heeft; dat onze taal, om de vier keelletters *alef*, *he*, *het* en *ain* weer te geven, alleen over de *h* kan beschikken, en dat het Hebreeuwsch niet minder dan vier verschillende teekens bezit om de klanken weer te geven die wij door de *e* aanduiden. Ook zouden vele der meest bekende namen, die niet aan den Hebreeuwschen tekst maar aan de Vulgata ontleend zijn, voor de lezers onherkenbaar zijn geworden, indien wij ze bij benadering hadden gespeld zooals ze in het Hebreeuwsch luiden. Wie zou Mozes in „Mosjè", Jeremia in „Jirmeja" herkennen? Maar aan den anderen kant konden wij ook niet er toe komen om de spelling der Statenvertaling, die zeer willekeurig en slordig is, te behouden.

Wij hebben daarom onderscheid gemaakt tusschen de bekende en de minder bekende namen. Deze hebben wij zoo gespeld dat wij bij benadering de Hebreeuwsche uitspraak weergaven; bij de bekende ons meerendeels dicht bij de gebruikelijke vormen gehouden. In enkele gevallen zelfs in afwijking van de Statenvertaling. Schrijft deze, overeenkomstig het Hebreeuwsch, „Heva" en „Habel", wij kozen „Eva" en „Abel", volgens het gebruik, dat door den invloed van het N. T. ontstaan is. Daarentegen konden wij niet van ons verkrijgen grove fouten, zooals „Issaschar" in plaats van „Issachar", en „Naomi" in plaats van „Noömi", te bestendigen, of de verkeerde uitspraak, door de nieuwere uitgaven der Statenvertaling geijkt, van „Kaïn", „Sinaï", „Izaï" in plaats van „Kain", „Sinai", „Izai", door het zetten van punten op de *i* aan te bevelen. Dan voerden wij, ook in bekende namen, de *j* in plaats van de *i*

in bij „Nehemja", „Ahazja", „Zacharja" enz., daar men toch die namen verschillend uitspreekt, en wij het onze wilden doen om de juistere uitspraak te bevorderen; waar dus in deze vertaling een naam op *ia* uitgaat, daar heeft de *i* den toon; als „Abía", „Adonía", „Sedekía". Dan maakten wij, om de vele Hebreeuwsche sisletters althans een weinig meer te onderscheiden dan alleen door de *s* en de *z* gedaan wordt, gebruik van de *sj* — in het Hebreeuwsch éene letter — maar deden het alleen aan het begin der lettergrepen, en schreven dus „Josjafat", „Bathsjeba", „Bersjeba", „Abisjag". In het algemeen, wij hielden ons bij bekende namen grootendeels aan de overlevering, zorgden althans ze niet onherkenbaar te maken, maar trachtten de uitspraak toch eenigermate te verbeteren. Bij namen van plaatsen waarvan het eerste deel eene bekende beteekenis heeft, als „ir" (stad), „beth" (huis), „ber" (put), „en" (bron), „abel" (weide), „har" (berg), zetten wij een — tusschen de deelen; alleen bij zeer bekende, als „Bethel", „Bersjeba", lieten wij dit teeken weg.

In de spelling van het Nederlandsch voegden wij ons, met geringe afwijkingen (kánon, kritisch, apokrief in pl. v. canon, critisch, apocrief), naar de laatste uitgave der „Woordenlijst voor de spelling der Nederlandsche taal enz." van M. DE VRIES en L. A. TE WINKEL, en voorts beijverden wij ons, zuiver Nederlandsch te schrijven en vreemde woorden te verbannen.

Wat de kaarten betreft, die van Palestina is geteekend naar die van FISCHER und GUTHE, maar de teekening der bergen is ontleend aan die van R. LEUZINGER, voor zoover deze reikt. De namen die, als niet in het O. T. voorkomende, tusschen ( ) zijn gezet zijn, òf oude namen die toevallig in het O. T. niet genoemd worden, òf jonge — meestal Grieksche — namen die de oudere vervangen hebben, òf namen van eerst later gestichte plaatsen. Zij komen nagenoeg alle in de aanteekeningen voor. De titel der kaart „De wereld van het Oude Testament" is niet geheel juist; immers ook Tarsjis, in Spanje, behoorde daartoe, en wis menige Fenicische kolonie aan de kusten der Middellandsche Zee; maar het kwam mij ondoelmatig voor, wegens een paar plaatsen de kaart zóoveel grooter te maken als noodig zou geweest zijn om die er op te doen voorkomen. Over het kaartje van het Oude Jeruzalem zie men de aanteekening die daarbij gevoegd is.

Van de lange lijst der verbeteringen die op deze voorrede volgt dank ik een groot gedeelte aan de zorgvuldigheid waarmede een paar belangstellenden de talrijke cijfers hebben nagegaan en hunne welwillendheid om de feilen die zij vonden mij mee te deelen. Behalve dat ik die gaarne, ten gerieve der gebruikers van ons werk, opgaf, heb ik ook niet geschroomd, al wat tot verduidelijking en aanvulling dienen kon er bij aan te teekenen.

Leiden, 22 Maart 1899. H. OORT.

VERKORTINGEN EN VERKLARINGEN.

De verkorte namen der Bijbelboeken zijn:

van het O. T. (Oude Testament): Gen., Genesis; Exod., Exodus; Lev., Leviticus; Num., Numeri; Deut., Deuteronomium; Joz., Jozua; Richt., Richteren; Sam., Samuel; Kon., Koningen; Kron., Kronieken; Neh., Nehemja; Est., Ester; Ps., Psalmen; Spr., Spreuken; Pred., Prediker; Hoogl., Hooglied; Jez., Jezaja; Jer., Jeremia; Klaagl., Klaagliederen; Ezech., Ezechiël; Dan., Daniël; Hoz., Hozea; Am., Amos; Ob., Obadja; Nah., Nahum; Hab., Habakuk; Sef., Sefanja; Hagg., Haggai; Zach., Zacharja; Mal., Maleachi.

van het N. T. (Nieuwe Testament): Matth., Mattheüs; Marc., Marcus; Luc., Lucas; Joh., Johannes; Hand., Handelingen der apostelen; Rom., Romeinen; Kor., Korinthen; Gal., Galaten; Ef., Efeziërs; Fil., Filippensen; Kol., Kolossensen; Thess., Thessalonicensen; Tim., Timotheüs; Tit., Titus; Hebr. Hebreën; Jac., Jacobus; Petr., Petrus; Openb., Openbaring van Johannes.

van de apokriefe boeken: Sir., de Spreuken van Jezus, den zoon van Sirach; Wijsh., de Wijsheid van Salomo; 1, 2 Makk., eerste, tweede boek der Makkabeën; Tob., Tobit; Jud., Judith.

H. beteekent Hoofdstuk, vs. vers, vss. verzen. De hoofdstukken zijn met Romeinsche cijfers, de verzen met Arabische aangeduid. Staat vóor de opgave van eene plaats geen naam van het boek, dan wordt het boek bedoeld waarin de aanhaling voorkomt. Staat achter het cijfer van het vers v., dan is dit *met* het volgende vers, vv. *met* de volgende verzen bedoeld; met *a, b* wordt de eerste, de tweede helft van het vers aangeduid; bij gedichten beteekent *a, b, c, d*: de eerste enz. regel van het vers.

inl. is: inleiding; inll.: inleidingen. Waar alleen Inl. staat wordt de inleiding bedoeld op het gedeelte waarin de verwijzing voorkomt.

aant. beteekent: aanteekening; aantt.: aanteekeningen; met „zie op" en „verg." (vergelijk) worden verwijzingen naar de aanteekeningen op eene plaats ingeleid. Die met „zie op" ingeleid worden zijn in den regel belangrijker dan die waarvóor „verg." staat — „ter pl." of „zie aldaar" beteekent: zie de aanteekening op de aangehaalde plaats.

gelijkl. pll. beteekent: gelijkluidende plaatsen, tusschen den tekst en de aanteekeningen te vinden.

Een — scheidt èn het eerste van het laatste woord eener aanhaling, in welk geval het dus „tot" beteekent, èn de eene aanteekening van eene andere op hetzelfde vers.

Wanneer in eene aanteekening twee woorden door ... gescheiden zijn, dan beteekent dit dat hetgeen volgt alleen betrekking heeft op de afgedrukte woorden, niet op hetgeen daartusschen staat.

hs. is de verkorting van: handschrift; hss. van: handschriften.

grondt. beteekent: grondtekst. Dit beduidt zelden, als in den titel van het werk, den tekst dien wij voor den oorspronkelijken houden, maar meestal dien welken de Hebreeuwsche bijbel in overeenstemming met al de oude vertalingen biedt. Geven deze, of éene of sommige daarvan, eene andere lezing, dan wordt de lezing van den Hebreeuwschen bijbel door „Hebr. t." aangeduid; in de Arameesche stukken door „Aram. t.". De vertalingen worden aangeduid door Gr. (Grieksche), Lat. (Latijnsche), Syr. (Syrische), Aram. (Arameesche) vert. (vertaling); vertt. beteekent: vertalingen. Sam. t. duidt den Samaritaanschen tekst aan; Sam. en Gr. t. is de Samaritaansche tekst en de Grieksche vertaling. Volg. (volgens) Gr. vert. geeft te kennen dat eene tekstverbetering is aangebracht op de getuigenis der Grieksche overzetting, volg. Lat. vert. dat het geschied is op de getuigenis der Latijnsche, enz. Staat er alleen: volg. verb. t., d. i. volgens verbeterden tekst, dan wil dit zeggen dat het geschied is zonder steun van den Samaritaanschen tekst of eene der oude vertalingen. Zie over dit alles de Algemeene Inleiding II.

In de eerste zes boeken zal men vaak — in de andere zelden — vinden: De Jahwist, De Elohist, Het Oude-Sagenboek, een Jahwistische, Elohistische, Deuteronomistische schrijver, Het Wetboek van Ezra of Ezra's Wetboek. Deze namen duiden werken of de schrijvers van werken aan waaruit de boeken *Genesis* tot *Jozua* zijn samengesteld. Men zie hierover de inleiding op De vijf boeken der Wet.

Ook in de aanteekeningen bij de andere boeken komen namen voor als „Davids geschiedenis", „Davids familiegeschiedenis", „De Profetenspiegel"; waarover de inleidingen op die boeken de noodige inlichtingen geven. Met den Verzamelaar wordt steeds de laatste redacteur van het boek aangeduid.

VERBETERINGEN IN HET EERSTE DEEL AAN TE BRENGEN.

Bl. 15, r. 14 in pl. v. de Ballingschap, te lezen: den ondergang van Jeruzalem in 586.
„ 21, r. 17 v. o. in pl. v. of kort na de Babylonische ballingschap, te lezen: de eerste eeuw daarna.
„ 21, r. 10 v. o. Te schrappen: in de Ballingschap.
„ 21, r. 5 v. o. in pl. v. 533, te lezen: 433.
„ 33. Voeg aan de inl. op Gen. V toe: Deze lijst wordt vervolgd in H. XI.
„ 41, r. 1 in pl. v. vader, te lezen: vaders.
„ 42, aant. op vs. 2 r. 10 v. b. in pl. v. van de Ballingschap of daarna, te lezen: na den val van Jeruzalem.
„ 42, aant. op vs. 2 r. 12 v. b. in pl. v. zuidoosten, te lezen: oosten.
„ 49, r. 3 v. o. Te schrappen: na de Ballingschap.
„ 51, aant. op vs. 8 r. 2 in pl. v. Joz. VII, te lezen: Joz. VIII.
„ 54, aant. op vs. 5 r. 9 in pl. v. Basjan, te lezen: Bazan.
„ 59, aant. op vs. 13 r. 4 na Exod. XX: 19 in te voegen: XXIV: 11;
„ 62, aant. op vs. 2 r. 3 in pl. v. 24, te lezen: 23.
„ 69, aant. op vs. 23 na 23, te lezen: *maar,* volg. Sam. en Gr. t. ingevoegd.
„ 70, r. 4 v. o. Schrap: in den tijd na de Babylonische ballingschap.
„ 73, aant. op vs. 6 na 6, te lezen: *Och,* naar een anderen klinker; evenals vs. 11, 15. En op vs. 11 en 15 hierheen te verwijzen.
„ 74, r. 19 in pl. v. XXVIII: 46—XXIX: 9, te lezen: XXVII: 46—XXVIII: 9.
„ 74. Het laatste woord van vs. 2 moet zijn: lenden. Desgelijks in de aant.
„ 79, aant. op vs. 14. Voeg bij aan het slot: — *Massa.* Verg. op Spr. XXXI: 1.
„ 89, aant. op vs. 14 na II: 23 in te voegen: Richt. IX: 2.
„ 94, aant. op vs. 21 r. 3 in pl. v. Basjan, te lezen: Bazan.
„ 96, aant. op vs. 42 na „siddert" te lezen: Verg. Deut. XXXII: 17.
„ 97, aant. op vs. 2 r. 2 in pl. v. Isbosjeth, te lezen: Isboosjeth.
„ 103, boven. Te lezen: Genesis XXXV: 1—10.
„ 106. In aant. op vs. 12 laatsten regel, in pl. v. vs. 15, te lezen: vs. 15 v.
„ 128, aant. op vs. 23, in pl. v. 1 Kron. I, te lezen: 1 Kron. VII.
„ 134, aant. op vs. 3, voor Ps. LXXVIII in te voegen: Deut. XXI: 17.
„ 135, aant. op vs. 17, bij te voegen: Verg. Richt. XVIII.
„ 145, in aant. op vs. 5 regel 11, in pl. v. 2 Kon. XII: 5, 19, te lezen: 2 Kon. XII: 4, 18.
„ 145, in aant. op vs. 5 regel 17, in pl. v. Exod. XXII: 30, te lezen: Exod. XXII: 31.
„ 152, aant. op vs. 3, in pl. v. Deut. XXXIX, te lezen: XXIX.
„ 157, aant. op vs. 17. Bij te voegen: Verg. X: 2.
„ 158, onder aant. op vs. 1 te lezen: 2. Verg. IX: 17.
„ 172. De gelijkluidende plaats te lezen: Vs. 2*a, b*; Ps. CXVIII: 14; Jez. XII: 2*c, d.*
„ 177, aant. op vs. 1. Te schrappen: *voor het volk* enz.
„ 178, aant. op vs. 7 r. 5 na „Kades" in te voegen: (Deut. XXXII: 51; XXXIII: 2).
„ 190, aant. op vs. 6. Na 6 in te voegen: Verg. 2 Sam. XIV: 30; Jez. IX: 17.
„ 196, aant. op vs. 4 r. 4, in pl. v. 625, te lezen: 622. Desgelijks bl. 197, regel 11 van boven.
„ 207. In vs. 30 en vaak in de aant. te lezen: uriem en tummiem, in pl. v. urim en tummim.
„ 212. Slot van vs. 45 te lezen: ten God zijn.
„ 220, aant. op vs. 14, na vs. 20, 23 in te voegen: Deut. IV: 37.
„ 237, aant. op 12, slot, in pl. v. 13, te lezen: 19.
„ 281, het slot der inhoudsopgave van H. XXI: 1—15, in pl. v. 18, te lezen: 13.

Bl. 294, aant. op vs. 25, r. 4, na „Ruth" in te voegen: II : 20;
„ 300. Onder aant. op vs. 11 te zetten: 16. *eene ton.* Zie op Num. XI : 32.
„ 328, r. 3. Lees: Ps. LXXVIII enz.
„ 334, r. 3. Achter 6 moet 7 staan, in pl. v. vóor 8.
„ 343, in aant. op vs. 16—18, r. 1, in pl. v. 11, te lezen: 18.
„ 351, aant. op vs. 1, r. 12, in pl. v. Gen. XVII, te lezen: Gen. XIV.
„ 352, aant. op vs. 12. Aan het slot te pl.: Verg. Ps. CVI : 33.
„ 361, aant. op vs. 7, in pl. v. Deut. XXIII : 5, te lezen: Deut. XXIII : 4.
„ 366, r. 12 v. ond., bij te voegen: Openb. II : 14.
„ 367, aant. op vs. 4, r. 2, in pl. v. Gen. XXXII : 26, te lezen: Gen. XXXII : 25, waar het woord door ‚ontwrichten' vertaald is.
„ 394, aant. op Deut. I : 1, r. 12, in pl. v. Gen. XIV : 16, te lezen: Gen. XIV : 6.
„ 395, aant. op vs. 8, r. 2, in pl. v. XXII, te lezen: XII.
„ 396, aant. op vs. 19, in pl. v. Nam., te lezen: Num.
„ 401, aant. op vs. 33, r. 1, in pl. v. XI : 29, te lezen: XI : 21.
„ 402, aant. op vs. 8, r. 3 te schrappen: Desgelijks de aant. op vs. 20, 25; XI : 30.
„ 403, te schrappen aant. op vs. 20 en op vs. 25.
„ 406, vs. 32, r. 3. Lees: van het eene einde.
„ 411, vs. 6. Lees: gebied u.
„ 416, aant. op vs. 15, r. 1, vóor XXXII : 11—14 te lezen: Exod.
„ 422, aant. op vs. 2, r. 11 v. o., in pl. v. XXVI : 23 v., te lezen: XXVI : 25.
„ 431, aant. op vs. 1, r. 4, in pl. v. Exod. XXIII : 14, te lezen: Exod. XXIII : 15.
„ 432, in gelijkluidende pll., in pl. v. Exod. XXII, te lezen: Exod. XXIII.
„ 433, in gelijkluidende pll., in pl. v. XIII : 15, te lezen: XIII : 14.
„ 434, in het slot der inhoudsopgave, in pl. v. 1 Sam. VII, te lezen: 1 Sam. VIII.
„ 446, aant. op vs. 4, r. 4. Lees: water te voorzien.
„ 450, aant. op vs. 16, r. 2. Lees: Amasja.
„ 455, vs. 17, in pl. v. naastens, te lezen: naasten.
„ 461, aant. op vs. 4, r. 4, in pl. v. Hand. XXVIII : 20, te lezen: Hand. XXVIII : 26.
„ 466, vs. 21, r. 4, in pl. v. noch, te lezen: nog.
„ 472, aant. op vs. 2, r. 1, in pl. v. Richt. V : 9 v., te lezen: Richt. V : 4 v.
„ 477, aant. op vs. 9, r. 2, in pl. v. op Num., te lezen: Num.
„ 477, aant. op vs. 9, r. 3, in pl. v. 2 Tim. I : 16, te lezen: 2 Tim. I : 6.
„ 490, aant. op vs. 24, in pl. v. 89, te lezen: 19.
„ 498, aant. op vs. 17, r. 7. Lees: Kirjath-baäl-Juda.
„ 506, aant. op vs. 1, in pl. v. *vlakte*, te lezen: *Vlakte.*
„ 514, aant. op vs. 9, vóor 2 Kron. te plaatsen: 2 Sam. XIII : 23.
„ 515, aant. op vs. 17, r. 3, in pl. v. Gen. XXXVI : 11, 16, te lezen: Gen. XXXVI : 11, 15.
„ 516, aant. op vs. 31, r. 2, in pl. v. 1 Kron. IV : 28, te lezen: 1 Kron. IV : 30.
„ 516, aant. op vs. 34, r. 1, na — voor, te lezen: Eene gelijknamige plaats vs. 56.
„ 518, aan aant. op vs. 56 toe te voegen: *Zanoah* komt nog 1 Kron. IV : 18 voor; eene gelijknamige plaats vs. 34.
„ 520, aant. op vs. 8, r. 4, in pl. v. XV : 39, te lezen: XV : 34.
„ 520, aant. op vs. 1, r. 3, in pl. v. Esra's, te lezen: Ezra's.
„ 524, aant. op vs. 14. Te lezen: Kirjath-baäl-Juda.
„ 527, aant. op vs. 28, r. 2, in pl. v. XXI : 81, te lezen: XXI : 31.
„ 531, inhoudsopgave, r. 4, 5. Lees: 34—40; 41 v.; 43—45.
„ 532, aant. op vs. 26 moet zijn: 27.
„ 533. Boven de aantt. te plaatsen: 36 v. Deze beide verzen ontbreken in de beste hss. en staan in de meeste uitgaven op den rand; zij zijn waarschijnlijk door een overschrijver aan 1 Kron. VI : 78 v. ontleend.
„ 534, aant. op vs. 13, in pl. v. op Exod. VI : 25, te lezen: inl. op Num. XXV.
„ 538, aant. op vs. 6 v., in pl. v. XV : 31, te lezen: XV : 21.
„ 547, aant. op vs. 11, r. 6 van onderen, in pl. v. VII : 1, 29, te lezen: VII : 1; VIII : 29.
„ 556, r. 16. In pl. v. verlaat, te lezen: verslaat.
„ 557, r. 10, in pl. v. XI : 22, te lezen: XI : 21*a*.
„ 561, aant. op vs. 22 moet zijn: 23.
„ 568, op vs. 50. In pl. v. onbekend, te lezen: vier uur ten noorden van Sichem.

Bl. 571, aant. op vs. 19 moet zijn: 17.
„ 572, aant. op vs. 32 moet zijn: 33.
„ 577, aant. op vs. 12, r. 3, in pl. v. vs. 12, te lezen: vs. 17.
„ 581, vs. 31, r. 3, in pl. v. Manoch, te lezen: Manoah.
„ 597, vs. 3. In pl. v. de losser, te lezen: den losser.
„ 606. De woorden „noch — toekwam" behooren nog bij vs. 12. Dus ook het cijfer der aant. te veranderen.
„ 615, aant. op vs. 1. Bij te voegen: Ook op 1 Kron. XXIII : 21.
„ 616, aant. op vs. 3, in pl. v. XXIV : 33, te lezen: XXIV : 23.
„ 617. Bij te voegen aant. op vs. 10. Verg. op Job XXXVIII : 23.
„ 622, aant. op vs. 5, r. 4, in pl. v. XIII : 5, te lezen: XIII : 3.
„ 623, aant. op vs. 19, in pl. v. XIII, te lezen: VIII.
„ 633, aant. op vs. 49, r. 4, in pl. v. XVIII : 16, te lezen: XVIII : 17.
„ 633, aant. op vs. 49, r. 5, in pl. v. XIX : 11—17, 25, 44, te lezen: XIX : 11—17; XXV : 44.
„ 637, aant. op vs. 9, in pl. v. 1 Kron. I, te lezen: 1 Kron. II.
„ 639, slot der inleiding, in pl. v. XVI : 13, te lezen: XVI : 14.
„ 644, gelijkluidende pll., in pl. v. XXI : 12, te lezen: XXI : 11.
„ 646, aant. op vs. 5, r. 1, in pl. v. XXI : 10, te lezen: XXI : 11.
„ 649. Onder de aant. op 14—16 in te voegen: 14. *Jahwe's goedertierenheid.* Verg. 2 Sam. IX : 3.
„ 653, aant. op vs. 2, r. 2, in pl. v. *bitter gegriefd,* te lezen: *ontevreden.*
„ 654, aant. op vs. 9, na XXI : 7, in te voegen: Ps. LII : 2.
„ 659, aant. op vs. 15, na 2 Sam. IX : 8 in te voegen: verg. 2 Kon. VIII : 13.
„ 665, aant. op vs. 1, r. 1, in pl. v. gevolg, te lezen: vervolg.
„ 672, aant. op vs. 27, r. 1, in pl. v. Joz. XX, te lezen: Joz. XIX.
„ 679, aant. op vs. 16, r. 1, in pl. v. XIX : 17, te lezen: XIX : 16.
„ 691, aant. op vs. 16, r. 2, in pl. v. 1 Kon. IV : 2, te lezen: 1 Kon. IV : 3.
„ 694, vs. 18, r. 3, in pl. v. „ruiters", te lezen: wagenstrijders.
„ 727, aant. op vs. 39, r. 2, in pl. v. 8—13, te lezen: 8—12.
„ 728, aant. op vs. 3. Bij te voegen: Verg. op Exod. XXX : 12; ook 1 Kron. XXVII : 23.
„ 734, aant. op vs. 19, in pl. v. vs. 25, te lezen: vs. 26.
„ 740, aant. op vs. 45, aan het slot toe te voegen: Verg. vs. 33.
„ 747, aant. op vs. 4, in pl. v. 1 Sam., te lezen: 2 Sam.
„ 753, aant. op vs. 23, r. 8, in pl. v. XXV : 15, te lezen: XXV : 13.
„ 762, aant. op vs. 8. In pl. v. 2 Kron. I, te lezen: 2 Kron. VII.
„ 764, aant. op vs. 22, r. 2, in pl. v. XIV : 1, te lezen: XIV : 7.
„ 764, vs. 26 en aant. In pl. v. Esjeon-geber, te lezen: Esjon-geber.
„ 764, aant. op vs. 5. In pl. v. *zijn brandoffer,* te lezen: *de brandoffers.*
„ 771, aant. op vs. 5. In pl. v. vert., te lezen: vertt.
„ 772, aant. op vs. 19, r. 4. In pl. v. 35, te lezen: 36.
„ 778, gelijkluidende pl., in pl. v. Vs. 20, te lezen: Vs. 19.
„ 781, aant. 29 te veranderen in: 20.
„ 784, aant. op vs. 26, in pl. v. XV : 2, te lezen: vs. 2.
„ 786, aant. op vs. 10—16, bij te voegen: Ook Matth. X : 41.
„ 786, aant. op vs. 12, in pl. v. Richt. IX : 9, te lezen: Richt. IX : 8.
„ 790, aant. op vs. 6, in pl. v. 13, te lezen: 12.
„ 802, in vs. 49 en aantt. op vs. 48 en 49, in pl. v. Esjeon-geber, te lezen: Esjon-geber.
„ 826, aant. op vs. 2, in pl. v. op V : 6, te lezen: V : 6.
„ 829, aant. op vs. 32 v. aan regel 2 toe te voegen: Verg. op 1 Kron. II : 23.
„ 836, aant. op vs. 6, r. 5, in pl. v. VII : 14, te lezen: VII : 24.
„ 838, aant. op vs. 28, r. 4, na „worden" in te voegen: (verg. echter 2 Kron. VIII : 3).
„ 847, aant. op vs. 34*b*, laatste r., in pl. v. XVIII : 30, te lezen: XVIII : 31.
„ 850, r. 21, in pl. v. XIX, te lezen: XXIX;
„ 871, aant. op vs. 4, r. 3, na „poort" in te voegen: Verg. Neh. III : 15.
„ 874, r. 22, in pl. v. XI, XII, te lezen: X—XII.
„ 877, in vs. 31, in pl. v. Jetur, te lezen: Itur.
„ 877, aant. op vs. 12, in pl. v. X : 13, te lezen: X : 14.
„ 878, aant. op vs. 40, in pl. v. *Sjifo,* te lezen: *Sjefo.*
„ 879, aant. op vs. 9, laatste r., in pl. v. Num. XIII : 7, te lezen: Num. XIII : 6.

Bl. 880, aant. op vs. 34—41, r. 3 van onderen, in pl. v. 2 Sam. V : 15, te lezen: 2 Sam. V : 14.
„ 885, aant. op vs. 18. In pl. v. *Zanoah* — 17 v., te lezen: *Zanoah* komt nog Joz. XV : 34 voor.
„ 887, aant. op vs. 43, laatste r. Na XV; te lezen: XXX;
„ 887, aant. op vs. 3, in pl. v. Exod. VI : 1, te lezen: Exod. VI : 13.
„ 891, aant. op vs. 22 v., in pl. v. vs. 37, te lezen: vs. 37 v.
„ 893, aant. op vs. 54—81, r. 2, in pl. v. 54, te lezen: 55.
„ 896, aant. op vs. 12, r. 2, 3, te lezen: Zij zijn hier (...) en VIII : 5 achterkleinzonen.
„ 899, aant. 26 moet zijn: 29.
„ 900, aant. op vs. 39, in pl. v. Naftalietisch, te lezen: Manassietisch.
„ 902, aant. op vs. 18, r. 7, in pl. v. 20, te lezen: 21.
„ 912, inl. op H. XIII, r. 14, in pl. v. 1, te lezen: 10.
„ 912, aant. op vs. 6, r. 1, in pl. v. 1 Sam. V, te lezen: 2 Sam. VI.
„ 913, aant. op vs. 3, r. 2, in pl. v. V : 23, te lezen: V : 13.
„ 915, aant. op vs. 11, in pl. v. 15—23, te lezen: 24—29.
„ 916, aant. op vs. 15, in pl. v. 4 v., te lezen: 4—6.
„ 917, aant. op vs. 26, in pl. v. 14, te lezen: 13.
„ 920, aant. op vs. 5, r. 1, in pl. v. 7, te lezen: 6.
„ 925, aant. op vs. 4, r. 3, in pl. v. *werd*, te lezen: *werden.*
„ 926, aant. op vs. 1, r. 10, achter Ps. CIX : 6 in te voegen: zie ook op 2 Sam. XIX : 22.
„ 930, aant. op vs. 13, r. 4, in pl. v. VII : 4, te lezen: VII : 11.
„ 930, aant. op vs. 14, r. 6, in pl. v. 15, te lezen: 15 v.
„ 931, aant. op vs. 7, r. 2, in pl. v. VI : 2, 5; Exod. VI : 17, te lezen: VI : 17; Exod. VI : 16.
„ 931, aant. op vs. 9, r. 2, in pl. v. kleinzoon, te lezen: zoon.
„ 931, aant. op vs. 10, r. 1, in pl. v. 42, te lezen: 43.
„ 936, aant. op vs. 2, r. 1, in pl. v. XXIV : 7, te lezen: XXIV : 27.
„ 954, aant. op vs. 3, r. 1, in pl. v. VII, te lezen: VIII.
„ 965, aant. op vs. 14, r. 5, in pl. v. XXXIV, te lezen: XXIV.
„ 968, aant. op vs. 2, r. 3, in pl. v. XIV, te lezen: XV.
„ 973, regel 1. In pl. v. 1 Kronieken, te lezen: 2 Kronieken.
„ 981, aant. op vs. 2, r. 4 en 5. Te schrappen: *Azarja* — voor.
„ 983, slot vs. 8 te lezen: deden, en doodde hen.
„ 984, aant. op vs. 1—3, r. 4, in pl. v. op vs. 9, te lezen: vs. 9.
„ 986, in vs. 15, in pl. v. rijtuigen, te lezen: paarden (overeenkomstig 2 Kon. XI : 16).
„ 990, aant. op vs. 11, in pl. v. *7b*, te lezen: *7a*.
„ 992, in vs. 9, in pl. v. „den inspringenden muur", te lezen: de Bocht. Desgelijks in de aant.
„ 994, aant. op vs. 3, in pl. v. op het zuidoostelijk, te lezen: op het oostelijk en zuidoostelijk.
„ 998, bij te voegen aant. op vs. 1. *Vijf* — *koning*. In strijd met XXVIII : 1.
„ 1011, aant. op vs. 25, in pl. v. XXI : 25 v., te lezen: XXI : 24—26.
„ 1018, aant. op vs. 25, r. 5. Bij te voegen: Verg. op Jer. XXII : 10.

ALGEMEENE INLEIDING.

I.

Het Oude Testament is een bundel veelsoortige geschriften, van hooge waarde daar zij ons het volk Israël, vooral zijn godsdienst, leeren kennen. Wij danken het bezit er van aan de Joden, die ze bewaard en verzameld hebben. Zij achtten ze, als door God ingegeven, heilig; en de Christelijke Kerk, hiermede instemmende, heeft er hare eigen gewijde letterkunde aan toegevoegd en deze het Nieuwe Testament, gene het Oude, beide tezamen de Heilige Schrift, genoemd.

De naam testament is de overzetting van een Grieksch woord, dat ,beschikking' beteekent en zoowel ,uiterste wil' als ,verbond' aanduiden kan (verg. Hebr. IX : 15—18), en in laatstgenoemden zin somtijds gebezigd wordt voor de betrekking tusschen God en mensch, dus ongeveer voor wat wij „godsdienst" noemen (Jer. XXXI : 31—34; 2 Kor. III : 6). Hij is in zwang gekomen door de Latijnsche vertaling des Bijbels, vooral van 2 Kor. III : 14. Al zou het, om de beteekenis die het woord testament bij ons heeft, beter zijn, van de boeken des Ouden en Nieuwen Verbonds te spreken, de benaming Testament heeft door lang gebruik burgerrecht verkregen.

De boeken des Ouden Testaments worden in den Hebreeuwschen Bijbel in drie bundels verdeeld: 1°. de Wet, Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium; 2°. de Profeten, Jozua, Richteren, Samuel, Koningen, Jezaja, Jeremia, Ezechiël, de Twaalf (nl. profeten); 3°. de Geschriften, Psalmen, Spreuken, Job, Hooglied, Ruth, Klaagliederen, Prediker, Ester, Daniël, Ezra, Nehemja, Kronieken.

Al deze boeken zijn geschreven in het Hebreeuwsch, uitgenomen Ezra IV : 8—VI : 18; VII : 12—26; Jer. X : 11; Dan. II : 4*b*—VII : 28, welke stukken geschreven zijn in het Arameesch (verg. op Gen. X : 22, op Gen. XXXI : 47 en op 2 Kon. XVIII : 26), dat na de Ballingschap de volkstaal der Joden, evenals die der omliggende volken, was.

Evenals de boeken des Nieuwen Testaments, heeten die des Ouden kanoniek — afgeleid van een Grieksch woord kánon, d. i. ,regel', ,maat-

staf'; waarmede zij, in onderscheiding van „de apokriefe boeken", voor kerkelijk gebruik gestempeld worden.

Zij zijn niet op een bepaalden tijd door een gezaghebbend persoon of lichaam verzameld, geordend, heilig verklaard; een en ander is niet dan van lieverlede geschied. Eerst is de Wet, omstreeks 400 v. Chr., als woord Gods erkend, ingevoerd, tegen onwilligen gehandhaafd; de Samaritanen hebben alleen háar als Heilige Schrift aangenomen, en ook in de schatting der Joodsche schriftgeleerden staat zij in waarde boven de beide andere bundels. Maar nog voordat zij volledig, zooals wij haar hebben, te boek gesteld was, waren vele andere geschriften, die in den tweeden en in den derden bundel eene plaats gekregen hebben, in hooge, steeds klimmende eer gekomen. Gaandeweg zijn de Profeten en de Geschriften verzameld, afgesloten, met de Wet tot Heilige Schrift vereenigd; in den derden bundel vinden wij de jongste boeken, *Daniël*, *Prediker*, *Ester*, *Psalmen*. Waarschijnlijk is over de opneming van sommige eenigen tijd gestreden, maar van de stemmen des twijfels aangaande de heiligheid van het een of ander geschrift zijn niet dan flauwe galmen tot ons gekomen. Hoe de bundels ontstaan en vereenigd zijn, is dus in bijzonderheden onbekend; maar aan het eind van de eerste eeuw onzer jaartelling werden bij alle Joden, waar zij ook woonden, al de boeken die de Wet, de Profeten en de Geschriften uitmaken als Heilige Schriften erkend.

Op het voetspoor der Grieksche vertaling en der Vulgata, d. i. der door de Roomsch-katholieke Kerk erkende Latijnsche overzetting des Bijbels, hebben de Protestanten de boeken des O. T.'s in eene andere orde opgenomen dan de Joden. Zij laten op de zoogenaamde „vijf boeken van Mozes": Genesis tot Deuteronomium, de „historische" volgen: Jozua, Richteren, Ruth, Samuel, Koningen, Kronieken — deze drie elk in twee boeken gesplitst — Ezra, Nehemja, Ester; daarop de „dichterlijke": Job, Psalmen, Spreuken, Prediker, Hooglied; eindelijk de „profetische": Jezaja, Jeremia, Klaagliederen, Ezechiël, Daniël, Hozea, Joël, Amos, Obadja, Jona, Micha, Nahum, Habakuk, Sefanja, Haggai, Zacharja, Maleachi. In deze orde plaatsen ook wij ze.

Bij de Joden was reeds in de tweede eeuw de tekst in afdeelingen en verzen gesplitst, hoewel dit in de handschriften niet door cijfers of op eenige andere wijze aangeduid werd. Onze indeeling in hoofdstukken is van Christelijken oorsprong en dagteekent uit het begin der dertiende eeuw. Uit de handschriften der Vulgata is zij, soms met afwijkingen, in de meeste uitgaven van den Hebreeuwschen Bijbel en in alle nieuwere vertalingen overgenomen. Ook wij nemen haar, evenals de algemeen aangenomen versindeeling, over, evenwel zonder er ons bij het overzetten aan te binden. Integen-

deel, bij het splitsen van de boeken in afdeelingen laten wij ons alleen door den inhoud leiden.

Naast de boeken des Ouden en Nieuwen Testaments staan in de Vulgata en, in navolging daarvan, in de bijbelvertalingen der Protestanten eenige die „de apokriefe boeken des Ouden Testaments" heeten, nl. het derde en het vierde boek Ezra — het kanonieke boek Nehemja heet dan het tweede van Ezra — Tobit, Judith, Wijsheid van Salomo, Spreuken van Jezus den zoon van Sirach, eenige toevoegselen op Ester, Baruch, de brief van Jeremia, een paar aanhangsels op Daniël, het gebed van Manasse, de drie boeken der Makkabeën. Bijna al deze boeken zijn overgenomen uit de Grieksche vertaling des Ouden Testaments. Terwijl zij door de Roomsch-katholieke Kerk op dezelfde lijn met de kanonieke boeken geplaatst zijn, zijn zij steeds door de Protestanten minder eere waardig geacht; waarom ze in de Statenvertaling achter het Nieuwe Testament gezet en in de meeste jongere uitgaven des Bijbels weggelaten worden.

II.

Aan onze vertaling ligt de tekst ten grondslag die in de nauwkeurigste hedendaagsche uitgaven van den Hebreeuwschen Bijbel is afgedrukt. Deze uitgaven wijken slechts zelden van elkander af; ook de handschriften waarnaar zij zijn vervaardigd geven — geheel anders dan bij het Nieuwe Testament — op betrekkelijk weinig plaatsen verschillende lezingen. Indien die overeenstemming een gevolg was van de nauwgezetheid waarmede het werk der schrijvers ons was overgeleverd, zou zij een onwaardeerbaar voorrecht zijn. Maar dit is geenszins het geval: op tallooze plaatsen is de tekst bedorven.

Daar het ons om de kennis van het werk der schrijvers zelven te doen is, mogen wij ons niet ten doel stellen, den overgeleverden tekst te vertalen — wat trouwens vaak zonder krenking van de regels der taalkunde onmogelijk is — maar moeten wij hem zoo goed wij kunnen verbeteren en den oorspronkelijken tekst herstellen. Onze lezers hebben recht, hieromtrent iets meer te vernemen. Zullen zij ons niet van willekeur verdenken, waar onze vertolking ver van de hun bekende afwijkt, en de aanteekeningen waarin tekstverbeteringen worden behandeld verstaan, dan moeten zij omtrent de oorzaken van het tekstbederf en de hulpmiddelen tot het vinden van het oorspronkelijke werk ingelicht worden.

Een oudtestamentisch geschrift, zooals wij het in onzen Hebreeuwschen bijbel vóor ons hebben, verschilt reeds uiterlijk in menig opzicht van hetzelfde geschrift, zooals het uit de hand des schrijvers kwam. Niet alleen was

dit geschreven en zijn onze bijbels gedrukt, maar er was ook een ander letterschrift voor gebruikt dan in onze bijbels. Verder miste het de klinkers en toonteekens die in onze bijbels staan; deze toch zijn van veel later tijd; de ouden schreven alleen de medeklinkers. Wij vestigen het eerst op de geschiedenis van den tekst der medeklinkers het oog.

Het gereedschap der ouden was zeer gebrekkig: men schreef met een gespleten riet en grove inkt op eene soms slecht bereide dierenhuid; zoodat enkele letters zeker dadelijk niet goed waren te lezen, andere onvermijdelijk na verloop van tijd onduidelijk werden. De eenige manier waarop men oudtijds meer exemplaren van een boek kon verkrijgen was, het over te schrijven. Dit zonder fout te verrichten is nog moeilijker dan eene uitgave zonder drukfouten het licht te doen zien; dientengevolge waren geen twee handschriften van een boek volkomen aan elkander gelijk. Zelfs de grootste zorgvuldigheid had dit niet kunnen voorkomen; en daarenboven waren de overschrijvers der Israëlietische geschriften oudtijds alles behalve nauwgezet; blijkbaar gingen zij zelfs zeer slordig te werk, sloegen nu eens letters, woorden, soms geheele regels over, en herhaalden dan weder geheel of gedeeltelijk het geschrevene. Menigmaal verstonden zij den tekst dien zij vóor zich hadden gebrekkig; wat niet te verwonderen is, daar het Hebreeuwsch na de Ballingschap als volkstaal uitstierf; vandaar dat vele overschrijvers, al begrepen zij een eenvoudig verhaal wel, gedichten en profetieën, waarin oude woorden en taalvormen, en beschrijvingen waarin kunsttermen voorkwamen — altemaal alleen met medeklinkers geschreven — slecht verstonden en dus met fouten overschreven. Hiertoe werkte mede, dat het letterschrift hetwelk de ouden gebezigd hadden van lieverlede verdrongen werd door het zoogenaamde kwadraatschrift, dat in de handschriften, althans sedert het begin onzer jaartelling, gebruikt werd.

Was het reeds door dit alles onvermijdelijk, dat vele vergissingen bij het afschrijven begaan werden, het ergste was, dat men oudtijds in zeker opzicht geringen eerbied had voor een letterkundig voortbrengsel; de overschrijvers namen de vrijheid, den tekst gelijk zij dien verstonden in kleinigheden te veranderen, de woorden te spellen zooals dit in hun tijd geschiedde, een plat woord door een fatsoenlijker te vervangen, ja, enkele namen die hun aanstootelijk voorkwamen te verwijderen (zie b. v. op Richt. II : 11). Die vrijheid werd zeer bevorderd door een gebrekkig begrip van het recht dat een schrijver op zijn boek had. Zonder schroom veranderde soms de bezitter van een exemplaar er in wat hij wilde en schreef op den rand wat hem voor het een of ander doel dienstig scheen. Dat dit in zekeren zin verraad was tegen den auteur van het boek, dien hij op die wijze iets liet zeggen dat niet door hem gezegd was, werd niet bedacht. De een ging hierin verder

dan de ander. Er waren er die zich niet ontzagen, uit het handschrift hetwelk zij, wellicht voor eigen gebruik, naschreven iets weg te laten wat hun overtollig of aanstootelijk toescheen, of aan hun handschrift iets toe te voegen dat hun stichtelijk voorkwam. Kantteekeningen van een vorigen bezitter werden, wel eens op eene verkeerde plaats, in den tekst opgenomen. Zoo was in meerdere of mindere mate elk nieuw handschrift eene nieuwe uitgaaf. Bedenken wij hierbij, dat een hier en daar bedorven handschrift twee-, drie-, viermaal, telkens met nieuwe fouten, werd overgeschreven, dan wordt het ons begrijpelijk, dat van sommige boeken zeer slechte exemplaren in omloop kwamen.

Dat desondanks de tallooze handschriften die nog bestaan, met geringe uitzonderingen, denzelfden tekst geven, is de vrucht van de werkzaamheid der schriftgeleerden, die van alle boeken één handschrift aannamen en overschreven, terwijl zij de andere verwierpen; waardoor deze van lieverlede aan het gebruik onttrokken werden en eindelijk verloren gingen. In de tweede eeuw onzer jaartelling stond — behoudens uitzonderingen — de tekst vast zooals wij dien in handschriften en uitgaven vóor ons hebben. Sedert dien tijd hebben de schriftgeleerden zich ongeloofelijk veel moeite gegeven om dezen officiëelen tekst, die voor Gods woord gold, met de uiterste getrouwheid over te schrijven. Doch hoeveel eerbied zij er ook voor hadden, en hoeveel zorg zij er voor droegen, dit kon alleen verder bederf keeren en brengt ons geen stap nader tot de kennis van den ouderen, oorspronkelijken tekst, waarom het ons te doen is.

Wij leeren de fouten die in den loop des tijds zijn ingeslopen vooral kennen uit de nauwgezette bestudeering van den tekst zelven; daar deze op vele plaatsen met alle pogingen tot verklaring spot, en eerst verstaanbaar wordt, wanneer men grooter of kleiner verbetering aanbrengt. Maar wij hebben er ook andere bewijzen voor, tevens middelen tot verbetering.

Sommige stukken staan tweemaal in het Oude Testament; zóo ettelijke verhalen in *Samuel*, *Koningen* en *Kronieken*; 2 Kon. XVIII : 13—XX : 19 en Jez. XXXVI—XXXIX; 2 Sam. XXII en Ps. XVIII; Ps. LVII : 8—12; LX : 7—14 en Ps. CVIII; de vergelijking dezer in hoofdzaak gelijkluidende gedeelten verspreidt licht over de behandeling van den tekst. Dan bezitten wij van de eerste vijf boeken behalve den Joodschen tekst den Samaritaanschen (verg. Inleiding op De vijf boeken der Wet, aan het slot), en voorts van het geheele Oude Testament vertalingen, vooral de Grieksche, gewoonlijk die der Zeventig genoemd. Om hare belangrijkheid moeten wij bij haar even stilstaan.

Waarschijnlijk in de derde eeuw vóor Chr. zijn in Egypte de vijf boeken der Wet in het Grieksch vertaald; gedeeltelijk kort, gedeeltelijk langer daarna de overige boeken des Ouden Testaments. De Hebreeuwsche tekst dien de overzetters bij dit werk gebruikten verschilde soms veel van dien waaruit de tekst ontstaan is welken wij nog hebben; wel hadden zij vaak slechtere lezingen vóor zich, maar menigmaal ook betere. In die vertaling hebben wij dus een kostelijk hulpmiddel om den oorspronkelijken tekst terug te vinden. Zij zou echter nog veel grooter waarde voor ons hebben, indien wij haar ongerept bezaten. Maar dit is geenszins het geval. Zij is niet alleen, evenals elk geschrift der oudheid, door de onkunde en slordigheid der afschrijvers op vele plaatsen bedorven, maar ook vaak opzettelijk in overeenstemming gebracht met den Hebreeuwschen tekst dien hare gebruikers in volgende eeuwen kenden, en die van lieverlede op onzen officiëelen tekst ging gelijken. Vooral onderging zij vele wijzigingen sedert de tweede eeuw onzer jaartelling, toen drie andere Grieksche vertalingen, volgens den ons bewaarden Hebreeuwschen tekst vervaardigd, met haar vermengd werden en de lezingen dier jongere overzettingen op zeer vele plaatsen in de handschriften òf die der oude verdrongen òf er naast werden gezet. Wordt het hierdoor vaak zeer moeilijk, uit te maken hoe de oude vertaling geluid heeft, en nog zwaarder, te beslissen op welken Hebreeuwschen tekst zij rust, toch leeren wij uit de uitgaven welke haar heeten te bevatten op honderden plaatsen de ware lezing, d. i. het werk der schrijvers, kennen.

Dewijl de vertaling der Zeventig groot gezag heeft gehad in de Christelijke Kerk, ja, door de Grieksch sprekende Christenen, waarvan slechts zeer weinigen Hebreeuwsch verstonden, als de ware Heilige Schrift werd geëerd, is zij op hare beurt in het Latijn en het Syrisch overgezet. Ongelukkig zijn van deze beide vertalingen slechts gedeelten overgebleven.

Daarentegen hebben wij eene Latijnsche vertaling, de boven reeds vermelde Vulgata, die door den kerkvader Hieronymus omstreeks 400 na Chr. is vervaardigd, wat de kanonieke boeken des Ouden Testaments betreft uit het Hebreeuwsch. Daar nu, zooals wij boven zagen, in de tweede eeuw de tekst van het O. T. vaststond, gebruikt hij nagenoeg denzelfden tekst dien wij bezitten. Dit geldt ook van de Syrische vertaling, die in Vóor-Azië in kerkelijk gebruik gekomen is. Zij zouden ons dus slechts zelden dienst kunnen bewijzen bij het vaststellen van den oorspronkelijken tekst, indien niet soms lezingen van de vertaling der Zeventig die uit alle handschriften verdwenen zijn er in opgenomen en zóo ons bewaard gebleven waren.

Daarenboven bestaan er een paar oude Arameesche vertalingen, gemaakt naar ongeveer denzelfden Hebreeuwschen tekst dien wij bezitten, dus tot het vinden van den oorspronkelijken tekst zelden dienstig.

Daar het ons te doen is om het werk van de schrijvers zelven der bijbelboeken, zoover slechts eenigszins mogelijk, te leeren kennen, is het niet slechts geoorloofd, maar dure plicht, van alle middelen om den ons overgeleverden Hebreeuwschen tekst te verbeteren gebruik te maken. Het aanzien van den gewonen tekst, die schier onveranderd aan de meeste overzettingen in kerkelijk gebruik, ook aan de Statenvertaling, ten grondslag ligt, mocht ons niet weerhouden, er van af te wijken en een gezuiverden tekst in onze vertolking weer te geven. Maar het heeft ons gedrongen om in de aanteekeningen melding te maken van elke afwijking en, voor zoover zulks mogelijk is, er aan toe te voegen wat de Hebreeuwsche tekst heeft; zelfs geven wij nu en dan rekenschap, waarom wij aan eene andere lezing de voorkeur schonken. Vandaar dat men in onze aanteekeningen gedurig zal vinden: volg. Gr. vert., of: volg. Gr. en Lat. vertt., en dergelijke, of alleen: volg. verb. t., wanneer de verandering niet steunt op het getuigenis eener oude overzetting. Uit hetgeen boven van de vertaling der Zeventig is gezegd volgt, dat de aanteekening „volg. Gr. vert.” zeer verschillende waarde heeft; daar zij nu eens beduidt dat eene lezing rust op het gezag van alle, of nagenoeg alle, handschriften en uitgaven, dan weder inhoudt dat slechts een enkel handschrift of uitgave op die lezing wijst. De aard van het werk veroorloofde ons niet, uitvoeriger rekenschap te geven van onze vertaling, menigmaal de vrucht van zeer ingewikkelde onderzoekingen.

Indien bij onze opmerkingen, dat wij naar een verbeterden tekst hebben vertaald, niet wordt opgegeven wat de Hebreeuwsche tekst of de grondtekst, d. i. de Hebreeuwsche tekst en alle vertalingen, behelst, dan beduidt dit stilzwijgen, dat hij niet overgezet kan worden, omdat hij geen zin oplevert. Uit het feit toch dat de Hebreeuwsche tekst vaak èn in oude èn in nieuwe talen is vertolkt, mag men niet afleiden dat hij overal verstaanbaar is. Die vertolkers, den tekst die vóor hen lag voor ongerept houdende, bij gevolg meenende dat hij een goeden zin hebben moest, hebben op tallooze plaatsen, òf ook in hunne vertalingen onzin neergeschreven, òf met verkrachting van alle regelen eener gezonde taalkunde gegeven wat er inderdaad niet staat.

De graad der zekerheid eener tekstverbetering is zeer verschillend: hier is zij zoo goed als onweersprekelijk, daar slechts waarschijnlijk, elders hoogst twijfelachtig, soms niet meer dan eene schroomvallige gissing. Er zijn zelfs ettelijke plaatsen, zoo duister en hopeloos bedorven, dat een vertaler, om niet genoodzaakt te zijn eene open ruimte te laten, op goed geluk af moet trachten uit te drukken wat hij vermoedt dat er ongeveer gestaan kan hebben. Wij zeggen dit er altijd bij. Wel verdriet het ons zeer, dat in de aanteekeningen aan dergelijke mededeelingen betrekkelijk zooveel plaats ingeruimd moest worden; doch dit was onvermijdelijk, niet alleen om ons werk

voor den schijn van willekeur te vrijwaren, maar ook om de lezers zoo goed mogelijk in kennis te stellen met den werkelijken toestand waarin wij de boeken des Ouden Testaments bezitten.

Alles wat tot nog toe over tekstbederf en de middelen tot verbetering gezegd is, geldt alleen van de medeklinkers. Het Hebreeuwsch toch werd nog eeuwen nadat de tekst der bijbelboeken vaststond zonder klankteekens geschreven; hoe de medeklinkers moesten uitgesproken worden, wist men in zoover men den zin verstond. Bij eenvoudig proza ondervond men slechts zelden moeilijkheid, maar bij dichterlijke en profetische stukken, vooral in oude geschriften, dikwijls; en was de tekst bedorven, dan was het uit den aard der zaak onmogelijk, hem goed te lezen. Maar aan fouten in den tekst dachten de Joodsche geleerden die hem overleverden, voorlazen en verklaarden niet. Wel las en verstond somtijds de een hem gansch anders dan de ander: de vertalingen bewijzen het; maar gaandeweg is onder de Joodsche geleerden éene opvatting van den tekst als de eenig ware aangenomen, evenals door hunne voorgangers die tekst zelf vastgesteld was en alle andere lezingen op zijde geschoven waren. Ten einde nu die, in hun oog alleen ware, opvatting van den tekst te behouden en aan het nageslacht over te leveren, zijn klankteekens en daarmede samenhangende leesteekens uitgedacht en bij de medeklinkers geplaatst. Beide moesten dienen om de voorlezing in de synagogen overeenkomstig die opvatting te doen plaats hebben, waarbij de leesteekens voor zangnoten of toonteekens dienden. Hoewel die teekens eerst verscheiden eeuwen na het begin onzer jaartelling uitgedacht zijn en ze in de boekrollen waaruit in de synagoge voorgelezen wordt niet mogen gezet worden, hebben zij voor de Joden, en op hun voetspoor mede voor de Christenen, bijna gelijk gezag verkregen als de tekst der medeklinkers. Vandaar dat de vertalingen die in de Protestantsche kerken in gebruik zijn zich, bijna zonder uitzondering, houden aan de vocalen en accenten van onzen Hebreeuwschen tekst.

Nu lijdt het geen twijfel, of de Joodsche overlevering, in die teekens uitgedrukt, heeft voor elken uitlegger groote waarde. Doch wij mogen haar volstrekt niet altijd volgen. Evenmin toch als de tekst der letters die den onspoed des tijds overleefd en andere lezingen verdrongen heeft, altijd de oudste en beste lezing weergeeft, is de uitspraak der woorden die in onzen Hebreeuwschen bijbel staat altijd de ware. Zeer dikwijls hebben de schriftgeleerden den zin der letters verkeerd begrepen, somtijds ze met opzet anders uitgesproken dan oorspronkelijk bedoeld werd (zie b. v. op Exod. III : 14, op Exod. XXIII : 15, op Lev. XVIII : 21, op 2 Kon. VIII : 10 en 11 en op Ezech. XLV : 21); zelfs waar de bedorven tekst geene verklaring toelaat hebben zij

dien toch op de eene of andere, soms voor ons onverstaanbare, manier opgevat en dienovereenkomstig met teekens voorzien. Wij houden ons dus slechts aan de overgeleverde klank- en leesteekens wanneer het ons voorkomt dat zij den waren zin weergeven. Alweder om de groote verbreiding van de Joodsche lezingen, vermelden wij in de aanteekeningen, waar wij van de klinkers afwijken; uit vrees van te wijdloopig te worden, doen wij dit niet ten aanzien van de leesteekens.

III.

De boeken des Ouden Testaments hebben veel eigenaardigs, dat wij, om ze goed te begrijpen, voortdurend in het oog moeten houden.

Vooreerst moeten wij steeds in aanmerking nemen, dat, terwijl slechts eenige boeken van geringen omvang dadelijk opgesteld zijn zooals wij ze hebben, de meeste uit ouder geschriften samengesteld, sommige daarenboven de vrucht van herhaalde omwerking zijn.

Wat de wetten betreft, het is wel te begrijpen, dat de ouden eene bestaande verordening, aan een vorig geslacht in Gods naam gegeven en bij velen in eer, liever door eene andere, zoo het heette, aanvulden, al maakten zij haar inderdaad krachteloos, dan dat zij ze uit het wetboek verwijderden of dit afschaften. Maar door die manier van doen ontstonden geschriften waarin bepalingen die elkander overtollig maken of zelfs opheffen naast elkaar staan. Dit is nader uiteengezet in de Inleiding op De vijf boeken der Wet en in de bijzondere inleidingen op de wetten in *Exodus-Deuteronomium.*

Niet minder valt het samengesteld karakter van vele der verhalende gedeelten der Wet en het meerendeel der zoogenaamd historische boeken in het oog; immers, reeds bij eenvoudige lezing, meer nog bij gezette bestudeering, vinden wij daarin herhalingen en tegenstrijdigheden in overvloed. Het gevolg hiervan is, dat de vertaling niet altijd zoo vloeiend mocht wezen als wij wel wenschten.

Om te begrijpen hoe zulke niet goed samenhangende verhalen konden ontstaan, moeten wij bedenken, op welke in ons oog zonderlinge en willekeurige wijze een Israëlietische samensteller of verzamelaar (redactor) van een boek te werk ging. Hij miste wetenschappelijken zin, dat wil zeggen: de strenge waarheidsliefde, die maakt dat een onderzoeker alleen vorscht naar wat gezegd en gedaan is, zonder te vragen of de uitkomst zijner onderzoekingen al dan niet strookt met zijne persoonlijke voorkeur. Daarentegen werd hij gedreven door zijne godsdienstige overtuiging en de hiermede samenhangende zucht om het verleden dienstbaar te maken aan de onderrichting, vermaning, bemoediging zijner lezers. De geschiedenis was hem eene heilige

geschiedenis, die der wederzijdsche verhouding tusschen Israël en zijn god. Dientengevolge was hij uitermate lichtgeloovig ten opzichte van alle berichten die in zijn oog dienden tot verheerlijking van dien god en zijne trouwe aanbidders, maar ongeneigd om wat hieraan afbreuk deed aan te nemen. Overtuigd dat de godsvereering die hij zelf voorstond de eenig ware was, van oudsher door alle vromen in eere gehouden, beoordeelde hij daarnaar aller daden en kleurde hij zijn verhaal naar dit oordeel. Vast geloovende dat de rechtvaardige God den mensch naar zijne werken vergeldt, nam hij gereedelijk aan dat een vroom koning voorspoedig had geregeerd, en zocht hij voor een aan vorst en volk overkomen onheil de oorzaak in eene begane zonde; hoeveel gevaar hij daardoor liep om de voorstelling van het gebeurde te wijzigen, ligt voor de hand. Ook zag hij er geen kwaad in, den menschen, van wie hij verhaalde, woorden in den mond te leggen die hij meende dat zij konden gesproken hebben. Aan den anderen kant had hij zooveel eerbied voor de oude oorkonden, dat hij ze liefst letterlijk overnam. Door deze gebondenheid, gepaard aan die groote vrijheid, kwam hij er toe, om nu eens geheele stukken, dan weder enkele regels van het oude bericht te bewaren, om straks een verhaal of eene rede in te lasschen die er volstrekt niet bij behoorde, en door eene opmerking van eigen vinding de van verschillende zijden bijeengebrachte stukken aaneen te rijgen (zie b. v. inll. op Gen. VI : 5—IX : 17; Num. XIII, XIV en XVI). De eene schrijver verschilde in de mate van vrijheid die hij zich veroorloofde veel van den ander: terwijl die van *Samuel* en *Koningen* zich vergenoegden met oude berichten in elkander te vlechten en hier en daar te kleuren, nam die van *Kronieken*, over hetzelfde tijdvak handelend en de oudere werken gebruikend, slechts enkele dier berichten met geringe veranderingen over en vierde gewoonlijk aan zijne verbeelding den teugel; zoodat wij uit zijn boek niet het verleden, maar schier alleen zijne eigenaardige godsdienstovertuiging leeren kennen.

Volgt uit deze opmerking, dat men de verhalen des Ouden Testaments niet voetstoots mag aannemen, maar telkens naar hunne herkomst en geloofwaardigheid een onderzoek moet instellen, wij zien ons daardoor meer dan ons lief is genoodzaakt om in inleidingen en aanteekeningen op tegenstrijdigheden, onnauwkeurigheden en dergelijke feilen de aandacht te vestigen, maar smaken in ruil daarvoor ook vaak het genoegen, voor eene onjuiste opvatting van den gang der gebeurtenissen eene betere in de plaats te stellen, en uit de eigenaardigheden van een verhaal of boek licht te doen opgaan over de richting van den schrijver en den tijd waarin hij leefde.

Ook op de dichterlijke boeken is het boven gezegde min of meer van toe-

passing. *Job* althans heeft inlasschingen en omwerkingen ondergaan, die aan de eenheid en schoonheid groote schade hebben toegebracht. Ook van *Spreuken* en sommige psalmen kan men aantoonen, dat zij uit oudere verzamelingen en liederen zijn samengesteld. Doch vooral tot recht verstand der profetische geschriften is het van groot belang te weten, hoe de Joodsche samenstellers van boeken gewoonlijk te werk gingen. Verscheidene dier geschriften toch hebben eene lange geschiedenis gehad voordat zij den vorm kregen waarin wij ze bezitten.

Reeds uit den oudsten tijd dat profeten als schrijvers optraden, de achtste eeuw, zijn ettelijke godspraken bewaard gebleven; maar wij hebben die alleen door de tusschenkomst van mannen die in of na de Ballingschap leefden en zich, evenmin als de samenstellers der historische boeken, door nauwkeurigheid en waarheidszin onderscheidden. Gedreven door den wensch om hunne tijdgenooten te troosten en te leeren, hebben zij, vooreerst, als profetie van een beroemd man uit den ouden tijd heel wat opgenomen dat geenszins van hem was, ja, somtijds uit eene geheel andere eeuw dagteekende; dan ontzagen zij zich niet, in hetgeen zij overnamen veranderingen aan te brengen, een gedeelte er van weg te laten of er iets aan toe te voegen, ten einde het zoo goed het ging dienstbaar te maken aan de behoeften van hun eigen tijd. Sommige profetische boeken zijn twee-, driemaal op die wijze behandeld en daardoor even bonte verzamelingen geworden van stukken die niet bij elkander behooren als *Genesis*, *Samuel* of *Koningen*. Zoo ging het vooral met *Jezaja*, maar ook met *Micha* en *Zacharja*.

Dit is vooral betreurenswaardig, omdat op die wijze het oorspronkelijk karakter eener profetie nog meer verloren ging dan reeds door het feit dat zij opgeschreven werd het geval was. Een profeet toch is een bezielde, iemand die in geestvervoering spreekt en handelt (verg. op 1 Sam. X : 5). Opzettelijke voorbereiding en kunstige samenstelling eener rede komen niet te pas bij een „man des geestes” (Hoz. IX : 7), die zijne vrijmoedigheid ontleent aan de overtuiging dat hij niets doet dan overbrengen wat zijn god hem in droom of gezicht heeft medegedeeld (zie o. a. op Jer. XXVI : 14—16). Hoe kon die overtuiging frisch en waar blijven, wanneer een profeet eene rede ging opschrijven? Deed hij dit ná haar gehouden te hebben, dan moest hij met zijn geheugen te rade gaan, en daar het zoo goed als onmogelijk is, zich nauwkeurig te herinneren wat men in opgewondenheid, geheel voor de vuist sprekende, gezegd heeft, bracht hij eigenlijk niets anders op schrift dan wat hij op dit oogenblik nuttig rekende voor zijne lezers, dus niet wat hij gezegd had, maar wat hij wenschte gezegd te hebben; waarbij hij zich min of meer op schoonheid van vorm toelegde. Bedenkelijker nog was het, wanneer een profeet eene redevoering opschreef vóórdat hij haar

ging houden, of ook — en zeer vele der profetieën in het Oude Testament zijn niet bestemd geweest om uitgesproken te worden — zonder dit voornemen. Immers, hoewel hij wat Jahwe gezegd had stelde tegenover hetgeen men uit eigen hart sprak (verg. inl. op Jer. XXIII: 9—40), gebruikte hij de geijkte zegswijzen „Jahwe heeft gesproken", „Jahwe heeft mij getoond" of „ik zag", tot inleiding op hetgeen hem in de gedachten kwam terwijl hij zat te schrijven; zoodat zij gaandeweg niet anders dan redekunstige figuren werden, die moesten uitdrukken dat hetgeen hij schreef zijne innige overtuiging was. Een der grootste profeten verhaalt zelfs, hoe hij zijne verloren gegane godspraken, gedeeltelijk van vóor een kwart eeuw, opnieuw opschreef en er nieuwe aan toevoegde (Jer. XXXVI: 32). Om zulke geschriften te begrijpen, moeten wij ze dus niet beschouwen als profetieën, maar als eene verzameling van in den vorm van profetische toespraken geschreven vermaningen en vertroostingen.

Was zoo reeds elke opgeschreven profetie iets geheel anders dan eene gesprokene, het profetisch karakter ging nog meer te loor, toen die oude godspraken werden omgewerkt ten bate van latere geslachten, en uit vele zulke stukken boeken werden saamgesteld. Toen gaandeweg het profetisme uitstierf, bleef alleen de vorm over en stelde men met kunst en overleg voorspellingen over de toekomst op. Zoo ontstond een nieuwe tak van letterkunde, die der „openbaringen" (apocalypsen), waarover men verder de inleiding op *Daniël* kan nalezen.

IV.

In onze inleidingen en aanteekeningen hebben wij getracht, het Oude Testament uit drie oogpunten recht te doen wedervaren.

Vooreerst, uit dat der kunst.

Er is in het O. T. veel schoons. Reeds hierdoor heeft het in die Protestantsche kringen waar het als huisboek in eere is beschavenden en veredelenden invloed geoefend. Hoog ontwikkelde kunstenaars van alle tijden hebben hunne bewondering voor menige bladzijde te kennen gegeven. Voorwaar, met reden!

Natuurlijk is niet alles schoon, op verre na niet. Onder de Israëlietische schrijvers waren, evenals elders, mannen van talent zeldzaam. Vandaar dat in het O. T. smakelooze en vervelende stukken zijn; niet alleen uitvoerige wetten, waarbij van kunstvorm uit den aard der zaak nauwelijks sprake is, maar ook slordig geschreven verhalen, gerekte redevoeringen zonder ware verheffing, ofschoon in gezwollen stijl, gedichten met slecht uitgewerkte beelden en in matten toon. Maar daarnaast staan wezenlijke kunstwerken.

Kunstwerken, vooreerst onder de verhalen. De oudste schrijvers wier werk in de historische boeken tot ons is gekomen wisten uitnemend te vertellen. Ondanks de betreurenswaardige verminkingen, door de omwerkers aangebracht, zijn eenige hunner scheppingen te recht beroemd geworden. Zóo vele verhalen over de aartsvaders, de richters, David, Salomo en Achab, de profeten Elia en Eliza. De zinbouw is meestal zeer eenvoudig, daar het Hebreeuwsch o. a. weinig voegwoorden heeft; zoodat, al trekt men ook bij het vertalen partij van den grooteren rijkdom onzer taal in dit opzicht, de trant herinneren blijft aan het herhaald „en toen" van ongeoefende vertellers; maar bij de beste schrijvers heeft die natuurlijkheid van stijl eene eigenaardige bekoring en gaat die soberheid gepaard met groote kracht en aanschouwelijkheid.

Vervolgens onder de dichtwerken. Het is niet altijd mogelijk, in de boeken van het O. T. poëzie van proza te onderscheiden; want het Hebreeuwsche gedicht heeft maat noch rijm. Over den vorm van den klaagzang zie inl. op *Klaagliederen*. In den regel herkennen wij den dichter aan het gebruik van beelden, beknoptheid van uitdrukking, zeldzame, verheven woorden, meestal ook aan de neiging om hetzelfde denkbeeld in twee of meer op elkander volgende regels in verschillende woorden uit te drukken; zoodat die regels elkaar min of meer aanvullen of, hetzij door herhaling, hetzij door tegenstelling, den indruk versterken; als, Ps. XXXIII : 9:

Want hij sprak, en het was er,
Hij gebood, en daar stond het.

of, Ps. CXIV : 1 v.: Toen Israël uit Egypte toog,
Jakobs huis uit een volk van vreemde tale,
werd Juda zijn heiligdom,
Israël zijn rijksgebied.

Dewijl deze dichttrant zoo eenvoudig is, sprak ook licht een redenaar die in vuur geraakte op deze wijze, zonderdat wij hieruit mogen afleiden dat hetgeen hij zeide vooruit gereed gemaakt was. Maar bracht het onderwerp mede, dien vorm te laten varen, dan deed hij dit zonder eenigen overgang en vervolgde in ongebonden stijl. Wij zagen ons dienovereenkomstig bij het vertalen eener rede soms genoodzaakt, plotseling de rij der versregels af te breken voor een stuk proza, en omgekeerd; toch zal men dikwerf gedeelten vinden, als versregels gezet, die zich niet of nauwelijks van proza onderscheiden. Dit geldt zelfs van sommige psalmen, bij welke het niet mogelijk is, te zeggen, waar de dichterlijke vorm schuilt. Een paar maal wordt een lied of rede door een refrein in coupletten afgedeeld. Van enkele stukken beginnen de regels achtereenvolgens met de letters van het Hebreeuwsche alphabeth.

Onder de dichters en redenaars staat, evenals onder de verhalers, de een ver boven den ander: Jezaja is veel grooter kunstenaar dan Ezechiël; de schrijver van het oorspronkelijke boek *Job* heeft in het O. T. zijns gelijke niet.

In de tweede plaats is het O. T. belangrijk als bron voor onze kennis van de geschiedenis der oudheid.

Vroeger, toen men den inhoud van *Genesis* voor geloofwaardig hield, zag men in Mozes, den onderstelden schrijver van het boek, den besten zegsman omtrent de oudste geschiedenis der wereld. Nu wij tot het inzicht gekomen zijn dat het uit mythen en legenden bestaat, moeten wij die vroegere beschouwing prijsgeven en, om betrouwbare inlichtingen omtrent de oudste geschiedenis, althans van een deel der wereld, te erlangen, onze toevlucht nemen tot de talrijke Egyptische en Babylonisch-Assyrische schrifturen, die in de laatste eeuw ontdekt en ontcijferd zijn; terwijl het O. T. ons slechts omtrent de geschiedenis van het kleine volk Israël inlichtingen geeft, en zelfs dit niet dan zeer onvolledig.

Onze kennis van Israëls verleden klimt niet hooger op dan tot Mozes (ongeveer 1300 vóor Chr.), en uit den tijd van Israëls verblijf in de woestijn en vestiging in Kanaän, ja, zelfs uit dien der richteren, staan slechts weinige gestalten, en dan nog in flauwe omtrekken, vóor ons; zoodat wij, vooral uit *Richteren*, de wording des volks alleen in hoofdtrekken kunnen nagaan. Met de invoering der eenhoofdige regeering (ongeveer 1043) begint meer licht te dagen: door *Samuel* en *Koningen* zijn Saul, David en Salomo levende figuren voor ons, al moeten wij voortdurend de geloofwaardige kern der berichten over hen zorgvuldig ontdoen van hetgeen de verbeelding of de verdichting der nakomelingen er aan toegevoegd heeft. Daarna zien wij Israël in twee rijken gescheurd (943) en kunnen wij, dank zij het boek *Koningen*, de geschiedenis van het noordelijke tot den val van Samarië (722), en die van Juda tot den ondergang van Jeruzalem (586), volgen. Niet dan zeer gebrekkig kennen wij de lotgevallen van 's volks overschot van dien tijd af tot Nehemja en Ezra (ongeveer 440); aangaande de belangrijke werkzaamheid dezer mannen weten wij iets uit de naar hen genoemde boeken; maar over hetgeen de Joden daarna tot aan den opstand der Hasmoneën (167) ondervonden hebben bezitten wij in *Daniël* slechts eenige onduidelijke aanwijzingen. Onze kennis van hetgeen in dit tijdperk geschied is wordt gebrekkig aangevuld door 1 en 2 *Makkabeën* en de werken van den geschiedschrijver Flavius Josefus, die voor genoemden belangrijken opstand en hetgeen daarna met de Joden gebeurd is onze voornaamste zegslieden zijn en eenigermate de ruimte tusschen het O. en het N. T. aanvullen.

Leert dus het O. T. ons van Israëls geschiedenis alleen de hoofdlijnen, en

deze nog gebroken, zelfs met groote gapingen, kennen, hiertegenover staat, dat wij door de veelsoortigheid der boeken die ons er in ten dienste staan, een in menig opzicht helder inzicht kunnen verkrijgen in 's volks innerlijk leven, zijn maatschappelijken, staatkundigen en zedelijken toestand, zijne vorderingen in wetenschap en kunst, vooral zijne godsdienstige ontwikkeling. Te dien einde moeten wij evenwel steeds de tijden goed onderscheiden; want ook in de oudheid wijzigde zich het geestelijk leven eener natie voortdurend, zij het ook niet zoo spoedig als dat van een hedendaagsch volk. Daarom is het noodwendig, elk geschrift van den bundel die vóor ons ligt te plaatsen in den tijd waarin het is opgesteld. Zoo werd het onvermijdelijk, dat wij het onzen lezers menigmaal moeilijk maken met splitsingen van boeken, verhalen en liederen in stukken van ouder en jonger herkomst; om zoo veel mogelijk Israëls ontwikkeling van stap tot stap te volgen. In dit opzicht staat onze kennis van het tijdvak na de Ballingschap niet achter bij die van de eeuwen daarvóor. Integendeel, al kennen wij daaruit slechts weinige namen en feiten, het inwendig leven der Joden staat ons althans niet gebrekkiger voor oogen dan dat der Israëlieten en Judeërs onder de koningen.

Inspanning mogen deze onderzoekingen kosten, de uitkomst loont de moeite overvloedig.

Wanneer wij in de laatste plaats wijzen op de waardeering van het O. T. uit godsdienstig oogpunt, dan is het omdat wij hieraan de hoogste waarde hechten. Immers, hoe leerzaam het zij, een volk der oudheid in allerlei andere opzichten gade te slaan, Israël heeft op geen gebied dan dat van den godsdienst uitgemunt, maar hierop dan ook de vóor-Christelijke wereld verre overtroffen, om door het Christendom weldoener en leeraar van de helft der beschaafde wereld te worden. Ook stelt het O. T. ons alleen met dit gebied opzettelijk in kennis. Al de boeken zijn godsdienstige boeken. Wat van 's volks wereldlijke letterkunde is opgenomen, vooral het *Hooglied*, zou geen plaats in den gewijden bundel gekregen hebben, indien het niet geestelijk verklaard was. Wat oorspronkelijk louter vertelling of geschiedkundig bericht was, is niet in den kánon opgenomen tenzij het godsdienstig gekleurd of bestanddeel van een godsdienstig geschrift geworden was.

In den aanvang zien wij Israël ook in zake van godsdienst niet merkbaar onderscheiden van andere volken, met name van de Kanaänieten, waaronder het zich vestigde en waarmede het zich vermengde. Talrijk zijn de goden en de geesten die het naast Jahwe, den volksgod, aanbad, kinderlijk en ruw de opvattingen ook van zijn wezen; zeer gebrekkig almede de zedelijke eischen, in zijn naam aan zijne vereerders gesteld. Maar in dat volk, hetwelk schijnbaar niet boven andere stond, was eene kern van

meer ontwikkelden, aan wie gaandeweg met toenemende klaarheid een denkbeeld voor den geest stond dat zeer zegenrijk voor Israël wezen zou. Het is dit: Jahwe, de god die Israël beschermt, is een geducht en rechtvaardig god, die door stipte gehoorzaamheid, vooral aan de eischen der zedewet, wil gediend worden; en hij is de Eenige.

Is dit denkbeeld — dat de Allerhoogste Macht eene zedelijk gestrenge is — in den loop der eeuwen gebleken eene wereldherscheppende waarheid te zijn, het is, hoewel in gebrekkigen vorm en vermengd met onedeler bestanddeelen, vooral met volkstrots, duidelijk in de geschriften van Israëls geestelijke leidslieden te vinden. In verschillende mate evenwel in die van priesters, wijzen en profeten.

In het oudste Israëlietische wetboek dat wij bezitten, Exod. XX : 22—XXIII : 33, van priesters afkomstig, nemen de zedelijke verordeningen van Jahwe eene zeer groote plaats in. Ook nog in *Deuteronomium*; maar reeds in dit boek treden eenige voorschriften betreffende den eeredienst op den voorgrond, als onmisbaar voor het godsdienstig leven. En in het Wetboek van Ezra (zie hierover inl. op De vijf boeken der Wet) verdringen de zoogenaamde godsdienstplichten, vooral de zorg voor uiterlijke reinheid en offers, de zedelijke voorschriften geheel (zie inll. op Exod. XXIV : 12—XL : 38; Lev. I—X; XI—XVI; XVII—XXVI; Num. I : 1 – X : 28; X : 29—XXXVI : 13).

Wat de wijzen aangaat, hunne lessen omtrent de verstandigste levensinrichting, die oudtijds grootendeels buiten den godsdienst om gingen, werden gaandeweg met den eisch der erkenning en eerbiediging van Jahwe verbonden (zie inl. op *Spreuken*); en vooral het boek *Job* leert ons, hoe in hunne kringen het geloof aan den machtigen, alwijzen en rechtvaardigen God werd beleden, bestreden, tegen twijfel gehandhaafd en op het leven toegepast.

Maar nergens wordt het geloof aan Gods onvergelijkelijke grootheid, onverbiddelijke gestrengheid en onverkoelbare liefde voor Israël, met het zedelijk karakter der vereering die hem behaagt, zóo voortdurend ondersteld en zóo nadrukkelijk gepredikt als in de reden der profeten. Wel staan zij geenszins allen op dezelfde hoogte; wel wordt door hen, ook naar gelang van de omstandigheden waaronder zij predikten, en naar hunne eigene tijdelijke stemming, nu eens meer nadruk gelegd op Jahwe's reddende liefde, dan weder op zijn afkeer van de ongerechtigheid. Doch in zijn geheel verkondigt de bundel der profetische geschriften luide den Heilige Israëls, die vóor alles eerlijkheid, barmhartigheid, deemoed en kuischheid eischt, en toch zijn volk, ondanks alle tekortkomingen, nooit verlaten zal. Het onwrikbaar vertrouwen op dien God, die in zijne aanbidders reinheid van zeden wil, vooral door de profeten gekweekt, is een godsdienstig verschijnsel dat in de gansche vóor-Christelijke wereld zijne wedergade niet heeft.

Intusschen zijn de groote gedachten van Israëls uitnemendste priesters, wijzen en profeten, niet alleen onder de schare, maar ook onder de leidslieden des volks, op allerlei wijze miskend, half begrepen en slecht toegepast. Veel van de voorvaderlijke gebruiken dat er mede in strijd was, veel Kanaänietisch ook, dat met eene geheel andere opvatting van godsdienst samenhing, is er, èn in de volkszeden, èn in den openbaren eeredienst, mede vereenigd. Wat het ergste was, onder de heerschappij der Wet, waarvoor ten slotte sedert Ezra geheel het Jodendom zich boog, maakten de schriftgeleerden zich meester van de leiding des volks en kweekten daaronder, bij veel goeds, de vormelijkheid aan, waardoor het geestelijk leven gaandeweg verstikt wordt.

Terzelfder tijd evenwel leefde innige vroomheid in het hart van vele Joden. Het boek der *Psalmen* vooral getuigt van hun krachtig vertrouwen op God te midden van hooggaande smart en diepen smaad, en van den zedelijken ernst dien het geloof in Hem, wiens wet zij liefhadden, in hunne ziel kweekte. Doch die vroomheid was niet in staat, een krachtigen dam op te werpen tegen de voortwoekerende wettelijkheid, en werd zelve door haar gekleurd en verzwakt.

Hebben de leidslieden des volks, door die wettelijkheid verblind en op den doolweg gebracht, Jezus, Israëls grootsten zoon, aan het kruis geslagen, hij stond, toen hij in God aller menschen vader zag, op de schouders der uitnemensten onder zijne voorouders en kon de prediking van zijn Evangelie vastknoopen aan het beste dat de oude priesters, wijzen, psalmdichters en profeten hadden verkondigd.

INLEIDING OP DE VIJF BOEKEN DER WET.

De eerste vijf boeken des Ouden Testaments dragen als één geheel den naam van de Wet (Matth. V:17; VII:12; XI:13; XII:5; XXII:40 enz.). Zij staat voorop, niet als het oudste, maar als het heiligste gedeelte der Heilige Schrift; want sedert hare uitvaardiging is zij door alle geloovige Israëlieten met diepen eerbied beschouwd en met nauwgezetheid gehoorzaamd als woord van God, richtsnoer voor het godsdienstig en zedelijk leven zijns volks. Wij leeren er niet alleen den grondslag en de samenvatting des Jodendoms uit kennen; maar de onderscheiding van de veelsoortige en uit verschillende eeuwen afkomstige bestanddeelen levert ons ook kostelijke middelen om den oorsprong en de ontwikkeling van dien godsdienst na te gaan.

Deze boeken worden gewoonlijk aangeduid met, deels Grieksche, deels Latijnsche namen, aan de Vulgata ontleend: Genesis (Wording), Exodus (Uittocht), Leviticus (de Levieten betreffende), Numeri (Getallen), Deuteronomium (Herhaling der wet). Samen noemt men ze dikwijls, met een Grieksch woord, „de Pentateuch", d. i. het vijfdeelige boek.

Genesis beschrijft de geschiedenis der wereld tot Abram (I—XI) en die der aartsvaders tot den dood van Jozef (XII—L); *Exodus* de lotgevallen der Israëlieten tot hunne aankomst bij den Sinai (I—XVIII) en hetgeen hun aldaar wedervaren is (XIX; XXIV; XXXII—XXXIV); overigens bevat het bij den Sinai gegeven wetten; *Leviticus* behelst uitsluitend wetten, meest den eeredienst betreffende; *Numeri* wederom dergelijke wetten, bovendien verhalen van de omzwerving in de woestijn en de verovering van het Overjordaansche (XI—XIV; XVI; XVII; XX—XXVII; XXX—XXXIII); *Deuteronomium* de kort vóor den intocht in Kanaän aan het volk voorgedragen wetgeving, met eene verhalende en vermanende inleiding (I—XI), en een slot, dat de laatste redevoeringen van Mozes en een bericht over zijn uiteinde bevat (XXXI—XXXIV).

Daar de wetten die in deze boeken zulk eene belangrijke plaats innemen door Mozes heeten gegeven te zijn en niemand onder de Joden en de eerste Christenen aan de waarheid dezer overlevering twijfelde (Joz. VIII:31; XXIII:6; 1 Kon. II:3; 2 Kon. XIV:6; XXIII:25; Neh. VIII:2 enz.; Luc. II:22; XXIV:44; Joh. I:17, 46; VII:19, 23; VIII:5; Hand. XIII:39; XV:5; XXVIII:23; Hebr. IX:19; X:28), zijn de vijf boeken eeuwen lang voor zijn werk gehouden. Om die reden worden zij dikwijls als: het eerste, tweede, derde, vierde, vijfde boek van Mozes aangehaald.

Mozes is echter de schrijver niet. Eerst een duizend jaar na hem zag de Wet, gelijk zij in den Joodschen kánon is opgenomen, het licht, als de einduitkomst eener langdurige ontwikkeling en zware worsteling. Vandaar de herhalingen en tegenstrijdigheden waarop men bij de lezing telkens stuit.

Het verwondert den lezer aanvankelijk, dat in een geschrift hetwelk zich als één geheel voordoet zulke tegenstrijdigheden en herhalingen voorkomen. Doch die bevreemding wijkt, als hij bedenkt dat het uit stukken van zeer verschillende herkomst is samengesteld, en verneemt op welk eene in ons oog zonderlinge en willekeurige wijze over het algemeen een Joodsche verzamelaar of bewerker (redactor) van oudere geschriften zijne taak volbracht. Somtijds, wanneer eenig gedeelte van de werken waarover hij beschikte hem toescheen niet waar, of onstichtelijk, of met andere gedeelten te zeer in strijd te zijn, nam hij het in zijne bewerking niet op. In andere gevallen daarentegen werd zulk een stuk, hoewel het niet overeenstemde met de reeds opgenomen wetten of verhalen,

ja, daarmede zelfs, naar onze wijze van zien, in het geheel niet strookte, toch niet uitgesloten. Nu eens nam de bewerker het over zonder eenige poging aan te wenden om het verschil tusschen de onderling strijdige bestanddeelen van zijn geschrift te bedekken; dan weder bracht hij wijzigingen aan, of laschte hij eene opmerking in waardoor dat verschil zooveel mogelijk werd opgeheven. Het behoeft geen aanwijzing, dat, bij zulk een stand van zaken, de oorspronkelijke inhoud der oude stukken uit de bewerking die vóor ons ligt niet meer, althans niet met zekerheid, kan worden opgemaakt. Dit geldt ook van de Wet, welker oudste bestanddeelen drie of vier malen met meer of minder belangrijke wijzigingen zijn verwerkt. Wij moeten ons, wat betreft de geschriften die aan de tegenwoordige verzameling ten grondslag liggen, niet zelden met gissingen tevreden stellen, waarvan sommige echter een hoogen graad van waarschijnlijkheid bezitten.

Tot die geschriften dan behooren in de eerste plaats w e t t e n. De oudste bundel is vervat in Exod. XX : 22—XXIII : 33. Deze is door priesters, waarschijnlijk te Bethel of bij een ander heiligdom van het noordelijk rijk, ongeveer eene halve eeuw vóor den val van Samarië (722), geschreven. Maar aan deze opteekening was een lange tijd voorafgegaan, waarin de daarin opgenomen bepalingen van lieverlede ontstaan waren. Immers, dewijl er geen rechtbanken waren wier leden van hoogerhand waren aangesteld, sprak ieder recht die de macht in handen had of aan wiens oordeel twistende partijen een geschil onderwierpen. Zoo deden koningen, stam- en familiehoofden, andere overheden, profeten, priesters. Daar er geen geschreven wetten waren, besliste elk machthebbende naar eigen inzicht. De oudste verordening waarvan wij den insteller kennen is eene van David over de verdeeling van den buit (1 Sam. XXX : 24 v.). Gaandeweg vormde zich eene overlevering betreffende hetgeen billijk of onbillijk, met Jahwe's wil overeenkomstig of daarmede strijdig was. Nergens werden zoovele zaken beslecht als in de priestercolleges; want de bedienaren van Jahwe's heiligdommen hadden niet alleen den eeredienst te regelen, maar ook allerhande vragen over eigendom, bestraffing van misdadigers, huwelijk, en wat al niet, te beantwoorden. Ook was nergens zoo goede gelegenheid voor de vorming van eene overlevering; daar een jonger geslacht van priesters licht de beslissingen der oudere volgde en aldus menige bepaling ras de wijding van den tijd verkreeg. Langen tijd plantten zich zulke overleveringen mondeling voort; eindelijk werden ze opgeteekend. Zoo ontstond dan Exod. XX : 22—XXIII : 33, h e t B o n d s b o e k, zooals het volgens Exod. XXIV : 7 heet; waarschijnlijk ook andere dergelijke verzamelingen.

Gelijktijdig met die oudste wetbundels, en waarschijnlijk in dezelfde kringen, ontstonden verzamelingen van s a g e n. De achtste eeuw vóor Chr. toch was de bloeitijd van Israël. 's Volks wetenschap en kunst, ook de godsdienst, ontwikkelden zich aanmerkelijk. In dien tijd dachten en spraken Israëlietische geleerden, waarvan de meesten waarschijnlijk in profetenscholen en priestercolleges te vinden waren, over de vraagstukken die overal en vanouds den denkenden mensch belang ingeboezemd hebben: welke de oorsprong der wereld is en der volken, van hun verschil in leefwijze en taal, en dergelijke. In het bijzonder trok hen de geschiedenis van hun eigen volk aan. Van waar Israël en zijne stammen? vroeg men. Oude liederen werden in gedachte geroepen en verklaard; half vergeten legenden te boek gesteld; al wat men wist van de oude helden werd verzameld.

Wat met den godsdienst in verband stond boeide de aandacht het meest; men vroeg naar den oorsprong der heilige plaatsen, de beteekenis der gewijde voorwerpen, de herkomst der priesterschappen. Bij deze navorschingen was wat wij wetenschappelijk onderzoek noemen den Israëlieten vreemd. De weetgierige werd vooral gedreven door eerbied voor zijn god en liefde voor zijn volk, stam, heiligdom. Al wat tot verheerlijking van Jahwe of van Israël dienen kon was in zijn oog ontwijfelbaar waar; het in een passend gewaad te kleeden en aan anderen voor te houden scheen hem een heilige plicht. Hij ging dus meer met de verbeelding dan met de waarneming te rade en dichtte meer dan hij dacht. Ontleende men mythen en legenden aan andere volken, dan werden deze naar eigen inzicht omgewerkt en door het geloof aan Jahwe en de opvatting van zijn wezen en wil eigenaardig gekleurd.

Zoo werden allerlei verhalen van onderscheiden inhoud geboren: mythen, waarin over hemellichamen, natuurverschijnselen en goden als over menschen gesproken werd, sagen en herinneringen aan feiten waarvan men het rechte niet meer wist. Wat met volken was geschied werd voorgesteld als

aan personen overkomen; de daden van stammen werden aan een verdichten stamvader toegeschreven.

Eenheid werd in dit alles dikwerf gemist; daar de onderscheiden verhalen grootendeels onafhankelijk van elkaar ontstonden, en vaak hetzelfde, door het gedurig oververtellen in verschillende kringen, twee en meer gestalten kreeg. Maar gaandeweg werden de losse verhalen met elkander verbonden, en ontstonden, toen men ze opschreef, werken, die wij geschiedboeken kunnen noemen, mits wij in het oog houden dat daarin, naast meer of min betrouwbare berichten omtrent werkelijke gebeurtenissen, allerlei sagen en legenden voorkomen.

In De vijf boeken der Wet zijn ons drie zulke geschiedboeken bewaard, alle in *Jozua* voortgezet. De twee oudste daarvan noemen wij De Jahwist en De Elohist, omdat in het eerste het Opperwezen reeds van den aanvang af *Jahwe* genoemd wordt en zijne vereering bij Adams kleinzoon Enos heet begonnen te zijn (Gen. IV : 26), terwijl volgens het tweede het gebruik van dezen Israëlietischen godsnaam eerst bij Mozes aanvangt (Exod. III : 13 v.) en in de verhalen over den vroegeren tijd steeds van *God* (in het Hebreeuwsch *Elohiem*) gesproken wordt. Beide behandelden, met grooter of kleiner verschil, de geschiedenis der aartsvaders, die der Israëlieten in Egypte, de redding uit de slavernij aldaar, de omzwerving, en de verovering van Kanaän. In De Jahwist gingen aan de verhalen over de aartsvaders eenige vooraf over de geschiedenis des menschdoms van de schepping tot Abraham.

Beide werken zijn van meer dan éene hand en zijn ons verminkt overgeleverd. Vandaar dat het moeilijk te bepalen is waar zij zijn ontstaan. Waarschijnlijk zijn de oudste stukken van De Elohist geschreven in Noord-Israël, omstreeks het midden der achtste eeuw, en na den val van Samarië (722) in Juda omgewerkt; terwijl de verhalen van De Jahwist van Judeeschen oorsprong zijn, meerendeels ouder (omstreeks 800), voor een klein deel jonger dan die van De Elohist. Hoe dit zij, zeker is het dat beide werken, die voor een groot deel gelijkluidende verhalen behelsden, wellicht omstreeks 600, in Juda tot éen werk zijn verbonden. De manier waarop de samensteller hierbij te werk ging was niet altijd dezelfde. Nu eens liet hij, tot vermijding van herhalingen, van het eene, dan weder van het andere boek een stuk weg, terwijl hij van het overige, zoo goed het ging, een aaneengeschakeld verhaal maakte. Dit werk noemen wij het Oude-Sagenboek.

Nog voordat dit geschrift was saamgesteld, verscheen te Jeruzalem het wetboek dat tot de hervorming van Jozia (622) den stoot gaf en haar ten richtsnoer strekte. Het is een oorspronkelijk Judeesch geschrift, opgesteld in het belang van den godsdienst, zooals die door de priesters van den Jeruzalemschen tempel werd opgevat. Nog vóor den val der hoofdstad (586) zijn er eenige hoofdstukken bijgevoegd; later is het herhaaldelijk uitgebreid, en in dien vorm, als het boek *Deuteronomium*, tot ons gekomen (zie inl. op *Deuteronomium*).

Tot 586 bestond dit werk nog op zichzelf, maar in of kort na de Babylonische ballingschap is het met het Oude-Sagenboek vereenigd, en wel door iemand die in denkwijze geheel overeenstemde met den schrijver van *Deuteronomium*, een Deuteronomist, gelijk men daarom hem en zijne geestverwanten pleegt te noemen. De legenden van het Oude-Sagenboek, zoover zij in de Wet eene plaats konden vinden, leden bij deze bewerking betrekkelijk weinig; maar de verhalen over de verovering en verdeeling des lands die in het boek *Jozua* opgenomen zijn werden merkelijk uitgebreid, verminkt en gewijzigd, sommige zelfs door andere vervangen (zie inl. op *Jozua*).

Behalve de verordeningen die dit werk bevatte bezaten de Joden in de Ballingschap nog vele andere wetten. Zoowel de Jeruzalemsche priesters als de bedienaren van andere groote heiligdommen, vooral dat te Bethel, hadden bundels voorschriften over verschillende onderwerpen aan hunne opvolgers nagelaten, waarvan enkele bij de wegvoering naar Babel werden medegenomen en daar bewaard bleven. In de anderhalve eeuw die verloopen is tusschen den val van Jeruzalem (586) en Ezra's hervorming (na 533; zie inl. op *Ezra-Nehemja*) zijn vele oude wetten uitgebreid, naar de steeds veranderende godsdienstige behoeften en inzichten gewijzigd of door meer gepaste vervangen. Zoo vinden wij zeker oude wetten in Lev. XVII—XXVI, de zoogenaamde Wet der Heiligheid. Ook over Israëls verleden kreeg men andere inzichten. Die nieuwere denkbeelden en eischen werden neergelegd in een groot, oorspronkelijk werk, dat door ons Het Wetboek van Ezra — niet te verwarren met ons boek *Ezra* —

genoemd wordt, omdat het dezen priester en schriftgeleerde tot leiddraad heeft gediend bij zijne hervorming van den godsdienst zijns volks.

Het bevatte, evenals het Oude-Sagenboek, hetwelk de schrijver vlijtig gebruikt heeft, de geschiedenis der wereld tot Abram, benevens die der aartsvaders en van Israël tot de verdeeling van Kanaän onder de stammen. Het begon met de schepping en eindigde met Jozua's dood. Nog meer dan in het Oude-Sagenboek, was Israël voor den schrijver middelpunt en doel der geschiedenis; zoodat andere volken door hem nog korter dan door zijne voorgangers behandeld werden. Evenals de schrijver van De Elohist, liet hij de eerste menschengeslachten en ook de aartsvaders het Opperwezen met den naam *God* (*Elohiem*) aanduiden en den naam *Jahwe* eerst aan Mozes geopenbaard worden (Exod. VI : 1 v.). Deze voorstelling hangt bij hem samen met zijn streven: aan te toonen, hoe de openbaring der wet aan Mozes in de vroegere eeuwen was voorbereid (Gen. IX : 1—7; XVII). De wet is bij hem de hoofdzaak; terwijl dus zijne verhalen over al wat aan de verovering van Kanaän is voorafgegaan zeer kort zijn, nemen de voorschriften van Jahwe, vooral die betreffende den eeredienst, eene groote ruimte is. Hij wijzigde de oude verordeningen en voegde er een aantal nieuwe bij. Dit laatste deed hij in eigenaardigen vorm. Hij gaf namelijk eene verdichte beschrijving van het volk Israël, zooals het in de woestijn rondzwierf met een draagbaar heiligdom en eene geordende priesterschap, welke beschrijving tot richtsnoer voor den Jeruzalemschen tempeldienst strekken moest. Tot hetzelfde doel moest ook de voorstelling, hoe Jozua Kanaän onder de stammen verdeeld had, dienen.

Dit wetboek werd na Ezra door de Jeruzalemsche priesters niet slechts gehandhaafd, maar ook uitgebreid. Want zeer vele zaken waren daarin niet of slechts kort behandeld, en de zich steeds wijzigende tijdsomstandigheden noopten hen gedurig, hier en daar veranderingen aan te brengen.

Ezra's Wetboek werd niet alleen op deze wijze aangevuld; het is ook vereenigd met *Deuteronomium* en het hiermee verbonden Oude-Sagenboek. Wel was de inhoud van dit werk eigenlijk verouderd en pasten de meeste wetten die het behelsde niet voor de Joden van de vijfde en vierde eeuw, maar het was zoo bekend en geëerd, dat de Jeruzalemsche priesters het niet wilden of konden op zijde schuiven. Zoo werden dan die beide groote werken samengevoegd. De manier waarop dit geschiedde verschilde niet veel van de wijze waarop vroeger het Oude-Sagenboek was tot stand gekomen: het eene geschrift werd als het ware in het andere geschoven, en beurtelings werd uit het eene en uit het andere een gedeelte opgenomen. Eerst het scheppingsverhaal uit Ezra's Wetboek, daarna het scheppings- en paradijsverhaal uit het Oude-Sagenboek; twee zondvloedverhalen door elkander, en zoo voorts, zeer tot schade voor de schoonheid van het geheel. De inhoud werd gemeenlijk niet sterk gewijzigd. De bewerker vergenoegde zich met somtijds het gelijkluidende, om herhaling te vermijden, weg te laten. Vaak voegde hij er eenige woorden tusschen, ten einde de naden van het kleed dat uit zoo ongelijke deelen bestond, zoo goed hij kon, te bedekken. Uit het werk, aldus tot stand gekomen, zonderde hij de verhalen af over de verovering en verdeeling van Kanaän, die in het boek *Jozua* werden vereenigd; hetgeen hieraan voorafging werd de W e t. Dit kan omstreeks 400 gebeurd zijn; toen of later is zij in vijf boeken gesplitst.

Sedert is er niet veel in veranderd. Wel werden nog in den loop der eerstvolgende eeuw van tijd tot tijd toevoegsels opgenomen, maar steeds minder; want hoe langer hoe meer werd het ongeoorloofd geacht, het van God gegeven wetboek uit te breiden of te wijzigen. Ook werden daarvan steeds meer afschriften vervaardigd, ten gebruike in de synagogen. De kans dat een bijvoegsel in een handschrift der Jeruzalemsche priesters algemeen ingang vond werd dus allengs geringer. In 250 vóor Chr. stond de tekst vast, behoudens schrijffouten, zooals in elk boek kunnen insluipen.

Van de Wet bezitten wij niet alleen, gelijk van alle boeken des Ouden Testaments, oude vertalingen, maar ook tweeërlei Hebreeuwschen tekst, den Joodschen en den Samaritaanschen. De Samaritanen toch, hoewel door de Joden teruggestooten en als vreemdelingen behandeld (zie op Ezra IV : 1—5), noemden zich het ware Israël en vereerden niet slechts Jahwe, maar deden dit ook in denzelfden geest als de Joden. De heilige schrift waarnaar zij hun godsdienst regelden was de Wet, slechts op eenige plaatsen naar hunne bijzondere inzichten veranderd (verg. op Exod. XX : 17). Afgezien van die opzettelijke wijzigingen, verschillen hunne handschriften op vele plaatsen van de Joodsche. Beide

hebben namelijk hunne eigene geschiedenis gehad. Gelijk de Joodsche afschrijvers Joodsche handschriften volgden, zoo hielden zich de Samaritaansche aan de hunne, en dit te meer, omdat zij zich bij voortduur van het oude Israëlietische schrift bedienden, ook toen onder de Joden het kwadraatschrift (verg. de Algemeene Inleiding) was ingevoerd. Zoo kon het gebeuren, dat oude en juiste lezingen die in de Joodsche handschriften verloren gegaan zijn in de Samaritaansche bewaard bleven. Waar die bij de vertaling zijn gevolgd, wordt dit in de aanteekening met de afkorting Sam.t. aangeduid.

GENESIS.

INLEIDING OP HOOFDSTUK I—XI.

Deze hoofdstukken bevatten eene wereldgeschiedenis van de schepping af tot de aartsvaders, en laten zich splitsen in de volgende afdeelingen: I : 1—II : 4*a*, de scheppingsweek; II : 4*b*—III : 24, het paradijs; IV, Kain; V, geslachtregister der oudvaders van Adam tot Noach; VI : 1—4, de huwelijken van engelen met aardsche vrouwen; VI : 5—VIII : 22, de zondvloed; IX, Noach en zijne zonen; X, de volkenlijst; XI : 1—9, de torenbouw; XI : 10—32, geslachtregister van Sem tot Abram.

Een deel dezer hoofdstukken kwam reeds in het Oude-Sagenboek voor en was door den bewerker hiervan aan De Jahwist ontleend. Doch wat hieruit werd overgenomen is niet alles van dezelfde hand. Immers, volgens de verhalen over het paradijs (II : 4*b*—III : 24), de Kainieten (IV : 1, 2*b*, 16*b*—24) en den torenbouw (XI : 1—9), die nauw met elkander samenhangen, stamde het gansche menschdom van Kain af en had geen zondvloed plaats gehad. Aan deze verhalen waren die over de engelen (VI : 1—4) en over Noach met zijne zonen Sem, Jafeth en Kanaän (IX : 20—27) door eene andere hand toegevoegd. Van eene derde hand zijn eenige berichten die met de genoemde geen goed geheel vormen, te weten die over den broedermoord, IV : 2*a*, 3—16*a*, met de twee verzen over Seth en Enos, 25 v., den zondvloed, VI : 5—8 met een deel van VII, VIII, en eene lijst der volken die van Noachs zonen Sem, Cham en Jafeth afstamden, d. i. een gedeelte van X. Niet van al deze verhalen is de herkomst zeker. Ook bij andere volken van Vóor-Azië, bij de Feniciërs, de Babyloniërs en de Assyriërs, vinden wij dergelijke mythen en legenden, en met grond kunnen wij onderstellen dat zij bij Arameërs en Filistijnen niet ontbroken hebben. Van sommige verhalen staat het vast, dat de Israëlieten ze van elders ontleend hebben. Zoo zijn die over het paradijs en den zondvloed van Babylonisch-Assyrischen oorsprong. In welken tijd zij in Israël zijn overgenomen, is vooralsnog onzeker.

Het overige van Gen. 1—XI is uit Ezra's Wetboek, met name wat wij lezen over de scheppingsweek, I : 1—II : 4*a*; de oudvaders van Adam tot Noach, V; den zondvloed, VI : 9—22 met een deel van VII, VIII; het verbond van God met Noach, IX : 1—19; de volkenlijst in een deel van X, en het geslachtregister van Sem tot Abram, XI : 10—27, 32. De schrijver hiervan ontleende zijne stof voor een deel aan De Jahwist, welk werk hij in het Oude-Sagenboek vond, voor een deel aan Babylonische verhalen. Beide bewerkte hij naar zijne godsdienstige inzichten. Ook de verhalen van De Jahwist kon hij niet onveranderd overnemen. Er komen daarin mythische trekken voor; en de voorstelling van de godheid, van hare overleggingen en gezindheden, is somwijlen zeer menschvormig. De schrijver van Ezra's Wetboek wischt die sporen van het heidendom zooveel mogelijk uit; zijn godsbegrip is blijkbaar reiner en verhevener dan dat van zijnen voorganger. Daarentegen is zijn verhaaltrant veel eentoniger, die van De Jahwist vaak dichterlijk en levendig.

Over het een en ander meer in de bijzondere inleidingen!

HOOFDSTUK I : 1—II : 4*a*.

De scheppingsweek. — God maakt uit den baaierd den eersten dag het licht (I : 1—5); den tweeden het uitspansel (6—8); den derden eerst zee en land, daarna de planten (9—13); den vierden de hemellichamen (14—19); den vijfden de waterdieren en vogels (20—22); den zesden eerst de landdieren, daarna de menschen, wien hij den zegen der vruchtbaarheid en de heerschappij over de dieren verleent en planten tot spijs geeft (23—30); nadat hij het scheppingswerk voltooid heeft (31), rust hij op den zevenden dag, dien hij als sabbat afzondert (II : 1—4*a*).

Dit verhaal, uit Ezra's Wetboek overgenomen, is de omwerking van een ouder, waarin het scheppingswerk niet over zes dagen verdeeld was, maar in acht handelingen volbracht en elke handeling door de verklaring *God zag dat het goed was* van de volgende gescheiden werd (I : 4, 8, 10, 12, 18, 21, 25, 31). Dit is aan het verhaal zooals wij het bezitten nog te zien; daar op den derden en den zesden dag twee scheppingsdaden vallen, elk door *God sprak* ingeleid (vs. 9 en 11, 24 en 26) en door *God zag dat het goed was* besloten. In dit oudere verhaal werd bijgevolg van den sabbat geen melding gemaakt. Het was ontleend aan eene Babylonische mythe, waarin echter veel gevonden werd dat den Israëlieten aanstoot gaf en dus verwijderd werd.

De schrijver van Ezra's Wetboek beoogde boven alles, de eer van zijn God als schepper der wereld te bevorderen, en wenschte daarbij de instelling van den sabbat door Gods rust op den zevenden dag te bekrachtigen; waartoe hij de schepping over zes dagen verdeelde. Aanvankelijk schijnt het verhaal niet als een nauwkeurig bericht aangaande het beloop der schepping te zijn opgevat. De Joden hebben althans daarvan afwijkende dichterlijke voorstellingen, als Job XXXVIII en Ps. CIV, onder hunne heilige schriften opgenomen, en het tweede scheppingsverhaal (Gen. II 4*b*—25), in weerwil van zijn strijd met het eerste, er naast gezet en laten staan. Later evenwel werd het als betrouwbare beschrijving van het scheppingswerk aangemerkt, en heeft men getracht het door willekeurige uitlegging met de uitkomsten van het natuuronderzoek in overeenstemming te brengen.

I : 1 Toen God een aanvang maakte met de schepping van hemel en
2 aarde — ′ de aarde was woest en vormeloos, duisternis heerschte op
3 den oceaan, en Gods geest dekte het water — ′ sprak God: Er zij
4 licht! en er was licht. ′ En God zag dat het licht goed was. Nu
5 maakte God scheiding tusschen het licht en de duisternis ′ en noemde
het licht dag en de duisternis nacht. Zoo was het avond geweest en
morgen geweest: de eerste dag.
6 God sprak: Er zij een uitspansel midden in het water, om water

1. *hemel en aarde*, de geordende wereld.

2. *woest en vormeloos*, de baaierd, onbewoonbaar voor mensch en dier. Hoe deze was ontstaan, wordt niet gezegd; Gods werkzaamheid begint eerst bij het brengen van orde. Zie Jez. XLV : 18; verg. Jez. XXXIV : 11 en op Jer. IV : 23. — *den oceaan*, de wereldzee, die de aarde bedekte. — *Gods geest*. De geest van God of van Jahwe is hier en elders in het O. T. de macht waardoor hij alles in de natuur tot stand brengt, met name den mensch in het leven roept en houdt (Job XXVII : 3; XXXII : 8; XXXIII : 4; XXXIV : 14; Ps. CIV : 30; Jez. XL : 13; LXIII : 14; Ezech. XXXVII : 9 v., 14). Het Hebreeuwsche woord voor „geest" beteekent ook ‚wind', wordt soms, ook in de verbinding met God, met „adem" op éene lijn geplaatst en niet zelden door ons zoo vertaald (Ps. CXXXV : 7; Pred. III : 19; XII : 7; Jez. IV : 4; XI : 4; LIX : 19 enz.; verg. Gen. II : 7; VI : 3). Reeds in de oudste geschriften komt de geest voor als de kracht waardoor Jahwe den mensch vermogens verleent tot buitengewone dingen, ook in ongunstigen zin (Richt. IX : 23; 1 Sam. XVI : 14—23; XVIII : 10); hij drijft tot heldendaden (Richt. III : 10; 1 Sam. XI : 6 enz.), bezielt den kunstenaar (Exod. XXVIII : 3; XXXI : 3 enz.), den droomuitlegger (Gen. XLI : 38), den volksbestierder (Num. XI : 17; Jez. XI : 2—5 enz.), schenkt in het algemeen wijsheid (Job XXXII : 8). Bepaaldelijk zijn het de profeten die hij bezielt (Num. XXIV : 2; 1 Sam. X : 6, 10; 1 Kon. XVIII : 12; 2 Kon. II : 16; verg. Hoz. IX : 7 en op 1 Kon. XXII : 21). Met bijvoeging van „goed" of „heilig" (Neh. IX : 20; Ps. LI : 13; CXLIII : 10; Jez. LXIII : 10 v.), wordt hij op enkele plaatsen beschouwd als de bewerker van reinheid van hart en wandel; in den eindtijd zal hij, beide in dezen zedelijken en in den profetischen zin, het deel aller vromen zijn (Jez. LIX : 21; Ezech. XXXIX : 29; Joël III : 1). — *dekte*, als een vogel hare eieren en kiekens.

3. *licht*, eene stof die op eene verborgen plaats bij God is, Job XXXVIII : 19; Dan. II : 22, en des morgens te voorschijn komt.

4. *Nu — scheiding*. Hij wees aan elk van beide den tijd aan waarop zij zouden heerschen. Licht en duisternis hebben elk een eigen bestaan, onafhankelijk van de hemellichamen, die eerst later geschapen worden; verg. Job XXXVIII : 19.

5. *Zoo — dag*. De dag begon bij de Joden met zonsondergang en liep dus „van avond tot avond", Lev. XXIII : 32; Neh. XIII : 19.

6. *Alzoo geschiedde het*. Dit staat in Hebr. t. aan het eind van vs. 7 en is hier geplaatst volg. Gr. vert. — *uitspansel*, zoldering, vloer, van saffier, Exod. XXIV : 10, vast als een metalen spiegel, Job

7 van water te scheiden! Alzoo geschiedde het.′ God maakte het uit-
spansel en scheidde het water onder het uitspansel van het water daar-
8 boven.′ Toen noemde God het uitspansel hemel. En God zag dat het
goed was. Zoo was het avond geweest en morgen geweest: de tweede dag.
9 God sprak: Vloeie al het water hetwelk onder den hemel is in éene
plaats samen, opdat het droge te voorschijn kome! Alzoo geschiedde
10 het.′ Het droge noemde God land, en de samenvloeiing des waters
11 zee. En God zag dat het goed was.′ God sprak: Brenge de aarde
planten voort: zaaddragende gewassen en vruchtboomen die naar hunne
soort vrucht dragen, waarin hun zaad op de aarde is. Alzoo geschiedde
12 het.′ De aarde deed planten uitspruiten, gewassen die naar hunne soort
zaad dragen, en boomen die vrucht dragen, waarin hun zaad is, naar
13 hunne soort. En God zag dat het goed was.′ Zoo was het avond ge-
weest en morgen geweest: de derde dag.
14 God sprak: Dat er lichten aan het uitspansel des hemels zijn, om
scheiding te maken tusschen den dag en den nacht, en om te dienen
15 tot voorteekenen en voor feestgetijden, dagen en jaren;′ zij zullen tot
lichten zijn aan het uitspansel des hemels, om op de aarde licht te
16 geven. Alzoo geschiedde het.′ God maakte de twee groote lichten, het
grootste om over den dag, het kleinste om over den nacht heerschappij
17 te voeren, benevens de sterren;′ en God plaatste ze aan het uitspan-
18 sel des hemels, om de aarde te verlichten,′ om te heerschen over den
dag en over den nacht en om scheiding te maken tusschen het licht
19 en de duisternis. En God zag dat het goed was.′ Zoo was het avond
geweest en morgen geweest: de vierde dag.
20 God sprak: Wemele het water van levende wezens, en vliege het
gevogelte over de aarde langs het uitspansel des hemels. Alzoo ge-
21 schiedde het.′ God schiep de groote draken, en al de zich bewegende
levende wezens waarvan het water wemelt, in soorten, alsmede al het ge-
22 vleugeld gevogelte, in soorten. En God zag dat het goed was.′ Toen
zegende God hen, zeggende: Weest vruchtbaar en vermenigvuldigt u,
vervult het water in de zeeën, en worde het gevogelte talrijk op de
23 aarde.′ Zoo was het avond geweest en morgen geweest: de vijfde dag.
24 God sprak: Brenge de aarde levende wezens voort, in soorten, vee,
kruipende dieren en gedierte des velds, in soorten. Alzoo geschiedde
25 het.′ God maakte het gedierte des velds, in soorten, het vee, in soor-
ten, en alle kruipende dieren der aarde, in soorten. En God zag dat
26 het goed was.′ God sprak: Laten wij menschen maken als ons even-

XXXVII : 18, steunend op zuilen, Job XXVI : 10 v.; in dien vloer zijn luiken, waardoor het hemelwater naar beneden stroomt, Gen. VII : 11; Ps. LXXVIII : 23; CIV : 3, 13 enz., en de engelen afdalen, XXVIII : 12.

7. *het water daarboven,* de hemelzee, Ps. CIV : 3; CXLVIII : 4.

8. *En God — was,* ingevoegd volg. Gr. vert.

9. Verg. Ps. CIV : 5—8.

11 v. De schrijver bedoelt het geheele plantenrijk, waarin hij tweeërlei onderscheidt: gewassen die hun zaad niet, en gewassen die het wel in vruchten dragen.

14. *voorteekenen.* Als zoodanig golden zons- en maansverduisteringen, de roode kleur der maan, de verschijning van kometen enz. Verg. Jer. X : 2; Joël II : 30 v.; Matth. XXIV : 29; Sir. XLIII : 6. Ook uit den stand der sterren leidde men de toekomst af (sterrenwichelarij). — *feestgetijden.* Deze bestemming van de maan wordt ook vermeld Ps. CIV : 19.

16. Verg. Ps. CXXXVI : 7—9; Jer. XXXI : 35.

20. *Alzoo — het,* ingevoegd volg. Gr. vert.

21. *draken,* zeeslangen, krokodillen en andere groote waterdieren, hetzij werkelijk bestaande, hetzij vruchten der verbeelding, als in Ps. LXXIV : 13; Jez. XXVII : 1; Ezech. XXXII : 2.

22. *Weest vruchtbaar en vermenigvuldigt u,* eene in Ezra's Wetboek meermalen voorkomende uitdrukking, VIII : 17; IX : 1, 7.

26. *Laten wij menschen maken.* God spreekt tot de engelen, zijn hemelschen raad, evenals XI : 7; Jez. VI : 8; verg. 1 Kon. XXII : 19—23. — Wat tot het beeld Gods behoort, wordt niet nader beschreven;

beeld, ons gelijkende; opdat zij heerschen over de visschen der zee, het
gevogelte des hemels, het vee, al het gedierte des velds en alle dieren
27 die op de aarde kruipen.′ Zoo schiep God den mensch als zijn even-
beeld; als beeld van God schiep hij hem; man en vrouw schiep hij
28 hen.′ Toen zegende God hen en sprak tot hen: Weest vruchtbaar en
vermenigvuldigt u, bevolkt de aarde, onderwerpt haar aan u, en heerscht
over de visschen der zee, het gevogelte des hemels en al het gedierte
29 dat op de aarde kruipt.′ Ook zeide God: Zie, ik geef u alle zaad-
dragende gewassen die op de gansche aarde zijn, en alle boomen waaraan
30 zaadhoudende vruchten zijn; u zullen zij tot spijs dienen.′ Maar aan
al het gedierte des velds, aan al het gevogelte des hemels en aan al
wat op de aarde kruipt, aan al wat bezield is, geef ik alle groene ge-
31 wassen tot spijs. Alzoo geschiedde het.′ En God zag dat al wat hij
gemaakt had zeer goed was. Zoo was het avond geweest en morgen
geweest: de zesde dag.
II: 1, 2 Alzoo werden de hemel en de aarde met al hun heir voltooid.′ God
voltooide op den zesden dag het werk dat hij gemaakt had, en rustte
3 op den zevenden dag van al het werk dat hij had gemaakt.′ Daarom
zegende God den zevenden dag en heiligde dien; omdat hij daarop
4*a* rustte van al het werk dat hij geschapen en gemaakt had.′ Dit is de
scheppingsgeschiedenis van den hemel en de aarde.

Vs. 2. Exod. XX : 11; XXXI : 17; Hebr. IV 4.

evenals hier, wordt Ps. VIII : 6—9 op de heerschappij over al het geschapene, die aan den beelddrager Gods toekomt, gewezen. In Gen. IX : 6 rust de onschendbaarheid van het leven des menschen op zijne gelijkvormigheid met God. — *al* — *velds*, volg. Syr. vert.; Hebr. t. *de gansche aarde*.

27. *Zoo* — *evenbeeld*. Verg. V : 1; IX : 6; 1 Kor. XI : 7; Jac. III : 9. — *man* — *hen*. Verg. Matth. XIX : 4. — Of hier van één menschenpaar sprake is dan wel van meer, blijkt niet uit de woorden des schrijvers. Maar V : 1—3 maakt het waarschijnlijk, dat hij zich slechts één paar heeft voorgesteld.

28. De mensch moet, als plaatsbekleeder Gods, heerschen over de dieren, dus hen voor den arbeid gebruiken. Eerst na den zondvloed wordt hem vergund, hun vleesch te eten; zie IX : 2 v.

29 v. Verg. Ps. CIV : 14 v. De gewassen die den mensch tot spijs gegeven, en die welke den dieren toebedeeld worden, zijn niet scherp onderscheiden. Slechts eet de mensch ook boomvruchten, die den dieren niet gegeven worden. Hoofdzaak is, dat beide geen ander dan plantaardig voedsel mogen nuttigen. Hierbij wordt ondersteld, dat mensch en dier oorspronkelijk in vrede met elkaar leefden, hetgeen ook voor de toekomst weer verwacht wordt; zie op Jez. XI : 6—9 en verg. op IX : 2.

1. *al hun heir*, alle geschapen wezens. Gewoonlijk worden met het heir of leger des hemels de starren bedoeld (Deut IV : 19; Jez. XXXIV : 4; XL : 26; XLV : 12; Jer. XXXIII : 22 enz.), enkele malen (1 Kon. XXII : 19; 2 Kron. XVIII : 18) de engelen, die soms in één adem met de starren worden genoemd (Job XXXVIII : 7). De schepping der engelen is hier niet vermeld.

2. *den zesden dag*, volg. Sam., Gr. en Syr. t.; Hebr. t. *den zevenden dag*.

3. *heiligde dien*, zonderde hem van de overige dagen tot zijnen dienst af; zie op Exod. III : 5. Of de schrijver bedoeld heeft dat de sabbat van den aanvang af gevierd is, blijkt niet. Volgens Exod. XVI : 22—30; XX : 8—11; XXIII : 12; XXXI : 12—17; XXXV : 1—3; Deut. V : 12—16 begint de sabbatsviering eerst met Mozes. — *rustte*. Het woord *sabbat* beteekent ‚rust'.

4*a*. Letterlijk *Dit is de voortbrenging van den hemel en de aarde, toen zij geschapen werden*. Thans dienen deze woorden tot besluit van het scheppingsverhaal. Doch oorspronkelijk stonden zij als opschrift vooraan; waarschijnlijk zijn zij door den Verzamelaar hierheen verplaatst. In Ezra's Wetboek begonnen nieuwe afdeelingen dikwerf met de woorden *Dit is de voortbrenging van* enz., door ons vertaald *Dit zijn de afstammelingen van*. Zie V : 1; VI : 9; X : 1; XI : 10, 27; XXV : 12, 19; XXXVI : 1, 9; XXXVII : 2.

HOOFDSTUK II : 4*b*—III : 24.

Het paradijs. — Jahwe vormt den mensch en legt in Eden een hof aan met geboomte (II : 4*b*—9). De stroomen van het paradijs (10—14). Jahwe plaatst den mensch in den hof, en verbiedt hem van den boom der kennis te eten (15—17); hij vormt de dieren (18—20); eindelijk de vrouw (21—25). Zij laat zich door de slang verleiden en verleidt haren man tot ongehoorzaamheid (III : 1—6); beiden schamen zich naakt te zijn (7—13); Jahwe bestraft de slang, de vrouw, den man wegens hunne overtreding (14—19); de mensch noemt zijne vrouw Eva (20); Jahwe verdrijft de menschen uit het paradijs (21—24).

Dit verhaal is uit De Jahwist, maar is niet ongeschonden tot ons gekomen, want het begin ont-

breekt en III : 20 is een later toevoegsel. Wij hebben hier een tweede scheppingsverhaal, ouder dan het voorafgaande. Wat hierop volgt, de sage van een oorspronkelijken gelukstaat en het verlies daarvan, is niet van Israëlietische herkomst, maar aan de Babyloniërs of de Assyriërs ontleend, in wier mythologie een lusthof met een door cherubs bewaakten boom voorkwam. De Israëlietische schrijver plaatste naast dien levensboom den boom der kennis, en maakte dezen tot het middelpunt van zijn verhaal, omdat hij vooral wilde leeren dat de mensch tegen den wil van Jahwe kennis van goed en kwaad verkregen en door ongehoorzaamheid aan Jahwe het leven in het paradijs verbeurd had. Aldus kreeg de buitenlandsche sage een echt Israëlietisch karakter: de afkeuring van het streven naar beschaving, de aankweeking van nederigheid en eenvoud, in afhankelijkheid van God.

Afgezien van deze strekking, staat het verhaal van het verloren paradijs in het Oude Testament geheel op zichzelf: nergens wordt er naar verwezen of zelfs op gezinspeeld. Maar geen verhaal is zóo misverstaan en misbruikt als dit in later eeuw door Joodsche, en vooral door Christen godgeleerden. Ofschoon er geen woord in staat van een zondeval door verleiding van den duivel, met verlies of verminking van het beeld Gods, heeft men er dit in gelegd, er het antwoord op de vraag naar den oorsprong van de zonde en den geestelijken dood in gevonden, ja, er de hoofdgedachte der Christelijke geloofsleer en den hoeksteen van het gezag der Kerk aan ontleend.

II: 4b, 5 Toen Jahwe God hemel en aarde maakte — ′ er was nog geenerlei
struik des velds op de aarde, en er was nog geen veldgewas uitgesproten, omdat Jahwe God niet op de aarde had doen regenen en er
6 geen mensch was om den aardbodem te bebouwen, ′ maar een nevel
7 kwam op uit de aarde en bevochtigde den ganschen aardbodem — ′ toen
vormde Jahwe God den mensch uit stof van den aardbodem en blies
in zijne neusgaten levensadem. Zoo werd de mensch een levend wezen. ′
8 Hierop plantte Jahwe God een hof in Eden ten oosten en plaatste
9 daar den mensch dien hij gevormd had. ′ Vervolgens deed Jahwe God
uit den aardbodem allerlei boomen spruiten, begeerlijk van voorkomen
en dienstig tot spijs, en den boom des levens midden in den hof,
10 benevens den boom der kennis van goed en kwaad. ′ Eene rivier

Vs. 7b. 1 Kor. XV : 45a.

4b. *Jahwe God.* De Jahwist schreef alleen *Jahwe,* maar de Verzamelaar, die zijn verhaal op I : 1—II : 4a deed volgen, voegde er *God* bij, om aan te duiden dat de Schepper van H. I dezelfde is als die van H. II. Over den naam *Jahwe* zie op Exod. III : 14. — *hemel en aarde,* Hebr. t. *aarde en hemel,* omgezet volg. Sam. t. en oude vertt. Wij vinden hier de schepping verhaald, niet van het paradijs alleen, maar van de gansche wereld. De voorstelling is eene geheel andere dan die in H. I. De verdeeling van het werk over zes dagen ontbreekt hier, en ook de volgorde verschilt, omdat eerst de man, daarna boomen en planten, dan de dieren, eindelijk de vrouw het aanzijn ontvangen.

5. Deze schrijver gaat, evenals die van H. I, van de onderstelling uit, dat de vormelooze stof bestond toen Jahwe's werkzaamheid aanving.

6. *een nevel.* Gr., Lat. en Syr. vertt. *eene bron.*

8. *Eden,* hier als eigennaam gebruikt, beteekende in het oorspronkelijke, Babylonische, verhaal waarschijnlijk: ,veld', ,vlakte'; maar de Israëlieten dachten daarbij licht aan een Hebreeuwsch woord dat ,liefelijkheid' beduidt. De voorstelling van een paradijs ook Jez. LI : 3; Ezech. XXVIII : 13; XXXI : 9; XXXVI : 35; Joël II : 3; over het woord „paradijs" zie op Neh. II : 8. — *ten oosten.* Het land waardoor de Eufraat en de Tigris stroomen ligt oostelijk van Palestina. In sommige hss. ontbreekt *ten oosten.*

9. *den boom des levens,* den boom welks vruchten hem die ze eet leven, d. i gezondheid, kracht, onsterfelijkheid, verleenen. Zie III : 22; Openb. II : 7; XXII : 2. — *benevens — kwaad* In het vervolg wordt steeds (III : 3, 6) gesproken van éenen boom die midden in den hof stond, nl. den boom der kennis, totdat tegen het einde van het verhaal (III : 22) de levensboom weer vermeld wordt. Zie hierover Inl. — Met *goed en kwaad* wordt, blijkens vs. 25; III : 7, in de eerste plaats het betamelijke en het onbetamelijke bedoeld.

10—14. Waar de schrijver zich voorstelde dat het paradijs had gelegen, is moeilijk uit te maken, omdat in zijne bepaling der ligging een paar namen voorkomen waarvan het onzeker is welke rivier of welk land zij aanduiden. Bovendien heeft de Israëlietische verhaler vermoedelijk een paar eigennamen in het oorspronkelijk verhaal verkeerd begrepen. Uit de vermelding van Eufraat en Tigris blijkt echter, dat hij het paradijs binnen het stroomgebied dezer bekende rivieren zocht. Maar bij gemis van kaarten had men toentertijd eene zeer gebrekkige voorstelling van de ligging der landen; zoodat ook deze aanwijzing ons niet in staat stelt, met zekerheid te bepalen waar volgens hem Eden lag.

10. *eene rivier.* Welke bedoeld wordt, is duister. De voorstelling van den schrijver is in elk geval onjuist; daar de Eufraat en de Tigris, die hij met den Pisjon en den Gihon uit die rivier afleidt, geen gemeenschappelijke bron hebben. — *van Eden uit.* De rivier ontspringt in Eden en besproeit dan den hof. — *daarna,* nadat zij den hof verlaten heeft.

ging van Eden uit, om den hof te bevochtigen, en splitste zich
11 daarna in vier armen.′ De naam van den eersten stroom is Pisjon,
12 die het geheele land Hawila bespoelt, waar het goud is;′ en het goud
van dat land is voortreffelijk; daar is ook de bedolah en de onyx.′
13 De naam van den tweeden stroom is Gihon; deze bespoelt het ge-
14 heele land Ethiopië.′ De naam van den derden is Tigris, die ten
oosten van Assyrië vloeit; en de vierde is de Eufraat.
15 Jahwe God nu nam den mensch en zette hem in den hof van
16 Eden, om dien te bebouwen en te bewaken,′ en Jahwe God beval
17 den mensch: Eet vrij van alle boomen in den hof;′ maar van den
boom der kennis van goed en kwaad moogt gij niet eten; want
18 wanneer gij daarvan eet, zult gij zeker sterven.′ Vervolgens zeide
Jahwe God: Het is niet goed dat de mensch alleen is; ik zal hem
19 eene hulp maken die bij hem past.′ Toen vormde Jahwe God nog
uit den aardbodem al het gedierte des velds en al het gevogelte des
hemels en bracht ze tot den mensch, om te zien hoe hij hen zou
noemen; en zooals de mensch elk levend wezen noemde, zoo heette
20 het.′ Alzoo gaf de mensch namen aan al het vee, al het gevogelte
des hemels en al het gedierte des velds; maar voor den mensch vond
21 hij geen hulpe die bij hem paste.′ Toen deed Jahwe God een diepen
slaap op den mensch vallen, en nam, terwijl hij sliep, eene zijner rib-
22 ben weg, welker plaats hij met vleesch vulde.′ Nadat nu Jahwe God
uit de rib die hij uit den mensch genomen had eene vrouw had ge-
23 bouwd, bracht hij haar tot den mensch;′ en de mensch zeide: Dit is
eindelijk been uit mijn gebeente en vleesch uit mijn vleesch; zij zal
24 mannin heeten, omdat zij uit haren man genomen is.′ Om die reden
zal een man vader en moeder verlaten en zijne vrouw aanhangen, en
25 zij tweeën zullen tot één vleesch worden.′ Beiden nu, de mensch en
zijne vrouw, waren naakt, maar zij schaamden zich niet voor elkander.

Vs 24. Matth. XIX : 5; Marc. X : 7; 1 Kor. VI : 16; Efez. V : 31.

11. *Pisjon.* Wij weten niet, welke rivier de schrijver bedoeld heeft. — *Hawila.* Zie op X : 7.

12. *bedolah*, waarschijnlijk eene soort van welriekende hars, doorzichtig, op was gelijkend. — *onyx*, zeer onzekere vertaling. Dit edelgesteente was den Israëlieten meer dan andere bekend; zie Exod. XXV : 7; XXVIII : 20; Job XXVIII : 16; Ezech. XXVIII : 13.

13. *Gihon*, eene onbekende rivier; indien zij Ethiopië bespoelde, moet het de Nijl zijn. — *Ethiopië*, in het Hebreeuwsch *Kusj*, dat, afgezien van deze plaats en X : 8, overal in het O. T. zonder twijfel Ethiopië aanduidt; zoodat de Israëlietische lezers ook op deze plaatsen er niets anders onder konden verstaan. Maar in Zuid-Babylonië aan de Perzische golf lag een land van ongeveer denzelfden naam, en waarschijnlijk werd dit in het oorspronkelijk verhaal bedoeld. De schrijver, die het met Ethiopië verwarde, moet zich dus hebben voorgesteld, dat dit, ten zuiden van Egypte gelegen, gewest en het land van Eufraat en Tigris dichter bij elkander lagen dan het geval is.

14. *ten oosten van Assyrië.* De Tigris stroomde ten westen van Nineve, sedert de negende eeuw de hoofdstad van Assyrië; vroeger evenwel omvatte dit rijk slechts de westelijk van die rivier gelegen landen. De plaatsbepaling in den tekst geldt dus alleen voor den ouderen tijd. — *de Eufraat*, de groote rivier waaraan Babel lag behoefde geen nadere aanduiding. Hij was den Israëlieten zoo bekend dat hij vaak kortweg „de Rivier” heet, XXXI : 21; Exod. XXIII : 31 enz.

17. Volgens III : 5 vernam de vrouw eerst van de slang dat de vrucht van den hier bedoelden boom kennis van goed en kwaad verleende. De schrijver had dus den daaraan ontleenden naam niet aan Jahwe in den mond moeten leggen.

19. *nog*, ingevoegd volg. Sam. en Gr. t. — Jahwe vormt dieren, om eene proef te nemen of deze bij den mensch zouden passen.

20. *al het gevogelte*, volg. Gr. en andere oude vertt.; Hebr. t. *het gevogelte.*

22. Dat de vrouw uit eene rib des mans gebouwd werd, duidt aan, dat zij hem ter zijde en tot hem in de innigste betrekking staat. Verg. 1 Kor. XI : 8.

23. *eindelijk*, nadat de kennismaking met de dieren hem telkens teleurstelling bereid had. — *been — mijn vleesch.* Verg. op XXIX : 14. — *uit haren man*, volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *uit een man.* Het Hebreeuwsche woord voor »vrouw” werd juist zoo geschreven en nagenoeg uitgesproken als *haar man.*

24. Gevolgtrekking van den schrijver, die de kiem bevat eener edele en reine opvatting van het huwelijk; verg. Matth. XIX : 3—8. — *zij tweeën*, volg. Sam. t. en alle oude vertt.; Hebr. t. *zij.*

25. Hun toestand was als die van het kleine kind.

III: 1 Maar de slang was het schranderste van al het gedierte des velds
dat Jahwe God gemaakt had, en zij zeide tot de vrouw: Heeft God
waarlijk gezegd dat gij niet van alle boomen in den hof eten moogt?′
2 De vrouw zeide tot de slang: Van alle boomen in den hof mogen
3 wij eten;′ maar van de vruchten des booms die midden in den hof
staat, heeft God gezegd, zult gij niet eten; gij moogt ze zelfs niet aan-
4 raken; anders sterft gij.′ Maar de slang zeide tot de vrouw: Gij zult
5 gewis niet sterven;′ maar God weet wel dat wanneer gij daarvan eet
u de oogen zullen opengaan en gij aan goden gelijk zult zijn, ken-
6 nende goed en kwaad.′ De vrouw nu, ziende dat de boom goed was tot
spijs, een lust voor de oogen en begeerlijk om verstand te krijgen,
nam van zijne vruchten, at en gaf ze ook aan haren man; en deze
at er van.
7 Nu gingen beider oogen open en bemerkten zij dat zij naakt waren;
daarom hechtten zij vijgebladeren aaneen en maakten zich gordels.′
8 Doch toen zij bij het opsteken van den wind Jahwe God in den hof
hoorden wandelen, verborgen zich de mensch en zijne vrouw voor Jahwe
9 God tusschen het geboomte van den hof.′ En Jahwe God riep den
10 mensch toe: Waar zijt gij?′ Hij zeide: Toen ik u in den hof hoorde,
11 werd ik bevreesd, omdat ik naakt ben, en verborg ik mij.′ Hij zeide
tot hem: Wie heeft u te kennen gegeven dat gij naakt zijt? hebt gij
12 van den boom gegeten waarvan ik u verboden had te eten?′ De mensch
antwoordde: De vrouw, die gij mij ter zijde gesteld hebt, heeft mij
13 van den boom gegeven, en ik heb gegeten.′ En Jahwe God zeide tot
de vrouw: Wat hebt gij gedaan? De vrouw zeide: De slang heeft mij
14 verleid, en ik heb gegeten.′ Hierop sprak Jahwe God tot de slang:
Omdat gij dit gedaan hebt, zijt gij vervloekt onder alle vee en gedierte
des velds; gij zult op uwen buik kruipen en stof eten al uwe levens-
15 dagen.′ Ook zal ik vijandschap verwekken tusschen u en de vrouw,
tusschen uw en haar kroost: dit zal trachten u op den kop te tref-
16 fen, terwijl gij zult trachten het in den hiel te treffen.′ En tot de
vrouw sprak hij: Ik zal u veel moeite bereiden en herhaalde zwan-
gerschap; met smart zult gij kinderen baren, en naar uwen man zal

1. De slang werd bij de meeste oude volken voor een schrander dier gehouden en vereerd of als begeleider van de goden voorgesteld, b. v. van Aesculapius, den god der geneeskunde. Ook onder Israël; verg. op Num. XXI : 4*b*—9. Later hebben de Joden, en op hun voetspoor de Christenen, de slang van het paradijs met den duivel vereenzelvigd, Wijsh. II : 24; Joh. VIII : 44; Openb. XII : 9; XX : 2, in strijd met de bedoeling van den schrijver des verhaals, die uitdrukkelijk de slang het schranderste der dieren noemt en dus aan een gewoon dier dacht; zie ook vs. 14. Het spreken van een dier ook Num. XXII : 28—30.

2. *Van alle boomen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Van de vrucht der boomen*.

4 v. Over de bedoeling die de slang aan Jahwe toekent zie op vs. 22.

5. *aan goden gelijk*, of *aan God gelijk*. In het Hebreeuwsch kan men niet zien, of het enkelvoud, dan wel het meervoud bedoeld wordt; voor het meervoud pleit vs. 22.

7. Zij schaamden zich; verg. II : 25. Dit is geen schuldgevoel, maar de eerste verkregen kennis, de uitwerking der genoten vrucht. De schrijver houdt dus het ontwaken van het schaamtegevoel en de daaruit voortvloeiende behoefte aan kleeding (verg. vs. 2) voor den eersten, heilloozen, stap op den weg der beschaving

8. *bij het opsteken van den wind*, niet geheel zekere vertaling; de bedoeling is, dat zij aan het geluid van den wind Jahwe's tegenwoordigheid bespeurden; verg. 2 Sam. V : 24.

10. *bevreesd*, niet voor straf, wegens de begane overtreding, maar omdat het ongeoorloofd is, zich naakt aan de godheid te vertoonen; verg. op Exod. XX : 26.

11. *tot hem*, ingevoegd volg. Gr. en Lat. vertt.

14. De slang was, volg. vs. 1, weleer in gedaante en leefwijze aan de dieren des velds gelijk geweest. Dat zij nu een schuifelenden gang had en, naar men meende (verg. Jez. LXV : 25; Micha VII : 17), stof at, was straf van Jahwe; verg. op IX : 5.

15. Verklaring van den natuurlijken afkeer dien de mensch van de slang heeft.

16. *hij — heerschen*. De vrouw was in de oudheid, ook bij Israël, slavin en moest voor den man werken; wat hier als straf beschouwd wordt. Verg. 1 Kor. XIV : 34; Efez. V : 22—24, 33; Kol. III : 18; 1 Tim. II : 11—14; Tit. II : 5; 1 Petr. III : 1—7.

17 uwe begeerte zich uitstrekken, terwijl hij over u zal heerschen.′ En
tot den mensch sprak hij: Omdat gij naar uwe vrouw geluisterd en
van den boom gegeten hebt waarvan ik u verboden had te eten, is de
aardbodem om uwentwil vervloekt; met moeite zult gij zijne opbrengst
18 eten, al uwe levensdagen;′ doornen en distelen zal hij u voortbrengen,
19 en gij zult u met veldgewassen voeden.′ In het zweet uws aanschijns
zult gij brood eten, totdat gij wederkeert tot den aardbodem, dewijl gij
daaruit genomen zijt; want stof zijt gij en tot stof zult gij weder-
20 keeren.′ En de mensch noemde zijne vrouw Eva, omdat zij van alle
21 levenden de moeder is geworden.′ Jahwe God nu maakte voor den
mensch en zijne vrouw kleederen van dierenhuiden en trok hun die aan.
22 Voorts zeide Jahwe God: Zie, de mensch is aan een onzer gelijk
geworden in kennis van goed en kwaad; indien hij nu maar niet zijne
hand uitstrekt, ook van den levensboom neemt en, door daarvan te
23 eten, eeuwig leeft!′ Daarom zond Jahwe God hem uit den hof van
Eden weg, om den aardbodem te bebouwen, waaruit hij genomen was.′
24 Zoo dreef hij den mensch uit en plaatste ten oosten van Edens hof
de cherubs en het vlammend zwaard, dat zich heen en weer wendt,
om den weg naar den levensboom te bewaken.

17. *tot den mensch*, met verandering van een klinker; Hebr. t. *tot Adam*. Evenzoo vs. 21. — *is — vervloekt*. Tot dien tijd was de bebouwing van den grond, die Jahwe geboden had (II : 15), licht werk geweest. — *met moeite*, met harden, verdrietigen arbeid.

20. *Eva, levenden*, eene woordspeling, evenals in den grondtekst. De naamgeving past niet in dit verband en is zeker later ingevoegd. De naam *Eva* komt in het O. T. alleen hier en IV : 1 voor.

22. *een onzer*, een god; zie op vs. 5. — *indien — leeft!* Nu de mensch eenige kennis heeft verkregen, weet hij ook welke waarde de vrucht van den levensboom voor hem heeft (verg. op II : 9). Eet hij daarvan, dan wordt hij onsterfelijk en dientengevolge den goden steeds meer gelijk; wat Jahwe wil beletten. Verg. op Jez. II : 7.

24. *ten oosten*, omdat de ingang van den hof in het oosten was, evenals die der tempels. — *de cherubs*. Dit waren bij Israël en andere Aziatische volken wachters bij heilige plaatsen of voorwerpen; verg. Ezech. XXVIII : 14. De meest bekende zijn de gevleugelde stieren die aan de ingangen der Babylonische en Assyrische tempels en paleizen geplaatst waren. Van den vorm der cherubs bij Israël weten wij alleen dat die welke in den tempel van Salomo aan weerszijden van de ark stonden gevleugeld waren (1 Kon. VIII : 6 v.). De beschrijving van den cherub in Ezech. I en X, waar hij de drager is van Jahwe's troon, kan niet geacht worden de gewone voorstelling terug te geven. De afleiding van het woord is onzeker. Oorspronkelijk waren de cherubs waarschijnlijk de onweerswolken, en is dus het vlammend zwaard de bliksem. Zie voorts op Exod. XXV : 10—22 en 18, op 1 Sam. IV : 4 en 2 Sam. XXII : 11.

HOOFDSTUK IV.

Kain. — Geboorte van Kain en van Abel; zij kiezen elk een bedrijf (1—3); Kain brengt zijn broeder om (4—8); wordt door Jahwe verbannen, doch met belofte van bescherming (9—15), en vestigt zich in het land Nod (16). Hij krijgt een zoon, Henoch, naar wien hij eene door hem gestichte stad noemt (17); de nakomelingen van Henoch tot Lamech (18); Lamechs vrouwen en kinderen; de uitvindingen van zijne zonen (19—22); zijn lied (23 v.). Adam krijgt een anderen zoon, Seth; zijn zoon Enos; aanvang der Jahwevereering (25 v.).

Dit hoofdstuk is grootendeels uit De Jahwist. Het oudste deel is vs. 1, 2*b*, 16*b*—24, waarin op Kain geenerlei smet rust, maar hij en eenige zijner nakomelingen met ingenomenheid vermeld worden als de vaders van verschillende standen. Blijkbaar weet de schrijver niets van een watervloed waardoor het geheele menschdom op één huisgezin na is verdelgd; want met de veehoeders, muzikanten en smeden, wier vaders Jabal, Jubal en Tubalkain heeten, bedoelt hij de in zijn tijd levende vertegenwoordigers dier standen. De oorspronkelijke beteekenis der twaalf hier voorkomende eigennamen is onbekend.

Onafhankelijk van dit verhaal is dat van den broedermoord ontstaan. Een der jongere Jahwistische schrijvers, of de bewerker van het Oude-Sagenboek, maakte van die beide één geheel en wijzigde, in verband daarmede, de lijst van Kains afstammelingen: de vrome Noach kon geen nakomeling zijn van Kain, den broedermoordenaar, en kreeg dus een anderen stamvader, Seth, IV : 25. Van den stamboom die met Seth begon en tot Noach doorliep is echter niets bewaard gebleven dan de aanhef,

IV : 25 v., en de uitspraak over Noach, V : 29; overigens is zij vervangen door het geslachtregister dat in Ezra's Wetboek stond, V : 1—28, 30—32

IV : 1 De mensch hield met Eva, zijne vrouw, gemeenschap; zij werd
zwanger en baarde Kain, en zeide: Ik heb eenen man van Jahwe ver-
2 kregen.′ Daarna baarde zij zijn broeder Abel; deze werd een schaap-
3 herder, Kain een landbouwer.′ Na eenigen tijd bracht Kain van de
4 veldvruchten een offer aan Jahwe,′ en ook Abel bracht er een van de
eerstgeborenen van zijn vee en hun vet. Jahwe nu sloeg acht op Abel
5 en zijn offer,′ maar op Kain en zijn offer sloeg hij geen acht. Toen
6 werd Kain zeer gramstorig en liet het hoofd hangen.′ En Jahwe zeide
tot Kain: Waarom zijt gij gramstorig en laat gij het hoofd hangen?′
7 Moogt gij het niet, indien gij goed handelt, vrij opheffen? Maar indien
gij slecht handelt, ligt de zonde aan de deur. Naar u strekt zich hare
8 begeerte uit; doch gij kunt haar beheerschen.′ Maar Kain sprak tot
zijn broeder Abel: Laat ons het veld ingaan! en toen zij op het veld
waren, stond Kain tegen zijn broeder Abel op en sloeg hem dood.′
9 En Jahwe sprak tot Kain: Waar is uw broeder Abel? Hij zeide: Ik
10 weet het niet; ben ik mijns broeders hoeder?′ Maar hij zeide: Wat
hebt gij gedaan? Het bloed van uwen broeder roept luide tot mij van
11 den aardbodem.′ Nu dan, vervloekt zijt gij door den aardbodem, die zijn
mond heeft geopend om het bloed van uwen broeder uit uwe hand op te
12 nemen.′ Wanneer gij hem bebouwt, levert hij u voortaan zijn rijk-
13 dom niet; vluchteling en zwerveling zult gij zijn op aarde.′ Toen
14 zeide Kain tot Jahwe: Mijne schuld is niet te dragen!′ Indien gij mij
heden van den aardbodem verdrijft, en ik aan uw oog onttrokken ben
en vluchteling en zwerveling word op aarde, dan zal ieder die mij
15 aantreft mij dooden.′ Doch Jahwe zeide tot hem: Geenszins! Ieder die

1. *van Jahwe*, volg. Aram. vert.; Hebr. t. òf *Jahwe*, òf *met Jahwe*. — *man*, manlijk kind. Eva's uitroep moet dienen om den naam *Kain* te verklaren, en inderdaad heeft deze met het werkwoord, dat ‚verkrijgen' beteekent, eenige overeenkomst in klank; daarvan afgeleid is hij evenwel niet. Hetzelfde geldt van verreweg de meeste naamsverklaringen die in het O. T. voorkomen: zij zijn onjuist en louter op den klank af gegeven.

2. *schaapherder*. Zie op XII : 16.

4 v. Dat Jahwe aan Abels offer de voorkeur gaf, wordt Hebr. XI : 4 uit zijn geloof verklaard. Ook 1 Joh. III : 12, verg. Matth. XXIII : 35, wordt Abel beschreven als braaf, in tegenstelling met Kain, die reeds goddeloos was voordat hij zijnen broeder vermoordde. Maar onze schrijver noemt evenmin de reden, waarom Abels offer aan Jahwe welgevallig was en dat van Kain niet, als hij zegt waaruit dit bleek. Jahwe geeft hier geen rekenschap van zijne daden.

7. *Moogt* — *deur*, zeer onzekere vertaling. Anderen *Hetzij gij milde gaven brengt, hetzij niet, de zonde ligt aan de deur*.

8. *Laat* — *ingaan!* volg. Sam. t. en de meeste oude vertt.

10. *roept*, om wraak. Het bloed van een vermoorde roept om wraak zoolang het op aarde blijft liggen, dus totdat het bedekt of in den grond opgezogen is, Job XVI : 18; Jez. XXVI : 21; Ezech. XXI : 32; XXIV : 7 v.; zie ook op XXXVII : 22; verg. Hebr. XII : 24.

11. *door den aardbodem*. De aardbodem wordt hier verpersoonlijkt; hij vloekt Kain, omdat hij bevlekt is met het bloed dat deze vergoot.

12. *vluchteling* — *aarde*. Verg. Spr. XXVIII : 17.

14. *ik* — *ben*. Jahwe houdt alleen verblijf in het land Eden, in welk land de menschen nog wonen, al zijn zij uit den hof in Eden verdreven (III : 24).

15. *Geenszins*, volg. Gr. en andere oude vertt.; Hebr. t. *Daarom*. — *zevenvoudig*, door zijn eigen dood (IX : 6) en dien van eenige zijner verwanten. De inhoud van dit vers is blijkbaar aan vs. 24 ontleend; zie aldaar. — Zeven was bij de Israëlieten en verwante volken, als Arabieren en Babyloniërs, het heilige getal, waarschijnlijk naar dat der zeven goden, tevens hemellichamen (zon, maan en vijf planeten), die over de dagen der week gesteld waren. Hieruit is het begrijpelijk, dat het Hebreeuwsche werkwoord voor „zweren" er van is afgeleid en eigenlijk ‚zich bij zeven verbinden' beteekent; verg. XXI : 31. Terwijl het getal door het veelvuldig gebruik soms verloopen is in de beteekenis van „eenige", speelt het uit den aard der zaak bij plechtige handelingen eene rol; zie XXXIII : 3; XLI : 2 vv.; Exod. VII : 25; Num. XXIII : 1 vv.; Joz. VI : 4—16; Richt. XVI : 7 v., 13; 1 Sam. X : 8; XI : 3; 1 Kon. VIII : 65; XVIII : 43 enz.; Matth XV : 34, 36; XVIII : 21 v.; Hand. VI : 3; Openb. I : 4 vv. enz. — *een teeken*, geen teeken aan Kains lichaam waaraan men hem als moordenaar herkende, maar een dat tot zijne gerustStelling diende; verg. op Jez. VII : 11. Waarin het bestond, wordt niet gezegd.

Kain doodt zal het zevenvoudig boeten. En Jahwe gaf een teeken aan
16 Kain, dat niet ieder die hem aantrof hem zou ombrengen. ' Kain nu
ging heen uit Jahwe's tegenwoordigheid en vestigde zich in het land
Nod, ten oosten van Eden.
17 Kain hield gemeenschap met zijne vrouw, en zij werd zwanger en
baarde Henoch. Daarna werd hij de stichter eener stad, die hij naar
18 zijn zoon Henoch noemde. ' Aan dezen werd Irad geboren, en Irad
verwekte Mehiaël, Mehiaël verwekte Methusjaël, en Methusjaël verwekte
19 Lamech. ' Lamech nam twee vrouwen; de eene heette Ada, de andere
20 Silla. ' Ada baarde Jabal, die de vader werd van de tentbewoners en
21 veehoeders. ' Zijn broeder heette Jubal; deze werd de vader van allen
22 die citer en schalmei bespelen. ' Ook Silla baarde een zoon, Tubalkain;
deze werd de vader van alle koper- en ijzersmeden. De zuster van
23 Tubalkain was Naëma. ' Lamech nu sprak tot zijne vrouwen:

Ada en Silla, hoort naar mijne stem!
Vrouwen van Lamech, leent het oor aan mijne rede!
Een man sloeg ik dood om mijne wonde,
een knaap om een striem, mij toegebracht.
24 Zevenvoudig wordt Kain gewroken,
maar Lamech zeven- en zeventigmaal.

25 Toen Adam weder gemeenschap met zijne vrouw had gehad, baarde
zij eenen zoon, dien zij Seth noemde; want, zeide zij, God heeft mij
een anderen telg gezet in plaats van Abel; hem toch heeft Kain ge-
26 dood. ' Ook aan Seth werd een zoon geboren, dien hij Enos noemde.
Deze begon Jahwe's naam aan te roepen.

16. Zie op vs. 14. — *Nod*, d. i. ‚omzwerving'.

17. Dat Kain eene stad bouwt, is niet in overeenstemming met het vonnis vs. 12*b*, en blijkbaar afkomstig van een schrijver die den inhoud van vs. 1—16 niet kende. — *Henoch*, d. i. ‚inwijding'.

20. *vader*. De Israëlieten noemden eene groep menschen, door éénzelfde belang vereenigd, zooals een volk of stam en een onderdeel er van, een gilde van handwerkslieden of eene afdeeling priesters, enz. „een huis", en stelden zich voor, dat dit bestond uit de afstammelingen van één man (verg. inl. op XII—L). Vandaar dat de stichter eener vereeniging haar „vader" heette; verg. op XVI : 2. Jabal komt hier dus voor als de man die een aanvang maakte met het rondtrekkend herdersleven, Jubal als de uitvinder der muziek, of als de eerste groote toonkunstenaar, Tubalkain als de eerste smid. — *veehoeders*, volg. verb. t.; Hebr. t. *vee*.

22. *deze* — *smeden*, volg. verb. t. — *koper*. Zoo noemde men oudtijds ook het mengsel van koper en tin dat thans brons heet, en dat, hoewel lichter te smelten en te pletten, harder is dan het onvermengde koper.

24. Van Kain wordt hier niets kwaads gezegd; want wraak wordt niet afgekeurd. De zin is: was Kain reeds machtig, Lamech, de bezitter van een ijzeren wapen, is nog veel meer te duchten.

25. *Adam*, hier het eerst als eigennaam gebruikt. Het woord beteekent ‚mensch' en komt bij den oudsten verhaler altijd met het lidwoord als gemeen zelfstandig naamwoord voor. — *Seth*, *gezet*, ongeveer dezelfde woordspeling als in het Hebreeuwsch.

26. *Enos*. Het woord beteekent ‚mensch'. — *Deze begon*, volg. Gr. en andere oude vertt.; Hebr. t. *Toen begon men*. Hij was de eerste die Jahwe's naam aanriep, d. i. Jahwe vereerde. De mededeeling is in strijd met vs. 3 v.

HOOFDSTUK V.

Geslachtregister der oudvaders van Adam tot Noach. — Bij hunne namen wordt opgegeven, welken leeftijd zij hadden bereikt toen hun oudste zoon geboren werd, hoevele jaren zij daarna nog leefden, en welke dus hun geheele levensduur was. Van den laatsten, Noach, wordt alleen gemeld, dat hij, vijfhonderd jaren oud geworden, zijne drie zonen kreeg. Deze opgaven worden slechts afgebroken door eene mededeeling over Henoch (24) en de verklaring van den naam Noach (29).

Behalve dit laatste vers, een hier ingelascht fragment uit De Jahwist, is het geheele hoofdstuk uit Ezra's Wetboek, welks schrijver de stof: de namen en de opgaven van den leeftijd der vaderen, aan een ouder geschrift ontleende; de meeste namen toch kwamen met geringe wijzigingen reeds in het Oude-Sagenboek voor; verg. IV : 17 v. Er is blijkbaar verband tusschen deze tien oudvaders en de tien koningen die volgens een Babylonisch verhaal honderden eeuwen vóór den zondvloed geleefd hebben.

In de dorre opgaven van deze geslachtlijst, uit dit hoofdstuk overgenomen in 1 Kron. I : 1—4; Luc. III : 36—38, ligt een dieper zin dan de oppervlakkige lezing doet vermoeden. Laten wij Henoch buiten rekening, dan wordt de leeftijd der oudvaders, op éene uitzondering na, steeds korter: Adam wordt 930, Seth 912, Enos 905, Kenan 910, Mahalalel 895, Jered 847, Methusjelah 720, Lamech 653 jaren oud. De drie laatstgenoemden sterven in het jaar van den zondvloed, 1307 na de schepping. Hiermede schijnt eene toenemende ontaarding van het menschdom aangeduid te worden. Terwijl de eerste vijf oudvaders nog vromen zijn, komen de laatste als goddeloozen in het strafgericht om. De naam van den oudsten dier zondaren, Jered, beteekent ‚nederdaling' en doelt wellicht op de met hem beginnende ontaarding. Wel is waar bereikt Henoch slechts den leeftijd van 365 jaren; doch dit pleit niet tegen hem, daar hij niet sterft, maar God hem om zijne vroomheid vóor den zondvloed wegneemt. De cijfers van den leeftijd der drie goddelooze oudvaders in de onderstaande vertaling zijn ontleend aan den Samaritaanschen tekst. De Hebreeuwsche geeft andere, volgens welke deze drie veel ouder worden, de zondvloed eerst in het jaar 1656 der schepping valt en dus alleen Methusjelah daarin omkomt. De Grieksche tekst wijkt weer van beide af. Waarschijnlijk zijn de cijfers van den Samaritaanschen tekst de oorspronkelijke en de andere gewijzigd volgens verschillende stelsels van tijdrekening. In dat van den Hebreeuwschen tekst werd, naar men meent, aangenomen dat de wereld vierduizend jaar zou bestaan, en uitgecijferd dat tusschen Adam en den uittocht uit Egypte juist twee derden van dien tijd, dat is 2666 jaren, verloopen waren.

V : 1 Dit is de lijst der afstammelingen van Adam. Toen God den mensch
2 schiep, maakte hij hem Gode gelijkende; ' man en vrouw schiep hij
hen, en hij zegende hen en noemde hen mensch, ten dage dat zij geschapen werden.
3 Adam was honderd dertig jaar oud toen hij een zoon verwekte, hem
4 gelijkende, zijn evenbeeld, en hij noemde hem Seth. ' Adam leefde na
Seth verwekt te hebben achthonderd jaren en verwekte zonen en
5 dochteren. ' Zoo was de geheele levensduur van Adam negenhonderd
dertig jaren. Toen stierf hij.
6, 7 Seth was honderd vijf jaar oud toen hij Enos verwekte. ' Seth leefde
na Enos verwekt te hebben achthonderd zeven jaren en verwekte zonen
8 en dochteren. ' Zoo was de geheele levensduur van Seth negenhonderd twaalf jaren. Toen stierf hij.
9, 10 Enos was negentig jaar oud toen hij Kenan verwekte. ' Enos leefde
na Kenan verwekt te hebben achthonderd vijftien jaren en verwekte
11 zonen en dochteren. ' Zoo was de geheele levensduur van Enos negenhonderd vijf jaren. Toen stierf hij.
12, 13 Kenan was zeventig jaar oud toen hij Mahalalel verwekte. ' Kenan
leefde na Mahalalel verwekt te hebben achthonderd veertig jaren en
14 verwekte zonen en dochteren. ' Zoo was de geheele levensduur van
Kenan negenhonderd tien jaren. Toen stierf hij.
15 Mahalalel was vijf en zestig jaar oud toen hij Jered verwekte. '
16 Mahalalel leefde na Jered verwekt te hebben achthonderd dertig jaren
17 en verwekte zonen en dochteren. ' Zoo was de geheele levensduur van
Mahalalel achthonderd vijf en negentig jaren. Toen stierf hij.
18 Jered was twee en zestig jaar oud toen hij Henoch verwekte. '
19 Jered leefde na Henoch verwekt te hebben zevenhonderd vijf en tach-
20 tig jaren en verwekte zonen en dochteren. ' Zoo was de geheele levens-
duur van Jered achthonderd zeven en veertig jaren. Toen stierf hij.
21 Henoch was vijf en zestig jaar oud toen hij Methusjelah verwekte. '

1. Verg I : 27; IX : 6. — *Dit — Adam.* Zie op II : 4*a*.
2. Verg. op I : 27.
3. *Seth* is hier de oudste zoon van Adam; anders IV : 25. De schrijver slaat geen acht op de verhalen over Kain en Abel. Gene schuilt wellicht in *Kenan*, vs. 9—14.
18. *twee en zestig.* Hebr. t. *honderd twee en zestig.*
19. *zevenhonderd vijf en tachtig.* Hebr. t. *achthonderd.*
20. *achthonderd zeven en veertig.* Hebr. t. *negenhonderd twee en zestig.*
21. *Methusjelah.* In Lat. vert. *Mathusalam.*

22 Henoch verkeerde met God. Hij leefde na Methusjelah verwekt te
23 hebben driehonderd jaren en verwekte zonen en dochteren.' Zoo was
de geheele levensduur van Henoch driehonderd vijf en zestig jaren.'
24 Henoch verkeerde met God, en hij was niet meer; want God had hem
weggenomen.
25 Methusjelah was zeven en zestig jaar oud toen hij Lamech ver-
26 wekte.' Methusjelah leefde na Lamech verwekt te hebben zeshonderd
27 drie en vijftig jaren en verwekte zonen en dochteren.' Zoo was de
geheele levensduur van Methusjelah zevenhonderd twintig jaren. Toen
stierf hij.
28 Lamech was drie en vijftig jaar oud toen hij een zoon verwekte;'
29 hij noemde hem Noach, terwijl hij zeide: Deze zal ons uit den aard-
bodem, dien Jahwe vervloekt heeft, troost schenken voor onzen arbeid
30 en ons moeitevol werk. 'Lamech leefde na Noach verwekt te hebben
31 zeshonderd jaren en verwekte zonen en dochteren.' Zoo was de ge-
heele levensduur van Lamech zeshonderd drie en vijftig jaren. Toen
stierf hij.
32 Noach was vijfhonderd jaar oud toen hij Sem, Cham en Jafeth
verwekte.

22. *verkeerde met God.* Dezelfde uitdrukking voor een vromen wandel VI : 9; eene dergelijke Micha VI : 8; Mal. II : 6. — *Hij* (Henoch) *leefde*, ingevoegd volg. Gr. en Lat. vertt.
23. Het cijfer driehonderd vijf en zestig, het getal der dagen van het jaar, wijst waarschijnlijk op eene zonnemythe, die aan het oude verhaal ten grondslag lag, maar waarvan de schrijver geen kennis meer droeg.
24. Verg. Hebr. XI : 5.
25. *zeven en zestig.* Hebr. t. *honderd zeven en tachtig.*
26. *zeshonderd drie en vijftig.* Hebr. t. *zevenhonderd twee en tachtig.*
27. *zevenhonderd twintig.* Hebr. t. *negenhonderd negen en zestig.*
28. *drie en vijftig.* Hebr. t. *honderd twee en tachtig.*
29. *troost schenken.* De overeenkomst van dit werkwoord in het Hebreeuwsch met den naam *Noach* is gering. Maar de schrijver zocht, op den klank af, verband tusschen beide. Waarschijnlijk zinspeelde hij op de kweeking van den wijnstok door Noach (IX : 20). De wijn toch verheugt en vertroost de menschen; zie op IX : 21. — *uit den aardbodem.* Dezelfde bodem die den mensch zooveel moeite veroorzaakt, omdat hij door God vervloekt is (III : 17—19; IV : 12), draagt ook den wijnstok.
30. *zeshonderd.* Hebr. t. *vijfhonderd vijf en negentig.*
31. *zeshonderd drie en vijftig.* Hebr. t. *zevenhonderd zeven en zeventig*; welk getal waarschijnlijk gekozen is met het oog op IV : 24.

HOOFDSTUK VI : 1—4.

De huwelijken van engelen met aardsche vrouwen. — De oorsprong en de beteekenis dezer sage, volgens welke uit de vereeniging van godenzonen met vrouwen uit de menschen reuzen geboren werden, zijn hoogst onzeker. Duidelijk is slechts, dat zij het ontstaan wil verklaren van de Enakieten en andere reuzen waarvan de volksoverlevering gewaagde; verg. op Num. XIII : 22. In het oorspronkelijk verhaal, door den, Jahwistischen, schrijver bewerkt, hadden die godenzonen misschien Jahwe naar de kroon gestoken en waren zij daarom door hem vernederd. Hoewel de huwelijken van engelen met vrouwen uit de menschen eigenlijk niemand tot misdrijf aangerekend worden, zijn ze toch door hem die dit verhaal onmiddellijk vóor dat van den watervloed plaatste met de zonde die daardoor gestraft is in verband gebracht. Eene toespeling op dit verhaal vinden wij Ezech. XXXII : 27. In het boek *Henoch* (zie Judas vs. 14) en andere Joodsche geschriften worden de engelen die met de vrouwen gemeenschap hebben gehouden tot straf voor dit misdrijf uit den hemel gebannen. Vandaar de verhalen over gevallen engelen, ook onder de Christenen; zie 2 Petr. II : 4; Judas vs. 6.

VI : 1 Toen de menschen begonnen talrijk te worden op den aardbodem
2 en hun dochters geboren waren, 'zagen de zonen Gods dat de doch-
ters der menschen schoon waren, en namen zij zich tot vrouwen alle

2. *de zonen Gods*, engelen, evenals Deut. XXXII : 8; Job I : 6; II : 1; XXXVIII : 7; Ps. XXIX : 1; LXXXIX : 7; Dan. III : 25. — *tot* — *verkozen*, volg. verb. t.; Hebr. t. *vrouwen uit alle die zij verkozen.*

3 die zij verkozen.′ Toen sprak Jahwe: Mijn geest zal niet voor altijd
in den mensch wonen, dewijl hij vleesch is, maar zijn levensduur zal
4 honderd twintig jaren zijn.′ De reuzen waren toenmaals op aarde, en
ook later, wanneer de zonen Gods tot de dochters der menschen kwamen
en dezen hun kinderen baarden. Dit zijn de helden uit den ouden tijd,
de beroemde mannen.

3. *wonen* en *dewijl*, volgens zeer onzekere lezing en vertaling; de bedoeling schijnt dezelfde als III : 19*b*. — *honderd twintig jaren*, een veelvoud van veertig; verg. op VII : 4. Volgens Ezra's Wetboek zijn de oudvaders na den zondvloed veel ouder geworden (XI) en hebben ook nog daarna sommige menschen een hoogeren leeftijd dan honderd twintig jaar bereikt (XXIII : 1; XXV : 7, 17; XXXV : 28; XLVII : 28).

4. *de helden* — *mannen*, van wie de volksoverleveringen gewaagden.

HOOFDSTUK VI : 5—IX : 17.

De zondvloed. — Jahwe ziet dat het menschdom slecht geworden is (VI : 5), en besluit het te verdelgen (6 v.), met uitzondering van Noach (8). Noachs vrome wandel (9); zijne drie zonen (10); mensch en dier zijn ontaard (11 v.); God kondigt Noach het gericht aan (13), beveelt hem de ark te maken (14—16), belooft redding uit het aanstaand verderf aan hem, zijn gezin en de dieren die hij met zich in de ark moet nemen, van elke soort één paar, benevens leeftocht voor zich en voor die alle (17—21); hij gehoorzaamt (22). Jahwe gelast hem, met zijn gezin in de ark te gaan (VII : 1), en van de reine dieren zeven paren, van de onreine één paar mede te nemen (2 v.), daar het na eene week veertig dagen lang regenen en alles dientengevolge omkomen zal (4); Noach gehoorzaamt (5); zijn leeftijd (6); hij gaat in de ark met één paar van de reine en de onreine dieren (7—9); na zeven dagen begint de vloed (10); de juiste dag waarop regen en overstrooming aanvingen (11); de regen duurt veertig etmalen (12); Noach gaat met zijn gezin en de dieren in de ark (13—16), die op het water drijft (17); de hoogste bergen worden bedolven (18—20); al wat leeft komt om behalve Noach en de zijnen (21—23). Na honderd vijftig dagen doet God den toevloed van water ophouden (VII : 24—VIII : 3); de ark blijft op den Ararat vastzitten (4); de toppen der bergen worden weder zichtbaar (5). Na veertig dagen laat Noach eene raaf uit (6); daarna eene duif (7—9); na eene week laat hij deze weder uit, waarop zij met een olijfblad terugkeert (10 v.); eene week later blijft zij weg (12); de dag waarop de aarde droog was (13 v.). God beveelt Noach, de ark te verlaten, om de aarde weder te bevolken (15—17); Noach gehoorzaamt (18 v.); hij brengt Jahwe offers (20); Jahwe besluit, de aarde niet meer te verdelgen (21 v.). God vergunt den mensch, het vleesch van dieren tot voedsel te gebruiken (IX : 1—3), maar verbiedt, het vleesch met bloed te eten (4); menschenbloed zal gewroken worden (5—7); God belooft, de menschen nooit meer door een watervloed te verdelgen (8—11), en geeft den regenboog tot bekrachtiging van die belofte (12—17).

De overlevering dat eens bijna het geheele menschdom door een grooten vloed verdelgd is komt ook bij andere volken voor; zoo bij de Frygiërs, de Babyloniërs, de Arameërs, de Feniciërs, de Grieken. Daarentegen hadden de Arabieren, de Egyptenaren en de Perzen zulk eene legende niet. Ook aan de Israëlieten was het zondvloedverhaal aanvankelijk niet bekend (verg. inl. op I—XI); zij hebben het eerst in de achtste of zevende eeuw vóor Chr. van elders ontleend. Dit vermoeden wij, omdat de Babyloniërs over een grooten watervloed eene overlevering bezaten, die met het Bijbelsch verhaal zoovele punten van overeenkomst heeft dat aan den samenhang van beide niet te twijfelen valt. Waarschijnlijk maakten de Israëlieten er kennis mede door tusschenkomst der Assyriërs, in wier boekerijen het Babylonisch verhaal teruggevonden is. De oorsprong daarvan is niet geheel duidelijk. Het kan zuiver eene mythe geweest zijn, maar bewaarde wellicht de herinnering aan eene groote overstrooming. Hoe dit zij, de Israëlietische schrijvers die haar aan hunne tijdgenooten meedeelden hebben ze naar hunne overtuiging gewijzigd, en er o. a. het denkbeeld in gebracht dat de vloed de verdiende straf voor de zonden der menschen was.

Onze hoofdstukken bevatten het verhaal in twee vormen. De oudste, uit De Jahwist, is niet ongeschonden gebleven; het bevel van Jahwe aan Noach om de ark te maken, dat zeker ook daarin gestaan heeft, wordt hier gemist; het overige is ons bewaard in VI : 5—8; VII : 1—5, 10, 7, 16*b*, 12, 17, 22, 23; VIII : 2*b*, 3*a*, 6—12, 20—22. De jongere vorm, uit Ezra's Wetboek, is vervat in VI : 9—22; VII : 6, 11, 13—16*a*, 18—22*a*, 24; VIII : 1, 2*a*, 3*b*—5, 13—19; IX : 1—17. In VII, VIII zijn de verhalen zoo in elkaar geweven, dat het soms onmogelijk is, nauwkeurig te bepalen, welke woorden tot het eene, welke tot het andere behoord hebben; ook is er door den bewerker het een en ander bijgevoegd. Toch springen de voornaamste punten van verschil in het oog. In het oudere ver-

haal straft Jahwe de wereld alleen om de zonde der menschen (VI : 5 v.), in het jongere doet God het mede om die der dieren (VI : 11—13); in het oudere neemt Noach van de reine dieren zeven paren, van de onreine slechts één paar mede in de ark (VII : 1—3; VIII : 20), in het jongere van alle soorten één paar (VI : 19 v.; VII : 15); in het oudere wordt noch de leeftijd van Noach, noch de tijd des jaars waarin de vloed begon en eindigde aangegeven, in het jongere wel (VII : 5, 11; VIII : 4); het oudere laat den regen zeven dagen na Jahwe's aankondiging beginnen (VII : 4, 10), het jongere mist dien trek; in het oudere regent het veertig dagen (VII : 4, 12, 17; VIII : 2*b*, 6), in het jongere wast het water, dat zoowel uit den afgrond oprijst als van den hemel neerdaalt, honderd vijftig dagen lang (VII : 11, 24; VIII : 2*a*, 3, 13 v.); in het oudere verhaal blijft Noach slechts ruim zestig dagen in de ark (VIII : 6—12), in het jongere een vol jaar (VII : 11; VIII : 14); de vloed heeft dan ook in dit verhaal veel grooter afmeting, en het water stijgt vijftien el boven de hoogste bergen (VII : 19 v.); in het oudere offert Noach na zijne redding en wordt Jahwe door dit offer zoo gunstig gestemd, dat hij belooft de wereld nooit weder te zullen verdelgen (VIII : 20—22), in het jongere verbindt God zich uit eigen beweging door een zichtbaar teeken, geen zondvloed meer te zenden (IX : 8—17). Bij deze gelegenheid worden in het jongere geschrift tevens verordeningen over het gebruik van vleesch en bloed en over de heiligheid van het menschenleven uitgevaardigd (IX : 1—7), geheel in overeenstemming met de meening van dezen schrijver, dat God langzamerhand zijn wil aan de menschen heeft geopenbaard (verg. inleiding op De vijf boeken der Wet).

Toespelingen op de legende van den zondvloed vinden wij Ps. XXIX : 10; Jez. LIV : 9; Hebr. XI : 7; 1 Petr. III : 20; 2 Petr. II : 5. Noach wordt nog vermeld 1 Kron. I : 4; Ezech. XIV : 14, 20.

VI : 5 Toen Jahwe zag dat de boosheid der menschen op aarde groot en
het geheele maaksel van de overleggingen zijns harten altijd door en
6 door slecht was,' kreeg Jahwe berouw dat hij den mensch op aarde
7 gemaakt had, en het deed hem innig leed.' En Jahwe zeide: Ik zal
den mensch dien ik geschapen heb verdelgen van den aardbodem:
mensch en vee, kruipend gedierte en vogelen des hemels; want het berouwt
8 mij dat ik hen gemaakt heb.' Maar Noach vond gunst bij Jahwe.
9 Dit zijn de afstammelingen van Noach. Noach was een rechtschapen en onberispelijk man onder zijne tijdgenooten; hij verkeerde met
10, 11 God.' Noach verwekte drie zonen, Sem, Cham en Jafeth.' De aarde nu
12 was verdorven in Gods oog en vol geweldenarij.' En toen God zag
dat de aarde verdorven was, omdat alle vleesch zich slecht gedroeg
13 op de aarde,' sprak God tot Noach: Ik heb besloten aan alle vleesch
een einde te maken, omdat de aarde door hen van geweldenarij ver-
14 vuld is; zie, ik ga hen van de aarde verdelgen.' Maak u eene ark
van pijnboomenhout; in cellen ingedeeld moet gij die ark maken, en
15 haar van binnen en van buiten met lijm bestrijken.' Aldus moet gij
haar maken: driehonderd el zij de lengte der ark, vijftig el hare breedte,
16 dertig el hare hoogte.' Gij moet een venster aan de ark maken boven

6. *kreeg — berouw.* Dezelfde uitdrukking ook Exod. XXXII : 14; 1 Sam. XV : 11; 2 Sam. XXIV : 16; Hoz. XI : 8 en elders. Met het kinderlijk, naïef geloof van velen moge deze menschvormige voorstelling niet in strijd zijn geweest, op hooger standpunt verklaarde men eerbiedig dat Jahwe geen berouw van iets kon hebben (Num. XXIII : 19; 1 Sam. XV : 29; zie op Jer. IV : 28 en verg. Jac. I : 17).

7. *mensch — hemels.* De dieren komen hier met de menschen om, ofschoon zij niet schuldig zijn; anders vs. 12, in het jongere verhaal, waarin zij slecht heeten, evenals de menschen. Gelijk de woorden van vs. 7 nu luiden, is het alsof de dieren een deel uitmaken van het menschdom. Zoo kan het verhaal oorspronkelijk niet geluid hebben. De oudere schrijver zal wel alleen den mensch genoemd hebben; de Verzamelaar voegde er de dieren bij, om de aankondiging van het gericht in overeenstemming te brengen met het verhaal van de voltrekking.

9. *hij verkeerde met God.* Verg. op V : 22.

10. *Sem, Cham en Jafeth,* evenals V : 32.

12. *En — gedroeg.* Dit slaat terug op I : 31. — *alle vleesch,* niet alleen de menschen, maar ook de dieren, die desgelijks in vijandschap en in strijd leefden; anders vs. 5.

13. *Ik — maken,* letterlijk *Het einde van alle vleesch is vóór mij gekomen.* — *van de aarde,* volg. verb. t.; Gr. vert. *en de aarde*; Hebr. t. *hen met de aarde.*

14. *eene ark.* Het Hebreeuwsche woord, Exod. II : 3, 5 voor het biezen kistje van Mozes gebruikt, beteekent waarschijnlijk ‚eene kist'. — *pijnboomenhout,* onzekere vertaling; Hebreeuwsch *goferhout.*

15. *el.* De Israëlietische el was ongeveer een halven meter lang; verg. op Ezech. XL : 5.

16. *venster.* Het aldus vertaalde woord komt elders niet voor en is van onzekere beteekenis. — *nauwkeurig — voltooien.* Onzekere vertaling. De woorden zijn uit het begin van het vers hierheen verplaatst.

in, en de deur der ark in hare zijde plaatsen ; gij moet er een onderste, een
tweede en een derde verdek in maken; nauwkeurig naar de el moet
17 gij de ark voltooien.' Ik toch, ik ga den zondvloed brengen, water
over de aarde, om alle vleesch waarin levensgeest is van onder den
18 hemel te verdelgen; al wat op aarde is zal sterven.' Maar met u zal
ik mijn verbond sluiten, en gij zult in de ark gaan met uwe zonen,
19 uwe vrouw en de vrouwen uwer zonen;' en van al wat leeft, van alle
vleesch, moet gij een paar in de ark brengen, om ze met u in het leven
20 te behouden; mannetje en wijfje moeten ze zijn.' Van elke soort vo-
gelen, van elke soort vee en van elke soort kruipend gedierte des aard-
bodems moeten twee van elke soort tot u komen, om in het leven te
21 blijven.' En neem gij van alle spijs die gegeten wordt, en verzamel
22 ze bij u; opdat zij u en hun tot voedsel diene.' Noach handelde naar
alles wat God hem gebood; juist zoo deed hij.
VII : 1 Jahwe zeide tot Noach: Ga met uw gansche gezin in de ark; want
2 u heb ik rechtschapen in mijn oog bevonden in dit geslacht.' Van alle
reine dieren moet gij zeven paar nemen, telkens een mannetje en zijn
wijfje, en van de dieren die niet rein zijn twee, een mannetje en zijn
3 wijfje.' Desgelijks van de vogels des hemels die rein zijn zeven paar,
en van de niet reine vogels éen paar, een mannetje en zijn gaaike,
4 om het geslacht over de geheele aarde in stand te houden.' Want na
zeven dagen zal ik regen geven op de aarde veertig dagen en nachten
lang, en al wat leeft, dat ik gemaakt heb, van den aardbodem verdel-
5, 6 gen.' Noach deed naar al wat Jahwe hem bevolen had.' Noach was
7 zeshonderd jaar toen de zondvloed kwam, water over de aarde.' Toen
ging Noach met zijne zonen, zijne vrouw en de vrouwen zijner zonen
8 in de ark wegens het water van den zondvloed.' Van de reine en de
niet reine dieren, het gevogelte en al wat op den aardbodem kruipt'
9 kwamen telkens twee, een mannetje en zijn wijfje, tot Noach in de
10 ark, zooals God Noach bevolen had.' En zeven dagen later kwam het
water van den zondvloed op de aarde.
11 In het zeshonderdste levensjaar van Noach, op den zeventienden dag
der tweede maand, op dien dag braken alle kolken van den grooten
12 oceaan uit en werden de vensteren des hemels ontsloten,' en de plas-
13 regen viel op de aarde gedurende veertig dagen en nachten.' Op den-
zelfden dag ging Noach met zijne zonen, Sem, Cham en Jafeth, zijne
14 vrouw en de drie vrouwen zijner zonen met hem in de ark,' alsmede
al het wild gedierte, in soorten, en alle vee, in soorten, al wat op de
aarde kruipt, in soorten, en al het gevogelte, in soorten, vogels van

17. *zondvloed*, d. i. ‚groote vloed'.

18. *mijn verbond sluiten.* Hierbij zijn niet altijd twee partijen noodig; het is soms zooveel als: eene gunst toezeggen of iets bij eede beloven; verg. IX : 9—17; Jez. LIV : 9 v.; Hoz. II : 17 enz.

1. Oorspronkelijk het vervolg van VI : 8.

2. *reine dieren,* die welke de Israëliet mag eten, *niet reine,* die waarvan hij zich moet onthouden; verg. Lev. XI; Deut. XIV en inl. op Lev. XI.

3. *Desgelijks — gaaike.* Dit is uitgebreid volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft alleen *Desgelijks van de vogelen des hemels zeven paar, mannetje en wijfje.*

4. *veertig.* Dit cijfer komt in het O. T. zoo dikwijls voor, dat het blijkbaar vaak gebezigd wordt als aanduiding van een rond, tamelijk groot, getal; zie Gen. XXV : 20; XXVI : 34; Exod. XXIV : 18; Deut. II : 7; 1 Sam. XVII : 16 enz. Veertig jaren is de duur van een menschengeslacht; zie inll. op Num. XIII, XIV en op *Richteren.*

7. *wegens — zondvloed.* Dit onderstelt dat de vloed reeds begonnen was, en volgde waarschijnlijk oorspronkelijk op vs. 10.

11. *den grooten oceaan,* onder de aarde, waaruit de bronnen opborrelden; verg. XLIX : 25; Deut. VIII : 7; XXXIII : 13; Ps. XXIV : 2; CXXXVI : 6; Spr. VIII : 28. — *de — hemels.* Zie op I : 6.

13. *Op — dag,* op den vs. 11 genoemden dag. Volgens het oudere verhaal, in vs. 5—7, betrok Noach in de week die aan den zondvloed voorafging de ark. — *met hem,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *met hen.*

15 allerlei veder. ′ Zij kwamen tot Noach in de ark, twee aan twee, van
16 alle vleesch waarin levensgeest is. ′ En zij die er in kwamen kwamen
als mannetje en wijfje uit alle vleesch, zooals God Noach bevolen had.
17 Daarop sloot Jahwe de deur achter hem. ′ Veertig dagen en nachten
was de zondvloed op de aarde, en bij het wassen van het water hief
18 het de ark op, zoodat zij oprees van de aarde. ′ Toen het water zeer
sterk toenam op de aarde, bewoog zich de ark over het watervlak. ′
19 In zeer groote mate steeg het water op de aarde; zoodat alle hooge
20 bergen onder den ganschen hemel bedekt werden. ′ Vijftien el boven
21 de bergen steeg het water; zoodat ze bedekt werden ′ en alle vleesch
dat zich op aarde bewoog stierf: vogels, vee, wild gedierte en alle
22 kruipende dieren die op aarde wemelen, benevens alle menschen. ′ Al
wat op het droge leefde, in welks neusgaten een adem van levensgeest
23 was, stierf. ′ Zoo werd al wat op den aardbodem leefde verdelgd: mensch
en vee, kruipende dieren en gevogelte des hemels; verdelgd werden zij
van de aarde. Slechts Noach en die met hem in de ark waren bleven over.
24 Toen het water honderd vijftig dagen op de aarde gestegen was, ′
VIII : 1 dacht God aan Noach en aan al het wild gedierte en al het vee dat
met hem in de ark was, en deed God een wind over de aarde strijken,
2 zoodat het water daalde. ′ Voorts werden de kolken van den oceaan en
de vensteren des hemels gesloten, en de plasregen uit den hemel hield
3 op; ′ zoodat het water gestadig van de aarde wegvloeide. Na verloop
4 van honderd vijftig dagen nam het water af, ′ en op den zeventienden
dag der zevende maand bleef de ark op het gebergte Ararat vastzit-
5 ten. ′ Al meer en meer vloeide het water weg, tot de tiende maand;
op den eersten dag der tiende maand vertoonden zich de bergtoppen.
6 Na verloop van veertig dagen opende Noach het venster der ark
7 dat hij gemaakt had, ′ en liet de raaf uitvliegen, om te zien of het
water afgenomen was; deze vloog heen en weder, totdat het water op-
8 gedroogd was van de aarde. ′ Daarop liet hij de duif uitvliegen, om
9 te zien of het water afgenomen was van den aardbodem; ′ maar de
duif vond geen rustplaats voor hare voetholte en keerde tot hem naar
de ark terug, omdat er nog water over de gansche aarde was; hij
stak dus de hand uit, vatte haar en bracht haar tot zich in de ark. ′
10 Na nog zeven dagen gewacht te hebben, liet hij de duif andermaal
11 uit de ark vliegen; ′ ditmaal keerde de duif tegen den avond tot hem
terug, met een versch olijfblad in den snavel. Hieraan bemerkte Noach
12 dat het water van de aarde afgenomen was. ′ Na nog zeven dagen ge-
wacht te hebben, liet hij de duif opnieuw uitvliegen; maar zij keerde
niet tot hem terug.
13 In het zeshonderd eerste levensjaar van Noach, den eersten dag der
eerste maand, was het water opgedroogd van de aarde. Noach nam
de bedekking van de ark weg en zag dat de aardbodem droog ge-
14 worden was. ′ Op den zeven en twintigsten dag der tweede maand was
de aarde geheel droog.

17. *en veertig nachten*, volg. Gr. vert. ingevoegd.

3. *Na — dagen*, nadat het water honderd vijftig dagen toegenomen was; verg. VII : 24.

4. *Ararat*, waarschijnlijk in Oost-Armenië. Blijkbaar hield de schrijver de bergen van dit land voor de hoogste der aarde.

6. *Na — dagen*, na het begin van den vloed, volgens de voorstelling van den ouderen verhaler; verg. VII : 17*a* en Inl.

7. *om — was*, ingevoegd volg. Gr. vert. — *heen en weder*. Hoewel zij geen rustplaats vond, kwam zij niet in de ark terug.

10. *nog zeven dagen*. Vermoedelijk waren er dus even zoovele dagen verloopen tusschen de uitzending van de raaf en de eerste uitzending van de duif (vs. 8).

15, 16 Toen sprak God tot Noach: ′ Verlaat de ark met uwe vrouw, uwe
17 zonen en de vrouwen uwer zonen. ′ Voer ook alle dieren die bij u zijn,
van alle vleesch: vogels, vee en het gedierte dat over de aarde kruipt,
met u uit; opdat zij zich vrij bewegen op de aarde, vruchtbaar zijn
18 en zich vermenigvuldigen op de aarde. ′ Zoo ging Noach naar buiten
19 met zijne zonen, zijne vrouw en de vrouwen zijner zonen; ′ ook ver-
lieten alle dieren: wild, vee, vogelen en het gedierte dat over de aarde
20 kruipt, naar hunne geslachten, de ark. ′ Hierop bouwde Noach een al-
taar voor Jahwe, nam van al het reine vee en alle reine vogels en
21 bracht ze op het altaar ten brandoffer. ′ Toen nu Jahwe dien liefelij-
ken geur rook, zeide hij tot zich zelven: Ik zal den aardbodem niet
andermaal vervloeken wegens den mensch; want het maaksel van des
menschen hart is boos van zijne jeugd af; en ik zal niet andermaal
22 alle levende wezens dooden, zooals ik gedaan heb. ′ Voortaan zullen,
zoolang de aarde bestaat, zaaiing en oogst, koude en hitte, zomer en
winter, dag en nacht niet ophouden.
IX : 1 Toen zegende God Noach en zijne zonen en sprak tot hen: Weest
2 vruchtbaar, vermenigvuldigt u en bevolkt de aarde. ′ Vrees en schrik
voor u zal hebben al het gedierte des velds en al het gevogelte des
hemels, met al wat kruipt op den aardbodem en alle visschen der zee.
3 In uwe macht zijn zij gegeven. ′ Al wat zich beweegt, waarin leven
is, zal u tot spijs dienen; evenals de groene gewassen, geef ik u die
4, 5 alle. ′ Maar vleesch met zijn bloed moogt gij niet eten. ′ Doch uw
eigen bloed zal ik invorderen; van alle dieren zal ik het invorderen,
6 en van de menschen onderling zal ik de menschenziel invorderen: ′ wie
eens menschen bloed vergiet, om dat bloed zal zijn bloed vergoten
7 worden; want als zijn evenbeeld heeft God den mensch gemaakt. ′ Gij
nu weest vruchtbaar, vermenigvuldigt u, verbreidt u over de aarde
en vermenigvuldigt u op haar.
8, 9 Voorts sprak God tot Noach en zijne zonen met hem: ′ Zie, ik sluit
10 mijn verbond met u, uw kroost na u ′ en alle wezens die bij u zijn:
het gevogelte, het vee en al het gedierte des velds dat bij u is, al
11 wat de ark verlaten heeft; ′ met ulieden sluit ik mijn verbond, dat

17. *vruchtbaar — vermenigvuldigen.* Verg. I : 28; IX : 1.
19. Volg. verb. tekst; grondt. *al het wild gedierte, alle kruipende dieren en al het gevogelte, al wat kruipt op de aarde* enz.
20. *brandoffer.* Over deze offersoort verg. Lev. I : 3—17.
21 v. Eene dergelijke belofte IX : 8—17.
21. *want — af.* Een strafgericht treft dus geen doel. Omgekeerd wordt VI : 5 om dezelfde reden de zondvloed noodig gekeurd.
2. De mensch had van den beginne af over de dieren geheerscht (I : 26—28); eerst door beider ontaarding was eene vijandige verhouding ontstaan (VI : 12); van nu af zouden de dieren de menschen vreezen en dezen hun vleesch nuttigen, wat weleer niet geschied was (I : 29 v.).
3. Het onderscheid tusschen reine en onreine dieren (verg. Lev. XI; Deut. XIV) wordt hier niet gemaakt. De schrijver, die van Ezra's Wetboek, laat de wet hierop eerst van Mozes dagteekenen. — *evenals — alle.* Dit slaat terug op I : 29.
4. *met zijn bloed.* Hebr. t. voegt er bij *zijne ziel,* waarschijnlijk ontleend aan Lev. XVII : 11, 14. Het bloed werd door de Israëlieten als het kostelijkste bestanddeel van het dier beschouwd en oudtijds ook wel genuttigd; verg. 1 Sam. XIV : 32. Allengs werd het echter uitsluitend voor Jahwe bewaard en voor hem geplengd of aan den wand van het heiligdom gesprenkeld. Herhaaldelijk wordt het gebruik van bloed den Israëlieten verboden, Lev. III : 17; VII : 22—27; XVII : 10—14; Deut. XII : 16, 23—25; XV : 23.
5. *van alle dieren.* Het dier dat een mensch had gedood moest sterven, Exod. XXI : 28 v. — *van de menschen onderling.* Hiermede wordt aangeduid, dat het de plicht van den naasten bloedverwant was den moord op den moordenaar te wreken, Num. XXXV : 9—28; Deut. XIX : 1—13.
6. *eens menschen,* volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *des menschen.* — *om dat bloed,* volg. verb. t.; Hebr. t. geeft aanleiding tot de verkeerde vertaling *door den mensch.* — *als — gemaakt,* letterlijk *naar het beeld van God heeft hij den mensch gemaakt.* Verg. I : 27; V : 1.
9. *mijn verbond sluiten.* Verg. op VI : 18.
10. Aan het slot van dit vers is, volg. Gr. vert., weggelaten *van al het gedierte des velds.*

voortaan nooit meer alle vleesch door het water van den zondvloed
zal uitgeroeid worden en er geen zondvloed meer zal zijn om de aarde
12 te verderven.′ Ook zeide God: Dit is het teeken van het verbond dat
ik stel tusschen mij en u en alle levende wezens die bij u zijn, voor
13 alle volgende geslachten:′ ik plaats mijnen boog in de wolken; die
14 zal tot een teeken des verbonds tusschen mij en de aarde zijn.′ Telkens
als ik wolken boven de aarde verzamel en de boog zich in de wolken
15 vertoont,′ zal ik mijn verbond, het verbond tusschen mij en u en alle
levende wezens, alle vleesch, gedenken, en het water zal niet meer tot
16 een zondvloed worden, om alle vleesch te verderven.′ Als de boog in
de wolken staat, zal ik hem aanzien, om het eeuwig verbond te gedenken
tusschen God en alle levende wezens, alle vleesch dat op de
17 aarde is.′ God sprak dan tot Noach: Dit is het teeken van het verbond
dat ik gesloten heb tusschen mij en alle vleesch dat op de aarde is.

13. Met den glans van den regenboog in zware wolken wordt Ezech. I : 28 Jahwe's heerlijkheid vergeleken. Den natuurlijken oorsprong van den regenboog kende men oudtijds niet; men beschouwde hem als iets dat een zelfstandig bestaan had, en zag er allerlei in, b. v. den oorlogsboog van een god, of de brug tusschen het verblijf der goden en de aarde. Hier evenwel heeft de regenboog zijne oorspronkelijke beteekenis geheel verloren en is hij een vrij gekozen teeken van het verbond tusschen God en mensch geworden, evenals, bij denzelfden schrijver, de besnijdenis, XVII : 11, en de sabbat, Exod. XXXI : 13, 17. Telkens wanneer zich de regenboog vertoonde, mocht de Israëliet daarin het onderpand van de trouw zijns gods zien.

HOOFDSTUK IX : 18—29.

Noach en zijne zonen. — Noach heeft drie zonen: Sem, Jafeth en Cham (18 v.); hij plant een wijngaard (20); wordt, als hij zich in dronkenschap ontbloot heeft, door Cham bespot (21 v.), door Sem en Jafeth toegedekt (23); hij vervloekt Kanaän, zegent Sem en Jafeth (24—27). De levensduur en de dood van Noach (28 v.).

Terwijl de laatste twee verzen deel hebben uitgemaakt van Ezra's Wetboek, bevat vs. 18—27 een verhaal uit De Jahwist, dat ons echter niet in zijn oorspronkelijken vorm, maar omgewerkt door een jongeren Jahwistischen schrijver of door den samensteller van het Oude-Sagenboek, is bewaard gebleven. Volgens dat verhaal had Noach tot zonen: Sem, Jafeth en Kanaän, welke laatste uitdrukkelijk vs. 24 de jongste genoemd en om zijne euveldaad vervloekt wordt; zij vertegenwoordigen drie volken die bij elkander woonden en zich gedeeltelijk vermengd hadden. Met Sem worden de Israëlieten, met Kanaän de Kanaänieten, met Jafeth waarschijnlijk de Feniciërs bedoeld. In den vloek en den zegen van Noach spiegelt zich de onderlinge verhouding dezer volken, naar de opvatting van dezen schrijver, af. Verg. nader de aantt. op vs. 24—27. Volgens den bewerker van dat oude verhaal daarentegen zijn Noachs zonen: Sem, Cham en Jafeth, en stammen van hen alle volken der aarde af. Hoe hij zich dit voorstelde, blijkt nader uit H. X (verg. inl. op dat hoofdstuk). Om de oude sage met zijne eigene beschouwing in overeenstemming te brengen, voegde hij aan vs. 18 toe dat Cham de vader was van Kanaän, en laschte hij in vs. 22 de woorden in *Cham, de vader van.*

IX : 18 De zonen van Noach, die de ark verlieten, waren Sem, Cham en
19 Jafeth; Cham was de vader van Kanaän.′ Deze drie waren de zonen
20 van Noach, en door hen is de gansche aarde gaandeweg bevolkt.′ En
Noach begon den aardbodem te bearbeiden en plantte een wijngaard.′
21 Toen hij nu van den wijn dronk, werd hij dronken en ontblootte zich
22 midden in zijne tent.′ En Cham, de vader van Kanaän, zag naar de

18. *Cham — Kanaän.* Verg. over deze woorden Inl.

20. *te bearbeiden*, letterlijk *een landbouwer te zijn*; *te zijn* is naar gissing ingevoegd.

21. *wijn.* Het sap door persing uit de vrucht van den wijnstok (zie op Richt. IX : 12) verkregen (zie op Richt. VI : 11) was zoozeer een gewone drank onder Israël dat hij Sir. XXXIX : 26 onder de eerste levensbehoeften des menschen opgeteld wordt. Of het wel eens ongegist werd gedronken, weten wij niet; maar zeker was het gebruik van gegist druivensap het gewone. Vaak wordt de wijn om zijn vervroolijkenden invloed geroemd, Richt. IX : 13; Ps. CIV : 15; Spr. XXXI : 6; Sir. XXXI : 27 v.; XL : 20; verg. op Gen. XLIII : 34; terwijl het misbruik scherp gegispt wordt Spr. XXIII : 29—35 en elders.

22. *Cham, de vader van.* Zie Inl.

schaamte zijns vader en vertelde het aan zijne beide broeders buiten.′
23 Maar Sem en Jafeth namen een mantel, legden dien op hun schouder, liepen achteruit en bedekten de schaamte van hun vader, terwijl hun gelaat afgewend was; zoodat zij de schaamte van hun vader niet
24 zagen.′ Ontwaakt uit zijne bedwelming, vernam Noach wat zijn jongste
25 zoon hem aangedaan had, ′en zeide hij:

Vervloekt zij Kanaän,
een slaaf der slaven zij hij zijnen broederen!

26 Ook sprak hij:

Geloofd zij Jahwe, de god van Sem,
en Kanaän zij hun tot slaaf!

27 God breide Jafeth uit;
hij wone in Sems tenten,
en Kanaän zij hun tot slaaf!

28, 29 Noach leefde na den zondvloed driehonderd vijftig jaren.′ Zoo was de geheele levensduur van Noach negenhonderd vijftig jaren. Toen stierf hij.

24. *zijn jongste zoon*, volgens het oudste verhaal: Kanaän.
25. *Kanaän*. De Kanaänieten waren sedert Salomo voorgoed aan Israël onderworpen (verg. inl. op Joz. IX en aant. op 1 Kon. IX : 20 v.). De schrijver van dit verhaal ziet in die slavernij van het stamverwante volk eene straf voor zijne onkuischheid; verg. XV : 16; Lev. XVIII : 3, 24—30.
26. *Geloofd* — *Sem*. De zegen van Sem (Israël) is dat hij Jahwe tot god heeft. De naam *Sem* beteekent ,naam', ,roem'. — *hun*, nl. den beiden broeders, in vs. 25 genoemd; desgelijks in vs. 27.
27. *breide Jafeth uit*. Het oorspronkelijke heeft eene toespeling op den naam *Jafeth*, die òf ,schoonheid' òf ,uitbreiding' kan beteekenen. Worden met Jafeth de Feniciërs bedoeld, dan wijst de hun toegewenschte uitbreiding op hunne volkplantingen. De Feniciërs woonden in Sems, d. i. Israëls, tenten in zoover het geheele kustland ten noorden van den Karmel tot boven Sidon bij het land werd gerekend dat eigenlijk den Israëlieten behoorde (Joz. XIX : 24—31); ofschoon dezen daarvan nooit meer dan een klein gedeelte bezeten hebben. De verhouding tusschen de Israëlieten en de Feniciërs is bijna altijd vriendschappelijk geweest; verg. 2 Sam. V : 11; 1 Kon. V : 18; IX : 10—14. Wel klaagt Amos, I : 9 (verg. Joël III : 4), over slechte behandeling van Israëlieten door Feniciërs; doch tegelijkertijd noemt hij de laatsten Israëls broeders.

HOOFDSTUK X.

De volkenlijst. — De drie Noachieten Sem, Cham en Jafeth (1); de zonen van Jafeth (2—5). De zonen van Cham (6 v.); Nimrod sticht steden in Babylonië en Assyrië (8—12); de zonen van Egypte (13 v.); die van Kanaän (15—20). Sem, de vader van alle Hebreën (21); de zonen van Sem (22—24); die van Heber (25); de Joktanieten en hunne woonplaatsen (26—30); besluit (31 v.).

In den vorm van geslachtregisters geven ons de opstellers van dit stuk hunne voorstellingen van de onderlinge verhouding en verwantschap der volken die zij kenden. Dat de hier voorkomende namen ooit door mannen zijn gedragen, kunnen de schrijvers zelven nauwelijks gemeend hebben. Het zijn inderdaad namen van landen, als Jonië, Egypte, Aram, Ofir, Hawila, of van steden, als Sidon, of van volken en stammen, als de Amoriet, de Jebuziet, zelfs in het meervoud, als de Kittiërs, de Rodiërs enz. In de vertaling komt dit nog duidelijker uit dan in den grondtekst; daar wij ons soms van namen moeten bedienen die niets anders dan landen of volken kunnen aanduiden, terwijl in het oorspronkelijke althans de mogelijkheid overblijft dat het persoonsnamen zijn. Jawan (zie op vs. 2) b.v. is de naam van een land, maar ook een man zou zoo kunnen heeten; Jonië daarentegen kan niet anders beteekenen dan het land zelf. Laat men, om deze klip te mijden, al de namen onvertaald, dan wordt de volkenlijst voor den hedendaagschen lezer onverstaanbaar. Er blijft hier dus tusschen den grondtekst en de vertaling een niet te vereffenen verschil over.

De tegenstrijdigheden in het hoofdstuk bewijzen dat niet al de opgaven van dezelfde hand zijn; ware dit het geval, dan zouden Sjeba en Hawila niet in vs. 7 tot de Chamieten, meer bepaald de Ethiopiërs, en in vs. 28 v. tot een tak der Semieten, de Joktanieten, gerekend zijn. Het geheel is uit twee lijsten saamgesteld, waarvan de eene aan De Jahwist, de andere aan Ezra's Wetboek ontleend werd. Uit laatstgenoemd werk zijn ons de opgaven waarschijnlijk volledig medegedeeld in vs. 1—7, 20, 22 v., 31 v. Daaruit leeren wij dus den gezichteinder der Joden in en kort na de Babylonische ballingschap kennen. Van het overeenkomstige register in het Oude-Sagenboek werd een gedeelte, de lijst der zonen van Jafeth, weggelaten, maar werden die der Chamieten en der Semieten opgenomen (vs. 8—15, 18*b*, 19, 21, 25—30). Hier treedt bij de Semieten Heber, d. i. de Hebreën, op den voorgrond; deze is vs. 21 de zoon van Sem, terwijl hij in de aan Ezra's Wetboek ontleende stamlijst

van Abram (XI : 10—26) een paar geslachten lager staat. De bewerker, wien het verschil tusschen beide opgaven niet ontging, laschte X : 24 in, om het te bemantelen.

Ook in de lijsten uit De Jahwist is een gedeelte later ingevoegd, nl. vs. 16—18*a*, de optelling van de Kanaänieten en Feniciërs. Uit vs. 18*b* blijkt namelijk dat in De Jahwist slechts enkele afstammelingen van Kanaän (Sidon en Heth, vs. 15) genoemd waren. Bovendien woonde van al de in vs. 17, 18*a* vermelde stammen alleen de eerste binnen de vs. 19 aangegeven grenzen; de andere waren ten noorden daarvan gevestigd.

Naar welken maatstaf beide schrijvers de natiën en stammen die zij kenden hebben ingedeeld, is niet duidelijk. De schrijver van Ezra's Wetboek heeft, blijkens vs. 5, 20, 31, ook op de overeenkomst van sommiger talen gelet, maar meer nog acht geslagen op hunne woonplaatsen: de Jafethieten zijn de noordelijke, de Chamieten de zuidelijke volken; de Semieten wonen in het midden. Bovendien hebben liefde en haat invloed gehad op de rangschikking. Hieruit alleen is het verklaarbaar, dat de Kanaänieten vs. 6, evenals IX : 18, 22, tot de Chamieten gerekend worden, terwijl zij toch inderdaad Semieten, dat wil zeggen: nauwe verwanten van Israël, waren. Dit geldt zoowel van de oude bevolking des lands als van de Feniciërs, zooals de oude sage IX : 20—27 onbewimpeld erkent. Omgekeerd waren de bewoners van Elam en Lydië geen Semieten, hoewel zij in vs. 22 zoo heeten.

Wetenschappelijke waarde hebben deze opgaven dus niet. Zij lichten ons omtrent de afkomst en verwantschap der oude volken geenszins voor. Wij kunnen er alleen uit zien, welke volken de Israëlieten op onderscheiden tijdstippen kenden en hoe sommigen onder hen over hunne verhouding onderling en tot Israël zelf dachten.

X : 1 Dit zijn de afstammelingen van Noachs zonen, Sem, Cham en Jafeth,
2 wien na den zondvloed zonen geboren werden.′ De zonen van Jafeth
3 waren: Gomer, Magog, Medië, Jonië, Tubal, Mesjech en Tiras.′ De
4 zonen van Gomer waren: Askenaz, Rifath en Togarma.′ De zonen van
5 Jonië waren Elisja en Tarsjis, de Kittiërs en de Rodiërs.′ Dezen hebben zich gesplitst in de bewoners van de kustlanden der volken. Dit zijn de Jafethieten in hunne landen, elk naar zijne taal, naar hunne geslachten, in hunne volken.
6 De zonen van Cham waren: Ethiopië, Egypte, Put en Kanaän;′

Vs. 1—29. 1 Kron. I : 4—23.

1. Dit vers sluit zich aan bij IX : 18 v.

2. *Gomer*, ook Ezech. XXVII : 11, waarschijnlijk Kimmeriërs of Kimbren. — *Magog*, Scythische volken; verg. Ezech. XXXVIII, XXXIX. — *Medië*, het land tusschen Assyrië en de Kaspische Zee, met de hoofdsteden Ahmetha of Ekbatana (Ezra VI : 2) en Ragae. De Israëlieten hebben de Meden leeren kennen onder den Assyrischen koning Tiglath-Pilezer II (745—728), die de Meden onderwierp, aan welken vorst ook zij schatplichtig waren (2 Kon. XV : 19 v., 29 v.), en van naderbij, toen Sargon een deel hunner naar Medische steden weggevoerd had (2 Kon. XVII : 6; XVIII : 11). Zie verder op Jez. XIII : 17. — *Jonië*, Hebreeuwsch *Jawan*, de Grieksche volkplantingen aan de kust van Klein-Azië en elders, misschien ook Griekenland zelf. Het wordt vermeld Jez. LXVI : 19; Ezech. XXVII : 13; Joël III : 6; Zach. IX : 13; ook Dan. VIII : 21, waar het door *Grieken* vertaald is, altemaal teksten uit den tijd van de Ballingschap of daarna. — *Tubal*, misschien *Tabal* uit te spreken, nog Jez. LXVI : 19 vermeld, de Tibarenen aan de zuidkust der Zwarte Zee. — *Mesjech*, Gr. vert. *Mosech*, de Moschen, ten zuidoosten der Zwarte Zee. Een ander *Mesjech* wordt vs. 23 onder de zuidelijke volken opgeteld. Tubal en Mesjech komen samen Ezech. XXXII : 26; XXXVIII : 2 v.; XXXIX : 1 als strijdhaftige volken in het noorden, en Ezech. XXVII : 13 met Jonië als handelsgenooten der Tyriërs voor. — *Tiras*, wellicht de Tyrreniërs of Tyrsenen, een Pelasgische stam.

3. *Askenaz*, nog Jer. LI : 27, en *Togarma*, Ezech. XXVII : 14; XXXVIII : 6 vermeld, wellicht, evenals *Rifath*, Armenische stammen.

4. *Elisja*, nog Ezech. XXVII : 7 genoemd, onbekend; misschien Zuid-Italië of Sicilië. — *Tarsjis*. Zie op 1 Kon. X : 22. — *Kittiërs*, inwoners van Kition, op het eiland Cyprus, eene der oudste volkplantingen van de Feniciërs. Met dezen naam worden Num. XXIV : 24; Jer. II : 10; Ezech. XXVII : 6; Dan. XI : 30 de kustlanden der Middellandsche Zee, 1 Makk. I : 1; VIII : 5 zelfs Macedonië aangeduid. — *Rodiërs*, naar de lezing van Sam., Gr. t. en 1 Kron. I : 7, de bevolking van het eiland Rodus. Zij komen nog Ezech. XXVII : 15 voor.

5. *Dezen*, nl. de Joniërs. De schrijver kende dus meer Grieksche eilanden en kuststreken. Deze waren volgens hem later bevolkt dan de in vs. 4 opgenoemde streken. — *de bewoners van*, duidelijkheidshalve ingevoegd. — *Dit zijn de Jafethieten*. Deze woorden staan niet in Hebr. t.; zij zijn er bij ongeluk uitgevallen; verg. vs. 20, 31.

6. *Ethiopië*, ten zuiden van Egypte. — *Egypte*, Hebreeuwsch *Misraim*, verdeeld in Boven- en Beneden-Egypte. De Israëlieten kenden inzonderheid dit laatste, het land van de Nijl-delta. — *Put*. Dit komt Jer. XLVI : 9; Ezech. XXX : 5; Nah. III : 9 in verband met Egypte voor, daarenboven Jez. LXVI : 19; Ezech. XXVII : 10; XXXVIII : 5. Misschien was het het land dat de Egyptenaren *Punt* noemden, aan de westkust van Arabië of op de oostkust van Afrika; volgens anderen een deel der noordkust

7 de zonen van Ethiopië waren: Seba, Hawila, Sabta, Raëma en Sabtecha;
8 die van Raëma: Sjeba en Dedan.′ Ethiopië verwekte Nimrod; deze
9 begon een geweldige op aarde te zijn.′ Hij werd een geweldig jager
voor Jahwe's aangezicht; daarom zegt men: Als Nimrod een geweldig
10 jager voor Jahwe's aangezicht.′ Het begin van zijn rijk was Babel, Erech,
11 Akkad en Kalne, in het land Sjinear.′ Van dit land ging hij naar As-
12 sur en bouwde Nineve, Rehoboth-ir, Kalah′ en Rezen, tusschen Nineve
13 en Kalah; dit is de groote stad.′ Egypte verwekte de Ludiërs, de
14 Anamieten, de Libyers, de Naftuhieten,′ de Pathruzieten, de Kasluhie-
15 ten en de Kaftorieten.′ Kanaän verwekte Sidon, zijn eerstgeborene, en

van Afrika, bij of in Libye. — *Kanaän*, d. i. ‚laagland'. Deze naam duidde eigenlijk slechts de kust van Palestina aan, verg. Sef. II : 5, maar wordt in het O. T. gewoonlijk aan geheel West-Palestina gegeven.

7. *Seba*, waarschijnlijk Meroë, niet ver van Ethiopië; Jez. XVIII : 1—7 is de oudste plaats waaruit blijkt dat de Israëlieten dit land kenden. — *Hawila*, met Sjeba ook vs. 28 v. genoemd. Uit XXV : 18 blijkt, dat met dien naam een land werd aangeduid ten zuidoosten van de Doode Zee, in de Arabische woestijn. — *Sabta* en *Raëma*, waarschijnlijk in Gelukkig-Arabië te zoeken. — *Sabtecha*, onbekend. — *Sjeba*, een land in zuidwestelijk Arabië, rijk aan goud, edelgesteenten, wierook en andere kostbare zaken, daarom voor den handel belangrijk. Het wordt vs. 28 en verder vaak in het O. T. vermeld (1 Kon. X : 1—13; Job VI : 19; Ps. LXXII : 10, 15; Jez. LX : 6; Jer. VI : 20; Ezech. XXVII : 22 v.; XXXVIII : 13). Evenals Dedan, heet het XXV : 3 kleinzoon van Abraham en Ketura. — *Dedan*, een Arabische stam, ook Jez. XXI : 13; Jer. XXV : 23; XLIX : 8; Ezech. XXV : 13; XXVII : 20; XXXVIII : 13 vermeld, waarschijnlijk woonachtig ten oosten van Duma en Tema; over welke plaatsen verg. op XXV : 14.

8. *Ethiopië*. Zie op II : 13. — *Nimrod*, behalve 1 Kron. I : 10, alleen Micha V : 5 vermeld. De naam beteekent wellicht ‚opstandeling'. — *een geweldige*, een dergenen over wier afkomst VI : 1—4 spreekt.

9. *voor Jahwe's aangezicht*. Hij was zoo buitengewoon dat Jahwe hem opmerkte. Een jager op wilde dieren was oudtijds een weldoener voor eene streek, omdat hij haar bewoonbaar maakte, en werd licht haar beheerscher.

10. *Babel*. Zie op XI : 9. — *Erech*, ten zuidoosten van Babel, aan den linkeroever van den Beneden-Eufraat. — *Akkad*. Dit kent men uit de Babylonische berichten slechts als naam van Noord-Babylonië. — *Kalne*, onbekend. Het komt nog Ezech. XXVII : 23; Am. VI : 2 voor en is wellicht hetzelfde als Kalno, Jez. X : 9. — *Sjinear*, Zuid-Babylonië. Het blijkt niet, of alleen Kalne in Sjinear lag, dan wel ook de drie eerstgenoemde plaatsen.

11. *Assur*, of *Assyrië*. Zoo heette het gewest aan de Midden-Tigris, waarin de hier genoemde steden lagen. Reeds omstreeks 1600 vóor Chr. traden de koningen van dit land, tot nog toe vazallen van die van Babel, als hunne mededingers op, en van lieverlede breidden zij hunne macht ook naar Vóor-Azië uit. Wanneer de Israëlieten het eerst met hen in aanraking gekomen zijn, weten wij niet; zeker was Jehu hun schatplichtig. De eerste Assyrische koning die in het O. T. vermeld wordt is Pul of Tiglath-Pilezer II; over wien zie op 2 Kon. XV : 19. — *Nineve*, aan den linkeroever van de Tigris, werd onder Sanherib (705—682) hoofdstad van Assyrië en bleef dat tot den ondergang des rijks (606). Verg. inl. op *Nahum*. — *Kalah*, acht uren gaans ten zuiden van Nineve, bij de uitmonding van den grooten Zab in de Tigris, werd omstreeks 1300 vóor Chr. door Salmanezer I tot koninklijke verblijfplaats gemaakt, door Asurnasirpal I (884—860) uitgebreid en versterkt. De bouwvallen van Nineve en Kalah zijn rijk aan gedenkteekenen en steenen platen, bedekt met berichten in spijkerschrift, die van jaar tot jaar onze kennis van Assyrië vermeerderen. — *Rehoboth-ir*, d. i. ‚stadspleinen'. Welke plaats hiermede aangeduid wordt, is onbekend.

12. *Rezen*. Tusschen Nineve en Kalah liggen nog niet doorzochte puinhoopen. Hier is waarschijnlijk Rezen te zoeken. Het schijnt, dat de schrijver de stad, vijf uren ten noordoosten van Nineve gelegen, waar Sargon (722—706) verblijf hield en die naar hem heette, niet kende. — *dit — stad*. Wellicht worden de vier steden welker namen voorafgaan tezamen zoo genoemd.

13. *Ludiërs*, ook Ezech. XXX : 5 vermeld, in of nabij Beneden-Egypte. Zij waren als boogschutters bekend, Jer. XLVI : 9. — *Anamieten*, onbekend. — *Libyers*, aan de noordkust van Afrika, ten westen van Egypte, ook 2 Kron. XII : 3; XVI : 8; Dan. XI : 43; Nah. III : 9 vermeld. — *Naftuhieten*, onbekend. Wellicht moet gelezen worden *Pathmuhieten*, waarmede dan de bevolking van Noord-Egypte wordt aangeduid.

14. *Pathruzieten*, de bewoners van Zuid-Egypte, het landschap Pathros, waarin het honderdpoortige Thebe lag, Jez. XI : 11; Jer. XLIV : 1, 15; Ezech. XXIX : 14; XXX : 14. — *Kasluhieten*, onbekend. — Achter hun naam staat hier en 1 Kron. I : 12 in den tekst *van welken de Filistijnen zijn uitgegaan*, eene kantteekening die waarschijnlijk bij het volgende *Kaftorieten* behoort. — *Kaftorieten*, de bewoners van Kaftor, Deut. II : 23, waar de Filistijnen zich ophielden voordat zij naar Palestina trokken, Jer. XLVII : 4; Am. IX : 7. Waarschijnlijk was het een deel der Nijl-delta. Anderen vinden er het eiland Creta in; verg. Ezech. XXV : 16.

15. *Kanaän*. Deze naam wordt in het O. T. in tweeërlei zin gebezigd: somtijds, zooals hier, voor den ondersteldeu stamvader van de Feniciërs en nog vele andere stammen; maar gewoonlijk, en zoo reeds IX : 25 v., voor de bevolking of voor een deel der bevolking van het land dat door de Israëlieten in bezit genomen is. — *Sidon*, de beroemde handelstad aan de Middellandsche Zee, Joz. XI : 8; XIX : 28 „het groote" genoemd. Naar haar heetten de Feniciërs soms Sidoniërs, Joz. XIII : 6; Richt.

16, 17 Heth, ' en den Jebuziet, den Amoriet, den Girgasjiet, ' den Hiwwiet,
18 den Arkiet, den Siniet, ' den Arwadiet, den Semariet, den Hamathiet.
19 Daarna verbreidden zich de geslachten der Kanaänieten; ' zoodat hunne
grenzen reikten van Sidon in de richting van Gerar tot Gaza in de
20 richting van Sodom, Gomorra, Adma en Seboïm tot Lesja. ' Dit zijn de
Chamieten naar hunne geslachten en talen, met hunne landen en
volken.
21 Ook aan Sem werd nakroost geboren; hij is de vader van alle zonen
22 van Heber, de oudste broeder van Jafeth. ' De zonen van Sem waren:
23 Elam, Assur, Arpachsjad, Lydië en Aram. ' De zonen van Aram waren
24 Us, Hul, Gether en Mesjech. ' Arpachsjad verwekte Sjelah, Sjelah He-
25 ber; aan Heber werden twee zonen geboren; de een heette Peleg,
omdat in zijn tijd de aarde verdeeld werd; zijn broeder heette Joktan. '
26, 27 Joktan verwekte Almodad, Sjelef, Hasarmaweth, Jerah, ' Hadoram, Uzal,

XVIII : 7; 1 Kon. V : 6; XI : 5; XVI : 31. De naam beteekent ‚vangst', dus: de Visschersstad. — *zijn eerstgeborene,* d. i. den oudste en voornaamste. Daar de oudste zoon na den dood zijns vaders een dubbel deel der erfenis kreeg, Deut. XXI : 17, en hoofd der familie werd, heette de stad of de stam die vroeger dan andere deelen derzelfde natie machtig werd de oudste zoon van den stamvader waaruit hij geacht werd gesproten te zijn; verg. inll. op XXV en XLVII : 28—XLVIII : 22, ook XXVII; XLIX : 3 v. — *Heth,* een machtig volk, dat tusschen Eufraat en Orontes woonde en vóor de tiende eeuw meermalen zoowel aan de Egyptische als aan de Assyrische vorsten het hoofd geboden heeft. Tijdens David zijn zij door de Arameërs overwonnen; zie 2 Sam. XXIV : 6; 1 Kon. X : 29; 2 Kon. VII : 6. Hier echter en H. XXIII; Num. XIII : 29 enz. wonen Hittieten in Zuid-Palestina; hoe dezen samenhangen met de noordelijke Hittieten, is onzeker.

16. *Jebuziet,* de bevolking van Jeruzalem en omtrek, Num. XIII : 29; Joz. XI : 3; verg. op 2 Sam. V : 6. — *Amoriet.* Zoo heetten waarschijnlijk eigenlijk slechts de bewoners der hoogere deelen van Palestina, in onderscheiding van de Kanaänieten, de ‚nederlanders' (verg. op vs. 6); maar soms wordt met een dier beide namen de geheele oude bevolking van Palestina aangeduid, XV : 16; XLVIII : 22; Am. II : 9 enz. — *Girgasjiet,* ook XV : 21; Deut. VII : 1; Joz. III : 10; XXIV : 11; Neh. IX : 8 onder de Kanaänieten opgeteld, overigens onbekend.

17. *Hiwwiet,* een stam die XXXIV : 2 bij Sichem woont, Joz. IX : 7 te Gibeon, Joz. XI : 3 en Richt. III : 3 bij den Hermon of den Libanon, en die Exod. III : 8 en elders onder de Kanaänieten opgeteld wordt. — *Arkiet,* bevolking van Arka, eene Fenicische stad, noordelijk van Tripoli. — *Siniet,* de bewoners van Sin, eene stad die waarschijnlijk niet ver van Arka lag.

18. *Arwadiet,* de bevolking van Arwad of Aradus, eene stad op een eiland dicht bij de Fenicische kust. — *Semariet.* Semyra was eene kuststad, zuidelijk van Arwad. — *Hamathiet,* de bevolking van Hamath; zie op 1 Kon. VIII : 65.

19. *in — Gerar,* d. i. zuidwaarts. Over Gerar zie op XX : 1. — *Gaza,* de groote handelsplaats op de grens der woestijn, eene van de vijf hoofdsteden der Filistijnen, Joz. XIII : 3 en elders. De naam beteekent ‚de sterke'. — *in — Seboïm,* dat is zuidoostwaarts. Deze vier plaatsen worden ook XIV : 2, 8; Deut. XXIX : 23 vermeld. — *Lesja,* onbekende stad, wellicht in den omtrek der Doode Zee gelegen.

21. De vertaling van dit vers is niet geheel zeker. — *zonen van Heber.* Zie op XI : 14.

22. *Elam,* een land ten oosten van de Beneden-Tigris, ten zuiden van Assyrië en Medië; zie op Jez. XXI : 2. — *Assur.* Zie op vs. 11. — *Arpachsjad,* waarschijnlijk het land der Chaldeën of Babylonië. — *Lydië,* in Klein-Azië, ten westen van den Halys. In het Hebreeuwsch draagt de bevolking van dit land denzelfden naam als de vs. 13 genoemde Ludiërs. — *Aram,* het land ten noordoosten van Palestina, gewoonlijk *Syrië* genoemd, welke naam eene verbastering van *Assyrië* en van Griekschen oorsprong is. De Arameërs woonden oudtijds hoofdzakelijk in Mesopotamië en hebben zich sedert de elfde eeuw vóor Chr. westwaarts uitgebreid, de stammen ten oosten van den Antilibanos onderworpen en eenige rijken gesticht, die, onder éenen koning vereenigd, wiens hoofdstad Damaskus was, de gevaarlijkste naburen van Israël geworden zijn. Verg. op 2 Sam. VIII : 5 en 1 Kon. XI : 23—25*a*.

23. *Us* heet XXII : 21 een zoon van Nahor, XXXVI : 28 een stam der Horieten. Job I : 1 en Klaagl. IV : 21 komt het land Us voor, een deel der Syrische woestijn, ten noordoosten van Edom. — *Hul,* waarschijnlijk de naam eener landstreek bij het meer Semachonitis. — *Gether,* onbekend. — *Mesjech,* volg. 1 Kron. I : 17 en Gr. vert.; Hebr. t. *Masj.* Hij komt ook Ps. CXX 5 als een Bedowienenstam voor. Een ander *Mesjech* was genoemd in vs. 2.

24. Van de hand des Verzamelaars, die de geslachtlijst der Semieten in vs. 25—30 in overeenstemming wilde brengen met die in XI : 12—30, uit Ezra's Wetboek. Volgens den oudsten verhaler was Heber de zoon, volgens den jongsten de achterkleinzoon van Sem.

25. *Peleg* beteekent ‚scheiding', ‚verdeeling'. Hieraan knoopt de bewerker zijne opmerking over de verdeeling der aarde vast, waarmede hij op XI : 1—9 schijnt te doelen. — *Joktan,* de bewoners van Zuid-Arabië, van wie vs. 26—29 dertien stammen opgeteld worden; de meeste zijn van elders bekend.

26. *Hasarmaweth,* tegenwoordig Hadramauth, een deel van Gelukkig-Arabië. — De naam *Jerah* beteekent ‚maan'.

27. *Uzal,* ook Ezech. XXVII : 19 vermeld, van oudsher eene voorname stad in Gelukkig-Arabië. — *Dikla* beteekent ‚dadel'.

28, 29 Dikla, ′ Ebal, Abimaël, Sjeba, ′ Ofir, Hawila, Jobab. Deze allen zijn Jok-
30 tanieten; ′ zij bewoonden het oostelijk gebergte van Mesja af in de
31 richting van Sefar. ′ Dit zijn de Semieten naar hunne geslachten en
talen, in hunne landen, naar hunne volken.
32 Dit zijn de geslachten der zonen van Noach naar hunne afstamming
in hunne volken. Zij hebben zich gesplitst in de onderscheiden volken
op de aarde na den zondvloed.

28. *Ebal*, volg. Sam. t., Gr. vert. en 1 Kron. I : 22; Hebr. t. *Obal*. — *Sjeba*. Zie op vs. 7.
29. *Ofir*. Zie op 1 Kon. IX : 28. — *Hawila*. Zie op vs. 7.
30. *Mesja*, misschien Mesene aan de noordwestelijke punt der Perzische Golf. — *Sefar*, de hoofdstad der Sjebaïeten en Himjaren in het zuidwesten van Arabië.
32. *Zij — zondvloed*. Verg. IX : 19*b*. Volgens dezen schrijver is de verbreiding der volken over de aarde na den zondvloed allengs tot stand gekomen door afstamming en splitsing. Anders de schrijver van XI : 1—9; verg. inl. op die verzen.

HOOFDSTUK XI : 1—9.

De torenbouw. — De menschen zijn voornemens, eene stad te bouwen met een toren, die tot den hemel zal reiken (1—4); Jahwe, bevreesd dat zij daardoor te machtig zullen worden (5 v.), maakt dat zij verschillende talen gaan spreken, en verstrooit hen (7 v.); de oorsprong van den naam Babel (9).

Deze sage, aan De Jahwist ontleend, volgde oorspronkelijk op de geslachtlijst der Kainieten (IV : 17—22), die nog éen volk uitmaken. Hun ondernemingsgeest boezemt Jahwe bezorgdheid in. Hij besluit, den bouw van den toren dien zij tot vereenigingspunt bestemd hadden te verstoren en hen te verstrooien. Het verhaal is in strijd met dat van den zondvloed, volgens hetwelk de Kainieten verdelgd worden, en met de geslachtlijst in H. X, volgens welke Noachs zonen zich in natiën verdeelen en zóo de aarde bevolken.

De sage dankt waarschijnlijk haar ontstaan aan een onafgewerkten toren van reusachtige afmeting, in of bij Babylon, waarvan het volk zeide dat hij niet voltooid mocht worden omdat een god zich er tegen verzette. Een en andere kolossale bouwval, die in den omtrek der plaats waar Babylon gelegen heeft gevonden wordt, wordt nog voor een overblijfsel van dien toren aangezien. Voor den schrijver van het verhaal dat vóor ons ligt is de verklaring van het feit dat de volken verschillende talen spreken de hoofdzaak; zij wordt vastgeknoopt aan eene verkeerde afleiding van den naam *Babel*, vs. 9, welke afleiding zonder twijfel onder de Israëlieten zelven is uitgedacht.

XI : 1, 2 De geheele aarde had éene taal en dezelfde woorden. ′ Toen zij nu
uit het oosten optrokken, vonden zij eene vallei in het land Sjinear,
3 alwaar zij zich vestigden. ′ Zij zeiden tot elkander: Komt, laten wij
tichels bereiden en ze tot steenen bakken. Zoo diende hun de tichel
4 tot bouwsteen en het asphalt tot leem. ′ Voorts zeiden zij: Komt,
bouwen wij ons eene stad met een toren welks spits in den hemel
reikt, waarmede wij ons naam maken; opdat wij niet verstrooid raken
5 over de geheele aarde. ′ Maar Jahwe daalde af, om de stad en den
6 toren dien de menschenkinderen gebouwd hadden te bezien, ′ en zeide:
Zie, zij maken éen volk uit en hebben allen dezelfde taal. Dit is de
aanvang van hetgeen zij doen; nu zal niets van wat zij beramen hun
7 kunnen belet worden. ′ Welaan, laten wij nederdalen en daar hunne
taal in verwarring brengen, zoodat zij elkanders taal niet verstaan! ′
8 Zoo verstrooide Jahwe hen van daar over de gansche aarde, en zij
9 hielden op, de stad te bouwen. ′ Daarom heet zij Babel, omdat Jahwe

2. *zij*, in het oorspronkelijk verhaal: de Kainieten; in het later verband: de afstammelingen van Noach. — *uit het oosten*, het land Eden; verg. II : 8; IV : 16. — *Sjinear*. Zie op X : 10.
3. *tichels*, steenen uit met stroo gemengd leem gebakken. Babylonië was arm aan steenen. Maar ook in Egypte en Palestina, waar gebergten in overvloed waren en veel met gehouwen steenen gebouwd werd, werden vaak tichels gebruikt; zie Exod. V : 7—18; Jez. IX : 9. — *asphalt*, jodenlijm, eene donkerkleurige kleefstof, waaraan Babylonië rijk was. Op de baksteenen der ruïnen van Babylon is nog het spoor van het asphalt te zien waardoor zij aan elkaar gehecht zijn geweest. Het werd ook in groote hoeveelheid uit de Doode Zee opgehaald. — *leem*, die tot kalk diende.
6 v. Dezelfde opvatting van Jahwe's gezindheid als III : 22; verg. op Jez. II : 7.
9. *Babel*, of Babylon, de hoofdstad van het rijk der Chaldeën, met wie Israël het eerst in nauwe aanraking gekomen is onder Hizkia (zie inl. op 2 Kon. XX) en van wie zij na het optreden van Nebu-

daar de taal der geheele aarde verward en hen van daar uit over de
geheele aarde verstrooid heeft.

kadresar veel te lijden hebben gehad. Sedert de Ballingschap woonden daar vele Joden. De stad lag aan beide oevers van den Eufraat. Nog zijn van haar en hare voorsteden, Borsippa en andere, bouwvallen over. Haar naam beteekent ‚godspoort'. De verklaring van den naam door ‚verwarring' is niets dan eene woordafleiding op den klank af.

HOOFDSTUK XI : 10—32.

Geslachtregister van Sem tot Abram. — Opgave van den leeftijd waarop, van Sem tot Terah, de oudvaders hun oudsten zoon kregen, en van de jaren die zij daarna leefden (10—25). Terahs drie zonen (26); Lots afkomst (27); Harans dood (28); de vrouwen van Abram en Nahor (29); Sarai onvruchtbaar (30). Terah trekt met de zijnen uit Ur der Chaldeeën naar Haran (31) en sterft (32).

Van dit stuk is alleen vs. 28—30 aan De Jahwist ontleend; het overige aan Ezra's Wetboek. Nadat de schrijver hiervan in H. X de hem bekende heidenvolken opgesomd heeft, geeft hij hier de afstamming van Israël en zijne naaste verwanten. Later zullen deze laatsten worden afgehandeld en ter zijde geschoven; zoodat alleen het volk Gods overblijft.

De lijst in XI : 10—27, in 1 Kron. I : 24—27 overgenomen, is blijkbaar een vervolg op H. V. Evenals daar, loopen hier de cijfers van den Hebreeuwschen tekst en die van den Samaritaanschen, de Grieksche vertaling en nog andere oude getuigen, ver uiteen. Naar het schijnt, zijn die van den Hebreeuwschen tekst de oorspronkelijke; maar het is niet zoo duidelijk als in H. V, wat de schrijver er mede heeft willen leeren; wellicht alleen, dat de levensduur der menschen gaandeweg korter geworden is en zij ook op jeugdiger leeftijd hun oudsten zoon gekregen hebben. De hoofdzaak is hem, Abram ten tooneele te voeren. Ook de hier voorkomende namen zijn grootendeels namen van landen en volken; zie inl. op H. X.

XI : 10 Dit zijn de afstammelingen van Sem. Sem was honderd jaar oud toen
11 hij Arpachsjad verwekte, twee jaren na den zondvloed; ′ Sem leefde
na Arpachsjad verwekt te hebben vijfhonderd jaren en verwekte zonen
en dochteren.
12, 13 Arpachsjad was vijf en dertig jaar oud toen hij Sjelah verwekte; ′ Arpachsjad leefde na Sjelah verwekt te hebben vierhonderd drie jaren
en verwekte zonen en dochteren.
14, 15 Sjelah was dertig jaar oud toen hij Heber verwekte; ′ Sjelah leefde
na Heber verwekt te hebben vierhonderd drie jaren en verwekte zonen
en dochteren.
16, 17 Heber was vier en dertig jaar oud toen hij Peleg verwekte; ′ Heber
leefde na Peleg verwekt te hebben vierhonderd dertig jaren en verwekte zonen en dochteren.
18, 19 Peleg was dertig jaar oud toen hij Reü verwekte; ′ Peleg leefde na
Reü verwekt te hebben tweehonderd negen jaren en verwekte zonen
en dochteren.
20, 21 Reü was twee en dertig jaar oud toen hij Serug verwekte; ′ Reü
leefde na Serug verwekt te hebben tweehonderd zeven jaren en verwekte zonen en dochteren.
22, 23 Serug was dertig jaar oud toen hij Nahor verwekte; ′ Serug leefde

10. *twee — zondvloed*, d. i. na het begin van den zondvloed, die één jaar duurde, VII : 6, 11; VIII : 13 v. De aanteekening is waarschijnlijk een toevoegsel tot den tekst, om aan te duiden dat in de ark geen huwelijksgemeenschap had plaats gehad.

12. Tusschen Arpachsjad en Sjelah heeft Gr. vert. nog *Kenan*, waarschijnlijk ingevoegd opdat er tien aartsvaders tusschen den zondvloed en Abram zouden zijn, zooals in H. V tien vóór den vloed worden genoemd. Anderen meenen dat de opgaven over Kenan uit Hebr. t. zijn uitgevallen. — *Arpachsjad*, naam van een land, X : 22. — *Sjelah*, ook X : 24, kan ‚wegzending' beteekenen.

14. *Heber*. Het woord beteekent ‚overzijde' en is als persoonsnaam hoogstwaarschijnlijk gevormd uit den volksnaam *Hebreeën*, waarover zie op XIV : 13.

16. *Peleg*. Zie op X : 25. Welke stammen of landen door *Peleg*, in vs. 18 door *Reü* en in vs. 26 door *Terah* worden aangeduid, is onbekend.

20. *Serug*, een landschap ten noorden van Haran; zie op vs. 26.

22. *Nahor*, een groot volk, welks stammen XXII : 20—24 opgenoemd worden. Nahor heet hier de

na Nahor verwekt te hebben tweehonderd jaren en verwekte zonen en
dochteren.
24 Nahor was negen en twintig jaar oud toen hij Terah verwekte.′
25 Nahor leefde na Terah verwekt te hebben honderd negentien jaren
en verwekte zonen en dochteren.
26 Terah was zeventig jaar oud toen hij Abram, Nahor en Haran verwekte.
27 Dit zijn de afstammelingen van Terah. Terah verwekte Abram,
28 Nahor en Haran, en Haran verwekte Lot.′ Haran stierf nog bij het
leven van zijn vader Terah in zijn geboorteland, in Ur der Chaldeeën.′
29 Abram en Nahor namen zich vrouwen; Abrams vrouw heette Sarai,
die van Nahor Milka, de dochter van Haran, den vader van Milka en
30 Jiska;′ en Sarai was onvruchtbaar: zij had geen kinderen.
31 Terah nu nam zijn zoon Abram en zijn kleinzoon Lot, Harans zoon,
en zijne schoondochter Sarai, de vrouw van zijn zoon Abram, en voerde
hen uit Ur der Chaldeeën, om naar het land Kanaän te gaan. Maar
32 toen zij tot Haran gekomen waren vestigden zij zich aldaar.′ Terah
werd honderd vijf en veertig jaar oud en stierf in Haran.

grootvader, daarentegen vs. 27, 29; XXII : 20; XXIV : 15; XXIX : 5 de broeder van Abram. De laatste is de oudste voorstelling.

26. *Haran*, anders gespeld dan het land Haran, vs. 31 en elders.

28. *Ur*, alleen nog vs. 31; XV : 7; Neh. IX : 7 voorkomende. Eene stad Ur heeft aan den rechteroever van den Eufraat, niet ver van de Perzische Golf, gelegen. — *Chaldeeën*, eigenlijk de bevolking van Zuid-Babylonië, maar in het O. T. steeds gebruikt om die van het geheele land aan te duiden.

31. *voerde hen*, volg. Sam., Gr. en Lat. t.; Hebr. t. *zij verlieten met hen*. — *Haran*, in Mesopotamië, XII : 4 v.; XXVII : 43; XXVIII : 10; XXIX : 4; 2 Kon. XIX : 12; Ezech. XXVII : 23 vermeld.

32. *honderd vijf en veertig*, volg. Sam. t.; Hebr. en Gr. t. *tweehonderd vijf*.

INLEIDING OP HOOFDSTUK XII—L.

De geschiedenis van de aartsvaders, die den inhoud dezer hoofdstukken uitmaakt, kan men, tot verkrijging van een overzicht, naar de hoofdpersonen die er in voorkomen, in eenige afdeelingen splitsen, die echter niet scherp van elkander gescheiden zijn. Gen. XII : 1—XXV : 10 behelst de verhalen over Abram of Abraham; XXV : 11—XXVI : 33 die over Ismaël en Izaäk, welke laatste echter ook in XXVII handelend optreedt en wiens dood eerst XXXV : 29 wordt vermeld; XXVI : 34—XXXVI : 43 die over Ezau en Jakob, van welke echter de laatstgenoemde ook in de volgende hoofdstukken tot L : 14 toe eene belangrijke plaats inneemt; XXXVII—L, met uitzondering van XXXVIII (Juda en Tamar), die over Jozef, wiens dood in Egypte het boek besluit.

Vele dezer verhalen zijn zeer schoon, en groot is hunne waarde als zeden- en karakterschilderingen. Maar men miskent ze en verspert zich den weg tot het rechte genot er van, indien men ze voor historisch houdt. Zij zijn dit niet. Geen der daarin optredende personen heeft bestaan, en al wat ons van hen verhaald wordt is legende. Dat eenige der stammen waaruit het volk Israël is gegroeid eenmaal uit Egypte zijn getogen, waar zij onderdrukt waren geweest, is het eerste feit waarvan de schrijvers wier werk wij in het O. T. bezitten kennis droegen, en zelfs hiervan waren in hun tijd zeer weinige bijzonderheden meer bekend. Over hetgeen daarvóór was geschied, wisten zij hoegenaamd niets.

Verspreiden de verhalen over de aartsvaders dus geen licht over het grijs verleden, zij zijn hoogst belangrijk voor de kennis van den tijd waarin ze ontstaan zijn.

Letten wij in de eerste plaats op die welke aan het Oude-Sagenboek zijn ontleend. De legenden hierin vervat zijn in de tiende en volgende eeuwen allengs ontstaan en spiegelen dus de denkbeelden af der Israëlieten en Judeërs uit het koningstijdvak, vooral uit de achtste en zevende eeuw, waarin ze te boek gesteld werden. Zij leeren ons, hoe men toen, in sommige kringen, dacht over den oorsprong van het volk Israël en zijne verhouding tot andere natiën, over de verwantschap en rangorde

der stammen, en de hooge beteekenis der heilige plaatsen waar Jahwe van oudsher werd aangebeden. De vorm waarin die denkbeelden moesten worden voorgedragen was aangewezen: volken, stammen, landen of steden werden als menschen voorgesteld; verg. op IV : 20. Abram is de stamvader van het volk Israël en eenige verwanten, met name der bevolking van Arabië, die door Ismaël wordt vertegenwoordigd; Izaäk stelt Israël en Edom samen voor, welk laatste volk in den persoon van Ezau wordt ten tooneele gevoerd; Jakob of Israël met zijne twaalf zonen is het in twaalf stammen verdeelde volk Israël, en in de lotgevallen en daden dier stamvaders worden enkele trekken uit de geschiedenis dier stammen zelven in den tijd der richteren en koningen geschetst. Hetzelfde geldt van sommige bijpersonen. Zoo stelt Lot de broedervolken Moab en Ammon voor, is Ketura niets dan eene persoonsverbeelding der Arabische Wierookkust, en Sichem de naam eener stad, die in H. XXXIV als man handelend optreedt en de zoon heet van Hemor, den stamvader der Kanaänietische bevolking van Sichem en omtrek in den tijd der richters. Niet alle personennamen evenwel duiden oorspronkelijk volken, stammen of steden aan. Sommige, b.v. Abram en Izaäk, zijn waarschijnlijk godennamen geweest. Maar welke ook de herkomst der namen zij, eenmaal gegeven, werden zij verklaard, en naamsafleidingen spelen dienvolgens — evenals bij alle volken — in de vorming der legenden eene belangrijke rol. Zoo bij de verhalen over Soar, Moab, Ammon, Ismaël, Lahai-roï, Izaäk, Bersjeba, Edom, Jakob, Bethel, Israël, Gilead, Mispa, Mahanaim, Penuel, Ruben en de overige Israëlietische stammen. Het ligt in den aard der zaak dat zulke verklaringen uiteenliepen, en zich dus strijdige legenden vormden, die eerst afzonderlijk, later met elkaar vereenigd, werden overgeleverd. Zoo zijn er vier gegrond op het feit dat de naam *Izaäk* aan een werkwoord dat ‚lachen' beteekent deed denken, XVIII : 12—15; XXI : 6, 9; XXVI : 8 (ook XVII : 17; maar dit is geen bestanddeel van het Oude-Sagenboek), twee of drie op de vertolking van *Bersjeba* door ‚put van zeven' of ‚van den eed' (XXI : 22—34; XXVI : 23—33).

Hoe belangrijk het moge zijn, de herkomst en beteekenis van de afzonderlijke verhalen te kennen, van meer gewicht is het, het beginsel in het oog te vatten waardoor zich de schrijvers van De Jahwist en De Elohist bij het samenvoegen en bewerken er van hebben laten leiden. De legenden waren grootendeels onafhankelijk van elkander en in verschillende streken des lands ontstaan; zij vormden dus aanvankelijk geen geheel. Abram, Izaäk en Jakob stonden niet aanstonds tot elkander in de betrekking van grootvader, vader en zoon. In Hebron werden sagen gedicht over Abram, in Bersjeba over Izaäk, in Sichem en Bethel over Jakob of Israël en Jozef, zonderdat men dáar kennis droeg van hetgeen hier over die personen werd verteld, en omgekeerd. Toen die plaatselijke verhalen in wijder kring bekend werden en elkaar ontmoetten, zijn zij met elkander zoo goed het ging in overeenstemming en verband gebracht. Hierbij liep Izaäk groot gevaar door Abram verdrongen te worden. Bijna alles toch wat over den aartsvader van Bersjeba werd verhaald is op naam van Abram gezet. Toch bleven de oorspronkelijke verhalen daarnevens bestaan, en allengs zijn zij er zoo mede verbonden dat Izaäk Abrams zoon werd en ongeveer hetzelfde met beiden heette gebeurd te zijn. Gewichtiger dan deze verbinding van de verhalen uit de zuidelijke streken was evenwel de samensmelting van de Judeesche legenden over Abram en Izaäk met de Noord-Israëlietische over Jakob en Jozef. Zij kwam tot stand onder den krachtigen invloed van het geloof dat de twaalf stammen, trots al wat hen — vooral Noord-Israël en Juda — scheidde, trots het groot verschil in hun verleden, in hunne belangen, in denkbeelden en gebruiken, ook godsdienstige, toch bij elkander behoorden en, als kinderen van éenen huize en volk van Jahwe, van andere natiën onderscheiden waren. In overeenstemming met deze overtuiging zijn de Judeesche sagen door de Noord-Israëlieten met hunne eigene samengeweven en is Jakob, de vader der twaalf stammen, de zoon van Izaäk en de kleinzoon van Abram geworden. Toen het zoover gekomen was, wist men te verhalen, dat Abram ook te Sichem vertoefd en een altaar gebouwd, en omgekeerd, Jakob ook te Hebron en te Bersjeba zijne tenten opgeslagen had.

De bedoelde samensmelting had noch ineens bij afspraak, noch steeds op dezelfde wijze plaats. Dit blijkt uit de in menig opzicht van elkander afwijkende werken, De Jahwist en De Elohist. In hoofd-

trekken is beider voorstelling van 's volks oorsprong en oudst verleden dezelfde: in beide dezelfde reeks, Abram, Izaäk, Jakob, Jozef met zijne broeders; in beide voor een deel dezelfde verhalen, o. a. die over Jozef, die als slaaf in Egypte komt en daar heer des lands wordt. Blijkbaar hadden eenige legenden, in de kringen waarin de schrijvers dier werken verkeerden, reeds een bepaalden vorm en eene vaste volgorde verkregen voordat ze te boek gesteld werden, en spiegelt zich dus daarin de geloofsovertuiging af die in hunne omgeving de heerschende was. In bijzonderheden echter wijken die geschriften van elkander af (verg. b.v. XVI : 1—14 met XXI : 9—21) en leveren zij zoo het bewijs dat de vorming en verbreiding dier legenden van lieverlede en op verschillende wijze tot stand is gekomen. Het ligt in den aard der zaak dat zij soms ook anders gegroepeerd werden dan wij uit *Genesis* kunnen opmaken, alsmede, dat sommige legenden in het geheel hetwelk allengs tot stand kwam geen plaats konden vinden en dus verloren gingen; verg. op Hoz. IX : 9 en op Hoz. XII : 5.

De latere bewerkers dier sagengroepen hebben ze weer gewijzigd naar de behoeften van hunne omgeving, en de man die ze tot één geheel verwerkte en zóo het Oude-Sagenboek opstelde was vaak, om tegenstrijdigheden op te lossen en hinderlijke herhalingen weg te nemen, genoodzaakt belangrijke veranderingen aan te brengen; waarop de inleidingen op de afzonderlijke verhalen herhaaldelijk wijzen zullen.

Ook in Ezra's Wetboek stonden, na de verhalen over schepping, zondvloed en oudvaders, eenige mededeelingen over Abraham, Izaäk en Jakob, bestemd om den overgang te vormen tot die over Mozes en zijn werk, waarom het den schrijver vooral te doen was. Hij ontleende zijne voorstelling van de lotgevallen der aartsvaders nagenoeg geheel aan het Oude-Sagenboek, maar verwerkte de stof naar eigen inzichten. Hij kon zich in de oude legenden niet goed meer vinden. Die aartsvaders, die Jahwe te Sichem, Bethel, Hebron, Bersjeba en op andere in zijn tijd niet gewijde plaatsen, ja, onder heilige boomen, aanroepen en hem wij-steenen oprichten, die met elkaar twisten, soms door allesbehalve edele middelen zich uit gevaren redden en het beste deel verwerven, staan hem niet aan. Voor een god die zich zichtbaar vertoont en aan Abram het bevel geeft zijn zoon te offeren heeft hij in zijn stelsel geen plaats. Ook wordt hij door zijne godsdienstige overtuiging en zijn zedelijk gevoel verhinderd, met ingenomenheid te gewagen van den aartsbedrieger Jakob. Dientengevolge zijn door hem alle eigenaardige trekken der oude verhalen uitgewischt. Terwijl in het Oude-Sagenboek Abram, Izaäk en Jakob elk een eigen karakter dragen, hebben zij dit bij hem geheel verloren. In ruil voor al dat bonte en levendige, hetwelk de oude verhalen zoo aantrekkelijk maakt, geeft hij vooreerst opgaven van den leeftijd dien sommige aartsvaders bereikt hadden toen zij hunne zonen kregen, en van aller levensduur (XII : 4; XVI : 3; XVII : 17, 24; XXI : 5; XXIII : 1; XXV : 7, 17, 20, 26*b*; XXVI : 34; XXXV : 28; XLVII : 9, 28; L : 22, 26). Deze cijfers behooren waarschijnlijk met die in V; XI en Exod. XII : 40 tot een stelsel van tijdrekening waarin aangenomen werd dat de wereld een bepaalden tijd duren zou; maar welk dit stelsel was, is nog niet met zekerheid uitgemaakt; verg. op Exod. XII : 40 en inl. op H. V. Voorts legt hij grooten nadruk op de spelonk van Machpela als begraafplaats van de aartsvaders en hunne kinderen in de ware lijn, de eerste wettige bezitting in Kanaän (XXIII; XXV : 9 v.; XLIX : 30; L : 13), en leert hij, dat al wie niet tot de kinderen der belofte behoorden: Lot, Ismaël, Ezau, goedschiks het land hadden geruimd, dit aan Gods uitverkorenen overlatende. Hij laat de aartsvaders nergens offers brengen, dewijl dit volgens hem alleen in Jeruzalem geoorloofd was, en laat ook in andere opzichten hen niet, zooals de oudere verhalers, godsdienstige handelingen verrichten die, volgens hem, eerst door Mozes aan Israël voorgeschreven zijn. Maar groot gewicht hecht hij aan de besnijdenis (XVII), die naast den sabbat, in I : 1—II : 4*a* door hem verheerlijkt, het gewichtigste „teeken des verbonds" voor zijn tijd was; waarom hij zich voorstelt dat God haar reeds aan Abraham, voor zijne nakomelingen, had verordend. In één woord, gelijk de oude sagen den geest van den koningstijd ademen, zoo de verhalen in Ezra's Wetboek dien van het Jodendom na de Ballingschap.

Bij de samenvoeging van de oude legenden en de jongere voorstelling zijn natuurlijk allerlei tegenstrijdigheden ontstaan, onder andere in de tijdrekening. De cijfers in Ezra's Wetboek mogen goed bij

elkaar gepast hebben, naast de weinige van het Oude-Sagenboek geplaatst, wikkelen zij den lezer van *Genesis* in onoplosbare moeilijkheden (XXVII : 1; XXVIII : 1; XXXI : 38; XXXV : 28 v.; XLVII : 9). Maar ook in andere opzichten verraadt het verhaal dikwijls dat het bestanddeelen van zeer onderscheiden herkomst bevat; waarop in de inleidingen op de verhalen en in de aanteekeningen vaak de aandacht zal gevestigd worden. Schaadt dit ongetwijfeld aan de schoonheid van het geheel, de verhalen over de aartsvaders blijven niettemin van vele zijden belangrijk en in menig opzicht aantrekkelijk.

HOOFDSTUK XII.

Abrams roeping en zijn verblijf in Egypte. — Abram, door Jahwe gelast zijn vaderland te verlaten (1—3), gehoorzaamt en komt in Kanaän (4 v.), ontvangt te Sichem Jahwe's belofte dat het land zijn nakroost zal toebehooren (6, 7*a*), en bouwt daar een altaar (7*b*), desgelijks tusschen Bethel en Ai (8), en trekt naar het Zuiden (9). Abram gaat wegens een hongersnood naar Egypte (10); Sarai, die zich, op zijn verzoek, voor zijne zuster uitgeeft (11—13), wordt naar het paleis des konings weggevoerd (14 v.), en Abram om harentwil door Farao rijk begiftigd (16); Jahwe tuchtigt Farao (17); deze verwijt Abram het gepleegd bedrog, doch geeft hem zijne vrouw weder (18 v.) en laat hem uit het land brengen (20).

Dit verhaal is, uitgenomen vs. 4*b*, 5, die uit Ezra's Wetboek zijn, aan het Oude-Sagenboek, en wel aan De Jahwist, ontleend en volgde daar op XI : 30. Het eerste gedeelte, vs. 1—4*a*, 6—9, teekent Abram als den geloovigen dienaar van Jahwe, die zich, op bevel van zijnen god, naar een hem onbekend land begeeft. Het tweede, vs. 10—20, jonger dan het eerste, is, evenals H. XX, eene omwerking van XXVI : 6—11, waar Izaäk zich bij den koning van Gerar van dezelfde leugen bedient als Abram hier. De schrijver wil geen smet op Abram werpen, hoewel hij hem als wantrouwend en vreesachtig voorstelt, maar Jahwe verheerlijken, die bij machte is zijn vriend ook in Egypte te beschermen en hem rijk te maken.

XII : 1 Jahwe sprak tot Abram: Ga uit uw land, uw geboortegrond en uws
2 vaders huis naar het land dat ik u wijzen zal.′ Dan zal ik u tot een
groot volk maken, u zegenen en u een grooten naam geven, zoodat
3 hij als zegenbede gebruikt wordt.′ Ook zal ik zegenen die u zegenen,
en wie u verwenschen zal ik vervloeken, en aan alle geslachten des
4 lands zal zegen toegewenscht worden met uwen naam.′ Toen ging Abram,
zooals Jahwe hem gezegd had, en Lot ging met hem. Abram nu was vijf
5 en zeventig jaar oud toen hij Haran verliet.′ Zoo nam Abram zijne
vrouw Sarai en zijn broederszoon Lot met al hunne have die zij zich
verworven, en de slaven die zij in Haran verkregen hadden; zij trokken uit, om naar het land Kanaän te gaan. Toen zij in het land Ka-
6 naän gekomen waren,′ trok Abram het land door tot de plaats Sichem,

Vs. 1. Hand. VII : 2 v. — Vs. 3*b*. XVIII : 18; XXII : 18; XXVI : 4; XXVIII : 14; Hand. III : 25; Gal. III : 8.

1. *uw — huis*, volg. XI : 28 Ur der Chaldeën, maar volg. XXIV : 4, 7 Haran; en dit wordt hier bedoeld, daar dit hoofdstuk van denzelfden schrijver is als H. XXIV. — *naar — zal*, dus aan Abram nog onbekend; verg. Hebr. XI : 8. Volgens den jongeren schrijver stond het doel der reis reeds, èn bij het vertrek uit Ur, èn bij het verlaten van Haran, vast (vs. 5 en XI : 31).

3. *alle — lands*, d. i. alle bewoners van Kanaän. — *zal — naam*. Zij zullen zeggen: God make ons, of u, zoo voorspoedig als Abram! Verg. XLVIII : 20; Ps. LXXII : 17; Jez. XIX : 24; LXV : 15 v.; Zach. VIII : 13; ook Jer. XXIX : 22. In Gr. vert. is dit geworden *in u zullen alle geslachten der aarde gezegend worden*; en zoo is deze plaats, op den Christus toegepast, Hand. III : 25; Gal. III : 8 aangehaald.

4. *Abram — verliet*. Bedoeld is in het sterfjaar zijns vaders; zie XI : 26, 32. — *Haran*, waar volg. XI : 31 Terah en zijn geslacht tijdelijk gevestigd waren geweest.

5. *slaven*, letterlijk *zielen*; verg. Ezech. XXVII : 13.

6. *Sichem*, in een vruchtbaar dal tusschen den Ebal en den Gerizim gelegen, het tooneel van meer dan één belangrijk feit in Israëls vroegste geschiedenis, Joz. XXIV; Richt. IX; 1 Kon. XII; later hoofdplaats der Samaritanen, Sir. L : 26. — *den Leeraarseik*, ook Deut. XI : 30 vermeld. Richt. IX : 37 heet een boom bij Sichem *de Wichelaarseik*, vs. 6 *de eik van den wij-steen*; Joz. XXIV : 26 komt *de terebint in Jahwe's heiligdom*, insgelijks te Sichem, voor; ook Gen. XXXV : 4 *de terebint bij Sichem*. Telkens wordt zeker dezelfde boom bedoeld; want de namen voor *eik* en *terebint* of *terpentijnboom* zijn nagenoeg gelijkluidend en worden dientengevolge soms verward. Heilige boomen werden in vele Israëlietische heiligdommen — gelijk overal in de oudheid en in vele landen nog — gevonden en vereerd. Men hing er geschenken aan, offerde er onder en wachtte daar openbaringen van de goden af.

7 tot den Leeraarseik; de Kanaänieten waren toen in het land.′ En Jahwe
verscheen aan Abram en zeide tot hem: Aan uw nakroost zal ik dit
land geven. Toen bouwde hij daar een altaar voor Jahwe, die hem
8 verschenen was.′ Van daar brak hij op naar het gebergte ten oosten
van Bethel en sloeg zijne tent op tusschen Bethel ten westen en Ai
ten oosten, bouwde daar een altaar voor Jahwe en riep er Jahwe's
9 naam aan.′ Daarna trok Abram steeds voort naar het Zuiden.
10 Eens, toen in het land hongersnood was, daalde Abram af naar
Egypte, om daar te vertoeven; want de hongersnood was zwaar in
11 het land.′ Op het punt Egypte binnen te trekken, zeide hij tot Sarai,
zijne vrouw: Zie, ik weet dat gij eene vrouw schoon van uiterlijk zijt;′
12 wanneer de Egyptenaren u zien en zeggen: Dat is zijne vrouw — dan
13 zullen zij mij dooden, terwijl zij u laten leven.′ Zeg toch: Gij zijt
mijne zuster — opdat ik om uwentwil welvare en in het leven
14 blijve.′ Toen nu Abram Egypte binnentrok, zagen de Egyptenaren dat
15 die vrouw zeer schoon was,′ en toen de hovelingen van Farao haar
gezien en bij Farao geprezen hadden, werd zij naar het huis van Farao
16 weggevoerd.′ Abram ging het goed om harentwil; zoodat hij kleinvee
en runderen, slaven en slavinnen, ezels, ezelinnen en kameelen kreeg.′
17 Maar Jahwe sloeg Farao en zijn huis met zware slagen, wegens Sarai,
18 de vrouw van Abram.′ Daarom ontbood Farao Abram en zeide: Wat
hebt gij mij daar gedaan! Waarom mij niet te kennen gegeven dat
19 zij uwe vrouw is?′ Waarom hebt gij gezegd: Zij is mijne zuster —
zoodat ik haar tot vrouw genomen heb? Daar is uwe vrouw dan!
20 Neem haar en ga.′ En Farao gelastte eenige mannen, Abram met
zijne vrouw en al wat hij had over de grenzen te geleiden.

Soms was bij die boomen een orakel gevestigd. De namen aan den eik of de terebint bij Sichem gegeven bewijzen dat dit hier het geval was. Zie verder op Deut. XII : 2. — *de Kanaänieten — land.* Dit wordt vermeld, om te doen uitkomen dat Palestina geen onbeheerd land was toen Jahwe het aan Abram beloofde; desgelijks XIII : 7.

7. *tot hem,* uit Sam. en Gr. t. ingevoegd. — *Aan — geven.* Deze belofte, waarop Israël zijn recht op het land Kanaän grondde, wordt vaak herhaald, XIII : 14—17; XV : 18—21; XVII : 8; XXIV : 7; XXVI : 3; XXVIII : 13; Deut. XXXIV : 4 enz.; Hand. VII : 5. — *altaar.* Zoo kon elke plaats heeten waarop men offerde; gewoonlijk was het eene, natuurlijke of kunstmatige, verhevenheid. Over de vraag, welke soort van altaar aan Jahwe het welgevalligst was, is veel gestreden onder Israël; zie op Exod. XX : 25 en 26.

8. *Bethel.* Zie inl. op XXVIII : 10—22. — *Ai,* ook *Ajja* of *Ajjath* (Neh. XI : 31; Jez. X : 28), d. i. ‚steenhoop'. De verovering dezer stad wordt verhaald Joz. VII. — *bouwde — Jahwe.* Hieruit blijkt dat in den tijd van den schrijver ergens tusschen de beide genoemde steden, in een weinig bewoond oord, een oude offersteen lag.

9. *het Zuiden,* het zuidelijk gedeelte van Juda's grondgebied, waarin o. a. Bersjeba lag. Zie Deut. I : 7 en op Joz. XV : 21.

13. Hetzelfde redmiddel wordt XX; XXVI : 1—11 aangegrepen. H. XX, waar deze logen vergoelijkt wordt (vs. 12), is van een anderen schrijver.

15. *Farao.* In *Genesis* en de meeste andere geschriften van het O. T. wordt dit woord als eigennaam gebruikt (1 Kon. XI : 18), zelfs met toevoeging van *de koning van Egypte.* Inderdaad was het de Egyptische koningstitel en staat het als zoodanig 2 Kon. XXIII : 29—35 en elders vóor den eigennaam van den vorst. Oorspronkelijk was het een Egyptisch woord dat ‚het groote huis' beteekent eigenlijk de benaming der regeering (verg. de Verhevene Porte), vandaar van den koning, bij wien de geheele macht berustte.

16. Hij kreeg vele geschenken als broeder van Sarai. De volgorde der opsomming is gewijzigd naar Sam. t. — *kleinvee,* schapen en geiten, die gezamenlijk in het Hebreeuwsch met één woord worden aangeduid, hoewel er verschillende namen zijn voor: ram, ooi, lam, bok, geit en geitje. — *slaven.* Het Hebreeuwsche woord voor ‚slaaf' duidt menigmaal een lichteren graad van dienstbaarheid aan dan het Nederlandsche woord en wordt dan beter door ‚dienstknecht', ‚dienaar', of ‚beambte' overgezet. Zoo, wanneer iemand ‚Jahwe's dienaar' heet of sprake is van de beambten, ministers, eens konings.

17. Verg. Ps. CV : 13—15. De slagen worden hier niet genoemd, wel XX : 18.

HOOFDSTUK XIII.

Abram en Lot. — Abram keert met de zijnen uit Egypte naar Bethel terug (1—4); hij en Lot zijn te rijk in vee om bij elkander te blijven (5—7); Abram laat Lot kiezen, waarheen hij wil gaan

(8 v.); Lot kiest het Jordaandal en vestigt zich in het zondige Sodom, terwijl Abram in Kanaän blijft (10—13). Jahwe herhaalt zijne belofte aan Abram (14—17); deze trekt naar Hebron (18).

De schrijver wil vóor alles de belofte van Jahwe aan Abram dat hij Kanaän zal verkrijgen tot dezen beperken, en aantoonen dat Moab en Ammon, schoon aan Israël verwant, geen deel aan het beloofde land hebben. Hiertoe laat hij Lot, den stamvader dier beide volken (XIX : 30—38; Deut. II : 9; Ps. LXXXIII : 9), van zijn oom Abram scheiden en het land verlaten. Hij legt er evenwel nadruk op, dat dit heengaan vrijwillig was, daar Lot door Abrams grootmoedigheid zijne woonplaats had mogen kiezen. Voorts brengt hij Abram te Hebron, waar deze aartsvader eigenlijk thuis behoort; verg. hierover inl. op XII—L.

Met uitzondering van vs. 6, 11*b*, 12*a*, dat aan Ezra's Wetboek ontleend is, is dit verhaal uit De Jahwist; vs. 1, 3, 4 echter is, evenals XII : 9—13, van eene latere hand dan het overige; daar oorspronkelijk zeker vs. 2 onmiddellijk op XII : 8 volgde en Abram van Bethel dadelijk naar Hebron trok.

XIII : 1 Zoo trok Abram uit Egypte op met zijne vrouw en al wat hij had,
2 en Lot met hem, naar het Zuiden; ′ en Abram was zeer rijk in vee,
3 zilver en goud. ′ Daarna ging hij van halte tot halte uit het Zuiden
naar Bethel, tot de plaats waar den eersten keer zijne tent gestaan had,
4 tusschen Bethel en Ai, ′ naar de plaats van het altaar dat hij er vroe-
5 ger gemaakt had, en Abram riep daar Jahwe's naam aan. ′ Maar ook
6 Lot, die met Abram trok, bezat kleinvee, runderen en tenten. ′ En het
land kon hen niet dragen; want hunne have was zoo talrijk dat zij
7 niet bij elkander konden wonen ′ en er twist ontstond tusschen de
herders van Abrams vee en die van Lots vee. De Kanaänieten en de
8 Perizzieten woonden toen in het land. ′ Daarom zeide Abram tot Lot:
Laat toch geen tweedracht komen tusschen mij en u, tusschen mijne
9 en uwe herders; want wij zijn broeders. ′ Ligt niet het gansche land
voor u open? Scheid u van mij af. Indien gij links gaat, zal ik rechts
10 gaan; gaat gij rechts, dan ga ik links. ′ Lot sloeg zijne oogen op, en
zag dat de geheele Jordaanstreek rijk in water was; voordat Jahwe
Sodom en Gomorra verwoestte, was zij, naar den kant van Soar, als
11 de hof van Jahwe, als Egypteland. ′ Daarom koos Lot de geheele
Jordaanstreek, en brak op, oostwaarts. Zoo scheidden zij van elkander; ′
12 Abram bleef wonen in het land Kanaän, terwijl Lot zich nederzette
in de steden van de Jordaanstreek en zijne tenten tot aan Sodom opsloeg. ′
13 De mannen van Sodom nu waren zeer slecht en zondig in Jahwe's oog.
14 En Jahwe zeide tot Abram, nadat Lot zich van hem gescheiden
had: Sla uwe oogen op en zie van de plaats waar gij u bevindt naar
15 het noorden en het zuiden, het oosten en het westen; ′ want het
gansche land dat gij ziet zal ik aan u geven en aan uw nakroost, voor
16 altijd; ′ en ik zal uw nageslacht talrijk maken als het stof der aarde;

1. *het Zuiden.* Zie op XII : 9.
3. *tot — had.* Zie XII : 8.
6. *Het — dragen.* Grondt. voegt er bij *om samen te wonen.* Verg. XXXVI : 7.
7. *De Kanaänieten en de Perizzieten,* evenals XXXIV : 30; Richt. I : 4 v. In XII : 6 worden alleen de Kanaänieten genoemd. Vaak worden de Perizzieten onder de vijf, zes of zeven Kanaänietische volken opgeteld, Exod. III : 8, 17; XXIII : 23; XXXIV : 11; Deut. VII : 1; XX : 17; Joz. III : 10; IX : 1; XI : 3; XII : 8; XXIV : 11; Richt. III : 5. Oorspronkelijk duidde de naam *Perizzieten* niet een bepaalden stam aan, maar de dorpelingen, en werden in deze en gene streek van het land de overblijfselen der oude bevolking, die uit de steden verdrongen waren, zoo genoemd; evenals ons „heidenen" eigenlijk „heidebewoners" beteekent.
8. *wij — broeders,* in onderscheiding van de Kanaänieten en de Perizzieten.
10. *de . . . Jordaanstreek:* Zoo heeten de Jordaanoevers, van het meer van Gennezaret af. — *de hof van Jahwe,* misschien eene toespeling op II : 8—14.
11. Over *Soar* zie op XIX : 22.
13. Dit vers wijst reeds vooruit naar H. XIX.
15 v. Deze belofte komt ook voor XII : 7; XV : 18—21; XXVI : 4; XXVIII : 13; Exod. XXXII : 13; Deut. XXXIV : 4 enz.
16. *als het stof.* Hetzelfde beeld XXVIII : 14; dat van de zandkorrels aan het zeestrand XXII : 17; XXXII : 12; Jez. XLVIII : 19; Jer. XXXIII : 22; Hoz. I : 10; van de starren XV : 5; XXII : 17; XXVI : 4; Deut. X : 22; Jer. XXXIII : 22.

zoodat, indien iemand het stof der aarde kon tellen, hij ook uw kroost
17 zou kunnen tellen.′ Sta op, doorkruis het land in de lengte en de
18 breedte; want u zal ik het geven.′ Toen brak Abram zijne tenten
op en kwam bij den eik van Mamre, die bij Hebron is, zette zich
aldaar neder en bouwde er een altaar voor Jahwe.

18. *den eik*, evenals XIV : 13; XVIII : 1; Deut. XI : 30, in het enkelvoud, volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft telkens het meervoud, waarschijnlijk niet door eene vergissing, maar door opzettelijke verandering, omdat men de afgoderij met den Abrahamsboom bij Hebron, die nog eeuwen nadat dit geschreven was voortduurde (verg. op XII : 6), wilde tegengaan. — *Mamre*, de oude naam van Hebron of van de streek waarin Hebron lag, XXIII : 17, 19; XXV : 9; XXXV : 27; L : 13. In XIV : 13, 24 wordt *Mamre* als naam van een man gebruikt. — *Hebron*, eene stad op het hoogste punt van het Judeesche gebergte, is bij de verovering van Kanaän bezet door den stam der Kalebieten, Joz. XIV : 6—15; XV : 13 v.; Richt. I : 20. Waarschijnlijk kreeg zij toen, omdat vier stammen daar hun middelpunt en gemeenschappelijk heiligdom hadden, den naam van *Hebron*, d. i. ‚Vereenigingsplaats', of *Kirjath-arba*, d. i. ‚Vierstad' (*tetrapolis*); verg. op Joz. XIV : 15. Na Sauls dood werd zij Davids verblijfplaats, 2 Sam. II—V. Absaloms opstand tegen zijn vader kwam daar tot uitvoering, 2 Sam. XV : 7—12. De stad heeft nooit groote staatkundige beteekenis verkregen, maar is altijd voor eene heilige stad gehouden en geldt daarvoor bij Joden en Mohammedanen nog.

HOOFDSTUK XIV.

Abrams edelmoedigheid. — Kedorlaomer en drie andere koningen uit het oosten trekken op tegen de vijf vorsten van het Siddimdal (1—4), veroveren eerst het geheele land ten oosten van den Jordaan en ten zuiden van Palestina (5—7) en verslaan daarna de vijf vorsten (8—11); Lot wordt gevangen genomen (12); Abram vervolgt de overwinnaars, verslaat hen en redt Lot (13—16). De koning van Sodom trekt hem te gemoet (17); Melchisedek, koning van Salem, zegent hem (18—20*a*), en Abram geeft hem tienden (20*b*); hij weigert, iets van den buit voor zich te behouden (21—24).

De talrijke eigennamen in dit verhaal geven daaraan het voorkomen van een echt historisch bericht; inderdaad is het een der jongste gedeelten van de Wet en verdicht tot verheerlijking van Abram, wiens overwinning op de grootmachten van Azië de schrijver wilde hebben opgevat als de profetie van Israëls toekomstige zegepraal over alle volken der wereld. Met opzet gaf hij aan zijne voorstelling den vorm van een verhaal uit de hooge oudheid. Waaraan hij de namen der oorlogvoerende koningen ontleend heeft, en of vele er van zinnebeeldige beteekenis hebben (verg. op vs. 1 en 2), weten wij niet. Hetzelfde geldt van de namen die hij voor de Zoutzee, En-gedi, Kades, het Koningsdal en Jeruzalem bezigde (vs. 3, 7, 17, 18). Waarschijnlijk zijn sommige door hem gesmeed en zijn andere werkelijk oude namen.

De bedoeling van vs. 18—24 was voor de eerste lezers volkomen duidelijk. Bij *den Allerhoogsten God* dachten zij dadelijk aan Jahwe; en wie kon, toen Jeruzalem reeds lang geen koning meer had, onder *Melchisedek, koning van Salem,* anders verstaan worden dan de hoogepriester of de priesterschap, als één persoon voorgesteld? De vader der geloovigen, gezegend door den priester en dezen uit dankbaarheid tienden van alles gevende, tevens te fier om gaven van een heidenschen vorst aan te nemen, was een zeer leerzaam tafereel voor de Joden in de vierde eeuw, wier besef van eigenwaarde in hunne verdrukking groot gevaar liep verloren te gaan, en onder wie menigeen behoefte mag hebben gehad aan de vermaning, mild te zijn in het brengen zijner gaven aan Jahwe en zich onafhankelijk van de gunst der heidenen te betoonen. Evenzoo was in een ouder verhaal (XXVIII : 22) door het voorbeeld van Jakob aanbevolen, de tienden naar Bethel te brengen.

XIV : 1 In de dagen van Amrafel, den koning van Sjinear, Arioch, den
koning van Ellazar, Kedorlaomer, den koning van Elam, en Tideal,
2 den koning der Heidenen,′ voerden zij oorlog met Bera, den koning
van Sodom, Birsja, den koning van Gomorra, Sjineab, den koning van
Adma, Sjemeber, den koning van Seboïm, en den koning van Bela,

1. De beteekenis en herkomst der meeste namen in dit vers is duister. Met *Sjinear* (verg. op X : 10) heeft de schrijver zeker Babylonië bedoeld, en waarschijnlijk heeft hij de andere zoo goed hij kon op die van oude Babylonische en Elamietische koningen doen gelijken. *Arioch* komt ook Dan. II : 14 als naam van een Babyloniër voor, en in Babylonische oorkonden worden vele met *Kedor* saamgestelde namen gevonden. Over *Elam* verg. op X : 22. In *de Heidenen* vat hij alle verre volken samen tegen wie hij straks Abram ten strijde laat trekken. Verg. Inl.

2. *Sodom.* Deze plaats en hare zustersteden ook X : 19 en Deut. XXIX : 23. — *Bera* en *Birsja*, waarschijnlijk verkortingen van woorden die ‚zoon des kwaads' en ‚zoon des goddeloozen' beteekenen. — *Sjemeber*, Sam. t. *Sjemebed*, dat ‚slavennaam' kan beteekenen. — *Bela*, misschien ‚(stad des) verderfs'. — *Soar*. Zie op XIX : 22.

3 dat is Soar.′ Deze allen brachten hunne troepen bijeen in het Siddim-
4 dal, dat is de Zoutzee.′ Nadat zij twaalf jaren Kedorlaomer gediend
5 hadden, kwamen zij in het dertiende in opstand.′ In het veertiende
kwamen Kedorlaomer en de met hem verbonden koningen en sloegen
de Refaïeten, in Astaroth en Karnaim, de Zuzieten, in Ham, de Emie-
6 ten, in de vlakte van Kirjathaim,′ en de Horieten, op het gebergte
7 Seïr tot de terebint van Paran aan den rand der woestijn;′ op hun
terugtocht kwamen zij aan de Rechtsbron, dat is Kades, en sloegen
al de vorsten der Amalekieten, alsmede de Amorieten die in Hasason-
8 tamar woonden.′ Toen trokken de koningen van Sodom, Gomorra,
Adma, Seboïm en Bela, dat is Soar, uit en stelden zich, in het Siddimdal,
9 in slagorde′ tegenover Kedorlaomer, den koning van Elam, Tideal, den
koning van de Heidenen, Amrafel, den koning van Sjinear, en Arioch,
10 den koning van Ellazar, vier koningen tegen vijf.′ Het Siddimdal nu was
vol asphaltputten, en toen de koningen van Sodom en Gomorra de
vlucht namen, vielen zij daarin, terwijl de overblijvenden naar het ge-
11 bergte vloden.′ Zij namen al de have van Sodom en Gomorra, bene-
12 vens al de levensmiddelen, mede en trokken af.′ Ook namen zij Lot,
den zoon van Abrams broeder, benevens zijne have, mede; hij toch
13 woonde in Sodom.′ Een vluchteling nu kwam het aan Abram, den

3. *het Siddimdal.* Zoo heet alleen in dit verhaal de landstreek waar later, volgens H. XIX, de Zoutzee ontstaan is. — *de Zoutzee*, de Doode Zee. Zie inl. op XVIII, XIX.

4. *in het dertiende*, volg. Sam. en Gr. t.; in Hebr. t. ontbreekt *in.*

5. *Refaïeten.* Zoo heetten, naar het schijnt, de oudste bewoners, zoowel van Oost- als van West-Palestina, die eerst door de Kanaänieten, daarna mede door de Israëlieten zijn verdrongen en bij het nageslacht voor reuzen doorgingen, Deut. II : 11, 20; III : 11, 13. Naar hen heet Joz. XV : 8 en elders een dal niet ver van Jeruzalem. In 2 Sam. XXI : 16—22; 1 Kron. XX : 4—8 staat in pl. v. *Refaïeten*: „zonen van Rafa"; de naam van dezen stamvader is zeker uit dien des volks gevormd. Wat deze beteekent, is onbekend; in de Gr. en Lat. vertt. wordt hij vaak door ‚reuzen' overgezet. Ook weten wij niet, hoe de Refaïeten samenhangen met de Enakieten, Num. XIII : 22 en elders. Hier wordt de naam *Refaïeten* slechts aan een deel der reuzenbevolking toegekend. — *en* tusschen *Astaroth* en *Karnaim*, volg. verb. t. Het waren twee steden in Basjan. De eerste, ook Deut. I : 4; Joz. IX : 10 en elders genoemd, is waarschijnlijk het latere Bostra, thans Bosra, ten westen van het Haurangebergte; zie op Joz. XXI : 27. De laatste komt naast gene 1 Makk. V : 26, 43 v. en elders voor; verg. op Am. VI : 13. — *Zuzieten*, misschien eene schrijffout voor *Zamzummieten*, Deut. II : 20. — *Ham*, onbekende plaats; waarschijnlijk is de tekst bedorven. — *Emieten.* Zie Deut II : 10 v. De naam beteekent misschien ‚de schrikkelijken'. — *de vlakte.* Het aldus weergegeven woord, waarvan de beteekenis zeer onzeker is, komt vs. 17 als eigennaam, *Sjawe*, voor. — *Kirjathaim*, d. i. ‚de dubbele stad', ook Num. XXXII : 37; Joz. XIII : 19; Jer. XLVIII : 23; Ezech. XXV : 9 vermeld, op het grondgebied van Moab.

6. *Horieten.* Zie op XXXVI : 20. — *het gebergte*, volg. Sam. t. en de oude vertt.; Hebr. t. *hun gebergte.* — *Seïr*, het gebergte, zoowel ten zuiden van Juda, als tusschen de Doode Zee en de Golf van Elath; de woonplaats der Edomieten; verg. op XXVII : 39. — *de terebint van*, volg. Gr. vert., waarschijnlijk eene toespeling op den naam der stad Elath, waarnaar de Elanietische Golf was genoemd (zie op Deut. II : 8); immers, de naam *Elath* kan ‚terebint' beteekenen. — *Paran*, een deel der woestijn ten zuiden van Palestina, nader het noordelijk gedeelte, XXI : 21; Num. XIII : 3 en elders.

7. *de Rechtsbron, dat is Kades.* Kades, d. i. ‚heilig', Num. XXXII : 8 en elders Kades-Barnea genoemd, lag ten zuidwesten van Juda, in de woestijn, op den weg van Bersjeba naar Egypte, XVI : 14; XX : 1 en elders. Over de plaats die het in de verhalen van de omzwerving inneemt zie op Num. XX : 1. De naam *Rechtsbron* komt alleen hier voor; hij duidt wellicht aan, dat te dezer plaatse eenmaal eene godspraak was te verkrijgen tot beslechting van twisten, en is een der weinige sporen in het O. T. van het bestaan van heilige bronnen (XVI : 14; XXI : 31; Joz. XV : 7; XIX : 8), gelijk er vele zijn van heilige boomen; zie op Deut. XII : 2. — *de vorsten*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *het veld.* — *Amalekieten*, een eenmaal machtig volk (Num. XXIV : 20; 1 Sam. XXVII : 8), dat wellicht vóór den intocht der Israëlieten in midden-Palestina heeft geheerscht (Richt. V : 14; XII : 15), maar zeker, toen Juda in Kanaän binnendrong, in het zuidelijk deel des lands woonde. Zie verder op XXXVI : 12 en op Exod. XVII : 8—16. — *de Amorieten.* Zie op X : 16. — *Hasason-tamar*, volg. 2 Kron. XX : 2 een naam van En-gedi, d. i. ‚Boksbron', was eene kleine vruchtbare plek langs eene beek aan den westelijken oever der Doode Zee, Joz. XV : 62; 1 Sam. XXIV.

10. *asphalt.* Zie op XI : 3.

12. Na *mede* heeft Hebr. t. nog *en zij trokken af*, waarschijnlijk bij vergissing uit vs. 11 herhaald, — *hij* — *Sodom.* Zie XIII : 12.

13. *den Hebreër*, benaming voor een Israëliet, òf in den mond van vreemden (XXXIX : 14 enz.). òf als tot vreemden gesproken wordt (XL : 15 enz.), òf wanneer uitdrukkelijk onderscheid tusschen een Israëliet en een vreemde gemaakt wordt (XLIII : 32; Exod. XXI : 2 enz.). De naam kan ‚iemand van de overzijde' beteekenen en is wellicht door de Kanaänieten aan de Israëlieten gegeven, toen

Hebreër, berichten; hij woonde bij den eik van Mamre, den Amoriet,
14 den broeder van Eskol en Aner, bondgenooten van Abram. ′ En deze,
hoorende dat zijn broeder weggevoerd was, monsterde zijne vertrouwde
slaven, die in zijn huis geboren waren, driehonderd achttien man,
15 joeg hen tot Dan na, ′ overviel hen des nachts met zijne slaven, van
verschillende kanten, versloeg hen, vervolgde hen tot Hoba, ten noor-
16 den van Damaskus, ′ en heroverde al de have; ook Lot, zijn broeder,
bevrijdde hij met al zijne have, benevens de vrouwen en het volk.
17 Toen hij nu, na Kedorlaomer en de met hem verbonden koningen ver-
slagen te hebben, was teruggekeerd, ging de koning van Sodom uit
18 hem te gemoet naar het dal Sjawe, dat is het Koningsdal. ′ En Mel-
chisedek, koning van Salem, bracht brood en wijn, en daar hij priester
19 van den Allerhoogsten God was, ′ zegende hij hem en sprak: Gezegend
zij Abram van den Allerhoogsten God, den bezitter van hemel en
20 aarde, ′ en gezegend zij de Allerhoogste God, die uwe tegenstanders aan
21 u heeft overgeleverd. En Abram gaf hem de tienden van alles. ′ Voorts
zeide de koning van Sodom tot Abram: Geef mij de menschen en
22 neem de have voor u. ′ Maar Abram zeide tot den koning van So-
dom: Ik steek mijne hand op tot den Allerhoogsten God, den bezitter
23 van hemel en aarde, ′ dat ik niets van het uwe, zelfs geen draad of
schoenriem, zal nemen; gij zult niet kunnen zeggen: Ik heb Abram
24 rijk gemaakt. ′ Verre van dien! Alleen wat de knechten verteerd heb-
ben en wat den mannen toekomt die met mij den tocht hebben ge-
maakt, Aner, Eskol en Mamre, laat dezen nemen wat hun toekomt.

dezen aan de andere zijde van den Jordaan woonden of over die rivier in hun land drongen. Dit is evenwel niets dan eene gissing. Uit den naam *Hebreër* is die van *Heber* gevormd, die X : 24—28; XI : 14 vv. de stamvader van Israël en verwante volken heet; verg. op XI : 14. — *den eik.* Zie op XIII : 18. — *Mamre.* Zie op XIII : 18. Evenals Mamre, is *Eskol* oorspronkelijk een plaatsnaam; zie Num. XIII : 23. Waarschijnlijk is *Aner*, d. i. ‚panter', dit ook.

14. *broeder*, bloedverwant; verg. op XIII : 8. Gr. vert. hier en vs. 16 *broederszoon.* — *monsterde*, onzekere lezing en vertaling. — *die — waren*, d. i. de in den dienst zijner familie geborenen, in onderscheiding van de voor geld gekochten; verg. XVII : 12 v., 23. — *Dan*, aan eene der bronnen van den Jordaan, oudtijds *Laïs.* De schrijver vergeet, evenals die van Deut. XXXIV : 1, dat de naam *Dan* eerst eenigen tijd na de verovering des lands aan die plaats is gegeven, Richt. XVIII : 29.

15. *Hoba*, elders in het O. T. niet vermeld. — *Damaskus*, reeds eeuwen vóor Israëls komst in Kanaän eene belangrijke stad. Zij werd in Davids tijd, wellicht reeds vroeger, bewoond door Arameërs, 2 Sam. VIII : 5 v.; 1 Kon. XI : 23 v.; van de negende eeuw af was zij de hoofdstad van het Arameesche rijk, 1 Kon. XV : 18—20; XX : 24 v.; na het midden der achtste eeuw verloor zij hare onafhankelijkheid, 2 Kon. XVI : 9.

16. *zijn broeder.* Zie op vs. 14.

17. *Sjawe*, onbekende naam; zie op vs. 5. — *het Koningsdal*, waarschijnlijk bij Jeruzalem gelegen. Verg. 2 Sam. XVIII : 18.

18. *Melchisedek*, d. i. ‚koning der gerechtigheid'. Ps. CX : 4 en Hebr. VII : 1 v. zijn van deze plaats afhankelijk; desgelijks is de naam *Salem*, tot aanduiding van Jeruzalem, in Ps. LXXVI : 3 aan dit verhaal ontleend. Met *den Allerhoogsten God* wordt Jahwe bedoeld; verg. Inl.

20. *Abram*, ingevoegd volg. Gr. vert. — *de tienden van alles*, naar de omstandigheden waarin Abram hier verkeert, van den buit (Hebr. VII : 4). Volgens eene wet die ongeveer uit denzelfden tijd als dit verhaal dagteekent kwam aan Jahwe een veel geringer deel van den oorlogsbuit toe (Num. XXXI : 25—52); maar de schrijver heeft het oog op de tienden van oogst en vee; verg. Inl.

21. *de menschen*, die Abram naar oorlogsrecht als slaven had kunnen behouden.

22. *Ik — op*, d. i. ik zweer. Desgelijks Deut. XXXII : 40. — *den Allerhoogsten God.* Hebr. t. laat hieraan nog *Jahwe* voorafgaan, dat volg. Gr. vert. is weggelaten; Sam. t. heeft *God, den Allerhoogsten God.*

24. Al wat ik bezit moet Jahwe's gave kunnen heeten. De schrijver van XII : 10—20 zag er niets schandelijks in dat Abram de geschenken van een heiden aannam. — *Verre van dien!* onzekere vertaling; letterlijk *buiten mij om!* Desgelijks XLI : 16.

HOOFDSTUK XV.

De eed van Jahwe aan Abram. — Jahwe belooft aan Abram geluk (1) en, op zijne klacht dat hij kinderloos is (2 v.), een zoon en talrijk nakroost (4 v.); Abram gelooft Jahwe (6). Als deze de belofte van Kanaäns bezit herhaalt (7), vraagt hij een teeken (8) en maakt op Jahwe's aanwijzing toebereid-

selen voor eene bondsluiting, door eenige dieren in stukken te houwen, waarop de roofvogels aanvallen (9—11); in den slaap voorspelt Jahwe hem de dienstbaarheid van zijne nakomelingen in een vreemd land gedurende vier eeuwen (12 v.) en hunne uitredding (14); hem zelven een hoogen ouderdom (15) en den terugkeer zijner afstammelingen naar Kanaän in het vierde geslacht (16); een rookend vuur gaat tusschen de stukken vleesch door (17). Jahwe belooft Abram het land Kanaän in zijne gansche uitgestrektheid (18—21).

Dat dit verhaal niet door éénen schrijver is opgesteld blijkt uit de herhalingen en tegenstrijdigheden die er in voorkomen; verg. vooral vs. 13 met vs. 16. Het is grootendeels aan het Oude-Sagenboek ontleend, maar ten minste eenmaal omgewerkt, en wel door den Verzamelaar. De hoofdzaak is de plechtige verbintenis, door Jahwe aangegaan, dat hij Abrams nakroost in het bezit van Kanaän zal stellen.

XV: 1 Nadezen kwam het woord van Jahwe tot Abram in een gezicht al-
dus: Vrees niet, Abram, ik ben u ten schild; uw loon zal ik zeer
2 groot maken.' Maar Abram zeide: Heer Jahwe, wat zult gij mij geven,
terwijl ik kinderloos mijn weg bewandel en de toekomstige eigenaar van
3 mijn huis Eliëzer is?' Weder zeide Abram: Zie, gij hebt mij geen kroost
gegeven, en een mijner ondergeschikten zal mijn erfgenaam zijn.'
4 Maar Jahwe's woord kwam tot hem: Niet híj zal u beërven, maar
5 een lijfelijke zoon van u, die zal uw erfgenaam zijn.' Toen leidde hij
hem naar buiten en zeide: Zie op naar den hemel en tel de starren,
indien gij ze kunt tellen. Zoo talrijk, zeide hij hem, zal uw kroost
6 zijn.' En hij geloofde Jahwe, en deze rekende hem dit tot gerechtig-
heid aan.
7 Voorts sprak hij tot hem: Ik ben Jahwe, die u uit Ur der Chaldeeën
8 uitgeleid heb, om u dit land in bezit te geven.' Hij zeide: Heer Jahwe,
9 waaraan zal ik weten dat ik het bezitten zal?' Hierop zeide hem Jahwe:
Haal mij eene driejarige koe, eene driejarige geit, een driejarigen ram,
10 benevens eene tortelduif en eene jonge duif.' Hij haalde hem deze alle
en sneed ze in stukken, die hij tegenover elkander legde, maar het
11 gevogelte sneed hij niet door;' en toen de roofvogels neerstreken op
12 de doode dieren, joeg Abram ze weg.' Toen nu de zon op het punt

Vs. 5. Rom. IV : 18. — Vs. 6. Rom. IV : 3; Gal. III : 6; Jac. II : 23.

1. *Nadezen*, nadat Lot zich van Abram gescheiden had en deze naar Hebron verhuisd was; want H. XV volgde oorspronkelijk op H. XIII. — *gezicht.* Zie op Num. XII : 6. — *ik – schild*, ik zal u beschermen; hetzelfde beeld Deut. XXXIII : 29; Ps. III : 4; XVIII : 3 en elders. — *zal — maken*, volg. Sam. t.

2. In Hebr. t. staat *de bezitnemer van mijn huis — dat is Damaskus — is Eliëzer.* In dien tusschenzin, die van een der lezers afkomstig is, wordt wellicht met het woord *bezitnemer*, dat bijna als *Damaskus* klinkt, gespeeld. De Joden hielden veel van dergelijke woordspelingen.

3. Dit vers zegt in eenvoudiger woorden wat vs. 2 in ongewone uitdrukt, en is wellicht door een der bewerkers van het oude verhaal ingelascht. — *een mijner ondergeschikten*, letterlijk *een zoon van mijn huis*, d. i. iemand die slechts tot mijn huis behoort, dat in ruimeren zin ook de slaven omvatte, in tegenstelling met *een zoon van mij zelven.*

5. Over deze belofte zie op XIII : 15 v. — *de starren.* Over dit beeld zie op XIII : 16.

6. *gerechtigheid.* Zie op Deut. VI : 25. — Deze verklaring, dat Jahwe aan Abram zijn geloof toerekende als gerechtigheid, is, met Hab. II : 4*b*, door Paulus gebruikt, om zijne leer van de rechtvaardiging door het geloof te bewijzen (verg. gelijkl. pll.), en heeft mitsdien groote beteekenis ook voor het Protestantisme, hetwelk die leer op den voorgrond geplaatst heeft. Verg. Ps. CVI : 31.

7. *Ur der Chaldeeën.* Zie op XI : 28 en op XII : 1.

8. Dat Abram een onderpand van Jahwe's trouw vraagt is in strijd met vs. 6, waar hij Jahwe op zijn woord gelooft. De twee verzen zijn dus niet van dezelfde hand.

9 v. Bij eene plechtige bondsluiting werden, onder Israël en elders, bloedige stukken vleesch tegenover elkander gelegd, en ging wie iets op zich nam daartusschen door, met het oog op die stukken vleesch zeggende: Zóo mogen mij de goden doen, als ik niet enz. Het eenige voorbeeld hiervan in het O. T. is Jer. XXXIV : 18 v. De hier genoemde dieren zijn de gewone offerdieren, hoewel de plechtigheid geen offer is.

10. *in stukken*, volg. Sam. t.; Hebr. t. *in het midden.*

11. *joeg Abram ze weg*, onzekere vertaling.

12. *een diepe slaap*, door Jahwe gezonden, omdat hij zich aan zijn dienaar wil openbaren; zie Job IV : 13; XXXIII : 15; ook Gen. II : 21. — *eene groote verschrikking.* In grondt. staat hiertusschen nog het woord *duisternis.* De verschrikking kondigt de verschijning der godheid aan.

was onder te gaan, viel een diepe slaap op Abram, en zie, eene groote
13 verschrikking viel op hem,' en Jahwe zeide tot Abram: Weet, dat
uwe nazaten vertoeven zullen in een land dat niet het hunne is, waar
zij in slavernij verkeeren zullen en men hen onderdrukken zal, vier-
14 honderd jaren.' Maar ook zal ik het volk dat zij dienen vonnissen, en
15 daarna zullen zij met veel have uittrekken.' Wat u betreft, gij zult
in vrede tot uwe vaderen gaan, in hoogen ouderdom begraven worden.'
16 En het vierde geslacht zal herwaarts wederkeeren; want eerder is de
17 maat van de schuld der Amorieten niet vol.' Toen nu de zon onder-
gegaan en het stikdonker geworden was, zie, daar ging een rookende
oven met een vurigen fakkel tusschen die stukken vleesch door.
18 Te dien dage heeft Jahwe met Abram dit verbond gesloten: Aan
uw kroost geef ik dit land, van de beek van Egypte af tot aan de
19 groote Rivier, den Eufraat:' het land der Kenieten, Kenizzieten, Kad-
20, 21 monieten,' Hittieten, Perizzieten, Refaïeten,' Amorieten, Kanaänieten,
Girgasjieten en Jebuzieten.

13. *in een land.* Bedoeld wordt Egypte; verg. Exod. I—XIV. — *vierhonderd jaren.* Deze tijdsbepaling strookt kwalijk met die van vs. 16, waar gezegd wordt dat *het vierde geslacht* na de verhuizing van Abrams nakroost naar Egypte *herwaarts,* naar Kanaän, zal wederkeeren. Deze laatste is de oudste voorstelling; verg. op Exod. II : 1. De andere, volgens welke Israël meer dan vier eeuwen (Exod. XII : 40 v.) in Egypte vertoefd heeft, behoort waarschijnlijk tot een tijdrekenkundig stelsel; verg. op Exod. XII : 40.

14. *met veel have* Verg. Exod. XII : 35 v., 38.

15. De uitdrukkingen *tot zijne vaderen gaan, tot zijne vaderen* of *tot zijn volk verzameld worden* (XXV : 8; Richt. II : 10), *zich ter ruste leggen bij zijne vaderen* (Deut. XXXI : 16 en elders) beteekenen : sterven. Men stelde zich voor, dat in het schimmenrijk (zie op XXXVII : 35) de familieleden in elkanders nabijheid bleven, en hechtte ook daarom groote waarde aan begrafenis in het familiegraf. Zie 2 Sam. XIX : 37; Neh. II : 3.

16. *En — wederkeeren.* Zie op vs. 13. Een menschengeslacht wordt gewoonlijk op dertig, maar werd bij Israël, naar het schijnt, op veertig jaren gerekend. — *want — vol.* Verg. Lev. XVIII : 24 v.; XX : 23; Deut. IX : 5. — *Amorieten.* Zie op X : 16.

17. *een rookende — fakkel.* De fakkel is de vlam die uit den rookenden oven slaat. In deze vurige verschijning openbaart Jahwe zich (verg. Exod. III : 2; XIII : 21; XIX : 18; Deut. IV : 24; Jez. XXX : 27—33; XXXIII : 14). Over het door Jahwe gesloten verbond zie op VI : 18.

18. *dit land — Eufraat.* Zoover strekte zich volgens 1 Kon. IV : 21; VIII : 65 het rijk van Salomo uit. — *de beek van Egypte,* volg. verb. t.; grondt. *de rivier van Egypte.* Dit zou de Nijl zijn, en niet deze is bedoeld, maar eene meestal droge stroombedding, ongeveer dertien uur gaans van Gaza, tegenwoordig Wadi el Ariesj. Zij komt als de zuidelijke grens des lands voor Num. XXXIV : 5; Joz. XV : 4; 2 Kon. XXIV : 7; Jez. XXVII : 12; Ezech. XLVII : 19.

19. *Kenieten.* Zie op Num. XXIV : 21 v. — *Kenizzieten.* Zie inl. op Num. XIII, XIV. — *Kadmonieten,* d. i. ,de Oosterlingen', waarschijnlijk een Bedowienenstam, dezelfde die XXV : 15 de stam *Kedma* heet. — Ten onrechte worden deze drie stammen tot de oude bevolking van Kanaän gerekend.

20. *Hittieten.* Zie op X : 15. — *Perizzieten.* Zie op XIII : 7. — *Refaïeten.* Zie op XIV : 5.

21. *Amorieten — Jebuzieten.* Zie op X : 15 en 16.

HOOFDSTUK XVI.

Hagars vlucht. — Sarai geeft, daar zij kinderloos blijft, aan Abram hare slavin Hagar tot vrouw (1—3); deze, zwanger geworden, minacht haar (4); Sarai klaagt hierover bij Abram (5); Hagar, door Sarai verdrukt, neemt de vlucht (6); de engel van Jahwe vermaant haar terug te keeren (7—9) en voorspelt haar een talrijk nakroost (10) uit haar zoon Ismaël (11), wiens karakter hij beschrijft (12); Hagar noemt den put waarbij zij die openbaring ontving Lahai-roï (13 v.). Ismaëls geboorte (15); Abrams leeftijd (16).

Ismaëlieten heetten òf alle Bedowienenstammen die tusschen Egypte en de Perzische Golf woonden, òf meer bepaald die welke in Petreïsch Arabië, tusschen Egypte en Palestina, rondzwierven. Op deze laatsten heeft de schrijver van dit verhaal het oog. Hen aangaande wordt hier geleerd, dat zij met Israël verwant, maar verreweg de minderen waren: wel waren zij zonen van Abram, doch bij eene Egyptische slavin. De naam *Hagar* beteekent wellicht ,uitgewekene', maar kan ook afgeleid zijn van den naam der Hagarenen, een Bedowienenstam; verg. op 1 Kron. V : 10.

Van gelijke beteekenis als dit verhaal is XXI : 8—21, hetwelk evenals het onze in het Oude-Sagenboek stond, maar aan De Elohist ontleend was, terwijl H. XVI uit De Jahwist was overgeno-

men. Toen die beide in hetzelfde boek kwamen te staan, moest het een en ander in ons hoofdstuk worden gewijzigd. In het oorspronkelijk verhaal bracht Hagar zeker haren zoon ter wereld in de woestijn, waar zij bleef en hem opvoedde. Dit moest veranderd worden toen een bericht volgde waarin Ismaël in Abrams huis geboren en eerst eenigen tijd later met zijne moeder weggezonden werd. Daarom werd nu, door den samensteller van het Oude-Sagenboek, het verhaal in dier voege omgewerkt dat Hagar van hare vlucht tot hare meesteres terugkeerde. Vs. 3 en 15 v. zijn aan Ezra's Wetboek ontleend.

XVI: 1 Sarai, Abrams vrouw, had hem geen kind geschonken. Maar zij had
2 eene Egyptische slavin, Hagar genaamd,′ en zeide tot Abram: Zie,
Jahwe heeft mij onvruchtbaar gemaakt; houd toch gemeenschap met
mijne slavin; wellicht erlang ik kroost uit haar. Abram luisterde naar
3 Sarai,′ en Sarai, Abrams vrouw, nam hare slavin Hagar, de Egypti-
sche, toen Abram tien jaren in het land Kanaän had gewoond, en gaf
4*a* haar aan Abram, haren man, tot vrouw;′ waarna hij tot Hagar kwam
en zij zwanger werd.
4*b* Toen zij nu bespeurde dat zij zwanger was, minachtte zij hare meeste-
5 res.′ En Sarai zeide tot Abram: Voor uwe verantwoording is de mij
aangedane smaad! Ik zelve heb u mijne slavin tot vrouw gegeven,
en nu zij bespeurt dat zij zwanger is, minacht zij mij. Jahwe zij rech-
6 ter tusschen mij en u!′ Toen antwoordde Abram Sarai: Welnu, uwe
slavin is in uwe macht; doe met haar wat u goeddunkt. Hierop kwelde
7 Sarai Hagar, en deze vluchtte van haar weg.′ Maar de engel van
Jahwe trof haar bij de waterbron in de woestijn, bij de bron op den
8 weg naar Sjur,′ en vroeg: Hagar, slavin van Sarai, van waar komt
gij en waar gaat gij heen? Zij zeide: Voor Sarai, mijne meesteres,
9 ben ik op de vlucht.′ De engel van Jahwe zeide tot haar: Keer naar
10 uwe meesteres terug en laat u door haar kwellen.′ Verder zeide de
engel van Jahwe tot haar: Een zeer talrijk kroost zal ik u schenken,
11 zoodat het vanwege de menigte niet geteld kan worden.′ Nog zeide

1. *Egyptische.* Ook XXI: 9; zie op XXI: 21.

2. *wellicht — haar,* letterlijk *wellicht word ik uit haar gebouwd*; de kinderen der slavin werden gerekend die van hare meesteres te zijn; verg. XXX: 3, 9. Van de stamouders eener familie wordt gezegd, dat zij een huis bouwen of dat voor hen een huis gebouwd wordt, Exod. I: 21; Deut. XXV: 9; Ruth IV: 11; 2 Sam. VII: 11, 27; 1 Kon. XI: 38. Verg. op IV: 20.

5. *Jahwe — u,* Jahwe beslisse, of ik ten onrechte uwe tusschenkomst inroep.

7. *engel.* Het Hebreeuwsche woord beteekent ,bode' of ,gelastigde'. Het wordt zeer dikwijls gebruikt voor bovenaardsche wezens, die zich van tijd tot tijd aan menschen vertoonen en Jahwe's strafgerichten voltrekken, of aan zijne gunstgenooten hulp bieden. Soms komen zij in getale voor (XXVIII: 12; XXXII: 1; Ps. XCI: 11; CIII: 20; CIV: 4 enz.) en is Jahwe in den hemel omringd van een heir geesten of godszonen (1 Kon. XXII: 19—22; Job I: 6; II: 1; IV: 18 enz.; zie op Gen. VI: 2). In het latere Jodendom, en vandaar ook in het N. T., speelt het geloof aan die tallooze engelen eene groote rol; zie op Dan. X: 13. Vaak wordt van *den engel van Jahwe,* in het enkelvoud, gesproken en treedt hij sprekend en handelend op, alsof hij Jahwe zelf was. Zoo hier, vs. 10; XIX: 21; Exod. III: 2—IV: 17; XIV: 19, 24; Num. XXII: 22—35; Richt. II: 1—5; VI: 11—24; Ps. XXXIV: 8; XXXV: 5 v. enz. Elders daarentegen, soms in hetzelfde verhaal waarin hij Jahwe's plaats inneemt, wordt hij duidelijk van Jahwe onderscheiden. Zoo XXIV: 7; Exod. XXXIII: 2 v.; 2 Sam. XXIV: 16 enz. De verklaring dezer tegenstrijdigheid is waarschijnlijk deze: in den oudsten tijd nam men zonder schroom aan, dat Jahwe somwijlen op aarde verkeerde en zich aan de menschen, althans aan eenige uitverkorenen, vertoonde; maar van lieverlede kwam bij de meer ontwikkelden de eerbied voor hun god hiertegen in verzet, terwijl zij toch behoefte gevoelden aan de zekerheid zijner openbaring en werkzaamheid, en niet twijfelden aan de waarheid der oude overleveringen, in volksverhalen en gedichten nedergelegd, over zijne verschijningen. Om het een met het ander te rijmen, schiep men, reeds zeer vroeg (zie Richt. V: 23; 2 Sam. XIV: 17), de voorstelling van Jahwe's engel, die nu eens Jahwe zelf, dan weder zijn vertegenwoordiger is, en in zijn naam spreekt en handelt. Dit geschiedde niet opzettelijk en stelselmatig, maar onwillekeurig en langzamerhand; vandaar dat in menig verhaal de oude voorstelling nog wordt aangetroffen. — *Sjur,* de woestijn tusschen den Seïr en Egypte, XX: 1; XXV: 18; Exod. XV: 22; 1 Sam. XV: 7. Hagar, uit Hebron vluchtende, is eerst op den weg naar Sjur, dus nog niet in de groote woestijn, maar in het Zuiden, dat ook woestijn kon heeten.

9 v. Deze verzen zijn van den omwerker van het oorspronkelijk verhaal, waarin vs. 11 op vs. 8 volgde (verg. Inl.); vandaar die driewerf herhaalde aanhef *de engel van Jahwe zeide.*

11. *Ismaël.* De naam kan beteekenen ,God hoort'.

de engel van Jahwe tot haar: Zie, gij zijt zwanger; gij zult een zoon
baren en hem Ismaël heeten; want Jahwe heeft naar uwe kwelling
12 gehoord;' uw zoon zal een mensch als een woudezel zijn: zijne hand
tegen allen en aller hand tegen hem, en tegenover al zijne broeders
13 zal hij wonen.' Toen noemde zij Jahwe, die tot haar gesproken had:
Gij zijt de god van mijn zien; want zij zeide: Heb ik een god gezien
14 en ben ik na mijn zien toch nog in leven?' Daarom heet die put:
15 De put Lahai-roï; zie, hij is tusschen Kades en Bered.' Hagar nu
baarde aan Abram een zoon, en Abram noemde den zoon dien Hagar
16 hem had gebaard Ismaël.' Abram was zes en tachtig jaar oud toen
Hagar hem Ismaël baarde.

12. *woudezel.* Deze zwerft, ontembaar, in de woestijn, Job XXXIX : 8—11; vandaar dit beeld voor den vrijheidlievenden Bedowien. — *zijne — hem,* hij leeft met allen in bestendigen krijg. — *tegenover.* De woestijn ligt als het ware open en naakt vóor de gezeten bevolking van het bebouwde land.

13. *Heb — leven,* volg. verb. t. In het oorspronkelijke staat, in pl. v. *een god,* door eene kleine verschrijving *hierheen,* en zijn de woorden *ben ik.. toch nog in leven* uitgevallen. — In strijd met vele oude sagen waarin menschen met Jahwe omgaan en spreken (Gen. XVIII en elders), is onder Israël het geloof ontstaan: wie een god ziet sterft; zie Exod. XX : 19; XXXIII : 20; Deut. V : 22—27; Richt. VI : 22 v.; XIII : 22. Dien aanblik te overleven werd dus als een zeldzaam voorrecht beschouwd; zie XXXII : 30; Jez. VI : 5.

14. *Lahai-roï.* Wat deze naam, waarvan hier eene stellig onjuiste afleiding gegeven wordt, eigenlijk beteekent, is onbekend. *Lahai,* of liever *lehi,* beteekent ,kinnebak', *roï* is misschien de naam van een dier; verg. Richt. XV : 19. Maar de schrijver verklaart hem ,aan den levende is het zien', of iets dergelijks. Verg. op XIV : 7. — *Kades.* Zie op XIV : 7. — *Bered,* onbekend.

HOOFDSTUK XVII.

De besnijdenis. — God belooft aan Abram een talrijk nakroost (1 v.), verandert zijn naam in Abraham en herhaalt zijne belofte (3—7), waarbij hij aan hem en zijne nakomelingen het bezit van Kanaän toezegt (8). Hij gelast, de knapen op den achtsten dag te besnijden, ook de buitenlandsche slaven (9—13), op straffe van uitroeiing (14). God verandert Sarai's naam in Sara en belooft haar een zoon (15 v.); Abraham lacht hierover (17 v.), maar God herhaalt zijne belofte (19); ook Ismaël zal gezegend zijn (20), doch Izaäk de ware deelgenoot van Gods verbond wezen (21). Abraham voltrekt de besnijdenis aan zich en al de zijnen (22—27).

De besnijdenis — verg. hierover op vs. 10 — was reeds lang vóor de Babylonische ballingschap algemeen in gebruik onder Israël; de schrijver van Ezra's Wetboek, waaruit dit hoofdstuk is overgenomen, kan zich dus niet ten doel gesteld hebben haar in te voeren; maar vooreerst geeft hij haar eene eigenaardige godsdienstige beteekenis; dan vordert hij dat zij op den achtsten dag na de geboorte zal voltrokken worden, wat waarschijnlijk in zijn tijd niet algemeen aangenomen was; eindelijk onderwerpt hij aan haar ook de slaven van buitenlandsche afkomst. Dit laatste was zeker geen oud gebruik: tot de Ballingschap toe werden onbesnedenen zelfs tot den dienst in den tempel te Jeruzalem toegelaten (verg. op Ezech. XLIV : 7 v.). De verordening dat voortaan alle slaven besneden moesten worden stond gelijk met hunne inlijving in het Jodendom.

XVII : 1 Toen Abram negen en negentig jaar oud was verscheen Jahwe hem
en zeide tot hem: Ik ben God de Machtige; wandel voor mijn aan-
2 gezicht en wees onberispelijk;' opdat ik een verbond tusschen mij en
3 u make en u zeer, zeer vermenigvuldige.' Toen viel Abram op zijn
4 aangezicht, en God sprak tot hem:' Ik van mijne zijde heb een ver-
bond met u gesloten, dat gij de vader van eene menigte volkeren zult
5 worden;' daarom zult gij voortaan niet meer Abram heeten, maar

Vs. 5. Rom. IV : 17.

1. *Jahwe,* bij vergissing door den Verzamelaar geschreven, in plaats van *God,* zooals er zeker oorspronkelijk stond. — *God de Machtige.* Deze uitdrukking komt nog voor XXVIII : 3; XXXV : 11; XLIII : 14; XLVIII : 3; XLIX : 25; Exod. VI : 2; zij behoort tot het eigenaardig spraakgebruik van Ezra's Wetboek, welks schrijver haar aan XLIX : 25 of Ezech. X : 5 kan ontleend hebben. — *wandel — aangezicht,* uw handel en wandel zij als van een man die weet dat hij onder mijn oog is.

4. *Ik van mijne zijde.* Hiertegenover staat vs. 9 *Gij van uwen kant.* — *eene menigte volkeren,* behalve Israël en Edom de XXV : 1—5, 13—16 opgetelde.

5. *Abraham — volkeren,* eene geheel onaannemelijke woordverklaring. *Ab* beteekent ,vader' (*Abram*

Abraham; want ik stel u tot den vader van eene menigte volkeren
6 en zal u zeer, zeer vruchtbaar maken en u tot volkeren doen worden,
7 en koningen zullen uit u voortkomen.′ Ook zal ik mijn verbond tusschen mij en u en uw kroost na u in alle volgende geslachten bevestigen tot een eeuwig verbond: u en uw nakroost tot God te zijn.′
8 En ik zal aan u en uw kroost het land waarin gij u als vreemde ophoudt, het gansche land Kanaän, tot een eeuwige bezitting schenken, en hun tot God zijn.
9 Daarop sprak God tot Abraham: Gij van uwen kant moet mijn verbond onderhouden, gij zelf en uw kroost in alle volgende geslachten.′
10 Hierin bestaat mijn verbond hetwelk gij moet onderhouden, tusschen mij en ulieden en uw kroost: Laat van u al wat manlijk is besne-
11 den worden.′ Dat uwe voorhuid afgesneden is zal een verbondsteeken
12 zijn tusschen mij en ulieden.′ Elk manlijk kind onder u, in alle volgende geslachten, zal zoodra het acht dagen oud is besneden worden. Ook die tot uw kroost niet behooren, zoowel die in uw huis geboren
13 als die van buitenlanders voor geld gekocht zijn;′ ja, èn de in uw huis geborenen, èn de door u voor geld gekochten moeten zeker besneden worden. Zoo zal mijn verbond zijn in uw vleesch tot een eeuwig
14 verbond,′ en de onbesnedene, hij wiens voorhuid niet afgesneden is, die mensch zal uit zijn volk uitgeroeid worden: hij heeft mijn verbond verbroken.
15 Voorts sprak God tot Abraham: Sarai, uwe vrouw, moet gij niet
16 Sarai, maar Sara noemen;′ ik zal haar zegenen en geef u ook bij haar eenen zoon; ja, haar zegenen zal ik, zoodat zij tot natiën wordt; ko-
17 ningen van volkeren zullen uit haar voortkomen.′ Toen viel Abraham op zijn aangezicht en lachte, terwijl hij bij zich zelven zeide: Zal een honderdjarige een zoon krijgen, en Sara, eene negentigjarige, een kind
18 ter wereld brengen?′ En Abraham zeide tot God: Och, mocht Ismaël
19 leven voor uw aangezicht!′ Maar God sprak: Neen, neen. Uwe vrouw Sara zal u eenen zoon baren, dien gij Izaäk zult heeten; met hem zal ik mijn verbond bevestigen tot een eeuwig verbond voor zijn kroost.′
20 Ook wat Ismaël aangaat heb ik u verhoord; zie, ik zal hem zegenen,

wellicht ‚verheven vader'), en van het Hebreeuwsche woord dat ‚menigte' beteekent is de eerste lettergreep *ham.* In het vervolg wordt de aartsvader steeds *Abraham* genoemd, ook in de gedeelten die aan oudere geschriften ontleend zijn, waarin deze naam niet voorkwam; de Verzamelaar heeft overal *Abram* in *Abraham* veranderd.

6. Eene dergelijke toezegging XIII : 16; XV : 5; verg. XXXV : 11.

7. *tot God,* zoowel tot voorwerp uwer vereering, als tot uw heer en beschermer.

9. *Gij van uwen kant.* Verg. op vs. 4.

10. *Laat — worden.* De besnijdenis, waarbij een klein gedeelte van het manlijk lid, de voorhuid, wordt afgesneden, was, en is nog, bij vele volken in gebruik. Waarschijnlijk had de kunstbewerking oorspronkelijk ten doel de vruchtbaarheid te bevorderen, en werd zij voltrokken wanneer een knaap manbaar werd. Over hare invoering onder Israël bezitten wij twee overleveringen; zie Exod. IV : 24—26 en Joz. V : 2—9. Op onzen tekst wordt Joh. VII : 22; Hand. VII : 8; Rom. IV : 11 gedoeld.

12. *acht dagen.* Evenzoo Lev. XII : 3; verg. XXI : 4; Luc. I : 59; II : 21; Fil. III : 5. Zie verder op vs. 25. — *zoowel — zijn,* alle slaven. — *die — geboren* (zijn). Verg. op XIV : 14.

14. *zal — worden.* Deze bedreiging komt in de Wet vaak voor (Exod. XII : 15, 19; Lev. VII : 20 vv. enz.). De wetgevers bedoelen zeker wel dat de overheid de overtreders straffen moet, maar de woorden laten de opvatting toe dat God het doen zal. Hierbij moesten de ijveraars voor de wet zich neerleggen, wanneer zij de macht misten om de verordening te handhaven. Maar de Hasmoneërs hebben het gebod der besnijdenis met het zwaard ten uitvoer gelegd.

15. *Sara.* De naam kan ‚vorstin' beteekenen. In het vervolg wordt altijd deze naam gebezigd; verg. op vs. 5.

16. *volkeren,* behalve Israël alleen de Edomieten; doch zie op XXVII : 29.

17. *lachte,* uit ongeloof. — *Sara, eene negentigjarige.* In Hebr. t. is eene fout ingeslopen. Maar dit is de zin.

18. *voor uw aangezicht,* onder uwe hoede; zoo Hoz. VI : 2 en elders.

19. *Izaäk.* De naam beduidt ‚lacher'; toespelingen op deze beteekenis bij verschillende schrijvers, vs. 17; XVIII : 12; XXI : 6; verg. op XXI : 6.

20. *twaalf vorsten,* XXV : 12—16 opgeteld.

hem vruchtbaar maken en zeer, zeer vermenigvuldigen: twaalf vorsten
21 zal hij verwekken, en ik zal hem tot een groot volk maken.′ Maar
mijn verbond zal ik bevestigen met Izaäk, dien Sara u op dezen tijd
in het volgend jaar baren zal.
22 Toen God zijn gesprek met Abraham ten einde gebracht had, voer
23 hij van hem op.′ En Abraham nam zijn zoon Ismaël, benevens allen
die in zijn huis geboren en die door hem voor geld gekocht waren, al
wat manlijk was onder Abrahams onderhoorigen, en besneed hen op
24 dienzelfden dag, zooals God hem bevolen had.′ Abraham was negen en
25 negentig jaar oud toen hij besneden werd,′ en zijn zoon Ismaël was
26 dertien jaar toen hem de voorhuid werd afgesneden.′ Op dienzelfden
27 dag werden Abraham en zijn zoon Ismaël besneden;′ en al zijne man-
lijke onderhoorigen, zoowel de in zijn huis geborenen als de van buiten-
landers voor geld gekochten, werden met hem besneden.

23. *op dienzelfden dag*, waarop het hem bevolen was.
25. *dertien jaar*. Bij de volken die onder den Islam leven worden de knapen nog heden besneden tusschen het zesde en het vijftiende jaar. Het dertiende jaar was waarschijnlijk de daartoe aangewezen leeftijd bij de Arabische stammen die de schrijver kende; vandaar dat hij de kunstbewerking bij hun stamvader op dien leeftijd laat voltrekken.

HOOFDSTUK XVIII, XIX.

Ondergang van Sodom en Gomorra. — Jahwe en twee engelen worden door Abraham onthaald (XVIII : 1—8). Jahwe voorspelt dat Sara een zoon zal krijgen (9—11); Sara lacht hierover, maar Jahwe herhaalt zijne aankondiging (12—15). Abraham doet zijnen gasten uitgeleide (16); Jahwe deelt hem mede dat hij Sodom en Gomorra gaat verwoesten (17—21). Abraham pleit voor die steden, en Jahwe belooft ze te zullen sparen, indien hij er ook slechts tien rechtschapen mannen vindt (22—32); Jahwe en Abraham gaan elk zijns weegs (33). De twee engelen worden in Sodom door Lot gastvrij ontvangen (XIX : 1—3); de inwoners bedreigen hen met mishandeling (4 v.); Lot tracht hen te beschermen (6—8); als de inwoners hem te lijf willen (9), slaan de engelen hen met blindheid (10 v.). Zij dringen Lot, met zijne verwanten de vlucht te nemen, daar zij de plaats zullen verwoesten (12 v.); zijne schoonzonen slaan die voorspelling in den wind (14); de engelen voeren Lot met zijne vrouw en twee ongehuwde dochters de stad uit (15 v.) en drijven hem aan om spoedig naar het gebergte te vluchten (17); Lot, vreezende dit niet tijdig te bereiken, vraagt verlof naar Soar te gaan, en smeekt dat die stad gespaard worde (18—20); wat de engelen toestaan (21 v.); bij zonsopgang komt Lot in Soar, waarna de gansche streek door een zwavel- en vuurregen verwoest wordt (23—25); Lots vrouw wordt in eene zoutzuil veranderd (26). Abraham ziet den rook opgaan (27 v.); Lot is om zijnentwil door God gespaard (29). Lot gaat op het gebergte in eene spelonk wonen (30); zijne dochters worden bij hem zwanger (31—36) en baren Moab en Ammon (37 v.).

Dit verhaal is, met uitzondering van XIX : 29 (uit Ezra's Wetboek), door den Verzamelaar aan het Oude-Sagenboek ontleend. Het is uit De Jahwist, maar van meer dan éene hand; o. a. is XVIII : 17—19, 22*b*—33*a* een jonger toevoegsel; verg. op XIX : 1. De opvatting van Jahwe's rechtvaardigheid die aan het ingevoegde stuk over Abrahams voorbede ten grondslag ligt is zeker niet ouder dan de zevende eeuw (zie op Exod. XX : 5).

In het verhaal zooals het vóor ons ligt springt de groote, door den samensteller zeker bedoelde, tegenstelling in het oog tusschen Abraham, Jahwe's gunstgenoot, die opnieuw de belofte ontvangt van een zoon bij Sara en een talrijk nakroost, en Lot, die ternauwernood een jammerlijken dood ontkomt en wiens zonen Moab en Ammon uit eene bloedschennige vereeniging geboren worden.

De ondergang van Sodom en Gomorra, door den verhaler vooral ter wille dier tegenstelling beschreven, boezemt ons ook op zich zelve belangstelling in. Volgens den schrijver waren die steden gelegen in eene streek die door de Doode Zee verzwolgen is. Dit meer is het diepste gedeelte van het Jordaandal, thans vijftien en een half uur lang en van één tot drie uur breed. De Jordaan, de Arnon en nog eenige kleinere stroomen vloeien er in, maar geen enkele kan er uitvloeien, omdat het zoo laag ligt: de spiegel is ongeveer vierhonderd meter beneden dien der Middellandsche Zee. Al het water verdampt in die kom door de ontzaglijke hitte die er schier onafgebroken heerscht. Daar nu dat water zeer veel zout bevat, is de omtrek met eene zoutkorst bedekt, waardoor schier geen dier of plant in het leven blijven kan. Door dezelfde oorzaak is in het meer geen visch en zijn de uit-

wasemingen, wel niet vergiftig, maar toch op den duur voor den mensch schadelijk. Het grootste deel van den bodem des meers, dat bijna vierhonderd meter diep is, behoort tot de oudste gedeelten der aardkorst en is dus gevormd lang voordat er menschen waren; maar het zuidelijk gedeelte is veel ondieper, en deze streek kan eenmaal bewoond zijn geweest. Is het dus mogelijk, dat zij bij menschenheugenis plotseling verdelgd is, van vulkanische uitbarstingen, waaraan men zulk eene verwoesting gemeenlijk toeschrijft, is echter in den omtrek geen spoor. Wij zouden kunnen onderstellen, dat eenige naphtabronnen in brand zijn geraakt en daardoor de grond genoeg verlaagd is om door het water overdekt te worden; maar waarschijnlijk is het verhaal dat hier eens twee of meer (zie X : 19; XIV : 2) steden in een bloeiend oord (XIII : 10) hebben gelegen, geheel en al vrucht der verbeelding, die door het doodsch karakter der streek geprikkeld werd.

Terwijl de schrijver Lot aan het verderf laat ontkomen, tot belooning van de rechtschapenheid die hij in zijne gastvrijheid openbaarde, en van zijn geloof aan het woord der engelen, brandmerkt hij, als uit bloedschande geborenen, de Moabieten en de Ammonieten, met wie Israël reeds vóor Davids tijd op slechten voet stond en met name de stammen Ruben en Gad bijna altijd oorlog hadden te voeren. De voorstelling die hij hier geeft van hunnen oorsprong is op den klank af uit de namen die zij dragen afgeleid (verg. op XIX : 37 v.).

In weerwil van het vele aanstootelijke dat dit verhaal bevat, munt het uit door aanschouwelijkheid en naïeveteit, terwijl Abrahams voorbidding voor de zondige steden eene der schoonste bladzijden van *Genesis* beslaat.

XVIII : 1 Jahwe verscheen hem bij den eik van Mamre, terwijl hij op het
2 heetst van den dag aan den ingang der tent zat.′ Toen hij zijne oogen
opsloeg, daar zag hij drie mannen bij zich staan; hen ziende, liep hij
3 hun te gemoet van den ingang der tent, wierp zich ter aarde′ en
zeide: Mijne heeren, zoo ik gunst in uwe oogen gevonden heb, gaat
4 dan uwen dienaar niet voorbij.′ Laat een weinig water gehaald wor-
5 den, wascht uwe voeten en vlijt u neder onder den boom;′ dan zal
ik eene bete broods halen en kunt gij, alvorens verder te gaan, u
verkwikken; immers heeft uw weg u langs de woning van uwen
6 dienaar gevoerd. Zij zeiden: Doe zooals gij zegt.′ Toen ging Abraham
ijlings de tent in tot Sara en zeide: Rep u, kneed drie schepel meel-
7 bloem en bereid eenige broodkoeken.′ Daarop liep Abraham naar de
kudde, haalde een malsch, best kalf en gaf het aan den knecht, die
8 zich haastte het te bereiden.′ Toen haalde hij room en melk, bene-
vens het kalf dat hij had doen toebereiden, en zette het hun voor;
hij zelf bleef bij hen onder den boom staan, terwijl zij aten.
9 Daarna zeiden zij tot hem: Waar is uwe vrouw Sara? Hij zeide:
10 Daar in de tent.′ Toen sprak Jahwe: Ik kom stellig over een jaar
bij u terug; dan heeft uwe vrouw Sara een zoon. En Sara luisterde
11 aan den ingang der tent achter hem.′ Abraham en Sara nu waren

Vs. 10. Rom. IX : 9.

1. *hem,* Abraham. Het verhaal volgde ongetwijfeld oorspronkelijk op een waarin hij met name genoemd was, hoewel niet op H. XVII. — *den eik.* Hebr. t. *de eiken*; verg. op XIII : 18.

2. *wierp zich ter aarde,* de gewone wijze waarop men een aanzienlijke groette: men wierp zich neder, soms verscheiden keeren achtereen, met het aangezicht op den grond; verg. XXIII : 7, 12; XXXIII : 3; 1 Sam. XXV : 24; 2 Sam. XIV : 4 en elders.

3. *Mijne heeren,* volg. Sam. t.; Hebr. t. heeft *Heer,* en ook in de werkwoorden van dit vers het enkelvoud. Dan is Jahwe de toegesprokene. Maar Abraham weet nog niet dat in die drie mannen Jahwe aan hem verschijnt; ook wordt vs. 4 het meervoud gebruikt.

4. *wascht uwe voeten,* eene groote verkwikking voor den reiziger in het Oosten; daar men slechts schoenzolen droeg en de voeten dus, vooral des zomers, met stof bedekt waren. De voetwassching ging daarom aan den maaltijd vooraf; verg. XXIV : 32; Luc. VII : 44. — *den boom,* den heiligen eik.

6. *schepel,* Hebreeuwsch *sea,* ruim dertien liter. — *broodkoeken,* ronde, dunne koeken, op ijzeren platen of heete steenen gebakken.

8. *hij zelf — staan.* Nog is het in het Oosten niet ongebruikelijk, dat de gastheer zelf zijne aanzienlijke gasten bedient, althans blijft toezien terwijl zij eten, en niet mede aanzit.

10. *Jahwe.* De tekst heeft *hij*; dat Jahwe bedoeld wordt, blijkt uit vs. 13. Verg. op XVI : 7. — *over een jaar,* onzekere vertaling.

11. *het — vrouwen.* Bedoeld is de maandelijksche reiniging; verg. XXXI : 35.

oud en bedaagd; het ging Sara niet meer naar de wijze der vrouwen.′
12 Daarom lachte Sara bij zich zelve, zeggende: Zou ik dan, na verwelkt
te zijn, weder aantrekkelijk zijn geworden, terwijl mijn heer oud is?′
13 En Jahwe zeide tot Abraham: Waarom lachte Sara daar, zeggende:
14 Zou ik dan waarlijk nog baren, terwijl ik oud ben geworden?′ Is iets
voor Jahwe te wonderbaar? Op den bepaalden tijd, over een jaar, keer
15 ik tot u terug, en dan heeft Sara een zoon.′ Sara ontkende dat zij
gelachen had, want zij was bevreesd; doch hij zeide tot haar: Gij
hebt wèl gelachen.

16 Toen maakten zich de mannen van daar op en zagen uit naar den
kant van Sodom, terwijl Abraham medeging, om hun uitgeleide te
17 doen.′ En Jahwe dacht: Zou ik voor Abraham verbergen wat ik ga
18 doen?′ Abraham toch zal zeker tot een groot en machtig volk wor-
den, en met zijn naam zal aan alle natiën der aarde zegen worden toe-
19 gewenscht.′ Want ik heb hem uitverkoren; opdat hij zijnen zonen en
zijn huis na hem bevelen zou geven, om Jahwe's weg te houden door
deugd en recht te beoefenen; opdat Jahwe aan Abraham doe toekomen
20 wat hij aangaande hem gesproken heeft.′ Jahwe dan zeide: Tot mij
is gekomen het geroep over Sodom en Gomorra, dat hare zonde groot,
21 dat zij zeer zwaar is;′ ik wil afdalen en zien, of zij allen, al dan niet,
gedaan hebben naar het geroep dat over haar tot mij gekomen is,
22 opdat ik het wete.′ Toen begaven zich de mannen van daar naar So-
23 dom op weg; doch Abraham bleef nog vóor Jahwe staan.′ Hij trad
toe en zeide: Gij zult toch niet met den boosdoener den rechtscha-
24 pene verdelgen?′ Misschien zijn in de stad vijftig rechtschapen men-
schen; zoudt gij dan toch verdelgen, en niet, om de vijftig rechtscha-
penen die zich in haar bevinden, aan de plaats kwijtschelding geven?′
25 Het zij verre van u, zoo te handelen: met den boosdoener den recht-
schapene om het leven te brengen; zoodat het den rechtschapene als
den boosdoener vergaat. Dat zij verre van u! Zou de richter der gan-
26 sche aarde geen recht doen?′ Hierop zeide Jahwe: Indien ik te Sodom
vijftig rechtschapenen in de stad vind, zal ik aan de geheele plaats
27 kwijtschelding geven om hunnentwil.′ Maar Abraham hernam: Zie toch,
ik waag het te spreken tot den Heer, hoewel ik stof en asch ben.′
28 Misschien komen aan de vijftig rechtschapenen vijf te kort; zoudt gij
om die vijf de gansche stad verwoesten? Hij zeide: Ik zal haar niet
29 verwoesten, indien ik er vijf en veertig vind.′ Maar hij sprak weder
tot hem: Misschien worden er veertig gevonden. En hij zeide: Dan
30 zal ik het niet doen ter wille van de veertig.′ Abraham zeide: De
Heer worde toch niet toornig en late mij spreken. Misschien worden
er dertig gevonden. Hij zeide: Ik zal het niet doen, indien ik er dertig
31 vind.′ Toen zeide Abraham: Zie toch, ik waag het te spreken tot den
Heer. Wellicht worden er twintig gevonden. Jahwe zeide: Ik zal haar
32 niet verwoesten ter wille van de twintig.′ Nu zeide hij: De Heer

12. *Daarom lachte Sara.* Verg. op XVII : 19 en op XXI : 6. — *mijn heer*, mijn man; verg. 1 Petr. III : 6.
15. *tot haar*, ingevoegd volg. Sam. en Gr. t.
18. *met — worden.* Verg. op XII : 3.
19. *uitverkoren*, letterlijk *gekend*, welk werkwoord vaak voor „uitverkiezen" gebruikt wordt; zie op Ps. I : 6.
20. *Tot — gekomen.* Dit ontbreekt in grondt.; ook in het vervolg is eene kleine tekstverbetering aangebracht.
21. *allen*, volg. verb. t. — *opdat*, volg. Gr. en Lat. vertt. ingevoegd.
22. *de mannen*, Jahwe en de beide anderen, die XIX : 1, 15 engelen heeten. — *doch — staan.* Dit moest eigenlijk zijn: doch Jahwe bleef nog vóor Abraham staan. Eene Joodsche overlevering zegt dat dit opzettelijk omgekeerd is uit eerbied voor de godheid.

worde toch niet toornig en late mij nog eenmaal spreken. Wellicht
worden er tien gevonden. En hij zeide: Ik zal haar niet verwoesten
33 ter wille van de tien.′ Na dit gesprek met Abraham ten einde ge-
bracht te hebben, ging Jahwe heen, terwijl Abraham naar zijne woon-
plaats wederkeerde.
XIX : 1 De twee engelen nu kwamen te Sodom des avonds, terwijl Lot in
de poort van Sodom zat. Toen Lot hen zag, stond hij op, ging hun
2 te gemoet, wierp zich neder, het aangezicht ter aarde,′ en zeide: Mijne
heeren, och, neemt toch uw intrek in het huis van uwen dienaar,
overnacht daar en wascht uwe voeten; dan kunt gij morgen vroeg
uwen weg vervolgen. Doch zij zeiden: Neen, wij willen op straat den
3 nacht doorbrengen.′ Maar toen hij sterk bij hen aandrong, keerden zij
bij hem in en gingen zijn huis binnen; hij bereidde hun een maaltijd
4 en bakte ongezuurd brood, en zij aten.′ Maar voordat zij zich ter ruste
legden, omsingelden de mannen der stad, de mannen van Sodom, het
5 huis, jong en oud, de geheele bevolking, geen uitgezonderd,′ en rie-
pen tot Lot: Waar zijn de mannen die van nacht bij u zijn gekomen?
Breng hen tot ons naar buiten; opdat wij kennis met hen maken!′
6, 7 Maar Lot ging tot hen naar buiten, sloot de deur achter zich,′ en
8 zeide: Doet toch dit kwaad niet, mijne broeders!′ Ziet, ik heb twee
dochters die met geen man gemeenschap gehad hebben; laat mij die
tot u buiten brengen en doet met haar wat u goeddunkt; maar doet
dezen mannen niets, nademaal zij onder de beschutting van mijn ge-
9 bint gekomen zijn.′ Doch zij zeiden: Vooruit! Die éene man, als vreemde
hier gekomen, zou ons de wet stellen! Nu zullen wij u meer kwaad
doen dan hun. Toen drongen zij sterk op Lot aan, en traden toe om
10 de deur open te breken.′ Maar die mannen staken de hand uit, trok-
11 ken Lot tot zich naar binnen, sloten de deur′ en sloegen de lieden die
voor het huis waren, klein en groot, met blindheid; zoodat zij zich
vergeefs vermoeiden om den ingang te vinden.
12 Daarop zeiden die mannen tot Lot: Wie hebt gij hier nog? Uwe
zonen, uwe dochters en al wie in de stad tot de uwen behooren, voer
13 hen uit van hier;′ want wij gaan deze plaats verwoesten; dewijl een
luid geroep over haar tot Jahwe gekomen is, heeft Jahwe ons gezon-
14 den om haar te verwoesten.′ Toen ging Lot het huis uit en sprak
tot zijne schoonzonen, die met dochters van hem gehuwd waren, en
zeide: Op, verlaat deze plaats; want Jahwe gaat de stad verwoesten.
Doch hij was in het oog zijner schoonzonen als iemand die schertst.′
15 Zoodra nu de dageraad aanbrak, drongen de engelen bij Lot op spoed

33. *terwijl — wederkeerde.* Dit volgde oorspronkelijk terstond op vs. 22*a*, *Toen — weg.*

1. *De twee engelen.* In het voorgaande was van engelen geen sprake. Waarschijnlijk traden oorspronkelijk ook hier *de drie mannen* op die bij Abraham te gast waren. Maar de overwerker, die XVIII : 22*b* — 33*a* invoegde en Abraham bij Jahwe achterliet, koos een nieuwen naam voor de twee anderen en bracht wellicht ook elders in dit hoofdstuk in denzelfden geest wijzigingen aan. Over de engelen zie op XVI : 7. — *in de poort.* Zie op XXII : 17.

2. *wascht uwe voeten.* Zie op XVIII : 4. — *op straat.* Verg. Richt. XIX : 16—21; Job XXXI : 32.

4. Met nadruk wordt gezegd dat alle mannen tegenwoordig waren; Abrahams voorbede kon der stad dus niet baten.

5. Hunne bedoeling kan men uit Lots antwoord opmaken; verg. Lev. XVIII : 22; XX : 13; Rom. I : 26 v.; 1 Kor. VI : 10.

8. Dit wordt tot eer van Lot verhaald: zoo heilig was hem de plicht der gastvrijheid.

9. *Vooruit!* letterlijk *Treedt toe!* het meervoud volg. verb. t. Daarna is *en zij zeiden* volg. Gr. vert. weggelaten. — *op Lot.* Grondt. *op den man, op Lot.*

10. *die mannen*, de engelen.

12. *Uwe zonen.* In Hebr. t. gaat hieraan vooraf *een schoonzoon en*; in Gr. vert. *uwe schoonzonen en.*

13. *over haar.* Hebr. t. *over hen.*

15. *die hier zijn*, in onderscheiding van de gehuwde. — *en ga heen*, ingevoegd volg. Gr. vert.

aan: Op, neem uwe vrouw en uwe beide dochters die hier zijn en ga
16 heen; opdat gij om de schuld der stad niet verdelgd wordt. ′ Daar hij
nog talmde, grepen die mannen hem, zijne vrouw en zijne beide doch-
ters bij de hand, omdat Jahwe zich over hem ontfermde, leidden hem uit
17 en zetten hem buiten de stad neder. ′ Zoodra zij hen uitgeleid hadden,
zeide hij: Berg u, als uw leven u lief is; zie niet achterom, blijf ner-
gens in de Jordaanstreek staan, maar red u in het gebergte; opdat
18 gij niet verdelgd wordt. ′ Maar Lot zeide tot hem: Och neen, heer! ′
19 Zie, uw dienaar heeft gunst in uw oog gevonden, en de genade die
gij mij bewezen hebt, door mijn leven te redden, is groot; maar mij
is het niet mogelijk, naar het gebergte te ontkomen, zonderdat het
20 ongeluk mij achterhaalt en ik sterf. ′ Zie eens, deze stad is dicht ge-
noeg bij om daarheen te vluchten, en zij is iets kleins. Laat mij daar-
heen ontkomen — zij is immers iets kleins? — en mijn leven gespaard
21 blijven. ′ Hij zeide tot hem: Zie, ook hierin ben ik u goedgunstig;
zoodat ik de stad waarvan gij spreekt niet zal onderstboven keeren. ′
22 Berg u haastig daarin; want ik kan niets doen voordat gij daar zijt
23 gekomen. Daarom heet die stad Soar. ′ Toen de zon over de aarde op-
24 gegaan en Lot in Soar gekomen was, ′ deed Jahwe over Sodom en
25 Gomorra zwavel en vuur regenen, van Jahwe, uit den hemel, ′ en
keerde hij die steden onderstboven, evenals de gansche Jordaanstreek,
26 met alle bewoners der steden en wat op den bodem groeide. ′ Maar
Lots vrouw zag, terwijl zij hem volgde, achterom en werd een zoutpilaar.
27 Toen Abraham des morgens naar de plaats ging waar hij vóor Jahwe
28 gestaan had, ′ en uitzag naar den kant van Sodom, Gomorra en de
geheele Jordaanstreek, zag hij den rook van de aarde opstijgen, als
29 de rook van een smeltoven. ′ Toen God de steden van de Jordaanstreek
verwoestte, gedacht God Abraham en leidde hij Lot midden uit de
omkeering, toen hij de steden waarin Lot zich had nedergezet onderst-
boven keerde.
30 Lot trok uit Soar en zette zich met zijne beide dochters in het ge-
bergte neder; want hij durfde niet in Soar blijven, en ging met zijne
31 beide dochters in eene spelonk wonen. ′ Toen zeide de oudste tot de

17. *zeide hij.* Gr. vert. *zeiden zij.* Van hier af spreken en handelen niet twee, maar éen, alsof Jahwe zelf tegenwoordig was; verg. op vs. 18.

18. *hem.* Grondt. heeft *hen*; daar evenwel de rede in het enkelvoud voortgaat, is dit waarschijnlijk eene schrijffout.

21. *ben ik u goedgunstig*, letterlijk *heb ik uw gelaat opgeheven*, het tegenovergestelde van: maken dat iemand zijne oogen neerslaat en het hoofd laat hangen, omdat zijne bede niet ingewilligd wordt. Dezelfde zegswijze XXXII : 20; Lev. XIX : 15 en elders. Verg. IV : 5—7.

22. *Soar.* De naam heeft eenige overeenkomst met het Hebreeuwsche woord voor ‚iets kleins'. De plaats lag waarschijnlijk ten zuidoosten van de Doode Zee, die oudtijds veel grooter was dan thans en nog gestadig kleiner wordt, omdat er meer water verdampt dan er invloeit. Soar wordt Jez. XV : 5; Jer. XLVIII : 4, 34 als eene Moabietische stad vermeld.

24 v. Verwijzingen naar dezen ondergang zijn te vinden Deut. XXIX : 23; Jez. I : 9; XIII : 19; Jer. XX : 16; XLIX : 18; L : 40; Klaagl. IV : 6; Ezech. XVI : 49 v.; Hoz. XI : 8; Am. IV : 11; Sef. II : 9; Matth. X : 15; XI : 23 v.; Luc. XVII : 28 v.; 2 Petr. II : 6; Jud. vs. 7.

24. *van Jahwe* en *uit den hemel* beteekenen hetzelfde; wellicht is het laatste de verklarende kantteekening van een lezer; het kan ook zijn, dat reeds de Verzamelaar het er bij zette.

26. *Lots vrouw*, duidelijkheidshalve in pl. v. *zijne vrouw.* — Verg. Luc. XVII : 32. — Groote blokken zout in grillige vormen, die aanleiding konden geven tot het ontstaan van zulk eene legende, waren zeker reeds in vroeger eeuwen aan den rand van het meer te zien, gelijk men er die nu nog vindt.

28. *als — smeltoven.* Misschien ligt in deze vergelijking eene toespeling op den naam *Kibsjan*, d. i. ‚smeltoven', Joz. XV : 62.

29. Lot wordt hier, anders dan in het voorgaande, alleen gered omdat hij Abrahams bloedverwant is. — *waarin — nedergezet.* Terugslag op XIII : 12.

30. *want — blijven.* De bedoeling schijnt te zijn, dat hij bang was dat Soar toch nog verwoest zou worden.

jongste: Onze vader is oud, en er is hier te lande geen man, om met
32 ons op de gebruikelijke wijze gemeenschap te hebben. ' Kom, laten
wij onzen vader wijn te drinken geven en bij hem gaan liggen, op-
33 dat wij door onzen vader aan kroost het leven schenken. ' Zoo gaven
zij in dienzelfden nacht haren vader wijn te drinken; toen kwam de
oudste bij haar vader liggen; en hij bemerkte niets, noch toen zij
34 ging liggen, noch toen zij opstond. ' Den volgenden dag zeide de oudste
tot de jongste: Zie, gisteren heb ik bij mijn vader gelegen, laten wij
hem dezen nacht weder wijn te drinken geven, en ga gij dan bij hem
liggen, opdat wij door onzen vader aan kroost het leven schenken. '
35 Zoo gaven zij ook dien nacht haren vader wijn te drinken, en de
jongste maakte zich op en ging bij hem liggen; en hij bemerkte niets,
36 noch toen zij ging liggen, noch toen zij opstond. ' Beide dochters van
37 Lot nu werden zwanger bij haar vader; ' de oudste baarde een zoon,
dien zij Moab noemde; dit is de vader der Moabieten, die nog heden
38 bestaan. ' Ook de jongste baarde een zoon, dien zij Ben-Ammi noemde;
dit is de vader der Ammonieten, die nog heden bestaan.

37 v. Blijkbaar wil de schrijver in vs. 30—38 den oorsprong niet slechts van de beide volken zelven, maar ook van hunne namen doen kennen. In dien der Moabieten vindt hij het Hebreeuwsche woord voor ‚vader' (*ab*), terwijl hij dien der zonen Ammons (*bene-Ammon*) afleidt van *Ben-Ammi*, d. i. ‚zoon mijns volks', wat dan beteekenen moet: zoon, door een van mijn eigen volk of familie bij mij verwekt. De ware oorsprong der namen is onbekend. Ammon of Ammi is waarschijnlijk de naam van een god. De Moabieten woonden ten oosten van de Doode Zee; de Ammonieten noordelijker, ten oosten van Gilead, tusschen den Arnon en den Jabbok.

HOOFDSTUK XX.

Abraham in Gerar. — Als Abraham in Gerar vertoeft geeft hij Sara voor zijne zuster uit, die daarop door Abimelech wordt geroofd (1 v.); God deelt dezen mede dat zij gehuwd is (3); Abimelech verontschuldigt zich bij God, verhaalt zijn wedervaren aan zijne dienaren (4—8) en verwijt Abraham zijn bedrog (9 v.); deze verklaart zijne handelwijze (11—13); Abimelech zendt Sara met rijke geschenken terug (14), stelt zijn land voor Abraham open (15), en tracht bij Sara het gebeurde weer goed te maken (16); op Abrahams gebed worden Abimelech en zijne vrouwen genezen (17 v.).

Dit verhaal, aan het Oude-Sagenboek ontleend, is het eerste dat uit De Elohist afkomstig is; de opgaven omtrent Sara's hoogen ouderdom in XVII : 17; XVIII : 11—14 komen daarbij dus niet in aanmerking. Het is waarschijnlijk eene omwerking van XXVI : 6—11. De hoofdbedoeling, dezelfde als die van XII : 10—20 en XXVI : 6—11, wordt uitgedrukt in Ps. CV : 15. Over de beteekenis van Gerar zie inl. op XXVI : 1—33.

XX : 1 Van daar brak Abraham op naar het Zuiden, zette zich neder tus-
2 schen Kades en Sjur en vertoefde in Gerar. ' Toen nu Abraham van
zijne vrouw Sara zeide: Zij is mijne zuster — liet Abimelech, de koning
3 van Gerar, haar weghalen. ' Maar God kwam des nachts in den droom
bij Abimelech en zeide tot hem: Gij moet sterven wegens de vrouw
die gij, hoewel zij eene getrouwde vrouw is, hebt weggenomen. '

1. *het Zuiden.* Verg. op XII : 9. — *Kades.* Zie op XIV : 7. — *Sjur.* Zie op XVI : 7. — *Gerar*, ook X : 19; XXVI : 1 v.; 1 Kron. IV : 39; 2 Kron. XIV : 13 v. vermeld, was eene Filistijnsche stad, drie uren ten zuid-zuidwesten van Gaza gelegen.

3. *den droom.* Dat droomen, of nachtgezichten (1 Sam. III; Job XXXIII : 14—18; Micha III : 6), hooge beteekenis hadden en daarin vaak de toekomst geopenbaard werd, stond, gelijk bij alle oude volken, ook bij de Israëlieten vast. Wel wisten zij bij ervaring dat droomen dikwijls teleurstelden (Jez. XXIX : 7 v.), en werd dus soms iets ijdels met een droom vergeleken (Job XX : 8; Ps. LXXIII : 20; Pred. V : 2, 6); doch dit verhinderde hen niet, er aan te blijven gelooven. Immers, een droom was de openbaring eener hoogere macht; dat er bedriegelijke droomen waren werd toegeschreven aan de vijandige gezindheid der godheid die ze zond; waaruit men ook profetieën die niet vervuld werden verklaarde (verg. 1 Kon. XXII : 19—23). Slechts enkele nadenkende mannen deden hun best, beteekenisvolle droomen van nietsbeteekenende te onderscheiden (Sir. XXXIV : 1—7). Kon iedereen met een voorspellenden droom begunstigd worden, de gave der uitlegging was het deel van slechts enkelen (XL : 8; XLI : 16). De zieners kregen zeer dikwijls in dezen vorm de openbaringen van hun god

4 Abimelech nu had haar nog niet aangeraakt. Hij zeide dan: Heer, gij
5 zult toch een rechtschapen man niet dooden? ' Heeft hij zelf niet tot
mij gezegd: Zij is mijne zuster? En ook zij zelve zeide: Hij is mijn
broeder. In de onschuld van mijn hart en met zuivere handen heb ik
6 dit gedaan. ' En God zeide tot hem in den droom: Omdat ik zelf
wist dat gij dit in de onschuld van uw hart gedaan hebt, en ik zelf
u verhinderen wilde tegen mij te zondigen, daarom heb ik u niet toe-
7 gelaten, haar aan te raken. ' Welnu, zend de vrouw van dien man
terug; want hij is een profeet; opdat hij voor u bidde en gij het leven
behouden moogt. Maar indien gij haar niet terugzendt, weet, dat gij
8 zeker sterven zult, gij met al de uwen. ' Des morgens stond Abimelech
op, ontbood al zijne dienaren en deelde hun al die woorden mede;
9 waarop die mannen zeer bevreesd werden. ' Toen ontbood Abimelech
Abraham en zeide tot hem: Wat hebt gij ons gedaan, en wat had ik
tegen u misdreven, dat gij over mij en mijn rijk eene groote zonde
10 hebt gebracht? Zooals gij mij gedaan hebt doet men niet. ' Voorts
zeide Abimelech tot Abraham: Waarvoor waart gij bevreesd, dat gij
11 dit gedaan hebt? ' Abraham zeide: Ik dacht: Daar in deze plaats vol-
strekt geen godsvrucht is, zullen zij mij dooden om mijne vrouw. '
12 Trouwens, zij is ook mijne zuster, de dochter van mijn vader, maar
13 niet van mijne moeder, en zij werd mijne vrouw. ' Reeds toen God
mij ver van mijns vaders huis deed omzwerven, zeide ik tot haar:
Dit is de gunst die gij mij moet bewijzen: waar wij ook komen zeg
14 daar van mij: Hij is mijn broeder. ' Toen nam Abimelech kleinvee en
runderen, slaven en slavinnen, schonk die aan Abraham, en gaf hem
15 zijne vrouw Sara terug. ' Ook zeide Abimelech: Mijn land ligt voor u
16 open; woon waar het u goeddunkt. ' En tot Sara zeide hij: Ik geef
aan uwen broeder duizend zilverlingen; mogen ze dienen om u en
allen die bij u zijn de oogen voor het gebeurde te sluiten; zoo hebt
17 gij in elk opzicht voldoening gekregen. ' Daarop bad Abraham tot God,
en God genas Abimelech, zijne vrouw en zijne dienstmaagden, zoodat
18 zij kinderen kregen; ' want Jahwe had elken moederschoot in Abime-
lechs gezin gesloten, wegens Sara, de vrouw van Abraham.

(Num. XII : 6; Deut. XIII : 1; 1 Sam. III; XXVIII : 6, 15; Job XXXIII : 14—18; Jer. XXIII : 25—32; XXVII : 9; XXIX : 8; Zach. X : 2 enz.). Vooral de verhalen over Jozef (Gen. XXXVII; XL en XLI) en die over Daniël (Dan. I : 17 enz.) leeren ons, hoeveel waarde aan droomen gehecht werd.

4. *Abimelech — aangeraakt.* God had het hem door ziekte belet; zie vs. 6, 17. — *rechtschapen man,* volg. verb. t.; grondt. *rechtschapen volk.*

7. *een profeet.* Zoo heet Abraham alleen hier. Over de kracht der voorbede van een profeet verg. o. a. 1 Sam. VII : 8; XII : 17 v.; 1 Kon. XIII : 6; Jez. XXXVII : 4; Jer. XV : 1 (zie aldaar); XXVII : 18; XXXVII : 3.

10. *Waarvoor — bevreesd?* volg. verb. t.; grondt. *Wat hebt gij gezien?*

12. Elders wordt van deze verwantschap geen gewag gemaakt; de schrijver vermeldt haar om Abrahams leugen te vergoelijken; verg. op XII : 13. — Zie verder op Lev. XVIII : 9.

13. *God — omzwerven,* volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *de goden mij deden omzwerven.* Het Hebreeuwsche woord voor *God* (*elohiem*) heeft den meervoudvorm en wordt, ook als het den god van Israël aanduidt, enkele malen met het werkwoord in het meervoud verbonden; verg. op XXXV : 7.

16. *mogen — sluiten,* met geringe tekstverandering volg. Sam. en Gr. t.; letterlijk *zij mogen u en den uwen tot oogenbedeksel zijn.* Sara en de haren zouden, door dit geschenk verzoend, Abimelech en zijn volk geen kwaad hart toedragen. Ook XXXII : 20; Exod. XXIII : 8; Deut. XVI : 19 dient een geschenk om iemand de oogen te doen sluiten. — *zoo — gekregen,* onzekere vertaling volgens geringe tekstverandering.

18. Dit vers is van eene andere hand dan het voorafgaande; daar toch zijn Abimelech en zijne vrouwen ziek, hier de laatsten onvruchtbaar.

HOOFDSTUK XXI : 1—21.

Hagar en Ismaël. — Sara krijgt een zoon (1 v.), dien Abraham Izaäk noemt en besnijdt (3 v.); Abrahams ouderdom (5); Sara verklaart den naam Izaäk (6 v.). Zij eischt de verdrijving van Hagar

en haar zoon (8—10); Abraham aarzelt, maar God gelast hem haar te wille te zijn (11 v.), en belooft om zijnentwil ook den zoon der slavin vader van een volk te maken (13). Hagar, door Abraham weggezonden, verdwaalt, en wanhoopt, als zij geen water meer heeft, aan redding (14—16); Gods engel spreekt haar moed in (17 v.); God toont haar eene bron (19). De knaap wordt een woestijnbewoner en boogschutter (20), en krijgt eene Egyptische vrouw (21).

Dat het eerste gedeelte van dit verhaal samengesteld is uit woorden van meer dan één schrijver, bewijzen de herhalingen; vs. 2—5 is zeker uit Ezra's Wetboek. Verg. over de herkomst en beteekenis van vs. 8—21 inl. op H. XVI.

XXI: 1 Jahwe sloeg acht op Sara, gelijk hij gezegd had, en Jahwe deed
2 aan Sara zooals hij had gesproken: ′ zij werd zwanger en baarde aan
Abraham op zijn ouden dag een zoon, op den bepaalden tijd dien God
3 voorspeld had. ′ Abraham noemde zijn zoon die hem geboren was,
4 dien Sara hem gebaard had, Izaäk, ′ en Abraham besneed zijn zoon
Izaäk toen deze acht dagen oud was, zooals God hem had bevolen. ′
5 Abraham was honderd jaar oud toen hem zijn zoon Izaäk geboren
6 werd. ′ En Sara zeide: God heeft mij een lach bereid; al wie het hoort
7 zal over mij lachen. ′ Voorts zeide zij: Wie zou Abraham hebben aangekondigd: Sara zoogt kinderen? En toch heb ik hem in zijn ouderdom een zoon gebaard.
8 Het kind groeide op en werd gespeend; en Abraham bereidde een
9 grooten maaltijd op den dag waarop Izaäk gespeend werd. ′ Daar zag
Sara den zoon van Hagar, de Egyptische, dien deze aan Abraham ge-
10 baard had, lachend spelen, en zij zeide tot Abraham: Drijf die slavin
met haar zoon uit; want de zoon dier slavin mag geen medeërfgenaam
11 van mijn zoon, van Izaäk, zijn. ′ Dit mishaagde Abraham zeer ter wille
12 van zijn zoon; ′ maar God zeide tot Abraham: Het mishage u niet
om den knaap en om uwe slavin. Wees Sara te wille in alles wat zij
tot u zegt; want door Izaäk zult gij kroost erlangen dat uw naam
13 draagt. ′ Doch ook den zoon der slavin zal ik tot een volk maken,
omdat hij uw telg is.
14 Zoo stond Abraham des morgens op, nam brood en een zak met
water, gaf dat aan Hagar, legde het kind op haar schouder en zond
haar weg. Zij ging heen en verdwaalde in de woestijn van Bersjeba; ′ en
15 toen het water uit den zak op was, wierp zij het kind onder een struik ′
16 en ging daartegenover, op een boogscheuts afstand, zitten; want zij
zeide: Laat ik het kind niet zien sterven! Terwijl zij dan daartegen-

Vs. 12*b*. Rom. IX: 7; Hebr. XI: 18.

1. Verg. XVII: 19; XVIII: 10.
4. Verg. XVII: 12.
5. Verg. XVII: 1, 24.

6. *een lach*, iets dat doet lachen, eene reden tot vreugde; toespeling op den naam *Izaäk*. In *al wie het hoort zal over mij lachen* ligt eene andere verklaring van dien naam: men spot met zulk eene oude moeder. Bijgevolg is deze van eene andere hand dan de eerste. Voorts, in XVII: 17 lacht Abraham; in XVIII: 12, 15 Sara; beiden uit twijfel aan de mogelijkheid van de vervulling der belofte; verg. ook vs. 9; XXVI: 8.

8. Een kind werd, en wordt nog, in het Oosten gewoonlijk eerst na twee of drie (2 Makk. VII: 27), soms na vier jaren gespeend. Verg. 1 Sam. I: 22—24.

9. *den zoon van Hagar*. De naam *Ismaël* komt in dit verhaal niet voor. — *lachend spelen*, niet: spotten met Sara of Izaäk plagen, zooals het Gal. IV: 29 opgevat wordt. Wellicht hebben wij hier opnieuw eene toespeling op den naam *Izaäk*. — Gr. en Lat. vertt. *lachend spelen met haren zoon Izaäk*.

12. *door — draagt*. Alleen de afstammelingen van Izaäk zullen de echte zonen van Abraham heeten, aan wie de beloften, hem gedaan, vervuld worden. Verg. XVII: 19, 21.

13. Zie XVII: 20.

14. *legde — schouder*, met omzetting van een paar woorden volg. Gr. en Lat. vertt. — *het kind*, dat dus volgens dezen schrijver niet, zooals volgens dien van XVII: 25, vergeleken met vs. 5, 8; XVII: 1, zes- of zeventien jaren oud was. — *Bersjeba*. Zie inl. op XXVI: 1—33.

17 over zat, verhief zij hare stem en weende. ′ Maar God hoorde den knaap
schreien, en de engel Gods riep tot Hagar uit den hemel en zeide tot
haar: Wat deert u, Hagar? Vrees niet; want God heeft den knaap ge-
18 hoord, zooals zijn naam aanduidt. ′ Sta op, neem den knaap op en
houd hem stevig vast; want ik zal hem tot een groot volk maken. ′
19 Toen opende God hare oogen en zij zag een waterput, ging den zak
met water vullen en gaf den knaap te drinken.
20 En God was met den knaap; hij groeide op, vestigde zich in de
21 woestijn en werd een boogschutter. ′ Zoo woonde hij in de woestijn
Paran, en zijne moeder nam hem eene vrouw uit Egypteland.

17. *uit den hemel.* Zoo ook XXII : 11, 15, bij denzelfden schrijver. In De Jahwist komt Jahwe's engel tot de menschen op aarde, XVI : 7. — *zooals — aanduidt,* volg. verb. t.; grondt. *waar hij is.* De naam *Ismaël,* die in dit verhaal wel niet voorkomt maar den schrijver zeker bekend was, beteekent ‚God hoort'. Bij herstel van de ware lezing wordt tevens verklaard, hoe de schrijver in vs. 16 Hagar kan laten weenen, terwijl het hier Ismaëls schreien is waarnaar God luistert.

21. *Paran.* Zie op XIV : 6. — *eene vrouw uit Egypteland.* In vs. 9; XVI : 1, 3 heet Ismaëls moeder eene Egyptische. Door beide opgaven wordt de verwantschap der stammen in Petreïsch Arabië met de Egyptenaren aangeduid.

HOOFDSTUK XXI : 22—34.

Abraham te Bersjeba. — Abimelech vraagt van Abraham een eed van vriendschap (22 v.); deze wil dien wel afleggen, maar beklaagt zich, dat hem door Abimelechs knechten een put ontvreemd is (24 v.); na Abimelechs verontschuldiging sluiten zij een verbond (26 v.); oorsprong van den naam Bersjeba (28—31); Abimelech keert naar zijn land terug (32); Abraham vereert Jahwe te Bersjeba (33) en vertoeft geruimen tijd in het land der Filistijnen (34).

Dit verhaal is van meer dan éene hand, zooals vooral blijkt uit de twee verklaringen van den naam *Bersjeba* (zie op vs. 31; ook op vs. 32). Daar de eene strookt met die van XXVI : 23—33, uit De Jahwist, is de andere hoogstwaarschijnlijk uit De Elohist. De samensteller van het Oude-Sagenboek heeft ze in elkander gevlochten. De legende had oorspronkelijk betrekking op den aartsvader Izaäk; zie daarom over hare beteekenis inl. op XXVI : 1—33.

XXI : 22 Te dier tijd zeiden Abimelech en zijn legeroverste Pichol tot Abra-
23 ham: God is in alles wat gij doet met u; ′ zweer mij daarom hier
bij God, dat gij noch mij, noch mijn geslacht of kroost arglistig be-
handelen, maar dezelfde welwillendheid die ik u heb betoond mij en
24 het land waarin gij vertoefd hebt betoonen zult. ′ Hierop zeide Abra-
25 ham: Ik zal dien eed afleggen. ′ Doch Abraham deed Abimelech ver-
wijtingen over een waterput dien Abimelechs knechten zich wederrech-
26 telijk toegeëigend hadden. ′ Abimelech zeide: Ik weet niet wie dit ge-
daan heeft; gij hebt het mij niet medegedeeld, en ik heb er ook niet
27 van gehoord vóor vandaag. ′ Nu nam Abraham kleinvee en runderen,
en gaf die aan Abimelech; waarna zij met elkander een verbond slo-
28, 29 ten. ′ Toen nu Abraham de zeven lammeren afzonderlijk plaatste, ′ zeide
Abimelech tot hem: Wat beduiden deze zeven lammeren die gij af-
30 zonderlijk geplaatst hebt? ′ Abraham zeide: Deze zeven lammeren moet
gij van mij aannemen; opdat het mij tot een bewijs diene dat ik dezen
31 put gegraven heb. ′ Daarom heet die plaats Bersjeba, omdat daar die

23. *dezelfde — betoond.* Zie XX : 14—16.

25. Waterputten waren in de woestijn zeldzaam, en daar gedurende een groot deel van het jaar geen ander water te vinden was, kon alleen de stam die een put bezat in den omtrek vee houden, en was die dus feitelijk meester van de streek. Vandaar gedurig twisten over een put (XXVI : 14—22); vandaar ook dat vaak een put onkenbaar gemaakt werd, wanneer de stam die er recht op had eene andere weideplaats opzocht.

27. *gaf die,* waarschijnlijk om ze bij de plechtigheid der bondsluiting te gebruiken; zie op XV : 9.

30. *Abraham* en *deze,* ingevoegd volg. Sam. en Gr. t. — *opdat — diene.* Het aannemen van een geschenk diende daartoe, evenals bij ons de godspenning.

31. Hier staan twee verklaringen van den naam *Bersjeba* naast elkander: ‚put van zeven' (lammeren) en ‚put van den eed'; de laatste, in overeenstemming met XXVI : 28—33. De naam kan ‚put

32 beiden gezworen hebben. ' Zoo sloten zij een verbond te Bersjeba. Hierna
maakten Abimelech en zijn legeroverste Pichol zich op en keerden naar
33 het land der Filistijnen terug. ' En Abraham plantte eene tamarisk te
Bersjeba en riep aldaar den naam van Jahwe, den eeuwigen God, aan. '
34 En Abraham vertoefde geruimen tijd in het land der Filistijnen.

van zeven' beteekenen. Of, indien dit de ware vertaling is, met die zeven oorspronkelijk stammen die er samen recht op hadden, dan wel goden aan wie hij gewijd was (verg. op IV : 15 en op XIV : 7), bedoeld waren, weten wij niet. Over de beteekenis der plaats verg. inl. op XXVI : 1—33.

32. *keerden — terug.* Bersjeba behoorde dus volgens dit vers niet tot het land der Filistijnen; wat volgens vs. 34 wel het geval was.

33. *eene tamarisk,* een in Palestina altijd groene boom, met fijne bladeren aan de dunne, wijd uitloopende takken, en schoone, licht roode bloesems. Hij komt in het O. T. alleen nog 1 Sam. XXII : 6; XXXI : 13 voor, waarschijnlijk steeds als heilige boom; verg. op XII : 6 en op Deut. XII : 2. Het is echter niet onwaarschijnlijk dat oorspronkelijk hier niet eene tamarisk (*esjel*), maar een gewijde boomstam (*asjera*; zie op Exod. XXXIV : 13) vermeld werd, welk woord van den naam der tamarisk slechts weinig verschilt. Is dat zoo, dan is die verandering aangebracht, omdat men niet wilde weten dat Abraham zulk een, in later tijd verboden, voorwerp geplant had.

HOOFDSTUK XXII.

Abrahams gehoorzaamheid. — God gelast Abraham zijn zoon Izaäk te offeren (1 v.); Abraham maakt alles voor de offerande gereed en begeeft zich met Izaäk op weg naar de aangewezen plaats (3—8); hij is op het punt, zijn zoon te slachten (9 v.), als Jahwe's engel hem weerhoudt (11 v.), offert een ram in stede van zijn zoon (13) en benoemt de plaats naar het gebeurde (14); Jahwe's engel belooft hem zegen, tot loon voor zijne gehoorzaamheid (15—18); Abraham keert terug (19). De geboorte der twaalf zonen van Nahor (20—24).

De hoofdzaak in dit verhaal is volkomen duidelijk. Menschenoffers kwamen van oudsher (Richt. XI : 30—40) voor, en in de achtste eeuw breidde zich het kinderoffer (zie op 2 Kon. XVI : 3 en op Lev. XVIII : 21) onder Israël en Juda zelfs zeer uit; verg. op Exod. XIII : 2. Tot bestrijding van deze richting, wil de schrijver van dit verhaal leeren, dat Israëls god, hoewel hij de bereidvaardigheid om zulk een zwaar offer te brengen hoog waardeert, niet begeert dat het gebracht wordt.

In twee opzichten dus is deze legende belangrijk. Vooreerst toont zij, hoe door den invloed van hooger beschaving en fijner menschelijk gevoel een barbaarsch godsdienstig gebruik werd afgeschaft; ten andere stelt zij ons den aartsvader voor als het toonbeeld eener gehoorzaamheid die tegen de zwaarste proef bestand is (verg. Hebr. XI : 17; Jac. II : 21).

Het verhaal is uit De Elohist, Noord-Israëlietisch van oorsprong maar door een Judeër omgewerkt. De omwerking bestond niet alleen in de inlassching van vs. 14—18, maar, wat het voornaamste was en tot deze invoeging aanleiding gaf, ook in verandering van het tooneel. Waarschijnlijk had de oudste schrijver Abraham het altaar waarop Izaäk geofferd zou worden op den Gerizim laten bouwen (verg. op vs. 2), en verving de Judeër die het verhaal overnam dezen door „de Moria", waarmede hij zijdelings de hoogte waarop de Jeruzalemsche tempel stond aanduidde. Wel heeft die heuvel nooit Moria geheeten; maar de Judeesche omwerker heeft dezen naam, dien hij als ,aanblik van Jahwe' opvatte, er aan gegeven, denkelijk ook omdat hij zooveel mogelijk den klank van den naam die in het oude verhaal voorkwam wilde bewaren (verg. op vs. 2), maar vooral omdat de Jeruzalemsche tempelberg in de overlevering bekend stond als de plek waar Jahwe's engel door David was gezien (2 Sam. XXIV : 16—25; 1 Kron. XXI : 16—XXII : 1). Dien berg nu wenschte men tot eene van oudsher heilige plaats te maken. Immers, vele der godsdienstigste Judeërs, met de priesters van den Jeruzalemschen tempel aan het hoofd, maakten na den ondergang van het noordelijk rijk gaandeweg voor dien tempel aanspraak op de eer het eenige wettige heiligdom van Jahwe te zijn (verg. inl. op *Deuteronomium*), maar werden in dit streven zeer belemmerd door de omstandigheid dat de heiligheid dier plaats van jonge dagteekening was. Iedereen toch wist dat eerst door David Jeruzalem eene Israëlietische stad en een verblijf van Jahwe was geworden, terwijl andere heilige plaatsen veel ouder waren. De gewijde legenden speelden vooral te Sichem, Bethel, Hebron en Bersjeba. Ging het dus niet aan, stoutweg een der aartsvaders in Jeruzalem te laten wonen, zijdelings wilde men te kennen geven dat Jahwe hier aan een hunner verschenen was. Dit was het uiterste dat langs dezen weg kon gedaan worden om de verheerlijking van den tempelberg te bevorderen. Zoo vergenoegde zich nog in den tijd na de Babylonische ballingschap de schrijver van H. XIV, Jeruzalem met den naam *Salem* aan te duiden (verg. inl. op dat hoofdstuk).

De opgave van de Nahorieten, vs. 20—24, is aan het Oude-Sagenboek ontleend. Zij dient o. a. tot voorbereiding op het verhaal van Izaäks huwelijk met Rebekka (H. XXIV).

XXII : 1 Nadezen heeft God Abraham op de proef gesteld. Hij zeide tot hem:
2 Abraham! Deze antwoordde: Hier ben ik. ′ Hij sprak: Neem uwen
zoon, uwen eenige, dien gij liefhebt, Izaäk; ga naar het land van de
Moria, en offer hem daar ten brandoffer op een der bergen, dien ik u
3 zeggen zal. ′ En Abraham maakte zich des morgens op, zadelde zijn ezel
en nam zijne twee knechten en zijn zoon Izaäk mede; hij kloofde offer-
4 hout, stond op en ging naar de plaats die God hem gezegd had. ′ Den
derden dag sloeg Abraham zijne oogen op en zag de plaats in de verte. ′
5 Toen zeide hij tot zijne knechten: Blijft hier met den ezel; ik en de
knaap zullen daarheen gaan om te aanbidden, en dan tot u wederkee-
6 ren. ′ En Abraham nam het offerhout, legde het op zijn zoon Izaäk,
en nam zelf het vuur en het mes mede. Zoo gingen die twee tezamen. ′
7 Izaäk zeide tot zijn vader Abraham: Mijn vader! Deze antwoordde:
Wat is er, mijn zoon? Hij zeide: Hier is het vuur en het hout, maar
8 waar is het schaap ten brandoffer? ′ Abraham hernam: God zal zelf
naar het schaap ten brandoffer omzien, mijn zoon! Zoo gingen die
twee tezamen.
9 Toen zij nu aan de plaats die God hem gezegd had gekomen waren,
bouwde Abraham daar het altaar, schikte het hout, bond zijn zoon
10 Izaäk en legde hem op het altaar boven op het hout. ′ Nu stak Abra-
11 ham zijne hand uit en greep het mes, om zijn zoon te slachten; ′ maar
de engel van Jahwe riep hem toe uit den hemel: Abraham, Abraham!
12 En hij zeide: Hier ben ik. ′ Hij sprak: Sla uwe hand niet aan den
knaap en doe hem niets; want nu weet ik dat gij godvreezend zijt
13 en uwen zoon, uwen eenige, mij niet hebt onthouden. ′ Toen nu Abra-
ham zijne oogen opsloeg, daar zag hij een ram, met de hoornen in de
struiken verward. Hij ging dien ram halen en offerde hem ten brand-
14 offer, in stede van zijn zoon. ′ En Abraham noemde die plaats: Jahwe
zal gezien worden — zooals men thans zegt: Op den berg van Jahwe
15 zal hij gezien worden. ′ Ten tweeden male riep de engel van Jahwe
16 van den hemel tot Abraham ′ en zeide: Bij mij zelven zweer ik,

1. *Hier ben ik*, eene gewone beleefdheidsformule, zooveel als: Ik ben tot uw dienst! of: Wat is van uw dienst?

2. *het land van de Moria.* Welke naam in het oorspronkelijke verhaal voorkwam, is onbekend; verg. Inl. Volgens sommigen is *het land van de Moria* eene opzettelijke wijziging van de lezing „het land der Hemorieten", waarin Sichem lag; zie XXXIII : 19. *Een der bergen* is dan de Gerizim; zie op Deut. XI : 29.

3. *de plaats — had.* Volg. vs. 2 had God hem de plaats nog niet genoemd. Waarschijnlijk was dit in het oorspronkelijke verhaal wel geschied, maar strookten de woorden niet met de opvatting dat het offer op den lateren tempelberg gebracht was.

4. *Den derden dag.* Van Bersjeba, waarheen Abraham vs. 19 terugkeert, en van waar de schrijver hem dus waarschijnlijk deed vertrekken, tot Jeruzalem is ruim zeventien uur gaans. Woonde Abraham in het oorspronkelijke verhaal te Hebron, dan bracht hem eene reis van twee dagen in het gezicht van Sichem, dat van daar ook ruim zeventien uren verwijderd is.

7. *Wat is er?* letterlijk *Hier ben ik*; zie op vs. 1.

11. *de engel van Jahwe.* Verg. op XVI : 7. In het oorspronkelijke verhaal stond *de engel van God.* De lezing is veranderd door den bewerker, die vs. 14—18 toevoegde, waarin doorloopend Jahwe wordt gebruikt. — *uit den hemel.* Zie op XXI : 17.

13. *een ram*, volg. vele hss., Sam., Gr. t. enz.; Hebr. t. *een ram achter* (zich), of, met wijziging van de klankteekens, *een anderen ram.*

14. *Jahwe zal gezien worden*, volgens veranderde klinkers; Hebr. t. *Jahwe zal* (er naar) *omzien.* Zoo zijn de letters opgevat in overeenstemming met vs. 8, en inderdaad heeft de oorspronkelijke schrijver waarschijnlijk dit bedoeld; maar het vers is van den overwerker, en wat deze heeft willen zeggen, toont het laatste gedeelte er van. Verg. verder Inl. — *den berg van Jahwe*, hier, zooals meestal, de Sion; enkele keeren heet zoo de Horeb (zie op Exod. III : 1); en elke aan Jahwe geheiligde berg kon zoo genoemd worden; zie 2 Sam. XXI : 6. — *hij*, Jahwe.

16. *Bij mij zelven zweer ik.* Dat Jahwe bij zich zelven, bij zijn naam of bij zijne heiligheid zweert, komt ook voor Exod. XXXII : 13; Deut. XXXII : 40; Ps. LX : 8; Jez. XLV : 23; Jer. XXII : 5; XLIV : 26; XLIX : 13; LI : 14; Am. IV : 2; VI : 8. Verg. Hebr. VI : 13. — *spreekt Jahwe.* In den grondtekst staat hier dezelfde zegswijze waarvan de profeten zich tallooze malen bedienen om het

spreekt Jahwe, omdat gij dit gedaan en uwen zoon, uwen eenige, mij
17 niet onthouden hebt, ' zal ik gewis u zegenen en uw nakroost talrijk
maken als de starren des hemels en de zandkorrels aan het strand der
18 zee; opdat het de poorten zijner vijanden in bezit neme. ' Met den
naam van uw kroost zullen alle volken der aarde zich zegen toebid-
19 den; omdat gij naar mij geluisterd hebt. ' Hierna keerde Abraham naar
zijne knechten terug, en zij stonden op en gingen gezamenlijk naar
Bersjeba. En Abraham woonde te Bersjeba.
20 Nadezen berichtte men Abraham: Ook Milka heeft kinderen aan uw
21 broeder Nahor geschonken: ' Us, zijn eerstgeborene, en zijn broeder
22 Buz, Kemuël, den vader van Aram, ' Kezed, Hazo, Pildas, Jidlaf en
23 Bethuël; ' welke Bethuël Rebekka verwekte. Dit achttal baarde Milka
24 aan Nahor, den broeder van Abraham. ' Ook baarde zijne bijvrouw, Reüma
geheeten, hem Tebah, Gaham, Tahas en Maächa.

woord dat zij spreken als hun door Jahwe ingegeven aan te duiden, en dat zooveel beteekent als „Jahwe's orakel". — Aan het slot van dit vers is *mij* ingevoegd volg. Sam. t. en de meeste oude vertt.

17. *als* — *zee.* Zie op XIII : 16. — *poorten,* volg. alle oude vertt.; Hebr. t. heeft het enkelvoud. Het woord staat dikwijls, maar steeds in het meervoud, in plaats van *steden,* Exod. XX : 10; Deut. V : 14 enz.; waarschijnlijk omdat de poort het belangrijkste gedeelte eener stad, meestal het eenige openbare gebouw, was. In de poort, of in het vertrek waarop gewoonlijk de poortgang uitliep (verg. Ezech XL : 6—16), of op het plein er vóor (1 Kon. XXII : 10; Neh. VIII : 2, 4, 17), werden de meeste zaken van gemeen belang besproken en afgedaan, zooals verkoopingen, verhuringen, leeningen, huwelijksafspraken, en alle overeenkomsten waarbij getuigen noodig waren, vooral rechtszaken. Zie o. a. XXIII : 10; Deut. XXI : 19; XXII : 15; Ruth IV : 1; 2 Kon. VII; Job XXIX : 7; Spr. XXXI : 23, 31; Am. V : 12, 15; Zach. VIII : 16.

18. Verg. op XII : 3.

20. *Milka,* XI : 29 als Nahors vrouw en Harans dochter vermeld. — *Nahor* komt ook XI : 26 v.; Joz. XXIV : 2 voor. Hij krijgt hier, evenals Israël en Ismaël, twaalf zonen, acht van den eersten, vier van den tweeden rang. Dezen zijn ongetwijfeld twaalf stammen. Met *de stad van Nahor* wordt XXIV : 10 Haran bedoeld.

21. *Us* wordt X : 23 onder de Arameesche stammen opgeteld, *Buz* 1 Kron. V : 14; Job XXXII : 2; Jer. XXV : 23 vermeld, overigens evenmin bekend als *Kemuël.*

22. *Kezed,* waarschijnlijk de onderstelde stamvader van de Kasdim, d. i. Chaldeën; zie op 2 Kon. XXIV : 2. — *Hazo, Pildas* en *Jidlaf* (Gr. vert. *Jadlaf*), onbekend. — *Bethuël.* Deze heet XXV : 20 de Arameër, terwijl hier zijn broeder Kemuël de vader van Aram wordt genoemd. Ook XXIV : 15, 24, 47; XXV : 20 komt hij voor als vader van *Rebekka,* Israëls stammoeder; mede om die reden is hij in deze geslachtlijst opgenomen.

24. De eerste vier namen komen elders niet voor. — *Maächa.* Zoo heet een der Arameesche rijken aan den voet van den Hermon, Deut. III : 14; Joz. XII : 5; XIII : 11, 13; 2 Sam. X : 6, 8; 1 Kron. XIX : 6 v. Ook in den naam der stad Abel-beth-Maächa, d. i. ‚de weide der Maächathieten' (2 Sam. XX : 14 v.; 1 Kon. XV : 20; 2 Kon. XV : 29), treffen wij den naam *Maächa* aan.

HOOFDSTUK XXIII.

De spelonk van Machpela. — Sara sterft, en Abraham vraagt van de Hittieten eene erfelijke grafstede (1—4); zij gaan op deze bede in (5—7); hij verlangt de spelonk van Machpela te koopen (8 v.); de eigenaar, Efron, wil hem den akker waarop zij ligt schenken (10 v.), maar Abraham wenscht den vollen prijs te geven (12 v.); Efron noemt en Abraham betaalt dien (14—16); zoo verwerft deze bij openbaren koop den akker met de spelonk (17 v.) en begraaft Sara daarin (19); aldus verkrijgt Abraham eene erfelijke grafstede (20).

De schrijver — die van Ezra's Wetboek — wilde aantoonen dat reeds Abraham wettig eigenaar van een gedeelte van Kanaän was geworden. Niet door het recht van den sterkste alleen, ook door aankoop, hadden zijne nakomelingen aanspraak op dat land, waar hunne vaderen in eene erfelijke grafstede waren bijgezet (XXV : 9 v.; XLIX : 29—32; L : 13 v.). Verg. XXXIII : 19; XLVIII : 22. Of de overlevering die nog heden bij Hebron het graf der aartsvaders aanwijst tot het ontstaan van dit verhaal heeft bijgedragen, dan wel er het uitvloeisel van is, kan niet meer worden uitgemaakt.

XXIII : 1, 2 Toen Sara honderd zeven en twintig jaren levens telde, ' stierf

1. Aan het slot van het vers zijn de woorden *de levensjaren van Sara* volg. Gr. en Lat. vertt. weggelaten; daarentegen is het woord *jaren* ingevoegd.

2. *Kirjath-arba, Hebron.* Zie op XIII : 18. — *ging naar binnen,* in de tent, waar hij volgens

zij te Kirjath-arba, dat is Hebron, in het land Kanaän. En Abraham
ging naar binnen, om over Sara rouw te bedrijven en haar te bewee-
3 nen. ' Daarna stond Abraham op, ging weg van zijne doode en sprak
4 tot de Hittieten: ' Een vreemde en opgezetene ben ik onder u. Geeft
5 mij een erfgraf bij u; opdat ik mijne doode uitdrage en begrave. ' De
6 Hittieten antwoordden Abraham: ' Och, mijn heer, luister naar ons.
Gij zijt een vorst Gods in ons midden; begraaf uwe doode in het uit-
gelezenste onzer graven. Niemand onzer zal u zijne grafstede weigeren,
7 om uwe doode te begraven. ' Toen stond Abraham op, wierp zich neder
8 voor de inboorlingen, de Hittieten, ' en sprak tot hen: Indien het met
uw welnemen is dat ik mijne doode uitdraag en begraaf, hoort dan
naar mij en weest mijne voorspraak bij Efron, den zoon van Sohar, '
9 dat hij mij de spelonk van Machpela, die hem toebehoort, aan het
einde van zijnen akker, afsta; voor den vollen prijs geve hij mij die
10 tot een erfgraf onder u. ' Efron nu zat onder de Hittieten en antwoordde
Abraham ten aanhooren der andere Hittieten, zoovelen in de poort zijner
11 stad kwamen: ' Och, mijn heer, luister naar mij. Den akker geef ik
u; ook de spelonk daarop geef ik u; ten aanschouwen van al mijne
12 stamgenooten geef ik u die ten geschenke; begraaf uwe doode. ' Toen
13 wierp Abraham zich neder voor de inboorlingen ' en sprak tot Efron
ten aanhooren van de inboorlingen: Als gij het zijt, och, hoor naar
mij. Neem den prijs van den akker van mij aan; opdat ik mijne doode
14, 15 daar begrave. ' Efron antwoordde Abraham: ' Och, mijn heer, luister
naar mij. Een stuk land van vierhonderd sikkelen zilver, wat beteekent
16 dat onder mannen als ik en gij? Begraaf uwe doode slechts. ' En Abra-
ham hoorde naar Efron en woog hem den prijs af dien hij ten aan-
hooren der Hittieten genoemd had, vierhonderd sikkelen zilver, gang-
17 baar bij den koopman. ' Zoo werd de akker van Efron in Machpela,
dat tegenover Mamre ligt, de akker met de spelonk die daarop is,
en al het geboomte op den akker, op het gansche terrein rondom, '
18 Abrahams eigendom, ten aanschouwen der Hittieten, zoovelen in de
19 poort zijner stad kwamen. ' Daarna begroef Abraham zijne vrouw Sara
in de spelonk van den akker van Machpela, tegenover Mamre, dat is
20 Hebron, in het land Kanaän. ' Zoo werd de akker met de spelonk die
daarop is door de Hittieten aan Abraham in eigendom afgestaan tot
een erfgraf.

Israëlietisch gebruik in rouwgewaad en met gescheurde kleederen tegenover het lijk ging zitten. Zie over rouwgebruiken op XXXVII : 34; Lev. XIX : 28; Deut. XXVI : 14; Joz. VII : 6; Jer. XVI : 7.

3. *Hittieten.* Zie op X : 15.

4. *Een — opgezetene.* Abraham wil duidelijk zeggen, dat hij, als vreemde, geen grondbezit in het land heeft. *Opgezetene* is hier en elders gebruikt in den zin van: tijdelijk woonachtig; verg. 1 Kron. XXIX : 15; Ps. XXXIX : 13.

6. *een vorst Gods,* zooveel als een groot vorst; verg. Ps. XXXVI : 7; L : 10; LXVIII : 16; LXXX 11; CIV : 16; Jona III : 3.

9. *de spelonk.* De aanzienlijken begroeven veelal hunne dooden in grotten, waarin nissen werden uitgehouwen; verg. Jez. XXII : 16; Matth. VIII : 28; XXVII : 60. — *Machpela.* De naam dezer plaats komt alleen bij dezen schrijver voor, vs. 17, 19; XXV : 9; XLIX : 30; L : 13. Het woord kan ‚de dubbele' beteekenen.

10. *zoovelen — kwamen,* alle gezeten burgers. Op de openbaarheid der onderhandeling wordt, evenals in vs. 18 op die der overeenkomst, nadruk gelegd. — *de poort.* Zie op XXII : 17.

11. *al,* volg. Gr. vert. ingevoegd.

13. *Als — zijt,* onzekere lezing en vertaling. — In het vervolg is één woord, *ik geef,* volg. Gr. vert. weggelaten.

15. *Och,* volg. verb. t. — *vierhonderd sikkelen,* ongeveer *f* 680.

16. *woog — af.* Zie op Jez. XLVI : 6. — *gangbaar bij den koopman,* van zuiver gehalte. Hoewel gemunt geld in den tijd des schrijvers niet onbekend was, behoeft hij daaraan niet te hebben gedacht; want het was betrekkelijk zeldzaam.

17. *Mamre.* Zie op XIII : 18.

20. De herhaling (zie vs. 17) bewijst, hoe groot gewicht de schrijver aan dezen eigendomsovergang hecht.

HOOFDSTUK XXIV.

Izaäks huwelijk. — Abraham laat zijn knecht zweren, voor Izaäk geen vrouw uit de Kanaänieten te nemen (1—3), maar eene uit zijn geboorteland te halen (4); Izaäk zelf mag in geen geval daarheen terugkeeren (5—8); wat de knecht zweert (9). Hij vertrekt, komt bij den waterput der stad van Nahor (10 v.) en bidt Jahwe, hem aan te wijzen, wie hij kiezen moet (12—14). Rebekka komt, voldoet aan de gestelde eischen en maakt zich aan hem bekend (15—27). Zij gaat naar huis (28); Laban noodigt den knecht ten zijnent (29—31); deze gaat mede, maar weigert aan te zitten voordat hij het doel zijner komst ontvouwd heeft (32 v.); nadat hij dit gedaan heeft (34—41), vertelt hij zijn wedervaren bij den put (42—48) en vraagt Rebekka ten huwelijk voor Izaäk (49); hare verwanten willigen het verzoek in (50 v.); de knecht dankt Jahwe (52), geeft vele geschenken en blijft overnachten (53, 54*a*). Reeds den volgenden dag wil hij heengaan, en Rebekka beslist dat dit gebeuren zal (54*b*—58); zij wordt met zegenbeden uitgeleid (59—61). Izaäk ontmoet de karavaan (62—65) en neemt Rebekka tot vrouw (66 v.).

Van de verovering van Kanaän af hadden ijverige voorstanders der vereering van Jahwe, uit afkeer van de Kanaänietische zeden en godsdiensten, er steeds op aangedrongen dat de Israëlieten zich niet met de oude bevolking des lands zouden verzwageren; verg. inl. op XXXIII : 18—XXXIV : 31. Bij een groot deel des volks vond dit verbod geen ingang. De schrijver van dit verhaal wil het zijnen lezers inprenten door aan te toonen, hoe afkeerig de aartsvaders waren geweest van eene verbintenis met de Kanaänieten, en hoe Jahwe hen zichtbaar bijstond wanneer zij die huwelijken vermeden. Hetzelfde wordt bedoeld in XXVI : 34 v.; XXVIII : 46—XXIX : 9. Dat de wetgevers in dit opzicht met de geschiedschrijvers éene lijn trokken, leeren Exod. XXXIV : 16; Deut. VII : 1—4 en andere plaatsen.

Het hoofdstuk is uit De Jahwist, maar heeft eene merkelijke uitbreiding ondergaan voordat of toen het zijne plaats in het Oude-Sagenboek verkreeg. Het valt ieder in het oog, dat het verhaal van hetgeen Abrahams knecht gedaan heeft en hem overkomen is bijna letterlijk herhaald wordt in zijne mededeeling aan Rebekka's familie. Deze breedvoerigheid, die aan de schoonheid van het geheel niet bevorderlijk is, komt op rekening van den omwerker, die eene bepaalde bedoeling had. Terwijl toch in het oorspronkelijke verhaal Abraham zijn knecht zweren doet, voor Izaäk geen vrouw uit de Kanaänieten te nemen, maar eene uit zijn geboorteland (3 v.), beperkt de omwerker de keus tot eene vrouw uit Abrahams nabestaanden; verg. vs. 38, 41 met vs. 3, 8. Meer dus dan zijn voorganger stelt hij er prijs op dat de Israëlietische vrouwen van zuiveren bloede zijn. Uit vs. 62, 67 (zie aldaar) blijkt, dat ook dit omgewerkt verhaal niet geheel onveranderd in *Genesis* is opgenomen.

XXIV : 1 Abraham was oud en bedaagd geworden, en Jahwe had hem in
2 alles gezegend. ′ En Abraham zeide tot zijn knecht, den opperste van
zijn huis, die het beheer had over al zijne bezittingen: Leg toch uwe
3 hand onder mijne lende; ′ opdat ik u bij Jahwe, den god des hemels
en der aarde, doe zweren, dat gij voor mijn zoon geen vrouw zult ne-
4 men uit de dochteren der Kanaänieten, onder wie ik woon, ′ maar naar
mijn land en geboortegrond zult gaan, om eene vrouw voor mijn zoon,
5 voor Izaäk, te halen. ′ De knecht zeide tot hem: Maar als die vrouw
mij nu eens niet volgen wil naar dit land, moet ik dan soms uwen
6 zoon terugbrengen naar het land dat gij verlaten hebt? ′ Maar Abra-
ham zeide tot hem: Wacht u, mijn zoon daarheen terug te brengen! ′
7 Jahwe, de god des hemels, die mij genomen heeft uit mijns vaders huis
en mijn geboorteland, die mij beloofd, ja mij gezworen heeft: Aan uw
nakroost zal ik dit land geven — hij zal zijn engel voor u uit zenden,
8 zoodat gij eene vrouw voor mijn zoon van daar medebrengt. ′ Indien
echter die vrouw u niet wil volgen, zoo zijt gij ontslagen van dezen
eed aan mij; maar in geen geval moogt gij mijn zoon daarheen terug-
9 brengen. ′ En de knecht legde zijne hand onder de lende van zijn heer
Abraham en deed hem den verlangden eed.

2. *opperste*, letterlijk *oudste*. — *onder mijne lende*, op het manlijk lid; misschien beteekende die vorm van eedsaflegging: Mogen uwe zonen mij straffen indien ik mijn woord niet houd! Verg. XLVII : 29.

4. *mijn — geboortegrond*. Dezelfde uitdrukking XII : 1; bedoeld is Haran.

6. *Wacht — brengen*. Door zich in den vreemde te vestigen zou Izaäk het beloofde land prijsgeven.

7. *zijn engel*. Zie op XVI : 7.

10 Hierop nam de knecht een tiental kameelen van zijn heer en allerlei
kostbaarheden van hem mede, maakte zich op en trok naar Stroomland-
11 Aram, naar de stad van Nahor.′ Buiten de stad, bij den waterput,
deed hij de kameelen nederknielen, tegen den avond, den tijd dat de
12 vrouwen uitgaan om te putten.′ Toen zeide hij: Jahwe, god van mijnen
heer Abraham, geef mij heden goed geluk en betoon gunst aan mijnen
13 heer Abraham.′ Zie, ik blijf bij de waterbron staan, en straks komen
de dochters van de inwoners der stad naar buiten om water te putten.′
14 Het meisje dan tot wie ik zeg: Neig toch uwe kruik, opdat ik drinke
— en die antwoordt: Drink, en ik zal ook uwe kameelen drenken —
háar hebt gij bestemd voor uwen dienaar Izaäk; hieraan zal ik weten
dat gij gunst hebt betoond aan mijnen heer.
15 Nog had hij niet uitgesproken, of daar kwam Rebekka, de dochter
van Bethuël, den zoon van Milka, de vrouw van Nahor, Abrahams
16 broeder, de kruik op den schouder, de stad uit.′ Het meisje was zeer
schoon van uiterlijk, en maagd: geen man had gemeenschap met haar
gehad. Zij daalde af naar de bron, vulde hare kruik en steeg weder
17 op.′ De knecht liep haar te gemoet en zeide: Laaf mij toch met een
18 weinig water uit uwe kruik.′ Zij zeide: Drink, mijn heer — liet
19 ijlings de kruik op hare hand neder en gaf hem te drinken.′ Toen
zij zijn dorst gestild had, zeide zij: Nu zal ik ook voor uwe kameelen
20 putten, totdat zij genoeg gedronken hebben.′ IJlings ledigde zij hare
kruik in den drinkbak, liep weder naar den put om te scheppen, en
21 putte voor al zijne kameelen.′ De man sloeg haar zwijgend gade, om
te weten te komen, of Jahwe al dan niet zijn weg voorspoedig ge-
22 maakt had.′ En toen de kameelen genoeg gedronken hadden, nam hij
een gouden ring, een halven sikkel zwaar, en deed dien in haar neus, en
23 twee gouden armbanden, tien sikkelen zwaar, om hare armen,′ en zeide:
Wiens dochter zijt gij? Deel het mij mede. En is in uws vaders huis
24 voor ons plaats om te overnachten?′ Zij zeide tot hem: Ik ben de
dochter van Bethuël, den zoon van Milka, dien zij aan Nahor gebaard
25 heeft.′ Ook zeide zij tot hem: Zoowel stroo als voeder hebben wij thuis
26 in overvloed, ook plaats om te overnachten.′ Toen boog zich de man
27 en wierp zich neder voor Jahwe, en zeide: Geloofd zij Jahwe, de god
van mijn heer Abraham, die zijne gunst en trouw niet aan mijnen
heer onttrokken heeft; want Jahwe heeft mij op mijn weg geleid,
naar het huis van de broeders mijns heeren.
28 Intusschen liep het meisje heen en vertelde aan haars moeders huis
29*a*,30*a* het gebeurde.′ Rebekka nu had een broeder, Laban geheeten.′ Zoodra
deze den neusring en de armbanden zijner zuster zag en het verhaal

10. Na *heer* heeft Hebr. t. *en ging heen*; weggelaten volg. Gr. vert. — *Stroomland-Aram*, of *Aram der twee stroomen*, dat behalve hier Deut. XXIII : 4; Richt. III : 8; Ps. LX : 2 voorkomt, heet het land ten oosten en ten westen van den Eufraat, waar deze de groote bocht naar het westen maakt. Ten oosten van de rivier behoorde er toe Haran, ten westen Pethor (Num. XXII : 5) en Karkemis (2 Kron. XXXV : 20; Jez. X : 9; Jer. XLVI : 2). Verg. op XXV : 20. — *stad van Nahor*, Haran; zie op XXII : 20.

12. *geef — geluk*. Dezelfde uitdrukking XXVII : 20.

13 v. Niet Jahwe, maar de knecht bepaalt, waaraan hij het meisje dat Jahwe tot vrouw van Izaäk bestemd heeft kennen zal. Desgelijks Richt. VI : 36—40; 1 Sam. XIV : 9 v.; Jez. XXXVIII : 7 v.

15. *Rebekka*. Verg. XXII : 23.

22. *een . . . ring . . . in haar neus*, een in Syrië en Arabië zeer gewoon sieraad; hij wordt gemeenlijk door een der neusvleugels getrokken en hangt over den mond. — *een halven sikkel*, ruim acht gram. — *en deed — neus*, ingevoegd volg. Sam. t.; verg. vs. 47. — *tien sikkelen*, ongeveer 163.7 gram.

23. *En*, ingevoegd volg. Gr. vert.

27. *want*, volg. verb. t. — *de broeders*, bloedverwanten; verg. XIII : 8.

29*a*. Daar hier Laban, en vs. 53, 55 deze en zijne moeder als hoofden des gezins voorkomen, onderstelt de schrijver waarschijnlijk dat Bethuël dood was; doch zie op vs. 50.

van zijne zuster Rebekka hoorde: Zoo heeft die man tot mij gesproken —′
29b,30b liep hij naar den man, buiten bij de bron;′ en bij den man gekomen,
31 die bij de kameelen aan de bron stond,′ zeide hij: Kom binnen, ge-
zegende van Jahwe, wat blijft gij buiten staan, terwijl ik het huis en
32 eene plaats voor de kameelen in gereedheid gebracht heb?′ Zoo bracht
hij den man naar binnen, ontlaadde de kameelen en gaf hun stroo
en voeder; hem en den mannen die bij hem waren gaf hij water om
33 de voeten te wasschen.′ Maar toen hem spijs voorgezet werd, zeide
hij: Ik eet niet voordat ik gezegd heb wat ik zeggen moet. Laban
34, 35 zeide: Spreek.′ Hij zeide: Ik ben de knecht van Abraham.′ Jahwe
heeft mijn heer rijk gezegend; zoodat hij een vermogend man is ge-
worden: hij heeft hem kleinvee en runderen, zilver en goud, slaven
36 en slavinnen, kameelen en ezels geschonken.′ Sara nu, de vrouw van
mijn heer, heeft hem een zoon gebaard nadat hij reeds oud geworden
37 was; dezen heeft hij alles gegeven wat hij bezit.′ Nu heeft mijn heer
mij doen zweren, zeggende: Gij zult voor mijn zoon geen vrouw nemen uit
38 de dochteren der Kanaänieten, in wier land ik woon;′ maar gij moet
naar mijns vaders huis en naar mijne maagschap gaan, en van daar
39 eene vrouw voor mijn zoon halen.′ Ik zeide toen tot mijn heer: Maar
40 als die vrouw nu eens niet met mij medegaat?′ Doch hij zeide tot
mij: Jahwe, voor wiens aangezicht ik gewandeld heb, zal zijn engel
met u zenden en uwen weg voorspoedig maken; zoodat gij voor mijn
zoon eene vrouw uit mijne maagschap en mijns vaders huis medebrengt.′
41 Maar indien gij bij mijne maagschap komt en zij u geene geven, dan
42 zijt gij ontslagen van den mij gezworen eed.′ Toen ik nu vandaag
aan de bron kwam, zeide ik: Jahwe, god van mijn heer Abraham,
43 indien gij den weg dien ik ga voorspoedig wilt maken —′ zie, ik blijf
bij de waterbron staan; de jongedochter nu, tot wie ik, als zij uit de
stad komt om te putten, zeg: Geef mij toch een weinig water te
44 drinken uit uwe kruik —′ en die dan tot mij zegt: Niet alleen gij
moogt drinken, maar ik zal ook voor uwe kameelen putten — dat is
de vrouw die Jahwe voor den zoon van mijnen heer bestemd heeft.′
45 Nog had ik niet bij mij zelven uitgesproken, of daar kwam Rebekka
de stad uit, de kruik op den schouder, daalde naar de bron af en putte.
46 Ik zeide tot haar: Geef mij toch wat te drinken.′ En ijlings liet zij
hare kruik zakken en zeide: Drink, en ik zal ook uwe kameelen dren-
47 ken. Zoo dronk ik, en zij drenkte ook de kameelen.′ Toen vroeg ik
haar: Wiens dochter zijt gij? En zij zeide: De dochter van Bethuël,
den zoon van Nahor, dien Milka hem gebaard heeft. Daarop deed ik
48 den ring in haar neus en de armbanden aan hare armen;′ en ik boog
mij en wierp mij neder voor Jahwe, en loofde Jahwe, den god van
mijnen heer Abraham, die mij op den rechten weg had geleid om de
49 dochter van den broeder mijns heeren voor zijn zoon te nemen.′ Welnu,
indien gij liefde en trouw aan mijn heer wilt bewijzen, zegt het mij;
en indien niet, zegt het mij eveneens, opdat ik mij rechts of links
50 wende.′ Toen antwoordde Laban: Dit is eene bestiering van Jahwe;

31. *gezegende van Jahwe,* door Jahwe beweldadigde.
32. *bracht hij den man,* met verandering van éen klinker volg. Lat. vert.; Hebr. t. *kwam de man* . — *om — wasschen.* Zie op XVIII : 4.
33. *Laban,* duidelijkheidshalve in pl. v. *Hij.*
36. *nadat hij — was,* met verandering van éen klinker met Gr. vert.; Hebr. t. *nadat zij — was.*
38. *van daar,* ingevoegd volg. Gr. en Syr. vertt.
41. In het begin van het vers staat nog *Alsdan zult gij ontslagen zijn van den mij gezworen eed,* wat hier niet voegt.
50. *Laban,* volg. verb. t.; grondt. *Laban en Bethuël.* In het geheele verhaal handelen slechts

51 wij kunnen kwaad noch goed tot u spreken.′ Rebekka is te uwer be-
schikking; neem haar mede en ga uws weegs, en zij worde de vrouw
52 van den zoon uws heeren, zooals Jahwe beschikt heeft.′ Zoodra de
knecht van Abraham hunne woorden hoorde, wierp hij zich neder ter
53 aarde voor Jahwe.′ Vervolgens bracht hij zilveren en gouden voorwer-
pen en kleederen te voorschijn en schonk die aan Rebekka; ook gaf
54*a* hij kostbaarheden aan haar broeder en moeder.′ En hij en de mannen
die met hem waren aten en dronken en overnachtten.
54*b* Toen hij des morgens opgestaan was, zeide hij: Vergunt mij, naar
55 mijn heer terug te keeren.′ Maar haar broeder en moeder zeiden:
Laat het meisje een dag of tien bij ons blijven; daarna moogt gij
56 heengaan.′ Maar hij zeide tot hen: Houdt mij niet op, nu Jahwe mijn
weg voorspoedig gemaakt heeft. Vergunt mij te vertrekken; opdat ik
57 naar mijn heer ga.′ Toen zeiden zij: Laten wij het meisje roepen en
58 het haar zelve vragen.′ Zij riepen dan Rebekka en zeiden tot haar:
59 Wilt gij vertrekken met dezen man? En zij zeide: Ja.′ Toen lieten
zij hunne zuster Rebekka en hare voedster, benevens den knecht van
60 Abraham en zijne mannen, heengaan,′ en gaven Rebekka haar afscheid
met deze woorden: Zuster, word de stammoeder van tienduizenden;
61 opdat uwe nazaten de poorten hunner haters in bezit nemen.′ Toen
maakte Rebekka zich op met hare dienstmaagden; zij reden weg op
de kameelen en volgden den man. Zoo nam de knecht Rebekka mede
en ging zijns weegs.
62 Izaäk nu was in de woestijn van den put Lahai-roï gekomen, daar
63 hij in het Zuiden gevestigd was.′ Toen Izaäk eens bij het vallen van
den avond was uitgegaan om op het veld rond te loopen, sloeg hij
64 zijne oogen op, en daar zag hij kameelen aankomen.′ En Rebekka
sloeg hare oogen op en zag Izaäk; zij liet zich van den kemel afglij-
65 den′ en zeide tot den knecht: Wie is die man daarginds die ons in het
veld te gemoet komt? De knecht zeide: Dat is mijn heer. Toen nam
66 zij haren sluier en omhulde zich.′ Nadat de knecht al wat hij had
67 gedaan aan Izaäk verhaald had,′ bracht Izaäk Rebekka in de tent van
zijne moeder Sara, en nam haar tot vrouw, en hij kreeg haar lief. Zoo
troostte Izaäk zich over zijne moeder.

Laban en zijne moeder, niet zijn vader; verg. op vs. 29*a*. — *wij — spreken*, d. i. wij kunnen er niet toe- of afdoen; daar het blijkbaar buiten ons om door Jahwe beschikt is, kunnen wij slechts zwijgend berusten. Dezelfde uitdrukking XXXI : 24, 29; 2 Sam. XIII : 22.

54. *hij — was*, volg. oude vertt.; Hebr. t. *zij — waren.*

59. *voedster*, hare voormalige min; XXXV : 8 heet zij Debora. De voedster bleef vaak, als vertrouwde slavin, bij haar voormalig zoogkind in dienst; verg. 2 Kon. XI : 2.

60. *de poorten.* Zie op XXII : 17.

62. Dat Abraham gestorven was wordt ondersteld; het stond waarschijnlijk in het oorspronkelijke verhaal en werd door den Verzamelaar weggelaten, omdat het niet strookte met XXV : 1—10; verg. op vs. 67. Bij deze gelegenheid werd waarschijnlijk ook, hetzij vóor, hetzij achter de woorden *Zoo — weegs* (vs. 61), de naam weggelaten der plaats waar Abraham wóonde en de knecht hem niet meer levend vond. — *in de woestijn*, volg. Sam. en Gr. t. — *Lahai-roï.* Zie XVI : 14; XXV : 11.

63. *rond te loopen*, onzekere lezing en overzetting volg. Syr. vert.

64. *liet — afglijden*, waarschijnlijk uit eerbied voor den aanzienlijken persoon die naderde; verg. Joz. XV : 18; 1 Sam. XXV : 23; 2 Kon. V : 21.

65. *mijn heer*, wat Izaäk eerst was na Abrahams dood; zie op vs. 62. — *Toen — zich.* De bruid vertoonde zich aan den bruidegom niet anders dan gesluierd; verg. XXIX : 23.

67. *in — moeder.* Zonder tekstverandering kan zóo niet vertaald worden. Waarschijnlijk had het oorspronkelijke verhaal *in de*, d. i. in zijne, *tent* en voegde de Verzamelaar de vermelding van Sara er in, om het te rijmen met H. XXIII. Dit blijkt ook uit het slot. — *Zoo — moeder.* In het oorspronkelijke verhaal stond waarschijnlijk in pl. v. *zijne moeder*: *zijn vader*; zie op vs. 62.

HOOFDSTUK XXV.

Abrahams nakroost; Rebekka's tweelingen. — Abrahams afstammelingen bij Ketura (1—4); hij geeft Izaäk zijne bezittingen (5), terwijl hij de andere zonen met geschenken wegzendt (6); zijn leef-

tijd, dood en begrafenis (7—10); Izaäk wordt na Abrahams dood door God gezegend en gaat wonen te Lahai-roï (11). De afstammelingen van Ismaël (12—16); zijn dood (17); de woonplaatsen zijner nakomelingen (18). Izaäks ouderdom bij zijn huwelijk (19 v.); zijne bede om kroost wordt verhoord (21); Rebekka's tweelingen stooten in haren schoot tegen elkander; waarover zij Jahwe raadpleegt (22); deze voorspelt daaruit de onderlinge verhouding der volken die uit hen zullen voortkomen (23); geboorte van Ezau en Jakob (24—26). Ezau door Izaäk, Jakob door Rebekka het meest geliefd (27 v.); Ezau verkoopt zijn eerstgeboorterecht aan Jakob (29—34).

De overtuiging dat onderscheidene Arabische stammen met de Israëlieten verwant zijn wordt uitgesproken in het bericht dat zij nakomelingen zijn van Abraham, uit zijn huwelijk met Ketura (vs. 1—4). Dat bericht is van onbekende herkomst. De Verzamelaar heeft het door vs. 5 v. met het verhaal uit Ezra's Wetboek van Abrahams dood en begrafenis (vs. 7—11*a*) verbonden en ook in het vervolg een en ander (vs. 11*b*, 18) ingelascht. Ook de lijst van de Ismaëlieten (vs. 12—17), de aanhef van Izaäks geschiedenis (vs. 19 v.) en enkele andere bijzonderheden (b. v. vs. 26*b*) zijn grootendeels uit dat boek overgenomen.

Het verhaal in vs. 21—34 vervat is uit De Jahwist. De hoofdbedoeling is dezelfde als die van H. XXVII. De Edomieten, Israëls zuidelijke buren, waren zeer nauw met Juda verwant; zelfs was de bevolking van het land ten westen der Doode Zee voor een gedeelte van Edomietischen oorsprong (verg. inl. op Num. XIII, XIV). Dienvolgens heetten Edom en Israël broedervolken. Edom was het oudste; want het had vaste woonplaatsen en koningen gehad, was dus een volk geweest, lang vóor Israël (XXXVI : 31); en de oudste was de voornaamste (zie op XLVIII : 5, op Deut. XXI : 17 en inl. op XLVII : 28—XLVIII : 22). Maar dat Edom hoogere rechten zou hebben dan Israël kon geen Israëliet toegeven. Het was ook gebleken dat de Edomieten voor Jahwe's volk moesten onderdoen; want David had hen zóo overwonnen (2 Sam. VIII : 13 v.; 1 Kon. XI : 15 v.) dat zij zich van die nederlaag niet hadden hersteld, hoewel zij van tijd tot tijd beproefden het juk af te schudden (verg. op XXVII : 40), zooals onder Salomo (1 Kon. XI : 14, 25*b*) en Amasja (2 Kon. XIV : 7). Overheerschte alzoo het jongste van de broedervolken het oudste, dat zich evenwel noode onderwierp en nu en dan in verzet kwam, van die onderlinge verhouding wordt door de beide verhalen (XXV : 21—34 en XXVII) rekenschap gegeven. Ezau toch is de stamvader van de Edomieten, die „de zonen" of „het huis van Ezau", ook kortweg „Ezau" heeten (Deut. II : 4; Jer. XLIX : 8, 10; Ob. vs. 18). Op de verhouding tusschen Israël en Edom wordt gedoeld Mal. I : 2 v.

XXV : 1, 2 Abraham nam nogmaals eene vrouw, Ketura genaamd.′ Zij baarde
3 hem Zimran, Joksjan, Medan, Midian, Jisbak en Sjuah.′ Joksjan verwekte Sjeba en Dedan; de zonen van Dedan waren Reüel, Nabdeël, de
4 Assjurieten, de Letusjieten en de Leümmieten.′ Midians zonen waren Efa, Efer, Henoch, Abida en Eldaä. Deze allen zijn zonen van Ketura.′
5, 6 Abraham nu gaf al wat hij bezat aan zijn zoon Izaäk;′ aan de zonen zijner bijvrouwen gaf Abraham geschenken en verwijderde hen, nog bij zijn leven, uit de omgeving van zijn zoon Izaäk, oostwaarts, naar
7 het land van het Oosten.′ Het aantal van Abrahams levensjaren, die

Vs. 1—4. 1 Kron. I : 32 v.

1. *Ketura* beteekent ‚wierook'. De zuidelijke kust van Arabië heet ook bij de Grieken de Wierookkust.
2. *Midian.* De Midianieten worden in het O. T. vaak vermeld als handelaars of als roovers, in de woestijn ten oosten van Palestina woonachtig, XXXVII : 28, 36; Exod. XVIII : 1; Num. XXII : 4—7; XXV : 6, 17 v.; XXXI; Richt. VI—VIII; Jez. LX : 6. Zie ook op vs. 16. Over de afwijkende voorstelling in Exod. II : 15 zie aldaar. — *Sjuah.* Nog Job II : 11. De overige namen komen elders in het O. T. niet voor. Een paar hunner zijn wellicht teruggevonden onder de stammen en steden van Zuid-Arabië.
3. *Sjeba en Dedan,* X : 7 Ethiopische stammen genoemd; zie aldaar. — *Reüel, Nabdeël,* ingelascht volg. Gr. vert. Gene heet XXXVI : 4, 10, 13, 17 zoon van Ezau. De drie andere Dedanietische stammen zijn van elders onbekend.
4. Van de hier genoemde stammen wordt alleen *Efa* elders, Jez. LX : 6, vermeld.
5 v. Met Abrahams *bijvrouwen* kunnen alleen Hagar en Ketura bedoeld zijn. Wel was de eerste met Ismaël reeds XXI : 14—21 voorgoed uit Abrahams omgeving verwijderd; maar de Verzamelaar, die hem vs. 9 weder in Kanaän aantrof en ook het bericht over Abrahams kinderen bij Ketura kende en opnam, achtte het noodig, nadrukkelijk te leeren dat volgens Abrahams beschikking geen van de zonen der bijvrouwen in Kanaän mocht blijven wonen. Hiertoe heeft hij vs. 5 aan XXIV : 36 ontleend en vs. 6 opgesteld. Zoo leerde hij duidelijk: alleen voor *zijn zoon Izaäk* golden Gods beloften.
5. *zijn zoon,* ingevoegd volg. Sam. t., Gr. en Syr. vertt.
6. *het land van het Oosten,* d. i. zoowel de groote woestijn ten oosten van Palestina als Gelukkig-Arabië. Verg. op XXIX : 1.

8 hij geleefd heeft, is honderd vijf en zeventig.' Toen gaf Abraham den
geest en stierf, op hoogen leeftijd, oud en der dagen zat, en hij werd
9 tot zijn volk verzameld.' En zijne zonen Izaäk en Ismaël begroeven
hem in de spelonk van Machpela, op den akker van Efron, den zoon
10 van Sohar, den Hittiet, welke tegenover Mamre ligt,' den akker dien
Abraham van de Hittieten gekocht had; daar zijn Abraham en zijne
11 vrouw Sara begraven.' Na Abrahams dood zegende God zijnen zoon
Izaäk. En Izaäk woonde bij den put Lahai-roï.
12 Dit zijn de afstammelingen van Ismaël, Abrahams zoon, dien Hagar,
13 de Egyptische, de slavin van Sara, Abraham gebaard heeft.' Dit zijn
de namen van Ismaëls zonen, hunne namen naar hunne afstamming.
14 Ismaëls eerstgeborene was Nebajoth, dan Kedar, Adbeël, Mibsam,' Misma,
15, 16 Duma, Massa,' Hadad, Tema, Itur, Nafis en Kedma.' Dat zijn de zonen
van Ismaël, en dat hunne namen in hunne dorpen en kampen, twaalf
17 vorsten hunner stammen.' En de levensduur van Ismaël was honderd
zeven en dertig jaar; toen gaf hij den geest en stierf, en hij werd
18 tot zijn volk verzameld.' Zij woonden van Hawila tot Sjur, dat vóor
Egypte ligt; tegenover al zijne broeders heeft hij zich nedergezet.
19 Dit zijn de afstammelingen van Izaäk, den zoon van Abraham: Abra-
20 ham heeft Izaäk verwekt.' Izaäk was veertig jaar oud toen hij Re-
bekka, de dochter van Bethuël, den Arameër, uit Paddan-Aram, de
21 zuster van Laban, den Arameër, tot vrouw nam.' Izaäk bad Jahwe
voor zijne vrouw, omdat zij onvruchtbaar bleef, en Jahwe gaf aan zijne
22 bede gehoor; zoodat zijne vrouw Rebekka zwanger werd.' Toen nu de
kinderen in haar binnenste tegen elkander stieten, zeide zij: Indien

Vs. 13—16*a*. 1 Kron. I : 29—31.

8. *der dagen*, ingevoegd volg. Sam. t. en oude vertt. — *hij* — *verzameld*. Zie op XV : 15.
9 v. Verg. XXIII; XLIX : 29—31.
11. *Lahai-roï*. Zie XVI : 14; XXIV : 62. — Volg. XXXV : 27 woont hij te Hebron.
12. *Dit* — *van*. Verg. op II : 4*a*. — *Ismaël*. Over hem zie vs. 16; XXI : 8—21 en inl. op H. XVI. De belofte Gods aangaande hem XVII : 20.
13. *Nebajoth* en *Kedar*, Arabische stammen, die ook Jez. LX : 7 samen voorkomen. Verder gene XXVIII : 9; XXXVI : 3, deze Ps. CXX : 5; Hoogl. I : 5; Jez. XXI : 16 v.; XLII : 11; Jer. II : 10; XLIX : 28—33; Ezech. XXVII : 21. Met Kedar duidde men soms de Arabische Bedowienenstammen in het algemeen aan. De Nebajoth of Nabateërs komen ook in Assyrische berichten uit de zevende eeuw voor en hebben na de derde eeuw vóor Chr. ten oosten en zuiden van Palestina een machtig rijk gesticht, dat ook op de lotgevallen der Joden grooten invloed gehad heeft. Meer dan éen hunner koningen heette Aretas, 2 Makk. V : 8; 2 Kor. XI : 32.
14. *Duma*. Van de onderscheiden plaatsen van dien naam wordt hier waarschijnlijk de waterrijke oase in Noord-Arabië bedoeld die te midden van steenheuvels op den weg tusschen Petra en de noordelijke punt der Perzische golf lag; tegenwoordig Dumat-el-Dsjandal, d. i. ‚het steenachtig Duma'.
15. *Tema*, een machtige handelstam, ook Job VI : 19; Jez. XXI : 14; Jer. XXV : 23 vermeld. Eene plaats die dezen naam draagt ligt vier dagreizen ten zuiden van Duma. — Over *Itur* en *Nafis* verg. 1 Kron. V : 19. *Itur* heeft den naam gegeven aan het gewest Iturea, dat Luc. III : 1 vermeld wordt. De andere hier opgenoemde Arabische stammen zijn van elders niet bekend. — *Kedma*, ‚de Oosterling', waarschijnlijk dezelfde als *de Kadmonieten*, XV : 19.
16. Wij missen hier de Hagarenen, aan wier naam die van Hagar wellicht ontleend is; verg. op 1 Kron. V : 10. Ook omvat de naam *Ismaëlieten* somtijds de Midianieten, Richt. VIII : 24 vergeleken met VIII : 22; VII : 12. — *twaalf*. Verg. XVII : 20.
18. *Hawila*. Zie op X : 7. — *Sjur*. Zie op XVI : 7. — *dat* — *ligt*. Hierachter heeft grondt. nog *in de richting van Assur*, welke woorden hier geen zin opleveren. — *tegenover* — *nedergezet*, met wijziging van het werkwoord uit XVI : 12 overgenomen, niet in overeenstemming met het eerste gedeelte van het vers.
19 v. Hierachter stond in Ezra's Wetboek waarschijnlijk *En Rebekka, Izaäks vrouw, baarde hem twee zonen, Ezau en Jakob*; waarbij vs. 26*b* zich aansloot.
20. *Paddan-Aram*, waarschijnlijk ‚het veld van Aram', komt alleen bij dezen jongen schrijver voor, XXVIII : 2, 6 v. enz. Dezelfde streek wordt bedoeld die gewoonlijk *Stroomland-Aram* heet; verg. op XXIV : 10.
22. *Indien* — *teeken?* onzekere vertaling; letterlijk *Indien het zoo gaat, waarom ik?* — *ging*. Waarheen, blijkt uit het verhaal niet; indien evenwel H. XXVI oorspronkelijk aan XXV : 21—34 voorafging, wat waarschijnlijk is, dan ligt het voor de hand, aan het heiligdom te Bersjeba te denken. Zie inl. op XXVI : 1—33.

het zoo gaat, waarvan ben ik het teeken? Daarom ging zij Jahwe raad-
23 plegen. ′ Jahwe zeide tot haar:

Twee natiën zijn in uwen schoot;
twee volkeren zullen van uw lijf af uiteengaan;
het eene volk zal sterker zijn dan het andere,
de oudste zal den jongste dienstbaar zijn.

24 Toen nu haar tijd daar was om te baren, zie, in haren schoot wa-
25 ren tweelingen. ′ De eerste kwam te voorschijn, ros, van top tot teen
26 een haren mantel; daarom noemde men hem Ezau. ′ Vervolgens kwam
zijn broeder, terwijl zijne hand den hiel van Ezau vasthield; daarom
noemde men hem Jakob. En Izaäk was zestig jaar oud toen Rebekka
hen baarde.
27 Toen de knapen opgroeiden, werd Ezau een man die verstand van
jagen had, een man van het veld; terwijl Jakob een stemmig man
28 werd, een tentbewoner. ′ Izaäk hield veel van Ezau, omdat hij gaarne
29 wildbraad at; terwijl Rebekka veel van Jakob hield. ′ Eens, terwijl
30 Jakob moes kookte, kwam Ezau van het veld, zeer moede. ′ En Ezau
zeide tot Jakob: Laat mij toch van dat roode, dat roode zwelgen; want
31 ik ben moe! Daarom heet hij Edom. ′ Maar Jakob zeide: Verkoop mij
32 vooraf uw eerstgeboorterecht. ′ Ezau zeide: Wel, ik ga toch sterven; wat
33 baat mij een eerstgeboorterecht? ′ Toen zeide Jakob: Zweer het mij
34 vooraf. Nu verkocht hij bij eede aan Jakob zijn eerstgeboorterecht. ′ Hierop
gaf Jakob aan Ezau brood en linzenmoes, en deze at en dronk, stond
op en ging zijns weegs. Zoo minachtte Ezau het eerstgeboorterecht.

Vs. 23*b*. Rom. IX : 12.

24—26. Verg. XXXVIII : 27—30.
25. *ros*, of *rood*. Hiermede wordt gezinspeeld op den naam *Edom*, die ‚rood' kan beteekenen, met *haren* op den Seïr, het gebergte dat de Edomieten bewoonden (XXXVI : 8) en welks naam ‚harig' kan beduiden. Maar misschien stond hier oorspronkelijk, in plaats van *ros*, een woord dat eene toespeling op den naam *Ezau* bevatte; dit zou passender zijn, daar eerst vs. 29 v. de verklaring van den naam *Edom* brengt.
26. *terwijl — vasthield*, als om hem te beletten het eerst geboren te worden. — *Jakob*. De naam is van hetzelfde stamwoord afgeleid als het Hebreeuwsche woord voor ‚hiel'. Eene eenigszins afwijkende verklaring wordt gegeven XXVII : 36; verg. Hoz. XII : 4. — *Rebekka*, ingevoegd volg. Gr. vert.
28. *omdat — at*. Verg. XXVII : 5, 7.
29. *moes*, volgens vs. 34 linzenmoes, dat roodachtig van kleur is.
30. *Edom* klinkt als het Hebreeuwsche woord voor ‚rood'. De oorsprong van den naam is onbekend; maar het was een godennaam; zie op 2 Sam. VI : 10.
31. *Verkoop mij*. Er staat niet bij: voor dezen prijs; maar de slotwoorden van vs. 34 leeren dat dit bedoeld is.
34. Verg. Hebr. XII : 16 v.

HOOFDSTUK XXVI : 1—33.

Izaäk. — Bij gelegenheid van een hongersnood gaat Izaäk naar Gerar tot Abimelech, den koning der Filistijnen (1); Jahwe verbiedt hem verder te trekken en belooft hem zegen (2—5); Izaäk blijft te Gerar, geeft Rebekka voor zijne zuster uit (6 v.) en verontschuldigt zich, als het bedrog ontdekt wordt; Abimelech verbiedt zijnen onderdanen, hem eenig leed te doen (8—11). Izaäk wordt om zijn voorspoed door de Filistijnen benijd (12—14); zij werpen de putten van Abraham dicht en gelasten Izaäk te vertrekken (15 v.); in het Gerar-dal graaft hij de putten van Abraham weder op (17 v.); oorsprong der namen Ezek, Sitna en Rehoboth (19—22). Izaäk gaat naar Bersjeba, waar Jahwe hem om Abrahams wil zegen belooft, en hij een altaar bouwt en Jahwe vereert (23—25*a*); zijne knechten graven er een put (25*b*); Abimelech komt een verbond met hem sluiten (26—31); oorsprong van den naam Bersjeba (32 v.).

Dit verhaal is, met uitzondering van een deel van vs. 1, 2*b*, 3*b*—5, 15, 18, uit De Jahwist. Het behelst nagenoeg al wat wij van Izaäk vernemen, en dit weinige is door andere verhalers op Abram overgebracht (zie inll. op XII; XX; XXI : 22—34). Het stond waarschijnlijk eens vóor XXV : 21—34; zie op vs. 7.

De legende van Izaäks verblijf te Gerar en te Bersjeba staat in verband met feiten waarvan wij

zeer weinig weten, betrekking hebbende op de onderlinge verhouding van de Filistijnen ten zuiden van Gaza en de Simeonieten, die zeker van Davids tijd af de woestijn tusschen het Zuiden en de Middellandsche Zee als deel van hun land hebben beschouwd. De schrijver leert dat Gerar den Filistijnen toebehoort: Izaäk, hoewel Jahwe hem ook daar zegent, ontruimt het op Abimelechs verzoek. Daarentegen is de streek waarin de putten Ezek en Sitna liggen, trots de aanspraken die de Filistijnen er op doen gelden, wettig Israëlietisch erfdeel, wat van Rehoboth en Bersjeba zelfs niet betwist wordt.

De schrijver hecht vooral waarde aan Bersjeba, in het Zuiden gelegen, de laatste plaats van eenige beteekenis aan die zijde (vandaar de grensbepaling *van Dan tot Bersjeba*, Richt. XX : 1; 1 Sam. III : 20 enz.). Waarom, is licht te begrijpen. Aldaar toch was een beroemd heiligdom van Jahwe, waarheen nog diep in de achtste eeuw menschen uit Juda en Israël in getale ter bedevaart gingen (Am. V : 5; VIII : 14); hier was eene heilige bron (zie op XIV : 7) en een heilige boom of een gewijde boomstam (zie op XXI : 33). In den omtrek woonden niet alleen Simeonieten en de nauw met dezen en de Judeërs verbonden Kenieten, Kenizzieten en andere stammen van vreemden oorsprong (verg. inl. op Num. XIII, XIV), maar ook ten westen Filistijnen, en ten zuiden Edomieten. Bij die allen had het heiligdom grooten roem; de naam, die waarschijnlijk ‚Zevenput' beteekent, wijst wellicht op een zevental stammen, die hier hunne offers brachten en verdragen sloten (verg. op XXI : 31). Zeker is het niet toevallig, dat juist Izaäk, de vader van Ezau, d. i. Edom, en van Jakob, d. i. Israël, hier te huis behoort. Ons verhaal wil, evenals de andere berichten in *Genesis* omtrent deze plaats (XXI : 31, 33; XXII : 19; XLVI : 1—4), het heiligdom en het aldaar gevestigd orakel, waartegen Amos zoo heftig strijdt, verheerlijken (verg. op XXV : 22).

Wat van dat heiligdom geworden is, weten wij niet. Toen Jozia alle hoogten in Juda verontreinigde (2 Kon. XXIII : 8), heeft hij zeker die van Bersjeba niet gespaard; wat zeker niet gestrekt heeft om de bevolking van die streek nauwer aan Davids koningshuis te verbinden. Waarschijnlijk is het heiligdom weder tot eenigen bloei gekomen toen Zuid-Judea, na den val van Jeruzalem, tot boven Hebron Edomietisch werd, en hebben ook de Joden in Nehemja's tijd die aldaar gevestigd waren (Neh. XI : 27—30) niet kunnen verhinderen dat er offers gebracht werden. Eindelijk heeft het Jodendom, hetwelk onder Johannes Hyrkanus (135—105 v. Chr.) hier tot heerschappij kwam, aan dezen dienst een einde gemaakt.

De samensteller van het Oude-Sagenboek, die een gedeelte van vs. 1, 2*b*, 3*b*, 4, 15, 18 inlaschte, wilde het verhaal met andere in overeenstemming brengen (zie op vs. 18) en tevens leeren dat ook Gerar Israëlietisch eigendom was. Vs. 5 is van een Deuteronomist.

XXVI : 1 Toen eens een hongersnood in het land was — wel te onderschei-
den van den vorigen, in Abrahams tijd — ging Izaäk naar Gerar tot
2 Abimelech, den koning der Filistijnen. ′ Hier verscheen hem Jahwe en
zeide: Ga niet af naar Egypte; vestig u metterwoon in het land dat
3 ik u zal zeggen. ′ Blijf vertoeven in dit land; opdat ik met u zij en
u zegene; want aan u en uw nakroost geef ik al deze landen, en ik
doe zoo den eed gestand dien ik uwen vader Abraham gezworen heb: ′
4 Ik zal uwe nazaten talrijk maken als de starren der hemels, en aan
uwe nazaten al deze landen geven; en alle volken der aarde zullen
5 zich zegen toebidden met den naam van uw kroost; ′ dewijl uw vader
Abraham naar mij geluisterd en zijne plichten jegens mij, mijne ge-
6 boden, inzettingen en wetten, in acht genomen heeft. ′ Zoo woonde
7 Izaäk te Gerar. ′ Toen nu de burgers der plaats naar Rebekka, zijne
vrouw, vroegen, zeide hij: Zij is mijne zuster — want hij dorst niet zeg-
gen: Zij is mijne vrouw — daar hij dacht: De burgers der plaats mochten

1. *wel — tijd*, ingelascht door den samensteller van het Oude-Sagenboek, die hiermede naar XII : 10—20 terugwijst. Ook het verbod naar Egypte te reizen (vs. 2) slaat op dat verhaal terug. — *Gerar*. Zie op XX : 1.

2 v. Wij vinden hier twee tegenstrijdige voorstellingen: volgens vs. 2*b*, 3*b* spreekt Jahwe tot Izaäk voordat deze in Gerar is, volgens vs. 2*a*, 3*a* na zijne aankomst aldaar.

4. *alle — kroost*. Verg. op XII : 3.

5. Abrahams vroomheid wordt, alleen hier, beschreven in de eigenaardige uitdrukkingen der Deuteronomische wet; zie op Deut. IV : 1. — *uw vader*, ingevoegd volg. Sam. en Gr. t.

7. Blijkbaar heeft hier Rebekka nog geen kinderen. — *Rebekka*, ingevoegd volg. Gr. vert. — Het tweede *Zij is* is uit Sam. en Gr. t. ingevoegd. — *daar hij dacht*, in Hebr. t. uitgevallen.

mij eens ombrengen om Rebekka. Want zij was schoon van uiterlijk. '
8 Maar toen hij daar geruimen tijd geweest was, keek Abimelech, de
koning der Filistijnen, eens uit zijn venster, en daar zag hij Izaäk
9 stoeien met zijne vrouw Rebekka. ' Toen ontbood Abimelech Izaäk en
zeide: Zoowaar, zie, zij is uwe vrouw! Hoe hebt gij kunnen zeggen:
Zij is mijne zuster? Izaäk zeide tot hem: Omdat ik dacht: Ik mocht
10 eens om haar het leven verliezen. ' Toen zeide Abimelech: Wat hebt
gij ons gedaan! Licht had een van het volk met uwe vrouw gemeen-
schap gehouden, en zoudt gij eene schuld over ons hebben gebracht. '
11 Toen vaardigde Abimelech aan zijn gansche volk het gebod uit: Wie
dezen man of zijne vrouw leed doet zal zeker ter dood gebracht worden.
12 Izaäk nu zaaide in dat land en kreeg dat jaar een honderdvoudigen
13 oogst, en Jahwe zegende hem: ' de man werd rijk, steeds rijker, totdat
14 hij zeer rijk was; ' hij bezat kudden kleinvee en runderen, benevens
15 een grooten slavenstoet; zoodat de Filistijnen hem benijdden. ' Al de
putten nu die de knechten zijns vaders ten tijde van zijn vader Abra-
ham gegraven hadden, hadden de Filistijnen dichtgeworpen en met
16 aarde gevuld. ' En Abimelech zeide tot Izaäk: Ga van ons weg; want
17 gij zijt ons veel te machtig geworden. ' Zoo toog Izaäk van daar, sloeg
18 zijn kamp op in het Gerar-dal en bleef er. ' Izaäk nu groef de water-
putten weder op die de knechten van zijn vader Abraham gegraven
en de Filistijnen na den dood van Abraham dichtgeworpen hadden, en
19 gaf ze dezelfde namen die zijn vader er aan gegeven had. ' Toen de
knechten van Izaäk in het dal groeven, vonden zij daar een put van
20 levend water; ' maar de herders van Gerar maakten twist met die van
Izaäk en zeiden: Ons behoort het water! Daarom noemde hij den put
21 Ezek, omdat zij oneenigheid met hem gehad hadden. ' Hierop groeven
zij een anderen put, en ook daarover ontstond twist; waarom hij dien
22 Sitna noemde. ' Van daar brak hij op en groef een anderen put, en
over dezen twistten zij niet. Hij noemde dien Rehoboth en zeide: Nu
heeft Jahwe ons ruimte gegeven en kunnen wij vruchtbaar zijn in
het land.
23, 24 Van daar ging hij op naar Bersjeba; ' en in dien nacht verscheen
hem Jahwe en zeide: Ik ben de god van Abraham, uwen vader; heb
geen vrees; want ik ben met u, en zal u zegenen en uw nageslacht
25 talrijk maken om mijnen dienaar Abraham. ' Toen bouwde hij daar een
altaar en riep Jahwe's naam aan. Nadat Izaäk daar zijne tent opge-

8. *stoeien,* schertsen, lachen, opnieuw eene speling met den naam Izaäk; verg. op XXI : 6, en verder XVII : 17; XVIII : 12.

11. *aan zijn . . . volk,* volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *aan het . . . volk.*

12. *een oogst,* onzekere vertaling. — Ook Jakob bebouwt het land (XXXVII : 7); van Abraham lezen wij het niet.

15. Verg. op vs. 18. Over de waarde van een put zie op XXI : 25.

17. *in het Gerar-dal.* Het Hebreeuwsche woord, hier en elders door *dal,* op andere plaatsen door *beek* vertaald, is in onze taal niet goed weer te geven. Het duidt zoowel eene beek aan, als den grond waarover in den regentijd het water afloopt maar die gewoonlijk droog is, dus de stroombedding, alsmede de oevers en aangrenzende berghellingen. Op de kaarten van het hedendaagsche Palestina worden die dalstreken gewoonlijk met het Arabische woord *wadi* aangeduid.

18. *de knechten,* volg. Sam. t. en oude vertt.; Hebr. t. *zij in de dagen.* — De inhoud van dit vers is in strijd met het vervolg, waar Izaäks slaven putten vinden, die voor het eerst door hem benoemd worden. De schrijver van het oorspronkelijke verhaal wist niets van een bericht over Abrahams verblijf in Gerar en Bersjeba en de daar door hem gegraven putten (XXI : 22—34); maar de overwerker, die het wel kende en opgenomen had, deed zijn best, beide met elkander in overeenstemming te brengen; vandaar de inlassching van vs. 18, alsmede van vs. 15.

20—22. *oneenigheid — hadden.* In het Hebreeuwsch is een zeer ongewoon woord gebruikt, eene toespeling op den klank van *Ezek*; *Sitna* beteekent ‚tegenstand'; *Rehoboth* ‚ruimte'. Zonder twijfel waren plaatsen van dien naam den schrijver bekend; de laatste twee zijn teruggevonden.

25. *een put,* waarover nader in vs. 32 v.

26 slagen had, dolven zijne knechten er een put.′ Abimelech nu was uit
Gerar tot hem gekomen, met zijn vertrouwde Ahuzzath en zijn leger-
27 overste Pichol.′ Izaäk zeide tot hen: Waarom komt gij tot mij, terwijl
28 gij mij haat en uit uwe nabijheid hebt weggezonden?′ Zij zeiden: Wij
hebben duidelijk gezien dat Jahwe met u was; daarom zeiden wij:
Laat er een eed tusschen ons zijn, tusschen ons en u, en laten wij een
29 verbond met u sluiten,′ dat gij ons geen kwaad zult doen; evenals
wij u geen leed berokkenden, u niet dan goed deden en u in vrede
30 lieten trekken. Nu zijt gij de van Jahwe gezegende.′ Daarop richtte
31 hij hun een maaltijd aan, en aten en dronken zij.′ Den volgenden
morgen deden zij elkander den eed; waarna Izaäk hen liet gaan en
32 zij in vrede van hem wegtrokken.′ Dienzelfden dag nu kwamen Izaäks
knechten hem bericht brengen aangaande den put dien zij gegraven
33 hadden, en zeiden zij tot hem: Wij hebben water gevonden!′ Toen
noemde hij dien Sjeba; daarom heet die stad nog heden Bersjeba.

26. *zijn vertrouwde,* of *vriend,* titel van een hoogen staatsbeambte, grootvizier of iets dergelijks; zie 1 Kon. IV : 5; verg. 2 Sam. XV : 37; XVI : 16.

32 v. Blijkbaar weet deze schrijver niets van XXI : 22—34; verg. op vs. 18. In XXI : 31 krijgt de put zijn naam omdat aldaar de eed is afgelegd, hier omdat hij op den dag der eedaflegging gegraven is. Over den naam *Bersjeba* zie op XXI : 31.

33. *Sjeba,* waarschijnlijk volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Sjibea,* d. i. ‚zeven'.

HOOFDSTUK XXVI : 34—XXVIII : 9.

Ezau en Jakob. — Ezau doet zijnen ouders verdriet door Kanaänietische vrouwen te huwen (XXVI : 34 v.). Izaäk, oud en blind, verzoekt Ezau, een stuk wild voor hem te schieten en te bereiden; dan zal hij hem zegenen (XXVII : 1—4); Rebekka, dit hoorende, stelt Jakob voor, zich bij zijn vader voor Ezau uit te geven (5—10), en ruimt de bezwaren die hij oppert uit den weg (11—17). Jakob brengt dus zijn vader in den waan dat hij Ezau is (18—26); waarop Izaäk hem zegent (27—29). Ezau's terugkeer van de jacht brengt het bedrog aan het licht (30—33); hij smeekt zijn vader om een anderen zegen (34—38); Izaäk zegent ook hem (39 v.). Ezau zint op wraak tegen Jakob (41); waarom Rebekka dezen aanmaant, naar Haran te vluchten (42—45). Zij klaagt over de Kanaänietische vrouwen van Ezau bij Izaäk (46), die Jakob naar Paddan-Aram zendt, om daar onder zijne bloedverwanten eene vrouw te zoeken (XXVIII : 1 v.), en hem zegent (3 v.); Jakob vertrekt (5). Ezau neemt, om zijne ouders te believen, eene Ismaëlietische vrouw (6—9).

Twee verhalen over de reden van Jakobs reis naar Haran staan hier naast elkander, door den Verzamelaar saamgevoegd; zie op XXVII : 46. Het eene, XXVII : 1—45, teekent de verhouding van Jakob en Ezau, dat wil zeggen, van de beide volken die zij vertegenwoordigen, Israël en Edom (zie inl. op H. XXV). Het is uit het Oude-Sagenboek, deels aan De Jahwist, deels aan De Elohist ontleend; aan de vereeniging van de twee verhalen, die niet meer te scheiden zijn, zijn enkele oneffenheden (zie vs. 15 v., 23) en herhalingen (vs. 24—27 na vs. 21—23, 30*a* en 30*b*, 44*b* en 45*a*) te wijten. — Het andere, XXVI : 34 v.; XXVIII : 1—9, is uit Ezra's Wetboek, voor welks schrijver het huwelijk met eene vreemde vrouw meer nog dan voor den Jahwist eene brandende vraag was (Ezra IX, X; Neh. XIII : 23—28; verg. inll. op XXIV en XXXIII : 18—XXXIV : 31). Het getuigt voor des schrijvers afkeer van onwaarheid spreken, dat bij hem, in afwijking van het oude verhaal, niet Jakobs bedrog, maar zijne gehoorzaamheid aan zijne ouders de reden van zijne reis naar Haran wordt.

XXVI : 34 Toen Ezau veertig jaar oud was, nam hij Judith, de dochter van
Beër, den Hittiet, tot vrouw, en Bazemath, de dochter van Elon, den
35 Hiwwiet;′ en zij waren eene bittere kwelling voor Izaäk en Rebekka.
XXVII : 1 Toen Izaäk oud was geworden, werden zijne oogen verduisterd,
zoodat hij niet meer zien kon. Eens riep hij Ezau, zijn oudsten zoon,

34. Over Ezau's vrouwen verg. op XXXVI : 2. — *Beër,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Beëri.* — *Hiwwiet,* volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *Hittiet.* Over de Hiwwieten verg. op X : 17. — De schrijver gebruikt de namen *Hittiet* en *Hiwwiet,* den eersten wellicht ook in H. XXIII, voor de bewoners van Kanaän in het algemeen.

35. *eene bittere kwelling,* om hare afkomst.

2 en zeide tot hem: Mijn zoon! Deze zeide tot hem: Hier ben ik.′ Hij
zeide: Zie, ik ben oud geworden, en weet niet wanneer ik sterven
3 zal.′ Nu dan, neem uw jachttuig, pijlkoker en boog, ga het veld in
4 en schiet mij een stuk wild;′ bereid mij daarvan een smakelijk ge-
recht, zooals ik het gaarne heb, en breng het mij hier, dat ik ete;
5 opdat ik u mijn zegen geve voordat ik sterf.′ En Rebekka hoorde
Izaäk dit tot zijn zoon Ezau zeggen. Toen dan Ezau het veld ingegaan
6 was, om een stuk wild voor zijn vader te schieten,′ zeide Rebekka tot
haar zoon Jakob: Ik heb daar uw vader tot uw broeder Ezau hooren
7 zeggen:′ Breng mij een stuk wild en bereid mij daarvan een smake-
lijk gerecht, opdat ik ete; dan zal ik u voor het aangezicht van Jahwe
8 mijn zegen geven, voordat ik sterf.′ Nu dan, mijn zoon, luister naar
9 mij en doe wat ik u gelast.′ Ga naar de kudde en haal mij daaruit
twee beste geitebokjes; dan zal ik daarvan een smakelijk gerecht voor
10 uw vader bereiden, zooals hij het gaarne heeft;′ dit moet gij dan aan
uw vader brengen, en hij zal eten; opdat hij u zijn zegen geve, voordat hij
11 sterft.′ Maar Jakob zeide tot zijne moeder Rebekka: Zie, mijn broeder Ezau
12 is een behaard, en ik ben een glad man.′ Wellicht betast mijn vader
mij; dan ben ik in zijn oog een die den spot met hem drijft, en ik
13 breng een vloek over mij, geen zegen.′ Doch zijne moeder zeide tot
hem: Mij treffe die vloek, mijn zoon! Luister slechts naar mij en ga
14 ze mij halen.′ Toen ging hij ze halen en bracht ze aan zijne moeder,
die er een smakelijk gerecht van bereidde, zooals zijn vader het gaarne
15 had.′ Voorts nam Rebekka de feestkleederen van Ezau, haren oudsten
zoon, die zij bij zich in huis had, en trok die Jakob, haren jongsten
16 zoon, aan;′ en met de geitenvellen bekleedde zij zijne handen en het
17 gladde van zijn hals.′ Daarna stelde zij haren zoon Jakob het gerecht
en het brood dat zij bereid had ter hand.
18 Bij zijn vader gekomen, zeide hij: Mijn vader — en deze zeide:
19 Hier ben ik; wie zijt gij, mijn zoon?′ En Jakob zeide tot zijn vader:
Ik ben Ezau, uw eerstgeborene; ik heb gedaan zooals gij mij gezegd
hebt. Kom dan overeind, ga zitten en eet van mijn wildbraad; opdat
20 gij mij moogt zegenen.′ Izaäk zeide tot zijn zoon: Wat hebt gij spoe-
dig iets gevangen, mijn zoon! Hij zeide: Dat komt, omdat Jahwe,
21 uw god, mij goed geluk gegeven heeft.′ Hierop zeide Izaäk tot Jakob:
Kom eens naderbij, dat ik u betaste, mijn zoon, of gij inderdaad mijn
22 zoon Ezau zijt, of niet.′ Toen kwam Jakob dicht bij zijn vader Izaäk,
en deze betastte hem en zeide: De stem is die van Jakob, maar de
23 handen zijn die van Ezau —′ en hij herkende hem niet, omdat zijne
handen harig waren als die van zijn broeder Ezau, en hij zegende hem.′
24, 25 Op de vraag: Zijt gij mijn zoon Ezau? zeide hij: Ja.′ Hij hernam:
Zet het vóor mij, dat ik ete van uw wildbraad, mijn zoon; opdat ik
u zegene. En hij zette het hem voor, en hij at; ook bracht hij hem
26 wijn, en hij dronk.′ Nu sprak zijn vader Izaäk tot hem: Kom nader

4. *bereid — heb.* Verg. XXV : 28.
5. *voor zijn vader,* volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *om* (het) *te brengen.*
7. *voor het aangezicht van Jahwe.* Iemand zegenen was eene godsdienstige handeling.
12. *ik breng — mij.* Sam. t. en Syr. vert. hebben *gij brengt een vloek over mij.*
15 v. Volgens De Jahwist zijn Ezau's feestkleederen, volgens De Elohist de geitenvellen het middel waardoor Jakob zich onkenbaar maakt. Verg. vs. 27 met vs. 21—23.
20. *mij — heeft.* Dezelfde uitdrukking XXIV : 12.
23. *en hij zegende hem.* Hier wordt vooruitgeloopen op vs. 27—29: eene der oneffenheden ontstaan door de samenvoeging van twee verhalen; verg. Inl.
24. De vragende vorm der zinsnede volg. Sam. t. en de oude vertt.
25. *uw wildbraad, mijn zoon,* volg. oude vertt.; Hebr. t. *het wildbraad mijns zoons.*

27 en kus mij, mijn zoon.' Hij nu kwam nader en kuste hem, en Izaäk
rook den geur van zijne kleederen en zegende hem aldus:

Zie, de geur mijns zoons is als de geur van een veld,
vol kruiden en door Jahwe gezegend.
28 Geve God u van des hemels dauw,
en van der aarde vetten grond,
en overvloed van koorn en most!
29 Mogen volkeren u dienen,
en natiën zich voor u nederwerpen;
wees een vorst over uwe broederen,
dat voor u zich nederwerpen de zonen uwer moeder!
Wie u vloekt zij vervloekt,
wie u zegent gezegend!

30 Nauwelijks had Izaäk geëindigd Jakob te zegenen en was deze van
zijn vader Izaäk weggegaan, of daar kwam zijn broeder Ezau van de
31 jacht.' Ook hij bereidde een smakelijk gerecht, bracht het aan zijn
vader en zeide tot hem: Mijn vader kome overeind en ete van het
32 wildbraad zijns zoons; opdat gij mij moogt zegenen.' Maar zijn vader Izaäk
zeide tot hem: Wie zijt gij? Hij zeide: Ik ben uw zoon, uw eerst-
33 geborene, Ezau.' Toen schrikte Izaäk geweldig en zeide: Wie was dat
dan, die een stuk wild geschoten en het mij gebracht heeft? En ik
heb van alles gegeten, voordat gij kwaamt, en hem rijk gezegend.'
34 Zoodra Ezau de woorden van zijn vader vernam, barstte hij in een
zeer luiden en bitteren kreet los en zeide tot zijn vader: Zegen ook
35 mij, mijn vader!' Maar deze zeide: Uw broeder is met list gekomen
36 en heeft uw zegen weggenomen.' Toen zeide hij: Daarom heet hij
zeker Jakob, dat hij mij nu tweemaal bedrogen heeft: mijn eerstgeboorte-
recht heeft hij mij afhandig gemaakt, en nu ook mijn zegen. Voorts
37 zeide hij: Hebt gij geen zegen voor mij overgehouden?' Toen ant-
woordde Izaäk en zeide tot Ezau: Zie, ik heb hem tot vorst over u
gesteld en al zijne broeders tot zijne dienaren gemaakt, en met koorn
en most heb ik hem begiftigd. Wat zal ik dan doen voor u, mijn
38 zoon?' Maar Ezau zeide tot zijn vader: Was dat uw eenige zegen,
mijn vader? Zegen ook mij, mijn vader! En Ezau brak in geween uit.'
39 Toen antwoordde zijn vader Izaäk en sprak tot hem:

27. *vol kruiden,* ingevoegd volg. Sam. t. en Gr. en Lat. vertt. — Desgelijks wordt Hoogl. IV : 11; Hoz. VII : 14 de geur van den Libanon geroemd.

29. *uwe broederen.* De schrijver denkt niet alleen aan Edom, maar ook aan de andere broedervolken van Israël: Moab, Ammon enz. — *Wie — gezegend!* Verg. Num. XXIV : 9.

33. Het slot van vs. 33 en het begin van vs. 34 volg. Sam. en Gr. t.

35. Zegen en vloek van een aartsvader, profeet of ander heilig man werden, als godswoord, voor zeker doeltreffend en onherroepelijk gehouden; verg. IX : 27—29; Num. XXII : 6 enz.; 2 Kon. II:24; Am. VII : 10 en op Jer. I : 10.

36. *bedrogen.* Het aldus vertaalde werkwoord is van het woord *hiel* afgeleid, zoodat het zooveel als „den hiel lichten" beteekent. Vandaar de verklaring van den naam *Jakob* in XXV : 26. Kan *Jakob* dus ‚bedrieger' beteekenen, dit woord had oudtijds niet zulk een onaangenamen klank als thans: het was soms evenveel als een slim mensch. Iemand die met eere werd genoemd kon dus dien naam dragen. Maar hier wordt hij in slechten zin gebruikt; verg. Jer. IX : 4, waar op dit vers wordt gezinspeeld. — *afhandig gemaakt.* In het Hebreeuwsch wordt tweemaal hetzelfde woord gebruikt, dat ‚nemen', ‚wegnemen' beteekent. De vermelding van den verkoop der eerstgeboorte is wellicht van de hand des bewerkers die dit verhaal met XXV : 28—34 in één boek opnam.

38. Ook Ezau onderstelt niet dat de eens gegeven zegen herroepen kan worden; maar hoopt dat zijn vader er nog eenen heeft. Over zijne nutteloze smart Hebr. XII : 16 v.

39. *verwijderd.* Dit woord staat niet in Hebr. t., die eene dubbelzinnigheid bevat welke in de vertaling niet is na te volgen. Het woordje *van* toch, waarmede deze zegen begint, kan ‚een deel van' beteekenen, en daarom klinkt de aanhef min of meer als een zegen, maar beteekent ook ‚verwijderd van', en dit wordt hier bedoeld. Het gebergte Seïr, waarop de Edomieten woonden, was grootendeels voor den landbouw ongeschikt. Izaäk bevestigt hier dus de aan Jakob gegeven belofte, al eindigt hij ook met aan Ezau iets goeds toe te zeggen.

Zie, van der aarde vetten grond zal uwe woonplaats verwijderd zijn,
en van des hemels dauw, die van boven komt.
40 Op uw zwaard zult gij leven
en uwen broeder dienstbaar zijn;
maar zoodra gij machtig wordt,
schudt gij zijn juk van uwen hals.
41 Ezau nu zon op kwaad tegen Jakob om den zegen dien zijn vader
dezen gegeven had, en zeide bij zich zelven: De rouwtijd over mijn
42 vader is nabij; dan zal ik mijn broeder Jakob dooden.' Maar toen aan
Rebekka de woorden van Ezau, haar oudsten zoon, werden medege-
deeld, liet zij Jakob, haar jongsten zoon, roepen en zeide tot hem: Uw
43 broeder Ezau wil zich op u wreken, door u te dooden.' Luister daarom
naar mij, mijn zoon. Maak u op en vlucht naar mijn broeder Laban
44 in Haran,' en blijf eenigen tijd bij hem, totdat de gramschap van uw
45 broeder bedaard is.' Wanneer de toorn van uw broeder tegen u be-
daard is en hij vergeten zal zijn wat gij hem hebt gedaan, zal ik u
van daar laten halen. Waarom zou ik van u beiden op denzelfden dag
beroofd worden?
46 En Rebekka zeide tot Izaäk: Het leven walgt mij vanwege de
Hittietische vrouwen. Als Jakob eene vrouw uit de dochteren des
XXVIII:1 lands neemt, wat heb ik dan aan mijn leven?' Toen ontbood
Izaäk Jakob, zegende hem en gaf hem dit bevel: Neem geen vrouw
2 uit de Kanaänietische meisjes.' Maak u op, ga naar Paddan-Aram,
naar het huis van Bethuël, den vader uwer moeder, en haal van
daar eene vrouw, uit de dochters van Laban, den broeder uwer
3 moeder;' en God de Machtige zegene u en make u vruchtbaar en
4 talrijk; zoodat gij tot eene menigte van volkeren wordt!' Hij geve u
den zegen van Abraham, aan u en uw kroost met u; zoodat gij het
land uwer vreemdelingschap, hetwelk God aan Abraham gegeven heeft,
5 in bezit krijgt.' Zoo zond Izaäk Jakob weg, en deze ging naar Paddan-
Aram, tot Laban, den zoon van Bethuël, den Arameër, den broeder
van Rebekka, de moeder van Jakob en Ezau.
6 Ezau nu zag, dat Izaäk Jakob gezegend en, terwijl hij hem zegende,
naar Paddan-Aram gezonden had om van daar eene vrouw te halen,
en dat hij hem verboden had eene Kanaänietische tot vrouw te nemen,'
7 en dat Jakob naar zijn vader en zijne moeder geluisterd had en naar
8 Paddan-Aram getrokken was.' Toen dan Ezau zag dat de Kanaänieti-
9 sche vrouwen aan zijn vader Izaäk zeer mishaagden,' ging hij tot Ismaël
en nam Mahalath, de dochter van Abrahams zoon Ismaël, de zuster
van Nebajoth, tot vrouw, bij die welke hij reeds had.

40. *machtig wordt,* volg. Sam. t. De hier beschreven verhouding tusschen Israël en Edom was de gewone na David; zie 1 Kon. XI : 17—22; maar vooral onder Joram (857—849) en Amasja van Juda (801—773); 2 Kon. VIII : 20; XIV : 7, 22. De oudere verhaler (XXV : 23) vermeldt niets van een herwinnen der vrijheid door de Edomieten.

41. *dan,* in of na den rouwtijd; in elk geval wil hij den dood zijns vaders afwachten.

42. *wil zich...wreken,* volg. Gr. vert.

45. *van u beiden.* Ezau zou, als hij Jakob vermoord had, moeten ter dood gebracht worden of vluchten; verg. 2 Sam. XIV : 5—7.

46. *de Hittietische vrouwen.* De Verzamelaar, die dit vers invoegde om XXVIII : 1—9 met XXVII 45 te verbinden, zal hierbij wel gedacht hebben aan de vrouwen van Ezau die XXVI : 34 worden vermeld. Het plan, Jakob naar Paddan-Aram te zenden om van daar eene vrouw te halen, gaat hier van Rebekka uit, die haar lieveling tegen Ezau's wraak wil beveiligen. — *uit — lands,* verkorte tekst volg. Gr. vert.; Hebr. t. laat hieraan voorafgaan *uit de Hittietische vrouwen zooals dezen.*

1. *zegende hem.* Volgens dit vers, aan Ezra's Wetboek ontleend (verg. Inl.), geeft Izaäk vrijwillig aan Jakob zijn zegen. Van bedrog is hier geen sprake.

2. *Paddan-Aram.* Zie op XXV : 20.

9. *Ismaël.* Verg. inl. op H. XVI. — *Nebajoth.* Verg. op XXV : 13.

HOOFDSTUK XXVIII : 10—22.

Jakob te Bethel. — Jakob, op weg naar Haran, gaat slapen, met een steen aan zijn hoofdeinde (10 v.), en ziet in den droom eene ladder met op- en nederklimmende engelen (12); Jahwe staat naast hem en belooft hem zegen (13—15). Als Jakob ontwaakt, erkent hij dat Jahwe daar woont (16) en verklaart de plaats voor een godshuis (17). Hij richt den steen op en zalft dien (18), noemt de plaats Bethel (19) en doet eene gelofte (20—22).

Dit verhaal is aan het Oude-Sagenboek ontleend. Het hoofdbestanddeel is uit De Elohist, maar vs. 13—16, 19—21 is daaraan uit De Jahwist toegevoegd; bij welke samenvoeging althans eenige woorden na vs. 18 zijn weggelaten.

De hoofdbedoeling van het verhaal is, naast verheerlijking van Bethel, het geven van eene niet aanstootelijke verklaring van den heiligen steen aldaar. In Bethel toch was een oud Israëlietisch, waarschijnlijk reeds Kanaänietisch, heiligdom, hetwelk door koning Jerobeam I (943—922) tot een der koninklijke tempels gemaakt is en waarin hij een gouden stierbeeld opgericht heeft (1 Kon. XII: 28 v.). Deze tempel was sedert, vooral nadat de streek waarin Dan lag door de Assyriërs aan Israël was ontnomen (2 Kon. XV : 29), de voornaamste des rijks; verg. op Deut. XXXIII : 12. Was dus die plaats voor den schrijver hoogeerwaardig, hij keurde toch niet in elk opzicht de godsvereering goed waarvan die gewijde grond getuige was. Zoo lag in de heilige ruimte een steen, door de geloovigen met zalvingen, offers, omgangen enz. geëerd. Die steen was zonder twijfel oorspronkelijk een god; want de aanbidding van steenen als goden, die in de geheele oudheid voorkwam en onder vele volken nog bestaat, werd ook bij het oude Israël aangetroffen. Maar die vereering en alle praktijken die met haar samenhingen waren afgoderij of bijgeloof in de schatting van den schrijver en van de meest ontwikkelde Israëlieten, waaronder ook vele priesters van Bethel, die alleen Jahwe door hun volk vereerd wilden zien. Evenwel durfden zij dien steen niet verwijderen of stukslaan; het volk hing er aan. Ook koesterden zij zelven voor dat voorwerp, door duizenden geëerd, met het waas van oudheid en geheimzinnigheid omgeven, meer eerbied en vrees dan zij zich bekenden. Er kwam wellicht bij, dat het bezit van zulk een geëerd voorwerp voor de priesterschap voordeelig was: het lokte bedevaartgangers. De schrijver nu, hierin wis de tolk eener meening die zich gaandeweg in zijn kring had gevormd, wilde aan dien steen zooveel mogelijk zijn heidensch karakter ontnemen en maakte hem hiertoe tot een gedenkteeken, door Jakob opgericht en als zoodanig eerbiedwaardig. — Verg. over den naam *Bethêl* op vs. 17.

In XXXV : 14 vinden wij eene andere, maar soortgelijke, verklaring van den naam *Bethel* en van den heiligen steen aldaar.

Bij den bewerker, die vs. 13—16, 19—21 inlaschte, treedt niet alleen de steen, maar ook het heiligdom op den achtergrond. Hij noemt, niet den steen (als vs. 22), maar de plaats: *Bethel*, ‚godshuis' (vs. 19).

XXVIII : 10, 11 Toen Jakob Bersjeba verlaten had en naar Haran trok,′ kwam
hij ter plaatse en overnachtte aldaar, omdat de zon was ondergegaan.
Hij nam een der steenen dier plaats, legde dien neder aan zijn hoofd-
12 einde en ging aldaar slapen.′ In den droom zag hij eene ladder op
aarde opgericht, waarvan de top tot den hemel reikte, terwijl engelen
13 Gods daarlangs op- en neerklommen.′ En zie, Jahwe stond naast hem
en sprak: Ik ben Jahwe, de god van uwen vader Abraham en van
Izaäk; het land waarop gij ligt te slapen, aan u zal ik het geven en
14 aan uw kroost.′ Uw kroost zal zijn als het stof der aarde, en gij zult
u uitbreiden naar west en oost, naar noord en zuid, en aan alle
geslachten des lands zal zegen toegewenscht worden met uwen naam,
15 en met dien van uw kroost.′ En ik ben met u en zal u behoeden
waar gij ook heentrekt, en u terugbrengen in dit land; want ik zal u
16 niet verlaten voordat ik heb gedaan wat ik u heb toegezegd.′ Uit

11. *ter plaatse.* De schrijver drukt zich uit alsof de plaats reeds genoemd was. Hij bedoelt echter: op de plaats waarover nu verder gehandeld zal worden. — *aan zijn hoofdeinde.* Dit behoeft niet te beteekenen dat hij zijn hoofd op den steen ter ruste legde, maar wil alleen zeggen dat hij met zijn hoofd aan de zijde van den steen ging liggen.

12. *engelen.* Zij worden hier niet als gevleugelde wezens voorgesteld. Zie over de engelen op XVI : 7.

14. *aan — naam.* Zie op XII : 3. — *en met — kroost.* De plaats waar deze woorden, ook in het oorspronkelijke, staan doet vermoeden dat zij een later toevoegsel zijn.

zijn slaap ontwaakt, ,zeide Jakob: Voorwaar, Jahwe is aan deze plaats,
17 en ik wist het niet.' Toen werd hij bevreesd en zeide: Hoe verschrikkelijk is deze plaats! Dit is niet minder dan een godshuis, dit is eene hemelpoort.
18 Den volgenden morgen maakte Jakob zich op, nam den steen dien hij aan zijn hoofdeinde nedergelegd had, richtte dien op als een wij-steen
19 en goot daar olie bovenop.' Hij noemde die plaats Bethel, terwijl
20 de stad te voren Luz had geheeten.' Toen legde Jakob deze gelofte af: Indien God met mij is en mij behoedt op de reis die ik onderneem, mij brood geeft om te eten en een kleed om aan te trekken,'
21 en ik in welstand naar mijns vaders huis wederkeer, dan zal Jahwe
22 mij tot God zijn,' en deze steen dien ik als wij-steen heb opgericht zal een godshuis wezen, en van al wat gij mij geven zult zal ik u het tiend schenken.

17. *godshuis,* of *godenhuis.* Daar het Hebreeuwsche woord voor *god* den vorm van het meervoud heeft, kan het zoowel ,God' als ,goden' beteekenen (verg. III : 5; VI : 2), maar hier is zeker ,godshuis' bedoeld.

18. *wij-steen.* Het aldus vertaalde woord (*masseba*) beteekent ,iets dat opgericht is' en werd ook voor een wereldsch gedenkteeken gebruikt (zie XXXV : 14; 2 Sam. XVIII : 18); meestal evenwel duidt het een heiligen steen aan. Zoowel bij de vereering van Jahwe als bij die van andere goden speelden die wij-steenen eene groote rol; verg. Exod. XXIV : 4 en verder Exod. XXIII : 24; Deut. VII : 5; XII : 3; XVI : 22; 2 Kon. III : 2; XII : 9; XVIII : 4; XXIII : 14; Hoz. III : 4; Micha V : 12. Vele oude steengoden (zie Inl.) zijn in den loop des tijds tot wij-steenen gemaakt. — *goot — bovenop.* Overstorting met olie, of zalving, was een in de oudheid zeer gewoon eerbetoon. Bij Israël vinden wij zalving van koningen (1 Sam. X : 1 enz.), priesters (zie op Exod. XXIX : 7) en heilige voorwerpen (Exod. XXIX : 36 enz.). Zij diende tot inwijding, vandaar de uitdrukkingen in 2 Cor. I : 21; 1 Joh. II : 20. Over de *olie* zie op Richt. IX : 9.

19. *Luz,* d. i. ,amandelboom', de oude naam van Bethel, XXXV : 6; XLVIII : 3; Joz. XVIII : 13; Richt. I : 22—26.

22. *tiend.* Uit deze plaats blijkt, dat men in den tijd des schrijvers de tienden voor Jahwe naar Bethel bracht, of dat hij dit zocht te bevorderen; verg. inl. op Deut. XIV : 22—29.

HOOFDSTUK XXIX : 1—XXX : 24.

Jakob bij Laban. — Jakob ontmoet Rachel bij eene stad van Haran (XXIX : 1—11). Haar vader Laban noodigt hem te zijnent (12—14). Jakob dient hem zeven jaren om Rachel (15—20); hij krijgt echter Lea tot vrouw (21—23); Lea's slavin Zilpa (24). Jakob huwt eene week later, op belofte van nog zeven jaren dienstbaarheid, ook Rachel (25—28); hare slavin Bilha (29); Rachel wordt meer bemind dan Lea (30). Daarom schenkt Jahwe aan Lea vier zonen, Ruben, Simeon, Levi, Juda, terwijl Rachel kinderloos blijft (31—35). Deze geeft nu Bilha aan Jakob tot vrouw (XXX : 1—4), die hem Dan en Naftali baart (5—8). Hierop geeft ook Lea aan Jakob Zilpa, hare slavin, tot vrouw (9), die hem Gad en Azer baart (10—13). Ruben vindt liefdeappelen, waarvoor Rachel haar man een nacht aan Lea afstaat (14—16); deze baart achtereenvolgens Issachar, Zebulon en Dina (17—21); terwijl Rachel Jozef ter wereld brengt (22—24).

Dit verhaal is uit het Oude-Sagenboek, grootendeels uit De Elohist, voor het overige uit De Jahwist. Op sommige plaatsen springt in het oog dat het uit twee berichten is samengesteld. Zóo wanneer van de namen *Zebulon, Issachar* en *Jozef* twee verklaringen vlak achter elkander gegeven worden (XXX : 16, 18, 20, 23, 24). De verklaringen der andere namen waren waarschijnlijk in beide berichten dezelfde.

Weken alzoo de twee verhalen in enkele bijzonderheden van elkander af, in de hoofdzaak kwamen zij overeen: zij deelden den oorsprong van elf der stamvaders des volks mede (Benjamin volgt eerst XXXV : 16—20) en teekenden daarin de verhouding der stammen. Op den voorgrond staat het groote denkbeeld: de twaalf stammen Israëls, hoe uiteenloopend ook in sommige opzichten, zijn broeders; in onderscheiding van de Kanaänieten en andere volkeren, behooren zij bij elkander. Doch zij waren niet allen even geëerd en aanzienlijk.

De vroegste geschiedenis der stammen is te weinig bekend dan dat wij in alle bijzonderheden zouden kunnen uitmaken, waarom de verhouding hunner vaders geteekend wordt zooals hier geschiedt. Zoo weten wij niet, welke nauwe betrekking tusschen Ruben en Juda heeft bestaan, die oorzaak was dat zij volle broeders heeten. Maar enkele trekken van de voorstelling zijn zeer goed te verklaren. In de schatting der schrijvers staat bovenaan Jozef, de vader der machtige stammen Efraim en

Manasse, de kern van het rijk Israël, die daarom de zoon der meest geliefde vrouw, Rachel, heet. Maar daartegenover staat, dat Lea's zonen ouder zijn. Ruben heet wellicht de eerstgeborene omdat de stam van dien naam vóor alle andere vaste woonplaatsen veroverd heeft; verg. over zijn eerstgeboorterecht op XXXV : 22. Waarom Juda aanspraak mocht maken op de eer, een der oudste stammen uit Lea te zijn, is duidelijk: den stam van David en Salomo kwam die rang toe. Dan en Naftali behoorden tot het noordelijk rijk, d. i. het huis van Jozef, maar bekleedden daarin eene ondergeschikte plaats; zoodat zij passend zonen van Rachels slavin worden genoemd. Dat Gad de zoon der slavin van Rubens moeder heet, bewijst waarschijnlijk dat Gad eens van Ruben afhankelijk geweest is. Waarom Issachar van min edele geboorte is, zie XLIX : 14 v.

Zoo beschouwd, en met H. XLIX en Deut. XXXIII in verband gebracht, worden deze hoofdstukken eene kostelijke bijdrage tot onze kennis van Israëls geschiedenis en zijn zij bovenal eene getuigenis voor dat machtig, gedeeltelijk staatkundig, maar meer nog godsdienstig, denkbeeld: alle zonen van Israël zijn broeders.

XXIX : 1 Toen hief Jakob zijne voeten op en ging naar het land der Oos-
2 terlingen.' Daar zag hij op het veld een put, benevens drie kudden
kleinvee, daarbij gelegerd; want uit dien put werden de kudden ge-
3 drenkt. Op den mond van den put lag een groote steen,' en wanneer
al de herders daar saamgekomen waren, wentelden zij dien daaraf en
drenkten het vee; waarna zij den steen weder op zijne plaats, op den
4 mond van den put, legden.' Jakob zeide tot hen: Broeders, van waar
5 zijt gij? Zij zeiden: Wij zijn uit Haran.' Hij zeide tot hen: Kent gij
6 Laban, den zoon van Nahor? Zij zeiden: Ja.' Hij zeide tot hen: Gaat
het goed met hem? Zij zeiden: Ja; en daar komt zijne dochter Rachel
7 met het vee aan!' Hij hernam: De dag is nog lang; het is nog geen
tijd om de dieren bijeen te drijven. Drenkt het vee en laat het gra-
8 zen.' Zij zeiden: Dat kunnen wij niet doen voordat alle herders zijn
saamgekomen en den steen van den mond van den put hebben ge-
9 wenteld; dan drenken wij het vee.' Nog was hij met hen in gesprek,
toen Rachel met het vee van haar vader aankwam; want zij was eene
10 herderin.' Zoodra Jakob Rachel, de dochter van Laban, den broeder
zijner moeder, en het vee van zijn oom Laban in het oog kreeg, trad
hij toe, wentelde den steen van den mond van den put en drenkte
11 het vee van zijn oom Laban.' En hij kuste Rachel en brak in ge-
ween uit.
12 Toen Jakob aan Rachel medegedeeld had dat hij een bloedverwant
van haar vader en een zoon van Rebekka was, liep zij heen en vertelde
13 het haren vader.' Laban, den naam van Jakob, den zoon zijner zuster,
hoorende, liep hem te gemoet, omhelsde hem, kuste hem en bracht
hem in zijn huis; en Jakob verhaalde aan Laban al wat gebeurd was.'
14 Toen zeide Laban tot hem: Gij zijt immers mijn been en vleesch!
En Jakob vertoefde bij hem eene volle maand.
15 Toen sprak Laban tot hem: Zoudt gij omdat gij mijn bloedverwant
16 zijt mij omniet dienen? Zeg mij, wat uw loon moet zijn.' Laban nu

1. *de Oosterlingen*, hier de bevolking van Haran; Gr. vert. *het land van het Oosten*. Met *de Oosterlingen* worden bedoeld de in de Syrische woestijn rondzwervende herderstammen (verg. op XXV : 6), Amalekieten en anderen (Richt. VI—VIII; Job I : 3); om hunne wijsheid worden zij geroemd 1 Kon. IV : 30.

3. *de herders*, volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *de kudden*.

7. *bijeen te drijven*, om ze dicht bij elkander te doen overnachten.

8. *Dat — doen*, om de zwaarte van den steen. — *herders*, volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *kudden*.

10. *wentelde — put*. Zoo sterk was Jakob; verg. XXXII : 24 v.

12. *bloedverwant*, letterlijk *broeder*; verg. XIII : 8; XIV : 14.

13. *den naam*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *het gerucht*.

14. *Gij — vleesch!* Ik erken u als bloedverwant en neem u als zoodanig in mijn huis op. Verg. II : 23; 2 Sam. V : 1; XIX : 13.

15. *bloedverwant*, als vs. 12.

16. Hier wordt Rachel vermeld alsof van haar nog geen sprake was geweest. Blijkbaar is dus dit vers van eene andere hand dan vs. 6—14.

17 had twee dochters; de oudste heette Lea, de jongste Rachel.′ Lea's
oogen waren flets, maar Rachel was schoon van gestalte en uiterlijk.′
18 En Jakob had Rachel lief. Daarom zeide hij: Ik wil u zeven jaar dienen
19 om Rachel, uwe jongste dochter.′ Laban zeide: Ik geef haar liever
20 aan u dan aan een vreemde. Blijf bij mij.′ Zoo diende Jakob om Ra-
chel zeven jaren, en die geleken hem slechts eenige dagen, omdat hij
haar liefhad.
21 Toen zeide Jakob tot Laban: Geef mij mijne vrouw, want mijn dienst-
22 tijd is verstreken; opdat ik tot haar kome.′ Dus verzamelde Laban al
23 de burgers der plaats en richtte een gastmaal aan.′ Maar 's avonds
nam hij zijne dochter Lea en bracht haar bij Jakob, die tot haar kwam.′
24 En Laban gaf zijne slavin Zilpa aan zijne dochter Lea tot slavin.′
25 Den volgenden morgen — daar was het Lea!′ Daarom zeide hij tot Laban:
Wat hebt gij mij gedaan? Ben ik niet om Rachel bij u in dienst ge-
26 weest? Waarom hebt gij mij bedrogen?′ Maar Laban zeide: Men doet
dit in onze plaats niet, de jongste vóor de oudste uit te huwelijken.′
27 Breng de huwelijksweek van deze ten einde; dan zal ik u ook de
andere geven, op voorwaarde dat gij mij nogmaals zeven jaren dient.′
28 Jakob deed zoo en bracht de week met haar ten einde; waarna Laban
29 hem zijne dochter Rachel tot vrouw gaf.′ En Laban schonk aan zijne
30 dochter Rachel zijne slavin Bilha tot slavin.′ Jakob kwam ook tot
Rachel, en hij had ook Rachel meer lief dan Lea. Zoo was hij nog-
maals zeven jaren bij Laban in dienst.
31 Toen Jahwe zag dat Lea niet geliefd was, opende hij haar schoot,
32 terwijl Rachel onvruchtbaar bleef.′ Lea werd zwanger, baarde een zoon
en noemde hem Ruben; want, zeide zij, Jahwe heeft mijne vernedering
aangezien en mij een zoon gegeven; nu zal mijn man mij toch lief-
33 hebben.′ Weder werd zij zwanger, baarde een zoon en zeide: Daar
Jahwe gehoord heeft dat ik niet geliefd ben, heeft hij mij ook dezen
34 gegeven. Daarom noemde zij hem Simeon.′ Weder werd zij zwanger,
baarde een zoon en zeide: Nu zal mijn man zich wel aan mij hechten,
omdat ik hem drie zonen gebaard heb. Daarom noemde zij hem Levi.′
35 Weder werd zij zwanger, baarde een zoon en zeide: Ditmaal zal ik
Jahwe loven. Daarom noemde zij hem Juda. Toen hield zij een tijdlang
op met baren.
XXX:1 Rachel, ziende dat zij aan Jakob geen kinderen schonk, werd
ijverzuchtig op hare zuster en zeide tot Jakob: Geef mij kinderen;
2 anders sterf ik!′ Toen ontstak Jakob in toorn tegen Rachel, en

18. Verg. op XXXIV : 12.
19. *een vreemde,* letterlijk *een ander man,* d. i. iemand die niet tot mijne familie behoort.
21. *tot haar kome.* Dit is eene fatsoenlijke uitdrukking voor de huwelijksgemeenschap.
24. *Zilpa,* hier vermeld om XXX : 9—13.
27. *de huwelijksweek,* de eerste week na de voltrekking van het huwelijk, aan feestelijkheden gewijd. Wie niet zoolang bij zijne vrouw bleef deed iets zeer onbehoorlijks en verbrak eigenlijk den pas gesloten band; verg. Richt. XIV : 19 v. en inl. op *Hooglied.* — *dan — geven,* volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *dan zal ook de andere u gegeven worden.* — Twee zusters te huwen is Lev. XVIII : 18 verboden; maar die wet is jonger dan dit verhaal, welks schrijver de zaak niet afkeurt.
29. *Bilha,* hier vermeld om XXX : 3—8.
31. *niet geliefd,* letterlijk *gehaat*; evenzoo vs. 33 en Deut. XXI : 15—17; Spr. XIX : 7.
32. Van deze naamsafleiding en van al de volgende geldt het gezegde op IV : 1. Zij zijn in onze taal niet weer te geven. — *en mij een zoon gegeven,* ingevoegd volg. Gr. vert. De woorden behooren zeker tot den tekst; want in de eerste lettergreep van den naam *Ruben* ziet de schrijver het werkwoord *zien,* in de tweede het woord *zoon* (Hebr. *ben*). De naam *Ruben* is echter waarschijnlijk eene verbastering van *Rubel* (zoo spelt Gr. vert. hem altijd), d. i. ‚gelaat van Bel' of ‚Baäl'.
34. *noemde zij,* volg. Sam. t.; Hebr. t. *noemde hij.* — *Levi.* De ware beteekenis van den naam is onzeker. Waarschijnlijk beduidt hij ‚slang'. Slangenvereering kwam in den stam Levi voor; zie op Num. XXI : 4*b*—9.
35. *loven* en *Juda.* In het oorspronkelijke is eene woordspeling, die XLIX : 8 terugkeert.

hij zeide: Bekleed ik dan de plaats van God, die u kroost onthouden
3 heeft?' Zij zeide: Daar is mijne slavin Bilha. Kom tot haar; opdat
4 zij op mijne knieën bare en ook ik, uit haar, nakroost erlange.' Zóo
gaf zij hem hare slavin Bilha tot vrouw, en Jakob kwam tot haar.'
5, 6 En Bilha werd zwanger en baarde Jakob een zoon.' Toen zeide Rachel:
God heeft mij recht verschaft, naar mij gehoord en mij een zoon ge-
7 geven. Daarom noemde zij hem Dan.' En Bilha, Rachels slavin, werd
8 weder zwanger en baarde een tweeden zoon aan Jakob.' Toen zeide
Rachel: Worstelingen Gods heb ik met mijne zuster geworsteld, en ik
heb de overhand behouden. Daarom noemde zij hem Naftali.
9 En Lea, ziende dat zij niet meer baarde, nam hare slavin Zilpa en
10 gaf die aan Jakob tot vrouw, en hij kwam tot haar.' Zilpa nu, de
11 slavin van Lea, baarde Jakob een zoon,' en Lea zeide: Met zegen!
12 en noemde hem Gad.' Zilpa, Lea's slavin, baarde een tweeden zoon
13 aan Jakob,' en Lea zeide: Ik gelukkige! want nu prijzen mij de meisjes
gelukkig. Daarom noemde zij hem Azer.
14 Eens, in den tarweoogst, ging Ruben uit, vond liefdeappelen op het
veld en bracht ze aan zijne moeder Lea. Toen zeide Rachel tot Lea:
15 Geef mij toch eenige van de liefdeappelen van uw zoon.' Maar zij
zeide tot haar: Is het niet genoeg dat gij mij mijn man ontneemt?
Moet gij mij ook de liefdeappelen van mijn zoon ontnemen? Rachel
zeide: Daarom mag hij van nacht bij u slapen, in ruil voor de liefde-
16 appelen van uw zoon.' Toen nu Jakob 's avonds van het veld kwam,
ging Lea hem te gemoet en zeide: Dezen nacht moet gij tot mij ko-
men; want eerlijk heb ik u gehuurd voor de liefdeappelen van mijn
17 zoon. Zoo sliep hij dien nacht bij haar.' En God verhoorde Lea; zoo-
18 dat zij zwanger werd en aan Jakob een vijfden zoon baarde.' Toen
zeide Lea: God heeft mij mijn loon gegeven, omdat ik mijne slavin
19 aan mijn man gegeven heb. Daarom noemde zij hem Issachar.' Nog-
maals werd Lea zwanger en baarde een zoon, den zesden, aan Jakob;'
20 en Lea zeide: Gezegend heeft mij God met een rijken zegen. Nu zal
mijn man mij wel eeren; want ik heb hem zes zonen gebaard. Daarom
21 noemde zij hem Zebulon.' Daarna baarde zij nog eene dochter, die zij
Dina noemde.

3. Naar het schijnt, was het onder Israël, als onder menig ander volk, gebruikelijk, dat de vrouw haar kind ter wereld bracht zittende op de knieën van haren man, die zoo deel had aan haar arbeid en het kind voor het zijne erkende. Baarde Bilha op Rachels knieën, dan nam deze daarmede het kind als het hare aan. Verg. op XVI : 2 en op L : 23.

8. *Worstelingen Gods,* hevige worstelingen; verg. op XXIII : 6.

9. *en hij — haar,* ingevoegd volg. Gr. vert.

10 v. Is hier *Gad* zoon eener slavin genoemd en dus als stam van minderen rang voorgesteld, in Deut. XXXIII : 20 v. wordt hij hoog geroemd en tot de voornaamste stammen gerekend.

11. *Met zegen!* Het hier gebezigde woord voor *zegen* is eigenlijk de naam eener godheid, Gad, die ook Jez. LXV : 11 voorkomt (de Fortuin? zie aldaar). Deze godheid was waarschijnlijk oudtijds de bijzondere god der Gadieten. Een ander spel met den naam *Gad* in XLIX : 19.

13. *Ik gelukkige!* volg. Gr. vert. — *Azer* beteekent ‚gelukkige' of ‚gelukbrenger'.

14. *liefdeappelen.* Dit is de letterlijke vertaling van den Hebreeuwschen naam der *atropa mandragora.* Deze, in het Oosten zeer verbreide, plant heeft een rechten, soms een meter langen wortel, bruin van buiten, rood van binnen. Het sap is bedwelmend en vergiftig. Uit dien wortel sneed men vaak — ook in Europa — eene menschenfiguur, die voor tooverijen gebruikt werd. Aan de drie duim lange, éen duim breede bladeren rijpen, in Palestina reeds in Mei, gele bessen, van de grootte eener muskaatnoot, die slaperig maken en van oudsher voor de bereiding van liefdedranken gebruikt worden. Vandaar waarschijnlijk de Hebreeuwsche naam, die van een woord dat ‚liefde' beteekent is afgeleid. De plant komt nog Hoogl. VII : 1 voor.

16. *Dezen nacht,* volg. Sam. en Gr. t. ingevoegd.

18. *Issachar.* Op dezen naam wordt tweemaal gezinspeeld: eerst in *gehuurd* (vs. 16), dan hier in *loon* en *mijn man.* Over de ware beteekenis van den naam zie op XLIX : 14.

20. Zoowel in het werkwoord hier door *zegenen,* als in dat door *eeren* vertolkt, ligt eene toespeling op den naam *Zebulon,* die waarschijnlijk ‚verheven woning' beteekent.

22 Toen dacht God aan Rachel; God verhoorde haar en opende haar
23 schoot.' Zij werd zwanger, baarde een zoon en zeide: God heeft mijn
24 smaad weggenomen.' Daarom noemde zij hem Jozef, zeggende: Jahwe
geve mij nog een anderen zoon er bij!

23. Tweeërlei spel wordt hier gevonden met den naam *Jozef*: vs. 23 in *heeft...weggenomen*, vs. 24 in *geve...er bij*. Over den oorsprong dier dubbele verklaring zie Inl. *Jozef* kan beteekenen ,een die vermeerdert'.

HOOFDSTUK XXX : 25—XXXII : 2.

Jakobs aftocht. — Jakob wil vertrekken (XXX : 25 v.), maar Laban huurt hem weder in voor een deel der kudde (27—36); Jakob wendt kunstgrepen aan, om te maken dat de schapen en geiten zulke jongen werpen als hij zich tot loon bedongen heeft (37—42), en wordt daardoor zeer rijk (43). Als Laban hierover afgunstig is, gelast Jahwe Jakob heen te gaan (XXXI : 1—3); deze overlegt de zaak met zijne vrouwen (4—8), vertelt haar een droom, waarin God hem toonde hoe hij er voor gezorgd had dat het meerendeel der lammeren hem te beurt viel (9—12), en hem gelastte heen te gaan (13); Rachel en Lea zijn bereid hem te volgen, en betoogen dat zij hiertoe in haar volle recht zijn (14—16). Jakob neemt met al wat hij heeft de vlucht, en Rachel steelt de huisgoden haars vaders (17—21); Laban vervolgt Jakob (22 v.), maar wordt door God vermaand hem geen leed te doen (24); als hij hem ingehaald heeft, verwijt hij hem vlucht en diefstal (25—30); Jakob verklaart de vlucht, loochent den diefstal (31 v.). Laban zoekt vergeefs naar zijne goden (33—35); Jakob verwijt hem zijn gedrag (36—42); waarop Laban hem voorstelt, een verbond te sluiten (43 v.). Zij doen dit en scheiden als vrienden (45—55). Engelenlegers ontmoeten Jakob (XXXII : 1 v.).

Dit stuk is, evenals het vorige, waaraan het zich onmiddellijk aansluit, aan het Oude-Sagenboek ontleend en uit berichten van Elohist en Jahwist samengeweven, gelijk reeds uit de afwisseling der godsnamen blijkt. Zij zijn echter zoo in elkander gewerkt, dat het niet altijd mogelijk is ze te ontwarren, en de samenhang hier en daar zeer onduidelijk blijft. Ook is de tekst op sommige plaatsen bedorven; zie op XXX : 32. Desniettegenstaande zijn twee voorstellingen in het verhaal nog duidelijk te onderscheiden: volgens de eene, uit De Jahwist, verrijkt zich Jakob door zijne sluwheid op kosten van Laban (XXX : 29—XXXI : 3); in de andere, uit De Elohist, verkrijgt hij zijne bezittingen eerlijk door Gods gunst (XXXI : 4—13, 36—42). Aan Ezra's Wetboek zijn slechts enkele verzen ontleend (XXXI : 17 v.).

In de verhouding van Jakob en Laban wordt die van Israël en de Arameërs geteekend. Nadat reeds in H. XXIX op beider verwantschap was gewezen, wordt hier de nadruk gelegd op hunne wederkeerige vijandschap; terwijl in De Elohist bij voorkeur gewezen is op het trouweloos karakter van den Arameër (XXXI : 41 v.), schept daarentegen de Jahwistische schrijver er behagen in, te vertellen hoe Jakob Laban misleidde. De Arameërs nu waren van Salomo's tijd af in klimmende mate gevaarlijke naburen voor Israël, en het noordelijk deel van Gilead was de twistappel tusschen beiden. Waarschijnlijk lag ergens op de grens een steenhoop of een wij-steen, waaraan de schrijver den naam van Gilead vastknoopte, dien vertalende door ,getuigenis-hoop' (XXXI : 47); en luide verkondigt het verhaal: Dat is de grenspaal! Hiermede wordt al wat ten noorden daarvan lag, het gansche land tusschen de rivier den Jarmoek (Hiëromax) en het gebergte Hauran voor niet-Israëlietisch land verklaard en aan Aram prijsgegeven. Trouwens, dit konden de Israëlieten in de achtste eeuw licht doen; zij hadden het reeds lang verloren, en er was geen kans dat zij het ooit op Aram heroverden; zelfs was geheel Gilead toen voor hen reeds eene hoogst onzekere bezitting.

XXX : 25 Nadat Rachel Jozef ter wereld gebracht had, zeide Jakob tot Laban:
Laat mij heengaan, opdat ik naar mijne plaats en mijn land trekke.'
26 Geef mij mijne vrouwen en mijne kinderen, waarvoor ik u gediend
heb, opdat ik vertrekke; want gij weet zelf, hoe ik u heb gediend.'
27 Maar Laban zeide tot hem: Och of ik gunst in uwe oogen vond! Ik
heb de teekenen waargenomen, en Jahwe heeft mij om uwentwil ge-
28 zegend.' En hij zeide: Bepaal wat uw loon bij mij zal zijn, en ik zal
29 het geven.' Hij zeide tot hem: Gij weet zelf, hoe ik u gediend heb

27. *Ik — gezegend.* De bedoeling is òf: ik heb door wichelarijen mij vergewist, dat Jahwe mij om uwentwil heeft gezegend; òf: ik heb uit vogelvlucht of dergelijke teekenen opgemaakt, dat het einde onzer betrekking nog niet daar is; en ik wensch dit ook niet, want Jahwe heeft mij om uwentwil gezegend.

30 en hoe het met uw vee bij mij gegaan is.′ Want wat gij vóor mijne
komst hadt was luttel, en het heeft zich sterk uitgebreid; Jahwe heeft
u gezegend waarheen ik ook mijne schreden richtte. Hoelang moet het
31 toch duren eer ik voor mijn eigen huis werken ga?′ Hij zeide: Wat
zal ik u geven? Jakob zeide: Geven behoeft gij mij niets; maar indien
32 gij mijn voorstel aanneemt, zal ik uw vee weder weiden.′ Ik zal van-
daag de geheele kudde doorgaan en elk gespikkeld en gevlekt dier
er uit verwijderen; en elk zwart dier onder de schapen en elk gevlekt
33 en gespikkeld dier onder de geiten, dat zal mijn loon zijn.′ En mijne eer-
lijkheid zal voor mij getuigen: wanneer gij later mijn loon komt bezien,
dan zijn alle niet gespikkelde en gevlekte geiten en niet zwarte schapen
34 die ik mocht hebben, gestolen goed.′ Laban zeide: Welaan, het zij
35 zooals gij zegt!′ Dienvolgens verwijderde hij op denzelfden dag de
gespikkelde en gevlekte bokken en geiten, alle waaraan iets wits was,
benevens alle zwarte schapen, en gaf die in de hoede van zijne zonen.′
36 Toen stelde hij een afstand van drie dagreizen tusschen zich en Jakob;
37 en deze hoedde het overige vee van Laban.′ Maar Jakob nam versche
takken van wilg, amandel en plataan, schilde die streepsgewijze af,
38 zoodat het witte van het hout bloot kwam,′ en legde die afgeschilde
takken in de waterbakken waarbij de geiten kwamen drinken, vlak
39 vóor haar;′ zoodat zij bronstig werden bij die takken en dientengevolge
40 gestreepte, gespikkelde en gevlekte jongen wierpen.′ Daarna zonderde
Jakob de schapen af en liet het oog der dieren vallen op al wat onder
het vee van Laban gestreept en zwart was; en hij plaatste voor zich
41 kudden afzonderlijk en plaatste ze niet bij het vee van Laban.′ Wan-
neer de sterkste dieren in haar bronsttijd waren, legde Jakob de
stokken vóor het vee in de bakken, opdat het bronstig mocht worden
42 bij die stokken;′ maar wanneer de zwakke dieren bronstig werden,
legde hij ze niet. Dientengevolge vielen de zwakke lammeren aan Laban,
43 de sterke aan Jakob ten deel.′ Zoo breidde zich ’s mans bezitting zeer,
zeer uit; zoodat hij kleinvee in menigte kreeg, alsmede slavinnen en
slaven, kameelen en ezels.
XXXI : 1 Jakob nu hoorde Labans zonen zeggen: Jakob heeft zich van al de
bezittingen van onzen vader meester gemaakt, en uit hetgeen onzen
2 vader toebehoorde heeft hij al dien rijkdom verkregen.′ Ook zag Jakob
3 dat Laban jegens hem niet was als gisteren en eergisteren.′ En Jahwe
zeide tot Jakob: Keer weder naar het land uwer vaderen en uw ge-
4 boortegrond, en ik zal met u zijn.′ Toen ontbood Jakob Rachel en Lea
5 naar het veld bij zijn vee,′ en zeide tot haar: Ik zie dat uw vader
jegens mij niet is als gisteren en eergisteren; maar de god van mijn
6 vader is met mij geweest.′ Gij weet zelven dat ik met alle macht
7 uwen vader gediend heb;′ doch uw vader heeft mij bedrogen: tien

30. *Hoelang — ga?* Zoolang Jakob in dienst van Laban en in zijn inkomen van hem geheel afhankelijk is, wordt hij geen zelfstandig familiehoofd, en dit wenscht hij te zijn.

31. Aan het einde van dit vers is *zal ik bewaken* weggelaten.

32. *elk zwart — zijn.* Bedoeld wordt: alle zwarte schapen en alle gevlekte geiten die uit de bij Jakob gebleven kudde zullen geboren worden, zullen hem ten deel vallen. De dieren die bij hem zouden blijven waren alleen witte schapen en zwarte geiten.

35. *hij,* Laban. Volgens vs. 32 zouden wij verwachten dat Jakob het deed.

37—40. Jakob bewerkte dat de ooien en geiten zich „verzagen” terwijl zij drachtig werden.

40. *op — was,* op de gestreepte geitjes en zwarte bokken en geiten. — *en hij — Laban.* De kudde die hij op deze wijze verwierf hield hij van die van Laban gescheiden.

41 v. Dit handelt weder over de geiten. De vertaling van *de sterkste* en *de zwakke* is onzeker.

1. *Jakob,* den eersten keer ingevoegd volg. Gr. vert.

2. *gisteren en eergisteren,* gebruikelijke spreekwijze van: tot dusver, of: te voren. Zie o. a. Exod. IV : 10; V : 7 v.

keeren heeft hij mijn loon veranderd. Doch God heeft hem niet toe-
8 gelaten, mij te benadeelen.′ Wanneer hij zeide: De gespikkelde
zullen uw loon zijn — dan wierpen alle geiten gespikkelde; en
zeide hij: De gestreepte zullen uw loon zijn — dan wierpen allen
9 gestreepte.′ Zoo nam God het vee van uwen vader weg en gaf het
10 mij.′ Eens, in den bronsttijd der geiten, sloeg ik in den droom mijne
oogen op en zag dat de bokken die de geiten besprongen alle gestreept,
11 gespikkeld en bont waren;′ en de engel Gods zeide in den droom tot
12 mij: Jakob! En ik zeide: Hier ben ik.′ Hij zeide: Sla uwe oogen op
en zie: alle bokken die de geiten bespringen zijn gestreept, gespikkeld
13 en bont; want ik heb gezien al wat Laban u aandoet.′ Ik ben de god
die u te Bethel verschenen is, waar gij een wij-steen gezalfd en mij
eene gelofte gedaan hebt. Maak u dus op, trek uit dit land en keer
14 naar uw geboortegrond terug; en ik zal met u zijn.′ Toen antwoordden
Rachel en Lea en zeiden tot hem: Hebben wij nog deel en bezitting in
15 het huis van onzen vader?′ Zijn wij niet door hem als vreemden be-
schouwd? Hij heeft ons immers verkocht, en zelfs geleefd van wat wij
16 opgebracht hebben?′ Al de rijkdom dien God onzen vader ontnomen
heeft behoort ons en onzen zonen. Doe dus al wat God u gezegd heeft.
17 Toen maakte Jakob zich reisvaardig, plaatste zijne zonen en vrouwen
18 op de kameelen′ en voerde al het vee en al de have die hij verworven
had, het vee dat hij bezat, dat hij in Paddan-Aram verworven had, mede,
19 om zich te begeven naar zijn vader Izaäk, in het land Kanaän.′ Eens
dan, toen Laban van huis was om de schapen te scheren, stal Rachel
20 de huisgoden van haar vader,′ en Jakob stal zich weg van Laban, den
Arameër, door hem niet te kennen te geven dat hij de vlucht nam.′
21 Zoo vlood hij met al wat hij bezat, maakte zich op, trok de Rivier
over en richtte zich naar het gebergte van Gilead.
22 Toen op den derden dag aan Laban werd medegedeeld dat Jakob
23 de vlucht had genomen,′ nam hij zijne broederen mede, vervolgde
hem zeven dagen en was dicht achter hem op het gebergte van Gilead.′

7. *tien keeren*, dikwijls; evenals Lev. XXVI : 26; Num. XIV : 22; Deut. XXIII : 2 v.; Neh. IV : 12; Job XIX : 3. — Van deze wispelturigheid van Laban lezen wij in het voorgaande niets.

10—13. Blijkbaar hebben wij hier eene andere voorstelling dan in het voorgaand hoofdstuk. Hier zijn de bonte bokken en geiten niet, als XXX : 35, van de zwarte gescheiden, en zorgt God zelf dat aan Jakob de meeste jongen te beurt vallen. De schrijver, een der Elohisten, toont een fijner zedelijk gevoel te hebben dan de ander, die Jakob zulke slinksche streken toedicht. Verg. vs. 42.

13. Verg. H. XXVIII. — *die u verschenen is* en *en ik zal met u zijn*, volg. Gr. vert. ingevoegd.

15. Zijne dochter ten huwelijk te verkoopen was de gewoonte, die ook gevolgd werd wanneer de schoonzoon niet een eigen gezin vormde maar tot dat van zijn schoonvader ging behooren, zooals hier het geval was. Maar Rachel en Lea leiden uit dien verkoop af, dat Jakob, nu hij een eigen „huis" gaat bouwen, volle recht heeft haar als zijn eigendom te beschouwen. Verg. op XXXIV : 12.

16. *Al de rijkdom*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. laat *Want* voorafgaan.

19. Bij gelegenheid van het schaapscheren werd door de veebezitters gewoonlijk een feest, tevens offer, aangericht; verg. 1 Sam. XXV; 2 Sam. XIII : 23—29. Daar dit lang duurde, had Jakob al den tijd, zich uit de voeten te maken. — *huisgoden*, in het Hebreeuwsch *terafiem*, van welk woord de afleiding onbekend is. Zij hadden zeer waarschijnlijk den vorm van een menschenhoofd, aan een stok bevestigd (zie 1 Sam. XIX : 13—16), en werden vooral gebruikt om de toekomst uit te vorschen; zie Richt. XVII : 5 enz.; Ezech. XXI : 21; Hoz. III : 4; Zach. X : 2.

20. *Jakob — weg*, letterlijk *hij stal het hart*, d. i. het verstand, *van Laban*, hij misleidde hem. Alzoo uitgedrukt met terugslag op: Rachel *stal* de huisgoden.

21. *de Rivier*, den Eufraat. — *Gilead*. Zoo heet eigenlijk het grondgebied van Israël ten oosten van den Jordaan, tusschen den Jarmoek (Hiëromax) en den Arnon, bewoond door Ruben en Gad, ten noorden begrensd door Basjan, Num. XXXII : 26, 29, 39 v.; Deut. III : 8—10, 12—16 enz. Het is eene vruchtbare en boschrijke hoogvlakte van kalksteen, van vele beken die naar het westen loopen doorsneden. Ook elders heet het, als hier, *het gebergte van Gilead*. In de jongste geschriften wordt er ook het Israëlietische land ten noorden van den Jarmoek onder verstaan; zie Joz. XXII : 9; Richt. XX : 1.

22 v. De schrijver heeft geen juiste voorstelling van den afstand. Zelfs te paard of op kameelen, behoeft men minstens negen dagen om van de overzijde van den Eufraat in het gebergte van Gilead te komen. Met kudden veel langer tijd; verg. XXXIII : 13 v.

24 Maar dien nacht kwam God in een droom tot Laban, den Arameër,
en zeide tot hem: Wacht u dat gij met Jakob goed of kwaad spreekt.′
25 Toen Laban Jakob ingehaald had — deze nu had zijne tent op het
gebergte opgeslagen, en Laban de zijne op het gebergte van Gilead —′
26 zeide hij tot Jakob: Wat hebt gij gedaan, dat gij u weggestolen en
27 mijne dochters als krijgsgevangenen ontvoerd hebt?′ Waarom zijt gij
stil weggeloopen, hebt gij u aan mij ontstolen en het mij niet gezegd?
Anders zou ik u met vreugdebetoon en gezang, met tamboerijn en
28 citer uitgeleide gedaan hebben.′ Nu hebt gij mij de gelegenheid ont-
houden mijne zonen en dochteren te kussen; gij hebt dwaas gehan-
29 deld.′ Het staat in mijne macht u kwaad te doen; doch de god van
uw vader heeft mij gisteren gezegd: Wacht u, met Jakob goed of
30 kwaad te spreken.′ Maar indien gij dan volstrekt wildet heengaan,
omdat gij zoo snakt naar uws vaders huis, waarom hebt gij mijne
31 goden gestolen?′ Jakob antwoordde en zeide tot Laban: Omdat ik
bevreesd was en dacht: Als gij mij uwe dochters maar niet ontneemt!′
32 Voorts zeide Jakob: Hij bij wien gij uwe goden vindt blijve niet in
leven! Stel gij in tegenwoordigheid onzer broederen een onderzoek in,
wat van het uwe in mijn bezit is, en neem dat mede. Want Jakob
wist niet dat Rachel ze gestolen had.

33 Zoo ging Laban de tenten van Jakob, van Lea en der twee slavin-
nen binnen, maar hij vond niets. Uit de tent van Lea trad hij in die
34 van Rachel.′ Rachel nu had de huisgoden genomen en in haar kameel-
zetel gelegd, waarna zij er op was gaan zitten. Toen Laban alles in de
35 tent betastte en niets vond,′ zeide zij tot haar vader: Mijn heer
neme mij niet kwalijk dat ik niet voor u kan opstaan; want het gaat
mij naar de wijze der vrouwen. Hoe hij ook zocht, hij vond de huis-
36 goden niet.′ Toen ontstak Jakob in toorn en voer tegen Laban uit;
en Jakob antwoordde en zeide tot Laban: Wat is mijn misdrijf en
37 mijne zonde, dat gij mij zoo heftig vervolgd hebt?′ Nu gij al mijne
zaken betast hebt, leg nu al wat gij van uw huisraad gevonden hebt
hier vóor mijne en uwe broederen; opdat zij vonnissen tusschen ons
38 beiden.′ Twintig jaar lang ben ik bij u geweest; uwe ooien en geiten
hebben niet misdragen; het vleesch van de rammen uwer kudde heb
39 ik niet gegeten;′ wat door roofdieren verscheurd was heb ik niet bij
u gebracht, maar zelf vergoed; wat des daags of des nachts gestolen
40 was vorderdet gij van mij terug.′ Overdag sloopte mij de hitte, des
41 nachts de koude, en de slaap ontvlood mijne oogen.′ Twintig jaar
lang ben ik in uw huis geweest, en ik heb u veertien jaren gediend

24. *gij — spreekt.* Zie op XXIV : 50.

25. *de zijne* (letterlijk *zijne tent*), volg. verb. t.; Hebr. t. *zijne broeders.* — Misschien is de naam van den berg waarop Jakob gelegerd was uitgevallen.

26. *gij u weggestolen* (*hebt*). Zie op vs. 20.

29. *Het — macht,* letterlijk *Mijne hand is ten god,* evenals Deut. XXVIII : 32; Neh. V : 5; Spr. III : 27; Micha II : 1; verg. op Job XII : 6. — *Wacht — spreken.* Zie op vs. 24.

31. Jakob verantwoordt zich eerst op Labans beschuldiging dat hij stil heengegaan is.

32. *Voorts zeide Jakob* en *van het uwe,* ingevoegd volg. Gr. vert.

34. *kameelzetel,* eene soort van draagstoel, die, als eene tent, met tapijten behangen werd en tot vervoer van vrouwen diende. Bij ongesteldheid kon hij ook voor rustbed gebruikt worden.

35. *opstaan,* wat het ontzag voor haar vader voorschreef; verg. Lev. XIX : 32. — *het — vrouwen.* Verg. op XVIII : 11.

37. *hier,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *aldus.*

38. *Twintig jaar.* Deze tijdsbepaling is wel in overeenstemming met het voorafgaand verhaal, maar niet met de opgaven in het Wetboek van Ezra; zie op XXXV : 28.

39. Jakob heeft meer in het voordeel van Laban gedaan dan de, met dit verhaal ongeveer gelijktijdige, wet, Exod. XXII : 7—15, voorschreef. — In *wat des — terug* zijn eenige woorden omgezet.

40. De nachten zijn in Palestina en Syrië vaak zeer koud, en de herders brengen die met hunne kudden in de open lucht door. Overdekte schaapskooien zijn nog in Voor-Azië zeldzaam.

om uwe beide dochters, zes jaren om uw vee; en gij hebt mijn loon
42 tien keer veranderd.′ Indien mijns vaders god, de god van Abraham
en de Gevreesde van Izaäk, niet met mij geweest was, zoudt gij mij
zonder iets hebben laten gaan; doch God heeft mijne verdrukking en
43 mijn moeitevollen arbeid gezien en gisteren u bestraft.′ Laban ant-
woordde en zeide tot Jakob: De dochters zijn de mijne, de zonen de
mijne, het vee is het mijne, al wat gij ziet is van mij. Maar hoe
zou ik aan mijne dochters, of aan de kinderen die zij gebaard hebben,
44 heden leed doen?′ Kom, laten wij, ik en gij, een verbond sluiten
geen mensch is bij ons; zie, God is getuige tusschen mij en u.
45, 46 Toen nam Jakob een steen en richtte dien ten wij-steen op.′ Jakob
zeide tot zijne broeders: Verzamelt steenen. En zij verzamelden steenen,
47 stapelden een hoop op en hielden daarbij een maaltijd.′ Laban noemde
48 dien: Jegar-sahadutha, Jakob: Gal-ed.′ En Laban zeide: Deze steen-
hoop zij heden getuige tusschen mij en u! Daarom heet de plaats:
49 Gilead, en Mispa; omdat hij zeide: Jahwe zij wachter tusschen mij
50 en u, wanneer wij niet meer bij elkander zijn,′ dat gij mijne dochters
niet onderdrukken zult, noch buiten haar andere vrouwen nemen.′
51 Voorts zeide Laban tot Jakob: Zie, deze steenhoop, en zie, de wij-steen,
52 door mij opgeworpen tusschen mij en u —′ getuige is deze steenhoop,
getuige de wij-steen, dat ik nimmer met booze bedoelingen dezen
steenhoop naar uw kant zal voorbijtrekken, en gij niet dezen steenhoop
53 en dezen wij-steen naar mijne zijde.′ De god van Abraham en de god
van Nahor mogen richten tusschen ons! Toen zwoer Jakob bij den
54 Gevreesde van zijn vader Izaäk;′ hij bracht een offer op het gebergte,
waarbij hij zijne broeders ter maaltijd noodigde; zoo hielden zij maal-

41. *tien keer.* Zie op vs. 7.

42. *de Gevreesde,* letterlijk *de Schrik,* d. i. het wezen dat schrik aanjaagt en waarvoor men siddert. — *u,* duidelijkheidshalve ingevoegd.

44. *geen — u,* volg. Gr. vert. en vs. 50, waar het niet voegt; Hebr. t. *en hij zal getuige zijn tusschen mij en u.*

45—52. Wij hebben hier blijkbaar twee voorstellingen, zoo samengeweven dat zij niet meer zijn te scheiden. Volgens de eene wordt een wij-steen opgericht, waarnaar Mispa haar naam ontvangt (vs. 49); volgens de andere wordt een steenhoop opgeworpen, waarnaar Gilead genoemd wordt. Geschiedt dit opwerpen in vs. 46 door Jakob, in vs. 51 zegt Laban dat hij het gedaan heeft. Daar volgens vs. 45 Jakob de oprichter is van den wij-steen, zal Laban wel de opwerper van den steenhoop geweest zijn; dan is hij in vs. 46 oorspronkelijk in plaats van Jakob genoemd; met welke onderstelling de vermelding van *zijne broeders* in dat vers goed strookt. Over enkele bijzonderheden zie de volgende aantt.

45. *wij-steen.* Zie op XXVIII: 18.

46. *zij verzamelden,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zij namen.*

47. Beide uitdrukkingen beteekenen ‚steenhoop der getuigenis', gene in het Arameesch, deze in het Hebreeuwsch.

48. *Gilead.* De ware beteekenis van dezen naam is onbekend. Zie op vs. 21.

49. *Mispa,* of *Mispe* (Richt. X: 17; XI: 11, 29, 34; 1 Makk. V: 35; verg. op Hoz. V: 1), eene stad in Gilead. De naam heeft eenige overeenkomst met dien van den wij-steen, *masseba,* en er wordt op gezinspeeld in *Jahwe zij wachter.* Inderdaad beteekent het woord ‚wachtpost'. — Over een ander *Mispa* zie op Joz. XVIII: 25 v.

50. De laatste woorden van dit vers zijn verplaatst naar vs. 44. Zie aldaar.

51. *opgeworpen.* Dit woord past wel bij *steenhoop,* maar niet bij *wij-steen.*

52. *dat ik — zijde.* Dat den eenen keer de wij-steen niet en daarna wel naast den steenhoop genoemd wordt, wijst op het samengesteld karakter van het stuk.

53. Na *tusschen ons* volgt in Hebr. t. *de god van hun vader,* wat weggelaten is volg. Gr. vert. Waarschijnlijk is het de aanteekening van iemand die wilde leeren dat, daar Abraham en Nahor denzelfden voorvader hadden, ook hun god dezelfde was.

54. In den ouden tijd werd onder Israël, zooals bij andere volken, telkens wanneer men spijs bereidde of nuttigde en wijn dronk, een deel aan de goden of een bepaalden god aangeboden, door verbranding, wegwerping of plenging. Geschiedde dit dagelijks, wanneer men brood at, in geringe mate, bij feestelijke gelegenheden, wanneer dieren geslacht werden, had het op grootere schaal plaats. Eeu maaltijd aanrichten kon dus ook heeten: eene slachting houden, of: een offer brengen; daar het een van het ander onafscheidelijk was. Verg. op Lev. XVII: 3—7. Van lieverlede is evenwel deze verhouding veranderd: het offer, vooral dat van dieren, is eene zuiver godsdienstige — bijna zouden wij zeggen: kerkelijke — handeling geworden, die aan bepaalde plaatsen en regels gebonden was; maar

55 tijd en overnachtten op het gebergte.' Den volgenden morgen maakte
Laban zich op, kuste zijne zonen en dochteren, zegende hen, ging op
weg en keerde naar zijne woonplaats terug.
XXXII : 1 Ook Jakob ging zijns weegs, en Gods engelen kwamen hem tegen;'
2 bij wier aanblik Jakob zeide: Dat is een godenleger! Daarom noemde
hij die plaats Mahanaim.

er bleef steeds een maaltijd mede gepaard gaan. Toen steeds meer soorten van offers onderscheiden werden, paste bij sommige dezer, vooral bij het zondoffer, een vroolijke maaltijd niet. Zoo is eindelijk, door den invloed der wet, de offermaaltijd het aanhangsel geworden van éene offersoort, van de heil- of dankoffers; verg. inl. op Lev. I—X.

2. *Mahanaim*, d. i. ‚legerplaats' of ‚twee legerplaatsen', eene aanzienlijke stad in het Overjordaansche, waarschijnlijk een eind ten noorden van den Jabbok. Daar hield Isbosjeth, Sauls zoon, zijn verblijf (2 Sam. II : 8 enz.) en vond David een toevluchtsoord op zijne vlucht voor Absalom (2 Sam. XVII : 24 v.). Onder Salomo was het de hoofdplaats van een der districten (1 Kon. IV : 14). Op eene andere afleiding van den naam wordt gewezen in vs. 7, 10.

HOOFDSTUK XXXII : 3—XXXIII : 17.

Het wederzien van Jakob en Ezau. — Jakob zendt naar Ezau boden, die terugkeeren met het bericht van diens nadering (XXXII : 3—6); Jakob verdeelt zijn leger in tweeën (7 v.). Hij bidt Jahwe om bescherming tegen Ezau (9—12), en zendt dezen geschenken, om hem te verzoenen (13—21). Des nachts doet Jakob de zijnen den Jabbok overtrekken (22 v.), worstelt met een goddelijk wezen, dat hem den naam Israël geeft (24—29), en noemt de plaats waar dit geschiedde Penuël (30); oorsprong van het gebruik, de heupspier niet te eten (31 v.). Bij Ezau's nadering laat Jakob zijne vrouwen en kinderen in drie groepen voorttrekken (XXXIII : 1 v.) en buigt zich voor Ezau (3); deze ontvangt hem welwillend (4—11). Ezau biedt zijn geleide aan, wat Jakob afslaat (12—15); Ezau trekt naar Seïr (16); Jakob bouwt Sukkoth (17).

Dit verhaal, in allen opzichte het vervolg van het voorafgaande, is, evenals dit, aan het Oude-Sagenboek ontleend en uit gedeelten van De Jahwist en van De Elohist saamgesteld. In H. XXXII zijn zij vrij goed te onderscheiden: vs. 13*b*—22, dat op vs. 1 v. volgde, is uit het laatstgenoemde, vs. 3—13*a*, 23—32 uit het eerste werk. In H. XXXIII gelukt de splitsing minder goed; toch staat het vast dat o. a. vs. 5, 10, 11 aan De Elohist ontleend zijn. De verklaring van den naam der stad Penuël in vs. 10 verschilt van die in XXXII : 30, evenals XXXII : 2 en 7 ten aanzien van de beteekenis van *Mahanaim* van elkander afwijken. Over den oorsprong der legende XXXII : 24—32 zie op XXXII : 32. Terwijl de schrijvers verklaringen van gebruiken en namen willen geven, wenschen zij tevens te teekenen, èn Jakobs ontrust geweten, èn Ezau's grootmoedigheid.

XXXII : 3 Jakob zond boden voor zich uit tot zijn broeder Ezau in het land
4 Seïr, het veld van Edom,' en gelastte hun: Zegt tot mijn heer Ezau:
Zoo spreekt uw dienaar Jakob: Ik heb bij Laban verkeerd en mij bij
5 hem tot nu toe opgehouden.' Runderen, ezelen en kleinvee, slaven en
slavinnen zijn mij ten deel gevallen; en ik doe dit mijnen heer weten,
6 om gunst in uw oog te vinden.' De boden nu keerden tot Jakob terug
met de tijding: Wij zijn bij uwen broeder Ezau gekomen, en hij trekt
7 u reeds te gemoet, met vierhonderd man.' Toen werd Jakob zeer bevreesd
en beklemd; daarom verdeelde hij de lieden die bij hem waren,
benevens het kleinvee, de runderen en de kameelen, in twee legers;'
8 want hij zeide: Indien Ezau op het eene leger afkomt en het verslaat,
zal het overblijvende nog kunnen ontkomen.
9 Toen sprak Jakob: O god van mijn vader Abraham en mijn vader
Izaäk, Jahwe, die tot mij gezegd hebt: Keer weder naar uw land en
10 uw geboortegrond; opdat ik u weldoe —' ik ben te gering voor al

3. *Seïr*. Zie op XIV : 6.

7. *bevreesd en beklemd*. Waarom, wordt ook in het vervolg niet gezegd. Doch daar dit verhaal van denzelfden schrijver is als dat van Jakobs bedrog, H. XXVII, wordt ondersteld dat Jakob voor Ezau's toorn hierover vreest. — *twee legers*. Toespeling op den naam *Mahanaim*; verg. op vs. 2.

9—12. Verg. XXVIII : 13—16.

de gunstbewijzen en al de trouw die gij aan uw dienstknecht hebt be-
wezen; want met mijn stok ben ik dezen Jordaan overgegaan, en nu
11 ben ik tot twee legers geworden.′ Red mij toch uit de hand van
mijn broeder, uit de hand van Ezau; want ik vrees dat hij komen
12 zal en mij verslaan, de moeder met de kinderen.′ Gij hebt zelf immers
gezegd: Ik zal u rijkelijk weldoen en uw nakroost maken als het zand
13 der zee, ontelbaar vanwege de menigte.′ En hij bracht aldaar den
nacht door. Toen nam hij van hetgeen hij bij zich had een geschenk
14 voor zijn broeder Ezau:′ tweehonderd geiten en twintig bokken, twee-
15 honderd ooien en twintig rammen,′ dertig zoogende kameelen met
hare veulens, veertig koeien en tien stieren, twintig ezelinnen en tien
16 ezels.′ Hij gaf die aan zijne slaven over, elke kudde afzonderlijk, en
zeide tot zijne slaven: Trekt voor mij uit, en laat tusschen de onder-
17 scheiden kudden eene ruimte open.′ Den voorste gelastte hij: Wan-
neer mijn broeder Ezau u tegenkomt en vraagt: Wien behoort gij
toe? waarheen gaat gij? en van wien is dat vee, daar voor u uit?′
18 zeg dan: Van uw dienaar Jakob; het is een geschenk, aan mijn heer
19 Ezau gezonden; en hij zelf volgt ons.′ Ook den tweede, den derde
en allen die achter de kudden liepen beval hij: Zoo moet gij tot Ezau
20 spreken, wanneer gij hem aantreft;′ en gij moet zeggen: Uw dienaar
Jakob zelf volgt ons. Want hij dacht: Laat ik hem verzoenen door
het geschenk dat voor mij uit gaat, en hem eerst daarna zien; wel-
21 licht zal hij mij goedgunstig zijn.′ Zoo ging het geschenk voor hem
uit, terwijl hij zelf dien nacht in de legerplaats doorbracht.
22 In dien nacht maakte hij zich op, nam zijne twee vrouwen, zijne
twee slavinnen en zijne elf kinderen, en trok het veer van den Jabbok
23 over.′ Hij nam hen en voerde hen over den stroom. Zoo liet hij alles
24 wat hij bezat overtrekken.′ Jakob bleef alleen achter. En een man
25 worstelde met hem tot het aanbreken van den dageraad.′ Toen hij zag
dat hij Jakob niet kon overwinnen, greep hij zijne heup aan, zoodat
26 Jakobs heup ontwricht werd bij zijne worsteling met hem,′ en zeide:
Laat mij gaan, want de dageraad is aangebroken. Maar Jakob zeide:
27 Ik laat u niet gaan, tenzij gij mij zegent.′ Daarop zeide hij tot hem:
28 Hoe heet gij? Hij zeide: Jakob.′ Hij sprak: Voortaan zult gij niet
meer Jakob heeten, maar Israël; want gij hebt kloek gestreden met
29 een god en met menschen, en de overhand behouden.′ Nu vroeg Jakob:

11. *de moeder met de kinderen.* Ook Hoz. X : 14 komt deze, waarschijnlijk spreekwoordelijke, uitdrukking voor, in den zin van: zonder verschooning, of: oud en jong; verg. ook Lev. XXII : 28; Deut. XXII : 6 v.

20. *Laat — verzoenen,* letterlijk *Laat ik zijn gelaat bedekken*; verg. op XX : 16. — *zal hij mij goedgunstig zijn,* letterlijk *zal hij mijn aangezicht opheffen*; verg. op XIX : 21.

21. *terwijl — doorbracht.* Deze woorden, die niet goed passen bij vs. 22, zijn hier waarschijnlijk door den samensteller van het Oude-Sagenboek ingelascht, om vs. 23—32 eenigermate voor te bereiden.

22. *slavinnen,* Zilpa en Bilha. — *zijne elf kinderen.* Dina, wier geboorte toch XXX : 21 bericht is, wordt niet medegeteld. — (*hij*) *trok — over.* Hier trekt hij zelf over den Jabbok; waarbij zich in het Elohistisch verhaal onmiddellijk XXXIII : 1 aansloot. In vs. 23—32 daarentegen blijft hij alleen achter. — *den Jabbok,* eene beek in Gilead, die in den Jordaan valt.

23. *alles,* ingevoegd volg. Sam. t.

24. *worstelde.* Het Hebreeuwsche woord bevat eene woordspeling met den naam *Jabbok.*

25. *Jakob,* den eersten keer duidelijkheidshalve gezet in pl. v. *hem.* Zoo ook in vs. 26.

26. *Laat — aangebroken.* De hemelsche machten willen niet gezien worden, en verdwijnen dus als het licht wordt.

28. *Israël.* Volg. XXXV : 10 wordt Jakob bij eene andere gelegenheid zoo genoemd. In het ongebruikelijke Hebreeuwsche woord voor ‚kloek strijden’ of ‚zich vorstelijk gedragen’ wordt gezinspeeld op de eerste twee lettergrepen van den naam *Israël,* terwijl *el* ‚god’ beteekent. De ware oorsprong van Israëls volksnaam is onbekend. — *een god,* of *goden.* Evenzoo vs. 30. Zie op XX : 13. Hozea, die XII : 4 v. op dit verhaal zinspeelt, verandert den god in een engel of Jahwe’s engel; verg. op Ps. VIII : 6.

Geef mij toch uwen naam te kennen. Maar hij zeide: Wat vraagt gij
30 naar mijn naam! En hij zegende hem aldaar.′ Daarom noemde Jakob
die plaats Penuël; want: ik heb een god van aangezicht tot aange-
31 zicht gezien en er het leven afgebracht.′ Zoodra hij Penuël voorbij
32 was, ging de zon op; en hij liep kreupel.′ Daarom eten de Israëlieten
nog heden de spier niet die op de heup ligt; dewijl hij Jakob bij die
spier aan de heup gegrepen heeft.
XXXIII : 1 En Jakob sloeg zijne oogen op en zag Ezau met vierhonderd
man aankomen. Toen verdeelde hij de kinderen onder Lea, Rachel en
2 de beide slavinnen.′ De slavinnen met hare kinderen zette hij voorop,
3 Lea met hare kinderen daarachter, Rachel met Jozef achteraan.′ Hij
zelf ging voor hen uit en wierp zich zevenmaal neder ter aarde, tot-
4 dat hij zijn broeder genaderd was.′ Maar Ezau liep hem te gemoet,
omhelsde hem, viel hem om den hals en kuste hem, terwijl beiden
5 weenden.′ Toen Ezau de oogen opsloeg en de vrouwen en kinderen
zag, zeide hij: Wie hebt gij daar? Hij zeide: Dat zijn de kinderen
6 die het God behaagd heeft aan uwen dienaar te geven.′ Nu traden
7 de slavinnen met hare kinderen naderbij en wierpen zich neder.′ Ook
Lea kwam met hare kinderen nader, en zij wierpen zich neder. Daarna
8 traden Jozef en Rachel toe en wierpen zich neder.′ En hij zeide: Wat
bedoelt gij toch met dat geheele leger dat ik tegengekomen ben?
9 Hij zeide: Gunst te vinden in het oog van mijn heer.′ Ezau hernam:
10 Ik heb genoeg, broeder! Behoud wat gij bezit.′ Maar Jakob zeide:
Geenszins! Indien ik gunst in uw oog gevonden heb, neem dan mijn
geschenk aan; want ik heb immers uw aangezicht als dat van een
11 god aanschouwd, en gij hebt mij in gunst aangenomen.′ Aanvaard
toch het huldeblijk dat ik u gebracht heb; want God is mij goed-
gunstig geweest, en ik bezit van alles. Toen hij zoo bij hem aandrong,
12 nam Ezau het aan.′ Ezau zeide: Laten wij opbreken en verder trek-
13 ken, en laat mij uwe voorhoede uitmaken.′ Maar hij zeide tot hem:
Mijn heer weet dat de kinderen teer zijn en ik voor zoogende schapen
en koeien moet zorgen; overjaagt men ze éen dag, dan sterft al het
14 vee.′ Mijn heer trekke toch voor zijn dienaar uit, en ik zal op mijn
gemak den tocht voortzetten, naar den tred van het vee dat voor mij
uit gaat, en den tred der kinderen, totdat ik bij mijnen heer in Seïr
15 kom.′ Ezau zeide: Laat mij dan toch eenige mijner manschappen bij

29. Ook Richt. XIII : 18 weigert een goddelijk wezen zijn naam te noemen.

30. *Penuël*, volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *Peniël*; eene stad in Gilead, Richt. VIII : 8 v., 17; 1 Kon. XII : 25. De naam beteekent ‚gelaat Gods'. Op eene andere verklaring van den naam wordt gedoeld XXXIII : 10.

31. *kreupel*, letterlijk *zwenkend op de heup* of *de dij*.

32. Waarschijnlijk was het in de omgeving van den schrijver gebruikelijk, de dijspier (nervus ischiadiacus) der dieren, die van de heup tot den hiel loopt, niet te eten, maar te offeren, en wil hij daarvan eene verklaring geven. Dit gebruik heeft niet spoedig in wijder kring ingang gevonden. In de wet toch is het niet voorgeschreven. Eerst na hare afsluiting is het door de schriftgeleerden verordend en in bijzonderheden geregeld. De legende vs. 24—32 dankt blijkbaar haar ontstaan aan dit gebruik en aan den wensch om de namen *Israël* en *Penuël* (ook *Jabbok*, zie vs. 25) te verklaren. Doch zij heeft bovendien, in het verband waarin zij is opgenomen, de duidelijke strekking, te leeren hoe Jakob worstelend de hulp van zijn god verwierf en door dezen bemoedigd werd om Ezau te gemoet te gaan.

2. *voorop*, volg. Gr. vert. — Wat hem het liefst was plaatste Jakob achteraan.

5. *Ezau*, ingevoegd volg. Gr. vert.

10. *want — aangenomen*. Ik heb immers uwe goedgunstigheid jegens mij ervaren, als die van een god jegens zijn vereerder; daarom moogt gij mijn geschenk niet weigeren. — In de woorden *aangezicht* en *god* wordt op den naam *Penuël* gezinspeeld; zie op XXXII : 30.

11. *het huldeblijk*, het geschenk; verg. Joz. XV : 19; 1 Sam. XXV : 27; XXX : 26; 2 Kon. V : 15. — *dat — heb*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *dat u gebracht is*. — *Ezau*, duidelijkheidshalve ingevoegd, evenals vs. 12.

u plaatsen. Hij zeide: Waartoe zou dit dienen? Laat mij gunst in het
16 oog van mijn heer vinden! ′ Zoo ging Ezau denzelfden dag zijns weegs,
17 naar Seïr terug; ′ maar Jakob trok naar Sukkoth en bouwde daar voor
zich een huis, en voor zijn vee maakte hij hutten. Daarom heet die
plaats Sukkoth.

17. *Sukkoth* lag in Gilead, en wel, zooals uit onze plaats blijkt, ten zuiden van den Jabbok. De naam kan ‚hutten' of ‚woningen' beteekenen. Over een ander Sukkoth zie op Exod. XII : 37.

HOOFDSTUK XXXIII : 18—XXXIV : 31.

Dina. — Jakob komt te Sichem (XXXIII : 18), koopt er een stuk land en bouwt een altaar (19 v.). Dina door Sichem onteerd (XXXIV : 1 v.); Hamor, Sichems vader, vraagt haar ten huwelijk voor zijn zoon en slaat verzwagering van beider familie voor (3—10); Sichem biedt een grooten prijs voor Dina (11 v.); Jakobs zonen eischen dat de Sichemieten zich zullen laten besnijden (13—17); Hamor en Sichem vinden dit aannemelijk (18) en halen hunne medeburgers er toe over (19—24). Simeon en Levi moorden de stad uit (25 v.); de zonen van Jakob plunderen haar (27—29); Jakob keurt de daad van Simeon en Levi af (30); zij rechtvaardigen zich (31).

Dat dit verhaal niet van éene hand is, blijkt het duidelijkst, wanneer wij opmerken dat vs. 13, 27—29 alle zonen van Jakob bedriegelijk tegen Hamor en Sichem handelen en hunne stad uitplunderen, terwijl vs. 30 v. alleen Simeon en Levi door Jakob berispt worden en zich rechtvaardigen, zooals ook alleen zij in vs. 25 de stad overvallen hebben. Een gedeelte van dit hoofdstuk is eene der oudste legenden die wij bezitten, maar in zijn geheel behoort het tot de allerjongste stukken van de Wet.

Het oorspronkelijke verhaal, waartoe XXXIV : 2 (gedeeltelijk), 3, 7, 11 v., 19, 25 v. (gedeeltelijk), 30 v. behooren, is uit De Jahwist. Om het te begrijpen, verplaatsen wij ons in den richterentijd en de omstandigheden die Richt. IX ons leert kennen; verg. inl. op dat hoofdstuk. In Sichem en omtrek leefden geruimen tijd eenige Israëlietische families en de Kanaänietische stam der Hamorieten vreedzaam met elkander. Daar deze verbroedering zeer bedenkelijk was voor de instandhouding der Israëlietische zeden, kwamen de ijveraars voor Jahwe's eer en Israëls zelfstandigheid er tegen in verzet. Zij werden deswege door de mannen des vredes als stokebranden veroordeeld (verg. XLIX : 5—7).

De schrijver, hoewel hij hun streven om de eer des volks te handhaven waardeert (vs. 31), schaart zich aan de zijde dier bezorgden om den vrede. Hij verhaalt, dat Sichem, verliefd geworden op Jakobs dochter Dina, met haar eene betrekking aanknoopte, waarover hare broeders zeer vertoornd waren. Sichem trachtte hen neer te zetten en wilde het meisje huwen; haar vader en broeders mochten zooveel voor haar vragen als zij wilden, hij zou het geven. Zij deden een eisch, en Sichem betaalde. Scheen zoo de zaak in der minne geschikt, Simeon en Levi braken den vrede, drongen de stad binnen, vermoordden Sichem en voerden hunne zuster weg. Jakob was hierdoor zeer geschokt en keurde de daad af, omdat hij vreesde voor de inwoners des lands; maar de ijveraars gaven hem het fier bescheid, dat zij hunne zuster toch niet als eene lichtekooi konden laten behandelen.

Dit verhaal was zeer aanstootelijk voor de latere Joden. Dat alle zonen van Jakob op twee na en de aartsvader zelf zouden bewilligd hebben in de vereeniging van eene dochter Jakobs met een Kanaäniet, kon naar hun oordeel niet waar zijn. Geleid door deze overtuiging, heeft een hunner het uitgebreid en omgewerkt, totdat de ergernis zooveel mogelijk was weggenomen, terwijl het oude verhaal toch schijnbaar bleef bestaan, en Simeon en Levi de rol behielden die zij daarin speelden. Sichems liefdehandel wordt door dezen jongeren schrijver tot eene onteering gemaakt (vs. 1, 2*b*); het huwelijksaanzoek van Sichem uitgebreid tot een voorslag van Hamor tot verzwagering der wederzijdsche stammen (vs. 4, 6, 7—10); Jakob met al zijne zonen voorgesteld als zeer verbolgen over de verontreiniging — het hardste woord dat den schrijver ten dienste stond (zie op vs. 5) — van Dina; dat zij toegeven wordt eene list; immers, zij eischen de besnijdenis der Hamorieten (vs. 5, 13—17), en nadat de Sichemieten dien eisch ingewilligd hebben, omdat de verbroedering met Jakobs stam voordeelig voor hen is (vs. 18, 20—24), worden zij door Simeon en Levi omgebracht, door de overigen uitgeplunderd (vs. 25 v. gedeeltelijk, 27—29). Zoo was, in het oog des schrijvers, de eer der aartsvaders gered, de groote waarde der besnijdenis (verg. H. XVII) gehandhaafd, het verbod der verzwagering met heidenen ingescherpt.

Van de drie verzen die aan dit verhaal voorafgaan is XXXIII : 18 aan Ezra's Wetboek ontleend, vs. 19 v. aan De Elohist. Het vervolg van deze mededeelingen vinden wij in H. XXXV; zie inl. op dat hoofdstuk.

XXXIII : 18 Jakob kwam, bij zijn terugkeer uit Paddan-Aram, behouden in
de stad van Sichem, die in het land Kanaän ligt, en sloeg zijn kamp
19 op in het gezicht van de stad. ′ Hij kocht het stuk land waarop hij
zijne tent opgeslagen had van de zonen van Hamor, den vader van
20 Sichem, voor honderd goudstukken, ′ richtte daar een altaar op en riep
den god van Israël aan.
XXXIV : 1 Eens ging Dina, de dochter van Lea, die zij aan Jakob gebaard
2 had, uit, om met de meisjes des lands kennis te maken, ′ en Sichem,
de zoon van Hamor, den Hiwwiet, den vorst des lands, zag haar; hij
3 nam haar, ging bij haar liggen en onteerde haar. ′ En hij voelde zich
innig verknocht aan Dina, Jakobs dochter, had het meisje lief en sprak
4 naar haar hart. ′ Derhalve zeide Sichem tot zijn vader Hamor: Neem
5 mij deze jongedochter tot vrouw. ′ Jakob nu had wel gehoord dat de
zoon van Hamor zijne dochter Dina verontreinigd had; doch, daar zijne
zonen bij zijn vee in het veld waren, hield hij zich stil, totdat zij te
6 huis kwamen. ′ En Hamor, de vader van Sichem, ging de stad uit,
7 om met Jakob te spreken. ′ Zoodra de zonen van Jakob uit het veld
kwamen en het hoorden, werden die mannen zeer bedroefd en ontstaken
zij in heftigen toorn, omdat hij eene dwaasheid bedreven had in Israël,
door met de dochter van Jakob gemeenschap te houden: zoo iets doet
8 men immers niet! ′ Hamor nu sprak tot hen: Mijn zoon Sichem voelt
zich innig verbonden aan uwe dochter. Geeft haar toch aan hem tot
9 vrouw, ′ en verzwagert u met ons: geeft ons uwe dochters en neemt
10 zelven de onze. ′ Blijft dan onder ons wonen; het land ligt voor u
open; gij kunt daarin wonen, rondtrekken en vaste bezittingen ver-
11 werven. ′ Ook zeide Sichem tot haar vader en hare broeders: Laat mij
toch gunst vinden in uw oog; zoo zal ik u geven al wat gij van
12 mij eischt, ′ Vraagt gerust van mij een zwaren koopprijs, een groot
geschenk; ik zal u betalen wat gij van mij eischt. Geeft mij slechts
13 het meisje tot vrouw! ′ Toen antwoordden Jakobs zonen Sichem en zijn
vader Hamor, en zij spraken bedriegelijk, omdat hij hunne zuster Dina
14 verontreinigd had: ′ Wij kunnen dit niet doen; wij mogen onze zuster
niet aan een onbesnedene geven; want dit zou eene schande voor ons

18. Zie op XXV : 20. — *Sichem.* Een stadsnaam; zie op XII : 6. Hier wordt Sichem als persoon voorgesteld, en wel als Hiwwiet of Kanaäniet. Num. XXVI : 31 heet hij zoon van Manasse.

19. *Hamor,* de verpersoonlijking der Hamorieten, die volg. Richt. IX : 28 de bevolking van Sichem uitmaakten. — *goudstukken,* van onbekende waarde, alleen nog voorkomende Joz. XXIV : 32; Job XLII : 11. Deze aankoop wordt vermeld Joz. XXIV : 32 en Hand. VII : 16, op welke laatste plaats bij vergissing Abraham in plaats van Jakob genoemd wordt. Verg. op XLVIII : 22.

20. *een altaar.* In het oorspronkelijke verhaal heeft misschien *een wij-steen* gestaan, dien de Verzamelaar in *een altaar* veranderde. — *riep — aan,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *noemde het: God, den god van Israël.*

2. *Hiwwiet.* Zie op X : 17.

5. *de zoon van Hamor,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hij — verontreinigd.* Dit woord komt van geslachtszonden voor alleen waar sprake is van overspel of bloedschande (Num. V : 12—31; Ezech. XVIII : 6, 11, 15; XXII : 11; XXXIII : 26), en is dus eigenlijk op de handelwijze van Sichem niet toepasselijk, maar wordt hier en vs. 13, 27 gebruikt om de verbintenis met een Kanaäniet te brandmerken; immers de latere Joden vreesden niets zoozeer als verontreiniging.

7. *eene dwaasheid bedreven had in Israël.* Deze uitdrukking wordt gebruikt van geslachtszonden Deut. XXII : 21; Richt. XX : 6, 10; 2 Sam. XIII : 12, van eene andere overtreding Joz. VII : 15, van beide Jer. XXIX : 23. — *Israël,* hier bij vergissing als volksnaam gebezigd.

8. *uwe dochter.* Dina heet, hier en vs. 17, de dochter van Jakobs zonen, daar hare broeders mede over haar beschikten; verg. Hoogl. VIII : 8—10. Als de schrijver Hamor dezen voorslag in den mond legt, bedenkt hij niet dat de zonen van Jakob volg. H. XXIX, XXX nog slechts knapen waren.

9. Verg. Deut. VII : 3 enz.

12. *koopprijs.* De vrouw werd door den man gekocht van haar vader, of na diens dood van haar broeder of naasten verwant; zie XXIX : 18—30 (verg. op XXXI : 15); Exod. XXII : 16; Joz. XV : 16 v.; 1 Sam. XVIII : 23—28; Hoz. III : 2. De prijs hing natuurlijk van allerlei omstandigheden af; in éen geval wordt hij vastgesteld; zie Deut. XXII : 29.

13. De woorden *en zij spraken* en *bedriegelijk* zijn omgezet.

15 wezen. ′ Slechts op éene voorwaarde kunnen wij u te wille zijn: als
gij hierin aan ons gelijk wordt dat al wat manlijk is wordt besneden. ′
16 Dan zullen wij u onze dochters geven en zelven de uwe ten huwelijk
17 nemen, onder u ons vestigen en tot éen volk worden. ′ Maar indien
gij niet naar ons luistert en u niet laat besnijden, dan nemen wij onze
dochter mede en trekken heen.
18 Daar hunne woorden de goedkeuring van Hamor en zijn zoon Sichem
19 wegdroegen, ′ talmde de jongeling niet dienvolgens te handelen; want
hij had welgevallen in Jakobs dochter, en hij had meer invloed in
20 zijns vaders huis dan iemand anders. ′ Derhalve gingen Hamor en zijn
zoon Sichem naar de poort hunner stad en zeiden tot hunne mede-
21 burgers: ′ Deze mannen leven met ons in goede verstandhouding. Laat
hen zich in het land vestigen en daarin rondtrekken; er is immers
ruimte genoeg voor hen. Wij nemen dan hunne dochters tot vrouwen
22 en geven hun de onze. ′ Maar slechts op deze voorwaarde willen die
mannen onder ons blijven, om éen volk te worden: dat al wat manlijk
23 onder ons is besneden wordt, zooals zij besneden zijn. ′ Hun vee, hunne
have, al hunne dieren, zullen zij de onze niet worden? Laat ons hun
24 slechts te wille zijn; opdat zij onder ons blijven. ′ Hamor en zijn zoon
Sichem vonden bij al hunne medeburgers gehoor, en al wat manlijk
25 was liet zich besnijden, àl hunne medeburgers. ′ Maar op den derden
dag, toen zij pijn leden, namen twee zonen van Jakob, Simeon en
Levi, broeders van Dina, hun zwaard, overvielen de niets kwaads duch-
26 tende stad en doodden al wat manlijk was. ′ Ook Hamor en zijn zoon
Sichem doodden zij met het scherp des zwaards; waarna zij Dina uit
27 het huis van Sichem medenamen en heengingen. ′ De zonen van Jakob
kwamen op de verslagenen af en plunderden de stad uit, omdat men
28 hunne zuster verontreinigd had. ′ Het kleinvee en de runderen der
inwoners, hunne ezels, en al wat in de stad of op het veld was namen
29 zij mede. ′ Al hun rijkdom, al hunne kinderen en hunne vrouwen
voerden zij weg, en zij maakten al wat in de stad en al wat in de
huizen was buit.
30 Toen zeide Jakob tot Simeon en Levi: Gij beneemt mij mijne rust,
door mij in kwaden reuk te brengen bij de bevolking des lands, de
Kanaänieten en de Perizzieten, terwijl ik zoo gering in aantal ben; als
zij zich tegen mij vereenigen en op mij aanvallen, dan word ik met
31 mijn geslacht verdelgd. ′ Maar zij zeiden: Zou men dan onze zuster
als eene hoer behandelen?

17. *onze dochter.* Zie op vs. 8.
20. *de poort.* Verg. op XXII : 17.
24. *al hunne medeburgers,* beide keeren letterlijk *allen die de poort hunner stad uitgingen.*
25. *toen zij pijn leden.* Verg. Joz. V : 8. — *broeders van Dina.* Alle drie waren kinderen van Lea, XXIX : 33, 34; XXX : 21. De voorstelling dat twee mannen eene geheele stad uitmoorden is de vrucht der omwerking; in De Jahwist brengen zij alleen Hamor en Sichem om; verg. Inl.
29. *al wat in de stad,* ingevoegd volg. Gr. vert.

HOOFDSTUK XXXV.

Jakobs terugreis naar Izaäk. — God gelast Jakob, naar Bethel te gaan en er een altaar te bouwen (1); hij verwijdert de afgodische voorwerpen uit zijn kamp (2—4), en breekt op zonderdat de bevolking des lands hem durft vervolgen (5); Jakob te Bethel (6 v.); waar Rebekka's voedster, Debora, sterft (8). God verschijnt er aan Jakob (9—13), die de plaats vernoemt (14 v.). Nadat zij van Bethel vertrokken zijn, baart Rachel Benjamin en sterft (16—20). Rubens misstap (21, 22*a*). Jakobs twaalf zonen (22*b*—26). Izaäks dood en begrafenis (27—29).

De inhoud van dit hoofdstuk is voor een deel, vs. 1—4, 6—8, 16—22*a*, aan het Oude-Sagenboek,

en wel aan De Elohist, ontleend, voor een deel, vs. 9—15, 22*b*—29, aan Ezra's Wetboek. De Verzamelaar laschte vs. 5 in, om den inhoud van vs. 1—4, 6—8 eenigermate in overeenstemming te brengen met H. XXXIV, en liet daarentegen dat gedeelte van het Elohistische verhaal weg waarin God aan Jakob te Bethel verschijnt, om de jongere voorstelling van die openbaring, in vs. 9—15, te behouden; waarin hij evenwel, naar het schijnt, enkele trekken van het oude verhaal opnam; zie op vs. 14. Over de beteekenis der legenden van Benjamins geboorte en Rubens vergrijp verg. de aantt. op vs. 18 en 22.

XXXV : 1 God sprak tot Jakob: Maak u op en trek naar Bethel, vestig u
aldaar en bouw er een altaar voor den god die u verschenen is toen
2 gij vloodt voor uwen broeder Ezau. ' Toen zeide Jakob tot zijn gezin
en allen die bij hem waren: Doet de vreemde goden weg die gij bij u
3 hebt, reinigt u en trekt andere kleederen aan, ' en laten wij ons dan
opmaken en naar Bethel gaan; opdat ik daar een altaar bouwe voor
den god die mij verhoord heeft toen ik in benauwdheid verkeerde, en
4 die met mij geweest is op den weg dien ik heb afgelegd. ' Zij gaven
dan aan Jakob alle vreemde goden die zij hadden, en de ringen die
zij in de ooren droegen, en Jakob begroef die onder de terebint bij
5 Sichem. ' En toen zij opbraken, kwam een schrik Gods over de om-
6 liggende steden; zoodat zij de zonen Jakobs niet vervolgden. ' Toen
Jakob te Luz, hetwelk in het land Kanaän ligt — dit is Bethel —
7 met allen die bij hem waren aankwam, ' bouwde hij daar een altaar
en noemde de plaats Bethel, omdat God zich daar aan hem geopen-
8 baard had toen hij voor zijn broeder vluchtte. ' En Debora, de voedster
van Rebekka, stierf en werd begraven, beneden Bethel, onder den eik;
waarnaar hij dien den eik des geweens noemde.
9 Wederom verscheen God aan Jakob toen hij uit Paddan-Aram kwam,
10 en hij zegende hem. ' En God sprak tot hem: Gij heet Jakob? Voortaan

1—4. Deze verzen volgden oorspronkelijk op XXXIII : 20.

1. *vestig u.* Dit geschiedt niet in het verhaal zooals wij het bezitten. Hier trekt Jakob, nadat hij God vereerd heeft en deze hem verschenen is, verder. Het verhaal in De Elohist hield ongetwijfeld in dat hij te Bethel de gelofte vervulde, daar volgens XXVIII : 20 v. afgelegd.

2. *allen — waren,* zijne slaven en andere volgers. In zekeren zin behoorden deze allen tot zijn gezin; maar de schrijver wil duidelijk doen uitkomen, dat de afgodische voorwerpen niet alleen door de Israëlieten, maar ook door de Kanaänieten en andere vreemden, moesten weggedaan worden. — *vreemde goden,* de huisgoden die Rachel had medegenomen (XXXI : 19) en andere beelden, amuletten en toovermiddelen. — *reinigt — aan.* Zoo placht te geschieden, wanneer men zich voor een god vertoonde, Exod. XIX : 10—15 en elders.

4. *de ringen — droegen.* Deze dienden meestal voor amuletten; zoodat in het Syrisch het gewone woord voor oorring eigenlijk ‚iets heiligs' beteekent. — *de terebint bij Sichem.* Verg. op XII : 6. Gr. vert. voegt er bij *hij deed ze weg tot dezen dag toe,* d. i. van toen af werden daar geen afgodische voorwerpen meer aangetroffen; doch dit was zelfs toen die vertaling gemaakt werd niet waar, veelmin ten tijde van den schrijver.

5. Dit vers slaat terug op XXXIV : 30; zie Inl. — *een schrik Gods,* een geweldige schrik waarvan de oorzaak onbekend is; evenals „panische schrik", een die door den god Pan bewerkt is. Verg. 1 Sam. XIV : 15.

6. *dit is Bethel,* zeker eene latere inlassching; want deze naam wordt eerst vs. 7 door Jakob aan de plaats gegeven.

7. *Bethel,* volg. alle oude vertt.; Hebr. t. *de god van Bethel.* Over deze naamsverandering zie op XXVIII : 19. — *God — had,* volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *de goden zich daar aan hem geopenbaard hadden*; verg. op XX : 13.

8. *de voedster.* Zie op XXIV : 59. — *beneden Bethel.* Bethel lag hoog, dus het geschiedde bij het afdalen van daar. — *eik des geweens.* Bij Bethel stond ongetwijfeld in den tijd des schrijvers een eik die zoo heette. Wellicht is het dezelfde als de terebint bij Bethel van 1 Kon. XIII : 14, of *de eik van Tabor* (*Debora?*), tusschen Bethel en Rama (zie op 1 Sam. X : 3). In welke betrekking deze eik stond tot *den Deborapalm,* ook tusschen Bethel en Rama, Richt. IV : 5, en of die boomen zoo heetten naar de profetes in den richterentijd, is onzeker. Waarschijnlijk is de figuur van Rebekka's voedster ontstaan uit de zucht, den Deboraboom bij Bethel met de aartsvaders in verband te brengen.

9. *Wederom,* hier door den Verzamelaar ingevoegd, om het verhaal in overeenstemming te brengen met XXVIII : 10—22.

10. *Israël zult gij heeten.* Verg. 1 Kon. XVIII : 30 en 2 Kon. XVII : 34. De verklaring van den naam *Israël* bij een ouderen schrijver XXXII : 28. — Op een oud verhaal van eene verschijning Gods te Bethel wordt waarschijnlijk Hoz. XII : 5 gezinspeeld.

zult gij niet meer Jakob heeten; maar Israël zult gij heeten. Daarom
11 heet hij Israël. ' Voorts zeide God tot hem: Ik ben God de Machtige;
wees vruchtbaar en vermenigvuldig u; eene menigte volkeren zal uit
12 u ontstaan, en koningen zullen uit uwe lenden voortkomen. ' Ook zal
ik het land dat ik aan Abraham en Izaäk gegeven heb aan u geven,
13 en aan uw kroost na u zal ik het geven. ' Toen voer God van hem
14 op, ' en Jakob richtte een wij-steen op, ter plaatse waar hij met hem
had gesproken, een steenen teeken, plengde daarop een plengoffer en
15 goot er olie over uit. ' En Jakob noemde de plaats waar God met hem
gesproken had Bethel.
16 Toen zij van Bethel opgebroken en nog slechts een eind weegs van
Efrath verwijderd waren, baarde Rachel. Zij had eene moeilijke ver-
17 lossing; ' en toen zij het daarbij zeer zwaar had, zeide de vroedvrouw
18 tot haar: Vrees niet; want ook nu hebt gij een zoon. ' Daarom noemde
zij hem, toen zij den adem uitblies — want zij stierf — Ben-oni; maar
19 zijn vader heette hem Ben-jamin. ' Zoo stierf Rachel; zij werd begra-
20 ven op den weg naar Efrath, dat is Bethlehem. ' En Jakob richtte
een wij-steen op haar graf op; dit is nog heden ten dage de steen
van Rachels graf.
21 Israël brak op en sloeg zijne tent op aan de andere zijde van den
22 Kudde-toren. ' Toen Israël in dit land verblijf hield, ging Ruben ge-
meenschap houden met Bilha, de bijvrouw van zijn vader; Israël hoorde
dit en was er zeer verontwaardigd over.
23 De zonen van Jakob waren twaalf. Die van Lea: Jakobs eerstgeborene,
24 Ruben; dan Simeon, Levi, Juda, Issachar en Zebulon; ' die van Rachel:
25 Jozef en Benjamin; ' die van Rachels slavin Bilha: Dan en Naftali; '
26 en die van Lea's slavin Zilpa: Gad en Azer. Dit zijn Jakobs zonen,

11. Verg. XVII : 6. — *God de Machtige.* Verg. op XVII : 1. — *eene menigte volkeren.* In Hebr. t. gaat hieraan nog vooraf *eene natie en.*

13. In grondt. zijn hier de woorden *ter plaatse waar hij met hem had gesproken* uit vs. 14 bij vergissing herhaald.

14. *plengoffer,* van wijn. De met wijn en olie overstorte wij-steen is zeker ontleend aan een oud geschrift; want de schrijver van Ezra's Wetboek en de Verzamelaar laten de aartsvaders God niet op deze wijze eeren.

15. Dit is het derde bericht over den oorsprong van den naam *Bethel*; verg. vs. 7 en XXVIII : 19.

16. *Efrath.* Zie op vs. 19.

18. Het woord *zoon* (*ben*) door de vroedvrouw gebruikt gaf aanleiding, het kind een naam te geven waarvan de eerste lettergreep *ben* was. De naam *Ben-oni* beteekent ‚zoon van mijn rouw', *Ben-jamin,* letterlijk ‚zoon der rechterhand', wat hier, blijkens de tegenstelling met *Ben-oni,* opgevat wordt als ‚zoon des geluks'. Verg. op XLVIII : 14. De ware beteekenis van den naam is eene geheel andere: *jamin,* ‚de rechterhand', duidt ook het zuiden aan, en hierin ligt de oorsprong van den naam. Eenige familiën van het huis Jozef, d. i. van de stammen Efraim en Manasse, heetten naar hare woonplaats ten zuiden der andere: de zuidelijken, in het Hebreeuwsch: de zonen van het zuiden (*bene-jamin*). Uit dezen naam is die van den stamvader gemaakt.

19. *dat is Bethlehem.* Deze woorden zijn door den Verzamelaar ingevoegd. Daar namelijk Efrath ook de naam was van de streek waarin Bethlehem lag (Ruth I : 2; IV : 11; 1 Sam. XVII : 12; op Micha V : 1; verg. 1 Kron. II : 19, 50; IV : 4 en inl. op 1 Kron. II), verplaatste hij, bij vergissing, hier en XLVIII : 7, Rachels graf derwaarts. Dientengevolge wijst men dit heden een half uur ten noorden van Bethlehem aan. Doch inderdaad lag oudtijds een gedenkteeken van dien naam, zooals 1 Sam. X : 2 leert, tusschen Rama en Gibea; verg. op Jer. XXXI : 15. — Met den naam *Efrath,* die ‚vruchtbaar oord' beteekenen kan, hangt die van den stam Efraim waarschijnlijk samen.

21. *den Kudde-toren,* wellicht een toren tot bescherming eener weideplaats. De naam komt alleen hier en Micha IV : 8 voor. Welke plaats er mede bedoeld wordt, is onbekend.

22. Gemeenschap houden met zijns vaders vrouw wordt in de oude verhalen afgekeurd als daad van aanmatiging; wie het deed nam daarmede de plaats zijns vaders in; zie 2 Sam. XVI : 21 v.; 1 Kon. II : 13—25; verg. 2 Sam. III : 7. In de wet wordt het veroordeeld als bloedschande; zie op Lev. XVIII : 8. De legende dat Ruben zich hieraan schuldig maakte moest verklaren, waarom hij, die Israëls eerstgeborene heette (verg. inl. op XXIX : 1—XXX : 24), in den loop des tijds zoo diep gezonken en zijn gebied reeds in de achtste eeuw in de macht der Assyriërs gevallen was. Verg. XLIX : 3 v. en inl. op Num. XVI. — *bijvrouw,* vrouw van lageren rang. Zoo heette Bilha omdat zij slavin was. — *en — over,* ingevoegd volg. Gr. vert.

27 die hem in Paddan-Aram geboren zijn. ′ En Jakob kwam bij zijn vader
Izaäk, te Mamre, Kirjath-arba, dat is Hebron, waar Abraham en Izaäk
28 vertoefd hadden. ′ Toen Izaäk den leeftijd van honderd tachtig jaar
29 bereikt had, ′ gaf hij den geest en stierf, en hij werd tot zijn volk verzameld, oud en der dagen zat; en zijne zonen Ezau en Jakob begroeven hem.

26. Deze schrijver, die van Ezra's Wetboek, laat alle zonen van Jakob in Paddan-Aram geboren zijn; anders dan die van vs. 17 v.

27. *Mamre — Hebron.* Zie op XIII : 18; volg. XXV : 11 woont hij bij Lahai-roï.

28. *honderd tachtig jaar.* Volg. XXV : 26 was derhalve Jakob, evenals zijn tweelingbroeder Ezau, toen honderd twintig jaar oud. Tusschen Ezau's huwelijk, op veertigjarigen leeftijd gesloten (XXVI : 34), en Izaäks dood zijn dus tachtig jaren verloopen. Maar Jakobs verblijf bij Laban heeft volgens XXXI : 38 slechts twintig jaar geduurd. Plaatst men die, overeenkomstig XXVI : 34; XXVII : 46; XXVIII : 1—22, in het begin van dat tijdvak van tachtig jaren, dan waren Jakobs zonen reeds hoog bedaagd toen Izaäk stierf; maar hoe kan dan Jozef slechts zeventien jaar oud zijn geweest toen hij naar Egypte gevoerd werd (XXXVII : 2)? Plaatst men ze daarentegen in het einde van dat tijdvak, dan was Jakob bijna honderd jaar oud toen hij eene vrouw ging zoeken. Het is duidelijk dat die opgaven, van verschillende schrijvers afkomstig, niet bij elkander passen. Verg. verder op XLIV : 20 en inl. op XII—L.

29. *werd — verzameld.* Zie op XV : 15.

HOOFDSTUK XXXVI : 1—XXXVII : 1.

Edom. — De drie vrouwen van Ezau en hare zonen die in Kanaän geboren werden (XXXVI : 1—5); Ezau verlaat Kanaän (6 v.) en vestigt zich in Seïr (8). Zijne zonen die aldaar geboren werden (9—14). De stamhoofden van Ezau (15—19). De zonen van Seïr, den Horiet (20—30). De koningen van Edom, met de plaatsen hunner afkomst (31—39). De stamhoofden van Ezau (40—43). Jakob blijft in Kanaän (XXXVII : 1).

Niets natuurlijker dan dat de Israëlieten belang stelden in de Edomieten, met wie vooral de Judeërs in zeer nauwe betrekking stonden; zelfs was een deel der bevolking huns lands van Edomietische afkomst. In het Oude-Sagenboek stond dan ook eene opgave der Edomietische stammen, in den gewonen vorm van een geslachtsboom, met korte aanteekeningen en eene lijst der Edomietische koningen. Of de samensteller de stof daartoe aan De Jahwist, dan wel aan De Elohist ontleend had, is niet uit te maken.

Ook de schrijver van Ezra's Wetboek stelde belang in de Edomieten, die in zijn tijd het zuidelijk gedeelte van het voormalig rijk Juda in bezit hadden, en vervaardigde een geslachtregister van hunne stammen. Tevens liet hij, volgens zijne gewone voorstelling van de onderlinge verhouding der aartsvaders, Jakob en Ezau als goede vrienden scheiden: Ezau ruimt vrijwillig het land, zooals vroeger Lot en Ismaël; opdat Jakob als eenige erfgenaam van Gods belofte in Kanaän zou verblijven.

Toen de Wet werd samengesteld, handelde de Verzamelaar met deze verschillende lijsten evenals met die van Noachs afstammelingen, H. X: hij nam zooveel mogelijk alles op, verviel daarbij nu en dan in herhalingen en hield zich ook van tegenspraak met zich zelven niet vrij. Maar hij liet toch het een en ander weg, dat hem minder geschikt ter plaatsing toescheen. Vandaar dat dit hoofdstuk volstrekt geen goed sluitend geheel is geworden.

Minder goed dan elders gelukt het ons hier, de stof, door den Verzamelaar opgenomen, onder de door hem geraadpleegde geschriften te verdeelen. Dit alleen staat vast, dat XXXVI : 1, 6—8, 40—43; XXXVII : 1 aan Ezra's Wetboek ontleend en XXXVI : 2—5 noch hieruit noch uit het Oude-Sagenboek overgenomen is.

Aan deze lijsten zijn de namen in 1 Kron. I : 35—54 ontleend.

XXXVI : 1, 2 Dit zijn de afstammelingen van Ezau, dat is Edom. ′ Ezau heeft
zijne vrouwen genomen uit de Kanaänietische meisjes: Ada, de dochter
van Elon, den Hittiet, Oholibama, de dochter van Ana, den zoon van

1. *Dit — van.* Verg. op II : 4*a*.

2. *de Kanaänietische meisjes.* Zoo heeten hier, naar het schijnt, al de vreemde vrouwen van Ezau; XXVIII : 8 v. daarentegen alleen de twee die XXVI : 34 genoemd zijn, eene Hiwwietische en eene Hittietische, in onderscheiding van de Ismaëlietische, die er hier onder betrokken wordt. De opgave der drie vrouwen van Ezau in genoemde plaatsen is in onverzoenlijken strijd met die in dit en het volgende vers; daar heeten zij Judith, Bazemath en Mahalath, hier Ada, Oholibama en Bazemath; zie op vs. 3. — *Hittiet.* Zie op X : 15. — *Ana, den zoon van,* volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t., hier en vs. 14, *Ana, de dochter van.* — *den Horiet,* volg. vs. 20; Hebr. t. *den Hiwwiet.*

3 Sibeon, den Horiet, ′ en Bazemath, de dochter van Ismaël, de zuster
4, 5 van Nebajoth. ′ Ada baarde aan Ezau Elifaz; Bazemath: Reüel, ′ en
Oholibama: Jeüs, Jaëlam en Korah. Dit zijn de zonen van Ezau die
6 hem in het land Kanaän geboren zijn. ′ Daarna nam Ezau zijne vrouwen,
zonen en dochteren, met allen die tot zijn gezin behoorden, en zijn
vee, al zijne dieren en al zijne bezittingen die hij in het land Kanaän
verworven had, en ruimde het land Kanaän voor zijn broeder Jakob; ′
7 want hunne have was te veel dan dat zij bij elkander konden blijven:
het land hunner vreemdelingschap kon hen niet dragen vanwege hun
8 vee. ′ Ezau vestigde zich op het gebergte Seïr; Ezau, dat is Edom.
9 Dit zijn de afstammelingen van Ezau, den vader van Edom, op het
10 gebergte Seïr. ′ Dit zijn de namen van Ezau's zonen: Elifaz, de zoon
van Ezau's vrouw Ada, Reüel, de zoon van Ezau's vrouw Bazemath. ′
11 De zonen van Elifaz waren Teman, Omar, Sefo, Gaëtham en Kenaz. ′
12 Timna was eene bijvrouw van Ezau's zoon Elifaz en baarde hem Amalek.
Dit zijn de zonen van Ezau's vrouw Ada.
13 De volgenden zijn de zonen van Reüel: Nahath, Zerah, Sjamma en
14 Mizza; dit zijn de zonen van Ezau's vrouw Bazemath. ′ De volgenden
zijn de zonen van Ezau's vrouw Oholibama, de dochter van Ana, den
zoon van Sibeon; zij baarde aan Ezau Jeüs, Jaëlam en Korah.
15*a* De volgenden zijn de stamhoofden van Ezau's zonen.
15*b* De zonen van Elifaz, Ezau's eerstgeborene, zijn de stamhoofden van
16 Teman, Omar, Sefo, Kenaz, ′ Gaëtham, Amalek. Dit zijn de stam-
hoofden van Elifaz, in het land van Edom, dit zijn de zonen van Ada.
17 De volgenden zijn de zonen van Ezau's zoon Reüel: de stamhoof-
den van Nahath, Zerah, Sjamma en Mizza. Dit zijn de stamhoofden
van Reüel in het land van Edom, dit zijn de zonen van Ezau's vrouw
Bazemath.
18 De volgenden zijn de zonen van Ezau's vrouw Oholibama: de stam-
hoofden van Jeüs, Jaëlam, Korah. Dit zijn de stamhoofden van Oholi-

3. *Bazemath,* Sam. t. *Mahalath,* evenals vs. 4. Volg. XXVI : 34 is zij de dochter van den Hittiet Elon (verg. vs. 2), terwijl Ismaëls dochter die door Ezau tot vrouw genomen werd XXVIII : 9 *Mahalath* heet. — *Nebajoth.* Zie op XXV : 13.

4. *Elifaz.* Dezelfde naam Job II : 11 enz.

5. *Reüel.* Zie op Exod. II : 18. — *Korah.* Zie inl. op Num. XVI.

6. *ruimde het land Kanaän,* volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *trok naar het land van.* Wellicht is hierna het woord *Seïr* uitgevallen. De scheiding had in der minne plaats, om dezelfde reden als die van Abram en Lot, XIII : 6—12, en wel na Jakobs terugkeer. Deze schrijver, die van Ezra's Wetboek, vermeldt niets van den twist tusschen de broeders en Ezau's vestiging in Seïr vóor Jakobs terugkomst.

7. *het — dragen.* Desgelijks XIII : 6.

8. *Seïr.* Zie op XIV : 6.

9. Terwijl *Ezau* in vs. 8 een andere naam is voor *Edom,* heet hij hier Edoms vader. Over de beteekenis van den naam *Edom* verg. op XXV : 25 en 30. Die van *Ezau* is onbekend.

10. De zonen der derde vrouw volgen in vs. 14.

11. *Teman.* Naam eener Edomietische landstreek (zie vs. 34), tevens eener stad, ongeveer zes uur ten westen van Petra, Ezech. XXV : 13 en elders. De streek was zoozeer de belangrijkste van Edom, dat haar naam soms dichterlijk voor Edom zelf gebruikt wordt, Am. I : 12; Ob. vs. 9; verg. Jer. XLIX : 7, 20. Dit wordt ook aangeduid door de plaats die Teman in dit register bekleedt: hij is de oudste zoon van Edoms eerstgeborene. — *Sefo,* 1 Kron. I : 36 *Sefi*; Gr. vert. *Sofar.* Verg. op vs. 23. — *Kenaz,* de stam waartoe Kaleb behoorde; zie inl. op Num. XIII, XIV.

12. *Timna.* Zij heet vs. 22 zuster van Lotan, den Horiet. Wat de naam oorspronkelijk aanduidde, is onbekend, waarschijnlijk eene landstreek. — *Amalek.* Verg. op XIV : 7, volgens welke plaats de Amalekieten reeds in Abrams tijd bestonden; terwijl hier hun stamvader Ezau's kleinzoon is. Dat hij slechts de zoon van eene bijvrouw van Elifaz is, leert ons dat de stam in den tijd des schrijvers weinig in tel was. Vs. 15 heet hij de jongste zoon van Ezau's oudsten.

14. *zoon van.* Evenals vs. 2. — *zij — Korah.* De zonen zijn reeds vs. 5 opgenoemd.

15. *Sefo.* Verg. op vs. 11.

16. In Hebr. t. gaat aan Gaëtham *Korah* vooraf, welke naam is weggelaten volg. Sam. t. In vs. 14, 18 is Korah de zoon van Oholibama.

19 bama, de dochter van Ana, de vrouw van Ezau.′ Dit zijn de zonen
van Ezau, en dit hunne stamhoofden. Dit is Edom.
20 De volgenden zijn de zonen van Seïr, den Horiet, inwoners des lands:
21 Lotan, Sjobal, Sibeon, Ana,′ Disjon, Eser, Disjan. Dit zijn de stam-
22 hoofden der Horieten, zonen van Seïr, in het land van Edom.′ En
Lotans zonen waren Hori en Hemam, en Lotans zuster was Timna.′
23 Dit zijn de zonen van Sjobal: Alwan, Manahath, Ebal, Sjefo en Onam.′
24 Dit de zonen van Sibeon: Ajja en Ana; dit is die Ana die eene heete
bron in de woestijn vond, toen hij de ezels van zijn vader Sibeon
25 hoedde.′ En dit zijn Ana's zonen: Disjon, en Oholibama, de dochter
26 van Ana.′ En de zonen van Disjon zijn: Hemdan, Esban, Jithran en
27 Keran.′ En dit zijn de zonen van Eser: Bilhan, Zaäwan en Jaäkan.′
28 Dit zijn de zonen van Disjan: Us en Aran.
29 De volgenden zijn de stamhoofden der Horieten: de stamhoofden
30 van Lotan, Sjobal, Sibeon, Ana.′ Disjon, Eser, Disjan. Dit zijn de Ho-
rietische stamhoofden naar hunne stammen in het land Seïr.
31 Dit zijn de koningen die over het land Edom geregeerd hebben
32 voordat de Israëlieten een koning hadden.′ Bela, de zoon van Beor,
33 was koning in Edom, en zijne stad heette Dinhaba.′ Na den dood van
Bela werd in zijne plaats Jobab, de zoon van Zerah, uit Bosra, koning.′
34 Na den dood van Jobab werd in zijne plaats Husjam, uit het land der
35 Temanieten, koning.′ Na den dood van Husjam werd in zijne plaats
Hadad, de zoon van Bedad, koning, die de Midianieten in het veld
36 van Moab versloeg; zijne stad heette Awith.′ Na den dood van Hadad
37 werd in zijne plaats Samla, uit Masreka, koning.′ Na den dood van
Samla werd in zijne plaats Saul, uit Rehoboth der Rivier, koning.′
38 Na den dood van Saul werd in zijne plaats Baälhanan, de zoon van
39 Achbor, koning.′ Na den dood van Baälhanan, den zoon van Achbor,
werd in zijne plaats Hadad koning; zijne stad heette Paü, zijne vrouw
Mehetabeël, de dochter van Matred, de dochter van Mezahab.
40 Dit zijn de namen van Ezau's stamhoofden, naar hunne geslach-

20. *Seïr,* het gebergte, hier tot stamvader gemaakt. — *den Horiet.* Volg. Deut. II : 12, 22 waren de Horieten de oude bevolking van den Seïr, door de Edomieten verdreven. Dit bericht en dat van onzen tekst zijn verschillende voorstellingen van hetzelfde feit: de Horieten zijn overwonnen door de Edomieten en gaandeweg voor een deel in hen opgenomen, zooals de Kanaänieten in Israël. De naam *Horiet* beteekent wellicht ‚vrijgeborene' en was dan een eerenaam dien de Horieten zich zelven gaven. Volgens anderen ‚holbewoner'. — Van de namen in vs. 20 v. zijn wellicht enkele in die van Bedo-wienenstammen terug te vinden. *Lotan* is dezelfde naam als *Lot.* In plaats van *Disjan* heeft Gr. vert. hier en vs. 28, 30 *Rison.*

22. *Hori,* d. i. ‚de Horiet'; maar waarschijnlijk is een eenigszins afwijkende naam bedoeld. Gr. vert. *Horoi.* — *Hemam,* Gr. en Lat. vertt. *Heman*; verg. op 1 Kron. VI : 33.

23. *Sjefo,* 1 Kron. I : 40 *Sjefi*; Gr. vert. *Sofar.* Verg. op vs. 11.

24. *eene — bron,* zeer onzekere vertaling. Wellicht volg. verb. t. te vertalen *het water.* Sam. t. *de Emieten*; zie op XIV : 5.

26. *Disjon,* volg. 1 Kron. I : 41 en de oude vertt.; Hebr. t. *Disjan.*

27. *Jaäkan,* volg. Gr. vert. en 1 Kron. I : 42. Hij komt waarschijnlijk ook Num. XXXIII : 31 v.; Deut. X : 6 voor. Hebr. t. *Akan.*

28. *Us.* Verg. op X : 23.

31—39. Verscheidene der hier voorkomende plaatsnamen zijn van elders onbekend. Blijkens deze lijst werd in Edom nooit een koning door zijn zoon opgevolgd.

32. *Bela* is dezelfde naam als *Bileam.* Ook de Bileam van Num. XXII—XXIV heet de zoon van Beor. Gr. vert. hier en vs. 33 *Balak, de zoon van Beor.*

33. *Bosra,* tusschen de Doode Zee en Petra, langen tijd de voornaamste stad der Edomieten, Jez. XXXIV : 6; Jer. XLIX : 13; Am. I : 12. De naam beteekent ‚vesting'.

35. *Bedad.* Gr. vert. *Barad.* — *Awith.* Gr. vert. *Etthaim.*

36. *Samla.* Gr. vert. hier en vs. 37 *Samada* of *Salama.*

37. *Rehoboth der Rivier.* Indien hier met *de Rivier,* als gewoonlijk, de Eufraat bedoeld wordt, was Saul een buitenlander; maar wellicht wordt eene Edomietische stad bedoeld. Een Assyrisch *Rehoboth* komt X : 11 voor.

39. *Hadad,* volg. Sam. t.; Hebr. t. *Hadar*; Gr. vert. *Arad, de zoon van Barad.* Verg. op 2 Sam. VIII : 3.

41 ten, plaatsen, namen: de stamhoofden van Timna, Alwa, Jetheth, ' Oho-
42, 43a libama, Ela, Pinon, ' Kenaz, Teman, Mibsar, ' Magdiël, Iram.
43b Dit zijn Edoms stamhoofden, naar hunne woonplaatsen in het land dat zij bezaten. Dit is Ezau, de vader van Edom.
XXXVII : 1 Maar Jakob bleef in het land waarin zijn vader vertoefd had, in Kanaän.

40—43. De hier voorkomende namen der Edomietische stammen verschillen op menig punt van de in vs. 15—18 opgenoemde. Gr. vert. heeft eenige afwijkingen in de namen. *Timna*, vs. 40 naam eener Edomietische landstreek met hare bevolking, is vs. 12 eene bijvrouw van Elifaz; desgelijks *Oholibama* in vs. 41, die volg. vs. 5 eene van Ezau's vrouwen is.

1. In onderscheiding van Ezau, die het land Kanaän verliet en wiens stammen in het door hem in bezit genomen land woonden, bleef Jakob in Kanaän.

HOOFDSTUK XXXVII : 2—36.

Jozef naar Egypte verkocht. — Jozef, Israëls meest beminde zoon, bij zijne broeders gehaat (2—4), vertelt zijne twee hoogheidsdroomen (5—11). Hij gaat, op last zijns vaders, zijne broeders opzoeken (12—17). Zij beramen zijn dood (18—20), maar volgen den raad van Ruben op en werpen hem in een put (21—24). Juda slaat voor, hem aan Ismaëlieten te verkoopen (25—27); voorbijtrekkende Midianieten halen hem uit den put (28*a*); de broeders verkoopen hem aan de Ismaëlieten (28*b*); zij brengen hem naar Egypte (28*c*). Ruben vindt hem niet in den put (29 v.); de broeders brengen hun vader in den waan dat Jozef verscheurd is (31 v.); Jakob betreurt hem (33—35); de Midianieten verkoopen Jozef aan Potifar (36).

De verhalen over Jozef vullen het verder deel van *Genesis*, met uitzondering van H. XXXVIII en H. XLIX, die andere onderwerpen behandelen.

Van die verhalen stond in Ezra's Wetboek slechts zeer weinig; zoodat de Verzamelaar verreweg het grootste deel zijner stof aan het Oude-Sagenboek ontleend heeft. Hierin waren twee voorstellingen samengeweven, waarvan de eene uit De Jahwist, de andere uit De Elohist afkomstig was. In de hoofdzaken overeenkomende, liepen zij in bijzonderheden uiteen. Daarom kon de samensteller van het Oude-Sagenboek ze onmogelijk in haar geheel overnemen: hij zou dan telkens, met geringe afwijkingen, tweemaal hetzelfde hebben verhaald. Om dit te vermijden, hield hij zich nu eens aan den eenen, dan aan den anderen verhaler.

Wat daarbij zijne keus bepaalde is onmogelijk uit te maken, daar wij de verhalen waaruit hij koos niet in hun geheel bezitten. Maar hier en daar kunnen wij er toch met eenigen grond naar gissen. Zoo zal hij in H. XXXIX bij voorkeur De Jahwist gevolgd hebben omdat het verhaal van den kuischen jongeling hem aantrok; hetwelk De Elohist niet had. In XL, XLI daarentegen verkoos hij het Elohistische bericht, dat droomen bevatte, waarvan hij gaarne hoorde en vertelde. De inhoud van H. XLII hing met dien van deze hoofdstukken zoo nauw samen dat hij dien wel van denzelfden zegsman moest overnemen. En wat wonder dat hij in XLIII, XLIV het verhaal van De Jahwist volgde! Er zijn in het geheele O. T. weinige vertellingen zoo goed geschreven als deze. Is niet XLIV : 18—34 eene aandoenlijk schoone rede?

Naardien de samensteller van het Oude-Sagenboek zeker gevoelig was voor de zedelijke strekking en de schoonheid van het eene, en voor de godsdienstige en andere eigenaardigheden van het andere verhaal, en zich te zeer gebonden achtte aan de overgeleverde stof, of te weinig kunstenaar was, om zelf te gaan vertellen, maakte hij uit beide een geheel. De tegenstrijdigheden en oneffenheden die hierdoor ontstonden trachtte hij weg te nemen, hetzij door in het Jahwistisch verhaal een stuk uit het Elohistische in te lasschen, of omgekeerd, hetzij door toevoegsels van eigen vinding. Verg. op vs. 26, 28, 30 van dit hoofdstuk, verder op XXXIX : 1 en doorloopend de aanteekeningen op de Jozefslegende, b. v. op XLII : 27 v.

De hoofdbeteekenis der legende is, in beide vormen, dezelfde. Zij dient tot verheerlijking van Jozef, den vader der stammen die de kern van het rijk Israël uitmaakten. Aan Jozef komt de heerschappij toe; hij is door zijn god bestemd, geheel Israël te redden. Hoewel de andere stammen, wier vaders, met uitzondering van zijn vollen broeder Benjamin, Jozef vervolgd hebben, allen ver beneden hem staan, maken de schrijvers der legende toch onderscheid. In De Jahwist speelt Juda de schoonste rol (XXXVII : 26 v.; XLIII : 8—10; XLIV : 14—34), in De Elohist, hoewel in mindere mate, Ruben (XXXVII : 21—24, 29 v.; XLII : 37). Zeker hebben de verhoudingen der stammen in de dagen der schrijvers, met persoonlijke voorliefde verbonden, hierbij den doorslag gegeven.

Waaraan de stof der legende ontleend is, weten wij niet. Maar er bestaat nog een oud Egyptisch

verhaal van een kuischen jongeling die door de lastertaal der vrouw zijns broeders, wier overspelige liefde hij afwees, lijden moest; het is mogelijk dat deze of eene dergelijke vertelling door den schrijver van De Jahwist, bij wien het tooneel der verzoeking voorkomt, op Jozef is toegepast (zie H. XXXIX).

XXXVII : 2 Dit zijn de afstammelingen van Jakob. Jozef hoedde, op zeven-
tienjarigen leeftijd, het vee zijns vaders met zijne broeders — hij was
nog jong — met de zonen van Bilha en Zilpa, zijns vaders vrouwen,
en Jozef bracht aan hun vader de kwade geruchten over die over hen
3 liepen.′ Israël nu had Jozef lief boven al zijne zonen, omdat hij hem
op zijn ouden dag geboren was, en had voor hem een prachtig kleed
4 doen maken.′ Toen zijne broeders zagen dat hun vader hem boven al
zijne andere zonen liefhad, haatten zij hem en konden zij geen vrien-
delijk woord tot hem zeggen.
5 Eens had Jozef een droom en deelde dien aan zijne broeders mede;′
6 hij zeide tot hen: Hoort toch naar dezen droom, dien ik heb gehad.′
7 Wij waren aan het schoven binden op het veld, toen opeens mijne
schoof overeind rees en zóo bleef staan, terwijl de uwe van alle kan-
8 ten zich voor de mijne nederwierpen.′ Toen zeiden zijne broeders tot
hem: Zóo! zult gij koning over ons worden en over ons heerschen? En
9 zij haatten hem te meer om zijne droomen en zijne woorden.′ Later
had hij een anderen droom, dien hij weder aan zijne broeders vertelde;
hij zeide: Ziet, ik heb weer gedroomd, en wel, dat de zon, de maan
10 en elf starren zich voor mij nederwierpen.′ Toen hij dit aan zijn vader
en zijne broeders vertelde, berispte zijn vader hem en zeide tot hem:
Wat is dat voor een droom dien gij hebt gehad! Zullen wij, ik, uwe
moeder en uwe broeders, ons soms voor u ter aarde komen neder-
11 werpen?′ Maar terwijl zijne broeders afgunstig op hem waren, hield
zijn vader de zaak in gedachtenis.
12 Eens waren zijne broeders het vee van hun vader bij Sichem gaan
13 weiden,′ toen Israël tot Jozef zeide: Weiden niet uwe broeders bij
Sichem? Kom, laat mij u tot hen zenden. Hij antwoordde: Hier ben
14 ik.′ Hij hernam: Ga toch zien naar den welstand van uwe broeders

2. *Dit — Jakob.* Deze gewone inleiding voor een onderdeel des verhaals in Ezra's Wetboek (zie op II : 4*a*) is blijven staan, terwijl wat er op volgde door het oudere verhaal is verdrongen. — Achter *het vee* is *zijns vaders* ingevoegd volg. Gr. vert. — Het overige van het vers is zeer verward; de zinbouw in het Hebreeuwsch even vreemd als in de vertaling. De woorden *met de zonen van Bilha en Zilpa, zijns vaders vrouwen* zijn waarschijnlijk in den tekst ingelascht door iemand die Lea's zonen van schuld wilde vrijmaken. De zinsnede *en — liepen* is uit De Jahwist; de schrijver gaf zóo reden van den haat der broeders, welke in De Elohist uit Jozefs hoogheidsdroomen verklaard werd.

3. *Israël.* Dit is, na XXXII : 25—32, de naam van den aartsvader in De Jahwist; maar de samensteller van het Oude-Sagenboek gebruikt dien ook waar hij zijne stof aan De Elohist ontleent, waarin hij *Jakob* heet. — *een prachtig kleed.* De Hebreeuwsche uitdrukking, die, behalve vs. 23, 32, alleen nog 2 Sam. XIII : 18 v. voorkomt, duidt waarschijnlijk een kleed aan dat met mouwen voorzien is en tot de enkels reikt. Eenige oude vertalingen zien er een purperen kleed in. In elk geval was het vorstendracht.

4. *zonen,* volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *broeders.* — *konden — zeggen,* volg. verb. t.

5. *een droom.* Verg. op XX : 3. — Hebr. t. besluit het vers met *en zij haatten hem nog meer*; wat weggelaten is volg. Gr. vert. Het wordt hier te vroeg gezegd en is blijkbaar aan vs. 8 ontleend.

9—11. In deze verzen komen enkele tegenstrijdigheden voor, uit verschil van oorsprong te verklaren. In vs. 9 vertelt Jozef zijn droom aan zijne broeders, in vs. 10 ook aan zijn vader, die hem hier over den droom berispt, terwijl hij dien in vs. 11, toch wel als openbaring Gods, in gedachtenis houdt. De afgunst der broeders kan in De Jahwist door het in vs. 4 verhaalde veroorzaakt zijn.

9. De herhaling van den droom in gewijzigden vorm duidt de zekerheid der vervulling aan; verg. XLI : 32.

10. *uwe moeder.* Volgens dezen schrijver was dus Rachel nog niet gestorven; anders XXXV : 18.

12. *bij Sichem.* De schrijver weet blijkbaar niets van het aldaar volgens H. XXXIV gebeurde.

14. Van Hebron naar Sichem is achttien uren gaans. Dat Jakob Jozef op zulk eene verre reis zond, zouden wij uit het verhaal niet vermoeden. Deze misstand is waarschijnlijk niet aan de oorspronkelijke schrijvers te wijten. Het is mogelijk dat Jakob volgens hen toentertijd dichter bij Sichem woonde.

en het vee, en breng mij bescheid. Zoo zond hij hem uit de vallei
15 van Hebron. Toen hij bij Sichem kwam,′ trof hem daar iemand aan,
terwijl hij ronddwaalde in het veld, en die man vroeg hem: Wat
16 zoekt gij?′ Hij zeide: Mijne broeders zoek ik; deel mij toch mede,
17 waar zij weiden.′ De man zeide: Zij zijn van hier opgebroken; want
ik heb hen hooren zeggen: Laat ons naar Dothan gaan. Nu ging Jozef
zijne broeders achterna en trof hen te Dothan aan.
18 Toen zij hem in de verte zagen, voordat hij dicht bij hen was ge-
19 komen, smeedden zij een arglistig plan, om hem om te brengen,′ en zei-
20 den tot elkander: Daar komt die droomer aan!′ Welaan, laten wij hem
dooden, in een dezer putten werpen, en zeggen dat een roofdier hem
verslonden heeft; dan zullen wij eens zien, wat van zijne droomen
21 wordt.′ Maar toen Ruben dit hoorde, redde hij hem uit hunne hand
22 en zeide: Laten wij hem niet doodslaan.′ Voorts zeide Ruben tot hen:
Vergiet geen bloed; werpt hem in dien put in de woestijn, maar slaat
de hand niet aan hem. Zoo wilde hij hem uit hunne hand redden en
23 aan zijn vader terugbrengen.′ Zoodra dan Jozef bij zijne broeders kwam,
trokken zij hem zijn kleed uit, het prachtige kleed dat hij aanhad,′
24 namen hem op en wierpen hem in den put. De put nu was ledig,
zonder water.
25 Terwijl zij aan den maaltijd zaten, sloegen zij de oogen op, en daar
zagen zij eene karavaan Ismaëlieten die uit Gilead kwam, de kamee-
len beladen met wierook, balsem en gom, op weg om dit naar Egypte
26 af te voeren.′ Nu zeide Juda tot zijne broeders: Welk nut steekt er
27 in, onzen broeder te dooden en zijn bloed te bedekken?′ Verkoopen
wij hem liever aan die Ismaëlieten, en laat onze hand niet tegen hem
zijn; want hij is onze broeder, ons eigen vleesch. En zijne broeders
28 gaven hem gehoor.′ Er kwamen handeldrijvende Midianieten voorbij
en trokken Jozef uit den put op. En zij verkochten Jozef aan de Is-
maëlieten voor twintig zilverlingen; en zij brachten Jozef naar Egypte.
29 Ruben nu keerde naar den put terug, en zie, Jozef was niet in den
30 put. Toen scheurde hij zijne kleederen,′ keerde tot zijne broeders terug
31 en zeide: De knaap is weg, en ik, waar blijf ík nu?′ Maar zij namen
Jozefs kleed, slachtten een bok en doopten het kleed in het bloed.′
32 En zij zonden het prachtige kleed naar hun vader met de boodschap:

Vs. 28. Ps. CV : 17; Hand. VII : 9.

17. *hen*, ingevoegd volg. Sam. en Gr. t. — *Dothan*, Gr. t. *Dotham*, acht uur ten noorden van Sichem.

21. *doodslaan*, letterlijk *de ziel*, het levensbeginsel, *slaan*.

22. *Vergiet geen bloed.* Dit werd voor erger gehouden dan iemand van honger in een put te doen omkomen, omdat vergoten bloed om wraak riep; verg. op IV : 10.

25. *wierook*, de eene of andere vrucht, onzeker welke, die fijngestooten voor reukwerk diende. — *balsem en gom.* Palestina bezit verschillende soorten boomen waaruit welriekende, hars- of olieachtige, sappen vloeien, die kostbare handelsartikelen waren, en nog zijn. Welke hier bedoeld worden, is onzeker. — *Ismaëlieten.* Volg. Gen. XVI : 15 enz. was Ismaël de oom van Jakob; tijdens diens leven kon dus *Ismaëlieten* nog geen naam voor rondreizende handelaars zijn. Hetzelfde geldt van de *Midianieten*, vs. 28, wier stamvader, volg. XXV : 2, ook een zoon van Abraham was.

26. *zijn bloed te bedekken.* Dit geschiedde, opdat het vergoten bloed niet om wraak zou roepen; verg. op vs. 22. Juda's voorslag volgde in het Jahwistisch verhaal op de beraadslaging der broeders, Jozef te dooden, van welk voornemen zij volgens De Elohist door Rubens woorden werden afgebracht.

28. Dit vers bestaat uit gedeelten van twee verhalen. Volgens het eene, uit De Jahwist, wordt Jozef aan Ismaëlieten verkocht; volgens het andere, uit De Elohist, is hij, terwijl de broeders aan den maaltijd zitten, door Midianieten uit den put gehaald en naar Egypte medegenomen; verg. XL : 15, waar het heet dat Jozef *gestolen* is *uit het land der Hebreën*, wat niet toepasselijk is op de handelwijze der Ismaëlieten, die hem eerlijk gekocht hadden. Dat de Ismaëlieten hem naar Egypte brachten staat XXXIX : 1; derhalve is *en zij brachten Jozef naar Egypte* uit het verhaal waarin de Midianieten voorkomen. — *twintig zilverlingen*, of *sikkels zilver*, ongeveer *f* 34.

29. *scheurde* — *kleederen*, eene gewone uiting van smart; zie vs. 34 en dikwijls elders.

30. De broeders weten Ruben geen antwoord te geven, omdat in het verhaal waarin Ruben op den voorgrond treedt de Midianieten Jozef buiten hunne voorkennis uit den put gehaald hebben.

Dit hebben wij gevonden. Zie toch eens, of dit al dan niet het kleed
33 van uw zoon is.' En hij herkende het en zeide: Het kleed van mijn
zoon! Een roofdier heeft hem verslonden. Zonder twijfel is Jozef ver-
34 scheurd.' Toen scheurde Jakob zijne kleederen, deed een rouwkleed
35 om zijne lenden en bedreef geruimen tijd rouw over zijn zoon.' En
al zijne zonen en dochteren maakten zich op, om hem te troosten;
maar hij weigerde zich te laten troosten en zeide: Ik zal rouwdragend
tot mijn zoon in het doodenrijk dalen. Zoo beweende hem zijn vader.'
36 De Midianieten brachten hem naar Egypte en verkochten hem aan
Potifar, een kamerling van Farao, den overste der lijfwacht.

34. *rouwkleed,* een grof kleed, dat onder de gewone kleederen op het bloote lijf gedragen werd, 1 Kon. XXI : 27; 2 Kon. VI : 30 en elders. Vroeger werd het Hebreeuwsche woord (*sak*) door ons *zak* teruggegeven; vandaar de spreekwijze „in zak en assche".

35. *hij — troosten.* Hij wilde tot zijn dood het rouwkleed dragen en daarmede dus naar het doodenrijk gaan. — *het doodenrijk,* het schimmenrijk of de onderwereld, eene plaats onder de aarde, waarheen men zich voorstelde dat alle dooden gingen, om daar als schimmen, zonder te denken, te voelen, te spreken en God te kennen, ja, zonderdat God zich om hen bekommerde, een bestaan te leiden dat geen leven mocht heeten. Verg. Job III : 11—19; XIV : 11—14 en op Ps. VI : 6. Elke gedachte aan vergelding wordt door den aard zelven van het bestaan dier schimmen buitengesloten. „Naar het doodenrijk afdalen" beteekent geheel hetzelfde als „sterven". Over de oproeping der schimmen door doodenbezweerders zie op Lev. XIX : 31. Verg. op Gen. XV : 15.

36. *Potifar,* Gr. vert. *Petefres* of *Pentefres,* d. i. ‚het geschenk van Ra', den zonnegod. — *kamerling,* letterlijk *gesnedene* of *ontmande.* Zie op Deut. XXIII : 1. — *Farao.* Zie op XII : 15.

HOOFDSTUK XXXVIII.

Juda en Tamar. — Juda huwt eene Kanaänietische (1 v.) en krijgt bij haar drie zonen (3—5); hij neemt eene vrouw, Tamar, voor zijn oudsten (6); deze sterft (7); de tweede volbrengt den zwagerplicht niet behoorlijk (8 v.) en sterft ook (10); Juda gelast Tamar, ongehuwd te blijven totdat de derde volwassen zal zijn (11). Als deze, ofschoon volwassen, haar onthouden wordt, verleidt zij Juda (12—23); van overspel beschuldigd, bewijst zij dat zij bij haar schoonvader zwanger is (24 v.); waarop deze haar recht erkent (26). De geboorte van hare zonen Peres en Zerah (27—30).

Dit verhaal handelt over het ontstaan en de onderlinge verhouding der Judeesche families. Van hare geschiedenis weten wij echter zoo weinig dat ettelijke bijzonderheden in de legende ons onverklaarbaar zijn. Doch de hoofdzaak is duidelijk. Er, Onan, Sjela, Peres en Zerah waren vijf Judeesche familiën, waarvan de eerste twee in den tijd des schrijvers uitgestorven waren, althans hare zelfstandigheid en macht verloren hadden, terwijl Peres en Zerah de voornaamste des lands waren geworden; verg. XLVI : 12; Num. XXVI : 19—21; 1 Kron. II. Het in vs. 27—30 verhaalde beduidt ongeveer hetzelfde als hetgeen XXV : 22—26 van Ezau en Jakob, XLVIII : 8—22 van Manasse en Efraim bericht wordt: Zerah was het oudste, dat wil zeggen van oudsher aanzienlijkste, geslacht van Juda, maar Peres was Zerah boven het hoofd gegroeid. Natuurlijk. David stamde er uit af; Ruth IV : 18—22; 1 Kron. II : 5, 9—15.

Het voornaamste dat ons verhaal leert is, dat de edelste Judeesche geslachten van gemengd Israëlietisch-Kanaänietische of Israëlietisch-Filistijnsche afkomst waren. Sjela toch, de stamvader van het geslacht der Sjelanieten (Num. XXVI : 20), is een zoon van Juda en eene Kanaänietische, terwijl Peres en Zerah zonen van Juda en eene Filistijnsche zijn (zie op vs. 12). Op eene vriendschappelijke verhouding van Judeërs en Filistijnen wijst ook de omgang van Juda met Hira van Adullam, volg. 1 Sam. XXII : 1—5 (zie aldaar op vs. 5) eene Filistijnsche stad. Merkwaardig is het dat de schrijver in die verzwagering geen kwaad zag; verg. inl. op XXXIII : 18—XXXIV : 31.

XXXVIII : 1 In dienzelfden tijd ging Juda van zijne broeders weg naar de
lagere streken en sloot zich aan bij een man van Adullam, Hira ge-
2 heeten.' Daar zag Juda de dochter van zekeren Kanaäniet, wiens naam

1. *In — tijd,* dat Jozef naar Egypte werd gevoerd. Deze koppeling van het volgend verhaal met het voorgaande is van den samensteller van het Oude-Sagenboek; want XLII—XLVI is Juda bij zijne broeders, terwijl ons verhaal zeker eene duurzame verwijdering bedoelde; zie Inl. — *Adullam,* eene stad in de Laagte (verg. op Deut. I : 7), tusschen het Gebergte van Juda en de zee (Joz. XII : 15; XV : 35), waarschijnlijk eenige uren ten noordwesten van Hebron. Over de bergveste van Adullam zie op 1 Sam. XXII : 1.

3 Sjua was; hij huwde haar en kwam tot haar.′ Zij werd zwanger en
4 baarde een zoon, dien zij Er noemde.′ Weder werd zij zwanger en
5 baarde een zoon, dien zij Onan noemde.′ Nog eenmaal baarde zij een
zoon; hem noemde zij Sjela. En zij was te Kezib toen zij hem ter
6 wereld bracht.′ Juda nu nam voor Er, zijn eerstgeborene, eene vrouw,
7 Tamar geheeten.′ Maar Er, Juda's eerstgeborene, mishaagde aan Jahwe;
8 zoodat Jahwe hem deed sterven.′ Toen zeide Juda tot Onan: Kom tot
uws broeders vrouw, volbreng uw zwagerplicht aan haar, en zorg dat
9 uw broeder nakroost erlangt.′ Daar Onan wist dat dat zaad niet voor
hem zou zijn, deed hij het, telkens wanneer hij tot de vrouw van zijn
broeder kwam, op den grond te loor gaan, om aan zijn broeder geen
10 kroost te verschaffen.′ En aan Jahwe mishaagde wat hij deed; zoodat
11 hij ook hem deed sterven.′ Toen zeide Juda tot zijne schoondochter
Tamar: Blijf weduwe in uws vaders huis, totdat mijn zoon Sjela volwassen is geworden. Want hij dacht: Ik zal zorgen dat ook deze niet sterft, evenals zijne broeders! Zoo ging dan Tamar in haars vaders huis wonen.
12 Maar toen, geruimen tijd later, de dochter van Sjua, Juda's vrouw, gestorven en de rouwtijd verstreken was, ging Juda eens, voor het scheren
van zijne schapen, met Hira, zijn vriend uit Adullam, naar Timna op.′
13 Toen aan Tamar medegedeeld werd: Uw schoonvader gaat naar Timna,
14 om zijne schapen te scheren —′ legde zij haar weduwkleed af, wikkelde
zich in haar mantel, sluierde zich, en zette zich aan den ingang van
Enaim, dat op den weg naar Timna ligt. Zij zag toch dat Sjela volwas-
15 sen was geworden, maar zij hem niet tot vrouw gegeven werd.′ Toen
Juda haar zag, hield hij haar voor eene lichte vrouw; want, omdat
16 zij haar gelaat bedekt had, herkende hij haar niet.′ Hij ging dus van
den weg af tot haar en zeide: Sta mij toe, tot u te komen. Want hij
wist niet dat het zijne schoondochter was. Zij zeide: Wat geeft gij
17 mij, indien gij tot mij moogt komen?′ Hij zeide: Ik zal u een bokje
van de kudde zenden. Zij hernam: Als gij mij een pand geeft, totdat
18 gij het hebt gezonden.′ Hij zeide: Wat zal ik u te pand geven? Zij
zeide: Uw zegelring, uw snoer en den staf dien gij in uwe hand

3. *zij noemde*, hier en vs. 29, 30 volg. Sam. t.; verg. vs. 4, 5; Hebr. t. *hij noemde*.

5. *zij was*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hij was*. — *Kezib*, waarschijnlijk *Achzib*, in dezelfde streek als Adullam gelegen, Joz. XV : 44; Micha I : 14.

7. *sterven*, en wel kinderloos.

8. *uw zwagerplicht*. Zie Deut. XXV : 5 v.

9. Hiermede vergreep hij zich aan zijn broeder; want zoo verijdelde hij het doel van het zwagerhuwelijk: te voorkomen dat de afgestorvene geen nakomelingen zou hebben. Hierdoor toch gingen naam en gedachtenis te loor; wat voor een groot ongeluk gold; verg. Deut. IX : 14; Job XVIII : 17; Ps. IX : 7; CIX : 15; Jez. LVI : 3—5 enz.

11. *in* — *huis*, waarheen de kinderlooze weduwe terugkeerde; zie Lev. XXII : 13. — *Sjela*. Gr. vert. *Selom*. — *Want*. Dit onderstelt het verzwegene: hij gaf haar echter niet aan hem. Hij deed dit niet, omdat hij Tamar voor eene onheil aanbrengende vrouw hield; verg. Tob. III : 7—15.

12. *Timna*, waarschijnlijk de uit Richt. XIV bekende plaats, ook Joz. XV : 10; XIX : 43 vermeld. Uit het vervolg blijkt dat Tamar in of bij deze stad woonde en dus eene Filistijnsche was. Eene gelijknamige stad op het gebergte van Juda komt Joz. XV : 57 voor.

14. *Enaim*, of *Enam*, stad in de Laagte, Joz. XV : 34.

15. *eene lichte vrouw*, vs. 21 v. *eene gewijde*, d. i. eene vrouw die zich prijs geeft ter eere der godin Astarte. Dit godsdienstig gebruik van Israëls naburen en vele andere volken was zoowel in Israël als in Juda niet ongewoon; zie Lev. XIX : 29; Deut. XXIII : 17 v.; 2 Kon. XXIII : 7; Jez. LVII : 3, 5, 7; Hoz. IV : 14. — *herkende hij haar niet*, ingevoegd volg. Gr. vert.

16. *van den weg af*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *naar den weg*.

17. *een bokje*, het aan Astarte gewijde dier; verg. op Richt. XV : 1.

18. *uw snoer*, waaraan de zegelring vaak om den hals gedragen werd. Dit geschiedt althans in sommige streken van Arabië nog; verg. Hoogl. VIII : 6. — *den staf*. Bij de Babyloniërs droeg een aanzienlijk man een stok welks knop het fatsoen van eene vrucht, een dier of een ander voorwerp had; zoodat die staf even kenbaar was als een zegelring. Uit deze plaats maken wij op dat het zoo ook onder Israël was.

hebt. Nadat hij haar dit alles gegeven had, kwam hij tot haar, en zij
19 werd zwanger bij hem.' En zij maakte zich op, ging heen, legde haar
20 mantel af en trok haar weduwkleed weder aan.' Toen dan Juda het bokje
door zijn vriend van Adullam liet brengen, om het pand van de vrouw
21 te lossen, vond die haar niet,' en op zijne vraag aan de inwoners der
plaats: Waar is die gewijde, die bij Enaim aan den weg was? zeiden
22 zij: Hier is geen gewijde geweest.' Zoo keerde hij tot Juda terug en
zeide: Ik heb haar niet gevonden, en de inwoners der plaats zeggen
23 ook dat er geen gewijde geweest is.' Juda zeide: Houd gij het dan;
opdat wij geen smaad beloopen. Zie, ik heb dit bokje gestuurd, maar
24 gij hebt haar niet gevonden.' Na ongeveer drie maanden deelde men
Juda mede: Uwe schoondochter Tamar heeft ontucht gepleegd en is
ten gevolge daarvan zwanger geworden. En Juda zeide: Voert haar
25 naar buiten, opdat zij verbrand worde.' Toen zij werd uitgeleid, zond
zij aan haar schoonvader de boodschap: Bij den man wien deze dingen
toebehooren ben ik zwanger. Voorts zeide zij: Zie eens goed, aan wien
26 deze ring, dit snoer en deze staf behooren.' Juda herkende ze en
zeide: Zij is tegenover mij in haar recht; immers, ik had haar aan
mijn zoon Sjela behooren te geven. Verder hield hij geen gemeenschap
met haar.

27, 28 Toen zij baren moest, zie, in haar schoot waren tweelingen,' en
bij de verlossing stak een van beiden eene hand uit. De vroedvrouw
vatte die hand en bond er een purperen draad om, zeggende: Deze
29 is het eerst voor den dag gekomen.' Maar toen hij zijne hand weder
introk, kwam zijn broeder te voorschijn en zeide zij: Wat hebt gij
30 voor u eene bres gemaakt! Daarom noemde zij hem Peres.' Daarna
kwam zijn broeder te voorschijn, om wiens hand de purperen draad
was, en zij noemde hem Zerah.

21. *der plaats*, nl. Enaim. Zoo volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *hare plaats*. — *gewijde*. Zie op vs. 15.

23. *Houd — dan*, letterlijk *Neem gij het* (het bokje) *voor u*, volg. verb. t.; Hebr. t. *Zij houde het* (het pand) *voor zich*. Misschien kan Hebr. t. beteekenen *Houd het voor haar*.

24. Juda spreekt als hoofd der familie recht over Tamar. De straf der verbranding staat in eene wet die jonger is dan dit verhaal alleen op de ontucht eener priesterdochter, Lev. XXI : 9; verg. op Lev. XX : 14. Op echtbreuk, waarvoor Tamars daad doorging omdat zij als Sjela's verloofde kon aangemerkt worden, staat steeniging, Deut. XXII : 23—27. Wij hebben hier dus een ander gebruik dan het door de wet geijkte.

26. *Verder — haar*. Al wordt de vereeniging van een man met zijne schoondochter hier niet, als Lev. XVIII : 15; XX : 12, verboden en bloedschande genoemd, het wordt toch zeker tot eer van Juda gezegd dat hij zich daarvan onthield.

29, 30. *noemde zij*, *zij noemde*. Verg. op vs. 3. — Het Hebreeuwsche woord voor ‚bres' luidt evenals de naam *Peres*; verg. 2 Sam. V : 20. — *Zerah* kan ‚(zons)opgang' beteekenen, op welke beteekenis wellicht in het woord *kwam ... te voorschijn*, letterlijk *kwam uit*, gezinspeeld wordt.

HOOFDSTUK XXXIX.

Jozef in de gevangenis geworpen. — Jozef wordt door de Ismaëlieten aan een Egyptenaar verkocht (1); deze vertrouwt hem alles toe (2—6*a*). Jozef weigert, der vrouw van den Egyptenaar te wille te zijn (6*b*—12), wordt door haar belasterd (13—18) en door haar echtgenoot in de gevangenis geworpen (19, 20*a*); waar hij het vertrouwen van den opperkerkermeester wint (20*b*—23).

Volgens de beide oude sagen waaruit dit verhaal is samengesteld kwam Jozef in de gevangenis, maar niet in beide op dezelfde wijze. Volgens de Elohistische verkochten hem de Midianieten, die hem uit den put hadden gehaald, aan Potifar, een gesnedene, hoofd der koninklijke lijfwacht, dus tevens opperkerkermeester (XXXVII : 36), en werd hij als bediende in den kerker gebruikt (XL : 4). Volgens De Jahwist deden de Ismaëlieten, die hem van zijne broeders gekocht hadden, hem over aan een gehuwd Egyptenaar, door wien hij, op de aanklacht van zijne vrouw, in de gevangenis geworpen werd. Daar Jozef zich dus in beide berichten ten slotte in den kerker bevond, waar hij met twee hovelingen des konings in aanraking zou komen, viel het den samensteller van het Oude-Sagenboek niet moeilijk,

de twee verhalen ineen te weven; toch verraadt zich die samenkoppeling niet slechts in vs. 1 (zie aldaar), maar ook in eenige herhalingen in vs. 2—5, 20*b*—23.

XXXIX : 1 Jozef werd naar Egypte gebracht. En Potifar, een kamerling van
Farao, het hoofd der lijfwacht, een Egyptisch man, kocht hem van de
2 Ismaëlieten die hem derwaarts afgebracht hadden.′ En Jahwe was met
Jozef; zoodat hij voorspoed had en huisbediende van zijn Egyptischen
3 heer werd.′ Toen zijn heer zag dat Jahwe met hem was en hem alles
4 wat hij verrichtte deed gelukken,′ vond Jozef gunst in zijn oog en
werd zijn lijfknecht, terwijl hij hem over zijn huis stelde en hem al
5 wat hij had toevertrouwde.′ Van het oogenblik af dat hij hem tot
bestierder van zijn huis en al zijne bezittingen had aangesteld zegende
Jahwe het huis van den Egyptenaar om Jozefs wil. Toen dan Jahwe's
6*a* zegen rustte op al wat hij bezat, thuis en op het veld,′ liet hij al
wat hij had aan Jozef over en nam nevens hem geen kennis van iets,
behalve van het brood dat hij zelf at.
6*b*, 7 Jozef nu was schoon van gestalte en uiterlijk.′ En na eenigen tijd
liet de vrouw van zijn heer het oog op hem vallen en zeide: Kom
8 bij mij liggen.′ Maar hij weigerde en zeide tot de vrouw van zijn
heer: Zie, mijn heer neemt geen kennis van iets dat onder mijne
9 hoede in huis is, en al wat hij bezit heeft hij mij toevertrouwd.′ Hij
zelf is hier in huis niet machtiger dan ik, en hij heeft mij niets ont-
houden dan u, dewijl gij zijne vrouw zijt. Hoe zou ik dan dit groote
10 kwaad doen en zondigen tegen God?′ Toen zij nu dag aan dag Jozef
aansprak, en hij haar niet te wille was, om bij haar te liggen en zich
11 met haar af te geven,′ gebeurde het op zekeren dag, dat hij in huis
kwam om zijn werk te verrichten, terwijl niemand van de huisgenoo-
12 ten binnen was.′ Toen greep zij hem bij zijn kleed, zeggende: Kom
bij mij liggen! Maar hij liet het kleed in hare hand achter, nam de
13 vlucht en liep het huis uit.′ En zij, ziende dat hij zijn kleed in hare
14 hand achtergelaten had en naar buiten gevlucht was,′ riep hare huis-
genooten en zeide tot hen: Ziet toch, mijn man heeft een Hebreër in
huis gebracht, om met ons zijn spel te drijven. Hij is bij mij binnen-
15 gekomen om bij mij te liggen; maar ik riep luidkeels,′ en toen hij
hoorde dat ik zulk eene stem opzette en riep, liet hij zijn kleed bij
16 mij achter, nam de vlucht en liep het huis uit.′ Zij legde daarop
17 het kleed naast zich, totdat zijn meester thuis kwam,′ en zeide hem
toen hetzelfde: die Hebreeuwsche slaaf dien gij ons in huis hebt ge-
haald is bij mij binnengekomen, om met mij zijn spel te drijven;′
18 maar toen ik eene stem opzette en riep, liet hij zijn kleed bij mij
19 achter en vluchtte naar buiten.′ Op het hooren van de woorden die
zijne vrouw tot hem zeide: zus en zoo heeft mij uw slaaf gedaan —
20*a* werd zijn heer zeer toornig,′ en de heer van Jozef nam hem en wierp
hem in de gevangenis, waar 's konings gevangenen zaten.
20*b*, 21 Toen hij zich aldaar, in de gevangenis, bevond,′ was Jahwe met Jozef
en betoonde hem gunst. Hij deed hem welgevallen vinden in het oog
22 van den opperkerkermeester;′ zoodat deze aan Jozef alle gevangenen
toevertrouwde die in den kerker waren. Al wat daar te doen was, dat

1. *Potifar — lijfwacht.* Over de twee voorstellingen die in dit vers naast elkander staan zie Inl. De Egyptenaar aan wien de Ismaëlieten Jozef verkochten was geen *kamerling,* d. i. gesnedene, maar een gehuwd man; zie vs. 7—20*a*.

2. *en — werd,* letterlijk *en in het huis van zijn heer was,* in plaats van op het veld, als landbouwer of veehoeder. Hiermede wordt het vs. 7 verhaalde voorbereid.

6*a*. Hem bleef niets te doen over dan te nuttigen wat Jozef hem voorzette.

23 deed hij.′ De opperkerkermeester zag naar niets om van wat hij hem
toevertrouwd had; dewijl Jahwe met hem was en wat hij deed goed
deed gelukken.

HOOFDSTUK XL.

Jozef verklaart de droomen van Farao's schenker en bakker. — De opperschenker en de opperbakker des konings in de gevangenis (1—4); Jozef legt hunne droomen uit (5—19). Zijne uitleggingen bewaarheid (20—22); de schenker, wien hij herstel in zijn eereambt aangekondigd had, vergeet hem (23).
Dit gedeelte van het verhaal is zoo goed als geheel uit De Elohist; maar kleine herhalingen en tegenstrijdigheden toonen dat ook hier het een en ander van elders is ingevoegd. In vs. 1—5 en 15 zijn eenige woorden uit De Jahwist.

XL : 1 Eenigen tijd daarna misdroegen zich de schenker en de bakker van
den koning van Egypte tegen hunnen heer, den koning van Egypte.′
2 Daarom was Farao zeer vergramd op zijne beide kamerlingen, den opper-
3 schenker en den opperbakker,′ en leverde hen in verzekerde bewaring
over ten huize van den overste der lijfwacht, in de gevangenis waar
4 Jozef opgesloten zat;′ en de overste der lijfwacht stelde Jozef bij hen
aan, en hij bediende hen. Toen zij geruimen tijd in verzekerde bewa-
5 ring geweest waren,′ hadden zij beiden in denzelfden nacht een droom,
elk den zijnen, van verschillende beteekenis, zoowel de schenker als
de bakker van den koning van Egypte, die in de gevangenis opge-
6 sloten waren.′ Toen Jozef des morgens bij hen kwam, zag hij dat zij
7 ontstemd waren,′ en vroeg hij de kamerlingen van Farao die zich bij
hem in het huis zijns heeren in hechtenis bevonden: Waarom ziet gij
8 er heden zoo droevig uit?′ Zij zeiden tot hem: Wij hebben een droom
gehad, en er is niemand om hem uit te leggen. Jozef zeide tot hen:
Droomen uitleggen is immers Gods werk? Vertelt ze mij eens.
9 Nu vertelde de opperschenker zijn droom aan Jozef en zeide tot
10 hem: In mijn droom, daar stond een wingerd vóór mij;′ er waren
drie ranken aan, en zoodra hij uitliep, ontsproten bloesems en rijpten
11 zijne trossen tot druiven.′ Ik had den beker van Farao in de hand,
nam de druiven, perste ze uit in Farao's beker en overhandigde hem
12 dien.′ Jozef sprak tot hem: Ziehier de uitlegging. Die drie ranken
13 zijn drie dagen;′ binnen drie dagen zal Farao uw hoofd verhoogen
en u in uwen rang herstellen; zoodat gij den beker aan Farao over-
14 reiken zult, gelijk vroeger, toen gij zijn schenker waart.′ Doch gedenk
mijner, wanneer het u goed gaat, en bewijs mij toch gunst, door van
mij bij Farao melding te maken en te zorgen dat ik uit dit huis kom;′
15 want ik ben wederrechtelijk gestolen uit het land der Hebreën, en
heb ook hier niets gedaan waarom zij mij in dit hol hebben gezet.

1 v. Deze verzen behooren, blijkens de verschillende benamingen, tot tweeërlei verhaal. De *schenker* of *opperschenker* en de *bakker* of *opperbakker* waren zeer aanzienlijke hovelingen, hunne ambten posten van groot vertrouwen.

3. *in de — zat.* Deze zinsnede is ontleend aan het verhaal waarin Jozef op de aanklacht zijner meesteres in de gevangenis geworpen werd; het overige aan dat waarin hij slaaf was van den overste der lijfwacht, die tevens met het toezicht op de staatsgevangenen was belast.

8. *Droomen — werk.* Wat een droom beteekent, vindt de mensch niet door eigen nadenken uit, maar wordt hem door God ingegeven. Deze kan daartoe zelfs een slaaf verkiezen. Verg. XLI : 16.

10. *zoodra — bloesems*, volg. verb. t.

13. *uw hoofd verhoogen.* Verg. op Ps. III : 4. — *in — herstellen*, letterlijk *weder op uw voetstuk zetten.*

14. *gedenk mijner*, volg. Gr. vert.

15. *hol*, letterlijk *put.* Zie op Jer. XXXVIII : 6. — *gestolen.* Zie op XXXVII : 28. — *en heb — gezet.* Hier spreekt Jozef als gevangene, niet, gelijk in vs. 14, 15*a*, als een slaaf die om zijne, hem wederrechtelijk ontnomen, vrijheid smeekt. Wij hebben hier dus een anderen verhaler.

16 Toen de opperbakker zag dat hij eene gunstige uitlegging gegeven
had, zeide hij tot Jozef: Ook in mijn droom, daar was een drietal
17 broodkorven op mijn hoofd.′ In den bovensten was allerlei spijs van
Farao, bakkerswerk, en de vogels aten het uit den korf boven mijn
18 hoofd op.′ Jozef antwoordde hem: Ziehier de uitlegging. Die drie
19 korven zijn drie dagen.′ Binnen drie dagen zal Farao uw hoofd ver-
hoogen en u ophangen aan een paal, en de vogels zullen uw vleesch
van u afeten.
20 Den derden dag nu, toen Farao op zijn geboortedag een maaltijd
aanrechtte voor al zijne dienaren, heeft hij werkelijk het hoofd van
den opperschenker en dat van den opperbakker verhoogd te midden
21 zijner dienaren.′ Den opperschenker herstelde hij in zijn schenkers-
22 ambt; zoodat hij den beker aan Farao mocht overhandigen;′ maar den
23 opperbakker deed hij ophangen; zooals Jozef hun uitgelegd had.′ Doch
de opperschenker dacht niet aan Jozef en vergat hem.

19. *uw hoofd verhoogen.* Opzettelijk wordt dezelfde uitdrukking gebruikt als vs. 13; verg. vs. 20. Uit Hebr. t. is één woord, *van op u,* weggelaten.

HOOFDSTUK XLI.

Jozef wordt onderkoning in Egypte. — Farao droomt (1—7), en als niemand zijne droomen kan uitleggen, maakt de schenker gewag van Jozef (8—13). Deze, ijlings ontboden, legt ze uit (14—32) en geeft er goeden raad bij (33—36). Hij wordt aangesteld tot onderkoning (37—45*a*); huwt (45*b*); zijn leeftijd (46*a*). Hij neemt maatregelen tegen den aanstaanden hongersnood (46*b*—49); krijgt twee zonen (50—52). De hongersnood begint (53—55); van alle landen komt men in Egypte koren koopen (56 v.).

Evenals het voorgaande hoofdstuk, is ook dit uit De Elohist; maar de herhalingen in vs. 40—44, 55—57 wijzen op inlasschingen uit eene andere bron, waarschijnlijk De Jahwist. Uit Ezra's Wetboek, waarin zonder twijfel een kort bericht over Jozef en zijne lotgevallen gestaan heeft, is vs. 46*a*.

Dat een slaaf plotseling onderkoning werd, was oudtijds, in landen waar de koning naar eigen goeddunken zijne onderdanen verhief of vernederde, niet onmogelijk; verg. Pred. X : 6 v. Ook de Hebreeuwsche afkomst van Jozef belette zijne verhooging niet, in zoover de koning kon doen wat hij wilde; maar zij bleef, zelfs voor den koning, een bezwaar. Nu hebben, waarschijnlijk van de vier en twintigste tot de negentiende eeuw v. Chr., Semietische herderstammen, gewoonlijk Hyksos genoemd, over Egypte geheerscht, en het is natuurlijk dat men van oudsher Jozef met hen in verband heeft gebracht. Toch is daarvoor geen grond; dewijl Jozefs lotgevallen, dus ook zijne verheffing tot onderkoning, in hun geheel tot het gebied der legende behooren en, al ware dit niet zoo, die heerschappij der Hyksos veel ouder is dan de tijd waarvan de Israëlieten eenige heugenis kunnen gehad hebben.

XLI : 1, 2 Twee jaren daarna droomde Farao dat hij aan den Nijl stond.′ En
zie, uit den Nijl stegen zeven koeien op, schoon van uiterlijk en vet
3 van vleesch, die in het oevergras gingen weiden.′ Maar zie, zeven
andere koeien stegen daarna uit den Nijl op, leelijk van uiterlijk en ma-
ger van vleesch, en gingen naast de eerste aan den oever van den Nijl
4 staan;′ en de leelijke, magere koeien aten de schoone en vette op.
5 Toen ontwaakte Farao.′ Weder ingeslapen, droomde hij ten tweeden
male, en wel, dat zeven korenaren uit één halm opschoten, vet en
6 goed;′ maar zie, zeven spichtige en van den oostenwind verzengde aren
7 sproten daarna uit;′ en de spichtige aren verslonden de zeven vette
en volle. Toen ontwaakte Farao, en zie, het was een droom geweest.′
8 Den volgenden morgen was hij zeer ontroerd; hij ontbood al de ge-

1. Hoewel de schenker Jozef vergat, zorgde God dat hij zich zijner herinnerde.
2. *oevergras.* Zie op Jez. XIX : 6.
5. Zie op XXXVII : 9.
6. *oostenwind.* Zie op Ps. XLVIII : 8.

leerden en wijzen van Egypte en deelde hun zijn droom mede; maar nie-
9 mand kon dien aan Farao uitleggen.′ Nu sprak de opperschenker tot
10 Farao: Van mijn vergrijp moet ik thans gewag maken.′ Farao was
eens zeer vergramd op zijne dienaren en had mij in verzekerde be-
waring overgeleverd ten huize van den overste der lijfwacht, mij en
11 den opperbakker.′ Daar hadden wij in een en denzelfden nacht een droom,
12 ik en hij; elk had een droom van eene bijzondere beteekenis.′ Nu
was daar bij ons een Hebreeuwsche jongeling, een slaaf van den overste
der lijfwacht; hem vertelden wij onze droomen, en hij legde ze ons
13 uit; van ieders droom gaf hij de uitlegging.′ En juist zooals hij ons
uitgelegd had, zoo is het gebeurd: mij heeft Farao in mijn rang her-
steld, hem opgehangen.
14 Toen zond Farao om Jozef en ontbood hem; ijlings haalden zij hem
uit den kerker, schoren hem en deden hem andere kleederen aan. Zoo
15 kwam hij tot Farao.′ Deze zeide tot Jozef: Ik heb een droom gehad,
dien niemand kan uitleggen, en ik heb omtrent u vernomen dat gij
16 een droom slechts hebt te hooren om hem uit te leggen.′ Jozef ant-
17 woordde: Verre van dien! God zal Farao's heil aankondigen.′ Farao
sprak dan tot Jozef: In mijn droom stond ik aan den oever van den
18 Nijl,′ en zie, uit de rivier stegen zeven koeien op, vet van vleesch
19 en schoon van gestalte, en gingen in het oevergras weiden.′ Maar
zie, zeven andere koeien stegen daarna op, zeer schraal en leelijk van
gestalte en mager van vleesch. Haars gelijken in leelijkheid heb ik in
20 gansch Egypteland niet gezien.′ Die magere en leelijke koeien nu aten
21 de eerste zeven, de vette, op;′ deze kwamen in haar lijf, maar het
was niet te bemerken dat zij in haar lijf gekomen waren: haar uiterlijk
22 was even leelijk als te voren. Hierop werd ik wakker.′ Toen ik mij
weder neergelegd had, zag ik in den droom zeven volle, mooie aren
23 uit één halm opschieten;′ maar zie, zeven dorre, spichtige, van den
24 oostenwind verzengde aren ontsproten daarna,′ en die spichtige aren
verslonden de zeven goede. Ik heb ze daarop aan de geleerden mede-
25 gedeeld, maar niemand geeft mij inlichting.′ Toen sprak Jozef tot
Farao: De droom van Farao is één geheel. Wat God gaat doen heeft
26 hij Farao medegedeeld.′ De zeven mooie koeien zijn zeven jaren, en
de zeven mooie korenaren zijn zeven jaren; het is eenerlei droom.′
27 Ook de zeven magere en leelijke koeien, die daarna opstegen, zijn zeven
jaren, en de ledige, van den oostenwind verzengde aren zijn zeven jaren;
28 zeven jaren van hongersnood zullen het zijn.′ Dit is het wat ik Farao
29 zeide: wat God gaat doen heeft hij Farao getoond.′ Zie, zeven jaren

8. *geleerden*. Het hier gebezigde woord, dat ook Exod. VII : 22; VIII : 7, 18 v.; Dan. I : 20; II : 2 voorkomt, is afgeleid van een woord (*heret*) dat een ‚graveerstift' beteekent (Exod. XXXII : 4) en dus leert dat de oudste manier van schrijven was het inkrassen van teekens in steen, been of hout. Hierop wijst ook het woord voor ‚pen' (*eet*), dat Job XIX : 24; Jer. XVII : 1 met het toevoegsel „ijzeren" wordt aangetroffen en dus geen riet, maar een metalen griffel aanduidt. Evenals dit woord Ps. XLV : 2; Jer. VIII : 8 gebruikt wordt van het voorwerp waarmede men met inkt op dierenhuid of papier schreef (verg. Num. V : 23; Ezech. IX : 2), zoo was ook de afleiding van dat hetwelk ‚geleerden' beteekent vergeten.

9. *mijn vergrijp*, waarom de koning hem in hechtenis had doen nemen. Zoo spreekt een hoveling, al is hij zich van zijne onschuld bewust.

13. *Farao*. De grondtekst heeft *hij*.

14. *zij schoren, deden — aan*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hij schoor, deed — aan*. In tijd van rouw lieten de Egyptenaren hoofd- en baardhaar groeien. De priesters waren geheel kaalgeschoren.

16. *Verre van dien!* Zie op XIV : 24. Dat droomuitlegging Gods werk is zie XL : 8. — Jozef onderstelt uit hoflijkheid dat de droom den koning heil zal voorspellen.

19, 20, 27. *mager*, volg. Gr. vert., in overeenstemming met vs. 3.

22. *Toen — had*, ingevoegd volgens Gr. vert.

27. *zijn zeven jaren*. Den tweeden keer ingevoegd volg. Gr. vert.

30 komen, jaren van grooten overvloed in gansch Egypteland.′ Daarna
zullen zeven jaren van hongersnood aanbreken, waarin al de overvloed
die in Egypteland was vergeten zal worden en de hongersnood het
31 land verteren zal.′ Ja, van den overvloed zal men in het land niets
meer weten, vanwege den hongersnood die daarna zal heerschen; want
32 deze zal zeer zwaar wezen.′ Dat de droom twee keeren aan Farao te
beurt gevallen is, beteekent dat de zaak door God vast besloten is en
33 hij haar weldra zal tot stand brengen.′ Dat Farao dan omzie naar een
schrander en kundig man, om hem over Egypteland aan te stellen.′
34 Farao doe zoo en benoeme bestuurders over het land, om in de zeven
jaren van overvloed het vijfde deel der opbrengst van Egypteland te
35 heffen;′ zij zullen allerlei levensmiddelen van de eerstvolgende goede
jaren opzamelen en, ter beschikking van Farao, koren opslaan in de
36 steden en het bewaren.′ Zoo zal die mondvoorraad den lande opgespaard
blijven voor de zeven jaren van hongersnood die in Egypteland
zijn zullen; opdat het land niet door den hongersnood te gronde gericht
worde.

37 Deze voorslag was goed in het oog van Farao en van al zijne die-
38 naren.′ En Farao zeide tot zijne dienaren: Zouden wij ergens kunnen
39 vinden een man in wien in zulk eene mate Gods geest is?′ Toen
zeide Farao tot Jozef: Nademaal God u dit alles heeft medegedeeld,
40 is niemand zoo schrander en kundig als gij.′ Gij zult mijne hofhouding
besturen, en geheel mijn volk zal naar uw bevel luisteren; slechts
41 de hoogte van den troon zal ik boven u zijn.′ Voorts sprak Farao tot
42 Jozef: Zie, ik stel u over geheel Egypteland aan.′ Toen trok Farao
den ring van zijne eigene hand en stak dien aan Jozefs hand, bekleedde
hem met fijne linnen kleederen en deed eene gouden keten
43 om zijn hals.′ Hij deed hem rijden in op éen na den besten wagen
dien hij had, terwijl men voor hem uitriep: Knielt! Zoo stelde hij
44 hem over geheel Egypteland.′ Toen sprak Farao tot Jozef: Ik ben
Farao; maar tegen uw wil zal niemand in geheel Egypteland hand
45 of voet oplichten.′ Farao verleende Jozef den naam Safenath-Paneah
en gaf hem Azenath, de dochter van Potifera, den priester van On,
46*a* tot vrouw.′ Dertig jaar was Jozef oud toen hij voor Farao, den koning
van Egypte, stond.

46*b* Jozef dan ging van voor het aangezicht van Farao uit en trok ge-
47 heel Egypte door.′ Toen nu het land in de zeven jaren van overvloed
48 volop droeg,′ verzamelde hij allerlei levensmiddelen, gedurende de zeven
jaren dat er overvloed in Egypteland was, en legde hij mondvoorraad op

31. *die... zal heerschen*, volg. Gr. vert. ingevoegd.
34. *Farao doe zoo*, onzekere lezing en vertaling. — *om... het vijfde deel... te heffen*, volg. Sam. t.
35. Eens is het door *levensmiddelen* vertaalde woord weggelaten.
43. *wagen*. De wagens — eigenlijk karren — der ouden bestonden in den regel uit een bak, die op de as rustte waardoor de twee eenige raderen verbonden werden. Wagens met vier raderen zijn zeldzaam. Soms lag de bak ook op den disselboom. Hij werd door runderen of paarden getrokken. De staatsiewagens der koningen en de strijdkarren waren van voren gesloten, van achteren open. Daarop stonden in het gevecht twee mannen, de strijder en de wagenmenner, soms nog een derde, die met zijn schild den strijder dekte, vooral wanneer deze den boog spande. De strijdwagen werd door twee paarden getrokken, waarnaast vaak een derde liep, om dienst te doen indien er een viel. — *Knielt!* onzekere vertaling. — *Zoo stelde hij*, volg. Gr. vert.
45. *Safenath-Paneah*, naam van onzekere lezing en beteekenis. Misschien beduidt hij ‚levensonderhouder'; volgens anderen ‚de godheid heeft gezegd, dat hij leve'. — *Potifera*, ongeveer dezelfde naam als *Potifar*, XXXVII : 36. — *On*, eene van oudsher beroemde stad in Beneden-Egypte, bij de Grieken Heliopolis, d. i. ‚Zonnestad', genoemd, zooals Gr. vert. altijd den naam vertaalt of verklaart. Verg. op Jez. XIX : 18 en op Jer. XLIII : 13. — Aan het slot van het vers zijn eenige woorden volg. Gr. vert. weggelaten.
48. *dat — was*, volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *die in Egypteland waren*.

in de steden; in elke stad legde hij de opbrengst van het veld rondom
49 haar. ' Zoo verzamelde Jozef graan, als het zand der zee, in groote
hoeveelheden, totdat men ophield het te meten: het was onbereken-
50 baar. ' Voordat het jaar van hongersnood kwam, werden aan Jozef twee
zonen geboren, die Azenath, de dochter van Potifera, den priester van
51 On, hem baarde. ' Den oudsten noemde Jozef Manasse; want — God
heeft mij al mijne moeite en mijne geheele familie doen vergeten. '
52 Den tweeden noemde hij Efraim; want — God heeft mij vruchtbaar
gemaakt in het land mijner ellende.
53 Na afloop der zeven jaren van den overvloed die in Egypteland geweest
54 was ' begonnen de zeven jaren van hongersnood aan te breken, zooals
Jozef gezegd had; in alle landen ontstond hongersnood, maar in gansch
55 Egypteland was mondvoorraad. ' Toen geheel Egypteland gebrek kreeg
en het volk tot Farao om brood riep, zeide Farao tot alle Egyptena-
56 ren: Gaat tot Jozef en doet wat hij u zegt. ' Toen nu in het gansche
land hongersnood heerschte, opende Jozef alle korenmagazijnen en ver-
kocht koren aan de Egyptenaren. Zwaar werd de hongersnood in
57 Egypteland, en alle landen kwamen naar Egypte tot Jozef, om koren
te koopen; omdat de hongersnood in de geheele wereld zwaar was.

50. *het jaar van hongersnood.* Bedoeld is het eerste.
51. *Manasse.* De ware beteekenis van den naam is onbekend. In het Hebreeuwsch wordt het werkwoord in een onmogelijken vorm gezet, om eenige klankovereenkomst met het woord *Manasse* te verkrijgen.
52. *Efraim.* De naam beteekent waarschijnlijk ,vruchtbaar oord'; het was die der Palestijnsche landstreek waarnaar dat deel van het huis Jozef dat er zich neergezet had genoemd is.
56. *alle korenmagazijnen,* onzekere tekstverbetering volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *alle waarin was.*
57. *alle landen,* volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *het gansche land.*

HOOFDSTUK XLII, XLIII.

Jozefs broeders in Egypte. — Jakob zendt zijne zonen naar Egypte om koren te koopen (XLII: 1—3); alleen Benjamin blijft thuis (4). De broeders komen tot Jozef en buigen zich voor hem neder (5 v.); Jozef behandelt hen als verspieders (7—12); bij hunne verdediging maken zij gewag van hun jongsten broeder (13 v.); waarop Jozef hen gelast, een hunner te zenden om hem te halen (15 v.). Na hen drie dagen gevangen gehouden te hebben, laat hij hen allen gaan, uitgenomen Simeon, die als gijzelaar achterblijft (17—20); de broeders zien in dien tegenspoed eene straf voor hun vergrijp aan Jozef (21 v.); waarover deze, die hen verstaat, diep ontroerd is (23 v.). Hij laat hunne zakken met graan vullen en het geld er weder in leggen (25); éen hunner vindt het zijne daar onderweg (26—28). Zij verhalen hun wedervaren aan Jakob (29—34) en vinden allen hun geld terug (35); Jakob weigert Benjamin te laten gaan (36); vergeefs biedt Ruben zijne twee zonen ten onderpand (37 v.). De nood dringt tot herhaling der reis (XLIII: 1 v.); maar de broeders weigeren, haar zonder Benjamin te ondernemen (3—7); Juda blijft borg voor hem (8—10), en Israël geeft eindelijk zijne toestemming (11—14); de broeders komen weder vóor Jozef (15). Deze geeft den last, hen in zijn huis te brengen (16 v.); zij verontschuldigen zich over het geld dat zij op de terugreis wedergevonden hadden (18—23), en worden ontvangen in Jozefs huis (24), waar zij hunne geschenken aanbieden (25 v.); hij vraagt naar den welstand van hun vader (27 v.), ontroert op het zien van Benjamin (29—31) en onthaalt hen allen, vooral Benjamin, rijkelijk (32—34).

H. XLII is uit De Elohist, H. XLIII uit De Jahwist; verg. inl. op H. XXXVII. Beide verhalen loopen in dit gedeelte o. a. hierin uiteen, dat Jozef, volgens De Elohist, zijne broeders, door Simeon in hechtenis te houden, dwingen wil om in elk geval, met of zonder Benjamin, terug te komen; terwijl hij, volgens De Jahwist, hen verbiedt zich zonder Benjamin weder voor hem te vertoonen; zoodat zij dan ook niet om Simeon te lossen, maar alleen omdat de honger hen dwingt, naar Egypte terugkeeren.

XLII: 1 Toen Jakob vernam dat in Egypte koren was, zeide hij tot zijne
2 zonen: Wat talmt gij? ' Ik heb gehoord dat in Egypte koren is; gaat
derwaarts en koopt daar koren voor ons; opdat wij in het leven blij-

1. *Wat talmt gij?* volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. beteekent misschien *Wat ziet gij elkander aan?*
2. In den aanhef is *en hij zeide* volg. Gr. vert. weggelaten.

3 ven en niet sterven.′ Zoo gingen de tien broeders van Jozef op weg,
4 om graan in Egypte te koopen.′ Maar Benjamin, Jozefs broeder, hem
liet Jakob niet met zijne broeders medegaan; want hij zeide: Hem
mocht eens een ongeluk treffen!
5 Israëls zonen nu kwamen koren koopen te midden van de anderen;
6 want de hongersnood heerschte in het land Kanaän.′ Jozef nu, de
gebieder des lands, verkocht zelf aan alle inwoners koren. Zoo kwamen
7 zijne broeders zich voor hem ter aarde nederwerpen.′ Zoodra Jozef
zijne broeders zag, herkende hij hen; maar hij hield zich alsof hij hen
niet kende, sprak hen hard toe en zeide tot hen: Van waar komt gij?
8 Zij zeiden: Uit het land Kanaän, om levensmiddelen te koopen.′ Jozef
9 herkende zijne broeders wel, maar zij hem niet.′ Toen herinnerde zich
Jozef wat hij van hen gedroomd had, en hij zeide tot hen: Gij zijt
10 verspieders; gij komt zien waar het land open ligt.′ Zij zeiden tot
hem: Neen, heer, uwe knechten zijn gekomen om levensmiddelen te
11 koopen.′ Wij zijn allen zonen van éen en denzelfden man; wij zijn
12 eerlijke lieden; uwe knechten zijn geen verspieders.′ Hij zeide tot hen:
13 Onwaar! Gij komt zien waar het land open ligt.′ Zij zeiden: Twaalf
in getal waren uwe knechten, broeders, zonen van een en denzelfden
man, in het land Kanaän; de jongste is nu bij onzen vader, en die
14 ander is niet meer.′ Maar Jozef zeide tot hen: Het is zooals ik u
15 gezegd heb: gij zijt verspieders.′ Hieraan zult gij getoetst worden. Zoo
waar als Farao leeft! gij zult van hier niet vertrekken tenzij uw
16 jongste broeder herwaarts komt.′ Zendt een van u om uw broeder
te halen, terwijl gij gevangen blijft; opdat uwe woorden getoetst worden,
of gij waarheid gesproken hebt. Zoo niet, zoo waar als Farao
leeft! dan zijt gij verspieders.
17 Hij zette hen dan met elkander drie dagen in verzekerde bewaring,′
18 en zeide den derden dag tot hen: Doet het volgende, om uw leven
19 te redden; ik vrees God.′ Indien gij eerlijke lieden zijt, laat dan een
van u in de gevangenis blijven, terwijl gij heengaat met koren, tot
20 levensonderhoud voor uwe gezinnen;′ dan moet gij uw jongsten broeder
bij mij brengen, opdat uwe woorden gestaafd worden en gij niet
21 sterft. Zij gingen op dien voorslag in′ en zeiden tot elkander: Waarlijk,
wij hebben dit verdiend aan onzen broeder, wiens zielsbenauwdheid
wij hebben aangezien toen hij ons smeekte en wij hem geen
22 gehoor gaven. Daarom komt deze benauwdheid over ons.′ Toen antwoordde
hun Ruben: Ik heb u immers wel gezegd: Bezondigt u niet
aan den knaap. Maar gij hebt niet geluisterd. Zie, nu wordt zijn bloed
23 thuis gezocht.′ Zij nu wisten niet dat Jozef hen verstond; want zij
24 spraken met hem door middel van een tolk.′ En hij keerde zich om,
ging heen en weende. Daarna kwam hij tot hen terug, sprak met

6. Zoo kwam de eerste droom, XXXVII : 7, uit.

11. Volgens XLIII : 7 had Jozef hen naar hunne familie en hun vader gevraagd. Maar het verhaal waarin dit stond wordt hier niet gevolgd.

16. Wat de broeders tegen den voorslag Benjamin te halen, vs. 19 v. gewijzigd herhaald, inbrachten, dat hun vader te bezorgd was voor Benjamin, staat niet hier, wel XLIV : 22; verg. op vs. 11.

18. *ik vrees God,* en wil u daarom niet te hard behandelen.

20. *Zij — in,* letterlijk *Zij deden aldus.*

21. *zielsbenauwdheid, benauwdheid.* Met opzet wordt hetzelfde woord gekozen, om aan te duiden, dat niet alleen hun vergrijp gestraft werd, maar de aard der straf ook nauwkeurig met den aard van het vergrijp overeenkwam. God handelde volgens hen naar den regel van Exod. XXI : 23—25. — *toen — gaven.* Hiervan staat in H. XXXVII niets.

22. Verg. XXXVII : 21, waar Ruben eigenlijk niet zoo ver gegaan was.

23. *zij — tolk,* letterlijk *een tolk was tusschen hen.*

24. *Simeon.* Waarschijnlijk laat de schrijver juist dezen als gevangene achterblijven, omdat hij na Ruben de oudste was en deze minder schuld had dan de overigen.

hen en liet Simeon uit hun midden wegnemen en voor hunne oogen
in boeien slaan.
25 En Jozef beval, dat men hunne zakken met graan vullen, ieders
geld in zijn zak leggen en hun teerkost voor de reis verstrekken zou.
26 Zoo deed hij hun.′ Zij tilden hun koren op hunne ezels en vertrok-
27 ken.′ Maar toen éen hunner zijn zak opende, om in de herberg zijn
ezel te voederen, zag hij waarlijk zijn geld bovenop in den korf lig-
28 gen,′ en hij zeide tot zijne broeders: Mijn geld is er weder; zie, het
ligt in mijn korf! Bestorven van schrik, zeiden zij tot elkander: Wat
heeft God ons nu gedaan!
29 Bij hun vader Jakob in het land Kanaän aangekomen, deelden zij
30 hem al hun wedervaren aldus mede:′ De man die heer van het land
is heeft ons hard toegesproken en ons als verspieders des lands in
31 hechtenis genomen.′ Wij zeiden tot hem: Wij zijn eerlijke lieden en
32 geen verspieders;′ wij waren twaalf broeders, zonen van éen vader;
die éene is niet meer, en de jongste is bij onzen vader in het land
33 Kanaän.′ Daarop zeide die man, de heer des lands, tot ons: Hieraan
zal ik weten dat gij eerlijke lieden zijt. Laat dien eenen van u bij
mij achter en neemt mondvoorraad voor uwe gezinnen mede, gaat
34 dan′ en brengt uw jongsten broeder bij mij; opdat ik wete dat gij
geen verspieders zijt. Indien gij eerlijke lieden zijt, zal ik uw broeder
weder aan u uitleveren en moogt gij vrij in het land rondtrekken.
35 Toen zij nu hunne zakken ledigden, was ieders geldbuidel in zijn
36 zak; en bij het zien daarvan werden zij en hun vader bevreesd.′ En
hun vader Jakob zeide hun: Gij berooft mij van kinderen! Jozef is
weg, Simeon is weg, en Benjamin wilt gij wegnemen. Alles spant
37 tegen mij samen.′ Nu zeide Ruben tot zijn vader: Gij moogt mijne
beide zonen dooden als ik hem niet weder bij u breng. Vertrouw hem
38 mij toe, en ik zal hem u terugbrengen.′ Maar hij zeide: Mijn zoon
gaat niet met u mede; want zijn broeder is dood, en hij is alleen
overgebleven. Overkwam hem een ongeluk op de reis die gij gaat
ondernemen, dan zoudt gij mijne grijsheid in jammer in het dooden-
rijk doen nederdalen.
XLIII : 1, 2 Maar de hongersnood was zwaar in het land,′ en toen zij het
koren dat zij uit Egypte hadden medegebracht opgebruikt hadden,
zeide hun vader tot hen: Gaat weder voor ons een weinig levens-
3 middelen koopen.′ Maar Juda zeide tot hem: Die man heeft ons nadruk-

27 v. Een zeer verward bericht, zooals uit het gebruik der woorden *zak* en *korf* (in het Hebreeuwsch een ander woord voor *zak*) blijkt. De oorzaak is deze. In De Jahwist was verhaald, hoe Jozef het geld in de korven zijner broeders had doen leggen en zij het in de herberg allen daarin terugvonden; immers, nadat éen hunner het daar aangetroffen had, was het niet meer dan natuurlijk dat zij allen hunne korven gingen onderzoeken, te eer daar zij allen hunne dieren voederen moesten. Zoo staat het ook XLIII : 21. In De Elohist daarentegen vonden de broeders eerst na hun terugkeer bij Jakob hun geld terug, en wel bij het ledigen hunner zakken, vs. 35. Vroeger was het ook niet noodig geweest dat zij hunne zakken openden, omdat Jozef hun, volgens dezen verhaler, teerkost medegegeven had; vs. 25. De samensteller van het Oude-Sagenboek laat, in zijne zucht om van beide berichten zooveel mogelijk te behouden, van het Jahwistische alleen staan wat wij hier lezen: dat een der broeders het geld in de herberg boven in den korf vindt en zij allen daarop elkander verschrikt aanzien; maar laat hen daarna allen hun geld thuis onder in hunne zakken vinden.

27. *herberg.* Herbergen waren in het Oosten oudtijds evenmin onbekend als nu; maar men kon er in den regel niets anders vinden dan nachtverblijf voor mensch en dier; de reizigers zelven moesten voor spijs en andere reisbenoodigdheden zorgen.

28. *Bestorven van schrik,* letterlijk *En hun hart ging uit, en zij schrikten.*

30. *in hechtenis genomen,* volg. Gr. vert.

35. Zie op 27 v.

37. *Ruben,* die ook XXXVII : 21 v. voor Jozef was opgekomen; verg. vs. 22. Volgens XLIII : 8—10 doet Juda een dergelijk voorstel. — *mijne beide zonen.* Volgens deze plaats had hij twee, volgens XLVI : 9 vier zonen.

kelijk gewaarschuwd: Gij zult mij niet meer te zien krijgen tenzij
4 uw broeder bij u is. ′ Indien gij onzen broeder met ons laat medegaan,
5 dan zullen wij henentrekken en voor u levensmiddelen koopen; ′ maar
indien gij hem niet laat medegaan, dan vertrekken wij niet; want die
man heeft ons gezegd: Gij zult mij niet weder te zien krijgen tenzij
6 uw broeder bij u is. ′ Israël zeide: Waarom hebt gij mij dit aangedaan,
7 dien man te vertellen dat gij nog een broeder hadt? ′ Zij zeiden: Uit-
drukkelijk heeft die man naar ons en onze afkomst gevraagd; hij zeide:
Is uw vader nog in leven? Hebt gij nog een broeder? Wij hebben
slechts die vragen beantwoord. Konden wij dan weten dat hij zou
zeggen: Brengt uwen broeder hier?
8 En Juda sprak tot zijn vader Israël: Geef mij den knaap mede, en
laten wij ons opmaken en heengaan; opdat wij in het leven blijven
9 en niet sterven, wij en gij en onze kinderen. ′ Ik blijf borg voor hem;
van mij kunt gij hem terugeischen. Indien ik hem niet bij u terug-
breng en weder voor uwe oogen plaats, mag ik levenslang als een
10 zondaar vóor u staan. ′ Hadden wij niet zoo getalmd, dan zouden wij
11 nu reeds tweemaal teruggekeerd zijn. ′ Toen zeide hun vader Israël
tot hen: Als het zoo zijn moet, doet dan toch het volgende: neemt
van de vruchten des lands in uwe zakken mede en brengt dien man
een geschenk: een weinig balsem en honing, wierook en gom, pimper-
12 noten en amandelen. ′ Neemt dezelfde geldsom met u en brengt het
geld dat boven in uwe korven weder medekwam terug; misschien is
13 het eene vergissing. ′ Neemt dan uwen broeder, maakt u op en keert
14 naar dien man terug. ′ God de Machtige geve u, barmhartigheid bij
dien man te vinden, dat hij uw anderen broeder en Benjamin weder
met u late trekken. Wat mij aangaat, als ik kinderloos word, dan
15 word ik het maar! ′ Zoo namen die mannen dat geschenk, de dubbele
geldsom en Benjamin mede, maakten zich op, trokken af naar Egypte
en stonden weder voor Jozef.
16 Zoodra Jozef hen en Benjamin zag, zeide hij tot dengene die over
zijn huis gesteld was: Breng die mannen binnen, slacht de noodige die-
ren en recht een maaltijd aan; want die mannen zullen van middag bij
17 mij eten. ′ De man deed zooals Jozef gelast had en bracht hen in het
18 huis van Jozef. ′ En zij werden bevreesd omdat men hen naar Jozefs
huis bracht en zeiden: Om het geld dat den vorigen keer in onze
korven is teruggekomen brengt men ons naar binnen, om ons te over-
rompelen, op ons aan te vallen en ons tot slaven te maken, met onze
19 ezels. ′ Daarom traden zij op den man die over Jozefs huis gesteld was
20 toe ′ en zeiden tot hem vóor het huis: Och heer! Wij zijn den eersten
21 keer hierheen afgekomen, om levensmiddelen te koopen, ′ en toen wij
in de herberg kwamen en onze korven openden, was ieders geld boven
in zijn korf, ons eigen geld, naar het volle gewicht. Dit hebben wij
22 nu weder medegebracht, ′ terwijl wij ander geld medegenomen hebben
om levensmiddelen te koopen. Wij weten niet, wie ons geld in onze

7. Volgens XLII : 10—13 hebben zij alles verteld zonder uitgevraagd te zijn.

8. Juda stelt zich hier borg voor Benjamin, zooals hij XXXVII : 26 v. van Jozef het leven gered had.

11. *balsem, wierook, gom.* Verg. op XXXVII : 25. — *honing.* Zie op Exod. III : 8. — *pimpernoten,* de vruchten van den pistaciaboom, eene soort van terebint. Zij zijn iets grooter dan hazelnoten, met eene oliehoudende kern van fijnen smaak. In Palestina kwam de boom oudtijds zeker meer voor dan thans; de stad Bethonim, in het land der Gadieten (Joz. XIII : 26), heet naar die vruchten.

14. *uw anderen broeder,* Simeon, die hier en vs. 23 uit het verhaal van De Elohist in dat van De Jahwist is overgenomen.

16. *hen en,* volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *bij hen.*

21. Anders XLII : 27 v., 35.

23 korven gelegd heeft. ′ Hij zeide: Geluk er mede! Vreest niets. De god
van u en uw vader heeft voor u heimelijk een schat in uwe korven
gelegd. Uw geld is in mijne handen gekomen. Voorts bracht hij Simeon
24 uit den kerker bij hen. ′ Vervolgens leidde de man hen in Jozefs huis,
verstrekte hun water, om hunne voeten te wasschen, en voeder voor
25 hunne ezels. ′ En zij zetten het geschenk gereed, in afwachting van
Jozefs komst, in den middag; want zij hoorden dat hij daar den maal-
tijd zou houden.
26 Toen dan Jozef in huis kwam, brachten zij het geschenk dat zij bij
27 zich hadden in huis en wierpen zich voor hem ter aarde neder. ′ Hij
vroeg naar hun welstand en zeide: Is uw vader wel, de grijsaard van
28 wien gij mij gesproken hebt? Leeft hij nog? ′ Zij zeiden: Uw dienaar,
onze vader, is wel; hij leeft nog. Hij sprak: Gezegend zij die man
29 door God! waarop zij bogen en zich ter aarde nederwierpen. ′ Toen hij
zijne oogen opsloeg en zijn broeder Benjamin, den zoon zijner moeder,
zag, zeide hij: Is dit uw jongste broeder, van wien gij mij gesproken
30 hebt? Hij zeide: God zij u goedgunstig, mijn zoon! ′ Daar Jozefs bin-
nenste brandende werd over zijn broeder, zocht hij ijlings gelegenheid
31 om uit te schreien. Zoo ging hij in eene kamer en weende er. ′ Daarna
wiesch hij zijn gelaat, kwam weder de kamer uit, bedwong zich en
32 zeide: Zet spijs op. ′ Men rechtte voor hem, voor hen en voor de
Egyptenaren die bij hem aten afzonderlijk den maaltijd aan; de Egyp-
tenaren toch mogen niet met de Hebreën eten; want dit is iets af-
33 schuwelijks voor de Egyptenaren. ′ En zij zaten vóor zijn aangezicht,
de oudste en de jongste, elk naar zijn leeftijd; verbaasd zagen de
34 mannen elkander aan. ′ Men bracht hun portiën van de gerechten die
vóor hem stonden, en Benjamins deel was vijfmaal zoo groot als dat
van elk ander. Voorts dronken zij en werden beschonken met hem.

23. *Geluk er mede!* letterlijk *Heil* of *vrede over u!* Een beleefde aanhef, die van vriendschappelijke gezindheid getuigde. — *De* — *gelegd.* Dat waarvan men de herkomst niet kende werd de gave van een god genoemd. — *Voorts* — *hen.* Iets te vroeg, want de broeders staan nog vóor het huis, is dit uit De Elohist in het Jahwistisch verhaal ingevoegd; verg. op vs. 14.

25. *hij ... zou,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zij ... zouden.*

28. *Hij* — *God!* ingevoegd volg. Sam. en Gr. t.

32. Of Jozef alleen om zijn hoogen rang niet met de overige Egyptenaren mocht aanzitten, dan wel omdat hij een Hebreër van afkomst was, of omdat hij, als gehuwd met de dochter van een priester, gerekend werd tot de priesterkaste te behooren, blijkt niet.

34. *Men bracht,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Hij bracht.* — *Benjamins deel.* Een geëerde gast kreeg de grootste en schoonste stukken; verg. 1 Sam. IX : 23 v. — *vijfmaal.* Het getal vijf wordt enkele keeren (Lev. XXVI : 8; 1 Sam. XVII : 40; XXI : 3; 2 Kon. VII : 13; Jez. XXX : 17; Luc. XIV : 19 enz.) als rond getal voor „eenige" gebruikt. Het getal der vingers van éene hand gaf hiertoe aanleiding. — *werden beschonken.* Dit wordt evenmin tot blaam van Jozef en zijne broeders gezegd als IX : 21 tot schande van Noach, maar alleen om den overvloed van den maaltijd te kenschetsen. Verg. XLIX : 12.

HOOFDSTUK XLIV, XLV.

De teruggevonden broeder. — Op Jozefs bevel wordt wederom in de korven der broeders het geld, in dien van Benjamin daarenboven Jozefs wichelaarsbeker gelegd (XLIV : 1 v.); door den bode die de broeders op de huisreis achterhaalt wordt deze gevonden; waarop zij allen terugkeeren (3—13). Benjamin wordt door Jozef tot slavernij veroordeeld (14—17); maar Juda biedt zich zelven in zijne plaats aan (18—34). Jozef maakt zich aan zijne broeders bekend (XLV : 1—3*a*), stelt hen, daar zij bevreesd zijn, gerust, en beveelt hen, zijn vader te halen en met al de hunnen naar Egypte te verhuizen (3*b*—15). Farao bevestigt dien last, met milde beloften (16—20). De broeders reizen, rijk begiftigd, naar Kanaän (21—24). Als Jakob eindelijk geloof slaat aan hunne mededeelingen, besluit hij naar Egypte te verhuizen (25—28).

H. XLIV, waarin Juda zoozeer op den voorgrond treedt, is uit De Jahwist. Ook in H. XLV vinden wij dit geschrift terug; want dat Jozef door zijne broeders verkocht is (vs. 4 v.), behoort hier tehuis.

Maar het gebruik van de namen *God* (vs. 5, 7, 8, 9) en *Jakob* (vs. 25, 27), die in De Jahwist, ook hier vs. 28 weer, *Israël* heet, toont dat het grootste gedeelte van het hoofdstuk aan De Elohist ontleend is, uit welk werk waarschijnlijk ook in H. XLIV het een en ander is overgenomen.

XLIV : 1 Vervolgens beval Jozef den man die over zijn huis gesteld was:
Vul de korven dier mannen met levensmiddelen, zooveel zij kunnen
2 dragen, en leg ieders geld boven in zijn korf. ′ Ook moet gij mijn
beker, den zilveren, boven in den korf van den jongste leggen, met
het geld voor zijn koren. Hij deed naar het bevel dat Jozef gegeven
3 had, ′ en bij het aanbreken van den morgen liet men hen met hunne
4 ezels trekken. ′ Toen zij echter de stad uit, maar nog niet ver van
haar verwijderd waren, zeide Jozef tot den man die over zijn huis gesteld
was: Maak u op, zet hen achterna, en als gij hen ingehaald
hebt, zeg dan tot hen: Waarom hebt gij goed met kwaad vergolden?
5 waarom mij den zilveren beker ontstolen? ′ Het is nog wel die, waaruit
mijn heer drinkt en waaruit hij zelf de toekomst voorzegt! Gij
6 hebt een slecht stuk bedreven. ′ Toen hij hen had ingehaald, bracht
7 hij hun deze woorden over; ′ waarop zij tot hem zeiden: Waarom
spreekt mijn heer aldus? God beware uwe dienaren, zoo iets te doen! ′
8 Wij hebben immers het geld dat wij boven in onze korven gevonden
hadden u uit het land Kanaän teruggebracht, en zouden wij dan uit
9 het huis van uwen heer zilver of goud stelen? ′ Hij bij wien het gevonden
wordt mag sterven, en bovendien zullen de overigen van ons
10 slaven van mijn heer zijn. ′ Hij zeide: Welaan, naar uwe woorden zal
11 het zijn. ′ Toen zette ieder ijlings zijn korf op den grond neder en
12 opende dien, ′ en hij onderzocht ze, te beginnen bij den korf van den
oudste en eindigende bij dien van den jongste, en de beker werd in
13 den korf van Benjamin gevonden. ′ Toen scheurden zij hunne kleederen,
ieder bevrachtte zijn ezel weder, en zij keerden naar de stad terug.
14 Zoo kwamen Juda en zijne broeders in het huis van Jozef, terwijl
15 hij zich daar nog bevond, en vielen voor hem ter aarde. ′ Jozef nu zeide
tot hen: Wat is dat voor een stuk dat gij bedreven hebt? Begreept
gij niet, dat een man als ik dit door waarzeggerskunst zeker bemerken
16 zou? ′ Juda zeide: Wat zullen wij mijnen heer zeggen en te onzer
rechtvaardiging in het midden brengen? God heeft de schuld uwer
dienaren uitgevonden. Zie, wij zullen de slaven van mijn heer zijn,
17 zoowel wij als hij bij wien de beker gevonden is. ′ Maar hij zeide:
God beware mij daarvoor! De man bij wien de beker gevonden is, die
zal mijn slaaf worden; maar gij kunt ongedeerd naar uwen vader gaan.
18 Nu trad Juda op hem toe en sprak: Och heer! laat uw dienaar
een enkel woord tot mijn heer spreken, en uw toorn ontbrande niet
19 tegen uwen dienaar; want gij zijt groot als Farao. ′ Toen mijn heer
20 zijne dienaren vroeg: Hebt gij nog een vader of een broeder? ′ zeiden
wij tot mijn heer: Wij hebben een hoogbejaarden vader en een kleinen

4. *Waarom mij — ontstolen*, ingevoegd volg. Gr. en Syr. vertt.

5. *de toekomst voorzegt.* Bij deze waarzeggerij, die bij verscheiden volken in gebruik was, ging men aldus te werk: men goot water in een schotel of beker en wierp daarin stukjes goud, zilver of van eenige andere schitterende stof, om uit de figuren die aldus ontstonden het verborgene op te maken.

10. In grondt. volgt nog *diegene bij wien de beker gevonden wordt zij mijn slaaf; maar gij zult voor onschuldig gehouden worden*; wat wellicht, met eenige wijziging, aan vs. 17 ontleend is.

16. *Juda zeide.* Juda trad in het oorspronkelijke verhaal eerst vs. 18 op den voorgrond, terwijl hier de broeders spraken; waarschijnlijk voegde de samensteller van het Oude-Sagenboek hem hier in. — *God — uitgevonden.* Zij verklaren zich hiermede niet voor schuldig aan den diefstal, maar erkennen het gebeurde als eene pijnlijke beschikking Gods over hen: God liet hen zoo voor andere overtredingen boeten.

20. *een kleinen knaap.* Benjamin wordt hier, zooals in het geheele verhaal, als zeer jong voorgesteld. Doch Jozef was dertien jaar in Egypte als slaaf geweest (XXXVII : 2; XLI : 46), daarna meer dan zeven

knaap, een kind des ouderdoms en, daar zijn broeder is gestorven, den
eenig overgeblevene zijner moeder; zijn vader houdt veel van hem.'
21 Gij zeidet tot uwe dienaren: Brengt hem tot mij af; opdat ik mijne
22 oogen op hem sla.' Wij zeiden daarop tot mijn heer: De knaap kan
23 zijn vader niet verlaten; verlaat hij zijn vader, dan sterft deze.' Maar
gij zeidet tot uwe dienaren: Indien uw jongste broeder niet met u
24 herwaarts komt, wordt gij niet weder bij mij toegelaten.' Wij dan,
bij uwen dienaar, mijn vader, gekomen, deelden hem mede wat mijn
25 heer gezegd had,' en toen onze vader zeide: Gaat weder voor ons
26 eenige levensmiddelen koopen —' zeiden wij: Wij kunnen niet naar
Egypte afgaan. Als onze jongste broeder bij ons is, zullen wij gaan;
want wij kunnen niet weder tot dien man toegelaten worden indien
27 onze jongste broeder niet bij ons is.' Hierop zeide uw dienaar, mijn
vader, tot ons: Gij weet dat mijne vrouw mij twee zonen gebaard
28 heeft.' De eene ging van mij weg, en ik heb gedacht: hij is zeker
29 verscheurd; ik heb hem nooit wedergezien.' Indien gij ook dezen van
mij weghaalt en hem een ongeluk overkomt, dan zult gij mijne grijs-
30 heid in onspoed in het doodenrijk doen nederdalen.' Als ik dan bij uwen
dienaar, mijn vader, kom en de knaap is niet bij ons, terwijl hij zoo
31 innig aan hem verkleefd is,' en hij ziet dat de knaap er niet is, dan
sterft hij, en uwe dienaren zullen de grijsheid van uwen dienaar, onzen
32 vader, in jammer in het doodenrijk doen nederdalen.' Want ik, uw
dienaar, ben voor den knaap bij mijn vader borg gebleven; ik heb ge-
zegd: Als ik hem niet bij u terugbreng, zal ik levenslang als zondaar
33 vóor mijn vader staan.' Och, laat daarom uw dienaar in plaats van den
knaap als slaaf van mijnen heer achterblijven, en laat den knaap met
34 zijne broeders naar huis trekken;' want hoe zou ik naar mijn vader
gaan terwijl de knaap niet bij mij is? Ik zou den rampspoed niet
kunnen aanzien die mijn vader zou treffen.
XLV: 1 Nu kon Jozef zich niet meer inhouden voor al de omstanders.
Daarom riep hij: Laat iedereen heengaan! Zoodat niemand bij hem
2 was toen Jozef zich aan zijne broeders bekend maakte.' In luid geween
barstte hij uit, zoodat de Egyptenaren en ook het huis van Farao het
3 hoorden.' En Jozef zeide tot zijne broeders: Ik ben Jozef! Leeft mijn
vader nog? En zijne broeders konden hem niet antwoorden; want zij
4 deinsden verschrikt van hem terug.' Doch Jozef zeide tot zijne broe-
ders: Nadert mij toch. En toen zij naderden, zeide hij: Ik ben uw
5 broeder Jozef, dien gij naar Egypte verkocht hebt.' Maar weest niet
bedroefd, en laat het niet pijnlijk voor u zijn dat gij mij hierheen
hebt verkocht; want God heeft mij voor u uit gezonden als een levens-
6 redder.' De hongersnood toch heerscht nu twee jaren in het land, en
7 nog vijf jaren lang zal er geploegd noch geoogst worden.' Daarom
heeft God mij voor u uit gezonden, om te zorgen dat van u iets over-

jaren als landsbestuurder (XLI: 53 vv.); zoodat Benjamin, ook al was hij pas omstreeks het tijdstip van Jozefs verdwijning geboren, wat XXXV: 19, 21 niet onderstelt, minstens een en twintig jaar oud was. Toch zijn al deze opgaven waarschijnlijk van denzelfden verhaler, althans door één, den samensteller van het Oude-Sagenboek, bijeengevoegd, die zich dus in dit geval om den tijd weinig bekommerde. In XLVI: 21 is Benjamin zelfs reeds vader van tien zonen; de lijst van Jakobs afstammelingen waarin dit staat is evenwel van een veel jonger schrijver.

21. Volgens XLII: 33 v. wilde Jozef, dat zij Benjamin bij hem brachten om de waarheid hunner woorden te staven.

29. Verg. XLII: 38.

32. *Want.* Mijn vader rekent vast op zijne terugkomst, omdat ik voor hem borg sta.

3. *Leeft — nog?* Waarschijnlijk aan De Elohist ontleend, in wiens verhaal de herhaalde vermelding van zijn vader niet zoo vlak aan de ontdekking voorafging als hier.

5. *als een levensredder,* volgens veranderde klinkers; Hebr. t. *tot levensonderhoud.*

8 blijve op aarde en een groot aantal in het leven behouden worde. ′ Dus
hebt niet gij mij hierheen gezonden, maar God; en hij heeft mij tot
een vader van Farao gemaakt, heer over zijn gansche huis en gebieder
9 in geheel Egypteland. ′ Reist met spoed naar mijn vader en zegt hem:
Zoo zegt uw zoon Jozef: God heeft mij tot heer over geheel Egypte
10 gemaakt; kom tot mij af, talm niet. ′ Gij kunt in het land Goosjen
wonen en zult dicht bij mij zijn, met uwe kinderen en kindskinderen,
11 uw kleinvee en runderen, en al wat gij bezit. ′ Ik zal u daar onder-
houden; want nog vijf jaren zal er hongersnood wezen; ik zal zorgen
12 dat gij niet met uw gezin en al wat gij hebt verarmt. ′ Gij en mijn
13 broeder Benjamin ziet met eigen oogen dat ik zelf tot u spreek. ′ Gij
zult dan aan mijn vader verhalen van al de eer die mij in Egypte
is te beurt gevallen, en van al wat gij gezien hebt; en gij zult met
14 spoed mijn vader hierheen afbrengen. ′ Toen viel hij zijn broeder Ben-
jamin weenend om den hals, terwijl Benjamin, aan zijn hals hangende,
15 weende. ′ Ook kuste hij al zijne broeders en weende, hen omhelzende;
daarna spraken zijne broeders met hem.
16 Toen tot Farao's huis het gerucht doordrong: Jozefs broeders zijn
17 gekomen, was dit Farao en zijnen dienaren aangenaam. ′ Daarom sprak
Farao tot Jozef: Zeg aan uwe broeders: Zoo moet gij doen: belaadt
18 uwe dieren en reist naar het land Kanaän; ′ neemt uwen vader en
uwe gezinnen mede en komt tot mij. Dan zal ik u het goede van
Egypteland geven, zoodat gij er het vette des lands genieten kunt. ′
19 En gij, gelast hun: Doet aldus: neemt uit Egypteland wagens mede
voor uwe kleine kinderen en vrouwen, en voert uw vader met u her-
20 waarts. ′ Ontziet uw huisraad niet; want het beste dat Egypteland
oplevert zal voor u zijn.
21 Israëls zonen deden alzoo, en Jozef gaf hun wagens, volgens het bevel
22 van Farao, en teerkost voor de reis. ′ Aan elk hunner schonk hij een
stel kleederen, maar aan Benjamin driehonderd zilverlingen en vijf
23 stel kleederen. ′ En voor zijn vader zond hij insgelijks een geschenk:
tien ezels die goede gaven van Egypte, tien ezelinnen die graan en
24 brood droegen, en mondvoorraad voor zijn vader op reis. ′ Zoo liet
Jozef zijne broeders gaan, en zij reisden af; hij zeide hun nog: Maakt
u onderweg niet angstig.
25 Zij togen dan uit Egypte en kwamen in het land Kanaän bij hun
26 vader Jakob. ′ Toen zij hem verhaalden: Jozef leeft nog, en dat hij
heerscher over gansch Egypteland was — verstijfde zijn hart; want hij
27 geloofde hen niet. ′ Maar toen zij hem al de woorden die Jozef tot hen
gesproken had overbrachten, en hij de wagens zag die Jozef gezonden
had om hem te vervoeren, leefde de geest van hun vader Jakob weder
28 op. ′ En Israël zeide: Genoeg! Mijn zoon Jozef leeft nog; ik wil hem
gaan zien voordat ik sterf.

8. *vader*. Zie op Richt. XVII: 10.

10. *Goosjen*, dat gedeelte van Beneden-Egypte, ten oosten van den Nijl, hetwelk grensde aan de woestijn, ten westen van het hedendaagsche kanaal van Suez. Verg. op Exod. I: 11.

13. Hetzelfde was vs. 9 reeds gezegd.

19. *gelast hun*, gedeeltelijk volg. Gr. vert.; Hebr. t. *gij zijt gelast.*

20. *Ontziet — niet.* Verbruikt het zonder hartzeer, of laat achter wat van de reis veel te lijden zal hebben of moeilijk vervoerbaar is.

22. *driehonderd zilverlingen*, ongeveer *f* 510.

25. *in het land Kanaän.* In welke plaats Jakob volgens dezen schrijver woonde, weten wij niet. De laatste woonplaatsen van Jakob die hij vermeldt vinden wij XXXV: 20 v.

HOOFDSTUK XLVI : 1—XLVII : 27.

Jakob in Egypte. — Israël, door zijn god te Bersjeba bemoedigd, gaat met al de zijnen naar Egypte (XLVI : 1—7). De namen zijner zonen en kleinzonen, met hem zelven mede zeventig in getal (8—27). In Goosjen gekomen, wordt hij door Jozef begroet (28—30). Deze raadt zijnen broeders, wat zij den koning moeten zeggen, om vergunning te krijgen tot verblijf in Goosjen (31—34); hij stelt vijf van hen aan den koning voor, die hem veroorlooft hun eene woonplaats in Goosjen aan te wijzen (XLVII : 1—5). Jakob komt met zijne zonen in Egypte en erlangt, zonder het te vragen, van den koning vergunning zich in het beste deel des lands te vestigen (6); Jakob zelf heeft een gehoor bij den koning en zegent hem (7—10); Jozef doet zijne broeders in Goosjen, in den omtrek van Raämses, wonen (11). Terwijl Jozef de zijnen van het noodige voorziet, moeten de Egyptenaren, door honger gedreven, hun geld, hun vee, hun land, eindelijk hunne vrijheid, voor levensmiddelen geven; waardoor geheel Egypte eigendom des konings wordt, uitgenomen het land der priesters (12—22); Jozef geeft den grond aan het volk terug, op voorwaarde dat het een vijfde van den oogst aan den koning opbrenge (23—26). Zoo is Israël en zijn geslacht in Goosjen gekomen (27).

Stukken uit verschillende verhalen volgen hier op elkander. Terwijl XLVI : 1—5 grootendeels uit De Elohist is, is vs. 6 v. aan Ezra's Wetboek ontleend, terwijl vs. 8—27 een nog jonger toevoegsel is, van iemand die de opgave Exod. I : 5, dat Jakobs zonen en kleinzonen zeventig man sterk waren, uitwerkte. Over hetgeen in die verzen duister en verward is zie de aantt. Uit De Jahwist is XLVI : 28—XLVII : 5; en toen aan dit verhaal XLVII : 6—10, uit Ezra's Wetboek, werd gehecht, gaf dit een zóo verwarden tekst, dat later een paar regels omgezet en eenige woorden uitgelaten moesten worden (zie t. pl.). XLVII : 12—26 eindelijk is zeer waarschijnlijk aan het Oude-Sagenboek ontleend; maar wie de zegsman van den samensteller was, is onzeker.

XLVI : 1 Israël brak met al de zijnen op en kwam te Bersjeba, waar hij
2 offeranden bracht aan den god van zijn vader Izaäk.′ En God zeide
tot Israël in een nachtgezicht: Jakob, Jakob! Hij zeide: Hier ben ik.′
3 Toen zeide hij: Ik ben God, de god van uwen vader. Vrees niet naar
Egypte te gaan; want ik zal u aldaar tot een groot volk maken.′
4 Ik zelf zal met u naar Egypte afdalen, en u ook zeker weder van
5 daar opvoeren, en Jozef zal zijne hand op uwe oogen leggen.′ Zoo
maakte Jakob zich op uit Bersjeba, en Israëls zonen vervoerden hun
vader Jakob, benevens hunne kinderen en vrouwen, op de wagens die
6 Farao om hem te vervoeren gezonden had.′ Ook namen zij hun vee
mede en de have die zij in het land Kanaän verworven hadden. Zoo
7 kwam Jakob met al zijn kroost in Egypte.′ Zijne zonen en kleinzonen,
zijne dochters en kleindochters en al zijn kroost bracht hij mede in
Egypte.
8 Dit zijn de namen van Israëls zonen, die in Egypte kwamen: Jakob
9 en zijne zonen. Jakobs eerstgeborene, Ruben,′ en Rubens zonen, He-
10 noch, Pallu, Hesron en Karmi;′ Simeons zonen, Jemuël, Jamin, Ohad,
11 Jachin, Sohar en Saul, de zoon der Kanaänietische;′ Levi's zonen,

Vs. 9. Exod. VI : 13; 1 Kron. V : 3. — Vs. 10. Exod. VI : 14; 1 Kron. IV : 24. — Vs. 11. Exod. VI : 15.

1 v. De naam *Israël* bewijst dat hier het een en ander aan De Jahwist ontleend is; zie inl. op XLIV, XLV.

1. *kwam te Bersjeba,* met de wagens van Farao; zie XLV : 27.

3. *Ik ben God, de god van.* Gr. vert. *Ik ben de god van.*

4. *Ik — afdalen.* Hoewel de god van Abraham en Izaäk eigenlijk alleen in Kanaän woonde en macht oefende, zou hij met Jakob medegaan en hem in Egypte helpen. Zulk een woord teekent veredeling van het godsbegrip. — *van daar,* duidelijkheidshalve ingevoegd. — *en — leggen,* u na uwen dood de oogen toedrukken.

5. De voorstelling dat Jakob eerst te Bersjeba de wagens van Farao te zijner beschikking krijgt, in strijd met XLV : 27; XLVI : 1, is ongetwijfeld van een bewerker die tegenstrijdige opgaven wilde vereenigen.

8—27. Deze lijst is aan die der Israëlietische familiën in Num. XXVI ontleend.

8. *Jakob — zonen,* Jakob medegeteld.

10. In Num. XXVI : 12 v. en 1 Kron. IV : 24 luiden drie dezer namen eenigszins anders. — *Saul — Kanaänietische.* Dit beteekent dat dit Simeonietisch geslacht sterk met Kanaänieten vermengd was.

12 Gersjon, Kehath en Merari; ' Juda's zonen, Er, Onan, Sjela, Peres en
Zerah — maar Er en Onan stierven in het land Kanaän, en de zonen
13 van Peres waren Hesron en Hamul —' Issachars zonen, Tola, Pua,
14, 15 Jasjub en Sjimron; ' Zebulons zonen, Sered, Elon en Jahleël. ' Dit zijn
de zonen van Lea, die zij aan Jakob in Paddan-Aram gebaard heeft,
benevens hare dochter Dina; al zijne zonen en dochteren bij elkander
16 drie en dertig. Voorts Gads zonen, Sifjon en de Haggiet, de Sjuniet
17 en Esbon, de Eriet, de Arodiet en de Areëliet; ' Azers zonen, Jimna,
Jiswa, de Jiswiet, Beria en hunne zuster Serah, benevens Beria's zonen,
18 Heber en Malkiël. ' Dit zijn de zonen van Zilpa, die Laban aan zijne
dochter Lea gegeven had; dezen heeft zij aan Jakob gebaard: zestien
19 zielen. ' Voorts de zonen van Jakobs vrouw Rachel, Jozef en Benjamin; '
20 aan Jozef werden in Egypteland uit Azenath, de dochter van Potifera,
21 den priester van On, Manasse en Efraim geboren; ' Benjamins zonen,
Bela, Becher, Asbel, Gera, Naäman, Ehi, Ros, de Muppieten, de Hup-
22 pieten en Ard. ' Dit zijn de zonen van Rachel, die zij aan Jakob ge-
23 baard heeft: samen veertien zielen. ' Eindelijk de zonen vnn Dan,
24, 25 Husjam; ' en die van Naftali, Jahseël, Guni, Jeser en Sjillem. ' Dit
zijn de zonen van Bilha, die Laban aan zijne dochter Rachel gegeven
26 had; dezen heeft zij aan Jakob gebaard: samen zeven zielen. ' Jakobs
afstammelingen, die met hem naar Egypte zijn gekomen, waren, be-
27 halve de vrouwen van Jakobs zonen, samen zes en zestig zielen: ' De
zonen van Jozef, hem in Egypte geboren, waren twee in getal. Zoo

Vs. 12. 1 Kron. II : 3—5. — Vs. 13. 1 Kron. VII : 1. — Vs. 17. 1 Kron. VII : 30. — Vs. 24. 1 Kron. VII : 13.

12. Verg. H. XXXVIII.

13. *Jasjub*, volg. Sam. en Gr. t. en 1 Kron. VII : 1; Hebr. t. *Job*. — *Sjimron*, waarschijnlijk afgeleid van den plaatsnaam *Sjamir*, Richt. X : 1.

14. *Jahleël*. Gr. vert. *Ahoël*.

15. *drie en dertig*. Dit aantal komt niet overeen met het aantal der in vs. 9—14 opgenoemden, tenzij men Er en Onan, vs. 12, wel en Dina, vs. 15, niet medetelt. Waarschijnlijk kwamen genen dus in de oorspronkelijke lijst voor, deze niet. De opmerking, vs. 12, dat Er en Onan in Kanaän stierven, is dan een later toevoegsel, aan het verhaal van H. XXXVIII ontleend, hetwelk de opsteller dezer lijst niet kende, of waaraan hij niet dacht.

16. *Sifjon*. Sam. en Gr. t. heeft *Safon*; Num. XXVI : 15 *Sefon*. Verg. op Richt. XII : 1. — *Esbon*. Num. XXVI : 16 *Ozni*. Volg. 1 Kron. VII : 7 is Esbon zoon van Benjamins zoon Bela. — Vijf dezer namen zijn blijkens hun uitgang familie-, niet personennamen; evenals sommige in X : 16—18.

17. *de Jiswiet*. Dit is een familienaam, afgeleid van *Jiswa*; verg. Num. XXVI : 44. Het is vreemd dat die twee namen naast elkander staan; ook 1 Kron. VII : 30 komen zij aldus voor, en het cijfer 16 van vs. 18 onderstelt dat hier twee namen stonden. *Beria*, volg. 1 Kron. VII : 23 zoon van Efraim, volg. 1 Kron. VIII : 13 afstammeling van Benjamin.

20. Zie XLI : 50—52.

21. In de lijst der Benjaminieten is veel onzeker. In Gr. vert. heeten alleen de eerste drie: zonen van Benjamin, de volgende vijf: zonen van zijn zoon Bela; *de Huppieten* ontbreken, en *Ard* is de zoon van Gera, dus achterkleinzoon van Benjamin. Verder, *Becher*, 1 Kron. VII : 6 vermeld, ontbreekt in 1 Kron. VIII : 1 v. en wordt Num. XXVI : 35 onder de zonen van Efraim opgenoemd. *Gera* ontbreekt in Num. XXVI : 38—41 en komt 1 Kron. VIII : 3—5 tweemaal, als zoon van Bela, voor. Ook *Naäman* en *Ard* heeten Num. XXVI : 40 zonen van Bela; een en ander overeenkomstig de Gr. vert. van onze plaats. *Ehi* en *Ros* is waarschijnlijk eene schrijffout voor *Ahiram*; verg. Num. XXVI : 38; maar de optelling van vs. 22 komt slechts uit als hier twee namen staan; de fout is dus zeer oud. De *Muppieten* ontbreken Num. XXVI. In pl. v. de *Huppieten* hier en 1 Kron. VII : 12 staat Num. XXVI : 39 *Hufam*. *Ard* heet 1 Kron. VIII : 3 *Addar*. — De naam *Asbel* beteekent ,man van Baäl'; althans volgens de medeklinkers; maar door de hier gebruikte klinkers wordt die bedenkelijke beteekenis eenigszins verloochend. Verg. op Richt. II : 11.

22. *zij ... gebaard heeft*, volg. Sam. en Gr. t.

23. *Husjam*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Husjim*, d. i. ,de Husjieten'. In Num. XXVI : 42 heet hij *Sjuham*. Verg. op 1 Kron. I : 12; en VIII : 8.

26. *afstammelingen*, letterlijk *die voortgekomen zijn uit zijne lenden*. Desgelijks Exod. I : 5.

27. *zeventig*, niet alleen Jozef, maar ook Jakob medegerekend. Hetzelfde cijfer Exod. I : 5; Deut. X : 22. Daarentegen staat Hand. VII : 14 vijf en zeventig, volgens de Gr. vert. van onzen tekst; welk cijfer verkregen wordt door een toevoegsel op vs. 20, dat aldus luidt *En Manasse kreeg bij zijne Arameesche bijvrouw Machir, en Machir verwekte Gilead, en de zonen van Efraim, Manasse's broeder, waren Sutalaäm en Taäm, en de zonen van Sutalaäm Edem.*

was het geheele huis van Jakob dat in Egypte gekomen is zeventig
zielen sterk.
28 Nadat hij Juda naar Jozef vooruitgezonden had, opdat deze in zijne
tegenwoordigheid in Goosjen zou verschijnen, kwamen zij in het land
29 Goosjen. ′ En Jozef spande zijn wagen in en reisde zijn vader Israël
naar Goosjen te gemoet. In zijne tegenwoordigheid verschenen, viel
30 hij hem om den hals en weende lang, aan zijn hals hangende. ′ Israël
zeide tot Jozef: Nu mag ik sterven, nadat ik uw gelaat heb gezien,
daar gij nog leeft.
31 Voorts zeide Jozef tot zijne broeders en het huis zijns vaders: Ik
zal het aan Farao gaan mededeelen en tot hem zeggen: Mijne broe-
ders en het huis mijns vaders, die in het land Kanaän woonden, zijn
32 tot mij gekomen. ′ Die mannen zijn hoeders van kleinvee, want het
zijn veebezitters, en zij hebben hun kleinvee en hunne runderen met
33 al wat zij bezitten medegebracht. ′ Wanneer dan Farao u ontbiedt en
34 vraagt wat uw bedrijf is, ′ dan moet gij zeggen: Uwe dienaren zijn
veehoeders van onze jeugd af tot nu toe, evenals onze voorvaderen —
opdat gij vergunning moogt krijgen, u in het land Goosjen neder te
zetten; want de Egyptenaren hebben een afschuw van alle hoeders
van kleinvee.
XLVII : 1 Zoo kwam Jozef tot Farao en deelde hem mede: Mijn vader en
mijne broeders zijn, met hun kleinvee, hunne runderen en al wat zij
bezitten, uit het land Kanaän gekomen en bevinden zich in het land
2 Goosjen. ′ Ook nam hij een vijftal zijner broeders en stelde hen aan
3 Farao voor. ′ Toen nu Farao aan zijne broeders vroeg: Wat is uw be-
drijf? zeiden zij tot Farao: Uwe dienaren zijn hoeders van kleinvee,
4 evenals onze voorvaderen. ′ Voorts zeiden zij tot Farao: Wij zijn ge-
komen om in het land te vertoeven; want uwe dienaren hadden in
het land Kanaän geen weide voor hun vee, omdat daar zware hon-
gersnood heerscht. Geef dan uwen dienaren vergunning, zich in het
5 land Goosjen te vestigen. ′ Toen zeide Farao tot Jozef: Zorg dat zij
zich in Goosjen vestigen, en indien gij weet dat onder hen kloeke man-
nen zijn, stel hen dan aan tot verzorgers van mijn veestapel.
6 Jakob en zijne zonen kwamen in Egypte tot Jozef, en Farao, de
koning van Egypte, hoorde het. Toen sprak Farao tot Jozef: Uw va-
der en uwe broeders zijn tot u gekomen? Welnu, Egypteland ligt voor
u open; laat uwen vader en uwe broeders zich in het beste deel des
7 lands vestigen. ′ En Jozef bracht zijn vader Jakob bij Farao en stelde
8 hem aan Farao voor. En Jakob zegende Farao, ′ en deze zeide tot hem:
9 Hoe groot is het aantal uwer levensjaren? ′ Jakob zeide tot Farao:

28. *opdat — verschijnen*, volg. Sam. t.

31 v. De schrijver van dit gedeelte weet blijkbaar niets van het aanbod van Farao, dat in XLV : 16—20 wordt gevonden. De komst van Jozefs broeders is hem hier iets onverwachts.

34. *want — kleinvee.* Daarom zouden zij gaan wonen in Goosjen, eene grensprovincie, waar zij weinig met eigenlijke Egyptenaren in aanraking kwamen.

5 v. Zóo volg. Gr. vert. Blijkbaar zijn die twee verzen van verschillende hand. Vs. 5 bevat het slot van het Jahwistisch verhaal over de ontvangst die Jakob en den zijnen in Egypte te beurt viel. In vs. 6 vangt het bericht uit Ezra's Wetboek over hunne aankomst in Egypte eerst aan. De zucht om deze oneffenheid weg te nemen bewoog waarschijnlijk een overschrijver van den Hebr. t., de verzen te wijzigen zooals zij nu daarin staan, nl. *Farao zeide tot Jozef*: *Uw vader en uwe broeders zijn tot u gekomen? Egypteland ligt voor u open; zorg dat uw vader en uwe broeders zich in het beste deel des lands vestigen. Dat zij in het land Goosjen wonen*, *en indien gij weet dat onder hen kloeke mannen zijn*, *stel hen dan aan tot verzorgers van mijn veestapel.* Hiermede is echter de tekst niet beter geworden. Integendeel. Farao kon toch niet, terwijl Jozefs broeders vóor hem stonden Jozef vragen of zij gekomen waren. Ook sluit het bevel: zorg dat zij zich in het beste deel des lands vestigen, niet op het vervolg; want Goosjen was geenszins het beste deel, hoewel voor herders niet ongeschikt.

9. Daar Jakob honderd twintig jaar oud was toen zijn vader stierf (XXV : 26; XXXV : 28), Jozef

Het aantal der jaren mijner vreemdelingschap is honderd dertig. Luttel
in aantal en rampspoedig zijn mijne levensjaren geweest, en zij hebben
het cijfer der levensjaren van mijne voorvaderen, in den tijd hunner
10 vreemdelingschap, niet bereikt.′ Nadat Jakob Farao gezegend had,
11 verwijderde hij zich uit Farao's tegenwoordigheid.′ Jozef nu wees zijnen
vader en zijnen broeders woonplaatsen aan; hij gaf hun eene bezitting
in Egypteland, in het beste deel van het land, in het land van Raäm-
ses, zooals Farao bevolen had.
12 Jozef voorzag zijn vader, zijne broeders en het geheele huis zijns
13 vaders van brood, naar het getal der kinderen.′ Inmiddels ontbrak het
brood in het gansche land; want de hongersnood was zeer zwaar; zoodat
beide landen, Egypte en Kanaän, verkwijnden van honger.′ Jozef nu
14 zamelde al het geld in dat zich in Egypte en Kanaän bevond, in
ruil voor het koren dat zij kochten, en Jozef bracht dat geld in het
15 huis van Farao.′ Toen het geld in Egypte en Kanaän verbruikt was,
kwamen alle Egyptenaren tot Jozef, zeggende: Geef ons brood! Waarom
16 zouden wij voor uwe oogen sterven? Want het geld is op.′ Jozef sprak:
Geeft dan uw vee; daarvoor zal ik u brood leveren, indien het geld
17 op is.′ Zij brachten daarop hun vee tot Jozef, die hun brood leverde
in ruil voor de paarden, de kudden kleinvee en runderen en de ezels.
Zoo onderhield hij hen dat jaar met brood, in ruil voor al hun
18 vee.′ Toen dat jaar ten einde was, kwamen zij, in het volgende, bij
hem en zeiden tot hem: Wij kunnen het voor onzen heer niet looche-
nen, maar het geld en het vee is altemaal in handen van onzen heer
gekomen. Niets is ter beschikking van onzen heer overgebleven dan
19 ons lijf en onze grond.′ Waarom zouden wij voor uwe oogen sterven
en zou het land onbebouwd liggen? Koop ons en ons land voor brood;
zoodat wij met ons land dienstbaar aan Farao worden; en geef zaai-
koren, opdat wij in het leven blijven en niet sterven, en het land niet
20 onbebouwd blijve.′ Zoo kocht Jozef den geheelen grond van Egypte-
land voor Farao; want alle Egyptenaren verkochten hunne akkers,
omdat de honger hun te sterk was. Op die wijze werd het land eigen-
21 dom van Farao.′ Ook bracht hij het volk, van het eene einde van
22 Egypte tot het andere, in slavernij.′ Slechts de akkers der priesters
kocht hij niet; want de priesters hadden een vast inkomen van Farao
en leefden van hetgeen deze hun gaf; daarom verkochten zij hun
23 grond niet.′ En Jozef zeide tot het volk: Nu ik u en uw grond voor
Farao gekocht heb, hebt gij hier zaaikoren; bezaait daarmede uwe ak-
24 kers.′ Maar van de opbrengst moet gij een vijfde deel aan Farao

dertien jaar in Egypte heeft gewoond voordat hij de gevangenis verliet (XXXVII: 2; XLI: 46), en Jakob eerst minstens acht jaren daarna in Egypte kwam, zou Izaäk de verdwijning van Jozef nog elf jaren overleefd hebben. Maar de opgaven van Izaäks en Jakobs ouderdom zijn uit Ezra's Wetboek, die van Jozefs leeftijd uit het Oude-Sagenboek.

11. *Raämses.* Zie op Exod. I: 11.

16. *brood,* ingevoegd volg. Sam., Gr. en Lat. t.

18. *in het volgende,* letterlijk *in het tweede*; maar dit kan niet bedoeld zijn, omdat de Egyptenaren daarin voor hun vee koren hadden gekocht.

19. *en — liggen,* volg. Gr. vert. ingevoegd.

21. *bracht hij...in slavernij,* volg. Sam., Gr. en Lat. t.; Hebr. t. *bracht hij...in de steden over.* De verhouding der Egyptenaren tot hun koning was veel slaafscher dan die der Israëlieten tot den hunnen, hoewel ook van dezen de macht niet door eene wet omschreven was. De schrijver wil den oorsprong dier slavernij verklaren, maar meent ten onrechte dat zulk een toestand binnen een kort tijdsverloop ontstaan kan.

22. Ook van elders weet men dat de priesters in Egypte een zeer bevoorrechten stand uitmaakten en velen van hen door den koning bezoldigd werden. Maar de schrijver dwaalt, wanneer hij de talrijke Egyptische priesterschappen op éene lijn stelt. Haar maatschappelijke toestand, ook hare verhouding tot den koning, was zeer onderscheiden en wisselde daarenboven in den loop des tijds.

24. *van de opbrengst,* volg. verb. t. — Hebr. t. heeft aan het slot nog *en tot spijs voor uwe kleine*

afstaan, terwijl vier vijfden voor u zijn, tot zaaikoren en tot levenson-
25 derhoud voor u en de leden van uw gezin.' Zij zeiden: Gij hebt ons
leven gered; mogen wij in het oog van onzen heer gunst vinden!
26 Wij zullen Farao's slaven wezen.' Zoo maakte Jozef het dan tot eene
wet, die nog heden voor Egypteland geldt: aan Farao moet een vijfde
opgebracht worden. Alleen de grond der priesters is bij uitzondering
geen eigendom van Farao geworden.
27 Zoo vestigde zich Israël in Egypte, in het land Goosjen. Daar
kregen zij vaste bezitting, waren zeer vruchtbaar en vermenigvuldig-
den zich.

kinderen, wat volg. Gr. vert. is weggelaten. — Dat de Egyptische landbouwers een vijfde van de opbrengst hunner akkers aan den koning moesten afstaan, is van elders niet bekend; doch er is geen reden, de juistheid der mededeeling te betwijfelen. De belastingen waren evenwel in Egypte zeker niet overal en altijd even zwaar, noch op dezelfde wijze geregeld.

26. *een vijfde,* volg. verb. t.

HOOFDSTUK XLVII : 28—XLVIII : 22.

De zegen over Jozefs zonen. — Jakobs levensduur (XLVII : 28); Israël bezweert Jozef, hem bij zijne vaderen te begraven (29—31). Jozef bezoekt met zijne zonen zijn kranken vader (XLVIII : 1); deze herinnert hem dat Jahwe hem een talrijk nakroost beloofd heeft (2—4), en neemt Efraim en Manasse tot zijne zonen aan (5 v.); hij vermeldt Rachels dood en begrafenis (7), en geeft zijn verlangen te kennen, Jozefs zonen te zegenen (8—12); terwijl hij dit doet, stelt hij Efraim boven Manasse, den oudste (13—19), zegent beiden (20) en geeft aan Jozef in het beloofde land een stuk vóor boven zijne broeders (21 v.).

De kern van dit verhaal is de plaatsing van Efraim, Jozefs jongsten zoon, boven Manasse, den oudsten. Hierdoor wordt eene belangrijke verandering in de verhouding der broederstammen aangeduid. Eerst is Manasse de voornaamste geweest; later heeft Efraim hem overschaduwd. De volgende feiten uit de geschiedenis dier stammen helderen dit op.

Vooreerst: het oudste vorstenhuis in Israël is dat van Jerubbaäl en Abimelech geweest (Richt. VI—IX; verg. inl. op Richt. IX), en dit was uit Manasse (Richt. VI : 11, 15); daarentegen stamde Jerobeam, de zoon van Nebat, die na Salomo's dood koning werd, uit Efraim (1 Kon. XI : 26). Daar nu een stam heet geboren te worden, o. a. wanneer hij een vast bestand krijgt door het zwervend leven met dat van landbouwers te verwisselen of door zich onder een koning te vereenigen, wordt Manasse ouder dan Efraim genoemd; maar omdat het door Jerobeam gestichte rijk veel machtiger is geweest dan het Manassietische, is Efraim de meerdere geworden. Dit heet: hij heeft het eerstgeboorterecht verkregen; verg. inl. op H. XXV.

Ten tweede: de stam Manasse heeft in het land ten westen van den Jordaan een groot deel zijner macht verloren, hetzij ten gevolge van Abimelechs val, hetzij door andere oorzaken. Immers, zijne voornaamste familie, Machir (zie op L : 23), is in den tijd der richters naar het Overjordaansche verhuisd (zie inl. op Num. XXXII), zeker niet vrijwillig, maar uit nood.

Het verhaal hoe Efraim boven Manasse gesteld werd, XLVIII : 1, 2, 8—22, is uit het Oude-Sagenboek, en wel deels uit De Jahwist (XLVII : 29—31; XLVIII : 2*b*, 13 v., 17—19), deels uit De Elohist (XLVIII : 1, 2*a*, 8—12 (ten deele), 15 v., 20—22). Over de verschilpunten zie op XLVIII : 1 en 20.

Blijft verder het een en ander onzeker, zonder twijfel is XLVII : 28; XLVIII : 3—7 van jonger oorsprong, en wel grootendeels aan Ezra's Wetboek ontleend, welks schrijver Jakob zijne twee kleinzonen tot zonen laat aannemen en zoo de gewone telling van twaalf stammen Israëls, waarbij Levi niet wordt medegerekend, maar Efraim en Manasse voor twee gelden, rechtvaardigt.

XLVII : 28 Jakob leefde in Egypteland zeventien jaren; zijn geheele levensduur
29 was honderd zeven en veertig jaar.' Toen nu voor Israël de stervens-
ure naderde, ontbood hij zijn zoon Jozef en zeide tot hem: Indien ik
gunst in uw oog gevonden heb, leg dan uwe hand onder mijne lenden,
dat gij aan mij liefde en trouw zult bewijzen: begraaf mij toch niet
30 in Egypte,' maar laat mij ter ruste gaan bij mijne voorvaderen; ver-

29. *leg — lenden,* d. i. zweer mij; zie op XXIV : 2. Wat Jakob hier onder eede aan Jozef oplegt gelast hij XLIX : 29, volgens Ezra's Wetboek, aan al zijne zonen.

30. *laat — voorvaderen.* Zie op XV : 15.

voer mij uit Egypte en begraaf mij in hunne grafstede. Toen hij hierop
31 antwoordde: Ik zal naar uw woord handelen — ' zeide hij: Zweer het
mij — waarop hij den eed aflegde; en Israël boog zich aan het hoofdeinde van het bed.

XLVIII : 1 Eenigen tijd later zeide men aan Jozef: Uw vader is ziek. Hierop
nam hij zijne beide zonen, Manasse en Efraim, mede en ging naar
2 Jakob. ' Toen men aan Jakob mededeelde: Uw zoon Jozef is gekomen —
3 raapte Israël zijne krachten samen en ging op het bed zitten. ' En
Jakob zeide tot Jozef: God de Machtige is mij te Luz, in het land
4 Kanaän, verschenen en heeft mij gezegend. ' Hij heeft tot mij gezegd:
Zie, ik zal u vruchtbaar maken en u vermenigvuldigen; ik maak u
tot eene schare van natiën en geef dit land aan uw kroost na u, tot
5 eene eeuwige bezitting. ' Welnu, uwe twee zonen, die u in Egypteland
geboren zijn voordat ik tot u in Egypte kwam, zijn de mijne: Efraim
6 en Manasse staan voor mij op éene lijn met Ruben en Simeon; '
de nakomelingen die gij na hen verwekt zult hebben zullen de uwe
zijn; naar den naam hunner broeders zullen zij genoemd worden in
7 het erf dat hun ten deel zal vallen. ' Toen ik uit Paddan-Aram kwam,
ontviel mij Rachel in het land Kanaän, op reis, toen ik nog een eind
weegs van Efrath verwijderd was, en ik heb haar daar, op den weg
naar Efrath — dat is Bethlehem — begraven.
8, 9 Toen Israël Jozefs zonen zag, zeide hij: Wie hebt gij daar? ' Jozef
zeide tot zijn vader: Dat zijn mijne zonen, die God mij hier gegeven
10 heeft. En hij zeide: Breng hen bij mij, opdat ik hen zegene. ' De
oogen van Israël nu waren zwaar van ouderdom; hij kon niet zien.
11 Toen Jozef hen dicht bij hem bracht, kuste en omhelsde hij hen, ' en
Israël zeide tot Jozef: U zelven weder te zien had ik mij niet toegedacht,
12 dacht, en nu heeft God mij ook uw kroost doen zien. ' Toen deed
Jozef hen van zijne knieën afgaan, en wierp zich, het aangezicht ter
13 aarde, neder. ' Hierop nam Jozef die beiden, Efraim met zijne rech-
terhand aan de linkerzijde van Israël, en Manasse met zijne linkerhand
14 aan de rechterzijde van Israël, en bracht hen dicht bij hem. ' Maar
Israël strekte zijne rechterhand uit en legde die op het hoofd van

31. *aan — bed.* De letters van Hebr. t. kunnen ook zoo uitgesproken worden dat zij beteekenen *op den knop van den staf,* of, met geringe tekstverandering, *van zijn staf.* Dit heeft Gr. vert., en daarnaar Hebr. XI : 21.

1. *en ging naar Jakob,* ingevoegd volg. Gr. vert. — Dit is van een anderen schrijver dan XLVII : 29—31, waar Jozef reeds aan Jakobs sterfbed staat.

3. In XXVIII : 3 wordt deze zegening aan Izaäk in den mond gelegd voordat Jakob te Luz kwam, in XXXV : 11 aan God, te Luz; beide plaatsen zijn van denzelfden schrijver als deze.

5. Daar de oudste zoon een dubbel deel van de erfenis kreeg (Deut. XXI : 17), werd Jozef in zekeren zin door deze daad van Jakob als zijn eerstgeborene erkend; verg. 1 Kron. V : 1 en op 2 Kon. II : 9.

6. Elders worden geen andere zonen van Jozef vermeld, en in Num. XXVI : 28—37; 1 Kron. VII : 14—29 worden alle Jozefietische geslachten van Efraim en Manasse afgeleid. Wellicht zijn er overleveringen in omloop geweest waarin de familiën van het huis Jozef anders gegroepeerd waren. Of wel, de schrijver wil verklaren, hoe in de oude geschriften vaak van „het huis Jozef" sprake is, terwijl toch alle Jozefietische geslachten òf tot Efraim, òf tot Manasse gerekend werden. Hij doet het dan door de onderstelling, dat Jozef nog andere zonen heeft gehad, maar deze bij Efraim en Manasse ingedeeld zijn.

7. *Aram,* ingevoegd volg. Sam. en Gr. t. — Dit vers slaat terug op XXXV : 16—20. Het hangt slecht samen met het voorafgaande; wellicht stond het oorspronkelijk achter XLIX : 31; zie aldaar. — *dat is Bethlehem.* Zie op XXXV : 19.

8. *Wie — daar?* volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *Wie zijn dat?*

11. Dit vers onderstelt dat Jakob Jozefs zonen nog niet gezien heeft; wat nauwelijks denkbaar is, indien hij (verg. XLVII : 9, 28) zeventien jaren in Egypte had vertoefd; maar dat cijfer is uit Ezra's Wetboek, en dit verhaal is uit De Elohist, waarin dus Jakob kort na zijne aankomst in Egypte sterft. — *Israël.* Is dit de gewone naam van den aartsvader in De Jahwist (zie inl. op XLIV, XLV), wij treffen hem hier ook in het Elohistisch gedeelte (vs. 11, 21) aan; zeker ten gevolge van de samenstelling der verhalen.

12. *wierp — neder.* Jozef huldigt zijn vader, wiens zegen hij als een godswoord gaat aanhooren.

Efraim, hoewel hij de jongste was, en zijne linker op dat van Manasse;
15 hij legde ze kruiselings, want Manasse was de oudste. ' En hij zegende
Jozef en zeide: God, voor wiens aangezicht mijne vaderen, Abraham
en Izaäk, verkeerd hebben, God, die mij behoed heeft van mijne ge-
16 boorte af tot nu toe, ' de engel, die mij verlost heeft uit elk onheil,
zegene deze knapen; mogen zij naar mijn naam en die van mijne va-
deren, Abraham en Izaäk, genoemd worden en zich sterk vermenigvul-
17 digen in het midden des lands! ' Jozef nu, ziende dat zijn vader zijne
rechterhand op het hoofd van Efraim legde, vond dit verkeerd en
vatte de hand zijns vaders, om haar van Efraims hoofd op dat van
18 Manasse te verleggen. ' En Jozef zeide tot zijn vader: Zoo niet, vader!
19 want dit is de oudste; leg uwe rechterhand op zijn hoofd. ' Maar zijn
vader weigerde dit en sprak: Ik weet het wel, mijn zoon, ik weet
het wel. En ook hij zal tot een volk worden; ook hij zal groot zijn.
Toch zal zijn jongere broeder grooter zijn dan hij, en zijn nakroost zal
20 eene menigte natiën worden. ' Zoo zegende hij hen te dien dage aldus:
Met uwen naam zal Israël zegen toewenschen, zeggende: God make
u als Efraim en Manasse! Zoo plaatste hij Efraim vóor Manasse. '
21 Vervolgens zeide Israël tot Jozef: Zie, ik ga sterven; maar God zal
22 met ulieden zijn en u terugbrengen in het land uwer vaderen. ' En
ik geef u boven uwe broederen éen bergrug vóor, dien ik van de
Amorieten heb verworven, met mijn zwaard en boog.

14. *zijne rechterhand.* Zij was ook bij de Hebreën de bevoorrechte; aan de rechterhand van een vorst was de eereplaats, 1 Kon. II : 19; Ps. XLV : 10; CX : 1; verg. Pred. X : 2 en op XXXV : 18.

20. *uwen,* in het enkelvoud, den naam van Jozef. — *Israël.* De legende verraadt zich, door dit woord als volksnaam den aartsvader op de lippen te leggen. Desgelijks XLIX : 7. — *Zoo* — *Manasse.* Door Efraim vóor Manasse te noemen geeft Jakob aan genen den voorrang. Hetzelfde doet hij volgens De Jahwist, vs. 17—19, door op Efraim de rechterhand te leggen.

22. *éen bergrug,* letterlijk *éen schouder,* waarbij gezinspeeld wordt op den naam *Sichem,* die ‚schouder' beteekent en waarschijnlijk een bergrug aanduidde. — *dien* — *verworven.* Waarschijnlijk doelt deze zinsnede op XXXIII : 19, waar Jakob een stuk land bij Sichem, koopt; verg. Joz. XXIV : 32. Is dit zoo, dan zijn de woorden *met* — *boog* er bij gevoegd door iemand die het den aartsvader onwaardig vond met Amorieten een koop te hebben gesloten.

HOOFDSTUK XLIX : 1—28.

Jakobs zegen. — Jakob ontbiedt zijne zonen, om hun de toekomst te voorspellen (1); na eene inleiding (2), spreekt hij hen éen voor éen toe: Ruben (3 v.), Simeon en Levi (5—7), Juda (8—12), Zebulon (13), Issachar (14 v.), Dan (16—18), Gad (19), Azer (20), Naftali (21), Jozef (22—26) en Benjamin (27). Zoo zegent hij de twaalf stammen (28).

Deze voorspelling van de toekomst der twaalf stammen — ten onrechte in vs. 28 een zegen genoemd; want aan eenige hunner wordt onheil aangekondigd — heeft waarschijnlijk reeds in het Oude-Sagenboek gestaan, waarin zij uit De Jahwist gekomen is, maar zij is ouder dan de achtste eeuw. Het is het oudste stuk der Israëlietische letterkunde dat de verdeeling van Israël in twaalf stammen, waaraan nooit de werkelijkheid beantwoord heeft, vermeldt.

In den vorm eener voorspelling wordt aller toestand met eenige regels geschetst. Het stuk verplaatst ons zeker in den tijd na de scheuring; want de heerschappij over het geheele volk is reeds aan Juda ontnomen (zie op vs. 10). Maar het kan niet ontstaan zijn na den ondergang van het noordelijk rijk; want Jozef wordt als zeer machtig beschreven. Dat wij het gedicht niet in het laatste maar in het eerste deel van dat tijdvak moeten plaatsen, wordt waarschijnlijk wanneer wij letten op hetgeen van enkele stammen gezegd wordt. Vooreerst op de spreuk over Simeon en Levi, vs. 5—7, waarin van de aanspraak op priesterlijke bedieningen die Levi in later eeuw deed gelden met geen woord gewaagd wordt, en de broederstammen alleen als vredeverstoorders in Israël optreden (zie op vs. 7). Dan die op Issachar, vs. 14 v., waarin de herinnering aan den dienstplichtigen toestand van dien stam nog levendig is (zie op vs. 14).

Trots de scheuring beschouwt de schrijver de stammen als éen geheel en kiest hij noch voor Efraim tegen Juda, noch voor Juda tegen Efraim partij; integendeel, hij stelt beiden, de koningstammen, zeer hoog. Daarom is het niet te bepalen waar hij leefde.

Deze zegen onderscheidt zich van Deut. XXXIII hierin dat de dichter geen melding maakt van iets dat op den dienst van Jahwe betrekking heeft, en alleen acht slaat op den maatschappelijken toestand en de staatkundige beteekenis der stammen.

Vs. 28 is van den Verzamelaar, die het gedicht met den aanhef vs. 1 hier inlaschte.

XLIX : 1 Jakob ontbood zijne zonen en zeide: Verzamelt u; opdat ik u mede-
deele wat u later zal overkomen.
2 Komt samen en hoort, zonen van Jakob,
luistert naar Israël, uwen vader!
3 Ruben, mijn eerstgeborene zijt gij,
mijne macht en de eersteling mijner sterkte,
uitstekend in hoogheid en uitstekend in kracht.
4 Gij die als water opbruist, gij moogt den voorrang niet hebben.
Want beklommen hebt gij het leger uws vaders;
toen hebt gij mijne sponde ontwijd.
5 Simeon en Levi zijn broeders,
geweldswerktuigen hunne zwaarden;
6 in hun kring kome mijne ziel niet,
in hunne vergadering trede niet mijn gemoed;
want in hun toorn hebben zij mannen gedood,
in hun moedwil stieren verlamd.
7 Vervloekt hun toorn, omdat die geweldig,
hunne verbolgenheid, dewijl zij hevig is!
Ik wil hen verdeelen in Jakob,
hen verstrooien in Israël.
8 Juda! u, ja u, loven uwe broeders;
uwe hand is op den nek uwer vijanden;
voor u werpen zich neder uws vaders zonen.
9 Een leeuwenwelp is Juda,
die de jongen der schapen verscheurt.
Hij heeft zich nedergelegd, als een leeuw gekromd,

1. *u* (na *wat*), uwen nakomelingen.

2. *zonen van Jakob.* Zonder waarschuwing spreekt de dichter nu eens de stamvaders, dan weder de stammen zelve toe; blijkbaar bestaat het onderscheid voor hem eigenlijk niet.

3. *Ruben — gij.* Zie XXIX : 32. — *de eersteling mijner sterkte.* Zoo heeten eerstgeborenen ook Ps. LXXVIII : 51; verg. Ps. CXXVII : 4.

4. In dit vers (waarvan het laatste woord, *hij heeft beklommen,* is weggelaten) wordt gezinspeeld op de legende XXXV : 22; zie aldaar. De inhoud is herhaald 1 Kron. V : 1. Het opbruisen is beeld van den overmoed.

5—7. Dit doelt op XXXIV : 25 v., 30 v., of op gedragingen die aanleiding hebben gegeven tot het ontstaan dier sage.

5. *broeders,* niet alleen zonen van éene moeder, maar ook gelijkgezinden.

6. *mijn gemoed* (zie op Ps. XVI : 9), volgens verandering van één klinker; Hebr. t. *mijne heerlijkheid.* — *stieren verlamd.* Dat de ijveraars voor de voorvaderlijke zeden tot in Davids tijd toe de paarden verlamden, lezen wij Joz. XI : 6, 9; 2 Sam. VIII : 4; dat zij hetzelfde met de ploegstieren deden, wordt elders niet vermeld, maar is licht verklaarbaar, omdat sommigen den geheelen akkerbouw, met het wonen in huizen, versmaadden; zie op Jer. XXXV : 2.

7. De verstrooiing der Levieten en Simeonieten wordt hier als eene straf beschouwd. Toch was zij het gevolg van hun ijveren voor Jahwe en het bestrijden van Kanaänietische zeden, waardoor zij nooit tot een stamverband gekomen zijn. De Levieten hebben, in plaats daarvan, van lieverlede het voorrecht verkregen, voor heilige mannen gehouden en daarom tot priesters aangesteld te worden (verg. Richt. XVII : 13); zoodat het ten slotte voor eene eer gold dat zij niet, als de leden van andere stammen, een erfdeel hadden; verg. op Deut. X : 9. De Simeonieten zijn niet op eene dergelijke wijze schadeloos gesteld voor hun godsdienstijver. Een deel van hen heeft ten zuiden van Juda een eigen grondgebied gehad, dat echter mettertijd in dat van Juda is opgenomen, Joz. XV : 28, 30, 31; XIX : 1—8. Omtrent de verstrooiing der overigen weten wij niets dan wat onze tekst leert. — *Jakob, Israël,* als volksnaam; verg. op XLVIII : 20.

8. In het Hebreeuwsch is eene speling met het woord door *loven* vertaald en den naam *Juda.* Verg. op XXIX : 35.

9. Hetzelfde beeld voor een machtige Num. XXIII : 24; XXIV : 9; Deut. XXXIII : 20, 22; Micha V : 7. — *die — verscheurt,* volgens geringe tekstverandering; Hebr. t. *van roof zijt gij, mijn zoon, opgestegen.*

als eene leeuwin: wie zal hem doen opstaan?
10 De schepter zal van Juda niet wijken,
noch de heerscherstaf van tusschen zijne voeten;
totdat er een komt wien stammen gehoorzamen.
11 Hij bindt aan den wijnstok zijn lastdier,
aan een keurigen wingerd zijn ezelsveulen;
in wijn wascht hij zijn kleed,
in druivenbloed zijn gewaad;
12 donkerrood van oogen is hij door wijn,
en wit van tanden door melk.
13 Zebulon woont aan het zeestrand,
hij zelf aan het strand der schepen,
en strekt zich tot Sidon uit.
14 Issachar is een ezel van vreemden,
nederliggende tusschen de schuttingen;
15 toen hij zag dat de rustplaats goed was,
en het land liefelijk,
boog hij zijn schoft om te dragen,
en werd een cijnsplichtig dienstman.
16 Dan zal zijn volk richten,
als één der stammen Israëls.
17 Zij Dan eene slang op den weg,
eene gehoornde adder op het pad,
die het paard in de verzenen bijt,
zoodat zijn ruiter achterover stort.
18 Op uwe verlossing hoop ik, Jahwe!
19 Gad, benden dringen op hem aan;

10. Juda wordt voorgesteld zittende, terwijl hij den schepter, die vóor hem op den grond rust, tusschen zijne voeten heeft. De schepter van Juda doelt op de heerschappij van David en Salomo. Van den laatsten regel is de lezing en vertaling onzeker. Het Hebreeuwsche woord waarvoor wij *er een* zetten (*sjilo*), later als naam van den toekomstigen Davidischen heerscher, den Messias, opgevat, is onverstaanbaar, tenzij men daarbij denke aan de stad Sjilo, die hier evenwel niet of althans kwalijk voegt. In Ezech. XXI : 27 wordt waarschijnlijk in de woorden *hij die het recht heeft* op onzen tekst gezinspeeld, en onze vertaling volgt de opvatting van den profeet. Misschien is de omverwerper der Judeesche heerschappij, Jerobeam I, met opzet geheimzinnig aangeduid.
11. *Hij*, nl. Juda. — *zijn gewaad*, volg. Sam. en Gr. t.
12. *donkerrood — wijn*. Spr. XXIII : 29 is dit een teeken van dronkenschap. Zoo baadde zich Juda in overvloed; verg. op XLIII : 34.
13. Ook volg. Deut. XXXIII : 18 v. woonde Zebulon, met Issachar, aan zee. Volgens de opgaven van Joz. XIX : 10—16 woonden de Zebulonieten niet aan zee, maar waren zij hiervan gescheiden door den stam Azer. Hier wordt hun daarentegen het geheele grondgebied van dezen stam toegewezen. Welke verandering in de verhouding dier beiden tot dit verschil tusschen deze plaats en Joz. XIX aanleiding gegeven heeft, weten wij niet.
14. *Issachar*. De naam kan ‚loondienaar' beteekenen en was waarschijnlijk eerst een scheldnaam voor de Israëlietische familiën die gevestigd waren in de vlakte van Jizreël, welke lang in de handen der Kanaänieten gebleven is (verg. Richt. IV, V), en die haar heil zochten in onderwerping aan *vreemden*, d. i. Kanaänieten. Deze *vreemden* zijn in Hebr. t. slechts te vinden door eene verandering der klinkers. Hebr. t. heeft *van been, beenig*. Waarschijnlijk werd de ware uitspraak door de schriftgeleerden opzettelijk in het vergeetboek gebracht, omdat zij niet gaarne wilden erkennen dat een deel van Israël de Kanaänieten gediend had.
16. *richten*, of *besturen*. In het Hebreeuwsche woord ligt eene toespeling op den naam *Dan*. — *zijn volk*, niet Israël, maar de Danieten. De bedoeling is: Dan, hoe klein en zwak ook, zal even goed een zelfstandige stam zijn als een der overige. Die zelfstandigheid dreigde wel eens verloren te gaan; immers, blijkens Richt. XVIII, XIX, hebben vele Danieten, in hunne eerste woonplaats geklemd tusschen Filistijnen, Gibeonieten en Judeërs, een goed heenkomen gezocht.
17. Dit doelt wellicht op gebeurtenissen waarvan de heugenis in de Simson-legenden bewaard is. In een verraderlijken aanval zag de dichter niets dat den Danieten tot smaad kon strekken.
18. Daar de vermelding van Dan aan de Filistijnen deed denken, tot in Davids tijd toe Israëls gevaarlijkste vijanden, was deze verzuchting hier niet misplaatst.
19. De woorden door *benden* en *dringen* overgezet hebben eenige overeenkomst met den naam *Gad*. Eene verklaring van dezen naam vinden wij XXX : 11. — *op hen*. Om deze vertaling te krijgen is de eerste letter van vs. 20 hierbij gevoegd.

maar hij dringt van achteren op hen aan.
20 Azer, zijn brood is vet,
en hij levert koninklijke lekkernijen.
21 Naftali is eene zich wijd uitstrekkende terebint,
die eene schoone kruin naar boven heft.
22 Een vruchtboom is Jozef,
een vruchtboom aan eene bron;
zijne takken beklimmen den muur.
23 Hem mishandelden en bestreden,
hem benarden boogschutters;
24 maar in ouden staat gebleven is zijne kracht,
en zijner handen spieren waren lenig,
door de handen van Jakobs Sterke,
door de armen van Israëls Steen,
25 den god uws vaders, die u geholpen,
God den Machtige, die u gezegend heeft;
met zegeningen des hemels daarboven,
zegeningen des afgronds, die beneden ligt,
zegeningen van borsten en moederschoot.
26 De zegeningen die uw vader ontving
stegen hooger dan de eeuwige bergen;
de begeerlijke gaven der overoude heuvelen,
zij zullen zijn op Jozefs hoofd,
op den schedel van den vorst zijner broederen.
27 Benjamin is een verscheurende wolf,
die des morgens buit verslindt,
des avonds roof verdeelt.
28 Dit zijn al de stammen van Israël, twaalf in getal, en zóo heeft
hun vader tot hen gesproken en hen gezegend. Aan elk van hen gaf
hij een afzonderlijken zegen.

Vs. 25. Deut. XXXIII : 13. — Vs. 26 *d. e.* Deut. XXXIII : 16 *c. d.*

20. De rijkdom van Azers land, op den Libanon, wordt ook Deut. XXXIII : 24 geroemd. De *koninklijke lekkernijen* doelen wellicht op de tarwe en olie die Salomo aan Hirom, den koning van Tyrus, leverde (1 Kon. V : 11), en die wel uit de streken het dichtst bij Tyrus uitgevoerd zullen zijn.

21. Onzekere vertaling. De bedoeling schijnt, de schoonheid van Naftali's land te roemen, die ook Deut. XXXIII : 23 vermeld wordt.

22. *Een vruchtboom.* Hierin wordt gespeeld met de namen *Efraim* en *Efrath*; zie op XXXV : 19. — *zijne takken,* letterlijk *zijne dochters.*

23. Op welke teisteraars de dichter het oog heeft, blijkt niet. Maar de verhuizing der Machirieten naar Gilead (zie inl. op XLVII : 28—XLVIII : 22) bewijst dat de stam Jozef heel wat ellende heeft geleden.

24. *kracht* en *spieren,* onzekere vertaling. — *Sterke.* Het aldus vertaalde woord, ook Ps. CXXXII : 2, 5; Jez. I : 24; XLIX : 26; LX : 16 van Jahwe gebezigd (verg. op Jer. XLVI : 15), wordt, naar eene eenigermate andere uitspraak, van den stier gebruikt. Is dit de oorspronkelijke beteekenis van dezen naam van Jahwe, dan wijst hij wellicht terug naar een tijd waarin hij in de gedaante van een stier werd afgebeeld. — *door de armen,* volg. verb. t. — *Steen,* alleen hier van Jahwe; doch zie op Deut. XXXII : 4.

25. *God den Machtige,* volg. verb. t.; verg. op XVII : 1. — *zegeningen des hemels,* regen en dauw. — *zegeningen des afgronds,* bronnen en beken, die uit den afgrond onder de aarde heetten te ontspringen (verg. op I : 2 en op Deut. VIII : 7). — *zegeningen — moederschoot,* vruchtbaarheid.

26. *de eeuwige bergen,* volg. Gr. vert. De zegeningen der bergen zijn weder in de eerste plaats bronnen. Verg. Deut. XXXIII : 15; Ps. LXVIII : 34.

HOOFDSTUK XLIX : 29—L : 26.

Jakobs en Jozefs dood. — Jakob gelast zijne zonen, hem in de spelonk van Machpela te begraven, en sterft (XLIX : 29—33); Jozef laat hem balsemen (L : 1—3), begraaft hem in Kanaän (4—13) en keert naar Egypte terug (14). Hij stelt zijne broeders, die voor zijne wraak vreezen, gerust (15—21).

Jozefs levensduur (22 v.); hij beveelt zijne broeders, als zij eenmaal Egypte zullen verlaten, zijn gebeente mede te voeren (24 v.), sterft en wordt gebalsemd (26).

Van dit verhaal, grootendeels uit het Oude-Sagenboek genomen, is XLIX : 33; L : 1—11, 14 uit De Jahwist, L : 15—26 uit De Elohist. Daarentegen maakte XLIX : 29—32; L : 12 v. deel uit van Ezra's Wetboek, welks schrijver groote waarde hechtte aan het, gewaande, graf der aartsvaders te Hebron; verg. H. XXIII. Over de tegenstrijdige berichten aangaande de plaats waar Jakob begraven is zie op vs. 5 en 11.

XLIX : 29 En Jakob gaf hun dezen last: Wanneer ik tot mijn volk verza-
meld zal zijn, begraaft mij dan bij mijne voorvaderen, in de spelonk
30 op den akker van Efron, den Hittiet, ' in de spelonk van Machpela,
ten oosten van Mamre, in het land Kanaän, welken akker Abraham
31 gekocht heeft van Efron, den Hittiet, tot een erfgraf. ' Daar hebben
zij Abraham en zijne vrouw Sara begraven; daar hebben zij Izaäk en
32 zijne vrouw Rebekka begraven, en daar heb ik Lea begraven; in den
akker en de daarop liggende spelonk, die van de Hittieten gekocht
33 zijn. ' Toen Jakob al zijne bevelen aan zijne zonen gegeven had, trok
hij zijne voeten weder op het bed, gaf den geest en werd tot zijne
volkeren verzameld.
L : 1 Toen viel Jozef op het aangezicht van zijn vader, weende over hem
2 en kuste hem. ' Daarna beval Jozef zijne dienaren, de geneesheeren,
zijn vader te balsemen. Dienvolgens balsemden de geneesheeren Israël. '
3 Hierover verstreken veertig dagen; want zoolang duurde de balseming;
4 en de Egyptenaren beweenden hem zeventig dagen. ' Toen de rouwtijd
over hem voorbij was, sprak Jozef tot het huis van Farao: Indien ik
gunst in uw oog gevonden heb, weest dan toch mijne voorspraak bij
5 Farao in deze zaak: ' mijn vader heeft mij vóor zijn dood bezworen:
wanneer ik gestorven ben, begraaf mij dan in mijn graf, dat ik mij
uitgehouwen heb in het land Kanaän. — Laat mij dus optrekken en
mijn vader begraven, zooals hij mij heeft bezworen. Daarna zal ik
6 wederkeeren. ' Farao zeide: Trek op en begraaf uwen vader, gelijk hij
7 u heeft bezworen. ' Toen trok Jozef op, om zijn vader te begraven,
en alle dienaren van Farao, de oudsten van zijn hof, en alle oudsten
8 van Egypteland trokken met hem; ' ook het geheele gezin van Jozef,

29. *Wanneer — zijn.* Verg. op XV : 15.

30. *in de spelonk van Machpela,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *in de spelonk die op den akker van Machpela is.* Verg. H. XXIII.

31. *Lea.* Waarschijnlijk schreef de oorspronkelijke verhaler (de schrijver van Ezra's Wetboek) *Lea en Rachel.* Daar hij met de oude geboortegeschiedenissen zoo vrij te werk ging dat hij ook Benjamin in Paddan-Aram liet geboren worden, XXXV : 24, 26, en hij zeer groot gewicht hechtte aan de spelonk van Machpela, als begraafplaats der aartsvaders, heeft hij waarschijnlijk het verhaal XXXV : 19 v. verloochend. Maar de Verzamelaar, die XXXV : 19 v. opnam, hief de tegenstrijdigheid tusschen den inhoud daarvan en het verhaal dat Rachel in Machpela begraven is op, liet *en Rachel* hier weg en voegde er XLVIII : 7 bij; welk vers later verdwaald is naar de plaats waar het nu, zeer ongepast, staat.

33. *trok — bed.* Dit slaat terug op XLVIII : 2*b*, waar Jakob op den rand van zijn bed gaat zitten; vs. 33 behoort dus tot het Jahwistisch verhaal waarin dit voorkwam.

2. *balsemen.* Balseming heet de kunstbewerking waardoor men lijken voor ontbinding zocht te bewaren. Hiertoe werden de ingewanden en andere weeke deelen uit het lichaam verwijderd, en dit in allerlei bederfwerende stoffen gelegd en daarmede gevuld; waarna het in linnen of katoenen banden gewikkeld en in eene houten kist besloten werd. De velerlei werkzaamheden, aan die behandeling verbonden, werden aan onderscheidene deskundigen van hooger en lager rang toevertrouwd, die hier *geneesheeren* genoemd worden. Terwijl de armen de groote hieraan verbonden kosten niet konden opbrengen en dus niet gebalsemd werden, geschiedde dit voor de meer gegoeden op eenvoudiger of kostbaarder wijze. De uitvoerigste behandeling duurde zeventig dagen. In den loop des tijds hebben de Egyptenaren het in die kunst steeds verder gebracht; zoodat vele gebalsemde lijken, mummiën, van voor meer dan drie duizend jaren, nog goed bewaard zijn gebleven. — *zeventig dagen.* Rouwen de Egyptenaren zoo lang, de Israëlieten doen het zeven dagen bij de begrafenis van Jakob in Kanaän, vs. 10.

5. *vóor zijn dood,* ingevoegd volgens Sam. t. — *begraaf — Kanaän.* Hier, in De Jahwist, is geen sprake van de spelonk van Machpela. Waarschijnlijk liet de schrijver Jakob begraven worden ter plaatse waar volg. vs. 10 v. rouw over hem bedreven is. — *zooals — bezworen,* ingevoegd volg. Sam. t.

zijne broeders en het gezin zijns vaders. Alleen de kinderen lieten zij
9 met het kleinvee en de runderen in het land Goosjen achter. ' Met
hem togen ook strijdwagens en ruiters; zoodat het een zeer groot leger
10 was. ' Aan den Doornen-dorschvloer, in het Overjordaansche, gekomen,
hielden zij daar eene groote en zeer zware weeklacht. Zoo deed hij
11 over zijn vader zeven dagen rouw bedrijven. ' Toen de inwoners des
lands, de Kanaänieten, dien rouw op den Doornen-dorschvloer zagen,
zeiden zij: Dat is een zware rouw van Egypte. Daarom heet die plaats:
12 Abel-Misraim. Zij ligt in het Overjordaansche. ' En zijne zonen deden
13 hem zoo, gelijk hij hun bevolen had: ' zij vervoerden hem naar het
land Kanaän en begroeven hem in de spelonk van den akker van
Machpela, dien Abraham tot een erfgraf had gekocht van Efron, den
14 Hittiet, tegenover Mamre. ' Na zijn vader begraven te hebben, keerde
Jozef naar Egypte terug, met zijne broeders en allen die met hem
opgetogen waren om zijn vader te begraven.
15 Toen de broeders van Jozef zagen dat hun vader gestorven was,
zeiden zij: Als Jozef eens kwaad tegen ons in den zin had en ons al
16 het leed dat wij hem berokkend hebben duchtig vergold! ' Daarom
zonden zij gezanten tot Jozef en zeiden tot hem: Uw vader heeft vóor
17 zijn dood gelast: ' Gij moet aan Jozef zeggen: Vergeef toch het mis-
drijf uwer broeders en hunne zonde, dat zij u leed berokkend hebben.
Welnu, vergeef toch het misdrijf der dienaren van uws vaders god.
18 Toen zij zoo tot hem spraken, weende Jozef. ' Ook gingen zijne broe-
ders zelven en vielen voor hem neder en zeiden: Zie, wij zijn uwe
19 dienaren! ' Maar Jozef zeide tot hen: Vreest niet. Want bekleed ik
20 Gods plaats? Gij hebt wel kwaad tegen mij bedacht; maar God heeft
dat ten goede gedacht, ten einde, zooals thans geschied is, een groot
21 volk in het leven te houden. ' Vreest daarom niet. Ik zal u en uwe
kinderen onderhouden. Zoo troostte hij hen en sprak naar hun hart.
22 Jozef bleef in Egypte wonen met zijns vaders huis en leefde hon-
23 derd tien jaar. ' Jozef zag uit Efraim achterkleinkinderen; ook wer-
den de zonen van Manasse's zoon Machir op Jozefs knieën geboren. '
24 Jozef zeide tot zijne broeders: Ik ga sterven, en God zal ongetwijfeld
naar u omzien en u opvoeren uit dit land naar dat hetwelk hij aan
25 Abraham, Izaäk en Jakob bij eede beloofd heeft. ' En Jozef bezwoer
Israëls zonen: Wanneer God naar u omziet, voert dan mijn gebeente
26 van hier op. ' Toen stierf Jozef, honderd tien jaar oud, en men bal-
semde hem en legde hem in eene kist, in Egypte.

10. *den Doornen-Dorschvloer.* Waar die lag, is onbekend. — *zeven dagen.* Zie op Deut. XXXIV : 8.

11. *Abel-Misraim.* Deze naam wordt hier opgevat als beteekenend ‚rouw der Egyptenaren' of ‚van Egypte'. Hij zal wel moeten vertaald worden ‚de weide der Egyptenaren', wat zeker de oorspronkelijke beteekenis is. De plaats wordt elders niet vermeld. Haar naam heeft wellicht aanleiding gegeven tot dit verhaal. Dat Jakob hier ook begraven is, staat er niet bij; maar zie op vs. 5.

16. *zonden zij gezanten,* onzekere vertaling.

19 v. Kan ik toornen over iets dat God zoo blijkbaar tot veler zegen gewild heeft?

23. *achterkleinkinderen,* niet van Efraim, maar van hem zelven. — *ook — geboren.* Zie op XXX : 3. Machir heet Joz. XVII : 1 v. de oudste zoon van Manasse, Num. XXVI : 29—34 zelfs de eenige; verg. op Richt. V : 14. Wat hier van Machir gezegd wordt strekt tot zijne verheerlijking. En deze was gewenscht. Immers, de Machirieten hadden in den tijd der richteren (zie inl. op Num. XXXII) het eigenlijk Kanaän verlaten en zich in Gilead nedergezet. Om te verhinderen dat dit hen in de schatting der stammen ten westen van den Jordaan deed dalen, leert deze plaats dat Jozef Machirs zonen als de zijne heeft aangenomen; wat zeggen wil: de Machirieten, hoewel in het Overjordaansche gevestigd, nemen eene eereplaats in het huis Jozef in. Hoe weinig dit doel heeft getroffen, blijkt uit 1 Kron. VII : 14, waar Machir de zoon van Manasse uit eene Arameesche bijvrouw heet.

26. *in Egypte,* waaruit men haar medenam, Exod. XIII : 19, om het lijk te Sichem te begraven, Joz. XXIV : 32.

EXODUS.

INLEIDING OP HOOFDSTUK I: 1—XXIV: 11.

Deze hoofdstukken bevatten meerendeels verhalen over de lotgevallen der Israëlieten, en wel van hunne onderdrukking in Egypte tot de sluiting van het verbond aan den Sinai. Daartusschen in staan eenige wetten, namelijk: in XII, XIII drie, grootendeels van zeer jonge dagteekening, over het paaschfeest, de dagen der ongezuurde brooden en de wijding der eerstgeborenen, alle drie in verband gebracht met den uittocht uit Egypte en daarom hier geplaatst; XX: 2—17, de Tien Woorden, samengeweven met het verhaal van Jahwe's openbaring op den Sinai; en het Bondsboek, XX: 22—XXIII: 33, hetwelk de voorwaarden bevat van het verbond dat Jahwe daar met Israël sloot. Daarenboven is het danklied na de redding uit Egypte (XV: 1—19) aan het verhaal daarvan toegevoegd.

Van de verhalen is slechts een klein gedeelte aan Ezra's Wetboek ontleend, en zijn een paar stukken toevoegsels op het Oude-Sagenboek in den geest van *Deuteronomium* (zie inl. op XIX: 1—XX: 21). Het meerendeel is uit het Oude-Sagenboek zelf, hoewel soms met jongere stukken samengevlochten. Die oude verhalen zijn: I: 8—12, 15—22, de slavernij in Egypte; II: 1—23*a*, Mozes' jeugd en vlucht naar Midian; III: 1—IV: 31, Mozes' roeping en zijn terugkeer naar Egypte; V, de mislukte poging; een gedeelte van VII: 8—XI: 10, de plagen van Egypte; XII, 29—37, de dood der eerstgeborenen in Egypte — midden in wetten medegedeeld; XIII: 17—19, 21 v.; XIV: 5—7, 19 v., 26, 30 v. en 14, 21, 27 gedeeltelijk, de doortocht door de Roode Zee; XV: 20 v., Mirjams zang; XVII, Israël in Rafidim en in Massa en Meriba; XVIII, Jethro's bezoek; XIX: 1, 2, 3*a*, 9*a*, 10—13*a*, 14—19; XX: 18—21; 1—17; de afkondiging van de Tien Woorden; XXIV: 3—8, de bondsluiting.

Wat tot recht verstand van den oorsprong en den inhoud dezer verhalen dient geldt evenzeer voor de oude berichten over de omzwerving door de woestijn en de verovering van het Overjordaansche, die in het vervolg van *Exodus* en in *Numeri* tusschen de wetten in staan welke den hoofdinhoud er van uitmaken. *Leviticus* heeft slechts een paar, zeer korte verhalen, nauw met wetten samengeweven (in X en XXIV: 10—23); *Deuteronomium*, behalve eenige verzen in H. XXXI, alleen H. XXXIV, Mozes' dood. Afgezien van eenige jongere toevoegsels, zijn de oude verhalen in de tweede helft van *Exodus* en in *Numeri* de volgende: Exod. XXXII, het gouden stierbeeld; XXXIII, XXXIV, Jahwe's openbaring aan Mozes; Num. X: 29—36, Israël trekt op onder geleide van de Midianieten en van de ark; XI, manna en kwakkelen; XII, Mirjam; XIII, XIV, de verspieding van Kanaän; XVI, Korah en zijne medestanders; XX: 1—13, de zonde van Mozes en Aäron; 14—21, Israël en Edom; XXI: 1—XXII: 1, de tocht naar en de verovering van het Overjordaansche; XXII: 2—XXIV: 25, Bileam; XXV, Pinehas; XXXII, de toewijzing van het Overjordaansche aan Ruben, Gad en half Manasse.

Terwijl al wat in *Genesis* staat tot het gebied der legende behoort (verg. inll. op Gen. I—XI en XII—L), betreden wij in deze verhalen dat der geschiedenis. Een feit toch is het dat de Hebreën, die ongeveer in de dertiende eeuw vóor Chr. zich in Kanaän hebben gevestigd, uit de woestijnen kwamen die dat land ten oosten en ten zuiden begrenzen; hoogstwaarschijnlijk hebben zij zich dus eenigen tijd daarin opgehouden. Ook zal het wel waar zijn dat althans een deel dier veroveraars uit Egypte kwam en daar onderdrukt is geweest. Eenige namen die in de oude verhalen voorkomen duiden waarschijnlijk personen en plaatsen aan die inderdaad in den tijd vóor de verovering van Kanaän eene rol in Israëls geschiedenis gespeeld hebben, o. a. die van Israëls leidslieden Mozes, Aäron, Hur, Jozua en Pinehas, die hunner vijanden Sihon en Og, en die van Horeb, Sinai en Kades. Verder mogen wij echter niet gaan. Zelfs zijn wij ten aanzien van al deze punten niet zeker. Evenals Kaleb niets is dan de verdichte stamvader der Kalebieten (zie inl. op Num. XIII, XIV), kan Pinehas die der priesters van den Jeruzalemschen tempel zijn geweest (zie inl. op Num. XXV). Maar wat hiervan zij, zeker is al wat van die personen en plaatsen medegedeeld wordt onhistorisch, en zijn deze verhalen, evenals die in *Genesis*, niet naïeve vruchten der dichtende verbeelding of opsiering van oude overleveringen, maar — grootendeels althans — met meer of minder klare bewustheid, tot bereiking van een gods-

dienstig of staatkundig doel, verdicht. Jahwe's macht en zorg voor Israël te verheerlijken, Egypte te smaden, oude gebruiken te verklaren, de stamvaders van Israëlietische familiën te eeren, Israëls verhouding tot naburige volken in de achtste eeuw te teekenen, de vestiging van een paar stammen in het Overjordaansche te rechtvaardigen — ziedaar wat de verhalers beoogden.

In het weergeven der legenden onderscheidde zich de schrijver van Ezra's Wetboek van de oude verhalers schier alleen in zijne opvatting van de worsteling van Jahwe met de goden van Egypte (zie inl. op VII : 8—XI : 10) en van het manna (zie inl. op XV : 22—XVI : 36); overigens gaf hij slechts een kleurloos overzicht en bepaalde de aandacht zijner lezers vooral bij de wetten die Jahwe vóor de komst der Israëlieten in Kanaän heette gegeven te hebben, in de eerste plaats bij die over den eeredienst (zie inl. op XXIV : 12—XL : 38).

HOOFDSTUK I.

De slavernij in Egypte. — De namen van Israëls zonen (1—5). De Israëlieten vermenigvuldigen zich sterk na Jozefs dood (6 v.) en worden zwaar verdrukt, opdat zij niet al te talrijk worden; maar vergeefs (8—14). De koning gelast daarom de vroedvrouwen der Hebreeuwsche moeders, de knapen die geboren worden te dooden; wat zij echter niet doen (15—21); daarop krijgen alle Egyptenaren het bevel, de pas geboren jongens in den Nijl te werpen (22).

Van dit verhaal is het grootste gedeelte aan het Oude-Sagenboek, en wel aan De Elohist ontleend. Hiertoe heeft stellig vs. 15—22 behoord. Alleen vs. 1—7, 13 v., dat de lijst van Israëls zonen en een kort bericht over hunne vermeerdering en de onderdrukking hunner nakomelingen door de Egyptenaren behelst, is grootendeels uit Ezra's Wetboek. Verg. ook op vs. 20.

Al is de hoofdzaak in dit verhaal geschiedkundig (zie inl. op I : 1—XXIV : 11), de bijzonderheden zijn legenden, zooals uit den inhoud blijkt. Immers, onmogelijk kunnen alle Hebreeuwsche vrouwen bij hare verlossing door slechts twee Egyptische vroedvrouwen zijn bijgestaan; verg. over de bedoeling van dit deel des verhaals de aanteekening op vs. 21.

In welken tijd de Israëlieten door de Egyptenaren onderdrukt zijn, weten wij niet. Daar de Egyptische gedenkteekenen en geschriften geenerlei geloofwaardig bericht over de Hebreën bevatten, en wij uit het O. T. niet kunnen berekenen, hoeveel tijd verloopen is tusschen den uittocht uit Egypte en het eerste feit waarvan de datum vaststaat (zie inl. op *Richteren*), is dit eerste hoofdstuk van *Exodus* het eenige bericht omtrent den tijd waarin wij die onderdrukking, en dientengevolge den uittocht, hebben te plaatsen. En dit baat ons ten dezen weinig. Namen toch van Egyptische koningen worden er niet in genoemd; in het Oude-Sagenboek komen drie koningen voor, die evenwel alleen met hun gemeenschappelijken titel *Farao* aangeduid zijn. Misschien is de naam der stad Raämses eene, zij het dan ook onzekere, vingerwijzing naar den toenmaligen heerscher; zie op vs. 8 en 11.

I : 1 Dit zijn de namen van Israëls zonen die met hun vader Jakob in
2 Egypte kwamen; ieder kwam met zijn gezin: ′ Ruben, Simeon, Levi,
3, 4 Juda, ′ Issachar, Zebulon, Benjamin, ′ Dan, Naftali, Gad en Azer. ′
5 In het geheel waren Jakobs afstammelingen zeventig in getal, en Jozef
bevond zich in Egypte.
6, 7 Jozef nu stierf, alsmede al zijne broeders en dat gansche geslacht; ′ en
de Israëlieten waren vruchtbaar, verbreidden en vermenigvuldigden zich
8 en werden zeer zeer machtig; zoodat het land van hen vol werd. ′ En

Vs. 7 v. Hand. VII : 17 v.

1. *hun vader*, ingevoegd volg. Gr. vert.
2—5. Verg. Gen. XLVI : 8—27.
5. *afstammelingen*. In het Hebreeuwsch dezelfde uitdrukking als Gen. XLVI : 26. — *zeventig*. Volg. Gr. vert. *vijf en zeventig*; verg. op Gen. XLVI : 27.
8. *een nieuwe koning*, d. i. een andere. De schrijver wil met die ongewone uitdrukking waarschijnlijk zeggen, niet dat deze vorst uit een ander huis was dan zijn voorganger, maar dat hij eene andere gedragslijn ten aanzien van de Hebreën volgde. Daar deze koning, volg. vs. 11, de stad Raämses of Ramses bouwde, wordt waarschijnlijk bedoeld Ramses II Miamoen, die, in de veertiende eeuw vóor Chr., niet minder dan zeven en zestig jaren den troon van Egypte bekleed heeft. Hij was een der machtigste vorsten die Egypte heeft gehad, voerde tal van oorlogen en trachtte door de stichting van vele steden, tempels en andere gebouwen zijn naam te vereeuwigen. Ook bij de Grieken was hij, onder den naam *Sesostris*, bekend.

een nieuwe koning stond op over Egypte, die Jozef niet gekend had.′
9 Deze zeide tot zijn volk: Zie, het volk der Israëlieten is talrijker en
10 machtiger dan wij.′ Komt, laten wij ons verstandig te zijnen aanzien
gedragen; opdat het niet zich vermenigvuldige en zich, wanneer wij
in oorlog geraken, nog bij onze vijanden voege, ons beoorlooge en
11 dan uit het land optrekke.′ Dientengevolge stelde men over het volk
opzieners der heerendiensten, om het neder te drukken door dwang-
arbeid, en zij bouwden voorraadsteden voor Farao: Pithom en Raämses.′
12 Maar in gelijke mate als zij het onderdrukten vermenigvuldigde het
zich en breidde het zich uit; zoodat zij angstig werden voor de Israë-
13 lieten.′ De Egyptenaren dwongen de Israëlieten tot slavendiensten′
14 en verbitterden hun leven door zwaar werk in leem en tichels, en
met allerlei veldarbeid en slavendienst, die zij hen deden verrichten.
15 Toen zeide de koning van Egypte tot de vroedvrouwen der He-
16 breeuwsche vrouwen — de eene heette Sjifra, de andere Pua —′ Wan-
neer gij de Hebreeuwsche vrouwen bij hare bevalling bijstaat en ziet
dat het kind een zoon is, doodt het dan; is het eene dochter, dan
17 mag het in het leven blijven.′ Maar de vroedvrouwen vreesden God
en deden niet naar hetgeen de koning van Egypte haar gezegd had,
18 maar lieten de kinderen in het leven.′ Toen ontbood de koning van
Egypte de vroedvrouwen en zeide tot haar: Waarom hebt gij dit ge-
19 daan en de kinderen in het leven gelaten?′ Hierop zeiden de vroed-
vrouwen tot Farao: De Hebreeuwsche vrouwen zijn niet als de Egyp-
tische; zij zijn als de dieren: voordat de vroedvrouw bij haar komt,
20 hebben zij het kind reeds ter wereld gebracht.′ En God beloonde de
vroedvrouwen, terwijl het volk zich vermenigvuldigde en zeer machtig
21 werd.′ Omdat de vroedvrouwen God vreesden, heeft hij haar tot stam-
22 moeders gemaakt.′ Nu beval Farao zijn geheele volk: Al de zonen.
die aan de Hebreeën geboren worden moet gij in den Nijl werpen;
maar al de dochters kunt gij in het leven laten.

10. *wanneer — geraken,* volg. Sam. en Gr. t.

11. *zij bouwden,* volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *hij,* Farao, *bouwde.* — *Pithom en Raämses.* Beide plaatsen lagen in het land Goosjen en zouden dus, behalve tot voorraadsteden, door het daarin te leggen garnizoen tevens kunnen dienen om de omwonende Hebreën in toom te houden. *Pithom,* waarschijnlijk aan den grooten weg van Pelusium naar Memfis, beteekent ‚huis van (den god) Thom'; *Raämses,* waarschijnlijk door Ramses II (zie op vs. 8) gebouwd, is onbekend. Naar deze plaats wordt Gen. XLVII: 11 het land Goosjen „het land van Raämses" genoemd.

14. *veldarbeid.* Deze was zeer zwaar in Egypte, omdat daartoe het besproeien der akkers behoorde, waartoe het water vaak met schepraderen die door menschen getreden werden of met emmers in de hoogte gebracht werd; verg. op Deut. XI: 10.

15. *Toen,* nl. toen zij voor de Israëlieten bevreesd werden; want dit vers sluit zich aan vs. 12 aan. — *de vroedvrouwen der Hebreeuwsche vrouwen,* met verandering van één klinker; zooals ook Gr. en Lat. vertt. te recht overzetten; want het waren geen Hebreeuwsche, maar Egyptische vrouwen; verg. op vs. 22. Hebr. t. heeft *de Hebreeuwsche vroedvrouwen.*

16. *gij ziet — is.* Dit is zeker de zin; maar één woord in Hebr. t. is volkomen onverstaanbaar.

19. *als de dieren,* volgens andere klinkers.

20. *God beloonde.* De leugen der vroedvrouwen wordt door den schrijver blijkbaar niet als zonde beschouwd. — *terwijl — werd.* Deze woorden staan vreemd tusschen de beschrijving van het loon der vroedvrouwen in: een gevolg van de vereeniging van twee verhalen.

21. *heeft — gemaakt,* nl. in Israël, letterlijk *heeft hij haar huizen gemaakt.* Er waren ongetwijfeld onder de Israëlieten familiën die afstamden van Egyptische vrouwen; welke bevreemdende, voor velen aanstootelijke, zaak hier uit de vroomheid dier stammoeders verklaard wordt; verg. inll. op Num. XIII, XIV en op Joz. II.

22. *zijn geheele volk,* en niet alleen de vroedvrouwen. Uit deze tegenstelling blijkt dat het Egyptische vrouwen waren. — *aan de Hebreën,* volg. Sam. en Gr. t. ingevoegd.

HOOFDSTUK II.

Mozes' jeugd en vlucht naar Midian. — Geboorte van Mozes (1 v.); hij wordt in een biezen kistje in den Nijl nedergelegd (3), door 's konings dochter gered en als zoon aangenomen (4—10). Hij doodt

een Egyptischen drijver zijner bloedverwanten (11 v.); dit feit wordt ruchtbaar en brengt zijn leven in gevaar (13 v.). Hij vlucht naar Midian (15), staat de dochters van den priester des lands bij en wordt door dezen gastvrij opgenomen (16—20). Hij huwt Sippora, die hem een zoon, Gersjom, schenkt (21 v.). De koning van Egypte sterft, en Jahwe let op de klachten van zijn volk (23—25).

Dit verhaal, dat kennelijk de strekking heeft, in het licht te stellen hoe het behoud van Mozes, Israëls redder, aan Jahwe's tusschenkomst is te danken, is hoofdzakelijk uit De Elohist; wellicht is vs. 15—23*a* uit De Jahwist, terwijl de samensteller van het Oude-Sagenboek de oude verhalen, hier en daar in kleinigheden, misschien op één punt belangrijk, wijzigde (zie op vs. 2). Vs. 23*b*—25 is aan Ezra's Wetboek ontleend.

II : 1 En een man uit het huis Levi ging heen en huwde eene dochter
2 van Levi. ′ Die vrouw werd zwanger en baarde een zoon. Ziende dat
3 het een schoon kind was, verborg zij hem drie maanden lang. ′ En
toen zij hem niet langer kon verbergen, nam zij voor hem een biezen
kistje, bestreek dit met asphalt en pek, legde het kind er in en plaatste
4 het in het riet aan den oever van den Nijl; ′ terwijl zijne zuster op
eenigen afstand ging staan, om te zien wat van hem zou worden. ′
5 Toen nu de dochter van Farao naar den Nijl afdaalde, om zich te
baden, terwijl hare slavinnen langs den Nijl gingen, zag zij het kistje
6 in het riet en liet het door eene harer slavinnen halen. ′ Zij opende
het en zag zoowaar een schreiend knaapje. Zij kreeg er medelijden
7 mede en zeide: Dat is een van de kinderen der Hebreën. ′ Hierop
zeide zijne zuster tot de dochter van Farao: Wil ik eene min uit de
Hebreeuwsche vrouwen voor u gaan halen, die het kind voor u zoogen
8 kan? ′ Farao's dochter zeide: Ga. Toen ging het meisje de moeder
9 van het kind halen. ′ Farao's dochter zeide tot haar: Daar hebt gij dit
kind; zoog het voor mij; ik zal u uw loon geven. Zoo nam die vrouw
10 het kind mede en zoogde het. ′ En toen het kind groot was geworden,
bracht zij het aan Farao's dochter; hij werd haar ten zoon, en
zij noemde hem Mozes; want, zeide zij, uit het water heb ik hem
getogen.
11 In dien tijd nu, toen Mozes opgegroeid was, ging hij uit naar zijne
broederen en zag hun dwangarbeid aan. En daar zag hij een Egyp-

Vs. 2 v. Hand. VII : 20 v. — Vs. 11—15. Hand. VII : 24—29.

1. Volg. VI : 19; Num. XXVI : 58 v. heetten Mozes' ouders Amram en Jochebed; volgens de laatste plaats was gene de kleinzoon, deze de dochter van Levi. Gr. en Lat. vertt. vatten de woorden *eene dochter van Levi* op alsof er stond: eene uit de dochters van den stam Levi, waarschijnlijk om den strijd op te heffen tusschen dit bericht en de opgave XII : 40 (verg. Gen. XV : 13), dat de Hebreën vierhonderd dertig jaren in Egypte hebben gewoond. Maar de oudste overlevering weet niets van zulk een lang tijdsverloop, en laat de onderdrukking beginnen kort na den dood van het geslacht dat in Egypte gekomen was (I : 8) en het vierde geslacht van daar uittrekken (Gen. XV : 16; Exod. VI : 13—26; Num. XXVI; Joz. VII : 1).

2. *een zoon*, naar hetgeen volgt, Mozes, die dus het eerste kind zijner ouders was, terwijl volg. vs. 4 zijne zuster, volg. VI : 19; VII : 7 ook zijn broeder Aäron, ouder was dan hij. Deze tegenstrijdigheid is te verklaren, òf uit de samensmelting van verschillende legenden, òf uit slordigen verhaaltrant. — De moed waarmede de ouders van Mozes het gebod van Farao trotseerden en hun kind verborgen wordt Hebr. XI : 23 als vrucht van geloof geroemd.

3. *biezen*, van papyrus, waaruit men papier, matten, korven, zeilen, kleederen, schoenen, zelfs vaartuigen, vervaardigde; verg. op Jez. XVIII : 2. — *asphalt*. Zie op Gen. XI : 3.

4. *zijne zuster*, volg. Num. XXVI : 59 Mirjam geheeten. Verg. op Num. XII : 1.

6. *en zag*, volg. verb. t.; Hebr. t. *en zag het, het kind.*

9. *Daar hebt gij*, onzekere lezing en vertaling.

10. *want — getogen.* De naam *Mozes* heeft eenige overeenkomst in klank met een, weinig gebruikelijk, Hebreeuwsch werkwoord dat ‚trekken' beduidt. De ware beteekenis is onbekend. Waarschijnlijk is het een Egyptische naam, die ‚kind' beteekent.

11 v. Hebr. XI : 24—27 prijst het als daad van geloof in Mozes, dat hij partij trekt voor zijn verdrukt volk; verg. Hand. VII : 24.

11. *opgegroeid was.* In het Hebreeuwsch wordt hier hetzelfde woord gebruikt dat in vs. 10 door *groot was geworden* is vertaald; zoodat het den schijn heeft, alsof het hier verhaalde dadelijk gevolgd is op zijne komst aan het hof. De aard der zaak brengt echter mede, dat de schrijver zich eenig tijdsverloop tusschen de eene en de andere gebeurtenis heeft voorgesteld. Volg. Hand. VII : 22 v. heeft

12 tenaar een Hebreër, een zijner broederen, slaan. ' Hij keek her- en
derwaarts, en ziende dat er niemand was, versloeg hij den Egyptenaar
13 en begroef hem in het zand. ' Den volgenden dag uitgaande, zag hij
twee Hebreën met elkander vechten. Hij zeide tot hem die ongelijk
14 had: Waarom slaat gij uw naaste? ' Maar hij zeide: Wie heeft u tot
hoofdman en rechter over ons aangesteld? Denkt gij mij te dooden,
zooals gij den Egyptenaar gedood hebt? Toen werd Mozes bevreesd en
dacht: Zoo is dan waarlijk de zaak bekend geworden!
15 En Farao, het gebeurde vernemende, zocht Mozes te dooden; maar
deze vluchtte voor Farao. Hij kwam in het land van Midian en ging
16 bij den put zitten. ' De priester van Midian nu had zeven dochters,
die daar kwamen putten en de waterbakken vullen, om het kleinvee
17 van haar vader te drenken. ' Maar de herders kwamen en joegen haar
18 weg. Nu stond Mozes op, sprong haar bij en drenkte haar vee. ' Toen
zij bij haar vader thuis kwamen, zeide deze: Wat komt gij vandaag
19 spoedig thuis! ' Waarop zij zeiden: Een Egyptenaar heeft ons verlost
uit de hand der herders, en ook ijverig voor ons geput en het vee
20 gedrenkt. ' Hij zeide tot zijne dochters: Waar is hij? Waarom hebt gij
dien man daar gelaten? Roept hem, dat hij brood ete.
21 Mozes nu besloot bij dien man te blijven wonen, en deze gaf hem
22 zijne dochter Sippora tot vrouw. ' En zij baarde hem een zoon, dien
hij Gersjom noemde; want, zeide hij, ik ben een vreemdeling gewor-
den in het buitenland.
23 Gedurende die lange tijdsruimte stierf de koning van Egypte, en
de Israëlieten zuchtten vanwege de slavernij en riepen, en hun ge-
24 schrei klom tot God uit hunne slavernij op. ' En God, hun gekerm
25 hoorende, gedacht zijn verbond met Abraham, Izaäk en Jakob; ' daarom
zag God naar de Israëlieten om en sloeg acht op hen.

Mozes eene Egyptische opvoeding genoten en is hij eerst op zijne veertigste jaar zijne broeders gaan bezoeken; verg. Exod. VII : 7. — *een zijner broederen,* òf der Israëlieten, zooals de Gr. vert. er hier tweemaal uitdrukkelijk bijvoegt, òf zijner verwanten.

13. *uw naaste,* uw volksgenoot.

15. *Hij kwam,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Hij vestigde zich.* — *Midian.* Zie op Gen. XXV : 2. Volgens onze plaats moet Midian niet ten oosten van Palestina, maar ten zuiden, niet ver van Egypte, zijn te zoeken; volg. III : 1 bij den berg Horeb, over welks ligging zie te dier plaatse. De schrijver van ons verhaal stelt zich het land zeer klein voor; want hij onderstelt, dat er slechts één put in was en de bevolking slechts één priester had (vs. 16).

17. Verg. Gen. XXIX : 2—10.

18. *haar vader.* Hebr. t. voegt er bij *Reüel.* Mozes' schoonvader heet in De Elohist altijd *Jethro,* III : 1; IV : 18; XVIII. De naam *Reüel,* dien Gen. XXXVI : 4, 10, 13, 17; 1 Kron. I : 35, 37 een Edomiet, Num. I : 14; 1 Kron. IX : 8 een Israëliet draagt, wordt Num. X : 29 ook aan den vader van Mozes' schoonvader gegeven, die daar, evenals Richt. I : 16; IV : 11, *Hobab* heet. Waarschijnlijk is hij hier door een lezer op den rand van zijn handschrift gezet en bij vergissing in den tekst geraakt.

21. *tot vrouw,* volg. Sam. en Gr. t. ingevoegd.

22. *Gersjom,* de stamvader der priesters te Dan, Richt. XVIII : 30. — *een vreemdeling.* De eerste lettergreep van *Gersjom* beteekent ‚vreemdeling'. Volg. Gr. vert. luidde de naam: *Gersjam,* d. i. ‚vreemdeling aldaar', bij welke uitspraak de verklaring in den tekst begrijpelijker wordt. — Hetzelfde komt XVIII : 3 voor, aldaar gevolgd door het bericht der geboorte van Eliëzer.

25. *sloeg acht op hen,* letterlijk *kende hen,* volgens geringe tekstverandering; Hebr. t. *kende.* Verg. op Ps. I : 6.

HOOFDSTUK III, IV.

Mozes' roeping en zijn terugkeer naar Egypte. — Jahwe verschijnt aan Mozes bij den Horeb in een brandend braambosch (III : 1—6) en deelt hem zijn voornemen mede, zijn volk uit Egypte te verlossen en naar Kanaän te brengen (7 v.). Begaan met het lot van het onderdrukte volk, beveelt hij Mozes, tot Farao te gaan en de Israëlieten uit Egypte te leiden (9 v.); als Mozes betuigt hiertoe niet in staat te zijn, geeft God hem de verzekering zijner hulp (11 v.); op zijne vraag naar den naam van den god van Israëls voorvaderen, ontvangt hij de openbaring van den naam Jahwe (13—15), be-

nevens den last, met de oudsten der Israëlieten Farao te verzoeken dat het volk de woestijn moge intrekken om aan Jahwe te offeren (16—18); Farao zal dit weigeren, maar Jahwe hem door wonderteekenen er toe dwingen (19 v.); terwijl de Egyptenaren goedwillig vele schatten aan de heengaande Israëlieten zullen medegeven (21 v.). Op de vraag van Mozes, hoe te handelen indien de oudsten der Israëlieten hem niet gelooven, geeft Jahwe hem de macht, drie wonderen te doen (IV: 1—9), en als hij klaagt niet welbespraakt te zijn, troost hij hem met zijn machtigen bijstand (10—12). Mozes bidt hem, liever een ander te zenden (13); waarop Jahwe hem toornig zijn broeder Aäron als tolk toewijst (14—16) en een wonderstaf ter hand stelt (17). Mozes krijgt van zijn schoonvader verlof te vertrekken (18). Hij ontvangt van Jahwe den last terug te keeren (19) en gaat met vrouw en zoon naar Egypte, den wonderstaf in de hand (20), terwijl Jahwe hem beveelt, Farao, zoo hij weigert Israël te laten trekken, met den dood van zijn eerstgeboren zoon te bedreigen (21—23). Onderweg wil Jahwe Mozes dooden, welk gevaar Sippora afwendt door haar zoon te besnijden (24—26). Aäron gaat op Jahwe's bevel Mozes te gemoet, en deze deelt hem Jahwe's last mede, benevens de wondermiddelen die hem ten dienste staan (27 v.); waarop zij Israëls oudsten verzamelen en Aäron hen tot geloof aan Jahwe's hulp beweegt (29—31).

Deze hoofdstukken zijn geheel uit het Oude-Sagenboek. Dat zij uit twee verhalen zijn samengesteld, treedt op ettelijke plaatsen aan den dag, nergens duidelijker dan IV: 19, waar Jahwe Mozes gelast, naar Egypte terug te keeren omdat zijne vijanden dood zijn; alsof niet reeds een uitvoerig verhaal van zijne roeping was voorafgegaan. Het is nog niet gelukt, met zekerheid de oorspronkelijke verhalen van De Jahwist en van De Elohist te herstellen; want de samensteller heeft ze uiteengenomen, sommige gedeelten verplaatst, en er niet weinig aan toegevoegd, om ze zoo goed het ging tot een geheel te maken. Zij behelsden waarschijnlijk ongeveer het volgende. Volgens De Elohist werd Mozes aan den Horeb geroepen om Israël te verlossen, en elk bezwaar dat hij maakte uit den weg geruimd (III: 1, 5 v., 9—14), waarna hij een wonderstaf ontving (IV: 17), dien hij medenam, toen hij naar Egypte terugkeerde (IV: 18, 20*b*). Volgens De Jahwist daarentegen ontving Mozes van Jahwe de mededeeling dat zijne vijanden dood waren (IV: 19, 20*a*), en kreeg hij waarschijnlijk eerst op zijne reis naar Egypte, nadat de besnijdenis van zijn zoon had plaats gehad (IV: 24—26), de opdracht om Israël te gaan verlossen. Deze opdracht, door den samensteller verplaatst, vinden wij wellicht in III: 7 v., 16—18. Mozes begon haar ten uitvoer te leggen door Israëls oudsten tot geloof te bewegen (IV: 29—31).

III: 1 Mozes hoedde het kleinvee van zijn schoonvader Jethro, den priester van Midian; hij dreef het vee achter de woestijn en kwam aan den

Vs. 1—7. Hand. VII: 30—34.

1. Wat hier volgt is volg. Hand. VII: 30 in het veertigste jaar van Mozes' verblijf in Midian gebeurd; verg. Exod. VII: 7. — *Jethro.* Zie op II: 18. — *de woestijn.* Hiermede wordt te dezer plaatse het land aangeduid dat ten zuiden van Palestina ligt, bij de Grieken, naar de stad Petra, „Petreïsch Arabië" genoemd, bij de Muzelmannen „de woestijn van de omzwerving der zonen Israëls." Enkele deelen van dit land dragen bijzondere namen: de woestijn Sin (zie op Exod. XVI: 1), Tsin (zie op Num. XIII: 21), Paran (zie op Gen. XIV: 6), Kades (zie op Gen. XIV: 7), Sjur (zie op Gen. XVI: 7); verg. ook Num. XXXIII: 8; Deut. II: 8, 26. Het zuidelijk gedeelte, het zoogenaamde Sinaïetisch schiereiland, een driehoek, die ten oosten en ten westen door twee armen der Roode Zee — de golf van Elath en die van Heroöpolis — bespoeld wordt, is bedekt met bergen van graniet en ander hard gesteente. Maar van het land ten noorden hiervan, meerendeels tamelijk vlak, alleen in het noorden heuvelachtig, bestaat de bodem uit kalksteen en is alleen door gebrek aan water onvruchtbaar. Hoewel niet zoo verschrikkelijk als zij Deut. VIII: 15; Jer. II: 6 beschreven wordt, is de woestijn een onherbergzaam oord, zonder gezeten bevolking. Toch, al verdorren ras de bloemen en het gras, waarmede de bodem zich, wanneer het geregend heeft, tooit, is hier en daar in sommige tijden van het jaar genoeg plantengroei om rondtrekkenden herders eene weideplaats voor hun kleinvee te verschaffen; runderen vinden er niet genoeg. Denzelfden aard heeft de uitgestrekte wildernis ten oosten van Palestina tot niet ver van den Eufraat, Woest-Arabië of de Syrisch-Arabische Woestijn genoemd (verg. Ezech. XX: 35). Ook een paar gedeelten van Palestina droegen dien weinig belovenden naam, vooral de streek ten westen van de Doode Zee, de woestijn van Juda, door ons „de Woestijn" genaamd; waarover zie op Joz. XV: 61. Verder de woestijn van Jericho (zie op 2 Sam. XV: 28), die van Gibeon (2 Sam. II: 24) enz. Maar de omvang der woestijnen in het land was in verschillende tijden zeer onderscheiden; wanneer ergens door oorlog of wanbestuur de noodige veiligheid voor den landbouw ontbrak, de toevoer van water ophield, dan werd die streek welhaast door de herders van kleinvee in beslag genomen en dus geheel tot woestijn gemaakt; want het Hebreeuwsche woord dat gemeenlijk door ‚woestijn' vertaald wordt duidt eene streek aan waarin kleinvee weidt, dus „steppe" of „heide"; zie b. v. 1 Sam. XVII: 28. — *den berg Gods.* In deze benaming van den Horeb, die Gr. vert. hier niet heeft en die IV: 27; XVIII: 5; XXIV: 13; 1 Kon. XIX: 8 terugkeert, wordt vooruitgeloopen op H. XIX. — *den Horeb.* Zoo heet hier, XXXIII: 6 en in *Deuteronomium* de berg der wetgeving; zie ook XVII: 6. Elders heet hij *de Sinai.* Of die twee namen oorspronkelijk denzelfden bergtop hebben aangeduid, dan wel de een eene keten, de ander een top, is even onbekend als waar de berg te zoeken is. De overlevering die den Sinai plaatst in het zuidelijk gedeelte van het driehoekig

2 berg Gods, den Horeb. ' En de engel van Jahwe verscheen hem in
eene vuurvlam, midden uit een braambosch. En hij zag, dat waarlijk
3 het braambosch in brand stond maar niet verteerd werd. ' En Mozes
dacht: Ik wil mij toch eens daarheen begeven en dat groote ver-
4 schijnsel gaan bezien, waarom het braambosch niet verbrandt. ' Toen
nu Jahwe zag dat hij zich daarheen begaf om het te bezien, riep
God tot hem, midden uit het braambosch: Mozes, Mozes! Hij zeide:
5 Hier ben ik. ' Jahwe zeide: Treed niet nader. Ontschoei uwe voeten;
6 want de plaats waarop gij staat is heilige grond. ' Voorts zeide hij:
Ik ben de god uwer vaderen, de god van Abraham, Izaäk en Jakob.
Toen verborg Mozes zijn gelaat, omdat hij vreesde God aan te zien. '
7 En Jahwe sprak: Ik heb duidelijk gezien de ellende van mijn volk,
dat in Egypte is, en hun geroep vanwege hunne drijvers heb ik ge-
8 hoord; want ik ken hunne smarten. ' Daarom ben ik nedergedaald,
om hen te verlossen uit de hand der Egyptenaren en hen op te voe-
ren uit dat land naar een goed en ruim land, een land overvloeiende
van melk en honing, de woonplaats der Kanaänieten, Hittieten, Amo-

schiereiland hetwelk in het noordelijk deel der Roode Zee uitsteekt klimt niet hooger op dan tot de vierde eeuw na Chr. en verdient geen geloof. Zeker moet men den Horeb ten zuiden van Bersjeba zoeken (1 Kon. XIX : 8), waarschijnlijk in Petreïsch Arabië, wellicht niet ver van Palestina's zuidelijke grens.

2. *de engel van Jahwe.* Zie op Gen. XVI : 7. Het is onmogelijk, dat de Elohistische schrijver, die eerst in vs. 13—16 God aan Mozes den naam *Jahwe* laat openbaren, hier en vs. 4 dien naam reeds zou gebruikt hebben. Daarom is het waarschijnlijk, dat de verschijning in het braambosch een deel van De Jahwist heeft uitgemaakt en in De Elohist van geen braambosch sprake was; in welk geval *midden uit het braambosch* in vs. 4 van den samensteller is. — *eene vuurvlam.* Verg. op Gen. XV : 17. — *een braambosch,* of doornstruik. Het Hebreeuwsche woord klinkt nagenoeg als de naam *Sinai.*

5. *Treed niet nader.* God te naderen is gevaarlijk; verg. XIX : 12 v., 23 v.; XXIV : 2. — *Ontschoei uwe voeten.* Bij Israël was het, evenals bij andere volken der oudheid en thans nog bij de Mohammedanen, gebruikelijk, heilige plaatsen, b. v. tempels, niet dan blootsvoets te betreden. Verg. Joz. V : 15. — *heilige grond.* Het woord *heilig* beteekent: afgezonderd van het alledaagsche, gemeene, en geeft te kennen dat iets of iemand aan de godheid gewijd is. Heilig is dus elke plaats, land, stad, berg, huis of vertrek, waar eene godheid zich openbaart of die voor haar en haar dienst bestemd is (Joz. V : 15; 1 Kon. VIII : 6, 8, 10; Jez. XI : 9; XLVIII : 2; Ezech. XLIV : 19), ook de hemel (Deut. XXVI : 15). Heilig is verder alles wat aan de godheid gegeven is: vleesch en bloed der offerdieren (Exod. XXIX : 37; XXX : 10; Jer. XI : 15; Hagg. II : 12), tienden en eerstelingen (Deut. XII : 26; XXVI : 13), toonbrood (1 Sam. XXI : 5, 7), wijgeschenken (1 Sam. VI : 19; 1 Kon. VI : 16; VII : 50 v.; XV : 15; 2 Kon. XII : 5, 19), alsmede alles wat met den ban belegd is (verg. op Exod. XXIX : 37). In geschriften na den val van Jeruzalem, vooral in de priesterlijke wet, worden allerlei voorwerpen bij den eeredienst in gebruik heilig genoemd (Num. IV : 4, 19): de ark (2 Kron. XXXV : 3), het altaar (Exod. XXIX : 37), priester- en feestkleederen (Exod. XXVIII : 2; Lev. XVI : 4; Ps. XXIX : 2; Ezech. XLII : 14), de zalfolie (Exod. XXX : 15, 31 v.), de diadeem (Exod. XXIX : 6; XXXIX : 30), geld (Exod. XXX : 13), alsmede aan Jahwe gewijde tijden (Exod. XII : 6; XVI : 23; Jez. LVIII : 13). Ook menschen voor de godheid en haren dienst afgezonderd zijn heilig (Exod. XXII : 30; 2 Kon. IV : 9; 2 Kron. XXIII : 6). Met name geldt dit van Israël, als het door Jahwe uitverkoren volk (Exod. XIX : 6; Deut. VII : 6; XIV : 2, 21; XXVI : 19; XXVIII : 9; Jez. II : 3). Enkele malen dragen ook de hemelsche heirscharen den naam van „heiligen” (zie op Deut. XXXIII : 2). Iets of iemand heiligen wil dus zeggen: een voorwerp aan het alledaagsche gebruik, een persoon aan het gewone leven, onttrekken, een plaats of tijd van andere plaatsen of tijden onderscheiden, om ze, voorgoed of tijdelijk, aan de godheid te wijden (Gen. II : 3; Exod. XIX : 10, 23).

6. *uwer vaderen,* volg. Sam. t. en Hand. VII : 32, welks schrijver dit waarschijnlijk aan eene Gr. vert. ontleend heeft; Hebr. t. *uws vaders.* — *verborg* — *gelaat.* Verg. 1 Kon. XIX : 13; Jez. VI : 2.

8. *nedergedaald,* uit den hemel; verg. Gen. XI : 5, 7. — *een* — *honing.* Dezelfde lof op Israëls land vs. 17; XIII : 5 en elders. Beter dan in den mond van landbouwers past de uitdrukking in dien van woestijnbewoners, daar voor hen zulk een land het begeerlijkst is; verg. Jez. VII : 22. — *honing.* Of de Israëlieten de bijenteelt en het kunstmatig winnen van honing hebben verstaan, is onbekend; maar zeker waren — en zijn — vele deelen van hun land rijk in bijenzwermen, die in boomholten en rotsspleten hunne raten maakten (Deut. XXXII : 13; 1 Sam. XIV : 25; Ps. LXXXI : 17; Spr. XXV : 16). De honing diende (daar men de suiker niet kende) vooral voor vermenging met spijzen en dranken (Exod. XVI : 31; 2 Sam. XVII : 29; Spr. XIV : 13; Hoogl. IV : 11; Ezech. XVI : 13 enz.). Men onderscheidde den gewonen honing van het honingzeem, de fijnste soort (Spr. V : 3; XXVII : 7 en elders). Waarschijnlijk kende men ook allerlei honing uit vruchten bereid en werd die door hetzelfde woord aangeduid. Uit den aard der zaak werd al wat liefelijk is met honing vergeleken; b. v. Ps. XIX : 11. — *de woonplaats* — *Jebuzieten.* Sam. en Gr. t. voegt hier, vs. 17; XXXIII : 2; XXXIV : 11 er de *Girgasjieten* bij; verg. op Deut. VII : 1.

9 rieten, Perizzieten, Hiwwieten en Jebuzieten. ′ En nu, zie, het geroep
der Israëlieten is tot mij gekomen; ook heb ik de verdrukking ge-
10 zien die zij van de Egyptenaren te lijden hebben. ′ Welaan, ik wil u
tot Farao zenden, en leid gij mijn volk, de Israëlieten, uit Egypte. ′
11 Maar Mozes zeide tot God: Wie ben ik, dat ik naar Farao gaan en
12 de Israëlieten uit Egypte leiden zou! ′ Toen sprak hij: Ik zal met u
zijn, en dit zal u het teeken wezen dat ik u gezonden heb: wanneer
gij het volk uit Egypte leidt, zult gij God op dezen berg dienen.
13 Hierop zeide Mozes tot God: Maar wanneer ik tot de Israëlieten
kom en hun zeg: De god uwer vaderen heeft mij tot u gezonden — en
14 zij mij vragen: Hoe heet hij? wat moet ik hun dan zeggen? ′ Toen
zeide God tot Mozes; Ik ben die ik ben. Voorts zeide hij: Zoo moet
15 gij tot de Israëlieten zeggen: Ik-ben heeft mij tot u gezonden. ′ Op-
nieuw sprak God tot Mozes: Aldus moet gij tot de Israëlieten zeggen:
Jahwe, de god uwer vaderen, de god van Abraham, Izaäk en Jakob,
heeft mij tot u gezonden. Dit is mijn naam voor eeuwig; zoo wil ik
16 heeten van geslacht tot geslacht. ′ Ga heen, vergader de oudsten van
Israël en zeg hun: Jahwe, de god uwer vaderen, is mij verschenen,
de god van Abraham, Izaäk en Jakob, zeggende: Ik heb u en wat u
17 in Egypte aangedaan is terdege gadegeslagen ′ en besloten u uit de
ellende van Egypte op te voeren naar het land der Kanaänieten, Hit-
tieten, Amorieten, Perizzieten, Hiwwieten en Jebuzieten, een land over-
18 vloeiende van melk en honing. ′ Dan zullen zij naar u hooren, en
zult gij met Israëls oudsten tot den koning van Egypte gaan en tot
hem zeggen: Jahwe, de god der Hebreën, is ons ontmoet. Laat ons
dus drie dagreizen de woestijn intrekken, om aan Jahwe, onzen god,
19 te offeren. ′ Ik weet dat de koning van Egypte u niet zal laten gaan
20 tenzij gedwongen; ′ maar ik zal mijne hand uitstrekken en Egypte
slaan met al de wonderwerken die ik in het midden er van ga ver-
21 richten. Daarna zal hij u laten trekken. ′ Voorts zal ik zorgen dat dit
volk gunst vindt in het oog der Egyptenaren, en gij zult, wanneer
22 gij heengaat, niet met ledige handen gaan. ′ Iedere vrouw moet van

9. De inhoud is dezelfde als van vs. 7.

12. Verg. op V : 1. — Al kon eerst later blijken dat dit teeken uitkwam, de stellige verzekering dat Israël eenmaal Jahwe daar zou vereeren moest Mozes moed geven; verg. op Jez. VII : 11.

13 v. Terwijl in De Jahwist de vereering van het Opperwezen onder den naam *Jahwe* reeds bij Enos of nog vroeger aanvangt (Gen. IV : 26), is deze naam volgens De Elohist, waaraan dit verhaal ontleend is, eerst nu, aan Mozes, geopenbaard. Volgens den schrijver van Ezra's Wetboek geschiedde dit nog later, in Egypte (VI : 1 v.).

14. *Ik ben die ik ben.* Dit is eene verklaring van den naam van Israëls god, die in den Hebreeuwschen bijbel alleen met de vier medeklinkers J. H. W. H. wordt geschreven en door de Joden, althans sedert de derde of tweede eeuw vóor Chr., zoo heilig werd geacht dat hij niet dan bij enkele plechtige gelegenheden uitgesproken werd. Zij vervingen hem bij de voorlezing der Schrift gemeenlijk door *Adonai* (*Edonai*) ‚heer', of *Elohiem* ‚God'. Daar het voorschrift een dezer woorden in plaats van den heiligen naam uit te spreken in den Hebreeuwschen tekst zóo wordt aangeduid, dat bij de medeklinkers van den naam de klinkers van een dier woorden geschreven worden, schijnt er *Jehowa* of *Jehowi* te staan. Dewijl het eerste verreweg het meest voorkomt, is door misverstand, sedert het begin der zestiende eeuw, de naam *Jehova* in zwang gekomen. Het staat tamelijk vast, dat de ware uitspraak ongeveer *Jahwè* geweest is. — De verklaring die van den naam in dit vers gegeven wordt beteekent òf: ik ben, in onderscheiding van andere goden, de eenige die bestaat, de eenig ware god; òf: ik ben dezelfde voor u als voor de vaderen. Zij is zeker fout, o. a. omdat ‚ik ben' in het Hebreeuwsch *ehje* luidt, dat met J. h. w. h. slechts twee medeklinkers gemeen heeft. ‚Hij is' komt meer met den vorm van den naam overeen. Ook zou men dien wellicht door ‚hij doet zijn' of ‚hij maakt', ook wel door ‚hij die neervelt', kunnen vertalen. Maar welke de oorspronkelijke beteekenis van den naam is, blijft hoogst onzeker.

15. *zoo wil ik heeten,* letterlijk *zoo is mijn gedenknaam.* Dezelfde uitdrukking Hoz. XII : 6, waar het woord door *naam* vertaald is.

18. Over dit bescheiden verzoek verg. inl. op VII : 8—XI : 10.

19. *tenzij gedwongen,* letterlijk *tenzij met sterke hand,* onzekere lezing en vertaling.

21 v. Zie op XII : 35.

hare buurvrouw en van wie in haar huis verkeert zilveren en gouden
voorwerpen en kleederen vragen; gij zult ze leggen op uwe zonen en
dochteren en zoo Egypte plunderen.
IV : 1 Toen antwoordde Mozes en zeide: Maar gesteld, zij gelooven mij
niet en luisteren niet naar mij, omdat zij denken: Jahwe is u niet
2 verschenen — wat moet ik hun dan zeggen?' Hierop zeide Jahwe tot
3 hem: Wat hebt gij in uwe hand? Hij zeide: Een staf.' Hij sprak:
Werp dien op den grond. Toen wierp hij hem op den grond, en hij
4 werd eene slang. Mozes ging er voor op de vlucht;' maar Jahwe
zeide tot Mozes: Strek uwe hand uit en vat haar bij den staart. En
toen hij zijne hand uitstrekte en haar bij den staart vatte, werd zij
5 een staf in zijne hand —' opdat zij gelooven dat Jahwe, de god hunner vaderen, de god van Abraham, Izaäk en Jakob, u verschenen is.'
6 Opnieuw sprak Jahwe tot hem: Steek uwe hand in uw boezem — en
toen hij zijne hand in zijn boezem gestoken had en haar er uittrok,
7 daar was zijne hand melaatsch als sneeuw!' Toen zeide hij: Steek
uwe hand weder in uw boezem — en toen hij zijne hand weer in
zijn boezem gestoken had en haar er uittrok, daar was zij weder aan
8 het overige van zijn lichaam gelijk geworden!' Indien zij u niet gelooven en niet gehoor geven aan het eerste teeken, dan zullen zij aan
9 het tweede gehoor geven.' En indien zij zelfs deze twee teekenen niet
gelooven noch u gehoor geven, neem dan Nijlwater en giet het op
het droge; dan zal het water dat gij uit den Nijl naamt bloed worden
op het droge.
10 Maar Mozes zeide tot Jahwe: Och Heer, ik ben geen welbespraakt
man; dat ben ik gisteren en eergisteren niet geweest, noch ook sedert
gij tot uwen dienaar gesproken hebt; want ik ben zwaar van mond
11 en tong.' Toen sprak Jahwe tot hem: Wie heeft een mond aan den
mensch gegeven? wie maakt iemand stom of doof, ziende of blind?
12 Doe ik, Jahwe, dit niet?' Dus, ga; ik zelf zal uwen mond bijstaan
en u leeren wat gij te spreken hebt.
13 Doch hij zeide: Och Heer, neem toch een ander tot uw gezant!'
14 Toen ontstak Jahwe in toorn tegen Mozes en zeide: Uw broeder Aäron
is immers de Leviet? Hij, weet ik, kan wel spreken; reeds gaat hij
het land uit, u te gemoet, en wanneer hij u ziet, zal hij zich innig
15 verheugen.' Gij moet tot hem spreken en hem de woorden in den
mond geven; ik zal uwen en zijnen mond bijstaan en u beiden leeren
16 wat gij doen moet.' Dan zal hij voor u tot het volk spreken; zoodat

1. *wat — zeggen?* ingevoegd volg. Gr. vert. De vraag is dezelfde als die in III : 13.
5. Hier is door den schrijver weggelaten *Toen sprak God: Zoo moet gij doen*, of iets dergelijks. Evenzoo in vs. 8.
6. *melaatsch als sneeuw*. Verg. op Num. XII : 10. Over de melaatschheid zie inl. op Lev. XIII, XIV.
7. *aan — lichaam*, letterlijk *als zijn vleesch*.
10. *welbespraakt man*, letterlijk *man van woorden*. Verg. VI : 11, 29. — *noch ook — hebt*. Na zijne roeping door God was hij wel in staat gesteld om wonderen te doen, maar niet om goed te spreken.
11. Jahwe is zoo machtig dat hij dit vermag, hoe veel te meer, iemand die slechtbespraakt is welbespraakt te maken! Verg. Ps. XCIV : 9.
13—16. De inhoud dezer verzen is in strijd met dien van vs. 10—12, waar Mozes over zijne slechtbespraaktheid getroost wordt, niet door het uitzicht op de hulp van Aäron, maar door de belofte dat Jahwe hem zelven zal leeren spreken. Zij zijn het werk van den samensteller van het Oude-Sagenboek, die hier Aäron uitdrukkelijk als Mozes' helper voorstelt.
14. *ontstak Jahwe in toorn*. Waarin zich die toorn openbaarde, blijkt niet; want dat Aäron in Mozes' plaats spreken zal is eene belofte, en in geen opzicht eene bedreiging. Wellicht volgde oorspronkelijk eene of andere strafaankondiging. — *de Leviet*. Deze nadere aanduiding van Aäron past kwalijk bij II : 1 en alle andere berichten over Mozes' afkomst, die ten aanzien van zijne afstamming uit Levi eenstemmig zijn. Wellicht wordt hier *de Leviet* gebruikt in den zin van: man van priesterlijk bloed. Van de Levieten, wier taak het was het volk te onderrichten (zie op Deut. XXXIII : 10), werd ondersteld dat zij spreken konden.

17 hij u ten mond verstrekken zal en gij hem ten god zult zijn.' Neem
dezen staf, waarmede gij de teekenen doen zult, in de hand.
18 Toen Mozes bij zijn schoonvader Jethro teruggekeerd was, zeide hij
tot hem: Laat mij toch heengaan en wederkeeren tot mijne broeders
in Egypte, om te zien of zij nog leven. Waarop Jethro tot Mozes
zeide: Ga in vrede!
19 Jahwe sprak tot Mozes in Midian: Ga heen, keer naar Egypte
terug; want alle mannen die u naar het leven stonden zijn gestorven.'
20 Toen nam Mozes zijne vrouw met zijn zoon, deed hen op den ezel
rijden en keerde naar Egypteland terug. En Mozes nam den staf Gods
21 in zijne hand.' Toen zeide Jahwe tot Mozes: Nu gij heengaat om
naar Egypte terug te keeren, zie toe dat gij al de wonderen waartoe
ik u in staat gesteld heb ten aanschouwen van Farao verricht; maar
ik zelf zal zijn hart verstokken, zoodat hij het volk niet laat trekken.'
22 Zeg dan tot Farao: Zoo spreekt Jahwe: Mijn eerstgeboren zoon is
23 Israël;' ik zeg u, mijn zoon te laten trekken, opdat hij mij diene.
Weigert gij hem te laten trekken, dan dood ik uw eerstgeboren zoon.
24 Op weg nu, in de herberg, kwam Jahwe hem tegen en trachtte
25 hem te dooden.' Maar Sippora nam een steen en sneed de voorhuid
van haar zoon af; zij raakte daarmede zijne voeten aan en zeide: Een
26 bloedbruidegom zijt gij mij.' Nu liet Jahwe van hem af. Toen heeft

16. De verhouding tusschen u beiden zal zijn als die tusschen een god en zijn profeet: gene legt dezen zijne woorden op de lippen; Deut. XVIII : 18. Verg. over deze verhouding tusschen Mozes en Aäron inl. op Num. XII en aant. op VII : 1.

17. Met den wonderstaf dien Mozes moet medenemen werd in het oorspronkelijke verhaal, uit De Elohist, niet zijn herderstaf bedoeld, waarmede in vs. 2—4, uit De Jahwist, slechts één wonder wordt verricht, maar een staf dien Jahwe hem thans toereikt en die ook in het vervolg herhaaldelijk in Mozes' hand wonderen verricht; VII : 17, 20; IX : 23; X : 13; XVII : 5 v., 9—13; Num. XX : 7—11.

18. *Jethro,* volg. Sam. t.; Hebr. t. *Jether.*

19. Dit vers voegt slecht na vs. 18, waar Mozes reeds aanstalten maakt voor zijn vertrek. Het is van een anderen schrijver en sloot zich oorspronkelijk aan II : 23*a* aan. Jahwe geeft hier Mozes geen anderen last dan terug te keeren; bij dezen schrijver, een Jahwist, is zoolang Mozes in Midian vertoeft van eene roeping om Israël te verlossen nog geen sprake, maar krijgt hij dit bevel eerst op de terugreis. — *alle* — *stonden.* In het voorgaande is alleen de koning genoemd, II : 15. Verg. Matth. II : 19—21.

20. *zijn zoon.* In Hebr. t. staat *zijne zonen,* wat in den tekst, zooals die oorspronkelijk geschreven was, van het enkelvoud niet was te onderscheiden. De schrijver heeft zeker het enkelvoud bedoeld; zie vs. 25 en II : 22, waar de geboorte van slechts éénen zoon vermeld wordt. Anders XVIII : 3 v. — *den staf Gods,* den vs. 17 bedoelden wonderstaf.

21. Jahwe verhardt, volgens VII : 3, 5; IX : 14—16; X : 1 v.; XI : 9 v., om gelegenheid te hebben al zijne wonderen te doen, waarin Egypte zijne macht zien en waarom het zijne eenigheid erkennen zou. Verg. op 2 Sam. XXIV : 1.

22. *Mijn — Israël.* Jahwe's zoon heet Israël ook Hoz. XI : 1 (verg. op Ps. II : 7); zijn eerstgeborene Ps. LXXXIX : 28; Jer. XXXI : 9, 20; verg. op XIX : 5 en 6. Hier wordt Israël met nadruk Jahwe's eerstgeborene genoemd, opdat er overeenstemming zou zijn tusschen het vergrijp van Farao en zijne straf, vs. 23. Verg. 2 Sam. XII : 10 v. en op 1 Sam. XXVIII : 18 v.

24—26. Al zegt de schrijver van deze in meer dan één opzicht duistere verzen niet uitdrukkelijk dat hetgeen Sippora deed een gebruik bij Israël werd, blijkbaar wil hij toch den oorsprong der besnijdenis, althans hare invoering onder Israël, verhalen. Volg. Joz. V : 2—9 is zij eerst bij den intocht in Kanaän ingevoerd. Over de beteekenis van het gebruik zie op Gen. XVII : 10.

24. Waarom Jahwe hem wilde dooden, wordt niet gezegd. Ook geeft de schrijver niet te kennen dat Mozes iets misdreven had. In de voorstelling der oude Israëlieten is Jahwe vaak toornig zonder oorzaak; verg. 1 Sam. XXVI : 19.

25. Wat Sippora deed was niet herstel van een verzuim, maar het aangrijpen van een nieuw middel tot verzoening van den vertoornden Jahwe. — *een steen.* Steenen messen werden oudtijds, ook toen het ijzer reeds in dagelijksch gebruik was, vaak bij godsdienstplechtigheden gebezigd; verg. Joz. V : 2 v. — *raakte — aan.* Waarschijnlijk is *zijne voeten* eene kiesche uitdrukking voor *zijn,* d. i. Mozes', *manlijk deel.* De aanraking met de bloedige voorhuid van haar zoon kwam in de plaats van de kunstbewerking die hij eigenlijk zelf had moeten ondergaan. — *Een bloedbruidegom zijt gij mij,* d. i. waarschijnlijk: door deze bloedstorting zijt gij mij eerst een ware bruidegom. Wat verstaanbaar wordt, als wij in het oog houden dat de besnijdenis oorspronkelijk voltrokken werd tot voorbereiding va n het huwelijk. Eigenlijk is dus de uitdrukking niet gepast ten aanzien van Mozes, die reeds man n vader was.

zij gezegd: Een bloedbruidegom — met het oog op de besnijdenis.
27 Jahwe zeide tot Aäron: Ga Mozes te gemoet in de woestijn. En
28 hij ging, kwam hem bij den berg Gods tegen en kuste hem. ' Mozes
deelde aan Aäron alle woorden mede die Jahwe hem opgedragen had
te spreken, en de teekenen die hij hem bevolen had te verrichten. '
29 Daarop gingen Mozes en Aäron heen en verzamelden al de oudsten
30 der Israëlieten; ' en Aäron sprak al de woorden die Jahwe tot Mozes
31 gesproken had, en deed de teekenen ten aanschouwen des volks. ' Het
volk nu geloofde; en toen zij hoorden dat Jahwe de Israëlieten gade-
geslagen en hunne ellende aangezien had, bogen zij zich en wierpen
zij zich neder.

26. *Toen — besnijdenis.* De bedoeling schijnt te zijn: bij deze gelegenheid is de uitdrukking „bloedbruidegom" ontstaan.
31. *Het volk nu geloofde.* Anders VI : 8, bij den schrijver van Ezra's Wetboek.

HOOFDSTUK V.

De mislukte poging. — Mozes en Aäron vragen Farao voor Israël verlof, in de woestijn te gaan feestvieren; wat hij weigert (1 v.); zij herhalen hun verzoek; waarop hij hen wegjaagt (3 v.) en de drijvers der Israëlieten gelast aan de arbeiders het noodige stroo voor de tichels, waarvan toch hetzelfde aantal geleverd moet worden, te onthouden (5—9). De drijvers volvoeren dien last en zetten het volk tot verdubbelde werkzaamheid aan (10—13). De Israëlietische opzichters worden geslagen, omdat het volk het voorgeschreven aantal tichelsteenen nu niet leveren kan, en beklagen zich vergeefs bij Farao (14—18); in hunne smart verwijten zij hun ongeluk aan Mozes en Aäron, die hierover klagen bij Jahwe (19—23); deze belooft hun uitredding (24).

Al schijnt dit verhaal, uit het Oude-Sagenboek, bij oppervlakkige lezing een goed sluitend geheel te zijn, wanneer wij nauwkeuriger toezien, ontdekken wij, dat het, met name vs. 1—5, uit twee berichten is samengesteld. Waarschijnlijk is vs. 6—23 uit De Jahwist. De strekking van beide verhalen is dezelfde.

V : 1 Daarna kwamen Mozes en Aäron bij Farao en zeiden tot hem: Zoo
spreekt Jahwe, de god Israëls: Laat mijn volk trekken, opdat het te
2 mijner eere in de woestijn feestviere. ' Maar Farao zeide: Wie is die
Jahwe, naar wien ik zou moeten hooren, om Israël te laten trekken!
3 Ik ken Jahwe niet en laat Israël ook niet trekken. ' Toen zeiden zij:
De god der Hebreeën is ons ontmoet; laat ons toch drie dagreizen de
woestijn intrekken, om aan Jahwe, onzen god, te offeren; opdat hij ons
4 niet treffe met pest of zwaard. ' Maar de koning van Egypte zeide tot
hen: Waarom houdt gij, Mozes en Aäron, het volk van zijn werk af?
5 Gaat aan uwen arbeid! ' En Farao zeide: Zie, zij zijn nu reeds tal-
rijker dan de bevolking des lands, en gij zoudt hun rust van hun
6 arbeid geven? ' Zoo beval Farao tenzelfden dage de drijvers en ambt-

1. Dit vers is blijkbaar uit een ander geschrift dan vs. 3, en wel uit De Elohist (zie op vs. 3). Daar echter in laatstgenoemd geschrift de feestviering bij den Horeb niet, als in De Jahwist, het voorwendsel is van den verlangden uittocht, maar (volg. III : 12) het teeken waaraan Mozes erkennen zal dat Jahwe hem gezonden heeft, zijn de woorden *opdat — feestvieren* van de hand van den samensteller.
3. *zij,* in dit verband Mozes en Aäron; in het oorspronkelijke verhaal werden bedoeld zij met de oudsten die volg. III : 16, 18 met hen naar Farao moeten gaan. — *De god der Hebreeën.* Zoo heet Jahwe ook III : 18. — Mozes en Aäron dragen hier hun verzoek voor, alsof Farao het niet reeds, vs. 2, afgeslagen had. Blijkbaar is dit vers dus van een anderen schrijver dan het voorgaande. — *opdat — zwaard,* tot straf voor ons verzuim.
4. *houdt gij ... af,* volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *maakt gij ... losbandig.* — *Gaat — arbeid.* Dit is gepaster, wanneer het tot Israëls oudsten (zie op vs. 3), dan wanneer het tot Mozes en Aäron gericht is.
5. *talrijker dan,* volg. Sam. t.
6. *de drijvers,* Egyptenaren, door den koning aangesteld (verg. I : 11) en met groote macht toegerust. — *de ambtlieden.* Met het aldus vertaalde woord worden ondergeschikte beambten aangeduid, Num. XI : 16; Deut. XVI : 18; XX : 5—9; Joz. VIII : 33. Volgens Joz. I : 10; III : 2 brengen zij de

7 lieden des volks: ′ Gij zult voortaan aan het volk geen stroo meer
geven, om daarmede tichels te maken, zooals gisteren en eergisteren;
8 laten zij voor zich zelven stroo gaan opzamelen. ′ Maar legt hun op,
dezelfde hoeveelheid tichelsteenen te maken als gisteren en eergisteren;
vermindert die niet. Want zij zijn traag; daarom schreeuwen zij: Laat
9 ons toch aan onzen god gaan offeren! ′ Dat dus de arbeid die mannen
zwaar drukke; zoodat zij dáarop letten en niet op leugentaal.
10 Dientengevolge gingen de drijvers en ambtlieden van het volk uit
en zeiden tot het volk: Zoo spreekt Farao: Ik geef u geen stroo
11 meer; ′ gaat zelven voor u stroo halen, waar gij het vinden kunt;
12 maar uwe taak wordt volstrekt niet verminderd. ′ Toen verstrooide
zich het volk in geheel Egypteland, om stoppels op te zamelen, die
13 voor stroo konden dienen, ′ terwijl de drijvers bleven aandringen: Levert het volle werk, zooals voor elken dag is voorgeschreven, evenals
14 toen er stroo was. ′ Ook werden de ambtlieden die door de drijvers
van Farao over de Israëlieten waren gesteld geslagen, met de woorden: Waarom zorgt gij niet dat het u voorgeschreven aantal tichelsteenen gemaakt wordt? Zooals gisteren en eergisteren moet het ook
15 nu gaan. ′ Toen gingen de Israëlietische ambtlieden tot Farao en jam-
16 merden: Waarom behandelt gij uwe dienaren zoo? ′ Stroo wordt uwen
dienaren niet meer gegeven, en toch zegt men ons: Maakt tichelsteenen! Uwe dienaren worden geslagen door de schuld van uw volk. ′
17 Maar hij zeide: Traag zijt gij, traag. Daarom zegt gij: Laat ons aan
18 Jahwe gaan offeren. ′ Voort dus, aan den arbeid! Stroo wordt u niet
verstrekt; maar gij moet dezelfde hoeveelheid tichelsteenen leveren.
19 Zoo zagen de ambtlieden der Israëlieten dat het slecht met hen
stond, omdat men hun zeide: Gij zult niet minder tichelsteenen leveren,
20 maar het voor elken dag voorgeschreven aantal — ′ en toen zij Mozes en
Aäron aantroffen, die waren gaan staan om hen te ontmoeten wanneer
21 zij van Farao kwamen, ′ zeiden zij hun: Jahwe lette op u, om u te
vonnissen; daar gij ons in kwaden reuk hebt gebracht bij Farao en
zijne dienaren; zoodat gij hem een zwaard in de hand hebt gegeven, om
22 ons te dooden. ′ En Mozes, tot Jahwe teruggekeerd, zeide: Heer, waarom
hebt gij dit volk zoo slecht behandeld? waarom hebt gij mij toch ge-
23 zonden? ′ Want sedert ik tot Farao gegaan ben, om in uw naam te
spreken, heeft hij dit volk mishandeld, en verlost hebt gij uw volk
24 niet. ′ Hierop zeide Jahwe tot Mozes: Nu zult gij zien wat ik Farao
doen zal; want zwichtend voor eene sterke hand, zal hij hen laten
trekken, en door een uitgestrekten arm gedwongen, zal hij hen uit
zijn land verdrijven.

bevelen van den opperbevelhebber in het leger rond; hier zijn zij over de grootere of kleinere ploegen hunner volksgenooten gesteld, maar staan zelven onder Egyptische drijvers.

7. *stroo,* dat onder het leem gemengd werd.

9. *dáarop letten,* volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *daarmede bezig zijn.*

14. *Zooals — gaan,* volg. Gr. vert.

16. *door de schuld van uw volk,* volg. verb. t.; Gr. en Syr. vertt. *gij bezondigt u tegen uw volk.* Maar dit kan de oorspronkelijke lezing niet zijn. Klagers zouden zich oudtijds wel gewacht hebben, tot een koning te zeggen dat iets zijne schuld was. Zijne onderhoorigen, de drijvers, worden van onrecht beschuldigd.

21. *hem,* volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *hun.*

24. *door een uitgestrekten arm,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *door eene sterke hand.*

HOOFDSTUK VI : 1—VII : 7.

Mozes en Aäron. — God, die zich aan de aartsvaders als God den Machtige heeft geopenbaard, maakt thans aan Mozes zijn naam Jahwe bekend (VI : 1 v.); belooft zijn verbond met de aartsvaders

gestand te doen, en laat den Israëlieten aanzeggen, dat hij hun god zijn, en hen verlossen en in Kanaän brengen zal (3—7). Mozes gehoorzaamt; maar de Israëlieten kunnen die blijmare niet gelooven (8); waarop Jahwe Mozes beveelt, van Farao hunne vrijlating te gaan eischen (9 v.); Mozes brengt het bezwaar in, dat hij slechtbespraakt is (11). Jahwe vaardigt Mozes en Aäron naar Farao, tot redding van Israël, af (12); lijst der zonen van Ruben, Simeon en Levi (13—15); de verdere afstammelingen van Levi, met afzonderlijke opgave der afstamming van Mozes, Aäron en diens kleinzoon Pinehas (16—26). Mozes ontvangt den last, aan Farao Jahwe's bevel over te brengen, maar verontschuldigt zich met zijne slechtbespraaktheid (27—29); welk bezwaar Jahwe uit den weg ruimt door hem Aäron als tolk toe te voegen (VII : 1 v.); waarbij Jahwe aankondigt, dat hij Farao verstokken en door zware strafgerichten dwingen zal Israël te laten trekken (3—5); Mozes en Aäron gehoorzamen (6); hun leeftijd op dat tijdsgewricht (7).

Een deel van dit verhaal (VI : 1—11; VII : 1—6) is uit Ezra's Wetboek, welks schrijver, na de komst der Israëlieten in Egypte en hunne verdrukking kort te hebben vermeld (I : 1—7, 13, 14; II : 23*b*—25), hier mededeelt, hoe Jahwe Mozes roept om het volk te verlossen en hem Aäron ter zijde stelt. Van Mozes' jeugd en zijn verblijf aan het hof en in Midian berichtte hij niets, tenzij zijne waarschijnlijk korte berichten hierover door den Verzamelaar als overbodig mochten zijn weggelaten. In elk geval stelde hij het zóo voor, alsof God zich aan Mozes voor het eerst in Egypte geopenbaard had. Dit voldeed echter den Verzamelaar niet, en wat hij hier miste werd ook door de verhalen van het Oude-Sagenboek niet genoegzaam aangevuld. Vooreerst wilde hij de afkomst van Mozes en Aäron nauwkeuriger doen kennen, vooral die van Aäron, den stamvader der priesters, alsmede die van Pinehas. Welk belang hij bij het laatste had, zie inl. op Num. XXV. Dan wenschte hij Aäron meer op den voorgrond te stellen dan in vs. 1—11 geschiedde, waar alleen Mozes het bevel ontvangt, tot Farao te spreken. Om dit tweeledig doel te bereiken, liet hij vs. 12 Jahwe aan Mozes en Aäron den last opdragen dien vs. 1—11 alleen Mozes kreeg, en laschte hij daarachter een register in, welks aanhef aan Gen. XLVI : 9—11 en welks vervolg van elders ontleend is; terwijl de opgaven der overige kleinzonen van Jakob, die in Gen. XLVI : 12—24 volgen, zijn weggelaten. Voorts herhaalde hij (vs. 27—29), om den draad van het verhaal weder op te vatten, in het kort vs. 9—11 en besloot met den naam van Aäron in VII : 6 in te lasschen en vs. 7 aan het verhaal toe te voegen.

VI : 1, 2 God sprak tot Mozes en zeide tot hem: Ik ben Jahwe. ' Aan Abra-
ham, Izaäk en Jakob ben ik verschenen als God de Machtige, en
3 onder mijn naam Jahwe heb ik mij hun niet bekend gemaakt. ' Niet
alleen doe ik mijn verbond met hen gestand, hun het land Kanaän,
het land hunner vreemdelingschap, waarin zij vertoefd hebben, te ge-
4 ven; ' maar ook heb ik gehoord het gekerm der Israëlieten, die door
de Egyptenaren als slaven behandeld worden, en ik heb aan mijn ver-
5 bond gedacht. ' Zeg daarom tot de Israëlieten: Ik ben Jahwe, en zal u
uitleiden van onder den dwangarbeid der Egyptenaren, u verlossen uit
hunne slavernij, u bevrijden met uitgestrekten arm en zware straf-
6 gerichten; ' ook zal ik u mij ten volk nemen en u ten God zijn, en
gij zult erkennen dat ik Jahwe uw god ben, hij die u uitleidt van on-
7 der den dwangarbeid van Egypte. ' Dan zal ik u brengen in het land
waaromtrent ik mijne hand opgestoken heb, het aan Abraham, Izaäk
en Jakob te zullen geven, en ik zal het u tot bezitting schenken. Ik
8 ben Jahwe. ' En Mozes sprak aldus tot de Israëlieten; maar zij hoor-
den niet naar hem vanwege mismoedigheid en harde slavernij.
9, 10 Toen sprak Jahwe tot Mozes: ' Ga aan Farao, den koning van Egypte,
11 zeggen dat hij de Israëlieten uit zijn land late trekken. ' Doch Mozes
sprak voor Jahwe's aangezicht: Indien de Israëlieten niet naar mij
gehoord hebben, hoe zal dan Farao naar mij hooren, terwijl ik on-
besneden van lippen ben?
12 Jahwe sprak tot Mozes en Aäron en vaardigde hen af naar Farao,

1 v. Verg. op III : 13 v.
6. Verg. op XIX : 5 en 6.
7. *ik mijne — heb.* Dezelfde uitdrukking voor zweren Gen. XIV : 22 en elders. Verg. op Deut. XXXII : 40.
8. *hoorden zij niet naar hem.* Verg. op IV : 31.
11. *onbesneden van lippen*, evenals vs. 29, slechtbespraakt; verg. IV : 10.
12. *Farao.* Hebr. t. laat voorafgaan *de Israëlieten en,* wat volg. Gr. vert. is weggelaten.

den koning van Egypte, om de Israëlieten uit zijn land te leiden.′
13 Dit zijn de hoofden hunner familiën: De zonen van Ruben, Israëls
eerstgeborene: Henoch en Pallu, Hesron en Karmi. Dit zijn de ge-
14 slachten van Ruben.′ De zonen van Simeon: Jemuël, Jamin, Ohad,
Jachin, Sohar en Saul, de zoon der Kanaänietische. Dit zijn de ge-
15 slachten van Simeon.′ Dit zijn de namen der zonen van Levi, naar
hunne afstamming: Gersjon, Kehath en Merari; de levensjaren van
16 Levi waren honderd zeven en dertig.′ De zonen van Gersjon waren
17 Libni en Sjimeï, naar hunne geslachten.′ De zonen van Kehath waren
Amram, Jishar, Hebron en Uzziël; de levensjaren van Kehath waren
18 honderd drie en dertig.′ De zonen van Merari waren Mahli en Musji.
19 Dit zijn de geslachten van Levi, naar hunne afstamming.′ Amram nu
nam zijne tante Jochebed tot vrouw, en zij baarde hem Aäron en
Mozes. De levensjaren van Amram waren honderd zeven en dertig.′
20, 21 De zonen van Jishar waren Korah, Nefeg en Zichri.′ De zonen van
22 Uzziël waren Misjaël, Elsafan en Sithri.′ Aäron nu nam Elisjeba, de
dochter van Amminadab, de zuster van Nahsjon, tot vrouw, en zij
23 baarde hem Nadab en Abihu, Eleazar en Ithamar.′ De zonen van
Korah waren Assir, Elkana en Abiazaf; dit zijn de geslachten der Ko-
24 rahieten.′ Eleazar, de zoon van Aäron, nam tot vrouw eene der doch-
ters van Putiël, en zij baarde hem Pinehas. Dit zijn de hoofden van
25 de familiën der Levieten, naar hunne geslachten.′ Dit zijn Aäron en
Mozes, tot wie Jahwe gezegd heeft: Leidt de Israëlieten uit Egypte-
26 land, naar hunne legerscharen.′ Dit zijn zij die tot Farao, den koning
van Egypte, gesproken hebben, om de Israëlieten uit Egypte te leiden.
Dit zijn Mozes en Aäron.
27, 28 Ten dage dat Jahwe tot Mozes in Egypteland sprak,′ zeide Jahwe
tot Mozes: Ik ben Jahwe. Spreek tot Farao, den koning van Egypte,
29 al wat ik tot u gesproken heb.′ Doch Mozes zeide voor het aangezicht
van Jahwe: Zie, ik ben onbesneden van lippen; hoe zal Farao naar
VII: 1 mij hooren?′ Hierop zeide Jahwe tot Mozes: Zie, ik stel u aan tot
2 een god voor Farao, en uw broeder Aäron zal uw profeet zijn.′ Gij
zult spreken al wat ik u bevelen zal, en uw broeder Aäron zal tot
3 Farao spreken, dat hij de Israëlieten uit zijn land late trekken.′ Maar
ik zal het hart van Farao verharden en vele teekenen en wonderen
4 in Egypteland verrichten.′ Wanneer Farao naar u niet luistert, zal
ik mijne hand op Egypte leggen en mijne legerscharen, mijn volk,

Vs. 13—15. Gen. XLVI : 9—11. — Vs. 16—18. 1 Kron. VI : 2, 17—19. — Vs. 22*b*. 1 Kron. VI : 3; XXIV : 1.

18. *Musji* beteekent ‚de Mozaïsche'. Waarschijnlijk hield deze familie Mozes voor haar stamvader.
19. Zie op II : 1.
20. *Korah*. Zie op Num. XVI : 1. — *Nefeg* en *Zichri* komen elders niet voor.
21. *Misjaël* en *Elsafan*, ook Lev. X : 4. Elsafan heet Num. III : 30; 1 Kron. XV : 8 *Elisafan*. — *Sithri* wordt elders niet vermeld.
22. *Nahsjon*, volg. Num. I : 7; II : 3; VII : 12 hoofd van den stam Juda gedurende de omzwerving in de woestijn. — *Nadab* — *Ithamar*. Zie op Lev. X : 1—3.
23. De zonen van Korah worden alleen hier opgenoemd.
24. De naam van den vader van Eleazars vrouw komt alleen hier voor. — *Pinehas*. Zie inl. op Num. XXV.
27—29. De hoofdinhoud van vs. 9—11 is hier herhaald, om het door de inlassching van vs. 12—26 verbroken verband te herstellen.
29. *onbesneden van lippen*, als vs. 11.
1. Deze voorstelling der verhouding tusschen Farao, Mozes en Aäron is gevormd naar IV : 16; òf de schrijver verstond deze plaats niet, òf hij wijzigde de voorstelling opzettelijk, omdat die van Mozes als een god tegenover Aäron hem aanstootelijk voorkwam.
2. *dat hij ... late trekkken*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *en hij zal ... laten trekken*.
3. *ik — verharden*. Zie op Deut. XXXIX : 4 en op 1 Sam. XXVI : 19.

5 de Israëlieten, uit het land leiden onder zware strafgerichten.' En al
de Egyptenaren zullen weten dat ik Jahwe ben, wanneer ik mijne
hand over Egypte uitstrek en de Israëlieten uit hun midden uitleid.'
6 Mozes en Aäron deden zooals Jahwe hen bevolen had; alzoo deden zij.'
7 Mozes was tachtig en Aäron drie en tachtig jaar oud, toen zij tot
Farao spraken.

5. *al*, ingevoegd volg. Sam. en Gr. t.

HOOFDSTUK VII : 8—XI : 10.

De plagen van Egypte. — Mozes tracht, maar vergeefs, Farao te bewegen om Israël te laten trekken, en doet hiertoe allerlei wonderen: Aärons staf wordt in een draak veranderd (VII : 8—13); het water wordt bloed (14—25); het land wordt geplaagd door kikvorschen (VIII : 1—15); muggen (16—19); steekvliegen (20—32); veepest (IX : 1—7); uitslag (8—12); hagel en donder (13—35); sprinkhanen (X : 1—20); duisternis (21—27). Bij deze laatste bezoeking verbiedt Farao Mozes, ooit weder onder zijne oogen te komen; wat deze zegt niet weder te zullen doen (28 v.). Hierna kondigt Jahwe Mozes aan, dat hij door eene laatste plaag Farao zal dwingen Israël te laten trekken; de Israëlieten moeten vele kostbare voorwerpen van de Egyptenaren vragen; welke dezen ook geven (XI : 1—3). Mozes voorspelt den Israëlieten, dat Jahwe door Egypte trekken en alle eerstgeborenen der Egyptenaren dooden zal (4—7); terwijl aan Farao wordt voorzegd dat hij Mozes smeeken zal met het volk heen te gaan (8). Zoo zal Farao's onwil Jahwe gelegenheid geven, vele wonderen te doen (9); al deze teekenen zijn door Mozes en Aäron gedaan; maar Jahwe heeft Farao verhard (10).

Dit verhaal over de plagen in Egypte is niet uit één stuk. Twee in menig punt evenwijdig loopende, maar in sommige opzichten zeer verschillende voorstellingen van het gebeurde staan hier naast elkander, door den Verzamelaar tot een kwalijk sluitend geheel vereenigd.

De eene is aan het Oude-Sagenboek ontleend en te vinden VII : 14—18; 23—25; VIII : 1—4, 8—14; 20—32; IX : 1—7; 13—35; X : 1—20; 21—29; XI : 1—8. Zij houdt in, dat Mozes, op Jahwe's bevel, aan Farao den eisch stelt, Israël de woestijn te laten intrekken, om daar een feest te vieren, en dat Farao, als hij weigert, tot gehoorzaamheid wordt gedwongen door een zevental plagen, die, op Mozes' wenk, hem en zijn volk teisteren: bloed, kikvorschen, steekvliegen, veepest, hagel, sprinkhanen en duisternis. Levendig wordt, nu eens beknopter, dan weer uitvoeriger, beschreven, hoe Mozes Farao Jahwe's strafgerichten aankondigt, en de koning van lieverlede tot toegeven genoopt wordt. Hij begrijpt zeer goed, dat de Israëlieten niet van zins zijn slechts drie dagen de woestijn in te trekken om een feest te vieren, maar dat zij voorgoed willen heengaan, en vergunt daarom eerst alleen dat de mannen gaan, daarna dat ook de vrouwen en kinderen medetrekken, terwijl het vee moet achterblijven. Ook dit te laten trekken wil hij niet toestaan; al smeeken hem ook eindelijk zijne eigen dienaren toe te geven, omdat Egypte te gronde gaat. De laatste, vreeselijkste, plaag is noodig om hem ook deze vergunning af te persen, en wordt door Mozes aangekondigd en voorbereid.

Doch ook dit verhaal, schoon in zijn geheel aan het Oude-Sagenboek ontleend, is niet van éénen schrijver, maar samengeweven uit stukken van De Jahwist en van De Elohist. In kleine trekken verschilden de voorstellingen in die geschriften. Met grooter beslistheid dan in het eerste werd in het tweede, naar het schijnt, geleerd dat de verstoktheid van Farao door Jahwe gewild was; in De Jahwist wendt Mozes voor, dat Israël in de woestijn een offerfeest wil gaan vieren (VII : 16; VIII : 1, 20; IX : 1, 13; X : 3, 24—26); zie op V : 1. Doch in hoofdtrekken kwamen de beide verhalen zoo overeen, dat de samensteller van het Oude-Sagenboek zonder veel moeite, door van het eene weg te laten wat in het andere voorkwam en door hem opgenomen werd, ze tot één kon maken.

De voorstelling van Ezra's Wetboek is ongeveer terug te vinden in VII : 8—13, 19, 20*a*, 21*c*, 22; VIII : 5—7, 15*b*—19; IX : 8—12. In dit verhaal komen slechts vier wonderen voor, waardoor Farao gedwongen wordt tot vrijlating van Israël: de verandering van water in bloed, benevens de plagen van de kikvorschen, de muggen en den uitslag. Ze zijn aan het Oude-Sagenboek ontleend, maar met wijzigingen. Immers, al zijn de meeste pijnlijk voor Farao, zij zijn toch minder strafgerichten dan bewijzen van Jahwe's macht. Op dezelfde lijn toch met deze vier staat hier de verandering van den staf in een draak, welk wonder in het Oude-Sagenboek had moeten dienen om Israël tot geloof te bewegen (IV : 1—5, 29—31). Zijn de wonderen van het bloed en de kikvorschen dezelfde gebleven, de steekvliegen van het Oude-Sagenboek zijn muggen geworden, en de veepest is veranderd in een uitslag, niet slechts op de dieren, maar ook op de menschen. Zoo vond de schrijver gelegenheid, de worsteling tusschen Jahwe en de goden van Egypte, of die tusschen zijn tolk en Farao's toovenaars, nog levendiger te teekenen. Dezen beproefden alle wonderen van Jahwe na te doen; maar het gelukte hun slechts

gedeeltelijk; totdat zij zelven door de plaag werden aangetast en den strijd voorgoed moesten opgeven. In deze voorstelling van de plagen als wonderteekenen zien wij het karakter van den tijd na den val van Jeruzalem, toen het naïeve geloof in de macht van Israëls god door de rampen die het volk teisterden getaand was en men zijn grootheid door bewijzen trachtte te staven. Verg. inl. op Jez. XL—LXVI.

Een tweede verschilpunt tusschen dit en de oudere verhalen is, dat hier aan Jahwe en zijne tolken de onwaarheid waaraan zij zich in het Oude-Sagenboek schuldig maken niet toegedicht wordt: Mozes en Ääron vragen den koning vergunning voor de Israëlieten, niet om drie dagen voor een feest de woestijn in te trekken, maar ronduit om voorgoed heen te gaan. Ook wordt hier niet verhaald, wat het ouder geschrift wel had, dat de Israëlieten bij hun vertrek den Egyptenaren kostbare voorwerpen afhandig maakten. Een en ander toont dat de schrijver van Ezra's Wetboek een hooger standpunt van zedelijke beoordeeling innam.

Ten derde: Ääron bekleedt hier eene eervoller plaats dan bij de oudere verhalers. Op bevel van Mozes volbrengt hij Jahwe's last, overeenkomstig VII : 1 v. Ook draagt hij den wonderstaf, dien in de oude verhalen Mozes hanteert. Deze voorstelling is begrijpelijkerwijze in later eeuw ontstaan, toen de redenen waarom Ääron in de oude verhalen voor Mozes plaats had gemaakt vervallen waren, en hij, als hoogepriester, dus als middelaar en voorbidder bij God, hoog geëerd was (verg. inl. op I : 1—XXIV : 11).

Wat den vorm aangaat, is de voorstelling van Ezra's Wetboek in één opzicht bij lange na zoo aanschouwelijk niet als die van het Oude-Sagenboek. Immers, terwijl hier bij elke plaag wordt verhaald, hoe zij weder ophield, om ten gevolge van 's konings verharding door eene andere vervangen te worden, wordt daar eene duidelijke voorstelling van het verloop der plagen te eenen male gemist. De wonderen volgen elkander, naar het schijnt, zonder tusschenpoozen op, totdat de laatste, ontzettend zware, ramp wordt voorbereid.

De Verzamelaar had, bij het vereenigen van deze uiteenloopende voorstellingen, er slechts weinig bij te voegen. Van zijne hand is waarschijnlijk XI : 9 v. en de inlassching van den naam *Äăron* in VII : 8; VIII : 8, 12, 25; IX : 27; X : 3, 8, 16, waar Mozes de handelende persoon en ook de spreker is.

Op de plagen van Egypte wordt gewezen Ps. LXXVIII : 12, 42—51; CV : 27—36; CXXXV : 9.

VII : 8, 9 Jahwe zeide tot Mozes en Äăron: ′ Wanneer Farao tot u spreekt
en zegt: Doet een wonder — zult gij tot Äăron zeggen: Neem uw
staf en werp dien vóor Farao neder. Dan zal hij een draak worden. ′
10 Toen dan Mozes en Äăron tot Farao kwamen, deden zij alzoo, gelijk
Jahwe bevolen had: Äăron wierp zijn staf vóor Farao en zijne diena-
11 ren, en hij werd een draak. ′ Doch Farao van zijn kant ontbood de
wijzen en de toovenaars, en ook zij deden evenzoo door hunne toover-
12 kunsten: ′ ieder wierp zijn staf neder, en deze werden draken; maar
13 Äărons staf verslond de hunne. ′ Evenwel werd Farao's hart verstokt
en hoorde hij niet naar hen, zooals Jahwe voorspeld had.
14 Toen zeide Jahwe tot Mozes: Farao's hart is onvermurwbaar; hij
15 weigert het volk te laten trekken. ′ Ga tot Farao morgen ochtend, wan-
neer hij uitgaat naar het water, en plaats u aan den oever van den
Nijl, om hem te ontmoeten, terwijl gij den staf die in eene slang
16 veranderd is medeneemt. ′ Zeg dan tot hem: Jahwe, de god der He-
breën, heeft mij tot u gezonden met den last: Laat mijn volk gaan,
dat het mij in de woestijn diene. Maar gij hebt tot nog toe niet ge-
17 hoord. ′ Zoo spreekt Jahwe: Hieraan zult gij weten dat ik Jahwe ben:
zoodra ik met den staf dien ik in de hand heb op het water in den

9. *en Äăron.* Dit is door den Verzamelaar ingelascht. Aan dit vers is duidelijk te zien, hoe de rollen die Mozes en Äăron in het Oude-Sagenboek speelden in Ezra's Wetboek zijn veranderd. De wonderstaf is hier niet, als IV : 2—5, 17, 20*b*, die van Mozes, maar een van Äăron. Ook is het wonder hier niet het uit IV : 2—5 bekende, maar een geheel nieuw. — *Doet een wonder,* om als godsgezanten erkend te worden; verg. Deut. XIII : 1—5. — *Dan — worden,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Hij worde een draak.* — Of met *een draak* een ander dier, dan wel de eene of andere bekende slangensoort (verg. IV : 3 v.) bedoeld wordt, is onzeker.

11. *ook zij.* Hebr. t. voegt er bij *de geleerden van Egypte,* wat waarschijnlijk uit vs. 22 hier ingeslopen is. — 2 Tim. III : 8 heeten waarschijnlijk deze toovenaars of geleerden Jannes en Jambres.

15. *den staf — is,* terugslag, niet op vs. 8—11, maar op IV : 2—4.

17 v. Indien dit verhaal berust op verschijnselen die zich bij de overstrooming van den Nijl

18 Nijl sla, zal het in bloed veranderd worden, ' de visschen in den Nijl
zullen sterven, de Nijl zal stinken, en de Egyptenaren zullen te ver-
19 geefs trachten, het water uit den Nijl te drinken. ' Nu zeide Jahwe
tot Mozes: Zeg aan Aäron: Neem uwen staf en steek uwe hand uit
over de wateren der Egyptenaren, hunne stroomen, kanalen, poelen
en al hunne verzamelplaatsen van water, en het zal bloed worden;
er zal bloed in geheel Egypteland zijn, ook in de houten en steenen
20 vaten. ' Mozes en Aäron nu deden alzoo, gelijk Jahwe bevolen had:
hij hief zijn staf omhoog en sloeg het water in den Nijl, ten aan-
schouwen van Farao en zijne dienaren; en al het water in den Nijl
21 werd in bloed veranderd, ' de visschen in den Nijl stierven, de Nijl
stonk, en de Egyptenaren konden het Nijlwater niet drinken. Zoo was
22 er bloed in geheel Egypteland. ' Maar de geleerden van Egypte deden
eveneens door hunne tooverkunsten; daardoor werd Farao's hart ver-
23 stokt en hoorde hij niet naar hen, zooals Jahwe voorspeld had. ' Farao
keerde om en begaf zich naar zijn huis, zonder ook dit ter harte te
24 nemen. ' En al de Egyptenaren groeven putten rondom den Nijl, om
water te drinken; want van het Nijlwater konden zij niets drinken. '
25 Zoo verliepen zeven dagen, nadat Jahwe den Nijl geslagen had.
VIII : 1 Toen zeide Jahwe tot Mozes: Begeef u tot Farao en zeg hem: Zoo
2 spreekt Jahwe: Laat mijn volk trekken, dat het mij diene. ' En indien
gij weigert, het te laten trekken, dan ga ik uw geheele grondgebied
3 slaan met kikvorschen. ' De Nijl zal van vorschen wemelen; zij zullen
er uit opstijgen, in uw huis komen, in uw slaapvertrek en op uw
bed, in de huizen van uwe dienaren en van uw volk, in uwe ovens
4 en baktroggen; ' ook tegen u, uw volk en al uwe dienaren zullen de
5 vorschen opspringen. ' Nu zeide Jahwe tot Mozes: Zeg tot Aäron:
Strek uwe hand met uwen staf uit over de stroomen, kanalen en
6 poelen, en doe de kikvorschen opkomen over Egypteland. ' Toen dan
Aäron zijne hand uitstrekte over de wateren van Egypte, kwamen de
7 vorschen op en bedekten Egypteland. ' De geleerden deden desgelijks
door hunne tooverkunsten: zij deden de vorschen over Egypteland op-
8 komen. ' Maar Farao ontbood Mozes en Aäron en zeide: Bidt Jahwe,
dat hij de vorschen van mij en mijn volk verwijdere; dan zal ik het
9 volk laten gaan, dat het aan Jahwe offere. ' En Mozes zeide tot Farao:
Aan u de eer boven mij! Tegen wanneer zal ik voor u, uwe dienaren
en uw volk bidden, dat de vorschen van u en uit uwe huizen wor-
10 den uitgeroeid en alleen in den Nijl overblijven? ' Hij zeide: Tegen
morgen. Mozes hernam: Naar uw woord zal het geschieden; opdat
11 gij moogt weten dat Jahwe, onze god, zijns gelijke niet heeft. ' De

voordoen, dan worden deze toch overdreven en onjuist teruggegeven. Jaarlijks, in het midden van den zomer, wast de rivier twee, drie maanden lang, overstroomt langs hare oevers de velden, die aan haar slib hunne vruchtbaarheid danken, en valt daarna weder langzaam. Tijdens den laagsten stand is het water groenachtig, onsmakelijk, soms voor menschen — niet voor visschen — ongezond. Roodachtig van kleur wordt het daarentegen onder het stijgen; maar dan is het uitmuntend om te drinken.

19. *in de — vaten,* letterlijk *in de boomen* (of *stukken hout*) *en steenen.* Wellicht worden de tonnen en kruiken bedoeld waarin de Egyptenaren het Nijlwater voor huiselijk gebruik lieten bezinken en koel hielden. De voorstelling van het wonder in dit vers wijkt eenigermate af van die in vs. 18.

20. *hij.* Bedoeld is Mozes; verg. vs. 17 v.

24. *om — drinken,* met omzetting van twee woorden.

2. *kikvorschen.* Deze dieren zijn in Egypte in grooten getale te vinden en worden er soms eene ware plaag, vooral in September, wanneer de Nijl weder daalt en ontelbare vorschen in het slib achterlaat.

3. *en van uw volk,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *en in uw volk.*

8. Het verzoek om voorbede past niet na vs. 7, waar ook de Egyptische geleerden macht blijken te hebben over de vorschen en ze dus kunnen verdrijven.

9. *Aan — mij,* letterlijk *Verheerlijk u boven mij,* eene hoflijkheidsformule.

vorschen zullen van u en uwe huizen, van uwe dienaren en uw volk
12 verwijderd worden en alleen in den Nijl overblijven. ′ Toen ging Mozes
met Aäron van Farao heen, en Mozes riep tot Jahwe ter zake van de
13 vorschen, zooals Farao bepaald had. ′ En Jahwe deed naar Mozes' woord,
en de vorschen stierven en verdwenen uit de huizen, hoven en akkers; ′
14 aan tallooze hoopen werden zij verzameld, zoodat het land er van stonk. ′
15 Maar Farao, ziende dat er verademing gekomen was, verzwaarde zijn
hart en hoorde niet naar hen, zooals Jahwe voorspeld had.
16 Toen zeide Jahwe tot Mozes: Zeg tot Aäron: Strek uw staf uit en
sla het stof der aarde; dan zal het muggen worden in geheel Egypte-
17 land. ′ Zij deden aldus. Aäron strekte zijne hand met zijn staf uit en
sloeg het stof der aarde; waarop er muggen kwamen op mensch en
18 vee: al het stof der aarde werd muggen in geheel Egypteland. ′ En
de geleerden deden eveneens door hunne tooverkunsten, om de muggen
te doen ontstaan; maar zij waren hiertoe buiten staat, en de muggen
19 waren op mensch en vee. ′ Toen zeiden de geleerden tot Farao: Dit
is de vinger van een god! Maar Farao's hart werd verstokt, en hij
hoorde naar hen niet, zooals Jahwe voorspeld had.
20 Toen zeide Jahwe tot Mozes: Maak u morgen ochtend op en plaats
u voor Farao, wanneer hij naar het water uitgaat, en zeg hem: Zoo
21 spreekt Jahwe: Laat mijn volk trekken, dat het mij diene. ′ Want
indien gij mijn volk niet laat trekken, zend ik op u, uwe dienaren,
uw volk en uwe huizen de steekvliegen af; zoodat de huizen der
Egyptenaren vol van die vliegen worden, alsmede de grond waarop
22 zij staan. ′ Maar ik zal te dien dage voor het land Goosjen, waar
mijn volk is gevestigd, eene uitzondering maken, zoodat daar geen
steekvliegen zijn; opdat gij moogt weten dat ik, Jahwe, in het mid-
23 den des lands ben. ′ Ik zal onderscheid maken tusschen mijn en uw
24 volk. Tegen morgen zal dit teeken geschieden. ′ Jahwe deed zoo: een
zware vliegenzwerm kwam in de huizen van Farao en zijne dienaren;
ook werd in geheel Egypteland het land verdorven door die vliegen. ′
25 Toen ontbood Farao Mozes en Aäron en zeide: Welaan, offert uwen
26 god in het land! ′ Maar Mozes zeide: Het is onmogelijk dit te doen;
want dieren waarvan de Egyptenaren een afschuw hebben offeren wij
voor Jahwe, onzen god. Indien wij ten aanschouwen der Egyptenaren
dat offeren waarvan zij een afschuw hebben, zouden zij ons dan niet
27 steenigen? ′ Wij willen drie dagreizen ver de woestijn intrekken en
28 daar aan Jahwe, onzen god, offeren, naardat hij ons zeggen zal. ′ Hierop
zeide Farao: Ik zal u laten trekken, en gij kunt aan Jahwe, uwen
god, in de woestijn offeren. Maar gij moogt vooral niet ver wegtrek-
29 ken. Bidt nu voor mij. ′ En Mozes zeide: Zoodra ik van u heengegaan

12. *zooals — had*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zooals hij voor Farao bepaald had.*

16. *muggen*, onzekere vertaling. In Egypte zijn muggen en allerlei ander, gevleugeld en ongevleugeld, ongedierte, evenals in alle warme landen, eene geweldige plaag.

18. *en de muggen — vee.* Terwijl de overige plagen geweken waren nadat ook de toovenaars die hadden weten te veroorzaken, bleef deze voortduren door hunne onmacht om de muggen te doen ontstaan en weder te doen verdwijnen.

21. *steekvliegen.* Een kwaadaardig soort van groote vliegen, die, vooral in den zomer, in Egypte aan mensch en dier veel last veroorzaken; dergelijke dieren noemden de Grieken *honden-*, wij *paardenvliegen.*

23. *onderscheid*, onzekere vertaling.

26. Op welke verschilpunten in de keus van offerdieren de schrijver het oog heeft, blijkt niet. Wij kennen er eenige. Zoo offerden de Egyptenaren noch koeien noch tortelduiven, en stieren alleen wanneer zij geen enkel zwart haar hadden. Maar de Egyptische gebruiken waren in verschillende deelen des lands onderscheiden. In sommige streken werden wel schapen, maar geen geiten ten offer gebracht, in andere juist omgekeerd. Ook de offergebruiken der oude Israëlieten waren wis zeer uiteenloopend.

ben zal ik tot Jahwe bidden, en morgen zullen de vliegen verwijderd
worden van Farao, zijne dienaren en zijn volk. Maar dat Farao niet
meer bedriegelijk handele, door het volk niet te laten trekken, om
30 aan Jahwe te offeren! ' Zoo ging Mozes heen van Farao en bad tot
31 Jahwe. ' En Jahwe deed naar Mozes' woord en verwijderde de vliegen
van Farao, zijne dienaren en zijn volk: niet één bleef er van over. '
32 Maar Farao verzwaarde zijn hart ook ditmaal en liet het volk niet
trekken.
IX : 1 Toen zeide Jahwe tot Mozes: Begeef u tot Farao en zeg hem: Zoo
spreekt Jahwe, de god der Hebreën: Laat mijn volk trekken, dat het
2 mij diene. ' Want indien gij weigert het te laten trekken, en het nog
3 langer vasthoudt, ' zoo zal de hand van Jahwe zijn tegen uw vee op
het veld, tegen de paarden, ezels, kameelen, runderen en het klein-
4 vee, met eene zeer zware pest. ' Daarbij zal Jahwe onderscheid maken
tusschen het vee van Israël en dat van Egypte: van al wat aan de
5 Israëlieten behoort zal geen stuk sterven. ' Ook bepaalde Jahwe een
6 termijn: morgen zal Jahwe dit in het land doen. ' En Jahwe deed
het den volgenden dag: al het vee der Egyptenaren stierf, terwijl
7 van dat der Israëlieten geen enkel stuk stierf. ' Farao zond boden, en
inderdaad, van het vee der Israëlieten was zelfs niet één gestorven!
Maar het hart van Farao was zwaar, en hij liet het volk niet trekken.
8 Toen zeide Jahwe tot Mozes en Aäron: Neemt uwe handen vol roet
uit den smeltoven, en dat Mozes het in de lucht strooie ten aanschou-
9 wen van Farao; ' dan zal het tot stof worden, dat over geheel Egypte-
land vliegt, en dit zal op mensch en dier uitslag veroorzaken die in
10 zweren uitbreekt, in geheel Egypteland. ' Zoo namen zij het ovenroet
en gingen voor Farao staan, en toen Mozes het in de lucht strooide,
11 kwam er uitslag die op mensch en dier in zweren uitbrak; ' zelfs
konden de geleerden niet voor Mozes blijven staan vanwege den uit-
slag; want de uitslag kwam over de geleerden en over alle Egypte-
12 naren. ' Maar Jahwe verstokte Farao's hart, en hij hoorde niet naar
hen, zooals Jahwe aan Mozes voorspeld had.
13 Toen zeide Jahwe tot Mozes: Maak u morgen ochtend op, plaats u
voor Farao en zeg hem: Zoo spreekt Jahwe, de god der Hebreën:
14 Laat mijn volk trekken, dat het mij diene. Want ditmaal zal ik al
mijne plagen op u zelven, uwe dienaren en uw volk afzenden; opdat
gij moogt weten dat niemand mijns gelijke is op de geheele aarde. '
15 Anders zou ik wel mijne hand uitgestrekt en u en uw volk met de
pest geslagen hebben, en zoudt gij uitgedelgd zijn van de aarde. '
16 Edoch hiertoe heb ik u nog laten bestaan, om u mijne kracht te too-
17 nen en mijn naam op de geheele aarde te verkondigen. ' Wanneer gij
nog langer met mijn volk uw spel drijft, door het niet te laten trek-
18 ken, ' zal ik stellig morgen om dezen tijd eene zeer zware hagelbui
doen vallen; zooals in Egypte nooit geweest is, van dat het gegrond-
19 vest is tot nu toe. ' Welaan, laat uw vee en al wat gij op het veld
hebt bergen; alle menschen en dieren die zich op het veld zullen be-

3. Dit is de eenige plaats in het O. T. waar de veepest vermeld wordt. Over de pest als ziekte van menschen zie op Lev. XXVI : 25.
7. *der Israëlieten*, volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *van Israël.*
9. *uitslag.* Allerlei huidziekten waren, en zijn nog, in Egypte inheemsch. Het was daarvoor bij Israël berucht, Deut. XXVIII : 27.
16. Verg. Ps. LIX : 12.
17. *uw spel drijft*, volg. Gr. vert.
18. Hagelbuien zijn zeldzaam in Egypte, maar komen enkele keeren voor en zijn dan zeer hevig.
19. *laat — bergen*, onzekere vertaling.

vinden en niet in huis gebracht zijn, op hen zal de hagel vallen,
20 zoodat zij sterven. ′ Wie dan onder Farao's dienaren Jahwe's woord
21 vreesde bracht zijne slaven en zijn vee thuis in veiligheid; ′ maar
wie op Jahwe's woord geen acht sloeg liet zijne slaven en zijn vee
22 op het veld. ′ En Jahwe zeide tot Mozes: Strek uwe hand ten hemel;
opdat er hagel in geheel Egypteland kome over mensch, dier en alle
22 veldgewas in Egypteland. ′ Hierop strekte Mozes zijn staf ten hemel;
en Jahwe deed het donderen en hagelen; vuur viel op de aarde, en
24 Jahwe deed eene hagelbui op Egypteland vallen. ′ Er was hagel, met
onafgebroken bliksemvuur midden in den hagel, allergeweldigst; iets
dergelijks was nooit in geheel Egypteland beleefd, sedert het aan een
25 volk had toebehoord. ′ De hagel sloeg al wat in geheel Egypteland
op het veld was, zoo mensch als dier; alle veldgewassen sloeg de ha-
26 gel, en alle boomen des velds verbrijzelde hij. ′ Maar in het land
27 Goosjen, waar de Israëlieten woonden, hagelde het niet. ′ Toen ontbood
Farao Mozes en Aäron en zeide tot hen: Ditmaal heb ik gezondigd;
Jahwe heeft het recht aan zijne zijde; ik en mijn volk hebben on-
28 gelijk. ′ Bidt tot Jahwe: overgenoeg donder Gods en hagel is er nu
29 geweest. Ik zal u laten trekken, en gij zult niet langer blijven. ′ Mo-
zes zeide tot hem: Zoodra ik buiten de stad ben zal ik mijne handen
tot Jahwe uitbreiden; de donderslagen zullen ophouden, en er zal geen
hagel meer zijn; opdat gij moogt weten dat aan Jahwe de aarde toe-
30 behoort. ′ Maar wat u en uwe dienaren betreft, ik weet dat gij nog
31 niet vreest voor Jahwe. — ′ Het vlas nu en de gerst waren vernield;
32 want de gerst was in de aar, en het vlas in den knop. ′ Maar de
tarwe en de spelt waren niet vernield; want die zijn later in den
33 tijd. — ′ Mozes dan, van Farao heengegaan en buiten de stad geko-
men, breidde de handen tot Jahwe uit. De donder en de hagel hiel-
34 den op, en de regen stroomde niet meer neder op de aarde. ′ En toen
Farao zag dat de regen, de hagel en de donder opgehouden hadden,
ging hij voort te zondigen en verzwaarde hij zijn hart, hij en zijne
35 dienaren. ′ Zoo werd Farao's hart verstokt en liet hij de Israëlieten
niet trekken, zooals Jahwe door Mozes voorspeld had.

X : 1 Toen zeide Jahwe tot Mozes: Begeef u tot Farao; want ik zelf heb
zijn hart en dat zijner dienaren verzwaard; opdat ik deze mijne tee-
2 kenen in hun midden moge doen, ′ en opdat gij ten aanhooren van
uw zoon en uw kleinzoon moogt kunnen verhalen, hoe ik mijn spel
gedreven heb met de Egyptenaren, en welke teekenen ik onder hen
3 gedaan heb, en gij weten moogt dat ik Jahwe ben. ′ Zoo begaven zich
Mozes en Aäron tot Farao en zeiden tot hem: Aldus spreekt Jahwe,
de god der Hebreën: Hoe lang weigert gij u voor mij te verootmoe-
4 digen? Laat mijn volk trekken, dat het mij diene. ′ Want indien gij
weigert mijn volk te laten trekken, breng ik morgen sprinkhanen op
5 uw grondgebied; ′ zij zullen de oppervlakte van het land bedekken,

24. *met onafgebroken bliksemvuur*, onzekere vertaling; ongeveer dezelfde uitdrukking Ezech. I : 4.

27. *Ditmaal heb ik gezondigd.* Dit behoeft nog niet te beteekenen dat hij erkent zich slecht te hebben gedragen, maar kan eenvoudig aanduiden dat hij ongelijk heeft gehad met zich te verzetten tegen Jahwe, tegen wiens macht hij niet opgewassen is.

29. *zal — uitbreiden.* Verg. Ps. CXLIII : 6.

30. *voor Jahwe.* Hebr. t. *voor Jahwe God*; Sam. t. *voor den Heer Jahwe*; Gr. t. volgens sommige handschriften *Jahwe*, volgens andere *God*.

31 v. Het vlas en de gerst zijn in Egypte ongeveer in Februari of Maart rijp, de tarwe eerst eene maand later. De hagel viel dus in Januari of Februari.

1. *in hun midden*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *in zijn midden.*

4. *sprinkhanen.* Zie op Joël I : 4.

5. *de oppervlakte van het land*, letterlijk *het oog des lands*, evenals vs. 15; Num. XXII : 5, 11.

zoodat men het land niet zien kan, en tot het laatste toe afvreten
wat u overgebleven en door den hagel nog overgelaten is: alle boom-
6 gewas dat voor u aan het veld ontsproten is zullen zij afvreten.' Zij
zullen uwe huizen, die van uwe dienaren en van alle Egyptenaren
vervullen, wat uwe vaderen en voorvaderen nooit gezien hebben, sedert
zij op den aardbodem waren tot nu toe. Toen keerde hij zich om en
7 ging van Farao heen.' Nu zeiden de dienaren van Farao tot hem:
Hoe lang zal die man ons ten valstrik zijn? Laat die lieden trekken,
dat zij hun god Jahwe dienen. Ziet gij nog niet in, dat Egypte te
8 gronde is gericht? Toen werden Mozes en Aäron weder tot Farao ge-
bracht, en zeide hij tot hen: Gaat dan uwen god Jahwe dienen! Wie
9 zijn het zoo al, die willen gaan?' Mozes zeide: Met jong en oud
zullen wij gaan; met onze zonen en dochteren, ons kleinvee en onze
runderen zullen wij gaan; want wij hebben een feest voor Jahwe te
10 vieren.' Toen zeide hij tot hem: Nu, Jahwe moge zoo gewis met u
zijn als ik u en uwe jonge kinderen laat trekken! Ziet toch, gij hebt
11 kwaad voor.' Neen. Laat de volwassen mannen Jahwe gaan dienen; want
hierom is het u immers te doen? Zoo dreef men hen van voor Farao
12 weg.' Nu zeide Jahwe tot Mozes: Strek uwe hand uit over Egypte-
land, om de sprinkhanen te doen komen; opdat zij over Egypteland
opkomen en al het kruid des lands, zooveel de hagel overgelaten heeft,
13 afvreten.' Hierop strekte Mozes zijn staf over Egypteland uit, en Jahwe
deed een oostenwind waaien tegen het land, dien geheelen dag en
nacht; en nauwelijks brak de morgen aan, of de oostenwind hief de
14 sprinkhanen op.' Zoo stegen zij op over geheel Egypteland en streken
neder in het gansche grondgebied van Egypte, allergeweldigst: vroe-
ger is er zulk een sprinkhanenzwerm nooit geweest, en later zal er
15 nooit weder zulk een zijn.' Hij bedekte de oppervlakte van het gan-
sche land, zoodat het er door verduisterd werd, en vrat al het veld-
gewas op, benevens al de boomvruchten die de hagel had overgelaten:
geen groen bleef over aan boom of veldgewas in geheel Egypteland.'
16 Nu ontbood Farao ijlings Mozes en Aäron en zeide: Ik heb gezondigd
17 tegen uw god Jahwe en tegen u.' Nu dan, vergeeft mij toch mijne
zonde nog ditmaal, en bidt tot uwen god Jahwe, dat hij althans
18 dezen dood van mij verwijdere.' Toen verliet Mozes Farao en bad tot
19 Jahwe;' waarop Jahwe den wind deed omloopen en een zeer sterken
westenwind deed waaien, die de sprinkhanen ophief en in de Schelfzee
wierp. Er bleef niet één sprinkhaan op het geheele grondgebied van
20 Egypte over.' Maar Jahwe verstokte Farao's hart; zoodat hij de Israë-
lieten niet liet trekken.
21 Toen zeide Jahwe tot Mozes: Strek uwe hand ten hemel uit, dat
er duisternis over Egypteland kome en die duisternis tastbaar zij.'

7. *ten valstrik,* tot eene oorzaak van onheil; verg. op XXXIV: 12.
9. Geen Israëlietische wet schrijft voor dat bij een feest voor Jahwe elk lid des volks, veelmin het vee, moest tegenwoordig zijn. Al waren vrouwen en kinderen niet buitengesloten, volgens XXIII: 17; XXXIV: 23; Deut. XVI: 16 waren slechts de mannen verplicht, de groote feesten mee te vieren.
10. *Jahwe — zijn.* Spottend wenscht de koning hun zegen op reis: hij is volstrekt niet van plan hen te laten gaan.
11. *Laat — dienen,* volg. Gr. t.; Hebr. t. *Gaat, volwassen mannen, en dient Jahwe.* — *hierom,* om de feestviering, waarvoor uwe vrouwen, kinderen en dieren niet noodig zijn. — *dreef men,* volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *dreef hij.*
12. *om — komen,* volg. verb. t.; Hebr. t. *met de sprinkhanen.*
17. *vergeeft,* volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *vergeef.*
18. *Mozes,* volg. Gr. vert. ingevoegd.
19. *de Schelfzee.* Zie op XIII: 18.
21. *die* vóor *duisternis,* volg. Sam. t.

22 Hierop strekte Mozes zijne hand naar den hemel uit; waarop zware
23 duisternis in geheel Egypteland ontstond, drie dagen lang. ′ De een
kon den ander niet zien, en niemand stond gedurende drie dagen van
zijne plaats op; terwijl het voor alle Israëlieten licht in hunne wo-
24 ningen was. ′ Nu ontbood Farao Mozes en zeide: Gaat henen en dient
Jahwe. Worden slechts uw kleinvee en runderen achtergelaten, dan
25 mogen ook uwe kinderen met u medegaan. Maar Mozes zeide: Neen,
gij zelf moet ons slacht- en brandoffers medegeven, die wij voor Jahwe,
26 onzen god, bereiden zullen, ′ en ook moet ons eigen vee met ons
medegaan, zonderdat eene hoef achterblijft; want daaruit moeten wij
de dieren nemen waarmede wij Jahwe, onzen god, zullen dienen, en
wij weten zelven niet waarmede wij Jahwe dienen zullen voordat wij
27 daar zijn gekomen. ′ Toen verstokte Jahwe Farao's hart, zoodat hij
28 hen niet wilde laten trekken, ′ en Farao zeide tot Mozes: Ga van
mij weg! Pas op dat gij niet weder in mijne tegenwoordigheid ver-
29 schijnt; want zoodra gij dit doet zult gij sterven. ′ En Mozes zeide:
Gij hebt gezegd waar het op staat: ik zal niet weder in uwe tegen-
woordigheid verschijnen.

XI : 1 Toen zeide Jahwe tot Mozes: Nog éene plaag zal ik over Farao
en Egypte brengen; daarna zal hij u van hier laten trekken. Zelfs
zal hij, wanneer hij u laat trekken, u met alle geweld van hier drij-
2 ven. ′ Zeg toch ten aanhooren van het volk, dat ieder, man en vrouw,
3 van zijn naaste zilveren en gouden voorwerpen vrage. ′ En Jahwe deed
het volk gunst vinden in het oog der Egyptenaren; ook was Mozes
zeer geacht in Egypteland, in het oog van Farao's dienaren en het
volk.

4 En Mozes zeide: Zoo spreekt Jahwe: Omstreeks middernacht zal
5 ik Egypte doortrekken. ′ Dan zal elke eerstgeborene in Egypteland
sterven, van den eerstgeborene van Farao, die op zijn troon zitten
zou, af, tot den eerstgeborene der slavin die den handmolen draait
6 toe, benevens alle eerstgeborenen van het vee. ′ Er zal een hevig ge-
schrei opgaan in geheel Egypteland, zooals er nooit geweest is en
7 nooit meer zijn zal. ′ Maar geen hond zal tegen een der Israëlieten de
tong spitsen, noch tegen de menschen, noch tegen de dieren; opdat
gij weten moogt dat Jahwe onderscheid maakt tusschen Egyptenaren
8 en Israëlieten. ′ Dan zullen al deze uwe dienaren tot mij komen en
zich voor mij nederwerpen, zeggende: Trek uit met geheel het volk
dat u volgt! Daarna zal ik uittrekken. Zoo ging Mozes in branden-
den toorn van Farao weg.

9 Toen zeide Jahwe tot Mozes: Farao zal niet naar u hooren; opdat
10 mijne wonderen in Egypteland talrijk worden. ′ Mozes en Aäron heb-

24. *Worden — achtergelaten,* onzekere vertaling.

25. *slachtoffers* zijn offers waarbij een maaltijd werd aangericht; zie op Gen. XXXI : 54; *brandoffers* kwamen in hun geheel op het altaar; zie op Deut. XII : 27. — Op dezen, vroeger niet gestelden, eisch komt Mozes ook later niet terug.

2. *man en vrouw.* Volg. III : 22 moesten alleen de vrouwen zich tot hare Egyptische buren en huisgenooten wenden. Dat het bevel werd uitgevoerd, leert XII : 35.

4. Dit vers volgde oorspronkelijk dadelijk op X : 29, althans op een verhaal waarin Mozes tot Farao sprak.

5. *den handmolen,* oudtijds een der noodzakelijkste stukken huisraad. Hij bestond, en bestaat in vele landen nog, uit twee op elkaar sluitende steenen, waarvan de onderste bol, de bovenste hol is; de laatste heeft in het midden een gat, waardoor het graan gestort, en een handvatsel, waaraan hij omgedraaid wordt; het meel valt langs de randen van den ondersten steen en wordt op een doek opgevangen. Het draaien van den handmolen was het werk der vrouwen of der slavinnen. Het werd meest elken avond verricht. Verg. op Deut. XXIV : 6.

7. *zal — spitsen,* om te blaffen. — Dezelfde uitdrukking wordt Joz. X : 21 gebezigd van menschen die anderen vijandelijk bejegenen.

ben al die wonderen voor Farao's oogen gedaan; maar Jahwe verstokte Farao's hart, zoodat hij de Israëlieten niet uit zijn land liet trekken.

HOOFDSTUK XII : 1—XIII : 16.

De uittocht en de godsdienstige gebruiken tot herinnering daaraan. — Jahwe verordent, dat de Israëlieten voortaan hunne jaren zullen beginnen met de maand waarin het volk Egypte verlaat (XII : 1), en geeft het de noodige voorschriften betreffende de viering van het pascha (2—11); hij zal Egypte straffend doortrekken en alle huizen die met het bloed van het paaschlam geteekend zijn sparen (12 v.); het pascha moet voortaan, tot gedachtenis aan die redding, jaarlijks gevierd worden (14). Voorts moeten de Israëlieten zeven dagen ongezuurde brooden eten; zelfs mag niets gegists in hunne woningen gevonden worden; terwijl de eerste en de laatste dag van die week sabbatdagen moeten zijn: een en ander ter herdenking van hun uittocht uit Egypte; welk voorschrift evengoed voor de vreemden als voor de Israëlieten geldt (15—20). Mozes brengt Jahwe's bevel aangaande het pascha aan het volk over, dat daaraan gehoorzaamt (21—28). Te middernacht doodt Jahwe alle eerstgeborenen in Egypte (29); waarna Farao Mozes en Aäron ontbiedt, en gelast haastig met al het hunne Egypte te verlaten (30—32). Daar ook de Egyptenaren hen tot spoed dringen, nemen de Israëlieten hun deeg ongezuurd mede (33 v.). Overeenkomstig het vroeger gegeven bevel, vragen zij kostbaarheden van de Egyptenaren, die door Jahwe bewogen worden om ze te geven (35 v.). De Israëlieten trekken uit, zeshonderd duizend man sterk (37 v.); zij bakken van het medegenomen deeg ongezuurde brooden (39); duur van Israëls verblijf in Egypte (40 v.); de nacht van hun uittocht is de waaknacht, dien zij voortdurend vieren (42). Jahwe geeft verordeningen over de voorwaarde waarop vreemdelingen het paaschfeest mogen medevieren (43—49). De Israëlieten handelen naar Jahwe's bevel en worden op dien dag door hem uitgeleid (50 v.). Jahwe beveelt Mozes dat alle eerstgeborenen onder Israël hem gewijd moeten zijn (XIII : 1 v.). Mozes gelast het volk, na hunne komst in het beloofde land den dag van den uittocht te vieren, door jaarlijks in de maand Abib zeven dagen lang niets gezuurds te gebruiken (3—10). Ook door alle eerstgeborenen van mensch en dier aan Jahwe te wijden (11 v.); maar zoowel die der ezels als die der menschen moeten gelost worden (13—16).

De hier voorgeschreven godsdienstgebruiken: de viering van het pascha, de onderhouding van de dagen der ongezuurde brooden en de wijding der eerstgeborenen, moeten alle drie dienen tot bewaring van de herinnering aan Israëls redding uit de Egyptische slavernij. Zij worden hiermede dan ook in verband gebracht: het woord *pascha*, d. i. ‚voorbijgang', wijst er op, dat Jahwe, toen hij de eerstgeborenen doodde, de huizen der Israëlieten sparend voorbijging; de ongezuurde brooden vinden hunne verklaring in de haast van den uittocht, waardoor de Israëlieten hun deeg niet hadden kunnen doen gisten; de wijding der eerstgeborenen herinnert aan de weldaad, dat die der Israëlieten gespaard werden toen die der Egyptenaren omkwamen. De drie gebruiken worden evenwel niet met elkander in verband gebracht, en zijn zelfs gedeeltelijk onderling en met de gelegenheid waarbij zij heeten voorgeschreven te zijn in strijd. Immers, niet alleen zou het zoo goed als onmogelijk geweest zijn, in den nacht waarin of waarna men met gezin en have afreisde een feestmaal te houden, en hoogst ondoelmatig, bij die gelegenheid verordeningen te geven over hetgeen eerst na 's volks komst in Kanaän moest in acht genomen worden; maar de verordening, reeds vier dagen vóor den uittocht het paaschlam af te zonderen (XII : 3, 6), ja, de geheele voorspelling van hetgeen gebeuren zou, voegt kwalijk bij de haast die den Israëlieten geen tijd laat om hun deeg te laten rijzen (XII : 34, 39). Dit heeft alleen zin, indien het bevel om op te breken hen overviel. Blijkbaar hebben wij hier het werk vóor ons van verschillende schrijvers, wier hoofddoel is aan hunne tijdgenooten Jahwe's verordeningen in te prenten, en die zich daarom minder bekommeren om de vraag, of die verordeningen wel passen bij de omstandigheden waaronder zij heeten gegeven te zijn.

De drie godsdienstige handelingen die hier voorgeschreven worden hebben oorspronkelijk geenerlei betrekking op den uittocht uit Egypte, en staan ook met elkander in geen of slechts in zeer los verband. Het waren oude gebruiken, die samenhingen met den overgang van den winter tot den zomer, het rijpen van den gerstenoogst en het werpen van het vee; zie op XII : 11, 15—20 en XIII : 2. In die gebruiken was veel dat den meest ontwikkelden Israëlieten heidensch of ruw voorkwam, en dat zij daarom poogden tegen te gaan, terwijl zij tegelijk aan het onergerlijke eene stichtelijke strekking trachtten te geven. Zwaarder dan al wat iedere lente hun te zien gaf en dan de zegeningen van landbouw en veeteelt woog hun de verhouding van Israël tot Jahwe, en de genade door hem aan zijn volk bewezen, allermeest de redding uit Egypte. Hiermede werden dus de gebruiken van den lentetijd in verband gebracht. Men zocht en vond de verklaring van sommige dier gebruiken in de verhalen over den uittocht, of vulde deze aan met trekken die men op grond van de volksgebruiken verdichtte. De

verbeelding had hierbij vrij spel. Tegelijk bestreed men al wat aanstoot gaf en dus moest worden afgeschaft, òf rechtstreeks, òf door het te verzwijgen (zie op XII : 9, 46 en XIII : 15).

Wat de geschriften aangaat waaruit deze verordeningen in de Wet gekomen zijn, die zijn zeer verschillend. Aan het Oude-Sagenboek is XII : 29—39, althans meerendeels, ontleend: het verhaal, hoe Jahwe de eerstgeborenen der Egyptenaren sloeg, en de Israëlieten met zooveel spoed uitgedreven werden dat zij hun deeg niet konden laten rijzen. Van eene verordening betreffende het eten van ongezuurde brooden of het pascha is hierbij geen sprake. Welke van deze verzen uit De Jahwist, welke uit De Elohist zijn, valt niet licht te bepalen. Ook Ezra's Wetboek bevatte het verhaal van den uittocht; maar de vermelding der omstandigheden waaronder deze plaats had werd daar ingeweven in de voorschriften betreffende het pascha, dat er de heugenis van moest bewaren. Uit dat wetboek is XII : 1—14, 28, 50 v., waaraan later XII : 15—20, 43—49, wellicht ook vs. 40 v., is toegevoegd. Hiermede is thans verbonden XII : 21—27 en XIII : 3—16, verordeningen over het paaschfeest, het gebruik van ongezuurd brood en de wijding der eerstgeborenen, afzonderlijke wetten, die noch in het Oude-Sagenboek, noch in Ezra's Wetboek stonden, uit den tijd, althans in den geest, van *Deuteronomium*. Wellicht behoorde ook XII : 42 op de eene of andere wijze hierbij. De Verzamelaar bracht bij het rangschikken en vereenigen dier zoo verschillende stukken een paar kleine wijzigingen aan: XIII : 1 v. werd er waarschijnlijk door hem bijgevoegd, om eenigen samenhang te brengen tusschen de verordeningen op de dagen der ongezuurde brooden en de wijding der eerstgeborenen, en in XII : 12, 15 voegde hij enkele woorden in (zie aldaar).

Op het dooden van de eerstgeborenen in Egypte wordt gezinspeeld Ps. LXXVIII : 51; CV : 36; CXXXV : 8; CXXXVI : 10.

XII : 1, 2 Jahwe sprak tot Mozes en Aäron in Egypteland: ' Deze maand
zal u het hoofd der maanden zijn; de eerste zal zij u zijn van de
3 maanden des jaars. ' Spreekt tot de geheele gemeente van Israël: Op
den tienden dag dezer maand moet elk een lam nemen, naar familiën,
4 een lam voor elk gezin. ' En indien het gezin te klein is voor een
lam, dan moet hij er met zijn naasten buurman samen een nemen,
naar het zielental. Elk uwer zal naar hetgeen hij eet zijne berekening
5 maken ten aanzien van het lam. ' Een gaaf, manlijk lam moet het
zijn, éen jaar oud; uit de schapen of uit de geiten kunt gij het ne-

2. *Deze maand*, die waarin de uittocht plaats had. — De maand begon bij de Israëlieten altijd met de verschijning der nieuwe maan en was dus negen en twintig, hoogstens dertig, dagen lang. Het jaar bestond uit twaalf zulke maanden, waaraan somtijds eene dertiende toegevoegd werd, ten einde het maanjaar met het zonnejaar in overeenstemming te brengen. Hoe dit vóor de Ballingschap gebeurde, is onbekend; in later tijd liet men op de twaalfde maand na het Paaschfeest (de maand Adar) nog eene gelijknamige volgen, wanneer het te voorzien was dat anders bij de eerstvolgende volle maan de gerst niet rijp zou zijn, en de schapen en geiten niet zouden geworpen hebben; wat de viering van het paaschfeest en de hiermede samenhangende feestdagen onmogelijk zou hebben gemaakt. Zulk een schrikkeljaar duurde dan volle dertien maanden. Van de oude, misschien Kanaänietische, namen der maanden kennen wij slechts vier: *Abib* (Exod. XIII : 4; XXIII : 15; XXXIV : 18; Deut. XVI : 1), *Ziw* (1 Kon. VI : 1, 37), *Ethanim* (1 Kon. VIII : 2) en *Bul* (1 Kon. VI : 38), die de eerste, tweede, zevende en achtste zijn, als men het jaar bij het voorjaar aanvangt. In later tijd heetten de twaalf maanden, insgelijks van het voorjaar beginnende: *Nizan* (Neh. II : 1; Est. III : 7), *Ijjar*, *Siwan* (Est. VIII : 9), *Tammuz*, *Ab*, *Elul* (Neh. VI : 15), *Tisri*, *Marheswan*, *Kislew* (Neh. I : 1; Zach. VII : 1), *Tebeth* (Est. II : 16), *Sjebat* (Zach. I : 7) en *Adar* (Ezra VI : 15; Est. III : 7 enz.); waarop in een schrikkeljaar nog een *Weadar*, d. i. ,nog Adar' of ,tweede Adar', volgde. Ook werden zij dikwerf eenvoudig als „de eerste", „de tweede" enz. aangeduid. Wat den aanvang des jaars betreft, vóor de Ballingschap begon men het met de maand Ethanim, later Tisri, ongeveer October. Dit leeren Exod. XXIII : 16; XXXIV : 22 en het latere gebruik ten aanzien der viering van den nieuwjaarsdag duidelijk, terwijl 2 Sam. XI : 1; 1 Kon. XX : 22, 26 het tegendeel niet bewijzen (zie ter pl.). Maar de Babyloniërs en Assyriërs begonnen het met Nizan, en de schrijver van Ezra's Wetboek tracht deze regeling onder Israël in te voeren, die trouwens althans in de zesde eeuw onder de Judeërs reeds bekend was, Jer. XXXVI : 9, 22; XLI : 1; Ezech. XL : 1; XLV : 18. Uit zijne zucht een ander gebruik te verbannen is de nadruk te verklaren waarmede hij voorschrijft: dit moet u de eerste maand zijn. Zijn woord is slechts ten halve gehoorzaamd. De Joden hebben tweeërlei berekening gehouden: hun kerkelijk jaar begon, en begint nog, met Nizan; maar het burgerlijke met Tisri, en 1 Tisri bleef de nieuwjaarsdag, dien zelfs de wet niet stilzwijgend kon voorbijgaan; zie Lev. XXIII : 23—25.

5. *éen jaar oud.* De Joodsche schriftgeleerden hebben dit opgevat alsof er stond: binnen het jaar na zijne geboorte, minstens acht dagen oud, volg. XXII : 30; Lev. XXII : 27. Waarschijnlijk deden zij dit om den zin der woorden in overeenstemming te brengen met het gebruik, hetwelk eischte dat het paaschlam een pas geworpen dier was.

6 v. Deze voorschriften zijn ongetwijfeld overeenkomstig het oude gebruik: elk huisvader slacht zelf zijn lam, en wel in zijne woonplaats. De wet van *Deuteronomium* verplaatst het, als ieder offer, naar

6 men. ' Gij zult het tot den veertienden dag dezer maand in bewaring
houden, en de geheele vergadering der gemeente van Israël zal het
7 in den schemeravond slachten. ' Dan neme men van het bloed, en
doe dit aan de beide deurposten en den bovendorpel der huizen waarin
8 men het eten zal. ' Voorts zal men in dien nacht het vleesch eten,
aan het vuur gebraden; met ongezuurd brood en bittere kruiden zal
9 men het eten. ' Gij moogt daarvan geen gedeelte rauw, noch ook in
water gekookt eten, maar aan het vuur gebraden; den kop met de
10 pooten en het ingewand. ' Gij moogt er niets van overlaten tot den
morgen; wat er den volgenden morgen van over is moet gij verbran-
11 den. ' En aldus zult gij het eten: de lenden omgord, de schoenen aan
de voeten, den stok in de hand; gij zult het in angstige haast eten:
12 het is een pascha ter eere van Jahwe. ' En ik zal in dien nacht door
Egypteland trekken, alle eerstgeborenen in Egypteland slaan, zoowel
die der menschen als die der dieren, en aan alle goden van Egypte
13 strafgerichten voltrekken; ik ben Jahwe. ' Maar dan zal het bloed u
tot een teeken zijn op de huizen waarin gij zijt: ik zal het bloed

Jeruzalem (Deut. XVI : 2). Sedert den herbouw des tempels werd het lam alleen in het voorhof van het heiligdom, met behulp der Levieten, geslacht; 2 Kron. XXX : 15—17; XXXV : 5 v., 11; Ezra VI : 20.

6. *in den schemeravond,* letterlijk *tusschen de twee avonden.* Met deze uitdrukking, die ook Lev. XXIII : 5; Num. IX : 3, 5, 11, bij bespreking van het pascha, en voorts nog XVI : 12; XXIX : 39, 41; XXX : 8 voorkomt, wordt waarschijnlijk de tijd aangeduid kort vóor en kort na zonsondergang. Zou de slachting nog op den 14den plaats hebben, dan moest zij vóor zonsondergang zijn afgeloopen; want hiermede begon de 15de dag; verg. op Deut. XVI : 1. Toen het gebruikelijk werd, het paaschlam alleen in Jeruzalem, en wel in het tempelvoorhof, te slachten, was het, bij het klimmend aantal bedevaartgangers, steeds minder doenlijk dat allen het op denzelfden tijd deden. Daarom hebben de schriftgeleerden de uitdrukking zoo verklaard, dat men reeds kort na den middag er mede beginnen kon. Wellicht is, met het oog op het wenschelijke van zulk eene speelruimte, door den wetgever opzettelijk eene onduidelijke uitdrukking gekozen.

8. *met — bittere kruiden,* volg. verb. t., in overeenstemming met Num. IX : 11; Hebr. t. *en ongezuurd brood met bittere kruiden.* — Over *ongezuurd brood* verg. op vs. 15—20. — *bittere kruiden,* als andijvie, latuw, cichorei en dergelijke.

9. *Gij — eten.* Het eten van rauw vleesch was onder Israël volstrekt niet ongewoon (verg. 1 Sam. XIV : 32), maar werd door 's volks beste leidslieden steeds bestreden; het verbod van bloed, dat in de wet zulk eene groote plaats inneemt (verg. op Gen. IX : 4), hangt hiermede zeker samen. Het koken van het vleesch wordt met zooveel nadruk verboden, omdat de oudere wet Deut. XVI : 7 dit, waarschijnlijk om langs dien weg ruwe volksgebruiken af te schaffen, voorschreef, althans toeliet. — *bepaald — gebraden.* Men gebruikte hiervoor onder Israël een eigenaardig soort oven, waarschijnlijk dezelfde soort die bij de hedendaagsche Samaritanen nog gebezigd wordt. Een kuil wordt in den grond gegraven en met steenen bekleed, die door brandende takkenbosschen heet gemaakt worden; de lammeren, gevild, ontweid en gezouten, worden, aan een midden door het lijf gestoken braadspit, er in gelegd; daarna wordt de groeve door met aarde bedekte planken dicht gesloten en zóo het vleesch gesmoord. — *den — ingewand,* dus het dier in zijn geheel. In hoever het eerst van binnen gereinigd mocht worden, blijkt niet. Eigenlijk wordt dit verboden, en men was oudtijds niet kieskeurig; maar het kan niet in de bedoeling van den wetgever gelegen hebben, te verhinderen dat oneetbare en walgelijke gedeelten weggeworpen werden.

10. Verg. XXIII : 18; XXXIV : 25; Deut. XVI : 4.

11. *de lenden omgord,* den gordel, die thuis vaak werd losgemaakt, om de lenden geslagen, en het nederhangend kleed daarin opgenomen. Zoo deed men als men op reis ging, 1 Kon. XVIII : 46; 2 Kon. IV : 29; IX : 1. — *de schoenen aan de voeten.* Thuis, vooral wanneer men aan tafel aanzat of aanlag, werd het schoeisel gewoonlijk afgedaan. — De Israëlieten moesten den maaltijd dus gebruiken in de houding van menschen die dadelijk op marsch zouden gaan. Dit was zeker niet het oude gebruik, maar wordt door den wetgever verordend, ten einde de beteekenis die hij aan het maal geeft, herinnering aan den uittocht uit Egypte, zinnebeeldig voor te stellen. De Joden hebben bij de jaarlijksche viering het voorschrift nooit opgevolgd. De Samaritanen doen het wel. — *pascha.* Dit is de, door het N. T. in gebruik gekomen, Arameesche vorm van het Hebreeuwsche woord *pesah* of *pasah,* waarmede zoowel het feest op den avond na den veertienden Nizan als het lam werd aangeduid. De naam wordt vs. 13, 27 met het werkwoord *pasah,* dat ‚voorbijgaan', ‚sparen' beteekent, in verband gebracht. Of daarmede de ware afleiding van den naam is aangegeven, weten wij niet. Waarschijnlijk was het een oud lentegebruik, tot vrijwaring van het huis en zijne bewoners tegen ongeval en schade.

12. *aan — voltrekken.* Door de slachting die Jahwe onder de Egyptenaren aanricht straft hij de goden des lands, die onmachtig zijn tegen hem; verg. Num. XXXIII : 4; Jez. XIX : 1; Jer. XLIII : 12 v.; XLVI : 25, en op Ezech. XXX : 13.

13. *u tot een teeken.* Wij zouden hier *mij tot een teeken* verwachten; want hij die het land door-

zien en u voorbijgaan; zoodat geen plaag ten verderve onder u zal
14 zijn wanneer ik in Egypte eene slachting aanricht. ' En deze dag zal
u ten gedenkdag zijn; gij zult dien vieren als een feest ter eere van
Jahwe. In al uwe volgende geslachten, als eene eeuwige inzetting,
zult gij hem vieren.
15 Zeven dagen zult gij ongezuurd brood eten. Maar op den eersten
dag zult gij de gist uit uwe huizen verwijderen; want al wie iets
gezuurds eet, die mensch zal uitgeroeid worden uit Israël: van den
16 eersten dag af tot den zevenden toe. ' Op den eersten dag en op den
zevenden zal het u heilige vierdag zijn, waarop geenerlei werk zal
worden verricht; alleen mag hetgeen tot spijs voor een iegelijk strekt
17 voor u toebereid worden. ' Gij zult dit gebod onderhouden; want op
dezen zelfden dag heb ik uwe legerscharen uit Egypteland geleid;
daarom zult gij dezen dag onderhouden in al uwe volgende geslach-

gaat om de Egyptenaren te kastijden, en door het bloed gewaarschuwd zal worden dat in de daardoor geteekende huizen Israëlieten wonen, is Jahwe zelf; verg. vs. 23. Ook is er eene rabbijnsche overlevering dat *mij* hier in *u* is veranderd, omdat *mij* onpassend scheen voor de godheid, die immers wel wist waar haar volk zich ophield. Toch is waarschijnlijk *u* de ware lezing, en heeft de schrijver, die van Ezra's Wetboek, op deze manier de hem reeds aanstootelijke voorstelling van vs. 23 gewijzigd. Ook het woord door *ten verderve* vertaald beteekent eigenlijk *voor den verderver* en komt in deze beteekenis vs. 23 voor, maar wordt daaruit hier overgenomen, zooals uit het verband blijkt, in den zin van *ten verderve*. — *voorbijgaan*. Zie op vs. 11.

14. In het voorgaande was nog van geen dag, alleen van den nacht na den 14den, die vs. 42 „de waaknacht" heet, gesproken. Ook was het pascha voor slechts één keer verordend. Nu eerst wordt voorgeschreven het jaarlijks te vieren, en de dag die met dien nacht begint tot een feestdag gemaakt, overeenkomstig Deut. XVI: 1—8.

15—20. Deze wet op het feest der ongezuurde brooden hangt met die op het pascha slecht samen. Immers, bij de bepaling van den feesttijd is op het pascha niet gerekend. — Ongezuurd of ongegist was het ouderwetsche brood (verg. Gen. XIX: 3; Richt. VI: 19, 21; 1 Sam. XXVIII: 24), en zóo wordt het nog heden door een groot deel der bevolking van Palestina genuttigd. Het is zeer natuurlijk, dat toen de Israëlieten brood uit gerezen deeg hadden leeren bereiden, de handhavers der voorvaderlijke zeden het ongezuurde brood eerwaardiger bleven achten, en dat het daarom bij voorkeur der godheid aangeboden werd (XXIX: 2; Lev. II: 4, 5, 11; VI: 16; VII: 12; X: 12; Num. VI: 15—19). Gezuurd brood komt wel Lev. VII: 13; XXIII: 17 als offergave voor, maar was niet voor het altaar bestemd. Waarom juist in het voorjaar zeven dagen lang ongezuurd brood moest gegeten worden, is duidelijk; want die week was eigenlijk het feest van den gerstenoogst, en op van oudsher bestaande feesten werden zeer licht oude gebruiken in eere gehouden. Op die oorspronkelijke beteekenis van de dagen der ongezuurde brooden wordt in de wet slechts eenmaal, Deut. XVI: 9, gezinspeeld; maar Lev. XXIII: 9—14 beschrijft het op den eersten dag gebrachte garve-offer, hetwelk de Joden altijd, tot den ondergang van stad en tempel in 70 na Chr. toe, op den 16den Nizan des morgens, na de plechtige opening van den gerstenoogst, hebben gebracht. Vóor dien dag mocht geen gerst van den nieuwen oogst op de markt komen (verg. Lev. XXIII: 14); waaraan men zich echter slecht hield. Met miskenning van de oorspronkelijke beteekenis van het ongezuurde brood, trachten de schrijvers van vs. 33 v., 39 en Deut. XVI: 3 het gebruik te verklaren uit de gejaagdheid waarmede de Israëlieten Egypte verlaten hebben. De schrijver van vs. 15—20 zinspeelt hierop niet en leert het feest eenvoudig beschouwen als herinnering aan den uittocht uit Egypte (vs. 17). Het feest der ongezuurde brooden wordt, behalve op de genoemde plaatsen, besproken XXIII: 15; XXXIV: 18; Lev. XXIII: 6—8; Deut. XVI: 1—8.

15. In deze verordening is iets onduidelijks, wat in het woordje *Maar* aan den dag treedt. Volgens vs. 18; Num. XXVIII: 16—25 begonnen de zeven dagen der ongezuurde brooden met den 14den, in den avond, d. i. den avond waarop het pascha gegeten werd, eigenlijk den aanvang van den 15den, om op den 21sten te eindigen. Dus valt de dag vóor den paaschnacht er buiten en kan niet de eerste dag heeten. Op dien dag hebben de Joden dan ook altijd, althans vóor den middag, gezuurde spijzen mogen eten, en had alleen de wegruiming van de gist en het gegiste plaats. Ook was die dag nog geen feestdag; verg. vs. 16. De wetgever had dus moeten zeggen: vóor den eersten dag. — *uit uwe huizen*. Hier wordt blijkbaar niet gedacht aan de Israëlieten, die hunne woningen in Egypte straks zouden verlaten.

16. *Op den eersten dag*, d. i. den 15den Nizan, den dag die met den paaschnacht aanving. Indien dit verbod bij gelegenheid van den uittocht was gegeven, zou Israël juist op een feest- en rustdag den grooten tocht hebben aanvaard. — *op den zevenden*, d. i. den 21sten der maand. — *heilige vierdag*, letterlijk *heilige uitroeping* of *afkondiging*, nl. van Jahwe. — *alleen* — *worden*, wat op den wekelijkschen rustdag niet vrijstond, XVI: 23; XXXV: 3.

17. *dit gebod*, volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *de ongezuurde brooden*. — *op dezen zelfden dag*, den 15den Nizan. — *heb* — *geleid*. De schrijver vergeet de inkleeding der wet. — *daarom* — *onderhouden*. Hoe dit eene redelijke drijfveer zijn kan om zeven dagen lang ongezuurd brood te eten maakt de schrijver zich niet duidelijk. Doch zie Deut. XVI: 3.

18 ten, eene eeuwige inzetting. ' In de eerste maand, den veertienden
der maand, des avonds, zult gij ongezuurd brood eten, tot den een-
19 en-twintigsten der maand, des avonds, ' zeven dagen lang mag geen
gist in uwe huizen aangetroffen worden; want al wie iets dat gezuurd
is eet, die mensch zal uitgeroeid worden uit de gemeente van Israël,
20 hetzij vreemde of inboorling. ' Niets dat gezuurd is moogt gij eten;
in al uwe woonsteden zult gij ongezuurd brood eten.
21 Toen ontbood Mozes alle oudsten van Israël en zeide tot hen: Gaat
henen en neemt schapen en geiten, naar uwe geslachten, en slacht
22 het paaschoffer. ' Dan moet gij een hysopkwast nemen, dien in het
bloed op den drempel doopen, en daarmede aan den bovendorpel en
de deurposten een deel van het bloed strijken dat op den drempel
is, en niemand uwer mag de deur van zijn huis vóor den morgen
23 uitgaan. ' Wanneer Jahwe dan Egypte doortrekt om het te slaan, en
hij het bloed op den bovendorpel en de beide deurposten ziet, dan zal
hij de deur voorbijgaan en den verderver niet vergunnen, uwe huizen
24 binnen te gaan om u te slaan. ' Onderhoudt dit dan tot eene inzet-
25 ting voor u en uwe zonen, voor altijd. ' En wanneer gij in het land
komt hetwelk Jahwe u geven zal, zooals hij gezegd heeft, zult gij dit
26 gebruik onderhouden. ' En wanneer uwe zonen tot u zeggen: Wat be-

19. *vreemde of inboorling.* Dit past niet in eene wet die in Egypte heet gegeven te zijn, waar de Israëlieten de vreemden waren en alleen de Egyptenaren de inboorlingen konden heeten. De schrijver denkt aan zijn eigen tijd, de vijfde of de vierde eeuw vóor Chr. Toen woonden de meeste Joden, ook in Jeruzalem en omtrek, midden onder heidenen, of vreemden. Reeds lang vóor dien tijd was de verhouding der Israëlieten tot de vreemden een zwaar vraagpunt geweest voor 's volks leidslieden. Immers, van de verovering des lands af hadden de Israëlieten en de Judeërs gewoond naast de afstammelingen der oude bevolking, de Kanaänieten. Sedert Salomo waren dezen meerendeels in slavernij gebracht; hoewel sommigen tot rijkdom en macht gekomen waren; verg. Lev. XXV : 47; Deut. XXVIII : 43. De arme nakomelingen der Kanaänieten en de daglooners van Israëlietischen bloede, die zich met hen vermengd hadden en dientengevolge met hen op éene lijn gesteld werden (verg. op vs. 45), stonden van den kant der aanzienlijke Israëlieten aan vele knevelarijen bloot, waarbij het eigenbelang zich aan den, door godsdienst gevoeden, volkstrots paarde, en werden door de wetgevers vaak in bescherming genomen (verg. op Exod. XXII : 21). De jongere wetgevers gingen een stap verder: zij maakten de voornaamste verordeningen van Jahwe voor de vreemden verplichtend; zoo, behalve de hier voorgeschreven onthouding van al wat gezuurd is van 15 tot 21 Nizan: het vasten op den grooten verzoendag, Lev. XVI : 29; de besnijdenis, Gen. XVII : 11—14; de onthouding van bloed, Lev. XVII : 10—14; van bloedschande, Molochoffers en andere „Kanaänietische” gruwelen, Lev. XVIII : 26; XX : 1; van het vloeken bij Jahwe, Lev. XXIV : 16, en van het werken op den sabbat, Exod. XX : 10; XXIII : 12. Voorts worden hier vs. 48 v. maatregelen genomen om de vreemden tot de viering van het pascha, en Lev. XXII : 18; Num. XV : 14 v., 29 om hen tot de offeranden toe te laten; terwijl Num. XV : 26, 29, 30 hun, evenals den Israëlieten, vergiffenis bij onwillekeurige zonden beloofd, straf bij opzettelijke bedreigd wordt. Ook wordt hun het recht naar eene der vrijsteden te vluchten toegekend, Num. XXXV : 15. Aldus werkten de wetgevers in den geest van Jez. LVI : 3, 6—8; Ezech. XLVII : 22 en deden hun best om alle vreemden in te lijven in het Jodendom; hetgeen hun dan ook steeds beter en eindelijk volkomen is gelukt. Zie nog op vs. 45.

20. *in al uwe woonsteden.* Dit wijst niet bepaald op woonplaatsen buiten Palestina, maar sluit ze ook niet uit.

21—27. Wat Mozes hier aangaande de viering van het paaschfeest gelast geeft zeer gebrekkig weder wat Jahwe daaromtrent aan hem en Aäron (vs. 1—14) geboden heeft: vooreerst wordt als bekend ondersteld wat het pascha was, en verder schrijft Mozes iets voor waarover Jahwe niet gesproken heeft; zie op vs. 22.

22. *hysopkwast.* De hysop is een laag gewas, dat in Palestina vaak op muren en daken groeit (1 Kon. IV : 33); het heeft een knoestigen stengel, smalle, lancetvormige, donkerkleurige, vrij stijve, fijn behaarde bladeren, die naar kamfer rieken, en blauwe of witte bloemen. Daar de bladeren gemakkelijk vocht opnemen en het even gemakkelijk, wanneer zij geschud worden, laten afloopen, was een bundel hysopstengels zeer geschikt voor besprenging. Om deze of om andere redenen werd aan de bladeren of de stengels reinigende kracht toegekend; althans bij verschillende reinigingsplechtigheden werden zij gebruikt (Lev. XIV : 4, 6, 49, 51 v.; Num. XIX : 6, 18; verg. Ps. LI : 9). — *het bloed op den drempel.* Hiervan wordt vs. 7 niet gesproken. Het lam, met welks bloed het huis werd geheiligd en tegen Jahwe gevrijwaard, werd zeker oudtijds op den drempel geslacht. — *niemand — uitgaan,* opdat de doodsengel u niet op straat ontmoete en sla; verg. op Jez. XXVI : 20. Hier wordt eigenlijk niet gesproken van een gevaar dat den eerstgeborenen boven het hoofd zweeft, maar van een dat allen bedreigt die hun huis verlaten.

23. Een *verderver,* of verderfengel, komt als voltrekker van Jahwe's gericht nog voor 2 Sam. XXIV : 16; Ezech. V : 16.

27 teekent dit uw gebruik? ' dan zult gij zeggen: Dit is het paaschoffer
voor Jahwe; omdat hij de huizen der Israëlieten in Egypte voorbijge-
gaan is toen hij de Egyptenaren sloeg en onze huizen redde. — Hierop
28 boog zich het volk en wierp zich neder, ' en de Israëlieten gingen
heen en deden wat Jahwe aan Mozes en Aäron bevolen had. Aldus
deden zij.
29 En te middernacht sloeg Jahwe alle eerstgeborenen in Egypteland,
van den eerstgeborene van Farao, die op zijn troon zou zitten, af, tot
den eerstgeborene van den gevangene in den kerker toe, benevens
30 alle eerstgeborenen van het vee. ' Toen stond Farao des nachts op,
benevens al zijne dienaren en alle Egyptenaren, en er ging een ge-
weldig geschrei in Egypte op; want er was geen huis waarin geen
31 doode was. ' En hij ontbood in den nacht Mozes en Aäron en zeide:
Maakt u op, trekt uit het midden van mijn volk weg, zoowel gij
als de Israëlieten; gaat heen en dient Jahwe, zooals gij gezegd hebt. '
32 Neemt èn uw kleinvee èn uwe runderen mede, zooals gij gezegd hebt;
gaat heen en zegent ook mij.
33 Ook hielden de Egyptenaren bij het volk aan, om het met spoed
uit het land te doen trekken; want zij zeiden: Wij gaan altemaal
34 dood! ' Zoo nam het volk zijn deeg op voordat het gezuurd was, hunne
35 baktroggen in hunne kleederen gebonden op de schouders. ' Ook deden
de Israëlieten volgens Mozes' woord: zij vroegen aan de Egyptenaren
36 zilveren en gouden voorwerpen en overkleederen. ' En Jahwe deed het
volk gunst vinden in het oog der Egyptenaren; zoodat dezen hun het
gevraagde gaven. Zoo plunderden zij de Egyptenaren.
37 De Israëlieten braken uit Raämses op naar Sukkoth, ongeveer zes-
honderd duizend man te voet, namelijk de mannen, uitgenomen de
38 kleine kinderen. ' Ook ging veel volk van gemengden bloede met hen
39 mede, benevens kleinvee en runderen, een zeer rijke veestapel. ' Zij

Vs. 37*a*. Num. XXXIII : 5.

27. Zie op vs. 11.

29 v. Vervulling van hetgeen Mozes XI 4 aangekondigd had.

29. *kerker*, letterlijk *huis van den put*, als Jer. XXXVII : 16. — *alle eerstgeborenen*. Of hier de oudste zonen, dan wel de oudste kinderen bedoeld worden, blijkt niet. Het schijnt dat de oudste zoon de eerstgeborene heet. Verg. op XIII : 12.

31. Farao zag derhalve Mozes en Aäron terug. Dit is in strijd met X : 29, dus van een anderen verhaler.

32. *zegent ook mij*, bidt bij uwe offers ook voor mij; opdat Jahwe mij weldoe. De vernedering van Farao is volledig.

34. In dit vers en in vs. 39 wordt het gebruik zeven dagen lang ongezuurd brood te eten verklaard uit de haast waarmede de Israëlieten Egypte moesten verlaten, in strijd met vs. 15—20, waarin den Israëlieten bevolen wordt, reeds den vorigen avond ongezuurd brood te gebruiken. Deut. XVI : 1 wordt gezinspeeld op die haast, en nog eene andere verklaring gegeven in de benaming *brood der ellende*. Over de ware beteekenis zie op vs. 15—20.

35 v. Verg. III : 21 v.; XI : 2 v. De bedoeling is niet, dat de Israëlieten van de Egyptenaren kostbaarheden te leen, maar dat zij ze ten geschenke vroegen; wat de Egyptenaren, in hun verlangen de Israëlieten zoo spoedig mogelijk te zien aftrekken, niet durfden weigeren. De Israëlieten maakten dus misbruik van hun angst en verlegenheid.

37. *Raämses*. Zie op I : 11; waar echter niet staat dat de Israëlieten alleen te Raämses woonden, zooals deze plaats schijnt te onderstellen, maar dat zij Raämses gebouwd hebben. — *Sukkoth*, ook XIII : 20; Num. XXXIII : 5 als halte der Israëlieten genoemd; ligging onbekend. De medeklinkers kunnen ook *Secheth* uitgesproken worden, dat de naam eener Egyptische godheid is. Over een ander *Sukkoth* zie op Gen. XXXIII : 17. — *zeshonderd — kinderen*. Deze laatsten worden ondersteld, evenals de vrouwen, op lastdieren gezeten te hebben; alleen de weerbare mannen gingen te voet. Volgens deze opgave zou geheel Israël ongeveer drie millioen zielen sterk zijn geweest. Wie dit voor eene geloofwaardige opgaaf houdt raakt verlegen met de verhalen over den uittocht, de omzwerving en de verovering van Kanaän, die alle onbegrijpelijk worden als wij ons Israël zoo talrijk voorstellen. Maar de schrijver meent het letterlijk; verg. inl. op Num. I.

38. *veel — bloede*. Num. XI : 4 wordt wellicht op rekening dier lieden eene uitbarsting van ontevredenheid gesteld.

39. Dit slaat terug op vs. 34. — *de Egyptenaren — hadden*, volgens veranderde woordafdeeling,

bakten van het deeg dat zij uit Egypte medegenomen hadden onge-
zuurde koeken; want het was niet gezuurd, omdat de Egyptenaren
hen weggedreven hadden en zij zich niet konden ophouden, noch ook
40 teerkost voor den tocht bereid hadden. ' Het verblijf der Israëlieten
41 in Egypte had vierhonderd dertig jaar geduurd. ' Na verloop van vier-
honderd dertig jaar, op dezen zelfden dag, trokken alle legerscharen
42 van Jahwe uit Egypteland. ' Dit was een waaknacht voor Jahwe, om
hen uit Egypte te voeren; dit is die nacht ter eer van Jahwe, eene
wake voor alle Israëlieten in de volgende geslachten.
43 Jahwe zeide tot Mozes en Aäron: Dit is de inzetting betreffende
het pascha: geen mensch van buitenlandsche afkomst zal er van eten. '
44 Maar elken slaaf dien gij voor geld gekocht hebt zult gij besnijden,
45 en dan zal hij er van eten. ' De opgezetene en de daglooner mogen
46 er niet van eten. ' In een en hetzelfde huis zal het lam gegeten wor-
den; gij moogt niets van het vleesch uit huis naar buiten brengen,
47 en geen been zult gij er van breken. ' De geheele gemeente van Israël
48 zal het vieren. ' En wanneer een vreemde onder u vertoeft en het
pascha voor Jahwe vieren wil, dan moet gij alle mannelijke leden van
zijn gezin besnijden; daarna mag hij naderen om het te vieren; hij
staat dan gelijk met een inboorling; maar geen onbesnedene mag er
49 van eten. ' Eene en dezelfde wet geldt voor den inboorling en voor
den vreemde die zich onder u ophoudt.
50 Alle Israëlieten nu deden zooals Jahwe Mozes en Aäron bevolen had;
51 zoo deden zij. ' En op dien zelfden dag leidde Jahwe de Israëlieten, naar
hunne legerscharen, uit Egypteland.
XIII : 1, 2 Jahwe sprak tot Mozes: ' Heilig mij alle eerstgeborenen; al wat

Vs. 46*b*. Num. IX : 12*b*; Joh. XIX : 36.

in overeenstemming met Sam., Gr. en Syr. t.; Hebr. t. *zij uit Egypte weggedreven waren.* — *voor den tocht*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *voor zich.*

40. *vierhonderd dertig jaar.* Deze opgave komt overeen met Gen. XV : 13, volgens welke plaats de onderdrukking vierhonderd jaar geduurd heeft, maar niet met het meer dan eens voorkomende bericht dat het vierde geslacht na Jakob Egypte verlaten heeft; verg. op II : 1. Van oudsher heeft men getracht dezen strijd op te heffen, en daaruit is de Sam. en Gr. t. te verklaren, die de Israëlieten vierhonderd dertig jaar in Egypte en in het land Kanaän laat wonen. Deze opvatting wordt o. a. Gal. III : 17 gevolgd. Het cijfer 430 is hoogstwaarschijnlijk ontstaan door verdubbeling van het aantal jaren die volg. Gen. XII : 4; XXI : 5; XXV : 26; XLVII : 9 tusschen de komst van Abraham in Kanaän en die van Jakob in Egypte verloopen zijn.

42. *een waaknacht*, letterlijk *een nacht van wacht houden.* Dit is zeker eene oude benaming voor den nacht waarin het paaschfeest gevierd werd, en die feestvierend moest worden doorgebracht. Daar hij midden in de maand viel, was het dan volle maan en dus de gelegenheid tot feestviering, niet met kunstlicht maar in de open lucht, gunstig. Van die oude benaming wordt hier de verklaring gegeven: Jahwe heeft in dien nacht de wacht gehouden, om de Israëlieten uit Egypte te leiden.

43—49. Toevoegsel tot de eigenlijke paaschwet (vs. 1—14) en zeker jonger dan deze.

44. Verg. Gen. XVII : 12—14. De slaven werden aldus in het Jodendom ingelijfd.

45. De dagloners worden hier, evenals Lev. XXII : 10; XXV : 6, 40, met opgezetenen of vreemden op éene lijn gesteld, omdat zij grootendeels van Kanaänietische afkomst waren; verg. op vs. 19, in welk vers aan alle Kanaänieten onthouding van het gegiste wordt opgelegd, terwijl zij het voorrecht het pascha mede te vieren niet mogen genieten voordat zij in het Jodendom zijn ingelijfd.

46. Waarom het verboden wordt een deel van het lam buitenshuis te brengen blijkt niet. Waarschijnlijk wil de wetgever gebruiken keeren die in zijn oog heidensch waren: er mede rond te loopen onder de kudden, om die te doen gedijen, of dergelijke. — *geen* — *breken.* Waarschijnlijk wordt hiermede het splijten van het been, om er het merg uit te halen, verboden.

49. Dezelfde regel ook Lev. XXIV : 22; Num. IX : 14; XV : 15 v., 29; verg. op vs. 19.

1—10, 11—16. Zie op Deut. VI : 4—9.

2. Dezelfde algemeene regel XXII : 29; XXXIV : 19; Num. III : 13; VIII : 17. De eerstgeborenen der dieren werden geofferd; op welke wijze die van den mensch moesten geheiligd worden, blijft hier onbepaald. Het kon geschieden door wijding tot nazireaat en priesterambt; zie 1 Sam. I : 11, 28. Ook Num. III : 11—13 en VIII : 16—19 gaan van eene dergelijke onderstelling uit. Vele Israëlieten hebben het gedaan door hun eerstgeborene, zoon of dochter, aan den Moloch te offeren; zie op Lev. XVIII : 21. Dat dit in Jahwe's naam, waarschijnlijk bij geschreven wet, verordend is geweest, leert Ezech. XX : 25 v. Daarentegen schrijft vs. 13*b*, 15*b* eene lossing voor; zie op vs. 13.

een moederschoot opent onder de Israëlieten, bij mensch en dier,
3 behoort mij. Toen zeide Mozes tot het volk: Gedenkt dezen dag,
waarop gij uit Egypte, uit het slavenhuis, gegaan zijt; want met
sterkte van hand heeft Jahwe u van daar uitgeleid; en iets gezuurds
4 mag niet gegeten worden.′ Heden gaat gij uit, in de maand Abib.′
5 En wanneer Jahwe u brengt in het land der Kanaänieten, Hittieten,
Amorieten, Hiwwieten en Jebuzieten, hetwelk Jahwe aan uwe vaderen
gezworen heeft u te zullen geven, een land overvloeiende van melk
6 en honing, dan zult gij dit gebruik nakomen, in deze maand:′ zeven
dagen zult gij ongezuurd brood eten, en op den zevenden dag is het
7 feest ter eere van Jahwe.′ Ongezuurd brood moet die zeven dagen
gegeten worden, en onder u mag niets gezuurds en geen gist gezien
8 worden, op uw gansche grondgebied.′ En te dien dage zult gij aan
uw zoon mededeelen: Dit geschiedt om hetgeen Jahwe mij gedaan
9 heeft, toen ik uit Egypte toog.′ Het zal u dienen tot teeken op uwe
hand en tot gedenkfiguur tusschen uwe oogen; opdat Jahwe's wet in
uwen mond zij; want met sterke hand heeft Jahwe u uit Egypte ge-
10 leid.′ En deze inzetting zult gij op den voor haar bepaalden tijd van
jaar tot jaar onderhouden.
11 Wanneer Jahwe u brengt in het land der Kanaänieten, zooals hij
12 u en uwen vaderen gezworen heeft, en hij het u geeft,′ dan zult gij
al wat den moederschoot opent aan Jahwe wijden: elk eerste jong
dat uw vee werpt, van het mannelijk geslacht, zult gij aan Jahwe
13 wijden.′ Elk eerste ezelsveulen zult gij voor een lam loskoopen; in-
dien gij het niet loskoopt, moet gij het den nek breken. Maar alle

3. Ook deze schrijver vergeet, evenals die van vs. 15 v., dat hij deze verordening vóor den uittocht laat geven.

4. *in — Abib.* Verg. op XII : 2.

5 v. Hier staat duidelijker dan XII : 15—20 dat de Israëlieten de dagen der ongezuurde brooden niet in Egypte en in de woestijn, maar eerst na hunne komst in Kanaän moesten onderhouden. — *Kanaänieten — Jebuzieten.* Zie op Deut. VII : 1.

6. *zeven dagen.* Sam. en Gr. t. heeft *zes dagen,* in overeenstemming met Deut. XVI : 8. Doch dat vs. 7 *zeven* staat, maakt het waarschijnlijk dat ook hier dit cijfer genoemd is. — *op den zevenden dag,* volgens de jongste verordening, XII : 16, op den eersten en den zevenden dag.

8. *Dit — heeft,* onzekere lezing en vertaling.

9. *teeken* en *gedenkfiguur.* Zoo heetten waarschijnlijk allerlei figuren, b. v. twee dwars door elkander geteekende driehoeken, een vijfhoek en dergelijke, die, op banden om hoofd en arm gedragen en aan deurposten of op de deur zelve geteekend, dienden tot afwering van de booze geesten; verg. op Lev. XIX : 28. Voor zoodanige figuur moest volgens deze verordening het gebruik dienen ongezuurd brood te eten, evenals volg. Deut. VI : 4—9 de overdenking van Jahwe's geboden. Dat daarmede de figuren afgeschaft werden, wordt ten hoogste zijdelings aangeduid; zoodat het ons niet verwonderen kan, het oude gebruik bij Israël te zien voortleven, en wel in de *tefillien,* ‚gebedsriemen', die bij het gebed om hoofd en linkerarm gewonden worden. Op éene lijn hiermede staat het gebruik der *mezoeza* (verg. op Deut. VI : 9) en dat der *kwasten* (verg. op Num. XV : 38).

10. Verg. op Lev. XXIII : 4.

12. Over den hier gestelden regel zie op vs. 2. In grondt. staat hier en vs. 15 het woord *van het mannelijk geslacht* op eene vreemde plaats en slecht verbonden met het voorafgaande. Dit leidt tot het vermoeden, dat het later ingevoegd is en de oorspronkelijke verordening alle eerstgeborenen, onverschillig van welke kunne, aan Jahwe toewees. Waarschijnlijk is dan door deze inlassching het wetsvoorschrift in overeenstemming gebracht met de practijk, volgens welke alleen de mannelijke eerstgeborenen aan Jahwe werden afgestaan. Dat vroeger de eerstgeborenen van beider kunne gewijd werden, mag ook hieruit worden afgeleid dat zij die kinderen offerden de meisjes op gelijke lijn stelden met de jongens; zie Deut. XVIII : 10; 2 Kon. XVII : 17; XXIII : 10; Ezech. XVI : 20; XX : 26. — *zult gij .... wijden,* volg. Gr. vert. ingevoegd.

13. *ezelsveulen.* Het blijkt niet, of hier en XXXIV : 20 alleen het jong van een ezel bedoeld wordt, dan wel, evenals Lev. XXVII : 27; Num. XVIII : 15, dat van elk onrein huisdier, als kameel en paard, zoodat de ezel slechts bij wijze van voorbeeld genoemd zou zijn. — *Maar — loskoopen.* De achteraanplaatsing van deze hoogstgewichtige beperking van het voorschrift doet vermoeden, dat zij het toevoegsel is op eene wet waarin die beperking niet stond en ook niet bedoeld was; zie op vs. 2. Hoe de eerstgeboren zoon moest losgekocht worden, is hier niet gezegd. Num. III : 46 v. bepaalt: met geld, en wel met vijf zilverlingen (ongeveer ƒ 8.50), welke som dan ook door de Joden aan een priester pleegt te worden betaald.

14 menschelijke eerstgeborenen onder uwe zonen zult gij loskoopen. ′ En
wanneer uw zoon u morgen vraagt: Wat beteekent dat? dan moet gij
tot hem zeggen: Met sterkte van hand heeft Jahwe ons uitgeleid uit
15 Egypte, uit het slavenhuis; ′ en toen Farao bezwaar maakte ons te
laten trekken, heeft Jahwe alle eerstgeborenen in Egypteland gedood,
van de eerstgeborenen der menschen af tot die van het vee toe. Daarom
offer ik aan Jahwe al wat den moederschoot opent, van het mannelijk
16 geslacht, terwijl ik elken eerstgeborene mijner zonen los. ′ Dit nu moet
dienen tot teeken op uwe hand en tot merk tusschen uwe oogen;
want met sterkte van hand heeft Jahwe ons uit Egypte geleid.

15. *van het mannelijk geslacht.* Verg. op vs. 12.
16. *merk,* in het Hebreeuwsch *totafoth,* een woord van onbekende beteekenis, dat alleen nog Deut. VI : 8; XI : 18 voorkomt. In vs. 9 staat in plaats hiervan *gedenkfiguur*; verg. aldaar.

HOOFDSTUK XIII : 17—XIV : 31.

Doortocht door de Schelfzee. — God voert het volk niet langs den kortsten weg naar het beloofde land, maar leidt het in de richting der Schelfzee (XIII : 17 v.); Mozes neemt Jozefs gebeente mede (19); de Israëlieten komen aan den rand der woestijn, terwijl Jahwe in eene wolk- en vuurkolom aan hunne spits gaat (20—22). Op zijn bevel legeren zij zich aan den oever der zee; waarop Farao denkt dat zij verdwaald zijn, en hen vervolgt (XIV : 1—9). Als hij hen inhaalt, worden zij zeer bevreesd en morren tegen Mozes, die hun Jahwe's hulp toezegt (10—14). Jahwe gelast Mozes zijne hand over de zee uit te strekken (15—18). De engel Gods plaatst zich tusschen de twee legers (19 v.). Zoodra Mozes zijne hand over de zee uitstrekt, ontstaat er een pad (21); hierlangs trekken de Israëlieten veilig over en vervolgen hen de Egyptenaren (22 v.). Des morgens jaagt Jahwe de Egyptenaren op de vlucht (24 v.). Als Mozes zijne hand weder over de zee uitstrekt, komt het water terug en verdrinken al de Egyptenaren in de zee (26—29). Zoo wordt Israël gered en krijgt vertrouwen op Jahwe en zijn dienaar Mozes (30 v.).

Israëls doortocht door de Schelfzee werd, zoowel door de beide oudste verhalers, als door den schrijver van Ezra's Wetboek medegedeeld. Ons verhaal is van gemengden oorsprong. Uit het Oude-Sagenboek is XIII : 17—19, 21 v.; XIV : 5—7, 10—14, 19 v., 24 v., 30 v., benevens een deel van XIV : 21, 27; duidelijk blijkt bij sommige dezer verzen dat zij deels aan De Jahwist, deels aan De Elohist zijn ontleend; zie op XIV : 19 en 24 v. Het overige is uit Ezra's Wetboek.

XIII : 17 Toen Farao het volk liet trekken, voerde God het niet in de rich-
ting van het land der Filistijnen; hoewel die weg de naaste was;
want God dacht: Het volk mocht eens op het zien van den oorlog
18 berouw krijgen en naar Egypte terugkeeren! ′ Daarom liet God het
volk den woestijnweg naar de Schelfzee inslaan. Wel toegerust trok-
19 ken de Israëlieten uit Egypteland. ′ En Mozes nam het gebeente van
Jozef mede; want deze had de Israëlieten met diere woorden bezwo-
ren: wanneer God naar u zal omzien, moet gij mijn gebeente van
20 hier medevoeren. ′ Zoo trokken zij van Sukkoth en legerden zich te
21 Etham, aan den rand der woestijn; ′ terwijl Jahwe voor hen uit trok,
overdag in eene wolkkolom, om hen op den weg te leiden, des nachts

17. Indien het volk dadelijk noordwaarts was getrokken, zou het in een paar dagen aan de grens van het land der Filistijnen gekomen zijn.
18. *den woestijnweg naar de Schelfzee,* d. i. in zuidoostelijke richting. — *de Schelfzee,* of *de Zee van biezen* of *wier.* Wat met dien naam werd aangeduid, is onzeker, waarschijnlijk de geheele Roode Zee, met hare twee, zich noordwaarts uitstrekkende, golven, waarvan de westelijke thans de Golf van Suez, de oostelijke die van Akaba heet. Althans, in Num. XXI : 4; Deut. II : 1; 1 Kon. IX : 26 draagt laatstgenoemde den naam van *Schelfzee,* terwijl in het verhaal van den uittocht waarschijnlijk de eerste wordt bedoeld. — *Wel toegerust,* onzekere vertaling.
19. Zie Gen. L : 25 v.; verg. Joz. XXIV : 32.
20. *Sukkoth,* waar zij gekomen waren uit Raämses; zie XII : 37. — *Etham,* Gr. vert. *Othom,* onbekend. Daarnaar heet Num. XXXIII : 8 een gedeelte der woestijn.
21 v. De sage van de wolk- en vuurzuil wordt vermeld XL : 34—38; Num. IX : 15—23; X : 11 v.; XIV : 14; Deut. I : 33; Neh. IX : 12, 19; Ps. LXXVIII : 14; CV : 39; 1 Kor. X : 1 v. Terwijl zij hier,

in eene vuurkolom, om hen voor te lichten; zoodat zij dag en nacht
22 konden doortrekken.' Overdag week de wolkkolom niet van hare plaats,
aan de spits van het volk, noch des nachts de vuurkolom.
XIV : 1, 2 Jahwe sprak tot Mozes: ' Zeg tot de Israëlieten dat zij omkeeren
en zich legeren vóor Pi-hahiroth, tusschen Migdol en de zee, vóor
3 Baäl-sefon; juist daartegenover moet gij u aan de zee legeren. ' Dan
zal Farao van de Israëlieten denken: zij zijn in het land verdwaald,
4 en de woestijn houdt hen ingesloten — ' en zal ik zijn hart verstok-
ken en hij hen najagen; opdat ik verheerlijkt worde in Farao en zijne
gansche legermacht, en de Egyptenaren weten dat ik Jahwe ben. Zij
nu deden alzoo.
5 Toen aan den koning van Egypte medegedeeld werd dat het volk
de vlucht genomen had, veranderden Farao en zijne dienaren van ge-
zindheid ten aanzien van het volk en zeiden zij: Wat hebben wij ge-
daan dat wij Israël hebben laten trekken, zoodat het ons niet meer
6 dienen zal! ' Daarom spande Farao zijn wagen aan en nam zijn geheele
7 volk met zich; ' ook nam hij zeshonderd uitgelezen wagens mede en
al de strijdwagens van Egypte, alle met keurlingen bemand.
8 En Jahwe verstokte het hart van Farao, den koning van Egypte;
zoodat hij de Israëlieten achternajoeg, terwijl dezen met opgeheven
9 hand uittrokken. ' De Egyptenaren joegen hen na en haalden hen in
terwijl zij gelegerd waren aan de zee bij Pi-hahiroth, vóor Baäl-sefon. '
10 Toen nu Farao naderde, sloegen de Israëlieten hunne oogen op, en
zie, daar kwamen de Egyptenaren achter hen aan! Nu werden de
11 Israëlieten zeer bevreesd, riepen tot Jahwe ' en zeiden tot Mozes: Hebt
gij ons omdat er in Egypte geen graven zijn, medegenomen om in de
woestijn te sterven? Wat hebt gij ons gedaan met ons uit Egypte te
12 voeren? Dat hebben wij u immers reeds in Egypte gezegd: Laat ons
met rust, opdat wij de Egyptenaren dienen; want het is ons beter de
13 Egyptenaren te dienen dan in de woestijn te sterven. ' Maar Mozes
zeide tot het volk: Vreest niet. Blijft staan en aanschouwt de redding

in De Jahwist, den Israëlieten den weg wijst en hen voorlicht, komt zij in Ezra's Wetboek (XL : 34—38; Num. IX : 15—23; X : 11 v.) uitsluitend voor als eene wolk die voortdurend op den tabernakel rust. Het is mogelijk, dat de gewoonte rookend vuur voor eene karavaan uit te dragen tot het ontstaan dezer voorstelling van Jahwe's nabijheid geleid heeft. Ook het altijd brandend altaarvuur kan den Israëlieten der achtste eeuw aanleiding hebben gegeven om Jahwe's zegenrijke tegenwoordigheid aldus af te beelden; verg. Gen. XV : 17; Jez. IV : 5; XXXI : 9.

1 vv. Bij de lezing van dit hoofdstuk moet men in het oog houden, dat de landengte waardoor thans het kanaal van Suez loopt oudtijds aanmerkelijk smaller was dan tegenwoordig, daar de wateren in die engte steeds meer verzand zijn: de golf van Suez strekte zich veel noordelijker uit, en de nu nog bestaande meren hadden grooter omvang. Waarschijnlijk waren er in Mozes' tijd slechts eenige smalle strooken lands waarover men van de woestijn in Egypte kon komen.

2. *Pi-hahiroth* en *Baäl-sefon,* d. i. ,Baäl van het noorden', alleen nog vs. 9 en Num. XXXIII : 7 v. — *Migdol,* d. i. ,toren', komt nog Jer. XLIV : 1; XLVI : 14; Ezech. XXIX : 10; XXX : 6 voor. — *vóor,* of wel *ten oosten van.*

4. *opdat — legermacht,* opdat door hun ondergang mijne macht blijke. Verg. Ezech. XXVIII : 22; XXXIX : 21 v.

5. De voorstelling dat de Israëlieten als vluchtelingen henengingen strookt niet met vs. 8.

6. *Farao* en *geheele,* ingevoegd volg. Gr. vert. — *zijn wagen.* Zie op Gen. XLI : 43.

7. *keurlingen.* Het aldus vertaalde Hebreeuwsche woord, dat nog XV : 4 en elders voorkomt, is van het telwoord *drie* afgeleid en schijnt, daar op de strijdwagens in het Oosten vaak drie mannen stonden, eigenlijk ,wagenstrijders' aan te duiden. Daar de bemanning der wagens uit aanvoerders en voorvechters bestond, kan het soms door ,hopman' of iets dergelijks vertaald worden; verg. 2 Kon. VII : 2; Jer. XXXVIII : 14.

8. *met opgeheven hand,* gereed om te slaan wie hun in den weg trad; zooveel als „met vliegende vaandels" (verg. Num. XXXIII : 3). Dit is eene andere voorstelling dan overigens in dit hoofdstuk gevonden wordt.

9. *aan de zee.* Hierop volgen in grondt. de woorden *al de wagenpaarden van Farao, zijne ruiters en zijne legermacht,* die blijkbaar uit een ander verband hierheen verdwaald zijn.

12. Dat het volk in Egypte zoo gesproken had wordt elders niet vermeld.

die Jahwe u heden zal aanbrengen; want zóo als gij de Egyptenaren
14 heden gezien hebt zult gij hen nooit weder zien. ' Jahwe zal voor u
strijden, terwijl gij zelven werkeloos blijft.
15 Toen zeide Jahwe tot Mozes: Wat roept gij tot mij? Gelast den
16 Israëlieten op te breken, ' en hef gij uw staf op, strek uwe hand uit
over de zee en klief haar; opdat de Israëlieten midden door de zee
17 langs een drogen weg trekken. ' Ik van mijn kant, ik zal het hart
der Egyptenaren verstokken, zoodat zij achter u de zee intrekken;
opdat ik verheerlijkt worde in Farao en zijne geheele legermacht, zijne
18 wagens en zijne ruiters. ' Zoo zullen de Egyptenaren weten dat ik
Jahwe ben, wanneer ik verheerlijkt word in Farao, zijne wagens en
zijne ruiters.
19 En de engel Gods, die voor Israëls leger uit trok, verliet die plaats
en ging achter hen; de wolkkolom verliet de plaats vóor hen en ging
20 achter hen staan. ' Zoo kwam zij tusschen het leger der Egyptenaren
en dat der Israëlieten; en toen het duister werd, verlichtte de wolk
den nacht; doch de een naderde den ander dien geheelen nacht niet.
21 Inmiddels strekte Mozes zijne hand over de zee uit en deed Jahwe
door een hevigen oostenwind gedurende den geheelen nacht de zee
wegvloeien; hij maakte het water tot eene droge plek, en de wateren
22 werden gekliefd. ' Toen trokken de Israëlieten midden door de zee
langs een drogen weg, terwijl het water hun ter rechter- en ter lin-
23 kerzijde tot een muur was. ' En de Egyptenaren vervolgden hen en
trokken achter hen aan, al de paarden van Farao, zijne wagens en
ruiters, naar het midden der zee.
24 Maar in de morgenwake zag Jahwe in de wolk- en vuurkolom naar
25 het leger der Egyptenaren en bracht het in verwarring. ' Hij bond de
raderen hunner wagens vast en deed ze moeilijk voortgaan, en de
Egyptenaren zeiden: Laten wij vluchten voor Israël; want Jahwe strijdt
voor hen tegen Egypte.
26 Toen zeide Jahwe tot Mozes: Strek uwe hand uit over de zee; op-
dat de wateren terugkeeren en de Egyptenaren met hunne wagens
27 en ruiters bedekken. ' En toen Mozes zijne hand over de zee uitstrekte,
keerde de zee, tegen het aanbreken van den morgen, in haar vorigen
staat terug, terwijl de Egyptenaren haar te gemoet vloden, en Jahwe
28 stortte de Egyptenaren midden in de zee. ' En de wateren keerden
terug en bedekten de wagens en de ruiters van het geheele leger
van Farao, die achter Israël de zee waren ingetrokken; er bleef niet
29 éen van hen over. ' Maar de Israëlieten trokken op het droge mid-

13. *zóo als,* volg. Sam. en Gr. t. De bedoeling is: wat gij heden met de Egyptenaren ziet gebeuren zult gij met hen nooit weder zien gebeuren.

17. *ruiters.* De Egyptische gedenkteekenen uit den ouden tijd geven wel strijdwagens, maar geen ruiters te zien. Doch ook Jez. XXXI : 1; XXXVI : 9 wordt Egyptische ruiterij vermeld.

19. Van den *engel Gods* was tot dusver geen sprake. Hij is, evenals de wolkkolom, een leidsman des volks. Blijkbaar wordt hier hetzelfde tweemaal, door twee berichtgevers, verhaald: *En — hen* is uit De Elohist, *de wolkkolom — staan* uit De Jahwist.

20. *toen — den nacht,* volgens onzekere tekstverbetering.

21—31. Al liepen zeker sommige deelen der landengte die gewoonlijk onder water stonden wel eens bij hevigen wind droog, van zulk een natuurlijk verschijnsel is hier geen sprake. Op het wonder wordt gewezen Joz. IV : 23; Ps. LXVI : 6; LXXVIII : 13; CVI : 9; CXIV : 3; 1 Kor. X : 1; Hebr. XI : 29.

22. *tot een muur.* Verg. XV : 8; Ps. LXXVIII : 13.

24 v. Twee berichten, vs. 24, 25*b* uit De Jahwist, vs. 25*a* uit De Elohist.

24. *in de morgenwake,* in de laatste der drie waken waarin de Israëlieten den nacht verdeelden. Verg. Richt. VII : 19; 1 Sam. XI : 11; Klaagl. II : 19. Vier waken worden vermeld Marc. VI : 48; XIII : 35.

25. *bond ... vast,* volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *deed ... wijken. — deed — voortgaan,* onzekere vertaling. — Grondt. heeft letterlijk *zijner wagens* en *Egypte zeide: Laat ik.*

26. *bedekken,* uit Gr. vert. ingevoegd.

den in de zee, terwijl de wateren hun ter rechter- en ter linkerzijde
tot een muur waren.
30 Zoo redde Jahwe te dien dage Israël uit de hand der Egyptenaren,
31 en Israël zag de Egyptenaren dood op den zeeoever liggen. Toen zag
Israël de machtige hand die Jahwe aan Egypte had doen gevoelen, en
het volk vreesde Jahwe en vertrouwde op Jahwe en zijn dienaar Mozes.

HOOFDSTUK XV : 1—21.

Het danklied. — Mozes en de Israëlieten zingen een lied (1*a*): Jahwe wordt verheerlijkt, omdat hij Farao en zijn leger heeft doen omkomen (1*b*—12) en Israël naar zijne woonplaats geleid heeft (13). Terwijl de naburige volkeren sidderen, bereikt Jahwe's volk het land waar Jahwe voor eeuwig zal heerschen (14—18). Herinnering, hoe Farao met zijne ruiterij verdronken, maar Israël droogvoets de zee doorgetrokken is (19); Mirjam zingt met de Israëlietische vrouwen, onder muziek en dans, een loflied (20 v.).

De laatste twee verzen zijn het oudste gedeelte van dit stuk en denkelijk uit De Elohist. Vs. 19 kan er bij behoord hebben, maar is waarschijnlijk door den Verzamelaar ingelascht. Het lied zelf is eene uitwerking van de versregels vs. 21: *Zingt ter eere van Jahwe; want hoog verheven is hij: het paard en zijn berijder wierp hij in de zee.* Wanneer het is gedicht, is niet met zekerheid te bepalen. De laatste regel van vs. 17 bewijst dat het geruimen tijd na Jozia's hervorming is ontstaan. In toon en denkbeelden komt het lied met vele psalmen overeen; zie op vs. 1, 11 en 14—16. Waarschijnlijk is het eerst door den Verzamelaar opgenomen. Verg. op Jez. XII : 1—6.

XV : 1 Toen zongen Mozes en de Israëlieten het navolgende lied ter eere
van Jahwe; zij zeiden:
Laat mij Jahwe bezingen; want hoog verheven is hij:
het paard en zijn berijder wierp hij in de zee.
2 Mijne kracht en mijn lied is Jah,
die mij tot redding was.
Hij is mijn god, dien ik roemen,
mijns vaders god, dien ik verhoogen zal.
3 Jahwe is een krijgsman; Jahwe is zijn naam;
4 Farao's wagenen en legermacht slingerde hij in de zee;
de keur zijner wagenstrijders is verzonken in de Schelfzee.
5 De vloeden bedekten hen;
zij daalden als een steen in de kolken.
6 Uwe rechterhand, Jahwe, is verheerlijkt door krachtsbetoon,
uwe rechterhand, Jahwe, verplettert den vijand.
7 In uwe volle hoogheid werpt gij neder wie tegen u opstaan;
gij laat uwen toorngloed los, die hen verteert als kaf.
8 Door den adem uwer neusgaten stapelden de wateren zich op,
bleven de golven hoopsgewijze staan,
stolden de vloeden in het hart der zee.
9 De vijand zeide: Vervolgen zal ik, inhalen,
buit verdeelen, mij daaraan verzadigen;

Vs. 2*a*. Ps. CXVIII : 14; Jez. XII : 2*b*.

1. *mij.* De zanger is, blijkens vs. 2, niet een enkel persoon, maar Israël. Verg. inl. op *Psalmen.* — *wierp hij.* Dezelfde voorstelling in XIV : 27*b*, waar Jahwe de Egyptenaren in de zee stort.
2. *mijn* vóor *lied,* volg. Gr. vert. ingevoegd. — *Jah,* verkorting van *Jahwe,* evenals XVII : 16 enz.; zie verder op Ps. CV : 1.
3. *Jahwe is een krijgsman.* Waarschijnlijk omdat hem deze uitdrukking, die ongeveer evenzoo Ps. XXIV : 8 aangetroffen wordt, aanstootelijk toescheen, geeft Gr. vert. *Jahwe verbreekt oorlogen.*
4. *wagenstrijders.* Zie op XIV : 7.
8. *den adem uwer neusgaten.* Het gewone Hebreeuwsche woord voor ‚*toorn*' is hetzelfde als dat voor ‚*neus*'. Waarschijnlijk gaf een van woede snuivende stier, uit wiens neusgaten een heete adem opstijgt, aanleiding tot die overdracht van beteekenis. Hetzelfde beeld wordt van Jahwe gebruikt Deut. XXIX : 20; XXXII : 22; Ps. XVIII : 16; LXXIV : 1; LXXX : 5; Jez. LXV : 5.
9. Dit ziet op XIV : 5—8, niet op XIV : 23.

mijn zwaard zal ik ontblooten,
mijne hand zal zich van hen meester maken.
10 Daar bliest gij met uwen wind; de zee bedekte hen;
als lood zonken zij in de geweldige wateren.
11 Wie onder de goden is u gelijk, Jahwe?
Wie is als gij verheerlijkt in heiligheid,
geducht door roemrijke daden,
wonderen verrichtende?
12 Nauw strektet gij uwe rechterhand uit, of de aarde verzwolg hen.
13 Gij leiddet door uwe genade het volk dat gij verlost hadt,
gij voerdet het door uwe kracht naar uwe heilige woonstede.
14 De volkeren hoorden het en beefden;
weeën grepen de inwoners van Filistea aan.
15 Toen werden de stamhoofden van Edom overmand van schrik;
de vorsten van Moab, huivering overviel hen;
alle inwoners van Kanaän stonden verbijsterd.
16 Angst en schrik viel op hen;
door de grootheid van uwen arm versteenden zij;
terwijl uw volk, Jahwe, doortrok,
terwijl doortrok het volk dat gij u verworven hebt.
17 Gij bracht het binnen en planttet het,
op het gebergte dat uw erve is,
aan de plaats die gij, Jahwe, u ter woning bereid hebt,
het heiligdom dat uwe handen, o Heer, hebben ingericht.
18 Jahwe zal regeeren voor eeuwig en altoos.
19 Want toen de paarden van Farao met zijne wagens en ruiters de
zee ingetrokken waren, heeft Jahwe over hen het water der zee doen
wederkeeren, terwijl de Israëlieten op het droge midden door de zee
20 trokken. ' Nu nam Mirjam, de profetes, Aärons zuster, een tamboerijn
ter hand, en al de vrouwen gingen achter haar, met tamboerijnen en
21 in dansreien. ' En Mirjam antwoordde hun:
Zingt ter eere van Jahwe; want hoog verheven is hij:
het paard en zijn berijder wierp hij in de zee.

11. De dichter, levende in een tijd toen de meest ontwikkelde Israëlieten en Judeërs geloofden dat Jahwe de eenige god was, gebruikt hier toch eene uitdrukking, wellicht door oude liederen in zwang gekomen, waarin hij slechts als de sterkste der goden gehuldigd wordt. Verg. op Ps. XCV : 3. — *verheerlijkt in heiligheid.* Heilig is ongenaakbaar, daarom vreeselijk; verg. op Jez. VI : 3. Jahwe veroorzaakt door zijn machtsbetoon vrees onder aanbidders en vijanden, en toont daarin zijne heerlijkheid.

12. *de aarde verzwolg hen.* Waarschijnlijk is dit eene dichterlijke uitdrukking voor: zij stierven en werden begraven. Bedoeld worden dan alle vijanden Israëls, bepaald de verdronken Egyptenaren.

13. *uwe heilige woonstedè,* Kanaän. Evenals vs. 17; Ps. LXXXIII : 13; Hoz. IX : 15; Zach. IX : 8.

14—16. Verg. Joz. V : 1. — In zijn wensch Jahwe te verheerlijken ziet de dichter voorbij, met hoeveel moeite, naar luid der oude overleveringen, de Israëlieten Kanaän, en dan nog slechts voor een deel, veroverd hebben. Ook is zijne voorstelling van wat vóor Israëls intocht in Kanaän geschied is onjuist. Immers hebben de Edomieten volg. Num. XX : 14—21 Israël den doortocht door hun land geweigerd, is volg. Num. XXI : 12—20 dat der Moabieten opzettelijk door de Israëlieten vermeden, en werd volg. XIII : 17 v. de strijd met de Filistijnen door hen gevreesd. Eene dergelijke voorstelling als hier, van de onmacht der omliggende volken tegenover Israël, vinden wij Deut. II : 1—23, dat uit de eerste eeuw na 586 dagteekent.

15. *vorsten,* letterlijk *rammen*; verg. Jez. XIV : 9; XXXIV : 6 v.; Ezech. XVII : 13 en elders.

16. *dat — hebt.* Desgelijks Ps. LXXIV : 2; verg. Jez. XI : 11.

17. *het gebergte — is.* Hiermede kan niets anders dan Kanaän bedoeld zijn, dat ook zeer goed *de plaats die gij, Jahwe, u ter woning bereid hebt* heeten kan; verg. op vs. 13; Jez. XI : 9; XIV : 25. — *het heiligdom — ingericht,* de tempel. Zie op Ps. LXVIII : 18.

20. *Mirjam — zuster.* Verg. op Num. XII : 1. — *met — dansreien.* Dezelfde uitdrukking Richt. XI : 34.

21. *antwoordde hun,* den zangers van het lied; zij herhaalde de eerste regels als refrein. Maar wij kunnen ook vertalen *zong haar,* den vrouwen, *toe*; wat wel de bedoeling van den oorspronkelijken schrijver zal geweest zijn. Zie Inl.

HOOFDSTUK XV : 22—XVI : 36.

Van de Schelfzee tot in de woestijn Sin; het manna. — De Israëlieten trekken drie dagen de woestijn in zonder water te vinden (XV : 22); komen te Mara, waar Mozes het bittere water zoet maakt en hun inzettingen en beloften geeft (23—26); daarna te Elim (27). In de woestijn Sin gekomen, morren zij tegen Mozes, omdat zij geen voedsel hebben (XVI : 1—3); Jahwe belooft brood uit den hemel en kondigt aan dat hij hen op de proef zal stellen (4); den zesden dag zullen zij eene dubbele hoeveelheid bereiden (5). Mozes brengt Jahwe's belofte over: des avonds zullen zij vleesch, des morgens brood eten; Jahwe's heerlijkheid vertoont zich (6—12). Des avonds vallen kwakkelen rondom het leger, 's morgens ligt er manna, het door Jahwe verstrekte brood (13—15); hiervan moet ieder zooveel inzamelen als hij meent dat zijn gezin voor één dag behoeft; wat juist één kop per hoofd was (16—18); als sommigen, tegen het verbod, er iets van overlaten voor den volgenden dag, bederft het (19 v.). Het niet ingezamelde smelt weg (21); den zesden dag zamelen zij het dubbele in, waarvan de helft voor den sabbat gereed gemaakt wordt en niet bederft, terwijl op dien dag buiten niets gevonden wordt (22—26). Dat sommigen toch gaan zoeken wekt Jahwe's toorn op (27—30). De naam manna; kleur en smaak van het manna (31); Mozes beveelt er een kop van te bewaren, tot leering van het nageslacht; wat Aäron doet (32—34). De Israëlieten eten het veertig jaren lang (35). Een kop is het tiende eener maat (36).

Van dit stuk is alleen XV : 22—25, 27 uit het Oude-Sagenboek genomen; XV : 26 is een toevoegsel daarop in den geest van *Deuteronomium*; terwijl XVI : 1—36 grootendeels aan Ezra's Wetboek is ontleend. Waarschijnlijk is vs. 4, 5, 22—30 later ingelascht. Het verhaal van Ezra's Wetboek was bestemd om Num. XI te vervangen, welks inhoud den schrijver niet voldeed. Hier toch werd het manna zonder tegenspraak eene onsmakelijke spijs genoemd (vs. 6). Dit was niet toevallig. Ook Deut. VIII : 3, 16 heet het manna, wel een bewijs van Jahwe's zorg en macht, maar tevens een tuchtmiddel; het is geen brood. Daarentegen beschouwt onze schrijver het manna wel degelijk als brood; in zijne schatting — en hij stond hierin niet alleen; zie Neh. IX : 15; Ps. LXXVIII : 20—25; CV : 40 — was het zelfs hemelspijs, engelenbrood. Dienovereenkomstig verhaalt hij, hoe het voor het eerst door Jahwe aan Israël gegeven is en wat hij daaromtrent gelast heeft. Slechts ter loops (XVI : 13) noemt hij de kwakkelen, die in Num. XI eene voorname plaats innemen, maar hier alleen vermeld worden omdat de schrijver zijne stof aan Num. XI ontleent.

Dat vs. 4, 5, 22—30, hetwelk tot aanbeveling van eene strenge sabbatviering strekt, later ingevoegd is, volgt alleen uit den stootenden vorm dien het verhaal daardoor heeft gekregen, niet uit den inhoud; want de schrijver van Ezra's Wetboek was met den sabbat evenzeer ingenomen als de steller dezer verzen.

De Verzamelaar nam ons verhaal op, maar wilde daarom Num. XI niet prijsgeven. Om beide te behouden, plaatste hij ze zoo ver mogelijk van elkander af en voegde hij in XVI : 1 de woorden *den vijftienden — Egypteland* er in; daardoor kwam H. XVI vóor het verblijf bij den Sinai te staan. Vandaar tweeërlei misstand: vooreerst klaagt Jahwe, XVI : 28, nog voordat het sabbatsgebod gegeven is, dat Israël voortdurend weigert het te onderhouden; voorts wordt, XVI : 34, de ark met Aäron, als haar bewaker, vermeld voordat de ark bestond. Een en ander is te wijten, niet aan de oorspronkelijke schrijvers, die het manna lieten geven na Jahwe's openbaring aan den Sinai, maar aan den Verzamelaar. De verwarde stijl doet daarenboven vermoeden dat hij of latere overschrijvers den samenhang van het oorspronkelijk verhaal hier en daar hebben bedorven.

XV : 22 Mozes nu deed Israël opbreken van de Schelfzee en naar de woestijn
Sjur trekken. Drie dagen trokken zij de woestijn in en vonden geen
23 water. ′ Voorts kwamen zij te Mara, doch zij konden het water van
Mara niet drinken; want het was bitter. Daarom heet de plaats Mara.′
24 Toen morde het volk tegen Mozes en zeide: Wat moeten wij nu drin-
25 ken?′ En Mozes riep tot Jahwe, en deze wees hem een stuk hout, dat
hij in het water wierp; waarop dit zoet werd. Aldaar gaf hij het volk

22. *deed .... trekken,* volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *zij trokken.* — *Sjur.* Zie op Gen. XVI : 7.

23. *Mara* beteekent ‚bitter'. De ligging dezer plaats is, evenals die van *Elim* (vs. 27) en *Rafidim* (XVII : 1), onbekend. Dat niettemin op tal van kaarten die namen voorkomen en de tocht der Israëlieten uit Egypte naar den Horeb afgeteekend wordt, vindt zijne verklaring hierin, dat men, meenende te weten waar die berg te vinden was (zie op III : 1), niet zonder willekeur, ook de ligging van die plaatsen heeft trachten te bepalen.

25. *Mozes,* ingevoegd volg. Sam. en Gr. t.

26 inzettingen en verordeningen, en daar stelde hij het op de proef,′ ter-
wijl hij zeide: Indien gij terdege hooren wilt naar Jahwe, uw god,
doen hetgeen in zijn oog recht is, het oor leenen aan zijne wetten,
en al zijne inzettingen onderhouden, dan zal ik van al de ziekten die
ik op Egypte gelegd heb geene op u leggen; want ik, Jahwe, ben
27 uw geneesheer. ′ Daarna kwamen zij te Elim, waar twaalf waterbron-
nen en zeventig palmen waren, en zij legerden zich daar aan het water.
XVI : 1 Vervolgens brak de geheele gemeente der Israëlieten uit Elim op
en kwam in de woestijn Sin, tusschen Elim en den Sinai, den vijf-
2 tienden dag der tweede maand na hun uittocht uit Egypteland. ′ Nu
morde de geheele gemeente der Israëlieten tegen Mozes en Aäron in
3 de woestijn ′ en zeiden de Israëlieten tot hen: Waren wij maar door
Jahwe's hand in Egypteland gestorven, terwijl wij zaten bij de vleesch-
potten en volop brood aten! Want gij hebt ons naar deze woestijn
uitgeleid om deze geheele vergadering te doen sterven van honger. ′
4 Toen zeide Jahwe tot Mozes: Zie, ik zal voor u brood uit den hemel
doen regenen, en het volk zal uit het kamp gaan en elken dag het
benoodigde opgaren; opdat ik het op de proef stelle, of het al dan
5 niet in mijne wet zal wandelen. ′ Maar op den zesden dag, wanneer
zij toebereiden wat zij thuis brengen, zal dit het dubbele zijn van
hetgeen zij dag aan dag opgaren.
11, 12 En Jahwe sprak tot Mozes: ′ Ik heb de murmureeringen der Israë-
lieten gehoord. Zeg hun: In den schemeravond zult gij vleesch eten
en morgen ochtend met brood verzadigd worden. Zoo zult gij weten
9 dat ik Jahwe, uw god, ben. ′ Toen zeide Mozes tot Aäron: Zeg tot
de gansche gemeente der Israëlieten: Nadert voor Jahwe's aangezicht;
10 want hij heeft uwe murmureeringen gehoord. ′ Toen nu Aäron tot de
gansche gemeente der Israëlieten sprak, keerden zij zich naar de woestijn,
6 en zie, Jahwe's heerlijkheid vertoonde zich in de wolk. ′ En Mozes
en Aäron zeiden tot alle Israëlieten: Heden avond zult gij weten dat
7 Jahwe u uit Egypteland heeft geleid, ′ en morgen ochtend zult gij
Jahwe's heerlijkheid zien; daar hij uwe murmureeringen tegen Jahwe
gehoord heeft. Maar wat zijn wij, dat gij tegen ons morren zoudt?

Vs. 27. Num. XXXIII : 9.

26. *al de ziekten — heb.* Hiermede worden niet de plagen bedoeld waardoor Jahwe de Egyptenaren gedwongen had Israël te laten trekken, maar de in Egypte inheemsche ziekten. Zie Deut. XXVIII : 27. — De rede van Mozes gaat hier, als menige profetische, over in eene waarin Jahwe in den eersten persoon spreekt. — *uw geneesheer.* Verg. op Hoz. XI : 3.

27. *Elim.* Zie op vs. 23.

1. *Sin,* onbekend. — *den Sinai.* Zie op III : 1. — In Num. XXXIII : 10 v. wordt nog eene halte tusschen Elim en de woestijn Sin vermeld.

3. Soortgelijke klachten XIV : 11; Num. XIV : 2 v.; Deut. I : 27—29. — *door Jahwe's hand,* plotseling; wat hier een voorrecht heet; verg. Job XXI : 13.

4. Hoe Jahwe hierdoor het volk op de proef stelde, wordt niet gezegd. Waarschijnlijk doelde de schrijver op vs. 19—29; maar het kan ook zijn dat Deut. VIII : 16 v. hem voor den geest zweefde.

6—12. In grondt. is vs. 8*b* eene bijna letterlijke herhaling van vs. 7*b*, en volgen de onderdeelen van het verhaal in zonderlinge verwarring op elkander. Wij moeten dus wel onderstellen dat de tekst in wanorde is geraakt, en veroorloven ons de verzen anders te rangschikken, gelijk hierboven is geschied. Het nu geheel weggevallen vs. 8 luidt *Mozes zeide: Wanneer Jahwe u des avonds vleesch te eten geeft en brood des morgens tot verzadiging, omdat Jahwe uwe murmureeringen gehoord heeft die gij tegen hem gemurmureerd hebt. En wat zijn wij? Niet tegen ons zijn uwe murmureeringen gericht, maar tegen Jahwe.*

12. *In den schemeravond.* Zie op XII : 6.

10. *Jahwe's heerlijkheid,* de lichtglans waarmede hij bekleed is en waarin hij zich somtijds openbaart; XIV : 19; XXXIII : 22; XL : 34 enz. Terwijl vs. 7 met *Jahwe's heerlijkheid* iets dat elken dag zou plaats hebben wordt aangeduid, is zij hier iets dat eenmaal wordt gezien.

7. *Jahwe's heerlijkheid,* niet die van vs. 10, maar de openbaring zijner macht en goedheid in den mannaregen.

13 Des avonds nu kwamen kwakkelen op en bedekten de legerplaats,
14 en den volgenden morgen lag de dauw rondom de legerplaats, ′ en
toen de dauw optrok, daar lag over de oppervlakte der woestijn iets
15 fijns en korreligs, als rijm, op den grond. ′ De Israëlieten, dit ziende,
zeiden tot elkander: Wat is dat? Want zij wisten niet wat het was.
En Mozes zeide tot hen: Dit is het brood hetwelk Jahwe u tot spijs
16 gegeven heeft. ′ Hieromtrent heeft Jahwe u bevolen: Gaart er van op,
ieder naar zijne behoefte: een kop per hoofd, naar uw zielental; ieder
17 hale het voor wie in zijne tent zijn. ′ De Israëlieten deden alzoo en
18 gaarden op, de een veel, de ander weinig; ′ maar toen zij het met
den kop uitmaten, had die veel thuis bracht niet over, en die weinig
thuis bracht niet te weinig: ieder had juist naar zijne behoefte op-
19 gegaard. ′ En Mozes zeide tot hen: Niemand late er iets van over tot
20 den volgenden morgen. ′ Maar sommigen hoorden niet naar Mozes en
lieten een gedeelte tot den volgenden morgen over. Toen kwamen er
wormen in, en stonk het. Daarom werd Mozes op hen vergramd.
21 Zoo gaarden zij het elken morgen op, ieder naar zijne behoeften, en
22 als de zon heet werd, smolt het weg. ′ Maar op den zesden dag gaar-
den zij eene dubbele hoeveelheid brood op, twee kop voor ieder. Toen
23 alle vorsten der gemeente dit aan Mozes kwamen vertellen, ′ zeide hij
tot hen: Dit is het wat Jahwe heeft gesproken: Morgen is het rustdag,
Jahwe's heilige sabbat. Wat gij bakken wilt bakt dat, en wat gij ko-
ken wilt kookt dat, en laat al wat overschiet staan, om het tot den
24 volgenden morgen te bewaren. ′ Zij lieten het dan tot den volgenden
morgen staan, zooals Mozes bevolen had; en nu stonk het niet, en
25 waren er geen wormen in. ′ En Mozes zeide: Eet dit heden, want van-
daag is het Jahwe's sabbat; heden zult gij het op het veld niet vinden. ′
26 Zes dagen moet gij het opgaren; maar den zevenden is het sabbat;
27 dan ligt het er niet. ′ Toch gingen op den zevenden dag sommigen
28 van het volk uit om op te garen; maar zij vonden niets. ′ Toen zeide
Jahwe tot Mozes: Hoelang weigert gijlieden mijne geboden en wetten
29 te onderhouden? ′ Ziet, omdat Jahwe u den sabbat heeft gegeven,
daarom schenkt hij u op den zesden dag brood voor twee dagen. Ieder
30 blijve thuis; niemand verlate zijne plaats op den zevenden dag. ′ Zoo
rustte het volk den zevenden dag.
31 De Israëlieten nu noemden die stof manna. Het was wit als kori-

13. *kwakkelen*, of *wachtels*, eene soort van patrijs die zeer vet wordt. Het zijn trekvogels, die in het voorjaar in ontelbare scharen uit Egypte naar Syrië vliegen, en dan soms, als zij vermoeid neerstrijken, met de hand gegrepen kunnen worden.

14. *korreligs*, zeer onzekere vertaling; anderen *ronds*. — *als rijm*, met weglating van éen woord, *fijn*, volg. Gr. vert. — Nadere beschrijvingen van het manna vs. 31 en Num. XI : 7. Met dat al is het geenszins zeker, wat er mede bedoeld wordt. De kleverige, zoete stof die thans *manna* heet en in de apotheken gebruikt wordt is het sap eener, in de woestijn veelvuldig voorkomende, tamarisk, dat, gewoonlijk ten gevolge van den steek van een insekt, uit de takken naar buiten dringt en dan stolt. Het werd oudtijds bij sommige godsdienstplechtigheden gebruikt. Daar fijne deeltjes van deze en dergelijke stoffen, door den wind opgenomen, soms hier en daar neervallen, kunnen deze mede aanleiding gegeven hebben tot de legende van het hemelbrood waarmede de Israëlieten zich veertig jaren gevoed hebben.

15. *Wat is dat?* Het vragend voornaamwoord komt hier in een vorm voor (*man*) dien het anders nooit in het Hebreeuwsch, wel in de Arameesche tongvallen, heeft. Strikt genomen beteekent het zelfs niet ‚wat?' maar ‚wie?' Het woord is gekozen om eene verklaring van den naam *man*, in den Arameeschen vorm *manna*, te geven.

16. *een kop* (Hebr. *omer*), het tiende deel eener maat (Hebr. *efa*), vs. 36; ongeveer vier liter.

17. *de een — weinig*, naar het getal hunner huisgenooten, op de gis af.

28. Het sabbatsgebod was nog niet gegeven; maar verg. Inl.

29. Van de woorden *niemand verlate zijne plaats* gingen de schriftgeleerden uit, toen zij bepaalden dat het ongeoorloofd was zich op den rustdag verder dan eene sabbatreize, 2000 el, buiten zijne woonplaats te verwijderen.

31. *De Israëlieten*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Het huis Israël.* — *die stof*, duidelijkheidshalve inge-

32 anderzaad en smaakte als een honingkoek.′ En Mozes zeide: Dit
is het wat Jahwe u beveelt: een kop vol hiervan worde bewaard
voor uw nageslacht; opdat zij het brood zien waarmede ik u in de
33 woestijn gevoed heb, toen ik u uit Egypteland leidde.′ En Mozes zeide
tot Aäron: Neem eene kruik, doe daarin een kop manna en zet het
34 vóor Jahwe, ter bewaring voor uw nageslacht.′ Toen deed Aäron zoo-
als Jahwe aan Mozes bevolen had, en hij zette het vóor de Geboden
35 neder, ter bewaring.′ De Israëlieten nu aten het manna veertig jaren
lang, totdat zij kwamen aan een bewoond land; het manna aten zij
36 totdat zij aan de grens van het land Kanaän kwamen. —′ De kop is
het tiende eener maat.

voegd. — *manna.* Verg. op vs. 15. De ware beteekenis van den naam is onbekend. — *koriander*, eene plant met welriekende zaadkorrels; ook Num. XI : 7.

34. *Toen deed Aäron*, volgens gissing in den tekst ingevoegd. — Met *de Geboden* wordt de ark, waarin de twee tafelen lagen, bedoeld; zie op XXV : 16.

35. *veertig jaren.* Zie inl. op Num. XIII, XIV. — De woorden *totdat zij kwamen aan een bewoond land; het manna aten zij* kunnen zijn toegevoegd door een lezer die begreep dat de spijziging met manna reeds vóor Israëls komst aan de grens van Kanaän overbodig was geworden, namelijk zoodra het Overjordaansche was bereikt. Doch wellicht is, juist omgekeerd, de grens van Kanaän later in den tekst opgenomen, om Joz. V : 12.

HOOFDSTUK XVII.

In Rafidim en in Massa en Meriba. — De Israëlieten komen in Rafidim en klagen er over watergebrek (1 v.); het dorstig volk murmureert zoo heftig dat Mozes voor zijn leven vreest (3 v.); waarop Jahwe hem gelast, ten aanschouwen van eenige aanzienlijke Israëlieten, water uit eene rots op den Horeb te slaan (5 v.); Mozes noemt de plaats waar dit geschiedde: Massa en Meriba (7). De Amalekieten vallen Israël in Rafidim aan; Jozua bestrijdt hen, terwijl Mozes' opgeheven handen hem de overwinning verleenen (8—13). Mozes moet dit opschrijven, en aan Jozua inprenten dat Jahwe Amalek zal uitroeien (14); hij bouwt een altaar en voorzegt onverzoenlijken strijd tegen Amalek (15 v.).

Dit verhaal hing waarschijnlijk eens nauw samen met XV : 22—27 en maakte, met uitzondering van vs. 1*a*, dat uit Ezra's Wetboek is, deel uit van het Oude-Sagenboek. Het is blijkbaar uit twee stukken saamgesteld; immers, in vs. 1*b*, 2 en 3 vinden wij twee berichten over dezelfde zaak: het morren der Israëlieten over watergebrek. Wat wij elders van Massa en Meriba lezen wijst op andere legenden over die plaats (zie op vs. 7), waarvan hier de eigenaardige trekken zijn verloren gegaan.

XVII : 1 De geheele gemeente der Israëlieten brak op uit de woestijn Sin,
trok van halte tot halte, naar Jahwe's bevel, en legerde zich in Ra-
2 fidim. Maar daar was geen drinkwater voor het volk.′ Daarom maakte
het twist met Mozes en zeide: Geef ons water, om te drinken! Maar
Mozes zeide tot hen: Wat maakt gij twist met mij? wat stelt gij
3 Jahwe op de proef?′ Aldaar dorstte het volk naar water en morde
het tegen Mozes, zeggende: Waarom hebt gij ons uit Egypte gevoerd,
4 om mij, mijne zonen en mijn vee van dorst te doen omkomen?′ Toen
riep Mozes tot Jahwe: Wat zal ik met dit volk doen? Het verschilt
5 niet veel, of zij steenigen mij.′ En Jahwe zeide tot Mozes: Trek voor
het volk uit, neem eenige van Israëls oudsten met u, vat uwen staf,

1. *Rafidim*, onbekend; verg. op XV : 23. Daar de Amalekieten in het zuiden van Kanaän woonden (verg. op Gen. XIV : 7) en Israël in Rafidim aanvielen (vs. 8), lag dit waarschijnlijk niet ver van de zuidelijke grens. — *van — bevel.* Evenzoo Num. XXXIII : 2. — *voor het volk*, volg. Gr. vert.; in Hebr. t. ontbreekt *voor.*

2. *Geef*, volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *Geeft.* — *stelt — proef.* Dit zou kunnen beteekenen: wat stelt gij Jahwe's geduld op de proef? maar vs. 7 toont de ware bedoeling.

3. *mij, mijne, mijn.* De oude vertt. hebben driemaal het meervoud.

5—7. Op dit wonderverhaal — wellicht uit misverstand van Num. XXI : 16—18 ontstaan — wordt gedoeld Deut. VIII : 15; Neh. IX : 15; Ps. LXXVIII : 15, 20; CV : 41; CXIV : 8; Jez. XLVIII : 21. In Num. XX : 8—13 wordt te Kades water uit de rots geslagen. De schriftgeleerden wisten te verhalen dat de wonderrots het leger der Israëlieten overal nareisde; verg. 1 Kor. X : 4.

5. *dien — hebt.* Zie VII : 17—25.

dien waarmede gij den Nijl geslagen hebt, in de hand en begeef
6 u op weg. ' Zie, ik zal vóor uwe oogen daar op de rots op den
Horeb staan. Dan moet gij de rots slaan; er zal water uitkomen, en
het volk zal drinken. Mozes deed alzoo ten aanschouwen van Israëls
7 oudsten ' en noemde die plaats Massa en Meriba; omdat de Israëlieten
daar twist gemaakt en Jahwe op de proef gesteld hadden, zeggende:
Is Jahwe al dan niet in ons midden?
8, 9 Daarna kwam Amalek in Rafidim de Israëlieten bestrijden. ' Toen
zeide Mozes tot Jozua: Kies ons manschappen uit en trek uit ten
strijde tegen Amalek. Morgen zal ik mij op den top van den heuvel
10 plaatsen, den staf Gods in de hand. ' Jozua deed zooals Mozes hem
gezegd had en trok uit ten strijde tegen Amalek, terwijl Mozes, Aäron
11 en Hur den top des heuvels bestegen. ' Zoo dikwerf nu Mozes zijne
hand omhooghield, had Israël de overhand; maar zoodra hij zijne hand
12 liet zinken, Amalek. ' Toen Mozes' handen zwaar werden, namen zij
een steen en plaatsten dien onder hem; hij ging er op zitten, terwijl
Aäron en Hur zijne handen, gene aan de eene, deze aan de andere
zijde, steunden. Zoo hielden zijne handen het uit tot zonsondergang, '
13 en versloeg Jozua Amalek en zijn volk met het scherp van het zwaard.
14 Toen zeide Jahwe tot Mozes: Schrijf het ter gedachtenis in een boek,
en prent Jozua in dat ik de nagedachtenis van Amalek van onder
15 den hemel geheel zal uitwisschen. ' En Mozes bouwde een altaar, het-
16 welk hij noemde: Jahwe is mijne banier, ' en hij zeide: De hand aan de
banier van Jah! Oorlog van Jahwe tegen Amalek, van geslacht tot
geslacht.

6. *op den Horeb,* waarschijnlijk in den tekst gevoegd door den Verzamelaar, die zóo wilde uitdrukken dat van den berg Gods water, het zinnebeeld van zegen, afstroomde; verg. Ezech. XLVII : 1—12; Joël III : 18; Zach. XIV : 8.

6. *ten — oudsten,* dus niet ten aanschouwen des volks.

7. *Massa en Meriba,* d. i. ‚beproeving' en ‚het twist zoeken'. De naam *Massa* zonder *Meriba* Deut. VI : 16; IX : 22; naast *Meriba* Deut. XXXIII : 8; Ps. XCV : 8, van welke plaatsen Deut. XXXIII : 8 op eene andere legende zinspeelt, de overige drie aan Exod. XVII ontleend zijn. *Het water van Meriba* komt voor Num. XX : 13; XXVII : 14; Deut. XXXII : 51; Ps. LXXXI : 8; CVI : 32; Ezech. XLVII : 19; XLVIII : 28; het was bij Kades, niet ver van Kanaäns zuidelijke grens. — *Is — midden?* Indien Jahwe waarlijk in hun midden was, moest hij dit toonen door hen wonderdadig te helpen.

8—16. Op dezen strijd doelen Deut. XXV : 17—19; 1 Sam. XV : 2. De Amalekieten woonden in het zuidelijk deel van Juda en boezemden nog in de achtste eeuw den Judeeschen koningen soms zorg in, waarschijnlijk omdat zij geneigd waren, gemeene zaak met Edom te maken; verg. op Num. XXIV : 20 en 21 v.

9. *Jozua,* de zoon van Nun, uit den stam Efraim, Mozes' getrouwe dienaar, komt voor in de verhalen over de omzwerving, XXIV : 13; XXXII : 17; XXXIII : 11; Num. XI : 28; XIII, XIV; XXVII: 18, 22; Deut. XXXIV : 9, en verder in het naar hem genoemde boek.

10. *trok uit,* ingevoegd volg. Gr. vert. — *Hur.* Deze komt alleen hier, XXIV : 14; 1 Kron. II : 19 v. 50; Neh. III : 9 voor. Hij speelde zeker in andere verhalen over de omzwerving eene belangrijker rol dan uit deze plaatsen blijkt.

12. *zwaar werden,* van vermoeienis.

14. *ter,* volg. Gr. vert. ingevoegd.

15. *mijne banier,* het veldteeken waaronder wij ons vereenigen en strijden.

16. *aan de banier,* volg. verb. t. — *Jah,* afkorting van *Jahwe*; verg. op XV : 2.

HOOFDSTUK XVIII.

Jethro's bezoek. — Jethro komt met Mozes' vrouw en zonen tot hem (1—5), wordt met achting ontvangen (6 v.), verneemt met vreugde wat God voor Israël gedaan heeft (8 v.), en aanbidt God (10—12). Den volgenden dag woont hij Mozes' terechtzitting bij, maakt zich bezorgd dat een te zware last op diens schouders rust, en raadt hem, rechters aan te stellen, die alleen de moeilijkste gevallen aan hem zullen voorleggen (13—23). Mozes geeft aan dien raad gehoor (24—26); Jethro keert naar zijn land terug (27).

Dit verhaal is uit De Elohist, maar hier en daar door den samensteller van het Oude-Sagenboek, wellicht uit De Jahwist, uitgebreid; zijne toevoegsels verraden zich somtijds door het gebruik van den

naam *Jahwe*; verg. op vs. 2, 5 en 10. Misschien plaatste hij het verhaal ook, in stede van na de wetgeving, daarvóor, om het zoover mogelijk te verwijderen van Num. XI, waarin eveneens medegedeeld wordt hoe aan Mozes tot verlichting van zijne taak helpers zijn toegevoegd. Wat de schrijver van het oorspronkelijk verhaal beoogde, is duidelijk. In zijn tijd werd de behoefte aan een geordenden staat steeds meer gevoeld; de aartsvaderlijke toestand, waarin de stam- en familiehoofden de aangewezen bevelhebbers in den oorlog en de rechters in vredestijd waren, was onder de regeering der koningen, vooral door het leven in steden, onherroepelijk voorbijgegaan, maar het rechtswezen nog geenszins geordend. Dat dit gebeuren mocht, dat in stad en dorp vaste overheden, tevens rechters, aangesteld mochten worden, wenschte de schrijver, en hiertoe trachtte hij mede te werken. De vorm waarin hij dit deed: die van een verhaal waarin Mozes in de woestijn een dergelijken maatregel neemt, maakte dat hij niet van steden en dorpen spreken kon, en de door hem vs. 21, 25 aanbevolen inrichting voor het in Kanaän wonend volk zeer ondoelmatig zou geweest zijn. Het is hem ook niet om die inrichting zelve, maar om het beginsel te doen. Is dus het verhaal onhistorisch, de plaats die hier aan Mozes, als tolk van Jahwe, wordt toegewezen, die van oppersten rechter en aanvoerder, is zeker die welke hij inderdaad bekleed heeft, en waarop het hem gelukt is, het besef van onderlinge verwantschap en gemeenschappelijke belangen, benevens de vereering van Jahwe als god Israëls, onder de verschillende stammen die hem als leider erkenden krachtig te bevorderen.

Deut. I: 9—18 is zoowel aan dit hoofdstuk als aan Num. XI: 14 vv. ontleend.

XVIII: 1 Toen Jethro, de priester van Midian, Mozes' schoonvader, hoorde
al wat God aan Mozes en zijn volk Israël gedaan had: hoe Jahwe
2 Israël uit Egypte geleid had, ′ nam Jethro, Mozes' schoonvader, Sip-
3 pora, de vrouw van Mozes, nadat deze haar weggezonden had, ′ met
hare beide zonen — de een heette Gersjom; want, had hij gezegd, ik
4 ben een vreemdeling geworden in het buitenland; ′ de ander Eliëzer;
want de god van mijn vader is mijn helper geweest en heeft mij ge-
5 red van Farao's zwaard. ′ En Jethro, Mozes' schoonvader, kwam met
Mozes' zonen en vrouw, tot hem, in de woestijn, waar hij bij den
6 berg Gods gelegerd was. ′ Toen men aan Mozes berichtte: Zie, uw
schoonvader Jethro komt tot u, en uwe vrouw met hare beide zonen, ′
7 ging hij zijn schoonvader te gemoet, wierp zich voor hem neder en
kuste hem; waarop zij naar elkanders welstand vroegen, en hij hem
8 in zijne tent bracht. ′ Mozes verhaalde aan zijn schoonvader al wat
Jahwe ten bate van Israël aan Farao en Egypte gedaan had, van al
de moeiten die hen onderweg getroffen hadden, en hoe Jahwe hen
9 gered had; ′ en Jethro verheugde zich over al het goede dat Jahwe
voor Israël had gedaan: dat hij hen gered had uit de hand der Egyp-
10 tenaren. ′ En Jethro zeide: Geloofd zij Jahwe, die u uit de hand der
11 Egyptenaren en van Farao gered heeft! ′ Nu weet ik dat Jahwe groo-
ter is dan alle goden; want in dat waarin zij verwaten tegen hen
12 handelden heeft hij hen gestraft. ′ Hierop nam Jethro, Mozes' schoon-

1. *Jethro.* Zie op II: 18.

2. *nadat — had.* Een toevoegsel van den samensteller van het Oude-Sagenboek, die den strijd opmerkte tusschen dit bericht en het verhaal uit De Jahwist, IV: 19—26, volgens hetwelk Mozes Sippora en zijn oudsten zoon naar Egypte had medegenomen, toen hij Israël ging verlossen.

3. In De Jahwist kwam, II: 22; IV: 25, slechts éen zoon, Gersjom, voor.

4. *mijn helper*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *in mijne hulp.* De naam *Eliëzer* beteekent ‚mijn god is hulp'.

5. *den berg Gods.* Zie op III: 1. Evenals XVII: 6 *de Horeb*, is hier wellicht *de berg Gods* er later ingevoegd.

6. *Zie*, volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *Ik.*

7. *wierp — kuste hem.* Sam. t. heeft *hij wierp zich voor Mozes neder en kuste hem.* Waarschijnlijk is *voor Mozes* er ingelascht, ten einde te doen uitkomen dat deze de voornaamste was. — *hij hem ... bracht*, volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *zij kwamen.* — *in zijne tent*, letterlijk *in de tent.*

10. In grondt. wordt hieraan nog toegevoegd *die het volk gered heeft van onder de hand der Egyptenaren*, wat weggelaten is volg. Gr. vert. Het kan echter een toevoegsel zijn van den samensteller van het Oude-Sagenboek, en zou dan in den tekst behooren.

11. *heeft hij hen gestraft*, naar gissing aan den tekst toegevoegd. De bedoeling kan zijn: zij waren zoo verwaten, de kinderen der Hebreën in het water te werpen; daarom kwamen zij zelven in het water om; verg. op IV: 22. Reeds de schrijver van Neh. IX: 10 vond onze plaats in verwarden staat.

12. Jethro, hoewel geen Israëliet, zelfs priester van de Midianieten, offert aan Israëls god, omdat hij diens oppermacht erkent.

vader, brand- en slachtoffers ter eere Gods, en Aäron kwam met alle
oudsten van Israël brood eten bij Mozes' schoonvader voor Gods aan-
gezicht.
13 Den volgenden dag zette Mozes zich neder om over het volk recht
te spreken, en het volk stond om Mozes heen van den morgen tot den
14 avond. ' Toen Mozes' schoonvader zag al wat hij voor het volk deed,
zeide hij: Wat beteekent dit dat gij voor het volk doet? Waarom houdt
gij zitting zonder iemands bijstand, terwijl het geheele volk van den mor-
15 gen tot den avond om u heen staat? ' Mozes zeide tot zijn schoonvader:
16 Omdat het volk tot mij komt om God te raadplegen. ' Wanneer zij
eenige zaak hebben en daarmede tot mij komen, spreek ik recht tus-
schen den een en den ander en maak ik hun de inzettingen en wetten
17 Gods bekend. ' Hierop zeide de schoonvader van Mozes tot hem: Wat
18 gij doet is niet goed. ' Daarbij zult zoowel gij als dit volk dat met
u is u onfeilbaar kwalijk bevinden; want dit is u te zwaar; gij kunt
19 het niet alleen doen. ' Hoor dan naar mij; ik wil u een raad geven,
en God zij met u! Vertegenwoordig gij het volk bij God en breng
20 hunne zaken vóor God; ' geef hun onderricht in de inzettingen en
wetten, en maak hun bekend welken weg zij moeten bewandelen en
21 welke plichten zij hebben te betrachten. ' Voorts moet gij uit het gan-
sche volk kloeke, godvreezende, betrouwbare, onomkoopbare mannen
uitlezen en als oversten van duizend, honderd, vijftig en tien over hen
22 aanstellen. ' Zij zullen te allen tijde over het volk rechtspreken: elke
gewichtige zaak zullen zij tot u brengen, en de geringe zaken zullen
zij zelven beslissen. Zoo zullen zij uwen last verlichten en dien met
23 u dragen. ' Indien gij zóo handelt, zal God u handhaven, zult gij in
staat zijn het uit te houden, en zal ook dit gansche volk in vrede
naar zijne woonplaats gaan.
24 Mozes gaf zijn schoonvader gehoor en deed al wat hij gezegd had: '
25 hij koos uit geheel Israël kloeke mannen en stelde hen tot hoofden
over het volk aan, tot oversten over duizend, honderd, vijftig en tien; '
26 zij zouden over het volk te allen tijde rechtspreken: de moeilijke
27 zaken tot Mozes brengen en alle geringe zelven beslissen. ' Daarna
liet Mozes zijn schoonvader gaan, en ging deze naar zijn land.

16. *en — komen*, volg. Sam. en Gr. t. — *spreek ik recht*. In het rechtspreken was zoowel het beslechten van twistzaken vervat als het oplossen van moeilijkheden en het beantwoorden van ernstige vragen waarop men Gods antwoord verlangde.

19. *Vertegenwoordig gij het volk bij God*, letterlijk *Wees gij voor het volk tegenover God*. Met geringe verandering van den grondtekst kan men vertalen *Wees gij het volk tot god*; wat dan zou beteekenen dat Mozes voor de Israëlieten het hoogste gezag had, omdat zijne woorden door hen als godspraak moesten worden ontvangen (verg. IV : 16), terwijl hij zelf toch over hunne belangen zijn god raadpleegde. — *hunne zaken*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de zaken*.

21. *uit het gansche volk*, uit de verschillende stammen.

22. *elke — brengen*. Van een vonnis kon de veroordeelde nooit in hooger beroep komen; want elke uitspraak van een rechter of eene rechtbank gold voor woord Gods. Daarom werden de rechters zelven vermaand, gewichtige zaken te brengen bij een persoon (koning, priester of profeet), of een lichaam (priesterschap), waaraan zij meer wetenschap toekenden. Zie Deut. XVII : 8—13. In de woestijn kon de hoogste rechter en wetgever niemand anders dan Mozes zijn. — *zullen zij uwen last verlichten*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *verlicht dan uw last en laten zij* enz.

23. *zijne woonplaats*, Kanaän.

27. Verg. op Num. X : 29.

HOOFDSTUK XIX : 1—XX : 21

De afkondiging van de Tien Woorden. — De Israëlieten komen aan den Sinai (XIX : 1 v.); Mozes klimt tot Jahwe op (3*a*). Deze gelast hem, den Israëlieten te zeggen dat hij hen uit alle volkeren tot zijn bijzonder eigendom zal verkiezen, indien zij hem willen gehoorzamen (3*b*—6). Mozes brengt dit den Israëlieten over, die zich bereid verklaren naar Jahwe's gebod te handelen; wat hij Jahwe mede-

deelt (7 v.); Jahwe zegt dat hij in eene wolk met hem wil komen spreken; opdat het volk in Mozes geloove (9*a*). Mozes brengt de woorden des volks aan Jahwe over (9*b*); daarop beveelt Jahwe Mozes, het volk tegen den derden dag te heiligen om Jahwe te ontmoeten, die dan op den Sinai wil nederdalen (10 v.); ook moet de berg omheind worden, en is het iedereen op straffe des doods verboden dien aan te raken (12, 13*a*); wanneer de bazuin wordt gestoken, mogen zij den berg beklimmen (13*b*); Mozes heiligt het volk tegen den derden dag (14 v.). Op dien dag daalt Jahwe onder donder, bliksem en bazuingeschal op den Sinai neder, terwijl Mozes het volk hem te gemoet voert; waarna God onder bazuingeschal met Mozes spreekt (16—19). Jahwe daalt neder, roept Mozes tot zich en gelast hem, het volk nog eens nadrukkelijk te vermanen den berg niet te bestijgen, en daarna zelf met Aäron en de priesters op te klimmen (20—24); Mozes gaat naar beneden en spreekt tot het volk (25). Hierop kondigt God de Tien Woorden af (XX : 1—17). Het volk vlucht van schrik en smeekt Mozes, Gods tolk te zijn; want spreekt God zelf met hen, dan zullen zij het besterven (18 v.); Mozes stelt hen gerust en klimt tot God op, terwijl het volk van verre blijft staan (20 v.).

Reeds de inhoudsopgave van dit stuk leert, wat de nauwkeurige lezing bevestigt, dat wij hier geen verhaal in zijn oorspronkelijken vorm vóor ons hebben; want het is vol tegenstrijdigheden. De grootste is deze, dat XX : 18—21 de Israëlieten, verschrikt door de vrees inboezemende verschijning Gods op den Sinai, Mozes smeeken, dat niet God zelf, maar hij als zijn tolk tot hen spreke; want als God zelf tot hen spreken gaat, zullen zij het besterven; terwijl volgens vs. 1—17 God juist gesproken had. Bij dezen misstand voegen zich kleinere, maar niettemin voor het recht begrip der voorstelling zeer hinderlijke, tegenstrijdigheden en herhalingen. In XIX : 1 v. wordt Israëls aankomst bij den Sinai tweemaal verhaald; vs. 3*a* beklimt Mozes den berg Gods, maar vs. 3*b* spreekt Jahwe tot hem van den berg, is hij dus nog beneden; vs. 8*b* en 9*b* zijn gelijkluidend; vs. 9*a* belooft Jahwe tot Mozes te spreken, opdat het volk geloove dat hij Jahwe's tolk is; juist hetgeen later, XX : 18 v., door de Israëlieten verzocht wordt; XIX : 12, 13*a* wordt de berg omrasterd, opdat niemand hem bestijge, terwijl vs. 13*b* zij — wie? — worden gelast, dit wèl te doen; XIX : 24 komen onverwachts Aäron en de priesters ten tooneele, als bevoegd den berg te beklimmen; maar om even spoorloos als zij gekomen zijn te verdwijnen. Om uit dien doolhof te geraken, houde men in het oog dat de overlevering hoe langer hoe meer geboden van Jahwe bij den Sinai heeft doen afkondigen. Eerst heetten alleen de Tien Woorden daar gegeven, terwijl XXI : 1—XXIII : 13 en XXXIV : 12—26 in Kades of in het land van Moab waren uitgevaardigd. Vervolgens, toen *Deuteronomium* voor de wetgeving in het land van Moab doorging, moesten zij daarvoor het veld ruimen en aan den Sinai geplaatst worden. Verg. op XXI : 22—XXIII : 33. Nog later werd verhaald, hoe schier al de voorschriften in Ezra's Wetboek bij den Sinai geopenbaard waren (zie inl. op XXIV : 12—XL : 38). De schriftgeleerden hebben ten slotte nagenoeg de geheele schriftelijke en mondelinge wet de openbaring Gods aan Mozes op den Sinai genoemd. Welnu, de man die XXI : 1—XXIII : 13 en XXXIV : 12—26 naar den Sinai verplaatste voelde zich gedrongen, antwoord te geven op de vraag die bij zijne lezers moest oprijzen: waarom zijn deze geboden door middel van Mozes, en niet rechtstreeks door Jahwe, aan het volk medegedeeld? Om dit te verklaren, deed hij XX : 1—17, de wet der Tien Woorden, met XX : 18—21, het verhaal van Israëls angst voor Jahwe's stem, van plaats wisselen. Zoo kreeg het den schijn alsof het volk, na de Wet der Tien Woorden gehoord te hebben, wegvlood en Mozes smeekte, Jahwe niet meer te moeten aanhooren, maar voortaan Jahwe's voorschriften door zijne bemiddeling te mogen ontvangen. De schrijver had te veel eerbied voor den hem overgeleverden tekst om dien te veranderen, en heeft zelfs geen woord als *meer* of *voortaan* in vs. 19 ingelascht; waardoor de overgang tot de mededeeling van vs. 22 vv. aan Mozes zeer gebrekkig werd.

Zetten wij dus XX : 1—17 en 18—21 om, dan kunnen wij van het verhaal waartoe het een en het ander behoord heeft het hoofdbeloop met voldoende zekerheid aangeven. Het is uit De Elohist. Na een bericht, hoe Israël aan den Horeb kwam (nu in XIX : 1 v. met een bijna gelijkluidend uit Ezra's Wetboek vereenigd), deelde het mede, dat Mozes den berg Gods beklom, vs. 3*a*, en daar van Jahwe de belofte ontving dat hij met hem ten aanschouwen van het volk in eene wolk spreken zou, opdat dit hem als Gods tolk mocht erkennen; benevens den last, het volk hiertoe voor te bereiden en den berg te omrasteren; wat Mozes deed. Voorts, hoe God ten derden dage op den berg nederdaalde en het volk hem sidderend te gemoet ging, terwijl God onder aanhoudend bazuingeschal Mozes, die tot hem sprak, hoorbaar antwoordde, vs. 9*a*, 10—13*a*, 14—19. Hierop volgde het bericht, dat het volk verschrikt de vlucht nam en Mozes smeekte Gods stem zelf niet te moeten aanhooren; waarop hij het geruststelde: God wilde het slechts leeren, hem te vreezen. Hierdoor min of meer tot kalmte gebracht, bleef het volk staan en luisterde, terwijl Mozes naar de duisternis waarin God was opklom, XX : 18—21. Vervolgens kondigde God de wet der Tien Woorden af, XX : 1—17 (in den oorspronkelijken, korten vorm; verg. op vs. 2—17).

Naast dit verhaal heeft waarschijnlijk een Jahwistisch bestaan. Een groot deel daarvan is bij de

vereeniging met het Elohistische weggevallen, maar misschien hebben wij er in XIX : 13*b*, 20—25, waarmede XXIV : 1 v., 9—11 nauw samenhangt, nog een fragment van over. Toen nu de Deuteronomistische bewerker XX : 18—21 achter vs. 1—17 had gezet, volgde daarop onmiddellijk vs. 22 vv. Door hem zijn ook wellicht XIX : 3*b*—8 toegevoegd en de Tien Woorden, grootendeels naar den vorm dien zij in *Deuteronomium* hadden, uitgebreid.

Het is zeer goed te begrijpen, waarom het verhaal van hetgeen bij den Sinai gebeurde herhaaldelijk is gewijzigd. Want groot is de plaats die het machtig denkbeeld dat Jahwe van het volk gehoorzaamheid aan zijne wetten eischte in de geloofsovertuiging van 's volks geestelijke leidslieden innam; en voor de Jeruzalemsche priesters, die zoozeer de hand hebben gehad in de vorming en verbreiding van deze verhalen, was het van overwegend belang, dat het gezag van Mozes, in wiens naam alle verordeningen en inrichtingen die onder hen golden gegeven werden, op stevigen grondslag bleek te rusten.

Op dit verhaal wordt gedoeld Hebr. XII : 18—21.

XIX : 1 In de derde maand nadat de Israëlieten uit Egypteland getrokken
waren, op denzelfden dag, kwamen zij in de woestijn van den Sinai.'
2 Zij braken op van Rafidim, kwamen in de woestijn van den Sinai en
legerden zich in de woestijn; Israël legerde zich aldaar tegenover den
3*a* berg,' en Mozes klom op tot God.
3*b* Toen riep Jahwe tot hem van den berg: Zoo moet gij aan het huis
4 Jakob zeggen en aan de Israëlieten mededeelen:' Gij hebt zelven gezien
wat ik den Egyptenaren gedaan heb, en dat ik u op arends-
5 vleugelen opgenomen en tot mij gebracht heb.' Welnu, indien gij
terdege naar mij luistert en mijn verbond in acht neemt, zult gij uit
alle volkeren mij ten eigendom zijn; want mij behoort de gansche
6 aarde.' Zoo zult gij mij een koninkrijk van priesters en eene heilige
natie zijn. Dit zijn de woorden die gij tot de Israëlieten spreken moet.
7 Toen kwam Mozes, ontbood de oudsten des volks en legde hun al die
8 woorden voor welke Jahwe hem bevolen had.' En het geheele volk
antwoordde eenstemmig: Al wat Jahwe gesproken heeft zullen wij
doen. Waarop Mozes de woorden des volks aan Jahwe overbracht.'
9*a* En Jahwe zeide tot Mozes: Zie, ik kom tot u in eene dichte wolk;
opdat het volk mij tot u hoore spreken en ook in u voor altijd geloove.
9*b*, 10 Toen deelde Mozes de woorden des volks aan Jahwe mede;' waarop
Jahwe tot Mozes zeide: Ga tot het volk en heilig hen heden en mor-
11 gen; zij moeten hunne kleederen wasschen' en tegen den derden dag
bereid zijn; want ten derden dage zal Jahwe, ten aanschouwen van
12 het gansche volk, op den berg Sinai nederdalen.' Ook moet gij den
berg aan alle kanten omheinen en tot het volk zeggen: Wacht u den
berg te beklimmen, zelfs den voet er van aan te raken; al wie den

Vs. 6. 1 Petr. II : 9.

1. *op denzelfden dag.* Het blijkt niet, welken de schrijver bedoelt. Waarschijnlijk is na *maand* de opgave van den dag uitgevallen. — *den Sinai.* Over dezen berg zie op III : 1.

3. *klom op tot God.* Gr. vert. *beklom den berg Gods.*

4. *op arendsvleugelen opgenomen.* Zie op Deut. XXXII : 11. De arend was de sterkste vogel dien de Israëlieten kenden. — *tot mij,* die op dezen berg woon.

5. *ten eigendom.* Dezelfde uitdrukking Ps. CXXXV : 4; Mal. III : 17; verg. Deut. VII : 6; XIV : 2; XXVI : 18. — *want — aarde.* Ik kan dus kiezen, welk volk ik als mijn eigendom aannemen wil.

6. *een koninkrijk van priesters,* een rijk waarin alle burgers priesters zijn, dus vrijen toegang tot Jahwe, hun koning, hebben en door hem worden begunstigd. Men zoekt te veel in deze woorden, wanneer men er in leest dat Israël middelaar tusschen God en andere volken zou zijn. — *eene heilige natie,* eene aan God gewijde, in onderscheiding van andere, die slechts gewone, alledaagsche volken zijn. Een heilig of aan Jahwe gewijd volk heet Israël nog Deut. VII : 6; XIV : 2, 21; XXVI : 19; Jez. LXII : 12. Verg. op III : 5.

9*b*. Dit slaat niet op vs. 9*a*, maar op vs. 3*b*—8, waar de woorden des volks voorkomen. Verg. Inl.

10. *heilig hen,* bereid hen, door offers en besprengingen, tot de ontmoeting met mij voor; verg. Joz. VII : 13; 1 Sam. XVI : 5. — *zij — wasschen.* Verg. Gen. XXXV : 2.

12. *Ook — zeggen,* volg. Sam. t.; Hebr. t. *Ook moet gij het volk aan alle kanten omheinen, zeggende.*

13 berg aanraakt zal zeker ter dood gebracht worden.′ Geen hand mag
hem aanraken, want hij moet gesteenigd of met pijlen doorschoten
worden; hetzij dier hetzij mensch, in het leven blijven mag hij niet.
Wanneer op den ramshoorn geblazen wordt, mogen zij den berg be-
14 klimmen.′ Toen daalde Mozes van den berg af tot het volk en hei-
15 ligde het, en zij wiesschen hunne kleederen.′ En hij zeide tot het volk:
Weest bereid tot over drie dagen; nadert niet tot eene vrouw.
16 En op den derden dag, toen het morgen werd, waren er donder-
slagen, bliksemstralen en zware wolken op den berg, en een zeer sterk
bazuingeschal; zoodat het gansche volk dat in de legerplaats was ont-
17 stelde.′ Maar Mozes leidde het volk de legerplaats uit, God te gemoet,
18 en zij schaarden zich aan den voet van den berg.′ De berg Sinai nu
rookte geheel en al; omdat Jahwe in vuur daarop nedergedaald was;
zijn rook steeg op als die van een smeltoven, en de geheele berg
19 trilde zeer.′ Steeds sterker werd het bazuingeschal, terwijl Mozes sprak
en God hem met luider stem antwoordde.
20 Jahwe nu daalde op den berg Sinai, op den top des bergs, neder
en riep Mozes naar den top des bergs; waarop Mozes dien beklom.′
21 Toen zeide Jahwe tot Mozes: Daal af, vermaan het volk nadrukkelijk
dat zij toch de omheining niet doorbreken naar Jahwe, om hem te
22 zien; want velen van hen zouden vallen.′ Ook moeten de priesters
die tot Jahwe naderen zich heiligen; opdat Jahwe niet onder hen
23 eene slachting aanrichte.′ Hierop zeide Mozes tot Jahwe: Het volk
kan den berg Sinai niet beklimmen; want gij zelf hebt het nadruk-
24 kelijk vermaand: Omhein den berg en heilig hem.′ Maar Jahwe zeide
tot hem: Ga, daal af, en klim dan zelf met Aäron en de priesters op;
maar laat het volk de omheining niet verbreken, om tot Jahwe op
25 te stijgen; opdat hij geen slachting onder hen aanrichte.′ En Mozes
daalde af tot het volk en zeide het hun.
XX:1 En God sprak al de navolgende woorden:
2 Ik ben Jahwe, uw god, die u uit Egypteland, uit het slavenhuis,
heb uitgeleid.

Vs. 13. Hebr. XII : 20. — Vs. 2—17. Deut. V : 6—21.

13. Men moet hem uit de verte dooden. — *den ramshoorn*, in het Hebreeuwsch *den jobel*; met welk woord een dier, waarschijnlijk de ram, wordt aangeduid. De ramshoorn of ramshoornbazuin komt alleen voor Joz. VI : 4—13 en Lev. XXV : 8—55, waar de naam *jubeljaar* er aan ontleend is; zie op Lev. XXV : 10. — *zij*. Wie hiermede bedoeld zijn, blijkt evenmin als wie den hoorn steken zouden.

15. De huwelijksgemeenschap verontreinigde, maakte dus onbevoegd eene heilige plaats te betreden en iets gewijds aan te raken, 1 Sam. XXI : 4. De latere wet verordent daarna een bad, Lev. XV : 18.

16. *bazuingeschal.* Dit werd gehoord bij godsdienstige plechtigheden, 2 Sam. VI : 15 en elders.

20. *Jahwe — neder.* Volg. vs. 18 was dit reeds vroeger geschied.

22. *Ook — heiligen.* De priesters onder Israël mochten het heilig dienstwerk niet verrichten dan wanneer zij rein waren en na wassching van handen en voeten.

23. *het,* volg. Sam. t.; Hebr. t. *ons.* — *heilig hem,* zonder hem door de omrastering tot den dienst der godheid af en sluit hem daardoor voor het gewone verkeer; verg. op III : 5.

24. *en de priesters.* Dat dezen behooren bij hen die den berg beklimmen mogen, blijkt uit vs. 22. Doch de grondtekst is dubbelzinnig, en volgens de toonteekens staat er *met Aäron, maar laten de priesters en het volk* enz. Zoo gaven ook alle oude en nieuwe vertt. den zin weder.

2—17. Deze geboden heeten van oudsher de Tien Woorden (*decalogus*), XXXIV : 28; Deut. IV : 13; X : 4. Al komt die benaming hier niet voor, wij mogen gerust aannemen dat ook deze schrijver heeft bedoeld tien woorden te geven. Maar inderdaad zijn er elf; want ook vs. 2, hoewel geen gebod, is een woord, uitspraak, verklaring, en moet dus worden medegeteld. De oudste telling verbindt vs. 2 met vs. 3 tot éen woord (zóo de Grieksche en de Hervormde Kerken); anderen maken vs. 2—6 tot éen en splitsen het laatste verbod, dat der begeerlijkheid, in tweeën (zóo de Roomsch Katholieke en de Luthersche Kerken); weder anderen noemen vs. 2 het eerste en vs. 3—6 het tweede (zóo de Joden). Het elftal is waarschijnlijk ontstaan door toevoeging van het verbod van den beeldendienst, dat de Tien Woorden aanvankelijk niet bevatten. Vermoedelijk waren zij oorspronkelijk alle zoo kort als nu die van vs. 13—15. Zij kunnen ongeveer aldus hebben geluid: Ik, Jahwe, ben uw god. Gij zult geen andere goden nevens mij hebben. Gij zult den naam van Jahwe, uwen god, niet tot valschheid op de

3, 4 Gij zult geen andere goden nevens mij hebben; ' gij zult u geen
beeld maken, geene gedaante van iets dat aan den hemel daar boven,
5 of op de aarde hier beneden, of in het water onder de aarde is; ' gij
zult ze niet aanbidden of dienen; want ik, Jahwe, uw god, ben een
naijverig god; ik verhaal de schuld der vaderen op de kinderen, op
6 het derde en vierde geslacht mijner haters, ' maar betoon gunst aan
duizenden van wie mij liefhebben en mijne geboden onderhouden.
7 Gij zult den naam van Jahwe, uw god, niet tot valschheid op de
lippen nemen; want Jahwe zal niet ongestraft laten wie zijn naam
tot valschheid op de lippen neemt.
8, 9 Gedenk den sabbatdag, dat gij dien heiligt: ' zes dagen zult gij
10 arbeiden en al uw werk verrichten, ' maar de zevende dag is rustdag
ter eere van Jahwe, uw god; dan zult gij geenerlei werk verrichten,
gij, noch uw zoon of dochter, noch uw slaaf of slavin, noch uw vee,
11 noch de vreemde die bij u in uwe steden woont. ' Want in zes dagen
heeft Jahwe den hemel, de aarde, de zee en al wat daarin is gemaakt,
en op den zevenden dag rustte hij; daarom zegende Jahwe den sabbatdag en heiligde dien.

lippen nemen. Gedenk den sabbat om dien te heiligen. Eer uwen vader en uwe moeder. Gij zult niet dooden. Gij zult niet echtbreken. Gij zult niet stelen. Gij zult geen leugenachtig getuigenis afleggen. Gij zult niets dat uwen naaste toebehoort begeeren. In dezen of soortgelijken korten vorm vond de schrijver van *Deuteronomium* de Tien Woorden. Hij breidde eenige daarvan aanmerkelijk uit en voegde aan het verbod der afgoderij dat van den beeldendienst toe, waartegen in zijne dagen ten ernstigste moest worden gewaarschuwd; tevens verbond hij aan die twee vereenigde verbodsbepalingen eene bedreiging en eene belofte. Door een der latere bewerkers zijn deze uitbreidingen der Tien Woorden overgenomen, maar is die op het sabbatsgebod, welke de schrijver van *Deuteronomium* er had bijgevoegd, door eene andere vervangen. Overigens verschillen de beide lezingen slechts in bijzaken. Wij hebben hier dien lateren vorm. In welken kring en tijd de oorspronkelijke Tien Woorden opgesteld zijn, weten wij niet. Zeker lang na Mozes, in wiens tijd de vraag, of een Israëliet al dan niet andere goden erkennen mocht, bij lange na nog niet aan de orde was, en ook het verbod eens anders huis te begeeren onverstaanbaar zou geweest zijn. Daar de Decalogus in De Elohist heeft gestaan, is hij waarschijnlijk uit de achtste eeuw. Hij is dan een merkwaardig bewijs voor de ontwikkeling van het godsdienstig-zedelijk leven der beste Israëlieten in den koningstijd; immers, evenals bij de grootste profeten, treden hier de uiterlijke godsdienstplichten op den achtergrond voor zedelijke voorschriften. Geen wonder dat hij bij Joden en Christenen steeds groote eer heeft genoten.

3. Gij zult geen andere goden vereeren dan mij. Met dit verbod der afgoderij wordt het bestaan van andere goden niet geloochend.

4. *beeld,* afgodsbeeld, bepaald: beeld van Jahwe. — *geene gedaante van iets,* In Deut. V : 8; *in de gedaante van iets.* — *aan den hemel,* zon, maan, sterren; ook vogels. — *op de aarde,* b. v. stier, bok, slang. — *in het water,* visschen.

5. *gij — dienen.* Evenals elders, wordt hier tusschen een god en zijn beeld geen onderscheid gemaakt. Godenbeelden, onverschillig of ze Jahwe dan wel een anderen god voorstelden, amuletten, terafim en wat dies meer zij, werden door de bestrijders van den beeldendienst „andere" of „vreemde goden", „afgoden" genoemd; Gen. XXXV : 2, 4; Deut. XXVIII : 36, 64; 1 Kon. XIV : 9; Jez. XLIV : 10 en vaak in Jez. XL—LXVI; Jer. II : 27; Hab. II : 19, 18. — *een naijverig god,* die geen eer aan andere goden gunt. Zoo heet Jahwe ook XXXIV : 14; Deut. IV : 24; VI : 15; Joz. XXIV : 19 enz. Vandaar dat de zondaren heeten Jahwe's ijverzucht gaande te maken, 1 Kon. XIV : 22 en elders. — *ik verhaal — haters.* Dezelfde voorstelling XXXIV : 7; Lev. XXVI : 39; Num. XIV : 18; Deut. V : 9*b*; 2 Kon. V : 27; Jez. LXV : 7; Jer. XV : 4; XVI : 11; XXXI : 29 v.; XXXII : 18; Klaagl. V : 7 enz. Daartegen verzette zich Ezechiël (H. XVIII); ook Deut. VII : 10 huldigt eene andere opvatting. Dat die veranderde zienswijze samenhing met eene verandering in de rechtspleging leert Deut. XXIV : 16.

7. Verg. Lev. XIX : 12. — *tot valschheid,* of *tot ijdelheid.* Gij zult geen meineed doen. Wellicht sluit het ook het verbod in zich, Jahwe's naam tot waarzegging te gebruiken.

8—11. De sabbatdag, d. i. ‚rustdag', duurde bij Israël van den éénen zonsondergang tot den volgenden en werd, althans na Ezra, elken zevenden dag gevierd. Van de eeuwen daarvóór weten wij wel, dat sabbatten gehouden werden (2 Kon. IV : 23; Am. VIII : 5 en elders), maar niet, wanneer. Het is bij voorbeeld mogelijk, dat oorspronkelijk de eerste, achtste, vijftiende en tweeëntwintigste dag der maand rustdagen waren en de onderhouding dier dagen met de vereering der Maan samenhing. Terwijl de schrijver van het Bondsboek het voorschrift als gebod der barmhartigheid opvatte (XXIII : 12), en die van *Deuteronomium* den dag bovendien tot gedenkdag van Israëls slavernij in Egypte en redding daaruit maakte (zie op Deut. V : 14 v.), verklaarde deze jongere wetgever de op den sabbat voorgeschreven rust uit Jahwe's rusten na het scheppen van hemel en aarde (Gen. II : 2 v.).

10. *de vreemde.* Zie op XII : 19. — *uwe steden,* letterlijk *uwe poorten*; verg. op Gen. XXII : 17. — *uw vee.* In plaats hiervan staat XXIII : 12 *uw rund en uw ezel,* terwijl Deut. V : 14 het een en het ander heeft.

12 Eer uwen vader en uwe moeder; opdat gij lang gevestigd blijft op
den bodem dien Jahwe, uw god, u geeft.
13 Gij zult niet dooden.
14 Gij zult geen overspel doen.
15 Gij zult niet stelen.
16 Gij zult geen leugenachtig getuigenis afleggen tegen uw naaste.
17 Gij zult niet begeeren uws naasten huis, noch begeeren uws naasten
vrouw, zijn slaaf of slavin, zijn rund of ezel, noch iets dat uws naasten is.
18 Toen nu het geheele volk die donderslagen en bliksemschichten,
benevens het bazuingeschal gewaar werd, en den berg zag rooken,
19 vreesde het, sidderde en bleef in de verte staan. ' Zij zeiden tot Mo-
zes: Spreek gij met ons, opdat wij het hooren; maar laat God niet
20 met ons spreken; opdat wij niet sterven. ' En Mozes zeide tot het
volk: Vreest niet; want om u op de proef te stellen is God gekomen,
en opdat de vrees voor hem u voor oogen sta en gij niet zondigt. '
21 Toen bleef het volk in de verte staan, terwijl Mozes naderde tot de
donkerheid waarin God was.

Vs. 12—16. Matth. XIX : 18; Marc. X : 19; Luc. XVIII : 20. — Vs. 12. Matth. XV : 4; XIX : 19*a*; Ef. VI : 2 v. — Vs. 13—17. Rom. XIII : 9. — Vs. 13 v. Matth. V : 21, 27; Jac. II : 11. — Vs. 17. Rom. VII : 7*b*.

12. *Eer — moeder.* Lev. XIX : 3 heeft *vreezen* in plaats van *eeren.* Het een zoowel als het ander omvat de gehoorzaamheid en het uiterlijk eerbetoon; verg. Lev. XIX : 32; Deut. XXVII : 16. — *opdat — blijft,* letterlijk *opdat gij uwe dagen lang maakt*; wat niet beteekent: opdat ieder Israëliet oud worde, maar: opdat het volk duurzaam Kanaän bewone; verg. Deut. IV : 26. Deut. V : 16 voegt er aan toe *en het u welga.*

13—15. Gr. vert. heeft deze drie geboden in andere volgorden, in verschillende handschriften onderscheiden; verg. Rom. XIII : 9.

14. Over het verbod van overspel zie op Lev. XVIII : 20.

16. Daar de getuigen geen eed aflegden, valt dit woord niet met vs. 7 samen.

17. *uws naasten.* Dit wordt hier en elders in den zin van „eens anders” gebruikt. — *huis.* Dit omvat hier alle bezittingen; anders in Deut. V : 21; zie op die pl. Ook wordt daar de akker afzonderlijk genoemd. — Dewijl al de geboden in vs. 3—16 niet de gezindheid des menschen, maar slechts zijn uiterlijk gedrag raken, doelt dit woord waarschijnlijk op bedriegelijke ondernemingen en slinksche streken, waardoor, zonderdat ze onder het verbod van den diefstal vallen, een ander benadeeld wordt; verg. Lev. XIX : 11, 13.

Na vs. 17 lezen wij in den Sam. t., die ook elders in XVIII, XIX uitweidingen heeft, het navolgende *Wanneer Jahwe, uw god, u zal brengen in het land der Kanaänieten, dat gij in bezit gaat nemen, dan zult gij u groote steenen oprichten, ze met kalk bestrijken en op de steenen al de woorden dezer wet schrijven. En wanneer gij den Jordaan overgetrokken zijt, zult gij die steenen waaromtrent ik u heden bevel geef op den berg Gerizim oprichten en aldaar een altaar bouwen voor Jahwe, uwen god, een altaar van steenen, waarover gij geen ijzer zult zwaaien. Van gave steenen zult gij het altaar van Jahwe, uwen god, bouwen, en daarop zult gij brandoffers aan Jahwe, uwen god, brengen. Ook zult gij dankoffers offeren en aldaar eten en u verheugen voor het aangezicht van Jahwe, uwen god. Die berg ligt aan de overzijde van den Jordaan, aan de westzijde, in het land der Kanaänieten die in de Vlakte wonen, tegenover Gilgal, bij den Leeraarseik, tegenover Sichem.* — Deze zinsneden, die ook na Deut. V : 21 gevonden worden, zijn in den Hebreeuwschen tekst ingelascht door de Samaritanen, die het Joodsche wetboek als het woord Gods erkenden, maar, in stede van den Sion, den Gerizim aanmerkten als de door Jahwe uitverkoren plaats, en voor wie deze verordening dus van zoo groot gewicht was dat zij haar bij de Tien Woorden voegden. — De inhoud is ontleend aan Deut. XI : 29 v.; XXVII : 1—8. — Over de Samaritanen verg. 2 Kon. XVII : 24—41, op Ezra IV : 1—5 en op Neh. XIII : 28 v.

18. *vreesde,* volgens veranderde klinkers; Hebr. t. *zag.*

19. *laat — spreken.* Er staat niet *maar laat God niet meer tot ons spreken*; want in het oorspronkelijke verhaal had God nog niet tot het volk gesproken; verg. Inl.

HOOFDSTUK XX : 22—XXIII : 33.

Het Bondsboek. — Jahwe gelast Mozes, den Israëlieten te herinneren dat hij van den hemel met hen gesproken heeft (XX : 22); zij mogen geen goden nevens hem maken (23); zij moeten op een altaar van aarde offeranden brengen (24); maken zij een steenen altaar, dan zij het een van ongehouwen steenen, zonder trappen (25 v.). De volgende verordeningen legge Mozes hun voor (XXI : 1): over de rechten van slaven en slavinnen (2—11); moord en manslag (12—14); het slaan en vloeken van vader of moeder (15, 17); het stelen van een mensch (16); de verwonding van een vrij man (18 v.);

den doodslag van een slaaf of slavin (20 v.); de mishandeling van eene zwangere vrouw (22), te straffen naar den algemeenen regel der wedervergelding (23—25). Strafbepalingen op verwonding van slaaf of slavin (26 v.), op manslag door een stier (28—32), op schade door onvoorzichtigheid (33 v.) of door een stier aangericht (35 v.), op diefstal (XXII : 1—4), op schade, door vee of bij het afbranden van stoppels veroorzaakt (5 v.), op ontvreemding of verlies van toevertrouwd goed (7—15), op verleiding van een meisje (16 v.), op hekserij, onnatuurlijke ontucht en afgoderij (18—20). Vermaningen om vreemden, weduwen en weezen niet te onderdrukken (21—24) en armen niet te kwellen (25—27); waarschuwing tegen het vervloeken van God of de overheid (28); het gebod eerstelingen en eerstgeboorten aan God te brengen (29 v.); het verbod het vleesch te eten van beesten die door roofdieren verscheurd zijn (31). Vermaning om eerlijk in het rechtspreken te zijn en de armen niet te onderdrukken — waartusschen de opwekking om rund en ezel van een vijand terecht te brengen (XXIII : 1—9). Na een paar voorschriften over sabbatsjaar en sabbat (10—12), een slotwoord: onderhoudt dit alles en noemt zelfs de namen van vreemde goden niet (13). Verordeningen over de drie groote feesten (14—18) en het wijden der eerstelingen (19*a*); het verbod te koken het bokje in de melk zijner moeder (19*b*). Aan de onderhouding dezer voorschriften zijn rijke beloften verbonden (20—31); tegen gemeenschap met de afgoden en hunne dienaren wordt gewaarschuwd (32 v.).

De naam Bondsboek, aan dit stuk gegeven, komt XXIV : 7 voor, in een verhaal, XXIV : 3—8, dat met XX : 22—XXIII : 33 nauw samenhangt en mededeelt hoe op grond daarvan het verbond tusschen Jahwe en Israël werd gesloten. Maar het is geen lichte taak, uit te maken, van welken schrijver, of liever van welke schrijvers, deze hoofdstukken zijn en hoe zij hier zijn gekomen. Dat het Bondsboek zooals het vóor ons ligt een overgewerkt stuk is, springt in het oog. Afgezien van enkele verzen die van elders ingevoegd of uit een ander gedeelte der wet hierheen verdwaald zijn (XXI : 15—17; XXIII : 4, 5; en zie op XXII : 23), kan XXI : 1—XXIII : 13 van den aanvang af één geheel hebben uitgemaakt. Maar wat daaraan voorafgaat (XX : 22—26) en wat er op volgt (XXIII : 14—33) is zeker later toegevoegd. Blijkbaar is XXI : 1 de aanhef en XXIII : 13 het slot van den oorspronkelijken bundel. Deze heeft denkelijk deel uitgemaakt van De Elohist. Reeds toen hij daaruit door den samensteller van het Oude-Sagenboek werd overgenomen, bleef hij niet onveranderd, maar is er een aanhef en een slot aan gehecht. En toen het Oude-Sagenboek met *Deuteronomium* werd vereenigd, is hij verplaatst. In het Oude-Sagenboek toch werd bij den Horeb aan het volk geen andere wet gegeven dan die der Tien Woorden, zooals *Deuteronomium* zeer duidelijk leert. Immers, noch Deut. IV : 11—24, noch Deut. V, VI laat de mogelijkheid open, dat volgens de schrijvers dier hoofdstukken de Israëlieten bij den Horeb iets hebben ontvangen dat op het Bondsboek gelijkt. Integendeel, volgens Deut. XII : 1 worden de inzettingen die zij behalve de Tien Woorden hebben te onderhouden hun voor het eerst in het veld van Moab medegedeeld. Toch kent de schrijver van *Deuteronomium* het Bondsboek wel; want hij ontleent er veel aan. Hoogstwaarschijnlijk stond het dus in het Oude-Sagenboek daar waar nu *Deuteronomium* staat, en behelsde het de wetten die heeten gegeven te zijn òf in Kades òf kort vóor den overtocht van den Jordaan. Diende derhalve de wet van *Deuteronomium* om het Bondsboek te vervangen, dan is het begrijpelijk dat de schrijver die haar met het Oude-Sagenboek vereenigde het Bondsboek verplaatste naar den Sinai. Verg. inl. op XIX : 1—XX : 21. Tevens heeft hij er eenige veranderingen in den geest van *Deuteronomium* in aangebracht, vooral in de slotrede XXIII : 20—33. — Over de verhouding van XXIII : 14—19 tot XXXIV : 17—26 zie ter pl.

De oorspronkelijke wet, behoudens eenige toevoegsels in XXI : 1—XXIII : 13 vervat, verdient in hooge mate onze belangstelling, als de oudste wetgeving in Israël of Juda die wij bezitten. Zij is waarschijnlijk opgesteld om aan eene priesterschap in het rijk Israël bij de leiding van het volksleven ten richtsnoer te dienen (verg. inl. op De vijf boeken der Wet) en is de vrucht van een krachtig staatkundig en maatschappelijk leven, de neerslag der terechtzittingen van Israëls invloedrijkste leidslieden. Wat moet er niet veel gedacht en gestreden zijn, eer aan Hebreeuwsche slaven en slavinnen rechten tegenover hunne meesters konden toegekend worden zooals hier geschiedt! Hoe krachtig moet niet de barmhartigheid gepleit hebben tegen de persoonlijke wraakzucht van beleedigden, de billijkheid tegen de onbesuisde uitingen der verontwaardiging van bestolenen en hunne vrienden, voordat men het recht der vrijplaatsen zóo kon omschrijven en bepaalde straffen op bepaalde misdrijven stellen! Verleide meisjes, armen, weduwen, weezen, vreemdelingen worden in bescherming genomen, zelfs vijanden aan de hulpvaardigheid aanbevolen, terwijl grove overtredingen streng verboden zijn. Wel verre van onafhankelijk van den godsdienst te zijn, steunen de zedelijke eischen dezer wet geheel op de vereering van Jahwe: hij moet worden gehuldigd en uit de opbrengst van akker en wijngaard rijk begiftigd; de eed is een krachtig middel om onoplosbare twisten over eigendom tot een einde te brengen; de sabbat en het sabbatsjaar zijn heilige tijden. Omtrent feesten en offers wordt niets bepaald; hierover verordeningen te geven, eenheid te scheppen in de zeker zeer ver uiteenloopende gebruiken, ging dezen wetgever dus nog geenszins zoo ter harte als zijnen talrijken opvolgers

onder Israël en Juda. Reeds de man die XX : 22—26 aan zijn werk liet voorafgaan en XXIII : 14—19 er op deed volgen stelde er hooger prijs op. Waardig staat de wet XXI : 1—XXIII : 13 naast die der Tien Woorden. Eere aan het volk waaronder zij ontstaan kon!

XX : 22 Jahwe zeide tot Mozes: Zoo zult gij den Israëlieten zeggen: Gij hebt
23 zelven gezien dat ik van den hemel met u gesproken heb. ′ Gij zult
24 u nevens mij geen goden van zilver of goud maken. ′ Een altaar van
aarde moet gij voor mij maken en daarop uwe brandoffers en dank-
offers, uw kleinvee en runderen, offeren. Overal waar ik mijn naam
25 zal doen gedenken zal ik tot u komen en u zegenen. ′ En indien gij
voor mij een steenen altaar maakt, moogt gij het niet van gehouwen
steenen bouwen; wanneer gij er uw beitel aan geslagen hebt, hebt gij
26 ze ontwijd. ′ Ook moogt gij niet met trappen mijn altaar beklimmen;
opdat uwe schaamte daarvóor niet ontbloot worde.
XXI : 1 Dit nu zijn de verordeningen die gij hun zult voorleggen:
2 Wanneer gij een Hebreeuwschen slaaf koopt, zal hij u zes jaren
3 dienen en in het zevende om niet als vrij man heengaan. ′ Is hij

22. *Gij — heb*, en moet dus zelven mijn recht om u bevelen te geven erkennen. Dezelfde herinnering wordt Deut. IV : 15—19 anders aangewend.

23. In het verbod der afgoderij is dat van den beeldendienst opgesloten, evenals vs. 3—6.

24. *Overal — gedenken*, overal waar ik, door mij te vertoonen of door blijkbare hulp of bestraffing mijn volk aanleiding geef om mij te vereeren, moet gij mij een altaar stichten, en zal ik u zegenen. Dit onderstelt dat op meer dan éene plaats, zelfs op vele plaatsen, altaren voor Jahwe stonden en mochten, ja, moesten staan; wat in overeenstemming is met den feitelijken toestand vóor 622 (zie inl. op *Deuteronomium*), maar in lijnrechten strijd met de verordeningen Lev. XVII : 8 v.; Deut. XII (verg. Joz. XXII), volgens welke er slechts éen altaar voor Jahwe mocht zijn. Hieruit volgt dat deze wet ouder is dan *Deuteronomium*. Wel wordt ook Deut. XII : 8 zijdelings erkend dat de Israëlieten aanvankelijk meer vrijheid hadden gehad; maar zoodra de vraag, of aan Jahwe op meer dan éen altaar, dat van den Jeruzalemschen tempel, mocht geofferd worden, aan de orde kwam, zou het zeker geen der voorstanders dier eenigheid in den zin gekomen zijn, door Jahwe de belofte te doen afleggen dat hij zijne vereerders *overal* zal zegenen waar hij hen zijner zal doen gedenken. Indien hij had bedoeld dat dit alleen voor den tijd der omzwerving gold, zou hij het uitdrukkelijk hebben gezegd. Eene andere lezing van den grondtekst, *overal waar gij mijn naam zult gedenken*, levert denzelfden zin op.

25. *hebt gij ze ontwijd*, voor godsdienstige doeleinden ongeschikt gemaakt. Desgelijks Deut. XXVII : 5 v. Altaren van ongehouwen steenen komen voor Joz. VIII : 31; Richt. VI : 20; XIII : 19; 1 Sam. VI : 7, 14; ook 1 Sam. XIV : 35 zal wel een dergelijk bedoeld zijn. De voorkeur aan zulke altaren gegeven hangt zeker samen met de meening dat eene door menschen noch gebruikte noch vervormde natuurgave der godheid het waardigst is (verg. op Num. XIX : 2). Het hier gegeven voorschrift op te volgen was voor huisvaders en bedienaren van kleine heiligdommen niet zwaar. Maar waar de dienst zich uitbreidde en dientengevolge een enkel steenblok niet groot genoeg was voor de offers ging het moeilijker. Immers, eenige ruwe steenen naast elkander zijn tot altaar kwalijk bruikbaar. Hoe de Joden na den herbouw des tempels aanvankelijk gedaan hebben, weten wij niet. Maar het altaar dat Antiochus Epifanes in 167 ontwijdde en Judas de Makkabeër drie jaren later reinigde (1 Makk. IV : 43—47) bestond uit ongehouwen steenen, waarschijnlijk, evenals later, door middel van kalk zoo vereenigd dat de bovenkanten en vlakken een vuurhaard vormden.

26. *daarvóor*, volg. Sam. t.; Hebr. t. *daarop*. — *opdat — worde*, of, volgens veranderde klinkers, *opdat gij uwe schaamte daarvóor*, d. i. tegenover het altaar, *niet ontbloot*. Zijne naaktheid aan de godheid te toonen strijdt met den haar verschuldigden eerbied; verg. op Gen. III : 10. Toen het noodig werd, in den Jeruzalemschen tempel een hoog altaar te hebben, opdat de offerdienst door de schare gezien wierd, hebben de priesters de letter der wet aldus gehandhaafd, dat zij aan het altaar geen trappen, maar eene helling aanbrachten waarlangs men opsteeg; terwijl aan de bedoeling der wet werd te gemoet gekomen door het dragen van onderkleeding, XXVIII : 42. Het beklimmen van een altaar komt voor 1 Sam. II : 28; 1 Kon. XII : 33*b*. Het altaar van Ezech. XLIII : 13—17 heeft trappen. — Opmerking verdient dat in deze verordening over den bouw en de bediening der altaren geen sprake van priesters is. Daar tot de Israëlieten in het algemeen het woord gericht wordt, is hier de bevoegdheid tot het oprichten en bedienen der altaren niet tot een enkelen stand beperkt.

2—6. Verg. Deut. XV : 12—18.

2. *een Hebreeuwschen slaaf*. Een Hebreër, Israëliet of Judeër, kon slaaf van een ander Hebreër worden, doordien hij zich uit armoede verkocht, Lev. XXV : 39, of wegens schuld of diefstal verkocht werd, Exod. XXII : 3; 2 Kon. IV : 1; Matth. XVIII : 25; ook verkochten soms ouders hunne kinderen, vs. 7; Neh. V : 5. — *u*, ingevoegd volg. Sam. t. en oude vertt. — *zes jaren*. Het getal zes is zeker gekozen met het oog op de zes werkdagen, waarop wekelijks de sabbat volgde. De bedoeling is niet dat alle slaven in hetzelfde jaar moesten worden vrijgelaten, maar dat elke slaaf na zes jaren van dienstbaarheid zijne vrijheid zou herkrijgen. — De verordening op de vrijlating is zonder twijfel opgesteld in overeenstemming met hetgeen de beste Israëlieten der achtste eeuw reeds deden; dat zij geenszins algemeen is opgevolgd, leert Jer. XXXIV : 8—22.

alleen in uw huis gekomen, dan gaat hij ook alleen heen; was hij
4 gehuwd, dan gaat zijne vrouw met hem heen. ′ Indien zijn heer hem
eene vrouw geeft en zij hem zonen of dochters baart, dan zal die
vrouw met hare kinderen het eigendom van zijn heer blijven, terwijl
5 hij alleen heengaat. ′ Maar indien de slaaf verklaart: Ik heb mijn heer,
mijne vrouw en kinderen lief; ik wil niet als vrij man heengaan — ′
6 dan zal zijn heer hem doen naderen tot de godheid, en hem doen
naderen tot de deur of den post, en zal zijn heer het oor van den
slaaf met een priem doorboren. Zoo zal hij hem voor altijd dienstbaar
7 worden. ′ Wanneer iemand zijne dochter tot slavin verkoopt, zal zij niet
8 evenals de slaven heengaan. ′ Indien zij haren heer mishaagt, die haar
voor zich zelf bestemd had, dan late hij haar loskoopen; hij is niet
gerechtigd haar aan een buitenlandsch volk te verkoopen, omdat hij
9 trouweloos jegens haar gehandeld heeft. ′ Indien hij haar voor zijn zoon
10 bestemt, zal hij met haar doen als met eene dochter. ′ Neemt hij zich
eene andere, dan mag hij haar in vleeschspijzen, kleeding en huwe-
11 lijksgemeenschap niet te kort doen; ′ indien hij haar deze drie niet
geeft, zal zij om niet, zonder losgeld, heengaan.
12 Wie een mensch doodslaat, moet zeker ter dood gebracht worden. ′
13 Doch indien hij het er niet op had toegelegd, maar God had het over
hem beschoren, dan zal ik u eene plaats aanwijzen waarheen hij kan
14 vluchten. ′ Maar indien iemand zich vermeet zijn naaste verraderlijk
te dooden, zult gij hem van mijn altaar weghalen, dat hij sterve.
15 Wie zijn vader of moeder slaat zal zeker ter dood gebracht wor-
17 den. ′ Ook wie vader of moeder vloekt zal zeker ter dood gebracht
worden.
16 Wie een mensch steelt zal, hetzij hij hem heeft verkocht, hetzij

Vs. 17. Lev. XX : 9; Matth. XV : 4; Marc. VII : 10. — Vs. 16. Deut. XXIV : 7.

3. *alleen*, letterlijk *met zijn lichaam*.

4. *van zijn heer*, volgens een anderen klinker, met Sam. t. en Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *van haar heer*.

6. *het oor van den slaaf*, duidelijkheidshalve voor *zijn oor*. — Dit voorschrift is zeer onduidelijk; immers, er staat evenmin, welke deur of post bedoeld wordt, als dat het oor van den slaaf aan deur of post vastgehecht moet worden. Waarschijnlijk wordt met *de godheid* de huisgod bedoeld en met *de deur of den post* die van het huis; verg. op XXII : 8. De handeling beteekent dus dat de slaaf voorgoed aan het huis verbonden wordt; verg. op Deut. XV : 17. — *voor altijd*. De wetgever weet niets van Lev. XXV : 39—55.

7—11. Deut. XV : 17 heeft hiervan niets, maar beveelt de slavinnen op dezelfde manier vrij te laten of in levenslange slavernij te brengen als hier vs. 2—6 ten aanzien der slaven verordend wordt. Verg. Deut. XXI : 10—14.

7. *iemand*, een Israëliet. — *tot slavin*. Dat zij de bijzit van haar meester zou worden is hier ondersteld. Zij werd dan in zoover gerekend de vrouw van haar heer te zijn dat ontucht met haar strafwaardig werd gekeurd, Lev. XIX : 20 (zie aldaar). — *heengaan*, in vrijheid gesteld worden.

8. *hij is — verkoopen*, omdat zij eene Israëlietische is. — *omdat — heeft*, in zooverre hij zijn woord aan haar vader niet gestand gedaan en haar niet als zijne bijzit gehouden heeft.

9. *met haar — dochter*, haar van al het noodige voorzien: zij is huisgenoote geworden.

10. *hij*, de vader; ook de zoon, wanneer hij heer van het huis is geworden. — *vleeschspijzen*. De vertaling is niet geheel zeker. Naar het schijnt, heeft de wetgever het oog op de voeding der meer gegoeden: voor de armen was vleeschspijs eene groote zeldzaamheid.

12. Hetzelfde Gen. IX : 6; Lev. XXIV : 17, 21 en elders.

13. *God — beschoren*, letterlijk *God had* (het) *aan zijne hand doen ontmoeten*; wat wij noemen: indien het bij ongeluk was geschied; verg. Num. XXXV : 22 v.; Deut. XIX : 4 v. en op vs. 28. — *zal — vluchten*. Tot vrijplaatsen dienden oudtijds gewoonlijk heiligdommen, vooral altaren, welker hoornen een vluchteling aangreep, 1 Kon. I : 50; II : 28 v. Later, toen volgens de wet slechts één heiligdom in den lande mocht zijn, moest door haar voor de vluchtelingen raad geschaft worden. Dit geschiedde door eenige steden tot vrijplaatsen te maken, Deut. IV : 41—43; XIX : 1—13 en inl. op Deut. IV : 41—43.

14. *verraderlijk*, in onderscheiding van het vs. 18 gestelde geval. — *mijn altaar*, een mijner altaren. Verg. 1 Kon. II : 28, 32.

16, 17. Deze verzen zijn omgezet volg. Gr. vert.

17. Waarschuwingen van gelijke strekking Lev. XX : 9; Deut. XXVII : 16; Spr. XX : 20; XXX : 17.

16. *een mensch*, een Israëliet, zooals er in Gr. en Aram. vertt., alsook Deut. XXIV : 7, uitdrukkelijk wordt bijgevoegd.

hij hem nog in zijn bezit heeft, zeker ter dood gebracht worden.
18 Wanneer mannen met elkander twisten en de een den ander met
een steen of met de vuist zóo treft dat hij niet sterft maar bedlegerig
19 wordt; ' indien hij weer opstaat en buitenshuis, met eene kruk, rond-
loopt, dan zal hij die hem geslagen heeft geen schuld hebben; alleen
moet hij hem zijn tijdverlies vergoeden en voor de genezing zorgen. '
20 Wanneer iemand zijn slaaf of slavin met een stok zóo slaat dat hij
onder zijne handen dood blijft, dan moet hij zeker gewroken worden. '
21 Doch blijft hij nog éen of twee dagen in leven, dan wordt hij niet
22 gewroken; want hij is zijn geld. ' Wanneer mannen met elkander vech-
ten en eene zwangere vrouw zóo stooten dat zij ontijdig bevalt, maar
zij zelve wordt niet gedeerd, dan zal de schuldige eene boete betalen,
zooals de echtgenoot dier vrouw hem zal opleggen; hij moet ze geven
23 volgens de uitspraak van scheidsrechters. ' Maar wordt zij gedeerd, dan
24 zult gij geven leven voor leven, ' oog voor oog, tand voor tand, hand
25 voor hand, voet voor voet, ' brandwond voor brandwond, snede voor
snede, striem voor striem.
26 Wanneer iemand het oog van zijn slaaf of slavin uitslaat, zal hij tot
27 vergoeding van dat oog hem of haar vrij laten heengaan. ' Slaat hij
aan zijn slaaf of slavin een tand uit, dan zal hij hem of haar tot ver-
goeding van dien tand vrij laten heengaan.
28 Wanneer een stier een man of vrouw zóo stoot dat hij of zij sterft,
moet de stier zonder verschooning gesteenigd, en mag zijn vleesch
niet gegeten worden; de eigenaar van den stier heeft geen schuld. '
29 Maar in geval de stier reeds gisteren en eergisteren stootig was, en
zijn eigenaar, hoewel gewaarschuwd, hem niet bewaakte, dan moet,
indien die stier een man of vrouw doodt, niet alleen de stier gestee-
30 nigd, maar ook de eigenaar ter dood gebracht worden. ' Indien hem
een zoengeld wordt opgelegd, zal hij tot vrijkoop van zijn leven alles
31 geven wat hem opgelegd wordt. ' Wanneer de stier iemands zoon of

Vs. 24. Matth. V: 38.

19. *indien — opstaat.* Staat hij niet van zijn bed op, dan wordt de ander als doodslager gestraft. — *zijn tijdverlies,* letterlijk *zijn te huis blijven.*

20. *gewroken worden.* Welke straf de heer moest ondergaan, blijkt niet. Sam. t. *dan moet hij* (de heer) *zeker gedood worden*; desgelijks vs. 21. Maar de wetgever heeft dit stellig niet gezegd, zelfs waarschijnlijk niet bedoeld; daar het, bij de harde behandeling die niet alleen slaven, maar ook kinderen, vaak te verduren hadden (verg. op Deut. XXV: 2), niet vol te houden zou geweest zijn. Het was reeds iets gewonnen, indien het vaststond dat zulk een wreed heer eenige straf verdiende. Ook maakte het zeker verschil, of die dienstbare van Israëlietische, dan wel van heidensche afkomst was.

21. *hij is zijn geld.* De slaaf is geldswaardig eigendom van zijn heer, die dus zelf schade lijdt, als hij hem doodslaat.

22. *de schuldige,* duidelijkheidshalve in pl. v. *hij.* — *eene boete.* Een kind werd beschouwd als eene geldswaardige bezitting; ook het nog ongeborene gold reeds als het eigendom van den heer der zwangere vrouw, d. i. indien zij eene vrije was, van haar man. — *volgens de uitspraak van scheidsrechters,* tot wie de schuldige zich wenden kon, als de eisch van den echtgenoot hem te hoog scheen.

23—25. Het belangrijk beginsel der wedervergelding, hier eigenlijk alleen toegepast bij de bestraffing van iemand die aan eene zwangere vrouw een ongeluk heeft toegebracht, gold tegen ieder die een vrij man schade had berokkend, en wordt ook hier als algemeene regel bedoeld; verg. Lev. XXIV: 19 v.; Deut. XIX: 21. Vaak kocht de schuldige zich vrij. Bij mishandeling van slaven gold een andere regel; zie vs. 26 v.

28. Dat niet de gezindheid waarmede eene daad gepleegd is, maar de daad zelve schuldig maakt, was eene in de oudheid algemeen gangbare meening. Vandaar dat èn de mensch die een ander, al was het ook bij ongeluk, verslagen had des doods schuldig was (zie vs. 13), èn een dier dat een mensch gedood had moest sterven; verg. op Gen. VI: 12 en IX: 5. — In plaats van *een stier* heeft Sam. t. hier en in het vervolg *een stier of eenigerlei dier*, of alleen het laatste. Dit is niet de ware lezing, maar wel de juiste verklaring: de stier is slechts als voorbeeld genoemd. — *mag — worden.* Door de op het dier rustende bloedschuld was het vleesch onrein.

30. Ook hier wordt, evenals in vs. 22, bedoeld, dat de losprijs door scheidsrechters vastgesteld wordt indien partijen het oneens zijn.

31. Een minderjarige wordt even zwaar gewroken als een volwassene.

dochter stoot, zal met hem naar denzelfden regel gehandeld worden.
32 Stoot de stier een slaaf of slavin, dan moet de eigenaar dertig sikkelen
aan zijn of haar heer geven, en de stier worden gesteenigd.
33 Wanneer iemand een put openmaakt, of een put graaft en niet toe-
34 dekt, en een rund of ezel valt er in, ' dan moet de eigenaar van den
put dat vergoeden en den eigenaar van het dier schadeloos stellen,
35 en het doode dier wordt zijn eigendom. ' Stoot iemands stier den stier
van een ander zóo dat hij sterft, dan moeten zij den levenden stier
36 verkoopen en zoowel de opbrengst als het doode dier verdeelen. ' Maar
was het bekend dat de stier reeds gisteren en eergisteren stootig was,
en bewaakte zijn eigenaar hem niet, dan moet hij de volle waarde
vergoeden, een stier voor den stier, terwijl de gedoode zijn eigendom
wordt.
XXII : 1 Wanneer iemand een rund of schaap steelt en het slacht of ver-
koopt, dan moet hij vijf runderen voor het rund betalen en vier scha-
2 pen voor het schaap. ' Wanneer een dief bij het inbreken betrapt en
3 doodgeslagen wordt, rust op hem die dit doet geen bloedschuld; ' maar
is de zon er over opgegaan, dan wel. De dief moet de volle boete
betalen, en heeft hij het niet, verkocht worden, tot vergoeding van
4 het door hem gestolene. ' Indien het gestolene, rund, ezel of schaap,
nog levend in zijn bezit wordt gevonden, dan moet hij er twee be-
talen.
5 Indien iemand zijn akker of wijngaard laat afweiden en zijn vee
laat losloopen, en dit op eens anders akker weidt, dan zal hij zeker
van zijn eigen akker vergoeden naar de opbrengst er van; en indien
hij den geheelen akker laat afweiden, zal hij het beste van zijn eigen
6 akker of wijngaard als schadevergoeding geven. ' Breekt een vuur uit
en tast dit doornen aan, zoodat een korenhoop, of het nog ongemaaid
gewas, of het geheele veld afbrandt, dan moet hij die den brand aan-
gestoken heeft de schade ten volle vergoeden.
7 Geeft iemand aan zijn naaste geld of goed te bewaren, en wordt
dit uit het huis van dezen gestolen, dan moet de dief, indien hij ont-
8 dekt wordt, het dubbel vergoeden; ' wordt de dief niet ontdekt, dan
moet de heer des huizes treden tot de godheid en zweren dat hij zijne
9 hand niet heeft uitgestoken naar de have van zijn naaste. ' In alle
geschil over een rund, ezel, schaap, kleedingstuk, of wat iemand ook
verloren heeft en waarvan hij zegt: Dat is het — zal beider zaak tot

32. *dertig sikkelen*, ongeveer *f* 50, de gemiddelde waarde van een slaaf of slavin (verg. Zach. XI : 12). Terwijl dezen als koopwaar behandeld worden, in zoover de gewaarschuwde eigenaar van een stootigen stier door hun dood niet schuldig wordt aan manslag, worden zij toch als menschen beschouwd, in zoover de stier die hun dood veroorzaakt heeft gesteenigd wordt.

33 v. Verg. Deut. XXII : 8.

33. *toedekt*, b. v. met een steen; verg. Gen. XXIX : 2, 8, 10; 2 Sam. XVII : 19.

34. *het doode dier*. Verg. op XXII : 31.

1. *schaap*, of *geit*, een stuk kleinvee. — *vier — schaap*. Waarom de diefstal van een rund betrekkelijk zwaarder wordt gestraft dan die van een schaap of geit, weten wij niet. Van eene zevenvoudige vergelding spreken 2 Sam. XII : 6 (zie aldaar); Spr. VI : 31. — Van dit vers is vs. 3*b* het vervolg.

4. Voor het tegenovergestelde geval geldt de bepaling van vs. 1.

5. De woorden *dan — afweiden* zijn uit Sam. en Gr. t. ingevoegd. — *naar de opbrengst er van*, d. w. z. naar die van den gedeeltelijk afgeweiden akker of wijngaard, dewijl uit het overgeblevene de schade kan worden begroot. Was die geheel afgeweid, dan ontbrak deze maatstaf, en was het billijk dat hij het beste van zijn eigen land gaf.

6. *of het geheele veld*, al de korenhoopen, al de schoven en het nog ongemaaide koren, benevens het opgaand hout.

7—13. Verg. Lev. VI : 2—4.

8. *tot de godheid*, de in het plaatselijk heiligdom vereerde of, evenals XXI : 6, den huisgod van den verdachte, welke god de daad had kunnen zien, indien zij bedreven was. Zeker bedoelde de bewerker van het Bondsboek, waarschijnlijk reeds de oorspronkelijke opsteller, uitsluitend Jahwe; verg. vs. 11.

de godheid gebracht worden. Hij dien zij in het ongelijk stelt moet
10 het aan zijn naaste dubbel vergoeden.' Wanneer iemand aan zijn naaste
een ezel, rund, schaap of eenigerlei stuk vee te bewaken geeft, en dit
11 sterft of wordt sterk beschadigd, zonderdat iemand het ziet,' dan moet
de eed bij Jahwe beslissen, of hij zijne hand niet uitgestoken heeft naar
zijns naasten have; de eigenaar zal hiermede genoegen nemen, en de
12 ander de schade niet vergoeden.' Maar is het hem ontstolen, dan moet
13 hij het den eigenaar vergoeden.' Is het door een roofdier verscheurd,
dan zal hij het ten getuige bijbrengen en het verscheurde dier niet
vergoeden.

14 Vraagt iemand aan zijn naaste een stuk vee te leen, en dit wordt
sterk beschadigd of sterft, terwijl de eigenaar er niet bij is, dan moet
15 de ander het ten volle vergoeden.' Maar is de eigenaar er bij, dan niet.
Is het gehuurd, dan is de schade in den huurprijs begrepen.

16 Wanneer iemand eene maagd die niet verloofd is verleidt en bij haar
ligt, dan moet hij haar voor den vollen huwelijksprijs tot vrouw koo-
17 pen.' Indien haar vader volstandig weigert haar hem te geven, dan
moet hij eene som betalen overeenkomende met den prijs voor eene
maagd.

18 Eene toovenares zult gij niet in het leven laten.

19 De man die bij een beest ligt moet zeker ter dood gebracht worden.

20 Wie aan een anderen god offert dan aan Jahwe alleen moet met
den banvloek geslagen worden.

21 Een vreemde zult gij niet kwellen of verdrukken; want vreemden
22 zijt gij in Egypteland geweest.' Weduwe noch wees zult gij mishande-
23 len;' indien gij hem op eenige wijze mishandelt en hij roept tot mij,

9. *de godheid.* In Hebr. t. staat het gewone woord, *elohiem,* dat ook ‚goden' beteekenen kan, en het werkwoord *in het ongelijk stellen* in het meervoud; maar Sam. en Gr. t. heeft dit in het enkelvoud, en de wetgever heeft zeker aan geen meervoud gedacht.

10. *sterk beschadigd,* hier en vs. 14 letterlijk *gebroken.* Daarna heeft grondt. nog *of gevankelijk weggevoerd*; wat door eene zeer verklaarbare schrijffout ontstaan is. Het geval zou behooren bij vs. 12.

11. *beslissen,* letterlijk *tusschen hen beiden zijn.*

12. Waarom hier, bij diefstal van vee, een andere regel geldt dan, volgens vs. 7, bij diefstal van in bewaring gegeven geld of goed, is niet zeker. Wellicht ontving de bewaker van vee daarvoor loon, en was daarom zijne verantwoordelijkheid grooter.

13. Dat deze regel niet altijd gevolgd werd, leert Gen. XXXI : 39.

14. *een stuk vee te leen,* duidelijkheidshalve ingevoegd.

15. *dan is — begrepen,* onzekere vertaling.

16. *voor den vollen huwelijksprijs tot vrouw koopen.* Hij mag haar niet huwen op de goedkooper voorwaarde waarop men eene weduwe of verstooten vrouw kon krijgen. Deut. XXII : 28 v. wordt de prijs op vijftig zilverlingen bepaald. Verg. op Gen. XXXIV : 12. — Over de verleiding van eene verloofde maagd zie Deut. XXII : 23—27.

18. Verg. op Deut. XVIII : 10 v.

19. Verg. Lev. XVIII : 23; XX : 15 v.; Deut. XXVII : 21.

20. Verg. Deut. XIII : 6—18; XVII : 2—7. — *met den banvloek geslagen,* d. i. door vernieling aan de godheid gewijd, *worden.* Een met den banvloek geslagen mensch of dier moest gedood, eene stad verbrand en voor altijd tot een puinhoop gemaakt worden. Wat niet verbrand kon worden verviel aan een heiligdom; zie b. v. Joz. VI : 19, 24. Dikwijls treedt de oorspronkelijke beteekenis van wijding op den achtergrond en beteekent het woord eenvoudig ‚vernielen'; verg. Deut. VII : 26.

21. *Een vreemde.* Evenals hier, worden de vreemden, dat zijn de nakomelingen der Kanaänieten (verg. op XII : 19), in bescherming genomen XX : 10; XXIII : 9; Lev. XIX : 33 v.; Deut. X : 19; terwijl zij vaak, op éene lijn met armen, weduwen en weezen, aan de liefdadigheid aanbevolen worden, Lev. XIX : 10; XXIII : 22; XXV : 35; Deut. XIV : 29; XVI : 11, 14; XXIV : 14 v., 17—22; XXVI : 11—13; XXVII : 19 (verg. Deut. XXIII : 19 v.). Bij de oudere profeten komt deze vermaning niet voor, maar wel Jer. VII : 6; XXII : 3 en later. Het is niet onwaarschijnlijk dat die liefderijke stemming jegens de vreemden eerst dagteekent van de zevende eeuw, en dit vers tot de omwerking van het Bondsboek in den geest van *Deuteronomium* behoort.

22. Weduwen en weezen stonden in den ouden tijd, toen de rechtspleging niet geordend was en niemands rechten door wetten omschreven waren, zeer vaak aan knevelarijen bloot; daar zij hun natuurlijken beschermer misten. Daarom sprongen voor hen vaak èn wetgevers (zie op vs. 21), èn wijzen (Spr. XXIII : 10), èn profeten (Jez. I : 17, 23; X : 1 v.; Jer. V : 28; VII : 6; XXII : 3; Micha II : 9; Zach. VII : 9 v.) in de bres.

24 dan zal ik zeker zijn geroep verhooren; ′ mijn toorn zal ontbranden en
ik zal u met het zwaard dooden; uwe vrouw zal weduwe en uwe
kinderen zullen weezen worden.
25 Wanneer gij aan uwen armen broeder die bij u woont geld leent,
zult gij u niet jegens hem als een geldschieter gedragen: gij zult hem
26 geen rente opleggen. ′ Wanneer gij op iemands kleed beslag legt, dan
27 moet gij het hem vóor zonsondergang teruggeven; ′ want het is zijne
eenige bedekking, de bekleeding van zijne huid; waarin zal hij zich
ter ruste leggen? Wanneer hij tot mij roept, zal ik hem verhooren;
want ik ben ontfermend.
28 God zult gij niet vloeken, en een overheidspersoon in uw volk
niet verwenschen.
29 Met de eerstelingen van uw dorschvloer en perskuip zult gij niet
achterlijk zijn; den eerstgeborene van uwe zonen zult gij mij geven. ′
30 Aldus zult gij doen met uwe runderen en uw kleinvee: zeven dagen
zal het jong bij de moeder zijn; den achtsten zult gij het mij geven.
31 Heilige lieden zult gij mij zijn: vleesch dat op het veld ligt, door
een roofdier verscheurd, zult gij niet eten; gij moet het den honden
voorwerpen.
XXIII : 1 Gij zult geen valsch gerucht verbreiden. Bied hem die ongelijk
2 heeft de hand niet door een ongerechtig getuige te zijn. ′ Gij zult de
menigte niet aanhangen in kwade zaken, noch in een rechtsgeding

23. *hem* en *hij*, de vreemde van vs. 21. Vs. 21*b*, 22 is met vs. 24 later ingevoegd; wat ook hieruit blijkt dat hier de Israëlieten in het meervoud worden toegesproken, vs. 21*a*, 23 in het enkelvoud.

25. *aan uwen armen broeder*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *aan mijn volk, den arme.* — *broeder*, volks- en geloofsgenoot, Israëliet. — *geldschieter*, of *woekeraar*. Deze beide, voor ons verschillende, begrippen liepen voor den Israëliet ineen, daar elke van een anderen Israëliet genomen rente ongeoorloofde winst was, dus woeker kon heeten; verg. Lev. XXV : 36 v.; Deut. XXIII : 19; Ps. XV : 5; Spr. XXVIII : 8; Ezech. XVIII : 8; XXII : 12.

26 v. Een dergelijk gebod Deut. XXIV : 6, 12 v. Over het te pand nemen van kleederen wordt vaak geklaagd, Job XXII : 6; XXIV : 3, 9; Spr. XX : 16; XXVII : 13; Am. II : 8; verg. op Deut. XXIV : 6, ook Spr. XXII : 26 v.

27. *waarin — leggen?* Het opperkleed of de mantel, een om de schouders geworpen vierkante lap, van den arme dikwerf het eenige kleedingstuk, diende hem des nachts voor deken; en de nachten zijn in Palestina vaak koud.

28. De overheden, koningen, stam- en familiehoofden, waren Jahwe's vertegenwoordigers; hun gezag was goddelijk; hen te vloeken, ja, eigenlijk reeds hun ongehoorzaam te zijn, was dus heiligschennis. Zie 1 Kon. II : 8 v.; Spr. XXIV : 21; vooral 1 Kon. XXI : 10 en op Lev. XIX : 32 en 1 Sam. XXIV : 7. — Over het vloeken van God zie Lev. XXIV : 10—23.

29. *Met — perskuip*, letterlijk *Met uwe volheid en uwe tranen*; dat daarmede de eerstgerijpte vrucht van akker en boomgaard en het eerste uitgeperste sap van druiven en andere vruchten bedoeld wordt, is de Joodsche overlevering, in de oude vertt. nedergelegd. Met andere woorden behelst deze verordening hetzelfde als XXIII : 19. — *den — geven.* Zie op XIII : 2.

30. Hier staat niet dat het dier eerst den achtsten dag geschikt was ten offer (Lev. XXII : 27), maar dat het op dien dag moest geofferd worden; wat alleen bij veelheid van heiligdommen mogelijk was. — De wet XIII : 2, 11—13 is uitvoeriger.

31. Volg. XXI : 33—36 werd het lijk van een door een ongelukkig toeval omgekomen dier als voorwerp van waarde behandeld en was dus niet onrein. Zoowel om deze tegenstrijdigheid als omdat de Israëlieten hier in het meervoud worden aangesproken — anders dan in hetgeen voorafgaat en in wat volgt — is dit vers later ingevoegd. Het verbod verscheurd vleesch te eten wordt Lev. XXII : 8; Ezech. XLIV : 31 tot de priesters beperkt; Lev. XI : 40; XVII : 15 wordt eene kleine straf op de overtreding gezet. Oorspronkelijk was „het verscheurde” (*terefa*) wellicht onderscheiden van „het aas” (*nebela*), Deut. XIV : 21, d. i. het vleesch van een zijn natuurlijken dood gestorven dier, dat aan vreemden moest verkocht worden (verg. Lev. VII : 24). Voor de latere Joden hebben beide termen dezelfde beteekenis, die van niet goed geslacht vleesch, gekregen. Op onzen tekst en Deut. XIV : 21 steunt de geheele Joodsche verordening omtrent het slachten.

2 v. Bezoldigde rechters, verplicht elke twistzaak welke vóor hen gebracht werd te onderzoeken, waren er destijds niet. De oudsten en andere bestuurders, priesters en aanzienlijken, beslisten geschillen, indien zij dit verkozen, en werden daarvoor door de strijdende partijen beloond (verg. op vs. 8). Indien aanzienlijken zich aan knevelarijen schuldig maakten, konden zij te moeilijker beteugeld worden, omdat zij zelven meestal rechters waren. Vandaar de herhaalde vermaningen tegen de onderdrukking der armen (verg. o. a. op XXII : 22) en het verkrachten van het recht (vs. 6 v.; Lev. XIX : 15; Deut. I : 17; XVI : 19; Spr. XVII : 15; XVIII : 5; XXIV : 23*a*—25 enz.). Daar een arme vaak moeite had een rechter te vinden, d. w. z. een invloedrijk man die zich zijne zaak aantrok, be-

3 instemmen met de menigte om het recht te verkrachten. ' Ook zult
gij den geringe niet opluisteren in zijn geding.
4 Wanneer gij het rund of den ezel van uwen vijand verdwaald aan-
5 treft, dan moet gij ze hem zonder feil terugbrengen. ' Wanneer gij
den ezel van uwen hater ziet bezwijken onder zijn last, zoo moogt
gij hem niet aan zijn lot overlaten: gij moet hem zeker helpen.
6 Gij zult het recht van den behoeftige in zijn geding niet krenken.'
7 Houd u ver van valsche zaken, en dood den onschuldige en hem die
het recht aan zijne zijde heeft niet; want ik zal hem die ongelijk
8 heeft niet in het gelijk stellen. ' Ook zult gij geen geschenk aanne-
men; want het geschenk maakt de oogen van zienden blind en ver-
9 draait de zaken van wie recht hebben. ' Den vreemde zult gij niet
verdrukken; gij zelven weet, hoe het een vreemdeling te moede is,
daar gij vreemdelingen in Egypteland geweest zijt.
10 Zes jaren zult gij uw land bezaaien en de opbrengst er van inoog-
11 sten; ' maar het zevende zult gij het aan zich zelf overlaten en braak
laten liggen; dan eten daarvan uwe behoeftige landgenooten, en wat
zij overlaten eten de dieren des velds. Desgelijks zult gij met uwen
12 wijngaard en olijvenhof doen. ' Zes dagen zult gij uw werk verrichten
en op den zevenden zult gij rusten; opdat uw rund en uw ezel uitrus-
ten en de zoon uwer slavin en de vreemde adem scheppen.
13 In al wat ik u gezegd heb zult gij u in acht nemen, en den naam
van andere goden zult gij niet vermelden; hij zal uit uw mond niet
gehoord worden.
14, 15 Drie keeren 's jaars zult gij te mijner eer feestvieren. ' Het feest

Vs. 15*a*. XXXIV : 18.

teekent de bede: richt mij! of: wees mijn rechter! (Ps. VII : 9 en elders) zooveel als: trek u mijne belangen aan; red mij. Verg. Luc. XVIII : 1—8.

2. *instemmen*, vooral door het afleggen van getuigenis naar haar wensch. — *het recht*, volg. Gr. vert. ingevoegd.

3. Ook Lev. XIX : 15 wordt gewaarschuwd tegen het voortrekken van den arme; wat uit misplaatst medelijden of uit haat tegen een machtige geschieden kon. Daar de uitdrukking „een arme opluisteren" zeer vreemd is, en de waarschuwing, als rechter den rijke niet voor te trekken, ontbreekt, is het waarschijnlijk dat hier eenige woorden uitgevallen zijn en Lev. XIX : 15 de oorspronkelijke vermaning behelst. Het kan ook zijn dat uit het woord door *geringe* vertaald eene letter is weggevallen en in plaats daarvan moet gelezen worden *groote*.

4 v. Deut. XXII : 1—4 bevat over verloren goederen en neergevallen dieren van den broeder, d. i. volksgenoot, verordeningen die blijkbaar van eenerlei oorsprong zijn met deze. Hier staan ze waarschijnlijk in den oorspronkelijken vorm, maar zijn wellicht later ingelascht; immers zij breken het verband tusschen vs. 1—3 en vs. 6—9.

5. *gij moet* — *helpen*, zeer onzekere lezing en vertaling. De vergelijking van Deut. XXII : 4 leert dat dit bedoeld is.

7. *dood* — *niet*, door valsche rechtspraak.

8. *de oogen van*, ingevoegd volg. Sam. en Gr. t. — Op hetzelfde gevaar wordt gewezen Deut. XVI : 19; XXVII : 25; 1 Sam. VIII : 3; Pred. VII : 7; verg. op Gen. XX : 16.

9. Verg. XXII : 21.

10 v. Uitvoeriger dezelfde verordening Lev. XXV : 2—7; zie aldaar. In één opzicht wijken zij wellicht van elkander af. Terwijl Lev. XXV duidelijk voorschrijft dat in één en hetzelfde jaar, het sabbatsjaar, alle akkers en boomgaarden te gelijk onverpleegd moeten blijven en geenerlei oogst mag worden binnengehaald, kan de bedoeling van deze plaats zijn dat ieder eigenaar het zevende jaar waarin hij land of gaard bezit ze aan hun lot moet overlaten; evenals XXI : 2 niet verordent, dat alle slaven in hetzelfde jaar moeten vrijgelaten worden, maar elke slaaf in het zevende jaar van het verlies zijner vrijheid.

11. *daarvan*, duidelijkheidshalve ingevoegd. Bedoeld is: wat vanzelf opkomt.

12. De drijfveer der sabbatsviering is hier ongeveer dezelfde als in Deut. V : 12—14 en eene andere dan in Exod. XX : 8—11. — *de zoon uwer slavin*, eigenlijk dus alleen de in uw huis geboren slaaf; maar de geheele slavenstoet zal wel bedoeld zijn.

13. Dit vers is blijkbaar het slotwoord van eene verzameling. — *den naam* — *worden*, in overeenstemming met Joz. XXIII : 7; Ps. XVI : 4; Hoz. II : 16; Zach. XIII : 2.

14—19. Dit deel van het aanhangsel op het Bondsboek (verg. Inl.) heeft zoovele punten van overeenkomst met XXXIV : 18—26, dat die twee reeksen van verordeningen onmogelijk onafhankelijk van elkander kunnen ontstaan zijn. Waarschijnlijk zijn beide bewerkingen van een ouderen tekst, en geeft

der ongezuurde brooden zult gij onderhouden; zeven dagen zult gij
ongezuurd brood eten, zooals ik u bevolen heb, op den bepaalden tijd
in de maand Abib; want daarin zijt gij uit Egypte getrokken; en
16 men zal mijn aangezicht niet met ledige handen gaan zien. ' Voorts
het oogstfeest, dat der eerstelingen van het door u op den akker ge-
zaaide; en het inzamelingsfeest, aan het einde van het jaar, wanneer
17 gij de vrucht van uw werk van het veld inzamelt. ' Driemaal 's jaars
zullen al uwe mannen het aangezicht van den Heer Jahwe gaan zien. '
18 Gij zult het bloed van een aan mij gebracht offer niet bij iets gezuurds
offeren; en het vet van mijn feestoffer mag niet tot den morgen over-
19 blijven. ' De keur der eerstelingen van uwen grond zult gij in het
huis van Jahwe, uwen god, brengen. Gij zult niet koken het bokje
in de melk zijner moeder.
20 Zie, ik zend mijn engel voor u uit, om u te hoeden op den weg
21 en u te brengen aan de plaats die ik bereid heb. ' Wees voor hem

Vs. 15*b*. XXXIV : 20*b*; Deut. XVI : 16*b*. — Vs. 16. XXXIV : 22. — Vs. 17. XXXIV : 23; Deut. XVI : 16. — Vs. 18. XXXIV : 25. — Vs. 19*a*. XXXIV : 26*a*. — Vs. 19*b*. XXXIV : 26*b*; Deut. XIV : 21*b*.

nu eens de eene, dan weer de andere het oorspronkelijke terug. De drie groote feesten worden, behalve op deze beide plaatsen, behandeld Deut. XVI : 1—17 (verg. 2 Kron. VIII : 13, ook 1 Kon. IX : 25). Lev. XXIII kent meer feesten.

15. Over het feest der ongezuurde brooden zie op XII : 15—20. — *Abib.* Zie op XII : 2. — *men — zien,* volgens veranderde klinkers; Hebr. t. kan vertaald worden *mijn aangezicht zal niet met ledige handen gezien worden*; maar zij die de klinkers bij de letters plaatsten bedoelden waarschijnlijk *zij zullen voor mijn aangezicht niet ledig verschijnen,* en wilde dat zoo gelezen werd, om de Gode onwaardige uitdrukking, die als mogelijk onderstelde dat hij gezien werd, te vermijden. Ook in vs. 17; XXXIV : 23; Deut. XVI : 16; XXXI : 11; 1 Sam. I : 22; Ps. XLII : 3; Jez. I : 12 zijn om dezelfde reden klinkers gekozen tegen de oorspronkelijke bedoeling. Overigens is het voorschrift hier, evenals XXXIV : 20, vreemd geplaatst, alsof men alleen op het feest der ongezuurde brooden met geschenken moest komen; in Deut. XVI : 16 staat het gepaster.

16. De naam *oogstfeest* komt alleen hier voor. Bedoeld is het feest dat XXXIV : 22; Deut. XVI : 10, 16 *het wekenfeest* en Num. XXVIII : 26 *de dag der eerstelingen* heet (verg. op XXXIV : 22), en dat later, dewijl het vijftig dagen na den 15den Nizan werd gevierd (Lev. XXIII : 15 v.), met het Grieksche woord voor 'vijftigste', *pentecoste,* bij ons in *pinksteren* verbasterd, aangeduid werd. — *het inzamelingsfeest.* Dezelfde naam en, met een ander woord, dezelfde tijdsbepaling XXXIV : 22. Bedoeld is het feest dat Lev. XXIII : 33—35, 39—43.; Deut. XVI : 13, 16 *sukkoth-* of *loofhuttenfeest* heet. — *aan — jaar,* in den herfst. Later werd het, volg. Lev. XXIII : 34, op den 15den der zevende maand (Tisri) gevierd. — *wanneer — inzamelt.* Deze woorden, die XXXIV : 22 ontbreken, zouden aanleiding kunnen geven tot misverstand; immers, het inzamelingsfeest was niet het einde van den veld-, maar van den vruchtenoogst, vooral dien der druiven; zie Deut. XVI : 13.

17. *het — zien,* volg. Sam. t.; Hebr. t. *zullen al uwe mannen voor het aangezicht van den Heer Jahwe verschijnen*; verg. op vs. 15.

18. *Gij — offeren.* De vreemde uitdrukking „bloed offeren" komt alleen hier, de nog vreemder „bloed slachten" alleen XXXIV : 25 voor. Ze beteekenen zeker zooveel als „bloed aanbieden", „een bloedig offer brengen". Hetzelfde verbod van zuurdeesem Lev. II : 11. Zie aldaar en op Lev. VII : 13. — *het vet — overblijven.* In XII : 10; XXXIV : 25 is dit verbod beperkt tot het paaschoffer. De latere wet staat toe dat het vleesch van sommige offers nog één dag langer overblijft, Lev. VII : 16—18; XIX : 5—8, en verbiedt dit bij andere, Lev. VII : 15; XXII : 29 v. Van het vet zegt zij niets. Onder *vet* werd niet al het vet verstaan, waarmede het vleesch doorregen of aan de huidzijde bedekt is, maar eenige bepaalde deelen; zie XXIX : 13, 22; Lev. III : 3 v., 9 v., IV : 8 v.; VII : 3 v.; verg. Lev. VII : 23—27.

19. *De keur der eerstelingen.* Het latere Jodendom heeft onder hetgeen Jahwe of zijnen priesters toekwam onderscheiden: *de keurgave* (*resjieth*) en *de eerstelingen* (*bikkuriem*); maar de wet doet dit niet en gebruikt die twee benamingen door elkander, Num. XVIII : 12 v.; Deut. XVIII : 4; XXVI : 2, 10, ook Neh. X : 35, 37. Wanneer men niet, als de latere Joden, die tegen den oogst- en den inzamelingstijd de halmen en vruchten welke het eerst rijp waren met een bandje teekenden, om bepaald deze voor Jahwe te bestemmen, angstvallig drukt op het woord *eerstelingen,* maar dit opvat als dat wat het eerst te zijner tijd ingeoogst en ingezameld is, dan is *de keur der eerstelingen* het beste van dat gedeelte van den koren- of vruchtenoogst dat het eerst is binnengehaald, wat elders *de keurgave* of *de eerstelingen* heet. — *koken — moeder.* Dit was waarschijnlijk een godsdienstig gebruik tijdens den vruchtenoogst; men besproeide dan met de melk waarin het bokje gekookt was akkers en boomen, ten einde zich voor het volgend jaar een rijken oogst te verzekeren. Nog heden ten dage wordt in Palestina door de landsbevolking een gerecht bereid dat „het bokje in de melk zijner moeder" heet en waarbij onverstaanbare formulen gepreveld worden. Als afgodisch gebruik, wordt het herhaaldelijk in de wet afgekeurd. — Uit dit verbod is bij de latere Joden de verordening gesponnen, geen vleesch- en melkspijzen te gelijk te gebruiken, noch ze zelfs op éene tafel te zetten.

20. *mijn engel,* volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *een engel.* Zie op Gen. XVI : 7.

op uwe hoede en hoor naar hem. Weerstreef hem niet; want hij zal
uwe misdrijven niet vergeven, daar mijn naam in zijn binnenste is. '
22 Maar indien gij goed naar mij hoort en doet al wat ik spreken zal,
dan zal ik de vijand uwer vijanden en de tegenstander uwer tegen-
23 standers zijn; ' want mijn engel zal voor u uit gaan en u brengen
tot de Amorieten, Hittieten, Perizzieten, Kanaänieten, Hiwwieten en
24 Jebuzieten, en ik zal hen vernietigen. ' Gij zult u voor hunne goden
niet nederwerpen noch hen dienen, en gij zult hunne werken niet
navolgen, maar zonder verschooning ze onderstboven werpen en hunne
25 wij-steenen kort en klein slaan, ' en gij zult dienen Jahwe, uwen god.
Dan zal ik uw brood en water zegenen en ziekte uit uw midden ban-
26 nen; ' geene vrouw zal in uw land eene misdracht hebben of kinderloos
27 blijven; het getal uwer levensdagen zal ik vol maken. ' Ik zal den
schrik voor mij voor u uit zenden, het geheele volk tot hetwelk gij
komen zult in verwarring brengen, en zorgen dat al uwe vijanden
28 u den rug toekeeren. ' Ook zal ik horzelen voor u uit zenden, die
de Hiwwieten, Kanaänieten en Hittieten voor u zullen verdrijven. '
29 Niet binnen één jaar zal ik hen voor u uit verdrijven; opdat het land
30 geen woestenij en het wild gedierte u niet te talrijk worde. ' Lang-
zamerhand zal ik hen voor u uit verdrijven, totdat gij zoo vruchtbaar
31 zijt dat gij het land beërven kunt. ' En ik zal tot uw grondgebied
maken het land van de Schelfzee tot de Filistijnsche Zee en van de
woestijn tot de Rivier; want ik zal de bevolking des lands in uwe
32 hand geven en ze voor u uit verdrijven. ' Gij zult met hen en hunne
33 goden geen verbond sluiten. ' Zij mogen in uw land niet wonen; opdat
zij u niet verleiden tegen mij te zondigen; want gij zoudt hunne go-
den, dienen en dit zou u ten valstrik zijn.

21. *mijn — is.* De engel van Jahwe in wien zijn naam of wezen is, vertegenwoordigt hem, den gestrengen, naijverigen god; verg. op XXXIII : 19, op Deut. XII : 5 en op Jez. XXX : 17.
22. *mij*, letterlijk *mijne stem*, volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *zijne*, des engels, *stem.*
24. *gij — navolgen.* Gij zult uwen god niet dienen zooals de Kanaänieten de hunne; verg. Deut. XII : 2—4, 29—31.
25—31. Dergelijke beloften Lev. XXVI : 3—13; Deut. VII : 12—21; XXVIII : 1—14; XXX : 9.
25. *zal ik*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zal hij.*
26. *het — maken.* Geen uwer zal ontijdig aan zijn einde komen; verg. Jez. LXV : 20.
27. *den rug*, letterlijk *den nek.*
28. *horzelen voor u uit zenden.* Dezelfde uitdrukking Deut. VII : 20; Joz. XXIV : 12. Daar horzels, evenals wespen en bijen, vaak mensch en dier op de vlucht jagen, doelt deze toezegging op de verschrikking waaraan de vijanden van Jahwe's volk, nog voordat zij het zagen, tot prooi zouden zijn. Verg. op Jer. XLVI : 20. — *de Hiwwieten — Hittieten.* Alleen hier worden, ter beschrijving van Kanaäns oude bevolking, slechts drie, in plaats van zes of zeven, volken opgeteld; Sam. t. noemt er zeven.
29. Dat Israël de Kanaänieten niet had kunnen verdrijven was hun die in Jahwe's macht geloofden onbegrijpelijk. Zij zochten er dus eene verklaring voor. Dezelfde reden als hier komt Deut. VII : 22 voor; twee andere Richt. II : 20—III : 6; zie aldaar.
31. Dezen omvang heeft Israëls land alleen een korten tijd onder David en Salomo gehad. Verg. op Deut. I : 7. — *de Filistijnsche Zee*, d. i. de Middellandsche. — *de Rivier*, den Eufraat. — *ik zal ze voor u uit verdrijven*, volgens een anderen klinker, in overeenstemming met Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *gij zult — verdrijven.*
33. *Zij — wonen.* Dit klinkt vreemd na vs. 30; waarschijnlijk is vs. 31—33 van eene andere hand. — *want — zijn.* Verg. Deut. VII : 25.

HOOFDSTUK XXIV : 1—11.

De bondsluiting. — Mozes ontvangt den last om met Aäron, Nadab, Abihu en zeventig oudsten naar Jahwe op te klimmen; terwijl zij op een afstand moeten aanbidden, zal alleen Mozes hem naderen; het volk mag in het geheel niet opklimmen (1 v.). Mozes deelt aan het volk al de verordeningen van Jahwe mede, en het volk belooft gehoorzaamheid; waarop Mozes ze in een boek schrijft, een altaar met twaalf wij-steenen bouwt, het verbondsboek voorleest en, nadat het volk beloofd heeft het

daarin verordende te zullen onderhouden, door sprenging van het bloed der offerdieren, een verbond tusschen Jahwe en het volk sluit (3—8). Zij die met Mozes tot Jahwe mogen opklimmen zien Israëls god, die hun geen leed doet, terwijl zij vóor hem eten en drinken (9—11).

Hier zijn twee legenden, vs. 1, 2, 9—11 en vs. 3—8, die niets met elkander gemeen hadden, met elkander vereenigd. De eerste behoorde waarschijnlijk tot het Jahwistisch verhaal over de openbaring aan den Sinai, waarvan slechts een fragment overgebleven is (verg. inl. op XIX : 1—XX : 21). De andere behoorde bij het Bondsboek en stond dus hiermede oorspronkelijk op eene andere plaats (verg. inl. op XX : 22—XXIII : 33).

XXIV : 1 Tot Mozes zeide hij: Klim tot Jahwe op met Aäron, Nadab, Abihu
en zeventig van Israëls oudsten, en werpt u op grooten afstand ter
2 neder; ′ Mozes alleen zal tot Jahwe naderen; maar zij mogen niet
naderen, en het volk mag niet met hem opklimmen.
3 Mozes nu kwam en deelde aan het volk al de woorden van Jahwe
en de verordeningen mede; waarop het geheele volk eenstemmig ant-
4 woordde: Al wat Jahwe gesproken heeft zullen wij doen. ′ Nu schreef
Mozes al de woorden van Jahwe op, maakte zich den volgenden mor-
gen gereed en bouwde een altaar aan den voet des bergs, benevens
5 twaalf wij-steenen voor de twaalf stammen Israëls. ′ Voorts zond hij
Israëlietische jongelingen, en dezen brachten stieren als dankoffers voor
6 Jahwe. ′ Toen nam Mozes de eene helft van het bloed en deed het
7 in bekkens, terwijl hij de andere helft op het altaar sprengde. ′ Daarna
nam hij het verbondsboek en las het aan het volk voor; waarop dit
zeide: Al wat Jahwe gezegd heeft zullen wij doen, en wij zullen ge-
8 hoorzamen. ′ En Mozes nam het bloed, besprengde daarmede het volk
en zeide: Dit is het bloed van het verbond hetwelk Jahwe met u
sluit, op grond van al deze woorden.
9 Toen klom Mozes met Aäron, Nadab en Abihu en zeventig van
10 Israëls oudsten op, ′ en zij zagen den god van Israël; onder zijne voe-
11 ten was als een vloer van saffiersteen, klaar als de hemel zelf. ′ Hij
strekte zijne hand niet naar Israëls aanzienlijken uit, en zij aanschouw-
den God ′ en aten en dronken.

1. *Nadab, Abihu*, zonen van Aäron. Sam. t. voegt er hier en vs. 9 Eleazar en Ithamar bij; zie op Lev. X : 1—3.

2. *Mozes — naderen.* Dit komt niet goed overeen met vs. 9—11, waar Mozes niets boven de anderen vóor heeft. Wellicht is het vers hier ingevoegd, ten einde Mozes' uitsluitende bevoegdheid om als Jahwe's tolk te spreken duidelijk te doen uitkomen.

4. *aan den voet des bergs*, waarschijnlijk aan den tekst toegevoegd, toen het verhaal naar den Sinai verplaatst werd. — *wij-steenen.* De Sam. en Gr. t. heeft *steenen*, welke lezing wel ontstaan zal zijn uit bevreemding dat Mozes hier wij-steenen opricht, wat in zijne eigene wet verboden was, Lev. XXVI : 1; Deut. VII : 5; XII : 2—4; XVI : 22. Maar vóor 625 waren ook Israëls wetgevers niet afkeerig van het gebruik van wij-steenen. Verg. op Gen. XXVIII : 18.

5. *jongelingen.* Van Levieten of andere leden van een priesterstam geen sprake.

6. Het bloed der offerdieren speelt onder Israël, gelijk bij alle oude volken, eene groote rol. Wie er mede besprengd wordt verkrijgt daardoor deel aan de verplichtingen en zegeningen die het offer oplegt en aanbrengt. Nadat het bloed op het altaar gestort of aan den altaarwand gesprenkeld was, werd Jahwe gerekend gehouden te zijn zijne beloften te vervullen; door de besprenging van het volk werd dit van zijn kant verplicht om Jahwe's bevelen op te volgen, maar tevens van zijne gunst verzekerd. Verg. Zach. IX : 11; Matth. XXVI : 28; 1 Kor. XI : 25; Hebr. IX : 18—22; XII : 24; 1 Petr. I : 2.

8. *nam het bloed*, de helft die hij in de bekkens gedaan had.

10. *zagen den God van Israël.* Gr. vert. zet in plaats hiervan *zagen de plaats waar Israëls god gestaan had*, om de Gode onwaardige voorstelling te vermijden. — *als een vloer*, letterlijk *als een werk.* — *saffiersteen*, letterlijk *saffiertichelen*, een hemelsblauw edelgesteente dat XXVIII : 18; XXXIX : 11; Job XXVIII : 6, 16; Jez. LIV : 11; Klaagl. IV : 7; Ezech. I : 26; X : 1 voorkomt.

11. *Hij — uit*, hij deed hun geen leed, terwijl toch het zien van God gevaarlijk was; verg. op Gen. XVI : 13. — *aanzienlijken*, onzekere vertaling. Anderen *uitgelezenen.* — *aten en dronken*, verheugden zich als Gods dischgenooten.

INLEIDING OP HOOFDSTUK XXIV : 12—XL : 38.

Een klein gedeelte dezer hoofdstukken, XXIV : 12—18; XXXII—XXXIV, behelzende het verhaal van Israëls zonde bij den Horeb en hare gevolgen, sluit zich onmiddellijk aan de verhalen over

Jahwe's openbaringen bij en op den heiligen berg aan, en is, evenals deze, aan het Oude-Sagenboek ontleend. Zie verder inl. op XXXII—XXXIV.

Het overige draagt een geheel ander karakter. Het bevat verordeningen omtrent de samenstelling van een draagbaar heiligdom met toebehooren, en de aanstelling en wijding van de priesters die daarin dienst zouden doen (XXV—XXXI), benevens de mededeeling, hoe deze zijn opgevolgd en dienvolgens aan den Sinai de eeredienst in dat heiligdom is aangevangen (XXXV—XL). Bij deze laatste hoofdstukken behoort Lev. VIII, waar verhaald wordt dat de verordening aangaande de wijding der priesters ten uitvoer is gelegd.

Deze geheele voorstelling behoort tot het gebied der verdichting. Zij onderstelt dat de Israëlieten reeds bij den Sinai en gedurende de omzwerving een eenig heiligdom hadden; maar hiervan is nog vele eeuwen later geen spoor onder Israël te vinden. Eerst de wet van *Deuteronomium*, in 625 uitgevaardigd, verordent dat van Israëls komst in Kanaän af Jahwe slechts op éene plaats door offers geëerd mocht worden (verg. inl. op *Deuteronomium*). Van een eenig heiligdom in de woestijn is ook daar geen sprake, nog veel minder van een eisch tot het uitsluitend recht op priesterlijke bedieningen voor de Aäronieten. De oudste onzer hoofdstukken, XXV—XXIX, maakten, behoudens enkele later ingevoegde verzen (XXVII : 20 v.; XXVIII : 41—43; XXIX : 36—42), deel uit van Ezra's Wetboek en zijn dus opgesteld in de vijfde eeuw. In den vorm van geboden van Jahwe omtrent den bouw en de inrichting van een draagbaar heiligdom, dat in de woestijn moest gebruikt worden, geeft de schrijver te kennen, hoe hij wenschte dat de eeredienst in den herbouwden tempel te Jeruzalem zou worden ingericht. Hij ontleende de benaming „tent der samenkomst" voor dat heiligdom aan het oude verhaal XXXIII : 7—11, maar maakte er iets geheel anders van. De plaats waar Jahwe aan Mozes openbaringen verleende en Jozua, de Efraimiet, dag en nacht vertoefde werd bij hem een tempel waarvóor werd geofferd en waarin slechts Aäronieten op bepaalde tijden mochten binnengaan. Zijn model voor de inrichting des heiligdoms was de tempel van Salomo, maar zóo gewijzigd dat het vervoerbaar werd. Zijne opvatting van de beteekenis der ark is die van *Deuteronomium* (zie op XXV : 10—22).

Wat de verordeningen omtrent Aäron en zijne zonen betreft, later aangevuld door voorschriften over de plaats die de Levieten, als handlangers der priesters, in de gemeente moesten innemen (Num. I : 48—53 en elders), deze waren voor een gedeelte nieuw. De wetgever zocht daarmede orde te scheppen in een zeer verwarden toestand. Aäronieten heetten oorspronkelijk de priesters aan de voornaamste Noord-Israëlietische heiligdommen. Toen dezen tengevolge van Jozia's hervorming van hunne bedieningen beroofd waren, verkregen velen van hen een ambt in den Jeruzalemschen tempel, waarop zij volgens de wet van *Deuteronomium* recht hadden (zie Deut. XVIII : 1—8). Dat zij daar dienst deden was langen tijd voor menigen afstammeling der oude Jeruzalemsche priesterfamiliën eene ergernis (zie op Ezech. XLIV : 10—16), maar werd langzamerhand, vooral na het herstel van den eeredienst in het herbouwd Jeruzalem, als een feit, iets waaraan niet te veranderen viel, aanvaard. Om de eenmaal verkregen rechten niet te schenden en met den feitelijken toestand rekening te houden, werd Aäron gemaakt tot den stamvader van alle wettige priesters, en aan de priesterfamiliën die vóor de Ballingschap in den tempel dienst gedaan hadden, de Sadokieten, eene eervolle plaats onder zijne afstammelingen ingeruimd (zie verder op Lev. X : 1—3; Num. XXV en elders).

De inkleeding die deze schrijver gekozen heeft voor zijne verordeningen is niet alleen door hem zelven steeds volgehouden, maar ook door allen gevolgd die, in zijn voetspoor tredende, nieuwe wetten betreffende het godsdienstig leven vervaardigden of oude voor de omstandigheden hunner dagen pasklaar maakten (b. v. Lev. XVII). In alle verordeningen van *Exodus*, *Leviticus* en *Numeri* die later geschreven zijn wordt het bestaan ondersteld van eene tent der samenkomst waarbij Aäron en zijne zonen, door Levieten bijgestaan, den dienst leiden. Ook den geschiedschrijvers van dien tijd gold die voorstelling van een Mozaïsch heiligdom voor waarheid; zie 1 Kron. XXI : 29 v.; 2 Kron. I : 3—6; V : 5; verg. op 1 Kon. VIII : 1—4.

H. XXX, XXXI behoort niet tot het oorspronkelijk werk, maar is er aan toegevoegd om de verordeningen van Ezra's Wetboek aan te vullen en meer in overeenstemming te brengen met den bestaanden eeredienst. Nog later is XXXV—XL; Lev. VIII geschreven, behelzende een uiterst langdradig verhaal, hoe al de voorschriften van XXV—XXXI stipt zijn opgevolgd. De gelijksoortige onderwerpen, in de voorafgaande hoofdstukken dikwerf gescheiden, zijn hier bijeengevoegd: werd b. v. de vervaardiging van het wierookaltaar en het waschvat, niet in H. XXV, waar het behoorde, maar in het aanhangsel, H. XXX, verordend, hier wordt de vervaardiging dier heilige voorwerpen te voegzamer plaatse vermeld (XXXVII : 25—29; XXXVIII : 8). Enkele malen is het oude stuk gebrekkig verstaan (zie op XXXVIII : 21); meestal is het bericht omtrent de tenuitvoerlegging van Jahwe's geboden in dezelfde bewoordingen als die geboden zelve vervat.

Vreemd is het dat de Grieksche vertaling van XXXV—XL den tekst hier en daar bekort en elders in geheel andere volgorde weergeeft. Dit wekt het vermoeden, hetwelk door de veelvuldige herhalin-

gen en het verschil in stijl (verg. inl. op H. XXXIX) wordt bevestigd, dat XXXV—XL niet op eens, maar stuksgewijze ontstaan is. Nog duidelijker dan hunne voorgangers, wilden de schrijvers van de jongere gedeelten hun volk inprenten, dat Mozes zeer nauwgezet de voorschriften van Jahwe had ten uitvoer gelegd.

HOOFDSTUK XXIV : 12—18.

Mozes' verblijf op den berg. — Mozes moet eenigen tijd bij Jahwe komen doorbrengen, om steenen tafelen en wetten te ontvangen (12); hij beklimt met Jozua den berg, na het bestuur over het volk aan Aäron en Hur te hebben opgedragen (13 v.). Terwijl de wolk den berg bedekt, ontvangt Mozes den zevenden dag den last tot Jahwe te naderen (15—17); hij klimt op en blijft veertig etmalen op den berg (18).

Wij hebben in deze verzen het werk van twee schrijvers: vs. 12—14, 18*b* is uit De Elohist en dient tot inleiding op het verhaal XXXII—XXXIV; terwijl vs. 15—18*a* aan Ezra's Wetboek ontleend is en bij XXV—XXXI behoort.

XXIV : 12 Jahwe zeide tot Mozes: Klim tot mij op den berg en vertoef
aldaar; opdat ik u de steenen tafelen geve en de wet en het gebod
13 die ik geschreven heb om hen te onderrichten. ' Zoo stond Mozes op,
14 met zijn dienaar Jozua, en Mozes beklom den berg Gods; ' nadat hij
tot de oudsten gezegd had: Blijft hier totdat wij tot u terugkeeren.
Inmiddels zijn Aäron en Hur bij u; al wie eene rechtzaak heeft begeve
zich tot hen.
15, 16 Toen Mozes den berg beklom, bedekte de wolk den berg. ' De heer-
lijkheid van Jahwe verbleef op den berg Sinai, die zes dagen lang
door de wolk bedekt was. En op den zevenden riep hij Mozes uit het
17 midden der wolk. ' Jahwe's heerlijkheid had in het oog der Israëlieten
18 de gedaante van een brandend vuur, op den top des bergs. ' Mozes
dan ging de wolk in, den berg op. En Mozes bleef op den berg veertig
dagen en nachten.

12. *tafelen*, platen. Wat hier van de tafelen gezegd wordt, is onduidelijk. Het blijkt namelijk niet, of daarop alle reeds gegeven wetten, dus ook het geheele Bondsboek, was te lezen, of dat God aan Mozes èn de tafelen, èn een eigenhandig door hem geschreven wetboek zou medegeven. In het oorspronkelijke verhaal stond zeker, evenals Deut. IX : 10; X : 4, dat Jahwe op de tafelen alleen de Tien Woorden had gegrift; maar de man die het Oude-Sagenboek met *Deuteronomium* verbond, en die, nu hij eenmaal het Bondsboek, evenals de Tien Woorden, aan den Sinai had doen afkondigen, beide als goddelijke wetten op éene lijn moest plaatsen, schoof tusschen de woorden *de steenen tafelen die ik geschreven heb* in *en de wet en het gebod*, en voegde er *om hen te onderrichten* aan toe. Had hij het nagelaten, dan zou het zonder twijfel door den Verzamelaar gedaan zijn, die Mozes op den berg ook de geheele verordening XXV—XXXI liet ontvangen. — Eene wet op steenen, houten of metalen platen te schrijven en haar op die wijze ten toon te stellen, was in de oudheid zeer gebruikelijk (verg. Deut. XXVII : 2—4, 8; Joz. VIII : 32). De gewone vorm van die platen was bij de Feniciërs een langwerpige vierhoek met afgeronden bovenrand; zoo ook, blijkens den steen van Meesja (zie op 2 Kon. III : 4), bij de Moabieten.

13. *Jozua.* Zie op XVII : 9. — *Mozes beklom.* Volg. XXXII : 17 is Jozua met hem opgeklommen.

14. *Hur.* Zie op XVII : 10.

18. *veertig.* Zie op Gen. VII : 4.

HOOFDSTUK XXV.

Ark, toonbrooden en kandelaar. — Mozes ontvangt van Jahwe den last, van het volk gaven te vragen voor de vervaardiging van het heiligdom en zijne meubelen (1—9). Beschreven wordt de ark (10—22); de tafel van het toonbrood (23—30), en de zevenarmige kandelaar (31—38), waaraan een talent goud zal gaan (39); alles moet naar de aan Mozes getoonde modellen gemaakt worden (40).

Hier beginnen de voorschriften omtrent bouw en inrichting van het heiligdom (XXV—XXXI); verg. inl. op XXIV : 12—XL : 38.

De uitvoering dezer bevelen staat XXXV : 4—XXXVI : 1; XXXVII : 1—9; 10—16; 17—24.

XXV : 1, 2 Jahwe zeide tot Mozes: ' Spreek tot de Israëlieten dat zij voor
mij eene gave heffen; van iedereen wiens hart er hem toe drijft zullen
3 zij eene gave voor mij heffen. ' Hierin zal de gave die gij van hen

4 heffen zult bestaan: in goud, zilver en koper, ′ violet, purper en kar-
5 mijn, katoen en geitenhaar, ′ roodgeverfde ramshuiden, marokijn en
6 acaciastammen, ′ olie voor de lamp, specerijen voor de zalfolie en den
7 offerwierook, ′ onyxsteenen en inzetsteenen voor het schouderkleed en
8 de borsttasch. ′ Ook moeten zij mij een heiligdom maken, en ik zal
9 in hun midden wonen. ′ Volgens al wat ik u op den berg ga toonen
— de modellen van den tabernakel en al zijne meubelen — zoo moet
gij het maken.
10 Maak dan eene ark van acaciahout, derdehalve el lang, anderhalve
11 el breed en anderhalve el hoog. ′ Besla haar met zuiver goud; van
binnen en van buiten moet gij haar beslaan; en maak er een gouden
12 krans om. ′ Giet er voorts vier gouden ringen aan, en zet die boven
13 hare vier voeten; twee ringen aan deze, twee aan gene zijde. ′ Maak
14 dan stangen van acaciahout en besla ze met goud; ′ steek voorts de
stangen door de ringen aan weerszijde van de ark, om haar daaraan
15 te dragen. ′ In de ringen der ark moeten de stangen blijven; zij mo-

3. *koper,* of *brons.* Zie op Gen. IV : 22.

4. *violet* en *purper* zijn kostbare kleurstoffen, uit schelpdieren gewonnen, in welker bereiding en behandeling de Feniciërs zeer bekwaam waren; *karmijn* is de hoogroode kleurstof uit eene soort van schildluis vervaardigd. Met de namen dezer kleurstoffen wordt hier en elders in de wet de eene of andere stof aangeduid die daarmede geverfd is. — *katoen.* Het aldus vertaalde woord (*sjeesj*) duidt, evenals andere (*boes, bad*), in onderscheiding van de wol, plantaardige stoffen aan; maar of daarbij linnen en katoen onderscheiden werden, is zeer twijfelachtig. — *geitenhaar,* waarvan kleeden geweven werden. De kleur hiervan was zwart, althans donker. — *marokijn,* fijn bokkenleder.

6. *specerijen,* waarvan Gen. XXXVII : 25; XLIII : 11 eenige soorten worden opgenoemd.

7. *onyxsteenen.* Zie op Gen. II : 12. — *inzetsteenen,* hoogst onzekere vertaling. Waarschijnlijk wordt eene bepaalde soort van edelgesteenten bedoeld, welker naam toevallig met het woord *inzetten* of *vullen* in klank overeenkomt. — *schouderkleed, borsttasch.* Zie XXVIII : 4—30.

9. Verg. vs. 40; Hand. VII : 44; Hebr. VIII : 5. — *tabernakel,* een Latijnsch woord, door de Vulgata in gebruik gekomen, voor ‚woning'. Wat daarmede werd aangeduid, zie H. XXVI. — *op den berg,* ingevoegd volg. Sam. en Gr. t.

10—22. Kisten waarin eene godheid of een heilig voorwerp dat haar vertegenwoordigde werd bewaard of rondgedragen vindt men bij allerlei godsdiensten. Zoo was ook in den richtertijd Israëls heiligst voorwerp eene houten kist, „de ark van Jahwe" genoemd, waarin hij geacht werd te wonen (1 Sam. IV, V; 2 Sam. VI). Wat er in lag, is onbekend; wellicht een steen. In Davids tijd werd zij nog medegenomen in een veldtocht (2 Sam. XI : 11). Toen Salomo zijn tempel had gebouwd, is zij in het koor er van geplaatst, waar zij stond onder de vleugelen van twee cherubs (1 Kon. VI : 23—27; VIII : 6 v.). Wat van haar geworden is, weten wij niet. Het laatst wordt zij Jer. III : 16 vermeld, en in den tweeden tempel stond er geen. In de oudste verhalen over de omzwerving werd zeker ook verteld, bij welke gelegenheid de ark — zooals die kist gewoonlijk naar de Vulgata genoemd wordt; verg. op vs. 9 — is vervaardigd en wat zij bevatte; maar ter plaatse waar wij dit zouden verwachten, H. XXXIII, wordt zulk een bericht gemist. Dit is niet toevallig. Die kist, hoe oud en eerwaardig ook, paste niet bij de godsdienstige denkbeelden der meest ontwikkelde Israëlieten en Judeërs van de zevende eeuw. Daarom liet wellicht reeds de samensteller van het Oude-Sagenboek veel van wat op haar betrekking had weg. Doch zie Num. X : 33—36. En indien hij al over haar oorsprong en beteekenis gehandeld heeft, dan werd dit zeker door den man die het Oude-Sagenboek met *Deuteronomium* vereenigde weggelaten. In laatstgenoemd werk toch had de ark een geheel ander karakter. „De ark van Jahwe" was veranderd in „de ark des verbonds" en diende tot bewaarplaats van de steenen tafelen waarop de Tien Woorden stonden (Deut. X : 1—5). Toen nu, in de vijfde eeuw, de schrijver van Ezra's Wetboek een beeld ontwierp van Jahwe's woning in den tijd van Mozes, plaatste hij er ook eene ark in. Geheel in den geest van *Deuteronomium,* noemde hij haar: „de ark der Geboden", waarmede hij de wet der Tien Woorden aanduidde. Doch terwijl de schrijver van *Deuteronomium* zich vergenoegd had met haar eenvoudig als eene kist van acaciahout te beschrijven, stelde hij haar, in overeenstemming met den luister van het geheele vervoerbare heiligdom, als prachtig versierd voor. De twee cherubs ontleende hij aan de beide gestalten onder welker vleugels zij in den tempel had gestaan; maar daar deze niet pasten in een draagbaar heiligdom, stelde hij ze kleiner voor en vastgehecht op het deksel der ark, waardoor zij hunne beteekenis verloren (verg. op Gen. III : 24 en op 1 Kon. VIII : 7).

10. *Maak,* volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *En zij zullen maken.*

11. *krans,* onzekere vertaling. Of dit sieraad van boven rondom de kist liep, zoodat het deksel er in sloot, of halverwege de hoogte, is onzeker. Het komt ook voor bij de beschrijving van de toonbroodtafel (vs. 24 v.; XXXVII : 11 v.) en van het wierookaltaar (XXX : 3 v.; XXXVII : 26 v.).

13. De ark moet aan stangen worden gedragen, die er aan gehecht moeten blijven; opdat het allerheiligst voorwerp niet worde aangeraakt door hen die het vervoeren; zie Num. IV : 15; 2 Sam. VI : 6 v., 13.

16 gen er niet uitgenomen worden. ' Gij zult in de ark de Geboden
17 leggen, die ik u geven zal. ' Maak ook een deksel van zuiver goud,
18 derdehalve el lang en anderhalve el breed. ' Maak ook twee cherubs
van goud; van gedreven werk moet gij ze maken, aan de beide uit-
19 einden van het deksel. ' Maak den eenen cherub aan het eene, den
anderen aan het andere einde vast; gij moet ze zóo maken dat de
cherubs aan de uiteinden van het deksel daarmede éen stuk uitmaken.'
20 De cherubs moeten hunne vleugels uitbreiden naar boven, met die
vleugels het deksel beschuttende, terwijl hunne aangezichten naar elk-
21 ander gewend en op het deksel gericht zijn. ' Plaats het deksel dan
22 boven op de ark, en leg daarin de Geboden, die ik u geven zal. ' Dan
zal ik daar met u samenkomen en van boven het deksel, van tusschen
de twee cherubs die op de ark der Geboden zijn, u zeggen al wat ik
u voor de Israëlieten bevelen zal.
23 Maak ook eene tafel van acaciahout, twee el lang, éene el breed
24 en anderhalve el hoog; ' besla haar met zuiver goud en maak er een
25 gouden krans om. ' Maak er voorts eene lijst om, éene palm breed,
26 en ook daarom een gouden krans. ' Maak er vier gouden ringen voor
27 en zet die aan de vier hoeken bij de vier pooten. ' De ringen moeten
aan de lijst zijn gehecht en dienen om er de stangen in te steken
28 waaraan de tafel gedragen wordt. ' Maak die stangen van acaciahout
29 en besla ze met goud; daaraan moet de tafel worden gedragen. ' Maak
er ook schotels, lepels, kannen en kroezen bij, waarmede men plengen
30 zal; van zuiver goud moet gij ze maken. ' Op de tafel moet gij altijd
toonbrood voor mijn aangezicht leggen.
31 Maak ook een luchter van zuiver goud; van gedreven werk zal de

16. *de Geboden.* Het aldus vertaalde woord, in het Hebreeuwsch een enkelvoud, en samenhangend met het Deut. IV : 45 en elders door ,voorschriften' weergegevene, beteekent in Ezra's Wetboek de wet der Tien Woorden. Het komt voor in de uitdrukkingen *ark der Geboden* (behalve hier, vs. 22; XXVI : 33 v.; XXX : 6, 26; XXXIX : 35; XL : 3, 5, 21; Num. IV : 5; VII : 89; Joz. IV : 16), *tafelen der Geboden* (XXXI : 18; XXXII : 15; XXXIV : 29), beide soms door *de Geboden* vervangen (XVI : 34; XXVII : 21; XXX : 6, 36; Lev. XVI : 13; Num. XVII : 4, 10; en vs. 21; XXXI : 7; XL : 20), *tent en tabernakel der Geboden* (XXXVIII : 21; Num. I : 50, 53; IX : 15; X : 11; XVII : 7 v.; XVIII : 2; ook 2 Kron. XXIV : 6), *voorhangsel der Geboden* (Lev. XXIV : 3). In *Psalmen* (Ps. XIX : 8; LX : 1; LXXVIII : 5; LXXX : 1; LXXXI : 6; CXIX : 88; CXXII : 4) wordt er in het algemeen eene of de wet van Jahwe mede bedoeld.

17. *deksel.* Het Hebreeuwsche woord (*kapporeth*), hier aldus overgezet, wordt alleen gebruikt voor het deksel der ark. Dit werd èn op zich zelf èn om de cherubs die er aan vastgehecht waren, waartusschen Jahwe als het ware woonde (zie vs. 22), bijzonder heilig geacht. En daar het woord waardoor het werd aangeduid ook door ,zoenmiddel' kan vertaald worden, is het niet vreemd dat vele oude vertalingen en de Joodsche geleerden die de klinkers op den Hebreeuwschen tekst plaatsten het zóo opvatten. In 1 Kron. XXVIII : 11 heet zelfs het allerheiligste *het huis van het deksel* of *van het zoenmiddel*; verg. Hebr. IX : 5.

18. Over de herkomst dezer cherubs zie op vs. 10—22. Welke grootte zij hier hebben, blijkt niet. Wat hunne gedaante betreft, zij zijn gevleugeld en hebben elk slechts éen aangezicht; anders dan de cherubs van Ezech. I : 4—13.

19. *gij,* in het enkelvoud, naar Sam. en Gr. t.; Hebr. t. heeft het meervoud.

22. Verg. XXX : 6; Num. VII : 89, ook Lev. XVI : 2. De voorstelling dat Jahwe van tusschen de cherubs spreekt is ontleend aan de oude zegswijze dat Jahwe op de cherubs troont; waarover zie op 1 Sam. IV : 4.

23—30. Tafels waarop een maaltijd voor de godheid werd aangericht trof men in de heiligdommen van vele goden aan; verg. Jez. LXV : 11. In den Jahwetempel van Salomo stond eene van goud, 1 Kon. VI : 20; VII : 48. Soms heet het altaar eene tafel voor Jahwe, Ezech. XLI : 20—22; XLIV : 16; Mal. I : 7, 12. — Op den triomfboog van Titus te Rome is eene toonbroodtafel uit den Jeruzalemschen tempel afgebeeld die vrij wel gelijkt op de hier beschrevene, behalve dat er geen ringen aan zijn te zien. Dit is zeer natuurlijk. Immers, deze waren wel noodig bij een meubel in een vervoerbaar heiligdom, maar zouden in den tempel, zoowel in den tweeden als in den eersten, geheel overtollig geweest zijn.

24 v. *krans.* Zie op vs. 11.

29. *waarmede — zal.* Hieruit mag men opmaken dat op de tafel vóor Jahwe oorspronkelijk nog andere gaven stonden dan brood, zout en wierook, die Lev. XXIV : 5—9 verordend zijn; o. a. wijn.

30. *toonbrood.* Zie op Lev. XXIV : 5—9,

luchter zelf gemaakt worden; met voetstuk, armen, kelken, knoppen en
32 bloesems, alles uit één stuk.' Zes armen zullen uit zijne zijden ko-
33 men, drie uit de eene en drie uit de andere zijde.' Drie amandel-
vormige kelken met knop en bloesem zullen aan elken arm zijn; zoo zal
34 het zijn aan de zes armen die uit den luchter komen.' En aan den
luchter zelf zullen vier amandelvormige kelken met knoppen en bloe-
35 sems zijn.' Onder de drie paren van de zes armen die uit den luch-
36 ter komen moet telkens één knop zijn.' De knoppen en armen zullen
met den luchter zelf uit één stuk zijn, gezamenlijk één gedreven werk,
37 van zuiver goud.' Maak ook de zeven lampen die er bij behooren en
zet die er boven op, zoodat zij licht geven in de richting zijner voor-
38, 39 zijde;' desgelijks de snuiters en bakjes, van zuiver goud.' Een talent
zuiver goud zult gij voor den luchter en voor al die voorwerpen ge-
40 bruiken;' zie goed toe dat gij ze maakt naar de modellen die u op
den berg zijn getoond.

Vs. 40. Hebr. VIII : 5*b*.

31—40. Verg. Lev. XXIV : 1—4; Num. VIII : 1—4. — Evenals in de tempels van andere goden, was ook in dien van Jahwe den ganschen nacht licht; zie XXVII : 20 v.; XXX : 8; Lev. XXIV : 3 v.; 1 Sam. III : 3. In het schip van den tempel van Salomo stonden hiertoe tien kandelaars, 1 Kon. VII : 49; van welk fatsoen, wordt niet medegedeeld. Op den triomfboog van Titus is er een afgebeeld; die, evenals de hier beschrevene, zeven armen, maar andere versierselen heeft. Zeer natuurlijk. Al heeft onze schrijver zeker een model voor oogen gehad, hetzij uit den eersten tempel, hetzij van elders, de tempel is na zijn tijd herhaaldelijk geplunderd, en de gouden luchter bij zulke ongevallen wel niet gespaard. Werd dan later weder een nieuwe aangeschaft, dan behoefde deze juist niet in allen deele aan deze beschrijving te voldoen. Zoozeer kwam het op het aantal en de plaatsing der sieraden niet aan. Ook was er meer dan éene lamp in den tempel voorhanden, al stond er slechts éene in het heilige. Over de plaatsing van den luchter in den tabernakel zie XL : 24 v.

31. *armen*, letterlijk *schachten* of *pijpen*. Het meervoud volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. heeft het enkelvoud.

34. *den luchter zelf*. Zoo heet hier de middelste schacht.

37. *lampen*, oliebakjes met eene tuit, waardoor de pit werd gestoken. Zij stonden op het bovenvlak van de middelschacht en op die der zes armen. — *zet* — *op*, volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *hij zal die er boven op zetten*. — *zoodat* — *voorzijde*, de tuiten der lampen alle gekeerd naar dezelfde zijde van den luchter, en wel naar die waar de toonbroodtafel stond, naar het noorden; zie XXVI : 35. — *zij . . . geven*, volg. Sam. t.; Hebr. t. heeft het enkelvoud.

38. *snuiters*, of *tangen*, waarschijnlijk om de pit op te halen en te korten. — *bakjes*, om de snuiters in te leggen of het snuitsel in op te vangen.

39. *zult gij*, volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *zal hij*. — *en*, ingevoegd volg. Sam. t. — Met *al die voorwerpen* worden waarschijnlijk de gereedschappen van den luchter bedoeld; zie XXXVII : 24.

HOOFDSTUK XXVI.

Tabernakel en tent. — De katoenen gordijnen die den tabernakel (1—6), de haren gordijnen die de tent vormen zullen (7—13), en de lederen dekkleeden (14). De stijlen die de wanden zullen uitmaken (15—25), en de sluitboomen (26—30). Het voorhangsel voor het allerheiligste, waarin de ark moet geplaatst worden (31—34). Waar toonbroodtafel en luchter zullen staan (35), en hoe voor den ingang van het heilige een tapijt moet hangen (36 v.).

De uitvoering van deze bevelen staat XXXVI : 8—38.

XXVI : 1 Den tabernakel zult gij maken uit tien banen getweernd katoen,
2 violet, purper en karmijn, waarin kunstig cherubs geweven zijn.' Elke

1—30. Om deze beschrijving van het heiligdom, die op sommige punten vrij onduidelijk is, te verstaan, stelle men het zich aldus voor. Het was een houten gebouw, van binnen gemeten dertig el lang, tien breed en hoog, zonder houten voorgevel of zoldering, in twee vertrekken gedeeld door het voorhangsel: het heilige twintig, en het allerheiligste tien el diep. Over dit houten raam hing een katoenen kleed, uit twee deelen bestaande, welker vereeniging juist lag boven het voorhangsel, in het geheel veertig el lang en acht en twintig breed. Daar de stijlen of opstaande balken waaruit de wanden bestonden eene el dik waren, reikte dat kleed aan de zijwanden tot twee el, aan den achterwand tot éene el boven den grond, terwijl het aan de hoeken van den achterwand in zware plooien nederhing. De ruimte door dit kleed gevormd heet de t a b e r n a k e l of ‚woning'. Daaroverheen hing een kleed van geitenhaar, ook uit twee deelen bestaande, waarvan de verbinding meer naar voren lag dan die van het katoenen, in zijn geheel vier en veertig el lang en dertig breed. Van den voorrand was

baan moet acht en twintig el lang en vier el breed zijn; alle moeten
3 dezelfde afmetingen hebben.' Zij moeten vijf aan vijf aan elkander
4 gehecht zijn.' Maak dan violetkleurige lissen aan den zoom van het
eene en aan dien van het andere, het achterste kleed, ter plaatse waar
5 zij aan elkander moeten verbonden worden.' Vijftig lissen moet gij
aan het eene kleed maken, en vijftig aan het uiteinde van het andere,
ter plaatse waar zij aan elkander moeten verbonden worden, vlak tegen-
6 over elkander.' Maak ook vijftig gouden haken en hecht de twee
kleeden met die haken aaneen. Zoo zal de tabernakel éen geheel zijn.
7 Maak ook geitenharen banen voor eene tent over den tabernakel,
8 elf in getal.' Elke baan moet dertig el lang en vier el breed zijn;
9 alle elf moeten dezelfde afmetingen hebben.' Vijf dezer banen zult gij
aan elkander hechten, en ook de zes overige. De zesde moet gij aan
10 de voorzijde der tent dubbel vouwen.' Maak ook vijftig lissen aan
den zoom van beide kleeden, van het achterste en van het andere,
11 ter plaatse waar ze aan elkander moeten verbonden worden.' Maak
ook vijftig koperen haken, steek die haken in de lissen en voeg de
12 tent samen. Zoo zal zij éen geheel zijn.' Het gedeelte dat aan de
kleeden der tent overschiet, de helft van de overschietende baan, moet
13 overhangen aan den achterkant van den tabernakel;' en de el die de
kleeden der tent aan weerszijden langer zijn zal aan de beide zijwan-
14 den van den tabernakel overhangen, om hem te bedekken.' Dan zult
gij nog een dekkleed voor de tent maken, van roodgeverfde rams-
huiden, en een van marokijn, daaroverheen.
15 Maak ook de stijlen voor den tabernakel, van acaciahout, overeind
16, 17 staande;' tien el moet elke stijl hoog zijn, anderhalve el breed.' Elk
moet twee pinnen hebben, met elkander verbonden. Zoo moet gij voor
18 alle stijlen van den tabernakel doen.' Maak twintig van die stijlen
19 voor den tabernakel, aan den zuidelijken kant,' en veertig zilveren
voetstukken zult gij maken onder die twintig stijlen, twee onder elken

eene strook van vier el omgeslagen. Het bedekte dus het katoenen kleed geheel, maar reikte toch nog niet tot den grond. Dit haren kleed werd waarschijnlijk door touwen, aan den onderrand gehecht, die met pinnen aan den grond bevestigd waren, gespannen. Dit kleed heet de tent en was van boven door nog twee lederen kleeden bedekt. Het gebouw, door een met zeilen afgeschoten hof omringd, stond met het front naar het oosten.

1. *banen*, in het Hebreeuwsch hetzelfde woord dat vs. 4 voor de uit die banen gevormde kleeden wordt gebezigd. — *getweernd*, van verscheiden draden ineengedraaid. — *violet* — *karmijn*. Hier en in het vervolg worden de kleurstoffen naast het katoen vermeld, zonderdat blijkt, of dit in zijn geheel er mede is geverwd, dan wel alleen de ingeweven figuren die kleuren dragen. De grondkleur was waarschijnlijk geelachtig.

3. Namelijk met de langste zijden; zoodat de tien banen twee kleeden vormden, van acht en twintig op twintig el. Door de aaneenhechting van die twee kleeden werd hunne langste zijde de kortste zijde of breedte van het geheele kleed.

4. Van dit vers is de tekst een weinig in de war geraakt; dit is ongeveer de zin. Met die zoomen worden de acht en twintig el lange zijden van eene buitenbaan van elk der twee kleeden bedoeld.

9. De vijf en de zes banen, aan de lange zijden verbonden, vormden dus twee kleeden, van vier en twintig en twintig op dertig el. — *De* — *vouwen*. De zesde baan zou, als men haar niet voor een deel omsloeg, over den bovenrand van den ingang afhangen; het omslaan kon dienen, om het opwaaien bij storm en dientengevolge inscheuren van het kleed te voorkomen.

10. *vijftig lissen*, van welke stof, wordt niet gezegd. Waarschijnlijk wordt geitenhaar bedoeld.

11. *Zoo* — *zijn*. Zoo zullen die twee kleeden éene tent over den tabernakel uitmaken.

12. *de helft* — *baan*. De andere helft was, door het dubbel vouwen van eene baan boven den ingang, onzichtbaar geworden.

13. De kleeden van den tabernakel waren acht en twintig, die der tent dertig el breed.

14. *een dekkleed*, waarschijnlijk alleen van boven.

16. *hoog*, letterlijk *lang*. De dikte der stijlen is niet opgegeven. Zij zal wel eene el hebben bedragen.

17. Daar elke stijl twee pinnen, d. i. aan den onderkant scherp uitloopende einden, had, waarmede hij in het voetstuk bevestigd was, bestond hij denkelijk uit twee balken; van acaciahout konden ook bezwaarlijk balken die anderhalf el breed en eene el dik waren gemaakt worden.

19. Door die voetstukken gingen waarschijnlijk de pinnen in den grond, zoodat gene boven den grond bleven, dus zichtbaar waren.

20 stijl, voor zijne twee pinnen. ′ En voor den anderen wand van den
21 tabernakel, aan den noordkant, ook twintig stijlen, ′ met hunne veer-
22 tig voetstukken, twee onder elken stijl. ′ Ook voor den achterwand
23 van den tabernakel, aan de westzijde, zult gij zes stijlen maken. ′ En
twee stijlen zult gij maken tot hoekstukken van den tabernakel, aan
24 den achterwand. ′ Zij zullen gelijk zijn van onderen, en desgelijks van
boven, tot den eersten ring. Zoo zal het zijn voor die twee; de beide
25 hoekstukken zullen zij uitmaken. ′ Dus zullen er acht stijlen zijn, met
hunne zilveren voetstukken: zestien voetstukken, twee onder elken stijl.
26 Maak ook sluitboomen van acaciahout, vijf voor de stijlen van den
27 eenen zijwand van den tabernakel, ′ vijf voor die van den tweeden
zijwand, en vijf voor die van den achterwand van den tabernakel,
28 aan de westzijde. ′ De middelste sluitboom moet in het midden der
29 stijlen van het eene tot het andere einde loopen. ′ De stijlen zult gij
met goud beslaan, en de ringen aan die stijlen, die waardoor de boomen
moeten loopen, zult gij van goud maken, en deze boomen zult gij met
30 goud beslaan. ′ Dan zult gij den tabernakel opzetten, gelijk hij behoort
te zijn, naar het model dat u op den berg zal getoond zijn.
31 Maak ook een voorhangsel van violet, purper, karmijn en getweernd
32 katoen, waarin kunstig cherubs geweven zijn, ′ en hang dat aan vier
pilaren van acaciahout, met goud beslagen, terwijl hunne krammen
33 van goud zijn en zij op zilveren voetstukken staan. ′ Gij zult het voor-
hangsel dan hangen onder de haken en daar, aan den binnenkant van
het voorhangsel, de ark der Geboden brengen; en het voorhangsel zal
34 voor u het heilige van het allerheiligste afscheiden. ′ Ook zult gij het
deksel op de ark der Geboden in het allerheiligste leggen.
35 Plaats dan de tafel aan de buitenzijde van het voorhangsel, en den
luchter tegenover de tafel aan den zuidwand van den tabernakel, ter-
36 wijl gij de tafel aan den noordwand moet zetten. ′ Maak ook een tapijt

23 v. Hoe onduidelijk deze beschrijving ook is, de bedoeling is klaar. De zes stijlen van den achterwand, elk anderhalve el breed, lieten aan weerszijden aan den binnenkant, die tien el lang was, eene halve el open, maar aan den buitenkant anderhalve el, nl. de halve el van den binnenkant en de el der dikte van den zijwand. Een stijl die even zwaar was als de andere vulde dus de ruimte juist en maakte dat zoowel de binnen- als de buitenwand een vierhoek vormde.

24. *desgelijks*, letterlijk *ook gelijk*, volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *gaaf* of *volkomen*. — De woorden *tot den eersten ring* willen wellicht niets anders zeggen dan dat aan deze hoekstijlen in de breedte slechts één ring voor elken sluitboom behoefde aangebracht te worden (verg. vs. 29), daar de overige, als bedekt door de belendende stijlen, niet door de sluitboomen konden bereikt worden.

28. De andere vier liepen dus niet van het eene eind tot het andere door. Wij kunnen ons de zaak zóo voorstellen: boven den middelsten, voor een zijwand dertig el langen, sluitboom waren twee, ruim half zoo lange, sluitboomen aangebracht, ongeveer, maar niet geheel, op gelijke hoogte, waarvan de eene van de oostzijde tot het midden, de andere van daar tot de westzijde, de stijlen verbond; desgelijks beneden den middelsten sluitboom.

29. Hoevele ringen naast elkander aan elken stijl zaten, wordt niet gezegd; daar elke stijl uit twee stukken bestond (verg. op vs. 17), waren er ten minste twee.

31. *een voorhangsel*. Het aldus, op het voetspoor der oude vertt., vertolkte woord komt alleen voor als benaming van het gordijn dat het heilige en het allerheiligste scheidde. In den tempel van Salomo geschiedde dit door deuren (1 Kon. VI : 31; verg. 2 Kron. III : 14). Hoe die van Zerubbabel in dit opzicht was ingericht, weten wij niet. In dien van Herodes hingen vóor het allerheiligste twee gordijnen, op éene el afstand van elkander, het eene aan de noord-, het andere aan de zuidzijde opgenomen; zoodat iemand kon binnengaan zonder een gordijn op te lichten en men toch niet in het allerheiligste kon zien. Overeenkomstig het voorschrift alhier en de uitvoering XXXVI : 35, wordt Matth. XXVII : 51; Marc. XV : 38; Luc. XXIII : 45; Hebr. VI : 19; IX : 3; X : 20 ondersteld, dat in den tempel slechts éen gordijn vóor het allerheiligste hing.

32. *krammen*, onzekere vertaling.

33. *onder de haken*, de vs. 6 beschrevene, waarmede de beide gedeelten van het katoenen kleed waren aaneengehecht. — *het allerheiligste*, of *het hoogheilige*, dat in den Salomonischen tempel „het koor” heette. Zulk eene binnenkamer, het eigenlijk verblijf der godheid, vond men in Egyptische, Grieksche en Romeinsche tempels; zij huisvestte gewoonlijk het beeld van den god of de godin. — Een dergelijk verschil in graad van heiligheid als hier bij plaatsen, wordt elders bij spijzen gemaakt; zie op Lev. XXI : 22.

voor den ingang der tent, van violet, purper, karmijn en getweernd
37 katoen, bont werk. ′ En voor dat tapijt zult gij vijf pilaren van aca-
ciahout maken, die gij met goud moet beslaan, zooals ook hunne ha-
ken van goud moeten zijn, en waarvoor gij vijf koperen voetstukken
zult gieten.

HOOFDSTUK XXVII.

Altaar, voorhof en zalfolie. — Het altaar dat Mozes moet maken (1—8). Het voorhof (9—18). Wat aan het heiligdom van koper moet zijn (19). De heilige olie (20 v.).

De laatste twee verzen zijn hier misplaatst en onderstellen het bestaan van priesters, van wier aanstelling eerst H. XXVIII spreekt; zij behooren tot de latere toevoegsels.

Hoe deze bevelen zijn ten uitvoer gelegd, verhaalt XXXVIII : 1—7, 9—19, 20.

XXVII : 1 Maak ook het altaar, van acaciahout; vijf el moet het lang en
2 breed zijn, vierkant, en drie el hoog. ′ Maak ook zijne hoornen aan
de vier hoeken; die hoornen moeten met het altaar uit éen stuk zijn;
3 en besla het met koper. ′ Maak ook de daarbij behoorende potten, voor
het wegruimen van de offerasch, schoppen, offerschalen, vorken en
4 vuurpannen; al dat gereedschap zult gij van koper maken. ′ Maak er
ook een bekleedsel aan, een koperen netwerk, en aan de vier hoeken
5 hiervan vier koperen ringen, ′ en plaats dit onder den rand dés al-
taars, van onderen af, zóo dat het netwerk tot halverwege de hoogte
6 van het altaar reikt. ′ Maak ook stangen van acaciahout voor het al-
7 taar en besla ze met koper. ′ Die stangen zult gij door de ringen
steken; zoodat zij aan de beide zijden van het altaar zijn wanneer
8 men het draagt. ′ Gij zult het hol, van planken, maken. Gelijk hij u
op den berg getoond zal hebben, zóo moet dit gemaakt worden.
9 Maak ook het voorhof van den tabernakel; aan den zuidelijken kant
uit zeilen voor het voorhof, van getweernd katoen, honderd el lang voor
10 die éene zijde, ′ aan twintig pilaren met twintig koperen voetstukken,

1. *het altaar.* Volgens dezen schrijver was dit het eenige; ook volg. XXVI : 35 stond in het heilige geen wierookaltaar. Het laatste wordt eerst in het aanhangsel, XXX : 1—10, verordend. Van daar af heet dit altaar: het koperen of het brandofferaltaar, XXX : 28 enz.; verg. Ezech. XLIII : 13—17 — *drie el,* ongeveer anderhalve meter, *hoog.* Dus was eene trede of iets dergelijks noodig om het altaar te kunnen bedienen; zie hierover op XX : 26. Daarenboven was er een onderrand aan, waarlangs het geplengde bloed afliep; zie op XXIX : 12.

2. Als iets dat vanzelf spreekt, wordt gezegd dat het altaar hoornen heeft. Hoe deze met het altaar uit éen stuk konden zijn, is niet duidelijk. Waarschijnlijk wordt bedoeld, dat het hout waarvan zij gemaakt zijn in dat van het altaar bevestigd, en het een met het ander zóo met koper overtrokken moest zijn dat de hoornen er niet afgenomen konden worden. Hoornen komen ook aan de altaren van andere volken voor. Wat zij beteekenden, weten wij niet zeker. Doch zie op XXXII : 4. Aan Israëlietische altaren worden zij nog vermeld Lev. IV : 7; 1 Kon. I : 50; II : 28; Ps. CXVIII : 27; Ezech. XLIII : 15; Am. III : 14.

3. *schoppen,* om de plaats op den vuurhaard waar geofferd moest worden van asch en half verbrande stukken te zuiveren. — *offerschalen,* om bloed in op te vangen en wijn of olie op het altaar te brengen. — *vorken* komen 1 Sam. II : 13 v. bij het offer voor. — *vuurpannen,* om gloeiende houtskool te verdragen.

4. *bekleedsel,* zeer onzekere vertaling. Wij weten niet waartoe het diende. Misschien alleen om te verhoeden, dat de ringen waaraan het altaar gedragen moest worden aan dit heilig voorwerp zelf werden bevestigd.

5. *rand,* zeer onzekere vertaling. — *zóo — reikt.* De bedoeling is waarschijnlijk: van den grond tot halverwege de hoogte.

7 v. Hier zijn kleine tekstverbeteringen aangebracht.

8. *hol.* Dat de door de planken ingesloten ruimte bij het gebruik met aarde of steenen aangevuld moest worden staat er niet, wordt zelfs eerder weersproken. Maar al deed men dit ook, met koper beslagen planken weerstaan het vuur niet lang. Een altaar als hier beschreven wordt kan dus nooit gebruikt zijn.

9. *voorhof,* eene onbedekte ruimte rondom den tabernakel, zooals bij grootere gebouwen vaak voorkwam. — *zeilen,* of *gordijnen.* Het Hebreeuwsche woord komt alleen bij de beschrijving van den tabernakel voor.

10—18. Bij de beschrijving van de zeilen die het voorhof omsluiten gaat de schrijver blijkbaar uit

11 de krammen en banden der pilaren van zilver.′ Zoo ook aan den
noordkant, uit zeilen, honderd el lang, aan twintig pilaren, met twintig
koperen voetstukken, de krammen en banden der pilaren van zilver.′
12 De breedte van het voorhof aan den westkant zal gevormd worden
13 door zeilen, vijftig el, aan tien pilaren, met tien voetstukken.′ Ook
de breedte van het voorhof aan den voorkant, ten oosten, zal vijftig
14 el zijn.′ Hiervan zullen aan den eenen hoek vijftien el bestaan uit
15 zeilen, aan drie pilaren, met drie voetstukken,′ en aan den anderen
16 hoek uit vijftien el zeilen, aan drie pilaren, met drie voetstukken;′
terwijl voor de poort van het voorhof een tapijt zal hangen van twin-
tig el, van violet, purper, karmijn en getweernd katoen, bont werk,
17 aan vier pilaren, met vier voetstukken.′ Alle pilaren die het voorhof
omsluiten moeten met zilveren banden voorzien zijn; ook hunne kram-
18 men moeten van zilver, en hunne voetstukken van koper zijn.′ De
lengte van het voorhof zij honderd el, de breedte vijftig el, en de
hoogte vijf, van getweernd katoen.
19 Alle gereedschappen van den tabernakel bij den geheelen opbouw,
al zijne nagelen en al de nagelen van het voorhof zullen van ko-
per zijn.
20 Gij moet den Israëlieten bevelen, te nemen en u te brengen zuivere
gestooten olijfolie voor den kandelaar, om een altijd brandend licht te
21 hebben.′ In de tent der samenkomst buiten het voorhangsel dat de
Geboden dekt zullen Aäron en zijne zonen het gereed maken; zoodat
het brandt van den avond tot den morgen voor Jahwe's aangezicht,
tot eene eeuwige inzetting voor hun nageslacht, vanwege de Israëlieten.

Vs. 20 v. Lev. XXIV : 2—4.

van de berekening dat op elken pilaar vijf el zeildoek komt. Daar elk zeil twee pilaren behoeft om opgehangen te worden, waren er voor honderd el aan de lengtezijden niet twintig, maar een en twintig pilaren noodig. Maar de schrijver telt den een en twintigsten als eersten der korte zijde, en die langs gaande, den elfden als eersten der andere lange zijde. Het geheele aantal pilaren rondom het voorhof was dus zestig, zooals hier wordt opgegeven.

10. *aan — voetstukken*, letterlijk *hunne pilaren waren twintig, en hunne voetstukken twintig.* Zoo ook in de volgende verzen. — *banden*, zeer onzekere vertaling. Uit XXXVIII : 17, 19 blijkt dat het gedeelten der pilaren waren.

11. *honderd el lang.* Hierbij en ook in het vervolg zijn enkele onbeduidende tekstverbeteringen volg. Sam. en Gr. t. aangebracht.

17. *met — voorzien.* Zie op vs. 10.

18 *vijftig el*, volg. verb. t. — De grondtekst herhaalt aan het slot *en hunne voetstukken moeten van koper zijn*, uit vs. 17.

19. *nagelen.* Hiermede zullen wel de pinnen bedoeld zijn waarmede het kleed der tent en de zeilen van het voorhof aan den grond werden bevestigd.

20. *zuivere*, van olijven die eerst zorgvuldig van bladeren en stof waren gereinigd. — *gestooten.* De fijnste olie verkreeg men door de afgeslagen olijven te kneuzen, ze in een korf te leggen en te laten uitdruipen; de mindere soorten door persing.

21. *de tent der samenkomst*, d. i. die waar Jahwe met Mozes samenkomt, zie XXV : 22, dus zooveel als de openbaringstent. Het was de benaming van het heiligdom bij de oudere verhalers, XXXIII : 7; Num. XI : 16; XII : 4; Deut. XXXI : 14, en werd daaruit door dezen jongeren schrijver overgenomen. — *voorhangsel — dekt.* Ook XXX : 6. In Lev. XXIV : 3 kortweg *het voorhangsel van de Geboden*; zie op XXV : 16. — *zoodat het brandt*, duidelijkheidshalve ingevoegd. Het was, en is nog, in het Oosten gebruikelijk, den geheelen nacht door in de woningen eene lamp te laten branden.

HOOFDSTUK XXVIII.

Het hoogepriesterlijk gewaad. — Mozes moet Aäron en zijne zonen tot priesters wijden (1). Aärons plechtgewaad (2—5), nl. het schouderkleed (6—14), de borsttasch (15—30), de mantel (31—35), de plaat met haar opschrift (36—38) en drie andere kleedingstukken (39). De vier kleedingstukken der gewone priesters (40—43).

De uitvoering dezer bevelen staat XXXIX : 1—31.

XXVIII : 1 Doe gij uwen broeder Aäron met zijne zonen uit het midden der

1. *opdat — zijn*, volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *om hem mij tot priester te maken.* Ook in de vol-

Israëlieten tot u naderen, opdat zij mij tot priesters zijn: Aäron en
2 zijne zonen, Nadab en Abihu, Eleazar en Ithamar. ' Maak ook voor
uwen broeder Aäron heilige kleederen, tot heerlijkheid en luister. '
3 Spreek gij tot alle kunstvaardigen die ik met den geest van wijsheid
vervuld heb, dat zij de kleederen van Aäron maken, om hem te hei-
4 ligen, dat hij mij ten priester zij. ' Dit zijn de kleederen die zij moe-
ten maken: eene borsttasch, een schouderkleed, een mantel, een geribd
onderkleed, een mijter en een gordel. Zij moeten heilige kleederen
maken voor uwen broeder Aäron en zijne zonen, dat zij mij tot pries-
5 ters zijn. ' Daartoe moeten zij nemen het goud, violet, purper, karmijn
en katoen.
6 Zij zullen het schouderkleed maken van goud, violet, purper, kar-
7 mijn en getweernd katoen: een kunstig werk. ' Het moet twee schou-
derstukken hebben, die het bijeenhouden en aan de beide uiteinden
8 gehecht worden. ' En de band die er aan is, om het aan het lichaam
te sluiten, zal met het schouderkleed van dezelfde stof en uit één stuk
9 zijn: van goud, violet, purper, karmijn en getweernd katoen. ' Neem
10 dan twee onyxen en snijd daarin de namen van Israëls zonen, ' zes
op den eenen en de overige zes op den anderen steen, naar hun ouder-
11 dom. ' Als graveurswerk, zooals men een zegel snijdt, zult gij in de
twee steenen de namen van Israëls zonen snijden en ze vatten in
12 gouden rozetten. ' Plaats die twee steenen op de schouderstukken van
het schouderkleed, als gedachtenissteenen voor Israëls zonen, en Aäron
zal hunne namen dragen voor Jahwe's aangezicht op zijne beide schou-
13, 14 ders, tot eene gedachtenis. ' Maak ook gouden rozetten, ' en twee ke-
tenen van zuiver goud; ineengedraaid zult gij ze maken, als koorden;
en zet die als koord gevlochten ketenen op de rozetten.
15 Maak ook de borsttasch der godspraak, van even kunstig werk als
het schouderkleed: van goud, violet, purper, karmijn en getweernd
16 katoen zult gij haar maken. ' Zij moet vierkant en dubbel zijn, eene

gende verzen zijn geringe tekstverbeteringen volgens Sam. en Gr. t. aangebracht. — Waarom Aäron en zijne zonen tot priesters gekozen zijn, wordt hier evenmin als 1 Kron. XXIII : 13 gezegd; verg. Deut. X : 8 v. In onderscheiding van XXXII : 25—29, is de grond der uitverkiezing hier enkel Jahwe's welbehagen; verg. Hebr. V : 4.

3. *kunstvaardigen*, letterlijk *wijzen van hart*. Het hart is bij Israël de zetel, niet alleen van gemoedsaandoeningen, maar ook van verstand en allerlei gaven.

4. *geribd*, onzekere vertaling.

5. *het goud — katoen*, de stoffen die volgens XXV : 3 v. bijeengebracht zijn.

6—14. Het *schouderkleed* diende tot bergplaats van het orakelwerktuig en werd dus oudtijds door iederen priester gedragen (1 Sam. II : 18; XXII : 18; 2 Sam. VI : 14; en elders). Het Hebreeuwsche woord (*efod*) beteekent waarschijnlijk ‚bedekking', ‚bekleedsel', en duidt somtijds eene kist aan; zie op Richt. VIII : 27. Daar het raadplegen van Jahwe, dat eerst een belangrijke, zoo niet de belangrijkste, plicht der priesters was, onder hunne werkzaamheden steeds meer op den achtergrond trad, bleef het schouderkleed niet het kenmerkend priesterkleed. Onze schrijver geeft het dan ook, met de daarbij behoorende borsttasch, niet aan elken priester, maar enkel aan Aäron, en ook aan hem louter als sieraad, omdat in de tasch geen orakelwerktuig was; zie op vs. 30.

7. *twee schouderstukken*. Misschien bestond het schouderkleed uit twee lappen, die over borst en rug hingen en op de schouders door de hier beschreven stukken werden verbonden. Maar al bestond het uit één lap, met een gat in het midden waardoor het hoofd werd gestoken, dan was het toch niet ondoelmatig, de daardoor gevormde plooien op de schouders in te nemen.

9. *onyxen*. Zie op Gen. II : 12.

10. *naar hun ouderdom*, dus de oudste zes op den eenen, de jongste op den anderen steen. Waarschijnlijk telt de schrijver Levi mede, en Jozef in stede van Efraim en Manasse.

12. *gedachtenissteenen*, opdat Jahwe aan Israëls twaalf stammen denke.

13 v. Dit werk is reeds vs. 11 vermeld.

15—30. De borsttasch diende eigenlijk alleen om er de urim en tummim in te doen; zie op vs. 30. De vertaling van een paar kunsttermen en die van de namen der edelgesteenten in vs. 17—20 is zeer onzeker.

15. *borsttasch der godspraak*, letterlijk *der beslissing*. Zoo genoemd omdat Jahwe door de in haar bewaarde urim en tummim zijne beslissingen aan Israël bekend maakte.

17 span lang en breed.′ Bezet haar met steenen, in vier rijen; op de
18 eerste rij een carneool, een topaas en een smaragd;′ op de tweede
19 een karbonkel, een saffier en een jaspis;′ op de derde een opaal, een
20 agaat en een amethist;′ op de vierde een chrysoliet, een onyx en een
sardonix. In goud zullen zij gevat zijn, wanneer zij worden opgezet.′
21 Deze steenen zullen naar de namen van Israëls zonen zijn, twaalf in
getal, naar hunne namen; als het snijwerk van een zegel zullen zij
bewerkt zijn, op elken steen een van de namen der twaalf stammen.′
22 Maak ook bij de borsttasch ketenen van tot koorden ineengedraaid
23 werk, van zuiver goud.′ Maak ook bij de borsttasch twee gouden
ringen, en zet die twee gouden ringen aan de beide uiteinden der
24 borsttasch,′ en zet de twee gouden koorden aan de twee ringen, aan
25 de uiteinden der borsttasch.′ En de beide uiteinden van beide koor-
den zult gij zetten op de twee rozetten en ze hechten aan de twee
26 schouderstukken van het schouderkleed, aan de voorzijde.′ Maak ook
twee gouden ringen en zet die op de beide uiteinden der borsttasch,
op haar rand die tegenover het schouderkleed, aan de binnenzijde, is.′
27 Maak ook twee gouden ringen en zet die op de twee schouderstukken
van het schouderkleed, aan de beneden voorzijde, bij zijne verbinding
boven den band waarmede het schouderkleed aan het lichaam sluit.′
28 En men zal de borsttasch vasthechten, van hare ringen tot die van
het schouderkleed, met een violetkleurig snoer; opdat zij blijve han-
gen op den band van het schouderkleed en de borsttasch niet afschuive
29 van het schouderkleed.′ Zoo zal Aäron de namen van Israëls zonen
aan de borsttasch der godspraak op zijn hart dragen wanneer hij de
30 heilige plaats binnentreedt, ter duurzame gedachtenis bij Jahwe.′ Doe
ook in de borsttasch der godspraak de urim en tummim. Zoo zullen
die op Aärons hart zijn wanneer hij vóor Jahwe komt, en zal Aäron
voortdurend de godspraak voor Israëls zonen op zijn hart dragen vóor
Jahwe.
31 Maak ook den mantel van het schouderkleed, geheel violetkleurig;
32 de opening om het hoofd door te steken moet in het midden zijn en
aan alle kanten een zoom hebben van weverswerk, evenals de opening

29. *de heilige plaats*, hier en vs. 35, 43 letterlijk *het heilige*. Maar bedoeld wordt het heiligdom in het algemeen, niet bepaald het voorvertrek van den tabernakel. — *ter — Jahwe*. Verg. vs. 12; XXX : 16; Num. XXXI : 54.

30. *de urim en tummim*, Deut. XXXIII : 8 *tummim en urim*; Num. XXVII : 21; 1 Sam. XXVIII : 6 alleen *de urim*. Zoo heetten de voorwerpen door middel waarvan de priesters Jahwe raadpleegden. Dat de urim en tummim hier niet beschreven worden, is evenmin te verklaren uit onkunde des schrijvers als uit algemeene bekendheid met den aard er van: er wordt met opzet niets meer van gezegd. Het raadplegen van Jahwe met de urim, vroeger de taak van elken priester, was mettertijd zoozeer in onbruik geraakt dat onze schrijver alleen den hoogepriester het schouderkleed, waarbij borsttasch met urim behoorde, liet dragen (verg. op vs. 6—14); na den herbouw des tempels bezat zelfs de hoogepriester het orakelwerktuig niet meer, Ezra II : 63; en ondanks dit voorschrift der wet, is zijne borsttasch ledig gebleven. Waarschijnlijk is het met de urim gegaan als met de ark: in de verbeelding van het nageslacht een heilig voorwerp, strookte het inderdaad kwalijk met de godsdienstige denkbeelden der meer ontwikkelden (zie op XXV : 10—22). Meer zekerheid daaromtrent zouden wij bezitten, indien wij wisten waaruit de urim bestaan heeft; maar hierin tasten wij in het donker. Uit 1 Sam. XIV : 41 volgt met vrij groote zekerheid, dat Jahwe geraadpleegd werd door het lot en de namen *urim* en *tummim* loten van verschillende beteekenis aanduidden. Wellicht waren het beeldjes, en indien dit zoo was, dan kunnen zij zijn overgenomen uit Egypte, waar de priesters onder het rechtspreken een borstschild droegen met de afbeeldsels der goden van licht en waarheid, Re en Tme, wier namen, opmerkelijk genoeg, met *urim* en *tummim* eenige overeenkomst hebben. Hiermede zou dan tevens verklaard zijn, èn dat na den val van Jeruzalem een dergelijk voorwerp niet meer vervaardigd is, èn dat onze schrijver het niet beschrijft; al kon hij het niet onvermeld laten, omdat eigenlijk de borsttasch der godspraak, ja het geheele schouderkleed, geen beteekenis heeft zonder de urim en tummim. De woorden kunnen beteekenen ‚licht en volkomenheid'.

32. *de opening — zijn*, zoodat hij aan alle kanten even lang, in zware plooien, afhing. Er moeten wel armsgaten in geweest zijn. — *een wapenrok*, zeer onzekere vertaling. Wapenrokken van linnen en katoen komen in de oudheid meer voor.

33 van een wapenrok; opdat zij niet inscheure.′ Maak ook rondom aan
den onderrand van den mantel granaatappels van violet, purper, kar-
mijn en getweernd katoen, en daartusschen in rondom gouden schel-
34 letjes,′ beurtelings een gouden schelletje en een granaatappel, rondom
35 aan den onderrand van den mantel.′ En Aäron zal dien dragen wan-
neer hij dienst doet; zoodat hij gehoord wordt wanneer hij in de hei-
lige plaats vóor Jahwe treedt en haar weder verlaat; opdat hij niet
sterve.
36 Maak ook eene plaat van zuiver goud en snijd daarin, zooals een
37 zegel gesneden wordt: Heilig aan Jahwe.′ Hecht haar op een violet-
ten snoer en daarmede op den mijter; aan den voorkant van den
38 mijter moet zij zijn.′ Zoo zal zij zijn op het voorhoofd van Aäron, en
zal hij dragen de schuld van de heilige zaken die de Israëlieten zul-
len wijden, van al hunne heilige geschenken. Voortdurend zal zij op
zijn voorhoofd zijn; opdat het hun bij Jahwe ten goede kome.
39 Het hemd zult gij van geribd katoen weven; een mijter zult gij
van katoen en een gordel van bont werk maken.
40 Ook voor Aärons zonen zult gij hemden maken, benevens gordels
41 en tulbanden, tot heerlijkheid en luister.′ Gij zult daarmede uw broe-
der Aäron en nevens hem zijne zonen bekleeden, hen zalven, hen hun
42 wijdingsoffer doen brengen en hen heiligen;′ zoo zullen zij mij tot pries-
ters zijn. Maak ook voor hen een linnen heupkleed, om hunne schaamte
43 te bedekken; van de lenden tot de dijen zal het reiken.′ En Aäron
en zijne zonen zullen het aanhebben wanneer zij de tent der samen-
komst ingaan of het altaar naderen, om in de heilige plaats dienst te
doen; opdat zij geen schuld dragen en sterven. Eene eeuwige inzet-
ting zal dit voor hem en zijne nazaten zijn.

33. *en getweernd katoen*, ingevoegd volg. Sam. en Gr. t. — *schelletjes*, of *kleppers*.

35. *zoodat — sterve*. Gelijk men bij een vorst niet binnentreedt zonder zich aan te melden, zoo ook niet bij Jahwe; werd dit verzuimd, dan zou de vertoornde god licht den vermetele dooden. Minder duidelijk is het, waarom Aäron gehoord moest worden wanneer hij de heilige plaats verliet. Het kan zijn, dat *en haar weder verlaat* een toevoegsel is, bestemd om het bijgeloof dat aan die schelletjes kleefde zooveel mogelijk te verloochenen en van het geklingel eene waarschuwing voor de gemeente te maken (verg. Num. X : 1—10). — *de heilige plaats*, als vs. 29.

36. Die *plaat* heet XXIX : 6; XXXIX : 30; Lev. VIII : 9 *de heilige diadeem*.

38. *heilige — wijden* en *heilige geschenken*, offers en andere gaven. Aan deze kleeft eene schuld, in zoover ze niet volkomen naar den eisch zijn; verg. Num. XVIII : 1. — De uitdrukking *dragen de schuld* is dubbelzinnig, zij beteekent zoowel: de gevolgen eener zonde ondervinden, als: de schuld wegnemen. De laatste beteekenis heeft zij hier.

39. *Het hemd*, nauw sluitend, lang en met mouwen. — *een gordel*. Volg. XXXIX : 29 was de priestergordel van bont werk, uit de vier meermalen genoemde stoffen vervaardigd. Hij was, zooals wij uit de latere Joodsche overlevering weten, vele meters lang en werd herhaalde malen, van onder de okselen tot de heupen, om het lichaam gewonden, zóo dat de uiteinden van voren nederhingen. De gordel was het kenmerkendst gedeelte van het ambtgewaad des priesters, die hem daarom nooit dan wanneer hij dienst deed droeg.

41. *hen zalven*. Verg. op XXIX : 7. — *hen hun wijdingsoffer doen brengen*, letterlijk *hunne hand vullen*. „Iemand de hand vullen” heet: iemand tot priester ordenen, waarschijnlijk (verg. Richt. XVII : 5) naar de bij die plechtigheid gebrachte offers, die dan ook „vullingsoffers” heetten (zie op XXIX : 22). In 1 Kron. XXIX : 5 wordt de uitdrukking van elk vrijwillig offer gebruikt, Ezech. XLIII : 26 van het altaar, 2 Kron. XXIX : 31 van de gemeente. Over de wijding der priesters handelt H. XXIX, waarop dit vers eigenlijk vooruitloopt.

42 v. Verg. XX : 26 en Ezech. XLIV : 18.

43. *de heilige plaats*, als vs. 29.

HOOFDSTUK XXIX.

De priesterwijding; het morgen- en het avondoffer. — Welke gaven Mozes tot wijding van Aäron en zijne zonen bij het heiligdom moet brengen (1—3); hoe hij Aäron en zijne zonen moet wasschen, kleeden en zalven (4—9). De wijdingsoffers; de zondofferstier (10—13); de brandofferram (15—18); de wijdingsram (19—25). Welk gedeelte hiervan nu Mozes, later de dienstdoende priester zal ont-

vangen (26—28). Aärons plechtgewaad zal op zijne zonen en opvolgers overgaan (29 v.). Wat met de niet geofferde deelen van den wijdingsram te doen (31—34). Slot der verordeningen over de wijding van Aäron en zijne zonen (35). Het altaar moet zeven dagen lang ontzondigd worden (36 v.). Het dagelijksch morgen- en avondoffer (38—42). Jahwe zal tent, altaar en priesters heiligen en onder Israël wonen (43—46).

Deze laatste verzen maken het slot uit der verordeningen XXV—XXIX; waaruit blijkt dat XXX, XXXI een jonger toevoegsel is. Ook in dit hoofdstuk zijn eenige verzen (vs. 27 v., 29 v., 38—42), getuige de plaats die ze innemen, later ingeschoven.

Van de overige verordeningen staat de uitvoering Lev. VIII.

XXIX : 1 Op de navolgende wijze zult gij met hen handelen, om hen te
heiligen, opdat zij mij tot priesters zijn: neem één jongen stier en
2 twee gave rammen, ′ ongezuurd brood, met olie bereide ongezuurde
koeken en met olie bestreken ongezuurde vladen; van tarwebloem
3 zult gij ze bereiden. ′ Leg ze in één korf en breng ze in den korf
4 naar het heiligdom, benevens den stier en de twee rammen. ′ Ook zult
gij Aäron en zijne zonen doen toetreden naar den ingang van de tent
5 der samenkomst en hen met water wasschen. ′ Neem dan de kleederen en trek Aäron het hemd aan, den mantel van het schouderkleed,
het schouderkleed zelf en de borsttasch, en bind hem het schouder-
6 kleed met den band om het lijf. ′ Zet hem den mijter op en plaats
7 den heiligen diadeem op den mijter. ′ Neem dan de zalfolie, giet die
8 op zijn hoofd en zalf hem. ′ Ook zijne zonen zult gij doen toetreden
9a en hun de hemden aantrekken, ′ de gordels omdoen en de tulbanden
om het hoofd binden. Zoo zullen zij het priesterschap bezitten, ter
eeuwige inzetting.
9b Voorts zult gij Aäron en zijne zonen hunne wijdingsoffers doen bren-
10 gen. ′ Breng daartoe den stier voor Jahwe's aangezicht, aan den ingang
van de tent der samenkomst, en Aäron en zijne zonen zullen hunne
11 handen op den kop van den stier leggen. ′ Slacht dan den stier voor
Jahwe's aangezicht, aan den ingang van de tent der samenkomst, ′
12 neem van zijn bloed, strijk een deel daarvan met uw vinger aan de
hoornen van het altaar en stort het overige op den onderrand van

5—7. Bij deze optelling der kleedingstukken die Mozes Aäron moet aantrekken wordt de heupbedekking niet genoemd; wat niet onnatuurlijk is, daar deze, hoewel zij niet mocht ontbreken, geen eigenlijk gezegd priesterkleed was. De gordel ontbreekt. Dat men zich reeds vroeger hierover verwonderd heeft, leert de inlassching in vs. 9a; zie aldaar.

7. *giet — hem.* Deze plechtige wijdingshandeling wordt hier en Lev. VIII : 12 alleen aan Aäron, den hoogepriester, voltrokken, evenals 1 Kron. XXIX : 22 aan den hoogepriester Sadok; XXVIII : 41; XXX : 30; XL : 15; Lev. VII : 35 v.; X : 7; Num. III : 3 worden ook zijne zonen gezalfd. De meeste dezer plaatsen kunnen verstaan worden van de besprenging met zalfolie, vs. 21; maar XL : 15 worden Aärons zonen uitdrukkelijk met hem op ééne lijn gezet. Blijkbaar was onder de Joodsche wetgevers over deze zaak verschil. Wat later het gebruik is geweest, weet men niet. Zeker is niet ieder priester met olie overgoten, waarschijnlijk alleen de hoogepriester; zoodat de zalving van Aärons zonen tevens voor hunne afstammelingen gold. Vóór Ezra's Wetboek lezen wij van eene zalving van priesters niets.

9a. Achter *de gordels* (volg. Sam. t.; Hebr. t. heeft het enkelvoud) *omdoen* heeft Hebr. t. nog *Aäron en zijne zonen,* wat volg. Gr. vert. is weggelaten. De inlassching is zeer goed te verklaren uit de bevreemding van een overschrijver, dat bij de bekleeding van Aäron in vs. 5 de gordel ontbrak. — *Zoo — bezitten.* De bekleeding (investituur) was de eigenlijke wijding.

9b. *zult — brengen,* letterlijk *zult gij de hand van Aäron en zijne zonen vullen.* Verg. op XXVIII : 41.

10. *Jahwe's aangezicht, aan den ingang van,* volg. Sam. t., gedeeltelijk ook volg. Gr. vert., ingelascht.

12. *den onderrand van het altaar.* De wanden van het altaar in den Herodiaanschen tempel, dat wij beter kennen dan eenig ander Israëlietisch altaar, sprongen op ééne el hoogte van den grond aan alle zijden ééne el in; waardoor een rand ontstond. Ook het altaar in den tempel van Ezechiël had, naar het schijnt, iets dergelijks; zie Ezech. XLIII : 13. Die rand heette: de onderrand, de grondslag of basis, en was een noodzakelijk bestanddeel van het outer; want daarlangs vloeiden het bloed, de wijn en de olie die boven op en aan de wanden van het altaar geplengd waren samen naar het afvoerkanaal. Dat hiervan, evenmin als van trappen en omgang, in de beschrijving van het altaar, XXVII : 1—8, gesproken wordt, is een bewijs te meer dat daaraan geen werkelijk altaar beantwoord heeft.

13 het altaar. ′ Neem dan al het vet dat de ingewanden bedekt, de lever-
kwabbe en de beide nieren, met het vet dat daarop zit, en ontsteek
14 dat op het altaar. ′ Maar het vleesch, de huid en de pens van den
stier moet gij buiten de legerplaats verbranden; het is een zondoffer.
15 Neem dan den eenen ram, en laat Aäron en zijne zonen op zijn kop
16 de handen leggen; ′ daarna zult gij den ram slachten, zijn bloed ne-
17 men en dit rondom aan het altaar sprengen. ′ Dan moet gij den ram
naar behooren in stukken houwen, zijn ingewand en pooten afwasschen
18 en deze leggen op de stukken en den kop. ′ Ontsteek dan den gehee-
len ram op het altaar; het is een brandoffer voor Jahwe, een liefelijke
geur, een vuuroffer voor Jahwe.
19 Neem dan den tweeden ram, en laat Aäron en zijne zonen hunne
20 handen op zijn kop leggen; ′ daarna zult gij dien ram slachten, van
zijn bloed nemen en dit strijken op de rechter oorlel van Aäron en
zijne zonen, op hun rechter duim en rechter grooten teen, en het
21 overige rondom aan het altaar sprengen. ′ Neem dan van het bloed
dat aan het altaar is en van de zalfolie, en besprenkel daarmede Aäron
en zijne kleederen, alsmede zijne zonen en hunne kleederen. Zoo zal
hij, en zullen zijne kleederen heilig zijn, alsmede zijne zonen en hunne
22 kleederen. ′ Neem voorts van den ram het vet af en den vetstaart,
het vet dat de ingewanden bedekt, de leverkwabbe, de twee nieren
met het vet dat daarop zit, en den rechter schenkel — want het is
23 een wijdingsram — ′ benevens éen rond brood, éen geolieden broodkoek
en éene vlade, uit den korf der ongezuurde spijzen die vóor Jahwe
24 staat, ′ en leg dit alles op de handen van Aäron en zijne zonen, en

13. De hier, vs. 22; Lev. III : 3 v. en elders genoemde deelen, in Lev. III : 9, 17 enz. kortweg „het vet" geheeten, kwamen altijd aan Jahwe toe en mochten, evenmin als het bloed, door menschen genuttigd worden, Lev. VII : 23—25. — *de leverkwabbe*, onzekere vertaling.

14. Terwijl het vleesch van zond- en schuldoffers gewoonlijk door den priester die ze opdroeg gegeten werd, Lev. VI : 26, 29; VII : 6, moest deze stier, evenals de zondofferstier voor den hoogepriester of de geheele gemeente, Lev. IV : 11 v., 21, buiten de legerplaats verbrand worden. De reden hiervan zal wel zijn, dat bij deze gelegenheden de priesters, aan wie dat vleesch anders ten deel valt, juist, alleen of met anderen, degenen zijn die ontzondigd moeten worden. Bij de bepaling *buiten de legerplaats* wordt Lev. VI : 11 gevoegd *op eene reine plaats*. De verbranding, die ook Exod. XII : 10; Lev. VII : 17; VIII : 32; XIX : 6 wordt verordend, had te Jeruzalem plaats op den tempelberg. Verg. Ezech. XLIII : 21.

16. Het uitgieten van het bloed op het altaar moet waarschijnlijk worden opgevat als eene tot Jahwe gerichte bede, hen voortaan als bedienaars van zijn altaar te erkennen.

17. *naar behooren*, letterlijk *in zijne stukken*, d. i. in die stukken waarin een offerdier behoort verdeeld te worden. — *op* — *kop*. Lev. VIII : 20 wordt er het vet nog bijgevoegd.

18. *een vuuroffer*. Deze term komt herhaaldelijk in Ezra's Wetboek voor; daarnevens alleen Deut. XVIII : 1; 1 Sam. II : 28.

20. Dezelfde plechtigheid Lev. XIV : 14. Evenals daar, heeft zij hier gewis de beteekenis van reiniging. Het oor, waarmede Gods bevelen gehoord, de hand, waarmede ze volbracht worden, en de voet, die op zijne wegen gaat, worden geheiligd.

21. Eenigermate vreemd is het voorschrift, van het bloed dat reeds op het altaar uitgestort is een deel te nemen en daarmede Aäron en zijne zonen te besprenkelen. Gr. vert. zet daarom de woorden *en het overige — sprengen*, in vs. 20, achter vs. 21. Maar ook Lev. VIII : 24, 30 komen beide handelingen in dezelfde volgorde voor als hier. Waarschijnlijk wordt daardoor aangeduid dat priester en altaar, met hetzelfde bloed geheiligd, aan elkander verbonden zijn.

22. *den vetstaart*, het uiterste gedeelte van den staart, dat somtijds een belangrijk lid was. Immers, in Palestina was, en is nog, eene soort schapen inheemsch, wier staart aan het uiteinde eene zoo groote hoeveelheid vet bevat, dat men hem soms op een wagentje bond, opdat hij niet op den grond zou slepen en daardoor beschadigd worden. Dat vet werd voor verschillende doeleinden gebruikt en was ook een geliefkoosd gerecht, 1 Sam. IX : 24. In onze plaats nu is, evenals Lev. III : 9; IX : 19, allerlei verschil in lezing tusschen den Hebr. t., den Sam. t., de Grieksche en de Arameesche vertt. Sommige nl. lezen *het vet en den vetstaart*, andere *het vet: den vetstaart*. Dit is geen toevallig verschil, maar het gevolg van onderscheiden opvattingen van het woord „vet". Leest men *het vet: den vetstaart* enz., dan behoort de vetstaart met de in het vervolg opgenoemde deelen tot het „vet", d. i. het bij elk dier ten gebruike verboden gedeelte; verg. op vs. 13. Leest men *het vet en den vetstaart*, dan wordt deze niet onder „het vet" begrepen, dus ten gebruike overgelaten. — *wijding*, of *ordening*, letterlijk *vulling*; zie op XXVIII : 41.

23. Zie vs. 2.

25 beweeg het voor Jahwe's aangezicht als eene aanbiedingsgave.' Neem
het dan van hen over en ontsteek het op het altaar bij het brand-
offer, ten liefelijken geur voor Jahwe's aangezicht; een vuuroffer voor
26 Jahwe is het.' Neem dan de borst van Aärons wijdingsram en beweeg
die vóor Jahwe als eene aanbiedingsgave. Daarna valt zij u ten deel.
27 Heilig de aanbiedingsborst en den heffingsschenkel, wat aangeboden
en geheven werd van den wijdingsram van Aäron en zijne zonen.'
28 Dit zal voor Aäron en zijne zonen voor altijd ten toegewezen deel
zijn vanwege de Israëlieten; want het is eene gave; eene gave zal het zijn,
door de Israëlieten van hunne dankoffers gebracht, hunne gave aan Jahwe.
29 De heilige kleederen van Aäron zullen na hem aan zijne zonen ten
deel vallen; opdat zij daarin gezalfd worden en hun wijdingsoffer bren-
30 gen.' Zeven dagen lang zal degene uit zijne zonen die hem als pries-
ter opvolgt, hij die de tent der samenkomst zal ingaan om in de hei-
lige plaats dienst te doen, zich daarmede kleeden.
31 Het overige van den wijdingsram moet gij nemen en het vleesch
32 in eene heilige plaats koken.' Dan zal Aäron met zijne zonen het
vleesch van den ram en het brood dat in den korf is eten aan den
33 ingang van de tent der samenkomst.' Zíj zullen dat eten, dewijl daar-
mede verzoening bewerkt is om hen te wijden en te heiligen; en geen
34 leek zal er van eten; want het zijn heilige spijzen.' En indien van
het wijdingsvleesch of van het brood iets overblijft tot den morgen,
zult gij het overschot verbranden; gegeten mag het niet worden;
35 want het is heilig.' Gij zult met Aäron en zijne zonen in ieder op-

24. *beweeg het.* Het aldus vertaalde woord beteekent eigenlijk ,heen en weer bewegen', met welke handeling aanbieding of wijding aan Jahwe werd afgebeeld. Het Hebreeuwsche woord, door *aanbiedingsgave* vertaald, is van hetzelfde werkwoord afgeleid. Deze handeling van het heen en weer bewegen van eene gave vóor Jahwe komt Lev. VII : 30 en elders voor. De verordening alhier houdt in, dat Mozes, als inwijder, de handen van Aäron en zijne zonen, waarop de gaven liggen, moet heen en weer bewegen en hen die alzoo aan Jahwe doen aanbieden.

26. *Daarna — deel,* omdat Mozes hier als priester handelt; verg. Lev. VII : 31.

27 v. Deze verzen passen slecht in dit verband en zijn later ingevoegd. Naar aanleiding van de toekenning van een deel der wijdingsofferande aan Mozes, wordt hier geleerd, welk deel van de dankoffers voortaan aan den priester zal geschonken worden. Maar over het priesterdeel van de dankoffers handelt eerst Lev. VII : 28—36. Daarenboven komt de inhoud dezer verzen niet overeen met dien van vs. 26, waar Mozes alleen de borst ontvangt, terwijl hier den priester ook de schenkel toegewezen wordt. — Over den kunstterm *aanbiedingsborst* zie op vs. 24. — *heffingsschenkel,* ook Lev. VII : 32; X : 14 v.; Num. VI : 20, de schenkel die door „heffing" gewijd werd. „Heffing" is een kunstterm voor de afzondering van een deel eener zaak ter wijding aan Jahwe.

29 v. Deze verzen zouden het best passen na vs. 21, welk vers Sam. t. daarom hiervóor plaatst. In dit verband voegen zij zeer gebrekkig. — *zijne zonen,* hier niet Nadab en zijne broeders, maar Aärons zoon, kleinzoon en latere afstammelingen die het hoogepriesterschap zouden bekleeden. Dat Eleazar het plechtgewaad van zijn vader geërfd heeft, staat Num. XX : 26—28.

30. Hoe de opvolging der hoogepriesters moest geregeld worden, zegt de wetgever elders evenmin als hier. In den geest der oudheid was het, dat éen man aan het hoofd eener priesterschap stond, en deze hoogepriester zijn ambt levenslang bekleedde, om door zijn zoon, liefst zijn oudsten, te worden opgevolgd. Dit was ook stellig de bedoeling van dezen wetgever. Dienovereenkomstig laat hij na Aäron zijn zoon Eleazar hoogepriester worden. Wat den feitelijken toestand betreft, vóor de hervorming van Jozia — toen er vele heiligdommen en priesterschappen van Jahwe waren — was van éen hoofd der priesters geen sprake. Daarna was, uit den aard der zaak, het hoofd der Jeruzalemsche priesters de opperpriester, onder wien ettelijke prelaten, evenals hij door prachtige kleedij van de gewone priesters onderscheiden, dienst deden (2 Kon. XXV : 18; Jer. LII : 24). Werd hij in den regel door zijn oudsten zoon opgevolgd, vaak heeft de wil van buiten- en binnenlandsche heerschers dien regel gebroken.

31. Dit sluit zich, in de beschrijving van hetgeen Mozes tot wijding der priesters moest doen, onmiddellijk aan bij vs. 26. — *Het overige van,* duidelijkheidshalve ingevoegd. — *in eene heilige plaats,* d. i. een gedeelte van het heiligdom. In den tempel geschiedde dit in een der gebouwen van het voorhof, Ezech. XLVI : 20, 24.

33. *verzoening.* Het Hebreeuwsche woord door ,verzoening doen' of ,bewerken' weergegeven — dat tallooze keeren in het O. T. voorkomt — drukt eigenlijk uit: iets bedekken. Van offers, reinigingen of boeten gebezigd, duidt het dat aan waardoor een misdrijf of schuld goedgemaakt, geboet, dus uitgewischt wordt. Dat wat verzoend wordt is nimmer God of een vertoornd mensch, maar altijd de persoon of het voorwerp die door zonde bevlekt of verontreinigd zijn.

zicht zoo handelen als ik u bevolen heb; zeven dagen zult gij hen
wijdingsoffers doen brengen.
36 Ook zult gij dagelijks een zondofferstier ter verzoening bereiden, en
er het altaar mede ontzondigen, door daarover verzoening te doen, en
37 gij zult het zalven, om het te heiligen.′ Zeven dagen zult gij over
het altaar verzoening doen en het heiligen. Zoo zal het altaar hoog-
heilig worden; al wie het aanroert wordt gewijd.
38 Dit is het wat gij op het altaar toebereiden zult: twee eenjarige
39 lammeren elken dag vast;′ het eene zult gij des morgens toeberei-
40 den, en het tweede in schemeravond;′ bij het eene lam behoort een
tiende meelbloem, gemengd met een kwart stoop gestooten olie, en
41 als plengoffer een kwart stoop wijn.′ Het tweede lam zult gij in
schemeravond bereiden; gij zult er hetzelfde meeloffer bijvoegen en
hetzelfde plengoffer als des morgens, tot een liefelijken geur, een vuur-
42 offer voor Jahwe.′ Dit vaste brandoffer zal van geslacht tot geslacht
gebracht worden vóor Jahwe aan den ingang van de tent der samen-
komst, waar ik met u wil samenkomen, om daar tot u te spreken.
43 Daar zal ik samenkomen met de Israëlieten, en de plaats zal ge-
44 heiligd worden door mijne heerlijkheid.′ Zoo zal ik de tent der samen-
komst en het altaar heiligen; alsmede Aäron en zijne zonen, dat zij
45 mij tot priesters zijn.′ En ik zal wonen te midden der Israëlieten en
46 hun ten god zijn.′ Zoo zullen zij weten dat ik, Jahwe, hun god ben,
die hen heb uitgeleid uit Egypteland, om in hun midden te wonen.
Ik ben Jahwe, hun god.

36. *ter verzoening,* volg. verb. t.; Hebr. t. *op de verzoening,* nl. van het altaar, waarover de schrijver nu gaat handelen. Daar hij de wijding van het altaar onmiddellijk met die van Aäron verbindt, kan *dagelijks* zoowel op de week der priesterwijding (vs. 35) als op die der altaarwijding (vs. 37) slaan. Ook Ezech. XLIII : 18—27 duurt de laatste eene week; maar de offers die daarbij gebracht moeten worden zijn andere.

37. *al — gewijd.* Dit is eer eene bedreiging dan eene belofte. Een dier of levenloos voorwerp dat „gewijd” werd verviel aan het heiligdom, of moest in sommige gevallen, alvorens aan het gemeen gebruik teruggegeven te worden, eene reiniging ondergaan (Lev. VI : 27 v.; XXVII : 10, 21, 33; Num. XVI : 37 v.; Deut. XXII : 9; Joz. VI : 19; verg. Hagg. II : 13). Welke de gevolgen van het „gewijd worden” door aanraking van iets heiligs voor menschen waren, wordt nergens gezegd. Waarschijnlijk moesten zij zich aan de eene of andere besprenging onderwerpen. Waarschuwingen om zich niet te laten „wijden” worden aangetroffen Lev. VI : 18, 27; Ezech. XLIV : 19; XLVI : 20; verg. Jez. LXV : 5.

38—42. Vóor de Ballingschap, en nog tot Nehemja's tijd, werd in den tempel des morgens een lam ten brandoffer, maar des avonds slechts een onbloedig offer, d. i. meel met olie en den daarbij behoorenden wijn, gebracht. Zie 2 Kon. XVI : 15; Ezra IX : 4 v.; Neh. X : 33; Ezech. XLVI : 13—15. De verzen 38—42 zijn bijna letterlijk ontleend aan Num. XXVIII : 3—8, en hier ingevoegd omdat de offerande van twee lammeren daags daar gezegd wordt op den Sinai te zijn voorgeschreven. De overwerker deed het niet handig; want uit zijn aanhef zou men kunnen opmaken dat op het altaar niets bereid moest worden dan hetgeen volgt. De reden waarom hij zijn toevoegsel hier opnam zal wel deze zijn dat hij het wilde laten volgen op het gebod omtrent de altaarwijding, in de voorafgaande verzen vervat.

38. *eenjarige.* Zie op XII : 5.

39. *in schemeravond.* Zie op XII : 6.

40. *een tiende,* wat Exod. XVI : 16—36 een kop heet (zie Exod. XVI : 36), bijna 4 L. — *een kwart stoop,* ruim anderhalve L. — *gestooten olie.* Zie op XXVII : 20. Voor de overige offers was zoo fijne olie geen vereischte.

42. *met u,* met Mozes, volg. Sam. en Gr. t., die het enkelvoud heeft; Hebr. t. heeft het meervoud.

43. *Daar.* Dit slaat volgens het verband waarin dit vers nu staat op de tent der samenkomst; in welk geval de schrijver hier juist hetzelfde zegt als in vs. 42. Maar is vs. 38—42 een toevoegsel, dan sluit vs. 43 bij vs. 37 aan en wordt het altaar bedoeld. Vandaar de vertaling *de plaats,* in stede van *zij* of *het.* — *de plaats — heerlijkheid.* Mijne heerlijkheid (verg. op XVI : 10) zal zich daarboven vertoonen, en het altaar zal daardoor ingewijd zijn. Zie Lev. IX : 23 v.

HOOFDSTUK XXX.

Het wierookaltaar en andere heilige voorwerpen. — Het wierookaltaar (1—10); heffing van een halven sikkel van alle Israëlieten boven de twintig jaar (11—16); het waschvat (17—21); de heilige zalfolie (22—33); het heilig reukwerk (34—38).

De uitvoering van een deel dezer bevelen staat XXXVII : 25—28; XXXVIII : 24—28; XXXVII : 29. Over de verhouding van dit hoofdstuk tot XXV—XXIX zie inl. op XXIV : 12—XL : 38.

XXX : 1 Maak ook een altaar tot het ontsteken van wierook; van acacia-
2 hout zult gij het maken, ' eene el lang en breed, vierkant, en twee
3 el hoog; zijne hoornen zullen er één stuk mede uitmaken. ' Gij zult
het met zuiver goud beslaan; den bovenkant, de wanden rondom en
4 de hoornen. Ook zult gij er een gouden krans om heen maken. ' Maak
er ook, onder den krans, aan weerskanten, aan de twee zijden, twee
gouden ringen aan; zij zullen dienen om er de stangen in te steken
5 waaraan men het moet dragen. ' Maak ook die stangen van acacia-
6 hout, en besla ze met goud. ' Plaats dit altaar dan voor het voor-
7 hangsel dat de Geboden dekt, waar ik met u zal samenkomen. ' Op
dat outer zal Ääron den offerwierook ontsteken; elken morgen, wan-
8 neer hij de lampen in orde maakt, zal hij het ontsteken; ' ook zal
Ääron het ontsteken wanneer hij, in schemeravond de lampen op den
luchter zet; een vast wierookoffer voor Jahwe's aangezicht, van ge-
9 slacht tot geslacht. ' Gij moogt daarop geen gewonen wierook bren-
gen, noch brand- of meeloffer, ook er geen plengoffer op uitgieten. '
10 En Ääron zal eenmaal 's jaars over de hoornen verzoening doen;
met het bloed van het verzoeningszondoffer zal hij het eenmaal 's jaars,
van geslacht tot geslacht, verzoenen; het is hoogheilig, aan Jahwe
gewijd.
11, 12 Jahwe sprak tot Mozes: ' Wanneer gij het aantal der Israëlieten bij
hunne monstering opneemt, dan zal, bij hunne monstering ieder een
losprijs voor zijn leven aan Jahwe geven; opdat geen plaag onder hen
13 zij bij hunne monstering. ' Ieder die op de monsterrol komt zal het
volgende geven: de helft van een sikkel, namelijk van een heiligen
sikkel, een van twintig gera's. Die halve sikkel is eene gave voor
14 Jahwe. ' Ieder die op de monsterrol komt, van twintig jaar af en

1—10. Deze verzen zijn in Sam. t. tusschen XXVI : 35 en 36 ingevoegd, als behoorende bij de beschrijving der meubelen van het heilige. Waarschijnlijk was in den tempel vóór de Ballingschap geen wierookaltaar, al wordt het 1 Kon. VII : 48 (zie aldaar); 1 Kron. XXVIII : 18 vermeld. De schrijver van XXVII : 1—8 kent slechts één altaar in de tent der samenkomst, het brandofferaltaar; ook Ezech. XLIII : 13—17; XLIV : 16 komt alleen dit laatste voor. In XXXIX : 38; XL : 5, 26; Num. IV : 11; 1 Kon. VII : 48 heet het wierookaltaar: het gouden.

3. *krans*, als XXV : 11.

6. *voorhangsel — dekt.* Zie op XXVII : 21. — Achter *voorhangsel dat* heeft Hebr. t. nog *de ark der Geboden vóór het deksel dat*, welke woorden volg. Gr. vert. zijn weggelaten.

8. *een vast wierookoffer.* Dezelfde uitdrukking komt XXIX : 42 van het dagelijksche brandoffer voor.

9. *geen gewonen wierook*, geen anderen dan den heiligen, die vs. 34—38 beschreven wordt.

10. *het verzoeningszondoffer.* Bedoeld is het offer van den grooten verzoendag, Lev. XVI : 18.

12. *het aantal*, letterlijk *de hoofden.* — *opdat — monstering.* Eene volkstelling of monstering werd voor eene gevaarlijke daad gehouden, die licht de pest of eene andere ramp veroorzaakte (zie 2 Sam. XXIV). Waarschijnlijk oordeelde men dat de godheid haar, als daad van overmoed, strafte (zie op Jez. II : 7). De gave diende dus om den naijverigen god te weerhouden de gemonsterden door rampspoed zijne macht te doen gevoelen.

13. *Ieder — komt*, onzekere vertaling. — *een heiligen sikkel.* Deze benaming komt alleen in Ezra's Wetboek voor, vs. 24; XXXVIII : 24—26; Lev. V : 15 enz. De sikkel zelf ook Ezech. XLV : 12. De naam bewijst dat sikkels van zeer onderscheiden gewicht in omloop waren en de priesters een standaard-sikkel hadden. De juiste zwaarte hiervan kennen wij niet; waarschijnlijk bedroeg zij 16,37 gram. Dus had eene *gera* zilver ongeveer 8½ cent waarde, en bedroeg het hoofdgeld 85 cent.

14—16. Of dit hoofdgeld slechts eenmaal moest gegeven worden, dan wel jaarlijks, wordt niet duidelijk gezegd. De eerste opvatting vinden wij bij den schrijver van XXXVIII : 24—26, de andere wordt wellicht ondersteld in 2 Kron. XXIV : 6, 9 en is in overeenstemming met het gebruik van volgende eeuwen. Dat zij ook die van den schrijver is, volgt met groote waarschijnlijkheid uit de opgave der bestemming van dat hoofdgeld: de onderhouding van den eeredienst; daar deze voortdurend bijdragen eischte. De onduidelijkheid der verordening zal wel niet toevallig zijn. In den tijd des schrijvers werd jaarlijks een hoofdgeld van een derde sikkel betaald, hetwelk de Joden in Nehemja's tijd zich zelven vrijwillig hadden opgelegd (Neh. X : 32). Was dit gebleken voor de onderhouding van den dienst niet toereikend te zijn, en wilden de priesters het daarom tot een halven sikkel verhoogen, dan kon dit bezwaarlijk geschieden door de toedichting van eene onbewimpelde verordening aan Mozes; omdat

15 daarboven, moet die gave aan Jahwe geven; ′ de rijke zal niet meer,
en de behoeftige niet minder dan de helft van een sikkel opbrengen,
bij het schenken van die gave aan Jahwe tot verzoening van uwe
16 zielen. ′ Gij zult het verzoeningsgeld van de Israëlieten nemen en het
besteden voor den dienst van de tent der samenkomst. Zoo zal het
dienen om de Israëlieten bij Jahwe in gedachtenis te houden, om uwe
zielen te verzoenen.
17, 18 Jahwe sprak tot Mozes: ′ Maak ook een koperen bekken met ko-
peren voetstuk, tot wassching; plaats dat tusschen de tent der samen-
19 komst en het altaar, en doe er water in. ′ Aäron en zijne zonen zullen
20 met water daaruit zich handen en voeten wasschen; ′ wanneer zij de
tent der samenkomst binnengaan, zullen zij zich met water wasschen;
opdat zij niet sterven. Of wanneer zij tot het altaar treden om dienst
21 te doen door een vuuroffer voor Jahwe te ontsteken, ′ zullen zij zich
handen en voeten wasschen; opdat zij niet sterven. Dit zal hun eene
eeuwige inzetting zijn, hun en hunnen nazaten, van geslacht tot ge-
slacht.
22, 23 Jahwe sprak tot Mozes: ′ Neem gij van de edelste specerijen: van
fijne mirre vijfhonderd sikkelen, van geurige kaneel half zooveel, twee-
honderd vijftig sikkelen, van keurigen kalmus tweehonderd vijftig, ′
24 van kassie vijfhonderd sikkelen, en wel heilige sikkelen, op eene
25 stoop olijfolie. ′ Maak daarvan heilige zalfolie, als een allerkeurigst
26 mengsel van den specerijbereider; heilige zalfolie zal het zijn. ′ Daar-
mede zult gij zalven de tent der samenkomst en de ark der Geboden, ′
27 de tafel en al haar gereedschap, den luchter en al zijn gereedschap,
28 benevens het wierookaltaar, ′ het brandofferaltaar met al zijn gereed-
29 schap, en het bekken met zijn voetstuk. ′ Zoo zult gij ze heiligen, en
30 zij zullen hoogheilig zijn; al wie ze aanraakt wordt gewijd. ′ Ook zult
gij Aäron en zijne zonen zalven en hen heiligen; opdat zij mij tot
31 priesters zijn. ′ En tot de Israëlieten zult gij zeggen: Dit zal heilige
32 zalfolie voor mij zijn van geslacht tot geslacht. ′ Op het lichaam van
een gewoon mensch zal zij niet gegoten worden, en naar dit voor-
schrift zult gij geen andere olie bereiden; zij is heilig; heilig zal zij
33 u wezen. ′ Al wie haars gelijke mengt of daarvan aan een leek geeft
zal uit zijn volk uitgeroeid worden.
34 Jahwe zeide tot Mozes: Neem geurige kruiden: stacte, nagelen, gal-

ieder wist dat het hoofdgeld eerst van Nehemja dagteekende. Maar een bevel waarbij in het midden bleef of het eene heffing voor eens dan wel eene jaarlijksche inhield was het beste middel om de reeds bestaande jaarlijksche heffing te verhoogen.

16. *voor den dienst,* d. i. voor den dagelijkschen eeredienst. Maar het woord zou ook kunnen vertaald worden *voor den opbouw,* en zóo vat de schrijver van XXXVIII : 21—31 het, ten onrechte, op.

18. Verg. 1 Kon. VII : 23—26. Het groote waschvat stond in den tempel van Herodes tusschen het altaar en de trappen van het voorportaal.

19. *met water daaruit,* of *daarin.* Het blijkt niet wat de schrijver bedoeld heeft.

20. *met* vóor *water,* volg. Gr. vert. ingevoegd. — *opdat* — *sterven,* wat hun lot zou zijn, indien zij ongereinigd vóor Jahwe verschenen.

23. Palestina leverde verscheidene welriekende harsen en kruiden op; welke soorten hier en vs. 34 bedoeld worden, is voor een deel onzeker; wellicht werden ook sommige daarvan door handelaars van elders ingevoerd. — *kalmus,* ook Ps. LXVIII : 31; Jez. XLIII : 24; Jer. VI : 20 als behoorende bij den eeredienst vermeld.

26. Zalving diende om iemand of iets te wijden; zie op Gen. XXVIII : 18.

27. *al* vóor *zijn,* ingevoegd volg. Sam. en Gr. t.

29. *al* — *gewijd.* Zie op XXIX : 37.

30. Verg. op XXIX : 7.

34—38. De Joden waren groote minnaars van reukwerk, dat bij de rijken in de kamers werd aangestoken en waarmede bij een gastmaal hoofdhaar en baard der aanzittenden werd berookt. Het feit dat vóor de Ballingschap in den tempel geen wierookaltaar stond maakt het zeer waarschijnlijk dat Jahwe toen nog geen wierookoffers ontving. Het woord dat in de latere geschriften ‚wierooken' be-

banum — geurige kruiden en fijnen wierook, van elke soort even-
35 veel,' en maak daarvan reukwerk, eene specerij, een mengsel van den
36 specerijbereider, goed gemengd, rein, iets heiligs.' Wrijf een deel daar-
van fijn en leg dat vóor de Geboden in de tent der samenkomst, waar
37 ik met u samenkomen zal; hoogheilig zal het u zijn.' Reukwerk ten
eigen gebruike zult gij naar dit voorschrift niet bereiden; iets hei-
38 ligs voor Jahwe zal het u zijn.' Al wie dergelijk reukwerk maakt
om daaraan te ruiken zal uit zijn volk uitgeroeid worden.

teekent wordt in de oudere voor het ontsteken van alle offers gebruikt. De bereiding van het heilig reukwerk was aan eene priesterfamilie opgedragen (1 Kron. IX : 30), die daarvan een geheim maakte.

35. *goed gemengd,* onzekere overzetting volg. alle oude vertt. Het Hebreeuwsche woord kan naar zijne afleiding alleen beteekenen *gezouten.*

36. *vóor de Geboden,* ook Num. XVII : 4. Zie op XXV : 16.

HOOFDSTUK XXXI.

Jahwe deelt Mozes mede, welke kunstenaars hij heeft uitgekozen om het heilig werk tot stand te brengen (1—11), scherpt de viering van den sabbat in (12—17), en geeft aan Mozes de steenen tafelen (18).

Hoe Mozes den Israëlieten mededeelde, wie door Jahwe waren verkoren, en hoe dezen aan den arbeid togen, lezen wij XXXV : 30—XXXVI : 3. Het sabbatsgebod wordt herhaald aan den aanvang der mededeeling hoe de Israëlieten Jahwe's bevelen betreffende den eeredienst volbrachten, XXXV : 1—3. In welk verband dit hoofdstuk staat tot XXV—XXIX, zie daarover inl. op XXIV : 12—XL : 38.

XXXI : 1, 2 Jahwe sprak tot Mozes:' Zie, ik heb met name geroepen, Be-
3 saleël, den zoon van Uri, den zoon van Hur, uit den stam Juda,' en
hem vervuld met den geest Gods, met wijsheid, doorzicht en kennis
4 in allerlei werk,' om ontwerpen te beramen en te arbeiden in goud,
5 zilver en koper,' in het graveeren van steenen, om ze in te zetten,
6 in het houtsnijden om allerlei werk te verrichten.' En ik geef hem
tot helper Oholiab, den zoon van Ahizamach, uit den stam Dan, en
geef in het hart van alle deskundigen kunstvaardigheid, en zij zullen
7 al wat ik u geboden heb vervaardigen:' de tent der samenkomst, de
ark voor de Geboden, het deksel daarop, al het gereedschap der tent,'
8 de tafel en al haar gereedschap, den reinen luchter met al zijn ge-
9 reedschap, en het wierookaltaar,' het brandofferaltaar en al zijn ge-
10 reedschap, het waschvat met zijn voetstuk,' het ambtsgewaad en de
heilige kleederen van den priester Aäron, en de kleederen zijner zo-
11 nen, opdat zij mij tot priesters zijn,' ook de zalfolie en den offerwie-
rook voor de heilige plaats. Naar al wat ik u bevolen heb zullen
zij doen.
12, 13 Jahwe zeide tot Mozes:' Spreek gij tot de Israëlieten: Onderhoudt
toch vooral mijne sabbatten; want de sabbat is een teeken tusschen
mij en u, van geslacht tot geslacht, waaraan gij weet dat ik Jahwe
14 ben, die u heilig.' Gij zult den sabbat onderhouden; want die moet
u heilig zijn. Wie hem schendt moet zeker ter dood gebracht worden;

3. *in allerlei,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *en in allerlei.*

4. *ontwerpen te beramen.* Dit was te eenenmale overbodig, daar het heiligdom moest gemaakt en ingericht worden overeenkomstig zijn hemelsch model, XXV : 9, 40.

10. *ambtsgewaad,* onzekere vertaling. Waarschijnlijk wordt het gewone priesterkleed des hoogepriesters bedoeld. — *den priester,* den hoogepriester, welke titel in de wet alleen Num. XXXV : 25, 28 voorkomt. — *mij,* ingevoegd volg. Gr. vert.

13. Verg. op Ezech. XX : 12. — *teeken.* Zie op Gen. IX : 13. — *die u heilig,* die u tot mijn eigen volk heb uitverkoren en als zoodanig bewaar. Dezelfde uitdrukking in Lev. XX : 8; XXI : 8, 15, 23; XXII : 9, 16, 32, aan welke oudere wetten zij hier waarschijnlijk ontleend is.

14. De menschelijke rechter moet den sabbatschenner ter dood brengen; daar God zijn ondergang besloten heeft.

want al wie op dien dag werk verricht, die mensch zal uitgeroeid
15 worden uit het midden zijns volks. ′ Zes dagen zal gearbeid worden;
maar op den zevenden moet het zijn een dag van volkomen rust, aan
Jahwe gewijd; al wie op den sabbatdag werk verricht moet zeker ter
16 dood gebracht worden. ′ Ja, de Israëlieten zullen den sabbat onder-
17 houden, door den sabbat te vieren van geslacht tot geslacht, ′ een
eeuwig verbond. Tusschen mij en de Israëlieten is het een teeken tot
in eeuwigheid. Want in zes dagen heeft Jahwe den hemel en de aarde
gemaakt, en op den zevenden heeft hij gerust en adem geschept.
18 Toen Jahwe voleindigd had met Mozes op den berg Sinai te spre-
ken, gaf hij hem de twee tafelen der Geboden, steenen tafelen, met
den vinger Gods beschreven.

17. Verg. XX : 8—11; Gen. II : 2 v.

18. Deze beschrijving van de tafelen der Tien Woorden vinden wij ook XXXII : 16; Deut. IX : 10. Dit vers stond dus waarschijnlijk reeds in het Oude-Sagenboek, en wel na XXIV : 18. De Verzamelaar maakte er van het slot der verordeningen in XXV—XXXI vervat.

HOOFDSTUK XXXII—XXXIV.

Israëls zonde bij den Horeb. — Terwijl Mozes op den berg vertoeft, maakt Aäron, op verzoek van het volk, een gouden stierbeeld, ter eere waarvan de Israëlieten feest vieren (XXXII : 1—6). Jahwe geeft Mozes kennis van dien afval en wil het volk verdelgen; maar Mozes verbidt hem (7—14). Mozes daalt van den berg af met de steenen tafelen der wet en werpt deze in stukken bij den aanblik van het stierbeeld; waarna hij dit vernielt (15—20). Hij roept Aäron tot verantwoording en hoort zijne verontschuldiging aan (21—24). Daarna doet hij door de Levieten een bloedbad onder het volk aanrichten (25—29). Na opnieuw den berg beklommen te hebben, biedt hij zich zelven aan Jahwe als zoenoffer aan; waarop deze hem gelast het volk naar Kanaän te brengen, met de bedreiging dat hij het later kastijden zal; wat ook geschied is (30—35). Jahwe beveelt Mozes, het volk naar het beloofde land te voeren, terwijl hij zegt zelf niet te willen medegaan; waarover het volk rouw bedrijft (XXXIII : 1—4). Op Jahwe's last ontdoen zich de Israëlieten van hun opschik (5 v.) Mozes richt de tent der samenkomst op en komt daarin, ten aanschouwen des volks, telkens met Jahwe samen (7—11). Mozes smeekt Jahwe, zelf met zijn volk mede te gaan; wat deze belooft (12—17). Hij verzoekt Jahwe, hem zijne heerlijkheid te toonen; deze kan die bede niet inwilligen, maar zal er hem toch iets van laten zien (18—23). Jahwe gelast Mozes, twee nieuwe steenen tafelen te maken (XXXIV : 1) en alleen den berg te beklimmen, zonderdat mensch of dier te zien is (2 v.); Mozes maakt de twee steenen tafelen en neemt ze mede op den berg (4). Jahwe daalt neder en maakt zijne tegenwoordigheid aan Mozes kenbaar; waarop deze vergiffenis voor zijn volk afsmeekt (5—9). Jahwe belooft zijne hulp aan Israël bij de verdrijving der Kanaänieten (10 v.), waarschuwt tegen vermenging met hen (12—16) en geeft Mozes eene wet, die hij hem beveelt op te schrijven (17—26). Op Jahwe's last blijft Mozes veertig etmalen bij hem en schrijft de bondswoorden op de steenen tafelen (27 v.). Afgedaald van den berg, deelt hij aan Aäron en het volk Jahwe's geboden mede, maar bedekt, zoolang hij met hen spreekt, zijn aangezicht, dat schittert; omdat het volk bang voor hem is (29—35).

Deze hoofdstukken zijn uit stukken van zeer onderscheiden herkomst samengesteld, zooals talrijke herhalingen en tegenstrijdigheden bewijzen, en die stukken zijn zoo in elkander geschoven, dat het onmogelijk is ze met zekerheid nauwkeurig te scheiden. Zie op XXXII : 7—14, 35; XXXIII : 3, 12; 14—17; XXXIV : 9, 10—27 en 27 v.

Het Elohistisch verhaal is nog het meest in zijn geheel bewaard. Na het bericht XXIV : 12—14, 18 *b* werd hierin medegedeeld, dat Mozes veertig dagen op den Sinai bij Jahwe vertoefde en de tafelen der wet ontving, hoe het volk zich bezondigde (XXII : 1—6) en Mozes, in toorn daarover ontstoken, de steenen tafelen verbrak en het stierbeeld vergruizelde (15—20); dan, dat Mozes naar den berg wederkeerde en zich aan Jahwe ten zoenoffer voor zijn schuldig volk aanbood (30—34 ten deele); hoe Jahwe hem opdroeg, Israël naar Kanaän te voeren, ofschoon hij zelf niet zou medegaan, en dat deze aankondiging het volk bedroefde (XXXIII : 1, 3 v.). Op dit punt is het verhaal niet alleen ontsierd door de inlassching van eene belofte, vs. 2, en een bericht dat de Israëlieten op Jahwe's last hunne sieraden aflegden, vs. 5 v., maar ook verminkt: vs. 7 sluit aan hetgeen voorafgaat niet aan. Er moet oorspronkelijk eene lastgeving van Jahwe aan Mozes gestaan hebben om eene ark met daarbij behoorende tent te vervaardigen, die zijne plaats zou innemen. Waarom die mededeeling om-

trent de ark door de omwerkers van het verhaal is weggelaten, zie op XXV : 10—22. Gelukkig is het verhaal hoe Mozes de tent der samenkomst opsloeg en daar telkens bijeenkomsten met Jahwe hield (7—11) bewaard gebleven, hoewel de tent een geheel ander karakter draagt dan de XXV—XXIX beschrevene en dus slecht voegt bij de verordeningen in die hoofdstukken opgeteekend. Hieraan sloot zich in De Elohist het bericht aan dat Mozes andere steenen tafelen bereidde en daarmede den berg opnieuw beklom, waar hij er Jahwe's geboden op schreef (XXXIV : 1, 4, 28).

Deze legende strekte vooral tot veroordeeling van den stierdienst, die in Noord-Israël van Jerobeam I af tot den ondergang des rijks toe gebloeid, maar in het laatst, evenals bij onzen schrijver, ook bij andere Noord-Israëlieten bestrijding gevonden heeft (Hoz. VIII : 4—7; X : 5 v.; verg. op Am. VIII : 14).

Toen zij door een Judeër bewerkt werd, was voor dezen één punt zeer moeilijk: de rol die Aäron er in speelde. Als stamvader der Noord-Israëlietische priesters, o. a. van die te Bethel, ging hij door voor den patroon der vereering van Jahwe onder de gedaante van een stier, en werd als zoodanig in de oude legende zeer hard gevallen. Maar tijdens de godsdienstige beweging die op Jozia's hervorming is uitgeloopen werd het wenschelijk geacht, èn de Levieten, die toen op de uitsluitende bevoegdheid tot het bekleeden van het priesterambt in den tempel aanspraak maakten, in de hoogte te steken, èn Aäron, die toch ook Leviet was, en van wiens afstammelingen vele in den tempel eene aanstelling zochten, eenigermate te verontschuldigen. Daarom laschte de Judeesche bewerker zeker XXXII : 25—29, waarschijnlijk ook vs. 21—24, in, terwijl hij in vs. 35 op de vervulling van Jahwe's bedreiging, in 722, wees (zie ter pl.). Van denzelfden schrijver kan ook XXXII : 7—14; XXXIII : 2, 5, 6 afkomstig zijn, volgens welke verzen Jahwe, door Mozes verbeden, aan het berouwvol volk zijne hulp niet onttrekt. Beleefde Juda niet in de dagen van Manasse de vervulling dier belofte?

Eenigen tijd later schreef een geestverwant van den Deuteronomischen wetgever het verhaal van Jahwe's openbaring aan Mozes, XXXIII : 17—23; XXXIV : 2, 3, 5—9.

Met XXXIV : 10—27 is het waarschijnlijk gegaan als met het Bondsboek en het verhaal der bondsluiting (zie inl. op XX : 22—XXIII : 33). Die achttien verzen toch behelzen woorden van Jahwe, op grond waarvan hij met de Israëlieten een verbond wilde sluiten; zij onderstellen evenmin eene vroegere openbaring van andere wetten, als een afval des volks. Het stuk heeft denkelijk tot De Jahwist behoord en op eene andere plaats gestaan; het is hierheen door den schrijver die *Deuteronomium* met het Oude-Sagenboek vereenigde verzet. Over de verhouding dezer wetten tot die van het Bondsboek zie ter pl.

Een toevoegsel van zeer jonge dagteekening is XXXIV : 29—35; zie ook op XXXII : 15.

XXXII : 1 Toen het volk zag dat het lang duurde eer Mozes van den berg
afdaalde, liep het te hoop bij Aäron en zeide tot hem: Kom, maak
ons goden, die voor ons uit trekken; want die Mozes, de man die
ons uit Egypteland heeft opgevoerd, wij weten niet wat van hem is
2 geworden.' Hierop zeide Aäron tot hen: Rukt de gouden ringen uit
3 de ooren uwer vrouwen, zonen en dochters, en brengt ze mij.' Toen
rukte zich het gansche volk de gouden ringen uit de ooren en bracht
4 ze aan Aäron,' die ze van hen aannam, het goud met den beitel
bewerkte en er een gegoten stier van maakte. Daarop zeiden zij: Dit
zijn uwe goden, o Israël, die u uit Egypteland opgevoerd hebben!'
5 Aäron nu, dit ziende, bouwde een altaar vóor dat beeld en kondigde
6 af: Morgen feest voor Jahwe!' Hij maakte zich den volgenden dag
gereed, offerde brandoffers en bracht dankoffers; waarna het volk zich
nederzette om te eten en te drinken, en opstond om te spelen.

1. *lang*, veertig etmalen, XXIV : 18, waarop dit vers oorspronkelijk volgde. — *goden, die .... trekken*. Evenals hier, wordt vs. 4, 8, 23 en 1 Kon. XII : 28 het meervoud gebruikt, Neh. IX : 18 daarentegen het enkelvoud. Dit stond oorspronkelijk ook in het Elohistisch verhaal; immers, vs. 4 wordt van slechts één beeld gewaagd, en ongetwijfeld werd Jahwe zelf door het stierbeeld voorgesteld. Doch een der omwerkers achtte de vereenzelviging van het stierbeeld met Jahwe aanstootelijk en merkte het, door de verandering van het enkelvoud in het meervoud, als afgodisch; verg. op XX : 5.

4. *een gegoten stier*. Op het voetspoor der Vulgata is in de nieuwere vertalingen de overzetting „kalf" opgenomen. Maar zij is zeker fout. Het stierbeeld was bij verscheidene vóor-Aziatische volken inheemsch; het gebruik sommige goden en godinnen gehoornd af te beelden hing er mede samen, waarschijnlijk ook het versieren van altaren met hoornen; verg. op XXVII : 2. Indien het een en ander den Israëlieten niet reeds vóor hunne komst in Kanaän bekend was, hebben zij het aldaar van de inwoners kunnen leeren. De dienst dien Jerobeam I invoerde of uitbreidde, 1 Kon. XII : 26—33, was ongetwijfeld een Kanaänietische. Verg. verder op Gen. XLIX : 24.

6. *maakte, offerde, bracht*, Aäron, volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft het meervoud, waarbij het volk

7 Toen sprak Jahwe tot Mozes: Ga, daal af; want uw volk, dat gij
8 uit Egypteland hebt opgevoerd, heeft zich bezondigd.' Zij zijn spoedig
afgeweken van den weg dien ik hun voorgeschreven had, zij hebben
zich een gegoten stier gemaakt, zich daarvoor nedergeworpen en er
aan geofferd, zeggende: Dit zijn uwe goden, o Israël, die u uit Egyp-
9 teland opgevoerd hebben.' Voorts zeide Jahwe tot Mozes: Ik heb op
10 dit volk gelet, en zie, het is een hardnekkig volk.' Welaan, laat mij!
Dat mijn toorn tegen hen ontbrande en ik hen vertere; dan zal ik u
11 tot een groot volk maken.' Maar Mozes zocht Jahwe, zijn god, te
vermurwen en zeide: Waarom, o Jahwe, zou uw toorn tegen uw volk
ontbranden, hetwelk gij met groote kracht en sterke hand uit Egyp-
12 teland gevoerd hebt?' Waarom zouden de Egyptenaren zeggen: In
boosheid heeft hij hen uitgeleid, om hen op het gebergte te dooden
en hen te vernietigen van den aardbodem? Kom terug van uw bla-
kenden toorn, en heb berouw over het onheil, uw volk toegedacht.'
13 Denk aan uwe dienaren Abraham, Izaäk en Israël, wien gij gezworen
hebt bij u zelven en tot wie gij gezegd hebt: Ik zal uw nakroost talrijk
maken als de starren des hemels, en dit geheele land, waarvan ik
gezegd heb dat ik het aan uw nakroost geven zal, zal het voor al-
14 tijd beërven.' Toen kreeg Jahwe berouw over het onheil dat hij ge-
zegd had zijn volk te zullen aandoen.
15 Mozes nu wendde zich en daalde den berg af, de twee tafelen der
Geboden in de hand, tafelen aan weerszijden beschreven: aan dezen
16 en aan genen kant waren zij beschreven.' Die tafelen waren Gods
17 eigen werk, en het schrift was Gods schrift, gegrift in de tafelen.' Toen
nu Jozua het gedruisch hoorde dat het volk bij zijn juichen maakte,
18 zeide hij tot Mozes: Krijgsrumoer in het leger!' Maar deze zeide:
Dat zijn geen jubelkreten der overwinning, noch klaagtonen der neder-
19 laag; beurtgezang hoor ik.' En toen hij de legerplaats naderde en den
stier benevens het dansen zag, ontbrandde Mozes' toorn en wierp hij
de tafelen uit zijne handen in stukken aan den voet van den berg.'
20 Daarop nam hij den stier dien zij gemaakt hadden, verbrandde hem,
stampte hem tot stof en strooide dit op het water; zoodat hij het de
Israëlieten deed opdrinken.
21 Toen zeide Mozes tot Aäron: Wat heeft dit volk u toch gedaan,
22 dat gij daarop zulk eene groote schuld hebt geladen?' Aäron zeide:
Mijns heeren toorn ontbrande niet! Gij weet zelf dat dit een door en
23 door slecht volk is.' Zij zeiden mij: Maak ons goden, die voor ons

Vs. 14. Jona III : 10.

het onderwerp is; maar dit treedt eerst daarna handelend op. Waarschijnlijk is het enkelvoud opzettelijk in het meervoud veranderd, om Aärons schuld zooveel mogelijk te verkleinen. — *spelen*, zingen en dansen.

7—14. Dat deze verzen later in het oorspronkelijk verhaal zijn ingevoegd, blijkt uit den inhoud in verband met het vervolg. Terwijl Jahwe hier aan Mozes mededeelt dat het volk een stierbeeld gemaakt heeft, ontdekt Mozes dit vs. 19 eerst als hij het ziet, na bij zijne nadering het beurtgezang gehoord te hebben. In vs. 30 zegt Mozes, den berg weder te willen bestijgen, om te zien of hij wellicht Jahwe kan verzoenen; wat geen zin heeft indien hij dit bij voorbaat reeds gedaan had, zooals deze verzen leeren. Over de drijfveer van den inlasscher zie Inl.

11—13. Verg. Num. XIV : 13—19; Deut. IX : 26—29.

13. Zie Gen. XII : 7; XIII : 15; XV : 18; XXVI : 4; XXVIII : 13; Exod. XXXIII : 1; Deut. XXXIV : 4.

14. Verg. op Gen. VI : 6.

15. *tafelen der Geboden.* Deze uitdrukking komt anders alleen in Ezra's Wetboek voor; zie op XXV : 16.

18. Mozes wist volgens dit verhaal, evenmin als Jozua, wat in het leger gaande was.

21. Mozes onderstelt dat Aäron opzettelijk, om het volk in het ongeluk te storten, het tot zonde verleid heeft; zooals Jahwe ook soms deed (2 Sam. XXIV : 1).

uit trekken; want die Mozes, de man die ons uit Egypteland opgevoerd
24 heeft, wij weten niet wat van hem is geworden.′ Toen zeide ik tot
hen: Wie uwer goud heeft rukke het van zich! Zij gaven het mij;
ik wierp het in het vuur, en die stier kwam er uit.
25 Mozes nu, ziende dat het volk bandeloos was — want Aäron had
het bandeloos gemaakt; zoodat zij onder hunne tegenstanders in op-
26 spraak waren gekomen —′ ging in de poort der legerplaats staan en
zeide: Wie Jahwe toebehoort kome tot mij! Toen zich hierop alle Le-
27 vieten tot hem verzameld hadden,′ zeide hij tot hen: Zoo zegt Jahwe,
Israëls god: Elk uwer hange zijn zwaard aan zijne heup! Gaat het
leger door van de eene poort tot de andere, heen en terug, en doode
28 ieder zijn broeder, vriend, naaste.′ De Levieten deden naar Mozes'
woord; zoodat van het volk op dien dag ongeveer drie duizend man
29 vielen.′ En Mozes zeide: Gij hebt heden uw wijdingsoffer aan Jahwe
gebracht, ieder met zijn zoon en met zijn broeder; zoodat gij u heden
een zegen verworven hebt.
30 Den volgenden dag sprak Mozes tot het volk: Gij hebt eene grove
zonde bedreven. Daarom zal ik tot Jahwe opstijgen; wellicht kan ik
31 uwe zonde verzoenen.′ Zoo keerde Mozes tot Jahwe terug en zeide:
Zie, eene grove zonde heeft dit volk bedreven door zich gouden go-
32 den te maken.′ Welnu, vergeef toch hunne zonde; maar indien dit
onmogelijk is, wisch mij dan uit het boek dat gij geschreven hebt.′
33 Hierop zeide Jahwe tot Mozes: Wie de zonde begaan heeft, dien zal
34 ik uit mijn boek wisschen.′ Welaan, ga, leid het volk naar de plaats
waarvan ik u gesproken heb; zie, mijn engel zal voor u uit gaan, en
ten dage dat ik het opzoek zal ik hunne zonde bij hen thuis zoeken.′
35 En Jahwe heeft het volk gekastijd, omdat zij den stier gemaakt had-
den, dien Aäron had vervaardigd.
XXXIII : 1 Jahwe sprak tot Mozes: Ga, trek van hier op met het volk dat
gij uit Egypte opgevoerd hebt, naar het land waarvan ik aan Abra-
ham, Izaäk en Jakob gezworen heb: Ik zal het aan uw nakroost ge-
2 ven —′ ik zal mijn engel voor u uit zenden en de Kanaänieten,
Amorieten, Hittieten, Perizzieten, Hiwwieten en Jebuzieten verdrij-
3 ven —′ naar een land, overvloeiende van melk en honing; want ik
zal niet in uw midden optrekken, omdat gij een hardnekkig volk zijt
4 en ik u anders onderweg zou verteren.′ Toen het volk dit onheil-

25. *zoodat — gekomen*, onzekere vertaling.

27 v. Wat Deut. XXXIII : 9 tot eer der Levieten wordt gezegd: dat zij ter wille van Jahwe de banden des bloeds geringachtten, wordt hier aanschouwelijk voorgesteld.

29. *Gij hebt — gebracht*, letterlijk *Gij hebt heden uwe handen voor Jahwe gevuld* (zie op XXVIII : 41), volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *Brengt* enz. Ook is achter *gebracht* het woord *want* volg. Gr. vert. geschrapt. De slachtoffers van dezen geloofsijver der Levieten worden beschouwd als de offers die zij ter aanvaarding van hunne bediening aan Jahwe gebracht hebben.

30. Dit *wellicht* heeft geen zin na vs. 10—14; verg. Inl.

31. *Zie*, volg. Sam. t.

32. *indien — is*, indien aan uwe straffende gerechtigheid op de eene of andere wijze door een offer moet voldaan worden; verg. inl. op Jez. LII : 13—LIII : 12. — *het boek — hebt.* Ondersteld wordt dat Jahwe in een boek allen heeft opgeteekend die in het leven blijven. Dezelfde voorstelling Ps. LXIX : 29; Jez. IV : 3; Ezech. XIII : 9; Mal. III : 16.

33 v. Jahwe neemt Mozes' edelmoedig aanbod niet aan en belooft zelfs dat hij de Israëlieten, ondanks hunne overtreding, in Kanaän zal brengen; later evenwel zal hij hen straffen.

35. Dit beteekent niet dat Jahwe de Israëlieten dadelijk rampen heeft doen ondervinden; wat in strijd zou zijn met vs. 34; maar ziet op de slagen die hen in des schrijvers tijd hadden getroffen, vooral op den ondergang van Samarië. Verg. op Num. XXI : 1—3. — *omdat — vervaardigd.* Hier wordt eerst het volk, dan Aäron maker van het stierbeeld genoemd. Blijkbaar is òf de eerste òf de tweede helft der zinsnede een toevoegsel van den omwerker.

2. *mijn engel*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *een engel.* Over den engel van Jahwe zie op Gen. XVI : 7.

3. Dit vers sloot zich oorspronkelijk bij vs. 1 aan. Vs. 1, 3 behelst eene bedreiging: Jahwe wil niet met hen medegaan; door de belofte vs. 2 wordt de kracht dier bedreiging gebroken.

spellend woord hoorde, bedreef het rouw: niemand deed zijn sieraad aan.
5 En Jahwe zeide tot Mozes: Zeg tot de Israëlieten: Gij zijt een
hardnekkig volk; als ik éen oogenblik in uw midden optrok, zou ik
u vernietigen. Welaan, leg uwe sieraden af; dan zal ik u doen weten
6 wat ik u zal doen.′ Toen beroofden zich de Israëlieten van hunne
7 sieraden, van den berg Horeb af.′ En Mozes nam de tent, sloeg die
op eenigen afstand buiten de legerplaats op en noemde haar: tent der
samenkomst; en ieder die Jahwe opzocht ging naar de tent der sa-
8 menkomst buiten de legerplaats.′ En als Mozes uitging naar de tent,
stond het geheele volk op, ieder plaatste zich aan den ingang zijner
9 tent, en men keek Mozes na, totdat hij in de tent was.′ Was Mozes
de tent binnengegaan, dan daalde de wolkkolom neder en plaatste
10 zich vóor de tent, en hij sprak met Mozes.′ En als het geheele volk
de wolkkolom vóor de tent zag staan, stond het geheele volk op en
11 wierp zich ter aarde, elk aan den ingang zijner tent.′ Dan sprak
Jahwe met Mozes van aangezicht tot aangezicht, zooals de eene mensch
met den anderen spreekt. Daarna keerde hij naar de legerplaats terug,
terwijl zijn dienaar Jozua, de jeugdige zoon van Nun, niet uit de tent
week.
12 Mozes zeide tot Jahwe: Zie, gij zegt tot mij: Voer dit volk op;
maar gij hebt mij niet medegedeeld, wien gij met mij mede zenden
zult; en toch hebt gij zelf gezegd: Ik ken u bij uwen naam, en gij
13 hebt gunst in mijn oog gevonden.′ Nu dan, indien ik gunst in uw
oog gevonden heb, deel mij uwen weg mede, dat ik hem kenne; op-
dat ik gunst vinde in uw oog en wete dat deze natie uw volk is.′
14 Hij zeide: Moet ik zelf met u medegaan en u tot de rustplaats bren-
15 gen?′ Hij zeide tot hem: Indien gij zelf niet medegaat, doe ons dan
16 niet van hier optrekken.′ Waaraan zou het anders erkend worden dat
ik met uw volk gunst in uw oog heb gevonden? Is het niet doordat
gij met ons gaat? Hierdoor toch zullen wij, ik en uw volk, van alle
17 volkeren op den aardbodem onderscheiden zijn.′ Toen zeide Jahwe tot
Mozes: Ook dit waarvan gij spreekt zal ik doen; want gij hebt gunst
in mijn oog gevonden, en ik heb u met name voor den mijnen erkend.′
18, 19 Daarop zeide hij: Toon mij toch uwe heerlijkheid!′ En Jahwe zeide:
Ik zal al mijne majesteit vóor u doen voorbijgaan en den naam van
Jahwe vóor u uitroepen, mij ontfermen over wien ik mij ontfermen,
20 mij erbarmen over wien ik mij erbarmen wil.′ Voorts zeide hij: Gij

Vs. 19. Rom. IX 15.

5. *zal — weten*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zal ik weten.*

6. *van — af*, zeer onduidelijk toevoegsel. Wellicht is de bedoeling: zij verwijderden hunne sieraden, zoodat zij die van hun verblijf bij den Horeb af niet meer droegen.

7. *die Jahwe opzocht*, om eene beslissing of voorspelling. Over het gemis van samenhang van dit vers met het voorgaande zie Inl.

11. Verg. Num. XII : 8; Deut. V : 4. — *terwijl — week.* Daar Jozua niet uit den stam Levi, maar uit Efraim was, kan geen schrijver na de invoering der wet volgens welke alleen Ääronieten vergunning hadden het heiligdom binnen te gaan dit verhaald hebben. Ook sliep toen niemand meer in het heiligdom, zooals vroeger, 1 Sam, III : 1—15.

12. *gij hebt mij niet medegedeeld.* De schrijver hiervan had dus vs. 2 en XXXII : 34 niet vóor zich.

13. *uwen weg*, wat gij met Israël voorhebt. — *opdat — oog*, opdat ik, als ik uwe bedoeling ken, mij daarnaar voege en zóo uwe gunst verdiene. — *en wete*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zie nu.*

14—17. Deze verzen zijn òf in hun geheel òf gedeeltelijk door den Verzamelaar van achter XXXIV : 9 hierheen verplaatst.

14. *ik zelf*, letterlijk *mijn aangezicht*; verg. vs. 20, 23. — *u — brengen*, u in Kanaän voeren.

18. *heerlijkheid.* Verg. op XVI : 10.

19. *Jahwe*, duidelijkheidshalve in pl. v. *hij.* — *Ik zal — uitroepen.* In Jahwe's naam is zijn wezen opgesloten. Jahwe zal dus zijn eigenlijk karakter, zooveel dit in woorden geschieden kan, zelf aan Mozes openbaren; verg. op Lev. XXIV : 11. Zie de vervulling dezer belofte XXXIV : 6 v.

kunt mijn aangezicht niet zien; want mij kan niemand zien en in
21 het leven blijven.′ Ook zeide Jahwe: Zie, hier bij mij is eene plaats
22 waar gij op de rots moet gaan staan.′ Wanneer dan mijne heerlijk-
heid voorbijgaat, zal ik u in de rotsholte zetten en u met mijne hand
23 overdekken, terwijl ik voorbijga.′ Neem ik daarna mijne hand weg,
dan zult gij mij van achteren zien; maar mijn aangezicht zal niet ge-
zien worden.
XXXIV : 1 Jahwe zeide tot Mozes: Houw u twee steenen tafelen uit, gelijk
aan de vorige, en ik zal op die tafelen de woorden schrijven die op
2 de vorige stonden, welke gij in stukken geworpen hebt.′ Wees be-
reid tegen morgen ochtend, beklim alsdan den berg Sinai en plaats
3 u daar bij mij, op den top des bergs.′ Niemand mag met u opklim-
men, ja, niemand mag gezien worden op den geheelen berg; laat zelfs
het kleinvee en de runderen niet weiden in het gezicht van dien
4 berg.′ Zoo hieuw Mozes twee steenen tafelen uit, aan de vorige gelijk;
hij maakte zich des morgens op en beklom den berg Sinai, gelijk
Jahwe hem bevolen had, terwijl hij de twee steenen tafelen medenam.′
5 Nu daalde Jahwe in de wolk neder, Mozes plaatste zich aldaar bij
6 hem en riep Jahwe aan.′ Toen ging Jahwe hem voorbij en riep:
Jahwe is een barmhartig en ontfermend god, lankmoedig en groot
7 in goedertierenheid en trouw,′ die duurzaam gunst betoont aan dui-
zenden, die schuld, overtreding en zonde vergeeft, doch ze geenszins
ongestraft laat en de schuld der vaderen verhaalt op de kinderen
8 en kindskinderen, ja, op het derde en vierde geslacht.′ Toen boog
9 Mozes zich ijlings ter aarde, wierp zich neder′ en zeide: Dat toch,
indien ik gunst in uw oog gevonden heb, o Heer! de Heer in ons
midden ga; want het is een hardnekkig volk. Vergeef ons ook onze
schuld en zonde, en neem ons als uw erfdeel aan.
10 Hij zeide: Zie, ik sluit een verbond met u; ten aanschouwen van
geheel uw volk zal ik wonderbare dingen doen, zooals niet geschapen
zijn op de geheele aarde en onder alle natiën; zoodat het gansche
volk in welks midden gij zijt Jahwe's werk zien zal; want verschrik-
11 kelijk is dat wat ik u doen ga.′ Neem alles in acht wat ik u heden
beveel. Ik ga de Amorieten, Kanaänieten, Hittieten, Perizzieten, Hiw-

Vs. 6 v. Num. XIV : 18. — Vs. 6. Neh. IX : 17*b*; Ps LXXXVI : 15; CIII : 8; CXLV : 8; Joël II : 13; Jona IV : 2; Nah. I : 3.

20. *mijn aangezicht.* Jahwe's aangezicht openbaart zijn wezen ten volle en kan daarom niet worden aanschouwd; ten hoogste kan hij van achteren worden gezien, vs. 23. Verg. op Gen. XVI : 13.

1. *welke — hebt.* Zie XXXII : 19.

3. *niemand — berg.* Met veranderde klinkers kan ook vertaald worden *niemand zie naar eenig deel des bergs.* De verordeningen zijn nog scherper dan XIX : 12 v.; omdat Jahwe zich nu niet in eene wolk, maar zonder omhulsel ging vertoonen.

5. *Mozes,* duidelijkheidshalve ingevoegd.

6. *ging — voorbij,* in zijne volle heerlijkheid. — *Jahwe riep,* overeenkomstig de belofte, XXXIII : 19.

7. *die — laat.* Jahwe is wel vergevensgezind, maar straft ook. De rampen, den overtreders en hun nageslacht beschoren, dienen èn tot kastijding èn tot zoenmiddel. — Verg. XX : 5.

9. Jahwe moge zijne vergevensgezindheid hierin toonen, dat hij de vorige verhouding tusschen hem en Israël herstelle en Israël, ondanks zijn afval, als zijn eigen volk blijve beschouwen en behandelen. — *neem — aan,* onzekere vertaling. Anderen, volgens veranderden tekst, *geleid ons.* — Het antwoord van Jahwe ontbreekt hier, maar staat in XXXIII : 14—17; waarheen het verzet is, waarschijnlijk wegens de inlassching van vs. 10—27.

10—27. Deze bondswoorden, zooals ze gevoegelijk naar vs. 27 genoemd kunnen worden, behelzen alleen voorschriften van uiterlijke godsvereering, waarvan de oudere vorm meerendeels XXIII : 12—17 is te vinden, met eenige beloften en algemeene verordeningen in den geest van *Deuteronomium.* Zij breken het verband tusschen hetgeen oorspronkelijk het slot van het voorafgaand verhaal vormde (verg. op vs. 9) en vs. 28. In Deut. VII is de inhoud van vs. 10—16 verwerkt.

10. *met u,* volg. Gr. vert. ingevoegd. Jahwe's woorden zijn tot Mozes gericht; verg. vs. 27.

11. Hier richt zich Jahwe tot het volk.

12 wieten en Jebuzieten voor u uit verdrijven.' Wacht u, een verbond
te sluiten met de bevolking des lands waarin gij komt; opdat zij u
13 niet ten valstrik in uw midden zij.' Integendeel zult gij hunne alta-
ren omverwerpen, hunne wij-steenen verbreken, hunne gewijde boom-
14 stammen omhouwen.' Want gij zult u niet nederwerpen voor een
anderen god; Jahwe toch, zijn naam is naijverig, hij zelf een naijverig
15 god.' Sluit dan geen verbond met de bevolking des lands. Immers,
als zij hunne goden naboeleeren en aan hunne goden offeren, zouden
16 zij u licht noodigen en zoudt gij van hun offer eten' en uit hunne
dochters voor uwe zonen vrouwen nemen; als dan hunne dochters hare
goden naboeleeren, maken zij dat ook uwe zonen dit doen.

17, 18 Gij zult u geen gegoten goden maken.' Het feest der ongezuurde
brooden zult gij onderhouden; zeven dagen zult gij ongezuurd brood
eten, zooals ik u bevolen heb, op den bestemden tijd der maand Abib;
19 want in de maand Abib zijt gij uit Egypte getrokken.' Al wat den
moederschoot opent behoort mij; van al uw vee het manlijke, het
20 eerstgeborene van rund en schaap;' het eerste jong der ezelin zult
gij met een lam loskoopen; indien gij het niet loskoopt, moet gij het
den nek breken. Al uwe eerstgeboren zonen zult gij loskoopen. Men
21 zal mijn aangezicht niet met ledige handen gaan zien.' Zes dagen
zult gij arbeiden, maar op den zevenden dag rusten; zelfs in ploeg-
22 en oogsttijd zult gij rusten.' Het wekenfeest zult gij bij u vieren van
de eerstelingen van den tarweoogst, en het inzamelingsfeest, bij de

Vs. 18. XXIII : 15*a*. — Vs. 19 v. XIII : 2, 12; XXII : 29 v. — Vs. 20*b*. XXIII : 15*b*; Deut. XVI : 16*b*. — Vs. 21. XXIII : 12. — Vs. 22. XXIII : 16.

12. *ten valstrik*, door u te verleiden tot vereering van andere goden. Evenzoo X : 7. Wat de Israëlieten met de Kanaänieten moesten doen, als zij met hen geen verbond mochten sluiten, wordt niet gezegd. Bedoeld is zeker: hen verdelgen; maar dit kon niet rondweg gezegd worden, daar ieder wist dat het niet geschied was en ook niet meer geschieden kon; omdat er toen dit geschreven werd geen Kanaänieten meer waren.

13. *wij-steenen*. Zie op Gen. XXVIII : 18. — *gewijde boomstammen*. Het aldus vertaalde woord (*asjera*) duidde hoogstwaarschijnlijk eene zuil, meestal van hout, aan, die naast de altaren van verschillende goden, ook naast die van Jahwe, Deut. XVI : 21, geplant werd. Wat dit voorwerp oorspronkelijk beteekende, is onzeker; in elk geval was het een doorn in het oog van de Israëlietische en Judeesche godsdiensthervormers, die het als met de zinlijke godsvereering der Kanaänieten samenhangende bestreden. *Asjera* kan oorspronkelijk de naam eener godin geweest zijn; anders is het woord reeds spoedig misverstaan en als eigennaam eener godin opgevat; zie Richt. III : 7; 1 Kon. XV : 13 (2 Kron. XV : 16); 2 Kon. XXI : 7, en op 1 Kron. XVIII : 19.

14. *naijverig*. Zie op XX : 5.

15. *naboeleeren*. De verhouding van Jahwe tot Israël wordt vaak voorgesteld als die van een man tot zijne vrouw. De dienst van andere goden heet dienvolgens een verbreken van de huwelijkstrouw. Zie Lev. XVII : 7; Deut. XXXI : 16 en elders. In Hoz. I—III; Ezech. XVI wordt dit beeld uitgewerkt. Eigenlijk kan de uitdrukking niet gebezigd worden van hetgeen de Kanaänieten deden, die immers hunne eigene goden vereerden; van hen gebruikt, beteekent zij eenvoudig: andere goden dan Jahwe aanbidden.

17—26. Waarschijnlijk is dit, met een deel van vs. 14, de Deuteronomische omwerking van een tiental geboden (*decalogus*), dat in De Jahwist de plaats innam die in De Elohist door de wet der Tien Woorden (zie op XX : 2—17) werd ingenomen. Is dit zoo, dan is de vergelijking dier beide wetten zeer belangrijk. Hier beslaan de geboden die op den eeredienst betrekking hebben de grootste plaats; in Exod. XX de zedelijke. Blijkbaar zijn gene meer onder priesterlijken invloed opgesteld dan deze.

17. *geen gegoten goden*, beelden; eveneens Lev. XIX : 4.

18. *Het — brooden*. Zie op XII : 15—20. — *zooals*, volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *wat*.

19. *het manlijke*, volg. Gr. vert. Waarschijnlijk is het woord hier, evenals XIII : 12 (zie aldaar), ingevoegd, en is mede daardoor de zinsnede, die slecht gebouwd is, in de war geraakt.

20. *het den nek breken*. Verg. op XIII : 13. — *Men — zien*. Zie op XXIII : 15.

22. *wekenfeest*. Deze naam voor het „oogstfeest”, zooals het XXIII : 16 heet, komt in het O. T. nog Deut. XVI : 10, 16; 2 Kron. VIII : 13 voor (verg. op Ezech. XLV : 21). In Lev. XXIII : 15—22, waar er op gezinspeeld wordt, en Deut. XVI : 9 v. wordt geleerd dat het feest zoo heet omdat het juist zeven *weken* (*sjebuoth*) na paschen gevierd werd. Dat dit de ware verklaring zou zijn, is ongeloofelijk; wellicht schuilt in het woord een oude godennaam. — De beteekenis van het oogstfeest wordt hier juister aangegeven dan XXIII : 16. — *de wisseling van het jaar*, XXIII : 16 *het einde van het jaar*. Verg. 1 Sam. I : 21; 2 Kron. XXIV : 23.

23 wisseling van het jaar.′ Driemaal 's jaars zal al wat manlijk onder u
is het aangezicht van den Heer Jahwe, den god Israëls, gaan zien.′
24 Wanneer ik natiën voor u uit verdreven en u een uitgestrekt grond-
gebied gegeven zal hebben, zal niemand uw land begeeren terwijl gij
opgaat om het aangezicht van Jahwe, uwen god, te zien, driemaal
25 's jaars.′ Gij zult mijn offerbloed niet bij iets gezuurds slachten, en
26 het offer van het paaschfeest zal niet tot den morgen overblijven.′ De
keur der eerstelingen van uwen grond zult gij in het huis van Jahwe,
uwen god, brengen. Gij zult niet koken het bokje in de melk zijner
moeder.
27 Toen zeide Jahwe tot Mozes: Schrijf deze woorden op; want op
grond van deze woorden heb ik met u een verbond gesloten, en met
28 Israël.′ Zoo bleef hij daar bij Jahwe veertig dagen en nachten; hij
at geen brood en dronk geen water; en hij schreef op de tafelen de
verbondswoorden, de Tien Woorden.
29 Toen nu Mozes van den berg Sinai afdaalde, terwijl hij bij het af-
dalen van den berg de twee tafelen der Geboden in de hand had,
wist hij niet dat het vel van zijn aangezicht straalde door zijn spre-
30 ken met Jahwe.′ Maar toen Aäron en alle Israëlieten Mozes aanzagen,
zie, het vel van zijn aangezicht straalde! Daarom waren zij bevreesd
31 hem te naderen.′ Doch Mozes riep hen; Aäron en al de vorsten der
32 gemeente keerden tot hem terug, en Mozes sprak hun toe.′ Daarop
naderden de overige Israëlieten, en hij beval hun al wat Jahwe met
33 hem op den berg Sinai besproken had.′ Nadat Mozes zijne toespraak
tot hen ten einde gebracht had, legde hij een sluier op zijn aange-
34 zicht,′ en als hij binnenging bij Jahwe, om met hem te spreken,
verwijderde hij den sluier, totdat hij weder naar buiten ging. Kwam
hij dan buiten en sprak hij tot de Israëlieten al wat hem gelast was,′
35 dan zagen de Israëlieten dat het vel van Mozes' aangezicht straalde
en deed Mozes den sluier weder voor, totdat hij naar binnen ging om
met hem te spreken.

Vs. 23. XXIII : 17; Deut. XVI : 16. — Vs. 25. XXIII : 18. — Vs. 26*a*. XXIII : 19*a*. — Vs. 26*b*. XXIII : 19*b*; Deut. XIV : 21*b*.

23 v. *zal ... gaan zien, om ... te zien,* volgens veranderde klinkers; verg. op XXIII : 15. — Hier wordt ondersteld, dat de Israëlieten gewoon waren naar de grootere heiligdommen (als Dan, Gilgal, Bethel, Jeruzalem, Bersjeba) op te gaan tot viering van de hooge feesten. Jahwe verzekert dat die bedevaarten zonder gevaar voor de veiligheid der daardoor ontvolkte steden en dorpen zullen kunnen geschieden.

25. Verg. op XXIII : 18. — *mijn offerbloed.* Uit het vervolg blijkt dat het bloed van het paaschlam bedoeld is. Zie op XII : 10.

26. Zie op XXIII : 19.

27 v. Hierin is eene tegenstrijdigheid. Immers, *deze woorden* in vs. 27 zijn de voorafgaande verordeningen, die Mozes moet opschrijven, niet op de twee tafelen, maar in een boek. Maar in vs. 28 worden die voorschriften vereenzelvigd met de Tien Woorden, die door Mozes op de steenen tafelen gegrift worden. Overal elders worden deze, niet door Mozes, maar door Jahwe beschreven. De oorzaak der verwarring is deze: vs. 27 behoorde bij vs. 10—26 en handelde niet over de tafelen met de Tien Woorden; vs. 28 daarentegen was het vervolg van vs. 9, of van wat daarachter heeft gestaan (zie op vs. 9), en gewaagde alleen van de Tien Woorden; met *hij schreef* werd Jahwe bedoeld. Toen vs. 10—27 werd ingelascht, was het natuurlijk dat het bericht van het opschrijven dezer verordeningen door Mozes met dat van het beschrijven der twee tafelen door Jahwe samensmolt.

28. *hij — water.* Verg. op Deut. IX : 9.

29—35. Verg. 2 Kor. III : 7—18.

29. *straalde.* Het Hebreeuwsche werkwoord hangt samen met het naamwoord ‚hoorn' en sommige oude vertalingen, o. a. de Vulgata, vertolken de zinsnede *Mozes' aangezicht was gehoornd.* Vandaar dat Mozes vaak met twee hoornen op het hoofd wordt afgebeeld. — *met Jahwe,* duidelijkheidshalve; Hebr. t. *met hem.*

34. *binnenging bij Jahwe.* Bedoeld wordt: intrad in de tent der samenkomst van XXXIII : 7—11, welke plaats de schrijver voor oogen had.

HOOFDSTUK XXXV : 1—XXXVI : 1.

Omtrent de uitvoering van Jahwe's bevelen, in XXV—XXXI vervat, ontvangen wij in de nu volgende hoofdstukken, XXXV—XL, een uitvoerig bericht (verg. inl. op XXIV : 12—XL : 38). Hiervan vormt H. XXXV de inleiding.

Mozes gelast de Israëlieten, den sabbat te houden (XXXV : 1—3). Hij beveelt hen, de noodige stoffen voor het heiligdom bijeen te brengen (4—9), en alle deskundigen, zich tot de verwerking daarvan aan te bieden (10—19). De Israëlieten gehoorzamen (20—29). Mozes wijst de kunstenaars aan die Jahwe heeft uitverkozen (30—XXXVI : 1).

Vs. 1—3 is herhaling van XXXI : 13—17; vs. 4—9 van XXV : 2—8; XXXI : 7—11. Over XXXV : 30 en XXXV : 30—XXXVI : 1 zie XXXI : 2—6.

XXXV : 1 En Mozes vergaderde de geheele gemeente der Israëlieten en zeide
2 tot hen: Dit is wat Jahwe bevolen heeft te doen. ′ Zes dagen zal ar-
beid verricht worden; maar op den zevenden dag moet het bij u zijn
een dag van volkomen rust, aan Jahwe gewijd; al wie daarop arbeid
3 verricht zal ter dood gebracht worden. ′ Gij zult op den rustdag geen
vuur aansteken in eene uwer woningen.
4 Mozes zeide tot de geheele gemeente der Israëlieten: Dit is het
5 wat Jahwe bevolen heeft: ′ Heft van u zelven eene gave voor Jahwe;
ieder wiens hart er hem toe drijft brenge haar, de gave voor Jahwe,
6 goud, zilver en koper, ′ violet, purper en karmijn, katoen en geiten-
7, 8 haar, ′ roodgeverfde ramshuiden, marokijn en acaciastammen, ′ olie voor
den kandelaar en specerijen voor de zalfolie en den offerwierook, ′
9 onyxen en inzetsteenen voor het schouderkleed en de borsttasch. ′
10 Ieder deskundige onder u kome en vervaardige al wat Jahwe bevolen
11 heeft: ′ den tabernakel en zijne tent, benevens zijn dekkleed, zijne ha-
12 ken, stijlen, sluitboomen, pilaren en voetstukken, ′ de ark met hare
13 draagstangen en het deksel, alsmede het voorhangseltapijt, ′ de tafel
met hare draagstangen en al haar gereedschap, benevens het toon-
14 brood, ′ den lichtkandelaar met al zijn gereedschap en zijne lampen,
15 benevens de olie voor den kandelaar, ′ het wierookaltaar met zijne draag-
stangen, de zalfolie en den offerwierook, het deurtapijt voor den ingang
16 van den tabernakel, ′ het brandofferaltaar met zijn koperen bekleedsel,
zijne draagstangen en al zijn gereedschap, het waschvat met zijn voet-
17 stuk, ′ de zeilen van het voorhof, zijne pilaren en hunne voetstukken,
18 alsmede het tapijt van de poort des voorhofs, ′ de pinnen van den
19 tabernakel en van het voorhof, benevens hunne touwen, ′ het ambts-
gewaad waarin in het heiligdom dienst moet worden gedaan, de hei-
lige kleederen van den priester Aäron en de priesterkleederen zijner
zonen.
20 Toen ging de geheele gemeente der Israëlieten van Mozes heen, ′
21 en allen wier hart hen opwekte en wier geest hen aandreef kwamen
en brachten eene gave aan Jahwe, voor het werk van de tent der
samenkomst, voor haar geheelen dienst en voor de heilige kleederen. ′
22 De mannen kwamen met de vrouwen: ieder wiens hart hem dreef
bracht gespen, ringen, zegelringen en halssieraden, allerlei gouden
voorwerpen. Ieder die een offer van goud aan Jahwe had aan te bie-

2 v. Met het sabbatsgebod is de reeks voorschriften in XXV—XXXI besloten; het bericht over de uitvoering wordt er mede geopend.

2. *een — gewijd*, met omzetting van een paar woorden, volg. XXXI : 15.

3. Dit nadere voorschrift omtrent de sabbatsviering staat alleen hier, maar XVI : 21—30 wordt het ondersteld.

17. *hunne*, volg. verb. t.; Hebr. t. *zijne*.

22. Van *gespen* en *halssieraden* is de vertaling onzeker.

23 den, ′ en ieder die in het bezit was van violet, purper, karmijn, ka-
toen, geitenhaar, roodgeverfde ramshuiden of marokijn bracht dat; ′
24 ieder die eene gave van zilver of koper had te wijden bracht ze als
gave aan Jahwe, en ieder die acaciastammen bezat voor eenig deel
25 van het werk bracht ze. ′ Elke kunstvaardige vrouw spon met eigen
hand en bracht het gesponnene, violet, purper, karmijn en katoen. ′
26 Ook sponnen alle vrouwen die zich door hare kunstvaardigheid daar-
27 toe opgewekt gevoelden het geitenhaar. ′ En de vorsten brachten de
onyxen en de inzetsteenen voor het schouderkleed en de borsttasch, ′
28 de specerijen en de olie voor den kandelaar, de zalfolie en den offer-
29 wierook. ′ Iedere man of vrouw wiens hart hem dreef om iets te brengen
voor eenig deel van het werk, dat Jahwe door Mozes bevolen had te
vervaardigen, bracht dat als vrijwillige gave aan Jahwe.
30 Toen zeide Mozes tot de Israëlieten: Ziet, Jahwe heeft met name
Besaleël, den zoon van Uri, den zoon van Hur, uit den stam van
31 Juda, geroepen, ′ en heeft hem vervuld met den geest Gods, met wijs-
32 heid, doorzicht en kennis van allerlei werk, ′ om ontwerpen te bera-
33 men en te arbeiden in goud, zilver en koper, ′ in het graveeren van
steenen, om ze in te zetten, en het houtsnijden, om allerlei goed be-
34 raamd werk te verrichten; ′ hij gaf hem het vermogen te onderwijzen,
35 hem en Oholiab, den zoon van Ahizamach, uit den stam Dan; ′ hij
heeft hen vervuld met kunstvaardigheid, om allerlei werk te ver-
richten, van ambachtslieden, kunstenaars en bewerkers van bont goed,
violet, purper, karmijn en katoen, en dat van wevers; zoodat zij al-
XXXVI: 1 lerlei werk vervaardigen en ontwerpen beramen kunnen. ′ En Be-
saleël en Oholiab, met alle kunstvaardige mannen, wien Jahwe wijs-
heid en doorzicht gegeven heeft, om met kennis van zaken eenig deel
van het werk aan het heiligdom te verrichten, zullen dat doen naar
al wat Jahwe bevolen heeft.

31. *van*, naar verb. t.; Hebr. t. *en met*.

HOOFDSTUK XXXVI: 2—38.

De Israëlietische kunstenaars, door Mozes uitgenoodigd het werk te ondernemen, ontvangen de daartoe benoodigde stoffen in zulk een overvloed dat zij Mozes verzoeken het volk met geven te doen ophouden (2—5); hetgeen geschiedt (6 v.). Zij maken den tabernakel en zijne tent volgens het voorschrift (8—38).

Het laatste gedeelte van dit hoofdstuk wordt bijna letterlijk in H. XXVI teruggevonden.

XXXVI: 2 Nu riep Mozes Besaleël, Oholiab en alle kunstvaardigen, wien
Jahwe wijsheid in het hart gegeven had, allen die zich opgewekt ge-
voelden om toe te treden, ten einde het werk tot stand te brengen. ′
3 En zij namen van vóor Mozes mede alle gaven die de Israëlieten ge-
bracht hadden voor het werk aan het heiligdom, om het tot stand te
brengen. Maar toen men voortging hem morgen aan morgen vrijwil-
9 lige gaven te brengen, ′ kwamen al de kunstenaars, allen die eenig
deel van het werk aan het heiligdom verrichtten, ieder van zijn eigen
5 werk waarmede zij bezig waren, ′ en zeiden tot Mozes: Het volk
brengt veel meer dan noodig is voor de vervaardiging van het werk
6 dat Jahwe bevolen heeft tot stand te brengen. ′ Toen kondigde men,
op bevel van Mozes, in het legerkamp af: Laat man noch vrouw
meer eenig werk doen voor de gave aan het heiligdom! Derhalve

3. *van vóor Mozes*. Wat de Israëlieten aan Jahwe hadden gewijd hadden zij tot Mozes gebracht; het lag als het ware vóor hem.

7 hield het volk op, geschenken te brengen.′ Er waren stoffen genoeg
om het geheele werk tot stand te brengen; ja, er was over.
8 Toen maakten alle kunstvaardigen onder de werklieden den taber-
nakel uit tien banen getweernd katoen, violet, purper en karmijn,
9 waarin kunstig cherubs geweven waren.′ Elke baan was acht en twintig
10 el lang en vier el breed, alle banen hadden dezelfde afmetingen.′ Hij
11 hechtte die banen, vijf aan vijf, aan elkander,′ en maakte violet-
kleurige lissen aan den zoom van het eene en aan dien van het andere,
het achterste, kleed, ter plaatse waar zij aan elkander moesten ver-
12 bonden worden.′ Vijftig lissen maakte hij aan het eene kleed en vijftig
aan het uiteinde van het andere kleed, ter plaatse waar zij aan elkan-
13 der verbonden werden, vlak tegenover elkander.′ Ook maakte hij vijftig
gouden haken en hechtte met die haken de beide kleeden aaneen. Zoo
werd de tabernakel één geheel.
14 Ook maakte hij geitenharen banen voor eene tent over den taber-
15 nakel, elf in getal.′ Elke baan was dertig el lang en vier el breed;
16 alle elf hadden dezelfde afmetingen.′ Vijf dier banen hechtte hij aan
17 elkander, en ook de zes overige.′ Hij maakte ook vijftig lissen aan
den zoom van beide kleeden, van het achterste en van het andere,
18 ter plaatse waar zij aan elkander moesten verbonden worden,′ en hij
maakte vijftig koperen haken, om de tent tot één geheel samen te
19 voegen.′ Ook maakte hij een dekkleed voor de tent, van roodgeverfde
ramshuiden, en een van marokijn, daar overheen.
20 Ook maakte hij de stijlen voor den tabernakel van acaciahout, over-
21, 22 eind staande;′ tien el was elke stijl hoog, anderhalve el breed.′ Elke
had twee pinnen, met elkander verbonden. Zoo deed hij voor alle
23 stijlen van den tabernakel.′ Hij maakte twintig van die stijlen voor
24 den tabernakel aan den zuidelijken kant.′ Ook maakte hij veertig zil-
veren voetstukken onder die twintig stijlen, twee onder elken stijl,
25 voor zijne twee pinnen.′ Ook voor den anderen wand van den taber-
26 nakel, aan den noordkant, maakte hij twintig stijlen,′ met hunne
27 veertig zilveren voetstukken, twee onder elken stijl.′ En voor den
achterwand van den tabernakel, aan de westzijde, maakte hij zes stij-
28 len;′ en twee stijlen maakte hij tot hoekstukken van den tabernakel,
29 aan den achterwand.′ Die waren gelijk van onderen, en desgelijks
van boven, tot den eersten ring. Zoo deed hij met beide, met de
30 twee hoekstukken.′ Er waren dus acht stijlen, met hunne zilveren
voetstukken; zestien voetstukken, twee onder elken stijl.
31 Ook maakte hij sluitboomen van acaciahout, vijf voor de stijlen van
32 den eenen zijwand des tabernakels,′ en vijf voor die van den anderen
zijwand des tabernakels, en vijf voor de stijlen des tabernakels aan
33 den achterwand, aan de westzijde.′ Ook maakte hij den middelsten
sluitboom, die in het midden der stijlen van het eene einde tot het
34 andere doorliep.′ Hij besloeg de stijlen met goud, en de ringen er
aan, waardoor de sluitboomen moesten loopen, maakte hij van goud;
en hij besloeg de sluitboomen met goud.
35 Ook maakte hij het voorhangsel van violet, purper, karmijn en ge-
36 tweernd katoen, waarin hij kunstig cherubs weefde.′ Hij maakte er
vier pilaren voor van acaciahout, die hij met goud besloeg, met gou-
37 den krammen, en goot daarvoor vier zilveren voetstukken.′ Ook maakte
hij een tapijt voor den ingang der tent van violet, purper, karmijn

10 vv. *Hij.* Mozes, aan wien in XXV—XXXI de voorschriften gegeven zijn, of Besaleël; zie XXXVII : 1.

38 en getweernd katoen, bont werk, ′ ook de vijf pilaren van dat tapijt
met hunne krammen, en hij besloeg hunne toppen en banden met
goud, terwijl hunne vijf voetstukken van koper waren.

HOOFDSTUK XXXVII.

Besaleël vervaardigt de ark (1—9), de tafel der toonbrooden (10—16), den luchter (17—24), het wierookaltaar (25—28), en bereidt de heilige olie en den heiligen wierook (29).

Terwijl het laatste vers slechts aanstipt, hoe de geboden XXX : 22—33, 34—38 zijn ten uitvoer gelegd, wordt de vervaardiging der vier hier genoemde heilige voorwerpen met dezelfde uitvoerigheid medegedeeld als de bevelen daaromtrent XXV : 10—21; 23—29; 31—39; XXX : 1—5 gegeven waren.

XXXVII : 1 Besaleël maakte ook de ark van acaciahout, derdehalve el lang,
2 anderhalve el breed en anderhalve el hoog; ′ hij besloeg haar met
zuiver goud van binnen en van buiten en maakte er een gouden
3 krans om. ′ Voorts goot hij er vier gouden ringen aan, boven hare
4 vier voeten, twee ringen aan deze, twee aan gene zijde. ′ Ook maakte
5 hij stangen van acaciahout en besloeg die met goud; ′ waarna hij de
stangen door de ringen aan weerszijden van de ark stak, om haar
6 daaraan te dragen. ′ Hij maakte een deksel van zuiver goud, derde-
7 halve el lang en anderhalve el breed. ′ Hij maakte ook twee cherubs
van goud, van gedreven werk, aan de beide uiteinden van het dek-
8 sel, ′ den eenen cherub aan het eene, den anderen aan het andere
uiteinde: hij maakte ze zoo, dat de cherubs aan de uiteinden van het
9 deksel hiermede één stuk uitmaakten. ′ De cherubs breidden de vleu-
gels naar boven uit, met die vleugels het deksel beschuttende, terwijl
hunne aangezichten naar elkander gewend en op het deksel gericht
waren.
10 Hij maakte ook de tafel van acaciahout, twee el lang, ééne el breed
11 en anderhalve el hoog; ′ hij besloeg haar met zuiver goud en maakte
12 er een gouden krans om. ′ Ook maakte hij er eene lijst om, ééne
13 palm breed, en maakte ook daarom een gouden krans. ′ Hij goot voor
haar vier gouden ringen en zette die aan de vier hoeken bij de vier
14 pooten. ′ Aan de lijst waren de ringen gehecht, en zij dienden om er
15 de stangen door te steken, om er de tafel aan te dragen. ′ Hij maakte
ook die stangen van acaciahout en besloeg ze met goud, om daaraan
16 de tafel te dragen. ′ Voorts maakte hij het bij de tafel behoorende ge-
reedschap: schotels, lepels, kroezen en kannen om daarmede te plen-
gen, van zuiver goud.
17 Hij maakte ook den luchter van zuiver goud; van gedreven werk
maakte hij den luchter zelf, zijn voetstuk, armen, kelken, knoppen en
18 bloesems, alles uit één stuk. ′ Zes armen kwamen uit zijne zijden,
19 drie uit de eene en drie uit de andere zijde. ′ Aan elken arm waren
drie amandelvormige kelken met knop en bloesem; zoo was het bij
20 alle zes die uit den luchter kwamen. ′ En aan den luchter zelf waren
21 vier amandelvormige kelken met knoppen en bloesems. ′ Onder de drie
paren der zes armen die uit den luchter kwamen was telkens een
22 knop. ′ De knoppen en armen waren met den luchter uit één stuk,
23 gezamenlijk één gedreven werk van zuiver goud. ′ Ook maakte hij de
zeven lampen die er bij behoorden, met de snuiters en bakjes, van
24 zuiver goud. ′ Een talent zuiver goud gebruikte hij voor den luchter
en al zijn toebehooren.
25 Hij maakte ook het wierookaltaar van acaciahout, ééne el lang en
breed, vierkant, en twee el hoog; zijne hoornen maakten er één stuk

26 mede uit. ′ Hij besloeg het met zuiver goud: den bovenkant, de wanden rondom en de hoornen. Ook maakte hij er een gouden krans om.′
27 Twee gouden ringen maakte hij er aan, onder den krans, aan weerskanten, aan de twee zijden; zij dienden om er de stangen door te
28 steken waaraan men het moest dragen. ′ Ook maakte hij de stangen van acaciahout en besloeg ze met goud.
29 Ook bereidde hij de zalfolie, iets heiligs, en reinen offerwierook, een keurig mengsel.

HOOFDSTUK XXXVIII.

Vervaardiging van het brandofferaltaar (1—7), het waschvat (8) en al wat tot het voorhof behoorde (9—20). Becijfering van de gebruikte hoeveelheid metalen (21—31).

Terwijl vs. 1—7 bijna letterlijk overeenkomt met de verordeningen in XXVII : 1—8, en vs. 9—20 met die in XXVII : 9—19, slaat vs. 8 terug op XXX : 18—21. Daarentegen is vs. 21—31 een zelfstandiger stuk, waarschijnlijk opgesteld naar aanleiding van het voorschrift omtrent het opbrengen van den halven sikkel, XXX : 11—16; verg. op vs. 21.

XXXVIII : 1 Hij maakte ook het brandofferaltaar van acaciahout, vijf el lang
2 en breed, vierkant, en drie el hoog. ′ Hij maakte ook de hoornen van
het altaar aan de vier hoeken, zoodat die hoornen met het altaar één
3 stuk uitmaakten, en besloeg het met koper. ′ Hij maakte ook al het
gereedschap van het altaar, de potten, schoppen, offerschalen, vorken
4 en vuurpannen; al dat gereedschap maakte hij van koper. ′ Ook maakte
hij aan het altaar een bekleedsel, een koperen netwerk, onder den
5 rand, van onderen af tot halverwege de hoogte. ′ Hij goot ook vier
koperen ringen aan de vier hoeken van het bekleedsel, om er de
6 draagstangen door te steken. ′ Hij maakte de stangen van acaciahout
7 en besloeg ze met koper, ′ en stak die stangen door de ringen aan de
zijden van het altaar, om het daaraan te dragen. Hij maakte het hol,
van planken.
8 Ook maakte hij het waschvat van koper en zijn voetstuk van koper,
van de spiegels der dienstdoende vrouwen, die dienst deden aan den
ingang van de tent der samenkomst.
9 Hij maakte ook het voorhof: aan den zuidkant, ten zuiden, uit
10 zeilen voor het voorhof, van getweernd katoen, honderd el, ′ aan de
twintig pilaren met de twintig koperen voetstukken, de krammen en
11 banden der pilaren van zilver. ′ Ook aan den noordkant waren zeilen,
honderd el lang, aan de twintig pilaren met de twintig koperen voet-
12 stukken, de krammen en banden der pilaren van zilver. ′ Aan den
westkant waren de zeilen vijftig el lang, aan de tien pilaren, met de
13 tien voetstukken, de krammen en banden der pilaren van zilver. ′ Ook
14 aan den voorkant, ten oosten, waren vijftig el, ′ vijftien el zeilen aan
den eenen hoek, aan de drie pilaren, met de drie voetstukken, en aan
15 den anderen hoek — ′ aan weerszijden van de poort des voorhofs —
16 vijftien el zeilen, aan de drie pilaren, met de drie voetstukken. ′ Al
17 de zeilen rondom het voorhof waren van getweernd katoen, ′ en de
voetstukken voor de pilaren van koper, de krammen en banden der
pilaren van zilver, hunne toppen met zilver beslagen, terwijl zij zelve,

8. *van de spiegels*, koperen, zooals oudtijds algemeen in gebruik waren. — *dienstdoende vrouwen.* Dezulken worden elders in het O. T. niet vermeld; maar zie op 1 Sam. II : 22. Daar o. a. in Egyptische tempels priesteressen vaak met een muziekinstrument in de eene en een spiegel in de andere hand het heiligdom betraden, kan den schrijver iets dergelijks voor den geest gestaan hebben. Hij onderstelt dan dat die vrouwen hare spiegels aan het heiligdom hebben geschonken.

18 alle pilaren van het voorhof, met zilveren banden voorzien waren.′ En
het tapijt van de poort des voorhofs was bont werk, van violet, purper, karmijn en getweernd katoen, twintig el lang, en de hoogte,
tevens de breedte van het stuk, was vijf el, overeenkomende met de
19 zeilen van het voorhof.′ De daarbij behoorende pilaren waren vier in
getal, met de vier voetstukken van koper; de krammen waren van
20 zilver, de toppen met zilver beslagen, ook de banden van zilver.′ Al
de nagelen van den tabernakel en het voorhof rondom waren van
koper.

21 Dit is de rekening van den tabernakel, den tabernakel der Geboden, zooals die naar Mozes' bevel is berekend, de dienst der Levieten,
22 door Ithamar, den zoon van den priester Aäron.′ En Besaleël, de zoon
van Uri, den zoon van Hur, uit den stam Juda, vervaardigde al wat
23 Jahwe aan Mozes bevolen had.′ En hem stond Oholiab, de zoon van
Ahizamach, uit den stam Dan, ter zijde als handwerksman, kunstenaar
24 en bewerker van violet, purper, karmijn en katoen.′ Al het goud dat
gebruikt is voor het geheele heilige werk, dat goud hetwelk aangeboden was, bedroeg negen en twintig talenten en negenhonderd der-
25 tig sikkelen, en wel heilige sikkelen.′ Het zilver van de gemonsterden der gemeente was honderd talenten en duizend zevenhonderd
26 vijf en zeventig sikkelen, heilige sikkelen.′ Eene beka per hoofd, de
helft van een sikkel, een heiligen, van ieder die op de monsterrol
kwam, van twintig jaar af en daarboven, zeshonderd drie duizend vijf-
27 honderd vijftig man.′ Honderd talenten zilver diende voor het gieten
van de voetstukken des heiligdoms en des voorhangsels, honderd ta-
28 lenten voor honderd voetstukken, een talent het voetstuk.′ En van
de zeventienhonderd vijf en zeventig sikkelen maakte hij de krammen
voor de pilaren, besloeg hij hunne toppen en maakte er de banden
29 om.′ Het koper dat aangeboden was bedroeg zeventig talenten en twee
30 duizend vierhonderd sikkelen.′ Daarvan maakte hij de voetstukken
van den ingang van de tent der samenkomst en het koperen altaar,
benevens het koperen bekleedsel dat er bij behoorde en al het gereed-
31 schap van het altaar,′ ook de voetstukken van het voorhof rondom
en die van de poort des voorhofs, en al de pinnen van den tabernakel en die van het voorhof rondom.

18. *overeenkomende — voorhof*, die ook vijf el breed waren.

21. Uit het vervolg blijkt dat met die *rekening* de opgave der verbruikte metalen bedoeld wordt; maar het aldus vertolkte woord heeft nooit deze beteekenis en beduidt ‚monstering'. Ook het woord door *dienst* overgezet beteekent wel ‚den eeredienst', maar niet ‚de hulp', wat het volgens het verband hier moet aanduiden. De verklaring hiervan ligt in de gebrekkige kennis van het Hebreeuwsch bij den opsteller van dit stuk, die XXX : 11—16 misverstond. Meenende dat daar van de kosten der samenstelling van het heiligdom gesproken werd, vulde hij dat wat er naar zijne opvatting ontbrak door eene berekening van eigen vinding aan en behield de daar gebezigde woorden, maar in eene sterk gewijzigde beteekenis. — *Ithamar*, den tweeden zoon van Aäron.

24. *negen — sikkelen*, een gewicht van ongeveer 1439 kilo, ter waarde van ongeveer *f* 2.375.000.

26. Dit getal 603.550 is aan Num. I : 1—46 ontleend (zie aldaar).

27. *honderd voetstukken.* Zie XXVI : 19, 21, 25. 32.

30. *voetstukken — samenkomst.* Zie XXVI : 37.

HOOFDSTUK XXXIX.

Vervaardiging van het hoogepriesterlijk gewaad en van de priesterkleederen (1—32). Al wat vervaardigd is wordt aan Mozes gebracht, die het goedkeurt en de Israëlieten zegent (33—43).

Vs. 1—31 is meerendeels letterlijk gelijkluidend met XXVIII : 4—42. In vs. 1 komt voor het eerst de zinsnede voor *zooals Jahwe Mozes bevolen had,* die vs. 5, 7, 21, 26, 31 en telkens in XXXIX :

32—XL : 32 en Lev. VIII terugkeert, en het vermoeden wekt dat deze hoofdstukken van een andere hand zijn dan XXXV—XXXVIII. Verg. inl. op XXIV : 12—XL : 38.

XXXIX : 1 Van het violet, purper en karmijn maakten zij het ambtsgewaad,
waarin men in het heiligdom dienst moest doen. Zij maakten dan de
heilige kleederen van Aäron, zooals Jahwe Mozes bevolen had.
2 Hij maakte het schouderkleed van goud, violet, purper, karmijn en
3 getweernd katoen.' Zij pletten het goud tot bladen en trokken er
draden van, om die te werken tusschen het violet, het purper, het
4 karmijn en het katoen, een kunstig werk.' Schouderstukken maakten
5 zij er aan, die het bijeenhielden, aan de beide uiteinden gehecht.' En
de band die er aan was, om het aan het lichaam te sluiten, was met
het schouderkleed uit éen stuk en van dezelfde stof, van goud, violet,
purper, karmijn en getweernd katoen, zooals Jahwe Mozes bevolen
6 had.' Ook bereidden zij onyxen, gevat in gouden rozetten; zooals men
een zegel snijdt, waren er de namen der zonen Israëls in gesneden.'
7 Hij plaatste die op de schouderstukken van het schouderkleed, als ge-
dachtenissteenen voor Israëls zonen, zooals Jahwe Mozes bevolen had.
8 Ook maakte hij de borsttasch, van even kunstig werk als het schou-
derkleed, van goud, violet, purper, karmijn en getweernd katoen.'
9 Vierkant was zij; dubbel maakten zij de borsttasch, eene span lang
10 en breed, dubbel.' Zij bezetten haar met vier rijen steenen; op de
11 eerste rij een carneool, een topaas en een smaragd;' op de tweede
12 een karbonkel, een saffier en een jaspis;' op de derde een opaal, een
13 agaat en een amethist;' op de vierde een chrysoliet, een onyx en
een sardonyx. Zij waren in gouden rozetten gevat, toen zij werden
14 ingezet.' De steenen waren naar de namen van Israëls zonen, twaalf
in getal, naar hunne namen; als het snijwerk van een zegel waren
zij bewerkt, op elken steen een van de namen der twaalf stammen.'
15 Zij maakten ook aan de borsttasch ketenen van tot koorden ineenge-
16 draaid werk, van zuiver goud.' Zij maakten ook twee gouden rozet-
ten en twee gouden ringen en zetten die beide ringen op de twee
17 uiteinden der borsttasch.' Ook zetten zij de twee gouden koorden aan
18 de beide ringen op de uiteinden der borsttasch.' En de twee uiteinden
der beide koorden hechtten zij aan de twee rozetten en zetten ze op
19 de schouderstukken van het schouderkleed, aan de voorzijde.' Ook
maakten zij twee gouden ringen en zetten die op de beide uiteinden
der borsttasch, op haar rand die tegenover het schouderkleed, aan de
20 binnenzijde, was.' Ook maakten zij twee gouden ringen, die zij zetten
op de beide schouderstukken van het schouderkleed, aan de beneden-
voorzijde, bij zijne verbinding boven den band waarmede het schou-
21 derkleed aan het lichaam sloot.' En zij hechtten de borsttasch vast,
van hare ringen tot die van het schouderkleed, met een violetkleurig
snoer; zoodat zij bleef hangen op den band van het schouderkleed, en
de borsttasch niet afschoof van het schouderkleed, zooals Jahwe Mozes
bevolen had.
22 Hij maakte ook den mantel van het schouderkleed, geweven werk,
23 geheel violetkleurig,' en de opening om het hoofd door te steken
was in het midden, als de opening van een wapenrok, met een zoom
24 aan alle kanten; opdat zij niet zou inscheuren.' Ook maakten zij aan
den onderrand van den mantel granaatappels van violet, purper, kar-

1. Dit slaat terug op XXXVIII : 23, waar de hier genoemde stoffen, en bovendien het katoen, onder de geschenken worden opgenoemd, en vormt dus den overgang tot het volgende.
24. Het woord *katoen* is in Hebr. t. uitgevallen.

25 mijn en getweernd katoen.′ Zij maakten ook schelletjes van zuiver
goud, en zetten die schelletjes tusschen de granaatappels rondom aan
26 den onderrand van den mantel,′ beurtelings een schelletje en een gra-
naatappel rondom aan den onderrand van den mantel, voor den dienst,
zooals Jahwe Mozes bevolen had.
27 Ook maakten zij de hemden van katoen, geweven werk, voor Aäron
28 en zijne zonen.′ Ook den mijter van katoen, en pronktulbanden van
29 katoen, en de linnen heupkleederen van getweernd katoen;′ en den
gordel van getweernd katoen, violet, purper en karmijn, bont werk,
zooals Jahwe Mozes bevolen had.
30 Ook maakten zij de plaat van den heiligen diadeem, van zuiver
goud, en schreven daarop, zooals men een zegel snijdt: Heilig aan
31 Jahwe.′ Ook zetten zij daaraan een violetten snoer, om haar boven
op den mijter te zetten, zooals Jahwe Mozes bevolen had.
32 Zoo werd de geheele tabernakel van de tent der samenkomst vol-
tooid. De Israëlieten deden naar alles wat Jahwe Mozes bevolen had;
33 juist zoo deden zij.′ Toen brachten zij den tabernakel tot Mozes, de
tent zelve met al haar gereedschap, hare haken, stijlen, sluitboomen,
34 pilaren en voetstukken,′ benevens de dekkleeden van roodgeverfde
35 ramshuiden, die van marokijn, en het voorhangseltapijt,′ de ark der
36 Geboden met hare draagstangen en haar deksel,′ de tafel met haar
37 gereedschap en het toonbrood,′ den reinen luchter met zijne lampen,
die er op moesten gerangschikt worden, en al zijn gereedschap en de
38 olie voor den kandelaar,′ het gouden altaar, de zalfolie en den offer-
39 wierook, alsmede het tapijt voor den ingang der tent,′ het koperen
altaar en het koperen bekleedsel dat er bij behoorde, zijne draagstan-
40 gen en al zijn gereedschap, het waschvat met zijn voetstuk,′ de zei-
len, pilaren en voetstukken van het voorhof en het tapijt voor de
poort van het voorhof, de touwen en pinnen, en alle gereedschap voor
41 den dienst van den tabernakel van de tent der samenkomst,′ het
ambtsgewaad voor den dienst in het heiligdom, de heilige kleederen
42 van den priester Aäron en de priesterkleederen zijner zonen.′ Naar al
wat Jahwe Mozes bevolen had, juist zoo hadden de Israëlieten al het
43 werk vervaardigd.′ Mozes zag al het vervaardigde na, en zie, zij had-
den het gemaakt zooals Jahwe bevolen had; juist zoo hadden zij het
gemaakt. Toen zegende Mozes hen.

25. De woorden *tusschen de granaatappels* staan in Hebr. t. tweemaal.
33. *de tent,* hier gebruikt in de beteekenis van *den tabernakel.*

HOOFDSTUK XL.

Jahwe beveelt Mozes, het heiligdom in orde te brengen en te heiligen (1—11), ook Aäron en zijne zonen te wijden (12—15). Mozes doet alzoo (16—33). De wolk van Jahwe bedekt de tent der samenkomst (34 v.) en blijft daarop rusten totdat de Israëlieten opbreken (36—38).

Dit hoofdstuk is van dezelfde hand als het vorige.

XL : 1, 2 Jahwe sprak tot Mozes:′ Op den eersten dag der eerste maand
3 moet gij den tabernakel van de tent der samenkomst oprichten;′ gij
moet daarin de ark der Geboden plaatsen en haar door het voorhang-
4 sel aan het oog onttrekken.′ Breng dan de tafel binnen en schik er
op wat er op behoort; breng den luchter binnen en zet er de lampen
5 op;′ plaats ook het gouden wierookaltaar vóor de ark der Geboden,
6 en hang het tapijt van den ingang aan den tabernakel op.′ Zet dan
het brandofferaltaar vóor den ingang des tabernakels van de tent der

7 samenkomst; ′ plaats het waschvat tusschen de tent der samenkomst
8 en het altaar en doe er water in. ′ Maak er het voorhof omheen en
9 hang het tapijt van de poort des voorhofs op. ′ Neem dan de zalfolie
en zalf den tabernakel met al wat er in is en heilig hem aldus met
10 al zijn gereedschap; dan zal hij heilig zijn. ′ Zalf ook het brandoffer-
altaar met al zijn gereedschap en heilig aldus het altaar; dan zal het
11 altaar hoogheilig zijn. ′ Zalf ook het waschvat met zijn voetstuk en
12 heilig het. ′ Doe dan Aäron en zijne zonen naderen tot den ingang
13 van de tent der samenkomst en wasch hen met water. ′ Trek dan
Aäron de heilige kleederen aan, zalf en heilig hem; dan zal hij mij
14 ten priester zijn. ′ Ook zijne zonen moet gij doen naderen en hun de
15 hemden aantrekken. ′ Zalf hen dan zooals gij hun vader gezalfd hebt;
dan zullen zij mij tot priesters zijn, en hunne zalving zal hun tot een
eeuwig priesterschap strekken, voor alle geslachten.
16 En Mozes deed naar al wat Jahwe hem bevolen had; juist zoo deed
17 hij. ′ Op den eersten dag der eerste maand van het tweede jaar is de
18 tabernakel opgericht. ′ Mozes richtte dan den tabernakel op, plaatste
de voetstukken, zette de stijlen er in, stak de sluitboomen daaraan,
19 richtte de pilaren op, ′ spande de tent over den tabernakel en legde
de dekkleeden der tent daar overheen, zooals Jahwe Mozes bevolen
20 had. ′ Voorts nam hij de Geboden, legde die in de ark, stak de draag-
21 stangen aan de ark en plaatste het deksel boven op de ark. ′ Daarna
bracht hij de ark in den tabernakel, hing het voorhangseltapijt op en
onttrok zóo de ark der Geboden aan het oog, zooals Jahwe Mozes be-
22 volen had. ′ Toen zette hij de tafel in de tent der samenkomst, aan
23 de noordzijde van den tabernakel buiten het voorhangsel, ′ en schikte
daarop het brood voor Jahwe's aangezicht, zooals Jahwe Mozes bevolen
24 had. ′ Ook plaatste hij den luchter in de tent der samenkomst tegen-
25 over de tafel, aan de zuidzijde van den tabernakel, ′ en zette er de
lampen op voor Jahwe's aangezicht, zooals Jahwe Mozes bevolen had. ′
26 Ook zette hij het gouden altaar in de tent der samenkomst vóor het
27 voorhangsel ′ en stak daarop het wierookoffer aan, zooals Jahwe Mozes
28 bevolen had. ′ Ook hing hij het tapijt van den ingang aan den taber-
29 nakel op. ′ Hij zette ook het brandofferaltaar aan den ingang van den
tabernakel van de tent der samenkomst, en bracht daarop het brand-
30 offer en het meeloffer, zooals Jahwe Mozes bevolen had. ′ Het wasch-
vat zette hij tusschen de tent der samenkomst en het altaar en deed
31 er waschwater in; ′ waarmede Mozes, Aäron en zijne zonen zich han-
32 den en voeten wieschen. ′ Als zij in de tent der samenkomst kwamen
of naderden tot het altaar, wieschen zij zich, zooals Jahwe Mozes be-
33 volen had. ′ Ook stelde hij het voorhof op, om den tabernakel en het
altaar heen, en hing het tapijt der poort van het voorhof op. Zoo
voltooide Mozes het werk.
34 Toen bedekte de wolk de tent der samenkomst en vervulde Jahwe's
35 heerlijkheid den tabernakel; ′ zoodat Mozes de tent der samenkomst
niet kon binnentreden, omdat daarop de wolk vertoefde en Jahwe's
36 heerlijkheid den tabernakel vervulde. ′ En als de wolk van boven den

15. *en — strekken.* Hier is de zalving de eigenlijke wijdingshandeling, waarvoor XXIX : 9*a* de bekleeding met gordel en tulband dient. De bedoeling schijnt voorts te zijn dat hunne zalving tevens gold voor die hunner nakomelingen; verg. op XXIX : 7.

17. *van het tweede jaar*, dus op veertien dagen na juist een jaar na den uittocht; zie XII : 18, 51.

34—38. Over de wolk- en vuurzuil zie op XIII : 21 v.

35. Eene andere, jongere, voorstelling dan in XXXIII : 7—11.

36—38. Dit is ontleend aan Num. IX : 15—23; zie aldaar. In de uitdrukking *bij al hunne tochten*

tabernakel opsteeg, braken de Israëlieten op bij al hunne tochten.′
37 Maar als de wolk niet opsteeg, braken zij niet op voordat zij opsteeg.′
38 Want Jahwe's wolk was op den tabernakel des daags, en een vuur
was daarin des nachts, ten aanschouwen van het geheele huis Israëls,
op al hunne tochten.

loopt de schrijver op het verhaal vooruit; want Israël is nog altijd bij den Sinai. Eerst Num. X : 11 v. wordt verhaald, hoe het van daar opbrak.

LEVITICUS.

INLEIDING OP HOOFDSTUK I—X.

Nadat in Exod. XXXV—XL verhaald was, hoe de tent der samenkomst volgens de verordeningen die Jahwe aan Mozes gegeven had opgericht en hoe zij door Jahwe ingewijd was, zouden wij verwachten, dat werd medegedeeld hoe ook de voorschriften betreffende de bekleeding en wijding der priesters (Exod. XXIX) ten uitvoer gelegd zijn. Inderdaad vinden wij dit ook in H. VIII; maar in de daaraan voorafgaande hoofdstukken (I—VII) wordt gehandeld over de offeranden, die in den geheelen eeredienst en ook bij die priesterwijding eene groote rol spelen, en in de twee hoofdstukken die er op volgen (IX, X) wordt eene beschrijving gegeven van de offers die den dag na die plechtigheid gebracht zijn, bij welke gelegenheid Aärons oudste zonen zich bezondigden en gedood werden. De offers zijn dus de spil waarom dit gedeelte van *Leviticus* zich beweegt. Al vinden wij elders in de wet nog ettelijke verordeningen omtrent altaargaven, bij verschillende gelegenheden te brengen, hier staat het grootste deel der voorschriften omtrent de keus en behandeling van offerdieren en onbloedige gaven, naar gelang van de gelegenheden waarbij ze aangeboden werden.

Offers namen bij Israël, evenals onder andere volken, van oudsher eene zeer belangrijke plaats in de godsvereering in. Het dienen van Jahwe door middel van offers klimt tot de vroegste tijden op (Richt. VI : 18—20; XIII : 15—19; 1 Sam. I). Van de manier waarop hem oudtijds de gaven gebracht werden weten wij weinig. Zeker was hierin groote verscheidenheid.

Dit geldt uit den aard der zaak vooral van de huiselijke godsvereering, waarbij de vader of iemand die zijne plaats innam als priester handelde: bij de spijsbereiding of den maaltijd werd een deel der spijzen, door verbranding of wegwerping, aan de godheid gegeven en van den wijn iets te harer eer geplengd (verg. op Gen. XXXI : 54); bij menige andere gelegenheid kreeg zij het hare.

Waren de gebruiken hierbij zeer bont, ook in den openbaren, gemeenschappelijken eeredienst was geen eenheid: de priesters die Jahwe in verschillende heiligdommen door offers huldigden mogen vele overleveringen gemeen gehad hebben — dit was zonder twijfel het geval bij allen die tot den stam Levi behoorden — zij hielden wis ook zeer verschillende gebruiken in eer, vooral omdat de eene priesterschap veel meer dan de andere den invloed der oude bevolking waaronder zij werkte had ondervonden. Een groot deel toch van de vormen en plechtigheden der Jahwevereering was van Kanaänietische herkomst.

Gaandeweg evenwel is meer overeenstemming ontstaan, doordat eenige groote heiligdommen, Dan en Bethel in Noord-Israël, Jeruzalem in Juda, de andere overschaduwden, en de gebruiken der aldaar dienstdoende priesters van lieverlede voor de beste en alleen doeltreffende werden gehouden. Eindelijk was de Jeruzalemsche tempel het eenig wettig heiligdom, en vormde zich daar een offerdienst met vaste regels. Vóor Ezra's tijd mogen vele priesters in allerlei punten hunne eigen inzichten gevolgd hebben — afwijkingen in kleinigheden, veroorzaakt door verschil in overleveringen bij sommige priesterfamiliën of persoonlijke meeningen van invloedrijke prelaten, kwamen zelfs tot den ondergang des tempels in 70 na Chr. voor — met de invoering van zijn wetboek was het met die vrijheid zoo goed als gedaan. Ten aanzien van de kenmerken der dieren die geschikt waren voor verschillende soorten van offers, de onbloedige gaven die òf daarbij òf afzonderlijk konden gebracht worden, den gang der

heilige handeling, de deelen die op het altaar moesten verbrand worden, het loon der priesters, en wat dies meer zij, kon voortaan elk priester weten waaraan zich te houden.

Reeds geruimen tijd vóor de Ballingschap onderscheidde men tweeërlei offer, het brandoffer en het dankoffer (1 Kon. IX : 25 en elders); welk laatste oudtijds het slachtoffer heette (Exod. X : 25 en elders). Het eerstgenoemde werd geheel verbrand, van het laatste een deel tot een maaltijd gebruikt. Het dank- of slachtoffer kwam het meest voor; de regel was: geen maaltijd zonder offer, en geen offer zonder maaltijd. Daar alle offers dienden om Jahwe in eene goede stemming te houden of te brengen, dus ook om, als iemand gezondigd had, schuldvergiffenis te erlangen (verg. Lev. I : 4 enz.), had men oudtijds geen afzonderlijke zond- en schuldoffers. Zij worden eerst in *Ezechiël* vermeld (Ezech. XL : 39 enz.). In Ezra's Wetboek worden vierderlei offers (brand-, dank-, zond- en schuldoffers) onderscheiden en voor elke soort regels vastgesteld. Dat dit niet oorspronkelijk is, maar gaandeweg opgekomen en onder den invloed der praktijk allengs geregeld, is aan de in De Wet opgenomen bepalingen nog duidelijk te zien. De scheiding van zond- en schuldoffer is slechts gebrekkig voltrokken (verg. inl. op V : 1—VI : 7), en welke plaats de lofoffers, als onderdeel der dankoffers, naast de gelofteoffers en de vrijwillige gaven innamen, blijft raadselachtig (verg. op VII : 12).

Volledig zijn de in de wet vervatte bepalingen op de offers geenszins. Zeker bestonden er andere, wellicht zelfs op schrift, die niet opgenomen zijn; en ook na de afsluiting der wet hebben de priesters en schriftgeleerden gelegenheid te over gehad om de gapingen aan te vullen. Dat zij hieraan geen moeite gespaard hebben, leert de talmud.

Wat de beteekenis van het offer betreft, algemeen was oudtijds de meening dat de der godheid aangeboden gaven haar spijs en drank waren. Maar deze naïeve opvatting paste kwalijk bij het verhevener inzicht in Jahwe's wezen dat het deel der meest ontwikkelde Joden was. Eene nieuwe beteekenis voor het offer te vinden is den priesters niet gelukt (verg. XVII : 11, 14). Het meest vindt men bij de bespreking van zond- en schuldoffers pogingen aangewend, aan de verschillende handelingen een zin te hechten (zie X : 17). Maar grootendeels is het offer een doode vorm geworden.

Dit verhinderde de Joden echter niet, er groote waarde aan te hechten; zooals trouwens vanzelf spreekt. Van oudsher had men daarin gewaarwordingen van dankbaarheid, vrees, schuldgevoel, hoop, eerbied voor zijn god uitgedrukt. Deze bleven bestaan en zich op dezelfde wijze uiten, al dacht men er niet bij hetgeen de vaderen er bij gedacht hadden, indien zij zich rekenschap gaven van de godsdienstige handeling die zij verrichtten of waaraan zij deel namen. Voorgeschreven bij de wet, dikwijls als boete opgelegd, mogen de offers vaak ook in dezen zin doode vormen zijn geweest dat zij zonder eenig gevoel werden gebracht, en de priesters mogen zich gewoonlijk vergenoegd hebben met de daad, onverschillig met welke gezindheid zij volbracht werd, het lijdt geen twijfel, of de vromen boden hunne gaven met gevoelens van ontzag en erkentelijkheid aan en vonden stichting in het bijwonen van den offerdienst.

Wat den oorsprong en de onderlinge verhouding dezer tien hoofdstukken aangaat, H. VIII behoort bij Exod. XXXV—XL en is dus (zie inl. op Exod. XXIV : 12—XL : 38) jonger dan Ezra's Wetboek. H. IX, X behelst de voortzetting van Exod. XXV—XXIX, maar is door allerlei inlasschingen aan H. VIII en Exod. XXXV—XL vastgeknoopt. Over de beteekenis der legende van den dood van Nadab en Abihu zie op X : 1—3. H. I—VII schijnt een afzonderlijk, min of meer afgerond, geheel te zijn, maar is zeker oorspronkelijk niet zóo geschreven. Immers, VI : 8—VII : 38 dient blijkbaar om I : 1—VI : 7 aan te vullen; terwijl V : 1—VI : 7 weer aanhangsels op I—IV bevat. Aanwijzingen tot nauwkeurige bepaling van den tijd waarin deze offerwet is ontstaan ontbreken. Evenals schier elke wetbundel in het O. T., is ook deze niet op éen tijd opgesteld, maar herhaaldelijk bewerkt, gewijzigd, verkort en uitgebreid, meer gegroeid dan gemaakt.

HOOFDSTUK I.

Het brandoffer. — Na een enkel woord tot inleiding (1 v.), wordt verordend, hoe een brandoffer moet worden gebracht als het bestaat uit een rund (3—9), uit een stuk kleinvee (10—13), uit gevogelte (14—17).

Nadere bepalingen omtrent dit offer VI : 8—13; VII : 8.

I : 1 Jahwe riep Mozes en sprak tot hem uit de tent der samenkomst:'
2 Spreek tot de Israëlieten en zeg hun: Wanneer een uwer eene gave
aan Jahwe brengt, dan mag hij ze van het vee, van de runderen of
het kleinvee, brengen.
3 Indien zijne gave een brandoffer is van een rund, dan moet hij een
manlijk, gaaf dier brengen. Naar den ingang van de tent der samen-
komst zal hij het brengen, opdat het hem bij Jahwe ten goede kome.'
4 Hij zal zijne hand leggen op den kop van het offerdier; zoo zal het
5 hem ten goede komen, om verzoening voor hem te bewerken.' Hij
zal het jonge rund voor Jahwe's aangezicht slachten, en Aärons zonen,
de priesters, zullen het bloed opdragen en rondom op het altaar dat
6 voor de tent der samenkomst staat sprengen.' Hij zal het brandoffer
de huid aftrekken en het zooals het behoort in stukken houwen.'
7 Aärons zonen, de priesters, zullen vuur op het altaar leggen en hout-
8 blokken op het vuur schikken,' en daarna zullen Aärons zonen, de
priesters, de stukken van het dier, benevens den kop en het vet schik-
9 ken op de houtblokken die op het altaarvuur liggen.' Het ingewand
en de pooten zal hij met water wasschen, en dan zal de priester dat
alles op het altaar ontsteken: een brandoffer, een vuuroffer van liefe-
lijken geur voor Jahwe.
10 Indien zijne gave, tot brandoffer bestemd, genomen wordt uit het
kleinvee, schapen of geiten, dan moet het dier dat hij brengt een
11 manlijk, gaaf dier zijn.' Hij zal het slachten aan de noordzijde van
het altaar voor Jahwe's aangezicht, en Aärons zonen, de priesters, zul-
12 len het bloed rondom aan het altaar sprengen.' Hij zal het zooals
het behoort in stukken houwen, die de priester met den kop en het

1. Dit vers sluit zich onmiddellijk aan Exod. XL : 34 v. aan, waar verhaald is dat Jahwe tot Mozes in de tent der samenkomst nederdaalde.

2. *eene gave.* Het hier gebruikte woord (*korban*; verg. Marc. VII : 11) duidt ‚iets dat nader gebracht wordt' aan en wordt voor allerlei offers gebezigd. — *het vee,* dus geen hert of gazel, die wel voor spijs geschikt waren (verg. Deut. XII : 15, 22) en bij andere volken, o. a. bij de Feniciërs, geofferd werden. Door het toevoegsel *van de runderen of het kleinvee* worden ezel, paard en andere onreine dieren uitgesloten.

3. *een brandoffer.* Het aldus vertaalde woord (*ola*) beteekent ‚iets dat opstijgt' en verving in de jongere wet eene oudere benaming (*kaliel*), die ‚het volledige' aanduidde; verg. op Deut. XIII : 16. De naam wijst waarschijnlijk, evenals de oudere, op het eigenaardig karakter van dit offer, hetwelk geheel verbrand werd, in onderscheiding van andere offers, waarvan een gedeelte door de gevers of door de priesters gegeten werd. — *een manlijk, gaaf dier.* De stier was bij vele volken het kostbaarste offerdier. Van alle gold dat zij gaaf, d. i. zonder lichaamsgebreken, moesten zijn; zie XXII : 17—25; Deut. XV : 21; XVII : 1. Toch kwamen soms dieren met gebreken op het altaar; zie Mal. I : 6—14.

4. Door de handoplegging getuigde de offeraar dat deze gave de zijne was. Waarschijnlijk sprak hij daarbij uit wat hij er mede beoogde: Jahwe te eeren of te danken, eene gelofte te betalen of eene schuld te zoenen. — *om — bewerken*; zoodat Jahwe gunstrijk op hem nederziet en zijne zonden hem niet toerekent.

5 v. Het slachten, en alles wat niet op of aan het altaar geschiedde, kon door den gever gedaan worden. Het ligt echter in de rede dat men hiervoor meestal de hulp van priesters of Levieten inriep, die men er voor betaalde. Doch zie op 1 Kron. XXIII : 31 en op 2 Kron. XXIX : 34.

6. *zooals — houwen.* Het dier werd niet in het wilde stukgehouwen, maar de verschillende ledematen, schenkels, zijden enz., werden ordelijk van elkander gescheiden.

7. *de priesters,* volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *den priester.*

8. *benevens,* ingevoegd volg. Sam. en Gr. t. — *het vet,* onzekere vertaling. Het hier gebezigde woord komt nog alleen vs. 12 en Lev. VIII : 20 voor.

9. *een vuuroffer.* Zoo heeten de onderscheiden offers die op het altaar verbrand werden.

11. *aan de noordzijde van het altaar.* Daar dit eerst hier, en niet reeds vs. 5, wordt bepaald, zou men hieruit kunnen opmaken dat een brandofferstier aan eene andere plaats werd geslacht. Maar dit is toch niet waarschijnlijk. In den Herodiaanschen tempel was aan de noordzijde van het altaar de slachtplaats van alle dieren. Onze wetgever is geen meester in het schrijven en kan zeer wel hier iets hebben gezet dat hij reeds vs. 5 had moeten bepalen; zooals hij in vs. 10—13 niet alleen het aftrekken van de huid en de wassching van het offerdier weglaat, maar ook de handoplegging, alsof die bij een bok of ram niet evengoed moest plaats hebben als bij een stier.

12. *met — vet.* Deze woorden staan in grondt. op eene verkeerde plaats in het vers.

vet schikken zal op de houtblokken die op het altaarvuur liggen. '
13 Het ingewand en de pooten zal hij met water wasschen; waarna de
priester alles op het altaar zal opdragen en ontsteken; het is een
brandoffer, een vuuroffer van liefelijken geur voor Jahwe.
14 Indien zijne gave voor Jahwe een brandoffer van gevogelte is, moet
15 hij zijne gave van tortels of jonge duiven brengen. ' De priester zal
ze naar het altaar brengen, er den kop afscheuren en dien op het
altaar ontsteken; waarna het bloed aan den altaarwand uitgedrukt
16 wordt. ' Daarna verwijdert hij den krop met de vederen en werpt dat
17 naast het altaar aan de oostzijde op de offeraschbelt. ' Dan scheurt hij
het dier bij de vleugels, zonder deze er af te trekken, en de priester
ontsteekt het op het altaar, op de houtblokken die op het vuur liggen; het is een brandoffer, een vuuroffer van liefelijken geur voor
Jahwe,

16. *den krop*, onzekere vertaling. — *de offeraschbelt.* Zie VI: 11.

HOOFDSTUK II.

Het meeloffer. — Het meeloffer van bloem (1—3). Dat van verschillende soorten van gebak (4—10). Het moet ongegist zijn; ook meeloffers van keurgaven komen niet op het altaar (11 v.); zout bij het meeloffer (13). Het meeloffer der eerstelingen (14—16).

Nadere bepalingen omtrent onbloedige offers vinden wij VI: 14—18; 19—23; VII: 11—14.

II: 1 Wanneer iemand eene meeloffergave aan Jahwe brengt, zal zij uit
meelbloem bestaan, waarover hij olie gieten en waarbij hij wierook
2 voegen moet. ' Hij zal haar aan Aärons zonen, de priesters, brengen;
de dienstdoende priester neemt dan een handvol van het meel met
de olie, benevens al den wierook die er bij behoort, en ontsteekt dat,
als de aandenkingsgave er van, op het altaar, een vuuroffer van lie-
3 felijken geur voor Jahwe. ' Het overige van het meeloffer is voor Aäron
en zijne zonen, een hoogheilig deel van Jahwe's vuuroffers.
4 Brengt gij als meeloffergave ovengebak, dan moeten het uit meel-
bloem bereide, met olie gemengde, ongezuurde koeken en met olie
5 overgoten ongezuurde vladen zijn. ' Is uwe gave een meeloffer van op
eene pan bereide spijze, dan moet het bestaan uit meelbloem, met
6 olie gemengd en ongezuurd. ' Gij moet het in stukken stooten en met
7 olie overgieten; het is een meeloffer. ' Is uwe gave een meeloffer van
8 ketelgebak, dan moet de meelbloem met olie bereid worden. ' Breng
dan het daaruit bereide meeloffer aan Jahwe en overhandig het den
9 priester, die het naar het altaar brengen zal. ' Dan licht de priester
van het meeloffer de aandenkingsgave af en ontsteekt die op het al-
10 taar, een vuuroffer van liefelijken geur voor Jahwe. ' Het overige van
het meeloffer zal voor Aäron en zijne zonen zijn, een hoogheilig deel
van Jahwe's vuuroffers.
11 Geen meeloffer dat gij aan Jahwe brengt zal gezuurd zijn; want van

1. *meeloffer.* Het Hebreeuwsche woord (*minha*) duidt eigenlijk eene gave in het algemeen aan, maar heeft de engere beteekenis van onbloedig offer gekregen. Vroeger vertaalde men het gewoonlijk door ‚spijsoffer'. — *meelbloem,* het fijnste meel. Oudtijds werd bij het offer gewoon meel gebruikt, Richt. VI: 19; 1 Sam. I: 24. Verg. ook Num. V: 15.

2. *de dienstdoende priester,* duidelijkheidshalve in plaats van *hij,* dat Hebr. t. heeft. — *de aandenkingsgave.* Zoo heet in dit hoofdstuk en V: 12; VI: 15; XXIV: 7; Num. V: 26 het deel van het meeloffer dat verbrand wordt en zoo den offeraar bij Jahwe in gedachtenis brengt. Verg. Ps. XXXVIII: 1.

4. Verg. Num. VI: 15.

8. *overhandig,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hij zal overhandigen.*

11. Iets dat gegist was mocht, evenals honing, wel aan Jahwe worden aangeboden; menigmaal komt

12 gist of honing zult gij niets als vuuroffer aan Jahwe ontsteken.' Wel
zult gij ze als keurgaven aan Jahwe brengen, maar zij zullen niet op
13 het altaar komen ten liefelijken geur.' En al uwe gaven van meel-
offers zult gij met zout bereiden; het verbondszout van uwen god
moogt gij nimmer laten ontbreken bij uw meeloffer; bij al uwe gaven
zult gij zout brengen.
14 Brengt gij een meeloffer van eerstelingen aan Jahwe, dan zal dit
uw meeloffer van eerstelingen bestaan uit op het vuur gerooste aren
15 of uit korrels versch graan.' Gij zult er olie op doen en er wierook
16 bij leggen; het is een meeloffer.' En de priester zal de aandenkings-
gave daarvan ontsteken, een deel der korrels en der olie, met al den
wierook, als een vuuroffer voor Jahwe.

een en ander onder de keurgaven voor; maar het mocht niet op het altaar komen en viel, òf den priesters ten deel, òf werd ten bate der tempelkas verkocht. Verg. Exod. XXIII : 18 en op VII : 13 en op Am. IV : 5.

12. *keurgaven.* Dit waren wat het woord aanduidt, iets van het beste deel der opbrengst van veld, boomgaard of stal, en duidden oudtijds hetzelfde aan als „eerstelingen"; maar gaandeweg is men ze gaan onderscheiden, en later brachten de stipte Joden soms beide. Vandaar dat ze hier naast elkander (zie vs. 14) voorkomen. Zie op Exod. XXIII : 13.

13. *met zout bereiden.* In H. I staat niet dat dit met het vleesch der brandoffers geschieden moest; evenmin als dit in III—VI ten aanzien van de andere dieroffers verordend wordt; toch deed men het, zooals dit vers leert; verg. Ezech. XLIII : 24; Marc. IX : 49. Men voegde bij alle offers zout, niet alleen omdat men het zelf bij alle toebereide spijzen gebruikte, maar ook omdat men in het samen eten van zout iets verbindends zag: zout was zinnebeeld en onderpand der vriendschap; vandaar de uitdrukkingen *verbondszout,* d. i. zout waarmede een verbond gesloten wordt, en *zoutverbond,* d. i. onverbrekelijk verbond, Num. XVIII : 19; 2 Kron. XIII : 5.

14, 16. *korrels,* onzekere vertaling.

HOOFDSTUK III.

Het dankoffer. — Hoe het dankoffer van runderen behandeld moet worden (1—5). Desgelijks dat van kleinvee, hetzij van een schaap (6—11), hetzij van eene geit (12—16). Geen bloed of vet te nuttigen (17).

Nadere bepalingen omtrent dit offer VII : 11—14, 15—21, 28—34; Num. VI : 13—21.

III : 1 Wanneer iemands gave een dankoffer is en hij een stuk rundvee
brengt, van het manlijk of van het vrouwelijk geslacht, zal hij een
2 gaaf dier vóor Jahwe brengen.' Dan zal hij zijne hand op den kop
van zijn offerdier leggen en het slachten aan den ingang van de tent
der samenkomst; waarna Aärons zonen, de priesters, het bloed rondom
3 aan het altaar zullen storten.' Van het dankoffer zal hij ten vuuroffer
aan Jahwe brengen: het vet dat de ingewanden bedekt, al het vet
4 aan de ingewanden,' de beide nieren met het vet daarop, dat aan de
lenden is, en de leverkwabbe; met de nieren zal hij het er afnemen.'
5 En Aärons zonen zullen het op het altaar ontsteken, met het brand-
offer dat op het hout boven op het vuur op het altaar ligt: een vuur-
offer van liefelijken geur voor Jahwe.
6 Ook indien zijne ten dankoffer voor Jahwe bestemde gave een stuk
kleinvee is, van het manlijk of van het vrouwelijk geslacht, zal hij
7 een gaaf dier aan Jahwe brengen.' Indien het een ram of schaap is

1. *dankoffer.* De vertaling van den naam dezer, vaak voorkomende, offersoort is onzeker. Men zou dien ook *vrede-* of *heiloffer* kunnen overzetten. De eigenaardigheid ligt in den maaltijd waartoe een deel van het vleesch gebruikt werd, die echter hier niet vermeld, maar VII : 11—21 besproken wordt. In onderscheiding van de brandoffers heeten deze gaven vaak kortweg „offers" of „slachtoffers". Num. VI : 13—21 handelt over eene bijzondere aanleiding tot het brengen van een dankoffer.

3. *zal hij ... brengen.* De bedoeling zal wel zijn: door de priesters, die Gr. vert. aanduidt door *zullen zij ... brengen* over te zetten. — Zie over *het vet* op Exod. XXIX : 13.

5. *met het brandoffer.* Daar elken morgen een lam ten brandoffer gebracht werd, lag er altijd een brandoffer op het hout. — *op het altaar,* ingevoegd volg. Sam. en Gr. t.

dat hij als gave brengt, dan zal hij het voor Jahwe's aangezicht bren-
8 gen, ' zijne hand op den kop van zijn offerdier leggen en het slachten
voor de tent der samenkomst, waarna Aärons zonen het bloed rondom
9 aan het altaar zullen sprengen. ' Als vuuroffer voor Jahwe zal hij van
het dankoffer het vet opdragen: den vetstaart in zijn geheel — bij de
stuit zal hij dien er afnemen — het vet dat de ingewanden bedekt,
10 al het vet aan de ingewanden, ' de beide nieren met het vet daarop,
dat aan de lenden is, en de leverkwabbe; met de nieren zal hij het
11 er afnemen. ' En de priester zal het op het altaar ontsteken: eene
vuurofferspijze voor Jahwe.
12 Indien zijne gave uit een bok of geit bestaat, dan moet hij het
13 dier voor Jahwe's aangezicht brengen, ' zijne hand op den kop leggen
en het slachten voor de tent der samenkomst; waarna Aärons zonen
14 het bloed zullen sprengen rondom aan het altaar. ' En daarvan zal
hij als zijne gave ten vuuroffer voor Jahwe brengen: het vet dat de
15 ingewanden bedekt, al het vet aan de ingewanden, ' de beide nieren
en het vet daarop, dat aan de lenden is, en de leverkwabbe; met de
16 nieren zal hij het er afnemen. ' En de priester zal het op het altaar
ontsteken: eene vuurofferspijze ten liefelijken geur voor Jahwe; al het
vet is voor Jahwe.
17 Eene eeuwige inzetting voor uw nageslacht in al uwe woonplaatsen
is: vet noch bloed zult gij eten.

9. *den vetstaart.* Zie hierover en over de vraag, of hij al dan niet bij „het vet" behoorde, op Exod. XXIX : 22.

11. *spijze,* letterlijk *brood.*

16. *voor Jahwe,* den eersten keer ingevoegd volg. Sam. en Gr. t. — *al — Jahwe.* Dit is de grond van het verbod in het volgende vers.

17. Uitvoeriger handelt hierover VII : 22—27.

HOOFDSTUK IV.

Het zondoffer. — Het zondoffer van den gezalfden priester (1—12); van de gemeente (13—21); van een vorst (22—26); van iemand uit het volk (27—35).

Over deze offersoort zie verder V : 1—VI : 7; VI : 24—VII : 7 en de inll. op deze gedeelten.

IV : 1, 2 Jahwe sprak tot Mozes: ' Spreek tot de Israëlieten: Wanneer iemand
3 bij ongeluk zondigt en iets doet wat Jahwe verboden heeft — ' indien
de gezalfde priester zondigt, zoodat het volk daardoor schuldig wordt,
dan moet hij voor de zonde die hij begaan heeft een gaven, jongen
4 stier aan Jahwe als zondoffer brengen. ' Hij zal dien stier voeren naar
den ingang van de tent der samenkomst voor Jahwe's aangezicht, dan
legt hij de hand op den kop van den stier en slacht hem voor Jah-
5 we's aangezicht; ' waarna de gezalfde priester een deel van het bloed
6 des stiers neemt en het in de tent der samenkomst brengt; ' dan
doopt de priester zijn vinger in het bloed en sprenkelt met dit bloed
7 zevenmaal vóor Jahwe tegen het voorhangsel van het heilige. ' Daarna

2. *bij ongeluk,* in onderscheiding van „met opzet"; zie Num. XV : 30 v.

3. *de gezalfde priester,* de hoogepriester, zoo genoemd omdat hij, in onderscheiding van de gewone priesters, gezalfd was; VIII : 12 v.; Exod. XXIX : 7. Doch zie Exod. XXX : 30. Hoe gewone priesters een vergrijp moeten zoenen, wordt niet gezegd. Zij worden waarschijnlijk onder de vs. 27—35 bedoelden medegerekend. — *zoodat — wordt.* Hiermede wordt niet eene bepaalde soort van zonde, b. v. vergissingen in het offeren of reinigen, aangeduid, maar de overtuiging uitgesproken dat de zonde van zulk een hooggeplaatst persoon als de hoogepriester op het geheele volk drukte.

4—7. Dat het bloed van den zondofferstier des hoogepriesters in het heilige gebracht moet worden staat niet IX : 9; Exod. XXIX : 12. Deze stukken zijn dus van eene andere hand dan onze wet.

6. *het voorhangsel van het heilige,* tusschen het heilige en het allerheiligste; zie Exod. XXVI : 31—33.

strijkt de priester iets van dit bloed aan de hoornen van het altaar
van den offerwierook, dat voor Jahwe in de tent der samenkomst staat,
en stort het overige van het bloed op den onderrand van het brand-
8 offeraltaar, aan den ingang van de tent der samenkomst. ' En al het
vet van den zondofferstier licht hij er af, namelijk het vet dat de
9 ingewanden bedekt, al het vet aan de ingewanden, ' de beide nieren
en het vet daarop, dat aan de lenden is, en de leverkwabbe; met de
10 nieren zal hij het er afnemen; ' evenals dat van den dankofferstier er
afgelicht wordt. En de priester steekt het op het brandofferaltaar aan. '
11 Maar de huid en al het vleesch van den stier, met den kop, de poo-
12 ten, de ingewanden en de pens, ' den geheelen stier, zal hij buiten
de legerplaats brengen naar eene reine plaats, naar de offeraschbelt,
en op hout verbranden; op de offeraschbelt zal het verbrand worden.
13 Wanneer de geheele gemeente van Israël zich misgaat, zonder dat
de vergadering zich van iets bewust is, en zij iets wat Jahwe ver-
boden heeft gedaan hebben en dus schuldig geworden zijn, dan zal, '
14 als de zonde die zij begaan hebben haar kenbaar wordt, de vergadering
een gaven jongen stier als zondoffer brengen en dien voor de tent
15 der samenkomst voeren. ' Dan zullen de oudsten der gemeente voor
Jahwe's aangezicht de handen leggen op den kop van den stier, en
16 den stier voor Jahwe's aangezicht slachten. ' Daarna zal de gezalfde
priester een deel van het bloed des stiers in de tent der samenkomst
17 dragen, ' zijn vinger in het bloed doopen en zevenmaal sprenkelen vóor
18 Jahwe, tegen het voorhangsel van het heilige. ' En iets van dat bloed
zal hij strijken aan de hoornen van het altaar dat in de tent der
samenkomst voor Jahwe staat, en al het overige van het bloed zal
hij uitstorten op den onderrand van het brandofferaltaar, aan den ingang
19 van de tent der samenkomst. ' En al het vet zal hij er aflichten en
20 op het altaar ontsteken. ' Verder doet hij met den stier zooals hij met
den zondofferstier gedaan heeft; op dezelfde wijze zal hij er mede doen.
Aldus zal de priester verzoening voor hen bewerken, en zij zullen
21 vergiffenis erlangen. ' En hij zal den stier buiten de legerplaats bren-
gen en verbranden, zooals hij den eersten stier verbrand heeft. Een
zondoffer der vergadering is het.
22 Wanneer een vorst zondigt en bij ongeluk iets doet van hetgeen
23 Jahwe, zijn god, verboden heeft, en dus schuldig wordt, ' dan zal hij,
als de zonde die hij begaan heeft hem kenbaar wordt, ' als zijn offer
24 brengen een manlijken, gaven geitenbok. ' Dan legt hij de hand op den
kop van dien bok en slacht hem ter plaatse waar men het brandoffer
25 voor Jahwe's aangezicht slacht. Het is een zondoffer. ' Vervolgens neemt
de priester iets van het bloed des zondoffers met zijn vinger en strijkt
het aan de hoornen van het brandofferaltaar; waarna hij het overige
26 bloed op den onderrand van het brandofferaltaar uitstort. ' En al het
vet ontsteekt hij op het altaar, evenals het vet der dankoffers. Zoo
bewerkt de priester verzoening voor hem van zijne zonde, en erlangt
hij vergiffenis.

7. *den onderrand.* Zie op Exod. XXIX : 12.
12. Verg. op VI : 11.
14. *gaven,* ingevoegd volg. Sam. en Gr. t. — Volg. Num. XV : 24 moeten in dit geval een stier als brandoffer en een bok als zondoffer gebracht worden.
17. *van het heilige,* ingevoegd volg. Sam. en Gr. t.
20. *den zondofferstier,* dien van vs. 8—21, die vs. 21 *de eerste stier* heet.
25. Volg. vs. 6, 7, 16—18 werd het bloed van het zondoffer voor hoogepriester en gemeente tegen het voorhangsel gesprenkeld en aan de hoornen van het wierookaltaar gestreken; dat der zondoffers van den vorst en van iemand uit het volk kwam in het geheel niet in het heiligdom.

27 Indien iemand uit het volk bij ongeluk zondigt, door iets te doen
28 wat Jahwe verboden heeft, en schuldig wordt, ' dan zal hij, als de
zonde die hij begaan heeft hem kenbaar wordt, zijn offer brengen, eene
gave geit, een vrouwelijk dier, voor de zonde die hij begaan heeft. '
29 Dan legt hij de hand op den kop van het zondoffer en slacht het op
30 de plaats waar men het brandoffer slacht. ' Vervolgens neemt de pries-
ter iets van het bloed met zijn vinger en strijkt het aan de hoornen
van het brandofferaltaar; waarna hij het overige bloed op den onder-
31 rand van het altaar uitstort. ' En al het vet neemt hij er af, zooals
het vet van het dankoffer er afgenomen wordt, en de priester ont-
steekt het op het altaar ten liefelijken geur voor Jahwe. Zoo bewerkt
de priester verzoening voor hem, en erlangt hij vergiffenis.
32 Ook indien hij een schaap als gave ten zondoffer brengt, dan moet
33 hij een vrouwelijk, gaaf dier brengen, ' de hand op den kop van het
zondoffer leggen en het ten zondoffer slachten, ter plaatse waar men
34 het brandoffer slacht. ' Dan neemt de priester iets van het zondoffer-
bloed met zijn vinger en strijkt het aan de hoornen van het brand-
offeraltaar; waarna hij het overige bloed op den onderrand van het
35 brandofferaltaar uitstort. ' En al het vet neemt hij er af, zooals het
vet van een dankofferschaap er afgenomen wordt, en de priester ont-
steekt het op het altaar, bij de vuuroffers van Jahwe. Zoo bewerkt
de priester verzoening voor de zonde die hij begaan heeft, en erlangt
hij vergiffenis.

28. *een vrouwelijk dier.* Een dier van het vrouwelijk geslacht was minder waard dan een van het manlijk; daarom kon een gewoon Israëliet met eene geit volstaan, terwijl een vorst een bok moest geven. Volg. Num. XV : 27 moest die geit éen jaar oud zijn.

29. *plaats — slacht,* volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *plaats van het brandoffer.*

31. *ten liefelijken geur voor Jahwe.* Dit behoort bij de brand- en dankoffers en staat alleen hier van een zondoffer, waarschijnlijk bij vergissing.

33. *men,* volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *hij.*

HOOFDSTUK V : 1—VI : 7.

Zond- en schuldoffers. — Welke overtredingen door een zondoffer verzoend en welke dieren daarvoor gebruikt moeten worden (V : 1—13). Wanneer een schuldoffer, dat altijd uit een ram bestaat, gebracht moet worden (14—VI : 7).

De verordeningen over het zondoffer (V : 1—13) schijnen een aanhangsel te zijn op die in H. IV, van een schrijver die daar eene opgave miste van de gevallen waarin een zondoffer moest worden gebracht. Ook de bepalingen over het schuldoffer (V : 14—VI : 7) zijn niet van dezelfde hand als I—IV. Immers, daar wordt niet opgegeven wanneer men een offer had te brengen, maar daarentegen de manier beschreven waarop geofferd moest worden; terwijl hier, omgekeerd, het laatste achterwege blijft — welke gaping VII : 1—7 weder aanvult — en alleen de vergrijpen worden opgesomd die men door dit offer kon boeten.

Herhaaldelijk worden, èn door den profeet Ezechiël (XL : 39; XLII : 13; XLIV : 29; XLVI : 20), èn in de wet (Lev. VII : 37; Num. XVIII : 9 en elders) de zond- en de schuldoffers naast elkander genoemd, dus blijkbaar van elkaar onderscheiden. Maar wanneer wij alle plaatsen waar over de beide soorten gehandeld wordt vergelijken, gelukt het ons niet het verschil nauwkeurig vast te stellen. Dit is zeer verklaarbaar. De namen der beide offersoorten zijn algemeen. Die van *zondoffer* (in het Hebreeuwsch *hattaat*) was zeer geschikt om aan elk offer gegeven te worden dat tot delging eener overtreding diende; en dit geldt evenzeer van den naam voor *schuldoffer* (in het Hebreeuwsch *asjaam*), die ‚schuld', benevens ‚dat waardoor schuld geboet wordt', beteekent. Waarschijnlijk werden òf beide namen oudtijds door elkander voor alle zoenoffers gebezigd, òf bij de eene priesterfamilie de eene, bij eene andere de andere. Toen de jongere wetgevers zoo goed zij konden ook deze offers stelselmatig behandelden, verhinderden hen het spraakgebruik en de overleveringen de scheiding volledig te voltrekken.

De zondoffers, waarvoor bij voorkeur vrouwelijke dieren genomen werden, waren geëischt voor allerlei onwillekeurige overtredingen, o. a. voor de talrijke verontreinigingen. Van deze offers werd uitdrukke-

lijk geleerd dat ze alleen onopzettelijke vergrijpen verzoenden (Num. XV : 22—31). Gingen wij, wat het schuldoffer betreft, alleen op de hier, V : 15 v.; VI : 2—7, genoemde gevallen af, dan zouden wij meenen dat het vooral diende om vergrijpen tegen een eigendom van Jahwe of van menschen te verzoenen; maar V : 17—19 leert duidelijk dat het ook in andere gevallen dienst deed; en dit wordt door XIX : 20 v.; Num. VI : 12; Ezra X : 19 bevestigd. Terwijl wij uit onze plaats, XIX : 21 en Ezra X : 19 zouden opmaken dat het altijd uit een ram bestond, leeren XIV : 12 en Num. VI : 12 dat dit niet steeds het geval was.

De zond- en schuldoffers hebben in het godsdienstig leven der Joden steeds grooter rol gespeeld, ten gevolge van het klimmend besef dat Israël tot heiligheid geroepen en onrein voor Jahwe was. Als vrucht dier ernstige levensopvatting, pleit het zoenoffer voor het goed gehalte van den godsdienst der Joden, en kon het niet missen de daarbij passende stemming aan te kweeken. Maar de wettelijkheid bracht ook hier hare wrange vruchten voort. De meening dat zonden door offers werden gedelgd kweekte onder Israël, als overal elders, ijdel vertrouwen aan, en vergeefs trachtten de priesterlijke wetgevers dit te verhinderen. Leerden zij dat alleen onopzettelijke overtredingen door offers werden uitgewischt, zij waren onmachtig om den boetvaardige over grove, opzettelijke zonden te troosten, en de beperking van de kracht des offers moest daarenboven op bedenkelijke wijze aan ernstige, oprechte beoordeeling der overtredingen schade doen. Immers, in onderscheiding van onwillekeurige, werden opzettelijke zonden door uitroeiing gestraft (Num. XV : 30 v.); maar wie had dan niet uitroeiing te vreezen? En om aan die ondragelijke vrees te ontkomen, werden allerlei zonden die onmogelijk bij vergissing kunnen bedreven worden onder de door offers delgbare opgeteld. Zoo hier, in de verordeningen op het zondoffer, ijdele eeden (V : 4), in die op het schuldoffer, roof, knevelarij en allerlei oneerlijkheid, met meineed gepaard (VI : 2—5). Hierdoor verzwakte de wet het zedelijk gevoel.

V : 1 Wanneer iemand zondigt door eene oproeping bij eede aan te hooren, terwijl hij zelf getuige is geweest, het gezien heeft of er van
2 weet, en door het niet mede te deelen zijne schuld dragen moet; ' of wanneer iemand iets onreins aanraakt, het aas van een onrein wild dier, of dat van een onrein huisdier, of dat van onrein ongedierte, en het was hem verborgen, maar hij is het te weten gekomen en is
3 schuldig; ' of wanneer hij iets onreins van een mensch aanraakt, welke onreinheid ook waardoor hij onrein wordt, en het was hem verborgen,
4 maar hij is het te weten gekomen en is schuldig; ' of wanneer iemand zweert terwijl de woorden hem onbedacht ontglippen, hetzij ten kwade, hetzij ten goede, zooals de mensch allerlei ijdele dingen met een eed uitspreekt, en het was hem verborgen, maar hij is het te weten ge-
5 komen en is schuldig aan zulk een vergrijp — ' wanneer hij dan aan eene van deze overtredingen schuldig is, dan zal hij de zonde die hij
6 begaan heeft belijden, en voor de zonde die hij begaan heeft zijn schuldoffer aan Jahwe brengen, bestaande uit een vrouwelijk dier van het

1. De getuigen legden geen eed af tot bevestiging hunner woorden; maar de rechters, de beschuldigers of de aangeklaagden plachten de aanwezigen in het algemeen, of dezen en genen in het bijzonder, te bezweren dat zij zouden mededeelen wat zij wisten. Wie dan, terwijl hij iets van de zaak wist, zweeg bezondigde zich. Verg. Spr. XXIX : 24. — *zijne schuld dragen*, schuldig zijn en dus zijne straf hebben te wachten.

2. Verg. H. XI. — *onrein wild dier*, b. v. leeuw, jakhals, in onderscheiding van b. v. het hert, dat een rein wild dier is. — *onrein huisdier*, b. v. ezel, kameel, in onderscheiding van b. v. het rund en het kleinvee, die reine huisdieren zijn. — *onrein ongedierte*, b. v. muis, hagedis, in onderscheiding van den sprinkhaan, die rein ongedierte is — *hij — gekomen*, naar vs. 3 en 4; Hebr. t. *hij is onrein geworden.*

3. Verg. XII—XV, ook Num. XIX, dat min of meer met dit hoofdstuk in strijd is.

4. In den handel en bij allerlei gelegenheden waarin de hartstochten licht worden opgewekt waren geloften en andere eeden zeer gewoon. De Israëlietische zedepredikers van alle tijden hebben daarom gewaarschuwd tegen overijling in het afleggen van geloften en aangedrongen op stipte volbrenging van het beloofde (Deut. XXIII : 21—23; Spr. XX : 25; Pred. V : 3—5). Onze wetgever, de onmogelijkheid beseffende de menschen tot stipt nakomen hunner verbintenissen te nopen, stelt een offer als boete op de leugen in overijling bezworen.

5. *belijden*, aan wien, staat er niet bij. Bedoeld wordt waarschijnlijk: aan God.

6. *zijn schuldoffer.* Hier en vs. 7 wordt het woord gebruikt dat vs. 14—VI : 7 voor eene andere offersoort, die welke ook wij gewoonlijk het schuldoffer noemen, wordt gebezigd; waarschijnlijk omdat het woord *zonde* dadelijk volgde en de naam *zondoffer* dus minder geschikt scheen. Vs. 11 staat hiervoor *als gave.* — Het slot van het vers, *die hij — erlangen*, is volg. Sam. en Gr. t. ingevoegd.

kleinvee, schaap of geit, tot een zondoffer. En de priester zal voor
hem verzoening bewerken voor de zonde die hij begaan heeft, en hij
vergiffenis erlangen.
7 Indien zijn vermogen ontoereikend is om een stuk kleinvee te ge-
ven, zal hij ten schuldoffer voor hetgeen hij misdaan heeft twee tor-
tels of twee jonge duiven aan Jahwe brengen, eene tot zond- en eene
8 tot brandoffer.' Hij zal ze aan den priester brengen, en deze zal de
ten zondoffer bestemde het eerst opdragen, haar den kop bij den nek
9 breken, maar zonder dien er af te trekken;' dan sprenkelt hij een
deel van het bloed des zondoffers aan den altaarwand; waarna het
overige bloed uitgedrukt wordt en afloopt op den onderrand van het
10 altaar. Het is een zondoffer.' De tweede zal hij als een brandoffer,
naar de daarop gestelde regels, behandelen. Zoo zal de priester ver-
zoening voor hem bewerken voor de zonde die hij begaan heeft, en
hij vergiffenis erlangen.
11 Is hij niet bij machte om twee tortels of twee jonge duiven te ge-
ven, dan zal hij als gave voor hetgeen hij misdaan heeft een tiende
maat meelbloem ten zondoffer brengen. Hij mag er geen olie op doen,
12 noch wierook bijvoegen; want het is een zondoffer.' Hij zal het tot
den priester brengen, die er een handvol van nemen zal, als aanden-
kingsgave, en deze op het altaar bij Jahwe's vuuroffers ontsteken. Het
13 is een zondoffer.' Zoo zal de priester voor de zonde die hij in een der
genoemde gevallen begaan heeft verzoening voor hem bewerken, en
hij vergiffenis erlangen. Het overige valt, evenals het meeloffer, den
priester ten deel.
14, 15 Jahwe sprak tot Mozes:' Wanneer iemand zich deerlijk vergrijpt
door zich bij vergissing iets toe te eigenen van hetgeen aan Jahwe
heilig is, dan zal hij als zijn schuldoffer aan Jahwe een gaven ram
uit het kleinvee brengen, naar schatting van de waarde in zilveren
16 sikkels, en wel heilige sikkels, ten schuldoffer.' Daarenboven zal hij
wat hij van de heilige zaken zich toegeëigend heeft betalen en het
vijfde deel der waarde er bijvoegen. Hij zal het den priester geven,
en de priester zal voor hem verzoening bewerken door den schuldoffer-
ram, en hij vergiffenis erlangen.
17 En indien iemand zondigt, door eenigerlei zaak te doen die Jahwe
verboden heeft, zonderdat hij er van weet en hij dus schuldig gewor-

8. Van eene ten brandoffer bestemde duif werd de kop geheel van den romp getrokken; zie I:14 v. Eene feil in dezen maakte het offer ongeldig. Werd zij begaan, dan werd het dier niet op het altaar, maar in een put aan den voet des altaars geworpen.

10. *naar — regels.* Zie I:14—17.

11. *een tiende maat,* ongeveer vier liter. — *Hij — bijvoegen,* in onderscheiding van het meeloffer, II:1. Ook aan het offer Num. V:15 wordt geen olie of wierook toegevoegd. Bij een schuldoffer wordt volg. Lev. XIV:12 olie gevoegd.

13*b*. Verg. II:3.

15. *hetgeen aan Jahwe heilig is,* tienden en andere aan het gewoon gebruik onttrokken zaken, die aan Jahwe, d. i. in de praktijk aan het heiligdom of de priesters, ten deel vielen. Vergissingen waardoor iemand zulke zaken had gebruikt kwamen gedurig voor, b. v. wanneer iemand koren, vruchten of wijn op de markt kocht en de verkooper hem voorloog dat ze vertiend waren. — *uit het kleinvee.* Dit wordt er, ook vs. 18 en VI:6, waarschijnlijk bijgezet, omdat de medeklinkers van het woord dat ‚ram' beteekent, ook ‚hert' kunnen aanduiden. — *naar schatting.* Zie op XXVII:2. — *van de waarde — sikkels* onzekere vertaling. De bedoeling schijnt te zijn dat de priester telkens moest bepalen hoe duur een ram moest zijn die volstond ten schuldoffer; dit hing af van den stand der markt. — *heilige sikkels.* Zie op Exod. XXX:13.

16. Verg. XXII:14.

17. *zonderdat — weet.* Dit kan niet beteekenen dat hij bij ongeluk, hoogstens in overijling en onbedachtzaamheid, een verbod overtreden heeft; want dit geldt van elke overtreding die door een offer kan gezoend worden, IV:2 en elders; maar zonderdat hij zelf weet, in welk opzicht hij misdaan heeft. Een ongeluk waardoor hij getroffen werd of een gevoel van beklemming kon de vrees zich bezondigd of verontreinigd te hebben opwekken en tot het brengen van dit offer drijven. Dien-

18 den is en zijne zonde te dragen heeft, ′ dan zal hij een gaven ram
uit het kleinvee, naar schatting, als schuldoffer tot den priester brengen.
En de priester zal voor hem verzoening bewerken voor de vergissing
die hij zonder het te weten begaan heeft, en hij vergiffenis erlangen. ′
19 Een schuldoffer is het; schuld, schuld heeft hij op zich geladen tegen-
over Jahwe.
VI : 1, 2 Jahwe sprak tot Mozes: ′ Wanneer iemand zondigt en zoo een ver-
grijp tegen Jahwe pleegt: hij loochent tegenover zijn naaste iets on-
der zich te hebben dat hem toevertrouwd, of ter bewaring gegeven,
3 of door hem geroofd is; of hij heeft aan zijn naaste iets afgeperst; ′ of
een verloren voorwerp gevonden en dit geloochend, en een valschen
eed gedaan in; een van al die gevallen waarin een mensch zich pleegt
4 te bezondigen, ′ dan moet hij, wanneer hij zoo zondigt en schuldig
is, het door hem geroofde, of wat hij door afpersing verkregen heeft,
of wat hem toevertrouwd was, of het verloren voorwerp dat hij ge-
5 vonden had, ′ of wat het ook zij waarover hij een meineed gedaan
heeft, ten volle vergoeden met het vijfde der waarde er bij, en dit
op den dag waarop zijne schuld openbaar wordt geven aan hem wien
6 het toebehoort. ′ Daarbij zal hij als zijn schuldoffer aan Jahwe een
gaven ram uit het kleinvee, naar schatting, als schuldoffer, tot den
7 priester brengen. ′ Dan zal de priester voor hem verzoening bewerken
voor Jahwe's aangezicht, en hij vergiffenis erlangen voor de overtre-
ding, welke ook, waaraan hij zich schuldig gemaakt heeft.

tengevolge blijft in dit geval de terugbetaling van het verbruikte, met het vijfde deel der waarde als boete, achterwege.

1—7. Deze bepalingen worden aangevuld door Num. V : 5—10.

2—4. Verg. Exod. XXII : 7—13.

5. In het geval dat niemand aanspraak kan maken op hetgeen de schuldige zich wederrechtelijk heeft toegeëigend wordt Num. V : 5—8 voorzien. — De vertaling der woorden *op den dag waarop zijne schuld openbaar wordt* is onzeker. De bedoeling schijnt te zijn dat hij het ontvreemde aanstonds moet teruggeven en eerst daarna zijn offer brengen, vs. 6. Verg. Matth. V : 23 v.

HOOFDSTUK VI : 8—VII : 38.

Bepalingen omtrent verschillende offers. — Het vuur op het groote altaar moet altijd blijven branden (VI : 8—13). Wat met het meeloffer gedaan moet worden (14—18). Het meeloffer voor den hoogepriester (19—23). Wat voortvloeit uit de hoogheiligheid van het zondoffer (24—30). Wat te doen met het schuldoffer (VII : 1—7). Eenige gaven die den priesters ten deel vallen (8—10). Over het dankoffer: wat te doen met de onbloedige deelen van het dankoffer dat tot lofoffer gebracht wordt (11—14). Het vleesch van dit offer mag geen nacht overblijven (15); dat van een dankoffer dat volgens gelofte of vrijwillig gebracht wordt mag nog éen dag langer worden bewaard (16—18). Het is ongeoorloofd onrein geworden offervleesch te eten; ook, in onreinen staat eenig offervleesch te nuttigen (19—21). Vet en bloed, van welk dier ook, zijn verboden (22—27). Welk deel van de dankoffers den dienstdoenden priester ten deel valt (28—34). Twee onderschriften, een bij vs. 28—34 (35 v.), een bij VI : 8—VII : 38 (37 v.).

De overeenkomst in aanhef van VI : 9—13; 14—18; 25—30; VII : 1—7; 11—18; 37 v.: *Dit is de wet op . . .*, doet onderstellen dat deze gedeelten, waarin omtrent de vijf in I—V behandelde offersoorten — brand-, meel-, zond-, schuld- en dankoffers — nadere bepalingen gegeven worden, bij elkander behoorden en bestemd waren om de in die hoofdstukken voorgedragen verordeningen aan te vullen. Is dit zoo, dan zijn wellicht VI : 19—24; VII : 8—10; 19—36 latere inlasschingen. Verg. op VII : 29 en verder inl. op I—X.

VI : 8, 9 Jahwe sprak tot Mozes: ′ Gelast Aäron en zijnen zonen: Dit is de
wet op het brandoffer. Het brandoffer blijve op den vuurhaard van

9—13. Toevoegsel op H. I. Verg. de aantt. aldaar.

9. *het brandoffer.* Uit het verband blijkt dat de schrijver bepaald het oog heeft op het lam dat

het altaar den geheelen nacht tot den morgen, terwijl het altaarvuur
10 daarop brandend gehouden en niet gebluscht worde.' Dan zal de pries-
ter over het bloote lijf een linnen bovenkleed en een heupkleed aan-
trekken en zoo de asch waartoe het brandoffer op het altaar door het
11 vuur verteerd is wegruimen en naast het altaar werpen.' Daarna zal
hij deze kleederen uittrekken en andere aandoen en de asch buiten het
12 kamp op eene reine plaats brengen.' Het vuur nu op het altaar moet
er op blijven branden en mag niet worden gebluscht; daarop zal de
priester elken morgen hout aansteken, het brandoffer schikken en de
13 vetdeelen der dankoffers ontsteken.' Vuur zal voortdurend op het al-
taar branden en niet worden gebluscht.

14 Dit is de wet op het meeloffer. Aärons zonen zullen het voor Jah-
15 we's aangezicht brengen tegenover het altaar.' Dan neemt de dienst-
doende priester uit het meeloffer een handvol van de meelbloem met
de olie, en al den wierook die bij het meeloffer behoort, en ontsteekt
dit op het altaar; een vuuroffer van liefelijken geur is die aanden-
16 kingsgave voor Jahwe.' En het overige zullen Aäron en zijne zonen
eten; tot ongezuurd brood toebereid, zal het in eene heilige plaats
gegeten worden; in het voorhof van de tent der samenkomst zullen
17 zij het eten.' Er zal niets gezuurds van gebakken worden; ik heb
het hun als hun deel van mijne vuuroffers gegeven. Het is iets hoog-
18 heiligs, evenals het zond- en schuldoffer.' Al wat manlijk is onder
Aärons zonen mag het eten. Dit is eene eeuwige inzetting ook voor
uw nageslacht ten aanzien van Jahwe's vuuroffers; al wie ze aanroert
wordt gewijd.

19, 20 Jahwe sprak tot Mozes:' Dit is de gave die Aäron en zijne zonen
aan Jahwe zullen brengen, ten dage hunner zalving: een tiende maat
meelbloem als dagelijksch meeloffer, de eene helft des morgens, de
21 andere des avonds.' Op eene pan moet het met olie bereid worden;
als oliekoek zult gij het brengen en dien in stukken breken, ten
meeloffer van brokken, een vuuroffer van liefelijken geur voor Jahwe.'

elken avond gebracht moest worden, Exod. XXIX : 41 v. — *en niet gebluscht*, volg. Gr. vert. ingevoegd. Ook elders zijn in deze hoofdstukken volg. Sam. en Gr. t. veranderingen van geringe beteekenis aangebracht.

10. *Dan*, des morgens. — *over* — *lijf*, kiesche uitdrukking voor: tot bedekking der schaamte, Exod. XXVIII : 42.

11. Hij trekt *deze*, letterlijk *zijne*, *kleederen* uit en *andere*, d. w. z. zijne gewone, niet-priesterlijke, aan, omdat hij het heiligdom verlaten moet en het heilig gewaad alleen daarbinnen mag gedragen worden, Ezech. XLIV : 19. — *buiten* — *plaats*, d. w. z. op eene plaats buiten het heiligdom; ook IV : 12. — Dit wegbrengen van de asch buiten het heiligdom had uit den aard der zaak niet dagelijks plaats — waartoe zou anders die aschbelt bij het altaar gediend hebben? — maar slechts van tijd tot tijd.

12. *het brandoffer*, hier het morgenoffer, Exod. XXIX : 39 v. — *der dankoffers*, van die welke in den loop des dags werden gebracht; de dankoffers waren de talrijkste.

13. Dit was evenzoo in de heiligdommen van vele goden onder andere volken, b. v. in die van Hestia of Vesta. Het gebruik wijst op de hooge waarde aan het vuur toegekend, dat oudtijds, als het uitgebluscht was, zooveel moeilijker was aan te maken dan thans. Het eeuwig brandend vuur was bij Israël het zinnebeeld van den naijverigen, ongenaakbaren Jahwe, Jez. XXXIII : 14.

14—18. Toevoegsel op H. II; verg. de aantt. aldaar.

15. *de dienstdoende priester*, als II : 2. — *een vuuroffer van*, volg. Sam. en Gr. t. ingevoegd, evenals vs. 21.

16. *het voorhof*, Exod. XXVII : 9—19 beschreven.

17. *evenals* — *schuldoffer*. Zie vs. 25—30; VII : 6 v.; verg. VII : 9 v.

18. *wordt gewijd*. Zie op Exod. XXIX : 37.

20. *zijne zonen*, zijne opvolgers in het hoogepriesterschap. De bepaling dat dit offer moet gebracht worden *ten dage hunner zalving* (zie VIII : 12; Exod. XXIX : 7), dus slechts eenmaal voor elken hoogepriester, is in onverzoenlijken strijd met den eisch dat het een *dagelijksch meeloffer* zij. Waarschijnlijk zijn de woorden *ten dage hunner zalving* hier later ingeschoven, met het oog op VIII, IX. Tot den ondergang des tempels toe is een dagelijksch meeloffer voor den hoogepriester gebracht.

21. Een paar woorden in dit vers zijn volg. Gr. en Syr. vertt. veranderd en weggelaten. Lezing en vertaling blijft echter onzeker. Over dit offer verg. II : 5 v.

22 Ook de gezalfde priester die uit zijne zonen in zijne plaats treedt zal
het bereiden. Eene eeuwige inzetting is het. Het zal geheel voor Jahwe
23 ontstoken worden. ' Elk meeloffer van een priester moet geheel verbrand en mag niet gegeten worden.
24, 25 Jahwe sprak tot Mozes: ' Spreek tot Aäron en zijne zonen: Dit is
de wet op het zondoffer. Op de plaats waar het brandoffer geslacht
wordt zal het zondoffer voor Jahwe's aangezicht worden geslacht; het
26 is iets hoogheiligs. ' De priester die de ontzondiging voltrekt zal het
eten; op eene heilige plaats zal het gegeten worden, in het voorhof
27 van de tent der samenkomst. ' Ieder die het vleesch er van aanraakt
wordt gewijd, en indien iets van het bloed op een kleed spat, dan
28 moet gij het bespatte kleed in eene heilige plaats wasschen. ' Een
aarden vat waarin het gekookt is moet gebroken worden; is het in
een koperen vat gekookt, dan moet dit geschuurd en met water af-
29 gespoeld worden. ' Al wat manlijk is onder de priesters mag het eten;
30 het is iets hoogheiligs. ' Maar elk zondoffer van welks bloed iets in
de tent der samenkomst gebracht wordt om daarmede in het heiligdom verzoening te bewerken mag niet gegeten, maar moet verbrand worden.
VII : 1, 2 Dit is de wet op het schuldoffer. Het is iets hoogheiligs. ' In de
plaats waar men het brandoffer slacht zullen zij het schuldoffer slach-
3 ten, en het bloed zullen zij rondom aan het altaar sprengen. ' Al het
vet er van zal men ten offer opdragen, namelijk den vetstaart, het
4 vet dat de ingewanden bedekt en al het vet aan de ingewanden, ' de
beide nieren en het vet daarop, dat aan de lenden is, en de lever-
5 kwabbe; met de nieren zal men het er afnemen. ' Dan ontsteekt de
priester dat op het altaar als een vuuroffer voor Jahwe; het is een
6 schuldoffer. ' Al wat manlijk is onder de priesters mag het eten ; op
eene heilige plaats zal het gegeten worden; het is iets hoogheiligs. '
7 Dezelfde wet geldt voor het schuldoffer als voor het zondoffer. Aan
den priester die daardoor verzoening bewerkt valt het ten deel.
8 De priester die iemands brandoffer opdraagt, voor hem is de huid
9 van het brandoffer dat hij opgedragen heeft. ' Ieder meeloffer dat in
den oven gebakken wordt en al wat in den ketel of op de pan is
10 bereid is voor den priester die het opgedragen heeft. ' Maar elk met
olie gemengd en elk droog meeloffer is voor de gezamenlijke zonen
van Aäron, voor den een zoo goed als voor den ander.
11, 12 Dit is de wet op de dankoffers die men aan Jahwe brengt. ' Indien

23. Van de meeloffers van anderen kreeg de priester een deel, II : 3, 10.

24—30. Toevoegsel op H. IV en op V : 1—13.

26. *De — voltrekt,* de dienstdoende, evenals VII : 7. Het zondoffer wordt zijn eigendom, evenals de huid van het brandoffer en de rest der meeloffers, terwijl andere offergaven aan de geheele dienstdoende priesterafdeeling of de algemeene priesterkas ten deel vielen; verg. VII : 8—10.

27. *wordt gewijd,* als vs. 18.

28. Dezelfde verordening bij verontreinigde voorwerpen XI : 33, 35; XV : 12; verg. op XI : 33.

30. Hier wordt teruggezien op de zondoffers, die IV : 7 v., 16—18 beschreven zijn.

1—7. Toevoegsel op V : 14—VI : 7, waarin de regel wordt gesteld dat het schuldoffer geheel als het zondoffer behoort behandeld te worden; zie vs. 7. Toch blijven verschilpunten over; zie op vs. 2.

2. *het bloed — sprengen.* Desgelijks werd met het bloed van het brandoffer gehandeld, I : 5; anders met dat van het zondoffer, IV : 5.

3. *en al — ingewanden,* ingevoegd volg. Sam. en Gr. t.

7. Verg. op VI : 26.

9 v. Aanvulling van VI : 16—18, tot bepaling van het gedeelte dat aan den dienstdoenden priester, en niet aan de geheele priesterschap, ten deel valt.

10. Droge meeloffers worden ook V : 11; Num. V : 15 vermeld.

12. Het *lofoffer* komt in de wet, evenals hier naast offers volgens gelofte en vrijwillige offers, alleen nog XXII : 29 voor; meermalen in de andere boeken des O. T.'s. Het behoort tot de klasse der dankoffers. Op den naam afgaande, onderstellen wij dat het gebracht werd bij eene bijzondere reden

iemand het als lofoffer brengt, dan moet hij bij het lofoffer brengen:
met olie gemengde ongezuurde koeken, met olie bestreken ongezuurde
13 vladen en met olie geroerde meelbloem.' Gezuurde broodkoeken zal
14 hij als zijne gave brengen, bij zijn lofdankoffer.' Van elke soort zal
hij éen stuk als gave aan Jahwe wijden, en deze zal zijn voor den
priester die het dankofferbloed gesprengd heeft.
15 Het vleesch van zijn lofdankoffer zal op den dag waarop het opgedragen wordt gegeten worden; men zal daarvan niets tot den volgen-
16 den morgen laten liggen.' Indien zijn offerdier volgens eene gelofte
of vrijwillig gebracht wordt, moet het op den dag waarop het opgedragen wordt gegeten worden, en mag hetgeen overschiet den vol-
17 genden dag gegeten worden;' maar wat van het offervleesch op den
18 derden dag overig is moet verbrand worden.' Mocht op den derden
dag van het vleesch van zijn dankoffer iets gegeten worden, dan komt
dit hem die het gebracht heeft niet ten goede; het wordt hem niet
toegerekend; het is iets bedorvens, en ieder die er van eet zal zijne
19 schuld dragen.' Het vleesch dat met iets onreins in aanraking kwam
mag niet gegeten maar moet verbrand worden. Voorts wat het vleesch
20 betreft, ieder die rein is mag vleesch eten;' maar de mensch die
vleesch eet van een aan Jahwe gebracht dankoffer terwijl eene onreinheid hem aankleeft, die mensch zal uitgeroeid worden uit zijn volk.'
21 Ja, al wie iets onreins aanraakt, iets onreins van een mensch of een
onrein dier of eenigerlei onrein ongedierte, èn dan van het vleesch
van een aan Jahwe gebracht dankoffer eet, die mensch zal uitgeroeid
worden uit zijn volk.
22, 23 Jahwe sprak tot Mozes:' Spreek tot de Israëlieten: Geen vet van
24 rund, schaap of geit zult gij eten.' Evenals het vet van dieren die hun
natuurlijken dood gestorven of verscheurd zijn, worde het voor allerlei
25 werk gebruikt, maar gegeten worden mag het volstrekt niet.' Want

van dankbaarheid, als men Jahwe voor eene weldaad wilde loven. Maar hoe het dan naast offers volgens gelofte en vrijwillige offers kan gesteld worden, is niet klaar. — *bij het lofoffer*, d. w. z. bij het dier waaruit dit dankoffer, als elk ander, vóor alles bestond. — Over de hier vermelde onbloedige gaven zie II : 4 en VI : 21.

13. *Gezuurde broodkoeken.* Deze waren uit den aard der zaak bij dit offer voorhanden, daar zij noodig waren voor den maaltijd. Ze werden wel aan Jahwe aangeboden, maar kwamen niet op het altaar; verg. op II : 11. In den grondtekst gaat aan deze woorden het voorzetsel *op* of *behalve* vooraf; hetwelk er waarschijnlijk is ingevoegd, om te voorkomen dat men die gezuurde koeken voor eene altaargave hield. De uitvoerige vermelding der ongezuurde koeken in vs. 12 dankt wellicht aan dezelfde overweging haar oorsprong.

15. Hetzelfde verbod XXII : 29 v. en, aangaande het vleesch van het paaschlam, Exod. XII : 10; verg. op Exod. XXIII : 18.

16—18. Dit geldt, in tegenspraak met vs. 15, volg. XIX : 5—8 van alle dankoffers.

16. *volgens — vrijwillig,* dezelfde onderscheiding XXII : 21; Deut. XII : 17. Èn volgens gelofte, èn vrijwillig kon men ook brandoffers brengen.

18. *ieder die er van eet,* alle leden van de familie des gevers, andere gasten aan den maaltijd, of wie het gekocht hadden.

19*b*, 20. De woorden *Voorts — eten* doen als tegenstelling verwachten dat een onreine geenerlei vleesch mag eten; wat oudtijds wel de regel zal geweest zijn. Doch onze wetgever verbiedt den onreine alleen het vleesch van een dankoffer.

20. Over de oorzaken der onreinheid handelt XI—XV. — *uitgeroeid worden uit zijn volk.* Zie op Gen. XVII : 14.

21. Verg. op V : 2.

22—27. Wat hier van het vet wordt gezegd geldt van alle offers (zie III : 16 v.; Exod. XXIX : 13 enz.), maar passend wordt het uitvoerig behandeld bij de bespreking van het eenige offer dat voor een gedeelte door de gevers werd genuttigd. Over den oorsprong van het verbod van het vet, evenals van het bloed, laat deze plaats ons geen oogenblik in het onzekere: het behoorde der godheid.

24. *Evenals,* volgens gissing ingevoegd. De Hebr. t. *En het vet van ... worde ... gebruikt* behelst een volkomen overbodig gebod, daar al wat van zulke dieren kwam verboden was (zie Exod. XXII : 31), en laat onbepaald, wat met het vet der behoorlijk geslachte dieren moest gebeuren; terwijl ook vs. 25 onmogelijk de reden kan geven waarom men het vet der gestorven en verscheurde dieren niet eten mocht.

al wie vet eet van het vee waarvan men een gedeelte als vuuroffer
aan Jahwe pleegt te brengen, de mensch die dat gegeten heeft zal
26 uit zijn volk uitgeroeid worden. ′ Ook zult gij nergens in uwe woon-
plaatsen eenigerlei bloed eten, noch van vogels, noch van viervoetige
27 dieren. ′ Ieder die eenigerlei bloed eet zal uitgeroeid worden uit zijn
volk.
28, 29 Jahwe sprak tot Mozes: ′ En tot de Israëlieten moet gij zeggen:
Wie zijn dankoffer aan Jahwe brengt moet van zijn dankoffer het deel
30 dat hij aan Jahwe verschuldigd is tot hem dragen. ′ Met eigen han-
den moet hij Jahwe's vuuroffers naar het altaar dragen; het vet met
de borst moet hij aandragen: de borst, om die als eene aanbiedings-
31 gave voor Jahwe's aangezicht te doen bewegen. ′ Dan ontsteekt de
de priester het vet op het altaar, en de borst valt aan Aäron en zijne
32 zonen ten deel. ′ Daarbij zult gij van uwe dankoffers den rechter-
33 schenkel als eene heffing den priester geven. ′ De zoon van Aäron die
het bloed en het vet der dankoffers heeft opgedragen, hem zal de
34 rechter schenkel ten deel vallen. ′ Want de aanbiedingsborst en den
heffingsschenkel neem ik van de Israëlieten uit hunne dankoffers en
geef die aan den priester Aäron en zijne zonen, als hetgeen hun voor
altijd toekomt vanwege de Israëlieten.
35 Dit is het aandeel van Aäron en zijne zonen uit Jahwe's vuuroffers,
ten dage dat hij hen deed toetreden om priesters voor Jahwe te zijn; ′
36 wat Jahwe op den dag dat hij hen zalfde bevolen heeft dat hun van-
wege de Israëlieten zou gegeven worden, tot eene eeuwige inzetting
ook voor hun nageslacht.
37 Dit is de wet op het brand-, meel-, zond-, schuld-, wijdings- en
38 dankoffer, ′ die Jahwe aan Mozes op den berg Sinai gegeven heeft,
toen hij in de woestijn van den Sinai den Israëlieten gelastte hunne
gaven aan Jahwe te brengen.

26 v. Verg. op Gen. IX : 4.

29. *En — zeggen*, volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *Zeg tot de Israëlieten*. Het verschil tusschen beide lezingen is niet zoo onbeteekenend als het schijnt. Volgens die van Sam. en Gr. t. toch moet er een bevel tot de priesters aan zijn voorafgegaan; wat nu het geval niet is. Hieruit volgt dat vs. 22—27 later ingelascht is en de lezing van den Hebr. t. eerst daarna is ontstaan. — *moet — dragen*. Het overige behield de gever en gebruikte hij op den offermaaltijd. Dat hij dezen in eene zaal bij den tempel moest aanrichten is nergens voorgeschreven.

30. *aanbiedingsgave*. Zie op Exod. XXIX : 24.

32. *eene heffing*. Zie op Exod. XXIX : 27 v.

35 v. Dit wijst op H. VIII en verbindt daarmede de voorafgaande verordeningen, evenals de vermelding van het *wijdingsoffer* in vs. 37, waarvan in VI, VII geen sprake geweest is; verg. op VI : 20.

35. *het aandeel*. In het Hebreeuwsch wordt dit door een ongewoon woord uitgedrukt, dat veel overeenkomst heeft met het woord dat ‚zalving' beteekent en wellicht opzettelijk daarom gekozen is. Het komt alleen nog Num. XVIII : 8 voor. — *hij* schijnt hier en in vs. 36 Jahwe aan te duiden.

36. *hen zalfde*, dus alle priesters; zie op Exod. XXIX : 7.

38. *op den berg Sinai*, dus niet in de tent der samenkomst, zooals I : 1 leert. — *in de woestijn van den Sinai*, dus niet eerst na 's volks vestiging in Kanaän.

HOOFDSTUK VIII—X.

De priesterwijding en de aanvaarding van het priesterambt. — Op Jahwe's last brengt Mozes Aäron en zijne zonen, met al wat tot hunne wijding noodig is, voor de tent der samenkomst (VIII : 1—4); hij wascht hen en trekt Aäron zijn plechtgewaad aan (5—9). Na den tabernakel en al de meubelen gewijd te hebben (10 v.), zalft hij Aäron (12) en trekt zijnen zonen hun ambtsgewaad aan (13). Hij brengt voor Aäron en zijne zonen den zondofferstier (14—17), den brandofferram (18—21) en den wijdingsram (22—29). Hij besprengt met de zalfolie en het bloed Aäron en zijne zonen, benevens hunne kleederen (30), en beveelt hun, een deel der offergaven te bereiden en te eten (31), en wat overblijft te verbranden (32). Zeven dagen moet de wijdingsplechtigheid duren (33—35). Aäron en zijne zonen

gehoorzamen (36). Den dag na de wijdingsweek gelast Mozes Ääron, zijnen zonen en Israëls oudsten, verschillende offers te brengen, omdat Jahwe zich aan hen vertoonen wil (IX : 1—4); zij gehoorzamen (5 v.). Ääron draagt de offers op en zegent het volk (7—22). Nadat Mozes en Ääron de tent der samenkomst binnengetreden zijn en haar weder verlaten hebben, vertoont zich Jahwe's heerlijkheid, en wordt het offer door vuur dat van hem uitgaat verteerd (23 v.). Nadab en Abihu brengen vreemd vuur voor Jahwe en worden gedood (X : 1—5). Mozes verbiedt Ääron en zijnen beiden overgebleven zonen, rouw over hen te bedrijven (6 v.). Ook verbiedt hij hun, sterken drank te gebruiken als zij de tent der samenkomst moeten binnengaan (8—11). Hij beveelt hun, de heilige spijzen bij het altaar te eten (12—15). Zij verbranden echter den zondofferbok, waarover Ääron zich verontschuldigt met hetgeen hem dien dag wedervaren was (16—20).

H. VIII verhaalt de tenuitvoerlegging van hetgeen Exod. XXIX : 1—35 bevolen is (verg. dus de aantt. aldaar) en behoorde oorspronkelijk achter Exod. XL; zie inl. op Exod. XXIV : 12—XL : 38 en op Lev. I—X. De twee andere hoofdstukken, IX, X, zijn hierop het vervolg, wellicht van dezelfde hand; tenzij zij zich oorspronkelijk aansloten bij een ouder bericht, dat in beknopter vorm verhaalde hoe gehandeld is naar de verordeningen van Exod. XXV—XXXI, en dat door het uitvoeriger in Exod. XXXV—XL en Lev. VIII verdrongen is. Enkele verzen in H. X, zeker vs. 8—11 en 16—20, wellicht ook vs. 6, 7, zijn later ingeschoven. Over de beteekenis van X : 1—5 zie ter pl.

VIII : 1, 2 Jahwe sprak tot Mozes: ' Neem Ääron en zijne zonen, benevens
de kleederen en de zalfolie, den zondofferstier, de twee rammen en den
3 korf met ongezuurd brood, ' en verzamel de geheele gemeente aan
4 den ingang van de tent der samenkomst. ' Mozes deed zooals Jahwe
hem bevolen had, en toen de gemeente aan den ingang van de tent
5 der samenkomst verzameld was, ' zeide Mozes tot haar: Dit is wat
6 Jahwe bevolen heeft te doen. ' Toen deed hij Ääron en zijne zonen
7 toetreden en wiesch hen met water. ' Daarop deed hij Ääron het onderkleed aan en den gordel om, trok hem den mantel aan, deed hem
het schouderkleed aan en den schouderkleedsband om, waarmede hij
8 het hem om het lijf bond. ' Hij hechtte hem de tasch op de borst en
9 deed daarin de urim en de tummim. ' Ook zette hij hem den mijter
op en plaatste aan den voorkant van den mijter de gouden plaat, den
heiligen diadeem, zooals Jahwe Mozes geboden had.
10 En Mozes nam de zalfolie en zalfde den tabernakel en al wat daarin
11 was; zoo heiligde hij ze. ' Ook besprenkelde hij daarmede zeven maal
het altaar, zalfde het benevens al zijn gereedschap, het waschvat en
12 zijn voetstuk, om ze te heiligen. ' Daarna goot hij van de zalfolie op
13 Äärons hoofd en zalfde hem, om hem te heiligen. ' Vervolgens deed
Mozes Äärons zonen toetreden, trok hun onderkleederen aan, deed hun
gordels om en bond hun tulbanden om het hoofd, zooals Jahwe Mozes bevolen had.
14 Toen hij hierop den zondofferstier had doen naderbrengen, legden Ääron
15 en zijne zonen de handen op den kop van dat dier; ' waarna Mozes
het slachtte, het bloed nam en een deel daarvan met zijn vinger
rondom aan de hoornen van het altaar streek. Zoo ontzondigde hij het
altaar, waarna hij het overige van het bloed op den onderrand van
het altaar goot. Aldus heiligde hij het, door er verzoening voor te be-
16 werken. ' Daarna nam Mozes al het vet dat aan de ingewanden is,
de leverkwabbe, de twee nieren met haar vet, en ontstak dit op het
17 altaar. ' Den stier met huid, vleesch en pens verbrandde hij buiten de
18 legerplaats, zooals Jahwe Mozes bevolen had. ' Daarna bracht hij den
brandofferram. Ääron en zijne zonen legden hunne handen op den kop
19 van den ram; ' waarna Mozes hem slachtte en het bloed rondom aan

7. *Äïron*, duidelijkheidshalve in pl. v. *hem*.
10. In Exod. XXIX : 36 is alleen eene ontzondiging van het altaar voorgeschreven; maar ook Exod. XXX : 26—29; XL : 9—11 wordt de zalving van het geheele heiligdom en zijne meubelen verordend.

20 het altaar sprengde. ′ Na den ram zelven naar behooren in stukken
gehouwen te hebben, droeg Mozes den kop, de stukken en het vet
21 op, ′ en wiesch de ingewanden en de pooten met water; waarna hij
den geheelen ram op het altaar ontstak — een brandoffer was het
ten liefelijken geur, een vuuroffer voor Jahwe was het — zooals Jahwe
Mozes bevolen had.
22 Daarop bracht hij den tweeden ram, den wijdingsram, nader. Aäron
en zijne zonen legden hunne handen op den kop van dien ram. ′
23 Hierna slachtte Mozes hem, nam van het bloed en streek dat op de
rechter oorlel van Aäron, zijn rechter duim en rechter grooten teen. ′
24 Vervolgens deed Mozes de zonen van Aäron toetreden, en bestreek
met het bloed hunne rechter oorlel, rechter duim en rechter grooten
25 teen, waarna hij het overige rondom aan het altaar sprengde. ′ Toen
nam hij het vet en den vetstaart, al het vet aan de ingewanden, de
leverkwabbe, de twee nieren met haar vet, benevens den rechter schen-
26 kel; ′ ook nam hij uit den korf met ongezuurd brood die voor Jahwe
stond éen ongezuurden koek, éen geolieden broodkoek en éene vlade,
27 en legde die op de vetdeelen en den rechter schenkel. ′ Dit alles plaatste
hij op de handen van Aäron en zijne zonen en bewoog het voor Jahwe
28 als eene aanbiedingsgave. ′ Daarna nam Mozes het van hunne handen
af en ontstak het op het altaar, bij het brandoffer. Een wijdingsoffer
29 was het, ten liefelijken geur; een vuuroffer was het voor Jahwe. ′ Ver-
volgens nam Mozes de borst en bewoog die voor Jahwe als eene aan-
biedingsgave. Van den wijdingsram viel een deel aan Mozes toe, zooals
Jahwe Mozes bevolen had.
30 Daarna nam Mozes van de zalfolie en van het bloed dat aan het
altaar was en besprenkelde daarmede Aäron en zijne kleederen, bene-
vens zijne zonen en hunne kleederen. Zoo heiligde hij Aäron en zijne
kleederen, benevens zijne zonen en hunne kleederen.
31 Toen zeide Mozes tot Aäron en zijne zonen: Kookt het vleesch aan
den ingang van de tent der samenkomst en eet het aldaar, met het
brood dat in den wijdingskorf is, zooals mij bevolen is met de woor-
32 den: Aäron en zijne zonen zullen het eten. ′ Wat van het vleesch
33 en het brood overblijft moet gij verbranden. ′ Zeven dagen lang zult
gij den ingang van de tent der samenkomst niet uitgaan, totdat de
dagen uwer wijding ten einde zijn; want zeven dagen zal die wijding
34 duren. ′ Zooals men heden gedaan heeft, heeft Jahwe gelast te doen,
35 om verzoening voor u te bewerken. ′ Binnen de tent der samenkomst
zult gij zeven dagen lang nacht en dag blijven en uwe plichten jegens
Jahwe waarnemen, opdat gij niet sterft; want zoo is mij bevolen. ′
36 En Aäron en zijne zonen volbrachten alles wat Jahwe door Mozes ge-
boden had.
IX : 1 Op den achtsten dag riep Mozes Aäron en zijne zonen, benevens
2 Israëls oudsten, ′ en zeide tot Aäron: Neem een stier uit het rundvee
ten zondoffer en een ram ten brandoffer, beide gaaf, en breng ze voor

20. *droeg ... op,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *ontstak.* — *het vet,* als I : 8, 12.

30. Deze handeling gaat in het voorschrift, Exod. XXIX : 21, aan de hierboven beschreven offers vooraf. — *en* achter *Aäron,* beide keeren ingevoegd volg. hss., Sam. t., Gr. en Syr. vertt. Wellicht is het opzettelijk door een overschrijver weggelaten, die meende dat na de zalving in vs. 12 alleen Aärons kleederen nog behoefden besprengd te worden.

31. *zooals — is,* met verandering van een klinker, in overeenstemming met vs. 35; X : 13.

33. *zal die wijding duren,* letterlijk *zal hij* (of *men*) *uwe handen vullen*; zie op Exod. XXVIII : 41.

34. Waarschijnlijk is de bedoeling dat men nog zes dagen lang dezelfde offers brengen zal als op den eersten dag.

1. *Op den achtsten dag,* dus den dag die op de wijdingsweek, VIII : 33, volgde.

3 Jahwe's aangezicht. ' En tot Israëls oudsten zult gij zeggen: Neemt
een geitenbok tot een zondoffer, een stier en een lam, beide van één
4 jaar en gaaf, tot brandoffers, ' en een stier en een ram tot dankoffers,
om ze voor Jahwe's aangezicht te offeren, benevens een met olie ge-
5 mengd meeloffer; want heden zal Jahwe aan u verschijnen. ' Toen
namen zij wat Mozes bevolen had en brachten het voor de tent der
samenkomst. En de geheele gemeente trad toe en plaatste zich voor
6 Jahwe. ' Toen zeide Mozes: Dit is het wat Jahwe u gelast heeft te
doen; opdat zich Jahwe's heerlijkheid aan u vertoone.
7 Toen zeide Mozes tot Aäron: Treed toe tot het altaar, breng het
zondoffer en het brandoffer en bewerk zoo verzoening voor u en het
volk; breng dan de gave des volks en bewerk verzoening voor hen,
8 zooals Jahwe heeft bevolen. ' Daarop trad Aäron tot het altaar en
9 slachtte zijn zondofferstier. ' Daarop brachten de zonen van Aäron het
bloed tot hem; hij doopte zijn vinger daarin en streek het aan de
hoornen van het altaar; waarna hij het overige op den onderrand des
10 altaars uitgoot. ' Het vet, de nieren en de leverkwabbe van het zond-
11 offer ontstak hij op het altaar, zooals Jahwe Mozes bevolen had. ' En
12 het vleesch met de huid verbrandde hij buiten de legerplaats. ' Daarna
slachtte hij het brandoffer; de zonen van Aäron reikten hem het bloed
13 over, en hij sprengde het rondom aan het altaar. ' Daarna reikten zij
hem het brandoffer over, behoorlijk in stukken gehouwen, benevens
14 den kop, en hij ontstak die op het altaar. ' Toen wiesch hij de inge-
wanden en de pooten af en ontstak ze met het brandoffer op het al-
15 taar. ' Voorts bracht hij de gave des volks: hij nam den zondofferbok
des volks, slachtte hem en handelde er mede als met het eerste zond-
16 offer. ' Vervolgens droeg hij het brandoffer op en bracht het volgens den
17 regel. ' Ook bracht hij het meeloffer, nam er een handvol uit en ont-
18 stak dit op het altaar — buiten het morgenoffer om. ' Daarna slachtte
hij den stier en den ram, de dankoffers des volks. De zonen van Aäron
reikten hem het bloed over, en hij sprengde het rondom aan het al-
19 taar. ' De vetdeelen van den stier en den ram, den vetstaart, het
20 dekvet, de nieren en de leverkwabbe, ' die vetdeelen plaatste hij op
21 de borststukken, ontstak de vetdeelen op het altaar ' en bewoog voor
Jahwe de borststukken met den rechter schenkel als eene aanbiedings-
22 gave, zooals Jahwe Mozes bevolen had. ' Ten slotte hief Aäron zijne
handen over het volk op en zegende het. Toen daalde hij af, na het
zondoffer benevens de brand- en de dankoffers gebracht te hebben.
23 Daarna gingen Mozes en Aäron de tent der samenkomst binnen en
zegenden, na haar weder verlaten te hebben, het volk. Nu verscheen
24 de heerlijkheid van Jahwe aan het geheele volk, ' en vuur ging van
voor Jahwe uit en verteerde op het altaar het brandoffer en de vet-
deelen. Toen het gansche volk dit zag, juichte het en viel op het
aangezicht.

3. *Israëls oudsten,* volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *de Israëlieten.*
4. *zal — verschijnen,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *is — verschenen.* Verg. vs. 6, 23 v.
9. Hier wordt gehandeld overeenkomstig Exod. XXIX : 10—14 en niet volgens de jongere wet, IV : 1—21, die voorschrijft een deel van het bloed in het heiligdom te brengen.
11. Dit is in overeenstemming zoowel met Exod. XXIX : 14 als met Lev. IV : 11 v.
15. *handelde — zondoffer,* zooals vs. 8—11 beschreven is, overeenkomstig het voorschrift Exod. XXIX : 10—14. Naar de regels IV : 13—21 echter was de handeling niet wettig; daar het brengen van het bloed in het heiligdom en de besprenging van het reukaltaar er aan ontbraken.
19. *den vetstaart.* Zie op Exod. XXIX : 22. — *het dekvet,* eene korte uitdrukking voor de III : 3 en elders opgenoemde en hier niet vermelde deelen.
21. *Jahwe,* den tweeden keer ingevoegd volg. Gr. vert.
23. De bedoeling is waarschijnlijk dat Aäron door Mozes aan Jahwe voorgesteld wordt.

X : 1 En Nadab en Abihu, zonen van Aäron, namen hunne vuurpannen,
deden er vuur in en legden wierook daarop, maar zij brachten vreemd
2 vuur, dat hij hun verboden had, voor Jahwe's aangezicht. ′ Toen ging
een vuur van voor Jahwe uit en verteerde hen. Zoo stierven zij voor
3 Jahwe's aangezicht. ′ En Mozes zeide tot Aäron: Dit is het wat Jahwe
gesproken heeft: In hen die mij nabij zijn wil ik geheiligd, en ten
aanschouwen van het gansche volk wil ik verheerlijkt worden. En Aäron
4 zweeg. ′ Nu riep Mozes Misjaël en Elsafan, de zonen van Uzziël, den
oom van Aäron, en zeide tot hen: Treedt nader en draagt uwe broeders
5 weg van voor het heiligdom, de legerplaats uit. ′ En zij traden nader
en droegen hen met hunne kleederen de legerplaats uit, zooals Mozes
had gesproken.

6 Toen zeide Mozes tot Aäron en tot zijne zonen Eleazar en Ithamar: —
Laat uw hoofdhaar niet loshangen en maakt geen scheuren in uwe
kleederen; opdat gij niet sterft en geen gramschap losbarste tegen de
geheele gemeente. Uwe broeders, het gansche huis Israël, mogen den
7 brand dien Jahwe ontstoken heeft beweenen; ′ maar verlaat gij den
ingang van de tent der samenkomst niet, opdat gij niet sterft; want
Jahwe's zalfolie is op u. En zij deden naar Mozes' woord.
8, 9 Jahwe sprak tot Aäron: ′ Wijn en sterken drank moogt gij niet
drinken, gij noch uwe zonen, wanneer gij de tent der samenkomst
binnentreedt; opdat gij niet sterft. Dit is eene eeuwige inzetting, ook
10 voor uw nageslacht. ′ En gij zult onderscheiden tusschen het heilige
11 en het gemeene, het onreine en het reine, ′ en den Israëlieten alle
inzettingen leeren die Jahwe hun door tusschenkomst van Mozes gegeven heeft.

12 Toen sprak Mozes tot Aäron en zijne overgebleven zonen, Eleazar
en Ithamar: Neemt het meeloffer dat overgebleven is van Jahwe's
vuuroffers en eet dat, tot ongezuurd brood bereid, bij het altaar; want
13 het is iets hoogheiligs. ′ Gij zult het eten op eene heilige plaats; want

1—3. *Nadab en Abihu,* die Exod. XXIV : 1 als eenige zonen van Aäron, en Exod. VI : 22; Num. III : 2; XXVI : 60; 1 Kron. VI : 3; XXIV : 1 naast hunne broeders Eleazar en Ithamar voorkomen, waren waarschijnlijk de stamvaders van aanzienlijke priesterfamiliën in Noord-Israël; verg. inl. op Exod. XXIV : 12—XL : 38. Nadat door den ondergang des rijks de luister der door deze priesterfamiliën bediende heiligdommen sterk getaand was, zijn vele harer leden verstrooid, andere na Jozia's hervorming (625) versmolten met priesterfamiliën van den Jeruzalemschen tempel. Zoo zijn de namen dier beide Aäronietische geslachten te loor gegaan. Daarom heeten hunne stamvaders kinderloos gestorven (Num. III : 4; XXVI : 61; 1 Kron. XXIV : 2).

1. *deden — daarop.* Waartoe deze wierook dienen moest, blijkt niet. — *vreemd vuur.* Dit is nog iets anders dan gewoon, ongewijd vuur. Vooreerst heeft het Hebreeuwsch hiervoor een ander woord, en dan wordt nergens in de wet gelast, voor elke heilige handeling kolen uit het altijd brandend altaarvuur te nemen, al ligt het in de rede dat men dit deed (XVI : 12; Num. XVI : 46). *Vreemd vuur* is heidensch, afgodisch vuur, en in die uitdrukking wordt gezinspeeld op de groote grieve van de Sadokieten en andere ijveraars voor de vereering van Jahwe in den geest van *Deuteronomium* tegen de priesterfamiliën uit Noord-Israël: zij hadden op de hoogten Jahwe op onwettige, heidensche wijze gediend, Ezech. XLIV : 10—14. Tot straf daarvoor waren zij te gronde gegaan.

3. *In hen die mij nabij zijn,* in mijne priesters. — *Aäron zweeg,* omdat hij de rechtvaardigheid van de straf niet kon loochenen.

4. *Misjaël — Aäron.* Zie Exod. VI : 17—21. Niet Eleazar en Ithamar, maar Levieten begraven de gevallenen, omdat Aäronieten zich niet aan een lijk mochten verontreinigen.

5. *met hunne kleederen,* de door de lijken bezoedelde priesterkleederen der gedooden.

6. *Laat — loshangen,* teeken van rouw, XIII : 45 en elders; het tegenovergestelde, den tulband ombinden, Ezech. XXIV : 17. — *maakt — kleederen.* Of dit iets anders was dan het gewone „de kleederen scheuren", Gen. XXXVII : 29 en elders, weten wij niet. — Beide hier vermelde uitingen van smart worden XXI : 10 alleen den hoogepriester verboden; zie daarentegen Ezech. XLIV : 20. — *vergramd worde,* wat uit een of anderen rampspoed blijken zou.

8—11. Deze verzen passen in dit verband zeer slecht en zijn waarschijnlijk later ingelascht.

9. Hetzelfde verbod aan de priesters Ezech. XLIV : 21.

10. Dit zelven te doen en hierin het volk te onderrichten was een voorname priesterplicht, Ezech. XXII : 26; XLIV : 23; Hagg. II : 12—14.

12—15. Overeenkomstig VI : 16—18; VII : 31—34.

het is het aan u en uwe zonen toegewezen deel van Jahwe's vuur-
14 offers. Zoo toch is mij bevolen.' Ook zult gij de aanbiedingsborst en
den heffingsschenkel op eene reine plaats eten, gij met uwe zonen en
dochteren; want zij zijn het aan u en uwe zonen toegewezen deel
15 van de dankoffers der Israëlieten.' Den heffingsschenkel en de aanbie-
dingsborst zullen zij brengen bij de vuuroffers der vetdeelen, om
die als eene aanbiedingsgave te bewegen voor Jahwe, en dat zal voor
u en uwe zonen zijn iets dat hun voor altijd toekomt, zooals Jahwe
bevolen heeft.
16 Mozes nu stelde een streng onderzoek in naar den zondofferbok, maar
die was verbrand. Daarover was hij vergramd op Eleazar en Ithamar,
17 Aärons overgebleven zonen, en zeide: 'Waarom hebt gij het zondoffer niet
gegeten in de heilige plaats? Het is toch iets hoogheiligs, en dit heeft
hij u gegeven, opdat gij de schuld der gemeente moogt dragen, om
18 verzoening voor haar te bewerken voor Jahwe.' Het bloed is immers
niet in het heiligdom binnengebracht? Gij hadt dus het vleesch zeker
19 moeten eten in het heiligdom, zooals ik bevolen heb.' Toen sprak
Aäron tot Mozes: Zie, heden hebben zij hun zond- en brandoffer voor
Jahwe's aangezicht gebracht, en zijn mij zulke dingen overkomen;
indien ik heden zondoffervleesch gegeten had, zou dat in Jahwe's oog
20 goed geweest zijn?' Toen Mozes dit hoorde, was het goed in zijn oog.

14. *eene reine plaats*, niet noodwendig in het heiligdom, maar ook tehuis of elders, indien zij slechts niet onrein is.

16—20. De schrijver verwondert zich dat bij de boven beschreven offers het bloed niet in het heiligdom was gebracht (IX: 9, 15); wat wel had moeten geschieden, daar het zondoffers voor priesters en het volk waren, waarvan het bloed volg. IV: 1—21 in het heiligdom had moeten gebracht zijn. Hij aanvaardt het feit zonder het te verklaren (verg. op IX: 9), maar wil leeren, dat, nu dit niet geschied was, het vleesch ook niet verbrand had moeten zijn, hetgeen volg. IX: 11 geschied was; zie VI: 24—30. Die onregelmatigheid verklaart hij uit de droefheid van Aäron: bij die smart paste vasten.

17. Het eten van het zondoffer door de priesters, VI: 26 verordend, is niet zoozeer een voorrecht voor hen als wel een onderdeel van het verzoeningswerk. Zij nemen daarmede de schuld der offeraars op zich en delgen die.

19. Aäron heeft eigenlijk (vs. 16) geen berisping ontvangen, maar antwoordt als degene die het meest verantwoordelijk was. Wellicht is vs. 16 zijn naam opzettelijk weggelaten, omdat de wetgever niet wilde zeggen dat Mozes vertoornd werd op Aäron.

INLEIDING OP HOOFDSTUK XI—XVI.

Deze hoofdstukken handelen over hetgeen den mensch voor de godheid onrein maakt en de middelen om hem te zuiveren. H. XI beschouwt uit dit oogpunt de vleeschspijzen; H. XII het kraambed; XIII, XIV de melaatschheid; H. XV het geslachtsleven; H. XVI verordent in den verzoendag eene jaarlijksche algemeene zuivering van heiligdom en volk.

Zij bevatten de voornaamste verordeningen over rein en onrein, voor zoover die in de wet voorkomen. Hierbij behoort nog, behalve eenige losse waarschuwingen, vooral Num. XIX, over de bereiding en het gebruik van het wijwater.

Vergeefs heeft men gezocht naar een algemeen, verstandelijk, zedelijk of godsdienstig, beginsel waaruit de bepalingen wat voor onrein moest gehouden worden kunnen verklaard worden. Haar oorsprong ligt in algemeen menschelijke eigenschappen, door allerlei omstandigheden geleid. Sommige verschijnselen, voorwerpen, dieren boezemden afkeer in: men was huiverig ze aan te raken — wat vooral van eenige dieren geldt; of men vond ze vies — b. v. ziekteverschijnselen; of men hield iets, te recht of te onrecht, voor ongezond. Onder den invloed der gewoonte, der overlevering en der meening van invloedrijke personen, werden eenige dier gewaarwordingen van afkeer ten aanzien van deze en gene zaak in eene familie, een stam of de bewoners eener streek algemeen. De godsdienst mengde zich er mede en gaf wijding aan de hieromtrent gangbare meeningen. Wat den menschen walging inboezemde werd tot iets waarvan hun god zich afkeerde; zich te onthouden van iets dat

onrein geacht was werd godsdienstplicht. Eindelijk moeiden zich de priesters er mede, schiftten de stof, hun door de schare en hare toongevers overgeleverd, handhaafden het een, verwierpen het ander, en maakten er wetten over.

Uit dezen gang van zaken is het licht verklaarbaar, niet alleen, dat de onderscheiding van rein en onrein in geheel de oudheid gevonden wordt en weleer van elken geordenden godsdienst een deel uitmaakte, maar ook, dat de bepalingen omtrent rein en onrein voor een gedeelte overal dezelfde zijn, voor een ander deel naar gelang van klimaat, volksaard, levenswijze en andere omstandigheden, ver uiteenloopen. Ook volgt hieruit, dat onder een volk dat zich ontwikkelt het oordeel over rein en onrein in den loop des tijds gewijzigd wordt.

Wat de Israëlieten betreft, uit de eeuwen vóor de achtste staan ons slechts weinige berichten ten dienste; maar wij mogen gerust aannemen dat de uitwendige dingen die later voor onrein en verontreinigend doorgingen reeds vroeger zoo beschouwd werden. Hiertoe behoorde vooreerst alles wat de kieschheid beveelt te bedekken: de maandstonden en het kraambed der vrouw (XII; XV : 19—24; Klaagl. I : 8 v.; Ezech. XXXVI : 17), de bijslaap (XV : 18; Exod. XIX : 15; 1 Sam. XXI : 4 v.), de onwillekeurige nachtelijke verontreiniging van den man (XV : 16 v.; Deut. XXIII : 10 v.), en ziekelijke vloeiingen (XV : 1—15, 25—30). Verder de melaatschheid (XIII, XIV; Num. XII : 10—14) en het menschenlijk (Num. XIX; Deut. XXI : 23; Ezech. IX : 7; XLIV : 25 v.; Hagg. II : 14). Dan onderscheiden spijzen (XI; XX : 25; Deut. XIV : 3—21; Ezech. IV : 13 v.; Dan. I : 8); reeds in de achtste eeuw werden alle spijzen in een vreemd land bereid onrein genoemd (zie op Hoz. VIII : 13). Hoe meer Israël, door de prediking zijner groote profeten, zich bewust werd iets anders te zijn dan de overige volken en naar afzondering streefde, des te meer werd al wat heidensch was, elke Kanaänietische gruwel vooral, onrein geacht (Jer. XIX : 13). Twee zonden traden in de voorstelling der volksleiders steeds meer op den voorgrond, als boven alle te schuwen en dus bij uitstek verontreinigend: afgoderij en ontucht (XVIII Jer. II : 23 v.; Ezech. XX : 30 v.; XXII : 4; XXIII : 7, 13, 17); maar ook tooverij heet verontreinigend (XIX : 31), en het kinderoffer (Ezech. XX : 26). Den vroomsten kwam het voor, dat het geheele volk onrein was door allerlei, bekende en onbekende, overtredingen; wat o. a. in de ceremoniën van den verzoendag (H. XVI) werd uitgedrukt.

Uit den aard der zaak waren de gevolgen der verontreiniging niet voor ieder mensch, voorwerp of plaats even groot; het bedenkelijkste was de verontreiniging van heilige voorwerpen en menschen — dus tempel, priesters en nazireërs (XX : 3; Num. VI : 7; 2 Kon. XXIII : 8 enz.; Ps. LXXIX : 1; Jez. XXX : 22; Jer. VII : 30; XXXII : 34; Ezech. V : 11; IX : 7; XLIII : 7, 8).

Een onrein mensch mocht de godheid niet naderen, aan geen maaltijd waarmede een offer gepaard ging deelnemen, en geen gewijd voorwerp aanraken (Exod. XIX : 10—15; 1 Sam. XX : 26; XXI : 4 v.; Ezech. XLIV : 26). Wie voor Jahwe wilde verschijnen of een offerfeest bijwonen werd dus vooraf gereinigd, om gezuiverd te worden van bezoedelingen waarvan hij wellicht zelf niets wist (Exod. XIX : 10, 14; 1 Sam. XVI : 5). Dit geschiedde vooral door besprengingen, baden en verwisseling van kleederen.

De wetgevers wezen in onze hoofdstukken en Num. XIX vooreerst aan, wat voor verontreiniging vatbaar was. Niet alles was dit: een levend dier b. v. niet; alleen sommige stoffen en voorwerpen; enkele zaken alleen onder bijzondere omstandigheden (zie XI : 35—39). Dan bepaalden zij, in welken graad iets of iemand verontreinigd kon worden. Er waren drie graden. In den lichtsten, b. v. na het gebruik van niet goed geslacht vleesch, was iemand wel onrein, maar hij bezoedelde een ander niet. De tweede graad daarentegen verontreinigde zoozeer, dat het aldus verontreinigde op zijne beurt iemand die het aanraakte onrein maakte (zie b. v. H. XV). Dat wat het allerergst verontreinigde, het menschenlijk en de maandstonden, maakte zelfs het verontreinigd voorwerp of den verontreinigden persoon onrein in den tweeden graad (XV : 19—31; Num. XIX : 13, 22). De opvolgers der wetgevers, de schriftgeleerden, gingen voort op dien weg van steeds fijner onderscheiding en nauwkeuriger reglementeering; totdat de verordeningen over rein en onrein boekdeelen vulden, en de naleving daarvan eene levenstaak, de vrees voor verontreiniging eene plaag voor de vromen werd.

Wat den oorsprong en de samenstelling dezer hoofdstukken betreft, de hierin vervatte wetten heb-

ben, getuige de onderschriften waarmede de meeste besloten worden (XI: 46 v.; XIII: 59; XIV 54—57; XV: 32 v.), eerst afzonderlijk bestaan; de uitvoerigste zijn zelve uit verschillende deelen saamgesteld of door latere uitbreiding uit korter verordeningen gegroeid (zie inl. op H. XI en op XIII, XIV). Daar XVI: 1 terugwijst op X: 1 v., is het mogelijk dat dit hoofdstuk eens dadelijk op H. X gevolgd en XI—XV later ingeschoven is. Welk denkbeeld den man leidde die deze hoofdstukken verzamelde en hier plaatste, springt in het oog. Dat de priesters heilig moesten zijn had H. X nadrukkelijk geleerd, en onder de plichten die zij geroepen waren te vervullen stond de onderscheiding van heilig en gemeen, rein en onrein vooraan (vs. 10). Niets natuurlijker derhalve dan dat hij verschillende priesterlijke verordeningen die daarop betrekking hadden liet volgen, en achter deze aan het voorschrift omtrent de jaarlijksche zuiveringsplechtigheid zijne plaats aanwees. Blijkbaar onderstellen de schrijvers of verzamelaars de voorschriften omtrent de offers in I—VII als bekend (XII: 6—8; XIV: 12 enz.; XV: 29; XVI: 3 enz.).

HOOFDSTUK XI.

Reine en onreine dieren. — Welke viervoetige dieren gegeten mogen worden, welke niet (1—8). Welke visschen (9—12). Welke vogels (13—19). Het gevleugeld ongedierte niet, uitgenomen eenige soorten van sprinkhanen (20—23). Wat te doen, wanneer men door aanraking van een onrein dier verontreinigd is (24—28). De soorten van ongevleugeld ongedierte die onrein zijn (29 v.); wat te doen met de voorwerpen die door het lijk van zulk een dier verontreinigd zijn (31—35); een regenbak is hiervoor niet vatbaar (36); zaaikoorn slechts in sommige gevallen (37 v.). Ook het lijk van een rein dier verontreinigt (39 v.). Aan geen ongedierte mag men zich verontreinigen, omdat Israël een aan Jahwe geheiligd volk is (41—45). Onderschrift (46 v.).

De Israëlietische spijswetten vindt men, behalve hier en in Deut. XIV: 3—20, dat grootendeels met vs. 2—20 gelijkluidend is, in Gen. XXXII: 32; Exod. XXIII: 19; XXXIV: 26; Lev. VII: 19, 22—27; XVII: 15 v. In die wetten bekleedt de onderscheiding van dieren wier vleesch men eten mag en die waarvan dit niet vrijstaat eene groote plaats. De vraag waaruit die onderscheiding is te verklaren is van oudsher op verschillende wijzen beantwoord. Waarschijnlijk heeft men de hoofdoorzaak te zoeken in den afkeer dien sommige dieren, met name kruipende en verscheurende, ook de aasvretende vogels, hebben opgewekt. In de onreinverklaring van deze stemmen vele Oostersche volken samen. Er kan bijgekomen zijn, dat men om de eene of andere reden het vleesch van eenige dieren voor ongezond hield. Ook, dat een dier door een volk of stam geofferd werd en daardoor bij tegenstanders van dien eeredienst voor afgodisch, verfoeilijk, onrein doorging (zie op vs. 7). Maar zeker was ten dezen onder de Israëlietische stammen geen eenheid: enkele dieren die men hier at werden daar geschuwd.

Het ligt in den aard der zaak, dat de priesters, toen zij de lijst der verboden dieren opmaakten, hierop vóor alles die zetten welke bij hun volk het meest onrein geacht werden. Maar daarbij is het streven om een algemeen geldend kenmerk der onreinheid te stellen onmiskenbaar. Waren verscheiden zoogdieren die niet herkauwen en geen gekloofde hoeven hebben om allerlei oorzaken onrein geacht, de wetgever maakt den regel dat het vleesch van *alle* dieren die een dezer beide eigenaardigheden missen niet mag gegeten worden; ten gevolge waarvan hij sommige verbiedt tegen welker gebruik anders geen bezwaar bestond. In de toepassing van dien regel vergiste hij zich wel eens; zie op vs. 4 en 6. Wanneer het streven om alles zooveel mogelijk onder een regel te brengen tot het verbod van eene diersoort leidde die veel genuttigd werd, kwam de practijk tegen het voorschrift in verzet en was men soms genoodzaakt dit te herroepen. Aldus is het gegaan met den sprinkhaan; zie op vs. 22.

Belangrijk is uit dit oogpunt de vergelijking van ons hoofdstuk met Deut. XIV: 3—20. Zonder twijfel is de lijst in vs. 2—20 hieraan ontleend. Maar behalve dat onze schrijver daaraan vs. 21—23, over den sprinkhaan, en vs. 29 v., over de meest voorkomende soorten van ongedierte, toevoegt, breidt hij het korte verbod van niet goed geslacht vleesch, in Deut. XIV: 21*a*, uit, vs. 39 v., en stelt hij de aanraking der lijken van reine dieren op éene lijn met het nuttigen en aanraken van onreine, vs. 39—45. Zoo zien wij voor onze oogen, welken weg Israëls godsdienst opging: de wetgeving bleef niet staan bij algemeene voorschriften, maar ging steeds verder in het uitspinnen van de verordeningen. In de fijne onderscheiding van vs. 37 v. geeft deze wet ons, meer dan eenige andere, eene proeve van de haarkloverijen der schriftgeleerden en een voorsmaak van den talmud.

XI: 1, 2 Jahwe sprak tot Mozes en Aäron: ' Zegt den Israëlieten: Dit zijn de dieren die gij moogt eten van alle viervoetige dieren op de aarde: '

3 alle viervoeters die gekloofde hoeven hebben, wier hoeven in twee
4 klauwen gespleten zijn, en die herkauwen, moogt gij eten.' Doch van
die welke herkauwen en van die welke gekloofde hoeven hebben zult
gij de volgende niet eten: het kameel, want het herkauwt wel maar
5 heeft geen gekloofde hoeven; het is voor u onrein;' dan den klipdas,
want hij herkauwt wel maar heeft geen gekloofde hoeven; hij is voor
6 u onrein;' den haas, want hij herkauwt wel maar heeft geen gekloofde
7 hoeven; hij is voor u onrein;' het zwijn, want het heeft wel gekloofde
hoeven en den hoef in klauwen gespleten maar het herkauwt niet;
8 het is voor u onrein.' Hun vleesch zult gij niet eten, hun aas niet
aanraken; onrein zijn zij voor u.
9 Van al wat in het water is moogt gij het volgende eten: al wat
in het water, zoowel in zee of meer als in stroomend water, vinnen
10 en schubben heeft moogt gij eten;' maar al wat in het water, zoowel
in zee of meer als in stroomend water, geen vinnen en schubben
heeft, hetzij het tot het wemelend gedierte in het water of tot de
11 groote waterdieren behoort, is voor u een gruwel;' zij zullen voor u
een gruwel zijn; gij zult hun vleesch niet eten, van hun aas gruwen.'
12 Alles in het water wat geen vinnen en schubben heeft is voor u iets
gruwelijks.
13 Van de volgende vogels zult gij gruwen — zij mogen niet gegeten
worden; een gruwel zijn ze — van den arend, den zeearend, den lam-
14, 15 mergier,' den stinkgier, den valk in soorten,' alle soorten van raven,'
16, 17 den struis, den sperwer, de meeuw, den havik in soorten,' den uil,
18, 19 den reiger, den roerdomp,' den pelikaan, de kraai, den aasgier,' den

3. *twee,* ingevoegd volg. Sam. en Gr. t. en Deut. XIV: 6. — In Deut. XIV: 4 v. worden de voornaamste eetbare diersoorten opgeteld.

4. *maar — hoeven,* nl. niet ten volle; de hoef is voor de helft gekloofd.

5. *klipdas.* Dit dier komt behalve hier en Deut. XIV: 7 nog Ps. CIV: 18; Spr. XXX: 26 voor; het is een gezellig, schrander, maar weerloos dier, dat in rotsspleten woont. Het wordt tegenwoordig veel gegeten, al is het vleesch niet hoog geschat.

6. *haas.* Deze is nog zeer overvloedig in Palestina. Bij de Perzen wordt hij tegenwoordig voor onrein gehouden en niet gegeten. Ook de inwoners van Syrië, uitgenomen de Arabieren, gebruiken het vleesch niet; in hoever dit aan den invloed van het Jodendom te wijten is, is onbekend. Dat hij herkauwt is onjuist.

7. *het zwijn.* Dit dier was in wilden staat oudtijds, evenals nu, in Palestina inheemsch, Ps. LXXX: 14. Dat de Israëlieten het ook in tammen staat kenden volgt waarschijnlijk uit Spr. XI: 22, en wordt zoo goed als zeker, als wij zien dat het bij sommige Joden der vijfde eeuw als offerdier voorkomt (Jez. LXV: 4; LXVI: 17); hetgeen ook in Egypte het geval was. Was het vleesch van dit dier reeds vóor de Ballingschap onrein verklaard, de afschuw er van is ten top geklommen, toen Antiochus Epifanes den tempel te Jeruzalem aan Zeus wijdde en de Joden dwong varkensvleesch te eten, d. i. vleesch van het aan dien god geheiligde dier, offervleesch; waardoor zij dus metterdaad deelnamen aan afgoderij en van Jahwe afvielen; zie 1 Makk. I: 47; 2 Makk. VI: 18; VII: 1; verg. inl. op *Daniël.* Van dien tijd af is bij de Joden het zwijn het bij uitnemendheid onreine dier geworden.

8. *hun aas,* vleesch van een dier dat zijn natuurlijken dood gestorven is (verg. op Exod. XXII: 31); met *hun vleesch* wordt dus waarschijnlijk het vleesch van een behoorlijk geslacht dier bedoeld.

10. *in het water,* ingevoegd volg. Sam. en Gr. t. — *het wemelend gedierte in het water.* Gen. I: 21 en elders wordt deze uitdrukking van al wat in het water leeft gebruikt, hier, naar het schijnt, van paling, aal, krab, kreeft en andere niet gevinde en geschubde waterdieren. — *de groote waterdieren.* Bedoeld zijn waarschijnlijk krokodillen, nijlpaarden en dolfijnen. Verg. inl. op Job XL: 10—XLI: 26.

13—19. De vertaling van vele dezer namen, die ook Deut. XIV: 12—18 voorkomen, is zeer onzeker. De *arend* komt in het O. T. vaak voor; zijne krachtige vleugels, snelle vlucht en nestbouw op hooge plaatsen worden vermeld (Exod. XIX: 4; Deut. XXXII: 11; 2 Sam. I: 23; Job XXXIX: 30; Spr. XXX: 19; Jez. XL: 31; Jer. IV: 13; XLIX: 16, 22; Ob. vs. 4; Hab. I: 8); Micha I: 16 heet hij kaalkoppig; Ps. CIII: 5 wordt van hem verhaald dat hij weder jong wordt. De arenden heeten ook aasvreters, o. a. Matth. XXIV: 28, misschien omdat hetzelfde woord soms den gier en den arend aanduidt. *Gieren* zijn in vele soorten inheemsch in Palestina en omliggende landen. Zij doen goede diensten als straatreinigers, door veel aas te verslinden. De *stinkgier* komt Jez. XXXIV: 15 voor als een in troepen levende roofvogel. De *valk* wordt Job XXVIII: 7 als scherpziend vermeld. De *raaf* komt Gen. VIII: 7; 1 Kon. XVII: 4 en elders voor; Job XXXIX: 3; Spr. XXX: 17 heet zij roofvogel; Hoogl. V: 11 zwart. De *struis* wordt Jez. XIII: 21 en elders onder de dieren der woestijn opgenoemd; van zijn klagend geluid gewaagt Micha I: 8. De *uil* is Ps. CII: 7 bewoner van puinhoopen en wordt

20 ooievaar, den kraanvogel in soorten, de hop en de vleermuis; ' ook zijn
21 alle gevleugelde insecten voor u een gruwel. ' Doch van de gevleu-
gelde insecten moogt gij de volgende eten: al wat op vier pooten gaat
en boven de pooten springbeenen heeft, om daarmede op den grond
22 te huppelen. ' Daarvan moogt gij de navolgende eten: den sprinkhaan
in soorten, den veelvraat in soorten, den renner in soorten, den klei-
23 nen sprinkhaan in soorten; ' overigens zijn alle gevleugelde insecten
24 die vier pooten hebben voor u een gruwel. ' Gij wordt daaraan ver-
25 ontreinigd: ieder die hun aas aanraakt is tot den avond onrein. ' En
ieder die hun aas draagt zal zijne kleederen wasschen en onrein zijn
26 tot den avond. ' Ook alle viervoetige dieren die gekloofde klauwen
hebben en wier hoeven gespleten zijn maar die niet herkauwen zijn
27 voor u onrein. Al wie ze aanraakt wordt onrein. ' Ook alle zooltreders
onder de viervoetige wilde dieren zijn voor u onrein; al wie hun aas
28 aanraakt is tot den avond onrein. ' En ieder die hun aas draagt zal
zijne kleederen wasschen en onrein zijn tot den avond. Onrein zijn ze
voor u.
29 Van het ongedierte dat op aarde wemelt zijn voor u de volgende
30 onrein: de wezel, de muis, de hagedis in soorten, ' de egel, de gekko,
31 de salamander, de slak, de kameleon. ' Van alle soorten van ongedierte
zijn u deze onrein. Al wie ze aanraakt wanneer ze dood zijn wordt
32 onrein tot den avond. ' Alles waarop een dezer dieren valt wanneer het
dood is wordt onrein, hetzij een houten voorwerp, een kleed, een stuk
ledergoed, een zak of een werktuig van welken aard ook; het moet
in water worden gebracht en blijft dan onrein tot den avond; dan
33 is het weder rein. ' En indien zulk een dier in een aarden vat valt,

in vele soorten in Palestina aangetroffen; misschien zijn meer der hier opgetelde vogelen uilensoorten, o. a. die wiens naam door *roerdomp* vertaald is en letterlijk ‚de snuiver' of ‚blazer' beteekent. Ook de *kraai* komt Ps. CII : 7; Jez. XXXIV : 11; Sef. II : 14 voor als in wildernissen zich ophoudend. De *ooievaar* is Jer. VIII : 7 trekvogel; de *vleermuis* Jez. II : 20 bewoonster van rotsspleten.

20. Na *insecten* heeft de grondtekst *die op vier pooten gaan*, welke woorden in Deut. XIV : 19 ontbreken en als zinstorend zijn weggelaten.

21. *boven* — *huppelen*. Waarschijnlijk worden de lange achterpooten der sprinkhanen hiermede aangeduid.

22. *sprinkhaan*. Zie op Joël I : 4. Hij was oudtijds, evenals nu, een zeer gewoon voedsel, werd aan risten op de markt verkocht, zelfs als schatting aan een koning opgebracht. In den Bijbel worden de sprinkhanen als spijs alleen Matth. III : 4; Marc. I : 6 vermeld. Dat het gebruik hier wordt toegestaan en Deut. XIV : 19 — de oudere wet — stilzwijgend verboden, vindt zijne verklaring hierin dat het verbod onmogelijk kon gehandhaafd worden. — *veelvraat* en *renner*. Het Hebreeuwsch heeft hier twee namen van sprinkhaansoorten, welke wij, om niet vier maal hetzelfde woord te gebruiken, zoo weergegeven hebben.

24. *is tot den avond onrein*. Dit is de lichtste graad van onreinheid, die zonder wassching van kleederen of lichaam bij zonsondergang voorbij is.

25. *zal* — *wasschen*. De Sam. t. voegt er de wassching des lichaams bij, evenals in vs. 26.

26. *wier hoeven gespleten zijn*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *wier hoeven niet gespleten zijn*. — *ze*, hun aas.

27 v. Het dragen van iets onreins verplichtte, ook volg. vs. 39 v.; XV : 10, tot meer zuiveringsmaatregelen dan de aanraking; waarschijnlijk omdat daarbij ook de kleederen besmet werden.

27. *zooltreders*, als beren. — *zijn* — *onrein*. Het gebruik van het vleesch der verscheurende dieren als voedsel was reeds door den regel van vs. 3 verboden; hier wordt alleen het oog gericht op het aanraken en verdragen van hun aas. — *al* — *onrein*, en wordt dan vanzelf, zonder bad of welke handeling ook, weer rein.

29. *ongedierte*. Gen. VII : 21 en elders is dit woord door *kruipend gedierte* vertaald; vs. 23 door *insecten*. De oorspronkelijke beteekenis is, naar het schijnt, die van ‚wemelen' of ‚wriemelen'. Het *ongedierte dat op aarde wemelt* staat tegenover de *gevleugelde insecten* van vs. 23 en wordt in Deut. XIV niet vermeld. — *wezel*. Dit dier is zeer gewoon in Palestina en werd als huisdier, tot wering van muizen, gehouden; men hield geen katten. — *muis*. In vele soorten komt dit dier in Palestina voor, waar het soms eene ware plaag wordt; vandaar dat de muis een zinnebeeld is der vernieling; zie op 1 Sam. VI : 4. Dat zij gegeten werd, leert Jez. LXVI : 17.

30. Van al deze dierennamen is de beteekenis hoogst onzeker.

31. *Van* — *onrein*. Volgens vs. 41 mocht geenerlei ongedierte gegeten worden. De in vs. 30 opgenoemde soorten zijn waarschijnlijk die wier aas voorwerpen verontreinigt; wat onmogelijk van alle, b. v. spin en vlieg, kon aangenomen worden.

dan wordt al wat er in is onrein, en het voorwerp zelf zult gij
34 breken. ' Iedere eetbare spijs waarop water komt wordt onrein, en
iedere drinkbare drank, in welk soort van voorwerp ook, wordt onrein. '
35 Alles waarop het lijk van zulk een dier valt wordt onrein; een oven en
een kookpot moeten stuk geslagen worden; zij zijn onrein, en onrein
36 zullen zij voor u zijn. ' Doch eene bron en een put, eene verzamelplaats
van water, zal rein blijven, hoewel hij die het doode dier aanraakt onrein
37 wordt. ' Valt zulk een dood dier op eenigerlei zaaikoren, dat gezaaid
38 moet worden, dan blijft dit rein; ' maar wordt op dat zaad water ge-
daan en valt er dan zulk een dood dier op, dan is het voor u onrein.
39 Wanneer uit de dieren die u tot spijs verstrekken een sterft, wordt
40 hij die het aas aanraakt onrein tot den avond. ' En wie daarvan eet
zal zijne kleederen wasschen en onrein zijn tot den avond. Ook zal hij
die het draagt zijne kleederen wasschen en tot den avond onrein zijn.
41 En alle ongedierte dat op de aarde wemelt is een gruwel; het zal
42 niet gegeten worden. ' Van alle ongedierte dat op aarde wemelt, hetzij
het op den buik kruipt, hetzij het vier of meer pooten heeft, zult gij
43 niets eten; want zij zijn een gruwel. ' Gij zult u niet bezoedelen aan
eenig wemelend ongedierte en u daaraan niet verontreinigen, zoodat
44 gij daardoor onrein zoudt worden. ' Want ik, Jahwe, ben uw god, en
gij zult u heilig gedragen en heilig zijn, omdat ik heilig ben. Daarom
zult gij u zelven niet verontreinigen aan eenigerlei ongedierte dat op
45 de aarde kruipt. ' Want ik, Jahwe, ben het die u opgeleid heb uit
Egypteland, om u tot God te zijn. Daarom zult gij heilig zijn, omdat
ik heilig ben.
46 Dit is de wet op de viervoetige dieren, de vogelen en alle levende
wezens die in het water kruipen en alle wezens die op de aarde
47 wemelen, ' tot onderscheiding tusschen het onreine en het reine, de
dieren die gegeten en de dieren die niet gegeten mogen worden.

Vs. 44*a*. XX: 7.

33. *zulk een dier*, nl. dood. — *breken*. Desgelijks vs. 35; VI: 28; XV: 12. Dit is zeker letterlijk bedoeld; maar deze verordening kwam op groote kosten te staan, vooral wanneer ovens en andere voorwerpen van waarde verontreinigd werden. De schriftgeleerden hebben er daarom iets op gevonden; men brak er een stukje uit of brak het zoo dat het weer geheeld kon worden, en bepaalde op welke wijze de breuk zoo kon hersteld worden dat het voorwerp voorgoed onvatbaar voor verontreiniging was.

34. *wordt onrein*, nl. indien er het aas van zulk een dier op valt.

37 v. Geven de bepalingen in de vorige verzen aanleiding tot vele spitsvondige onderscheidingen, deze zijn er eene sterke proeve van. In deze richting heeft zich de wetenschap der schriftgeleerden ontwikkeld.

39 v. Zie op vs. 27v. en 27.

39. *sterft*, door ziekte of ongeval, dus zonder behoorlijk geslacht te zijn.

40. Over het verbod van niet goed geslacht vleesch zie op Exod. XXII: 31. Het is opmerkelijk, dat de wetgever hier en XVII: 15 v. deze overtreding zoo laag aanslaat dat hij slechts eene geringe reiniging daarop verordent. Blijkbaar was het gebruik van zulk vleesch zeer gewoon, en wanhoopten de wetgevers er aan, dit het volk af te leeren. Maar de Joden zijn op dit punt strenger geworden dan deze wetgevers voor mogelijk hielden.

41. Verg. op vs. 29.

42. *op den buik kruipt*, slangen en adders. Wel twintig soorten van deze dieren komen nog heden in Palestina voor; daaronder eenige groote en vergiftige, naast kleinere, en ook onschadelijke. Den Israëlieten gold de slang in het algemeen voor vergiftig (Deut. XXXII: 24, 33; Ps. LVIII: 5; XCI: 13; CXL: 4; Spr. XXIII: 32; Jez. XI: 8; LIX: 5; Jer. VIII: 17 enz.), maar zij kon, ook volgens het Israëlietisch volksgeloof, worden bezworen (Ps. LVIII: 5 v.; Pred. X: 11). De slang ging in Israël, als elders in de oudheid, door voor een bijzonder schrander dier (Gen. III: 1; Matth. X: 16) en dankte waarschijnlijk aan dezen roem de vereering die zij vaak, ook onder Israël (zie op Num. XXI: 4*b*—9), genoot. Het ligt in den aard der zaak, dat zij door dezen als gevaarlijk, door genen als onrein, geschuwd en gehaat werd (Gen. III: 14 v.); zoodat „slangengebroed" een scheldnaam werd (Matth. III: 7; XII: 34; XXIII: 33).

HOOFDSTUK XII.

De kraamvrouw. — Hoe lang eene vrouw onrein is na hare bevalling van een jongen, die ten

achtsten dage besneden moet worden (1—4); hoelang na hare bevalling van een meisje (5); welke offers zij in beide gevallen na afloop van dien tijd moet brengen (6—8).

XII : 1, 2 Jahwe sprak tot Mozes: ' Zeg tot de Israëlieten: Wanneer eene
vrouw kroost krijgt, en een zoon baart, dan zal zij zeven dagen onrein
3 zijn; zij is dan even onrein als in de dagen harer maandstonden. ' Op
den achtsten dag zal van haar zoon de voorhuid afgesneden worden. '
4 Daarna zal zij drie en dertig dagen in haar reinigingsbloed blijven.
Aan niets heiligs mag zij raken, noch in het heiligdom komen, voor-
5 dat de dagen harer reiniging ten einde gebracht zijn. ' Indien zij een
meisje baart, zal zij veertien dagen even onrein zijn als gedurende
hare maandstonden, en zes en zestig dagen in haar reinigingsbloed
6 blijven. ' Wanneer hare reinigingsdagen na de geboorte van een zoon
of van eene dochter ten einde zijn, zal zij een eenjarig lam ten brand-
offer en eene jonge duif of een tortel ten zondoffer naar den ingang
7 van de tent der samenkomst tot den priester brengen. ' Deze zal het
voor Jahwe's aangezicht opdragen en voor haar verzoening bewerken.
Zoo zal zij rein worden van hare bloedvloeiing. Dit is de wet op de
kraamvrouw, indien het kind een jongen is en indien het een meisje
8 is. ' Gaat het boven haar vermogen een schaap te geven, dan zal zij
twee tortels of twee jonge duiven nemen, de eene ten brand-, en de
andere ten zondoffer. De priester zal voor haar verzoening bewerken,
en zij zal rein zijn.

2. *zal — zijn.* Bij de meeste oude volken gold de kraamvrouw eenigen tijd voor onrein; bij sommige werden ook hare huisgenooten als verontreinigd beschouwd. — Over de onreinheid der vrouw in hare maandstonden zie XV : 19—24.

3. Verg. Gen. XVII. Elders wordt de besnijdenis niet verordend.

4. *haar reinigingsbloed,* onzekere vertaling. De bedoeling schijnt te zijn, dat zij, hoewel voortdurend eenig bloedverlies plaats heeft, toch rein is. Evenwel moet zij zich nog eenige beperking laten welgevallen. — *Aan — raken.* Dit moest vooral in acht genomen worden door de vrouwen der priesters, die gedurende dien tijd niet van de tienden en andere priesterinkomsten mochten eten.

5. De reden waarom de kraamvrouw in het eene geval zooveel langer onrein was dan in het andere is onbekend.

6. *Wanneer — zijn,* dus veertig of tachtig dagen na hare bevalling.

8. Verg. Luc. II : 24.

HOOFDSTUK XIII, XIV.

De melaatschheid. — Een mensch die verdacht wordt van melaatschheid moet tot den priester gebracht worden (XIII : 1 v.). In welke gevallen deze hem onrein, in welke hij hem rein verklaren moet (3—44). Hoe de onrein verklaarde zich heeft te gedragen (45 v.). Verordeningen over kleederen die verdacht worden melaatsch te zijn (47—58). Onderschrift (59). Met welke plechtigheden een van melaatschheid genezene gereinigd wordt (XIV : 1—32). Hoe met huizen die verdacht worden van melaatschheid gehandeld moet worden (33—53). Onderschrift (54—57).

De melaatschheid is eene verschrikkelijke huidziekte, in de warme landen inheemsch, die zich tijdens de Kruistochten ook over Europa verspreid heeft, maar hier thans betrekkelijk zeldzaam geworden is, terwijl zij in het Oosten nog altijd vele slachtoffers maakt. Er zijn verscheiden soorten van. Die welke in deze hoofdstukken de voornaamste plaats inneemt is de zoogenaamde „witte melaatschheid”. Meestal begint zij onmerkbaar en breidt zich langzaam over het lichaam uit. Zij veroorzaakt geduchte jeukte en zware benauwdheden, bij dag en nacht. Wordt zij heviger, dan tast zij de uiterste lichaamsdeelen, teenen, vingers, neus, oogleden, lippen, ooren, zóo aan dat deze gaandeweg wegzweren en afvallen; zoodat het uiterlijk der lijders zeer terugstootend wordt, terwijl tevens hun adem walging wekt. De ziekte kluistert hen geenszins aan bed of huis; zoodat melaatschen zich vaak op straat vertoonen, en zij zelfs van het verkeer der menschen eerst dan uitgesloten worden wanneer hun aanblik te stuitend is. Eerst na vele jaren lijdens maakt de kwaal een einde aan het leven, dat dan schier ondragelijk is geworden. In het O. en N. T. komen melaatschen of leprozen voor: Num. XII : 10—15; 2 Kon. V; VII; XV : 5; Matth. VIII : 2—4; XXVI : 6 enz. Met de ziekte van Job wordt waarschijnlijk de melaatschheid bedoeld; zie op Job II : 7.

Of de melaatschheid besmettelijk is, weet men niet. Wel, dat zij licht overerft. Maar de oude

Israëlieten dachten over zulke vraagstukken niet na. Eene door Jahwe beschoren plaag kon ook door hem worden weggenomen. De priester behandelde den aangetaste niet met het doel hem te genezen of door de verordening van afzonderingsmaatregelen anderen te vrijwaren, maar alleen om uit te maken of hij onrein was, en hem te reinigen of rein te verklaren wanneer hij genezen was. Zij die zich met dit werk bezig hielden, kregen vele lijders onder de oogen, beschouwden ze zóo nauwkeurig dat zij het onderscheid tusschen de verschijnselen van de kwaal des eenen en van die des anderen opmerkten, en bepalingen omtrent de behandeling van verschillende gevallen konden ontwerpen; zij bestudeerden dus de zaak zóo grondig als met de gebrekkige hulpmiddelen der oudheid mogelijk was. Iets evenwel dat gelijkt op eene wetenschappelijke beoordeeling en behandeling dezer ziekte is onder Israël nooit ontstaan. Zeker waren de priesters buiten staat de melaatschheid altijd goed te onderscheiden van andere huidziekten; zoodat menigeen melaatsch verklaard is die het niet was, en omgekeerd.

De meening dat ook linnen, wollen en lederen stoffen, alsmede huizen, door melaatschheid kunnen worden aangetast is waarschijnlijk ontstaan doordat men opmerkte, dat allerlei op die stoffen en op muren, door het weer, vocht en dergelijke omstandigheden veroorzaakte vlekken groote overeenkomst hadden met den uitslag op de huid der leprozen (verg. op XIV : 37). Het gevolg hiervan was dat de melaatsche kleederen en muren ongeveer op dezelfde wijze behandeld werden als de melaatsche menschen, behalve dat gene bij gebleken ongeneeslijkheid vernietigd werden. Ook was de plechtigheid waarmede een huis werd gereinigd voor een deel dezelfde als die voor een mensch was verordend (XIV : 2—7; 49—53).

Wat de samenstelling dezer twee hoofdstukken betreft, de plaats die het voorschrift omtrent de reiniging van een mensch, XIV : 1—32, inneemt: tusschen de behandeling van melaatsche kleederen en die van melaatsche huizen in, pleit voor de onderstelling dat dit stuk er is ingeschoven. Is dit zoo, dan is ook XIV : 49—53, over de reiniging van een huis, er later aan toegevoegd. Al is het geheel uit Ezra's Wetboek, deze uitvoerige leiddraad zal wel de uitwerking zijn van kortere verhandelingen over dit onderwerp, dat uit den aard der zaak reeds geruimen tijd vóor de Ballingschap door priesters overdacht en besproken is.

XIII : 1, 2 Jahwe sprak tot Mozes en Aäron: ' Wanneer op iemands huid zich
vertoont eene roof of uitslag of eene vlek en deze op zijne huid wordt
tot eene melaatsche plek, dan moet hij tot den priester Aäron of een
3 zijner zonen, de priesters, gebracht worden, ' en zal de priester de
aangetaste plek op zijne huid bezien. Is het haar op die plek wit geworden
en ligt zij zichtbaar dieper dan zijne huid, dan is het eene
melaatsche plek. Wanneer de priester dit ziet, dan verklaart hij hem
4 onrein. ' Is het daarentegen eene witte vlek op zijne huid, die niet
zichtbaar dieper ligt dan zijne huid, en is het haar daarop niet wit
geworden, dan zal de priester den aangetaste voor zeven dagen opslui-
5 ten. ' Als de priester hem op den zevenden dag beziet en de plek de-
zelfde van gedaante gebleven is en zich op de huid niet uitgebreid
heeft, dan sluit de priester hem ten tweeden male voor zeven dagen
6 op. ' Beziet hij hem dan op den zevenden dag wederom en bevindt
hij dat de aangetaste plek dof van kleur is geworden en zich op de

2. *deze — plek.* Dit is zeer onnauwkeurig uitgedrukt. Immers, in het vervolg (zie vs. 6) wordt de mogelijkheid ondersteld dat het geen melaatschheid is. De schrijver had dus moeten zeggen: Wanneer iemand verdacht wordt van melaatschheid. Maar zich zoo uit te drukken als hij deed is geheel in den geest der oudheid, toen een beschuldigde zich voor zijne rechters vertoonen moest in rouwgewaad, al verdedigde hij ook zijne onschuld. Men hield een aangeklaagde voor schuldig, totdat zijne onschuld was bewezen. Verg. Num. V : 11—31, waar eene vrouw die door haren man van ontrouw verdacht is als eene schuldige behandeld wordt, hoewel het zeer mogelijk wordt geacht dat zij blijken zal onschuldig te wezen. Zie ook Deut. XIX : 16, waar iemand een ongerechtig getuige heet voordat zijne schuld aangetoond is. Geheel in overeenstemming hiermede is het, dat iemand die na onderzoek voor rein, d. i. voor niet melaatsch, verklaard wordt toch zijne kleederen wasschen moet (vs. 6, 34): de verdenking wordt hem eenigermate als onreinheid toegerekend. Verg. vs. 49. — *dan — worden.* Zeker gebeurde dit niet altijd. Menig arme onderwierp er zich aan, als een melaatsche behandeld te worden, zonder eene poging aan te wenden of wellicht een priester hem kon rein verklaren; wat altijd onkosten veroorzaakte. Het eenige voorbeeld in den Bijbel van dit gaan naar een priester is Matth. VIII : 4; Luc. V : 14.

5. *van gedaante,* hier en vs. 37 naar zeer geringe tekstverandering in overeenstemming met vs. 55; Hebr. t. *in zijne* (des priesters) *oogen.*

6. *voor rein verklaren,* of *rein maken.* Dat deze twee begrippen door hetzelfde woord worden uit-

huid niet uitgebreid heeft, dan verklaart de priester hem rein. Het is
niets dan uitslag. Hij zal zijne kleederen wasschen en dan rein zijn. ′
7 Maar indien de uitslag zich inderdaad uitgebreid heeft op de huid
nadat hij zich aan den priester vertoond heeft om voor rein verklaard
te worden, en hij zich ten tweeden male aan den priester vertoont, ′
8 en de priester ziet dat de uitslag zich op de huid uitgebreid heeft,
dan zal de priester hem onrein verklaren. Het is melaatschheid.
9 Als iemand eene melaatsche plek heeft, dan moet hij tot den pries-
10 ter gebracht worden. ′ Ziet deze dat er eene witte roof op de huid is,
waardoor het haar wit geworden is, terwijl in die roof wild vleesch
11 is gegroeid, ′ dan is dit verouderde melaatschheid op zijne huid, en
moet de priester hem onrein verklaren. Hij zal hem niet opsluiten;
12 want hij is onrein. ′ Maar barst de melaatschheid op zoo geweldige
wijze op zijne huid uit dat zij de geheele huid van den aangetaste
bedekt, zooveel de priester zien kan, van het hoofd tot de voeten, ′
13 en ziet de priester dat de melaatschheid zijn geheele lichaam bedekt,
dan verklaart hij den aangetaste rein. Is hij geheel wit geworden,
14 dan is hij rein. ′ Maar zoodra zich wild vleesch op hem vertoont, is
15 hij onrein. ′ Ziet de priester dus het wild vleesch, dan verklaart hij
hem onrein. Hij zal hem niet opsluiten; het wild vleesch, dat is
16 onrein. Het is melaatschheid. ′ Als echter het wild vleesch weggaat
17 en de plek wit wordt, en hij komt tot den priester, ′ en deze ziet hem,
en ja waarlijk, de aangetaste plek is wit geworden, dan verklaart de
priester den aangetaste rein. Rein is hij.
18 Indien iemand eene zweer op zijn lichaam heeft, en deze geneest, ′
19 en op de plaats waar de zweer geweest is komt eene witte roof of
20 eene bleekroode vlek; hij vertoont zich aan den priester, ′ en deze ziet
dat die plek blijkbaar lager ligt dan de huid en het haar daarop wit
is geworden, dan zal de priester hem onrein verklaren. Het is eene
21 melaatsche plek; in de zweer is de ziekte uitgebroken. ′ Ziet de pries-
ter daarentegen dat op die plek geen wit haar is en dat zij niet lager
is dan de huid en dof van kleur, dan zal hij hem voor zeven dagen op-
22 sluiten. ′ Indien het zich dan steeds verder uitbreidt op de huid, dan
zal de priester hem onrein verklaren. Het is eene aangetaste plek. ′
23 Maar is de vlek onveranderd gebleven, heeft zij zich niet uitgebreid,
dan is het het litteeken der zweer. De priester zal hem rein verklaren.
24 Of indien iemand eene brandwond op zijn lichaam heeft, en dat
wat zich op die plek opnieuw vormt is eene bleekroode of witte vlek, ′
25 en de priester ze beziet en bevindt dat het haar op die plek wit
geworden is en zij zichtbaar dieper ligt dan de huid, dan is het
melaatschheid; in de brandwond is zij uitgebroken. De priester zal
26 hem onrein verklaren. Het is eene melaatsche plek. ′ Maar indien de
priester ze beziet en bevindt, dat op die vlek geen wit haar is, zij niet
zichtbaar lager ligt dan de huid en zij dof van kleur is, dan zal de
27 priester hem voor zeven dagen opsluiten. ′ Op den zevenden dag zal de
priester hem bezien. Indien zij zich dan verder op de huid heeft uit-
gebreid, dan verklaart de priester hem onrein. Het is eene melaatsche
28 plek. ′ Maar is de vlek onveranderd gebleven, heeft zij zich niet op

gedrukt, is niet toevallig. Volgens Israëlietische begrippen was hij die door den priester rein verklaard was inderdaad rein. Van genezen is geen sprake.

12 v. Dit is zeer vreemd. Blijkbaar hield men zoo iemand voor genezen. De oorzaak daarvan is wellicht, dat zoo iemand minder afzichtelijk was dan de gedeeltelijk aangetaste. In elk geval blijkt hieruit weder, dat vrees voor besmetting niet de drijfveer was tot het onrein verklaren en afzonderen der melaatschen.

16. *de plek*, duidelijkheidshalve in pl. v. *hij*, de aangetaste.

de huid uitgebreid en is zij dof van kleur, dan is het eene roof, door
de brandwond veroorzaakt. De priester zal hem rein verklaren. Het
is het litteeken der brandwond.
29 Heeft een man, of vrouw, eene aangetaste plek op het hoofd of in
30 den baard, ′ beziet de priester die plek en bevindt hij dat zij zichtbaar
lager ligt dan de huid en er geel, dun haar op is, dan zal de pries-
ter hem onrein verklaren. Het is hoofdzeer, melaatschheid van hoofd
31 of baard. ′ Beziet daarentegen de priester de door het hoofdzeer aan-
getaste plek en bevindt hij dat zij niet zichtbaar dieper ligt dan de
huid en er geen geel haar op is, dan zal de priester hem die door het
32 hoofdzeer aangetast is voor zeven dagen opsluiten. ′ Als de priester op
den zevenden dag de aangetaste plek beziet, en bevindt dat het hoofd-
zeer zich niet uitgebreid heeft en er geen geel haar in is, en het
33 hoofdzeer niet zichtbaar dieper ligt dan de huid, ′ dan zal de door het
hoofdzeer aangetaste zich kaal laten scheren, terwijl de aangetaste plek
niet geschoren wordt; waarna de priester hem ten tweeden male voor
34 zeven dagen opsluit. ′ Beziet de priester op den zevenden dag het hoofd-
zeer en bevindt hij dat de vlek zich dan niet op de huid uitgebreid
heeft en niet zichtbaar dieper ligt dan de huid, dan verklaart de priester
35 hem rein; hij zal zijne kleederen wasschen en rein zijn. ′ Maar indien
het hoofdzeer zich verder op de huid uitbreidt, nadat hij rein ver-
36 klaard is, ′ en de priester het beziet en bevindt dat het hoofdzeer
zich op de huid uitgebreid heeft, dan heeft de priester niet te zoeken
37 naar het gele haar. Hij is onrein. ′ Indien daarentegen het hoofdzeer
van gedaante hetzelfde gebleven en zwart haar op de plek gegroeid
is, dan is het hoofdzeer genezen. Hij is rein, en de priester zal hem
rein verklaren.
38 Wanneer bij man, of vrouw, zich vele witte vlekken op de huid ver-
39 toonen, ′ en de priester ziet dat op de huid dofwitte vlekken zijn, dan
is dat vlekkerigheid, die op de huid is uitgebroken. Hij is rein.
40 Wanneer iemands hoofdharen uitvallen, dan is hij een kaalhoofd en
41 rein. ′ Wanneer de haren voor aan het hoofd zijn uitgevallen, dan is hij
42 iemand met een kaal voorhoofd en rein. ′ Maar indien op de kaalte
van de kruin of op die aan de voorzijde van zijn hoofd zich eene
bleekroode plek vertoont, dan is dat melaatschheid, die uitgebot is op
43 zijne kale kruin of kalen voorschedel. ′ Wanneer de priester die plek
beziet en bevindt dat de roof dier aangetaste plek bleekrood is op zijne
kale kruin of kalen voorschedel, in voorkomen gelijk aan de melaatsch-
44 heid der huid, ′ dan is hij een melaatsche en onrein. De priester zal
hem zeker onrein verklaren. Op zijn hoofd heeft hij de plaag.
45 En de melaatsche op wien de plaag is, zijne kleeding zal inge-
scheurd, zijn hoofdhaar loshangend, zijne bovenlip omwonden zijn, en
46 hij zal roepen: Onrein! onrein! ′ Zoolang de plaag op hem is zal hij
onrein wezen; onrein is hij. Alleen zal hij wonen; buiten de leger-
plaats zal zijn verblijf zijn.

31. *de door — plek,* d. w. z. die daarvan verdacht wordt; verg. op vs. 2. — *geel,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zwart.*

33. *geschoren wordt,* volgens andere klinkers; Hebr. t. *hij scheert.*

41. *iemand met een kaal voorhoofd.* Het Hebreeuwsch heeft hiervoor één woord.

45. Hij zal zich als een rouwbedrijvende gedragen en anderen waarschuwen voor zijn aanblik of aanraking. Dit laatste geschiedde elders door de lazarusklep. Verg. Klaagl. IV : 15. — *zijne — ingescheurd.* Zie op Gen. XXXVII : 29. — *zijn — loshangend.* Dit teeken van rouw komt elders niet voor. — *zijne bovenlip omwonden.* Hetzelfde teeken van rouw Ezech. XXIV : 17; Micha III : 7; verg. op 2 Sam. XV : 30.

46. Hiermede wordt zeker niet verboden dat melaatschen met elkander wonen. Zoolang de kwaal niet afzichtelijk was, leefden de melaatschen zelfs niet afgezonderd. — Verg. Num. V : 2 v.

47 Indien in een kleed eene door melaatschheid aangetaste plek is, in
48 een kleedingstuk van wol of van vlas, ' in een geweven of gevlochten
49 stuk goed van vlas of wol, in leder of eenigerlei lederwerk, ' en die
plek in het kleedingstuk of het leder, het geweven, gevlochten of
lederen voorwerp is groen- of roodachtig, dan is dat eene melaatsche
50 plek en moet het aan den priester getoond worden. ' Dan zal de priester
de aangetaste plek bezien en het aangetaste voorwerp voor zeven
51 dagen opsluiten. ' Beziet de priester het weder op den zevenden dag,
en bevindt hij dan dat de plek zich uitgebreid heeft op het kleed,
het geweven of gevlochten voorwerp, het lederstuk, voor welk doel
dat leder ook gebruikt wordt, dan is de plek invretende melaatschheid.
52 Het voorwerp in onrein. ' Daarom zal men dat kleed, dat geweven of
gevlochten voorwerp, hetzij van wol, hetzij van vlas, of dat lederwerk
van welken aard ook, waarop de aangetaste plek is, verbranden; want
53 het is invretende melaatschheid. Het zal verbrand worden. ' Indien de
priester ziet dat de plek zich niet uitgebreid heeft op dat kleed, dat
geweven of gevlochten voorwerp, of dat lederwerk van welken aard
54 ook, ' dan zal men op bevel van den priester dat waarop de aange-
taste plek is wasschen, en hij zal het wederom zeven dagen opsluiten. '
55 Beziet dan de priester het aangetaste voorwerp nadat het gewasschen
is, en is de aangetaste plek niet van gedaante veranderd, dan is het
voorwerp, hoewel de plek zich niet uitgebreid heeft, onrein. Gij moet
het verbranden. Het is doordringende melaatschheid aan den voor- of
56 aan den achterkant. ' Maar indien de priester ziet dat de aangetaste
plek na gewasschen te zijn dof van kleur is geworden, dan zal hij het
aangetaste deel afscheuren van het kleed, het leder, het geweven of
57 gevlochten voorwerp. ' Indien het zich dan wederom vertoont aan dat
kleed, dat geweven of gevlochten voorwerp, of dat lederen van welken
aard ook, dan is het uitbottende melaatschheid. Gij zult het aangetaste
58 voorwerp verbranden. ' En het kleed, het geweven of gevlochten voor-
werp, het lederen van welken aard ook, waaruit nadat gij het wiescht
de plek verdwenen is, zal voor den tweeden keer gewasschen worden
en dan rein zijn.
59 Dit is de wet op de plaag der melaatschheid in kleedingstukken van
wol en vlas, in geweven en gevlochten voorwerpen en in lederwerk van
welken aard ook, volgens welke het rein of onrein verklaard wordt.
XIV : 1, 2 Jahwe sprak tot Mozes: ' Dit is de wet op den melaatsche ten
dage zijner reinverklaring. Hij zal tot den priester gebracht worden, '
3 en deze buiten de legerplaats gaan. Ziet dan de priester dat de me-
4 laatsche van zijne kwaal genezen is, ' dan zal de priester last geven,
voor den mensch die gereinigd moet worden twee levende, reine vogels,
5 cederhout, karmijn en hysop te nemen. ' Dan zal de priester last geven,
een dier vogels boven een aarden pot waarin levend water is te slach-
6 ten. ' Voorts neemt hij den levenden vogel met het cederhout, het

48. *gevlochten*, onzekere vertaling. — *lederwerk*, zadels, kussens en dergelijke voorwerpen.

3. *deze — legerplaats*, die de nog niet rein verklaarde volg. XIII : 46 niet betreden mag. Evenmin als aan XIII : 46, heeft men zich aan dit voorschrift gehouden. In het buitenste tempelvoorhof was eene omheinde ruimte voor de reiniging van melaatschen bestemd.

4—6. Eene dergelijke plechtigheid vs. 49—53.

4 v. *zal de priester last geven*, onduidelijk uitgedrukt. De priester zelf voltrok zeker gewoonlijk de geheele handeling; zie vs. 49 v. Waarschijnlijk wordt bedoeld dat ook anderen het hier genoemde doen kunnen. Alleen de besprenging is den priester voorbehouden, wiens hulp men bij de plechtigheid niet ontberen kon. — *cederhout, karmijn en hysop.* Deze drie stoffen werden ook bij het verbranden der roode koe met wier asch wijwater werd bereid gebruikt, Num. XIX : 6. Waarom men daaraan reinigende kracht toeschreef, weten wij niet. Over den hysop zie op Exod. XII : 22. — *levend water*, uit eene bron of een vlietenden stroom.

karmijn en den hysop, doopt dit met den levenden vogel in het bloed
7 van den vogel die boven het levend water geslacht is, ′ besprenkelt
zevenmaal den mensch die van de melaatschheid gereinigd moet worden
en reinigt hem zoo; waarna hij den levenden vogel over het veld
8 laat wegvliegen. ′ Dan zal hij die gereinigd moet worden zijne kleederen
wasschen, al zijne haren afscheren en een bad nemen, waardoor
hij rein wordt; daarna mag hij in de legerplaats komen, maar moet
9 zeven dagen buiten zijne tent blijven. ′ Op den zevenden dag zal hij
al zijn haar afscheren: hoofdhaar, baard, wenkbrauwen en al het overige
haar zal hij afscheren; daarna zijne kleederen wasschen en een bad
nemen. Zoo is hij rein.
10 Voorts zal hij op den achtsten dag twee gave manlijke lammeren
nemen en éen gaaf ooilam, een jaar oud, benevens drie kop meelbloem,
11 met olie gemengd ten meeloffer, en éene pint olie. ′ De priester die
de reiniging voltrekt zal den mensch die gereinigd wordt met die
gaven aan den ingang van de tent der samenkomst voor Jahwe
12 plaatsen. ′ Dan zal de priester éen dier manlijke lammeren nemen, dit
met de pint olie als schuldoffer naderbrengen en ze als aanbiedingsgave
13 bewegen voor Jahwe. ′ Daarna zal hij het lam slachten ter plaatse
waar men het zondoffer en het brandoffer pleegt te slachten, in de
heilige plaats; want het schuldoffer valt, evenals het zondoffer, aan
14 den priester ten deel; het is iets hoogheiligs. ′ Voorts zal de priester
van het bloed des schuldoffers nemen en het strijken aan de rechter
oorlel van den mensch die gereinigd wordt, aan zijn rechter duim en
15 rechter grooten teen. ′ Dan neemt de priester iets van de pint olie
16 en giet het in zijne eigen linkerhand, ′ doopt den vinger zijner rechterhand
in de olie die in zijne linkerhand is en sprenkelt voor Jahwe
17 met die olie zeven maal. ′ Van het overige der olie die in zijne hand
is strijkt de priester een deel aan de rechter oorlel van den mensch
die gereinigd wordt, aan zijn rechter duim en rechter grooten teen,
18 boven op het bloed van het schuldoffer. ′ Wat dan nog van de olie in
des priesters hand over is doet hij op het hoofd van den mensch die
gereinigd wordt. Zoo bewerkt de priester voor hem verzoening voor
19 Jahwe. ′ Dan brengt de priester het zondoffer en doet verzoening voor
den mensch die van zijne onreinheid gezuiverd wordt; daarna slacht
20 hij het brandoffer. ′ Eindelijk zal de priester het brandoffer en het
meeloffer op het altaar dragen. Zoo doet de priester verzoening voor
hem, en wordt hij rein.
21 Is hij behoeftig en zijn vermogen ontoereikend om zich dit aan te
schaffen, dan zal hij nemen éen lam als schuldoffer, tot aanbiedingsgave,
om voor zich verzoening te erlangen, benevens éen tiende meel-
22 bloem met olie gemengd, ten meeloffer, en eene pint olie; ′ ook twee
tortels of twee jonge duiven, indien hij niet meer geven kan. De eene
23 daarvan zal een zondoffer, de andere een brandoffer zijn. ′ Op den

7. *waarna — wegvliegen.* De bedoeling van dit deel der plechtigheid zal wel zijn, dat de vogel de onreinheid wegvoert; verg. XVI : 21 v.

9. Desgelijks schoren zich de Levieten bij hun in dienst treden over het geheele lichaam; zie Num. VIII : 7.

12. *met — olie.* Volg. V : 11 mocht bij een meeloffer dat voor zondoffer diende geen olie gevoegd worden; verg. Num. V : 15. Volgens onze plaats mocht het bij een schuldoffer wel. Elders lezen wij hierover niets. — *het — bewegen.* Verg. op Exod. XXIX : 24.

13. *want — hoogheiligs.* Verg. VI : 24; VII : 6. — *schuldoffer.* Zoo heet dit offer omdat ziekte, als elke andere ramp, voor eene straf gehouden werd.

14. Dezelfde deelen werden ook bij de wijding van de priesters met bloed bestreken, VIII : 23 v.; Exod. XXIX : 20.

21—32. Verg. V : 7—13.

achtsten dag zal hij ze voor zijne reiniging brengen tot den priester,
24 aan den ingang van de tent der samenkomst, vóor Jahwe. ′ Dan neemt
de priester het schuldofferlam met de pint olie en beweegt die voor
25 Jahwe als aanbiedingsgave. ′ Voorts slacht de priester het schuldoffer-
lam, neemt van het bloed daarvan en strijkt het aan de rechter oorlel
van den mensch die gereinigd wordt, benevens aan zijn rechter duim
26 en rechter grooten teen. ′ Dan giet de priester iets van de olie in zijne
27 eigen linkerhand ′ en sprenkelt voor Jahwe's aangezicht met den vinger
zijner rechterhand zeven maal met de olie die in de holte zijner lin-
28 kerhand is. ′ Ook strijkt hij een deel der olie die in zijne hand is aan
de rechter oorlel van den mensch die gereinigd wordt, aan zijn rechter
duim en rechter grooten teen, op dezelfde plaats als het bloed van het
29 schuldoffer. ′ Wat dan nog van de olie in des priesters hand over is
doet hij op het hoofd van den mensch die gereinigd wordt, om voor
30 hem verzoening voor Jahwe te bewerken. ′ Dan brengt hij van de tor-
31 tels of jonge duiven die hij kan geven ′ éen ten zondoffer en éen ten
brandoffer, met het meeloffer. Zoo bewerkt de priester voor den mensch
die gereinigd wordt verzoening voor Jahwe's aangezicht.
32 Dit is de wet ten aanzien van hem op wien eene plaag der me-
laatschheid is, wanneer bij gelegenheid zijner reiniging zijn vermogen
ontoereikend is.
33, 34 Jahwe sprak tot Mozes en Aäron: ′ Wanneer gij in het land Kanaän
komt, dat ik u tot bezitting geef, en ik sla een huis van het land dat
35 gij bezitten zult met melaatschheid, ′ dan zal de eigenaar van dat huis
dit den priester gaan mededeelen met de woorden: In mijn huis ver-
36 toont zich iets dat op eene plaag gelijkt. ′ Dan zal de priester bevelen
dat men het huis ontruime, voordat hij komt om de plaag te bezien;
opdat niet al wat in huis is onrein zij. Daarna zal de priester het
37 huis komen bezien. ′ Ziet hij nu dat werkelijk de plaag in de muren
van het huis is, groen- of roodachtige plekken, die op het gezicht dieper
38 zijn dan de muur, ′ dan verlaat de priester het huis, gaat naar den
39 ingang en sluit het huis voor zeven dagen dicht. ′ Op den zevenden
dag zal de priester wederkomen. Ziet hij dan dat de plaag zich uitge-
40 breid heeft op de muren van het huis, ′ dan zal men op last van den
priester de steenen waarop de plaag is uitbreken en buiten de stad op
41 eene onreine plaats werpen. ′ Ook zal men den geheelen binnenmuur
van het huis afkrabben, en de mortel die men er afkrabt buiten de
42 stad op eene onreine plaats storten. ′ Daarna zal men andere steenen
nemen en die invoegen, in plaats van de uitgebrokene, en andere
43 mortel, om daarmede het huis te bepleisteren. ′ Breekt dan de plaag
opnieuw in het huis uit, nadat de steenen zijn uitgebroken en het
44 huis afgekrabd en gepleisterd is, ′ komt de priester dan en ziet hij
dat de plaag in het huis zich uitgebreid heeft, dan is dat de invre-
45 tende melaatschheid in het huis. Het is onrein. ′ Men zal het huis
afbreken, de steenen, het hout en al de mortel van het huis, en dit

31. In den aanvang van dit vers zijn eenige overtollige woorden volg. Gr. en Syr. vertt. weggelaten.

34. Over de onnauwkeurigheid dezer uitdrukking zie op vs. 2.

36. Hieruit blijkt dat de wetgevers bij het maken van verordeningen op de melaatschheid niet gedreven werden door geloof aan de besmettelijkheid der kwaal; immers, dan zouden zij niet hebben voorgeschreven dat menschen en voorwerpen uit een verdacht huis verplaatst werden. Verg. op XIII : 6.

37. De kenteekenen der melaatschheid van een huis zijn dezelfde als die van een mensch (XIII 19—28); hieruit blijkt dat de uiterlijke overeenkomst de Israëlieten verleid heeft, zulk een uitslag op de muren voor melaatschheid te houden.

46 alles buiten de stad op eene onreine plaats brengen. ' Ieder die het
huis binnenkomt in de zeven dagen dat men het gesloten houdt zal
47 tot den avond onrein zijn. ' Wie in het huis slaapt zal zijne kleederen
wasschen; ook wie in het huis eet zal zijne kleederen wasschen.
48 Indien daarentegen de priester komt en ziet dat de plaag zich in
het huis niet uitgebreid heeft nadat het opnieuw gepleisterd is, dan
49 zal de priester het huis reinigen; want de kwaal is genezen. ' Om het
huis te ontzondigen, zal hij twee vogels, cederhout, karmijn en hysop
50 nemen, ' een dier vogels boven een aarden pot waarin levend water is
51 slachten, ' dan het cederhout, de hysop en het karmijn met den leven-
den vogel nemen, dat doopen in het bloed van den geslachten vogel
52 en in het levend water, en zevenmaal het huis besprenkelen. ' Zoo ont-
zondigt hij het huis met het bloed van den vogel, het levend water,
53 het cederhout, de hysop en het karmijn. ' Daarna laat hij den leven-
den vogel buiten de stad over het veld wegvliegen. Zoo bewerkt hij
verzoening over het huis, en wordt het rein.
54 Dit is de wet op alle soorten van melaatschheid en hoofdzeer, '
55-56 op de melaatschheid van kleed en huis, ' op roof, uitslag en vlek; '
57 dienende om te onderrichten, wanneer iets onrein, wanneer iets rein
moet verklaard worden. Dit is de wet op de melaatschheid.

46 v. Wie er slechts binnenkomt is zonder eenig reinigingsmiddel reeds des avonds weder rein; wie er langer in vertoeft heeft zich zwaarder verontreinigd en behoeft dus meer reiniging.

48—53. Verg. vs. 3—7.

HOOFDSTUK XV.

Onreinheid door verschijnselen van het geslachtsleven. — Onreinheid van den man bij slijmvloeiing (1—15); bij zaadloozing (16 v.); van man en vrouw na de huwelijksgemeenschap (18); van de vrouw in de maandstonden (19—24), en bij ongewone bloedvloeiing (25—30). Zij moeten zorg dragen Jahwe's heiligdom niet te verontreinigen (31). Onderschrift (32 v.).

De gelijksoortigheid van het hier behandelde onderwerp met dat van H. XII doet vermoeden dat deze hoofdstukken door de inschuiving van XIII, XIV van elkander zijn gescheiden; maar zij kunnen afzonderlijk zijn ontstaan. Verg. verder inl. op XI—XVI.

XV : 1, 2 Jahwe sprak tot Mozes en Aäron: ' Spreekt tot de Israëlieten en
zegt hun: Wanneer een man eene vloeiing uit het schaamdeel heeft,
3 dan is dat vocht onrein. ' En ten aanzien van deze zijne onreinheid
geldt, dat zij bestaat, hetzij zijn schaamdeel het vocht laat loopen, hetzij
4 niet. ' Het bed waarop hij ligt, van welke stof ook, wordt onrein, en
5 alles waarop hij zit wordt onrein. ' Wie zijn bed aanraakt zal zijne
6 kleederen wasschen, een bad nemen en onrein zijn tot den avond. ' En
wie zitten gaat op het voorwerp waarop hij die de vloeiing heeft zit
zal zijne kleederen wasschen, een bad nemen en onrein zijn tot den
7 avond. ' Ook wie het lichaam van hem die de vloeiing heeft aanraakt
zal zijne kleederen wasschen, een bad nemen en onrein zijn tot den
8 avond. ' Wanneer hij die de vloeiing heeft op een reine spuwt, zal
deze zijne kleederen wasschen, een bad nemen en onrein zijn tot den
9 avond. ' Het zadel waarop hij die de vloeiing heeft rijdt, van welke
10 stof ook, wordt onrein, ' en ieder die aanraakt wat onder hem geweest
is zal onrein zijn tot den avond; en wie het draagt zal zijne klee-

2—15. Met deze krankheid is zeker geen hevige ziekte bedoeld, allerminst besmettelijke, venerische ziekten, die oudtijds onbekend waren, maar eene veelvuldig voorkomende, voor het leven niet gevaarlijke, slijmafscheiding.

4. *van welke stof ook,* linnen, wol, leder, stroo. — *alles* — *zit,* stoel, zadel, wagen enz.

10. Zie op XI : 27 v. en 27.

11 deren wasschen, een bad nemen en onrein zijn tot den avond. ′ Ieder
dien hij die de vloeiing heeft aanraakt en die de handen niet afspoelt
zal zijne kleederen wasschen, een bad nemen en onrein zijn tot den
12 avond. ′ Een aarden vat dat hij die de vloeiing heeft aanraakt moet
13 gebroken, en elk houten voorwerp met water overgoten worden. ′ En
wanneer de kranke rein is geworden van zijne vloeiing, dan zal hij zeven
dagen tellen voordat hij rein is, dan zijne kleederen wasschen, in levend
14 water een bad nemen; zoo wordt hij rein. ′ En op den achtsten dag
neme hij twee tortels of twee jonge duiven, brenge ze voor Jahwe aan
15 den ingang van de tent der samenkomst en geve ze den priester. ′ Dan
zal de priester ze brengen, éen ten zondoffer en éen ten brandoffer. Zoo
bewerkt de priester voor hem verzoening bij Jahwe van zijne vloeiing.
16 Als een man eene zaadloozing heeft, zal hij een bad nemen en on-
17 rein zijn tot den avond. ′ Ieder kleed en stuk leder waarop iets van
het vocht komt zal met water gewasschen worden en tot den avond
18 onrein zijn. ′ En wanneer eene vrouw met een man gemeenschap gehad
heeft, zullen zij beiden een bad nemen en onrein zijn tot den avond.
19 Wanneer eene vrouw hare bloedvloeiing heeft, zal zij zeven dagen
in hare maandstonden blijven, en al wie haar aanraakt zal onrein
20 zijn tot den avond. ′ Alles waarop zij ligt terwijl zij de stonden heeft
21 zal onrein zijn, en alles waarop zij zit zal onrein zijn. ′ Al wie aan
haar bed raakt zal zijne kleederen wasschen, een bad nemen en onrein
22 zijn tot den avond; ′ en al wie aan een voorwerp waarop zij zit, welk
ook, raakt zal zijne kleederen wasschen, een bad nemen en onrein zijn
23 tot den avond. ′ Indien iets zich bevindt op het bed of op het voor-
werp waarop zij zit, dan zal hij die het aanraakt tot den avond onrein
24 zijn. ′ Slaapt een man bij haar en komt haar bloed aan hem, dan is
hij zeven dagen onrein, en het bed waarop hij ligt, van welke stof
ook, is onrein.
25 Wanneer eene vrouw verscheiden dagen buiten den tijd harer ston-
den eene bloedvloeiing heeft, of hare vloeiing langer dan gewoonlijk
duurt, dan is zij zoolang de onreine vloeiing aanhoudt even onrein als
26 tijdens hare stonden. ′ Het bed waarop zij in de dagen harer vloeiing
ligt, waaruit het ook bestaat, zal haar zijn als het bed harer stonden;
alles waarop zij zit zal even onrein zijn als iets dat door hare stonden
27 verontreinigd is. ′ Al wie het aanraakt wordt onrein, zal zijne kleederen
28 wasschen, een bad nemen en onrein zijn tot den avond. ′ Is zij rein van
hare vloeiing geworden, dan zal zij zeven dagen tellen en daarna rein
29 zijn. ′ En op den achtsten dag neme zij twee tortels of twee jonge duiven
en brenge die tot den priester aan den ingang van de tent der samen-
30 komst. ′ Dan zal de priester ze brengen, éen ten zondoffer en éen ten
brandoffer. Zoo bewerkt de priester voor haar verzoening bij Jahwe van

12. Verg. op XI : 33.
13. Het woord *rein* wordt blijkbaar hier, evenals vs. 28, eerst gebruikt in den zin van „hersteld", daarna in dien van „rein voor Jahwe". — *levend water*. Verg. XIV : 5.
14. *brenge ze*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *en kome*.
16. *eene zaadloozing*, eene onwillekeurige.
19—24. De onreinheid der vrouw in de maandstonden wordt ook vermeld Klaagl. I : 8 v.; Ezech. XXXVI : 17. De strengste Joden waren in deze zaak zeer stipt; het was eene van de grieven der Farizeën tegen de Sadduceën, dat zij het hiermede niet streng genoeg namen.
23. Hier komt eene verontreiniging in den derden graad voor: de vrouw verontreinigt het bed; dit iets dat er op ligt, b. v. eene deken; deze een mensch die dat aanraakt.
24. Bedoeld wordt dat het verschijnsel hem verraste. Hield hij met haar gemeenschap terwijl hij wist dat zij de stonden had, dan verdiende hij den dood; XVIII : 19; XX : 18; verg. Ezech. XXII : 10.
28. Zie op vs. 13.

31 hare onreine vloeiing.' Gij zult de Israëlieten vermanen zich te ont-
doen van hunne onreinheid; opdat zij niet sterven door hunne onrein-
heid, doordat zij mijn tabernakel die in hun midden is verontreinigen.
32 Dit is de wet ten aanzien van den man die eene slijmvloeiing en
van hem die eene zaadloozing heeft, waardoor hij verontreinigd wordt,'
33 van de vrouw die hare stonden heeft, van al wie eene vloeiing heeft,
man of vrouw, en van den man die bij eene onreine ligt.

31. *vermanen*, volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *afzonderen* of *wijden*. — Over de verontreiniging van het heiligdom handelt H. XVI.

HOOFDSTUK XVI.

De verzoendag. — Jahwe gelast Mozes, Aäron te verbieden gedurig het allerheiligste binnen te gaan (1 v.); schrijft de offers voor die hij brengen moet wanneer hij het moet binnentreden (3), en de hierbij vereischte kleeding (4). Van twee bokken worde door het lot de een aan Jahwe, de ander aan Azazel toegewezen, de eerste ten zondoffer, de tweede ter wegzending bestemd (5—10). Aäron bewerke door een zondoffer verzoening voor zich en de andere priesters (11) en reinige dan, na het allerheiligste in een wierookwalm gehuld te hebben, door bloedsprengingen dit gedeelte en ook de voorkamer van het heiligdom (12—16); waarbij geen mensch mag tegenwoordig zijn (17); daarna ontzondige hij het groote altaar (18 v.). Wegzending van den bok aan Azazel (20—22). Na zich verkleed en gebaad te hebben, drage Aäron het brandoffer voor zich en dat voor het volk op (23 v.) en ontsteke het vet van het zondoffer (25). Hoe de man die den zondebok heeft weggebracht zich moet reinigen (26), en hoe de lijken der zondoffers moeten verbrand worden (27 v.). Op den tienden der zevende maand vaste men en houde men sabbat, omdat het verzoendag is (29—31); op dien dag moet de hoogepriester al de plechtigheden volbrengen (32—34).

In de zevende maand van het kerkelijk jaar, waarmede oudtijds het jaar aanving, wier tiende dag Ezech. XL : 1 nieuwjaarsdag heet (verg. op XXV : 9) en wier eerste nog altijd als zoodanig gevierd wordt (zie op Exod. XII : 2), werden — en worden door vele Joden nog — allerlei handelingen verricht die dienden tot reiniging van zonden: men nam een bad; men schudde steenen uit zijn kleed in vlietend water, zinnebeeld van de zonden die men wegwierp (de *tasliech*; verg. op Micha VII : 19); men doodde zoenoffers (*kapporeth*-slaan); men joeg dieren, met der menschen zonden belast, weg, enz. De wetgevers der vijfde eeuw bestemden den tienden der maand voor de groote verzoening; legden, om hem waardig te vieren, de hand op een der oude gebruiken, het wegjagen van een zondenbok, het zooveel zij konden vervormend; voegden er offers bij, in overeenstemming met de tempelpraktijken; schreven vasten en staking van arbeid op den verzoendag voor, het eerste in overeenstemming met de droevige aanleiding tot de plechtigheid: zonden en onreinheid; en maakten zoo eene verordening, waardoor menige in hun oog onstichtelijke praktijk door eene ernstige en waardige plechtigheid vervangen werd. Zij bestreden de huiselijke gebruiken niet, maar trachtten ze te verdringen door het volk ten tempel te roepen en nadrukkelijk te verkondigen dat alleen de hoogepriester bevoegd was om de reinigingsplechtigheden te volbrengen (vs. 32); terwijl zij tevens, geheel in overeenstemming met hunne doorgaande opvatting van den godsdienst, de zuivering van het verontreinigd heiligdom tot het hoofddoel der handeling maakten.

Men kan het der wet, zooals zij vóor ons ligt, nog aanzien dat haar inhoud van lieverlede is ontstaan. Immers, de datum van den heiligen dag wordt eerst aan het slot genoemd (vs. 29), en zoowel de onthouding van spijs en drank als die van allen arbeid wordt slechts aangestipt (vs. 29, 31).

De viering is van zeer jonge dagteekening. Immers, niet alleen kent Ezechiël geen verzoendag, wel twee dagen waarop de tempel ontzondigd moest worden, XLV : 18—20; maar nog in den tijd van Nehemja was de tiende van de zevende maand geen officiëele heilige dag. Dit blijkt uit Neh. VIII onweersprekelijk. Daar toch wordt verhaald, dat de Joden op den tweeden dag der zevende maand in het wetboek vonden voorgeschreven, het loofhuttenfeest op den vijftienden dag dier maand te vieren. Daar volgens ons hoofdstuk de verzoendag tusschen den 2den en den 15den valt, zou men, indien de bepaling van den 10den in hunne wet had gestaan, op dezen dag in de eerste plaats gelet hebben. Blijkbaar stond dus toen de tiende nog niet als vastendag bekend. Hiermede is niet gezegd dat de verordening over den verzoendag in Ezra's Wetboek ontbrak. Wellicht heeft zij hierin gestaan, maar dan zonder het slot, althans zonder bepaling van den dag. Deze is er bijgevoegd toen de jaarlijksche viering werd ingevoerd en in zwang kwam.

Daar de wet uitstekend strookte met de richting waarin zich het Jodendom ontwikkelde en tevens een geliefd volksgebruik als Gode welgevallig stempelde, heeft zij doel getroffen: de verzoendag is bij de

Joden de heiligste dag des jaars geworden, welks viering door tallooze verordeningen nader omschreven is; wat niet heeft verhinderd dat daarnevens sommige oude, niet in de wet vermelde gebruiken in stand gebleven zijn.

XVI : 1 Na den dood van twee der zonen van Aäron, die gestorven zijn toen
2 zij naderden voor Jahwe, ' sprak Jahwe tot Mozes en zeide tot hem:
Zeg uwen broeder Aäron, dat hij niet te allen tijd in het heiligdom
achter het voorhangsel trede, vóor het deksel dat op de ark is; opdat
3 hij niet sterve; want ik vertoon mij in de wolk op het deksel. ' Hiermede zal Aäron de heilige plaats binnentreden: met een stier uit de
4 runderen tot zondoffer en een ram tot brandoffer. ' Een heilig linnen
onderkleed zal hij dragen; een linnen heupkleed zal op zijn lijf zijn;
met een linnen gordel zal hij zijn omgord, en een linnen mijter zal hij
op het hoofd hebben. Dit zijn heilige kleederen; na een bad genomen
te hebben, zal hij ze aantrekken.
5 Vanwege de gemeente der Israëlieten neme hij twee bokken tot
6 zondoffer en éen ram tot brandoffer. ' Dan zal Aäron zijn eigen zond-
offerstier naderbrengen en voor zich en zijn huis verzoening bewerken. '
7 Daarna zal hij de twee bokken nemen en ze aan den ingang van de
8 tent der samenkomst voor Jahwe plaatsen. ' Dan zal Aäron op de beide
9 bokken loten leggen: éen voor Jahwe en éen voor Azazel. ' Daarna zal
Aäron den bok die door het lot aan Jahwe is toegewezen naderbrengen
10 en als zondoffer behandelen. ' Maar de bok die door het lot aan Azazel
is toegewezen zal levend voor Jahwe geplaatst worden, om verzoening
voor hem te bewerken, ten einde hem zoo naar Azazel in de woestijn
11 te zenden. ' Dan brengt Aäron zijn eigen zondofferstier nader, bewerkt
12 verzoening voor zich en zijn huis en slacht zijn zondofferstier. ' Daarna
neemt hij van het altaar dat voor Jahwe staat eene vuurpan vol
gloeiende kolen, benevens twee handen vol fijnen offerwierook, en
13 brengt dit achter het voorhangsel. ' Daar legt hij voor Jahwe den
wierook op het vuur; dan zal de wierookwalm het deksel op de Ge-
14 boden omhullen; opdat hij niet sterve. ' Daarna neemt hij van het
stierenbloed en sprenkelt dat met zijn vinger op het deksel aan de
oostzijde, en vóor het deksel sprenkelt hij met zijn vinger van dat

1. Verg. X : 1 v.

2. *niet te allen tijd.* Hierna zouden wij verwachten: maar slechts eenmaal des jaars. Dit is ook bedoeld; verg. vs. 29 en Hebr. IX : 7. — *want — deksel.* Exod. XXV : 21 v. staat wel, dat Jahwe van boven het deksel spreken zal, maar niet, dat daarop de wolk rust. Deze vertoont zich Exod. XL : 38 boven den tabernakel.

6. Dit vers keert letterlijk vs. 11 terug. Misschien staat het hier bij vergissing. Volgens het gebruik in den laatsten tijd vóor de verwoesting van den tempel in 70 na Chr. bracht de hoogepriester, voordat hij het lot over de bokken wierp, zijn stier nader en sprak, met de hand op den kop van het dier, zijne schuldbekentenis uit, om het eerst na het loten te slachten. — *zijn huis,* de priesters. Het is natuurlijk dat de hoogepriester en allen die hem bijstaan om heiligdom en volk te ontzondigen gereinigd moeten zijn voordat hij de groote handeling begint.

8. *loten,* plankjes, waarop „voor Jahwe" en „voor Azazel" stond, die hij, in elke hand éen, uit eene urn nam. — *Azazel.* De tegenstelling van „voor Azazel" met „voor Jahwe" bewijst, dat Azazel de naam is van een goddelijk wezen, dat volgens vs. 10 in de woestijn huisde. De oude Israëlieten dachten zich woestijnen, ruïnen en andere schrik inboezemende plaatsen met satyrs, spoken en andere ongure wezens bevolkt, en onder de Joden was dit bijgeloof zeer algemeen (Jez. XIII : 21 v.; XXXIV : 14 v.; Matth. XII : 43—45; Openb. XVIII : 2). Wat de naam *Azazel* beteekent, is onbekend. Sommige oud-Joodsche vertalers en schriftgeleerden hebben dien overgezet door ‚wegzending', en aldus deze herinnering aan het voorvaderlijk bijgeloof zooveel mogelijk verduisterd.

10. *om — bewerken.* De bok werd daardoor geschikt gemaakt tot voertuig van de zonden des volks. Het geschiedde waarschijnlijk door besprenging met bloed.

11. Zie op vs. 6.

12. *het altaar dat voor Jahwe staat,* hier het groote brandofferaltaar. Zoo ook vs. 18.

13. *op het vuur,* de gloeiende kolen van vs. 12.

14. De hoogepriester ging dus niet slechts eenmaal het allerheiligste binnen, maar herhaaldelijk: eerst om te wierooken, dan met het stierenbloed, vervolgens met dat van den bok, eindelijk om het wierookvat terug te halen.

15 bloed zevenmaal. ′ Dan slacht hij den zondofferbok van het volk en
brengt het bloed daarvan achter het voorhangsel; waar hij met dit
bloed handelt evenals met het stierenbloed: hij sprenkelt het op en
16 vóor het deksel. ′ Zoo bewerkt hij verzoening voor de heilige plaats,
haar zuiverend van de onreinheden der Israëlieten, hunne overtredingen,
van welken aard ook hunne zonden zijn. Desgelijks zal hij ook doen aan
de tent der samenkomst, die bij hen staat te midden hunner onrein-
17 heden. ′ Geen mensch mag in de tent der samenkomst zijn, wanneer
hij haar binnentreedt om in de heilige plaats verzoening te bewerken,
totdat hij naar buiten komt. Zoo zal hij verzoening bewerken voor
18 zich zelven, zijn huis en de geheele vergadering van Israël. ′ Buiten
gekomen, gaat hij naar het altaar dat voor Jahwe staat en bewerkt
daarvoor verzoening: hij neemt van het stieren- en het bokkenbloed,
19 bestrijkt daarmede de hoornen des altaars rondom ′ en sprenkelt voorts
met zijn vinger zevenmaal van dat bloed er op. Zoo zal hij het reini-
gen en heiligen van de onreinheden der Israëlieten.
20 Wanneer hij de verzoening van de heilige plaats, de tent der samen-
komst en het altaar voleindigd heeft, zal hij den levenden bok nader-
21 brengen. ′ Aäron zal zijne beide handen op den kop van den levenden
bok leggen, daarover belijden al de schulden en overtredingen der
Israëlieten, van welken aard ook hunne zonden zijn, en ze leggen op
den kop van den bok, dien hij daarna door een man die hiervoor is
22 aangewezen wegzendt, de woestijn in. ′ Zoo zal de bok al hunne schul-
den wegdragen naar een afgelegen land. En in de woestijn zal men
den bok loslaten.
23 Daarna zal Aäron de tent der samenkomst ingaan, de linnen klee-
deren die hij aangetrokken had toen hij de heilige plaats binnentrad
24 uittrekken en ze daar nederleggen. ′ Daarna neemt hij een bad in eene
heilige plaats en doet zijne eigen kleederen aan. Dan gaat hij uit en
brengt zijn brandoffer, benevens dat des volks. Zoo bewerkt hij verzoe-
25 ning voor zich en het volk. ′ Ook zal hij het zondoffervet ontsteken op
26 het altaar. ′ Hij nu die den bok voor Azazel weggebracht heeft zal
zijne kleederen wasschen en een bad nemen; waarna hij in de leger-
27 plaats komen mag. ′ Den zondofferstier en den zondofferbok, wier bloed
in de heilige plaats gebracht is om in haar verzoening te bewerken,
zal men buiten de legerplaats brengen en daar hunne huid, vleesch
28 en pens verbranden. ′ En hij die ze verbrandt moet zijne kleederen
wasschen en een bad nemen; waarna hij in de legerplaats komen mag.
29 Het zal u tot eene eeuwige inzetting zijn: in de zevende maand, op
den tienden dag der maand, zult gij u verootmoedigen en geenerlei

16. Welke overtredingen bedoeld worden, blijft hier twijfelachtig. In elk geval beoogde het volk reiniging van alle zonden, de wetgever alleen van onwillekeurige en den schuldigen onbekende verontreinigingen. — *de tent der samenkomst*, hier het heilige.

21. *die — aangewezen*, zeer onzekere vertaling. De bepaling dat de bok door een hiertoe aangewezen man moest weggebracht worden is niet zonder beteekenis. Het oude gebruik toch was, dat het volk met kreten als: Neem ook mijne zonden mee! ook de mijne! het vervloekte dier, het jagende en slaande, achternaliep. Die ruwheid wordt door deze verordening zooveel mogelijk tegengegaan.

22. *een afgelegen land*, een van waar geen weg naar de bewoonde wereld terugvoert; immers, het zou noodlottig zijn, indien het dier terugkeerde; want dan kwamen daarmede 's volks zonden terug. Nadat dit eens gebeurd was, heeft men verordend, het dier niet, zooals de wet zegt, in de woestijn los te laten, maar aldaar van eene steilte af te stooten.

24. *in eene heilige plaats*. In den laatsten tijd van het bestaan des tempels geschiedde dit òf in het voorhof, terwijl gordijnen den badenden hoogepriester voor het volk verborgen, òf in eene kamer boven eene der poorten van het priestervoorhof.

27. Verg. op Exod. XXIX: 14.

28. Verg. Num. XIX: 8.

29. *u verootmoedigen*, letterlijk *u zelven ellendig maken*, door schuldbelijdenis en vasten.

werk verrichten; dit geldt zoowel den inboorling als den vreemde die
30 onder u verblijf houdt. ′ Want op dezen dag zal hij verzoening voor
u bewerken, om u te reinigen; van al uwe zonden voor Jahwe zult gij
31 rein worden. ′ Een volkomen rustdag zal het voor u zijn, waarop gij u
32 zult verootmoedigen. Het is eene eeuwige inzetting. ′ En de priester
dien men zalven en wijden zal om priester te zijn in plaats van zijn
vader zal de verzoening bewerken. Nadat hij de linnen, de heilige,
33 kleederen zal aangetrokken hebben, ′ zal hij verzoening bewerken voor
het heilige heiligdom; ook zal hij de tent der samenkomst en het
altaar verzoenen, en voor de priesters en het geheele volk der verga-
34 dering verzoening bewerken. ′ Dit zal u tot eene eeuwige inzetting
zijn, om verzoening te bewerken voor de Israëlieten van al hunne
zonden, eens in het jaar. En het geschiedde zooals Jahwe Mozes be-
volen had.

31. Dit is de eenige sabbat waarop vasten geoorloofd is.
32. *de priester — vader*, de hoogepriester, en geen ander.

INLEIDING OP HOOFDSTUK XVII—XXVI.

Deze hoofdstukken maken eene afzonderlijke groep uit, gekenmerkt door de herhaalde vermaningen: heilig zult gij zijn; want heilig ben ik, Jahwe, uw god (XIX : 2; verg. XX : 7, 26; ook XI : 44 v.); ik ben Jahwe, uw god (vaak in XVIII, XIX); ik ben Jahwe, die u heilig (XX : 8 en vaak daarna); ik ben Jahwe (XXI : 12 enz.); welke zegswijzen wel elders niet ontbreken, maar hier in grooten getale bij elkander voorkomen. Verg. over de beteekenis en den oorsprong van *heilig* op Jez. VI : 3. Zij behelzen bepalingen over slachten, offeren en vleeschgebruik (H. XVII); waarschuwingen tegen Kanaänietische gruwelen, vooral bloedschande (H. XVIII); voorschriften voor zedelijk leven en godsvereering (H. XIX); verordeningen tegen Molochoffers en bloedschande (H. XX); bepalingen over de priesters als heilige mannen (H. XXI); over onreinheid (H. XXII); over feesten (H. XXIII); over heilige olie en toonbrooden (XXIV : 1—9); over het vloeken van Jahwe (XXIV : 10—23); over sabbats- en jubeljaar (H. XXV), en eene slotrede met beloften en bedreigingen (H. XXVI).

Blijkt reeds uit deze inhoudsopgave dat wij hier geen welsluitend geheel voor ons hebben, nauwkeuriger beschouwing van den inhoud der hoofdstukken leert duidelijk, dat zij volstrekt niet van éene hand, noch ook uit denzelfden tijd zijn. Wij bezitten in deze afdeeling eene oudere wetgeving, of een deel daarvan, met enkele wijzigingen, vooral met vele toevoegselen, in Ezra's Wetboek opgenomen, waarschijnlijk, evenals andere deelen van dit boek, door latere schrijvers en den Verzamelaar van de Wet nog vermeerderd.

Die oude wetgeving noemt men de Wet der Heiligheid (verg. inl. op De vijf boeken der Wet), omdat Israëls roeping tot heiligheid hier nog nadrukkelijker dan elders wordt verkondigd (XIX : 2; XX : 7 v., 26; XXI : 6—8, 15, 23; XXII : 8—16, 31 v.). Zij dagteekent uit de eerste halve eeuw na den val van Jeruzalem en heeft, bij merkbaar verschil, zoovele punten van overeenkomst met de verordeningen van Ezechiël, dat zij niet onafhankelijk van elkaar kunnen zijn. Hoogstwaarschijnlijk heeft de verzamelaar dezer wetten *Ezechiël* gekend en gebruikt. Dat hij in sommige opzichten er van afweek, wordt gereedelijk verklaard door de omstandigheid, dat hij niet zelf die wetten maakte maar bestaande verordeningen samenvoegde; terwijl hij op enkele punten ook eene andere meening kan gehad hebben dan de profeet. De wetten die hij tot een bundel vereenigde waren blijkbaar van onderscheiden herkomst; immers XVIII en XX behandelen hetzelfde onderwerp, wel in denzelfden geest, maar toch op onderscheiden manier. Zij behoorden tot de geschriften die door de Jeruzalemsche priesters vóor de Ballingschap zijn opgesteld.

HOOFDSTUK XVII.

Bepalingen over slachten, offeren en vleeschgebruik. — Opschrift (1 v.); men slachte geen dier zonder daarvan aan Jahwe bij het heiligdom een offer te brengen (3—7), en offere nergens dan vóor

het heiligdom (8 v.). Niemand mag bloed nuttigen; want dit is, als de ziel van het lichaam, tot zoenmiddel op het altaar bestemd (10—12); ook van neergelegd wild bedekke men het bloed en nuttige het niet (13 v.). Wie niet goed geslacht vleesch eet reinige zich (15 v.).

Afgezien van vs. 15 v., dat zeer los met het voorgaande samenhangt, is in dit hoofdstuk eenheid van onderwerp en strekking: het dringt aan op beperking van den eeredienst tot éen heiligdom, vooral om afgoderij en het gebruik van bloed te keeren. Hierin openbaart zich de godsdienstige richting die zich sedert Jozia krachtig in Juda deed gelden. Aan vs. 3—9 evenwel ligt blijkbaar eene oudere wet ten grondslag, door den wetgever, zoo goed het ging, pasklaar gemaakt voor zijn tijd.

XVII : 1, 2 Jahwe zeide tot Mozes: ' Spreek tot Aäron, zijne zonen en alle
3 Israëlieten en zeg hun: Dit is het wat Jahwe bevolen heeft: ' ieder
uit het huis Israël die een rund, schaap of geit binnen of buiten de
4 legerplaats slacht ' en het niet brengt aan den ingang van de tent der
samenkomst, om het voor Jahwe's tabernakel als gave aan Jahwe op
te dragen, dien zal het als bloedstorting toegerekend worden: hij heeft
bloed vergoten; daarom zal hij uitgeroeid worden uit het midden zijns
5 volks. ' Opdat de Israëlieten de offeranden die zij op het open veld
plegen te offeren, aan Jahwe aan den ingang van de tent der samen-
komst tot den priester brengen en ze als dankoffers aan Jahwe offeren. '
6 Dan zal de priester het bloed op Jahwe's altaar, aan den ingang van
de tent der samenkomst, sprengen en het vet ten liefelijken geur voor
7 Jahwe ontsteken. ' Opdat zij voortaan hunne offers niet meer aan de
satyrs brengen, die zij naboeleeren. Eene eeuwige inzetting zal dit
voor hen en hun nageslacht zijn.
8 Ook zult gij hun zeggen: Al wie uit het huis Israël en uit de
vreemden die daaronder verblijf houden een brand- of slachtoffer offert '
9 en het niet brengt aan den ingang van de tent der samenkomst, om
het aan Jahwe op te dragen, hij zal uitgeroeid worden uit zijn volk.

3—7. Dit gebod houdt in, dat niemand voor huiselijk gebruik een viervoetig dier mag slachten tenzij hij dit doe aan het eenige wettige heiligdom, alwaar dan de priester het als een gewoon dankoffer zal behandelen. Het springt in het oog dat dit onuitvoerbaar was. Hetzij wij ons verplaatsen in den tijd der omzwerving in de woestijn waar de wet heet gegeven te zijn, hetzij in een ander tijdvak der geschiedenis, nooit vinden wij de Israëlieten zoo gering in aantal en zoo dicht bij elkander wonende, dat zij zulk eene wet hadden kunnen onderhouden, of zelfs een wetgever zich had kunnen voorstellen dat zij dit zouden doen; tenzij hij mocht gewild hebben dat het vleeschgebruik uitermate beperkt werd; wat niet blijkt. De wet is alleen te begrijpen als eene onhandige poging om een oud voorschrift in een nieuw kleed te steken. De oorspronkelijke verordening hield zeker in, dat men geen dier elders dan bij een der — toen nog talrijke — heiligdommen mocht slachten, natuurlijk met aanbieding van een deel er van aan Jahwe. Toen zij ontstond, werd geen dier geslacht en geen maaltijd, althans geen vleeschmaal, gehouden, zonderdat daarbij door hem die den maaltijd aanrichtte werd geofferd. Dit was in het oog van de voorstanders der uitsluitende vereering van Jahwe afgoderij, en ging ook zeker gepaard met allerlei dat hen ergerde, o. a. bloedgebruik. Om die verkeerdheden uit te roeien, werd verordend dat men alleen bij Jahwe's heiligdom mocht slachten; wat onzinnig zou geweest zijn, indien niet iedereen zulk een heiligdom in zijne nabijheid had gehad. De verordening dagteekent dus uit den tijd vóor *Deuteronomium*. De verzamelaar nu van de Wet der Heiligheid, evenals later de schrijver van Ezra's Wetboek, gewoon alle wetten aan Mozes toe te kennen en ze voor te stellen als gegeven aan Israël gedurende de omzwerving, doet dit ook met deze, en stelt in plaats van die heiligdommen het eenige in zijn oog wettige, den tabernakel, zonder zich rekenschap te geven van de onuitvoerbaarheid der verordening die daardoor ontstond. Veel verstandiger handelde de opsteller van Deut. XII : 20—28; XV : 22 v., toen hij eensdeels het slachten geheel vrijliet, maar ook ontdeed van alle godsdienstige beteekenis en het zoo tot eene bloot alledaagsche handeling maakte, waarbij geen offer te pas kwam, terwijl hij anderdeels het bloedgebruik streng verbood. Verg. hierover vs. 10.

4. *als bloedstorting*. Hoe de wetgever dit bedoelt, is niet duidelijk. Heeft hij het als moord veroordeeld, dan kan zulk eene overdreven afkeuring bezwaarlijk weerklank gevonden hebben onder het volk.

5. *als dankoffers*, omdat alleen met deze een maaltijd verbonden was.

7. *de satyrs*, faunen of veldgeesten, komen Jez. XIII : 21; XXXIV : 14 voor als huizende in puinhoopen, en 2 Kron. XI : 15, evenals hier, als voorwerpen van goddelijke vereering; verg. op XIX : 9 v. — *naboeleeren*. Zie op Exod. XXXIV : 15.

8 v. Hetzelfde verbod Deut. XII : 26 v. en elders. Het is hier zeker aan vs. 1—7 toegevoegd om ook de vreemden onder de wet te begrijpen; verg. op Exod. XII : 19.

10 Al wie uit het huis Israël en uit de vreemden die daaronder ver-
blijf houden bloed, in welken vorm ook, eet, ik zal mijn aangezicht
tegen den persoon die dat bloed gegeten heeft keeren en hem uit-
11 roeien uit het midden van zijn volk. ' Want de ziel van het lichaam
is in het bloed, en ik heb u dit op het altaar gegeven, om voor uwe
zielen verzoening te bewerken; want het bloed bewerkt verzoening
12 door de ziel. ' Daarom zeg ik den Israëlieten: Geen uwer zal bloed
eten; ook de vreemde die onder u verblijf houdt mag geen bloed eten. '
13 En al wie uit de Israëlieten en uit de vreemden die onder hen ver-
blijf houden een stuk wild of een vogel waarvan het gebruik vrijstaat
14 vangt, moet het bloed er van uitstorten en met stof bedekken. ' Want
de ziel van elk lichaam is zijn bloed. Daarom zeg ik den Israëlieten:
Gij zult van geen lichaam het bloed eten; want de ziel van elk lichaam
is zijn bloed. Al wie dit eet zal uitgeroeid worden.
15 En ieder die vleesch van een dier dat zijn natuurlijken dood gestor-
ven of verscheurd is eet, hetzij inboorling, hetzij vreemde, zal zijne
kleederen wasschen, een bad nemen en tot den avond onrein zijn; dan
16 zal hij rein wezen. ' Wascht hij zijne kleederen niet en neemt hij geen
bad, dan zal hij zijne schuld dragen.

10. Verg. op Gen. IX : 4. — Het eten sluit ook het drinken in zich, zelfs de bevochtiging van de lippen er mede.

11. *de ziel — bloed.* Deze verklaring van het gebruik het bloed op het altaar te brengen komt alleen hier en Deut. XII : 23 voor. Men mag haar derhalve niet houden voor eene algemeen gangbare of erkende opvatting. — *door de ziel,* die in het bloed is.

13 v. Terwijl vs. 10 handelt over het bloed van offerbare dieren, is hier sprake van dat van niet offerbare, maar wier vleesch men mocht eten, herten, eenden en vele andere; verg. H. XI. Men bracht zeker onder Israël, als elders, van het neergelegde wild offers aan bosch-, water- en veldgeesten en gebruikte daarbij iets van het bloed.

14. Na het eerste *Want — bloed* heeft Hebr. t. nog *in zijne ziel,* wat volg. Gr. vert. is weggelaten.

15 v. Zie op Exod. XXII : 31. — Scherp is de tegenstrijdigheid tusschen deze verordening, die ook den vreemde het gebruik van zulk vleesch verbiedt, en Deut. XIV : 21, waar den Israëlieten vergund wordt, het hem ten gebruike af te staan. Over de geringe hier voorgeschreven reiniging zie op XI : 40.

16. *zijne kleederen,* volg. Gr. vert. ingevoegd.

HOOFDSTUK XVIII.

Kanaänietische gruwelen. — Jahwe beveelt Mozes, de Israëlieten te waarschuwen tegen de praktijken en inzettingen der Egyptenaren en Kanaänieten; alleen naar Jahwe's geboden mogen zij zich gedragen (1—5). Men trede niet in huwelijksgemeenschap met nabestaanden (6): eigen moeder, stiefmoeder, halfzuster, kleindochter, dochter van 's vaders vrouw, tante van vaders- of moederszijde, ooms vrouw, schoondochter en broeders vrouw (7—16), van moeder en dochter of van twee zusters te gelijk (17 v.). Voorts wachte men zich voor gemeenschap met eene vrouw tijdens hare stonden (19), overspel (20), Molochoffers (21) en tegennatuurlijke vermengingen (22 v.). Om die gruwelen zijn de Kanaänieten uit hun land verdreven; men wachte er zich dan voor, om hetzelfde lot te ontgaan (24—30).

Deze wet handelt in vs. 6—23, evenals XX : 10—21, uitvoerig over bloedschande en tegennatuurlijke geslachtszonden. Dat in beide hoofdstukken deze zonden in één adem genoemd worden, is voor ons zedelijk gevoel stuitend; zoo toch worden handelingen die elk ernstig mensch overal altijd heeft verfoeid op ééne lijn gezet met verbintenissen waarvan de meeste wel niet zonder reden worden afgekeurd, maar waarvan enkele vroeger zonder aarzeling of schaamte door vrome mannen waren aangegaan, ja, ééne, het huwelijk met eene dochter van 's vaders vrouw, dus zoowel van een anderen vader als van eene andere moeder, voor ons gevoel onbedenkelijk is. Deze en de vereeniging met eene halfzuster of het huwen met twee zusters te gelijk konden bezwaarlijk „Kanaänietische gruwelen" heeten. De zaak is hieruit te verklaren, dat de wetgevers tegen die gruwelen, waarin ontuchtige praktijken eene voorname plaats innamen, wilden waarschuwen en nu alle verbintenissen die hun ongeoorloofd voorkwamen gingen opsommen, vergetende dat niet alle zulk eene scherpe veroordeeling verdienden.

Deze wetgevers richtten zich, evenals hunne voorgangers, bijna uitsluitend tot den man. Alleen bij

de waarschuwing tegen onnatuurlijke ontucht wordt van de vrouw als van een verantwoordelijk wezen gesproken. Een fijner zedelijk gevoel is echter in hunne bepalingen niet te miskennen, in zoover zij de willekeur van den man in zijne verhouding tot de vrouwen poogden te beperken. Verbood de wet der Tien Woorden alleen het overspel, zij gaan vele stappen verder en dringen hen, zich van vrouwen te onthouden die naar hun inzicht aan die mannen te na bestaan. Het beginsel waardoor zich althans de opsteller van H. XVIII (zie vs. 6) laat leiden is gebrekkig; ook doen de wetgevers geen poging om de veelwijverij af te schaffen; maar het was reeds iets van belang, dat zij door hunne verordeningen nadrukkelijk zelfbeheersching predikten en daardoor reinheid van zeden bevorderden.

Deze wet is zeker jonger dan *Deuteronomium*, waarin slechts éene bepaling omtrent bloedschande staat (XXII: 30). De slotvermaning, vs. 24—30, is er bijgevoegd door den schrijver van Ezra's Wetboek, die ook waarschijnlijk in vs. 1—5 wijzigingen heeft aangebracht.

XVIII: 1, 2 Jahwe sprak tot Mozes: Spreek tot de Israëlieten en zeg hun: ' Ik
3 ben Jahwe, uw god. ' Gij zult u niet gedragen als de Egyptenaren, in
wier land gij gewoond hebt; ook zult gij u niet gedragen als de Ka-
naänieten, in wier land ik u ga brengen, noch in hunne inzettingen
4 wandelen. ' Mijne verordeningen zult gij onderhouden en mijne inzet-
tingen in acht nemen, door daarin te wandelen; ik ben Jahwe, uw
5 god. ' Gij zult mijne inzettingen en verordeningen in acht nemen, bij
wier opvolging een mensch leven zal. Ik ben Jahwe.
6 Niemand uwer mag naderen tot vleesch van zijn eigen lichaam, om
7 eene schaamte te ontdekken. Ik ben Jahwe. ' De schaamte van uwen
vader en uwe moeder zult gij niet ontdekken: het is uwe moeder;
8 hare schaamte zult gij niet ontdekken. ' De schaamte van uws vaders
9 vrouw zult gij niet ontdekken: het is de schaamte uws vaders. ' De
schaamte uwer zuster, onverschillig of zij de dochter uws vaders of
die uwer moeder, of zij in huis of daarbuiten geboren is, hare schaamte
10 zult gij niet ontdekken. ' De schaamte der dochter van uwen zoon of
van uwe dochter zult gij niet ontdekken; want ze zijn uwe eigen

Vs. 5*b*. Ezech. XX: 11, 13, 21; Rom. X: 5; Gal. III: 12.

3. *als de Egyptenaren.* De grove onzedelijkheid en afgoderij waartegen Israël gewaarschuwd wordt heeten, uitgenomen Joz. XXIV: 14, alleen hier en Ezech. XX: 7 v. van Egyptischen oorsprong. Daar het volgens den schrijver van vs. 24—30 uitsluitend Kanaänietische gruwelen zijn, is het zeer waarschijnlijk dat de woorden *ook* — *brengen* hier door hem zijn ingelascht. Zie Inl.

5. *bij* — *zal.* Volgt hij die verordening op, dan geniet hij Jahwe's gunst en verkrijgt dus een lang leven. In tegenstelling met deze goede geboden, heeten verkeerde geboden Ezech. XX: 25: inzettingen waarbij men niet leven zal.

6. Dit is het beginsel waaruit de bijzondere bepalingen omtrent bloedschande, d. i. eene ongeoorloofde verbintenis, voortvloeien. De wetgevers lieten zich hierbij niet besturen door nuttigheidsoverwegingen. Het gevoel van betamelijkheid kwam — als onder andere volken — bij hen en hunne geestverwanten op tegen vereenigingen met naaste verwanten. Onze schrijver maakt van dien afkeer een beginsel: wie zulk eene verbintenis aangaat vergrijpt zich aan zijn eigen vleesch; die vrouwen bestaan hem te na om zich met haar te vereenigen. Toen eenmaal het beginsel was uitgesproken, ging het er mede als met de bepaling welke dieren rein en onrein waren (verg. inl. op H. XI): naar het beginsel werden alle gevallen beoordeeld, en werd dientengevolge ook de eene of andere verbintenis afgekeurd waartegen eigenlijk een ernstig mensch geen bezwaar hebben kon; zie vs. 11.

7. De vereeniging van iemand met zijne moeder heet tevens een vergrijp aan den vader, met wien zij één is; verg. Deut. XXII: 30; XXVII: 20. Vandaar dat de vereeniging met de stiefmoeder, vs. 8, hiermede op éene lijn staat. Het slotwoord *het is uwe moeder* (verg. vs. 13) bewijst dat het gevoel van eerbied voor de moeder zich hierbij deed gelden.

8. Verg. XX: 11; Gen. XXXV: 22; XLIX: 3 v.; Deut. XXII: 30; XXVII: 20; 1 Kron. V: 1; Ezech. XXII: 10; 1 Kor. V: 1.

9. Vereeniging van een man met zijne volle zuster — in de oudheid onder beschaafde volken somtijds, hoewel zelden, toegelaten — wordt hier niet genoemd, maar toch door het verbod der verbintenis met de halfzuster zeer bepaald uitgesloten. Laatstgenoemde verbintenis, ook XX: 17 en Deut. XXVII: 22 verboden, kwam onder Israël in den koningstijd voor (2 Sam. XIII: 13) en werd toen niet, althans niet algemeen, veroordeeld. Immers, men zou niet zonder afkeuring hebben verhaald dat Abraham met zijne halfzuster gehuwd was geweest (Gen. XX: 12), indien men dit „een Kanaänietischen gruwel" achtte. — *in huis of daarbuiten*, eene halfzuster van vaderskant was gewoonlijk in huis geboren, eene van moederszijde in den regel daarbuiten, in een vroeger of later huwelijk.

10. Hier zouden wij het verbod der vermenging met eigen dochter verwachten; maar dit ontbreekt zoowel in deze wet als in H. XX, misschien omdat het overbodig werd geacht. Doch zie Gen. XIX: 30—38.

11 schaamte. ′ De schaamte der dochter van uws vaders vrouw, die voor
dochter uws vaders en voor uwe zuster geldt, zult gij niet ontdekken. ′
12 De schaamte der zuster uws vaders zult gij niet ontdekken: het is
13 uws vaders vleesch. ′ De schaamte der zuster uwer moeder zult gij
14 niet ontdekken; want het is vleesch uwer moeder. ′ De schaamte van
den broeder uws vaders zult gij niet ontdekken; tot zijne vrouw zult
15 gij niet naderen: het is uwe tante. ′ De schaamte uwer schoondochter
zult gij niet ontdekken; het is de vrouw van uw zoon; daarom zult gij
16 hare schaamte niet ontdekken. ′ De schaamte van uws broeders vrouw
17 zult gij niet ontdekken: het is de schaamte van uwen broeder. ′ De
schaamte van eene vrouw en hare dochter zult gij niet ontdekken; ook
zult gij noch de dochter van haar zoon noch die van haar dochter
nemen om hare schaamte te ontdekken; zij zijn uw eigen vleesch; dat
18 is eene schanddaad. ′ Ook zult gij geen vrouw bij hare zuster nemen,
tot medevrouw, om hare schaamte bij die der eerste, terwijl zij nog
19 leeft, te ontdekken. ′ Gij zult ook tot eene vrouw zoolang zij onrein is
20 door hare stonden niet naderen om hare schaamte te ontdekken. ′ Gij
zult ook met de vrouw van uwen naaste geen gemeenschap houden,
21 om u daardoor te verontreinigen. ′ Ook zult gij van uwe kinderen geen
aan den Moloch doen overleveren, en aldus den naam van Jahwe, uwen

11. Verg. op vs. 6.

12 v. Desgelijks XX : 19.

14. Desgelijks XX : 20. — *het is uwe tante.* Het Hebreeuwsche woord voor *tante* (*doda*), afgeleid van een dat ‚liefde' beteekent, deed zeker den Israëliet meer aan nauwe verwantschap denken dan het Hollandsche woord ons doet; zoodat de herinnering *het is uwe tante,* evenals „het is uwe zuster" of „het is uw eigen vleesch", nadruk aan de waarschuwing tegen die verbintenis bijzette. — Het huwelijk van oom met nicht is niet verboden en is ook onder de Joden vaak voorgekomen.

15. Desgelijks XX : 12. Een voorbeeld van zulk eene verbintenis Gen. XXXVIII : 13—26.

16. Desgelijks XX : 21. Dewijl voor het in Deut. XXV : 5—10 besproken geval: dat eene vrouw als kinderlooze weduwe achterblijft — als wanneer de broeder des overledenen verplicht is haar te huwen — hier geen uitzondering gemaakt wordt, is die wet eigenlijk herroepen. De schriftgeleerden hebben haar echter niet voor afgeschaft gehouden en zich vergenoegd met haar zooveel mogelijk krachteloos te maken, door weigering van het zwagerhuwelijk te bevorderen.

17. *moeder en dochter.* Desgelijks XX : 14; Deut. XXVII : 23. — *uw eigen vleesch,* volg. Gr. vert.

18. *medevrouw,* zeer onzekere vertaling; anderen *om vijandschap te verwekken*; nog anderen *samen.* Op grond van dit vers verbiedt de Engelsche wetgeving een man, na den dood zijner vrouw haar zuster te huwen; wat zeker de bedoeling des wetgevers niet geweest is, getuige het bijvoegsel *terwijl zij nog leeft.* — Dat de Israëlieten in den koningstijd er geen kwaad in zagen dat iemand twee zusters te gelijk tot vrouw had leert Gen. XXIX : 16—30.

19. Verg. XX : 18; Ezech. XVIII : 6; XXII : 10.

20. Overspel is herhaaldelijk op straffe des doods verboden, XX : 10; Deut. XXII : 22 enz.

21. *Moloch,* een godsnaam, volgens de uitspraak der Gr. en andere oude vertt.; Hebr. t. heeft steeds *Molech.* Zoo is evenwel de naam nooit uitgesproken. Hij luidde waarschijnlijk *Malk* of *Melech,* wat ‚koning' beteekent, evenals *Milkom* of *Milkam* (zie op 1 Kon. XI : 5 en op Sef. I : 5); maar de schriftgeleerden die bij de overgeleverde letters de klinkers plaatsten vervingen de ware klinkers door die van het woord *boosjeth,* ‚schande', om aan te duiden dat men, bij de voorlezing in de synagoge, in plaats van den godsnaam, dit lezen moest (verg. op Exod. III : 14 en op 2 Sam. II : 8). Blijkt hieruit dat zij het woord voor den eigennaam eener bijzondere godheid hielden, dan hebben zij zich evenzeer hierbij vergist als bij den naam van *den Baäl* (zie op Richt. II : 11). Het woord *de melech* toch heeft in de weinige plaatsen waar het als naam van een god voorkomt, XX : 2—5; 2 Kon. XXIII : 10; Jer. XXXII : 35 (verg. 1 Kon. XI : 7 en op Jez. XXX : 33), altijd het lidwoord, en was een bijnaam of eeretitel der godheid, haar waarschijnlijk bij voorkeur gegeven in de heiligdommen waar, bij de gelegenheden wanneer, of door de menschen door wie offers van menschen, bepaald van kinderen, aan haar gebracht werden. Dus bij Israël een eerenaam van Jahwe. Dat aan dezen, evengoed als aan de goden van vele volken waarmede Israël in aanraking gekomen is (zie 2 Kon. III : 27; XVII : 31), wel eens menschen geofferd zijn, blijkt o. a. uit Richt. XI : 30—40; Hoz. XIII : 2; verg. op Num. XXV : 4. Waarschijnlijk was het bij vele Israëlieten van oudsher gebruik, het oudste kind hem te offeren; zie Deut. XII : 31; Ezech. XX; Micha VI : 6 v.; inl. op Gen. XXII en aant. op Exod. XIII : 2. Bij Jeruzalem werd dit offer gebracht in eene heilige plaats, genaamd het *tofeth* (zie op 2 Kon. XXIII : 10), in het dal van den zoon van Hinnom, ten zuiden der stad. Sedert wanneer dit heiligdom daar bestond, weten wij niet; maar de koningen Ahaz en Manasse hebben er een hunner zonen geofferd (2 Kon. XVI : 3; XXI : 6). Door Jozia is het ontwijd (2 K on. XXIII : 10). Het offeren van kinderen heet nu eens: overleveren of wijden aan den Moloch, dan weder: overleveren of wijden door het vuur, soms kortweg: verbranden, waaraan natuurlijk het slachten voorafging; zie de reeds aangehaalde plaatsen en Deut. XVIII : 10; Jez. XXX : 32 v.; Jer. VII : 31; XIX : 5 v.; XXXII : 35; Ezech. XVI : 20 v.; XX : 26, 31. Dat de god-

22 god, ontheiligen. Ik ben Jahwe.′ Bij een man zult gij niet liggen als
23 bij eene vrouw; dat is iets afschuwelijks.′ Ook zult gij met geenerlei
dier gemeenschap hebben, waardoor gij onrein zoudt worden; noch zal
eene vrouw met een dier te doen hebben. Dat is eene tegennatuurlijke
vermenging.
24 Verontreinigt u door geen dezer handelingen; want door dit alles
25 zijn de volkeren verontreinigd die ik voor u uit ga wegdrijven.′ Zoo
is het land onrein geworden, heb ik zijne schuld daaraan thuis gezocht,
26 en heeft het land zijne bewoners uitgespuwd.′ Onderhoudt gij dan
mijne inzettingen en verordeningen en bedrijft geen dezer afschuwelijk-
heden: noch een inboorling, noch een vreemde die onder u verblijf
27 houdt doe dat!′ Want al die afschuwelijkheden hebben de bewoners
des lands die daar vóor u woonden bedreven, en daardoor is het land
28 onrein geworden.′ Laat dan het land u niet uitspuwen omdat gij het
verontreinigd hebt, zooals het de volkeren die er vóor u gewoond heb-
29 ben uitgespuwd heeft.′ Want al wie eene dezer afschuwelijkheden be-
30 drijft, zij die ze bedrijven zullen uitgeroeid worden uit hun volk.′ Neemt
dus uw plicht jegens mij in acht, door geen der afschuwelijke inzet-
tingen te betrachten welke vóor u nageleefd zijn; opdat gij er u niet
door verontreinigt. Ik ben Jahwe, uw god.

heid te wier eere dit afschuwelijk brandoffer gebracht werd Jahwe was leert ook onze plaats, waar, evenals XX: 3, het „overleveren van kinderen aan den Moloch” eene ontheiliging van zijn naam heet; waaruit volgt dat zijn naam daarbij werd aangeroepen — al is het woord *aldus* duidelijkheidshalve in de vertaling ingelascht. Het blijkt mede uit Ezech. XX: 25 v.; XXIII: 37—39. Maar het is natuurlijk, dat de bestrijders van die godsvereering zeiden dat zulk een offer niet aan Jahwe, maar aan den Baäl of aan afgoden werd gebracht; zie Ps. CVI: 37; Jer. XIX: 5; XXXII: 35; Ezech. XVI: 17—21. Evenzoo werden beelden, ook de stierbeelden van Dan en Bethel, die toch ongetwijfeld Jahwe voorstelden, vaak afgoden of andere goden genoemd en tegenover Jahwe gesteld (zie op Exod. XX: 5). Of het kinderoffer nog na den val van Jeruzalem gebracht is, weten wij niet; verg. inl. op Jez. LVI: 9—LVII: 13*a*. Dat het hier en XX: 1—5 zoo nadrukkelijk verboden wordt bewijst alleen dat de schrijvers dezer wetten den ondergang des lands mede aan het Molochoffer toeschreven.

22. Deze gruwel was onder Israël niet ongewoon; zie Gen. XIX: 4—9; Richt. XIX: 22; Rom. I: 26 v.; 1 Kor. VI: 10. In XX: 13 wordt er de doodstraf op gezet.

23. Hiertegen waarschuwen ook XX: 15 v.; Exod. XXII: 19; Deut. XXVII: 21.

24. *de volkeren — wegdrijven*, de Kanaänieten. In vs. 3 worden ook de Egyptenaren schuldig genoemd aan al de zonden waartegen deze wet waarschuwt. Maar uit vs. 25—30 blijkt dat de schrijver dezer slotvermaning alleen aan de Kanaänieten denkt. Waarschijnlijk is hij dus een ander dan de opsteller der wet zelve. Hij verliest ook te eenen male hare inkleeding uit het oog; daar hij van de verdrijving der Kanaänieten als van iets dat in het verleden ligt gewaagt. Dat hij tot de jongere schrijvers der wet behoort leert de plaats die de vreemdeling vs. 26 inneemt; verg. op Exod. XII: 19.

28. *Laat — uitspuwen.* De schrijver laat hier dreigen met eene straf waaronder hij en zijne tijdgenooten zuchtten. — *de — hebben,* volg. de meeste oude vertt.; Hebr. t. heeft het enkelvoud.

HOOFDSTUK XIX.

Verschillende wetten. — Jahwe beveelt Mozes, den Israëlieten, op grond van zijne heiligheid, te gelasten (1 v.): hunne ouders te eeren en Jahwe's rustdagen te onderhouden (3); geen afgoden te dienen (4); het vleesch van het dankoffer niet langer dan twee dagen te eten (5—8); van den oogst een deel aan de armen over te laten (9 v.); niet onrechtvaardig te zijn, ook niemand te haten, maar den naaste lief te hebben als zich zelven (11—18); het ongelijksoortige niet te vermengen (19), geen geslachtsgemeenschap te houden met eene verzegde slavin (20—22); wat de vruchtboomen in de eerste drie jaren voortbrengen te laten hangen en de opbrengst van het vierde jaar aan Jahwe te wijden (23—25); geen bloed te nuttigen en zich van allerlei afgodische gebruiken ver te houden (26—31); den ouderdom te eeren (32); den vreemdeling lief te hebben en niemand door knevelarij te kwellen (33—36); zóo alle inzettingen van Jahwe te onderhouden (37).

Al zijn sommige gedeelten dezer verzameling met eenige zorg geschikt, in haar geheel is zij zeer bont en eenheid ontbreekt. De reden zal wel zijn dat zij uit wetten van onderscheiden herkomst is samengesteld; waaruit ook verklaard kan worden dat de Israëlieten nu eens in het enkelvoud, dan weer in het meervoud worden toegesproken. Vs. 8*b*, 21 v. schijnt ingevoegd te zijn bij de opneming dezer wet in Ezra's Wetboek.

XIX : 1, 2 Jahwe sprak tot Mozes: ′ Spreek tot de geheele gemeente der
Israëlieten en zeg hun: Heilig zult gij zijn; want heilig ben ik, Jahwe,
uw god.
3 Ieder uwer vreeze zijne moeder en zijn vader en onderhoude mijne
sabbatten. Ik ben Jahwe, uw god.
4 Wendt u niet tot de afgoden en maakt u geen gegoten goden. Ik
ben Jahwe, uw god.
5 Wanneer gij aan Jahwe een dankoffer brengt, moet gij het zóo offe-
6 ren dat het u ten goede komt. ′ Op den dag waarop gij het offert en
op den daarop volgenden moet het gegeten worden; wat er op den
7 derden dag van over is moet verbrand worden. ′ Indien er op den der-
den dag iets van gegeten wordt, zal het iets bedorvens zijn en het
8 offer u niet ten goede komen. ′ Ook zal wie het eet zijne schuld dra-
gen; want hij heeft iets dat aan Jahwe heilig is ontwijd; daarom zal
die mensch uitgeroeid worden uit zijn volk.
9 Wanneer gij dat wat op uw veld staat inoogst, moet gij een hoek
van uwen akker onafgemaaid laten en wat van de halmen valt niet
10 opgaren. ′ Ook in uw boomgaard zult gij geen nalezing houden, noch
de verstrooide vruchten opgaren. Aan de armen en vreemden zult gij
een en ander overlaten. Ik ben Jahwe, uw god.
11 Gij zult niet stelen, noch toevertrouwd goed loochenen, noch de
12 een den ander bedriegen. ′ Ook zult gij bij mijn naam niet leugenachtig
zweren en zóo den naam van uwen god ontheiligen. Ik ben Jahwe. ′
13 Gij zult aan uwen naaste niets afpersen noch hem berooven; de ver-
dienste van een huurling zal niet bij u overnachten tot den morgen. ′
14 Een doove zult gij niet vloeken, aan een blinde geen struikelblok in
den weg leggen; maar gij zult vreezen voor uwen god. Ik ben Jahwe. ′
15 Gij zult geen onrecht bij het rechtspreken begaan; het gelaat van den
behoeftige niet opheffen, noch dat van een aanzienlijke opluisteren:
16 naar recht zult gij uwen naaste oordeelen. ′ Gij zult niet als een onrust-

Vs. 2*b*. XI : 44 v.; XX : 7; 1 Petr. I : 16. — Vs. 9 v. XXIII : 22.

3. *Ieder — vader*. Elders wordt de vader vóor de moeder genoemd, Exod. XX : 12; XXI : 15, 17; Lev. XX : 9; Deut. XXVII : 16; Spreuk. XX : 20; XXX : 17; verg. op XXI : 2. Zie verder op Exod. XX : 12.

4. *Wendt u niet*, om godspraak of hulp, met uwe beden en offers. — *afgoden*. Het Hebreeuwsche woord, hier voor andere goden dan Jahwe gebezigd, komt in de wet alleen nog XXVI : 1 voor, meermalen in verschillende boeken van het O. T., het meest in *Jezaja*. Het is, naar het schijnt, een schimpnaam, van het woordje *niet* afgeleid, en beteekent dus eigenlijk ,een niet-god'. — *gegoten goden*. Zie Exod. XXXIV : 17.

5. *zóo — komt*; wat alleen het geval was wanneer het volgens Jahwe's wil en wet gebracht werd.

7 v. Deze bepaling komt niet geheel overeen met VII : 15; XXII : 29 v., waar ten aanzien van éene soort van dankoffers wordt verordend dat het vleesch zelfs niet tot den tweeden dag mag overblijven.

9 v. Een hoek van het veld niet af te maaien, geen nalezing te houden en eene schoof opzettelijk achter te laten zijn gebruiken van godsdienstigen oorsprong, die onder allerlei volken bestaan hebben: het achtergeblevene was eene gave aan den god der plaats, wiens eigendom men bij het oogsten wegnam, en moest dienen om hem gunstig te stemmen; opdat hij het volgend jaar zijn zegen geven mocht. Verg. vs. 23 en op XXV : 2—7. Onze wet maakt, evenals Deut. XXIV : 19—22, van die waarschijnlijk ook onder Israël aanvankelijk afgodische handeling eene daad van barmhartigheid. — *boomgaard*. Het aldus vertaalde woord duidt gewoonlijk alleen den wijngaard aan, maar wordt hier zeker in ruimer zin genomen; Deut. XXIV : 20 vermeldt met name de olijfboomen.

10. *vreemden*. Zie op Exod. XXII : 21.

11. Verg. Exod. XX : 15. — *toevertrouwd goed*, duidelijkheidshalve ingevoegd; verg. Exod. XXII : 7—13; Lev. VI : 2 v.

12. Verg. Exod. XX : 7, 16; Jer. XXXIV : 16.

13. Verg. VI : 2 v.; Deut. XXIV : 14 v.; Jac. V : 4.

14. Verg. Deut. XXVII : 18; Job XXIX : 15. Door een doove te vloeken berokkende men hem, naar men meende, evenzeer nadeel als eenen blinde door hem te doen struikelen. Zijn zij weerloos tegen zulk eene slechte behandeling, Jahwe is hun wreker; dus ontzie men hen uit vrees voor hem.

15. Verg. op Exod. XXIII : 2 v. en 3. — *het gelaat ... opheffen*. Verg. op Gen. XIX : 21.

16. *een onruststoker*. In het aldus vertaalde woord zijn twee begrippen uitgedrukt: dat van het om-

stoker onder uw volk verkeeren, noch staan naar het bloed van uwen
17 naaste. Ik ben Jahwe.′ Koester geen haat tegen uwen broeder; onbe-
wimpeld zult gij hem terechtwijzen en geen zonde om hem op u
18 laden.′ Wreek u niet en wrok niet tegen uwe volksgenooten, maar
heb uwen naaste lief als u zelven. Ik ben Jahwe.
19 Mijne inzettingen zult gij onderhouden: gij zult geen tweeërlei vee
laten paren, uw veld niet met tweeërlei zaad bezaaien, geen kleed van
20 tweeërlei, van gemengde stof, dragen.′ Wanneer iemand gemeenschap
houdt met eene slavin die aan een man verzegd en niet vrijgekocht
of vrijgelaten is, dan beloopt hij straf; ter dood gebracht worden zal
21 hij niet, omdat zij nog niet vrijgelaten was.′ Ook zal hij zijn schuld-
offer aan Jahwe naar den ingang van de tent der samenkomst brengen,
22 een schuldofferram,′ en de priester zal voor Jahwe's aangezicht verzoe-
ning voor hem bewerken met den schuldofferram, wegens de zonde die
hij bedreven heeft; zoo zal hij vergiffenis erlangen van de zonde die
hij bedreven heeft.
23 Wanneer gij in het land komt en eenigerlei boom plant die eetbare
vruchten draagt, zult gij de vrucht als zijne voorhuid beschouwen;
drie jaren lang zal hij u als onbesneden gelden: er mag niet van ge-
24 geten worden;′ in het vierde zullen al zijne vruchten eene heilige
25 dankgave voor Jahwe zijn;′ eerst in het vijfde zult gij zijne vrucht
eten. Opdat hij zijne opbrengst voor u moge vermeerderen. Ik ben Jahwe,
uw god.

Vs. 18*b*. Matth. XXII : 39; Rom. XIII : 9; Gal. V : 14; Jac. II : 8.

zwerven en dat der onbetrouwbaarheid; het duidt dus een man aan die de menschen uithoort, wat hij verneemt openbaar maakt, en zoo menigeen in het verderf stort; verg. Spr. XI : 13; XX : 19; Jer. VI : 28; IX : 4; Ezech. XXII : 9.

17. Verg. Efez. IV : 26. — *en* — *laden*, omdat gij door hem niet te bestraffen zijn medeplichtige zijt geworden; verg. Ezech. III : 17—21.

18. *heb* — *zelven*. De zedelijke waarde van dit beroemd gebod hangt voor een groot deel af van de beteekenis die men te hechten heeft aan het woord *naaste*, dat in dit hoofdstuk zoo vaak voorkomt. Een scherp bepaalden zin heeft het niet; het beduidt zooveel als „een ander". Dat de Jood daarbij onwillekeurig alleen aan den volks- en geloofsgenoot dacht blijkt uit dit vers. In vs. 34 wordt het gebod der liefde tot den naaste ook op den vreemde toegepast; maar deze was ook half volks- en geloofsgenoot; zie op Exod. XII : 19. De buitenlanders en heidenen zijn niet onder *den naaste* begrepen.

19. Drie voorschriften van zeer verschillenden oorsprong worden hier naast elkander gezet en, omdat zij eenige onderlinge overeenkomst vertoonen, voorgedragen als uitvloeisels van één beginsel — de afkeuring van elke onnatuurlijke vermenging. Dit geschiedt niet zonder miskenning van de bedoeling der oude bepalingen die de wetgever voor oogen had. Bastaarden, b. v. muilezels en muildieren, hebben de Israëlieten althans van Davids tijd af gebruikt (2 Sam. XIII : 29; XVIII : 9; 1 Kon. I : 33; XVIII : 5 enz.), en er is geen reden om te betwijfelen dat zij zelven ze fokten. De bepaling die den wetgever tot het stellen van dit verbod geleid heeft is Deut. XXII : 10. Evenzoo is het voorschrift een veld niet met tweeërlei zaad te bezaaien aan Deut. XXII : 9 ontleend. Verg. over de beteekenis er van aldaar. Het verbod van kleederen van tweeërlei stof vinden wij ook Deut. XXII : 11, en wel met de verklaring dat het niet uit wol en linnen mocht geweven zijn. Welke de reden dier afkeuring is, weten wij niet.

20. Dit verbod is waarschijnlijk na vs. 19 geplaatst omdat de hier afgekeurde vereeniging eene onnatuurlijke vermenging kon heeten. — In de vertaling der laatste woorden van het vers is Sam. t. gevolgd; Hebr. t. *dan zal er straf zijn* en *zullen zij niet*. De vertaling van het woord hier door *die verzegd is* overgezet is onzeker. Waarschijnlijk is bedoeld dat zij aan een vrij man als slavin-bijzit toegezegd is (verg. Exod. XXI : 7—11); wat geen verloving kon heeten, want een vrij man kon eene slavin niet huwen. Vandaar dat, terwijl ontucht met een verloofd vrij meisje als overspel gestraft werd (Deut. XXII : 23), hij die eene slavin onteerde met eene lichter straf vrijkwam. Welke, wordt niet bepaald; de schriftgeleerden hebben er de geeseling op gezet.

23—25. De oorsprong van dit, hier tot wet gemaakt, gebruik is waarschijnlijk dezelfde als in vs. 9 v.: men schroomde, zich de vruchten toe te eigenen voordat de godheid het hare er van had gehad. Eene toespeling op dit gebruik Deut. XX : 6.

24. *dankgave*. Het hier gebezigde woord komt alleen nog Richt. IX : 27 voor. De bedoeling is dat die vruchten aan Jahwe vervielen.

25. *eerst*, duidelijkheidshalve ingevoegd. De woorden *Opdat* — *vermeerderen* slaan niet terug op vs. 25*a*, maar op vs. 23 v.

26 Gij zult niet eten op de bergen, geen wichelarij plegen, noch orakels
27 spreken. ' Gij zult aan den rand van uw hoofdhaar geen ronden vorm
28 geven, noch den rand van uw baard verminken. ' Ook zult gij geen
sneden in uw lichaam maken wegens een doode, noch figuren in uwe
29 huid branden. Ik ben Jahwe. ' Gij zult uwe dochter niet ontwijden door
haar te doen hoereeren; opdat het land niet hoereere en van schand-
30 daden vervuld worde. ' Mijne sabbatten zult gij houden en mijne heilige
31 zaken ontzien. Ik ben Jahwe. ' Wendt u niet tot de onderaardsche gees-
ten en de demonen; tracht u daardoor niet te verontreinigen. Ik ben
Jahwe, uw god.
32 Voor de grijsheid zult gij opstaan, het gelaat van den bejaarde zult
gij opluisteren en vreezen voor uwen god. Ik ben Jahwe.
33 Wanneer in uw land bij u een vreemde verblijf houdt, zult gij hem
34 niet kwellen; ' met den inboorling, een der uwen, zal voor u de vreemde

Vs. 30. XXVI : 2.

26. *Gij — bergen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Gij zult niet eten met bloed.* Dit verbod komt herhaaldelijk voor; zie op Gen. IX : 4; maar hier voegt het slecht bij „geen wichelarij plegen" en de andere heidensche praktijken waartegen hier gewaarschuwd wordt. Het eten op de bergen d. i. deelnemen aan afgodische offermaaltijden, komt ook voor Ezech. XVIII : 6, 11, 15; XXII : 9; XXXIII : 25 (volgens dezelfde tekstverbetering als hier); verg. Jez. LVII : 7; LXV : 7; Ezech. VI : 13. — *geen — spreken.* In Deut. XVIII : 10 v. worden wichelaars en orakelsprekers naast verscheidene andere soorten van toovenaars en waarzeggers opgenoemd. Het is onmogelijk, van elk der daar gebezigde termen uit te maken wat er onder verstaan wordt. Van de twee hier gekozen woorden werd het eerste waarschijnlijk gebruikt van iemand die uit de vlucht van vogels en andere natuurverschijnselen den wil der godheid navorschte, het tweede van menschen die in doffe tonen hunne godspraken gaven. Twee andere soorten vermeldt vs. 31.

27. *Gij — geven.* Dit was gebruik bij sommige Arabische stammen, die het haar rondom wegschoren en alleen een bos op den schedel lieten staan, Jer. IX : 26; XXV : 23; XLIX : 32. Wis had het, evenals het op bepaalde manier korten of afscheren van knevel en bakkebaard, een godsdienstigen oorsprong en was het ook onder Israël niet ongewoon. Het wordt hier, evenals XXI : 5, als afgodisch verboden.

28. *Ook — doode.* Desgelijks Deut. XIV : 1. Zich in rouw met de nagels of een scherp werktuig ten bloede toe te krabben of te snijden, zelfs ernstiger te verwonden of te verminken — b. v. eene oorlel of een vingerlid af te snijden, een pijl of mes door de hand te steken — was bij vele volken in gebruik. Tot in de Ballingschap was het naast het geheel of gedeeltelijk kaal scheren van het hoofd bij Israël en zijne buren zeer gewoon (XXI : 5; Job I : 20; Jez. III : 24; XV : 2; XXII : 12; Jer. VII : 29; XVI : 6; XLI : 5; XLVII : 5; XLVIII : 37; Ezech. VII : 18; XLIV : 20; Amos VIII : 10; Micha I : 16). Een en ander diende tot verzoening der vertoornde godheid. — *figuren — branden.* Het tatoeëeren moge vaak alleen tot versiering gediend hebben, bij allerlei volken kwam het gebruik voor, bepaalde figuren in de huid te prikken of te branden tot aanduiding dat men zich aan eene godheid wijdde of lid eener orde was; evenals slaven met het merk van hun heer werden geteekend. Iets dergelijks geschiedde ook wel tot eer van Jahwe; verg. op Exod. XIII : 9 en op Jez. XLIV : 5. Het slot *ik ben Jahwe* toont dat het voorgaande om het afgodisch karakter der handeling verboden wordt.

29. Het verband waarin dit verbod staat bewijst, dat de wetgever niet het oog heeft op vaders die hunne dochters uit winzucht veil boden, maar op de praktijken der zoogenaamde *gewijden*, die zich tot eer der godheid prijsgaven; verg. op Gen. XXXVIII : 15. Daarom wordt hier het woord *ontwijden*, in plaats van *verontreinigen*, gebezigd; evenzoo XXI : 7, 14. Dat dit gebruik door sommigen met de vereering van Jahwe werd vereenigd leert Deut. XXIII : 17 v.

30. Dit staat hier niet zonder beteekenis. In plaats van al die afgodische praktijken, moet de Israëliet Jahwe's geboden onderhouden, waaronder sedert de wegvoering de sabbatviering steeds meer eene hoofdplaats innam. — *mijne heilige zaken*, volgens veranderde klinkers; Hebr. t. *mijn heiligdom.* Bedoeld worden, behalve het heiligdom, het altaar en de heilige voorwerpen, zaken als offervleesch; zie vs. 8.

31. Dit vers zou beter passen bij vs. 26, maar besluit hier de reeks der waarschuwingen tegen afgodische praktijken die met dat vers begint. — *onderaardsche — demonen.* De beide hier gebezigde Hebreeuwsche namen van geesten komen naast elkander voor XX : 6, 27; Deut. XVIII : 11; 2 Kon. XXI : 6; 2 Kron. XXXIII : 6; Jez. VIII : 19; XIX : 3; alleen de eerste 1 Sam. XXVIII : 3—25; Jez. XXIX : 4. Wat deze beteekent, weten wij niet; de tweede beteekent ‚een wetende'. Blijkbaar werden zij geacht in verband te staan met de onderwereld en raadpleegde men door hunne bemiddeling de dooden; wat volg. Deut. XVIII : 11 ook op andere wijze geschieden kon.

32. *opstaan*, uit ontzag; verg. Gen. XXXI : 35; Job XXIX : 8. De grijsheid heet Spr. XVI : 31; XX : 29 eerbiedwaardig. Waar de achting voor den ouderdom ontbreekt heerscht losbandigheid, Jez. III : 5; XLVII : 6; Klaagl. IV : 16; V : 12. Daar de ouderen in den regel overheidspersonen waren, Exod. III : 16 enz., wordt de vreeze voor God met hunne eerbiediging op éene lijn gezet; verg. op Exod. XXII : 28.

33 v. Zie op Exod. XXII : 21.

die bij u verblijf houdt gelijkstaan; gij zult hem liefhebben als u zel-
ven; want gij zijt vreemden in Egypteland geweest. Ik ben Jahwe, uw
35 god. ′ Gij zult geen onrecht in rechtszaken begaan, in lengtemaat, ge-
36 wicht of inhoudsmaat; zuivere weegschalen, zuivere gewichten, eene
zuivere maat en eene zuivere stoop zult gij hebben. Ik ben Jahwe, uw
37 god, die u uit Egypteland heb uitgeleid. ′ Gij zult al mijne inzettingen
en al mijne verordeningen in acht nemen. Ik ben Jahwe.

35 v. Deze waarschuwing sluit zich goed aan bij die van vs. 33 v.; daar *vreemden*, d. i. arme Kanaänieten, evenals weduwen en weezen, vaak veel te lijden hadden van de oneerlijke praktijken der machtigen. Dat ook hooggeplaatsten dikwerf de winsten niet versmaadden door onzuivere maten en gewichten verkregen leert Ezech. XLV : 7—12.

36. *gewichten*. Verg. op Deut. XXV : 13. — *maat*, eigenlijk eene van bepaalden inhoud, bijna veertig liter, hier de maat voor droge waren. — *stoop*, eigenlijk eene maat van zes en eene halve liter, hier de maat voor natte waren.

HOOFDSTUK XX.

Tegen Molochoffer en bloedschande. — Jahwe verbiedt door Mozes den Israëlieten op straffe des doods Molochoffers (1—5), alsmede het raadplegen van onderaardsche geesten (6). Daarentegen moeten zij heilig zijn en Jahwe's geboden onderhouden (7 v.), zich wachten voor het vloeken van vader en moeder (8 v.), overspel (10), gemeenschap met stiefmoeder en schoondochter (11 v.), en van man met man (13), huwelijk met moeder en dochter (14), ontucht met dieren (15 v.), huwelijk met halfzuster (17), gemeenschap met eene vrouw in hare stonden (18), huwelijk met moeders of vaders zuster, ooms of broeders vrouw (19—21). Zij moeten Jahwe's inzettingen in acht nemen, opdat het hun niet verga als den Kanaänieten (22—24*a*); zooals Jahwe hen onderscheiden heeft van andere volken, moeten zij onderscheid maken tusschen reine en onreine dieren (24*b*, 25), aan Jahwe geheiligd zijn (26) en zich niet in gemeenschap stellen met onderaardsche geesten (27).

Volledigheid en orde laten in dit hoofdstuk veel te wenschen over; blijkbaar is het samengesteld uit verschillende stukken (zie op vs. 3—5, 6, 10), en zijn enkele verzen verwijzingen naar uitvoeriger wetgevingen, hier wellicht verkort om onnoodige herhalingen te vermijden (zie op vs. 25), terwijl de vermaning vs. 22—24*a* waarschijnlijk opgesteld is door den schrijver die het uit verschillende deelen samenstelde.

Het hoofdonderwerp is het verbod der bloedschande; evenals in H. XVIII. Het aantal der afgekeurde verbintenissen is hier minder groot dan daar; maar hier wordt er bijgevoegd welke straf er op staat, meestal die des doods; enkele malen worden de schuldigen alleen met kastijding door Gods hand, uitroeiing of kinderloosheid, bedreigd. Meer nog dan bij H. XVIII hindert ons hier het gemis van zuiver zedelijk gevoel. De schrijver toch past de woorden die hij bezigt om grove onzedelijkheid te brandmerken: gruwelstuk, gruweldaad, iets vuils, ook toe op een huwelijk met moeder en dochter te gelijk, met eene tante en broedersvrouw (vs. 14, 19 v., 21), en vermeldt de eerstgenoemde verbintenis tusschen de alleronzedelijkste handelingen in. Verg. inl. op H. XVIII.

XX : 1, 2 Jahwe sprak tot Mozes: ′ En tot de Israëlieten zult gij zeggen: Al
wie uit de Israëlieten en uit de vreemden die onder Israël verblijf
houden van zijn kroost aan den Moloch geeft zal zeker ter dood ge-
3 bracht worden; 's lands bevolking zal hem steenigen. ′ En ik zal mijn

2. *En*. Uit dezen aanhef blijkt wellicht dat deze geboden oorspronkelijk volgden op voorschriften die tot anderen dan tot alle Israëlieten, b. v. tot priesters, gericht waren. — *den Moloch*. Zie op XVIII : 21. — *steenigen*. Deze doodstraf wordt meer dan eenige andere in de wet vermeld (vs. 27; XXIV : 14—23; Num. XV : 35 v.; Deut. XIII : 10; XVII : 5; XXI : 21; XXII : 21, 24; verg. Exod. XXI : 28 v., 32) en schijnt dus de gewone in Israël geweest te zijn; verg. Ezech. XVI : 40; Joh. VIII : 5. Dit ligt ook in den aard der zaak: eene verbitterde menigte grijpt — vooral in een bergland — het eerst naar steenen, om daarmede een dien zij wil straffen te treffen (Exod. XVII : 4; 1 Sam. XXX : 6; 1 Kon. XII : 18), en uit het volksrecht is de wet gegroeid. Men zal oudtijds bij de voltrekking wel geen vaste orde gevolgd hebben: ieder die er deel aan nam wierp zoo goed hij kon, totdat de veroordeelde dood was of scheen. Het was dus eene zeer wreede straf. Ten einde hare hardheid te verminderen, hebben de schriftgeleerden getracht de voltrekking te regelen, en schreven hiertoe voor, dat de veroordeelde van eene hoogte moest gestooten worden, waarna een der getuigen (verg. Deut. XVII : 6) hem met een zwaren steen op het hart werpen moest, zoodat hij spoedig dood, althans bewusteloos, was.

3—5. Blijkbaar past vs. 3 niet na vs. 2. Nadat het volk den overtreder reeds gesteenigd heeft, behoeft Jahwe hem niet meer uit te roeien. Vs. 4 v. is òf het vervolg van vs. 2, òf later toegevoegd,

aangezicht richten tegen dien man en hem uitroeien uit het midden
zijns volks, omdat hij van zijn kroost aan den Moloch gegeven heeft,
om mijn heiligdom te verontreinigen en mijn heiligen naam te ontwij-
4 den. ′ En indien 's lands bevolking de oogen sluit voor dien man, als
hij van zijn kroost aan den Moloch gegeven heeft, zoodat zij hem niet
5 ter dood brengt, ′ dan zal ik mijn aangezicht keeren tegen dien man
en zijn geslacht, en hem, benevens allen die hem nagevolgd zijn om
den Moloch na te boeleeren, uitroeien uit het midden van hun volk. ′
6 Ook tegen den mensch die zich wenden zal tot de onderaardsche gees-
ten en demonen, om hen na te boeleeren, zal ik mijn aangezicht rich-
ten en hem uitroeien uit het midden zijns volks.
7 Daarentegen zult gij u heilig gedragen en heilig zijn; want heilig
8 ben ik, Jahwe, uw god. ′ Gij zult mijne inzettingen onderhouden en
9 ze betrachten. Ik ben Jahwe, die u heilig. ′ Want ieder die zijn vader
of moeder vloekt zal zeker ter dood gebracht worden; zijn vader of
10 moeder heeft hij gevloekt: zijn bloed is op hem. ′ Als iemand over-
spel bedrijft met de vrouw van zijn naaste, dan zullen zij, èn de over-
11 speler èn de overspeelster, zeker ter dood gebracht worden. ′ Iemand
die bij de vrouw van zijn vader ligt heeft de schaamte van zijn vader
ontdekt; beiden zullen zeker ter dood gebracht worden: hun bloed is
12 op hen. ′ Als iemand bij zijne schoondochter ligt, zullen beiden zeker
ter dood gebracht worden; eene tegennatuurlijke verbintenis hebben
13 zij aangegaan: hun bloed is op hen. ′ Als iemand bij een man als bij
eene vrouw ligt, hebben beiden iets afschuwelijks bedreven; zij zullen
14 beiden ter dood gebracht worden: hun bloed is op hen. ′ Wanneer
iemand dochter en moeder huwt, is dat eene schanddaad; men zal hem
en die twee verbranden; opdat geen schanddaad in uw midden zij. ′
15 Een man die een dier bijwoont zal zeker ter dood gebracht worden;
16 ook het dier zult gij ombrengen. ′ Ook als eene vrouw tot eenigerlei
dier nadert om er mede te doen te hebben, zult gij èn de vrouw èn
het dier ombrengen; zij zullen zeker ter dood gebracht worden: hun
17 bloed is op hen. ′ Wanneer iemand zijne zuster huwt, hetzij zijns vaders,
hetzij zijner moeder dochter, zoodat hij hare schaamte ziet en zij de
zijne, dat is eene schande: zij zullen ten aanschouwen hunner volksge-

Vs. 7. XI : 44*a*. — Vs. 9. Exod. XXI : 17; Matth. XV : 4; Marc. VII : 10.

om de tegenspraak tusschen vs. 2 en vs. 3, die wellicht uit verschillende oorkonden stammen, op te heffen.

3. *om — ontwijden.* Den Molochvereerders wordt hier door den wetgever als bedoeling toegedicht, wat volgens hem het gevolg hunner handelwijze was; verg. op Jez. XXX : 10 v. Over den Moloch zie op XVIII : 21.

6. Verg. op XIX : 31. Dat dit verbod, waarop vs. 27 de doodstraf gezet wordt, op dat van het Molochoffer volgt wijst waarschijnlijk op den nauwen samenhang dier praktijken; verg. op Deut. XVIII : 10 v.

7. *heilig ben ik,* volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *ik ben.*

8. *die u heilig.* Zie op Exod. XXXI : 13.

9. *zijn bloed is op hem,* d. w. z. dat zijn bloed vergoten wordt heeft hij zichzelven te wijten; geen bloedschuld rust daardoor op degenen die hem om het leven brengen. Verg. Joz. II : 19; 2 Sam. I : 16; 1 Kon. II : 37; Ezech. XVIII : 13; XXXIII : 4.

10. Verg. Exod. XX : 14; Lev. XVIII : 20; Deut. XXII : 22. — *iemand — van.* Dit staat in grondt. tweemaal.

11. Zie op XVIII : 8.

12. Verg. XVIII : 15.

13. Zie op XVIII : 22.

14. Verg. XVIII : 17. — *verbranden.* Hoe deze straf, die alleen nog XXI : 9 verordend wordt, doch onder Israël niet ongewoon was (Gen. XXXVIII : 24; Joz. VII : 15, 25), werd voltrokken, weten wij niet; waarschijnlijk op een mutsaard. De schriftgeleerden hebben haar zoeken te verzachten door voor te schrijven dat den veroordeelde kokend metaal in de keel zou gegoten worden.

15 v. Verg. XVIII : 23; Exod. XXII : 19; Deut. XXVII : 21.

17. Verg. XVIII : 9. — In de bedreiging is iets dubbelzinnigs: eerst staat het meervoud *zij zullen,* daarna het enkelvoud *hij zal* (Gr. vert. *zij zullen*). — *eene schande.* Zie op Spr. XVI : 34.

nooten uitgeroeid worden. Hij heeft de schaamte zijner zuster ontdekt;
18 hij zal zijne schuld dragen. ' Indien iemand bij eene vrouw gedurende
hare maandstonden ligt en hare schaamte ontdekt, hare bron ontbloot,
en ook zij de bron van haar bloed ontdekt, dan zullen beiden uitge-
19 roeid worden uit het midden van hun volk. ' Ook zult gij de schaamte
van de zuster uwer moeder of van uws vaders zuster niet ontblooten;
want wie dit doet heeft zijn eigen vleesch ontbloot; zij zullen hunne
20 schuld dragen. ' Een man die bij zijne tante ligt heeft de schaamte
van zijn oom ontdekt; zij zullen hunne zonde dragen en kinderloos
21 sterven. ' Wanneer iemand de vrouw van zijn broeder huwt, is dit
een vuil stuk; hij heeft de schaamte van zijn broeder ontdekt; zij
zullen kinderloos zijn.
22 Gij zult al mijne inzettingen en verordeningen onderhouden en be-
trachten; opdat het land waarheen ik u brengen ga om daarin te
23 wonen u niet uitspuwe. ' En gij zult niet wandelen in de inzettingen
der natiën die ik voor u uit ga verdrijven; want omdat zij dit alles
24 gedaan hebben heb ik een afkeer van hen gekregen ' en tot u gezegd:
Gij, gij zult hun land in bezit nemen, en ik zal het u in erfelijk bezit
geven, een land overvloeiende van melk en honing. Ik ben Jahwe, uw
25 god, die u heb onderscheiden van de volkeren; ' maakt gij dan ook
onderscheid tusschen het reine en het onreine vee, het onreine en het
reine gevogelte, en bezoedelt u zelven niet aan vee of gevogelte of iets
dat op den aardbodem kruipt, dat ik voor u onderscheiden heb door
26 het onrein te verklaren. ' Gij zult mij heilig zijn; want heilig ben ik,
Jahwe, en ik heb u onderscheiden van de volkeren, opdat gij mij zoudt
27 toebehooren. ' En een man of vrouw, wanneer in hen een onderaardsche
geest of demon is, zal zeker ter dood gebracht worden; men zal hen
steenigen: hun bloed is op hen.

18. Verg. XVIII : 19. De wetgever zegt niet dat men hen ter dood moet brengen; Jahwe neemt de bestraffing op zich.

19. Verg. XVIII : 12 v. Van deze verbintenis zegt de wetgever niet, welke straf er op staat. — *wie dit doet* (letterlijk *hij*). — *ontbloot.* Verg. XVIII : 6.

20. Zie op XVIII : 14.

21. Zie op XVIII : 16.

22—24*a*. Eene dergelijke slotvermaning ook in XVIII : 24—30.

23. *der natiën*, volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. heeft het enkelvoud.

24. *een land* — *honing*, als Exod. III : 8 en elders.

25. Misschien ging hieraan oorspronkelijk eene wet op de onreine dieren, als H. XI, vooraf. — *iets* — *kruipt*, ongedierte, XI : 20—31.

27. Verg. vs. 6. — De hier gebezigde uitdrukking: iemand in wien een geest is, leert duidelijk, dat de wetgever, evenmin als iemand in zijn tijd, er aan twijfelde dat die geesten bestonden en die waarzeggers inderdaad door hen bezield werden. Of het al dan niet van 's menschen wil afhing zulk een geest in zich te hebben, komt niet in aanmerking; wie dat ongeluk heeft moet gesteenigd worden.

HOOFDSTUK XXI : 1—15.

De reinheid van den priester. — De priester mag, als een aan Jahwe gewijd man, zich alleen bij een sterfgeval in zijn naasten kring verontreinigen en moet eenige teekenen van rouw mijden (1—6); ook mag hij geen vrouw nemen op wie eene smet kleeft (7 v.); de priestersdochter die oneerbaar leeft worde ter dood gebracht (9). De hoogepriester mag zich bij geen sterfgeval verontreinigen en geen teeken van rouw aannemen (10—12); hij mag alleen eene maagd huwen (18—15).

XXI : 1 Jahwe zeide tot Mozes: Zeg den priesters, Äärons zonen: Geen hunner
2 verontreinige zich onder zijn volk aan een doode, ' behalve aan een

1. Over de verontreiniging door een menschenlijk en de middelen om haar weg te nemen zie Num. XIX. Ook bij andere volken moesten de priesters zich wachten voor aanraking van een lijk.

2 v. Dezelfde uitzonderingen Ezech. XLIV : 25, waar, evenals hier volg. Sam., Gr. en Syr. t., de vader aan de moeder voorafgaat; Hebr. t. *moeder, vader.* — *hem dus na bestaat.* Was zij eenmaal ge-

3 zijner naastbestaanden, vader, moeder, zoon, dochter of broeder. ′ Ook
aan zijne zuster die nog maagd is en hem dus na bestaat, die niet
4 aan een man toebehoord heeft, zal hij zich verontreinigen, ′ zoodat hij
5 ontwijd wordt. ′ Zij zullen zich geen kaalte maken op hun hoofd, noch
den rand van hun baard wegscheren, noch in hun lichaam sneden
6 maken. ′ Heilig zullen zij zijn aan hun god en zijn naam niet ont-
wijden, omdat zij de vuuroffers van Jahwe, het brood van hun god,
7 opdragen; daarom zullen zij heilig zijn. ′ Eene vrouw van ontuchtig
gedrag en eene ontwijde zullen zij niet huwen, noch eene die door
8 haar man verstooten is; want hij is heilig aan zijn god. ′ Gij zult hem
als heilig behandelen, omdat hij het brood van zijn god opdraagt; een
9 heilige zal hij u zijn; want heilig ben ik, Jahwe, die hen heilig. ′ En
wanneer eens priesters dochter zich ontwijdt door ontuchtig te leven
ontwijdt zij haar vader; zij moet verbrand worden.
10 Maar de priester die hooger is dan zijne broeders, op wiens hoofd
de zalfolie is uitgegoten en dien men het wijdingsoffer heeft doen bren-
gen om de kleederen te dragen, mag zijn haar niet laten loshangen
11 noch zijne kleederen inscheuren. ′ Ook zal hij in geen huis komen
waarin een doode ligt; zelfs aan zijn vader en moeder zal hij zich niet
12 verontreinigen. ′ Het heiligdom zal hij niet verlaten, opdat hij het hei-
ligdom van zijn god niet ontwijde; want de wijding der zalfolie van
13 zijn god is op hem. Ik ben Jahwe. ′ En hij zal eene vrouw in maag-
14 delijken staat huwen; ′ eene weduwe, eene verstooten of ontwijde vrouw
of eene van ontuchtig gedrag, geene van dezen mag hij huwen, maar
15 eene maagd uit zijn volk zal hij tot vrouw nemen; ′ opdat hij geen
ontwijd kroost onder zijn volk verwekke; want ik ben Jahwe, die
hem heilig.

trouwd, dan was die bloedverwantschap verzwakt. — *zal hij zich verontreinigen*, d. i. mag hij dat doen.

4. *zoodat hij ontwijd wordt.* Hieraan gaat in Hebr. t. vooraf *niet verontreinigd zal worden een heer onder zijn volk*, wat geen zin geeft. Wellicht heeft er gestaan *hij zal zich niet verontreinigen aan zijne getrouwde zuster.*

5. Verg. op XIX : 27 en 28 en Deut. XIV : 1. Door de hier genoemde rouwteekenen wordt Jahwe's naam ontwijd (vs. 6). De vs. 10 vermelde zijn den gewonen priester niet verboden.

6. *het brood van hun god.* Zoo heeten de offers alleen nog vs. 8, 17, 21 v.; XXII : 25; verg. Mal. I : 7. Het tweede *heilig* staat in den Hebr. t. in het enkelvoud, in den Sam. t. en alle oude vertt. in het meervoud.

7. *ontwijde.* Wellicht eene die zich ter eere van Astarte heeft prijsgegeven; zie op XIX : 29.

8. *hen,* volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *u.*

9. *ontuchtig te leven.* De wetgever bedoelt niet een enkelen misstap, maar een voortdurend oneerbaren wandel. Verg. Deut. XXII : 21. Over het verbranden zie op XX : 14.

10. Dezelfde bepalingen geeft Ezech. XLIV : 20 voor al de Sadokieten. Over de zalving des hoogepriesters zie Exod. XXIX : 7; Lev. VIII : 12. — *dien — brengen*, letterlijk *dien men de hand gevuld heeft*; zie op Exod. XXVIII : 41. — *de kleederen*, het heilig gewaad, Exod. XXVIII : 1—39 beschreven. — *mag — inscheuren.* Deze teekenen van rouw, ook bij de beschrijving van den melaatsche vermeld, XIII : 45, worden X : 6 ook den gewonen priester verboden; in vs. 5 is dit het geval niet.

12. De bedoeling is, niet dat de hoogepriester moet wonen in het heiligdom, maar dat hij het niet moet verlaten om aan begrafenis of rouwbetoon deel te nemen en zoo onrein te worden. Desgelijks X : 7.

13 v. De gewone priester mocht ook eene weduwe huwen (vs. 7).

14. *of,* achter *vrouw* ingevoegd volg. Sam., Gr. en Lat. t. — *uit zijn volk.* Dit beteekent niet eene van priesterlijke afkomst, maar eene vrouw van zuiver Israëlietischen bloede. Aan de gewone priesters wordt dit niet geboden, maar het lag zeker in de bedoeling van den wetgever. Ten tijde van Ezra en Nehemja waren de priesters hierop volstrekt niet streng. (Ezra IX : 2; X : 18—44; Neh. XIII : 28 v.); later zijn zij er zeer stipt in geworden; verg. op 2 Kron. XXII : 11.

15. *ontwijd kroost,* kinderen die onbevoegd zijn tot het priesterschap. — *die — heilig,* die hem tot mijn dienst als priester afgezonderd heb en zijne heiligheid handhaaf. Desgelijks vs. 8, 23 enz.; verg. XX : 8.

HOOFDSTUK XXI : 16—XXII : 16.

Tegen de aanraking van het heilige door onreinen en onbevoegden. — Een afstammeling van Aäron die een lichaamsgebrek heeft mag niet in het heilige komen of het altaar bestijgen, maar wel van de

heilige spijzen eten (XXI : 16—24). Dit zal hij niet doen wanneer hij onrein is, voordat hij zich gereinigd heeft (XXII : 1—7); hij mag zich niet verontreinigen door niet goed geslacht vleesch te nuttigen (8 v.). Geen leek ete van de heilige spijs, behalve de slaven van den priester (10 v.) en in sommige gevallen de dochter des priesters (12 v.); eet een leek er bij vergissing van, dan betale hij boete (14); den priesters is opgedragen, te zorgen dat de Israëlieten zich niet aan de heilige spijzen vergrijpen (15 v.).

XXI : 16, 17 Jahwe sprak tot Mozes: ′ Zeg aan Aäron: Wanneer iemand van
uwe nakomelingen, ook in volgende geslachten, een lichaamsgebrek
heeft, zal hij niet naderen om het brood van zijn god op te dragen: ′
18 niemand die een lichaamsgebrek heeft zal naderen, geen blinde of
kreupele, niemand bij wien een lichaamsdeel verminkt of uitgewassen
19, 20 is, ′ niemand die een gebroken been of arm heeft, ′ geen bultenaar,
dwerg of druipoog, niemand die schurft, uitslag of eene liesbreuk heeft. ′
21 Wanneer iemand uit de nakomelingen van den priester Aäron een
lichaamsgebrek heeft, zal hij niet toetreden om de vuuroffers van Jahwe
op te dragen: hij heeft een lichaamsgebrek; hij zal niet toetreden om
22 het brood van Jahwe op te dragen. ′ Hij mag wel het brood van zijn
23 god, de hoogheilige en de heilige spijzen, eten, ′ maar niet tot het voorhangsel
komen, noch toetreden tot het altaar, omdat hij een lichaamsgebrek
heeft; opdat hij mijn heiligdom niet ontwijde; want ik ben
24 Jahwe, die hen heilig. ′ En Mozes zeide het aan Aäron, zijne zonen
en alle Israëlieten.
XXII : 1, 2 Jahwe sprak tot Mozes: ′ Zeg aan Aäron en zijne zonen, dat zij
zich behoedzaam gedragen ten aanzien van de heilige gaven die de
Israëlieten mij wijden; opdat zij mijn heiligen naam niet ontwijden.
3 Ik ben Jahwe. ′ Zeg hun: Voor u, ook in volgende geslachten, geldt,
dat ieder man uit uwe gansche nakomelingschap die terwijl hij in
onreinen toestand verkeert nadert tot de heilige gaven welke de Israëlieten
aan Jahwe wijden, dat die mensch zal uitgeroeid worden van
4 voor mijn aangezicht. Ik ben Jahwe. ′ Niemand van Aärons nakomelingen
die melaatsch is of eene zaadvloeiing heeft mag van de heilige
spijzen eten, voordat hij rein geworden is. En wie iemand of iets aanraakt
dat door een menschenlijk verontreinigd is, of wie eene zaadloozing
5 heeft gehad, ′ of wie eenigerlei ongedierte of een mensch waaraan
men onrein wordt aangeraakt heeft — welke verontreiniging het ook
6 zij — ′ de mensch dan die een van deze aanraakt is onrein tot den
avond en zal niet eten van de heilige spijzen, tenzij hij een bad ge-
7 nomen hebbe; ′ doch wanneer de zon is ondergegaan is hij rein, en
daarna mag hij van de heilige spijzen eten; want het is zijn brood. ′

19. Been- en armbreuken werden oudtijds gebrekkig behandeld; zoodat het gebroken lid gewoonlijk krom bleef.

20. *die schurft ... of eene liesbreuk heeft*, onzekere vertaling.

22. *de hoogheilige en de heilige spijzen*, waarschijnlijk een toevoegsel tot verklaring van *het brood van zijn god* (zie op vs. 6), waarmede hier alleen bedoeld worden de gedeelten der offers die aan de priesters ten deel vielen. Deze zijn, volgens de jongere wetgevers, tweeërlei, *hoogheilige* of *heilige*. Hoogheilig heetten de toonbrooden (XXIV : 9) en het aandeel der priesters van de meel-, zond- en schuldoffers (II : 3, 10; VI : 17, 25 v., 29; VII : 1, 6; X : 12; XIV : 13; Num. XVIII : 9); alleen de manlijke Aäronieten mochten, als zij rein waren, deze spijzen in het voorhof eten. De heilige waren die gedeelten van het dankoffer die den priesters werden gegeven (Exod. XXIX : 27; Lev. VII : 31—34; X : 14 v.; XXIII : 20; Num. VI : 20), de eerstelingen van den oogst, de eerstgeborenen van het vee, de tienden en het met den banvloek belegde (Num. XVIII); al hetwelk op eene reine plaats ook door alle familieleden der priesters, mits zij rein waren, gegeten mocht worden.

23. *het voorhangsel*, tusschen het heilige en het allerheiligste, Exod. XXVI : 31—33. De bedoeling is waarschijnlijk dat hij niet in het heilige mag komen.

4 v. Verg. XIII, XIV; XV; Num. XIX : 11—22; ook Lev. XV : 16; XI : 29—42; XIII : 45; XV : 5, 7. Evenals hier den priesters verboden wordt in onreinen staat de heilige spijs te gebruiken, wordt VII : 20 v. den leeken verboden wanneer zij onrein zijn vleesch van dankoffers te eten.

8 Vleesch van dieren die hun natuurlijken dood gestorven of verscheurd
zijn mag hij niet eten; hij zou er zich door verontreinigen. Ik ben
9 Jahwe.' Zij zullen hunne plichten jegens mij waarnemen en in dezen
geen zonde op zich laden; want zij zullen sterven wanneer zij het ont-
wijden. Ik ben Jahwe, die hen heilig.
10 Geen leek zal van het heilige eten; geen opgezetene van een priester
11 en geen daglooner zal van het heilige eten.' Maar wanneer een priester
voor geld een slaaf koopt, dan mag die er van eten; ook de slaven
12 die in zijn huis geboren zijn, zij mogen eten van zijn brood.' De
dochter van een priester die met een leek gehuwd is mag niet eten
13 van de heilige gaven;' maar wanneer de dochter van een priester
weduwe geworden of door haar man verstooten is, terwijl zij geen
kinderen heeft, en in haars vaders huis terugkomt, evenals in hare
jeugd, dan mag zij van haars vaders brood eten. Maar geen leek mag
14 daarvan eten —' eet iemand bij ongeluk iets heiligs, dan moet hij
het, met een vijfde van de waarde vermeerderd, aan den priester ver-
15 goeden —' opdat zij de heilige gaven der Israëlieten, die dezen aan
16 Jahwe afstaan, niet ontwijden' en geen zondeschuld op hen laden,
door van hunne heilige gaven te eten; want ik ben Jahwe, die hen
heilig.

8. Hetzelfde schrijft Ezech. XLIV: 31 voor. Allen Israëlieten wordt dit verboden XI: 40; XVII: 15; Exod. XXII: 31.

10. *leek*, hier gebezigd in den zin van iemand die niet tot het gezin van een priester behoort. — *opgezetene van een priester*. Hiermede wordt waarschijnlijk iemand van niet-Israëlietische afkomst bedoeld die tijdelijk in het huis of op het goed van een priester verblijf houdt, als gast, zaakwaarnemer, rondreizend kramer of handwerksman. Verg. XXV: 6; Exod. XII: 45 enz.

11. Verg. Gen. XVII: 13; Exod. XII: 44. De slaven worden geacht leden van het gezin te zijn. — *slaven — zijn*, volg. Sam. t. en de oude vertt.; Hebr. t. heeft het enkelvoud.

12. Zij heeft opgehouden lid van haars vaders huis te zijn.

13. *in — terugkomt*. Verg. Gen. XXXVIII: 11. — *geen leek*, dus ook hare kinderen niet, als zonen en dochters van een niet-priester; want bij elke wettige verbintenis kwam het kind in den stand van zijn vader. Ook de weduwe zelve bleef in geval zij kinderen had tot het geslacht van haar man behooren.

14. Dit vers is hier blijkbaar later ingelascht; want het snijdt de zinsnede van vs. 13, 15 in tweeën. Iets dergelijks wordt voorgeschreven V: 16 ten aanzien van dengene die iets van het heilige ontvreemd heeft; behalve de teruggave met het vijfde der waarde er bij wordt daar van hem nog een schuldoffer verlangd.

15. De waarschuwing tegen de ontwijding der heilige spijzen wordt tot de priesters gericht, omdat zij in de besproken gevallen, als meesters in hun huis, er tegen kunnen waken.

HOOFDSTUK XXII: 17—33.

De vereischten van een geldig offer. — Elk offerdier zij gaaf; hetgeen voor brandoffer dient zij bovendien van het manlijk geslacht (17—22); bij een vrijwillig offer zijn de eischen minder streng dan bij een dat volgens eene gelofte gebracht wordt (23); geen gesneden dier mag ten offer dienen, hetzij uit het land zelf afkomstig hetzij van een heiden gekocht (24 v.). Van den achtsten dag nadat het geworpen is mag een dier geofferd worden (26 v.); maar het jong niet op denzelfden dag als de moeder (28); van het vleesch der lofoffers mag niets een dag overblijven (29 v.). Onderschrift (31—33).

Blijkbaar is vs. 17—25 hier geplaatst om de overeenkomst in beginsel met XXI: 16—XXII: 9: de priester en het offerdier moeten beiden vlekkeloos zijn. Daarbij voegde de wetgever een paar bepalingen over offers die evengoed elders hadden kunnen staan.

XXII: 17, 18 Jahwe zeide tot Mozes:' Spreek tot Aäron, zijne zonen en alle
Israëlieten en zeg hun: Ieder uit het huis Israël of uit de vreemden
in Israël die zijne gave brengt, hetzij volgens eenigerlei gelofte hetzij
19 vrijwillig, wat men ook aan Jahwe ten brandoffer brengt,' moet, zal
het u ten goede komen, een gaaf manlijk dier brengen, van runderen,

18. *hetzij — vrijwillig*. Dezelfde onderscheiding VII: 16 en elders.

19. *zal — komen*. Verg. op XIX: 5.

20 schapen of geiten. ′ Niets dat een lichaamsgebrek heeft zult gij brengen;
21 want dit zou u niet ten goede komen. ′ Ook wanneer iemand een dank-
offer aan Jahwe brengt, hetzij om eene gelofte te betalen hetzij vrij-
willig, van runderen of kleinvee, zoo zal het alleen indien het gaaf
22 is u ten goede komen: geen lichaamsgebrek mag het hebben. ′ Een
blind dier of een dat een gebroken of een verminkt lid, zweren, schurft
of uitslag heeft zult gij niet aan Jahwe brengen, noch een daarvan
23 ten vuuroffer voor Jahwe op het altaar leggen. ′ Een rund of schaap
dat een te lang of te kort lid heeft moogt gij wel als vrijwillige gave
24 offeren, maar voor een gelofteoffer wordt het niet toegerekend. ′ Een
dier dat door wrijven, pletten, wringen of snijden ontmand is zult gij
25 niet aan Jahwe brengen. In uw land zult gij het niet doen, ′ en van
een buitenlander zult gij geen dezer dieren koopen, om ze als brood
voor uwen god op te dragen; want er kleeft eene smet aan: zij hebben
een lichaamsgebrek; het zou u niet ten goede komen.
26, 27 Jahwe sprak tot Mozes: ′ Een kalf, lam of geit zal na geworpen te
zijn zeven dagen onder de moeder blijven; van den achtsten dag af
en later kan het ten goede komen als eene vuuroffergave aan Jahwe. ′
28 Maar gij moogt geen rund of schaap met zijn jong op denzelfden dag
29 slachten. ′ Brengt gij een lofoffer aan Jahwe, dan moet gij het zoo
30 offeren dat het u ten goede komt: ′ op denzelfden dag moet het ge-
geten worden; gij moogt er niets van overlaten tot den morgen. Ik
ben Jahwe.
31 Gij zult mijne geboden onderhouden en betrachten. Ik ben Jahwe. ′
32 Gij zult mijn heiligen naam niet ontwijden: ik moet geheiligd worden
33 te midden der Israëlieten. Ik ben Jahwe, die u heilig, ′ ik, die u heb
uitgeleid uit Egypteland, om u tot God te zijn. Ik ben Jahwe.

20. Deze regel, ook Deut. XV : 21; XVII : 1 voorgeschreven, ligt in den aard der zaak en bestond ook bij andere volken. Dat men, ook in Israël, er zich niet altijd aan hield leert Mal. I : 8—14.

22. Van enkele namen van lichaamsgebreken is de vertaling onzeker. — *een gebroken ... lid.* Verg. op XXI : 19. — *een verminkt lid,* b. v. afgesneden oor of staart.

23. *dat — heeft,* onzekere vertaling.

24. *In — doen.* Wat hiermede bedoeld wordt, is zeer onduidelijk. De schriftgeleerden hebben hierin het verbod van het lubben zelf gevonden.

25. *geen dezer dieren,* de vs. 24 beschrevene. — *koopen, om ze,* duidelijkheidshalve ingevoegd.

27. Verg. Exod. XXII : 30.

28. Verg. Deut. XXII : 6 v.; ook Gen. XXXII : 11.

29 v. Verg. VII : 15, ook XIX : 5—8.

HOOFDSTUK XXIII.

Jahwe's feestgetijden. — Opschrift (1 v.); de sabbat (3). Nieuw opschrift (4); het paaschfeest met de dagen der ongezuurde brooden (5—8). De aanbieding van de schoof (9—14). Het pinksterfeest (15—22). De eerste dag der zevende maand (23—25). De verzoendag (26—32). Het loofhuttenfeest (33—36). Onderschrift (37 v.) Nadere bepalingen omtrent het loofhuttenfeest (39—43). Onderschrift (44).

Reeds de inhoudsopgave leert dat dit hoofdstuk geen geheel uitmaakt, zóo door éen schrijver opgesteld; immers, het heeft twee opschriften, door vs. 3 van elkander gescheiden, en op het onderschrift vs. 37 v. volgen nog, vs. 39—43, bepalingen ten aanzien van het loofhuttenfeest, dat reeds besproken was, en in vs. 44 een onderschrift dat niet bij vs. 36—43 maar bij de geheele feestlijst behoort. De lezing van het hoofdstuk doet ons ook ras een paar tegenstrijdigheden opmerken: volgens vs. 34 duurt het loofhuttenfeest zeven dagen, maar volgens vs. 36 komt er nog een achtste dag bij, die er ook vs. 39 bijgerekend wordt. Voorts passen de twee bepalingen over het begin van loofhutten in vs. 39 slecht bij elkander (zie aldaar).

Blijkbaar ligt aan het hoofdstuk eene oudere wet ten grondslag, waarin de sabbat en de drie groote feesten — paschen met de dagen der ongezuurde brooden, pinksteren en loofhutten — besproken werden, de laatste zonder nauwkeurige bepaling van de dagen der maanden waarop zij moesten gevierd worden; evenmin als dit Exod. XIII : 3—10; Deut. XVI : 1—17 en in den oudsten vorm van

Lev. XVI geschiedt. De overwerker, de schrijver van Ezra's Wetboek, bepaalde daarentegen den tijd nauwkeurig, breidde de lijst uit door inlassching van den eersten dag der zevende maand en den verzoendag, en voegde in hetgeen hij overnam een paar bij hem geliefde termen in, als *rustdag*, *heilige vierdag*, misschien meer. Van hem is ongetwijfeld vs. 5—8, 23—38.

Het verschil ten aanzien van de dagteekening staat in verband met de geschiedenis van de Israëlietische feesten.

Oorspronkelijk hingen zij alle met het leven der natuur samen; 's volks grootste hoogtijden waren landbouw- en veeteeltfeesten, dus uit den aard der zaak niet aan bepaalde dagen van den kalender te binden: zij werden in het eene jaar vroeger dan in het andere gevierd, naardat de dieren geworpen hadden, de granen konden gemaaid worden, de vruchten, vooral de druiven, rijp waren. Ook vielen zij soms in verschillende deelen des lands op onderscheiden dagen (zie op 1 Kon. XII : 32). Vaak zal men intusschen hebben gehandeld in gemeen overleg, waarbij dan de priesters der meest bezochte heiligdommen, waar de koningen en andere aanzienlijken hunne feestgaven brachten, eene beslissende stem hadden. Nadat de wet van *Deuteronomium* was afgekondigd, heeft hoogstwaarschijnlijk de Jeruzalemsche priesterschap telkens bepaald, wanneer het paschen, pinksteren en loofhutten zijn zou.

Intusschen streefden Israëls toongevers op godsdienstig gebied er ernstig naar, alle feesten los te maken van landbouw en veeteelt, door ze te stempelen tot nationale gedenkdagen (verg. inl. op Exod. XII : 1—XIII : 16); wat in ons hoofdstuk vooral met loofhutten geschiedt, vs. 39—43. En waren het nationale gedenkdagen, dan kon ook worden bepaald, op welken dag zij moesten gehouden worden (verg. op vs. 4). Wel kon men zich onmogelijk geheel losmaken van het jaargetijde, indien men de oude gebruiken in eere wilde blijven houden; maar de invoeging van eene schrikkelmaand kwam aan deze moeilijkheid te gemoet (zie op Exod. XII : 2) en maakte dat men eens en voor al bepalen kon: den 14den der maand Nizan zal het paschen zijn, den 16den officiëel de oogst geopend en de garstenschoof gebracht worden. Zoo ook met de andere feesten.

Ons hoofdstuk bevat geenszins eene volledige lijst van Israëls godsdienstige feesten. De wet kent nog de nieuwemanen, Num. XXVIII : 11—15; verder vinden wij in het boek *Ester* het purimfeest. Buitendien werden ongetwijfeld van oudsher, hetzij algemeen hetzij in enkele streken, andere gevierd, die 's volks toongevers, al wilden zij het wellicht doen, niet konden afschaffen of doodzwijgen. Hiertoe behoorden zeker de later zeer geliefde *hanukka*dagen, omstreeks den kortsten dag van het jaar, die oorspronkelijk wel betrekking zullen gehad hebben op het lengen der dagen. Met verscheidene dezer hoogtijden is het gegaan als met de bovenvermelde natuurfeesten. Purim werd herdenking van de redding der Joden uit de handen van Haman; de hanukkadagen werden gemaakt tot het feest van de reiniging des tempels door Judas den Makkabeër, in 165 vóor Chr., nadat het heiligdom drie jaren lang aan Jupiter gewijd was geweest (1 Makk. IV : 36—59; 2 Makk. X : 1—8 enz.). Is dit dus eerst in de voorlaatste of laatste eeuw vóor onze jaartelling geschied, nog jonger is de wijding van het pinksterfeest aan de wetgeving op den Sinai.

Wat de feestgebruiken betreft, de jongere wetgeleerden volgden hierin dezelfde lijn als de oudere: sommige werden zooveel mogelijk in vergetelheid gebracht. Ons hoofdstuk is het eenige in de wet dat een paar oude volksgebruiken op loofhutten vermeldt en voorschrijft; maar het laat andere die niet minder in eere waren weg, waarschijnlijk omdat ze voor te heidensch doorgingen (zie op vs. 42). En ten aanzien van alle hier en elders, Num. XXVIII, XXIX, vermelde feesten beijveren zich de schrijvers om aan de viering eene stemmige kleur te geven; waartoe zij sabbatsrust en offers, bij den verzoendag ook streng vasten, voorschrijven. De schriftgeleerden zijn op dien weg voortgegaan: menig godsdienstig gebruik dat de wet onvermeld liet of — zooals het trompetten op nieuwjaarsdag — nauwelijks aanroerde, hebben zij tot plicht gemaakt en nauwkeurig omschreven, terwijl zij tevens alle omlijstten met offers en, vooral na den val des tempels in 70 na Chr., met gebeden.

Zoo werden de oude feesten steeds meer in overeenstemming gebracht met de nieuwere opvatting van den godsdienst.

XXIII : 1, 2 Jahwe zeide tot Mozes: ′ Spreek tot de Israëlieten en zeg hun:
De feestgetijden van Jahwe, die gij als heilige vierdagen zult afkon-
3 digen, zijn de navolgende; dit zijn mijne feestgetijden: ′ zes dagen zal

2. *feestgetijden.* Deze naam voor „feesten", die ook Gen. I : 14; Jez. I : 14 en elders voorkomt, beteekent eigenlijk ‚de vastgestelde gelegenheden'. — *heilige vierdagen.* Zie op Exod. XII : 16. — *afkondigen.* Dit was eigenlijk overbodig, daar ieder den dag vooruit wist; maar het oude gebruik bleef in eere.

3. De wetgevers laten waarschijnlijk den sabbat aan de andere feesten voorafgaan omdat het gebod zich van arbeid te onthouden voor alle vierdagen geldt. — *groote rustdag*, waarop, in tegenstelling met de vierdagen, volstrekt geen werk mocht verricht worden; zie op vs. 7.

werk verricht worden, maar op den zevenden is het groote rustdag,
heilige vierdag; geenerlei werk zult gij doen: sabbat is het ter eer
van Jahwe in al uwe woonplaatsen.
4 Dit zijn Jahwe's feestgetijden, heilige vierdagen, die gij op den voor
5 elk bepaalden tijd zult afkondigen: ′ in de eerste maand op den veer-
6 tienden dag in schemeravond is het pascha ter eer van Jahwe, ′ en op
den vijftienden dag dier maand is het het feest der ongezuurde brooden
7 ter eer van Jahwe: zeven dagen zult gij ongezuurd brood eten. ′ Den
eersten dag zal het voor u heilige vierdag zijn: geen beroepswerk zult
8 gij verrichten. ′ Gij zult zeven dagen een vuuroffer aan Jahwe brengen,
en den zevenden dag is het heilige vierdag: geen beroepswerk zult
gij daarop verrichten.
9, 10 ˆ Jahwe zeide tot Mozes: ′ Spreek tot de Israëlieten en zeg hun: Wan-
neer gij in het land komt dat ik u ga geven en gij den oogst afmaait,
dan moet gij eene schoof uit de keur van uw oogst tot den priester
11 brengen, ′ die haar aan Jahwe zal aanbieden, zoodat u dit ten goede
12 komt. Daags na den sabbat zal de priester haar aanbieden. ′ En op
den dag waarop gij de schoof aanbiedt zult gij een gaaf lam van een
13 jaar oud als brandoffer aan Jahwe offeren, ′ met het daarbij behoorend
meeloffer, twee tienden meelbloem met olie gemengd, als vuuroffer voor
Jahwe ten liefelijken geur; benevens het plengoffer dat er bij behoort,
14 eene kwart stoop wijn. ′ Noch brood, noch geroost koren, noch versche
korrels zult gij eten voordat gij op dien dag de gave van uwen god
hem gebracht hebt. Eene eeuwige inzetting is het, ook voor uw nage-
slacht, in al uwe woonplaatsen.
15 Van daags na den sabbat, den dag waarop gij de aanbiedingsschoof
16 hebt gebracht, zult gij tellen; zeven volle weken zullen het zijn. ′ Tot
den dag na den zevenden sabbat zult gij tellen, vijftig dagen, en dan
17 zult gij een nieuw meeloffer aan Jahwe brengen. ′ Uit uwe woonplaatsen
zult gij brood als aanbiedingsoffer brengen; twee stuks, elk van twee
tiende meelbloem; gezuurd zullen zij gebakken worden, als eerstelingen

4. *op* — *tijd*, op de voor elk feest vastgestelde dagen in bepaalde maanden. Dit is hier evenmin als Exod. XIII : 10 eene bijzaak. Het sprak volstrekt niet vanzelf dat de feesten op vaste tijden gevierd werden; verg. Inl.

5—8. Over pascha en het feest der ongezuurde brooden zie inl. op Exod. XII : 1—XIII : 16 en aantt. aldaar. De feestoffers worden daar niet vermeld. Nadere bepalingen hieromtrent geeft Num. XXVIII : 16—25.

7. *beroepswerk*, letterlijk *arbeidswerk*. Herhaaldelijk wordt in de jongere wetten (vs. 8, 21, 25, 35, 36; Num. XXVIII : 18, 25 v.; XXIX : 1, 12, 35) onderscheid gemaakt tusschen *werk* en *beroepswerk*. Het eerste was op den sabbat en den verzoendag verboden; het laatste op de vierdagen der drie hooge feesten en den eersten dag der zevende maand, op welke dagen men dus kleine, huiselijke bezigheden verrichten mocht. Zoo maakte men de viering dezer dagen aangenamer. De schriftgeleerden hebben al hun best gedaan om nauwkeurig te omschrijven, welke handelingen *werk*, welke *beroepswerk* heetten.

10. *eene schoof*, van de gerst. Deze was het eerst rijp, in de warmste gedeelten van Kanaän reeds half April.

11. *aanbieden*, als eene aanbiedingsgave bewegen. Zie op Exod. XXIX : 24. — *Daags na den sabbat*, niet na een zevenden dag der week, maar na den in vs. 7 verordenden rustdag, dus op den tweeden dag der ongezuurde brooden, d. i. den 16den Nizan. Zie Inl.; verg. op Joz. V : 11.

12. *een jaar oud.* Zie op Exod. XII : 5.

13. Bij de lammeren die dagelijks ten brandoffer geofferd werden volstond één tiende meelbloem, Exod. XXIX : 40; verg. Num. XXIX : 3.

14. *Noch* — *korrels*, nl. van den nieuwen oogst; *geroost koren* komt Ruth II : 14; 1 Sam. XVII : 17 enz. als voedsel voor; *versche korrels*, onzekere vertaling.

15—21. Over pinksteren zie op Exod. XXIII : 16. De offers die dan moeten gebracht worden vinden wij vermeld Num. XXVIII : 26—31.

15. *daags na den sabbat.* Zie op vs. 11.

17. *Uit uwe woonplaatsen* (Lat. vert. *uit al uwe woonplaatsen*). Wat dit beteekent, daar slechts één offer van twee brooden gebracht werd, is niet goed te begrijpen. Oudtijds, toen elk landbouwer bij het binnenhalen van den oogst een offer bracht en dus alom brooden uit de pas ingezamelde tarwe aan de godheid werden aangeboden, was dit duidelijk. — *stuks*, volg. Sam. en Gr. t. ingevoegd. — *gezuurd.* Dus mocht het niet op het altaar komen; zie op II : 11 en op VII : 13.

18 voor Jahwe. ' Gij zult bij dat brood brengen zeven gave lammeren van
een jaar, één jongen stier en twee rammen; zij zullen een brandoffer
zijn voor Jahwe, met het daarbij behoorend meel- en plengoffer, een
19 vuuroffer ten liefelijken geur voor Jahwe. ' Ook zult gij één bok bren-
20 gen ten zondoffer en twee lammeren van een jaar ten dankoffer. ' En
de priester zal ze bij het eerstelingenbrood als aanbiedingsgave bewegen
voor Jahwe, bij de twee lammeren. Zij zullen heilig zijn aan Jahwe
21 en den priester die ze brengt ten deel vallen. ' Op dien dag zal het
voor u heilige vierdag wezen: geen beroepswerk zult gij doen; eene
eeuwige inzetting zal het in al uwe woonplaatsen, ook voor uw nage-
22 slacht, zijn. ' En wanneer gij wat op uw land staat inoogst, dan zult
gij een hoek van uwen akker onafgemaaid laten, en wat van de aren
valt niet opgaren; aan de armen en de vreemden zult gij dat over-
laten. Ik ben Jahwe, uw god.
23, 24 Jahwe sprak tot Mozes: ' Zeg den Israëlieten: In de zevende maand,
op den eersten der maand, zal het voor u rustdag zijn, een gedenkdag
25 des geschals, een heilige vierdag; ' gij zult geen beroepswerk doen en
een vuuroffer aan Jahwe brengen.
26, 27 Jahwe sprak tot Mozes: ' Doch op den tienden dag van deze zevende
maand is het de verzoendag; een heilige vierdag zal hij voor u zijn,
waarop gij u verootmoedigen zult en een vuuroffer aan Jahwe brengen. '
28 Ook zult gij op dien dag geenerlei werk verrichten; want het is een
verzoendag, om verzoening voor u te bewerken voor het aangezicht
29 van Jahwe, uw god. ' Want ieder mensch die zich op dien dag niet
30 verootmoedigt zal uitgeroeid worden uit zijn volk, ' en ieder mensch
die op dien dag eenigerlei werk doet, hem zal ik doen omkomen uit
31 het midden zijns volks. ' Geen werk zult gij verrichten; het is eene
eeuwige inzetting, ook voor uw nageslacht, in al uwe woonplaatsen. '
32 Een groote rustdag zal het voor u zijn, waarop gij u verootmoedigt.

Vs. 22. XIX : 9 v.

18—20. Bevreemdend is het, dat, terwijl bij de andere feesten slechts wordt herinnerd dat er offers zullen gebracht worden (vs. 8, 25, 27, 36), hier de verplichte offers opgesomd worden. Ook is vs. 18 v. in strijd met vs. 20, waarin ondersteld wordt dat bij het brood slechts twee dankofferlammeren worden gebracht. Hoogstwaarschijnlijk stond in het oorspronkelijke stuk niets dan de verordening van die twee lammeren, en is deze uitgewerkt naar Num. XXVIII : 27—31; waarbij eene fout is begaan: in plaats van twee stieren en één ram zijn hier één stier en twee rammen genoemd.

20. *de twee lammeren*, volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *twee lammeren*. — *en* — *vallen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *den priester*.

21. In den grondtekst gaat aan het vers *En gij zult afkondigen* vooraf; als zinstorend weggelaten.

22. Dit vers komt letterlijk — eene kleine afwijking in Hebr. t. is volg. Sam. t. te veranderen — zelfs in eene onregelmatige afwisseling van den tweeden persoon enkelvoud met dien van het meervoud, overeen met XIX : 9, 10*b*. Daar het hier niet behoort, is het waarschijnlijk later ingelascht.

23—25. Oudtijds begon onder Israël het jaar met de maand Ethanim of Tisri, van Nizan af de zevende van het jaar, en was de eerste of een der eerste dagen dier maand (Ezech. XL : 1 de tiende) de nieuwjaarsdag, waarop jong en oud met bazuin- en trompetgeschal zich bij Jahwe in gedachtenis bracht. De jongere wetgevers zouden wel gaarne de viering van dien feestdag afgeschaft hebben; want volgens hen moest het jaar met Nizan beginnen (zie op Exod. XII : 2); maar daar dit ondoenlijk was, schikten zij er zich in, namen dien dag onder de wettige feesten op en maakten er een rustdag van, waarop offers gebracht werden, die Num. XXIX : 1—6 nader omschreven worden. Hij wordt niet als nieuwjaarsdag, maar uitdrukkelijk als eerste dag der zevende maand voorgeschreven en *een gedenkdag des geschals* genoemd (Num. XXIX : 1 *dag des geschals*; verg. XXV : 9—11), van welken naam de beteekenis onverklaard blijft. Het blazen op nieuwjaarsdag is bij de Joden tot heden in gebruik gebleven, maar beperkt tot een officiëel geschetter in de synagogen.

27. *Doch.* Dit dient waarschijnlijk om aan het volgende nadruk bij te zetten; wat te meer noodig was, daar de verzoendag, in onderscheiding van den nieuwjaarsdag, dien de wetgever als zoodanig op den achtergrond schoof, een vierdag was van jonge dagteekening, welks onderhouding hij wilde bevorderen (verg. inl. op H. XVI). *Doch* beteekent dus zoo veel als: in plaats dat gij werk maakt van het trompetgeschal op den eersten der zevende maand en van andere nieuwjaarsgebruiken, moet gij liever den tienden bijzonder heiligen. Over de offers van den verzoendag handelt nog Num. XXIX : 7—11.

32. *Op* — *avonds.* De avond na afloop van den negenden behoorde eigenlijk reeds tot den tienden,

Op den negenden der maand des avonds zult gij, van den eenen avond
tot den volgenden, uwe rust nemen.
33, 34 Jahwe sprak tot Mozes: ' Zeg den Israëlieten: Op den vijftienden
dag van deze zevende maand is het, zeven dagen lang, het loofhutten-
35 feest, ter eer van Jahwe; ' den eersten dag zij het een heilige vierdag,
36 waarop gij geen beroepswerk verricht. ' Zeven dagen zult gij een vuur-
offer aan Jahwe brengen; den achtsten zal het u een heilige vierdag
zijn en zult gij geen vuuroffer aan Jahwe brengen; een hoogtijd is het:
geen beroepswerk zult gij verrichten.
37 Dit zijn de feestgetijden van Jahwe, die gij als heilige vierdagen zult
afkondigen, om daarop vuuroffers aan Jahwe te brengen: brand-, meel-,
38 slacht- en plengoffers, zooals voor elken dag zijn voorgeschreven; ' be-
halve Jahwe's sabbatten en uwe giften, al uwe geloften en al de vrij-
willige gaven die gij aan Jahwe schenkt.
39 Doch op den vijftienden dag der zevende maand, wanneer gij de
opbrengst van uw land inzamelt, zult gij Jahwe's feest zeven dagen
lang vieren; op den eersten dag zal het rustdag en op den achtsten
40 zal het rustdag zijn. ' Voorts zult gij op den eersten dag vruchten
nemen van sierplanten, benevens palmtwijgen, takken van loofrijke
boomen en beekwilgen, en zeven dagen vroolijk zijn voor het aange-
41 zicht van Jahwe, uwen god. ' Gij zult dit feest als feest ter eer van
Jahwe zeven dagen in het jaar vieren; eene eeuwige inzetting is het,
ook voor uw nageslacht; in de zevende maand zult gij het vieren. '
42 Zeven dagen lang zult gij in loofhutten wonen; alle inboorlingen in

daar de dag met zonsondergang begon; dezelfde manier van zich uit te drukken Exod. XII : 18. Deze avond is, althans door de latere Joden, zeer plechtig gevierd. Dan moest ieder, om zich voor te bereiden voor den volgenden dag, schuld belijden en zich met zijn vijand verzoenen; ook werden dan alle overijlde geloften en beloften voor nietig verklaard.

34. Het oudste voorschrift over dezen hoogtijd is Exod. XXIII : 16*b*, waar hij het *inzamelingsfeest* heet. Over den naam *loofhuttenfeest* zie op vs. 42; over de feestoffers Num. XXIX : 12—38.

36. *den achtsten.* Deze dag wordt in den grondtekst met een eigenaardig woord benoemd, hier door *hoogtijd* vertaald, dat Deut. XVI : 8 voor den zevenden van de dagen der ongezuurde brooden gebezigd wordt. Hij behoorde oudtijds niet tot het feest, dat slechts zeven dagen duurde (zie 1 Kon. VIII : 65), maar is er later aan gehangen; zie op 2 Kron. VII : 8—10 en verg. op Neh. VIII : 18. In nog later tijd begon op den avond van dien dag de viering van het feest dat „de vreugde der wet" heet en nog steeds door de Joden gehouden wordt.

38. *Jahwe's sabbatten,* de op den sabbat te brengen offers, Num. XXVIII : 9 v.

39. *de opbrengst van uw land,* eigenlijk alleen der boom- en wijngaarden; verg. op Exod. XXIII : 16. De bepaling van den dag waarop de feestviering moest aanvangen strookt kwalijk met de algemeene omschrijving *wanneer — inzamelt,* daar deze inzameling niet aan eenige dagen was gebonden. De dagbepaling is van den omwerker der oude verordening; zie Inl. — *Jahwe's feest.* Het inzamelingsfeest was oudtijds de groote hoogtijd, kortweg „het feest" genoemd, Richt. XXI : 19; 1 Kon. VIII : 2, 65; Ezech. XLV : 25. — *op den eersten — zijn,* toevoegsel van den omwerker; zie op vs. 36.

40. *vruchten — sierplanten.* De latere Joden droegen op het feest in de hand vruchten die *ethrogiem* heetten, eene soort van oranjeappel, gewoonlijk Adams- of paradijsappel genoemd; maar de algemeenheid der hier gebezigde uitdrukking wijst er op, dat men zich oudtijds niet tot deze soort beperkte. — *palmtwijgen — beekwilgen.* Verg. Neh. VIII : 16, waar, met verwijzing naar de wet, takken van olijven, oleasters, mirten, palmen en andere boomen genoemd worden, om er loofhutten van te maken. Hier wordt echter waarschijnlijk iets anders bedoeld; de loofhut is eerst vs. 42 vermeld. De Joden plachten, en plegen nog, op het feest behalve de *ethrogiem* een voorwerp rond te dragen, uit eenige, minstens drie, samengebonden takken bestaande, *loelaab,* d. i. ‚tak', geheeten. In de keus dezer takken was men oudtijds zeker vrijer dan later; maar het gebruik vroolijk takken zwaaiende het oogstfeest te vieren wordt ook elders gevonden — zoo liep men bij Grieken en Romeinen bij het feest van Dionysos en Bacchus met thyrsen — en dagteekent ook bij Israël van de oudste tijden. — *beekwilgen.* De wilg kwam voor èn in Babylonië (Ps. CXXXVII : 2; Jez. XLIV : 4), èn in Palestina, waar eene beek er naar heet (Jez. XV : 7).

42. Bij onderscheiden oude volken vindt men het gebruik, bij het een of ander godsdienstig feest één of meer dagen in tenten of loofhutten te gaan wonen, althans daarin maaltijden te houden. Waarschijnlijk heeft de gewoonte der wijngaardeniers, gedurende de inzameling van hun oogst de steden en dorpen te verlaten, om zich dag en nacht in de wijnbergen op te houden — die, door de omstandigheden zelve veroorzaakt, nog hier en daar in Palestina bestaat — er aanleiding toe gegeven. Onze wetgever maakt het tot plicht; ten einde de herinnering aan Israëls omzwerving levendig te houden; en verklaart daaruit den naam *loofhutten*feest. Deze verklaring is zeker de ware niet. Immers, in de woestijn groeien weinig boomen, althans niet die welke hier en Neh. VIII : 16 genoemd worden als

43 Israël zullen in loofhutten wonen; ′ opdat uw nageslacht wete, dat ik
de Israëlieten in hutten heb doen wonen toen ik hen uit Egypteland
uitleidde. Ik ben Jahwe, uw god.
44 Zoo gaf Mozes de feestgetijden van Jahwe aan de Israëlieten op.

takken leverend voor de loofhutten; zoodat de Israëlieten gedurende de omzwerving zeker niet in zulke hutten gehuisd hebben. Wat de Hebreeuwsche naam, *sukkoth*, eigenlijk beteekent, weten wij niet met zekerheid. Uitgesproken met de klinkers die er in den Hebreeuwschen tekst op geschreven zijn, kan het woord, wel niet juist door ‚loofhut', maar door ‚woning', ‚beschutting' overgezet worden. De hedendaagsche Samaritanen spreken het echter uit *sekkoeth*, en het is mogelijk dat het oorspronkelijk eene andere beteekenis had. — Behalve de hier vermelde gebruiken op loofhutten waren, tot den ondergang van den tempel in 70 na Chr., nog andere in eere: het planten van takken rondom het brandofferaltaar, van welke takken op den laatsten dag de bladeren onder gejuich werden afgeslagen; de verlichting van het voorhof in den nacht; een luisterrijke fakkeldans, en vooral het plengen van water, tot het verkrijgen van regen in het pas ingetreden jaar; verg. Zach. XIV : 16—19.

HOOFDSTUK XXIV : 1—9.

De kandelaar en de toonbrooden. — De Israëlieten krijgen den last, olie te verschaffen voor de lampen van het heiligdom, die Aäron moet in orde brengen (1—4) Verordeningen omtrent de bereiding van de toonbrooden en hunne wekelijksche vernieuwing (5—9).

Deze twee voorschriften hangen noch met het voorgaande, noch met het volgende samen en behooren tot de jongere inlasschingen in de Heiligheidswet.

XXIV : 1, 2 Jahwe sprak tot Mozes: ′ Beveel den Israëlieten, dat zij nemen
en u brengen zuivere gestooten olijfolie voor den kandelaar, om een
3 altijd brandend licht te hebben; ′ buiten het voorhangsel der Geboden
in de tent der samenkomst zullen Aäron en zijne zonen dien gereed
maken; zoodat hij brandt van den avond tot den morgen voor Jahwe's
aangezicht, voortdurend, ter eeuwige inzetting voor uw nageslacht. ′
4 Op den reinen luchter zal hij de lampen gereed maken voor Jahwe's
aangezicht, zoodat zij voortdurend branden.
5 Neem ook meelbloem en bak daarvan twaalf koeken; twee tienden
6 zal op elken koek gaan. ′ Leg die dan op twee stapels, zes op elken
7 stapel, op de reine tafel voor Jahwe. ′ Voeg bij elken stapel zuiveren
wierook, die bij het brood als aandenkingsgave dienen zal, een vuur-
8 offer voor Jahwe. ′ Elken sabbat zult gij het vanwege de Israëlieten
9 voor Jahwe leggen, voortdurend, eene eeuwige verplichting. ′ Voorts
zal het voor Aäron en zijne zonen zijn; zij zullen het in eene heilige
plaats eten; want het is iets hoogheiligs; hem behoort het van Jahwe's
vuuroffers: eene eeuwige inzetting.

Vs. 2v. Exod. XXVII : 20 v.

2 v. De tenuitvoerlegging van dit gebod staat in Exod. XL : 24 v.

3. *zullen — zonen,* volg. Sam. en Gr. t. en Exod. XXVII : 21; Hebr. t. *zal Aäron.*

4. Verg. Num. VIII : 1—4. — *den reinen luchter,* den kandelaar in het heilige, in onderscheiding van andere die in het heiligdom aanwezig waren; zie op Exod. XXV : 31—40.

5—9. Deze brooden heeten Exod. XXV : 30; XXXV : 13; XXXIX : 36; 1 Sam. XXI : 6; 1 Kon. VII : 48; 2 Kron. IV : 19 *het toonbrood,* letterlijk *het brood des aangezichts,* d. i. hetwelk voor Jahwe's aangezicht ligt; vanwaar de tafel Num. IV : 7 *de tafel des aangezichts* wordt genoemd. Elders heet het *het stapelbrood,* d. i. hetwelk op stapels ligt, 1 Kron. IX : 32; 2 Kron. II : 4; XIII : 11; Neh. X : 33; verg. 2 Kron. XXIX : 18. Wat het nederleggen van die brooden in het heilige beteekende, is duidelijk: men bood Jahwe zijn dagelijksch brood aan.

5. *twaalf.* Het twaalftal wijst op het aantal der stammen Israëls en is dus niet overeenkomstig het gebruik der oudheid, toen eene tafel met brood voor Jahwe zeker in vele heiligdommen aangericht en geen van deze als het heiligdom des geheelen volks aangemerkt werd. — Dat de brooden ongezuurd moesten zijn, staat er niet bij en was ook niet bepaald noodig; want zij werden niet op het altaar gebracht (verg. op II : 11). Toch is het waarschijnlijk zoo bedoeld (verg. op Exod. XII : 15—20); althans volgens het latere tempelgebruik waren zij ongezuurd.

6. *de reine tafel,* Exod. XXV : 23—29 beschreven.

7. *wierook.* De Gr. vert. voegt er zout bij, overeenkomstig het later tempelgebruik. Het is mogelijk dat de Hebr. t. het heeft gehad. — *die — zal,* in plaats van het deel des meeloffers dat anders den naam van *aandenkingsgave* droeg; verg. op II : 2.

8. *zult gij ... leggen,* volg. verb. t.; Hebr. t. *zal hij ... leggen.*

HOOFDSTUK XXIV : 10—23.

Het vervloeken van Jahwe. — Een halfbloed Israëliet vloekt Jahwe en wordt in hechtenis genomen (10—12); Jahwe beveelt, hem te steenigen (13 v.). Hij stelt den regel dat al wie bij het vloeken van zijn god den hoogheiligen naam noemt moet ter dood gebracht worden (15 v.); evenzoo staat op het verslaan van een mensch de dood (17 v.); ook verwonding moet naar de wet der wedervergelding worden bestraft (19—21); vreemde en inboorling staan hierin gelijk (22). De Israëlieten steenigen den man die Jahwe gevloekt heeft (23).

Vs. 15—22 is oorspronkelijk een bestanddeel van de Wet der Heiligheid; terwijl vs. 10—14, 23 er later aan toegevoegd is, om het gebod van vs. 16 in aanschouwelijken vorm te brengen en zoo den indruk daarvan te versterken.

XXIV : 10 Eens begaf zich de zoon eener Israëlietische vrouw — hij was
de zoon van een Egyptischen man — onder de Israëlieten, en toen hij
11 in het leger met een Israëlietischen man twist kreeg, ′ verwenschte de
zoon dier Israëlietische den Naam en vloekte dien. Men bracht hem
tot Mozes. Zijne moeder heette Sjelomith, de dochter van Dibri, uit
12 den stam Dan. ′ Men zette hem in verzekerde bewaring, om eene be-
13 slissing te erlangen naar de uitspraak van Jahwe. ′ Toen sprak Jahwe
14 tot Mozes: ′ Voer dien vloeker buiten de legerplaats. Daar zullen allen
die het gehoord hebben hem de handen op het hoofd leggen, en zal
de gansche gemeente hem steenigen.
15 En den Israëlieten zult gij zeggen: Als iemand zijn god vloekt zal
16 hij zijne zonde dragen; ′ maar wie den naam van Jahwe verwenscht
zal zeker ter dood gebracht worden: steenigen zal hem de geheele ge-
meente; zoowel vreemdeling als inboorling zal ter dood gebracht wor-
17 den als hij den Naam heeft verwenscht. ′ Als iemand een mensch,
18 wien ook, doodslaat, zal hij zeker ter dood gebracht worden: ′ leven
19 om leven. ′ Brengt iemand zijn naaste een lichaamsgebrek toe, dan
moet hem aangedaan worden wat hij den ander aangedaan heeft: ′
20 breuk om breuk, oog om oog, tand om tand; het lichaamsgebrek dat
21 hij een ander toegebracht heeft moet hem toegebracht worden. ′ Wie
een dier doodslaat moet het vergoeden, maar wie een mensch doodslaat
22 moet ter dood gebracht worden. ′ Eene en dezelfde wet moet bij u
gelden voor den vreemde en den inboorling; want ik ben Jahwe, uw god.
23 Toen Mozes tot de Israëlieten gesproken had, voerden zij dien vloe-

10. *Eens — Israëlieten.* Verg. Exod. XII : 38. De verdichter van dit verhaal wilde deze grove zonde niet aan een Israëliet ten laste leggen. — *een Israëlietischen man,* volg. Sam. t.; Hebr. t. *den Israëlietischen man.*

11. *verwenschte.* Verscheiden oude vertalingen zetten het hier gebezigde woord over door *noemde,* in overeenstemming met de opvatting der schriftgeleerden, die uit deze plaats het verbod afleidden den naam *Jahwe* uit te spreken; verg. op Exod. III : 14. — *den Naam,* den heiligen: Jahwe. Waarschijnlijk heeft hier en vs. 16 oorspronkelijk *Jahwe* gestaan, en is dit veranderd, omdat men het anders niet kon lezen zonder den naam uit te spreken. In de Arameesche vertalingen leest men gewoonlijk *de Naam,* in plaats van *Jahwe.* Verg. op Exod. XXXIII : 19 en op Deut. XXVIII : 58.

12. Verg. op Num. XV : 34.

14. *hem — leggen.* Zoo legden zij de schuld op hem.

15 v. *Als iemand zijn god vloekt.* Evenals Exod. XXII : 28*a*, is hier geen andere god dan Jahwe bedoeld; doch wanneer iemand hem vervloekte zonder dien naam te gebruiken, was hij wel schuldig voor God, maar werd niet aan het menschelijk gericht overgeleverd. Dit toch beteekent de uitdrukking *zal hij zijne zonde dragen.*

16. *den naam van,* waarschijnlijk ingelascht; zie op vs. 11. — *zoowel — inboorling.* Verg. op Exod. XII : 49.

17. Verg. op Exod. XXI : 12.

18. Aan *leven om leven* gaat in den grondtekst vooraf *wie een dier doodslaat moet het vergoeden,* wat het verband verbreekt, daar *leven om leven* bij vs. 17 behoort. Het is uit vs. 21 hierheen verdwaald.

19 v. Desgelijks Exod. XXI : 23—25. — *breuk om breuk.* Wie iemands arm of been gebroken heeft, diens arm of been moet gebroken worden.

21. *Wie — vergoeden.* Hetzelfde beginsel Exod. XXI : 33—36.

22. Als Exod. XII : 49 en elders.

ker buiten de legerplaats en steenigden hem. Zoo hebben de Israëlieten gedaan naar hetgeen Jahwe aan Mozes bevolen had.

HOOFDSTUK XXV.

Sabbats- en jubeljaar. — Elk zevende jaar moeten akker en wijngaard rusten (1—7). Elk vijftigste moet een jaar van vrijlating en herstel zijn, waarin niet slechts het land rusten moet, maar ook ieder die de bezitting zijner vaderen verloren heeft haar terugerlangt (8—12); wie ze tusschentijds kan wederinkoopen moet steeds in de gelegenheid gesteld worden dit tegen billijke vergoeding te doen (13—17). Men zij niet bekommerd, hoe men in een sabbatsjaar zijn levensonderhoud vinden zal; God zal zorgen (18—22). Geen akker worde voorgoed verkocht; een verkocht land moet voor geld gelost worden en keert anders in het jubeljaar tot zijn vroegeren bezitter terug (23—28). Dit is niet toepasselijk op een woonhuis in eene ommuurde stad (29 v.), wel op dat in een vlek (31); daarentegen zijn de woningen in de Levietensteden, evenals de daarbij behoorende akkers, niet voor altijd vervreemdbaar (32—34). Een verarmden broeder moet men steunen; men mag geen rente van hem nemen (35—38); wordt hij aan u verkocht, dan moogt gij hem niet als slaaf behandelen en moet gij hem in het jubeljaar vrijlaten (39—43). Niet-Israëlieten moogt gij als slaven houden en aan de uwen nalaten, maar geen Israëlieten (44—46). Daarentegen moet ieder zijne verwanten lossen, zoovelen bij landgenooten van vreemde afkomst in slavernij geraakt zijn (47—49*a*). Kunnen zij zich zelven lossen, dan moet hun dat tegen billijke vergoeding geoorloofd zijn; in het jubeljaar worden zij in elk geval vrij (49*b*—54); want de Israëlieten zijn de dienstknechten van Jahwe (55).

Van dit stuk behoort de wet op het sabbatsjaar, vs. 2—7, 18—22, tot de Wet der Heiligheid; die op het jubeljaar in haar tegenwoordigen vorm tot Ezra's Wetboek. Over den oorsprong en de beteekenis van het sabbatsjaar zie op vs. 2—7. Vóor de Ballingschap is het volgens XXVI : 34 v., 43; 2 Kron. XXXVI : 21 niet gehouden; maar in Nehemja's tijd namen de Joden op zich, het te doen (Neh. X : 31); sedert is het ook, althans dikwerf, geschied.

Anders staat het met het jubeljaar. De wet hierop is eene stoute poging om de waardigheid van elken Israëliet, die als dienstknecht van Jahwe op vrijheid en een onafhankelijk leven aanspraak mag en moet maken, op te houden en verarming van Israëlieten tegen te gaan; zij is dus uit een godsdienstig oogpunt eene grootsche daad (verg. 1 Kor. VII : 23). Maar daar zij te eenen male onuitvoerbaar was, is, zoover wij weten, zelfs nooit eene poging gedaan om volgens haar voorschriften te handelen. Zie over haar oorsprong op vs. 8—17, 23—55.

XXV : 1, 2 Jahwe zeide op den berg Sinai tot Mozes: ′ Spreek tot de Israëlieten en zeg hun: Wanneer gij in het land komt dat ik u geven ga,
3 moet het land sabbat houden ter eer van Jahwe. ′ Zes jaren zult gij uwen akker bezaaien, zes jaren uwen wijngaard snoeien en de opbrengst
4 er van inzamelen; ′ maar in het zevende jaar zal het voor het land een groote rusttijd zijn, een sabbat ter eer van Jahwe: uwen akker
5 zult gij niet bezaaien, uwen wijngaard niet snoeien. ′ Wat op het veld opslaat zult gij niet maaien, noch de druiven die aan uw ongesnoeiden wijngaard rijpen afsnijden: een sabbatsjaar zal het zijn voor het land. ′
6 Wat het in zijn rusttijd voortbrengt zal u tot spijs verstrekken, u, uwen slaaf en slavin, daglooner en opgezetene, die bij u verblijf hou-
7 den; ′ ook voor uw vee en het wild op uw land zal de geheele opbrengst er van tot spijs dienen.

2—7. Hetzelfde gebod Exod. XXIII : 10 v.; verg. Deut. XV : 1—18. Duidelijk wordt hier uitgesproken, wat met het sabbatsjaar wordt beoogd: rust, niet voor de menschen, maar voor het land. Desgelijks XXVI : 34 v. Oorspronkelijk geschiedde dit niet tot eer van Jahwe, maar tot eer of ten bate der beschermgeesten van akker en wijngaard. Het is niet onnatuurlijk, dat den ouden de bebouwing van den akker en de kunstmatige behandeling van den wijnstok voorkwamen eene schending te zijn van de rechten der veld- en boomgeesten, en zij dus van tijd tot tijd dezen alles overlieten. Verg. op XIX : 9 v. en 23. Zulke opvattingen liggen echter ver achter dezen wetgever; volgens hem rust het land tot eer van Jahwe en is hetgeen op den akker groeit voor allen zonder onderscheid bestemd: de arme heeft er evenveel recht op als de eigenaar, het wild niet minder dan diens vee; verg. op vs. 12 en op Exod. XXIII : 10 v. Dat onder den invloed van het sabbatsgebod deze rust juist om het zevende jaar aan het land gegund werd is licht verklaarbaar.

5. *uw ongesnoeiden wijngaard*, letterlijk *uw nazireër*; zie inl. op Num. VI : 1—21.

6. *Wat — voortbrengt*, letterlijk *De sabbat van het jaar. — opgezetene — houden.* Verg. op XXII : 10.

8 Ook zult gij tellen zeven jaarweken, zeven maal zeven jaren; zoodat
het bedrag van de jaren dier zeven jaarweken voor u negen en veertig
9 is.' Dan zult gij eene alarmbazuin door het land doen weerklinken,
in de zevende maand, op den tienden dier maand; op den verzoendag
10 zult gij eene bazuin door uw geheele land doen weerklinken.' Zoo zult
gij het vijftigste jaar heiligen en in uw land eene vrijlating afkondigen
voor de geheele bevolking. Een jubeljaar zal het voor u zijn, waarin
ieder uwer tot zijne bezitting en ieder tot zijn geslacht wederkeert.'
11 Een jubeljaar zal dit vijftigste jaar voor u zijn, waarin gij niet zaaien
zult, noch wat opslaat maaien, noch wat aan den ongesnoeiden wijn-
12 stok groeit afsnijden;' want een jubeljaar is het, heilig zal het u zijn:
rechtstreeks van den akker zult gij de opbrengst er van eten.
13 In dat jubeljaar zal ieder uwer tot zijne bezitting wederkeeren.'
14 Verkoopt gij die aan uw naaste, of koopt gij die van hem, dan zult
15 gij elkander niet kwellen.' Naar gelang van het aantal jaren die na
het jubeljaar verloopen zijn zult gij koopen van uwen naaste; naar
gelang van het aantal der nog volgende oogstjaren zal hij het u ver-
16 koopen;' zijn het vele jaren, dan zult gij naar evenredigheid den koop-
prijs hooger, zijn het weinige, dan zult gij dien lager stellen; want
17 hij verkoopt u slechts het aantal oogsten.' Niemand uwer zal zijn
naaste kwellen, maar gij zult uwen god vreezen; want ik ben Jahwe,
uw god.
18 Wanneer gij mijne inzettingen betracht en mijne verordeningen on-
19 derhoudt en betracht, zult gij onbezorgd het land bewonen,' en zal het
zijne vrucht geven, zoodat gij volop eten en het onbezorgd bewonen
20 kunt.' En mocht gij denken: Wat zullen wij in het zevende jaar eten,
21 indien wij noch zaaien noch onzen oogst inzamelen?' dan zal ik u

8—17, 23—55. Waarschijnlijk bevatte de Wet der Heiligheid eenige bepalingen over het jubeljaar, die door den schrijver van Ezra's Wetboek zijn uitgebreid en tot een geheel verwerkt. De stof was gedeeltelijk gegeven door de voorschriften op de kwijtschelding van de schulden (Deut. XV : 1—11) en de vrijlating der Hebreeuwsche slaven (Exod. XXI : 2—11; Deut. XV : 12—18), en door eene verordening in Ezech. XLVI : 17 over het wederkeeren van een akker tot zijn voormaligen eigenaar. Bij het uitdenken der tijdsbepaling gaf het sabbatsjaar hem gereedelijk aanleiding, een tijdsverloop van zeven maal zeven te stellen, waarna het jubeljaar zou terugkeeren.

8 v. Wanneer het sabbatsjaar begon, is in vs. 2—7 niet gezegd; waarschijnlijk begon het, evenals het jubeljaar, te gelijk met het burgerlijk jaar, in de zevende maand van het kerkelijk. Dus zouden na zeven jaarweken twee sabbatsjaren onmiddellijk op elkander volgen. Dat dit hoogstbedenkelijk zou geweest zijn voor de welvaart des volks, springt in het oog. Daarenboven rijst de vraag, of dat vijftigste jaar tevens het eerste van de volgende jaarweek was, dan of deze met het een en vijftigste begon. Alleen bij de laatste regeling konden tijdperken van vijftig jaar op elkander volgen. De praktijk heeft nooit de beantwoording dier vragen geëischt.

9. *alarmbazuin.* Verg. Num. X : 1—10. — *op den verzoendag* is zeker een toevoegsel tot den oorspronkelijken tekst van Ezra's Wetboek, en wel van dezelfde hand als de tijdsbepaling in XVI : 29. De tiende der zevende maand was nog bij Ezechiël de nieuwjaarsdag (Ezech. XL : 1; verg. inl. op H. XVI), waarop de bazuin werd gestoken om zich bij Jahwe in gedachtenis te brengen; verg. op XXIII : 23—25. Het lag dus in de rede, dat men op dezen dag het jubeljaar liet afkondigen en beginnen.

10. *jubeljaar.* Wat het Hebreeuwsche woord *jobeel,* waarmede het vijftigste jaar wordt aangeduid, eigenlijk beteekent, is onzeker; waarschijnlijk eene soort van hoorn (zie op Exod. XIX : 13). De Hebreeuwsche uitdrukking duidt dus niet een jaar van gejuich aan, maar het door hoorngeschal aangekondigde jaar. — *en* — *wederkeert,* zie vs. 39—55.

12. *rechtstreeks van den akker,* zonder graan of vruchten ordelijk ingezameld en naar huis gebracht te hebben, maar telkens zooveel halende als voor dadelijk gebruik noodig was.

14. *dan* — *kwellen,* van elkanders tijdelijke verlegenheid geen gebruik maken om een onredelijken prijs te eischen.

15. Hoe meer tijd na het jubeljaar verloopen is, des te minder wordt het land bij verkoop waard; want men verkoopt eigenlijk niet het land zelf, maar slechts de opbrengst tot het volgend jubeljaar.

18—22. Hoewel hier midden tusschen verordeningen op het jubeljaar geplaatst, behooren deze verzen bij die op het sabbatsjaar, vs. 2—7.

20 v. Het zou er mede gaan als met het manna des Vrijdags, Exod. XVI : 22—30: Jahwe zou wel zorgen dat Israëls gehoorzaamheid aan zijne geboden beloond werd; verg. Exod. XXXIV : 24.

21. *voor de drie jaren.* De wetgever laat Jahwe meer beloven dan zijne dienaren opgeofferd hebben, zelfs meer dan noodig was: hij telt het zesde jaar mede, waarin men toch den oogst van het vorige

mijnen zegen beschikken in het zesde jaar: dit toch zal genoeg opbren-
22 gen voor de drie jaren.' En in het achtste jaar zult gij zaaien en van
de overjarige opbrengst eten tot in het negende jaar; totdat de oogst
hiervan binnenkomt zult gij het overjarige eten.
23 De grond zal niet voorgoed verkocht worden; want hij behoort mij
24 toe, dewijl gij slechts vreemden en opgezetenen bij mij zijt.' Daarom
zult gij in het geheele land dat gij bezit het recht van lossing van
25 den grond laten gelden.' Wanneer uw broeder verarmt en een deel
zijner bezitting verkoopt, dan zal zijn naaste losser komen en lossen
26 hetgeen zijn broeder verkocht heeft.' Heeft iemand geen losser, maar
is hij zelf bij machte en vindt hij middelen om het bedrag zijner los-
27 sing op te brengen,' dan zal hij de jaren berekenen die na den verkoop
verloopen zijn, het overschot teruggeven aan den man aan wien hij
28 het verkocht heeft, en zoo wederkeeren tot zijne bezitting.' Vindt hij
de middelen niet om hem af te betalen, dan blijft het verkochte in
de hand des koopers tot het jubeljaar. In het jubeljaar komt het vrij
en keert hij terug tot zijne bezitting.
29 Verkoopt iemand een woonhuis in eene ommuurde stad, dan duurt
het recht van lossing daarvan tot het eind van een jaar na den ver-
30 koop; slechts tijdelijk zal het recht van lossing daarvan zijn.' Indien
het niet gelost is vóor het verstrijken van een vol jaar, dan zal het
huis dat in eene ommuurde stad staat voorgoed het eigendom zijn van
den kooper, ook voor zijne nakomelingen: het zal niet vrijkomen in
31 het jubeljaar.' Maar een huis in een dorp, eene niet ommuurde plaats,
zal gerekend worden tot het veld des lands te behooren: het kan ge-
32 lost worden en komt vrij in het jubeljaar.' Wat daarentegen de steden
der Levieten aangaat, de huizen in de steden die hunne bezitting zijn,
33 de Levieten mogen ze te allen tijde lossen.' En indien een hunner het
niet lost, dan komt zijn verkocht huis in de stad waar hij zijne bezit-
ting heeft in het jubeljaar vrij; want de huizen van de steden der
34 Levieten zijn hunne bezitting te midden der Israëlieten.' En de weide-

bezat, en het achtste, waarin men niet alleen mocht zaaien, maar ook reeds oogstte. — De Joden hebben vaak armoede geleden ten gevolge van het sabbatsjaar: buitenlandsche heerschers waren wel genoodzaakt, hun in dat jaar de belasting kwijt te schelden, omdat zij haar toch niet konden opbrengen; in den oorlog heeft meer dan eens eene Joodsche stad zich moeten overgeven uit gebrek aan levensmiddelen, door het sabbatsjaar veroorzaakt.

23. *De — worden.* De schroom land te verkoopen en, wat hiermede nauw samenhangt, de vrijheid tot aankoop van land onbeperkt te laten, heeft zijn natuurlijken oorsprong in gehechtheid aan het voorvaderlijk goed (1 Kon. XXI : 3), in vrees voor te groote macht der rijke landbezitters over de aan den grond gebonden bevolking (Jez. V : 8), wellicht ook in een duister besef, dat eigenlijk de grond waarop eene dorps- of stadsgemeente leeft niet het eigendom mag zijn van weinige personen. Ook bij andere volken hebben zulke denkbeelden tot den hier gestelden regel geleid, die echter nergens op den duur gevolgd is. — *want — zijt.* Jahwe alleen heeft het eigendomsrecht, de Israëliet slechts het vruchtgebruik zoolang hij het hem vergunt. Dit geldt niet in algemeenen zin, zooals God de opperheer der gansche aarde is, maar in bijzonderen zin van het land Kanaän. Verg. Ps. XXXIX : 13; CXIX : 19. — Hoe dit de reden kon zijn voor het verbod het land voor altijd te verkoopen, zegt de schrijver niet. Waarschijnlijk stelde hij zich voor, dat Jahwe eens voor al den grond onder de stammen en familiën had verdeeld.

25. *een deel zijner bezitting.* Ondersteld wordt dat elk Israëliet grondbezit had; wat natuurlijk nooit het geval is geweest. Na den val van Jeruzalem kon echter een vurig geloovige zich voorstellen dat het zoo zijn zou wanneer Jahwe aan zijn herschapen volk het heilig land hergaf. — *zijn naaste losser,* zijn naaste bloedverwant, als zoodanig tot lossing verplicht, vs. 48 v.; Ruth IV : 4; verg. op Deut. XXV : 5.

27. Verkocht is — zoo stelt de wet — de opbrengst der jaren tot het volgend jubeljaar. Hieruit is gemakkelijk af te leiden, op welken prijs elke oogst is geschat. Bij wederinkoop wordt die prijs vermenigvuldigd met het cijfer der jaren die nog vóor het jubeljaar verloopen moeten, en voor die som krijgt de oorspronkelijke eigenaar den grond terug.

30. *ommuurde,* volg. verb. t.

31. *een huis.* Hebr. t. heeft het meervoud.

32. *de steden der Levieten.* Zie hierover Num. XXXV : 1—8.

33. *niet.* Dit ontbreekt in grondt. — *zijn — stad,* volg. verb. t.

grond die bij hunne steden behoort zal niet verkocht worden; want
hij is hun tot eene eeuwige bezitting.
35 Wanneer uw broeder terwijl hij bij u woont verarmt en zijn ver-
mogen uitgeput is, dan zult gij hem steunen, evengoed als een vreem-
36 deling en opgezetene, en uw broeder zal leven bij u.′ Gij zult van
37 hem geen rente of woeker nemen en vreezen voor uw god.′ Uw geld
38 zult gij hem niet op rente geven, noch uwe spijs op woeker.′ Ik ben
Jahwe, uw god, die u heb uitgeleid uit Egypteland, om u het land
Kanaän te geven, om u ten God te zijn.
39 Wanneer uw broeder die bij u woont verarmt en zich aan u ver-
40 koopt, zult gij hem niet als slaaf laten dienen;′ hij zal bij u zijn als
een daglooner, als een opgezetene, en tot het jubeljaar bij u in dienst
41 blijven.′ Dan zal hij met zijne kinderen van u heengaan en wederkee-
ren tot zijne familie; ook zal hij tot zijne voorvaderlijke bezitting
42 wederkeeren;′ want zij zijn mijne dienstknechten, die ik uit Egypte-
43 land uitgeleid heb: zij zullen niet als slaven verkocht worden.′ Gij
zult hem dus niet tot slavendienst dwingen, maar voor uwen god
44 vreezen.′ Wat de slaven en slavinnen aangaat die gij zult hebben:
uit de volken die rondom u wonen, uit hen zult gij u slaven en
45 slavinnen koopen.′ Ook zult gij er koopen uit de zonen der opgezete-
nen die bij u verblijf houden, en uit hunne familie die bij u is, die
zij in uw land verwekt hebben, en dezen zullen u tot eene bezitting
46 zijn.′ Gij zult ze ook aan uwe zonen nalaten tot een erfelijk bezit:
voor altijd zult gij hen laten dienen; maar uwe broeders, Israëlieten
als gij, zult gij niet tot slavendienst dwingen.
47 En wanneer een vreemde of opgezetene die bij u woont vermogend
wordt, en uw broeder die bij hem woont verarmt en zich verkoopt
aan den vreemde of opgezetene die bij u woont of aan een familielid
48 van een vreemde,′ dan zal, nadat hij zich verkocht heeft, de gelegen-
heid tot lossing voor hem openstaan; een zijner broeders zal hem los-
49 sen:′ zijn oom of zijn neef zal hem lossen, of een ander zijner aan-
verwanten of familieleden zal hem lossen; of, indien hij daartoe de
50 middelen gevonden heeft, zal hij zich zelven lossen.′ Dan zal hij met
den kooper uitrekenen, hoevele jaren liggen tusschen dat van den ver-
koop en het volgend jubeljaar, en zal het bedrag van zijn koopprijs
zijn naar het getal dier jaren; als een daglooner zal hij bij hem zijn.′
51 Indien dit aantal jaren nog groot is, zal hij een daaraan evenredig
deel van dien prijs waarvoor hij zich verkocht heeft als losprijs be-
52 talen.′ Blijven nog slechts weinig jaren over tot het jubeljaar, dan zal

35. *zijn — is,* letterlijk *zijne hand onvast is geworden.* — *evengoed als,* volg. Gr. vert. Wellicht is de letter die dit beteekent opzettelijk uit den grondtekst verwijderd, omdat men het voor een Israëliet beleedigend vond dat hij op éene lijn met vreemden gesteld werd. Toch is dit zeer natuurlijk, daar de vreemden herhaaldelijk aan de liefdadigheid der Israëlieten worden aanbevolen. — *uw broeder,* ingevoegd volg. Sam. en Gr. t.

36 v. Zie op Exod. XXII : 25. — De grondtekst herhaalt aan het slot van vs. 36 *en uw broeder zal leven bij u,* uit vs. 35.

39—55. Het oudere gebod der vrijlating na zes jaren dienst wordt hier beperkt tot vrijlating in het jubeljaar. Werd het eerste oudtijds zeer zelden in acht genomen (verg. op Exod. XXI : 2), van de naleving der jongere verordening blijkt niets (zie Inl.).

39. *als slaaf.* Zie op 2 Kon. IV : 1.

42. Over dit groote godsdienstige beginsel, het hoofddenkbeeld van dit gedeelte der wet, zie Inl. — *zij — worden.* Deze onderscheiding tusschen slavernij en tijdelijke lijfeigenschap wordt in de oudere wetten, Exod. XXI : 2—27; Deut. XV : 12—18, niet gemaakt.

47. Dit was vóor de Ballingschap vaak genoeg voorgekomen; zoodat de wetgever zich geroepen kon voelen, in het geval te voorzien. — *Of* tusschen *vreemde* en *opgezetene,* ingevoegd volg. Sam. en Gr. t.

50. *als,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *als de dagen van.* — *zal hij bij hem zijn,* zal hij door hem behandeld worden. Evenzoo vs. 53.

hij daarmede rekening houden en in evenredigheid van die jaren zijn
53 losprijs betalen. ′ Als een daglooner zal hij van jaar tot jaar bij hem
zijn; hij zal hem niet dwingen onder uwe oogen slavendiensten te ver-
54 richten. ′ Indiën hij op geen dezer wijzen gelost wordt, dan komt hij
55 in het jubeljaar vrij, en zijne kinderen met hem. ′ Want mij zijn de
Israëlieten tot knechten; mijne knechten zijn zij, die ik uit Egypteland
uitgeleid heb. Ik ben Jahwe, uw god.

53. *onder uwe oogen*. Verg. Deut. XXV : 3.

HOOFDSTUK XXVI.

Beloften en bedreigingen. — Na eene korte samenvatting der hoofdgeboden (1 v.), belooft Jahwe aan Israël, indien het hem getrouw is, ongehoorden voorspoed (3—13). Is het daarentegen weerspannig, dan zal hij het met ramp op ramp bezoeken (14—30); totdat het volk in ballingschap gevoerd is en het in eene woestenij verkeerde land de verzuimde sabbatsjaren door onafgebroken braak te liggen weder goedmaakt (31—35); in 's vijands land zal 's volks overschot kleinmoedig worden en te gronde gaan (36—39); totdat het schuld belijdt en Jahwe aan het verbond met de aartsvaders denkt; terwijl land en volk hunne schuld boeten, blijft hij hunner gedachtig (40—45). Onderschrift (46).

Deze boetrede schijnt het slot van de Wet der Heiligheid te hebben uitgemaakt, zooals Deut. XXVIII, waarmede het veel overeenkomst heeft, eens een gedeelte van *Deuteronomium* besloot.

Duidelijker dan elders laat de verzamelaar dier wet hier doorschemeren dat hij lang na Mozes leeft. Immers, het uit Egypte geredde volk heet *de vroegeren*, het voorgeslacht (vs. 45); hij vermeldt den dienst op hoogten en de afgoderijen die Israël in Kanaän bedreven heeft (vs. 30 v.), en verklaart het feit dat het land, van inwoners verstoken, lang braak moest liggen uit het verzuim der sabbatsjaren (34 v., 42*b*, 43); wat alleen verstaanbaar is, wanneer ettelijke keeren na de uitvaardiging van eene wet op het sabbatsjaar dit niet gehouden was.

XXVI : 1 Gij zult u geen afgoden maken, geen beeld of wij-steen voor u
oprichten, noch een gebeeldhouwden steen in uw land plaatsen, om u
2 daarbij neder te werpen; want ik ben Jahwe, uw god. ′ Mijne sab-
batten zult gij onderhouden en mijne heilige zaken ontzien. Ik ben
Jahwe.
3 Indien gij in mijne inzettingen wandelt en mijne geboden onder-
4 houdt en betracht, ′ zoo zal ik u regenbuien op hun tijd geven, zal de
grond zijn beschot opleveren en het geboomte des velds zijne vruchten; ′
5 dan zal bij u het dorschen duren tot den wijnoogst, en deze tot het
zaaien, en zult gij uw brood volop eten en rustig uw land bewonen. ′
6 Ook zal ik vrede in het land geven: gij zult nederliggen, zonderdat
iemand u opschrikt; ik zal maken dat er geen wilde dieren meer in
7 het land zijn, en geen zwaard zal uw land doortrekken. ′ Gij zult uwe
vijanden vervolgen, en zij zullen vóor u aan het zwaard vervallen;
8 vijf van u zullen er honderd vervolgen, en honderd van u tienduizend,
9 en uwe vijanden zullen vóor u aan het zwaard vervallen. ′ Ik zal mij
naar u toekeeren, u vruchtbaar maken en vermenigvuldigen en mijn
10 verbond met u gestand doen. ′ Dan zult gij het meer dan overjarige

Vs. 2. XIX : 30.

1. *gebeeldhouwden steen*, onzekere vertaling. Ook Num. XXXIII : 52.
2. *mijne heilige zaken*, volgens veranderde klinkers; Hebr. t. *mijn heiligdom*. Bedoeld zijn offergaven en andere aan Jahwe gewijde voorwerpen.
5. Het dorschen van het laatst geoogste graan, de tarwe, begon na pinksteren; de wijnoogst was omstreeks loofhutten afgeloopen; terwijl het zaaien der wintergranen gewoonlijk tegen het einde van October aanving.
6. *en — doortrekken*. Daar volg. vs. 7 v. geen ongestoorde vrede beloofd wordt, kan dit alleen beteekenen, dat Israël niet in zijn eigen land oorlog te voeren zal hebben, dus alleen aanvallenderwijze te werk gaan zal.
8. Verg. Deut. XXXII : 30; Joz. XXIII : 10; Jez. XXX : 17.
9. Zie Gen. XV : 5 en elders.

11 koren eten en voor het nieuwe het overjarige moeten opruimen.′ Ook
zal ik mijne woning in uw midden plaatsen, en mijne ziel zal geen
12 afkeer van u hebben.′ Integendeel, ik zal in uw midden verkeeren en
13 u ten God zijn, terwijl gij mij ten volk zijt.′ Ik ben Jahwe, uw god,
die u uit Egypteland heb uitgeleid, zoodat gij hun niet meer tot
slaven waart; ik heb de stangen van uw juk gebroken en u recht
overeind doen gaan.
14 Maar indien gij naar mij niet hoort en niet al deze geboden be-
15 tracht,′ maar mijne inzettingen versmaadt, en uwe ziel afkeer heeft
van mijne verordeningen, zoodat gij niet al mijne geboden betracht
16 en gij zoo mijn verbond breekt,′ dan zal ook ik zoo met u handelen en
u bezoeken met ijselijkheden: de tering en de koorts, die de oogen
doen versmachten en het leven doen kwijnen. Gij zult vergeefs uw zaad
17 zaaien; want uwe vijanden zullen den oogst opeten.′ Voorts zal ik
mijn aangezicht tegen u richten: gij zult door uwe vijanden geslagen
worden, en uwe haters zullen op u treden; gij zult vluchten terwijl
18 niemand u vervolgt.′ Indien gij dan nog niet naar mij hoort, dan
zal ik voortgaan met u te tuchtigen, zeven keer wegens uwe zonden.′
19 Ik zal den trots uwer kracht breken, uw hemel als ijzer maken, uw
20 grond als koper.′ Vergeefs zal uwe kracht verbruikt worden: uw grond
levert zijn beschot niet op, en het geboomte des lands draagt geen
21 vrucht.′ Gaat gij dan nog dwars tegen mij in en wilt gij niet naar
mij hooren, dan zal ik voortgaan u te slaan, zeven keer overeenkomstig
22 uwe zonden.′ Ik zal tegen u loslaten het wild gedierte; het zal u kinder-
loos maken, uw veestapel te gronde richten en u slechts in kleinen
23 getale doen overblijven; zoodat uwe wegen ontvolkt zijn.′ Indien gij
24 u dan nog niet gezeggen laat maar dwars tegen mij in gaat,′ dan
zal ik ook dwars tegen u in gaan en u slaan, zeven keer we-
25 gens uwe zonden.′ Dan zal ik over u een zwaard brengen, dat het
geschonden verbond wreekt. Hoopt gij u dan opeen in uwe steden,
dan zal ik in uw midden de pest zenden en u overleveren in de
26 hand uwer vijanden.′ Als ik den staf des broods verbreek, zullen tien
vrouwen uw brood in één oven bakken en uw brood afgewogen terug-
27 geven, zoodat gij niet tot verzadiging eten kunt.′ Hoort gij des on-
28 danks niet naar mij en gaat gij dwars tegen mij in,′ dan zal ik ook
in grimmigheid dwars tegen u ingaan en u tuchtigen, zeven
29 keer wegens uwe zonden.′ Gij zult het vleesch uwer zonen eten, en
30 dat uwer dochteren zult gij eten.′ Ook zal ik uwe hoogten verdelgen

12. *u — zijt.* Zie op Jer. VII : 23.
13. *de — juk.* Zie op Jer. XXVII : 2.
16. *de tering en de koorts.* Met dezelfde ziekten wordt ook Deut. XXVIII : 22 gedreigd. — *Gij — opeten.* Verg. Deut. XXVIII : 33.
17. *door uwe vijanden.* Verg. op 1 Kon. VIII : 33.
18. *zeven keer.* Verg. Jez. XL : 2.
19. *uw — koper,* aanhoudende droogte doen heerschen. Ongeveer hetzelfde beeld Deut. XXVIII : 23.
22. Verg. Exod. XXIII : 29; Deut. XXXII : 24.
25. *de pest.* Het aldus vertaalde woord duidde waarschijnlijk verschillende boosaardige ziekten aan die de ouden niet goed konden onderscheiden (verg. inl. op Lev. XIII, XIV), maar zeker mede de verschrikkelijke, hoogst besmettelijke ziekte die vaak in vroeger en later tijd, zoowel in Azië als in Europa, geheele streken ontvolkt heeft; verg. 2 Sam. XXIV : 13—25; Jer. XIV : 21 enz. In de Gr. vert. wordt het woord gewoonlijk door ‚de dood' vertolkt, zooals de pest ook somtijds in Hebr. t. heet (zie op Jer. XV : 2) en in de dertiende eeuw genoemd werd (De Zwarte Dood). De veepest komt Exod. IX : 3 voor.
26. *den staf — verbreek.* Hetzelfde beeld voor: de noodzakelijke levensmiddelen schaarsch maken, Ezech. IV : 16 en elders. — *tien — terug.* Eén oven zal voor tien familiën voldoende zijn, en het brood wordt angstvallig afgewogen, omdat er zoo weinig is.
29. Dezelfde bedreiging Deut. XXVIII : 53—57; 2 Kon. VI : 28 v.; Jer. XIX : 9; Ezech. V : 10; verg. Klaagl. II : 20; IV : 10.

en uwe zonnebeelden vernielen; ik zal uwe lijken op die uwer schand-
31 goden doen vallen, en mijne ziel zal afkeer van u hebben.′ Ik zal
uwe steden tot puinhoopen maken en uwe heiligdommen verwoesten,
32 en den liefelijken geur uwer offers niet ruiken.′ Ja, ik zelf zal het
land verwoesten; zoodat uwe vijanden die er zich in nederzetten er
33 over verstomd staan;′ en u zal ik verstrooien onder de natiën en achter
u een zwaard ontblooten; zoodat uw land eene woestenij en uwe steden
34 puinhoopen worden.′ Dan zal het land de verzuimde sabbatten vergoed
krijgen, zoolang het woest ligt, terwijl gij in het land uwer vijanden
35 zijt. Dan rust het land en maakt de verzuimde sabbatten goed.′ Zoo-
lang het woest ligt zal het rusten, even lang als het op uwe sabbat-
36 ten niet gerust heeft, toen gij het bewoondet.′ En die van u zijn
overgebleven, hun hart zal ik verweeken in 's vijands landen: vervolgt
hen het geluid van een ronddwarrelend blad, dan vluchten zij als voor
37 een zwaard; zij vallen terwijl niemand hen vervolgt.′ Zij struikelen
over elkander als uit vrees voor een zwaard; maar een vervolger is
38 er niet.′ Gij houdt geen stand voor uwe vijanden, maar gaat te gronde
39 onder de natiën, en het land uwer vijanden verteert u.′ Wie van u
overgebleven zijn zullen om hunne schuld wegteren in de landen uwer
vijanden; ook om de schuld hunner vaderen zullen zij wegteren.
40 Dan zullen zij hunne schuld en die hunner vaderen belijden, hoe
zij zich aan mij vergrepen hebben; hoe, toen zij dwars tegen mij in
41 gegaan waren, ook ik dwars tegen hen in ging′ en hen bracht in
het land hunner vijanden. Wordt dan hun onbesneden hart gebogen
42 en boeten zij zoo hunne schuld,′ dan zal ik gedenken het verbond
met Jakob, en het verbond met Izaäk en Abraham zal ik gedenken.
43 Ook zal ik het land gedenken.′ Het land zal van hen verlaten zijn
en de verzuimde sabbatten vergoed krijgen, doordat het, van hen ver-
laten, woest ligt. En zij zelven zullen hunne schuld boeten, nademaal
en dewijl zij mijne verordeningen versmaad hebben en hunne ziel
44 afkeer heeft gehad van mijne inzettingen.′ Met dat al, als zij in het
land hunner vijanden zijn, versmaad ik hen niet, en heeft mijne ziel
niet zulk een afkeer van hen dat ik hen verdelg en mijn verbond
45 met hen verbreek; want ik ben Jahwe, hun god.′ En ik zal te hunnen
bate het verbond met de vroegeren gedenken, die ik heb uitgeleid uit

Vs. 34 v. 2 Kron. XXXVI : 21.

30. *hoogten.* Zie op Deut. XII : 2. — *zonnebeelden,* gewijde voorwerpen, waarvan wij den vorm niet met zekerheid kennen. De naam, die van een woord dat ‚zon' beteekent kan afgeleid zijn, en Assyrische afbeeldingen van de vereering van den zonnegod, waarbij de figuur van een rad boven het altaar is aangebracht, doen vermoeden dat ze deze gedaante hadden. In de wet worden ze elders niet genoemd; hunne vernieling wordt aangekondigd Jez. XVII : 8 (zie aldaar); XXVII : 9; Ezech. VI : 4, 6, en dat ze vernield zijn wordt verhaald 2 Kron. XIV : 5; XXXIV : 4, 7. Ze worden dus vóor de Ballingschap niet vermeld. — *schandgoden.* Het hier gebezigde woord, dat, behalve hier, Deut. XXIX : 17; 1 Kon. XXI : 26; 2 Kon. XVII : 12; XXIII : 24 en Jer. L : 2, alleen in *Ezechiël,* en daar zeer vaak, voorkomt, is van onzekere beteekenis. Waarschijnlijk duidt het een ‚blok hout' aan, en worden dus de beelden smadelijk zoo genoemd. — *de lijken uwer schandgoden.* Hierbij denkt de schrijver waarschijnlijk aan verminkte en omvergeworpen beelden; verg. Jer. XVI : 18.

33. *achter — ontblooten.* Ik jaag u als met getrokken zwaard na, zoodat gij het land ontvliedt.

34. *verzuimde,* duidelijkheidshalve ingevoegd. — *sabbatten,* sabbatsjaren. — *vergoed krijgen.* Het land heeft aanspraak op dien rusttijd; zoodat het verzuim van het sabbatsjaar niet alleen als eene overtreding van Jahwe's gebod aangemerkt wordt, maar ook als eene miskenning van het recht des lands. Van den anderen kant kan het verzuim ook voorgesteld worden als vergrijp van het land; vandaar de uitdrukking *maakt de verzuimde sabbatten goed.*

36—39. Verg. Deut. XXVIII : 65—67; Jer. VIII : 3.

39. De uitdrukking *om hunne schuld wegteren* ook Ezech. IV : 17; XXIV : 23; XXXIII : 10. — *om de schuld hunner vaderen.* Zie op Exod. XX : 5. — Na *vaderen* is éen woord, *bij dezen?,* weggelaten.

41. *onbesneden hart,* ongevormd, ruw. Hetzelfde beeld Deut. X : 16; Jer. IV : 4; IX : 25 v.; Ezech. XLIV : 7, 9; Hand. VII : 51. Verg. Exod. VI : 11.

Egypteland ten aanschouwen der natiën, opdat ik hun ten God zou
zijn. Ik ben Jahwe.
46 Dit zijn de inzettingen, verordeningen en wetten die Jahwe gegeven
heeft over de verhouding tusschen hem en de Israëlieten, op den berg
Sinai, door Mozes.

INLEIDING OP HOOFDSTUK XXVII.

Wet op de geloften. — Heeft iemand bij eene gelofte een mensch aan Jahwe gewijd, dan moet de aldus gewijde naar gelang van zijn leeftijd en kunne volgens een vast tarief gelost worden (1—7); is hij die hem gewijd heeft te arm, dan stelle de priester den prijs vast (8). Wat te doen, als iemand een offerbaar dier aan Jahwe gewijd heeft (9 v.); wat, indien het een onrein dier is (11—13). Wat, als iemand zijn huis aan Jahwe heeft gewijd (14 v.), of een erfakker (16—21), of een gekochten akker (22—24); het bedrag der schatting worde steeds uitgedrukt in heilige sikkelen (25). Eerstgeborenen van het vee kunnen niet bij eene gelofte gewijd worden (26 v.). Al wat met den ban belegd is mag verkocht noch gelost, een met den ban belegd mensch moet zeker ter dood gebracht worden (28 v.). Veetienden zijn vanzelf heilig en mogen dus noch verruild noch gelost worden (30—33). Onderschrift (34).

Dit hoofdstuk, uit Ezra's Wetboek, volgt niet ongepast op de Wet der Heiligheid, met wier karakter het goed overeenkomt, daar het handelt over heiliging of wijding aan Jahwe. Maar het is er thans duidelijk door het onderschrift XXVI : 46 van afgescheiden.

De van oudsher bestaande gewoonte allerlei aan Jahwe te beloven baarde in de praktijk velerlei moeilijkheden, het meest wanneer het menschen gold, die men in later tijd niet als weleer kon offeren of tot priester of nazireër wijden (verg. op XVIII : 21), maar ook bij andere zaken. Het streven des wetgevers is blijkbaar, de levering van allerlei dat aan Jahwe geheiligd was door betaling eener geldsom te vervangen.

Vs. 32 v. is een later toevoegsel. Het behoort tot de allerjongste gedeelten van de Wet en is waarschijnlijk opgenomen door den Verzamelaar, die er, om *Leviticus* van *Numeri* te scheiden, vs. 34 bijvoegde.

XXVII : 1, 2 Jahwe sprak tot Mozes: ′ Spreek tot de Israëlieten en zeg hun:
Wanneer iemand bij gelofte, naar schatting, menschen aan Jahwe wijdt,
3 dan zal dit de schatting zijn: ′ een man tusschen de twintig en de
zestig jaar zal geschat worden op vijftig sikkelen zilver — heilige
4 sikkelen; ′ is het eene vrouw, dan zal zij op dertig sikkelen ge-
5 schat worden. ′ Is hij tusschen de vijf en de twintig jaar, dan zal
hij, indien het een knaap is, op twintig, is het een meisje, op tien
6 sikkelen geschat worden. ′ Is hij tusschen de maand en de vijf jaar,
dan zal hij geschat worden, de knaap op vijf sikkelen zilver, het meisje
7 op drie. ′ Is hij van zestig jaar en daarboven, dan zal hij, indien het
een man is, geschat worden op vijftien, is het eene vrouw, op tien
8 sikkelen. ′ Is hij te arm om de schatting op te brengen, dan zal hij
den beloofden persoon voor den priester plaatsen, en deze hem schat-
ten; naar het vermogen van dengene die de gelofte afgelegd heeft zal
de priester hem schatten.

2. *naar schatting.* In geheel dit hoofdstuk, en evenzoo V : 15, 18; VI : 6; Num. XVIII : 16, wordt dit in het Hebreeuwsch op eene eigenaardige wijze uitgedrukt. Hier staat letterlijk *naar uwe schatting*, in vs. 12 *naar het „uwe schatting" van den priester* (door ons vertaald *zooals de priester het schat*), in vs. 23 *het bedrag van het „uwe schatting"* (door ons vertaald *het bedrag der schatting*). Van den priester wordt in dit hoofdstuk steeds in den derden persoon gesproken. De uitdrukking is alleen te begrijpen, wanneer wij aannemen dat „uwe schatting" een kunstterm was, ontstaan in de colleges van priesters en andere wetgeleerden. Met dat „uwe" werd dan de deskundige bedoeld; in ons hoofdstuk wordt als zoodanig de priester aangewezen.

3. *heilige sikkelen.* Zie op Exod. XXX : 13 en vs. 25. De waarde van een zilverling was ongeveer *f* 1.70.

6. Verg. Num. XVIII : 16.

8. *den beloofden persoon,* duidelijkheidshalve voor *hem,* dat de grondtekst heeft. — Eigenlijk werd dus minder de beloofde geschat dan het vermogen des belovers; maar de priester moest daarbij rekening houden met de waarde van den beloofde.

9 Indien de gelofte een dier geldt van de soort waarvan men een
offer aan Jahwe brengt, dan zal al wat hij van die soort aan Jahwe
10 geeft zelf heilig zijn.′ Hij mag het verwisselen noch verruilen, geen
beter voor een slechter, noch een slechter voor een beter; indien hij
toch het eene dier met het andere verruilt, dan zal èn het beloofde
11 dier èn dat waarmede het verruild is heilig zijn.′ Indien hij het een
of ander onrein dier, van eene soort waaruit men geen offer aan Jahwe
brengt, beloofd heeft, dan zal hij het dier voor den priester plaatsen,′
12 en de priester zal het schatten, of het veel of weinig waard is; zooals
13 de priester het schat, zoo zal het zijn.′ Wil men het lossen, dan zal
men bij het bedrag der schatting een vijfde voegen.
14 Wanneer iemand zijn huis aan Jahwe heiligt, dan zal de priester
het schatten, of het veel of weinig waard is; op den prijs waarop de
15 priester het schat zal het staan.′ Wil dan hij die zijn huis geheiligd
heeft het lossen, dan zal hij het vijfde deel van het bedrag der schat-
16 ting er bijvoegen, en zoo zal het weder zijn eigendom worden.′ Heiligt
iemand een stuk land van zijn erfgoed aan Jahwe, zoo zal het geschat
worden naar de hoeveelheid zaad die het vereischt: een stuk dat eene
17 ton gerst ter bezaaiing eischt op vijftig zilverlingen.′ Indien hij in
het jubeljaar zijn akker heiligt, zal deze op het bedrag der schatting
18 staan;′ indien hij na het jubeljaar zijn akker heiligt, dan zal de pries-
ter hem den prijs berekenen naar het aantal jaren die tot het volgend
jubeljaar verloopen moeten, en daarnaar zal de schatting verminderd
19 worden.′ Indien hij die den akker geheiligd heeft dien wil lossen, dan
zal hij het vijfde deel van het bedrag der schatting er bijvoegen; zoo
20 zal hij zijn eigendom blijven.′ Indien hij den akker niet lost en hem
verkoopt aan een ander, dan mag hij later niet meer gelost worden,′
21 maar wordt, wanneer hij in het jubeljaar vrijkomt, heilig aan Jahwe,
evenals een met den banvloek belegde akker: aan den priester zal
22 zijn erfgoed ten deel vallen.′ Indien iemand een door hem gekochten
23 akker, die niet tot zijn erfgoed behoort, aan Jahwe heiligt,′ dan zal
de priester hem het bedrag der schatting tot het jubeljaar berekenen,
en hij dit op dienzelfden dag geven, als iets dat heilig is aan Jahwe.′
24 In het jubeljaar zal die akker wederkeeren tot dengene van wien hij
25 hem gekocht heeft, tot wiens erfgoed hij behoorde.′ Iedere schatting
zal uitgedrukt worden in heilige sikkelen, elk van twintig gera's.
26 Maar het eerstgeborene van een dier, hetwelk als zoodanig Jahwe
behoort, zal door niemand geheiligd worden: hetzij een rund hetzij een
27 stuk kleinvee, het behoort aan Jahwe.′ Is het een onrein dier, dan
zal men het naar schatting loskoopen en het vijfde deel van het
bedrag er bijvoegen; indien het niet gelost wordt, dan moet het naar
schatting verkocht worden.

11. Hier worden de onreine dieren met de niet offerbare vereenzelvigd, alsof er niet eene derde soort was, nl. reine, d. i. tot spijs geoorloofde en toch niet offerbare dieren, zooals herten.

17. *in het jubeljaar*, letterlijk *van het jubeljaar af.*

18. *daarnaar — worden.* Duidelijk gezegd is dit niet; maar de bedoeling blijkt uit XXV : 15 v.

20. Hij had dezen akker verkocht nadat hij hem had gewijd, meenende in staat te zullen zijn de waarde in geld te geven, maar het viel hem tegen. Schoot dus het heiligdom den losprijs er bij in, het werd hiervoor schadeloos gesteld doordat het den akker zelf in het jubeljaar ontving.

21. *aan den priester — vallen.* Aan welken, den eersten den besten of den priesters in 't algemeen, dus aan de priesterkas, blijkt niet. Duidelijk is het dat deze wet niet bestemd was dadelijk in het leven te treden.

25. Als vs. 3.

26 v. Eerste uitzondering op den algemeenen regel, in het voorafgaande gesteld. Over de wijding der eerstgeborenen zie Exod. XIII : 2, 12; XXXIV : 19.

27. Dit komt overeen met Exod. XIII : 13*a*; XXXIV : 20*a*, waar wèl alleen het eerstgeboren ezelsveulen genoemd, maar wellicht dat van alle onreine dieren bedoeld is, en voorgeschreven wordt het

28 Maar al wat iemand met den ban belegt en zoo aan Jahwe heiligt,
van al wat hij bezit, mensch, vee of erfakker, dat zal noch verkocht
noch gelost worden; al het met den ban belegde is hoogheilig aan
29 Jahwe. ′ Geen mensch die met den ban belegd is zal losgekocht wor-
den; hij moet zeker worden ter dood gebracht.
30 Ook is elk tiend van het land, zoowel van het gezaaide als van de
31 boomvruchten, Jahwe's eigendom; het is heilig aan Jahwe. ′ En indien
iemand iets van zijn tiend lost, zal hij er het vijfde deel der waarde
32 bijvoegen. ′ Daarenboven alle tienden van runderen of kleinvee, van
al wat onder den staf doorgaat: elk tiende stuk zal aan Jahwe heilig
33 zijn. ′ Men zal niet een beter of slechter dier uitzoeken, noch het ver-
ruilen; indien men het toch verruilt, dan wordt èn het tiende dier èn
dat waarmede het verruild is heilig; gelost kan het niet worden.
34 Dit zijn de geboden die Jahwe Mozes voor de Israëlieten op den
berg Sinai gegeven heeft.

òf den nek te breken òf voor een lam te lossen. De wet hier is veel voordeeliger voor den priester. Verg. Num. XVIII : 15*b*, 16.

28 v. Tweede uitzondering op den regel. Over het beleggen met den ban of slaan met den banvloek zie op Exod. XXII : 20. De zaak zelve kwam zeker na den val van Jeruzalem en reeds veel vroeger niet meer voor; maar de wetgever, die Mozes sprekende invoert, rechtvaardigt zoo de uitroeiing der Kanaänieten, waarvan de oude verhalen gewaagden. — Volg. Num. XVIII : 14; Ezech. XLIV : 29*b* viel al wat met den banvloek geslagen was den priesters ten deel.

30—33. Derde uitzondering op den regel. Het tiend zelf is heilig en kan dus niet door gelofte aan Jahwe gewijd worden. Wat met de tienden gedaan moet worden, wordt hier niet gezegd; zie daarover Num. XVIII : 21—29 en inl. op Deut. XIV : 22—29.

32. Wanneer de kudde uit of in de schaapskooi of omheinde ruimte werd gedreven, waarin zij vaak den nacht doorbracht, stond de herder met opgeheven staf aan den ingang, om ze te tellen (verg. Jer. XXXIII : 13; Ezech. XX : 37). Als hij het tiend wil afzonderen, doe hij desgelijks met de jonge dieren van dat voorjaar: hij rake telkens het tiende der dieren die hem voorbijgaan aan; dat vervalt daarmede aan Jahwe. Dit is de eenige plaats in de wet waar het brengen van veetienden aan Jahwe wordt voorgeschreven. Niet alleen ontbreken ze in *Deuteronomium*; zie vooral Deut. XIV : 22—29, waar ze vermeld hadden moeten zijn als ze bekend waren geweest; maar ook in Num. XVIII, waar wij ze in vs. 27 zouden verwachten. Buiten de wet komen ze alleen 2 Kron. XXXI : 6 voor, als onder koning Hizkia gebracht; maar dit geschrift verdient ten deze geen geloof. Nog in Nehemja's tijd waren veetienden onbekend; zie Neh. X : 37—39; XIII : 5, 12; waaruit volgt dat eerst daarna de eisch om ze te brengen den Joden gesteld is. Vs. 32 v. is dus zeker een zeer jong toevoegsel.

34. Onderschrift van het boek *Leviticus*, ingevoegd door den Verzamelaar, die deze wetten *op den berg Sinai* laat geven, in plaats van in den tabernakel of in de woestijn Sinai, blijkbaar omdat hij zich voegt naar het onderschrift van de Wet der Heiligheid, XXVI : 46 (verg. XXV : 1).

NUMERI.

INLEIDING OP HOOFDSTUK I : 1—X : 28.

Deze hoofdstukken verplaatsen ons in Israëls leger, zooals het aan den Sinai werd geordend en den tocht door de woestijn begon. In H. I wordt medegedeeld, met welken uitslag de stammen, met uitzondering van Levi, geteld werden; in H. II, in welke orde zij, wederom behalve Levi, zich rondom den tabernakel moesten legeren; III, IV handelt over de aanstelling, telling en indeeling der Levieten en over hun werk; H. VII somt de rijke geschenken op die Israëls stamhoofden bij de inwijding van het altaar aan Jahwe brachten; VIII : 5—26 verhaalt de wijding van de Levieten; IX : 15—23, hoe Jahwe door de wolk- en vuurzuil op den tabernakel Israël den weg wees, en X : 1—28, welke signalen voor de stammen werden vastgesteld. Tusschen die beschrijvingen in treffen wij eenige wetten aan, waarvan een paar, omdat ze betrekking hebben op de reinheid van het kamp, hier niet ongepast staan, terwijl het van de meeste niet is in te zien waarom ze juist hier eene plaats vonden. Zij zijn:

V : 1—4, over de verwijdering van onreinen uit het kamp; V : 5—10, over het schuldoffer; V : 11—31, over de behandeling eener van overspel verdachte vrouw; VI : 1—21, over de nazireërs; VI : 22—27, over den priesterlijken zegen; VIII : 1—4, over den luchter; IX : 1—14, over de viering van het pascha in de tweede maand door hen die verhinderd werden het in de eerste maand des jaars te houden.

Zoowel de verhalen als de wetten behooren tot de jongste gedeelten van de Wet, daar alle het bestaan onderstellen van het gemeenschappelijk draagbaar heiligdom dat in Exod. XXV—XXXI beschreven wordt, met de Äaronieten als priesters, i. é. w. de voorstelling van Israël in de woestijn zooals die in Ezra's Wetboek gevonden werd (zie inl. op Exod. XXIV : 12—XL : 38). Voor een gedeelte zijn zij zeker, voor een ander deel waarschijnlijk, aan dit werk ontleend. Met name behoort het bericht over de aanstelling en den werkkring der Levieten als helpers der Äaronieten, I : 48—54; III, IV, tot de voorstelling van Israël in de woestijn, door dat boek gegeven. Andere stukken echter zijn eene omwerking en uitbreiding van hetgeen dit boek bevatte, of zijn er later ingevoegd. De vele herhalingen en enkele tegenstrijdigheden (zie vooral op VIII : 23—26) wijzen dit duidelijk aan.

Kenmerkend voor den geest van den tijd waarin deze hoofdstukken zijn opgesteld is, niet slechts de blijkbare voorliefde waarmede de Äaronieten en de Levieten behandeld worden, maar ook de daarmede nauw samenhangende plaatsing van den tabernakel in het midden van Israëls leger, zoowel in het kamp als op marsch. Dit is lijnrecht in strijd met de voorstelling van alle oude legenden, waarin de tent der samenkomst buiten het kamp stond en dus ieder die er Jahwe wilde raadplegen zich buiten het kamp moest begeven (XI : 16—30; XII; Exod. XXXIII : 7—11). De plaatsing van den tabernakel in het midden des volks, die in onze hoofdstukken zoo sterk op den voorgrond treedt en Exod. XXV—XXXI en in *Leviticus* stilzwijgend ondersteld wordt, komt overeen met de plaatsing van den tempel in het nieuwe Kanaän volgens Ezechiëls verwachting (Ezech. XLVIII), drukt het denkbeeld uit dat Jahwe in het midden zijns volks woont, en strookt geheel met den geest der toongevers in Juda van Ezra's tijd af, voor wie de tempel inderdaad het middelpunt van het leven was.

De breedsprakigheid van de schrijvers dezer hoofdstukken is vaak vermoeiend; zie vooral H. VII.

HOOFDSTUK I.

De monstering van het volk. — Jahwe beveelt Mozes, de Israëlietische mannen boven de twintig jaar te tellen (1—3); waarbij, behalve Äaron, de twaalf stamhoofden, met name aangeduid, hem zullen bijstaan (4—16). Mozes gehoorzaamt (17—19). De sterkte van elk der stammen, Levi uitgezonderd (20—47). Jahwe beveelt Mozes, de Levieten niet mede te tellen; zij moeten bij den tabernakel dienen en zich daaromheen legeren (48—54).

Uit de hier opgegeven reden waarom de Levieten niet evenals de anderen geteld moeten worden blijkt, dat de hier verhaalde monstering de voorbereiding is van H. II, waar Jahwe gebiedt de twaalf stammen, in afzonderlijke kampen verdeeld, te doen legeren en voorttrekken. Evenals het volgende, is dit hoofdstuk waarschijnlijk uit Ezra's Wetboek, al doet hier en daar de gebrekkige volgorde der bijzonderheden aan overwerking en latere aanvulling denken.

Wat den inhoud aangaat, de schijnbare nauwkeurigheid der cijfers, gepaard aan de opgaven van de namen der stamvorsten, zou ons in den waan kunnen brengen dat wij hier met, althans eenigermate, geloofwaardige overleveringen te doen hebben; maar reeds de vergelijking met andere cijfers in ditzelfde boek wekt hieraan sterken twijfel. Vreemd toch is het, dat de uitslag van de monstering aan het eind der omzwerving, H. XXVI — hoewel elk der stammen òf talrijker òf zwakker geworden is — wat het eindcijfer betreft ongeveer dezelfde is: 603.550 hier en Exod. XXXVIII : 26; 601.730 daar. En gansch en al onmogelijk is, wat ons III : 39—43 wordt medegedeeld, dat onder al die Israëlieten slechts 22.273 eerstgeborenen zijn geweest; zie op III : 43. Doch wij behoeven niet af te gaan op zulke overwegingen, om al die cijfers voor vruchten van opzettelijke verdichting te houden. Immers, de opgaven van de sterkte der stammen berusten alle op het volkomen ongeloofwaardige cijfer van zeshonderd duizend weerbare mannen, die volgens het Oude Sagenboek (verg. XI : 21; Exod. XII : 37) uit Egypte getogen zijn; uit dat cijfer zijn zij volgens een bepaald plan afgeleid — zes stammen zijn meer, zes minder dan 50.000 man sterk. De namen der twaalf stamhoofden steunen evenmin op overlevering; zie op vs. 4—16.

I : 1 Jahwe sprak tot Mozes in de woestijn van den Sinai, in de tent
der samenkomst, op den eersten dag der tweede maand van het tweede
2 jaar van hun uittocht uit Egypteland: ' Neemt de som op van de ge-
heele gemeente der Israëlieten naar hunne geslachten, naar hunne
3 familiën, door telling der namen, alle mannen, hoofd voor hoofd, ' van
twintig jaar af en daarboven, alle dienstplichtigen in Israël; gij zult
4 hen, in heirscharen ingedeeld, monsteren, gij met Aäron. ' En u zullen
hierin helpen éen man uit elken stam, allen hoofden van hunne familie. '
5 Dit zijn de namen der mannen die u zullen ter zijde staan: voor Ruben
6 Elisur, de zoon van Sjedeür; ' voor Simeon Sjelumiël, de zoon van
7, 8 Surisjaddai; ' voor Juda Nahsjon, de zoon van Amminadab; ' voor Issa-
9 char Nethaneël, de zoon van Suar; ' voor Zebulon Eliab, de zoon van
10 Helon; ' voor de Jozefieten, voor Efraim Elisjama, de zoon van Ammi-
11 hud, voor Manasse Gamliël, de zoon van Pedasoer; ' voor Benjamin
12 Abidan, de zoon van Gideoni; ' voor Dan Ahiëzer, de zoon van Ammi-
13, 14 sjaddai; ' voor Azer Paggiël, de zoon van Ochran; ' voor Gad Eljazaf,
15, 16 de zoon van Reüel; ' voor Naftali Ahira, de zoon van Enan. — ' Dit
waren de opgeroepenen uit de gemeente, vorsten over hunne voorva-
derlijke stammen; de stamhoofden van Israël waren het.
17 Toen namen Mozes en Aäron die met name aangewezen mannen '
18 en vergaderden de geheele gemeente op den eersten dag der tweede
maand; men liet zich indeelen naar geslachten en familiën, naar het
aantal der namen, van twintig jaar en daarboven, hoofd voor hoofd, '
19 gelijk Jahwe Mozes bevolen had. Zoo monsterde hij hen in de woes-
tijn Sinai.
20 De zonen van Ruben, Israëls eerstgeborene, hunne nakomelingen
waren, naar hunne geslachten, naar hunne familiën, naar het aantal
der namen, hoofd voor hoofd, alle mannen van twintig jaar en daar-
21 boven, alle dienstplichtigen — ' hunne gemonsterden waren, uit den
22 stam Ruben, zes en veertig duizend vijf honderd. ' De zonen van Si-
meon, hunne nakomelingen waren, naar hunne geslachten, naar hunne
familiën, naar het aantal der namen, hoofd voor hoofd, alle mannen
23 van twintig jaar en daarboven, alle dienstplichtigen — ' hunne gemon-
sterden waren, uit den stam Simeon, negen en vijftig duizend drie-
24 honderd. ' De zonen van Gad, hunne nakomelingen waren, naar hunne
geslachten, naar hunne familiën, naar het aantal der namen, alle man-
25 nen van twintig jaar en daarboven, alle dienstplichtigen — ' hunne
gemonsterden waren, uit den stam Gad, vijf en veertig duizend zes-

1. Deze lastgeving geschiedde dus éene maand na de oprichting van de tent der samenkomst, Exod. XL : 17, en nog voordat het volk van den Sinai opbrak, X : 11.

2. *Neemt*, in het meervoud. Bij voorbaat worden dus Aäron en de stamvorsten mede toegesproken.

3. *van twintig jaar af en daarboven.* Dezelfde bepaling Exod. XXX : 14.

4—16. Hier, bij gelegenheid van de monstering des volks, worden voor het eerst stamhoofden aangesteld, en wel twaalf naar het aantal der stammen. Is zulk eene voorstelling van de wijze waarop stammen hunne hoofden erlangen uit den aard der zaak ongeloofwaardig, zij is in overeenstemming met die der indeeling des volks in twaalf stammen, die zelve reeds kunstmatig was. Om het twaalftal te vinden, telde men nu eens Levi mede en rekende Jozef voor éen stam; zie Gen. XLIX; Deut. XXVII : 12 v.; Ezech. XLVIII : 31—34. Dan weder werd Levi, daar hij, als priesterstam, eene te eigenaardige plaats in Israël innam om met de andere stammen op éene lijn te staan, niet medegeteld, en Jozef in Efraim en Manasse gesplitst; wat Gen. XLVIII : 5—22 gerechtvaardigd wordt. Zoo Joz. XIV : 4; XVI : 1—4; Ezech. XLVII : 13 en elders. — De vier en twintig namen van de stamhoofden en hunne vaders, die II; VII; X : 14—27 terugkeeren, zijn meerendeels zeer eigenaardig; in vele daarvan komt eene algemeene benaming der godheid voor, als *God, de Machtige, de Rotssteen*; in geen enkelen de naam *Jahwe*, die volgens Exod. VI : 1—5 eerst aan Mozes was geopenbaard. Waarschijnlijk zijn ze door den schrijver zelven samengesteld.

14. *Reüel*, volg. II : 14, Sam. t., Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. hier en VII : 42; X : 20 *Deüel*. *Reüel* heette volg. X : 29 de vader van Mozes' schoonvader; verg. op Exod. II : 18.

22. Hier staat achter *familiën* nog *zijne gemonsterden*, wat volg. Gr. vert. is weggelaten.

26 honderd vijftig. ' De zonen van Juda, hunne nakomelingen waren, naar
hunne geslachten, naar hunne familiën, naar het aantal der namen,
alle mannen van twintig jaar en daarboven, alle dienstplichtigen — '
27 hunne gemonsterden waren, uit den stam Juda, vier en zeventig dui-
28 zend zeshonderd. ' De zonen van Issachar, hunne nakomelingen waren,
naar hunne geslachten, naar hunne familiën, naar het aantal der namen,
alle mannen van twintig jaar en daarboven, alle dienstplichtigen — '
29 hunne gemonsterden waren, uit den stam Issachar, vier en vijftig
30 duizend vierhonderd. ' De zonen van Zebulon, hunne nakomelingen
waren, naar hunne geslachten, naar hunne familiën, naar het aantal
der namen, alle mannen van twintig jaar en daarboven, alle dienst-
31 plichtigen — ' hunne gemonsterden waren, uit den stam Zebulon, zeven
32 en vijftig duizend vierhonderd. ' Wat de zonen van Jozef aangaat, die
van Efraim, hunne nakomelingen waren, naar hunne geslachten, naar
hunne familiën, naar het aantal der namen, alle mannen van twintig
33 jaar en daarboven, alle dienstplichtigen — ' hunne gemonsterden waren,
34 uit den stam Efraim, veertig duizend vijfhonderd. ' Die van Manasse,
hunne nakomelingen waren, naar hunne geslachten, naar hunne fami-
liën, naar het aantal der namen, alle mannen van twintig jaar en
35 daarboven, alle dienstplichtigen — ' hunne gemonsterden waren, uit
36 den stam Manasse, twee en dertig duizend tweehonderd. ' De zonen
van Benjamin, hunne nakomelingen waren, naar hunne geslachten,
naar hunne familiën, naar het aantal der namen, alle mannen van
37 twintig jaar en daarboven, alle dienstplichtigen — ' hunne gemonster-
den waren, uit den stam Benjamin, vijf en dertig duizend vierhonderd. '
38 De zonen van Dan, hunne nakomelingen waren, naar hunne geslachten,
naar hunne familiën, naar het aantal der namen, alle mannen van
39 twintig jaar en daarboven, alle dienstplichtigen — ' hunne gemonster-
den waren, uit den stam Dan, twee en zestig duizend zevenhonderd. '
40 De zonen van Azer, hunne nakomelingen waren, naar hunne geslachten,
naar hunne familiën, naar het aantal der namen, alle mannen van
41 twintig jaar en daarboven, alle dienstplichtigen — ' hunne gemonster-
den waren, uit den stam Azer, een en veertig duizend vijfhonderd. '
42 De zonen van Naftali, hunne nakomelingen waren, naar hunne ge-
slachten, naar hunne familiën, naar het aantal der namen, alle mannen
43 van twintig jaar en daarboven, alle dienstplichtigen — ' hunne ge-
monsterden waren, uit den stam Naftali, drie en vijftig duizend vier-
44 honderd. ' Dit waren de gemonsterden, die Mozes gemonsterd heeft,
met Aäron en de vorsten van Israël, twaalf mannen, voor elken stam
45 een; zij waren hoofden hunner familiën: ' al de gemonsterden der Israë-
lieten naar hunne familiën van twintig jaar en daarboven, alle dienst-
46 plichtigen in Israël — ' al die gemonsterden waren zeshonderd drie
47 duizend vijfhonderd vijftig. ' En de Levieten, naar hun voorvaderlijken
stam, waren niet onder hen gemonsterd.
48, 49 Jahwe sprak tot Mozes: ' Daarentegen zult gij den stam Levi niet
monsteren en de som van hen niet opnemen onder de Israëlieten. '
50 Maar stel gij de Levieten aan over den tabernakel der Geboden met
al zijne meubelen en al wat er bij behoort; zij zullen den tabernakel
en al zijne meubelen vervoeren, zij zullen hem bedienen en zich rondom
51 den tabernakel legeren. ' Wanneer de tabernakel optrekt zullen de Le-
vieten hem afbreken, en wanneer de tabernakel halt houdt zullen de

44. *voor elken stam* en *hoofden*, naar Gr. vert. en vs. 4.
48. Dit sluit eigenlijk aan vs. 3 aan.
51. *de leek — worden.* Verg. III: 10.

Levieten hem opslaan; de leek die nadert zal ter dood gebracht wor-
52 den.′ En terwijl de Israëlieten zich, ieder naar zijn kamp, ieder onder
53 zijne banier, in hunne heirscharen ingedeeld, legeren,′ zullen de Le-
vieten hun kamp opslaan rondom den tabernakel der Geboden; opdat
geen toorn ontbrande tegen de gemeente der Israëlieten. Zoo zullen
de Levieten hun plicht jegens den tabernakel der Geboden vervullen.′
54 En de Israëlieten deden naar alles wat Jahwe Mozes bevolen had; zoo
deden zij.

53. *opdat — Israëlieten.* De Levietenstam dient dus ten voormuur, om den heiligen Jahwe van de Israëlieten af te zonderen.

HOOFDSTUK II.

Orde van Israëls stammen in het kamp en op marsch. — De Israëlieten moeten zich ordelijk rondom den tabernakel legeren (1 v.). Onder Juda's banier moeten Juda, Issachar en Zebulon ten oosten van het heiligdom gelegerd zijn en op marsch de voorhoede vormen (3—9). Onder die van Ruben moeten Ruben, Simeon en Gad zich ten zuiden legeren en op marsch de tweede afdeeling uitmaken (10—16). Daarna zal bij het optrekken de tent der samenkomst met de Levieten volgen (17). Onder de banier van Efraim moeten Efraim, Manasse en Benjamin zich ten westen legeren en op marsch de derde afdeeling uitmaken (18—24). Onder de banier van Dan moeten Dan, Azer en Naftali zich ten noorden legeren en op marsch de achterhoede vormen (25—31). Onderschrift (32—34).

De inkleeding is in dit hoofdstuk bijzonder ongelukkig. De geheele regeling van de marschorde wordt namelijk voorgedragen in den vorm eener lastgeving van Jahwe aan Mozes en Aäron. Dientengevolge worden hun de namen en cijfers, die zij volgens H. I reeds kenden, hier nog eens door Jahwe medegedeeld.

II: 1, 2 Jahwe sprak tot Mozes en Aäron:′ Laat de Israëlieten zich legeren,
ieder onder zijne banier, met veldteekenen, naar hunne familiën; aan
alle kanten tegenover de tent der samenkomst moeten zij zich legeren.
3 Ten oosten, aan de oostzijde, de banier van Juda's kamp in hunne
heirscharen ingedeeld — de vorst der zonen van Juda is Nahsjon, de
4 zoon van Amminadab,′ en zijn heir met zijne gemonsterden bedraagt
5 vier en zeventig duizend zeshonderd man.′ Daarbij legeren zich de
stam Issachar — de vorst der zonen van Issachar is Nethaneël, de
6 zoon van Suar,′ en zijn heir met zijne gemonsterden bedraagt vier en
7 vijftig duizend vierhonderd man —′ en de stam Zebulon — de vorst
8 der zonen van Zebulon is Eliab, de zoon van Helon,′ en zijn heir met
zijne gemonsterden bedraagt zeven en vijftig duizend vierhonderd man.′
9 Al de gemonsterden van Juda's kamp zijn honderd zes en tachtig dui-
zend vierhonderd man, in hunne heirscharen ingedeeld. Zij moeten in
de eerste plaats optrekken.
10 De banier van Rubens kamp, in hunne heirscharen ingedeeld, aan
de zuidzijde — de vorst der zonen van Ruben is Elisur, de zoon van
11 Sjedeür,′ en zijn heir met zijne gemonsterden bedraagt zes en veertig
12 duizend vijfhonderd man.′ Daarbij legeren zich de stam Simeon — de
13 vorst der zonen van Simeon is Sjelumiël, de zoon van Surisjaddai,′ en
zijn heir met hunne gemonsterden bedraagt negen en vijftig duizend
14 driehonderd man —′ en de stam Gad — de vorst der zonen van Gad
15 is Eljazaf, de zoon van Reüel,′ en zijn heir met hunne gemonsterden
16 bedraagt vijf en veertig duizend zeshonderd vijftig man.′ Al de gemon-
sterden van Rubens kamp zijn honderd een en vijftig duizend vierhon-
derd vijftig man, in hunne heirscharen ingedeeld. Zij moeten als tweede
afdeeling optrekken.

3. In het begin van het vers is *en zij die zich legeren* volg. Gr. vert. weggelaten.

17 De tent der samenkomst zal dan optrekken: het kamp der Levieten
in het midden der andere legerkampen. Zooals zij zich legeren, zoo
zullen zij optrekken, ieder op zijne plaats, volgens hunne banieren.
18 De banier van Efraims kamp, in hunne heirscharen ingedeeld, aan
de westzijde — de vorst der zonen van Efraim is Elisjama, de zoon
19 van Ammihud, ′ en zijn heir met hunne gemonsterden bedraagt veertig
20 duizend vijfhonderd man. ′ Daarbij legeren zich de stam Manasse — ′
21 de vorst der zonen van Manasse is Gamliël, de zoon van Pedasur, en
zijn heir met hunne gemonsterden bedraagt twee en dertig duizend
22 tweehonderd man — ′ en de stam Benjamin — de vorst der zonen
23 van Benjamin is Abidan, de zoon van Gideoni, ′ en zijn heir met hunne
24 gemonsterden bedraagt vijf en dertig duizend vierhonderd man. ′ Al de
gemonsterden van Efraims kamp zijn honderd acht duizend één honderd
man, in hunne heirscharen ingedeeld. Zij moeten als derde afdeeling
optrekken.
25 De banier van Dans kamp, in hunne heirscharen ingedeeld, aan de
noordzijde — de vorst der zonen van Dan is Ahiëzer, de zoon van
26 Ammisjaddai, ′ en zijn heir met hunne gemonsterden bedraagt twee en
27 zestig duizend zevenhonderd man. ′ Daarbij legeren zich de stam Azer —
28 de vorst der zonen van Azer is Paggiël, de zoon van Ochran, ′ en zijn
heir met hunne gemonsterden bedraagt een en veertig duizend vijfhonderd
29 man — ′ en de stam Naftali — de vorst der zonen van Naftali
30 is Ahira, de zoon van Enan, ′ en zijn heir met hunne gemonsterden
31 bedraagt drie en vijftig duizend vierhonderd man. ′ Alle gemonsterden
van Dans kamp zijn honderd zeven en vijftig duizend zeshonderd man.
Achteraan moeten zij volgens hunne banieren optrekken.
32 Dit zijn de gemonsterden der Israëlieten naar hunne familiën, alle
gemonsterden der kampen, in hunne heirscharen ingedeeld, zeshonderd
33 drie duizend vijfhonderd vijftig man. ′ En de Levieten waren niet
onder de Israëlieten gemonsterd; zooals Jahwe Mozes bevolen had. ′
34 De Israëlieten nu deden naar alles wat Jahwe Mozes bevolen had.
Juist zoo legerden zij zich volgens hunne banieren, en juist zoo trokken
zij op, ieder naar zijn geslacht, bij zijne familie.

17. Een weinig anders is de marschorde der Levieten X: 17, 21.
20. *legeren zich* is uit den grondtekst uitgevallen.

HOOFDSTUK III, IV.

De stam Levi. — De vier zonen van Aäron, waarvan twee gestorven waren (III: 1—4). Jahwe beveelt Mozes, den stam Levi ten dienste van Aäron en het heiligdom te stellen (5—10). Hij verklaart, de Levieten voor zijn deel te nemen, in stede van de eerstgeborenen der Israëlieten die hem toekomen (11—13). Op bevel van Jahwe, monstert Mozes de Levieten van éene maand oud af (14—16). De drie zonen van Levi en de van hen afstammende geslachten (17—20). De familiën, het aantal, de plaats in het kamp, de vorst en de taak der Gersjonieten (21—26). Desgelijks der Kehathieten (27—31), uit wie het hoofd van alle Levieten stamt (32), en der Merarieten (33—37). Mozes, Aäron en zijne zonen zijn aan de oostzijde van de tent der samenkomst gelegerd (38); het aantal van alle Levieten (39). Op bevel van Jahwe telt Mozes de eerstgeborenen der Israëlieten van éene maand oud af en legt in hunne plaats op de Levieten beslag (40—43). Eveneens op Jahwe's bevel, lost hij de eerstgeborenen die er meer zijn dan Levieten, voor vijf sikkelen het hoofd; welk geld aan Aäron gegeven wordt (44—51). Jahwe beveelt Mozes de dienstplichtige Kehathieten te tellen, en schrijft hun hunne taak voor bij het afbreken, vervoeren en opslaan van den tabernakel (IV: 1—16); men drage zorg dat de Kehathieten geen priesterwerk verrichten, waardoor zij zouden omkomen (17—20). Daarna beveelt Jahwe Mozes, de Gersjonieten te tellen en hun hunne taak voor te schrijven (21—28). Desgelijks ten aanzien van de Merarieten (29—33). Jahwe's bevelen worden ten uitvoer gelegd; de uitkomst der telling van de drie Levietische geslachten (34—49).

Om deze hoofdstukken te begrijpen, moet men zich zoo goed mogelijk duidelijk maken, uit welke deelen van zeer verschillenden oorsprong de stam Levi in de vijfde eeuw bestond. Slechts een gedeelte der tempeldienaren droeg toen den naam van „Leviet". Daarnaast vinden wij „zangers", „portiers", en vooral „geschonkenen (*nethiniem*)" en „de zonen van Salomo's slaven", Ezra II : 40—58 en elders in *Ezra* en *Nehemja*. Zij die Levieten heetten waren denkelijk voor het grootste gedeelte nakomelingen van voormalige hoogtepriesters, die, ten gevolge van Jozia's hervorming van hunne voorvaderlijke bedieningen beroofd, niet zoo gelukkig waren geweest om een priesterambt aan den tempel te veroveren. De zangers en de portiers waren zonen dergenen die als zoodanig vóór de Ballingschap aan den tempel dienst gedaan hadden, wellicht gedeeltelijk met de priesterfamiliën verwant en uit Levi, maar zeker gedeeltelijk uit andere stammen afkomstig; want vóor Jozia's hervorming werden de niet-Levieten geenszins geweerd van den dienst in de heilige plaats en was zelfs het offeren niet het uitsluitend recht van één geslacht (verg. op 2 Sam. VI : 10 en 2 Sam. VIII : 18; 2 Kon. XVI : 15 en elders). De „geschonkenen" en de „slaven van Salomo" eindelijk waren Kanaänieten van afkomst en als dienaren van den laagsten rang aan den tempel verbonden.

In dezen staat van zaken was veel dat de toongevers in den tijd van Ezra ergerde: al wie niet uit Levi stamde en vooral al wie van heidensche afkomst was mocht op geene wijze aan het heilig dienstwerk deelnemen; zooals alleen de Aäronieten priesters mochten zijn, hadden alleen Levieten het recht hen en het volk bij de offers en andere heilige handelingen te dienen; verg. op Ezech. XLIV : 7 v. De wet schreef dit voor. Maar zij kon onmogelijk ten uitvoer gelegd worden, daar zij geen rekening hield met den feitelijken toestand en de eenmaal verkregen rechten. Vele dier familiën van zangers en portiers hadden van ouder tot ouder hare plaatsen op het orkest en aan de poorten gehad, waren zeer machtig en lieten zich niet verdringen. Dit was ook het geval met vele der „geschonkenen" en „slaven van Salomo". Hoewel Kanaänieten van oorsprong, waren zij — zooals men van tempeldienaren kon verwachten — zeer ijverige aanbidders van Jahwe geworden. Ja, zij waren in de vijfde eeuw veel meer aan den Jeruzalemschen tempel gehecht dan menig nakomeling van voormalige hoogtepriesters, die het niet kon verkroppen dat hij geen priesterlijk ambt had verkregen (verg. Ezra VIII : 15—20). Vele dier niet-Levieten waren dus onmisbaar.

Intusschen, de geest des tijds dreef tot onderscheiding van priester en leek en tot verwijdering van al wie niet uit Levi stamde. Daarom streefden de niet-Levietische tempelbeambten er naar, bij den stam Levi te worden ingelijfd. Dit gelukte hun vaak door verdichte geslachtregisters: evenals Aäron de stamvader werd van alle wettige priesters (zie inl. op Exod. XXIV : 12—XL : 38), werd Levi het van alle wettige hulppriesters. De rekbaarheid van het woord „huis" werkte hiertoe krachtig mede. Immers, de waarde aan de afkomst uit den heiligen stam gehecht gaf aan een onbemiddeld Leviet eene goede gelegenheid een rijk huwelijk te doen; menige leekenfamilie nam bij hare verbintenis met een Leviet zijn naam aan en werd dus in den heiligen stam ingelijfd. Andere arme Levieten sloten eene soort van vennootschap met leekenfamiliën die voordeelige betrekkingen aan den tempel bezaten, waarbij de Leviet aan het „huis" den naam gaf. Soms ging het niet zoo geleidelijk en vreedzaam toe. Vele kuiperijen en geweldenarijen, ja heftige botsingen hebben plaats gehad; nog lang na de opstelling dezer hoofdstukken kampten verschillende familiën om een hoogeren rang (zie inl. op H. XVI, aant. op XVI : 1 en inl. op H. XVII). Wat de werkzaamheden aangaat aan de drie geslachten opgedragen, het spreekt vanzelf dat die bij de inkleeding behooren. In de werkelijkheid waren zij in den tempel geheel andere dan bij een vervoerbaar heiligdom, en was daar ook het aantal bedieningen veel grooter dan deze wet doet vermoeden (verg. op IV : 24); tot den ondergang van het heiligdom toe zijn Levieten èn in zeer aanzienlijke ambten, als magazijnmeesters en toonbroodbakkers, èn in zeer lage betrekkingen, als portiers, houthakkers en dergelijken, in dienst geweest (verg. 1 Kron. IX : 14—34; 2 Kron. XXXIV : 12 v. en elders). In de vraag, wie tot een of ander ambt bevoegd was, treedt de wet niet; zij vergenoegt zich met een beginsel in aanschouwelijken vorm uit te spreken, en in het algemeen te bepalen, aan welke geslachten de hoogere en de lagere plaatsen toekomen.

Welk gedeelte dezer hoofdstukken in Ezra's Wetboek stond, welk later toegevoegd is, kunnen wij niet meer uitmaken, daar de oude stukken waarschijnlijk niet alleen aangevuld, maar ook met de nieuwere verwerkt zijn. Het voorschrift IV : 17—20 is blijkbaar verscherping van IV : 15 en er later aan toegevoegd. Maar noch van dit gedeelte, noch van het overige doet het veel ter zake, of het tot het oorspronkelijke werk, dan wel tot de omwerking behoort; want allen die in de samenstelling dezer hoofdstukken de hand gehad hebben waren geestverwanten en bewogen zich in dezelfde richting.

III : 1 Dit zijn de afstammelingen van Aäron en Mozes, ten tijde dat Jahwe

1. *Dit zijn de afstammelingen van*, de gewone aanhef van een geslachtregister in Ezra's Wetboek; zie op Gen. II : 4 *a*. — *van Aäron en Mozes*. Dit is onjuist; want vs. 14—20, waarbij het opschrift behoort, behelst eene optelling der familiën van Levi. — *ten tijde* — *sprak*. Dit beperkt de opgave tot het geslacht dat Egypte verliet.

2 met Mozes op den berg Sinai sprak. ′ Dit zijn de namen van Aärons
zonen: de eerstgeborene was Nadab, dan Abihu, Eleazar en Ithamar. ′
3 Dit zijn de namen der zonen van Aäron, der gezalfde priesters, die
4 hij hun wijdingsoffer heeft doen brengen om priesters te zijn; ′ maar
Nadab en Abihu stierven voor Jahwe's aangezicht, toen zij vreemd
vuur opdroegen voor Jahwe in de woestijn van den Sinai; en zij had-
den geen zonen. Zoo waren Eleazar en Ithamar priesters nog bij het
leven van hun vader Aäron.
5, 6 Jahwe sprak tot Mozes: ′ Doe den stam Levi naderen en plaats dien
7 voor den priester Aäron: zij zullen hem dienen ′ en hunne plichten
jegens hem en de geheele gemeente voor de tent der samenkomst
8 waarnemen, door den arbeid bij den tabernakel te verrichten. ′ Ook
zullen zij voor alle meubelen van de tent der samenkomst zorgen en
den Israëlieten behulpzaam zijn door het verrichten van allen arbeid
9 bij den tabernakel. ′ Zoo zult gij de Levieten aan Aäron en zijne zonen
schenken: geschonken, geschonken zijn zij hem vanwege de Israëlieten. ′
10 Doch Aäron en zijne zonen zult gij aanstellen, en zoo zullen zij hun
priesterschap waarnemen; de leek die nadert zal ter dood gebracht
worden.
11, 12 Jahwe sprak tot Mozes: ′ Ik van mijne zijde, zie, ik neem de Levie-
ten uit het midden der Israëlieten in de plaats van alle eerstgeborenen,
die den moederschoot openen, onder de Israëlieten; zoo zullen de Le-
13 vieten mij toebehooren. ′ Want mij behooren alle eerstgeborenen: ten
dage dat ik alle eerstgeborenen in Egypteland sloeg, heb ik alle eerst-
geborenen in Israël, zoowel die der menschen als die der dieren, mij
geheiligd; zij zouden mij toebehooren. Ik ben Jahwe.
14, 15 Jahwe sprak tot Mozes in de woestijn van den Sinai: ′ Monster de
Levieten naar hunne familiën en geslachten; al wat mannelijk is onder
16 hen van eene maand en daarboven zult gij monsteren. ′ Zoo monsterde
hen Mozes naar Jahwe's last, gelijk hij hem bevolen had.
17 Dit waren de zonen van Levi met name: Gersjon, Kehath en Merari. ′
18 En dit de namen der zonen van Gersjon naar hunne geslachten: Libni
19 en Sjimeï; ′ en de zonen van Kehath naar hunne geslachten waren
20 Amram en Jishar, Hebron en Uzziël; ′ en de zonen van Merari naar
hunne geslachten waren Mahli en Musji. Dit zijn de geslachten der
Levieten naar hunne familiën.

3. *der gezalfde priesters.* Verg. op Exod. XXIX : 7. — *die — brengen.* Verg. op Exod. XXVIII : 41.
4. Verg. Lev. X : 1 v.
5—10. De taak hier den Levieten opgedragen was in zoover eervol als een niet-Leviet in het geheel niet naderen mocht tot de heilige voorwerpen, vs. 10 *b*; maar de nadruk ligt toch op de ondergeschikte plaats, hun aangewezen; zie vs. 10 *a*. Het een en ander is geheel in overeenstemming met Ezech. XLIV : 6—16.
8. *den Israëlieten — tabernakel,* bij het offeren en andere heilige handelingen.
9. *geschonken.* „Geschonkenen” heetten de tempelslaven van Kanaänietische afkomst, die aan het heiligdom, d. i. aan Jahwe, geschonken waren; verg. op Joz. IX : 21; met zinspeling op hun naam zegt de schrijver dat alle Levieten geschonken zijn; verg. Inl. en VIII : 16—19; XVIII : 6.
10. De aanstelling van Aäron en zijne zonen is reeds Lev. VIII verhaald. — In dit vers wordt door *de leek* een niet-Aäroniet aangeduid en omvat het ook de Levieten; I : 51 beteekent het een niet-Leviet.
11—13. Desgelijks VIII : 14—19. Hier wordt opgegeven, op welken grond Jahwe op de Levieten als zijne dienaren aanspraak maakt; verg. Exod. XII : 29 v.; XIII : 1—16. Dit is eene geheel andere beschouwing dan die van Exod. XXXII : 25—29, waar de Levieten hunne eereplaats in Israël door ijver verdienen; verg. op Exod. XXVIII : 1. Ook is zij in strijd met Exod. XIII : 13; immers, indien de Levieten in plaats van de eerstgeborenen aan Jahwe waren afgestaan, was lossing van elken eerstgeborene onnoodig; verg. op vs. 41.
15. *van eene maand en daarboven,* in overeenstemming met vs. 40, 43; XVIII : 16.
16. *hij — had,* volgens andere klinkers; Hebr. t. *hem bevolen was.*
17—20. Dezelfde opgave van Levi's geslachten Gen. XLVI : 11; Exod. VI : 15—19, eene eenigszins afwijkende XXVI : 57 v.

21 Tot Gersjon behoorden de geslachten Libni en Sjimeï; dit waren de
22 geslachten der Gersjonieten. ′ Hunne gemonsterden — naar telling van
al wat mannelijk was van eene maand en daarboven — hunne gemon-
23 sterden waren zeven duizend vijfhonderd in getal. ′ De geslachten der
Gersjonieten moesten zich achter den tabernakel aan de westzijde lege-
24 ren. ′ De familievorst der Gersjonieten was Eljazaf, de zoon van Laël. ′
25 Tot de plichten der Gersjonieten aan de tent der samenkomst behoorde
de zorg voor den tabernakel en de tent, zijn dekkleed, het tapijt aan
26 den ingang van de tent der samenkomst, ′ de zeilen van het voorhof
en het tapijt aan den ingang van het voorhof, dat rondom den taber-
nakel en het altaar was, en voor de touwen, met al wat er voor te
bezorgen was.
27 Tot Kehath behoorden het geslacht der Amramieten en die der Jisha-
rieten, der Hebronieten en der Uzziëlieten; dit waren de geslachten der
28 Kehathieten. ′ Hunne gemonsterden — naar telling van al wat man-
nelijk was van eene maand en daarboven — waren acht duizend zes-
honderd in getal, tot wier plicht de bediening van het heiligdom be-
29 hoorde. ′ De geslachten der Kehathieten moesten zich naast den tabernakel
30 aan de zuidzijde legeren. ′ De familievorst der Kehathietische geslachten
31 was Elisafan, de zoon van Uzziël. ′ En zij hadden te zorgen voor de
ark, de tafel, den luchter, de altaren, de heilige gereedschappen waar-
mede de dienst verricht werd, het voorhangsel en al wat er voor te
bezorgen was.
32 De oppervorst der Levieten was Eleazar, de zoon van den priester
Aäron, de opzichter van hen tot wier plichten de zorg voor het hei-
ligdom behoorde.
33 Tot Merari behoorden het geslacht der Mahlieten en dat der Mu-
34 sjieten; dit waren de geslachten van Merari. ′ Hunne gemonsterden —
naar telling van al wat mannelijk was van eene maand en daarboven —
35 waren zes duizend tweehonderd. ′ De familievorst van Merari's geslachten
was Suriël, de zoon van Abihail; naast den tabernakel aan de noord-
36 zijde moesten zij zich legeren. ′ Aan de Merarieten was de zorg opgedra-
gen voor de stijlen, sluitboomen, pilaren en voetstukken van den taber-
nakel, voor al het daarbij behoorend gereedschap en al wat er voor te
37 bezorgen was, ′ voor de pilaren van het voorhof rondom en hunne
voetstukken, pinnen en touwen.
38 Vóor den tabernakel, aan de oostzijde, vóor de tent der samenkomst,
ten oosten, waren gelegerd Mozes, Aäron en zijne zonen, tot wier
plichten de zorg van het heiligdom behoorde, om er ten bate der
Israëlieten den dienst waar te nemen; de leek die naderde moest ter
39 dood gebracht worden. ′ Alle gemonsterden der Levieten, die Mozes en

23. *Laël,* Gr. vert. *Daël.*

25. *den tabernakel en de tent,* beide in engeren zin; verg. Exod. XXVI : 1—13. — *zijn dekkleed,* Exod. XXVI : 14. — *het — samenkomst,* Exod. XXVI : 36.

26. *de zeilen — en het tapijt,* Exod. XXVII : 9—16. — *de touwen,* Exod. XXXV : 18.

28. *Hunne gemonsterden.* Dit ontbreekt in den grondtekst en is volg. Syr. vert. ingevoegd. — *zeshonderd.* Waarschijnlijk moet dit *driehonderd* zijn, zooals uit de vergelijking van vs. 22, 34 en 39 blijkt.

31. Ontegenzeggelijk hebben de Kehathieten de eervolste taak: de bezorging der heilige meubelen en gereedschappen, waaronder wij het waschvat missen; Sam. t. voegt het er bij. — *het voorhangsel,* Exod. XXVI : 31. De grondtekst heeft kortweg *het tapijt.* Bedoeld is het voorhangsel tusschen het heilige en het allerheiligste.

32. *Eleazar,* de aanstaande hoogepriester. Dat hij hoofd van den Levietenstam was, wordt hier gezegd, omdat Aäron uit de Kehathieten stamde.

36 v. Verg. Exod. XXVI : 15, 19, 25, 32, 37.

38. *Vóor — oostzijde.* Dit ontbreekt in Gr. vert.; maar de breedsprakigheid van dezen schrijver is groot. — *de leek — worden,* als vs. 10,

Aäron, volgens Jahwe's bevel, naar hunne geslachten gemonsterd hebben, al wat mannelijk was van eene maand en daarboven — waren twee en twintig duizend.
40 Toen zeide Jahwe tot Mozes: Monster alle mannelijke eerstgeborenen der Israëlieten, van eene maand en daarboven, en neem het aantal
41 hunner namen op. ′ Dan zult gij voor mij — ik ben Jahwe — de Levieten nemen in plaats van alle eerstgeborenen onder de Israëlieten, en het vee der Levieten in plaats van alle eerstgeborenen onder het
42 vee der Israëlieten. ′ Daarom monsterde Mozes, zooals Jahwe hem be-
43 volen had, alle eerstgeborenen onder de Israëlieten. ′ En het aantal van alle gemonsterde mannelijke eerstgeborenen van eene maand en daarboven, met name geteld, was twee en twintig duizend tweehonderd drie en zeventig.
44, 45 Toen sprak Jahwe tot Mozes: ′ Neem de Levieten in plaats van al de eerstgeborenen onder de Israëlieten, en het vee der Levieten in plaats van hun vee. Zoo zullen de Levieten mij toebehooren. Ik ben
46 Jahwe. ′ En wat de lossing der tweehonderd drie en zeventig gemonsterden betreft die er meer eerstgeborenen onder de Israëlieten dan
47 Levieten zijn, ′ voor elk hunner zult gij vijf sikkelen hoofdgeld nemen;
48 vijf heilige sikkelen zult gij nemen, twintig gera den sikkel; ′ en gij zult dat geld aan Aäron en zijne zonen geven, als losprijs der over-
49 schietenden onder hen. ′ Zoo nam Mozes het losgeld van hen die op
50 de door de Levieten gelosten overschoten. ′ Van de eerstgeborenen der Israëlieten nam hij dat geld: dertienhonderd vijf en zestig heilige
51 sikkelen. ′ En Mozes gaf dat losgeld aan Aäron en zijne zonen naar Jahwe's bevel, zooals Jahwe Mozes bevolen had.
IV : 1, 2 Jahwe sprak tot Mozes en Aäron: ′ Neemt de som op van de Kehathieten, die tot de Levieten behooren, naar hunne geslachten en fami-
3 liën, ′ van dertig jaar en daarboven tot vijftig jaar, alle dienstplichtigen
4 tot het werk aan de tent der samenkomst. ′ Hierin zal bestaan de dienst
5 der Kehathieten aan de tent der samenkomst, de hoogheilige: ′ Aäron en zijne zonen zullen, wanneer het kamp opgebroken wordt, naar binnen gaan, het tapijtvoorhangsel afnemen en daarmede de ark der Ge-
6 boden bedekken. ′ Dan zullen zij daarop een marokijnen dekkleed leggen, een geheel violetkleurig kleed er over uitspreiden en de draagstangen
7 insteken. ′ Ook over de toonbroodtafel zullen zij een violetkleurig kleed uitspreiden, en daarop de schotels, schalen, kroezen en plengkannen zetten, terwijl het brood dat er voortdurend op moet zijn er op liggen

39. *twee en twintig duizend.* De som van 7.500, 8.600 en 6.200 (vs. 22, 28, 34) is 22.300. De fout kan niet liggen in het cijfer 22.000; verg. vs. 43, 46—50. Zij schuilt waarschijnlijk in vs. 28 verg. aldaar. Deze verhaler maakt Levi, in vergelijking met de andere stammen, zeer weinig talrijk; verg. H. I.

41. Indien het vee der Levieten de plaats der eerstgeborenen van het vee der overige Israëlieten verving, hadden de wetten op het offeren en het lossen der eerstgeborenen, Exod. XIII : 2, 12 v.; Deut. XV : 19—23, eigenlijk geen reden van bestaan; immers zóo waren zij reeds gelost en had Jahwe er alle recht op verloren; verg. op vs. 11—13.

43. *eerstgeborenen.* Zoo kunnen de oudste zonen der vaders heeten, Deut. XXI : 15—17; maar hier worden de eerstgeboren kinderen der moeders, in geval het jongens zijn, bedoeld, vs. 12. — *twee — zeventig.* Daar het aantal manlijke Israëlieten boven de twintig jaar volgens I : 46 603.550 en dus het geheele aantal manlijke Israëlieten ongeveer 800.000 beliep, zoo moet elke vrouw — gesteld dat een eerste kind even vaak een jongen als een meisje is — achttien zonen hebben ter wereld gebracht. De onmogelijkheid dezer opgaven is louter aan de onnadenkendheid des verdichters te wijten.

3. *van dertig — jaar.* Verg. op VIII : 24. — *dienstplichtigen.* De Hebreeuwsche woorden (ook vs. 23, 30, 39, 43) kunnen desnoods door *dienstbevoegden* vertaald worden, en in den tweeden tempel dienden de Levieten, evenals de priesters, vrijwillig; maar het schijnt dat deze schrijver zich voorstelde dat zij het in de woestijn gedwongen deden. Verg. op VIII : 23—26.

6. *er over,* volg. Sam. t. en de oude vertt. ingevoegd.

7. *toonbroodtafel,* letterlijk *tafel des aangezichts*; zie op Lev. XXIV : 5—9.

8 zal. ′ Dan moeten zij over dat alles een karmijnen kleed uitspreiden
en dit met een marokijnen dekkleed bedekken, waarna zij de draag-
9 stangen insteken. ′ Ook zullen zij een violetkleurig kleed nemen en
daarmede den lichtkandelaar bedekken, met zijne lampen, snuiters,
bakjes en alle olievaten waarmede zij den dienst daaraan waarnemen. ′
10 Daarna zullen zij den luchter zelf met al het gereedschap dat er bij
behoort op een marokijnen dekkleed plaatsen, en dan op de draagbaar. ′
11 Ook over het gouden altaar zullen zij een violetkleurig kleed uitsprei-
den, het bedekken met een marokijnen dekkleed en de draagstangen
12 insteken. ′ Dan zullen zij al de gereedschappen nemen waarmede zij
in het heilige dienst doen, en die op een violetkleurig kleed plaatsen,
ze bedekken met een marokijnen dekkleed en ze op de draagbaar zet-
13 ten. ′ Vervolgens zullen zij het altaar van asch reinigen en een pur-
14 peren kleed er over uitspreiden. ′ Dan zullen zij daarop plaatsen al de
gereedschappen die zij bij de bediening van het altaar gebruiken, de
vuurpannen, vorken, schoppen en offerschalen, kortom al de altaarge-
reedschappen, daarover een marokijnen dekkleed uitspreiden en de draag-
15 stangen insteken. ′ Eerst nadat Aäron en zijne zonen, bij het opbreken
van het kamp, gereed zijn met het bedekken van het heilige en al de
daarbij behoorende gereedschappen, zullen de Kehathieten binnentreden,
om ze te vervoeren; maar zij zullen het heilige niet aanraken, opdat
zij niet sterven. Dit is wat de Kehathieten te vervoeren hebben van
16 de tent der samenkomst. ′ En aan Eleazar, den zoon van den priester
Aäron, was het opzicht toevertrouwd over de olie van den kandelaar,
den offerwierook, het dagelijksch meeloffer en de zalfolie, het opzicht
over den geheelen tabernakel en al wat daarin was, zoowel het heilige
als de daarbij behoorende gereedschappen.
17, 18 Toen sprak Jahwe tot Mozes en Aäron: ′ Zorgt, dat de geslachten
der Kehathieten niet uit het midden der Levieten uitgeroeid worden. ′
19 Dit zult gij hun doen, opdat zij in leven blijven en niet sterven wan-
neer zij tot het hoogheilige naderen: Aäron en zijne zonen zullen naar
binnen gaan en hen aanstellen, ieder over zijn dienstwerk en zijne
20 taak in het vervoeren; ′ opdat zij niet binnenkomen en, door ook slechts
éen oogwenk het heilige te zien, het besterven.
21, 22 Jahwe sprak tot Mozes: ′ Neem ook de som op van de Gersjonieten
23 naar hunne familiën en geslachten; ′ van dertig jaar en daarboven tot
vijftig jaar zult gij hen monsteren, alle dienstplichtigen tot den arbeid
24 aan de tent der samenkomst. ′ Hierin zal de taak van de geslachten
25 der Gersjonieten bij den dienst en het vervoeren bestaan: ′ zij zullen

15. *het heilige.* Bedoeld worden hier de vs. 5—14 genoemde heilige voorwerpen. — Met nadruk worden de Kehathieten gewaarschuwd, geen misbruik te maken van hunne hooge plaats onder de Levieten door zich aan te matigen wat de taak der priesters is. Hiertoe dient ook de opsomming van alles waarvoor bepaald Eleazar te zorgen heeft, in vs. 16. Nog scherper is vs. 17—20.

16. *het dagelijksch,* letterlijk *voortdurend, meeloffer,* waarschijnlijk het Lev. VI: 14—18 voorgeschrevene. In de laatste woorden van het vers wordt Eleazar met het oppertoezicht op het werk der priesters en der Kehathieten (vs. 4—15) belast.

17—20. Zorgt, dat zij niet door heiligschennende onvoorzichtigheid den dood vinden. Gewaagde vs. 15 van het aanraken der heilige voorwerpen door de Kehathieten, hier wordt zelfs tegen het zien er van gewaarschuwd.

20. *ook slechts éen oogwenk,* onzekere vertaling.

24. *den dienst.* Hier en vs. 25—27, 31—33 wordt van den dienst der Levieten gewag gemaakt; wat in dit verband volstrekt niet voegt. In de werkelijkheid was van al wat hun hier toevertrouwd wordt geen sprake toen dit stuk werd opgesteld, zooals er nooit sprake van geweest was; daarentegen hadden zij toen allerlei bedieningen die de schrijver ter wille zijner inkleeding niet kon noemen of aan bepaalde familiën toekennen. Verg. Inl. Het eenige wat uit zijne werkverdeeling volgt is, dat de Kehathieten, onder leiding van Aärons oudsten zoon, hooger rang hebben dan de twee andere afdeelingen, over wie de jongste zoon van Aäron het bevel heet te voeren. De schrijver van *Kronieken,* niet zoozeer door zijne inkleeding gebonden als die van *Numeri,* wien het althans vrijstond over allerlei

de gordijnen van den tabernakel vervoeren, benevens de tent der samen-
komst, haar dekkleed en het marokijnen dekkleed dat daar boven op
ligt; ook het tapijt voor den ingang van de tent der samenkomst; ′
26 alsmede de zeilen van het voorhof, het tapijt voor den ingang der poort
van het voorhof, dat rondom den tabernakel en het altaar is, de tou-
wen die er bij behooren, alle gereedschappen voor den dienst er van,
27 en alles wat er aan gedaan moet worden zullen zij verrichten. ′ Volgens
den last van Aäron en zijne zonen zullen de Gersjonieten hunne ge-
heele taak bij het vervoeren en bij hun geheelen dienst verrichten; en
gij zult met name aanwijzen, wie van hen elk dier voorwerpen ver-
28 voeren zal. ′ Dit is de taak van de geslachten der Gersjonieten aan de
tent der samenkomst, en zij zullen hun plicht waarnemen onder de
leiding van Ithamar, den zoon van den priester Aäron.
29 De zonen van Merari zult gij naar hunne geslachten en familiën
30 monsteren. ′ Van dertig jaar af en daarboven tot vijftig jaar zult gij
hen monsteren, alle dienstplichtigen tot het werk aan de tent der
31 samenkomst. ′ Dit zullen zij verplicht zijn te vervoeren en in de tent
der samenkomst te behandelen: de stijlen, sluitboomen, pilaren en voet-
32 stukken van den tabernakel, ′ de pilaren van het voorhof rondom, met
hunne voetstukken, pinnen en touwen, al de gereedschappen die er bij
behooren, en al wat er voor te bezorgen is. Met name zult gij aan-
33 wijzen, welke dienstvoorwerpen elk hunner vervoeren zal. ′ Dit is de
taak van de geslachten der Merarieten, om al de gevorderde werkzaam-
heden in de tent der samenkomst te verrichten, onder de leiding van
Ithamar, den zoon van den priester Aäron.
34 Dientengevolge monsterden Mozes, Aäron en de vorsten der gemeente
35 de Kehathieten, naar hunne geslachten en familiën, ′ van dertig jaar af
en daarboven tot vijftig jaar, alle dienstplichtigen tot het werk aan de
36 tent der samenkomst. ′ En hunne gemonsterden, naar hunne geslachten,
37 waren twee duizend zevenhonderd vijftig. ′ Dit waren de gemonsterden
der Kehathietische geslachten, allen die dienden aan de tent der samen-
komst, die Mozes en Aäron, volgens Jahwe's bevel door tusschenkomst
38 van Mozes, gemonsterd hebben. ′ De gemonsterden der Gersjonieten
39 naar hunne geslachten en familiën, ′ van dertig jaar en daarboven tot
vijftig jaar, alle dienstplichtigen tot het werk aan de tent der samen-
40 komst, ′ hunne gemonsterden, naar hunne geslachten en familiën, waren
41 twee duizend zeshonderd dertig. ′ Dit zijn de gemonsterden der Gersjo-
nietische geslachten, allen die dienden aan de tent der samenkomst,
die Mozes en Aäron, volgens Jahwe's bevel door tusschenkomst van
42 Mozes, hebben gemonsterd. ′ En de gemonsterden van de geslachten
43 der Merarieten naar hunne geslachten en familiën, ′ van dertig jaar en
daarboven tot vijftig jaar, alle dienstplichtigen tot het werk aan de
44 tent der samenkomst, ′ hunne gemonsterden, naar hunne geslachten,
45 waren drie duizend tweehonderd. ′ Dit zijn de gemonsterden der Mera-
rietische geslachten, die Mozes en Aäron, volgens Jahwe's last door
tusschenkomst van Mozes, hebben gemonsterd.

tempelbedieningen te spreken, geeft dientengevolge meer inlichtingen aangaande den toestand zijner dagen, 1 Kron. IX; XXIV; XXV; XXVI; 2 Kron. XXXI: 2—21.

27. *met name*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *met verplichting*.

28. Ook de derde afdeeling staat onder Ithamar, vs. 33.

41. *door — Mozes*, volg. Gr. vert., in overeenstemming met vs. 37 en 45 v., ingevoegd.

44. Het getal van 3.200 mannen tusschen de dertig en vijftig jaar is te groot in verhouding tot de 6.200 manlijke leden van eene maand af die Merari's geslachten in het geheel telden, III: 34. De verhouding bij de twee andere afdeelingen, vs. 36 en 40, is natuurlijker. Hoe de schrijver zijne berekeningen gemaakt heeft, weten wij niet.

46 Al de gemonsterde Levieten, die door Mozes, Aäron en de vorsten
47 van Israël zijn gemonsterd, naar hunne geslachten en familiën, ' van
hun dertigste jaar en daarboven tot hun vijftigste jaar, allen die verplicht
waren tot het dienstwerk en den arbeid des vervoers aan de
48 tent der samenkomst, ' hunne gemonsterden waren acht duizend vijf-
49 honderd tachtig. ' Volgens Jahwe's last door tusschenkomst van Mozes
monsterde men hen, ieder voor zijn eigen werk en taak in het vervoeren;
zij werden gemonsterd zooals Jahwe Mozes bevolen had.

49. In dit vers zijn een paar woorden omgezet en ook, gedeeltelijk volgens Sam. en Gr. t., enkele tekstverbeteringen aangebracht.

HOOFDSTUK V : 1—4.

Op Jahwe's bevel verwijderen de Israëlieten de onreinen uit het kamp (1—4).
Deze verzen kunnen in Ezra's wetboek gestaan hebben.

V : 1, 2 Jahwe sprak tot Mozes: ' Beveel den Israëlieten, uit de legerplaats
weg te zenden alle melaatschen, allen die vloeiingen hebben en allen
3 die door een lijk verontreinigd zijn; ' onverschillig of het mannen dan
wel vrouwen zijn, gij zult hen wegzenden. Buiten de legerplaats zult
gij hen zenden, opdat zij hun kamp niet verontreinigen; want ik woon
4 in hun midden. ' De Israëlieten deden zoo: zij zonden hen buiten de
legerplaats; zooals Jahwe Mozes gelast had, zoo deden de Israëlieten.

2. Ook volg. Lev. XIII : 46 moeten de *melaatschen* uit het kamp verwijderd worden. Ten aanzien van hen *die vloeiingen hebben* wordt dit Lev. XV niet verordend, van hen *die door een lijk verontreinigd zijn* alleen XXXI : 19. In Deut. XXIII : 9—14 wordt de zorg voor de heiligheid der legerplaats nog verder uitgebreid.

HOOFDSTUK V : 5—10.

Bepalingen over vergoeding van het gestolene. — Wanneer iemand iets ontvreemd heeft, geve hij dit met het vijfde der waarde aan den eigenaar terug (5—7); kan dit niet geschieden, zoo vervalt het, met een schuldofferram, evenals andere heilige gaven, aan den priester (8—10).
Deze verzen behelzen een gebod dat Lev. VI : 1—7 niet slechts als bekend onderstelt maar ook aanvult, en wel met de bepaling dat het ontvreemde, indien het niet kan teruggegeven worden, den priester ten deel valt. Het kan dus wel niet anders dan een jonger toevoegsel zijn.

V : 5, 6 Jahwe sprak tot Mozes: ' Gelast den Israëlieten: wanneer iemand,
man of vrouw, de eene of andere menschelijke zonde bedrijft, waardoor
7 hij zich aan Jahwe vergrijpt, en die persoon dus schuldig wordt, ' dan
zal hij de zonden die hij begaan heeft belijden en dat wat hij zich
wederrechtelijk toegeëigend heeft, met het vijfde der waarde er bij, terug-
8 geven, en wel aan den mensch dien hij te kort gedaan heeft. ' Indien
er geen losser is waaraan men het ontvreemde teruggeven kan, dan
vervalt het ontvreemde dat teruggegeven moet worden aan Jahwe, ten
bate van den priester, buiten en behalve den zoeningsram waarmede
9 voor hem verzoening bewerkt wordt. ' Desgelijks zullen alle gaven,
welke de Israëlieten ook geheiligd hebben, die zij den priester brengen,
10 voor dezen zijn. ' Hem behooren ieders heilige gaven toe; wat iemand
den priester geeft behoort aan dezen.

6. *zich aan Jahwe vergrijpt.* Zoo heet, op het voetspoor van Lev. VI : 2, waar het nader bepaald wordt, het zich wederrechtelijk toeëigenen van eens anders eigendom, hier aangeduid door *de eene of andere menschelijke zonde*, wat Lev. VI : 3 heet *een van al die gevallen waarin een mensch zich pleegt te bezondigen.*
8. *losser*, de rechthebbende die voor den bestolene opkomt. Ondersteld wordt het geval dat men den benadeelde niet kent, b. v. indien men iets gevonden heeft, of de benadeelde dood is, of buiten bereik.

HOOFDSTUK V : 11—31.

Het vloekwater. — Wanneer eene vrouw door haar man, te recht of te onrecht, verdacht wordt van overspel, moet hij haar, met een eigenaardig meeloffer, tot den priester brengen (11—15). Deze zal water met stof van den gewijden grond mengen en haar, met het meeloffer in de hand, voor Jahwe plaatsen, terwijl hij zelf het water in de hand houdt (16—18); dan spreekt hij de vervloeking uit, die zij met Amen! beantwoordt (19—22). Hierna schrijft hij den vloek op en wascht dien in het water af, brengt het meeloffer en doet de vrouw het water drinken (23—26). Dit oefent zijne noodlottige werking ingeval zij schuldig is (27); anders zal zij vruchtbaar worden (28). Onderschrift (29—31).

Evenals bij andere volken der oudheid, nam men ook onder Israël, als een overtreder niet te vinden was of omtrent schuld of onschuld eens aangeklaagden twijfel bestond, de toevlucht tot het godsoordeel, dat op onfeilbare wijze den schuldige aanduiden en treffen zou. Als middel tot uitlokking van Jahwe's beslissing was, behalve het lot en het priesterlijk orakel (Joz. VII; 1 Sam. X : 20—22; XIV : 40—42; verg. op Exod. XXVIII : 30), de eed gebruikelijk, Exod. XXII : 7—11 (verg. op Gen. XV : 9 v.). De hier voorgeschreven plechtigheid is niet anders dan de in tastbaren vorm gebrachte zelfvervloeking: zóo, ja meer nog, zal Jahwe mij doen, indien...! (Ruth. I : 17 en elders). De wet gaat van de onderstelling uit dat het vloekwater in geval van schuld zijne werking niet missen zal. Of zij reeds in Ezra's Wetboek stond, dan wel eerst later is opgesteld, is niet uit te maken.

V : 11, 12 Jahwe zeide tot Mozes: ' Spreek tot de Israëlieten en zeg hun:
Wanneer iemands vrouw een misstap gedaan en zich aan hem vergre-
13 pen heeft: ' een man heeft geslachtsgemeenschap met haar gehouden;
maar de zaak is aan het oog van haar man onttrokken; zij heeft zich
in het verborgen verontreinigd, zonderdat er een getuige tegen haar
14 is en zonderdat zij is betrapt. ' Als dan de geest der jaloerschheid
over hem komt en hij ijverzuchtig wordt op zijne vrouw, terwijl zij
zich inderdaad verontreinigd heeft; of de geest der jaloerschheid komt
over hem en hij wordt ijverzuchtig op zijne vrouw, terwijl zij zich
15 niet verontreinigd heeft; ' dan zal die man zijne vrouw tot den priester
brengen en tevens hare offergave voor haar: het tiende van eene maat
gerstenmeel, waarop geen olie gegoten en waarbij geen wierook gevoegd
is, omdat het een offer der jaloerschheid is, een gedenkoffer dat schuld
in gedachte brengt.
16, 17 De priester zal haar doen nadertreden en voor Jahwe plaatsen. ' Dan
zal de priester heilig water in een aarden vat nemen, en van het stof
dat op den bodem van den tabernakel is zal de priester iets nemen
18 en bij het water voegen. ' Vervolgens zal de priester de vrouw voor
Jahwe plaatsen, haar hoofdhaar losmaken en op hare handen het gedenkoffer leggen — een offer der jaloerschheid is het — terwijl de
19 priester het vloek aanbrengende vloekwater in de hand houdt. ' Dan
brengt de priester de vrouw onder een eed en zegt tot haar: Indien
geen man gemeenschap met u gehad heeft, en gij geen misstap gedaan
hebt waardoor gij, terwijl gij uwen man toebehoort, onrein zoudt zijn,
20 blijf dan ongedeerd van dit vloek aanbrengend vloekwater. ' Daaren-

12 v. Hoewel de schuld der vrouw niet was gebleken, wordt zij als schuldige behandeld; verg. op Lev. XIII : 2.

15. *hare offergave voor haar*, het offer dat haar betreft, hare schuld of onschuld aan het licht moet brengen. — *een gedenkoffer — brengt.* Terwijl andere offers dienen om Jahwe te huldigen en schuld te verzoenen, moet dit bij Jahwe schuld aanbrengen; vandaar de geringe meelsoort zonder olie of wierook, terwijl het gewone meeloffer uit tarwebloem met beide bestond, Lev. II : 1.

17. *heilig water*, waarschijnlijk uit het waschbekken, Exod. XXX : 17—21.

18. *het vloek aanbrengende vloekwater*, hier en vs. 19, 23, 24 (tweemaal), volg. Sam. t., misschien ook Gr. vert.; Hebr. t. kan wellicht vertaald worden *het vloek aanbrengend water der bitterheid.*

19. *blijf ... ongedeerd.* Het hier en vs. 28, 31 gebruikte werkwoord beteekent ook ‚onschuldig zijn' of ‚blijken onschuldig te zijn'.

tegen indien gij een misstap gedaan hebt, terwijl gij uwen man toe-
behoort, en u verontreinigd hebt, doordat een ander man dan uw
21 echtgenoot gemeenschap met u gehad heeft, ′ dan — met deze woorden
zal de priester de vrouw onder eene verwensching brengen — dan zal
Jahwe u maken tot eene verwensching en een eed te midden van uw
volk, doordat Jahwe uwe heup doet invallen en uw buik opzwellen. ′
22 Ja, dit vloek aanbrengend water zal in uw binnenste komen, om uw
buik te doen opzwellen en uwe heup te doen invallen. — En de
vrouw zal: Amen, Amen! antwoorden.
23 Hierop zal de priester die verwenschingen op eene cedel schrijven,
24 ze uitwisschen in het vloekwater ′ en de vrouw het vloek aanbrengend
vloekwater doen drinken. Zoo zal het vloek aanbrengend water tot ver-
25 vloeking in haar komen. ′ Dan zal de priester uit de hand der vrouw
het offer der jaloerschheid nemen, het aanbieden voor Jahwe en naar
26 het altaar brengen. ′ Daar zal de priester een handvol van het meel-
offer als aandenkingsgave er uit nemen en op het altaar ontsteken;
waarna hij de vrouw het water doet drinken.
27 Wanneer hij haar het water heeft doen drinken, dan zal, in geval
zij verontreinigd is en zich aan haar man vergrepen heeft, het vloek
aanbrengend water tot vervloeking in haar komen, haar buik zal opzwel-
len en hare heup invallen. Zoo zal die vrouw tot eene verwensching
28 worden te midden van haar volk. ′ Indien daarentegen de vrouw niet
verontreinigd maar rein is, dan zal zij ongedeerd blijven en zwanger
worden.
29 Dit is de wet op de jaloerschheid: wanneer eene vrouw een misstap
heeft gedaan, terwijl zij haren man toebehoort, en zich verontreinigd
30 heeft, ′ of wanneer een geest van jaloersscheid over een man komt en
hij ijverzuchtig wordt op zijne vrouw, dan zal hij de vrouw plaatsen
voor Jahwe en de priester met haar handelen volgens deze gansche
31 wet. ′ Zoo zal de man vrij zijn van schuld en die vrouw hare schuld
dragen.

21. *eene verwensching en een eed.* Men zal zeggen: God make mij, of u, als die vrouw, indien ... Verg. op Gen. XII : 3.
22. *Amen,* d. i. *zoo is het* of *het is waar,* de gewone formule, waarmede iemand verklaarde met de woorden van een ander in te stemmen, Deut. XXVII : 15—26; 1 Kon. I : 36; 1 Kron. XVI : 36; Jer. XI : 5; XXVIII : 6; 1 Kor. XIV : 16.
23. *eene cedel,* een stuk papier of perkament.
25. *aanbieden voor Jahwe.* Zie op Exod. XXIX : 24.
26. *aandenkingsgave er uit.* Zie op Lev. II : 2.
27. *dan zal,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *dan zal hij.*
30. De man mocht, indien hij zijne vrouw verdacht, niet nalaten haar bij Jahwe aan te geven; anders rustte haar schuld mede op hem.

HOOFDSTUK VI : 1—21.

Het nazireërschap. — De drie verplichtingen die de nazireërgelofte in zich sluit: zich te onthouden van al wat de wijnstok oplevert; het haar te laten groeien; zich te wachten voor verontreiniging door een lijk (1—8). Wat de nazireër te doen heeft in geval van verontreiniging door een plotseling sterfgeval (9—12). Welke offers hij na afloop van den geloftetijd moet brengen (13—17); hoe hij daarbij zijn hoofdhaar scheert en verbrandt, eene gave aan Jahwe aanbiedt en weder wijn mag drinken (18—20). Onderschrift (21).

Het woord *nazireër* beteekent ‚een afgezonderde' of ‚gewijde'; verg. op Exod. XIII : 2. Welke de oorsprong van het nazireaat is, weten wij niet. Maar bij vele oude volken was eene eigenaardige dracht van hoofd- en baardhaar, ook de korting er van bij bepaalde gelegenheden, een godsdienstig gebruik (verg. op Lev. XIX : 27 en 28). De onthouding van al wat van den wijnstok komt hing bij Israël waarschijnlijk samen met verzet tegen de Kanaänietische zeden; nog omstreeks Jeruzalems ondergang vinden wij daarvan de overblijfselen (zie Jer. XXXV).

Uit den oudsten tijd hebben wij twee voorbeelden van het nazireaat, in Simson en Samuel (Richt. XIII—XVI; 1 Sam. I : 11). In beide gevallen werd het nog ongeboren kind door de moeder voor zijn leven tot nazireër gewijd; Simsons moeder neemt hierbij zelve eene onthoudingsgelofte op zich (Richt XIII : 7, 14). Het eenige waartoe de zonen volgens de verhalers verplicht werden was het laten groeien van het haar. Zeker kon van de vrees voor verontreiniging door een lijk bij hen geen sprake zijn: die lag noch in den geest van hun tijd, noch in dien van de opstellers der verhalen over hen. Ook lezen wij niet dat zij zich van wijn onthielden. Toch is dit hoogstwaarschijnlijk van oudsher een kenmerk der nazireërs geweest. Het wordt althans aangaande hen vermeld in de eenige plaats uit den koningstijd die van nazireërs gewag maakt, Am. II : 11 v. Dat zij daar naast profeten genoemd worden bewijst wel dat zij eene belangrijke plaats in het volksleven innamen.

Wanneer de priesters begonnen zijn, de nazireërs aan regels te binden en van hunne medewerking afhankelijk te maken, is onbekend; wat in ons hoofdstuk voorgeschreven wordt is geheel in den geest van de godsdienstige leidslieden des volks van de vijfde eeuw af, namelijk: de waarschuwing tegen verontreiniging (verg. op Gen. XXXIV : 5; inl. op Lev. XI—XVI en elders), de verordening op de offers die door den nazireër moesten gebracht worden, en de vereischte medewerking van den priester.

Het nazireaat wordt in het O. T., behalve in de boven aangehaalde plaatsen, niet vermeld, maar voor de verbreiding der zaak pleit het spraakgebruik: Lev. XXV : 5 wordt een ongesnoeide wijngaard een „nazireër" genoemd; Jer. VII : 29 heet het ongekorte hoofdhaar, Exod. XXIX : 6 en elders een diadeem of hoofdwrong: *nezer*, d. i. ‚eene wijding'. Het komt dan ook dikwijls in de apokriefe boeken (1 Makk. III : 49), het N. T. (Luc. I : 15; Hand. XVIII : 18; XXI : 23 v.), bij Flavius Josefus en in de jongere Joodsche geschriften voor.

Daar in de wet geen duur der gelofte vermeld is, maar wel ondersteld wordt dat zij slechts voor een tijd gold, kon ieder zelf bepalen, voor hoe lang hij haar op zich nam. De schriftgeleerden stelden vast, dat zij als men er niets bij gezegd had dertig dagen duurde.

VI : 1, 2 Jahwe zeide tot Mozes: ′ Spreek tot de Israëlieten en zeg hun: Wanneer iemand, man of vrouw, eene nazireërgelofte aflegt, om zich aan
3 Jahwe te wijden, ′ dan zal hij zich van wijn en sterken drank onthouden, geen wijn- of bierazijn drinken, ja, geenerlei druivennat drinken, noch
4 versche of gedroogde druiven eten. ′ Zoolang zijn nazireërschap duurt, zal hij van niets dat van den wijnstok bereid wordt, zelfs niet van de
5 pitten en schillen, eten. ′ Ook zal zoolang zijne gelofte van nazireërschap duurt geen scheermes op zijn hoofd komen; totdat de dagen waarvoor hij zich aan Jahwe gewijd heeft afgeloopen zijn zal hij heilig
6 wezen en zijn hoofdhaar vrij laten groeien. ′ Ook zal hij al den tijd
7 dien hij zich aan Jahwe gewijd heeft niet komen bij een lijk. ′ Zelfs aan zijn vader, moeder, broeder of zuster zal hij zich niet verontreinigen als zij gestorven zijn; want de wijding van zijn god is op zijn
8 hoofd. ′ Zoolang zijn nazireërschap duurt zal hij aan Jahwe heilig zijn.
9 En wanneer geheel onverwachts iemand in zijne nabijheid sterft en hij zoo zijn gewijd hoofd verontreinigt, dan zal hij zijn hoofdhaar scheren op den dag waarop hij weder rein wordt: op den zevenden
10 dag zal hij het afscheren. ′ En op den achtsten dag zal hij twee tortels of twee jonge duiven tot den priester, aan den ingang van de
11 tent der samenkomst, brengen. ′ Dan zal de priester een daarvan als zondoffer en een als brandoffer bereiden en voor hem verzoening be-
12 werken voor de zonde door de aanraking van dat lijk begaan; ′ waarna hij, op dienzelfden dag, zijn hoofd weder heiligen en zich hetzelfde aantal dagen aan Jahwe wijden zal, terwijl hij een eenjarig lam ten schuldoffer brengt. De vorige dagen tellen niet mede; want verontreinigd was zijn nazireërschap.
13 Dit nu is de wet op den nazireër: ten dage dat de tijd van zijn

4. *pitten en schillen*, onzekere vertaling.
7. *de wijding*, of *de diadeem*, *van zijn god*. Verg. Inl. De nazireër moet zich ten deze als de hoogepriester gedragen, en wel om dezelfde reden, Lev. XXI : 11 v.
9. Verg. Num. XIX : 11—19.
13. Een onjuist opschrift over eene wet die het nazireërschap niet volledig behandelt.

nazireërschap is afgeloopen zal men hem naar den ingang van de tent
14 der samenkomst brengen en hij zijne gave aan Jahwe aanbieden: ' één
gaaf, eenjarig, mannelijk lam ten brandoffer, één gaaf, eenjarig, vrouwe-
15 lijk lam ten zondoffer, en één gaven ram ten dankoffer, ' benevens een
korf met van meelbloem bereide, met olie gemengde, ongezuurde koe-
ken en met olie bestreken ongezuurde vladen, en het daarbij behoorende
16 meel- en plengoffer. ' De priester zal die voor Jahwe's aangezicht op-
17 dragen en zijn zond- en brandoffer brengen; ' ook den ram zal hij als
dankoffer aan Jahwe brengen met den korf ongezuurd brood, en ook
18 zal de priester zijn meel- en plengoffer brengen. ' Dan zal de nazireër
aan den ingang van de tent der samenkomst zijn gewijd hoofd scheren,
en zijn gewijd hoofdhaar nemen en in het vuur werpen dat onder het
19 dankoffer brandt. ' Nadat hij zich zoo zijn gewijd haar afgeschoren heeft,
zal de priester den gekookten voorpoot van den ram, met één onge-
zuurden koek en éene ongezuurde vlade, uit den korf nemen en op de
20 handen van den nazireër leggen.' Dan zal de priester het als eene aan-
biedingsgave bewegen voor Jahwe. Als iets heiligs, valt het den
priester ten deel, met de aanbiedingsborst en den heffingsschenkel.
Daarna mag de nazireër wijn drinken.
21 Dit is de wet op den nazireër, wat hij als zijne gave aan Jahwe bij
de aanvaarding van zijn nazireërschap belooft, behalve wat hij verder
in staat is te geven. Volgens de gelofte die hij aflegt zal hij handelen,
in overeenstemming met de voor zijn nazireërschap geldende wet.

15. Verg. Lev. II : 4.
18. *onder het dankoffer*, nl. dat gedeelte van den ram hetwelk, als bij elk dankoffer, den offeraar werd overgelaten.
19. *den gekookten voorpoot*, den linker. De rechter behoorde met den rechterschenkel den priester.
20. Verg. op Exod. XXIX : 24 en 27 v. — *valt... ten deel*, ingevoegd volgens Sam. en Gr. t.
21. *behalve — geven*, vrijwillige gaven. — *Volgens — wet*. Aan de vroeger genoten vrijheid in het vervullen dezer gelofte wordt hiermede een einde gemaakt.

HOOFDSTUK VI : 22—27.

De priesterzegen. — Jahwe beveelt Mozes, den priesters voor te schrijven, met welke woorden zij het volk moeten zegenen.

Daar oudtijds de zegen niet slechts als eene bede, maar ook als eene handeling waardoor de gezegende werkelijk het beloofde erlangt, werd opgevat (zie op Gen. XXVII : 35), was het uitspreken er van bij den eeredienst aan de leden van den priesterstam opgedragen; zie op Deut. X : 8. In den tempel werd de zegen na de offerande door den dienstdoenden priester met opgeheven handen uitgesproken; ook in de synagoge bij het einde van de godsdienstoefening.

Uit welken tijd deze formule dagteekent, is onbekend.

VI : 22, 23 Jahwe sprak tot Mozes: ' Zeg aan Aäron en zijne zonen: Met de
24 navolgende woorden zult gij de Israëlieten zegenen: ' Jahwe zegene u
25 en behoede u! ' Jahwe doe zijn lichtend aangezicht over u schijnen en
26 ontferme zich over u! ' Jahwe verheffe zijn aangezicht over u en schenke
27 u vrede! ' Zoo zult gij mijn naam op de Israëlieten leggen; en ik zal
hen zegenen.

Vs. 25. Ps. LXVII : 2.

25. *doe — schijnen*. Het lichtend, stralend aangezicht duidt de vriendelijke gezindheid aan. Verg. Ps. LXXX : 4.
26. *verheffe — u*. Terwijl de ongunstig gestemde met norsch nedergeslagen blik spreekt, doet de welwillende het met opgeheven hoofd en open blik; Spr. XVI : 15; verg. Ps. IV : 7.
27. *en — zegenen*. Het uitspreken van Jahwe's naam op de aangegeven wijze door den priester zou zeker zegen bewerken; verg. Inl.

HOOFDSTUK VII.

De vrijgevigheid der stamvorsten. — Op den dag der inwijding van den tabernakel en het altaar geven de stamvorsten zes wagens, elk met een gespan van twee runderen, ten geschenke aan Jahwe (1—3); op Jahwe's bevel stelt Mozes die ten dienste van het heiligdom en draagt de zorg er voor op aan de Levieten, en wel aan de Gersjonieten en de Merarieten (4—8); niet aan de Kehathieten (9). Voorts brengt elk der twaalf vorsten hetzelfde rijke geschenk, dat op twaalf achtereenvolgende dagen aan Jahwe wordt aangeboden (10—83). Het geheele bedrag dier gaven (84—88). Mozes hoort, wanneer hij in de tent der samenkomst komt, Jahwe tot zich spreken (89).

Dit hoofdstuk is niet uit Ezra's Wetboek. Hoewel de schrijver daarvan niet bevreesd was voor herhalingen en breedvoerigheid, maakt hij zich elders toch niet schuldig aan zulk eene geduchte eentonigheid als wij in dit hoofdstuk opmerken. Het geschenk der stamvorsten wordt twaalf maal met geheel dezelfde woorden beschreven, en dan wordt nog het gezamenlijk bedrag opgegeven. Het hoofdstuk is van een later schrijver, die zijne tijdgenooten tot mildheid jegens het heiligdom wilde opwekken door hun de oude stamvorsten, wier namen hij aan Ezra's Wetboek ontleende (I : 5—15 en elders), als toonbeelden van vrijgevigheid voor te stellen.

VII : 1 Op den dag, dat Mozes de oprichting van den tabernakel voltooid,
dien gezalfd en, met al zijne meubelen, benevens het altaar en al zijn
toebehooren, geheiligd had; toen hij dit alles gezalfd en geheiligd had,′
2 boden Israëls vorsten, de hoofden hunner familiën, hunne gaven aan —
dezelfden die ook stamhoofden waren en over de monstering gesteld —′
3 zij brachten dan hunne gaven voor Jahwe's aangezicht, namelijk zes
huifkarren en twaalf runderen, een wagen van elk tweetal vorsten
en een stier van ieder hunner; zij brachten ze vóor den tabernakel.′
4, 5 En Jahwe zeide tot Mozes:′ Neem ze van hen aan; zij zullen zijn
voor den dienst van de tent der samenkomst. Gij zult ze den Levieten,
6 ieder in verhouding tot zijn werk, geven.′ Toen nam Mozes de wagens
7 en de runderen en gaf ze den Levieten.′ Twee wagens en vier run-
8 deren gaf hij aan de Gersjonieten, in verhouding tot hun werk;′ de
overige wagens en de acht runderen gaf hij aan de Merarieten, in
verhouding tot hun werk. Dezen stonden onder de leiding van Ithamar,
9 den zoon van den priester Aäron.′ Maar den Kehathieten gaf hij er
geen; want de zorg voor het heilige was hun toevertrouwd, dat zij op
de schouders moesten dragen.

10 Ook brachten de vorsten de inwijdingsgave van het altaar, op den
dag waarop het gezalfd werd, en de vorsten brachten hunne gave vóor
11 het altaar.′ Toen zeide Jahwe tot Mozes: Laat elk der vorsten op een
afzonderlijken dag zijne gave tot inwijding van het altaar brengen.′
12 Zoo bracht op den eersten dag Nahsjon, de zoon van Amminadab,
13 van den stam Juda, zijne gave.′ Zij bestond uit éen zilveren schotel,
honderd dertig sikkelen zwaar, éene zilveren offerschaal, zeventig sik-
kelen, en wel heilige sikkelen, zwaar, beide vol meelbloem, met olie
14 aangemengd, ten meeloffer,′ éen gouden lepel, tien sikkelen zwaar, vol
15 wierook,′ éen jongen stier, éen ram, éen eenjarig lam ten brandoffer,′
16, 17 éen geitenbok ten zondoffer,′ en ten dankoffer twee runderen, vijf ram-
men, vijf bokken, vijf eenjarige lammeren. Dit was de gave van Nahsjon,
den zoon van Amminadab.

1. Verg. Exod. XL : 17. — Over de zalving zie Lev. VIII : 10 v.
2. *over de monstering*, of *de gemonsterden, gesteld*. Zie H. II.
7—9. Over de drie Levietenafdeelingen en haar werk zie III : 17—37; IV.
9. Al de voorwerpen die de Kehathieten moesten vervoeren waren van draagstangen voorzien en werden gedragen, IV : 4—15. In Davids tijd werd het niet voor ongeoorloofd gehouden, de ark op een wagen te vervoeren, 2 Sam. VI : 1—8. Wellicht heeft het ongeluk dat toen bij het vervoer naar Jeruzalem plaats greep aanleiding gegeven tot het ontstaan der overtuiging dat de ark gedragen moest worden; vergelijk aldaar vs. 13 met vs. 3.

18 Op den tweeden dag bracht Nethaneël, de zoon van Suar, de vorst
19 van Issachar, zijne gave. ′ Zij bestond uit éen zilveren schotel, honderd
dertig sikkelen zwaar, éene zilveren offerschaal, zeventig sikkelen, en
wel heilige sikkelen, zwaar, beide vol meelbloem, met olie aangemengd,
20 ten meeloffer, ′ éen gouden lepel, tien sikkelen zwaar, vol wierook, ′
21, 22 éen jongen stier, éen ram, éen eenjarig lam ten brandoffer ′ éen geiten-
23 bok ten zondoffer, ′ en ten dankoffer twee runderen, vijf rammen, vijf
bokken, vijf eenjarige lammeren. Dit was de gave van Nethaneël, den
zoon van Suar.
24 Op den derden dag de vorst der Zebulonieten, Eliab, de zoon van
25 Helon. ′ Zij bestond uit éen zilveren schotel, honderd dertig sikkelen
zwaar, éene zilveren offerschaal, zeventig sikkelen, en wel heilige sik-
kelen, zwaar, beide vol meelbloem, met olie aangemengd, ten meeloffer, ′
26, 27 éen gouden lepel, tien sikkelen zwaar, vol wierook, ′ éen jongen stier,
28 éen ram, éen eenjarig lam ten brandoffer, ′ éen geitenbok ten zond-
29 offer, ′ en ten dankoffer twee runderen, vijf rammen, vijf bokken, vijf
eenjarige lammeren. Dit was de gave van Eliab, den zoon van Helon.
30 Op den vierden dag de vorst der Rubenieten, Elisur, de zoon van
31 Sjedeür. ′ Zij bestond uit éen zilveren schotel, honderd dertig sikkelen
zwaar, éene zilveren offerschaal, zeventig sikkelen, en wel heilige sik-
kelen, zwaar, beide vol meelbloem, met olie aangemengd, ten meeloffer, ′
32, 33 éen gouden lepel, tien sikkelen zwaar, vol wierook, ′ éen jongen stier,
34 éen ram, éen eenjarig lam ten brandoffer, ′ éen geitenbok ten zond-
35 offer, ′ en ten dankoffer twee runderen, vijf rammen, vijf bokken, vijf
eenjarige lammeren. Dit was de gave van Elisur, den zoon van Sjedeür.
36 Op den vijfden dag de vorst der Simeonieten, Sjelumiël, de zoon
37 Surisjaddai. ′ Zij bestond uit éen zilveren schotel, honderd dertig sik-
kelen zwaar, éene zilveren offerschaal, zeventig sikkelen, en wel hei-
lige sikkelen, zwaar, beide vol meelbloem, met olie aangemengd, ten
38, 39 meeloffer, ′ éen gouden lepel, tien sikkelen zwaar, vol wierook, ′ éen
40 jongen stier, éen ram, éen eenjarig lam ten brandoffer, ′ éen geiten-
41 bok ten zondoffer, ′ en ten dankoffer twee runderen, vijf rammen, vijf
bokken, vijf eenjarige lammeren. Dit was de gave van Sjelumiël, den
zoon van Surisjaddai.
42 Op den zesden dag de vorst der Gadieten, Eljazaf, de zoon van
43 Reüel. ′ Zij bestond uit éen zilveren schotel, honderd dertig sikkelen
zwaar, éene zilveren offerschaal, zeventig sikkelen, en wel heilige sik-
kelen, zwaar, beide vol meelbloem, met olie aangemengd, ten meel-
44, 45 offer, ′ éen gouden lepel, tien sikkelen zwaar, vol wierook, ′ éen jongen
46 stier, éen ram, éen eenjarig lam ten brandoffer, ′ éen geitenbok ten
47 zondoffer, ′ en ten dankoffer twee runderen, vijf rammen, vijf bokken,
vijf eenjarige lammeren. Dit was de gave van Eljazaf, den zoon van
Reüel.
48 Op den zevenden dag de vorst der Efraimieten, Elisjama, de zoon
49 van Ammihud. ′ Zij bestond uit éen zilveren schotel, honderd dertig
sikkelen zwaar, éene zilveren offerschaal, zeventig sikkelen, en wel
heilige sikkelen, zwaar, beide vol meelbloem, met olie aangemengd,
50 ten meeloffer, ′ éen gouden lepel, tien sikkelen zwaar, vol wierook, ′
51, 52 éen jongen stier, éen ram, éen eenjarig lam ten brandoffer, ′ éen gei-
53 tenbok ten zondoffer, ′ en ten dankoffer twee runderen, vijf rammen,
vijf bokken, vijf eenjarige lammeren. Dit was de gave van Elisjama,
den zoon van Ammihud.
54 Op den achtsten dag de vorst der Manassieten, Gamliël, de zoon

55 van Pedasur. ' Zij bestond uit één zilveren schotel, honderd dertig
sikkelen zwaar, éene zilveren offerschaal, zeventig sikkelen, en wel
heilige sikkelen, zwaar, beide vol meelbloem, met olie aangemengd,
56 ten meeloffer, ' één gouden lepel, tien sikkelen zwaar, vol wierook, '
57, 58 één jongen stier, één ram, één eenjarig lam ten brandoffer, ' één gei-
59 tenbok ten zondoffer, ' en ten dankoffer twee runderen, vijf rammen,
vijf bokken, vijf eenjarige lammeren. Dit was de gave van Gamliël,
den zoon van Pedasur.
60 Op den negenden dag de vorst der Benjaminieten, Abidan, de zoon
61 van Gideoni. ' Zij bestond uit één zilveren schotel, honderd dertig
sikkelen zwaar, éene zilveren offerschaal, zeventig sikkelen, en wel
heilige sikkelen, zwaar, beide vol meelbloem, met olie aangemengd,
62 ten meeloffer, ' één gouden lepel, tien sikkelen zwaar, vol wierook, '
63, 64 een jongen stier, één ram, één eenjarig lam ten brandoffer, ' één gei-
65 tenbok ten zondoffer, ' en ten dankoffer twee runderen, vijf rammen,
vijf bokken, vijf eenjarige lammeren. Dit was de gave van Abidan,
den zoon van Gideoni.
66 Op den tienden dag de vorst der Danieten, Ahiëzer, de zoon van
67 Ammisjaddai. ' Zij bestond uit één zilveren schotel, honderd dertig sik-
kelen zwaar, éene zilveren offerschaal, zeventig sikkelen, en wel hei-
lige sikkelen, zwaar, beide vol meelbloem, met olie aangemengd, ten
68 meeloffer, ' één gouden lepel, tien sikkelen zwaar, vol wierook, ' een
69, 70 jongen stier, één ram, één eenjarig lam ten brandoffer, ' één geitenbok
71 ten zondoffer, ' en ten dankoffer twee runderen, vijf rammen, vijf bok-
ken, vijf eenjarige lammeren. Dit was de gave van Ahiëzer, den zoon
van Ammisjaddai.
72 Op den elfden dag de vorst der Azerieten, Paggiël, de zoon van
73 Ochran. ' Zij bestond uit één zilveren schotel, honderd dertig sikkelen
zwaar, éene zilveren offerschaal, zeventig sikkelen, en wel heilige sik-
kelen, zwaar, beide vol meelbloem, met olie aangemengd, ten meeloffer, '
74, 75 één gouden lepel, tien sikkelen zwaar, vol wierook, ' één jongen stier,
76 één ram, één eenjarig lam ten brandoffer, ' één geitenbok ten zondoffer, '
77 en ten dankoffer twee runderen, vijf rammen, vijf bokken, vijf een-
jarige lammeren. Dit was de gave van Paggiël, den zoon van Ochran.
78 Op den twaalfden dag de vorst der Naftalieten, Ahira, de zoon van
79 Enan. ' Zij bestond uit één zilveren schotel, honderd dertig sikkelen
zwaar, éene zilveren offerschaal, zeventig sikkelen, en wel heilige sik-
kelen, zwaar, beide vol meelbloem, met olie aangemengd, ten meeloffer, '
80, 81 één gouden lepel, tien sikkelen zwaar, vol wierook, ' één jongen stier,
82 één ram, één eenjarig lam ten brandoffer, ' één geitenbok ten zondoffer, '
83 en ten dankoffer twee runderen, vijf rammen, vijf bokken, vijf een-
jarige lammeren. Dit was de gave van Ahira, den zoon van Enan.
84 Dit was de inwijdingsgave van het altaar op den dag dat het ge-
zalfd werd, vanwege Israëls vorsten: twaalf zilveren schotels, twaalf
85 zilveren offerschalen, twaalf gouden lepels; ' elke schotel van honderd
dertig, elke offerschaal van zeventig sikkelen zilver; dus was al het zilver
86 van die voorwerpen twee duizend vierhonderd heilige sikkelen; ' twaalf
gouden lepels vol wierook, elke lepel van tien heilige sikkelen; dus
87 was al het goud van die lepels honderd twintig sikkelen; ' al de runde-
ren ten brandoffer, twaalf stieren, twaalf rammen, twaalf eenjarige lam-
meren, met de daarbij behoorende meeloffers, en twaalf geitenbokken
88 ten zondoffer; ' benevens al de runderen van de dankoffers, vier en
twintig stieren, zestig rammen, zestig bokken en zestig eenjarige lam-

meren. Dit was de inwijding van het altaar, nadat het gezalfd was.
89 En wanneer Mozes de tent der samenkomst binnenging, om met
hem te spreken, dan hoorde hij de stem tot hem spreken van boven
het deksel dat op de ark der Geboden lag, van tusschen de twee cherubs. Zoo sprak hij tot hem.

89. Dit vers staat zonder eenigen samenhang met het voorafgaande en is hier waarschijnlijk door den Verzamelaar geplaatst, om aan te duiden dat de volgende mededeelingen van Jahwe aan Mozes in de tent der samenkomst zijn gegeven. — *de stem.* Het is eigenaardig en geheel in den geest van den jongeren tijd, die bevreesd was voor menschvormige voorstellingen van God, dat hier niet staat, wie met Mozes van boven het deksel der ark sprak, al wordt blijkbaar Jahwe bedoeld; verg. Exod. XXV : 21 v.

HOOFDSTUK VIII.

De indienststelling van de Levieten. — Op Jahwe's last brengt Aäron de heilige lampen in orde (1—4). Jahwe beveelt Mozes, de Levieten te wijden en hen door Aäron aan Jahwe aan te bieden (5—11): Mozes zal hunne offers brengen en hen zelven aan Jahwe aanbieden (12 v.). De Levieten moeten na hunne wijding bij het heiligdom in dienst worden gesteld, omdat zij aan Jahwe zijn geschonken, die hen genomen heeft in plaats van de eerstgeborenen, waarop hij recht had (14—19). Aäron en Mozes gehoorzamen, en de Levieten treden in dienst (20—22). Hun diensttijd (23—26).

Aan III, IV, waar verhaald is dat en waarom aan de Levieten bepaalde werkzaamheden aan het heiligdom werden opgedragen, ontbrak nog de beschrijving der ceremoniën waarmede zij in dienst werden gesteld: Lev. VIII, het verhaal der priesterwijding, miste een tegenhanger. Wellicht heeft reeds de schrijver van die hoofdstukken zulk eenen gegeven. Maar in elk geval is het oorspronkelijke verhaal omgewerkt. Immers, althans vs. 11 behoorde daarin niet; verg. ter pl. Ook zou de schrijver van III, IV hier wel niet in vs. 14—19 eenvoudig hebben herhaald wat hij III : 5—13, 44 v. reeds had geleerd. Hij die het verhaal aanvulde deed dit blijkbaar om Aäron op den voorgrond te doen treden, en kan er dus vs. 1—4 aan hebben doen voorafgaan, dat niets dan eene toelichting op Lev. XXIV : 1—4 behelst. Vs. 23—26, waarin de voorschriften van IV : 3, 23, 30, 35, 43 herroepen worden, is zeker een zeer jong toevoegsel; zie op vs. 24.

VIII : 1, 2 Jahwe sprak tot Mozes: ' Spreek tot Aäron en zeg hem: Wanneer
gij de lampen op den luchter zet, moeten de zeven lampen naar zijne
3 voorzijde gekeerd licht geven. ' En Aäron deed zoo: hij zette de lampen
van den luchter er zoo op dat zij naar zijne voorzijde gekeerd waren;
4 zooals Jahwe Mozes bevolen had. ' De luchter nu was aldus gemaakt:
gedreven werk, van goud; tot het voetstuk en de bloesems toe was
het gedreven werk. Volgens het model dat Jahwe aan Mozes getoond
had, zoo had hij den luchter gemaakt.
5, 6 Jahwe sprak tot Mozes: ' Neem de Levieten uit het midden der
7 Israëlieten en reinig hen. ' Zoo zult gij hun doen, om hen te reinigen:
sprenkel op hen ontzondigingswater; dan moeten zij een scheermes over
hun geheele lichaam laten gaan en hunne kleederen wasschen; en zóo
8 zullen zij rein worden. ' Voorts zullen zij een jongen stier nemen, met
het daarbij behoorend meeloffer, bloem met olie gemengd; en een
9 tweeden jongen stier zult gij nemen ten zondoffer. ' Dan zult gij de
Levieten doen toetreden voor de tent der samenkomst en de geheele
10 gemeente der Israëlieten vergaderen. ' Daarna zult gij de Levieten voor
Jahwe doen toetreden, en de Israëlieten zullen den Levieten de handen
11 opleggen; ' waarna Aäron de Levieten als een aanbiedingsoffer vanwege

1—4. Verg. Exod. XXV : 31—40; Lev. XXIV : 1—4.

6. *Neem — Israëlieten.* Volg. III, IV waren de Levieten reeds afgezonderd. — *reinig hen.* De Levieten behoeven niet, als de priesters (Exod. XXVIII : 41; XXIX : 1; Lev. VIII : 12), geheiligd, maar slechts gereinigd te worden, om geschikt te zijn voor hun werk.

7. *ontzondigingswater.* Deze term komt alleen hier voor. Misschien wordt er niets dan heilig water, verg. V : 17, mede bedoeld, misschien water dat op de Lev. XIV : 4 v. beschreven wijze bereid is. Over het wijwater zie H. XIX. — *dan — gaan.* Verg. Lev. XIV : 8 v. — *hunne kleederen wasschen.* De Levieten hadden geen ambtsgewaad.

11. Hoe deze ceremonie (verg. op Exod. XXIX : 24) met menschen kon voltrokken worden, is moeilijk

de Israëlieten bewegen zal voor Jahwe. Zoo zullen zij het dienstwerk
12 voor Jahwe te verrichten hebben.' Daarna zullen de Levieten den
stieren de handen op den kop leggen, en breng gij dan den eenen ten
zondoffer, den anderen ten brandoffer aan Jahwe, om verzoening te be-
13 werken voor de Levieten.' Vervolgens zult gij de Levieten plaatsen
voor Aäron en zijne zonen en als eene aanbiedingsgave aan Jahwe
bewegen.
14 Gij zult de Levieten uit het midden der Israëlieten afzonderen, en
15 de Levieten zullen mij toebehooren.' Daarna zullen zij komen om aan
de tent der samenkomst dienst te doen; waartoe gij hen reinigen en
16 als eene aanbiedingsgave bewegen zult.' Want geschonken, geschonken
zijn zij aan mij, uit het midden der Israëlieten; in plaats van al wat
den moederschoot opent, van alle eerstgeborenen uit de Israëlieten, heb
17 ik hen voor mij genomen.' Want mij behooren alle eerstgeborenen
onder de Israëlieten, van mensch en dier; ten dage dat ik alle eerst-
18 geborenen in Egypteland sloeg, heb ik hen mij geheiligd.' Maar ik
neem de Levieten in plaats van alle eerstgeborenen onder de Israëlieten,'
19 en geef de Levieten als geschonkenen aan Aäron en zijne zonen, uit
het midden der Israëlieten, om het dienstwerk voor de Israëlieten in
de tent der samenkomst te verrichten, en om verzoening voor de Israë-
lieten te bewerken; opdat onder de Israëlieten geen plaag kome doordat
zij tot het heilige naderen.
20 Mozes, Aäron en de geheele gemeente der Israëlieten deden met de
Levieten juist zooals Jahwe Mozes ten aanzien der Levieten bevolen
21 had; zoo deden de Israëlieten met hen.' De Levieten werden dus ont-
zondigd, zij wieschen hunne kleederen, en Aäron bewoog hen voor
Jahwe als eene aanbiedingsgave. Zoo bewerkte Aäron verzoening voor
22 hen, om hen te reinigen.' Daarna kwamen de Levieten, om hun dienst-
werk in de tent der samenkomst te verrichten onder opzicht van Aäron
en zijne zonen; zooals Jahwe Mozes ten aanzien van de Levieten be-
volen had, zoo deden zij met hen.
23, 24 Jahwe sprak tot Mozes:' Dit geldt van de Levieten: van vijf en
twintig jaar af en daarboven zal hij komen om zijn plicht te vervullen
25 bij het dienstwerk aan de tent der samenkomst;' en wanneer hij boven
de vijftig jaren oud is, dan zal hij vrij zijn van verplicht werk en

te begrijpen. Hare beteekenis is echter duidelijk: de Levieten worden Jahwe's dienaren; zij zijn een geschenk aan hem van de Israëlieten. Het hier verordende strookt evenwel niet met vs. 13, waar de plechtigheid door Mozes wordt verricht. Is dus vs. 11 van een overwerker, dan ook vs. 20—22, waar dezelfde voorstelling wordt aangetroffen, en waarschijnlijk eenige andere verzen.

16—19. Dit is ontleend aan III: 9—13. In vs. 16 zijn volg. Sam. t. *alle* en *eerstgeborenen* omgezet.

19. *opdat — naderen.* Verg. I: 51, 53; XVIII: 22 v. Evenals de priesters middelaars zijn tusschen het hoogheilige en de Levieten, IV: 15, 17—20, zijn dezen het tusschen het heilige en het volk.

24. *van vijf en twintig jaar af,* in strijd met IV: 3, waar de Leviet eerst op zijn dertigste jaar in dienst treedt. Weer anders 1 Kron. XXIII: 24—27; 2 Kron. XXXI: 17; Ezra III: 8, waar het twintigste jaar wordt genoemd. Deze drie plaatsen bewijzen alleen, dat tijdens de samenstelling der boeken *Kronieken* en *Ezra* de Levieten reeds met hun twintigste jaar in dienst traden, of dat de schrijvers het zoo verlangden. Daar deze boeken de jongste getuigenissen aangaande dit punt afleggen, kunnen wij gerust aannemen dat de Levieten op steeds jonger leeftijd in dienst traden. Was dit een voorrecht of eene verzwaring van lasten? Dat Ezra VIII: 15 geklaagd wordt over gemis van ijver bij de Levieten, zou ons in den waan kunnen brengen dat zij altijd moesten gedwongen worden. Maar dit was zoo niet. Over de oorzaak van het gebrek aan Levieten tijdens Ezra's terugkeer verg. inl. op III, IV. Leviet te zijn was, al morde menige Levietenfamilie over de te lage plaats die haar was ingeruimd, een voorrecht, eene eervolle broodwinning; en hoe meer de wet doordrong, het Jodendom zich uitbreidde, de tempeldienst bloeide, des te talrijker werden de ambten die voor Levieten openstonden en des te meer werden zij begeerd. De vervroeging van den tijd hunner indienststelling is dus waarschijnlijk veroorzaakt, zoowel door de behoeften des heiligdoms, als door den aandrang van de jeugdige Levieten en hunne familiën. Verg. op 1 Kron. XXIII: 24.

25 v. Deze bepaling zal wel dezelfde oorzaak hebben. De vijftigjarige Levieten begeerden niet af te treden.

26 niet meer dienen. ′ Wel zal hij zijnen broeders bij de tent der samen-
komst behulpzaam zijn in het vervullen van hunne plichten, maar
eigenlijk dienen zal hij niet meer. Aldus zult gij met de Levieten ten
aanzien van hunne plichten doen.

HOOFDSTUK IX : 1—14.

Het pascha in de tweede maand. — Op bevel van Jahwe, gelast Mozes, aan den aanvang van het tweede jaar, den Israëlieten, het pascha op zijn tijd te bereiden (1—4); zij gehoorzamen (5); als bij die gelegenheid sommige mannen die zich aan een lijk verontreinigd hebben vragen, of zij nu Jahwe's gave niet mogen brengen, gaat Mozes hierover Jahwe raadplegen (6—8). Deze geeft eenige verordeningen over de viering van het pascha in de tweede maand, indien men in de eerste wettige verhindering heeft gehad (9—14).

Deze verordening is een toevoegsel tot de wet op het paaschfeest, Exod. XII. Waarschijnlijk is zij niet van den schrijver van Ezra's Wetboek, van wien dat hoofdstuk grootendeels afkomstig is (zie inl. op Exod. XII : 1—XIII : 16), daar het niet is in te zien, waarom deze, indien hij zulk eene verordening had willen geven, het niet bij gelegenheid van de instelling van het feest gedaan zou hebben. Zeker waren gevallen als de hier besprokene voorgekomen, toen men besloot er op deze wijze in te voorzien.

IX : 1 Jahwe sprak tot Mozes in de woestijn van den Sinai, in het tweede
2 jaar van hun uittocht uit Egypteland, in de eerste maand: ′ Laat de
3 Israëlieten het pascha op den daarvoor vastgestelden tijd vieren: ′ op
den veertienden dag in deze maand, in den schemeravond, zullen zij
het op den daarvoor gestelden tijd vieren; volgens al de daaromtrent
gegeven inzettingen en verordeningen zullen zij er mede handelen. ′
4 Derhalve zeide Mozes den Israëlieten dat zij het pascha zouden vieren; ′
5 en zij vierden het pascha in de eerste maand, op den veertienden
dag der maand, in den schemeravond, in de woestijn van den Sinai;
6 juist zooals Jahwe Mozes bevolen had, zóo deden de Israëlieten. ′ Maar
eenige mannen die aan een menschenlijk verontreinigd waren en daarom
het pascha op dien dag niet konden vieren, traden dien dag voor
7 Mozes en Aäron ′ en zeiden tot hem: Wij zijn aan een menschenlijk
verontreinigd; waarom zouden wij nu van het voorrecht verstoken zijn
de gave voor Jahwe op haar tijd te midden der Israëlieten te brengen? ′
8 Toen zeide Mozes tot hen: Blijft hier staan; dat ik verneme wat Jahwe
te uwen aanzien beveelt.
9, 10 Toen sprak Jahwe tot Mozes: ′ Zeg den Israëlieten: Wanneer iemand
aan een menschenlijk is verontreinigd of op eene verre reis is, dan
moet hij toch het pascha ter eere van Jahwe vieren — dit geldt voor
11 u en voor uw nageslacht. ′ In de tweede maand, op den veertienden
dag, in den schemeravond, zullen zij het vieren; zij zullen het met
12 ongezuurd brood en bittere kruiden eten, ′ er niets tot den morgen van
overlaten en er geen been van breken; volgens al de inzettingen be-
13 treffende het pascha zullen zij er mede handelen. ′ Maar al wie rein
en niet op eene verre reis is en dan nalaat het pascha te vieren, die
persoon zal uitgeroeid worden uit zijn volk, omdat hij Jahwe's gave

1. Dus dadelijk na het oprichten van de tent der samenkomst, Exod. XL : 17.

2. *Laat ... vieren,* volg. verb. t.; Hebr. t. *Opdat ... vieren.* Wellicht heeft er oorspronkelijk gestaan *Beveel den Israëlieten, dat zij* enz.

3. *zullen zij.* Beide keeren heeft Hebr. t. *zult gij*; eens de Sam. t. *zullen zij.* — *volgens* — *verordeningen.* Zie Exod. XII : 3—14, 21 v., 43—49; XXXIV : 25.

6. *daarom* — *vieren,* volg. XIX : 13. — *en Aäron* is wellicht later ingevoegd; alleen Mozes handelt verder.

7. *de gave voor Jahwe.* Zoo heet het paaschlam alleen hier en vs. 13; „een offer" heet het Exod. XII : 27; XXXIV : 25. Verg. op Exod. XII : 11.

11*b*, 12. Zie Exod. XII : 8, 10, 46*b*.

niet op haar bepaalden tijd gebracht heeft; die man zal zijne zonde
14 dragen. ′ En wanneer een vreemde onder u verkeert en het pascha tot
eer van Jahwe viert, dan moet hij het doen naar de inzetting en verordening op het pascha: eene en dezelfde inzetting geldt voor u: voor den vreemde en voor den inboorling des lands.

14. Zie Exod. XII : 48 v. — Blijkbaar waren hier en daar onwettige gebruiken in zwang.

HOOFDSTUK IX : 15—X : 28.

Israël op marsch. — Hoe de Israëlieten het kamp moeten opbreken en zich legeren, naardat de wolk- en vuurkolom boven den tabernakel hun tot het een of het ander het sein geeft (IX : 15—23). Jahwe beveelt Mozes twee trompetten te maken, om daarmede signalen te geven tot opbreken en tot samenkomen ter vergadering (X : 1—7). De priesters moeten ze blazen (8), zoowel ten tijde van gevaar, als op de feesten en bij offeranden (9 v.). Wanneer Israël is opgebroken en naar de woestijn Paran getrokken (11 v.); in welke orde het den tocht maakte (13—28).
Dit stuk is uit Ezra's Wetboek.

IX : 15 Ten dage dat de tabernakel werd opgericht bedekte de wolk den
tabernakel van de tent der Geboden, en des avonds was zij op den
16 tabernakel, in de gedaante van een vuur, tot aan den morgen. ′ Zoo
was het voortdurend: de wolk bedekte hem overdag, en des nachts de
17 gedaante van een vuur. ′ Zoo dikwerf de wolk van boven de tent op-
steeg braken daarna de Israëlieten op, en ter plaatse waar de wolk
18 bleef rusten, aldaar legerden zich de Israëlieten. ′ Naar Jahwe's last
braken de Israëlieten op, en naar Jahwe's last legerden zij zich: zoo-
lang de wolk in rust bleef op den tabernakel bleven zij gelegerd; ′
19 zelfs wanneer de wolk vele dagen lang op den tabernakel bleef, gaven
20 de Israëlieten acht op Jahwe's aanwijzing en braken niet op. ′ Somwijlen
was de wolk slechts weinige dagen op den tabernakel; dan legerden
21 zij zich naar Jahwe's last en braken zij op naar zijn last. ′ Somwijlen
was de wolk er van den avond tot den morgen; steeg dan de wolk
in den morgen op, zoo braken zij op. Steeg zij na een dag en nacht
22 op, dan braken zij op; ′ of na twee dagen, na eene maand of langer,
wanneer de wolk geruimen tijd op den tabernakel bleef rusten, dan
bleven de Israëlieten gelegerd en braken niet op; maar wanneer zij
23 opsteeg, braken zij op. ′ Naar Jahwe's last legerden zij zich, en naar
Jahwe's last braken zij op; zij gaven acht op Jahwe's aanwijzing, over-
eenkomstig hetgeen Jahwe hun door Mozes gelast had.
X : 1, 2 Jahwe sprak tot Mozes: ′ Maak twee zilveren trompetten; van ge-
dreven werk zult gij ze maken; zij zullen u dienen om de gemeente
3 samen te roepen en de kampen te doen opbreken. ′ Wanneer men beide
steekt, zal de geheele gemeente bij u samenkomen aan den ingang
4 van de tent der samenkomst; ′ en wanneer men eene van beide steekt,
zullen de vorsten, de hoofden van Israëls stammen, bij u samenkomen. ′
5 Blaast gij alarm, dan zullen de kampen aan de oostzijde opbreken; ′
6 blaast gij ten tweeden male alarm, dan zullen de kampen aan de zuid-

15—23. Over de sage van de wolk- en vuurzuil zie op Exod. XIII : 21 v. Daar vervult zij eene andere rol dan hier; daar toch gaat zij aan de spits van het leger en wijst het den weg; hier bevindt zij zich voortdurend boven den tabernakel, die volg. II : 17; X : 17 midden in het leger optrekt, en geeft zij alleen het sein tot opbreken en halt houden. In X : 33—36 wijst de ark den weg. — Uit onze plaats is verkort Exod. XL : 36—38.
15. *den — Geboden.* Zie op Exod. XXV : 16.
16. *overdag,* ingevoegd volg. Gr., Syr. en Lat. vertt.
1—10. Tweeërlei bestemming wordt hier aan de trompetten gegeven: men geeft daarmede signalen, en men brengt zich daarmede in gedachtenis bij Jahwe. Dat de priesters op trompetten blazen wordt alleen in Ezra's Wetboek en de daarvan afhankelijke geschriften vermeld; verg. op vs. 8.
6. *blaast gij ten derden — noordzijde opbreken,* ingevoegd volg. Gr. vert.

zijde opbreken; blaast gij ten derden male alarm, dan zullen de kam-
pen aan de westzijde opbreken; blaast gij ten vierden male alarm, dan
7 zullen de kampen aan de noordzijde opbreken. ′ Alarm blazen dient tot
sein voor het opbreken; maar om de vergadering te doen bijeenkomen
8 zult gij ze steken, geen alarm blazen. ′ Aärons zonen, de priesters,
zullen de trompetten steken, en deze zullen u zijn tot eene eeuwige
9 inzetting, ook voor uw nageslacht. ′ En indien gij in uw land in oor-
log geraakt met een vijand die u in het nauw brengt, dan zult gij op
de trompetten alarm blazen, en zoo u in gedachtenis brengen bij Jahwe,
10 uwen god, en gered worden van uwe vijanden. ′ Ook zult gij op uwe
vreugdedagen, feestgetijden, nieuwemanen de trompetten steken bij uwe
brand- en dankoffers: zij zullen dienen om u in gedachtenis te brengen
bij uwen god; ik ben Jahwe, uw god.
11 In het tweede jaar, op den twintigsten der tweede maand, steeg de
12 wolk op van boven den tabernakel der Geboden. ′ Toen braken de
Israëlieten in de voorgeschreven orde uit de woestijn van den Sinai
13 op, en de wolk legerde zich in de woestijn Paran. ′ Dit was de eerste
keer dat zij volgens hetgeen Jahwe door Mozes bevolen had opbraken. ′
14 Voorop trok de banier van het kamp der zonen van Juda, in hunne
heirscharen ingedeeld, en over hun heir was Nahsjon, de zoon van
15 Amminadab; ′ over het heir van den stam der zonen van Issachar was
16 Nethaneël, de zoon van Suar, ′ en over het heir van den stam der zonen
17 van Zebulon Eliab, de zoon van Helon. ′ Daarna werd de tabernakel
afgebroken en braken de Gersjonieten en de Merarieten, den tabernakel
18 dragende, op. ′ Dan trok de banier van het kamp der zonen van Ruben
op, in hunne heirscharen ingedeeld, en over hun heir was Elisoer, de
19 zoon van Sjedeür; ′ over het heir van den stam der zonen van Simeon
20 was Sjelumiël, de zoon van Surisjaddai, ′ en over het heir der zonen
21 van Gad Eljazaf, de zoon van Reüel. ′ Vervolgens braken de Kehathieten,
het heilige dragende, op, en men richtte den tabernakel op voordat zij
22 kwamen. ′ Voorts trok de banier van het kamp der zonen van Efraim
op, in hunne heirscharen ingedeeld, en over hun heir was Elisjama,
23 de zoon van Ammihud; ′ over het heir van den stam der zonen van
24 Manasse was Gamliël, de zoon van Pedasur, ′ en over het heir van den
25 stam der zonen van Benjamin was Abidan, de zoon van Gideoni. ′ Daarna
trok de banier van het kamp der zonen van Dan op, die, in hunne
heirscharen ingedeeld, de achterhoede van alle kampen uitmaakten, en
26 over hun heir was Ahiëzer, de zoon van Ammisjaddai; ′ over het heir
van den stam der zonen van Azer was Paggiël, de zoon van Ochran, ′
27 en over het heir van den stam der zonen van Naftali was Ahira, de

8. Verg. 1 Kron. XV : 24; XVI : 6; 2 Kron. V : 12; VII : 6; XXIX : 26; Ezra III : 10; Neh. XII : 35, 41, waar wij bij den eeredienst, en XXXI : 6; 2 Kron. XIII : 12, 14, waar wij in den oorlog priesters met de trompetten aantreffen; in de eerste reeks plaatsen gewagen onderscheidene van Levietische toonkunstenaars.

9. *in oorlog geraakt*, volg. Gr. vert. — *u in gedachtenis brengen bij Jahwe*. Desgelijks moest het bazuingeschal en geschetter der trompetten op nieuwjaarsdag dienen om Israël bij Jahwe in gedachtenis te brengen; zie op Lev. XXIII : 23—25; verg. Exod. XXVIII : 12, 29; XXX : 16; Num. V : 15.

10. Verg. Ps. LXXXI : 4; XCVIII : 6 enz.

11—28. De volgorde der stammen en de namen der vorsten als in H. II. Doch zie op vs. 17.

12. *Paran*. Zie op Gen. XIV : 6.

17. Volg. II : 17 moesten alle Levieten met het heiligdom eerst optrekken nadat twee vierden van het leger op marsch waren gegaan. Hier trekken de Gersjonieten en de Merarieten reeds na het eerste drietal op, ten einde tijd te vinden om den tabernakel op te slaan voordat de Kehathieten aankomen, vs. 21.

18. *der zonen*, volg. Sam. en Gr. t. ingevoegd.

20. *Reüel*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Deüel*.

21. *men — kwamen*, opdat zij de heilige voorwerpen dadelijk op hunne plaatsen konden brengen.

28 zoon van Enan.' Dit was de orde der Israëlieten, in hunne heiren ingedeeld; zoo braken zij op.

INLEIDING OP HOOFDSTUK X : 29—XXXVI : 13.

Deze hoofdstukken bevatten gedeeltelijk verhalen, gedeeltelijk wetten. Gene brengen Israël van den Sinai tot in het Overjordaansche tegenover Jericho. De meeste er van zijn aan het Oude-Sagenboek ontleend, hoewel soms omgewerkt en uitgebreid. Zie deze opgeteld inl. op Exod. I : 1—XXIV : 11; over de strekking er van zie de bijzondere inl. Andere zijn uit Ezra's Wetboek of nog jonger; deze hangen gemeenlijk zoo nauw met wetten samen dat de grens tusschen beide niet te trekken is. Zij zijn: H. XVII, Aärons bloeiende staf; XX : 22—29, Aärons dood; H. XXVI, de tweede monstering; XXVII : 12—23, de wijding van Jozua tot Mozes' opvolger; H. XXXI, de verdeeling van den op de Midianieten behaalden buit.

De wetten die tusschen deze verhalen in staan, en dus alle gedurende de omzwerving of in het Overjordaansche heeten te zijn gegeven, zijn: H. XV, verschillende verordeningen, vooral over eenige offergaven; H. XVIII, over de inkomsten van priesters en Levieten; H. XIX, over het wijwater; XXVII : 1—11 en XXXVI over de rechten en plichten van erfdochters; XXVIII, XXIX, over verplichte offers der gemeente; H. XXX, over geloften van vrouwen; XXXIII : 50—XXXIV : 29, over de toekomstige inbezitneming en verdeeling van Kanaän; H. XXXV, over Levietensteden en wijkplaatsen. Zij zijn alle uit Ezra's Wetboek of van nog jonger dagteekening.

HOOFDSTUK X : 29—36.

Israël breekt, onder geleide van Mozes' schoonvader en de ark, van den Sinai op. — Mozes verzoekt zijn schoonvader, Israël te vergezellen, en spelt hem alles goeds, als hij hiertoe besluiten kan (29—32). De Israëlieten trekken van Jahwe's berg op; de ark gaat hun voor, om eene goede legerplaats op te sporen, terwijl de wolk boven hen blijft (33 v.); wat Mozes spreekt, als de ark optrekt en als zij zich legert (35 v.).

Twee legenden uit het Oude-Sagenboek, in eigenaardige tegenspraak met de jongere verhalen en zelfs met elkaar. Met de jongere verhalen; immers, volgens IX : 15—23 (zie aldaar) gaf de wolk telkens het sein tot opbreken en halt houden, en reisde dus de ark niet tot verkenning vooruit. Met elkander; want waartoe behoefde Israël menschelijke gidsen, als Jahwe zelf hun den weg wees? Niet onwaarschijnlijk is vs. 34 later ingelascht, om het verhaal van de ark die tot geleide diende eenigermate in overeenstemming te brengen met dat van IX : 15—23.

X : 29 Mozes zeide tot Hobab, den zoon van Reüel, den Midianiet, zijn schoonvader: Wij trekken naar de plaats waarvan Jahwe heeft gezegd: Die zal ik u geven. Ga met ons, en wij zullen het goed met u maken;
30 want Jahwe heeft het goede aan Israël toegezegd.' Hij zeide tot hem:
31 Ik trek niet mede, maar ik ga naar mijn land en geboortegrond.' Doch Mozes zeide: Verlaat ons toch niet; want gij weet nu eens hoe wij
32 ons in de woestijn moeten legeren, en kunt ons dus tot gids zijn.' En wanneer gij met ons gaat, dan zullen wij u deel geven aan het goede dat Jahwe ons schenken zal.
33 Zij trokken dan van Jahwe's berg drie dagreizen ver, terwijl de ark

29. *Hobab.* Zie op Exod. II : 18. Volgens Exod. XVIII : 27 was Mozes' schoonvader, aldaar Jethro genoemd, weder vertrokken. Dat hij hier Hobab heet en met Israël medetrekt (zie op vs. 32) bewijst dat hier een andere schrijver aan het woord is dan in Exod. XVIII, waarschijnlijk een Jahwist. Wellicht is een uitvoeriger verhaal van zijne hand over Hobab verloren gegaan. — *Midianiet.* Evenzoo Exod. II : 16; XVIII : 1; volg. Richt. I : 16; IV : 11 is hij een Keniet.

31. *Mozes,* duidelijkheidshalve ingevoegd. — *tot gids,* letterlijk *tot oogen.*

32. Dat Hobab aan Mozes' verzoek gehoor gegeven heeft, staat hier niet, en wordt toch bedoeld; want het verhaal dient zeker tot rechtvaardiging van het feit dat de Midianietische stam der Kenieten eene eervolle plaats in Israëls land heeft erlangd en behouden; zie Richt. I : 16; IV : 11; 1 Sam. XV : 5 v.; XXVII : 10; XXX : 29. Verg. inl. op XIII, XIV en aant. op XXIV : 21 v. en op 1 Kron. II : 55.

33. *Jahwe's berg,* den Sinai, die Exod. III : 1 *de berg Gods* heet. — *de arke des verbonds van*

des verbonds van Jahwe voor hen uit trok, om voor hen eene rust-
34 plaats uit te zoeken. ′ En de wolk van Jahwe bleef des daags over hen,
35 wanneer zij uit het kamp trokken. ′ Als dan de ark optrok, zeide Mozes:
Sta op, Jahwe; opdat uwe vijanden uiteenstuiven en uwe haters voor
36 u vluchten! ′ En als zij rust nam, zeide hij: Zet u neder, Jahwe, en
zegen de stammen Israëls!

Vs. 35. Ps. LXVIII : 35.

Jahwe. Deze benaming van de ark van Jahwe is niet aan het Oude-Sagenboek ontleend, maar is van den Deuteronomischen of een lateren bewerker van het oude verhaal; verg. op Deut. X : 1—5. — De grondtekst heeft bij *voor hen uit trok* nog *drie dagreizen,* blijkbaar bij vergissing uit het voorafgaande herhaald. — *uit te zoeken.* Het hier gebezigde Hebreeuwsche werkwoord is hetzelfde dat in H. XIII gebruikt wordt van de verspieders. De dienst dien de ark aan het leger bewijst is dus een geheel andere dan die welke in Ezra's Wetboek en de jongere geschriften door de wolk- en vuurzuil bewezen wordt; verg. op XII : 15.

35 v. Daar de ark althans tot Davids regeering in den oorlog werd medegenomen (2 Sam. XI : 11) en er zeker wanneer zij uittrok en wanneer zij terugkeerde zegenbeden werden uitgesproken, is het mogelijk dat in deze verzen oude spreuken bewaard zijn; maar waarschijnlijk is dit toch niet. Immers, gesteld dat in Davids tijd vaste beden voor die gelegenheid bestonden, hoe zouden die — indien de ark na hem niet meer te velde getogen is — in het geheugen bewaard zijn, totdat zij in het Oude-Sagenboek werden opgenomen? — *Sta op, rust nam, Zet u neder* (volgens een anderen klinker; Hebr. t. *Keer weder*). Zie op Ps. III : 8. — *en zegen,* volg. verb. t.; Hebr. t. *tienduizenden.* Was dit de oorspronkelijke tekst, dan zou de overdreven voorstelling van Israëls talrijkheid, die de uitdrukking „de tienduizenden van Israëls stammen" verraadt, eer wijzen op de verbeelding des schrijvers van Ezra's Wetboek, van wien het cijfer van 600.000 man, Exod. XII : 37, herkomstig is, dan op de werkelijkheid in het begin van den koningstijd, toen ieder wist dat Israël zoo talrijk niet was. Dus zou die uitdrukking sterk pleiten tegen de oudheid van de beide beden. Bij den verbeterden tekst is de oudheid er van eerder aan te nemen. — Aan deze verzen is waarschijnlijk Ps. CXXXII : 8 ontleend.

HOOFDSTUK XI.

De kwakkelen; de zeventig helpers van Mozes. — Als het volk te Tabeëra in murmureeringen uitbarst, teistert Jahwe het door zijn vuur, dat echter op Mozes' voorbede weder uitgedoofd wordt (1—3). Het gespuis dat Israël vergezelt klaagt over het ellendige voedsel, het manna, en verlangt naar de spijzen van Egypte (4—6); beschrijving van het manna en hoe het bereid wordt (7—9); Mozes klaagt zijn nood aan Jahwe: hij is niet bij machte alleen het volk te verzorgen, en hoe zal hij aan vleesch komen? (10—15). Jahwe gelast hem, zeventig oudsten van Israël bij de tent der samenkomst te brengen; waar hij met Mozes spreken en hun een deel van zijn geest geven zal, opdat zij hem bijstaan (16 v.); Mozes moet het volk bevelen zich tegen den volgenden dag te heiligen: van dan af zal het eene maand lang vleesch te eten krijgen (18—20); als hij vraagt hoe dit mogelijk is, herinnert Jahwe hem aan zijne groote macht (21—23). Hij volbrengt beide bevelen (24); Jahwe deelt iets van Mozes' geest mede aan de oudsten (25). Twee hunner, die in het leger gebleven zijn, profeteeren aldaar (26); als dit aan Mozes bericht wordt, wil Jozua dat hij het hun zal verbieden; wat Mozes weigert (27—29); met de oudsten keert hij naar het kamp terug (30). Eene menigte kwakkelen wordt door den wind naar het leger gevoerd, zoodat de Israëlieten zich aan vleesch kunnen vergasten; maar terwijl zij dit doen, richt Jahwe eene slachting onder hen aan (31—33); waarnaar de plaats vernoemd wordt (34). Zij reizen naar Haseroth (35).

Dit hoofdstuk is nagenoeg geheel (verg. op vs. 10 en 16) aan het Oude-Sagenboek ontleend. Wij onderscheiden er echter bestanddeelen van onderscheiden herkomst in. Vooreerst een verhaal, waarschijnlijk uit De Jahwist, over de tuchtiging te Tabeëra, vs. 1—3, de klacht des volks over het manna en zijne spijziging met kwakkelen, gevolgd door de bestraffing zijner begeerlijkheid, vs. 4—13, 15, 18—24*a*, 31—34, en den tocht naar Haseroth, vs. 35. Misschien was het oorspronkelijke verhaal korter en is vs. 18—24*a* met een deel van vs. 31—33 eene latere uitbreiding. Doch hierdoor is de beteekenis van het verhaal niet veranderd. Het diende om twee namen van plaatsen in de woestijn, *Tabeëra* en *Kibroth-hattaäwa,* te verklaren uit legenden over de spijziging van het volk door Jahwe en de ondankbaarheid waarmede zijne zorg beantwoord is. Over de verhouding van Exod. XVI tot dit verhaal zie inl. op Exod. XV : 22—XVI : 36.

In dit oude verhaal is een ander, vs. 14, 16, 17, 24*b*—30, dat groote overeenkomst vertoont met Exod. XVIII, ingevlochten. Hierin wordt gemeld, hoe Jahwe ten behoeve van Mozes, die klaagt dat hij alleen het volk niet verzorgen kan, zeventig oudsten met een deel van Mozes' geest toerust, opdat zij hem helpen, en hoe Mozes zich verheugt, dat ook anderen, die zich niet bij hem hadden gevoegd, profeteeren; wat de ijveraars voor zijne eer eene bedenkelijke zaak vinden. Over Mozes, den profeet bij uitnemendheid, verg. op Deut. XVIII : 15 en inl. op Deut. XVIII : 9—22. De aanleiding

om dit verhaal hier in te lasschen was de klacht van Mozes over de zwaarte der hem opgelegde taak (vs. 11—15).

Toespelingen op dit verhaal LXXVIII : 18—31; CVI : 14 v.

XI : 1 Eens slaakte het volk goddelooze klachten ten aanhooren van Jahwe.
Toen Jahwe dit hoorde, ontstak hij in toorn, en het vuur van Jahwe
ontbrandde onder hen en greep om zich heen aan een hoek van het
2 leger.′ Toen riep het volk tot Mozes; deze bad tot Jahwe, en het
3 vuur doofde uit.′ Daarom noemde hij die plaats Tabeëra, omdat onder
hen het vuur van Jahwe ontbrand was.
4 Eens liet het gespuis dat zich onder hen ophield zich door gretigheid
vervoeren; zoodat ook de Israëlieten wederom gingen weenen en zeiden:
5 Wie zal ons vleeschspijzen geven?′ Wij denken aan de visschen die
wij in Egypte om niet konden eten, de komkommers, de meloenen, het
6 look, de uien en het knoflook;′ maar nu verkwijnen wij; wij krijgen
7 niets dan dat manna onder de oogen. —′ Het manna was als korian-
8 derzaad en zag er uit als bedolah.′ Het volk liep rond, gaarde het op,
maalde het in den handmolen of stampte het in den vijzel, kookte het
in den pot en bereidde er koeken van; het smaakte dan als oliebrood.′
9 Wanneer ’s nachts de dauw op het kamp viel, viel ook het manna er
10 op. —′ Toen dan Mozes het volk, naar hunne geslachten, ieder aan
den ingang zijner tent, hoorde weenen, ontstak Jahwe hevig in toorn,
11 en keurde Mozes het sterk af.′ En Mozes zeide tot Jahwe: Waarom
hebt gij uwen dienaar dit leed aangedaan, en waarom heb ik geen
gunst in uw oog gevonden, dat gij mij dit geheele volk te dragen
12 geeft?′ Ben ik van dit gansche volk zwanger geweest en heb ik het
gebaard, dat gij tot mij moogt zeggen: Neem het in uwe armen, als
een verpleger een zuigeling, en draag het naar het land dat ik aan
13 zijne vaderen bij eede beloofd heb?′ Hoe zou ik aan vleesch komen,
om aan dit geheele volk te geven; want weenend dringen zij bij mij
14 aan en zeggen: Geef ons vleesch te eten.′ Ik kan alleen dit geheele
15 volk niet dragen; want het is mij te zwaar.′ Indien gij zoo met mij
handelen wilt, dood mij dan liever, als ik gunst in uw oog gevonden
heb, en laat mij mijn ongeluk niet aanzien.
16 Toen zeide Jahwe tot Mozes: Verzamel mij uit Israëls oudsten zeventig
mannen van wie gij weet dat het oudsten en ambtlieden des volks zijn,
en breng die bij de tent der samenkomst, waar zij zich nevens u zullen
17 plaatsen.′ Dan zal ik nederdalen, aldaar met u spreken en van den

1. *slaakte ... goddelooze klachten,* onzekere vertaling. — *het vuur van Jahwe.* Ook XVI : 35; Lev. X : 2 en elders openbaart zich Jahwe’s toorn in een vuur dat de schuldigen verteert.

3. *Tabeëra,* onbekende plaats, ook Deut. IX : 22 voorkomende. De naam doet zich voor als eene afleiding van een Hebreeuwsch woord dat ‚ontbranden’ beteekent.

4. *het gespuis.* Waarschijnlijk worden dezelfden bedoeld die Exod. XII : 38 *volk van gemengden bloede* heeten. — *ook de Israëlieten,* aangestoken door het kwade voorbeeld. — *wederom.* Dit slaat waarschijnlijk op vs. 1 terug.

5. De Nijl is zeer vischrijk, en Egypte brengt, evenals Palestina, in overvloed de hier genoemde gewassen voort.

6. *dat manna,* smadelijke aanduiding; verg. XXI : 5 en inl. op Exod. XV : 22—XVI : 36.

7. *korianderzaad.* Verg. op Exod. XVI : 31. — *bedolah.* Zie op Gen. II : 12.

9. Verg. Exod. XVI : 13 v.

10. *naar hunne geslachten.* Dit staat hier vreemd en is zeker door den Verzamelaar, wien H. I—IV voor oogen stond, ingevoegd.

12. Ben ik de moeder van dit volk, dat ik verplicht ben het te verzorgen? Mozes klaagt over de zwaarte zijner taak. Vs. 14, waar hij klaagt dat hij er alleen voor staat, behoort oorspronkelijk bij een ander verhaal. Zie Inl. en op vs. 14.

14. *alleen.* Hiermede wordt het nieuwe onderwerp, de aanstelling der helpers van Mozes, ingeleid. Zoo al niet het geheele vers, dan is althans dit woord van den schrijver die dit in het oude verhaal inlaschte.

16. *van — zijn,* terugslag op Exod. XVIII : 17—26. — *ambtlieden.* Zie op Exod. V : 6.

17. *met u spreken.* Verg. XII : 8. — *den — is.* Zie op Gen. I : 2.

geest die op u is een deel afzonderen, om dat op hen te leggen. Zoo
zullen zij u dit volk helpen dragen en zult gij den last niet alleen
18 torsen.' En tot het volk zult gij zeggen: Heiligt u tegen morgen; dan
zult gij vleesch eten. Omdat gij ten aanhooren van Jahwe weenend gezegd
hebt: Wie zal ons vleesch te eten geven? in Egypte hadden wij
19 het goed — zal Jahwe u vleesch geven en zult gij het eten.' Niet
slechts éen dag zult gij het eten, of twee, vijf, tien, twintig dagen,'
20 neen, eene volle maand lang, totdat het u den neus uitkomt en een
walg is; omdat gij Jahwe, die in uw midden is, versmaad en voor
zijn aangezicht weenend gezegd hebt: Waarom zijn wij uit Egypte gegaan?'
21 Toen zeide Mozes: Zeshonderd duizend man te voet is dit volk
in welks midden ik ben sterk, en gij zegt: Ik zal het eene volle maand
22 lang vleesch te eten geven!' Zouden voor hen kleinvee en runderen
geslacht kunnen worden, dat zij er genoeg aan hebben? of, indien alle
visschen der zee voor hen gevangen werden, zouden zij dan genoeg
23 hebben?' Maar Jahwe zeide tot Mozes: Is Jahwe's hand te kort? Nu
zult gij zien, of mijn woord al dan niet uitkomt.
24 Zoo ging Mozes uit en bracht aan het volk de woorden van
Jahwe over; voorts verzamelde hij uit de oudsten des volks zeventig
25 mannen en plaatste hen rondom de tent.' Toen daalde Jahwe in de wolk
neder, sprak met hen, zonderde een deel van den geest die op Mozes
was af en legde dat op die zeventig oudsten. En zoodra de geest op
hen rustte profeteerden zij; daarna niet meer.
26 In de legerplaats nu waren twee mannen achtergebleven — de een
heette Eldad, de ander Medad — op wie ook de geest rustte; zij behoorden
wel tot de opgeschrevenen, maar waren niet uitgegaan naar
27 de tent en profeteerden in de legerplaats.' Toen ging een knaap ijlings
aan Mozes mededeelen: Eldad en Medad profeteeren in de legerplaats!'
28 En Jozua, de zoon van Nun, Mozes' dienaar van zijne jongelingsjaren
29 af, zeide daarop: Mijn heer Mozes, belet het hun!' Maar Mozes zeide
tot hem: Zijt gij naijverig op mijne eer? Och of alle leden van Jahwe's
30 volk profeten waren, doordat Jahwe zijn geest op hen legt!' Daarna
kwam Mozes met Israëls oudsten in de legerplaats terug.
31 En een wind stak op, naar Jahwe's bestel, en bracht kwakkelen uit
zee aan, wierp die op de legerplaats, over de uitgestrektheid van eene
dagreize aan alle zijden van de legerplaats, ongeveer twee el hoog op
32 den grond.' Toen maakte zich het volk op en zamelde dien ganschen
dag, dien ganschen nacht en nog den ganschen volgenden dag kwakkelen
in; die het minste kreeg zamelde nog tien ton in, en zij spreid-

21. *zeshonderd — sterk*, in overeenstemming met Exod. XII : 37 enz.

25. *Toen — oudsten.* Overeenkomstig de belofte van vs. 17. — *Mozes*, duidelijkheidshalve in pl. v. *hem — en — meer.* Overal in O. en N. T. wordt de profetische bezieling en verrukking, die zich gewoonlijk in hartstochtelijke taal, soms in zinnebeeldige handelingen lucht gaf, toegeschreven aan de werking van een goddelijken geest, bij de vereerders van Jahwe aan de inblazing van zijn geest, soms „de heilige geest" genoemd. Maar niet altijd verkeerde de profeet in den toestand der bezieling; dit was alleen het geval wanneer de geest op hem kwam; wat men somtijds door kunstmiddelen zocht te bewerken, 2 Kon. III : 15. Verg. o. a. 1 Sam. X : 5—12; XIX : 20—24; 1 Kon. XXII : 21—24; Joël II : 28 v.; Hand. II; XI : 15; XIX : 6. Zie verder inl. op H. XII.

26. *Eldad.* Dezelfde naam komt in den vorm *Elidad* XXXIV : 21 voor. — *Medad.* Volg. Sam. en Gr. t. *Modad*; welke naam waarschijnlijk schuilt in *Almodad*, Gen. X : 26. Wat den schrijver van het oorspronkelijke verhaal aanleiding gegeven heeft de vertegenwoordigers van het onafhankelijke profetisme Eldad en Medad te noemen, is onbekend.

28. *van zijne jongelingsjaren af*, onzekere vertaling; anderen *een zijner uitverkorenen.*

29. *op mijne eer*, omdat Eldad en Medad niet onder Mozes' oog en schijnbaar onafhankelijk van hem profeteerden. Dit belette hem niet, te erkennen of te vertrouwen dat ook zij door den geest van Jahwe waren bezield.

31. *kwakkelen.* Zie op Exod. XVI : 13.

32. *ton*, bijna vier hectoliter.

33 den ze uit rondom de legerplaats. ′ Maar nog was het vleesch, onver-
malen tusschen hunne tanden, of de toorn van Jahwe ontbrandde reeds
onder het volk, en Jahwe richtte eene zeer groote slachting daaronder
34 aan. ′ Hierom heet die plaats Kibroth-hattaäwa; want daar begroeven
zij het volk dat zeer gretig geweest was.
35 Van Kibroth-hattaäwa trok het volk naar Haseroth. Zoo waren zij
te Haseroth.

34. *heet,* volgens andere klinkers; Hebr. t. *noemde hij.* — *Kibroth-hattaäwa* kan beteekenen ‚graven van den lust'. De plaats is onbekend, evenals

35. *Haseroth,* dat ‚dorpen' beteekent.

HOOFDSTUK XII.

Mozes meer dan Mirjam en Aäron. — Aäron en Mirjam beweren even goed tolken van Jahwe te zijn als Mozes (1 v.); terwijl deze dit verdraagt, gelast Jahwe hun, alle drie naar de tent der samenkomst te gaan; wat zij doen (3 v.); ook Jahwe daalt derwaarts in de wolk neder en roept Aäron en Mirjam buiten (5*a*). Hij verklaart hun, dat Mozes, als zijn tolk, meer is dan alle profeten (5*b*—8), en gaat in toorn weg (9); Mirjam is melaatsch; op Aärons bede smeekt Mozes Jahwe, haar te genezen (10—13); deze belooft dat zij na eene afzondering van zeven dagen weder rein zal wezen (14). Het volk wacht zoo lang op haar en trekt daarna de woestijn Paran in (15 v.).

De hoofdstrekking van dit verhaal is, evenals van XI : 14, 16, 17, 24*b*—30, de verheerlijking van Mozes als grootsten tolk Gods; verg. inl. op H. XI. Het heeft zeker een deel van het Oude-Sagenboek uitgemaakt en waarschijnlijk tot de jongere bestanddeelen van De Elohist behoord.

Opmerking verdient vooral de beschrijving van de openbaring die aan Mozes ten deel viel, in onderscheiding van die welke anderen ontvingen, vs. 6—8. De schrijver heeft blijkbaar een open oog voor het gebrekkige in de profeten, die slechts in onduidelijke gezichten en droomen Jahwe's woord vernamen en dan vaak in raadseltaal spraken, terwijl het volk behoefte aan duidelijkheid had. Dergelijke bedenkingen tegen het profetisme moesten ten slotte leiden tot versterking van den invloed der priesters, die in hunne inzettingen, aan Mozes toegeschreven, ondubbelzinnige openbaringen van Jahwe bezaten, die zij in voor allen verstaanbare woorden mededeelden; verg. Deut. XXX : 11—14.

XII : 1 Mirjam en Aäron richtten verwijten tot Mozes ter zake van de Ethio-
pische vrouw die hij genomen had — want hij had eene Ethiopische
2 vrouw genomen — ′ en zeiden: Heeft dan Jahwe eenig en alleen tot
Mozes, heeft hij niet ook tot ons gesproken? En Jahwe hoorde het. ′
3 Mozes nu was zeer deemoedig, meer dan eenig mensch op den aard-
4 bodem. ′ Maar Jahwe zeide onverwijld tot Mozes, Aäron en Mirjam:
Gaat met u drieën uit naar de tent der samenkomst! Derhalve gingen
5*a* zij met hun drieën uit. ′ En Jahwe daalde in de wolkkolom neder,
ging aan den ingang der tent staan en riep Aäron en Mirjam naar
buiten.
5*b*, 6 Toen zij beiden buiten kwamen, ′ zeide Jahwe: Hoort toch naar

1. *Mirjam.* Zij heet ook Exod. XV : 20 bepaald Aärons zuster en profetes, XXVI : 59 zuster van Mozes en Aäron, en wordt Micha VI : 4 naast hen beiden, als door Jahwe tot redding van Israël gezonden, vermeld. Exod. II : 4 komt haar naam niet voor. Hier staat zij vooraan, omdat zij zwaarder dan Aäron gestraft en dus als hoofdschuldige aangemerkt wordt. Haar dood wordt XX : 1 vermeld. — Van eene Ethiopische vrouw door Mozes gehuwd weten wij niets. Misschien werd over dit huwelijk meer gezegd in een ander verhaal dat door hetgeen nu volgt verdrongen is. Immers, deze grieve wordt geheel uit het oog verloren. — *richtten verwijten,* letterlijk *spraken tegen.* Zoo ook vs. 8.

3. Mozes klaagde hen niet aan; Jahwe nam het uit eigen beweging voor zijn tolk op.

6. In de eerste helft van dit vers zijn een paar tekstverbeteringen aangebracht. — Over de waarde die de Israëlieten aan een *droom* toekenden zie op Gen. XX : 3. Het *gezicht,* of visioen, verschilde hiervan in zoover dat dit iemand ook in wakenden toestand te beurt vallen kon; maar de grens tusschen hetgeen aanschouwd wordt in den droom en hetgeen zich in zinsverrukking aan de verbeelding voordoet, of door hare bemiddeling in dat wat het oog treft gezien wordt, is niet te trekken; verg. 2 Kor. XII : 1—4 en op 2 Kon. VI : 17. Bij het lezen der geschriften van onze profeten bedenke men echter, dat, hoewel het besef door Jahwe geroepen te zijn waarschijnlijk tot sommigen in den vorm van een gezicht gekomen is (zie inl. op Jez. VI), reeds de oudste van hen (Amos) de uitdrukking „Jahwe heeft mij doen zien" als eene redenaarsformule gebruikt, en dat velen hunner zonder schroom hunne denkbeelden en gewaarwordingen in den vorm van min of meer uitgewerkte visioenen kleeden; zie vooral Jer. I : 11—16; Ezech. I; XXXVII; XL—XLVIII; Dan. VII; VIII; X; Am. VII : 1—VIII : 3; Zach. I—VI.

mijne woorden! Indien onder u een profeet is, maak ik mij aan hem
7 bekend door een gezicht en spreek tot hem in een droom. ' Maar
anders is het met mijn dienaar Mozes: hij is in mijn gansche huis
8 vertrouwd. ' Van mond tot mond spreek ik tot hem, en niet in raad-
selen; hij aanschouwt de gedaante van Jahwe. Waarom hebt gij u dan
9 niet ontzien, tot mijn dienaar Mozes een verwijt te richten? ' En terwijl
10 Jahwe's toorn tegen hen ontstak, ging hij heen. ' Toen nu de wolk van
boven de tent was geweken, zie, Mirjam was melaatsch, sneeuwwit!
11 Aäron keerde zich tot haar, en daar stond eene melaatsche! ' Nu zeide
Aäron tot Mozes: Ach, mijn heer, leg toch de zonde niet op ons die
12 wij in onze dwaasheid begaan hebben. ' Laat ons toch niet gelijken op
een doodgeborene, waarvan de helft verteerd is als hij uit zijns moe-
13 ders schoot komt! ' Zoo riep Mozes tot Jahwe: Och neen! genees
14 haar toch! ' Toen zeide Jahwe tot Mozes: Indien haar vader haar in
het aangezicht gespuwd had, zou zij immers zeven dagen lang geschand-
vlekt zijn? Zij moet zeven dagen buiten de legerplaats opgesloten en
daarna weder opgenomen worden.
15 Zoo werd Mirjam zeven dagen buiten de legerplaats opgesloten; en
16 het volk brak niet op voordat zij weder opgenomen werd. ' Daarna
brak het volk van Haseroth op en legerde zich in de woestijn Paran.

7. *hij — vertrouwd*, op elk gebied, in zaken van eeredienst, recht, zedelijkheid, staatkunde, een betrouwbare gids, omdat Jahwe duidelijk tot hem spreekt.

8. *niet in raadselen.* Hieraan gaat in Hebr. t. vooraf *en een gezicht*, in Sam. en Gr. tekst *en door een gezicht.* In de woorden *niet in raadselen* wordt aangeduid dat Jahwe's openbaring in droomen en gezichten altijd iets onzekers had. Wat zij inhield hing grootendeels van de uitlegging af. Bij alle geloof in de waarheid dier gezichten, vertoont zich hier twijfel aan hunne waardij.

10. *melaatsch, sneeuwwit.* Dit kenmerk der melaatschheid is niet overeenkomstig Lev. XIII: 12 v., maar is blijkbaar dat waaraan gewoonlijk de melaatsche herkend werd; verg. 2 Kon. V: 27 en op Deut. XXIV: 9.

12. *ons.* De grondtekst heeft *haar*, en wellicht heeft reeds de Verzamelaar zoo geschreven. Maar de oorspronkelijke lezing is het zeker niet. Immers, zij past niet bij het beeld dat Aäron gebruikt. Niet Mirjam kon vergeleken worden met eene misgeboorte wier eene helft reeds verteerd was, maar zij samen waren daaraan gelijk; Mirjam was de vergane, Aäron de gave helft. De verandering van *ons* in *haar* is geen schrijffout; hij die ze aanbracht, niet tevreden met het ontzag dat de schrijver voor Aäron had getoond door hem niet melaatsch te doen worden, wilde den opperpriester ook niet voorstellen als de gave helft van eene misgeboorte.

13. *Och neen!* volgens veranderden klinker; Hebr. t. *God, och.*

14. *Indien — zijn?* Van dit gebruik komt in het O. T. verder geen spoor voor; maar het is geheel in den geest der oudheid, ook van Israël. — *in het aangezicht gespuwd.* Zie op Jez. L: 6.

15. *het — werd.* Om Mirjam te eeren, wachtte het volk. Voor de voorstelling dat wolkkolom of ark het sein tot opbreken gaf is hier geen plaats.

16. *Paran.* Zie op Gen. XIV: 6.

HOOFDSTUK XIII, XIV.

De twaalf verspieders. — Op Jahwe's last zendt Mozes twaalf mannen, uit elken stam één, om Kanaän te verspieden (XIII: 1—20). Zij gaan het geheele land, tot den noordelijksten uithoek, door (21); zij trekken het Zuiden in tot Hebron, waar de Enakieten wonen, en nemen vruchten uit het dal Eskol mede (22—24). Na veertig dagen teruggekeerd, doen zij verslag van hunne bevindingen, prijzen het land hoog, maar boezemen het volk vrees in voor de sterkte der steden en der bevolking (25—29); alleen Kaleb slaat een anderen toon aan en spreekt het volk moed in (30 v.); de verspieders lasteren het land en vermelden de ontzaglijke grootte der Enakieten (32 v.). De gemeente barst in weeklachten uit en zegt Mozes en Aäron de gehoorzaamheid op (XIV: 1—4); dezen vallen ten aanschouwen der gemeente op hun aangezicht (5), terwijl Jozua en Kaleb, die tot de verspieders behooren, hunne metgezellen wederspreken, het land roemende, en het volk vermanen op Jahwe te vertrouwen en niet te vreezen (6—9); als daarop het volk hen wil steenigen, vertoont zich Jahwe's heerlijkheid (10). Jahwe geeft aan Mozes zijn voornemen te kennen, Israël te verdelgen en hem tot stamvader van een sterker volk te maken; maar Mozes bidt voor Israël (11—19). Jahwe schenkt het vergiffenis, maar veroordeelt allen die hem zoozeer gehoond hadden om in de woestijn te sterven; alleen Kaleb zal in het beloofde land komen, en zijn nakroost daarin een erfdeel ontvan

gen (20—25). Jahwe kondigt Mozes en Aäron aan, dat alle Israëlieten die bij de monstering twintig jaar oud waren in de woestijn zullen sterven, uitgezonderd Kaleb en Jozua; terwijl hunne kinderen het door hen versmade land zullen leeren kennen (26—32); veertig jaren lang zal het volk rondzwerven (33—35). De verspieders die de gemeente tot murmureeren verleid hebben sterven plotseling (36—38). Als Mozes het vonnis van Jahwe overbrengt, bedrijft het volk rouw en trekt den volgenden dag, tegen Mozes' uitdrukkelijke waarschuwing, het gebergte in; waar het de nederlaag lijdt (39—45).

Zooals reeds de inhoudsopgave leert, bevatten deze hoofdstukken meer dan één verhaal over de verspieding. Inderdaad kunnen wij duidelijk twee voorstellingen van het gebeurde onderkennen, die in belangrijke bijzonderheden van elkander afwijken. Volgens de eene, grootendeels vervat in XIII : 17*b*—20, 22—24, 26*b*, 27—31; XIV : 1*b*, 2*b*, 4, 8, 9, 11—25, 39—45, staat alleen Mozes aan het hoofd des volks, is Kades de plaats van waar de verspieders gezonden worden, gaan dezen slechts tot Hebron, roemen zij de voortreffelijkheid der verspiede streek, waaruit zij vruchten medebrengen, maar jagen zij het volk schrik aan voor de Enakieten, terwijl alleen Kaleb geloof aan Jahwe's macht openbaart. Als het volk begint te morren en Jahwe het wil verdelgen, verbidt Mozes hem; maar het volk wordt veroordeeld, rond te zwerven totdat allen die op volwassen leeftijd Egypte verlaten hebben gestorven zullen zijn, met uitzondering van Kaleb alleen. Het bedroefde volk wil nu toch het gebergte intrekken, maar lijdt eene zware nederlaag.

Alleen deze gedeelten van onze hoofdstukken zijn bekend geweest aan den schrijver van Deut. I : 19—46.

Volgens de andere voorstelling, meerendeels vervat in de boven niet opgenoemde verzen, staan Mozes en Aäron aan het hoofd des volks, worden twaalf, met name vermelde, aanzienlijke Israëlieten uit de woestijn Paran gezonden, en verspieden zij het geheele land tot den noordelijksten uithoek toe. Na veertig dagen terugkeerende, maken zij niet alleen met betuiging van vrees gewag van de sterkte der bevolking, maar spreken zij ook kwaad van het land. Alleen Jozua en Kaleb houden de eer van Kanaän op en spreken hun vertrouwen op Jahwe's hulp uit. Op het ongeloovig misbaar des volks veroordeelt Jahwe het om veertig jaren in de woestijn om te zwerven, in welken tijd allen die tijdens den uittocht uit Egypte twintig jaar oud waren zullen gestorven zijn, uitgezonderd Jozua en Kaleb. De tien lasteraars onder de verspieders sterven dadelijk.

Ongerept is geen van beide verhalen tot ons gekomen. Bij de ineenvlechting, naar het schijnt, is de aanhef van het eerste verloren gegaan, en hetzij bij die gelegenheid, hetzij reeds vroeger zijn enkele gedeelten, vooral XIV : 11—25, 26—35, eenigszins uitgewerkt. Toch kunnen wij met voldoende duidelijkheid zien, wat de beide verhalers met hun werk hebben bedoeld.

De eerste, wiens verhaal in het Oude-Sagenboek stond, wilde twee feiten verklaren die hem en menig tijdgenoot zeer bevreemdden: vooreerst, dat Israël, nadat het Egypte verlaten had, zoolang in de woestijn had omgezworven voordat het Kanaän was binnengetrokken; vervolgens, dat Kaleb, de vermeende stamvader van een groot deel der bevolking van de landstreek rondom Hebron, daar een erfdeel had verkregen, terwijl hij toch geen Israëliet, maar een Kenizziet, dus een Edomiet, van afkomst was. In het voorbijgaan wenschte hij ook eene verklaring te geven van den naam *Eskol*, een dal bij Hebron (zie op XIII : 23).

Wat den tijd der omzwerving aangaat, Amos had dien op veertig jaren gesteld (II : 10; V : 25); met welke tijdsruimte hij geen nauwkeurig bepaald tijdperk, maar in het algemeen den duur van een menschengeslacht, bedoelde (zie op Gen. VII : 4). Zeker was dit de gewone voorstelling in zijne omgeving; maar reeds in *Deuteronomium* (II : 14) wordt het cijfer letterlijk opgevat. Wij weten zoo weinig van de ware toedracht der zaak: van waar de verschillende stammen der Hebreën die Kanaän veroverd hebben afkomstig waren; wie daarvan in Egypte vertoefd hebben; welke hunne geschiedenis in de woestijn ten zuiden en ten oosten van Palestina geweest is — dat wij er van moeten afzien, tegenover de voorstelling dat Israël veertig jaar in de woestijn heeft omgezworven eene andere te plaatsen. Dat zij echter niet als historisch kan gelden, volgt reeds uit het feit dat de Hebreeuwsche stammen niet gelijktijdig in Kanaän zijn binnengedrongen, en het verblijf in de woestijn voor den een dus langer moet geduurd hebben dan voor den ander (verg. inl. op *Jozua*).

Amos vermeldt den langen duur der omzwerving niet als eene straf, maar als een bewijs van Jahwe's goedheid voor zijn volk, dat hij zoo lang geleid had (Am. II : 10). Doch hoe meer de overtuiging veld won, dat Jahwe, de grootmachtige god, reeds den aartsvaders het land Kanaän voor hunne nakomelingen toegezegd had, en dezen uit Egypte had geleid met het uitgesproken doel hen in Kanaän te brengen, hoe meer dit dus het Beloofde Land werd, des te moeilijker werd de beantwoording der vraag: Waarom heeft hij zijn volk niet dadelijk daarheen geleid? waarom althans niet nadat hij het zijne wet had gegeven? Hierop antwoordt onze schrijver: Dat is veroorzaakt door 's volks weerspannigheid: ongeloof aan Jahwe's hulp en weerzin Mozes als leidsman te volgen hebben hun het

vonnis der rondzwerving op den hals gehaald, en waar zij tegen Jahwe's wil poogden het land binnen te dringen leden zij de nederlaag.

En nu Kaleb! Deze gold in de overlevering voor den stamvader van het Edomietisch geslacht der Kalebieten (zie op 1 Sam. XXV : 3), die met de nauw verwante Kenizzieten (zie op Joz. XV : 17) en Jerahmeëlieten (zie op 1 Sam. XXVII : 10), den Midianietischen stam der Kenieten (zie op X : 32), Judeërs en Simeonieten, de bevolking van het koninkrijk Juda uitmaakten, en daarvan niet, als bewoners van een uithoek, een onbeteekenend gedeelte, maar, in vereeniging met vele hunner verwanten, het hart des lands, den omtrek van Hebron, bezetten. Hoe zij daar gekomen zijn, is bekend. De stammen Juda en Simeon zijn ongetwijfeld niet, zooals de Israëlietische overlevering het voorstelt (zie inl. op *Jozua*), met de andere stammen uit het Overjordaansche in Kanaän gedrongen, maar eerst geruimen tijd nadat de andere stammen er vasten voet gekregen hadden, en wel uit het zuiden. Tot op dien tijd hadden zij zich in de woestijn ten zuiden van Palestina opgehouden, waar wellicht Kades hun middelpunt was en zij op goeden voet stonden met eenige omwonende stammen (verg. inll. op Gen. XXV en Gen. XXVI : 1—33). Dezen deden met hen den inval in het Zuiden, en gezamenlijk vestigden zij zich, het noordelijkst de Judeërs, die dus het spits schijnen afgebeten te hebben, daarna de vreemden, het zuidelijkst de Simeonieten. De geloovigen der zevende eeuw, waarschijnlijk met deze toedracht der zaak niet of gebrekkig bekend, zagen in de vestiging dier vreemden in Juda eene goddelijke beschikking. Maar deze eischte verklaring. Waarom, vroegen zij, heeft Jahwe gewild of toegelaten, dat die niet-Israëlieten te midden van Juda een erfdeel verkregen? Deze vraag was in de zevende eeuw, toen ons verhaal werd opgesteld, te pijnlijker, daar Juda toen van die medeburgers veel te lijden had (verg. op XXIV : 21). Daarom doet het antwoord dat onze schrijver geeft zijn hart eer aan: zij hebben het te danken aan het geloof en den ijver van hun stamgenoot Kaleb, die hier als vertegenwoordiger dier vreemden optreedt. De schrijver van X : 29—32 (verg. op X : 32) had reeds eene dergelijke verklaring van hunne vestiging in Israël gegeven.

Dat een vreemdeling door zijn ijver voor Jahwe eene plaats in Israël had kunnen verkrijgen, was voor het meerendeel der Joden in den tijd van Ezra en daarna onbegrijpelijk, ja ergerlijk: Jahwe's land kwam volgens hen uitsluitend aan zijn volk toe, en Jahwe's volk bestond enkel uit afstammelingen van Jakob of Israël. Daar Kaleb volgens Gods bestel een erfdeel onder Israël verkregen had, was hij ongetwijfeld een Israëliet van afkomst; daar hij in Juda woonde, een Judeër; de schrijver van 1 Kron. II : 3—5, 18, 25, 42—55 lijft dientengevolge hem en Jerahmeël bij dien stam in.

Ook de schrijver van Ezra's Wetboek, waaraan het andere verhaal dat in deze hoofdstukken aangetroffen wordt is ontleend, heeft dit bezwaar gevoeld en daarom XIII : 6 Kaleb tot een Judeër gemaakt. Maar meer dan Kaleb gaat hem Jozua ter harte. Waarom wordt ook voor dezen, die toch Israël in Kanaän zou binnenleiden, geen uitzondering gemaakt op het vonnis van in de woestijn te sterven? De andere verhaler had òf niet aan hem gedacht, òf zich hem nog zeer jong voorgesteld. Dit kon hij te eerder doen, daar hij niet bepaald had, welke Israëlieten, als nog te jong, niet in het vonnis begrepen waren. Maar de schrijver van Ezra's Wetboek wilde te dezen nauwkeuriger zijn: van den twintigjarigen leeftijd af stonden de Israëlieten op de monsterrollen als mannen te boek, en Jozua was zeker onder geweest toen hij uit Egypte toog, daar hij in de oude verhalen reeds vóór de uitzending der verspieders als Mozes' helper, ja, als Israëls legeraanvoerder, werd vermeld (Exod. XVII : 8—16; XXXII : 17; XXXIII : 11). Om te verklaren, waarom hij het land Kanaän had mogen binnengaan, werd hij onder de verspieders opgenomen en als geloovige naast Kaleb geroemd. Daarbij bracht de schrijver eenige veranderingen van ondergeschikt belang in het oude verhaal aan; hij laat namelijk niet alleen de streek van Hebron, die door den ouderen verhaler, als het toekomstig erfdeel van Kaleb, vermeld was, verspieden, maar het gansche land, en laat hun tocht veertig dagen duren; verder maakt hij de zonde der verspieders grooter door hen Kanaän te doen lasteren (verg. op XIII : 32), en eindelijk laat hij de verspieders, alsof het onbillijk was dat zij geen grooter straf ontvingen dan de door hen verleide Israëlieten, plotseling sterven.

Toespelingen op dit verhaal of een gedeelte er van Num. XXVI : 64 v.; Joz. XIV : 6—15; Richt. I : 20; Ps. LXXVIII : 32—34; CVI : 24—26; 1 Makk. II : 55 v.; Sir. XLVI : 7—10.

XIII : 1, 2 Jahwe sprak tot Mozes: ' Zend mannen uit, om het land Kanaän
te verspieden, hetwelk ik aan de Israëlieten ga geven; van elken voor-
3 vaderlijken stam zult gij één man zenden, altemaal vorsten. ' Toen zond
Mozes hen uit de woestijn Paran volgens Jahwe's last uit; het waren

1 v. Eene andere voorstelling, ook in Sam. t. opgenomen, vinden wij Deut. I : 20—22; zie aldaar.
2. *altemaal vorsten*, niet de stamhoofden, die volg. I : 5—15 anderen waren.
3. *Paran*. Deze woestijn is ook vs. 26 het punt van uitgang.

4 allen hoofden der Israëlieten. ′ Dit zijn hunne namen: uit den stam
5 Ruben Sjammua, de zoon van Zakkur; ′ uit den stam Simeon Sjafat, de
6 zoon van Hori; ′ uit den stam Juda Kaleb, de zoon van Jefunne; ′ uit den
7, 8 stam Issachar Jigeal, de zoon van . . . .; uit den stam Jozef, ′ uit den stam
9 Efraim Hozea, de zoon van Nun; ′ uit den stam Benjamin Palti, de zoon van
10, 11 Rafu; ′ uit den stam Zebulon Gaddiël, de zoon van Sodi; ′ uit den
12 stam Jozef, uit den stam Manasse Gaddi, de zoon van Suzi; ′ uit den
13 stam Dan Ammiël, de zoon van Gemalli; ′ uit den stam Azer Sethur,
14 de zoon van Michaël; ′ uit den stam Naftali Nahbi, de zoon van Wafsi; ′
15, 16 uit den stam Gad Geüel, de zoon van Machi. ′ Dit zijn de namen der
mannen die Mozes uitzond om het land te verspieden; en Mozes noemde
Hozea, den zoon van Nun, Jozua.

17 Mozes dan zond hen uit om het land Kanaän te verspieden, en
18 zeide hun: Trekt hier het Zuiden in, bestijgt het gebergte ′ en beziet
het land, hoe het is, en het volk dat er woont, of het sterk of zwak
19 is, klein in aantal of talrijk; ′ en van welken aard het land is dat zij
bewonen, goed of slecht; en hoedanig de steden zijn waarin zij wonen,
20 open plaatsen of vestingen; ′ en hoe het land is, vet of schraal, of er
al dan niet geboomte op staat; en waagt het iets van de vruchten des
lands mede te nemen. Het was toen de tijd waarin de eerste druiven
rijp waren.

21 Zij trokken dan op en verspiedden het land, van de woestijn Tsin af
22 tot Rehob, op den weg naar Hamath, toe. ′ Zij trokken het Zuiden in
en kwamen tot Hebron, waar Ahiman, Sjesjai en Talmai woonden,
Enakskinderen. Hebron nu is zeven jaren vóor Soan in Egypte gebouwd. ′
23 Als zij in het dal Eskol kwamen, sneden zij daar eene rank met éen
druiventros af, die zij met hun tweeën aan een stok droegen, ook
24 eenige granaten en vijgen. ′ Die plaats is het dal Eskol genoemd, naar
den tros dien de Israëlieten daar afgesneden hebben.

4. *Sjammua.* Gr. vert. *Samuel.*

7. . . . .; *uit den stam,* naar gissing ingevoegd. Blijkbaar was de naam van den vader van Issachars vertegenwoordiger verloren gegaan. Vers 11 leert ons dat aan *uit den stam Efraim* van vs. 8 *uit den stam Jozef* moet voorafgegaan zijn. Verg. I : 32—35.

8. *Hozea.* Sam. t. *Jozua.* Zie op vs. 16.

14 v. *Wafsi, Geüel,* zeker verschreven namen; Gr. vert. heeft andere lezingen.

16. *en — Jozua. Hozea* komt, in plaats van *Jozua,* alleen hier voor (zie vs. 8 en verg. op Deut. XXXII : 44). De namen verschillen slechts éene letter; doch *Jozua* bevat eene afkorting van den naam *Jahwe.* Waarschijnlijk heeft hierom de schrijver, volgens wien deze naam eerst aan Mozes geopenbaard is (Exod. VI : 1 v.), opzettelijk in de lijst der verspieders den vorm *Hozea* gebruikt en de verandering aan Mozes zelven toegekend.

17. *het Zuiden.* Zie op Gen. XII : 9.

21. *de woestijn Tsin.* Ook volg. XXXIV : 3 v.; Joz. XV : 1, 3 maakte zij den zuidelijken rand van Kanaän uit; in haar lag volg. XX : 1; XXVII : 14; XXXIII : 36 Kades. Zie verder op Gen. XIV : 7. — *Rehob.* In het O. T. komen meer steden van dien naam voor, alle in het noorden des lands, nl. Joz. XIX : 28, 30 in Azer, 2 Sam. X : 6, 8 in Aram; verg. Richt. XVIII : 28. Welke hier bedoeld wordt, is onzeker.

22. *kwamen,* volg. Sam. t.; Hebr. t. *kwam.* — *Enakskinderen,* evenzoo Joz. XV : 14, doch Deut. I : 28 en elders *Enakszonen.* Zoo heette een reuzengeslacht in den omtrek van Hebron. Den oorsprong van den naam *Enak* kennen wij niet; waarschijnlijk is de naam van den stamvader uit dien van den stam gemaakt (verg. op Gen. XIV : 5). In Joz. XV : 13 en elders is hij zoon van Arba, den stamvader van de bevolking dier streek; maar zie over de ware beteekenis van den naam *Kirjath-arba* voor Hebron op Gen. XIII : 18 en op Joz. XIV : 15. In Joz. XV : 14 (verg. Richt. I : 10) komen dezelfde drie geslachten der Enakieten voor die hier vermeld zijn. Eene sage over den oorsprong der reuzen vinden wij Gen. VI : 1—4. — *Soan,* ook Ps. LXXVIII : 12, 43; Jez. XIX : 11, 13; XXX : 4; Ezech. XXX : 14 voorkomende, is de Hebreeuwsche naam der Egyptische stad *So,* die bij de Grieken *Tanis* heet, niet ver van de kust, op den rechteroever van den naar haar genoemden, Tanitischen, Nijlarm gelegen. Zij was zeer oud. Van waar onze schrijver de opgave dat Hebron zeven jaar vóor haar gebouwd was heeft, en of zij juist is, weten wij niet.

23. *Eskol.* Het woord beteekent ‚tros'. Gen. XIV : 13, 24 heet zoo een stamhoofd in Abrahams tijd, insgelijks uit den omtrek van Hebron. De ware oorsprong is onbekend. — *sneden — droegen.* Druiventrossen van ettelijke ponden gewicht zijn in Palestina geen zeldzaamheid. De druiven van Hebron zijn nog in het geheele land beroemd.

25 Na verloop van veertig dagen keerden zij terug van het verspieden
26 des lands; ′ zij gingen dan en kwamen tot Mozes, Aäron en de geheele
gemeente der Israëlieten, in de woestijn Paran, te Kades; waar zij aan
hen en aan de geheele gemeente verslag gaven en de vruchten des
27 lands toonden. ′ Zij verhaalden hem dan: Wij zijn het land binnen-
gegaan waarheen gij ons gezonden hebt, en het is inderdaad over-
28 vloeiende van melk en honing, en ziet hier zijne vruchten. ′ Maar het
volk dat het land bewoont is krachtig, de steden zijn versterkt en
29 zeer groot; ook zagen wij daar de Enakskinderen. — ′ Amalek woonde
in het Zuiderland; de Hittieten, de Hiwwieten, de Jebuzieten en de
Amorieten woonden in het gebergte, en de Kanaänieten aan de zee
30 en den Jordaanoever. — ′ Kaleb daarentegen legde aan het volk tegen-
over Mozes het zwijgen op en zeide: Laat ons gerust optrekken en
het land in bezit nemen; want wij kunnen het zonder twijfel vermees-
31 teren. ′ Doch de mannen die met hem opgetrokken waren zeiden: Wij
zijn niet in staat tegen dat volk op te trekken; want het is sterker
32 dan wij. ′ Ook spraken zij tot de Israëlieten kwaad van het land dat zij
verspied hadden, zeggende: Het land dat wij zijn doorgetrokken om
het te verspieden is er een dat zijne bevolking verteert, en het volk
dat wij er gezien hebben bestaat louter uit zeer lange menschen. ′
33 Daar zagen wij ook de reuzen, waarbij wij in eigen oog als sprink-
hanen waren, en zóo klein waren wij ook in hun oog.
XIV : 1 Toen barstte de geheele gemeente in luid geween uit, en het volk
2 schreide gedurende dien nacht. ′ En alle Israëlieten morden tegen Mozes
en Aäron, en de geheele gemeente zeide tot hen: Och of wij in Egyp-
3 teland gestorven waren, of anders in deze woestijn! ′ Waarom brengt
Jahwe ons naar dit land, dat wij door het zwaard vallen en onze
vrouwen en kleine kinderen buit gemaakt worden? Zou het niet beter
4 voor ons zijn naar Egypte terug te keeren? ′ Ook zeiden zij tot elkan-
der: Laten wij een opperhoofd aanstellen en naar Egypte terugkeeren! ′
5 Toen vielen Mozes en Aäron op hun aangezicht voor de geheele ver-
6 gadering van de gemeente der Israëlieten, ′ terwijl Jozua, de zoon van
Nun, en Kaleb, de zoon van Jefunne, die tot de verspieders van het
7 land behoorden, hunne kleederen scheurden ′ en tot de geheele gemeente
der Israëlieten zeiden: Het land dat wij zijn doorgetrokken om het te
8 verspieden, dat land is bijzonder goed. ′ Indien Jahwe welgevallen in
ons heeft, zal hij ons dat land doen binnentrekken en het ons geven,
9 een land, overvloeiende van melk en honing! ′ Komt slechts niet tegen
Jahwe in opstand, en vreest niet voor de bevolking van het land; want
zij zijn ons ten spijze; hunne schaduw is van over hen geweken, ter-

26. *in de woestijn Paran* en *te Kades* zijn twee plaatsbepalingen die niet bij elkander behooren: de eerste is van den jongsten verhaler, de tweede aan het bericht van den ouderen ontleend. Kades, in de woestijn Tsin (verg. op vs. 21), werd gewis in den aanhef van zijn verhaal, die verloren is gegaan, vermeld; verg. op XX : 1.

29. *Amalek.* Zie op Gen. XIV : 7. — *Hittieten.* Zie op Gen. X : 15. — *Hiwwieten* (zie op Gen. X : 17), ingevoegd volg. Sam. en Gr. t. — *Jebuzieten* en *Amorieten.* Zie op Gen. X : 16. — *Kanaänieten.* Dat de bewoners van den Jordaanoever zoo heetten staat alleen hier. Maar ook Joz. XI : 3 worden oostelijke en westelijke Kanaänieten onderscheiden. Elders is het de algemeene naam voor de bevolking des lands; verg. op Gen. X : 16.

32. *een — verteert,* dat zijne bevolking te gronde richt. De uitdrukking is waarschijnlijk ontleend aan Ezech. XXXVI : 13. Verg. Lev. XXVI : 38. — *het — menschen.* Deze voorstelling is wellicht ontstaan uit misverstand van Am. II : 9.

33. *de reuzen.* Hierachter heeft Hebr. t. nog *Enakszonen, behoorende tot de reuzen,* eene verklarende aanteekening, die op vs. 28 terugwijst en volg. Gr. vert. is weggelaten.

9. *zij — spijze,* wij kunnen hen ongehinderd verteren, vernietigen. — *hunne schaduw,* dat wat hen beschaduwde, beschermde, in een heet land een passend beeld; verg. Ps. XCI : 1; CXXI : 5; Jez. XXX : 2; Klaagl. IV : 20; hier van den goddelijken bijstand gebezigd.

10 wijl Jahwe met ons is. Vreest dus niet voor hen! ′ En de geheele ge-
meente sprak er van hen te steenigen, toen de heerlijkheid van Jahwe
zich in de wolk boven de tent der samenkomst aan alle Israëlieten
vertoonde.
11 En Jahwe zeide tot Mozes: Hoelang zal dit volk mij smaden? hoe-
lang niet in mij gelooven, ondanks al de teekenen die ik in zijn mid-
12 den gedaan heb? ′ Ik wil het met de pest slaan en te gronde richten,
13 en u tot een volk maken, grooter en machtiger dan dit. ′ Maar Mozes
zeide tot Jahwe: De Egyptenaren hebben gedacht dat gij door uwe
kracht dit volk uit hun midden hebt opgevoerd, en alle bewoners van
dit land hebben gehoord dat gij, Jahwe, in het midden van dit volk
14 waart, ′ gij zelf, die oog in oog gezien werdt, wiens wolk boven hen
stond, en die in eene wolkkolom des daags en in eene vuurkolom des
15 nachts voor hen uit toogt. ′ Wanneer gij nu dit volk als een eenig
man doodt, zullen de natiën die van u hebben hooren spreken zeggen: ′
16 Omdat Jahwe niet bij machte was, dit volk in het land te brengen
dat hij hun bij eede beloofd had, heeft hij hen in de woestijn geveld. ′
17 Daarom, laat toch uwe kracht, o Heer! in hare grootheid openbaar
18 worden, zooals gij verzekerd hebt: ′ Jahwe is lankmoedig en groot in
goedertierenheid, die schuld en overtreding vergeeft, doch ze geens-
zins ongestraft laat en de schuld der vaderen verhaalt op de kinderen,
19 ja, op het derde en vierde geslacht. ′ Scheld toch de schuld van dit
volk kwijt, naar de grootheid uwer goedertierenheid; zooals gij aan
dit volk vergiffenis geschonken hebt van Egypte af tot hiertoe.
20, 21 Toen zeide Jahwe: Ik scheld ze hun kwijt naar uw woord. ′ Doch —
zoo waar als ik leef en Jahwe's heerlijkheid de gansche aarde vervullen
22 zal — ′ alle mannen die mijne heerlijkheid en de teekenen die ik in
Egypte en in de woestijn gedaan heb gezien en mij nu tien keeren
23 op de proef gesteld hebben, door niet naar mij te hooren, ′ zullen in
geen geval het land zien dat ik hunnen vaderen bij eede beloofd heb.
Aan hunne kinderen die heden hier bij mij zijn, die nog geen kwaad
of goed kennen, hun zal ik het land geven; maar van allen die mij
24 gesmaad hebben zal niemand het zien. ′ Doch mijn dienaar Kaleb, omdat
een andere geest hem bezielde en hij volstandig aan mij getrouw ge-
bleven is, hem zal ik in het land brengen dat hij is binnengegaan,
25 en zijn kroost zal het in bezit krijgen. — ′ De Amalekieten en de

Vs. 18. Exod. XXXIV : 6 v. — Vs. 21*b*. Ps. LXXII : 19*b*.

10. *de wolk boven,* volg. Gr. vert. ingevoegd. In de tent der samenkomst zou Jahwe's heerlijkheid voor Israël niet zichtbaar geweest zijn. Verg. Exod. XVI : 10.

13—19. Verg. Exod. XXXII : 11—13; Deut. IX : 26—29.

13. *De — gedacht,* letterlijk *gezegd,* volg. verb. t.; het woord is in het volgende vers geraakt; grondt. *De Egyptenaren zullen hooren.*

14. *en alle,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *en zij zullen zeggen tot.* — *oog in oog,* zoo duidelijk als wanneer menschen elkander in de oogen zien; desgelijks Jez. LII : 8. Verg. XII : 8; Exod. XXXIII : 11. — *wiens — stond.* Deze voorstelling van Ezra's Wetboek, IX : 15—23, past slecht bij het vervolg, waarin de wolk eene geheel andere plaats vervult. Waarschijnlijk heeft hij die de twee verhalen vereenigde ze ingevoegd.

16. *geveld,* letterlijk *uitgespreid,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *geslacht.*

17. *uwe kracht, o Heer!* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de kracht van den Heer.*

18. Hier wordt naar Exod. XXXIV : 6 v. verwezen, welke plaats Sam. en Gr. t. nog nauwkeuriger weergeven dan hier geschiedt.

21. *zoo — leef.* Evenzoo vs. 28; Deut. XXXII : 40.

22. *tien keeren,* overgenoeg. Zie op Gen. XXXI : 7.

23. *Aan — geven,* ingevoegd volg. Gr. vert., die achter *kennen* nog heeft *elk onervaren jong mensch.*

24. *in — binnengaan,* nl. den omtrek van Hebron; zie XIII : 22—24. Verg. Inl.

25. *De — vallei.* Hoe deze hier kwalijk passende opmerking in den tekst gekomen is, is onbekend. — *de Schelfzee.* Zie op Exod. XIII : 18.

Kanaänieten bewoonden de vallei. — Begeeft u morgen op weg en
breekt op, de woestijn in, in de richting van de Schelfzee.
26, 27 Jahwe sprak tot Mozes en Aäron: ′ Ik heb de murmereeringen der
28 Israëlieten die zij tegen mij geuit hebben gehoord. ′ Zeg hun: Zoo waar
als ik leef, spreekt Jahwe, ik zal u zeker doen overeenkomstig hetgeen
29 gij te mijnen aanhooren gesproken hebt: ′ in deze woestijn zullen uwe
lijken vallen; van u allen die voltallig, man voor man, gemonsterd
zijt, van twintig jaar en daarboven, die tegen mij gemurmureerd hebt, ′
30 zal niemand in het land komen waaromtrent ik mijne hand opgestoken
heb dat ik er u zal doen wonen, behalve Kaleb, de zoon van Jefunne,
31 en Jozua, de zoon van Nun. ′ Uwe kleine kinderen, waarvan gij zeidet
dat zij buit gemaakt zouden worden, hen zal ik er in brengen; zij
32 zullen het land leeren kennen dat gij versmaad hebt. ′ Maar úwe lijken
33 zullen in deze woestijn vallen, ′ en uwe zonen zullen in de woestijn
veertig jaar blijven omzwerven en de straf uwer boeleeringen dragen,
totdat uwe lijken, tot dat van den laatste toe, in de woestijn gevallen
34 zijn; ′ overeenkomstig het aantal dagen dat gij het land verspied hebt,
veertig dagen, zult gij, voor elken dag een jaar, uwe schuld dragen:
veertig jaren. Zoo zult gij ervaren, wat het zeggen wil dat ik mij van
35 u afgekeerd heb. ′ Ik, Jahwe, heb gesproken: Zoo zal ik zeker doen
met deze geheele booze gemeente die tegen mij saamgerot is: in deze
woestijn zullen zij tot den laatsten man toe vallen en daarin sterven.
36 De mannen nu die Mozes uitgezonden had om het land te ver-
spieden, en die bij hun terugkeer de geheele gemeente tegen hem
37 hadden doen morren, door kwaad van het land te spreken, ′ die man-
nen die zooveel kwaad van het land gesproken hadden stierven door
38 eene plaag voor het aangezicht van Jahwe, ′ terwijl van de mannen
die het land waren gaan verspieden Jozua, de zoon van Nun, en Kaleb,
de zoon van Jefunne, in leven bleven.
39 Mozes bracht die woorden aan al de Israëlieten over; waarop het
40 volk zwaren rouw bedreef; ′ doch den volgenden morgen maakte het
zich op en trok op naar den bergtop, met den uitroep: Wij zijn bereid
op te trekken naar de plaats waarvan Jahwe gesproken heeft; want
41 wij hebben gezondigd. ′ Maar Mozes zeide: Waarom overtreedt gij
42 Jahwe's last? Dat zal niet gelukken. ′ Trekt niet op; want Jahwe is
niet in uw midden. Anders wordt gij geslagen door uwe vijanden. ′
43 Want de Amalekieten en de Kanaänieten zijn daar tegenover u, en
gij zult door het zwaard vallen, dewijl gij u immers afgekeerd hebt
44 van achter Jahwe en Jahwe u dus niet bijstaat. ′ Doch zij waren ver-
metel genoeg om toch den bergtop te bestijgen, terwijl de verbondsark
45 van Jahwe en Mozes niet uit het midden der legerplaats weken. ′ Toen
daalden de Amalekieten en de Kanaänieten die het gebergte bewoonden
af, sloegen hen en jaagden hen uiteen tot Horma toe. Zoo keerden zij
naar de legerplaats terug.

27. In den grondtekst staat na *Aäron* nog *Hoelang zal aan die booze gemeente die tegen mij mort?* welke afgebroken zin waarschijnlijk bij vergissing in den tekst geraakt is.

28. *overeenkomstig — hebt,* in vs. 2.

29. *van u — daarboven.* Verg. H. I.

30. *waaromtrent — heb.* Zie op Exod. VI : 7.

33. *omzwerven,* volg. Lat. en Aram. vertt.; Hebr. t. *weiden.*

34. *veertig jaren.* De schrijver vergeet dat van het door de overlevering gegeven veertigtal reeds één jaar en eenige maanden verstreken waren.

39. *die woorden,* nl. de in vs. 20—35 vervatte; maar in het oorspronkelijke verhaal volgde dit vers op vs. 25 en was dus vs. 20—25 bedoeld.

41. *Jahwe's last,* de woestijn in te trekken, vs. 25.

45. Zie op XXI : 1—3. — *Zoo — terug,* volg. Sam. en Gr. t. toegevoegd.

HOOFDSTUK XV.

Bepalingen over meel- en deegoffers, over offeranden bij onopzettelijke overtredingen, over sabbatschennis en over de heilige kwasten. — Hoeveel meel, olie en wijn bij brand- en dankoffers moet gevoegd worden (1—12); hetgeen voor vreemden evengoed geldt als voor de Israëlieten (13—16). Bij de broodbereiding worde een deel van het meel aan Jahwe geschonken (17—21). Wie eenige verordening van Jahwe, door tusschenkomst van Mozes gegeven, bij ongeluk overtreedt moet een offer brengen: de gemeente een stier met toebehooren ten brandoffer en een bok ten zondoffer (22—26); een enkel persoon alleen eene geit ten zondoffer (27 v.); vreemde en inboorling staan hierin gelijk (29); wie opzettelijk overtreden heeft zal uitgeroeid worden (30 v.). Een man die betrapt wordt bij het sprokkelen op sabbat wordt op uitdrukkelijken last van Jahwe gesteenigd (32—36). Op Jahwe's bevel schrijft Mozes den Israëlieten voor, kwasten aan hunne kleederen te maken (37—41).

Deze voorschriften behooren zeker tot de jongste der wet en dienen meerendeels om oudere aan te vullen; zie op vs. 2 en vs. 22. Zij zijn gedachteloos hier geplaatst; immers, het zou niet alleen ondoelmatig, maar ook wreed zijn geweest, verordeningen te geven over offers die eerst gebracht moesten worden nadat Israël in het beloofde land zou zijn aangekomen (vs. 2, 18), juist nadat het nu levend geslacht veroordeeld is, het nimmer te betreden (XIV : 20—35). Hangen de eerste twee wetten met elkander samen, als beide onbloedige offers betreffende, tusschen de drie volgende is de band moeilijker te gissen.

XV : 1, 2 Jahwe zeide tot Mozes: ' Spreek tot de Israëlieten en zeg hun:
Wanneer gij komt in het land uwer inwoning, dat ik u geven ga, '
3 en gij aan Jahwe een vuuroffer brengt, hetzij brandoffer, hetzij slacht-
offer, tot vervulling eener gelofte, als vrijwillige gave of op uwe feest-
getijden, om een liefelijken geur te bereiden voor Jahwe, uit runderen
4 of kleinvee, ' dan zal hij die zijne gave aan Jahwe brengt een meel-
offer van een tiende bloem, met een kwart stoop olie aangemengd,
5 brengen, ' en gij zult een kwart stoop wijn ten plengoffer bij het brand-
6 offer of slachtoffer voegen; dit bij elk lam. ' En bij een ram zult gij
als meeloffer voegen twee tiende bloem, met een derde stoop olie aan-
7 gemengd; ' en een derde stoop wijn zult gij als plengoffer ten liefelij-
8 ken geur aan Jahwe brengen. ' En indien gij een rund ten brandoffer
of ten slachtoffer brengt, tot vervulling eener gelofte of als dankoffer
9 aan Jahwe, ' dan zult gij bij het rund als meeloffer brengen drie tiende
10 bloem, met eene halve stoop olie aangemengd; ' en ten plengoffer zult
gij eene halve stoop wijn brengen, als vuuroffer ten liefelijken geur
11 voor Jahwe. ' Zoo zal bij elken stier, elken ram, elk schaap en elke
12 geit gedaan worden; ' bij elk der dieren die gij offert, stuk voor stuk,
13 zult gij alzoo handelen. ' Elke inboorling zal deze dingen op dezelfde
wijze doen, wanneer hij een vuuroffer ten liefelijken geur aan Jahwe
14 brengt; ' en wanneer een vreemde die tijdelijk onder u vertoeft, of
een die van oudsher in uw midden woont, een vuuroffer ten liefelijken
geur aan Jahwe wil brengen, dan zal hij eveneens handelen als gij. '
15 Eene en dezelfde inzetting geldt voor u en voor den vreemde die onder
u vertoeft; eene eeuwige inzetting is het, ook voor uw nageslacht: gij

Vs. 15 v. Vs. 29; IX : 14; Exod. XII : 49; Lev. XXIV : 22.

2. Deze schrijver onderstelt blijkbaar dat de wetgeving op de offers eerst in werking is getreden na de vestiging des volks in Kanaän. Misschien heeft hij ingezien dat in de woestijn bezwaarlijk meel, olie en wijn konden geofferd zijn, daar Israël toen dit alles niet had. De schrijvers van Exod. XXIX : 38—41; Lev. II en andere pll. nemen dit niet in aanmerking.
3. *of op uwe feestgetijden*, verplichte feestoffers.
6. *En*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Of*.
9. *zult gij*, volg. Lat. en Syr. vertt.; Hebr. t. *zal hij*.
14—16. Over de wijde strekking van dit beginsel zie op Exod. XII : 19.
15. Aan den aanhef van het vers staat *De vergadering*, wat, als zinstorend, volg. Lat. en Syr. vertt. is weggelaten; in Sam. en Gr. t. staat het in vs. 14, zoodat daar de zin wordt *dan zal de vergadering eveneens handelen als gij*. — *onder u*, ingevoegd volg. Gr. vert.

16 en de vreemden zult voor Jahwe gelijk zijn; ′ eene en dezelfde wet en
hetzelfde recht gelden voor u en voor den vreemde die onder u vertoeft.
17, 18 Jahwe zeide tot Mozes: ′ Spreek tot de Israëlieten en zeg hun: Wan-
19 neer gij gekomen zijt in het land waarin ik u brengen ga, ′ en gij van
het brood des lands zult eten, dan moet gij eene gave aan Jahwe
20 wijden. ′ De keur van uw meel zult gij, tot eene koek verwerkt, als
gave wijden; evengoed als de gave van den dorschvloer zult gij haar
21 wijden. ′ Van de keur van uw meel zult gij aan Jahwe eene gave
geven, ook in volgende geslachten.
22 Wanneer gij bij vergissing een van al deze geboden die Jahwe aan
23 Mozes medegedeeld heeft niet opvolgt, ′ iets van al wat Jahwe u door
tusschenkomst van Mozes geboden heeft, van den dag af waarop Jahwe
24 geboden gegeven heeft en later, ook aan uw nageslacht, ′ dan zal de
geheele gemeente, indien het buiten haar weten bij vergissing geschied
is, éen jongen stier ten brandoffer brengen, ten liefelijken geur voor
Jahwe, met het meel- en plengoffer dat er bij behoort, benevens éen
25 geitenbok ten zondoffer. ′ Dan zal de priester voor de geheele gemeente
der Israëlieten verzoening bewerken, en hun vergiffenis verleend wor-
den; want het was eene vergissing, en zij hebben hunne gave, een
vuuroffer voor Jahwe, benevens hun zondoffer, tot delging hunner ver-
26 gissing, voor Jahwe gebracht. ′ Zoo zal de geheele gemeente der Israë-
lieten, alsmede de vreemden die in haar midden vertoeven, vergiffenis
erlangen; want de vergissing ging het geheele volk aan.
27 Indien een enkel persoon bij vergissing zondigt, dan zal hij eene
28 eenjarige geit ten zondoffer brengen, ′ en de priester zal voor dien per-
soon die bij vergissing voor Jahwe eene zonde begaan heeft verzoening
bewerken, om voor hem verzoening te erlangen; dan verkrijgt hij ver-
29 giffenis. ′ Voor den inboorling onder de Israëlieten en voor den vreemde
die in hun midden vertoeft, voor u geldt eene en dezelfde wet, ten
30 opzichte van hem die iets bij vergissing doet. ′ Maar de mensch die,
inboorling of vreemde, het moedwillig doet beschimpt Jahwe. Daarom
31 zal die mensch uitgeroeid worden uit het midden zijns volks; ′ want
hij heeft Jahwe's woord geminacht en zijn gebod gebroken. Die mensch
zal stellig uitgeroeid worden; zijne schuld is op hem.
32 Terwijl de Israëlieten in de woestijn waren, betrapten zij eens een
33 man die op den sabbatdag hout sprokkelde. ′ Zij die hem betrapt had-
den terwijl hij hout sprokkelde brachten hem tot Mozes, Aäron en de
34 geheele gemeente. ′ Men zette hem in verzekerde bewaring, omdat niet

17—21. Volg. Neh. X : 37; Ezech. XLIV : 30 vallen de keurgaven aan een priester ten deel.

22. Over de zonden bij vergissing handelt uitvoeriger Lev. IV, V, waarmede echter de voorschriften hier niet geheel overeenstemmen; verg. vs. 24 met Lev. IV : 13—21. De uitdrukking *van al deze geboden* zou ons kunnen doen vermoeden dat de nu volgende bepalingen eene reeks van verordeningen besloten. Toch is dit niet waarschijnlijk. De schrijver onderstelt de bestaande voorschriften omtrent de zoenoffers, maar wil duidelijker dan elders was geschied doen uitkomen dat alleen overtredingen bij ongeluk begaan, en niet opzettelijke, door offers kunnen gezoend worden.

24. *éen jongen — ten zondoffer.* Volg. Lev. IV : 14 moest in dit geval een jonge stier ten zondoffer worden gebracht. — *met — behoort.* Zie vs. 9 v.

26. *de vergissing*, volgens Gr. vert.

30. *moedwillig*, letterlijk *met opgeheven hand.*

31. *zijn gebod*, of, zooals Sam. en Gr. t. leest, *zijne geboden.* — *Die — hem.* Hoe moeilijk het den Israëlietischen wetgevers viel, vast te stellen waar de vergissing ophield en het opzet begon, leert Lev. V : 1—4; maar te waardeeren is dat zij duidelijk hebben uitgesproken: geene opzettelijke overtreding van Gods geboden kan door een offer worden gedelgd. Zij werd volgens de schriftgeleerden gezoend door lijden en sterven.

32—36. Dit volgt hier wellicht als voorbeeld eener overtreding die niet onopzettelijk kon heeten.

34. Verg. Lev. XXIV : 12. Evenals daar, wordt hier op deze wijze nadrukkelijk geleerd dat men in zulke gevallen naar Jahwe's beslissing vragen en daarnaar handelen moet. De schrijver kende waarschijnlijk Exod. XXXV : 1—3 niet.

35 beslist was wat met hem gedaan moest worden.′ Toen zeide Jahwe tot
Mozes: Ter dood gebracht worde die man; de geheele gemeente moet
36 hem steenigen buiten de legerplaats.′ Dientengevolge voerde hem de
geheele gemeente buiten de legerplaats en steenigde hem ten doode,
gelijk Jahwe Mozes bevolen had.
37, 38 Jahwe zeide tot Mozes:′ Spreek tot de Israëlieten en zeg hun, dat
zij, alsmede hun nageslacht, zich kwasten maken aan de hoeken van
hunne kleederen en op die hoekkwasten een violetkleurigen draad zet-
39 ten.′ Deze zal voor u tot een teeken zijn: wanneer gij dien ziet zult
gij indachtig worden aan al de geboden van Jahwe en ze volbrengen;
zoodat gij u niet door hartewensch en oogenlust laat vervoeren die
40 gij thans naboeleert,′ maar opdat gij al mijne geboden indachtig wordt,
41 ze volbrengt en uwen god heilig zijt.′ Ik ben Jahwe, uw god, die u
uit Egypteland heb uitgeleid, om u ten God te zijn; ik ben Jahwe,
uw god.

38. *kwasten.* Deut. XXII : 12 wordt een ander woord gebruikt; maar de zaak zal wel dezelfde zijn. Ongetwijfeld was het een oud gebruik, snoeren aan de hoeken der kleederen te hechten, als voorbehoedmiddel tegen onheil; welk gebruik onze wetgever niet wilde afschaffen en dus tot eene herinnering aan Jahwe's geboden maakte. Door dit voorschrift gewettigd, is het dragen van die kwasten in zwang gebleven en steeds meer gekomen. De Farizeën maakten ze in 't oog vallend groot, Matth. XXIII : 5; maar ieder droeg ze, Matth. IX : 20; XIV : 36; Marc. VI : 56. Later zijn ze door de Joden bij voorkeur aan den gebedsmantel gehecht. Het gewone woord er voor is het hier gebezigde (*sisith*); maar eigenlijk is de kwast niet meer dan het voertuig; waar het op aankomt is de draad er in of op.

39. *tot een teeken*, verb. t.; Hebr. t. *tot kwast;* Gr. vert. *in den kwast.* Over de beteekenis die het woord *teeken* hier heeft zie op Exod. XIII : 9. — *zoodat* — *naboeleert.* Dezelfde uitdrukkingen Ezech. VI : 9; verg. inl. op Hoz. I—III.

HOOFDSTUK XVI.

Korah en zijne medestanders. — Korah, Dathan, Abiram en tweehonderd vijftig andere aanzienlijken staan op tegen Mozes en Aäron, bewerende dat alle Israëlieten bevoegd zijn tot Jahwe te naderen (1—3). Mozes noodigt hen uit, den volgenden dag met wierookpannen voor Jahwe te treden; dan zal deze toonen wien hij uitverkoren heeft (4—7). Mozes bestraft de Levieten, omdat zij het priesterschap begeeren (8—11). Hij ontbiedt Dathan en Abiram; maar zij weigeren te komen en betichten hem het volk door valsche beloften verleid te hebben (12—14); waarop Mozes Jahwe bidt hunne gave niet aan te nemen (15). Volgens Mozes' last treden Korah en de zijnen, benevens Aäron, met wierookpannen voor Jahwe; waarop diens heerlijkheid zich aan de gemeente vertoont (16—19); hij noodigt Mozes en Aäron uit zich van haar af te scheiden; dan zal hij haar verdelgen; doch zij bidden om verschooning voor de gemeente (20—22). Op Jahwe's bevel, door Mozes overgebracht, verwijderen zich de Israëlieten van de tenten der opstandelingen (23—27); waarop Mozes aankondigt, dat de schuldigen, ten bewijze dat zij Jahwe gesmaad hebben, op buitengewone wijze zullen omkomen (28—30). Daarop opent zich de grond en verzinken zij met al het hunne levend in de onderwereld (31—33); dit ziende, vlucht het volk verschrikt weg (34). Een vuur dat van Jahwe uitgaat verteert de tweehonderd vijftig die wierooken (35); waarna Eleazar, op Mozes' last, hunne koperen wierookvaten uit den brand opzoekt en daarvan een overtrek voor het altaar maakt (36—39), tot eene waarschuwing voor de Israëlieten dat geen onbevoegde Jahwe mag naderen (40). Den volgenden dag geeft het volk Mozes en Aäron de schuld van zoo veler ondergang; waarop Jahwe eene vreeselijke sterfte onder het volk aanricht, waaraan door Aärons wierooken een einde wordt gemaakt (41—50).

In dit hoofdstuk zijn drie bestanddeelen duidelijk te onderscheiden. Eerst zijn twee verhalen, die afzonderlijk bestonden, ineengevlochten, en daarna is het samengestelde stuk overgewerkt door iemand die weder de voorstelling der zaak aanmerkelijk wijzigde. Al blijven enkele bijzonderheden onzeker, het hoofdbeloop en de beteekenis der drie aldus vereenigde legenden zijn met genoegzame duidelijkheid aan te wijzen.

Van het oudste verhaal, aan De Jahwist ontleend, schuilt de aanhef in vs. 1 en is het overige vervat in vs. 12—14, 15*b*, 25, 26, 27*b*—32*a*, 33. Het handelt over de Rubenieten Dathan en Abiram, die aan Mozes de gehoorzaamheid opzeggen, omdat hij het volk uit een rijk land gevoerd en niet in een ander, even vruchtbaar land gebracht heeft, terwijl hij zich de heerschappij aanmatigt. Mozes

smeekt daarop Jahwe, niet naar hen te hooren: hij heeft nooit een hunner verongelijkt; en gaat, gevolgd door Israëls oudsten, tot hen; hij gelast de omstanders zich van die oproerlingen te scheiden, wien hij een plotselingen ondergang aankondigt: zoo zal de waarheid zijner zending bekrachtigd worden. Hierop opent zich de grond en verzwelgt Dathan en Abiram met al het hunne, terwijl de Israëlieten verschrikt de vlucht nemen.

Van waar de schrijver de namen Dathan en Abiram heeft, weten wij niet; maar de strekking der legende is dezelfde als die van Gen. XXXV : 22 (zie aldaar): in beide wordt verklaring gegeven van het feit dat de stam Ruben — de eerste die vaste woonplaatsen gehad heeft — in den loop des tijds zijn aanzien heeft verloren. Hier heet dat eene straf voor zijne weerspannigheid tegen de van Jahwe geroepen leidslieden des volks; wat hetzelfde was als verzet tegen Jahwe.

Alleen dit gedeelte van ons hoofdstuk was aan den schrijver van Deut. XI : 6 bekend.

Het tweede verhaal is dan ook jonger, aan Ezra's Wetboek ontleend. Het is terug te vinden in vs. 2, 3—7, 15*a*, een gedeelte van vs. 16—18, in vs. 19—24, 27*a*, 35, 41—50. Daar wordt vermeld, hoe Korah en tweehonderd vijftig familiehoofden uit verschillende stammen tegen Mozes en Aäron in verzet zijn gekomen, bewerende dat de geheele gemeente aan Jahwe heilig was en dus niet alleen de leden van den Levietenstam, maar alle Israëlieten bevoegd waren tot Jahwe te naderen. Door Mozes hiertoe uitgedaagd, komen zij, evenals Mozes en Aäron, met hunne vuurpannen, voor de tent der samenkomst, waar Jahwe zal toonen wie de door hem tot het priesterschap verkorene is. Jahwe openbaart zich aldaar en zou wis de geheele gemeente voor den euvelmoed van Korah en de zijnen door een snellen ondergang hebben doen boeten, indien niet Mozes en Aäron hem hadden gesmeekt zijn toorn alleen op den schuldige te doen nederdalen. Als nu het volk zich, op hun last, van den tabernakel verwijderd heeft, gaat een vuur van Jahwe uit en verteert de roekeloozen die onbevoegd vóor hem hebben gewierookt. Als het volk den volgenden dag Mozes en Aäron van het gebeurde de schuld geeft, raapt eene plotselinge sterfte duizenden weg, terwijl de overigen alleen gered worden omdat Aäron wierookend den toornenden god verzoent.

Dit verhaal bedoelt, den tegenstand te breken van die Israëlieten die met leede oogen aanzagen, dat de Levieten het priesterschap en alle andere tempelbedieningen, waarop de wet van *Deuteronomium* hun het uitsluitend recht verleend had, gaandeweg in handen kregen. Bij menig godsdienstig ontwikkeld man deed zich hierbij zeker het schoone denkbeeld gelden, in vs. 3 uitgesproken: de leden van Jahwe's volk hebben, als aan hem geheiligd, geen priesters noodig, maar hebben zelven den vrijen toegang tot hem. Lagere drijfveeren zullen zich daaraan wel gepaard hebben. Immers, van oudsher hadden familiën uit allerlei stammen eervolle en winstgevende betrekkingen aan het heiligdom bekleed; zoo waren zeer waarschijnlijk vele leden van het tempelkoor niet-Levieten. Dezen moesten nu volgens de wet verwijderd worden. Sommigen smolten door verzwagering met Levieten met dezen samen (verg. inl. op III, IV); anderen waren hiertoe te fier en bleven het beginsel bestrijden. Onder deze laatsten vooral, naar het schijnt, een geslacht uit Juda, dat der Korahieten; zie op vs. 1. Tegenover hen handhaaft dit verhaal het uitsluitend recht der Levieten op priesterlijke bedieningen: te gronde gaat wie hun dit betwist. Hoeveel moeite het heeft gekost, de niet-Levieten uit den tempel te weren, leert ons H. XVII en menige plaats in de wet, waar de schrijvers het noodig keuren hun volk ter dege in te scherpen, dat het Jahwe's uitdrukkelijke wil is aan den stam Levi priesterlijke voorrechten te geven (zie H. XVIII).

Nadat het verhaal over Korah en de tweehonderd vijftig met dat over Dathan en Abiram tot een, niet overal wel sluitend, geheel verbonden was, is van dat nieuwe verhaal, waarin al die weerspannigen gezamenlijk omkwamen, eene vermeerderde uitgave gemaakt door een der jongste schrijvers van de Wet. In vs. 8—11, 16—18, ten deele 36—40 vinden wij zijn werk, maar ook in het overige zijn sporen van zijne hand te zien; o. a. heeft hij den geslachtsboom van Korah aan diens naam toegevoegd. Korah en zijne tweehonderd vijftig medestanders worden allen bij hem Levieten (verg. op vs. 1). Was reeds in het verhaal dat hij omwerkte de opstand der Rubenieten op den achtergrond, en die der Israëlieten die de Levieten benijdden op den voorgrond getreden, ook van dezen strijd was in zijne dagen geen sprake meer; geen leek zou het toen meer gewaagd hebben voor Jahwe te komen wierooken. Maar over de rangorde der leden van den stam Levi was nog voortdurend twist. Vele invloedrijke familiën van dien stam konden het moeilijk verkroppen, dat de naam „Leviet" niet eenvoudig elk lid van den heiligen stam aanduidde, maar meer bepaald iemand die eene ondergeschikte bediening aan den tempel vervulde, in onderscheiding van de priesters, de Aäronieten. Zij begeerden voor zich priesterlijke voorrechten. Vooral het machtige geslacht der Korahieten, dat, van welken stam het ook oorspronkelijk een deel was, nu bepaald uit Levi heette af te stammen, waaruit een deel tot de zangers en muzikanten, een ander deel tot de portiers behoorde, en sommigen zeer eervolle betrekkingen bekleedden (zie op vs. 1), vergenoegde zich niet met die, toch altijd ondergeschikte, plaatsen. Tot den ondergang des tempels in 70 na Chr. heeft die strijd, hoewel in steeds

afnemende mate, voortgeduurd. Onze schrijver doet het zijne om hem te beslechten, natuurlijk in den geest der wet. Hij verwijt den Korahieten grove ondankbaarheid: zij die het voorrecht hadden het heiligdom te bedienen begeerden bovendien het priesterschap! De straf die in het oudere verhaal aan de benijders van Levi wordt voltrokken treft bij hem de Levieten die meer verlangen dan hun is toegekend. Uit hunne vuurpannen wordt, naar zijne voorstelling, het overtreksel van het koperen altaar vervaardigd; opdat de Levieten door den aanblik daarvan voortdurend gewaarschuwd zouden worden tegen aanmatiging van hetgeen hun niet toekwam.

Het is geen wonder, dat door de vereeniging dier drie verhalen van opstand tegen Jahwe's uitverkorenen een geheel is ontstaan dat op menige plaats de naden der samenvoeging zeer duidelijk vertoont; zie op vs. 1, 3, 24 en 27.

Toespelingen op dit verhaal XXVII : 3; Ps. CVI : 17; Sir. XLV : 18.

XVI : 1 Korah, de zoon van Jishar, den zoon van Kehath, den zoon van
Levi, en Dathan en Abiram, de zonen van Eliab, den zoon van Pallu,
2 den zoon van Ruben,' kwamen in opstand tegen Mozes, met tweehon-
derd vijftig mannen uit de Israëlieten, vorsten der gemeente, opgeroe-
3 penen tot de volksvergadering, mannen van naam;' zij spanden samen
tegen Mozes en Aäron en zeiden tot hen: Het is nu genoeg! Want
van de geheele gemeente zijn alle leden heilig, en in hun midden is
4 Jahwe; waarom verheft gij u dan boven Jahwe's vergadering?' Toen
5 Mozes dit hoorde, viel hij op zijn aangezicht' en sprak daarna tot
Korah en al zijne medestanders: Morgen zal Jahwe bekend maken,
wie hem toebehoort, wie de heilige is en wien hij tot zich doet nade-
6 ren; wien hij uitkiest, dien zal hij tot zich doen naderen.' Doet het
volgende: Neemt gij allen, Korah en al zijne medestanders, morgen
7 vuurpannen,' doet er vuur in en legt er wierook op voor Jahwe's
aangezicht; dan zal de man dien Jahwe verkiest de heilige zijn. Het
is nu genoeg, Levieten!

1. Aan *Korah* gaat in den Hebr. t. vooraf *Toen nam*, in Gr. vert. *Toen sprak.* — *Korah*, de vermeende stamvader der Korahieten. Volgens 1 Kron. IX : 17—34 bekleedden zij in den tempel aanzienlijke betrekkingen en waren daar, deels als portiers, deels als zangers en muzikanten, werkzaam. Als portiers komen Korahietische familiën ook 1 Kron. XXVI : 1—19 voor; als zangers en muzikanten 1 Kron. VI : 22—28, 33—38; 2 Kron. XX : 19; verg. inl. op *Psalmen*. Langs dezelfde lijn als hier stamt Korah Exod. VI : 20; 1 Kron. VI : 37 v. van Levi af. Toch waren de Korahieten oorspronkelijk geen Levietisch geslacht. Zelfs ten tijde van den schrijver van Ezra's Wetboek waren zij dat nog niet. Immers, de opstand van Korah en zijne tweehonderd vijftig medestanders was, naar luid van het daaraan ontleend verhaal, bepaald tegen de aanmatiging van den stam Levi gericht, ging dus van niet-Levieten uit; wat onweersprekelijk volgt uit vs. 2 v., waar zij uitdrukkelijk „mannen uit de Israëlieten" heeten, en ten overvloede uit XXVI : 9—11; XXVII : 3, welker schrijvers in de slachtoffers van Korahs opstand leeken zien. Hiermede zou het slecht gestrookt hebben dat de raddraaier een Leviet was geweest. Daarentegen is het zeer natuurlijk, dat de machtige familiën der Korahieten, die zich niet uit den tempel lieten verdringen, eindelijk heetten van Levi af te stammen, en dat de laatste bewerker van ons hoofdstuk, die hem als Leviet kende en als woordvoerder der Levieten tegen de Aäronieten liet optreden, aan zijn naam de geslachtslijst toevoegde waaruit zijne afkomst uit Levi bleek. Waarschijnlijk is hij oorspronkelijk Judeër geweest. In 1 Kron. II : 42 v. toch komt een Judeesche familie van dien naam voor, en de Edomietische familie Korah die Gen. XXXVI : 5, 14, 16, 18 vermeld wordt heeft hiermede zeker nauw samengehangen; verg. inl. op XIII, XIV. — *den zoon van Pallu, den zoon*, volg. verb. t.; Hebr. t. *en On, den zoon van Peleth, zonen.* On komt in het vervolg niet voor en wordt ook XXVI : 9—11; Deut. XI : 6; Ps. CVI : 17 niet vermeld. Ook Gen. XLVI : 9; Exod. VI : 13; Num. XXVI : 5—8; 1 Kron. V : 3 heet een Rubenietisch geslacht *Pallu.*

2. *tweehonderd — volksvergadering.* Verg. I : 16. Het zijn dus aanzienlijke mannen uit verschillende stammen, niet-Levieten.

3. *Het — genoeg!* In vs. 7 komen dezelfde woorden met toevoeging van *gij Levieten* in eene toespraak van Mozes tot de opstandelingen voor. Ze staan daar volstrekt niet op hunne plaats en behooren blijkbaar hier. Maar het is zeer wel mogelijk, dat de verwarring is aangebracht door den laatsten bewerker, die hier Korah, den Leviet, het woord laat richten tot Mozes en Aäron, als handhavers van de rechten der priesters. In het oorspronkelijke verhaal was dan de bedoeling: gij Levieten hebt nu lang genoeg naar een rang gestreefd die u niet met uitsluiting van anderen toekomt; niet gij alleen zijt gerechtigd, priesterlijke en andere bedieningen aan het heiligdom te bekleeden; want alle Israëlieten zijn, als aan Jahwe gewijden, bevoegd om hem te naderen. — *Jahwe's vergadering*, de gemeente; zie op Deut. XXIII : 1.

5. Jahwe zal toonen, wien hij tot priester begeert.

7. *Het — Levieten!* Verg. op vs. 3.

8, 9 En Mozes zeide tot Korah: Hoort toch, Levieten!' is het u niet ge-
noeg, dat de god Israëls u afgezonderd heeft uit de gemeente van Israël
om u tot zich te doen naderen, het werk aan Jahwe's tabernakel te
10 verrichten, en vóor de gemeente te staan om haar te bedienen —' en
zoo u en al uwe broederen, de Levieten, met u heeft doen naderen —
11 dat gij ook nog naar het priesterschap staat?' Daarom, gij en al uwe
medestanders rot tegen Jahwe samen; Aäron toch, wie is hij dat gij
tegen hem zoudt morren?
12 Toen liet Mozes Dathan en Abiram, de zonen van Eliab, roepen;
13 maar zij zeiden: Wij willen niet komen.' Is het niet genoeg, dat gij
ons uit een land overvloeiende van melk en honing hebt opgevoerd,
om ons in de woestijn te doen sterven, dat gij den baas over ons speelt,
14 ja zeker, den baas speelt?' Gij hebt ons waarlijk niet gebracht naar
een land overvloeiende van melk en honing, noch ons een erve van
akkers en wijngaarden gegeven. Wilt gij de oogen dezer mannen uit-
15 graven? Wij komen niet!' Toen ontstak Mozes in hevigen toorn en
zeide tot Jahwe: Wend u niet tot hun offer; niet éen ezel heb ik van
hen weggenomen, niet éen hunner kwaad gedaan.
16 En Mozes zeide tot Korah: Zorg, dat gij u morgen met al uwe
17 medestanders voor Jahwe bevindt, gij en zij, benevens Aäron.' Ieder
uwer neme zijne vuurpan, legge er wierook op en brenge zijne vuur-
pan voor Jahwe, tweehonderd vijftig vuurpannen; ook gij en Aäron,
18 ieder zijne vuurpan.' Zoo namen zij allen hunne vuurpannen, deden
er vuur in, legden er wierook op en gingen aan den ingang van de
19 tent der samenkomst staan; desgelijks Mozes en Aäron.' Als nu Korah
de geheele gemeente tegen hen aan den ingang van de tent der samen-
komst vergaderd had, vertoonde zich Jahwe's heerlijkheid aan de ge-
20, 21 heele gemeente.' En Jahwe sprak tot Mozes en Aäron:' Zondert u
uit het midden dezer gemeente af, en ik zal haar in een oogwenk
22 verteren.' Toen vielen zij op hun aangezicht en zeiden: O God, god
der geesten van alle vleesch! Zoudt gij, omdat die éene man zondigt,
23 tegen de geheele gemeente vergramd zijn?' Toen zeide Jahwe tot
24 Mozes:' Zeg aan de gemeente: Gaat weg uit den omtrek der woning
van Korah, Dathan en Abiram.
25 En Mozes maakte zich op, ging, gevolgd door de oudsten van Israël,
26 tot Dathan en Abiram' en sprak tot de gemeente: Verwijdert u toch
van de tenten dier goddelooze mannen en raakt niets van hetgeen hun
27 toebehoort aan, om niet door al hunne zonden om te komen.' Toen

9. Zie III : 5—9.

11. *Aäron — morren?* Aäron is Jahwe's uitverkorene; zoodat uw gemor niet hem persoonlijk treft, maar Jahwe zelven.

12. *komen,* tot u. Anderen *optrekken.*

14. *Wilt — uitgraven?* Wilt gij hen beletten te zien hoe gij hen om den tuin leidt?

15. *Wend — offer.* Dat de oproerige Rubenieten aan Jahwe wilden offeren is in het voorafgaande niet gezegd; waarschijnlijk behoorde de eerste helft van dit vers tot het tweede verhaal (zie Inl.) en is zij door een der bewerkers hier te onpas ingevoegd.

16—18. In vs. 16 is de opstand alleen tegen Aäron gericht, in vs. 11 staan Mozes en Aäron tegenover Korah en de zijnen; blijkbaar vinden wij hier gedeelten van twee verhalen.

17. *tweehonderd vijftig vuurpannen.* Deze, in eene toespraak van Mozes hinderlijke, omslachtigheid dient blijkbaar om vs. 36—40 voor te bereiden.

22. *god — vleesch,* de god die het leven geeft en wegneemt. Desgelijks XXVII : 16. — *die éene man,* Korah, als raddraaier alleen genoemd.

24. *der woning.* Het hier en vs. 27 gebezigde Hebreeuwsche woord is dat waarmede Exod. XXVI : 15 enz. de tabernakel wordt aangeduid. Dit is waarschijnlijk te verklaren uit de samenvoeging der verhalen. In het oorspronkelijke, dat tot het verhaal van Korah behoorde, stond ongetwijfeld *van den tabernakel van Jahwe*; want daarvóor had uit den aard der zaak de wedstrijd plaats; maar de laatste bewerker maakte er hier en vs. 27 het verblijf der opstandelingen van.

27. *Toen — Abiram,* invoegsel van een bewerker; zie op vs. 24. In het oorspronkelijke verhaal

trokken zij zich terug uit den omtrek der woning van Korah, Dathan en
Abiram, en Dathan en Abiram kwamen naar buiten en gingen aan
den ingang hunner tenten staan, met hunne vrouwen, zonen en kleine
28 kinderen. ′ Nu zeide Mozes: Hieraan zult gij erkennen, dat Jahwe mij
gezonden heeft om al deze werken te doen, en dat ik ze niet zelf be-
29 dacht heb: ′ indien dezen sterven zooals andere menschen en het ge-
30 wone menschenlot hen treft, dan heeft Jahwe mij niet gezonden. ′ Maar
indien Jahwe iets geheel nieuws schept, de grond zijn muil openspert
en hen met al de hunnen verslindt, zoodat zij levend in het schim-
menrijk dalen, dan zult gij erkennen dat deze mannen Jahwe gesmaad
hebben.

31 Nauwelijks had hij al deze woorden ten einde gebracht, of de grond
32 onder hen spleet vaneen, ′ de aarde opende haar mond en verslond hen
met hunne gezinnen, alle menschen die bij Korah behoorden en al
33 hunne have. ′ Zoo daalden zij met al de hunnen levend in het schim-
menrijk; de aarde bedekte hen, en zij waren verdwenen uit het midden
34 der vergadering. ′ En alle Israëlieten in hunne omgeving vloden op hun
geroep; want zij zeiden: Als de aarde ons ook maar niet verslindt!

35 Toen ging een vuur uit van Jahwe en verteerde de tweehonderd en
36 vijftig mannen die den wierook brachten; ′ waarop Jahwe tot Mozes
37 sprak: ′ Zeg aan Eleazar, den zoon van Aäron, den priester, dat hij
de vuurpannen uit den brand oprape en het vuur ver wegwerpe; ′
38 want de vuurpannen dezer zondaren zijn ten koste van hun leven heilig
geworden. Men zal ze tot bladen pletten en er een overtreksel voor
het altaar van maken; want, dewijl zij ze voor Jahwe's aangezicht
hebben gebracht, zijn ze heilig geworden. En zij moeten den Israëlieten
39 tot een teeken zijn. ′ Zoo nam Eleazar, de zoon van Aäron, den priester,
de koperen vuurpannen die de verbranden gebracht hadden, en men
40 plette ze tot een overtreksel voor het altaar, ′ tot eene herinnering
voor de Israëlieten, dat toch geen leek, een die niet uit de nakome-
lingen van Aäron is, zou naderen, om voor Jahwe's aangezicht te wie-
rooken; opdat het hun niet vergaan mocht als Korah en zijnen mede-
standers; zooals Jahwe door Mozes tot hem gesproken had.

41 Des anderen daags morde de geheele gemeente der Israëlieten tegen
Mozes en Aäron en zeide: Gij hebt Jahwe's volk om het leven gebracht. ′
42 Toen nu de gemeente samenspande tegen Mozes en Aäron, keerden zij
zich naar de tent der samenkomst, en zie, de wolk bedekte haar, en
43 Jahwe's heerlijkheid vertoonde zich. ′ Nu traden Mozes en Aäron tot
44, 45 voor de tent der samenkomst, ′ en Jahwe sprak tot Mozes: ′ Trekt u
terug uit het midden dezer gemeente; opdat ik ze in één oogwenk
46 vertere. Maar zij vielen op hun aangezicht, ′ en Mozes zeide tot Aäron:
Neem de vuurpan, doe er vuur van het altaar in, leg er wierook op,
ga ijlings tot de gemeente en bewerk verzoening voor haar; want de
gramschap is van voor Jahwe uitgegaan: de plaag is reeds begonnen. ′
47 En Aäron nam de vuurpan, zooals Mozes hem bevolen had, en liep

van den ondergang der Rubenieten vloden de Israëlieten eerst toen de grond spleet, vs. 34. — Over *woning* zie op vs. 24.

28. *en* — *heb*, letterlijk *en dat het niet uit mijn eigen hart is*. Verg. op XXIV : 13.

32. Verg. op XXVI : 9*b*—11.

35. *Toen* — *Jahwe*. Zie op XI : 1.

38. *want* — *geworden*. In Hebr. t. staat *want zijn heilig geworden* in vs. 37 en *de vuurpannen* in den vierden naamval. — *heilig geworden*. Zie op Exod. XXIX : 37.

39. *Eleazar* — *priester*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de priester Eleazar*.

46. *want* — *uitgegaan*. De schrijver schijnt de gramschap voor te stellen als een wezen dat zich vóor Jahwe bevindt; wellicht uit schroom hem gramschap toe te kennen.

47. *de vuurpan* en *op het vuur*, duidelijkheidshalve ingevoegd.

ijlings midden in de vergadering, en ja waarlijk, de plaag was onder
het volk reeds begonnen! Toen legde hij den wierook op het vuur en
48 bewerkte verzoening voor het volk. ' Terwijl hij tusschen de dooden
49 en de levenden stond, hield de plaag op. ' Het aantal dergenen die in
die plaag omgekomen zijn is veertien duizend zevenhonderd, buiten
50 degenen die ter zake van Korah gestorven waren. ' Hierop keerde
Äăron tot Mozes naar den ingang van de tent der samenkomst terug;
de plaag was gestuit.

HOOFDSTUK XVII.

Äärons bloeiende staf. — Jahwe gelast Mozes, op twaalf staven de namen der stamvorsten te schrijven, daarenboven op dien van Levi den naam van Äăron, en ze in den tabernakel te leggen; de staf van den man dien hij uitkiest zal bloeien; Mozes gehoorzaamt (1—7). Den volgenden dag draagt Äärons staf zelfs vruchten; Mozes toont de staven aan de Israëlieten (8, 9*a*); waarna alle stamhoofden hunne staven terugnemen en Mozes, op Jahwe's last, dien van Äăron voor de ark nederlegt, tot leering van weerspannigen (9*b*—11). De Israëlieten vreezen om te komen als zij den tabernakel naderen (12 v.).

Het verhaal vs. 1—11 onderstelt voorafgegane murmureeringen en bestraffingen en sluit zich zoo bij het vorig hoofdstuk aan. Het dient om aan te toonen dat de stam Levi, door Äăron vertegenwoordigd, door Jahwe tot het priesterschap is uitverkoren, en komt dus in strekking overeen met die gedeelten van H. XVI waarin Korah en zijne medestanders, op grond van de heiligheid der geheele gemeente, tegen het uitsluitend recht der leden van den stam Levi op bedieningen aan het heiligdom opkomen; het is van denzelfden schrijver, dien van Ezra's Wetboek. Vs. 12 v. vormt den overgang tot H. XVIII.

XVII : 1, 2 Jahwe zeide tot Mozes: ' Spreek tot de Israëlieten en neem van
hen voor elken stam een staf, van al hunne stamvorsten, twaalf staven,
3 en schrijf op ieders staf zijn naam. ' En op den staf van Levi zult gij
dien van Äăron schrijven; want éen staf behoort aan hun stamhoofd. '
4 Gij zult ze leggen in de tent der samenkomst vóor de Geboden, waar
5 ik mij aan u pleeg bekend te maken. ' Dan zal van den man dien ik
uitkies de staf bloeien. Zoo zal ik de murmureeringen die de Israëlieten
6 tegen ulieden uiten stillen, zoodat ik ze niet meer hoor. ' Toen Mozes
tot de Israëlieten gesproken had, gaven al hunne vorsten hem ieder
een staf, elk voor zijn stam, twaalf staven, en onder de hunne was
7 die van Äăron.' En Mozes legde die staven voor Jahwe in de tent der
Geboden.
8 Als nu Mozes den volgenden dag in de tent der Geboden kwam,
daar was waarlijk de staf van Äăron, voor den stam Levi, gaan bloeien:
9 hij deed bloesems uitkomen, bloemen ontluiken, amandelen rijpen. ' Toen
bracht Mozes al de staven, die voor Jahwe gelegen hadden, naar buiten
10 tot al de Israëlieten. Zij zagen het, en ieder nam zijn staf. ' Maar Jahwe
zeide tot Mozes: Leg den staf van Äăron weder voor de Geboden, om
hem te bewaren tot een teeken voor de weerspannigen; opdat gij een
einde moogt maken aan hunne murmureeringen; zoodat ik ze niet
11 meer hoor en zij niet sterven. ' En Mozes deed zooals Jahwe hem bevolen
had; zoo deed hij.
12 Toen zeiden de Israëlieten tot Mozes: Zie, wij komen altemaal om,

2. *staf.* De staf of schepter is het teeken der vorstelijke waardigheid.

3. Volgens den schrijver telt anders Jozef voor twee en behoort Levi dus niet tot de twaalf stammen; zie I : 5—16. Daarom zegt hij hier uitdrukkelijk het tegendeel.

4. *vóor de Geboden,* als Exod. XXX : 36; zie op Exod. XXV : 16. — *aan u,* Mozes, volg. Sam. t., Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. heeft het meervoud *ulieden,* Mozes en Äăron.

10. *voor de weerspannigen.* Deze uitdrukking komt vaak in *Ezechiël* voor (II : 5, 7, 8 enz.) en is zonder twijfel aan dat boek ontleend.

12 v. De schrijver teekent den angst dien de herhaalde strafgerichten het volk hadden aangejaagd

13 wij vergaan, ja, wij vergaan! ' Al wie nadert, slechts nadert, tot Jahwe's
tabernakel zal sterven. Moeten wij dan allen omkomen?

(H. XVI), om zoo de afzondering van den stam Levi tot den heiligen dienst en de regeling zijner inkomsten (H. XVIII) te rechtvaardigen.

13. *Al wie — nadert.* Gr. vert. heeft slechts *al wie nadert.*

HOOFDSTUK XVIII.

Wet op de inkomsten van priesters en Levieten. — Jahwe draagt aan Aäron en zijne nakomelingen het priesterschap op en geeft hun de Levieten tot helpers (1—7). Welke gedeelten der offers den priesters toekomen; door wie en waar de hoogheilige en de heilige spijzen moeten gebruikt worden (8—10). Daarenboven vallen de keurgaven, het met den ban belegde, de eerstgeborenen, waarvan sommige gelost moeten worden, en al de heilige gaven der Israëlieten den priesters ten deel (11—19). Deze gaven zijn den priesters ten erfdeel (20); de Levieten zullen als erfdeel tienden ontvangen (21—24) en daarvan een tiend, als gave voor Jahwe, aan de priesters geven (25—29); het overige is hun eigendom (30—32).

In de wet van *Deuteronomium* (XVIII : 3—5) waren over de inkomsten der Levieten-priesters een paar bepalingen gegeven, maar deze volstonden op den duur niet. Eensdeels hadden de priesters meer noodig dan hun werd gegeven; andersdeels maakte de onderscheiding van priesters en Levieten nieuwe verordeningen noodzakelijk.

De eerste drie gedeelten van dit hoofdstuk, vs. 1—7; 8—19; 20—24, behelzen voorschriften tot Aäron gericht, het laatste, vs. 25—32, een bevel aan Mozes. Dit verschil, benevens de herhalingen waarin de wetgever hier nu en dan vervalt, zou ons kunnen doen vermoeden dat wij hier een uit verschillende stukken samengesteld werk vóor ons hebben. Maar de schrijver van Ezra's Wetboek, waaraan dit hoofdstuk ontleend is, was niet zeer bekwaam in het samenstellen, en tegenstrijdigheden komen in het hoofdstuk niet voor. Het geheel sluit zich zeer goed aan bij de oudste gedeelten van XVI en XVII.

XVIII : 1 Jahwe zeide tot Aäron: Gij, uwe zonen en uws vaders huis met u
zult de schuld van het heiligdom dragen. En gij en uwe zonen met u
2 zult de schuld van uw priesterschap dragen. ' Doe ook uwe broeders,
den stam Levi, de afstammelingen van uw voorvader, met u nader-
treden, opdat zij zich bij u aansluiten en u bedienen voor de tent der
3 Geboden. ' Zij zullen hunne plichten vervullen ten opzichte van u en
van de geheele tent; maar tot de meubelen van het heiligdom en tot
het altaar zullen zij niet naderen; opdat zij niet sterven, en gij met
4 hen. ' Zij zullen zich bij u aansluiten en ten aanzien van de tent der
samenkomst hunne plichten vervullen: allen arbeid bij de tent ver-
5 richten; en geen leek zal tot u naderen. ' Gij zult daarentegen de
plichten ten aanzien van het heiligdom en van het altaar vervullen;
6 opdat geen gramschap meer ontbrande tegen de Israëlieten. ' Ik zelf
heb uwe broeders, de Levieten, genomen uit het midden der Israëlieten
tot een geschenk aan u, als geschonken aan Jahwe, om den arbeid
7 bij de tent der samenkomst te verrichten. ' Maar gij en uwe zonen
met u zult uw priesterschap waarnemen, in al wat aan het altaar en
achter het voorhangsel te verrichten is, en daar het werk doen; als

1. *Gij — huis,* d. i. de geheele stam Levi. — *Gij ... zult de schuld van ... dragen,* gij zijt er voor verantwoordelijk en zult verontreiniging er van boeten. Verg. Exod. XXVIII : 38. — *gij en uwe zonen met u,* de Aäronieten.

2. *aan u toegevoegd zijn.* In het hier gebruikte Hebreeuwsche woord ligt eene toespeling op den naam *Levi.* — Na *bedienen* heeft de grondtekst nog *èn gij èn uwe zonen met u,* wat door herhaling uit vs. 1 in den tekst geslopen is.

5. *opdat — Israëlieten.* Toespeling op H. XVI.

6. Verg. op III : 9.

7. *in — is.* Hun werkkring strekt zich dus uit van het brandofferaltaar tot in het allerheiligste. — *een arbeid die u geschonken wordt,* meer een ambt dat u als een voorrecht wordt gegeven dan een harde plicht. — *de onbevoegde.* Hier staat hetzelfde woord dat vs. 4 en elders door *leek* vertaald is en ‚een vreemde' beteekent. Het omvat hier ook de Levieten.

een arbeid die u geschonken wordt zal ik u uw priesterschap geven;
de onbevoegde die nadert zal ter dood gebracht worden.
8 Jahwe sprak tot Aäron: Ik, ik heb u opgedragen de zorg voor mijne
offergaven; wat alle heilige spijzen der Israëlieten betreft, u geef ik
ze tot uw aandeel, en uwen zonen als iets dat hun voor altijd wettig
9 toekomt. ' Van de hoogheilige spijzen, voor zoover ze niet verbrand
worden, zal dit voor u zijn: al hunne gaven, voor zoover die in eeni-
gerlei meel-, zond- of schuldoffer dat zij mij brengen bestaan. Iets
10 hoogheiligs zal dat voor u en uwe zonen zijn; ' in eene hoogheilige
plaats zult gij het eten; al wat manlijk is mag het eten, en iets heiligs
zult gij het achten.
11 Voorts komt het navolgende u toe als gave hunner geschenken van
alle aanbiedingsoffers der Israëlieten — u geef ik het en uwen zonen
en dochteren met u, als iets dat hun voor altijd wettig toekomt; al
12 wie in uw gezin rein is mag het eten ' — al het beste van de olie,
van den most en van het koren, de keurgaven die zij aan Jahwe
13 geven, u geef ik ze. ' Ook de eerstelingen van al wat in hun land
groeit, die zij aan Jahwe brengen, zullen voor u zijn; al wie in uw
14 gezin rein is mag ze eten. ' Al wat in Israël met den ban belegd is
15 zal voor u zijn. ' Al wat den moederschoot opent van eenigerlei wezen,
dat men Jahwe toebrengt, mensch of dier, zal voor u zijn; maar los-
sen, lossen zult gij den eerstgeborene van den mensch, en ook den
16 eerstgeborene van een onrein dier zult gij lossen. ' — Wat nu die
lossing aangaat: als het kind eene maand oud is zult gij het naar
schatting voor een bedrag van vijf sikkelen — heilige sikkelen van
17 twintig gera — lossen. ' Maar de eerstgeborenen van koe, schaap of
geit zult gij niet lossen; die zijn heilig: hun bloed zult gij op het
altaar sprengen en hun vet aansteken, tot een vuuroffer ten liefelijken
18 geur voor Jahwe. ' En hun vleesch zal voor u zijn; evenals de aan-
19 biedingsborst en de rechterschenkel, zal het voor u zijn. ' Al de
gaven van de heilige dingen die de Israëlieten aan Jahwe wijden geef
ik u en uwen zonen en dochteren, als iets dat u voor altijd wettig
toekomt; een eeuwig zoutverbond is dit voor Jahwe's aangezicht, voor
u en uw kroost.
20 Jahwe zeide tot Aäron: In hun land zult gij geen erve ontvangen;
een deel zal u onder hen niet te beurt vallen; ik ben uw deel en uw
21 erve te midden der Israëlieten. ' En aan de Levieten geef ik al de
tienden in Israël ten erfdeel, als loon voor den arbeid dien zij ver-
22 richten, den arbeid bij de tent der samenkomst; ' opdat de Israëlieten
niet meer tot de tent der samenkomst naderen, waardoor zij eene
23 doodzonde op zich zouden laden. ' De Leviet zal den arbeid bij de tent

8. *aandeel.* Zie op Lev. VII : 35.
9. Over de heilige en de hoogheilige spijzen zie op Lev. XXI : 22.
10. *in eene hoogheilige plaats.* In of bij het voorportaal van den tempel werden zulke spijzen gegeten.
11. *al wie — rein is,* man of vrouw, vrije of slaaf.
12. *het beste,* letterlijk *het vet.* — *de keurgaven,* in vs. 13 *eerstelingen* genoemd; zie op Exod. XXIII : 19.
14. Verg. Lev. XXVII : 28 v.; Ezech. XLIV : 29*b*.
15. Verg. op Exod. XIII : 2, 12, en 13.
16. Verg. Lev. XXVII : 1—8, 25. — *naar schatting.* Zie op Lev. XXVII : 2. — Wel is in het voorafgaande vers het onreine vee het laatst genoemd, maar wat hier voorkomt betreft toch uitsluitend de menschelijke eerstgeboorte. Het vers is wellicht een later toevoegsel.
19. *een eeuwig zoutverbond.* Zie op Lev. II : 13.
20. Wat Deut. X : 9 enz. omtrent den stam Levi verordend is wordt hier, eerst van de Aäronieten, en vs. 24 van de Levieten gezegd.
21. *de tienden.* Zie op Lev. XXVII : 32 en inl. op Deut. XIV : 22—29.

der samenkomst verrichten, en zij zullen hunne schuld dragen; eene
eeuwige inzetting ook voor uw nageslacht. Zij zullen te midden van
24 de Israëlieten geen erfdeel verkrijgen; ′ want de tienden die de Israëlie-
ten als gave aan Jahwe wijden geef ik aan de Levieten ten erfdeel.
Daarom heb ik aangaande hen gezegd: Te midden der Israëlieten zul-
len zij geen erfdeel verkrijgen.
25, 26 En tot Mozes sprak Jahwe: ′ Tot de Levieten zult gij spreken en
hun zeggen: Wanneer gij van de Israëlieten de tienden in ontvangst
neemt die ik u van hen tot uw erfdeel gegeven heb, dan zult gij daar-
27 van eene gave aan Jahwe wijden, een tiend van het tiend. ′ En deze
uwe gave zal u toegerekend worden alsof gij koren van den dorsch-
28 vloer en wijn uit den perskuip bracht. ′ Zoo zult ook gij eene gave
aan Jahwe wijden van al de tienden die gij van de Israëlieten ont-
vangt; gij zult daarvan de Jahwe's-gave aan den priester Aäron schen-
29 ken. ′ Van al wat u geschonken wordt zult gij de geheele Jahwe's-
gave wijden; enkel van het beste dat er bij is zal het hem gewijde
deel genomen worden.
30 Ook zult gij hun zeggen: Wanneer gij het beste er van wijdt, dan
zal dit den Levieten toegerekend worden alsof zij de opbrengst van dorsch-
31 vloer en perskuip brachten. ′ Gij moogt het eten in welke plaats gij
wilt, met uw gezin; want het is het loon voor uw arbeid in de tent
32 der samenkomst; ′ gij zult in deze zaak geen schuld op u laden
wanneer gij het beste er van wijdt. Maar gij zult de heilige gaven
der Israëlieten niet ontwijden; opdat gij niet sterft.

23. *zij zullen hunne schuld dragen*, d. i. zij zullen de misgrepen boeten die in het hun toevertrouwde deel van den dienst begaan worden; verg. vs. 1.
29. *al — wordt*, tienden en andere gaven. — *van al het beste*, letterlijk *van al zijn vet*.
32. *Maar — ontwijden*, wat zij zouden doen indien zij er de Jahwe's-gave niet van afzonderden.

HOOFDSTUK XIX.

Het wijwater. — Jahwe beveelt eene roode koe te verbranden, om de asch te verkrijgen waaruit wijwater bereid wordt (1—10); daarmede moet ieder die een lijk heeft aangeraakt ontzondigd worden (11—13). Ieder die eene tent binnenkomt waar iemand gestorven is, al wie daarin is en elk open vat is onrein (14 v.); ook wie op het veld een lijk, doodsbeen of graf aanraakt (16); hoe zulke verontreinigde menschen en voorwerpen met wijwater besprenkeld moeten worden, om den zevenden dag na bad en kleederwassching rein te zijn (17—19); wie het verzuimt begaat eene doodzonde (20); onrein wordt wie het wijwater heeft aangeraakt (21); desgelijks elk mensch en elke zaak die met een onreine in aanraking geweest is (22).

Evenals bij vele oude volken, Indiërs, Perzen, Grieken, Romeinen, werd onder Israël een lijk voor iets verontreinigends gehouden. De vroegste getuigenissen dienaangaande zijn Deut. XXI : 23; Ezech. IX : 7; XLIV : 25; Hagg. II : 14. Zeer oud kan die beschouwing niet geweest zijn; wij kunnen ons toch moeilijk voorstellen, hoe in den tijd der richteren, zelfs hoe in dien der koningen, waarin oorlogen aan de orde van den dag waren en de oorlog ter eer van Jahwe gevoerd werd, de aanraking van lijken voor verontreinigend kan gehouden zijn. Waarschijnlijk moesten eerst alleen de priesters zich daarvoor wachten en bij verontreiniging zich ontzondigen, en is die eisch later tot alle Israëlieten uitgestrekt. Deze schijnt in onoplosbare tegenspraak met den hoogen prijs die onder de Joden altijd op het begraven van dooden, zelfs op de deelneming aan eene teraardebestelling, als op een Gode welgevallig werk, gesteld is. Toch hangt hij er waarschijnlijk nauw mede samen. Immers, onder Israël werden, evenals bij vele volken, de dooden vereerd (zie op Deut. XXVI : 14) en was de begraafplaats heilig; doodenbezwering en waarzeggerij met behulp der afgestorvenen stond hiermede in verband. Waren deze gebruiken en beschouwingen den meest ontwikkelden Israëlieten, als afgoderij, een doorn in het oog, dan is het verklaarbaar, hoe men eerst de priesters, toen zooveel mogelijk de leden des volks, daarvan heeft zoeken af te houden door het lijk en het graf voor verontreinigend te verklaren.

Wat de ontzondiging betreft, het verdient opmerking dat de hier gegeven verordeningen in strijd

zijn met die van Lev. V. Daar toch is een schuldoffer opgelegd aan ieder die o. a. (zie vs. 3) „iets onreins van een mensch aanraakt, welke onreinheid ook waardoor hij onrein wordt." Hiertoe toch behoort niet in de laatste plaats, zouden wij meenen, de aanraking van een lijk. Toch legt ons hoofdstuk geen offer op aan iemand die zich aan een doode of een graf heeft verontreinigd. Dit kan ons intusschen niet bevreemden: het zou inderdaad onmogelijk geweest zijn, zulk een eisch ingang te doen vinden. Elke aanverwant van een overledene en iedereen die aan de uitvaart deel nam en de begraafplaats betrad kon toch niet gedwongen worden om een offer te brengen! Het was reeds sterk genoeg dat zij voor onrein verklaard en tot besprengingen verplicht werden.

Ons hoofdstuk, dat blijkens de tegenspraak met Lev. V niet in Ezra's Wetboek gestaan heeft, bestaat uit twee deelen: vs. 1—13 en vs. 14—22. Het laatste is zeker een jonger toevoegsel, dat de manier waarop het wijwater met de asch der roode koe bereid moet worden — in vs. 1—13 als bekend ondersteld — beschrijft en ook omtrent de verontreinigende kracht van het lijk, alsmede van het wijwater zelf, nadere bepalingen geeft.

Waarom deze wet hier is geplaatst, en niet bij Lev. XI—XVI, waar over de onreinheid gehandeld wordt, weten wij niet.

XIX: 1, 2 Jahwe sprak tot Mozes en Aäron: ′ Dit is de wetsinzetting die
Jahwe bevolen heeft. Gelast den Israëlieten dat zij u eene roode koe
brengen, gaaf zonder gebrek, waarop nog nooit een juk gelegd is. ′
3 Gij zult die geven aan den priester Eleazar, en men zal haar buiten
4 de legerplaats brengen en te zijnen aanschouwen slachten. ′ Dan zal
de priester Eleazar met zijn vinger van het bloed nemen en daarmede zevenmaal sprenkelen in de richting van de voorzijde van de
5 tent der samenkomst. ′ Daarna zal men de koe voor zijne oogen verbranden; haar huid, vleesch en bloed zal men met de pens verbran-
6 den; ′ voorts neemt de priester cederhout, hysop en karmijn en werpt
7 dit op de overblijfselen der verbrande koe. ′ Dan zal de priester zijne
kleederen wasschen en zijn lichaam in water baden; daarna mag hij
weder in de legerplaats komen, maar hij is tot den avond onrein. ′
8 Ook zal hij die het dier verbrand heeft in water zijne kleederen was-
9 schen en zijn lichaam baden, en onrein zijn tot den avond. ′ Voorts
zal een rein man de asch der koe verzamelen en die buiten het leger

1. *en Aäron.* Daar in vs. 2 *gelast* in het enkelvoud staat (verg. op vs. 3), is dit waarschijnlijk later ingevoegd.

2. *waarop — is.* Hetzelfde wordt geëischt ten aanzien van de vaars waarover Deut. XXI : 3 handelt, anders van geen offerdier. Maar ook bij andere volken golden dieren die nooit voor eenigen arbeid gebruikt waren voor bijzonder waardig ten offer. Om dezelfde reden worden Exod. XX : 25 alleen ongehouwen steenen voor geschikt verklaard om daarvan een altaar te bouwen, en 1 Sam. VI : 7; 2 Sam. VI : 3 een nieuwe wagen om er Jahwe's ark op te vervoeren. Zie ook Deut. XXI : 4; 2 Kon. II : 20.

3. *Gij*, in het enkelvoud, d. i. Mozes, hoewel volg. vs. 1 Jahwe tot hem en Aaron sprak. Zoo volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft het meervoud; verg. op vs. 1. — *den priester Eleazar.* Indien het opschrift *Jahwe sprak tot Mozes en Aäron* oorspronkelijk bij de wet behoord heeft, dan is opzettelijk niet Aäron, de hoogepriester, maar zijn zoon aangewezen om deze plechtigheid te leiden; wat verklaard kan worden uit den verontreinigenden invloed der handeling (vs. 7), waarvoor men den hoogepriester wilde vrijwaren. Maar inderdaad is zij altijd voltrokken door een hoogepriester. Althans, de overlevering heeft de namen van eenige hoogepriesters bewaard die het gedaan hebben. Het is dus waarschijnlijk dat deze wet eigenlijk had moeten staan na XX : 22—29, waar Aärons dood wordt verhaald, en dat Eleazar hier oorspronkelijk als zijn opvolger genoemd werd. Verg. op vs. 1. — *men*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hij*; evenzoo vs. 5.

4. *in — samenkomst.* Ondersteld wordt, hoewel dit vs. 3 niet gezegd is, dat de handeling plaats heeft ten oosten van de tent der samenkomst. Dit komt overeen met de werkelijkheid. Immers, zoolang de tempel stond, werd „de roode koe" op den Olijfberg verbrand.

6. *cederhout, hysop en karmijn.* Zie op Lev. XIV : 4 v.

7 v. Verg. Lev. XVI : 26—28.

9. *een rein man.* Dat dit een priester moet zijn staat er niet bij. Ook is vs. 3 niet bepaald dat alleen een priester het wijwater bereiden en er mede sprengen mag. Toch was volgens de schriftgeleerden hij alleen er toe bevoegd. — *om — bereiden.* Hoe dit geschiedt, wordt hier als bekend ondersteld; eerst vs. 17 v. beschrijft het. Men zou uit dit vers kunnen opmaken dat alleen op de hier vermelde *reine plaats* wijwater bereid werd; maar inderdaad kregen alle priesters die het begeerden iets van de heilige asch in een kokertje en maakten zij daarmede wijwater waar zij wilden. De Hebreeuwsche naam voor *wijwater* beteekent letterlijk *het water der vuilheid*, d. i. dat waarmede de onreinheid wordt verwijderd. Ook bij de Romeinen werd asch van verbrande kalveren als zoenmiddel gebezigd. — *die — zondoffer*, letterlijk *het is een zondoffer.* Zie op vs. 17.

op eene reine plaats leggen. Zij zal voor de gemeente der Israëlieten
bewaard worden, om daarmede wijwater te bereiden; die koe is een
10 zondoffer. ′ En hij die de asch verzameld heeft zal zijne kleederen was-
schen en tot den avond onrein zijn. Het zal den Israëlieten en den
vreemde die onder hen verblijf houdt tot eene eeuwige inzetting zijn. ′
11 Hij die het lijk van eenig mensch aanraakt zal zeven dagen onrein
12 zijn; ′ op den derden en op den zevenden dag zal hij zich daarmede
laten ontzondigen; dan wordt hij rein; indien hij zich op den derden en
13 op den zevenden dag niet laat ontzondigen, wordt hij niet rein. ′ Al
wie het lijk van eenig mensch die gestorven is aanraakt en zich niet
laat ontzondigen heeft den tabernakel van Jahwe verontreinigd: die
persoon zal uitgeroeid worden uit Israël; omdat geen wijwater op hem
gesprengd is zal hij onrein zijn en blijft zijne onreinheid op hem.
14 Dit is de wet: Indien een mensch in eene tent sterft, dan zal ieder
die de tent binnenkomt en al wie er in is zeven dagen onrein zijn. ′
15 En ieder open vat waarop geen vastgemaakt deksel ligt is onrein. ′
16 Ook zal ieder die op het veld een door het zwaard verslagene of een
gestorvene of een menschenbeen of een graf aanraakt zeven dagen
17 onrein zijn. ′ Men zal dan voor den onreinen mensch iets van de asch
van het verbrande zondoffer nemen en daarbij levend water in een vat
18 doen; ′ daarop zal een rein man hysop nemen en in dat water doopen
en daarmede de tent, al hare meubelen en alle personen die er in
waren besprenkelen; eveneens hem die een doodsbeen, een verslagene
19 of gestorvene of een graf heeft aangeraakt. ′ De reine zal den onreine
op den derden en op den zevenden dag besprenkelen, en op den zeven-
den dag hem ontzondigen; dan zal hij zijne kleederen wasschen, een
20 bad nemen en des avonds rein zijn. ′ En indien iemand verontreinigd
is en niet ontzondigd werd, die mensch zal uitgeroeid worden uit de
vergadering; want hij heeft Jahwe's heiligdom verontreinigd: er is
21 geen wijwater op hem gesprengd; onrein is hij. ′ Het zal u tot eene
eeuwige inzetting zijn. En hij die het wijwater sprenkelt zal zijne
kleederen wasschen, en die het wijwater aanraakt zal tot den avond
22 onrein zijn. ′ Ook wordt alles waaraan een onreine raakt onrein, en de
persoon die hem aanraakt is onrein tot den avond.

11. *van eenig mensch,* dus man of vrouw, vrije of slaaf, volwassene of kind, bloedverwant of vreemde. Of er ook heidenen onder begrepen zijn, blijkt niet.

12. *zal — ontzondigen.* Dit kan ook vertaald worden *hij zelf zal zich daarmede ontzondigen.* Is dit de ware vertaling, dan is het vers in strijd met vs. 18 en met de praktijk, volgens welke alleen een priester het mocht doen. — *dan wordt hij rein,* volg. Sam. en Gr. t.

13. *heeft — verontreinigd.* Verg. Lev. XV : 31; XVI : 16.

14. *in eene tent,* overeenkomstig de inkleeding der wet, die heet in de woestijn gegeven te zijn; de schrijver bedoelt een huis, in tegenstelling met vs. 16. De schriftgeleerden hebben, om de zeer groote moeilijkheden, aan het voorschrift verbonden, indien men „tent" door „huis" vervangt, te vermijden, verordend dat een doek boven een stervende gespannen de „tent" heeten zou; zoodat alleen de mensch en het voorwerp die daaronder waren verontreinigd werden.

15. *vat,* schaal, flesch en wat dies meer zij. — *vastgemaakt,* onzekere vertaling.

17. *het zondoffer.* Dit wijst terug op vs. 9, waar „de roode koe" een zondoffer heet. Misschien werd oorspronkelijk aan de asch van elk zondoffer reinigende kracht toegeschreven en dienden de woorden *die koe is een zondoffer* in vs. 9, om de asch van alle zondoffers door die van de roode koe te doen vervangen. — *levend water,* altijd stroomend; verg. Deut. XXI : 4.

18. *een rein man.* Verg. op vs. 9.

21. Dit zal wel voorgeschreven zijn ten einde omzichtigheid in het gebruik van het heilige water te bevorderen; verg. inl. op Lev. XI—XVI. — *u,* volgens schier alle oude getuigen; Hebr. t. *hun.*

22. De aan een doode verontreinigde maakt zelf weder onrein; evenals de persoon of de zaak die door eene vrouw in hare stonden verontreinigd is, Lev. XV : 19—31.

HOOFDSTUK XX : 1—13.

De zonde van Mozes en Aäron. — Israël in Kades; dood van Mirjam (1); het volk mort over watergebrek en de onvruchtbaarheid der woestijn (2—5); Mozes en Aäron gaan naar de tent der

samenkomst, waar Mozes van Jahwe den last krijgt, met den wonderstaf water uit de rots te slaan (6—8). Zij verzamelen het volk; Mozes slaat twee keer op de rots, en het volk wordt gedrenkt (9—11). Jahwe kondigt Mozes en Aäron aan, dat zij tot straf voor hun ongeloof het beloofde land niet betreden zullen (12 v.).

Een verhaal van deze strekking heeft ongetwijfeld in het Oude-Sagenboek gestaan; zie Exod. XVII : 1—7. Ook het Wetboek van Ezra heeft een dergelijk bericht behelsd; zie vs. 24; XXVII : 14; Deut. XXXII : 51. Met geene der voorstellingen van het gebeurde in Kades, in deze plaatsen vervat, komt die van ons verhaal overeen. Waarschijnlijk is het de vrucht eener poging om de oudere voorstelling in den geest der jongere om te werken.

Welke de drijfveer des schrijvers was, is duidelijk. De overlevering, dat Mozes Israël uit Egypte gevoerd, maar Jozua het in Kanaän gebracht had, deed de vraag rijzen: Waarom werd het Mozes niet vergund het beloofde land te betreden? Het antwoord dat Jahwe de zonden des volks aan Mozes bezocht had (Deut. I : 37) bevredigde op den duur niet. Dienvolgens werd hem eene daad van ongeloof of van weerspannigheid toegedicht, waarvoor Jahwe hem gestraft had. De naam van Aäron is er zeker ingevoegd om den lezer op het verhaal over zijn dood, vs. 22—29, voor te bereiden.

XX : 1 De Israëlieten, de geheele gemeente, kwamen in de woestijn Tsin
in de eerste maand, en het volk bleef te Kades; daar stierf Mirjam
2 en werd er begraven. ′ Eens, toen de gemeente geen water had, spande
3 zij samen tegen Mozes en Aäron. ′ En het volk maakte twist met Mozes
en zeide: Och of wij maar omgekomen waren, toen onze broeders voor
4 Jahwe's aangezicht den geest gaven! ′ Waarom hebt gij Jahwe's vergadering in deze woestijn gebracht om er met ons vee te sterven? ′
5 Ja, waarom hebt gij ons uit Egypte opgevoerd, om ons in dit slechte
oord te brengen, waar graan noch vijg, wijnstok noch granaat is, noch
ook water om te drinken?
6 Nu gingen Mozes en Aäron van voor de vergadering naar den ingang van de tent der samenkomst en vielen op hun aangezicht. De
7 heerlijkheid van Jahwe vertoonde zich aan hen, ′ en Jahwe sprak tot
8 Mozes: ′ Neem den staf, vergader met uw broeder Aäron de gemeente
en spreek te hunnen aanschouwen tot de rots; dan zal zij water geven:
gij zult voor hen water uit de rots doen vloeien en de gemeente benevens haar vee drenken.
9 Toen nam Mozes den staf, die voor Jahwe lag, zooals hij hem be-

1. *de geheele gemeente*, toevoegsel van den omwerker. Desgelijks vs. 22. — *Tsin*. Zie op XIII : 21. — *in de eerste maand*, van welk jaar wordt niet gezegd. In het verband waarin het verhaal nu staat wordt het veertigste bedoeld; zie vs. 22—29, verg. XXXIII : 38 v.; maar de schrijver van het Oude-Sagenboek stelde het verblijf in Kades veel vroeger; zie op XIII : 26 en op Deut. I : 46. Waarschijnlijk heeft de omwerker met opzet de opgave van het jaar weggelaten; verg. inl. op XXI : 1—XXII : 1. — *Kades*. Zie over de ligging op Gen. XIV : 7. Waarschijnlijk heeft deze plaats in de oude overleveringen van de Judeërs en de met hen verbonden stammen grooter rol gespeeld dan wij uit de zeldzame vermelding er van in de verhalen van de Wet zouden opmaken. Immers, zij ligt niet ver van Bersjeba, aan de zuidelijke grens des lands, in welke streek vermoedelijk de Judeërs en de Simeonieten geruimen tijd vertoefd hebben, toen de met hen verwante Israëlietische stammen reeds in het Overjordaansche en in Noord-Palestina gevestigd waren. De naam *Kades*, d. i. ‚heilig', en die van *Rechtsbron*, Gen. XVII : 7, wijzen er op dat die plaats eenmaal een middelpunt van rechtspraak, wetgeving, bestuur geweest is. Waarom de bewerkers dier volksoverleveringen zich gedrongen voelden, haar zooveel mogelijk in de schaduw te zetten, zie inl. op Exod. I : 1—XXIV : 11. — *Mirjam*. Zie op XII : 1.

2. *spande — Aäron*. Dit schijnt door den omwerker ingelast te zijn, daar het niets anders behelst dan vs. 3*a*, behalve dat hier ook Aäron voorkomt.

3. *toen — gaven*, terugslag op H. XVI.

5. *granaat*, een verscheiden meter hooge boom, die o. a. door zijne hoogroode bloesems een sieraad is voor tuin (Hoogl. IV : 13; VII : 12) en beemd. De vrucht, bij de Romeinen „de fenicische appel" genoemd, heeft eene schoone, roode schaal en bevat nevens het vleesch eene menigte saprijke pitten. Men gebruikte haar als lekkernij en bereidde er een drank uit (Hoogl. VIII : 2). Waarschijnlijk om het groot aantal pitten, was die appel bij meer dan één volk zinnebeeld der vruchtbaarheid. Ook bij Israël was hij een versieringsmotief aan heilige voorwerpen; zie Exod. XXVIII : 33; 1 Kon. VII : 18.

8. *den staf*. Het oorspronkelijke verhaal zal wel *uw staf* hebben gehad, nl. den wonderstaf van Mozes, Exod. IV : 17 enz.; maar de omwerker verving dien door een staf die voor Jahwe, d. i. in de tent der samenkomst, lag (vs. 9), en bedoelde daarmede den staf van Aäron (XVII : 10). — *spreek*. De grondtekst heeft het meervoud. — *dan — geven*, letterlijk *dan zal zij haar water*, d. i. het water dat er in is, *geven*.

10 volen had.' En nadat Mozes en Aäron de vergadering tegenover de
rots bijeengebracht hadden, zeide hij tot hen: Hoort toch, weerspanne-
11 lingen! Zullen wij voor u uit deze rots water doen vloeien?' Daarop
hief Mozes zijne hand op en sloeg de rots tweemaal met zijn staf.
Toen vloeide er veel water uit; zoodat de gemeente met haar vee
drinken kon.
12 Maar Jahwe zeide tot Mozes en Aäron: Omdat gij niet in mij ge-
loofd en dientengevolge mij niet geheiligd hebt voor de oogen der
Israëlieten, daarom zult gij deze vergadering niet brengen in het land
13 dat ik haar geef. —' Dit is het water van Meriba, waar de Israëlieten
met Jahwe getwist hebben en hij zich onder hen als den Heilige heeft
doen kennen.

12. De overtreding van Mozes bestond dus hierin, dat hij, in plaats van naar Jahwe's last (vs. 8) tot de rots te spreken, met geweld tweemaal op haar geslagen had, omdat hij maar half geloofde dat Jahwe het wonder doen zou. Eene andere opvatting vs. 24.

13. De eerste helft van dit vers heeft tot het oorspronkelijke verhaal behoord, waarin, evenals in Exod. XVII : 1—7, het volk de schuldige was; de laatste is van den overwerker, die Mozes' en Aärons zonde wilde verhalen. — *Meriba.* Zie op Exod. XVII : 7. — *hij — kennen,* letterlijk *hij in hen geheiligd is,* d. w. z. dat hij door de bestraffing van Mozes en Aäron zijne eer gehandhaafd heeft; verg. Ezech. XXVIII : 25.

HOOFDSTUK XX : 14—21.

Israël en Edom. — De Israëlieten vragen den Edomieten vergunning door hun land te trekken (14—17); dezen weigeren, ook als de Israëlieten bij herhaling beloven geen overlast te zullen aandoen (18—20*a*); als Edom hen gewapenderhand weert, kiest Israël een anderen weg (20*b*, 21).

Een verhaal uit De Elohist, zich aansluitend aan dat van de verspieding des lands, in XIII, XIV vervat. Ondersteld wordt, dat het volk, verhinderd over de zuidergrens in Kanaän te dringen en veroordeeld tot omzwerving, zich naar de groote woestijn ten oosten van den Seïr en Palestina wil begeven, en wel langs den kortsten weg, over den Seïr, het grondgebied der Edomieten. In tegenspraak met dit verhaal, wordt Deut. II : 2—8 geleerd, dat de Israëlieten wel degelijk het land der Edomieten zijn doorgetrokken, maar op bevel van Jahwe zich gewacht hebben den inwoners, die bevreesd voor hen waren, overlast aan te doen.

XX : 14 Mozes zond uit Kades boden naar den koning van Edom met den
last: Zoo zegt uw broeder Israël: Gij weet zelf, hoevele moeiten mij
15 getroffen hebben.' Onze vaderen gingen af naar Egypte, en wij woon-
den daar geruimen tijd. De Egyptenaren behandelden ons en onze
16 vaderen slecht;' doch toen wij tot Jahwe riepen, verhoorde hij ons,
zond een engel en voerde ons uit Egypte. Nu zijn wij te Kades, eene
17 stad aan de grens van uw grondgebied.' Sta ons toch toe door uw
land te trekken. Wij zullen onzen weg niet nemen over akker of wijn-
gaard, noch het putwater drinken; den koninklijken weg zullen wij
houden, zonder ter rechter- of ter linkerzijde daarvan af te wijken,
18 zoolang wij uw grondgebied doortrekken.' Maar Edom zeide tot hem:
Gij zult niet door mijn land trekken; anders treed ik u met het zwaard
19 te gemoet.' De Israëlieten zeiden tot hem: Wij zullen de heirbaan
houden, en indien ik of mijn vee van uw water drinken, zal ik er den
prijs voor geven. Er is geen kwaad bij; te voet zal ik doortrekken.'
20 Maar hij zeide: Gij zult niet doortrekken. En Edom trok uit, Israël
21 te gemoet, met een geducht leger en eene sterke macht.' Toen nu Edom
aan Israël weigerde over zijn grondgebied te trekken, keerde Israël
zich van hem af.

HOOFDSTUK XX : 22—29.

Aärons dood. — Israël verlaat Kades en komt aan den Hor (22), waar Jahwe Mozes aankondigt dat Aäron tot straf voor hunne weerspannigheid sterven moet zonder het beloofde land te zien (23 v.),

en hem gelast, den berg met Aäron en Eleazar te bestijgen en dezen met het plechtgewaad van zijn vader te bekleeden (25 v.). Mozes gehoorzaamt en keert, na Aärons verscheiden, met Eleazar van den berg terug (27 v.); waarop de Israëlieten Aäron beweenen (29).

Deze verzen zijn, evenals XXVII: 12—23, waar Mozes op Jahwe's bevel Jozua tot zijn opvolger aanstelt, uit Ezra's Wetboek. De inhoud is in strijd met Deut. X: 6 (zie aldaar).

XX: 22 De Israëlieten, de geheele gemeente, braken op van Kades en kwa-
23 men aan den berg Hor. ′ Daar, aan den berg Hor, op de grens van
24 Edoms land, zeide Jahwe tot Mozes en Aäron: ′ Aäron zal tot zijn volk
verzameld worden; want hij zal het land dat ik den Israëlieten geef niet
binnengaan, omdat gij beiden tegen mijn bevel weerspannig zijt geweest
25 aan het water van Meriba. ′ Neem Aäron en zijn zoon Eleazar en doe
26 hen den berg Hor bestijgen. ′ Trek Aäron zijne kleederen uit en doe
ze zijn zoon Eleazar aan; Aäron zal daar tot zijn volk verzameld wor-
27 den en sterven. ′ Mozes deed zooals Jahwe bevolen had: zij bestegen
28 den berg Hor voor de oogen der geheele gemeente. ′ En Mozes trok
Aäron zijne kleederen uit en deed ze zijn zoon Eleazar aan. En Aäron
stierf aldaar, op den bergtop; waarna Mozes en Eleazar van den berg
29 afdaalden. ′ Toen de geheele gemeente zag dat Aäron den geest gegeven
had, beweende het gansche huis Israël hem dertig dagen.

22. *de geheele gemeente.* Als vs. 1. — *Hor,* van elders onbekend, komt nog XXXIII: 37—39 voor.
24. *tot — worden.* Zie op Gen. XV: 15. — *omdat — Meriba.* Dit slaat terug op het verhaal over Mozes' en Aärons zonde dat in Ezra's Wetboek gestaan heeft; zie inl. op vs. 1—13.
26. *zijne kleederen.* Verg. Exod. XXVIII: 2—39. — *tot zijn volk,* duidelijkheidshalve naar vs. 24 ingevoegd.
29. *dertig dagen,* even lang als Mozes; zie op Deut. XXXIV: 8. De rouw over Jakob duurde volg. Gen. L: 3 zeventig dagen.

HOOFDSTUK XXI: 1—XXII: 1.

De omzwerving, en de verovering van het Overjordaansche. — De Kanaänietische koning van Arad brengt den Israëlieten eene nederlaag toe; waarop dezen de gelofte afleggen, al zijne steden met den ban te zullen slaan, wanneer zij ze in handen krijgen; wat zij ook gedaan hebben (XXI: 1—3). De Israëlieten breken op, om het land van Edom om te trekken, en klagen onderweg over gebrek aan water en de smakeloosheid van hun voedsel; welke zonde Jahwe door vergiftige slangen straft (4—6); op 's volks verzoek, bidt Mozes Jahwe om redding, en deze gelast hem eene koperen slang op te richten: ieder die daarnaar ziet herstelt (7—9). Opgave van eenige halten der Israëlieten; bij twee er van een paar versregels (10—20). De Israëlieten vragen Sihon, den Amorietischen koning van Hesbon, om vrijen doortocht, met belofte geenerlei overlast te zullen veroorzaken; als hij hunne bede afslaat en tegen hen te velde trekt, wordt hij door hen overwonnen en zijn land in bezit genomen (21—26). Aanhaling van een lied op eene nederlaag, den Moabieten door Sihon toegebracht (27—30). Na zich in Sihons land gevestigd te hebben, nemen de Israëlieten Jaëzer in en trekken op tegen Og, den koning van Bazan, wiens land zij veroveren (31—35). Zij legeren zich tegenover Jericho (XXII: 1).

Tusschen het opbreken uit Kades (XX: 22) en het overtrekken van den Zered (XXI: 13), waarop de verovering van het Overjordaansche is gevolgd, zijn volgens Deut. II: 14 acht en dertig jaren verloopen, welke tijd is doorgebracht met het omtrekken van den Seïr, d. i., naardien dit slechts weinige dagen tijds zou vereischt hebben, met al heen en weer trekken langs het gebergte. Ons hoofdstuk geeft ons die voorstelling niet, en doet ons eer denken, dat de Israëlieten, na lang te Kades vertoefd te hebben (XX: 1), van daar in eens den Seïr omgetrokken en aan de grens van Sihons rijk aangekomen zijn. Blijkbaar heeft de schrijver van *Deuteronomium* in de niet zeer duidelijke verhalen die hem ten dienste stonden vergeefs naar een antwoord gezocht op de vraag, waar de Israëlieten hun straftijd (XIV: 22—25) hebben doorgebracht, en daarom hun verblijf te Kades aan het eind van het tweede jaar laten afloopen. Ook in zijne voorstelling van de verhouding van Israël tot Edom en Moab wijkt hij van zijne zegslieden af (zie inl. op XX: 14—21 en aantt. op Deut. II: 4—8 en 9).

Historisch gewaarborgd is van dit alles alleen dit, dat eenige Israëlietische familiën zich in het Overjordaansche gevestigd hebben voordat andere in West-Palestina binnendrongen. Immers, toen en lang daarna vormden de stammen nog geen volk en handelden dus ook niet eendrachtig (zie inl. op

Jozua). Onder welke omstandigheden zij het Overjordaansche veroverd hebben, in welke betrekking zij toen tot Moabieten en Ammonieten stonden, of toen werkelijk te Hesbon een Amorietisch koning regeerde, is niet meer uit te maken. Dat de streek ten noorden van den Arnon, ten westen van het land der Ammonieten, eenmaal tot het gebied der Moabieten heeft behoord, is onwedersprekelijk: Dibon, Medeba, Baäl-meon, Kirjathaim, Aroër, Hesbon, altemaal daar gelegen, heeten in Jez. XV, XVI; Jer. XLVIII Moabietische steden, en de streek ten noorden van de Doode Zee draagt vs. 20 en elders den naam van „veld van Moab". De vraag is slechts, of werkelijk in Mozes' tijd een vorst uit het land ten westen van den Jordaan deze landstreek had onderworpen, zoodat de Moabieten en Ammonieten dientengevolge in de Israëlieten helpers tegen hem konden begroeten. Dit is mogelijk; maar het kan ook zijn dat dit Amorietenrijk een verdichtsel van later eeuw is, toen den Israëlieten in het Overjordaansche verweten werd dat hunne vaderen land in bezit hadden genomen hetwelk aan Moab en Ammon behoord had. In dit geval tracht de schrijver zijn volk tegen die beschuldiging te verdedigen, door aan te toonen, dat die streek door Israël niet op Moab, maar op een Amorietisch vorst veroverd is. Zie over deze manier van een geschilpunt uit te maken Gen. XXXI: 44—55 (verg. inl. op Gen. XXX: 25—XXXII: 2) en Richt. XI: 12—24.

De deelen waaruit ons hoofdstuk bestaat zijn waarschijnlijk alle aan het Oude-Sagenboek ontleend en daarin opgenomen uit De Elohist, vs. 4*b*—9 uit de Judeesche bewerking hiervan. Vs. 10—20 schijnt tot eene lijst van halten der Israëlieten, als H. XXXIII (verg. Deut. X: 6 v.), behoord te hebben in De Elohist opgenomen te zijn. — Over de beteekenis van vs. 1—3 en 4—9 zie de aantt. aldaar.

XXI: 1 Toen de Kanaäniet, de koning van Arad, die in het Zuiden woonde,
hoorde dat Israël den weg naar Atharim had ingeslagen, oorloogde hij
tegen Israël en voerde eenigen uit het volk als gevangenen weg.′
2 Hierop legde Israël deze gelofte aan Jahwe af: Indien gij dit volk
3 in mijne hand geeft, zal ik hunne steden met den ban slaan.′ En
Jahwe verhoorde Israël en gaf de Kanaänieten in hunne hand; waarop
zij hen en hunne steden met den ban sloegen en de plaats Horma
noemden.
4 Toen braken zij op van den berg Hor, in de richting der Schelfzee,
om het land van Edom om te trekken. Maar het volk werd onderweg
5 mismoedig′ en sprak onbeschoft tegen God en Mozes: Waarom hebt
gij ons uit Egypte opgevoerd om in de woestijn te sterven? Want er
6 is brood noch water, en wij walgen van dit ellendige voedsel.′ Hierop

1—3. Volgens Richt. I: 17 hebben de Judeërs en Simeonieten na den dood van Jozua eene stad Sefath, die nabij Arad lag, veroverd en *Horma*, d. i. ,verbanning', genoemd; terwijl Joz. XII: 14 de koningen van Horma en Arad naast elkander genoemd worden. Is het gebruik dezer beide namen hier dus niet nauwkeurig, wat den tijd der verovering betreft is er geen verschil tusschen de berichten. Immers, al denken wij onwillekeurig, door de plaats waar deze verzen staan, dat hier eene verovering van Horma in den tijd van Mozes verhaald wordt, de bedoeling van den schrijver is waarschijnlijk eene andere geweest. Het bericht XIV: 45, dat de bewoners van het Zuiden de Israëlieten hadden verslagen en tot Horma uiteengejaagd, deed de vraag rijzen of daarover geen wraak genomen was. Wel is waar hadden de Israëlieten zich die nederlaag door hunne ongehoorzaamheid op den hals gehaald, maar zij hadden toch later met Jahwe's hulp de Kanaänieten overwonnen. Daarom wijst hij op de latere verovering der stad die den naam van *Horma* heeft ontvangen, als vervulling van Israëls gelofte in den tijd van Mozes. Verg. op Exod. XXXII: 35.

1. Verg. XXXIII: 40. — *Arad,* eene stad in *het Zuiden* (waarover zie op Gen. XII: 9 en op Joz. XV: 21), XXXIII: 40; Joz. XII: 14; Richt. I: 16 vermeld. — *Atharim,* onbekende plaats.

3. *in hunne hand,* volg. Sam. en Gr. t. ingevoegd. — *de plaats Horma noemden.* De schrijver drukt zich zeer onnauwkeurig uit. Immers, slechts éene der steden, die welke vroeger *Sefath* heette, werd volg. Richt. I: 17 *Horma* genoemd. Deze naam komt nog voor XIV: 45; Deut. I: 44; Joz. XII: 14; XV: 30; XIX: 4; 1 Sam. XXX: 30; 1 Kron. IV: 30.

4. *Toen — Hor.* Deze woorden zijn van den Verzamelaar, die zóo het door het verhaal van Aärons dood afgebroken bericht omtrent Israëls reis, XX: 22, weder opvat. — *de Schelfzee.* Zie op Exod. XIII: 18. Hier heet zoo de golf van Akaba, langs wier noordelijke punt, bij Elath, de groote weg loopt van Egypte naar Arabië.

4*b*—9. Dit verhaal, waarop Joh. III: 14 en 1 Cor. X: 9 gezinspeeld wordt, dient om eene onaanstootelijke verklaring te geven van de koperen slang die tot den tijd van Hizkia te Jeruzalem stond en Mozes' werk heette. Die oude afgod, dien Hizkia stuksloeg, wordt hier gemaakt tot een eerwaardig overblijfsel uit de oudheid, een voorwerp op Jahwe's last vervaardigd, doch niet ter aanbidding, maar als middel ter genezing. De schrijver van 2 Kon. XVIII: 4 kent het verhaal, dat, waarschijnlijk na het vernielen van het beeld, opgeteekend is, om Mozes vrij te pleiten van de beschuldiging dat hij den beeldendienst zou hebben bevorderd; verg. inl. op Exod. XXXII—XXXIV. Over de slang als heilig dier zie op Gen. III: 1.

5. *dit ellendige,* letterlijk *te lichte, voedsel.* Zoo heet hier het manna; zie XI: 6.

zond Jahwe op het volk vergiftige slangen af, die het beten; zoodat
7 veel volks van Israël stierf. ′ En het volk kwam tot Mozes en zeide:
Wij hebben gezondigd, door onbeschoft tegen Jahwe en u te spreken;
bid tot Jahwe, dat hij van ons die slangen verwijdere. Dientengevolge
8 bad Mozes voor het volk, ′ en Jahwe zeide tot hem: Maak zulk eene
slang en zet die op een staak. Ieder die gebeten is en daarnaar ziet
9 zal in het leven blijven. ′ Toen maakte Mozes eene koperen slang en
plaatste die op een staak; wanneer nu eene slang iemand had gebeten
en hij zag naar de koperen slang, dan bleef hij in leven.
10, 11 De Israëlieten braken op en legerden zich te Oboth. ′ Zij braken op
uit Oboth en legerden zich in Ijje-haäbarim, in de woestijn die vóor
12 Moab, ten oosten van dit land, ligt. ′ Van daar braken zij op en legerden
13 zich in het dal van den Zered. ′ Van daar braken zij op en legerden
zich aan de overzijde van den Arnon, die in de woestijn is en uit het
grondgebied der Amorieten komt; want de Arnon was de grens van
Moab, tusschen de Moabieten en de Amorieten.
14 Daarom wordt gezegd in het boek van Jahwe's oorlogen:
. . . . Waheb in Sufa en de beken, den Arnon,
15 en de helling der beken die naar de streek van Ar neigt
en leunt aan het grondgebied van Moab.
16 Van daar naar Beër. Dit is de put waarvan Jahwe tot Mozes zeide:
17 Verzamel het volk, dat ik hun water geve. ′ Toen zong Israël dit lied:
Borrel op, put;
zingt hem ter eer een beurtzang.
18 Gij put dien de vorsten groeven,
dien de edelen des volks boorden,
met den heerschersstaf,
met hunne stokken;
uit de woestijn een geschenk!
19, 20 Van Beër naar Nahaliël; ′ van Nahaliël naar Bamoth; ′ van Bamoth

10. *Oboth*, onbekende plaats, alleen nog in de vollediger lijst van de halten der Israëlieten (in H. XXXIII(vs. 43 vermeld.

11. *Ijje-haäbarim*, ‚de puinhoopen van Abarim', met welken naam *Abarim* wellicht het gebergte van dien naam (zie op XXVII : 12) bedoeld wordt, ook in XXXIII : 44 genoemd.

12. *den Zered*, onbekende beek, ook Deut. II : 13 v. vermeld.

13. *den Arnon*, een stroom van het land der Moabieten, die in de Doode Zee valt. Met de woorden *die in de woestijn is* wordt waarschijnlijk de Boven-Arnon aangeduid, en te kennen gegeven dat Israël het gebied der Moabieten niet betrad. — *want* — *Amorieten*. Op deze bepaling komt het den schrijver vooral aan, en tot staving harer juistheid dient de aanhaling in vs. 14 v. De streek ten noorden van den Arnon toch was de twistappel tusschen Israël en Moab, en nadrukkelijk leert hij dus: die streek was bij Israëls aankomst niet in handen van de Moabieten, maar van de Amorieten. Verg. Inl.

14 v. Deze twee verzen zijn door schrijffouten zoo bedorven dat de ware lezing niet meer te herstellen is. *Het boek van Jahwe's oorlogen* wordt elders niet aangehaald; wellicht bevatte de oorspronkelijke tekst geen titel van een boek, maar het werkwoord dat blijkbaar vóor *Waheb* is uitgevallen. Deze plaats is onbekend, de naam waarschijnlijk verschreven. Over *Ar* zie op Deut. II : 9. Het eenige duidelijke gedeelte dezer regels is het slot: de Arnon *leunt aan het grondgebied van Moab*, en hierop kwam het den schrijver aan.

16. *Beër*, d. i. ‚put', wordt in XXXIII : 47 v. niet vermeld. Zooals de eene overlevering aan den Horeb water uit de rots deed vloeien (Exod. XVII : 1—6), en eene andere te Kades (XX : 2—13), zoo liet waarschijnlijk eene derde hier door een wonder een waterput ontstaan. In het liedje zelf is van een wonder geen sprake; integendeel, de put wordt geroemd als door vorsten gegraven.

18. *Gij* — *stokken*. Dit wijst wellicht op eene ceremonie, waarbij de hoofden van een stam een gevonden of gegraven put door slagen met hunne staven zinnebeeldig openden en tot eigendom van den stam verklaarden. — *stokken uit de woestijn*, volgens andere woordafdeeling; Hebr. t. *stokken en uit de woestijn*.

19. *Beër*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Mattana*, d. i. ‚geschenk'. — *Nahaliël*, onbekend. — *Bamoth*, d. i. ‚hoogten', waarschijnlijk dezelfde plaats die XXII : 41; Joz. XIII : 17 *Bamoth-Baäl*, d. i. ‚Baälshoogten', heet.

20. *het veld van Moab*, Deut. I : 5 *het land*, XXII : 1 en elders *de vlakte van Moab*, heette de vlakte ten oosten van den Jordaan, tegenover Jericho, hoogstwaarschijnlijk omdat eenmaal de Moa-

naar het dal in het veld van Moab, welk dal zich uitstrekt van den
top van den Pisga, die over de wildernis heen ziet.
21 En Israël zond gezanten tot Sihon, den koning der Amorieten, met
22 het verzoek: ′ Laat mij door uw land trekken! Wij zullen niet, van
den weg af, over akker of wijngaard gaan, noch putwater drinken;
den koninklijken weg zullen wij houden, zoolang wij door uw grond-
23 gebied trekken. ′ Maar Sihon stond Israël niet toe door zijn grondgebied
te trekken, en Sihon verzamelde geheel zijn volk, toog de woestijn in,
24 Israël te gemoet, kwam te Jahas en oorloogde tegen Israël. ′ En Israël
sloeg hem met het scherp des zwaards en nam zijn land in bezit, van
den Arnon tot den Jabbok, tot aan de Ammonieten; want sterk was
25 de grens der Ammonieten. ′ Toen nam Israël al die steden in en ves-
tigde zich in al de steden der Amorieten, in Hesbon en al hare onder-
26 hoorige plaatsen; ′ want Hesbon was de stad van Sihon, den koning
der Amorieten, en hij had oorlog gevoerd met den vorigen koning van
Moab en geheel zijn land, van den Jabbok tot den Arnon, veroverd. ′
27 Daarom zeggen de spreukendichters:

Komt naar Hesbon! Gebouwd en bevestigd worde Sihons stad!
28 Want een vuur ging uit van Hesbon,
eene vlam van Sihons veste;
zij verteerde Moabs steden,
de bewoners van Arnons hoogten.
29 Wee u, Moab,

Vs. 28 v. Jer. XLVIII : 45*b*, 46.

bieten daar gewoond of geheerscht hebben. — *welk* — *ziet*, volg. Gr. vert., gedeeltelijk ook Sam. t.; Hebr. t. mist het voorzetsel vóor *den top* en heeft het woord *die heen ziet* in het vrouwelijk, zoodat het behoort bij *het dal*. Maar een dal ziet niet uit over de woestijn, wel een bergtop. In XXIII : 28 heet de bergtop *die over de wildernis heen ziet*: een top van den Peor. — *den Pisga*. Deze komt herhaaldelijk voor (Deut. III : 17, 27; IV : 49 en elders) en was waarschijnlijk dat gedeelte van het gebergte Abarim dat paalt aan den noordoostelijken hoek der Doode Zee.

21. Uit het verband zouden wij opmaken dat dit gezantschap uit het vs. 20 vermelde dal naar Sihon ging; maar dit kan de bedoeling van den verhaler niet zijn. Immers, daar is Israël reeds een heel eind in het land van Sihon. Juister laat Deut. II : 24, 26 die boden van eene plaats aan den Arnon naar Sihon gaan.

22. Dezelfde beloften worden XX : 17, 19 aan de Edomieten gedaan.

23. *Jahas*, eene plaats die vaak vermeld wordt (Deut. II : 32; Jez. XV : 4 en elders); zij lag tusschen Dibon en Medeba, ten noorden van den Arnon.

24. *van* — *Jabbok*, geheel Gilead. Ook Deut. II : 36 v. wordt de omvang van Sihons land zoo bepaald. — *sterk* — *Ammonieten*. Volg. Deut. II : 16—19, 37 heeft Israël zich onthouden van een aanval op de Ammonieten, omdat Jahwe verboden had dit volk te bemoeilijken. Tusschen deze beide opvattingen is hetzelfde verschil als tusschen XX : 14—21 en Deut. II : 4—8 ten opzichte van Israëls gedrag tegenover Edom; zie inl. op XX : 14—21. De Ammonieten woonden aan den Boven-Jabbok, dus ten oosten van Gilead.

25. *al die steden*. Wellicht ging hieraan oorspronkelijk eene optelling van Sihons steden vooraf. — *Hesbon*. Deze plaats, waarvan de ruïnen nog bestaan, lag aan den oostelijken rand van het gebergte tusschen Arnon en Jabbok. Zij komt na de verovering eerst als Rubenietische of als Gadietische, later weder als Moabietische stad voor, Joz. XIII : 17; XXI : 39; Jez. XV : 4. — *onderhoorige plaatsen*, letterlijk *dochters*, zooals vaak.

26. Hier wordt nog eens nadrukkelijk gezegd, wat in het voorgaande is ondersteld en wat het geheele verhaal wil inscherpen: het land ten noorden van den Arnon was bij Israëls komst niet Moabietisch. — *van den Jabbok*, volg. verb. t.; grondt. *uit zijne hand*.

27—30. In dit lied is veel onzekers; maar in hoofdzaak behelst het eene opwekking van een Israëlietisch dichter om Hesbon te versterken, omdat eenmaal het Moabietische land van die plaats uit door den Amorietischen koning Sihon verwoest is. De schrijver die het hier inlaschte wilde er mede bewijzen, dat de Israëlieten het land benoorden den Arnon niet op de Moabieten, maar op de Amorieten veroverd hebben.

27. *zeggen de spreukendichters*. Anderen *zegt men: Vorsten*.

28. *Moabs steden*, volgens geringe tekstverandering; de grondtekst *Ar* (zie op vs. 14 v.) *van Moab*.

29. *Kamos*, de hoofdgod der Moabieten, nog 1 Kon. XI : 7; 2 Kon. XXIII : 13; Jer. XLVIII : 7, 46 (verg. op 2 Kon. III : 4) genoemd; over Richt. XI : 24 zie aldaar. Wat den aard zijner vereering betreft, uit 2 Kon. III : 27 maken wij op dat menschenoffers er eene plaats in vonden; anders weten wij er niets van. — *hij*. Naar het verband schijnt Kamos bedoeld te zijn.

verloren zijt gij, volk van Kamos!
Zijne zonen heeft hij tot vluchtelingen ′ gemaakt,
zijne dochters tot krijgsgevangenen
van den koning der Amorieten Sihon.
30 Hun kroost is te gronde gericht van Hesbon tot Dibon,
hunne vrouwen, terwijl het vuur werd aangeblazen tot Medeba.

31, 32 Toen Israël zich dan in het land der Amorieten gevestigd had, ′ liet
Mozes Jaëzer verspieden, nam het met de onderhoorige plaatsen in en
33 verdreef de Amorieten die daar woonden. ′ Vervolgens keerden zij zich
en trokken op in de richting van Bazan. En Og, de koning van Bazan,
34 toog met geheel zijn volk tegen hen uit ten strijde, naar Edreï. ′ En
Jahwe zeide tot Mozes: Vrees hem niet; want ik heb hem, zijn geheele volk en zijn land in uwe hand gegeven; gij zult met hem handelen zooals gij met Sihon, den koning der Amorieten, die te Hesbon
35 woonde, gehandeld hebt. ′ En zij sloegen hem, zijne zonen en geheel
zijn volk, totdat hij niemand meer over had, en namen zijn land
in bezit.
XXII : 1 Daarna braken de Israëlieten op en legerden zich in de vlakte van
Moab, in het Overjordaansche, tegenover Jericho.

30. De lezing en vertaling van dit vers, volgens een, gedeeltelijk naar Sam. en Gr. t., verbeterden tekst, is hoogst onzeker. — *Dibon* en *Medeba*, Moabietische steden.

32. *Jaëzer*, stad in Gilead, XXXII : 1 en elders als plaats van beteekenis vermeld, lag noordelijker dan eene der andere hier vermelde steden, maar nog in het land tusschen Arnon en Jabbok. Daar dit volg. vs. 24, 26 veroverd was, had de schrijver Jaëzer niet afzonderlijk behoeven te vermelden. Dat hij dit toch doet bewijst, hoe noodig hij het vond, met nadruk te leeren dat die streek in Mozes' tijd nog in handen der Amorieten was. Waarschijnlijk was Jaëzer, dat Jez. XVI : 8 v. en Jer. XLVIII: 32 als stad van Moab voorkomt, een twistappel tusschen Israëlieten en Moabieten. In XXXII : 1 wordt de verovering ondersteld. — *het met*, ingevoegd volg. Gr. vert.

33—35. Deze verzen staan bijna evenzoo in Deut. III : 1—3. Over de bedoeling waarmede de schrijver de verovering van dit land aan Mozes toekende zie inl. op H. XXXII.

33. *Bazan*. Zoo heette oorspronkelijk een gedeelte van het land tusschen het meer van Gennezareth en het Haurangebergte, maar somwijlen wordt onder dien naam de geheele streek die door den Jarmoek doorsneden wordt, tusschen den Jabbok en den Hermon, verstaan; zoodat de grens tusschen Gilead en Bazan niet is te trekken. Het wordt in het O. T. herhaaldelijk vermeld als bergland, Ps. LXVIII : 16; Jer. XXII : 20, en was o. a. beroemd door zijne schoone boomen en zijn krachtig vee, Deut. XXXII : 14; Jez. II : 13; Ezech. XXVII : 6; XXXIX : 18 en elders. — *Edreï*, eene stad ten westen van den Hauran, aan den grooten weg van Damaskus naar Mekka. Eene andere plaats van dien naam Joz. XIX : 37.

1. *de vlakte van Moab* — de grondtekst heeft hier en elders waar deze naam voorkomt *de vlakten van Moab* — dat gedeelte van de Vlakte, d. i. van het stroomgebied van den Jordaan, dat eenmaal aan Moab behoord heeft. — *Jericho*. Zie op Joz. VI : 26.

HOOFDSTUK XXII : 2—XXIV : 25.

Bileam. — Balak, de koning der Moabieten, spreekt tot de oudsten der Midianieten zijne vrees voor Israël uit (XXII : 2—4); hij zendt gezanten tot Bileam te Pethor aan den Eufraat met de bede Israël te komen vervloeken (5 v.). Jahwe verbiedt in den nacht Bileam met hen mede te gaan; omdat Israël een gezegend volk is (7—12); hij gehoorzaamt, en de Moabietische vorsten gaan Balak dit bescheid brengen (13 v.). Deze zendt andermaal een gezantschap, om zijne bede te herhalen (15—17); Bileam verklaart niets anders te kunnen doen dan wat Jahwe hem gelast, maar laat hen opnieuw bij zich overnachten (18 v.); Jahwe vergunt hem nu, hen te vergezellen, met de waarschuwing, niets te zeggen dan wat hij zal gebieden (20); Bileam gaat mede (21). Maar Jahwe wordt hierover vertoornd, en zijn engel verspert Bileam den weg (22); tweemaal wijkt zijne ezelin voor den engel uit (23—26); den derden keer gaat zij liggen en spreekt Bileam verwijtend toe (27—30); eindelijk gaan zijne oogen open en ziet hij den engel met uitgetogen zwaard voor zich staan, waarop hij zich nederbuigt en tot den terugkeer bereid verklaart (31—34); maar de engel vergunt hem verder te gaan, met de waarschuwing, niets te zeggen dan wat Jahwe hem zal bevelen (35); Balak komt aan de grens van zijn land Bileam te gemoet en verwijt hem zijn dralen (36 v.); waarop de ziener opnieuw verklaart dat hij alleen in overeenstemming met Jahwe's gebod spreken kan (38); samen gaan zij daarop naar eene stad waar Balak een offermaal aanricht (39 v.). Des morgens begeven zij

zich naar Bamoth-Baäl, waar Bileam Balak een rijk offer laat brengen (41—XXIII : 2) en de teekenen gaat waarnemen, om zoo den wil van Jahwe uit te vorschen (3); God legt hem een lied op de lippen (4—7) waarin hij Israël bezingt als een volk dat door Jahwe's zegen talrijk is en zelfstandig bestaat (8—10). Op Balaks verwijt dat hij eene vervloeking, geen zegen verlangd heeft herhaalt Bileam dat hij alleen zeggen kan wat Jahwe beveelt (11 v.). Balak brengt hem daarop naar eene andere plaats, van waar hij slechts een deel van Israëls kamp kan zien; na eene voorbereiding als den eersten keer, krijgt Bileam weder eene openbaring van Jahwe (13—16), die hij, op Balaks vraag wat Jahwe gezegd heeft (17), in een lied uitspreekt, waarin hij het onherroepelijke van Jahwe's woorden betuigt, zijne zegeningen over Israël roemt en 's volks onoverwinnelijkheid bezingt (18—24). Op Balaks uitroep: Als gij het niet kunt vloeken, zegen het dan althans niet (25)! herinnert Bileam hem dat hij immers niets doen zou dan wat Jahwe hem zou zeggen (26). Daarop voert de koning hem naar eene derde plaats, om te zien of hij van daar Israël vloeken kan (27 v.); ook hier worden dezelfde offers als de vorige reizen gebracht (29 v.). Ditmaal verwijdert Bileam zich niet om door wichelarijen Jahwe's wil uit te vorschen, maar spreekt, door Gods geest bezield, dadelijk den zegen over Israël uit: het zal in overvloed leven en geducht voor zijne vijanden zijn (XXIV : 1—9). Woedend zendt Balak Bileam met smaadreden heen (10 v.); maar deze beroept zich op zijne uitdrukkelijke verklaring dat hij alleen zou kunnen zeggen wat zijn god hem gelastte (12 v.), en spreekt daarna ongevraagd eene voorspelling uit betreffende het lot van Israël en zijne naburen, Moab, Edom, Amalek en de Kenieten (14—22), en dat van Assur (23 v.); waarna ieder zijns weegs gaat (25).

Het springt in het oog dat wij hier niet met geschiedenis te doen hebben. Al laten wij het stuk waarin de sprekende ezelin voorkomt er buiten, wij moeten ook het overige voor legende verklaren. Dit blijkt vooral uit het feit dat de verhaler geen rekening houdt met den tijd die noodzakelijk verloopen moest tusschen de verschillende handelingen. Van de reis uit Moab naar den Eufraat wordt XXII : 8, 19, 21 gesproken alsof het geen langdurige en moeilijke zaak was. En wat het ergst is, al wat XXIII, XXIV verhaald wordt moet op éen dag gebeurd zijn; maar op éen dag kan Balak onmogelijk achtereenvolgens op drie plaatsen altaren gebouwd en offers gebracht hebben (XXIII : 1, 14, 29); immers, die plaatsen moeten, daar zij verschillende uitzichten op Israëls kamp opleverden, ver van elkander af gelegen hebben, en eene was zelfs een bergtop. Wij behoeven ons dus niet te vermoeien met de vragen, of het waarschijnlijk is dat Jahwe in zoo ouden tijd aan den Eufraat vereerd werd, en hoe Balak met zijn gevolg zich veilig bewegen kon buiten zijn grondgebied.

Het verhaal maakte een gedeelte uit van het Oude-Sagenboek en was door den samensteller hiervan gedeeltelijk aan De Jahwist, gedeeltelijk aan De Elohist ontleend.

Uit De Jahwist was XXII : 21*a*, 22—35*a*, waarin wordt verteld, hoe de engel van Jahwe Bileam, op reis naar Balak, den weg verspert en hij alleen door de schranderheid zijner ezelin voor een slag met diens zwaard bewaard wordt. Wat dit verhaal in den aanhef mededeelt, dat God in toorn ontstak omdat hij op reis ging, is in strijd met het vlak voorafgaande, waarin God hem tot die reis ongevraagd vergunning gegeven had. Ook onderstelt Bileams woord tot den engel, vs. 34: indien het u mishaagt dat ik ga, zal ik terugkeeren — dat hij hieromtrent geen openbaring ontvangen had. De schrijver ontleende zijne stof zeker aan oude volksvertellingen over een boozen toovenaar, die Israël door zijne kunstenarijen had willen schaden maar hierin door Jahwe verhinderd was. Die booze toovenaar komt nog voor den dag XXXI : 8, 16; Deut. XXIII : 5; Joz. XIII : 22; XXIV : 10, hoewel de schrijvers dier plaatsen onze hoofdstukken kennen, waarin Bileam een geheel ander karakter draagt. Ook is hij als Israëls aartsvijand in de voorstelling der Joden blijven voortleven; zie Openb. II : 14.

In De Elohist daarentegen is hij geteekend als een man die, hoeveel het hem ook kostte, aan Jahwe gehoorzaam was. Wel liet de schrijver hem van verre komen en noemde hem geen profeet, maar hij beschreef hem als een die begunstigd werd met openbaringen van Jahwe en deze getrouw overbracht. Dat hij, om Jahwe te raadplegen, zijne toevlucht nam tot waarzeggerskunsten, was in vroeger en later tijd geen zoo groote tegenstrijdigheid als wij gevaar loopen op te maken uit de scherpe waarschuwingen bij de wetgevers tegen wichelarij (zie op Exod. XXII : 18 en Deut. XVIII : 9—22); zie Jez. III : 2; Jer. XXIX : 8 v.; Micha III : 5—7, 11; Zach. XIII : 4. In het karakter van getrouw overbrenger van Jahwe's woord komt Bileam Micha VI : 5 voor.

Toen de samensteller van het Oude-Sagenboek in het verhaal van De Elohist, hetwelk hij in zijn geheel overnam, XXII : 21*a*, 22—35*a* invoegde, bracht hij kleine veranderingen aan, om het verschil tusschen beide toe te dekken; zie op vs. 35. Maar belangrijker wijziging is aan het slot door hem of door een nog later schrijver aangebracht. Bileam, door Balak weggejaagd, kondigt ongevraagd den koning aan, dat hij hem zal voorspellen wat Israël eenmaal zijn volk zal aandoen (XXIV : 14), en vervult die bedreiging, XXIV : 15—19. Dit nu werd uitgebreid door toevoeging van vs. 20—24, waarin de Amalekieten en de Kenieten bedreigd worden, niet met Israëls vijandschap, maar met die der Assyriërs, over wie hij wel in duistere termen spreekt maar van wie hij blijkbaar ook voor Israël

onheil ducht, terwijl hij hun op hunne beurt een gericht door een ander volk voorspelt. Eene bedreiging tegen de Amalekieten en de Kenieten is zeer natuurlijk in den tijd waarin het Oude-Sagenboek is samengesteld, toen Noord-Israël reeds onder de slagen der Assyriërs bezweken was, en in den mond van een Judeër; maar wat had men zich in het noorden over Amalekieten en Kenieten bekommerd? Zie verder op XXIV : 24.

De Verzamelaar heeft in het verhaal waarschijnlijk geen andere wijziging aangebracht dan dat hij in XXII : 4, 7 de Midianieten inlaschte, om het in verband te brengen met H. XXXI, evenals een paar woorden in XXIV : 2.

Wat het verhaal over Bileam — bepaald het aan De Elohist ontleende — vooral belangrijk maakt, is, dat het ons leert wat een Israëliet uit de negende eeuw voor het eerste vereischte in een profeet hield: getrouw over te brengen wat Jahwe hem gelastte te spreken, en zich dus niet te laten omkoopen om als woord van Jahwe voor te dragen wat deze niet had gezegd. Tevens is het eene getuigenis aangaande het geloof der schrijvers in de macht van Israëls god. Geen mensch is in staat te vloeken wien Jahwe zegent; door zijne hulp zal Israël voorspoedig zijn. Tot de hooggekleurde beschrijving van het heil dat Jahwe het bereiden zou, in Bileams spreuken vervat, gaf 's volks toestand in de achtste eeuw geen aanleiding; maar de dichter vestigt het oog op de toekomst, waarin Israël een talrijk volk wezen zou (XXIII : 10) en onder een groot koning zijne vijanden vernederen (XXIII : 24; XXIV : 8 v., 17, 19). Wij bezitten van Noord-Israëls letterkunde zoo weinig, dat een stuk als dit ons daarom te kostelijker is.

XXII : 2 En Balak, de zoon van Sippor, zag al wat Israël den Amorieten
3 gedaan had. ' Als nu Moab zeer beducht werd voor het volk, omdat
het talrijk was, en beangst begon te worden voor de Israëlieten, '
4 zeide Moab tot de oudsten van Midian: Nu zal deze menigte al wat
rondom ons is afscheren, zooals een rund het groen van het veld afscheert.
En Balak, de zoon van Sippor, was toentertijd koning van
5 Moab. ' Hij nu zond gezanten tot Bileam, den zoon van Beor, te Pethor
aan de Rivier, in het land zijner volksgenooten, om hem te roepen,
met deze boodschap: Daar is een volk uit Egypte getrokken;
zie, het bedekt de oppervlakte des lands en is tegenover mij gelegerd. '
6 Kom dan toch en vervloek mij dat volk; want het is mij te machtig;
wellicht zal ik het dan kunnen verslaan en uit het land drijven. Ik
weet toch: hij dien gij zegent is gezegend, hij dien gij vloekt is
vervloekt.
7 Zoo gingen de oudsten van Moab en die van Midian, het waarzeggersloon
medenemende, op weg, kwamen bij Bileam en brachten hem
8 Balaks woorden over. ' Hij zeide tot hen: Overnacht hier; dan zal ik
u bescheid geven overeenkomstig hetgeen Jahwe tot mij spreken zal.
9 En de vorsten van Moab bleven bij Bileam. ' Toen kwam God tot
10 Bileam en zeide: Wie zijn die mannen daar bij u? ' Bileam zeide tot
God: Balak, de zoon van Sippor, de koning van Moab, heeft mij deze
11 boodschap gezonden: ' Daar is een volk uit Egypte getrokken, dat de
oppervlakte des lands bedekt. Kom dus en verwensch het mij; wel-
12 licht kan ik het dan beoorlogen en verdrijven. ' Hierop zeide God

2. Hiermede wordt het nu volgende verhaal vastgeknoopt aan het vorige.

3. Dat hier tweemaal Moabs vrees voor Israël uitgedrukt wordt is misschien het gevolg van de samensmelting van twee verhalen, evenals de dubbele vermelding van den naam van Moabs koning, in vs. 2 en vs. 4.

4. Over de Midianieten zie op Gen. XXV : 2. Van waar die Midianieten hier zoo plotseling opkomen, om vs. 7 weer te verdwijnen, zie inl. — *deze,* volg. Gr. en Sam. t.; Hebr. t. *de.* — *afscheren,* letterlijk *aflekken.*

5. *Pethor,* eene stad aan den rechteroever van den Boven-Eufraat, welke stroom met *de Rivier* bedoeld wordt; zie op Gen. XXIV : 10. Deze plaats is waarschijnlijk verkozen tot vaderland van Bileam, omdat haar naam met het Hebreeuwsche woord voor ‚uitlegging' eenige overeenkomst heeft. — *het — volksgenooten.* Met deze woorden zegt de schrijver uitdrukkelijk dat Bileam daar te huis en dus geen Israëliet was. — *de oppervlakte des lands.* Verg. op Exod. X : 5.

6. *Ik — vervloekt.* Zie op Gen. XXVII : 35.

7. *waarzeggersloon.* Verg. 1 Sam. IX : 7 v.; Micha III : 11 en elders.

11. *een volk,* volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *het volk.*

12. *en,* ingevoegd volg. Sam. en Gr. t.

tot Bileam: Gij moogt niet met hen medegaan en moogt dat volk
13 niet vervloeken; want het is gezegend.′ Des morgens opgestaan, zeide
Bileam tot de vorsten van Balak: Gaat naar uw land; want Jahwe
14 heeft mij de vergunning met u mede te gaan geweigerd.′ Toen
maakten de vorsten van Moab zich op, kwamen bij Balak en zeiden:
Bileam heeft geweigerd met ons mede te gaan.
15 Maar Balak zond opnieuw vorsten, talrijker en aanzienlijker dan de
16 eerste;′ en zij, bij Bileam gekomen, zeiden tot hem: Zoo zegt Balak,
de zoon van Sippor: Laat u toch niet weerhouden tot mij te komen;′
17 want ik zal u met groote eerbewijzen overladen en alles doen wat
18 gij van mij verlangt. Kom toch en verwensch mij dit volk!′ Doch
Bileam antwoordde en zeide tot de dienaren van Balak: Al gaf Balak
mij zijn huis vol zilver en goud, ik kan in strijd met den last van
19 Jahwe, mijn god, niets doen, groot noch klein.′ Daarom, blijft ook
gij hier den nacht over; opdat ik te weten kome wat Jahwe verder
20 tot mij spreken zal.′ En God kwam des nachts tot Bileam en zeide
tot hem: Indien die mannen gekomen zijn om u te ontbieden, sta
op, ga met hen mede. Maar alleen dat wat ik tot u spreken zal zult
gij doen.
21 Des morgens opgestaan, zadelde Bileam zijne ezelin en ging met de
22 vorsten van Moab mede.′ Maar God ontstak in toorn omdat hij ging,
en de engel van Jahwe plaatste zich op den weg als zijn tegenstander,
terwijl hij op zijne ezelin reed, met zijne twee slaven bij zich.′
23 Toen de ezelin den engel van Jahwe, met uitgetrokken zwaard in de
hand, op den weg zag staan, week zij van den weg af en ging het
veld in. En Bileam sloeg de ezelin, om haar op den weg te doen
24 wederkeeren.′ Hierop ging de engel van Jahwe op een hollen weg
staan, die door wijngaarden liep en een wal aan dezen en aan genen
25 kant had.′ Toen de ezelin Jahwe's engel zag, drukte zij zich tegen
den muur en drukte Bileams been tegen den muur; waarop hij haar
26 weder sloeg.′ Nog eens ging de engel van Jahwe verder en bleef
staan op eene zoo enge plaats dat er rechts noch links ruimte was
27 tot uitwijken.′ Toen de ezelin Jahwe's engel zag, ging zij onder Bileam
liggen. Hierop ontstak Bileam in toorn en sloeg hij de ezelin
28 met zijn stok.′ Nu opende Jahwe den mond der ezelin en zeide zij
tot Bileam: Wat heb ik u gedaan, dat gij mij nu driemaal geslagen
29 hebt?′ En Bileam zeide tot de ezelin: Omdat gij den spot met mij
drijft. Had ik een zwaard bij de hand, dan zou ik u gedood hebben.′
30 De ezelin zeide tot Bileam: Ben ik niet uwe eigen ezelin, waarop gij
van uwe jeugd af tot nu toe gereden hebt? Ben ik gewoon u zoo te
31 doen? Hij zeide: Neen.′ Nu opende Jahwe de oogen van Bileam en
zag hij den engel van Jahwe, met uitgetrokken zwaard in de hand,
op den weg staan. Toen boog hij zich en wierp zich op zijn aangezicht.′
32 De engel van Jahwe zeide tot hem: Waarom hebt gij uwe
ezelin nu driemaal geslagen? Zie, ik ben uitgegaan u tot een tegenstander;
33 want slecht is uw tocht in mijn oog.′ De ezelin heeft mij
gezien en is nu driemaal voor mij uitgeweken. Indien zij niet voor
mij uitgeweken was, zou ik u gewis gedood en haar in het leven gelaten
34 hebben.′ Bileam zeide tot den engel van Jahwe: Ik heb gezondigd,
omdat ik niet wist dat gij tegenover mij op den weg stondt.

31. *opende — Bileam.* Zie op 2 Kon. VI : 17.
32. *u,* ingevoegd volg. Sam. en Gr. t. — *slecht — oog,* onzekere lezing en vertaling.
33. *Indien . . . niet,* volg. de oude vertt.; Hebr. t *misschien.*
34. *Ik — wist.* Zijne zonde bestond in het niet zien van den engel.

35 Daarom, indien het u mishaagt dat ik ga, zal ik terugkeeren.' Maar
de engel van Jahwe zeide tot Bileam: Ga slechts met die mannen
mede; doch gij zult er goed voor zorgen, alleen dat wat ik tot u
spreken zal te zeggen. Zoo ging Bileam met Balaks vorsten mede.
36 Toen Balak hoorde dat Bileam gekomen was, ging hij hem te ge-
moet naar de Stad van Moab, aan de grens van den Arnon, aan het
37 uiterste einde van het grondgebied,' en zeide tot Bileam: Heb ik u
niet herhaaldelijk gezanten gezonden, om u te halen? Waarom zijt
gij niet tot mij gekomen? Twijfelt gij, of ik bij machte ben u eerbe-
38 wijzen te schenken?' Bileam zeide tot Balak: Wel ben ik tot u ge-
komen; maar zal ik in staat zijn iets te spreken? Het woord dat God
39 mij in den mond zal leggen, dat zal ik spreken.' Nu ging Bileam
40 met Balak mede, en toen zij gekomen waren in Kirjath-husoth,' offerde
Balak runderen en kleinvee en zond er van aan Bileam en de vor-
sten die hem vergezelden.
41 Den volgenden morgen nam Balak Bileam mede en deed hem naar
Bamoth-Baäl opklimmen, van waar hij het uiterste einde des volks
zien kon.
XXIII : 1. Toen zeide Bileam tot Balak: Bouw mij hier zeven altaren en
2 bereid mij hier zeven stieren en zeven rammen.' Balak deed wat
Bileam gezegd had en offerde een stier en een ram op elk altaar.'
3 Nu zeide Bileam tot Balak: Blijf bij uw brandoffer staan, terwijl ik
heenga; wellicht staat Jahwe mij eene ontmoeting toe, en ik zal het-
geen hij mij toont u mededeelen. Zoo ging hij heen, om tooverij te
4 plegen.' En God kwam Bileam tegen. Hij zeide tot hem: Ik heb de
zeven altaren in orde gemaakt en op elk een stier en een ram geof-
5 ferd.' Daarop legde Jahwe Bileam een woord in den mond en zeide:
6 Keer tot Balak terug, en zóo zult gij spreken.' Toen hij tot hem te-
rugkeerde, daar stond hij bij zijn brandoffer, met al de vorsten van
7 Moab. En hij hief zijne spreuk aan en zeide:

35. *er goed voor zorgen, . . . te zeggen,* volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *gij zult zeggen.* — *Zoo — mede.* Hiermede keert het verhaal terug tot vs. 21*b*, waar Bileam met de vorsten van Moab medegaat, terwijl hij vs. 22 alleen van twee slaven vergezeld is, die evenwel bij de ontmoetingen met den engel afwezig schijnen te zijn. Reeds in het woord van den engel „ga met die mannen mede" wordt de tegenwoordigheid der Moabietische vorsten ondersteld; het is zeker van de hand des bewerkers, die vs. 21*a*, 22—35*a* in het verhaal invlocht.

36. *de Stad van Moab.* Welke plaats hiermede bedoeld wordt, weten wij niet. Waarschijnlijk was de schrijver met het Moabietische land niet van nabij bekend en gebruikte hij daarom hier, als vs. 39; XXIII : 14, misschien ook XXII : 41, een algemeenen naam. De aanduiding *aan de grens van den Arnon* is zeer onduidelijk. Misschien wordt bedoeld: de grens door den Arnon gevormd, dus de noordelijke. Dat Balak Bileam tot het uiterste hiervan, dus het noordoostelijk gedeelte, te gemoet gaat is in overeenstemming met de opgave van H. XXI, dat de Arnon Moabs noordelijke grens is.

39. *Kirjath-husoth,* d. i. ‚Stratenveste', even onbekend als *de Stad van Moab;* verg. op vs. 36. De bedoeling zal wel zijn dat zij ten noorden van den Arnon lag; zie op vs. 41.

40. *zond er van,* onzekere vertaling.

41. *Bamoth-Baäl,* ‚Baälshoogten' (zie op vs. 36). Indien dit dezelfde plaats is als *Bamoth,* ‚hoogten', XXI : 19, dan zijn hier Balak en Bileam een goed eind ten noorden van den Arnon; zie XXI : 13. Dit moet ook wel bedoeld zijn; want hoe konden zij anders den rand van Israëls kamp zien? — *het uiterste einde des volks,* dus slechts een gedeelte; later ziet hij meer van Israël, XXIII : 13; XXIV : 2.

1. Zie over het zevental op Gen. IV : 15.

2. *offerde,* aan welken god, Kamos, den god van Moab, of Jahwe, dien Bileam vereerde, wordt niet gezegd. Stellig bedoelt de schrijver: aan Jahwe, van wiens gezindheid het afhing, welke woorden Bileam spreken zou. De Hebr. t. heeft *offerde Balak en Bileam;* deze namen zijn weggelaten volg. Gr. vert. In het vervolg heet het offer duidelijk Balaks offer. — *op elk altaar.* Dit moet de bedoeling zijn. Het Hebreeuwsch heeft *op het altaar.* Evenzoo XXIII : 14 en 30.

3. *en — mededeelen,* onzekere lezing en vertaling. — *om tooverij te plegen,* om hemelteekenen waar te nemen of wichelaarskunsten te oefenen (verg. Gen. XLIV : 5; Deut. XVIII : 10 v.; Ezech. XXI : 21), volg. verb. t.; Hebr. t. wellicht *hij ging op eene open plaats.*

7. *spreuk,* godspraak in dichterlijken vorm. — *Aram.* Deut. XXIII : 5 heet Bileams vaderland *Stroomland-Aram.*

Uit Aram voerde Balak mij,
Moabs koning uit het oostelijk gebergte:
Kom mij Jakob vervloeken,
kom Israël aangrimmen! —
8 Hoe zou ik verwenschen wien God niet verwenscht?
aangrimmen op wien Jahwe niet vergramd is?
9 Want van der rotsen top zie ik hem,
van de heuvelen aanschouw ik hem.
Ziedaar een volk dat afgezonderd woont,
zich niet rekent onder de natiën.
10 Wie heeft het stof van Jakob nagerekend,
wie Israëls tienduizenden geteld?
Laat mij sterven den dood der oprechten
en mijne toekomst zijn als de hunne!

11 Toen zeide Balak tot Bileam: Wat hebt ge me daar gedaan! Om
mijne vijanden te verwenschen heb ik u gehaald, en zoowaar, gij hebt
12 een zegen uitgesproken.' Hij antwoordde en zeide: Zou ik er niet op
toezien, juist dat te spreken wat Jahwe mij in den mond legt?
13 Hierop zeide Balak tot hem: Ga toch met mij naar eene andere
plaats, van waar gij het wel zien kunt, maar slechts gedeeltelijk; het
14 geheel zult gij er niet zien; en verwensch het mij van daar.' Hij nam
hem dan mede naar het Wachtersveld, op den top van den Pisga,
bouwde er zeven altaren en offerde op elk er van een stier en een ram.'
15 En hij zeide tot Balak: Blijf evenals den vorigen keer bij uw brand-
16 offer staan; dan zal ik mij op dezelfde wijze laten ontmoeten.' En
Jahwe ontmoette Bileam, legde hem een woord in den mond en zeide:
17 Keer tot Balak terug, en zoo zult gij spreken.' Toen hij bij hem kwam,
daar stond hij met de vorsten van Moab bij zijn brandoffer. En Balak
18 zeide tot hem: Wat heeft Jahwe gesproken?' Toen hief hij zijne spreuk
aan en zeide:

Sta op, Balak, en hoor,
leen mij het oor, zoon van Sippor!
19 God is geen man, dat hij zijn woord zou breken,
geen menschenkind, dat hem iets rouwen zou.
Zou hij iets zeggen dat hij niet volbrengt,
iets spreken dat hij niet gestand doet?
20 Zie, te zegenen is mij opgedragen,
en zegenen zal ik, onherroepelijk.

Vs. 19*a*. 1 Sam. XV : 29.

9. *van der rotsen top*, in mijne verbeelding overzie ik het volk. — *een* — *natiën*, dat geen onderdeel van een groot rijk is, maar een zelfstandig bestaan heeft.

10. *wie ... geteld?* volgens andere klinkers. — *tienduizenden*, volgens onzekere tekstverbetering. — *der oprechten (jesjariem)*, waarschijnlijk toespeling op den naam *Jesjurun*; zie op Deut. XXXII : 15. Bileam wenscht voor zich den rustigen dood dien vrome Israëlieten smaken, in het bezit van Gods gunst en zeker van zijn zegen voor hun nageslacht. Van een leven na den dood is hier geen sprake.

13. *het geheel — zien*. Had Bileam XXII : 41 het volk uit de verte aanschouwd, nu brengt Balak hem dichter bij, maar op eene plek van waar hij er slechts een gedeelte van zien kan. Om een woord van Jahwe is het hem te doen; maar hij houdt zich overtuigd dat de indruk dien de aanblik van Israël op Bileam maakte niet zonder invloed was gebleven op den inhoud der godspraak.

14. *het Wachtersveld*, onbekende plaats; verg. op XXII : 36. — *op den top van den Pisga*. Zie op XXI : 20. Balak en Bileam zijn dus reeds aan den noordrand der Doode Zee gekomen. — *op elk*. Zie op vs. 2.

19. Verg. op Gen. VI : 6. Balak moet niet meenen dat zijne maatregelen Jahwe van gezindheid doen veranderen.

20. *zegenen zal ik*, volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *zegenen zal hij*. — *onherroepelijk*, letterlijk *en ik zal niet herroepen*.

21 Ik aanschouw geen onheil in Jakob,
noch zie ik rampspoed in Israël.
Jahwe, zijn god, is met hen,
gejubel ter eere eens konings onder hen.
23 Want er is geen wichelarij in Jakob,
geen waarzeggerij in Israël;
te zijner tijd wordt tot Jakob gezegd
en tot Israël wat God bezig is te doen.
24 Ziedaar een volk dat als een roofdier zich opricht,
als een leeuw zich verheft,
niet gaat liggen voordat het buit te eten
en bloed van verslagenen te drinken heeft.

25 Toen zeide Balak tot Bileam: Verwensch het dan niet en zegen het
26 niet!′ Maar Bileam antwoordde en zeide tot Balak: Ik heb u immers
gezegd: Al wat Jahwe spreken zal, dat zal ik doen?
27 En Balak zeide tot Bileam: Welaan, ik zal u naar eene andere plaats
medenemen; wellicht zal het in Gods oog recht zijn dat gij het mij
28 van daar verwenscht.′ Zoo nam Balak Bileam mede naar den top van
29 den Peor, die over de wildernis heenziet.′ En Bileam zeide tot Balak:
Bouw mij hier zeven altaren en bereid mij hier zeven stieren en zeven
30 rammen.′ En Balak deed zooals Bileam had gezegd en offerde een stier
en een ram op elk altaar.
XXIV:1 Maar Bileam zag dat het goed in Jahwe's oog was Israël te
zegenen, en hij ging dus niet weder, als de vorige keeren, heen om
2 wichelarij te plegen, maar richtte zijn blik naar de woestijn.′ Toen nu
Bileam zijne oogen opsloeg en Israël, stamsgewijze gelegerd, zag, kwam
3 Gods geest op hem:′ hij hief zijne spreuk aan en zeide:

De godspraak van Bileam, den zoon van Beor,
de godspraak van den man met het gesloten oog,
4 de godspraak van den hoorder van Gods woorden,
den kenner van des Allerhoogsten wetenschap,
die gezichten van den Machtige aanschouwt,
terwijl hij nederligt met ontsloten oog.

21. *Ik, ik,* eenmaal volg. Sam. t.; Hebr. t. heeft tweemaal den derden persoon. — *gejubel ter eere eens konings.* Het is onzeker, of hiermede gejuich tot eer van Jahwe, den koning van Israël, dan wel gejuich tot eer van den aardschen koning bedoeld wordt; in het laatste geval zouden Jahwe en de koning naast elkaar vermeld zijn, als 1 Kon. XXI : 13; Spr. XXIV : 21; Jez. VIII : 21.

De grondtekst heeft na vs. 21 (22) *God is het die hem uit Egypte voerde; hij heeft de hoogheid van den woudos*; welke beide regels uit XXIV : 8 zijn ingeslopen. Immers, zij breken hier het verband: terwijl daar degeen die met een woudos vergeleken wordt Israël is, zou het hier volgens het verband Jahwe zijn.

23. De vertaling van het vers is niet geheel zeker: die van *bezig is te doen* rust op eene verandering van klinkers; Hebr. t. *heeft gedaan.* De bedoeling schijnt te zijn, dat Israël geen waarzeggerskunsten behoeft, omdat Jahwe het te zijner tijd zijn wil openbaren zal; verg. Deut. XVIII : 10—15. Zoo blijkt dat Jahwe onder de Israëlieten is, vs. 21. Anderen *Er helpt geen wichelarij tegen Jakob, noch waarzegging tegen Israël, ten tijde dat men van Jakob zegt en van Israël: Wat groote dingen heeft God gedaan!*

24. *een roofdier,* letterlijk *eene leeuwin* of *een leeuw.*

26. Zwijgen waar Jahwe spreekt is den ziener onmogelijk, Jer. XX : 7—9 en elders; Am. III : 8.

28. *den top — heenziet.* Dezelfde uitdrukking wordt XXI : 20 gebruikt van den top van den Pisga. *Peor* heette een bergtop tegenover Jericho, waarschijnlijk tot dat gebergte Pisga behoorend. Verg. op XXV : 3.

1. *hij ging — plegen,* letterlijk *hij ging — wichelarijen te gemoet.* Zie XXIII : 3, 15.

2. *stamsgewijze gelegerd,* wellicht een toevoegsel van den Verzamelaar, wien de voorstelling van H. II voor den geest stond.

3. *met het gesloten oog,* onzekere vertaling. De bedoeling schijnt te zijn, dat zijn lichamelijk oog gesloten was, als in een droom of zinsverrukking, waarin het oog der ziel ontsloten is of de verbeelding werkt, zooals vs. 4 beschrijft. Zie op Num. XII : 6.

4. *den kenner — wetenschap.* Deze regel ontbreekt in den grondtekst en is uit vs. 16 ingelascht.

5 Hoe goed zijn uwe tenten, o Jakob,
uwe woningen, o Israël!
6 als dalen die zich uitstrekken;
als tuinen aan eene rivier,
als eiken die Jahwe geplant heeft,
als cederen aan het water.
7 Water vliet uit zijne emmers;
zijn zaaisel heeft water in overvloed.
Hooger dan Agag is zijn koning,
en verheven zijn koningschap.
8 God is het die hem uit Egypte voerde;
hij heeft de hoogheid van den woudos:
hij verteert natiën die hem vijandig zijn,
breekt hare beenderen,
verbrijzelt hare lenden.
9 Hij heeft zich gekromd, zich nedergelegd als een leeuw,
als eene leeuwin; wie durft hem doen opstaan?
Wie u zegent zij gezegend,
Wie u vloekt zij vervloekt!

10 Toen ontstak Balak in toorn tegen Bileam en sloeg hij de handen
ineen. En Balak zeide tot Bileam: Om mijne vijanden te verwenschen
heb ik u ontboden, en gij hebt hen, zoowaar, tot driemaal toe gezegend.'
11 Pak u dan voort naar uwe woonplaats. Ik heb beloofd u overvloedig
te zullen eeren, maar zie, Jahwe heeft u de eer onthouden!
12 Hierop zeide Bileam tot Balak: Ik heb immers reeds aan de ge-
13 zanten die gij tot mij gezonden hebt gezegd: ' Al gaf Balak mij zijn
huis vol zilver en goud, ik kan niets doen in strijd met den last van
Jahwe: niets, goed noch kwaad, uit mijn eigen hart. Wat Jahwe
14 spreken zal, dat zal ik spreken.' Zoo ga ik dan heen naar mijn volk;
maar welaan, laat mij u tot uwe waarschuwing voorspellen wat dit
15 volk later aan het uwe doen zal!' Toen hief hij zijne spreuk aan
en zeide:

De godspraak van Bileam, den zoon van Beor,
de godspraak van den man met het gesloten oog,
16 de godspraak van den hoorder van Gods woorden,
den kenner van des Allerhoogsten wetenschap,
die gezichten van den Machtige aanschouwt,
terwijl hij nederligt met gesloten oog.

6. Verg. Ps. CIV : 16. — *eiken*, volgens onzekere tekstverbetering.
7. *water* — *overvloed*, niet geheel zekere vertaling. Overvloed van water te hebben, èn in regenbakken en bronnen, waaruit het met overloopende emmers wordt opgehaald, èn in beken, die het bouwland besproeien, was eene rijke belofte. Verg. Gen. XLIX : 25. — *Agag*, komt alleen 1 Sam. XV : 8—33, als naam van een koning der Amalekieten, voor. Wat den dichter bewogen heeft dezen als toonbeeld van een zeer machtig vorst te noemen is onbekend.
8. *woudos*, een dier dat Deut. XXXIII : 17; Job XXXIX : 12 v.; Ps. XXII : 22 om zijne sterkte geroemd wordt. De vertaling van het woord *kracht* is onzeker. — *hare lenden*, volg. verb. t.; Hebr. t. *zijne pijlen*.
9. Zie Gen. XLIX : 9 en Gen. XXVII : 29.
10. *sloeg* — *ineen*. Deze beweging van schrik en ergernis wordt ook Job XXVII : 23; Klaagl. II : 15; Nah. III : 19 vermeld.
13. Verg. XXII : 18. — *uit mijn eigen hart*. Evenals hier, staan tallooze keeren bij de profeten tegenover elkander *uit eigen hart* en *uit Jahwe's mond* of dergelijke. Immers, een profeet had niets te doen dan Jahwe's bevelen over te brengen. Werd hij zich klaar bewust dat hetgeen hij sprak vrucht was van eigen nadenken of van eene gemoedsopwelling, dan was het voor hem niet meer een woord van Jahwe; het daarvoor uit te geven was voor zijn bewustzijn liegen.
15 v. Zie op vs. 3 en 4.

17 Ik zie hem, maar niet in het heden,
ik aanschouw hem, maar niet nu aanstonds.
Eene star treedt te voorschijn uit Jakob,
een schepter staat op uit Israël;
hij verplettert Moabs slapen,
den schedel aller oorlogszuchtigen.
18 Ook zal Edom een wingewest zijn,
een wingewest zal zijn vijand Ezau wezen,
terwijl Israël kracht oefent.
19 Heerschen zal hij uit Jakob
en uit zijne stad de ontkomenen te gronde richten.
20 Voorts Amalek ziende, hief hij zijne spreuk aan en zeide:
Der natiën keur is Amalek,
maar ten laatste is hij ten ondergang gedoemd.
21 En de Kenieten ziende, hief hij zijne spreuk aan en zeide:
Onwrikbaar zij uwe woonplaats,
in de rots gebouwd uw nest,
22 toch zal Kain ter afweiding zijn,
totdat Assur u wegvoert.
23 Daarna hief hij zijne spreuk aan en zeide:

Vs. 17*c*. Jer. XLVIII : 45*b*.

17. *Eene star*, beeld voor een machtig koning; verg. Jez. XIV : 12; Openb. XXII : 16. Eveneens de *schepter*. — *schedel*, volg. Sam. t., Ps. LXVIII : 22, en Jer. XLVIII : 45, waar deze regels overgenomen worden. — *oorlogszuchtigen*, letterlijk *zonen van het strijdrumoer*, hier eene omschrijving van de Moabieten.

18. *Ezau*, volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *Seïr*; wat wel eene aanduiding van Edom kan zijn, maar vreemd staat naast *zijn vijand*. De beteekenis is dezelfde. — *zijn vijand*. De grondtekst heeft het meervoud.

19. *hij*, Israëls toekomstige koning. — *zijne stad*, volgens geringe tekstverandering. Bedoeld wordt de hoofdstad van dien koning.

20 v. *ziende*. De opsteller van vs. 20—24 vergeet dat de Amalekieten en de Kenieten van den top van den Pisga niet te zien waren.

20. Amalek woonde in het Zuiden, XIII : 29; XIV : 43, 45; Exod. XVII : 8—16; 1 Sam. XV; XXVII : 8; XXX : 1; maar de naam *Amalekietengebergte*, dien Richt. XII : 15 (verg. Richt. V : 14) eene streek in het midden des lands droeg, maakt het waarschijnlijk dat zij vroeger ook noordelijker gewoond hadden. Wat den dichter van dit toevoegsel op de Bileamssage bewoog hen met den ondergang te bedreigen weten wij niet, maar kunnen wij wel gissen. Immers, Gen. XXXVI : 12, 16 komt Amalek tweemaal onder Ezau's afstammelingen voor, waaruit wij moeten opmaken dat er eene nauwe band was tusschen de Edomieten en de Amalekieten. Zeker hebben dezen gemeene zaak gemaakt met de Kenieten en andere stammen in Zuid-Juda, over wie zie op vs. 21. Verg. verder op 1 Sam. XV : 8.

21 v. De *Kenieten*, of *Kainieten*, vandaar kortweg *Kain*, waren Midianieten, die met eenige Edomietische geslachten en de Judeërs en de Simeonieten het grondgebied ten westen van de Doode Zee hadden veroverd; verg. inl. op XIII, XIV. Die vreemden hadden zich warme vrienden van Saul betoond, 1 Sam. XV : 6; XXIII : 1 vv.; XXVI : 1 vv.; XXVII : 10, en waren van dien tijd af echte zonen van Israël geworden; wat den oudsten verhaler in XIII, XIV dreef om nadrukkelijk te leeren dat Kaleb, de stamvader van een dier geslachten, door zijn geloof een erfdeel onder Israël heeft verkregen. Maar de gezindheid dier familiën jegens Israël is veranderd; toen Noord-Israël was gevallen, en Juda, eerst van Assyrië, later van Babel afhankelijk was geworden, sloten zij zich steeds meer bij hunne zuidelijke naburen, de Edomieten, aan. Dientengevolge worden zij Gen. XV : 19 onder Israëls vijanden opgeteld. In bondgenootschap met de Edomieten waren zij voor Juda zeer gevaarlijke vijanden, daar zij, als bewoners der schier ongenaakbare bergstreken rondom Hebron, zelven moeilijk konden overwonnen worden en de wegen naar Jeruzalem van de zuidzijde in hunne macht hadden. De uitkomst heeft bewezen dat men niet ten onrechte voor hen vreesde. Immers, toen Jeruzalem door Nebukadresar belegerd werd, hebben de Edomieten hem geholpen en tegen Jeruzalem opgehitst (zie Ps. CXXXVII : 7; Jez. XXXIV : 5—17; Klaagl. IV : 21 v.; Ezech. XXV : 12—14; XXXII : 29; XXXV; *Obadja*), die hierbij zonder twijfel den steun hadden van de niet-Israëlitische bewoners van Juda; immers later heeft het zuidelijk deel van het voormalig rijk Juda, tot ten noorden van Hebron, den naam *Idumea*, d. i. Edomietisch land, gedragen, 1 Makk. IV : 29, 61; V : 65 enz.; Marc. III : 8. — *nest*. Het Hebreeuwsche woord hiervoor (*keen*) heeft veel overeenkomst met den naam des volks (*Kain*).

22. De toon dien deze dichter aanslaat is vrij wat lager gestemd dan die van vs. 17: geen koning uit Israël zal Kain uit zijne rotsvesten halen; het zal slechts *ter afweiding zijn*, d. i. verkwijnen, *totdat Assur het wegvoert*.

23. *Wee — geeft?* onzekere vertaling.

Wee! Wie zal leven langer dan God hem geeft?
24 Schepen van den kant der Kittiërs!
zij zullen Assur vernederen;
zij zullen Eber vernederen;
ook hij is ten ondergang gedoemd.
25 Toen maakte Bileam zich op, ging heen en keerde weder naar zijne
woonplaats. Ook Balak ging zijns weegs.

24. *Kittiërs*, eigenlijk de inwoners van Kition, op Cyprus, vandaar voor de Cypriërs gebezigd, soms misschien voor de kustlanden in de Egeïsche Zee; verg. op Gen. X : 4. Wat zich de schrijver voorstelde dat gebeuren zou, is niet duidelijk. Waarschijnlijk had hij er geen klare voorstelling van. De onweerstaanbare Assyriërs boezemden hem vrees in, en of al eene andere macht aan Eufraat en Tigris de hunne fnuikte, wat baatte dit Israël? Het ruilde van meester. Toch hield de dichter moed; maar de toekomst schemerde hem. Vandaar het raadselachtige in dit vers. Welk volk schepen zal zenden om de Aziatische rijken te vernederen, weet hij niet; hij ziet ze alleen komen van het westen, over Cyprus. De schrijver van Dan. XI : 30 vindt er de vloot der Romeinen in; maar onze schrijver wist zeker niets van dit volk, waarschijnlijk ook niets van Grieken of Macedoniërs. Verder verwacht hij, dat die schepen niet slechts Assur, maar ook *Eber* zullen vernederen. Wat hij onder dien naam verstaat, blijkt niet. Hij beteekent ‚overkant' en duidt wellicht alle volken aan de overzijde van den Eufraat aan, dus ook de Meden en de Babyloniërs, die in 606 Nineve hadden ingenomen en van wier krijgsverrichtingen tegen Assyrië de schrijver misschien kennis droeg. De *hij*, die ook ten ondergang gaat, is waarschijnlijk Assur en Eber, die dan met elkander worden vereenzelvigd, althans wat hun toekomstig lot betreft. — Daar de naam *Eber* onduidelijk is en die van *Assur* voor Chaldea of Perzië gebruikt kan zijn (zie op Ezra VI : 22), is het niet onmogelijk dat vs. 23 v. een toevoegsel is uit den Griekschen tijd.

HOOFDSTUK XXV.

Israëls afgoderij; Pinehas. — De Israëlieten gaan verbintenissen aan met Moabietische meisjes, en dezen verleiden hen tot vereering van Baäl-Peor (1—3); waarop Jahwe Mozes beveelt, de volkshoofden, tot stilling van zijn toorn, ter dood te brengen (4). Mozes gelast de overheden de schuldigen te dooden (5). Als een Israëliet eene Midianietische ten aanschouwen der gemeente in zijne tent brengt, gaat Pinehas, de zoon van Eleazar, den zoon van den priester Aäron, hen achterna en doorsteekt hen (6—8 *a*); waardoor de sterfte, die reeds vele duizenden weggeraapt heeft, wordt gestuit (8 *b*, 9). Jahwe geeft Pinehas tot loon voor zijn ijver het priesterschap voor hem en zijne nakomelingen (10—13). De namen der beide overtreders (14 v.). Jahwe gelast Mozes, de Midianieten, omdat zij Israël verleid hebben, als vijanden te behandelen (16—18).

Dit hoofdstuk behelst het werk van drie schrijvers. Vooreerst hebben wij hier in vs. 1—4 het eerste gedeelte van een verhaal, aan het Oude-Sagenboek ontleend, handelend over den afval der Israëlieten tot de vereering van Baäl-Peor, waartoe Moabietische vrouwen hen verleiden; met de aankondiging dat tot straf hiervoor de volkshoofden moeten gedood worden breekt het af. Dan is vs. 6—15, uit Ezra's Wetboek, het slot van een verhaal over verbintenissen van Israëlieten met Midianietische vrouwen, ten gevolge waarvan Jahwe eene plaag onder hen doet uitbreken, die door het kloek optreden van Pinehas wordt gestuit; deze wordt hiervoor beloond met de belofte van het erfelijk priesterschap. Toen deze verhalen werden aaneengelascht, waarbij van het eene het slot, van het andere de aanhef verloren ging, is vs. 5 ingevoegd. Eindelijk is aan het aldus ontstaan geheel vs. 16—18 toegevoegd, als aankondiging van het verhaal over de bestraffing van de Midianieten, H. XXXI.

Op den inhoud van dit hoofdstuk, of op een der gedeelten waaruit het werd samengesteld, wordt gezinspeeld Deut. IV : 3; Joz. XXII : 17; Ps. CVI : 28; Hoz. IX : 10.

Pinehas, de kleinzoon van Aäron, wiens recht op het priesterschap de schrijver van vs. 6—15 blijkbaar wil verkondigen, komt verder nog voor XXXI : 6; Exod. VI : 24; Joz. XXII : 13, 30—32; XXIV : 33; Richt. XX : 28; 1 Kron. VI : 4, 50; IX : 20; Ps. CVI : 28—31; 1 Makk. II : 54; Sir. XLV : 23—26.

XXV : 1 Toen Israël zich in Sjittim ophield, begon het volk ongeoorloofde
2 betrekkingen aan te knoopen met de Moabietische vrouwen, ' en toen
dezen het tot de offeranden ter eer harer goden noodigden, at het volk

1. *Sjittim*, ‚acacias', ook Joz. II : 1; III : 1; Hoz. V : 2; Micha VI : 5 genoemd, als laatste halte der Israëlieten voordat zij den Jordaan overtrokken; volg. XXXIII : 49, waar *Abel-hassjittim*, ‚acaciaweide', voorkomt, was het in de vlakte van Moab (zie XXII : 1) gelegen. Verg. Joël III : 18.
2. *at ... daarvan*, nam deel aan het offermaal.

3 daarvan en boog zich voor hare goden neder.′ Zoo koppelde zich
Israël aan Baäl-Peor. Hierover ontstak Jahwe in toorn tegen Israël′
4 en zeide hij tot Mozes: Neem al de volkshoofden en hang hen op
ter eer van Jahwe in de volle zon; opdat de hitte van Jahwe's toorn
5 zich van Israël afwende.′ En Mozes zeide tot Israëls rechters: Ieder
uwer doode die van zijne mannen die zich aan Baäl-Peor gekoppeld
hebben.
6 En zie, daar kwam een Israëliet het leger in en bracht eene Midi-
anietische tot zijne broeders, ten aanschouwen van Mozes en de ge-
heele gemeente der Israëlieten, terwijl zij weenden aan den ingang
7 van de tent der samenkomst.′ Maar Pinehas, de zoon van Eleazar,
den zoon van den priester Aäron, dit ziende, stond op uit het mid-
8 den der gemeente, nam eene lans in de hand,′ ging den Israëliet in
het slaapvertrek achterna en doorstak hen beiden, den Israëliet en de
9 vrouw, in haar onderlijf. Nu hield de plaag op onder de Israëlieten;′
maar reeds waren er vier en twintig duizend aan bezweken.
10, 11 Toen sprak Jahwe tot Mozes:′ Pinehas, de zoon van Eleazar, den
zoon van den priester Aäron, heeft mijne gramschap van de Israëlie-
ten afgewend, doordat hij onder hen geijverd heeft zooals ik ijver.
12 Dies heb ik de Israëlieten niet in mijne ijverzucht verteerd.′ Daarom
13 geef ik hem een vredebond,′ dat voor hem en zijn kroost na hem de
belofte van eeuwig priesterschap inhoudt, tot loon van zijn ijveren
voor zijn god, waardoor hij verzoening voor de Israëlieten bewerkt heeft.
14 De verslagen Israëliet, die met de Midianietische verslagen was, heette
15 Zimri, de zoon van Salu, vorst van eene familie der Simeonieten,′ en
de verslagene Midianietische heette Kozbi, de dochter van Sur; hij was
stamhoofd eener familie in Midian.
16, 17 En Jahwe sprak tot Mozes:′ Behandelt de Midianieten vijandig en
18 verslaat hen;′ want zij behandelen u vijandig door de arglistige plan-
nen die zij tegen u gesmeed hebben, ter zake van Peor en ter zake
van Kozbi, de Midianietische vorstendochter, hunne zuster, die op den
dag van de plaag wegens Peor verslagen is.

3. *Baäl-Peor*, d. i. ‚de Baäl van den Peor', den bergtop (zie XXIII : 28), ook kortweg *Peor*. Hij komt alleen voor in eenige van de onze afhankelijke plaatsen, Deut. IV : 3; Joz. XXII : 17; Ps. CVI : 28; Hoz. IX : 10. Naar hem heette waarschijnlijk de stad Beth-Peor, Deut. III : 29; IV : 46; XXXIV : 6; Joz. XIII : 20; ook eene stad in Juda heette *Peor*, Joz. XV : 59. Van zijn dienst weten wij niets.

4. *hang hen op*. Dezelfde strafoefening komt alleen nog 2 Sam. XXI : 6—14 voor. De grondbeteekenis van het werkwoord is ‚verrekken' ‚uitrekken' (verg. Gen. XXXII : 26). De meeste oude vertalers vatten het op als kruisigen. Het levend kruisigen en spietsen was zeker onder Israël, als onder andere Semietische volken, gebruikelijk; de wet schrijft het nergens voor. — *ter eer van Jahwe*. Elke strafoefening was in zekeren zin een offer aan Jahwe, wiens gekrenkte eer er door gezoend werd.

5. *rechters*. Ondersteld wordt de inrichting van Exod. XVIII : 21—26: talrijke hoofden, evenals hier, Deut. I : 16 *rechters* genoemd, ieder hunner gesteld over een zeker aantal gezinnen. Het vers stemt niet overeen met vs. 4. Daar wij het verhaal in zoo verminkten vorm hebben, weten wij niet, hoe dit te verklaren is.

8. *het slaapvertrek*, onzekere vertaling. — *de plaag*. Hiervan werd waarschijnlijk gesproken in het weggevallen begin van dit verhaal.

12. *Daarom*. Hierna heeft de grondtekst nog *zeg*. — *een vredebond*, of *een heilsverbond*, d. i. een verbond dat heil aanbrengt, volg. Gr. vert. Een „verbond" is ongeveer hetzelfde als eene belofte.

18. Van arglist der Midianieten lezen wij in het voorgaande niets, maar in den thans verloren aanhef van het verhaal werd daarvan zeker gewag gemaakt.

HOOFDSTUK XXVI.

De tweede monstering. — Op Jahwe's last tellen Mozes en Eleazar de Israëlieten (1—4). Opsomming der geslachten die van de twaalf stamvaders afkomstig zijn, met de sterkte van elken stam: Ruben (5—11); Simeon (12—14); Gad (15—18); Juda (19—22); Issachar (23—25); Zebulon (26 v.);

Manasse en Efraim (28—37); Benjamin (38—41); Dan (42 v.); Azer (44—47); Naftali (48—51). Jahwe verordent dat onder deze stammen het beloofde land door het lot zal verdeeld worden (52—56). De geslachten van Levi en de sterkte van den geheelen stam; daartusschen Aärons afkomst en zonen (57—62). Onderschrift (63—65).

Evenals het bericht omtrent de eerste monstering, H. I, is dit grootendeels uit Ezra's Wetboek afkomstig; alleen is vs. 8—11, dat over Korah, Dathan en Abiram handelt, er later bijgevoegd; zie aldaar. Over de ongeloofwaardigheid van het bericht zie inl. op H. I.

XXVI : 1 Na de plaag zeide Jahwe tot Mozes en Eleazar, den zoon van Aäron,
2 den priester: ' Neemt de som op van de geheele gemeente der Israë-
lieten van twintig jaar en daarboven, naar hunne familiën, alle dienst-
3 plichtigen in Israël. ' Dientengevolge telden Mozes en de priester Elea-
4*a* zar hen, in de vlakte van Moab, aan den Jordaan bij Jericho, ' van
twintig jaar en daarboven, zooals Jahwe Mozes bevolen had.
4*b*, 5 De zonen van Israël die uit Egypteland trokken waren: ' Ruben was
Israëls eerstgeborene, en de Rubenieten naar hunne geslachten waren:
van Henoch het geslacht der Henochieten, van Pallu dat der Palluïeten, '
6, 7 van Hesron dat der Hesronieten, van Karmi dat der Karmieten. ' Dit
zijn de geslachten der Rubenieten. Hunne gemonsterden waren drie en
veertig duizend zeven honderd dertig.
8, 9 Pallu's zoon was Eliab. ' Eliabs zonen waren Nemuël, Dathan en
Abiram. Dit zijn die Dathan en Abiram, die, opgeroepen uit de ge-
meente, in verzet kwamen tegen Mozes en Aäron in de bende van
10 Korah, toen deze in verzet kwam tegen Jahwe; ' toen opende zich de
aarde en verslond hen, als ook Korah, bij het sterven der bende, toen
het vuur de tweehonderd vijftig man verteerde en zij tot een waar-
11 schuwend teeken werden; ' maar Korahs zonen stierven niet.
12 De Simeonieten naar hunne geslachten waren: van Nemuël het ge-
slacht der Nemuëlieten, van Jamin dat der Jaminieten, van Jachin dat
13 der Jachinieten, ' van Zerah dat der Zarhieten, van Saul dat der Sau-
14 lieten. ' Dit zijn de geslachten der Simeonieten, naar hunne gemonster-
den, twee en twintig duizend tweehonderd.
15 De Gadieten naar hunne geslachten waren: van Sefon het geslacht
der Sefonieten, van Haggi dat der Haggieten, van Sjuni dat der Sju-
16, 17 nieten, ' van Ozni dat der Oznieten, van Eri dat der Erieten, ' van
18 Arod dat der Arodieten, van Areëli dat der Areëlieten. ' Dit zijn de
geslachten der Gadieten, naar hunne gemonsterden, veertig duizend
vijfhonderd.
19 Juda's zonen waren Er en Onan; maar Er en Onan stierven in het

1. *Na de plaag.* Met deze woorden knoopt de Verzamelaar het bericht over de tweede monstering aan het voorgaande stuk.

3. *telden*, volg. verb. tekst; grondt. *sprak.* Ook aan het slot is een woord weggelaten.

4. *die uit Egypte trokken.* Dit heeft natuurlijk alleen betrekking op de namen der geslachten, niet op de getalsterkte der stammen in het veertigste jaar.

5 v. Dezelfde Rubenietische geslachten worden opgenoemd Gen. XLVI : 9; Exod. VI : 13; 1 Kron. V : 3.

5. *naar hunne geslachten* en *van* vóor *Henoch.* Deze woorden ontbreken in grondt. Ook in het vervolg zijn dergelijke fouten, soms volg. Sam. en Gr. t., verbeterd. — *Henoch*, komt Gen. XXV : 4 als Midianietische stam voor.

8. *Pallu's zoon*, naar verb. t.; grondt. *Pallu's zonen.*

9. *Nemuël.* Zoo heet vs. 12 een zoon van Simeon; waarschijnlijk is hij hier bij ongeluk ingeslopen.

9*b*—11. Dit slaat terug op H. XVI, en wel in den vorm waarin wij het hebben; maar het bericht is zoo zonderling gesteld, dat het is alsof de schrijver gevoeld heeft dat H. XVI uit tegenstrijdige bestanddeelen is samengevoegd. Het slot *Korahs zonen stierven niet* is in strijd met XVI : 32. De schrijver wil blijkbaar het feit dat de Korahieten in zijn tijd een machtig geslacht uitmaakten (zie op XVI : 1) verklaren. Waarschijnlijk is vs. 8—11 een toevoegsel.

12—14. Van de Simeonieten worden Gen. XLVI : 10; Exod. VI : 14 zes geslachten opgenoemd. Waarschijnlijk is hier een bij ongeluk overgeslagen. Verg. op Gen. XLVI : 10.

15—17. Zie op Gen. XLVI : 16.

19—21. Zie op Gen. XLVI : 12.

20 land Kanaan.′ En de Judeërs naar hunne geslachten waren: van Sjela
het geslacht der Sjelanieten, van Peres dat der Parsieten, van Zerah
21 dat der Zarhieten.′ En de Parsieten waren: van Hesron het geslacht
22 der Hesronieten, van Hamul dat der Hamulieten.′ Dit zijn de geslach-
ten van Juda, naar hunne gemonsterden, zes en zeventig duizend vijf-
honderd.
23 De Issacharieten naar hunne geslachten waren: van Tola het geslacht
24 der Tolaïeten, van Pua dat der Punieten,′ van Jasjub dat der Jasju-
25 bieten, van Sjimron dat der Sjimronieten.′ Dit zijn de geslachten van
Issachar, naar hunne gemonsterden, vier en zestig duizend driehonderd.
26 De Zebulonieten naar hunne geslachten waren: van Sered het ge-
slacht der Sardieten, van Elon dat der Elonieten, van Jahleël dat der
27 Jahleëlieten.′ Dit zijn de geslachten der Zebulonieten, naar hunne ge-
monsterden, zestig duizend vijfhonderd.
28, 29 Jozefs zonen naar hunne geslachten waren Manasse en Efraim.′ De
Manassieten: van Machir het geslacht der Machirieten; en Machir had
30 Gilead verwekt; van Gilead dat der Gileadieten.′ Dit zijn de Gilea-
dieten: van Abiëzer het geslacht der Abiëzrieten, van Helek dat der
31 Helkieten,′ van Asriël dat der Asriëlieten, van Sichem dat der Siche-
32 mieten,′ van Sjemida dat der Sjemidaïeten, van Hefer dat der Hefrieten;′
33 Selofhad, de zoon van Hefer, had geen zonen, alleen dochters; de
dochters van Selofhad heetten Mahla, Noa, Hogla, Milcha en Tirsa.′
34 Dit zijn de geslachten van Manasse; en hunne gemonsterden waren
twee en vijftig duizend zevenhonderd.
35 Dit zijn de Efraimieten naar hunne geslachten: van Sjuthelah het
geslacht der Sjuthelahieten, van Becher dat der Bachrieten, van Tahan
36 dat der Tahanieten.′ En dit zijn de Sjuthelahieten: van Eran het ge-
37 slacht der Eranieten.′ Dit zijn de geslachten van Efraim, naar hunne
gemonsterden, twee en dertig duizend vijfhonderd. Dit zijn Jozefs zonen
naar hunne geslachten.
38 De Benjaminieten naar hunne geslachten waren: van Bela het ge-
slacht der Ballieten, van Asbel dat der Asbelieten, van Ahiram dat der
39 Ahiramieten,′ van Sjefufam dat der Sjefufamieten, van Hufam dat der
40 Hufamieten.′ En de zonen van Bela waren Ard en Naäman; van Ard
41 het geslacht der Ardieten, van Naäman dat der Naämanieten.′ Dit zijn
de Benjaminieten naar hunne geslachten, en hunne gemonsterden waren
vijf en veertig duizend zeshonderd.

20. *Sjelanieten.* Verg. 1 Kron. IX : 5. — *Parsieten.* Zie op 2 Sam. V : 20.

23 v. Overeenkomstig Gen. XLVI : 13; 1 Kron. VII : 1. — *Punieten.* Deze naam hangt wellicht met den ouden naam der Feniciërs, *Puniërs*, nauw samen.

26. Overeenkomstig Gen. XLVI : 14.

29—32. Over *Machir* zie op Gen. L : 23. Heet hij hier Manasse's eenige zoon, dan beteekent dit, dat voor den schrijver de Overjordaansche geslachten de kern van den stam uitmaakten. Onder hen treffen wij een paar aan die zeker ten westen van den Jordaan woonden, nl. *Abiëzer* (volg. verb. t.; Hebr. t. *Iëzer;* Gr. t. *Ahiëzer*), het geslacht waaruit Jerubbaäl was gesproten, Richt. VI : 11, 15, 24; VIII : 2; *Sichem*, de bekende stad tusschen den Ebal en den Gerizim; wellicht ook de dochters van Selofhad, vs. 33. Na de groote verhuizing der Manassieten, die waarschijnlijk na den ondergang van Abimelechs rijk plaats had, zijn zeker vele hunner steden door de Efraimieten bezet, althans later gerekend tot Efraim te behooren.

33. Zie over de dochters van Selofhad inl. op XXVII : 1—11. — Dezelfde vijf dochters worden ook XXXVI : 11; Joz. XVII : 3 opgenoemd. In 1 Kron. VII : 18, 19 komen een paar dier namen, een weinig gewijzigd, tot aanduiding van Manassietische familiehoofden voor, maar niet als dochters van Selofhad; zie aldaar. *Tirsa* heet eene stad in West Palestina, ook *Hogla*, of *Beth-hogla*, Joz. XV : 6; XVIII : 19, 21. In hoever deze namen met die van Selofhads dochters samenhangen, weten wij niet; zie op vs. 29—32.

38—40. Zie op Gen. XLVI : 21.

39. *Sjefufamieten*, volg. verb. t. naar den voorafgaanden naam, die ook 1 Kron. VIII : 5 voorkomt.

42 Dit zijn de Danieten naar hunne geslachten: van Sjuham het geslacht
der Sjuhamieten. Dit zijn de geslachten van Dan naar hunne geslachten. ′
43 Al de geslachten der Sjuhamieten, naar hunne gemonsterden, waren
vier en zestig duizend vierhonderd.
44 De Azerieten naar hunne geslachten waren: van Jimna het geslacht
der Jimnaïeten, van Jiswi dat der Jiswieten, van Beria dat der Beri-
45 ieten. ′ Van de Beriïeten, van Heber het geslacht der Hebrieten, van
46 Malkiël dat der Malkiëlieten. ′ En de dochter van Azer heette Serah. ′
47 Dit zijn de geslachten der Azerieten, naar hunne gemonsterden, drie
en vijftig duizend vierhonderd.
48 De Naftalieten naar hunne geslachten waren: van Jahseël het ge-
49 slacht der Jahseëlieten, van Guni dat der Gunieten, ′ van Jeser dat der
50 Jisrieten, van Sjillem dat der Sjillemieten. ′ Dit zijn de geslachten van
Naftali, naar hunne geslachten, en hunne gemonsterden waren vijf en
veertig duizend vierhonderd.
51 Dit zijn de gemonsterden der Israëlieten, zeshonderd één duizend
zevenhonderd dertig.
52, 53 Jahwe sprak tot Mozes: ′ Onder dezen zal het land ten erfdeel ver-
54 deeld worden, naar het getal der namen: ′ aan een grooten stam zult
gij een groot, aan een kleinen een klein erfdeel toewijzen; aan elk
zal een erfdeel naar het aantal zijner gemonsterden gegeven worden. ′
55 Evenwel zal het land door het lot verdeeld worden, naar de namen
56 hunner voorvaderlijke stammen zullen zij hun erfdeel ontvangen. ′ Naar
beslissing van het lot zal aan elk zijn erfdeel toegedeeld worden, den
eenen een groot, den anderen een klein.
57 Dit zijn de gemonsterden der Levieten naar hunne geslachten: van
Gersjon het geslacht der Gersjonieten, van Kehath dat der Kehathieten,
58 van Merari dat der Merarieten. ′ Dit zijn de geslachten van Levi: dat
der Libnieten, dat der Hebronieten, dat der Mahlieten, dat der Mu-
59 sjieten, dat der Korahieten. — En Kehath verwekte Amram. ′ Amrams
vrouw heette Jochebed, de dochter van Levi, die aan Levi in Egypte
geboren is; zij baarde aan Amram Aäron, Mozes en hunne zuster Mir-
60 jam. ′ Aan Aäron werden geboren Nadab, Abihu, Eleazar en Ithamar. ′
61 Maar Nadab en Abihu stierven toen zij vreemd vuur voor Jahwe ge-
62 bracht hadden. — ′ Hunne gemonsterden waren drie en twintig duizend,
mannelijke afstammelingen van eene maand en daarboven. Immers, zij
werden niet gemonsterd onder de Israëlieten, omdat hun geen erfdeel
onder de Israëlieten gegeven was.

42. Zie op Gen. XLVI : 23.
44—46. Zie op Gen. XLVI : 17 en 1 Kron. VII : 30 v.
48 v. Overeenkomstig Gen. XLVI : 24; 1 Kron. VII : 13.
51. Het cijfer is bijna twee duizend lager dan dat der eerste monstering, I : 46. Sommige stammen zijn aanmerkelijk in sterkte toegenomen, andere achteruitgegaan; Simeon is zelfs tot bijna een derde van zijn vroeger aantal geslonken. Door welke overwegingen de schrijver zich hierbij leiden liet, is onbekend.
53. *Onder dezen,* met uitsluiting dus van de Levieten, wier geslachten eerst vs. 57—62 worden opgesomd.
54—56. Hoe de verdeeling des lands onder de stammen naar hunne getalsterkte kan samengaan met de toewijzing van de erfdeelen door het lot, verklaart de schrijver niet. Daar noch het een, noch het ander heeft plaats gehad, is het vraagstuk nooit in ernst gesteld. Over de voorstelling van de verloting des lands zie inl. op *Jozua.*
57 v. Verg. III : 17—37; Exod. VI : 15—24, waar de geslachten onder de drie stamhoofden worden verdeeld en in plaats van dat der Korahieten een paar andere voorkomen.
58. *Kehath verwekte Amram.* Desgelijks III : 19.
59. De naam *Jochebed* alleen nog Exod. VI : 19. — *die* — *is,* volg. verb. t.; grondt. *die zij aan Levi baarde.* — *Mirjam.* Verg. op XII : 1.
60. Zie III : 4; Lev. X : 1—7; 1 Kron. XXIV : 2.
62. Verg. I : 48—54; XVIII : 20 vv. Volgens III : 39 waren de Levieten 22.000 man sterk.

63 Dit zijn de gemonsterden door Mozes en den priester Eleazar, die
de Israëlieten gemonsterd hebben in de vlakte van Moab, aan den
64 Jordaan bij Jericho.′ En onder hen was niet éen van hen die gemon-
sterd waren door Mozes en den priester Aäron, die de Israëlieten in
65 de woestijn van den Sinai gemonsterd hadden.′ Want Jahwe had van
hen gezegd: Sterven zullen zij in de woestijn. En niet éen was van
hen overgebleven dan Kaleb, de zoon van Jefunne, en Jozua, de zoon
van Nun.

64 v. Volgens de bedreiging van XIV : 28—35.

HOOFDSTUK XXVII : 1—11.

De dochters van Selofhad. — Selofhads dochters verzoeken dat het erfdeel van haar vader op haar overga, omdat hij geen zonen heeft nagelaten (1—4); Mozes gaat hierop Jahwe's beslissing vragen (5). Jahwe beveelt het verzoek in te willigen (6 v.), en stelt vast dat voortaan bij ontstentenis van zonen dochters zullen erven; en wie verder, indien ook dezen ontbreken (8—11).

Dochters erfden onder Israël niet. Wel kon een vader haar bij zijn leven eene eigene bezitting geven (zie b. v. Joz. XV : 18 v.; Job XLII : 15), doch de zonen alleen verdeelden de nalatenschap. De meisjes hadden aanspraak op onderhoud en uitzet, maar waren hierin afhankelijk van hare broeders. Onze schrijver, die van Ezra's Wetboek, stelt hierop eene uitzondering vast, door hem zelven of een jonger geestverwant in H. XXXVI eenigermate beperkt, en wel voor het geval dat iemand alleen dochters nalaat; tevens regelt hij het erfrecht nader. Om zijne bepalingen met Mozes' gezag te bekleeden, laat hij vijf dochters van een Manassiet, Selofhad, van wien wij verder niets weten, tot hem komen, om van hem het vaderlijk erfdeel te vragen. Deze inkleeding is niet gelukkig; immers, iemand die in de woestijn was gestorven kan onmogelijk eene „erfelijke bezitting", vs. 7, waaronder onroerende goederen, vooral akkers, (zie H. XXXVI) verstaan werden, achtergelaten hebben. De vijf namen van Selofhads dochters zullen wel die van steden geweest zijn; zie op XXVI : 33. De uitvoering van het hier verordende wordt, door denzelfden schrijver, Joz. XVII : 3 v. verhaald.

XXVII : 1 Eens naderden de dochters van Selofhad, den zoon van Hefer, den
zoon van Gilead, den zoon van Machir, den zoon van Manasse, die
tot de geslachten van Manasse, den zoon van Jozef, behoorden — dit
zijn de namen zijner dochters: Mahla, Noa, Hogla, Milka en Tirsa —′
2 en plaatsten zich voor Mozes, den priester Eleazar, de vorsten en de
geheele gemeente, aan den ingang van de tent der samenkomst, zeg-
3 gende:′ Onze vader is in de woestijn gestorven; hij heeft niet behoord
tot de bende die samenrotte tegen Jahwe in de bende van Korah, maar
4 om zijne zonde is hij gestorven; en hij had geen zonen.′ Waarom zou
de naam van onzen vader uit zijn geslacht worden afgesneden omdat
hij geen zoon had? Geeft ons eene bezitting in het midden der broe-
5 ders van onzen vader!′ En Mozes bracht de haar betreffende rechts-
vraag voor Jahwe.
6, 7 Jahwe zeide tot Mozes:′ De dochters van Selofhad hebben gelijk.
Gij moet haar stellig eene erfelijke bezitting geven onder de broeders
van haar vader, en op haar het erfdeel van haar vader doen overgaan.′
8 En tot de Israëlieten zult gij zeggen: Indien iemand sterft zonder een
zoon te hebben, dan zult gij zijn erfdeel op zijne dochter doen over-
9 gaan.′ Indien hij ook geen dochter heeft, dan zult gij zijn erfdeel aan

1. *Hefer — Manasse.* Dezelfde geslachtsboom XXVI : 29—33. Volg. Joz. XVII : 2 was Hefer zoon van Manasse. Verg. op XXVI : 29 v.

3. *de bende van Korah.* De schrijver kent het verhaal van H. XVI voor zoover het in het Wetboek van Ezra stond: tot *de bende van Korah* behoorden menschen van alle stammen; verg. inl. op H. XVI. — *om zijne zonde*, zooals alle Israëlieten die uit Egypte getrokken waren ten gevolge van het XIV : 28—35 uitgesproken vonnis hadden moeten sterven.

4. *Waarom — had?* Wat zeker zou geschieden indien de naam van haar vader niet verbonden bleef met een stuk land. Dat iemands naam verloren ging gold voor eene groote ramp; verg. Deut. XXV : 6. De zoon hield den naam der familie, „het huis zijns vaders", in stand. — *Geeft*, volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. heeft het enkelvoud.

10 zijne broeders geven.' Heeft hij ook geen broeders, dan zult gij zijn
11 erfdeel aan de broeders van zijn vader geven.' Had ook zijn vader geen
broeders, dan zult gij zijn erfdeel geven aan dien bloedverwant uit zijn
geslacht die hem het naast bestaat; die zal het in bezit nemen. Dit
zal den Israëlieten eene rechtsinzetting zijn, zooals Jahwe Mozes be-
volen heeft.

11. *uit zijn geslacht*, altijd van vaderszijde; de verwanten van moederszijde behooren niet tot het geslacht.

HOOFDSTUK XXVII : 12—23.

Jozua tot Mozes' opvolger gewijd. — Jahwe beveelt Mozes, den berg Abarim te beklimmen, om daar, tot straf voor zijne zonde, te sterven (12—14). Mozes verzoekt Jahwe, iemand tot herder van Israël aan te stellen (15—17); Jahwe wijst hiertoe Jozua aan (18—21); waarop Mozes hem tot zijn opvolger wijdt (22 v.).

Dit stuk heeft een deel uitgemaakt van Ezra's Wetboek. Eene andere voorstelling van Jozua's aanstelling tot Mozes' opvolger in Deut. I : 38; XXXI : 14 v., 23; verg. Deut. III : 21, 28.

XXVII : 12 Jahwe zeide tot Mozes: Beklim dit gebergte Abarim en zie het
13 land dat ik den Israëlieten geef.' Wanneer gij het gezien hebt, zult
ook gij tot uw volk vergaderd worden, zooals aan uw broeder Aäron
14 geschied is;' omdat ook gij tegen mij weerspannig zijt geweest in de
woestijn Tsin, bij het twisten der gemeente, toen gij mij aan het
water te hunnen aanschouwen hadt moeten heiligen. Dit is het water
van Meriba bij Kades, in de woestijn Tsin.
15, 16 Toen sprak Mozes tot Jahwe:' Dat Jahwe, de god der geesten van
17 alle vleesch, een man over de gemeente aanstelle,' die voor haar uit-
en ingaat en haar uit- en inleidt; opdat Jahwe's gemeente niet op eene
18 herderlooze kudde gelijke!' Hierop zeide Jahwe tot Mozes: Neem Jozua,
den zoon van Nun, een man in wien geest is, leg hem de hand op,'
19 plaats hem voor den priester Eleazar en de geheele gemeente en draag
20 hem zijne taak op voor hunne oogen.' Leg een deel uwer majesteit op
21 hem; opdat de geheele gemeente der Israëlieten naar hem hoore.' Voor
den priester Eleazar zal hij staan, en deze zal voor hem door de beslis-
sing van de urim Jahwe raadplegen: naar zijn last zal hij en zullen
22 alle Israëlieten en de geheele gemeente uit- en ingaan.' En Mozes
deed zooals Jahwe hem bevolen had: hij nam Jozua, plaatste hem voor
23 den priester Eleazar en de geheele gemeente,' legde hem de handen
op en droeg hem zijne taak op, zooals Jahwe door Mozes gesproken had.

12. *Abarim.* Zoo heet hier en XXXIII : 47 v.; Deut. XXXII : 49; Jer. XXII : 20; Ezech. XXXIX : 11 (verg. op XXI : 11) het gebergte ten oosten der Doode Zee, waartoe de *Pisga* (XXI : 20 en elders) behoort. De bergtop waar Mozes stierf heet Deut. XXXII : 49; XXXIV : 1 *Nebo.* De hier vermelde last van Jahwe wordt Deut. XXXII : 48—52 herhaald en Deut. XXXIV : 1—6 vervuld.

14. *toen gij mij ... hadt moeten heiligen*, letterlijk *in het heiligen van mij.* — Dezelfde opvatting van Mozes' en Aärons zonde XX : 24; zie aldaar. — *Dit* — *Tsin.* Deze in den mond van Jahwe zeer bevreemdende zinsnede is waarschijnlijk later ingelascht.

16. *de* — *vleesch.* Zie op XVI : 22. Waarschijnlijk echter wordt de uitdrukking hier tevens gebruikt om aan te duiden dat Jahwe geestelijke gaven, als moed en kennis, schenkt; verg. vs. 18.

17. *uit- en ingaat.* Zie op 1 Kon. III : 7.

18. *leg* — *op.* De handoplegging diende tot mededeeling van een zegen, Gen. XLVIII : 14. Verg. op Gen. XXVII : 35.

20. *uwer majesteit*, als godsgezant, waardoor gij gezag oefent.

21. *de urim.* Zie op Exod. XXVIII : 30. — *naar zijn*, Eleazars, *last.* Jozua zal dus Jahwe's bevel niet, als Mozes, rechtstreeks, maar door bemiddeling van den priester vernemen.

HOOFDSTUK XXVIII, XXIX.

Verplichte offers der gemeente. — Jahwe gelast Mozes, den Israëlieten te bevelen hunne offers op vaste tijden te brengen (XXVIII : 1 v.), en wel, dagelijks twee lammeren met toebehooren ten brand-

offer, een des morgens en een des avonds (3—8); op den sabbat het dubbele (9 v.); op elken nieuwemaansdag een brandoffer en een zondoffer (11—15). De viering van het pascha en de daarop volgende week, en wat op elken dag daarvan moet geofferd worden (16—25); wat op den dag der eerstelingen (26—31); wat op den eersten dag der zevende maand (XXIX : 1—6); wat op den tienden dier maand (7—11), en op elken dag van den vijftienden tot den twee en twintigsten (12—38). Onderschrift (39 v.).

Dit stuk behoort tot de jongste gedeelten van de Wet en is eene uitwerking van Lev. XXIII, dat de voornaamste verordeningen omtrent de feesten bevat en deel van Ezra's Wetboek uitmaakte. Leerzaam is de vergelijking van onze hoofdstukken met Lev. XXIII. Hoewel reeds hier de viering der feestdagen hoofdzakelijk in offers en onthouding van werk bestaat, bespeurt men toch aan enkele uitdrukkingen dat de vaderen die hoogtijden op andere wijze vierden. Maar wie den godsdienst der oude Israëlieten, ook dien der Joden, naar Num. XXVIII, XXIX beoordeelde zou nauwelijks gelooven, dat al die heiligdagen van oudsher, en tot den ondergang van stad en tempel in 70 na Chr. toe, door allerlei vreugdebetoon en plechtigheden gekenmerkt waren. Wij hooren hier van niets dan van offers. Niet, dat de opsteller dezer hoofdstukken al de bestaande gebruiken afkeurde; enkele er van vermeldde de wet, en menig ander, hoewel daarin niet voorgeschreven, werd ook door hoogepriesters en schriftgeleerden in eere gehouden, is zelfs gaandeweg gewettigd en geregeld. Maar de schrijver wil zijn volk vooral inprenten dat Jahwe gediend moet worden door offers, stipt naar den eisch en te rechter tijd gebracht.

XXVIII : 1, 2 Jahwe sprak tot Mozes: ′ Beveel den Israëlieten en zeg hun: Mijne gave, mijn brood, mijne vuuroffers ten liefelijken geur voor mij, zult gij zorgen mij op den rechten tijd te brengen.
3 Gij moet hun zeggen: Dit is het vuuroffer dat gij aan Jahwe brengen zult: elken dag twee gave eenjarige lammeren, een vast brand-
4 offer. ′ Het eene zult gij des morgens toebereiden, en het tweede in
5 schemeravond; ′ met een tiende maat bloem ten meeloffer, met een
6 kwart stoop gestooten olie gemengd — ′ het vaste brandoffer, dat ingesteld is op den berg Sinai, ten liefelijken geur, als vuuroffer voor
7 Jahwe — ′ met het daarbij behoorend plengoffer, een vierde stoop bij elk lam; in het heiligdom moet gij het plengoffer van sterken drank
8 voor Jahwe plengen. ′ Het tweede lam zult gij in schemeravond toebereiden; met een meeloffer en plengoffer als bij dat van des morgens zult gij het toebereiden, een vuuroffer van liefelijken geur voor Jahwe.
9 Op den sabbatdag zult gij brengen twee gave eenjarige lammeren, met twee tiende bloem, ten meeloffer met olie gemengd, en het daarbij
10 behoorend plengoffer, ′ een sabbatsbrandoffer op elken sabbat, behalve het vaste brandoffer met het daarbij behoorend plengoffer.
11 Bij het begin uwer maanden zult gij ten brandoffer aan Jahwe brengen: twee jonge stieren, één ram en zeven gave eenjarige lammeren; ′
12 bij elken stier drie tiende bloem, ten meeloffer met olie gemengd, bij den ram twee tiende bloem, ten meeloffer met olie gemengd, en bij

2. *mijne vuuroffers ten*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *voor mijne vuuroffers een.*

3—8. Verg. Exod. XXIX : 38—42, dat hieraan ontleend is.

5. *gestooten olie.* Zie op Exod. XXVII : 20. Deze fijne soort van olie wordt anders alleen voor de lamp, niet voor het altaar bestemd; Sam. en Gr. t. laat *gestooten* weg.

6. *dat — Sinai.* Dit slaat op Exod. XXIX : 38—42 terug en is dus hier ingevoegd nadat de verordening op het dagelijksch offer te dier plaatse was ingelascht.

9 v. Het sabbatsoffer is dus het dubbele van hetgeen op een weekdag opgedragen werd.

11—15. Dit is de eenige plaats in de wet waar verordeningen omtrent de viering van de nieuwemaansdagen gegeven worden. Toch was men van oudsher onder Israël gewoon, ze met vreugdebetoon en offers, ook met onthouding van werk, te heiligen; zie 1 Sam. XX : 5 vv.; 2 Kon. IV : 23; 1 Kron. XXIII : 31; 2 Kron. II : 4; VIII : 13; XXXI : 3; Ezra III : 5; Neh. X : 33; Jez. I : 13 v.; LXVI : 23; Ezech. XLV : 17; XLVI : 3, 6; Hoz. II : 10; Am. VIII : 5; Gal. IV : 10; Col. II : 16. Priesters of overheid, in de laatste eeuwen van Juda's bestaan waarschijnlijk het Sanhedrin, kondigden, nadat geloofwaardige mannen voor hen getuigd hadden dat zij de nieuwe maan gezien hadden, den aanvang der maand af, of, zooals het heette, heiligden haar. De tijding dier „heiliging" werd met vreugde begroet, en gebruiken aan de aloude maanvereering ontleend hebben onder Israël deze vereering zelve eeuwen overleefd. — Verg. wat de hier vermelde offers betreft de pll. uit *Ezechiël*, die met de opgaven hier niet geheel overeenkomen: de brandofferdieren zijn dezelfde, maar de maat der daarbij behoorende meeloffers verschilt, en de plengoffers ontbreken, evenals de zondofferbok.

13 elk lam éen tiende bloem, ' ten meeloffer met olie gemengd: een
14 brandoffer, een liefelijken geur, een vuuroffer voor Jahwe; ' en de daarbij
behoorende plengoffers zijn eene halve stoop wijn bij een stier, een
derde stoop bij een ram, een kwart stoop bij een lam. Dit is het
15 brandoffer voor den eersten dag van elke maand van het jaar. ' Ook
zal éen geitenbok als zondoffer voor Jahwe bij het vaste brandoffer
toebereid worden, met het daarbij behoorend plengoffer.
16 In de eerste maand, op den veertienden dag der maand, is het pascha
17 voor Jahwe; ' en op den vijftienden dier maand is het feest: zeven dagen
18 zal ongezuurd brood gegeten worden. ' Op den eersten dag zal het heilige
19 vierdag zijn: geenerlei beroepswerk zult gij verrichten. ' Dan zult gij
brengen een vuuroffer, een brandoffer voor Jahwe: uit twee jonge
stieren, éen ram en zeven gave eenjarige lammeren zal het bestaan; '
20 ook het er bij behoorend meeloffer, bloem met olie gemengd: drie
21 tiende zult gij bij een stier en twee tiende bij een ram brengen; ' bij
22 éen lam, bij elk der zeven, zult gij éen tiende brengen. ' Daarbij éen
23 geitenbok, om verzoening voor u te bewerken. ' Behalve het morgen-
brandoffer, dat bij het vaste brandoffer behoort, zult gij dit alles brengen. '
24 Dezelfde offers zult gij dagelijks zeven dagen lang brengen: het brood
van het vuuroffer van liefelijken geur voor Jahwe zal bij het vaste
25 brandoffer gebracht worden, met het er bij behoorend plengoffer. ' En
op den zevenden dag zal het voor u heilige vierdag zijn: geenerlei
beroepswerk zult gij verrichten.
26 Op den dag der eerstelingen, wanneer gij een offer van nieuw meel
aan Jahwe brengt, op uw wekenfeest, zal het u een heilige vierdag
27 zijn: geenerlei beroepswerk zult gij verrichten. ' Dan zult gij als
brandoffer ten liefelijken geur voor Jahwe brengen: twee jonge
28 stieren, éen ram en zeven gave eenjarige lammeren, ' met het daarbij
behoorend meeloffer, bloem met olie gemengd: drie tiende bij elken
29 stier, twee tiende bij den eenen ram ' en éen tiende bij elk der zeven
30 lammeren; ' alsook een geitenbok, om verzoening voor u te bewerken. '
31 Behalve het vaste brandoffer met het daarbij behoorend meeloffer zult
gij het brengen; gave dieren moeten het zijn; dan de daarbij behoo-
rende plengoffers.
XXIX : 1 In de zevende maand, op den eersten der maand zal het voor
u een heilige vierdag zijn; geenerlei beroepswerk zult gij verrichten.
2 Het zal u een dag des geschals wezen. ' En gij zult als brandoffer
ten liefelijken geur voor Jahwe bereiden: éen jongen stier, éen ram
3 en zeven gave eenjarige lammeren, ' met het daarbij behoorend meel-
offer, bloem met olie gemengd: drie tiende bij den stier, twee tiende
4, 5 bij den ram, ' éen tiende bij elk der zeven lammeren; ' éen geitenbok
6 als zondoffer, om verzoening voor u te bewerken. ' Behalve het maan-
delijksch brandoffer, met het daarbij behoorend meeloffer, en het vaste
brandoffer, met het daarbij behoorend meeloffer, en de behoorlijke pleng-
offers, tot een liefelijken geur, een vuuroffer voor Jahwe.

15. *met — plengoffer.* Hoe groot dit moet zijn, wordt niet gezegd. In Lev. IV, waar het brengen van zondoffers behandeld wordt, wordt van een plengoffer geen gewag gemaakt.
16—25. Zie over deze heilige week op Exod. XII : 15—20. Offeranden voor die zeven dagen worden Ezech. XLV : 21—24 den vorst voorgeschreven, niet geheel in overeenstemming met onze plaats.
22. *éen geitenbok*, als zondoffer; wat Sam. en Gr. t. er bijvoegt. Zoo ook vs. 30.
26. *den dag der eerstelingen.* Zoo heet pinksteren alleen hier. Voor den gewonen naam, *wekenfeest*, staat hier in het oorspronkelijke kortweg *weken*. Verg. op Exod. XXIII : 16.
27—31. Over de gewijzigde herhaling dezer verzen in Lev. XXIII : 18—20 zie aldaar.
27. *gave*, volg. Sam. en Gr. t. ingevoegd.
1—6. Over het nieuwjaarsfeest zie op Lev. XXIII : 23—25.
6. *het maandelijksch brandoffer.* Zie XXVIII : 11—15.

7 Op den tienden dezer zevende maand zal het voor u een heilige
vierdag zijn en zult gij u zelven verootmoedigen; geenerlei werk
8 zult gij verrichten.′ Dan zult gij een brandoffer aan Jahwe brengen,
een liefelijken geur: uit één jongen stier, één ram en zeven gave
9 eenjarige lammeren zal het bestaan;′ met het daarbij behoorend meel-
offer, bloem met olie gemengd: drie tiende bij een stier, twee tiende
10, 11 bij den eenen ram,′ één tiende bij elk der zeven lammeren,′ één gei-
tenbok als zondoffer; behalve het zondoffer der verzoening en het vaste
brandoffer, met de daarbij behoorende meel- en plengoffers.
12 Op den vijftienden dag der zevende maand zal het voor u een hei-
lige vierdag zijn; geenerlei beroepswerk zult gij verrichten, en gij zult
13 zeven dagen lang ter eer van Jahwe feestvieren.′ Gij zult brengen een
brandoffer, een vuuroffer, een liefelijken geur voor Jahwe: uit dertien
jonge stieren, twee rammen en veertien gave lammeren zal het bestaan,′
14 met het daarbij behoorend meeloffer, bloem met olie gemengd: drie
tiende bij elk der dertien stieren, twee tiende bij elk der twee rammen,′
15, 16 één tiende bij elk der veertien lammeren,′ en één geitenbok ten zond-
offer, behalve het vaste brandoffer, met het daarbij behoorend meel-
en plengoffer.
17 Den tweeden dag twaalf jonge stieren, twee rammen en veertien
18 gave eenjarige lammeren,′ met de daarbij behoorende meel- en pleng-
19 offers, bij elk der stieren, rammen en lammeren naar behooren,′ en één
geitenbok ten zondoffer; behalve het vaste brandoffer, met het daarbij
behoorend meel- en plengoffer.
20 Den derden dag elf stieren, twee rammen en veertien gave eenjarige
21 lammeren,′ met de daarbij behoorende meel- en plengoffers, bij elk
22 der stieren, rammen en lammeren naar behooren,′ en één geitenbok
ten zondoffer; behalve het vaste brandoffer, met het daarbij behoorend
meel- en plengoffer.
23 Den vierden dag tien stieren, twee rammen en veertien gave een-
24 jarige lammeren, met de daarbij behoorende meel- en plengoffers, voor
25 elk der stieren, rammen en lammeren naar behooren,′ en één geiten-
bok ten zondoffer; behalve het vaste brandoffer, met het daarbij behoo-
rend meel- en plengoffer.
26 Den vijfden dag negen stieren, twee rammen en veertien gave een-
27 jarige lammeren,′ met de daarbij behoorende meel- en plengoffers, voor
28 elk der stieren, rammen en lammeren naar behooren,′ en één geiten-
bok ten zondoffer; behalve het vaste brandoffer, met het daarbij behoo-
rend meel- en plengoffer.
29 Den zesden dag acht stieren, twee rammen en veertien gave een-
30 jarige lammeren,′ met de daarbij behoorende meel- en plengoffers, voor
31 elk der stieren, rammen en lammeren naar behooren,′ en één geiten-
bok ten zondoffer; behalve het vaste brandoffer, met het daarbij behoo-
rend meel- en plengoffer.
32 Den zevenden dag zeven stieren, twee rammen en veertien gave
33 eenjarige lammeren,′ met de daarbij behoorende meel- en plengoffers,
34 voor elk der stieren, rammen en lammeren naar behooren,′ en één
geitenbok ten zondoffer; behalve het vaste brandoffer, met het daarbij
behoorend meel- en plengoffer.

7—9. Over den verzoendag handelen Lev. XVI; XXIII: 27—32.

7. *geenerlei werk,* niet alleen geen beroepswerk, maar niets.

11. *behalve — verzoening.* Hiermede worden waarschijnlijk al de Lev. XVI voorgeschreven offers bedoeld, maar vooral de bok die ten zondoffer dient, vs. 7, 8, 15, 27.

12—38. Over het loofhuttenfeest zie op Exod. XXIII: 16 en op Lev. XXIII: 34—43.

35 Den achtsten dag zal het voor u een hoogtijd zijn: geenerlei beroeps-
36 werk zult gij verrichten. ' En gij zult brengen een brandoffer, een vuur-
offer van liefelijken geur voor Jahwe: éen stier, éen ram en zeven gave
37 eenjarige lammeren, ' met de daarbij behoorende meel- en plengoffers
38 voor elk der stieren, rammen en lammeren naar behooren, ' en éen
zondofferbok; behalve het vaste brandoffer, met het daarbij behoorend
meel- en plengoffer.
39 Deze offers zult gij toebereiden voor Jahwe op uwe feestgetijden,
behalve uwe geloften en vrijwillige gaven, in brand-, meel-, pleng-
en dankoffers bestaande.
40 En Mozes sprak tot de Israëlieten naar al wat Jahwe Mozes bevolen had.

HOOFDSTUK XXX.

Geloften van vrouwen. — Ieder houde zijne geloften (1 v.); ook eene vrouw die nog in haars vaders huis is, tenzij deze haar verbiedt hare gelofte gestand te doen (3—5). Is zij gehuwd, dan kan haar man hare gelofte breken (6—8). De geloften eener weduwe of verstooten vrouw zijn verbindend, tenzij zij ze heeft afgelegd gedurende haar huwelijk en haar man ze verbroken heeft (9—12). Bij den man berust het recht, eene onthoudingsgelofte zijner vrouw te bekrachtigen of te breken; maar wil hij ze breken, dan moet dit dadelijk geschieden (13—15). Onderschrift (16).

In Lev. XXVII, over de lossing van door eene gelofte aan Jahwe vervallen personen en zaken, en Num. VI : 1—21, over het nazireaat, handelt de wetgever over geloften van personen die de vrije beschikking hebben over hun persoon en vermogen; in ons hoofdstuk, een toevoegsel op Ezra's Wetboek, over de geloften van ongehuwde en gehuwde vrouwen, die in dezen van vader of man afhankelijk gemaakt worden.

XXX : 1 Mozes sprak tot de stamhoofden der Israëlieten: Dit is wat Jahwe
2 bevolen heeft: ' Wanneer iemand eene gelofte aan Jahwe aflegt, of een
eed doet om zich van het een of ander te onthouden, zal hij zijn woord
niet schenden: naar alles wat zijn mond is uitgegaan zal hij handelen. '
3 Ook wanneer eene vrouw eene gelofte aan Jahwe aflegt en zich tot
eene onthouding verbindt, terwijl zij nog in haars vaders huis woont,
4 nog een meisje is, ' en haar vader hoort dat zij eene gelofte afgelegd
en zich tot eene onthouding verbonden heeft, en zwijgt tegenover haar,
dan zijn al hare geloften geldig en is zij verplicht tot al de onthou-
5 dingen waartoe zij zich verbonden heeft. ' Maar indien haar vader,
wanneer hij hoort dat zij eene gelofte afgelegd en zich tot eenigerlei
onthouding verbonden heeft, haar weerhoudt, dan is het niet geldig,
en Jahwe zal haar vergiffenis schenken, omdat haar vader haar weer-
houden heeft.
6 Treedt zij in het huwelijk terwijl geloften op haar rusten of iets
dat haar onbedacht ontglipt is waarmede zij zich tot eene onthouding
7 verbonden heeft, ' en hoort haar man daarvan en zwijgt hij wanneer
hij er van hoort tegenover haar, dan zijn hare geloften geldig en
is zij verplicht tot de onthoudingen waartoe zij zich verbonden heeft. '
8 Maar indien haar man, wanneer hij er van hoort, haar weerhoudt en
de gelofte die zij afgelegd heeft breekt, alsmede het woord dat haar
onbedacht ontglipt is waarmede zij zich tot eene onthouding verbonden
heeft, dan is het niet geldig, omdat haar man haar weerhouden heeft,
en zal Jahwe haar vergiffenis schenken.

2. *eene gelofte*, om iets aan Jahwe te geven, in onderscheiding van de geloften om zich van iets te onthouden, die straks genoemd worden.

5. *wanneer*, letterlijk *op den dag waarop*; wat volgens het Hebreeuwsche taaleigen niet juist „op denzelfden dag" maar „zoodra als" beteekent. Desgelijks vs. 7, 8, 12, 14. — *Jahwe — schenken*, voor haar woordbreuk.

8. *is het — heeft*, ingevoegd volg. Gr. vert.

9 De gelofte eener weduwe of eener verstooten vrouw, alles waartoe
10 zij zich verbonden heeft, is geldig. ′ Heeft zij in het huis van haar
man eene gelofte gedaan of zich bij eede tot eene onthouding verbon-
11 den, ′ en haar man heeft het gehoord en tegenover haar gezwegen, haar
niet weerhoudende, dan zijn al hare geloften geldig en is zij verplicht
12 tot alle onthoudingen waartoe zij zich verbonden heeft. ′ Maar indien
haar man ze uitdrukkelijk, toen hij er van hoorde, gebroken heeft,
dan is niets van al wat over hare lippen gekomen is, betreffende ge-
loften of verbintenis tot onthouding, geldig. Haar man heeft ze gebro-
ken, en Jahwe zal haar vergiffenis schenken.
13 Elke gelofte en elke eed van onthouding waardoor de vrouw zich iets
ontzegt kan door haar man geldig gemaakt of gebroken worden. ′
14 Zwijgt haar man tegenover haar van den eenen dag tot den anderen,
dan heeft hij daardoor al hare geloften en alle verbintenissen tot ont-
houding die zij op zich genomen heeft geldig gemaakt: hij heeft ze
15 geldig gemaakt, want hij heeft tegenover haar gezwegen ′ toen hij er
van hoorde. Indien hij ze eenigen tijd na ze gehoord te hebben breekt,
dan zal hij zijne schuld dragen.
16 Dit zijn de inzettingen die Jahwe Mozes bevolen heeft aangaande
de rechten tusschen man en vrouw, vader en dochter terwijl zij als
meisje in haars vaders huis is.

15. *zijne*, met verandering van één klinker, overeenkomstig Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *hare*. De bedoeling is blijkbaar, dat hij, niet zij, zich schuldig maakt; zij moet in elk geval aan vader of man gehoorzamen.

HOOFDSTUK XXXI.

Wet op de verdeeling van den buit. — Jahwe beveelt Mozes de Midianieten te beoorlogen (1 v.); waartoe hij een leger van duizend man uit elken stam uitzendt (3—6). Zij verslaan alle Midianietische mannen, ook de koningen en Bileam (7 v.), en brengen, na het land verwoest te hebben, den buit, waaronder de vrouwen en kinderen, tot Mozes (9—12). Deze berispt de legerhoofden dat zij de vrouwen in het leven gelaten hebben, en gelast alsnog, alle manlijke kinderen en gehuwde vrouwen te dooden (13—18), alsmede dat ieder die zich aan een lijk verontreinigd heeft zeven dagen buiten het kamp moet blijven, om zich te zuiveren (19 v.). Daarop kondigt Eleazar de wet af, hoe metalen en andere voorwerpen moeten gereinigd worden (21—24). Jahwe beveelt Mozes, den buit te verdeelen tusschen hen die uitgetrokken zijn en de rest der gemeente (25—27), en een gedeelte daarvan als Jahwe's deel te heffen (28—30); wat geschiedt (31). Het bedrag van den buit en dat van ieders aandeel (32—47). De legerhoofden berichten dat zij geen enkel man in den strijd verloren hebben (48 v.), en brengen ieder eene onverplichte gave in goud aan Jahwe (50); welke gaven Mozes aanneemt en in de tent der samenkomst ter gedachtenis doet nederleggen (51—54).

Dit hoofdstuk, dat een jonger toevoegsel is op Ezra's Wetboek, sluit zich aan bij XXV : 6—15, waarmede het door XXV : 16—18 in verband wordt gebracht; zie inl. op H. XXV. De inhoud gaat geheel buiten de werkelijkheid om. De ontzaglijke cijfers van het buitgemaakte vee, en het ongehoorde wonder dat een zoo rijke buit op een krijgshaftig volk behaald is zonder verlies van één man, verraden den verdichter, die zich zelfs niet bekommert over de ligging van de steden die volgens zijne voorstelling door de Midianieten werden bewoond; er is bezwaarlijk eene plaats voor te vinden. Hoofdzaak is voor den schrijver zijne verordening omtrent de verdeeling van den buit, waarin hij van het door David bepaalde (1 Sam. XXX : 22—25) afwijkt. In zijne nauwelijks uitvoerbare voorschriften is het hem vooral te doen om bevordering der reinheid en der belangen van den tempel en zijne dienaren; tevens spoort hij door de vermelding van de vrijwillige gaven der legerhoofden tot mildheid jegens het heiligdom aan; verg. H. VII en inl. op Gen. XIV. Het afschuwelijk bloedbad waarvan hij vs. 13—18 gewaagt is gelukkig alleen op het papier aangericht; maar het pleit toch tegen den schrijver en zijne geestverwanten, dat zij zulk eene slachting van weerlooze gevangenen, tot kinderen toe, aan Mozes konden toedichten.

XXXI : 1, 2 Jahwe sprak tot Mozes: ′ Wreek de Israëlieten op de Midianieten;

2. *Wreek — Midianieten.* Wat dezen aan Israël misdaan hebben, wordt niet gezegd; bedoeld wordt

3 daarna zult gij tot uw volk vergaderd worden. ′ Toen sprak Mozes tot
het volk: Laat een deel uwer mannen zich tot een krijgstocht uitrusten
en zich keeren tegen Midian, om Jahwe's wraak aan Midian te vol-
4 trekken. ′ Duizend man uit elken stam van Israël zult gij in het veld
5 zenden. ′ Zoo werden uit Israëls stammen, duizend van elken stam,
6 twaalf duizend slagvaardige mannen geteld, ′ en Mozes zond hen, duizend
van elken stam, in het veld, met Pinehas, den zoon van den priester
Eleazar, wien hij de heilige gereedschappen en de trompetten die dienden
om alarm te blazen medegaf.
7 Zij trokken te velde tegen Midian, zooals Jahwe Mozes bevolen had,
8 en doodden alle mannen. ′ Ook de koningen van Midian doodden zij
bij hunne gesneuvelden: Ewi, Rekem, Sur, Hur en Reba, de vijf
koningen van Midian; ook Bileam, den zoon van Beor, doodden zij met
9 het zwaard. ′ Maar de Israëlieten maakten de vrouwen en kinderen der
Midianieten krijgsgevangen, en al hun vee, have en rijkdom maakten
10 zij buit; ′ terwijl zij al hunne steden, waar zij ook lagen, en al hunne
11 kampen verbrandden. ′ Zij namen al den buit en roof, mensch en dier,
12 mede, ′ en brachten de krijgsgevangenen, den roof en den buit aan
Mozes, den priester Eleazar en de gemeente der Israëlieten, in het leger
in de vlakte van Moab, die aan den Jordaan bij Jericho ligt.
13 Toen nu Mozes, de priester Eleazar en alle vorsten der gemeente
14 hun buiten de legerplaats te gemoet kwamen, ′ werd Mozes vergramd
op de legeraanvoerders, de oversten van duizend en van honderd, die
15 van den veldtocht waren gekomen, ′ en Mozes zeide tot hen: Waarom
16 hebt gij al de vrouwen in het leven gelaten? ′ Zij immers zijn voor de
Israëlieten, door het woord van Bileam, de aanleiding geweest om zich
aan Jahwe te vergrijpen ter zake van Peor; waardoor de plaag over
17 Jahwe's gemeente gekomen is. ′ Daarom, doodt al wat manlijk is onder de
kinderen, en alle vrouwen die gemeenschap met een man gehad hebben,
18 doodt ze. ′ Maar laat alle meisjes die nog geen gemeenschap met een
19 man gehad hebben voor u in het leven. ′ En gij, blijft zeven dagen
lang buiten het kamp gelegerd; zoovelen van u een mensch gedood
en een gesneuvelde aangeraakt hebben zullen zich den derden en den
20 zevenden dag ontzondigen, gij zoowel als uwe krijgsgevangenen. ′ Ook
zult gij alle kleederen, alle lederen voorwerpen, al wat uit geitenhaar
gemaakt is en alle houten gereedschappen ontzondigen.

zonder twijfel hunne poging de Israëlieten tot afgoderij te verleiden, H. XXV. — *daarna — worden.* Deze woorden maken het waarschijnlijk dat dit hoofdstuk door een ander geschreven is dan XXVII : 12—23, waaruit wij niet zouden opmaken dat Mozes vóor zijn dood nog een oorlog moest voeren.

3. *Laat — rusten,* volg. verb. t. — *zich keeren,* zeer onzekere lezing.

5. *geteld,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *overgeleverd.*

6. *Pinehas* komt hier niet voor als opperbevelhebber, maar als de priester die de heilige voorwerpen onder zijn opzicht heeft. In de voorstelling van den schrijver treden de strijders geheel op den achtergrond; Jahwe geeft de wonderbare overwinning. — Na *Eleazar* is het woord *te velde,* volg. Gr. vert., weggelaten. — *de heilige gereedschappen.* Welke de schrijver hiermede bedoelt, weten wij niet. Behalve de ook hier vermelde trompetten, zijn de heilige voorwerpen waarvan het O. T. spreekt als soms ten oorlog medegenomen de urim en tummim en de ark. Buiten de plaatsen waar deze voorwerpen vermeld worden komt een priester in het leger Deut. XX : 2 v. voor. — *de trompetten.* Zie X : 1—10.

8. Waaraan de schrijver deze vijf namen ontleende, is onbekend. In Joz. XIII : 21 heeten zij „machtige vorsten van Sihon"; waarschijnlijk eene gissing van den schrijver die onze plaats in Joz. XIII inlaschte; zie op Joz. XIII : 21*a*, 22. — *Bileam.* Zie op vs. 16.

15. *Waarom hebt gij,* volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *Hebt gij.*

16. Hier wordt Bileam, in strijd met de oude overlevering (zie inl. op XXII : 2—XXIV : 25), als verleider van Israël voorgesteld en de zonde met Baäl-Peor (H. XXV) aan zijn raad toegeschreven. — *vergrijpen,* volg. verb. t.

19. Overeenkomstig het voorschrift XIX : 11—13.

20. Verg. XIX : 18 en Lev. XV.

21 En de priester Eleazar zeide tot de krijgslieden die van den veld-
tocht waren gekomen: Dit is de wetsinzetting die Jahwe Mozes bevolen
22, 23 heeft: ′ alleen het goud, zilver, koper, ijzer, tin en lood, ′ al wat tegen
het vuur bestand is, zult gij door het vuur laten gaan; zoo zal het
rein worden, nadat het nog met wijwater ontzondigd is; maar al wat
niet tegen het vuur bestand is zult gij door het water laten gaan. ′
24 En op den zevenden dag zult gij uwe kleederen wasschen en dan rein
zijn; daarna moogt gij in het kamp komen.
25, 26 Jahwe zeide tot Mozes: ′ Neem met den priester Eleazar en de familie-
hoofden der gemeente het aantal der buitgemaakte menschen en dieren
27 op, ′ en verdeel ze in twee deelen, éen voor hen die aan den strijd
hebben deelgenomen, die zijn uitgetrokken, en éen voor de geheele
28 gemeente. ′ Dan zult gij van het deel der krijgslieden, van hen die
uitgetrokken zijn, als belasting voor Jahwe heffen: éen van de vijfhon-
29 derd, van menschen, runderen, ezels en kleinvee. ′ Van hunne helft
zult gij dit nemen en als gave aan Jahwe aan den priester Eleazar geven. ′
30 En van de aan de Israëlieten toegewezen helft zult gij éen stuk uit
de vijftig nemen, van menschen, runderen, ezels, kleinvee, van al de
dieren, en dat geven aan de Levieten die de plichten waarnemen aan
31 Jahwe's tabernakel. ′ Mozes en de priester Eleazar deden zooals Jahwe
Mozes bevolen had.
32 De roof nu, hetgeen over was van wat het krijgsvolk buitgemaakt
33 had, bedroeg: kleinvee, zeshonderd vijf en zeventig duizend, ′ run-
34, 35 deren, twee en zeventig duizend, ′ ezels, een en zestig duizend, ′ voorts
menschen, namelijk meisjes die nog geen gemeenschap met een man
36 gehad hadden, in het geheel twee en dertig duizend. ′ De helft, het
deel van hen die ten strijde waren uitgetrokken, bedroeg dus: kleinvee,
37 driehonderd zeven en dertig duizend vijfhonderd, ′ en de belasting
38 daarvan voor Jahwe was zeshonderd vijf en zeventig; ′ runderen zes en
dertig duizend, en de belasting daarvan voor Jahwe twee en zeventig; ′
39 ezels, dertig duizend vijfhonderd, en de belasting daarvan voor Jahwe
40 een en zestig; ′ menschen, zestien duizend, en de belasting daarvan
41 voor Jahwe twee en dertig zielen. ′ En Mozes gaf de belasting, de
gave voor Jahwe, aan den priester Eleazar, zooals Jahwe Mozes be-
volen had.
42 Van de helft die den Israëlieten ten deel viel, die Mozes van de
43 mannen die den tocht hadden medegemaakt had afgenomen — ′ die
helft voor de gemeente bedroeg: kleinvee, drie honderd zeven en dertig
44, 45 duizend vijfhonderd; ′ runderen, zes en dertig duizend; ′ ezels, dertig
46, 47 duizend vijfhonderd; ′ menschen, zestien duizend — ′ van die helft die
den Israëlieten ten deel viel nam Mozes het bepaalde, een van de
vijftig, van mensch en vee, en gaf die aan de Levieten die de plichten
waarnamen aan Jahwe's tabernakel, zooals Jahwe Mozes bevolen had.
48 Toen traden de legeraanvoerders, de oversten van duizend en van
49 honderd, op Mozes toe ′ en zeiden tot hem. Uwe dienaren hebben het
getal opgenomen der krijgslieden die ons toevertrouwd waren, en niet
50 éen van hen wordt gemist. ′ Daarom brengt ieder van ons als gave

21. Niet Mozes, maar Eleazar geeft deze verordening, waarschijnlijk omdat deze als hoogepriester voor de reinheid te zorgen heeft. — *die — gekomen,* volg. Gr. vert.; verg. vs. 14; uit den Hebr. t. zijn een paar woorden uitgevallen.

22 v. Verg. Lev. XV.

27. Verg. 1 Sam. XXX : 22—25.

29. *gij* vóór *nemen* staat in grondt. in het meervoud.

50—54. Van de levenlooze have behoudt ieder wat hij buitgemaakt heeft, vs. 53; Jahwe's aandeel hiervan bestaat uit vrijwillige giften.

voor Jahwe wat hij gekregen heeft: een gouden voorwerp, armketen,
armband, zegelring, oorring of halssieraad, om verzoening voor ons
51 zelven voor Jahwe's aangezicht te bewerken.' Toen namen Mozes en
de priester Eleazar dat goud, al die kunstvoorwerpen, van hen aan;'
52 en het goud dier gave die zij voor Jahwe hieven was bij elkaar zestien
duizend zevenhonderd vijftig sikkelen. Dit kwam van de oversten over
53 duizend en over honderd.' De krijgslieden hadden ieder voor zich buit
54 gemaakt.' Mozes en de priester Eleazar namen dat goud van de vorsten
over duizend en honderd aan en brachten het in de tent der samenkomst, om de Israëlieten bij Jahwe in gedachtenis te houden.

50. Ook Richt. VIII : 24 staat dat de Midianieten gouden sieraden droegen. — De vertaling van de namen dier voorwerpen is voor een deel onzeker.

52. *zestien — sikkelen,* tweehonderd vier en zestig kilo, ter waarde van vier en eene halve ton gouds!

54. *om — houden,* als Exod. XXVIII : 29; XXX : 16.

HOOFDSTUK XXXII.

Vestiging van twee en een halven stam in het Overjordaansche. — De Rubenieten en Gadieten vragen Mozes vergunning zich voorgoed in het Overjordaansche te vestigen (1—5). Mozes vreest, dat zij hunne broeders alleen willen laten trekken, terwijl zij zelven zich vestigen (6), en verwijt hun dat zij trachten Israël afkeerig te maken van de verovering van Kanaän (7—15). De Rubenieten en Gadieten bieden aan, dat hunne weerbare mannen den Jordaan zullen overtrekken om Kanaän te veroveren, terwijl hunne gezinnen achterblijven (16—19), en Mozes willigt op die voorwaarde hun verzoek in (20—24); waarop zij hunne belofte herhalen (25—27). Mozes deelt de overeenkomst aan de hoofden des volks mede, voor wie zij hunne verplichtingen opnieuw uitspreken (28—32). Zoo geeft Mozes de landen van Sihon en Og aan de stammen Ruben, Gad en half Manasse (33); waarna de Rubenieten en Gadieten vele verwoeste steden herbouwen (34—38). De Machirieten veroveren Gilead en nemen het met Mozes' goedvinden in bezit (39 v.). Ook verovert en bezet Jaïr, uit Manasse, de Jaïrsgehuchten (41) en Nobah de stad Kenath (42).

Reeds voordat West-Palestina door de Israëlieten, gedeeltelijk, veroverd was, hadden zich de stammen Ruben en Gad in het Overjordaansche gevestigd. Vandaar dat Ruben Israëls oudste zoon heet, en de stamvader van Gad, dat van Ruben oudtijds afhankelijk was, de zoon der slavin van zijne moeder (verg. inl. op Gen. XXIX : 1—XXX : 24). Dat de verhouding dezer twee stammen tot elkander later omgekeerd is blijkt uit Deut. XXXIII : 6, 20 v., en ook uit ons hoofdstuk, waar meestal Gad vóór Ruben genoemd wordt. De betrekking tusschen beide stammen en de Israëlieten ten westen van den Jordaan schijnt niet altijd innig geweest te zijn, en Ruben werd soms van overmoed beticht (zie Gen. XXXV : 22). Was deze beschuldiging gegrond, dan werd later, toen na den dood van Achab en de verzwakking van zijn huis Moab zich onafhankelijk had gemaakt (2 Kon. I : 1; III) en het overjordaansche land gaandeweg meer door Moabieten, Ammonieten en Arameërs werd benauwd, door Ruben en Gad een geheel andere toon aangeslagen. Er was hun toen alles aan gelegen den band met het hof van Samarië te versterken. Van hun kant gevoelden de Israëlieten ten westen van den Jordaan behoefte om aan te toonen dat ook het Overjordaansche tot Israëls land behoorde. Welnu, hier wordt dit bewezen door het verhaal dat Mozes zelf aan Ruben en Gad dat land gegeven had, op voorwaarde dat zij hunne broeders bij de verovering van Kanaän trouw zouden bijstaan.

Dit ongeveer was de inhoud van een verhaal in het Oude-Sagenboek, hierin wellicht — maar dit is zeer onzeker — uit De Elohist opgenomen. Hoe het in bijzonderheden luidde, is niet uit te maken; want wij bezitten het in ons hoofdstuk gewijzigd en vermeerderd.

Die wijziging en vermeerdering is voor een deel aangebracht door den samensteller van het Oude-Sagenboek, die aan de stammen Ruben en Gad den halven stam Manasse heeft toegevoegd, vs. 33, 39—42. Onverwachts treden die Manassieten op; zelfs aan den vorm van vs. 33 is te zien dat zij er oorspronkelijk niet bij behooren (zie aldaar). Ook wordt in vs. 39—42 de inkleeding van het verhaal geheel uit het oog verloren.

Dat half-Manasse naast de Rubenieten en Gadieten van Mozes woonplaatsen in het Overjordaansche gekregen heeft, vinden wij Deut. III : 12—15; IV : 43; XXIX : 7 v.; Joz. XII : 6 enz.; XXII. Ook ligt die voorstelling ten grondslag aan XXI : 33—35, waar Mozes Bazan, het rijk van Og, het land dat de Manassieten bezet hebben, verovert. Deze bezetting heeft echter veel later plaats gehad dan de vestiging van Ruben en Gad. De Manassieten toch hebben eerst alleen in het land ten westen van den Jordaan gewoond, en waren daar zoo machtig dat Manasse de eerstgeborene van Jozef kon heeten;

maar in het richterentijdvak, waarschijnlijk na den val van Abimelech (Richt. IX), zijn de voornaamste Manassietische familiën, o. a. het geslacht Machir, den Jordaan overgestoken en hebben zich in Noord-Gilead en in het land ten noorden van den Jarmoek gevestigd; zoodat dit tijdens Salomo niet slechts tot zijn rijk behoorde, maar ook Israëlietisch land heette (1 Kon. IV : 13). Evenals den Rubenieten en Gadieten, was er dezen Manassieten veel aan gelegen, den band met het overige Israël te versterken; vooral toen de Arameërs hen benauwden. Vandaar het verhaal: Mozes zelf heeft den Manassieten hun erfdeel in het Overjordaansche toegewezen. Dit was in den geest van den schrijver van 1 Kon. XXII : 3, die Achab tot zijne hovelingen laat zeggen: Weet gij niet dat Rama in Gilead aan Israël behoort? Wat houden dan de Arameërs het bezet?

Ook in Ezra's Wetboek heeft een verhaal gestaan, hoe Ruben, Gad en de helft van Manasse zich in het Overjordaansche gelegerd hebben; in den geest van dat werk is het dat die stammen voor Eleazar en Jozua hunne belofte van hulp tot de verovering van Kanaän herhalen. — Vs. 7—15 is zeker een later toevoegsel; zie aldaar.

XXXII : 1 De Rubenieten en Gadieten hadden veel vee, een machtig grooten
stapel; toen zij dus zagen dat het land van Jaëzer en Gilead eene
2 voor de veeteelt geschikte streek was, ′ kwamen de Gadieten en Rube-
nieten en zeiden tot Mozes, den priester Eleazar en de vorsten der
3 gemeente: ′ Ataroth, Dibon, Jaëzer, Nimra, Hesbon, Elale, Sibma, Nebo
4 en Beon, ′ het land dat Jahwe aan de gemeente van Israël onderworpen
5 heeft, is een land voor veeteelt, en uwe dienaren hebben vee. ′ Voorts
zeiden zij: Indien wij gunst in uw oog gevonden hebben, laat dit land
aan uwe dienaren tot eene bezitting gegeven worden, en voer ons niet
6 over den Jordaan. ′ Maar Mozes zeide tot de Gadieten en Rubenieten:
7 Zouden uwe broeders ten oorlog gaan en gij hier blijven? ′ Waarom
zoudt gij het hart der Israëlieten afkeerig maken van over te trekken
8 naar het land dat Jahwe hun gegeven heeft? ′ Zoo hebben uwe vaderen
gehandeld, toen ik hen van Kades-barnea uitzond om het land te be-
9 zien. ′ Toen zij naar het dal Eskol opgegaan waren en het land bezien
hadden, maakten zij het hart der Israëlieten afkeerig van het land in
10 te trekken dat Jahwe hun gegeven had. ′ Daarom ontstak te dien dage
11 Jahwe in toorn en zwoer hij: ′ Nimmer zullen de mannen die uit
Egypte opgetrokken zijn, van twintig jaar en daarboven, den grond
zien dien ik aan Abraham, Izaäk en Jakob bij eede beloofd heb! Want
12 zij zijn mij niet volstandig getrouw gebleven. ′ Behalve Kaleb, den
zoon van Jefunne, den Kenizziet, en Jozua, den zoon van Nun; want
13 die zijn Jahwe volstandig getrouw gebleven. ′ Daar Jahwe in toorn
ontstoken was tegen Israël, deed hij het veertig jaren in de woestijn
omzwerven, totdat het geheele geslacht uitgestorven was dat bedreven
14 had wat kwaad in Jahwe's oog was. ′ En zie, nu staat gij in de plaats
uwer vaderen op, het echte kroost van zondige menschen, om de hitte
15 van Jahwe's toorn tegen Israël nog te vergrooten. ′ Wanneer gij u van
achter hem afkeert, zal hij het nog langer in de woestijn laten blijven
en zult gij dit geheele volk ten verderve brengen.
16 Toen traden zij op hem toe en zeiden: Schaapskooien zullen wij hier
17 voor ons vee bouwen en steden voor onze kinderen, ′ maar wij zelven

1. *Jaëzer.* Zie op XXI : 32. Hoewel de naam *Gilead* eene rekkelijke beteekenis heeft, behooren toch de vs. 3 genoemde steden zeker niet tot het dusgenaamde land, daar zij alle zuidelijker liggen.

2. *De Gadieten en Rubenieten.* Hier en in het vervolg staan de Gadieten vooraan. In vs. 1 heeft een later bewerker hen achteraan gezet. Verg. Inl.

3. Deze steden komen met eenige andere ook vs. 34—38 voor. Zie aldaar. — *Sibma,* volg. Sam. en Gr. t. en vs. 38; Hebr. t. *Sebam.* Verg. op Joz. XIII : 19.

7—15. Zie XIII, XIV. De naam *Kades-barnea,* in pl. v. *Kades,* alleen XXXIV : 4 en in *Deuteronomium* en *Jozua.* Het verwijt dat Mozes den Rubenieten en Gadieten doet is onbillijk; hun antwoord slaat er ook niet op. Daar vs. 16 zich goed aan vs. 6 sluit, zal dit gedeelte wel later in het verhaal ingelascht zijn.

zullen, slagvaardig, optrekken voor de Israëlieten uit, totdat wij hen
op de plaats hunner bestemming gebracht hebben. Inmiddels zullen
onze kinderen in de versterkte steden wonen, tegen de inwoners des
18 lands beveiligd. ′ Wij zullen niet naar huis terugkeeren voordat alle
19 Israëlieten hun erfdeel erlangd hebben. ′ Wij toch zullen geen erfdeel
met hen erlangen aan gene zijde van den Jordaan; want ons erfdeel
is ons aan gene zijde van den Jordaan, aan de oostzijde, ten deel ge-
20 vallen. ′ Hierop zeide Mozes tot hen: Indien gij dit doet, voor Jahwe
21 uit slagvaardig ten strijde gaat, ′ en al uwe slagvaardige mannen, voor
Jahwe uit, den Jordaan overtrekken, totdat hij zijne vijanden van voor
22 zijn aangezicht verdreven heeft, ′ en gij niet terugkeert dan nadat het
land aan Jahwe onderworpen is, dan zult gij ontslagen zijn van uwe
verplichting jegens Jahwe en Israël, en zal dit land u naar Jahwe's
23 wil ter bezitting zijn. ′ Maar mocht gij zóo niet handelen, dan zult gij
tegen Jahwe gezondigd hebben en uwe zonde, die u wel uitvinden
24 zal, leeren kennen. ′ Bouwt dan steden voor uwe kinderen en kooien
25 voor uw kleinvee, en doet wat over uwe lippen gekomen is. ′ Toen
zeiden de Gadieten en Rubenieten tot Mozes: Uwe dienaren zullen doen
26 zooals mijn heer gebiedt: ′ onze kinderen, onze vrouwen, onze have en
27 al ons vee zullen hier, in de steden van Gilead, blijven, ′ en van uwe
dienaren zullen alle slagvaardige mannen voor Jahwe uit ten strijde
overtrekken, zooals mijn heer gesproken heeft.
28 Daarop gaf Mozes aangaande hen bevelen aan den priester Eleazar,
Jozua, den zoon van Nun, en de familiehoofden van de stammen der
29 Israëlieten, ′ en zeide tot hen: Indien de Gadieten en Rubenieten met
u, voor Jahwe uit, den Jordaan overtrekken, zoovelen van hen slag-
vaardig zijn, en het land aan u onderworpen zal zijn, dan zult gij hun
30 het land Gilead ter bezitting geven. ′ Maar mochten zij niet slagvaar-
dig met u overtrekken, dan zullen zij in uw midden in het land Kanaän
31 vaste bezittingen verwerven. ′ En de Gadieten en Rubenieten antwoord-
den: Zooals mijn heer tot uwe dienaren gesproken heeft zullen wij
32 handelen: ′ wij zullen slagvaardig voor Jahwe uit naar het land Kanaän
overtrekken; maar wij zullen vaste bezittingen als ons erfdeel in het
overjordaansche land verwerven.
33 Zoo gaf Mozes hun — den Gadieten, den Rubenieten en den halven
stam van Manasse, den zoon van Jozef — het rijk van Sihon, den
koning der Amorieten, en dat van Og, den koning van Bazan, het
land en zijne steden, met het grondgebied der steden van het land
34, 35 rondom; ′ en de Gadieten herbouwden Dibon, Ataroth, Aroër, ′ Atroth-

17. *slagvaardig.* In den grondtekst staat hierbij nog een onverstaanbaar woord, wellicht bedorven uit een dat door ‚toegerust' kan vertaald worden.

19. *toch.* Dit slaat terug op het denkbeeld dat zij na hunne broeders geholpen te hebben wel zullen terugkeeren, opgesloten in vs. 18. — De woorden *aan gene zijde van den Jordaan* staan hier in tweeërlei zin: den eersten keer uit het standpunt der sprekers, den tweeden keer, zooals ook vs. 32, uit dat van den schrijver; verg. op Deut. I : 1 en op Deut. III : 8.

22. *naar Jahwe's wil,* letterlijk *vóor Jahwe.*

23. *uwe zonde — kennen,* uit de zwaarte der straf de grootte uwer zonde leeren kennen.

31. *mijn heer,* Mozes, als vs. 25, 27; de grondtekst heeft *Jahwe.*

32. *in — land.* Zie op vs. 19.

33. De zinbouw *hun — den Gadieten* enz. is zeer ongewoon en wijst op de hand van den omwerker, die hier half-Manasse heeft ingevoegd. Deze omwerker heeft ook *het rijk van Og* hier opgenomen, dat in de plaatsbeschrijving van vs. 1 niet voorkomt en waartoe geene der vs. 34—38 genoemde steden behoort, maar dat het erfdeel der Manassieten was. — *het land en zijne steden,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *het land naar zijne steden.*

34—38. Al deze steden, voor zoover hare ligging bekend is, lagen ten noorden van den Arnon; de noordelijkste was *Jaëzer,* maar zij lag nog ten zuiden van den Jabbok; *Jogbeha* komt nog Richt. VIII : 11 voor. De naam van de stad *Nebo* (ook vs. 3; XXXIII : 47; Richt. VIII : 11; 1 Kron. V : 8; Jez. XV : 2; Jer. XLVIII : 1, 22) wijst duidelijk op dien van den god Nebo, Jez. XLVI : 1 genoemd,

36 sjofan, Jaëzer, Jogbeha, ′ Beth-nimra en Beth-haran, versterkte steden
37 en schaapskooien. ′ En de Rubenieten herbouwden Hesbon, Elale, Kirja-
38 thaim, ′ Nebo, Baäl-meon — met verandering van naam — en Sibma,
en vernoemden de steden die zij herbouwden.
39 Ook gingen de zonen van Machir, den zoon van Manasse, naar Gilead,
40 veroverden het en verdreven de Amorieten die daar waren. ′ En Mozes
gaf Gilead aan Machir, den zoon van Manasse, en hij vestigde zich
41 aldaar. ′ En Jaïr, de zoon van Manasse, ging en veroverde hunne ge-
42 huchten en noemde ze Jaïrs-gehuchten. ′ En Nobah ging en veroverde
Kenath en hare onderhoorige plaatsen, en noemde het Nobah naar zijn
eigen naam.

naar wien ook de berg Nebo heette en wellicht eene stad in Juda (zie op Ezra II : 29); hij maakt het begin uit der Babylonische eigennamen *Nebukadresar* en andere. De naam *Baäl-meon*, d. i. ‚de baäl der woning’, was, als alle eigennamen van menschen en plaatsen waarin *baäl* voorkwam, den Joden aanstootelijk, omdat zij hierin den naam van een afgod vonden. Vandaar dat zij hun best hebben gedaan om die namen te veranderen. Hoe zij dit deden, zien wij in dien van *Baäl-meon*, dat vs. 3 *Beon* heet: zoo is *Baäl* onherkenbaar geworden (verg. op Richt. II : 11). De woorden *met verandering van naam*, letterlijk *van naam veranderd*, kunnen van den Verzamelaar zijn. In hoever men reeds in den ouden tijd deze steden vernoemde, weten wij niet. Daar de schrijver van de meeste geen nieuwen naam opgeeft, is het zeer twijfelachtig of dit vaak geschied is. Wel kan eene enkele stad die na geheel verwoest te zijn herbouwd werd een nieuwen naam gekregen hebben, maar meestal waren de muren niet verwoest, en ging men voort den ouden naam te gebruiken.

39. Met dit *Gilead* kan niet anders dan het land ten noorden van den Jabbok bedoeld zijn. Verder zie Inl.

41. Deze *Jaïr* leefde volg. Richt. X : 3—5 in den tijd der richteren; wat zeker meer overeenkomstig de waarheid is dan ons bericht, dat hem tot een tijdgenoot van Mozes maakt. De *Jaïrs-gehuchten* komen 1 Kon. IV : 13 voor als een der districten van Salomo’s rijk. Zij lagen volgens die plaats en de onze buiten, en wel ten zuiden van Bazan, terwijl zij Deut. III : 14; Joz. XIII : 30 ten onrechte in dat land geplaatst worden.

42. *Kenath*, waarschijnlijk niet veel ten oosten van de zuidpunt van het meer Gennezaret. Velen zoeken het veel oostelijker, aan den voet van het Haurangebergte; maar het is hoogst onwaarschijnlijk dat het land waar Israël woonde en heerschte zich zoover heeft uitgestrekt. Van de verovering door Nobah wordt alleen hier gesproken, en ook 1 Kron. II : 23 komt Kenath als bezitting der Manassieten voor. — *Nobah* wordt alleen hier aangetroffen; maar zie op Richt. VIII : 11.

HOOFDSTUK XXXIII : 1—49.

De halten der Israëlieten. — Mozes schrijft de plaatsen op die de Israëlieten op hun tocht uit Egypte aandeden (1 v.). Tocht uit Raämses (3 v.); lijst der halten tot den Hor (5—37). Aäron sterft daar (38 v.). De koning van Arad hoort van Israëls nadering (40). Lijst der halten tusschen den Hor en de vlakte van Moab (41—49).

Dit stuk is, òf uit Ezra’s Wetboek met enkele toevoegsels van een later schrijver, òf door den Verzamelaar uit oudere stukken samengesteld. Van waar de schrijver al die plaatsnamen heeft, weten wij niet. Wellicht zijn het die van de halten op den grooten weg van tegenover Jericho naar Egypte. Maar het is zeker niet toevallig, dat het aantal — indien wij het punt van uitgang en het eindstation weglaten — juist overeenkomt met dat van de jaren der omzwerving. Waarschijnlijk is dit cijfer kunstmatig, door weglating of toevoeging van enkele namen, verkregen.

XXXIII : 1 Dit zijn de halten der Israëlieten, die, in legerscharen afgedeeld,
2 onder leiding van Mozes en Aäron, uit Egypte trokken. ′ Mozes schreef
de plaatsen op van waar zij uittrokken, van halte tot halte, naar Jahwe’s
bevel. Dit zijn dan hunne halten, naar de plaatsen waaruit zij trokken.
3 Zij braken op uit Raämses in de eerste maand, op den vijftienden
dag dier eerste maand; den dag na het pascha trokken de Israëlieten
4 uit met opgeheven hand ten aanschouwen van alle Egyptenaren, ′ terwijl de Egyptenaren hen die Jahwe onder hen verslagen had, alle

2. *van halte — bevel.* Evenzoo Exod. XVII : 1.

3. *Raämses.* Zie op Exod. I : 11. — De tijdsbepaling komt overeen met die van Exod. XII : 51. — *met opgeheven hand.* Zie op Exod. XIV : 8.

4. *ook — voltrokken.* Zie op Exod. XII : 12.

eerstgeborenen, begroeven; ook aan hunne goden had Jahwe strafge-
5 richten voltrokken.′ De Israëlieten braken dan op uit Raämses en
6 legerden zich in Sukkoth;′ zij braken op uit Sukkoth en legerden zich
7 in Etham, dat aan den rand der woestijn ligt;′ zij braken op uit Etham
en keerden om naar Pi-hahiroth, dat vóor Baäl-sefon ligt, en legerden
8 zich vóor Migdol;′ zij braken op uit Pi-hahiroth, trokken door de zee
naar de woestijn, gingen drie dagen door de woestijn van Etham en
9 legerden zich in Mara;′ zij braken op uit Mara en kwamen in Elim,
waar twaalf waterbronnen en zeventig palmen waren, en legerden zich
10 aldaar;′ zij braken op uit Elim en legerden zich aan de Schelfzee;′
11 zij braken op van de Schelfzee en legerden zich in de woestijn Sin;′
12, 13 zij braken op uit de woestijn Sin en legerden zich in Dofka;′ zij
14 braken op uit Dofka en legerden zich in Alus;′ zij braken op uit
Alus en legerden zich in Rafidim, waar het volk geen water had om
15 te drinken;′ zij braken op uit Rafidim en legerden zich in de woestijn
16 van den Sinai;′ zij braken op uit de woestijn van den Sinai en legerden
17 zich in Kibroth-hattaäwa;′ zij braken op uit Kibroth-hattaäwa en leger-
18 den zich in Haseroth;′ zij braken op uit Haseroth en legerden zich
19 in Rithma;′ zij braken op uit Rithma en legerden zich in Rimmon-
20 Peres;′ zij braken op uit Rimmon-Peres en legerden zich in Libna;′
21, 22 zij braken op uit Libna en legerden zich in Rissa;′ zij braken op uit
23 Rissa en legerden zich in Kehelath;′ zij braken op uit Kehelath en
24 legerden zich in Har-sjefer;′ zij braken op uit Har-sjefer en legerden
25 zich in Harad;′ zij braken op uit Harad en legerden zich in Makhe-
26, 27 loth;′ zij braken op uit Makheloth en legerden zich in Tehath;′ zij
28 braken op uit Tehath en legerden zich in Terah;′ zij braken op uit
29 Terah en legerden zich in Mithka;′ zij braken op uit Mithka en leger-
30 den zich in Hasmon;′ zij braken op uit Hasmon en legerden zich in
31 Mozeroth;′ zij braken op uit Mozeroth en legerden zich in Bene-
32 Jaäkan;′ zij braken op uit Bene-Jaäkan en legerden zich in Hor-hag-
33 gidgad;′ zij braken op uit Hor-haggidgad en legerden zich in Jotbath;′
34, 35 zij braken op uit Jotbath en legerden zich in Abron;′ zij braken op
36 uit Abron en legerden zich in Esjon-geber;′ zij braken op uit Esjon-

Vs. 5. Exod. XII : 37*a*.

5. *Sukkoth.* Zie op Exod. XII : 37.
6. *Etham.* Zie Exod. XIII : 20.
7. *Pi-hahiroth* en *Baäl-sefon.* Zie Exod. XIV : 2. — *Migdol.* De plaatsbepaling in Exod. XIV : 2 wijkt van deze af.
8. De naam *Pi-hahiroth* is hier verschreven in *Pene-hahiroth.* — *de woestijn van Etham.* In pl. hiervan heeft Exod. XV : 22 *de woestijn Sjur.* — *Mara.* Zie Exod. XV : 23—26.
9. *Elim.* Zie Exod. XV : 27.
10. De halte *aan de Schelfzee* wordt Exod. XVI : 1 niet genoemd.
11. *de woestijn Sin.* Zie op Exod. XVI : 1.
12 v. *Dofka* en *Alus* zijn in *Exodus* niet vermeld.
14. *Rafidim.* Zie Exod. XVII : 1 vv.; XIX : 2.
16—36. Deze opgave komt volstrekt niet overeen met die van XI : 3, 34 v.; XII : 16; XIII : 26, volgens welke tusschen den Sinai en Kades slechts drie halten lagen, waarvan de eerste hier niet genoemd wordt. Waar al de hier opgesomde te zoeken zijn, weet men niet. Alleen *Esjon-geber* is bekend. Het komt ook Deut. II : 8 en elders voor en lag aan de noordelijke punt van de Golf van Akaba of Golf van Elath. Daar rustten Salomo en Josjafat hunne vloten naar Ofir uit, 1 Kon. IX : 26; XXII : 49. Doch juist de vermelding van deze plaats brengt het vreemde van deze optelling aan het licht. Terwijl volgens alle andere verhalen de Israëlieten van den Sinai naar Kades zijn getogen en van daar, na korter of langer verblijf, over den berg Hor zuidwaarts en om het land der Edomieten heen — dus langs de noordpunt der Elanietische Golf — naar het Overjordaansche trokken, komen zij hier juist van Esjon-geber in Kades; terwijl zij volgens vs. 41—45 in weinige halten van den Hor af het Overjordaansche bereiken. — *Libna.* Verg. op Deut. I : 1. — *Mozeroth,* of *Mozera,* komt Deut. X : 6 voor als plaats waar Aäron gestorven is. — *Bene-Jaäkan.* Dit heet Deut. X : 6 *Beëroth-bene-Jaäkan* en gaat er aan Mozera vooraf. Over *Jaäkan* zie Gen. XXXVI : 27. Ook komen *Hor-haggidgad* (in den vorm *Gudgod*) en *Jotbath* in Deut. X : 7 voor.

37 geber en legerden zich in de woestijn Tsin, dat is Kades; ' zij braken
op uit Kades en legerden zich aan den berg Hor, aan den rand van
het land der Edomieten.
38 En de priester Aäron beklom den berg Hor, naar Jahwe's last, en
stierf daar, in het veertigste jaar van den uittocht der Israëlieten uit
39 Egypteland, in de vijfde maand, op den eersten dag der maand. ' Aäron
was honderd drie en twintig jaar oud toen hij op den berg Hor stierf.
40 En de Kanaäniet, de koning van Arad — hij woonde in het Zuiden,
in het land Kanaän — hoorde dat de Israëlieten gekomen waren.
41, 42 Zij braken op van den berg Hor en legerden zich in Salmon; ' zij
43 braken op uit Salmon en legerden zich in Punon; ' zij braken op uit
44 Punon en legerden zich in Oboth; ' zij braken op uit Oboth en legerden
45 zich in Ijje-haäbarim, aan de grens van Moab; ' zij braken op uit Ijjim
46 en legerden zich in Dibon van Gad; ' zij braken op uit Dibon van Gad
47 en legerden zich in Almon-diblathaim; ' zij braken op uit Almon-
48 diblathaim en legerden zich bij het gebergte Abarim vóor Nebo; ' zij
braken op van het gebergte Abarim en legerden zich in de vlakte van
49 Moab, aan den Jordaan bij Jericho. ' Zij legerden zich aan den Jordaan
van Beth-hajjesjimoth tot Abel-hassjittim in de vlakte van Moab.

38 v. Verg. XX: 22—29. — Aärons leeftijd volgt uit Exod. VII: 7, daar hij in het veertigste jaar na den uittocht stierf.

40. *dat — waren*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *bij het komen der Israëlieten.* Het vers komt bijna letterlijk overeen met XXI: 1*a*.

43 v. *Oboth* en *Ijje-haäbarim.* Zie XXI: 10 v. De in XXI: 12—20 genoemde halten komen hier niet voor.

45. *Dibon van Gad.* Dit zal wel het bekende Moabietische Dibon zijn, dat door de Gadieten herbouwd was, XXI: 30; XXXII: 34.

46. *Almon-diblathaim*, waarschijnlijk dezelfde plaats die Jer. XLVIII: 22 *Beth-diblathaim* heet.

47. *Nebo.* Zie op XXXII: 34—38.

49. Hier zijn dus de Israëlieten in dezelfde streek gekomen als XXII: 1. — *Beth-hajjesjimoth* komt nog Joz. XII: 3; Ezech. XXV: 9 voor en lag ten oosten van de Doode Zee. — Over *Abel-hassjittim* zie op XXV: 1.

HOOFDSTUK XXXIII: 50—XXXIV 29.

Verordeningen omtrent de inbezitneming, de grenzen en de verdeeling van Kanaän. — Jahwe beveelt Mozes, den Israëlieten te gelasten, de Kanaänieten te verdrijven, hunne heilige plaatsen en voorwerpen te verwoesten en zelven het geheele land te bezetten en onder de stammen te verdeelen (XXXIII: 50—54); zelven zullen zij uitgeroeid worden indien zij de Kanaänieten niet verdrijven (55 v.). Jahwe bepaalt de grenzen van Kanaän (XXXIV: 1—12). Het aldus omschreven land moet aan de negen en een halven stam die nog geen erfdeel ontvangen hebben toegewezen worden (13—15). Jahwe wijst twaalf mannen aan, die, onder de leiding van Eleazar en Jozua, het land onder de stammen verdeelen zullen (16—29).

Dit stuk is in zijn geheel aan Ezra's Wetboek ontleend.

XXXIII: 50 Jahwe sprak tot Mozes in de vlakte van Moab, aan den Jordaan
51 bij Jericho: ' Spreek tot de Israëlieten en zeg hun: Wanneer gij, den
52 Jordaan overtrekkende, het land Kanaän ingaat, ' zult gij alle inwoners
des lands voor u uit verdrijven en al hunne gebeeldhouwde steenen
vernielen, zult gij ook al hunne gegoten beelden vernielen en al hunne
53 hoogten verwoesten. ' Gij zult het land in bezit nemen en u daarin
vestigen; want u heb ik het land gegeven, om het erfelijk te bezitten. '
54 Dan zult gij het land door het lot onder uwe geslachten verdeelen;

52. De omschrijving van Israëls taak verraadt den man die den eeredienst welks afschaffing hier geboden wordt niet meer kent. Immers, de altaren, wij-steenen en gewijde boomstammen der Kanaänieten, waartegen Deut. XII: 2 v. evenzeer als tegen de beelden en hoogten wordt geijverd, blijven hier onvermeld. De vertaling *gebeeldhouwde steenen* (ook Lev. XXVI: 1 voorkomende) is onzeker.

54. Verg. XXVI: 52—56.

aan een groot geslacht zult gij een groot erfdeel, aan een klein een
klein toewijzen; ieder zal het deel krijgen waarop voor hem het lot
55 valt; onder uwe voorvaderlijke stammen zult gij het verdeelen.′ En
indien gij niet al de inwoners des lands voor u uit verdrijft, dan zullen
zij die gij van hen overlaat u zijn tot doornen in het oog en prikkelen
in de zijde: zij zullen u benauwen in het land waarin gij u gaat ves-
56 tigen.′ En zooals ik hun toegedacht had zal ik u doen.
XXXIV: 1, 2 Jahwe sprak tot Mozes:′ Beveel den Israëlieten en zeg hun:
Wanneer gij in het land Kanaän komt, dan is dit het land dat u ten
erfdeel zal toevallen, het land Kanaän naar zijne grenzen:
3 De zuidzijde van uw land zal zijn van de woestijn Tsin langs Edom;
aan de oostzijde zal de zuidelijke grens beginnen bij het uiteinde van
4 de Zoutzee,′ dan loopen tegenover den Schorpioenenpas, en van daar
over Tsin, totdat zij uitloopt ten zuiden van Kades-barnea. Van daar
5 naar Hasar-addar, voorts over Asmon;′ en van Asmon zal de grens
6 loopen naar de beek van Egypte, om aan de zee te eindigen.′ De
westelijke grens zal voor u de Groote Zee met hare kust wezen; dit
zal uwe westelijke grens zijn.
7 Dit zal voor u de noordelijke grens zijn: Van de Groote Zee af zult
8 gij uwe grenslijn trekken naar het gebergte,′ en van het gebergte af
zult gij de grenslijn trekken tot den weg naar Hamath, en de grens
9 zal uitloopen op Sedad.′ Van daar zal de grens gaan naar Zifron en
eindigen bij Hasar-enan. Dit zal voor u de noordelijke grens zijn.
10 Als oostelijke grens zult gij uwe grenslijn trekken van Hasar-enan
11 naar Sjefam;′ van Sjefam zal de grens afdalen naar Baäl ten oosten
van de bron, en dan strijkelings langs het meer van Kinnereth, aan
12 de oostzijde.′ Daarna daalt zij den Jordaan af en loopt uit op de Zoutzee.
Dit zal u het land naar zijne grenzen aan alle kanten zijn.
13 En Mozes gaf den Israëlieten het volgend bevel: Dit is het land
hetwelk gij door het lot verdeelen zult, dat Jahwe bevolen heeft aan
14 de negen en een halven stam te geven.′ Want de stam der Rubenieten,
naar zijne familiën, heeft een erfdeel ontvangen; desgelijks de stam

55. *al*, ingevoegd volg. Sam. t. — *dan — zijde*. Eene dergelijke spreekwijze Joz. XXIII : 13; zie aldaar.

2—12. Ongeveer denzelfden omvang heeft het Beloofde Land Ezech. XLVII : 12—20.

3—5. Nagenoeg dezelfde beschrijving van de zuidelijke grens in Joz. XV : 2—4. Eerst de algemeene opgaaf van west naar oost, dan de meer uitgewerkte in omgekeerde richting. — *tegenover*, evenals Joz. XV : 3, in pl. van *ten zuiden van*, dat de grondtekst heeft. — De *Schorpioenenpas*, in Richt. I : 36 vermeld, lag waarschijnlijk bij de zuidoostelijke punt der Doode Zee. — *Tsin*, onbekend; de naam hangt waarschijnlijk met dien der gelijknamige woestijn samen. — *Hasar-addar* (Joz. XV : 3 twee plaatsen, *Hesron* en *Addar*) is onbekend, evenals *Asmon*. — Over *de beek van Egypte* zie op Gen. XV : 18.

6. *de Groote Zee*, de Middellandsche.

7. *het gebergte*, hoogst onzekere vertaling. De Hebr. t. heeft *den berg Hor*, maar een berg van dien naam (*Hor* beteekent ‚berg') in het noorden komt nergens voor. Het feit is, dat enkele Israëlietische familiën op den Libanon gewoond hebben en somwijlen dit geheele gebergte tot het Beloofde Land gerekend werd. Waarschijnlijk was onze schrijver opzettelijk onduidelijk, omdat de noordgrens voor zoover die door den Libanon ging niet aan te geven was.

8. *den weg naar Hamath*, d. i. het dal tusschen den Libanon en den Antilibanos, het latere Cele-Syrië. Verg. op 1 Kon. VIII : 65. — *Sedad*. Dit eindpunt der grenslijn is onbekend.

9. *Zifron* en *Hasar-enan*, onbekend; maar de laatste plaats komt ook Ezech. XLVII : 16 v.; XLVIII : 1 voor, als noordoostelijke punt van Israëls land en gelegen aan de grens van het gebied van Damaskus.

10. *uwe grenslijn trekken*, volg. verb. t.; Hebr. t. *begeeren*. — *Sjefam*, onbekend.

11. *afdalen*. Zie op Joz. XV : 3. — *Baäl*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Haribla*; Sam. t. *Haärbela*. Welke plaats bedoeld wordt, weten wij niet, wellicht Baäl-Gad, dat Joz. XI : 17 vermeld wordt. — *het meer van Kinnereth* (zie op Joz. XIX : 35), in het N. T. *het meer van Gennezaret* (Luc. V : 1), *van Galilea* (Matth. IV : 18) of *zee van Tiberias* (Joh. VI : 1; XXI : 1) geheeten, is een, ongeveer zes uur lang, op het meest drie uur breed, eivormig meer, waarin zich aan de noordzijde de Jordaan stort, om het aan de zuidzijde weder te verlaten. Het heeft zoet water en is zeer vischrijk. De omtrek is op menig punt zeer vruchtbaar.

15 der Gadieten, naar zijne familiën; en de halve stam Manasse. ′ Die twee
en een halve stam hebben hun erfdeel aan de overzijde van den Jor-
daan bij Jericho, aan de oostzijde, ontvangen.
16, 17 Jahwe sprak tot Mozes: ′ Dit zijn de namen der mannen die onder
u het land zullen verdeelen: de priester Eleazar en Jozua, de zoon van
18 Nun; ′ voorts zult gij een vorst uit elken stam nemen, om het land
19 te verdeelen. ′ En dit zijn de namen dier mannen: voor den stam Juda
20 Kaleb, de zoon van Jefunne; ′ voor den stam der Simeonieten Samuel,
21 de zoon van Ammihud; ′ voor den stam Benjamin Elidad, de zoon van
22 Chislon; ′ voor den stam der Danieten een vorst, Bukki, de zoon van
23 Jogli; ′ voor de Jozefieten, voor den stam der Manassieten een vorst,
24 Hanniël, de zoon van Efod; ′ en voor den stam der Efraimieten een
25 vorst, Kemuël, de zoon van Sjiftan; ′ voor den stam der Zebulonieten
26 een vorst, Elisafan, de zoon van Parnach; ′ voor den stam der Issacha-
27 rieten een vorst, Paltiël, de zoon van Azzan; ′ voor den stam der
28 Azerieten een vorst, Ahihud, de zoon van Sjelomi; ′ voor den stam
29 der Naftalieten een vorst, Pedaël, de zoon van Ammihud. ′ Deze zijn
het, aan wie Jahwe bevolen heeft, den Israëlieten een erfdeel in het
land Kanaän toe te wijzen.

15. *aan — Jordaan.* Zie op XXXII : 19.

19—28. Van al de hier genoemden is *Kaleb* de eenige wiens naam elders voorkomt. Sommige der overige namen luiden in de Gr. vert. eenigszins anders.

HOOFDSTUK XXXV.

Levietensteden en vrijplaatsen. — Mozes moet den Israëlieten gelasten, den Levieten acht en veertig steden met het daarbij behoorend grondgebied tot woonplaatsen af te staan; daaronder de zes vrijsteden (1—8). Voorts moet hij in Jahwe's naam bevelen, zes steden tot wijkplaatsen te maken voor hem die bij ongeluk een mensch gedood heeft (9—15). Wie met opzet iemand van het leven beroofd heeft moet ter dood gebracht worden door den naasten bloedverwant des verslagenen (16—21); maar wie het bij ongeluk deed en eene vrijplaats bereikt heeft moet tegen den wreker beschermd worden: hij blijve in de vrijstad tot den dood des hoogepriesters (22—25); indien hij die plaats vóor dit tijdstip verlaat, moet de wreker hem dooden, daarna niet meer (26—29). Eén getuige volstaat niet om iemand te doen veroordeelen (30); maar de bloedschuld mag niet afgekocht worden (31—34).

Wat vs. 1—8 voorgeschreven wordt is volgens Joz. XXI; 1 Kron. VI : 54—81 ten uitvoer gelegd; zelfs worden daar de acht en veertig steden met name opgeteld en in priester- en Levietensteden onderscheiden. Desniettemin is de zaak zoo goed als geheel vrucht der verbeelding van den schrijver van Ezra's Wetboek, aan wiens werk dit gansche hoofdstuk ontleend is. Daargelaten het feit dat nog eeuwen na Mozes Levi geen uitsluitend recht op het priesterschap had, springt de onmogelijkheid van hetgeen bevolen wordt in het oog: in een bergland als Palestina toch kunnen geen vierkante stukken grond afgemeten worden, en voor zoover dit mogelijk was, zou het eene ontzaglijke schade geweest zijn, streken die grootendeels voor landbouw geschikt waren, ja waarop kostbare wijn- en boomgaarden waren aangelegd, tot weiden voor het vee te maken. Er is dan ook geen spoor van het bestaan van zulke Levietensteden. Eigenlijk breekt de wetgever in deze verordening met het door hem van *Deuteronomium* (zie inl. op Deut. XVIII : 1—8) overgenomen denkbeeld dat Levi geen erfdeel heeft (XVIII : 20—24; XXVI : 62 en elders); immers, acht en veertig steden met haar grondgebied zijn een erf van beteekenis. In deze toewijzing van een erfdeel aan Levi had onze schrijver Ezechiël tot voorganger (zie Ezech. XLV : 1—6; XLVIII : 8—22). Toen men, met wijziging van de verordeningen des profeten, de lijst samenstelde der acht en veertig priester- en Levietensteden van Joz. XXI en 1 Kron. VI, is men wellicht eenigermate geleid door de herinnering dat daar oudtijds heiligdommen van eenige beteekenis geweest zijn; al worden de beroemdste — in het oog dier schrijvers beruchtste — van die heiligdommen, Bethel en Bersjeba, gemist. Dit geldt vooral van de zes vrijsteden. De verordening daarop in ons hoofdstuk is de uitwerking van de wet Deut. XIX : 1—13; zie inl. aldaar. Voor zoover wij weten, is zij nooit ten uitvoer gelegd; hoewel Joz. XX verhaald wordt dat dit geschied is.

XXXV : 1 Jahwe sprak tot Mozes in de vlakte van Moab, aan den Jordaan

2 bij Jericho: ' Beveel den Israëlieten dat zij aan de Levieten eenige
steden uit hunne erfelijke bezitting tot woonplaatsen geven; ook zult
3 gij een weidegrond rondom die steden aan de Levieten geven. ' Die
steden zullen hun tot woonplaatsen dienen, en de daarbij behoorende
weidegrond zal zijn voor hun vee, hunne dieren en al hunne levende
4 have. ' De weidegrond dier steden die gij den Levieten geven zult zal
van den stadsmuur af naar buiten naar alle kanten duizend el groot
5 zijn. ' Gij zult buiten de stad afmeten: aan de oostzijde twee duizend
el, aan de zuidzijde twee duizend el, aan de westzijde twee duizend
el, en aan de noordzijde twee duizend el, en de stad in het midden.
6 Dit zal hun de weidegrond dier steden zijn. ' Wat de steden betreft
die gij den Levieten geven zult, gij zult hun de zes vrijsteden geven,
die gij zult aanwijzen opdat daarheen de doodslager vluchte, en daarbij
7 zult gij twee en veertig andere voegen. ' In het geheel zullen de steden
die gij den Levieten zult geven acht en veertig in getal zijn, elke stad
8 met haar weidegrond. ' En van die steden die gij van de bezitting der
Israëlieten zult geven zult gij een groot aantal nemen van een grooten
stam en een klein aantal van een kleinen stam; ieder zal naar gelang
van de uitgebreidheid van zijn erfdeel dat hij ten erve gekregen heeft
van zijne steden aan de Levieten geven.
9, 10 Jahwe sprak tot Mozes: ' Spreek tot de Israëlieten en zeg hun: Wan-
11 neer gij, den Jordaan overtrekkende, het land Kanaän ingaat, ' zult gij
eenige steden aanwijzen die u tot vrijsteden zullen dienen, en daarheen
zal de doodslager vluchten die bij ongeluk iemand verslagen heeft. '
12 Die steden zullen u dienen tot eene vrijplaats tegen den bloedwreker;
opdat de doodslager niet sterve voordat hij ten gerichte voor de ge-
13 meente gestaan heeft. ' De steden die gij geven zult zullen u, zes in
14 getal, tot vrijsteden dienen; ' drie daarvan zult gij aanwijzen in het
Overjordaansche en de drie andere in het land Kanaän: vrijsteden zullen
15 zij zijn. ' Voor de Israëlieten, alsmede voor den vreemde en den opge-
zetene in uw midden, zullen die zes steden tot vrijplaatsen dienen;
opdat daarheen ieder vluchte die bij ongeluk iemand verslagen heeft. '
16 Maar indien hij hem met een ijzeren werktuig heeft geslagen zoodat
hij gestorven is, dan is hij moordenaar, en een moordernaar moet ter
17 dood gebracht worden. ' Indien hij hem met een uit de hand geworpen

2. *tot woonplaatsen*, dus tevens tot bezitting. Immers, welke waarde zouden die steden voor een ander hebben, als de Levieten ook haar ganschen omtrek in eigendom hadden?

4 v. De voorstelling schijnt deze te zijn: elke stad is minstens tweeduizend el lang en breed en heeft aan elke der vier zijden een weidegrond van tweeduizend el lang en duizend el breed, welke vier weiden niet met elkaar samenhangen.

6. Hier loopt de wetgever vooruit op vs. 10—34; wat zeer begrijpelijk is, daar de hoofdzaak er van reeds uit Deut. IV : 41—43; XIX : 1—13 bekend was. — *gij zult hun ... geven,* naar gissing ingevoegd.

8. Op deze bepaling wordt Joz. XXI geen acht geslagen.

11. *de doodslager*. Hier wordt hetzelfde woord gebruikt dat vs. 16, 17, 18 door *moordenaar* vertaald wordt; want het Hebreeuwsch onderscheidt niet iemand die, bij ongeluk, een manslag, van iemand die, met opzet, een moord begaan heeft.

12. *den bloedwreker*, volg. Gr. vert.; in Hebr. t. is het woord *bloed* uitgevallen. De uitdrukking die gewoonlijk door *bloedwreker* wordt vertaald beteekent eigenlijk *bloedlosser*. Daar toch het vergoten bloed als eene schuld op het volk waaronder het was vergoten drukte, was dit verplicht die schuld te lossen; wat door den dood van den moordenaar geschiedde (vs. 33). Onverschillig, of deze bij ongeluk dan met opzet den ander verslagen had, alleen door zijn dood kon het misdrijf geboet worden. Op den naasten bloedverwant van den verslagene rustte de verplichting door het dooden van den misdadiger het bloed te lossen. Aan al de volgende bepalingen ligt deze plicht van de bloedwraak ten grondslag. — *voordat* — *heeft*. Zie op Joz. XX : 6*b*.

16—24. In het besef van de groote moeilijkheid, vaak onmogelijkheid, voor den rechter, uit te maken of eene daad met opzet dan wel bij ongeluk geschied is, en toch hartelijk wenschende dat zij niet in beide gevallen eveneens gestraft worde, zoekt de wetgever naar uitwendige kenteekenen om ze te onderscheiden: hij vestigt daartoe vóor alles de aandacht op den aard van het werktuig waarmede de doodelijke wond is toegebracht. De wet is uitwerking van Exod. XXI : 12—14.

steen, zoo groot dat iemand daarmede kan gedood worden, getroffen
heeft zoodat hij gestorven is, dan is hij moordenaar, en een moordenaar
18 moet ter dood gebracht worden.′ Of indien hij hem met een in de
hand gehouden houten voorwerp waarmede iemand gedood kan worden
geslagen heeft zoodat hij gestorven is, dan is hij moordenaar, en een
19 moordenaar moet ter dood gebracht worden.′ De bloedwreker, hij zal
den moordenaar om het leven brengen: wanneer hij hem aantreft zal
20 hij hem ombrengen.′ En indien hij hem uit haat stiet of uit moedwil
21 iets op hem wierp en hij ten gevolge daarvan stierf,′ of hij sloeg hem
uit vijandschap met de hand zoodat hij stierf, dan moet hij die hem
verslagen heeft ter dood gebracht worden: een moordenaar is hij; de
bloedwreker zal den moordenaar om het leven brengen, wanneer hij
22 hem aantreft.′ Maar indien hij hem onvoorziens, zonder vijandschap,
heeft gestooten of zonder opzet eenigerlei voorwerp op hem heeft ge-
23 worpen;′ of hij heeft een steen waardoor men gedood kan worden
zonder het te zien op hem doen vallen zoodat hij stierf, terwijl hij
24 geen vijand van hem was en hem geen leed heeft willen doen;′ dan
zal de gemeente richten tusschen den doodslager en den bloedwreker
25 volgens genoemde verordeningen.′ De gemeente zal den doodslager
tegen den bloedwreker beschermen en doen wederkeeren naar de vrij-
stad waarheen hij gevlucht is; daar zal hij blijven tot den dood des
26 hoogepriesters, dien men met de heilige olie gezalfd heeft.′ Maar indien
de doodslager te eeniger tijd de grens der vrijstad waarheen hij gevlucht
27 is overschrijdt,′ en de bloedwreker vindt hem buiten het grondgebied
zijner vrijstad, dan zal de bloedwreker den doodslager doodslaan, zonder
28 daarmede bloedschuld op zich te laden;′ want in zijne vrijstad moet
hij blijven tot den dood des hoogepriesters. Na den dood des hooge-
priesters mag de doodslager terugkeeren naar het land waarin zijne
bezitting ligt.

29 Deze bepalingen zullen u tot rechtsinzettingen zijn, ook voor uw
nageslacht, in al uwe woonplaatsen.

30 Als iemand een mensch verslagen heeft, dan zal de bloedwreker den
moordenaar dooden op verklaring van meer dan éen getuige; éen ge-
tuige zal niet volstaan om aan iemand het doodvonnis te doen vol-
31 trekken.′ Maar gij zult geen losprijs aannemen voor het leven van een
moordenaar die des doods schuldig is; want hij moet zeker ter dood
32 gebracht worden.′ Ook zult gij geen losprijs aannemen om iemand
naar eene vrijstad te laten vluchten en om hem weder in het land te
33 laten wonen vóor den dood des hoogepriesters;′ opdat gij het land
waarin gij woont niet bezoedelt. Want het bloed, dat bezoedelt het land,
en voor het land wordt geen verzoening bewerkt van het bloed dat
daarin vergoten is dan door het bloed van hem die het vergoten heeft.′
34 Zoo zult gij u wachten voor verontreiniging van het land waarin gij
woont en in welks midden ik woon; want ik, Jahwe, woon te midden
der Israëlieten.

18. *indien,* naar Sam. en Gr. t. ingevoegd.

30. Hiermede wordt gedoeld op het volgens vs. 12 door de gemeente in te stellen onderzoek. De hoofdzaak is hier echter de bevestiging van Deut. XVII : 6; XIX : 15; verg. Matth. XVIII : 16; Joh. VIII : 17; 2 Cor. XIII : 1; Hebr. X : 28.

31 v. Een en ander geschiedde zeker menigmaal, zooals overal waar de bloedwraak in eere is (verg. op 1 Sam. XIV : 45), maar kwam den wetgever voor, eene bedenkelijke zwakheid te zijn.

32. *naar eene vrijplaats ... en,* volgens verbeterde woordafdeeling; Hebr. t. *naar zijne vrijplaats.*

33. *woont,* ingevoegd volg. Sam. en Gr. t. — *het bloed — land.* Verg. Deut. XXI : 8 v.; Ps. CVI : 38.

34. *want — Israëlieten.* Verg. V : 3; Exod. XXIX : 45 v.; Lev. XXVI : 12; Deut. XXIII : 14 en elders.

HOOFDSTUK XXXVI.

Wet op het huwelijk van erfdochters. — De hoofden der Manassietische geslachten maken bezwaar tegen de bepaling dat Selofhads dochters de bezittingen van haar vader erven: wanneer die meisjes buiten den stam huwden, zou het erfdeel van den stam aan een anderen overgaan (1—4). Om dit te beletten, vergunt Mozes haar te huwen met wie zij willen, mits in haar stam (5—9). Zij gehoorzamen en huwen met neven (10—12). Onderschrift (13).

Deze wet, in den vorm van een verhaal, is aanvulling van XXVII : 1—11 en kan van denzelfden schrijver, dien van Ezra's Wetboek, zijn. Het onderschrift besluit het boek *Numeri* en is waarschijnlijk van den Verzamelaar.

XXXVI: 1 De familiehoofden van het geslacht der zonen van Gilead, den
zoon van Machir, den zoon van Manasse, uit de geslachten der Jozefieten, traden toe en spraken tot Mozes en de vorsten, de familiehoofden
2 der Israëlieten; ′ zij zeiden: Jahwe heeft aan mijn heer bevolen het
land door het lot aan de Israëlieten ten erve te geven; ook heeft mijn
heer in Jahwe's naam bevolen het erfdeel van onzen broeder Selofhad
3 aan zijne dochters te geven. ′ Maar wanneer zij nu eens huwen met
mannen uit andere stammen der Israëlieten, dan zal haar erfdeel afgenomen worden van dat onzer vaderen en gevoegd worden bij dat van
den stam waartoe zij dan zullen behooren: zoo zal het ons bij het lot
4 toegewezen erfdeel ingekort worden. ′ En als het jubeljaar aanbreekt
voor de Israëlieten, dan zal haar erfdeel gevoegd worden bij dat van
den stam waartoe zij dan zullen behooren, en van het erfdeel van den
stam onzer vaderen zal haar erfdeel afgenomen worden.
5 Toen gaf Mozes op Jahwe's last aan de Israëlieten dit bevel: De
6 stam der Jozefieten heeft gelijk in wat hij zegt. ′ Daarom beveelt Jahwe
ten aanzien van Selofhads dochters het volgende: Laat haar de vrouwen
worden van wie haar aanstaan; alleen moeten zij huwen in een ge-
7 slacht van den stam van haar vader; ′ opdat onder de Israëlieten geen
erfgoed van den eenen stam in den anderen overga; want ieder Israëliet moet aangesloten blijven aan het erf van den stam zijner vaderen. ′
8 En elke erfdochter uit een der Israëlietische stammen moet huwen met
een man uit een geslacht van den stam haars vaders; opdat elk Israë-
9 liet het deel zijner vaderen in erfelijk bezit hebbe, en geen erfgoed van
den eenen stam in den anderen overga, maar ieder lid van een Israëlietischen stam aangesloten blijve aan zijn erfdeel.
10 Zooals Jahwe Mozes bevolen had deden de dochters van Selofhad: ′
11 Mahla, Tirsa, Hogla, Milcha en Noa, de dochters van Selofhad, huwden
12 met zonen van hare ooms. ′ Van mannen uit geslachten der zonen van
Manasse, den zoon van Jozef, werden zij de vrouwen; zoo bleef haar
erfdeel in den stam van het geslacht haars vaders.
13 Dit zijn de geboden en verordeningen die Jahwe door Mozes den Israëlieten gegeven heeft in de vlakte van Moab, aan den Jordaan bij Jericho.

2. *ook heeft mijn heer in Jahwe's naam bevolen*, volg. verb. t.; grondt. misschien *mijn heer heeft door Jahwe den last ontvangen*. Wellicht heeft de tekst oorspronkelijk geluid *Mijn heer*, d. i. Mozes, *heeft gelast*.

3. Het bezwaar gaat uit van de onderstelling dat elke stam zijn onvervreemdbaar erfdeel heeft en behouden moet, eene onderstelling waarin zich de gehechtheid aan het voorvaderlijk land (verg. 1 Kon. XXI : 3) openbaart. Inderdaad zijn de verhoudingen tusschen de stammen in den loop des tijds herhaaldelijk zeer sterk gewijzigd: zoo heeten dezelfde steden nu eens Simeonietisch dan weder Judeesch (zie op Joz. XIX : 1—9), waren de grenzen tusschen Efraim, Manasse en Issachar niet te trekken (zie op Joz. XVI : 9 en op Joz. XVII : 11—13), en heet Hesbon nu eens stad van Ruben, dan weder van Gad (Num. XXXII : 37 en Joz. XXI : 39). De geheele verdeeling van het land onder twaalf stammen is grootendeels vrucht der verbeelding. — *wanneer* — *Israëlieten*. De vrouw ging bij haar huwelijk over in het „huis" van haar man.

4. Over het jubeljaar zie Lev. XXV : 8—55. In dat jaar zou het deel dier erfdochters onherroepelijk van haar oorspronkelijken stam vervreemd worden.

DEUTERONOMIUM.

INLEIDING.

Deuteronomium, het laatste van de vijf boeken der Wet, behelst hoofdzakelijk toespraken van Mozes tot Israël. Het opschrift (I : 1—5) wordt gevolgd door eene geschiedkundige inleiding, waarin hij de gebeurtenissen der laatste jaren en maanden in herinnering brengt (I : 6—IV : 43); dan gaat hij tot zijne eigenlijke toespraak over, die door een nieuw opschrift wordt voorafgegaan (IV : 44—49) en uit een vermanend (V—XI) en een wetgevend gedeelte (XII—XXVI) bestaat; hij geeft daarna verordeningen omtrent de uitvaardiging der wet in Kanaän (XXVII); houdt aan Israël den zegen en den vloek voor die verbonden zijn aan de opvolging en de overtreding harer bepalingen (XXVIII—XXX); neemt ten aanzien van zijn opvolger en de bewaring der wet de noodige beschikkingen (XXXI : 1—13); draagt, ter ernstige waarschuwing voor het volk in de toekomst, een lied voor (XXXI : 14—XXXII : 47); krijgt de aanzegging van zijn naderend einde (XXXII : 48—52); spreekt den zegen over Israël uit (XXXIII), en sterft (XXXIV).

Dit boek is, evenals de andere gedeelten der Wet, een samengesteld geschrift, welks wording in bijzonderheden moeilijk is na te gaan. Een van de verschijnselen die de meeste moeite baren, maar dat in eene Nederlandsche vertaling niet kan uitkomen, is het feit dat in bijna alle gedeelten van ons boek Israël beurtelings in het enkelvoud en in het meervoud wordt toegesproken; wat soms met herhalingen gepaard gaat. Wordt hierdoor het vermoeden gewekt dat de schrijver of de schrijvers stukken van verschillende werken hebben ineengevlochten, het gelukt ons niet, al de bestanddeelen te schiften. Toch is de volgende voorstelling zeker niet ver van de waarheid.

Het hoofdbestanddeel van het boek is de bundel verordeningen XII—XXVI, waaraan spoedig zijn toegevoegd: het opschrift, IV : 44—49, de vermanende voorrede, V—XI, bestemd om de Israëlieten op te wekken tot de trouwe naleving van de straks voor te dragen wetten, en de geschiedkundige toelichting, XXXI : 9—13, vermeldende de wijze waarop zij van den tijd van haar ontstaan af zijn bewaard gebleven. Die wetten nu heeten van Mozes afkomstig: deze heeft ze van Jahwe zelven op den Horeb ontvangen, aan het einde der woestijnreis in het land van Moab aan de Israëlieten voorgedragen (V : 23—31) en daarna op schrift gebracht (XXXI : 9). Zij maken met de Tien Woorden het wetboek uit, het eenige waarin Mozes de eischen van Jahwe aan zijn volk heeft nedergelegd.

Dit wetboek bevat uit den aard der zaak allerlei bepalingen, het staatkundig (XVII : 14—20; XX), burgerlijk (XVI : 18—XVII : 13; XIX; XXI : 1—9) en huiselijk leven (XXI : 10—21) der Israëlieten betreffende. De regeling echter van hun godsdienstig leven staat op den voorgrond. Israël te vormen tot een volk aan Jahwe alleen gewijd is het hoofddoel. Hieraan dienstbaar is het telkens herhaald nadrukkelijk voorschrift dat Jahwe uitsluitend in het heiligdom van Jeruzalem mag worden vereerd (XII; zie inl. aldaar): daar alleen mogen tienden en eerstgeboorten geofferd (XIV : 22—29; XV : 19—23), feestgaven aangeboden (XVI : 1—17) en offermaaltijden aangericht worden; in dien tempel bekleeden Levieten, leden van den daartoe door Jahwe uitverkoren stam, het priesterambt en genieten zij de hun toegewezen inkomsten (XVIII : 1—8). Zoozeer is het des schrijvers streven, dezen eisch den Israëlieten op het hart te binden, dat hij er niet alleen zijn wetboek mede begint, maar er ook telkens op terugkomt en er in het laatste hoofdstuk (XXVI) nogmaals de aandacht op vestigt.

Nu springt het in het oog, dat die eisch ten onrechte aan Mozes wordt in den mond gelegd. Deze had een tempel die meer dan 300 jaren na den intocht in Kanaän gesticht werd niet als de eenige plaats der godsvereering kunnen aanwijzen, zonder tevens te bepalen waar Jahwe tot dien tijd toe moest worden gediend; eene dergelijke bepaling wordt echter in het gansche boek niet gevonden. Maar bovendien is de tempel van Jeruzalem zoo weinig van den beginne af de eenige wettige plaats der godsvereering geweest, dat Jahwe gedurende bijna zeven eeuwen in talrijke heiligdommen in verschillende oorden des lands is gediend, en zelfs zijne getrouwste aanhangers, zonder een oogenblik aan de rechtmatigheid van dien dienst te twijfelen, die plaatsen verheerlijkt en zelven hem daar vereerd

hebben (zie b.v. inll. op Gen. XXVI : 1—33; XXVIII : 10—22 en verg. Exod. XX : 24; 1 Sam. I—III; VII : 9; XIV : 35; XX : 29; 2 Sam. VI; XXIV; 1 Kon. III : 4; XV : 14 enz.). Eene poging om in dien toestand verandering te brengen en den tempel van Jeruzalem tot het eenige heiligdom van Jahwe te verheffen is wellicht van koning Hizkia (725—697 v. Chr.) uitgegaan (2 Kon. XVIII : 4, 22), maar in elk geval zonder duurzaam gevolg gebleven. Eerst aan Jozia mocht het, volgens 2 Kon. XXII, XXIII, gelukken die hervorming voorgoed tot stand te brengen.

De aanleiding tot die hervorming is bekend. De priester Hilkia vond in den tempel een wetboek, stelde het ter hand aan 's konings schrijver Sjafan, die het, na het zelf gelezen te hebben, ter kennis van Jozia bracht. Het maakte op den koning diepen indruk. Met de in dat wetboek gestelde eischen was de bestaande toestand in lijnrechten strijd; zoodat de vrees hem beving, dat de strafbedreigingen die er in voorkwamen zich weldra zouden verwezenlijken. Dat gevaar moest, zoo mogelijk, worden afgewend. Hij riep het volk in den tempel bijeen, las daar het wetboek voor, liet het plechtig aannemen en bezweren, en hervormde toen daarnaar de vereering van Jahwe in het gansche land (622 v. Chr.). Uit de overeenkomst nu in strekking en bedoeling tusschen dit wetboek en *Deuteronomium* blijkt duidelijk dat zij met elkander in het nauwste verband staan. Al wat ons van het eerste verhaald wordt past op het laatste (zie op XVI : 3 en op XVIII : 10 v.). Er kan niet aan worden getwijfeld: dat wetboek was Deut. XII—XXVI. Dit is dus 622 v. Chr. bekend geworden en door Jozia ingevoerd.

Maar dan is het ook zeker kort te voren opgesteld, en wel met het bepaalde doel om ter kennis van Jozia gebracht en door zijn gezag bekrachtigd te worden. De onderstelling dat het zou zijn geschreven zonder zulk eene practische bedoeling is hoogst onwaarschijnlijk, en zij wordt geheel onaannemelijk, nu het blijkt dat de ontdekking van Hilkia de aanleiding werd tot eene zoo belangrijke hervorming als die van Jozia. Eene gebeurtenis van dat gewicht kan niet het gevolg zijn geweest van een toeval.

Waarschijnlijk was de schrijver zelf priester in den tempel te Jeruzalem. De dienaren van dat heiligdom althans acht hij zeer hoog: zij zijn door Jahwe zelven tot hun ambt geroepen (XXI : 5, verg. X : 6—9); aan hen is de beslissing in moeilijke rechtszaken opgedragen (XVII : 8—13; XXI : 1—9; XXIV : 8) en de bewaring van de wet van Jahwe toevertrouwd (XVII : 18; XXXI : 9—13).

Ten onrechte zou men uit deze tijdsbepaling afleiden dat al de in *Deuteronomium* vervatte wetten uit de tweede helft der 7de eeuw v. Chr. dagteekenen en dus geheel willekeurig aan Mozes worden in den mond gelegd. Ofschoon de schrijver daar vooral waar hij de belangen van den tempel en zijne dienaren behartigt zelfstandig te werk gaat en inderdaad nieuwe eischen stelt, volgt hij gemeenlijk het sedert lang erkende gewoonterecht, soms ook oudere schrijvers. Vooral in XXI—XXV heeft hij oudere voorschriften dikwerf eenvoudig overgenomen, zonder zich te bekommeren om de tegenstrijdigheden die daardoor in zijn werk ontstonden (zie op XXIII : 4, 23 en verg. op XXIV : 16). Het Bondsboek, Exod. XX : 23—XXIII : 33, heeft hij gekend en vlijtig gebruikt (VII : 5; XII : 3; XVI : 19; XIX : 21; XXIV : 7, 12 v., en zie op XV : 9; XX : 17; XXII : 8; XXIII : 20), maar de daar voorkomende bepalingen met groote vrijheid weergegeven of zelfs opzettelijk gewijzigd (zie op XV : 20; XXI : 14; XXII : 1, 4, 28 v.; XXVI : 2 en inll. op XII; XV : 1—18; 19—23; XVI : 1—17; XIX : 1—13).

De voornaamste geschiedkundige bron waaruit de schrijver van XII—XXVI met de daarbij behoorende inleiding — wederom met groote vrijheid — heeft geput was de Judeesche uitgave van De Elohist (zie inll. op V; VIII; IX : 1—X : 11; X : 12—XI : 32); daarnevens stonden hem echter andere, thans niet meer voorhanden, geschriften ten dienste (zie op X : 1—5; XXIII : 4*b* v.; XXIV : 9; XXV : 17 v).

Over zijne verhouding tot Ezra's Wetboek zie op X : 1, 6, 7 v.; XI : 6; XII : 8, 15; XIV : 21, 22 v.; XV : 1—3, 20; XVI : 2, 7, 8, 10, 13, 16 v.; XVIII : 1 v., 3, 4; XIX : 8 v.; XXII : 9, 10, 30; XXIII : 10 v.; XXIV : 19—22; XXV : 5.

Gelijk de hervorming van Jozia door velen toegejuicht en als de aanvang van een beteren tijd beschouwd werd, zoo stond ook het wetboek dat daartoe den stoot had gegeven bij de vrome vereerders van Jahwe in hoog aanzien. Vandaar dat meer dan één uit dien kring zich opgewekt gevoelde, aan dat wetboek het een en ander, dat hij er in miste of de veranderde tijdsomstandigheden schenen te vorderen, toe te voegen.

Zoo schreef een geestverwant, kort na de wegvoering van Jojachin (597 v. Chr.), de strafrede H. XXVIII, die hij wellicht door XXVII : 9 v. met het oorspronkelijke geschrift verbond en door een onderschrift, XXIX : 1, liet volgen. Een ander voegde er, na 586 v. Chr., de slotrede XXIX : 2—XXX : 20 aan toe, tot vermaning en vertroosting van zijne tijdgenooten. Nog plaatste een derde de geschiedkundige inleiding, I : 1—IV : 43, vóor, en een bericht over Mozes' laatste verordening, XXXI : 1—8, achter het werk zijner voorgangers (zie inl. op deze hoofdstukken).

Tot dusverre bestond het wetboek met zijne toevoegselen op zich zelf; doch in de zesde of de eerste helft der vijfde eeuw werd het met het Oude-Sagenboek vereenigd (zie inl. op De vijf boeken der Wet) en tevens aanmerkelijk uitgebreid. Uit dat Sagenboek werden toen opgenomen: het bericht over het offerfeest op den Ebal, XXVII : 5—7, het lied van Mozes, XXXII : 1—44, met de voorrede, XXXI : 14—23, benevens het grootste gedeelte van XXXIV; terwijl de bewerker, om eene nauwere aansluiting te bevorderen, nog eenige stukken van zijne eigene hand, XXVII : 1—4, 8; XXXI : 24—30; XXXII : 45—47, inlaschte.

Bij de vereeniging van dit werk met Ezra's Wetboek, tegen het einde der vijfde eeuw, zijn ook uit dit geschrift of naar aanleiding daarvan nog eenige stukken, XXVII : 11—13; XXXII : 48—52 en enkele verzen van H. XXXIV ingevoegd, en is tevens in het opschrift een en ander gewijzigd (zie inl. op I : 1—5). Waarschijnlijk nog later is XXVII : 14—26 geschreven en van elders de zegen van Mozes, H. XXXIII, opgenomen.

Op die wijze is het werk van den Deuteronomist, oorspronkelijk bestemd om het wetboek van Israël te zijn, een onderdeel geworden van een grooter geheel, de Wet. De voorschriften die het bevat werden alzoo met die van de oudere en jongere bundels die samen de Wet vormden op éene lijn gesteld; zoodat verordeningen uit zeer verschillenden tijd en van zeer uiteenloopende strekking gelijkelijk golden als wet van Jahwe. Het gevolg hiervan was, dat Joodsche en straks Christelijke schriftverklaarders zich beijverden, de dikwerf eigenaardige bepalingen en voorstellingen van het Deuteronomisch wetboek zóo uit te leggen dat zij met die van de andere bundels in volkomen overeenstemming schenen te zijn; waarbij natuurlijk het inzicht in hare wezenlijke strekking en beteekenis verloren ging (zie b. v. op XIV : 23). Gelukkig heeft men echter den tekst zelven onaangetast gelaten en de overeenstemming alleen door wetsverklaring trachten te bereiken. Dientengevolge is *Deuteronomium*, afgezien van de hooge waarde die uit zedelijk-godsdienstig oogpunt nu nog aan vele zijner voorschriften moet worden toegekend, ook voor den geschiedvorscher een onschatbaar boek. Bevat het tal van wetten die afwijken van wat vroeger en later onder Israël als de wil van Jahwe heeft gegolden, daardoor leert het ons eensdeels, in welke richting de godsdienst zich in Jozia's tijd ontwikkelde, wat de leiders der hervormingsgezinde partij afschaffen en wat zij invoeren wilden, en biedt het anderdeels een uitstekenden maatstaf aan om de oudere en de jongere gedeelten in de Wet te onderscheiden, zonder welke onderscheiding wij ons onmogelijk een juist denkbeeld zouden kunnen vormen van de ontwikkeling van Israëls godsdienst.

INLEIDING OP HOOFDSTUK I : 1—IV : 43.

Deze hoofdstukken bevatten eene inleiding, bestaande uit herinneringen aan Israëls verblijf in de woestijn en de verovering van het Overjordaansche, met daaraan vastgeknoopte vermaningen, vooral tegen den beeldendienst. Zij maken geen deel uit van het oorspronkelijke boek, V—XXVI (zie inl. op *Deuteronomium*), maar zijn na 586 (zie op IV : 26 v.) daaraan toegevoegd door iemand die bij de daar gegeven vermaningen en wetten de toelichting uit de geschiedenis miste en in die leemte wilde voorzien. Evenals zijne voorgangers, liet hij deze herinneringen, met eene enkele uitzondering (IV : 41—43), door Mozes aan het volk voordragen.

Daar de schrijver met zijn werk beoogde, de voorschriften en vermaningen van het wetboek waarop hij zijne inleiding schreef met nadruk in te scherpen, sloot hij zich natuurlijk in het algemeen bij

de daar gehuldigde opvatting van Israëls verleden aan. Toch niet altijd: soms heeft hij haar aangevuld en gewijzigd (zie inll. op IV : 1—40 en IV : 41—43 en aant. op IV : 36), een enkelen keer zelfs geheel veranderd (zie inl. op II : 1—23).

De herinneringen die hij niet aan V—XXVI ontleende heeft hij grootendeels uit het Oude-Sagenboek geput, van welks verschillende bestanddeelen hij gebruik heeft gemaakt. Hij heeft zich echter daarbij niet geringe wijzigingen veroorloofd, vooral waar deze hem noodig schenen om te doen uitkomen, dat in den tijd der vestiging van Israëls volksbestaan alle belangrijke beslissingen op Jahwe's last genomen, alle groote gebeurtenissen volgens Jahwe's wil geschied waren (zie op II : 1 en inll. op II : 24—III : 11 en III : 12—29), en Israël, door zijn god geleid, veel machtiger dan al zijne naburen was (zie inl. op II : 1—23).

De schrijver is een vriend van oudheidkundige aanteekeningen, die hij telkens in zijn verhaal inlascht (zie II : 10—12, 20—23; III : 9, 11; IV : 41—43); hij is in zijne manier van mededeelen dikwerf zeer achteloos (zie op I : 10, 26 v., 35, 36; III : 8, 28; IV : 5) en van overdrijving geenszins afkeerig (I : 10, 28; IV : 11).

Toen deze inleiding — waarschijnlijk door den schrijver zelven — met het wetboek (V—XXVI) verbonden werd, werd zij vóor het oorspronkelijke opschrift (IV : 45—49) geplaatst, en door IV : 44 daaraan vastgeknoopt. Over haar eigen opschrift zie op I : 1 en inl. op I : 1—5.

HOOFDSTUK I : 1—5.

Opschrift. — Deze verzen geven geen dragelijken zin; zie op vs. 1 en 2. Waarschijnlijk heeft boven het boek eens een ander opschrift gestaan, dat misschien voor een deel nog schuilt in vs. 1, 2 en 5. Bij de verbinding van *Deuteronomium* met de voorgaande boeken zal het door allerlei wijzigingen en door de toevoeging van vs. 3 v. den tegenwoordigen vorm verkregen hebben (verg. vs. 5 met Num. XXXV : 1; vs. 3 v. met Num. XXXIII : 38).

I : 1 Dit zijn de woorden die Mozes tot gansch Israël gesproken heeft in
het Overjordaansche, in de woestijn, in de Vlakte tegenover Suf, tus-
2 schen Paran en Tofel, Laban, Haseroth en Di-zahab.′ Elf dagreizen
zijn het van den Horeb langs het gebergte Seïr naar Kades-barnea.′
3 In het veertigste jaar nu, op den eersten dag der elfde maand, heeft
Mozes tot de Israëlieten gesproken naar al wat Jahwe hem te hunnen
4 opzichte geboden had;′ nadat hij Sihon, den koning der Amorieten,
die te Hesbon woonde, en Og, den koning van Bazan, die te Astaroth
5 en te Edreï woonde, verslagen had.′ In het Overjordaansche in het land
van Moab ging Mozes er toe over, deze wet uiteen te zetten, aldus:

Vs. 1*a*, 4. IV : 45—47.

1. Dit vers moet waarschijnlijk de plaats bepalen waar Mozes de toespraken, in dit boek vervat, gehouden heeft. Maar het behelst eene optelling van eigennamen die onverstaanbaar is: de hier genoemde streken en plaatsen toch, voor zoover zij ons bekend zijn, liggen ver uiteen. Ook wordt die plaatsbepaling in vs. 5 gegeven. Misschien kwamen in het oorspronkelijke opschrift deze namen voor als die van stations der woestijnreis. — *het Overjordaansche.* De schrijver woonde dus ten westen van den Jordaan; verg. vs. 5; IV : 41, 46, 47, 49, ook Num. XXII : 1; XXXIV : 15. In ons boek wordt deze aanduiding van het land ten oosten van den Jordaan ook aan Mozes in den mond gelegd; zie op III : 8. — *de woestijn.* Welke hier bedoeld is, is onzeker. — *de Vlakte* (*Araba*). Zoo heette het dal dat zich van het Meer van Gennezaret tot de Golf van Elath uitstrekt, waardoor de Jordaan vloeit en waarin de Doode Zee ligt, die daarom ook de Zee der Vlakte heet, III : 17; IV : 49. — *Suf.* Onbekend. Gr. en Lat. vertt. *Schelfzee* (waarover zie op Exod. XIII : 18). Het woord *suf* beteekent ‚schelf', ‚biezen'. — *Paran.* Zie op Gen. XIV : 16. — *Tofel* komt alleen hier voor. — *Laban,* misschien hetzelfde als *Libna,* Num. XXXIII : 20. — *Haseroth.* Zie op Num. XI : 35. — *Di-zahab.* Onbekend.

2. Dit vers staat hier vreemd, buiten samenhang met hetgeen voorafgaat of volgt. Door de overwerking is het verband verloren gegaan. — *den Horeb.* Zie op Exod. III : 1. Zoo heet in dit boek steeds de berg der wetgeving, die in de vorige boeken bijna altijd „de Sinai" genaamd wordt. — *gebergte Seïr.* Zie op Gen. XIV : 6. — *Kades-barnea.* Zie op Gen. XIV : 7.

3. *het veertigste jaar,* na den uittocht uit Egypte.

4. Zie Num. XXI : 21—35. — *Amorieten.* Zie op vs. 7. — *Hesbon.* Zie op Num. XXI : 25. — *Bazan.* Zie op Num. XXI : 33. — *Astaroth.* Zie op Gen. XIV : 5. — *Edreï.* Zie op Num. XXI : 33

HOOFDSTUK I: 6—18.

Herinnering aan den aftocht van den Horeb, voorafgegaan door de keuze van rechters. — Jahwe gebood het volk, den Horeb te verlaten en naar Kanaän te trekken (6—8). Vooraf verzocht Mozes het volk, geschikte mannen uit te kiezen om hem ter zijde te staan, waartoe het volk zich bereid verklaarde (9—14); daarop stelde hij de door het volk aangewezenen tot hoofden aan, vermaande hen tot rechtvaardigheid, en gebood de moeilijke rechtszaken vóor hem te brengen (15—18).

De schrijver heeft dit verhaal ontleend aan Exod. XVIII: 13—27 en Num. XI: 14—17, 24 v., maar gaat bij zijne mededeeling met groote vrijheid te werk (zie op vs. 6 en 9). Zijn doel is tot onpartijdige rechtspraak op te wekken en de wetten op de rechtspleging (XVI: 18—20; XVII: 8—13) toe te lichten.

I: 6 Jahwe, onze god, sprak bij den Horeb tot ons: Lang genoeg hebt
7 gij bij dezen berg vertoefd; ' begeeft u op weg en breekt op, om te
komen in het bergland der Amorieten en bij al hunne naburen, in de
Vlakte, in het Gebergte, in de Laagte, in het Zuiden en aan het zee-
strand, het land der Kanaänieten en den Libanon, tot aan de groote
8 rivier, den Eufraat. ' Ziet, ik stel het land te uwer beschikking, gaat
dan het land in bezit nemen dat ik uwen vaderen, Abraham, Izaäk
en Jakob, onder eede beloofd heb hun en hun kroost na hen te
zullen geven.
9 Te dier tijd zeide ik tot u: Ik ben niet bij machte, alleen u te
10 torsen; ' Jahwe, uw god, heeft u vermenigvuldigd, zoodat gij heden
11 zelfs talrijk zijt als de sterren des hemels. ' Jahwe, uwer vaderen god,
make u nog duizendmaal talrijker dan gij zijt, en zegene u, gelijk hij
12 u heeft toegezegd. ' Hoe zoude ik alleen uwe vracht, uwen last, uwe
13 twistzaken torsen? ' Wijst uit elk uwer stammen verstandige, scherp-
zinnige en welbekende mannen aan, opdat ik hen aan uw hoofd stelle. '

6—8. De hier vermelde woorden van Jahwe komen in de oudere verhalen niet voor en zijn hem door den schrijver in den mond gelegd.

7. *het bergland — naburen.* Bedoeld is geheel Kanaän. Van de stammen die dit land bewoonden worden hier alleen de Amorieten genoemd, daar de Israëlieten het eerst met hen, de bewoners van het zuiden van Palestina (Gen. XIV: 7, 13; Num. XIII: 29), in aanraking kwamen (vs. 44); ook de beide rijken in het Overjordaansche (vs. 4), door Mozes veroverd, waren volg. III: 8 rijken der Amorieten. Soms worden met hun naam de bewoners van Palestina in het algemeen aangeduid, vs. 20; Gen. XV: 16. Zie op Gen. X: 16. — *de Vlakte.* Zie op vs. 1. Hier wordt alleen het dal aan de oevers van den Jordaan bedoeld. — *het Gebergte — Zuiden.* Zie op Joz. XV: 21. Met het Gebergte is het midden en noorden van Juda bedoeld, met de Laagte (*Sjefela*) het westen, van het Gebergte tot aan de Middellandsche Zee, omvattende ook het land der Filistijnen. Voegt men er de Woestijn, het oostelijk gedeelte, bij, dan heeft men de vier distrikten van Juda; zie Joz. XV: 21, 33, 48, 61; verg. ook Joz. XII: 8. Onwillekeurig verraadt de schrijver hier dat Juda zijn vaderland is. — *den Libanon,* het gebergte ten noorden van Kanaän, het hoogste (2000 tot 3000 M.) en heerlijkste dat de Israëlieten kenden. Vooral door zijne ceders en cypressen was het beroemd. Door het dal van den Libanon wordt het in twee deelen gescheiden; het oostelijk deel heet de Antilibanos, tot welken de Hermon behoort, waarop de bronnen van den Jordaan ontspringen. Syrië dankt aan de wateren van den Libanon voor een goed deel zijne vruchtbaarheid. — *Libanon — Eufraat.* Bijna op gelijke wijze als hier, worden ook XI: 24; Gen. XV: 18—21; Exod. XXIII: 31 de grenzen van Kanaän aaangegeven. Het door Israël bewoonde land heeft zich echter nooit zoover uitgestrekt; verg. op Gen. XV: 18.

8. *dat ik — heb,* volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *dat Jahwe — heeft.* — *uwen vaderen.* Zie Gen. XXII: 7; XV: 18; XVII: 7 v.; XXVI: 4; XXVIII: 13 v.; XXXV: 12. Naar dezen eed wordt in ons boek telkens verwezen; zie vs. 35; VI: 10, 18, 23; VII: 8, 13; VIII: 1; IX: 5; X: 11; XI: 9, 21; XIX: 8; XXVI: 3, 15; XXVIII: 11; XXX: 20; XXXIV: 4, ook Joz. I: 6; V: 6 enz. Ook waar alleen sprake is van eene belofte van Jahwe, vs. 21; IX: 28; XI: 25; XII: 20; XXVII: 3, of waar het heet dat Jahwe het land aan Israël gegeven heeft, II: 12; VIII: 10; XII: 1; XXVIII: 52. Enkele malen heet die eed of belofte een „verbond", IV: 31; VII: 12; VIII: 18; verg. 2 Kon. XIII: 23.

9. *Te dier tijd zeide ik tot u.* Volg. Exod. XVIII: 13—27 geschiedde deze aanstelling van rechters op raad van Jethro, en wel vóor de komst bij den Sinai; terwijl Num. XI: 14—30 Mozes volgens Jahwe's vergunning zijne helpers kiest nadat het volk reeds van den Sinai vertrokken is.

10. *als de sterren des hemels.* Eene proeve van oostersche overdrijving, ook in dit boek niet zeldzaam (verg. X: 22; XXVIII: 62), ontleend aan Jahwe's belofte aan Abraham (Gen. XV: 5; XXII: 17). Naar gelang van het doel dat de schrijver zich voorstelt, maakt hij Israël òf zeer groot, òf zeer klein; verg. VII: 7.

11. *heeft toegezegd,* o. a. Gen. XIII: 16; XV: 5.

14 Hierop antwoorddet gij mij en zeidet: Het is goed wat gij daar hebt
15 voorgesteld.' Zoo nam ik van u, uit elk uwer stammen, verstandige
en welbekende mannen, die ik tot hoofden over u aanstelde, tot over-
sten van duizend, van honderd, van vijftig en van tien, en tot ambt-
16 lieden voor elk uwer stammen.' En ik gebood uwen rechters te dier
tijd aldus: Hoort van uwe broederen beide partijen, en beslecht met
rechtvaardigheid het geschil dat iemand heeft met zijn broeder of met
17 den vreemde te zijnent.' Gij zult geen aanzien des persoons bij de
rechtspraak hebben: den kleine zoo goed als den groote zult gij hooren;
ontziet niemand, want de rechtspraak is Godes.' Maar indien eene
18 zaak u te moeilijk is, brengt die tot mij; dan zal ik ze hooren. Zoo
gebood ik u te dier tijd al wat gij doen moest.

Vs. 16 v. XVI : 18 v.

15. *van u — stammen*, gedeeltelijk volg. Gr. vert.; Hebr. t. *uwe stamhoofden*. — *ambtlieden*. Zie op Exod. V : 6.

16. *broederen*, volksgenooten. — *den vreemde te zijnent*. Over de plaats die vreemden in de Israëlietische maatschappij innamen zie op Exod. XII : 19.

17. *de rechtspraak is Godes*, aan wien als richter der gansche aarde (Gen. XVIII : 25) het rechtspreken eigenlijk toekomt. De aardsche rechters zijn dus zijne plaatsvervangers en aan hem verantwoordelijk. Zie verder op Exod. XXIII : 2 v. — *u te moeilijk*. Volg. Exod. XVIII : 26 moesten alle zaken van gewicht vóor Mozes gebracht worden. Verg. XVII : 8—13.

HOOFDSTUK I : 19—46.

Israëls verblijf te Kades. — De Israëlieten kwamen, na de woestijn doorgetrokken te zijn, te Kades-barnea (19); Mozes spoorde hen aan, Kanaän in bezit te nemen (20 v.), maar zij wilden het land eerst laten verspieden (22), wat met Mozes' goedkeuring geschiedde (23—25); op de berichten der verspieders bevreesd geworden (26—28), weigerden zij, ondanks Mozes' opwekking, op Jahwe te vertrouwen (29—33). Toen zwoer Jahwe, dat niemand van dit geslacht behalve Kaleb in Kanaän zou komen (34—36); ook Mozes niet: Jozua zou een volgend geslacht er binnenleiden (37—40). Daarop beleden de Israëlieten schuld; maar toen zij, in strijd met Jahwe's bevel, tegen de Amorieten ten strijde waren getogen, werden zij verslagen (41—45). Een geruimen tijd bleef het volk te Kades (46).

Dit verhaal is aan Num. XIII, XIV ontleend. De schrijver kende en gebruikte die hoofdstukken echter niet in hun tegenwoordigen vorm; alleen die gedeelten die tot het Oude-Sagenboek hebben behoord; zie op vs. 24, 36, 38 en verg. inl. op Num. XIII, XIV (ook die op Joz. XIV). — Eene andere herinnering aan 's volks zonde na de verspieding Num. XXXII : 7—13.

I : 19 Daarna braken wij van den Horeb op en trokken door die gansche
groote en vreeselijke woestijn die gij gezien hebt, in de richting van
het bergland der Amorieten, zooals Jahwe, onze god, ons geboden had,
20 en kwamen te Kades-barnea.' Hier zeide ik tot u: Gij zijt nu bij het
bergland der Amorieten gekomen, dat Jahwe, onze god, ons zal geven.'
21 Zie, Jahwe, uw god, heeft het land te uwer beschikking gesteld; trek
op, neem het in bezit, zooals Jahwe, uwer vaderen god, tot u gespro-
22 ken heeft; vrees niet en word niet versaagd.' Toen naderdet gij allen
tot mij en zeidet: Laat ons mannen voor ons uit zenden, om het land
voor ons te onderzoeken en ons bericht te brengen van den weg langs

19. *Kades-barnea*. Zie op Num. XXXII : 7—15. Kades was ook volg. Num. XIII : 26*b* het punt van uitgang. Volgens den lateren verhaler, Num. XIII : 3, 26*a*, gingen de verspieders van de woestijn Paran uit.

20—22. Deze toespraak van Mozes en het daarop gevolgd verzoek der Israëlieten vindt men Num. XIII, XIV niet. Volgens den jongsten verhaler aldaar (Num. XIII : 1 v.) is het Jahwe, die gebiedt verspieders uit te zenden. Het bericht van den ouderen verhaler hieromtrent is verloren gegaan.

20. *tot u*. Hier en in het vervolg wordt er geen acht op geslagen, dat, naar de bedoeling van den schrijver zelf, het geslacht dat door Mozes wordt toegesproken een ander is dan het geslacht dat zich in de woestijn aan ongehoorzaamheid had schuldig gemaakt. Zie op vs. 35. — *het bergland der Amorieten*. Zie op I : 7.

21. *neem het in bezit*. Aangesproken is het volk; vandaar de 2de persoon enkelvoud; even te voren (vs. 20) had Mozes in den 2den persoon meervoud gesproken, dus aan de Israëlieten gedacht. Dergelijke overgangen komen in dit boek gedurig voor. Zie inl. op het boek.

welken wij zullen optrekken, en van de steden waar wij zullen komen.′
23 Daar dit goed was in mijn oog, nam ik uit u twaalf mannen, van
24 elken stam één,′ die zich op weg begaven, het gebergte beklommen,
25 tot in het dal Eskol kwamen en de streek verspiedden.′ Zij namen
van de vruchten des lands mede en brachten die tot ons, en gaven
ons verslag en zeiden: Het is een goed land, dat Jahwe, onze god,
26 ons wil geven.′ Doch gij wildet niet optrekken en waart weerspannig
27 tegen Jahwe, uw god,′ en mordet in uwe tenten en zeidet: Omdat
Jahwe ons haat, heeft hij ons uit Egypteland geleid, om ons ter ver-
28 delging in de hand der Amorieten te geven.′ Waarheen trekken wij
op? Onze broeders hebben ons hart doen versmelten, zeggende: Het
is een volk grooter en talrijker dan wij; het zijn groote steden met
29 hemelhooge muren; zelfs hebben wij daar Enakszonen gezien.′ Ik zeide
30 tot u: Siddert niet en vreest hen niet.′ Jahwe, uw god, die aan uwe
spits gaat, zal zelf voor u strijden, overeenkomstig al wat hij voor
31 uwe oogen met u in Egypte gedaan heeft;′ ook in de woestijn, waar
gij gezien hebt hoe Jahwe, uw god, u heeft gedragen, zooals iemand
zijn kind draagt, over den ganschen weg dien gij gegaan zijt, totdat
32 gij kwaamt aan deze plaats.′ Desniettegenstaande vertrouwdet gij niet
33 op Jahwe, uw god,′ die aan uwe spits ging op den weg, om u eene
plaats uit te zoeken voor uwe legering, des nachts in het vuur, opdat
gij zoudt kunnen zien op den weg dien gij gingt, en des daags in
de wolk.
34 Toen nu Jahwe uwe woorden hoorde, werd hij vergramd en zwoer:′
35 Niet één van deze mannen, van dit snood geslacht, zal het goede land
36 zien dat ik uwen vaderen onder eede beloofd heb te geven —′ uitge-
zonderd Kaleb, Jefunne's zoon; hij zal het zien, en hem en zijnen zonen
zal ik het land geven dat hij betreden heeft, omdat hij volstandig aan
37 Jahwe is trouw gebleven.′ Ook op mij werd Jahwe vertoornd ter oor-
38 zake van u en hij zeide: Ook gij zult daar niet inkomen.′ Jozua, de

Vs. 28*a*. Joz. XIV : 8*a*. — Vs. 36. Joz. XIV : 8 v. — Vs. 38. III : 28.

24. *het dal Eskol*, d. i. ‚Druivendal'. Zie Num. XIII : 23, waar dezelfde voorstelling wordt aangetroffen. Volgens het jongere bericht aldaar trokken zij het gansche land door, tot het hooge noorden toe (Num. XIII : 21).

25. *de vruchten des lands*, volg. Num. XIII : 23: druiven, vijgen en granaten.

26 v. Achtelooze verhaaltrant: eerst in vs. 28 — niet in vs. 25, waar zulks behoorde — wordt de aanleiding tot 's volks weerspannigheid genoemd.

28. Verg. IX : 1 v. — *talrijker*, volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *langer*; zie II : 21; IX : 2. — *hemelhooge*. Overdrijving van het bericht der verspieders volg. Num. XIII : 28. — *Enakszonen*. Zie op Num. XIII : 22.

29. Volg. Num. XIV : 7—9 is het Kaleb (of Jozua met hem), die het volk moed inspreekt.

33. *om — legering*, volg. Num. X : 33 de taak van de ark. — *des nachts — wolk*. Zie op Exod. XIII : 21. — *opdat — zien*, met verandering van een klinker; Hebr. t. *om u te doen zien*.

35. Deze strafbedreiging, volgens II : 14 v. voltrokken, is in strijd met V : 3, waar uitdrukkelijk gezegd wordt, dat hetzelfde geslacht dat bij den Horeb de Tien Woorden ontving hier door Mozes wordt toegesproken.

36. *Kaleb*. Dat deze tot de verspieders behoord en zich gunstig onderscheiden had, was in het voorafgaande niet verhaald, maar als bekend ondersteld; verg. Num. XIII : 30; XIV : 24. In de jongere bestanddeelen van Num. XIII, XIV komt hij voor als de uitgezondene van Juda en wordt Jozua als verspieder uit Efraim en als zijn medestander genoemd, Num. XIII : 6, 8, 16; XIV : 6, 30, 38. Zie op vs. 38 en verg. Joz. XIV : 6—12. — *het land — heeft*, Hebron en zijne omgeving; verg. Num. XIII : 22 met Joz. XIV : 13 v.

37. *ter oorzake van u*. Als hoofd van het schuldige volk moest Mozes, hoewel persoonlijk onschuldig, de straf van dat volk mede dragen; verg. III : 26; IV : 21. De schrijver tracht eene verklaring te geven van het feit dat Mozes niet in Kanaän was gekomen. Volgens eene latere voorstelling had Mozes door eigen schuld dat voorrecht verbeurd; zie inl. op Num. XX : 1—13.

38. Hier wordt ook Jozua van het door Jahwe gevelde vonnis uitgezonderd, doch niet omdat hij evenals Kaleb een getrouw verspieder was, maar omdat hij tot opvolger van Mozes en toekomstig aanvoerder des volks was aangewezen. Wellicht heeft deze plaats er toe bijgedragen dat hij later nevens Kaleb werd gesteld. Zie op vs. 36.

zoon van Nun, die voor u staat, hij zal daar inkomen; maak hem sterk;
39 want hij zal Israël in het bezit van het land stellen. ′ En uwe kinderen
die thans nog geen goed of kwaad kennen, zij zullen daar inkomen;
40 hun zal ik het geven, en zij zullen het in bezit nemen. ′ Maar gij,
begeeft u op weg en breekt op naar de woestijn in de richting van
de Schelfzee.
41 Hierop hernaamt gij en zeidet tot mij: Wij hebben tegen Jahwe
gezondigd, wij zullen optrekken ten strijde, geheel zooals Jahwe, onze
god, ons geboden heeft. Toen gij nu een ieder zijne krijgswapenen
42 aangorddet en in overijling het gebergte wildet beklimmen, ′ zeide
Jahwe tot mij: Zeg hun: Klimt niet op ten strijde; want ik ben niet
43 in uw midden; en laat u niet door uwe vijanden verslaan. ′ En ik sprak
tot u, doch gij luisterdet niet, maar waart weerspannig tegen Jahwe,
44 en in overmoed beklomt gij het gebergte. ′ Toen trokken de Amorieten
die dat gebergte bewoonden u te gemoet en zetten u na, zooals een
45 bijenzwerm doet, en jaagden u op den Seïr uiteen tot Horma. ′ En
teruggekomen weendet gij vóor Jahwe, maar Jahwe luisterde niet naar
46 u en verleende u geen gehoor. ′ Zoo vertoefdet gij een geruimen tijd
te Kades, zoolang als gij er vertoefd hebt.

39. Hebr. t. laat nog voorafgaan *En uwe kleinen, van wie gij zeidet: Zij zullen buit gemaakt worden,* door een afschrijver naar Num. XIV : 31 (verg. vs. 3) ingelascht, hier volg. Gr. vert. weggelaten. — *geen — kennen.* Zie op Gen. II : 9 en verg. Jez. VII : 15; Jona IV : 11.

44. Zie Num. XIV : 45, waar intusschen, in plaats van de Amorieten, de Amalekieten en Kanaänieten worden genoemd. Zie op I : 7. — *een bijenzwerm.* Zie Ps. CXVIII : 12; Jez. VII : 18.

46. *een geruimen tijd.* Hoelang, wordt niet gezegd. Volg. II : 14, verg. I : 40; II : 1, duurde de tocht van Kades af nog 38 jaar.

HOOFDSTUK II : 1—23.

Israëls verhouding tot de omwonende volken vóor de verovering. — Na een langdurigen zwerftocht om het gebergte Seïr (1), ontving Israël van Jahwe bevel, den Edomieten bij den tocht door hun land geen overlast aan te doen (2—8*a*); ten aanzien van Moab werd hun hetzelfde gelast (8*b*, 9). Eene aanteekening over de vroegere bewoners van Moab en Edom (10—12). Aan Jahwe's bevel de Zered over te trekken werd voldaan; toen was het vertrek van Kades acht en dertig jaar geleden en een geheel geslacht uitgestorven (13—15). Jahwe gebood, ook de Ammonieten te ontzien (16—19). Aanteekening betreffende de vroegere bewoners van het land der Ammonieten en dat der Filistijnen (20—23).

Het doel van deze herinneringen is, eene vriendschappelijke verhouding tusschen Israël en de verwante naburige volken te bevorderen. De voorstelling van XXIII : 4 wordt hier opzettelijk veranderd (zie op vs. 29), om de vijandige gezindheid die Israël volgens XXIII : 6, 8 jegens de Ammonieten en Moabieten moest koesteren voor een gevoel van welwillendheid en vriendschap te doen wijken. In strijd met Num. XX : 14—21; XXI : 11—16 (zie op Num. XXI : 13), neemt de schrijver daarbij aan, dat Israël reeds in den Mozaïschen tijd veel machtiger was dan de naburige volken; vandaar dat hij de Israëlieten over het grondgebied van Edom en Moab laat trekken, dat zij volgens het oude verhaal niet durfden betreden (zie op vs. 4—8, 9 en 19).

II : 1 Toen begaven wij ons op weg en braken op naar de woestijn in
de richting van de Schelfzee, zooals Jahwe tot mij gesproken had, en
2 trokken geruimen tijd om het gebergte Seïr heen. ′ Daarna zeide Jahwe
3 tot mij: ′ Lang genoeg hebt gij dit gebergte omgetrokken; wendt u
4 noordwaarts, ′ en geef aan het volk dezen last: Gij gaat het grondge-

Vs. 1. Num. XXI : 4*a*.

1. Het omtrekken van den Seïr, hier geschied op last van Jahwe, was volgens Num. XX : 14—21, verg. Num. XXI : 4, het gevolg van Edoms weigering om Israël den doortocht door zijn land toe te staan, Zie op vs. 4—8. — *Schelfzee.* Zie op Exod. XIII : 18. — *zooals — had.* Zie I : 40. — *geruimen tijd,* volgens vs. 14 acht en dertig jaar.

4—8. Deze voorstelling van de verhouding tusschen Israël en Edom wijkt af van die in Num. XX : 14—21. Terwijl hier, verg. vs. 29, de Edomieten voor de Israëlieten bevreesd zijn, en dezen door hun land trekken en door het uitdrukkelijk verbod van Jahwe weerhouden worden hun overlast aan

bied uwer broederen, Ezau's zonen, die op den Seïr wonen, doortrekken:
5 zij zullen voor u bevreesd zijn; neemt gij u dan zeer in acht ′ en be-
gint geen strijd met hen; want ik geef u zelfs geen voetbreed van
hun land, daar ik aan Ezau het gebergte Seïr in erfelijk bezit gegeven
6 heb. ′ Levensmiddelen moet gij voor geld van hen koopen en die eten,
7 ook water voor geld u bij hen aanschaffen en dat drinken. ′ Immers
heeft Jahwe, uw god, u gezegend in al uwer handen werk en zich
laten gelegen zijn aan uwen tocht door deze groote woestijn; nu
veertig jaren is Jahwe, uw god, met u geweest; niets heeft u ontbro-
8 ken. — ′ Zoo trokken wij weg van onze broederen, Ezau's zonen, die
op den Seïr wonen, de Vlakte volgend, van Elath en Esjon-geber uit;
wij begaven ons op weg en togen voort in de richting van de woestijn
9 van Moab. ′ En Jahwe zeide tot mij: Behandel Moab niet als vijand
en begin geen oorlog met hem; want ik geef u van hun land niets
in erfelijk bezit, daar ik aan de zonen Lots Ar in erfelijk bezit ge-
10 geven heb. — ′ Voorheen hebben daar de Emieten gewoond, een groot,
11 talrijk en lang volk, als de Enakieten; ′ evenals de Enakieten, worden
ook zij tot de Refaïeten gerekend; de Moabieten noemen hen Emieten. ′
12 Op den Seïr hebben voorheen de Horieten gewoond, maar de zonen
Ezau's verdreven hen, en Jahwe verdelgde ze vóor hen, zoodat zij zich
in hunne plaats vestigden; evenals Israël gedaan heeft met zijn land,
13 dat Jahwe hun in erfelijk bezit heeft gegeven. — ′ Op dan, trekt de
14 beek Zered over! ′ En wij trokken de beek Zered over. De tijdsruimte
nu gedurende welke wij gereisd hebben van Kades-barnea af, totdat
wij de beek Zered overtrokken, bedroeg acht en dertig jaar; toen was
het geheele geslacht, de weerbare manschap, in het leger uitgestorven,
15 zooals Jahwe hun had gezworen. ′ Daarbij was Jahwe's hand tegen hen
geweest, om hen uit het legerkamp weg te rukken tot den laatsten man.
16 Toen nu al de weerbare manschap onder het volk was uitgestorven, ′

te doen, weigert daar Edom aan Israël den doortocht en belet dien gewapenderhand, zoodat Israël gedwongen wordt, om het land Seïr heen te trekken. Zie verder op vs. 1.

4. *Ezau's zonen*, de Edomieten. Over Ezau, dat is Edom, zie inl. op Gen. XXV.

5. *zelfs geen voetbreed.* De onderwerping van Edom door David en volgende koningen (zie inl. op Gen. XXV en verg. Gen. XXVII : 29, 40) was geen verdrijving van de inwoners: dezen bleven in het bezit van hun land. Eenigszins anders Num. XXIV : 18 v. — *daar — heb.* Zie op XXXII : 8.

7. *Immers — gezegend.* Door de gunst van Jahwe ontbraken hun de middelen niet om alle benoodigdheden te koopen en te betalen.

8. *de Vlakte.* Zie op I : 1. Hier is bedoeld het gedeelte tusschen Elath en de Doode Zee. — *Elath* (1 Kon. IX : 26 *Eloth*), havenstad aan de noordelijke punt van de golf van dien naam (verg. op Gen. XIV : 6) en het zuideinde der Vlakte. — *Esjon-geber.* Zie op Num. XXXIII : 16—36. — *de woestijn van Moab.* Aan welke woestijn de schrijver dacht, is niet duidelijk. Volgens het oudere bericht (Num. XXI : 11) waren de Israëlieten de ten oosten van Moabitis gelegen woestijn doorgetrokken, met vermijding van het eigenlijke land. Doch onze schrijver, die hen het land van Moab laat doortrekken (zie vs. 18, 29), kan die woestijn niet hebben bedoeld.

9. De bedoeling is, dat Israël door het land van Moab moest trekken zonder de inwoners te deren, hetwelk volgens vs. 18 en 29 ook geschiedde. Volg. Num. XXI : 11—16; Richt. XI : 18 (verg. Deut. XXIII : 3—6) hadden zij er geen voet in gezet, maar waren er ten oosten langs getrokken. Zie verder op vs. 4—8. — *Ar* schijnt hier, en vs. 18, 29, voor het gansche land of althans voor eene geheele streek te staan. Het woord beteekent ,stad' en duidt wellicht de hoofdplaats van het land der Moabieten aan. Verg. op Num. XXI : 14 v. en 28. — *den zonen Lots*, dus stamverwanten der Israëlieten; verg. Gen. XIX : 37.

10—12. Eene geschiedkundige aanteekening van den schrijver, die blijkbaar in zulke mededeelingen behagen schept; zie vs. 20—23; III : 9, 11, 13*b*.

10. *de Emieten.* Zie op Gen. XIV : 5. — *de Enakieten.* Zie op Num. XIII : 22.

11. *de Refaïeten.* Zie op Gen. XIV : 5.

12. *de Horieten.* Zie op Gen. XXXVI : 20. — *Jahwe verdelgde*, volg. Sam. t.; Hebr. t. *zij verdelgden.* Zie vs. 21 v.

13. *Op dan.* Hiermede wordt de rede van Mozes, door vs. 10—12 afgebroken, weder voortgezet. — *de beek Zered*, onbekend, ook Num. XXI : 12 vermeld.

14. *zooals — gezworen.* Zie I : 35.

15. *Daarbij — geweest*, in buitengewone strafgerichten.

17, 18 zeide Jahwe tot mij: ' Gij gaat heden Moabs grondgebied, Ar, door-
19 trekken, ' en zult in de onmiddellijke nabijheid der Ammonieten komen;
behandel hen niet als vijanden en begin geen strijd met hen; want
van het land der Ammonieten zal ik u niets in erfelijk bezit geven,
20 daar ik het den zonen Lots in erfelijk bezit gegeven heb. — ' Ook dit
wordt voor een land van Refaïeten gehouden; voorheen hebben daar
21 Refaïeten gewoond, bij de Ammonieten Zamzummieten geheeten, ' een
groot, talrijk en lang volk, als de Enakieten; Jahwe verdelgde ze vóor
hen, zoodat zij hen verdreven en zich in hunne plaats vestigden; '
22 evenals hij voor Ezau's zonen, die op den Seïr wonen, gedaan heeft,
vóor wie hij de Horieten verdelgde, zoodat zij hen verdreven en zich
23 in hunne plaats vestigden en gevestigd bleven tot op dezen dag. ' Zoo
zijn de Awwieten, die tot Gaza in dorpen woonden, verdelgd door de
Kaftorieten, die uit Kaftor waren gekomen en er zich in hunne plaats
vestigden.

18. *Ar.* Zie op vs. 9.
19. Verg. vs. 5 en 9. — *de onmiddellijke nabijheid der Ammonieten.* Hun land, ten oosten van Sihons gebied en ten noordoosten van Moab gelegen, werd door de Israëlieten niet betreden. Over de tegenstrijdige berichten betreffende de uitgestrektheid en de grenzen van het grondgebied van Moab en Ammon zie inl. op Num. XXI : 1—XXII : 1. — *behandel hen niet als vijand.* Volgens Num. XXI : 24*b* was de grens van hun land zoodanig met vestingen versterkt, dat Sihon zijn rijk niet verder had kunnen uitbreiden, en ook de Israëlieten er niet aan konden denken, er binnen te dringen; eene andere beweegreden dan hier, waar alleen Jahwe's verbod hen weerhoudt. Zie op vs. 4—8. — *den zonen Lots.* Zie Gen. XIX : 38.
20—23. Zie op vs. 10—12.
20. *Zamzummieten.* Zie op Gen. XIV : 5.
21. *Jahwe verdelgde ze vóor hen.* Volg. Richt. XI : 24 hadden de Ammonieten hun land van hun god Kamos ontvangen, gelijk Israël het zijne van zijn god Jahwe.
22. *en gevestigd bleven,* duidelijkheidshalve ingevoegd.
23. *de Awwieten* komen nog Joz. XIII : 3 voor; onze schrijver rekent hen blijkbaar tot Palestina's oudste bevolking. — *Gaza.* Zie op Gen. X : 19. — *Kaftorieten, Kaftor.* Zie op Gen. X : 14.

HOOFDSTUK II : 24—III : 11.

Verovering van het Overjordaansche. — Israël kreeg bevel om Sihon, den koning der Amorieten te Hesbon, te beoorlogen, waarbij Jahwe zijne hulp beloofde (II : 24 v.); het verzoek van Mozes aan Sihon om vrijen doortocht door zijn land werd afgeslagen (26—30); Sihon trok tegen Israël op, maar werd overwonnen, zijn land veroverd, zijn volk gedood, zijne have geroofd (31—36); het land der Ammonieten werd echter verschoond (37). Daarna trok Og, de koning van Bazan, tegen de Israëlieten op en onderging hetzelfde lot (III : 1—7). Zoo werd het geheele Overjordaansche door hen veroverd (8, 10). Aanteekeningen over de namen van den Hermon en over de legerstede van Og (9, 11).

Dit bericht is ontleend aan Num. XXI : 21—25, 33—35 (verg. Richt. XI : 19—22), waarmede het dikwerf letterlijk overeenstemt. De wijziging welke de schrijver zich veroorlooft (zie op II : 24) vloeit voort uit het streven, de verovering van Israëls grondgebied als het werk van Jahwe voor te stellen, en alzoo dankbaarheid jegens hem en vertrouwen op hem te wekken of te versterken.

II : 24 Welaan, breekt op en trekt de beek Arnon over; zie, ik heb Sihon,
den koning van Hesbon, den Amoriet, en zijn land in uwe hand ge-
25 geven; vang de verovering aan en begint den oorlog met hem. ' Te
dezen dage begin ik schrik en vrees voor u te verwekken bij de vol-
keren onder den ganschen hemel; zoodat zij, als zij van u hooren
spreken, voor u zullen beven en ineenkrimpen van angst.

Vs. 25. XI : 25.

24. Zie op vs. 13. — *de beek Arnon.* Zie op Num. XXI : 13. — *zie — gegeven.* Deze belofte strookt niet met vs. 26—30. Immers, indien Jahwe vooruit beloofd had Sihon en zijn land aan de Israëlieten over te leveren, waartoe dan die „vredelievende boodschap"? Num. XXI : 21 v. is van zulk eene belofte geen sprake en dus het verzoek aan Sihon niet ongepast. — *Hesbon.* Zie op Num. XXI : 25.

26 Ik nu zond uit de woestijn van Kedemoth gezanten tot Sihon, den
27 koning van Hesbon, met deze vredelievende boodschap: ' Laat mij door
uw land trekken; ik zal steeds den grooten weg houden; ik zal niet
28 afwijken rechts of links. ' Levensmiddelen zult gij mij voor geld ver-
koopen, opdat ik ete, en water voor geld mij geven, opdat ik drinke;
29 laat mij slechts te voet doortrekken, ' evenals Ezau's zonen, die op den
Seïr wonen, en de Moabieten, die in Ar wonen, mij hebben toegestaan,
totdat ik den Jordaan overtrek naar het land dat Jahwe, onze god,
30 ons geeft. ' Doch Sihon, de koning van Hesbon, heeft ons er niet
willen laten doortrekken; want Jahwe, uw god, had zijn geest verhard
en zijn hart verstokt, ten einde hem in uwe hand te geven, zooals
31 heden het geval is. ' Hierop zeide Jahwe tot mij: Zie, ik heb een aanvang
gemaakt met Sihon en zijn land aan u over te leveren; vang dan de
32 verovering aan door zijn land in bezit te nemen. ' Toen nu Sihon met
33 zijn gansche volk tegen ons uittrok ten strijde naar Jahas, ' leverde
Jahwe, onze god, hem aan ons over, zoodat wij hem, zijne zonen en
34 zijn gansche volk versloegen. ' Te dier tijd namen wij al zijne steden
in en sloegen de gansche bevolking, mannen, vrouwen en kinderen,
35 met den banvloek; niemand lieten wij over. ' Alleen hebben wij het
vee en de have der steden die wij hadden ingenomen voor ons zelven
36 buit gemaakt. ' Van Aroër af, dat aan den oever der beek Arnon ligt,
en de stad in het dal, tot Gilead toe, was er geene veste die ons te
hoog lag: alles heeft Jahwe, onze god, te onzer beschikking gesteld. '
37 Evenwel, aan het land der Ammonieten hebt gij niet geraakt: noch
aan eenig gedeelte van den oever der beek Jabbok, noch aan de steden
van het gebergte, noch aan iets dat Jahwe, onze god, ons verboden had.
III : 1 Toen wij ons nu op weg begaven en optrokken in de richting van
Bazan, toog Og, de koning van Bazan, met zijn gansche volk tegen
2 ons uit ten strijde naar Edreï. ' Maar Jahwe zeide tot mij: Vrees hem
niet; want ik heb hem en zijn gansche volk en zijn land in uwe hand
gegeven, en gij zult met hem handelen gelijk gij met Sihon, den
3 koning der Amorieten, die te Hesbon woonde, gehandeld hebt. ' En
Jahwe, onze god, gaf ook Og, den koning van Bazan, met zijn gansche
volk in onze hand, en wij versloegen hem, totdat hij niemand meer
4 overhad. ' Te dier tijd namen wij al zijne steden in; er was geene veste
of wij ontnamen ze hun: zestig steden, de gansche landstreek Argob,

Vs. 28. II : 6. — Vs. 36*a*. Joz. XIII : 9, 16. — Vs. 1—3. Num. XXI : 33—35.

26. *Kedemoth*, eene stad aan den rechteroever van den Arnon, op tamelijk grooten afstand van den Jordaan, niet ver van de Syrisch-Arabische woestijn; zie Joz. XIII : 18; XXI : 37. De steppen in hare nabijheid heeten naar haar *de woestijn van Kedemoth*.

29. *evenals — toegestaan*. Deze verzekering is niet slechts in strijd met Num. XX : 14—21; XXI : 11—20 (zie op vs. 4—8 en 9), maar ook met Deut. XXIII : 3—6, waar aan de Ammonieten en Moabieten wordt verweten dat zij den Israëlieten niet met brood en water zijn te gemoet gekomen.

32. *Jahas*. Zie op Num. XXI : 23.

33. *zijne zonen*. Num. XXI : 24 worden geen zonen van Sihon vermeld, evenmin Richt. XI : 29; daarentegen Num. XXI : 35 wel zonen van Og, die hier (III : 3) niet genoemd worden: eene geheugenfeil van den schrijver.

36. *Aroër*, stad aan den rechteroever van den Arnon, de zuidelijke grens van het Israëlietische gebied aan den kant van Moab, later door de Moabieten veroverd, Jer. XLVIII : 19. — *de stad in het dal*, in het Arnondal. Welke stad, is onzeker; men heeft gegist Ar, doch zie op vs. 9; verg. 2 Sam. XXIV : 5. — *Gilead*. Zie inl. op Gen. XXX : 25—XXXII : 2.

37. *der beek Jabbok*. Bedoeld is de Boven-Jabbok; deze beek, van het noordoosten komende, vloeit daarna in westelijke richting naar den Jordaan. — *het gebergte*, der Ammonieten. — *dat — had*. Zie II : 19.

4. *Argob, het rijk van Og in Bazan*, tot onderscheiding van het rijk van Og in Gilead, d. i. van de noordelijke helft van dat land, die insgelijks tot zijn gebied behoorde. Argob, eigenlijk eene landstreek in Bazan, bevattende zestig steden (verg. 1 Kon. IV : 13), wordt hier van Bazan niet onderscheiden.

5 het rijk van Og in Bazan. ′ Het waren altemaal versterkte steden met
hooge muren, poorten en grendels; ongerekend de zeer groote menigte
6 plaatsen van het platteland. ′ Wij hebben ze met den banvloek ge-
slagen, evenals wij met Sihon, den koning van Hesbon, gedaan hadden,
de gansche bevolking, mannen, vrouwen en kinderen, ten ondergang
7 wijdende; ′ maar al het vee en de have der steden maakten wij buit
8 voor onszelven. ′ Zoo hebben wij destijds het land uit de hand van de
beide koningen der Amorieten aan de overzijde van den Jordaan ge-
nomen, van de beek Arnon af tot aan het gebergte Hermon — ′
9 de Sidoniërs noemen den Hermon Sirjon; de Amorieten noemen hem
10 Senir — ′ alle steden der hoogvlakte, geheel Gilead en geheel Bazan
11 tot Salcha en Edreï toe, steden van Ogs rijk in Bazan. — ′ Want Og,
de koning van Bazan, was de laatst overgeblevene van de Refaïeten;
men vindt immers zijne legerstede, eene legerstede van ijzer, te Rab-
bath-Ammon, negen el lang en vier el breed, gewone ellen.

8. *aan de overzijde van den Jordaan.* De schrijver vergeet dat hij Mozes in het veld van Moab sprekende invoert. Het land ten oosten van den Jordaan ligt aan de overzijde voor hem die zich ten westen van de rivier bevindt. Desgelijks vs. 20, 25; XI : 30; verg. op Num. XXXII : 19. — *Hermon,* zuidelijk en hoogst gedeelte van den Antilibanos, de oostelijke bergketen ten noorden van Palestina; zie Joz. XII : 5; XIII : 11 en verg. op I : 7.

9. Zie op II : 10—12. — *Sidoniërs,* Feniciërs, aldus genoemd naar hunne oude hoofdstad Sidon; zie op Gen. X : 15. — *Sirjon — Senir.* Aan deze verschillende benamingen van den Hermon, ook door Israëlieten gebruikt (Ps. XXIX : 6; Ezech. XXVII : 5), voegt IV : 48 nog toe *Sion,* en 1 Kron. V : 16 *Sjaron.* Misschien werden door deze namen wel eens verschillende gedeelten van den Antilibanos aangeduid; althans tusschen den Hermon en den Senir wordt 1 Kron. V : 23 en Hoogl. IV : 8 onderscheid gemaakt.

10. *der hoogvlakte.* De Amorietische hoogvlakte, die zich van den Arnon tot Hesbon en noordoostwaarts tot Rabbath-Ammon uitstrekt, met de steden Hesbon, Beser, Medeba, Jahas en Dibon. Verg. Jer. XLVIII : 8. — *Salcha,* stad aan de oostelijke grens van Bazan, ten zuiden van het Haurangebergte. — *Ogs rijk in Bazan.* Zie op vs. 4.

11. Zie op II : 10—12. — *eene legerstede van ijzer.* Waarschijnlijk was te Rabbath-Ammon een ijzeren gevaarte te zien dat met Og in verband gebracht en voor zijne legerstede gehouden werd. Men kan vermoeden dat hier sprake is van eene steenen doodkist of sarkofaag, uit basalt, eene in Bazan veel voorkomende ijzerkleurige steensoort, vervaardigd. — *Rabbath-Ammon,* ‚de groote stad der Ammonieten', aan de bronnen van de beek Jabbok, de oude hoofdstad van dit volk, Am. I : 14 kortweg *Rabba,* door David veroverd (2 Sam. X—XII), daarna weder Ammonietisch (Jer. XLIX : 2; Ezech. XXV : 5), onder de Ptolemeën *Filadelfia* genoemd, waarvan nog aanzienlijke overblijfselen aanwezig zijn. — *gewone ellen.* De gewone el bedroeg 0.525 M.; derhalve was de legerstede 4.725 M. lang en 2.1 M. breed.

HOOFDSTUK III : 12—29.

De verdeeling van het Overjordaansche en de laatste toebereidselen voor den overtocht. — Mozes verdeelde het veroverde gebied onder de stammen Ruben, Gad en half Manasse (12—17), op voorwaarde dat zij de anderen zouden helpen Kanaän te veroveren (18—20); en sprak Jozua, als zijn opvolger, moed in voor den verderen tocht (21 v.). Mozes bad Jahwe, mede Kanaän te mogen binnentrekken, doch vergeefs: hij mocht het alleen uit de verte zien (23—28). Israël bleef waar het was (29).

Het eerste gedeelte van dit bericht (vs. 12—20) is aan Num. XXXII : 1—5, 16—42 ontleend. De schrijver maakt echter van zijne bron een zeer vrij gebruik: terwijl volgens het oudere verhaal het Overjordaansche aan de stammen Ruben, Gad en half Manasse wordt toegewezen op hun eigen verzoek en op door hen zelven gestelde voorwaarden, laat hij Mozes uit eigen beweging, zonder de stammen die het aanging geraadpleegd te hebben, het land verdeelen.

III : 12 Dit land nu hebben wij te dier tijd in bezit genomen. Van Aroër
af, aan den oever der beek Arnon, tot en met de helft van het ge-
bergte van Gilead en zijne steden heb ik aan de Rubenieten en de
13 Gadieten gegeven; ′ en het overige van Gilead en geheel Bazan, het

12. *de helft — Gilead,* namelijk het zuidelijk gedeelte.

13. *aan den halven stam Manasse.* Deze, in Num. XXXII eerst later ingevoegd, wordt hier van den beginne af naast de twee andere genoemd. Zie inl. op Num. XXXII. — *dat geheele Bazan.* Bedoeld is het geheele rijk van Og, dat uit half Gilead en Bazan bestond. De schrijver onderscheidt het van Bazan in engeren zin. Zie op vs. 4.

rijk van Og, heb ik gegeven aan den halven stam Manasse, de geheele
landstreek Argob — dat geheele Bazan heet een land der Refaïeten —'
14 Jaïr, de zoon van Manasse, heeft de geheele landstreek Argob gekregen
tot aan de grens der Gesjurieten en Maächathieten, die hij, naar zijn
eigen naam, de Jaïrs-gehuchten noemde, zooals zij heeten tot op dezen
15, 16 dag.' Aan Machir heb ik Gilead gegeven.' Aan de Rubenieten en de
Gadieten dan heb ik gegeven van Gilead af tot aan de beek Arnon,
halverwege de beek, langs de grenzen der Ammonieten, tot aan de
17 beek Jabbok,' benevens de Vlakte en den Jordaan met zijn oever, van
Kinnereth af tot aan de Zee der Vlakte, de Zoutzee, onder aan de hel-
18 lingen van den Pisga, ten oosten.' Te dier tijd gebood ik u: Jahwe,
uw god, heeft u dit land in bezit gegeven; trekt nu, zoovelen gij
strijdbare mannen zijt, slagvaardig voor uwe broederen, de Israëlieten,
19 uit, naar de overzijde;' alleen uwe vrouwen, kinderen en vee —
ik weet dat gij veel vee hebt — zullen in de steden die ik u gegeven
20 heb achterblijven,' totdat Jahwe aan uwe broederen, evenals aan u,
vaste woonplaatsen heeft gegeven en ook zij het land hebben in bezit
genomen dat Jahwe, uw god, hun zal geven aan de overzijde van den
Jordaan; dan zult gij wederkeeren, een ieder naar zijne erfelijke bezit-
ting, die ik u gegeven heb.
21 Ook gaf ik te dier tijd aan Jozua dit bevel: Met eigen oog hebt gij
gezien wat Jahwe, uw god, met deze twee koningen gedaan heeft;
evenzoo zal Jahwe doen met alle koninkrijken waarheen gij optrekt.'
22, 23 Vreest hen niet; want Jahwe, uw god, strijdt voor u.' Te dier tijd nu
24 smeekte ik Jahwe:' Heer Jahwe, gij zijt begonnen aan uwen knecht
uwe grootheid en uwe sterke hand te toonen; want welke god is er
in den hemel of op de aarde, die zulke werken en machtige daden
25 doet als gij?' Och, laat mij overtrekken en het goede land aan de over-

14 v. Hier wordt bericht, hoe het den halven stam Manasse aangewezen gebied onder de Manassieten onderling verdeeld werd.

14. De Jaïrs-gehuchten lagen dus, volgens den schrijver, in Argob, in Bazan; verg. op vs. 4. Doch uit Richt. X : 4; 1 Kon. IV : 13 blijkt dat zij behoorden tot Gilead. Onze schrijver meende, dat het rijk van Og (zie op vs. 13) onder de twee afdeelingen der Manassieten, Jaïr en Machir, werd verdeeld; daar hij nu aan den laatste, volgens Num. XXXII : 39 v., Gilead liet toewijzen, moest hij Jaïr verplaatsen naar Bazan. Over Jaïr en de Jaïrs-gehuchten zie verder op Num. XXXII : 41. — *Gesjurieten en Maächathieten.* Gesjur en Maächa waren twee kleine Arameesche landschappen, ten zuidoosten van den Hermon, die in Davids tijd elk een eigen koning hadden; zie Joz. XIII : 13; 2 Sam. III : 3; X : 6; XIII : 37 vv.; XIV : 23. Over Maächa verg. nog op Gen. XXII : 24. — *die hij.* In het Hebreeuwsch is *die*, dat in de vertaling op *landstreek* kan slaan, meervoud, hetwelk hier ongepast is, en waarschijnlijk gedachteloos uit Num. XXXII : 4 is overgenomen. In grondt. volgt nog *Bazan*, vermoedelijk eene kantteekening en daarom weggelaten.

15. Evenals Num. XXXII : 40. Daar Ruben en Gad, volgens vs. 12, de helft van Gilead verkregen, kan hier niet anders dan de noordelijke helft bedoeld zijn. Over *Machir*, evenals Jaïr, zoon van Manasse, zie op Gen. L : 23.

16 v. De grensbepaling van het grondgebied dezer stammen, in vs. 12 reeds gegeven, wordt hier herhaald, blijkbaar om te doen uitkomen dat niet geheel Gilead aan Machir werd gegeven, daar reeds een deel er van aan de Rubenieten en Gadieten was afgestaan. Verg. Joz. XII : 2 v.

16. *halverwege de beek*, bij de stad Aroër (vs. 12), die volgens Joz. XII : 2 halverwege de beek lag. — *langs — Jabbok.* De schrijver, die eerst de uitgestrektheid van het gebied van het noorden naar het zuiden heeft aangegeven, gaat hier weder van het zuiden naar het noorden. Lezing en vertaling van deze woorden zijn echter zeer onzeker; om een dragelijken zin te verkrijgen, zijn eenige woorden omgezet.

17. *Kinnereth*, of *Kinneroth* (Joz. XI : 2). Bedoeld is het meer van Gennezaret. Kinnereth was ook eene stad, die echter aan den westelijken oever, in den stam Naftali, lag (Joz. XIX : 35) en dus hier niet bedoeld kan zijn. Over dit meer zie op Num. XXXIV : 11. — *de Zee der Vlakte, de Zoutzee*, gewoonlijk de Doode Zee genaamd; zie inl. op Gen. XVIII, XIX. — *Pisga.* Zie op Num. XXI : 20. — *ten oosten*, namelijk van de Vlakte en van het Jordaandal.

20. *aan — Jordaan.* Zie op vs. 8.

21 v. Verg. XXXI : 1—8, 14 v., 23; Num. XXVII : 18—23. — *deze twee koningen*, Sihon en Og.

22. Hier richt Mozes zich weder tot de Israëlieten.

25. *aan — Jordaan.* Zie op vs. 8.

26 zijde van den Jordaan zien, dat goede bergland en den Libanon! ' Doch
Jahwe was gramstorig tegen mij om uwentwil en luisterde niet naar
mij; daarom zeide Jahwe tot mij: Genoeg daarvan! Spreek mij over
27 deze zaak niet meer; ' beklim den top van den Pisga en sla uw oog
op, westwaarts en noordwaarts en zuidwaarts en oostwaarts, en laat
uwe oogen er over weiden; want gij zult dezen Jordaan niet overtrek-
28 ken. ' Geef dan aan Jozua bevel en maak hem sterk en kloek; want
hij zal aan het hoofd van dit volk overtrekken, en hij zal hen in het
bezit stellen van het land dat gij zien zult.
29 Wij nu bleven in het dal tegenover Beth-Peor.

26. *om uwentwil.* Zie op I : 37.
28. Dit bevel was door Jahwe reeds bij Kades gegeven (I : 38); ook was het door Mozes reeds uitgevoerd (vs. 21 v.). Achtelooze verhaaltrant; zie inl. op I : 1—IV : 43.
29. *Wij — Beth-Peor,* waar zij tijdens Mozes' toespraak nog waren (IV : 46), en waar, volg. XXXIV : 6, Mozes begraven werd. Zie over den Peor op Num. XXIII : 28. Dit *Beth-Peor* heet Joz. XIII : 20 eene Rubenietische stad; verg. op Num. XXV : 3.

HOOFDSTUK IV : 1—40.

Waarschuwing tegen den beeldendienst. — Israël gehoorzame Jahwe's geboden, zonder er iets toe of af te doen (1 v.), gedachtig aan Jahwe's rechtvaardigheid, naar aanleiding van de zonde met Baäl-Peor door hem betoond (3 v.), en zich bewust van de groote voorrechten die het in zijne wet boven andere volken bezit (5—8). Vooral vergete het niet, hoe Jahwe zelf de Tien Woorden heeft afgekondigd zonderdat zij eene zichtbare gedaante aanschouwden (9—14); opdat zij zich nimmer bezondigen aan de vereering van beelden of aanbidding der hemellichamen (15—19), maar aan Jahwe getrouw blijven, wanneer zij, na Mozes' dood, Kanaän zijn binnengetrokken (20—24). Wanneer zij later deze waarschuwing in den wind slaan, zullen zij in ballingschap worden weggevoerd (25—28); maar in hun druk zullen zij Jahwe zoeken, die zich dan weder hunner ontfermen zal (29—31). De gunstige gezindheid van Jahwe jegens hen hebben zij op den Horeb en bij de verlossing uit Egypte ondervonden, als nooit eenig volk (32—34); opdat zij zouden weten dat Jahwe de eenige god is, in wiens dienst zij hun geluk kunnen vinden (35—40).

Deze vermaning tegen den beeldendienst heeft de schrijver aan zijne geschiedkundige herinneringen toegevoegd, omdat, naar zijn oordeel, die zonde in V—XXVI niet beslist genoeg was afgekeurd. Voor hem, die na den val van Jeruzalem en in den vreemde schreef, was zij de oorzaak van de wegvoering zijns volks en een in het heidensch land steeds dreigend gevaar. Daarom waarschuwt hij zijne volksgenooten met allen nadruk tegen dat groote kwaad. Tevens wijst hij hen op hunne voorrechten boven de natiën waaronder zij leven, om hen daardoor tot gehoorzaamheid aan Jahwe's wet op te wekken, en opent hun het uitzicht op verlossing, wanneer zij die vermaning opvolgen.

De wetgeving op den Horeb wordt door den schrijver in enkele bijzonderheden anders beschreven dan door zijn voorganger in H. V. Ook dit geschiedt met het oog op het doel dat hij zich had voorgesteld: de veroordeeling van den beeldendienst; zie op vs. 12 en 36.

IV : 1 Nu dan, Israël, luister naar de inzettingen en de verordeningen die
ik u ga leeren om te betrachten; opdat gij leeft en in het bezit komt
2 van het land dat Jahwe, uwer vaderen god, u geeft. ' Gij zult aan
hetgeen ik u gebied niets toevoegen noch er iets afdoen, maar de ge-
3 boden van Jahwe, uw god, die ik u heden geef, onderhouden. ' Met
eigen oog hebt gij gezien, wat Jahwe ter zake van Baäl-Peor heeft
gedaan: Jahwe, uw god, heeft een ieder die Baäl-Peor volgde uit uw

Vs. 1. V : 1.

1. *inzettingen, verordeningen.* Zoo heeten de in dit boek gegeven wetten ook V : 1; XI : 32; XII : 1; XXVI : 16; XXX : 16; *voorschriften, inzettingen, verordeningen* IV : 45; VI : 20; *geboden, inzettingen, verordeningen,* in deze of andere volgorde, V : 31; VI : 1; VII : 11; VIII : 11; XI : 1; XXVI : 17; *geboden, inzettingen* VI : 2; XXVIII : 15, 45; XXX : 10. — *opdat gij leeft.* Aan het nakomen van Jahwe's wet wordt deze belofte dikwijls verbonden (V : 33; VIII : 1; XVI : 20; XXXII : 47; verg. op Ezech. XX : 11). Voor den Israëliet lag in leven tevens gelukkig zijn opgesloten.
2. Desgelijks XII : 32; Spr. XXX : 6; Jer. XXVI : 2; verg. Openb. XXII : 18 v. — *heden,* naar Sam. en Gr. t. ingevoegd.
3. Zie Num. XXV.

4 midden verdelgd; ′ maar gij, die Jahwe, uw god, bleeft aanhangen, zijt
5 heden allen nog in leven. ′ Ziet, ik heb u inzettingen en verordeningen
geleerd, zooals Jahwe, mijn god, mij geboden heeft, om er naar te
6 handelen in het land dat gij in bezit gaat nemen. ′ Onderhoudt ze en
leeft ze na; want dat zal uwe wijsheid en uw verstand zijn in het
oog der volken, die, als zij van al deze inzettingen hooren, zullen
zeggen: Voorwaar, deze groote natie is een wijs en verstandig volk! ′
7 Want welke groote natie is er die goden heeft, haar zoo nabij als
8 ons Jahwe, onze god, zoo vaak wij tot hem roepen? ′ en welke groote
natie is er die zulke rechtvaardige inzettingen en verordeningen heeft
9 als deze geheele wet is die ik u heden voorleg? ′ Doch neem u in
acht en wees zeer op uwe hoede, dat gij de dingen die uwe oogen
hebben gezien niet vergeet, en dat zij uit uw hart niet wijken al
uwe levensdagen, maar dat gij ze uwen kinderen en kindskinderen
10 bekend maakt. ′ Ten dage dat gij vóór Jahwe, uw god, stondt bij den
Horeb, toen Jahwe tot mij zeide: Vergader mij het volk; ik wil hen
mijne woorden doen hooren, opdat zij leeren mij te vreezen zoolang
11 zij op den aardbodem leven, en het hunnen kinderen leeren — ′ toen
traadt gij toe en stondt aan den voet van den berg — de berg nu
brandde tot in het hart van den hemel, daarbij duisternis, wolken,
12 donkerheid — ′ en Jahwe sprak tot u midden uit het vuur; een geluid
van woorden hoordet gij, maar eene gedaante hebt gij volstrekt niet
13 waargenomen, enkel een geluid; ′ en hij kondigde u zijn verbond af,
dat hij u gebood na te leven, de Tien Woorden, die hij op twee steenen
14 tafelen schreef. ′ En mij heeft Jahwe te dier tijd geboden u inzettingen
en verordeningen te leeren, die door u zouden worden betracht in het
15 land dat gij aan den overkant in bezit gaat nemen. ′ Neemt u dan
zeer zorgvuldig in acht — want gij hebt geenerlei gedaante gezien ten
dage dat Jahwe op den Horeb midden uit het vuur tot u sprak — ′
16 dat gij u niet bezondigt door u een beeld te maken, de gedaante van
een of anderen afgod, in welken vorm ook, hetzij van man of vrouw, ′
17 hetzij van eenig stuk vee dat op de aarde is, hetzij van eenig gevleu-
18 geld dier dat door de lucht vliegt, ′ hetzij van eenig dier dat op den
aardbodem kruipt, hetzij van eenigen visch die in het water onder de
19 aarde leeft. ′ Zoo ook, dat gij uwe oogen niet naar den hemel opslaat
en, ziende naar de zon, de maan, de sterren, het gansche heir des
hemels, u laat verleiden die te aanbidden en te dienen. Want deze
heeft Jahwe, uw god, aan al de volken onder den ganschen hemel

5. *ik — geleerd.* Bedoeld zijn de wetten in dit boek vervat. De schrijver vergeet echter dat hij Mozes deze rede laat uitspreken vóor de afkondiging dier wetten.

6. *deze groote natie.* Zie op I : 10.

9. *die uwe oogen hebben gezien.* Zie op I : 35.

11. *brandde tot in het hart van den hemel.* Overdrijving van V : 23; IX : 15; zie op vs. 36. — *duisternis, wolken, donkerheid,* zijn met het vuur de verschijnselen van het onweder. Jahwe sprak echter alleen uit het vuur (vs. 12), doch volgens V : 22 v. uit het vuur en de donkere wolken. Verg. Exod. XIX : 16, 18.

12. *eene gedaante — waargenomen.* De oudere voorstelling van eene zichtbare openbaring van Jahwe op den Sinai (Exod. XXIV : 9—11), die V : 2—27 stilzwijgend wordt voorbijgegaan, wordt hier opzettelijk weersproken, met de bepaalde bedoeling, elke aanleiding tot beeldendienst of vergoelijking van dit euvel weg te nemen; verg. vs. 15.

16—18. Verg. V : 8; XXVII : 15; Exod. XX : 4.

16. Zie op Ezech. VIII : 3.

19. *Zoo — dienen.* De vereering der hemellichamen, nog XVII : 3 vermeld, ook vroeger onder Israël niet ongewoon, kwam vooral in bloei tijdens de regeering van koning Manasse (2 Kon. XXI : 3, 5; XXIII : 5, 11; Jer. VIII : 2; XIX : 13; Sef. I : 5; verg. ook 2 Kon. XVII : 16), waarschijnlijk onder den invloed der Assyriërs of der Babyloniërs. Over vroegeren sterrendienst in Israël zie op Am. V : 26 en verg. op Richt. V : 20. — *deze — toegedeeld.* Het bestaan van andere goden en het rechtmatige van hunne vereering door de volken wordt hier, evenals XXIX : 26, erkend, maar Jahwe als hun opperheer voorgesteld, die elk hunner zijn gebied toewijst; verg. XXXII : 8 v.

20 toegedeeld; ′ maar u heeft Jahwe genomen en uit den ijzeroven, Egypte,
uitgeleid, om hem tot een eigen volk te zijn, zooals heden het geval
21 is. ′ Jahwe nu was op mij vertoornd ter oorzake van u, en zwoer dat
ik den Jordaan niet overtrekken en in het goede land dat Jahwe, uw
22 god, u ten erve zal geven, niet komen zou; ′ want ik ga in dit land
sterven en zal den Jordaan niet overtrekken, maar gij gaat hem over-
23 trekken en dat goede land in bezit nemen. ′ Neemt u dan in acht dat
gij het verbond hetwelk Jahwe, uw god, met u gesloten heeft niet
vergeet en u geen beeld maakt, de gedaante van wat ook; hetgeen
24 Jahwe, uw god, u verboden heeft. ′ Want Jahwe, uw god, is een ver-
terend vuur, een naijverig god.
25 Wanneer gij, na kinderen en kindskinderen verwekt en tal van
jaren in het land gesleten te hebben, u bezondigt door een beeld te
maken, de gedaante van wat ook, en te doen wat kwaad is in het oog
26 van Jahwe, uw god, ′ om hem te tergen, zoo neem ik heden hemel
en aarde tot getuigen tegen u, dat gij spoedig en zeker vergaan zult
uit het land dat gij aan den overkant van den Jordaan in bezit gaat
nemen. Gij zult aldaar niet lang gevestigd blijven, maar zeker verdelgd
27 worden. ′ Jahwe zal u onder de volken verstrooien, en slechts een klein
aantal van u zal overblijven onder de natiën waarheen Jahwe u zal
28 wegvoeren; ′ daar zult gij goden dienen door menschenhanden gemaakt,
29 hout en steen, die kunnen zien noch hooren, eten noch ruiken. ′ Dan
zult gij van daar, Jahwe, uw god, zoeken, en hem vinden, indien gij
30 met uw gansche hart en uwe gansche ziel naar hem vraagt: ′ in uwen
nood, wanneer dit alles u overkomen is, zult gij, ten laatste, tot
31 Jahwe, uw god, terugkeeren en naar hem luisteren; ′ want Jahwe, uw
god, is een barmhartig god; hij zal u niet begeven, noch u in het
verderf storten, noch het verbond met uwe vaderen, dat hij hun be-
32 zworen heeft, vergeten. ′ Want vraag slechts naar den ouden tijd,
voordat gij er waart, van den dag af dat God menschen op aarde
schiep, en van het einde des hemels tot aan het andere, of er ooit
33 zoo iets groots als dit geschied of iets dergelijks vernomen is: ′ of ooit
een volk de stem van een god gehoord heeft, sprekende midden uit
34 het vuur, zooals gij gehoord hebt, en in leven gebleven is, ′ en of

Vs. 24. Hebr. XII : 29. — Vs. 28. XXVIII : 36*b*, 64; Ps. CXV : 5 v.; CXXXV : 15—17. — Vs. 29. Jer. XXIX : 13. — Vs. 30. XXX : 2*a*. — Vs. 33. V : 24, 26. — Vs. 34. VII : 19; XXVI : 8; Jer. XXXII : 21.

20. *ijzeroven.* Zoo heet Egypte wegens de gloeiende smart, die Israël daar verduren moest; evenzoo 1 Kon. VIII : 51; Jer. XI : 4.

21 v. De gang van gedachten is deze: Mozes, willende zeggen dat Jahwe Israël, door hem uit Egypte geleid, in Kanaän zal brengen, valt zich zelven in de rede met de opmerking dat hij zelf daar niet komen zal.

21. *Jahwe — u.* Zie op I : 37. — *en zwoer.* Van een eed is I : 37 geen sprake.

24. *een verterend vuur,* beeld van Jahwe's straffende en verdelgende gerechtigheid; verg. IX : 3; Exod. XXIV : 17, waar Jahwe zich als een verterend vuur aan het volk vertoont, en op Gen. XV : 17. — *een naijverig god.* Zie op Exod. XX : 5.

26 v. Deze voorspelling is naar de uitkomst aan Mozes in den mond gelegd. De mogelijkheid dat Israël in zijn land blijft wonen wordt zelfs niet in aanmerking genomen. Dit bewijst dat voor den schrijver de ballingschap reeds een feit was.

26. Verg. XXX : 18 v. — *zoo — u.* Zie op XXXI : 28. — *lang gevestigd blijven.* Zie op Exod. XX : 12.

28. Dezelfde bedreiging XXVIII : 36, 64; Jer. V : 19; XVI : 13. — *eten noch ruiken,* zoodat zij geen genot hebben van de offergaven.

29—31. Verg. XXX : 1—3.

30. *dit alles,* het strafvonnis van vs. 27 v.

31. *het verbond — heeft.* Zie op I : 8.

33. *in leven gebleven is.* Zie op Gen. XVI : 13.

34. *een volk midden uit een ander volk,* zooals het Israëlietische uit het Egyptische.

ooit een god het ondernomen heeft zich een volk midden uit een
ander volk te komen halen met beproevingen en teekenen en wonderen
en oorlog, met sterke hand en uitgestrekten arm en groote verschrik-
kingen, gelijk Jahwe, uw god, dit alles in Egypte voor uwe oogen
35 aan u heeft gedaan? ′ U is het getoond; opdat gij zoudt weten dat
36 Jahwe God is, en buiten hem niemand. ′ Uit den hemel heeft hij u
zijne stem doen hooren, om u onder tucht te brengen, en op de aarde
heeft hij u zijn groot vuur doen zien en hebt gij zijne woorden midden
37 uit het vuur gehoord. ′ Hierom nu dat hij uwe vaderen liefgehad en
hun kroost na hen uitverkoren en zelf u door zijne groote kracht uit
38 Egypte geleid heeft, ′ om grooter en machtiger volken dan gij zijt
voor u uit te verdrijven en u in hun land te brengen, om het u ten
39 erve te geven, zooals thans het geval is — ′ zoo moet gij heden er-
kennen en ter harte nemen, dat Jahwe God is in den hemel daarboven
40 en op de aarde hier beneden, en niemand meer, ′ en zijne inzettingen
en geboden die ik u heden geef onderhouden; opdat het u welga en
uwen kinderen na u, en gij lang gevestigd blijft in het land dat Jahwe,
uw god, u geeft voor altijd.

Vs. 39*b*. Joz. II : 11*b*.

36. Jahwe sprak dus uit den hemel tot het volk, maar door het vuur dat tot midden in den hemel brandde (zie vs. 11 v.). De schrijver heeft dus de voorstelling van zijn voorganger (V : 4, 22), volgens welke Jahwe op den berg was en van daar uit vuur en wolken het volk toesprak, gewijzigd, omdat hij vreesde de zinnelijke opvatting van Jahwe's openbaring in de hand te werken; verg. vs. 15.

37. *hun kroost na hen*, volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *zijn kroost na hem*. — *zelf*, letterlijk *door zijn aangezicht*; verg. op Exod. XXXIII : 14.

HOOFDSTUK IV : 41—43.

Mozes wijst in het Overjordaansche drie vrijsteden aan.

Dit bericht dient tot aanvulling van de wet op de vrijsteden, XIX : 1—13. Daar was voorgeschreven, dat Israël, na de verovering van Kanaän drie, en bij latere uitbreiding van grondgebied zes, vrijsteden in zijn land zou hebben. Dewijl nu op het tijdstip dat die wet heette gegeven te zijn het Overjordaansche reeds veroverd was, meende de schrijver, dat zij op dit gedeelte van Israëls land geen betrekking had en reeds Mozes er de vrijsteden moest hebben aangewezen. Daarom verhaalt hij, dat Mozes reeds vóór de afkondiging dier wet drie steden in het Overjordaansche tot vrijplaatsen bestemd had. Zie verder Num. XXXV : 9—34 en Joz. XX.

IV : 41 Toen zonderde Mozes aan de overzijde van den Jordaan, ten oosten,
42 drie steden af, ′ opdat daarheen zou vluchten de doodslager die zijn
naaste doodde zonder opzet en zonderdat hij hem gisteren of eergis-
43 teren haat toedroeg; ′ indien hij naar eene dezer steden vluchtte, zou
hij in leven blijven: Beser in de woestijn, in de streek der hoogvlakte,
voor de Rubenieten, Rama in Gilead voor de Gadieten, en Golan in
Bazan voor de Manassieten.

43. De drie hier genoemde steden waren waarschijnlijk van ouds bekende heilige plaatsen. — *Beser*, plaats van onbekende ligging, komt nog Joz. XX : 8; XXI : 36; 1 Kron. VI : 78 (Jer. XLVIII : 24?) voor. — *de hoogvlakte*. Zie op III : 10. — *Rama in Gilead*, met verandering van één klinker; grondt. heeft hier en Joz. XX : 8; XXI : 38; 1 Kron. VI : 80 *Ramoth*. Het wordt nog 1 Kon. IV : 13; XXII : 3 vv.; 2 Kon. VIII : 28; IX : 1 vv. vermeld en lag hoogstwaarschijnlijk ten noorden van den Jabbok. — *Golan*, stad ten oosten van het meer van Gennezaret, naar welke later de streek Gaulanitis genoemd is; verg. Joz. XXI : 27; 1 Kron. VI : 71.

INLEIDING OP HOOFDSTUK IV : 44—XI : 32.

Deze hoofdstukken bevatten, na een opschrift boven V—XXVI, eene vermanende voorrede voor de wetten in XII—XXVI. Mozes wijst hierin het volk op zijne verplichting om Jahwe te gehoorzamen

en zich geheel aan hem te wijden. Hij beroept zich op het verbond met de vaderen, op de ervaringen gedurende de woestijnreize opgedaan, op den zegen dien de naleving van Jahwe's geboden zal aanbrengen, op de ellende die uit den afval van hem moet voortvloeien. Het ontbreekt in deze voorrede niet aan herhalingen en uitweidingen, zooals nader blijken zal uit de inhoudsopgaven van de afdeelingen waarin zij is gesplitst.

HOOFDSTUK IV : 44—49.

Opschrift boven V—XXVI. — Het vermeldt de plaats waar en het tijdstip waarop Mozes de daarin vervatte vermaningen en wetten aan het volk heeft voorgedragen. — Over vs. 44 zie inl. op I : 1—IV : 43.

IV : 44 Dit nu is de wet die Mozes den Israëlieten heeft voorgelegd.
45 Dit zijn de voorschriften, inzettingen en verordeningen welke Mozes
46 aan de Israëlieten afgekondigd heeft op hun tocht uit Egypte, ' in het
Overjordaansche, in het dal tegenover Beth-Peor, in het land van Sihon,
den koning der Amorieten, die te Hesbon woonde, dien Mozes en de
47 Israëlieten op hun tocht uit Egypte hadden verslagen, ' en wiens land
zij in bezit hadden genomen, alsmede het land van Og, den koning
van Bazan, de twee koningen der Amorieten aan de overzijde van den
48 Jordaan, ten oosten: ' van Aroër aan den oever der beek Arnon tot
49 aan het gebergte Sion, dat is Hermon, ' met de geheele Vlakte aan
de overzijde van den Jordaan, ten oosten, tot aan de Zee der Vlakte
onder de hellingen van den Pisga.

Vs. 45—49. I : 1—5. — Vs. 46—49. Joz. XII : 1—5; XIII : 9—12.

46 v. Zie II : 24—III : 11.
46. *dal tegenover Beth-Peor.* Zie op III : 29.
48 v. Opgave van het veroverde grondgebied. Over de plaatsbepalingen zie III : 12, 17.
48. *Sion.* Deze naam van den Hermon komt elders niet voor. Misschien is hij uit *Sirjon* (zie III : 9) verbasterd. De naam is met eene andere *S* geschreven dan die van den tempelberg.

HOOFDSTUK V.

Herinnering aan de wetgeving op den Horeb. — Mozes wekt Israël op, naar de wetten van Jahwe te hooren (1); met het volk zelf, dat hem aanhoort, was bij den Horeb het verbond gesloten (2 v.); daar had Jahwe zelf de Tien Woorden hun afgekondigd (4—22); maar zij, door vrees bevangen, hadden toen gesmeekt, niet meer zelven zijne stem te hooren, en beloofd te volbrengen wat hij hun door bemiddeling van Mozes zou zeggen (23—27); Jahwe had dit verzoek gunstig opgenomen, en toen alleen aan Mozes zijne verdere geboden medegedeeld (28—31); dus zijn zij tot stipte gehoorzaamheid verplicht (32 v.).

Dit gedeelte is ontleend aan het verhaal over de Sinaïetische wetgeving waartoe Exod. XIX : 10—19; XX : 18—21; 1—17; XXIV : 12, althans in hoofdzaak, behoord moet hebben (zie inl. op Exod. XIX : 1—XX : 21); maar het is daarvan eene zelfstandige bewerking, bestemd om aan te toonen dat de wet in *Deuteronomium* als een vervolg op de Tien Woorden moet worden beschouwd, daar zij, evenals deze op den Horeb geopenbaard, alleen om de vrees der Israëlieten door Jahwe niet rechtstreeks aan hen zelven, maar aan Mozes is medegedeeld. Over de verhouding van dit stuk tot IV : 10—15 zie inl. op IV : 1—40.

Over de Tien Woorden zie op Exod. XX : 1—17.

V : 1 Mozes riep gansch Israël samen en zeide tot hen: Hoor, Israël, de
inzettingen en verordeningen die ik heden ten aanhooren van u ga
2 afkondigen; gij moet ze leeren en zorgen ze te betrachten. ' Jahwe,
3 onze god, heeft met ons een verbond op den Horeb gesloten: ' niet
met onze vaderen, maar met ons heeft Jahwe dat verbond gesloten,

3. *met ons — zijn.* De schrijver doet met nadruk uitkomen dat het geslacht hier door Mozes toegesproken hetzelfde is als dat bij den Horeb. Anders Num. XIV : 29—32; verg. op I : 35.

4 met ons, die hier heden allen in leven zijn. ' Van aangezicht tot aan-
gezicht heeft Jahwe op den berg midden uit het vuur met u gespro-
5 ken — ' ik stond te dier tijd tusschen Jahwe en u in, om u Jahwe's
woorden te verkondigen; want gij waart bevreesd voor het vuur en
beklomt den berg niet — aldus:
6 Ik ben Jahwe, uw god, die u uit Egypteland, uit het slavenhuis,
heb uitgeleid.
7, 8 Gij zult geen andere goden nevens mij hebben; ' gij zult u geen
beeld maken in de gedaante van iets dat aan den hemel daar boven,
9 of op de aarde hier beneden, of in het water onder de aarde is; ' gij
zult ze niet aanbidden of dienen; want ik, Jahwe, uw god, ben een
naijverig god; ik verhaal de schuld der vaderen op de kinderen, en
10 op het derde en vierde geslacht mijner haters, ' maar betoon gunst aan
duizenden van wie mij liefhebben en mijne geboden onderhouden.
11 Gij zult den naam van Jahwe, uw god, niet tot valschheid op de
lippen nemen; want Jahwe zal niet ongestraft laten wie zijn naam
tot valschheid op de lippen neemt.
12 Onderhoud den sabbat, dat gij dien heiligt, zooals Jahwe, uw god, u
13 heeft geboden: ' zes dagen zult gij arbeiden en al uw werk verrichten, '
14 maar de zevende dag is rustdag ter eere van Jahwe, uw god; dan
zult gij geenerlei werk verrichten, gij, noch uw zoon of dochter, noch
uw slaaf of slavin, noch uw rund of ezel of eenig vee, noch de vreemde
die bij u in uwe steden woont; opdat uw slaaf en slavin rust hebben
15 evenals gij. ' Gedenk dat gij slaaf zijt geweest in Egypteland en Jahwe,
uw god, u van daar met sterke hand en uitgestrekten arm heeft uit-
geleid; daarom heeft Jahwe, uw god, u geboden den sabbatdag te vieren.
16 Eer uwen vader en uwe moeder, zooals Jahwe, uw god, u geboden
heeft; opdat gij lang gevestigd blijft en het u welga op den bodem
dien Jahwe, uw god, u geeft.
17 Gij zult niet dooden;
18 noch overspel doen;
19 noch stelen;
20 noch een valsch getuigenis afleggen tegen uw naaste;
21 noch begeeren uws naasten vrouw, of haken naar uws naasten huis,
naar zijn akker, zijn slaaf of slavin, zijn rund of ezel, of naar iets
dat uws naasten is.

Vs. 6—21. Exod. XX : 2—17. — Vs. 15. XV : 15; XVI : 12*a*; XXIV : 18, 22.

4 v. De bedoeling wordt duidelijk door Exod. XIX : 9—19, waar het volk, aan den voet van den berg staande, hoort hoe Mozes tot God spreekt en deze hem antwoordt.

5. *Jahwe's woorden.* Zoo de oude vertt.; Hebr. t. *Jahwe's woord.* — *want* — *niet.* Hier wordt het volk door vrees weerhouden den berg te beklimmen. Volgens Exod. XIX : 12 v. was de toegang tot den berg hun op straffe des doods verboden; uit vrees gingen zij, in plaats van aan den voet van den berg, verder af staan. Zie Exod. XX : 18.

6—21. Zie de aantt. op Exod. XX : 2—17.

8. *in de gedaante.* Exod. XX : 4 *geene gedaante.*

9. *ik verhaal* — *haters.* Eene andere opvatting wordt VII : 10 gehuldigd.

12. *zooals* — *geboden.* Deze woorden komen Exod. XX : 9 niet voor. Er volgt wellicht uit, dat volgens den schrijver het sabbatsgebod reeds vóór de wetgeving op den Horeb aan Israël was opgelegd. Evenzoo vs. 16.

14 v. Evenals Exod. XXIII : 12, is hier de sabbat voor de dienstbaren in Israël een dag der rust. Doch tevens wordt hij hier gemaakt tot een dag aan Jahwe gewijd, waarop gansch Israël de verlossing uit Egypte dankbaar moet gedenken. Van den sabbat als rustdag van Jahwe zelven weet de schrijver nog niets; zie op Gen. II : 3.

16. *zooals* — *heeft.* Zie op vs. 12.

18. Het verbindingswoord, hier en in de volgende verzen voorkomende, ontbreekt Exod. XX : 14—17.

21. *huis.* Dit woord, dat Exod. XX : 17 vooraanstaat, als het geheel, dat woning, akker, vrouw, dienstbaren en vee omvat, heeft hier door verplaatsing de meer beperkte beteekenis van ,woning' verkregen. — Sam. t. heeft hier hetzelfde toevoegsel als na Exod. XX : 17.

22 Deze woorden heeft Jahwe tot uwe gansche vergadering, op den
berg, midden uit het vuur, de wolk en de donkerheid, met luider
stem gesproken, en niets meer; daarna schreef hij ze op twee steenen
23 tafelen en gaf ze mij. ' Maar toen gij de stem midden uit de duisternis
hoordet, terwijl de berg brandde, naderdet gij tot mij, al uwe stam-
24 hoofden en oudsten, ' en zeidet: Zie, Jahwe onze god, heeft ons zijne
heerlijkheid en grootheid laten zien, en zijne stem hebben wij midden
uit het vuur gehoord; heden hebben wij gezien dat God met den
25 mensch spreekt terwijl deze in leven blijft. ' Nu dan, waarom zouden
wij sterven? Want dat groote vuur zal ons verteren; indien wij nog
langer de stem van Jahwe, onzen god, hooren, dan besterven wij het; '
26 immers, welk sterveling heeft ooit midden uit het vuur de stem van
den levenden God hooren spreken, zooals wij, en is in leven gebleven? '
27 Treed gij nader en hoor al wat Jahwe, onze god, zal zeggen, en spreek
gij dan tot ons al wat Jahwe, onze god, tot u spreekt; dan zullen
wij het hooren en doen.
28 Toen nu Jahwe, terwijl gij tot mij spraakt, uwe woorden hoorde,
zeide hij tot mij: Ik heb de woorden gehoord die dit volk tot u ge-
29 sproken heeft: zij hebben alleszins goed gesproken. ' Och of zij te allen
tijde deze gezindheid hadden, mij te vreezen en al mijne geboden te
onderhouden, opdat het hun en hunnen kinderen tot in eeuwigheid
30, 31 wel ging! ' Ga hun zeggen: Keert terug naar uwe tenten! ' Maar gij,
kom hier bij mij staan; opdat ik u mededeele al de geboden, inzet-
tingen en verordeningen welke gij hen moet leeren en zij moeten be-
trachten in het land dat ik hun in bezit zal geven.
32 Komt dan nauwgezet na hetgeen Jahwe, uw god, u geboden heeft;
33 wijkt niet af ter rechter- of ter linkerzij: ' den ganschen weg dien
Jahwe, uw god, u heeft voorgeschreven zult gij volgen; opdat gij
moogt leven en gelukkig zijn en lang gevestigd blijven in het land
dat gij in bezit zult nemen.

Vs. 32. Joz. I : 7.

22. *op den berg — donkerheid.* Zie op IV : 11. — *twee steenen tafelen.* Zie op Exod. XXIV : 12.
23. *uit de duisternis.* Volgens vs. 24 en 26 *uit het vuur.* De voorstelling is ontleend aan Exod. XIX : 16, 18.
24—28. Verg. XVIII : 16—18.
24 v. Zie op Gen. XVI : 13.
25. *Nu dan — sterven?* Eens aan het ontzettend gevaar ontkomen, wenschen zij er niet andermaal aan bloot te staan.
26. De verzekering, in deze vraag opgesloten, is van overdrijving niet vrij te pleiten; verg. Exod. III, IV.
28. *terwijl — spraakt.* De woorden des volks werden door Mozes niet aan Jahwe overgebracht, maar deze hoorde hen spreken en willigde terstond hun verzoek in.

HOOFDSTUK VI.

Jahwe heeft recht op onverdeelde gehoorzaamheid. — Israël ontvangt de wet, opdat het godsdienstig en gelukkig worde (1—3). Het beminne Jahwe, den Eenige, en houde zijne geboden altijd en overal voor oogen (4—9). Het vergete straks in Kanaän, te midden van den overvloed, den Weldoener niet: het dienen van andere goden zou hun ondergang zijn (10—15); terwijl trouw aan hem hun het rustig bezit van hun land verzekert (16—19). Ook aan zijne kinderen moet de Israëliet inprenten dat hunne vroomheid, zal zij hen gelukkig maken, in stipte wetsbetrachting moet bestaan (20—25).

VI : 1 Dit nu zijn de geboden, inzettingen en verordeningen, welke Jahwe,
uw god, heeft gelast u te leeren, om ze te betrachten in het land dat
2 gij aan den overkant in bezit gaat nemen; ' opdat gij Jahwe, uw god,

2. *heden,* ingevoegd volg. Sam. en Gr. t.

zoudt vreezen, door al zijne inzettingen en geboden die ik u heden
geef al uwe levensdagen te onderhouden, gij en uw zoon en uw klein-
3 zoon; opdat gij lang moogt leven. ′ Wil dan luisteren, Israël, en nauw-
gezet betrachten; opdat het u welga en gij u zeer vermenigvuldigt,
zooals Jahwe, uwer vaderen god, u heeft toegezegd.
4, 5 Hoor, Israël: Jahwe, onze god, Jahwe is eenig! ′ Daarom zult gij
Jahwe, uw god, met uw gansche hart en met uwe gansche ziel en
6 met uwe gansche kracht liefhebben, ′ en zullen deze woorden die ik
7 u heden gebied, u ter harte gaan. ′ Gij zult ze uwen kinderen in-
scherpen en er over spreken, als gij in huis zit en als gij op den weg
8 gaat, als gij u nederlegt en als gij opstaat; ′ gij zult ze als een tee-
ken op uwe hand binden, zij zullen u tot een merk tusschen uwe
9 oogen zijn, ′ en gij zult ze op de deurposten uwer huizen en op uwe
poorten schrijven.
10 Wanneer nu Jahwe, uw god, u brengt in het land dat hij uwen
vaderen, Abraham, Izaäk en Jakob, onder eede beloofd heeft u te zullen
11 geven, met groote en schoone steden, die gij niet gebouwd, ′ huizen
vol van allerlei goederen, waarmede gij ze niet gevuld, uitgehouwen
waterbakken, die gij niet uitgehouwen, wijngaarden en olijfboomen,
12 die gij niet geplant hebt, en gij eet en verzadigd wordt — ′ neem u
dan in acht dat gij Jahwe, uw god, niet vergeet, die u uit Egypte-
13 land, uit het slavenhuis, heeft uitgeleid. ′ Jahwe, uw god, zult gij
14 vreezen, hem dienen en bij zijnen naam zweren; ′ gij zult geen andere
15 goden volgen, geen der goden van de u omringende volken; ′ want
Jahwe, uw god, is een naijverig god in uw midden; opdat niet de
toorn van Jahwe, uw god, tegen u ontbrande en hij u verdelge van
16 den aardbodem. ′ Gij zult Jahwe, uw god, niet op de proef stellen,
17 zooals gij bij Massa gedaan hebt; ′ stipt zult gij onderhouden de ge-
boden van Jahwe, uw god, de voorschriften en inzettingen welke

Vs. 5. Matth. XXII : 37; Marc. XII : 30; Luc. X : 27. — Vs. 6—9. XI : 18—20. — Vs. 13. X : 20. — Vs. 16. Ps. XCV : 8; Matth. IV : 7; Luc. IV : 12.

3. *zooals — toegezegd.* Zie op I : 11. Hebr. t. laat hierop nog volgen *een land overvloeiende van melk en honing*, invoegsel uit XI : 9.

4—9. Deze woorden bezitten in de schatting der Joden eene buitengewone waarde en nemen, gevolgd door XI : 13—21; Exod. XIII : 1—10, 11—16, in hunne gebeden en gewijde formulieren eene voorname plaats in.

4. *Jahwe is eenig*, heeft nevens zich geen tweede, die evenals hij God is. Verg. Zach. XIV : 9.

5 v. De vermaning tot liefde jegens Jahwe behoort zelve niet tot de geboden, inzettingen en verordeningen welke Mozes aan Israël geeft, maar zij is de aan Israël gestelde eisch, om de geboden die straks volgen volledig en gewillig te kunnen volbrengen. Zij keert terug X : 12; XI : 1, 13, 22; XIII : 4; XIX : 9; XXX : 6, 16, 20; Joz. XXII : 5; XXIII : 11.

6. *deze woorden*, de wet in XII—XXVI vervat.

7. *in huis*, volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *in uw huis.*

8. Zie op Exod. XIII : 9 en 16.

9. Dit gebod, ontleend aan de gewoonte der Oosterlingen korte godsdienstige spreuken boven den ingang hunner woning te schrijven, beteekent hier eenvoudig: gij moet bij uw ingaan en uitgaan en te allen tijde Jahwe's eischen voor oogen hebben. Maar de Joden hebben het, evenals vs. 8, letterlijk verstaan. Vandaar de nog heden heerschende gewoonte der *mezoeza* (eigenlijk ‚deurpost'), d. i. een stukje perkament, waarop VI : 4—9; XI : 13—20 geschreven staat, in een houten kokertje aan den rechter deurpost van huis en kamer aangebracht, en bij het in- en uitgaan met den vooraf gekusten vinger aangeraakt; verg. Jez. LVII : 8. — *uwer huizen*, volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *van uw huis.*

10—15. Verg. VIII : 12—20.

10 v. Verg. Joz. XXIV : 13 en op Joz. VIII : 2.

11. *gij eet en verzadigd wordt*, van dat alles naar hartelust geniet.

12. *dat — vergeet.* Meermalen heet het vergeten van Jahwe gevolg van overvloed en genot; verg. VIII : 12—18; XXXI : 20; XXXII : 15; Spr. XXX : 9; Jer. V : 7; Hoz. XIII : 6.

13. *bij zijnen naam zweren.* Wie bij een god zweert huldigt hem; verg. Jez. XLVIII : 1; Jer. XII : 16; Am. VIII : 14; Sef. I : 5.

16. Zie Exod. XVII : 1—7. Het op de proef stellen van Jahwe bestaat in de ongehoorzaamheid, waardoor het volk hem tart zijne straffende hand te toonen.

18 hij u gegeven heeft,′ en doen wat in Jahwe's oog recht en goed is;
opdat het u welga en gij in het bezit komt van het goede land dat
19 Jahwe uwen vaderen onder eede beloofd heeft,′ terwijl hij al uwe
vijanden voor u uit verjaagt, zooals hij heeft toegezegd.′
20 Wanneer naderhand uw zoon u vraagt: Wat beteekenen de voor-
schriften, inzettingen en verordeningen welke Jahwe, onze god, u ge-
21 geven heeft?′ dan zult gij tot uw zoon zeggen: Wij zijn in Egypte
slaven van Farao geweest, en Jahwe heeft ons met sterke hand uit
22 Egypte uitgeleid;′ Jahwe heeft voor onze oogen in Egypte groote en
onheilbrengende teekenen en wonderen aan Farao en zijn gansche huis
23 gedaan,′ en ons er uitgeleid, om ons te brengen in het land dat hij
24 onzen vaderen onder eede beloofd had, en om het ons te geven.′ Nu
gebood Jahwe ons al deze inzettingen te betrachten tot vreeze van Jahwe,
onzen god; opdat het ons altijd wel zou gaan en hij ons het leven
25 zou schenken, zooals heden het geval is.′ Hierin zal onze gerechtig-
heid bestaan, dat wij zorgen al deze geboden voor het aangezicht van
Jahwe, onzen god, te betrachten, zooals hij ons geboden heeft.

20. Verg. Exod. XIII : 8, 14.

24. Het doel dat Jahwe met zijne geboden beoogt is dus: aan de Israëlieten gelegenheid te geven hem te vreezen. Indien zij Jahwe's geboden niet kenden, zouden zij Jahwe niet kunnen vereeren, niet godsdienstig kunnen zijn, maar zou ook het loon der godsvrucht: welvaart en een lang leven, hun ontgaan.

25. *onze gerechtigheid*, de rechte verhouding van den Israëliet tot zijn god, dus zooveel als vroomheid, godsvrucht. Uitdrukkelijk wordt hier geleerd dat wetsbetrachting het karakter der vroomheid is, terwijl zij volgens Gen. XV : 6 in vertrouwen op Jahwe, in geloof, bestaat.

HOOFDSTUK VII.

Israël verwijdere uit zijn land al wat aanleiding tot ontrouw kan geven. — De Israëlieten, in Kanaän gekomen, moeten de daar wonende stammen met al wat tot hun godsdienst behoort uitroeien (1—5) en, als het uitverkoren volk van Jahwe, zijne geboden houden (6—11); dan zal hij hen overvloedig zegenen (12—16). Evenals in Egypte, zal Jahwe hier hunne vijanden, zij het niet op eens, verdelgen (17—24), als zij maar de godenbeelden der Kanaänieten gansch en al vernielen (25 v.).

Dit gedeelte van Mozes' toespraak vertoont nauwe verwantschap, soms letterlijke overeenkomst, met Exod. XXIII : 20—33; XXXIV : 10—16.

VII : 1 Wanneer Jahwe, uw god, u brengt in het land dat gij in bezit
komt nemen, en vele volken voor u uit verjaagt: de Hittieten, de
Girgasjieten, de Amorieten, de Kanaänieten, de Perizzieten, de Hiw-
wieten en de Jebuzieten, zeven volken, talrijker en machtiger dan gij;′
2 als Jahwe, uw god, hen aan u overlevert en gij hen verslaat, dan
moet gij hen gansch en al met den banvloek treffen; gij moogt geen
3 verdrag met hen aangaan, geen genade hun verleenen,′ ook u aan
hen niet vermaagschappen: uwe dochters moogt gij niet geven aan
4 hunne zonen, noch hunne dochters nemen voor uwe zonen;′ want zij
zouden uwe kinderen van mij doen afwijken, zoodat zij andere goden
dienden, en Jahwe's toorn zou tegen u ontbranden en hij u spoedig
5 verdelgen.′ Maar aldus zult gij hun doen: hunne altaren omver-
werpen, hunne wij-steenen verbrijzelen, hunne gewijde boomstammen

Vs. 5. XII : 3. — Vs. 6. XIV : 2.

1. *de Hittieten — Jebuzieten.* Zie op Gen. X : 15, 16, 17 en XIII : 7. — *zeven volken.* Zoo ook Joz. III : 10; XXIV : 11. Meestal worden er slechts zes opgenoemd; verg. XX : 17; Exod. III : 8, 17; XXIII : 23; XXXIII : 2; XXXIV : 11; Joz. IX : 1; XI : 3; XII : 8; Richt. III : 5, waar de Girgasjieten ontbreken; doch zie op Exod. III : 8. Volgens Gen. XV : 18—21 woonden in Kanaän tien volken; Exod. XIII : 5; 1 Kon. IX : 20 worden er vijf opgenoemd.

4. *mij.* Bedoeld is Jahwe, in wiens naam Mozes spreekt.

5. Verg. Exod. XXIII : 24; XXXIV : 13. — *wij-steenen.* Zie op Gen. XXVIII : 18. — *gewijde boomstammen.* Zie op Exod. XXXIV : 13.

6 omhouwen, hunne beelden verbranden. ′ Want gij zijt een aan Jahwe,
uw god, geheiligd volk; u heeft Jahwe, uw god, uitverkoren, om van
7 alle volken op den aardbodem hem tot een eigen volk te zijn. ′ Niet
omdat gij het talrijkste waart van alle volken heeft Jahwe een wel-
gevallen in u gehad en u uitverkoren, want gij zijt het kleinste van
8 alle volken; ′ maar omdat Jahwe u liefhad en den eed hield dien hij
uwen vaderen gezworen had, heeft Jahwe u met sterke hand uit-
geleid en uit het slavenhuis, uit de hand van Farao, den koning van
Egypte, losgekocht.
9 Erken dan dat Jahwe, uw god, God is, de getrouwe God, die het
verbond en de goedertierenheid handhaaft jegens wie hem liefhebben
10 en zijne geboden onderhouden, tot in duizend geslachten, ′ maar zijn
hater persoonlijk doet boeten door hem te gronde te richten: hij geeft
11 wie hem haat geen uitstel, hem persoonlijk doet hij boeten. ′ Onder-
houd dan de geboden, inzettingen en verordeningen die ik u heden
gebied te betrachten.
12 Hiervoor nu, dat gij naar deze verordeningen hoort, ze onderhoudt
en betracht, zal Jahwe, uw god, jegens u het verbond en de goeder-
13 tierenheid, uwen vaderen bezworen, handhaven, ′ u liefhebben, zegenen
en vermenigvuldigen: zegenen de vrucht van uw schoot en van uw
bodem, uw koren en most en olie, de teelt uwer runderen en de
dracht uwer schapen, op den bodem dien hij uwen vaderen onder
14 eede beloofd heeft u te zullen geven. ′ Gezegend zult gij zijn boven
alle volken; er zal onder u geen onvruchtbare zijn, man noch vrouw,
15 noch een onvruchtbare onder uw vee, ′ en Jahwe zal van u iedere
ziekte wegnemen en al de erge kwalen van Egypte, die gij hebt leeren
kennen; hij zal ze op u niet doen nederkomen, maar ze brengen over
16 al uwe haters; ′ en gij zult al de volken die Jahwe, uw god, u over-
geeft verslinden. Verschoon hen niet en dien hunne goden niet; want
dit zou u ten valstrik zijn.
17 Mocht gij soms denken: Deze volken zijn talrijker dan ik, hoe zal
18 ik in staat zijn hen te verdrijven? — ′ vrees hen niet, gedenk steeds,
19 wat Jahwe, uw god, aan Farao en geheel Egypte heeft gedaan, ′ de
groote beproevingen die uwe oogen gezien hebben, de teekenen en
wonderen, de sterke hand en den uitgestrekten arm, waarmede Jahwe,
uw god, u heeft uitgeleid. Zoo zal Jahwe, uw god, aan al de volken
20 doen voor welke gij bevreesd zijt. ′ Bovendien zal Jahwe, uw god, de
horzelen op hen afzenden, totdat wie overgebleven zijn en zich voor
21 u verscholen hebben zijn te gronde gegaan. ′ Sidder niet voor hen;
want Jahwe, uw god, is in uw midden, een groote en geduchte god.
22 Langzamerhand zal Jahwe, uw god, deze volken voor u uit verjagen:
gij zult hen niet spoedig mogen vernietigen, opdat niet het wild
23 gedierte te talrijk tegen u worde; ′ maar Jahwe, uw god, zal hen aan

Vs. 13. XXVIII : 4. — Vs. 18 v. X : 2 v. — Vs. 19. IV : 34; XXVI : 8.

7. *het kleinste van alle volken.* Evenzoo vs. 1, 17, 22; IV : 38. Elders in dit boek wordt Israël als zeer talrijk voorgesteld; zie op I : 10 en verg. IV : 6.

10. Eene andere voorstelling van de goddelijke vergelding dan V : 9*b*; verg. op Exod. XX : 5. Daar heet het, dat Jahwe de schuld der vaderen op de nakomelingen verhaalt, hier, dat ieder zondaar persoonlijk voor zijne zonde moet boeten.

12—16. Verg. XI : 13—15, 22—25; XXVIII : 1—14.

12. *het verbond,* de belofte welke Jahwe den aartsvaders met het oog op hunne nakomelingen onder eede gaf; zie op I : 8.

15. *kwalen van Egypte.* Zie op XXVIII : 27.

16. *dit,* het sparen van de Kanaänieten en het dienen van hunne goden; verg. op Exod. XXXIV : 12.

20. *de horzelen.* Zie op Exod. XXIII : 28.

22. Zie op Exod. XXIII : 29.

u overleveren en hen in eene geweldige ontroering brengen, totdat
24 zij verdelgd zijn; ' hunne koningen zal hij in uwe hand geven, en hun
naam zult gij van onder den hemel doen verdwijnen; niemand zal
tegen u stand houden, totdat gij hen zult hebben verdelgd.
25 Hunne godenbeelden zult gij verbranden, het zilver en goud dat er
aan zit niet begeeren en u toeëigenen; opdat gij er niet door in den
26 strik valt. Want Jahwe, uw god, heeft er een afschuw van. ' Iets nu
dat verafschuwd is moogt gij niet in uw huis brengen; want gij zoudt
eveneens onder den banvloek komen. Gij zult er van gruwen en het
verafschuwen; want het ligt onder den banvloek.

24. *hun — verdwijnen.* Verg. Joz. VII : 9.

25. Verg. Exod. XXIII : 33. — *het — zit.* Somtijds mogen beelden bestaan hebben louter uit zilver of goud, in den regel waren zij wis van hout, met plaatjes van edel metaal beslagen en met ketenen en andere sieraden getooid; verg. Jez. XXX : 22; XL : 19 vv.; XLIV : 12—17; Hoz. VIII : 6; X : 5 v. — *opdat — valt,* opdat gij er niet door in het ongeluk gebracht wordt.

26. *eveneens,* nl. als het zilver en goud der afgodsbeelden. — *onder den banvloek.* Zie op Lev. XXVII : 28 v.

HOOFDSTUK VIII.

De weldaden van Jahwe moeten het volk tot gehoorzaamheid brengen. — Israël, om in Kanaän gelukkig te zijn, onderhoude de geboden (1); het worde daartoe opgewekt door de herinnering aan Jahwe's leiding door de woestijn, aan zijne wonderbare zorg voor hun voedsel en kleeding (2—6) en door het vooruitzicht van al het goede dat in Kanaän hen wacht (7—10). Zij moeten echter bij den overvloed hun Weldoener niet vergeten (11—16), als hadden zij hunne welvaart aan zich zelven te danken (17); daar Jahwe hun alles geeft (18): anders is hun ondergang gewis (19 v.).

De meeste der hier voorkomende geschiedkundige herinneringen heeft de schrijver van elders ontleend: het manna aan Num. XI : 6—9, het water uit de rots aan Exod. XVII : 1—7, de vergiftige slangen aan Num. XXI : 6—9. Of de bijzonderheden welke vs. 4 voorkomen schriftelijk of mondeling overgeleverd, dan wel eigen vinding van den schrijver zijn, moet onbeslist blijven.

VIII : 1 Al de geboden die ik u heden geef zult gij nauwgezet betrachten,
opdat gij leeft, u vermenigvuldigt en in het bezit komt van het land
2 dat Jahwe uwen vaderen onder eede beloofd heeft. ' Herinner u den
ganschen weg waarlangs Jahwe, uw god, nu veertig jaren u geleid
heeft in de woestijn, ten einde u te verootmoedigen, om u op de proef
te stellen en te weten te komen wat in uw hart was, of gij zijne ge-
3 boden zoudt onderhouden, al dan niet. ' Hij verootmoedigde u, deed
u honger lijden en spijzigde u met het manna, dat gij evenmin als
uwe vaderen kendet, ten einde u te doen inzien dat de mensch niet
leeft van brood alleen, maar dat de mensch leeft van al wat Jahwe's
4 mond uitgaat. ' Uw kleed is aan u niet versleten en uw voet niet
5 doorgeloopen, nu veertig jaren. ' Erken dan van harte dat Jahwe, uw
6 god, u opvoedt, zooals iemand zijn zoon opvoedt, ' en onderhoud de
geboden van Jahwe, uw god, en ga op zijne wegen en vrees hem; '

Vs. 3*b*. Matth. IV : 4; Luc. IV : 4. — Vs. 4. XXIX : 5; Neh. IX : 21.

2. *ten einde — verootmoedigen,* u uwe afhankelijkheid van Jahwe te doen gevoelen. Door de Israëlieten gebrek te laten lijden en dan op buitengewone wijze in hunne behoeften te voorzien (vs. 3, 16), wilde Jahwe hen tot het inzicht brengen dat zij niets hadden en vermochten zonder zijne hulp.

3. *deed — manna.* Het manna was dus eene weldaad van Jahwe, aan de hongerende Israëlieten zeer welkom. Verg. inl. op Exod. XV : 22—XVI : 36, en over het manna zie op Exod. XVI : 14. — *dat gij — kendet,* en dat dus een zeer ongewoon voedsel was; zoodat Israël daarin eene bijzondere gave van Jahwe moest zien. Dat het manna uit den hemel viel wordt wel Exod. XVI; Ps. LXXVIII : 24; CV : 40, maar hier evenmin als Num. XI : 6—9 vermeld. — *dat de mensch — uitgaat.* De spijziging met manna moet den Israëliet leeren, dat hij voor zijn levensonderhoud niet van het gewone voedsel afhankelijk is, maar zich verlaten mag op de gunst van zijn god, die hem op allerlei wijze wat hij noodig heeft verschaffen kan. — *al wat — uitgaat,* al wat Jahwe beveelt en beschikt.

4. *niet doorgeloopen,* onzekere vertaling. Anderen *niet zonder schoeisel geweest.*

5. Verg. I : 31.

7 want Jahwe, uw god, brengt u in een goed en uitgestrekt land, een
land van waterbeken en bronnen des oceaans, ontspringende in de
8 vallei en op het gebergte, ' een land van tarwe en gerst, van wijn-
stokken, vijgeboomen en granaten, een land van olierijke olijven en
9 honing, ' een land waar gij niet in nooddruft brood zult eten, waar
het u aan niets zal ontbreken, een land welks steenen ijzer zijn, en
10 uit welks bergen gij koper zult houwen; ' zoodat gij zult eten en ver-
zadigd worden en Jahwe, uw god, loven wegens het goede land dat
hij u gaf.
11 Neem u in acht, Jahwe, uw god, niet te vergeten, door zijne gebo-
den, verordeningen en inzettingen, die ik u heden geef, niet te onder-
12 houden. ' Laat niet, als gij eet en verzadigd wordt, als gij schoone huizen
13 bouwt en bewoont, ' als uwe runderen en uw kleinvee zich vermenig-
14 vuldigen, als uw zilver en goud, ja al wat gij hebt, toeneemt, ' uw hart
zich verheffen. En vergeet Jahwe, uw god, niet, die u uit Egypteland,
15 uit het slavenhuis, voerde; ' die u geleidde door de groote en vreese-
lijke woestijn met vergiftige slangen en schorpioenen, door dorre streken
zonder water; die voor u water aan de keiharde rots deed ontspringen; '
16 die in de woestijn u spijzigde met manna, dat uwe vaderen niet kenden,
ten einde u te verootmoedigen en op de proef te stellen, om u ten
17 slotte wel te doen. ' En denk dan niet: Mijne kracht en mijne machtige
18 hand heeft mij dit vermogen verworven; ' maar gedenk Jahwe, uw
god; want hij is het die u kracht geeft om vermogen te verwerven;
omdat hij het verbond dat hij uwen vaderen bezworen heeft gestand
19 wil doen, zooals heden blijkt. ' Maar mocht gij Jahwe, uw god, ver-
geten en andere goden volgen, hen dienen en aanbidden, dan verzeker
20 ik u heden dat gij ongetwijfeld zult te gronde gaan: ' evenals de
natiën die Jahwe voor u uit te gronde richt, zoo zult gij te gronde
gaan, tot straf daarvoor dat gij niet gehoord hebt naar Jahwe, uw god.

7. *en uitgestrekt*, volg. Sam. en Gr. t. ingevoegd. — *bronnen des oceaans*, volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *bronnen en oceanen*. Terwijl de beken door hemelwater gevoed werden, kregen de bronnen (van rivieren en stroomen) den toevoer van water uit den onderaardschen oceaan; verg. op Gen. VII : 11 en XLIX : 25.

8. *wijnstokken* en *vijgeboomen*. Zie op Richt. IX : 12 en 10. — *granaten*. Zie op Num. XX : 5. — *olijven*. Zie op Richt. IX : 9.

9. *welks steenen — houwen*. Deze woorden schijnen op bergwerken te doelen; doch die waren er, zoover wij weten, in Kanaän niet. Misschien moet men bij de „steenen" die „ijzer" zijn aan basalt denken. Op den Libanon, waarover Israël zijne heerschappij wel niet heeft uitgestrekt maar die toch I : 7 tot het aan Israël beloofde land wordt gerekend, waren ijzergroeven, wellicht ook kopermijnen.

10—14. Verg. VI : 10—12.

15. Verg. op Exod. III : 1, op Exod. XVII : 5—7 en op Jer. II : 6. — *schorpioenen*, vijf, zes centimeter lange insecten, waarvan verschillende soorten in Palestina voorkomen. Zij zien er uit als krabben op acht pooten. Met de naar boven gebogen spits van den staart brengt het dier een steek toe die voor insecten en kleine dieren doodelijk is en bij menschen eene zeer pijnlijke wond veroorzaakt. Vandaar dat de schorpioen onder Israël het beeld was van wat gevaarlijk en kwellend is; zie Ezech. II : 6; Sir. XXVI : 7; XXXIX : 30; Luc. X : 19; Openb. IX : 3, 5, 10.

18. *het verbond — heeft*. Zie op I : 8.

HOOFDSTUK IX : 1—X : 11.

Israël heeft Jahwe's gunst telkens door zijne zonden verbeurd, maar door Mozes' voorbede behouden. — Alleen met Jahwe's hulp kunnen de Israëlieten Kanaän veroveren (IX : 1—3), maar zij hebben die niet verdiend (4—6). Vooral bij den Horeb hebben zij met hun stierbeeld hem zoo vertoornd, dat hij hen verdelgd zou hebben (7—14), indien Mozes hem niet verbeden had (15—21). Zoo hebben zij zich steeds misdragen (22—24). Mozes' voorbede (25—29). Jahwe droeg aan Mozes op, voor de tafelen der wet eene ark te maken (X : 1—5) — waarvan later de Levieten de dragers werden (6—9) — en beval hem aan de spits van het volk op te trekken (10 v.).

Van de verhalen in *Exodus* heeft de schrijver Exod. XXIV : 12—14, 18*b*; XXXI : 18—XXXII : 20, 30—34; XXXIV : 1—4, 28 gekend en gebruikt (zie inl. op Exod. XXXII—XXXIV); hij heeft er bij-

zonderheden, aan andere bronnen ontleend, aan toegevoegd (zie op X : 6—9), en het oudere verhaal zeer vrij wedergegeven (zie op IX : 9, 15, 18 en 20). Zijn doel met deze herinnering is, te doen uitkomen dat Israël het behoud van Jahwe's gunst, die het door zijne zonde had verbeurd, uitsluitend aan de voorbede van Mozes te danken had.

IX : 1 Hoor, Israël! Gij trekt heden den Jordaan over, om het land in
bezit te gaan nemen van natiën, grooter en machtiger dan gij, groote
2 steden met hemelhooge muren, ' van een groot en lang volk, de Ena-
kieten, van wie gij weet en hebt hooren zeggen: Wie kan tegen de
3 Enakieten stand houden? ' Zie dan heden in, dat het Jahwe, uw god,
is, die als een verterend vuur aan uwe spits overtrekt: hij zal hen
verdelgen, hij hen vóor u vernederen, zoodat gij hen spoedig verdrijft
4 en te gronde richt, gelijk Jahwe u heeft toegezegd. ' Denk niet, als
Jahwe, uw god, hen voor u uit jaagt: Om mijne gerechtigheid heeft
Jahwe mij in het bezit van dit land gesteld — want om de slechtheid
5 dezer volken drijft Jahwe hen voor u uit; ' niet om uwe gerechtigheid
en rechtschapenheid gaat gij hun land in bezit nemen, maar om de
slechtheid dezer volken drijft Jahwe, uw god, hen voor u uit, en
omdat hij het woord gestand wil doen dat hij uwen vaderen, Abraham,
Izaäk en Jakob, gezworen heeft.
6 Zie toch in, dat Jahwe, uw god, u niet om uwe gerechtigheid dit
7 goede land in bezit geeft; want gij zijt een hardnekkig volk. ' Gedenk
en vergeet niet, hoe gij Jahwe, uw god, in de woestijn vergramd hebt;
van den dag af dat gij uit Egypteland zijt getogen, totdat gij aan
deze plaats gekomen zijt, zijt gij weerspannig tegen Jahwe geweest. '
8 Ja, bij den Horeb hebt gij Jahwe zoo vergramd dat hij in zijn toorn
9 u wilde verdelgen: ' het was toen ik den berg had beklommen, om
de steenen tafelen in ontvangst te nemen, de tafelen van het verbond
dat Jahwe met u gesloten had, en veertig dagen en nachten op den
10 berg vertoefde zonder brood te eten of water te drinken, ' toen Jahwe
mij de twee steenen tafelen gaf, door den vinger Gods beschreven,
met al de woorden er op die Jahwe op den berg midden uit het vuur
11 op den dag der Vergadering tot u gesproken had. ' Toen nu Jahwe,
na verloop van veertig dagen en nachten, mij de twee steenen tafelen,
12 de tafelen des verbonds, had gegeven, ' zeide Jahwe tot mij: Sta op,
ga in aller ijl van hier naar beneden; want uw volk, dat gij uit
Egypte geleid hebt, heeft zich bezondigd; zij zijn spoedig afgeweken
van den weg dien ik hun heb voorgeschreven, zij hebben zich een
13 gegoten beeld gemaakt. ' Verder zeide Jahwe tot mij: Ik heb dit volk
14 gadegeslagen, en waarlijk, het is een hardnekkig volk. ' Laat mij be-
gaan! dat ik hen verdelge, hun naam van onder den hemel uitwissche
15 en u tot eene natie make, machtiger en talrijker dan deze. ' Toen
wendde ik mij en daalde den berg af; de berg nu brandde, en de

2. *hebt hooren zeggen,* door de verspieders, Num. XIII : 31—33.

3. *als een verterend vuur.* Zie op IV : 24. — *spoedig.* Zulk eene snelle vernietiging der vijanden wordt VII : 22 buitengesloten.

5. Verg. op Gen. XV : 16. — *dat hij,* volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *dat Jahwe.*

6. Verg. Ezech. XXXVI : 22, 32.

9. *zonder — drinken.* In het verhaal van *Exodus* wordt van het vasten van Mozes bij zijn eerste verblijf op den Horeb geen melding gemaakt; doch verg. Exod. XXXIV : 28.

10. *der Vergadering.* Zie op XXIII : 1.

14. *hun — uitwisschen.* Zie op Gen. XXXVIII : 9. — *machtiger — deze.* Evenzoo Num. XIV : 12, en verg. Exod. XXXII : 10*b*.

15. *Toen wendde ik mij.* Mozes antwoordt dus op Jahwe's woorden niet. Volgens XXXII : 11—14 doet Mozes terstond nadat hij door Jahwe het wanbedrijf des volks heeft vernomen zijne voorbede en wordt verhoord; volgens Exod. XXXII : 30—34 herhaalt hij ze bij een tweede verblijf op den berg. De schrijver van *Deuteronomium* laat Mozes alleen gedurende zijn tweede verblijf op den Horeb voor zijn volk bidden; zie vs. 18.

16 twee tafelen des verbonds droeg ik op mijne beide handen; ' en ik zag
dat gij hadt gezondigd tegen Jahwe, uw god, u een gegoten stier
hadt gemaakt, en spoedig afgeweken waart van den weg dien Jahwe
17 u had voorgeschreven. ' En ik vatte de twee tafelen, wierp ze van
18 mijne beide handen en verbrijzelde ze voor uwe oogen. ' Daarop wierp
ik mij voor Jahwe neder, gelijk den eersten keer, veertig dagen en
nachten, zonder brood te eten of water te drinken, om al het zondig
bedrijf waaraan gij u hadt schuldig gemaakt, door te doen wat kwaad
19 is in het oog van Jahwe, om hem te tergen. ' Want ik duchtte den
toorn en de verbolgenheid van Jahwe, die zoo op u vergramd was dat
20 hij u wilde verdelgen. En Jahwe verhoorde mij ook ditmaal. ' Ook op
Ääron was Jahwe zoo hevig vertoornd dat hij hem wilde verdelgen;
21 maar ik was terzelfder tijd ook Äärons voorspraak. ' En het gewrocht
uwer zonde dat gij gemaakt hadt, den stier, heb ik genomen en ver-
brand, stukgestooten en ter dege vergruizeld, zoodat hij tot stof was
vermalen, en zijn stof strooide ik in de beek die van den berg afvloeit.
22 Almede te Tabeëra, te Massa en te Kibroth-hattaäwa hebt gij Jahwe
23 telkens vergramd; ' desgelijks toen Jahwe u uit Kades-barnea zond met
de woorden: Trekt op en neemt het land in bezit dat ik u gegeven
heb — waart gij weerspannig tegen het bevel van Jahwe, uw god;
24 gij hebt hem niet geloofd noch naar hem geluisterd. ' Weerspannig
tegen Jahwe zijt gij geweest van den dag af dat hij u heeft gekend.
25 Toen ik mij nu voor Jahwe nederwierp die veertig dagen en nachten
van welke ik sprak — omdat Jahwe had gezegd dat hij u verdelgen
26 zou — ' toen bad ik tot Jahwe en zeide: Heer Jahwe, stort toch uw
volk en uw erfdeel, dat gij door uwe groote macht losgekocht en met
27 sterke hand uit Egypte geleid hebt, niet in het verderf! ' Gedenk uwe
dienaren, Abraham, Izaäk en Jakob; sla geen acht op de hardheid van
28 dit volk, op zijne boosheid en zijne zonde! ' Opdat niet het land waaruit
gij ons hebt uitgeleid zegge: Omdat Jahwe niet in staat was hen in
het land te brengen dat hij hun had toegezegd, en omdat hij hen
29 haatte, heeft hij hen uitgeleid om hen te dooden in de woestijn. ' Zij

17. Deze daad van heftige verontwaardiging laat zich moeilijk verklaren na de mededeeling die Mozes volgens vs. 12—14 reeds van Jahwe ontvangen had. De schrijver trof echter deze tegenstrijdigheid reeds in zijne bron aan; verg. Exod. XXXII : 7—14, 19 v. en inl. op Exod. XXXII—XXXIV.

18 v. De inhoud van dit gebed wordt vs. 25—29 medegedeeld.

18. *gelijk — nachten.* Dit tweede tijdperk van veertig etmalen is dat van Mozes' tweede en laatste verblijf op den Horeb, waarop ook X : 10 gedoeld wordt. Volgens Exod. XXIV : 12; XXXII : 30; XXXIV : 2 had Mozes drie keeren den Horeb bestegen; de schrijver van *Deuteronomium* laat hem dit slechts twee keeren doen. Hierdoor ontstond zekere verwarring in de voorstelling van het gebeurde; immers wordt Mozes' gebed op den Horeb medegedeeld (vs. 18 v., 25—29; verg. X : 10) voordat verhaald is dat hij den berg beklom (X : 3). De schrijver kwam hiertoe, omdat hij toch Jahwe het gebod nieuwe tafelen te maken en daarmede den berg te bestijgen (X : 1) niet kon laten geven voordat hij verbeden was.

19. *ook ditmaal.* Dat Jahwe reeds vroeger eene bede van Mozes voor zijn volk verhoord had wordt nergens vermeld; zie op vs. 15. Waarschijnlijk dacht de schrijver onwillekeurig aan het gebed dat Mozes volgens Exod. XXXII : 14 reeds gedurende zijn eerste verblijf op den berg had uitgesproken.

20. In *Exodus* wordt niets gezegd over Jahwe's toorn tegen Ääron en over Mozes' voorspraak; wel (Exod. XXXII : 21) over eene bestraffing van Ääron door Mozes.

21. De bedoeling is natuurlijk dat dit gebeurde terstond na het verhaalde vs. 17. De schrijver verwaarloost ook hier de tijdsorde; zie op vs. 18.

22. Over de hier bedoelde zonden der Israëlieten zie Exod. XVII : 1—7; Num. XI : 1—3; 31—35. De volgorde waarin de plaatsnamen daar voorkomen is *Massa, Tabeëra, Kibroth-hattaäwa.*

23. Zie I : 26—33; Num. XIV : 1—4.

24. *hij u heeft gekend.* Zoo Sam. t.; Hebr. t. *ik u heb gekend*; Gr. vert. *hij u is bekend geworden.* De voorstelling dat Jahwe in de woestijn Israël heeft leeren kennen of gevonden heeft wordt ook aangetroffen XXXII : 9 v.; Ezech. XVI : 1—14; Hoz. IX : 10, maar gaf later aanstoot; vandaar die wijzigingen in den tekst.

25. *van welke ik sprak,* letterlijk *gedurende welke ik mij nederwierp.*

26—29. Verg. Exod. XXXII : 11—13; Num. XIV : 13—19.

29. *uit Egypte,* volg. Sam. en Gr. t. ingevoegd.

zijn toch uw volk en uw erfdeel, dat gij door uwe groote kracht en
uwen uitgestrekten arm uit Egypte hebt uitgeleid.
X : 1 Te dier tijd zeide Jahwe tot mij: Houw u twee steenen tafelen
gelijk de vorige, en kom tot mij boven op den berg; maak u ook
2 eene houten ark; ′ dan zal ik op de tafelen de woorden schrijven die
op de vorige tafelen die gij verbrijzeld hebt gestaan hebben, en gij
3 zult ze in de ark leggen. ′ Toen maakte ik eene ark van acaciahout,
hieuw twee steenen tafelen gelijk de vorige, en klom op den berg met
4 de beide tafelen in mijne hand; ′ en Jahwe schreef op de tafelen, met
hetzelfde schrift als den vorigen keer, de Tien Woorden, welke hij op
den berg midden uit het vuur tijdens de Vergadering tot u had ge-
5 sproken, en Jahwe gaf ze mij. ′ Toen wendde ik mij om, daalde van
den berg af en legde de tafelen in de ark welke ik gemaakt had, en
daar bleven zij, zooals Jahwe had bevolen.
6 De Israëlieten nu zijn opgebroken van Beëroth-bene-Jaäkan naar Mo-
zera; daar is Aäron gestorven en begraven en zijn zoon Eleazar priester
7 geworden in zijne plaats. ′ Van daar zijn zij opgebroken naar Gudgod
8 en van Gudgod naar Jotbath, een land van waterbeken. ′ Te dier tijd
heeft Jahwe den stam Levi afgezonderd om de ark des verbonds van
Jahwe te dragen, Jahwe ten dienste te staan en in zijnen naam te
9 zegenen, zooals tot heden toe geschiedt. ′ Daarom heeft Levi geen aan-
deel en erve onder zijne broederen; Jahwe, hij is zijn erfdeel, zooals
Jahwe, uw god, hem heeft toegezegd.
10 Ik stond dan op den berg, evenals de vorige dagen, veertig dagen en
nachten, en Jahwe verhoorde mij ook ditmaal; Jahwe heeft u niet in
11 het verderf willen storten; ′ en Jahwe zeide tot mij: Sta op, ga u aan
de spits van het volk stellen; opdat zij het land in bezit gaan nemen
dat ik aan hunne vaderen onder eede beloofd heb hun te zullen geven.

1—5. Volgens deze verzen is de ark van den aanvang af bestemd geweest tot bewaarplaats van de steenen tafelen en werd zij dan ook tegelijk met deze gemaakt. Die voorstelling is evenwel niet juist en hoogst waarschijnlijk niet ouder dan het boek *Deuteronomium*. Oorspronkelijk was de ark de woning van Jahwe en heette zij dan ook, niet: de ark des verbonds, maar: de ark van Jahwe. Zie op Exod. XXV : 10—22 en op Num. X : 33.

1. *eene houten ark*, dus eene eenvoudige kist: blijkbaar kende de schrijver de prachtige, met goud overtrokken, door cherubs overschaduwde ark van Exod. XXV : 10—22; XXXVII : 1—9 niet.

2. *gij zult ze in de ark leggen*. Het is zeer twijfelachtig, of de tafelen met de Tien Woorden daar wel ooit bewaard zijn: de aard der zaak vorderde althans, dat zij zooveel mogelijk in het openbaar ten toon gesteld en niet in eene heilige kist weggeborgen werden. Maar de schrijver geeft deze bestemming aan de ark om de vroegere voorstelling, als was zij de woning van Jahwe zelven, te verdringen. Verg. 1 Kon. VIII : 9.

3. *maakte ik*. Volgens Exod. XXXVII : 1 was de maker Besaleël.

4. *de Vergadering*. Zie op XXIII : 1.

6—9. Deze verzen behooren niet tot Mozes' toespraak, maar zijn er door den schrijver als tusschenzin ingelascht, naar aanleiding van de vermelding der verbondsark. Die vermelding deed den schrijver denken aan de Levieten, de dragers der ark; vandaar deze uitweiding, voor een deel aanhaling uit een overigens verloren reisverhaal.

6 v. Verg. Num. XXXIII : 30—33, waar *Mozeroth* aan *Bene-Jaäkan* voorafgaat.

6. Volgens Num. XX : 22—29; XXXIII : 38 v. sterft Aäron op den berg Hor.

7 v. Volgens Num. III : 11—39 werden de Levieten niet te Jotbath, maar reeds bij den Sinai aangesteld.

7. *Gudgod, Jotbath*, plaatsen van onbekende ligging; zie op Num. XXXIII : 16—36.

8. Wat hier tot den werkkring der Levieten in het algemeen wordt gerekend wordt elders (Num. IV : 15; VI : 22—27; XVIII : 7), deels uitsluitend aan de zonen van Aäron opgedragen (zie op XVIII : 1 v. en inl. op H. XVIII en verg. XVIII : 5; XXI : 5), deels aan de Kehathietische familie der Levieten (Num. IV : 1—16).

9. *Jahwe is zijn erfdeel*. Daar Levi niet als de andere stammen een aandeel had in het grondbezit van Kanaän, viel hem Jahwe als zoodanig ten deel, d. i. had hij recht op de bediening van het priesterschap van Jahwe en de daaraan verbonden inkomsten. Dit wordt herhaald XII : 12; XIV : 27, 29; XVIII : 1 v; Num. XVIII : 20; Joz. XIII : 14; XVIII : 7; Ezech. XLIV : 28; zie hierover verder XVIII : 1—8 en op Gen. XLIX : 7.

10. Zie op IX : 18. — *verhoorde mij*, toen ik het gebed dat IX : 25—29 is medegedeeld tot hem had opgezonden. — *ook ditmaal*. Zie op IX : 19.

HOOFDSTUK X : 12—XI : 32.

Zegen of vloek gevolg van vervulling of overtreding der wet. — Israël gehoorzame Jahwe, die, ofschoon heer van hemel en aarde, hen alleen heeft uitverkoren (X : 12—15); het beoefene menschlievendheid, daar Jahwe de verdrukten beschermt (16—19); het diene zijn Weldoener, die het tot een talrijk volk maakte (20—22), wiens groote daden (XI : 1—4) en strafgerichten zij gezien hebben (5—7). Dan zullen zij gelukkig zijn (8 v.) in een rijk gezegend land (10—15); maar in geval van ontrouw zal Jahwe hun zijn zegen onthouden (16 v.). Israël overdenke daarom de wet en prente ze zijnen kinderen in (18—21); opdat het Kanaän in zijn ganschen omvang verovere (22—25). Zegen of vloek hangt dus af van eigen keus (26—28): op de bergen Gerizim en Ebal zullen zij in Kanaän voor Israël beschikbaar zijn (29—32).

Terwijl de schrijver overigens zijn eigen weg gaat, maakt hij XI : 3—6 blijkbaar gebruik van geschreven berichten. Over de bron waaraan hij zijne kennis van de Egyptische plagen ontleeent is niets met zekerheid te zeggen; zijne voorstelling van den ondergang der Egyptenaren in de Schelfzee wordt in Exod. XIV teruggevonden; over Dathan en Abiram raadpleegde hij niet Num. XVI in den tegenwoordigen vorm, maar een daarin opgenomen verhaal over het verzet der Rubenieten tegen Mozes dat van Korah geen gewag maakt; zie inl. op Num. XVI.

X : 12 Nu dan, Israël, wat eischt Jahwe, uw god, van u dan dat gij Jahwe,
uw god, vreest, op al zijne wegen gaat en hem liefhebt, en dat gij
13 Jahwe, uw god, van ganscher hart en ganscher ziel dient,′ door de
geboden van Jahwe en zijne inzettingen die ik u heden geef te onder-
14 houden, u tot zegen?′ Zie, aan Jahwe, uw god, behoort de hemel, ook
15 de hoogste hemel, de aarde en al wat er op is;′ en alleen in uwe
vaderen heeft hij welgevallen gehad, door zijne liefde voor hen, en hij
heeft u, hun kroost na hen, uit alle volken verkoren, zooals heden
16, 17 blijkt.′ Besnijdt dan uw hart en weest niet langer hardnekkig;′ want
Jahwe, uw god, is de god der goden en de heer der heeren, de groote,
sterke en geduchte god, die geen aanzien des persoons kent en geen
18 geschenk aanneemt;′ hij neemt het op voor den wees en de weduwe
en heeft den vreemde lief, zoodat hij hem brood en kleeding geeft.′
19 Hebt dan den vreemde lief; immers, gij zijt vreemden in Egypteland
20 geweest.′ Jahwe, uw god, zult gij vreezen, hem dienen, hem aanhan-
21 gen en bij zijn naam zweren;′ hij is het voorwerp van uw lof, hij
uw god, die aan u deze groote en geduchte dingen gedaan heeft welke
22 uwe oogen hebben gezien.′ Zeventig zielen sterk zijn uwe vaderen
naar Egypte afgetogen, en nu heeft Jahwe, uw god, u zoo talrijk gemaakt als de sterren des hemels.

XI : 1 Hebt dan Jahwe, uw god, lief, neemt uw plicht jegens hem waar
en onderhoudt te allen tijde zijne inzettingen, verordeningen en gebo-
2 den,′ en maakt aan uwe kinderen, die de tucht van Jahwe, uw god,

Vs. 20. VI : 13. — Vs. 2*b* v. VII : 18 v.

14. Verg. op Ps. XXIV : 1. — *de hoogste hemel,* letterlijk *de hemel der hemelen.* De Israëlieten stelden zich voor, dat de ruimte boven het uitspansel uit verschillende afdeelingen bestond, waarvan de hoogste de woonplaats Gods was; verg. 1 Kon. VIII : 27; Ps. LXVIII : 34; CXLVIII : 4; Efez. IV : 10. Zoo is 2 Kor. XII : 2 van drie, elders, in Joodsche geschriften, van zeven hemelen sprake.

16. *Besnijdt dan uw hart,* wijdt het aan Jahwe; zie op Lev. XXVI : 41. De schrijver vermeldt het gebod der vleeschelijke besnijdenis in zijn wetboek niet en eischt, evenals Jeremia (IV : 4), alleen eene besnijdenis in geestelijken zin: verg. ook XXX : 6. Over het gebruik zelf zie inl. op Gen. XVII en aant. op Gen. XVII : 10.

17. *de god der goden,* de allerhoogste god. Daar de schrijver het bestaan van andere goden nevens Jahwe ontkent (VI : 4), is deze uitdrukking, overblijfsel van een vroeger geloof, hier eigenlijk misplaatst; verg. op Ps. XCV : 3. — *die — aanneemt.* Zie op Exod. XXIII : 8, en verg. 2 Kron. XIX : 7; Job XXXIV : 19; Hand. X : 34; Rom. II : 11; Gal. II : 6; Efez. VI : 9; Kol. III : 25; 1 Petr. I : 17.

22. Verg. XXVI : 5. — *Zeventig.* Zie Gen. XLVI : 27; Exod. I : 5. In sommige hss. der Gr. vert., alsook Hand. VII : 14, *vijf en zeventig.* — *talrijk — hemels.* Verg. Gen. XIII : 16; XV : 5. Over eene hiervan afwijkende voorstelling zie op I : 10 en VII : 7.

2. *en maakt — bekend,* naar zeer onzekere tekstverbetering. Hier, evenals vs. 7 en V : 3, legt Mozes er nadruk op, dat zijne hoorders, aan wie hij de wet gaat geven, ooggetuigen zijn geweest van de bevrijding uit Egypte en van al wat daarop volgde.

ervaren noch gezien hebben, zijne grootheid bekend, zijne sterke hand
3 en zijn uitgestrekten arm, ' de teekenen en daden die hij midden in
Egypte aan Farao, Egypte's koning, en aan zijn gansche land heeft
4 gedaan; ' en wat hij gedaan heeft aan Egypte's leger, zijne paarden
en strijdwagens, waarover hij, toen zij u achtervolgden, de wateren
der Schelfzee heeft doen heen stroomen, zoodat hij ze te gronde richtte,
5 tot op dezen dag; ' en wat hij voor u gedaan heeft in de woestijn,
6 totdat gij kwaamt aan deze plaats; ' en wat hij gedaan heeft met
Dathan en Abiram, de zonen van Eliab, den Rubeniet, dewelken door
de aarde, die haren muil opensperde, verslonden zijn, met hunne ge-
zinnen, hunne tenten en al hunne levende have, in het midden van
7 gansch Israël. ' Want met eigen oogen hebt gij het gansche groote
werk dat Jahwe verricht heeft gezien.
8 Onderhoudt dan al de geboden die ik u heden geef; opdat gij sterk
zijt en in het bezit komt van het land dat gij aan den overkant in
9 bezit gaat nemen, ' en opdat gij lang gevestigd blijft op den bodem
dien Jahwe uwen vaderen onder eede beloofd heeft aan hen en hun
kroost te zullen geven, een land overvloeiende van melk en honing. '
10 Want het land dat gij in bezit gaat nemen is niet als Egypteland,
waaruit gij getogen zijt, dat gij, na het bezaaid te hebben, met uwen
11 voet van water moest voorzien, evenals een moestuin; ' neen, het land
dat gij aan den overkant in bezit gaat nemen is een land van bergen
12 en valleien; het wordt door den regen des hemels gedrenkt; ' een land
dat Jahwe, uw god, verzorgt, waarop Jahwe, uw god, voortdurend het
oog houdt, van het begin tot het einde des jaars.
13 Indien gij nu goed luistert naar de geboden die ik u heden geef,
en Jahwe, uw god, liefhebt en van ganscher hart en ganscher ziel
14 dient, ' zoo zal hij den regen voor uw land op zijn tijd geven, najaars-
en voorjaarsregen, zoodat gij uw koren en most en olie zult inzamelen; '
15 en hij zal kruid op uwen akker geven voor uw vee, zoodat gij zult
16 eten en verzadigd worden. ' Zorgt dat uw hart niet verlokt worde, om
17 af te wijken en andere goden te dienen en te aanbidden; ' dan zou
Jahwe's toorn tegen u ontbranden en hij den hemel dichtsluiten, zoodat
er geen regen kwam en de bodem zijn beschot niet gaf, en gij zoudt
weldra vergaan uit het goede land dat Jahwe u geeft.
18 Legt dan deze mijne woorden weg in uw hart en in uwe ziel, bindt
ze tot een teeken op uwe hand en laat ze tot een merk zijn tusschen
19 uwe oogen; ' leert ze uwen kinderen, door er over te spreken als gij
in huis zit en als gij op den weg gaat, als gij u nederlegt en als gij

Vs. 14. XXVIII : 12. — Vs. 18—20. VI : 6—9.

4. Zie Exod. XIV. — *Schelfzee.* Zie op Exod. XIII : 18. — *tot op dezen dag*, zoodat zij zich tot nu toe — het eind der omzwerving — niet hersteld hebben van die nederlaag. Wellicht is het denkbeeld ontleend aan Exod. XIV : 13.

6. Zie Num. XVI. Over het verzwijgen van Korah zie de Inl.

10—12. De schrijver wijst op het verschil tusschen Kanaän en Egypte, niet slechts om de voorrechten van Kanaän, maar ook en vooral om Israëls geheele afhankelijkheid van Jahwe alleen in het licht te stellen.

10. *dat — voorzien.* Waarschijnlijk wordt hier gedoeld op de nog heden als vóor vierduizend jaar met den voet in beweging gebrachte schepraderen, waardoor het water uit de kanalen en putten in emmers aan lange touwen opgehaald en dan over het land uitgestort wordt: een zware arbeid.

13—21. Zie op VI : 4—9.

14. *hij*, volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *ik*. Evenzoo vs. 15. — *najaars- en voorjaarsregen.* De eerste viel in October of November op de pasbezaaide akkers, de laatste in Maart of April kort vóor den oogst.

15. *hij.* Zie op vs. 14.

16. *dat — worde.* Dezelfde uitdrukking Job XXXI : 27.

18. *bindt — oogen.* Zie op Exod. XIII : 9 en 16.

19. *in huis*, volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *in uw huis.*

20 opstaat; ' schrijft ze op de deurposten van uw huis en op uwe poorten;'
21 opdat de dagen die gij en uwe kinderen doorbrengt op den bodem
dien Jahwe uwen vaderen onder eede beloofd heeft hun te zullen geven
zoo talrijk worden als de dagen des hemels over de aarde.
22 Want indien gij al deze geboden die ik u gebied te betrachten nauw-
gezet onderhoudt en Jahwe, uw god, liefhebt en op al zijne wegen
23 gaat en hem aanhangt, ' zoo zal Jahwe al deze volken voor u uit ver-
drijven, en gij zult het land in bezit nemen van volken, grooter en
24 machtiger dan gij; ' elke plek waarop gij uwe voetzool zet zal u toe-
behooren: van de woestijn en den Libanon en de Rivier, den Eufraat,
25 tot aan de Westelijke Zee zal uw grondgebied zijn. ' Niemand zal tegen
u kunnen standhouden: Jahwe zal den schrik en de vrees voor u
brengen over het gansche land dat gij zult betreden, zooals hij u heeft
toegezegd.
26, 27 Zie, ik leg u heden zegen en vloek voor: ' den zegen, indien gij
luistert naar de geboden van Jahwe, uw god, welke ik u heden geef;'
28 en den vloek, indien gij niet luistert naar de geboden van Jahwe, uw
god, maar van den weg dien ik u heden voorschrijf afwijkt, om andere
goden, goden die gij niet kent, te volgen.
29 Wanneer nu Jahwe, uw god, u brengt in het land dat gij in bezit
gaat nemen, dan zult gij den zegen op den berg Gerizim en den vloek
30 op den berg Ebal leggen. ' Deze liggen immers aan de overzijde van
den Jordaan, achter de westelijke heirbaan, in het land der Kanaänieten,
die in de Vlakte wonen, tegenover Gilgal, dicht bij den Leeraarseik.'
31 Want gij trekt den Jordaan over om het land dat Jahwe, uw god,
u zal geven in bezit te gaan nemen, en gij zult het in bezit nemen
32 en er wonen. ' Betracht dan nauwgezet al de inzettingen en verorde-
ningen die ik u heden voorleg.

Vs. 24. Joz. I : 3 v.

20. Zie op VI : 9.
21. *als — aarde.* Voor altijd zou dan het volk in Kanaän wonen; verg. Job XIV : 12; Ps. LXXXIX : 30.
22. Verg. XIX : 9.
24. De grenzen van Kanaän worden in hoofdzaak evenzoo aangegeven I : 7; zie aldaar. — *de woestijn,* die van Petreïsch Arabië of „de woestijn der omzwerving". — *den Libanon,* in het noorden. Zie op I : 7. — *den Eufraat,* in het oosten. — *de Westelijke Zee,* de Middellandsche.
25. *zooals — toegezegd.* Zie Exod. XXIII : 27.
26—28. Verg. XXX : 15—19; Jer. XXI : 8.
28. Zie op XXXII : 17.
29. *dan zult gij — leggen.* Die twee bergen zullen de dragers zijn van den zegen en den vloek; zoodat deze voor Israël in zijn land als het ware gereed liggen, om naar gelang van zijne verhouding tot de wet van Jahwe zijn deel te worden. De zegen wordt op den Gerizim, de vloek op den Ebal gelegd, waarschijnlijk omdat voor hem die met het gelaat naar het oosten staat de eerste rechts, dus in de richting van het geluk, de tweede links, dus in de richting van het ongeluk, ligt. Van een uitspreken van den zegen en den vloek op die bergen is hier geen sprake; doch zie verder op XXVII : 11—13 en op Joz. VIII : 33. — *Gerizim* en *Ebal,* twee bergen nabij Sichem, de een ten zuidwesten, de ander ten noorden, beide omstreeks 900 M. hoog. De Gerizim is later beroemd geworden als de tempelberg der Samaritanen, 2 Makk. VI : 2; Joh. IV : 20. Zie op Exod. XX : 17.
30. *de overzijde van den Jordaan,* hier de westzijde, die van het standpunt des sprekers de overzijde is; verg. op III : 8. — *de westelijke heirbaan,* loopende in de richting van noord naar zuid, aldus genaamd in onderscheiding van den grooten weg ten oosten van den Jordaan, van Damaskus naar Arabië en de Elanietische golf. — *de Vlakte,* hier de westelijke helft. Zie op I : 1. — *Gilgal.* De ligging dezer plaats is niet geheel zeker; waarschijnlijk lag zij ten westen van Sichem en ten zuidwesten van Samarië. Ten tijde van Elia en Eliza was er eene bloeiende profetenschool gevestigd (2 Kon. II : 1). Ook was er een veelbezocht heiligdom, waartegen de profeten Hozea en Amos met alle kracht hebben geijverd (Hoz. IV : 15; IX : 15; XII : 12; Am. IV : 4 v.). Over een ander Gilgal, in den stam Benjamin, zie op Joz. IV : 19. — *den Leeraarseik,* volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. heeft het meervoud. Zie op Gen. XII : 6.

INLEIDING OP HOOFDSTUK XII—XXVI.

Deze hoofdstukken, die met XXXI : 9—13 de kern van het boek uitmaken (zie Inl.), bevatten wetten op de plaats der godsvereering (XII), de afgoderij (XIII), de reine en onreine dieren (XIV : 1—21), de

tienden (XIV : 22—29), de kwijtschelding en vrijlating (XV : 1—18), de eerstgeborenen (XV : 19—23), de feesten (XVI : 1—17), de rechtsbedeeling (XVI : 18—XVII : 13), het koningschap (XVII : 14—20), het priesterschap (XVIII : 1—8), het profetisme (XVIII : 9—22), de vrijsteden (XIX : 1—13), de getuigen (XIX : 14—21), het oorlogvoeren (XX), het vinden van een vermoorde (XXI : 1—9), voorts een groot aantal korte voorschriften (waarover zie inl. op XXI : 10—21) en eene wet op het brengen van de eerstelingen en de tienden (XXVI : 1—15), benevens een slotwoord (XXVI : 16—19).

HOOFDSTUK XII.

Wet op de plaats der godsvereering. — Aankondiging der nu, van H. XII tot XXVI, volgende wetten (1). Israël verwoeste in Kanaän de heilige plaatsen en voorwerpen der vroegere bewoners (2 v.) en vereere Jahwe nergens dan aan de plaats die hij zal aanwijzen (4—12). Aan alle plaatsen mag men maaltijden aanrichten, als de offermalen maar bij het éene heiligdom worden gehouden (13—19). Wie ver van het heiligdom woont mag in zijne woonplaats zoo vaak vleesch eten als hij wil (20—22), als het bloed maar niet genuttigd (23—25) en het aan Jahwe gewijde bij het heiligdom verbruikt wordt (26—28). Men late zich niet verleiden, de godsdienstige gebruiken der vroegere bewoners na te volgen (29—31), maar houde zich stipt aan dit gebod (32).

De strekking dezer wet is, den tempel van Jeruzalem als de eenige wettige plaats der godsvereering aan te wijzen. Terwijl in vroegere wetten (Exod. XX : 24; XXI : 6; XXII : 8 v.) den Israëlieten was toegestaan, op verschillende plaatsen altaren voor Jahwe op te richten, althans het bestaan van meer dan éen heiligdom van Jahwe ondersteld wordt, worden hier alle heiligdommen op éen na (zie op vs. 5) als heidensch veroordeeld en opgeheven. Hierdoor ontstond evenwel eene niet geringe ongelegenheid. Tot dusver waren de Israëlieten gewoon, de dieren welker vleesch zij wilden nuttigen bij het naastbij gelegen heiligdom te slachten en een deel daarvan aan Jahwe te offeren. Dit moest natuurlijk vervallen, als er slechts éene offerplaats in het gansche land zou zijn. De wetgever ziet zich dus genoodzaakt aan het gewone vleeschmaal het karakter van heilige of godsdienstige handeling te ontnemen, en te bepalen dat voortaan ieder in zijne woonplaats mag slachten en vleesch eten naar hartelust, maar dat uitsluitend bij het heiligdom te Jeruzalem een heilige of offermaaltijd zal worden gehouden.

XII : 1 Dit zijn de inzettingen en verordeningen die gij, zoolang gij op den aardbodem leeft, nauwgezet zult betrachten in het land dat Jahwe, de god uwer vaderen, u in bezit heeft gegeven.
2 Verwoesten zult gij al de plaatsen waar de volken die gij gaat ver-

2. De hier als Kanaänietisch afgekeurde godsvereering was werkelijk oud-Israëlietisch. Het geloof dat de hooge bergen de zetels der goden zijn, hetwelk wij bij Grieken, Romeinen en andere volken aantreffen, is ook bij de Semieten wijd verbreid en komt vooral bij de Israëlieten voor; in het O. T. worden, behalve de Sinai en de Hermon, als heilige bergen vermeld: de Karmel (1 Kon. XVIII : 19), de Tabor (XXXIII : 19), de Ebal en de Gerizim (XI : 29; XXVII : 12 v.), de Olijfberg (2 Sam. XV : 32; 1 Kon. XI : 7), enz. Evenals andere volken hunne goden, vereerden ook de Israëlieten Jahwe bij voorkeur op bergen en hoog gelegen plaatsen; zij bouwden hunne heiligdommen en altaren liefst op heuvelen of kunstmatige hoogten. Zelfs achtte men het zoo natuurlijk hooge plaatsen als plaatsen der aanbidding te beschouwen, dat men het woord *bama*, dat ‚hoogte' beteekent, ook gebruikte om het heiligdom op de hoogte aan te duiden (1 Kon. XI : 7; XIV : 23; 2 Kon. XVII : 10 v.; 2 Kron. XXI : 11; zelfs al lag het in eene vallei, Ezech. VI : 3), hetzij den hoogtetempel (1 Kon. XII : 31; XIII : 32; 2 Kon. XVII : 29; XXIII : 19), hetzij eene tent of misschien een altaar (2 Kon. XXIII : 8; Ezech. XVI : 16).

Eveneens oud-Israelietisch was de vereering der godheid bij heilige boomen, die men beschouwde als dragers van hare levenwekkende kracht. Vooral de eik, de terebint, de tamarisk, de palm, de granaat komen als zoodanig voor; ook lezen wij van heilige tuinen als plaatsen van godsvereering (zie op Jez. I : 29). In den regel stonden de heilige boomen op de hoogten bij een of ander heiligdom of altaar; eene enkele maal wordt van een boom in een heiligdom gewaagd (Joz. XXIV : 26; zie op Gen. XII : 6). Oudere schrijvers verhalen zonder eenige afkeuring dat de aartsvaders en andere hooggeachte dienaren van Jahwe bij zulke heilige boomen altaren gebouwd en Jahwe aangeroepen hebben (Gen. XII : 6; XIII : 18; XXI : 33; XXVI : 23 v.; XLVI : 1; Joz. XXIV : 26; Richt. VI : 24); dáar, verhalen zij, had Jahwe zich dikwerf geopenbaard aan de zijnen (Gen. XVIII : 1; Richt. VI : 11, 19; 2 Sam. V : 24) en had men oudtijds recht gesproken in zijnen naam (Richt. IV : 5; 1 Sam. XIV : 2; XXII : 6).

Terwijl reeds Hozea (Hoz. IV : 13) en Jezaja (Jez. I : 29) klagen dat de godsvereering bij de heilige boomen en die op de hoogten met zooveel afgoderij gepaard gaat, is onze schrijver de eerste die haar uitdrukkelijk verbiedt en als heidensch veroordeelt. Van nu af wordt zij door alle geschiedschrijvers en profeten als afgodisch gebrandmerkt (Lev. XIX : 26; 1 Kon. XIV : 23; 2 Kon. XVI : 4; XVII : 10; Jez. LVII : 5, 7; LXV : 7; Jer. II : 20; III : 6, 13; XVII : 2; Ezech. VI : 13; XVIII : 6, 11 vv.; XX : 28; XXXIII : 25). — *verwoesten*, zoodat ze geen plaatsen van eeredienst meer kunnen zijn. Men kon ze tot andere doeleinden inrichten (2 Kon. X : 27).

drijven hunne goden hebben gediend: op de hooge bergen en de heuvelen
3 en onder elken lommerrijken boom; ′ hunne altaren zult gij omver-
werpen, hunne wijsteenen verbrijzelen, hunne gewijde boomstammen
verbranden en de beelden hunner goden omhouwen, en zoo hun naam
4 van die plaats doen verdwijnen. ′ Alzoo zult gij Jahwe, uw god, niet
5 vereeren; ′ maar de plaats die Jahwe, uw god, uit al uwe stammen
zal uitkiezen om er zijn naam te vestigen, om er te wonen, zult gij
6 opzoeken; daarheen zult gij gaan, ′ daar uwe brandoffers en slachtoffers,
uwe tienden en wijgaven, uwe geloften en vrijwillige giften en de
7 eerstgeborenen van uwe runderen en uw kleinvee brengen, ′ en daar
met uwe huisgenooten voor het aangezicht van Jahwe, uw god, eten
en vroolijk zijn over al uw bedrijf, waarin Jahwe, uw god, u gezegend
8 heeft. ′ Gij zult niet meer doen al wat wij heden hier doen: een ieder
9 wat in zijn oog recht is; ′ want tot dusverre zijt gij niet aan de plaats
10 der rust noch in het erve gekomen dat Jahwe, uw god, u geeft. ′ Maar
gij zult den Jordaan overtrekken en u vestigen in het land dat Jahwe,
uw god, u zal toewijzen, en hij zal u rust verschaffen van al uwe
11 vijanden rondom, ′ zoodat gij veilig woont, en dan zult gij naar de
plaats die Jahwe, uw god, zal uitkiezen om er zijn naam te doen
wonen brengen al wat ik u gebied: uwe brandoffers en slachtoffers,
uwe tienden en wijgaven, en de gansche keur der geloften die gij aan
12 Jahwe beloven zult; ′ en gij zult voor het aangezicht van Jahwe, uw
god, vroolijk zijn met uwe zonen en dochters, met uwe dienstknechten
en dienstmaagden, en met den Leviet die in uwe steden woont; want
hij heeft geen aandeel of erve onder u.
13 Neem u in acht uwe brandoffers niet te brengen op de eerste de
14 beste plaats, ′ maar alleen op de plaats die Jahwe in een uwer stam-
men zal uitkiezen; dáar zult gij uwe brandoffers brengen, dáar alles
15 doen wat ik u gebied. ′ Evenwel, naar hartelust moogt gij in al uwe
steden slachten en vleesch eten, naar den zegen dien Jahwe, uw god,

Vs. 3. VII: 5. — Vs. 15 v. Vs. 22—24; XV: 22 v.

3. Zie op VII: 5. — *hun naam.* De heilige plaatsen heetten naar de goden die er vereerd werden.

5. *de plaats — vestigen.* Bedoeld is de tempel te Jeruzalem, die in dit boek, ook Joz. IX: 27, steeds door deze of eene dergelijke uitdrukking wordt aangeduid (vs. 11, 14, 18, 21, 26; XIV: 23—25; XV: 20; XVI: 2, 6, 7, 11, 15, 16; XVII: 8, 10; XVIII: 6; XXVI: 2; XXXI: 11), daar de door den schrijver gekozen inkleeding het noemen van den naam *Jeruzalem* verbood. De plaats waar Jahwe zijn naam vestigt of doet wonen is die waar hij zich openbaart en vereerd wil worden. De Samaritanen zagen er den Gerizim in; verg. op Exod. XX: 17. — *om er te wonen,* letterlijk *voor zijn wonen,* wellicht later ingevoegd. Gr. vert. heeft iets anders gelezen.

6. *uwe brandoffers en slachtoffers.* Over deze offers zie inl. op Lev. I—X en aant. op Gen. XXXI: 54. — *tienden.* Zie XIV: 22—29. — *wijgaven.* Zie Num. XV: 17—21. — *geloften en vrijwillige giften.* Zie op Lev. VII: 16. — *eerstgeborenen.* Zie XV: 19—23.

7. *voor — eten.* Bedoeld zijn de offermaaltijden, in of in de nabijheid van het heiligdom aangericht, waarbij de offeraars als 't ware Jahwe's gasten waren; verg. vs. 12, 18; XIV: 26; XV: 20; XVI: 11; XXVI: 11; XXVII: 7. Zie op Gen. XXXI: 54.

8. De schrijver onderstelt dat er in de woestijn althans geen sprake was van een eenig heiligdom. De voorstelling van Ezra's Wetboek, volgens welke Israël ook reeds daar slechts éene plaats der godsvereering, den tabernakel, had gehad (Exod. XXV—XXXI), kent hij blijkbaar niet.

9. *de plaats der rust.* Verg. Ps. XCV: 11.

12. Zie op X: 9. — Met „den vreemde, den wees en de weduwe" worden de Levieten door den schrijver meer dan eens aan de liefdadigheid hunner landgenooten aanbevolen, XIV: 27, 29; XVI: 11, 14; XXVI: 12 v. — *den Leviet — woont,* in onderscheiding van hen die naar Jeruzalem gingen. Over den toestand der Levieten in dit boek ondersteld zie inl. op XVIII: 1—8. — *uwe steden,* letterlijk *uwe poorten*; een eigenaardig spraakgebruik van dit boek. Buitendien nog in Exod. XX: 10. Verg. op Gen. XXII: 17.

13. *op — plaats,* letterlijk *op elke plaats die gij zien zult.*

15. Het slachten van groot en kleinvee, hier toegelaten, wordt in eene latere wet verboden, tenzij het als dankoffer bij het heiligdom geschiedde; zie op Lev. XVII: 3—7. — *de onreine,* die aan een offermaaltijd geen deel mocht nemen; verg. Lev. VII: 20 v.; 1 Sam. XX: 26. — *gazelle en hert,* het gewone wildbraad in Palestina. Van deze dieren mocht het vleesch wel gegeten, maar niet geofferd worden; verg. XIV: 5. De bedoeling is dus: rundvleesch evengoed als wildbraad.

u in al uwe steden zal hebben gegeven: de onreine en de reine mogen
16 het eten, zooals men gazelle en hert eet; ′ maar het bloed zult gij niet
17 eten, gij moet het op den grond uitstorten als water. ′ Het is u niet
geoorloofd, in uwe steden te eten de tienden van uw koren, most
en olie, noch de eerstgeborenen van uwe runderen en uw kleinvee,
noch eenige der geloften die gij beloven zult, noch uwe vrijwillige
18 giften, noch uwe wijgaven; ′ neen, voor Jahwe, uw god, aan de plaats
die Jahwe, uw god, uitkiezen zal, zult gij ze eten, met uw zoon en dochter,
met uw dienstknecht en dienstmaagd, en met den Leviet die in uwe
steden woont, en gij zult vroolijk zijn voor het aangezicht van Jahwe,
19 uw god, over al uw bedrijf. ′ Neem u in acht, zoolang gij in uw land
woont, den Leviet niet aan zijn lot over te laten.
20 Wanneer Jahwe, uw god, uw grondgebied uitbreidt, zooals hij u
heeft toegezegd, en gij zegt: Ik wil vleesch eten — omdat gij lust
hebt vleesch te eten, dan moogt gij geheel naar hartelust vleesch eten; ′
21 indien de plaats die Jahwe, uw god, zal uitkiezen om er zijn naam
te vestigen te ver van u verwijderd is, dan moogt gij van uwe run-
deren en uw kleinvee, die Jahwe u zal gegeven hebben, slachten ge-
22 lijk ik u geboden heb, en eten in uwe steden naar hartelust; ′ maar
evenals men de gazelle en het hert eet, zoo zult gij ze eten; de onreine
23 en de reine samen zullen er van eten. ′ Doch pas terdege op dat gij
het bloed niet eet; want het bloed, dat is de ziel, en gij moogt niet
24 met het vleesch de ziel eten; ′ gij zult het niet eten, op den grond
25 zult gij het uitstorten als water; ′ gij zult het niet eten; opdat het u
en uwen kinderen na u welga, als gij doet wat recht is in het oog
26 van Jahwe. ′ Doch met al wat gij hebt van gewijde zaken en uwe
27 geloften zult gij komen ter plaatse die Jahwe zal uitkiezen; ′ gij zult
uwe brandoffers, het vleesch en het bloed, brengen op het altaar van
Jahwe, uwen god; en van uwe slachtoffers zal het bloed op het altaar
van Jahwe, uw god, uitgestort en het vleesch door u gegeten worden. ′
28 Onderhoud al deze woorden die ik u gebied, en luister er naar; opdat
het u en uwen kinderen na u tot in eeuwigheid welga, als gij doet
wat goed en recht is in het oog van Jahwe, uw god.
29 Wanneer Jahwe, uw god, de volken die gij gaat verdrijven uitroeit
voor uw aangezicht, zoodat gij hen verdrijft en u in hun land vestigt, ′
30 neem u dan in acht dat gij niet, nadat zij voor u uit verdelgd zijn,
door hun voorbeeld in den strik valt en naar hunne goden vraagt en
zegt: Hoe dienden deze volken hunne goden? dan zal ik ook zoo doen. — ′
31 Gij zult niet alzoo doen voor Jahwe, uw god; want al wat Jahwe ver-
afschuwt en haat hebben zij voor hunne goden gedaan; zelfs verbranden
zij hunne zonen en dochteren voor hunne goden.

Vs. 19. XIV : 27*a*.

16. Over het verbod van het nuttigen van bloed zie op Gen. IX : 4.
20—27. In hoofdzaak herhaling van vs. 10—19, ten bewijze hoeveel gewicht de schrijver aan deze bepalingen hechtte.
20. *zooals — toegezegd.* Zie Gen. XV : 18—21.
21. *gelijk ik u geboden heb.* Zie vs. 15.
22—24. Zie op vs. 15 en 16.
23. *het bloed, dat is de ziel.* Zie op Gen. IX : 4.
26. *gewijde zaken,* al wat als offergave voor Jahwe bestemd is: tienden, eerstgeboorten enz.
27. De wetgever schrijft voor, wat met het bloed der offerdieren gedaan moet worden: het moest in elk geval op het altaar komen, bij brandoffers met het vleesch, bij slachtoffers zonder het vleesch. Volgens jongere wetten moest bij beide soorten van offers het bloed door de priesters op het altaar gesprenkeld worden (Lev. I : 5, 11; III : 2, 8, 13).
30. *strik.* Zie op Exod. XXXIV : 12. — *dan — doen,* Jahwe vereeren op de hoogten en met heidensche gebruiken, als wij-steenen, gewijde boomstammen en kinderoffers. Verg. XVIII : 9 v.
31. Verg. XVIII : 9. — *verbranden — goden.* Verg. XVIII : 10 en op Lev. XVIII : 21.

32 Al wat ik u gebied, dat zult gij nauwgezet betrachten, er niets aan
toevoegen en er niets van afdoen.

32. Zie op IV:2.

HOOFDSTUK XIII.

Strafbedreiging tegen de verleiding tot afgoderij. — Wie door teekenen en wonderen zijn volk tot afgoderij wil verleiden worde gedood (1—5). Zelfs moet men bloedverwant of vriend die in het geheim er toe aanspoort aan de doodstraf overleveren (6—11). De stad die zich tot afgoderij laat overhalen worde met den banvloek geslagen en voor altijd tot een puinhoop gemaakt (12—18).

XIII:1 Wanneer in uw midden een profeet of iemand die droomen heeft
2 opstaat en u een teeken of wonder stelt, ' en het teeken of wonder
komt uit waarop hij zich bij u beroepen heeft, en hij zegt: Laat ons
andere goden volgen, die gij niet hebt leeren kennen, en laat ons hen
3 dienen — ' dan zult gij naar de woorden van dien profeet of naar
dien man die droomen heeft niet luisteren; want Jahwe, uw god, stelt
u op de proef, om te weten of gij werkelijk Jahwe, uw god, met uw
4 gansche hart en met uwe gansche ziel liefhebt. ' Jahwe, uw god, zult
5 gij volgen, hem vreezen, naar hem hooren en hem aanhangen. ' En
die profeet of die man die droomen heeft moet ter dood gebracht
worden, daar hij afval heeft gepredikt van Jahwe, uw god, die u uit
Egypteland leidde en uit het slavenhuis loskocht, door u af te drijven
van den weg dien Jahwe, uw god, u geboden heeft te bewandelen.
Zoo zult gij het kwaad uit uw midden uitroeien.
6 Wanneer uw broeder, de zoon van uw vader of van uwe moeder,
of uw zoon of dochter, of uwe echtvriendin, of uw boezemvriend in
het geheim u aanzet, zeggende: Laat ons andere goden gaan dienen,
7 goden die gij noch uwe vaderen hebt leeren kennen, ' van de goden
der volken die rondom u, hetzij dicht bij of verre van u wonen, van
8 het eene tot het andere einde der aarde — ' dan zult gij hem niet te
wille zijn noch naar hem hooren; gij zult hem verschoonen noch sparen,
9 het niet stilhouden, ' maar hem zeker dooden; uwe hand zal het eerst
tegen hem zijn om hem ter dood te brengen, en de hand van het
10 gansche volk daarna; ' en gij zult hem steenigen, dat hij sterft; omdat
hij getracht heeft u af te drijven van Jahwe, uw god, die u uit Egyp-
11 teland, uit het slavenhuis, heeft uitgeleid. ' En geheel Israël zal het
hooren en vreezen, en men zal zulk een kwaad niet meer in uw mid-
den doen.

Vs. 5*b*. XVII:7*b*, 12; XIX:19; XXI:21; XXII:21, 24; XXIV:7. — Vs. 11. XVII:13; XIX:20; XXI:21.

1—5. Daar de uitdrukking *andere goden volgen en dienen* zeer rekkelijk is en daaronder alle practijken konden verstaan worden die door de wet werden veroordeeld, moest door het hier gegeven voorschrift het profetisme op den duur onder de macht van de wet en hare uitleggers komen, en dus uitsterven; wat ook geschied is. Verg. op XVIII:21 v. en op Ezech. XIV:9 v.

1. *droomen.* Over de waarde die men aan droomen hechtte zie op Gen. XX:3 en op Num. XII:6. — *een teeken — stelt.* Een teeken of wonder moest bewijzen dat iemands woord van goddelijken oorsprong was; zie Exod. IV:1—9, maar verg. op XVIII:21 v. Doch ook profeten of priesters van andere goden dan Jahwe konden wonderen verrichten; zie Exod. VII:11 v.; VIII:7, 18; Matth. XXIV:24; 2 Thess. II:9.

4. *naar hem hooren.* Hebr. t. laat nog voorafgaan *zijne geboden onderhouden,* en laat volgen *hem dienen*; wat volg. Gr. vert. weggelaten is.

5. *afval — Jahwe.* Verg. Jer. XXVIII:16; XXIX:32.

6—18. Verg. XVII:2—7.

6 v. *Laat — aarde.* De schrijver vergeet al spoedig dat de verleider spreekt. Desgelijks vs. 13.

6. *uw broeder — moeder,* uw halve of uw volle broeder. Wegens de veelwijverij waren in vele gezinnen kinderen van verschillende moeders. — *vader of,* volg. Sam. en Gr. t. ingevoegd.

9. *uwe hand — brengen.* De aanklager moet dus de steeniging beginnen; zoo ook XVII:7. Volgens Lev. XXIV:14 moeten de aanklagers vóór de strafoefening de handen op het hoofd van den veroordeelde leggen.

12 Wanneer gij van eene uwer steden, die Jahwe, uw god, u geeft om
13 er te wonen, het volgende hoort: ′ Er zijn deugnieten uit uw midden
opgekomen, die de bewoners hunner stad verleid hebben met deze
woorden: Laat ons andere goden gaan dienen, goden die gij niet hebt
14 leeren kennen — ′ zoo zult gij nauwgezet onderzoeken, navorschen en
ondervragen; en is het waarheid, staat de zaak vast, is dit afschuwelijk
15 stuk in uw midden bedreven, ′ zoo zult gij de inwoners dier stad met
het scherp des zwaards slaan, haar en al wat in haar is met den ban-
16 vloek treffende: ′ al haren buit zult gij midden op het plein bijeen-
brengen, en dan de stad met al haren buit verbranden ten aloffer
voor Jahwe, uw god; en zij zal voor eeuwig een steenhoop zijn, zij mag
17 niet weder opgebouwd worden. ′ Niet het geringste van het met den
banvloek getroffene blijve aan uwe hand hangen; opdat Jahwe zijn
gloeienden toorn late varen en u barmhartigheid bewijze, zich uwer
erbarme en u vermenigvuldige, zooals hij uwen vaderen onder eede
18 beloofd heeft; ′ als gij hoort naar Jahwe, uw god, al zijne geboden
die ik u heden gebied onderhoudt, doende wat recht is in het oog van
Jahwe, uw god.

Vs. 14. XVII : 4.

13. *deugnieten.* In het Hebreeuwsch staat hier een woord *belijjaäl*, d. i. ‚onnut', dat, evenals hier, met *mannen, zonen* enz. verbonden, dikwijls in het O. T. voorkomt. De latere Joden hebben daarvan een eigennaam gemaakt, Belial, voor een boozen geest of den duivel zelf; zie 2 Kor. VI : 15.

15. *haar — treffende.* Hebr. t. laat nog volgen *en haar vee met het scherp des zwaards,* dat volg. Gr. vert. is weggelaten.

16. *aloffer,* de oude naam (*kaliel*) voor hetgeen later brandoffer (*ola*) heette; verg. XXXIII : 10; 1 Sam. VII : 9; Ps. LI : 21 en op Lev. I : 3. — *zij mag niet weder opgebouwd worden.* Dit vonnis trof o. a. Jericho en Ai, Joz. VI : 26; VIII : 28.

17. Verg. VII : 25 v. en Joz. VII : 20—24.

HOOFDSTUK XIV : 1—21.

Wet op de reine en onreine dieren, benevens eenige andere bepalingen. — Waarschuwing tegen heidensche gebruiken bij het rouwen (1 v.). Opsomming van de dieren die wel, en die niet gegeten mogen worden: viervoeters (3—8); visschen (9 v.); vogelen (11—20). Verbod van aas en van „het bokje in de melk zijner moeder" (21).

De hier voorkomende lijst van reine en onreine dieren wordt, gewijzigd en uitgewerkt, ook Lev. XI : 2—23 aangetroffen. Onze schrijver heeft haar waarschijnlijk aan de mondelinge overlevering of aan schriftelijke aanteekeningen van priesters ontleend.

XIV : 1 Gij zijt kinderen van Jahwe, uw god: gij zult u niet snijden noch
2 tusschen de oogen kaal scheren om een doode; ′ want gij zijt een aan
Jahwe, uw god, geheiligd volk, en u heeft Jahwe uitverkoren om van
alle volken op den aardbodem hem tot een eigen volk te zijn.
3, 4 Gij zult niets afschuwelijks eten. ′ Dit zijn de viervoetige dieren welke
5 gij moogt eten: rund, schaap en geit, ′ hert, gazelle, damhert, steenbok,
6 antiloop, wilde os en gems, ′ en alle viervoeters die gekloofde klauwen
hebben, wier hoeven in twee klauwen gespleten zijn en die herkauwen,
7 moogt gij eten. ′ Doch van de herkauwende dieren en van die met
gespleten hoeven zult gij de volgende niet eten: het kameel, den haas
en den klipdas, want zij herkauwen wel, maar hebben geen gekloofde
8 klauwen; zij zijn voor u onrein. ′ Verder het zwijn, want het heeft

Vs. 2. VII : 6.

1. *snijden — doode.* Over de hier verboden heidensche gebruiken zie op Lev. XIX : 28.

3—20. Over deze wet zie inl. op Lev. XI.

4 v. De hier voorkomende dieren worden Lev. XI niet met name genoemd.

5. *damhert — gems.* De vertaling van sommige dezer namen is onzeker.

wel gekloofde klauwen maar herkauwt niet; het is voor u onrein. Hun
vleesch zult gij niet eten, hun aas niet aanraken.
9 Van al wat in het water is moogt gij het volgende eten: al wat
10 vinnen en schubben heeft moogt gij eten; ' maar al wat geen vinnen
en schubben heeft zult gij niet eten; het is voor u onrein.
11, 12 Alle reine vogels moogt gij eten. ' Maar de volgende zult gij niet
13 eten: den arend, den zeearend, den lammergier, ' den stinkgier, den
14, 15 valk in soorten, ' alle soorten van raven, ' den struis, den sperwer, de
16 meeuw, den havik in soorten, ' den uil, den roerdomp, den pelikaan, '
17, 18 de kraai, den aasgier, den reiger, ' den ooievaar, den kraanvogel in
19 soorten, de hop en de vleermuis. ' Voorts zijn voor u alle gevleugelde
20 insecten onrein; zij mogen niet gegeten worden. ' Al het rein gevogelte
moogt gij eten.
21 Gij zult geenerlei aas eten; den vreemde die in uwe steden woont
moogt gij het geven, dat hij het ete, of aan den buitenlander moogt
gij het verkoopen; maar gij zijt een heilig volk van Jahwe, uw god.
Gij zult niet koken het bokje in de melk zijner moeder.

Vs. 21*b*. Exod. XXIII : 19*b*; XXXIV : 26*b*.

13. Hebr. t. heeft, waarschijnlijk ten gevolge eener vergissing, in dit vers nog een woord, onbekend als vogelnaam; volg. Gr. vert. weggelaten. — *den stinkgier, den valk.* Deze woorden zijn volg. Gr. en Sam. t. en Lev. XI : 14 omgezet.

19. Op dezen regel wordt Lev. XI : 21 v. voor de sprinkhanen eene uitzondering gemaakt.

21. *Gij — eten.* Zie op Exod. XXII : 31. — *den vreemde — geven.* Deze vergunning wordt Lev. XVII : 15 ingetrokken: daar, evenals overal in Ezra's Wetboek, wordt de onder Israël wonende vreemde met den Israëliet gelijkgesteld. Zie op Exod. XII : 19. — *Gij — moeder.* Zie op Exod. XXIII : 19.

HOOFDSTUK XIV : 22—29.

Wet op de tienden. — De Israëliet vertere jaarlijks zijne tienden bij het heiligdom (22 v.); woont hij te ver af, dan make hij ze te gelde en richte van de opbrengst een maaltijd bij het heiligdom aan (24—27); de tienden van elk derde jaar evenwel bestemme hij voor de minvermogenden in zijne woonplaats (28 v.).

Van oudsher waren de Israëlieten gewoon de tienden hunner veldvruchten aan Jahwe te offeren, en werden deze bij een of ander heiligdom aan een offermaal gegeten; zie op Gen. XXVIII : 22. Wij weten niet, of dit jaarlijks dan wel om de drie jaren geschiedde, evenmin, of de oogst van een jaar in eens of bij gedeelten, in verschillende jaargetijden, vertiend werd. Men deed het niet volgens eene geschreven wet, dus in onderscheiden streken verschillend; waarschijnlijk meestal op een der hooge feesten; verg. XXVI : 12; Am. IV : 4. Onze wet nu, van zoo hoog belang geacht dat er H. XXVI met nadruk op wordt teruggekomen, brengt in dit gebruik de volgende veranderingen aan: vooreerst moeten de tienden van het derde jaar niet meer aan tiendmalen bij een heiligdom gegeten, maar geheel aan minvermogende medeburgers afgestaan worden; en verder moeten in de beide andere jaren de tiendmalen, niet meer bij plaatselijke heiligdommen, maar te Jeruzalem worden gehouden. Over de bestemming der tienden in later tijd zie Num. XVIII : 21—32; verg. op Lev. XXVII : 32.

XIV : 22 Gij zult jaarlijks de geheele opbrengst van uw zaad, dat wat op den
23 akker groeit, vertienden; ' gij zult voor het aangezicht van Jahwe, uw
god, in de plaats die hij zal uitkiezen om er zijn naam te doen wonen,
het tiend van uw koren, most en olie en de eerstgeborenen van uwe

22 v. Van veetienden was toen, en zelfs een paar eeuwen later, nog geen sprake. Zij komen eerst in een toevoegsel op Ezra's Wetboek voor; zie op Lev. XXVII : 32.

22. *jaarlijks.* Over de tienden van het derde jaar zie vs. 28 v. — *de — zaad.* Hieronder zijn ook de boomvruchten begrepen; verg. Lev. XXVII : 30.

23. Volgens de latere wet Num. XVIII : 21—24 moesten de tienden aan de Levieten worden opgebracht. Om dien strijd te vereffenen, namen Joodsche schriftgeleerden aan, dat twee tienden waren voorgeschreven, waarvan een voor de Levieten, een voor offermaaltijden was bestemd; zie Tob. I : 7 v. In welken zin onze wet tweeërlei tiend kent zie op XXVI : 12. — *en het — kleinvee.* Van het vee werden niet de tienden, maar de eerstgeborenen, te gelijk met de tienden van koren, most en olie, aan offermalen verteerd. Zie verder inl. op XV : 19—23.

runderen en uw kleinvee eten; opdat gij leert, Jahwe, uw god, te
24 allen tijde te vreezen.′ Maar is de afstand u te groot, kunt gij het
niet vervoeren, omdat de plaats die Jahwe, uw god, zal uitkiezen om er
zijn naam te vestigen te ver van u verwijderd is, en Jahwe, uw god,
25 u gezegend heeft,′ zoo moet gij het te gelde maken, het geld bij u
steken, heengaan naar de plaats die Jahwe, uw god, zal uitkiezen,′
26 voor het geld u aanschaffen alles waarin gij lust hebt: runderen en
kleinvee, wijn en sterken drank en al wat uw hart verlangt, en daar
met uw gezin voor het aangezicht van Jahwe, uwen god, eten en
27 vroolijk zijn;′ ook den Leviet die in uwe steden woont zult gij niet
aan zijn lot overlaten; want hij heeft geen aandeel of erve onder u.
28 Elk derde jaar zult gij het geheele tiend van uw gewas van dat
29 jaar uitbrengen en in uwe steden nederleggen;′ dan zullen de Leviet —
daar hij geen aandeel of erve onder u heeft — de vreemde, de wees
en de weduwe die in uwe steden wonen komen en eten en zich verzadigen;
opdat Jahwe, uw god, u zegene in al den arbeid dien uwe
hand verricht.

Vs. 27*a*. XII : 19.

24. Verg. XII : 20 v. — *en Jahwe — heeft*, nl. met een goeden oogst; zoodat het vervoer van het tiend te moeilijk wordt.
27. Zie op XII : 12 en op X : 9.
28. *het geheele*, zonder er iets, voor welk doel ook, af te nemen; verg. XXVI : 12—14. — *uitbrengen*, uit schuren en kelders. — *in — nederleggen*. De bedoeling van den schrijver schijnt te zijn dat men het tiend onbeheerd op straat of veld moest nederleggen, waar de armen het konden weghalen; wat zonder nadere bepaling tot schromelijke misbruiken en wanordelijkheden aanleiding moest geven.
29. Zie op XII : 12.

HOOFDSTUK XV : 1—18.

Wetten op de kwijtschelding van schulden en de vrijlating van slaven. — Elk zevende jaar worde den Israëliet zijne schuld kwijtgescholden (1—3); er zal trouwens geen armoede zijn, als Jahwe's geboden worden onderhouden (4—6); men zij liefdadig en late zich door de gedachte aan het op handen zijnde jaar der kwijtschelding niet weerhouden aan den arme te leenen (7—11). Hebreeuwsche slaven late men in het zevende jaar met milde giften vrij (12—15); verkiest zulk een slaaf echter bij zijn heer te blijven, dan behoort hij hem voor altijd (16 v.); vrijlating is billijk (18).

Deze wetten zijn met vrij belangrijke wijzigingen aan het Bondsboek ontleend. De eerste, vs. 1—11, wijst terug naar Exod. XXIII : 10 v., maar stelt voor den aldaar voorgeschreven maatregel ten bate der armen een anderen in de plaats (zie op vs. 1—3). De tweede, vs. 12—18, is eene gewijzigde herhaling van Exod. XXI : 2—6 (zie op vs. 16 en 17). Beide strekken, met XIV : 28 v., ten bate der minvermogenden.

Voor de latere wetgeving op deze onderwerpen zie Lev. XXV : 2—7, 39—43, de wetten op sabbatsjaar en jubeljaar.

XV : 1 Elk zevende jaar zult gij eene kwijtschelding doen plaats hebben.′
2 Hierin nu bestaat de kwijtschelding: elk schuldeischer schelde aan zijn
naaste wat hij hem leende kwijt; hij zal zijn naaste en zijn broeder
niet tot betaling dwingen; want ter eere van Jahwe is eene kwijt-

1—3. De hier gegeven wet op de kwijtschelding der schulden is eene wijziging van die van Exod. XXIII : 10 v., volgens welke de opbrengst van het land om de zeven jaar aan de armen moest worden overgelaten. *Kwijtschelding* hier en *overlaten* dáar zijn vertalingen van hetzelfde zeldzame Hebreeuwsche woord (*sjemitta, sjamat*). Onze wetgever heeft uit de oude wet overgenomen den kunstterm en de strekking voor minvermogenden te zorgen, maar geeft, omdat hij voor den daar voorgeschreven maatregel een anderen in de plaats stelt, eene eenigszins andere beteekenis aan het woord. Van het sabbatsjaar van Lev. XXV : 2—7 weet onze schrijver evenmin iets als die van het Bondsboek.
2. *zijn naaste en zijn broeder*. Wellicht is een van beide woorden ingevoegd. Gr. vert. heeft alleen *zijn broeder*. In elk geval is de volksgenoot bedoeld. — *is — uitgeroepen*, algemeen bekend gemaakt dat het jaar waarin de schulden moeten worden kwijtgescholden is aangebroken. Het zevende jaar is dus voor allen een en hetzelfde en onafhankelijk van het tijdstip waarop de schuld was aangegaan; doch zie op Exod. XXIII : 10 v. Volgens jongere wetten werden de feesttijden door trompetgeschal aangekondigd, Lev. XXV : 9; Num. X : 10.

3 schelding uitgeroepen. ′ Den buitenlander moogt gij tot betaling dwingen,
maar wat gij bij uwen broeder hebt staan zult gij kwijtschelden.
4 Trouwens er zal onder u geen arme zijn, daar Jahwe u rijkelijk zal
zegenen in het land dat Jahwe, uw god, u als erve in bezit geeft; ′
5 indien gij slechts goed luistert naar de stem van Jahwe, uw god, en
6 al deze geboden die ik u heden gebied nauwgezet betracht. ′ Want
Jahwe, uw god, heeft u gezegend, zooals hij u toegezegd heeft; zoodat
gij aan vele volken leenen, maar zelf niet van hen leenen zult, en gij
over vele natiën zult heerschen, terwijl zij niet zullen heerschen over u.
7 Wanneer onder u in eene uwer steden, in het land dat Jahwe, uw
god, u geeft, een uwer broederen arm is, dan zult gij uw hart niet ver-
8 stokken noch uwe hand sluiten voor uw armen broeder, ′ maar uwe hand
wijd voor hem opendoen en hem gewillig leenen, om in zijne behoeften
9 te voorzien. ′ Neem u in acht dat in uw hart geen nietswaardige over-
legging zij van dezen aard: het zevende jaar, het jaar der kwijtschel-
ding, is nabij — en gij het uw armen broeder misgunt en hem niets
geeft. Hij zou tegen u tot Jahwe roepen en gij zoudt schuldig worden. ′
10 Neen, geven zult gij hem en niet wrevelig zijn als gij hem geeft;
want Jahwe, uw god, zal u te dezer zake zegenen in al uwen arbeid
11 en al uw bedrijf. ′ Want het zal aan armen in den lande nooit ont-
breken; daarom gebied ik u: Doe uwe hand wijd open voor uw broeder,
voor de behoeftigen en armen in uw land.
12 Wanneer uw broeder, Hebreër of Hebreeuwsche, zich aan u verkoopt,
dan zal hij u zes jaren dienen en zult gij hem in het zevende jaar
13 als vrij man van u laten gaan. ′ En wanneer gij hem als vrij man van
14 u laat gaan, zult gij hem niet met ledige handen laten heengaan: ′ gij
moet hem rijkelijk meegeven van uwe kudde, van uw dorschvloer en
uwe wijnpers; van dat waarin Jahwe, uw god, u gezegend heeft moet
15 gij hem geven. ′ Gedenk dat gij slaaf in Egypteland zijt geweest en
Jahwe, uw god, u losgekocht heeft; daarom gebied ik u dit heden. ′
16 Maar in geval hij tot u zegt: Ik wil niet van u weggaan — omdat
17 hij u en uw huis lief heeft, daar hij het goed bij u heeft; ′ zoo zult
gij een priem nemen en dien door zijn oor in de deur steken, en hij
zal voor altijd uw slaaf zijn. Met uwe slavin moet gij desgelijks
handelen.
18 Gij moet er niets hards in zien hem als vrij man van u te laten

Vs. 6. XXVIII : 12*b*. — Vs. 12. Jer. XXXIV : 14. — Vs. 15. V : 15; XVI : 12*a*; XXIV : 18, 22.

4 v. De mogelijkheid, hier ondersteld, dat er geen armen in het land zouden zijn wordt blijkens vs. 11 niet door onzen wetgever erkend. Verg. op vs. 6.

6. Dit vers is voortzetting van vs. 3 en geeft reden van de onderstelling, waarvan daar wordt uitgegaan, dat buitenlanders van Israëlieten hebben geleend. — *heeft — gezegend.* Zie op 1 Kon. III : 12.

7. *een uwer*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *uit een uwer.*

9. *Hij — worden.* Verg. Exod. XXII : 27.

12—18. Zie aantt. op Exod. XXI : 2—6. Deze wet, die blijkens Jer. XXXIV : 8—22 in den regel niet uitgevoerd werd, is later vervangen door eene bepaling in de wet op het jubeljaar, waarbij de vrijlating der slaven in het vijftigste jaar werd verordend; zie Lev. XXV : 39—43.

13. *niet met ledige handen*, opdat hij niet genoodzaakt worde zich terstond weer te verkoopen. Deze menschlievende bepaling komt in de oudere wet niet voor.

16. Het geval, Exod. XXI : 5 ondersteld, dat een slaaf weigert weg te gaan omdat hij niet van vrouw en kinderen wil scheiden, kan volgens onzen wetgever niet voorkomen, daar hij, blijkens vs. 17*b*, den maatregel eveneens op slavinnen wil zien toegepast.

17. *in de deur*, van de woning des eigenaars; zie op Exod. XXI : 6. Onze schrijver spreekt niet, evenals de oudere wetgever, over *de godheid*, omdat hij van huisgoden niet weten wil. — *Met — handelen.* Anders Exod. XXI : 7—11.

18. *het dubbele — verdiend.* Een daglooner zou eens zooveel hebben gekost, daar hem behalve zijn voedsel ook nog loon moest worden verstrekt. — *en Jahwe — verricht.* Verg. vs. 10*b* en XIV : 29*b*.

heengaan; want het dubbele loon eens dagglooners heeft hij zes jaren lang aan u verdiend; en Jahwe, uw god, zal u zegenen in al wat gij verricht.

HOOFDSTUK XV : 19—23.

Wet op de eerstgeborenen. — Men offere de eerstgeborenen van zijn vee jaarlijks bij het éenige heiligdom (19 v.), maar slachte in zijne woonplaats die waar gebreken aan zijn (21—23).

Deze wet is latere ontwikkeling van de Exod. XIII : 2, 11—16; XXII : 29 v.; XXXIV : 19 v. voorkomende bepalingen. De daarin aangebrachte wijzigingen zijn deze: de eerstgeborenen mogen niet meer bij een plaatselijk heiligdom, maar moeten bij den tempel worden geofferd; dat offer wordt niet, zooals vroeger, op den achtsten dag na de geboorte gesteld, noch ook met het feest der ongezuurde brooden in verband gebracht (zie op vs. 20). Van de menschelijke eerstgeborenen wordt gezwegen.

XV : 19 Alle eerstgeborenen van het mannelijk geslacht die onder uwe run-
deren en uw kleinvee worden ter wereld gebracht zult gij aan Jahwe,
uw god, heiligen: gij zult het eerstgeborene van uw rund niet laten
arbeiden, noch het eerstgeborene van uwe schapen en geiten scheren; '
20 voor het aangezicht van Jahwe, uw god, zult gij ze jaarlijks met uw
21 gezin, in de plaats die Jahwe zal uitkiezen, eten. ' Maar zoo er een
gebrek aan is, van lamheid of blindheid of welk leelijk gebrek ook,
22 zoo zult gij het niet offeren voor Jahwe, uw god; ' in uwe steden zult
gij het eten, de onreine en de reine samen, zooals de gazelle en het
23 hert; ' doch zijn bloed zult gij niet eten: gij moet het op den grond
uitstorten als water.

Vs. 22 v. XII : 15 v., 22—24.

19. *Alle — geslacht.* Oorspronkelijk werden ook die van de andere kunne aan Jahwe gewijd; zie op Exod. XIII : 12. Van de eerstgeborenen uit menschen spreekt deze verordening niet; volgens eene nagenoeg gelijktijdige wet, Exod. XIII : 13, moesten zij worden losgekocht.

20. *jaarlijks,* volgens XIV : 23 te gelijk met de tienden, dus na afloop van den oogst. In Exod. XIII : 2, 11—16; XXXIV : 19 v. wordt de wijding der eerstgeborenen met den uittocht uit Egypte en het feest der ongezuurde brooden in verband gebracht. Oudtijds gold als regel, dat zij op den achtsten dag na de geboorte bij het plaatselijk heiligdom aan Jahwe werden gewijd, Exod. XXII : 29 v.; zie aldaar. — *eten,* op een offermaaltijd verteren. Volgens Num. XVIII : 15—18 behooren de eerstgeborenen — hetzij de dieren zelve, hetzij hunne waarde in geld — tot de inkomsten der priesters.

21 v. De bepaling het ezelveulen, dat noch geofferd noch gegeten mocht worden, door een schaap te vervangen of het den nek te breken (Exod. XIII : 13; XXXIV : 20) wordt hier niet herhaald. Het vs. 21 gegeven verbod geldt, volgens XVII : 1; Lev. XXII : 20, niet slechts van de eerstgeborenen, maar van alle offerdieren.

22 v. Zie op XII : 15 en 16.

HOOFDSTUK XVI : 1—17.

Wet op de feesten. — Israël viere in de maand Abib het paaschfeest tot herinnering aan den uittocht (1—8); zeven weken na het begin van den oogst het feest der weken (9—12); bij het einde van dorschtijd en druivenoogst het loofhuttenfeest (13—15). Drie keeren 's jaars viere Israël feest bij het éenige heiligdom (16 v.).

Deze wet is uitbreiding van de bepalingen, Exod. XXIII : 14—17; XXXIV : 18—24 gegeven. De groote wijziging welke zij in de bestaande feestviering brengt is deze, dat alle feestoffers bij den Jeruzalemschen tempel gebracht en aan liefdadige doeleinden dienstbaar gemaakt moeten worden. Voorts wijkt zij er van af door het feest der ongezuurde brooden met het paaschoffer te verbinden. Was het pascha een oud gebruik, tot vrijwaring van het huis en zijne bewoners tegen ongeval en schade (zie op Exod. XII : 11), dan is het zeer verklaarbaar, dat de schrijver dat oude gebruik, waarin hem zeker een en ander als ruw en heidensch voorkwam, poogde af te schaffen en er eene andere beteekenis aan trachtte te geven, door het te verbinden met het feest der ongezuurde brooden. De vereeniging van de twee feesten is hem echter niet ten volle gelukt: terwijl hij vs. 1 het geheele feest *pascha* noemt en onder het *paasch*-offer de offers van de geheele feestweek schijnt te verstaan (zie op vs. 3), onderscheidt hij vs. 4—6 den eersten dag als den dag van het paaschoffer uitdrukkelijk van de overige.

Over de latere ontwikkeling van de feestwetgeving zie inll. op Exod. XII : 1—XIII : 16 en Lev. XXIII.

XVI : 1 Onderhoud de maand Abib en vier pascha ter eere van Jahwe, uw
god; want in de maand Abib heeft Jahwe, uw god, u in den nacht
2 uit Egypte uitgeleid; ' en slacht als paaschoffer voor Jahwe, uw god,
kleinvee en runderen, in de plaats die Jahwe zal uitkiezen om er
3 zijn naam te doen wonen. ' Gij zult daarbij niets gedeesemds eten:
zeven dagen moet gij daarbij ongezuurd brood eten, brood der ellende;
daar gij in angstige haast uit Egypteland zijt getogen; opdat gij al
uwe levensdagen den dag van uwen uittocht uit Egypteland in gedachtenis houdt.
4 Zeven dagen lang zal bij u in uw gansche gebied geen gist gezien
worden; ook zal van het vleesch dat gij den eersten dag des avonds
5 slacht niets den nacht overblijven tot den morgen. ' Het is u niet ge-
oorloofd, het paaschoffer te slachten in eene uwer steden, die Jahwe,
6 uw god, u geeft; ' maar in de plaats die Jahwe, uw god, zal uitkiezen
om er zijn naam te doen wonen zult gij des avonds het paaschoffer
slachten, zoodra de zon is ondergegaan: den tijd van uwen uittocht
7 uit Egypte. ' Gij zult het in de plaats die Jahwe, uw god, zal uit-
kiezen koken en eten, en des morgens u op weg begeven en heengaan
8 naar uwe tenten. ' Zes dagen lang zult gij ongezuurd brood eten, en
den zevenden is het hoogtijd ter eere van Jahwe, uw god; dan zult
gij geen werk verrichten.
9 Zeven weken zult gij tellen: van dat men begint den sikkel in het
10 koren te slaan zult gij beginnen te tellen, zeven weken, ' en dan het

Vs. 1, 3*a*. Exod. XIII : 3 v.; XXIII : 15; XXXIV : 18 v.; Lev. XXIII : 6*b*. — Vs. 8. Exod. XIII : 6 v.

1. *de maand Abib.* Zie op Exod. XII : 2. Evenals Exod. XIII : 4; XXIII : 15; XXXIV : 18, is de dag dier maand hier onbepaald gelaten. Volgens Exod. XII : 6; Lev. XXIII : 5; Num. XXVIII : 16 begint het feest tegen het einde van den 14den der eerste maand; zie op Exod. XII : 6. — *pascha.* Zoo heet hier het feest dat in oudere wetten (Exod. XXIII : 14) het feest der ongezuurde brooden wordt genoemd. Eene jongere wet (Exod. XII : 14) noemt zoo alleen den eersten dag van het feest. — *in den nacht.* Hiervan is Exod. XIII geen sprake; volg. Num. XXXIII : 3 heeft de uittocht in den morgen plaats.

2. *kleinvee en runderen.* Men was dus vrij in de keuze; eene latere wet (Exod. XII : 5) schrijft het offer van een lam voor.

3. *Gij zult — brood eten.* Het eten van ongezuurd brood, voorheen de hoofdzaak van het feest, dat daarnaar „feest der ongezuurde brooden" heette (vs. 16; Exod. XXIII : 15; XXXIV : 18), is hier tot een bestanddeel van het paaschfeest gemaakt. De herinnering dat onze schrijver hiermede iets nieuws invoerde ging niet verloren: 2 Kon. XXIII : 21—23 wordt uitdrukkelijk gemeld, dat het paaschfeest, in 622, overeenkomstig de Deuteronomische wet door Jozia gevierd, wezenlijk verschilde van de oudere gebruiken; verg. inl. op *Deuteronomium.* — *daarbij,* bij het paaschoffer. Wanneer de schrijver dit woord herhaalt, dan maakt hij daardoor uitdrukkelijk al de offers op de zeven feestdagen tot paaschoffers. — *brood — getogen.* Eigenaardige poging om het eten van ongezuurd brood te verklaren: het armoedige voedsel deed denken aan de angstige vlucht met al hare ellende. Eene andere verklaring geeft Exod. XII : 34, 39. Over de oorspronkelijke beteekenis der ongezuurde brooden zie op Exod. XII : 15—20 en 34.

4. *Zeven — worden.* Verg. Exod. XIII : 7. — *ook — morgen.* Desgelijks Exod. XII : 10; XXIII : 18; XXXIV : 25; Num. IX : 12*a*.

6. *des avonds, den tijd van uwen uittocht uit Egypte.* Zie op vs. 1.

7. *koken,* zooals men oudtijds met het offervleesch deed; verg. 1 Sam. II : 13 v. Later (Exod. XII : 8 v.) werd voorgeschreven dat het paaschlam gebraden moest worden; om dit verschil te vereffenen, heeft de Gr. vert. *koken en braden,* en verhaalt de Kroniekschrijver (2 Kron. XXXV : 13) dat bij het paaschfeest van Jozia het lam aan het vuur gekookt, d. i. gebraden, werd. — *heengaan naar uwe tenten,* naar uw eigen huis; zie op Richt. VII : 8. Het paaschoffer moest te Jeruzalem geslacht, de ongezuurde brooden mochten thuis gegeten worden.

8. *Zes dagen.* Volgens vs. 3 zeven dagen; dus wordt daar de laatste dag medegerekend; verg. op Exod. XIII : 6. — *den — Jahwe.* Desgelijks Exod. XIII : 6; volgens Exod. XII : 16; Lev. XXIII : 7 v.; Num. XXVIII : 18, 25 moest het vierdag zijn op den eersten en den zevenden dag.

9. *van dat — tellen.* Verg. Lev. XXIII : 15, waar het feest nader bepaald wordt op zeven weken na het toebrengen van de schoof der eerstelingen op den eersten dag der oogstweek.

10. *wekenfeest.* Evenzoo Exod. XXXIV : 22. Over dit feest, vroeger *oogstfeest* geheeten, zie op Exod. XXIII : 16. — *naar gelang — schenken,* met veel of weinig offers, een overvloedigen of schamelen maaltijd, naardat men heeft. Hiervoor treden later, Lev. XXIII : 18—20; Num. XXVIII : 26—31, nauwkeurig voorgeschreven feestoffers in de plaats. Ook moest volgens Lev. XXIII : 21 op dit feest gerust worden.

wekenfeest vieren ter eere van Jahwe, uw god, naar gelang der vrij-
willige gaven die gij zult geven, overeenkomstig den zegen dien Jahwe,
11 uw god, u zal schenken; ′ en gij zult vroolijk zijn voor het aangezicht
van Jahwe, uw god, met uw zoon en dochter, uw dienstknecht en
dienstmaagd, den Leviet die in uwe steden woont, den vreemde, den
wees en de weduwe die in uw midden zijn, in de plaats die Jahwe,
12 uw god, zal uitkiezen om er zijn naam te doen wonen; ′ gedenk dat
gij slaaf in Egypte zijt geweest, en betracht nauwgezet deze inzettingen.
13 Het loofhuttenfeest zult gij zeven dagen lang vieren, wanneer gij
14 van uwen dorschvloer en uwe wijnpers hebt ingezameld, ′ en op uw
feest zult gij vroolijk zijn met uw zoon en dochter, uw dienstknecht
en dienstmaagd, den Leviet, den vreemde, den wees en de weduwe
15 die in uwe steden wonen. ′ Zeven dagen zult gij feestvieren ter eere
van Jahwe, uw god, op de plaats die Jahwe zal uitkiezen; want Jahwe,
uw god, zal u zegenen in al uwe inkomsten en bij al den arbeid uwer
handen; en gij zult onverdeeld vroolijk zijn.
16 Driemaal 's jaars zullen al uwe mannen het aangezicht van Jahwe
gaan zien, in de plaats die hij zal uitkiezen: op het feest der ongezuurde
brooden, het wekenfeest en het loofhuttenfeest; en men zal niet met
17 ledige handen voor Jahwe verschijnen: ′ een ieder uwer kome met eene
gave, overeenkomstig den zegen dien Jahwe, uw god, hem gegeven heeft.

Vs. 12*a*. V : 15*a*. — Vs. 16. Exod. XXII : 15, 17; XXXIV : 23.

11. Zie op XII : 12.
13. *Het loofhuttenfeest.* Over dit feest, dat vs. 16; XXXI : 10; Lev. XXIII : 34; 2 Kron. VIII : 13; Ezra III : 4 aldus genoemd wordt en elders *inzamelingsfeest* (Exod. XXIII : 16; XXXIV : 22), *het feest* (zie op Richt. XXI : 19), of *het feest van Jahwe* (Lev. XXIII : 39) heet, zie op Exod. XXIII : 16. Over de beteekenis van den naam, hier waarschijnlijk voor het eerst aan dit feest gegeven, zie op Lev. XXIII : 42. — *zeven dagen*, evenals 1 Kon. VIII : 66. Daarentegen wordt Lev. XXIII : 36, 39; Num. XXIX : 35; 2 Kron. VII : 9 v. nog een achtste dag aan het feest toegevoegd, die evenals de eerste gevierd werd. — *wanneer — hebt ingezameld.* Even onbepaald als Exod. XXIII : 16; XXXIV : 22. Later (Lev. XXIII : 34; Num. XXIX : 12) wordt het feest bepaald op den 15den dag der zevende maand.
14. *op uw feest,* het feest bij uitnemendheid; zie op vs. 13.
16 v. Over de vermeerdering der feesten en de vaststelling der feestoffers bij de wet in later tijd zie inll. op Lev. XXIII en Num. XXVIII, XXIX.
16. *het aangezicht van Jahwe gaan zien.* Zie op Exod. XXIII : 15.

HOOFDSTUK XVI : 18—XVII : 13.

Bepalingen vooral over de rechtsbedeeling. — De aanstelling van plaatselijke rechters en hunne verplichtingen (XVI : 18—20). Het maken van afgodische voorwerpen verboden (21 v.), als ook het offeren van dieren met gebreken (XVII : 1). De afgodendienaar worde veroordeeld en gesteenigd (2—7). In moeilijke rechtszaken begeve men zich naar de stad des heiligdoms, om van den priester en den rechter aldaar eene uitspraak te verkrijgen, en houde zich daaraan (8—13).

De bepalingen XVI : 18—20; XVII : 8—13 handelen over de rechtsbedeeling: zij hebben ten doel, de zuiverheid van de rechtspraak te bevorderen (verg. I : 9—18) en er eene gewenschte eenheid in te brengen, door in gevallen die voor de plaatselijke rechters te moeilijk zijn de beslissing aan de Jeruzalemsche priesters en den rechter aldaar op te dragen (verg. XIX : 16—21). Van hetgeen daartusschen in staat (XVI : 21—XVII : 7) behoort althans XVI : 21—XVII : 1 volstrekt niet in dit verband; waaraan of aan wien deze zonderlinge plaatsing te wijten is, laat zich niet uitmaken.

XVI : 18 Gij zult in al uwe steden, die Jahwe, uw god, u geeft, naar uwe
stammen rechters en ambtlieden aanstellen, die naar billijkheid over
19 het volk zullen rechtspreken. ′ Gij zult het recht niet verkrachten, den

Vs. 19. Exod. XXIII : 6, 8.

18. *rechters,* waarschijnlijk uit de oudsten te kiezen. Dikwerf komen de oudsten als rechters voor, XXI : 19; XXII : 15; XXV : 7; verg. ook Num. XI : 16. — *ambtlieden.* Zie op Exod. V : 6.
19. *noch een geschenk — hebben.* Zie op Exod. XXIII : 8 en op Gen. XX : 16.

persoon niet aanzien noch een geschenk aannemen; want het geschenk
maakt de oogen van wijzen blind en verdraait de zaken van wie recht
20 hebben. ' Gerechtigheid, gerechtigheid zult gij najagen; opdat gij leeft
en het land in bezit neemt dat Jahwe, uw god, u geeft.
21 Gij zult geen gewijden boomstam, van welk hout ook, planten naast
22 het altaar van Jahwe, uw god, dat gij u maken zult, ' noch een wij-
steen oprichten; wat Jahwe, uw god, haat.
XVII : 1 Gij zult Jahwe, uwen god, geen rund of schaap offeren waaraan
eenig gebrek of iets verkeerds is; want hiervan heeft Jahwe, uw god,
een afschuw.
2 Wanneer in uw midden, in eene uwer steden die Jahwe, uw god,
u geeft, iemand gevonden wordt, man of vrouw, die doet wat kwaad
3 is in het oog van Jahwe, uw god, zoodat hij zijn verbond schendt ' en
andere goden gaat dienen en aanbidden: de zon of de maan of eenig deel
4 van het heir des hemels, wat ik verboden heb — ' dan zult gij, wan-
neer het u bericht is en gij het gehoord hebt, goed onderzoek doen;
en zie, is het waarheid, staat de zaak vast, is dit afschuwelijke stuk
5 in Israël bedreven, ' zoo zult gij dien man of die vrouw die dit kwaad
bedreven heeft uitbrengen naar de poort en steenigen dat zij sterven. '
6 Op de verklaring van twee of drie getuigen zal de veroordeelde ter
dood gebracht worden; hij zal niet ter dood gebracht worden op de
7 verklaring van éen getuige. ' De hand der getuigen zal het eerst tegen
hem zijn om hem ter dood te brengen, en de hand van het gansche
volk daarna. Zoo zult gij het kwaad uit uw midden uitroeien.
8 Wanneer eenige zaak u te duister is in de rechtspraak over manslag,
over geschillen, over verwonding, of over welke twistzaak ook in uwe
steden, zoo zult gij u opmaken en opgaan naar de plaats die Jahwe,
9 uw god, zal uitkiezen, ' u vervoegen bij de Levietische priesters en
bij den rechter die er in die dagen zal zijn, en hen raadplegen, en
10 zij zullen u de rechtszaak uiteenzetten. ' En gij zult u gedragen naar
hetgeen zij u verkondigen van die plaats welke Jahwe zal uitkiezen,
11 en nauwgezet alles waarvan zij u onderrichten nakomen: ' naar de onder-
richting die zij u geven en de rechtspraak die zij u zeggen zult gij

Vs. 4. XIII : 15. — Vs. 7*a*. XIII : 9. — Vs. 7*b*. XIII : 5*b* enz.

21. *gewijden boomstam.* Zie op Exod. XXXIV : 13.
22. *wij-steen.* Zie op Gen. XXVIII : 18. — *wat — haat.* De wij-steenen, hier als afgodische voorwerpen bestreden, worden in oudere berichten nog niet afgekeurd, maar op de eene of andere wijze met de vereering van Jahwe in verband gebracht.
1. Zie op XV : 21 v. en Mal. I : 8—14.
2—5. Verg. XIII : 6—18.
3. Zie op IV : 19. — *ik,* Jahwe.
5. *uitbrengen naar de poort,* waar de strafoefeningen werden voltrokken; verg. XXI : 19; XXII : 15, 24; Hand. VII : 58 en op Gen. XXII : 17. Hebr. t. laat hierop nog volgen *dien man of die vrouw*; volg. Gr. vert. weggelaten.
6. Zie op Num. XXXV : 30.
7. Zie op XIII : 9.
8—13. Voortzetting van XVI : 18—20. De bevoegdheid om moeilijke rechtszaken te beslissen, hier aan de priesters en den rechter te Jeruzalem verleend, kent Exod. XVIII : 13—27 gedurende de woestijnreis aan Mozes toe; verg. I : 17.
8. *Wanneer — steden.* Voor de hier bedoelde moeilijke gevallen zie Exod. XXI : 12—36. Volgens 2 Kron. XIX : 10 moesten ook geschillen over wetsverklaring voor de hoogste rechtbank worden gebracht.
9. *de Levietische priesters.* Zie inl. op XVIII : 1—8. — *den rechter — zijn.* De wetgever bedoelt hiermede zeker vooral den koning, van wien in moeilijke gevallen dikwerf de beslissing gevraagd werd, 2 Sam. XV : 2—4; 1 Kon. III : 9, 28 enz.; voorts de vorsten van Juda of andere aanzienlijken, Jer. XXVI : 10—24. Een hoog gerechtshof, uit priesters en leeken bestaande, zooals volg. 2 Kron. XIX : 8—11 door Josjafat te Jeruzalem zou zijn ingesteld, kent onze schrijver niet; wanneer hij den rechter naast den priester noemt, wil hij zeggen dat men, naar omstandigheden, zich òf tot den burgelijken òf tot den geestelijken rechter moet wenden. — (*gij zult*) *hen raadplegen.* Sam. en Gr. t. *zij zullen navragen* (*raadplegen*) *en u* enz.

u gedragen; gij zult niet afwijken van hetgeen zij u verkondigen, ter
12 rechter- noch ter linkerzij. ′ En de man die zich zoo verwaten gedraagt
dat hij niet luistert naar den priester die aldaar staat om Jahwe, uw
god, te dienen, of naar den rechter, die man zal sterven, en gij zult
13 het kwaad uit Israël uitroeien. ′ En het gansche volk zal het hooren
en vreezen en voortaan niet verwaten zijn.

Vs. 12*b*. XIII : 5 enz. — Vs. 13. XIII : 11; XIX : 20; XXI : 21.

HOOFDSTUK XVII : 14—20.

Wet op het koningschap. — Wat Israël bij de keuze van een koning moet in acht nemen (14 v.), en voor welke gevaren de koning zich te wachten heeft (16 v.). Hij late zich van deze wet een afschrift vervaardigen en zich door de lezing daarvan opleiden tot de vreeze van Jahwe (18—20).

Deze wet, ruim vier eeuwen na de invoering van het koningschap opgesteld, heeft blijkbaar de bedoeling, overeenkomstig de denkbeelden van de groote profeten der achtste en zevende eeuw, de regeering van Salomo aan Juda's koningen als afschrikkend voorbeeld voor te houden; zie op 1 Kon. IV : 26 en X : 14 en inl. op 1 Kon. XI. Immers lijdt het geen tegenspraak dat hier het beeld van Salomo wordt geteekend; zie op vs. 16 en 17; de trekken van dat beeld heeft de wetgever ontleend, niet aan ons boek *Koningen*, dat hij niet kende, maar aan een geschrift over Salomo dat daarin is opgenomen.

Eene jongere, ongunstiger beschouwing van het koningschap vinden wij 1 Sam. VII : 7—18; XII : 12, 19 v.; verg. Richt. VIII : 22 v.; IX : 8—15.

XVII : 14 Wanneer gij komt in het land dat Jahwe, uw god, u geeft, het
in bezit neemt en er in woont, en gij denkt dan: Ik wil een koning
15 over mij aanstellen, gelijk al de mij omringende volken — ′ zoo zult gij
in elk geval tot koning over u aanstellen een dien Jahwe, uw god,
zal uitkiezen: uit het midden uwer broederen zult gij een koning over
u aanstellen; het zal u niet vrijstaan, een buitenlander, een die uw
16 broeder niet is, aan uw hoofd te plaatsen. ′ Hij mag echter niet vele
paarden houden; opdat hij niet, om vele paarden te houden, het volk
naar Egypte terugvoere; terwijl Jahwe tot u gezegd heeft: Gij zult
17 nooit meer terugkeeren op dezen weg. ′ Ook mag hij niet vele vrouwen
nemen; opdat zijn hart niet afwijke; noch zich zeer veel goud en
zilver verzamelen.
18 Maar hij zal, zoodra hij zit op zijn koningstroon, zich bij de Levie-
tische priesters in eene boekrol een afschrift laten vervaardigen van
19 deze wet; ′ die zal hij bij zich houden en er in lezen al zijne levens-
dagen; om te leeren Jahwe, zijn god, te vreezen door nauwgezet alle
20 woorden dezer wet en deze inzettingen te betrachten; ′ opdat zijn hart

14. *Ik wil — volken.* In dien trant spraken de oudsten van Israël tot Samuel, 1 Sam. VIII : 5, 19 v.

15. *een dien — uitkiezen.* De schrijver, levende na den val van het noordelijk rijk, onder Jozia, beschouwt natuurlijk de afstammelingen van David als de door Jahwe tot het koningschap geroepenen; verg. 1 Sam. XVI : 13; 1 Kon. II : 4; VIII : 25; IX : 5. Ook koningen uit een ander geslacht worden als door Jahwe verkoren voorgesteld, 1 Sam. IX : 16 vv.; 1 Kon. XI : 13; 2 Kon. IX : 6.

16. *Hij — houden,* zooals Salomo en andere koningen deden (1 Kon. X : 28 v.; Jez. II : 7). De profeten zagen daarin gebrek aan vertrouwen op Jahwe; zie op 1 Kon. IV : 26 en op Jez. XXXI : 1. — *opdat — weg.* Paarden werden vooral in Egypte opgekocht, en de koning die zich een grooten paardenstoet wilde aanschaffen moest met dat land betrekkingen aanknoopen en zijne onderdanen daarheen zenden. Onze schrijver, die dit afkeurt, noemt het, niet zonder overdrijving, „het volk naar Egypte terugvoeren". — *terwijl — heeft.* Dit woord van Jahwe, hier en XXVIII : 68 aangehaald, is elders in het O. T. niet te vinden.

17. *opdat — afwijke,* nl. van Jahwe. De schrijver geeft deze waarschuwing met het oog op Salomo, die door zijne vele vreemde vrouwen tot afgoderij werd verleid (1 Kon. XI : 1—4). Daar hij echter van vreemde vrouwen niet spreekt, acht hij blijkbaar het bezit van vele vrouwen reeds op zich zelf een gevaar voor den koning; verg. Spr. XXXI : 3.

18. *deze wet,* de Deuteronomische, die, in haar oorspronkelijken vorm, den Levietischen priesters ter bewaring was toevertrouwd (XXXI : 9, 26).

19. Verg. Joz. I : 8.

20. *op zijn koningstroon,* volg. Sam. t.; Hebr. t. *in zijn koningschap.*

zich niet boven zijne broederen verheffe en hij niet afwijke van de geboden, ter rechter- of ter linkerzij, maar lang gezeten blijve op zijn koningstroon, hij en zijne zonen, in het midden van Israël.

HOOFDSTUK XVIII : 1—8.

Wet op het priesterschap. — Opdracht van het priesterschap aan den stam Levi (1 v.). Wat dien stam voor de waarneming daarvan toekomt (3—5). Ieder Leviet kan aan de daaraan verbonden rechten en inkomsten deel verkrijgen (6—8).

De strekking dezer wet is, den toestand der Levieten te regelen. Terwijl sommigen hunner dienst deden in den tempel te Jeruzalem, waren anderen verbonden aan de plaatselijke heiligdommen, die bij de invoering van dit wetboek zouden worden opgeheven. Deze laatsten zouden dus hunne betrekking, en daarmede hunne inkomsten, verliezen. Daarom zorgt de wetgever voor hen, door te bepalen dat ieder Leviet, uit welke plaats ook, zich kan aanmelden bij den tempel te Jeruzalem, en er dan tot een priesterlijk ambt moet worden toegelaten, met aanspraak op een even groot aandeel in de priesterlijke inkomsten als de Levietische priesters aldaar genoten. Hij heeft echter blijkbaar voorzien dat zeer vele Levieten geene betrekking in dien tempel zouden erlangen. Immers, doorloopend onderstelt hij dat nog na de invoering van dit wetboek Levieten ook elders in Kanaän zullen wonen, hetzij uit eigen verkiezing, hetzij omdat men, ondanks deze zijne verordening, hen zou weren. Daar nu de inkleeding van het boek den wetgever verbood in bijzonderheden te treden, bepaalt hij er zich toe, eenerzijds in algemeene uitdrukkingen aan alle Levieten de bevoegdheid toe te kennen om priesterlijke ambten in den tempel waar te nemen, aan den anderen kant de Levieten in de steden aan te bevelen in de liefdadigheid hunner medeburgers (zie op XII : 12). In het vooruitzicht echter dat de Jeruzalemsche priesterschap in elk geval eene aanmerkelijke uitbreiding zal ondergaan, acht hij het noodig, de priesterlijke inkomsten, die in zijn tijd nog grootendeels van de willekeur der offeraars afhingen (zie op vs. 3), bij de wet te regelen.

Over de uitvoering dezer wet en den lateren toestand der Levieten zie inl. op Num. III, IV; verg. op 2 Kon. XXIII : 8 en 9 en op Ezech. XLIV : 10—16. Over de inkomsten van priesters en Levieten in later tijd zie inl. op Num. XVIII.

XVIII : 1 De Levietische priesters, de gansche stam Levi, zullen geen deel
noch erve hebben onder Israël: van Jahwe's vuuroffers en van zijn
2 erfdeel zullen zij leven; ′ maar een erfdeel in het midden zijner broe-
deren zal hij niet hebben: Jahwe is zijn erfdeel, zooals hij hem heeft
toegezegd.
3 Dit nu is wat den priesters toekomt van het volk, van hen die
een slachtoffer brengen, hetzij rund of schaap: men geve den priester
4 den schouder, de beide kinnebakken en de maag; ′ de keurgaven van
uw koren, most en olie, en de keurgaven van de wol uwer schapen
5 moet gij hem geven; ′ want hem heeft Jahwe, uw god, uit al uwe
stammen uitgekozen, om voor Jahwe, uw god, te staan en in zijnen

1 v. Terwijl volgens Ezra's Wetboek de Aäronieten, en zij alleen, het priesterschap mogen bekleeden, wordt hier aan alle leden van den stam Levi de bevoegdheid toegekend om als priesters op te treden. Doch op de priesterlijke inkomsten hadden zij alleen aanspraak die werkelijk dienst deden en daarom gewoonlijk als „Levietische priesters" worden aangeduid.

1. *de gansche stam Levi.* Van hen geldt wel het *geen deel noch erve,* maar niet de tweede helft van het vers, die op *de Levietische priesters* alleen betrekking heeft. — *geen deel noch erve.* In latere wetten wordt den Levieten wel degelijk grondbezit, en geen gering, toegedeeld; verg. Num. XXXV : 1—8; Joz. XXI. — *vuuroffers.* Alleen hier in *Deuteronomium.* Zie op Exod. XXIX : 18. — *en van zijn erfdeel,* van hetgeen Jahwe, behalve de offers, toekwam; zie vs. 4.

2. *zal hij,* de stam Levi. — *Jahwe — toegezegd.* Zie X : 9.

3. *den schouder — maag.* Dus minder dan in de latere wetten, waar den priesters van de dankoffers de borst en de rechterschenkel worden toegewezen (Exod. XXIX : 27 v.; Lev. VII : 28—36; VIII : 25—29; IX : 21; X : 14 v.; Num. VI : 20; XVIII : 17 v.). Oudtijds waren geen bepaalde stukken van het offerdier voor de priesters bestemd; zie op 1 Sam. II : 12—17.

4. *keurgaven,* eerstelingen; zie op Exod. XXIII : 19. Hoeveel zij daarvan kregen, wordt aan de welwillendheid der offeraars overgelaten. Behalve het hier genoemde worden in eene latere wet den priesters toegewezen: de eerstelingen aller vruchten, de tienden en de eerstgeborenen, Num. XVIII : 11—20; verg. op XIV : 22 v. en op XV : 20. De eerstelingen der wol worden daar niet genoemd.

5. Zie op X : 8. — *voor — zegenen,* volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *te staan om dienst te doen in den naam van Jahwe.*

naam dienst te doen en te zegenen, hem en zijne zonen voor altijd.
6 Wanneer nu een Leviet komt uit eene uwer steden in gansch Israël,
alwaar hij heeft verkeerd, en hij komt naar den lust van zijn hart
7 naar de plaats die Jahwe zal uitkiezen, ' zoo zal hij in den naam van
Jahwe, zijn god, dienst doen gelijk al zijne broederen, de Levieten, die
8 daar voor Jahwe staan; ' een gelijk aandeel zal hij genieten, behalve
hetgeen hij van zijn familiegoed heeft gemaakt.

6. *alwaar hij heeft verkeerd.* Zoo wordt zijn wonen genoemd omdat hij geen grondbezit heeft; zie Richt. XVII : 7; XIX : 1.

8. *zal hij,* volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *zullen zij.* — *behalve — gemaakt,* onzekere vertaling. De bedoeling schijnt te zijn, dat de Leviet die zijne woonplaats en familie ging verlaten om te Jeruzalem dienst te doen het recht had, zijn aandeel in de goederen zijner familie te gelde te maken en mede te nemen.

HOOFDSTUK XVIII : 9—22.

Wet op het profetisme. — Alle heidensche praktijken van waarzeggerij, doodenbezwering en andere tooverij zijn streng verboden (9—14); Israël moet luisteren naar de profeten die Jahwe geeft (15), overeenkomstig het verlangen, door het volk bij den Horeb kenbaar gemaakt (16—18). Strafbedreiging tegen dengene die het profetische woord veracht (19), maar ook tegen den valschen profeet (20); aanwijzing van een middel om laatstgenoemde te onderscheiden (21 v.).

Wichelarij, waarzeggerij en dergelijke gebruiken, hier als Kanaänietisch gebrandmerkt, kwamen sinds de oudste tijden niet slechts bij andere volken maar ook onder Israël veelvuldig voor, als middelen om het onbekende, vooral de toekomst, uit te vorschen; zie o. a. op Gen. XXXI : 19. Als heidensche praktijken werden zij reeds vroeg door dienaren van Jahwe veroordeeld en op straffe des doods verboden (Exod. XXII : 18; 1 Sam. XXVIII : 3, 9; Jez. VIII : 19; verg. Lev. XIX : 31; XX : 27); omdat men ze beschouwde, niet als bijgeloof en bedrog, maar als ongeoorloofde middelen om te ontdekken wat Jahwe verborgen hield. Daar zij zich echter, trots alle verbodsbepalingen, hadden gehandhaafd, achtte onze wetgever het noodig, ze ten allerstrengste te verbieden, en daarentegen bij het volk eerbied aan te kweeken voor de prediking van de profeten van Jahwe: zíj verkondigden wat Jahwe wilde openbaren; zíj konden het volk leeren wat het naar Jahwe's wil moest doen of laten; zíj waren de opvolgers van Mozes, door Jahwe aangewezen om zijn raad bekend te maken aan Israël, dat immers zelf bij den Horeb verzocht had, Jahwe's woord niet onmiddellijk, maar door tusschenpersonen te vernemen.

Hier voor het eerst wordt het profetisme wettelijk geregeld. De schrijver heeft er den diepsten eerbied voor: niet slechts dagteekent hij, in strijd met de geschiedenis, het ontstaan er van reeds van Mozes' tijd, maar hij acht het ook als middel om Jahwe's geboden aan het volk bekend te maken voor alle tijden onmisbaar. Aan den anderen kant echter is hij er ver van af, aan het profetisme volle vrijheid te laten: wetende dat vele profeten eene richting volgden die hem verkeerd voorkwam, wil hij hen aan banden leggen. Hiermede heeft hij aan het profetisme een zwaren slag toegebracht; zoo toch werden de profeten afhankelijk van de handhavers der wet (verg. Jer. XX : 1 v.; XXVI; XXIX : 26) en werd de aandacht afgeleid van hetgeen in het profetisme hoofdzaak moest blijven; verg. op vs. 21 v.

XVIII : 9 Wanneer gij gekomen zijt in het land dat Jahwe, uw god, u geeft,
zult gij niet leeren doen naar de afschuwelijke praktijken dier volken: '
10 onder u worde niet gevonden een die zijn zoon of dochter door het

9. Verg. XII : 31.

10 v. Door de hier veroordeelde praktijken trachtte men zich in betrekking te stellen met allerlei hoogere machten. Zij die er zich mede bezighielden bedoelden, den raad van bovenaardsche wezens uit te vorschen (waarzeggers, orakelsprekers, wichelaars), booze geesten die op aarde rondwaarden en in menschen of voorwerpen huisden te dwingen (toovenaars, geestenbezweerders), of door middel van onderaardsche geesten dooden te raadplegen. Het kinderoffer (zie inl. op Gen. XXII), dat, evenals hier, ook Lev. XX : 2—6; 2 Kon. XVII : 17; XXI : 6; 2 Kron. XXXIII : 6 met deze praktijken in verband wordt gebracht, schijnt almede een middel te zijn geweest om den raad der godheid te ontdekken en booze geesten te bezweren. Bij de hervorming van Jozia werden, overeenkomstig onze wet, al deze praktijken met geweld onderdrukt (2 Kon. XXIII : 10, 24). — *een waarzegger,* iemand die, meestal door het trekken van het lot, de plannen der godheid uitvorscht (verg. Ezech. XXI : 21). — *een orakelspreker of een wichelaar.* Zie op Lev. XIX : 26. — *een toovenaar of een bezweerder.* Twee soorten van bezweerders die de in menschen of voorwerpen aanwezige geesten wisten te bedwingen; terwijl echter de eerste dat deed door allerlei stoffelijke middelen: kruiden enz., maakte de laatste alleen van tooverformulen gebruik. De toovenares wordt veroordeeld Exod. XXII : 18. — *noch een — raadpleegt.* Zie op Lev. XIX : 31.

vuur overgeeft, noch een waarzegger, een orakelspreker of een wiche-
11 laar,′ noch een toovenaar of een bezweerder, noch een die de onder-
aardsche geesten of een die de demonen ondervraagt, of een die de
12 dooden raadpleegt;′ want Jahwe heeft een afschuw van ieder die deze
dingen doet, en ter oorzake van deze afschuwelijke praktijken verdrijft
13 Jahwe, uw god, hen voor u uit.′ Gij zult onberispelijk zijn tegenover
14 Jahwe, uw god;′ want deze volken die gij gaat verdrijven luisteren
naar orakelsprekers en waarzeggers; maar zulks heeft Jahwe, uw god,
15 u niet toegestaan.′ Een profeet uit uw midden, uit uwe broederen,
een zooals ik ben, zal Jahwe, uw god, u verwekken; naar hem moet
16 gij luisteren.′ Geheel zooals gij van Jahwe, uw god, gevraagd hebt bij
den Horeb ten dage van de Vergadering, toen gij zeidet: Laat mij de
stem van Jahwe, mijn god, niet langer hooren en dit groote vuur niet
17 meer zien; opdat ik niet sterve —′ waarop Jahwe tot mij zeide: Zij
18 hebben goed gesproken;′ ik zal hun uit het midden hunner broederen
een profeet zooals gij zijt verwekken; in zijn mond zal ik mijne woor-
19 den leggen, en hij zal tot hen spreken al wat ik hem gebied.′ En de
man die niet luistert naar de woorden die hij in mijnen naam
20 spreekt, op dien zal ik het verhalen.′ Doch de profeet die zoo ver-
waten is een woord in mijn naam te spreken dat ik hem niet geboden
heb te spreken, of die spreekt in den naam van andere goden, die
profeet zal sterven.
21 Indien gij nu bij u zelven zegt: Hoe zullen wij het woord onder-
22 kennen dat Jahwe niet gesproken heeft?′ Wanneer de profeet in Jahwe's
naam spreekt, en het woord geschiedt niet en komt niet uit, dan is
dat een woord hetwelk Jahwe niet gesproken heeft: in verwatenheid
heeft de profeet het gesproken; gij zult hem niet ontzien.

Vs. 15. Hand. III : 22; VII : 37.

12. *hen*, de bewoners van Kanaän; zie vs. 9.

15. *Een profeet*, niet een enkelen bepaalden profeet, maar in het algemeen profeten van Jahwe; verg. vs. 20—22. Jahwe zal zorgen dat het aan dezulken nooit zal ontbreken. Deze belofte is door de Christenen misverstaan en op éen persoon, den Messias, toegepast, Hand. III : 22; VII : 37; verg. Matth. XVII : 5; Joh. I : 21; XII : 49 enz. Zie ook op Mal. III : 1. — *uit uw midden, uit uwe broederen*. Met nadruk wordt dus hier, evenals vs. 18, ontkend dat buiten Israël ware profetie bestaat. — *een zooals ik ben*. Ook Num. XI : 16 v., 24—30 wordt Mozes als profeet voorgesteld; XXXIV : 10 en Num. XII : 6—8 zelfs als hun aller meerdere.

16—18. De hier gegeven voorstelling wijkt eenigszins af van die in V : 24—28, waar Jahwe door de bede des volks zich laat bewegen, voortaan zijne geboden aan Mozes alleen bekend te maken.

16. *de Vergadering*. Zie op XXIII : 1.

19. *zijne*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *mijne*.

20. *of — sterven*. Verg. XIII : 1—5 en aant. aldaar.

21 v. Wordt hier geleerd dat de profeet wiens woord niet uitkomt geen echt profeet van Jahwe is, daaruit volgt niet dat hij wiens woord uitkomt het wel is; verg. vs. 20; XIII : 1—5. Dat het hier gestelde onderscheidingsteeken hoogst gebrekkig is en op den duur noodlottig voor het profetisme moest worden, springt in het oog; daar de profeet niet naar den inhoud zijner prediking, maar naar de uitkomst zijner voorspellingen beoordeeld wordt. Verg. op Ezech. XIV : 9 v. Eene andere beschouwing vinden wij Jer. XXVIII : 8 v.

22. *hem niet ontzien*, niet schromen hem ter dood te brengen. Anderen *er geen ontzag voor hebben*, nl. voor zijn woord.

HOOFDSTUK XIX : 1—13.

Wet op de vrijsteden. — In Kanaän zullen drie vrijsteden worden afgezonderd (1—3), als wijkplaatsen voor ieder die zonder opzet doodslag pleegde (4—6); voorloopig zullen er slechts drie, maar later, bij uitbreiding van Israëls grondgebied, zes worden aangewezen (7—10); wie echter willens en wetens een moord begaat zal aan den bloedwreker uitgeleverd worden (11—13).

Vroeger gold de wet dat iemand die bij ongeluk manslag beging naar een der altaren van Jahwe kon vluchten en daar onschendbaar was (Exod. XXI : 13 en aant. aldaar). Onze wetgever, die alle plaatselijke heiligdommen en altaren afschafte, moest hierin op eene andere wijze voorzien: vandaar

deze wet op de aanwijzing van vrijsteden. Op het oogenblik harer uitvaardiging waren drie voldoende; maar hij verwachtte den tijd waarop dit aantal verdubbeld zou moeten worden. Hoe deze wet later verstaan en uitgebreid is zie inl. op IV : 41—43.

XIX : 1 Wanneer Jahwe, uw god, de volken uitroeit wier land Jahwe, uw
god, u geeft, en gij hen verdrijft en in hunne steden en huizen u
2 vestigt,' dan zult gij in het midden van uw land, dat Jahwe, uw god,
3 u in bezit geeft, drie steden afzonderen;' gij zult den weg in orde
brengen en uw grondgebied, dat Jahwe, uw god, u zal toewijzen, in
4 drieën verdeelen; zoodat elke doodslager daarheen vluchten kan.' Dit
nu is de voorwaarde waarop de doodslager die daarheen vlucht in
leven zal blijven: wie zijn naaste zonder opzet verslaat, zonderdat hij
5 hem van gisteren of eergisteren haat toedroeg;' wie, bij voorbeeld,
met zijn naaste in het bosch komt om hout te hakken, en hij zwaait
met de bijl om den boom te vellen, en het ijzer schiet van den steel
los en treft zijn naaste, zoodat hij sterft — die vluchte naar eene dezer
6 steden en blijve in leven;' opdat niet de bloedwreker, terwijl zijn ge-
moed verhit is, den doodslager vervolge, hem inhale, omdat de weg
lang is, en hem om het leven brenge, terwijl hij toch niet den dood
verdiend had, daar hij hem van gisteren of eergisteren geen haat toe-
7, 8 droeg.' Daarom geef ik u dit gebod: zonder u drie steden af.' En
wanneer Jahwe, uw god, uw grondgebied uitbreidt, zooals hij uwen
vaderen onder eede beloofd heeft, en u het geheele land geeft dat hij
9 verzekerd heeft uwen vaderen te zullen geven,' als gij al deze geboden
die ik u heden voorschrijf nauwgezet betracht, Jahwe, uw god, liefhebt
en te allen tijde op zijne wegen wandelt — dan zult gij aan deze drie
10 steden nog drie andere toevoegen;' opdat niet bloed eens onschuldigen
vergoten worde in uw land, dat Jahwe, uw god, u ten erfdeel geeft, en
11 eene bloedschuld op u ruste.' Maar wanneer iemand zijn naaste haat
toedraagt, hem lagen legt, tegen hem opstaat en hem doodslaat, en
12 hij vlucht dan naar eene dezer steden,' zoo zullen de oudsten zijner
stad hem van daar laten halen en aan den bloedwreker uitleveren, dat
13 hij sterve:' gij zult hem niet verschoonen, maar het bloed des onschul-
digen uit Israël uitdelgen. Zoo zal het u welgaan.

1. Verg. XII : 29.

2. *in het — afzonderen.* Bedoeld is: in geheel Kanaän, waarschijnlijk het Overjordaansche er onder begrepen. In eene latere wet (Num. XXXV : 14; verg. Joz. XX : 7 v. en Deut. IV : 43) wordt ondersteld dat dit voorschrift alleen betrekking had op het land ten westen van den Jordaan. — *drie steden.* Welke, wordt hier evenmin als Num. XXXV : 9—34 gezegd. Volgens Joz. XX : 7 werden aangewezen Kedes, Sichem en Kirjath-arba; verg. IV : 43.

3. *gij — brengen,* nl. de wegen naar die steden; opdat het den vluchtelingen licht valle eene er van te bereiken.

5. Een voorbeeld ter opheldering. Meer dergelijke gevallen Num. XXXV : 22 v. — *blijve in leven.* De bedoeling schijnt te zijn dat de doodslager steeds in de vrijstad moest blijven wonen. Volgens de latere wet Num. XXXV : 25, 28 (verg. op Joz. XX : 4—6) kon hij na den dood des hoogepriesters gerust naar zijne woonplaats terugkeeren.

6. *bloedwreker.* Zie op Num. XXXV : 12 en verg. op Gen. IX : 5. — *omdat de weg lang is.* Dit is de reden, waarom de wetgever niet éene, maar drie vrijsteden aanwijst.

8 v. Wanneer het geheele grondgebied dat Jahwe aan Israël had beloofd, van den Eufraat tot de Middellandsche Zee (XI : 24 en zie op Gen. XV : 18), aan Israël zou behooren, zouden drie vrijsteden niet meer voldoende zijn, maar moesten er nog andere drie worden bijgevoegd. Volg. IV : 43; Num. XXXV : 14; Joz. XX : 7 v. waren reeds van den aanvang af, behalve de drie in eigenlijk Kanaän, drie andere in het Overjordaansche aangewezen.

9. Verg. XI : 22.

11—13. Verg. Exod. XXI : 12, 14.

12. *zoo — halen.* De oudsten van de woonplaats des doodslagers hadden dus te beslissen, of de doodslag met of zonder opzet was gepleegd. Volg. Num. XXXV : 12, 24 was dit de taak der geheele gemeente van Israël; zie ook Joz. XX : 4—6, waar echter aan de oudsten der vrijstad zeker recht schijnt te worden toegekend om te beoordeelen, of iemand al dan niet mocht worden toegelaten.

13. *het bloed — uitdelgen.* Desgelijks XXI : 9. Zoolang onschuldig vergoten bloed niet gewroken was, kleefde het als een vloek op het land; verg. op Gen. IV : 10.

HOOFDSTUK XIX : 14—21.

Wet op de getuigen enz. — Verbod de grenzen der landerijen te veranderen (14). Eene aanklacht door één getuige ingediend geldt niet (15). Hoe te handelen met een valsch getuige (16—21).

Deze wetten behelzen, evenals die van vs. 1—13 en XXI : 1—9, bepalingen van strafrecht; van de laatste zijn zij door de wetten op het oorlogvoeren, H. XX, gescheiden.

XIX : 14 Gij zult in het erfdeel dat gij zult verkrijgen, in het land dat Jahwe, uw god, u in bezit geeft de grenzen van uw naaste, die de voorouders hebben vastgesteld, niet verleggen.

15 Eén getuige geldt niet tegen iemand ter zake van eenige schuld of zonde, welk misdrijf hij ook heeft begaan; op de verklaring van twee of drie getuigen zal eene aanklacht gelden.

16 Wanneer een ongerechtig getuige tegen iemand optreedt om hem
17 van eene overtreding te betichten, ' dan zullen de beide mannen die de twistzaak hebben zich plaatsen voor Jahwe, voor de priesters en
18 de rechters die er in die dagen zullen zijn; ' en de rechters zullen nauwkeurig onderzoek doen, en is de getuige een valsch getuige,
19 heeft hij zijn broeder valsch beticht, ' zoo zult gij hem aandoen wat hij zijn broeder had gedacht aan te doen, en het kwaad uit uw midden
20 uitroeien. ' En de overigen zullen het hooren en vreezen en voortaan
21 zulk een kwaad niet meer in uw midden doen. ' Gij zult hem niet verschoonen: leven om leven, oog om oog, tand om tand, hand om hand, voet om voet.

Vs. 19*b*. XIII : 5*b* enz. — Vs. 20. XIII : 11; XVII : 13; XXI : 21.

14. De bedoeling is: gij zult de grenspalen of grenssteenen tusschen uw en uws naasten land niet heimelijk verzetten, om uw eigen erf te vergrooten en uw naaste te benadeelen; evenzoo XXVII : 17; Job XXIV : 2; Spr. XXII : 28; XXIII : 10; Hoz. V : 10; verg. Spr. XV : 25. — *die — vastgesteld.* Dit onderstelt een langdurig verblijf in Kanaän. De schrijver vergeet dat hij Mozes sprekende invoert.
15. Zie op Num. XXXV : 30.
16. *ongerechtig.* Dat de getuige dit was kon eerst bij het onderzoek vs. 17 v. blijken. Verg. op Lev. XIII : 2.
17. *zich plaatsen voor Jahwe.* Kon dit tot dusver op vele plaatsen (zie op Exod. XXI : 6) geschieden, voortaan, als de bepalingen van dit wetboek waren ingevoerd, alleen te Jeruzalem. — *de priesters — zijn,* in de tempelstad. Verg. XVII : 8—13.
19. *zoo zult — doen.* De valsche getuige ondergaat de straf die, zoo de aanklacht gegrond was geweest, de beschuldigde zou hebben ondergaan.
21. *leven om — voet.* Zie op Exod. XXI : 23—25.

HOOFDSTUK XX.

Wetten op het oorlogvoeren. — Als Israël ten strijde trekt, vreeze het ook een machtigen vijand niet (1); de priester spreke het uittrekkend leger moed in (2—4); aan verschillende personen worde vrijheid verleend huiswaarts te keeren (5—8), waarna men legeroversten aanstelle (9). Voorschriften hoe te handelen bij het belegeren en innemen van eene buitenlandsche stad (10—15), en hoe ten aanzien van eene der Kanaänieten (16—18). Verbod bij de belegering eener stad vruchtboomen te vellen en daarvan belegeringswerktuigen te maken (19 v.).

Bepalingen ten aanzien van het oorlogvoeren, als wij hier aantreffen, komen elders, in oudere en jongere wetten, niet voor. Zijn zij dus waarschijnlijk niet uit een ouder geschrift overgenomen, evenmin zijn ze aan de praktijk ontleend: vs. 5—9 waren in alle omstandigheden onuitvoerbaar, en ook de overige bepalingen dezer wet zijn zeker slechts bij hoogst zeldzame uitzondering (1 Makk. III : 56) nageleefd. De schrijver stelde ze op met een menschlievend doel: zooveel mogelijk de jammeren des oorlogs te verminderen. Is het voorschrift ten aanzien van de behandeling der Kanaänieten (vs. 16—18) daarmede in tegenspraak, men vergete niet dat zij ten tijde van den schrijver dezer wet reeds lang uitgeroeid of met Israël samengesmolten waren; zoodat het gebod hen zonder genade te dooden geen andere strekking heeft dan ernstig te waarschuwen tegen Kanaänietische, afgodische, gebruiken. Over de plaatsing dezer wet zie inl. op XIX : 14—21.

XX : 1 Wanneer gij uittrekt ten oorlog tegen uwe vijanden, en gij ziet

paarden en strijdwagens, een volk talrijker dan gij, vrees hen niet;
want Jahwe, uw god, die u uit Egypteland heeft opgevoerd, is met u.′
2 Wanneer gij dan ten strijde oprukt, zal de priester nadertreden, het
3 volk toespreken′ en tot hen zeggen: Hoor, Israël, heden rukt gij op
ten strijde tegen uwe vijanden; zijt niet flauwhartig, vreest niet, zijt
4 niet beangst, siddert niet voor hen;′ want Jahwe, uw god, gaat met
u, om voor u te strijden tegen uwe vijanden en u de overwinning
5 te schenken.′ Dan zullen de ambtlieden het volk aldus toespreken: Is
er iemand die een nieuw huis gebouwd maar nog niet ingewijd heeft,
hij ga heen en keere huiswaarts; opdat hij niet in den slag sneuvele
6 en een ander het inwijde.′ Is er iemand die een wijngaard geplant
maar nog niet in gebruik genomen heeft, hij ga heen en keere huis-
waarts; opdat hij niet in den slag sneuvele en een ander dien in ge-
7 bruik neme.′ Is er iemand die zich met eene vrouw verloofd maar
haar nog niet gehuwd heeft, hij ga heen en keere huiswaarts; opdat
8 hij niet in den slag sneuvele en een ander haar huwe.′ Dan zullen
de ambtlieden nog verder het volk toespreken en zeggen: Is er iemand
die bevreesd en flauwhartig is, hij ga heen en keere huiswaarts; opdat
9 hij zijnen broederen niet het hart doe versmelten, als zichzelven.′ En
zoodra de ambtlieden hunne toespraak tot het volk hebben geëindigd,
zal men legeroversten aan het hoofd des volks stellen.
10 Wanneer gij naar eene stad oprukt om tegen haar krijg te voeren,
11 zult gij haar den vrede aanbieden;′ indien zij u een vredelievend be-
scheid geeft en u de poort opent, zal de geheele bevolking die er zich
12 in bevindt aan u dienstplichtig en onderhoorig worden.′ Doch indien
zij geen vrede met u maken maar oorlog met u voeren wil, en gij
13 sluit haar in,′ en Jahwe, uw god, geeft haar in uwe hand — zoo zult
gij geheel hare mannelijke bevolking met het scherp des zwaards slaan;′
14 de vrouwen echter, de kinderen, het vee en al wat in de stad is, haren
ganschen buit, moogt gij voor u zelven rooven; den buit uwer
vijanden, dien Jahwe, uw god, u gegeven heeft, moogt gij aanwenden
15 tot eigen gebruik.′ Zoo zult gij doen met al de steden die zeer ver
van u verwijderd zijn en niet behooren tot de steden van deze volken
16 hier.′ Daarentegen zult gij in de steden dezer volken die Jahwe, uw
17 god, u ten erve geeft niets wat adem heeft in het leven laten,′ maar
hen gansch en al met den banvloek slaan: de Hittieten, de Amorieten,

2. *de priester*, die het leger vergezelde. Tot zijne verrichtingen op een veldtocht behoorde het raadplegen van de godspraak, het brengen van een offer vóor den slag enz.; verg. Num. X:9; XXXI: 6; 1 Sam. XIII:9 en op Jez. XIII:3.

5—7. De drie hier onderstelde gevallen komen meermalen voor onder de straffen waarmede Jahwe dreigt (XXVIII:30; Am. V:11; Micha VI:14 v.; Sef. I:13; verg. Job XXXI:8; Pred. VI:2; Jez. LXII:8; LXV:21; Jer. XXXI:5; Hagg. I:6), en behoorden dus tot de grootste wederwaardigheden die een Israëliet zich kon voorstellen. Verg. Ps. CXXVIII:2.

6. *in gebruik heeft genomen*, letterlijk *ontwijd heeft.* Dezelfde uitdrukking XXVIII:30; Jer. XXXI: 5. Zij onderstelt dat de eerste vruchten aan de godheid gewijd waren en dus door den mensch niet, althans niet als gewone vruchten, gebruikt mochten worden. De latere wet, Lev. XIX:23—25, bepaalt dat dit eerst in het vijfde jaar mocht geschieden.

7. Volg. XXIV:5 was ook de pasgehuwde gedurende een vol jaar van zijn dienstplicht ontslagen.

8. Verg. Richt. VII:3. — *opdat hij ... doe versmelten*, volgens andere klinkers.

10. *den vrede aanbieden*, haar opeischen, om zich over te geven; zoo wordt ook in het volgende vers met „het vredelievende bescheid” bedoeld de verklaring dat de stad daartoe bereid is.

14. *de vrouwen — rooven.* Ten aanzien van de Midianieten wordt Num. XXXI:17 v. geboden, alleen de ongehuwde vrouwen te sparen.

15. *deze volken hier*, de Kanaänieten.

16 v. Zie VII:1—5.

16. *niets wat adem heeft*, geen menschelijk wezen. Het vee dat in de Kanaänietische steden gevonden werd mochten de Israëlieten rooven (II:34 v.; III:6 v.; Joz. VIII:27; XI:14). Van eene Israëlietische stad die afgodisch was geworden moest ook het vee worden vernietigd, XIII:16.

17. *de Hittieten — Jebuzieten.* Zie op VII:1. — *zooals — heeft*, b. v. Exod. XXIII:33.

de Kanaänieten, de Perizzieten, de Hiwwieten en de Jebuzieten, zooals
18 Jahwe, uw god, u geboden heeft; ' opdat zij u niet leeren hen in al
de afschuwelijke dingen na te volgen die zij ter eere hunner goden
hebben gedaan; zoodat gij zondigen zoudt tegen Jahwe, uw god.
19 Wanneer gij eene stad langen tijd insluit, om haar met kracht van
wapenen in te nemen, dan zult gij haar geboomte niet verderven door
er de bijl in te slaan; gij moogt er van eten, maar het niet vellen.
Of is het geboomte des velds een mensch, dat het door u belegerd
20 zou worden?' Alleen de boomen waarvan gij weet dat het geen boomen
zijn om van te eten, die moogt gij vernielen en vellen en er belege-
ringswerktuigen van maken tegen de stad die met u oorlog voert,
totdat zij valt.

18. Verg. VII : 4; XII : 31.
19. Verg. 2 Kon. III : 19. — *Of — worden?* met verandering van één klinker.
20. *belegeringswerktuigen,* torens, stormrammen, muurbrekers enz.; zie op 2 Kon. XXV : 1.

HOOFDSTUK XXI : 1—9.

Wet ter voorziening in het geval dat de dader van een moord niet bekend is. — Als ergens moord is gepleegd en de schuldige niet bekend is, is de naastbij gelegen stad aansprakelijk (1 v.); wat hare overheid dan moet verrichten (3 v.), in tegenwoordigheid van priesters (5), en wat zij daarbij spreken moet (6—8), om de bloedschuld weg te nemen (9).

Het in deze wet behandelde onderwerp wordt nergens elders in oudere noch jongere wetten geregeld. De schrijver gaat uit van het door de gansche oudheid gehuldigde geloof dat de gemeenschap verantwoordelijk is voor elke misdaad door een harer leden bedreven; zij is schuldig zoolang zij den dader niet bestraft of, indien deze niet bekend is, op andere wijze boete gedaan heeft. Het voorschrift behoorde eigenlijk te volgen op de strafrechterlijke bepalingen van H. XIX; zie inl. op XIX : 14—21.

XXI : 1 Wanneer men in het land dat Jahwe, uw god, u in bezit geeft een
verslagene op het veld vindt liggen, zonderdat bekend is wie hem
2 omgebracht heeft, ' dan zullen uwe oudsten en rechters uitgaan en
den afstand meten van den verslagene tot de steden in den omtrek. '
3 En dan zullen de oudsten van de stad die het dichtst bij den ver-
slagene is eene vaars nemen waarmede nog niet gearbeid is en die
4 nog niet met het juk getrokken heeft; ' de oudsten dier stad zullen
de vaars brengen in een dal met altijd stroomend water waar niet
gearbeid en niet gezaaid wordt, en daar in het dal de vaars den nek
5 breken. ' Daarop zullen de priesters, zonen van Levi, toetreden; want
hen heeft Jahwe, uw god, uitgekozen om in Jahwe's naam dienst te
doen en te zegenen, en volgens hunne uitspraak moet elk geding van
6 twist en van verwonding worden beslecht. ' Al de oudsten nu van die

2. *uwe oudsten en rechters,* van de naastbij gelegen plaatsen. Over de oudsten zie XIX : 12; over de rechters op XVI : 18.

3. *de stad — is.* Zij werd verantwoordelijk geacht voor den gepleegden moord. — *waarmede — heeft,* die zich dus nog in den natuurstaat bevindt. Wat aan de godheid gewijd werd moest zoo min mogelijk door den mensch gebruikt of bewerkt zijn; zie op Exod. XX : 25 en op Num. XIX : 2.

4. *een dal — water,* dat in den regentijd door het water der beek overstroomd werd; zie op Gen. XXVI : 17. Levend water had reinigende kracht; zie Num. XIX : 17. — *waar — wordt.* Een dal dat telkens onder water stond was uit den aard der zaak voor bebouwing niet geschikt. De grond waarop het dier gedood werd mocht evenmin als dit zelf door den mensch in gebruik zijn genomen; zie op vs. 3. — *de vaars — breken,* niet om daarmede Jahwe een zoenoffer aan te bieden — offers mochten alleen in den tempel worden gebracht — maar om de doodstraf die aan den schuldige niet kon worden voltrokken toe te passen en den regel te huldigen: leven om leven, XIX : 21.

5. De Levietische priesters, uit den tempel te Jeruzalem, moesten er bij zijn, niet om aan de plechtigheid deel te nemen, maar om aan de zaak rechtsgeldigheid te verleenen. — *in Jahwe's — zegenen,* volg. Sam. t.; Hebr. t. *hem te dienen en in Jahwe's naam te zegenen.* Verg. X : 8; XVIII : 5. — *volgens — beslecht.* Zie XVII : 8—13.

6. *hunne handen wasschen,* ten teeken hunner onschuld; verg. Ps. XXVI : 6; LXXIII : 13; Matth. XXVII : 24.

stad die het dichtst bij den verslagene ligt, zullen boven de vaars
waarvan in het dal de nek is gebroken hunne handen wasschen,' en
7 dan aanheffen en zeggen: ' Onze handen hebben dit bloed niet vergoten,
8 en onze oogen hebben het niet gezien.' Verzoen de schuld van uw
volk Israël, dat gij, Jahwe, hebt losgekocht; laat geen onschuldig bloed
rusten op uw volk Israël, en worde hun verzoening van de bloedschuld
9 verleend. —' En gij zult het onschuldig bloed uit uw midden delgen,
wanneer gij doet wat recht is in het oog van Jahwe.

6. *die — ligt.* Grondt. *die — wonen.* Wellicht moet de tekst veranderd worden.
8. *laat — Israël.* Zoolang de misdaad niet was gewroken drukte de schuld op het gansche volk; verg. Num. XXXV : 33.
9. Zie op XIX : 13.

HOOFDSTUK XXI : 10—21.

Drie voorschriften betreffende huwelijk en huiselijk leven. — Het huwelijk met eene krijgsgevangene (10—14). De rechten der eerstgeboren zonen (15—17). De straf van den weerspannigen zoon (18—21).
De hier en in de volgende afdeelingen, tot XXV : 19 toe, voorkomende geboden zijn voor het meerendeel zeer beknopt, vrij wel zonder orde of samenhang voorgedragen, en, ook blijkens den stijl, door den schrijver van elders overgenomen, terwijl hij slechts nu en dan er vermaningen van zijne eigen hand aan toevoegt. Elke samenvoeging tot eene afdeeling is dus min of meer willekeurig. Zoo komen niet slechts hier, maar ook in het vervolg, herhaaldelijk bepalingen voor die den echt en het gezin betreffen, en behoorde het huwelijk met eene krijgsgevangene nog bij de oorlogswetten H. XX enz.

XXI : 10 Wanneer gij uittrekt ten oorlog tegen uwe vijanden, en Jahwe, uw
god, geeft hen in uwe hand, en gij maakt van hen krijgsgevangenen;'
11 en gij ziet onder de krijgsgevangenen eene vrouw van eene schoone
gestalte voor wie gij liefde opvat en die gij tot vrouw wilt nemen,'
12 zoo zult gij haar in uw huis brengen, waar zij haar hoofd kaal schere,
13 hare nagels knippe,' en het kleed dat zij als krijgsgevangene droeg
aflegge; dan blijve zij in uw huis eene maand lang en beweene haar
vader en moeder. Daarna moogt gij tot haar komen en haar huwen,
14 en zal zij u tot vrouw zijn.' Indien gij straks geen behagen meer in
haar hebt, zult gij haar laten gaan waarheen zij wil; maar haar voor
geld verkoopen moogt gij niet; gij moogt haar niet als eene recht-
looze behandelen, dewijl gij haar onteerd hebt.
15 Wanneer iemand twee vrouwen heeft, de eene geliefd en de andere
niet geliefd, en zij baren hem zonen, zoowel de geliefde als de niet
16 geliefde, en de eerstgeboren zoon is van de niet geliefde,' dan is het
hem niet geoorloofd, wanneer hij zijne bezittingen zijnen zonen toe-
wijst, aan den zoon der geliefde vrouw het deel des eerstgeborenen te
geven, met voorbijgang van den zoon der niet geliefde, die de eerst-
17 geborene is;' maar den eerstgeborene, den zoon der niet geliefde vrouw,

10. *tegen uwe vijanden,* buiten Kanaän wonende; verg. XX : 15—18. Uit de Kanaänieten mocht de Israëliet geen vrouw nemen; zie VII : 3; Exod. XXXIV : 16.
12 v. Door de hier voorgeschreven verrichtingen moest de vrouw zich van haar heidensch verleden geheel losmaken.
12. *haar hoofd kaal schere.* Dit wordt meermalen voorgeschreven ten aanzien van degenen die een of ander tijdperk in hun leven afsluiten; zie Lev. XIV : 8 v.; Num. VI : 9, 18; VIII : 7.
14. Het hier gegeven voorschrift is veel menschelijker (verg. XXIV : 1—4) dan dat van Exod. XXI : 8. Immers wordt daar bepaald dat eene Hebreeuwsche slavin, in geval zij haren heer niet meer bevalt, wel niet aan vreemden verkocht, maar toch aan een ander Israëliet tegen schadeloosstelling mag worden overgedaan. — *gij moogt — behandelen.* Verg. XXIV : 7.
15. *Wanneer — heeft.* Dat dit geoorloofd was blijkt ook uit Exod. XXI : 10; verg. Gen. XXIX : 28; 1 Sam. I : 2. — *niet geliefd,* letterlijk *gehaat;* evenzoo Gen. XXIX : 31, 33.
17. *een dubbel deel.* Dit voorrecht wordt alleen hier vermeld; verg. op Gen. XLVIII : 5. Over de voorrechten van den oudsten zoon zie inl. op Gen. XXV. — *de eersteling zijner sterkte.* Zie Gen. XLIX : 3.

moet hij erkennen, door hem van al wat hem toebehoort een dubbel
deel te geven; want hij is de eersteling zijner sterkte, hem komt het
recht der eerstgeboorte toe.
18 Wanneer iemand een onhandelbaren, weerspannigen zoon heeft, die
niet luistert naar zijn vader en moeder, en zij tuchtigen hem, maar
19 hij luistert nog niet naar hen, ′ dan zullen zijn vader en zijne moeder
hem aangrijpen en tot de oudsten zijner stad brengen, naar de poort
20 zijner woonplaats; ′ en zij zullen tot de oudsten zijner stad zeggen:
Onze zoon hier is onhandelbaar en weerspannig; hij luistert niet naar
21 ons; hij is een brasser en dronkaard — ′ dan zullen alle lieden zijner
stad hem steenigen, dat hij sterft. Zoo zult gij het kwaad uit uw
midden uitroeien, en gansch Israël zal het hooren en vreezen.

Vs. 21*b*. XIII : 5*b* enz. — Vs. 21*c*. XIII : 11, enz.

18—21. Verg. XXVII : 16; Exod. XXI : 17; Lev. XX : 9. In Israël werd, evenals bijna overal in de oudheid, aan de ouders een onbeperkt recht over hunne kinderen toegekend. Onze wetgever beperkt dit door te eischen dat de oudsten den weerspannigen zoon zullen laten steenigen; verg. op Spr. XIX : 18.
18. *naar zijn vader en moeder.* Der moeder wordt dus hetzelfde recht als den vader toegekend; zie op Exod. XX : 12.
19. *de oudsten,* aan wie de rechtspraak was opgedragen, XVI : 18. — *naar de poort,* waar recht gesproken werd; zie op XVII : 5 en op Gen. XXII : 17.
21. *alle lieden.* Daar de ouders de aanklagers zijn, wordt hier de toepassing van het voorschrift XIII : 9; XVII : 7 niet gevorderd.

HOOFDSTUK XXI : 22—XXII : 12.

Verschillende korte wetten. — Bepaling over het begraven van den gehangene (22 v.); het bewaren en teruggeven van gevonden goed (XXII : 1—3); het oprichten van het gevallen lastdier des naasten (4); tegen verwisseling van mans- en vrouwenkleederen (5); over het uithalen van vogelnesten (6 v.); het maken van eene leuning om het dak (8); tegen vermenging van het ongelijksoortige, bij het zaaien, bij het gebruik van ploegdieren, in de kleeding (9—11); over tressen aan de vier hoeken van de deken (12).

XXI : 22 Wanneer iemand een misdrijf pleegt waarop de doodstraf staat, en
23 hij wordt ter dood gebracht, en gij hangt hem op aan een paal, ′ dan
zal zijn lijk niet den nacht over aan den paal blijven, maar gij moet
hem stellig nog dien dag begraven; want een gehangene is van God
vervloekt, en gij moogt uw land dat Jahwe, uw god, u ten erve geeft
niet verontreinigen.
XXII : 1 Ziet gij het rund of het schaap van uw broeder afgedwaald, zoo
zult gij er u niet aan onttrekken; gij moet het stellig aan uwen broeder
2 terugbrengen. ′ Indien uw broeder niet in uwe nabijheid woont of gij
weet niet wie de eigenaar is, neem het dan op in uw huis en laat het
bij u blijven, totdat uw broeder er naar vraagt; dan zult gij het hem
3 teruggeven. ′ Evenzoo zult gij handelen met zijn ezel, met zijn kleed,
met al wat uw broeder verliest en gij vindt; het staat u niet vrij u
te onttrekken.
4 Gij moogt, wanneer gij uws broeders ezel of rund op den weg ziet
vallen er u niet aan onttrekken, maar moet hem zeker helpen om het
dier weder op te richten.

Vs. 23*c*. Gal. III : 13*b*. — Vs. 1. Exod. XXIII : 4. — Vs. 4. Exod. XXIII : 5.

22 v. Verg. Joz. VIII : 29; X : 26 v.
22. *gij — paal.* Het lijk van een terechtgestelde werd dikwijls, ter vermeerdering der schande, opgehangen aan een paal of muur; verg. 1 Sam. XXXI : 10; 2 Sam. IV : 12.
1—3. Dit voorschrift komt in hoofdzaak met dat in Exod. XXIII : 4 v. overeen, waar echter sprake is van het afgedwaalde dier van „uw vijand”.
2. *de eigenaar,* duidelijkheidshalve, in pl. v. *hij.*
4. Een dergelijk voorschrift wordt Exod. XXIII : 5 gegeven ten opzichte van het lastdier des vijands; verg. op vs. 1.

5 Eene vrouw mag geen manskleeding aanhebben, noch een man een
vrouwengewaad aantrekken; want Jahwe, uw god, heeft een afschuw
van al wie zulks doet.
6 Wanneer door u een vogelnest wordt aangetroffen op den weg, in
een of anderen boom of op het land, met jongen of eieren, terwijl de
moeder op de jongen of de eieren zit, zoo zult gij niet de moeder met
7 de jongen nemen; ′ de moeder moet gij stellig vrijlaten, maar de jongen
moogt gij nemen; opdat het u welga en gij lang leven moogt.
8 Wanneer gij een nieuw huis bouwt, maak dan eene borstwering aan
uw dak; opdat gij geen bloedschuld over uw huis brengt, in geval er
eens iemand afviel.
9 Gij zult in uwen wijngaard niet tweeërlei telen; anders vervalt het
geheel aan Jahwe, het zaad dat gij zaait en de opbrengst van den
10 wijngaard. ′ Gij zult niet ploegen met een rund en een ezel te gelijk. ′
11 Gij zult geen kleed aantrekken van gemengde stof, wol en linnen dooreen.
12 Maak u tressen aan de vier hoeken van de deken waarmede gij
u dekt.

Vs. 7*b*. IV : 40*b* enz.

5. Dit verbod komt in O. T. alleen hier voor. Het is waarschijnlijk niet gegeven ten bate van welvoegelijkheid of zedelijkheid, maar gericht tegen godsdienstige praktijken, ook in Kanaän inheemsch; ter eer van sommige goden waren vaak mannen of gesnedenen als vrouwen gekleed, en droegen priesteressen krijgstooi. Men merke hierbij op dat het woord door *kleeding* vertaald ook tooi, sieraad enz. aanduidde.

6. *de moeder met de jongen*, of *kinderen*. Zie op Gen. XXXII : 11.

8. Een voorschrift van soortgelijke strekking komt Exod. XXI : 33 v. voor. — *eene borstwering aan uw dak*. De huizen der Israëlieten hadden platte daken, waarop zij bij verschillende gelegenheden vertoefden (Joz. II : 6; Richt. XVI : 27; 1 Sam. IX : 25 v.; 2 Sam. XI : 2; Neh. VIII : 17; Jez. XV : 3; XXII : 1; Jer. XIX : 13; Matth. X : 27; XXIV : 17; Hand. X : 9). Dikwijls was er eene bovenkamer op aangebracht (Richt. III : 20, 23, 25; 1 Kon. XVII : 19, 23; 2 Kon. IV : 10; XXIII : 12; Marc. XIV : 15; Luc. XXII : 12; Hand. I : 13); ook werd er wel eens eene tent op uitgespannen (2 Sam. XVI : 22).

9. Het hier verboden gebruik had waarschijnlijk eene godsdienstige beteekenis. Men zaaide graan tusschen de wijnstokken om daardoor den wijngaard onder de hoede der veldgeesten te stellen en te voorkomen dat dezen hem benadeelden. Door misverstand van dit verbod is het Lev. XIX : 19 uitgebreid tot het bezaaien van een akker met tweeërlei zaad. — *vervalt ... aan Jahwe*, letterlijk *wordt aan Jahwe gewijd*; verg. op Exod. XXIX : 37.

10. Waarom dit verboden is, weten wij niet. Waarschijnlijk was het een godsdienstig gebruik, dat dus als afgodisch wordt veroordeeld. In sommige streken van Palestina gebeurt het nog vaak. Als beeldspraak wordt het verbod 2 Kor. VI : 14 gebezigd. In Lev. XIX : 19 wordt hiervan gemaakt het verbod bastaarden te fokken.

11. Zie op Lev. XIX : 19.

12. *tressen*, onzekere vertaling; zie verder op Num. XV : 38. — *deken*. Verg. XXIV : 13; Exod. XXII : 27.

HOOFDSTUK XXII : 13—30.

Wetten op de eerbaarheid. — Hoe te handelen in geval eene vrouw door haar man beticht wordt vóor het huwelijk ontucht te hebben gepleegd (13—21). Strafbepalingen tegen de getrouwde vrouw en haar boeleerder die op overspel betrapt worden (22); tegen de verloofde maagd en haar verleider die in de stad ontucht plegen (23 v.); tegen den verleider die buiten op het veld eene verloofde maagd verkracht (25—27); bepaling ten aanzien van het verkrachten eener niet verloofde (28 v.); verbod van het huwelijk met eene vrouw des vaders (30).

XXII : 13 Wanneer iemand eene vrouw huwt en, na tot haar gekomen te
14 zijn, een afkeer van haar krijgt, ′ haar dan in opspraak brengt en een
slecht gerucht van haar doet uitgaan, door te zeggen: Deze vrouw heb
ik gehuwd, maar toen ik tot haar naderde, heb ik den maagdom aan
15 haar niet gevonden — ′ zoo zullen de vader en de moeder der jonge

15. *het bewijs harer maagdelijkheid*, zichtbaar aan het met bloed bevlekte laken; zie vs. 17. — *de oudsten der stad*. Zie op XVI : 18. — *in de poort*. Zie op XVII : 5 en op Gen. XXII : 17.

vrouw het bewijs harer maagdelijkheid nemen en uitbrengen tot de
16 oudsten der stad in de poort, ′ en de vader der jonge vrouw zal tot de
oudsten zeggen: Ik heb mijne dochter aan dezen man tot vrouw ge-
17 geven, maar hij heeft een afkeer van haar gekregen, ′ en zie, nu heeft
hij haar in opspraak gebracht door te zeggen: Ik heb aan uwe dochter
den maagdom niet gevonden — maar hier is het bewijs van de maag-
delijkheid mijner dochter! Dan zullen zij het laken voor de oudsten
18 der stad uitbreiden. ′ Daarop zullen de oudsten dier stad den man
19 nemen en hem tuchtigen; ′ ook zullen zij hem eene boete van honderd
sikkelen zilver opleggen en die aan den vader der jonge vrouw geven,
omdat hij van eene Israëlietische maagd een kwaad gerucht heeft
doen uitgaan; en zij zal zijne vrouw blijven: het staat hem niet vrij
20 haar te verstooten, zoolang hij leeft. ′ Maar indien het waarheid is,
21 indien de maagdom aan de jonge vrouw niet is gevonden, ′ zoo zal
men haar naar den ingang van het huis haars vaders brengen, en de
lieden harer stad zullen haar steenigen, dat zij sterft; want zij heeft
eene dwaasheid in Israël bedreven, door in het huis haars vaders on-
tucht te plegen. Zoo zult gij het kwaad uit uw midden uitroeien.
22 Wanneer iemand betrapt wordt terwijl hij gemeenschap houdt met
eene getrouwde vrouw, zoo zal de een zoo goed als de ander sterven:
de man die met de vrouw gemeenschap hield, en de vrouw. Zoo zult
gij het kwaad uit Israël uitroeien.
23 Wanneer eene maagd verloofd is, en iemand treft haar aan in de
24 stad en houdt gemeenschap met haar, ′ zoo zult gij hen beiden naar
de poort dier stad brengen en hen steenigen, dat zij sterven: het
meisje, omdat zij in de stad niet geschreeuwd, en den man, omdat hij
de vrouw zijns naasten verkracht heeft. Zoo zult gij het kwaad uit
25 uw midden uitroeien. ′ Maar indien de man het verloofde meisje op
het veld aantreft en haar geweld aandoet en gemeenschap met haar
houdt, zoo zal alleen de man die met haar gemeenschap hield sterven; ′
26 maar het meisje zult gij niets doen: zij is geenszins des doods schuldig;
want evenals wanneer iemand tegen zijn naaste opstaat en hem van
27 het leven berooft, zoo heeft deze zaak zich toegedragen: ′ hij heeft
haar op het veld aangetroffen; het verloofde meisje heeft geschreeuwd;
maar er was niemand om haar te helpen.
28 Wanneer iemand eene maagd die niet verloofd is aantreft, haar aan-

Vs. 21*b*. XIII : 5*b* enz. — Vs. 24*b*. XIII : 5*b* enz.

17. *maar hier — uitbreiden.* Aan het hier gevorderde bewijs voor de deugd der pas gehuwde wordt nog door sommige Oostersche volken groote waarde gehecht. — De Joodsche uitleggers wilden echter deze wetsbepaling alleen laten gelden voor meisjes die op $12^{1}/_{2}$ jarigen leeftijd huwden.

18. *tuchtigen.* Het is niet duidelijk, of de wetgever bedoelt lichamelijke tuchtiging (verg. XXV : 2 v.), dan wel alleen eene berisping. Het gebruik zal wel naar plaats en tijd verschillend zijn geweest, en de wet laat ruimte voor harder en zachter behandeling.

19. *honderd sikkelen zilver,* ongeveer *f* 170. — *het — leeft,* hij verliest dus een recht dat anders de getrouwde man heeft; verg. XXI : 14; XXIV : 1; Exod. XXI : 8. Desgelijks vs. 29*b*.

21. *eene dwaasheid.* Zie op Gen. XXXIV : 7.

22. Verg. op Lev. XVIII : 20.

24. *steenigen.* Eene andere straf op echtbreuk wordt Gen. XXXVIII : 24 opgelegd. — *omdat zij in de stad niet geschreeuwd heeft.* De wetgever onderstelt, dat, zoo de aanranding op de eerbaarheid eener maagd in eene stad plaats heeft, het meisje door gerucht te maken den aanslag verhinderen kan. — *de vrouw.* Zoo kon de verloofde genoemd worden, daar zij reeds aan den man verbonden was.

26. *want — toegedragen,* zij is voor de overmacht gezwicht.

27. *het verloofde — helpen.* De wetgever onderstelt dat het aangevallen meisje zich verweerd en om hulp geroepen heeft, maar tevergeefs.

28 v. Een dergelijk voorschrift wordt Exod. XXII : 16 v. gegeven. Daar wordt echter uitdrukkelijk bepaald, dat de vader het recht heeft zijne onteerde dochter den verleider te weigeren, terwijl hij toch aanspraak op het geld behoudt.

grijpt en met haar gemeenschap houdt, dan zal, als zij betrapt worden,′
29 de man die met het meisje gemeenschap hield aan haren vader vijftig
sikkelen zilver betalen, en zij zal zijne vrouw worden, omdat hij haar
verkracht heeft: hij mag haar niet verstooten, zoolang hij leeft.
30 Niemand zal de vrouw zijns vaders huwen noch het dek zijns vaders
opslaan.

29. *vijftig sikkelen zilver*, ongeveer *f* 85. Men kocht onder Israël zijne vrouw; zie op Gen. XXXIV 12. De hier genoemde som was koopprijs en boete te gelijk. — *hij — verstooten.* Zie op vs. 19.

30. Het huwelijk met de stiefmoeder wordt ook XXVII : 20; Lev. XVIII : 8; 1 Kron. V : 1; Ezech. XXII : 10 afgekeurd en volgens Lev. XX : 11 met den dood gestraft. In Lev. XVIII : 9—20; XX : 10—21 vinden wij eene geheele reeks van verbodsbepalingen tegen huwelijksverbintenissen met familieleden. — *het — opslaan.* Verg. XXVII : 20; Ruth III : 9; Ezech. XVI : 8.

HOOFDSTUK XXIII : 1—8.

Wet op het Israëlietisch burgerrecht. — Uit Jahwe's vergadering moeten worden geweerd de ontmanden (1), de Bastaards (2), de Ammonieten en de Moabieten wegens hun gedrag tegen Israël tijdens den uittocht (3—6). Toegelaten moeten worden, doch eerst in het derde geslacht, de Edomieten, wegens verwantschap, en de Egyptenaren, wegens Israëls verblijf in hun land (7 v.).

Deze wet toont, in welke verhouding Israël, toen de wet werd opgesteld, tot de naburige volken stond: terwijl Ammon en Moab, die voor altijd geweerd worden, als aartsvijanden worden beschouwd, is de gezindheid jegens Edom en Egypte, voor wie de toetreding gemakkelijk gemaakt wordt, van vriendschappelijken aard.

De schrijver beroept zich op hetgeen Num. XX : 14—21 (verg. Richt. XI : 17 v.) verhaald wordt van de wijze waarop het naar Kanaän optrekkende Israël door zijne latere naburen was behandeld; maar omdat zijn oordeel over die volken een ander geworden is, wijzigt hij de daar gegeven voorstelling en legt hij de vijandige gezindheid die daar vooral Edom tegenover Israël betoont uitsluitend aan Ammon en Moab ten laste.

Over de zienswijze van een jongeren geestverwant zie inl. op II : 1—23.

XXIII : 1 Geen ontmande noch gesnedene zal in Jahwe's vergadering komen.′
2 Geen Bastaard, noch zelfs zijn nakroost in het tiende geslacht, zal in
3 Jahwe's vergadering komen.′ Geen Ammoniet noch Moabiet, noch zelfs
hun nakroost in het tiende geslacht, zal ooit of immer in Jahwe's
4 vergadering komen;′ om reden dat zij u, bij uwen uittocht uit Egypte,
niet met brood en water op den weg zijn tegemoet gekomen, en
tegen u Bileam, Beors zoon, uit Pethor in Stroomland-Aram, gehuurd

Vs. 3. Neh. XIII : 1*b*, 2.

1—6. Eene vriendelijker zienswijze wordt Jez. LVI : 3—8 gehuldigd.

1. *ontmande, gesnedene.* De Hebreeuwsche woorden duiden aan, dat de ontmanning op verschillende wijze, door pletten of snijden, plaats had; verg. Lev. XXII : 24. Deze kunstbewerking werd, evenals bij andere Oostersche volken, ook bij Israël toegepast op hen die bestemd waren de vrouwen van koningen en aanzienlijken te bewaken (2 Kon. IX : 32; Est. I : 10, 12, 15; II : 3, 14 v.; IV : 4 v.). Zij komen echter ook in andere, zelfs hooge, betrekkingen voor (Gen. XXXVII : 36; XXXIX : 1; XL : 2, 7; 1 Sam. VIII : 15; 1 Kon. XXII : 9; 2 Kon. VIII : 6; XX : 18; XXIII : 11; XXIV : 12, 15; XXV : 19; 1 Kron. XXVIII : 1; Jer. XXIX : 2; XXXIV : 19; XXXVIII : 7; LII : 25; Dan. I; Hand. VIII : 27). Het woord waarmede zij gemeenlijk in het Hebreeuwsch worden aangeduid is door ons meestal met *kamerling* weergegeven. — *Jahwe's vergadering*, het volk van Jahwe, gedacht als éene vóor hem vergaderde menigte, zijne gemeente, zijn uitverkoren volk; evenals Num. XVI : 3 enz. Elders in dit boek (IX : 10; X : 4; XVIII : 16) wordt met *de Vergadering* het bij den Horeb vereenigde volk aangeduid. — *in — komen*, als lid opgenomen, in de volksgemeenschap ingelijfd worden; verg. Klaagl. I : 10.

2. *Bastaard.* Het aldus vertaalde Hebreeuwsche woord beteekent volgens de Joodsche overlevering niet elk onecht kind, maar alleen de vrucht van overspel of bloedschande. Wat het oorspronkelijk aanduidde zie op Zach. IX : 6. — *noch — geslacht*, geen hunner nakomelingen. Zie op Gen. XXXI : 7. Gr. vert. heeft deze woorden hier niet.

4. *om — gekomen.* Zoo verwijt Num. XX : 18—21 aan Edom — en Richt. XI : 17 aan Edom en Moab — dat het Israël geen doortocht door zijn land verleenen noch leeftocht verkoopen wilde. Volg. II : 29 daarentegen hadden Edom en Moab Israël vergund door hun land te trekken en, al was het tegen betaling, het leger van brood en water voorzien. — *gehuurd hebben*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft het enkelvoud. Bedoeld is Balak, de koning van Moab. — *Bileam, Beors zoon.* Zie op Num. XXII : 5. — *Stroomland-Aram.* Zie op Gen. XXIV : 10.

5 hebben om u te vervloeken;' maar Jahwe, uw god, wilde niet hooren
naar Bileam en verkeerde voor u den vloek in zegen; want Jahwe,
6 uw god, had u lief;' nooit of nimmer, zoolang gij leeft, zult gij hun
geluk en hun welzijn bevorderen.
7 Gij zult geen afschuw hebben van den Edomiet, want hij is uw
broeder; evenmin van den Egyptenaar, want gij hebt in zijn land ver-
8 toefd:' van de kinderen die hun geboren worden mag het derde ge-
slacht komen in Jahwe's vergadering.

Vs. *4b*, 5. Joz. XXIV : 9 v. — Vs. 6. Ezra IX : 12*b*.

4b, 5. Verg. inl. op Num. XXII : 2—XXIV : 25. Dit verhaal in zijn tegenwoordigen vorm kende de schrijver niet; daar hij Bileam alleen met Moab, niet óok met Midian, in betrekking brengt; ook schijnt hij Bileam niet te kennen als den verleider van Israël (Num. XXXI : 8, 16; Joz. XIII : 22).

7. *uw broeder*. Verg. II : 4, 8; Num. XX : 14; Am. I : 11, en inl. op Gen. XXV. In latere geschriften wordt een gansch andere toon tegen Edom aangeslagen; zie Ps. CXXXVII : 7; Jez. XXXIV; Klaagl. IV : 21 v.; Ezech. XXV : 12; XXXV : 5—15; Ob. vs. 10—14; Mal. I : 2—5. — *gij — vertoefd*. Eene zeer welwillende beschouwing van Israëls verblijf in Egypte; geheel anders b. v. IV : 20; V : 15; 1 Kon. VIII : 51; Jer. XI : 4.

HOOFDSTUK XXIII : 9—25.

Voorschriften van verschillenden aard. — De reinheid van het legerkamp (9—14); uitlevering van den gevluchten slaaf (15 v.); ontucht ter eere der godheid (17 v.); leenen tegen rente (19 v.); nalatigheid in het voldoen van geloften (21—23); onbehoorlijk gebruik maken van den wijngaard en het korenveld des naasten (24 v.).

XXIII : 9 Wanneer gij tegen uwe vijanden te velde trekt, moet gij tegen al
10 wat onwelvoegelijk is u in acht nemen.' Is er iemand onder u die
niet rein is vanwege een ongeval bij nacht, hij verwijdere zich buiten
11 het kamp; hij mag er niet binnenkomen.' Maar tegen het vallen van
den avond moet hij zich met water wasschen, en zoodra de zon is
12 ondergegaan mag hij binnen het kamp komen.' Gij moet buiten het
13 kamp eene gelegenheid hebben waar gij u afzondert,' en gij moet
eene pin aan uwen gordel hebben, om er, wanneer gij buiten gaat
zitten, een gat mede te graven, en straks weer uwe ontlasting te
14 bedekken.' Want Jahwe, uw god, gaat rond door uw kamp, om u
te redden en uwe vijanden aan u prijs te geven; dat dan uw kamp
heilig zij en hij niets walgelijks bij u zie; opdat hij zich niet van u
afkeere.
15 Gij zult een slaaf die, aan zijn heer ontkomen, tot u zijne toevlucht
16 neemt, niet aan zijn heer uitleveren;' hij zal bij u wonen, in uw mid-
den, in de plaats die hij verkiest, in eene uwer steden, waar het hem
goed is; gij zult hem niet slecht behandelen.
17 Er zal geene gewijde zijn uit de dochteren Israëls, noch een gewijde
18 uit Israëls zonen;' gij zult hoerenloon noch hondenprijs in het huis

9. *wat onwelvoegelijk is*. Bedoeld is lichamelijke onreinheid; deze werd onder Israël ook van godsdienstig standpunt veroordeeld; verg. vs. 14.

10 v. Verg. Lev. XV : 16 v., waar den onreine geboden wordt ook zijne kleederen te wasschen. De wetgeving op dit onderwerp is ook in andere opzichten in Ezra's Wetboek uitgebreid (verg. Lev. XV; Num. V : 1—4).

13. *uwen gordel*, volg. Gr. en Lat. vertt.; in Hebr. t. een onverstaanbaar woord.

14. *heilig*. Zie op Exod. III : 5.

15 v. Blijkbaar is een buitenlandsche slaaf bedoeld. Vreemdelingen in het algemeen moesten gastvrij opgenomen en goed behandeld worden; zie op Exod. XXII : 21.

17. Over de gewijde vrouwen zie op Gen. XXXVIII : 15. Naast dezen staan hier de gewijde mannen, die zich, in den dienst der natuurgoden en ter wille van de bezoekers hunner heiligdommen, tot tegennatuurlijken wellust leenden. Verg. 1 Kon. XIV : 24; XV : 12; XXII : 47; Hoz. XII : 1 en op Hoz. IV : 14.

18. *hoerenloon, hondenprijs*, het loon met bovengenoemde zedelooze praktijken verdiend, dat aan de godheid werd afgestaan (verg. Micha I : 7). Hondenprijs wordt de winst van den gewijde genoemd, om iets zeer verachtelijks aan te duiden; zie op 1 Kon. XIV : 11.

van Jahwe, uw god, brengen voor eenige gelofte; want Jahwe, uw
god, heeft een afschuw van die beide.
19 Gij zult van uw broeder geen rente nemen, noch van geld, noch
van levensmiddelen, noch van iets anders waarvan men rente maakt; ′
20 van den buitenlander moogt gij rente nemen, maar niet van uw broeder;
opdat Jahwe, uw god, u zegene in al uw bedrijf, in het land dat gij
in bezit gaat nemen.
21 Wanneer gij aan Jahwe, uw god, eene gelofte doet, zult gij de be-
taling er van niet uitstellen; want Jahwe, uw god, vordert ze zeker
22 van u, en gij zoudt schuldig worden; ′ maar indien gij nalaat eene
23 gelofte te doen, zult gij niet schuldig zijn. ′ Wat over uwe lippen komt
moet gij houden, en gij moet doen wat gij aan Jahwe, uw god, vrij-
willig beloofd hebt, wat gij hem met eigen mond hebt toegezegd.
24 Wanneer gij in uws naasten wijngaard komt, moogt gij naar harte-
lust tot verzadiging toe druiven eten, maar in uwe tasch zult gij
25 niets doen. ′ Wanneer gij in uws naasten korenveld komt, moogt gij
met de hand aren afplukken, maar een sikkel zult gij in uws naasten
koren niet slaan.

Vs. 21*a*. Pred. V : 3*a*.

19. *rente nemen*. Zie op Exod. XXII : 25.
20. *van den buitenlander — broeder*. Deze tegenstelling ligt ook aan Exod. XXII : 25; Lev. XXV : 35—38 ten grondslag. Zie ook XV : 2 v. en XIV : 21.
21—23. Verg. Pred. V : 1—4.
21. *zult — uitstellen*. De latere wetten bevatten bepalingen ten aanzien van het al of niet geldige eener gelofte; zie Num. XXX.
23. *wat — hebt*, dus een „vrijwillig gelofte-offer”. Dat hier niet, zooals elders in dit boek (XII : 17), onderscheid tusschen „geloften” en „vrijwillige gaven” gemaakt wordt, ligt hieraan dat dit voorschrift behoort tot de door den schrijver grootendeels van elders overgenomen wetten (XXI : 10—XXV : 19).
24 v. Soortgelijke bepalingen ten behoeve van de armen XXIV : 19—22.
25. *aren afplukken*, om die uit te wrijven en tot stilling van den honger de korrels op te eten; verg. Matth. XII : 1; Luc. VI : 1. De korrels werden ook geroosterd gegeten, Lev. XXIII : 14.

HOOFDSTUK XXIV : 1—XXV : 19.

Huwelijkswetten, benevens bepalingen hoofdzakelijk ter bevordering van barmhartigheid en rechtvaardigheid. — Bepalingen de echtscheiding betreffende (XXIV : 1—4). Vrijstelling in het eerste huwelijksjaar (5). Verbod van het te pand nemen van den molensteen (6); van menschenroof (7). Vermaning om in zake van melaatschheid den priesters te gehoorzamen (8 v.). Aansporing tot barmhartigheid bij het nemen van pand (10—13); tot billijkheid jegens den daglooner (14 v.); tot het toepassen der straf op den schuldige alleen (16). Bepalingen ten gunste van vreemdelingen, weezen en weduwen (17—22); over de straf van stokslagen (XXV : 1—3); over het dorschend rund (4). Wet op het zwagerhuwelijk (5—10); tegen oneerbare handtastelijkheden bij een twist (11 v.); tegen oneerlijkheid in den handel (13—16). Aansporing tot uitroeiing van Amalek (17—19).

XXIV : 1 Wanneer iemand eene vrouw ten huwelijk neemt en later, als zij
hem niet aanstaat, omdat hij iets walgelijks aan haar ontdekt heeft,
haar een scheidbrief schrijft, haar dien in handen geeft en haar uit

Vs. 1. Matth. V : 31; XIX : 7; Marc. X : 4.

1. *als — heeft*. Echtscheiding bij schriftelijke verklaring wordt hier, niet voorgeschreven, maar als bestaand gebruik en als recht van den man (zie XXI : 14), niet van de vrouw, ondersteld. Afgekeurd wordt zij Mal. II : 13—16. Slechts in twee gevallen verklaart onze wetgever haar ongeoorloofd, XXII : 19, 29. Wat als reden van echtscheiding mocht gelden wordt niet uitdrukkelijk aangegeven. Vandaar later verschil in de scholen der schriftgeleerden: Rabbi Hillel (omstreeks Christus' geboorte) leerde op grond van dezen tekst, dat om allerlei kleinigheden de man zijne vrouw mocht wegzenden (verg. Matth. XIX : 3—9; Marc. X : 2—12), terwijl zijn tijdgenoot Sjammai in dezen veel strenger was. — *een scheidbrief*, een geschrift waarin de man verklaarde van zijne vrouw afstand te doen. De vrouw kon op grond van deze verklaring een tweede huwelijk sluiten, ook zich daarop beroepen, zoo haar eerste man haar weer mocht opeischen. Verg. Jez. L : 1.

2 zijn huis wegzendt,′ en zij verlaat zijn huis, gaat heen en wordt de
3 vrouw van een ander,′ maar ook die tweede man krijgt een afkeer
van haar, schrijft haar een scheidbrief, geeft haar dien in handen en
zendt haar weg uit zijn huis; of die tweede man die haar tot vrouw
4 genomen heeft sterft —′ zoo is het haren eersten echtgenoot, die haar
had weggezonden, niet geoorloofd haar andermaal tot vrouw te nemen,
nadat zij zich heeft laten verontreinigen; want dat is iets afschuwelijks
in het oog van Jahwe: gij zult het land dat Jahwe, uw god, u ten
erfdeel geeft niet met zonde beladen.
5 Wanneer iemand pas eene vrouw heeft genomen, zal hij met het
leger niet uittrekken, en zal men hem in geen opzicht iets opleggen;
een jaar lang zal hij vrij blijven voor zijn huis en vroolijk zijn met
de vrouw die hij genomen heeft.
6 Men zal op den handmolen noch op den molensteen beslag leggen;
want dan legt men beslag op het leven.
7 Wanneer iemand betrapt wordt op het stelen van een mensch, een
zijner broederen, een Israëliet, en hem als een rechtlooze behandelt en
verkoopt, dan zal die dief sterven. Zoo zult gij het kwaad uit uw
midden uitroeien.
8 Draagt zorg, bij de plaag der melaatschheid zeer nauwgezet het
gansche onderricht op te volgen dat de Levietische priesters u geven;
9 volgt nauwgezet op wat ik hun geboden heb.′ Gedenkt wat Jahwe,
uw god, bij uwen uittocht uit Egypte onderweg aan Mirjam heeft
gedaan.
10 Wanneer gij van uwen naaste eenige schuld te vorderen hebt, zult
gij zijn huis niet binnentreden om iets van hem tot pand te nemen:′
11 buiten moet gij blijven staan; en de man wiens schuldeischer gij zijt
12 zal het pand tot u naar buiten brengen;′ is hij een arm man, zoo zult

Vs. 7*b*. XIII : 5*b* enz.

2. *een ander.* Het huwen met eene gescheiden vrouw wordt verboden Matth. V : 32*b*; XIX : 9; Marc. X : 11; Luc. XVI : 18.

4. *nadat — verontreinigen,* door bij het leven van haar eersten man met een tweeden gemeenschap te houden. Verg. Jer. III : 1.

5. Dit voorschrift behoort eigenlijk bij XX : 1—7, waar over vrijstelling van den krijgsdienst gehandeld wordt; wij vinden het hier, omdat het in dit verband is overgenomen uit een ouderen wetbundel; verg. inl. op XXI : 10—21 en zie op XXIII : 23. — *iets opleggen,* als heerendienst, inkwartiering of welke openbare lasten ook; verg. op 1 Sam. XVII : 25. — *vroolijk zijn met,* volgens andere klinkers; Hebr. t. *verheugen.*

6. *den handmolen.* Dit werktuig, in elke Israëlietische woning te vinden, bestond uit twee op elkander gelegde steenen, waarvan de bovenste met de hand werd rondgedraaid, de onderste vastlag. In den minderen stand werd hij door de vrouw, in het huis van rijken door slaven en vooral door slavinnen, in beweging gebracht (Exod. XI : 5; Job XXXI : 10; Jez. XLVII : 2; Matth. XXIV : 41; Luc. XVII : 35); ook geschiedde het door gevangenen (Richt. XVI : 21; Klaagl. V : 13). — *den molensteen,* den bovensten, letterlijk *den rijder.* — *legt — leven,* door iemand te beletten, dagelijks zijn brood te bereiden. Meermalen wordt verboden, van iemand te pand te nemen wat hij voor zijn levensonderhoud noodig heeft (vs. 12 v.; Exod. XXII : 26 v.; Job XXII : 6; XXIV : 3, 7—9; Spr. XXII : 27; Am. II : 8).

7. Verg. Exod. XXI : 16. — *als — behandelt.* Verg. XXI : 14.

8. Verg. inl. op Lev. XIII, XIV. — *het gansche onderricht,* volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *al wat.* — *de Levietische priesters.* Zie inl. op XVIII : 1—8. — *wat ik hun geboden heb.* De mondelinge aanwijzingen der priesters zijn Jahwe's geboden; geschreven wetten op de melaatschheid kent de schrijver blijkbaar niet.

9. Verg. Num. XII, waar verhaald wordt dat Mirjam wegens verzet tegen Mozes melaatsch werd. Daar echter het voorbeeld van Mirjam hier moet dienen, om den Israëlieten in te scherpen in zake der melaatschheid vooral naar de priesters te luisteren, is het mogelijk dat de schrijver een ander bericht over Mirjams melaatschheid kende en voor oogen had.

10—13. Dit voorschrift behoort, wat den inhoud betreft, bij vs. 6.

10. *zult — nemen,* en dus zelf uit te zoeken.

12. *in zijn pand,* het opperkleed, dat den arme tevens des nachts tot deken diende; zie op Exod. XXII : 26 v.

13 gij in zijn pand niet gaan slapen, ′ maar moet gij het hem zeker bij
zonsondergang terugbrengen; opdat hij in zijn kleed ga slapen en u
zegene. Dit zal u tot gerechtigheid zijn bij Jahwe, uw god.
14 Gij zult een armen, behoeftigen daglooner, hetzij een uwer broederen,
hetzij een der vreemden die in uw land, in uwe steden, wonen, niet
15 verdrukken: ′ op den dag zelven moet gij hem zijn loon geven, dat
er de zon niet over onderga; want hij is arm en verlangt er naar;
opdat hij Jahwe niet tegen u aanroepe en gij schuldig wordt.
16 De vaders zullen niet met de kinderen ter dood gebracht worden,
noch de kinderen met de vaders; ieder zal om zijne eigene zonde wor-
den ter dood gebracht.
17 Gij zult het recht van vreemde en wees niet buigen, noch op het
18 kleed eener weduwe beslag leggen. ′ Gedenk dat gij slaaf zijt geweest
in Egypte, en Jahwe, uw god, u daaruit heeft losgekocht; daarom ge-
bied ik u dit te doen.
19 Wanneer gij op uw akker aan het oogsten zijt en eene schoof op
den akker vergeet, zult gij niet terugkomen om die te halen: voor
den vreemde, den wees en de weduwe zal zij zijn; opdat Jahwe, uw
20 god, u zegene in al den arbeid uwer handen. ′ Wanneer gij de vruchten
van uwen olijfboom afslaat, zult gij hem niet nog eens nazoeken: voor
21 den vreemde, den wees en de weduwe zal het zijn. ′ Wanneer gij de
druiven van uwen wijnstok afsnijdt, zult gij geen nalezing houden:
22 voor den vreemde, den wees en de weduwe zal het zijn. ′ Gedenk dat
gij slaaf zijt geweest in Egypteland; daarom gebied ik u dit te doen.
XXV:1 Wanneer personen die een geschil met elkander hebben voor het
gerecht komen, en men vonnis velt, den rechtvaardige in het gelijk
2 stelt en den schuldige veroordeelt, ′ zoo zal, indien de schuldige slagen
verdiend heeft, de rechter hem op den grond laten leggen en hem in
zijne tegenwoordigheid zeker aantal slagen laten toedienen naar even-
3 redigheid van zijne schuld: ′ veertig slagen, niet meer, mag hij hem

Vs. 15*b*. XV : 9*b*. — Vs. 16. 2 Kon. XIV : 6; 2 Kron. XXV : 4. — Vs. 17. XXVII : 19. — Vs. 18, 22. V : 15; XV : 15.

13. *gerechtigheid.* Zie op VI : 25.

15. *dat — onderga.* Volg. Lev. XIX : 13 mag het loon des arbeiders bij zijn heer niet overnachten; verg. Matth. XX : 8.

16. Dit voorschrift is in strijd met de V : 9; Exod. XX : 5 (zie aldaar) gehuldigde leer dat de zonden der ouders ook den kinderen worden toegerekend. Het hier uitgesproken beginsel werd door Amasia toegepast (2 Kon. XIV : 6) en door Jeremia (XXXI : 30) en Ezechiël (XVIII : 20) krachtig verdedigd; verg. ook VII : 10.

17. Tegen het verkorten van het recht der hulpbehoevenden wordt dikwerf gewaarschuwd in naam van Jahwe, die hun recht handhaaft; zie op Exod. XXII : 21 en 22. — *het kleed eener weduwe.* Zie op vs. 12.

19—22. De wetgever heeft het oog op het oude gebruik opzettelijk een deel van zijn koren ongemaaid en van zijne boomvruchten ongeplukt te laten; waarover zie op Lev. XIX : 9 v. Die oude gebruiken als afgodisch willende bestrijden, drukt hij zich uit alsof ze niet bestaan en doet hij het voorkomen als ware het achtergelatene „vergeten”. Naar onze plaats noemden de schriftgeleerden van later tijd die *schoof* „het vergetene”.

20. *afslaat.* De olijven die te hoog hingen om met de hand geplukt te worden werden, indien zij bij het schudden niet afvielen, met een stok of riet voorzichtig afgestooten, Jez. XVII : 6; XXIV : 13. Dit geschiedde voordat zij ten volle rijp waren, daar er dan eene fijnere olie uit bereid kon worden.

1. Verg. 1 Kon. VIII : 32.

2. *slagen,* op den rug en waarschijnlijk met den stok; deze werd vooral door ouders bij hunne kinderen gebruikt (2 Sam. VII : 14; Spr. XIII : 24; XXII : 15; XXIII : 13 v.; XXIX : 15) en door heeren bij hunne slaven (Exod. XXI : 20); eene enkele maal diende men ook zweep- en geeselslagen toe (1 Kon. XII : 11, 14; 2 Kron. X : 11, 14); verg. Richt. VIII : 7, 16. De geeseling bij de latere Joden geschiedde, evenals bij de Romeinen, met gevlochten lederen riemen. Onder de bepalingen der wet die op het strafrecht betrekking hebben is deze de eenige waarin van het toedienen van slagen gewag wordt gemaakt; zie intusschen Spr. X : 13; XVII 26; XIX : 29; XXII : 15; XXIII : 13 v.; XXVI : 3; XXIX : 15; Jez. L : 6; Jer. XX : 2; XXXVII : 15; Sir. XXX : 1—13, 25—27.

laten toedienen; opdat niet, wanneer hij hem meer laat toedienen, uw
broeder voor uwe oogen onteerd worde.
4 Gij zult het rund bij het dorschen niet muilbanden.
5 Wanneer broeders bij elkander wonen en een van hen sterft zonder
een zoon na te laten, dan zal de vrouw des overledenen niet worden
de vrouw van een vreemden man buiten de familie: haar zwager moet
tot haar komen, haar tot vrouw nemen en zijn zwagerplicht aan haar
6 vervullen.' De eerste zoon dien zij baart zal staan op naam van zijn
overleden broeder; opdat diens naam niet uit Israël worde uitgewischt.'
7 Maar indien de man ongenegen is zijne schoonzuster te nemen, dan
ga zij op naar de poort tot de oudsten en zegge: Mijn zwager heeft
geweigerd zijns broeders naam in Israël in stand te houden; hij wil
8 zijn zwagerplicht aan mij niet vervullen.' Dan zullen de oudsten zijner
stad hem laten roepen en met hem spreken; houdt hij vol en zegt
9 hij: Ik ben ongenegen haar te nemen —' dan trede zijne schoonzuster
ten aanschouwen van de oudsten op hem toe, trekke hem den schoen
van den voet, spuwe hem in het aangezicht, heffe aan en zegge: Aldus
10 doet men den man die zijns broeders huis niet wil bouwen!' Zijn
naam zal dan in Israël luiden: het huis des ontschoeiden.
11 Wanneer twee mannen met elkander aan het vechten zijn, en de
vrouw des eenen komt er bij, om haar man te redden uit de hand
van die hem slaat, en zij steekt hare hand uit en grijpt dezen bij de
12 schaamdeelen,' dan moet gij haar de hand afhakken, zonder verschooning.
13 Gij zult niet tweeërlei gewicht, een groot en een klein, in uwe

Vs. 4. 1 Kor. IX : 9; 1 Tim. V : 18*a*. — Vs. 5 v. Matth. XXII : 24; Marc. XII : 19; Luc. XX : 28.

3. *veertig slagen.* In later tijd dienden de Joden nooit meer dan negen en dertig slagen toe, om niet bij vergissing het wettelijk voorschrift te overschrijden; verg. 2 Kor. XI : 24.

4. *dorschen.* In den regel deden de Israëlieten dit door runderen, die over de in een kring gelegde schoven werden voortgedreven, om met hunne hoeven het koren uit het stroo te treden (zie Hoz. X : 11; Micha IV : 12 v.), of die voor eene dorschslede waren gespannen; zie op 2 Sam. XXIV : 22. Over eene andere manier van dorschen zie op Richt. VI : 11. — *niet muilbanden,* ten einde het rund niet te beletten, onder zijn werk te eten van het koren dat het dorscht.

5 v. Het zwagerhuwelijk was een oud gebruik, dat hier met nadruk wordt ingescherpt. Het moest voorkomen dat eene familie in Israël uitstierf en haar erfdeel aan anderen verviel; verg. Gen. XXXVIII; Ruth III, IV.

5. *een zoon.* Dochters zetten het geslacht niet voort en erfden niet; eerst in latere wetten wordt het erfrecht in een bepaald geval aan dochters toegekend (Num. XXVII : 1—11; XXXVI : 1—12). — *zijn — vervullen.* Daartoe waren volg. Gen. XXXVIII : 6—11; Matth. XXII : 25 v.; Marc. XII : 20—22; Luc. XX : 29—31 al de ongehuwde broeders, naar rangorde van ouderdom, verplicht; volg. Ruth III, IV traden, bij ontstentenis van broeders, ook verdere bloedverwanten, altoos naar rangorde van familiebetrekking, in de plaats des overledenen. In eene latere wet (Lev. XVIII : 16; XX : 21) wordt daarentegen het huwelijk met eene schoonzuster verboden, en zóo is het gebruik bij de Joden geworden en gebleven.

6. *zal — broeder,* als de zoon van den overledene worden aangemerkt en diens erfdeel aanvaarden. Waarschijnlijk traden de later geboren zonen als stamhouders en erfgenamen van hun eigen vader op. — *opdat — uitgewischt,* wat voor eene groote ramp werd gehouden; zie op Gen. XXXVIII : 9.

7. *naar de poort.* Zie op XVII : 5. — *de oudsten,* de rechters; zie op XVI : 18.

8. *met hem spreken,* of zij hem nog kunnen overhalen.

9. *trekke — voet,* ten bewijze dat al zijne rechten en plichten als broeder van den overledene vervallen waren. Als men een stuk land of iets dergelijks in bezit nam, deed men dit door er den voet op te zetten of er „den schoen op te werpen" (Ps. LX : 10; CVIII : 10). Wilde men iemand het bezit van eenige zaak overdragen, zoo deed men dit door het overreiken van zijn uitgetrokken schoen (Ruth IV : 7). De hier voorgeschreven handelwijze, dat de verongelijkte schoonzuster den onwilligen zwager openlijk den schoen uittrekt, beteekent dus dat zij hem van alle rechten als zwager vervallen verklaart. — *spuwe — aangezicht,* waardoor de alzoo behandelde der verachting werd prijsgegeven; verg. op Jez. L : 6. — *bouwen.* Zie op Gen. XVI : 2.

10. *het huis des ontschoeiden.* Een scheldnaam; iemand die blootsvoets ging behoorde tot de zeer ellendigen (2 Sam. XV : 30; Jez. XX : 3 v.) of haveloozen.

13—16. Verg. Lev. XIX : 35 v. Tegen valsch gewicht en valsche weegschalen wordt gewaarschuwd Spr. XX : 10, 23; Am. VIII : 5; Micha VI : 10 v.; verg. op Ezech. XLV : 10 v. Een eerlijk gewicht wordt geprezen Spr. XI : 1; XVI : 11.

13. *gewicht,* letterlijk *steen,* daar men zich bij het wegen, ook van het ongemunte geld, van steenen bediende; zij werden in eene tasch aan den gordel gedragen; verg. Spr. XVI : 11; Micha VI : 11.

14 tasch hebben,′ noch tweeërlei maat, eene groote en eene kleine, in
15 uw huis;′ gij moet een zuiver en eerlijk gewicht, eene zuivere en
eerlijke maat hebben; opdat gij lang gevestigd moogt blijven op den
16 bodem dien Jahwe, uw god, u geeft;′ want Jahwe, uw god, heeft een
afschuw van al wie zulke dingen doet, van al wie oneerlijk handelt.
17 Gedenk wat Amalek bij uwen uittocht uit Egypte u onderweg heeft
18 aangedaan:′ hoe hij u onderweg tegenkwam, op u terwijl gij afgemat
en uitgeput waart, van achteren aanviel, op al de vermoeiden in uwe
19 achterhoede, en God niet vreesde.′ Wanneer nu Jahwe, uw god, in
het land dat hij u ten erfdeel geeft, om het in bezit te nemen, u rust
verschaft van al uwe vijanden rondom, wisch dan de heugenis van
Amalek onder den hemel uit; vergeet het niet!

Vs. 15*b*. Exod. XX : 12*b* enz.

14. *maat*, in het Hebreeuwsch *efa*, eene inhoudsmaat van bijna 40 liter.
17 v. Dat de Amalekieten de Israëlieten in de woestijn verraderlijk aanvielen en hun eene nederlaag toebrachten wordt in de vorige boeken niet vermeld. Waarschijnlijk heeft een dergelijk bericht in het Oude-Sagenboek voor het verhaal van Israëls overwinning op Amalek (Exod. XVII : 8—16) moeten plaats maken.
17. *Amalek*. Verg. op Exod. XVII : 8—16 en op Num. XXIV : 20.
18. *en God niet vreesde*, den plicht der gastvrijheid en den eisch der menschelijkheid schond. Een zoo barbaarsch gedrag als de verraderlijke aanval op uitgeputte vreemdelingen toonde gebrek aan alle godsvrucht.
19. *wisch — uit*. Verg. Exod. XVII : 14. Volg. 1 Sam. XV heeft Saul Amalek uitgeroeid; doch zie 1 Sam. XXVII : 8; XXX : 1—20; 1 Kron. IV : 42 v.

HOOFDSTUK XXVI.

Wet op het brengen van de eerstelingen en van de tienden. Einde van het wetboek. — Jaarlijks danke de Israëliet, wanneer hij van de eerstelingen van zijn oogst in den tempel brengt, Jahwe voor het bezit van het land (1—4), onder herinnering aan Israëls verlossing door hem (5—9) en bij het feestelijk genot van de door hem geschonken gaven (10 v.). Na de aflevering van de tienden in het derde jaar legge hij de verklaring af, dat hij aan zijne verplichting voldaan en de tienden voor verontreiniging bewaard heeft (12—14); waarna hij Jahwe's zegen afsmeeke (15). Wederzijdsche verbintenis van Israël en Jahwe, van Israël om Jahwe te dienen, van Jahwe om Israël te zegenen en te verheffen (16—19).

De schrijver besluit zijn wetboek met de herinnering aan de wederzijdsche verbintenis van Jahwe en Israël (vs. 16—19); doch laat hieraan voorafgaan een tweetal verordeningen, ten doel hebbende den Israëliet ook in het vervolg de voorwaarden waaronder die verbintenis is aangegaan te binnen te brengen: bij plechtige gelegenheden moet hij openlijk de verklaring afleggen dat Jahwe zijne belofte vervuld en hij zelf aan zijne verplichting voldaan heeft.

XXVI : 1 Wanneer gij in het land komt dat Jahwe, uw god, u ten erfdeel
2 geeft, het in bezit neemt en er in woont,′ neem dan van de keur aller
veldvruchten die gij inzamelt van het land dat Jahwe, uw god, u
geeft, leg ze in een korf, en ga naar de plaats die Jahwe, uw god,
3 zal uitkiezen om zijn naam aldaar te doen wonen.′ Vervoeg u dan bij
den priester die er in die dagen zijn zal, en zeg tot hem: Ik verklaar
bij dezen aan Jahwe, mijn god, dat ik in het land gekomen ben het-
4 welk hij onzen vaderen onder eede beloofd heeft ons te geven.′ Dan zal
de priester den korf uit uwe hand nemen en dien voor het altaar van
5 Jahwe, uw god, nederzetten;′ waarop gij voor het aangezicht van
Jahwe, uw god, zult aanheffen en zeggen: Mijn vader was een dolend

2. *de keur*. In oudere wetten heet het „de keur van de eerstelingen"; zie op Exod. XXIII : 19, verg. Exod. XXXIV : 26. — *ga — wonen*. Evenals de tienden en de eerstgeborenen, werden de keurgaven oudtijds in de plaatselijke heiligdommen geofferd en gegeten; verg. inll. op XIV : 22—29 en XV : 19—23.
3. *mijn*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *uw*.
5. *Mijn vader*, niet een der eigenlijke stamvaders, maar Israëls voorzaten in het algemeen, die uit Aram, nl. Stroomland-Aram (zie op Gen. XXIV : 10), afkomstig, zonder vaste woonplaats ronddoolden,

Arameër, die als een kleine stam naar Egypte afdaalde en er vertoefde,
6 maar aldaar tot een groot, machtig en talrijk volk werd. ′ Toen de
Egyptenaren ons mishandelden en verdrukten en ons een harden arbeid
7 oplegden, ′ riepen wij tot Jahwe, den god onzer vaderen, en hij hoorde
8 naar ons, zag onze ellende, onze moeite en onzen druk, ′ en leidde ons
uit Egypte met sterke hand, uitgestrekten arm en groote verschrikking,
9 door teekenen en wonderen, ′ bracht ons aan deze plaats en gaf ons
10 dit land, een land overvloeiende van melk en honing. ′ Nu dan, hier
heb ik de keurgaven gebracht van de vruchten des bodems dien gij,
Jahwe, mij gegeven hebt. — Dan zult gij voor Jahwe, uw god, u
11 nederwerpen, ′ en, met den Leviet en den vreemde die in uw midden
wonen, vroolijk zijn over al het goede dat Jahwe, uw god, u en uwen
huize gegeven heeft.
12 Wanneer gij gereed zijt met het afzonderen van het geheele tiend
van uw gewas in het derde jaar, het tiendjaar, en het den Leviet, den
vreemde, den wees en der weduwe geeft, om het in uwe steden te
13 eten en verzadigd te worden, ′ dan zult gij voor Jahwe, uw god, zeggen:
Ik heb het heilige uit mijn huis weggedaan; ook heb ik het den Leviet
en den vreemde, den wees en der weduwe gegeven, geheel overeen-
komstig het gebod dat gij mij gegeven hebt. Ik heb van uw gebod
14 niets overtreden noch vergeten: ′ ik heb er in mijn rouw niet van
gegeten, nooit als onreine er iets van weggedaan en niets er van ge-
geven aan een doode; ik heb naar Jahwe, mijn god, gehoord en gedaan
15 naar al wat gij mij geboden hebt. ′ Zie uit uwe heilige woning, uit
den hemel, neder, en zegen uw volk Israël en den bodem dien gij
ons hebt gegeven, gelijk gij onzen vaderen onder eede beloofd hadt,
het land overvloeiende van melk en honing.
16 Heden gebiedt u Jahwe, uw god, deze inzettingen en verordeningen
te betrachten; onderhoud en betracht ze met uw gansche hart en met
17 uwe gansche ziel. ′ Gij hebt heden Jahwe doen verklaren, dat hij u

Vs. 8 v. Jer. XXXII : 21 v. — Vs. 8. IV : 34; VII : 19.

als een kleine stam in Egypte kwamen, maar daar een groot volk werden. — *dolend*, letterlijk *verloren*; de bedoeling is: zonder vaderland. — *een kleine stam*. Verg. X : 22. — *een groot — volk*. Zie op VII : 7.

7. Verg. Exod. II : 23 v.

10. *zult gij*. Hebr. t. laat volgen *ze nederzetten vóór Jahwe, uw god*; wat volg. Gr. vert. weggelaten is. In vs. 4 was reeds gezegd dat de priester den korf met eerstelingen vóór Jahwe had nedergezet.

12. Over de tienden in het derde jaar zie inl. op XIV : 22—29. — *het tiendjaar*. Het derde jaar heet het tiendjaar bij uitnemendheid, waarschijnlijk omdat dan de tienden geheel afgestaan werden, terwijl zij in de andere jaren aan offermalen werden verbruikt. Volgens anderen komt deze benaming hiervan dat oudtijds alleen in dit jaar de tienden geheiligd werden.

13. *voor Jahwe, uw god*, in den tempel. De wetgever zorgt dus, dat de Israëliet ook in het jaar waarin de tienden niet naar den tempel werden gebracht daar verscheen. — *het heilige*, het aan de godheid toekomende. Ook deze tienden waren dus, al werden zij niet naar Jeruzalem gebracht, aan Jahwe gewijd. — *weggedaan*, hetzelfde woord dat elders met „het kwaad" verbonden voorkomt en dan door „uitroeien" is vertaald. Zoolang het aan de godheid gewijde niet uit het huis was verwijderd lag hierop inderdaad eene schuld.

14. Nadat de Israëliet in vs. 13 heeft verzekerd dat hij de armen niet heeft te kort gedaan, verklaart hij hier dat hij de tienden zoolang zij in huis waren voor alle verontreiniging gevrijwaard heeft. — *in mijn rouw*, op den dag van het overlijden of begraven van een mijner huisgenooten; verg. Num. XIX : 14—22. — *als onreine*. Verg. XXIII : 10; 1 Sam. XX : 26; XXI : 4. — *aan een doode*. Aan de dooden werd spijs en drank medegegeven; ook werden de maaltijden na de begrafenis als een eten en drinken met den doode, niet slechts te zijner eer, maar tevens voor zijne verkwikking en versterking, beschouwd. Het een en ander was strijdig met Jahwe's wil en maakte voor hem onrein. Verg. inl. op Num. XIX en Jer. XVI : 7; Ezech. XXIV : 17; Hoz. IX : 4; Tob. IV : 17; Sir. XXX : 18 v.

17—19. Daar vs. 17 inhoudt dat waartoe het volk en vs. 18 v. dat waartoe Jahwe zich verbindt, moest eigenlijk *Gij — verklaren* (vs. 17) staan waar wij nu *Jahwe — verklaren* (vs. 18) lezen, en omgekeerd. Ook staat *en al — onderhouden*, in vs. 18, dat wij in vs. 17 reeds gelezen hebben, ongepast tusschen de beloften van Jahwe in. Waarschijnlijk is de tekst in de war geraakt.

ten God zal zijn, en dat gij op zijne wegen wandelen, zijne inzettingen,
geboden en verordeningen onderhouden en naar hem hooren zult;′
18 en Jahwe heeft u heden doen verklaren, dat gij zijn eigen volk zult
zijn, zooals hij u toegezegd heeft, en al zijne geboden zult onderhouden,′
19 en dat hij u dan hoog verheffen zal boven alle natiën die hij gemaakt
heeft tot lof, roem en glorie, en dat gij een aan Jahwe, uw god, geheiligd volk zult zijn, zooals hij u toegezegd heeft.

17 v. Verg. op Jer. VII : 23.
17. *heden.* Al waren deze verklaringen, zoowel door Jahwe als door het volk, reeds bij den Horeb afgelegd (V : 27; Exod. XIX : 5 v.), zij kregen nu eerst hare volle beteekenis, nu Jahwe's gansche wet aan het volk was bekend gemaakt. Door die bekendmaking had het verbond bij den Horeb zijn beslag gekregen. Doch wellicht is bedoeld de bondsluiting in het land van Moab; zie op XXIX : 1. In dit geval heeft een omwerker hier ingegrepen.
19. *hoog — natiën.* Verg. XXVIII : 1*b*. — *tot — glorie.* Verg. Jer. XIII : 11; XXXIII : 9.

HOOFDSTUK XXVII.

Verordeningen betreffende de uitvaardiging dezer wet in Kanaän. — Mozes gelast, na het binnentrekken van Kanaän op den berg Ebal groote steenen op te richten en daarop de wet te schrijven (1—4), er een altaar te bouwen en offermaaltijden te houden (5—7), en de wet duidelijk op de steenen te schrijven (8). Mozes en de Levietische priesters sporen het volk aan tot gehoorzaamheid aan Jahwe (9 v.). Mozes verordent, dat zes stammen zullen staan op den Gerizim om de zegeningen, en zes op den Ebal om de vervloekingen uit te spreken (11—13). De twaalf vervloekingen die de Levieten zullen uitroepen (14—26).

Dit hoofdstuk bestaat uit gedeelten van verschillende herkomst.

Het eerste (vs. 1—8), waarin een oud bericht over een offerfeest op den Ebal (vs. 5—7*a*) is opgenomen, is van een der vroegste bewerkers van *Deuteronomium.* Het behelst de verordening eener zinnebeeldige handeling, waardoor den Israëlieten, bij hunne komst in Kanaän, de verplichting zou worden ingescherpt, zich trouw en nauwgezet aan dit wetboek te houden.

Het tweede (vs. 9 v.) staat met de overige in geen verband en diende oorspronkelijk wellicht om H. XXVIII met het slot van het wetboek (H. XXVI) te verbinden.

Het derde (vs. 11—13) is het werk van een lateren schrijver, wiens doel was vs. 1—8 in verband te brengen met XI : 29 v.

Het laatste (vs. 14—26), eene aanvulling van het vorige, is geschreven door iemand die Ezra's Wetboek, met name Lev. XVIII—XX, kende en op het naleven der bepalingen daarvan wilde aandringen.

Zie verder op Joz. VIII : 30—35.

XXVII : 1 Toen gaf Mozes met Israëls oudsten dit bevel aan het volk: Onder-
2 houdt al de geboden die ik u heden geef.′ En wanneer gij den Jordaan
overtrekt naar het land dat Jahwe, uw god, u geeft, zult gij u groote
3 steenen oprichten, die gij met kalk bestrijken′ en waarop gij al de
woorden dezer wet schrijven zult, wanneer gij overtrekt om in het
land te komen dat Jahwe, uw god, u geeft, een land overvloeiende
van melk en honing, gelijk Jahwe, uwer vaderen god, u heeft toege-
4 zegd.′ Als gij den Jordaan overtrekt, zult gij die steenen waaromtrent
ik u thans bevel geef op den berg Ebal oprichten en met kalk be-
5 strijken.′ Aldaar zult gij een altaar voor Jahwe, uw god, bouwen, een
altaar van steenen, waaraan gij geen ijzeren werktuig moogt slaan:′
6 van ongehouwen steenen zult gij het altaar van Jahwe, uw god, bouwen,
7 daarop brandoffers voor Jahwe, uw god, brengen,′ dankoffers slachten,

2*b*—7. Over de herhaling van deze verzen in den Sam. t. zie op Exod. XX : 17.
3. *al de woorden dezer wet,* van de in *Deuteronomium* vervatte wet.
4. *Ebal.* De Sam. t. heeft in plaats hiervan *Gerizim*; zie op Exod. XX : 17. Over den Ebal zie op XI : 29.
5—7. Deze verzen, die het voorschrift behelzen een offerfeest op den Ebal te vieren, verbreken den samenhang tusschen vs. 4 en 8. De schrijver heeft ze van elders overgenomen, met zijn eigen bericht verbonden en waarschijnlijk naar aanleiding daarvan den berg Ebal gekozen als de plaats waar de steenen moesten worden opgericht. Zij zijn afkomstig uit den tijd vóór het ontstaan van *Deuteronomium,* toen het nog geoorloofd was op alle plaatsen aan Jahwe te offeren.
5. *een altaar — slaan,* overeenkomstig het voorschrift Exod. XX : 25.

8 en aldaar eten en vroolijk zijn voor Jahwe, uw god.' En gij zult op
de steenen al de woorden dezer wet schrijven, duidelijk en goed.
9 Daarop spraken Mozes en de Levietische priesters tot gansch Israël:
Wees stil en hoor, Israël! Heden zijt gij Jahwe, uw god, tot een volk
10 geworden.' Hoor dus naar Jahwe, uw god, en betracht zijne geboden
en inzettingen die ik u heden geef.
11, 12 Te dien dage gaf Mozes dit bevel aan het volk: ' Wanneer gij den
Jordaan zijt overgetrokken, zullen dezen om het volk te zegenen op den
berg Gerizim staan: Simeon, Levi, Juda, Issachar, Jozef en Benjamin; '
13 en dezen voor den vloek op den berg Ebal: Ruben, Gad, Azer, Zebulon,
Dan en Naftali.
14 De Levieten zullen aanheffen en met luider stem allen Israëlieten
aanzeggen:
15 Vervloekt is de man die een gesneden of gegoten beeld, waarvan
Jahwe een afschuw heeft, een maaksel van kunstenaarshand, vervaardigt en in het verborgen neerzet. En het gansche volk antwoorde en
zegge: Amen!
16 Vervloekt wie vader of moeder veracht. En het gansche volk zegge:
Amen!
17 Vervloekt wie zijns naastens grens verlegt. En het gansche volk
zegge Amen!
18 Vervloekt wie een blinde op den dwaalweg leidt. En het gansche
volk zegge: Amen!
19 Vervloekt wie het recht van vreemde, wees of weduwe krenkt. En
het gansche volk zegge: Amen!
20 Vervloekt wie bij de vrouw zijns vaders ligt; want hij heeft zijns
vaders dek opgeslagen. En het gansche volk zegge: Amen!
21 Vervloekt wie bij een of ander beest ligt. En het gansche volk
zegge: Amen!
22 Vervloekt wie bij zijne zuster, de dochter van zijn vader of van
zijne moeder, ligt. En het gansche volk zegge: Amen!
23 Vervloekt wie bij zijne schoonmoeder ligt. En het gansche volk
zegge: Amen!
24 Vervloekt wie zijn naaste in het verborgen verslaat. En het gansche
volk zegge: Amen!

9. *Heden — geworden.* Zie op XXVI : 17.

11—13. De schrijver van deze verzen bedoelde, het XI : 29 gegeven voorschrift te verklaren. Hij heeft het echter blijkbaar verkeerd opgevat: immers is het daar voorgeschrevene, dat de zegen op den Gerizim, de vloek op den Ebal gelegd zal worden, iets geheel anders dan het hier gegeven gebod, dat de stammen zich in tweeën zullen verdeelen, om op die beide bergen zegen en vloek uit te spreken. Zie op XI : 29.

12 v. De stammen die den zegen zullen uitspreken zijn vier zonen van Lea en de twee van Rachel; de vervloeking wordt opgedragen aan de vier zonen der dienstmaagden, waaraan, om het zestal vol te krijgen, Ruben, die zijn eerstgeboorterecht had verbeurd, en Zebulon, Lea's jongste zoon, worden toegevoegd.

14. Het hier voorgeschrevene is in strijd met vs. 11—13. Terwijl Levi dáar een der zegenende stammen is, wordt hier alleen deze stam aangewezen om het volk toe te spreken; terwijl dáar het volk in twee gelijke deelen wordt verdeeld, staat hier Levi alleen tegenover gansch Israël; terwijl dáar van zegen en vloek wordt gesproken, is hier sprake van den vloek alleen.

15. Verg. IV : 16—18; V : 7—10 en op Exod. XX : 5. — *Amen.* Zie op Num. V : 22.

16. Zie op Lev. XIX : 3.

17. Zie op XIX : 14.

18. Zie op Lev. XIX : 14.

19. Zie op XXIV : 17 en op Exod. XXII : 21.

20. Zie op XXII : 30.

21. Zie op Lev. XVIII : 23.

22. Zie op Lev. XVIII : 9.

23. Verg. Lev. XVIII : 17; XX : 14.

24. Verg. V : 17; Gen. IX : 5 v. enz.

25 Vervloekt wie een geschenk aanneemt om het bloed eens onschul-
digen te vergieten. En het gansche volk zegge: Amen!
26 Vervloekt wie de woorden dezer wet niet handhaaft door ze te be-
trachten. En het gansche volk zegge: Amen!

25. Zie op Exod. XXIII : 8.
26. Verg. Jer. XI : 3.

HOOFDSTUK XXVIII : 1—XXIX : 1.

Vermanende slotrede. — Indien Israël aan Jahwe gehoorzaam is, zal het in zijn huis, zijn oogst, zijn bedrijf, den oorlog, in alle opzichten, rijk gezegend en boven alle volken verheven worden (XXVIII: 1—14). Daarentegen zullen op ongehoorzaamheid aan Jahwe volgen: tegenspoed in huis, in den oogst, in ieder bedrijf (15—19); ziekten, misgewas en nederlagen (20—26); ongeneeslijke krankheden en radeloosheid vanwege plundering door den vijand (27—34); afzichtelijke kwalen, wegvoering, gebrek, vernedering (35—44): alles wegens ongehoorzaamheid aan Jahwe (45 v.); tot straf daarvoor zullen zij een meedoogeloozen vijand dienen, die ontzettenden nood, zelfs over de aanzienlijksten, brengen zal (47—57). Wanneer Israël deze wet niet gehoorzaamt, zullen alle bekende en onbekende rampen het treffen (58—61); het zal klein in aantal overblijven, verstrooid onder de volken (62—64), waar de rest, in gestadigen angst, een kommervol bestaan zal leiden (65—68). Onderschrift (XXIX : 1).

Deze slotrede, oorspronkelijk door XXVII : 9 v. met het wetboek verbonden, is, zooals zij hier voor ons ligt, niet van éene hand, maar, blijkens het gebrek aan orde waaraan zij lijdt, en de vele herhalingen die er in voorkomen, een overgewerkt stuk. Het oorspronkelijke, waarvan omvang en inhoud niet meer met zekerheid bepaald kunnen worden, kan door den schrijver van V—XXVI zelf aan zijn werk zijn toegevoegd, en heeft waarschijnlijk bestaan in eene opwekking tot gehoorzaamheid aan de in dit boek vervatte wetten, met verwijzing naar den zegen die van onderwerping, en naar den vloek die van overtreding het gevolg zou zijn. Later werd het aanmerkelijk omgewerkt en uitgebreid, waarschijnlijk naar aanleiding van de rampen die het volk hadden getroffen in het sneuvelen van Jozia (609 v. Chr.), den slag bij Karkemis (605; zie op 2 Kon. XXIV : 1), wellicht ook de wegvoering van Jojachin naar Babel (597), waarin de vromen eene strafoefening zagen van Jahwe voor 's volks ongehoorzaamheid aan zijne wet, en eene ernstige aankondiging van nog grootere rampen die het zouden treffen indien het in zijn gedrag volhardde. Door de omwerking welke de oorspronkelijke toespraak in die omstandigheden onderging is zij eene sombere strafrede geworden, waarin nog eene laatste ernstige poging wordt aangewend om het volk tot gehoorzaamheid aan Jahwe's wet te bewegen, vooral door de uitvoerige schildering van de ellende die in het tegenovergestelde geval zeker te wachten staat.

XXVIII : 1 Indien gij terdege luistert naar Jahwe, uw god, en al zijne ge-
boden die ik u heden geef nauwgezet betracht, dan zal Jahwe, uw
2 god, u hoog boven al de natiën der aarde verheffen ′ en zullen al deze
zegeningen over u komen en uw deel worden, omdat gij luistert naar
3 Jahwe, uw god. ′ Gezegend zult gij zijn in de stad, en gezegend op
4 het veld; ′ gezegend zal zijn de vrucht van uw schoot, de vrucht van
uw bodem en de vrucht van uw vee, de worp uwer runderen en de
5, 6 dracht uwer schapen; ′ gezegend uw korf en uw baktrog; ′ gezegend
zult gij zelf zijn bij uw ingaan, en gezegend bij uw uitgaan.
7 Jahwe zal de vijanden die tegen u opstaan verslagen aan u over-
leveren: langs éenen weg zullen zij tegen u uittrekken en langs zeven
8 wegen voor u vluchten. ′ Jahwe zal den zegen gebieden, dat hij met
u zij in uwe voorraadschuren en bij al uw bedrijf, en zal u zegenen
9 in het land dat Jahwe, uw god, u geeft. ′ Jahwe zal u voorgoed tot
een heilig volk aannemen, zooals hij u onder eede beloofd heeft, wan-

Vs. 4. VII : 13.

1—14. Dergelijke beloften van zegen VII : 12—16; verg. ook XI : 13—15, 22—25.
1. Verg. XXVI : 19.
6. Zie op 1 Kon. III : 7.
7. *langs zeven wegen*, dus verstrooid en in groote verwarring.

neer gij de geboden van Jahwe, uw god, onderhoudt en op zijne wegen
10 gaat; ′ en al de volken der aarde, ziende dat Jahwe's naam over u is
11 uitgeroepen, zullen u vreezen. ′ Jahwe zal u het goede in overvloed
schenken in de vrucht van uw schoot en de vrucht van uw vee en
de vrucht van uw bodem, op den grond dien hij uwen vaderen onder
12 eede beloofd heeft u te zullen geven. ′ Jahwe zal zijne rijke schatkamer,
den hemel, voor u ontsluiten, om den regen voor uw land op zijn tijd
te geven en al het werk uwer handen te zegenen; zoodat gij aan vele
13 natiën leenen en zelf van niemand leenen zult. ′ Jahwe zal u tot hoofd
en niet tot staart maken; het zal met u louter naar omhoog en niet
naar omlaag gaan, wanneer gij luistert naar de geboden van Jahwe,
uw god, die ik u heden geef, door ze te onderhouden en te betrachten, ′
14 en van al wat ik u heden gebied niet afwijkt ter rechter- of ter linkerzijde, door andere goden te volgen en te dienen.

15 Maar indien gij niet luistert naar Jahwe, uw god, door al zijne geboden en inzettingen die ik u heden geef nauwgezet te betrachten,
zoo zullen al deze vervloekingen over u komen en uw deel worden: ′
16, 17 vervloekt zult gij zijn in de stad, en vervloekt op het veld; ′ vervloekt
18 zullen zijn uw korf en uw baktrog; ′ vervloekt de vrucht van uw
schoot en de vrucht van uw bodem, de vrucht van uw vee, de worp
19 uwer runderen en de dracht uwer schapen; ′ vervloekt zult gij zelf
zijn bij uw ingaan, en vervloekt bij uw uitgaan.

20 Jahwe zal de vervloeking, de verschrikking en de verwensching onder
u zenden in ieder bedrijf dat gij uitoefent, totdat gij verdelgd zijt en
spoedig te gronde gaat vanwege de boosheid uwer handelingen, dat gij
21 mij verlaten hebt. ′ Jahwe zal de pest u doen aankleven, totdat hij u
van den bodem dien gij in bezit gaat nemen geheel heeft weggevaagd. ′
22 Jahwe zal u slaan met tering en koorts, met rotkoortsen en zenuwkoortsen, met droogte en brandkoren en honingdauw, die u zullen ver-
23 volgen, totdat gij te gronde gaat. ′ De hemel boven uw hoofd zal als
24 koper en de aarde onder uwe voeten als ijzer zijn. ′ Jahwe zal den
regen voor uw land tot pulver en stof maken; van den hemel zal het
25 op u nederdalen, totdat gij verdelgd zijt. ′ Jahwe zal u laten verslaan
door uwe vijanden: langs éenen weg zult gij tegen hen uittrekken en
langs zeven wegen voor hen vluchten; zoodat gij voor alle koninkrijken

Vs. 11. XXX : 9*a*. — Vs. 12*b*. XI : 14; XV : 6.

10. *dat — uitgeroepen*, dat gij dus Jahwe's eigendom zijt, waaraan niemand mag raken; verg. Jez. LXIII : 19; Jer. VII : 10 v.; XIV : 9; XV : 16; XXV : 29; Am. IX : 12.

12. *zijne — hemel*. Verg. Job XXXVIII : 22; Ps. CXXXV : 7; Jer. X : 13; LI : 16 en zie op Gen. I : 6.

13. *tot hoofd en niet tot staart*, tot het voornaamste en niet tot het geringste onder de volken. Hetzelfde beeld vs. 44; Jez. IX : 13; XIX : 15.

15—19. De hier voorkomende vervloekingen beantwoorden aan de zegeningen van vs. 1—6.

18. *en de vrucht van uw vee*, volg. Sam. t. ingevoegd.

20. *verdelgd — gaat*. Desgelijks vs. 21 v., 24, 48, 51, 61. Dat de schrijver toch geen geheele vernietiging voorziet blijkt uit vs. 46, 62.

21—26. De bedreiging met de drie hier genoemde rampen: ziekte, misgewas, oorlog, wordt in het vervolg gedurig herhaald. Is deze herhaling voor een deel te verklaren uit het streven een diepen indruk op den lezer te maken, voor een ander deel is zij waarschijnlijk gevolg van de voortdurende bewerking en uitbreiding die dit hoofdstuk heeft ondergaan.

21. *de pest*. Zie op Lev. XXVI : 25.

22. *tering en koorts*. Zie Lev. XXVI : 16. — *rotkoortsen en zenuwkoortsen*, onzekere vertaling; de Hebreeuwsche woorden beteekenen letterlijk *hitte, gloed*. — *droogte*, met verandering van een klinker; Hebr. t. *zwaard*.

23. Verg. Lev. XXVI : 19.

24. In plaats van regen zal Jahwe groote droogte geven, waarbij pulver en stof, door den heeten wind opgewaaid, de lucht vervult.

25. *door uwe vijanden*. Verg. op 1 Kon. VIII : 33. — *zoodat — wordt*. Verg. op Jer. XXIV : 9.

26 der aarde ten speelbal wordt, ′ en uwe lijken tot aas verstrekken aan
het gevogelte des hemels en het gedierte der aarde, zonderdat iemand
ze opschrikt.
27 Jahwe zal u slaan met Egyptische zweren, pestbuilen, schurft en
28 uitslag, waarvan gij niet kunt genezen. ′ Jahwe zal u slaan met waan-
29 zin, verblinding en zinsverbijstering; ′ zoodat gij op den vollen middag
als een blinde in het stikdonker rondtast, ongeluk hebt in wat gij
onderneemt en altijd door aan niets dan verdrukking en berooving zijt
30 blootgesteld, zonderdat iemand bijstaat. ′ Gij zult u met eene vrouw
verloven, maar een ander zal met haar gemeenschap houden, een huis
bouwen, maar het niet betrekken, een wijngaard planten, maar dien
31 niet in gebruik nemen; ′ uw rund wordt voor uwe oogen geslacht, en
gij krijgt er niet van te eten, uw ezel in uwe tegenwoordigheid ge-
roofd, en hij keert niet tot u weder, uw kleinvee wordt aan uwe
32 vijanden overgeleverd, zonderdat iemand u bijstaat. ′ Uwe zonen en
dochteren worden aan een ander volk uitgeleverd, en gij ziet het met
eigen oogen aan en smacht naar hen den ganschen dag, maar vermoogt
33 daartegen niets. ′ Een volk dat gij niet gekend hebt zal de vrucht van
uw bodem en alles waarvoor gij gewerkt hebt verteren, zoodat gij
34 altijd door enkel aan verdrukking en krenking zijt blootgesteld, ′ en
waanzinnig wordt van het schouwspel dat gij moet aanzien.
35 Jahwe zal u slaan met booze zweren aan de knieën en beenen,
waarvan gij niet kunt genezen, van de voetzool tot den schedel. ′
36 Jahwe zal u en den koning dien gij over u zult aanstellen doen gaan
naar een volk dat gij noch uwe vaderen gekend hebt, waar gij andere
37 goden, van hout en steen, zult dienen; ′ zoo zult gij tot eene ontzet-
ting, tot een spreekwoord en tot een schimpnaam worden, onder al
de volken waarheen Jahwe u zal wegvoeren.
38 Veel zaad zult gij op den akker brengen, maar weinig inzamelen,
39 want de sprinkhaan zal het afvreten; ′ wijngaarden zult gij planten en
verzorgen, maar geen wijn drinken noch opleggen, want de rups zal
40 ze verteren; ′ olijfboomen zult gij hebben in uw gansche gebied, maar
41 u niet zalven met olie, want uwe olijven zullen afvallen; ′ zonen en
dochteren zult gij verwekken, maar zij zullen u niet toebehooren, want
42 zij zullen in gevangenschap gaan. ′ Al uwe boomen en veldvruchten
43 zal de kever in bezit nemen. ′ De vreemde die in uw midden woont
zal u boven het hoofd groeien al hooger en hooger, terwijl gij zelf
44 daalt al lager en lager; ′ hij zal aan u, gij zult niet aan hem leenen;
hij zal tot hoofd, en gij zult tot staart worden.

26. Verg. Pred. VI : 3; Jez. XIV : 18—20; Jer. VII : 33; XVI : 4*b*; XIX : 7*b*; XXII : 19; XXXIV : 20*b*; ook 2 Sam. XXI : 10. — *het gevogelte*, volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *al het gevogelte*.

27. *Egyptische zweren*, eene soort van melaatschheid, in Egypte veelvuldig voorkomende, de elefantiasis, die zich, in onderscheiding van de in Kanaän inheemsche, vooral door gezwellen en zweren openbaarde. Eene nog ergere soort wordt vs. 35 vermeld, de melaatschheid der gewrichten, ook de zwarte genaamd, waarbij de uiterste ledematen allengskens afvallen. Zie over deze ziekte inl. op Lev. XIII, XIV. De Egyptische kwalen worden als zeer erge vermeld VII : 15. — *waarvan — genezen*, dus erger dan de vs. 21 v. genoemde, waarvan dit niet gezegd wordt.

28. *waanzin — zinsverbijstering*. Verg. vs. 34 en Zach. XII : 4.

29. Verg. Jez. LIX : 10.

30. Zie op XX : 5—7.

32. *vermoogt daartegen niets*, letterlijk *uwe hand is u niet ten god*; zie op Gen. XXXI : 29.

35. Zie op vs. 27.

37. Men zal zich ontzetten over den omvang, de zwaarte, den duur uwer welverdiende straf, en de naam van Israël zal als het sterkste voorbeeld daarvan algemeen gebezigd worden bij wijze van spreekwoord, en evenzeer als scheldnaam. Verg. 1 Kon. IX : 7 v.; Ps. XLIV : 14 v.; LXIX : 12; Jer. XVIII : 16; XIX : 8; XXIV : 9; XLIX : 17; L : 13 enz. en op Gen. XII : 3.

38—40. Verg. Micha VI : 15; Hagg. I : 6*a*.

44. Zie op vs. 13.

45 Al deze vervloekingen zullen over u komen, u vervolgen en inhalen,
totdat gij verdelgd zijt; omdat gij naar Jahwe, uw god, niet geluisterd
hebt door de geboden en inzettingen die hij u gegeven heeft te onder-
46 houden; ′ zoodat zij aan u en uw nakroost voor eeuwig tot een teeken
47 en wonder zijn. ′ Hiervoor dat gij Jahwe, uw god, niet blijmoedig en
met een vroolijk hart wegens den overvloed van alles gediend hebt ′
48 zult gij uwe vijanden, die Jahwe onder u zenden zal, dienen bij honger
en dorst, bij naaktheid en gebrek aan alles, en zal hij een ijzeren juk
49 op uwen nek leggen, totdat hij u verdelgd heeft. ′ Jahwe zal tegen u
doen opkomen een volk uit de verte, van het einde der aarde, evenals
50 een arend toeschiet, een volk welks taal gij niet verstaat, ′ een volk
met barsch gelaat, dat geen grijsaard ontziet noch zich over een knaap
51 ontfermt; ′ het zal de vrucht van uw vee en de vrucht van uw
bodem verteren, totdat gij verdelgd zijt; het laat u koren noch most
noch olie over, teelt uwer runderen noch dracht uwer schapen, totdat
52 het u heeft te gronde gericht. ′ Het zal u in het nauw brengen in al
uwe steden, totdat al uwe hooge en versterkte muren, waarop gij ver-
trouwdet, in uw gansche land gevallen zijn; het zal u in het nauw
brengen in al uwe steden, in het gansche land dat Jahwe, uw god, u
53 gegeven heeft. ′ Dan zult gij, in de benardheid en de benauwdheid
waarin uw vijand u brengt, de vrucht van uw schoot eten, het vleesch
54 uwer zonen en dochteren, die Jahwe, uw god, u gegeven heeft. ′ De
zeer verwende en verwijfde man onder u zal het aan zijn broeder, de
vrouw die in zijn schoot ligt en zijne overige kinderen, hen die hij
55 nog behouden heeft, misgunnen; ′ zoodat hij aan geen hunner iets
afstaat van het vleesch zijner kinderen dat hij eet; omdat hij niet met
al heeft overgehouden in de benardheid en de benauwdheid waarin
56 uw vijand u in al uwe steden brengt. ′ De verwende en verwijfde
vrouw onder u, die van verwijfdheid en verwenning nooit beproefd
heeft hare voetzool op den grond te zetten, zal aan den man die in
57 haar schoot ligt, haar zoon en hare dochter niets gunnen ′ van de na-
geboorte die uit haar schoot komt en het kind dat zij baart; want
bij gebrek aan alles zal zij het in het verborgen opeten, in de benard-
heid en de benauwdheid waarin uw vijand u in uwe steden brengt.
58 Indien gij niet al de woorden dezer wet, in dit boek geschreven,
nauwgezet betracht, vreezende dezen eerbiedwaardigen en geduchten
59 Naam: Jahwe, uw god, ′ dan zal Jahwe u en uw nakroost buitenge-
woon zwaar tuchtigen met groote en aanhoudende slagen, booze en
60 aanhoudende ziekten, ′ en weder onder u brengen al de Egyptische
61 kwalen, waarvoor gij zoo beducht zijt; zoodat zij u aankleven. ′ Boven-

46. *tot een teeken en wonder*, wonderbare bewijzen van Jahwe's rechtvaardigheid, die het kwaad straft.

48. *een ijzeren juk.* Zoo wordt ook door Jeremia (XXVIII : 14) de dienstbaarheid onder den koning van Babel voorgesteld.

49. *een volk uit de verte*, het Babylonische; verg. Jer. V : 15 v. — *evenals een arend toeschiet.* Verg. Jez. V : 26—28; Jer. XLVIII : 40; XLIX : 22; Hab. I : 8. — *welks taal gij niet verstaat.* Het Babylonisch was, evenals het Assyrisch, wel aan het Hebreeuwsch verwant, maar voor de Israëlieten onverstaanbaar; zie 2 Kon. XVIII : 26—28; Jez. XXVIII : 11; XXXIII : 19; Jer. V : 15; Ezech. III : 5 v.

51 v. Verg. Jer. V : 17.

53—57. Dezelfde bedreiging Lev. XXVI : 29. Verg. 2 Kon. VI : 28 v.; Jer. XIX : 9; Ezech. V : 10; ook Klaagl. II : 20; IV : 10.

56. *nooit — zetten*, maar zich steeds in een draagstoel heeft laten dragen.

57. *van de nageboorte*, onzekere vertaling. — *het kind dat*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de kinderen die.*

58. *in dit boek geschreven.* De schrijver vergeet dat hij Mozes laat spreken voordat de wet opgeteekend is; evenzoo XXIX : 21, 27; XXXI : 9. — *dezen — Naam.* Door „de Naam" wordt hier de godheid zelve aangeduid. Vooral onder de latere Joden werd dit zeer gebruikelijk; zie op Lev. XXIV : 11.

60. Zie op vs. 27.

dien zal Jahwe allerlei ziekten en slagen die in dit wetboek niet be-
62 schreven staan tegen u doen opkomen, totdat gij verdelgd zijt′ en
slechts in kleinen getale overblijft, terwijl gij zoo talrijk geweest zijt
als de sterren des hemels; omdat gij niet geluisterd hebt naar Jahwe,
uw god.
63 Evenals Jahwe er genoegen in vond u wel te doen en u te ver-
menigvuldigen, zoo zal hij er genoegen in vinden u te gronde te
richten en te verdelgen. Gij zult weggerukt worden van den bodem
64 dien gij in bezit gaat nemen;′ Jahwe zal u verstrooien onder alle
volken, van het eene einde der aarde tot het andere, en gij zult daar
andere goden, die gij noch uwe vaderen gekend hebt, van hout en
steen, dienen.
65 Ook onder die natiën zult gij niet in vrede wonen, noch eene plaats
der rust voor uwe voetzool hebben, maar Jahwe zal u aldaar een
66 onrustig hart, smachtende oogen en een kwijnend gemoed geven:′ gij
zult uw leven vóor u aan een draad zien hangen, nacht en dag zult
67 gij sidderen en van uw leven niet zeker zijn;′ des morgens zult gij
zeggen: Och of het avond was! en des avonds: Och of het morgen
was! vanwege de siddering die uw hart bevangt en het schouwspel
68 dat gij voor oogen hebt.′ En Jahwe zal u op schepen terugbrengen
naar Egypte, langs den weg waarvan ik u gezegd heb: Gij zult dien
niet wederzien — en daar zult gij aan uwe vijanden te koop worden
aangeboden als slaven en slavinnen; maar niemand koopt u.
XXIX : 1 Dat zijn de woorden van het verbond hetwelk Jahwe Mozes be-
volen heeft met de Israëlieten te sluiten in het land van Moab, behalve
het verbond dat hij met hen op den Horeb gesloten had.

Vs. 63. XXX : 9*b*. — Vs. 66*b*. Job XXIV : 22*b*.

62. *terwijl — hemels.* Verg. op I : 10.
65—67. Verg. Lev. XXVI : 36—39; Jer. VIII : 3.
68. Dit vers, dat met het voorgaande niet samenhangt maar een soort aanhangsel op dit hoofdstuk vormt, vermeldt nog eene vernedering die de Israëlieten zouden ondergaan: als slaven weggevoerd naar datzelfde Egypte waar zij in het „slavenhuis" hadden verkeerd en waaruit Jahwe hen had „uitgeleid", zouden zij aldaar op de slavenmarkt niet eens een bod waardig gekeurd worden. — *op schepen*, hetzij van hunne overweldigers, hetzij van Fenicische slavenhandelaars. — *Gij — wederzien.* Zie op XVII : 16.
1. Volgens den schrijver van V—XXVI behoorde de daarin vervatte wet tot het verbond op den Horeb (V : 27—33); op hare afkondiging behoefde dus geen nieuwe bondsluiting te volgen. Derhalve kan de hier gegeven voorstelling van den bewerker zijn; zie op XXVI : 17.

HOOFDSTUK XXIX : 2—XXX : 20.

Nieuwe slotrede. — Mozes herinnert aan Jahwe's weldaden in Egypte, in de woestijn en bij de verovering van het Overjordaansche, en spoort het volk aan om de wet te gehoorzamen (XXIX : 2—9). Nu gansch Israël voor Jahwe staat, die met het tegenwoordige en alle volgende geslachten zijn verbond sluit (10—15), neme het zich voor, steeds tegen verleiding tot afgoderij te waken, terwijl niemand meene zich straffeloos daaraan te kunnen overgeven (16—20); want niet alleen ieder zondaar maar het gansche land zal ongehoorzaamheid aan Jahwe's wet met geheelen ondergang boeten (21—28); daarom lette Israël op Jahwe's geopenbaarden wil (29). Indien echter het volk in de ballingschap zich bekeert, zal Jahwe het naar zijn land terugvoeren (XXX : 1—5), waar het, aan Jahwe's wet gehoorzaam, in alles gezegend zal worden (6—10). Die wet nu is te allen tijde binnen Israëls bereik (11—14). Zoo is dan leven en dood aan Israël voorgesteld (15—18); Israël kieze het goede deel; opdat Jahwe het zegene (19 v.).

Deze hoofdstukken behelzen eene tweede slotrede, die men na H. XXVIII met het naschrift XXIX : 1, hetwelk het wetboek afsluit, niet meer verwacht. Zij is het werk van een jongeren geestverwant, wien de oudere slotrede niet voldeed, omdat hij daarin, nevens de aankondiging van Israëls vernedering, de profetie van Israëls bekeering en daarop gevolgd herstel niet aantrof. Blijkbaar leefde hij na den val van Jeruzalem. Immers, ofschoon hij, naar den eisch der gekozen inkleeding, het lot van Israël na

zijne vestiging in Kanaän van 's volks eigene keus afhankelijk stelt, gaat hij telkens van de onderstelling uit dat de straf, en wel bepaald de wegvoering, het volk reeds getroffen heeft, en heeft hij bij zijne uitzichten en verwachtingen vooral het oog op de Israëlieten in de verstrooiing; zie XXX : 1—10.

XXIX : 2 Mozes nu riep gansch Israël samen en zeide tot hen: Gij hebt
zelven gezien al wat Jahwe voor uwe oogen in Egypteland aan Farao,
3 al zijne dienaren en zijn gansche land heeft gedaan: ' de groote beproe-
vingen die gij met eigen oog gezien hebt, die groote teekenen en
4 wonderen. ' Maar Jahwe heeft u geen hart gegeven om te verstaan,
noch oogen om te zien, noch ooren om te hooren, tot op dezen dag. '
5 Ik leidde u veertig jaren in de woestijn: uwe kleederen zijn aan u
6 niet versleten, evenmin uw schoeisel aan uwen voet; ' brood hebt gij
niet gegeten, wijn noch sterken drank gedronken; opdat gij zoudt
7 weten dat ik Jahwe, uw god, ben. ' En toen gij aan deze plaats kwaamt,
en Sihon, de koning van Hesbon, en Og, de koning van Bazan, uit-
8 trokken ten strijde, ons te gemoet, versloegen wij hen, ' namen hun
land en gaven het aan de Rubenieten, de Gadieten en den halven
9 stam der Manassieten ten erve. ' Onderhoudt dan de woorden van dit
verbond en betracht ze; opdat gij voorspoedig zijt in al wat gij doet.
10 Gij staat heden allen voor Jahwe, uw god: uwe hoofden, rechters,
11 oudsten en ambtlieden, alle mannen van Israël, ' uwe vrouwen en
kinderen, en de vreemden ten uwent die in uw kamp zijn, tot uwe
12 houthakkers en waterdragers toe, ' om toe te treden tot het beëedigde
verbond van Jahwe, uw god, dat Jahwe, uw god, heden met u sluit; '
13 opdat hij u heden voorgoed tot zijn volk aanneme en hij u ten God
zij, zooals hij u toegezegd en uwen vaderen, Abraham, Izaäk en Jakob,
14 onder eede beloofd heeft. ' En niet met u alleen sluit ik dit beëedigde
15 verbond, ' maar met hen die hier heden wèl en met hen die hier
heden niet met ons voor Jahwe, onzen god, staan.
16 Want gij weet zelven, hoe wij in Egypteland hebben gewoond en
hoe wij getrokken zijn midden door de volken waar gij door heen zijt
17 getrokken, ' en wier gruwelen en schandgoden, van hout en steen,

Vs. 2 v. VII : 18 v.

2. *Mozes — samen.* Een nieuwe aanhef, evenals V : 1; XXVII : 1, 9, 11.

3 v. Verg. Jer. V : 1.

4. Schijnbaar wordt hier gedoeld op 's volks ongehoorzaamheid in de woestijn, IX : 6—24; werkelijk geven deze woorden de treurige ondervinding van 's volks onvatbaarheid terug die Israëls beste leidslieden hebben opgedaan. Jahwe zelf heet daarvan de oorzaak, evenals Jez. VI : 9 v. (verg. op Jez. VI : 10); Matth. XIII : 13 v.; Marc. IV : 12; Luc. VIII : 10; Joh. XII : 40; Hand. XXVIII : 20; Rom. XI : 8. Zie voorts Exod. VII : 3; IX : 12 enz. en op 1 Sam. XXVI : 19.

5 v. Woorden, niet van Mozes, maar van Jahwe.

5. *uwe — voet.* Verg. VIII : 4 en inl. op dat hoofdstuk.

6. De Israëlieten zijn in de woestijn op bijzondere wijze gespijzigd en gelaafd; opdat zij zouden inzien dat Jahwe voor hen zorgde; verg. VIII : 3, 15*b*, 16.

7 v. Zie II : 24—III : 20.

10. *Gij — Jahwe,* om met hem een plechtig verbond aan te gaan, evenals bij den Horeb; zie op vs. 12. — *rechters,* naar Gr. vert.; Hebr. t. *stammen.*

11. *vrouwen en kinderen,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *kinderen en vrouwen.* — *de vreemden.* Dezen hadden eigenlijk met het verbond tusschen Jahwe en Israël niets te maken; dat zij hier, evenals elders (XXXI : 12; Joz. VIII : 33, 35), toch genoemd worden, bewijst dat zij, de overgebleven Kanaänieten, meer en meer in Israëls volksgemeenschap werden opgenomen. Zie op Exod. XII : 19. — *uwe houthakkers en waterdragers,* uwe geringste slaven. Het ligt in den aard der zaak en blijkt ook uit deze plaats, dat het meestal vreemden waren die tot dit werk verplicht werden. Volgens een lateren schrijver (Joz. IX : 21, 27) had Jozua daartoe de Gibeonieten aangewezen, die alleen op deze voorwaarde in het leven werden gespaard.

12. *heden met u sluit,* in onderscheiding van het vroeger bij den Horeb gesloten verbond. Evenals vs. 1, wordt hier geleerd dat Jahwe twee keeren een verbond met Israël sloot: eens bij den Horeb en eens bij de afkondiging van de wet in *Deuteronomium.*

15. *die hier heden niet — staan,* de nakomelingen.

16. *de volken,* de Edomieten en de Moabieten; verg. inl. op II : 1—23.

17. *gruwelen,* afgoden; zie op 1 Kon. XI : 5. — *schandgoden.* Zie op Lev. XXVI : 30.

18 zilver en goud, die bij hen waren, gij gezien hebt.′ Dat dus onder u
man noch vrouw, geslacht noch stam zij wiens hart zich heden afwendt
van Jahwe, onzen god, om de goden dier volken te gaan dienen! Dat
19 onder u niet zij een wortel welks vrucht gif en alsem is,′ en niemand,
als hij de woorden hoort van dit beëedigd verbond, zich zelven geluk-
wensche en denke: Het zal mij welgaan, omdat ik in de verstoktheid
mijns harten wandel! Anders verdelgt men het besproeide met het dor-
20 stige.′ Jahwe zal hem niet willen vergeven; want alsdan zullen Jahwe's
toorn en ijverzucht tegen dien man rooken, zal de gansche vloek die
in dit boek beschreven staat op hem drukken, en zal Jahwe zijnen
21 naam van onder den hemel uitwisschen.′ Jahwe zal hem ten verderve
afzonderen uit alle stammen van Israël, overeenkomstig alle vervloe-
22 kingen van het verbond dat in dit wetboek beschreven staat;′ zoodat
het volgend geslacht, uwe kinderen die na u zullen opstaan, en de
buitenlander die uit een ver land komt, zullen zeggen, als zij de slagen
zien van dat land en de krankheden die Jahwe er heeft doen heer-
23 schen,′ hoe alles zwavel en zout is: het geheele land is uitgebrand, het
wordt niet bezaaid, het brengt niets voort, en er wast geenerlei kruid;
eene omkeering als van Sodom en Gomorra, Adma en Seboïm, die
Jahwe in zijn toorn en verbolgenheid onderstboven gekeerd heeft.′
24 Dan zullen alle volkeren zeggen: Waarom heeft Jahwe alzoo aan dit
25 land gedaan? wat beteekent deze groote toorngloed?′ En men zal
zeggen: Omdat zij hebben verzaakt het verbond dat Jahwe, de god
hunner vaderen, met hen heeft gesloten toen hij hen uit Egypteland
26 uitleidde,′ en zij andere goden zijn gaan dienen en aanbidden, goden
27 die zij niet gekend hebben en die hij hun niet had toegedeeld;′ daarom
is Jahwe in toorn tegen dat land ontstoken, om daarover te brengen
28 al de vervloekingen die in dit boek staan beschreven,′ en heeft Jahwe
in toorn en verbolgenheid en groote gramschap hen van hun grond
weggerukt en weggeslingerd naar een ander land, waar zij heden ten
29 dage zijn.′ Het verborgene is voor Jahwe, onzen god, maar het ge-
openbaarde is voor ons en onze kinderen tot in eeuwigheid; opdat wij
al de woorden dezer wet zouden betrachten.
XXX:1 Wanneer nu al deze woorden, de zegen en de vloek die ik u heb

Vs. 18. Hebr. XII : 15. — Vs. 24 v. Jer. XXII : 8 v.

18. *dat onder — is,* geen zonde worde gevonden, die eene bron van ellende wordt. Gif en alsem komen in deze beteekenis ook voor Spr. V : 4; Jer. IX : 15; XXIII : 15; verg. Klaagl. III : 15, 19; Am. VI : 12.

19. *de verstoktheid mijns harten.* De schrijver laat den zondaar over zijn gedrag spreken uit het oogpunt waaruit hij zelf het beziet; verg. op Spr. I : 11, ook op Jez. XXX : 10 v. — *Anders — dorstige.* Het noodwendige gevolg van zulk een gedrag zou zijn dat alles en allen tezamen te gronde gingen. Hoe de schrijver zich dit voorstelt: of dat de zonde van dien eenen Jahwe's toorn over allen brengt, of dat door zijn voorbeeld ook de anderen afvallig worden, is onzeker. — *het besproeide met het dorstige* is eene spreekwoordelijke uitdrukking voor: alles en allen tezamen; waarschijnlijk ontleend aan planten en boomen, en eigenlijk aanduidende: het frissche en het dorre.

20. *rooken.* Zie op Exod. XV : 8.

21. *hem.* Wie hier bedoeld wordt, de zondaar van vs. 19 of een afvallig geworden stam, verg. vs. 18, is niet duidelijk. Intusschen wordt in het vervolg het gansche volk als schuldig beschouwd.

22. *zoodat — zullen zeggen.* Wat zij zullen zeggen volgt eerst vs. 24, waar deze zin, eenigszins gewijzigd, weder wordt opgenomen door *Dan zullen alle volkeren zeggen.*

23. Verg. op Gen. XIX : 24. — *Sodom — Seboïm.* Zie Gen. X : 19; XIV : 2.

24. Verg. 1 Kon. IX : 8 v.; Jer. V : 19; XXII : 8 v.

26. *en die — toegedeeld.* Zie op IV : 19.

29. De bedoeling is: wat in de toekomst met Israël en zijn land gebeuren zal weet Jahwe alleen; wij en onze kinderen hebben slechts te zorgen de woorden dezer wet die ons bekend gemaakt zijn te betrachten.

1—3. Verg. IV : 29—31.

1. *de zegen en de vloek.* Blijkens het vervolg denkt de schrijver alleen aan den tijd wanneer de vloek, bepaaldelijk de straf der ballingschap, het volk getroffen zal hebben.

voorgelegd, over u komen, gij ze ter harte neemt onder al de volken
2 waarheen Jahwe, uw god, u verdreven heeft, ′ gij u bekeert tot Jahwe,
uw god, en gij van ganscher hart en ganscher ziel naar hem luistert,
overeenkomstig al wat ik u heden gebied, zoowel gij als uwe kinderen, ′
3 dan zal Jahwe, uw god, uw lot wenden, zich uwer erbarmen en u
wederom verzamelen uit al de volken waaronder Jahwe, uw god, u
4 heeft verstrooid; ′ al waart gij verdreven naar het einde des hemels,
5 van daar zal Jahwe, uw god, u herzamelen en terughalen, ′ en Jahwe,
uw god, zal u brengen in het land dat uwe vaderen hebben bezeten,
zoodat gij het bezit, en u weldoen en u vermenigvuldigen nog meer
dan uwe vaderen.
6 Dan zal Jahwe, uw god, het hart van u en uw kroost besnijden,
om van ganscher hart en ganscher ziel Jahwe, uw god, lief te hebben;
7 opdat gij leeft; ′ dan zal Jahwe, uw god, al deze vervloekingen leggen
8 op uwe vijanden en haters, die u hebben vervolgd; ′ maar gij zult
weder naar Jahwe luisteren en al zijne geboden die ik u heden geef
9 betrachten. ′ Dan zal Jahwe, uw god, u het goede in overvloed schenken
in al het werk uwer handen, in de vrucht van uw schoot, de vrucht
van uw vee en de vrucht van uw bodem; want Jahwe zal er weder
genoegen in vinden dat het u welga, zooals hij daarin bij uwe vaderen
10 genoegen vond; ′ omdat gij naar Jahwe, uw god, luistert en zijne ge-
boden en inzettingen, hetgeen in dit wetboek beschreven staat, onder-
houdt, omdat gij met uw gansche hart en uwe gansche ziel tot Jahwe,
uw god, u bekeert.
11 Want deze geboden die ik u heden geef zijn u niet te hoog, noch
12 liggen zij buiten uw bereik. ′ Zij zijn niet in den hemel, zoodat gij
zoudt moeten zeggen: Wie zal voor ons ten hemel stijgen om ze voor
13 ons te halen en ze ons te doen hooren, opdat wij ze betrachten? ′ Zij
zijn niet aan gene zijde der zee, zoodat gij zoudt moeten zeggen: Wie
zal voor ons oversteken naar gene zijde der zee om ze voor ons te halen
14 en ze ons te doen hooren, opdat wij ze betrachten? ′ Maar zeer dicht
bij u is het woord, in uw mond en uw hart, om het te betrachten.
15 Zie, ik heb u heden het leven en het goede, den dood en het kwade
16 voorgelegd. ′ Indien gij luistert naar de geboden van Jahwe, uw god,
die ik u heden geef, door Jahwe, uw god, lief te hebben, op zijne
wegen te wandelen en zijne geboden, verordeningen en inzettingen te
onderhouden, zoo zult gij leven en u vermenigvuldigen, en Jahwe, uw
17 god, zal u zegenen in het land dat gij in bezit gaat nemen. ′ Maar
indien uw hart zich afwendt en gij niet luistert, en gij u laat ver-
18 leiden om andere goden te aanbidden en te dienen, ′ zoo kondig ik u
heden aan dat gij zeker te gronde zult gaan: gij zult niet lang geves-
tigd blijven op den bodem dien gij aan den overkant van den Jordaan
in bezit gaat nemen.

Vs. 3. Jer. XXIX : 14. — Vs. 4. Neh. I : 9. — Vs. 9*a*. XXVIII : 11. — Vs. 9*b*. XXVIII : 63. — Vs. 12. Rom. X : 6. — Vs. 14. Rom. X : 8. — Vs. 18. IV : 26.

3. *uw lot wenden.* De Hebreeuwsche uitdrukking, die herhaaldelijk, vooral bij de profeten, voorkomt, beteekent waarschijnlijk eigenlijk ‚gevangenschap wenden', d. i. (een volk) uit de ballingschap terugvoeren, en is dan gaandeweg in algemeener zin, voor: iemands lot wenden, gebezigd; zie Job XLII : 10. Daar de laatste uitdrukking de eerste in zich sluit, hebben wij haar overal gebruikt.

6. *het hart — besnijden.* Zie op X : 16.

11—14. Israël heeft geen recht, zijne ongehoorzaamheid aan Jahwe's wil te verontschuldigen door de bewering dat het te moeilijk of onmogelijk is dien wil te leeren kennen.

14. *in uw mond en uw hart.* Het wordt in Israël gepredikt en gekend. In een anderen zin wordt Jer. XXXI : 31—34; XXXII : 40 gesproken van het hebben van Jahwe's geboden in het hart.

16—19. Verg. XI : 26—28.

16. *Indien gij luistert naar de geboden van Jahwe, uw god,* ingevoegd uit Gr. vert.

19 Ik neem heden tegen u den hemel en de aarde tot getuigen: het
leven en den dood, den zegen en den vloek heb ik u voorgelegd. Kies
20 dan het leven; opdat gij en uw kroost leven moogt, ′ door Jahwe, uw
god, lief te hebben en naar hem te luisteren en hem aan te hangen.
Want dat is uw leven en uw duurzaam wonen op den bodem dien
Jahwe uwen vaderen, Abraham, Izaäk en Jakob, onder eede beloofd
heeft hun te geven.

HOOFDSTUK XXXI : 1—13.

Beschikkingen van Mozes omtrent zijn opvolger en omtrent de bewaring der wet. — Mozes wijst op zijn naderend einde (1 v.), maar bemoedigt het volk door de verzekering dat Jahwe het in Kanaän zal brengen door Jozua (3—6), die de belofte van Jahwe's bijstand ontvangt (7 v.). Mozes schrijft de wet op, geeft haar aan de Levietische priesters in bewaring, en gelast dat zij eens om de zeven jaren aan het volk moet worden voorgelezen (9—13).

Het eerste gedeelte (vs. 1—8) is van dezelfde hand als I : 1—IV : 43 en omwerking van een ouder bericht, dat in vs. 14, 15, 23 wordt teruggevonden (zie inl. op XXXI : 14—XXXII : 52) en in hoofdzaak denzelfden inhoud heeft (doch zie op vs. 7 v.). Het tweede gedeelte (vs. 9—13) behoort waarschijnlijk nog tot het werk van den schrijver van V—XXVI, en dient om te verklaren hoe de daarin vervatte wet gedurende vele eeuwen had kunnen bewaard blijven.

XXXI : 1, 2 Mozes nu ging deze woorden tot gansch Israël spreken ′ en zeide
tot hen: Ik ben thans honderd twintig jaar oud; ik ben niet meer in
staat uit en in te gaan; en Jahwe heeft tot mij gezegd: Gij zult dezen
3 Jordaan niet overtrekken. ′ Jahwe, uw god, hij trekt aan uwe spits op;
hij zal deze volken voor uwe oogen verdelgen, zoodat gij hun land in
bezit neemt. Jozua, hij trekt aan uwe spits op, zooals Jahwe gesproken
4 heeft, ′ en Jahwe zal hun doen evenals hij heeft gedaan aan de koningen
der Amorieten, Sihon en Og, die hij verdelgd heeft, en aan hun land: ′
5 Jahwe zal hen aan u overleveren, en gij zult hun doen naar al wat
6 ik u geboden heb. ′ Zijt sterk en kloek, vreest en siddert niet voor
hen; want Jahwe, uw god, hij gaat met u; hij zal u begeven noch
verlaten.
7 Hierop riep Mozes Jozua en zeide tot hem ten aanschouwen van
gansch Israël: Wees sterk en kloek; want gij zult dit volk in het land
brengen dat Jahwe hunnen vaderen onder eede beloofd heeft hun te
8 zullen geven, en gij zult hen in het bezit er van stellen; ′ Jahwe, hij
gaat aan uwe spits; hij zal met u zijn, hij zal u begeven noch verlaten;
vrees niet en wees niet versaagd.
9 Mozes nu schreef deze wet op en gaf haar aan de priesters, de zonen
van Levi, die de ark des verbonds van Jahwe droegen, en aan alle
10 oudsten van Israël, ′ en gebood hun: Om de zeven jaar, telkens in het

Vs. 7 v. Joz. I : 5*b*, 6.

2. *honderd twintig jaar.* Verg. XXXIV : 7; Exod. VII : 7. — *ik* — *gaan.* Zie op 1 Kon. III : 7. Eene andere voorstelling aangaande Mozes geeft XXXIV : 7. — *Jahwe* — *gezegd.* Zie I : 37; III : 26; IV : 21.
3. *Jahwe* — *op.* Verg. IX : 3.
4—6. Verg. III : 21 v.
5. *al wat ik u geboden heb.* Zie VII : 2—5.
7 v. Mozes volbrengt hier wat volgens I : 38; III : 28 Jahwe hem geboden had. Hetzelfde wordt vs. 23 verhaald, waar echter niet Mozes maar Jahwe Jozua toespreekt. Zie nog op III : 21 v.
7. *gij zult dit volk in het land brengen,* met verandering van een klinker, in overeenstemming met Sam. t. en oude vertt.; Hebr. t. *gij zult met dit volk in het land komen.*
9. *deze wet,* die in dit boek (XII—XXVI) vervat is. — *gaf* — *Levi.* Verg. XVII : 18. — *die* — *dragen.* Als dragers der ark waren de Levietische priesters de bewaarders van de daarin gelegde twee tafelen, waarop de Tien Woorden stonden (X : 2, 8); zij waren dus als aangewezen om ook voor de in dit boek vervatte wet zorg te dragen. Of deze ook in de ark gelegd moest worden, blijkt niet; doch zie vs. 26.
10. *het jaar der kwijtschelding.* Zie XV : 1—6. — *het loofhuttenfeest.* Zie op XVI : 13.

11 jaar der kwijtschelding, op het loofhuttenfeest, ' als gansch Israël het
aangezicht van Jahwe, uw god, komt zien aan de plaats die hij zal
uitkiezen, zult gij deze wet in tegenwoordigheid en ten aanhooren van
12 gansch Israël voorlezen. ' Vergadert dan het volk, mannen, vrouwen en
kinderen, en de vreemden die ten uwent in uwe steden zijn; opdat
zij hooren, en leeren Jahwe, uw god, te vreezen en al de woorden
13 dezer wet nauwgezet te betrachten. ' Ook hunne kinderen, die nog van
niets weten, zullen hooren en Jahwe, uw god, leeren vreezen, zoolang
zij leven op den bodem dien gij aan den overkant van den Jordaan
in bezit gaat nemen.

11. *het aangezicht — zien.* Zie op Exod. XXIII : 15. — *zult — voorlezen.* Verg. Neh. VIII : 1—3, 19, waar Ezra uit het wetboek aan het volk voorleest. In later tijd schijnt de hoogepriester dit gedaan te hebben.

12. *de vreemden.* Zie op XXIX : 11.

13. *zij leven,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *gij leeft.*

HOOFDSTUK XXXI : 14—XXXII : 52.

Het „lied van Mozes" met de voorrede en eenige andere stukken. — Mozes en Jozua plaatsen zich, op Jahwe's bevel, in de tent der samenkomst, waar Jahwe zich aan hen openbaart (XXXI : 14 v.). Jahwe kondigt Mozes aan, dat de Israëlieten de rampen die hen na zijn dood zullen treffen aan eigen zonden te wijten zullen hebben (16—18); daarom gebiedt hij hem een lied op te schrijven dat daarvan later getuigenis zal geven (19—21); aan dien last voldoet Mozes (22). Jahwe stelt Jozua aan (23). Mozes geeft het wetboek aan de Levieten in bewaring en ontbiedt Israëls oudsten, om hun het lied voor te dragen (24—30).

Aanhef van het lied (XXXII : 1—3). Israël heeft zijn rechtvaardigen god verlaten (4 v.), aan wien het alles verschuldigd is (6). Hij had van oudsher Israël als volk voor zich behouden (7—9), het in de woestijn verzorgd (10—12) en in zijn land beweldadigd (13 v.). In den overvloed echter hebben zij hem voor vreemde goden verlaten (15—18). Toen besloot Jahwe hen aan eene goddelooze natie en aan alle denkbare rampen prijs te geven (19—25); slechts de vrees voor den overmoed des vijands houdt hem van eene geheele vernietiging terug (26—29). Intusschen is Israëls vernedering geen gevolg van de macht der vreemde goden, noch van de deugden des vijands (30—33); integendeel, als de nood van Israël op het hoogst is, zullen de vijanden naar verdienste worden getuchtigd (34—36), zal Israël Jahwe's macht erkennen (37—39) en deze zich op de vijanden wreken (40—42). Laten de natiën een volk gelukkig prijzen dat zulk een god heeft (43).

Mozes en Jozua deelen dit lied aan het volk mede (44). Mozes wekt het volk op, de gansche wet te betrachten (45—47). Jahwe gebiedt Mozes den berg te beklimmen, waar hij sterven zal (48—52).

Het zoogenaamde „lied van Mozes" (XXXII : 1—43) is gedicht in een tijd van diepe vernedering, waarschijnlijk door een tijdgenoot van Jeremia, in het laatste vierde der 7de eeuw v. Chr. De dichter dacht er niet over, het voor het werk van Mozes uit te geven of het dezen in den mond te leggen; hij richt zich, geheel in den trant der toenmalige profeten, tot zijne tijdgenooten, om hun Israëls vernedering door de Babyloniërs als eene rechtvaardige straf van Jahwe voor te stellen, maar hen te gelijk te bemoedigen door de stellige belofte dat Jahwe het ergste nog afwenden en een strafgericht over hunne onderdrukkers brengen zal, waarna Israël weder voorspoedig zal worden.

Reeds spoedig na zijn ontstaan is dit lied door een ander schrijver van eene voorrede voorzien (XXXI : 16—22), waarin het aan Mozes wordt toegekend en opgevat als eene getuigenis dat Israëls ongehoorzaamheid en daarop gevolgde vernedering reeds lang te voren door Jahwe waren voorzien en beschikt. De samensteller van het Oude-Sagenboek, die wellicht zelf deze voorrede had geschreven, nam haar in elk geval te gelijk met het lied in zijn werk op, en wel zóo dat hij de voorrede tusschen den aanhef en het slot van het Elohistische bericht over Jozua's wijding (XXXI : 14, 15, 23) inschoof, het lied zelf daarop liet volgen en er nog een kort naschrift van zijne hand, XXXII : 44, aan toevoegde.

De bewerker die het Deuteronomische wetboek met het Oude-Sagenboek verbond schreef op zijne beurt XXXI : 24—30; XXXII : 45—47, in welke verzen de vervaardiging en voordracht van het lied met de opteekening en overgave van de wet in verband worden gebracht.

XXXII : 48—52, eindelijk, is aan Ezra's Wetboek ontleend, of op grond van het daarin voorkomende bericht, Num. XXVII : 12—14, door den Verzamelaar opgesteld.

XXXI : 14 Jahwe nu zeide tot Mozes: Zie, uwe stervensure is daar; roep
Jozua en plaatst u in de tent der samenkomst, opdat ik hem bevelen
geve. Daarop ging Mozes met Jozua en plaatsten zij zich in de tent
15 der samenkomst.′ Toen verscheen Jahwe in de tent in eene wolkzuil,
en de wolkzuil bleef aan den ingang der tent staan.
16 Jahwe nu zeide tot Mozes: Zie, gij gaat u ter ruste leggen bij uwe
vaderen, en dit volk zal zich opmaken en de goden naboeleeren van
de vreemde bewoners des lands in wier midden het komt, en het zal
mij verlaten en mijn verbond dat ik met hen gesloten heb breken.′
17 Dan zal te dien dage mijn toorn tegen hen ontbranden en zal ik hen
verlaten en mijn aangezicht voor hen verbergen; zij zullen der verslin-
ding ter prooi worden en door vele rampen en nooden worden getroffen.
Te dien dage zullen zij zeggen: Blijkbaar omdat onze god niet in ons
18 midden is hebben ons deze rampen getroffen!′ En ik zal te dien dage
mijn aangezicht gansch verbergen wegens al het kwaad dat zij gedaan
19 hebben, omdat zij zich tot andere goden hebben gewend.′ Nu dan,
schrijf dit lied op en leer het den Israëlieten; leg het hun in den
mond; opdat dit lied mij tot een getuige tegen de Israëlieten zij.′
20 Want ik zal hen brengen in het land, overvloeiende van melk en
honing, dat ik aan hunne vaderen onder eede beloofd heb, maar zij, na
gegeten, zich verzadigd en zich te goed gedaan te hebben, zullen zich
wenden tot andere goden en hen dienen, terwijl zij mij versmaden en
21 mijn verbond breken.′ Wanneer dan vele rampen en nooden hen treffen,
zal dit lied zich als een getuige bij hen laten hooren; want het zal niet
vergeten worden noch wijken uit den mond van hun nakroost. Ik ken
toch de gezindheid die zij heden koesteren, noch voordat ik hen breng
22 in het land dat ik aan hunne vaderen onder eede beloofd heb.′ Zoo
schreef Mozes te dien dage dit lied op en leerde het den Israëlieten.
23 En hij gaf bevelen aan Jozua, den zoon van Nun, en zeide: Wees
sterk en kloek; want gij zult de Israëlieten brengen in het land dat
ik hun onder eede beloofd heb, en ik zal met u zijn.
24 Toen nu Mozes gereed was met de woorden dezer wet, tot het
25 laatste toe,′ in een boek op te schrijven, gaf hij aan de Levieten,
26 die de ark des verbonds van Jahwe droegen, dezen last:′ Neemt dit
wetboek en legt het naast de ark des verbonds van Jahwe, uw god,
27 waar het als een getuige tegen u zal zijn.′ Want ik ken uwe weer-

14 v. Deze beide verzen, met vs. 23, behoorden tot De Elohist en zijn dus veel ouder dan ons boek. De hier gegeven voorstelling van de tent der samenkomst en de wolkzuil komt overeen met die van Exod. XXXIII : 7—11; zie aldaar. Elders in dit boek komt die tent niet voor.

16—22. Deze verzen staan in geen verband hoegenaamd met het voorafgaande, maar zijn de inleiding op XXXII : 1—43, vervaardigd met het doel om dit lied aan Mozes als dichter toe te kennen (zie Inl.). Vandaar dat hier geen sprake is van Jozua en zijne aanstelling tot Mozes' opvolger of eene lastgeving aan hem, zooals wij na vs. 14 v. zouden verwachten.

16. *gij — vaderen.* Zie op Gen. XV : 15.

17. *mijn aangezicht voor hen verbergen.* Zie op Jez. VIII : 17. — *Blijkbaar — getroffen!* Uitroep, niet van verootmoediging, maar van schrik. Aan de rampen die hen treffen bemerken zij dat hun god hen verlaten heeft.

19. *schrijf*, naar verb. t.; Hebr. t. *schrijft.* — *een getuige*, dat Jahwe hen van te voren gewaarschuwd heeft; zoodat de Israëlieten zich niet mogen beklagen over de welverdiende straf. Terwijl in het lied (XXXII : 7) een beroep wordt gedaan op het verleden, wordt hier het lied zelf als eene aloude profetie aangaande de toekomst voorgesteld.

20. Verg. XXXII : 15 en op VI : 12.

21. *Ik — heb.* Vandaar dit lied, en de lastgeving het van buiten te leeren en te onthouden. — *aan hunne vaderen*, volg. Gr. vert. ingevoegd.

23. Voortzetting van vs. 15. — *hij*, Jahwe. Volgens de latere voorstelling, in I : 38; III : 21, 28; XXXIV : 9; Num. XXVII : 18—23, werd Jozua door Mozes tot zijn ambt gewijd.

25 v. Zie vs. 9.

26. *tegen u.* Niet tegen de Levieten, die hier worden toegesproken, maar tegen de Israëlieten in het algemeen.

spannigheid en hardnekkigheid; zie, thans, terwijl ik nog in leven
ben bij u, zijt gij weerspannig geweest tegen Jahwe; hoeveel te meer
28 zult gij het na mijnen dood zijn.' Vergadert tot mij al de oudsten
uwer stammen en uwe ambtlieden; opdat ik ten aanhooren van hen
deze woorden spreke, en hemel en aarde tegen hen tot getuigen neme.'
29 Want ik weet dat gij na mijn dood u zwaar zult bezondigen en
afwijken van den weg dien ik u heb voorgeschreven; zoodat eindelijk
de rampspoed u zal overkomen, omdat gij doet wat kwaad is in het
30 oog van Jahwe, hem tergende met het maaksel uwer handen.' Toen
sprak Mozes ten aanhooren van de gansche vergadering van Israël de
woorden van dit lied tot het laatste toe.

XXXII:1 Leent het oor, hemelen, opdat ik spreke;
en hoore de aarde de reden mijns monds.
2 Mijne leering stroome als de regen,
mijne rede vloeie als de dauw;
als eene stortbui op het jonge groen
en als eene regenvlaag op het kruid.
3 Want Jahwe's naam wil ik verkondigen;
biedt hulde onzen God!
4 Des Rotssteens doen is onberispelijk,
want al zijne wegen zijn volgens recht;
een God van waarheid zonder bedrog,
rechtvaardig en billijk is hij.
5 Trouwbreuk tegen hem hebben zijne zonen gepleegd,
een verkeerd en arglistig geslacht.
6 Vergeldt gij zóo Jahwe,
gij dwaas en onwijs volk?
Is hij niet uw vader, die u het aanzijn gegeven,
die u gemaakt en vastgesteld heeft?
7 Gedenk aan de dagen van ouds,
let op de jaren van geslachten herwaarts;
vraag het uwen vader, dat hij het u verhale,

27. Verg. IX : 7.

28. *hemel — nemen.* Evenzoo IV : 26; XXX : 19. De schrijver doelt blijkbaar op XXXII : 1, maar heeft de strekking van de daar voorkomende woorden niet verstaan; zie aldaar.

29. *met — handen,* de afgoden; zie IV : 28; XXVII : 15 enz.

1. Om het gewicht van 's dichters woorden moet de gansche schepping — hemel en aarde, hier als levende wezens toegesproken — er naar luisteren. Hemel en aarde worden ook Jez. I : 2, elders alleen de hemel (Jer. II : 12), de aarde met hare bewoners (Jer. VI : 19; Micha I : 2), of de bergen (Micha VI : 1 v.) opgeroepen om te hooren wat Jahwe tot zijn volk heeft te zeggen. Zie op XXXI : 28.

2. Verg. Micha V : 6. — *Mijne leering.* De dichter kenschetst hier zelf zijn werk als leerdicht, en wenscht en verwacht dat het een zegenrijken invloed zal hebben, door boete en bekeering te werken, evenals dauw en regen verfrischt en vruchtbaar maakt; verg. Job XXIX : 22 v.; Ps. LXXII : 6; Jez. LV : 10 v.

3. *Jahwe's naam,* zijne grootheid, rechtvaardigheid en trouw; zie op Exod. XXIII : 21.

4. *Des Rotssteens.* Rots of rotssteen wordt Jahwe dikwijls genoemd om zijne onveranderlijke trouw, waarop men kan bouwen, vs. 15, 18, 30 v., 37; 1 Sam. II : 2; 2 Sam. XXII : 2 v., 32, 47; XXIII : 3; Ps. XXVIII : 1; LXI : 3 v.; LXII : 3, 7 v.; Jez. XXVI : 4; XXX : 29; verg. op Gen. XLIX : 24.

5. *Trouwbreuk — gepleegd,* volg. verb. t. De lezing is echter onzeker, daar de tekst zeer bedorven is. Wellicht kan in éen punt de Hebr. t. worden behouden en vertaald worden *zijne niet-zonen*; verg. vs. 21; Hoz. I : 9.

6. *dwaas en onwijs.* Door deze woorden wordt in het Hebreeuwsch gebrek, niet zoozeer aan verstand en doorzicht, als wel aan godsvrucht en zedelijken ernst aangeduid. — *uw vader.* Verg. Jez. LXIII : 16; Hoz. XI : 1; Mal. II : 10 en op Exod. IV : 22. — *het aanzijn gegeven,* door de verlossing uit Egypte; verg. vs. 15.

7. *Gedenk — herwaarts.* Bedoeld is de Mozaïsche tijd, toen Jahwe Israël tot een volk maakte. Voor den dichter behoort die tijd tot het verre verleden. — *vraag — zeggen.* De kennis van het verleden werd door mondelinge overlevering van geslacht tot geslacht voortgeplant; verg. IV : 32; 2 Sam. XX : 18 v.; Job VIII : 8—10; Ps. LXXVIII : 2—4; Joël I : 3 enz.

uwe grijzen, dat zij het u zeggen.
8 Toen de Allerhoogste aan de natiën een erfdeel toewees,
toen hij de menschenkinderen vaneenscheidde,
stelde hij de grenzen der volkeren vast
naar het getal der zonen Gods;
9 want Jahwe's deel is zijn volk,
Jakob het hem toegevallen erve.
10 Hij vond hem in een woestijnland,
in de eenzaamheid, bij het gehuil der wildernis;
hij omringde hem, hij sloeg hem gade,
behoedde hem als zijn oogappel;
11 evenals een arend die zijn nest opwekt
en over zijne jongen zweeft,
breidde hij zijne vleugelen uit, nam hem op,
droeg hem op zijne wieken.
12 Jahwe alleen geleidde hem,
geen vreemde god stond hem ter zijde.
13 Hij deed hem rijden over de hoogten des lands
en spijzigde hem met de vruchten des velds:
hij deed hem honing zuigen uit de rots,
en olie uit den keiharden rotssteen,
14 room van runderen en melk van schapen en geiten,
benevens het vetste van lammeren en rammen;
Bazanstieren en bokken,
benevens nierenvet van tarwe;
en druivenbloed dronkt gij, schuimenden wijn.

Vs. 13*c.d.* Ps. LXXXI 17.

8—14. Deze verzen beschrijven in enkele trekken de vs. 7 bedoelde feiten uit het verleden, en dienen ten bewijze dat Israël van oudsher aan Jahwe alleen heeft behoord en aan hem alleen zijn bestaan als volk en zijne zegeningen in Kanaän te danken heeft.

8. Verg. Hand. XVII : 26. — *zonen Gods,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zonen Israëls.* Bedoeld zijn de goden der volken, die geacht werden onder Jahwe's opperheerschappij te regeeren. Als Gods plaatsvervangers in het bewind over de andere volken heeten zij: zonen Gods; verg. Ps. LVIII; LXXXII en zie op Gen. VI : 2. Al wordt dus het bestaan der andere goden niet ontkend, toch is voor den dichter Jahwe de eenige die den naam van God verdient, vs. 39. Zie op IV : 19 en verg. Dan. X : 13, 20 v.; Sir. XVII : 14.

9. De samenhang met vs. 8 is deze: er werden zoovele vreemde natiën gevormd als er zonen Gods waren; elk hunner moest een volk hebben. Israël telde daarbij echter niet mede; want dit behield Jahwe zich zelven voor.

10. *vond hem,* het volk, dat hier als een persoon wordt voorgesteld. Dat Jahwe tot zijn volk, schoon van den aanvang af zijn deel, eerst in de woestijn in nadere betrekking is getreden wordt ook geleerd IX : 24; Hoz. IX : 10. — *in de — wildernis,* onzekere lezing en vertaling. — *zijn oogappel.* Hetzelfde beeld voor iets dierbaars Ps. VII : 8; Spr. VII : 2; Zach. II : 12.

11. *zijn nest opwekt,* om zijne jongen te leeren vliegen. — *over zijne jongen zweeft,* om door zijn wiekgeklap hen tot navolging op te wekken. — *breidde — wieken.* Van den arend geloofde men, dat hij, zoodra hij zag dat zijne jongen, in het vliegen nog onervaren, dreigden te vallen, onder hen ging vliegen, om ze op zijne wieken op te vangen en weg te dragen. Zoo, bedoelt de dichter, heeft ook Jahwe met trouwe zorg en liefde zijn volk in de woestijn beschermd en geholpen; verg. I : 31; Exod. XIX : 4; Ps. XCI : 4; Jez. XXXI : 5.

13*b*—15*b*. Eene dergelijke beschrijving van den rijkdom van Kanaän wordt VIII : 7 v. gegeven.

13. *rijden — lands.* Deze uitdrukking, in plaats waarvan somtijds vertaald moet worden *rijden over 's aardrijks hoogten,* komt, evenals de meer gebruikelijke *treden op 's lands* of *'s aardrijks hoogten* (Jez. LVIII : 14; Am. IV : 13; Micha I : 3; verg. XXXIII : 29; Job IX : 8; Hab. III : 19) voor in de beteekenis van: heerschappij voeren. Die de hoogten bezit is meester over den ganschen omtrek. — *spijzigde hem met,* volg. Sam. t., Gr. en andere oude vertt.; Hebr. t. *hij at.* — *honing,* van wilde bijen; zie op Exod. III : 8. — *uit de rots.* Evenals het volgende, verheerlijking van Palestina, waar ook de onvruchtbaarste plekken nog rijkdom van edele voortbrengselen opleverden. — *olie — rotssteen.* De olijfboomen gedijen het best op mageren, steenachtigen grond.

14. *het vetste — rammen,* de beste lammeren en rammen. — *Bazanstieren,* letterlijk *zonen van Bazan,* bekend als sterk; zie op Ps. XXII : 13. — *nierenvet van tarwe,* de allerbeste tarwe. Verg. Ps. LXXXI : 17; CXLVII : 14.

15 Doch Jakob at en werd verzadigd,
Jesjurun werd vet en sloeg achteruit —
ja, vet, dik, glanzig waart gij geworden —
hij verzaakte den god die hem gemaakt had,
en minachtte den Rotssteen zijns heils.
16 Zij maakten zijne ijverzucht gaande door vreemden,
door afschuwelijkheden tergden zij hem:
17 zij offerden aan de demonen, niet-goden,
goden die zij vroeger niet kenden,
nieuwelingen, die onlangs waren ingekomen,
waarvoor uwe vaderen niet gehuiverd hadden;
18 den Rotssteen die u verwekt heeft verwaarloosdet gij,
en gij vergat den God die u baarde.
19 Jahwe, dit ziende, versmaadde hen,
uit ergernis over zijne zonen en dochteren,
20 en zeide: Ik wil mijn aangezicht voor hen verbergen,
en zien hoedanig hun einde zal zijn;
want zij zijn een geslacht vol slinksche streken,
kinderen in wie geen trouw is.
21 Hebben zij mijne ijverzucht gaande gemaakt door een niet-god,
mij getergd door hunne nietigheden,
zoo zal ik hunne ijverzucht gaande maken door een niet-volk,
door eene dwaze natie hen tergen.
22 Want een vuur is in mijn neus ontstoken,
dat tot in het diepst van het schimmenrijk brandt,
de aarde en haar gewas verteert,
en de grondvesten der bergen in vlam zet.
23 Ik zal hen met rampen overstelpen,
mijne pijlen op hen verschieten:
24 als zij uitgemergeld zijn van honger,
verteerd door koortsgloed en doodelijk verderf,

Vs. 21. Rom. X : 19.

15. Overmoed en ongehoorzaamheid zijn hier het gevolg van rijkdom en overvloed; zie op VI : 12. — *Doch — verzadigd,* ingevoegd uit Sam. en Gr. t. Verg. op VI : 12, ook Neh. IX : 25. — *Jesjurun,* letterlijk *de Oprechte,* het volk Israël. Deze eerenaam, die eenige overeenkomst in klank heeft met den naam *Israël,* wordt hier, waar het volk van ondank en ontrouw beschuldigd wordt, niet zonder spot gebruikt. Hij komt nog voor XXXIII : 5, 26; Jez. XLIV : 2; verg. op Num. XXIII : 10. — *sloeg achteruit,* als een wel doorvoed en daardoor dartel geworden rund, dat in zijn overmoed den ploeg niet meer wil trekken; voor het beeld verg. Hoz. IV : 16; Hand. IX : 5; XXVI : 14.

16. *vreemden,* goden van andere volken. Verg. op Jez. XLIII : 12.

17. Volgens den dichter bestond onder Israël de dienst der hier vermelde afgoden vroeger niet; reeds daarom was die te veroordeelen; verg. XI : 28; Jer. VII : 9. — *de demonen.* Het Hebreeuwsche woord, alleen nog Ps. CVI : 37 voorkomende, is waarschijnlijk ontleend aan een Assyrisch woord dat de goden aanduidt die door stierkolossen vóor de heiligdommen werden voorgesteld, en wijst dus op den uitheemschen oorsprong van die door de Israëlieten aangebeden wezens. — *gehuiverd.* Zie op Gen. XXXI : 42.

18. Jahwe, als de eenige oorzaak van Israëls volksbestaan, heet hier zoowel zijn vader als zijne moeder. „Baren" wordt van God ook gezegd Ps. XC : 2.

20. *Ik — verbergen.* Verg. XXXI : 17.

21. *nietigheden,* afgoden; verg. 2 Kon. XVII : 15; Ps. XXXI : 7; Jer. II : 5; VIII : 19; XIV : 22. — *een niet-volk,* dat den naam van volk niet waard is, eene heidensche natie. — *dwaze,* goddelooze; zie op vs. 6. Waarschijnlijk heeft de dichter op de Babyloniërs het oog. Ps. LXXIV : 18 worden de Syriërs, Sir. L : 25 v. wordt het volk der Samaritanen zoo genoemd.

22. Verg. Jer. XVII : 4 en op Jer. XV : 14. — *in mijn neus.* Zie op Exod. XV : 8. — *het schimmenrijk.* Zie op Gen. XXXVII : 35. — *de grondvesten der bergen,* die geacht werden diep onder de aarde te liggen. Men meende dat de aarde op bergen rustte, waarvan de toppen alleen er boven uit staken.

24 v. De vier hier genoemde rampen, honger, pest, wild gedierte en zwaard, komen als de straffen Gods ook Ezech. V : 12, 16 v.; XIV : 21 voor.

24. *die schuifelen in het stof,* de slangen; evenals Micha VII : 17.

zal ik den tand van het wild gedierte op hen afzenden,
benevens het venijn van die schuifelen in het stof.
25 Buiten zal het zwaard wegrapen,
en binnenskamers de doodschrik,
zoo jongeling als maagd,
den zuigeling met den grijsaard.
26 Ik zou gezegd hebben: Ik zal hen wegblazen,
aan hunne gedachtenis onder de menschen een einde maken —
27 ware ik niet beducht voor ergernis over den vijand,
dat hunne tegenstanders het zouden misverstaan
en zeggen: Onze hand was hoog opgeheven,
en niet Jahwe heeft dit alles gewrocht!
28 Want het is eene natie die alle bezinning heeft verloren,
en er is geen doorzicht bij hen;
29 waren zij wijs, zij zouden dit begrijpen,
en inzien, wat hun einde moet zijn.
30 Hoe zoude één duizend vervolgen,
en twee er tienduizend op de vlucht jagen,
ware het niet dat hun Rotssteen hen verkocht
en Jahwe hen overgeleverd had!
31 Want niet als onze Rotssteen is hun rotssteen;
laten onze vijanden zelven scheidsrechters zijn!
32 Want hun wijnstok stamt van Sodoms wijnstok
en van Gomorra's beemden;
hunne beziën zijn giftbeziën,
bittere trossen hebben zij;
33 hun wijn is drakenvergif
en bijtend adderenvenijn.
34 Is dat niet bij mij opgeborgen,
verzegeld in mijne schatkameren,
35 voor den dag der wraak en vergelding,
voor den tijd als hun voet wankelt?
Immers, de dag van hun ondergang is nabij,
en spoedig komt wat over hen beschikt is.
36 Want Jahwe zal zijn volk recht verschaffen

Vs. 25*a.b.* Klaagl. I : 20*e.f.* — Vs. 35*a.* Rom. XII : 19; Hebr. X : 30. — Vs. 36*a.b.* Ps. CXXXV : 14.

26 v. Verg. op Jez. XLIII : 25.

27. *ergernis over den vijand,* d. i. de ergernis die de vijand door zijn roemdragen op Israëls vernedering mij zou hebben gegeven.

28. *Want.* Reden waarom God bijna aan het bestaan des Israëlietischen volks een einde had gemaakt.

29. *dit,* de reden der goddelijke strafgerichten.

30. Hier neemt de dichter weder het woord, om aan te toonen dat Israëls nederlagen niet aan de overmacht des vijands, maar aan Jahwe's strafoefenende gerechtigheid zijn te wijten. — *Hoe — jagen.* Verg. Lev. XXVI : 7 v.; Joz. XXIII : 10; Jez. XXX : 17. — *verkocht.* Zie op Richt. II : 14.

31—33. Hier worden de redenen opgegeven waarom Israëls nederlagen alleen aan Jahwe kunnen worden toegeschreven; immers kunnen zij noch uit de groote macht der vreemde goden (vs. 31), noch uit de deugd van de vijanden (vs. 32 v.) verklaard worden.

32. *hun — beemden.* In karakter en zeden zijn die vijanden nauw aan Sodom en Gomorra verwant en hebben dus een gelijk lot verdiend. Zie op Gen. XIX : 24 v. — *hunne,* van de vijanden. Zij zelven worden als wijnstokken gedacht; wat van hen komt en door hen gedaan wordt zijn hunne beziën en trossen en hun wijn.

34 v. Wederom woorden van Jahwe.

34. *dat,* het vs. 32 v. beschreven zondige wezen der vijanden en de daardoor verdiende straf.

35. *voor den dag,* volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *mij.* — *hun voet — wankelt,* hun val begint.

36. *recht verschaffen,* Hebr. X : 30 wordt dit werkwoord ten onrechte vertaald door *oordeelen.* — *den onmondige en den mondige.* De letterlijke vertaling zou zijn *den teruggehoudene en den losgelatene.* Anderen verklaren dit „slaaf en vrije", of gehuwde en ongehuwde", enz. De boven gegeven vertaling is verre van zeker. In elk geval beteekent de uitdrukking: al de leden van een volk, geslacht of familie. Verg. 1 Kon. XIV : 10; XXI : 21; 2 Kon. IX : 8; XIV : 26.

en zich zijner knechten erbarmen,
wanneer hij ziet dat de kracht is verzwonden
en het met den onmondige en den mondige gedaan is.
37 Dan zal hij zeggen: Waar zijn hunne goden?
waar is de rotssteen tot wien zij hunne toevlucht namen?
38 die het vet hunner slachtoffers aten,
den wijn hunner plengoffers dronken.
Laten zij opstaan en u helpen,
laten zij u tot bescherming zijn!
39 Ziet nu dat ik het ben, ik,
en er geen god is nevens mij:
ik maak dood en maak levend,
heb ik verbrijzeld, ik heel ook,
en niemand redt uit mijne hand.
40 Want ik steek mijne hand op ten hemel
en zeg: Zoo waar als ik eeuwig leef,
41 wanneer ik mijn bliksemend zwaard heb gewet,
en mijne hand naar het strafgericht grijpt,
zal ik wraak nemen op mijne tegenstanders,
en mijne haters doen boeten;
42 mijne pijlen zal ik dronken maken van bloed,
en mijn zwaard zal vleesch vreten,
van het bloed der verslagenen en gevangenen,
van het hoofd van des vijands aanvoerders.
43 Natiën, heft jubelzangen aan voor zijn volk;
want het bloed zijner knechten zal hij wreken,
wraak oefenen aan zijne tegenstanders,
en den bodem van zijn volk verzoenen.

44 Zoo kwam Mozes en sprak ten aanhooren des volks al de woorden
van dit lied, hij en Jozua, de zoon van Nun.
45 Toen nu Mozes gereed was met het spreken van al deze woorden
46 tot gansch Israël,′ zeide hij tot hen: Neemt al de vermaningen ter
harte die ik u heden geef; opdat gij ze aan uwe kinderen voorschrijft,
47 om al de woorden dezer wet nauwgezet te betrachten.′ Immers is dit
geen ijdel woord voor u; want het is uw leven, en door dit woord
zult gij lang gevestigd blijven op den bodem dien gij aan den over-
kant van den Jordaan in bezit gaat nemen.

Vs. 39*a.b.* 2 Sam. VII : 22; Jez. XLV : 5 v., 18*b.* — Vs. 39*c.d.* 1 Sam. II : 6. — Vs. 43. Rom. XV : 10.

37. *zal hij zeggen,* God, ter verootmoediging van de tot dusver afgodische Israëlieten. — *Waar — namen?* Spottende vraag; verg. Jer. II : 28.

38. *laten zij u,* volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *laat hij u.*

39. *het.* Zie op Jez. XLI : 4.

40. *ik — hemel,* ik zweer; verg. Gen. XIV : 22; van God gebruikt Exod. VI : 7; Num. XIV : 30. — *Zoo — leef.* Zie Num. XIV : 21, 28. Ook elders zweert Jahwe bij zich zelven; zie op Gen. XXII : 16.

41. *ik — gewet.* Hetzelfde beeld Ps. VII : 13. — *naar het strafgericht,* eigenlijk naar de middelen waardoor het voltrokken wordt.

42. De derde regel van dit vers slaat op den eersten, de vierde op den tweeden terug. — *het hoofd — aanvoerders,* den opperbevelhebber of koning der vijanden.

43. Meermalen worden, zooals hier, de volken der aarde opgewekt, over het heil te jubelen dat Jahwe aan zijn volk schenkt, Ps. XLVII : 2; LXVI : 8; XCVI : 7—9*a*; XCVIII; CXVII : 1. — *het — wreken.* Verg. Ps. LXXIX : 10; Openb. XVIII : 20; XIX : 2. — *den bodem van zijn volk,* volg. Sam. t., Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *zijn bodem, zijn volk.*

44. *hij — Nun.* Deze woorden, volgens welke ook Jozua het lied voordraagt, zijn in strijd met XXXI : 19, waar alleen Mozes dit doen moet. Waarschijnlijk zijn zij toegevoegd door den samensteller van het Oude-Sagenboek, die ook XXXI : 14—23, het verhaal van Jozua's wijding, met de aankondiging van het lied had verbonden. — *Jozua,* volg. Sam. en Gr. t.; Hebr. t. *Hozea.*

47. *ijdel,* zonder beteekenis of kracht.

48, 49 Op denzelfden dag sprak Jahwe tot Mozes: ' Beklim dit gebergte
Abarim, den berg Nebo, in het land van Moab, tegenover Jericho,
zie het land Kanaän, dat ik den Israëlieten tot eene bezitting geef, '
50 en sterf op den berg dien gij gaat beklimmen, en word tot uw volk
vergaderd; zooals uw broeder Aäron op den berg Hor gestorven en tot
51 zijn volk vergaderd is; ' omdat gij in het midden der Israëlieten u aan
mij vergrepen hebt bij het water van Meriba bij Kades, in de woestijn
Tsin, omdat gij mij in het midden der Israëlieten niet heilig gehouden
52 hebt. ' Want gij zult het land tegenover u zien liggen, maar het niet
binnengaan, het land dat ik den Israëlieten geef.

48—52. Hetzelfde bericht Num. XXVII : 12—14; zie aldaar.

49. *den berg — Jericho.* Deze plaatsbepaling komt Num. XXVII : 12—14 niet voor en is door den Verzamelaar aan het door hem overgenomen bericht toegevoegd. De berg Nebo, een der toppen van het gebergte Abarim, wordt alleen hier en XXXIV : 1 genoemd.

50. *tot uw* en *tot zijn volk vergaderd.* Zie op Gen. XV : 15.

51. *water van Meriba.* Zie op Exod. XVII : 7.

HOOFDSTUK XXXIII.

De zegen van Mozes. — Opschrift (1). Inleiding, vermeldende hoe Israël, Jahwe's volk, de wet door Mozes ontvangen en een koning gekregen heeft (2—5). Zegenspreuken voor: Ruben (6); Juda (7); Levi (8—11); Benjamin (12); Jozef (13—17); Zebulon en Issachar (18 v.); Gad (20 v.); Dan (22); Naftali (23); Azer (24 v.). Verheerlijking van Jahwe en zaligspreking van Israël, dat zulk een god heeft (26—29).

Deze zegen, eerst later aan Mozes in den mond gelegd, behelst eene verheerlijking van de Israëlietische stammen en is waarschijnlijk geschreven in het rijk Efraim tijdens de regeering van den machtigen koning Jerobeam II (zie op vs. 17). Het stuk is echter niet in ongeschonden toestand tot ons gekomen, noch in zijn oorspronkelijken vorm bewaard. Vooreerst is de tekst hier en daar bedorven en vaak niet meer met genoegzame waarschijnlijkheid te herstellen; vooral die van vs. 2 v. Verder dagteekenen de opschriften boven het geheel, vs. 1, en boven de zegenspreuken voor de enkele stammen uit veel later tijd. Eveneens zijn vs. 13—16*a*, 16*c*, die uit Gen. XLIX : 25*b*, 26 zijn overgenomen, vs. 4 v. en vs. 17*e.f.* later ingelascht. Bovendien schijnt in de zegenspreuken op Levi en Benjamin een en ander te zijn gewijzigd (zie op vs. 8, 11 en 12). De meeste dezer veranderingen zijn waarschijnlijk van de hand desgenen die het stuk in het boek *Deuteronomium* opnam; sommige wellicht van jonger dagteekening.

XXXIII : 1 En dit is de zegen waarmede de godsman Mozes vóor zijn dood
2 de Israëlieten heeft gezegend. ' Hij zeide:
Jahwe is van den Sinai gekomen,
en voor hen opgegaan van den Seïr;
hij is in lichtglans verschenen van het gebergte Paran,
en gekomen van Meriba bij Kades,
een brandend vuur voor hen aan zijne rechterhand.

1. *de godsman.* Zoo heet Mozes ook Joz. XIV : 6; Ps. XC : 1.

2 v. De lezing en vertaling dezer verzen is voor een groot deel gissing; de tekst is bedorven.

2. Beschrijving van eene luisterrijke verschijning van Jahwe aan Israël; verg. Richt. V : 9 v.; Ps. L : 2; LXVIII : 8 v.; Hab. III : 3—5, ook Ps. LXXX : 2; XCIV : 1. Hij wordt hier voorgesteld tot zijn volk komende om het door de woestijn te geleiden. Hij heet van de bergen te komen; want naar het oude volksgeloof is Jahwe een berggod; zie op 1 Kon. XX : 23. De hier genoemde liggen alle ten zuiden van Kanaän en behooren tot de streek die Israël, uit Egypte komende, doortrok: de *Sinai* is bekend als eene van Jahwe's voornaamste verblijfplaatsen; de *Seïr* is het Edomietisch gebergte; het gebergte *Paran* komt slechts hier en Hab. III : 3 voor; over de woestijn van dien naam, ten zuiden van Kanaän, evenals over den Seïr, zie op Gen. XIV : 6; over *Kades* op Gen. XIV : 7. Jahwe's komst wordt vergeleken met het opgaan van de zon: hij is *voor hen opgegaan.* — *voor hen,* voor de Israëlieten. Dit onderstelt dat de Israëlieten reeds genoemd zijn. Daar dit niet het geval is, hebben wij aan te nemen dat het begin van den „zegen" is weggelaten. — *van Meriba bij Kades.* De bedoeling dezer woorden is zeer onzeker; zie op vs. 8. Met eene kleine wijziging, grootendeels naar Gr. vert., is deze eigennaam in den tekst hersteld. Hebr. t. *uit de heilige tienduizendtallen,* waaronder dan te verstaan zijn de hemelsche wezens die Jahwe's troon omringen, en die de *heiligen* (Job V : 1; XV : 15; Dan. VIII : 13), de *vergadering der heiligen* (Ps. LXXXIX : 6, 8), of de *zonen Gods* (zie op Gen. VI : 2) worden genoemd. Zie verder op XXXII : 8. — *een — rechterhand,* onzekere lezing en vertaling. Bedoeld zullen zijn de bliksemstralen.

3 Ja, liefderijk heeft hij zijn volk beschermd:
al zijne heiligen waren in uwe hand,
en volgden u op den voet;
het ontving openbaringen van u.
4 De wet heeft Mozes ons gegeven,
eene bezitting voor Jakobs vergadering.
5 Voorts kreeg Jesjurun een koning,
toen 's volks hoofden zich verzamelden,
Israëls stammen te gader.
6 Dat Ruben leve en niet sterve;
hij toch is gering in aantal.
7 En dit over Juda; hij zeide:
Hoor, Jahwe, Juda's stem
en breng hem tot zijn volk;
voer gij zelf voor hem het pleit
en wees hem tot hulp tegen zijne tegenstanders.
8 En van Levi zeide hij:
Uwe tummim en urim behooren aan uwen gunsteling,
dien gij bij Massa op de proef hebt gesteld,
met wien gij twisttet aan Meriba's water;
9 die van zijn vader en zijne moeder zegt: Ik heb hen niet gezien —
die zijne broeders niet erkent,
en van zijne zonen niet wil weten.

3. *zijn volk,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de volken.* — *heeft* — *beschermd,* volgens andere klinkers; grondt. *beschermende.* — *zijne heiligen,* het aan Jahwe geheiligde Israëlietische volk; volgens anderen: de engelen; zie op vs. 2. — *uwe,* van Jahwe. De dichter gaat hier op eens van den derden in den tweeden persoon over. — *volgden* — *voet,* naar verb. t. — *het,* het volk.

4 v. Deze verzen vermelden twee voorrechten die Jahwe aan zijn volk geschonken heeft: de wet en het koningschap. In het oorspronkelijke lied echter is de wet niet vermeld geweest; want terwijl in het voorgaande en het volgende over de Israëlieten wordt gesproken, spreken zij hier zelven (*ons*). Waarschijnlijk vermeldde de dichter in den eersten regel de schenking van Kanaän, dat zeer gepast *eene bezitting voor Jakobs vergadering* heette; doch de overwerker, die de wet miste, veranderde dien regel en verstond onder *De wet* die van *Deuteronomium.*

5. *Jesjurun.* Zie op XXXII : 15.

6. Hier volgen de zegenspreuken op de afzonderlijke stammen, die meestal in de richting van het zuiden naar het noorden worden opgenoemd. Alleen de stam Simeon wordt gemist, waarschijnlijk omdat hij toen deze zegen geschreven werd niet meer bestond, maar reeds in den stam Juda was opgegaan; zie op Gen. XLIX : 7. — *Ruben.* Deze stam had blijkbaar voor een groot deel zijne macht verloren en liep gevaar onder te gaan. Groote beteekenis heeft hij nooit gehad; daar de Moabieten in het Rubenietische gebied steeds de overheerschende bevolking uitmaakten; zie Gen. XLIX : 3 v. en inl. op Jez. XV, XVI; verg. op Gen. XXXV : 22 en inll. op Num. XVI en XXXII. — *hij* — *aantal,* naar gissing; Hebr. t. *en dat zijne mannen gering in aantal zijn.* Gr. vert. heeft *en hij zij groot in aantal.*

7. Deze zegen is alleen te begrijpen als gesproken van het standpunt van een Noord-Israëliet, voor wien het noordelijk rijk het eigenlijke Israël en de hereeniging van Juda daarmede een wederkeeren was van Juda *tot zijn volk.* Ook kon hij, in een tijd waarin Juda in benarde omstandigheden verkeerde, licht denken dat menig Judeër reikhalzend naar hereeniging uitzag en dus daarom bad. Vandaar zijne bede *Hoor, Jahwe, Juda's stem.* — *voer,* volg. Sam. t.; Hebr. t. *heeft gevoerd.* — *gij zelf,* letterlijk *met uwe hand,* volg. verb. t.; Hebr. t. *zijne handen.*

8. *Uwe tummim en urim.* Deze komen, in omgekeerde orde, elders voor als behoorende tot het ambtsgewaad van den hoogepriester; zie op Exod. XXVIII : 30. Hier worden zij aan den ganschen priesterstand toegekend en dient hunne vermelding als toespeling op zijne voorrechten; verg. vs. 10. — *uwen gunsteling,* met eene geringe wijziging van den tekst; Hebr. t. *uwen vrome.* Bedoeld is Levi. Behalve dezen wordt alleen nog Benjamin uitsluitend door een eerenaam aangeduid (vs. 12); wellicht hebben zij deze onderscheiding aan een overwerker te danken. — *dien* — *water.* Op welke gebeurtenis of gebeurtenissen de schrijver hier doelt is onzeker. Wel komen de namen Massa en Meriba ook elders voor (zie op Exod. XVII : 7); doch terwijl daar verhaald wordt, hoe het volk Jahwe op de proef stelde en met Jahwe of Mozes twistte, wordt hier gezinspeeld op eene beproeving van den stam Levi door Jahwe. Blijkens het verband, moet dat voorval dien stam tot eer of voordeel zijn geweest, zooals ook Ps. LXXXI : 8 de beproeving bij het water van Meriba onder Jahwe's zegeningen wordt opgenoemd.

9. De zin is: die zonder aanzien des persoons oordeelt; verg. XVI : 19 v.; Exod. XXIII : 8; Mal. II : 4—9. Over de rechtspraak der priesters zie XVII : 8—13; XIX : 17; XXI : 5; Ezech. XLIV : 24 enz. — *zij bewaren uw woord,* uwe geboden, nl. door mondelinge overlevering; zie daarentegen XXXI : 9.

Want zij bewaren uw woord,
en over uw verbond houden zij wacht;
10 zij leeren Jakob uwe verordeningen
en Israël uwe wet;
zij leggen offergeur in uwen neus
en aloffers op uw altaar.
11 Zegen, Jahwe, zijn vermogen,
en heb een welgevallen aan wat zijne hand verricht.
Verpletter zijnen wederpartijders de lenden,
en zijne haters, zoodat zij niet kunnen opstaan.
12 Van Benjamin zeide hij:
De lieveling van Jahwe zal onbezorgd wonen:
zijn god beschermt hem te allen tijde,
en woont tusschen zijne schouderen.
13 En van Jozef zeide hij:
Gezegend van Jahwe is zijn land
met het kostelijkste van den hemel daarboven,
en van den afgrond die beneden ligt,
14 en met de kostelijkste voortbrengselen der zon,
en met de kostelijkste gewassen der manen,
15 van den top der bergen van den voortijd,
en met het kostelijkste der overoude heuvelen,
16 en met het kostelijkste der aarde en harer volheid.
Het welgevallen van hem die in den doornstruik woonde
kome op het hoofd van Jozef,
op den schedel van den vorst zijner broederen.
17 Zijn eerstgeboren stier is prachtig,
met horens als van een woudos;
daarmede stoot hij de volkeren,

Vs. 13—16. Gen. XLIX : 25 v.

10. *zij — wet.* Verg. Jer. XVIII : 18; Ezech. VII : 26; XLIV : 23; Micha III : 11; Hagg. II : 11—14. — *zij leggen — altaar.* Volgens Ezra's Wetboek is dit niet den ganschen stam Levi, maar alleen den priesters geoorloofd; zie inl. op Num. XVI. Blijkbaar kent deze dichter het onderscheid tusschen priesters en Levieten nog niet. — *aloffers,* hetzelfde als *brandoffers*; zie op XIII : 16.

11. *zijne wederpartijders,* die Levi het priesterschap betwisten. Als zoodanig komen in een jonger verhaal Korah en zijne medestanders voor; zie inll. op Num. XVI en XVII. — *zoodat — opstaan,* onzekere lezing en vertaling.

12. *De lieveling van Jahwe.* Zoo heet Benjamin, omdat Jahwe's tempel op zijn grondgebied lag. Zie op vs. 8. — *wonen.* Hebr. t. laat nog volgen *op* of *bij hem,* dat volg. Sam. t. en vele oude vertt. is weggelaten. — *zijn god,* duidelijkheidshalve ingevoegd; Hebr. t. *hij*; Gr. vert. *God.* — *en — schouderen,* in zijn tempel. *Tusschen zijne schouderen* is eene dichterlijke uitdrukking voor binnen zijne grenzen. — De vraag is, op welken tempel de dichter het oog heeft. Onwillekeurig denken wij het eerst aan dien van Jeruzalem, en de man die den zegen in *Deuteronomium* opnam kan ook aan geen anderen gedacht hebben. Maar hieruit volgt niet dat de oorspronkelijke dichter dien bedoeld heeft. Veeleer heeft hij, de Efraimiet, aan Bethel, het koninklijk heiligdom (Am. VII : 13), dat zeker op Benjaminietisch grondgebied lag (Joz. XVIII : 22), gedacht. Of Jeruzalem tot Benjamin behoord heeft, is blijkbaar bij de Joden eene strijdvraag geweest, oudtijds behoorde het daartoe zeker niet; zie op Joz. XV : 63. Dat volgens den dichter die tempel niet Jahwe's eenig heiligdom was blijkt uit vs. 19.

13. *daarboven.* Naar Gen. XLIX : 25 gewijzigde tekst; Hebr. t. *met dauw.* — *den afgrond — ligt.* Zie op Gen. VII : 11.

14. *voortbrengselen der zon, gewassen der manen,* de veld- en boomvruchten, die geacht werden door den invloed van zon en maan te rijpen.

15. Zie op Gen. XLIX : 26.

16. *der — volheid,* eene gebruikelijke uitdrukking voor de aarde met al wat op haar groeit en leeft. Desgelijks beteekent „de zee en hare volheid" 1 Kron. XVI : 32 en elders de zee met al wat er in is. — *die — woonde.* Toespeling op Exod. III : 2—4.

17. *Zijn eerstgeboren stier,* de machtigste uit den stam Jozef, zijn koning. Waarschijnlijk wordt bedoeld Jerobeam II, over wien zie 2 Kon. XIV : 23—27. — *woudos.* Zie op Num. XXIV : 8. — *daarmede — volkeren.* Voor deze beeldspraak verg. 1 Kon. XXII : 11. — *Dat — Manasse,* die horens beteekenen Efraim en Manasse.

des aardrijks einden te gader.
Dat zijn de tienduizenden van Efraim,
dat de duizenden van Manasse.

18 En van Zebulon zeide hij:

Verheug u, Zebulon, over uwen uitgang,
en Issachar, over uwe tenten.
19 Volkeren noodigen zij op het gebergte;
daar offeren zij gerechte offers;
want den toevloed der zeeën zuigen zij in,
en de verborgenste schatten van het zand.

20 En van Gad zeide hij:

Geloofd die aan Gad ruimte geeft!
Als eene leeuwin legt hij zich neder
en verscheurt arm en schedel.
21 Hij zag voor zich naar het eerste om,
omdat daar het vorstendeel was bewaard;
met 's volks hoofden volvoerde hij Jahwe's gerechtigheid
en zijne gerichten met Israël.

22 En van Dan zeide hij:

Dan is een leeuwenwelp,
die uit Bazan te voorschijn springt.

23 En van Naftali zeide hij:

Naftali, verzadigd van het welgevallen
en vol van den zegen van Jahwe,
nam in bezit het meer en de warme streek.

18. *van Zebulon.* Dit is onvolledig, daar de zegen ook Issachar geldt. — Den stammen wordt toegewenscht voorspoed in hun *uitgang* en in hunne *tenten,* d. i. dat zij van hun handel en verkeer, wellicht ook scheepvaart, rijke winst mogen huiswaarts brengen. Elders wordt, nagenoeg in denzelfden zin, *uit- en ingang* gebezigd; verg. XXVIII : 6, 19.

19. *Volkeren — offers.* Hier schijnt sprake te zijn van eene soort jaarmarkt, verbonden met een groot offerfeest, waar kooplieden en kramers van heinde en verre hunne waren kwamen slijten. — *op het gebergte,* waarschijnlijk den Tabor, die tot beider stamgebied behoorde, en waar zeker eene heilige offerplaats was; Richt. IV : 6, 12, 14; Hoz. V : 1. — *gerechte offers.* De man die den zegen in *Deuteronomium* opnam heeft blijkbaar hierop niet gelet; daar toch volgens dit boek alleen in den tempel van Jeruzalem offers mochten gebracht worden. — *den toevloed der zeeën.* De dichter bedoelt de voordeelen die deze stammen van den Fenicischen zeehandel hadden. — *de — zand.* Misschien wordt gedoeld op het glas, dat zij met hunne naburen, de Feniciërs, uit het zand van rivieren of beken vervaardigden. — Over het wonen dezer beide stammen aan zee zie op Gen. XLIX : 13.

20. *die — geeft!* d. i. Jahwe. Van eene aanzienlijke uitbreiding van Gads grondgebied is niets bekend; doch verg. 1 Kron. V : 18—22. — *Als eene leeuwin.* Eene dergelijke vergelijking Gen. XLIX : 9; Num. XXIII : 24; XXIV : 9. — *legt hij zich neder,* om den buit dien hij vermeesterd heeft rustig te genieten.

21. De vertaling van dit vers is zeer onzeker. — *Hij — om.* Gad koos het eerst zijn deel van Kanaän. De voorstelling van Num. XXXII, dat Mozes het Overjordaansche verdeeld en ook aan Gad zijn deel heeft aangewezen, is hiermede in tegenspraak; zie ook op Gen. XXX : 10 v. — *daar,* in het eerst veroverde deel des lands. De stam die het eerst vasten voet kreeg in Kanaän was als vanzelf aangewezen om de andere aan te voeren. — *met,* d. i. vergezeld van, *'s volks hoofden,* volg. verb. t. — De stam Gad was om zijne dapperheid bekend; zie Gen. XLIX : 19; 1 Kron. XII : 8—15. Hij wordt hier geroemd als de aanvoerder der stammen bij de verovering van Kanaän. Volgens Num. XXXII waren wel Ruben en Gad vooropgetrokken bij de verovering, maar wordt hun dit niet als verdienste aangerekend, daar het geschiedde ten gevolge eener overeenkomst, in hun eigen belang gesloten. Zij worden dan ook door Mozes onzacht toegesproken, vs. 6—15. — *Jahwe's gerechtigheid en zijne gerichten.* Jahwe's rechtvaardig vonnis over de bewoners van Kanaän.

22. Zie op Gen. XLIX : 16 en 17. — *Bazan.* Het gebied door een deel der Danieten in den Richterentijd veroverd, Richt. XVII, XVIII, lag in de nabijheid van Bazan. In het gebergte van Bazan hielden zich leeuwen op; wat tot deze vergelijking aanleiding gaf.

23. *nam,* volgens andere klinkers; Hebr. t. *neem.* — *het meer,* het meer Gennezaret, dat ten noorden en westen door den stam Naftali werd ingesloten. — *de warme streek,* letterlijk *het zuiden* of *den middag.* Aan de oevers van genoemd meer heerscht door zijne zeer lage ligging een warmer klimaat dan in de meeste streken van Kanaän; zoodat er vele kostelijke vruchten rijpen die elders niet worden geteeld.

24 En van Azer zeide hij:
Gezegend is Azer onder de zonen;
hij zij de beminde zijner broederen
en doope in olie zijn voet.
25 IJzer en koper zij uwe sluiting,
en zoo lang als uw leven dure uwe veiligheid.
26 Niemand is als de god van Jesjurun,
rijdende langs de hemelen u ter hulp,
langs het zwerk in zijne majesteit.
27 Eene toevlucht is de god uit den voortijd,
eene schuilplaats is er onder de overoude armen.
Hij verdreef den vijand voor u uit
en zeide: Verdelg!
28 Zoo kwam Israël onbezorgd te wonen,
afgezonderd Jakobs bron,
in een land van koren en most;
ook doet zijn hemel dauw druppelen.
29 Heil u, Israël! wie is als gij,
een volk, gered door Jahwe,
het schild dat u hulp brengt,
het zwaard dat u majesteit verleent;
zoo zullen dan uwe vijanden u vleien,
en zult gij treden over hunne hoogten.

24. *onder de zonen,* een gelukskind. Zinspeling op den naam *Azer;* zie op Gen. XXX : 13. Volgens Gen. XLIX : 20 levert hij koninklijke lekkernijen aan de Israëlietische stammen. — *doope in olie zijn voet.* Zijn land zij vruchtbaar en vet.

25. *IJzer — sluiting,* van metaal mogen uwe grendels zijn; verg. 1 Kon. IV : 13; Jez. XLV : 2. — *veiligheid,* onzekere vertaling. Volgens anderen *kracht.*

26. *Niemand — Jesjurun,* volgens andere klinkers, overeenkomstig de oude vertt.; Hebr. t. *Niemand is als God, o Jesjurun.* — *Jesjurun.* Zie op vs. 5. — *rijdende — majesteit.* Zie Ps. XVIII : 8—12; LXVIII : 34; CIV : 3; Jez. XIX : 1; LXVI : 15.

27. *eene schuilplaats is er,* duidelijkheidshalve ingevoegd. — *de overoude armen,* d. i. de van oudsher gebleken machtige bescherming. — Anderen *hier beneden zijn de overoude armen.* — *verdreef den vijand,* bij de verovering van Kanaän.

28. *Jakobs bron.* Alzoo wordt Israël geheeten omdat het, evenals de bron hare wateren, telkens nieuwe geslachten voortbrengt.

29. *het schild.* Zie op Gen. XV : 1. — Vóor het *zwaard* is een woord weggelaten. — *zult — hoogten.* Zie op XXXII : 13.

HOOFDSTUK XXXIV.

Mozes' dood. — Mozes bestijgt den Nebo, en Jahwe toont hem het beloofde land (1—4); hij sterft (5) en wordt door Jahwe begraven (6); zijn ouderdom (7); hij wordt door Israël beweend (8), door Jozua opgevolgd (9). Zijns gelijke is nimmer opgestaan (10—12).

Dit stuk is grootendeels aan het Oude-Sagenboek ontleend; maar de bewerker die dat boek met *Deuteronomium* verbond heeft het bericht min of meer uitgebreid en gewijzigd (zie vs. 4, 6, 11 v.). Later werd er uit Ezra's Wetboek, dat alsmede een verhaal van Mozes' verscheiden behelsde, nog het een en ander, vs. 1*a*, 7*a*, 8 v., ingevoegd.

XXXIV : 1 Toen klom Mozes uit de vlakte van Moab op den berg Nebo,
den top van den Pisga, tegenover Jericho, en Jahwe liet hem het
2 gansche land zien: Gilead tot Dan toe, en geheel Naftali, en het land
Efraim en Manasse, en het gansche land Juda tot aan de Westelijke

1. *Toen — Nebo,* overeenkomstig Jahwe's bevel, XXXII : 48—52. — *de vlakte van Moab.* Zie op Num. XXII : 1. — *Nebo, den top van den Pisga.* Zoo wordt de Nebo aangeduid, omdat volgens III : 27 de top van het gebergte Pisga aan Mozes was aangewezen als de plaats waar hij sterven zou. Volgens XXXII : 49 (verg. Num. XXVII : 12) behoorde hij tot het gebergte Abarim. — *Gilead.* Hiermede wordt te dezer plaatse het geheele Overjordaansche bedoeld. — *Dan.* Zie op Gen. XIV : 14.

2. *Naftali — Juda.* Naftali het noorden, Efraim en Manasse het midden, Juda het zuiden van het land ten westen van den Jordaan. — *de Westelijke Zee,* de Middellandsche; de Doode Zee heet soms „de Oostelijke", Ezech. XLVII : 18; Joël II : 20; Zach. XIV : 8.

3 Zee; ' voorts het Zuiden en de Jordaanstreek, de vallei van Jericho,
4 de Palmenstad, tot Soar toe. ' Nu zeide Jahwe tot hem: Dit is het
land waarvan ik aan Abraham, Izaäk en Jakob onder eede beloofd heb:
Aan uw nakroost zal ik het geven — ik heb het u met eigen oogen
5 laten zien, maar gij zult derwaarts niet overtrekken. ' En Mozes, Jahwe's
dienstknecht, stierf aldaar in het land van Moab, naar Jahwe's bevel; '
6 en hij begroef hem in het dal in het land van Moab tegenover Beth-
7 Peor, en niemand heeft tot den huidigen dag zijn graf geweten. ' Mozes
nu was honderd twintig jaar oud toen hij stierf; zijn oog was niet
8 verduisterd, zijne frischheid niet geweken. ' De Israëlieten beweenden
Mozes in de vlakte van Moab dertig dagen; toen waren de dagen der
rouwklacht over Mozes ten einde.
9 Jozua nu, de zoon van Nun, was vol van den geest der wijsheid;
want Mozes had hem de handen opgelegd; en de Israëlieten luisterden
naar hem en deden zooals Jahwe Mozes bevolen had.
10 Er is nooit meer in Israël een profeet opgestaan als Mozes, dien
11 Jahwe van aangezicht tot aangezicht heeft gekend; ' blijkens al de tee-
kenen en wonderen die Jahwe hem heeft opgedragen in Egypteland te
12 doen aan Farao, al zijne dienaren en zijn gansche land, ' en blijkens
al het machtsbetoon en al de groote vreeselijke werken die Mozes voor
de oogen van gansch Israël heeft gedaan.

3. *het Zuiden.* Zie op Joz. XV : 21. — *de Jordaanstreek.* Zie op Gen. XIII : 10. — *de Palmenstad,* bijnaam van Jericho om de talrijke palmen in den naasten omtrek, Richt. I : 16; III : 13; 2 Kron. XXVIII : 15; verg. op Joz. VI : 26. — *Soar.* Zie op Gen. XIX : 22.

4. Zie op Gen. XII : 7.

6. *hij,* Jahwe. Deze mededeeling, dat Jahwe Mozes heeft begraven op eene onbekende plaats, heeft aanleiding gegeven tot verschillende legenden over hetgeen met zijn lichaam zou geschied zijn; zie Judas vs. 9. — *het dal — Beth-Peor.* Zie op III : 29. — *niemand — geweten.* Hij kon dus niet, als andere groote mannen uit de oudheid, op zijn graf verheerlijkt worden.

7. *zijn oog — geweken.* Eene andere beschouwing XXXI : 2.

8. *dertig dagen.* Zoolang duurde volgens Num. XX : 29 ook de rouwtijd over Aäron. De gewone rouwtijd was zeven dagen, Gen. L : 10; 1 Sam. XXXI : 13; Sir. XXII : 10.

9. Zie Num. XXVII : 18; dáar heeft Jozua den geest reeds vóor de handoplegging door Mozes; hier is het bezit van den geest het uitvloeisel er van. Over de handoplegging zie op Num. VIII : 10 en verg. 1 Tim. IV : 14; 2 Tim. I : 16.

10. *Er — Mozes.* Verg. op XVIII : 15, waar echter de overeenkomst tusschen Mozes en de gewone profeten van den tijd des schrijvers op den voorgrond treedt. — *dien — gekend,* met wien Jahwe persoonlijken omgang heeft gehouden; zie Exod. XXXIII : 11; Num. XII : 8.

J O Z U A.

INLEIDING.

Het boek *Jozua* verhaalt de geschiedenis van Israël van het oogenblik af dat Jozua als opvolger van Mozes de leiding des volks op zich neemt tot aan zijn dood. Het laat zich splitsen in twee deelen, waarvan het eerste (I—XII) de verovering, het tweede (XIII—XXIV) de verdeeling van Kanaän en Jozua's laatste beschikkingen vermeldt. Het eerste behelst, na eene inleiding (I), verhalen over het verspieden van Jericho (II), den overtocht over den Jordaan (III, IV), de besnijdenis van het volk en de viering van het paaschfeest te Gilgal (V : 1—12), de inneming van Jericho (V : 13—VI : 27) en van Ai (VII : 1—VIII : 29), de volksvergadering bij den Ebal en den Gerizim (VIII : 30—35), het verdrag met de Gibeonieten (IX), de overwinningen op de koningen van Zuid- (X) en van Noord-Kanaän (XI), eindelijk eene opgave van al de overwonnen koningen (XII). Het tweede deel begint met eene herinnering aan de beschikkingen van Mozes omtrent het Overjordaansche (XIII) en behelst

verder mededeelingen over de landverdeeling: het erfdeel van Kaleb (XIV); het gebied van Juda (XV), van Jozef (XVI, XVII) en van de zeven overige stammen (XVIII, XIX); de vrijplaatsen (XX); de priester- en de Levietensteden (XXI); vermeldt dan het ontslag der Overjordaansche krijgers en de onderhandeling over een door hen gebouwd altaar (XXII), Jozua's afscheidsrede (XXIII), de bondsluiting te Sichem en Jozua's dood en begrafenis (XXIV).

Dit boek, ofschoon reeds bij de verzameling van De vijf boeken der Wet van deze afgezonderd (zie inl. daarop), dientengevolge door de schriftgeleerden tot den tweeden bundel van de Schrift, de Profeten, gerekend (zie de Alg. Inl.) en bij de Samaritanen niet als Heilige Schrift erkend, hangt ten allernauwste met de vorige boeken samen; daar het grootendeels uit stukken bestaat van dezelfde geschriften die bij de samenstelling van de boeken der Wet gebruikt zijn.

De geschriften door den Verzamelaar — waarschijnlijk een ander dan die van de Wet — bij de vervaardiging van dit boek gebruikt, zijn dus: het Oude-Sagenboek, in den geest van *Deuteronomium* omgewerkt, en Ezra's Wetboek. Aan het eerste zijn, vooral in I—XII, eenige verhalen ontleend, waarvan het echter niet gelukt, zooals bij die in de Wet, met eenige zekerheid aan te wijzen, wat tot de Jahwistische en wat tot de Elohistische bestanddeelen van genoemd werk heeft behoord (doch zie inl. op H. XXIV). De oorzaak hiervan is dat zij veel minder dan die welke in de boeken der Wet werden opgenomen in hun oorspronkelijken vorm bewaard zijn. De Deuteronomische bewerker nl. heeft in ons boek niet slechts enkele verzen ingeschoven, maar ook hier en daar gansche stukken van zijne eigene hand aan de oudere berichten toegevoegd (zie inll. op I; VIII : 30—35; XII; XIII; XIV; XXIII), de oude verhalen verminkt of er slechts fragmenten van bewaard (zie inl. op XVI, XVII), en somtijds in de daar gegeven voorstelling ingrijpende veranderingen aangebracht (zie inll. op X; XI; XV—XIX). Aan de tweede hoofdbron, Ezra's Wetboek, is insgelijks een groot gedeelte van het werk, vooral in XIII—XXIV, ontleend. Wel kunnen, behalve een paar geheele hoofdstukken (XX; XXI), in de verhalen slechts een klein aantal verzen met zekerheid worden aangewezen als uit deze bron geput; doch hoogstwaarschijnlijk is een zeer groot gedeelte van de grensbepalingen en stedenlijsten in XV—XIX mede uit dit geschrift overgenomen.

Bij de samensmelting van deze, in bijzonderheden soms zeer van elkander afwijkende, geschriften heeft de Verzamelaar zich groote vrijheid veroorloofd, omgezet, veranderd en bijgevoegd, zooals hem dienstig scheen (zie o. a. inl. op H. XIV). Ook daarna is het boek niet onveranderd gebleven: latere overschrijvers hebben nog telkens wijzigingen aangebracht, òf een bericht ingelascht (XXII: 9—34), òf verhalen overgewerkt (zie inll. op V : 1—12; V : 13—VI : 27), òf enkele verzen van elders ingevoegd (XV : 13—19, 63; XVI : 10; XVII : 12 v.; XIX : 47). Uit deze latere inlasschingen en overwerkingen blijkt dat men zich tegenover den tekst van ons boek zeer lang, veel langer dan tegenover dien van de Wet, vrij bleef gevoelen; trouwens, dat leert ons ook de Grieksche vertaling, die zeer sterk van den Hebreeuwschen tekst afwijkt, en die, terwijl zij ons dikwijls helpt bij de herstelling van het oorspronkelijke, tevens bewijst, dat men geruimen tijd na de samenstelling van het boek nog niet schroomde allerlei in den tekst in te voegen en te veranderen.

Het geschrift is hoogst belangrijk voor de kennis van het land Kanaän: het bevat talrijke grensbepalingen en een zeer groot aantal namen van plaatsen en streken. Het is echter zeer te betreuren, dat de eerste, door de herhaalde omwerking, deels verminkt, deels zeer onduidelijk zijn geworden, en de laatste, ook in de Gr. vert., met zoovele fouten zijn overgeleverd dat het dikwijls ondoenlijk is de juiste lezing er van vast te stellen. Ook wanneer ons dit gelukt, blijft het nog dikwerf zeer moeilijk, of zelfs geheel onmogelijk, de ligging van die plaatsen te bepalen. Met behulp van eene naamlijst uit de 4de eeuw na Chr. en andere oude getuigenissen zijn sommige teruggevonden; andere dragen nog heden nagenoeg dezelfde namen waarmede zij in *Jozua* worden aangeduid, en zijn dus, vooral na de nauwkeurige onderzoekingen in Palestina gedurende de laatste jaren, met voldoende zekerheid aan te wijzen. Doch vele namen vinden wij evenmin bij die oude getuigen als in het hedendaagsche Palestina terug, en van de daardoor aangeduide plaatsen blijft dus de ligging onzeker.

De voorstelling welke in ons boek van de verovering en verdeeling van Kanaän wordt gegeven is deze: nadat gansch Israël, onder aanvoering van Jozua, over den Jordaan het land is binnengedrongen,

wordt de oude bevolking over de kling gejaagd, het geheele land in 5 of 6 jaren (XIV : 10) veroverd en daarna door het lot onder de stammen verdeeld. Deze voorstelling hebben de Deuteronomische bewerker, de schrijver van Ezra's Wetboek en de Verzamelaar, hoe zij ook onderling in bijzonderheden mogen verschillen, met elkander gemeen. Wel gluurt door de naden en voegen van enkele overgewerkte en samengestelde berichten hier en daar eene andere voorstelling henen; maar deze is, òf door overwerking bijna onkenbaar gemaakt, òf door verbinding met berichten van anderen inhoud zóo op den achtergrond gedrongen dat zij bij de vraag naar de voorstelling die het boek *Jozua* van de verovering des lands geeft niet in aanmerking kan komen.

Deze voorstelling nu, dat gansch Kanaän in enkele jaren door geheel Israël veroverd en bij loting onder de stammen verdeeld werd, is door en door onhistorisch. Allereerst is eene verdeeling door het lot, niet alleen in zich zelve zoo onwaarschijnlijk mogelijk, maar ook in strijd met andere berichten, volgens welke iedere stam zich vestigde waar hij zich een eigen gebied veroveren kon (Richt. I : 1—II : 5). In ons boek zelf komen stukken voor van een ouder geschiedverhaal, waarin althans Juda en Jozef, niet door het lot, maar volgens beschikking van Jozua of bij onderling goedvinden, hun grondgebied verkrijgen (zie inll. op XV—XIX; XVI, XVII; XVIII, XIX). In werkelijkheid is er van verdeelen, hetzij door het lot, hetzij door Jozua of bij onderlinge schikking, geen sprake geweest; de omstandigheden, zooals de gesteldheid van het terrein, de kracht der bevolking, het talent der Israëlietische aanvoerders, speelden bij de verovering van ieders woonplaats de hoofdrollen: de machtigste stammen hebben natuurlijk het beste en het grootste gebied ingenomen, terwijl de zwakkere door de broederstammen werden voortgedrongen of zich tevreden moesten stellen met wat hun werd overgelaten.

Maar ook de overlevering dat het gansche land, zij het ook met uitzondering van de XIII : 2—6 genoemde streken, veroverd en de geheele oude bevolking uitgeroeid zou zijn, is onjuist. Zij wordt reeds weersproken in ons boek zelf, eensdeels door enkele oudere berichten, waar wij wel lezen van een paar groote overwinningen op de Kanaänieten behaald, maar van eene geheele verdelging der oude bevolking geen sprake is (zie inll. op X; XI), integendeel met sommige Kanaänietische stammen een verdrag wordt gesloten (H. IX); anderdeels door enkele verzen, uit Richt. I : 1—II : 5 later ingelascht (XV : 63; XVI : 10; XVII : 11—13; XIX : 47), waar de steden en streken worden opgenoemd die de Israëlieten niet hadden kunnen veroveren. Maar vooral is zij in strijd met al wat wij van elders weten omtrent den eersten tijd van Israëls verblijf in Kanaän en omtrent den grooten invloed dien de Kanaänieten op de zeden en den godsdienst der Israëlieten hebben geoefend, een invloed die alleen uit een langdurig samenwonen van beiden kan worden verklaard. In waarheid kan men stellen dat het latere volk Israël is ontstaan uit de samensmelting van de oude met de nieuwe bevolking, wier naam, Israël, het slechts in zoover te recht draagt als uit haar de toongevers en heerschers, ook op geestelijk gebied, zijn voortgekomen.

Naar hetgeen wij uit de verminkte berichten met waarschijnlijkheid opmaken, hebben eerst eenige Israëlietische stammen, vooral de stam Jozef, een deel van het gebergte van Efraim en van het latere Galilea, met eenige plaatsen aan de hellingen van den Libanon en den Antilibanos, veroverd, terwijl zij slechts op een paar punten tot de Middellandsche Zee doordrongen en zich aan de kust handhaafden. Werden in sommige streken, waar de vreemde indringers beslist de overhand hadden, de oude bewoners gedood of tot slaven gemaakt, elders gingen de Israëlieten een verdrag met hen aan, of waren zij zelfs genoodzaakt zich aan hen te onderwerpen. Dit laatste was vooral het geval in de vlakke streken, waar zij tegen de Kanaänieten, die ijzeren strijdwagens en paarden hadden, niet opgewassen waren; met name bleef de geheele strook van de zee bij Dor tot aan den Jordaan bij Beth-sjean, de vlakte van Jizreël ingesloten, in handen van de Kanaänieten, die er de Israëlieten uithielden of hen aan zich onderwierpen. Ja, zoo weinig historisch is de voorstelling van eene geheele uitroeiing der Kanaänieten door en tijdens Jozua, dat nog ongeveer eene halve eeuw later de Israëlieten onder Debora en Barak niet dan na harden strijd het juk der Kanaänieten konden afschudden (zie Richt. IV, V); eerst onder Salomo kan men zeggen dat de Kanaänieten beslist en geheel voor Israël hebben moeten buigen; zie op 1 Kon. IX 15 en 20 v.

Eindelijk is ook de voorstelling, die in de oudere en jongere bestanddeelen van ons boek zonder

onderscheid wordt aangetroffen, dat al de Israëlietische stammen te gelijk het land zijn binnengetrokken, in strijd met de geschiedenis. Niet ineens, maar de een vroeger, de ander later, zijn zij, sommige van het oosten, andere van het zuiden, in Kanaän gedrongen. Immers, tijdens den vrijheidskrijg onder Debora was het zuiden van Kanaän nog geheel in de macht der oude bevolking; Juda en Simeon hadden zich daar nog niet gevestigd en woonden nog bij Kades in de woestijn Paran; eerst later zijn zij, verbonden met eenige Midianietische en Edomietische stammen, Kenieten, Kenizzieten en Jerahmeëlieten, in het zuiden van het land binnengedrongen (zie inl. op Richt. IV, V); vandaar dat 2 Sam. XIX: 43 Israël ouder dan Juda heet. Eerst onder Saul zijn de noordelijke en de zuidelijke stammen — al hadden zij reeds lang te voren elkander als broeders erkend en zich één gevoeld in onderscheiding van de Kanaänieten — werkelijk één volk geworden.

Is dus wat ons boek van de verovering en verdeeling des lands verhaalt meerendeels geen geschiedenis en draagt het betrekkelijk weinig bij tot onze kennis van Israëls verleden, het heeft uit een ander oogpunt groote waarde. Immers getuigt het van het geloof der schrijvers, dat het bezit van Kanaän geen vrucht van toeval, van de verdienste des volks of van de omstandigheden was, maar eene gave van Israëls god. Hadden de vaderen nooit het gansche beloofde land bezeten, dit hadden zij zich zelven te wijten gehad; want het was het gevolg van hun gebrek aan geloof en van hunne ongehoorzaamheid. En bevond Israël zich voor het tegenwoordige in diepe vernedering, geen nood! Indien het slechts aan Jahwe getrouw was, zou in de toekomst zijn gebied uitgebreid, macht en heerschappij zijn deel worden.

HOOFDSTUK I.

Toebereidselen tot de verovering. — Jahwe wekt Jozua op, aan het hoofd van het volk den Jordaan over en Kanaän binnen te trekken (1—6), en vermaant hem tot trouw aan Mozes' wet (7—9). Jozua beveelt het volk zich gereed te maken voor den overtocht (10 v.), en herinnert de Overjordaansche stammen aan hunne verplichting (12—15), die zij beloven te zullen nakomen (16—18).

Dit hoofdstuk is van den Deuteronomischen bewerker en dient om het verhaal van de verovering van Kanaän aan het daaromtrent in *Deuteronomium* verordende vast te knoopen; zie op vs. 1—9 en 12—15. Enkele verzen, 1 v., 10 v., zijn, wat den inhoud betreft, door hem aan het Oude-Sagenboek ontleend.

I: 1 Na den dood van Mozes, Jahwe's dienstknecht, zeide Jahwe tot Jozua,
2 den zoon van Nun, den dienaar van Mozes: ' Mijn knecht Mozes is
gestorven; maak u dus op, trek met dit gansche volk dezen Jordaan
3 over naar het land dat ik hun geef. ' Elke plek die uwe voetzool zal
4 betreden geef ik u, zooals ik tot Mozes gesproken heb: ' van de woestijn
en dezen Libanon en de groote rivier, den Eufraat, tot de Groote Zee
5 in het westen zal uw grondgebied zijn. ' Niemand zal, zoolang gij leeft,
vóor u standhouden; zooals ik met Mozes geweest ben, zal ik met u
6 zijn; ik zal u begeven noch verlaten. ' Wees sterk en kloek; want gij
zult dit volk in het bezit stellen van het land dat ik hunnen vaderen
7 onder eede beloofd heb hun te zullen geven. ' Alleen, wees zeer sterk
en kloek in het nauwgezet betrachten van de gansche wet die mijn
dienstknecht Mozes u heeft voorgeschreven; wijk er ter rechter- noch

Vs. 5*b*, 6. Deut. XXXI: 7 v. — Vs. 7. Deut. V: 32.

1—9. Jozua wordt door Jahwe tot Mozes' opvolger aangesteld, overeenkomstig de vroeger hem door Mozes gedane belofte, Deut. I: 38; III: 28; XXXI: 7 v.

2. *hun,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. laat nog volgen *den Israëlieten.*

3—5*a*. De woorden die hier worden aangehaald als door Jahwe tot Mozes gesproken komen Deut. XI: 24 v. voor als eene belofte van Mozes aan het volk.

3 v. *uwe, u, uw.* In het Hebreeuwsch wordt, wat uit de vertaling niet blijkt, de 2de persoon meervoud gebruikt; zoodat hier niet, als in vs. 2, 5—9, Jozua, maar, evenals Deut. XI: 24 v., het volk wordt toegesproken.

4. (*van*) *de groote,* volg. Deut. XI: 24; Hebr. t. *tot de groote.* — Na *Eufraat* laat Hebr. t. nog volgen *het gansche land der Hittieten*; wat volg. Gr. vert. is weggelaten.

7. *de gansche wet — voorgeschreven,* die van *Deuteronomium.*

ter linkerzijde van af; opdat gij op elken weg dien gij bewandelt
8 voorspoedig moogt zijn.′ Dit wetboek zal uit uwen mond niet wijken,
maar gij zult het overpeinzen dag en nacht; opdat gij al wat er in
geschreven staat nauwgezet betracht; want dan zult gij geluk hebben
9 op uwen weg en dan voorspoedig zijn.′ Ik heb u immers geboden:
Wees sterk en kloek, sidder niet en wees niet versaagd; want Jahwe,
uw god, is met u op elken weg dien gij bewandelt.
10, 11 Toen gaf Jozua aan de ambtlieden des volks dit bevel:′ Gaat het
kamp door en gelast het volk: Bereidt u teerkost; want na nog drie
dagen trekt gij dezen Jordaan over, om het land in bezit te gaan
nemen dat Jahwe, uw god, u in bezit geeft.
12 Voorts heeft Jozua tot de Rubenieten, de Gadieten en den halven
13 stam Manasse dit gezegd:′ Gedenkt wat Mozes, Jahwe's dienstknecht,
u geboden heeft, toen hij zeide: Jahwe, uw god, wil u vaste woon-
14 plaatsen geven en dit land schenken.′ Dat uwe vrouwen en kinderen
en uw vee in het land dat Mozes u gegeven heeft, het Overjordaansche,
achterblijven; maar trekt gij, zoovelen gij strijdbare helden zijt, wel
15 toegerust vóor uwe broederen uit en helpt hen;′ totdat Jahwe aan
uwe broederen, evenals aan u, vaste woonplaatsen geeft, en ook zij het
land in bezit nemen dat Jahwe, uw god, hun schenkt. Dan zult gij
terugkeeren naar uw eigen land en het in bezit nemen, het land dat
Mozes, Jahwe's dienstknecht, u gegeven heeft aan de overzijde van den
16 Jordaan.′ Zij nu gaven Jozua ten antwoord: Al wat gij ons geboden hebt
zullen wij doen, en overal waarhenen gij ons zult zenden zullen wij
17 gaan;′ evenals wij naar Mozes hebben geluisterd zullen wij luisteren
naar u. Moge slechts Jahwe, uw god, met u zijn, zooals hij met Mozes
18 is geweest!′ Ieder die tegen u weerspannig is en niet luistert naar
uwe woorden, in al wat gij ons gebieden zult, zal ter dood worden
gebracht. Wees maar sterk en kloek!

8. *Dit — wijken,* zal steeds het onderwerp uwer gesprekken zijn; verg. Deut. VI : 7; XI : 19. — *gij zult — nacht.* Een dergelijk voorschrift wordt Deut. XVII : 18—20 aan den koning gegeven; zie ook Ps. I : 2.

10 v. De uitvoering van dit gebod wordt III : 2 verhaald.

10. *ambtlieden.* Zie op Exod. V : 6.

12—15. Zie Deut. III : 18—20 en inl. op Deut. III : 12—29.

15. *dan — terugkeeren.* Volg. IV : 12 v. handelen zij naar Jozua's bevel; XXII : 1—6 worden zij door Jozua eervol ontslagen, nadat zij hunne verplichtingen getrouw zijn nagekomen.

HOOFDSTUK II.

De verspieders te Jericho. — Jozua zendt verspieders naar Jericho, die hun intrek nemen bij Rahab (1); deze brengt den koning, die hunne uitlevering eischt, op een dwaalspoor (2—5), terwijl zij hen verborgen heeft (6). Als de koning hen buiten de stad laat opsporen (7), gaat Rahab tot hen (8), spreekt hare overtuiging uit dat Jahwe het land aan Israël heeft gegeven (9—11), en smeekt om lijfsbehoud voor zich en de haren (12 v.); hetwelk haar beloofd wordt (14). Zij stelt hen daarop in staat te vluchten (15 v.), nadat zij haar gezegd hebben, wat zij bij de verovering moet doen om gered te worden (17—20); zij belooft er om te denken en laat hen uit (21). Na zich eenigen tijd in het gebergte schuil te hebben gehouden, komen de verspieders tot Jozua en geven hem verslag (22—24).

Dit verhaal is grootendeels aan het Oude-Sagenboek ontleend. De schrijver wil eene der redenen aangeven waarom een deel der Kanaänieten in het midden der Israëlieten waren gevestigd gebleven: zij hadden voor bij de verovering bewezen diensten belofte van lijfsbehoud gekregen; verg. VI : 22—25; IX en op Exod. XXIII : 29. De Deuteronomische bewerker heeft het verhaal niet onaangetast gelaten; geheel of gedeeltelijk is van zijne hand vs. 9—11; verg. ook op vs. 1.

II : 1 Jozua nu, de zoon van Nun, zond uit Sjittim heimelijk twee mannen
als verspieders uit, met dezen last: Gaat heen en neemt het land en

1. *Sjittim.* Zie op Num. XXV : 1. — *het land en Jericho.* Vreemde uitdrukking. Waarschijnlijk vermeldde het oorspronkelijke verhaal alleen Jericho, en voegde de Deuteronomische bewerker daar-

Jericho op. Als zij heengegaan en te Jericho gekomen waren, namen
2 zij hun intrek bij eene hoer, Rahab geheeten, en sliepen daar.′ Toen
nu den koning van Jericho werd medegedeeld: Zie, er zijn Israëlietische
3 mannen hier gekomen om het land te onderzoeken —′ liet deze aan
Rahab zeggen: Lever de mannen uit die van nacht hun intrek bij u
hebben genomen; want zij zijn gekomen om het gansche land te onder-
4 zoeken.′ Maar de vrouw nam die beide mannen, verstak hen en zeide:
Wel zeker, die mannen zijn tot mij gekomen, zonderdat ik wist waar
5 zij vandaan waren;′ maar tegen het poortsluiten in den donker zijn
die mannen vertrokken; ik weet niet, waarheen zij zich begeven heb-
ben. Zet hen ijlings achterna; want gij kunt hen nog wel inhalen.′
6 Zij nu had hen op het dak doen klimmen en onder de vlasstengels
verborgen die zij opgestapeld op het dak had liggen.
7 Die mannen nu zetten hen achterna in de richting van den Jordaan,
aanhoudende op de veren, en men sloot de poort zoodra hunne ver-
8 volgers vertrokken waren.′ Nog voordat de mannen zich ter ruste ge-
9 legd hadden kwam de vrouw bij hen op het dak′ en zeide tot hen:
Ik weet dat Jahwe u het land heeft gegeven; want de schrik voor u
is op ons gevallen, en alle inwoners des lands zijn voor u met ver-
10 bijstering geslagen.′ Wij hebben toch gehoord, hoe Jahwe de wateren
der Schelfzee vóor u heeft doen opdrogen, toen gij uit Egypte toogt,
en wat gij gedaan hebt aan de twee koningen der Amorieten, in het
Overjordaansche, Sihon en Og, die gij met den banvloek hebt geslagen.′
11 Toen wij dat hoorden, is ons hart versmolten en niemand zich zelven
meester gebleven uit angst voor u; want Jahwe, uw god, hij is God
12 in den hemel daarboven en op de aarde hierbeneden.′ Zweert mij dan
bij Jahwe, dat, gelijk ik u gunst bewezen heb, ook gij aan mijne
familie gunst zult bewijzen, en geeft mij een onbedriegelijk teeken′
13 dat gij mijn vader en mijne moeder, mijne broeders en zusters en al
14 de hunnen in het leven laten en ons van den dood redden zult.′ Toen
zeiden de mannen tot haar: Wij staan met ons leven voor u in. Indien
gij deze onze zaak niet aanbrengt, zullen wij, als Jahwe ons het land
geeft, u gunst en trouw bewijzen.
15 Daarop liet zij hen door het venster langs een touw naar beneden;
want haar huis lag in den muurmantel, zoodat zij in den muur woonde;′
16 en zij zeide tot hen: Gaat naar het gebergte; opdat de vervolgers u
niet aantreffen, en houdt u daar drie dagen schuil, totdat de vervolgers
17 zijn teruggekeerd. Daarna kunt gij uws weegs gaan.′ Toen zeiden de

Vs. 11*b*. Deut. IV: 39.

aan toe de verspieding van het gansche land. Wel komen zij ook volgens dezen niet verder dan tot Jericho, maar alleen omdat zij daar reeds vernemen dat geheel Kanaän ter beschikking van Israël is; zie vs. 9—11, 24. Eene dergelijke inlassching als hier vinden wij XXIV: 18. — *Jericho.* Zie Num. XXII: 1 en op VI: 26. — *te Jericho,* ingevoegd volg. Gr. vert. — *Rahab* wordt Hebr. XI: 31 om haar geloof, Jac. II: 25 om hare werken geprezen en heet Matth. I: 5 de moeder van Boaz.

2. *zijn.* Hebr. t. laat nog volgen *van nacht,* dat met de Gr. vert. hier weggelaten en vs. 3 ingevoegd is.

3. *uit,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. laat nog volgen *die tot u gekomen zijn.*

6. *het dak.* Zie op Deut. XXII: 8.

7. *Die mannen,* die de koning, volgens Rahabs raad (vs. 5), ter vervolging had uitgezonden. De uitzending zelve is niet verhaald. — *men sloot de poort.* Hierop laat de Hebr. t. volgen *achter,* wat met Gr. vert. is weggelaten.

9. Verg. Deut. II: 25; XI: 25. — *want,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *en dat.*

10. Zie Exod. XIV: 15—29; Num. XXI: 31—35; verg. IX: 9*b*, 10.

13. Aldus is geschied VI: 23, 25.

16—21*a*. Dit gesprek behoorde vóor vs. 15 vermeld te zijn; naar de bedoeling des schrijvers toch moet het hebben plaats gehad toen Rahab gereed stond de verspieders uit te laten.

16. *het gebergte,* ten westen van Jericho.

18 mannen tot haar: ′ Zie, als wij in het land komen, moet gij dit koord
van scharlakendraad aan het venster binden waardoor gij ons naar
beneden laat; voorts uw vader, uwe moeder, uwe broeders en uwe
19 gansche familie bij u in huis verzamelen. ′ Indien iemand de deur van
uw huis uitgaat, komt zijn bloed op zijn eigen hoofd en zijn wij niet
aansprakelijk; doch ieder die bij u in huis is, zijn bloed komt, wanneer
20 eene hand aan hem geslagen wordt, op ons hoofd. ′ Indien gij echter
deze onze zaak aanbrengt, zijn wij van den eed dien gij ons hebt doen
21 zweren ontslagen. ′ Met de woorden: Het zij zooals gij gesproken hebt —
liet zij hen gaan.
22 Zij nu gingen heen, kwamen in het gebergte en bleven daar drie
dagen, totdat de vervolgers waren teruggekeerd; dezen hadden langs
23 den ganschen weg gezocht, maar hen niet gevonden. ′ Toen daalden
de beide mannen weder het gebergte af, staken over en kwamen bij
Jozua, den zoon van Nun, wien zij al hun wedervaren verhaalden ′
24 en zeiden: Jahwe heeft het gansche land in onze hand gegeven; zelfs
zijn alle inwoners des lands voor ons met verbijstering geslagen.

17. *haar.* Hebr. t. laat volgen ongeveer *Wij zijn ontslagen van dezen eed aan u dien gij ons hebt doen zweren*; de laatste woorden ontbreken in Gr. vert. De geheele zin is weggelaten als ongepast en waarschijnlijk uit vs. 20 bij vergissing overgenomen.

18. *dit koord,* dat zij aan Rahab ter hand stelden.

19. *komt — hoofd,* is het zijne eigene schuld als hij gedood wordt; zie op Lev. XX: 9.

21. *liet zij hen gaan,* op de vs. 15 vermelde wijze; daar was reeds gemeld dat Rahab hen had uitgelaten. Hebr. t. laat hierop nog volgen *Zij nu gingen heen, en de vrouw bond het scharlakenkoord aan het venster.* Deze woorden ontbreken in Gr. vert. en zijn in strijd met vs. 18, volgens hetwelk, natuurlijk, eerst bij de nadering der Israëlieten het koord aan het venster moest worden gebonden.

22. *drie dagen.* De overtocht over den Jordaan kan dus niet op den I: 11 bepaalden tijd hebben plaats gehad.

HOOFDSTUK III, IV.

De overtocht over den Jordaan. — Jozua trekt met de Israëlieten naar den Jordaan (III: 1). De ambtlieden wekken het volk op, de ark op een afstand te volgen (2—4). Jozua geeft, op Jahwe's last, inlichtingen en bevelen aan het volk en de priesters met betrekking tot den overtocht (5—13); het volk, door de ark voorafgegaan, trekt droogvoets den Jordaan door (14—17). De Israëlieten ontvangen het gebod, twaalf steenen uit den Jordaan mede te nemen en aan de overzijde tot een gedenkteeken op te richten (IV: 1—7), welk bevel uitgevoerd wordt (8). Terwijl de priesters met de ark midden in den Jordaan hebben post gevat, trekt het volk over, eindelijk de ark (9—11); de Overjordaansche stammen trekken vóor de Israëlieten uit (12—14). Daarna komen de priesters met de ark (15—19). Te Gilgal worden de steenen tot een gedenkteeken van den overtocht opgestapeld (20—24).

Dit verhaal is in menig opzicht verward en onduidelijk, ten gevolge van de samenvoeging van zeer verschillende bestanddeelen. Het hoofdbestanddeel is uit het Oude-Sagenboek; de Deuteronomische bewerker echter heeft hierin niet slechts enkele verzen, III: 3 ten deele, 7*b*; IV: 14, 21—24, ingelascht, maar ook allerlei kleine wijzigingen aangebracht; zie o. a. op III: 11; terwijl ook uit Ezra's Wetboek een en ander, IV: 19*a*, misschien ook IV: 13, is overgenomen.

Wat na aftrek dezer verzen overblijft is nog niet een geheel. Immers laten zich daarin gemakkelijk twee berichten onderscheiden, die echter zoo samengesmolten zijn (zie vooral IV: 11), dat het hoogst moeilijk is ze in bijzonderheden aan te wijzen; te meer, daar de overwerkers hier en daar de uitdrukkingen gelijkgemaakt en de tegenstrijdigheden uitgewischt hebben. Het eene, waartoe III: 1, 5, 10 v., 13 v., 15 v. ten deele; IV: 1, 3 ten deele, 8, 11*b*, 20 behoord moet hebben, is het vervolg van H. II en houdt in dat het volk, door de ark voorafgegaan, de rivier overtrekt, en daarna uit hare bedding steenen haalt, die straks aan de overzijde, te Gilgal, worden opgestapeld. Het andere, III: 2—4 ten deele, 6, 7*a*, 8 v., 12, 15 v. ten deele, 17; IV: 4—7, 9 v., 11*a*, 15—18, zich aansluitende bij I: 10 v., maar evenals deze verzen Deuteronomisch gekleurd, vermeldt, dat de priesters met de ark, na eerst op een grooten afstand vóor het volk uit te zijn uitgetrokken, zich plaatsen midden in de bedding van den Jordaan; dat daar het volk hen voorbijtrekt en daar ook, midden in den stroom, een steenhoop ter herinnering aan den overtocht opgericht wordt.

De strekking van beide verhalen is, Israël te wijzen op de machtige hulp van Jahwe, die hen den Jordaan droogvoets had laten doortrekken, evenals vroeger de Schelfzee. Het eerste bericht wil tevens den oorsprong van den gewijden steenhoop bij Gilgal verklaren; zie op IV: 19.

III : 1 Den volgenden morgen maakten Jozua en alle Israëlieten zich op,
trokken uit Sjittim, bereikten den Jordaan en overnachtten aldaar voordat
zij overtrokken.
2 Na verloop van drie dagen gingen de ambtlieden het kamp door′
3 en gaven het volk den volgenden last: Zoodra gij de ark des verbonds
van Jahwe, uw god, ziet, en de Levietische priesters die haar dragen,
moet ook gij van uwe plaats opbreken en haar achternatrekken —′
4 maar er zij tusschen u en haar een afstand van omstreeks twee duizend
el; gij moogt niet dicht bij haar komen — opdat gij den weg moogt
weten waarlangs gij moet gaan; want gij zijt van te voren langs dien
weg niet getrokken.
5 Toen zeide Jozua tot het volk: Heiligt u tegen morgen; want mor-
6 gen zal Jahwe wonderbare dingen in uw midden doen.′ Voorts zeide
hij tot de priesters: Neemt de ark des verbonds op en trekt over aan
de spits van het volk. Daarop namen zij de ark des verbonds op en
7 trokken op aan de spits van het volk.′ En Jahwe zeide tot Jozua;
Thans zal ik beginnen u te verheerlijken in het oog van gansch Israël:
opdat zij weten dat ik met u zal zijn zooals ik met Mozes geweest
8 ben.′ Geef dan aan de priesters die de ark des verbonds dragen dezen
last: Zoodra gij den rand van het water des Jordaans bereikt hebt,
9 moet gij in den Jordaan blijven staan.′ Voorts zeide Jozua tot de
Israëlieten: Treedt toe en luistert naar het woord van Jahwe, uw god.′
10 Verder zeide hij: Hieraan zult gij weten dat een levende God in uw
midden is, die de Kanaänieten, Hittieten, Hiwwieten, Perizzieten, Gir-
gasjieten, Amorieten en Jebuzieten zeker voor u uit verdrijven zal.′
11 Zie, de ark des verbonds van den heer der gansche aarde trekt voor
12 u uit den Jordaan in;′ neemt nu twaalf mannen uit de stammen van
13 Israël, uit elken stam een;′ zoodra nu de voetzolen der priesters die
de ark van Jahwe, den heer der gansche aarde, dragen rusten op het
water van den Jordaan, zal het water van den Jordaan afgesneden
worden; het water dat van boven afkomt zal op een hoop blijven staan.′
14 Toen nu het volk uit zijne tenten opbrak om den Jordaan over te trekken,
15 de priesters die de ark des verbonds droegen aan de spits,′ en de

2. Hier wordt het bericht I : 10 v. voortgezet; tusschen I : 11 en dit vers is geen plaats voor het verhaal II : 1—III : 1; zie op II : 22. Dat verhaal is dus afkomstig van een anderen schrijver.

3. *de ark des verbonds van Jahwe, uw god,* (vs. 11) *de ark des verbonds van den heer der gansche aarde,* (vs. 14) *de ark des verbonds,* (IV : 7, 18) *de ark des verbonds van Jahwe.* In deze uitdrukkingen is eene van de nadere bepalingen waarschijnlijk door den overwerker toegevoegd; zie op Deut. X : 1—5. — *de Levietische — dragen.* Dat de ark door de Levietische priesters gedragen werd is waarschijnlijk, naar Deut. X : 6—9, door den Deuteronomischen bewerker ingevoegd.

4. *maar — komen.* De maatregel om de ark ruim een kilometer voor het leger uit te laten trekken is waarschijnlijk uit eerbied voor haar te verklaren; verg. 2 Sam. VI : 6 v. Wellicht is de zinsnede later ingevoegd. — *opdat — getrokken.* De ark moet den Israëlieten den weg wijzen, evenals Num. X : 33.

5. *Heiligt u.* Zie op Exod. XIX : 10. — *tegen morgen,* volg. Gr. vert. ingevoegd. Het leger bevindt zich dus bij den Jordaan, evenals vs. 1, terwijl het volgens vs. 2—4 daarhenen nog moet optrekken.

7. Verg. I : 5; IV : 14.

8. *dan,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *gij.* — *moet — staan,* totdat het water was afgevloeid. Daarna plaatsten zij zich in het midden der stroombedding, vs. 17.

9. *het woord,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de woorden.* Van dit woord van Jahwe is een gedeelte over in vs. 12, het overige kan uit IV : 4—7 worden afgeleid.

10. *Hieraan.* Waaraan, wordt vs. 11, 13 gezegd. — *een levende God,* in tegenstelling met de onmachtige, doode afgoden der volken. — *de Kanaänieten — Jebuzieten.* Zie op Deut. VII : 1.

11. *van den heer der gansche aarde.* Evenzoo vs. 13. Als zoodanig komt Jahwe in De Jahwist en De Elohist niet voor; waarschijnlijk is de uitdrukking van een der overwerkers afkomstig.

12. Dit vers verbreekt het verband en past noch bij hetgeen voorafgaat noch bij hetgeen volgt. Het behoorde wellicht oorspronkelijk bij vs. 9.

13. *afkomt.* Hebr. t. laat volgen *en*; volg. Gr. vert. weggelaten.

14. *Toen — opbrak.* Het was dus bij den Jordaan gelegerd; verg. vs. 1 en 5.

15. *als in den oogsttijd,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *gedurende den ganschen oogsttijd.* In den oogst-

dragers der ark den Jordaan bereikten, werden de voeten der priesters
die de ark droegen nauwelijks in het water gedoopt — de Jordaan
16 nu was boordevol, als in den oogsttijd — ' of het water dat van boven
afkwam bleef staan en rees als een hoop in de hoogte, op een zeer
grooten afstand, bij de stad Adam, die bezijden Sarethan ligt; zoodat
het water dat naar de Zee der Vlakte, de Zoutzee, afvloeide volkomen
afgesneden was. Het volk nu trok in het gezicht van Jericho over. '
17 De priesters die de ark des verbonds van Jahwe droegen vatten post
op het droge midden in den Jordaan, terwijl gansch Israël op het
droge overtrok, tot het geheele volk den Jordaan over was.
IV : 1 Nadat het gansche volk den Jordaan was overgetrokken, zeide Jahwe
2 tot Jozua: ' Neemt uit het volk twaalf mannen, uit elken stam één, '
3 en geeft hun dezen last: Licht van daar, midden uit den Jordaan, ter
plaatse waar de priesters post hebben gevat, twaalf steenen, brengt ze
met u mede, en legt ze neder in het kwartier waar gij den nacht zult
4 doorbrengen. ' Daarop riep Jozua de twaalf mannen die hij uit de
5 Israëlieten had aangesteld, uit elken stam één, ' en zeide tot hen: Trekt
uit vóor de ark van Jahwe, uw god, tot midden in den Jordaan, en neme
ieder uwer een steen op zijn schouder, naar het getal van de stammen
6 der Israëlieten; ' opdat dit tot een teeken in uw midden zij. Wanneer
7 later uwe zonen vragen: Wat beteekenen voor u deze steenen? ' zult
gij tot hen zeggen: Dat de wateren van den Jordaan zijn afgesneden,
wijkende voor de ark des verbonds van Jahwe; toen zij den Jordaan
introk, zijn zijne wateren afgesneden. En deze steenen zullen den Israë-
lieten tot een aandenken dienen, voor eeuwig.
8 En de Israëlieten deden naar hetgeen Jozua hun geboden had: zij
lichtten twaalf steenen midden uit den Jordaan, zooals Jahwe tot Jozua
had gesproken, naar het getal van de stammen der Israëlieten, brachten
ze met zich naar den overkant in het nachtkwartier en legden ze
aldaar neder.
9 Twaalf steenen richtte Jozua op midden in den Jordaan, ter plaatse
waar de priesters die de ark des verbonds droegen stonden; en zij
10 zijn daar tot op dezen dag. ' Inmiddels bleven de priesters die de ark
droegen midden in den Jordaan staan, totdat alles wat Jahwe aan

tijd, onze maand April, was de waterstand het hoogst; verg. 1 Kron. XII : 15. De opmerking dient om het wonder te meer te doen uitkomen.

16. *op — afstand,* van de plaats van den overtocht. — *de stad — ligt. Adam* is onbekend en komt elders niet voor; *Sarethan* (volgens Richt. VII : 22; 1 Kon. XI : 26; 2 Kron. IV : 17 *Sereda*) lag volgens 1 Kon. IV : 12 bij Beth-sjean of Scythopolis, volg. 1 Kon. VII : 46 in het Jordaandal. De plaats is niet teruggevonden. — *volkomen afgesneden was,* geen toevoer van boven ontving en dus spoedig was afgevloeid: het droge strekte zich dus uit van Adam tot de Zoutzee.

17. Hier trekt het volk de priesters voorbij die in de stroombedding hebben post gevat; volg. IV : 11*b* trekken de priesters met de ark aan de spits van het volk naar den overkant. — *terwijl — overtrok.* Dit is vs. 16 reeds vermeld.

1—7. Over de twee voorstellingen die elkander hier kruisen zie Inl. Die van vs. 1, 3*b* is de voortzettingvan III : 16*b* en verhaalt hoe na den overtocht het gebod werd gegeven, steenen uit den Jordaan te halen en naar den overkant te brengen; vs. 4—7, tot hetzelfde verhaal als III : 12 behoorende en in vs. 9 voortgezet, behelst het bericht dat Jozua vóor den overtocht twaalf mannen gelastte, twaalf steenen midden in de rivier te dragen; vs. 2, 3*a* is van een bewerker die de tegenstrijdige verhalen in overeenstemming trachtte te brengen.

3. *ter — gevat.* Dit komt overeen met vs. 9 v.; III : 17, maar is in strijd met vs. 11*b*.

4. *de twaalf mannen.* Verg. III : 12.

5. *Trekt uit vóor de ark.* Volgens III : 13—16 trokken de priesters met de ark voorop.

6 v. Verg. vs. 21 v.; Exod. XII : 26 v.; Deut. VI : 20—24.

7. De herhalingen in dit vers zijn gevolg van de samenstelling uit twee berichten.

8. Voortzetting van vs. 1, 3*b*. — *zij,* de Israëlieten; dus niet twaalf mannen, zooals vs. 2 is gezegd; zie op vs. 1—7.

9. *Twaalf steenen,* die waarover in vs. 5 is gesproken. Ten bewijze dat men reeds vroeg heeft bespeurd dat in dit verhaal van tweeërlei twaalftal steenen sprake is diene dat de Gr. vert. hier overzet *En Jozua richtte andere twaalf steenen op.*

Jozua bevolen had tot het volk te spreken volbracht was, naar al wat
Mozes aan Jozua had geboden. Het volk maakte haast om over te
11 komen,′ en toen het gansche volk over was, kwam de ark van Jahwe
12 over, met de priesters aan de spits van het volk.′ Ook trokken de
Rubenieten, de Gadieten en de halve stam Manasse wel toegerust voor
13 de Israëlieten uit, zooals Mozes tot hen gesproken had;′ omstreeks
veertig duizend slagvaardige krijgers trokken voor Jahwe uit ten oorlog
14 naar de vlakte van Jericho.′ Te dien dage heeft Jahwe Jozua verheer-
lijkt in het oog van gansch Israël; zoodat zij hem vreesden gelijk zij
Mozes gevreesd hadden, zijn leven lang.
15, 16 Daarop zeide Jahwe tot Jozua:′ Gelast den priesters die de ark der
17 Geboden dragen uit den Jordaan op te stijgen.′ Zoo gelastte Jozua
18 den priesters: Stijgt uit den Jordaan op!′ En toen de priesters die
de ark des verbonds van Jahwe droegen uit het midden van den Jor-
daan opstegen, hadden zij nauwelijks hunne voetzolen losgerukt en op
het droge gezet of het water van den Jordaan hernam zijnen loop en
19 stroomde weder als gisteren en eergisteren tot aan den rand.′ Het volk
is uit den Jordaan opgestegen den tienden der eerste maand; waarna
zij hun kamp opsloegen te Gilgal, aan de oostelijke grens van Jericho.
20 Die twaalf steenen nu die zij uit den Jordaan hadden gehaald
21 heeft Jozua te Gilgal opgericht.′ Hij zeide daarbij tot de Israëlieten:
Wanneer later uwe zonen aan hunne vaders vragen: Wat beteekenen
22 deze steenen?′ dan zult gij aan uwe zonen deze inlichting geven: Op
23 het droge is Israël dezen Jordaan doorgetrokken. —′ Immers, Jahwe,
uw god, heeft het water van den Jordaan voor u doen opdrogen, totdat
gij over waart; zooals Jahwe, uw god, ook met de Schelfzee gedaan
24 heeft, die hij voor ons liet opdrogen, totdat wij over waren;′ opdat
alle volkeren der aarde weten dat Jahwe's hand sterk is, en zij Jahwe,
uw god, te allen tijd vreezen.

10. *alles — bevolen had.* Zie III : 9, 12. — *al — geboden.* Een dergelijk bevel van Mozes aan Jozua komt nergens voor. De Gr. vert. laat de woorden weg.

11. De tegenspraak in dit vers springt in het oog. Immers, als het gansche volk over was, kon de ark niet meer aan de spits van het volk overkomen. Zie op vs. 1—7. De Gr. vert. neemt de tegenstrijdigheid weg door het slot te doen luiden *en de steenen voor hen* (of *voor haar*) *uit.*

12. Zie I : 12—15; Num. XXXII : 20—32; Deut. III : 18—20.

13. *veertig duizend.* Volgens Num. I : 21, 25, 35 was het getal strijdbare mannen in die twee en een halven stam veel grooter. — *vlakte.* De grondtekst heeft *vlakten*; zie op Num. XXII : 1.

14. Verg. III : 7. — *zijn leven lang.* Dit kan òf op Jozua òf op Mozes slaan.

15—18. Vervolg van vs. 9—11*a*. Volgens vs. 11*b* was de ark reeds vóor het volk overgekomen.

16. *de ark der Geboden.* Zie op Exod. XXV : 16.

19. *den tienden der eerste maand.* De schrijver, die van Ezra's Wetboek, bedoelt: van het 41ste jaar na den uittocht. Waarschijnlijk was volgens hem bij den dood van Mozes het 40ste jaar ten einde. — *Gilgal,* ten zuidoosten van Jericho, komt, behalve als legerplaats van Jozua (V : 10; IX : 6; X : 6 v., 9, 15, 43; XIV : 6; Micha VI : 5), in de verhalen over Samuel en Saul als offerplaats voor (1 Sam. X : 8; XI : 14 v.; XIII : 4, 15; XV : 12, 21, 33) verg. ook XV : 7. Een ander Gilgal lag bij Sichem (zie op Deut. XI : 30). Bij ons Gilgal stonden volg. Richt. III : 19 godenbeelden en lag misschien een steenhoop, voorwerp van godsdienstige vereering (verg. op Gen. XXVIII : 18). Om aan die vereering haar heidensch karakter te ontnemen, werd die steenhoop door dit verhaal tot een gedenkteeken van Jahwe's hulp bij den overtocht van den Jordaan gemaakt. Waarschijnlijk werd in het oorspronkelijke verhaal de naam Gilgal met het Hebreeuwsche woord *gal,* d. i. ,hoop', in verband gebracht (zie Gen. XXXI: 45—47) en dus uit het oprichten van dien steenhoop verklaard. Die naamsduiding kan weggelaten zijn omdat in het Oude-Sagenboek reeds eene andere verklaring van dien naam voorkwam (V : 9).

24. *en zij — vreezen,* met verandering van klinkers.

HOOFDSTUK V : 1—12.

De besnijdenis en de viering van het paaschfeest te Gilgal. — De bewoners van Kanaän worden voor Israël bevreesd (1). Jozua besnijdt het gansche volk te Gilgal (2 v.); hetgeen noodig was, omdat de in Egypte besnedenen gestorven en de in de woestijn geborenen niet besneden waren (4—7); het volk neemt rust voor zijn herstel (8); verklaring van den naam Gilgal (9). Het paaschfeest wordt gevierd, en de mannaregen houdt op (10—12).

Het oorspronkelijke verhaal van Israëls besnijdenis te Gilgal, aan het Oude-Sagenboek ontleend, bestond uit vs. 2 v., 8 v.; het leerde dat de besnijdenis door Jozua onder de Israëlieten was ingevoerd om den smaad van onreinheid, hun door de Egyptenaren aangewreven, af te wentelen. Een veel jonger schrijver, bekend met Gen. XVII, en dus van meening dat het gebod der besnijdenis reeds in Abrahams tijd door Jahwe was gegeven, laschte vs. 4—7 en enkele woorden in vs. 2 in, om aan te toonen, dat dit gebruik onder de Israëlieten in Egypte wel had bestaan, maar tijdelijk gedurende de woestijnreis was geschorst; zie op vs. 2 en 5. Vs. 10—12 zijn uit Ezra's Wetboek.

V : 1 Toen nu al de koningen der Amorieten, aan de westzijde van den
Jordaan, en al de koningen der Kanaänieten, aan de zeekust, hoorden,
hoe Jahwe de wateren van den Jordaan voor de Israëlieten had doen
opdrogen, totdat zij over waren, versmolt hun hart en waren zij buiten
zich zelven van angst voor de Israëlieten.
2 Te dier tijd zeide Jahwe tot Jozua: Maak u steenen messen en be-
3 snijd de Israëlieten nog eens, ten tweeden male.′ En Jozua maakte
zich steenen messen en besneed de Israëlieten op den heuvel der voor-
4 huiden.′ Het was met die besnijdenis door Jozua aldus gelegen: het
gansche volk dat uit Egypte was getrokken was, voor zoover het tot
het mannelijk geslacht, tot de weerbare manschap, behoorde, onderweg
5 in de woestijn, toen zij uit Egypte togen, gestorven.′ Nu was het
gansche volk dat uitgetrokken was besneden; maar allen die onderweg
in de woestijn, toen zij uit Egypte trokken, waren geboren waren niet
6 besneden.′ Want veertig jaren hadden de Israëlieten gereisd in de
woestijn, totdat het gansche volk was omgekomen, de weerbare man-
schappen die uit Egypte waren getrokken, die niet naar Jahwe hadden
geluisterd, aan wie hij gezworen had dat hij hen het land niet zou
doen zien dat Jahwe aan hunne vaderen onder eede beloofd had ons
7 te zullen geven, een land overvloeiende van melk en honing.′ Hunne
kinderen had hij in hunne plaats gesteld. Dezen heeft Jozua besneden.
Immers, zij waren nog onbesneden, daar men hen onderweg niet be-
8 sneden had.′ Nadat de besnijdenis van het gansche volk was afgeloopen,
bleven zij waar zij waren, in het kamp, totdat zij hersteld waren.′
9 Toen zeide Jahwe tot Jozua: Heden heb ik den smaad van Egypte
van u afgewenteld. Daarom noemde hij die plaats Gilgal, zooals zij
heet tot op dezen dag.
10 Toen nu de Israëlieten te Gilgal hun kamp hadden opgeslagen, vier-

1. *Amorieten, Kanaänieten.* Onder deze twee namen worden hier alle bewoners van Kanaän samengevat; zie op Gen. X : 16. — *versmolt* — *Israëlieten.* Verg. II : 9—11.

2. *steenen messen.* Zie op Exod. IV : 25. — *nog eens, ten tweeden male,* woorden van den omwerker des verhaals; zie Inl.

3. *heuvel der voorhuiden,* zoo genoemd omdat deze daarop werden geworpen. Waarschijnlijk kwamen daar oudtijds de knapen of jongelingen uit den omtrek, tegen den tijd dat zij manbaar werden, samen om er de besnijdenis te ondergaan. Het gebruik knaapjes op den leeftijd van acht dagen te besnijden (zie op Gen. XVII : 12) is eerst later in zwang gekomen; verg. op Gen. XVII : 25. Over de beteekenis dier plechtigheid zie op Gen. XVII : 10.

4. Verg. Num. XIV : 22 v., 29 v.; Deut. I : 34 v.; II : 14 v.

5. *Nu* — *was besneden,* dus ook de knaapjes. Deze schrijver onderstelt dus dat daar de besnijdenis reeds aan de kinderen was voltrokken, maar vergeet dat de uit Egypte medegebrachte kinderen niet alle waren omgekomen in de woestijn (Num. XIV : 29), dat bijgevolg de besnijdenis niet op het geheele volk behoefde toegepast te worden; wat echter volgens vs. 8 wel het geval was.

6. Dit vers geeft de reden aan waarom het *gansche* volk te Gilgal besneden moest worden; zie echter op vs. 5. — *veertig jaren.* Zie inl. op Num. XIII, XIV. — *aan wie* — *geven.* Zie op Deut. I : 8. — *een* — *honing.* Zie op Exod. III : 8.

8. *hersteld.* Verg. Gen. XXXIV : 25.

9. *den smaad van Egypte,* de verachting die de Israëlieten als onbesnedenen van den kant der besneden Egyptenaren hadden moeten ondervinden. Verg. op Ezech. XXXII : 19. — *afgewenteld* — *Gilgal.* Het Hebreeuwsche woord voor ‚afwentelen' (*galal*) heeft eenige overeenkomst met den naam *Gilgal.* Over eene andere afleiding van den naam zie op IV : 19.

10—12. Voortzetting van IV : 19. Het paaschfeest wordt overeenkomstig de bepalingen van Exod. XII gevierd; zie aldaar.

10. *de vlakte,* evenals IV : 13.

den zij het pascha, den veertienden dier maand, des avonds, in de
11 vlakte van Jericho,′ en aten van het gewas des lands ongezuurd
12 brood en geroost koren. Dien zelfden dag,′ toen zij van het gewas des
lands aten, hield het manna op te vallen; sedert kregen de Israëlieten
geen manna meer,′ maar zij aten dat jaar van de opbrengst van het
land Kanaän.

11. *en aten,* volg. Gr. vert. In Hebr. t. wordt er bijgevoegd *daags na het pascha*; wat ingelascht is om de Israëlieten te vrijwaren tegen de beschuldiging van overtreding der wetsbepaling Lev. XXIII : 9—14, dat men eerst van het nieuwe gewas mocht eten nadat den 16den der maand de gerstengarve geofferd was; de dagen der ongezuurde brooden begonnen niet op den 14den, maar op den 15den Nizan; maar zie op Exod. XII : 15.

12. Hebr. t., die de eerste woorden bij vs. 11 voegt, laat op *hield* nog volgen *den volgenden dag.* — *toen* — *vallen.* Zie Exod. XVI : 35. — *dat jaar,* dat ongeveer met het paaschfeest begon; zie Exod. XII : 2.

HOOFDSTUK V : 13—VI : 27.

De verovering van Jericho. — De vorst van Jahwe's heir verschijnt aan Jozua (V : 13—15). Jericho sluit de poorten (VI : 1). Jahwe belooft, de stad aan Jozua over te leveren, en beveelt, haar zes dagen lang dagelijks éen keer om te trekken, den zevenden dag zeven keeren (2—5). Jozua geeft aan de priesters en het volk de noodige bevelen (6—10). Zij trekken den eersten dag eenmaal om de stad (11), desgelijks de volgende dagen (12—14), den zevenden dag zeven maal (15). Bij den zevenden omgang beveelt Jozua het volk, een krijgsgeschreeuw aan te heffen en de stad met den banvloek te slaan, maar Rahab en de haren, benevens het zilver en goud voor Jahwe's schatkist, te sparen (16—19). Op het aanheffen van het krijgsgeschreeuw vallen de muren, het volk dringt de stad binnen en gedraagt zich naar het gebod (20—25); Jozua spreekt den vloek uit over hem die Jericho herbouwt (26). De mare van Jozua gaat door het gansche land (27).

Dat dit verhaal niet in zijn oorspronkelijken vorm tot ons is gekomen blijkt uit de groote verwarring die er in heerscht, en uit de tegenstrijdigheden die er in voorkomen; zie op VI : 4, 9, 11, 16 en 20. Het is niet mogelijk, de verschillende bestanddeelen waaruit het bestaat met zekerheid van elkander af te zonderen. Toch laten zich nog twee verhalen onderscheiden: het eene, aan het Oude-Sagenboek ontleend, maakte geen melding van de priesters met de ark en de bazuinen, maar verhaalde, dat het volk zes dagen lang, elken dag eens, in diepe stilte de stad omtrok en bij den omgang op den zevenden dag, op een wenk van Jozua, het krijgsgeschreeuw aanhief, waarop de muren ineenstortten. Dit verhaal is nu verbonden met een jonger bericht, volgens hetwelk het volk niet gedurende zeven dagen, elken dag eens, maar op éenen dag zevenmaal den omgang deed (zie op VI : 15), en dat verder vermeldde, dat bij die omgangen de priesters met de ark, door zeven priesters met bazuinen en door gewapenden voorafgegaan, aan de spits van het volk trokken, en bij den zevenden omgang, op een teeken door de priesters met de bazuin gegeven, het volk het krijgsgeschreeuw aanhief en de muren vielen. De schrijver die deze verschillende berichten samensmolt deed dit zoo, dat hij het volk gedurende zeven dagen de stad liet omtrekken, den zevenden dag zevenmaal. Ontstond reeds hierdoor verwarring, deze is zeer vermeerderd door allerlei toevoegselen, door latere bewerkers ingelascht.

Overigens is de strekking van het verhaal, zoowel in den oorspronkelijken als in den gewijzigden vorm, aan te toonen dat de verovering van de eerste stad in Kanaän, en daarmede die van het gansche land, niet aan Israëls kracht en verdienste, maar aan Jahwe's hulp te danken was.

V : 13 Toen Jozua bij Jericho was, sloeg hij eens zijne oogen op en zag
daar een man tegenover zich staan, een uitgetrokken zwaard in de
hand. Jozua trad op hem toe en vroeg hem: Behoort gij bij ons of
14 bij onze vijanden?′ Hij antwoordde: Geen van beide, maar ik ben de
vorst van Jahwe's heir; nu ben ik gekomen. Toen viel Jozua op zijn
aangezicht ter aarde, boog zich neder en zeide tot hem: Wat heeft

13—15. Deze verzen zijn waarschijnlijk ingelascht door een overschrijver, die de openbaring van Jahwe aan Jozua (VI : 2) wilde voorstellen als de verschijning van een hemelsch wezen, Jahwe's afgezant. Daarbij staat hem Exod. III : 1 vv. voor oogen en laat hij Jozua deelen in het voorrecht dat weleer aan Mozes was te beurt gevallen.

14. *de — heir,* de aanvoerder van Jahwe's hemelsche heirscharen. Zulke engelenvorsten komen eerst in de jongere geschriften voor; zie op Dan. X : 13. — *nu ben ik gekomen,* om Israël te helpen.

15 mijn heer tot zijn dienstknecht te zeggen?' Toen zeide de vorst van
Jahwe's heir tot Jozua: Ontschoei uwe voeten; want de plaats waar
VI: 1 gij staat is heilig. Alzoo deed Jozua.' Jericho nu was en bleef gesloten
2 voor de Israëlieten; niemand kon uit of in.' En Jahwe zeide tot Jozua:
Zie, ik heb Jericho met haar koning, de strijdbare helden, in uwe
3 hand gegeven.' Trekt zoovelen gij weerbare mannen zijt om de stad,
4 eenmaal rondom de stad henen; zoo zult gij zes dagen doen.' Zeven
priesters zullen de zeven ramshoornbazuinen dragen voor de ark uit,
en den zevenden dag zult gij zevenmaal om de stad heen trekken en
5 zullen de priesters de bazuin steken.' Als men nu op den ramshoorn
blaast en gij het geluid der bazuin hoort, heffe het gansche volk een
luid krijgsgeschreeuw aan; dan zal de muur der stad instorten en het
volk naar boven stormen, ieder recht voor zich uit.
6 Toen riep Jozua, de zoon van Nun, de priesters en zeide tot hen:
Neemt de ark des verbonds op, en laten zeven priesters zeven rams-
7 hoornbazuinen dragen voor de ark van Jahwe uit.' Voorts zeide hij tot
het volk: Trekt op, om de stad henen; de slagvaardigen moeten op-
8 trekken voor de ark van Jahwe uit;' dan moeten de zeven priesters
die de zeven ramshoornbazuinen dragen voor Jahwe optrekken en de
bazuinen steken, terwijl de ark des verbonds van Jahwe hen volgt;'
9 laat de slagvaardigen trekken vóor de priesters die de bazuinen steken
en de achterhoede de ark volgen, onder het voorttrekken de bazuin
10 stekende.' En aan het volk gaf Jozua dezen last: Heft geen krijgsge-
schreeuw aan, laat geen geluid hooren noch een woord uit uw mond
komen vóor den dag waarop ik tot u zeg: Heft aan! Dan zult gij het
krijgsgeschreeuw aanheffen.
11 Toen liet hij de ark van Jahwe om de stad trekken, eenmaal er om
heen; daarna kwamen zij weder in het kamp en overnachtten aldaar.'
12 Zoodra Jozua den volgenden morgen zich had opgemaakt, namen de

15. *Ontschoei — heilig.* Zie op Exod. III : 5.

2. *de strijdbare helden,* slordig gesteld, alsof voorafging Jericho's inwoners.

3. *zoovelen — zijt.* Alleen de Israëlietische krijgslieden moesten dus den omgang doen. Volgens vs. 7—9 daarentegen gingen de krijgslieden voor de ark uit en volgde het volk in de achterhoede.

4. In 2 Kron. V : 12 v. wordt het vervoer van de ark door trompetgeschal der priesters begeleid, volgens de wet, Num. X : 1—10. In 2 Sam. VI : 15 wordt de bazuin gestoken, maar niet door de priesters. — Over *den ramshoorn* zie op Exod. XIX : 13. — *voor de ark uit.* Dat de ark moest worden medegenomen was in het voorgaande niet gezegd; in vs. 3 is alleen van een optrekken der Israëlietische krijgers sprake. — *en zullen — steken,* dus gedurende de zeven omgangen. Dit is in strijd met het volgende vers, waar gezegd wordt dat het blazen op de bazuin het sein voor het krijgsgeschreeuw zou wezen; zoodat het eerst bij den zevenden omgang moest plaats hebben; verg. ook vs. 20.

6. *dragen — uit.* Zij moesten er dus niet terstond op blazen; zie op vs. 4.

7. *de slagvaardigen — uit.* Volgens vs. 3 bestond de stoet uitsluitend uit krijgslieden.

8 v. In deze verzen zijn wijzigingen volg. Gr. vert. aangebracht; volg. Hebr. t. behelzen zij niet het vervolg van Jozua's bevel aan het volk, maar een bericht over het omtrekken van de stad, dat vs. 12 v. nog eens voorkomt en eerst daar op zijne plaats is. Immers, laat Hebr. t. aan vs. 8 voorafgaan *Het geschiedde toen Jozua tot het volk sprak.*

8. *de bazuinen steken.* Evenzoo vs. 4.

9. Dit vers vertoont duidelijke sporen van de hand des overwerkers. Immers is het eerste gedeelte vs. 7 reeds vermeld en dus overbodig; en verder is het bericht dat het volk achter de ark op bazuinen blies in strijd, zoowel met het eene verhaal, waarin alleen de priesters muziek maken (vs. 4 v.), als met het andere, volgens hetwelk het volk in diepe stilte moet optrekken (vs. 10).

10. *Heft — komen.* De diepe stilte bij het trekken om de stad wordt vs. 4 en 9 uitdrukkelijk buitengesloten. — *vóor den dag waarop ik tot u zeg.* Bedoeld is de zevende dag. Volgens vs. 5 zou niet het woord van Jozua, maar het bazuingeschal het sein geven om het krijgsgeschreeuw aan te heffen.

11. Waarschijnlijk was dit vers in het oorspronkelijke bericht vervolg van vs. 10 en luidde daar (verg. vs. 14): Toen trokken zij den eersten dag de stad om, eenmaal. Bij de overwerking is de ark er in gebracht, maar de vermelding van den eersten dag uitgevallen.

12 v. De beschrijving van den stoet, die hier deel uitmaakt van het bericht over den omgang op den tweeden dag, moest reeds vroeger, waar sprake is van den eersten dag, gegeven zijn. Hieruit blijkt, op hoe slordige wijze de overwerker die de beide berichten ineenvlocht te werk ging.

13 priesters de ark van Jahwe op; ′ terwijl de zeven priesters die de zeven
ramshoornbazuinen droegen voor de ark van Jahwe uit gingen, de slag-
vaardigen aan hunne spits optrokken en de achterhoede achter Jahwe's
14 ark ging, onder het voorttrekken de bazuin stekende. ′ Zoo trokken zij
den tweeden dag eenmaal de stad om en keerden naar het kamp terug.
Evenzoo deden zij zes dagen lang.
15 Op den zevenden dag nu, toen zij met het krieken van den dageraad
zich hadden opgemaakt, trokken zij op dezelfde wijze de stad om, maar
16 deden op dien dag den omgang zevenmaal. ′ En bij den zevenden om-
gang staken de priesters de bazuinen. Toen zeide Jozua tot het volk:
Heft het krijgsgeschreeuw aan; want Jahwe heeft de stad aan u ge-
17 geven. ′ De stad met al wat er in is zal ter eere van Jahwe met den
banvloek geslagen worden. Maar Rahab, de hoer, zal met al wie bij
haar in huis zijn in leven blijven; daar zij aan de boden die wij uitge-
18 zonden hadden eene schuilplaats heeft verleend. ′ Doch, neemt u voor
den ban in acht, dat gij niet uit hebzucht van het gebannene iets
neemt en zoo het kamp van Israël onder den banvloek brengt en in
19 het ongeluk stort. ′ Al het zilver en goud en alle koperen en ijzeren
voorwerpen zijn aan Jahwe geheiligd en moeten komen in Jahwe's
schatkamer.
20 Nu hief het volk een krijgsgeschreeuw aan en stak men de bazuin.
En toen het volk het geluid der bazuin hoorde, hieven zij luidkeels
een krijgsgeschreeuw aan; de muur stortte in, en het volk stormde
naar boven, de stad binnen, ieder recht voor zich uit. Zoo namen zij
21 de stad in. ′ En zij sloegen al wat in de stad was met den banvloek,
zoo man als vrouw, zoo knaap als grijsaard, tot runderen, kleinvee en
22 ezels toe, met het scherp des zwaards. ′ Doch tot de twee mannen die
het land verspied hadden had Jozua gezegd: Treedt het huis van de
hoer binnen en leidt die vrouw met al de haren er uit, zooals gij haar
23 onder eede beloofd hebt. ′ Dienvolgens traden de jongelingen, de ver-
spieders, haar huis binnen en leidden Rahab met haar vader, moeder,
broeders en al de haren de stad uit — haar geheele geslacht hebben
zij uitgeleid — en wezen hun buiten het kamp van Israël een ver-
24 blijf aan. ′ De stad nu met al wat er in was hebben zij verbrand; het
zilver en goud echter en de koperen en ijzeren voorwerpen hebben zij
25 in de schatkamer van Jahwe's tempel gelegd. ′ Maar Rahab, de hoer,
en hare familie en al de haren heeft Jozua in leven gelaten; zij heeft
zich nedergezet in het midden van Israël, en is er blijven wonen tot

13. *gingen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. laat nog volgen *onder het voorttrekken staken zij de bazuin.*
15. *op dezelfde wijze*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. laat nog volgen *zevenmaal.*
16. In dit vers komen twee voorstellingen voor: volgens de eene is het bazuingeschal der priesters, volgens de andere het woord van Jozua het sein voor het volk. Voor de eerste verg. vs. 5, voor de tweede vs. 10.
17. *den banvloek.* Zie op Exod. XXII: 20. — *Maar — verleend.* Verg. II: 14.
18. *uit hebzucht*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *met den banvloek slaat en.* — *het kamp — stort.* Verg. VII: 25 v.
19. Volgens Deut. XIII: 15—17 moest alle have van eene stad die onder den banvloek lag, dus ook het zilver en goud, worden vernietigd; verg. Deut. VII: 25. — *Jahwe's schatkamer*, in den tempel (zie 1 Kon. VII: 51); verg. vs. 24. De schrijver vergeet dat deze nog niet bestond.
20. Ook in dit vers zijn twee voorstellingen vereenigd: immers wordt eerst gezegd, dat het volk het krijgsgeschreeuw aanhief en daarna de bazuinen werden gestoken, terwijl in het vervolg het bazuingeschal het sein is voor het krijgsgeschreeuw.
23. *buiten het kamp.* Rahab en de haren waren onrein en mochten als heidenen niet in Israëls kamp vertoeven; zie Num. V: 2—4; Deut. XXIII: 14. Daar zij zich volgens vs. 25 in het midden der Israëlieten mochten vestigen, zijn deze woorden misschien van een lateren schrijver.
24. *de schatkamer van Jahwe's tempel.* Zie op vs. 89.
25. Zie inl. op H. II.

op dezen dag; omdat zij aan de boden die Jozua had uitgezonden om
Jericho te verspieden eene schuilplaats verleend had.
26 Te dier tijd deed Jozua dezen eed: Vervloekt voor Jahwe's aangezicht
is hij die zich verstout deze stad weder op te bouwen!

Jericho, op zijn oudsten zoon zal hij haar grondvesten,
op zijn jongsten zal hij hare poorten oprichten.

27 Zoo was Jahwe met Jozua, en de mare van hem ging door het
gansche land.

26. Na hare verwoesting door de Israëlieten is Jericho, als eene aan de godheid gewijde plaats, in puin blijven liggen tot onder de regeering van Achab. Hiermede is niet in strijd, dat zij Richt. III : 13; 2 Sam. X : 5, òf onder den naam van *Palmenstad* (verg. Deut. XXXIV : 3; Richt. I : 16; 2 Kron. XXVIII : 15), òf zelfs onder dien van *Jericho,* voorkomt; immers, al bleven de puinhoopen eener ommuurde stad, die in den regel maar klein was, onaangeroerd, in de nabijheid verrees weldra een dorp of vlek, dat licht denzelfden naam ontving. Eerst bij uitbreiding daarvan werd de plaats der verwoesting hinderlijk en herbouw gewenscht. Toen nu zekere Ahiël, onder Achab, dezen herbouw van Jericho ondernam, heeft hij, opdat zijn werk zou gelukken, en de godheid, aan wier eigendom hij zoodoende de hand sloeg, de muren niet weder zou omverwerpen, haar zijne twee zonen als zoenoffer gebracht (1 Kon. XVI : 34). Wellicht kende onze schrijver dit feit en deed het hem den vorm der vervloeking die hij Jozua over den puinhoop liet uitspreken aan de hand. Het kan echter ook zijn dat het versje dat den banvloek behelst ouder is dan Achabs tijd, en dat Ahiël, de spreuk letterlijk opvattend, door haar bewogen werd zijn offer te brengen. — De stad komt na Achab in Israëls geschiedenis herhaaldelijk voor en heeft vooral onder Herodes zeer gebloeid. Thans is zij verdwenen. De naam van het gehucht *Er Riha* herinnert nog aan de stad die in den omtrek heeft gelegen.

HOOFDSTUK VII.

Achan. — Achan vergrijpt zich aan den ban; waarover Jahwe in toorn ontsteekt (1). Jozua zendt verspieders naar Ai, die terugkeeren met de verzekering dat de stad gemakkelijk kan worden genomen (2 v.); de Israëlieten worden echter bij Ai geslagen (4 v.); als Jozua, radeloos hierover, zijn god aanroept (6—9), verneemt hij van dezen dat de nederlaag eene straf is voor het schenden van den ban (10—12), en hoe de schuldige opgespoord en gestraft moet worden (13—15). Achan, door het lot aangewezen, wordt tot bekentenis gebracht (16—21), het gestolene in zijne tent gevonden en voor Jozua nedergelegd (22 v.). Hij wordt met al het zijne uitgeroeid (24 v.), en op zijn lijk een steenhoop opgeworpen (26).

Dit verhaal is uit het Oude-Sagenboek; hier en daar echter draagt het de sporen van overgewerkt te zijn; zie op vs. 25. Het heeft de strekking, den Israëlieten de heiligheid van den ban in te scherpen, en tevens aan te toonen dat de door hen bij de verovering van Kanaän ondervonden tegenspoeden het gevolg waren van ongehoorzaamheid aan Jahwe.

VII : 1 Maar de Israëlieten vergrepen zich aan den ban; Achan, de zoon van
Karmi, den zoon van Zamri, den zoon van Zerah, uit den stam Juda,
nam iets van het gebannene; zoodat Jahwe in toorn ontstak tegen de
Israëlieten.
2 Jozua nu zond eenige mannen uit Jericho naar Ai, dat bij Beth-
awen, ten oosten van Bethel, ligt, met dezen last: Trekt op en ver-
3 spiedt het land. En zij trokken op en verspiedden Ai.' Tot Jozua
teruggekeerd, zeiden zij tot hem: Het gansche volk behoeft niet op
te trekken; laten omstreeks twee of drie duizend man optrekken en
Ai veroveren. Gij behoeft voor den tocht daarhenen het gansche volk
4 niet te vermoeien; want die daar zijn niet talrijk.' Zoo trokken
uit het volk omstreeks drie duizend man daarhenen op; maar zij
5 gingen op de vlucht voor de burgers van Ai;' dezen versloegen van

1. Dit vers is eene soort van opschrift en behelst eene korte inhoudsopgave van het nu volgende verhaal. Waarschijnlijk is het door een overwerker toegevoegd. Verg. 1 Kron. II : 4—8. — *Zamri,* volg. Gr. vert.; verg. 1 Kron. II : 6; Hebr. t. *Zabdi.* Evenzoo in vs. 17 en 18. — *Zerah.* Zie inl. op Gen. XXXVIII.

2. *Ai.* Zie op Gen. XII : 8. — *Beth-awen.* Deze plaats, nabij Michmas, komt nog voor XVIII : 12; 1 Sam. XIII : 5; XIV : 23; verg. op Hoz. IV : 15. — *Bethel.* Zie inl. op Gen. XXVIII : 10—22.

5. *de rotsblokken*, onzekere vertaling. Wellicht is het een eigennaam, *Sjebarim.* — *de Glooiing.* Welke streek of plaats tusschen Ai en Jericho zóo heette, is onbekend. — *Toen — water.* Verg. op Ezech. VII : 17.

hen omstreeks zes en dertig man, en zetten hen buiten de poort na
tot aan de rotsblokken en versloegen hen bij de Glooiing. Toen ver-
6 smolt het hart des volks en werd als water.' En Jozua scheurde zijne
kleederen, wierp zich, met de oudsten van Israël, op zijn aangezicht
ter aarde voor Jahwe's ark, tot den avond toe, terwijl zij stof op hun
7 hoofd strooiden;' en Jozua zeide: Ach, Heer Jahwe! waarom hebt gij
dit volk den Jordaan doen overtrekken, om ons in de hand der Amorieten
te geven en te gronde te richten? Hadden wij toch besloten in het
8 Overjordaansche te blijven!' Och Heer, wat zal ik zeggen, nu Israël
9 zijnen vijanden den rug heeft toegekeerd?' Wanneer de Kanaänieten
en de overige bewoners des lands dit hooren, zullen zij ons omsingelen
en onzen naam van de aarde uitroeien; en wat zult gij dan doen voor
10 uwen grooten naam?' Toen zeide Jahwe tot Jozua: Sta toch op! Wat
11 ligt gij daar op uw aangezicht!' Gezondigd heeft Israël: ja, geschon-
den hebben zij mijn verbond, waartoe ik hen verplicht had, iets weg-
genomen van het gebannene, het gestolen, stil weggeborgen en bij hun
12 huisraad gelegd.' Daarom kunnen de Israëlieten geen standhouden
tegen hunne vijanden en keeren zij hun den rug toe; want zij zijn
onder den banvloek gekomen. Ik zal voortaan niet meer met u zijn,
13 tenzij gij den ban uit uw midden delgt.' Sta op, heilig het volk en
zeg: Heiligt u tegen morgen; want aldus zegt Jahwe, Israëls god: Er
is een ban in uw midden, Israël! gij kunt geen standhouden tegen-
over uwe vijanden, zoolang gij den ban niet uit uw midden verwijderd
14 hebt.' Daarom zult gij morgen ochtend, stam voor stam, nadertreden;
dan zal de stam dien Jahwe zal aanwijzen, geslacht voor geslacht, nader-
treden; daarna het geslacht dat Jahwe zal aanwijzen, gezin voor gezin;
15 eindelijk het gezin dat Jahwe zal aanwijzen, man voor man.' En hij
die als schuldig aan den ban wordt aangewezen zal met al wat hem
behoort verbrand worden; daar hij het verbond van Jahwe geschonden
en eene dwaasheid in Israël gedaan heeft.
16 Den volgenden morgen maakte Jozua zich op en deed Israël, stam
17 voor stam, nadertreden; aangewezen werd de stam Juda.' Daarna liet
hij de geslachten van Juda nadertreden en werd dat der Zarhieten
aangewezen. Voorts het geslacht van Zerah, gezin voor gezin; aange-
18 wezen werd Zamri.' Vervolgens diens gezin, man voor man; aange-
wezen werd Achan, de zoon van Karmi, den zoon van Zamri, den zoon
19 van Zerah, uit den stam Juda.' Toen zeide Jozua tot Achan: Mijn

6. *scheurde zijne kleederen.* Zie op Gen. XXXVII : 29. — *terwijl* — *strooiden.* Dit was een teeken van rouw, 1 Sam. IV : 12; 2 Sam. I : 2; XV : 32 enz.; verg. op 2 Sam. XIII : 19. Ook wentelde men zich in stof en asch, Ezech. XXVII : 30.

9. *onzen* — *uitroeien.* Verg. Deut. VII : 24. — *wat* — *naam?* Als gij uw volk laat te gronde gaan, zal uw naam in de schatting der andere volken zijn glans hebben verloren; verg. Exod. XXXII : 12; Num. XIV : 13—16; Deut. IX : 26—29.

13. *heilig* — *morgen.* Zie op Exod. XIX : 10.

14. *nadertreden,* nl. vóor Jahwe, die door den priester vertegenwoordigd werd. — *dien* — *aanwijzen.* Dit geschiedde waarschijnlijk door het lot. Daardoor liet men dikwerf, bij gemis van getuigen, den schuldige aanwijzen, 1 Sam. XIV : 41 v.; Jona I : 7, en trachtte men ook in andere gevallen Jahwe's wil uit te vorschen, 1 Sam. X : 20 v.; Spr. XVI : 33; XVIII : 18. Het lot werd geworpen, doch ook getrokken, waarschijnlijk uit eene bus of urn, waarin zich scherfjes bevonden, beschreven met de namen der personen of zaken die in aanmerking konden komen. — *man voor man,* alle volwassen mannelijke personen die tot één gezin of eene familie behoorden. Ook de gehuwde zonen werden daartoe gerekend zoolang de vader in leven was, vaak ook de jongere broeders zoolang zij met den oudsten, het hoofd des gezins, samenwoonden.

15. *zal* — *verbrand worden.* Zie op vs. 25. — *eene dwaasheid* — *heeft.* Zie op Gen. XXXIV : 7.

17. *de geslachten,* met verandering van klinkers naar Gr. vert.; Hebr. t. *het geslacht.* — *werden* — *aangewezen,* volg. verb. t.; Hebr. t. *hij wees het geslacht van Zerah aan.* — *gezin voor gezin,* volg. enige handschriften en oude vertt.; Hebr. t. *man voor man.* — *Zamri,* nl. zijn gezin. Zie verder op vs. 1.

zoon, betoon toch eerbied voor Jahwe, Israëls god, en breng hem hulde;
deel mij toch mede wat gij gedaan hebt, en verheel het mij niet.'
20 Daarop antwoordde Achan Jozua: Waarlijk, ik heb gezondigd tegen
21 Jahwe, den god van Israël, door zoo en zoo te handelen:' ik zag bij
den buit een schoonen mantel van Sjinear, tweehonderd sikkelen zilver,
en eene gouden staaf, vijftig sikkelen zwaar; door begeerte gedreven,
heb ik ze weggenomen; zie, ze zijn in mijne tent in den grond ver-
22 borgen, het zilver onder het andere.' Toen zond Jozua boden, die zich
naar de tent spoedden; en werkelijk, het was in zijne tent verborgen,
23 het zilver onder het andere!' Zij haalden het uit de tent, brachten
het bij Jozua en de oudsten van Israël, en stortten het voor Jahwe's
aangezicht uit.
24 Hierop nam Jozua, en gansch Israël met hem, Achan, den zoon van
Zerah, benevens het zilver, den mantel en de gouden staaf, zijne zonen
en dochteren, zijne runderen, ezels en kleinvee, zijne tent met al wat
25 hem behoorde, en zij brachten ze naar de vallei Achor.' Daar zeide
Jozua: Wat hebt gij ons in het ongeluk gestort! Dies zal Jahwe u
heden in het ongeluk storten. En gansch Israël steenigde hem; men
26 verbrandde ze en wierp hen met steenen;' waarna men een grooten
steenhoop op hem stapelde, die er tot op dezen dag ligt. Toen liet
Jahwe zijn gloeienden toorn varen. Daarom heet die plaats de vallei
Achor, tot op dezen dag.

19. *betoon — hulde*, door de waarheid te spreken en alzoo de uitspraak die Jahwe door het lot deed te bevestigen. Verg. Ezra X : 11.

21. *Sjinear*, Zuid-Babylonië; verg. op Gen. X : 10. — *tweehonderd sikkelen zilver*, omstreeks *f* 340. — *eene gouden staaf.* Eigenlijk staat er *tong*, hetwelk als gesp kan worden opgevat; wat echter reeds om het gewicht onwaarschijnlijk is. — *vijftig sikkelen*, ruim acht hectogram (818,5 gr.).

23. *de oudsten van Israël*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *alle Israëlieten.*

24. *de vallei Achor.* Op eenigen afstand van dit dal liep volgens XV : 7 de noordelijke grens van Juda; het komt nog voor Jez. LXV : 10; Hoz. II : 14.

25. *En — hem.* Het voorgevallene wordt zeer onduidelijk verhaald: het blijkt niet, of de verbranding, behalve Achans bezittingen, ook hem zelven trof, zooals vs. 15 geëischt wordt; is dit wel de bedoeling, dan ziet men niet in, hoe steeniging en verbranding beide op één persoon konden worden toegepast. Waarschijnlijk zijn hier, en zoo ook vs. 15, door een overwerker wijzigingen aangebracht, en vermeldde het oorspronkelijk bericht de verbranding van Achan, vs. 15, nog niet. — *wierp hen met steenen.* Daar Achan reeds gesteenigd is, kunnen hier alleen zijne betrekkingen en zijn vee bedoeld zijn; in strijd met Deut. XXIV : 16. Doch deze woorden, evenals de onmiddellijk voorgaande, staan hier vreemd; de oorspronkelijke schrijver zou zeker niet verzuimd hebben nader aan te geven, wie of wat verbrand en wie of wat gesteenigd werd. Zij zijn òf ingelascht òf door overwerking uit het verband gerukt.

26. *waarna — ligt.* Verg. VIII : 29; 2 Sam. XVIII : 17. — *Daarom — dag.* De naam *Achor* wordt verklaard door het Hebreeuwsche woord voor ,in het ongeluk storten' (vs. 25), dat er eenige overeenkomst mede heeft. Om dezelfde reden is de naam *Achan* 1 Kron. II : 7 en in Gr. vert. in *Achar* veranderd.

HOOFDSTUK VIII : 1—29.

Inneming van Ai. — Jahwe beveelt Jozua, Ai in te nemen (1 v.); deze maakt zich gereed en zendt eene afdeeling van het leger vooruit, om zich in hinderlaag te leggen (3—9). Hij trekt op, legert zich in het gezicht van de stad (10 v.) en zendt eene afdeeling in hinderlaag (12 v.). Door den koning van Ai aangevallen, laat hij zich op de vlucht slaan en nazetten (14—17). De troepen die in hinderlaag gelegen hebben nemen de stad in en steken haar in brand (18 v.); waarna de vijanden omkeeren en door de Israëlieten ingesloten en geheel verslagen worden (20—23). De stad wordt uitgemoord, geplunderd en voor altijd tot een puinhoop gemaakt (24—28), haar koning opgehangen en onder een steenhoop begraven (29).

Van dit verhaal is vs. 1 v. (ten deele), 27, 29 van den Deuteronomischen bewerker. Het overige is aan het Oude-Sagenboek ontleend; doch ook dit is niet één geheel. De deelen waaruit het is samengesteld zijn zeer gebrekkig vereenigd; zie op vs. 3, 9, 12 v., 14—17, 19, 20, 24 en 28.

VIII : 1 Jahwe zeide tot Jozua: Vrees niet en wees niet versaagd; neem het

1. *neem — naar Ai.* Dat Jozua terstond met het geheele leger naar Ai opbreekt wordt vs. 3*a* verhaald.

gansche weerbare volk met u, sta op en trek op naar Ai; zie, ik heb
den koning van Ai met zijn volk, zijne stad en zijn land in uwe hand
2 gegeven.′ Gij zult met Ai en haar koning handelen zooals gij met
Jericho en haar koning gehandeld hebt; hare have echter en haar vee
moogt gij buit maken voor u zelven. Leg achter de stad krijgsvolk
3 tegen haar in hinderlaag.′ Toen stond Jozua op, met het gansche
weerbare volk, om naar Ai op te trekken; hij koos dertig duizend
4 man, strijdbare helden, uit, zond hen des nachts henen′ en gaf hun
den volgenden last: Geeft acht; gij moet u achter de stad tegen haar
in hinderlaag leggen, op niet te grooten afstand van haar, en u allen
5 gereed houden.′ Ik zal met al het overige volk dat bij mij is de stad
naderen. Trekken zij, evenals den eersten keer, tegen ons uit, dan
6 zullen wij op de vlucht gaan;′ en zij zullen ons nazetten, totdat wij
hen van de stad hebben afgetrokken; want zij zullen zeggen: Zij gaan
voor ons op de vlucht, evenals den eersten keer. Als wij dan voor hen
7 vluchten,′ zult gij uit de hinderlaag opbreken en u van de stad meester
8 maken; Jahwe, uw god, zal ze in uwe hand geven.′ Zoodra gij de
stad hebt ingenomen zult gij haar in brand steken. Naar Jahwe's woord
9 zult gij doen; ziet, ik heb u den last gegeven.′ Zoo zond Jozua hen
henen, en zij legden zich in hinderlaag en bleven tusschen Bethel en
Ai, ten westen van Ai. Maar Jozua bracht dien nacht in het midden
des volks door.

10 Den volgenden morgen maakte Jozua zich op, monsterde het volk
en trok, met Israëls oudsten aan de spits van het volk, naar Ai op.′
11 Toen het gansche weerbare volk dat hem vergezelde was opgetrokken,
de stad naderde en haar in het gezicht kreeg, legerden zij zich ten
12 noorden van Ai, zoodat het dal tusschen hen en Ai in lag.′ Nu nam
hij omstreeks vijf duizend man en legde hen in eene hinderlaag tus-
13 schen Bethel en Ai, ten westen van de stad.′ Zoo stelden zij het volk
op, het gansche leger ten noorden, en zijne afdeeling voor de hinder-
laag ten westen van de stad. En Jozua bracht dien nacht in het mid-
den van de vallei door.
14 Toen de koning van Ai het zag, maakten de burgers der stad zich

Dit komt niet overeen met vs. 3*b*, waar hij een deel van het leger vooruitzendt, om zich in hinderlaag te leggen.

2. *zooals — hebt.* Zie VI : 21, waar echter van een koning van Jericho geen sprake is; deze komt wel in H. II voor. — *hare have — u zelven.* Dit voorschrift, ofschoon harder dan wat Deut. XX : 12—14 ten aanzien van veroverde niet-Kanaänietische steden bepaald wordt, is zachter dan wat in diezelfde wet, vs. 16—18, met betrekking tot Kanaänietische steden wordt voorgeschreven. De schrijver, de Deuteronomische bewerker, verhaalt ook elders dat Israël zich de steden en bezittingen der Kanaänieten toeëigende en alleen de menschen doodde; zie vs. 27; XI : 13 v. en verg. op X : 28. Deze voorstelling is in overeenstemming met XXIV : 13; Deut. VI : 10 v.

3. Hier komen twee voorstellingen voor: in de eerste helft van het vers wordt bericht dat Jozua terstond met het geheele leger optrekt naar Ai; het vervolg hiervan is vs. 12; in de tweede, dat hij eene afdeeling vooruitzendt, om eerst daarna, vs. 5, zelf op te rukken.

5. *evenals den eersten keer.* Zie VII : 4 v.

9. *Maar — door.* Deze woorden komen nagenoeg letterlijk (*volk* en *vallei* verschillen in het Hebreeuwsch slechts éene letter) in vs. 13 terug. Wellicht zijn ze op eene van beide plaatsen bij vergissing in den tekst gekomen.

10 v. Dit is, met uitzondering van eene enkele uitdrukking (*het gansche weerbare volk*), het vervolg van vs. 3*b*—9.

12 v. Hier zendt Jozua de krijgslieden die zich in hinderlaag moeten leggen eerst uit nadat hij zelf in de nabijheid van Ai is gekomen; volg. vs. 3 v. had Jozua dit reeds gedaan voordat hij zelf naar Ai was opgebroken. De afdeeling, hier vijf duizend man, bestond volg. vs. 3*b* uit dertig duizend man.

12. *tusschen — stad.* Evenzoo vs. 9.

13. *zij,* Jozua en de oudsten; zie vs. 10. Lezing en vertaling van dit vers, vooral van het woord door *afdeeling voor de hinderlaag* overgezet, zijn zeer onzeker. — *Jozua — door.* Hij was dus met het leger het dal ingetrokken; volgens vs. 11 hadden zij zich ten noorden van het dal gelegerd. — *bracht ... door,* volg. vele hss. en vs. 9; Hebr. t. *ging.*

in aller ijl op en trokken tegen de Israëlieten ten strijde uit, hij met
zijn gansche volk, naar de glooiing vóor de Vlakte, zonder te weten
15 dat achter de stad in zijn rug eene hinderlaag lag.′ Jozua en gansch
Israël lieten zich voor hen uit drijven en vluchtten in de richting van
16 de woestijn.′ Nu werden alle burgers der stad opgeroepen, om hen
na te zetten; en terwijl zij Jozua nazetten werden zij afgetrokken van
17 de stad;′ in Ai bleef niemand achter die niet uittrok, de Israëlieten
achterna; zoo lieten zij de stad open achter en vervolgden Israël.
18 Jahwe nu zeide tot Jozua: Strek de strijdknots die gij in de hand
hebt naar Ai uit; want ik heb het in uwe hand gegeven. Hierop
19 strekte Jozua de knots die hij in de hand had naar de stad uit.′ En
het krijgsvolk in de hinderlaag, ijlings van zijne plaats opgebroken,
spoedde zich, zoodra hij de hand uitstrekte, naar de stad, trok haar
20 binnen, nam haar in en stak haar ijlings in brand.′ Toen de burgers
van Ai zich omkeerden, zagen zij den rook van de stad ten hemel
stijgen en hadden zij geen gelegenheid her- of derwaarts te vluchten.
Het volk toch dat op de vlucht was naar de woestijn keerde zich naar
21 de vervolgers.′ Nauwelijks hadden Jozua en gansch Israël gezien dat
het krijgsvolk der hinderlaag de stad had ingenomen en de rook van
de stad opsteeg, of zij keerden om en sloegen de burgers van Ai.′
22 Intusschen waren de anderen hun uit de stad te gemoet getrokken;
zoodat zij zich in het midden van de Israëlieten bevonden, een deel
aan dezen, een ander deel aan genen kant, die hen versloegen, totdat
23 geen hunner meer over was, ontkomen of ontsnapt.′ Den koning van
Ai grepen zij levend en brachten zij tot Jozua.
24 Nadat de Israëlieten al de burgers van Ai gedood hadden op het
veld en in het gebergte, op de Glooiing, waar zij hen hadden nagezet;
zoodat zij allen, tot den laatsten man toe, door het scherp des zwaards
gevallen waren, keerde gansch Israël naar Ai terug en sloeg haar met
25 het scherp des zwaards.′ Die op dien dag vielen, zoo mannen als
vrouwen, waren tezamen twaalf duizend, de gansche bevolking van
26 Ai.′ Jozua nu trok de hand waarmede hij de knots hield uitgestrekt
niet terug voordat hij alle inwoners van Ai met den banvloek geslagen
27 had.′ Alleen het vee en de have dier stad hebben de Israëlieten voor

14—17. De verwarring in deze verzen, vooral in vs. 14, is een gevolg van de ineenvlechting van twee verhalen: volgens het eene trok de koning met zijn gansche volk uit en bleef niemand in de stad achter; volgens het andere trok eerst een deel der burgerij uit en volgde het overige toen Israël vluchtte.

14. *de glooiing*, volg. verb. t.; verg. op vs. 24; Hebr. t. *ter bestemder plaats.* — *vóor de Vlakte.* Wij weten niet wat hiermede bedoeld wordt.

17. *Ai.* Hebr. t. laat nog volgen *en te Bethel*, dat volg. Gr. vert. is weggelaten.

18. *de strijdknots.* Het aldus vertaalde Hebreeuwsche woord duidt een met ijzer beslagen aanvallend wapen, maar noch zwaard, noch lans aan; of het eene knots, dan wel eene bijl was, is onbekend. Het uitstrekken er van bewees denzelfden dienst als het opheffen van den staf van Mozes of van Aäron, Exod. VII : 19; VIII : 16 v.; XIV : 16; XVII : 5, 8—13: het maakte dat de Israëlieten hunne vijanden geheel konden verslaan. Vandaar dat Jozua de knots, volg. vs. 26, uitgestrekt hield tot het einde van den strijd.

19. De troepen rezen, zoodra Jozua de knots uitstrekte, als met een tooverslag uit de hinderlaag op. Misschien echter zijn de woorden *zoodra hij de hand uitstrekte* door den overwerker, met het oog op het vorige vers, ingelascht en was de oorspronkelijke bedoeling dat het krijgsvolk, overeenkomstig vs. 6 v., uit de hinderlaag opbrak bij het zien van de vlucht der Israëlieten.

20. *Het — vervolgers.* Dit wordt in vs. 21 nog eens medegedeeld: gevolg van de vereeniging van twee verhalen.

24. *en in het gebergte, op de Glooiing*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *in de woestijn.* Over de Glooiing zie op VII : 5. — *waar — nagezet.* Eene eenigszins andere voorstelling vs. 20 en 22, waar de vijanden niet kunnen vluchten en, door de Israëlieten omsingeld, allen op éene plaats worden nedergesabeld. — *haar*, de in de stad achtergebleven bevolking.

26. Zie op vs. 18.

27. *naar — had.* Zie vs. 2.

zich zelven buit gemaakt naar het gebod dat Jahwe aan Jozua gegeven
28 had. ′ Voorts verbrandde Jozua Ai en maakte het tot een steenhoop
29 voor eeuwig, tot eene wildernis; wat het nog heden is. ′ En den koning
van Ai hing hij op aan een paal tot aan den avond; tegen zonsonder-
gang nam men op Jozua's last zijn lijk van den paal af, wierp het aan
den ingang der stadspoort en stapelde er een grooten hoop steenen op,
die er tot op dezen dag ligt.

28. *Voorts* — *Ai.* Volgens vs. 19 was dit al vóor Jozua's komst in de stad gebeurd. — *maakte* — *is.* Verg. Deut. XIII: 16. Van de achtste eeuw af bestond er toch weer eene stad Ai of Ajjath, Ezra II: 28; Jez. X: 28 en elders. Het is met haar dus gegaan als met Jericho; verg. op VI: 26.

29. Jozua handelt overeenkomstig Deut. XXI: 23. Evenzoo X: 26 v. — *stapelde* — *op.* Evenzoo VII: 26; 2 Sam. XVIII: 17.

HOOFDSTUK VIII: 30—35.

Uitvaardiging van de wet in Kanaän. — Jozua bouwt op den Ebal een altaar (30 v.) en schrijft Mozes' wet op de steenen (32); het volk staat rondom de ark tusschen den Ebal en den Gerizim (33); Jozua leest de wet aan het volk voor (34 v.).

Dit stuk, op eene zeer ongeschikte plaats in het boek ingelascht (verg. op vs. 30), is van een jongeren Deuteronomischen bewerker. Het behelst een bericht omtrent de uitvoering der verordening Deut. XXVII: 1—8, in verband gebracht met Deut. XXXI: 9—13. Een nog later schrijver schijnt vs. 33 met eenige woorden van vs. 34 er aan te hebben toegevoegd, omdat hij meende dat een bericht omtrent de uitvoering van het voorschrift Deut. XXVII: 11—13 hier niet ontbreken mocht.

VIII: 30 Toen bouwde Jozua een altaar voor Jahwe, Israëls god, op den berg
31 Ebal, ′ zooals Mozes, Jahwe's dienstknecht, den Israëlieten bevolen had,
gelijk in Mozes' wetboek beschreven staat, een altaar van ongehouwen
steenen waarover men geen ijzer bewogen had. Men bracht daarop
32 brandoffers aan Jahwe en offerde dankoffers. ′ Daarna schreef hij aldaar
op de steenen de wet van Mozes af, ten aanschouwen der Israëlieten. ′
33 En gansch Israël, met zijne oudsten, ambtlieden en rechters, stond aan
weerskanten van de ark, tegenover de Levietische priesters, die de
ark des verbonds van Jahwe droegen, zoo vreemden als ingezetenen; de
eene helft met het gezicht naar den berg Gerizim, de andere naar den
berg Ebal; zooals Mozes, Jahwe's dienstknecht, geboden had vooraf
34 het volk Israël te zegenen. ′ Daarna las hij al de woorden der wet
voor, den zegen en den vloek, naar al wat in het wetboek geschreven
35 stond. ′ Er was geen woord van al wat Mozes bevolen had, of Jozua
las het voor in tegenwoordigheid van de geheele vergadering van Israël,
mannen, vrouwen, kinderen en de vreemden die met hen waren gegaan.

30. *Toen,* dus na de verwoesting van Ai; maar toen had Jozua zijn kamp te Gilgal (IX: 6), en was de streek waarin de Ebal ligt nog in de macht der Kanaänieten (zie X, XI). — *den berg Ebal.* Zie op Deut. XI: 29.

31. *zooals* — *staat.* Zie Deut. XXVII: 1—8.

32. *op de steenen,* van het altaar. Hoe het mogelijk was op die ongehouwen steenen iets leesbaars te schrijven, wordt niet verklaard. Volgens Deut. XXVII: 2—4 waren de steenen waarop de wet moest staan niet die van het altaar, maar nevens het altaar opgerichte; indien dit de bedoeling ook van onzen schrijver is, dan heeft hij zich zeer onduidelijk uitgedrukt. — *ten aanschouwen der Israëlieten,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *welke hij ten aanschouwen der Israëlieten had opgeschreven.*

33. Dit vers bericht de uitvoering van het Deut. XXVII: 11—13 voorgeschrevene, maar wijkt daarvan niet weinig af: dáar staan de stammen op de bergen, op elken berg zes; hier rondom de ark, in het tusschen de bergen in liggende dal; dáar moet de éene helft den zegen, de andere den vloek uitspreken; hier is alleen van het zegenen sprake. — *zoo vreemden als ingezetenen.* Hier verraadt de schrijver zijn leeftijd. In Jozua's dagen konden de Israëlieten bezwaarlijk zich zelven *ingezetenen* en anderen *vreemden* noemen. Maar na den tijd van Ezra, toen de Joden midden onder vreemden woonden en zij dezen trachtten te binden aan de voorschriften der wet, was die uitdrukking verstaanbaar en vol beteekenis; verg. op Deut. XXIX: 11. — *de eene* — *Ebal.* Volgens vs. 30—32 was het volk op den Ebal verzameld. — *vooraf,* voordat de wet werd voorgelezen (vs. 34).

34 v. De hier bedoelde wet is die van *Deuteronomium.* De voorlezing daarvan moest, volgens Deut. XXXI: 10—13, om de zeven jaren bij het eenige heiligdom plaats hebben. De schrijver, meenende dat dit gebod ook terstond bij Israëls vestiging in Kanaän opgevolgd was, vermeldt ze bij het verhaal van de plechtigheid op den Ebal.

35. *mannen,* volg. Gr. vert. ingevoegd; verg. Deut. XXXI: 12.

HOOFDSTUK IX.

De Gibeonieten. — Al de koningen van Kanaän sluiten een verbond tegen Israël (1 v.). De inwoners van Gibeon echter begeven zich naar het leger der Israëlieten, veinzen uit een ver land te komen, en stellen hun voor, een verbond met hen te sluiten (3—13). Het verbond wordt aangegaan (14 v.). Als het bedrog ontdekt wordt, sparen de Israëlieten Gibeon en onderhoorige plaatsen, maar verplichten hare bevolking tot slavendiensten bij den tempel (16—27).

Dit bericht is uit stukken van onderscheiden herkomst samengesteld, zooals blijkt uit de herhalingen en tegenstrijdigheden die er in voorkomen; zie op vs. 8, 15, 16, 21, 22 v., 23 en 25. Het oorspronkelijke, vs. 3—7, 11—16, 22 v., 26 v., is, met uitzondering van enkele woorden in vs. 15, 23, 27, aan het Oude-Sagenboek ontleend. Hoe dat verhaal is ontstaan, laat zich gereedelijk verklaren. De bewoners van Gibeon en omliggende plaatsen, Kirjath-jearim, Kefira en Beëroth, schoon van Hiwwietischen, d. i. Kanaänietischen of Amorietischen, oorsprong (verg. 2 Sam. XXI : 2), vormden, blijkens 2 Sam. XXI : 1—9, in Davids tijd een min of meer zelfstandigen staat te midden der Israëlieten; waarschijnlijk volgens een bezworen verdrag; weshalve de poging van Saul om hen uit te roeien door de godheid als trouwbreuk beschouwd en strafwaardig gekeurd werd. Later scheen het feit dat een deel der Kanaänieten zulk eene eervolle plaats onder Israël was blijven innemen aanstootelijk en zocht men naar eene onergerlijke verklaring daarvan. Ons verhaal vindt die in de lichtvaardigheid waarmede Israël geloof had geslagen aan het voorgeven der Gibeonieten dat zij vreemdelingen uit de verte waren, en laat hen reeds door Jozua tot slaven van het heiligdom maken; wat zij evenwel vóor Salomo stellig niet zijn geweest (verg. 1 Kon. IX : 20 v.).

Reeds in het oorspronkelijke verhaal wordt tweeërlei voorstelling van het gebeurde met de Gibeonieten gegeven: volgens de eene worden de onderhandelingen met hen door de mannen van Israël, volgens de andere door Jozua gevoerd. Later heeft de Deuteronomische bewerker er vs. 1 v., 9 v., 24 v. en de laatste woorden van vs. 27 aan toegevoegd. Eindelijk is dit alzoo samengestelde verhaal met een bericht uit Ezra's Wetboek verbonden, waartoe vs. 15*b*, 17—21 en eenige woorden van vs. 27 behooren; hierin treden de vorsten der gemeente als onderhandelaars op en wordt den Gibeonieten eene andere verplichting dan in het oudere verhaal opgelegd; zie op vs. 23.

IX : 1 Toen al de koningen aan de overzijde van den Jordaan het hoorden,
op het Gebergte, in de Laagte en langs het gansche strand der Groote
Zee naar den Libanon toe, de Hittieten en Amorieten, de Kanaänieten
2 en Perizzieten, de Hiwwieten en Jebuzieten, ' zoo verzamelden zij zich
om met vereende krachten Jozua en Israël te bestrijden.
3 Maar de inwoners van Gibeon, hoorende wat Jozua met Jericho en
4 Ai gedaan had, ' namen van hun kant eene list te baat: zij gingen
heen en maakten reisbenoodigdheden gereed, namen versleten voederzakken
voor hunne ezels mede en versleten wijnzakken, gescheurd en
5 weder samengebonden, ' deden versleten en opgelapte schoenen aan de
voeten en versleten kleederen aan het lijf, terwijl al het brood voor
6 hun teerkost uitgedroogd en verkruimeld was. ' Zoo trokken zij naar
Jozua in het kamp te Gilgal, en zeiden tot hem en de mannen van

1 v. Al de koningen ten westen van den Jordaan verbinden zich tegen Israël; zooals zij allen verschrikt waren over den tocht van Israël door den Jordaan, V : 1. Van zulk een verbond van alle Kanaänietische vorsten blijkt in het vervolg niets. Integendeel wordt daar verhaald dat telkens eenige koningen uit dezelfde streek zich aaneensloten om Israël te bestrijden: volgens X : 1—5 verbonden zich vijf koningen van het zuiden naar aanleiding van Israëls verdrag met de Gibeonieten, en volgens XI : 1—3 vier koningen van het noorden bij het vernemen van Israëls overwinning op de zuidelijken.

1. *aan — Jordaan,* ten westen. De schrijver drukt zich uit alsof hij zich ten oosten van den Jordaan bevond. — *het.* Dit kan niet terugslaan op het onmiddellijk voorafgaande, VIII : 30—35, maar doelt op de verovering van Jericho en Ai. — *op — toe.* Zie op Deut. I : 7. — *de Hittieten — Jebuzieten.* Zie op Deut. VII : 1. — *en,* vóor *Perizzieten,* ingevoegd.

3. *Gibeon,* eene stad derdehalf uur ten noordwesten van Jeruzalem, wordt hier, als hoofdplaats der vier steden van vs. 17, alleen genoemd. Het is dit gebleven (zie op 1 Kon. III : 4) totdat de Gibeonieten geheel onder de Israëlieten, van den stam Benjamin (XVIII : 25), versmolten zijn.

4. *maakten — gereed,* volg. de oude vertt.; Hebr. t. beteekent wellicht *gingen als boden op reis.* — *weder samengebonden.* Om eene scheur in een wijn- of korenzak te herstellen, pleegt men nog in het Oosten de gescheurde deelen met een touw samen te binden.

5. *verkruimeld,* onzekere vertaling; anderen *beschimmeld.*

6. *hem en de mannen van Israël.* Deze samenvoeging is van de hand van een der samenstellers; zie

Israël: Wij komen uit een ver land; sluit dus met ons een verbond.′
7 Maar de mannen van Israël zeiden tot de Hiwwieten: Wellicht woont
gij in ons midden; hoe zouden wij dan een verbond met u sluiten?
8 Zij zeiden tot Jozua: Wij zijn uwe dienaren — waarop Jozua hun vroeg:
9 Wie zijt gij en van waar komt gij?′ Zij antwoordden hem: Uwe die-
naren zijn uit een zeer ver land gekomen om den naam van Jahwe,
uw god; want wij hebben van hem hooren gewagen: van al wat hij
10 in Egypte gedaan heeft′ en van al wat hij gedaan heeft aan de beide
koningen der Amorieten aan de overzijde van den Jordaan, Sihon, den
11 koning van Hesbon, en Og, den koning van Bazan, te Astaroth.′ Daarom
zeiden onze oudsten en al onze landgenooten tot ons: Neemt teerkost
voor de reis met u mede, gaat hun te gemoet en zegt tot hen: Wij
12 zijn uwe dienaren; sluit dan met ons een verbond.′ Hier is ons brood;
wij hebben het warm van huis medegenomen, toen wij naar u op reis
13 gingen, en zie, nu is het uitgedroogd en tot kruim geworden;′ en
hier zijn de wijnzakken, die nog nieuw waren toen wij ze vulden; ze
zijn nu gescheurd; en hier zijn onze kleederen en schoenen; ze zijn
versleten van de zeer lange reis.
14 Toen namen de mannen van hun teerkost, en zij raadpleegden Jahwe
15 niet.′ En Jozua knoopte vriendschapsbetrekkingen met hen aan en
sloot met hen een verbond dat hij hen in het leven zou laten; de
vorsten der gemeente beloofden het hun onder eede.
16 Drie dagen nu nadat zij met hen een verbond hadden gesloten hoor-
den zij dat zij uit hunne naaste omgeving waren en in hun midden
17 woonden.′ Toen de Israëlieten waren opgebroken, kwamen zij den
derden dag bij hunne steden, welke waren: Gibeon, Kefira, Beëroth
18 en Kirjath-jearim.′ Doch de Israëlieten versloegen hen niet, daar de
vorsten der gemeente hun een eed hadden gezworen bij Jahwe, den
god van Israël. Daarom morde de gansche gemeente tegen de vorsten;′
19 maar dezen zeiden tot de gansche gemeente: Wij hebben hun een eed
gezworen bij Jahwe, Israëls god; daarom mogen wij de hand niet aan

op vs. 8. — *woont gij in ons midden.* Dezelfde uitdrukking vs. 16. Zij is zeer ongepast; want nadat slechts twee steden door de Israëlieten waren ingenomen, konden dezen niet spreken van Kanaänieten die in hun midden woonden.

8. Hier begint blijkbaar een ander verhaal, waarin, in plaats van „de mannen van Israël", Jozua de handelende persoon is, en de onderhandelingen geopend worden, die volg. vs. 6 v. reeds een eind gevorderd waren.

9*b*, 10. Zie II : 10.

11. *hun*, den Israëlieten, Jahwe's volk.

14. *de mannen*, de mannen van Israël, vs. 7. — Zij gingen af op de getuigenis van dien teerkost en vonden het onnoodig Jahwe te raadplegen.

15. *dat — laten.* Dit kan de inhoud van het verbond niet geweest zijn, daar Jozua niet wist dat hij met Kanaänieten te doen had. De schrijver drukt zich aldus uit met het oog op de gevolgen die dit verbond voor de Gibeonieten had. — *de vorsten — eede.* Terwijl in het voorgaande sprake was van onderhandelingen òf met Jozua òf met de mannen van Israël, treden hier op eens de vorsten der gemeente als onderhandelaars op. Deze woorden zijn dus weder van een anderen schrijver, dien van Ezra's Wetboek.

16. *hoorden zij*, in hun kamp te Gilgal. Volgens vs. 17 bemerkten zij de list eerst toen zij tegen de Gibeonieten waren opgetrokken.

17. *Kefira*, volgens XVIII : 26 eene stad in Benjamin, ten westen van Gibeon. — *Beëroth*, welks naam beteekent ‚putten', eveneens in Benjamin, XVIII : 25; 2 Sam. IV : 2 v., lag drie uren ten noorden van Jeruzalem. Over eene andere plaats van dien naam zie Deut. X : 6. — *Kirjath-jearim*, d. i. ‚woudenstad', lag omstreeks drie uur ten westen van Jeruzalem, dus ten zuidwesten van Gibeon. Zij is hoogstwaarschijnlijk aan de Gibeonieten ontrukt door de Judeërs, toen dezen, geruimen tijd na het verdrag der Gibeonieten met Israël, van het zuiden in het land drongen (verg. inl. op *Jozua*). Toen kreeg de plaats den naam van *Kirjath-Baäl* of voluit *Kirjath-Baäl-Juda*, d. i. ‚de stad van Juda's baäl' of ‚god' (XV : 60; XVIII : 14 v.; 2 Sam. VI : 2), welke naam om zijn aanstootelijk karakter (verg. op Richt. II : 11) vaak òf verminkt is (XV : 9 v.; 2 Sam. VI : 2; 1 Kron. XIII : 6; verg. t. pl.) òf voor dien van *Kirjath-jearim* plaats moest maken. In deze stad heeft geruimen tijd de ark van Jahwe gestaan (1 Sam. VI : 21; VII : 1 v.; 2 Sam. VI : 2).

20 hen slaan.′ Aldus zullen wij met hen handelen: wij zullen hen in
het leven laten; opdat geen gramschap over ons losbreke wegens den
21 eed dien wij hun gezworen hebben.′ Toen bepaalden de vorsten te
hunnen aanzien: zij mogen in het leven blijven. En zij werden hout-
hakkers en waterdragers voor de gansche gemeente, zooals de vorsten
omtrent hen hadden bevolen.
22 Toen ontbood Jozua hen en sprak tot hen aldus: Waarom hebt gij
ons bedrogen door te zeggen: Wij wonen zeer ver van u verwijderd —
23 terwijl gij in ons midden uwe woonplaatsen hebt?′ Daarom, weest
vervloekt! Steeds zullen er uit uwe afstammelingen slaven zijn, hout-
24 hakkers en waterdragers aan het huis mijns gods.′ Zij antwoordden
Jozua en zeiden: Toen uwen dienaren werd medegedeeld wat Jahwe,
uw god, aan zijn dienstknecht Mozes als zijn wil had bekend gemaakt,
dat hij u het gansche land geven en alle inwoners des lands voor
u uit verdelgen zou, zijn wij zeer bevreesd geworden dat gij ons het
25 leven benemen zoudt; daarom hebben wij dit gedaan.′ Nu dan, wij
zijn in uwe hand; doe met ons zooals goed en recht in uw oog is.′
26 En hij deed aldus met hen en redde hen uit de hand der Israëlieten,
27 dat zij hen niet doodden.′ En Jozua maakte hen te dien dage tot
houthakkers en waterdragers voor de gemeente en voor het altaar van
Jahwe, tot op dezen dag, aan de plaats die hij zou uitkiezen.

Vs. 25. Jer. XXVI : 14.

20. *Aldus — handelen.* Wij verwachten nu te zullen vernemen, welke beschikking de vorsten omtrent de Gibeonieten hebben genomen. Doch daarvan wordt niets medegedeeld. Uit vs. 21*b* blijkt echter dat oorspronkelijk hier iets moet hebben gestaan als: wij zullen hen tot houthakkers en waterdragers maken. Dat iets van dien aard in Hebr. t. is uitgevallen blijkt ook hieruit dat daarin aan *wij zullen* voorafgaat *en.* — *gramschap,* van Jahwe.

21. *houthakkers en waterdragers.* Dezen behoorden tot de laagste klasse der maatschappij; Deut. XXIX : 11. Merkwaardig is het, dat de schrijver van vs. 18—21, die van Ezra's Wetboek, de Gibeonieten, in plaats van tot slaven des heiligdoms, zooals het oude verhaal deed, vs. 23, verg. vs. 27, tot slaven der gemeente maakt. Blijkbaar wil hij de heidensche afkomst der „geschonkenen" of tempelslaven doen vergeten, die in zijn tijd, o. a. door verdichte geslachtsregisters, bij de Levieten waren ingelijfd; zie inl. op Num. III, IV.

22 v. Voortzetting van vs. 16. Jozua bepaalt, welke plaats de Gibeonieten onder Israël zullen innemen; volgens vs. 20 v. hadden de vorsten der gemeente dit reeds gedaan.

22. *ontbood,* naar zijn kamp te Gilgal.

23. Hier zijn de twee voorstellingen, op vs. 21 besproken, samengevlochten. Welk het heiligdom was waarbij, volgens het oude verhaal, Gibeonieten als slaven moesten dienen, is onzeker; misschien dat te Gibeon of te Bethel (verg. op Deut. XXXIII : 12); zie verder op vs. 27.

24. Desgelijks II : 9, bij denzelfden schrijver, den Deuteronomischen bewerker.

25. De Gibeonieten verwachten hier blijkbaar hun vonnis nog, dat, volgens vs. 21 door de vorsten der gemeente, en volgens vs. 23 door Jozua, reeds geveld is.

27. *tot — Jahwe.* De beide voorstellingen van de bestemming der Gibeonieten zijn hier weder, evenals vs. 23, vereenigd. — *de plaats — uitkiezen,* Jeruzalem; zie op Deut. XII : 5. Deze woorden zijn een invoegsel van den Deuteronomischen bewerker, die het vs. 23 bedoelde heiligdom volstrekt wil vereenzelvigen met den tempel van Jeruzalem.

HOOFDSTUK X.

Verovering van Zuid-Kanaän. — Adonibezek, koning van Jeruzalem, trekt met vier andere koningen van zuidelijk Kanaän op, om Gibeon voor haar afval te tuchtigen (1—5). Jozua komt den Gibeonieten, op hun verzoek, te hulp (6 v.); door Jahwe bemoedigd, valt hij de vijanden aan en verslaat hen (8—10), terwijl Jahwe hen door hagelsteenen verplettert (11). Volgens Jozua's wensch, staat de zon stil totdat de vijanden geheel uiteengedreven zijn (12—14); waarna hij met zijn leger naar Gilgal terugkeert (15). Als Jozua verneemt dat de vijf koningen zich in eene grot hebben verscholen (16 v.), beveelt hij, hen daar gedurende de vervolging te bewaken (18 v.). Als deze geëindigd is, laat hij hen ter dood brengen (20—27). Makkeda, Libna, Lachis, Eglon, Hebron, Debir worden ingenomen en met den banvloek geslagen (28—39). Jozua verovert geheel Zuid-Kanaän (40—42) en keert naar Gilgal terug (43).

Een deel van dit hoofdstuk, vs. 1—27 is, met uitzondering van vs. 8, 25 en eenige woorden in

vs. 1 en 27, aan het Oude-Sagenboek ontleend. Dat het uit verschillende bestanddeelen is samengesteld blijkt uit de aantt. op vs. 10, 12, 15 en 43. Het verhaalt van de overwinning der Israëlieten op de tegen Gibeon opgetrokken koningen, maar gewaagt niet van eene daarop gevolgde verovering van Zuid-Kanaän; zie op vs. 15. De Deuteronomische bewerker, die Jozua voorstelt als den veroveraar van het geheele land (verg. inl. op H. XI), breidde dat verhaal aanmerkelijk uit door de toevoeging van vs. 8, 25, 28—43 en gedeelten van vs. 1 en 27; hij vermeldt — misschien ten deele op grond van een ouder bericht — hoe de Israëlieten, volgens Jahwe's belofte en met Jahwe's hulp, niet slechts eene groote overwinning op de verbonden Kanaänietische vorsten behaald, maar ook geheel Zuid-Kanaän veroverd en uitgemoord hebben; zie op vs. 41. Over het onhistorisch karakter dezer voorstelling zie Inl.

X : 1 Zoodra Adonibezek, de koning van Jeruzalem, hoorde dat Jozua Ai
ingenomen en met den banvloek geslagen had — evenals met Jericho
en haar koning had hij met Ai en haar koning gehandeld — en dat
de inwoners van Gibeon met Israël vriendschapsbetrekkingen hadden
2 aangeknoopt, en zich in hun midden bevonden, ′ werden zij zeer be-
vreesd; want Gibeon was een groote stad, als eene der koningsteden,
3 grooter dan Ai, en al hare burgers waren krijgshaftig. ′ Daarom zond
Adonibezek, de koning van Jeruzalem, aan Hoham, den koning van
Hebron, Piream, den koning van Jarmuth, Jafia, den koning van
4 Lachis, en Debir, den koning van Eglon, deze boodschap: ′ Trekt op
naar mij en helpt mij om Gibeon te slaan, omdat het vriendschaps-
5 betrekkingen met Jozua en de Israëlieten aangeknoopt heeft. ′ Hierop
trokken de vijf Amorietische koningen gezamenlijk op: de koning van
Jeruzalem, die van Hebron, die van Jarmuth, die van Lachis en die
van Eglon, met hunne geheele legermacht, en sloegen het beleg voor
Gibeon en streden tegen haar.
6 Toen zonden de burgers van Gibeon gezanten tot Jozua in het kamp
te Gilgal met de bede: Trek uwe hand niet van uwe dienaren af;
kom ijlings tot ons en verleen ons bijstand en hulp; want alle konin-
gen der Amorieten die op het Gebergte wonen hebben zich tegen ons
7 verzameld. ′ Dus trok Jozua uit Gilgal op met het gansche weerbare
8 volk, altemaal kloeke helden. ′ En Jahwe zeide tot Jozua: Vrees niet
voor hen; want ik geef hen in uwe hand; geen hunner zal voor u
9 standhouden. ′ Toen nu Jozua hen plotseling overviel — hij was den
10 ganschen nacht van Gilgal uit voortgetrokken ′ — maakte Jahwe dat
zij vóor Israël in verwarring geraakten; zij brachten hun eene groote

1 v. Zie op IX : 1.

1. *Adonibezek*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Adonisedek*. Eene andere overlevering omtrent zijn veldtocht tegen Israël vinden wij Richt. 1 : 5—7. — *Jeruzalem*. Zie op Richt. XIX : 10 v. en op 2 Sam. V : 6.

2. *zij*, de koning en de bevolking van Jeruzalem. — *als — koningsteden*. Gibeon zelf had dus geen koning.

3. De namen dezer koningen luiden in de Gr. vert. eenigszins anders. — *Hebron*. Zie op Gen. XIII : 18. — *Jarmuth*, eene stad in de Laagte (XV : 35), ten zuidwesten van Jeruzalem, ten noordwesten van Hebron. Eene andere stad van dien naam XXI : 29 (verg. op XIX : 21). — *Lachis*, eveneens in de Laagte (XV : 39), omstreeks zes uur ten westen van Hebron, aan de grens van Filistea. Het was eene vesting, waar Amasia van Juda gedood is (2 Kon. XIV : 19), die ingenomen is door Sanherib (2 Kon. XVIII : 14, 17; XIX : 8; Jez. XXXVI : 2; XXXVII : 8), en die later aan Nebukadresar het hoofd bood (Jer. XXXIV : 7). — *Eglon*, eveneens in de Laagte (XV : 39), een klein uur ten oosten van Lachis.

6. *op het Gebergte*. Drie der verbonden koningen woonden in de Laagte; zie op vs. 3.

7. *altemaal*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *en alle*.

10. *zij brachten ... toe*. Hebr. t. heeft dit en de twee volgende werkwoorden in het enkelvoud. — *Beth-horon*. Vijf uren ten noordwesten van Jeruzalem, in een zeer steilen bergpas, waarover een te allen tijde veel betreden weg loopt (1 Sam. XIII : 18; 1 Makk. III : 16, 24; VII : 39; IX : 50; Judith IV : 4). Halverwege den opgang van het noordwesten af lag Laag-Beth-horon, en op het hoogste punt, ongeveer een uur van die plaats in zuidoostelijke richting verwijderd, Hoog-Beth-horon. Salomo heeft beide ommuurd (1 Kon. IX : 17). Van de stichting dier plaatsen spreekt 1 Kron. VII : 24. In de namen van twee dorpen leven die twee Beth-horons nog voort. Waarschijnlijk is Horonaim, d. i. ‚De twee Horons', 2 Sam. XIII : 34, hetzelfde. — *versloegen* — *Makkeda*, zoodat deze beide plaatsen de uiterste punten waren waarheen de Israëlieten hen nazetten. Eene andere voorstelling vs. 20 v. De steden lagen beide, volgens XV : 35, 41, in de Laagte. De verbonden koningen zijn dan, na eerst in

nederlaag toe bij Gibeon, zetten hen na in de richting van den berg-
11 pas van Beth-horon en versloegen hen tot Azeka en Makkeda.′ Als zij
nu op hunne vlucht voor Israël op de berghelling van Beth-horon
waren, wierp Jahwe groote steenen van den hemel op hen, tot Azeka
toe, zoodat zij stierven; er zijn meer door de hagelsteenen omgekomen
dan door de Israëlieten met het zwaard gedood.
12 Toen sprak Jozua tot Jahwe, ten dage dat Jahwe de Amorieten aan
de Israëlieten overleverde, en zeide in tegenwoordigheid van Israël:

Zon, sta stil in Gibeon,
en maan, in Ajjalons dal.
13 En stil stond de zon,
en staan bleef de maan,
totdat het volk zich op zijne vijanden gewroken had.

Dit staat geschreven in het Boek des Rechtschapenen. En de zon
bleef halverwege den hemel staan en spoedde zich niet ten ondergang,
14 omstreeks een vollen dag.′ Zulk een dag is er vroeger noch later ge-
weest, waarop Jahwe zoo naar iemands stem luisterde; want Jahwe
15 streed voor Israël.′ Daarop keerde Jozua met gansch Israël naar het
kamp te Gilgal terug.
16 Intusschen vluchtten die vijf koningen en verscholen zich in de grot
17 bij Makkeda.′ Toen men aan Jozua berichtte: De vijf koningen zijn
18 gevonden, verscholen in de grot bij Makkeda — ′ zeide hij: Wentelt groote
steenen voor den ingang der grot, en stelt er mannen bij om hen te
19 bewaken.′ Maar gij, houdt u niet op; zet uwe vijanden na en laat hunne
achterhoede geen rust. Laat hen niet in hunne steden komen; want
Jahwe, uw god, heeft hen in uwe hand gegeven.
20 Toen nu Jozua en de Israëlieten hen geheel verslagen en hun eene
zeer groote nederlaag toegebracht hadden, zoodat zij geheel vernietigd
waren — eenigen van hen waren ontkomen en hadden zich in de
21 vestingen geborgen — ′ keerde het gansche volk behouden naar het
kamp tot Jozua te Makkeda terug; niemand had tegen de Israëlieten
22 de tong geroerd.′ Nu zeide Jozua: Opent den ingang der grot, en
23 brengt die vijf koningen uit de grot tot mij.′ Men deed alzoo en bracht
die vijf koningen uit de grot tot hem: de koningen van Jeruzalem,
24 van Hebron, van Jarmuth, van Lachis en van Eglon.′ Zoodra men nu

noordwestelijke richting over den pas van Beth-horon gejaagd te zijn, vele uren ver in zuidelijke richting achtervolgd. *Azeka* werd volgens 2 Kron. XI : 9 door Rehabeam versterkt, volgens Jer. XXXIV : 7 door Nebukadresar belegerd, en was dus eene plaats van gewicht; *Makkeda* wordt XII : 16 onder de Kanaänietische koningsteden opgenoemd.

12. *Toen — Jahwe.* Bedoeld zijn de terstond volgende dichtregelen; deze behelzen echter geen toespraak tot Jahwe. Waarschijnlijk heeft de schrijver die ze hier inlaschte deze woorden er aan toegevoegd om er een gebed van te maken.

12*b*, 13. *het Boek des Rechtschapenen,* d. i. van Israël (verg. op Deut. XXXII : 15), alleen hier; 2 Sam. I : 18; 1 Kon. VIII : 12 v. vermeld, heeft, naar het schijnt, eene verzameling volksliederen behelsd. Een wensch als wij hier vinden, dat het vallen van den avond de volledige overwinning op den vijand niet verhindere, komt ook bij Grieksche dichters voor. De maan, die er eigenlijk niet bij te pas komt, wordt genoemd ter wille van den dichtvorm (zie Alg. Inl. § IV). Verg. Hab. III : 11. De schrijver die deze dichtregelen overnam vatte ze letterlijk op, gelijk blijkt uit vs. 13*b*; verg. Sir. XLVI : 4. Dat ze niet tot het oorspronkelijke verhaal behoorden volgt hieruit, dat, toen Jozua deze woorden uitsprak, de Israëlieten volgens vs. 10 v. reeds eenige uren van Gibeon verwijderd waren, zoodat het hun niet kon baten dat de dag te Gibeon langer duurde. — *Ajjalons dal.* Ajjalon (XIX : 42; XXI : 24; 1 Kron. VIII : 13; 2 Kron. XXVIII : 18) lag ten westen van Gibeon, ten zuidwesten van Beth-horon.

15. Dit vers, dat vs. 43 letterlijk terugkeert, behelst eene andere voorstelling van den gang van zaken dan vs. 20 v., waar wij lezen dat de Israëlieten de vluchtende vijanden hadden vervolgd, terwijl Jozua te Makkeda gebleven was.

21. *niemand — geroerd,* naar verb. t. Ook niet het geringste leed, al ware het maar een scheldwoord, was den Israëlieten toegevoegd; verg. Exod. XI : 7.

24. *zet — koningen,* ten teeken dat zij u geheel onderworpen zijn; verg. Ps. CX : 1; Jez. LI : 23.

die koningen tot Jozua had gebracht, riep hij alle Israëlietische mannen
samen en zeide tot de aanvoerders der krijgslieden die met hem ge-
trokken waren: Treedt nader, zet uwen voet op den hals dezer koningen.
En toen zij nadergetreden waren en hun den voet op den hals gezet
25 hadden, ' zeide Jozua tot hen: Vreest niet en zijt niet versaagd; weest
sterk en kloek; want zóo zal Jahwe doen aan al uwe vijanden die gij
26 beoorloogt. ' Daarna sloeg Jozua hen neder, doodde hen en hing hen
27 aan vijf palen op, waaraan zij tot den avond bleven hangen. ' En met
zonsondergang nam men, op Jozua's bevel, hen van de palen af en
wierp hen in de grot waarin zij zich hadden verscholen; waarna men
groote steenen aan den ingang der grot plaatste, die daar liggen tot
op dezen dag.
28 Ook Makkeda is te dien dage door Jozua ingenomen en geslagen
met het scherp des zwaards; hij trof haar en alle levende wezens
in haar met den banvloek, liet niemand ontkomen en deed met den
koning van Makkeda evenals hij met den koning van Jericho gedaan
29 had. ' Daarop trok Jozua met gansch Israël van Makkeda naar Libna
30 en streed tegen haar; ' Jahwe gaf ook haar en haar koning in de
hand van Israël; hij sloeg haar en alle levende wezens in haar met
het scherp des zwaards, liet niemand in haar ontkomen en deed met
haar koning evenals hij met den koning van Jericho gedaan had. '
31 Daarop trok Jozua met gansch Israël van Libna naar Lachis, sloeg
32 het beleg voor haar en voerde krijg tegen haar. ' En Jahwe gaf Lachis
in de hand van Israël. Hij nam haar den tweeden dag in en sloeg
haar en alle levende wezens in haar met het scherp des zwaards, juist
33 zooals hij met Libna gedaan had. ' Toen trok Horam, de koning van
Gezer, op om Lachis te helpen; maar Jozua versloeg hem en zijn volk,
34 totdat hij niemand van hen had overgelaten. ' Daarop trok Jozua met
gansch Israël naar Eglon; zij sloegen het beleg voor haar, streden
35 tegen haar, ' namen haar nog denzelfden dag in en sloegen haar met
het scherp des zwaards; alle levende wezens in haar trof hij met den
36 banvloek, juist zooals hij met Lachis gedaan had. ' Daarop trok Jozua
met gansch Israël van Eglon op naar Hebron; zij streden tegen haar, '
37 namen haar in en sloegen haar, haar koning, al hare steden en alle

26 v. Zie op VIII : 29.

28. *des zwaards*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. laat volgen *en haar koning*. — *alle levende wezens*. Of ook de dieren bedoeld worden, is onzeker. Volgens XI : 14 werden in andere steden van Kanaän alleen de menschen gedood. — *evenals* — *had*. Hoe met den koning van Jericho gehandeld was staat nergens, doch kan uit VIII : 2, vergeleken met vs. 29, worden afgeleid.

29—39. Zie op vs. 3. De richting waarin het leger optrekt is eerst van het noorden (Makkeda) naar het zuiden (Libna, Lachis), vervolgens naar het oosten (Eglon, Hebron), eindelijk naar het zuidwesten (Debir).

29. *Libna*, volgens XII : 15 Kanaänietische koningstad, volgens XXI : 13 aan de priesters gegeven, lag in de Laagte (XV : 42), waarschijnlijk zuidelijker dan Lachis, daar Sanherib op zijn voorgenomen tocht naar Egypte eerst Lachis en dan Libna belegert (2 Kon. XIX : 8; Jez. XXXVII : 8). Ook 2 Kon. VIII : 22, waar zij te gelijk met de Edomieten van Juda afvallig wordt, wijst op eene zuidelijke ligging van deze plaats.

33. *Gezer* lag aan de westelijke helling van het Gebergte, ongeveer op dezelfde breedte als Jeruzalem. Het wordt XVI : 3; XXI : 21 vermeld en was volg. XII : 7, 12 door Jozua veroverd. In onze plaats daarentegen wordt wel de koning verslagen, maar de stad niet ingenomen, evenmin als XVI : 10; Richt. I : 29. Dit is overeenkomstig de geschiedenis; want zij is eerst onder Salomo den Israëlieten in handen gekomen, 1 Kon. IX : 16. Salomo heeft haar versterkt, en nog in den vrijheidsoorlog der Makkabeën was zij eene vesting van beteekenis (1 Makk. IV : 15; VII : 45 enz.).

35. *trof hij*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. laat nog volgen *dien zelfden dag*.

36—38. Over de verovering van Hebron en Debir vinden wij elders gansch andere berichten: volgens XIV : 6—15; XV : 13 v. is Hebron door Kaleb, volgens XV : 15—17 Debir door Othniël ingenomen. Richt. I : 10 vermeldt dat Hebron eerst na Jozua's dood (Richt. I : 1) door den stam Juda veroverd is. Zie ook op XI : 21 v.

37. *haar koning*, die volgens vs. 23—27, verhaal van een anderen schrijver, reeds gedood was. — *hare steden*, de omliggende, van haar afhankelijke plaatsen.

levende wezens in haar, met het scherp des zwaards, juist zooals hij
met Eglon gedaan had: hij trof haar en alle levende wezens in haar
38 met den banvloek. ′ Daarop keerde zich Jozua met gansch Israël naar
39 Debir, streed tegen haar ′ en maakte zich van haar, haar koning en
al hare steden meester; zij sloegen ze met het scherp des zwaards,
en troffen alle levende wezens in haar met den banvloek; hij liet
niemand over; evenals hij met Hebron gedaan had deed hij met Debir
en haar koning.
40 Zoo sloeg Jozua het gansche land, het Gebergte, het Zuiden, de
Laagte en de hellingen, met al hunne koningen; hij liet er niemand
over, en al wat adem had trof hij met den banvloek, zooals Jahwe,
41 Israëls god, geboden had. ′ Jozua versloeg hen van Kades-barnea tot
42 Gaza, het gansche land Goosjen, en tot Gibeon toe. ′ Van al die konin-
gen nu met hun land heeft Jozua zich op éen maal meester gemaakt;
43 want Jahwe, Israëls god, streed voor Israël. ′ Toen keerde Jozua met
gansch Israël naar het kamp te Gilgal terug.

38. *Debir.* Zie op XV : 15.

39. Hebr. t. heeft nog aan het slot *en evenals hij met Libna en haar koning had gehandeld,* dat volg. Gr. vert. is weggelaten.

40. *de hellingen,* van het Gebergte. Waarschijnlijk is de heuvelachtige streek ten westen en ten oosten er van bedoeld. Daar van de vier deelen van Juda (zie op Deut. I : 7) alleen de Woestijn niet genoemd is, wordt deze misschien in de hellingen mede begrepen. — *al wat — geboden had.* Zie Deut. XX : 16 v.

41. *Kades-barnea,* in het zuiden; zie op Gen. XIV : 7. — *Gaza,* de Filistijnsche stad aan de Middellandsche Zee, in het westen; zie op Gen. X : 19. — *het gansche land Goosjen.* Welke streek hier en XI : 16 met dezen naam aangeduid wordt, is onzeker; misschien het oostelijk gedeelte van Juda, de Woestijn, in wier zuidelijk deel eene stad Goosjen lag (XV : 51). — *Gibeon,* in het noorden. — Het geheele zuidelijke deel van Kanaän, van Gibeon af, het land der Filistijnen ingesloten, wordt dus door Jozua veroverd. De Deuteronomische schrijver van XIII : 3; XXIII laat het land niet zoo volledig in Jozua's handen vallen; zie ook op XII : 9—16*a*.

42. *op éen maal,* in éen grooten veldtocht.

43. Aan het slot van het bericht over de verovering van Zuid-Kanaän wordt de terugkeer naar Gilgal, die volgens vs. 15 onmiddellijk volgde op de nederlaag der vijf koningen, nog eens vermeld.

HOOFDSTUK XI.

Verovering van Noord-Kanaän. — De koning van Hasor roept de koningen van noordelijk Kanaän tegen Israël ten strijde (1—3). Zij vereenigen zich (4 v.), maar worden door Jozua overvallen en verslagen (6—9). Deze neemt Hasor in en verwoest het (10 v.); desgelijks de andere koningsteden, die echter alleen geplunderd worden (12—15). Zoo verovert Jozua, volgens Jahwe's beschikking, het gansche land (16—20). Hij roeit de Enakieten uit van het Gebergte (21 v.); daarna was er rust en kon het land verdeeld worden (23).

Ook in dit verhaal zijn oudere en jongere bestanddeelen te onderscheiden. Volgens de oudste, vs. 1—9, behoudens kleine inlasschingen aan het Oude-Sagenboek ontleend, lijden eenige koningen van Noord-Kanaän, die zich tegen de Israëlieten verbonden hebben, eene zware nederlaag. De Deuteronomische bewerker, van wiens hand, behalve de uitbreiding van vs. 1—9 (zie op vs. 2 v.), vs. 10—20, 23 is, hiermede niet tevreden, laat Jozua niet slechts eene groote overwinning behalen, maar ook geheel Noord-Kanaän tot Baälbek toe (zie op vs. 17) veroveren; zoodat nu het gansche land (verg. inl. op H. X) ter beschikking der Israëlieten is.

Vs. 21 v., niet slechts met de oude verhalen, maar ook met dat van den Deuteronomist in strijd, is door een lateren schrijver ingevoegd.

XI : 1 Zoodra Jabin, de koning van Hasor, dit hoorde, zond hij gezanten

1. *Jabin.* Deze was, volgens Richt. IV : 2, 7, 17, 23 v. koning te Hasor tijdens Barak en Debora; doch zie inl. op Richt. IV, V. — *Hasor.* Dezen naam, die ‚omwalling', ‚vesting' beteekent, droeg meer dan éene plaats in Palestina, XV : 23, 25; XIX : 36. De hier bedoelde lag waarschijnlijk ten westen van den noordelijken rand van het meer Gennezaret. Zij viel volg. XIX : 36 aan Naftali ten deel, was in den tijd der richters de residentie der Kanaänietische vorsten aan wie de Israëlieten in het noorden onderworpen waren (Richt. IV), werd door Salomo versterkt (1 Kon. IX : 15) en door Tiglath-Pilezer aan Israël ontnomen (2 Kon. XV : 29). — *Madon* (Gr. vert. *Maron*), onbekend; het komt nog XII : 19 voor. — *Sjimron* (Gr. vert. hier en XII : 20; XIX : 15 *Symoön*), onbekend. — *Achsjaf* (Gr. vert. hier en XII : 20 *Azif*) komt nog XIX : 25 als aan den stam Azer ten deel gevallen voor; overigens onbekend.

tot Jobab, den koning van Madon, en tot de koningen van Sjimron
2 en Achsjaf, ' voorts tot de koningen die, in het noorden, op het gebergte,
in de Vlakte tegenover Kinneroth, in de Laagte en in de heuvelstreek
3 van Dor heerschten, ' de Kanaänieten van het oosten en van het westen,
de Amorieten, Hittieten, Perizzieten en Jebuzieten op het gebergte,
en de Hiwwieten aan den voet van den Hermon, in de landstreek
van Mispa.
4 Dezen nu trokken uit met al hunne legers, een volk talrijk als het
zand aan den oever der zee, met eene groote menigte paarden en strijd-
5 wagens. ' Toen al deze koningen zich vereenigd hadden, kwamen zij
zich gemeenschappelijk bij het water van Merom legeren, om met
6 Israël krijg te voeren. ' Maar Jahwe zeide tot Jozua: Vrees niet voor
hen; want morgen om dezen tijd doe ik hen allen verslagen voor
Israël nederliggen; dan zult gij van hunne paarden de pezen doorsnij-
7 den en hunne strijdwagens verbranden. ' En Jozua verraste hen met
zijne gansche krijgsmacht bij het water van Merom, en zij overvielen
8 hen; ' Jahwe gaf hen in de hand der Israëlieten, die hen versloegen
en nazetten tot Groot-Sidon en tot Misrefoth, ten westen, en tot de
vallei van Mispe, ten oosten; zij versloegen hen zoo dat zij er niemand
9 van overlieten. ' En Jozua handelde met hen zooals Jahwe hem gezegd
had: van hunne paarden sneed hij de pezen door en hunne strijdwagens
verbrandde hij.
10 Te dier tijd teruggekeerd, nam Jozua Hasor in en sloeg haar koning
met het zwaard; want eertijds was Hasor het hoofd van al deze konink-
11 rijken. ' Zij sloegen alle levende wezens in haar met het scherp des

2 v. Het viertal van vs. 1 wordt hier, waarschijnlijk door den bewerker, uitgebreid tot al de koningen van Noord-Palestina. De bepaling van hun gebied is zeer onduidelijk.

2. *in het noorden*, om het gebergte en de Laagte te onderscheiden van de gelijknamige streken in het zuiden. — *het gebergte*, dat van Efraim en van Naftali; zie op XVII : 15 en op XX : 7. — *de Vlakte tegenover Kinneroth.* Over Kinneroth zie op Deut. III : 17; *tegenover*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. kan wellicht vertaald worden *ten zuiden van.* Bedoeld is het noordelijk gedeelte van het Jordaandal, ten zuiden van het meer Gennezaret; waarover zie op Num. XXXIV : 11. — *de Laagte*, een gedeelte der kuststreek, waarschijnlijk de vlakte van Sjaron en verder noordwaarts; verg. vs. 16. — *in de heuvelstreek van Dor*, een gedeelte van de genoemde kuststreek. Dor lag een paar uur ten zuiden van den Karmel, aan zee. Zij heeft den Israëlieten lang weerstand geboden (Richt. I : 27); haar gebied viel volg. XVII : 11 aan Manasse ten deel en maakte volg. 1 Kon. IV : 11 een van Salomo's districten uit. In de vierde eeuw en later is Dor eene somtijds machtige koopstad geweest. — Hebr. t. laat nog volgen *in het westen*, dat volg. Gr. vert. is weggelaten.

3. De hier genoemde volken komen ook IX : 1 voor; verg. op Deut. VII : 1. Aangaande de woonplaatsen van sommigen hunner worden hier nadere bijzonderheden medegedeeld. De *Kanaänieten* worden in die van het oosten en van het westen onderscheiden. De *Hittieten* worden hier bewoners van het gebergte genoemd; doch dat waren zij niet, wel de *Hiwwieten* (verg. IX : 7; Gen. XXXIV : 2), die hier aan den voet van den Hermon geplaatst worden, evenals Richt. III : 3 in den Libanon, waar de Hittieten woonden. De Gr. vert. heeft dan ook de namen omgezet. Maar de geheele opgave van de woonplaatsen dezer stammen verdient weinig vertrouwen; daar zij de *Jebuzieten* onder de bevolking van Noord-Kanaän optelt, terwijl zij toch in het zuiden, in den omtrek van Jeruzalem, woonden. — *den Hermon.* Zie op Deut. I : 7. — *de landstreek van Mispa*, vs. 8 *de vallei van Mispe* genoemd, is van elders niet bekend. De naam *Mispa*, die ‚uitzicht' beteekent, werd aan menige hooggelegen plaats in Kanaän gegeven.

4. *met — strijdwagens.* Zie de beschrijving op Gen. XLI : 43. De Kanaänieten waren hierdoor sterk; zie vs. 6; Richt. I : 19; IV : 3, 15; V : 22. Tijdens David en Salomo zijn zij bij de Israëlieten in gebruik gekomen, 2 Sam. VIII : 4; 1 Kon. IV : 26; IX : 19; X : 26. Verg. op vs. 6 en op 2 Sam. XIII : 29.

5. *het water van Merom* komt alleen hier en vs. 7 voor. Welk water er mede bedoeld wordt, is onzeker. Vroeger was men algemeen van meening dat zoo het meer heette ten noorden van dat van Gennezaret, vol riet en biezen, het eerste waardoor de Jordaan stroomt, door de Grieken het meer Samachonitis genoemd, thans El-Hule. Daarom wordt dit op de meeste kaarten als het *meer Merom* aangeduid. Het hier vermelde water lag echter zuidelijker en moet waarschijnlijk een paar uur ten noorden van Hasor gezocht worden.

6. *de pezen doorsnijden*, der pooten; Gen. XLIX : 6 vertaald *verlammen.* — Het gebruik van paarden en strijdwagens gold blijkbaar voor ongeoorloofd; verg. op Jez. II : 7.

8. *Groot-Sidon.* Zie op Gen. X : 15. — *Misrefoth*, slechts hier en XIII : 6, waarschijnlijk eene plaats of streek aan de kust bij het voorgebergte „de Trap der Tyriërs". — *ten westen*, volgens andere klinkers; Hebr. t. (*Misrefoth-*)*maim.* — *de vallei van Mispe.* Zie op vs. 3.

zwaard, ze treffende met den banvloek; zoodat geen levende ziel over-
12 bleef. Hasor zelf heeft hij verbrand. ′ Evenzoo heeft Jozua zich meester
gemaakt van al de steden dezer koningen en van al hare koningen,
die hij met het scherp des zwaards sloeg, ze treffende met den ban-
13 vloek, zooals Mozes, Jahwe's dienstknecht, geboden had. ′ Evenwel, al
de steden die op heuvelen lagen heeft Israël niet verbrand; met uit-
14 zondering van Hasor alleen, dat door Jozua verbrand is. ′ Al de have
dezer steden en het vee hebben de Israëlieten voor zich zelven buit
gemaakt; maar al de menschen hebben zij met het scherp des zwaards
geslagen, totdat zij hen verdelgd hadden: geen levende ziel hebben
15 zij overgelaten. ′ Wat Jahwe aan zijn dienstknecht Mozes gelast had
had deze aan Jozua bevolen, en daarnaar heeft Jozua gehandeld: geen
enkel woord van al wat Jahwe aan Mozes had geboden heeft hij op
zijde gezet.
16 Aldus veroverde Jozua dit gansche land: het Gebergte, het gansche
Zuiden, de geheele landstreek Goosjen, de Laagte, de Vlakte en het
17 gebergte van Israël met zijne Laagte; ′ van den Kalen Berg af, die zich
verheft naar den kant van Seïr, tot aan Baäl-Gad, in het dal van den
Libanon, aan den voet van het gebergte Hermon. Ook heeft hij zich
van al hunne koningen meester gemaakt, hen geslagen en gedood. ′
18, 19 Geruimen tijd heeft Jozua met al deze koningen krijg gevoerd: ′ er
was geen stad die met de Israëlieten vrede sloot, behalve de Hiwwieten
die te Gibeon woonden; alles hebben zij met de wapenen veroverd. ′
20 Want Jahwe had het zoo beschikt dat hij hun hart verhardde om
vijandelijk tegen Israël op te treden; opdat men hen met den banvloek
treffen, geen genade hun bewijzen, maar hen verdelgen zou, zooals
Jahwe aan Mozes geboden had.
21 Te dier tijd kwam Jozua en roeide de Enakieten uit van het Ge-
bergte, van Hebron, Debir, Anab, van het gansche gebergte van Juda
en van dat van Israël; te gelijk met hunne steden heeft Jozua hen met
22 den banvloek geslagen. ′ Er zijn geen Enakieten in het land der Israë-

12. *zooals — had.* Zie Deut. VII; XX: 16 v.

13. *op heuvelen,* met verandering van één klinker; Hebr. t. *op hun* of *haar heuvel.* In onderscheiding van gehuchten en plaatsen van het platteland, waren de steden meestal op een heuvel of een opgehoogd terrein aangelegd.

14*a*. Verg. VIII: 2, 27.

16. Met *het Gebergte, het Zuiden, Goosjen* (zie op X: 41) en *de Laagte* worden de onderscheiden deelen van Juda aangeduid, met *de Vlakte* het geheele Jordaandal. *Het gebergte van Israël met zijne Laagte* omvat, zooals uit vs. 17 blijkt, zoowel het gebergte ten noorden van de vlakte van Jizreël met de kuststreek ten westen, als het gebergte ten zuiden dier vlakte met zijne kuststreek; zie op vs. 2.

17. *den Kalen — Seïr,* hier en XII: 7 de zuidelijke punt van Kanaän, van onbekende ligging. — *Baäl-Gad,* waarschijnlijk dezelfde plaats die Richt. III: 3; 1 Kron. V: 23 *Baäl-Hermon* genoemd wordt (verg. op Num. XXXIV: 11), zoo geheeten naar den god Gad (verg. op Gen. XXX: 11). Waar deze stad, die hier en XII: 7 (verg. XIII: 5) als noordelijkste punt van het door Jozua veroverde land voorkomt, lag, is onzeker; daar wij niet weten of met den Hermon, aan welks voet zij lag, alleen het zuidelijk gedeelte van den Antilibanos, dan wel ook het noordelijk deel van dit gebergte aangeduid werd (verg. op Deut. I: 7 en op Deut. III: 9). Waarschijnlijk ook het laatste, daar *het dal van den Libanon* moeilijk iets anders kan zijn dan het dal tusschen den Libanon en den Antilibanos, dat bij de Grieken *Cele-Syrië,* d. i. ‚het holle Syrië', heette en thans de Boekaä, d. i. ‚het dal', genoemd wordt. In dit geval is *Baäl-Gad* het latere Heliopolis, het tegenwoordige Baälbek, aan den westelijken voet van den Antilibanos.

19. *alles — veroverd.* Deze voorstelling is in strijd met XIII: 2—6; XV: 63; XXIII: 12—16; Richt. I: 27—36; III: 1—6 enz.

21 v. Deze mededeeling strookt niet met X: 36—39, waar Jozua reeds bij de verovering van Zuid-Kanaän de bevolking dier steden uitroeit; noch met vs. 19; X: 41, volgens welke plaatsen het gansche land, Filistea er onder begrepen, reeds veroverd was; noch met XIV: 6—15; XV: 13—19, waar de bewoners van Hebron en Debir, niet door Jozua, maar door Kaleb en Othniël worden verdreven. Waarschijnlijk zijn deze verzen ingevoegd door iemand die in het verhaal van de verovering van Kanaän door Jozua noode het bericht miste dat deze held ook de overwinnaar der Enakieten was geweest.

21. *Enakieten.* Zie op Num. XIII: 22. — *Anab,* alleen nog XV: 50 vermeld, overigens onbekend.

lieten overgebleven; alleen te Gaza, Gath en Asdod zijn er overgebleven.′
23 Toen nu Jozua het gansche land veroverd had, overeenkomstig al wat
Jahwe aan Mozes had geboden, gaf hij het aan Israël ten erfdeel, vol-
gens het aandeel dat hun, stam voor stam, toekwam. Nu kreeg het
land rust, was vrij van oorlog.

22. *Gaza, Gath en Asdod,* met Askelon en Ekron de vijf steden der Filistijnen. Over *Gaza* zie op Gen. X : 19. Evenals deze stad, lag *Asdod* aan de Middellandsche Zee, maar eenige uren noordelijker. De ligging van *Gath* is niet bekend; waarschijnlijk lag het meer landwaarts in.

23. *Nu — oorlog.* Zie op XIV : 15. De uitdrukking „kreeg het land rust" komt herhaaldelijk voor in *Richteren* (III : 11, 30 enz.).

HOOFDSTUK XII.

De door Israël overwonnen koningen. — In het Overjordaansche heeft Israël het land van twee koningen veroverd, van de beek Arnon tot den Hermon (1—6). Ten westen van den Jordaan, van den Kalen Berg tot Baäl-Gad (7 v.), het gebied van dertig koningen (9—24).

Dit hoofdstuk is van den Deuteronomischen bewerker. Hij stelt Jozua voor als den overwinnaar van al de Kanaänietische koningen, dertig in getal; volgens het Oude-Sagenboek had hij, na de verovering van Jericho en Ai, slechts negen Kanaänietische koningen, eerst vijf van het zuiden, daarna vier van het noorden, verslagen (X en XI).

XII : 1 Dit zijn de koningen van het land die door de Israëlieten verslagen
zijn en wier land zij in bezit genomen hebben aan de oostzijde van
den Jordaan, van de beek Arnon tot aan het gebergte Hermon, met
2 de geheele Vlakte, ten oosten: ′ Sihon, de koning der Amorieten, die
te Hesbon woonde. Hij voerde het bewind van Aroër af, aan den oever
der beek Arnon, halverwege de beek, langs het grondgebied der Am-
3 monieten, en over half Gilead, tot aan de beek Jabbok; ′ verder over
de Vlakte tot aan het meer van Kinneroth, ten oosten, en tot aan de
zee der Vlakte, de Zoutzee, ten oosten, in de richting van Beth-
4 hajjesjimoth, ten zuiden onder aan de hellingen van den Pisga. ′ En
Og, de koning van Bazan, die tot het overschot der Refaïeten behoorde
5 en te Astaroth en te Edreï woonde. ′ Hij voerde het bewind op het
gebergte Hermon en te Salcha en in gansch Bazan, tot aan het gebied
der Gesjurieten en der Maächathieten, en over half Gilead, tot aan
6 het gebied van Sihon, den koning van Hesbon. ′ Mozes, Jahwe's dienst-
knecht, en de Israëlieten hebben hen verslagen, en Mozes, Jahwe's
dienstknecht, heeft dat land tot een erfelijke bezitting aan de Rube-
nieten, de Gadieten en den halven stam Manasse gegeven.
7 En dit zijn de koningen des lands die door Jozua en de Israëlieten
verslagen zijn aan de westzijde van den Jordaan, van Baäl-Gad in het
dal van den Libanon tot aan den Kalen Berg, die zich verheft naar
den kant van Seïr. En Jozua gaf dit land tot eene erfelijke bezitting
aan de stammen van Israël, volgens het aandeel dat aan ieder toekwam: ′
8 op het Gebergte, in de Laagte, in de Vlakte, aan de hellingen, in de

Vs. 1—6. XIII : 8—12.

1—6. Zie Deut. II : 31—III : 17 en de aantt. aldaar.

1. *de geheele vlakte, ten oosten,* de geheele oostelijke zijde van het Jordaandal.

2. In dit vers zijn eenige woorden omgezet, evenals in Deut. III : 16; zie aldaar.

3. *in de richting — Pisga.* De Vlakte, voor zoover zij tot Sihons gebied behoorde, strekte zich oostwaarts uit in de richting van Beth-hajjesjimoth (zie op Num. XXXIII : 49), terwijl de hellingen van den Pisga hare zuidelijke grens waren.

4. *Og.* Hebr. t. laat voorafgaan *het gebied van,* dat volg. Gr. vert. is weggelaten.

6. *hen,* Sihon en Og. — *dat land,* duidelijkheidshalve; Hebr. t. *het.*

7. *Baäl-Gad.* Zie op XI : 17. — *En Jozua — Israël.* Dat niet Jozua het gebied van al de straks volgende koningen aan de Israëlieten kan hebben gegeven, blijkt voor Jeruzalem uit XV : 63; Richt. XIX : 11 v.; 2 Sam. V : 6—9; voor Hebron en Debir uit Richt. I : 10—13; voor Arad en Horma uit Richt. I : 16 v.; voor Taänach en Megiddo uit XVII : 11—13; Richt. I : 27.

Woestijn en in het Zuiden, de Hittieten, Amorieten, Kanaänieten,
9 Perizzieten, Hiwwieten en Jebuzieten: ′ de koningen van Jericho, van
10, 11 Ai bezijden Bethel, ′ van Jeruzalem, van Hebron, ′ van Jarmuth, van
12-14 Lachis, ′ van Eglon, van Gezer, ′ van Debir, van Geder, ′ van Horma,
15-17 van Arad, ′ van Libna, van Adullam, ′ van Makkeda, van Bethel, ′ van
18, 19 Tappuah, van Hefer, ′ van Afek in de streek Sjaron, ′ van Madon, van
20-22 Hasor, ′ van Sjimron, van Achsjaf, ′ van Taänach, van Megiddo, ′ van
23 Kedes, van Jokneam aan den Karmel, ′ van Dor in het heuvelland
24 van Dor, van de volkstammen van Galilea, ′ en van Tirsa, van elke
stad éen; samen dertig koningen.

9—24. Lijst der door Israël overwonnen koningen. Deze lijst wordt in de Hebreeuwsche bijbels op eene eigenaardige manier geschreven, nl.

de koning	van Jericho	éen,
de koning	van Ai bezijden Bethel	éen,

en zoo dertig regels. Blijkbaar wilden de overschrijvers die haar zoo inrichtten, dat al die glorierijke overwinningen met ophef zouden voorgelezen worden. Verg. op Est. IX : 7—9.

9—16*a*. Vijftien koningen van zuidelijk Kanaän. Na die van Jericho en Ai (VI, VII), worden de vijf koningen van X : 3 opgenoemd; daarop volgen, behalve de andere volgens X : 28 v. 33, 38 overwonnen koningen, de namen van vier nog niet vermelde. In overeenstemming met XIII : 3; XXIII, maar in afwijking van X : 41, ontbreken in deze lijst de koningen der Filistijnsche steden.

13. *Geder*, onbekend; waarschijnlijk hetzelfde als *Gedera*, in de Laagte (XV : 36), en *Gederoth*, in de nabijheid van Ajjalon en Socho (2 Kron. XXVIII : 18); verg. op 1 Kron. II : 51.

14. Over *Horma* en *Arad* zie op Num. XXI : 1—3, 1 en 3.

15. *Adullam*. Zie op Gen. XXXVIII : 1.

16*b*—18. De hier genoemde steden liggen in het midden van Kanaän. Van hare verovering wordt in de voorgaande hoofdstukken niets vermeld. — *Tappuah*, waarschijnlijk hetzelfde als *En-Tappuah*, op de grens van Efraim en Manasse (XVI : 8; XVII : 7 v.); een ander Tappuah lag in de Laagte van Juda (XV : 34). — *Hefer*, onbekend. Een *Gath-Hefer* lag in Zebulon (XIX : 13), een *Hafaraim*, d. i. de ‚twee Hefers', in Issachar (XIX : 19), eene landstreek *Hefer* in Juda (1 Kon. IV : 10). — *Afek in de streek Sjaron*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Afek*, (de koning) *van Lassjaron*. Het lag niet ver van Jizreël en is bekend door de overwinning der Israëlieten op de Arameërs; verg. op 1 Sam. IV : 1*b*. Een ander Afek XIII : 4. De streek Sjaron, niet te verwarren met de gelijknamige kustvlakte tusschen Cesarea en Joppe, strekte zich van den Tabor tot het meer Gennezaret uit.

19—23. De koningen van Noord-Kanaän: eerst de vier van XI : 1; daarna zeven andere. — *Taänach, Megiddo*, twee dicht bij elkander gelegen plaatsen (1 Kon. IV : 12), aan de zuidzijde der vlakte van Jizreël (XVII : 11 v.; Richt. I : 27; 1 Kon. IV : 12), in de nabijheid waarvan Debora en Barak de groote overwinning op de Kanaänieten behaalden (Richt. V : 19). Megiddo, ten noordwesten van Taänach, is door Salomo versterkt (1 Kon. IX : 15), en in hare nabijheid is Jozua verslagen door Necho, den koning van Egypte, en gesneuveld (2 Kon. XXIII : 29 v.). — *Kedes*, of *Kades*. Er was meer dan éene plaats van dezen naam, die ‚heiligdom' beteekent. Waarschijnlijk wordt hier niet Kedes in Naftali bedoeld (waarover zie op XIX : 37), maar een Kedes op of bij den Tabor, waar volg. Richt. IV (zie op Richt. IV : 6 en 9) eene plaats van dien naam schijnt gelegen te hebben. Immers de plaatsen waartusschen het hier voorkomt lagen in die streek. Over een „Kedes in Juda" zie op XV : 23. — *Jokneam aan den Karmel*, aan de zuidoostelijke helling van dit gebergte, XIX : 11; XXI : 34 als eene stad in den stam Zebulon vermeld, verschilt wellicht niet van *Jokmeam*, 1 Kon. IV : 12. De Karmel is het gebergte dat, ten zuiden van de baai van Akko vlak aan de kust beginnende, zich in de zuidoostelijke richting uitstrekt. De hoogste top is 567 M. boven zeepeil. Het was, en is nog, met een weligen plantengroei bedekt (Hoogl. VII : 5; Jez. XXXV : 2 en elders); vandaar waarschijnlijk de naam, die ‚boomgaard' beteekent. Van oudsher was het een heilige berg (1 Kon. XVIII : 19—46; 2 Kon. II : 25; IV : 25). — *Dor* — *Dor*. Zie op XI : 2. — *de volkstammen van Galilea*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de volkstammen van Gilgal*. Over Galilea zie op XX : 7.

24. *Tirsa*, wellicht ten noordoosten van Sichem, tot Omri de residentie der koningen van Noord-Israël (1 Kon. XIV : 17; XV : 21, 33; XVI : 6—24). Het komt nog Hoogl. VI : 4 voor. — *dertig*. Hebr. t. heeft *een en dertig*, wat overeenkomt met het aantal der opgenoemde koningen, indien men in vs. 18 een koning van Lassjaron naast dien van Afek vindt; zie aldaar. De Gr. vert. heeft *negen en twintig* en noemt er ook slechts zooveel op.

HOOFDSTUK XIII.

Nadat in de eerste helft van het boek (I—XII) de verovering van Kanaän is verhaald, volgt thans in de tweede (XIII—XXIV) het bericht over de verdeeling des lands en Jozua's laatste vermaningen aan zijn volk. Aan de verdeeling van Kanaän ten westen van den Jordaan, in XV—XIX naar onderling verschillende opgaven beschreven (zie inl. op XV—XIX), gaat in XIII en XIV eene tweevoudige inleiding vooraf: in H. XIII de beschrijving der verdeeling van het Overjordaansche; in H. XIV een verhaal over het erfdeel van Kaleb. Beide inleidingen beginnen met eenige verzen die tot opschriften hebben gediend van de stukken waaruit XV—XIX zijn samengesteld. Over de verzen waarmede ons hoofdstuk aanvangt zie op vs. 1—7.

In ons hoofdstuk nu lezen wij, hoe Jahwe Jozua wijst op de streken die nog veroverd moeten worden (1—6) en hem gebiedt het gansche land onder negen en een halven stam te verdeelen (7). Over het Overjordaansche heeft Mozes reeds beschikt (8—14*a*). Hij deed dit in de vlakte van Moab (14*b*) ten bate van Ruben (15—23), Gad (24—28) en half Manasse (29—31). Zoo heeft hij in de vlakte van Moab dit land verdeeld (32); aan Levi gaf hij geen erfdeel (33).

Het grootste deel van dit hoofdstuk is van den Deuteronomischen bewerker, die het aan het verhaal der verdeeling van West-Kanaän deed voorafgaan, om te leeren, dat het gansche land in den ruimsten zin, ook het geheele kustland, door Filistijnen en Feniciërs bewoond, en het Overjordaansche, naar Jahwe's wil voor Israël bestemd was. Aan Ezra's Wetboek ontleend of van een geestverwant afkomstig is vs. 14*b*, 15, 23*b*, 24, 28 v., 31*a*, 32, louter op- en onderschriften, waarbij zeker opgaven van de toebedeelde steden behoord hebben, die waarschijnlijk in vs. 16—21*a*, 25—27, 30, 31*a* schuilen, maar zoo met berichten uit andere geschriften verbonden, dat eene scheiding niet mogelijk is.

XIII : 1 Toen Jozua oud en bedaagd was geworden, zeide Jahwe tot hem:
Gij zijt oud en bedaagd geworden, en er is nog een zeer groot deel
2 van het land overgebleven om in bezit te nemen. ' Dit is het land
dat overgebleven is: alle landstreken der Filistijnen met het gansche
3 gebied der Gesjurieten: ' van den stroom vóor Egypte tot aan het
gebied van Ekron ten noorden geldt voor Kanaänietisch; de vijf vorsten
der Filistijnen, van Gaza, Asdod, Askelon, Gath en Ekron, en de Aw-
4 wieten, ' in het zuiden; het gansche land der Kanaänieten met de aan
5 de Sidoniërs behoorende grot tot Afek, tot het grondgebied ' der Geba-
lieten; voorts de gansche Libanon, ten oosten, van Baäl-Gad aan den
6 voet van het gebergte Hermon tot bij Hamath. ' Alle bewoners van
het gebergte, van den Libanon tot Misrefoth, ten westen, alle Sidoniërs,
zal ik voor de Israëlieten uit verdrijven. Wijs het alvast door het lot
7 ten erfdeel toe aan Israël, zooals ik u geboden heb. ' Verdeel dus dit
land ten erfdeel onder de negen stammen en den halven stam Manasse:

1—7. Deze verzen hangen onderling zeer slecht samen. Vooreerst kunnen de vs. 2—6 opgenoemde streken bezwaarlijk een groot deel des lands heeten (vs. 1). Verder is het land dat Jozua verdeelen moet volg. vs. 7 geheel West-Kanaän; maar de uitdrukking dáar gebruikt (*dit land*) wijst tevens terug op het voorgaande, zoodat het alleen de enkele in vs. 2—5 genoemde streken omvatten zou. Eindelijk voegt vs. 2—5 zeer slecht in den mond van Jahwe en strookt de opmerking over Jozua's hoogen ouderdom weinig met den tijd waarin dit hoofdstuk ons verplaatst. Waarschijnlijk hebben vs. 1 en 7 bij XVIII, XIX behoord en zijn zij door den bewerker hierheen verplaatst.

1. Verg. XXIII : 1 v.

2. *Gesjurieten*, komen ook 1 Sam. XXVII : 8 naast de Filistijnen voor; zij moeten ten zuiden van dezen gewoond hebben. Over andere Gesjurieten (vs. 13) zie op Deut. III : 14.

3. *den stroom* (*sjihor*; verg. op Jer. II : 18) *vóor Egypte*. Waarschijnlijk wordt de stroom bedoeld die 1 Kron. XIII : 5 „de stroom van Egypte", en elders, ook XV : 4, 47, de „beek van Egypte" heet; waarover zie op Gen. XV : 18. — *geldt voor Kanaänietisch*, behoort dus tot het aan Israël toegezegde land. — *Gaza* — *Ekron*, de bekende vijf steden der Filistijnen, ook 1 Sam. VI : 17 opgenoemd. Askelon lag aan de Middellandsche Zee tusschen Gaza en Asdod; Ekron ten noordoosten van Asdod, een paar uur landwaarts in; over de andere drie zie op XI : 22. Volgens XV : 45—47 werd het land der Filistijnen aan Juda toegewezen; volgens Richt. I : 18 werden Gaza, Askelon en Ekron door hem veroverd. Elders behoort Ekron tot Dan (XIX : 43). Zie op XV : 45—47. — *de Awwieten*, volgens Deut. II : 23 de oude bewoners van Filistea.

4 v. *het gansche* — *Gebalieten*, het land der Feniciërs.

4. *in het zuiden*. Hiermede wordt het gebied van vs. 2*b*, 3, als het zuidelijke, van het noordelijke, vs. 4—6, onderscheiden. — *de aan* — *grot*, zeer onzekere lezing en vertaling. Wellicht wordt de bergachtige streek ten oosten van Sidon, waar talrijke grotten zijn, bedoeld. — *Afek*, volgens XIX : 30 aan Azer toegewezen, maar niet door hem veroverd (Richt. I : 31), lag ten noordoosten van Bairuth. Eene andere stad van denzelfden naam, XII : 18. — *het grondgebied*. Hebr. t. laat volgen *der Amorieten*, (5) *en het land*, wat als zinstorend is weggelaten.

5. *Gebalieten*, bewoners van Gebal, bij de Grieken Byblos, aan de Middellandsche Zee, acht uren ten noorden van Bairuth; verg. 1 Kon. V : 18; Ezech. XXVII : 9. — *de gansche Libanon ten oosten*, de Antilibanos met het dal van den Libanon. — *Baäl-Gad* — *Hermon*. Tot zoover had Jozua het land veroverd, XI : 17; XII : 7. — *Hamath*. Zie op 1 Kon. VIII : 65.

6. *Misrefoth, ten westen*. Zie op XI : 8. — *Alle* — *verdrijven*. Deze belofte wordt niet gegeven ten aanzien van het land der Filistijnen; maar waarschijnlijk bedoelde de schrijver ook dit (XXIII : 5), en drukte hij zich slechts onduidelijk uit. — Over *de Sidoniërs* zie op Gen. X : 15. — *Wijs* — *Israël*. Verg. XXIII : 4*a*. — *zooals* — *heb*. Zie I : 6.

7. *van den Jordaan* — *zijn*, uit Gr. vert. ingevoegd.

van den Jordaan tot aan de Groote Zee, ten westen, zult gij het geven;
de Groote Zee zal de grens zijn.
8 Aan de beide stammen Ruben en Gad en den halven stam Manasse
heeft Mozes een erfdeel gegeven aan de overzijde van den Jordaan;
9 aan de oostzijde heeft Mozes, Jahwe's dienstknecht, hun gegeven: ′ van
Aroër af aan den oever der beek Arnon en de stad die halverwege de
10 beek ligt, met de gansche hoogvlakte van Medeba tot Dibon, ′ bene-
vens al de steden van Sihon, den koning der Amorieten, die te Hesbon
11 regeerde, tot aan de grens der Ammonieten. ′ Verder Gilead en het
gebied der Gesjurieten en dat der Maächathieten, met het gansche
12 gebergte Hermon, alsmede gansch Bazan tot Salcha: ′ het geheele
koninkrijk van Og in Bazan, die te Astaroth en te Edreï regeerde.
Deze was van de Refaïeten overgebleven; Mozes had hen verslagen
13 en verdreven. ′ Doch de Israëlieten hebben de Gesjurieten en Maächa-
thieten niet verdreven; zoodat Gesjur en Maächath in het midden van
14 Israël gevestigd bleven, tot op dezen dag. ′ Alleen aan den stam Levi
heeft hij geen erfdeel gegeven: Jahwe zelf, Israëls god, is zijn erfdeel,
zooals hij tot hem gesproken heeft.
15 Dit is het erfdeel dat Mozes aan de Israëlieten heeft toegewezen
in de vlakte van Moab, aan de overzijde van den Jordaan, tegenover
Jericho. Hij gaf aan den stam der Rubenieten, naar hunne geslachten,
16 als volgt: ′ zij verkregen het gebied van Aroër af aan den oever der
beek Arnon en de stad die halverwege de beek ligt, met de gansche
17 hoogvlakte tot aan Medeba, ′ Hesbon en al hare steden op de hoog-
18 vlakte, Dibon, Bamoth-Baäl, Beth-Baäl-meon, ′ Jahas, Kedemoth, Mefaäth, ′
19, 20 Kirjathaim, Sibma, Sereth-hassjahar op het gebergte der vallei, ′ Beth-
21 Peor, de hellingen van den Pisga en Beth-hajjesjimoth: ′ al de steden

Vs. 8—12. XII : 1—6.

8. Hier is, met geringe wijzigingen, de Gr. vert. gevolgd; Hebr. t. *Met hem* (den anderen halven stam Manasse, vs. 7) *hebben de Rubenieten en Gadieten hun erfdeel ingenomen dat Mozes hun aan de overzijde van den Jordaan, ten oosten, gegeven had, zooals Mozes, Jahwe's dienstknecht, hun gegeven had.*

9—12. Verg. Deut. III : 8—13.

9. *met — Dibon.* Zie op Deut. III : 10. Medeba was het noordelijke, Dibon het zuidelijke punt. — *van Medeba,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft *van* niet.

11. *Gilead* behoorde, volgens XII : 2, voor de helft aan Sihon. — *het gebied — Maächathieten.* Zie op Deut. III : 14.

13. Dit vers kan niet van denzelfden schrijver zijn als het voorgaande. Immers, dáar wordt gezegd dat Mozes het land dezer stammen veroverde, hier, dat dit niet het geval is geweest; verg. XII : 5; Deut. III : 14. Het schijnt eene inlassching te zijn van dezelfde hand als XV : 63; XVI : 10; XVII : 12 v.; XIX : 47. — *Maächath,* elders *Maächa.*

14. Verg. Deut. XVIII : 1 v. — *Jahwe,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. laat voorafgaan *de offers van.* Die dit in den tekst invoegde vond zeker de woorden van den schrijver oneerbiedig.

15. *Dit — Jericho,* volg. Gr. vert. ingevoegd.

16—20. Het hier aan Ruben toegewezen gebied komt elders voor een deel als Gadietisch voor, o. a. de steden Hesbon en Dibon (XXI : 39; Num. XXXII : 34). Familiën van beide stammen, wier gebied Deut. III : 12—17 niet afzonderlijk wordt opgegeven, woonden blijkbaar dooreen. Over de bevolking dezer streek in verschillende tijdperken zie inl. op Num. XXI : 1—XXII : 1.

16 v. Van het gebied der Rubenieten wordt wel de zuidelijke, maar niet de noordelijke grens aangegeven. Waarschijnlijk stelde de schrijver haar even ten noorden van Hesbon; zie vs. 26.

16. *tot aan,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *bij.*

17. *Hesbon — hoogvlakte.* Hesbon zelve behoorde niet tot de hoogvlakte; het lag ten noorden van Medeba, het noordelijkste punt er van. — *Bamoth-Baäl.* Zie op Num. XXI : 19. — *Beth-Baäl-meon.* Zie op Num. XXXII : 34—38.

18. *Jahas.* Zie op Num. XXI : 23. — *Kedemoth.* Zie op Deut. II : 26. — *Mefaäth,* volgens Jer. XLVIII : 21 eene stad der Moabieten, verg. XXI : 37; 1 Kron. VI : 79, in de nabijheid van Jahas.

19. *Kirjathaim.* Zie op Gen. XIV : 5. — *Sibma,* Num. XXXII : 3, 38; Jez. XVI : 8 v.; Jer. XLVIII : 32 vermeld. — *Sereth-hassjahar,* onbekend.

20. *Beth-Peor.* Zie op Num. XXV : 3. — *de hellingen van den Pisga,* zie op Num. XXI : 20, worden hier, vreemd genoeg, onder de steden opgenoemd. Daarentegen missen wij de vrijstad Beser, XX : 8; Deut. IV : 43. — *Beth-hajjesjimoth.* Zie op Num. XXXIII : 49.

21*b*, 22. Deze herinnering aan Israëls overwinning van de vijf Midianietische vorsten en den dood

der hoogvlakte en het gansche rijk van Sihon, den koning der Amorieten,
die te Hesbon regeerde, dien Mozes verslagen heeft met de vorsten
der Midianieten, Ewi, Rekem, Sur, Hur en Reba, machtige vorsten
22 van Sihon en bewoners des lands. ' Bij hunne gesneuvelden hebben de
Israëlieten ook Bileam, Beors zoon, den waarzegger, met het zwaard
23 gedood. ' De grens der Rubenieten was de Jordaan. Dit is het erfdeel
der Rubenieten naar hunne geslachten, de steden met hare dorpen.
24 Voorts gaf Mozes aan den stam Gad, de Gadieten, naar hunne ge-
25 slachten, als volgt: ' zij verkregen het gebied over Jaëzer en alle steden
van Gilead en het halve land der Ammonieten, tot aan Aroër tegen-
26 over Rabba: ' van Hesbon tot Ramath-hammispe en Betonim, en van
27 Mahanaim tot het gebied van Lidbir; ' in de vallei: Beth-haram, Beth-
nimra, Sukkoth en Safon, het overige van het rijk van Sihon, den
koning van Hesbon. De Jordaan is hunne grens tot aan de punt van
28 het meer Kinnereth, aan de oostzijde van den Jordaan. ' Dit is het
erfdeel der Gadieten, naar hunne geslachten, de steden met hare dorpen.
29 Voorts gaf Mozes aan den halven stam der Manassieten, naar hunne
30 geslachten, als volgt: ' hun gebied strekte zich uit van Mahanaim af
over gansch Bazan, het geheele rijk van Og, Bazans koning, en al de
31 Jaïrs-gehuchten in Bazan, zestig steden; ' met half Gilead, Astaroth en
Edreï, steden van Ogs rijk in Bazan; dit was voor de zonen van Machir,
den zoon van Manasse, voor de helft van de zonen van Machir, den
zoon van Manasse, naar hunne geslachten.
32 Dit zijn de erfdeelen die Mozes heeft toegewezen in de vlakte van
Moab, aan de overzijde van den Jordaan, ten oosten van Jericho. '

van Bileam is, bijna woordelijk, aan Num. XXXI : 8 ontleend. Alleen wordt er hier bijgevoegd dat de Midianieten Sihons onderhoorigen en bewoners van zijn land waren. De woorden zijn later ingelascht, hetzij door den schrijver van Num. XXXI, hetzij door een ander, die zijn verhaal wilde bevestigen; zie op Num. XXXI : 8.

21. Aan den aanvang van dit vers is *en* weggelaten.

23. *de Jordaan,* slechts voor een zeer klein gedeelte, daar het dal tegenover Jericho reeds tot het gebied van Gad behoorde. Hebr. t. voegt er nog bij *en grondgebied.*

24—28. Tot het grondgebied van Gad behoorde het grootste gedeelte van Gilead en het dal van den Jordaan nagenoeg van tegenover Jericho af tot aan het meer Kinnereth. De zuidelijke grens liep ten noorden van Hesbon; de noordelijke van de zuidelijke punt van het meer Kinnereth, waarschijnlijk in zuidoostelijke richting, naar den Jabbok.

25. *Jaëzer.* Zie op Num. XXI : 32. — *het halve — Ammonieten.* Van dit land hadden de Israëlieten volgens Num. XXI : 24 niets kunnen, volgens Deut. II : 19 niets mogen veroveren: het heet Deut. III : 16 Israëls oostelijke grens. — *Aroër,* eene stad der Ammonieten, nog Richt. XI : 33 genoemd. — *Rabba,* of *Rabbath-Ammon.* Zie op Deut. III : 11.

26. *Ramath-hammispe.* De verhouding van deze plaats tot Rama (zie op Deut. IV : 43) en tot Mispe (zie op Gen. XXXI : 49) is onbekend. — *Betonim,* onbekend; doch zie op Gen. XLIII : 11. — *Mahanaim.* Zie op Gen. XXXII : 2. — *Lidbir,* misschien hetzelfde als *Lodebar,* 2 Sam. IX : 4 v.; XVII : 27, ten oosten van Mahanaim.

27. *in de vallei,* van den Jordaan. — *Beth-haram, Beth-nimra,* tegenover Jericho, het eerste ook *Beth-haran,* het tweede ook *Nimra* genoemd, Num. XXXII : 3, 36. — *Sukkoth.* Zie op Gen. XXXIII : 17. — *Safon.* Zie op Richt. XII : 1. — *het overige — Hesbon.* Een deel van zijn gebied was aan Ruben gegeven, volgens vs. 21*a* zelfs het geheel. — *is hunne grens,* volg. verb. t.; Hebr. t. *en eene grens.*

29. Volg. Gr. vert. zijn hier eenige woorden, die in den Hebr. t. dubbel zijn geschreven, weggelaten.

30. *al — steden.* Zie op Deut. III : 14.

31. *dit was,* duidelijkheidshalve ingevoegd. Wat aan de zonen van Machir wordt gegeven is blijkbaar het geheele rijk van Og: Bazan en half Gilead. Volgens Deut. III : 15 verkreeg Machir alleen het Gileadietisch gedeelte daarvan, terwijl het eigenlijke Bazan aan Jaïr kwam. — *voor de zonen — geslachten.* De tegenstrijdigheid in deze woorden is het gevolg van de samenkoppeling van twee berichten. De opgave dat het voormalig rijk van Og aan de helft van Machirs zonen te beurt viel is van den schrijver van Ezra's Wetboek, volgens wien Manasse slechts één zoon had, Machir, wiens nakomelingen voor de helft ten oosten en voor de andere helft ten westen van den Jordaan woonden (Num. XXVI : 29—34; verg. op Gen. L : 23). — *den zoon van Manasse* is den tweeden keer uit Gr. vert. ingevoegd.

32. *vlakte.* Zie op Num. XXII : 1.

33 Maar aan den stam Levi heeft Mozes geen erfdeel gegeven; Jahwe, Israëls god, is zijn erfdeel, zooals hij tot hem gesproken heeft.

33. Dit staat reeds in vs. 14 en wordt in Gr. vert. weggelaten.

HOOFDSTUK XIV.

Kaleb verkrijgt Hebron. — Vs. 1—5 behelst een opschrift boven het bericht van de verdeeling des lands in XV—XIX. Het is aan Ezra's Wetboek ontleend, maar niet ongeschonden tot ons gekomen. Immers, wij missen hier de vermelding van de plaats waar het land verdeeld werd. Volgens XVIII : 1 was dit Sjilo. Waarschijnlijk heeft dit vers bij XIV : 1—5 behoord, maar is het door den Verzamelaar er van afgezonderd wegens vs. 6, waar de verdeeling des lands plaats heeft te Gilgal. Over een dergelijk opschrift boven H. XIII zie inl. op dat hoofdstuk. — Daarop volgt het verhaal, hoe Kaleb Jozua herinnert aan de belofte van Mozes dat hij de door hem verspiede landstreek ten erfdeel zou ontvangen (6—9), en op hare vervulling aandringt (10—12); waarop Jozua hem Hebron geeft (13—15). Het is, naar het schijnt, van een Deuteronomischen schrijver, maar van een ander dan die van X : 36, waarmede het in strijd is. Immers heeft daar Jozua de bevolking van Hebron reeds geheel uitgemoord; terwijl hier die plaats nog na de verovering des lands door Enakieten bewoond is.

XIV : 1 Dit zijn de erfdeelen die de Israëlieten in het land Kanaän hebben
verkregen, welke de priester Eleazar, Jozua, de zoon van Nun, en de
familiehoofden der stammen aan de Israëlieten hebben toegewezen,
2 ieders erfdeel door het lot, zooals Jahwe door Mozes ten aanzien van
3 de negen en een halven stam had geboden. Want Mozes had aan de
twee en een halven stam een erfdeel gegeven in het Overjordaansche,
4 den Levieten had hij geen erfdeel in hun midden gegeven, en de
zonen van Jozef waren tot twee stammen geworden: Manasse en Efraim.
En den Levieten hebben zij geen aandeel in het land gegeven, behalve
steden om in te wonen, met haar weidegrond voor hun vee en hunne
5 have. Zooals Jahwe aan Mozes geboden had, hebben de Israëlieten
gedaan en het land verdeeld.
6 Toen de Judeërs tot Jozua te Gilgal nadertraden, zeide Kaleb, de
zoon van Jefunne, de Kenizziet, tot hem: Gij weet, wat Jahwe te
Kades-barnea tot Mozes, den godsman, te mijnen aanzien — en te
7 uwen — gesproken heeft. Veertig jaar was ik oud, toen Mozes, Jahwe's
dienstknecht, mij van Kades-barnea uitzond om het land te verspieden,
8 en ik hem verslag gaf naar wat in mijn hart was. Mijne broederen
die met mij waren opgetrokken deden het hart des volks versmelten;
9 maar ik ben volstandig aan Jahwe, mijn god, trouw gebleven. Daarom
zwoer Mozes te dien dage: Voorzeker zal het land dat uw voet heeft
betreden u en uwen zonen voor eeuwig ten erfdeel zijn, omdat gij

1. *de priester — stammen.* Zie Num. XXXIV : 16—29. Volgens XIII : 6 v.; XVIII : 6—10 was alleen Jozua met de verdeeling belast. Verg. XIX : 51.

2. *door het lot.* Volgens XVIII : 2—10 hebben Juda en Jozef hun gebied niet door het lot verkregen; verg. inl. op XV—XIX. Over de verdeeling door het lot zie op Num. XXVI : 54—56. — *zooals — geboden.* Zie Num. XXVI : 52—56; XXXIII : 54; XXXIV : 13.

3 v. De schrijver legt uit, wie in de negen en een halven stam begrepen zijn: Levi wordt niet medegeteld, Jozef geldt voor twee.

4. *en — Efraim.* Zie inl. op Gen. XLVII : 28—XLVIII : 22.

4*b*, 5. Verg. XXI; Num. XXXV : 1—8.

6—15. Verg. Deut. I : 19—36 en op X : 36—38.

6. *Toen — nadertraden,* om te vernemen, welk erfdeel voor hen bestemd was. Jozua bevindt zich hier te Gilgal, terwijl volgens Ezra's Wetboek waarschijnlijk de geheele verdeeling des lands te Sjilo plaats vond; zie Inl. — *en te uwen,* waarschijnlijk eene inlassching, beantwoordende aan de voorstelling dat ook Jozua onder de verspieders voorkwam; zie inl. op Num. XIII, XIV. Zij is hier geheel misplaatst, daar uit Kalebs gansche rede blijkt dat hij onder de verspieders alleen stond (zie vs. 7 v. en op vs. 12).

7. *naar wat in mijn hart was,* naar mijne innige overtuiging.

9. *Daarom zwoer Mozes.* Num. XIV : 24 en Deut. I : 34—36 zweert Jahwe het. — *Voorzeker — zijn.* Evenzoo Deut. I : 36; verg. Num. XIV : 24.

10 volstandig aan Jahwe, mijn god, zijt trouw gebleven.' Welnu, zie,
Jahwe heeft mij, zooals hij gesproken heeft, nu vijf en veertig jaar
in het leven gelaten, sedert hij dat woord tot Mozes gesproken heeft;
gedurende welken tijd Israël in de woestijn heeft rondgetrokken. Zie,
11 ik ben nu vijf en tachtig jaar oud,' maar heden nog even sterk als
toen Mozes mij uitzond: ik heb thans nog evenveel kracht als toen,
12 voor den strijd, en om uit en in te gaan.' Geef mij dus dit gebergte,
waarvan Jahwe te dien dage heeft gesproken; want gij zelf hebt te
dien dage gehoord dat daar Enakieten wonen en groote versterkte
steden zijn. Wellicht zal Jahwe met mij zijn en zal ik hen verdrijven,
13 zooals Jahwe gesproken heeft.' Toen schonk Jozua hem zijn zegen en
14 gaf Hebron aan Kaleb, den zoon van Jefunne, ten erfdeel.' Daarom
is Hebron het erfdeel geworden van Kaleb, den zoon van Jefunne,
den Kenizziet, tot op dezen dag; omdat hij aan Jahwe, Israëls god,
15 volstandig trouw is gebleven.' De naam van Hebron was voorheen
Kirjath-Arba; deze Arba was de groote man onder de Enakieten. En
het land kreeg rust, was vrij van oorlog.

10. *gedurende welken tijd*, nl. vijf en veertig jaren. Onnauwkeurige uitdrukking: immers had Israël, volgens de overlevering, in het geheel slechts veertig, van de verspieding des lands af slechts acht en dertig jaren, in de woestijn doorgebracht. Kaleb rekent de jaren der verovering mede en stelt die dus op vijf of zeven.

11. *om — gaan.* Zie op 1 Kon. III : 7.

12. *gij zelf — gehoord*, door het verslag der verspieders. Jozua was dus geen verspieder geweest; anders zou hij het zelf gezien hebben. — *Wellicht — verdrijven.* Volgens XI : 21 v. waren de Enakieten te Hebron reeds door Jozua uitgeroeid; zie aldaar.

15. *Kirjath-Arba*, elders *Kirjath-arba.* Over de ware beteekenis van dien naam zie op Gen. XIII : 18. De schrijver ziet *arba* (,vier') voor een eigennaam aan en vat de samenstelling op als ,veste van Arba'. — *de groote — Enakieten*, de beroemdste, volgens XV : 13 de stamvader. — *En — oorlog.* Deze woorden, die ook XI : 23 voorkomen, staan hier vreemd; immers is even te voren gezegd dat de Enakieten nog te Hebron woonden. De schrijver bedoelt waarschijnlijk, dat, nu de verovering van Hebron aan Kaleb was opgedragen, het overige van het land onder Israël verdeeld kon worden. In dat geval laten zijne woorden zich beschouwen als aanhef van het verslag der verdeeling in H. XV—XIX.

INLEIDING OP HOOFDSTUK XV—XIX.

In deze hoofdstukken wordt verhaald, hoe Kanaän ten westen van den Jordaan onder negen en een halven stam verdeeld is. Hiervan worden verschillende voorstellingen gegeven. Volgens de jongste, uit Ezra's Wetboek, waarvan XIV : 1—5 het opschrift was, werd het gansche land door Eleazar, Jozua en de familiehoofden der stammen bij loting verdeeld, en wel, bij de tent der samenkomst te Sjilo. Daarnevens vinden wij overblijfselen der voorstelling van het Oude-Sagenboek, volgens welke eerst Juda en Jozef ieder voor zich zijn grondgebied veroverd en zich daarop gevestigd hebben, en daarna het overige land onder de overblijvende stammen verloot is (verg. op XVIII : 3). Er zijn echter slechts een paar stukken van over, nl. XVII : 14—18; XVIII : 2—10; want de Deuteronomische bewerker, die er prijs op stelde geheel Kanaän door Jozua te doen verdeelen, zooals hij het geheel veroverd had, heeft de voorstelling dat Juda en Jozef zich door eigen inspanning in hun gebied vestigden door die van eene toewijzing bij het lot vervangen. Toch maakt ook hij onderscheid tusschen deze beide en de andere stammen, door genen hun erfdeel te Gilgal (XIV : 6), niet als dezen te Sjilo, te doen ontvangen. Bij deze gedeelten behoorde XIII : 1—7; zie aldaar.

Ook de stedenlijsten en grensbepalingen in deze hoofdstukken (zie de Inll.) zijn uit verschillende bronnen; dit blijkt uit de herhaling (zie op XV : 20, 41 en 43) en de tegenstrijdigheid (zie op XVI : 1—3, 4 en XVII : 7—10) van vele opgaven. Het is echter uit den aard der zaak onmogelijk, aan te wijzen welke gedeelten aan het eene of aan het andere geschrift zijn ontleend; immers behelsden het werk van den Deuteronomist en Ezra's Wetboek dikwijls dezelfde namen. Indien ook reeds in het Oude-Sagenboek dergelijke opgaven stonden, zullen deze wel uit weinig meer dan optellingen van de voornaamste plaatsen van elken stam hebben bestaan.

HOOFDSTUK XV.

Het grondgebied van Juda. — Het gebied van Juda ligt in het zuiden van Kanaän (1); de grenzen (2—12). Kaleb verdrijft de Enakieten uit Hebron (13 v.), Othniël neemt Debir in, verkrijgt als prijs Kalebs dochter tot vrouw (15—17) en op haar verzoek ook land met wellen bij zijne stad (18 v.). De steden van Juda: in het Zuiden (20—32); in de Laagte (33—47); in het Gebergte (48—60) en in de Woestijn (61 v.). Te Jeruzalem blijven de Jebuzieten wonen (63).

Het volgens dit hoofdstuk aan Juda toegewezen gebied omvat het geheele zuiden van Kanaän, het gebied van Simeon (zie op vs. 24, 26, 28, 30, 31 en 32), dat van Dan voor een deel (zie op vs. 33), zelfs het land der Filistijnen (zie vs. 45—47). In twee opzichten is deze voorstelling met de historische werkelijkheid in strijd. Vooreerst heeft de Filistijnsche kust, hoewel aan David en Salomo schatplichtig, nooit een deel van Israëls land uitgemaakt. Ten andere wordt hier erfdeel der Judeërs genoemd het land dat zelfs in het tijdvak der koningen, ja óok door Judeërs en Simeonieten, maar evenzeer door Kenieten, Kenizzieten en andere stammen van vreemden oorsprong bewoond werd. Dit kan den schrijver niet onbekend zijn geweest. Wij hebben het dus daarvoor te houden, dat zoowel de Deuteronomische bewerker als de schrijver van Ezra's Wetboek hier aan Juda het geheele grondgebied toekennen dat hij naar de meening der geloovigen van later tijd van den aanvang af had moeten bezitten.

Vs. 13—19, grootendeels met Richt. I : 10—15 overeenkomende, is door den Verzamelaar hier ingelascht; verg. op vs. 14.

XV : 1 De stam der Judeërs, naar hunne geslachten, verkreeg het lot palende
aan het grondgebied van Edom, van de woestijn Tsin af tot Kades,
2 in het zuiden. ' Hunne zuidelijke grens begon bij het uiteinde der Zout-
3 zee, de punt die zich zuidwaarts uitstrekt, ' en kwam uit tegenover den
Schorpioenenpas; liep dan over Tsin, verder opwaarts ten zuiden van
Kades-barnea, over Hesron, naar Addar op, in de richting van Karka, '
4 over Asmon, en kwam uit aan de beek van Egypte; zoodat de grens
5 aan de zee eindigde. Dit zal uwe zuidelijke grens zijn. ' De oostelijke
grens was de Zoutzee tot aan den mond van den Jordaan. Aan de
noordzijde liep de grens, beginnende van de punt der zee aan den
6 mond van den Jordaan, ' naar Beth-hogla op, voorts ten noorden van
Beth-araba, dan opwaarts naar den steen van Bohan, den zoon van Ruben, '
7 naar Debir, op eenigen afstand van het dal Achor; waarna zij zich
wendde naar Gilgal, dat in het gezicht van den pas van Adummim,
ten zuiden van de beek, ligt; verder liep zij door naar het water van

1—4. Over de hier voorkomende namen zie op Num. XXXIV : 3—5.

1. *het lot*, overeenkomstig XIV : 1—5. — *van de woestijn — Kades*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de woestijn Tsin, in het zuiden, van het zuideinde af.* — *Tsin.* Zie op Num. XIII : 21.

3. *kwam uit.* Deze in de opgaven van de grenzen der stammen telkens voorkomende uitdrukking duidt aan dat de grens in eene of andere richting ten einde loopt, om daarna af te buigen. Dat de zuidelijke grens van Juda uitkwam tegenover den Schorpioenenpas wil dus zeggen: tot hiertoe liep zij in éene richting, zuidwaarts, door, maar daarna boog zij meer zuidwestelijk af. — *tegenover*, volg. Gr. vert.: Hebr. t. *ten zuiden van.* — *opwaarts.* Telkens als de grens van eene lager naar eene hooger gelegen streek loopt, of omgekeerd, wordt dit in het Hebreeuwsch door de werkwoorden „opklimmen" of „afdalen" aangeduid. — *Karka*, Num. XXXIV : 3—5 niet genoemd, is onbekend.

4. *uwe*, alsof hier, evenals Num. XXXIV : 3—16 de Israëlieten, de Judeërs worden toegesproken. Wellicht is de zinsnede *Dit — zijn* gedachteloos uit Num. XXXIV overgenomen.

5*b*—11. De noordelijke grens van Juda wordt als zuidelijke grens van Benjamin nog eens opgegeven in XVIII : 15—19, doch in omgekeerde richting, van het westen naar het oosten.

6. *Beth-hogla*, drie kwartier van den Jordaan, volgens XVIII : 21 in het gebied van den stam Benjamin. — *Beth-araba*, nu eens tot Juda, dan tot Benjamin gerekend (vs. 61; XVIII : 22), is onbekend. Volgens XVIII : 18 liep de grens over een bergrug ten noorden van deze stad. — *den steen — Ruben*, alleen hier en XVIII : 17 vermeld. Den naam *Bohan*, die ‚duim' beteekent, had de steen wellicht aan zijn vorm te danken. Het toegevoegde *den zoon van Ruben* toont dat Bohan voor den naam van een mensch werd gehouden, en doet vermoeden dat in ouden tijd hier en daar ten westen van den Jordaan ook Rubenieten woonden, of dat een Rubeniet daar een heldenstuk heeft verricht.

7. *Debir — Achor.* Dit *Debir* is verder niet bekend; over een ander zie op vs. 15. Over *het dal Achor* zie op VII : 24. De plaats ontbreekt in XVIII : 17; waarschijnlijk zijn de woorden ingelascht, of zijn er fouten in den tekst geslopen. — *wendde.* Hiervóor heeft Hebr. t. nog *noordwaarts*, dat volg. Gr. vert. is weggelaten. — *Gilgal.* In de plaats van dit staat XVIII : 17 een ander woord, dat in het Hebreeuwsch bijna eveneens wordt geschreven en ‚landstreken' beteekent; zie op XII : 19—23. Misschien heeft dat woord oorspronkelijk ook hier gestaan en is er bij vergissing *Gilgal* van gemaakt. —

8 En-sjemes en eindigde bij de bron Rogel. ′ Daarna liep de grens naar
het dal van den zoon van Hinnom op, langs de zuidzijde van den
bergrug der Jebuzieten, dat is Jeruzalem; verder over den top van de
bergketen die ten westen langs het dal van Hinnom zich uitstrekt,
hetwelk aan het noordelijk uiteinde van de vallei der Refaïeten is. ′
9 Zij boog van den top van het gebergte om naar de bron van het water
van Neftoah en kwam uit bij de steden van het gebergte van Efron.
10 Daarna boog de grens om naar Baäl, dat is Kirjath-jearim, ′ liep van
Baäl in westelijke richting naar het gebergte Seïr, langs de noordzijde
van den bergrug van Kirjath-jearim, dat is Kezalon; verder naar Beth-
11 sjemes af, over Timna, ′ en kwam uit in het noorden bij den bergrug
van Ekron; vervolgens boog zij om naar Sjikkeron, liep over de beek
van Baäl en kwam bij Jabneël uit; zoodat de grens aan de zee eindigde. ′
12 De westelijke grens was de Groote Zee. Dit zijn de grenzen der Judeërs,
naar hunne geslachten, aan alle zijden.
13 Aan Kaleb, den zoon van Jefunne, heeft Jozua een aandeel gegeven
in het midden der Judeërs, overeenkomstig Jahwe's gebod aan hem:
14 Kirjath-Arba, welke Arba Enaks vader was, dat is Hebron. ′ Van daar

pas van Adummim, een bergpas aan de noordzijde van den weg van Jeruzalem naar Jericho. De naam is afgeleid van een woord dat ‚rood' beteekent en heeft misschien zijn oorsprong te danken aan de roodachtige kleur van de rotsen of den bodem aldaar. — *de beek*. Welke bedoeld wordt, is onbekend. — *verder*. De grens, na eerst noordwaarts geloopen te hebben, loopt nu in zuidwestelijke richting. — *En-sjemes*, letterlijk ‚Zonnebron', thans *Apostelbron* geheeten, ten noordoosten van Jeruzalem, de eenige bron tusschen deze stad en Jericho. — *de bron Rogel*, d. i. de ‚Verspieders-' of de ‚Vollersbron', door de Christenen de *Nehemjabron* genoemd, thans de *Jobsbron*, ten zuiden van Jeruzalem, in de onmiddellijke nabijheid der stad (2 Sam. XVII : 17; 1 Kon. I : 9), waar het dal der zonen van Hinnom in dat van den Kidron uitmondt.

8. *het dal van den zoon van Hinnom*, ook *dal van de zonen van Hinnom* of *dal van Hinnom* (Neh. XI : 30), strekte zich ten zuidoosten van Jeruzalem uit en lag hooger dan het noordoostelijk gelegen Kidrondal. Van Hinnom, naar wiens zoon of zonen het genoemd is, weten wij niets. Daar werden in de achtste eeuw de kinderoffers aan den Moloch gebracht; zie op Lev. XVIII : 21. Hierdoor was het dal in het oog der tegenstanders van dien dienst een vervloekt oord en is dit eeuwen na de afschaffing er van gebleven; zoodat, toen het geloof aan eene plaats waar de goddeloozen na hun dood getuchtigd werden opkwam en veld won, deze hel met den naam van *Gehinnom*, d. i. ‚dal van Hinnom', of *Gehenna*, aangeduid werd. — *bergrug* — *Jeruzalem*. Zie op Richt. XIX : 10 v. en op 2 Sam. V : 6. — *de vallei der Refaïeten*, eene vruchtbare vlakte (Jez. XVII : 5), die zich ten zuidwesten van Jeruzalem, door een bergrug van het Hinnomdal gescheiden, een uur in de lengte en een half uur in de breedte uitstrekt. Zij was meermalen het tooneel van den strijd met de Filistijnen (2 Sam. V : 18—25; XXIII : 13).

9. *Neftoah*, waarschijnlijk een uur ten noordwesten van Jeruzalem. — *het gebergte van Efron*, meer westelijk, ten zuiden waarvan de groote weg van Jeruzalem naar Joppe loopt. Efron zelf komt nog 2 Kron. XIII : 19 voor. — *Daarna* — *om*, in zuidwestelijke richting. — *Baäl*, volg. Gr. vert., evenals vs. 10; Hebr. t. heeft beide keeren *Baäla;* waarover verg. op IX : 17.

10. *in westelijke*, meer bepaald zuidwestelijke, *richting*. De grenslijn wordt van Kirjath-jearim getrokken naar Beth-sjemes en Timna, die ten zuidwesten liggen, en loopt dan langs Ekron en Jabneël, die op gelijke breedte met Kirjath-jearim zijn gelegen; zoodat in het gebied van Juda een inspringenden hoek wordt gemaakt; dat gedeelte behoort volgens XIX : 40—43 tot den stam Dan. — *Seïr*. Deze naam, dien gewoonlijk het gebergte draagt dat door Edomieten bewoond werd, wordt hier aan de heuvels bij Kirjath-jearim gegeven. Gr. vert. heeft, met omzetting van twee letters, *Assar*. — *Kirjath-jearim*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Har* (d. i. ‚berg') *-jearim*. — *Kezalon*, waarschijnlijk een stadsnaam. — *naar Beth-sjemes af*, dus door eene lager gelegen streek. Beth-sjemes, ‚Zonnehuis', ook *Irsjemes*, ‚Zonnestad', geheeten, behoorde volgens XXI : 16; 1 Kron. VI : 59 tot Juda, volgens XIX : 41 tot Dan. Zij lag in de Laagte, drie tot vier uur ten zuidwesten van Kirjath-jearim, aan de grens van Filistea. Hierheen brachten de Filistijnen de ark van Jahwe terug (1 Sam. VI : 9—21) en hier werd Amasia van Juda door Joas van Israël verslagen (2 Kon. XIV : 11—13; verg. 2 Kron. XXVIII : 18). — *Timna*, ook *Timnath*, volgens XIX : 43 in Dan, een uur ten zuidwesten van Beth-sjemes, komt in Richt. XIV als Filistijnsche stad voor. Waarschijnlijk wordt deze plaats ook Gen. XXXVIII : 12 bedoeld. Eene gelijknamige komt vs. 57 voor.

11. *in het noorden*. Van Timna loopt de grenslijn in noordwestelijke richting; zie op vs. 10. — Over *Ekron* zie op XIII : 3. — *Sjikkeron;* Gr. vert. *Socchoth*, onbekend. — *de beek van Baäl*, volg. verb. t. Bedoeld is waarschijnlijk de hedendaagsche Nahr Rubin, die bij de puinhoopen der havenstad van Jamnia in zee valt. Hebr. t. heeft *den berg Baäla*, wat de ware lezing niet zijn kan, omdat de kust daar vlak is. — *Jabneël*, of bij verkorting *Jabne* (2 Kron. XXVI : 6), later Jamnia, lag ongeveer een uur van de Middellandsche Zee.

12. Achter *Zee* is weggelaten *en eene grens*.

13—19. Zie Richt. I : 10—15 en verg. Inl.

13. Zie XIV : 6—15. — *Kirjath-Arba* — *vader*. Zie op XIV : 15.

verdreef Kaleb de drie Enakieten, Sjesjai, Ahiman en Talmai, afstam-
15 melingen der Enakieten. ' Van daar trok hij op tegen de inwoners van
16 Debir; Debir heette voorheen Kirjath-sefer. ' En Kaleb zeide: Wie
Kirjath-sefer slaat en inneemt, dien geef ik mijne dochter Achsa tot
17 vrouw. ' En Othniël, de zoon van Kenaz en een broeder van Kaleb,
18 nam het in; en hij gaf hem zijne dochter Achsa tot vrouw. ' Toen zij
tot hem kwam, spoorde hij haar aan, van haar vader akkerland te
vragen. Zij liet zich dan van den ezel glijden; waarop Kaleb tot haar
19 zeide: Wat belieft u? ' Zij antwoordde: Geef mij een geschenk; nu
gij mij in het dorre land hebt gezet, moet gij mij wellen geven. En
20 hij gaf haar wellen, hoog en laag gelegene. ' Dit was het erfdeel van
den stam der Judeërs, naar hunne geslachten.
21 De steden aan het uiterste einde van den stam der Judeërs, tegen
het gebied van Edom aan, waren, in het Zuiden: Kabseël, Eder, Jagur, '
22-24 Kina, Dimona, Arara, ' Kedes, Hasor en Jithnan; ' Zif, Telam, Bealoth, '
25, 26 Hasor-hadatta en Kerijjoth-hesron, dat is Hasor; ' Amam, Sjema, Molada, '

14. De verdrijving der Enakieten uit Hebron, hier aan Kaleb toegeschreven, was volgens XI : 21 v. het werk van Jozua, volgens Richt. I : 10 van den stam Juda, na Jozua's dood.

15. *trok hij op*, Kaleb; volg. Richt. I : 11 Juda. — *Debir*, ook Richt. I : 12 *Kirjath-sefer* en vs. 49 *Kirjath-sanna* genoemd, volg. X : 38 v. door Jozua, volg. Richt. I : 1, 11—13 na Jozua's dood veroverd, wordt nu eens tot het Gebergte (vs. 49), dan weder tot het Zuiden (vs. 19) gerekend. Vroeger Kanaänietische koningstad (XII : 13), wordt zij XXI : 15 onder de priestersteden opgenoemd. Hare ligging is niet met zekerheid bekend; in elk geval lag zij aan de grens van het Gebergte en het Zuiden, in eene onvruchtbare, dorre streek.

17. *Othniël* — *Kaleb*. Verg. Richt. I : 13; III : 9, waar Othniël Kalebs jongere broeder heet. De veroveraars van Hebron en Debir zijn broeders, beiden zonen van Kenaz, met andere woorden Kenizzieten, een Edomietische stam, Gen. XXXVI : 11, 16. Verg. inl. op Num. XIII, XIV. Othniël komt Richt. III : 9, 11 als richter voor. — *hij* — *vrouw*. Dat Kaleb zijne dochter aan Othniël tot vrouw gaf doelt op eene nauwe verbinding van de Kenizzietische stammen van Hebron en Debir. Waarschijnlijk wil de schrijver tevens aantoonen, dat Debir, in eene dorre streek gelegen, recht had op een gedeelte van het tot Hebron behoorende vruchtbaarder gebied.

18. *Toen* — *kwam*, toen zij bij de huwelijksvoltrekking als zijne bruid naar zijn huis geleid werd. — *spoorde hij haar aan*, volg. Gr. vert. van Richt. I : 14, waar dezelfde tekstverandering is aangebracht; Hebr. t. *spoorde zij hem aan*. De Gr. vert. hier is zeer vrij. — *van haar vader*, die ondersteld wordt deel van den bruidstoet uit te maken. — *liet* — *glijden*, ten teeken van eerbied (Gen. XXIV : 64; 1 Sam. XXV : 23).

19. *geschenk*, letterlijk *zegen*. Zie op Gen. XXXIII : 11. — *in het dorre land*, volgens andere woordafdeeling. Bedoeld wordt ‚het Zuiden'. Het Hebreeuwsche woord voor ‚het Zuiden' beteekent eigenlijk ‚het dorre land'. Daar het gedeelte van Juda dat er door werd aangeduid het zuidelijkste was, kreeg het woord langzamerhand de beteekenis van „het Zuiden". — *wellen*. Zij bedoelt land met putten en bronnen, om daaruit het dorre land te besproeien.

20. Dat een dergelijk onderschrift reeds in vs. 12*b* staat bewijst het samengesteld karakter van dit stuk.

21. *het Zuiden*. Van de vier gedeelten waaruit het grondgebied van Juda bestond (zie op Deut. I : 7) strekte zich het Zuiden uit van Juda's zuidelijke grens tot eenige uren ten zuidwesten van Hebron. Het werd ten oosten door de Woestijn, ten westen door de Laagte begrensd, terwijl het in het noorden met eene spitse punt in het gebergte uitliep. Het is eene tamelijk onvruchtbare hoogvlakte, van water verstoken, slechts hier en daar bebouwd, doch niet ongeschikt voor het herdersbedrijf, daar zij in en na den regentijd eene voldoende hoeveelheid gras oplevert. Het menigvuldig voorkomen van plaatsnamen samengesteld met *hasor*, d. i. ‚omheinde legerplaats', bewijst dat de bewoners er een zwervend leven leidden. Naar de verschillende volkstammen die er woonden werd het onderscheiden in het Zuiden der Judeërs, Jerahmeëlieten, Kenieten en Kalebieten (1 Sam. XXVII : 10; XXX : 14). — *Kabseël*, of *Jekabseël* (Neh. XI : 25), geboorteplaats van Davids veldheer Benaja, 2 Sam. XXIII : 20; 1 Kron. XI : 22. — *Eder, Jagur*, onbekend.

22. *Kina*, misschien genoemd naar de in het Zuiden wonende Kenieten (1 Sam. XXX : 29). — *Dimona*, waarschijnlijk hetzelfde als *Dibon*, Neh. XI : 25. — *Arara*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Adada*. Het heet 1 Sam. XXX : 28 *Aroër* en lag drie uur ten zuidoosten van Bersjeba.

23. *Kedes*, volgens sommigen eene dagreis van Hebron; volgens anderen dezelfde plaats als Kadesbarnea; waarover zie op Gen. XIV : 7; verg. op XII : 19—23. — *Hasor, Jithman*, onbekend. — De negen tot dusverre opgenoemde plaatsen lagen waarschijnlijk alle in het oostelijk gedeelte van het Zuiden.

24. *Zif*, onbekend; eene andere plaats van dien naam vs. 55. — *Telam*, met verandering van één klinker; Hebr. t. *Telem*. Het komt nog 1 Sam. XV : 4, 7; XXVII : 8 voor. — *Bealoth*. Zie op XIX : 8.

25. Deze beide plaatsen zijn onbekend; de eerste naam beteekent wellicht *Nieuw-Hasor*, terwijl de laatste volg. Hebr. t. twee plaatsen aanduidt.

26. Van deze drie plaatsen is *Amam* geheel onbekend; en wordt *Molada* XIX : 2 tot Simeon gerekend. *Sjema* is waarschijnlijk hetzelfde als *Jesjua* (Neh. XI : 26); Molada lag vier uur ten oosten van Bersjeba.

27, 28 Hasar-gadda, Hesmon, Beth-pelet, ′ Hasar-sjual, Bersjeba en onderhoorige
29-31 plaatsen; ′ Baäla, Ijjim, Esem, ′ Eltolad, Bethul, Horma, ′ Siklag, Mad-
32 manna, Sansanna, ′ Lebaoth, Sjilhim en En-rimmon; samen negen en
twintig steden met hare gehuchten.
33, 34 In de Laagte: Estaol, Sorea, Asna, ′ Zanoah en En-gannim; Tappuah
35, 36 en Enam; ′ Jarmuth en Adullam; Socho en Azeka, ′ Sjaäraim, Adithaim
en Gedera; veertien steden met hare gehuchten.
37-39 Senan, Hadasja, Migdal-Gad, ′ Dilean, Mispe en Jokteël; ′ Lachis, Bos-
40, 41 kath, Eglon, ′ Kabbon, Lahmas, Kithlis ′ en Gederoth; Beth-Dagon,
Naäma en Makkeda; zestien steden met hare gehuchten.
42-44 Libna, Ether, Asjan, ′ Jiftah, Asna, Nesib, ′ Keïla, Achzib en Maresja;
negen steden met hare gehuchten.

27. Onbekende plaatsen; het laatste komt nog Neh. XI : 26 voor.

28. *Hasar-sjual,* ‚Vossenhof', volg. XIX : 3; 1 Kron. IV : 28 van den stam Simeon, wordt nog Neh. XI : 27 vermeld. — *Bersjeba.* Zie inl. op Gen. XXVI : 1—33. — *onderhoorige plaatsen,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Bizjothja.*

29—32. Dertien plaatsen in het westen en zuidwesten.

29. De eerste plaats, ook *Bala* of *Bilha* genoemd, en de laatste heeten XIX : 3; 1 Kron. IV : 29 Simeonietisch; de tweede komt elders niet voor.

30. *Bethul.* Volg. XIX : 4 en Gr. vert.; Hebr. t. *Kezil*; verg. 1 Sam. XXX : 27 en 1 Kron. IV : 30, waar het *Bethuël* heet.

31. *Siklag,* eerst stad der Filistijnen, daarna door den Filistijnschen koning Achis aan David geschonken en sinds tot Juda behoorende (1 Sam. XXVII : 6; XXX). Volg. XIX : 5; 1 Kron. IV : 28 Simeonietisch. — *Madmanna, Sansanna,* misschien dezelfde die XIX : 5; 1 Kron. IV : 31 *Beth-hammarkaboth,* ‚Wagenhuis' en *Hasar-suza,* ‚Paardenhof', heeten en tot Simeon behooren.

32. *Lebaoth,* XIX : 6 *Beth-lebaoth,* ‚Leeuwenhuis', onbekend. — *Sjilhim,* XIX : 6 *Sjaruhen,* 1 Kron. IV : 31 *Sjaäraim,* waarschijnlijk aan den grooten weg van Egypte naar Gaza. — *En-rimmon,* ‚Granaatbron', volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Ain en Rimmon*; het lag ongeveer drie uur ten noorden van Bersjeba; verg. Neh. XI : 29; Zach. XIV : 10. — Volgens XIX : 6 v.; 1 Kron. IV : 31 v. behoorden de drie plaatsen tot Simeon. — *negen en twintig.* Het zijn er echter vier en dertig; er moeten dus vijf namen zijn ingevoegd; misschien zijn de vijf die ook Neh. XI : 26 v. voorkomen van daar hier ingelascht.

33. *de Laagte* strekte zich uit van de beek van Egypte, ten zuiden, tot aan den Karmel, ten noorden, en grensde in het oosten aan het Gebergte en het Zuiden, ten westen aan de Middellandsche Zee. Het is eene vruchtbare vlakte, hier en daar van heuvelen doorsneden, die naar den kant van het Gebergte zich zelfs vrij hoog verheffen; somtijds wordt het oostelijk gedeelte onder den naam *de hellingen* van haar onderscheiden (zie op X : 40). — De eerstgenoemde plaatsen (vs. 33—36) liggen in het noordoosten. — *Estaol, Sorea,* volg. XIX : 41; Richt. XIII : 25; XVIII : 2, 8, 11 steden in Dan, in elkanders onmiddellijke nabijheid, ongeveer drie uur ten zuidwesten van Kirjath-jearim gelegen. Volg. Richt. XIII : 2 is Simson te Sorea geboren; volg. Richt. XVI : 31 tusschen beide plaatsen begraven. Hare bevolking heet 1 Kron. II : 53 van Kirjath-jearim afkomstig. — *Asna,* onbekend; eene gelijknamige plaats vs. 43.

34. *Zanoah,* ten zuidoosten van Sorea, komt ook Neh. III : 13; XI : 30 voor. — *En-gannim,* ‚Tuinenbron', en *Tappuah,* ‚Appel', onbekend; een ander *Tappuah* XVII : 7 v., een *Beth-tappuah* vs. 53. — *Enam.* Zie op Gen. XXXVIII : 14.

35. *Jarmuth.* Zie op X : 3. — *Adullam.* Zie op Gen. XXXVIII : 1. — *Socho en Azeka.* Tusschen deze beide steden waren de Filistijnen gelegerd toen Goliath Israël uitdaagde (1 Sam. XVII : 1); Socho lag een paar uur ten zuidwesten van Jeruzalem; over *Azeka* zie op X : 10 en over een ander *Socho* op vs. 48.

36. *Sjaäraim.* Over eene andere plaats van dien naam zie op vs. 32. — *Adithaim,* onbekend. — *Gedera.* Zie op XII : 13. Hebr. t. laat nog volgen *Gederothaim,* wat volg. Gr. vert. is weggelaten. Door de weglating van dezen naam komt de opgave van veertien steden uit.

37—41. De hier voorkomende plaatsen zijn ten zuiden en ten westen van de vorige gelegen.

37. *Senan,* Micha I : 11 *Saänan* geheeten, is, evenals de twee volgende plaatsen en die van vs. 38, onbekend.

38. *Mispe.* Meer dan éene plaats droeg dezen naam; zie XIII : 26; XVIII : 26 en op Gen. XXXI : 49.

39. Over *Lachis* en *Eglon* zie op X : 3; *Boskath* komt alleen nog 2 Kon. XXII : 1 voor.

40. *Kabbon,* misschien hetzelfde als *Machbena,* 1 Kron. II : 49, ruim twee uur van Eglon. — *Lahmas, Kithlis,* onbekend.

41. *Gederoth.* Indien het dezelfde plaats is als *Gedera* of *Geder* (vs. 36; XII : 13), dan hebben wij hier een bewijs dat deze lijst uit verschillende geschriften is samengesteld. Maar het woord beteekent ‚muur', en meer dan éene plaats kan zoo geheeten hebben. — *Beth-Dagon,* onbekend. De naam is samengesteld uit het Hebreeuwsche woord dat ‚huis' beteekent en den naam van den Filistijnschen god Dagon (Richt. XVI : 23). Ook aan de grens van Azer lag eene stad van dien naam, XIX : 27. — *Naäma,* onbekend; eene andere plaats van dien naam Job II : 11. — *Makkeda.* Zie op X : 10.

42—44. Deze plaatsen zijn zuidelijker gelegen.

42. *Libna.* Zie op X : 29. — *Ether* komt nevens *Asjan* (*Bor-asjan*) nog voor XIX : 7; 1 Sam.

45, 46 Ekron met hare onderhoorige plaatsen en gehuchten; ' van Ekron
af en verder zeewaarts, alles wat aan den kant van Asdod met hare
47 gehuchten lag; ' Asdod zelf en Gaza met beider onderhoorige plaatsen
en gehuchten, tot aan de beek van Egypte, terwijl de Groote Zee de
grens was.
48, 49 Op het Gebergte: Sjamir, Jattir, Socho, ' Danna, Kirjath-sanna, dat
50, 51 is Debir, ' Anab, Estemo, Anim, ' Goosjen, Holon en Gilo; elf steden
met hare gehuchten.
52-54 Arab, Ruma, Sjema, ' Janim, Beth-tappuah, Afeka, ' Humta, Kirjath-
arba, dat is Hebron, en Sior; negen steden met hare gehuchten.
55-57 Maon, Karmel, Zif, Juta, ' Jizreël, Jokdeam en Zanoah; ' Kain, Gibea
en Timna; tien steden met hare gehuchten.

XXX : 30; 1 Kron. IV : 32. Volg. XIX : 7; 1 Kron. IV : 32 behoorden beide plaatsen tot Simeon en lagen dus bij het Zuiden, waarin de overige steden van Simeon gelegen waren.

43. *Jiftah* — *Nesib*, onbekend. Wellicht lag Nesib tusschen Eleutheropolis en Hebron. Eene plaats *Asna* komt ook vs. 33 voor; mogelijk is dezelfde bedoeld en is de herhaling een gevolg van het samengesteld karakter dezer lijst; verg. op vs. 41.

44. *Keïla*, door de Filistijnen belegerd, maar door David ontzet (1 Sam. XXIII : 1—13), lag ten oosten van Eleutheropolis; verg. 1 Kron. IV : 19; Neh. III : 17. — *Achzib*, of *Kezib*. Zie op Gen. XXXVIII : 5. — *Maresja*, aan den weg van Hebron naar Asdod in de nabijheid van Eleutheropolis, wellicht de geboorteplaats van den profeet Micha (zie op Micha I : 1), was in den Griekschen tijd eene vesting van eenige beteekenis en wordt in *Kronieken* meermalen vermeld (1 Kron. II : 42; IV : 21; 2 Kron. XI : 8; XIV : 9; XX : 37); ook 2 Makk. XII : 35 en wellicht 1 Makk. V : 66.

45—47. Het gansche gebied der Filistijnen, van Ekron, ten noorden, tot aan de beek van Egypte, ten zuiden. De beschrijving daalt hier niet, als elders, in bijzonderheden af; zelfs ontbreken twee der vijf steden; zie op XIII : 3. De streek hier aan Juda toegedeeld heeft nooit tot Israëls land behoord. Wel heeft David de Filistijnen, nadat zij de Israëlieten meermalen vernederd hadden (Richt. X : 7 v.; XIII—XVI; 1 Sam. IV; V; X : 5; XIII, XIV enz.) cijnsplichtig gemaakt (2 Sam. V : 17—25; VIII : 1), en zijn zij dit onder Salomo gebleven; maar na diens dood zijn zij weder onafhankelijk geworden. Zij hebben sedert met de Judeërs op denzelfden voet gestaan als de Feniciërs met Noord-Israël: zij hadden elkander noodig en leefden dus gemeenlijk met elkander in vrede. Onder de Hasmoneën hebben zij nog een tijdlang deel van het Joodsche rijk uitgemaakt; maar, evenals de andere kustbewoners, zijn zij den Joden steeds vijandig gebleven.

46. *van — zeewaarts*, de noordelijke grenslijn.

47. *de grens was*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *en grens*.

48. *het Gebergte*, van Juda, tusschen de Laagte, ten westen, en de Woestijn, ten oosten, strekte zich van de noordelijke punt van het Zuiden tot aan de noordelijke grens van Juda uit. Verder noordwaarts droeg de bergketen den naam van Gebergte van Efraim. Het hoogste punt, bij Hebron, verheft zich 900 M. boven den waterspiegel der Middellandsche Zee. Ofschoon de bodem op menige plaats rotsachtig is, is het gebergte lang niet overal onvruchtbaar; hier en daar treft men welige vlakten en vriendelijke dalen aan, terwijl de bergen meestal begroeid en met boomen bezet zijn. Bij de opnoeming der steden gaat de schrijver van het zuiden naar het noorden; zoodat de eerste groep (vs. 48—51) in het zuiden ligt. — *Sjamir*, vijf uur ten zuidwesten van Hebron. Eene gelijknamige plaats Richt. X : 1; verg. op Micha I : 11. — *Jattir* komt ook XXI : 14; 1 Sam. XXX : 27; 1 Kron. VI : 57 voor; verg. op 2 Sam. XXIII : 38. — *Socho*, vier uur ten zuiden van Hebron; over eene andere plaats van dien naam, in de Laagte, zie op vs. 35.

49. *Danna*, onbekend. — *Kirjath-sanna* — *Debir*. Zie op vs. 15.

50. *Anab*, ook nog XI : 21. — *Estemo*, elders steeds *Estemoa*, komt ook 1 Sam. XXX : 28; 1 Kron. IV : 17, en als priesterstad XXI : 14; 1 Kron. VI : 57 voor; het lag drie uur ten zuiden van Hebron. Over een ander Estemoa zie op 1 Kron. IV : 19. — *Anim*, ten zuiden van Estemo.

51. *Goosjen*. Zie op X : 41. — *Holon*, nog 1 Kron. VI : 58, volg. XXI : 15 priesterstad, onbekend. — *Gilo*, volg. 2 Sam. XV : 12; XXIII : 34 geboorteplaats van Ahitofel.

52—54. Deze negen plaatsen liggen ten noorden van de vorige, in de omgeving van Hebron; *Sjema* en *Tappuah* heeten 1 Kron. II : 43 zonen van Hebron.

52. *Arab* — *Sjema*, alle drie ten zuiden of ten zuidwesten van Hebron; het eerste komt nog 2 Sam. XXIII : 35, het tweede wellicht 2 Kon. XXIII : 36 voor; *Sjema*, volg. Gr. vert. en 1 Kron. II : 43; Hebr. t. *Esjean*.

53. *Janim*, volgens eene andere lezing van Hebr. t. *Janum*. — *Beth-tappuah*, 1 Kron. II : 43 *Tappuah*, bijna twee uur ten westen van Hebron; verg. op vs. 34. — *Afeka*, onbekend.

54. *Humta*, onbekend. — *Kirjath-arba, dat is Hebron*. Zie op Gen. XIII : 18. — *Sior*, waarschijnlijk twee uur ten noordoosten van Hebron.

55—57. Deze steden liggen ten oosten van de vorige, aan de grenzen van de Woestijn.

55. *Maon*, aan de woestijn van dien naam, woonplaats van Nabal (1 Sam. XXIII : 24 v.; XXV : 2), vier uur ten zuidoosten van Hebron. — *Karmel*, ook 1 Sam. XV : 12; XXV; XXX : 29 genoemd, ongeveer drie uur ten zuidoosten van Hebron. — *Zif*, eene hoog gelegen plaats, bij de woestijn van dien naam, waarin David zich voor Saul verborg (1 Sam. XXIII : 14—28; XXVI; Ps. LIV : 2; verg. 2 Kron. XI : 8), twee uur ten zuidoosten van Hebron. Eene andere plaats van dien naam vs. 24. — *Juta*, of *Jutta*, volgens XXI : 16 priesterstad, in de nabijheid van de vorige.

58, 59 Halhul, Beth-sur en Gedor; ' Maärath, Beth-Anoth en Eltekon; zes steden met hare gehuchten.

Tekoa, Efrath, dat is Bethlehem, Peor, Etam, Kulon, Tatam, Sjores, Karem, Gallim, Baither en Manoho; elf steden met hare gehuchten.

60 Kirjath-Baäl, dat is Kirjath-jearim, en Rabba; twee steden met hare gehuchten.

61, 62 In de Woestijn: Beth-araba, Middin, Sechacha, ' Kibsjan, Ir-hammelah stad en En-gedi; zes steden met hare gehuchten.

63 Wat de Jebuzieten die te Jeruzalem woonden aangaat, de Judeërs konden hen niet verdrijven; en de Jebuzieten wonen bij de Judeërs te Jeruzalem tot op dezen dag.

Vs. 63. Richt. I : 21.

56. *Jizreël,* geboorteplaats van Davids vrouw Ahinoam (1 Sam. XXV : 43; XXVII : 3); de ligging er van is, evenals van de beide volgende plaatsen, onbekend. Het komt nog voor 1 Kron. IV : 3. Over de gelijknamige plaats in het noorden zie op XIX : 18.

57. *Kain,* eigenlijk *Hakkain,* onbekend; de naam wijst op dien der Kenieten. — *Gibea en Timna,* van onzekere ligging; over een *Timna* in de Laagte zie op vs. 10.

58 v. Deze plaatsen liggen ten noorden van de twee vorige groepen.

58. *Halhul,* anderhalf uur ten noorden van Hebron. — *Beth-sur,* ten noordwesten van het vorige, was tijdens den vrijheidsoorlog tegen de Syriërs de vesting die het land der Idumeërs tegen de aanvallen der Joden dekte (1 Makk. IV : 29, 61; VI : 7, 26, 31 enz.; verg. 2 Kron. XI : 7; Neh. III : 16). — *Gedor,* anderhalf uur ten noordwesten van Beth-sur, ook 1 Kron. IV : 4; XII : 7.

59. *Maärath,* onbekend. — *Beth-Anoth,* misschien evenals Beth-Anath (XIX : 38) naar de Kanaänietische godin Anath genoemd, in de buurt van Halhul. — *Eltekon,* onbekend. — *Tekoa — gehuchten,* uit Gr. vert. ingevoegd. Deze reeks namen, die der steden van een belangrijk gedeelte van Juda is, zeker bij vergissing, uit Hebr. t. uitgevallen. — *Tekoa,* ten zuiden van Bethlehem, in de nabijheid van de woestijn van dien naam (2 Kron. XX : 20); verg. 2 Sam. XIV : 2; Neh. III : 5; Jer. VI : 1; Am. I : 1. — *Efrath, dat is Bethlehem,* de bakermat van het Davidische koningshuis (Ruth I : 1 enz.; 1 Sam. XVI : 4; XVII : 12 enz.), volg. Matth. II; Luc. II : 4 enz. de geboorteplaats van Jezus, lag ongeveer twee uur ten zuiden van Jeruzalem. Efrath, hier hetzelfde als Bethlehem, was eigenlijk de streek waarin Bethlehem lag, ten zuiden en westen van Jeruzalem (Micha V : 1). Zie verder 1 Kron. II : 50; IV : 4. — *Peor,* tusschen Hebron en Bethlehem. Waarschijnlijk heette de plaats naar den god Baäl-Peor; zie op Num. XXV : 3. — *Etam,* tusschen Peor en Bethlehem; verg. 1 Kron. IV : 3; 2 Kron. XI : 6. — *Kulon,* onbekend. — *Tatam,* of *Tagam,* onbekend. — *Sjores,* vier uur ten westen van Jeruzalem. — *Karem,* twee uur ten oosten van het vorige. — *Gallim.* Eene plaats van dien naam lag ten noorden van Jeruzalem, Jez. X : 30, verg. 1 Sam. XXV : 44; of deze hier bedoeld is, is echter onzeker. — *Baither,* ten zuidwesten van Jeruzalem, wellicht de stad Bether, die het laatste bolwerk der Joden was in hun strijd voor de vrijheid onder Barkochba (135 na Chr.). — *Manoho,* misschien hetzelfde als *Manahath*; zie op 1 Kron. VIII : 6*b*, 7.

60. *Kirjath-Baäl, dat is Kirjath-jearim.* Zie op IX : 17. — *Rabba,* eigenlijk *Harabba,* ‚de Groote', onbekend.

61. *de Woestijn,* het oostelijk deel van Juda, tusschen de Doode Zee, ten oosten, en het Gebergte, ten westen, strekte zich ten noorden tot de vs. 6 v. aangegeven lijn en ten zuiden tot den Schorpioenenpas uit (zie op Num. XXXIV : 4). Grootendeels eene akelige wildernis met een kalen steenbodem, levert zij slechts hier en daar, waar zich eene bron bevindt, een weelderigen plantengroei op. Onderdeelen van haar zijn de woestijnen van En-gedi, Tekoa, Zif en Maon, welke plaatsen zelve, met uitzondering van En-gedi, tot het Gebergte behooren. — *Beth-araba.* Zie op vs. 6. — *Middin, Sechacha,* onbekend.

62. *Kibsjan,* eigenlijk *Hakkibsjan,* d. i. ‚de smeltoven', volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Hannibsjan.* Verg. op Gen. XIX : 28. — *Ir-hammelah,* d. i. ‚de Zoutstad', waarschijnlijk in het Zoutdal, waar de Edomieten menige nederlaag geleden hebben, 2 Sam. VIII : 13; 2 Kon. XIV : 7; 2 Kron. XXV : 11; Ps. LX : 2. — *En-gedi,* ‚bokkebron', een kwartier ten westen van de Doode Zee, in de nabijheid eener bron, in eene tamelijk vruchtbare streek gelegen; verg. 1 Sam. XXIV : 1; Hoogl. I : 14; Ezech. XLVII : 10.

63. Het bericht dat Juda de Jebuzieten niet heeft kunnen verdrijven past hier volstrekt niet. Immers volgens vs. 7 v. loopt de noordelijke grens van Juda's gebied ten zuiden van Jeruzalem. Ook wordt deze stad onder de steden van Juda niet opgenoemd, wat toch wel geschiedt met alle plaatsen die, schoon nog in de macht der oude bevolking, aan Juda worden toegewezen, verg. vs. 45—47; XIII : 3—6. In tegenspraak met deze plaats, wordt Richt. I : 8 medegedeeld dat de Judeërs Jeruzalem wel hebben ingenomen, terwijl daarentegen Richt. I : 21 aan de Benjaminieten, in bijna dezelfde bewoordingen als hier aan de Judeërs, verweten wordt dat zij dit niet gedaan hebben; gelijk ook Joz. XVIII : 28 de stad tot Benjamins erfdeel gerekend wordt; verg. Jer. VI : 1. In werkelijkheid is zij tot David Kanaänietisch geweest, door dezen koning veroverd (2 Sam. V : 6—9), en, zooals in den aard der zaak ligt, door zijne volksgenooten uit verschillende deelen des lands, vooral door Benjaminieten en Judeërs als de naastwonenden, bevolkt. Wellicht waren de eersten het talrijkst en kon zij daarom voor eene Benjaminietische stad doorgaan. Maar na den herbouw des tempels moesten de Joden er op gesteld zijn, de tempelstad als eene van oudsher Judeesche plaats te beschouwen, en werd zij dus tot Juda gerekend. Verg. op Deut. XXXIII : 12.

HOOFDSTUK XVI, XVII.

Het erfdeel van Jozef. — De zuidelijke grens (XVI : 1—3). Jozefs zonen (4); de grens van Efraims gebied (5—8); steden van Efraim in Manasse (9); Gezer blijft onveroverd (10). Manasse's erfdeel (XVII : 1 v.); Selofhads dochters erven mede (3—6). De grens van Manasse's gebied (7—9); noordelijke en oostelijke grens van het gebied van Jozefs zonen (10). Steden van Manasse in Issachar en Azer (11—13). Het huis Jozef vraagt van Jozua een grooter grondgebied (14—18).

Bij de lezing van dit stuk treft ons aanstonds de onvolledigheid. Terwijl wij van alle andere stammen vernemen welke steden in hun gebied lagen (XV : 21—62; XVIII : 21—28; XIX : 2—8, 15 v., 18—22, 25—31, 35—38, 42—46), ontbreekt hier ten aanzien van de machtige stammen Efraim en Manasse zulk eene opgave. Ook de grenzen van hun gebied worden slechts ten deele aangegeven. Hierbij komt meer dan éene tegenstrijdigheid. Naast verzen die over den éenen stam Jozef handelen staan andere, die Efraim en Manasse als twee stammen beschouwen. Tegenover de voorstelling dat beiden door het lot een erfdeel wordt toegewezen staat het bericht dat het huis Jozef van Jozua een grooter grondgebied vraagt en door hem wordt opgewekt om het zelf te veroveren.

De verklaring van deze verschijnselen is ook hier te zoeken in het onderling verschil van de verhalen die bij de samenstelling van de twee hoofdstukken zijn gebruikt. In het Oude-Sagenboek, aan welks Deuteronomische bewerking XVI : 1—3; XVII : 14—18 grootendeels is ontleend, werd Jozef behandeld als éen geheel. Waarschijnlijk bevatte het te zijnen aanzien veel meer dan in onze hoofdstukken is opgenomen, b. v. grensbepalingen en lijsten van steden. Dit werd evenwel weggelaten, omdat het onvereenigbaar scheen met de mededeelingen van Ezra's Wetboek, waarin Efraim en Manasse als twee afzonderlijke stammen voorkomen. Wij vinden die in XVI : 4—10; XVII : 1*a*, 3—6, 11—13, evenwel niet in haar oorspronkelijken vorm; want XVI : 9 v.; XVII : 5 v., 11—13 zijn door den Verzamelaar, gedeeltelijk uit Richt. I (zie op XVI : 10 en op XVII : 11—13), toegevoegd. In deze verzen openbaart zich nog duidelijk het bekende verschil ten aanzien van de rangorde der twee stammen; verg. inl. op Gen. XLVII : 28—XLVIII : 22 en op Gen. XLVIII : 6. Aan welke bronnen de nog overige verzen, XVII : 1*b*, 2, 7—10, ontleend zijn, weten wij niet.

XVI : 1 Het lot kwam uit voor de zonen van Jozef. De grens liep van den
Jordaan bij Jericho, ten oosten, langs de woestijn die van Jericho het
2 gebergte oploopt naar Bethel-Luz.' Verder van Bethel door het
3 grondgebied der Arkieten naar Ataroth,' en westwaarts af naar het ge-
bied der Jafletieten tot aan het gebied van Laag-Beth-horon en over
Gezer, om aan de zee te eindigen.
4, 5 De zonen van Jozef, Manasse en Efraim, kregen hun erfdeel.' Dit
was het gebied der Efraimieten, naar hunne geslachten: de grens van
hun erfdeel was: Atroth-addar, in het oosten, tot Hoog-Beth-horon;'
6 de westelijke grens kwam uit ten noorden van Michmethath; vervol-

1—3. Verg. XVIII : 12 v. — In deze grensbepaling van den stam Jozef, die echter onvolledig blijft, daar alleen de zuidelijke grens wordt aangegeven, worden de zonen van Jozef als éen geheel behandeld.

1. Hierin zijn enkele tekstverbeteringen naar Gr. vert. aangebracht. — *de woestijn*, XVIII : 12 de woestijn van Beth-awen genoemd. — *Bethel-Luz.* Volg. Gr. vert. is de tweede naam uit het volgende vers hierheen verplaatst. De grens liep van Jericho af noordwestwaarts.

2. *van Bethel*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *van Bethel naar Luz*; zie op vs. 1. Van hier af liep de grens zuidwaarts. — *Arkieten*, een onbekende, misschien Kanaänietische, volkstam. Davids vriend Husjai behoorde er toe (2 Sam. XV : 32 enz.). — *Ataroth*, ook *Atroth-addar* genoemd (vs. 5; XVIII : 13), waarschijnlijk anderhalf uur ten zuiden van Bethel.

3. *Jafletieten*, onbekend. Volgens 1 Kron. VII : 32 v. heet een nakomeling van Azer *Jaflet.* Of deze naam met den onzen samenhangt, en, zoo ja, hoe dan de Kroniekschrijver er toe komt hem met Azer in verband te brengen, is onzeker. — *Laag-Beth-horon*, ten westen van Ataroth; zie op X : 10. — *Gezer*, ten zuidwesten van Beth-horon; zie op X : 33. Het lag nog iets zuidelijker dan Ekron, waarover de noordgrens van Juda's gebied liep, XV : 11. Tusschen Jozef en Juda bleef dus aan de kust voor Dan geen plaats. Verg. XIX : 40—48.

4. Een soortgelijk opschrift troffen wij reeds vs. 1 aan; daar was echter sprake van den stam Jozef in zijn geheel, hier worden zijne onderdeelen, Manasse en Efraim, behandeld. Efraim, ofschoon hier in de tweede plaats genoemd, wordt vs. 5—10 het eerst besproken. In Ezra's Wetboek, waaraan dit gedeelte is ontleend, ging zeker Manasse vóor Efraim; de Verzamelaar echter heeft de volgorde veranderd.

5. *Atroth-addar — Hoog-Beth-horon.* Wat hier aangegeven wordt is een gedeelte van Efraims zuidelijke grens; het andere gedeelte van Atroth-addar naar den Jordaan was reeds vs. 1 v. beschreven.

6. *de westelijke — Michmethath.* Deze plaats lag, volgens XVII : 7, tegenover Sichem. Liep nu de westelijke grens van hier naar Beth-horon, dan valt de geheele kust en de berghelling buiten het

gens liep zij in oostelijke richting naar Taänath-Sjilo, oostwaarts van
7 daar naar Janoah; ' voorts van Janoah afwaarts naar Ataroth en Naä-
8 rath, raakte Jericho en kwam uit bij den Jordaan. ' Van Tappuah ging
de grens westwaarts naar de beek Kana en eindigde aan zee. Dit was
het erfdeel van den stam der Efraimieten, naar hunne geslachten.
9 Voorts de steden die midden in het erfdeel der Manassieten voor de
Efraimieten waren afgezonderd, al die steden met hare gehuchten. '
10 Maar zij hebben de Kanaänieten die te Gezer woonden niet verdreven,
en de Kanaänieten bleven in het midden van Efraim wonen tot op
dezen dag en werden cijnsplichtig.
XVII : 1 Nu viel aan den stam Manasse het lot ten deel; want hij was Jozefs
eerstgeborene: wat aangaat Machir, Manasse's eerstgeborene, den vader
van Gilead, daar deze een krijgshaftig man was, verkreeg hij Gilead
2 en Bazan; ' zoo viel het lot ten deel aan de overige zonen van Ma-
nasse, naar hunne geslachten, namelijk aan de zonen van Abiëzer: Helek,
Asriël, Sichem, Hefer en Sjemida. Dit zijn de mannelijke nakomelingen
3 van Manasse, den zoon van Jozef, naar hunne geslachten. ' Selofhad
nu, de zoon van Hefer, den zoon van Gilead, den zoon van Machir,
den zoon van Manasse, had geen zonen, alleen dochters, en dit zijn
4 de namen zijner dochters: Mahla, Noa, Hogla, Milka en Tirsa. ' Dezen
nu traden nader tot den priester Eleazar, Jozua, den zoon van Nun,
en de vorsten, en zeiden: Jahwe heeft Mozes geboden, ons een erfdeel
in het midden onzer broederen te geven. Daarom gaf hij haar, naar
Jahwe's gebod, een erfdeel in het midden van de broederen van haar

Vs. 10. Richt. I : 29.

gebied der Jozefieten en blijft er dus ruimte voor Dan; verg. XIX : 40—48 en op vs. 3. — *Taänath-Sjilo.* Van deze namen is de lezing zeer onzeker. Waarschijnlijk moet het eerste ten zuidoosten van Sichem gezocht worden. Zeker is aan het Sjilo van XVIII : 1 niet te denken, daar dit niet oostelijk maar zuidelijk van Sichem ligt. — *Janoah,* eveneens, en wel derdehalf uur, ten zuidoosten van Sichem.

7. *Ataroth* lag, blijkens het werkwoord „afwaarts loopen", lager dan de vorige plaatsen, dichter bij het Jordaandal, en is dus een ander dan het Ataroth van vs. 2, dat ten zuidwesten van Bethel, op het Gebergte, lag. — *Naärath,* waarschijnlijk hetzelfde als *Naäran* (1 Kron. VII : 28), niet ver van Jericho.

8. *Van — zee.* Tappuah is nog XII : 17 vermeld; zie op XII : 16*b*—18. Volg. XVII : 7 v. moet het ten westen van Sichem gelegen hebben. Wordt van hier de grenslijn in westelijke richting tot de zee getrokken, dan blijkt dat Efraims gebied alleen in het noorden aan zee paalde; zie op vs. 5. „Eene gelijknamige stad in Juda komt XV : 39 voor. — *de beek Kana,* onbekend. Volgens deze plaats en XVII : 9 viel zij tusschen Joppe en Cesarea in zee. — Eene plaats *Kana* XIX : 28.

9. Aanleiding tot de vermelding van steden van Efraim op het grondgebied van Manasse vond de schrijver zeker hierin, dat hij in het eene bericht steden of streken als Efraimietisch vond opgegeven die in het andere tot Manasse werden gerekend.

10. Dit vers staat hier vreemd: immers lag *Gezer* in eene streek die volg. vs. 4—8 niet tot Efraim, volg. XIX : 40—46 tot Dan behoord moet hebben. Waarschijnlijk is het uit Richt. I : 29 hier later ingevoegd. Over Gezer zie op X : 33.

1 v. De zin, in de vertaling onduidelijk en verward, is dit nog meer in het Hebreeuwsch: een gevolg van inlasschingen.

1. *want — eerstgeborene.* Deze woorden staan hier vreemd. Immers geven zij de reden aan, waarom Manasse den voorrang heeft, terwijl toch XVI : 4—8 het gebied van den jongeren broeder, Efraim, reeds aangewezen is. In Esra's Wetboek, waaraan die woorden zijn ontleend, moet Manasse vóor Efraim zijn behandeld; verg. op XVI : 4. — *wat — Bazan.* Zie op Gen. L : 23. In Num. XXXII : 39 wordt Bazan niet genoemd als bezitting der Machirieten, maar verg. Deut. III : 13. In tegenspraak met de opgave (vs. 2) dat Machir zes broeders had, geeft 1 Kron. VII : 14—19 hem slechts éen broeder, Selofhad, en éene zuster; terwijl Num. XXVI : 29—34, waar hij Manasse's eenige zoon heet, deze zelfde zes zijne kleinzonen genoemd worden.

2. *de mannelijke nakomelingen,* in tegenstelling met de vrouwelijke, de dochters van Selofhad, over welke vs. 3—6 gehandeld wordt. Daar echter deze verzen van een anderen schrijver zijn, ligt het vermoeden voor de hand dat de Verzamelaar het woord „mannelijke" ingevoegd of in plaats van „overige" heeft gesteld; welke beide woorden in het Hebreeuwsch groote overeenkomst hebben.

3 v. Dit bericht, uit Ezra's Wetboek, slaat terug op Num. XXVI : 33; XXVII : 1—11; verg. Num. XXXVI.

3. *Hefer — Machir.* Hefer, hier Machirs kleinzoon, heet vs. 2 zijn broeder.

5 vader. ' Zoo verviel Manasse in tien snoeren, behalve het land Gilead
6 en Bazan, in het Overjordaansche; ' want de dochters van Manasse
hebben in het midden zijner zonen een erfdeel verkregen, terwijl het
land Gilead aan Manasse's overige zonen ten deel is gevallen.
7 De grens van Manasse was van Azer naar Michmethath, dat tegen-
over Sichem ligt, en ging rechts af naar de bewoners van En-Tappuah. '
8 Aan Manasse is de landstreek Tappuah ten deel gevallen; maar Tap-
9 puah, aan de grens van Manasse, aan de Efraimieten. ' Voorts liep de
grens af naar de beek Kana, zuidwaarts van de beek. Deze steden be-
hoorden aan Efraim midden onder de steden van Manasse; de grens
10 van Manasse liep ten noorden van de beek en eindigde aan zee. ' Het
zuidelijk deel was van Efraim, het noordelijk van Manasse, en de zee
was hunne grens. Aan Azer raakten zij in het noorden, aan Issachar
in het oosten.
11 Manasse verkreeg in Issachar en Azer: Beth-sjean en onderhoorige
plaatsen, Jibleam en onderhoorige plaatsen, de bewoners van Dor en

Vs. 11—13. Richt. I : 27 v.

5 v. Deze verzen, door den Verzamelaar of een nog later schrijver ingevoegd, dienen om de tegenstrijdige opgaven in de vorige verzen zooveel mogelijk met elkander in overeenstemming te brengen.

5. *tien.* Dit cijfer wordt verkregen door optelling van Hefers vijf broeders (vs. 2) en vijf kleindochters (vs. 3); de laatsten worden dus met de broeders haars grootvaders, Manasse's zonen, op éene lijn gesteld en dienvolgens in vs. 6 dochters van Manasse genoemd. Dit is in strijd met vs. 4*b* en met Num. XXVII : 7, waar zij tezamen niet meer dan het erfdeel van haar vader Selofhad erlangen.

6. *terwijl — gevallen.* Met de overige zonen van Manasse kunnen alleen Machirs nakomelingen (vs. 1*b*) bedoeld zijn. De schrijver noemt hen zonen van Manasse, evenals hij Selofhads dochters dochters van Manasse noemt.

7—10. Een zeer duister en verward bericht over de grenzen van Manasse. Vooreerst is het niet duidelijk, of vs. 7*a* de noordelijke dan wel de zuidelijke grens wordt aangegeven; verder wordt in vs. 9 eerst gezegd dat de grens ten zuiden, en dan dat zij ten noorden van de beek Kana liep; eindelijk wordt in vs. 10 geheel onverwacht niet meer van de grens van Manasse alleen, maar van die van den ganschen stam Jozef gesproken. Blijkbaar zijn deze verzen uit verschillende, slechts voor een gedeelte bewaard gebleven, berichten samengesteld. Daarenboven is de tekst hier en daar jammerlijk bedorven, zooals vele afwijkende lezingen in Gr. vert. getuigen. Vandaar eene hopelooze verwarring.

7. *van Azer — ligt.* Met *Azer* kan de stam Azer bedoeld zijn; in dit geval wordt hier Manasse's noordoostelijke grens aangegeven; van het zuiden van Azer, d. i. van de zeekust ten zuiden van den Karmel tot aan Michmethath bij Sichem, waarlangs de noordelijke grens van Efraim loopt (zie op XVI : 6). Volgens anderen zou met *Azer* niet de stam, maar eene plaats, vijf en half uur ten noordoosten van Sichem, bedoeld zijn; in dat geval hadden wij hier het oostelijk gedeelte van de zuidelijke grens van Manasse. — *ging — En-Tappuah.* Hier en vs. 9 wordt een gedeelte, en wel het westelijke, van de zuidelijke grens beschreven; immers behooren volg. XVI : 8 Tappuah en de beek Kana ook tot de grens van Efraim. — *rechts* wordt somtijds, en naar het schijnt ook hier, in de beteekenis van „zuidelijk" gebruikt, evenals „links" voor „noordelijk."

8. *Tappuah* moet dus gelegen hebben in het noorden van de naar haar genoemde streek.

9. *Deze — Manasse.* Welke, wordt hier evenmin als XVI : 9 gezegd. De woorden verbreken het verband en staan hier niet op hunne plaats; waarschijnlijk zijn zij later ingelascht.

10. Dit vers handelt niet, als de voorgaande, over de grenzen van Manasse, maar over de beide stammen van Jozef, Efraim en Manasse; van wier gebied de westelijke, noordelijke en oostelijke grenzen aangestipt worden. — *Het — Manasse.* Het gebied van Jozef viel in het zuiden aan Efraim, in het noorden aan Manasse ten deel. — *hunne,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zijne.* — *zij,* nl. Efraim en Manasse; al grensde Efraim niet aan Azer, hij wordt mede genoemd, omdat Jozef hier als éen geheel behandeld wordt. — *aan Issachar in het oosten.* Dit komt overeen met vs. 7, waar de noordoostelijke grens van Manasse zoo wordt getrokken dat er een aanmerkelijk gebied tusschen haar en den Jordaan overblijft; dat Issachar daar woonde wordt ook in het volgende vers ondersteld.

11—13. Dezelfde vijf steden worden, als niet door de Manassieten veroverd, ook Richt. I : 27 v. opgegeven. Dat zij in Issachar en Azer lagen staat daar niet. Maar dit moest er hier wel aan toegevoegd worden, omdat volg. XIX : 17—23, 24—31 en de aant. op XVI : 9 die steden inderdaad buiten Manasse's grondgebied lagen. In andere opgaven lagen zij er zeker ín. Van vier van haar wordt 1 Kron. VII : 29 gezegd dat zij door zonen van Jozef bevolkt zijn.

11. *Beth-sjean,* of *Beth-sjan,* het latere *Scythopolis,* lag anderhalf uur ten westen van den Jordaan in eene vlakte en is langen tijd in de macht der Kanaänieten gebleven. Het komt voor 1 Sam. XXXI : 10—13; 2 Sam. XXI : 12; 1 Kon. IV : 12. — *Jibleam,* dicht bij Megiddo, 2 Kon. IX : 27; XV : 10; volg. XXI : 25; 1 Kron. VI : 70 Levietenstad. — *Dor — plaatsen,* Zie op XI : 2. Hebr. t. laat nog volgen *de bewoners van En-dor en onderhoorige plaatsen*; volg. Gr. vert. weggelaten. — *Taänach — Megiddo.* Zie op XII : 19—23. — *het derde — heuvelland,* volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *de drie heuvelstreken.* Zie op XI : 2. Wat er hier mede bedoeld wordt is onzeker.

onderhoorige plaatsen, die van Taänach en onderhoorige plaatsen en
die van Megiddo en onderhoorige plaatsen, het derde deel van het
12 heuvelland.' Maar de Manassieten hebben deze steden niet kunnen
veroveren, en de Kanaänieten besloten in dit land te blijven wonen.'
13 Toen nu de Israëlieten sterk waren geworden, maakten zij de Kanaä-
nieten cijnsplichtig, doch verdreven hebben zij hen niet.
14 De zonen van Jozef nu spraken tot Jozua: Waarom hebt gij mij één
lot en één snoer ten erfdeel gegeven, terwijl ik door Jahwe's zegen
15 een zoo talrijk volk ben?' Toen zeide Jozua tot hen: Indien gij zulk
een talrijk volk zijt, trek dan op naar het woud en maak u daar ruimte
in het land der Perizzieten en der Refaïeten, wanneer het gebergte
16 van Efraim u te eng is.' Maar de zonen van Jozef zeiden: Het gebergte
zal voor ons niet toereikend zijn, en al de Kanaänieten die in vlakke
streken wonen hebben ijzeren strijdwagens, zoowel die te Beth-sjean en
17 hare onderhoorige plaatsen als die in de vallei van Jizreël.' Toen zeide
Jozua tot het huis Jozef, tot Efraim en Manasse: Gij zijt een talrijk
volk en hebt groote kracht. Gij zult niet slechts één lot hebben;'
18 want het gebergte zal u toebehooren — als het woud is, zult gij dat
rooien — en ook uitgangen daaruit zult gij verkrijgen; want gij
zult den Kanaäniet verdrijven, al heeft hij ook ijzeren wagens, al is
hij sterk.

14—18. Aan deze verzen ligt waarschijnlijk een oud bericht ten grondslag, inhoudende, hoe het huis Jozef, dat vóor alle andere stammen zich in het gebergte genesteld had, gaandeweg daar aan grooter ruimte behoefte gekregen en zijn gebied uitgebreid heeft. De onderstelling waarvan het verhaal, zooals het hier voor ons ligt, uitgaat, dat Jozua aan de stammen hunne erfdeelen toewees, is er door een overwerker ingebracht.

14. *De zonen van Jozef.* Waarschijnlijk is de oorspronkelijke uitdrukking *het huis Jozef* geweest, omdat in het vervolg daarvan in het enkelvoud gesproken wordt. De stam Jozef wordt hier nog als één stam, niet als een dubbele, Efraim en Manasse, vermeld. — *snoer,* erfdeel. Zie op Ps. XVI : 6.

15. *het woud,* een deel van het gebergte. — *het gebergte van Efraim,* in engeren zin: het gedeelte buiten de woudstreek dat den zonen van Jozef reeds toegewezen was. Dit gebergte, ook *gebergte van Israël* genoemd (XI : 16, 21), strekte zich uit van de vlakte van Jizreël, in het noorden, tot aan Kirjath-jearim, in het zuiden, waar het in het gebergte van Juda overging; verg. 1 Kon. IV : 8; Jer. L : 19.

16. *Het gebergte,* de woudstreek er in begrepen. — *al* — *strijdwagens,* zoodat wij ons in de vlakten niet kunnen uitbreiden. Over de *strijdwagens* zie op XI : 4. — *de vallei van Jizreël,* dikwijls genoemd (Richt. VI : 33; Hoz. I : 5; verg. op 2 Sam. II : 9), ook *dal van Megiddo* (2 Kron. XXXV : 22) of, naar de Grieksche verbastering van den naam, *van Esdrelom* (Judith I : 8; IV : 6) geheeten, eene groote, vruchtbare vlakte in noordelijk Kanaän, strekte zich uit van den Karmel, ten noordwesten, tot den Gilboa, ten zuidoosten. Aan de noordoostelijke zijde verhief zich de Tabor; ten zuiden van haar begon het gebergte van Efraim. Over de stad Jizreël zie op XIX : 18.

17. *tot Efraim en Manasse.* Dit is blijkbaar door den Verzamelaar tot verklaring van *het huis Jozef* ingevoegd. Verg. op XVI : 4.

18. Het grondgebied dat buiten het gebergte van Efraim aan de zonen van Jozef wordt toegestaan is een gedeelte der vlakten, en zij zelven moesten het op de Kanaänieten veroveren. Volg. vs. 16 voelden zij zich daartoe niet in staat, en hadden zij gehoopt dat hun elders vergrooting van grondgebied zou zijn aangewezen.

HOOFDSTUK XVIII, XIX.

Verdeeling van het overgebleven land onder de zeven overige stammen. — Na plaatsing van de tent der samenkomst te Sjilo, neemt Jozua maatregelen om tot de verdeeling van het overgebleven land over te gaan (XVIII : 1—9), hetwelk daarna verloot wordt (10). Het erfdeel van Benjamin (11—28); van Simeon (XIX : 1—9); van Zebulon (10—16); van Issachar (17—23); van Azer (24—31); van Naftali (32—40), en van Dan (41—48). Jozua's erfdeel (49 v.). Zoo wordt het land verdeeld (51).

De voorstelling dat eerst Juda en Jozef zich in hun erfdeel vestigen en daarna het overgebleven land onder de zeven overige stammen verloot wordt (XVIII : 2, 3*a*, 4—6, 8—10) is die van het Oude-Sagenboek, en wel van den samensteller daarvan. De Deuteronomische bewerker heeft er vs. 3*b*, 7 aan toegevoegd. Van wien de opgaven van grenzen en steden in deze hoofdstukken afkomstig zijn, is niet uit te maken. Voor een deel zijn ze aan Ezra's Wetboek ontleend, waartoe zonder twijfel XVIII : 1, 11*a*, 20*b*, 28*b*; XIX : 1 (ten deele), 8*b*, 16, 23, 24, 31, 32 (ten deele), 39, 40, 48, 51 heeft behoord. Zie verder inl. op XV—XIX.

XVIII : 1 Toen vergaderde de gansche gemeente der Israëlieten te Sjilo en
zette aldaar de tent der samenkomst neder, terwijl het land gansch
2 onderworpen en te hunner beschikking was. ′ Toch waren onder de
Israëlieten zeven stammen overgebleven die hun erfdeel niet hadden
3 verkregen. ′ Dus zeide Jozua tot de Israëlieten: Hoe lang zult gij te
traag zijn om het land in bezit te gaan nemen dat Jahwe, uwer
4 vaderen god, u gegeven heeft! ′ Wijst uit elken stam drie mannen
aan; opdat ik hen uitzende, en zij zich opmaken, het land doortrekken,
er eene beschrijving van opstellen naar den eisch van hun erfdeel, en
5 dan tot mij komen. ′ Verdeelt het onderling in zeven deelen; Juda zal
in zijn gebied, in het zuiden, en het huis Jozef in het zijne, in het
6 noorden, blijven. ′ Nadat gij zelven eene beschrijving opgesteld hebt
waarbij het land in zeven deelen verdeeld wordt, zult gij die hier tot
mij brengen; dan zal ik hier vóor Jahwe, onzen god, het lot voor u
7 werpen. ′ Want de Levieten hebben geen aandeel in uw midden; daar
het priesterschap van Jahwe hun erfdeel is; en Gad, Ruben en de
halve stam Manasse hebben hun erfdeel aan de oostzijde van den Jordaan ontvangen, dat Mozes, Jahwe's dienstknecht, hun gegeven heeft.
8 Dienvolgens maakten die mannen zich op en togen henen, terwijl
Jozua hun bij hun vertrek den last mede gaf eene beschrijving van het
land op te stellen, zeggende: Gaat henen, trekt het land door, maakt
er eene beschrijving van, en komt dan weder tot mij; dan zal ik hier
9 het lot voor u werpen, vóor Jahwe te Sjilo. ′ Zoo togen die mannen
henen, trokken het land door, brachten er eene beschrijving van op
schrift, naar de steden, in zeven deelen, en kwamen tot Jozua in het
10 kamp te Sjilo. ′ Toen wierp Jozua voor hen het lot te Sjilo vóor Jahwe
en verdeelde aldaar het land onder de Israëlieten, naar hunne afdeelingen.
11 Het lot werd getrokken van den stam der Benjaminieten, naar hunne
geslachten; het gebied dat door het lot voor hen werd aangewezen lag
12 tusschen de Judeërs en de zonen van Jozef. ′ Hunne grens aan den

1. Dit vers, uit Ezra's Wetboek, behelst het opschrift van een verhaal waarin de verdeeling van het gansche land moet zijn vermeld. Het staat dus hier ten onrechte aan het hoofd van een bericht, vs. 2—10, waarin ondersteld wordt dat Juda en Jozef hun erfdeel reeds hebben ontvangen (vs. 5). Waarom het, door den Verzamelaar, verplaatst werd, zie inl. op H. XIV. — *Sjilo,* ten noorden van Bethel (Richt. XXI : 19), vijf uur ten zuiden van Sichem, acht uur ten noorden van Jeruzalem, woonplaats van den profeet Ahia (1 Kon. XI : 29; XII : 15; XIV : 2, 4), had op het eind van het tijdvak der richteren een beroemd heiligdom van Jahwe (1 Sam. I—III), dat waarschijnlijk door de Assyriërs, maar wellicht reeds veel vroeger, verwoest is (zie op Richt. XVIII : 30 v. en op Jer. VII : 12). Onze schrijver laat er de landverdeeling plaats hebben, niet bij dat heiligdom, maar bij den tabernakel, die, volgens hem, van Mozes tot Salomo de eenige wettige plaats der vereering van Jahwe was; zie inl. op Exod. XXIV : 12—XL : 38; verg. Ps. LXXVIII : 60. Volg. XIV : 6 had de verdeeling, althans van een gedeelte des lands, te Gilgal plaats.

2—10. Over het oorspronkelijke opschrift boven dit stuk zie op XIII : 1—7.

3. *Hoelang — heeft!* Deze woorden slaan terug op XIII : 1, waar Jahwe Jozua wijst op het groote gedeelte van het land dat nog niet in bezit is genomen. Zij onderstellen dat de zeven stammen, evenals Juda en Jozef (vs. 5; XIV : 6), bij Jozua hadden moeten komen, om te vragen welk deel van het land zij bezetten moesten. Nu dit niet geschied is, zullen zij, anders dan die twee stammen, hun erfdeel bij loting ontvangen; zie inl. op XV—XIX. In het Oude-Sagenboek schijnt van een verwijt aan die stammen geen sprake te zijn geweest.

4. Kanaän is volgens dit verhaal zoo volkomen ten onder gebracht dat 's volks vertegenwoordigers het als een ontvolkt land kunnen beschrijven en verdeelen. — *naar — erfdeel,* met het oog op de zeven stammen die er hun erfdeel moeten ontvangen.

5. *Juda — blijven.* Van hun gebied mag dus in de beschrijving niets worden opgenomen.

7. Dit vers, van den Deuteronomischen bewerker, dient om te verklaren, waarom het land slechts in zeven deelen moest worden verdeeld.

9. *naar de steden,* door de steden op te schrijven die tot elk gedeelte behoorden. Dergelijke gebiedsbepalingen naar de steden treffen wij aan XIX : 17—23, 24—31, 40—47.

11—28. Over de verhouding van den stam Benjamin tot het huis Jozef zie op Gen. XXXV : 18, en verg. 2 Sam. XIX : 20, waar Simeï, de Benjaminiet, vs. 16, zich tot het huis Jozef rekent.

12 v. De noordelijke grens van Benjamin is grootendeels gelijk aan de zuidelijke van Jozef; zie XVI : 1—3.

noordkant begon bij den Jordaan, liep dan opwaarts langs de noord-
zijde van de bergketen van Jericho; voorts westwaarts het Gebergte
13 op en eindigde in de woestijn van Beth-awen.' Van daar liep de grens
door naar Luz, zuidwaarts van de bergketen van Luz, dat is Bethel;
verder afwaarts naar Atroth-addar over het gebergte ten zuiden van
14 Laag-Beth-horon;' van het gebergte zuidelijk tegenover Beth-horon boog
de grens in zuidwestelijke richting om en eindigde bij Kirjath-Baäl,
dat is de Judeesche stad Kirjath-jearim; dit was het westelijkste punt.'
15 Aan den zuidkant nam de grens in het westen haar uitgangspunt bij
het einde van Kirjath-Baäl en kwam uit bij de fontein van het water
16 van Neftoah,' liep dan af naar het uiteinde van den berg die tegen-
over het dal van den zoon van Hinnom, in het noorden van de vallei
der Refaïeten, ligt; verder af naar het Hinnomdal, zuidwaarts langs
de bergketen der Jebuzieten, en dan afwaarts naar de bron Rogel;'
17 voorts boog zij aan de noordzijde om en kwam uit bij En-sjemes, en
verder in de landstreken die in het gezicht van den pas van Adummim
liggen; liep afwaarts naar den steen van Bohan, den zoon van Ruben,'
18 noordwaarts over den bergrug van Beth-araba, en dan afwaarts in de
19 Vlakte.' Vervolgens liep de grens noordwaarts langs den bergrug van
Beth-hogla en eindigde bij de noordelijke punt van de Zoutzee, aan
den mond van den Jordaan, ten zuiden. Dit was de zuidelijke grens.'
20 En de Jordaan vormde de grens aan den oostkant. Dit was het erfdeel
der Benjaminieten, naar hunne geslachten, naar zijne grenzen rondom.
21 En de steden van den stam der Benjaminieten, naar hunne geslachten,
22 waren: Jericho, Beth-hogla, Emek-kesis,' Beth-araba, Semaraim, Bethel,'
23, 24 Awwim, Para, Ofra,' Kefar-haämmoni, Ofni en Geba; twaalf steden met

12. *de bergketen van Jericho*, van aanzienlijke hoogte in de nabijheid dier stad. — *eindigde*, om daarna in andere, noordwestelijke, richting voort te loopen. — *Beth-awen*. — Zie op VII : 2.

13. *zuidwaarts — Bethel*. Uit deze plaats blijkt niet, of Bethel tot Benjamin behoorde; daar de ligging van de hier genoemde bergketen onbekend is. Volgens vs. 21, verg. Neh. XI : 31, was zij eene Benjaminietische stad (verg. op Deut. XXXIII : 12). Richt. I : 22—26 wordt verhaald dat de stam Jozef haar op de Kanaänieten veroverd heeft; verg. 1 Kron. VII : 28. Over Bethel zie verder inl. op Gen. XXVIII : 11—22.

14. *Kirjath-Baäl*, voluit *Kirjath-Baäl-Juda*; zie op IX : 17.

15—19. De zuidelijke grens van Benjamin valt met een gedeelte der noordelijke van Juda samen; zie op XV : 5—9; waar echter de grenslijn niet, als hier, van het westen naar het oosten, maar in omgekeerde richting wordt aangegeven. Zie over de bijzonderheden de aantt. aldaar.

15. *Kirjath-Baäl*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Kirjath-jearim*.

18. *Beth-araba*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *tegenover de Vlakte* (*araba*). Zie op XV : 6.

21—28. De steden van Benjamin, eerst twaalf in het oosten (vs. 21—24), dan veertien in het westen (vs. 25—28); waartusschen de waterscheiding de grenslijn vormt, die ongeveer met den weg van Jeruzalem naar Sichem samenvalt.

21. *Jericho*. Zie op VI : 26. — *Beth-hogla*. Zie op XV : 6. — *Emek-kesis*, onbekend.

22. *Semaraim*, bij den berg van dien naam, op het gebergte van Efraim (2 Kron. XIII : 4), ten zuiden van Bethel. — *Bethel*. Zie op vs. 13.

23. *Awwim*, letterlijk ‚steenhoopen', misschien hetzelfde als *Ai* in de nabijheid van Bethel; zie op Gen. XII : 8. — *Para*, drie uur van Jeruzalem en even ver van Jericho. — *Ofra* komt nog 1 Sam. XIII : 17 voor en is misschien hetzelfde als *Efron* of *Efraim* (2 Kron. XIII : 19), een paar uur ten oosten van Bethel; verg. Joh. XI : 54. Een ander Ofra Richt. VI : 11, 24; VIII : 32, nog een ander 1 Kron. IV : 14.

24. *Kefar-haämmoni*, d. i. ‚het Ammonietendorp'. — *Ofni*, onbekend. Misschien is het hetzelfde als *Gofna*, een uur ten noordwesten van Bethel. — *Geba*. Twee plaatsen van denzelfden naam, die nu eens *Geba* dan weder *Gibea* of *Gibeath* wordt uitgesproken (vs. 28) en ‚heuvel' beteekent, lagen in den stam Benjamin, tusschen Michmas en Jeruzalem (Jez. X : 28—33). Het noordelijkste, hier bedoeld, lag ten zuidwesten van Michmas, twee en een half uur ten noordoosten van Jeruzalem, een klein uur van Rama. Het andere lag zuidelijker, tusschen Jeruzalem en Rama, was de noordelijkste plaats van het rijk Juda (2 Kon. XXIII : 8) en werd door koning Aza versterkt (1 Kon. XV : 22). Dikwerf wordt de eene plaats van de andere onderscheiden door eene of andere toevoeging; wij lezen van Gibea of Gibeath *van* of *in Benjamin, van Saul, van God* (Richt. XIX, XX; 1 Sam. X : 5; XI : 4; XIII : 2; XIV : 16; XV : 34 enz.); toch blijft het vaak onzeker, welke stad bedoeld is, en schijnen zelfs de schrijvers zelven soms de twee plaatsen met elkander verward te hebben; zie op 1 Sam. IX : 4 v. en op 1 Kron. VIII : 29.

25-27 hare gehuchten. ′ Gibeon, Rama, Beëroth, ′ Mispe, Kefira, Mosa, ′ Rekem,
28 Jirpeël, Tareala, ′ Sela, Elef, Jebus, dat is Jeruzalem, Gibeath, Kirjath-
jearim; veertien steden met hare gehuchten. Dit was het erfdeel der
Benjaminieten, naar hunne geslachten.
XIX : 1 Het tweede lot kwam uit voor Simeon, den stam der Simeonieten,
naar hunne geslachten; hun erfdeel lag midden in het erfdeel der
2, 3 Judeërs. ′ Zij verkregen in hun erfdeel: Bersjeba, Molada, ′ Hasar-sjual,
4, 5 Bala, Esem, ′ Eltolad, Bethul, Horma, ′ Siklag, Beth-hammarkaboth,
6 Hasar-suza, ′ Beth-lebaoth en Sjaruhen; dertien steden met hare ge-
7 huchten. ′ Dan En-rimmon, Tochen, Ether en Asjan; vier steden met
8 hare gehuchten. ′ Voorts al de gehuchten rondom deze steden tot Baäl
van den put, te Rama van het Zuiden. Dit was het erfdeel van den
9 stam der Simeonieten, naar hunne geslachten. ′ Uit het snoer der Judeërs
viel het erfdeel der Simeonieten; want het aandeel der Judeërs was
voor dezen te groot; daarom kregen de Simeonieten een erfdeel midden
in het hunne.
10 Het derde lot werd getrokken voor de Zebulonieten, naar hunne ge-
11 slachten. De grens van hun erfdeel liep tot Sarid: ′ westwaarts liep zij

25 v. Over *Gibeon, Beëroth* en *Kefira* zie op IX : 3 en 17 en inl. op H. IX. — *Rama,* twee uur ten noorden van Jeruzalem, een half uur ten oosten van Gibeon, even ver ten noorden van Gibea in Benjamin, eene der zuidelijkste plaatsen van het noordelijk rijk. Door Baëza versterkt, werd het ontmanteld door Aza (1 Kon. XV : 22). Zie verder op 1 Sam. I : 1. — *Mispe,* of *Mispa,* thans *Nebi Samwil,* d. i. (stad van den) ‚profeet Samuel', in de nabijheid van Rama, twee uur ten noordwesten van Jeruzalem, een half uur ten zuiden van Gibeon, met Gibea eene der noordelijkste plaatsen van het rijk Juda, bekend door de volksvergaderingen die er gehouden werden (Richt. XX, XXI; 1 Sam. VII : 5—17; X : 17); later woonplaats van den stadhouder Gedalja (2 Kon. XXV : 23, 25; Jer. XL, XLI). Ook in den opstand der Hasmoneën speelde het eene belangrijke rol, 1 Makk. III : 46—60. Verg. op XV : 38. — *Mosa,* onbekend.

27. Drie onbekende plaatsen.

28. *Sela.* Hier was het familiegraf van Kis, waarin ook Saul en Jonathan werden bijgezet (2 Sam. XXI : 14); de ligging is onbekend. — *Elef,* onbekend. — *Jeruzalem.* In hoever dit op Benjaminietisch grondgebied lag, zie op XV : 63. — *Gibeath,* gewoonlijk *Gibea*; zie op vs. 24. — *Kirjath-jearim,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Kirjath.* Volg. vs. 14; XV : 60 behoorde het aan Juda. Waarschijnlijk wordt het hier tot Benjamin gerekend omdat de drie plaatsen die, evenals Kirjath-jearim, aan de Gibeonieten behoorden in Benjamin waren gelegen.

1—9. De Simeonieten, van het zuiden met de Judeërs het land binnengedrongen, vestigden zich, waarschijnlijk slechts voor een gedeelte (zie op Gen. XLIX : 7), in het zuidelijkste deel van het land, aan den rand der woestijn. Evenals de stammen van vreemde herkomst, Kenieten enz., die tusschen hen en de Judeërs woonden, zijn zij met dezen zoozeer samengegroeid dat in XV : 26—32, 42 de hier opgenoemde steden tot het grondgebied van Juda gerekend worden (zie inl. op H. XV). Zie over die steden dus in de aantt. aldaar. Ook 1 Kron. IV : 28—32 worden ze tot Simeon gerekend.

1. *Simeon — Simeonieten.* De herhaling in dit vers is gevolg van de samensmelting van twee berichten. Desgelijks in vs. 17.

2. *Bersjeba.* Hebr. t. laat nog volgen *Sjeba,* hetwelk volgens eenige handschriften en 1 Kron. IV : 28 is weggelaten; ook omdat volgens vs. 6 slechts dertien steden hier moeten genoemd zijn.

7. *Tochen.* Deze naam is volg. 1 Kron. IV : 32 ingevoegd, om het viertal vol te maken; Gr. vert. heeft *Talka.* In Hebr. t. wordt *En-rimmon* voor twee plaatsen gerekend; zie op XV : 32.

8. Dit vers is na vs. 6 en 7, waar de gehuchten reeds genoemd zijn, overbodig; gevolg van de samensmelting van berichten. — *tot — Zuiden,* niet geheel zekere vertaling na eene geringe tekstverbetering. In 1 Kron. IV : 33 wordt die lange plaatsaanduiding vervangen door *Baäl.* In XV : 24 staat eene stad *Bealoth* onder de steden van Juda opgegeven. Of dit dezelfde plaats is, weten wij niet. Er waren overal in den lande plaatsnamen waarin *Baäl* voorkwam. Wat den naam *Baäl van den put* aangaat, zie op Gen. XIV : 7. *Rama van het Zuiden* komt nog voor 1 Sam. XXX : 27.

10—16. Zebulons gebied volgens de hier gegeven beschrijving eenigszins nauwkeurig te bepalen is onmogelijk. Immers zijn de meeste der hier genoemde plaatsen onbekend, en van meer dan één naam staat de lezing niet vast. Zooveel is echter duidelijk dat het grootste gedeelte van Beneden-Galilea er toe behoorde, eene over het geheel heuvelachtige en vruchtbare streek tusschen de vlakte van Jizreël en het gebergte van Naftali; terwijl uit vs. 27, waar Azers oostelijke grens wordt opgegeven, blijkt dat Zebulon niet tot aan zee reikte. Dit is echter in strijd met Gen. XLIX : 13, waar deze stam aan het strand heet te wonen.

10. *Sarid,* onbekend. Zoowel hier als vs. 12 heeft Gr. vert. eene andere lezing. Het lag aan de zuidelijke grens en wordt als uitgangspunt genomen, van waar de grenslijn eerst (vs. 11) in westelijke, daarna (vs. 12) in oostelijke richting getrokken wordt.

11. *Marala, Dabbesjeth* (Gr. vert. *Beth-abara*), onbekend. — *de beek die vóór Jokneam is,* onbe-

op, over Marala, en raakte aan Dabbesjeth, aan de beek die tegenover
12 Jokneam loopt. ' Terug liep zij van Sarid oostwaarts op het gebied
van Kisloth-Tabor en kwam uit bij Doberath; voorts liep zij op naar
13 Jafia ' en van daar oostwaarts over Gath-hefer naar Eth-kasin en kwam
14 uit te Rimmon. Dan boog zij om naar Nea, ' liep aan de noordzijde
15 daaromheen naar Hannathon en eindigde bij het dal Jiftaël. ' Voorts
Kattath, Nahalal, Sjimron, Jideala en Bethlehem; twaalf steden met
16 hare gehuchten. ' Dit was het erfdeel der Zebulonieten, naar hunne
geslachten, die steden met hare gehuchten.
17 Voor Issachar kwam het vierde lot uit, voor de Issacharieten, naar
18 hunne geslachten. ' Hun gebied strekte zich uit over Jizreël, Kezulloth,
19-21 Sjunem, ' Hafaraim, Sjion, Anaharath, ' Rabbith, Kisjon, Ebes, ' Remeth,
22 En-gannim, En-hadda en Beth-passes. ' De grens raakte Tabor, Sjahasim

kend; over *Jokneam* zie op XII : 19—23. Het einde der zuidelijke grens in het westen wordt niet aangegeven; het is, evenals de westelijke grens zelve, bij de bewerking weggelaten, waarschijnlijk omdat Zebulons gebied in het westen in het eene geschrift anders dan in het andere bepaald werd.

12. *Kisloth-Tabor*, vs. 18 alleen *Kezulloth* (misschien ,vesting'), 1 Kron. VI : 77 alleen *Tabor* geheeten, ten westen van den Tabor (waarover zie op Richt. IV : 6), ruim drie uur ten zuidoosten van Sefforis. — *Doberath* (*Dabaritta*), in Issachar (XXI : 28; 1 Kron. VI : 72), aan den westelijken voet van den Tabor. — *Jafia*. Voor de hand ligt het vermoeden dat dit het latere *Jafo* of *Jafa* is, een half uur ten zuidwesten van Nazareth, drie uur ten westen van Dabaritta. Doch ons Jafia moet ten oosten van laatstgenoemde plaats hebben gelegen. Misschien zijn de woorden *liep* — *Jafia* bij de samensmelting der berichten van hunne oorspronkelijke plaats geraakt.

13. *oostwaarts*, naar het noordoosten; zoodat nu de oostelijke grens beschreven wordt. — *Gath-hefer*, geboorteplaats van den profeet Jona, den zoon van Amittai (2 Kon. XIV : 25), tusschen Sefforis en Tiberias. — *Eth-kasin*, onbekend. — *Rimmon*, volgens XXI : 35; 1 Kron. VI : 77, Levietenstad, vijf kwartier ten noordoosten van Sefforis. — *Dan boog zij om*, volg. verb. t.; grondt. *dat omboog*. — *Nea*, onbekend. Van hier af neemt de grenslijn eene westelijke of zuidwestelijke richting en loopt tot de noordelijke punt van het dal Jiftaël. Nea schijnt het noordelijkste punt te zijn geweest; zie op vs. 27.

14. *Hannathon*, onbekend. — *Jiftaël*, waarschijnlijk het latere Jotapata, twee en een half uur ten noorden van Sefforis, bij welks verdediging Flavius Jozefus in de handen der Romeinen gevallen is. Het naar die plaats genoemde dal was volgens vs. 27 een deel der grens tusschen Zebulon en Azer.

15. In plaats van de westelijke grens worden eenige steden opgenoemd. — *Kattath*, misschien hetzelfde als *Karta* (XXI : 34), even onbekend als *Nahalal* (XXI : 35; volg. Richt. I : 30 *Nahalol*) en *Jideala*. — *Sjimron*. Zie op XI : 1. — *Bethlehem*, twee of drie uur ten noordwesten van Nazareth. Zie over de gelijknamige stad in Juda op XV : 59. — *twaalf*. Er zijn slechts vijf genoemd. Waarschijnlijk zijn door den bewerker of den Verzamelaar de ontbrekende namen weggelaten. De steden van het noorden hadden in de schatting der latere schrijvers veel minder belang dan die van het zuiden.

17—23. Van de grenzen van Issachar wordt slechts een zeer klein gedeelte van de noordelijke grens, van den Tabor tot aan den Jordaan, opgegeven; waarschijnlijk is de bedoeling, dat het overige van die grens met de zuidelijke van Zebulon samenviel en dus in het westen tot aan den Karmel liep (vs. 11 v.). In het zuiden reikte zijn gebied tot bezuiden den Gilboa, daar eene zijner steden, En-gannim, nog ten zuiden van dat gebergte lag, en dus oostelijk van Manasse (verg. XVII : 10). Volgens andere berichten moet deze stam zich veel westelijker hebben uitgestrekt dan hier het geval is: immers bewoont hij volg. Deut. XXXIII : 18 v. met Zebulon de zeekust en volg. Gen. XLIX : 14 v. de vruchtbare vlakte van Jizreël. Waarschijnlijk werden oudtijds de Israëlieten die van de zeekant bij Dor tot aan het meer Gennezaret woonden onder den naam Issachar samengevat; over de beteekenis van dien naam zie op Gen. XLIX : 14 v.

17. Zie op vs. 1.

18. *Jizreël*, aan de oostelijke grens der vlakte van dien naam (zie op XVII : 16), ten noordwesten van den Gilboa, verblijfplaats van koning Achab en zijne opvolgers (1 Kon. XVIII : 45 v.; XXI : 1; 2 Kon. VIII : 29; IX : 10—X : 11). Het komt nog voor 1 Sam. XXIX : 1, 11; 2 Sam. IV : 4; Hoz. I : 4, 11. — *Kezulloth*. Zie op vs. 12. — *Sjunem*, thans *Sulem*, drie kwartier ten noorden van Jizreël, geboorteplaats van Abisjag (1 Kon. I : 3, 15; II : 17, 21 v.), komt nog 1 Sam. XXVIII : 4; 2 Kon. IV : 8 voor; verg. Hoogl. VII : 1.

19. *Hafaraim*, d. i. ,de twee Hefers' (verg. op XII : 16*b*, 18), twee uur ten noordoosten van Megiddo. — *Sjion*, een uur ten noordwesten van den Tabor. — *Anaharath*, onbekend.

20. Drie onbekende plaatsen; *Kisjon*, eenigszins anders gespeld dan de naam der bekende beek, komt onder de Levietensteden voor (XXI : 28; 1 Kron. VI : 72).

21. *Remeth*, XXI : 29; 1 Kron. VI : 73 onder den naam van *Jarmuth*, en onder de Levietensteden genoemd, onbekend. — *En-gannim*, ook eene Levietenstad (XXI : 29; 1 Kron. VI : 73), in het zuiden van de vlakte van Jizreël, ten zuidwesten van den Gilboa. — *En-hadda* en *Beth-passes*, onbekend.

22. Het oostelijk gedeelte van de noordelijke grens, van Tabor tot aan den Jordaan, ten zuiden van het meer Gennezaret; tevens de zuidelijke grens van Naftali. Waarschijnlijk is deze opgave uit een

en Beth-sjemes, en hunne grens eindigde bij den Jordaan; zestien steden
23 met hare gehuchten. ′ Dit was het erfdeel van den stam der Issacha-
rieten, naar hunne geslachten, die steden met hare gehuchten.
24 Het vijfde lot kwam uit voor den stam der Azerieten, naar hunne
25 geslachten. ′ Hun gebied strekte zich uit over Helkath, Hali, Beten,
26 Achsjaf, ′ Allammelech, Amead en Misjeal en raakte in het westen aan
27 den Karmel en den stroom Libnath. ′ Dan liep de grens terug oostwaarts
over Beth-Dagon, raakte Zebulon en het dal Jiftaël, liep noordwaarts
28 langs Beth-emek en Neïel en kwam links van Kabul uit. ′ Voorts:
29 Abdon, Rehob, Hammon en Kana, tot aan Groot-Sidon; ′ dan liep de
grens terug naar Rama en tot aan de vesting Tyrus, dan terug naar
30 Hoza, en eindigde aan zee buiten de kust bij Achzib. ′ Voorts Akko,

bericht waarin ook de andere grenzen werden opgenoemd. — *Tabor.* Of de berg dan wel eene stad op den berg bedoeld is, is onzeker, misschien wel het Tabor in Zebulon van 1 Kron. VI : 77. — *Sjahasim,* onbekend. — *Beth-sjemes,* volg. vs. 38 in Naftali en volg. Richt. I : 33 niet veroverd, moet dicht bij den Jordaan hebben gelegen. — *zestien.* Dit cijfer wordt verkregen, indien ook de drie laatstgenoemde plaatsen als steden van Issachar worden medegeteld.

24—31. Het grondgebied van Azer strekte zich uit langs de Middellandsche Zee, van Dor tot benoorden Sidon, grensde ten oosten aan Zebulon en omvatte in het noordoosten een aanzienlijk deel van den Libanon. De voorstelling, ook Num. XXXIV : 7—9 gehuldigd, dat Israëls gebied zich zoo ver in het noorden zou hebben uitgestrekt en Fenicië zou hebben omvat, is geheel in strijd met de werkelijkheid: Fenicië is nooit van Israël afhankelijk, laat staan Israëlietisch land, geweest. De kuststreek in het zuiden, bij Dor, schijnt tot Manasse behoord te hebben; zie op XVII : 11—13. Bedenken wij eindelijk dat ook Zebulon een deel van het zeestrand bewoonde (zie op vs. 10—16), dan krimpt het erfdeel van Azer aanmerkelijk in; het kan in werkelijkheid niet meer geweest zijn dan een deel van de kuststreek boven den Karmel (Richt. V : 17) met het ten oosten daarvan gelegen land. Van verscheidene der hier aan Azer toegekende steden wordt Richt. I : 31 v. gezegd dat de Kanaänieten er waren blijven wonen.

25. In dit vers worden de steden in het midden van het stamgebied opgenoemd, daarna (vs. 26 v.) die van het zuiden, eindelijk die van het noorden (vs. 28—30). — *Helkath,* volgens XXI : 31; 1 Kron. VI : 75 Levietenstad, en *Hali* zijn onbekend. — *Beten,* ruim drie uur ten oosten van Ptolemais. — *Achsjaf.* Zie op XI : 1.

26. De drie hier genoemde plaatsen zijn onbekend; de derde komt onder de Levietensteden voor (XXI : 30; 1 Kron. VI : 74). — *raakte* — *Libnath.* Blijkbaar is hier sprake van de zuidelijke grens; hoever Azer zich zuidwaarts uitstrekte, is echter uit deze woorden niet op te maken, daar de stroom Libnath geheel onbekend is; misschien is het de beek Zerka, die bijna twee uur ten zuiden van Dor in zee valt.

27. Van het zuidelijkste punt wordt hier de grenslijn in noordoostelijke richting getrokken tot benoorden Kabul. — *Beth-Dagon,* ‚huis van Dagon', onbekend; zie op XV : 41. — *raakte* — *Jiftaël.* Zie op vs. 14. — *liep* — *Neïel.* Indien Neïel hetzelfde is als *Nea* (vs. 13), dan is de bedoeling dat Azers oostelijke grens met de westelijke van Zebulon tot aan haar noordelijkste punt samenviel. *Beth-emek* is onbekend. — *links,* ten noorden; zie op XVII : 7. — *Kabul,* vier uur ten zuidoosten van Ptolemais. Eene verklaring van dezen naam wordt 1 Kon. IX : 13 gegeven.

28. *Abdon,* volg. XXI : 30; 1 Kron. VI : 74 en vele handschriften; grondt. *Ebron.* Het wordt onder de Levietensteden opgenoemd, maar is overigens onbekend. — *Rehob,* volgens XXI : 81; 1 Kron. VI : 75 Levietenstad, onbekend; zie op Num. XIII : 21. Eene andere plaats van dien naam vs. 30. — *Hammon,* onbekend; de naam duidt eene plaats aan waar de Fenicische god Baäl-Hammon werd vereerd. — *Kana,* omstreeks twee en een half uur ten zuidoosten van Tyrus; eene beek van dien naam XVI : 8; XVII : 9. Of deze plaats Joh. II : 1 bedoeld is, weten wij niet. — *tot aan Groot-Sidon.* Waarschijnlijk wordt bedoeld dat de grens van Kana, in noordwestelijke richting, tot Sidon liep. Over Sidon zie op Gen. X : 15.

29. *liep de grens terug,* nu weder zuidoostwaarts. — *Rama,* een uur ten zuidoosten van Tyrus. — *de vesting Tyrus,* nog 2 Sam. XXIV : 7, de beroemde Fenicische handelstad aan de Middellandsche Zee, tusschen Sidon en Ptolemais. Zij bestond uit twee deelen, waarvan het eene op de kust, het andere op een eiland gelegen was. De stad op het eiland was zeer moeilijk te veroveren: de Assyriërs onder Salmanezer IV (verg. op 2 Kon. XVII : 3) belegerden haar vergeefs, en Nebukadresar heeft haar, ondanks een beleg van dertien jaren, niet kunnen bemachtigen (Ezech. XXIX : 17—21). De heerlijkheid van Tyrus wordt beschreven Ezech. XXVI—XXVIII. — *Hoza,* onbekend, lag waarschijnlijk tusschen Tyrus en Achzib, een weinig landwaarts in. — *eindigde* — *Achzib.* De bedoeling schijnt deze te zijn: van Hoza wordt de grenslijn getrokken naar zee; maar de kuststreek van Achzib af, tot waar de grenslijn aan zee eindigt, behoort mede tot Azer. — *Achzib,* later *Ekdippa,* aan de Middellandsche Zee, tusschen Tyrus en Ptolemais, vier uur ten noorden van laatstgenoemde stad.

30. *Akko,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Umma.* Het is het latere *Ptolemais, St. Jean d'Acre,* en lag aan de Middellandsche Zee, twee en een half uur ten noorden van den Karmel, bijna acht uur ten zuiden van Tyrus. — *Afek.* Zie op XIII : 4. — *Rehob,* onbekend. Zie op vs. 28. — *twee en twintig.* Dit cijfer, te groot als som van de uitdrukkelijk aan Azer toegekende steden, is te klein indien men er al de in de grensbepalingen genoemde plaatsen bijvoegt. Bij de herhaalde bewerking of overwerking dezer opgaven en lijsten zijn, naar het schijnt, namen weggelaten of toegevoegd; vandaar telkens verschil tusschen het aantal der opgegeven plaatsen en het eindcijfer.

31 Afek en Rehob; twee en twintig steden met hare gehuchten. ' Dit is
het erfdeel van den stam der Azerieten, naar hunne geslachten, die
steden met hare gehuchten.
32 Voor de Naftalieten kwam het zesde lot uit, voor de Naftalieten, naar
33 hunne geslachten. ' Hunne grens liep van Helef, van den eik van
Besaänannim, en over Adami-nekeb en Jabneël tot Lakkum en eindigde
34 bij den Jordaan. ' Voorts liep de grens terug westwaarts over Aznoth-
Tabor en kwam van daar bij Hukkok uit; zoodat zij aan Zebulon
raakte ten zuiden, aan Azer ten westen, terwijl de Jordaan in het
35 oosten was. ' Vestingen waren: Siddim, Ser, Hammoth, Rakkath, Kin-
36-38 nereth, ' Adama, Rama, Hasor, ' Kedes, Edreï, En-hasor, ' Jireon, Migdal-el,
Horem, Beth-Anath en Beth-sjemes; negentien steden met hare gehuch-
39 ten. ' Dit was het erfdeel van den stam der Naftalieten, naar hunne
geslachten, die steden met hare gehuchten.
40 Voor den stam der Danieten, naar hunne geslachten, kwam het

32—39. Het gebied van Naftali besloeg het noordoostelijk deel van het land ten westen van den Jordaan; het grensde ten westen aan Azer en Zebulon, ten zuiden aan Issachar, ten oosten aan den Jordaan en aan de beide meren, Samachonitis en Gennezaret, en strekte zich in het noorden waarschijnlijk tot boven de bronnen van den Jordaan uit; zie op vs. 33. Het was een vruchtbaar bergland, dichter met boomen bezet dan de gebergten van Efraïm en Juda, en omvatte het grootste deel van het latere Opper-Galilea.

32. Zie op vs. 1.

33 v. Door de onbekendheid van schier alle hier genoemde plaatsen is deze beschrijving voor ons zeer onduidelijk. Wellicht gaat zij uit van den zuidwestelijken hoek, ten westen van den Tabor; van daar wordt eene lijn getrokken in noordoostelijke, bijna noordelijke, richting tot aan den Jordaan (maar zie op vs. 33); waarna de zuidelijke grens wordt aangegeven, van den Jordaan tot aan het punt van uitgang (vs. 34).

33. *Helef,* onbekend. — *den eik van Besaänannim.* Deze eik, zeker een heilige boom (zie op Gen. XII : 6), moet volg. Richt. IV : 11 in de nabijheid van den Tabor gestaan hebben. — *Adami-nekeb — Lakkum.* Deze plaatsen moeten ten noorden of ten noordoosten van de straks genoemde hebben gelegen, de noordelijkste misschien wel bij Baälbek, daar het gebied van Israël zich volgens XI : 17 zoo ver uitstrekte; zie aldaar. — *eindigde bij den Jordaan.* Daar de bronnen van den Jordaan eenige uren ten zuiden van Baälbek liggen, moeten wij aannemen, dat de grenslijn, na eerst noordoostelijk te hebben geloopen, nu in zuidelijke of zuidoostelijke richting naar de bronnen van den Jordaan getrokken wordt.

34. *Voorts — westwaarts,* dus niet meer, als daar straks, van west naar oost of noordoost, maar van oost naar west. — *Aznoth-Tabor,* waarschijnlijk tusschen Sefforis en den Tabor. — *Hukkok,* onbekend. — *terwijl de Jordaan.* Hebr. t. laat hieraan voorafgaan *aan Juda*; als onverstaanbaar volg. Gr. vert. weggelaten.

35. *Siddim, Ser,* onbekend. Waarschijnlijk is hier eene fout in den tekst geslopen. — *Hammoth* (met verandering van een klinker; Hebr. t. *Hammath*; wat wellicht met het volgende woord één naam heeft uitgemaakt) hetzelfde als de Levietenstad *Hammoth-Dor* of *Hammon* (XXI : 32; 1 Kron. VI : 76), letterlijk ‚heete bronnen', een half uur ten zuiden van het latere Tiberias, aan het meer Gennezaret. — *Rakkath* lag volgens de meening der latere Joden ter plaatse waar Herodes Antipas de stad Tiberias stichtte. — *Kinnereth,* aan het meer Gennezaret (*Kinnereth*), waarover zie op Num. XXXIV : 11. Aldus heette ook eene schoone en vruchtbare vallei aan dat meer, die zich bijna anderhalf uur ten zuiden van Bethsaida uitstrekte, en waarin de stad Kinnereth wel zal hebben gelegen. Verg. 1 Kon. XV : 20.

36. *Adama,* onbekend. — *Rama,* ten noordoosten van het meer Gennezaret, twee tot drie uur ten zuidwesten van Safed. — *Hasor.* Zie op XI : 1.

37. *Kedes,* ten noordwesten van het meer Samachonitis, wordt nog XX : 7; XXI : 32; 2 Kon. XV : 29; 1 Kron. VI : 7 vermeld. Over het „Kedes van Naftali" van Richt. IV : 6, 9 zie aldaar. — *Edreï* (verg. op Num. XXI : 33), *En-hasor,* onbekend.

38. *Jireon,* aan den weg van Safed naar Tyrus. — *Migdal-el, Horem,* onbekend. — *Beth-Anath,* evenals hier, ook Richt. I : 33 te gelijk met Beth-sjemes genoemd en waarschijnlijk in de nabijheid daarvan gelegen, beteekent ‚huis van Anath', eene Kanaänietische godin. Evenals Beth-sjemes, is het lang in de macht der Kanaänieten gebleven. — *Beth-sjemes.* Zie op vs. 22. — *negentien.* Zie op vs. 30.

40—48. Van den stam Dan weten wij, dat hij oorspronkelijk aan de zeekust (Richt. V : 17) ten zuiden van Jafo, en ook meer landwaarts in in de steden Timnath en Estaol, woonde (Richt. XVIII : 1—12); dáár echter volg. Richt. I : 34 in het nauw gebracht door de Amorieten, is een deel hunner, in den tijd der richteren, vertrokken naar het noorden, waar zij de stad Laïs aan de bronnen van den Jordaan hebben veroverd, die naar hen den naam *Dan* ontving (Richt. XVIII). Hetzelfde wordt ons hier verhaald. Ook wordt hun hier ongeveer hetzelfde erfdeel toegewezen, nl. van Jafo, in het noorden (doch zie op vs. 46), tot Timnath, in het zuiden, dus met een inspringenden hoek in Juda's gebied (zie op XV : 10). Deze beschrijving, overeenstemmende met XV : 9—11 (verg. op XVI : 6), is in strijd met XV : 10, 33; XVI : 3 (verg. Richt. I : 34 v.), volgens welke plaatsen het hier aan Dan toegewezen gebied voor een deel tot Juda, voor een deel tot Jozef behoorde.

41 zevende lot uit. ′ De grens van hun erfdeel liep over Sorea, Estaol,
42-44 Ir-sjemes, ′ Sjaälabbin, Ajjalon, Jithla, ′ Elon, Timnath, Ekron, ′ Elteke,
45, 46 Gibbethon, Baälath, ′ Jehud, Bene-Berak, Gath-rimmon, ′ Me-hajjarkon
47 en Rakkon, het gebied tegenover Jafo insluitend. ′ Toen het gebied der
Danieten hun te eng werd, trokken zij op, belegerden Lesjam, namen
het in, sloegen het met het scherp des zwaards, namen het in bezit,
vestigden zich aldaar en gaven aan Lesjam den naam Dan, naar dien
48 van hun vader Dan. ′ Dit was het erfdeel van den stam der Danieten,
naar hunne geslachten, deze steden met hare gehuchten.
49 Toen de Israëlieten gereed waren met de toewijzing van het land
naar zijne grenzen, gaven zij aan Jozua, den zoon van Nun, een erf-
50 deel in hun midden. ′ Volgens Jahwe's last hebben zij hem de stad
gegeven waarom hij verzocht, Timnath-serah, op het gebergte van
Efraim, welke stad hij versterkte en waarin hij zich vestigde.
51 Dit zijn de erfdeelen welke de priester Eleazar en Jozua, de zoon
van Nun, en de familiehoofden aan de stammen der Israëlieten door
het lot hebben toegewezen, te Sjilo, voor Jahwe's aangezicht, vóor de
tent der samenkomst. Zoo voleindigden zij de verdeeling van het land.

41. *Sorea, Estaol.* Zie op XV : 33. — *Ir-sjemes.* Zie op XV : 10.

42. *Sjaälabbin,* ook *Sjaälbim* of *Sjaälbon,* waarschijnlijk ten noorden van de in het vorige vers genoemde plaatsen, is met Ajjalon lang in de macht der Amorieten gebleven en door den stam Jozef op dezen veroverd, Richt. I : 35. Verg. 2 Sam. XXIII : 32; 1 Kon. IV : 9; 1 Kron. XI : 33 en op 1 Sam. IX : 4. — *Ajjalon.* Zie op X : 12*b*, 13. — *Jithla,* onbekend.

43. *Elon,* onbekend, komt nog 1 Kon. IV : 9 voor. — *Timnath.* Zie op XV : 10. — *Ekron.* Zie op XIII : 3.

44. *Elteke,* volg. XXI : 23; 1 Kron. VI : 69 Levietenstad. Waarschijnlijk hetzelfde als Altaka, waar volgens de Assyrische berichten koning Sanherib den Egyptenaren slag leverde. — *Gibbethon,* volg. XXI : 23; 1 Kron. VI : 69 Levietenstad, ten tijde van de eerste koningen van Noord-Israël in de macht der Filistijnen, maar door Israël hun betwist (1 Kon. XV : 27; XVI : 15, 17), lag waarschijnlijk ten noordoosten van Ekron. — *Baälath,* waarschijnlijk ten zuidoosten van Gezer, behoorde tot de door Salomo versterkte steden, 1 Kon. IX : 18.

45. *Jehud,* twee uur ten noorden van Lydda. — *Bene-Berak,* tusschen Jehud en Jafo, een uur ten oosten van laatstgenoemde plaats. — *Gath-rimmon,* volg. XXI : 24; 1 Kron. VI : 69 Levietenstad. Sommigen meenen dat het ruim vier uur ten zuiden van Lydda, anderen dat het noordelijker, tusschen Antipatris en Jamnia gelegen was.

46. De eerste twee plaatsen zijn geheel onbekend. — *Jafo* (2 Kron. II : 16; Ezra III : 7; Jona I : 3), het latere *Joppe* (1 Makk. X : 75 v.; XII : 33; XIII : 11; XIV : 5, 34; XV : 28, 35; Hand. IX : 38—43; X : 1 vv.), thans *Jaffa,* havenstad aan de Middellandsche Zee, waar tegenwoordig de meeste reizigers naar Jeruzalem ontschepen, hoewel de gelegenheid daartoe er zeer slecht is; maar de geheele kust ten zuiden van den Karmel heeft geen enkele goede ankerplaats. Of deze stad mede tot Dan gerekend wordt, blijkt niet; zeker werd zij buitengesloten, indien de tekst der Gr. vert. *en ten westen was Jarkon de grens tegenover Jafo* de ware mocht wezen.

47. Dit vers verbreekt het verband tusschen het voorgaande en het volgende en is waarschijnlijk later ingelascht; verg. Richt. XVIII : 29. — *En — werd,* met verandering van éene letter; grondt. *En — van hen wegging.* De toedracht der zaak wordt hier, evenals Richt. XVIII : 1, vergoelijkend voorgesteld. De waarheid zal wel zijn, dat de Danieten, in deze streek ingedrongen, er zich niet konden handhaven; zie Richt. I : 34 en op Richt. XVIII : 1. — *Lesjam,* volg. andere klinkers; grondt. *Lesjem.* Richt. XVIII : 7, 27 heet zij *Laïs,* wat een andere vorm van hetzelfde woord is, dat ‚leeuw' beteekent. — *Dan,* de noordelijkste stad van Kanaän (Richt. XX : 1; 1 Sam. III : 20; 2 Sam. III : 10 enz.), moet volgens de grensbepaling van vs. 33 in Naftali's gebied hebben gelegen. Van oudsher was er een heiligdom van Jahwe, Richt. XVII, XVIII, dat 2 Sam. XX : 18 v. als vraagbaak vermeld wordt en door Jerobeam I tot koningsheiligdom is gemaakt (1 Kon. XII : 28—30). Verg. op Gen. XIV : 14.

49 v. Dit bericht over het erfdeel van Jozua verbreekt den samenhang. Het is ontleend aan een oud bericht (verg. XVIII : 2—10), waarin het land, niet door Jozua, maar door de stammen onderling verdeeld werd. De stelling die Jozua hier inneemt tegenover het volk, dat hem, op zijn verzoek, een erfdeel aanbiedt, is niet in overeenstemming met den hoogen rang, elders in dit boek hem toegekend. Een vervolg op dit bericht vinden wij XXIV : 29 v.

50. *Volgens — verzocht.* Zulk een gebod van Jahwe wordt, evenmin als het verzoek van Jozua, ergens aangetroffen. — *Timnath-serah,* waar Jozua gestorven en begraven is (XXIV : 30; Richt. II : 9), ten noorden van het gebergte Gaäs, drie uur ten noordwesten van Gofna en evenzooveel ten noordoosten van Lydda, werd later *Tamna* (1 Makk. IX : 50) en wordt thans *Tibne* genoemd.

51. Onderschrift van het verhaal der landverdeeling in Ezra's Wetboek, in denzelfden vorm als het opschrift, XIV : 1.

HOOFDSTUK XX.

Aanwijzing van de vrijsteden. — Jahwe gelast Jozua, door de Israëlieten de vrijsteden te doen aanwijzen (1—6); zij bestemmen daartoe drie steden ten westen en drie ten oosten van den Jordaan (7—9).

In vs. 1—3, 6 (ten deele), 7—9 wordt de tenuitvoerlegging vermeld van het Num. XXXV : 9—34 door Jahwe aan Mozes gegeven gebod. Het is, evenals die verordening, uit Ezra's Wetboek, en wijkt in dezelfde bijzonderheden van de wet op dit onderwerp in Deut. XIX : 1—13 en van Deut. IV : 41—43 af. Hiermede is vs. 4 v., 6 (ten deele) verbonden, dat met het overige in strijd is en in Gr. vert. gemist wordt (zie op vs. 4—6). Het is blijkbaar ingelascht door iemand die meende dat hier gehandeld moest zijn zoowel naar *Deuteronomium* als naar Ezra's Wetboek.

XX : 1, 2 Toen sprak Jahwe tot Jozua: ' Zeg aan de Israëlieten: Wijst de
3 vrijsteden aan, van welke ik door Mozes tot u gesproken heb, ' waarheen de doodslager die iemand bij ongeluk, zonder opzet, heeft verslagen kan vluchten, en die u tot eene vrijplaats tegen den bloedwreker
4 zullen zijn. ' Hij zal naar eene dezer steden vluchten, aan den ingang der stadspoort gaan staan en ten aanhooren van de oudsten dier stad zijne aangelegenheid mededeelen; dan zullen zij hem bij zich in de stad opnemen en hem eene plaats geven, en hij zal bij hen wonen. '
5 Wanneer nu de bloedwreker hem vervolgt, zullen zij den doodslager niet aan hem uitleveren; want zonder opzet heeft hij zijn naaste verslagen en zonder van gisteren of eergisteren hem haat te hebben toe-
6 gedragen. ' Zoo zal hij in die stad wonen, totdat hij voor de gemeente te recht staat; tot den dood des hoogepriesters die er in die dagen is. Dan zal de doodslager terugkeeren en wederkomen in zijne stad en
7 zijn huis, in de stad waaruit hij gevlucht is. ' Dienvolgens heiligden zij: Kedes, in Galilea, op het gebergte van Naftali; Sichem, op het gebergte van Efraim, en Kirjath-arba, dat is Hebron, op het gebergte
8 van Juda. ' En aan de overzijde van den Jordaan, ten oosten van Jericho, hebben zij aangewezen: Beser, in de woestijn, op de hoogvlakte, uit den stam Ruben; Rama, in Gilead, uit den stam Gad, en Golan, in
9 Bazan, uit den stam Manasse. ' Dit waren de voor alle Israëlieten en de in hun midden vertoevende vreemden vastgestelde steden, waarheen ieder die een ander bij ongeluk had verslagen kon vluchten, om niet door de hand van den bloedwreker te sterven voordat hij voor de gemeente stond.

3. *zonder opzet.* Deze uitdrukking, die Deut. IV : 42; XIX : 4, maar niet in Num. XXXV voorkomt, is van den inlasscher; zie Inl.

4—6. In deze verzen heerscht verwarring, die vooral aan den dag komt in de dubbele tijdsbepaling in vs. 6 over het verblijf des doodslagers in de vrijstad: de eene, *totdat — staat,* geldt den doodslager wiens zaak nog onderzocht moet worden, de andere, *tot — dagen is,* den doodslager van wien het gebleken is dat hij zonder opzet heeft gehandeld. Niet de eerste bepaling, maar de tweede strookt met hetgeen in vs. 4 v. voorafgaat. Waarschijnlijk luidde de oorspronkelijke tekst, zooals Gr. vert. dien geeft; zij laat op haar slot van vs. 3, *Die steden zullen u tot vrijplaats zijn,* alleen volgen *opdat de doodslager niet sterve door den bloedwreker voordat hij voor de gemeente te recht staat.* De inlassching geschiedde naar Deut. XIX : 4—6 en Num. XXXV : 25, 28.

4. *ten — mededeelen.* Zie op Deut. XIX : 12.

7. *Kedes — Juda.* De drie vrijsteden ten westen van den Jordaan worden alleen hier genoemd: de eerste lag in het noorden, de tweede in het midden, de derde in het zuiden des lands. De laatste twee hadden zeker vroeger beroemde heiligdommen; dat ook *Kedes* een bezat bewijst de naam, die ,heiligheid' beteekent. Heiligdommen waren van oudsher wijkplaatsen. — *Galilea,* in het Hebreeuwsch *Galiel,* d. i. ,kring', heette oorspronkelijk eene streek op het grondgebied van Naftali (2 Kon. XV : 29; verg. 1 Kon. IX : 11), om hare gemengde bevolking Jez. VIII : 23 *Galiel der heidenen* genoemd. Later heeft de naam eene wijdere beteekenis gekregen; zoodat hij Palestina ten noorden van de vlakte van Jizreël aanduidde. — *het gebergte van Naftali,* rijk met bosschen bezet, strekt zich van den Antilibanos in zuidwestelijke richting over het noorden van Kanaän uit, grenst in het oosten aan het Jordaandal, op enkele plaatsen aan den oever der beide meren; in het westen aan de valleien van Tyrus en Ptolemaïs, hier en daar zelfs aan de Middellandsche Zee, en gaat in het zuiden langzamerhand over in eene streek van heuvelen en hoogvlakten, die het scheiden van de vlakte van Jizreël.

8. Volg. Deut. IV : 41—43 had Mozes deze drie vrijsteden reeds aangewezen; zie aldaar.

HOOFDSTUK XXI.

Aanwijzing van de priester- en de Levietensteden. — Op zijn verzoek erlangt de stam Levi woonplaatsen (1—3). Het land wordt door het lot onder de verschillende afdeelingen van dien stam verdeeld (4—7). De steden der Aäronieten (8—19); die der overige Kehathieten (20—26); die der Gersjonieten (27—33); die der Merarieten (34—38); samen acht en veertig steden (39 v.). Zoo heeft Jahwe het gansche land aan de Israëlieten gegeven (41—43).

Met uitzondering van de laatste drie verzen, die in het door den Deuteronomist bewerkte boek het onderschrift van het verhaal der landverdeeling uitmaakten, en van vs. 12, dat door den Verzamelaar is ingelascht, is dit hoofdstuk uit Ezra's Wetboek. Het verhaalt, hoe ten tijde van Jozua het door Jahwe aan Mozes gegeven gebod ten aanzien der priester- en Levietensteden (Num. XXXV: 1—8) is ten uitvoer gelegd. De lijsten van die steden komen, met enkele afwijkingen, ook 1 Kron. VI: 54—81 voor.

XXI: 1 De familiehoofden der Levieten traden nader tot den priester Eleazar,
Jozua, den zoon van Nun, en de familiehoofden van de stammen der
2 Israëlieten, ′ en spraken tot hen te Sjilo in het land Kanaän: Jahwe
heeft door Mozes geboden, ons steden om in te wonen te geven, met
3 haar weidegrond voor ons vee. ′ Dientengevolge gaven de Israëlieten,
volgens Jahwe's last, van hun erfdeel deze steden met haar weidegrond
aan de Levieten.
4 Het lot kwam uit voor de geslachten der Kehathieten: de zonen van
Aäron, den priester uit de Levieten, verkregen door het lot, uit de
5 stammen Juda, Simeon en Benjamin, dertien steden; ′ de overige Kehathieten
verkregen door het lot, naar hunne geslachten, uit de stammen
6 Efraim, Dan en half Manasse, tien steden. ′ De Gersjonieten verkregen
door het lot, naar hunne geslachten, uit de stammen Issachar, Azer,
7 Naftali en half Manasse in Bazan, dertien steden. ′ De Merarieten,
verkregen door het lot, naar hunne geslachten, uit de stammen Ruben,
Gad en Zebulon, twaalf steden.
8 De Israëlieten gaven aan de Levieten de volgende steden met haar
9 weidegrond, zooals Jahwe door Mozes had geboden, door het lot. ′ Men
gaf uit de stammen der Judeërs en der Simeonieten deze met name
10 genoemde steden: ′ aan de Aäronieten, een van de geslachten der Kehathieten,
behoorende tot de Levieten, hun gaf men, daar hun het eerste
11 lot was te beurt gevallen, ′ Kirjath-Arba, welke Arba de vader der
Enakieten was, dat is Hebron, op het gebergte van Juda, met omliggenden
12 weidegrond; ′ maar het akkerland van de stad, benevens hare

Vs. 4—40. 1 Kron. VI: 54—81.

2. *in het land Kanaän.* Waarom deze nadere aanduiding van Sjilo er bij staat, weten wij niet; zij komt ook XXII: 9; Richt. XXI: 12 voor. — *haar weidegrond.* Hoever deze zich moest uitstrekken, wordt Num. XXXV: 4 v. aangegeven.

4—7. Over de drie afdeelingen der Levieten: Kehathieten, Gersjonieten en Merarieten, zie Exod. VI: 16—19; Num. III.

4. *Het lot.* Nadat de stammen, naar verhouding van hunne grootte (Num. XXXV: 8), de steden hadden aangewezen, werden deze verloot. Hoe de schrijver zich dit voorstelt, is niet geheel duidelijk; waarschijnlijk zoo, dat eerst door het lot werd uitgemaakt, welke steden het eerst zouden worden weggegeven, en daarna, wederom door het lot, welk Levietisch geslacht het eerste deel zou krijgen. Blijkbaar nam de schrijver eene wonderbare, goddelijke beschikking aan, waardoor de Aäronieten zich in de steden van Juda, Simeon en Benjamin mochten vestigen; terwijl aan de andere, ondergeschikte, Levietische geslachten de steden in het noorden en het Overjordaansche ten deel vielen. — *de zonen — Levieten.* De Aäronieten waren een onderdeel der Kehathieten, maar onderscheiden van de overige door het hun volg. Num. XVIII: 1—7 ten deel gevallen priesterschap.

5, 6. *naar hunne geslachten, van,* volg. verb. t., naar vs. 7; grondt. *van de geslachten van.*

6. *half — Bazan,* het Overjordaansche Manasse.

7. *verkregen door het lot,* volg. Gr. vert. ingevoegd.

11—16. Over de hier genoemde plaatsen zie op XV: 10, 13, 15, 42, 48, 50, 51 en 55.

12. Verg. XV: 13, waar echter niet slechts het akkerland rondom Hebron, maar de stad zelve aan Kaleb gegeven wordt; ook is het daar Jozua, en niet, als hier, de gemeente, die de stad aan Kaleb schenkt. Het vers is door den Verzamelaar of een later schrijver ingelascht, die de beide voorstellingen, dat Hebron aan Kaleb en dat het aan de priesters gegeven werd, met elkander in overeenstemming trachtte te brengen.

gehuchten, hadden zij aan Kaleb, den zoon van Jefunne, tot eene be-
13 zitting gegeven. ' Aan de zonen van Aäron, den priester, gaven zij
Hebron, de vrijstad voor den doodslager, met haar weidegrond, Libna
14 met haar weidegrond, ' Jattir met haar weidegrond, Estemoa met haar
15 weidegrond, ' Holon met haar weidegrond, Debir met haar weidegrond, '
16 Asjan met haar weidegrond, Jutta met haar weidegrond en Beth-sjemes
17 met haar weidegrond; negen steden uit deze beide stammen. ' Voorts
uit den stam Benjamin: Gibeon met haar weidegrond, Geba met haar
18 weidegrond, ' Anathoth met haar weidegrond en Almon met haar weide-
19 grond; vier steden. ' In het geheel hadden de Aäronieten, de priesters,
dertien steden met haar weidegrond.
20 De geslachten der Kehathieten, die Levieten waren, de overige
Kehathieten, zij verkregen door het lot hunne steden uit den stam
21 Efraim; ' men gaf hun Sichem, de vrijstad voor den doodslager, met
haar weidegrond, op het gebergte van Efraim, Gezer met haar weide-
22 grond, ' Kibsaim met haar weidegrond en Beth-horon met haar weide-
23 grond; vier steden. ' En uit den stam Dan: Elteke met haar weide-
24 grond, Gibbethon met haar weidegrond, ' Ajjalon met haar weidegrond
25 en Gath-rimmon met haar weidegrond; vier steden. ' En uit de eene
helft van den stam Manasse: Taänach met haar weidegrond en Jibleam
26 met haar weidegrond; twee steden. ' In het geheel tien steden met
haar weidegrond voor de geslachten der overige Kehathieten.
27 De Gersjonieten, een ander geslacht der Levieten, verkregen, uit
den halven stam Manasse: Golan, in Bazan, de vrijstad voor den dood-
slager, met haar weidegrond en Beëstera met haar weidegrond; twee
28 steden. ' En uit den stam Issachar: Kisjon met haar weidegrond,
29 Doberath met haar weidegrond, ' Jarmuth met haar weidegrond en
30 En-gannim met haar weidegrond; vier steden. ' Voorts uit den stam
Azer: Misjeal met haar weidegrond, Abdon met haar weidegrond, '
31 Helkath met haar weidegrond en Rehob met haar weidegrond; vier
32 steden. ' Verder uit den stam Naftali: Kedes, in Galilea, de vrijstad voor
den doodslager met haar weidegrond, Hammoth-Dor met haar weide-
33 grond en Kartan met haar weidegrond; drie steden. ' In het geheel
hadden de Gersjonieten, naar hunne geslachten, dertien steden met
haar weidegrond.
34 De geslachten der Merarieten, zijnde de overige Levieten, verkregen,
uit den stam Zebulon: Jokneam met haar weidegrond, Karta met haar
35 weidegrond, ' Rimmon met haar weidegrond en Nahalal met haar weide-

13. Herhaling van vs. 11, door de inlassching van vs. 12 noodig geworden.
16. *Asjan,* volg. Gr. vert. en 1 Kron. VI : 59; Hebr. t. *Ain.* Het is de eenige priesterstad in Simeon.
17. *Gibeon.* Zie op XVIII : 25. — *Geba.* Zie op XVIII : 24.
18. *Anathoth,* XVIII : 21—28 niet genoemd onder de steden van Benjamin, lag één uur ten noord-oosten van Jeruzalem en was de geboorteplaats van den profeet Jeremia (Jer. I : 1; XI : 21—23; XXIX : 27; XXXII : 7—15); verg. 1 Kon. II : 26; Neh. XI : 32; Jez. X : 30. — *Almon,* volg. 1 Kron. VI : 60; VII : 8 *Alemeth,* lag twintig minuten ten noordoosten van Anathoth.
20. *die Levieten waren,* in onderscheiding van het Kehathietische geslacht der Aäronieten, die priesters waren.
21. *Sichem.* Zie inl. op Gen. XXXIV. — *Gezer.* Zie op X : 33 en op XVI : 10.
22. *Kibsaim,* onbekend. 1 Kron. VI : 68 heeft *Jokmeam.* — *Beth-horon.* Zie op X : 10.
23 v. Zie op XIX : 42, 44 en 45.
25. *Taänach.* Zie op XII : 21. — *Jibleam,* naar 1 Kron. VI : 70 en Gr. vert.; Hebr. t. *Gath-rimmon,* dat echter vs. 24 reeds genoemd is.
26. *Golan.* Zie op Deut. IV : 43. — *Beëstera,* samengetrokken uit *Beth-Estera,* d. i., huis van Astarte', 1 Kron. VI : 71 *Astaroth*; zie op Gen. XIV : 5.
28—33. Zie op XIX : 12, 20, 21, 25, 26, 28, 35 en 37.
32. *Kartan,* waarvoor 1 Kron. VI : 76 *Kirjathaim* heeft, komt XIX : 32—39 onder de steden van Naftali niet voor en is onbekend.
35. *Rimmon,* volg. 1 Kron. VI : 77, verg. XIX : 13; grondt. *Dimna.* — *Nahalal.* Zie op XIX : 15.

36 grond; vier steden.′ Voorts uit den stam Ruben, Beser, in de woestijn,
de vrijstad voor den doodslager, met haar weidegrond, Jahas met haar
37 weidegrond,′ Kedemoth met haar weidegrond en Mefaäth met haar
38 weidegrond; vier steden.′ Verder uit den stam Gad: Rama, in Gilead,
de vrijstad voor den doodslager, met haar weidegrond, Mahanaim met
39 haar weidegrond,′ Hesbon met haar weidegrond en Jaëzer met haar
40 weidegrond; in het geheel vier steden.′ Al die steden verkregen de
Merarieten, naar hunne geslachten, de overigen van de geslachten der
Levieten; hun lot was twaalf steden.

41 In het geheel waren de Levietensteden, midden in de bezitting der
42 Israëlieten, acht en veertig steden met haar weidegrond.′ Elk dezer
steden bestond uit eene stad met haar weidegrond er omheen; evenzoo
was het met al deze steden.

43 Zoo gaf Jahwe aan Israël het gansche land dat hij hunnen vaderen
onder eede beloofd had te zullen geven, en zij namen het in bezit en
44 vestigden zich aldaar.′ En Jahwe gaf hun rust van rondom, geheel
zooals hij aan hunne vaderen had gezworen: geen van al hunne vijanden heeft voor hen standgehouden; al hunne vijanden heeft Jahwe
45 in hunne hand gegeven.′ Niets is onvervuld gebleven van gansch het
goede woord dat Jahwe tot het huis van Israël had gesproken; alles
is uitgekomen.

36. De woorden *de vrijstad voor den doodslager* en *in de woestijn* zijn uit Gr. vert. ingevoegd. — *Beser.* Zie op Deut. IV : 43. — *Jahas.* Zie op Num. XXI : 23.
37. *Kedemoth.* Zie op Deut. II : 26. — *Mefaäth.* Zie op XIII : 18.
38. *Rama.* Zie op Deut. IV : 43. — *Mahanaim.* Zie op Gen. XXXII : 2.
39. *Hesbon.* Zie op Num. XXI : 25. — *Jaëzer.* Zie op Num. XXI : 32.
42. *acht en veertig.* Dit is de som van de vs. 19, 26, 33, 38 genoemde cijfers en komt overeen met Num. XXXV : 6 v., volgens welke plaats de stam Levi zes vrijsteden en twee en veertig andere steden moest hebben.
44. *geen — gegeven.* Volg. XIII : 2—6; XXIII : 4—16, verg. XV : 63; XVI : 10; XVII : 12, had Israël niet overal de Kanaänieten kunnen verdrijven.
45. Verg. XXIII : 14*b*; 1 Kon. VIII : 56.

HOOFDSTUK XXII.

Terugkeer der Overjordaansche stammen. — Jozua laat de Overjordaansche stammen, onder lofspraak en vermaning, met een deel van den behaalden buit, naar hun erfdeel terugkeeren (1—8). Op hun terugtocht bouwen zij een groot altaar (9 v.). Als de Israëlieten dit hooren, rusten zij zich tegen hen ten strijde (11 v.) en vaardigen zij gezanten naar hen af (13 v.). Dezen vragen opheldering over hunne ongeoorloofde daad (15—20). De Overjordaansche stammen verzekeren, dat het altaar niet voor offers bestemd is en alleen dienen moet tot eene getuigenis; terwijl zij Jahwe aan de wettige plaats willen vereeren (21—29). De gezanten nemen met die verzekering genoegen (30 v.), desgelijks de gemeente (32 v.); de naam van het altaar (34).

Van dit hoofdstuk bestaat vs. 1—8, waarin het ontslag der Overjordaansche stammen door Jozua verhaald wordt, uit stukken van verschillenden ouderdom: vs. 1—6 is van den Deuteronomischen bewerker; vs. 7*b*, 8 bevat een aanhangsel hierop; vs. 7*a* is, waarschijnlijk nog later, ingevoegd. Ook in vs. 9—34 vinden wij een jong stuk, in den geest van Ezra's Wetboek, maar later, opgesteld. Het is geschreven met het oog op de Joden na Ezra. Terwijl de kern des volks in Judea gevestigd was, waren velen hunner elders, o. a. in het Overjordaansche, woonachtig. Hoe licht konden deze laatsten van de broederen in Kanaän vervreemden en afvallig worden van de zuivere vereering van Jahwe! Hen op dit gevaar te wijzen, te herinneren aan hunne verplichting om uitsluitend aan het gemeenschappelijk heiligdom hunne offers te brengen en, zoo hun dit onmogelijk was, naar Jahwe's erfland te verhuizen (vs. 19), is het doel van dit stuk.

XXII : 1 Toen ontbood Jozua de Rubenieten, de Gadieten en den halven stam
2 Manasse,′ en zeide tot hen: Gij hebt gehouden al wat Mozes, Jahwe's
dienstknecht, u geboden heeft en hebt ook naar mij geluisterd in alles

2—4*a*. Verg. inl. op Num. XXXII.

3 wat ik u geboden heb; ′ gij hebt uwe broederen niet in den steek ge-
laten, nu geruimen tijd tot op dezen dag, maar zijt uw plicht tegen-
4 over het gebod van Jahwe, uw god, nagekomen. ′ En nu heeft Jahwe,
uw god, uwen broederen rust verschaft, zooals hij hun had toegezegd;
keert dan weder en gaat henen naar uwe tenten, naar uw erfland, dat
Mozes, Jahwe's dienstknecht, u aan de overzijde van den Jordaan heeft
5 gegeven. ′ Maar betracht zeer nauwgezet het gebod en de wet die
Mozes, Jahwe's dienstknecht, u heeft voorgeschreven, door Jahwe, uw
god, lief te hebben, op al zijne wegen te wandelen, zijne geboden te
onderhouden, hem aan te hangen en hem te dienen met uw gansche
6 hart en uwe gansche ziel. ′ Zoo nam Jozua met een zegenwensch
afscheid van hen en liet hen gaan. En zij gingen naar hunne tenten.
7a Aan de eene helft nu van den stam Manasse had Mozes in Bazan,
aan de andere Jozua aan de westzijde van den Jordaan bij hunne broe-
deren hun erfdeel gegeven.
7b Toen Jozua hen met een zegenwensch naar hunne tenten liet gaan, ′
8 zeide hij tot hen: Keert met rijke schatten, zeer veel vee en een over-
vloed van zilver, goud, koper, ijzer en kleederen naar uwe tenten terug;
deelt met uwe broederen den buit op uwe vijanden behaald.
9 Zoo keerden de Rubenieten, de Gadieten en de halve stam Manasse
terug en trokken weg van de Israëlieten, uit Sjilo in het land Kanaän,
om te gaan naar het land Gilead, hun erfland, waar zij, naar den door
Mozes verstrekten last van Jahwe, vaste bezittingen hadden verkregen. ′
10 Toen nu de Rubenieten, de Gadieten en de halve stam Manasse de
streken van den Jordaan in het land Kanaän bereikt hadden, bouwden
11 zij aldaar, aan den Jordaan, een altaar, in het oog vallend groot. ′ En
de Israëlieten hoorden zeggen: Daar hebben waarlijk de Rubenieten,
de Gadieten en de halve stam Manasse een altaar gebouwd tegenover
het land Kanaän, in de streken van den Jordaan, op den Israëlietischen
12 oever! ′ Toen zij dat hoorden, kwam de geheele gemeente der Israëlieten
13 te Sjilo samen, om tegen hen te velde te trekken. ′ En de Israëlieten
zonden tot de Rubenieten, de Gadieten en den halven stam Manasse, naar
14 het land Gilead, den priester Pinehas, den zoon van Eleazar, ′ met tien
vorsten, uit elken stam van Israël éen familievorst; elk hunner was
familiehoofd in een van Israëls geslachten.
15 Bij de Rubenieten, de Gadieten en den halven stam Manasse in het
16 land Gilead aangekomen, spraken zij tot hen: ′ Zoo zegt de gansche

3. *nu geruimen tijd*, volg. XIV : 10 vijf of zes jaren.

7a. Eene opmerking als deze verwachten wij hier volstrekt niet; zij is na XIII : 8—32, XIV : 2 v.; XVII : 6 volkomen overbodig en in dit verband misplaatst. — *hun erfdeel*, duidelijkheidshalve ingevoegd.

7b, 8. Deze woorden van Jozua tot de Overjordaansche krijgers, die volg. vs. 6 reeds naar huis zijn gezonden, behooren zeker niet tot het oorspronkelijke verhaal. Zij zijn ingevoegd door iemand die het ongepast vond, dat Jozua hun wel een zegenwensch, maar geen belooning had medegegeven, en onbillijk, dat zij niet zouden hebben gedeeld in den door Israël op de vijanden veroverden buit.

9. *Sjilo in het land Kanaän.* Zie op XXI : 2. — *het land Gilead.* Hier wordt met dezen naam het geheele Overjordaansche aangeduid; zie op Gen. XXXI : 21. — *de Israëlieten.* Zoo heeten in dit verhaal de stammen ten westen van den Jordaan, in onderscheiding van de Overjordaansche. Dit spraakgebruik wijst op een tijd toen ten oosten van die rivier betrekkelijk weinig Israëlieten woonden; wat zeker reeds tijdens den ondergang van Jeruzalem het geval was.

10. *de streken — Kanaän*, eene onduidelijke plaatsbepaling. Waarschijnlijk bedoelt de schrijver eene plek in het westelijk Jordaandal, die, als vlak aan den oever gelegen, in het volgende vers gezegd kon worden *tegenover het land Kanaän* en *op den Israëlietischen oever* te zijn; wellicht Gilgal (IV : 19 enz.), welke naam met nagenoeg dezelfde letters als het door ‚streken' overgezette woord geschreven wordt.

12. *om — trekken.* De zonde waarvan zij verdacht worden is deze, dat zij Jahwe op eene onwettige plaats en dus op onwettige wijze willen vereeren; zie inl. op Deut. XII.

13. *Pinehas.* Zie op Exod. VI : 25.

14. *tien vorsten*, de vorsten van alle stammen behalve van Ruben en Gad.

16. *waardoor — komt.* Hebr. t. laat nog volgen *thans*; volg. Gr. vert. weggelaten.

gemeente van Jahwe: Wat is dit voor een vergrijp waaraan gij u tegen
Israëls god hebt schuldig gemaakt, dat gij u thans afkeert van Jahwe
door u een altaar te bouwen; waardoor gij tegen Jahwe in opstand
17 komt!' Hebben wij niet genoeg aan de overtreding met Peor, waarvan
wij ons tot op dezen dag niet hebben gezuiverd, en waarvoor de plaag
18 in Jahwe's gemeente kwam?' En gij zoudt u thans van Jahwe afkeeren!
Indien gij heden in opstand komt tegen Jahwe, dan breekt morgen
19 zijne gramschap tegen de gansche gemeente van Israël los.' Overigens,
indien uw erfland onrein is, steekt naar Jahwe's erfland over, waar
Jahwe's tabernakel is gevestigd, en verwerft u vaste bezittingen in
ons midden; maar komt niet in opstand tegen Jahwe en brengt ons
niet in opstand, door u een altaar te bouwen behalve het altaar van
20 Jahwe, onzen god.' Toen Achan, de zoon van Zerah, zich aan den ban
vergreep, is immers over Israëls gansche gemeente de gramschap los-
gebroken, en was het niet die man alleen, die voor zijne overtreding
den geest gaf.
21 Hierop antwoordden de Rubenieten, de Gadieten en de halve stam
22 Manasse en spraken tot de hoofden van Israëls geslachten:' De god-
heid, God, Jahwe, de godheid, God, Jahwe, hij weet het, en ook Israël
zal het weten! Indien wij opstand of vergrijp tegen Jahwe bedoelden
door ons een altaar te bouwen, om ons van Jahwe af te keeren, dan
23 redde hij ons heden niet!' Indien wij voornemens zijn om daarop hetzij
brand- en meeloffers te offeren, hetzij dankoffers te brengen, moge Jahwe
24 zelf het aan ons thuis zoeken!' Zoo waar, wij hebben dit uit zekere
bezorgdheid gedaan; want wij dachten: Later zullen uwe zonen tot de
de onze zeggen: Wat hebt gij te maken met Jahwe, den god van
25 Israël?' Aangezien Jahwe tusschen ons en u, Rubenieten en Gadieten,
den Jordaan als grens gesteld heeft, hebt gij aan Jahwe geen deel. —
Zoo konden uwe zonen oorzaak zijn, dat onze zonen ophielden Jahwe
26 te vreezen.' Daarom zeiden wij: Laten wij dit doen: bouwen wij dat
27 altaar; niet voor brandoffer of slachtoffer,' maar om een getuige te zijn
tusschen ons en u en onze nakomelingen na ons, dat wij met onze
brand-, slacht- en dankoffers Jahwe willen dienen voor zijn aangezicht;
opdat uwe zonen later niet zeggen tot de onze: Gij hebt aan Jahwe
28 geen deel.' Voorts dachten wij: Wanneer zij later tot ons of onze na-
komelingen zoo iets zeggen, dan zullen wij zeggen: Let op den vorm
van Jahwe's altaar dat onze vaderen gemaakt hebben: het is niet voor
brandoffer of slachtoffer, maar het is een getuige tusschen ons en u.'
29 Verre zij het van ons, in opstand te komen tegen Jahwe en heden
ons van hem af te keeren, door een altaar voor brand-, meel- en slacht-

17. Zie Num. XXV : 1—5; XXXI : 16; Deut. IV : 3. — *waarvan — gezuiverd.* Al waren de schuldigen gestraft (Num. XXV : 9; Deut. IV : 3), toch was de gemeente nog niet van de smet en schande bevrijd.

19. *indien — onrein is,* als het land der heidenen (zie op Hoz. VIII : 13), en gij dus meent, in de nabijheid daarvan een heiligdom of altaar van Jahwe te moeten hebben. Bij de Joden na 586 gold het Overjordaansche voor minder heilig dan het land ten westen van den Jordaan. Het Overjordaansche was toen reeds lang in de handen van Arameërs en andere heidenen geweest. Verg. op Ezech. XLVII : 13—20. — *tabernakel.* Zie op Exod. XXV : 9 en inl. op Exod. XXIV : 12—XL : 38. — *brengt — opstand,* met verandering van klinkers. — *behalve — god.* Bedoeld is het altaar in het voorhof van den tabernakel te Sjilo.

20. Zie H. VII. — *en heeft — gegeven,* maar hebben velen door zijne schuld het leven verloren (VII : 5, 12).

22. *De godheid, God, Jahwe.* De opeenstapeling van godsnamen en de herhaling dienen om de verontwaardiging uit te drukken waarmede zij de beschuldiging van zich wijzen; verg. op Ps. L : 1 en op Ps. LIX : 6. — *redde — niet!* Volg. Gr. vert.; Hebr. t. *moogt gij ons — niet redden!* Voorts is *door — keeren* uit het volgende vers hierheen verplaatst.

27. *voor zijn aangezicht* aan de plaats waar hij woont, in den tabernakel.

offers te bouwen, nevens het altaar van Jahwe, onzen god, dat voor
zijn tabernakel staat!
30 Toen de priester Pinehas en de vorsten der gemeente die hem ver-
gezelden de woorden hadden vernomen die de Rubenieten, de Gadieten
31 en de Manassieten hadden gesproken, keurden zij het goed.′ Daarom
zeide de priester Pinehas, de zoon van Eleazar, tot de Rubenieten, de
Gadieten en de Manassieten: Thans weten wij dat Jahwe in ons mid-
den is; daar gij u aan dit vergrijp tegen Jahwe niet schuldig hebt
gemaakt. Hiermede hebt gij de Israëlieten uit Jahwe's hand gered.′
32 Daarop keerden de priester Pinehas, de zoon van Eleazar, en de vorsten
weder van de Rubenieten en Gadieten, uit het land Gilead, naar het
33 land Kanaän tot de Israëlieten en gaven hun verslag.′ En de Israë-
lieten keurden de zaak goed, en de Israëlieten loofden God. Zij spraken
er niet meer van, tegen hen te velde te trekken, om het door de
34 Rubenieten en de Gadieten bewoonde land te verderven.′ De Rube-
nieten nu en de Gadieten noemden het altaar: Het is een getuige
tusschen ons dat Jahwe God is.

30. *gemeente.* Hebr. t. laat volgen *en de hoofden van Israëls geslachten*; dat volg. Gr. vert. weggelaten is.

34. *Het — is.* Dit is de naam van het altaar. — *tusschen ons*, tusschen de Overjordaansche stammen en de andere.

HOOFDSTUK XXIII.

Toespraak van Jozua. — Jozua ontbiedt de vertegenwoordigers van Israël (1 v.), en verzekert hun dat Jahwe ook de overgebleven Kanaänieten zal uitroeien, als Israël zich maar niet door hen laat verleiden (3—7); want gelijk trouw aan Jahwe hun de zege over hunne vijanden verschafte, zou het tegendeel hen in hunne macht overleveren (8—13); gelijk elke belofte tot dusverre vervuld was, zou dan iedere bedreiging uitkomen (14—16).

Dit hoofdstuk is geheel van den Deuteronomischen bewerker. In den vorm eener toespraak van Jozua aan Israël predikt hij aan zijne tijdgenooten, dat, zoo Israël, trots Jahwe's beloften, geheel Kanaän nooit heeft bezeten en ten slotte zelfs uit zijn land is weggevoerd, dit de straf is voor het overnemen van heidensche zeden en gebruiken.

XXIII : 1 Geruimen tijd later, nadat Jahwe Israël rust had verschaft van al
zijne vijanden rondom en Jozua oud geworden en op leeftijd gekomen
2 was,′ ontbood deze gansch Israël, zijne oudsten, hoofden, rechters en
ambtlieden, en zeide tot hen: Ik ben oud geworden en op leeftijd ge-
3 komen;′ en gij hebt zelven gezien al wat Jahwe, uw god, met al deze
volken gedaan heeft, hen voor u uit verdrijvend; want Jahwe, uw god,
4 streed zelf voor u.′ Ziet, ik heb de hier overgebleven volken door het
lot aan u toegewezen tot een erfdeel voor uwe stammen, van den
Jordaan af, benevens al de volken die ik heb uitgeroeid, met de Groote
5 Zee in het westen tot grens.′ Jahwe, uw god, zelf zal hen voor u uit
verjagen en voor u uit verdrijven; zoodat gij hun land in bezit zult
6 nemen, gelijk Jahwe, uw god, u heeft toegezegd.′ Maar gij moet u
naarstig toeleggen op het onderhouden en betrachten van al wat in
Mozes' wetboek geschreven staat, dat gij daarvan niet afwijkt, rechts
7 noch links′ en u niet inlaat met deze volken die onder u zijn overge-
bleven, den naam hunner goden niet vermeldt of daarbij zweert, noch

3. *want — u.* Verg. X : 14; Deut. I : 30; III : 22.

4. Ofschoon nog een deel van de oude bevolking in Kanaän is overgebleven, heeft Jozua het gansche land — deels veroverd, deels niet — onder de Israëlieten verdeeld. Verg. XIII : 2—6. — *tot grens*, volg. Gr. vert. ingevoegd.

5. *hen*, de overgebleven Kanaänieten. — *gelijk — toegezegd.* Zie XIII : 6.

6. *Mozes' wetboek*, nl. *Deuteronomium.*

7. *den naam — vermeldt.* Zie op Exod. XXIII : 13.

8 hen dient of u voor hen nederwerpt.′ Daarentegen zult gij Jahwe, uw
9 god, aanhangen, zooals gij tot op dezen dag gedaan hebt.′ En Jahwe
verdreef groote en machtige volken voor u uit en niemand heeft voor u
10 standgehouden tot op dezen dag:′ één van u vervolgde duizend; want
11 Jahwe, uw god, zelf streed voor u, zooals hij u had toegezegd.′ Neemt
12 u dan zeer zorgvuldig in acht, Jahwe, uw god, lief te hebben.′ Want
indien gij van gedragslijn verandert, u aansluit bij het overschot van
deze volken, die hier onder u zijn overgebleven, en u met hen ver-
13 maagschapt, als gij u met hen inlaat, en zij met u,′ zoo moet gij wèl
weten dat Jahwe, uw god, verder deze volken niet voor u uit verdrijven
zal; dan zullen zij u tot een kuil en een strik zijn, tot een geesel in
de zijde en tot prikkelen in het oog, totdat gij vergaan zult van dezen
14 goeden bodem dien Jahwe, uw god, u gegeven heeft.′ Zie, ik ga thans
den weg van al wat leeft; erkent nu met uw gansche hart en uwe
gansche ziel, dat geen enkel van al de goede woorden die Jahwe, uw
god, te uwen aanzien gesproken heeft onvervuld is gebleven; alles is
15 voor u uitgekomen, geen woord er van onvervuld gebleven.′ Maar,
gelijk ieder goed woord dat Jahwe, uw god, tot u gesproken heeft aan
u is vervuld, zoo zal Jahwe ieder kwaad woord aan u in vervulling
doen gaan; totdat hij u verdelgt van dezen goeden bodem dien Jahwe,
16 uw god, u gegeven heeft.′ Wanneer gij het verbond schendt dat Jahwe,
uw god, u heeft voorgeschreven, andere goden gaat dienen en u voor
hen nederwerpen, dan zal Jahwe's toorn tegen u ontbranden en zult
gij welhaast vergaan uit het goede land dat hij u gegeven heeft.

9. Verg. Deut. IV : 38; XI : 23.
10. Verg. Lev. XXVI : 8; Deut. XXXII : 30; Jez. XXX : 17.
12 v. Verg. op Richt. II : 3.
12. Verg. Deut. VII : 1—6.
13. *zullen — oog*, u eene oorzaak van ongeluk en smart worden. Zie Num. XXXIII : 55 en verg. Exod. XXIII : 33; XXXIV : 12; Deut. VII : 16; Ezech. XXVIII : 24. — *een kuil en een strik*. In het Hebreeuwsch twee woorden voor *strik*.
14. Verg. XXI : 45; 1 Kon. VIII : 56.
16. Verg. Deut. XI : 16 v.

HOOFDSTUK XXIV.

De bondsluiting te Sichem. — Jozua vergadert de Israëlieten te Sichem (1), herinnert hun, hoe hunne vaderen aan gene zijde der Rivier gewoond en vreemde goden gediend hebben (2), en Jahwe daarna hun stamvader Abraham in Kanaän gebracht, zijne nakomelingen uit Egypte bevrijd, hen door de woestijn gevoerd en het Overjordaansche in hunne macht gegeven heeft (3—8); hoe Jahwe Bileam heeft genoodzaakt Israël te zegenen (9 v.) en Jericho en gansch Kanaän aan hen heeft overgeleverd (11—13); Israël, verplicht Jahwe te dienen, beslisse zelf, wie zijn god zal zijn (14 v.). Israël kiest Jahwe (16—18). Hierop eischt Jozua dat zij de vreemde goden wegdoen; waartoe het volk zich bereid verklaart (19—24). Het verbond met Jahwe wordt gesloten, zijne wet afgekondigd en opgeteekend, en een gedenksteen opgericht (25—27); waarna het volk wordt ontslagen (28). Jozua's dood en begrafenis (29 v.). Israëls trouw aan Jahwe bij het leven en tot kort na den dood van Jozua (31); begrafenis van Jozefs gebeente (32); dood en begrafenis van Eleazar (33).

De kern van dit hoofdstuk, dat zeer veel eigenaardigs bevat (zie op vs. 12, 14 v. en 25 v.), is uit het Oude-Sagenboek, en wel uit De Elohist. Had de schrijver vroeger vermeld dat God bij den Sinai een verbond met zijn volk had gesloten (zie inl. op Exod. I : 1—XXIV : 11), nu, nadat God de Israëlieten door de woestijn geleid en hun het land Kanaän gegeven had, moesten zij hem vrijwillig, op grond van zoovele bewezen weldaden, tot god kiezen en voorgoed met den dienst van alle vreemde goden breken. Het verhaal is niet in ongeschonden staat tot ons gekomen, maar door den Deuteronomischen bewerker overgewerkt (zie op vs. 1, 2, 11, 13, 18 en 31), en daardoor soms onduidelijk geworden (zie op vs. 11 en 18). Vooral in vs. 28—31 is de omwerking, in den geest van *Deuteronomium*, onmiskenbaar.

XXIV : 1 Jozua nu verzamelde al de stammen van Israël te Sichem en ont-

bood Israëls oudsten, hoofden, rechters en ambtlieden. Toen zij zich
2 voor God geplaatst hadden, ′ zeide Jozua tot het gansche volk: Zoo zegt
Jahwe, Israëls god: Aan de overzijde der Rivier hebben uwe vaderen
oudtijds gewoond, Terah, de vader van Abraham en Nahor, en zij dien-
3 den andere goden. ′ Maar ik nam uwen vader Abraham van de over-
zijde der Rivier, liet hem het gansche land Kanaän doortrekken, ver-
4 menigvuldigde zijn kroost en schonk hem Izaäk. ′ Voorts schonk ik aan
Izaäk Jakob en Ezau, en gaf aan Ezau het gebergte Seïr, om het in
bezit te nemen, terwijl Jakob en zijne zonen naar Egypte trokken.
Toen zij daar tot een groot, talrijk en machtig volk waren geworden
5 en de Egyptenaren hen mishandelden, ′ zond ik Mozes en Aäron, sloeg
Egypte met de teekenen die ik in zijn midden deed, en leidde u daarna
6 uit. ′ Toen ik nu uwe vaderen uit Egypte had uitgeleid en zij aan de
zee waren gekomen en de Egyptenaren uwe vaderen nazetten met wa-
7 gens en ruiters, in de Schelfzee, ′ riepen zij tot Jahwe, en hij zette
eene dikke duisternis tusschen u en de Egyptenaren en deed de zee
over hen komen, zoodat ze hen bedekte. Met eigen oogen hebt gij
gezien, wat ik den Egyptenaren aangedaan heb. Nadat gij geruimen
8 tijd in de woestijn hadt vertoefd, ′ bracht ik u in het land der Amo-
rieten die aan de overzijde van den Jordaan woonden; zij streden met
u, en ik gaf hen in uwe hand, zoodat gij hun land in bezit naamt,
9 en verdelgde hen voor u uit. ′ Toen maakte Balak, de zoon van Sippor,
de koning van Moab, zich op, voerde krijg met Israël en liet Bileam,
10 den zoon van Beor, komen om u te vervloeken. ′ Maar ik heb naar
Bileam niet willen hooren, en gezegend heeft hij u; zoo heb ik u uit
11 zijne hand gered. ′ Toen gij den Jordaan overgetrokken en bij Jericho
gekomen waart, voerden de burgers van Jericho krijg tegen u, de
Amorieten, Perizzieten, Kanaänieten, Hittieten, Girgasjieten, Hiwwieten
12 en Jebuzieten; maar ik gaf hen in uwe hand ′ en zond de horzelen

1. *ontbood — ambtlieden.* Evenzoo XXIII : 2. Doch in den aanhef van het vers worden „al de stammen van Israël" genoemd, en in vs. 2 wordt het gansche volk toegesproken; waarschijnlijk zijn de woorden door den bewerker ingevoegd. — *voor God.* Bedoeld is: in of bij Jahwe's heiligdom te Sichem, waarover zie op Gen. XII : 6. De schrijver drukt zich uit, alsof het volk reeds eenigen tijd in het land gevestigd was, daar Jahwe reeds een heiligdom te Sichem had; verg. vs. 26.

2. *der Rivier,* van den Eufraat. — *hebben — gewoond.* Zie Gen. XI : 28, 31. — *Terah — Nahor.* Zie Gen. XI : 26 v. Volgens deze woorden zou met „de vaderen" alleen Terah bedoeld zijn; misschien zijn zij ingelascht, om te verklaren waarom Abraham van zijne familie moest scheiden. Volgens latere Joodsche verhalen heeft Abraham om het geloof veel van zijne verwanten te lijden gehad. Verg. op Jez. XXIX : 22. — *en zij — goden.* Verg. Gen. XXXV : 2—4.

3. *ik — Abraham.* Evenzoo Gen. XII : 1; volg. Gen. XI : 31, uit Ezra's Wetboek, had reeds Terah zijn vaderland verlaten, om naar Kanaän te trekken. — *liet — doortrekken.* Zie Gen. XII, XIII. — *vermenigvuldigde zijn kroost.* Zie Gen. XVI : 10; XXII : 17 enz.

4. *Toen — mishandelden,* volg. Gr. vert. ingevoegd; verg. Deut. XXVI : 5—8.

5. *de teekenen die,* naar Gr. vert.; Hebr. t. *zooals.*

6 v. Zie Exod. XIV : 17—XV : 31.

6. *zij ... waren gekomen,* volg. verb. t.; grondt. *gij ... waart gekomen.*

7. *tot Jahwe* en *hij.* In het voorgaande spreekt Jahwe in den eersten persoon. — *u.* Volg. vs. 6 waren het niet de door Jozua toegesproken Israëlieten zelven, maar hunne vaderen, die door de Schelfzee waren getrokken. Waarschijnlijk is het vers grootendeels ingelascht.

8. *het land — woonden,* het gebied van Sihon en Og, in het Overjordaansche; zie Deut. II : 24—III : 11.

9 v. Zie inl. op Num. XXII : 2—XXIV : 25 en ook Deut. XXIII : 5 v.

9. *voerde krijg met Israël.* Overdrijving van Num. XXII : 6, 11, waar Balak slechts voornemens is met Israël te strijden, en in strijd met Richt. XI : 25 (verg. Deut. II : 9), waar staat dat Balak geen krijg met Israël had gevoerd.

11. *voerden — u.* Hiervan wordt in het verhaal der verovering van Jericho (H. VI) niets gemeld. — *de Amorieten — Jebuzieten,* de zeven volken van Kanaän; verg. op Deut. VII : 1. Zij staan hier vreemd; immers schijnt het, of zij tot de burgerij van Jericho behoorden. Dit is zeker niet bedoeld; de slordige verbinding is het gevolg van omwerking.

12. *zond — dreven.* Zie op Exod. XXIII : 28. — *twaalf,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *twee.* Volg. XII : 24 *dertig.* — *niet — boog.* Verg. Gen. XLVIII : 22. De voorstelling dat God de Israëlieten zonder strijd in het bezit van Kanaän stelde komt niet overeen met die van het verhaal der verovering volgens I—XII.

voor u uit, die hen voor u uit dreven, twaalf koningen der Amorieten,
13 niet door uw zwaard noch door uw boog, ' en ik gaf u een land waaraan
gij geen moeite hebt besteed, met steden die gij niet gebouwd hebt en
waarin gij toch woont, wijngaarden en olijfboomen die gij niet geplant
14 hebt en waarvan gij toch eet. ' Nu dan, vreest Jahwe en dient hem
onberispelijk en getrouw; doet de goden weg die uwe vaderen aan de
overzijde van de Rivier en in Egypte gediend hebben, en dient Jahwe. '
15 Maar indien het u niet goeddunkt Jahwe te dienen, doet dan heden
eene keuze, wien gij wilt dienen, òf de goden die uwe vaderen aan
de overzijde der Rivier hebben gediend, òf de goden der Amorieten
in wier land gij woont. Wat mij en mijn huis aangaat, wij zullen
Jahwe dienen.
16 Het volk antwoordde en zeide: Het zij verre van ons, Jahwe te
17 verlaten, om andere goden te dienen; ' want Jahwe, onze god, is het
die ons en onze vaderen uit Egypteland, uit het slavenhuis, opgevoerd,
die deze groote teekenen voor onze oogen gedaan en ons behoed heeft
op den ganschen weg dien wij afgelegd hebben, en bij al de volken
18 door wier midden wij zijn getrokken. ' Voorts verdreef Jahwe voor ons
uit al de volken en de Amorieten die het land bewoonden. Ook wij
zullen Jahwe dienen; want hij is onze god.
19 Doch Jozua zeide tot het volk: Gij zult niet bij machte zijn Jahwe
te dienen; want hij is een heilig god; hij is een naijverig god; hij zal
20 uwe overtredingen en uwe zonden niet vergeven. ' Wanneer gij Jahwe
verlaat en vreemde goden dient, zoo zal hij van houding veranderen,
u kwaad doen en u vernietigen, nadat hij u vroeger heeft welgedaan. '
21 Daarop zeide het volk tot Jozua: Neen, maar Jahwe zullen wij dienen. '
22 En Jozua zeide tot het volk: Gij zijt getuigen onder u, dat gij zelven
Jahwe hebt gekozen, om hem te dienen. Waarop zij zeiden: Wij zijn
23 getuigen! ' Welnu dan, doet de vreemde goden weg die in uw midden
24 zijn, en neigt uw hart tot Jahwe, Israëls god. ' Daarop zeide het volk
tot Jozua: Jahwe, onzen god, zullen wij dienen en naar hem zullen
wij hooren.
25 Toen sloot Jozua, te dien dage, een verbond voor het volk en gaf
26 hun inzettingen en verordeningen, te Sichem. ' Voorts schreef hij deze
woorden in het wetboek Gods, nam een grooten steen en richtte dien
27 aldaar op onder de terebint in Jahwe's heiligdom. ' Hierop zeide Jozua

13. Waarschijnlijk ingelascht door den Deuteronomischen bewerker; verg. Deut. VI : 10.

14 v. Dit gedeelte van Jozua's toespraak gaat van de onderstelling uit, dat Israël Jahwe niet voorgoed tot zijn god had aangenomen en de beslissende keuze tusschen Jahwe en andere goden nog moest gedaan worden. Volg. Exod. XIX : 8; XXIV : 3; Deut. V : 27 was dit reeds bij den Sinai geschied.

14. *doet — hebben.* Desgelijks vs. 23. Verg. Gen. XXXV : 2. Hier wordt, evenals Lev. XVII : 7; Ezech. XX : 7 v.; XXIII, ondersteld dat de Israëlieten tot dusverre vreemde goden gediend hadden. Eene andere voorstelling van Israëls godsdienstigen toestand geeft XXIII : 8.

18. *al de — Amorieten.* Vreemde verbinding. Waarschijnlijk waren in het oorspronkelijke verhaal alleen de Amorieten genoemd en voegde de Deuteronomische bewerker, die behalve deze nog zes andere volkstammen kende, er *al de volken* aan toe. — *Ook wij,* nl. evengoed als gij (vs. 15).

19. De bedoeling is: bedenkt wel, wat gij doet! Jahwe duldt geen anderen god naast zich en bestraft gestreng ook de geringste ontrouw.

23. Zie op vs. 14.

25 v. Opmerking verdient dat Jozua hier de middelaar is tusschen God en het volk, terwijl op een vroeger verbond, bij den Sinai of in de vlakte van Moab (Exod. XXIV : 5—8; Deut. XXIX : 1), niet gezinspeeld wordt. Ook stelt hij hier, evenals Mozes te Mara (Exod. XV : 25), inzettingen en verordeningen vast, die, naar het schijnt, met de oorkonde van 's volks verbintenis tot getrouwheid aan Jahwe, in het wetboek worden opgenomen. Een en ander bewijst, hoe hoog deze schrijver, die van De Elohist, Jozua waardeerde.

26. *deze woorden,* de plechtige verklaringen, door het volk afgelegd. — *nam — heiligdom.* Zie op Gen. XII : 6. De steen in het heiligdom te Sichem was ongetwijfeld eene oude godheid; zie inl. op Gen. XXVIII : 10—22.

tot 'het gansche volk: Zie, deze steen zal tot een getuige onder ons
zijn; want hij heeft al de woorden gehoord die Jahwe tot ons gesproken
heeft. Hij zal tot een getuige onder u zijn; opdat gij uwen god niet
28 verloochent.' Daarop liet Jozua het volk gaan, een ieder naar zijn erfdeel.
29 Nadezen stierf Jozua, de zoon van Nun, Jahwe's dienstknecht, in
30 den ouderdom van honderd tien jaar;' en men begroef hem op het
grondgebied van zijn erfdeel te Timnath-serah, in het gebergte van
Efraim, ten noorden van den berg Gaäs.'
31 Israël nu diende Jahwe zoolang Jozua leefde en de oudsten die Jozua
overleefd hebben en het gansche werk hadden leeren kennen dat Jahwe
32 aan Israël gedaan had.' Het gebeente van Jozef, dat de Israëlieten
uit Egypte hadden medegebracht hebben zij begraven te Sichem, op het
stuk land dat Jakob voor honderd goudstukken van de zonen van
Hamor, Sichems vader, gekocht en aan Jozef ten erfdeel gegeven had.'
33 Toen ook Eleazar, de zoon van Aäron, gestorven was, begroef men
hem op den heuvel van zijn zoon Pinehas, aan wien die plaats op het
gebergte van Efraim gegeven was.

Vs. 28—31. Richt. II : 6—9.

27. *Zie — verloochent.* Die steen zou daar staan, om het volk te herinneren aan zijne verplichtingen jegens Jahwe en het, in geval van ongehoorzaamheid, aan te klagen.

28—31. Deze verzen komen, in eenigszins andere volgorde, ook Richt. II : 6—9 voor.

28. Of de schrijver zich voorstelt dat de Israëlieten zich nu eerst in hun gebied moesten vestigen, dan wel, dat zij, na er reeds gevestigd te zijn, thans daarheen terugkeerden, blijkt niet. Volg. Richt. II : 6 was het eerste het geval; want dáar volgt er op *om het land in bezit te nemen;* misschien zijn die woorden hier weggelaten, om overeenstemming te verkrijgen met vs. 1 en 26, waar het volk reeds eenigen tijd in het land gevestigd is; zie op vs. 1.

29. *honderd tien jaar.* Zoo oud was ook Jozua's stamvader Jozef geworden, Gen. L : 22, 26.

30. Zie XIX : 49 v. De Gr. vert. vermeldt hierna nog, dat men in Jozua's graf ook de messen nederlegde waarmede hij te Gilgal de Israëlieten besneden had.

31. Na dit vers verwachten wij te hooren dat Israël na den dood van Jozua en de oudsten ophield Jahwe te vereeren; wat inderdaad het geval is in Richt. II : 7—13. Waarschijnlijk heeft wat wij Richt. II : 10 lezen ook hier gestaan. In Gr. vert. staat, evenals in Richt. II : 6 v. het geval is, ons vers onmiddellijk achter vs. 28.

32. Zie Gen. XXXIII : 19; L : 25; Exod. XIII : 19. — *en aan Jozef — had,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zoodat Jozefs zonen ze ten erfdeel verkregen.*

33. Eene plaats *Gibeath-Pinehas,* d. i. ,heuvel van Pinehas', genaamd, lag, naar het schijnt, ten oosten van Timnath-serah. Over *Pinehas* zie inl. op Num. XXV. — Hoewel de priesters, waartoe Eleazar behoorde, volg. XXI : 10—18 uitsluitend in het zuiden hunne erfdeelen hadden, heet hij hier begraven te zijn op het gebergte van Efraim, waarschijnlijk volgens eene oude overlevering, die zich aan den naam *Gibeath-Pinehas* gehecht had. — Aan het slot van dit hoofdstuk vermeldt de Gr. vert. nog, dat de Israëlieten in die dagen Jahwe's ark ronddroegen, Pinehas zijn vader Eleazar in het priesterschap opvolgde en na diens dood eveneens te Gibeath-Pinehas begraven werd. Voorts, dat de Israëlieten toen vreemde goden begonnen te dienen en daarom Jahwe hen overleverde in de macht van Eglon, den koning van Moab (Richt. III : 14). Een bewijs, hoe vrij die vertaler te werk ging.

RICHTEREN.

INLEIDING.

Het boek *Richteren* bevat verhalen over den tijd tusschen den intocht der Israëlieten in Kanaän en de geboorte van Samuel, en ontleent zijn naam aan de mannen die in dit tijdvak als redders en bestuurders des volks zijn opgetreden; verg. op II : 16.

Nadat in I : 1—II : 5 eenige bijzonderheden over de verovering des lands medegedeeld zijn, wordt over de richters afzonderlijk gehandeld, en wel uit een bepaald oogpunt, dat in de inleiding, II : 6—III : 6, is aangewezen. Achtereenvolgens lezen wij over Othniël, III : 7—11, Ehud, III : 12—30, Sjamgar,

III : 31, Barak en Debora, IV, V, Gideon, VI—VIII, Abimelech, IX, Tola, X : 1 v., Jaïr, X : 3—5, Jefta, X : 6—XII : 7, Ibsan, XII : 8—10, Elon, XII : 11 v., Abdon, XII : 13—15, Simson, XIII—XVI. Hierop volgen nog twee verhalen: een over den oorsprong van den eeredienst te Dan, XVII, XVIII, en een over de slachting door de Israëlieten onder Benjamin aangericht tot bestraffing van eene schanddaad der inwoners van Gibea, XIX—XXI.

Laten wij voorloopig het begin, I : 1—II : 5, en het slot, XVII—XXI, buiten beschouwing, dan houden wij een boek over dat, behoudens de verhalen over de zoogenaamde „kleine richters" (X : 1—5; XII : 8—15) en korte toevoegselen (zie op III : 31 en op VIII : 22 v.), uit den tijd kort vóor de Babylonische ballingschap dagteekent. De schrijver, geestverwant van dien van *Deuteronomium*, had een ouder werk vóor zich, waaraan hij zijne stof ontleende. Hij bewerkte haar zóo, dat zijne verhalen duidelijk zijne overtuiging aangaande Jahwe's verhouding tot Israël en 's volks verleden weerspiegelen. Voor zijn geloofsoog heeft de geschiedenis steeds hetzelfde verloop: Israël komt in verdrukking tot straf voor zijne zonden, vooral afgoderij; roept het volk dan in den nood tot zijn god, dan verlost hij het door een richter; zoolang die redder leeft dient het Jahwe; maar na zijn dood valt het weder af, om opnieuw door Jahwe in de hand van een vijand overgeleverd te worden. Zie II : 6—III : 6 en verder III : 7—11, 12—30, IV : 1 v.; VI : 1; VIII : 33 v.; X : 6—10; XIII : 1. Daarbij stelt hij, evenals oudere en jongere schrijvers (zie Exod. XVIII; Num. II enz.), zich den toestand van zijn volk in den tijd der richters verkeerd voor. In werkelijkheid toch hebben de Israëlietische stammen vóor Saul geen staatkundige eenheid bezeten en nimmer eendrachtig gehandeld; slechts bij enkele gelegenheden sloegen eenige van hen, door den nood gedrongen, tijdelijk de handen ineen, om, nadat het doel bereikt was, weder elk zijne eigen belangen te behartigen; verg. inl. op *Jozua*. Maar onze schrijver meent dat Israël van den intocht in Kanaän af éen volk is geweest en gebleven. Dienovereenkomstig maakt hij de richters tot redders en bestuurders van het gansche volk, die elkander, hoewel met tusschenpoozen, opgevolgd zijn; zoodat hun bestuur min of meer eene voorbereiding tot het koningschap is geweest. Wat de oude verhalen die hij opnam van hunne daden mededeelen toont ons, dat hun werkkring inderdaad veel beperkter was en van geen hunner naar waarheid kon gezegd worden dat hij „Israël richtte", zooals hij het voorstelt. Eindelijk — terwijl de schrijvers der oude verhalen Efraimieten waren, die omtrent de oude geschiedenis van Juda's bevolking geene overleveringen bezaten, vult deze bewerker die gaping zoo goed mogelijk aan (zie inl. op III : 7—11).

Uit een en ander volgt, dat, hoe kostelijk de gegevens in II : 6—XVI : 31 ook zijn voor onze kennis van dit tijdvak — en zij hebben inderdaad hiervoor groote waarde — wij ons wel moeten wachten den inhoud voetstoots als geloofwaardig aan te nemen. Zoo mogen wij er niet uit besluiten dat de hier genoemde richters inderdaad in de volgorde geleefd hebben waarin ze worden opgegeven: twee of meer kunnen tijdgenooten geweest zijn; een later genoemde leefde wellicht vroeger dan een eerder vermelde. Nog minder staat het vrij, op de talrijke in ons boek voorkomende tijdsbepalingen eene berekening van den duur van het tijdvak te bouwen. Immers, naast eenige bepaalde cijfers voor de de regeering van een richter of eene onderdrukking des volks (zie III : 8, 14; IV : 3; VI : 1; IX : 22; X : 8; XII : 7; XV : 20; XVI : 31), waarvan wij de herkomst niet kennen en de waarde niet schatten kunnen, wordt ettelijke reizen gezegd dat het land veertig — eenmaal tachtig — jaren rustte of verdrukt werd (zie III : 11, 30; V : 31; VIII : 28; XIII : 1), wat niets anders beteekent dan: éen — of twee — menschengeslachten (zie op Gen. VII : 4 en op 1 Kon. VI : 1). Tot schatting van den waren duur van dit tijdvak hebben wij slechts deze, zeer onzekere, gegevens: waarschijnlijk leefde Mozes in de tweede helft der veertiende eeuw (zie op Exod. I : 8) en stierf Salomo ongeveer 943 (zie op 1 Kon. XI : 42); hoewel de regeeringsjaren van Saul, David en Salomo niet nauwkeurig bekend zijn (zie 1 Sam. XIII : 1; 2 Sam. V : 5; 1 Kon. XI : 42), mogen wij als waarschijnlijk aannemen dat Saul in het midden der elfde eeuw koning werd; zoodat voor den tijd van de omzwerving in de woestijn, de verovering van Kanaän en de richters drie eeuwen overblijven.

De oude berichten die onze schrijver in het raam zijner geschiedbeschouwing plaatste noemen de mannen over wie hier gehandeld wordt nog niet „richters", maar zij stellen hen voor als helden door wie Jahwe nu dezen dan genen stam verloste. Maar een geestverwant van onzen schrijver, die zijn

werk met de „kleine richters" aanvulde, ging op zijn voetspoor verder en stelde het richterambt voor, niet als bij tusschenpoozen bestaande, maar als den regeeringsvorm van Israël in dit tijdvak; zoodat de richters elkander regelmatig opvolgden. Dewijl hij aan het zestal van zijn voorganger — Othniël, Ehud, Barak, Gideon, Jefta, Simson — vijf toevoegde, de X : 1—5; XII : 8—15 opgenoemde, rijst het vermoeden dat hij een twaalftal bedoeld heeft. Daar nu ons boek (II : 6—XVI : 31), toen hij schreef, met *Samuel* en *Koningen* verbonden was, was de twaalfde wellicht Eli, die 1 Sam. IV : 18*b* richter heet.

Inderdaad heeft II : 6—XVI : 31 met vele gedeelten van *Samuel* en *Koningen* één boek uitgemaakt, welks samensteller de verhalen over den tijd vóór Salomo onveranderd opnam en die over den tijd daarna in Deuteronomischen geest bewerkte. Dit geschiedde met de verhalen van het tijdvak der richters door onzen schrijver en zijn jongeren geestverwant.

De man die later dit werk in drie deelen splitste heeft toen aan de verhalen over de richters een en ander toegevoegd, nl. eene inleiding, waarin de verovering van Kanaän wordt verhaald, I : 1—II : 5, en twee verhalen aan het slot, XVII, XVIII en XIX—XXI, over welker herkomst en beteekenis men de afzonderlijke inleidingen naleze. Welke veranderingen hij zich in II : 6—XVI : 31 veroorloofd heeft, is niet zeker. Waarschijnlijk heeft hij, tot vervanging van Eli, er Sjamgar ingebracht (III : 31) èn Gideon de koningskroon doen weigeren (VIII : 22 v.).

HOOFDSTUK I : 1—II : 5.

Onder voorgang van Juda veroveren de stammen van Israël Kanaän. — Jahwe, na Jozua's dood door de Israëlieten geraadpleegd, beveelt dat de Judeërs met het beoorlogen van de Kanaänieten moeten beginnen (I : 1 v.); waarna zij, met de Simeonieten verbonden, optrekken en de Kanaänieten bij Bezek verslaan (3 v.); zij nemen Adonibezek gevangen, verminken hem en nemen hem naar Jeruzalem mede, van welke stad zij zich meester maken (5—8). Zij beoorlogen daarna de Kanaänieten in verschillende deelen van Zuid-Kanaän (9) en trekken op tegen Hebron (10) en Debir (11); de laatste plaats wordt ingenomen door Othniël, Kalebs broeder, die tot loon Kalebs dochter tot vrouw bekomt (12 v.); deze vraagt en verkrijgt van haar vader een bruidschat (14 v.). De Kenieten trekken met Juda mede en vestigen zich bij Arad (16); Juda en Simeon veroveren Sefath (17); Juda het land van Gath, Askelon en Ekron (18); het is wel in staat het gebergte in bezit te nemen, maar niet, de bewoners der vlakke streken te overwinnen (19); Hebron wordt aan Kaleb gegeven (20); de Benjamieten verdrijven de Jebuzieten niet (21). Het huis Jozef neemt Bethel in (22—26). Opgave der steden die niet veroverd zijn door Manasse (27 v.), Efraim (29), Zebulon (30), Azer (31 v.) en Naftali (33). De Amorieten dringen de Danieten in het gebergte terug, maar worden zelven door het huis Jozef onderworpen (34 v.). Hoe het gebied der Amorieten begrensd is (36). De engel van Jahwe verwijt den Israëlieten dat zij de Kanaänieten niet verdreven hebben, en dreigt dat ook hij hen nu niet verdrijven zal (II : 1—3); waarop zij weenend Jahwe aanroepen (4 v.).

Dit verhaal over de verovering van Kanaän geeft ons hiervan eene andere voorstelling dan het boek *Jozua*. Terwijl toch daar de Israëlietische stammen eendrachtig onder leiding van Jozua tegen de Kanaänieten oorlog voeren en het vermeesterde land verdeelen, treden zij hier afzonderlijk op en maken zij zich, doch gebrekkig, van de hun toegewezen landstreek meester. Dit is wel niet geheel overeenkomstig de werkelijke toedracht, maar toch meer dan wat *Jozua* ons verhaalt (zie inl. op dat boek). Ook komt in ons stuk althans ééne bijzonderheid voor die alle kenmerken der geloofwaardigheid draagt: de verovering van Bethel, I : 22—26, en is de lijst der door Israël niet veroverde steden zeker niet onjuist. Ontleende onze schrijver deze en de meeste andere bijzonderheden aan een oud geschrift, hij nam hetgeen hij daarin vond niet volledig over; want de stam Issachar ontbreekt bij hem en bleef toch zeker in het oorspronkelijke verhaal niet onvermeld; ook ging hij niet ordelijk te werk; immers, vs. 12 past slecht na vs. 11, en vs. 36 behoort niet bij vs. 22—35.

De schrijver leefde na den val van Samarië in 722, toen Juda zich van lieverlede aan de spits van Israël stelde; welke eereplaats het onder Jozia feitelijk erlangd heeft. Dientengevolge is zijne belangstelling in het overige van Kanaän gering en vermeldt hij schier alleen, welke steden er onveroverd bleven; terwijl hij de eer der verovering niet aan Jozua, den Efraimiet, als hoofd des volks, toekent, maar aan den stam Juda, die alle andere voorging; verg. op I : 12, 18 en 21 en op Kron. V : 2.

Vs. 9—11 zal wel in gewijzigden vorm tot ons gekomen zijn, daar in het oorspronkelijke geschrift zeker Kaleb als veroveraar van Hebron optrad. Uit dat geschrift is waarschijnlijk overgenomen wat *Jozua* met ons stuk gemeen heeft.

I: 1 Na den dood van Jozua vroegen de Israëlieten aan Jahwe: Wie van
2 ons zal het eerst tegen de Kanaänieten ten strijde optrekken? ′ En Jahwe
antwoordde: Juda zal optrekken; zie, ik geef het land in zijne hand. ′
3 Toen zeide Juda tot zijn broeder Simeon: Trek met mij op in het mij
toegewezen erfdeel, opdat wij de Kanaänieten beoorlogen; dan zal ik
4 ook met u in het uwe optrekken. En Simeon ging met hem. ′ Toen
nu Juda optrok, gaf Jahwe de Kanaänieten en de Perizzieten in hunne
5 hand, en zij versloegen van hen te Bezek tien duizend man. ′ Zij troffen
er Adonibezek aan, streden tegen hem en versloegen de Kanaänieten
6 en de Perizzieten. ′ Adonibezek nam de vlucht, maar zij vervolgden hem,
grepen hem en hieuwen hem de duimen van handen en voeten af. ′
7 Toen zeide Adonibezek: Zeventig koningen met afgehouwen duimen
van handen en voeten raapten op wat onder mijne tafel viel; zooals
ik gedaan heb heeft God mij vergolden. Zij brachten hem naar Jeruzalem,
8 waar hij stierf. ′ De Judeërs streden tegen Jeruzalem, namen haar in,
sloegen haar met het scherp van het zwaard en staken de stad in brand.
9 Daarna daalden de Judeërs af, om de Kanaänieten te beoorlogen die
10 in het Gebergte, het Zuiden en de Laagte woonden. ′ Juda trok tegen
de Kanaänieten die in Hebron woonden op — Hebron heette voorheen
Kirjath-arba — en versloegen Sjesjai, Ahiman en Talmai, afstammelingen
11 der Enakieten. ′ Van daar trok hij op tegen de inwoners van Debir;
12 Debir heette voorheen Kirjath-sefer. ′ En Kaleb zeide: Wie Kirjath-sefer
13 slaat en inneemt, dien geef ik mijne dochter Achsa tot vrouw. ′ En Othniël,
de zoon van Kenaz, een jongere broeder van Kaleb, nam het in, en
14 hij gaf hem zijne dochter Achsa tot vrouw. ′ Toen zij tot hem kwam,
spoorde hij haar aan, van haar vader akkerland te vragen. Zij liet zich

Vs. 11—15. Joz. XV: 15—19.

1. *Na — Jozua.* Hiermede wordt het verhaal vastgeknoopt aan het slot van *Jozua.* De schrijver bedenkt niet dat hij zóo in strijd geraakt met II: 6, waar Jozua nog handelend voorkomt, terwijl II: 8 zijn dood vermeld wordt. — *Wie — optrekken?* Ondersteld wordt, dat de stammen voortaan niet meer gemeenschappelijk zullen handelen, maar elk zijn eigen deel zal gaan veroveren. In dit geval had het eigenlijk geen zin dat éen den anderen zou voorgaan; daar zij alle te gelijk aan het werk moesten tijgen. Maar deze vooropplaatsing van Juda ligt in de bedoeling van den schrijver; verg. Inl.

2. Het is zeer natuurlijk dat de overlevering Simeon voorstelt als Juda's bondgenoot; want Simeons steden lagen in het stamgebied van Juda (Joz. XIX: 1—9). De feitelijke toedracht der zaak is deze, dat de Simeonieten met de Judeërs Kanaän uit het zuiden zijn binnengedrongen en wat later „Juda" heette eene samensmelting was van die beide stammen met niet-Israëlietische geslachten, die gemeene zaak met hen gemaakt en zich onder hen gevestigd hadden (zie o. a. inl. op Num. XIII, XIV).

4. *de Kanaänieten en de Perizzieten.* Zie op Gen. XIII: 7. — *Bezek.* Eene stad van dien naam lag tusschen Sichem en Beth-sjean, tegenover en niet ver van Jabes in Gilead, 1 Sam. XI: 8. Doch de schrijver heeft waarschijnlijk aan deze plaats niet gedacht; zie op vs. 5.

5. *Adonibezek,* volg. Joz. X: 1 koning van Jeruzalem. Uit zijn naam, die ‚heer van Bezek' vertaald kan worden, zal die der plaats waar de slag is geleverd wel verdicht zijn.

7. *raapten — viel,* als honden de hun toegeworpen brokken; verg. Matth. XV: 27. — *Zij,* nl. de Judeërs. Uit de vermelding van Adonibezeks dood vóor de verovering der stad zou men kunnen opmaken dat de zijnen hem, verminkt, binnen Jeruzalem gebracht hebben. Maar de bedoeling is zeker dat hij òf tijdens de belegering vóor de stad, òf na de inneming daarbinnen, stierf.

8. Over het onhistorisch karakter van dit bericht en de reden waarom deze schrijver nadrukkelijk Jeruzalems verovering aan Juda toeschrijft zie op Joz. XV: 63 en Inl.

9. *het Gebergte — Laagte.* Worden hier van Juda's vier deelen (zie op Deut. I: 7) drie genoemd, in vs. 16 volgt het vierde, de Woestijn.

10. *Hebron.* Zie op Gen. XIII: 18. Over de verovering dier stad zie op Joz. X: 36—38. — *afstammelingen der Enakieten,* volg. Gr. vert. en Joz. XV: 14 ingevoegd. Over *Sjesjai, Ahiman en Talmai* zie op Joz. XV: 14.

11—15. Zie aantt. op Joz. XV: 15—19.

12. Terwijl in vs. 9—11 de Judeërs handelen, treedt hier onverwachts Kaleb op. In het geschrift waaraan onze schrijver zijne stof ontleende kwam deze onregelmatigheid niet voor: daar werd, getuige Joz. XV: 14 v., ook het vs. 10 v. verrichte aan Kaleb toegekend. Onze schrijver kent het opzettelijk aan den stam Juda toe, omdat het zijne bedoeling is dezen te eeren. Daarenboven was het in zijn tijd van belang, nadrukkelijk te verkondigen dat Hebron en omtrek door Juda veroverd was, dewijl toen de bevolking dier streek sterk overhelde tot aansluiting bij Edom, met verbreking van den band met Juda; zie op Num. XXIV: 21 v.

dan van den ezel glijden; waarop Kaleb tot haar zeide: Wat belieft u?′
15 Zij antwoordde: Geef mij een geschenk; nu gij mij in het dorre land
hebt gezet, moet gij mij wellen geven. En hij gaf haar wellen, hoog
en laag gelegene.
16 Met de Judeërs trokken ook de zonen van Hobab, den Keniet, den
schoonvader van Mozes, van de Palmenstad naar de woestijn in het
zuiden van Juda, bij den afgang naar Arad; zij vestigden zich bij de
17 Amalekieten.′ Juda ging met zijn broeder Simeon, en zij sloegen de
Kanaänieten die in Sefath woonden, troffen de stad met den banvloek
18 en noemden haar Horma.′ En Juda veroverde Gaza met haar grond-
gebied, Askelon met haar grondgebied, en Ekron met haar grondgebied.′
19 Jahwe nu was met Juda, zoodat zij de bevolking van het gebergte ver-
dreven; maar zij konden de bewoners van de valleien niet verdrijven,
20 omdat zij ijzeren wagens hadden.′ Zij gaven aan Kaleb Hebron, zooals
Mozes gelast had, en hij verdreef van daar de drie zonen van Enak.′
21 En de Benjaminieten verdreven de Jebuzieten die te Jeruzalem woonden
niet; en de Jebuzieten wonen bij de Benjaminieten te Jeruzalem tot
op dezen dag.
22 Ook het huis Jozef trok op, en wel naar Bethel, en Jahwe was met
23 hen.′ Toen het huis Jozef Bethel bespiedde — de stad heette voorheen
24 Luz —′ zagen de mannen die op de loer lagen iemand de stad uit-
komen en zeiden tot hem: Wijs ons toch, hoe wij in de stad kunnen
25 komen; dan zullen wij u gunst bewijzen.′ En toen hij het hun gewezen
had, sloegen zij de stad met het scherp des zwaards; maar dien man
26 en zijne geheele familie lieten zij gaan.′ Die man ging naar het land
der Hittieten en bouwde eene stad, die hij Luz noemde; zij heet zoo
tot op dezen dag.
27 Manasse heeft de bevolking van Beth-sjean en onderhoorige plaatsen

Vs. 27 v. Joz. XVII : 11—13.

16. *Hobab,* volg. Gr. vert. ingevoegd. Mozes' schoonvader heet zoo alleen nog IV : 11 en Num. X : 29—32; verg. op Exod. II : 18. — *de Palmenstad,* Jericho; zie op Deut. XXXIV : 3 en op Joz. VI : 26. — *de woestijn — Amelekieten,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *naar de woestijn van Juda die ten zuiden van Arad is; hij ging en vestigde zich bij het volk.* Over de Kenieten en hunne verhouding tot de Amalekieten zie op Num. XXIV : 20 en 21 v. — *Arad.* Zie op Num. XXI : 1.

17. Op de in dit vers vervatte mededeeling slaat Num. XXI : 3 terug. Alleen hier heet de plaats *Sefath.* Verg. op Num. XXI : 1—3. — *troffen . . . met den banvloek.* Zie op Exod. XXII : 20.

18. De tegenstrijdigheid van dit vers met het volgende is zoo groot, dat wij ons niet verwonderen dat Gr. vert. (die ook naast de andere steden *Asdod met haar grondgebied* vermeldt) er *niet* invoegt. Doch de verovering van het Filistijnsche land, in overeenstemming met Joz. 15 : 45—47, aan Juda toe te kennen is geheel in den geest van den samensteller van dit verhaal, die Juda verheerlijken wil; zie Inl.

19. *konden.* Dit ontbreekt in Hebr. t.

20. Verg. Num. XIV : 24; Deut. I : 36; Joz. XIV : 6—15. De drie Enakieten zijn vs. 10 genoemd.

21. Dit vers kan niet van dezelfde hand zijn als vs. 8, waar de Judeërs Jeruzalem veroverden, maar is in overeenstemming met Joz. XVIII : 28, waar de stad tot Benjamins grondgebied gerekend wordt. Inderdaad heeft zij vóor David noch aan de Benjaminieten, noch aan de Judeërs behoord; zij lag juist tusschen beider gebied in. Het is zeer kenschetsend voor den opsteller van dit hoofdstuk, dat hij de inneming van Jeruzalem aan Juda toekent, maar Benjamin verwijt dat de Jebuzieten er niet uit verdreven zijn; wat Joz. XV : 63, geheel in dezelfde woorden, aan Juda wordt te laste gelegd.

22—26. Dit gedeelte is zeker ontleend aan het oude geschrift waaruit onze schrijver zijne stof putte. De reden waarom hij alleen dit uit de verovering van Noord-Israëls grondgebied mededeelt is waarschijnlijk de belangrijkheid van Bethel. — Uit den tijd vóor Jerobeam hooren wij over Bethel alleen dat er een heiligdom was, 1 Sam. X : 3, en Samuel er recht sprak, 1 Sam. VII : 16. Zie over het heiligdom inl. op Gen. XXVIII : 10—22. Het is van groote beteekenis geworden toen Jerobeam I het tot koningstempel maakte en er een gouden stierbeeld zette, 1 Kon. XII : 28 v.; Am. VII : 13. Na den val van Samarië werd het ook voor de Babylonische kolonisten in Noord-Israël het middelpunt der Jahwevereering, 2 Kon. XVII : 28; en Jozia heeft zijne hervormingsmaatregelen ook daar doorgezet, 2 Kon. XXIII : 15—20. Sedert speelt het geen rol van beteekenis in Israëls geschiedenis.

23. *de — Luz.* Desgelijks Gen. XXVIII : 19; XXXV : 6 v.; Joz. XVIII : 13.

26. *het land der Hittieten.* Zie op Gen. X : 15. Hier wordt waarschijnlijk het land ten noorden van Palestina bedoeld; maar het is onzeker, omdat wij de ligging van dit Luz niet kennen.

niet verdreven, noch die van Taänach en onderhoorige plaatsen, noch
die van Dor en onderhoorige plaatsen, noch die van Jibleam en onder-
hoorige plaatsen, noch die van Megiddo en onderhoorige plaatsen, en
28 de Kanaänieten besloten in dit land te blijven wonen.' Toen Israël
sterk was geworden, maakte het de Kanaänieten cijnsplichtig, doch ver-
dreven heeft het hen niet.
29 Efraim heeft de Kanaänieten die in Gezer woonden niet verdreven;
zoodat de Kanaänieten in zijn midden in Gezer bleven wonen.
30 Zebulon heeft de bevolking van Kitron en die van Nahalol niet ver-
dreven; zoodat de Kanaänieten in zijn midden bleven wonen; maar
zij werden cijnsplichtig.
31 Azer heeft de bevolking van Akko niet verdreven, noch die van
32 Sidon, Ahalab, Achzib, Helba, Afik en Rehob;' zoodat de Azerieten in
het midden van de Kanaänieten, de landsbevolking, woonden; want zij
hebben hen niet verdreven.
33 Naftali heeft de bevolking van Beth-sjemes niet verdreven, noch die
van Beth-Anath; zoodat zij woonden in het midden van de Kanaänieten,
de landsbevolking; maar de bevolking van Beth-sjemes en Beth-Anath
werd hun cijnsplichtig.
34 De Amorieten drongen de Danieten het gebergte in; want zij ge-
35 doogden niet dat zij in de valleien kwamen.' Zoo besloten de Amorieten,
te Har-heres, Ajjalon en Sjaälbim te blijven wonen; maar de hand van
het huis Jozef drukte zwaar op de Amorieten, en zij werden cijns-
36 plichtig;' het gebied der Amorieten strekte zich uit van den Schor-
pioenenpas, van Sela en verder.
II:1 De engel van Jahwe ging van Gilgal naar Bochim en zeide: Ik heb
acht op u geslagen, u opgevoerd uit Egypte, u gebracht naar het land
dat ik bij eede aan uwe vaderen toegezegd heb, en gesproken: Ik zal
2 nimmer mijn verbond met u breken;' maar gij moogt geen verbond
sluiten met de bewoners van dit land en zult u voor hunne goden

Vs. 29. Joz. XVI:10. — Vs. 31 v. Joz. XIX:24—31. — Vs. 33. Joz. XIX:32—39. — Vs. 34. Joz. XIX:40—48.

27 v. Verg. op Joz. XVII:11—13 en 11.

29. Verg. op Joz. XVI:10.

30. *Kitron* (Gr. vert. *Kedron* of *Kebron*), onbekend; waarschijnlijk stond hier oorspronkelijk een der Joz. XIX:10—16 opgenoemde namen. — *Nahalol*, Joz. XIX:15; XXI:35 *Nahalal*.

31 v. Verg. op Joz. XIX:24—31.

31. *Ahalab*, onbekend, wellicht schrijffout voor *Achsjaf*, Joz. XI:1; XIX:25.

33. Verg. op Joz. XIX:32—39 en 38.

34. Zie op Joz. XIX:40—48 en 47. — *De Amorieten*. Zie op Gen. X:16.

35. *Har-heres*. De naam kan ‚Zonneberg' beteekenen en moet wellicht *Ar-heres*, d. i. ‚Zonnestad', gelezen worden. Waarschijnlijk is het dezelfde plaats, die Joz. XIX:41 *Ir-sjemes*, ‚Zonnestad', Joz. XV:10; 1 Kon. IV:9 *Beth-sjemes*, ‚Zonnehuis', heet; verg. op Joz. XV:10. — *Ajjalon*. Zie op Joz. X:12*b*, 13. — *Sjaälbim*. Zie op Joz. XIX:42. — *op de Amorieten*, ingevoegd volg. Gr. vert.

36. *den Schorpioenenpas*. Zie op Num. XXXIV:3—5. — *Sela*, dat alleen nog 2 Kon. XIV:7 voorkomt, is blijkbaar eene plaats aan de zuidelijke grens van Kanaän. Gewoonlijk wordt het voor dezelfde gehouden die sedert de vierde eeuw v. Chr. onder den Griekschen naam *Petra*, d. i. ‚rotssteen' — wat *Sela* ook beteekent — voorkomt, eeuwen lang eene stad van beteekenis was (hoofdstad van het rijk der Nabateërs) en waarvan nu nog belangrijke overblijfselen bestaan. Maar deze plaats lag veel zuidelijker. — Deze aanteekening over Kanaäns zuidgrens staat hier zeer vreemd.

1. *de engel van Jahwe*. Zie op Gen. XVI:7. In ons boek verschijnt hij nog VI:11—24; XIII:3—23. In welke gedaante hij zich nu van de eene naar de andere plaats begaf en de Israëlieten toesprak, heeft de schrijver zich blijkbaar niet duidelijk gemaakt. — *van Gilgal*. Waarschijnlijk bedoelt de schrijver Gilgal bij Jericho (zie op Joz. IV:19) en laat hij den engel van Jahwe van daar Israël opzoeken, omdat hij in de oude verhalen het laatst in dien omtrek gezien was; verg. Joz. V:13—15. — *Bochim*, onbekend, komt nog Micha I:10 voor. Wat de naam oorspronkelijk beteekende, weten wij niet; de schrijver verklaarde dien door ‚weenenden' of ‚geween'; zie vs. 5. — *Ik — geslagen*, naar gissing ingevoegd.

2. *en zult — verbrijzelen en*, volg. Gr. vert. ingevoegd. — Dat zij misdreven hebben wat hun hier wordt te laste gelegd staat niet in H. I, maar de schrijver onderstelt het als natuurlijk gevolg van hunne slapheid in het uitroeien der Kanaänieten; verg. III:1—7; Deut. VII:1—16.

niet nederbuigen; hunne beelden zult gij verbrijzelen en hunne altaren
omverwerpen. Maar gij hebt niet naar mij geluisterd. Hoe hebt gij
3 zóo kunnen handelen!′ Daarom heb ik ook gezegd: Ik zal hen niet
voor u uit verdrijven; maar zij zullen u tot vijanden en hunne goden
4 u ten valstrik zijn.′ Toen nu de engel van Jahwe deze woorden tot
5 al de Israëlieten sprak, verhieven zij hunne stem en weenden.′ Daarom
noemden zij die plaats Bochim. En zij offerden aldaar aan Jahwe.

3. *vijanden*, volg. alle oude vertt.; Hebr. t. *zijden*; wat wellicht wijst op de lezing *tot prikkelen in de zijden*, Num. XXXIII : 55. — Het denkbeeld dat de overgelaten Kanaänieten Israël tot plaag en strik zouden zijn ook vs. 20—23; Joz. XXIII : 12 v. en elders.

HOOFDSTUK II : 6—III : 6.

Jahwe's leiding van Israël in den tijd der richters. — De Israëlieten zoeken hun erfdeel op; zij dienen Jahwe zoolang Jozua en diens tijdgenooten leven, maar gaan daarna andere goden vereeren (II : 6—13). Jahwe, in toorn ontstoken, levert hen aan hunne vijanden over (14—15*a*), maar redt hen uit de benauwdheid door richters (15*b*—16), naar wie zij echter ook niet luisteren (17); telkens als Jahwe een richter heeft verwekt, helpt hij hem en redt hij Israël, maar na den dood van zulk een redder maakt het volk het nog erger dan te voren (18 v.). Jahwe straft het door de nog niet verdreven oude bevolking in het land te doen overblijven, ten einde daardoor Israël op de proef te stellen (20—23). Welke volken het zijn die Jahwe in het land heeft laten blijven, om daardoor den Israëlieten den oorlog te leeren (III : 1—4); Israël verzwagert zich met hen en dient hunne goden (5 v.).

Dit stuk dient tot inleiding op de verhalen over de richters (III : 7—XVI : 31) en geeft het oogpunt aan waaruit ze moeten beschouwd worden; in woordenkeus en denkbeelden is het nauw met *Deuteronomium* verwant. Maar het is niet in zijn oorspronkelijken vorm tot ons gekomen. Immers, het hoofddenkbeeld van II : 6—19 is: Israël zondigt; Jahwe straft het door het in de macht zijner vijanden over te geven; wanneer hij de weeklachten van zijn volk hoort, redt hij het door een richter; na diens dood herhaalt zich deze gang van zaken. Deze opvatting vinden wij in het boek telkens terug; zie Inl. Maar reeds in dit gedeelte, en nog meer in II : 20—III : 6, zijn èn herhalingen èn afwijkende beschouwingen. Zoo is vs. 13 na vs. 11 v. geheel overbodig, en breekt vs. 17 het verband tusschen vs. 16 en vs. 18, terwijl de opmerking dat Israël ook naar zijne richters niet luisterde hier niet voegt. Het verst van het hoofddenkbeeld wijkt de voorstelling af dat Jahwe, om Israël voor zijne lauwheid in het verdrijven der Kanaänieten te straffen, zelf ook niet zal voortgaan met dezen te verjagen, maar hen laat overblijven, ten einde door hen Israël op de proef te stellen, of het hem volstandig zal dienen. Waarschijnlijk hebben wij dus hier de omwerking eener oude inleiding door den Deuteronomischen schrijver.

II : 6 Toen Jozua het volk had laten gaan, begaven zich de Israëlieten,
7 elk naar zijn erfdeel, om het land in bezit te nemen.′ En het volk
diende Jahwe zoolang Jozua leefde en de oudsten die Jozua overleefd
hebben, die het gansche groote werk hadden leeren kennen dat Jahwe
8 aan Israël gedaan had.′ Maar Jozua, de zoon van Nun, de dienstknecht
9 van Jahwe, stierf, in den ouderdom van honderd tien jaar,′ en men
begroef hem op het grondgebied van zijn erfdeel, te Timnath-serah,
10 in het gebergte van Efraim, ten noorden van den berg Gaäs.′ Ook
werd dat geheele geslacht tot zijne vaderen verzameld; waarna een
ander geslacht opstond, dat Jahwe niet had leeren kennen, noch het
11 werk door hem aan Israël gedaan.′ Toen deden de Israëlieten wat

Vs. 6—9. Joz. XXIV : 28—31.

6—9. Deze verzen, die, behalve in de volgorde, bijna woordelijk overeenkomen met Joz. XXIV : 28—31, vatten den draad van het verhaal wáár deze in *Jozua* werd afgebroken weder op en voegen slecht na I : 1—II : 5.

7. *hadden leeren kennen*, volg. Gr. en Lat. vertt., overeenkomend met Joz. XXIV : 31; Hebr. t. *hadden gezien*.

9. *Timnath-serah*, volg. Joz. XIX : 50; XXIV : 30; grondt. *Timnath-heres*.

10. *werd — verzameld*. Zie op Gen. XV : 15.

11. *de baäls*. *Baäl*, d. i. ‚heer', ‚meester', was oorspronkelijk een algemeene naam voor eene godheid, van gelijke kracht als *el*, ‚god', *adoon*, ‚heer'. Men onderscheidde de baäls naar de plaatsen

12 kwaad was in Jahwe's oog: zij dienden de baäls, ′ verzaakten Jahwe,
den god hunner vaderen, die hen uit Egypteland had uitgeleid, liepen
andere goden na, van de goden der volken rondom hen, wierpen zich
13 daarvoor neder en tergden Jahwe. ′ Zoo verzaakten zij Jahwe en dienden
14 den Baäl en de Astarte's. ′ Toen ontstak Jahwe in toorn tegen Israël,
gaf hij hen in de hand van plunderaars, die hen beroofden, en verkocht
hen aan hunne vijanden die rondom hen woonden; zoodat zij
15 tegen hunne vijanden niet meer konden staandeblijven. ′ In al hunne
ondernemingen was Jahwe's hand ten kwade tegen hen gekeerd, zooals
Jahwe gesproken en hun gezworen had. Maar wanneer het hun zeer
16 bang was, ′ verwekte Jahwe richters, die hen redden uit de hand
17 hunner plunderaars. ′ Doch ook naar hunne richters hoorden zij niet;
want zij boeleerden andere goden achterna, wierpen zich daarvoor neder
en tergden Jahwe. Zij weken spoedig af van den weg door hunne
vaderen, die naar Jahwe's geboden gehoord hadden, bewandeld: zij handelden
18 niet goed. ′ Als Jahwe hun dan richters verwekt had, was Jahwe
met den richter en redde hen uit de hand hunner vijanden zoolang

waar zij vereerd werden, als *Baäl-Peor*, Num. XXV : 3, 5, *Baäl-Hermon*, III : 3; naar hunne aanbidders, zooals uit de plaatsnamen *Baäl-Juda* (zie op 2 Sam. VI : 2) en *Baäl-Perasiem* (zie op 2 Sam. V : 20) blijkt; of naar hetgeen onder hunne hoede stond, als de *Verbondsbaäl*, VIII : 33; IX : 4. Ook werd somtijds, naar het schijnt, *baäl* als titel met den naam van een god verbonden, als *Baäl-Gad*, Joz. XI : 17 (verg. aant. aldaar). De oude Israëlieten konden er dus geen bezwaar in zien, Jahwe „onzen baäl" of „den baäl van Israël" te noemen. Hoz. II : 15 v. leert dat zij het inderdaad deden, maar tevens, dat sommige godsdienstige leiders des volks er zich tegen begonnen te verzetten. Dit was het gevolg der vereering van den Tyrischen baäl, Baäl-merkart, d. i. ‚Baäl-Stedekoning', of Baäl-hamman, d. i. ‚Zonnebaäl', onder Achab, 1 Kon. XVI : 31. Hierdoor werd „de baäl", de baäl bij uitnemendheid, tot den eigennaam van een god, „Baäl", die Jahwe naar de kroon stak. Nog éene schrede verder, en alle afgoden werden, gelijk in ons vers geschiedt, met den naam *baäls* aangeduid. Dientengevolge kreeg het woord zulk een slechten klank, dat men het niet meer in den zin van „god" wilde gebruiken. Waar het in namen van menschen of plaatsen voorkwam, werd het — wellicht door strenge lieden in het dagelijks verkeer gemeden, maar zeker — in sommige boeken onkenbaar gemaakt. Men schreef in plaats er van *el* — zoo werd *Baäljada* veranderd in *Eljada*, 2 Sam. V : 16; 1 Kron. XIV : 7 — of *boosjeth*, ‚schande' — zoo werd *Isbaäl* veranderd in *Isboosjeth*, 2 Sam. II : 8 enz.; 1 Kron. IX : 39; *Meribbaäl* in *Mefiboosjeth*, 2 Sam. IX : 6 enz., 1 Kron. IX : 40; *Jerubbaäl* in *Jerubbesjeth*, VI : 32; VII : 1, 29 enz.; 2 Sam. XI : 21 — of iets anders; zie op Num. XXXII : 34—38 en op 2 Sam. XXIII : 8. Soms werd de geheele naam door een anderen vervangen; zie op IX : 26. Ook trachtte men wel het gebruik van het woord *baäl*, als het in den naam van een ijveraar voor Jahwe voorkwam, zóo te verklaren dat het onergerlijk werd; zie VI : 25—32. *Bel*, een andere vorm van *Baäl*, is bij de Babyloniërs en Assyriërs een titel van den oppersten god geworden en dientengevolge bij Israël als diens eigennaam gebruikt, Jez. XLVI : 1; Jer. L : 2; LI : 44.

13. Dit vers is zeker geen oorspronkelijk bestanddeel van den tekst: het herhaalt het in vs. 11 v. gezegde, maar vervangt *de baäls* door *den Baäl* (zie op vs. 11) en voegt er de Astarte's bij; welk meervoud, dat ook X : 6; 1 Sam. VII : 3 v., XII : 10 voorkomt, waarschijnlijk in het algemeen de godinnen aanduidt, maar eigenlijk onjuist is; immers *Astarte* is een eigennaam. Het is de Grieksche vorm van den naam der godin die in het O. T. *Astoreth* heet en daar als voorwerp van de vereering der Feniciërs (1 Kon. XI : 5, 33; 2 Kon. XXIII : 13) en der Filistijnen (1 Sam. XXXI : 10) voorkomt. Haar dienst was zeer verbreid: hij bloeide in Babylonië, Assyrië en geheel Voor-Azië, van waar hij tot de Grieken kwam, en had tweeërlei karakter. Hier werd Astarte, als kuische, strenge, bloedige godin, door onthouding en zelfverminking, ook wel door menschenoffers; elders, als godin der voortplanting, door wellustige praktijken vereerd. Soms ging het een met het ander hand aan hand. Daar zij onder verschillende volken soms verschillende namen droeg, is het niet uit te maken, in hoever de vereering van de Koningin des hemels, Jer. VII : 18; XLIV : 17—30, met de hare samenhangt, maar zeker is er nauw verband tusschen haar dienst en het bestaan van *gewijde* vrouwen (zie op Gen. XXXVIII : 15) en mannen (zie op Deut. XXIII : 17) onder Israël.

14. *verkocht*. Dezelfde uitdrukking III : 8; IV : 2, 9; 1 Sam. XXIII : 7; Ps. XLIV : 13. enz.

16. *richters*. In het Hebreeuwsche woord voor „richten" zijn vereenigd de begrippen van besturen, aanvoeren, rechtspreken, vonnissen, al hetwelk oudtijds dikwerf aan éen persoon was opgedragen; verg. op 1 Kon. III : 9. Daar het opstaan van een man die zijn wil doorzet, orde en recht handhaaft en velen onder zijne banier schaart, in dagen van regeeringloosheid en wanorde het sein is van herleving, is een *richter* vaak, evenals hier, een redder.

17. Dit vers breekt het verband tusschen vs. 16 en 18: dat zij naar hunne richters, die hier als vermaners optreden, niet hoorden doet in deze redeneering niets ter zake en strijdt ook met vs. 19, waar staat dat zij na den dood van den richter weder afgoderij pleegden. De opmerking is van iemand die Israëls schuld nog zwaarder maken wilde dan het oorspronkelijke verhaal haar voorstelde. — *boeleerden — achterna*. Zie op Exod. XXXIV : 15. — *en tergden Jahwe*, ingevoegd volg. Gr. vert.

18. *berouw kreeg*, over het onheil dat hij zijn volk berokkende, Exod. XXXII : 12; verg. op Gen. VI : 6.

die richter leefde; omdat Jahwe berouw kreeg door hun gekerm van-
19 wege hunne verdrukkers en vertrappers.′ Maar na den dood van den
richter maakten zij het weder erger dan hunne vaderen, door andere
goden na te loopen, die te dienen en er zich voor neder te werpen;
zij lieten niets achterwege van de handelwijze en het weerbarstig ge-
drag hunner vaderen.
20 Toen ontstak Jahwe in toorn tegen Israël en zeide hij: Omdat dit
volk het verbond waartoe ik hunne vaderen verplicht heb overtreden
21 en naar mij niet gehoord heeft,′ zal ook ik verder geen der volken
die Jozua toen hij stierf heeft overgelaten voor hen uit verdrijven;′
22 ten einde door hen Israël op de proef te stellen, of zij al dan niet er
voor zorgen zullen Jahwe's weg te bewandelen, zooals hunne vaderen
23 er voor gezorgd hebben.′ Daarom liet Jahwe die volken overblijven;
hij verdreef ze niet dadelijk en gaf ze niet in Jozua's hand.
III : 1 Dit nu zijn de volken die Jahwe heeft laten overblijven, om door
hen de Israëlieten, zoovelen zij geen der oorlogen van Kanaän hadden
2 leeren kennen, op de proef te stellen;′ enkel ten bate van de volgende
geslachten der Israëlieten, om hen den oorlog te leeren, zoovelen als
3 dien te voren niet hadden leeren kennen:′ de vijf vorsten der Filistijnen,
al de Kanaänieten, de Sidoniërs, en de Hiwwieten, die het gebergte
Libanon bewonen, van den berg van Baäl-Hermon af tot bij Hamath.′
4 Zij waren er om door hen de Israëlieten op de proef te stellen, om te
weten te komen, of zij zouden hooren naar de geboden die Jahwe aan
5 hunne vaderen door Mozes gegeven had.′ Toen dan de Israëlieten zich
hadden gevestigd te midden der Kanaänieten, Hittieten, Amorieten,
6 Perizzieten, Hiwwieten en Jebuzieten,′ namen zij hunne dochters tot
vrouw en gaven hunne eigen dochters aan hunne zonen, en dienden
hunne goden.

19. *hunner vaderen,* duidelijkheidshalve in pl. v. *hunne* (handelwijze en ... gedrag).

20—III : 6. In deze verzen vinden wij twee verklaringen van het voortbestaan van een deel der oude bevolking. Volgens de eene wilde Jahwe daarmede de Israëlieten den krijg leeren; welk doel niet bereikt is, omdat zij zich met de Kanaänieten vermaagschapten (II : 23; III : 2, 6); volgens de andere was het eene straf van Jahwe voor 's volks afval (II : 20—22). De tweede, van den Deuteronomischen schrijver, is door hem met de eerste en met zijne beschouwing van het tijdvak der richters (II : 6—19) verbonden; waardoor de vreemde voorstelling ontstaan is, dat Jahwe eerst de oude bevolking spaarde opdat Israël ze zou beoorlogen, en straks om Israël te straffen omdat het dit niet gedaan had. Eene derde reden voor het voortbestaan der oude bevolking wordt Exod. XXIII : 29 gegeven; zie aldaar.

1. *oorlogen van Kanaän,* oorlogen tot verovering van Kanaän. — *om — stellen,* niet of zij Jahwe getrouw zullen blijven, wat II : 22 het doel van het sparen der Kanaänieten heet, maar of zij moed in den oorlog zouden hebben.

2. *ten bate van,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *om de kennis van.* — De bedoeling is, naar het schijnt: om hen krijgshaftig te houden.

3. Verg. Joz. XIII : 2—5. Met *al de Kanaänieten* wordt zeker de bevolking der kust ten noorden van Filistea bedoeld, met *de Sidoniërs* de Feniciërs. — *de Hiwwieten.* Zie op Gen. X : 17. — *Baäl-Hermon.* Zie op Joz. XI : 17.

5 v. Zij bezweken dus voor de proef; waardoor nieuwe strafgerichten van Jahwe noodig werden.

HOOFDSTUK III : 7—11.

Othniël. — De Israëlieten dienen, tot straf van hun afval van Jahwe, acht jaren Kusjan-risjathaim (7 v.); daarna redt Jahwe hen door Othniël (9 v.), onder wiens bestuur het land veertig jaren rust geniet (11).

Deze verzen zijn van den Deuteronomischen omwerker des boeks. Zij behelzen geen overlevering uit den ouden tijd, maar louter verdichting: de figuur van Othniël is aan I : 11—15 (Joz. XV : 15—19) ontleend; de naam van den Arameeschen koning is zinnebeeldig. Het doel der verdichting is, ook uit het zuiden des lands, van waar geen der andere richters afkomstig was, een redder van Israël te doen optreden. Over de cijfers zie Inl.

III : 7 De Israëlieten deden wat kwaad was in Jahwe's oog: zij vergaten

7. *de Asjera's,* die II : 13 „de Astarte's" heeten; zie op Exod. XXXIV : 13.

8 Jahwe, hun god, en dienden de baäls en de Asjera's.′ Toen ontstak
Jahwe in toorn tegen Israël en verkocht hij hen aan Kusjan-risjathaim,
9 koning van Stroomland-Aram, zoodat zij hem acht jaren dienden.′ Maar
toen de Israëlieten tot Jahwe riepen, verwekte hij hun een verlosser, die
hen redde: Othniël, den zoon van Kenaz, een jongere broeder van
10 Kaleb.′ De geest van Jahwe kwam op hem; hij richtte Israël en trok
ten oorlog uit. Jahwe gaf Kusjan-risjathaim, koning van Aram, in zijne
11 hand, en zijne hand was sterk tegen Kusjan-risjathaim.′ Toen kreeg
het land veertig jaar rust. En Othniël, de zoon van Kenaz, stierf.

8. *Kusjan-risjathaim,* d. i. ‚de Ethiopiër van dubbele boosheid'. — *Stroomland-Aram.* Zie op Gen. XXIV : 10.
9. *Othniël.* Zie op Joz. XV : 17.
10. *Aram,* hier in plaats van Stroomland-Aram, evenals Num. XXIII : 7; verg. Num. XXII : 5.

HOOFDSTUK III : 12—31.

Ehud; Sjamgar. — Israël wordt, tot straf voor zijne ongehoorzaamheid, door de Moabieten onderdrukt (12—14); Ehud vermoordt hun koning Eglon (15—25). Hij roept de Israëlieten ten strijde, die onder zijne aanvoering de Moabieten volkomen verslaan (26—29); waarna het land tachtig jaar rust krijgt (30). Sjamgar verslaat zeshonderd Filistijnen (31).

Afgezien van vs. 30, berust het verhaal over Ehud zeker op eene oude overlevering, die in hoofdzaak — vs. 29 overdrijft blijkbaar, en zie op vs. 20 — geloofwaardig kan zijn. De figuur van Sjamgar is wellicht aan V : 6 ontleend en waarschijnlijk hier geplaatst door den jongsten bewerker van het boek (verg. op IV : 1).

III : 12 De Israëlieten gingen voort te doen wat kwaad was in het oog van
Jahwe. Daarom maakte Jahwe Eglon, den koning van Moab, sterk
tegen Israël, dewijl zij gedaan hadden wat kwaad was in het oog van
13 Jahwe.′ Hij verzamelde tot zich de Ammonieten en de Amalekieten,
14 trok op, versloeg Israël en nam de Palmenstad in bezit.′ De Israëlieten
15 dienden Eglon, den koning van Moab, achttien jaren.′ Maar toen zij
tot Jahwe riepen, verwekte Jahwe hun een redder: Ehud, den zoon
van Gera, den Benjaminiet, een man die linksch was. Eens zonden de
Israëlieten door hem de schatting aan Eglon, den koning van Moab.′
16 Toen maakte Ehud een tweesnijdend zwaard, eene el lang, en bond
17 dat onder zijn opperkleed aan de rechterheup.′ Zoo bracht hij de schatting aan Eglon, den koning van Moab, die een zeer zwaarlijvig man
18 was.′ En toen Ehud de schatting aangeboden had, liet hij de lieden
19 die ze hadden gedragen huns weegs gaan,′ maar keerde zelf bij de
beelden in de buurt van Gilgal terug en zeide tot den koning: Ik heb
u een geheim mede te deelen, o koning! Hij zeide: Zwijg! en deed al
20 de omstanders naar buiten gaan.′ En Ehud kwam bij hem binnen,

13. *nam,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zij namen.* — *de Palmenstad,* Jericho, als I : 16. — *de Amalekieten.* Alleen hier en VI : 3 komen zij voor als ten oosten van den Jordaan wonende. Zij behoorden zeker in Zuid-Palestina te huis; zie op Gen. XIV : 7.
15. *Ehud.* Zoo heet 1 Kron. VII : 10; VIII : 6 een geslacht van Benjamin, evenals *Gera* Gen. XLVI : 21; 1 Kron. VIII : 5; verg. 2 Sam. XVI : 5. — *linksch.* De Hebreeuwsche uitdrukking, die ook XX : 16, van zevenhonderd Benjaminieten, voorkomt, wordt wel in Gr. vert. door ‚iemand met twee rechterhanden' overgezet, maar schijnt eene ongeschiktheid der rechterhand aan te duiden. Dat althans Ehud linksch was, blijkt uit vs. 16—21. — *de schatting,* letterlijk *een geschenk.* Ook elders wordt de verplichte cijns zoo genoemd, 2 Sam. VIII : 2, 6; 1 Kon. IV : 21; 2 Kon. XVII : 4.
16. *eene el.* Het zoo vertaalde Hebreeuwsche woord komt alleen hier voor. De lengte van het wapen wordt genoemd om een denkbeeld te geven van Eglons zwaarlijvigheid; zie vs. 21 v.
19. *Gilgal.* Zie op Joz. IV : 19. — *deed ... gaan,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *gingen.*
20. *En — deelen.* Dit is gedeeltelijk in strijd met het in vs. 19 verhaalde, gedeeltelijk herhaling er van. Waarschijnlijk zijn hier twee handen aan het werk geweest. — *verkoelkamer,* eene kamer op het platte dak gebouwd, zoo genoemd, omdat men daar op heete dagen koelte vond; verg. op Deut. XXII : 8. — *Nu — op,* waarschijnlijk uit eerbied, — *en — staan,* volg. Gr. vert. De woorden maken het tooneel duidelijk. Zoolang Eglon zat, was hij te ver van Ehud af, en kon deze hem niet doorsteken.

terwijl hij alleen in zijne verkoelkamer zat, en zeide: Ik heb u een
godswoord mede te deelen. Nu stond Eglon van zijn zetel op en kwam
21 daardoor dicht bij hem te staan. ′ Maar terwijl hij opstond strekte
Ehud zijne linkerhand uit, greep het zwaard van zijne rechterheup en
22 stak het hem in het onderlijf, ′ zoodat het hecht na het lemmer er in
drong en het vet zich om het lemmer sloot; want hij trok het zwaard
23 niet uit het onderlijf. ′ Daarop ging hij uit naar de galerij, deed de
24 deur van de bovenkamer op den grendel en sloot hem op. ′ Toen hij
was weggegaan, kwamen Eglons dienaren en zeiden, de deur der boven-
kamer gegrendeld vindende: Hij overdekt zeker zijne voeten in de
25 verkoelkamer. ′ Zij wachtten tot verlegen wordens toe, en toen hij de
deur der kamer niet opende, namen zij den sleutel, openden haar, en
zie, daar lag hun heer dood op den grond!
26 Maar terwijl zij talmden, was Ehud ontkomen en, de beelden voorbij,
27 naar Seïra ontsnapt. ′ Daar gekomen, stak hij in het gebergte van
Efraim de bazuin; waarop de Israëlieten met hem van het gebergte
28 afdaalden, hij aan de spits. ′ Hij zeide tot hen: Mij na ter vervolging!
want Jahwe heeft uwe vijanden, Moab, in uwe hand gegeven. En zij
trokken hem ter vervolging achterna, bezetten de veren van den Jordaan
29 en lieten geen Moabiet dien overtrekken. ′ Te dien tijde versloegen zij
van de Moabieten ongeveer tien duizend man, altemaal welgedane en
30 kloeke mannen; niemand ontsnapte. ′ Zoo werd toentertijd Moab ver-
nederd onder Israëls hand en kreeg het land tachtig jaar rust.
31 Na hem kwam Sjamgar, de zoon van Anath, die van de Filistijnen
zeshonderd man met een ossendrijversstok versloeg. Ook hij redde Israël.

21. *Maar terwijl hij opstond,* volg. Gr. vert. ingevoegd.
23. *naar de galerij,* zeer onzekere vertaling. Grondt. heeft tweemaal (aan het eind van vs. 22 en hier) *hij ging uit naar,* telkens gevolgd door een ander, voor ons onverstaanbaar, woord, dat het gedeelte der bovenverdieping moet aanduiden waarop de verkoelkamer uitkwam, de galerij, het terras of iets dergelijks. — *op den grendel.* De deuren der vertrekken werden waarschijnlijk van binnen gesloten door een grendel of klink, dien men ook van buiten kon wegschuiven of oplichten met een sleutel, die met den arm door een gat naar binnen werd gebracht en, daar hij vrij log was, waarschijnlijk aan een ketting aan den deurpost hing; zie vs. 25. — Verg. Hoogl. V : 4 en op Jez. XXII : 22.
24. *Eglons,* duidelijkheidshalve in pl. v. *zijne.* — *Hij* — *voeten,* doet een middagslaap. Volgens anderen: doet zijn gevoeg; doch dit past niet bij het lange wachten van vs. 25, en nog minder 1 Sam. XXIV : 4, waar dezelfde uitdrukking voorkomt.
26. *Seïra,* onbekend.
28. *trokken .... ter vervolging,* volg. verb. t.; Hebr. t. *daalden af.*
31. Dit vers breekt het verband; zie op IV : 1. In V : 6 komt *Sjamgar, de zoon van Anath,* in eene tijdsbepaling voor. Zie verder Inl. — *een ossendrijversstok,* die eene ijzeren punt had, waarmede men de dieren voortdreef en waaraan zij zich bezeerden indien zij achteruitschopten; verg. Hand. IX : 5.

HOOFDSTUK IV, V.

Barak en Debora. — Israël wordt onderdrukt door Jabin, koning der Kanaänieten, twintig jaar lang (IV : 1—3). De profetes Debora spoort Barak uit Naftali aan om met zijne stamgenooten en de Zebulonieten ten strijde te trekken tegen Sizera, Jabins krijgsoverste (4—7); hij is hiertoe bereid indien zij medetrekt (8); na hem aangekondigd te hebben dat nu ook eene vrouw de eer van de overwinning hebben zal, gaat zij met hem (9). Barak roept de Naftalieten en de Zebulonieten naar Kedes, in de buurt waarvan eene Kenietische familie gelegerd is (10 v.), en verslaat Sizera bij den Kisjon (12—16). Sizera, te voet vluchtende, verschuilt zich in de tent van Jaël, de Kenietische, en wordt door haar in den slaap vermoord (17—22). Jabins heerschappij wordt geheel en al door Israël vernietigd (23 v.). Debora en Barak zingen een lied (V : 1—31*a*): Looft Jahwe, voor wien vrijwilligers ten strijde trokken (1 v.). Ik wil Jahwe loven, die zich luisterrijk heeft vertoond (3—5). Diep ellendig was Israël voordat Debora opstond (6—8); maar looft nu Jahwe! (9—11). Uit vele stammen trokken, onder leiding van Debora en Barak, ten strijde, slechts enkele bleven achter; schande over hen! (12—18). Met 's hemels hulp werd het heir des vijands verslagen (19—22). Vervloekt zij Meroz, dat Jahwe's strijders niet bijstond (23). Gezegend Jaël, die Sizera versloeg (24—27). Vergeefs vleide zijne

moeder zich met de hoop hem met buit beladen te zien terugkeeren (28—31*a*). — Daarna heeft het land veertig jaren rust (31*b*).

Het in H. V vervatte lied, gewoonlijk volgens vs. 1 „het lied van Debora" genoemd, maar inderdaad van een ander dichter (zie op vs. 7), is een der oudste Israëlietische liederen die wij bezitten, zoo niet het alleroudste. Te meer betreuren wij het dat het ons niet dan met ettelijke schrijffouten is overgeleverd; zoodat meer dan éene zinsnede schier geheel onverstaanbaar is en wij soms zelfs niet bij gissing den oorspronkelijken tekst kunnen herstellen. Toch kan omtrent den hoofdinhoud geen twijfel bestaan. De vlakte van Jizreël is bezet door zekeren Sizera, van wiens landaard en woonplaats wij niets vernemen. Door zijne heirmacht is het onderling verkeer der Israëlieten gestremd. Maar Debora en Barak roepen dezen ten strijde en vinden bij de naastbijwonenden, Efraim, Benjamin, Machir, Zebulon, Issachar en Naftali, gehoor, terwijl de Overjordaansche stammen, Ruben en Gilead, en de kustbewoners Dan en Azer werkeloos blijven. Bij Taänach komt het tot een treffen; het leger van Sizera en de met hem verbonden koningen wordt, ondanks hunne talrijke strijdwagenen, verslagen, hij zelf door eene Kenietische, Jaël, omgebracht.

De schrijver van H. IV stelde zijn verhaal grootendeels uit de gegevens van het lied samen, en liet het er aan voorafgaan, omdat de voorstelling van de toedracht der zaak, door het lied gegeven, toelichting, zelfs eenige wijziging scheen te behoeven. Sizera werd door hem tot een legeroverste van Jabin en deze tot koning van Kanaän gemaakt, welken koning hij aan Joz. XI ontleende, waar Jabin aan de spits der vorsten van Noord-Kanaän aan Jozua het hoofd biedt; zie vooral Joz. XI : 10. Dat Debora zoover in het zuiden woonde als IV : 5 haar plaatst, kon de schrijver uit het lied niet opmaken en is onwaarschijnlijk; het bestaan van een „Debora-boom" tusschen Rama en Bethel (verg. op Gen. XXXV : 8) gaf hem tot die voorstelling aanleiding. Hoe weinig hij op de hoogte was van de ligging der plaatsen die hij vermeldde zie op IV : 6 en 9. Hij maakte — wij weten niet waarom — Barak, die evenals Debora tot Issachar schijnt behoord te hebben (V : 15), tot een Naftaliet. Voorts laat hij alleen dezen stam met den daarnaast wonenden Zebulon aan den strijd deelnemen (IV : 10), terwijl in het lied Issachar, de meest benarde, door zijne buren van het noorden en het zuiden geholpen, zich vrijvecht (V : 13—18). Het feit dat eene vrouw, Jaël, en niet de aanvoerder der Israëlieten, de eer heeft Sizera te vellen, wordt door den verhaler voorgesteld als eene straf voor de weigering van dien aanvoerder, aan Jahwe's roepstem het oor te leenen tenzij de profetes met hem medeging (IV : 8 v.). Hij heeft zich wellicht vergist in den zin van V : 24—27; zie aant. aldaar.

De hand van den Deuteronomischen bewerker is te bespeuren in IV : 1—3, 23 v.; V : 31*b*. Volgens hem was gansch Israël onderdrukt en waren dus Barak en Debora redders van het geheele volk; verg. inl. op *Richteren*.

Het feit waarvan het lied de heugenis bewaard heeft was van zeer groote beteekenis voor Israël. Hadden de Kanaänieten zich kunnen handhaven in de vlakte van Jizreël, dan zouden de stammen ten noorden daarvan, Naftali, Zebulon, Azer, nooit met die ten zuiden, Machir (of Manasse), Efraim, Benjamin, Dan, éen rijk hebben kunnen uitmaken, en zou Issachar „een ezel van vreemden" gebleven zijn (zie op Gen. XLIX : 14). De overwinning op Sizera stelde Israël in het bezit der streek waarover de groote handelswegen liepen, en was dus mede hierdoor een belangrijke stap tot vorming van het volk Israël. Opmerking verdient het ontbreken van Juda en Simeon onder de door den dichter vermelde stammen. Terwijl hij zelfs den in het Overjordaansche, op zoo grooten afstand, wonenden Ruben noemt (vs. 15 v.), liggen zij blijkbaar buiten zijn gezichteinder; wat het geval niet had kunnen zijn indien zij toen reeds in de streek ten westen van de Doode Zee gewoond hadden. Immers, hij ziet Jahwe komen van den Seïr en uit „Edoms veld" (vs. 4), dat is het land ten zuiden van die streek; hij kent haar dus wel, maar niet als bewoond door broederstammen (verg. inll. op Num. XIII, XIV en op *Jozua*).

IV : 1 Na Ehuds dood gingen de Israëlieten voort te doen wat kwaad
2 was in Jahwe's oog. ′ Daarom verkocht Jahwe hen aan Jabin, den
koning van Kanaän, die in Hasor regeerde; zijn legeroverste was Sizera,
3 en deze woonde in Haroosjeth-haggojim. ′ En de Israëlieten riepen tot
Jahwe; want Jabin bezat negenhonderd ijzeren wagenen en had de
Israëlieten twintig jaren lang zwaar verdrukt.
4 Te dier tijd richtte Debora, eene profetes, vrouw van Lappidoth,
5 Israël. ′ Zij zetelde onder den Deborapalm, tusschen Rama en Bethel,

1. *Na Ehuds dood.* Sjamgar (III : 31) wordt in het geheel niet medegeteld.
2. *Hasor.* Zie op Joz. XI : 1. — *Haroosjeth-haggojim,* ‚de werkplaats der volken', alleen nog vs 13, 16, onbekend.
5. *den Deborapalm.* Zie op Gen. XXXV : 8.

in het gebergte van Efraim, werwaarts de Israëlieten tot haar ten ge-
6 richte opgingen.′ Zij nu ontbood Barak, den zoon van Abinoam, uit
Kedes in Naftali, en zeide tot hem: Jahwe, Israëls god, beveelt u:
Ga, trek naar den berg Tabor en neem tien duizend man uit de Naf-
7 talieten en de Zebulonieten met u mede.′ Dan zal ik Sizera, den
legeroverste van Jabin, met zijne wagens en zijne legerschaar in het
8 dal van den Kisjon tot u trekken, en hem in uwe hand geven.′ Maar
Barak zeide tot haar: Indien gij met mij gaat, zal ik gaan; anders
9 niet.′ Waarop zij zeide: Dan ga ik met u. Maar nu zult gij geen eer
behalen op den weg dien gij betreden zult; want aan eene vrouw zal
Jahwe Sizera verkoopen. Dus maakte Debora zich op en ging met
Barak naar Kedes.
10 Nu riep Barak Zebulon en Naftali naar Kedes samen; en tien dui-
zend man trokken in zijn gevolg op; ook Debora trok met hem. —′
11 Heber, de Keniet, nu had zich afgescheiden van Kain, van de zonen
van Hobab, Mozes' schoonvader, en zijne tent opgeslagen bij den eik
12 van Besaänannim, in de buurt van Kedes. —′ Toen men aan Sizera
mededeelde dat Barak, de zoon van Abinoam, naar den berg Tabor
13 was opgetrokken,′ riep hij al zijne wagenen, negenhonderd ijzeren
wagenen, en al het volk dat bij hem was, uit Haroosjeth-haggojim
14 naar het dal van den Kisjon, samen.′ En Debora zeide tot Barak:
Maak u op; want dit is de dag waarop Jahwe Sizera in uwe hand
geeft. Gaat Jahwe niet voor u uit? Toen daalde Barak van den berg
15 Tabor af, door tien duizend man gevolgd.′ En Jahwe bracht Sizera
met al zijne wagenen en zijn gansche leger door het scherp des zwaards
in verwarring vóor Barak. Sizera, van zijn wagen afgestegen, vluchtte
16 te voet,′ terwijl Barak de wagenen en het leger tot Haroosjeth-haggojim
vervolgde; het gansche leger van Sizera viel door het scherp des zwaards:
niet éen bleef over.
17 Sizera dan vluchtte te voet naar de tent van Jaël, de vrouw van
Heber, den Keniet; want er was vrede tusschen Jabin, den koning van
18 Hasor, en het huis van Heber, den Keniet.′ Jaël kwam naar buiten,
Sizera te gemoet, en zeide tot hem: Kom binnen, mijn heer, kom bij
mij binnen; vrees niet. Zoo trad hij bij haar binnen in de tent, waar
19 zij hem met een kleed bedekte.′ Hij zeide tot haar: Geef mij toch wat
water te drinken; ik heb dorst. Hierop opende zij een zak melk, gaf
20 hem te drinken en bedekte hem weder.′ Hij zeide tot haar: Ga aan
den ingang der tent staan, en als iemand komt en u vraagt of hier
21 iemand is, zeg dan: Neen.′ Toen nam Jaël, de vrouw van Heber, eene
pin van de tent, vatte den hamer in de hand, kwam stil bij hem bin-

6. *Kedes in Naftali.* Zie op Joz. XII : 19—23. Het lag minstens vier dagreizen van de plaats waarheen Debora Barak ontbiedt. — *Tabor,* een alleen liggende berg aan den noordoostelijken rand der vlakte van Jizreël. Hij komt nog VIII : 18; Ps. LXXXIX : 13; Jer. XLVI : 18; Hoz. V : 1, wellicht ook Joz. XIX : 22, voor.

7. *den Kisjon.* Deze beek loopt door de vlakte van Jizreël, van den Tabor tot de Middellandsche Zee, en wordt gevoed door al het water dat van het Galileesche hoogland in zuidelijke en van het Efraimietische gebergte in noordelijke richting afloopt. Des ondanks is zij des zomers bijna geheel droog; alleen het westelijk gedeelte heeft altijd water, maar ook dit blijft doorwaadbaar. In den winter kan zij na een plasregen geweldig zwellen en veroorzaakt dan soms groote overstroomingen. Behalve hier, vs. 13; V : 21 en Ps. LXXXIII : 10 komt zij in het O. T. alleen 1 Kon. XVIII : 40 voor.

9. *verkoopen.* Zie op II : 14. — *Kedes.* Blijkbaar bedoelt de schrijver het *Kedes* van vs. 6, en onderstelt tevens dat dit bij of op den Tabor ligt (zie vs. 12); het was daarvan ongeveer veertien uur verwijderd.

11. *Kain.* Zie over dezen volkstam, die ten westen van de Doode Zee thuis behoorde, op Num. XXIV : 21 v. Van eene familie daaruit die naar de vlakte van Jizreël was afgedwaald weten wij niets dan uit dit verhaal en lied (V : 24). — *Hobab.* Zie op Exod. II : 18. — *den eik van Besaänannim.* Zie op Joz. XIX : 33.

nen en sloeg, terwijl hij vast sliep, de pin in zijn slaap, zoodat ze in
22 den grond drong. Hij werd bewusteloos en stierf. ' Daar kwam Barak,
Sizera vervolgend; Jaël ging naar buiten, hem te gemoet, en zeide tot
hem: Kom hier; ik zal u den man laten zien dien gij zoekt. Hij kwam
binnen, en daar lag Sizera dood, de pin in den slaap van zijn hoofd!
23 Zoo vernederde God te dien dage Jabin, den koning van Kanaän,
24 vóor de Israëlieten, ' en de hand der Israëlieten drukte steeds zwaarder
op Jabin, den koning van Kanaän, totdat zij Jabin, den koning van
Kanaän, uitgeroeid hadden.

V : 1 Te dien dage zong Debora met Barak, den zoon van Abinoam, dit lied:

2 Wijl vorsten in Israël zich vorstelijk gedroegen,
het volk vrijwillig zich aanbood, looft Jahwe!
3 Hoort, koningen! Gebieders, leent het oor!
Ik, ja ik, wil ter eer van Jahwe zingen,
wil spelen ter eer van Jahwe, den god van Israël.
4 Jahwe, toen gij uittrokt van den Seïr,
voortschreedt uit Edoms veld,
beefde de aarde, sidderde de hemel,
deden ook de wolken water vlieten.
5 De bergen stroomden vanwege Jahwe,
voor Jahwe, den god van Israël.
6 Ten tijde van Sjamgar, Anaths zoon,
ten tijde van Jaël waren de heirbanen verlaten;
die op reis gingen sloegen zijpaden in;
7 stil zaten de vorsten in Israël,
stil zaten zij, totdat gij opstondt, Debora,
totdat gij opstondt, eene moeder in Israël.
8 Toen men nieuwe goden koos, verdween het brood uit de poorten;
schild noch lans werd gezien onder veertig duizend in Israël.
9 Gij allen, aanvoerders in Israël,
gij, mannen des volks die vrijwillig u aanboodt, looft Jahwe!
10 Gij die, op schabrakken gezeten, glanzige ezelinnen berijdt,
en gij die over den weg gaat, spreekt er van,
11 bij het geluid der trompetters tusschen de waterbakken;

Vs. 4 v. Ps. LXVIII : 8 v.

2. *Wijl — gedroegen*, onzekere vertaling.

3. *koningen, Gebieders*, van Kanaänieten en alle omliggende volken. Zij moeten Jahwe's groote daden hooren, opdat zij hem vreezen. — *spelen*, tot begeleiding van mijn zang.

4. *den Seïr, Edoms veld*, dus uit het zuiden. Zie op Deut. XXXIII : 2. — De dichter doelt niet op eene vroegere verschijning van Jahwe, maar op zijne komst ter hulp van Barak en Debora. — *sidderde*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *deed vlieten*, eene verschrijving: het woord staat in den volgenden regel.

5. Na *Jahwe* heeft grondt. *dat is de Sinai*, waarschijnlijk eene van den rand in den tekst gedrongen aanteekening bij *Edoms veld*, van een man die Exod. XIX kende, zich verbaasde dat Jahwe volgens dezen dichter niet van den Sinai uittoog, en daarom opmerkte dat deze met *Edoms veld* bedoeld werd. Dezelfde inlassching Ps. LXVIII : 9.

6. *Sjamgar*, onbekend; verg. III : 31. — *Jaël.* Hiermede kan niet de Jaël bedoeld zijn wier heldendaad vs. 24—27 bezongen wordt; want de tijd der onderdrukking kan niet naar haar genoemd zijn. — *sloegen zijpaden in*, om de op de groote wegen loerende vijanden te ontgaan.

7. *de vorsten*, zeer onzekere lezing en vertaling. — *gij opstondt.* Zoo vertalen wij, aannemende de oude spelling van den vorm van het werkwoord; naar de nieuwere spelling staat er *ik opstond.* De verhaler die het lied opnam vatte het woord in den laatsten zin op; daarom noemde hij vs. 1 in de eerste plaats Debora. Maar uit vs. 12, 15 blijkt dat zij de dichteres niet was.

8. *verdween ... uit*, volg. verb. t.

9. *Gij allen*, volgens zeer onzekere gissing; Hebr. t. *Mijn hart aan.*

10. *Gij — berijdt.* De ezel was het gewone rijdier in vredestijd. Hier worden de aanzienlijken bedoeld (verg. X : 4; XII : 14), in tegenstelling met *gij — gaat*, de mindere lieden.

11. *bij — waterbakken*, onzekere lezing en vertaling. De bedoeling is, naar het schijnt, dat men daar zegetonen doet hooren. — *gerechte daden*, zulke waardoor hij zijn volk redt; verg. Ps. CIII : 6. — *leiding*, onzekere vertaling. — Na *Israël* heeft grondt. nog *toen daalde Jahwe's volk naar de poorten af*, dat hier niet voegt en waarschijnlijk uit vs. 13, waar ongeveer dezelfde letters staan, hierheen verdwaald is.

daar bezinge men Jahwe's gerechte daden,
de gerechte daden zijner leiding in Israël.
12 Waak op, waak op, Debora, waak op, hef een lied aan!
Sta op, Barak, voer uwe gevangenen weg, zoon van Abinoam!
13 Toen daalde het overschot der machtigen af,
het volk van Jahwe daalde af met de helden:
14 uit Efraim zij wier wortel in Amalek is;
in zijn gevolg Benjamin met zijne geslachten;
uit Machir daalden heerschers af;
uit Zebulon die den tellersstaf voeren;
15 vorsten in Issachar met Debora;
en Barak, in de vallei stormt men hem na.
Aan Rubens beken waren groot de overleggingen des harten.
16 Waarom bleeft gij tusschen de schuttingen zitten,
luisterend naar het fluiten der herders?
17 Gilead bleef rustig aan de overzijde van den Jordaan;
en Dan, waarom toefde hij bij de schepen?
Azer zat aan het zeestrand en bleef rustig aan zijne baaien.
18 Zebulon is een volk dat zijn leven prijsgaf ten doode,
en Naftali, die op de hoogvlakten woont.
19 Koningen kwamen en streden;
daar streden de koningen van Kanaän,
bij Taänach, aan het water van Megiddo;
doch buit van zilver behaalden zij niet.
20 Van den hemel kampten de starren,
uit hare banen getreden, bekampten zij Sizera.
21 De beek Kisjon sleurde hen mede,
de overoude beek, de beek Kisjon.
Prijze mijne ziel Jahwe's kracht!
22 Toen vlogen de hoeven der paarden aan stukken,
van het jagen, het jagen hunner geweldigen.

12. *Waak — aan.* Debora wordt opgeroepen, om een opwekkend lied, eene profetie van overwinning, aan te heffen. Dat zij mede uittrok wordt vs. 15 gezegd.

13. Hoogst onzekere lezing en vertaling. Met *de machtigen* worden waarschijnlijk de Israëlietische edelen bedoeld, wier aantal gedund was tijdens de onderdrukking.

14. *uit — is.* Bedoeld worden wellicht de Efraimieten die op het Amalekietisch gebergte (XII : 15; verg. op Num. XXIV : 20) wonen. — *in zijn* (Efraims) *gevolg,* letterlijk *achter hem,* volg. Lat. vert.; Hebr. t. *achter u*; in overeenstemming hiermede is *zijne geslachten,* in pl. v. *uwe geslachten* gelezen. — *Machir,* d. i. Manasse; zie op Gen. L : 23. Hier woont deze stam nog in het eigenlijk Kanaän. — *tellersstaf,* waaronder de aanvoerder zijne manschappen liet doorgaan. Ook Jez. XXXIII : 18 heet een bewindvoerder „een teller".

15. *vorsten,* met verandering van een klinker; grondt. *mijne vorsten.* — *en Barak,* volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *en Issachar aldus Barak.* — *stormt,* letterlijk *wordt ... gezonden.* — *Aan — groot,* volg. de lezing van vs. 16, waar in Hebr. t. de woorden bij vergissing herhaald zijn.

16. Het land van Ruben was, met dat van Gad, voor veeteelt bijzonder geschikt, Num. XXXII. — *herders,* met verandering van klinkers; Hebr. t. *kudden.* — Aan het slot heeft grondt. nog een regel; verg. bij vs. 15.

17. *Gilead,* de woonplaats van den stam Gad. — *Dan.* Deze stam woont hier nog in het Joz. XIX : 40—46 omschreven land; zijne verhuizing naar Lais, H. XVIII, valt dus na den oorlog tegen Sizera. — *Azer.* Volg. Joz. XIX : 24—31 had deze stam de kust ten noorden van den Karmel bezet.

18. Dat *Zebulon* en *Naftali,* hoewel gene reeds vs. 14 vermeld was, hier na de optelling der willige en onwillige stammen met zooveel lof genoemd worden, gaf den schrijver van H. IV aanleiding tot de voorstelling dat zij alleen den strijd gevoerd hadden, IV : 6, 10.

19. *Taänach.* Zie op Joz. XII : 19—23. — *het water van Megiddo,* de Kisjon.

20. Dichterlijke voorstelling van de hulp die Jahwe aan Israël verleende. De starren, hier wellicht als bezielde, goddelijke wezens gedacht, komen voor als zijne legerscharen; zie Job XXV : 3; XXXVIII : 7 en op 1 Sam. 1 : 3.

21. *de overoude,* onzekere vertaling. Anderen *eene oorlogsbeek is de Kisjon.* — *Prijze — kracht!* vertaling volgens zeer onzekere gissing; Hebr. t. *Vertreed, mijne ziel, kracht.*

22. *vlogen ... aan stukken,* met verandering van klinkers; grondt. *sloegen stuk.* De paarden der Kanaänieten zijn bedoeld. — *geweldigen,* de helden die in de strijdwagens kampten.

23 Vervloekt Meroz, zegt de engel van Jahwe;
vervloekt, ja vervloekt hare bewoners;
omdat zij Jahwe niet te hulp zijn gekomen,
Jahwe niet te hulp onder de helden!
24 Boven alle vrouwen zij Jaël gezegend,
de vrouw van Heber, den Keniet,
boven alle vrouwen in de tent gezegend!
25 Water vroeg hij, melk gaf zij,
in de pronkschaal bracht zij room.
26 Daar slaat zij hare hand aan de pin,
hare rechter aan den werkmanshamer;
beukt Sizera, verbrijzelt hem het hoofd,
verplettert en splijt zijn slaap.
27 Gekromd viel hij voor hare voeten, daar lag hij;
gekromd viel hij voor hare voeten neder;
waar hij zich kromde, daar lag hij misvormd.
28 Uit het venster keek klagend naar buiten,
uit het lichtraam Sizera's moeder:
Wat laat toch de komst zijner strijdkar zich wachten,
wat blijft het rollen zijner wagens lang uit!
29 De schranderste harer edelvrouwen antwoordden;
ook deed zij zich zelve reeds bescheid:
30 Zouden zij niet buit vinden en verdeelen?
Een, twee meisjes voor elken man,
een buit van bonte gewaden voor Sizera,
een buit van bonte, kleurige gewaden,
een bont gewaad voor den hals der vorstin!
31*a* Zoo zullen al uwe vijanden, o Jahwe, omkomen;
maar die hem liefhebben zijn als het opgaan der zon in haar kracht.
31*b* Toen kreeg het land veertig jaar rust.

23. *Meroz,* eene onbekende plaats. Waarom zij aan 's volks vervloeking prijsgegeven wordt, terwijl Ruben, Gilead, Dan en Azer, aan wie hetzelfde te laste gelegd wordt, slechts eene berisping ontvangen (vs. 16 v.), blijkt niet. Waarschijnlijk lag zij dicht bij het slagveld, waardoor hare werkeloosheid meer in het oog sprong dan die der veraf wonende stammen, of heeft zij ronduit hulp geweigerd; verg. VIII : 4—17. — *de engel van Jahwe.* Zie op Gen. XVI : 7.

24—27. Uit deze regels heeft de schrijver van H. IV opgemaakt dat de zaak zich heeft toegedragen zooals zij door hem in vs. 17—21 beschreven wordt. Men kan er zich echter eene andere voorstelling uit vormen, nl. dat Jaël Sizera, terwijl hij vóor haar stond te drinken, met een hamer den schedel insloeg; wat wel een ruwe daad zou geweest zijn, maar althans een grooter bewijs van moed dan de verraderlijke handelwijs die de verhaler haar toeschrijft. De onzekerheid waarin wij te dezen verkeeren wordt veroorzaakt door het gebruik van het woord *pin* in vs. 26, dat ook den steel van den hamer kan aanduiden; in welk geval *hare hand* in den eersten regel van vs. 26 dezelfde is die in den volgenden *hare rechter* heet. De verhaler zag er de linker in. — De vertaling van *verbrijzelt* en *splijt* is onzeker.

28. *klagend,* zeer onzekere vertaling.

29. *antwoordden,* volgens een anderen klinker; Hebr. t. *antwoordde haar.*

30. *der vorstin,* letterlijk *der vrouwe,* volg. verb. t.; grondt. *des buits.* Wellicht is het woord te schrappen en het vorige door *mijn hals* te vertalen.

HOOFDSTUK VI—VIII.

Gideon. — Tot straf voor der Israëlieten zonden, wordt hun land zeven jaar lang door de Midianieten geplunderd (VI : 1—6). Als zij tot Jahwe om hulp roepen, zendt hij een profeet, die hun Jahwe's weldaden herinnert en hun hunne ondankbaarheid verwijt (7—10). De engel van Jahwe verschijnt aan Gideon, gelast hem zich op te maken tot redding van Israël, en verzekert hem hiertoe Jahwe's hulp (11—16); Gideon wil den hemelbode eene gave brengen; deze laat de hem gebrachte spijzen op eene rots leggen, doet er vuur uit komen dat de spijzen verteert, en verdwijnt (17—21). Gideon, bevreesd dat hij moet sterven omdat hij den engel van Jahwe gezien heeft, wordt hieromtrent gerust-

gesteld en bouwt in Ofra een altaar ter eer van Jahwe (22—24). Op diens last haalt hij des nachts het altaar van den baäl omver, bouwt een outer voor Jahwe en offert daarop een stier (25—27); de inwoners der stad, dit vernemende, willen hem dooden, maar zijn vader Joas komt voor hem op en noemt hem Jerubbaäl (28—32). Als de Midianieten weder in de vlakte van Jizreël doordringen, wordt Gideon door Jahwe's geest aangegrepen en roept hij zijn geslacht Abiëzer, geheel Manasse en de naburige stammen ten strijde (33—35); hij vraagt en erlangt een dubbel wonderteeken tot versterking van zijn geloof (36—40). Met zijne troepen tegenover Midian gelegerd, krijgt Gideon van Jahwe den last, ze grootendeels weg te zenden; wat hij doet; zoodat hij slechts driehonderd man overhoudt (VII:1—8). Op Jahwe's bevel in het kamp der Midianieten geslopen, luistert hij er het verhaal af van een droom, waarin hem de overwinning wordt voorspeld (9—14); hierdoor bemoedigd, wekt hij de zijnen tot den kamp op (15). Hij rust zijne driehonderd ten strijde, verschrikt het vijandelijk leger en jaagt het uit elkander (16—22). De stammen Naftali, Azer en Manasse vervolgen de vluchtelingen; de Efraimieten bezetten de veren van den Jordaan en verslaan twee Midianietische koningen (23—25); zij verwijten Gideon dat hij hunne hulp niet eerder gevraagd heeft, maar worden door zijn bescheiden antwoord bevredigd (VIII:1—3). Gideon trekt den Jordaan over; de inwoners van Sukkoth en Penuël weigeren hem bijstand (4—9). Hij verlaat de Midianieten en neemt hunne koningen Zebah en Salmunna gevangen (10—12). Bij zijn terugkeer tuchtigt hij de steden die hem hulp geweigerd hadden (13—17) en doodt de twee gevangen koningen (18—21). De Israëlieten bieden hem het erfelijk koningschap aan, maar hij wil het niet aannemen (22 v.). Op zijn verzoek geven zij hem buitgemaakte gouden sieraden, waarvan hij een efod vervaardigt, die, in Ofra geplaatst, hem en zijn huis ten valstrik wordt (24—27). Na Midians vernedering heeft Israëls land veertig jaar rust (28). Gideons gezin; zijn uiteinde (29—32). Na Gideons dood dienen de Israëlieten de baäls, onder andere den Verbondsbaäl, verzaken Jahwe en vergelden aan Gideons geslacht niet wat hij hun goeds bewezen heeft (33—35).

In dit verhaal zijn tegenstrijdigheden. Om op enkele der meest in het oog vallende te wijzen: wanneer wij VII:23 lezen dat Gideon de Israëlieten uit Naftali, Azer en Manasse oproept om de Midianieten te vervolgen, dan zouden wij niet vermoeden dat hij van de strijdbare manschap uit diezelfde stammen een groot deel eerst den vorigen dag (VII:3, 9) naar huis heeft gezonden: blijkbaar weet de schrijver van dat bericht niets van een vroegere oproeping. Evenmin past de vervolging van Midian door bijna geheel Noord-Israël bij de voorstelling dat de overwinning èn over het gansche leger der Midianieten èn over Zebah en Salmunna met Jahwe's hulp door slechts driehonderd man behaald wordt. Ook zou men uit de weigering van Sukkoth en Penuël aan Gideon brood voor zijne driehonderd te geven niet opmaken dat hij met die krijgschaar reeds zulk een luisterrijk wapenfeit volbracht heeft, en dat Zebah en Salmunna, voor wie de bewoners dier steden blijkbaar bevreesd zijn, nog slechts het overschot van het Midianietisch leger onder hunne bevelen hebben. En in VIII:18 v. verrast ons de ontdekking dat Gideon het bij de bestrijding van de Midianieten eigenlijk op die twee koningen voorzien heeft, om op hen den dood zijner broeders te wreken; uit VI:11—14 moesten wij veeleer afleiden dat hij, na door Jahwe tot redder verkoren te zijn, uit liefde voor zijn volk naar de wapenen gegrepen had. Dringt zich door een en ander de overtuiging aan ons op, dat wij hier een uit verschillende bestanddeelen samengesteld verhaal vóor ons hebben, zij wordt nog bevestigd door de opmerking dat de hoofdpersoon nu eens *Gideon* dan weder *Jerubbaäl* heet, eenmaal (VIII:35) *Jerubbaäl Gideon*, en dat niet minder dan drie keeren de oorsprong van den eeredienst in Ofra verklaard wordt, VI:22—24; 25—32; VIII:24—27.

Van die bestanddeelen is zeker het verhaal waarvan ons in VIII:4—21, 24—32 een gedeelte bewaard is gebleven het oudste en geloofwaardigste. Wat wij er van over hebben houdt in, dat Gideon, die hier waarschijnlijk Jerubbaäl heette, uit het Manassietische geslacht Abiëzer, aan het hoofd van driehonderd man den Jordaan overtrok, om op de Midianietische vorsten Zebah en Salmunna den dood zijner broeders te wreken; die onderneming was zoo hachelijk dat de inwoners van Sukkoth en Penuël, uit vrees voor de Midianieten, weigerden hem levensmiddelen te verstrekken; maar hij versloeg de vijanden, nam de beide opperhoofden gevangen, tuchtigde de ongeloovige steden, doodde de moordenaars zijner broeders en maakte van de buitgemaakte gouden sieraden een efod, die, door hem in Ofra opgericht, door de bevolking van den omtrek vereerd werd. Hieraan ging in het oorspronkelijke verhaal zeker vooraf, hoe de Midianieten ten westen van den Jordaan hadden geplunderd en gemoord (VIII:18); wie die vervolger van Zebah en Salmunna was; hoe hij zijne driehonderd man bij elkander gekregen had; wellicht ook, hoe de Efraimieten bij den Ravensteen eene eerste overwinning op de Midianieten bevochten hadden (zie op VII:25). Maar wat hieromtrent te boek gesteld was is verdrongen door hetgeen nu aan VIII:4 voorafgaat, waarin wellicht enkele trekken van het oude verhaal zijn bewaard. Dan werd aan het slot van het bericht over de overwinning op Zebah en Salmunna zeker duidelijk medegedeeld, wat VIII:27, 29 v. niet meer dan gissen doet, dat Jerubbaäl na de behaalde overwinning heerscher is geworden over de streek waarin zijne woonplaats Ofra lag.

Eene geheel andere voorstelling van Gideon en zijne overwinning op de Midianieten treffen wij in VI : 1—VIII : 3 aan. Van de laatste verzen, VII : 23—VIII : 3, was de stof zeker meerendeels gegeven in de overlevering van eene luisterrijke overwinning, bij den Ravensteen op de Midianieten behaald, die Jez. IX : 3; X : 26 vermeld wordt en waarvan denkelijk ook het weggelaten gedeelte van het oude verhaal gewaagde. Overigens behelst het geen geschiedenis, maar is het inkleeding van het godsdienstig denkbeeld: van Jahwe komt de verlossing van Israël; hij verleent haar zooals het hem behaagt en heeft daarbij de hulp van een talrijk leger niet noodig.

Eene eigenaardige plaats neemt hier VI : 25—32 in. Het stuk bedoelt, aan den naam van den overwinnaar der Midianieten, *Jerubbaäl* — dat hij oorspronkelijk zoo heette blijkt uit IX : 28; 2 Sam. XI : 22 — het aanstootelijk karakter te ontnemen door er een bijnaam van te maken, waarvan eene onergerlijke verklaring gegeven wordt. *Gideon*, dat ‚de houwer' beteekent, een gepaste bijnaam voor een overwinnaar (verg. dien van Judas den Hasmoneër, *Makkabi*, d. i. ‚strijdhamer', en dien van den overwinnaar der Arabieren in Zuid-Frankrijk, Karel *Martel*, d. i. ‚hamer'), werd tot den eigennaam van den held gemaakt en straks in het oudere verhaal in de plaats van *Jerubbaäl* gesteld. Ook werd het altaar te Ofra, een bestanddeel van den zeer bedenkelijken eeredienst aldaar, zoo goed mogelijk van zijn aanstootelijk karakter ontdaan: daar was een offer door wondervuur ontstoken (VI : 17—21); in Ofra had Gideon een altaar van den baäl door een ter eer van Jahwe vervangen (VI : 25—32).

Dat wij dit verhaal niet in zijn oorspronkelijken vorm hebben, blijkt ook uit VI : 1, 3, 4; VII : 10—15; zie aldaar. Zeker heeft de Deuteronomische bewerker VI : 7—10 geschreven en VI : 1—6 omgewerkt. Hij of de laatste bewerker heeft in het andere verhaal VIII : 22 v. ingelascht (zie aldaar), VIII : 33—35, dat tot overgang dient op het verhaal over Abimelech, H. IX, wellicht ook VI : 25—32.

VI : 1 De Israëlieten deden wat kwaad was in het oog van Jahwe; daarom
2 gaf Jahwe hen zeven jaar lang in de hand van Midian, ′ en Midian
was Israël te machtig. Uit vrees voor de Midianieten maakten de
Israëlieten zich de holen die in de bergen zijn, de spelonken en berg-
3 vesten. ′ Telkens wanneer de Israëlieten gezaaid hadden trokken de
4 Midianieten, de Amalekieten en de Oosterlingen tegen hen op, ′ leger-
den zich tegenover hen en verdierven de opbrengst des lands tot bij
Gaza; zoodat zij in Israël geen leeftocht overlieten, noch schaap, noch
5 rund, noch ezel. ′ Want zij trokken op met hun vee en hunne tenten, en
kwamen talrijk als sprinkhanen; zij en hunne kameelen waren ontelbaar,
6 en zij kwamen in het land om het te verderven. ′ Als nu Israël zeer
verarmde door de Midianieten, riepen de Israëlieten tot Jahwe.
7 Toen de Israëlieten vanwege de Midianieten tot Jahwe riepen, ′
8 zond Jahwe een profeet tot de Israëlieten, die tot hen zeide: Zoo
spreekt Jahwe, de god Israëls: Ik heb u uit Egypte opgevoerd en uit
9 het slavenhuis uitgeleid, ′ u verlost uit de hand van de Egyptenaren
en van al uwe verdrukkers; ik heb hen voor u uit verdreven en u
10 hun land geschonken. ′ En ik zeide tot u: Ik ben Jahwe, uw god;
gij zult de goden der Amorieten, in wier land gij woont, niet vreezen.
Maar gij hebt niet naar mij geluisterd.
11 Eens kwam de engel van Jahwe en ging zitten onder de terebint

1. *Midian.* Zie op Gen. XXV 2. — In strijd met het vervolg van het verhaal, lezen wij hier dat geheel Israël door de Midianieten onderdrukt wordt. Dit is de voorstelling van den bewerker der oude verhalen; zie inl. op *Richteren.*

2. *maakten — zijn.* De schrijver en zijne lezers kenden zeker vele spelonken en aloude versterkingen, grootendeels door de natuur gevormd — Palestina's kalkbergen zijn er zeer rijk in — waarvan de overlevering zeide dat zij in dien tijd door de Israëlieten waren uitgegraven of tot bergvestingen gemaakt.

3. *Amalekieten.* Zie op III : 13. — *de Oosterlingen.* Zie op Gen. XXIX : 1. — Dat Israëls vijanden hier, vs. 33 en VII : 12 door drie namen worden aangeduid, terwijl zij elders, vs. 1, 2, 6 enz., alleen *Midianieten* heeten, verraadt de hand van een overwerker.

4. *tot bij Gaza*, zeker overdrijving, maar in overeenstemming met vs. 1; zie aldaar. Over *Gaza* zie op Gen. X : 19.

10. *vreezen*, zooveel als: dienen, evenals 2 Kon. XVII : 7, 35, 37.

11. *de engel van Jahwe.* Zie op II : 1. — *het Ofra van Joas*, of het *Ofra der Abiëzrieten*, vs. 24, eene van elders onbekende stad, die volgens ons verhaal in den omtrek van Sichem gelegen heeft; over een ander *Ofra*, in Benjamin, zie op Joz. XVIII : 23. — *den Abiëzriet.* Abiëzer was een Manassietisch geslacht en komt nog voor Joz. XVII : 2; 1 Kron. VII : 18. — *bezig — slaan.* Eene perskuip

bij het Ofra van Joas, den Abiëzriet, terwijl diens zoon Gideon bezig
was in eene perskuip tarwe uit te slaan, om ze voor de Midianieten
12 te verbergen.′ Daar verscheen hem de engel van Jahwe en zeide tot
13 hem: Jahwe is met u, kloeke held.′ Gideon zeide tot hem: Och, mijn
heer, indien Jahwe met ons was, waarom zou dan dit alles ons over-
komen zijn? Waar zijn al zijne wonderdaden, waarvan ons onze vade-
ren verteld hebben, die ons zeiden: Heeft niet Jahwe ons uit Egypte
opgevoerd? — En nu heeft Jahwe ons verstooten en in de hand van
14 Midian gegeven.′ Toen wendde zich Jahwe tot hem en zeide: Ga in
deze uwe kracht en red Israël uit de hand van Midian; ik zend u
15 immers?′ Maar hij zeide tot hem: Och, Heer, waardoor zou ik Israël
redden? Mijn geslacht is immers het onaanzienlijkste in Manasse, en ik
16 ben de jongste in mijne familie.′ Maar Jahwe zeide tot hem: Omdat
17 ik met u zal zijn, zult gij Midian als een eenig man verslaan.′ Toen
zeide hij tot hem: Indien ik gunst in uw oog heb gevonden, geef mij
18 dan een teeken dat gij zelf met mij spreekt.′ Verwijder u niet van hier,
voordat ik tot u kom en de gave die ik uit huis ga halen u voorzet.
19 Hij zeide: Ik zal blijven tot uwe terugkomst.′ Hierop ging Gideon
naar binnen, bereidde een geitenbokje en eene maat meel tot onge-
zuurd brood, deed het vleesch in een korf, het nat in een pot, bracht
het tot hem naar buiten onder de terebint en zette het bij hem.′
20 De engel van Jahwe zeide tot hem: Neem het vleesch en het brood,
leg het op gindschen roststeen en giet er het nat over uit. Hij deed
21 zoo.′ Toen strekte de engel van Jahwe de punt van den staf dien hij
in de hand had uit, en raakte het vleesch en het brood aan; daar
schoot het vuur uit de rots, verteerde het vleesch en het brood, en de
engel van Jahwe was verdwenen.
22 Nu zag Gideon dat het de engel van Jahwe was geweest, en zeide
hij: Helaas, Heer Jahwe! zoo heb ik dan Jahwe's engel van aangezicht
23 tot aangezicht gezien.′ Maar Jahwe zeide tot hem: Vrede zij u! Vrees
24 niet. Gij zult niet sterven.′ Daarom bouwde Gideon aldaar een altaar
voor Jahwe en noemde het: Jahwe is vrede. Het bevindt zich nog
altijd te Ofra der Abiëzrieten.
25 In dienzelfden nacht zeide Jahwe tot hem: Neem tien mannen uit

was eene rotsholte of eene schuur, zoo groot dat daarin verscheiden mannen te gelijk druiven konden treden, dus niet onbruikbaar voor het doel waartoe Gideon de zijne bezigde. Maar men dorschte gewoonlijk op een dorschvloer in de open lucht, liefst op eene hoogte, waar de wind het kaf medevoerde. Met een stok klopte men het graan uit alleen als de voorraad gering was, Ruth II: 16; Jez. XXVIII: 27; anders dorschte men òf met runderen, die het graan traden (zie op Deut. XXV: 4), òf met eene slede (zie op 2 Sam. XXIV: 22).

14. *in deze uwe kracht.* Waarschijnlijk wordt bedoeld: in de kracht die de straks genoemde zending door Jahwe u zal verleenen.

15. *Heer.* Dit woord wordt met dezelfde medeklinkers geschreven als *mijn heer.* Zij die de klinkers er bij schreven wilden dat men *mijn heer* zou lezen in vs. 13, waar de engel, en *Heer* in ons vers waar, blijkens vs. 14 en 16, Jahwe zelf wordt toegesproken. Verscheiden hss. en oude vertt. hebben op beide pll. *de engel van Jahwe.* — *Mijn geslacht,* Abiëzer. — *mijne familie,* het huis van Joas.

19—21. Waarschijnlijk bracht men oudtijds onder Israël op deze manier offers; geheel anders geschiedde het later volgens de wet, Lev. I—VII. Hier wordt een rotssteen tot altaar gemaakt (verg. op Exod. XX: 25); maar de schrijver van vs. 22—24 vond in dit verhaal blijkbaar geen altaar vermeld; want hij laat Gideon eerst later een altaar bouwen.

20. *Jahwe,* volg. hss. en Gr. vert.; Hebr. t. *God.*

21. Verg. XIII: 19 v.

22—24. Den schrijver dezer verzen was het blijkbaar aanstootelijk dat Gideon (vs. 17) het begeerlijk achtte Jahwe te zien; daarom laat hij hem hier vreezen omdat hij hem gezien heeft. Tevens wil hij van het altaar te Ofra eene andere verklaring geven dan de schrijver van vs. 11—21.

22. *Helaas — gezien.* Zie op Gen. XVI: 13.

24. *Daarom — vrede.* Desgelijks heet Exod. XVII: 15 een altaar: Jahwe is mijne banier.

25—32. Dit verhaal, van een anderen schrijver dan vs. 17—21 en vs. 22—24, tracht wederom den oorsprong van het altaar te Ofra te verklaren. Bovendien wil het eene onergerlijke verklaring

uwe knechten en een zevenjarigen stier, haal het altaar van den baäl
dat aan uw vader toebehoort omver, en houw den gewijden boomstam
26 die daarbij staat om; ' bouw dan een altaar voor Jahwe, uwen god, op
den top dezer sterkte, neem den stier en breng dien als brandoffer op
27 het hout van den gewijden boomstam dien gij omhieuwt. ' Dienvolgens
nam Gideon tien mannen uit zijne knechten en deed zooals Jahwe hem
gelast had; maar, daar hij zijne verwanten en de inwoners der stad te
28 zeer vreesde om het overdag te doen, deed hij het des nachts. ' Toen
de inwoners der stad den volgenden morgen opstonden, daar was
waarlijk het altaar van den baäl omvergeworpen, de gewijde boomstam
die er bij had gestaan omgehouwen en de stier op het nieuw gebouwde
29 altaar geofferd! ' Zij zeiden tot elkander: Wie zou dit gedaan hebben?
En toen zij navroegen en uitvorschten, zeide men: Gideon, de zoon
30 van Joas, heeft het gedaan. ' Nu zeiden de inwoners der stad tot Joas:
Breng uw zoon naar buiten, opdat hij sterve; want hij heeft het altaar
van den baäl omvergeworpen en den gewijden boomstam die er bij
31 stond omgehouwen. ' Maar Joas zeide tot allen die bij hem stonden:
Moet gíj voor den baäl strijden? gíj hem redden? Wie voor hem strijdt
zal ter dood gebracht worden voordat de morgen om is. Indien hij een
god is, laat hij voor zich zelven strijden, omdat hij zíjn altaar omver-
32 geworpen heeft. ' Te dien dage noemde hij hem Jerubbaäl, zeggende:
De baäl strijde tegen hem, omdat hij zijn altaar omvergeworpen heeft!
33 Alle Midianieten nu, Amalekieten en Oosterlingen verzamelden zich,
trokken den Jordaan over en legerden zich in de vallei van Jizreël. '
34 Toen bekleedde zich de geest van Jahwe met Gideon; hij stak de
bazuin, en de Abiëzrieten gaven aan zijne oproeping gehoor en volgden
35 hem. ' Ook zond hij boden tot de overige geslachten van Manasse, en
zij volgden hem eveneens. Ook zond hij boden tot Azer, Zebulon en
Naftali; waarop zij hem te gemoet trokken.
36 Toen zeide Gideon tot God: Indien gij inderdaad door mij Israël red-
37 den wilt, zooals gij toegezegd hebt — ' zie, ik zal eene wollen vacht
op den dorschvloer leggen; indien alleen op die vacht dauw valt, terwijl
het geheele land droog blijft, dan zal ik weten dat gij door mij Israël
38 redden zult, zooals gij toegezegd hebt. ' En het geschiedde zoo: toen hij
den volgenden morgen opstond en de vacht uitwrong, perste hij er den
39 dauw uit, eene schaal vol water. ' Daarop zeide Gideon tot God: Uw
toorn ontbrande niet tegen mij wanneer ik nog ditmaal spreek. Laat
mij nog eens eene proef met de vacht nemen; nu blijve alleen de
40 vacht droog, terwijl op het geheele land dauw valt. ' En in dien
nacht deed God zoo: alleen de vacht bleef droog, en op het geheele
land viel dauw.

geven van den naam *Jerubbaäl*, die waarschijnlijk ‚baälstrijder', desnoods ‚Baäl strijdt' of ‚zal strijden', in geen geval ‚Baäl zal tegen hem strijden' beteekent. Zie op II : 11, ook op 2 Sam. XI : 21.

25. *tien mannen uit uwe knechten*, naar gissing ingevoegd, in overeenstemming met vs. 27. — *een zevenjarigen stier*, naar verb. t.; Hebr. t. *den rund-stier die van uw vader is en een zevenjarigen, den tweeden, stier*. Ook in vs. 26, 28 is in grondt. bij *den stier* het woord *den tweeden* gevoegd, door iemand die den bedorven tekst van vs. 25 vóor zich had. — *den gewijden boomstam*. Zie op Exod. XXXIV : 13.

26. *dezer sterkte*. Welke plek hiermede aangeduid wordt, is onbekend; wellicht eene hoogte waarop de burg van Ofra stond. Op *deze sterkte* volgt in grondt. nog een woord (*met den houtstapel*? *in de slagorde*?), dat als hier onverstaanbaar is weggelaten.

33. *den Jordaan*, duidelijkheidshalve ingevoegd. — *de vallei van Jizreël*. Zie op Joz. XVII : 16.

34. *bekleedde zich de geest van Jahwe met*. Dezelfde uitdrukking voor „de geest bezielde" of „kwam op iemand" 1 Kron. XII : 18; 2 Kron. XXIV : 20; Job XXIX : 14. — *de Abiëzrieten*, Gideons verwanten. Dat dezen hem volgden is stellig bestanddeel der oude overlevering geweest; zie VIII : 2. De jongere verhaler voegt er in vs. 35 de overige geslachten van Manasse en nog drie stammen bij, om VII : 1—7 voor te bereiden; zie aldaar.

VII : 1 Des morgens maakte zich Jerubbaäl, dat is Gideon, met al het volk
dat bij hem was op en legerde zich aan de bron Harod, terwijl het
kamp der Midianieten zich ten noorden van hem, van den Leeraars-
2 heuvel af, in de vallei uitstrekte.′ En Jahwe zeide tot Gideon: Gij
hebt zoo veel volk bij u dat ik Midian niet in hunne hand wil geven;
opdat Israël zich niet verhoovaardige tegen mij, zeggende: Mijne eigen
3 hand heeft mij gered.′ Kondig daarom ten aanhooren van het volk af:
Wie bevreesd en bang is keere terug! Zoo schiftte Gideon hen. En twee
en twintig duizend man van het volk keerden terug; er bleven tien
4 duizend over.′ Maar Jahwe zeide tot Gideon: Nog is het volk te
talrijk. Voer hen af naar het water, opdat ik hen daar voor u schifte.
De man van wien ik tot u zeggen zal dat hij met u mag gaan, die
ga met u, en ieder van wien ik tot u zeggen zal dat hij niet met u
5 mag gaan, die zal niet medegaan.′ Zoo voerde hij het volk af naar
het water; waar Jahwe tot Gideon zeide: Allen die met hunne tong
uit het water lekken, zooals een hond lekt, moet gij afzonderlijk zetten;
desgelijks allen die zich op hunne knieën nederlaten, om met de hand
6 het water naar den mond te brengen en zoo te drinken.′ Het aantal
nu dergenen die lekten was driehonderd man; al de overigen hadden
7 zich op de knieën gebogen om water te drinken.′ En Jahwe zeide tot
Gideon: Door die driehonderd die gelekt hebben zal ik u redden en
Midian in uwe hand geven; al de anderen kunnen naar huis gaan.′
8 Toen namen zij den mondvoorraad en de bazuinen van het volk tot
zich en zond hij de overige Israëlieten weg, ieder naar zijne tent:
maar die driehonderd man hield hij bij zich. Inmiddels was het kamp
der Midianieten beneden hem in de vallei.
9 In dien nacht zeide Jahwe tot hem: Sta op, daal af in het kamp;
10 want ik geef het in uwe hand.′ Indien gij bevreesd zijt af te dalen,
11 begeef u dan met uw knecht Pura naar het kamp′ en luister wat zij
daar spreken. Dan zult gij moed vatten en in het kamp afdalen.
Dientengevolge begaf hij zich met zijn knecht Pura naar de plaats
waar de verst vooruitgeschovenen der gewapende manschap in het

1—8. Dat Gideon met een klein aantal krijgers de Midianieten overwon is zeker overeenkomstig de oude overlevering, VI : 34; VIII : 2. Maar terwijl deze inhield dat dit getal zoo gering was omdat alleen zijn geslacht, Abiëzer, hem volgde, is het hier Jahwe's uitdrukkelijke wil dat hij met weinigen zal strijden; opdat het blijken zou dat Jahwe Israëls redder was. Deze tegenstelling, van de hulp die Jahwe geeft met die welke door menschen wordt aangebracht, speelt eene groote rol in het godsdienstig leven der Israëlieten; verg. o. a. 1 Sam. XIV : 6; XVII : 47; 2 Kron. XX : 15; Ps. XX : 8; XXXIII : 16—19; CXLVII : 10 v.; Spr. XXI : 31; Jez. XXXI : 1—3; Hoz. I : 7; 1 Makk. III : 18; 2 Makk. XV : 27. Zij leidde soms tot de vermaning op Jahwe alleen te vertrouwen, met versmading van wereldsche middelen tot redding, als legers, vestingen, bondgenooten, geneesheeren; zie b. v. 2 Kron. XVI : 12; Jez. XXX : 15; Jer. XVII : 5.

1. *de bron Harod,* onbekend, maar eene plaats *Harod* komt voor 2 Sam. XXIII : 25; 1 Kron. XI : 27. — *den Leeraarsheuvel,* onbekend. Misschien is de tekst bedorven en moet gelezen worden *den heuvel Tabor*; zie VIII : 18. — *de vallei,* die van Jizreël, VI : 33. Waarschijnlijk worden wij hier aan den noordoostelijken hoek, ten noorden van den Gilboa, verplaatst.

3. Verg. Deut. XX : 8. — *Zoo schiftte Gideon hen,* volg. verb. t. — *En — terug.* Zooveel vrees boezemde het talrijke leger der Midianieten in.

5. *om — en zoo,* volg. verb. t., gedeeltelijk met verplaatsing van eenige woorden uit vs. 6. — De proef dient niet, om òf de krijgshaftigsten, òf — tot vergrooting van het wonder — de minst kloeken uit te kiezen; zij is een willekeurig gekozen middel om de tienduizend tot een klein getal te verminderen.

8. *Toen — weg.* Zoo wordt bij voorbaat verklaard, hoe die driehonderd aan zoovele kruiken en bazuinen kwamen als zij in vs. 16—22 blijken bij zich te hebben. — *naar zijne tent,* eene uit den ouden tijd bewaarde spreekwijze voor „naar huis"; Deut. XVI : 7; 1 Sam. IV : 10; XIII : 2; 2 Sam. XX : 1; 1 Kon. VIII : 66; XII : 16; Ps. LXIX : 26; CXXXII : 3.

10—15. Vreemd is het dat Gideon na het wonder met de vacht weder eene geloofsversterking noodig heeft. Deze voorstelling zal wel een gevolg zijn van het samengesteld karakter van ons verhaal.

11. *zult — vatten,* letterlijk *zullen uwe handen sterk worden*; evenzoo 2 Sam. II : 7; Zach. VIII : 9; verg. op 1 Sam. XXIII : 16.

12 kamp gelegerd waren.′ De Midianieten nu, de Amalekieten en al de
Oosterlingen lagen in de vallei, talrijk als sprinkhanen, hunne ka-
meelen waren ontelbaar als de zandkorrels aan het strand der zee.′
13 Toen Gideon het kamp binnenkwam, vertelde juist een man aan zijn
makker een droom; hij zeide: Ik heb een droom gehad: een gebakken
gerstenbrood kwam in het kamp der Midianieten rollen, bereikte de
tent, sloeg ze neder, wierp ze ten onderst boven, en daar lag de tent!′
14 Zijn makker antwoordde: Dat kan niet anders zijn dan het zwaard
van Gideon, den zoon van Joas, den Israëliet. God heeft de Midianieten
15 en het geheele kamp in zijne hand gegeven.′ Zoodra Gideon dien droom
had hooren vertellen en uitleggen, wierp hij zich ter neder, waarna
hij in de legerplaats der Israëlieten terugkeerde en zeide: Maakt u
op; want Jahwe geeft het leger der Midianieten in uwe hand.
16 Nu verdeelde hij de driehonderd man in drie benden, stelde aan
allen bazuinen en ledige kruiken ter hand, in elke kruik een fakkel,′
17 en zeide tot hen: Wat gij mij ziet doen moet gij ook doen. Zie, wan-
neer ik aan den rand van het kamp ben gekomen, dan moet gij doen
18 zooals ik doe.′ Wanneer ik en allen die mij vergezellen de bazuin
steken, dan moet ook gij de bazuin steken rondom het geheele kamp
en roepen: Voor Jahwe en Gideon!
19 Gideon nu en de honderd man die hem vergezelden kwamen aan
den rand van het kamp bij het begin van de middelste nachtwaak,
toen men juist de schildwachten had uitgezet; zij staken de bazuin en
20 sloegen de kruiken die zij in de hand hadden stuk.′ Hierop staken de
drie benden de bazuin, braken de kruiken, grepen met de linkerhand
de fakkels, terwijl zij in de rechterhand de bazuinen hadden om er op
21 te blazen, en riepen: Het zwaard van Jahwe en Gideon!′ Terwijl zij
op hunne plaatsen rondom het kamp bleven staan, ging het geheele
22 leger ijlings schreeuwend op de vlucht.′ En toen zij de driehonderd
bazuinen staken, keerde Jahwe het zwaard van den een tegen den
ander in het geheele kamp, en het leger vlood tot Beth-hassjitta, naar
Sereda, tot den oever van Abel-mehola, bij Tabbath.
23 Hierop verzamelden zich de Israëlieten uit Naftali, Azer en geheel
24 Manasse en vervolgden de Midianieten.′ Ook zond Gideon boden in het
geheele gebergte van Efraim met den last: Daalt af, Midian te gemoet,
en bezet de wateren tot Beth-bara en den Jordaan, zoodat zij er niet
over kunnen. Zoo verzamelden zich alle Efraimieten; zij bezetten de

13. *een gebakken gerstenbrood*, zinnebeeld van de landbouwers, zooals *de tent* van de rondzwervende Midianieten. Het enkelvoud *de tent* dient niet om eene bepaalde tent, b. v. die van den aanvoerder, aan te duiden, maar is een tegenhanger van het enkelvoud *een brood*.

16. *in — fakkel*. Duidelijk is de voorstelling niet. Of men stak den fakkel met het niet brandende eind in de kruik, om ze samen in éene hand te kunnen dragen, terwijl men in de andere de bazuin had, òf men stak het brandende eind er in, opdat het licht eerst zichtbaar wierd als de kruiken werden stukgeslagen. Waarschijnlijk bedoelt de verhaler het laatste.

17. Onvermeld blijft het bevel dat de drie benden zich naar verschillende punten moesten begeven. — *Wat gij mij ziet doen*, zeer onzekere vertaling.

18. *rondom het geheele kamp*. Evenzoo vs. 21. De schrijver verzuimt zich duidelijk te maken, hoe drie benden van honderd man een kamp van 135.000 man (VIII : 10) konden omsingelen, of zelfs binnen weinige uren van drie ver van elkander verwijderde punten gaan bestoken.

19. *de middelste nachtwaak*. Zie op Exod. XIV : 24.

22. *in*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *en in*. — De opgave der plaatsen waarheen de Midianieten vloden is zoo onduidelijk dat het zelfs niet blijkt hoevele richtingen hier aangegeven zijn. — *Beth-hassjitta*, ‚Acaciënhuis', komt elders niet voor en lag waarschijnlijk ten noordwesten van Beth-sjean. — *Sereda*, volg. hss. en Syr. vert., komt 1 Kon. XI : 26, 43; 2 Kron. IV : 17 voor (verg. op Joz. III : 16); Hebr. t. *Serera*, onbekend; evenals *Tabbath*. — *Abel-mehola*. Zie op 1 Kon. IV : 12. Daar deze plaats in het Jordaandal lag, wordt met haar *oever* wellicht de rand van het Jordaandal in hare nabijheid bedoeld.

22. Volg. VI : 35 waren dezelfde stammen benevens Zebulon reeds vroeger opgeroepen, maar op Jahwe's last voor het grootste deel weder weggezonden; verg. Inl.

24. *Beth-bara*, onbekend, wellicht verminkt uit *Beth-abara*, d. i. ‚Veerhuis'.

25 wateren tot Beth-bara en den Jordaan,′ grepen twee Midianietische
vorsten, Oreb en Zeëb, doodden Oreb bij den Ravensteen en Zeëb bij
de Wolvenpers, vervolgden de Midianieten en brachten de hoofden van
VIII : 1 Oreb en Zeëb bij Gideon, aan de overzijde van den Jordaan.′ Toen
zeiden de Efraimieten tot hem: Waarom hebt gij ons dit aangedaan,
dat gij ons niet opriept toen gij de Midianieten gingt bevechten? En
2 zij voeren hevig tegen hem uit.′ Maar hij zeide tot hen: Wat heb ik
nu gedaan gelijk aan hetgeen gij deedt? Is niet Efraims nalezing meer
3 waard dan Abiëzers oogst?′ In uwe hand heeft God de Midianietische
vorsten Oreb en Zeëb gegeven. Wat heb ik kunnen doen gelijk aan
hetgeen gij deedt? Toen hij zoo sprak, bedaarde hunne opgewonden-
heid tegen hem.
4 Gideon nu kwam aan den Jordaan en trok dien over met de drie-
5 honderd man die hem vergezelden, vermoeid en hongerig.′ En hij zeide
tot de inwoners van Sukkoth: Geeft toch eenige brooden aan mijne
manschappen; want zij zijn vermoeid, en ik vervolg de Midianietische
6 koningen Zebah en Salmunna.′ Maar de overheden van Sukkoth zeiden:
Houdt gij de vuist van Zebah en Salmunna reeds vast, dat wij aan uwe
7 legerbende brood zouden geven?′ En Gideon zeide: Hiervoor zal ik,
wanneer Jahwe Zebah en Salmunna in mijne hand geeft, uw vleesch
8 dorschen.′ Van daar trok hij op naar Penuël en deed haren inwoners
hetzelfde verzoek; maar zij antwoordden hem evenals die van Sukkoth.′
9 Toen zeide hij ook tot de inwoners van Penuël: Wanneer ik in vrede
terugkeer, zal ik dezen toren omverwerpen.
10 Zebah en Salmunna nu waren in Karkor, met hun leger, ongeveer
vijftien duizend man sterk, al wat overgebleven was van het geheele
leger der Oosterlingen; honderd twintig duizend man die het zwaard
11 voerden waren gevallen.′ En Gideon trok op langs den weg der tent-
bewoners, ten oosten van Nebo en Jogbeha, en versloeg het leger, dat
12 geen gevaar duchtte.′ Zebah en Salmunna namen de vlucht, maar hij
vervolgde hen en nam de beide Midianietische koningen Zebah en
Salmunna gevangen, nadat hij het geheele leger uiteengejaagd had.

25. *Oreb* beteekent ‚raaf', *Zeëb* ‚wolf'. Waarschijnlijk heeft de verhaler de Midianietische vorsten zoo genoemd om de namen *Ravensteen* en *Wolvenpers* te verklaren, bij welke plaatsen de overlevering zeide dat eenmaal de Midianieten verslagen waren; zie Jez. X : 26. — *aan — Jordaan.* Dit is in strijd met VIII : 4, waar Gideon eerst overtrekt, en blijkbaar van een anderen schrijver (zie Inl.). Maar het geheele slot van het vers strookt niet met VIII : 1—3. Immers, door aan Gideon de hoofden der verslagen vorsten te brengen erkennen de Efraimieten hem als heer, en hoe kunnen zij dan terzelfder tijd hevig met hem twisten? Waarschijnlijk kende de schrijver eene oude overlevering, volgens welke de Efraimieten de eigenlijke overwinnaars van Midian waren, en brengt hij haar op deze wijze in verband met de plaats die Gideon in zijn verhaal inneemt.

1. *Waarom — bevechten?* Hetzelfde verwijten de Efraimieten Jefta in den oorlog tegen de Ammonieten, XII : 1.

2. *Is — oogst?* Deze zegswijze kan oorspronkelijk even goed de uiting van den trots van het machtige Efraim tegenover het kleine Abiëzer, als die der bescheidenheid van Abiëzers aanvoerder geweest zijn.

4. *trok — over,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *overtrekkende.* — *hongerig,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *vervolgende.*

5. *Sukkoth.* Zie op Gen. XXXIII : 17.

6. Zij vertrouwden niet dat Gideon zijn doel bereiken zou, en waren bevreesd voor de wraak der Midianieten.

7. Na *dorschen* heeft grondt. nog *en doornen der woestijn en stekelplanten,* dat uit vs. 16 hierheen is verdwaald. Welke straf bedoeld wordt is niet duidelijk; misschien doodgeeselen.

8. *Penuël.* Zie op Gen. XXXII : 30.

10. *Karkor,* onbekend.

11. *den weg der tentbewoners,* waarschijnlijk den grooten karavaanweg van Damaskus naar Arabië. — *Nebo,* volgens geringe tekstverandering; Hebr. t. *Nobah.* Deze plaats lag echter in het noordoosten (zie op Num. XXXII : 42), terwijl wij hier, blijkens *Jogbeha* (zie Num. XXXII : 35), in het zuidoosten verplaatst worden; waar ook Nebo lag (zie Num. XXXII : 38). — *dat — duchtte.* Ongeloofelijk, indien dit een overschot van het uit elkaar gejaagde leger is; maar in het oorspronkelijke verhaal was het dit niet. Zie Inl.

13, 14 Uit den strijd teruggekeerd, ' ving Gideon, de zoon van Joas, een
knaap op uit de inwoners van Sukkoth, die op zijne navraag voor hem
de overheden en oudsten van Sukkoth, zeven en zeventig man, op-
15 schreef. ' En toen hij tot de inwoners van Sukkoth kwam, zeide hij:
Hier hebt gij nu Zebah en Salmunna, waaromtrent gij, mij honende,
gezegd hebt: Houdt gij de vuist van Zebah en Salmunna reeds vast,
16 dat wij aan uwe vermoeide mannen brood zouden geven? ' Toen nam
hij de oudsten der stad in hechtenis, en nam doornen der woestijn
en stekelplanten, waarmede hij de inwoners van Sukkoth dorschte. '
17 Ook wierp hij den toren van Penuël omver en doodde de inwoners
der stad.
18 Hierna zeide hij tot Zebah en Salmunna: Wie waren toch de mannen
die gij op den Tabor gedood hebt? Zij zeiden: Uws gelijken, konings-
19 zonen van gestalte. ' Hij zeide: Dat waren mijne broeders, de zonen
mijner moeder. Zoo waar als Jahwe leeft, hadt gij hen in het leven
20 gelaten, ik zou u niet dooden. ' Toen zeide hij tot Jether, zijn oudsten
zoon: Sta op, dood hen. Maar de knaap trok zijn zwaard niet uit: hij
21 was bang; want hij was nog jong. ' En Zebah en Salmunna zeiden:
Sta zelf op en val op ons aan; want zooals de man, is zijne kracht.
Toen stond Gideon op, doodde Zebah en Salmunna en nam de maantjes
die hunne kameelen aan den hals droegen.
22 Nu zeiden de Israëlieten tot Gideon: Heersch over ons, en niet alleen
gij, maar ook uw zoon en uw kleinzoon; omdat gij ons uit de hand
23 der Midianieten gered hebt. ' Maar Gideon zeide tot hen: Ik zal over
u niet heerschen; ook mijn zoon zal over u niet heerschen; Jahwe zal
over u heerschen.
24 Voorts zeide Gideon tot hen: Laat mij u iets verzoeken. Ieder van
u geve mij een ring uit zijn buit — want, daar het Ismaëlieten waren,
25 droegen zij gouden ringen. ' Zij zeiden: Gaarne geven wij ze — spreid-
den een kleed uit en wierpen daarop ieder een ring uit zijn buit. '
26 Het gewicht der gouden ringen waarom hij gevraagd had was zeven-
tienhonderd sikkelen, behalve de maantjes en oorknoppen en purperen
gewaden die door de Midianietische koningen gedragen waren, en de
27 ketenen aan de halzen hunner kameelen. ' En Gideon maakte hiervan
een efod, dien hij in zijne woonplaats Ofra zette. Daar boeleerde gansch
Israël dien efod achterna en werd hij voor Gideon en zijn huis ten valstrik.

13. Na dit vers heeft Hebr. t. nog twee onverstaanbare woorden, waarschijnlijk eene verschrijving van de voorafgaande.

16. *dorschte,* volg. Gr. vert., in overeenstemming met vs. 7; Hebr. t. *deed kennen.*

18. *Wie waren toch,* volg. vert. t.; Hebr. t. *Waar waren?* — Van dien dood der broeders van Gideon is in het voorgaande geen melding gemaakt. Waarschijnlijk stond hiervan iets in het verhaal dat door VI, VII verdrongen is; zie Inl. — Over *den Tabor* zie op Joz. XIX : 12.

19. Over den plicht der bloedwraak zie op Num. XXXV : 12 v. en verg. op Gen. IX : 5.

20. *Jether,* dezelfde naam als *Jetro,* die van Mozes' schoonvader, Exod. III : 1.

21. *zooals — kracht.* Zij vreezen een langeren doodstrijd: een knaap kon hen niet met vaste hand treffen. — *de maantjes.* Zulke voorwerpen komen Jez. III : 18 onder de sieraden der Jeruzalemsche vrouwen voor en deden zeker ook als amuletten dienst.

22 v. Deze weigering van de erfelijke koningswaardigheid door Gideon is in strijd met IX : 2 (verg. IX : 28), volgens welke plaats hij wel degelijk over Sichem geheerscht heeft. Zij is verdicht om de kloof tusschen Gideon en Abimelech zoo breed mogelijk te maken (verg. Inl.), en is in den geest van 1 Sam. VII : 2—VIII : 22; X : 17—19, een der jongste gedeelten van *Samuel,* en van IX : 8—15. — Het koningschap in elk geval af te keuren, zooals hier geschiedt, kon in den koningstijd bezwaarlijk bij iemand opkomen, wel na den ondergang van Juda.

24. *ring,* hetzij neusring (zie op Gen. XXIV : 22), hetzij oorring (Gen. XXXV : 4). — *Ismaëlieten* In Gen. XXV : 13—15 wordt Midian niet onder Ismaëls zonen opgenoemd. De naam *Ismaëlieten* duidt hier waarschijnlijk alle Bedowienen aan.

26. *zeventienhonderd sikkelen,* ongeveer 29 kilo. — *oorknoppen,* ook Jez. III : 19 vermeld.

27. *een efod.* Dit woord duidt somtijds ontwijfelbaar een priesterlijk schouderkleed aan (zie op Exod. XXVIII : 6—14), maar hier en elders (XVII : 5; XVIII : 17—21; 1 Sam. XIV : 3, 18; XXI : 9;

28 Zoo werden de Midianieten vóor de Israëlieten vernederd en staken
het hoofd niet meer op; en het land had in Gideons tijd veertig
jaar rust.
29 En Jerubbaäl, de zoon van Joas, ging heen en vestigde zich in zijn
30 huis. ′ Gideon had zeventig zonen, lijfelijke zonen; want hij had vele
31 vrouwen. ′ En ook zijne bijvrouw in Sichem baarde hem een zoon, dien
32 hij den naam Abimelech gaf. ′ Gideon, de zoon van Joas, stierf hoogbejaard en werd begraven in de grafstede van zijn vader Joas, te Ofra
der Abiëzrieten.
33 Nadat Gideon gestorven was, boeleerden de Israëlieten weder de
34 baäls achterna en maakten zich den Verbondsbaäl ten God. ′ De Israëlieten dachten niet aan Jahwe, hun god, die hen had verlost uit de
35 hand van al hunne vijanden rondom, ′ en bewezen geen liefde aan het
huis van Jerubbaäl Gideon, voor al het goed dat hij Israël gedaan had.

XXIII : 9; XXX : 7; Hoz. III : 4) een ander heilig voorwerp, volgens sommigen een beeld van Jahwe, waarschijnlijker echter de kist waarin het orakelwerktuig bewaard werd. — *Daar* — *valstrik.* Hiermede wordt de eeredienst te Ofra als een afgodische, althans Jahwe zeer onwelgevallige, gebrandmerkt. In het oorspronkelijke verhaal werd waarschijnlijk, als eene natuurlijke, zelfs lofwaardige, daad verhaald dat Gideon, de grondlegger der eerste heerschappij in Israël, een eeredienst tot wijding van haar heeft ingericht.

28. Aanteekening van den Deuteronomischen bewerker van het boek.

29. Zeker een bestanddeel van het oorspronkelijke verhaal, een deel dat nu vreemd staat na het stuk over den eeredienst dien hij te Ofra stichtte.

30. *lijfelijke zonen,* letterlijk *voortgekomen uit zijne lenden.* Dit wordt nadrukkelijk gezegd, omdat ook ondergeschikte opperhoofden de zonen van een vorst heeten.

31. *zijne bijvrouw te Sichem.* Dit zou eene Israëlietische kunnen geweest zijn, maar de schrijver bedoelt blijkbaar dat het eene Kanaänietische was. Met deze vermelding van Abimelechs afkomst wordt zijne geschiedenis ingeleid en reeds bij voorbaat het slechte karakter zijner heerschappij verklaard.

33. *den Verbondsbaäl,* IX : 46 *den Verbondsgod,* waarschijnlijk zoo genoemd omdat hij de god was van den stedenbond waarover Gideon heerschte. Zeker werd onder dien naam oorspronkelijk Jahwe vereerd, althans in zijn tempel Jahwe aangeroepen; maar voor den schrijver is deze baäl een afgod.

35. *Jerubbaäl Gideon.* Een van beide namen, waarschijnlijk *Jerubbaäl,* is later ingelascht; verg. Inl.

HOOFDSTUK IX.

Abimelech. — Abimelech, de zoon van Jerubbaäl, haalt de Sichemieten over, om zich liever door hem dan door zijne zeventig broeders te laten beheerschen, en brengt met hunne hulp al die broeders om het leven, uitgezonderd Jotham, die aan de slachting ontkomt (1—5). De Sichemieten huldigen Abimelech, en Jotham houdt hun bij die gelegenheid eene fabel voor, van de boomen die een koning wenschten, en die, daar de edele boomen het niet wilden zijn, zich den doornstruik lieten welgevallen (6—15); hij past haar toe op de verhouding tusschen Abimelech en de Sichemieten (16—20) en ontvlucht naar Beër (21). Nadat Abimelech drie jaar koning geweest is, komt hij op gespannen voet met de Sichemieten, die hem lagen leggen (22—25); Gaäl en de zijnen komen in de stad en stoken er het vuur aan (26—29). Abimelechs stadhouder geeft hem er kennis van; waarop hij tegen Sichem optrekt en Gaäl verslaat; deze is genoodzaakt de stad te ruimen, die daarna door Abimelech verwoest wordt (30—45). Ook de toren van Sichem wordt, met allen die er in zijn, verbrand (46—49). Daarna neemt Abimelech Thebes in, maar sneuvelt bij de bestorming van den burg (50—55). Zoo strafte God hem en de Sichemieten voor al het bedreven kwaad (56 v.).

In dit verhaal bezitten wij eene oude, in hoofdzaak geloofwaardige, overlevering. De gebeurtenis waarvan zij de heugenis bewaarde heeft zich ongeveer aldus toegedragen: na den dood van Jerubbaäl, die over Sichem en den omtrek geheerscht had, maakte zich zijn zoon Abimelech met geweld van den troon meester. Deze, de zoon eener Kanaänietische vrouw, was geen ijverig handhaver van de oud-Israëlietische zeden. Dientengevolge kwam de Israëlietische partij tegen hem in verzet, en toen zekere Gaäl zich aan hare spits stelde, werd deze wel door Abimelechs stedehouder, Zebul, verdreven, maar ging Abimelechs rijk toch ten gevolge dier verdeeldheden te gronde (verg. inl. op Gen. XXXIII : 18—XXXIV : 31). De mislukking dezer poging om een koninkrijk in Israël te stichten is den stam Manasse, waartoe Jerubbaäl en Abimelech behoorden, op verlies zijner macht, zelfs op dat van een deel zijner woonplaatsen ten westen van den Jordaan, te staan gekomen (verg. inl. op Gen. XLVII : 28—XLVIII : 22).

De schrijver van het verhaal begreep het belangrijke dezer gebeurtenis niet en geeft ons geen dui-

delijke voorstelling van de verhouding der partijen. Zijn eenig doel is aan te toonen, hoe de Sichemieten en Abimelech door Jahwe gestraft worden voor den moord der zeventig zonen van Jerubbaäl; waarop hij ook de fabel van Jotham toepast, die oorspronkelijk eene geheel andere, in het verhaal misplaatste, beteekenis had (zie op vs. 8—15).

IX : 1 Abimelech, de zoon van Jerubbaäl, ging naar Sichem, tot de broe-
ders zijner moeder, en sprak tot hen en het geheele geslacht van de
2 familie zijner moeder: ′ Spreekt toch tot al de burgers van Sichem:
Wat is beter voor u, dat zeventig mannen, alle zonen van Jerubbaäl,
over u heerschen, of dat éen man over u heerscht? En dan moet gij
3 bedenken dat ik uw been en vleesch ben. ′ Toen spraken de broeders
zijner moeder in dien geest over hem tot al de burgers van Sichem,
en het hart van dezen neigde zich tot Abimelech; want zij zeiden:
4 Hij is onze broeder. ′ Zij gaven hem dan zeventig sikkelen zilver uit
den tempel van den Verbondsbaäl, en Abimelech huurde daarvoor eenige
5 loszinnige en vermetele lieden. Door hen gevolgd, ′ kwam hij in het
huis zijns vaders, te Ofra, en doodde zijne broeders, de zonen van
Jerubbaäl, zeventig man, op éenen steen. Alleen de jongste zoon van
Jerubbaäl, Jotham, bleef over; want hij had zich verborgen.
6 Hierop verzamelden zich alle burgers van Sichem met de geheele
bevolking van Millo en gingen Abimelech tot koning maken bij den
7 eik van den wij-steen te Sichem. ′ Toen men dit aan Jotham mede-
deelde, ging hij op den top van den berg Gerizim staan, verhief zijne
stem en riep hun toe: Hoort naar mij, burgers van Sichem, opdat God
8 naar u hoore! ′ Eens gingen de boomen heen om een koning over zich
9 te zalven. Zij zeiden tot den olijfboom: Wees koning over ons! ′ Maar
de olijfboom zeide tot hen: Zou ik ophouden mijne vettigheid te geven,
die goden en menschen in mij eeren, en over de boomen gaan zweven? ′

1. *de broeders zijner moeder* en *het geheele geslacht van de familie zijner moeder*, de Hamorieten, d. i. de Kanaänietische bevolking van Sichem; verg. op VIII : 31.

2. *En dan*, als gij inziet dat de eenhoofdige regeeringsvorm de verkieslijkste is en dus uit al de zonen van Jerubbaäl éen moet gekozen worden. — *uw been en vleesch.* Verg. Gen. II : 23.

5. *op éenen steen*, desgelijks vs. 18. Wat dit beteekent, is onbekend; wellicht: allen te gelijk.

6. *Millo*, waarschijnlijk eene sterkte die de stad beheerschte. Over het *Millo* van Jeruzalem zie op 2 Sam. V : 9. — *den eik van den wij-steen*, volgens geringe tekstverandering; grondt. *een opgerichten eik.* Waarschijnlijk wordt dezelfde heilige steen bedoeld waarvan Joz. XXIV : 26 v. gewaagt (verg. op Gen. XXVIII : 18). Zie over dien eik op Gen. XII : 6.

7. *den top van den berg.* De schrijver laat Jotham eene zoo hooge plaats innemen opdat hij veilig zijne rede zou kunnen houden, maar vergeet dat hij van zoo grooten afstand niet verstaan kon worden. — *Gerizim.* Zie op Deut. XI : 29.

8—15. De vruchtboomen staan uit den aard der zaak zoo hoog aangeschreven dat daaruit de koning der boomen moet gekozen worden, hoewel vs. 15 de ceder, als de statigste, het verst van den doornstruik afstaat. Maar geen van al die kostelijke boomen wil de koninklijke waardigheid aanvaarden. Zij hebben hiertoe een te nuttig leven, terwijl een koning een ijdel bestaan leidt; zie op vs. 9. Hieruit volgt dat alleen iemand die niets te verliezen heeft zich de koninklijke waardigheid kan laten welgevallen. Deze beschouwing van het koningschap komt eenigermate overeen met die van VIII : 22 v.; zie aldaar.

8. *den olijfboom.* Deze boom heeft een knoestigen, vaak krommen, stam met ruwe schors, en is, schier van onderen af, met eene menigte breed uitloopende takken voorzien; de bladeren, bijna zonder steel, lancetvormig en stijf, zijn van mat-grauwe kleur. Is dus de boom op zichzelf niet schoon, toch is hij, als altijd bladerrijk en van een rijken opslag omgeven, een passend beeld voor iets dat goed gedijt, bij Israëls schrijvers voor het volk of de vromen, Ps. L : 10; CXXVIII : 3; Jer. XI : 16; Hoz. XIV : 7; Sir. XXIV : 14; L : 10. Hij stond in hooge eer om zijne vrucht, die groote waarde heeft, vooral wanneer de boom goed verpleegd en veredeld is, zij zelve zorgvuldig behandeld wordt. Niet alleen is zij, èn rauw èn ingemaakt, eene zeer gewone spijs, maar, wat haar vooral kostelijk maakt, uit haar wordt de olie geperst, die eene der kostbaarste voortbrengselen van Palestina, evenals van andere kustlanden der Middellandsche Zee, was en is, en olijfgaarden tot eene zeer begeerlijke bezitting maakte, Deut. VIII : 8; XXXII : 13; XXXIII : 24 enz. De olijfolie diende vooreerst ter spijsbereiding: zij nam de plaats in die bij ons de boter heeft (1 Kon. XVII : 12 enz.); dan werd zij in de lamp gebruikt (Exod. XXVII : 20 enz.); eindelijk zalfde men daarmede het lichaam (zie op Ruth III : 3) en heilige personen en voorwerpen (zie op Gen. XXVIII : 18). Als zaak van waarde wordt de olie vermeld 2 Kon. XX : 13; Spr. XXI : 17, 20.

9. *zweven.* Hiermede wordt waarschijnlijk bedoeld het wuiven van de takken over andere boomen.

10 Toen zeiden de boomen tot den vijgeboom: Kom, wees gij dan koning
11 over ons! ' Maar de vijgeboom zeide tot hen: Zou ik ophouden mijne
zoetheid en mijne kostelijke vruchten te geven en over de boomen
12 gaan zweven? ' Toen zeiden de boomen tot den wijnstok: Kom, wees
13 gij dan koning over ons! ' Maar de wijnstok zeide tot hen: Zou ik
ophouden mijn most te geven die goden en menschen verblijdt, en
14 over de boomen gaan zweven? ' Toen zeiden alle boomen tot den doorn-
15 struik: Kom, wees gij dan koning over ons! ' En de doornstruik zeide
tot de boomen: Indien gij te goeder trouw mij tot koning over u zalft,
komt dan toevlucht zoeken in mijne schaduw; maar zoo niet, dan zal
vuur uitgaan van den doornstruik, om de cederen van den Libanon
16 te verteren. ' Derhalve, indien gij te goeder trouw en onberispelijk hebt
gehandeld door Abimelech tot koning te maken — indien gij goed
hebt gehandeld jegens Jerubbaäl en zijn huis en hem naar verdienste
17 vergolden hebt, ' gij, voor wie mijn vader gestreden en zijn leven in
de waagschaal gesteld en die hij uit de hand van Midian verlost heeft, '
18 terwijl gij heden opgestaan zijt tegen het huis mijns vaders, zijne zonen,
zeventig mannen, op éenen steen gedood, en Abimelech, den zoon zijner
slavin, tot koning over de burgers van Sichem gemaakt hebt, omdat
19 hij uw broeder is — ' indien gij, zeg ik, heden te goeder trouw en
onberispelijk met Jerubbaäl en zijn huis hebt gehandeld, verheugt u
20 dan in Abimelech, en laat hij zich ook in u verheugen. ' Maar indien
niet, dan zal een vuur van Abimelech uitgaan, om de burgers van
Sichem en het huis van Millo te verteren, en een vuur zal uitgaan
van de burgers van Sichem en het huis van Millo, om Abimelech te
21 verteren. ' Hierop nam Jotham de vlucht, ontvlood en ging naar Beër,
waar hij bleef wonen, zich bergend voor zijn broeder Abimelech.
22, 23 Nadat Abimelech drie jaar over Israël geheerscht had, ' zond God
een boozen geest tusschen Abimelech en de burgers van Sichem, en
24 handelden dezen trouweloos tegen Abimelech; ' opdat het geweld den
zeventig zonen van Jerubbaäl aangedaan en hun bloed zou neerkomen
op hun broeder Abimelech, die hen gedood had, en op de burgers
van Sichem, die hem de middelen hadden verstrekt om zijne broeders

10. *den vijgeboom,* een boom van licht, sponsachtig hout met groote, handvormige, van boven donkere, van onderen witte en fijn behaarde bladeren. Hij schiet vaak hoog op en biedt dan heerlijke schaduw. De vruchten zijn van oudsher geliefd; zij werden òf in natuurstaat, òf gedroogd en tot klompen samengeperst (zie op 2 Kon. XX : 7), als spijs gebruikt; vooral de vroegst rijpe waren eene lekkernij (zie op Jez. XXVIII : 4).

12. *den wijnstok.* Van oudsher was Palestina uitnemend geschikt voor dezen boom. De wingerd, die èn steenachtigen grond èn veel warmte wil, gedijt er, vooral aan de zuidelijke hellingen der bergen, voortreffelijk. Hij kan, langs een muur geleid, zeer hoog worden en werd daarenboven vaak aan staken opgebonden en in, liefst terrasgewijze, aangelegde wijnbergen gekweekt. Om de kostbaarheid was de wijngaard een gewoon beeld voor Israël, als het bij Jahwe geliefd en door hem goed verzorgd volk (zie op Jez. V : 1). Over den wijn zie op Gen. IX : 21.

13. Verg. Ps. CIV : 15. — *die goden ... verblijdt,* zinspeling op de plengoffers van wijn.

15. Is de voorstelling dat alle boomen in de schaduw van den lagen doornstruik rusten lachverwekkend, het denkbeeld dat van hem vuur zou kunnen uitgaan is aan de werkelijkheid ontleend; zie Exod. XXII : 6. — *de cederen van den Libanon,* als edelste vertegenwoordigers van het plantenrijk ook 1 Kon. IV : 33 genoemd, en 2 Kon. XIV : 9 tegenover den distel gesteld, zijn statige, breedgetakte naaldboomen, wier schoon, wit, pittig hout voor zuilen, daksparren, beschotten van paleizen en tempels, ook voor beelden en masten, gebruikt werd; hun bezit werd op hoogen prijs gesteld; verg. op Jez. XIV : 7 v. Om zijne statigheid was de ceder het beeld van aanzien en macht, Ps. XCII : 13; Jez. II : 13 enz. Naast den ceder wordt vaak de cypres genoemd (verg. op 1 Kon. V : 8); wellicht wordt deze soms door hetzelfde woord aangeduid.

21. *Beër,* onbekende plaats. Waarschijnlijk woonde daar nog een geslacht dat zich beroemde van Jerubbaäl af te stammen.

22. *over Israël,* toevoegsel, wellicht van den Deuteronomischen bewerker. Abimelechs heerschappij heeft zich zeker niet verder dan over den omtrek van Sichem uitgestrekt.

24. Achter *bloed* heeft Hebr. t. nog *om te stellen.* — *die hem de middelen hadden verstrekt,* letterlijk *die zijne handen hadden gestevigd*; zie vs. 4 v.

25 te dooden. ′ De burgers van Sichem legden hem lagen op de bergtoppen
en plunderden allen die hen op den weg voorbijtrokken. En het werd
Abimelech medegedeeld.
26 Toen kwam Gaäl, de zoon van Jobaäl, met zijne broeders over naar
27 Sichem, en de burgers van Sichem vertrouwden op hem; ′ zij gingen
de stad uit, het veld in, oogstten hunne druiven, persten ze en brachten
dankgaven; zij kwamen in hun godshuis, aten, dronken en vloekten
28 Abimelech. ′ En Gaäl, de zoon van Jobaäl, zeide: Wie is Abimelech?
wie is de zoon van Jerubbaäl, dat wij hem zouden dienen? Is hij niet
een Sichemiet en Zebul zijn landvoogd? Laat de mannen van Hamor,
den vader van Sichem, hem dienen; maar waarom zouden *wij* hem
29 dienen? ′ Och of ik dit volk in mijne hand had! Dan zou ik Abimelech
wel wegjagen. Ik zou tot hem zeggen: Verzamel maar een talrijk heir
en trek uit!
30 Toen Zebul, de stadsoverste, hoorde wat Gaäl, de zoon van Jobaäl,
31 gezegd had, ontstak hij in toorn ′ en zond boden tot Abimelech in Aruma
met de tijding: Gaäl, de zoon van Jobaäl, en zijne broeders zijn naar
32 Sichem gekomen en hitsen de stad tegen u op. ′ Maak u dus van nacht
op met het volk dat gij bij u hebt, en leg eene hinderlaag in het veld. ′
33 Dan kunt ge morgen ochtend bij zonsopgang u opmaken en een aanval
doen op de stad; wanneer dan hij en het volk dat hij bij zich heeft
tegen u uittrekken, zult gij hem naar bevind van zaken doen.
34 Dientengevolge maakte zich Abimelech met al het volk dat hij bij
zich had des nachts op; zij legden zich, in vier benden verdeeld, in
35 hinderlaag tegen Sichem. ′ Gaäl, de zoon van Jobaäl, trad de stad uit
en ging voor de poort staan; toen nu Abimelech en zijne manschap-
36 pen uit hunne schuilhoeken oprezen, ′ zag Gaäl dat krijgsvolk en zeide
tot Zebul: Zie, daar daalt volk van de bergtoppen af! Maar Zebul zeide
37 tot hem: Gij ziet de schaduw der bergen voor mannen aan. ′ Doch
Gaäl ging voort en zeide: Zie, daar daalt volk van den navel des lands,
en daar komt nog eene bende van den kant van den Wichelaarseik! ′
38 Toen zeide Zebul tot hem: Waar hebt gij nu den grooten mond waar-
mede gij zeidet: Wie is Abimelech, dat wij hem zouden dienen? Dit
is immers het volk dat gij geminacht hebt! Trek dan nu uit en be-
39 strijd het! ′ Hierop trok Gaäl ten aanschouwen der burgers van Sichem
40 uit en streed tegen Abimelech. ′ Maar Abimelech joeg hem op de
vlucht; hij vlood voor hem, en vele dooden vielen tot voor de poort.

26. *Jobaäl,* of *Jehobaäl,* hier en vs. 28, 30, 35, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Ebed.* Daar *Jobaäl* ‚Jahwe is baäl' beteekent en dus aanstoot gaf, is de naam opzettelijk veranderd (zie op II : 11), en wel zóo, dat op den drager eene smet geworpen werd: *Ebed* beteekent ‚slaaf'.

27. *dankgaven.* Zie op Lev. XIX : 24. — *hun godshuis,* of *het huis van hun god,* den Verbondsbaäl. Dat hier Jahwe werd aangeroepen blijkt uit het feit dat de samenzwering tegen Abimelech er haar beslag kreeg.

28. *Wie is de zoon van Jerubbaäl? ... Is hij niet een Sichemiet?* naar gissing; Hebr. t. *Wie is Sichem?* (Gr. vert. *Wie is de zoon van Sichem,* of *een Sichemiet?*) ... *Is hij niet de zoon van Jerubbaäl?* wat geen zin geeft. De laatste vraag moet iets smadelijks uitdrukken, wat in *de zoon van Jerubbaäl* niet opgesloten ligt, wel in *een Sichemiet,* daar dit in den mond van Gaäl een Kanaäniet beteekent. — *Laat de mannen van Hamor ... hem dienen,* volgens geringe tekstverandering; grondt. *Dient de mannen van Hamor.* — *Hamor,* den Kanaänietischen stamvader van Sichem, Gen. XXXIII : 19; XXXIV; Joz. XXIV : 32. — *wij,* Israëlieten.

29. *Ik zou tot hem zeggen,* naar zeer onzekere tekstverbetering, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Hij zeide tot Abimelech.*

30. *de stadsoverste,* Abimelechs stadhouder, vs. 28.

31. *in Aruma,* met verandering van éene letter; grondt. *in Torma. Aruma,* verg. vs. 41, lag waarschijnlijk een paar uur ten zuidoosten van Sichem.

37. *den navel des lands.* Deze uitdrukking moet, getuige het werkwoord *afdalen,* dat er bij staat, eene verhevenheid of een heuvel nabij Sichem aanduiden. Ezechiël, XXXVIII : 12, noemt Kanaän *den navel der aarde.* — *den Wichelaarseik.* Zie op Gen. XII : 6.

41 Terwijl Abimelech in Aruma bleef, verjoeg Zebul Gaäl en zijne broe-
42 ders, zoodat zij niet langer in Sichem bleven. ' Den volgenden dag ging
het volk het veld in, en toen men dit aan Abimelech mededeelde, '
43 nam hij zijne troepen, verdeelde ze in drie benden en legde zich in
hinderlaag op het veld. Toen hij nu het volk de stad zag uitgaan,
44 maakte hij zich op, overviel en versloeg het. ' Abimelech zelf deed met
de bende die hem vergezelde een aanval en bleef voor de stadspoort
staan, terwijl de twee andere benden aanvielen op allen die in het
45 veld waren en hen versloegen. ' Nadat Abimelech den geheelen dag
tegen de stad gestreden had, nam hij haar in; waarna hij hare bewo-
ners doodde, de stad slechtte en met zout bezaaide.
46 Dit hoorende, gingen al de burgers van Sichems-toren in de ver-
47 schansing van den tempel van den Verbondsgod. ' Toen aan Abimelech
medegedeeld werd dat al de burgers van Sichems-toren daar bijeen
48 waren, ' besteeg hij met al het volk dat bij hem was den berg Salmon.
Hier nam Abimelech eene bijl in de hand, hakte een bundel hout af,
hief dien op zijn schouder en zeide tot het volk dat bij hem was: Wat
49 gij mij hebt zien doen, doet dat ijlings eveneens. ' Toen hakten zijne
manschappen elk een bundel, volgden Abimelech, legden het hout op
de verschansing en staken de verschansing boven de belegerden in
brand. Zoo stierven ook alle inwoners van Sichems-toren, ongeveer
duizend mannen en vrouwen.
50 Daarna ging Abimelech naar Tebes, legerde zich tegen Tebes en nam
51 het in. ' In het midden der stad was een sterke toren, waarheen alle
mannen en vrouwen, alle burgers der stad, vluchtten; zij sloten er
52 zich in op en klommen op het dak van den toren. ' Toen trok Abime-
lech de stad binnen tot aan den toren en streed daartegen. Maar toen
hij den ingang van den toren naderde om dien in brand te steken, '
53 wierp eene vrouw een molensteen op Abimelechs hoofd en brak hem
54 den schedel. ' IJlings riep hij zijn wapendrager en zeide hem: Trek
uw zwaard en steek mij overhoop; opdat men niet van mij zegge:
Eene vrouw heeft hem gedood. Toen doorstak hem zijn dienaar, en hij
55 stierf. ' De Israëlieten, ziende dat Abimelech dood was, trokken af,
ieder naar zijne plaats.
56 Zoo vergold God het kwaad dat Abimelech tegen zijn vader bedre-
57 ven had, door zijne zeventig broeders te dooden; ' ook deed God al het
kwaad, door de Sichemieten bedreven, op hun hoofd wederkeeren, en
kwam over hen de vloek van Jotham, den zoon van Jerubbaäl.

41. Abimelech was buiten staat de stad dadelijk stormenderhand in te nemen; maar de geleden verliezen hadden de burgers tegen Gaäl verbitterd, zoodat de partij van Abimelech de overhand kreeg en diens tegenstander verdreef.

42. *ging — in,* ging onbezorgd aan den veldarbeid.

44. *de bende,* volg. verb. t.; grondt. *de benden.*

45. *met zout bezaaide,* Daar woest land soms „zout land" heet, Job XXXIX : 9; Ps. CVII : 34; Jer. XVII : 6, beteekent deze handeling, dat hij haar veroordeelde om voortaan onbebouwd te blijven. Dit heeft evenwel hare herstelling niet verhinderd; het eerst komt zij 1 Kon. XII : 1 weder voor.

46. *Sichems-toren,* blijkbaar eene plaats op eenigen afstand van Sichem gelegen, daar de inwoners den ondergang dezer stad niet aanzien, maar er van hooren, wellicht dezelfde die vs. 6 *Millo* heet. — *de verschansing,* zeer onzekere vertaling. Blijkbaar is een gedeelte van den tempel bedoeld, waarschijnlijk onderaardsch en met een houten dak, zoo laag dat de vijand er takkebossen op leggen kon.

48. *Salmon,* onbekende berg; verg. Ps. XLVIII : 15.

49. *boven de belegerden,* duidelijkheidshalve in pl. v. *boven hen.*

50. *Tebes,* onbekend. De plaats had het blijkbaar met Gaäl gehouden.

51. *alle burgers.* Grondt. *en alle burgers.*

53. Dit feit wordt herdacht 2 Sam. XI : 20*b*.

HOOFDSTUK X : 1—5.

Tola; Jaïr. — Na Abimelech richt Tola Israël op het gebergte van Efraim (1 v.). Daarna Jaïr in Gilead (3—5).

Waaraan de schrijver van dit gedeelte (zie Inl.) de bijzonderheden die hij mededeelt ontleende, weten wij niet. Hetzelfde geldt van XII : 8—15.

X : 1 Na Abimelech stond op om Israël te redden Tola, de zoon van Pua,
den zoon van Dodo, uit Issachar; hij woonde te Sjamir, op het gebergte
2 van Efraim. ′ Drie en twintig jaar richtte hij Israël; toen stierf hij en
werd te Sjamir begraven.
3 Na hem stond Jaïr, de Gileadiet, op en richtte Israël twee en twintig
4 jaar. ′ Hij had dertig zonen; zij reden op dertig ezelveulens en hadden
dertig steden, die men de Jaïrs-gehuchten noemde, zooals zij tot op
5 dezen dag heeten; zij liggen in het land Gilead. ′ Jaïr stierf en werd
begraven in Kamon.

1. *Tola* en *Pua* komen Gen. XLVI : 13; Num. XXVI : 23; 1 Kron. VII : 1 als namen van geslachten van Issachar voor. — *Sjamir.* Zie op Gen. XLVI : 13. Eene gelijknamige plaats in Juda Joz. XV : 48.
3. *de Gileadiet.* Volg. Num. XXXII : 41 was hij uit Manasse.
4. *zij — ezelveulens.* Hiermede worden zij als vorsten aangeduid; zie op V : 10 en verg. XII : 14. Waarschijnlijk dankt de voorstelling haar ontstaan aan een woordenspel: het Hebreeuwsche woord voor *ezelveulen* luidt schier juist zooals dat voor *stad.* — *de Jaïrs-gehuchten.* Zie op Num. XXXII : 41.
5. *Kamon,* onbekend; de lezing staat niet vast.

HOOFDSTUK X : 6—XII : 7.

Jefta. — De Israëlieten gaan allerlei vreemde goden dienen en worden tot straf aan de Filistijnen en de Ammonieten overgeleverd; de laatsten teisteren Israël tot in Juda toe (X : 6—9). De Israëlieten belijden schuld en werpen, als Jahwe hun hunne ondankbaarheid verwijt, de vreemde goden weg; waarop Jahwe weder goed jegens hen gestemd wordt (10—16). De Ammonieten legeren zich in Gilead tegenover de Israëlieten, die om een geschikten aanvoerder verlegen zijn (17 v.). De Gileadiet Jefta, uit zijns vaders huis verstooten, is vrijbuiter (XI : 1—3). Zijne hulp wordt door zijne landgenooten tegen de Ammonieten ingeroepen, en hun toegezegd op voorwaarde dat zij hem ook na de overwinning als hoofd zullen erkennen (4—10); waarna hij tot hoofd der Gileadieten aangesteld wordt (11). Jefta beproeft tevergeefs de Ammonieten te bewegen om Israël met rust te laten, en hen te overtuigen dat zij geen recht hebben op het gebied hetwelk zij zich willen toeëigenen (12—28). Op het punt tegen hen uit te trekken, doet Jefta de gelofte dat hij, indien Jahwe hem de overwinning schenkt, den eersten die hem uit zijn huis te gemoet treedt aan Jahwe zal offeren (29—31). Hij verslaat de Ammonieten (32 v.); als hij terugkeert, komt hem zijne dochter aan het hoofd van zingende en dansende meisjes te gemoet (34); van haars vaders gelofte hoorende, vraagt zij twee maanden uitstel; wat hij haar toestaat (35—38). Na verloop van dien tijd volbrengt hij zijne gelofte; hetgeen de Israëlietische meisjes jaarlijks herdenken (39 v.). De Efraimieten trekken tegen Jefta te velde, zich beklagende dat hij hen niet tegen de Ammonieten te hulp geroepen heeft; hij zegt dit wel gedaan te hebben, verslaat hen en doodt zelfs hunne vluchtelingen aan de veren van den Jordaan (XII : 1—6). Jefta's regeeringstijd, dood en begrafenis (7).

Dit gedeelte van ons boek is wederom blijkbaar niet van ééne hand. H. X : 6—16 is eene, door den Deuteronomischen bewerker, opgestelde inleiding, die niet alleen voor Jefta's geschiedenis, maar ook voor die van Simson (XIII—XVI) dienst doet (zie op vs. 7). Verder is het verhaal van Jefta's onderhandeling met de Ammonieten, XI : 12—28, een toevoegsel, dat zeer onhandig in het ouder verhaal ingelascht is (zie op vs. 11 en op vs. 29) en grove fouten tegen de geschiedenis behelst (zie op vs. 13 en op vs. 24). Het overige kan uit het Oude Richterenboek zijn en is uit twee stukken, X : 17—XI : 11, 30—40 en XII : 1—6 samengesteld, die slecht bij elkander voegen (zie op XII : 1 en 2), en waarvan het laatste, al heeft het wellicht eene kern van waarheid, althans in het cijfer der verslagen Efraimieten zeer overdrijft (zie op vs. 1 en op vs. 6). Het oudste en geloofwaardigste gedeelte is X : 17—XI : 11, 30—40. Dit heeft blijkbaar ten doel, van eene gewoonte der Gileadietische meisjes, jaarlijks vier treurdagen te houden, eene verklaring te geven. Of deze de ware is, kunnen wij uit den aard der zaak niet meer uitmaken. Maar al was zij dit niet en al had die jaarlijksche rouwtijd een anderen oorsprong, dan zou toch het feit dat onze schrijver dien verklaarde uit eene herinnering aan Jefta's offer eene belangrijke bijdrage zijn tot onze kennis van de Israëlietische zeden in den koningstijd, toen hij zijn boek opstelde.

X:6 De Israëlieten gingen voort te doen wat kwaad was in Jahwe's oog:
zij dienden de baäls en de Astarte's, de goden van Aram, van Sidon
en van Moab, die der Ammonieten en der Filistijnen; zij verzaakten
7 Jahwe en dienden hem niet.' Hierover ontstak Jahwe in toorn tegen
8 Israël en hij verkocht hen aan de Filistijnen en de Ammonieten.' Zij
verpletterden en verbrijzelden de Israëlieten in dat jaar, en achttien jaren
lang, alle Israëlieten die in het Overjordaansche woonden, in het land
9 der Amorieten die in Gilead waren.' Zelfs trokken de Ammonieten
den Jordaan over, om ook tegen Juda, Benjamin en het huis Efraim
te strijden; zoodat het Israël zeer bang werd.
10 Toen riepen de Israëlieten tot Jahwe: Wij hebben tegen u gezondigd,
11 daar wij onzen god verzaakt en de baäls gediend hebben!' En Jahwe
zeide tot de Israëlieten: Heb ik niet, toen de Egyptenaren, Amorieten,
12 Ammonieten, Filistijnen,' Sidoniërs, Amalekieten en Midianieten u on-
13 derdrukten en gij tot mij riept, u uit hunne hand gered?' Toch hebt
gij mij verzaakt en andere goden gediend; daarom zal ik u niet weder
14 redden.' Gaat heen en roept tot de goden die gij uitverkoren hebt;
15 laat die u redden ten tijde uwer benauwdheid!' Maar de Israëlieten
zeiden tot Jahwe: Wij hebben gezondigd. Doe met ons naar al wat u
16 goeddunkt; maar verlos ons toch heden.' Ook deden zij de buiten-
landsche goden uit hun midden weg en dienden Jahwe. Nu raakte, bij
het zien van Israëls lijden, zijn geduld ten einde.
17 Toen eens de Ammonieten zich verzamelden en in Gilead legerden,
18 terwijl de Israëlieten bijeenkwamen en zich in Mispa legerden,' zeide het
volk onder elkander: Wie is de man die den strijd tegen de Ammonieten
aanbinden zal? Hij zal ten hoofdman over alle inwoners van Gilead zijn.
XI:1 Jefta nu, de Gileadiet, was een kloek held, maar hij was de zoon
2 eener ongehuwde vrouw, bij wie Gilead Jefta verwekt had.' Toen nu
Gileads vrouw hem zonen baarde en de zonen dezer vrouw opwiesen,

6. *de baäls en de Astarte's*, als II : 13. — *de goden van Aram.* De eenige Arameesche god die in het O. T. genoemd wordt is Rimmon, 2 Kon. V : 18; maar de schrijver heeft waarschijnlijk noch op dezen noch op een anderen god der Arameërs het oog. Hij denkt in het geheel niet aan bepaalde goden, maar telt de voornaamste naburen van Israël op en laat de Israëlieten al de goden dier volken vereeren, zonder er zich rekenschap van te geven of dit waarschijnlijk is. Wat de Arameërs betreft, vermoedelijk zijn dezen niet vóor den tijd van David binnen Israëls gezichteinder gekomen; in den tijd der richters woonden en heerschten in de later Arameesche steden, met name te Damaskus, waarschijnlijk de Hittieten.

7. *de Filistijnen.* In Jefta's geschiedenis worden wij ver van het land der Filistijnen verplaatst; maar dezen worden hier vermeld om bij voorbaat op XIII—XVI te wijzen.

8. *in dat jaar*, eene raadselachtige tijdsbepaling; maar het geheele vers is zoo vreemd gebouwd dat wij niet kunnen gissen wat hier gestaan heeft of hoe dit in den tekst gekomen is. — *het land — waren*, waarschijnlijk eene toespeling op XI : 12—28.

9. Dit moet vooreerst den Ammonietenoorlog tot eene zaak van het gansche volk en Jefta tot een richter van geheel Israël maken (XII : 7), vervolgens XII : 1—6 inleiden.

10. *daar*, volg. hss. en oude vertt.; Hebr. t. *en daar.*

11 v. De lezing van deze verzen is zeer onzeker. De Hebr. t, loopt niet af; hij luidt *Heb ik niet van de Egyptenaren, Amorieten, Ammonieten, Filistijnen? De Sidoniërs* enz. *onderdrukten u* enz. — *Ammonieten, Filistijnen.* Zie III : 13, 31. — *Sidoniërs*, of Feniciërs. Dezen hebben nooit de Israëlieten onderdrukt. De schrijver telt hen slechts mede op omdat hij de Israëlieten hunne goden heeft doen aanbidden, vs. 6. — *Amalekieten.* Zie VI : 3. — *Midianieten*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Maonieten*, blijkbaar eene schrijffout. Zie VI—VIII.

16. *Ook — weg.* Verg. Gen. XXXV : 2; Joz. XXIV : 23; 1 Sam. VII : 3. — *Nu — einde*, en besloot hij dus het te redden.

17. *Gilead* en *Mispa.* Zie op Gen. XXXI : 21 en 49.

18. *het volk.* Hierna heeft grondt. nog *de overheden van Gilead.* Volgens XI : 11 handelen dezen, die XI : 5—11 altijd *de oudsten van Gilead* heeten, naar de opdracht des volks.

1. *Gilead.* Oorspronkelijk werd hiermede eenvoudig het land aangeduid: Jefta, de man wiens vader onbekend was, als vrijbuiter een verschoppeling, heet de zoon van zijn geboortegrond. Maar in dit verhaal krijgt dat land vleesch en bloed en wordt een huisvader, wiens wettige zonen den buiten echt verwekten bannen.

2. *eener andere vrouw*, eene beleefde uitdrukking voor de moeder van Gileads redder.

joegen zij Jefta weg en zeiden tot hem: Gij zult in het huis van onzen
3 vader niet erven; want gij zijt de zoon eener andere vrouw. ′ Zoo vluchtte
Jefta van zijne broeders weg en ging in het land Tob wonen, waar
zich loszinnige mannen bij hem voegden en met hem strooptochten
maakten.
4 Maar eenigen tijd daarna deden de Ammonieten Israël den oorlog
5 aan. ′ Toen nu de Ammonieten Israël den oorlog aandeden, gingen de
6 oudsten van Gilead Jefta uit het land Tob halen ′ en zeiden tot hem:
Kom, wees ons ten aanvoerder, opdat wij tegen de Ammonieten kunnen
7 strijden. ′ Maar Jefta zeide tot de oudsten van Gilead: Hebt gij mij
niet gehaat en uit mijns vaders huis weggejaagd? Wat komt gij dan
8 nu tot mij, nu gij in de benauwdheid zijt! ′ De oudsten van Gilead
zeiden tot Jefta: Niet aldus! Nu keeren wij tot u weder, en gij moet met
ons medegaan, tegen de Ammonieten strijden en dan ons, al den inwoners
9 van Gilead, ten hoofd worden. ′ En Jefta zeide tot de oudsten van
Gilead: Wilt gij dat ik terugkeer om tegen de Ammonieten te
strijden, dan moet ik, indien Jahwe hen aan mij overlevert, u ten
10 hoofd zijn. ′ En de oudsten van Gilead zeiden tot Jefta: Jahwe zal
tusschen ons richten indien wij niet overeenkomstig uw woord han-
11 delen. ′ Toen ging Jefta met de oudsten van Gilead mede, en het volk
stelde hem over zich aan tot hoofd en aanvoerder; waarna Jefta al zijne
woorden voor Jahwe's aangezicht te Mispa uitsprak.
12 Daarna zond Jefta boden tot den koning der Ammonieten met deze
vraag: Wat hebben ik en gij met elkander uitstaande, dat gij tegen
13 mij oprukt om mijn land te beoorlogen? ′ De koning der Ammonieten
antwoordde den boden van Jefta: Israël heeft, toen het uit Egypte
optrok, zich mijn land toegeëigend, van den Arnon tot den Jabbok
14 en den Jordaan. Geef mij dit dus in vrede terug. ′ Hierop zond Jefta
15 wederom boden tot den koning der Ammonieten ′ en liet hem zeggen:
Zoo zegt Jefta: Israël heeft zich noch het land der Moabieten, noch dat
16 der Ammonieten toegeëigend, ′ Immers, toen Israël uit Egypte opgetrok-
ken was, trok het de woestijn in tot de Schelfzee en kwam te Kades. ′
17 Toen zond Israël boden tot den koning van Edom met de bede: Laat
mij toch door uw land trekken. Maar de koning van Edom gaf daaraan
geen gehoor. Desgelijks zond het boden tot den koning van Moab;
18 maar ook deze wilde niet. Zoo bleef Israël in Kades. ′ Daarna trok
het de woestijn in, het land van Edom en dat van Moab om, kwam
ten oosten van het land van Moab, en legerde zich aan de overzijde
van den Arnon, zonder op het grondgebied van Moab te komen; want
19 de Arnon was de grens van Moab. ′ Toen zond Israël boden aan Sihon,
den koning der Amorieten, den koning van Hesbon, en Israël zeide tot

3. *Tob*, eene landstreek aan den voet van den Hermon, 2 Sam. X : 6, 8.

8. *Niet aldus!* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Daarom.* — In Jefta's verwijt lag eene weigering opgesloten.

10. *richten*, letterlijk *hooren.*

11. *waarna — uitsprak.* Dit heeft stellig betrekking op zijne gelofte, vs. 30 v., waarvan het nu door de inlassching van vs. 12—28 en vs. 29 gescheiden is.

13. Geen enkele oude overlevering zegt dat het land tusschen Jabbok en Arnon ooit bezit der Ammonieten geweest is. Wel staat vast dat het zuidelijk deel eens eigendom van Moab was; zie inl. op Num. XXI : 1—XXII : 1. Inderdaad heeft al wat de schrijver vs. 15—28 zegt alleen op de Moabieten betrekking; hij vergeet geheel dat hij van de Ammonieten moet spreken.

16. *tot de Schelfzee.* De schrijver heeft waarschijnlijk het oog op Exod. XIII : 18. — *en kwam te Kades.* Zie op Num. XX : 1.

19. Over Edoms weigering zie Num. XX : 14—21. Van een verzoek aan Moab om door hun land te trekken kon zoolang Israël te Kades was geen sprake zijn. De schrijver heeft geen juiste voorstelling van Israëls tocht volgens de oude overleveringen.

18. Zie Num. XXI : 4, 10—13.

19—22. Zie Num. XXI : 21—26.

hem: Laat mij toch door uw land naar de plaats mijner bestemming
20 trekken.' Maar Sihon stond Israël niet toe door zijn grondgebied te
trekken, en Sihon verzamelde geheel zijn volk, waarmede hij zich te
21 Jahas legerde, en streed tegen Israël.' Maar Jahwe, de god Israëls,
gaf Sihon en geheel zijn volk in de hand van Israël, dat hen versloeg;
waarop Israël het geheele land der Amorieten die dat land bewoonden
22 in bezit nam.' Zij namen het gansche grondgebied der Amorieten in
bezit, van den Arnon tot den Jabbok, van de woestijn tot den Jordaan.'
23 Derhalve, Jahwe, de god Israëls, heeft de Amorieten voor zijn volk
24 Israël uit verdreven; zoudt gij hun land nu in bezit nemen?' Zult gij
niet bezitten wat Kamos, uw god, u in bezit gegeven heeft, en wij
niet geheel het land welks inwoners Jahwe, onze god, voor ons uit
25 heeft verdreven?' Gij zijt toch niet meer dan Balak, den zoon van Sippor,
de koning van Moab? Heeft hij soms met Israël twist gezocht en
26 met hen oorlog gevoerd?' Terwijl Israël in Hesbon en hare onderhoorige
plaatsen, in Aroër en hare onderhoorige plaatsen en in al de
steden langs den Arnon driehonderd jaar lang woont, waarom hebt
27 gij ze in al dien tijd niet verlost?' Ik heb dus tegen u niet gezondigd;
maar gij handelt slecht tegen mij door mij den oorlog aan te doen.
Jahwe, die gericht houdt, richte heden tusschen de Israëlieten en de
28 Ammonieten!' Maar de koning der Ammonieten hoorde niet naar de
woorden die Jefta tot hem had doen spreken.
29 Toen kwam de geest van Jahwe op Jefta; hij trok Gilead en Manasse
door, trok naar Mispe in Gilead en van daar tegen de Ammo-
30 nieten.' En Jefta legde deze gelofte voor Jahwe af: Indien gij de
31 Ammonieten in mijne hand geeft,' dan zal de eerste die mij uit de
deur van mijn huis te gemoet komt, wanneer ik in vrede van de
Ammonieten terugkeer, aan Jahwe toebehooren: ik zal hem ten brandoffer
brengen.
32 Daarna trok Jefta tegen de Ammonieten op, om tegen hen te strij-
33 den, en Jahwe gaf hen in zijne hand;' hij sloeg hen van Aroër af tot
bij Minnith, twintig steden, voorts Abel-keramim: een zeer zware slag!
34 Zoo werden de Ammonieten door de Israëlieten vernederd.' Toen nu
Jefta Mispa binnentrok en naar zijn huis ging, daar kwam zijne dochter
het huis uit, hem te gemoet, met tamboerijnen en in dansreien.

20. *stond ... toe,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *vertrouwde.*

24. *Kamos,* de god der Moabieten; zie op Num. XXI : 29. De schrijver denkt dus ook hier aan hen, terwijl hij Jefta tot de Ammonieten laat spreken. De god der Ammonieten was Milkom, 1 Kon. XI : 5.

25. Zie Num. XXII : 2—XXIV : 25. — *Gij — meer,* hebt toch geen betere rechten? Wat hij zich liet welgevallen kunt ook gij aanzien. Het woord *meer* staat in grondt. tweemaal.

26. *Aroër* wordt in het verhaal der verovering Deut. II, III, herhaaldelijk genoemd (Deut. II : 36; III : 12; IV : 48); in Num. XXI alleen *Hesbon.* — *driehonderd jaar,* een getal, waarschijnlijk uit de gegevens van *Richteren* opgemaakt; zie III : 8, 11, 14, 30; IV : 3; V : 31; VI : 1; VIII : 28; IX : 22 X : 2 v.; misschien eerst later ingelascht. — *gij,* in het meervoud, uw volk.

29. *Manasse,* het Overjordaansche, Num. XXXII : 33—42. — *Mispe in Gilead,* dat vs. 11 *Mispa* heet; zie op Gen. XXXI : 49. — *van daar tegen de Ammonieten,* een afgebroken zin, in vs. 32 aangevuld door *om tegen hen te strijden.* Het vers is blijkbaar van den schrijver die vs. 12—28 opstelde en inlaschte.

30. Dit vers volgde oorspronkelijk op vs. 11.

31. *de eerste — komt.* Zonder twijfel belooft Jefta een menschenoffer; verg. inl. op Gen. XXII. Hij behoeft juist niet aan een slaaf gedacht te hebben. De aanvoerder en vorst kon stellig over het leven van ieder, verwant of vreemde, beschikken.

32. *Aroër* lag dicht bij den Arnon; *Minnith* en *Abel-keramim,* ,de weide der wijngaarden', noordelijker, waarschijnlijk tusschen Rabbath-Ammon (Filadelfia) en Hesbon. De opgaaf van het door Jefta veroverde land is zeer vreemd, daar zij van de noordzijde had moeten beginnen. Ook laat geen andere overlevering de Ammonieten zoo zuidelijk wonen. Waarschijnlijk heeft de steller van vs. 12—28 hier iets veranderd.

34. *met — dansreien.* Desgelijks Exod. XV : 20.

Zij was zijn eenig kind: hij had buiten haar zoon noch dochter.′
35 Zoodra hij haar zag, scheurde hij zijne kleederen en zeide: Helaas, mijne
dochter! gij slaat mij geheel ter neder. Gij zelve zijt een van hen die
mij in het ongeluk storten! Ik heb mijn mond tot Jahwe opengedaan
36 en kan niet terug.′ Zij zeide tot hem: Indien gij uwen mond tot
Jahwe opengedaan hebt, doe dan met mij naar uwe gelofte, nu Jahwe
u vergund heeft wraak te nemen op uwe vijanden, de Ammonieten.′
37 Voorts zeide zij tot haar vader: Worde mij dit toegestaan: laat mij
twee maanden vrij; opdat ik mij terugtrekke in het gebergte en met
38 mijne speelnooten mijn ongehuwden staat beweene.′ Hij antwoordde:
Ga heen — en gaf haar twee maanden uitstel. Nu ging zij met hare
speelnooten heen en beweende op het gebergte haar ongehuwden staat.′
39 Maar na verloop van twee maanden keerde zij terug tot haar vader
en voltrok hij aan haar de gelofte welke hij had afgelegd; en zij heeft
40 geen man gehad.′ Daarna werd het eene inzetting in Israël dat de
Israëlietische meisjes jaarlijks vier dagen de dochter van Jefta den
Gileadiet gingen beweenen.
XII : 1 De Efraimieten werden verzameld, trokken over naar Safon en zei-
den tot Jefta: Waarom zijt gij uitgetrokken om met de Ammonieten
oorlog te voeren zonder ons te roepen om met u te gaan? Wij zullen
2 uw huis boven u in brand steken!′ Jefta zeide tot hen: Toen ik en
mijn volk in strijd gewikkeld waren en de Ammonieten mij zwaar ver-
drukten, heb ik u te hulp geroepen; maar gij hebt mij niet uit hunne
3 hand gered.′ Ziende dat er geen redder was, heb ik mijn leven op het
spel gezet en ben tegen de Ammonieten opgetrokken, en Jahwe heeft
hen in mijne hand gegeven. Waarom zijt gij dan heden tegen mij op-
4 getrokken om tegen mij oorlog te voeren?′ Hierop verzamelde Jefta al
de Gileadieten en streed tegen Efraim; en de Gileadieten versloegen
Efraim, omdat zij gezegd hadden: Ontkomenen van Efraim zijt gij;
5 Gilead ligt midden in Efraim en Manasse!′ Nu bezetten de Gileadie-
ten de veren van den Jordaan, om den Efraimieten den overtocht te
beletten. Wanneer dan een der ontkomen Efraimieten zeide: Laat mij
overtrekken — dan zeiden de Gileadieten tot hem: Zijt gij een Efraimiet?
6 Antwoordde hij: Neen —′ dan zeiden zij hem: Zeg dan eens sjibboleth;
en zeide hij sibboleth, zonder het goed te kunnen uitspreken, dan
grepen zij hem en brachten hem aan de veren van den Jordaan om

35. *gij zelve,* die om mij te huldigen mij te gemoet treedt.

36. *Indien,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Mijn vader.* — Zij weet blijkbaar niets van haars vaders gelofte. — *doe* — *gelofte.* Zij begrijpt aanstonds, wat Jefta slechts had doen gissen, dat zij zelve het offer moet zijn waarvoor de overwinning gekocht is, en is bereid daarvoor haar leven te laten.

37. *mij terugtrekke in het gebergte.* Er staat eigenlijk *afdale op het gebergte*; wat geen zin geeft. Wellicht is de tekst verminkt en heeft er oorspronkelijk gestaan: opdat ik mij begeve naar het gebergte om enz., en dan afdale, opdat gij uwe gelofte aan mij moogt voltrekken. — *mijn ongehuwden staat beweene.* Was het reeds droevig jong te moeten sterven, dat zij ongehuwd en kinderloos heenging maakte dit lot te zwaarder.

40. *beweenen,* onzekere vertaling, volgens de overlevering in de oude vertt. nedergelegd, en in overeenstemming met het verhaal, waarin het droevige van haar lot op den voorgrond treedt; anderen *bezingen.*

1. Wanneer dit geschied is, blijkt niet. De natuurlijkste onderstelling is: na Jefta's overwinning, niet: na den dood zijner dochter. Eene dergelijke klacht van de Efraimieten vinden wij VIII : 1. — *Safon,* waarschijnlijk de Gadietische stad, Joz. XIII : 27 vermeld; verg. op Gen. XLVI : 16.

2. *mij ... verdrukten,* volg. Gr. vert. ingevoegd. — *heb* — *geroepen,* naar verb. t. Hiervan lezen wij in H. XI niets.

3. *er ... was,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *gij ... waart.*

4. Op welken grond de Gileadieten voor weggeloopen Efraimieten werden gescholden, en hoe van Gilead kon gezegd worden dat het midden in Jozefs grondgebied lag, weten wij niet.

6. *sjibboleth.* Het woord beteekent ‚korenaar' of ‚stroom'. — *twee en veertig duizend.* Dit cijfer is blijkbaar sterk overdreven.

het leven. Zoo vielen te dien tijde van Efraim twee en veertig duizend man.

7 En Jefta richtte Israël zes jaren. Toen stierf Jefta, de Gileadiet, en werd in Safon van Gilead begraven.

7. *Israël.* Uit het verhaal zelf blijkt dat Jefta uitsluitend in het Overjordaansche bewind voerde. — *Safon,* volg. Gr. vert.; verg. vs. 1; Hebr. t. *de steden.*

HOOFDSTUK XII : 8—15.

Ibsan; Elon; Abdon. — Ibsan en zijne dertig zonen en dertig dochters (8—10). Elon (11 v.). Abdon en zijne veertig zonen en dertig kleinzonen (13—15).

Van de korte berichten over deze drie richters geldt hetzelfde als van die over Tola en Jaïr, X : 1—5.

XII : 8, 9 Na hem richtte Ibsan, uit Bethlehem, Israël.' Hij had dertig zonen.
Dertig dochters zond hij buitenshuis, en meisjes voor zijne zonen bracht
10 hij van buiten in zijn huis. Hij richtte Israël zeven jaar;' waarna
Ibsan stierf en te Bethlehem begraven werd.
11, 12 Na hem richtte Elon, de Zebuloniet, Israël, en wel tien jaar;' waarna
Elon, de Zebuloniet, stierf en te Ajjalon, in het land van Zebulon, begraven werd.
13 Na hem richtte Abdon, de zoon van Hillel, de Pireathoniet, Israël.'
14 Hij had veertig zonen en dertig kleinzonen, die op zeventig ezelveulens
15 reden. Hij richtte Israël acht jaar;' waarna Abdon, de zoon van Hillel,
de Pireathoniet, stierf en te Pireathon, in het land van Efraim, op het
gebergte der Amalekieten, begraven werd.

8. *Bethlehem,* waarschijnlijk de Zebulonietische stad die Joz. XIX : 15 vermeld wordt.
9. *zond hij buitenshuis,* huwelijkte hij uit. — Het groot aantal zijner zonen en schoonzonen maakte Ibsan tot een invloedrijk man; verg. vs. 14 en VIII : 30; X : 4.
12. *Ajjalon,* in Zebulon, alleen hier; eene gelijknamige stad in Dan Joz. XIX : 42; zie op Joz. X : 12*b*, 13. De naam heeft juist dezelfde medeklinkers als die van den richter die er heet geboren en begraven te zijn.
13. *de Pireathoniet.* Pireathon lag waarschijnlijk een paar uur ten zuidwesten van Sichem.
14. *die — reden.* Zie op X : 4. — *het gebergte der Amalekieten.* Zie V : 14 en op Num. XXIV : 20.

HOOFDSTUK XIII—XVI.

Simson. — De Israëlieten, wederom afvallig van Jahwe, worden aan de Filistijnen prijsgegeven (XIII : 1). Aan een echtpaar uit den stam Dan wordt, eerst aan de vrouw alleen, daarna ook aan den man, door den engel van Jahwe de geboorte van een zoon aangekondigd, die nazireër wezen en Israël verlossen zal (2—23); Simson wordt geboren en bij het opgroeien door Jahwe's geest bezield (24 v.). Hij wil eene Filistijnsche uit Timna huwen (XIV : 1—4), verscheurt op weg derwaarts een leeuw, verlooft zich met het meisje, neemt, als hij ter bruiloft gaat, uit het doode lichaam honing en ontleent daaraan een raadsel, dat hij den gasten opgeeft (5—14). Als zij dit met behulp zijner vrouw geraden hebben, slaat hij dertig Filistijnen dood, om met hunne kleederen den inzet te betalen, en verlaat zijne vrouw (15—20). Haar later met een ander gehuwd vindende, steekt hij den oogst der Filistijnen in brand (XV : 1—5), en wreekt zich bloedig, wanneer zij uit boosheid daarover het huis van zijn schoonvader verbrand hebben (6—8). De Judeërs leveren hem, met zijn goedvinden, gebonden aan de Filistijnen over, maar hij verbreekt de koorden en verslaat duizend man met eene ezelskinnebak, die hij daarna wegwerpt (9—13), en waaruit, als hij van dorst versmacht, Jahwe eene bron doet ontspringen (18 v.); hij richt Israël twintig jaar (20). In Gaza zich ophoudende, wordt hij door de inwoners belaagd, maar draagt 's nachts de deuren der stadspoort weg (XVI : 1—3). Zijne minnares Delila, door de vorsten der Filistijnen omgekocht, weet hem eindelijk het geheim van zijne kracht te ontlokken en levert hem weerloos aan zijne vijanden over (4—20), die hem, na hem de oogen uitgestoken te hebben, in de gevangenis werpen (21). Bij een feest ter eere van den god Dagon moet hij dansen voor de talrijke toeschouwers, maar hij rukt de hoofdpilaren van het heiligdom omver en sterft met zijne vijanden (22—30); zijne verwanten begraven hem (31*a*). Hij richtte Israël twintig jaar (31*b*).

De krijgshaftige Filistijnen waren voor Israël zeer gevaarlijke naburen; vooral de naast hen wonende stammen hadden veel van hen te lijden. Zeker was het mede aan de uitbreiding hunner macht te wijten, dat een gedeelte der Danieten, die eens de kust bij Joppe bezet hielden (Joz. XIX : 40—46), in het gebergte teruggedrongen, in het noorden des lands een goed heenkomen moesten zoeken (H. XVIII). Aan grensgevechten, strooptochten over en weer, avonturen van kamplustige mannen was zelden gebrek. Over de verhouding van beide volken vóor den tijd van Samuel, toen de Filistijnen Israël deerlijk benauwden (1 Sam. IV; XIII, XIV en elders), is ons, behalve de korte vermelding van Sjamgar (III : 31), niets overgebleven dan de legenden over Simson. In deze verhalen over dien zoo jammerlijk omkomenden strijder met zijne reuzenkracht heeft de overlevering, gelijk zij pleegt te doen, veler heldendaden en lotgevallen opgesmukt en samengevat. Het kan zijn dat Simson een historisch persoon is; maar zijn naam is van het gewone woord dat ‚zon’ beteekent afgeleid, en zonnemythen, d. i. verhalen waarin de zon wordt geboren, strijdt, sterft, herleeft, waren waarschijnlijk onder Israël en zijne naburen evenmin onbekend als onder schier alle andere volken; misschien zijn hieraan dus enkele trekken van Simsons beeld ontleend. Het eerst denken wij aan zijne lange haren, waarin zijne reuzenkracht school, zoodat zij te loor ging toen zij werden afgesneden en terugkeerde toen zij weder aangroeiden: zij beelden wellicht de zonnestralen af. Maar wat hiervan zij, in de Israëlietische overlevering over Simson wordt er niet meer aan gedacht.

In onze hoofdstukken, grootendeels aan het Oude Richterenboek ontleend, is den woesten, sterken Filistijnendooder het kleed van een richter Israëls omgehangen, dat hem slecht past. De Deuteronomische bewerker, die dit deed, laat hem, na of tijdens eene overheersching des volks door de Filistijnen, Israël twintig jaar richten (XIII : 1; XV : 20; XVI : 31*b*).

XIII : 1 De Israëlieten gingen voort te doen wat kwaad was in Jahwe's oog.
Daarom gaf Jahwe hen veertig jaar lang in de hand der Filistijnen.
2 Er was destijds een man uit Sorea, uit het geslacht der Danieten,
Manoah genaamd, wiens vrouw onvruchtbaar was en geen kind had
3 gebaard.′ Eens nu verscheen de engel van Jahwe aan die vrouw en
zeide tot haar: Zie eens, gij zijt onvruchtbaar en hebt geen kind, maar
4 gij zult zwanger worden en een zoon baren.′ Neem u dus in acht, geen
5 wijn of sterken drank te drinken en niets onreins te eten.′ Want zie,
gij zult zwanger worden en een zoon baren op wiens hoofd geen
scheermes zal komen; want van den moederschoot af zal de knaap een
nazireeër Gods zijn. Hij zal beginnen Israël uit de hand der Filistijnen
te redden.
6 De vrouw ging naar huis en zeide tot haar man: Een godsman is
bij mij gekomen; hij zag er uit als de engel Gods, zeer verschrikkelijk;
maar ik heb hem niet gevraagd van waar hij was, en hij heeft
7 mij zijn naam niet medegedeeld.′ Hij nu heeft tot mij gezegd: Zie,
gij zult zwanger worden en een zoon baren. Drink dus geen wijn of
sterken drank en eet niets onreins; want die knaap zal een nazireeër
Gods zijn van den moederschoot af tot zijn sterfdag toe.
8 Toen bad Manoah tot Jahwe en zeide: Och Heer, laat toch de godsman
dien gij gezonden hebt nog eens tot ons komen, om ons te leeren
9 wat wij voor het kind dat geboren zal worden moeten doen.′ En God
verhoorde Manoah; zoo kwam de engel Gods weder tot de vrouw,

2. *Sorea.* Zie op Joz. XV : 33. — *wiens — gebaard.* In meer verhalen wordt de geboorte van een belangrijk persoon voorafgegaan door langdurige onvruchtbaarheid der moeder; zoo bij Izaäk (Gen. XVI : 1; XVIII : 10—15); Samuel (1 Sam. I); Johannes den Dooper (Luc. I : 7). Aldus wordt die geboorte tot een wonderwerk der godheid gestempeld.

3. *de engel van Jahwe.* Zie op Gen. XVI : 7.

4 v. Over dit levenslange nazireaat, alsmede over het tijdelijke, dat later in zwang kwam, zie inl. op Num. VI : 1—21. Simsons moeder is het eenige voorbeeld van eene vrouw aan wie eene onthoudingsgelofte opgelegd wordt met het oog op het nazireeërschap van haar nog ongeboren zoon. Te vreemder is dit, omdat uit het verhaal niet blijkt dat hem zelven de onthouding opgelegd is waartoe zij verplicht wordt.

5. *Hij — redden.* De schrijver van dit verhaal heeft blijkbaar nog andere overwinningen op de Filistijnen vermeld, wellicht die van Saul, 1 Sam. XIII, XIV.

6. *Een godsman,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *De godsman.* De vrouw weet niet dat het de engel van Jahwe is, vs. 16, 21.

terwijl zij op het veld zat en Manoah, haar man, niet hij haar was.'
10 IJlings liep de vrouw heen en deelde het aan haar man mede, tot hem
zeggende: Zie, de man die toentertijd tot mij is gekomen is mij ver-
11 schenen.' Toen stond Manoah op, volgde zijne vrouw, kwam bij den
man en zeide tot hem: Zijt gij de man die tot deze vrouw gesproken
12 heeft? Hij zeide: Ja.' Manoah hernam: Welnu, wanneer uw woord
uitkomt, hoe moet die knaap dan behandeld en wat aan hem gedaan
13 worden?' Hierop zeide de engel van Jahwe tot Manoah: De vrouw
14 moet zich in acht nemen voor alles wat ik haar genoemd heb:' niets
van hetgeen van den wijnstok komt mag zij eten, wijn noch sterken
drank drinken, niets onreins eten. Al wat ik haar bevolen heb moet
15 zij in acht nemen.' En Manoah zeide tot den engel van Jahwe: Wij
zouden u gaarne eenigen tijd hier houden en een geitenbokje toebe-
16 reiden om het u voor te zetten.' Maar de engel van Jahwe zeide tot
Manoah: Al houdt gij mij ook bij u, van uw brood eet ik niet. Maar
wilt gij een brandoffer aan Jahwe brengen, doe het. Manoah toch wist
17 niet dat het de engel van Jahwe was.' Voorts zeide Manoah tot den
engel van Jahwe: Hoe heet gij? Dan zullen wij u eeren, wanneer uw
18 woord uitkomt.' Maar de engel van Jahwe zeide tot hem: Wat vraagt
gij mij naar mijn naam! Die is wonderbaar.
19 Nu nam Manoah een geitenbokje met een meeloffer en offerde het op
20 een rotssteen aan Jahwe.' Terwijl nu de vlam van het altaar ten hemel
steeg, voer de engel van Jahwe in de altaarvlam op, terwijl Manoah
21 en zijne vrouw het zagen en op hun aangezicht ter aarde vielen.' Toen
nu de engel van Jahwe niet langer door Manoah en zijne vrouw gezien
werd, begreep Manoah dat het de engel van Jahwe geweest was.'
22 Daarom zeide Manoah tot zijne vrouw: Wij zullen zeker sterven; want
23 wij hebben een god gezien.' Maar zijne vrouw zeide tot hem: Indien
Jahwe ons had willen dooden, zou hij uit onze hand geen brand- en
meeloffer hebben aangenomen, noch ons dit alles hebben laten zien;
en in dat geval zou hij ons zulke dingen niet aangekondigd hebben.
24 En de vrouw baarde een zoon en noemde hem Simson. De knaap
25 wies op, Jahwe zegende hem,' en de geest van Jahwe begon hem
onrustig te maken in Mahane-Dan, tusschen Sorea en Estaol.
XIV : 1 Eens ging Simson af naar Timna en zag daar een Filistijnsch meisje.'
2 Bij zijne terugkomst deelde hij het aan zijn vader en moeder mede met
de woorden: Ik heb in Timna een Filistijnsch meisje gezien; neemt
3 haar toch voor mij tot vrouw.' Doch zijn vader en moeder zeiden tot
hem: Is er onder de dochters uwer broeders en in geheel uw volk
geen vrouw, dat gij er eene gaat nemen uit de Filistijnen, die onbe-

15. Hetzelfde verzoek doet Gideon, VI : 18.

16. *Manoah — was.* Anders zou hij hem geen spijs aangeboden hebben.

17. *Dan — eeren.* Wisten zij den naam van den godsman niet, dan konden zij hem niet met de hem toekomende eer vermelden.

18. *Die is wonderbaar,* of *een wonder,* dus voor menschen onuitsprekelijk.

19—22. Verg. VI : 19—24.

19. *een meeloffer.* Ook volgens de wet moest bij het vleesch eene gave van meel of gebak en olie gebracht worden. — Aan het eind van het vers heeft grondt. nog eerst een paar woorden, die met geringe verandering, volg. Gr. vert., beteekenen *die wonderlijk handelt*; daarna *terwijl Manoah en zijne vrouw het zagen,* wat blijkbaar uit vs. 20 herhaald is.

22. Verg. op Gen. XVI : 13.

25. *onrustig te maken.* Alleen hier heet dit eene uitwerking van Jahwe's geest te zijn. — *Mahane-Dan,* d. i. ‚het kamp der Danieten'; zie XVIII : 12. — *Estaol.* Zie op Joz. XV : 33.

1. *Timna.* Zie op Gen. XXXVIII : 12.

2. *Bij zijne terugkomst,* letterlijk *Toen hij opging,* het gebergte in, waarin Sorea en Estaol lagen.

3. *uw volk,* volg. hss. en Gr. vert.; Hebr. t. *mijn volk.* — *de Filistijnen, die onbesnedenen.* Desgelijks XV : 18; 1 Sam. XIV : 6; XVIII : 25—27; XXXI : 4 en elders.

snedenen? Maar Simson zeide tot zijn vader: Neem haar voor mij;
4 want zij behaagt mij.′ Zijn vader en moeder wisten niet dat dit van
Jahwe beschikt was; want hij zocht eene aanleiding om met de Filis-
tijnen in twist te geraken. In dien tijd toch heerschten de Filistijnen
in Israël.
5 Simson nu ging af, met zijn vader en moeder, naar Timna, en toen
zij aan de wijngaarden van Timna kwamen, daar trad een jonge leeuw
6 hem brullend te gemoet.′ Maar de geest van Jahwe kwam op hem, en
hij scheurde hem vaneen, zooals men een bokje vaneenscheurt, zonder-
dat hij iets in de hand had. En aan zijn vader en moeder vertelde hij
7 niet wat hij had gedaan.′ Zoo ging hij af en sprak met het meisje, en
8 zij behaagde hem.′ Toen hij na eenigen tijd terugkeerde om haar te
huwen, week hij van den weg af, om naar den dooden leeuw om te
zien, en zie, in het lichaam van den leeuw was een bijenzwerm en
9 honing.′ Hij nam dien in zijne hand, at er al voortgaande van, en gaf,
toen hij bij zijne ouders kwam, er ook hun van mede, en zij aten er
van; maar hij vertelde hun niet dat hij den honing uit het lichaam
10 van den leeuw gehaald had.′ Toen nu zijn vader naar het meisje
afgegaan was, richtte Simson daar een maaltijd aan; want zoo plachten
de jongelingen te doen.
11 Daar zij bevreesd voor hem waren, namen zij dertig vrienden, om
12 bij hem te zijn.′ Simson zeide tot hen: Ik wil u eens een raadsel op-
geven. Verklaart gij mij den zin in de zeven bruiloftsdagen en vindt
gij dien, dan zal ik u dertig opperkleederen en dertig stel kleederen
13 geven;′ maar kunt gij ze mij niet mededeelen, dan geeft gij mij dertig
opperkleederen en dertig stel kleederen. Zij zeiden tot hem: Geef uw
14 raadsel op; laat ons het hooren!′ Hij zeide tot hen:

Van den eter ging spijs uit,
van den sterke iets zoets.

15 Drie dagen lang konden zij het niet raden,′ en op den vierden zeiden
zij tot Simsons vrouw: Haal uw man over om u de oplossing mede
te deelen. Anders verbranden wij u en het huis van uw vader. Hebt
16 gij ons hier genoodigd om ons arm te maken?′ Toen weende de vrouw
van Simson bij hem en zeide: Gij haat mij eigenlijk maar en hebt mij
niet lief. Want gij hebt aan mijne landgenooten een raadsel opgegeven

4. Dat Simson het meisje begeert om twist met de Filistijnen te krijgen is in strijd met vs. 1—3, waar hij haar begeert omdat zij hem bekoort. Het vers is waarschijnlijk aan het oude verhaal toegevoegd door iemand die zich ergerde dat een richter van Israël eene Filistijnsche wilde huwen. Verg. op vs. 5—10.

5—10. In deze verzen zijn eenige woorden ingevoegd, die de toedracht der zaak onduidelijk maken. In het oorspronkelijke verhaal gingen Simsons vader en moeder niet met hem mede toen hij met het meisje nader kennis ging maken, en kwam hij dus alleen in de wijngaarden van Timna, waar de leeuw hem te gemoet trad (vs. 5). Dat hij van zijne heldendaad nu niets aan zijne ouders vertelde, sprak vanzelf en stond er niet bij (vs. 6). Hij keerde, nadat het meisje hem was blijven behagen, niet terug *om haar te huwen*, maar naar zijne ouders, om hun te zeggen dat hij bij zijn voornemen was gebleven, en om toebereidselen voor zijn huwelijk te maken: *om haar te huwen* is ingelascht (vs. 8). Daarna ging hij weder naar Timna, om het bruiloftsmaal aan te richten, vs. 10; in plaats van *zijn vader* had het oorspronkelijke verhaal *hij*. De omwerker ergerde zich waarschijnlijk aan het gedrag van Simson, die door te Timna, in het huis van een Filistijn, te gaan huwen eigenlijk een Filistijn werd, wat van een richter van Israël onbegrijpelijk was, en liet daarom zijne ouders zooveel mogelijk optreden: zoo kreeg de zaak een beteren glimp. Verg. op vs. 4.

11. *Daar — waren*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Toen zij hem zagen.* — *zij*, de bloedverwanten der bruid.

12. *een raadsel.* Bij de oplossing van een raadsel kwam het oudtijds meer aan op gelukkig gissen dan op het vernuftig oplossen van eene moeilijkheid. Verg. 1 Kon. X : 3. — *bruiloftsdagen*, letterlijk *maaltijdsdagen*; evenzoo vs. 12. — *en — dien.* Dit is er waarschijnlijk bijgevoegd door iemand die Simsons woordbreuk (zie op vs. 19) wilde verontschuldigen; immers, de Filistijnen hadden, daar zij zijne vrouw in den arm hadden genomen, het raadsel eigenlijk niet „gevonden".

15. *den vierden*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *den zevenden.* — *u*, volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *ons.* — *hier*, volg. verb. t.; Hebr. t. *niet?*

en mij de oplossing niet medegedeeld. Hij zeide tot haar: Wel, ik heb
ze zelfs aan mijn vader en moeder niet medegedeeld, en zou ik het u
17 doen?′ Maar zij weende bij hem de zeven bruiloftsdagen; en op den
zevenden dag vertelde hij het haar, omdat zij hem perste, en zij deelde
18 de oplossing van het raadsel aan hare landgenooten mede.′ Zoo zeiden
hem de burgers der stad op den zevenden dag, voordat hij de kamer
inging:

Wat is zoeter dan honing?
wat sterker dan een leeuw?

Waarop hij tot hen zeide: Hadt gij niet met mijn rund geploegd, gij
hadt mijn raadsel niet gevonden!
19 Toen kwam de geest van Jahwe op hem; hij ging af naar Askelon,
versloeg van de inwoners dier stad dertig man, nam hunne kleederen
en gaf die stellen kleederen aan hen die hem de oplossing van het raadsel
medegedeeld hadden. Hierop ging hij, in toorn ontstoken, op naar zijns
20 vaders huis;′ waarna de vrouw van Simson aan een zijner makkers,
die zijn bruidegomsjonker geweest was, ten deel viel.
XV:1 Maar eenigen tijd daarna, in den tarweoogst, ging Simson zijne vrouw
opzoeken, een geitenbokje medebrengende. Hij zeide: Laat mij tot mijne
vrouw in haar kamer gaan! Doch haar vader stond hem niet toe naar
2 binnen te gaan′ en zeide: Ik dacht zeker dat gij een geduchten haat
tegen haar hadt opgevat; daarom heb ik haar aan uw makker ge-
geven. Maar haar jongere zuster is immers schooner dan zij? Laat
3 zij in hare plaats uwe vrouw worden.′ Maar Simson zeide tot hem:
Ditmaal hebben de Filistijnen geen recht mij te beschuldigen wanneer
4 ik hun kwaad doe.′ Toen ging Simson heen, ving driehonderd vossen,
nam fakkels, keerde staart aan staart, hing tusschen elk paar staarten
5 eene fakkel,′ stak die fakkels aan en joeg de dieren in het te veld
staand koren der Filistijnen. Zoo stak hij graanstapels en te veld
6 staand koren, wingerden en olijfgaarden in brand.′ Op de vraag der
Filistijnen, wie dat gedaan had, zeide men: Simson, de schoonzoon van
den Timniet; omdat deze zijne vrouw heeft genomen en aan zijn mak-
ker gegeven. Daarom gingen de Filistijnen heen en verbrandden haar
7 en het huis haars vaders.′ Maar Simson zeide: Als gij zóo doet, dan

17. *bruiloftsdagen*, als vs. 12.

18. *de kamer*, volg. verb. t. Bedoeld wordt de bruidskamer. — *Hadt — geploegd.* Hadt gij u niet bediend van de hulp mijner vrouw, die mij alleen toebehoort, dus van een ongeoorloofd middel. Reden waarom hij de betaling weigert; zie op vs. 12 en 19.

19. *Toen — hadden.* Dit is zeker later ingevoegd om Simson te vrijwaren van de verdenking zijn woord gebroken te hebben; maar dit heeft hij in het oorspronkelijke verhaal juist gerechtvaardigd in vs. 18. De inlasscher ging niet handig te werk. Immers, gesteld al dat de kleederen die hij den verslagen Askelonieten afnam voor de gelegenheid bruikbaar waren, waar blijven de dertig opperkleederen die hij ook geven moest? Ook is het zielkundig zeer vreemd, dat hij nog eens naar Timna komt om zijne schuld af te doen, en eerst daarna in toorn ontsteekt en naar huis gaat. Oorspronkelijk volgde dit onmiddellijk op zijne weigering om het afgesprokene te geven. In plaats van de bruidskamer binnen te gaan, verliet hij dadelijk de stad. Dit was eene grove beleediging, die de vader der bruid dadelijk beantwoordde met haar aan een ander te geven, vs. 20; verg. op Gen. XXIX : 27.

20. *die — was*, onzekere vertaling; anderen *die zijn vriend was.*

1. *in den tarweoogst.* Dit bereidt vs. 4 voor. — *een geitenbokje medebrengende.* Dit geschenk duidde aan, dat hij huwelijksgemeenschap met haar begeerde; verg. op Gen. XXXVIII : 17.

3. *hem*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hen.* — *vossen.* Evenals elders, was ook bij Israël dit dier, waarvan nog heden in Palestina meer dan éene soort veelvuldig voorkomt, om zijne sluwheid bekend, Luc. XIII : 32. De vraag hoe het mogelijk was van dit eenzaam levend dier zoovele te vangen behoeft ons bij een wonderverhaal als dit niet bezig te houden. Bij de Romeinen was het gewoonte, jaarlijks op een feest ter eer van Ceres vossen met brandende fakkels aan de staarten het veld in te jagen, waarschijnlijk tot afwending van den brand in het koorn. Wellicht heeft een dergelijk gebruik ook bij Israël en zijne buren bestaan en is deze trek van het verhaal daaraan ontleend.

5. *en* vóor *olijfgaarden*, volg. Gr. vert. ingevoegd.

6. *het huis haars vaders*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *haar vader.*

8 zal ik niet rusten voordat ik mij op u heb gewroken.′ En hij versloeg
hen, schenkel met heup; een zware slag. Daarna ging hij af en koos
zijn verblijf in de steenkloof van Etam.
9 Toen trokken de Filistijnen op, legerden zich in Juda en breidden
10 zich uit in Lehi.′ Op de vraag der Judeërs: Waarom zijt gij tegen ons
opgetrokken? antwoordden zij: Wij zijn opgetrokken om Simson te
11 binden, ten einde hem te doen wat hij ons gedaan heeft.′ Hierop
gingen drie duizend man uit Juda naar de steenkloof van Etam en
zeiden tot Simson: Weet gij niet dat de Filistijnen over ons heerschen?
Waarom hebt gij ons dan dit gedaan? Hij zeide tot hen: Wat zij mij
12 gedaan hadden, dat heb ik hun gedaan!′ Zij zeiden tot hem: Wij zijn
afgekomen om u te binden, ten einde u aan de Filistijnen uit te leveren.
Simson zeide tot hen: Zweert mij dat gij zelven niet op mij zult aan-
13 vallen.′ Zij zeiden tot hem: Neen, wij willen u alleen binden en aan
hen uitleveren; dooden zullen wij u stellig niet. Toen bonden zij hem
14 met twee nieuwe touwen en voerden hem van de rots mede.′ Maar toen
hij te Lehi kwam en de Filistijnen onder gejuich hem te gemoet
gingen, kwam de geest van Jahwe op hem en werden de touwen om
zijne armen als in het vuur verkoolde vlasstengels, ja, zijne boeien
15 smolten van zijne handen.′ Hij zag eene weggeworpen ezelskinnebak
liggen, strekte de hand uit, raapte ze op en versloeg er duizend man
16 mede.′ Toen zeide Simson:

Met de ezelskinnebak heb ik hen duchtig afgerost,
met de ezelskinnebak versloeg ik duizend man!

17 Na uitgesproken te hebben, wierp hij de kinnebak weg en noemde
die plaats: de hoogte van Lehi.
18 Daarna kreeg hij grooten dorst en riep tot Jahwe en zeide: Gij hebt
door uwen dienaar deze groote uitredding geschonken. Zou ik nu van
19 dorst sterven en in de handen der onbesnedenen vallen?′ Toen spleet
God het been van de kinnebak, en er vloeide water uit, waarvan hij
dronk; zoodat zijn geest terugkeerde en hij weder opleefde. Daarom
heet die bron: de bron des roepers. Zij is tot op dezen dag in Lehi.′
20 En hij richtte Israël in de dagen der Filistijnen twintig jaar.
XVI : 1 Eens ging Simson naar Gaza, zag daar eene lichte vrouw en kwam
2 tot haar.′ Toen men den inwoners van Gaza mededeelde: Simson is
in de stad gekomen — omsingelden zij hem en loerden op hem in
de stadspoort; maar den ganschen nacht deden zij niets, denkende: bij

7. Hoewel hij zelf reden heeft op zijne vrouw en haar vader vertoornd te zijn, wil hij toch niet dat zij door de Filistijnen gestraft worden.

8. *schenkel met heup.* Dit schijnt eene spreekwoordelijke aanduiding van een zeer geweldigen slag te zijn. — *Etam,* onbekend.

9. *Lehi,* nog 2 Sam. XXIII : 11; zie verder op vs. 17.

11. *Weet — heerschen?* Deze woorden zijn misschien later in den tekst gevoegd, evenals XIV : 4*b*.

15. *weggeworpen,* volg. Gr. en Lat. vertt. Het woord (*remijja*) schijnt gekozen te zijn om eene woordspeling te maken op *de hoogte* (*ramath*) van Lehi, waarmede het eenige overeenkomst heeft.

16. *heb — afgerost,* met verandering van klinkers. De vertaling van het hier gebruikte werkwoord, dat elders niet voorkomt en met dezelfde letters als het Hebreeuwsche woord voor „ezel” geschreven wordt, steunt alleen op de Gr. vert.

17. *de hoogte van Lehi,* d. i. ‚Kinnebakshoogte’. Een dergelijke naam, ook bij andere volken niet ongewoon, was waarschijnlijk ontleend aan eene vooruitspringende rots, wier vorm aan eene kinnebak denken deed. Aan den naam heeft de legende haar ontstaan te danken.

19. *het been* (kakebeen, letterlijk *mortier*) *van de kinnebak,* of *in Lehi*; zie op vs. 17. — *de bron des roepers.* De hier zoo verklaarde naam kan ook vertaald worden ‚Patrijzenbron’, wat wel de oorspronkelijke beteekenis zal zijn.

20. Toevoegsel van den bewerker des boeks.

1. *Gaza.* Zie op Gen. X : 19.

2. *Toen men ... mededeelde,* volg. Gr. en Lat. vertt. ingevoegd. — Na *loeren* heeft grondt. *den ganschen nacht,* wat, als in strijd met hetgeen er onmiddellijk op volgt, is weggelaten.

3 het aanbreken van den morgen zullen wij hem dooden.′ Maar Simson
bleef tot middernacht te bed, stond toen op, vatte de deuren en de
beide posten der stadspoort, rukte ze met grendel en al los, legde ze
op zijn schouder en bracht ze op den top van den berg die vóor
Hebron ligt.
4 Daarna vatte hij liefde op voor eene vrouw in het dal Sjorek, Delila
5 genaamd.′ En de vorsten der Filistijnen gingen tot haar en zeiden tot
haar: Haal hem over, en zie te weten te komen, waardoor zijne kracht
zoo groot is en waardoor wij hem meester kunnen worden en binden
om hem te bedwingen. Wij zullen u ieder elfhonderd zilverlingen
6 geven.′ Nu zeide Delila tot Simson: Vertel mij toch eens, waardoor
uwe kracht zoo groot is en waarmede men u zou moeten binden om
7 u te bedwingen.′ Simson zeide tot haar: Indien men mij bond met
zeven versche, niet gedroogde koorden, zou ik machteloos zijn, niet
8 sterker dan een gewoon mensch.′ Zoo brachten de vorsten der Filis-
tijnen haar zeven versche, niet gedroogde koorden, en zij bond hem
9 daarmede,′ terwijl zij eenige belagers in de kamer had zitten. Nu zeide
zij: De Filistijnen, Simson! Toen trok hij de koorden stuk, zooals een
vlasdraad wanneer die door het vuur gezengd wordt stuk springt; het
10 geheim zijner kracht was niet verraden.′ Hierop zeide Delila tot Simson:
Gij hebt mij om den tuin geleid en mij leugens verteld. Nu moet gij
mij toch mededeelen, waarmede gij zoudt kunnen gebonden worden.′
11 Hij zeide tot haar: Indien men mij stevig met nieuwe, tot geen werk
gebruikte touwen vastbond, dan zou ik machteloos zijn, niet sterker
12 dan een gewoon mensch.′ Zoo nam Delila nieuwe touwen, bond hem
daarmede en zeide: De Filistijnen, Simson! terwijl eenige belagers in
de kamer zaten. En hij trok de touwen als een schoenriem van zijne
13 armen.′ Hierop zeide Delila tot Simson: Tot nog toe hebt gij mij om
den tuin geleid en mij leugens verteld. Deel mij toch mede, waarmede
gij zoudt kunnen gebonden worden. Toen zeide hij tot haar: Indien
gij de zeven tressen van mijn hoofdhaar met een doek in elkaar vlocht
en met eene pin in den wand vasthechtte, dan zou ik machteloos zijn,
14 niet sterker dan een gewoon mensch.′ Zoo vlocht Delila, terwijl hij
lag te slapen, de zeven tressen van zijn hoofdhaar met een doek samen,
hechtte ze met eene pin in den wand vast en zeide: De Filistijnen,
Simson! Maar hij, uit den slaap ontwaakt, rukte de pin en den doek
15 uit den wand.′ Hierop zeide zij tot hem: Hoe kunt gij zeggen: Ik
heb u lief — terwijl uw hart mij niet toebehoort? Drie keeren hebt
gij mij nu om den tuin geleid en mij niet medegedeeld, waardoor uwe
kracht zoo groot is.
16 Toen zij nu zoo dag aan dag met hare woorden hem perste en
17 plaagde, werd hij er doodelijk mismoedig onder′ en opende haar zijn
gansche hart; hij zeide dan tot haar: Geen scheermes is ooit op mijn
hoofd gekomen; want ik ben een nazireeër Gods van den moederschoot
af. Indien mij het haar was afgeschoren, zou mijne kracht van mij ge-
weken en ik machteloos zijn, niet sterker dan een gewoon mensch.′

3. *bracht — Hebron,* op ongeveer twaalf uur afstands van Gaza.
4. *Sjorek,* onbekend.
5. *elfhonderd zilverlingen,* ongeveer 1870 gulden.
7. *koorden.* Waarin deze onderscheiden waren van touwen (vs. 11), weten wij niet; misschien waren de eene van darmen, de andere van vlas of van riemen vervaardigd; hennep hadden de Israëlieten niet.
9. *De Filistijnen,* letterlijk *De Filistijnen* (komen) *tegen u* (op).
13 v. *en met eene pin — vast,* schier geheel ontleend aan Gr. vert.; Hebr. t. heeft hiervan alleen overgehouden *en zij hechtte vast met eene pin.* — Ook *rukte — wand* volg. Gr. vert.

18 Nu zag Delila dat hij haar zijn geheele hart had geopend en ontbood zij de vorsten der Filistijnen met de woorden: Komt ditmaal hier; want hij heeft mij zijn gansche hart geopend. Zoo kwamen de
19 vorsten der Filistijnen tot haar en brachten het geld mede.′ Zij deed hem in haar schoot slapen en riep een man, die de zeven vlechten van zijn hoofdhaar afschoor. Zoo begon hij zwak te worden en week zijne
20 kracht van hem.′ Nu zeide zij: De Filistijnen, Simson! en hij, uit zijn slaap ontwakende, dacht: Ik zal evenals de vorige keeren vrijkomen en mij losrukken — niet wetende dat Jahwe van hem geweken
21 was.′ Maar de Filistijnen grepen hem, staken hem de oogen uit, brachten hem af naar Gaza en bonden hem met koperen ketenen. Zoo draaide hij den molen in de gevangenis.
22 Maar nauwelijks was zijn hoofdhaar afgeschoren, of het begon weder
23 aan te groeien.′ En eens verzamelden zich de vorsten der Filistijnen, om een groot offerfeest voor hun god Dagon te vieren en vreugd te bedrijven, en zij zeiden: Onze god heeft Simson, onzen vijand, in onze
24 hand gegeven!′ Ook het volk, hem ziende, prees zijn god; want zij zeiden: Onze god heeft onzen vijand in onze hand gegeven, die ons
25 land verwoestte en velen der onzen deed sneuvelen!′ Toen zij nu vroolijk waren, zeiden zij: Roept Simson, om voor ons kluchten te maken! Daarom riepen zij Simson uit de gevangenis, en hij maakte kluchten voor hunne oogen. Toen zij hem nu tusschen de zuilen deden staan,′
26 zeide hij tot den knaap die hem bij de hand hield: Gun mij wat rust en laat mij de zuilen betasten waarop de tempel steunt, om er tegen
27 te leunen.′ De tempel nu was vol mannen en vrouwen; daar waren al de vorsten der Filistijnen, en op het dak ongeveer drie duizend mannen en vrouwen, die toezagen hoe Simson kluchten maakte.
28 Toen riep Simson tot Jahwe en zeide: Heer Jahwe, gedenk mijner toch en verleen mij dezen éenen keer nog kracht, o God! opdat ik ten minste over éen mijner twee oogen wraak neme op de Filistijnen!′
29 Nu omvatte Simson de twee middelzuilen waarop de tempel steunde en rustte, de éene met zijne rechter-, de andere met zijne linkerhand,′
30 en met de woorden: Laat mij sterven met de Filistijnen! boog hij zich met kracht. En de tempel stortte in op de vorsten en al het volk dat er in was. Het aantal dergenen die hij bij zijn sterven doodde was
31 grooter dan dat van hen die hij in zijn leven gedood had.′ Daarna kwamen zijne broeders en zijne geheele familie af, namen hem op, voerden hem mede en begroeven hem tusschen Sorea en Estaol, in het graf van zijn vader Manoch. Hij had Israël twintig jaar gericht.

19. *in haar schoot*, letterlijk *tusschen hare knieën*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *op hare knieën*. — *die ... afschoor*, volg. verb. t.; grondt. *zij schoor ... af*. Maar dit kon zij in die houding bezwaarlijk doen, en waartoe diende dan de man dien zij riep? — *Zoo* — *worden*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *En zij begon hem te bedwingen*.

20. *Ik* — *losrukken*. Hij heeft een gevoel alsof hij weder gebonden is.

21. *maalde hij*. Het draaien van den handmolen was slavenwerk; zie op Exod. XI : 5.

23. *Dagon*. Ook te Asdod had, volgens 1 Sam. V : 1—5 (1 Kron. X : 10); 1 Makk. X : 83; XI : 4, deze god vele eeuwen achtereen een tempel. Zijn beeld had het hoofd en bovenlijf van een mensch, met een vischstaart, niet onnatuurlijk voor den god van strandbewoners. De naam is van het gewone woord voor ‚visch' afgeleid en beteekent dus ‚de groote visch' of ‚vischgod'. Meer dan éene plaats in Kanaän heette naar hem.

28. *ten* — *oogen*. Geene wraak was groot genoeg voor het verlies van zijne beide oogen.

31. *Hij* — *gericht*, toevoegsel van een der bewerkers van het boek.

HOOFDSTUK XVII, XVIII.

Oorsprong van den eeredienst te Dan. — Op het gebergte van Efraim leeft zekere Micha (XVII : 1); zijne moeder laat van geld dat hij haar ontnomen maar teruggegeven heeft een godsbeeld maken

(2—4). Micha heeft eene kapel met een huisgod, waarbij hij eerst een zijner zonen als priester aanstelt (5), later een omzwervend Leviet, dien hij hiertoe aan zijn huis verbindt (6—13). De Danieten zoeken een ander erfdeel (XVIII : 1) en zenden vijf hunner op kondschap uit (2); dezen, in Micha's dorp overnachtende, laten door den Leviet Jahwe raadplegen (3—6). Zij bevinden dat Lais goede kansen voor eene vestiging aanbiedt, en wekken hunne stamgenooten op om die stad en haren omtrek in bezit te nemen (7—10). Zeshonderd Danieten breken op, om zich van Lais meester te maken (7—12). Bij Micha's dorp gekomen, deelen de vijf verspieders hunnen tochtgenooten mede dat daar een godshuis met toebehooren is, halen de heilige voorwerpen weg, en overreden den Leviet met hen mede te gaan (13—21). Micha, die hen nazet om het hem ontstolene te herwinnen, deinst terug op de bedreiging der Danieten (22—26). Dezen veroveren Lais, moorden het uit, vestigen er zich, noemen het Dan en richten er het beeld op (27—31*a*); wie die Leviet was, hoe lang zijn geslacht daar priesterdienst gedaan en het beeld er gestaan heeft (31*b*, 32).

Het oorspronkelijke verhaal, waarvan dit eene omwerking is, geeft ons oude en volkomen geloofwaardige inlichtingen omtrent de vestiging der Danieten in Lais en den oorsprong van het later beroemde heiligdom te Dan, en is voor onze kennis van den toestand der Israëlieten in den richterentijd in menig opzicht van zeer groote waarde. Het beoogde de eer van dat heiligdom te vergrooten: het was overoud, en een kleinzoon van Mozes was de stamvader der aldaar dienst doende priesterschap. De omwerker daarentegen was geenszins ingenomen met den tempel te Dan, waarin Jerobeam een gouden stierbeeld had geplaatst (1 Kon. XII : 28 v.). Levende, zeker na de verovering van het noorden des lands door de Assyriërs, 732 (2 Kon. XV : 29), waarschijnlijk na den val van Samarië, 722, wellicht veel later, en geestverwant van den schrijver van 2 Kon. XVII, die den val van Noord-Israël als de straf voor 's volks zonden, inzonderheid voor de vereering der stieren, aanmerkt (vs. 7—18), deed hij zijn best, eene smet op dat heiligdom en vooral op het beeld te werpen. Hiertoe laschte hij XVII : 2—4, in (dat beeld is van gestolen geld gemaakt!) en vermeldde telkens het beeld naast den efod en den huisgod, die in het oorspronkelijke verhaal het huisraad van Micha's kapel uitmaakten (XVIII : 14, 17, 18, 20). Ook voegde hij in XVIII : 30 v. eene tijdsbepaling aan het verhaal toe.

XVII : 1 Er was een man van het Efraimietisch gebergte, Micha geheeten.′
2 Eens zeide hij tot zijne moeder: De elfhonderd zilverlingen die u ontnomen zijn en waarvan gij ook met eene vervloeking te mijnen aanhooren aangifte gedaan hebt, dat geld is bij mij; ik had het weggenomen en geef het u nu terug. Hierop zeide zijne moeder: Gezegend
3 zij mijn zoon door Jahwe!′ Toen gaf hij die elfhonderd zilverlingen aan zijne moeder terug. En zij zeide: Bij dezen heilig ik dit geld aan Jahwe, het uit mijne hand gevende, ten bate van mijn zoon, om er
4 een gesneden en gegoten beeld van te maken.′ Toen hij dan het geld aan zijne moeder teruggegeven had, nam zij er tweehonderd zilverlingen af en gaf ze aan een zilversmid, die er een gesneden en gegoten beeld van maakte. En het kwam in Micha's-huis te staan.
5 Die Micha nu had een godshuis; hij maakte een efod met huisgoden
6 en wijdde een zijner zonen, om hem tot priester te zijn.′ In die dagen

1. *Micha*, hier en vs. 4 voluit *Michajehu*, d. i. ‚wie is als Jahwe?'

2. *waarvan — hebt*, letterlijk *gij hebt een eed* of *vloek gedaan en te mijnen aanhooren gesproken*. Zij had alle aanwezigen bezworen, haar mede te deelen wat zij van dat geld wisten. De zoon werd hierdoor bewogen zich schuldig te verklaren. — *en — terug*. Dit staat in grondt. aan het eind van vs. 3.

3. *Gezegend — Jahwe!* Zoo geeft de moeder hare vreugde te kennen over het vinden van het geld en wil tevens van hem mogelijke nadeelige gevolgen van hare vervloeking afweren. — *een — beeld*. Uit den aard der zaak is hier slechts van éen beeld sprake. Waarom de schrijver hiervoor twee woorden gebruikt, is niet duidelijk. Het eene, door *gesneden beeld* vertaald, is het gewone voor een godenbeeld in het algemeen en komt o. a. in de wet der Tien Woorden (Exod. XX : 4; Deut. V : 8) voor; het andere dient Exod. XXXII : 4, 8; Deut. IX : 12, 16; 2 Kon. XVII : 16; Neh. IX : 18 voor het stierbeeld. Waarschijnlijk gebruikte de overwerker van wien deze woorden zijn (verg. Inl.) de beide termen, om te kennen te geven dat het beeld van Micha door de wet verboden, en tevens dat het een stierbeeld was.

4. *tweehonderd*. De overige negenhonderd hield zij dus achterwege, hoewel zij ze voor een beeld beloofd had. Zoo bedenkelijk is de oorsprong van het stierbeeld te Dan!

5. *een efod* (zie op VIII : 27) *met huisgoden* (zie op Gen. XXXI : 19). Deze behoorden bij elkander en waren onmisbaar in eene kapel. Van een beeld is in het oorspronkelijke verhaal geen sprake. — *wijdde*, letterlijk *vulde de hand van*; zie op Exod. XXVIII : 41.

6. Deze klacht keert XVIII : 1; XIX : 1; XXI : 25 terug.

7 was in Israël geen koning en deed ieder wat hem goeddacht. ′ Nu was
er een jongeling uit Bethlehem van Juda; hij was een Leviet en ver-
8 keerde daar. ′ Deze man ging die stad, Bethlehem van Juda, verlaten,
om elders een goed onderkomen te zoeken; hij trok het gebergte van
9 Efraim in tot Micha's-huis, om van daar verder te reizen. ′ Maar Micha
zeide tot hem: Waar komt gij van daan? Hij zeide tot hem: Ik ben
een Leviet uit Bethlehem van Juda, op reis om een goed onderkomen
10 te zoeken. ′ Micha zeide tot hem: Blijf bij mij en wees mij tot vader
en priester; ik zal u jaarlijks tien zilverlingen, een stel kleederen en
11 den kost geven. ′ De Leviet besloot bij dien man te blijven, en de
12 jongeling werd hem als een zijner zonen. ′ Micha wijdde den Leviet;
13 zoo werd hem de jongeling tot priester en was in Micha's-huis. ′ Toen
zeide Micha: Thans weet ik dat Jahwe mij zal weldoen, nu ik dezen
Leviet tot priester gekregen heb.
XVIII : 1 In die dagen, toen in Israël geen koning was, zocht de stam der
Danieten een erfdeel, om er zich te vestigen; want tot nog toe was hun
2 te midden der stammen Israëls geen erfdeel toegevallen. ′ Zoo zonden
de Danieten vijf mannen uit verschillende deelen van hun geslacht,
kloeke mannen, van Sorea en Estaol uit, om het land te verspieden
en te doorzoeken, Zij zeiden tot hen: Gaat het land doorzoeken. Zij
trokken dan het gebergte van Efraim tot Micha's-huis in en over-
3 nachtten aldaar. ′ Toen zij nu in de nabijheid van Micha's-huis de stem
van den jeugdigen Leviet opmerkten, gingen zij daar binnen en zeiden
tot hem: Wie heeft u hier gebracht? Wat doet gij hier en wat hebt
4 gij hier te maken? ′ Hij zeide tot hen: Zoo en zoo heeft Micha mij
5 gedaan: hij heeft mij gehuurd, en ik ben priester geworden. ′ Zij
zeiden tot hem: Raadpleeg toch God; opdat wij mogen weten, of de
6 tocht dien wij ondernomen hebben voorspoedig zal zijn. ′ Waarop de
priester tot hen zeide: Gaat in vrede. Op den tocht dien gij onder-
nomen hebt houdt Jahwe zijn oog gevestigd.
7 Toen gingen de vijf mannen op weg en kwamen te Lais. Zij zagen,
dat het volk waardoor het bewoond werd zonder zorg leefde op de wijze
der Sidoniërs, rustig en onbezorgd. ⁺ In dat land was aan niets ter
wereld gebrek. Ook waren zij ver van de Sidoniërs af en hadden met
8 Aram niets uitstaande. ′ Bij hunne broeders te Sorea en Estaol gekomen,
9 zeiden zij tot hen: Wat zijt gij werkeloos! ′ Komt, laten wij optrekken

7. *Bethlehem van Juda,* tot onderscheiding van eene gelijknamige plaats in Zebulon, Joz. XIX : 15. — Na *Juda* heeft Hebr. t. nog *uit het geslacht van Juda.* Dit is in lijnrechten strijd met de opgaaf dat hij een Leviet was, en er bijgevoegd door dengene die in XVIII : 30 *Mozes* tot *Manasse* maakte (zie aldaar). Waarschijnlijk had Gr. vert. deze woorden niet.

8. *om elders een goed onderkomen te zoeken,* letterlijk *om te verkeeren waar hij vinden zou.*

10. *vader,* geestelijke vader, leidsman, ook XVIII : 19 eerenaam voor een priester, zooals 2 Kon. II : 12; VI : 21; VIII : 9; XIII : 14 voor een profeet, Gen. XLV : 8; Jez. XXII : 21 voor een hoogen staatsdienaar, een landsbestuurder en verzorger. — Aan het slot staat nog *en de Leviet ging heen,* wat volg. Lat. vert. is weggelaten; het is met bijna dezelfde letters als het onmiddellijk volgende *De Leviet besloot* geschreven.

13. Verg. op Gen. XLIX : 7.

1. De Danieten, oorspronkelijk aan de zeekust gevestigd, waren in de klem geraakt tusschen Filistijnen, Judeërs en Kanaänieten, en verhuisden nu; zie op Joz. XIX : 40—48.

2. *Sorea en Estaol,* XIII : 25; XVI : 31 als woonplaats van Simson vermeld.

3. *de stem — opmerkten.* Misschien merkten zij aan zijn tongval, of aan een lied dat hij zong, dat hij een Leviet was.

7. *Lais.* Zie op Joz. XIX : 47 en vs. 28. — *In — gebrek,* volgens eene tekstverbetering naar vs. 10. Hierna zijn twee onverstaanbare woorden weggelaten. — Dat zij *op de wijze der Sidoniërs,* d. i. Feniciërs (zie op Gen. X : 15), leefden beteekent waarschijnlijk dat zij vreedzame kooplieden waren; maar dit pleit voor de lezing der Gr. vert. *Aram* in pl. v. die van Hebr. t. *menschen* (Hebr. *adam*), daar vooral kooplieden niet leven kunnen zonder verkeer met menschen. De schrijver bedoelt: noch van de Feniciërs, noch van de Arameërs hadden zij hulp te wachten.

8. *zeiden — werkeloos,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hunne broeders zeiden tot hen: Wat* (zijt) *gij?*

tegen hen; want wij hebben gezien dat het land zeer goed is. Talmt
10 niet om dat land in bezit te gaan nemen.′ Wanneer gij daar komt, zult
gij bij een onbezorgd volk komen, welks land ruimte genoeg aanbiedt —
want God heeft het in uwe hand gegeven — eene streek waar aan
niets ter wereld gebrek is.
11 Dientengevolge braken van Sorea en Estaol uit het geslacht der
12 Danieten zeshonderd man op, ten strijde toegerust.′ Zij trokken op en
legerden zich bij Kirjath-jearim in Juda. Daarom noemde men die plaats
13 Mahane-Dan, zooals zij nog heet; zij ligt achter Kirjath-jearim.′ Van
daar trokken zij het gebergte van Efraim in en kwamen bij Micha's-
14 huis.′ Toen namen de vijf mannen die het land waren gaan verspieden
het woord en zeiden tot hunne broeders: Weet gij wel dat in dit dorp
een efod met huisgoden en een gesneden en gegoten beeld is? Weet
15 dan, wat u te doen staat!′ Zoo weken zij derwaarts af en kwamen bij
16 Micha's-huis.′ De zeshonderd Danieten stelden zich, ten strijde toegerust,
17 voor de poort op,′ terwijl de vijf mannen die het land waren gaan
verspieden het dorp binnentrokken, om het gesneden beeld, den efod
18 met de huisgoden, en het gegoten beeld weg te nemen.′ Toen zij
Micha's-huis binnengingen en het gesneden beeld, den efod met de
huisgoden, en het gegoten beeld wegnamen, zeide de priester tot hen:
19 Wat doet gij daar?′ Zij zeiden tot hem: Zwijg, leg de hand op den
mond, ga met ons mede en wees ons tot vader en priester. Wat is
verkieslijker, priester van het huis van éen man, of priester van een
20 stam en geslacht in Israël te zijn?′ Toen nam de priester welgemoed
den efod met de huisgoden en het gesneden en gegoten beeld en
21 voegde zich bij het krijgsvolk,′ dat zich wendde en zijn weg vervolgde,
kinderen, vee en bagage voorop.
22 Toen zij een eind weegs van Micha's-huis af waren, liepen de man-
nen die in de huizen bij Micha's-huis woonden te hoop. Zij zaten de
23 Danieten op de hielen′ en riepen hen aan. Dezen keerden zich om en
24 zeiden tot Micha: Wat hebt gij, dat gij te hoop geloopen zijt?′ Hij
zeide: Gij hebt de goden die ik gemaakt heb, en ook den priester,
weggenomen en trekt er mede heen! Wat houd ik nu over? Hoe
25 kunt gij dan vragen: Wat hebt ge?′ Toen zeiden de Danieten tot
hem: Zet zulk eene keel niet tegen ons op! Anders mochten eens
grimmige mannen op u aanvallen en gij u zelven en uw huis in het
26 ongeluk storten.′ Hiermede vervolgden de Danieten hun weg, en daar
Micha zag dat zij hem te sterk waren, wendde hij zich om en keerde
naar zijn huis terug.
27 Zij namen dus dat wat Micha gemaakt en den priester die hem toe-
behoord had mede en overvielen Lais, waar een rustig en onbezorgd
volk woonde; zij sloegen het met het scherp des zwaards en verbrand-
28 den de stad.′ Niemand kwam haar te hulp; want zij lag ver van Sidon

9. Na *is* heeft Hebr. t. *en gij zijt werkeloos,* waarschijnlijk uit vs. 8 hierheen verdwaald.
11. Na *braken ... op* is, volg. Lat. vert., *van daar* weggelaten.
12. *Kirjath-jearim.* Zie op Joz. IX : 17. — *Mahane-Dan,* d. i. ‚Danietenkamp'. Volg. XIII : 25 lag eene plaats van dien naam veel noordelijker, tusschen Sorea en Estaol.
14. Na *het land* heeft grondt. nog *Lais.*
15—17. Deze verzen zijn zoowel in Hebr. t. als in Gr. vert. zoo verward en door herhalingen bedorven, dat het oorspronkelijke niet meer met zekerheid is terug te vinden; de vertaling geeft al-thans den zin weder.
19. *vader.* Zie op XVII : 10.
20. *en gegoten,* volg. Gr. vert. ingevoegd.
21. *kinderen — voorop,* uit vrees voor vervolging. Micha's-huis is blijkbaar eene plaats van betee-kenis, dat zeshonderd man tegen hare bevolking maatregelen van voorzorg moeten nemen.
28. *Aram.* Zie op vs. 7; maar hier heeft Gr. vert. hetzelfde als Hebr. t. — *Beth-Rehob,* onbekend; verg. op Num. XIII : 21.

en had met Aram niets uitstaande; zij lag in de vallei van Beth-Rehob.
29 Zij bouwden de stad weder op, vestigden er zich ′ en noemden haar
Dan, naar hun stamvader Dan, den zoon van Israël; terwijl de stad te
30 voren Lais had geheeten. ′ Daar richtten de Danieten voor zich het ge-
sneden beeld op, en Jonathan, de zoon van Gersjom, den zoon van
Mozes, en zijne zonen zijn priesters van den stam der Danieten ge-
31 weest, totdat het land ontvolkt werd. ′ Zij zetten voor zich het ge-
sneden beeld dat Micha gemaakt had neder, en het bleef er zoolang
het godshuis in Sjilo was.

30 v. Deze verzen zijn gedeeltelijk van den omwerker. Zeker is het hem te wijten dat de oprichting van het beeld twee keer, 30*a* en 31*a*, vermeld wordt; wellicht is van hem ook eene der twee bepalingen van den tijd gedurende welken de dienst in Dan is blijven bestaan, en wel de tweede. De eerste, *totdat — werd,* wijst waarschijnlijk op de verovering van het noordelijk deel des rijks door Tiglath-Pilezer (2 Kon. XV : 29); de laatste, *zoolang — was,* is zeer duister; de schrijver schijnt te onderstellen dat in Sjilo tot den val van Samarië toe een wettige tempel van Jahwe is geweest. Verg. Jer. VII : 12; doch zie op 1 Sam. XXI : 1. — *Gersjom.* Zie Exod. II : 22. — *Mozes*, volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *Manasse,* en wel op eene eigenaardige wijze geschreven. De letter N namelijk staat iets hooger dan de andere letters, en eene Joodsche overlevering verklaart dit aldus: hij was inderdaad afstammeling van Mozes (geschreven M. S. H.), maar zijn gedrag was dat van den goddeloozen koning van Juda Manasse (geschreven M. N. S. H.). Verg. op XVII : 7. — *Sjilo.* Zie op Joz. XVIII : 1.

HOOFDSTUK XIX—XXI.

Israël roeit bijna gansch Benjamin uit om eene schanddaad van Gibea. — Een Leviet uit het Efraimietisch gebergte haalt zijne bijvrouw, die hem verlaten heeft, uit haars vaders huis te Bethlehem terug (XIX : 1—10). Jebus, als Kanaänietische stad, latende liggen, komt hij met zijne vrouw en zijn knecht in de Benjaminietische plaats Gibea (11—15), waar zij eerst aan hun lot worden overgelaten, maar eindelijk een Efraimiet hen gastvrij opneemt (16—21). De inwoners der plaats omringen met de laagste bedoelingen het huis; waarop de Leviet, om zich te redden, zijne vrouw prijsgeeft, die mishandeld wordt zoodat zij het besterft (22—26). Haar man keert met het lijk naar zijne woonplaats terug, hakt het in twaalf stukken en zendt die door het geheele grondgebied van Israël; zoodat ieder wraak over het gebeurde roept (27—30). De Israëlieten, te Mispa ter volksvergadering opgekomen, laten den Leviet verslag geven van het gebeurde (XX : 1—7) en nemen maatregelen om Gibea te tuchtigen (8—11). Voor Gibea gelegerd, vragen zij vergeefs van de Benjaminieten uitlevering der schuldigen (12—14); de Benjaminieten rusten zich tegen hen ten strijde (15 v.). De Israëlieten raadplegen God, welke stam de andere in den strijd tegen Benjamin moet voorgaan; Juda wordt aangewezen (17 v.). Na eerst tweemaal de nederlaag geleden te hebben (19—28), behalen zij eene volledige overwinning, waarbij zij Gibea verwoesten en onder de Benjaminieten eene vreeselijke slachting aanrichten (29—46); slechts zeshonderd man bergen zich op eene rots, waar zij vier maanden blijven; alle andere Benjaminieten worden gedood, al hunne steden verbrand (47 v.). De Israëlieten hadden gezworen dat geen hunner zijne dochter aan een Benjaminiet tot vrouw zou geven (XXI : 1); daarom weent het volk, omdat nu een der stammen Israëls moet uitsterven (2 v.). Op een offerfeest overleggende of dit niet te keeren is, bedenken zij dat zij den dood gezworen hebben aan ieder die niet met hen zou optrekken, en ontdekken dat de inwoners van Jabes in Gilead hieraan schuldig zijn (4—9); waarop zij troepen zenden om die stad te verwoesten (10 v.). Vierhonderd ongehuwde meisjes worden uit haar medegebracht en aan de Benjaminieten tot vrouw gegeven (12—15). Om zonder hun eed te breken ook aan de overige tweehonderd vrouwen te verschaffen, wijzen de Israëlieten hen op een offerfeest te Sjilo, als eene goede gelegenheid om vrouwen te schaken (16—22). De Benjaminieten doen dit en herbouwen hunne steden, terwijl de andere stammen hunne woonplaatsen weder opzoeken (23 v.); zoo ging het toen in Israël geen koning was (25).

Het is volkomen duidelijk dat wij hier geen geschiedenis vóor ons hebben. Het verhaal verplaatst ons in den tijd der richters — wanneer wij op XX : 28 afgaan, in de eerste jaren na de vestiging van Israël in Kanaän — maar geeft ons van den toenmaligen toestand des volks eene voorstelling die ver afwijkt van hetgeen wij daaromtrent weten: van zulk eene eendrachtige samenwerking der stammen Israëls als het ons teekent is elders vóor Saul geen spoor te ontdekken. Daarbij komen andere trekken die den verdichter verraden: Israël, behalve Benjamin, dat ruim vijf en twintig duizend man te velde brengt (XX : 15), is vierhonderd duizend weerbare mannen sterk (XX : 2, 17); die ontzaglijke menigte, op eene onuitvoerbare wijze van proviand voorzien (XX : 10), legert zich tegenover Gibea, in eene bergstreek waar zelfs het tiende deel er van geen plaats zou kunnen vinden, in

slagorde (XX : 19 vv.); zij wordt twee dagen achtereen geslagen door de Benjaminieten, die slechts een zestiende deel harer sterkte hebben, zonderdat dezen een noemenswaardig verlies lijden (XX : 15, 44—46); zij gaat tusschen die twee nederlagen in en na de tweede als een eenig man naar Bethel om te weenen, te offeren en Jahwe te raadplegen (XX : 23, 26) — met den tijd dien deze handelingen kosten moeten wordt hierbij geenerlei rekening gehouden; en, wat wellicht het ongeloofelijkste is, dat geheele volk blijft bij elkaar totdat het Jabes heeft doen verwoesten en aan het overschot van het bijna uitgemoorde Benjamin vrouwen verschaft heeft.

Zonder twijfel is het stuk afkomstig uit den tijd minstens twee eeuwen na den val van Jeruzalem. Toen eerst was Israël, gelijk het hier wordt voorgesteld, „eene gemeente", d. i. eene godsdienstige of kerkelijke eenheid; wat het oudtijds alleen in de verbeelding van den schrijver van Ezra's Wetboek en zijne geestverwanten geweest was. Onze schrijver heeft zijn volk willen leeren, hoe reeds het oude Israël als gemeente optrad, eenstemmig ijverend tegen hetgeen in haar midden een gruwel in Jahwe's oog was en voor de instandhouding van Jahwe's volk.

Even onwedersprekelijk als een en ander is, even moeilijk te beantwoorden is de vraag, waaraan de schrijver zijne stof ontleend heeft. Zonder twijfel heeft hij een oud verhaal vóor zich gehad, maar hij heeft het zoo omgewerkt, vermeerderd, overladen, dat het onherkenbaar is geworden; zie vooral op XX : 36*b*—46 en op XXI : 15—18. De omstandigheid dat Benjamin de stam was van Saul en Gibea zijne geboorteplaats, en dat de inwoners van Jabes in Gilead, die hier zich onttrekken aan den strijd tegen Gibea, op Sauls dankbaarheid aanspraak hadden (1 Sam. XI) en zich ook erkentelijk jegens hem getoond hebben (1 Sam. XXXI : 11—13), terwijl Bethlehem, waaruit de mishandelde vrouw afkomstig was, Davids geboorteplaats is — dit een en ander leidt tot het vermoeden dat het oorspronkelijke verhaal gericht was tegen Saul en zijn huis en afkomstig is van een Judeër uit den koningstijd, waarin ook de verzuchting dat Israël toen geen koning had (XIX : 1; XXI : 25) beter voegt dan in den tijd na den val van Jeruzalem. Waarschijnlijk heeft er verband bestaan tusschen het oorspronkelijke verhaal en Hoz. IX : 9; X : 9; maar deze plaatsen zijn zeer duister.

Getuigt de voorstelling dat het geheele volk verontwaardigd was over de schanddaad van Gibea's bevolking voor het zedelijk karakter van den schrijver, daartegen pleit zijn gemis aan waarheidszin; immers, wat hij in H. XXI het volk laat doen om den overgeblevenen Benjaminieten vrouwen te verschaffen is niet beter dan eedbreuk: het komt neer op eerbiediging van de letter bij miskenning van den geest.

XIX : 1 In die dagen, toen in Israël geen koning was, verkeerde diep in het
gebergte van Efraim een Leviet. Hij nam eene bijvrouw uit Bethlehem
2 in Juda; ′ maar zij werd hem ontrouw en liep van hem weg naar haars
3 vaders huis, te Bethlehem in Juda, waar zij vier maanden bleef. ′ Toen
maakte haar man zich op en ging haar achterna, om naar haar hart
te spreken en haar terug te halen. Hij had zijn knecht en een paar
ezels bij zich. Toen hij bij het huis van haar vader kwam en de
vader van het meisje hem zag, ging hij hem verheugd te gemoet. ′
4 Daar zijn schoonvader, de vader van het meisje, hem niet liet gaan,
bleef hij drie dagen bij hem; zij aten, dronken en overnachtten daar. ′
5 Op den vierden dag maakten zij zich des morgens gereed; maar toen
hij opstond om op reis te gaan, zeide de vader van het meisje tot zijn
schoonzoon: Verkwik u met eene bete broods; daarna kunt gij op reis
6 gaan. ′ Zoo bleven zij, en nadat zij samen gegeten en gedronken hadden,
zeide de vader van het meisje tot den man: Kom, besluit nog
7 een nacht te blijven en doe u te goed. ′ En toen de man opstond om
heen te gaan, drong zijn schoonvader sterk bij hem aan, zoodat hij
8 daar nog een nacht bleef. ′ Den vijfden dag maakte de man zich des
morgens gereed om heen te gaan; maar de vader van het meisje zeide:
Verkwik u toch eerst en stel uw vertrek uit totdat de dag zich neigt.
9 Zoo aten zij samen. ′ Toen nu de man opstond om met zijne vrouw

1. *diep — Efraim*, zoodat hij om uit het zuiden thuis te komen, Gibea, dat ook op het gebergte van Efraim lag, moest voorbijtrekken; vs. 13. — *eene bijvrouw*. Zie op Gen. XXXV : 22. De verbintenis wordt met dit woord niet als eene oneerbare aangeduid; haar vader heet vs. 4 *zijn schoonvader*. Daarom is het woord in het vervolg steeds door *vrouw* vertaald.

2. *vier maanden*, volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. laat er *dagen* aan voorafgaan.

3. *hij ... kwam*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zij hem in ... bracht*.

en zijn knecht heen te gaan, zeide zijn schoonvader, de vader van het
meisje, tot hem: Zie, de dag zinkt ten ondergang. Blijf toch hier
overnachten en doe u te goed. Dan kunt gij morgen ochtend u gereed-
10 maken voor uw tocht en naar uwe tent gaan.' Doch de man wilde
niet overnachten, maar stond op, ging heen en kwam tot tegenover
Jebus — dit is Jeruzalem — met twee gezadelde ezels en zijne vrouw.
11 Toen zij bij Jebus kwamen — de dag was reeds ver verstreken —
zeide de knecht tot zijn heer: Laten wij toch in deze stad der Jebu-
12 zieten inkeeren, om er te overnachten.' Maar zijn heer zeide tot hem:
Wij moeten niet inkeeren in eene stad van vreemden, van lieden die
13 geen Israëlieten zijn, maar liever tot Gibea voorttrekken.' Hij zeide tot
zijn knecht: Kom, laten wij eene andere plaats zien te bereiken en in
14 Gibea of Rama overnachten.' Zoo trokken zij voort. Toen zij nu op
den weg dicht bij Gibea waren, dat tot Benjamin behoort, ging de
15 zon onder.' Daarom verlieten zij den weg, om in Gibea in te keeren
en er te overnachten. De stad binnengekomen, bleven zij op straat,
en niemand nam hen in zijn huis op, om er te overnachten.
16 Maar zie, met den avond kwam een oud man van zijn veldarbeid
de stad binnen. Hij was uit het gebergte van Efraim en woonde in
17 Gibea, terwijl de ingezetenen der plaats Benjaminieten waren.' Toen
hij de oogen opsloeg en den reiziger daar op straat zag, zeide de oude
18 man tot hem: Waar gaat gij heen en van waar komt gij? Hij zeide
tot hem: Wij zijn op reis van Bethlehem in Juda naar diep in het
gebergte van Efraim. Van daar ben ik afkomstig; ik ben naar Bethle-
hem in Juda geweest en reis nu naar mijn huis. Niemand neemt mij
19 in zijn huis op,' hoewel wij stroo en voeder voor onze ezels hebben,
ook brood en wijn voor mij zelf, voor uwe dienstmaagd en voor den
20 knecht dien uw dienaar bij zich heeft: er is aan niets gebrek.' Toen
zeide de oude man: Vrede zij met u! Maar de plicht u van al wat gij
noodig hebt te voorzien rust op mij. In elk geval, overnacht niet op
21 straat.' Zoo bracht hij hem in zijn huis en voederde de ezels; zij wie-
schen hunne voeten, aten en dronken.
22 Terwijl zij zich te goed deden, daar omringden de mannen der stad,
deugnieten, het huis, tegen de deur bonzende, en zeiden tot den ouden
man dien het huis behoorde: Breng den man die in uw huis gekomen
23 is buiten, opdat wij kennis met hem maken!' Toen ging de huisheer
tot hen naar buiten en zeide tot hen: Neen, broeders, doet dit kwaad
toch niet, nademaal die man in mijn huis gekomen is. Doet die dwaas-
24 heid niet.' Ziet, mijne dochter, die nog maagd is, en zijne vrouw wil
ik wel naar buiten brengen; onteert die dan en doet haar wat u
goeddunkt! Maar aan den man moogt gij die dwaasheid niet begaan.'
25 Toen de lieden niet naar hem wilden hooren, greep de man zijne

9. Uit dit vers zijn eenige woorden, die bij vergissing in den tekst zijn geraakt, weggelaten.

10. *Jebus*, vijf kwartier gaans van Bethlehem. De naam komt alleen hier en 1 Kron. XI : 4 v. voor en is waarschijnlijk door den bewerker afgeleid uit dien der Jebuzieten; want de stad heette reeds in de veertiende eeuw *Jeruzalem*; verg. op 2 Sam. V : 6.

12. De slechte behandeling die hij van de Kanaänieten ducht verwacht hij niet van zijne volksgenooten. Deerlijk zal hij teleurgesteld worden. — *maar* — *voorttrekken* is wellicht met *Hij* — *knecht* van vs. 13 bij ongeluk in den tekst geraakt.

13. *Gibea* en *Rama*, de eerste Israëlietische steden die zij voorbij moesten. Zie op Joz. XVIII : 24 en 25 v.

15. *terwijl* — *overnachten*, volslagen gemis aan gastvrijheid bij de inwoners van Gibea. De eenige die hen opneemt is geen inboorling.

18. *mijn huis*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *het huis van Jahwe*.

19. *uw dienaar*, volg. hss.; Hebr. t. heeft het meervoud. — Dat de reizigers al wat zij behoefden bij zich hadden maakt de ongastvrijheid der bevolking nog schandelijker.

21. *zij wieschen hunne voeten*. Verg. op Gen. XVIII : 4.

22. Verg. op Gen. XIX : 5.

vrouw en bracht haar naar buiten tot hen, en zij hielden gemeenschap
met haar en koelden hun lust aan haar den geheelen nacht door, tot
den morgen toe; bij het krieken van den dageraad lieten zij haar
26 gaan. ′ Zoo kwam de vrouw, bij het aanbreken van den morgen, huis-
waarts, viel voor het huis van den man bij wien haar heer was neder
27 en bleef totdat het licht was liggen. ′ Toen haar heer des morgens was
opgestaan, opende hij de deur en ging er uit, om zijne reis te vervol-
gen, en daar lag zijne vrouw vóor het huis, de handen op den drempel. ′
28 Hij zeide tot haar: Sta op, laten wij op reis gaan! Maar niemand ant-
woordde; want zij was dood. Toen legde de man haar op zijn ezel,
29 maakte zich op en ging naar zijne woonplaats. ′ Te huis gekomen, nam
hij een mes, greep het lijk, hieuw het, langs de beenderen, in twaalf
30 stukken en zond het rond in het geheele grondgebied van Israël. ′ En
ieder die het zag zeide: Zoo iets is niet gebeurd noch gezien van den
dag af waarop de Israëlieten uit Egypteland trokken tot heden toe.
Let op, beraamt een plan en spreekt!

XX:1 Toen trokken al de Israëlieten uit en kwam de gemeente als een
eenig man samen, van Dan tot Bersjeba, alsmede het land Gilead, bij
2 Jahwe te Mispa. ′ Daar plaatsten zich alle stammen Israëls voor Jahwe,
uitmakende de vergadering van het volk Gods, vierhonderd duizend
3 man te voet die het zwaard voerden. ′ En de Benjaminieten hoorden
dat de Israëlieten naar Mispa opgetrokken waren. De Israëlieten zeiden:
4 Vertelt, hoe dit booze stuk plaats heeft gehad. ′ Daarop antwoordde de
Leviet, de man der vermoorde vrouw, en zeide: Toen ik met mijne
vrouw in Gibea, dat aan Benjamin behoort, kwam om er te over-
5 nachten, ′ stonden de burgers van Gibea tegen mij op en omsingelden
des nachts met slechte bedoelingen tegen mij het huis: mij waren zij
van zins te dooden, en mijne vrouw hebben zij onteerd, zoodat zij er
6 van gestorven is. ′ Toen heb ik mijne vrouw gegrepen, in stukken
gehouwen en rondgezonden door het geheele veld van Israëls erfdeel;
7 want zij hebben eene schanddaad en dwaasheid begaan in Israël. ′ Geeft
8 nu allen, Israëlieten! woord en raad. ′ Hierop stond het geheele volk
als een eenig man op en zeide: Niemand van ons zal naar zijne tent
9 gaan, niemand van ons naar zijn huis keeren. ′ Dit is het wat wij aan
10 Gibea doen zullen: Tegen haar bij het lot! ′ Wij zullen uit alle stam-
men van Israël tien mannen op elke honderd, honderd op elke duizend,
en duizend op elke tien duizend nemen, om mondvoorraad voor het
volk te halen; opdat wij aan Gibea van Benjamin doen naar al de
dwaasheid die het in Israël begaan heeft.

11 Zoo verzamelden zich alle Israëlietische mannen tegen de stad, als
12 een eenig man verbonden. ′ Nu zonden Israëls stammen mannen door

27. *om — vervolgen.* De ergerlijke koelbloedigheid die de man hier aan den dag legt is in overeenstemming met zijn zelfzuchtig gedrag van den vorigen avond.

28. *want zij was dood,* uit Gr. vert. ingevoegd.

1. *van Dan tot Bersjeba,* eene vaak voorkomende uitdrukking voor het geheele land van Israël, 1 Sam. III : 20; 2 Sam. III : 10 enz. — *het land Gilead,* het Overjordaansche; verg. op Gen. XXXI : 21. — *Mispa.* Zie op Joz. XVIII : 25 v. De schrijver, of omwerker, onderstelt waarschijnlijk dat de Israëlieten den tabernakel met de ark bij zich hebben en straks met zich voeren; verg. vs. 18, 23.

2. *voor Jahwe,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de hoofden van het gansche volk.*

5. *waren — dooden.* Volg. XIX : 22 hadden zij andere bedoelingen.

7. Aan het eind van het vers heeft Hebr. t. *hierheen,* wat met Lat. vert. is weggelaten.

9. *Tegen — lot!* Vermoedelijk is de bedoeling: wij moeten tegen haar optrekken in de door het lot aan te wijzen orde; verg. vs. 18.

10. Dat zulk een maatregel onuitvoerbaar is heeft de verhaler blijkbaar niet bedacht. — *Gibea,* volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *Geba.* Hiervóor is een onverstaanbaar woord weggelaten.

11. *tegen de stad,* Gibea, d. i. met het doel derwaarts te gaan; eerst vs. 19 komen zij vóor de stad.

12. *den .... stam,* volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. heeft het meervoud.

den ganschen stam Benjamin met de woorden: Wat is dat voor een
13 boos stuk dat onder u geschied is! ′ Levert derhalve die mannen, die
deugnieten in Gibea, uit, dat wij hen ter dood brengen en het kwaad
uitroeien uit Israël. Maar de Benjaminieten wilden niet hooren naar
14 hunne broeders, de Israëlieten. ′ Zoo verzamelden zich de Benjaminieten
uit de overige steden naar Gibea, om ten strijde uit te trekken tegen
15 de Israëlieten. ′ Te dien dage werden de Benjaminieten uit de overige
steden gemonsterd: vijf en twintig duizend mannen die het zwaard
voerden. Ook werden buiten de inwoners van Gibea zevenhonderd uit-
16 gelezen mannen die linksch waren gemonsterd, ′ altemaal slingeraars,
die met den steen zonder missen op een haar troffen.
17 Ook de Israëlieten buiten de Benjaminieten werden gemonsterd:
vierhonderd duizend man die het zwaard voerden, altemaal krijgslieden. ′
18 Zij maakten zich op en gingen naar Bethel, waar zij God raadpleeg-
den en vroegen: Wie onzer zal het eerst tegen de Benjaminieten ten
19 strijde trekken? En Jahwe antwoordde: Juda zal voorgaan. ′ Den vol-
genden morgen maakten zich de Israëlieten op en legerden zich tegen
20 Gibea. ′ Toen nu alle Israëlieten uittrokken ten strijde tegen Benjamin
21 en zich in slagorde stelden tegen Gibea, ′ trokken de Benjaminieten
uit Gibea en velden op dien dag van Israël twee en twintig duizend
22 man ter aarde. ′ Toch verkloekte zich het volk en stelde zich wederom
in slagorde terzelfder plaatse waar het zich den eersten dag geschaard
23 had. ′ En de Israëlieten gingen op, weenden tot den avond voor Jahwe's
aangezicht en raadpleegden hem, vragende: Zal ik voortgaan met ten
strijde te trekken tegen de Benjaminieten, mijne broeders? En Jahwe
antwoordde: Trekt tegen hen op.
24 Maar toen de Israëlieten den tweeden dag de Benjaminieten nader-
25 den, ′ trokken dezen hun op dien tweeden dag uit Gibea te gemoet en
velden van de Israëlieten nog achttien duizend man ter aarde, altemaal
26 mannen die het zwaard voerden. ′ Hierop trokken alle Israëlieten en
geheel het volk op, kwamen te Bethel, zaten daar weenend voor Jahwe's
aangezicht, vastten te dien dage tot den avond en brachten brand- en
27 dankoffers vóor Jahwe. ′ Toen stelden de Israëlieten aan Jahwe — daar
28 nu was te dien tijde de verbondsark van God, ′ en Pinehas, de zoon
van Eleazar, den zoon van Aäron, deed daarbij toentertijd dienst —
de vraag: Zal ik nog voortgaan met ten strijde uit te trekken tegen
de Benjaminieten, mijne broeders, of er mede ophouden? Jahwe ant-
woordde: Trekt op; want morgen zal ik hen in uwe hand geven.
29, 30 Toen legde Israël troepen rondom tegen Gibea in hinderlaag, ′ waarna
de Israëlieten, op den derden dag, tegen de Benjaminieten optrokken
en, evenals de vorige keeren, zich tegen Gibea in slagorde stelden. ′

15. *vijf en twintig*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zes en twintig.* De schrijver toch zegt dat van Benjamin gevallen zijn 25.100 (vs. 35) en overgebleven 600 (vs. 47), zoodat het getal buiten de vs. 15 vermelde 700 juist 25.000 moet zijn geweest.

16. Aan het begin van dit vers heeft Hebr. t. nog *van al dit volk zevenhonderd uitgelezen mannen*, herhaling van het voorafgaande, volg. Gr. vert. weggelaten. — *linksch.* Zie op III : 15. Over het linksch zijn van *slingeraars* zie op 1 Kron. XII : 2.

18. *Bethel.* Zie op I : 22—26. — Dezelfde vraag en hetzelfde antwoord I : 1 v. Het blijkt niet dat hier Juda inderdaad in het een of ander voorging.

20. *alle*, ingevoegd volg. Gr. vert. — Tusschen *slagorde* en *stelden* heeft grondt. de zinledige woorden *met hen de Israëlieten.*

22. Zij vloden dus niet, maar behielden het veld. De herhaalde nederlagen dienen alleen om Israëls standvastigheid en Jahwe's bepaalden wil om het kwaad te straffen in te helderder licht te stellen. Na *het volk* heeft grondt. *de mannen van Israël*, blijkbaar eene kantteekening.

23. *gingen op*, waarschijnlijk opnieuw naar Bethel; zie vs. 18 en 26.

27*b*, 28*a*. Deze aanteekening, die reeds bij vs. 18 had moeten staan, is wellicht de kantteekening van een lezer die de Israëlieten wil rechtvaardigen dat zij te Bethel Jahwe raadplegen.

31 De Benjaminieten trokken uit, het volk te gemoet, werden weggelokt
van de stad en begonnen uit het volk eenigen neer te vellen, evenals
de vorige keeren, op de heirbanen, waarvan de eene opwaarts naar
Bethel, de andere over het veld naar Gibea voert — ongeveer dertig
32 man van Israël.′ De Benjaminieten dachten: Geslagen worden zij vóor
ons zooals vroeger — maar de Israëlieten hadden afgesproken: Laten
33 wij vluchten en hen van de stad aflokken, de heirbanen op.′ Daarom
verliet het geheele Israëlietische leger zijne stelling en schaarde zich
in slagorde bij Baäl-tamar, terwijl de troepen die in hinderlaag waren
van hunne plaats, ten westen van Gibea, opbraken en tegenover Gibea
34 aankwamen,′ tien duizend uit geheel Israël uitgelezen mannen sterk.
Inmiddels was de strijd heftig geworden, terwijl de Benjaminieten niet
35 wisten dat het onheil hen genaakte.′ En Jahwe bracht Benjamin vóor
Israël de nederlaag toe, en de Israëlieten velden op dien dag van Ben-
jamin vijf en twintig duizend één honderd mannen, die allen het zwaard
36 voerden.′ Zoo zagen de Benjaminieten dat zij de nederlaag geleden
hadden. En de Israëlieten weken voor Benjamin in vertrouwen op de
37 troepen die zij in hinderlaag tegen Gibea gelegd hadden.′ Dezen
haastten zich om een aanval op Gibea te doen; zij trokken er heen
en sloegen de gansche stad met het scherp van het zwaard.
38 De afspraak van de Israëlieten met de troepen in hinderlaag was,
39 dat dezen eene rookzuil uit de stad zouden doen opstijgen.′ Dienvol-
gens keerden de Israëlieten zich in den slag en begonnen de Benjami-
nieten eenigen van de Israëlieten, ongeveer dertig man, neder te vellen;
want zij dachten: Zij lijden alweder de nederlaag vóor ons, als in den
40 vorigen strijd.′ Maar daar begon de rookzuil uit de stad op te stijgen;
de Benjaminieten zagen om, en zie, de stad stond in brand, de vlam
41 steeg ten hemel!′ Nu keerden de Israëlieten zich om, en de Benjami-
nieten werden van schrik overmand; want zij zagen dat het onheil
42 hen op de hielen zat.′ Zoo keerden zij den Israëlieten den rug toe en
wendden zich naar de woestijn, maar zij werden achternagezet, en zij
43 die uit de stad kwamen sloten hen in en velden hen neder:′ zij ver-
pletterden Benjamin en vertraden hen tot tegenover Gibea, aan de
44 oostzijde.′ Daar vielen van Benjamin achttien duizend, altemaal kloeke
45 mannen.′ En zij hielden nalezing op de heirbanen, vijf duizend man,
en zetten hen achterna tot Gibeon toe, twee duizend man van hen

31. *ongeveer — Israël*, misschien bij vergissing hier uit vs. 39 ingeslopen.

33. *Baäl-tamar* moet volgens dit verhaal ten oosten van Gibea gelegen hebben. — *ten westen van Gibea*, volg. Gr. en Lat. vertt.

35. Wat de troepen uit de hinderlaag tot de overwinning bijdroegen vernemen wij niet. Waarschijnlijk ging aan dit vers oorspronkelijk de mededeeling vooraf dat zij de Benjaminieten in den rug vielen; zie op vs. 36*b*—46. — *vijf — mannen.* Dit komt overeen met de cijfers van vs. 15 en vs. 47; volgens vs. 46 bedroeg het getal gesneuvelden 25.000.

36*b*—46. Voor de tweede maal wordt hier de nederlaag der Benjaminieten verhaald, hetgeen zeker de oorspronkelijke schrijver niet gedaan heeft. Waarschijnlijk is dit gedeelte van den omwerker, die Joz. VIII : 19—22 tot model koos. Om van het bij Gibea gebeurde eene daarmede overeenstemmende voorstelling te geven, wijzigde hij ook het een en ander in het voorgaande; zie op vs. 35.

38. Een paar zinlooze letters, blijkbaar verminkte herhaling van het voorafgaande woord, zijn hier weggelaten.

39. *ongeveer dertig man.* Zie op vs. 31.

40. Na *uit de stad* heeft grondt. nog *eene kolom van rook*, waarschijnlijk eene kantteekening bij het minder gebruikelijke woord *rookzuil.*

42. *naar de woestijn.* Welke, is niet duidelijk, waarschijnlijk eene in de buurt; zie op vs. 47. — *uit de stad*, volg. Lat. vert.; Hebr. t. *uit de steden.*

43. *verpletterden*, volg. Gr. vert. — *en vertraden hen*, met weglating van een paar onverstaanbare woorden daarvóor.

45. Aan het begin is weggelaten *En zij keerden zich en vloden de woestijn in naar de rots Rimmon*, als blijkbaar bij vergissing uit vs. 47 hier herhaald. — *Gibeon*, volg. Syr. vert.; Hebr. t. *Gideom*; Gr. vert. *Gilead.*

46 verslaande.′ Zoo bedroeg het aantal van al de op dien dag verslagen
Benjaminieten vijf en twintig duizend mannen die het zwaard voerden,
47 altemaal kloeke mannen.′ En zeshonderd mannen keerden zich en
vloden de woestijn in naar de rots Rimmon, waar zij vier maanden
48 bleven.′ Inmiddels keerden de Israëlieten terug tot de Benjaminieten
en sloegen hen met het scherp des zwaards, mensch en dier, al wat
aangetroffen werd; ook staken zij alle steden die zich in het land bevonden in brand.

XXI:1 Te Mispa nu hadden de Israëlieten gezworen: Niemand van ons zal
2 zijne dochter aan een Benjaminiet tot vrouw geven.′ Maar toen het
volk te Bethel kwam, zat het daar tot den avond voor Gods aange-
3 zicht; het verhief de stem, weende heftig′ en zeide: Waarom, Jahwe,
god Israëls, is dit in Israël geschied, dat heden een stam uit Israël
4 gemist wordt?′ En den volgenden morgen maakte het volk zich op
en bouwde aldaar een altaar, waarop het brand- en dankoffers bracht.′
5 Toen zeiden de Israëlieten: Wie uit alle stammen van Israël is niet
ter vergadering tot Jahwe opgegaan? Want zij hadden een dieren eed
afgelegd met het oog op hem die niet zou opgaan tot Jahwe te Mispa:
6 ter dood gebracht zal hij worden.′ De Israëlieten nu droegen leed over
den broederstam Benjamin en zeiden: Thans is een stam afgesneden van
7 Israël.′ Wat zullen wij voor de overgeblevenen ter zake van de vrouwen
doen, nu wij zelven bij Jahwe gezworen hebben dat wij hun geen
8 dochter van ons tot vrouw zullen geven?′ Toen zeiden zij: Is wellicht
een enkele uit Israëls stammen niet tot Jahwe te Mispa opgegaan?
En zie, uit Jabes in Gilead was niemand in het kamp tot de verga-
9 dering gekomen.′ Het volk werd gemonsterd, en inderdaad, er was
10 niet één uit de inwoners van Jabes in Gilead.′ Toen zond de gemeente
twaalf duizend uit hare kloeke mannen derwaarts met den last: Gaat
heen en verslaat de inwoners van Jabes in Gilead met het scherp des
11 zwaards, ook de vrouwen en kinderen.′ Doch met dezen verstande: al
wat manlijk is en alle vrouwen die met mannen gemeenschap hebben
12 gehad zult gij met den ban slaan,′ maar de maagden zult gij in het leven
laten. Zij deden aldus, en men trof onder de inwoners van Jabes in
Gilead vierhonderd maagden aan, meisjes die met geen man gemeen-
schap hadden gehad, en bracht die in het kamp te Sjilo, in het land
13 Kanaän.′ Nu zond de geheele gemeente boden, door wie zij tot de
Benjaminieten die op de rots Rimmon waren spraken en hun vrede aan-
14 kondigden.′ Hierop keerden de Benjaminieten terug en gaf men hun
de vrouwen die zij uit de vrouwen van Jabes in Gilead in het leven
gelaten hadden. Maar er waren er niet genoeg.

15 En het volk droeg leed over Benjamin, dat Jahwe eene breuke had
16 geslagen in de stammen van Israël.′ Daarom zeiden de oudsten der

47. Waarschijnlijk volgde dit vers oorspronkelijk op vs. 36*a*. — *Rimmon,* waarschijnlijk een kwartier ten noorden van Bethel.

48. *keerden ... terug,* van de vervolging. — *mensch en dier,* onzekere lezing en vertaling.

2. *te Bethel,* waar zij ook XX : 26 zich voor Jahwe hebben gesteld.

3. Benjamin moest uitsterven, daar de zeshonderd overgebleven mannen geen vrouwen konden krijgen.

7. *voor de overgeblevenen.* In grondt. gaat hieraan *voor hen* vooraf.

8. *Jabes in Gilead,* volg. 1 Sam. XXXI : 11—13 tegenover en niet ver van Beth-sjean. Over de reden waarom hier aan hare inwoners zulk eene flauwheid in het bestraffen van Gibea's zonde wordt toegedicht zie Inl.

11. *maar — aldus,* ingevoegd volg. Gr. vert.

12. *Sjilo.* Zie op Joz. XVIII : 1. Het toevoegsel *in — Kanaän* ook Joz. XXI : 2; XXII : 9.

14. *keerden — terug,* naar hun land.

15—18. De oudsten beraadslagen hier alsof nog geen maatregel om de Benjaminieten aan vrouwen te helpen genomen is. Waarschijnlijk is dit laatste gedeelte van eene andere herkomst dan vs. 1—14. De woorden *Maar — genoeg* in vs. 14 dienen om vs. 15—24 voor te bereiden.

gemeente: Wat zullen wij voor de overgeblevenen ter zake van de
17 vrouwen doen? Want de vrouwen zijn uit Benjamin verdelgd.' Voorts
zeiden zij: Er worde Benjamin eene rest gelaten; opdat niet uit Israël
18 een stam uitgedelgd worde!' Maar wij zelven kunnen hun geen vrouwen
uit onze dochters geven. Want de Israëlieten hadden gezworen: Vervloekt wie eene vrouw aan een Benjaminiet geeft!
19 Toen zeide men: Zie, het jaarlijksch feest ter eer van Jahwe wordt
gevierd te Sjilo, dat ten noorden van Bethel, oostelijk van de heirbaan
die van Bethel naar Sichem oploopt, en ten zuiden van Lebona ligt.'
20 Zij bevalen dan den Benjaminieten: Gaat in hinderlaag liggen in de
21 wijngaarden' en let goed op. Wanneer de meisjes van Sjilo naar buiten
komen om in reien te dansen, komt dan uit de wijngaarden te voorschijn, rooft u ieder eene vrouw uit de meisjes van Sjilo en gaat naar
22 het land van Benjamin.' Komen dan hare vaders of broeders om ons
dit te verwijten, zoo zullen wij tot hen zeggen: Staat haar goedgunstig
aan ons af; want in den krijg hebben wij niet ieder eene vrouw gekregen; gij hebt ze immers niet gegeven; waardoor gij u zoudt hebben
23 ben bezondigd.' De Benjaminieten deden zoo en namen uit de dansenden
die zij geschaakt hadden zoovele tot vrouw als zij zelven talrijk waren;
daarna gingen zij heen, keerden weder naar hun erfdeel, herbouwden
24 de steden en vestigden zich daarin.' Toen gingen de Israëlieten van
daar uiteen, bij stammen en familiën, en vertrokken van daar elk naar
zijn erfdeel.
25 In die dagen was in Israël geen koning en deed ieder wat hem
goeddacht.

17. *Er worde ... gelaten,* volg. verb. t.
19. *het — feest,* zooals uit het loeren in de wijngaarden blijkt, het loofhuttenfeest; verg. 1 Sam. I:3; II:19; 1 Kon. VIII:2, 65; XII:32.
21. *de meisjes van Sjilo.* Blijkbaar worden Israëlietische meisjes uit allerlei stammen bedoeld die te Sjilo kwamen feestvieren; waartoe zou anders het jaarlijksch feest afgewacht zijn?
22. *Staat — gekregen.* Deze woorden passen niet in den mond der oudsten maar in dien der Benjaminieten. Wellicht hebben zij behoord tot een ander vervolg van vs. 1—14, waarop *in den krijg* schijnt terug te slaan. — *gij hebt — bezondigd.* De schrijver schijnt gevoeld te hebben, hoe zoowel de beroofde verwanten als de Israëlieten die dit plan bedenken en laten uitvoeren op deze manier feitelijk hun eed breken.
25. Een zeer ongepast slot van een verhaal waarin de Israëlieten zich ordelijker en wettelijker gedragen dan zij ooit onder een koning hebben gedaan. Het is door den schrijver overgenomen uit het oude verhaal, waarbij het stellig beter voegde.

RUTH.

INLEIDING.

Dit geschrift bevat een verhaal over Ruth de Moabietische, die in haar vaderland met een derwaarts uitgeweken Judeër huwt, en na den dood van haar man, uit liefde voor hare schoonmoeder, haar geboortegrond en hare goden verlaat, om te Bethlehem in armoede voor hare schoonmoeder het brood te verdienen; maar die, om haar edel gedrag hooggeacht bij hare nieuwe medeburgers, door een aanzienlijk bloedverwant van haar overleden echtgenoot ten huwelijk wordt genomen en de stammoeder wordt van koning David.

Daar het boek ons verplaatst in den tijd der richters, staat het in onzen Bijbel — anders dan in den Hebreeuwschen; zie Algemeene Inleiding — zeer gepast tusschen *Richteren* en *Samuel.* Het is

echter lang na den tijd waarover het handelt geschreven. Dit blijkt duidelijk uit IV: 7, waar van eene zinnebeeldige handeling als van een gebruik uit oude dagen gewag wordt gemaakt. Van de plaats die de richters onder het volk innemen heeft de schrijver dezelfde onjuiste voorstelling als de Deuteronomische bewerker van de verhalen over hen (zie op I: 1). Ook wijst zijne taal op lateren tijd.

Daar er geen spoor van is dat hij eene schriftelijke oorkonde gebruikt heeft, mogen wij reeds om den jongen oorsprong van het boek de bijzonderheden van den inhoud niet voor geloofwaardig houden. Eene zaak van belang in het verhaal, namelijk dat in den geslachtsboom van David eene vrouw van Moabietische afkomst voorkomt, kan op zich zelf waar zijn; maar het is bijna ondenkbaar dat hiervan de heugenis bewaard zou gebleven zijn: wie zou in Davids tijd en nog lang daarna belang gesteld hebben in de afkomst zijner overgrootmoeder? Het boek *Samuel* kent van Davids afkomst alleen den naam van zijn vader Izai en dat hij uit Bethlehem was. Ook is het geslachtsregister van IV: 18—22 blijkbaar verdicht; er komt althans één naam in voor, *Salmon*, die waarschijnlijk een landschap aanduidde (zie op vs. 20). Dat Israëls groote koning eene vreemde tot stammoeder had strookt met het doel dat de schrijver beoogt. Het is hem toch niet te doen om zijne lezers met eene bijzonderheid uit het grijs verleden van hun volk bekend te maken, maar om hen te vermanen. In zijn tijd, de laatste helft der vijfde eeuw, was het eene brandende vraag, of het een lid van Jahwe's volk vrijstond, eene niet-Israëlietische vrouw te huwen. De vurige geestverwanten van Ezra en Nehemja brandmerkten, verboden, ontbonden zooveel zij konden zulke verbintenissen; zie Ezra IX, X; Neh. IX: 2; X: 30; XIII: 1—3, 23—28. Tegenover die ijveraars staat onze verhaler, te dezen geestverwant o. a. der schrijvers van Num. XIII, XIV en Jez. LVI: 1—8, de meening voor dat een liefderijk gedrag en vrijwillige aansluiting aan Israël en zijn god de smet der uitheemsche afkomst delgt: de vrome Moabietische was waard de vrouw van een aanzienlijk Israëliet, ja, Davids stammoeder te worden. Ook afgezien van deze vrijzinnige strekking, geeft het geschrift een in menig opzicht aantrekkelijk beeld van reine zeden en zelfverloochenende liefde.

HOOFDSTUK I.

Ruth verlaat haar land uit liefde voor hare schoonmoeder. — Elimelech gaat met zijne vrouw Noömi en twee zonen uit Bethlehem naar het land van Moab (1 v.); hij sterft er (3); zijne zonen huwen Moabietische meisjes, Ruth en Orpa, en sterven (4 v.). Noömi gaat met hare beide schoondochters op weg naar Juda (6 v.); Orpa laat zich door haar overhalen, in haar land te blijven (8—14); Ruth is haar getrouw (15—18). Zij komen samen te Bethlehem en vestigen zich aldaar (19—22).

I: 1 Eens, in den tijd toen de richters het land bestuurden, heerschte er
een hongersnood; daarom verliet een man uit Bethlehem in Juda het
land, om, met zijne vrouw en zijne twee zonen, te gaan vertoeven in
2 het veld van Moab.' Hij heette Elimelech, zijne vrouw Noömi, zijne
beide zonen Mahlon en Kiljon, Efratheërs uit Bethlehem in Juda. Zij
3 kwamen in het veld van Moab en bleven daar.' Elimelech nu, de
4 man van Noömi, stierf, en zij bleef met hare twee zonen achter.' Dezen
huwden Moabietische meisjes; de eene heette Orpa, de andere Ruth.
5 Toen zij er ongeveer tien jaar gewoond hadden,' stierven ook die
twee, Mahlon en Kiljon. Zoo overleefde die vrouw hare beide zonen en
haar man.

6 Daarna maakte zij zich met hare schoondochters op en keerde uit
het veld van Moab terug; want zij had in het veld van Moab gehoord,
dat Jahwe op zijn volk acht geslagen had door het brood te geven.'
7 Zoo verliet zij, van hare beide schoondochters vergezeld, de plaats waar
zij geweest was. Toen zij op weg waren, om naar het land van Juda

1. *in — bestuurden.* De schrijver stelt zich dit blijkbaar, evenals de Deuteronomische bewerkers van *Richteren*, als een eigenaardigen regeeringsvorm voor. — *Bethlehem in Juda*, tot onderscheiding van de gelijknamige stad in Zebulon, Joz. XIX: 15.

2. *Efratheërs*, d. i. uit Efrath, het landschap waarin Bethlehem lag; zie op Gen. XXXV: 19.

8 terug te keeren,′ zeide Noömi tot hare beide schoondochters: Gaat
heen, keert terug, elk naar het huis uwer moeder. Jahwe doe u wel,
9 zooals gij gedaan hebt jegens de afgestorvenen en jegens mij.′ Jahwe
geve u eene rustplaats te vinden, elk in het huis van uw man. Hierbij
10 kuste zij haar. Doch zij begonnen luide te weenen′ en zeiden tot haar:
11 Wij gaan met u, naar uw volk.′ Maar Noömi zeide: Keert liever terug,
mijne dochters. Waarom zoudt gij met mij gaan? Ik draag immers
geen zonen meer onder het hart, die u tot man zouden kunnen worden.′
12 Keert terug, mijne dochters, gaat heen; want ik ben te oud om weder
te huwen. Ja, al dacht ik ook dat er nog hoop voor mij was, al hield
13 ik ook vannacht huwelijksgemeenschap, al baarde ik nog zonen,′ zoudt
gij wachten totdat zij groot zijn geworden? Zoudt gij daardoor belet
worden te huwen? Neen, mijne dochters! Want het is veel bitterder
14 voor mij dan voor u dat Jahwe's hand tegen mij uitgestrekt is.′ Hierop
begonnen zij opnieuw luide te weenen. En Orpa kuste hare schoon-
15 moeder, maar Ruth hing haar aan.′ Toen zeide zij: Zie, uwe schoon-
zuster is wedergekeerd naar haar volk en hare goden; volg haar en
16 keer ook weder.′ Maar Ruth zeide: Dring er bij mij niet op aan, dat
ik u verlaten zou en wederkeeren; want waarheen gij gaat zal ik
gaan; waar gij vernacht zal ik vernachten; uw volk is mijn volk;
17 uw god mijn god;′ waar gij sterft zal ik sterven en daar begraven
worden. Zoo, ja meer nog, zal Jahwe mij doen, indien niet de dood
18 alleen scheiding zal maken tusschen mij en u.′ Toen nu Noömi zag
dat zij het er op gezet had met haar te gaan, hield zij op tot haar
er over te spreken.
19 Zoo reisden zij samen, totdat zij te Bethlehem kwamen. En toen zij
Bethlehem binnenkwamen, geraakte de geheele stad in opschudding
20 over haar en zeiden de vrouwen: Is dat Noömi?′ Maar zij zeide tot
haar: Noemt mij niet Noömi; noemt mij Mara; want de Machtige
21 heeft mij zeer bittere smart aangedaan.′ Ik ben rijk heengegaan, en
arm heeft Jahwe mij doen terugkeeren. Waarom zoudt gij mij Noömi
noemen, nu Jahwe tegen mij getuigd en de Machtige mij in het
22 ongeluk gestort heeft?′ Zoo keerde Noömi terug, vergezeld van Ruth
de Moabietische, hare schoondochter, die uit het veld van Moab met
haar medegegaan was. Zij kwamen te Bethlehem aan in het begin
van den gerstenoogst.

8. *het huis uwer moeder*, wellicht in plaats van „het huis van uw vader" gezegd omdat de vrouwenvertrekken de aangewezen verblijfplaats dezer weduwen waren. Volg. II: 11 leefde Ruths vader nog.

11—13. Zie op Deut. XXV: 5 v.

14. *kuste*, ten afscheid.

15. *hare goden*, of *haar god*.

16 v. Zoo scheidt zich Ruth plechtig van haar volk: zij zweert haar landaard en goden af en voegt zich bij Jahwe's volk; verg. II: 12.

17. *Zoo — doen.* Deze eedformule, die herhaaldelijk in *Samuel* en *Koningen* voorkomt, is ontleend aan de plechtigheid der bondsluiting; zie op Gen. XV: 9 v. Met dit *Zoo* wees men op de bloedige stukken. Allengs werd aan dien oorsprong nauwelijks meer gedacht en de formule gebezigd in den zin van: de godheid moge mij straffen, indien enz.

19. *Is dat Noömi?* Zij was schier onherkenbaar in haar vervallen staat: oud en arm.

20. *Noömi* beteekent ,mijne liefelijkheid', *Mara*, ,bittere'.

21. *rijk*, *arm*, letterlijk *vol*, *ledig*. — *tegen mij getuigd*, door den mij toegezonden rampspoed getoond mij voor eene schuldige te houden. In een dergelijken zin wordt de hier voorkomende uitdrukking vaak gebruikt, 2 Sam. I: 16; Jez. III: 9 enz.

22. *in — gerstenoogst*, bereidt den lezer voor op het in H. II verhaalde. De gerst was van de granen het eerst rijp, de tarwe het laatst.

HOOFDSTUK II.

Ruth op de akkers van Boaz. — Een bloedverwant van Noömi's overleden man is Boaz (1); Ruth gaat toevallig op zijn land aren lezen (2 v.); Boaz merkt haar op, hoort wie zij is (4—7) en spreekt

vriendelijk met haar (8—13). Hij laat haar medeëten en beveelt de maaiers te zorgen dat zij veel opraapt (14—16). Dientengevolge brengt zij veel thuis en deelt aan hare schoonmoeder haar wedervaren mede (17—19); deze zegt haar dat Boaz haar bloedverwant is, en maant haar aan zich bij het aren lezen tot zijne akkers te bepalen; wat zij gedurende den ganschen oogst doet (20—23).

II:1 Noömi nu had een bloedverwant van haar mans kant, een vermo-
2 gend man, uit Elimelechs geslacht, Boaz genaamd. ′ En Ruth de Moa-
bietische zeide tot Noömi: Laat mij het veld ingaan en aren oplezen
achter den man bij wien ik gunst vind. Zij zeide tot haar: Ga, mijne
3 dochter. ′ Zij ging dan, kwam op het veld en zamelde in achter de
maaiers. Toevallig trof zij het land van Boaz, die uit Elimelechs ge-
4 slacht was. ′ En zie, daar kwam Boaz uit Bethlehem en zeide tot de
5 maaiers: Jahwe zij met u! Zij zeiden tot hem: Jahwe zegene u! ′ Toen
zeide Boaz tot den opzichter der maaiers: Van wien is dat meisje? ′
6 De opzichter der maaiers antwoordde en zeide: Dat is eene Moabietische,
7 dezelfde die met Noömi uit het veld van Moab gekomen is. ′ Zij kwam
vragen: Laat mij toch lezen en inzamelen bij de schoven achter de
maaiers. Zoo kwam zij en bleef van vanmorgen af tot nu toe op de
8 been; stilgezeten heeft zij weinig. ′ Nu zeide Boaz tot Ruth: Hoor
eens, mijne dochter, ga niet heen om op een ander veld te lezen; ook
9 moet gij niet van hier gaan, maar u bij mijne meisjes voegen. ′ Met
de oogen op het veld dat zij maaien, moet gij achter haar loopen:
ik heb de knechten verboden u aan te raken. En hebt gij dorst, ga
dan naar het vaatwerk en drink van hetgeen de jongens scheppen. ′
10 Toen viel zij op haar aangezicht, boog zich ter aarde en zeide tot hem:
Waarom heb ik gunst in uw oog gevonden, zoodat gij acht op mij
11 geslagen hebt, hoewel ik eene buitenlandsche ben? ′ Boaz antwoordde
en zeide tot haar: Het is mij wel verteld, al wat gij voor uwe schoon-
moeder gedaan hebt na den dood van uw man: hoe gij vader, moeder
en geboortegrond hebt verlaten en naar een volk zijt gegaan dat gij
12 gisteren en eergisteren niet kendet. ′ Jahwe zal uwe daad vergelden.
Uw loon zij volkomen vanwege Jahwe, den god Israëls, onder wiens
13 vleugelen gij toevlucht zijt komen zoeken! ′ Zij zeide: Dat ik gunst
in uw oog vinde, mijn heer! Want gij hebt mij getroost en naar het
hart uwer dienares gesproken, terwijl ik toch niet vergeleken kan
worden met eene uwer dienstmaagden.
14 Tegen etenstijd zeide Boaz tot haar: Kom nader, eet van het brood
en doop uwe bete in den azijn. Zoo ging zij aan de zijde der maaiers
zitten, en hij reikte haar geroost koren, zoodat zij tot verzadiging at
15 en overhield. ′ Toen zij weder opstond om te lezen, beval Boaz de
knechten: Laat haar ook tusschen de schoven oprapen en grieft haar
16 niet. ′ Dan moet gij ook van tijd tot tijd voor haar iets uit de garven
trekken en laten vallen, dat zij het oprape, en haar geen hard woord geven.
17 Zoo las zij tot den avond toe aren op het veld en sloeg toen uit

2. *aren oplezen,* een zwaar werk in de brandende zon en een dat niet veel opleverde. — *achter — vind.* Naar 's lands zeden was de nalezing voor de armen, en de wet verordende het, Lev. XIX : 9 v.; XXIII : 22; Deut. XXIV : 19—21. Een en ander verhinderde niet dat de armen bij het aren lezen afhankelijk waren van de welwillendheid der eigenaars en der maaiers.

7. *stilgezeten.* Hebr. t. voegt er bij *tehuis,* waarschijnlijk eene schrijffout door herhaling der voorafgaande letters; Gr. vert. *in het veld.*

8. *ook — gaan,* om te eten of te drinken. — *mijne meisjes,* waarschijnlijk de dienstmaagden die de schoven bonden.

9. *met — maaien,* zonderdat gij u om iemand hebt te bekommeren: de arenraapsters keken maar al te vaak schuw om, uit vrees voor overlast.

11. *gisteren en eergisteren,* voorheen; zie op Gen. XXXI : 2.

14. *geroost koren,* ook Lev. XXIII : 14; 1 Sam. XVII : 17 vermeld, in Palestina nog een niet ongewoon voedsel, vooral in den oogsttijd.

18 wat zij gelezen had; het was ongeveer eene maat gerst.' Zij nam het
op en kwam de stad in. Toen haar schoonmoeder zag wat zij opgeraapt
had en Ruth ook voor den dag haalde en haar gaf wat zij, na zelve
19 verzadigd te zijn, had overgehouden,' zeide hare schoonmoeder tot haar:
Waar hebt gij vandaag aren gelezen en gewerkt? Gezegend hij die
acht op u geslagen heeft! Zij vertelde aan hare schoonmoeder, bij wien
zij gewerkt had, en zeide: De man bij wien ik heden gewerkt heb
20 heet Boaz.' Hierop zeide Noömi tot hare schoondochter: Gezegend zij
hij van Jahwe, die zijne gunst niet heeft onttrokken, noch aan de
levenden noch aan de dooden! Voorts zeide Noömi tot haar: Die man
21 is een nabestaande van ons; hij is een onzer lossers.' En Ruth de
Moabietische zeide: Ook heeft hij nog tot mij gezegd: Blijf bij mijne
knechten, totdat zij met den geheelen oogst die van mij te veld staat
22 hebben afgedaan.' En Noömi zeide tot hare schoondochter Ruth: Het
is raadzaam, mijne dochter, dat gij met zijne meisjes naar buiten gaat;
23 zij mochten u op een ander veld eens hardvallen.' Dientengevolge
bleef zij bij de meisjes van Boaz om aren te lezen, totdat zij met den
gersten- en den tarwenoogst afgedaan hadden. Daarna bleef zij bij hare
schoonmoeder thuis.

17. *sloeg — had.* Zoo deed men bij kleinen voorraad; zie Jez. XXVIII : 27. — *eene maat,* bijna veertig liter.

20. *en de dooden.* Noömi beschouwt de zorg voor haar levensonderhoud en dat harer schoondochter als eene gunst, ook aan de overleden echtgenooten bewezen. — *een onzer lossers.* Het werd voor plichtmatig gerekend dat de bloedverwanten het verarmen en uitsterven van een geslacht voorkwamen; zij konden dit doen door het lossen van verkochte familiegoederen en het huwen van kinderlooze weduwen; verg. Jer. XXXII : 7. Ons verhaal leert dat het volstrekt niet altijd gebeurde. De wet heeft de inachtneming dier gebruiken voorgeschreven, Lev. XXV : 25, 35, 47—49; Deut. XXV : 5—10.

HOOFDSTUK III.

Boaz aan zijn plicht als bloedverwant herinnerd. — Op aansporing van Noömi, verklaart Ruth zich bereid om Boaz des nachts op zijn dorschvloer op te zoeken en aan zijn plicht als bloedverwant te herinneren (1—5). Zij doet zoo (6—9). Hij belooft te doen wat zij verlangt, indien een nadere verwant het weigert (10—13), en laat haar met een geschenk naar huis gaan (14 v.), waar haar schoonmoeder haar den raad geeft, rustig af te wachten totdat Boaz zijn woord zal gestand doen (16—18).

III : 1 Eens zeide Noömi, Ruths schoonmoeder, tot haar: Mijne dochter,
2 zou ik voor u geene rustplaats zoeken, opdat het u welga?' Welnu,
die Boaz, onze bloedverwant, bij wiens meisjes gij geweest zijt, gaat
3 vannacht op zijn dorschvloer gerst wannen.' Nu moet gij u baden, u
zalven, uw opperkleed omdoen en naar den dorschvloer gaan. Laat u
aan den man niet zien voordat hij met eten en drinken gedaan heeft.'
4 Maar als hij gaat slapen, zie dan goed waar hij zich nederlegt, en
ga derwaarts, sla het voeteneinde van zijn dek op en leg u neder. Hij
5 zal u wel zeggen wat u te doen staat.' Zij zeide tot haar: Al wat gij
mij zegt zal ik doen.
6 Zoo ging zij naar den dorschvloer en deed al wat hare schoonmoeder
7 haar gelast had.' Toen dan Boaz, na gegeten, gedronken en zich te
goed gedaan te hebben, zich te slapen legde aan den hoek van eene
koornschelf, kwam zij stil, ontdekte het voeteinde van zijn dek en

1. *Eens.* Duidelijk is het niet, wanneer dit gebeurde; immers, het dorschen en wannen van de gerst ging zeker gewoonlijk aan de voleindiging van den tarwenoogst vooraf, en de bedoeling kan bezwaarlijk zijn dat hetgeen nu volgt eerst na een jaar gebeurd is.

2. *hij — wannen.* Het schijnt dat men voor het wannen gebruik maakte van den avondwind.

3. *u zalven.* Zoowel mannen als vrouwen pleegden, als zij zich kleedden, het lichaam, vooral het haar, met welriekende oliën te zalven; in rouwtijd bleef het achterwege; zie 2 Sam. XII : 20; XIV : 2; 2 Kron. XXVIII : 15; Ps. XXIII : 5; Pred. IX : 8; Hoogl. III : 6; IV : 10; Matth. VI : 17; Luc. VII : 37 v.

8 legde zich neder. ′ In het midden van den nacht schrikte de man
wakker en greep om zich heen, en daar lag eene vrouw aan zijn
9 voeteneinde! ′ Hij zeide: Wie zijt gij? Zij zeide: Ik ben Ruth, uwe
dienstmaagd. Gij moet uw dek over uwe dienstmaagd uitspreiden, want
10 gij zijt losser. ′ Hij zeide: Gezegend zijt gij van Jahwe, mijne dochter.
Wat gij nu doet is nog edeler dan het vorige, daar gij geen jongeling,
11 behoeftig of rijk, achternageloopen zijt. ′ Welnu, mijne dochter, vrees
niet; al wat gij vraagt zal ik voor u doen; want de geheele poort van
12 mijn volk weet dat gij eene deugdzame vrouw zijt. ′ Maar, al is het
waar dat ik losser ben, er is nog een losser die u nader verwant is
13 dan ik. ′ Blijf hier den nacht over, en morgen ochtend, wanneer hij
u lossen wil, goed, laat hem het doen; heeft hij geen lust om u te
lossen, dan zal ik het doen, zoo waar als Jahwe leeft. Blijf tot den
morgen liggen.
14 Zij bleef dan aan zijn voeteneinde liggen tot den morgen. Maar nog
voordat men iemand kon herkennen, stond zij op; want hij zeide: Laat
het niet bemerkt worden dat eene vrouw op den dorschvloer gekomen
15 is. ′ Toen zeide hij: Neem den doek dien gij om hebt en houd hem
op. Zij hield hem op, en hij mat haar zes kop gerst toe en legde het
16 op haar. Zoo kwam zij de stad binnen. ′ Toen zij bij hare schoonmoeder
kwam, zeide deze: Hoe is het u gegaan, mijne dochter? Zij vertelde
17 haar al wat de man haar gedaan had ′ en zeide: Deze zes kop gerst
heeft hij mij gegeven; want hij zeide: Gij moogt niet met ledige han-
18 den bij uwe schoonmoeder komen. ′ Hierop zeide zij: Wacht stil af,
mijne dochter, totdat gij verneemt hoe de zaak uitvalt. Want die man
zal niet rusten voordat hij haar nog heden ten einde brengt.

9. *uw dek ... uitspreiden*, dezelfde uitdrukking voor „iemand huwen" Ezech. XVI : 8; verg. Deut. XXII : 30; XXVII : 20.
10. Hare deugd bestond hierin dat zij het huwelijk met Boaz begeerde, die niet jong meer was; wat bewees, hoe zij er op gesteld was het geslacht van haar overleden man in stand te houden. Dit noemt hij nog prijzenswaardiger dan haar liefderijk gedrag jegens hare schoonmoeder.
11. *de — weet*. Het is allen bekend. Zie over de poort op Gen. XXII : 17.
13. Het goed van een verarmde te lossen was niet alleen een plicht, maar ook een recht, dat Boaz zich dus niet mocht aanmatigen; verg. op IV : 8.
14. *eene vrouw*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de vrouw*. Maar Boaz spreekt alleen bezorgdheid voor zijn goeden naam uit.
15. *kop*, naar gissing ingevoegd. De Hebr. kop (*omer*) is bijna vier liter groot. — *kwam zij*, volg. hss. en Syr. vert.; Hebr. t. *kwam hij*.
16. *Hoe — gegaan?* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Wie zijt gij?*

HOOFDSTUK IV.

Ruths huwelijk en nakroost. — Boaz stelt aan den naderen bloedverwant van Elimelech voor, het voormalig land van dezen te lossen; wat hij weigert als hij hoort dat hij dan tevens Ruth moet huwen (1—6); hij draagt zijn recht aan Boaz over, die het aanvaardt (7—10); de getuigen wenschen hem Jahwe's zegen op zijn huwelijk (11 v.). Boaz huwt Ruth; zij baart een zoon, met wiens bezit de vrouwen Noömi gelukwenschen (13—16); dat kind was Obed, de grootvader van David (17). Geslachtsboom van Peres tot David (18—22).

IV : 1 Boaz nu ging ter poorte op en zette er zich neder. Toen de losser
van wien hij gesproken had voorbijkwam, zeide hij: Kom eens hier en
2 zet u neder, gij daar! Hij kwam en zette zich neder. ′ Toen nam hij
tien mannen uit de oudsten der stad, tot wie hij zeide: Zet u hier
3 neder — en zij gingen zitten. ′ Hierop zeide hij tot de losser: Den

1. *gij daar!* De Hebreeuwsche uitdrukking wordt gebruikt wanneer men iemands naam niet noemen wil of kan. De verhaler vond het onnoodig een naam te bedenken. Verg. 2 Kon. VI : 8.
2. *tien mannen*, als getuigen. De zaak werd in het openbaar behandeld; zie vs. 3, 9; doch voor de geldigheid der overeenkomst waren getuigen onmisbaar.

akker die aan onzen bloedverwant Elimelech behoorde heeft Noömi,
4 die uit het veld van Moab teruggekeerd is, verkocht.' Ik heb gedacht,
hierover u te moeten aanspreken en te zeggen: Koop hem in tegenwoordigheid van hen die hier zitten en de oudsten van mijn volk.
Indien gij hem lossen wilt, doe het; zoo niet, deel het mij mede,
opdat ik het wete; want buiten u is er geen losser dan ik, die op u
5 volg. Hij zeide: Ik zal het doen.' Hierop zeide Boaz: Wanneer gij van
Noömi den akker koopt, dan verwerft gij u tevens Ruth de Moabietische, de vrouw van den afgestorvene, om den naam van den afge-
6 storvene in stand te houden over zijn erfdeel.' Maar de losser zeide:
Ik zal niet kunnen lossen; dan zou ik mijn erfdeel bederven. Los gij
7 in mijne plaats; want ik kan het niet doen.' Voorheen nu pleegde
men in Israël bij lossing en ruiling, om de eene of andere zaak haar
beslag te doen krijgen, zijn schoen uit te trekken en aan den ander
8 te geven. Dit was het afdoend getuigenis in Israël.' Daarom trok de
losser, toen hij tot Boaz zeide: Sluit gij den koop — zijn schoen uit.'
9 Hierop zeide Boaz tot de oudsten en al het volk: Gij zijt heden getuigen dat ik al wat aan Elimelech en wat aan Kiljon en Mahlon
10 behoord heeft van Noömi koop.' Ook verwerf ik mij Ruth de Moabietische, de vrouw van Mahlon, tot vrouw, om den naam van den afgestorvene over zijn erfdeel in stand te houden; opdat de naam van den
afgestorvene niet verdwijne uit zijne broeders en de poort zijner plaats.
11 Gij zijt heden getuigen.' En al het volk in de poort en de oudsten
antwoordden: Wij zijn getuigen! Jahwe make deze vrouw die in uw
huis komt als Rachel en Lea, die samen het huis Israël gebouwd
hebben. Verwerf vermogen in Efrath en maak naam in Bethlehem.'
12 Uw huis worde als dat van Peres, dien Tamar aan Juda gebaard heeft,
door het kroost dat Jahwe u bij deze vrouw geven zal.
13 Zoo nam Boaz Ruth en werd zij zijne vrouw; hij kwam tot haar,
14 en Jahwe gaf haar dat zij zwanger werd en een zoon baarde.' Toen
zeiden de vrouwen tot Noömi: Geloofd zij Jahwe, die u heden een
15 losser niet onthoudt. Zijn naam worde beroemd in Israël!' Hij zal u
zijn tot een die u verjongt en uwe grijsheid steunt; want uwe schoondochter die u liefde heeft betoond heeft hem gebaard, zij die u meer
16 waard is dan zeven zonen.' Toen nam Noömi het kind, legde het op
17 haar schoot en werd zijne verpleegster.' En de buurvrouwen gaven het
een naam, zeggende: Aan Noömi is een zoon geboren! en noemden
het Obed. Hij is de vader van Izai, den vader van David.

3. *heeft Noömi ... verkocht.* Wanneer zij dit gedaan kan hebben, blijkt niet. Waarschijnlijk heeft de schrijver zich onduidelijk uitgedrukt en alleen bedoeld dat de akker van welks opbrengst Noömi leven moest in andere handen was overgegaan. Ook vs. 5 is zijne voorstelling verward.

4. *zoo niet,* letterlijk *zoo gij niet lossen wilt,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zoo hij niet lossen wil.*

5. *van Noömi.* Dit is zeer onduidelijk gezegd. Immers, zij had den akker verkocht en miste dus het recht van verkoop; de bedoeling is: den akker die van haar afkomstig is. — *tevens,* volg. Lat. en Syr. vertt.; Hebr. t. *(dien) ook van.* — *om* — *houden.* Zie op II : 20.

6. De losser bedoelt niet dat het huwelijk met Ruth zijn erfdeel zou ten gronde richten; maar hij heeft in deze verbintenis geen lust en treedt dus, hoorende dat deze voorwaarde aan de lossing verbonden is, terug, zeggende dat de zaak hem op te veel geld te staan komt.

7. Zie op Deut. XXV : 9.

8. *trok ... zijn schoen uit.* Met de overhandiging hiervan aan Boaz stond hij dezen zijn recht af.

11. *die samen* — *hebben.* Zie Gen. XXIX, XXX. — *Efrath.* Zie op I : 2. — *maak naam,* onzekere vertaling; letterlijk *roep een naam uit.*

12. *Peres,* het aanzienlijkste geslacht van Juda; zie inl. op Gen. XXXVIII.

14. *losser.* Hiermede wordt, getuige *heden,* de pasgeboren zoon bedoeld, door wien het geslacht van Elimelech in stand blijft.

15. *verjongt,* letterlijk *de ziel terugbrengt*; verg. op Klaagl. I : 11. — *die* — *zonen.* Verg. 1 Sam. I : 8.

17. Dat de buurvrouwen een kind zijn naam geven komt elders niet voor. De naam dien zij het geven beteekent ‚dienende' en wordt hier vermoedelijk in verband gebracht met den steun dien Noömi van het kind heeft te wachten.

18 Dit zijn de afstammelingen van Peres: Peres verwekte Hesron;'
19, 20 Hesron verwekte Ram; Ram verwekte Amminadab;' Amminadab ver-
21 wekte Nahsjon; Nahsjon verwekte Salmon;' Salmon verwekte Boaz;
22 Boaz verwekte Obed;' Obed verwekte Izai, en Izai verwekte David.

Vs. 18—22. 1 Kron. II : 5, 9—15; Matth. I : 3—6; Luc. III : 31—33.

18. *Dit — van*, dezelfde formule die in Ezra's Wetboek de geslachtsregisters inleidt; zie op Gen. II : 4*a*. Volgens dit register liggen slechts negen menschengeslachten tusschen Juda, den zoon van Jakob, en David in. Anders Gen. XV : 13; 1 Kon. VI : 1; verg. inl. op *Richteren*.
19. *Hesron verwekte Ram*. Verg. op 1 Kron. II : 9.
20. *Salmon*, volg. Gr. vert. en vs. 21; ook Matth. I : 4 v.; Luc. III : 32; Hebr. t. *Salma*, in overeenstemming met 1 Kron. II : 11. Daar 1 Kron. II : 54 Bethlehem en andere steden de kinderen van Salma heeten, duidt de naam waarschijnlijk oorspronkelijk het landschap aan waarin deze lagen.

SAMUEL.

INLEIDING.

Samuel behelst verhalen over den man wiens naam het draagt en over Saul en David, die volgens 1 Sam. VIII—XI en XVI door hem tot koningen zijn aangesteld. Zich aansluitende bij *Richteren* en in *Koningen* onmiddellijk voortgezet, omvat het de geschiedenis van Israël van Samuels geboorte tot de laatste dagen van David, een tijdperk van omstreeks eene eeuw (ongeveer 1100—983). De verdeeling in twee boeken, evenals die van *Koningen* en *Kronieken* oudtijds den Joden onbekend, is eerst later uit de vertalingen in den grondtekst opgenomen; zij is op een geschikt punt aangebracht: tusschen het verhaal van Sauls dood en dat van Davids verheffing tot koning te Hebron. In de Grieksche en de Latijnsche vertalingen en daarnaar in de Roomsch-Katholieke bijbels heet *Samuel* 1 en 2 *Koningen*, ons boek *Koningen* 3 en 4 *Koningen*.

Het boek laat zich in drie deelen en een aanhangsel splitsen. Vooreerst 1 Sam. I—XII: Samuels geboorte en jeugd (I : 1—IV : 1*a*); de wegvoering van de ark door de Filistijnen en haar terugkeer (IV : 1*b*—VII : 1); de overwinning op de Filistijnen en de instelling van het koningschap (VII : 2—VIII : 22); Saul tot koning verkoren (IX—XI); Samuels afscheid (XII). Het tweede gedeelte, 1 Sam. XIII—XXXI, handelt over Sauls strijd met de Filistijnen en zijne verdere krijgsverrichtingen (XIII, XIV); de oorlog met Amalek en de verwerping van Saul door Samuel (XV); David, door Samuel tot koning gezalfd (XVI : 1—13), komt aan het hof (XVI : 14—23), verslaat Goliath en sluit vriendschap met Jonathan (XVII : 1—XVIII : 5), wordt om zijn klimmenden krijgsroem door Saul met naijver gadegeslagen, huwt zijne dochter Michal (XVIII : 6—29), en neemt, na herhaalde aanslagen van Saul op zijn leven, de vlucht (XVIII : 30—XIX : 24); David en Jonathan (XX); David te Nob, bij den Filistijnschen koning Achis, en hoofd eener vrijbuitersbende (XXI : 1—XXII : 5); de priesters van Nob door Saul gedood (XXII : 6—23); David te Keïla (XXIII : 1—13); Sauls leven door David in de woestijn van En-gedi gespaard (XXIII : 14—XXIV : 23); David en Nabal (XXV); Davids grootmoedigheid jegens Saul in de woestijn van Zif (XXVI); David bij Achis (XXVII : 1—XXVIII : 2); Saul bij de doodenbezweerster van Endor (XXVIII : 3—25); David, uit het leger der Filistijnen weggezonden, strijdt tegen eene Amalekietische rooversbende (XXIX, XXX); dood van Saul (XXXI). Het derde gedeelte, 2 Sam. I—XX, handelt over David als koning. Na den dood van Saul en Jonathan vernomen en een lied op hen gedicht te hebben (I), gaat David naar Hebron, waar hij koning over Juda wordt, terwijl Isboosjeth over de andere stammen regeert; vijandelijkheden tusschen beiden (II); Abner onderhandelt met David en sterft (III); dood van Isboosjeth; David koning over gansch Israël (IV : 1—V : 5); hij maakt Jeruzalem tot zijne hoofdstad (V : 6—16), behaalt overwinningen op de Filistijnen (V : 17—25) en brengt de ark naar Jeruzalem (VI). De profetie van het eeuwige koningschap van Davids huis (VII). Davids oorlogen en beambten (VIII); zijne zorg voor Mefiboosjeth (IX); zijn oorlog met de Ammonieten en

de Arameërs (X); zijne overtreding met Bathsjeba en zijne bestraffing door Nathan; de onderwerping van de Ammonieten (XI, XII); Amnon door Absalom vermoord (XIII: 1—36); Absaloms vlucht en terugkeer (XIII: 37—XIV: 33); Absaloms opstand en Davids vlucht (XV: 1—XVI: 14); Husjai en Ahitofel (XVI: 15—XVII: 23); Absaloms nederlaag en dood (XVII: 24—XIX: 8*a*); Davids terugkeer (XIX: 8*b*—39); opstand van Sjeba en lijst van Davids beambten (XIX: 40—XX: 26). Het aanhangsel, XXI—XXIV, behelst eenige bijzonderheden uit verschillende tijdperken van Davids leven, nl. de terechtstelling van zeven afstammelingen van Saul (XXI: 1—14); vier heldenstukken van Davids volgelingen (XXI: 15—22); een lied van David (XXII); zijne laatste woorden (XXIII: 1—7); lijst zijner helden (XXIII: 8—39); de volkstelling (XXIV).

Reeds bij eene oppervlakkige lezing bespeurt men dat *Samuel*, evenals de meeste andere geschiedboeken van het O. T., uit bestanddeelen van zeer verschillende herkomst en waarde bestaat. Tal van verhalen komen er in voor die de kenmerken van geloofwaardigheid vertoonen, maar daarnevens andere waarin blijkbaar het verleden uit het godsdienstig standpunt der schrijvers beschouwd en dientengevolge onjuist voorgesteld wordt.

Het hoofdbestanddeel van ons boek is een werk dat wij „Het Oude Geschiedboek" zullen noemen, in de eerste helft der 7de eeuw vervaardigd en zelf reeds uit gedeelten van oudere geschriften samengesteld.

Tot deze behoorden: 1°. een boek, behelzende o. a. eene geschiedenis van Saul, waaraan 1 Sam. XI: 1—11, 15; XIII: 1—7, 15*b*—XIV: 51 ontleend is. Deze verhalen, eens wellicht met de Simsonsverhalen verbonden (zie op Richt. XIII: 5), zijn zeker niet jonger dan de 8ste eeuw en in de hoofdzaak geloofwaardig. Saul wordt hier voorgesteld als een man, die, om zijne verdiensten door het volk tot koning uitgeroepen, met goed gevolg Israëls vijanden bestreed en Jahwe oprecht vereerde. Samuel wordt niet genoemd.

2°. een doorloopend verhaal over David, door ons „Geschiedenis van David" genoemd. Het hield in, hoe David aan het hof van Saul kwam, door 's konings ijverzucht genoodzaakt was te vluchten, een vrijbuitersleven leidde, vazal van een Filistijnschen koning was, en na Sauls dood over Juda, na dien van Isboosjeth over geheel Israël koning werd. De schrijver besloot met een kort overzicht van de door David gevoerde oorlogen en eene lijst zijner rijksgrooten.

Wij bezitten het in 1 Sam. XVI: 14—23; XVIII: 6—29 (ten deele); XVIII: 30—XIX: 17; XXI: 2—10; XXII: 1—XXIII: 13; XXV; (XXVI?); XXVII: 1—XXVIII: 2; XXIX; XXX; XXXI (ten deele); 2 Sam. I: 1—V: 3, 17—25; VIII. Evenals de geschiedenis van Saul, is dit verhaal uit de 8ste eeuw afkomstig en over het geheel geloofwaardig. De schrijver is een bewonderaar van David en stelt hem voor als gunsteling van Jahwe, die hem uit allerlei beproevingen en moeilijkheden gered en op den troon van Israël verheven heeft. In verband hiermede wordt Saul, als vervolger van David, in een ongunstig licht geplaatst.

3°. een geschrift dat wij „Davids Familiegeschiedenis" kunnen noemen, waaraan 2 Sam. IX—XX ontleend is. Dat dit geschrift oorspronkelijk meer dan deze hoofdstukken bevat moet hebben springt in het oog: H. IX kan het begin niet geweest zijn. Wat hieraan voorafging is echter door de andere berichten verdrongen; het vervolg vinden wij in 1 Kon. I: 1—II: 46*a* (zie inl. hierop). Hoewel geen tijdgenoot van David en Salomo (zie aantt. op XII: 20 en XIX: 13), leefde de schrijver zeker niet lang na hen; hij was zeer goed ingelicht aangaande de gebeurtenissen die hij vermeldde en had geen bijbedoeling onder het schrijven: onbewimpeld worden de overtredingen en zwakheden van David, den held van het verhaal, erkend.

Toen de schrijver van Het Oude Geschiedboek deze verhalen aan elkander reeg, laschte hij er eenige stukken, van verschillenden ouderdom, in: vooreerst 1 Sam. IV: 1*b*—VII: 2*a*; IX: 1—X: 7, 9—16. Hierin wordt de invoering van het koningschap voorgesteld als door Jahwe beschikt tot redding van Israël; de man die daarbij als Jahwe's vertegenwoordiger optreedt en den eersten koning zalft is Samuel, een slechts in kleinen kring bekend ziener. Voorts voegde hij 1 Sam. XVII: 1—XVIII: 5; 2 Sam. VI in, met het doel om David te verheerlijken als strijder voor de eer van Jahwe en ijveraar voor zijn dienst.

Beoogde dus reeds de schrijver van het Oude Geschiedboek de verheerlijking van het koningschap en vooral van David, den koning bij uitnemendheid, in dit laatste opzicht gaan latere toevoegsels op zijn werk nog verder. Immers, 1 Sam. XXIII:14—XXIV:23 dient om David vrij te pleiten van eene roekelooze daad die hij volgens H. XXVI begaan had; 1 Sam. XXI:10—15 wil zijn dubbelzinnig gedrag tegenover Achis waarvan 1 Sam. XXVII verhaalde vergoelijken; en in 1 Sam. XX (verg. XXIII:16—18) wordt aan Jonathan de overtuiging toegedicht, die hij in de andere verhalen niet heeft, dat David bestemd is Saul als koning op te volgen.

De keerzijde van deze verheerlijking van David was natuurlijk dat Saul in steeds ongunstiger licht werd geplaatst. Dienovereenkomstig wordt in 1 Sam. XV; XXVIII:3—25; XXXI (ten deele) verhaald dat Saul door Jahwe verworpen is om zijne ongehoorzaamheid aan Samuel. Deze wordt hier voorgesteld als Jahwe's profeet voor geheel Israël, die als zoodanig ook boven den koning staat. In dit karakter komt Samuel ook voor in 1 Sam. XVI:1—13, waar hij David als koning zalft, zoodra Jahwe besloten heeft Saul te doen vallen, en in 1 Sam. XIX:18—24, waar hij hem tegen Sauls aanslagen beschermt. Met de belangrijke rol waarin Samuel hier optreedt is geheel in overeenstemming wat in 1 Sam. I; II:11—26; III:1—IV:1*a* over zijne geboorte en roeping als profeet wordt medegedeeld. Al deze stukken zijn uit denzelfden kring en jonger dan het Oude Geschiedboek, maar ouder dan *Deuteronomium.*

Uit den tijd na de invoering van deze wet zijn 1 Sam. II:27—36 en 2 Sam. VII; waarvan het eerste beoogt de verheerlijking der Sadokieten, de priesters van den Salomonischen tempel, boven Eli's huis, dat om zijne zonden vernederd wordt, het laatste den eeuwigen duur van Davids huis voorzegt.

Terzelfder tijd werd het met al deze toevoegselen verrijkte Oude Geschiedboek in een werk opgenomen dat behalve de geschiedenis der koningen van Israël en Juda ook verhalen uit den Richterentijd bevatte (zie inll. op *Richteren* en op *Koningen*). Toen, in de vijfde eeuw, dit boek in drie deelen, *Richteren, Samuel, Koningen,* werd gesplitst, is het verhaal van Davids laatste dagen (de kern van 1 Kon. I, II) van hetgeen er aan voorafging gescheiden en de inleiding op *Koningen* geworden, en tevens *Samuel* verrijkt met het aanhangsel, 2 Sam. XXI—XXIV, waarvan de bonte inhoud op meer dan één tijdperk van Davids leven betrekking heeft en dat uit gedeelten van zeer verschillende herkomst bestaat. Wellicht is er toen ook het lied van Hanna, 1 Sam. II:1—10, ingevoegd.

Te gelijk met of na die splitsing, waarbij het boek *Samuel* een afzonderlijk werk werd, zijn er nog enkele verhalen in opgenomen, 1 Sam. VII:2*b*—VIII:22; X:17—27; XI:12—14; XII, die zich onderscheiden door eene hoogst ongunstige beschouwing van het koningschap, welke uit den aard der zaak veel gemakkelijker na den val van Jeruzalem dan daarvóor ontstaan kon; verg. op Richt. VIII:22 v. In die verhalen wordt het koningschap beschouwd, niet als eene door de omstandigheden gevorderde instelling, veelmin als een voorrecht door Jahwe aan Israël verleend, maar als het gevolg van eene zondige begeerte des volks, die door Jahwe na herhaalde waarschuwingen was ingewilligd. In verband hiermede werd de tijd vóor Sauls optreden als een tijd van buitengewonen voorspoed verheerlijkt: onder het bestuur van Samuel was Israël het voorwerp van Jahwe's bijzondere gunst geweest.

Is zoo ons boek herhaaldelijk uitgebreid, ook na de opneming der jongste verhalen is het niet onveranderd gebleven. Zelfs nadat het in het Grieksch vertaald was is er gedurig aan gewerkt en heeft de tekst — zooals de vergelijking er van met die overzetting leert — allerlei, dikwerf belangrijke, wijzigingen ondergaan (zie o. a. inl. op 1 Sam. XVIII:6—29). De tijd waarin dit is geschied is niet nader te bepalen.

De Grieksche vertaling bewijst ons vaak goede diensten bij de verbetering van den Hebreeuwschen tekst, die vol fouten en hier en daar deerlijk verminkt is; voor de weinige verhalen die in *Kronieken* zijn opgenomen helpt ons soms de tekst van dit boek om dien van *Samuel* te herstellen; dikwerf echter moeten wij, om een verstaanbaren zin te krijgen, tot meer of min onzekere gissingen de toevlucht nemen.

Over de vrijheid waarmede de schrijver van *Kronieken* te werk ging bij het overnemen, wijzigen en weglaten van verhalen uit ons boek zie inl. op *Kronieken.*

EERSTE BOEK.

HOOFDSTUK I : 1—IV : 1*a*.

Samuels geboorte en jeugd. — Elkana heeft twee vrouwen, van welke de eene, Hanna, geen kinderen heeft, de andere, Peninna, wel (I : 1 v.); daardoor staat telkens bij het jaarlijksch offermaal te Sjilo gene bij deze achter (3—5); door de krenkende woorden harer mededingster bedroefd, laat Hanna zich ook door de liefde van haar man niet troosten (6—8); zij verlaat den maaltijd en bidt om een zoon, met de belofte hem aan Jahwe te wijden (9—11). De priester Eli houdt haar voor dronken en berispt haar (12—14), doch laat haar, na vernomen te hebben wat haar deert, met een bemoedigend woord gaan; waarna Hanna zich weder aan tafel zet (15—18). Naar huis teruggekeerd, wordt Hanna zwanger en baart Samuel (19 v.). Als het kind gespeend is, brengt zijne moeder hem naar Sjilo, waar zij hem voor den dienst van Jahwe in het heiligdom aan Eli afstaat (21—28). Lied van Hanna (II : 1—10). Terwijl zij naar hare woonplaats terugkeert, blijft Samuel te Sjilo (11). De zonden van Eli's zonen (12—17). Samuel groeit op in het heiligdom en wordt telken jare door zijne ouders bezocht (18—21). Eli berispt zijne zonen om hun onbetamelijk gedrag, maar zonder gevolg (22—25); terwijl Samuel toeneemt in deugd (26). Een godsman voorspelt Eli dat Jahwe zijn geslacht verwerpen en een getrouwen priester aanstellen zal, bij wien zijne nakomelingen om brood zullen bedelen (27—36). Jahwe roept Samuel; hij, meenende dat het Eli is, vraagt, wat deze hem te zeggen heeft; Eli onderricht hem dat hij eene godspraak zal ontvangen, en wat hij, als hij weder geroepen wordt, moet antwoorden (III : 1—9). Jahwe verschijnt aan Samuel en draagt hem op, aan Eli den aanstaanden ondergang van zijn huis bekend te maken (10—14); des anderen daags deelt Samuel hem op zijn uitdrukkelijk verlangen de godspraak mede (15—18). Samuels roem als profeet wordt alom verbreid; van alle kanten stroomt men naar Sjilo om hem te hooren (19—IV : 1*a*).

Dit verhaal, waartoe oorspronkelijk II : 1—10 en 27—36 niet behoord hebben, is bestemd om den lezer in te lichten aangaande de afkomst en jeugd van Samuel, die in het vervolg van dit boek zulk eene belangrijke rol speelt, en dient tevens tot inleiding op IV : 1*b*—VII : 2*a*, waar de bemachtiging van de ark door de Filistijnen en haar terugkeer op Israëlietisch grondgebied verhaald wordt. Het is echter niet van denzelfden schrijver als deze hoofdstukken, maar opgesteld door iemand die de daar vermelde ramp, waardoor Eli's huis werd getroffen, uit de zonden van hem en zijne zonen trachtte te verklaren; zie II : 12—17; III : 10—14.

Behalve de geschiedenis van Samuels geboorte en jeugd, boezemde hem blijkbaar het lot van dat priestergeslacht de grootste belangstelling in. Geen wonder! Tot het huis van Eli behoorden de voornaamste priesterfamiliën van Noord-Israël, die, zoolang dat rijk bestond geëerd en machtig, bij de verovering van het land door de Assyriërs haar eer en invloed grootendeels hadden verloren. In die vernedering zag onze schrijver de voltrekking van een oordeel van Jahwe, waarvan de ramp die Eli en zijne zonen trof het begin was geweest, en dat Jahwe lang te voren had aangekondigd. De schrijver moet dus na de verovering van Samarië hebben geleefd.

Van Samuel, door wien het strafgericht aan Eli wordt aangekondigd, wordt hier eene voorstelling gegeven die zeer afwijkt van die in IX : 1—X : 16. Terwijl hij hier voorkomt als een slechts in kleinen kring bekend ziener, deelt ons verhaal mede, hoe hij door Jahwe's gunst en roeping een profeet werd die in gansch Israël beroemd was. Zonder twijfel is de laatste voorstelling de jongere. Daar zij behalve hier alleen nog in XV; XXVIII : 3—25 wordt aangetroffen, ligt het vermoeden voor de hand dat deze hoofdstukken met de onze van denzelfden schrijver zijn en tot de toevoegselen bij het Oude Geschiedboek behooren. Eene nog jongere voorstelling van Samuels werkzaamheid onder Israël vinden wij in VII : 2—VIII : 22; X : 17—25; XII. Dat Samuel, zooals hier verhaald wordt, tot de priesterschap van Sjilo behoord heeft is zeer onwaarschijnlijk: niet slechts wordt elders (zie op VII : 17) steeds Rama als zijne woonplaats genoemd, maar ook wordt er in dit boek nergens op gezinspeeld dat hij vroeger op eene andere plaats woonde. Blijkbaar moet de voorstelling van Samuels verblijf te Sjilo dienen om hem als profeet van den ondergang van Eli's huis te laten optreden.

Door de vernedering der Noord-Israëlietische priesterschappen waren die van Juda, vooral die van Jeruzalems tempel, zeer in aanzien en macht gerezen. De laatste werd eene eeuw later, na de uitvaardiging van de wet van *Deuteronomium* en de verwoesting der hoogtetempels door Jozia, voor de eenige wettige priesterschap van Jahwe verklaard. Niets natuurlijker dan dat zij zich hierop heel wat liet voorstaan, en hare verheffing ten koste der andere priesterschappen gaarne voorstelde als eene beschikking van Jahwe. Met die bedoeling is II : 27—36 (verg. op III : 12 v.) geschreven. Hierin wordt verhaald, hoe niet slechts Eli's huis tot straf voor zijne zonden vernederd is, maar Jahwe ook den

getrouwen priester Sadok, den stamvader der Jeruzalemsche priesterschap, in plaats daarvan tot de priesterlijke bediening geroepen heeft.

Het lied van Hanna, II: 1—10, is afkomstig uit den laatsten tijd vóor de Ballingschap en misschien eerst veel later in het verhaal ingelascht; verg. de aant. aldaar.

I: 1 Er was een zeker man uit Rama, een Sufeër van het gebergte van
Efraim, met name Elkana, de zoon van Jeroham, den zoon van Elihu,
2 den zoon van Toah, den zoon van Suf, een Efraimiet. ' Hij had twee
vrouwen; de eene heette Hanna, de andere Peninna; Peninna had
3 kinderen, Hanna niet. ' Die man nu ging jaarlijks op uit zijne stad,
om te Sjilo Jahwe der heirscharen te aanbidden en hem een offer te
brengen. Aldaar waren de twee zonen van Eli, Hofni en Pinehas,
4 priesters van Jahwe. ' Eens offerde Elkana — hij placht daarbij aan
zijne vrouw Peninna en al hare zonen en dochteren verscheiden deelen
5 te geven, ' terwijl hij aan Hanna slechts éen deel gaf. Toch had hij
6 Hanna lief; maar Jahwe had haar moederschoot gesloten. ' Bovendien
tergde hare medevrouw haar zeer, om haar in drift te doen ontsteken,
7 omdat Jahwe haar moederschoot had gesloten. ' Zoo ging het telken
jare, zoo vaak zij opging in Jahwe's huis. Ontstemd, weende zij en at
8 niet. ' En haar man Elkana zeide tot haar: Hanna, waarom weent
gij? waarom eet gij niet? en waarom is uw hart bedroefd? Ben ik u
9 niet meer waard dan tien zonen? ' Maar Hanna stond op, terwijl zij
haar eten in de kamer onaangeroerd liet staan, en plaatste zich voor
Jahwe. En de priester Eli zat op zijn stoel bij den deurpost van Jahwe's
tempel.

1. *Rama,* eigenlijk *Harama,* volg. verb. t.; grondt. *Haramathaim.* De plaats wordt meermalen vermeld als woonplaats van Samuel (vs. 19; VII: 17; XV: 34; XVI: 13; XIX: 18, 22 v.; XXV: 1; XXVIII: 3) en wordt elders tot Benjamin gerekend; zie op Joz. XVIII: 25 v. De naam beteekent ‚de hoogte'. Waarschijnlijk is het dezelfde plaats die later *Haramathaim,* d. i. ‚de twee hoogten', heette, in den Griekschen vorm *Ramathem* (1 Makk. XI: 34) of *Arimathea* (Matth. XXVII: 57; Luc. XXIII: 51; Joh. XIX: 38). Gr. vert. zet in ons hoofdstuk altijd *Armathaim*; om dezelfde reden waarom dit geschiedde is waarschijnlijk in ons vers ook in Hebr. t. die naam ingeslopen. — *een Sufeër,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Sofim.* Suf was, volg. IX: 5 v., de landstreek waartoe Rama behoorde; aan het einde van het vers wordt zij als een persoon, als Elkana's stamvader, voorgesteld; verg. 1 Kron. VI: 26 en inl. op Gen. X. — *het gebergte van Efraim.* Zie op Joz. XVII: 15. — *Elkana — Suf.* De namen van Elkana's voorouders luiden 1 Kron. VI: 26 v. *Jeroham, Eliab, Nahath, Suf*; 1 Kron. VI: 34 v. *Jeroham, Eliël, Toah, Suf.* — *Jeroham.* Gr. vert. heeft hier en 1 Kron. VI *Jerahmeël.* — *Toah,* volg. Gr. vert. en 1 Kron. VI: 34; Hebr. t. *Tohu.* — *een Efraimiet.* Volg. 1 Kron. VI: 16—27, 33—47 behoorde zijn geslacht tot Levi.

2. Zie op Deut. XXI: 15.

3. *jaarlijks,* éen keer in het jaar (verg. vs. 21), waarschijnlijk op het Richt. XXI: 19 bedoelde feest. Volg. Exod. XXIII: 17; XXXIV: 23; Deut. XVI: 16 moest ieder Israëliet minstens driemaal 's jaars Jahwe's aangezicht komen zien. Daar de schrijver Elkana geen verzuim te laste legt, heeft hij waarschijnlijk zulk eene wetsbepaling niet gekend. — *Jahwe der heirscharen,* of *Jahwe, de god der heirscharen.* Zoo heet Jahwe ontelbare keeren, vooral bij de profeten, als opperste gebieder van alle hemelsche machten; bepaaldelijk wordt hij zoo genoemd waar men tegenover de gewaande hoogheid van afgoden of menschen wil doen uitkomen dat alleen Jahwe machtig is en zijn volk op hem alleen steunen moet (Ps. LXXXIX: 9; Jez. II: 12; III: 14 v.; V: 15 v.; VIII: 12 v.; X: 16, 23—33; XXXI: 40; XXXIII: 9; Am. III: 13—15; IV: 13 enz.). De naam schijnt aan Jahwe gegeven te zijn toen men in de goden der volken, vroeger als zelfstandige heerschers nevens Israëls god erkend, dienaren, vazallen van Jahwe begon te zien. Anderen meenen dat de naam oorspronkelijk beteekende: aanvoerder van Israëls legerscharen. — *Sjilo.* Zie op Joz. XVIII: 1; over het heiligdom aldaar Richt. XXI: 19.

4. *deelen,* nl. van het offermaal.

5. *terwijl — gaf.* De reden hiervoor geeft Gr. vert. juist aan door het toevoegsel *omdat zij geen kind had.* — *Toch,* volg. Gr. vert.

6. *om — ontsteken,* onzekere vertaling.

7. *ging het,* met verandering van klinkers; Hebr. t. *deed hij.* — *Ontstemd* (letterlijk *En zij werd ontstemd en*), volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Zoo tergde zij haar.*

8. *Ben — zonen?* Verg. Ruth IV: 15.

9. *terwijl — staan,* letterlijk *van achter hare spijs in de kamer,* volg. verb. t.; grondt. *na het eten te Sjilo.* — *de kamer,* in het heiligdom waar de offermaaltijden werden gehouden; verg. IX: 22. Ook de Jeruzalemsche tempel had tot dit en andere doeleinden vele zulke vertrekken; zie 1 Kron. IX: 26; Neh. X: 37—39; Jer. XXXV: 1—5; Ezech. XL: 17, 45; XLII: 1—14. — *en — Jahwe,* uit Gr. vert.

10, 11 Zij dan, bitter bedroefd, bad tot Jahwe, weende hevig ′ en deed eene
gelofte, zeggende: Jahwe der heirscharen! Indien gij op de ellende uwer
dienstmaagd nederziet en mijner gedenkt, indien gij uwe dienstmaagd
niet vergeet en haar een mannelijken nakomeling geeft; zoo schenk ik
hem voor zijn gansche leven aan Jahwe, en zal geen scheermes op
zijn hoofd komen.
12 Toen zij nu lang aanhield met bidden vóor Jahwe, terwijl Eli acht
13 gaf op haren mond — ′ Hanna toch sprak bij zich zelve: alleen hare
lippen bewogen zich, hare stem hoorde men niet — hield Eli haar
14 voor beschonken. ′ Daarom zeide hij tot haar: Hoelang zult gij u als
15 eene beschonkene gedragen? Doe uwen roes van u! ′ Maar Hanna antwoordde: Neen, mijn heer, ik ben eene ongelukkige vrouw; wijn of
sterken drank heb ik niet gedronken; maar ik stortte mijn gemoed
16 uit voor Jahwe. ′ Zie uwe dienstmaagd niet aan voor eene nietswaardige; want vanwege mijn groot verdriet en hartzeer heb ik tot hiertoe
17 gesproken. ′ Toen antwoordde Eli: Ga heen in vrede, en Israëls god
18 geve u wat gij van hem afgebeden hebt! ′ En zij zeide: Moge uwe
dienares gunst in uw oog vinden! Daarop ging de vrouw haars weegs,
kwam weder in het vertrek, at met haar man en dronk en liet het
hoofd niet meer hangen.
19 Den volgenden morgen keerden zij, na Jahwe te hebben aangebeden,
terug en kwamen weder in hun huis te Rama. Elkana hield gemeen-
20 schap met zijne vrouw Hanna, en daar Jahwe harer gedacht, ′ werd
zij zwanger en baarde een zoon, dien zij Samuel noemde; want, zeide
zij, ik heb hem van Jahwe afgebeden.
21 Bij de wisseling van het jaar ging de man Elkana met zijn gansche
gezin weder op, om aan Jahwe de jaarlijksche offerande, benevens zijne
22 gelofteoffers, te brengen. ′ Maar Hanna ging niet op; want zij zeide
tot haar man: Wanneer de knaap gespeend is en ik hem breng, dan
zullen wij Jahwe's aangezicht gaan zien en zal hij daar voorgoed blij-
23 ven. ′ Toen zeide haar man Elkana tot haar: Doe wat goed is in uw
oog; blijf totdat gij hem gespeend hebt; moge slechts Jahwe uw woord
waar maken! Zoo bleef de vrouw thuis en zoogde haar zoon, tot-

ingevoegd; Hebr. t. heeft in stede hiervan *en na het drinken*; wat zeker in den tekst is ingevoegd om te verklaren hoe Hanna voor dronken kon aangezien worden. — *den deurpost* — *tempel*. Het heiligdom te Sjilo was dus niet eene tent, als de tent der samenkomst, die volg. Joz. XVIII: 1 hier zou gestaan hebben, maar een vast gebouw. Zie op Joz. XVIII: 1.

11. *schenk ik* — *Jahwe*, blijkbaar zooveel als: sta ik hem als priester aan Jahwe af; zie vs. 24—28; II: 11, 18 v.; III. Zijne afkomst uit Efraim was voor den schrijver blijkbaar geen bezwaar daartegen; verg. op vs. 1. — *geen* — *komen*. Dit is volg. Num. VI een kenmerk van den nazireër. Wellicht was het een gebruik bij de priesters van Sjilo. Gr. vert. voegt er nog een ander kenmerk der nazireërs bij, nl. dat hij wijn noch sterken drank zal drinken.

15. *ongelukkige*, letterlijk *zwaar van dag* (verg. Job XXX: 25), volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *hard van gemoed*.

16. *Zie ... niet aan voor*, onzekere tekstverbetering volg. Syr. vert. — *nietswaardige*. Zie op Deut. XIII: 13.

18. *Moge* — *vinden!* Zooveel als: ik beveel mij in uwe gunst aan! — *kwam* — *dronk*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *at*. — *at* — *hangen*. Na de belofte van den priester was zij niet bedroefd meer. — *liet* — *hangen*, volg. Gr. vert. Dezelfde uitdrukking Gen. IV: 6.

20. *dien* — *afgebeden*. Verg. vs. 17. De naam *Samuel* heeft eenige overeenkomst met de Hebreeuwsche woorden die ‚van God afgebeden' beteekenen. De ware beteekenis is waarschijnlijk ‚de naam Gods'. — *zeide zij*, uit Gr. vert. ingevoegd.

21. *Bij* — *jaar*. Deze woorden (verg. op Exod. XXXIV: 22) zijn uit vs. 20 hierheen verplaatst. — *de jaarlijksche offerande*, tienden en eerstgeboorten; die eens in het jaar aan Jahwe gewijd werden. — *gelofteoffers*, ter betaling van wat men in den loop des jaars aan Jahwe voor bepaalde gevallen beloofd had.

22. *zullen* — *zien*, met verandering van klinkers; grondt. *hij zal voor Jahwe's aangezicht verschijnen*; zie op Exod. XXIII: 15.

23. *uw woord*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zijn woord*. Elkana bedoelt: Moge Jahwe den knaap slechts in het leven sparen, zoodat gij uw voornemen volbrengen kunt!

24 dat zij hem speende.′ Zoodra zij hem gespeend had, nam zij hem met
zich mede, benevens een driejarigen stier, eene maat meel en een zak
25 wijn, en kwam in Jahwe's huis te Sjilo met den knaap.′ Toen men
26 den stier geslacht had, bracht Hanna den knaap bij Eli′ en zeide: Met
verlof, mijn heer! zoo waar als gij leeft, ik ben de vrouw die hier bij u
27 stond om tot Jahwe te bidden.′ Om dezen knaap heb ik gebeden, en
28 Jahwe heeft mij geschonken wat ik van hem afgebeden heb.′ Nu sta
ik van mijn kant hem af aan Jahwe; voor zoolang hij leeft zij hij
aan Jahwe afgestaan. En zij zette hem aldaar vóor Jahwe neder.

II : 1 Toen bad Hanna en zeide:

Mijn hart is in jubel over Jahwe,
verhoogd mijn hoorn over mijn God;
wijd geopend is mijn mond tegen mijne vijanden,
daar ik in uwe hulp mij verblijd.
2 Er is geen Heilige als Jahwe,
geen Rotssteen als onze God.
3 Spreekt niet aanhoudend: Omhoog maar, omhoog!
noch kome verwaten taal uit uw mond.
Want een god van wetenschap is Jahwe,
een god die zijne daden recht maakt.
4 De boog der helden is gebroken,
wankelenden zijn omgord met kracht;
5 verzadigden hebben zich verhuurd voor brood,
en hongerigen opgehouden met arbeiden;
de onvruchtbare heeft zeven gebaard,
en die rijk aan kinderen was is verwelkt.

Vs. 2. Deut. XXXII : 31; Ps. XVIII : 32. — Vs. 5. Luc. I : 53.

24. *een driejarigen stier,* volg. Gr. vert. Het offer diende om Samuel aan Jahwe te wijden; verg. Exod. XXIX. — *kwam,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *bracht hem.* — *met den knaap,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *en de knaap was jong.*

25. *bracht Hanna,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *brachten zij* of *bracht men.*

26—28. Volgens deze verzen moet Samuel levenslang aan den tempel te Sjilo of eenig ander heiligdom van Jahwe verbonden zijn geweest; hiervan vinden wij echter, behalve in deze eerste drie hoofdstukken, nergens een spoor: overal treedt hij op, niet als priester, maar als ziener of profeet, en is niet Sjilo, maar Rama zijne woonplaats; zie op vs. 1.

26. Na *leeft* heeft Hebr. t. nog *mijn heer*; volg. Gr. vert. weggelaten.

28. *voor zoolang hij leeft,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zoolang hij geweest is.* — *En — neder,* volg. Gr. vert., die deze woorden, misschien ten gevolge van de inschuiving van Hanna's lied, eerst II : 11 heeft; Hebr. t. *En hij wierp zich daar voor Jahwe neder.*

1—10. Dit lied behelst eene lofprijzing van Jahwe, door wiens hulp de dichter zich sterk voelt tegen zijne vijanden. Hij verheerlijkt hem als den alwetenden en almachtigen beschikker van der menschen lot, die naar zijn welbehagen arm en rijk maakt, vernedert en verhoogt, de vromen beschermt, maar de goddeloozen doet omkomen. Het is waarschijnlijk na den val van Jeruzalem vervaardigd en, niet door den dichter zelven, maar door iemand die vs. 5 op Hanna's omstandigheden toepasselijk vond haar in den mond gelegd en hier ingelascht.

1. *verhoogd* (*is*) *mijn hoorn,* ik voel mij krachtig en moedig. De hoorn, het geduchte wapen van stieren en andere beesten, is het zinnebeeld van kracht en sterkte; iemands hoorn verhoogen of verheffen wil dus zeggen „hem sterk maken en bemoedigen" (vs. 10; Ps. LXXXIX : 18, 25; XCII : 11; CXII : 9; verg. Am. VI : 13); iemands hoorn afhouwen of breken: „zijne kracht verlammen" (Ps. LXXV : 11; Jer. XLVIII : 25; verg. op Job XVI : 15). — *mijn god,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Jahwe.* — *wijd — vijanden.* Ik durf vrijmoedig tegen hen mij verdedigen; wat de dichter van vs. 2 af doet.

2. *Jahwe.* Hebr. t. laat nog volgen *want er is niemand buiten u.* De woorden zijn weggelaten omdat zij blijkbaar de aanteekening behelzen van een lezer die hier de vermelding van Jahwe's eenigheid miste. — *Rotssteen.* Zie op Deut. XXXII : 4.

3. Verg. Ps. LXXV : 6. — *een god van wetenschap,* die weet wat hij doet. — *die — maakt,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *voor hem worden daden recht gemaakt.*

4—8. Deze voorbeelden van lotsverandering moeten de pralers opmerkzaam maken op de wisselvalligheid van voor- en tegenspoed, welke Jahwe naar zijn welbehagen verleent of opheft en dus de mensch zelf niet in zijne macht heeft.

4. *is gebroken,* volgens verb. t.; grondt. heeft het meervoud.

5. *opgehouden met arbeiden,* volg. verb. t.; grondt. *opgehouden, totdat.* — *verwelkt,* door droefheid over het verlies van hare kinderen beroofd van kracht en schoonheid.

6 Het is Jahwe, die doodt en levend maakt,
die in het schimmenrijk doet nederdalen en er uit opkomen;
7 Jahwe, die arm maakt en rijk,
die vernedert, maar ook verhoogt;
8 die den geringe doet opstaan uit het stof,
uit het slijk den nooddruftige verhoogt,
om hen te plaatsen nevens de edelen,
en hen een eerezetel te doen innemen.
Want aan Jahwe behooren de zuilen der aarde,
en daarop heeft hij de wereld gesteld.
9 De voeten zijner gunstgenooten behoedt hij,
maar de goddeloozen komen om in de duisternis.
Want niet door kracht wordt iemand verwinnaar:
10 Jahwe doet zijn wederpartijder versagen,
dondert in den hemel over hem;
Jahwe richt de einden der aarde.
Hij geeft kracht aan zijn koning,
en verhoogt den hoorn zijns gezalfden.

11 Daarna ging zij naar Rama huiswaarts; terwijl de knaap Jahwe
diende onder opzicht van den priester Eli.
12 Eli's zonen nu waren deugnieten: zij stoorden zich niet aan Jahwe,
13 noch aan wat den priester rechtens van het volk toekwam. ′ Telkens
wanneer iemand een offer bracht, kwam de knecht van den priester,
14 zoodra het vleesch kookte, met eene drietandige vork ′ en stak daar-
mede in den ketel, den pot, de pan of den schotel; al wat de vork
ophaalde nam de priester voor zich. Zoo deden zij met alle Israëlieten
15 die te Sjilo aan Jahwe kwamen offeren. ′ Zelfs voordat zij het vet ont-
staken kwam wel eens de knecht des priesters en zeide tot den man

Vs. 6. Deut. XXXII : 39*c. d.* — Vs. 8. Ps. CXIII : 7 v.; Luc. I : 52.

6. *het schimmenrijk.* Zie op Gen. XXXVII : 35. — *er uit opkomen,* uit levensgevaar verlost.
8. *Want — gesteld.* Hij is de machtige, die lief en leed naar welgevallen uitdeelt. — *de zuilen der aarde,* de bergen.
9. *De — duisternis.* Jahwe's vrijmachtige beschikkingen zijn niet willekeurig, maar beantwoorden aan der menschen gezindheden jegens hem.
10. *zijn wederpartijder,* van Jahwe of van den vers 9 genoemden *iemand.* Het laatste is het waarschijnlijkste. — *doet ... versagen,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *worden versaagd.* — *dondert — hem.* Verg. VII : 10. — *zijn koning.* Van een koning, stedehouder van Jahwe, kon Hanna nog niet spreken. — *zijns gezalfden.* Jahwe's gezalfde (in het Hebreeuwsch *masjiah,* door de Grieken uitgesproken *messias,* in het Grieksch *Christus*) heette de koning, omdat hij vanwege Jahwe door zalving gewijd werd en voortaan in Jahwe's naam zijn volk bestuurde (vs. 35; XII : 3, 5; XVI : 6; XXIV : 7, 11; XXVI : 9, 11, 16; 2 Kron. VI : 42; Ps. XVIII : 51); eenmaal wordt een vreemde vorst, Cyrus, zoo genoemd, als voltrekker van Jahwe's wil (Jez. XLV : 1). „De messias" heette bij de Joden tegen het begin onzer jaartelling de koning uit Davids geslacht die het godsrijk zou stichten; ten gevolge daarvan is die naam door de Christenen aan Jezus gegeven, omdat zij in hem de vervulling zagen van de voorspellingen der profeten aangaande den Davidstelg. Zie verder inll. op Ps. II en XX.
11. *Daarna — Rama,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *En Elkana ging naar Rama.* Deze woorden volgden oorspronkelijk op I : 28.
12—17. Tweeërlei overtreding wordt den zonen van Eli te laste gelegd; vooreerst lieten zij zich door hun knecht een stuk gekookt vleesch uit den pot halen; ten tweede eischten zij soms, in plaats van gekookt, rauw vleesch van de offeraars, omdat zij het gebraden wilden eten. Was het eerste eene daad van geweld, daar zij blijkbaar voor lief hadden moeten nemen wat de offeraar uit eigen beweging hun aanbood, of wel tevreden hadden moeten zijn met eene plaats aan het offermaal, het tweede was niets minder dan een vergrijp tegen Jahwe, dus heiligschennis, vs. 12*b*, 17, 25. Volgens jongere wetten, Num. XVIII : 8—20; Deut. XVIII : 3, was het aandeel des priesters aan de offeranden niet meer aan het goedvinden der offeraars overgelaten, maar door Jahwe vastgesteld en bedroeg het veel meer dan hier de priesters zich wederrechtelijk toeëigenden; ook onderstellen die wetten dat de priesters het vleesch in rauwen staat ontvingen.
13. *den priester ... van het volk,* volgens andere woordafdeeling, met Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *den priesters ... bij het volk.*
14. *voor zich,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *er mede.* — *aan — offeren,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *daar kwamen.*
15. *voordat — ontstaken.* Bij de dankoffers werden steeds de vetdeelen voor Jahwe verbrand; zie

die het offer bracht: Geef den priester vleesch om te braden; hij wil
16 geen gekookt vleesch van u nemen, maar rauw.' Zeide de man dan
tot hem: Laat hen eerst het vet offeren, en neem dan naar hartelust
voor u — dan zeide hij: Neen! nú zult gij het geven; zoo niet, dan
17 neem ik het met geweld.' Zoo werd de zonde dier jongelingen zeer
groot voor Jahwe; want zij toonden geen eerbied voor de gaven aan Jahwe.
18 En Samuel diende voor het aangezicht van Jahwe, een knaap omgord
19 met een linnen schouderkleed;' zijne moeder maakte voor hem een
klein manteltje, dat zij hem telken jare bracht, als zij met haren man
20 opging om het jaarlijksche offer te brengen.' Dan placht Eli Elkana
en zijne vrouw te zegenen en te zeggen: Moge Jahwe u kroost uit
deze vrouw schenken ter vergoeding voor dat wat gij aan Jahwe hebt
21 afgestaan! — waarna zij weder naar hunne woonplaats gingen.' En
Jahwe sloeg acht op Hanna, en zij baarde nog drie zonen en twee
dochters. De jonge Samuel nu werd groot bij Jahwe.
22 Eli nu was zeer oud, en toen hij alles hoorde wat zijne zonen aan
23 gansch Israël deden,' zeide hij tot hen: Waarom doet gij zulke dingen
als ik hoor dat door het volk van Jahwe van u verhaald worden?'
24 Dat mag niet, mijne zonen! want het gerucht dat ik over u hoor
25 is niet goed: gij gedraagt u overmoedig tegen Jahwe.' Wanneer de
eene mensch tegen den ander zondigt, treedt de godheid als scheids-
rechter op; maar zondigt hij tegen Jahwe, wie zal voor hem scheids-
rechter zijn? Maar zij luisterden niet naar hun vader; want Jahwe
26 had besloten hen te dooden.' De jonge Samuel echter nam steeds toe
in leeftijd en in gunst, zoowel bij Jahwe als bij de menschen.
27 Eens kwam een godsman tot Eli en zeide tot hem: Zoo zegt Jahwe:

Vs. 26. Luc. II : 52.

' op Exod. XXIII : 18 en verg. Exod. XXIX : 13, 22, 25; Lev. VIII : 16, 25, 28. Waarschijnlijk te gelijker tijd werd het vleesch voor het offermaal gekookt; zoodat het na het offeren niet meer rauw te krijgen was. — *braden.* Volgens oud gebruik werd het offervleesch, zoowel hetgeen aan het maal opgegeten als wat voor de godheid verbrand werd (Richt. VI), gekookt. Wilden Eli's zonen hun aandeel gebraden eten, dan moesten zij zich een deel van het vleesch toeëigenen voordat Jahwe het zijne had gehad; wat ongepast was.

17. *zij,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de mannen.*

18. *schouderkleed.* Zie op Exod. XXVIII : 6—14. Daar komt het alleen den hoogepriester toe dit kleedingstuk te dragen; uit onze plaats blijkt dat het oudtijds tot de kleeding van elken priester, zelfs van de leerjongens, behoorde; verg. XXII : 18.

19. *manteltje.* Verg. Exod. XXVIII : 31—35.

20. In dit vers zijn enkele wijzigingen volg. Gr. en Syr. vertt. aangebracht.

21. *En,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Want.* — *baarde nog,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *werd zwanger en baarde.*

22. *deden.* Hebr. t. laat nog volgen *en dat zij gemeenschap hielden met de vrouwen welke dienst deden aan den ingang van de tent der samenkomst* (zie op Exod. XXXVIII : 8); volg. Gr. vert. weggelaten.

23. *dat — worden,* volg. Gr. vert.

24. *gij — Jahwe,* volg. verb. t.; verg. Ps. LXXXIX : 39; Spr. XIV : 16.

25. *Wanneer — op,* door de uitspraak van priesters of profeten, een zuiveringseed of godsgericht; verg. Exod. XXII : 8 v. — *treedt ... als scheidsrechter op,* met verandering van een klinker. Eigenlijk staat er, volgens de medeklinkers, *treden goden als scheidsrechters op.* Zij die de klinkers er op zetten waren ongezind dit meervoud *goden* in den mond van Eli aan te treffen, en daar het Hebreeuwsche woord *elohiem* zoowel ‚goden' als ‚een god' of ‚God' kan beteekenen (zie op Gen. XX : 13, XXVIII : 17 en Exod. XXII : 9), spraken zij het werkwoord zóo uit dat er ongeveer staat *treedt God voor hem als scheidsrechter op.* Dit was zeker in den geest van den samensteller van *Samuel*; daarom kozen wij het dubbelzinnige *de godheid.* — *zondigt — Jahwe,* wat Eli's zonen gedaan hadden; daardoor stonden zij onmiddellijk aan Jahwe's toorn bloot.

27 v. Volgens deze verzen was het geslacht waarvan Eli het hoofd was van het verblijf in Egypte af het voornaamste priestergeslacht in Israël geweest. De schrijver heeft daarmede de Aäronieten bedoeld. Toen echter de Jeruzalemsche priesterschap Aäron als haar stamvader erkende (zie inl. op Exod. XXIV : 12—XL : 38) en men dus niet meer kon aannemen dat het godsgericht over Eli's huis het gansche geslacht der Aäronieten had getroffen, ontstond de voorstelling dat dit huis slechts een tak van de afstammelingen van Aäron, door diens zoon Ithamar, was geweest, 1 Kron. XXIV : 3. Dat Jahwe reeds tijdens Israëls verblijf in Egypte den priesterstand zou hebben aangewezen is in strijd met Exod. XXXII : 29 en Deut. X : 7 v.

Geopenbaard heb ik mij aan uws vaders huis, toen zij in Egypte slaven
28 van Farao's huis waren, ′ en ik heb het uitverkoren uit al de stammen
van Israël om mij tot priesters te zijn, mijn altaar te beklimmen,
offergeur te ontsteken en het schouderkleed vóor mij te dragen, en
heb aan uws vaders huis al de vuuroffers der Israëlieten gegeven. ′
29 Waarom ziet gij dan met afgunstig oog naar mijn offer en mijne gave,
en eert gij uwe zonen meer dan mij, door toe te laten dat zij zich
30 vergasten aan de keur van alle gaven van Israël, mijn volk? ′ Daarom
spreekt Jahwe, Israëls god: Al heb ik uitdrukkelijk gezegd: Uw en
uws vaders huis zullen voor altijd voor mijn aangezicht verkeeren,
thans, zegt Jahwe, zij het verre van mij. Want die mij eeren zal ik
31 eeren, maar die mij minachten zullen te schande worden. ′ Zie, de dagen
komen dat ik uwen arm en dien van uws vaders huis afhouw, zoodat
32 niemand in uw huis oud wordt. ′ Dan zult gij met afgunstig oog naar
al het geluk zien dat ik aan Israël verleen, terwijl in uw huis nooit
33 iemand oud wordt. ′ Wel zal ik uw geslacht van mijn altaar niet afsnij-
den, om uwe oogen te doen smachten en uw gemoed te doen kwijnen,
34 maar al uwe nakomelingen zullen door het zwaard sterven. ′ En daar-
van zal u het teeken zijn hetgeen uwen beiden zonen, Hofni en
35 Pinehas, zal overkomen; op éenen dag zullen beiden sterven. ′ En ik
zal mij een betrouwbaren priester aanstellen, die zich gedragen zal naar
hetgeen in mijn hart en gemoed is; een duurzaam huis zal ik hem
36 bouwen, en hij zal voor altijd verkeeren vóor mijnen gezalfde. ′ En al

27. *Geopenbaard heb ik mij*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft door eene schrijffout dit als vraag. — *slaven*, volg. Gr. vert. ingevoegd.

28. *om — beklimmen.* Zie op Exod. XX : 26.

29. *Waarom — gave*, zeer onzekere lezing, wat den zin betreft volg. Gr. vert. De beteekenis is: Waarom zijt gij, die zoovele voorrechten van mij ontvangen hebt, nog niet tevreden en maakt gij aanspraak op gedeelten van het offervleesch die mij toekomen? Verg. op vs. 12—17. De hebzucht van Eli's zonen wordt ook den vader als schuld toegerekend, omdat hij ze niet streng straft. — *door — vergasten*, volg. verb. t.; grondt. *door u te vergasten.* — *mijn volk*, volg. verb. t.; Hebr. t. *aan mijn volk.*

30. *thans — mij*, die belofte te bevestigen.

31. *uwen — afhouw*, aan uw gansche geslacht alle eer en aanzien ontneem. Dit zal Jahwe doen door Eli's nakomelingen vroegtijdig te laten sterven en hen ten slotte van eene andere priesterlijke familie afhankelijk te maken; zie vs. 36.

32. *met afgunstig oog*, volgens onzekere tekstverbetering; verg. vs. 29. — *ik ... verleen*, volg. verb. t.; Hebr. t. *hij ... verleent.*

33. *Wel — afsnijden.* Het geslacht van Eli zou dus ook in het vervolg priesterlijke betrekkingen blijven bekleeden. Dit doelt op de priesters van Noord-Israël, die voor een deel waarschijnlijk tot dat geslacht behoorden of gerekend werden. Abjathar, de eenige die aan den moord van Eli's familie door Saul ontkwam (XXII : 6—23), werd door David als priester aangenomen, maar op zijn ouden dag door Salomo verbannen (2 Sam. XV : 24—37; XVII : 15; 1 Kon. I : 7, 25; II : 26 v.). Ook van zijne nakomelingen kunnen sommige in Noord-Israëlietische heiligdommen priesterambten verkregen hebben; doch zie op 1 Kon. II : 27. — *om — kwijnen.* Verg. Deut. XXVIII : 65. De woorden doelen op de sombere stemming van de Noord-Israëlietische priesters na de verovering van hun land. — *door het zwaard*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *als mannen.* De vroege dood van vs. 31, 32 zal dus een gewelddadige zijn.

34. *het teeken*, dat deze voorspelling zal uitkomen. — *op — sterven.* Zie H. IV. Daar wordt echter de dood van Eli's zonen niet voorgesteld als een teeken dat nog grooter rampen aanstaande zijn.

35. Met den *betrouwbaren priester*, dien Jahwe in de plaats van het verworpen priestergeslacht wil aanstellen, wordt Sadok bedoeld, een priester van David naast Abjathar (2 Sam. VIII : 17), voor wien deze, op Salomo's bevel, het veld moest ruimen (1 Kon. II : 35). Van hem leidden de Jeruzalemsche priesters hun geslacht af (zie op 1 Kon. II : 35). Volgens onzen schrijver was hij het hoofd van eene nieuwe priesterfamilie en klom dus het geslacht der Sadokieten niet hooger op dan tot Davids tijd. Toen echter de Jeruzalemsche priesters Aäron als hun stamvader gingen beschouwen (zie inl. op Exod. XXIV : 12—XL : 38), werd Sadok tot een afstammeling van dezen, uit zijn zoon Eleazar, gemaakt; zie op 1 Kron. XXIV : 3. — *betrouwbaren, duurzaam.* In het Hebreeuwsch wordt hetzelfde woord van den priester en zijn toekomstig huis gebruikt. De priester die een *duurzaam* huis heeft is stamvader van een geslacht dat het priesterschap voor altijd bezitten zal. Dezelfde uitdrukking van het Davidische koningschap XXV : 28; 1 Kon. XI : 38. Verg. op Gen. XVI : 2. — *verkeeren vóor mijnen gezalfde*, als priester den koning van Israël of van Juda ten dienste staan.

36. De overgebleven priesters van Eli's geslacht, nakomelingen van Abjathar (zie op vs. 33), zullen bij de Sadokieten om eene ondergeschikte priesterlijke betrekking komen bedelen. Zie Inl. en inl. op

wie in uw huis is overgebleven zal zich voor hem komen nederwerpen
om een zilverstukje en een brood en zal zeggen: Lijf mij toch bij eene
of andere priesterschap in, opdat ik eene bete broods te eten hebbe!
III : 1 In den tijd dat de jonge Samuel Jahwe diende onder het opzicht
van Eli, in die dagen was het woord van Jahwe schaarsch; gezichten
2 waren niet menigvuldig.′ Eens nu gebeurde het, terwijl Eli op zijne
plaats lag te slapen — zijne oogen begonnen verduisterd te worden,
3 zoodat hij niet zien kon —′ en de lamp Gods nog niet was uitgegaan,
4 terwijl Samuel in Jahwe's tempel sliep, waar de ark Gods was,′ dat
Jahwe riep: Samuel! Samuel! waarop deze antwoordde: Hier ben ik —′
5 naar Eli liep en zeide: Hier ben ik; gij hebt mij immers geroepen?
Doch deze zeide: Ik heb niet geroepen; leg u weer neder! En hij ging
6 henen en legde zich neder.′ Toen riep Jahwe wederom: Samuel! Samuel!
en hij stond op, ging naar Eli en zeide: Hier ben ik; gij hebt mij
immers geroepen? Doch hij zeide: Ik heb niet geroepen, mijn zoon.
7 Leg u weer neder.′ Samuel nu had Jahwe nog niet leeren kennen;
8 hem was nog geen openbaring van Jahwe geworden.′ Toen riep Jahwe
ten derden male Samuel, en hij stond op, ging naar Eli en zeide:
Hier ben ik; gij hebt mij immers geroepen? Nu begreep Eli dat Jahwe
9 den knaap riep.′ Daarom zeide hij tot Samuel: Ga u nederleggen, en
wanneer men u weder roept, zeg dan: Spreek, Jahwe; want uw dienst-
knecht hoort. Zoo ging Samuel heen en legde zich weer op zijne
plaats neder.
10 Toen kwam Jahwe binnen, bleef staan en riep als de vorige keeren:
Samuel! Samuel! waarop Samuel zeide: Spreek, Jahwe; want uw dienst-
11 knecht hoort.′ En Jahwe zeide tot Samuel: Zie, ik ga iets doen in
12 Israël waarvan ieder die het hoort de beide ooren zullen tuiten;′ dan
zal ik aan Eli al wat ik over zijn huis heb gesproken in vervulling
13 doen gaan, van het begin tot het einde.′ Gij moet hem aankondigen
dat ik voorgoed zijn huis ga richten; omdat hij weet dat zijne zonen
14 de godheid te schande maken, en hij hen niet heeft bestraft.′ Daarom
zweer ik het huis van Eli: Nooit in der eeuwigheid zal de schuld van
15 Eli's huis door offer of gave verzoend worden.′ Daarop bleef Samuel
liggen tot den morgen. Des morgens opgestaan, opende hij de deuren

Deut. XVIII : 1—8. — *eene of andere priesterschap.* Wij weten niets van eene indeeling der Jeruzalemsche priesterschap vóor de Ballingschap; maar daarin waren zeker onderscheiden kringen welker leden hetzelfde werk hadden te doen: offeren, poorten bewaken, bakken, wierook bereiden enz.

1. *gezichten.* Zie op Num. XII : 6.

2. *zijne — kon.* Deze woorden staan hier vreemd: de bedoeling er van kan niet zijn, te verklaren waarom Eli van de openbaring van Jahwe niets bemerkte; want deze was niet te zien, alleen te hooren. Misschien zijn ze uit IV : 15 hier, te ongeschikter plaatse, ingelascht.

3. *de lamp — uitgegaan,* dus tegen den morgenstond. Volg. Exod. XXVII : 21; XXX : 7 v.; Lev. XXIV : 3 v. moest het licht in den tabernakel van des avonds tot des morgens branden; zie op Exod. XXVII : 21. Zoo zal het zeker in alle heiligdommen zijn geweest. Volgens de ouden gaven de gezichten die men in den morgenstond, bij het ontwaken, ontving den grootsten waarborg van zekerheid. — *Samuel — was.* Samuel sliep dus in het eigenlijke heiligdom, Eli in een vertrek daarnaast. Verg. op Exod. XXXIII : 11.

4. *riep: Samuel! Samuel!* hier en vs. 6 volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Samuel riep.*

10. *Toen — staan.* Het schijnt dat Jahwe de vorige keeren niet persoonlijk bij Samuel gekomen was. — *Jahwe,* uit Gr. vert. ingevoegd.

11. *waarvan — tuiten.* Zie op 2 Kon. XXI : 12.

12 v. Het eerste vers wijst terug naar II : 27—36, waar aan Eli het godsoordeel over zijn huis wordt aangekondigd. Doch in vs. 13 wordt aan Samuel opgedragen, het oordeel, blijkbaar als iets nieuws, aan Eli mede te deelen. De twee verzen kunnen dus onmogelijk van denzelfden schrijver zijn; vs. 12 is, geheel of gedeeltelijk, naar aanleiding van II : 27—36 ingelascht.

13. *Gij moet,* volg. naar vs. 15 verb. t.; grondt. *Ik zal. — de godheid,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hun,* eene lezing die door het wegvallen van éene letter ontstond. — *hij hen niet heeft bestraft.* De berisping, II : 22—25, was geen tucht of straf. Het laatste woord volg. Gr. vert.

15. *Des morgens opgestaan,* uit Gr. vert. ingevoegd.

van Jahwe's huis. Samuel nu was bevreesd het gezicht aan Eli mede
16 te deelen, ' maar Eli riep hem en zeide: Samuel, mijn zoon! waarop
17 hij antwoordde: Hier ben ik. ' Hij zeide: Wat heeft hij tot u gesproken?
Verheel het mij toch niet. Zóo, ja meer nog, zal God u doen, indien
18 gij mij iets verheelt van al wat hij tot u gesproken heeft! ' Toen deelde
Samuel hem alles mede zonder iets voor hem te verhelen; waarop hij
zeide: Hij is Jahwe; hij doe wat goed is in zijn oog.
19 En Samuel groeide op, terwijl Jahwe met hem was en geen zijner
21 woorden onvervuld liet. ' Toen nu Jahwe ook verder telkens te Sjilo
20 verscheen, ' werd gansch Israël van Dan tot Bersjeba gewaar dat
IV : 1a Samuel betrouwbaar was als profeet van Jahwe. ' En Samuels woord
kwam tot gansch Israël.

17. *Zóo — doen.* Zie op Ruth I:17.
19. *zijner*, nl. van Samuel.
21. Dit en het volgende vers zijn omgezet volg. Gr. vert. — Hebr. t. laat nog volgen *want Jahwe had zich aan Samuel te Sjilo geopenbaard door het woord van Jahwe* (verg. op 1 Kon. XIII : 1); gedeeltelijk volg. Gr. vert. weggelaten. De woorden zijn ingelascht door iemand die, bevreesd voor menschvormige voorstellingen van Jahwe, de aan Samuel te beurt gevallen verschijning niet als eene openbaring van Jahwe zelven, maar als eene van zijnentwege beschouwd wilde hebben.
20. *van Dan tot Bersjeba*, van het noorden tot het zuiden; zie op Richt. XX : 1.

HOOFDSTUK IV : 1b—VII : 1.

De wegvoering van de ark door de Filistijnen en haar terugkeer op Israëls grondgebied. — De Israëlieten worden door de Filistijnen bij Eben-haëzer verslagen (IV : 1b, 2). De ark van Jahwe, op raad der oudsten uit Sjilo ontboden, komt onder het geleide van Eli's zonen in het leger aan (3 v.); de Israëlieten juichen, en de Filistijnen, bevreesd geworden, wekken elkander tot verdubbelde krachtsinspanning op (5—9); Israël wordt verslagen, de ark valt den vijand in handen, de zonen van Eli sneuvelen (10 v.). Eli zelf, de treurmare vernemende, sterft van schrik (12—18). Zijne schoondochter baart een zoon en sterft (19—22). De Filistijnen voeren de ark naar Asdod en zetten haar in den tempel van Dagon (V : 1 v.); tot twee keeren toe vinden de inwoners van Asdod het beeld van Dagon vóor de ark nedergevallen (3—5). Zij zelven worden met pestbuilen bezocht (6); de stad Gath, waarheen de ark wordt overgebracht, treft hetzelfde lot (7—9). Desgelijks Ekron; waarna de burgers der stad de vorsten verzoeken, de ark terug te zenden (10—12). De Filistijnsche priesters en waarzeggers vermanen het volk, der ark een zoenoffer mede te geven (VI : 1—6), haar op een nieuwen wagen te zetten en daar zoogende koeien voor te spannen, die door den weg dien zij inslaan zullen uitwijzen, of die rampen al dan niet eene goddelijke strafoefening zijn (7—9); alzoo wordt gedaan, en de koeien brengen de ark naar Beth-sjemes (10—12). De ark wordt afgeladen en een offer aan Jahwe gebracht (13—18); Jahwe richt eene slachting onder de zonen van Jechonja aan, omdat zij de ark niet geëerd hebben (19); waarop de inwoners van Beth-sjemes den wensch te kennen geven dat de ark naar elders vervoerd worde (20); die van Kirjath-jearim geven daaraan gehoor en halen haar af (21—VII : 1).

Dit verhaal bedoelt verheerlijking der ark van Jahwe. Dit heilige voorwerp, later ark des verbonds geheeten (zie op Exod. XXV : 10—22 en op Deut. X : 1—5), komt hier voor in zijne oorspronkelijke beteekenis, als woning der godheid, en wordt dan ook met Jahwe vereenzelvigd (zie op IV : 3 en VI 19; Num. X : 33—36). Hare ontzagwekkende heiligheid wordt in het licht gesteld: een god der Filistijnen valt voor haar neder, en voor hen zelven is hare tegenwoordigheid eene bron van allerlei plagen, die niet ophouden voordat men haar met een zoenoffer naar haar land heeft teruggezonden. Wie haar niet eert staat aan de goddelijke straf bloot. Deze beschouwing van de ark, in strijd met de denkbeelden van de meer verlichte dienaren van Jahwe, bewijst den betrekkelijk hoogen ouderdom van ons stuk, die waarschijnlijk tot de 8ste eeuw opklimt. Verg. 2 Sam. VI.

De rampen die Israël, de ark en het priestergeslacht troffen worden door den schrijver niet beschouwd als straf voor de zonden van Eli en zijne zonen; zie op IV : 17 v. Dit geschiedde eerst door hem die I : 1—IV : 1a als inleiding aan deze hoofdstukken liet voorafgaan; zie inl. daarop.

Ons verhaal heeft deel uitgemaakt van het Oude Geschiedboek; de aanhef (zie op IV : 1b) is later daaraan toegevoegd.

IV : 1b Eli nu was zeer oud, en zijne zonen gedroegen zich bij toeneming

1b. *Eli — tegen Israël*, ingevoegd uit Gr. vert.; de eerste woorden zijn blijkbaar van den schrijver die I—III met IV—VI verbond. — *Eben-haëzer*, d. i. ‚steen der hulp', de hulp aanbrengende

slecht voor Jahwe's aangezicht. In die dagen verzamelden zich de
Filistijnen ten strijde tegen Israël, en trok Israël uit hun te gemoet,
om met hen krijg te voeren. Het legerde zich bij Eben-haëzer, terwijl
2 de Filistijnen zich gelegerd hadden bij Afek. ' De Filistijnen stelden
zich tegen Israël in slagorde, het gevecht werd algemeen, en Israël
leed de nederlaag voor de Filistijnen: er werden van hen in de slag-
orde, op het veld, omstreeks vier duizend man verslagen.
3 Toen het volk in de legerplaats kwam, zeiden de oudsten van Israël:
Waarom heeft Jahwe ons heden de nederlaag laten lijden voor de
Filistijnen? Laten wij onzen god halen van Sjilo, opdat hij in ons
4 midden kome en ons verlosse uit de hand onzer vijanden. ' Op het op-
ontbod van het volk bracht men van Sjilo de ark van Jahwe, die op
de cherubs troont; en de beide zonen van Eli, Hofni en Pinehas, waren
5 bij de ark. ' Toen nu de ark van Jahwe in het leger kwam, hief gansch
6 Israël een groot gejuich aan, dat de grond er van dreunde. ' De Filis-
tijnen, dat gejuich hoorende, zeiden: Wat is dat voor een groot gejuich
in het leger der Hebreën? En vernemende dat de ark van Jahwe in
7 het leger gekomen was, ' werden zij bevreesd; want, zeiden zij, hun
god is bij hen in het leger gekomen! Wee ons! want zoo iets is gis-
8 teren of eergisteren niet gebeurd. ' Wee ons! Wie zal ons verlossen
uit de hand dezer geweldige goden? Dit zijn dezelfde goden die Egypte
9 met allerlei plagen hebben geslagen. ' Weest sterk en gedraagt u als
mannen, Filistijnen! opdat gij niet den Hebreën dienstbaar wordt,
zooals zij het u geweest zijn. Ja, gij moet u als mannen gedragen en
10 strijden. ' Zoo streden de Filistijnen, en Israël leed de nederlaag;
zij vluchtten allen naar hunne tenten, en er werd eene zeer groote
slachting aangericht: van Israël vielen dertig duizend man voetvolk. '

steen, lag volg. VII : 12 tusschen Mispa en Hajjesjana. Waarschijnlijk had de plaats haar naam van een heiligen steen die daar vereerd werd. Zie op VII : 12. — *Afek* moet in de nabijheid van Eben-haëzer hebben gelegen. Het is dus een ander dan de gelijknamige plaats die XXIX : 1; Joz. XII : 18; 1 Kon. XX : 26—30; 2 Kon. XIII : 17 voorkomt.

2. *het gevecht werd algemeen*, onzekere lezing en vertaling. — *er werden ... verslagen*, met verandering van een klinker; Hebr. t. *zij versloegen*. — *in de slagorde*. De Israëlieten sloegen niet op de vlucht, maar bleven strijden en keerden in orde naar hunne legerplaats terug.

3 v. De oudsten schrijven de nederlaag hieraan toe dat de ark niet in het leger was. Gewoonlijk werd zij in den oorlog medegenomen; zelfs in Davids tijd was dit nog gebruik, 2 Sam. XI : 11.

3. *Laten wij onzen god halen*, volg. verb. t.; grondt. *Laten wij tot ons halen de ark des verbonds van Jahwe*. In het Hebreeuwsch verschilt *tot ons* slechts éene letter van *onzen god*. In het vervolg is eenige malen (twee keeren in vs. 4, eens in vs. 5; zie ook op V : 4; VI : 3 en 18) volg. Gr. vert. *de ark van Jahwe* vertaald, waar Hebr. t. heeft *de ark des verbonds van Jahwe* of *van God*. Deze veranderingen zijn blijkbaar opzettelijk in den tekst aangebracht, toen men in de ark niet meer, als oudtijds, een voorwerp zag waaraan Jahwe's tegenwoordigheid was verbonden, of waarin hij woonde, maar alleen eene heilige kist ter bewaring van de tafelen des verbonds; zie op Exod. XXV : 10—22.

4. *die — troont*. Deze uitdrukking, die behalve hier nog 2 Sam. VI : 2; 2 Kon. XIX : 15 (Jez. XXXVII : 16); 1 Kron. XIII : 6; Ps. LXXX : 2; XCIX : 1 (verg. op 2 Sam. XXII : 11) voorkomt, is waarschijnlijk aan de voorstelling van Ezech. I : 4—28, waar cherubs Jahwe's troon dragen, ontleend; zij duidt hem dus aan als den Albeheerscher. Dat Jahwe in verband met de ark zoo genoemd wordt (verg. 2 Sam. VI : 2) is niet hieruit te verklaren dat zich op het deksel daarvan cherubs bevonden; immers die figuren stonden er oorspronkelijk niet op (verg. op Exod. XXV : 10—22); maar uit het misverstand van een inlasscher. Deze zag in onze ark de Exod. XXV : 10—22 beschrevene en verklaarde de uitdrukking naar Exod. XXV : 22. Over den cherub zie verder op Gen. III : 24. — *waren*. Hebr. t. laat nog volgen *aldaar*; volg. Gr. vert. weggelaten.

7. *hun god*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *een god*. — *bij hen*, uit Gr. vert. ingevoegd; terwijl met dezelfde vert. vóor *Wee* is weggelaten *en zij zeiden*.

8. *Dit — geslagen*. Verg. Exod. XVIII : 10 v. — Aan het slot van het vers staat in grondt. nog *in de woestijn*, wat hier geen zin geeft en daarom is weggelaten.

9. *zooals — zijn*. De schrijver kende dus verhalen over dienstbaarheid van de Israëlieten aan de Filistijnen; welke, weten wij niet. Misschien doelt hij op het verdringen van den stam Dan, waarschijnlijk door de Filistijnen (Joz. XIX : 47; Richt. I : 34; XVIII en verg. Richt. XIII—XVI).

10. *naar hunne tenten*. Zie op Richt. VII : 8.

11 De ark Gods werd buit gemaakt, en de beide zonen van Eli, Hofni
en Pinehas, sneuvelden.
12 Op denzelfden dag kwam een Benjaminiet, die uit de slagorde ge-
loopen was, met gescheurde kleederen en aarde op zijn hoofd, te Sjilo. ′
13 Toen hij aankwam, zat Eli op zijn stoel bij de poort, acht gevende op
den weg; want zijn hart was angstig geworden om de ark Gods.
Toen nu de man in de stad kwam om bericht te brengen, begon de
14 gansche stad te schreeuwen, ′ en toen Eli het geschreeuw hoorde, zeide
hij tot de omstanders: Wat is dat voor een geraas? Intusschen haastte
15 zich de man om Eli bericht te komen brengen. ′ Eli was acht en
negentig jaar oud, en zijne oogen stonden star, zoodat hij niet zien
16 kon. ′ En de man zeide tot Eli: Ik ben de man die uit de slagorde
ben gekomen; ik zelf ben heden uit de slagorde gevlucht. Hij zeide:
17 Wat is er gaande, mijn zoon? ′ En de boodschapper antwoordde: Israël
is gevlucht voor de Filistijnen; niet alleen is aan het volk eene groote
nederlaag toegebracht, maar ook zijn uwe beide zonen, Hofni en Pinehas,
18 gesneuveld, en de ark Gods is buit gemaakt. ′ Toen hij gewaagde van
de ark Gods, viel Eli van zijn stoel, bij de poort, achterover, brak
den nek en stierf; want de man was oud en zwaar. Hij was veertig
jaar richter over Israël geweest.
19 Zijne schoondochter, de vrouw van Pinehas, was hoog zwanger; toen
zij het gerucht hoorde van het wegvoeren van de ark Gods en van
den dood van haren schoonvader en haren man, kromp zij ineen en
20 baarde; want de weeën overvielen haar. ′ Toen zij op sterven lag,
spraken de vrouwen die om haar heen stonden: Vrees niet; want gij
hebt een zoon gebaard. Maar zij antwoordde niet en sloeg er geen
21 acht op. ′ Zij noemde den knaap Ichabod, zeggende: Weg is de heer-
lijkheid uit Israël! doelende op de wegvoering van de ark Gods en op
22 haar schoonvader en haar man. ′ Zij zeide: Weg is Israëls heerlijkheid! —
omdat de ark Gods buit gemaakt was.
V:1 De Filistijnen nu, na de ark Gods te hebben buit gemaakt, ver-
2 voerden haar van Eben-haëzer naar Asdod, ′ en brachten haar in den
3 tempel van Dagon, waar zij haar naast Dagon nederzetten. ′ Maar toen
de inwoners van Asdod des anderen daags vroeg in den tempel van
Dagon kwamen, zagen zij dat Dagon waarlijk op zijn aangezicht ter
aarde vóor de ark van Jahwe lag; zij richtten Dagon weder op en

12. *gescheurde kleederen.* Zie op Gen. XXXVII : 29. — *aarde op zijn hoofd.* Zie op Joz. VII : 6.

13. *bij — weg,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. misschien *bij den weg acht gevende.* — *begon — schreeuwen.* De bevolking begreep bij het zien van den vluchteling terstond wat er gebeurd was.

14. *tot de omstanders,* uit Gr. vert. ingevoegd. — *Intusschen — brengen.* Voordat men Eli kon antwoorden, stond de bode zelf reeds vóor hem.

17 v. De nederlaag van Israël, de wegvoering der ark en de dood van Eli en zijne zonen worden hier alleen als groote rampen, niet als godsoordeelen, vermeld. Had de schrijver II : 27—36; III : 11—14 geschreven, of zelfs maar gekend, dan zou hij hier, of in het voorgaande, daarop gezinspeeld en deze ongelukken als de vervulling van de door Jahwe uitgesproken strafbedreiging voorgesteld hebben.

18. *Eli,* duidelijkheidshalve in pl. v. *hij.* — *bij,* met geringe wijziging van den tekst. — *Hij — geweest.* Alleen hier heet Eli *richter,* elders *priester* (I : 9; II : 11); in I—III treden hij en zijne zonen op als de personen die voor het volk de offers brengen, in deze hoofdstukken vooral als bewaarders van de ark. Wij hebben hier eene inlassching, waarschijnlijk van iemand die met hem een twaalftal richters voltallig wilde maken; zie inl. op *Richteren.*

20. *Maar — op.* Zij liet geen moedervreugde blijken en opende haren mond slechts om haar kind een somberen naam te geven.

21. De laatste twee lettergrepen van den naam *Ichabod,* die alleen nog XIV : 3 voorkomt en waarvan Gr. vert. zeer uiteenloopende lezingen heeft, beteekenen ‚heerlijkheid'. Hoe de schrijver de eerste opvatte, is niet zeker, misschien als ‚ach!', ‚wee!'

22. *Israëls heerlijkheid,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de heerlijkheid uit Israël.*

1. *Eben-haëzer.* Zie op IV : 1*b*. — *Asdod.* Zie op Joz. XI : 22.

2. *Dagon.* Zie op Richt. XVI : 23.

3. *in — zagen zij,* uit Gr. vert. ingevoegd. — *richtten ... weder op,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *namen.*

4 zetten hem weder op zijne plaats. ′ Doch toen zij den volgenden morgen
opstonden, daar lag Dagon waarlijk op zijn aangezicht ter aarde vóor
de ark van Jahwe, terwijl het hoofd en de beide handpalmen afgebroken
5 op den dorpel lagen; alleen de romp was overgebleven. ′ Daarom treden
de priesters van Dagon en allen die in Dagons tempel komen niet op
den dorpel van Dagon te Asdod, tot op dezen dag.
6 Toen legde Jahwe's hand zich zwaar op de Asdodieten: hij verbijs-
terde hen en sloeg hen met pestbuilen, Asdod en haar grondgebied. ′
7 De burgers van Asdod nu, ziende dat het zoo ging, zeiden: De ark
van Israëls god mag bij ons niet blijven; want hard drukt zijne hand
8 op ons en onzen god Dagon. ′ Daarom lieten zij al de vorsten der
Filistijnen bij hen samenkomen en zeiden: Wat zullen wij met de
ark van Israëls god doen? Zij zeiden: Laat de ark van Israëls god
naar Gath worden overgebracht. Dienvolgens brachten zij de ark van
9 Israëls god naar Gath over. ′ Maar nadat men haar overgebracht had,
trof Jahwe's hand de stad en ontstond er eene zeer groote ontroering;
hij sloeg de burgers der stad, klein en groot, dat er pestbuilen bij hen
10 uitbraken. ′ Toen zonden zij de ark Gods naar Ekron; maar zoodra de
ark Gods te Ekron kwam, begonnen de Ekronieten te schreeuwen: Zij
hebben de ark van Israëls god tot mij overgebracht om mij en mijn
11 volk te dooden. ′ Daarom lieten zij al de vorsten der Filistijnen samen-
komen en zeiden: Zendt de ark van Israëls god weg, en laat zij naar
hare plaats terugkeeren; opdat zij mij en mijn volk niet doode. Want
er was eene doodelijke ontroering in de gansche stad ontstaan; de hand
12 van God had zich zeer zwaar op haar gelegd; ′ de lieden die niet
waren gestorven waren met pestbuilen geslagen; zoodat het hulpge-
roep der stad ten hemel steeg.
VI : 1 Nadat de ark van Jahwe zeven maanden in het gebied der Filis-
2 tijnen vertoefd had, ′ riepen de Filistijnen de priesters en waarzeggers
en zeiden: Wat zullen wij met de ark van Jahwe doen? Doet ons
weten, op welk eene wijze wij haar naar hare plaats zullen terug-
3 zenden. ′ Zij zeiden: Indien gij de ark van Israëls god wilt wegzenden,
zendt haar niet weg zonder iets er bij; geeft haar vooral een zoenoffer
mede; dan zult gij genezen; waarom toch zou, als voor u verzoening
4 gedaan is, zijne hand niet van u weggenomen worden? ′ Toen zeiden

4. *de romp was overgebleven*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Dagon was op hem overgebleven*.

5. Dit gebruik wordt ook Sef. I : 9 vermeld. Waarschijnlijk wordt daar gedoeld op de gewoonte der Filistijnsche lijfwacht van Juda's koningen, om, wanneer zij haar heer in het tempelvoorhof begeleidde, over den drempel te springen. Het gebruik is wellicht te verklaren uit eerbied voor de heiligheid des drempels. Gr. vert. heeft aan het slot van het vers *maar zij springen er over*.

8. *al de — Filistijnen*, vijf in getal, naar de vijf steden der Filistijnen; zie op Joz. XIII : 3. — Aan het slot is *naar Gath* uit Gr. vert. ingevoegd.

9. *hij*, Jahwe; zie op VI : 9.

10. *mij*. De 1ste persoon enkelvoud hier en in het volgende vers vat de bewoners der stad tot eene eenheid samen.

1 v. Deze verzen passen niet goed na de onmiddellijk voorafgaande, V : 11 v. Daar is verhaald dat de Ekronieten aan de Filistijnsche vorsten voorstellen de ark terug te zenden. Zonderdat wij vernemen dat de vorsten in dien zin een besluit hebben genomen, hooren wij hier dat de Filistijnen hunne priesters en waarzeggers ondervragen over de beste wijze om de ark naar hare plaats te doen wederkeeren. Misschien is er na V : 12 een en ander uitgevallen. De Grieksche vertaler, die de leemte gevoelde, voegde na *vertoefd had* in *en hun land van muizen krioelde*; uit het geschenk, door de Filistijnen als zoenoffer medegegeven (zie op vs. 4), leidde hij af, dat, nadat de steden door de pest waren geteisterd, het platteland nog door eene muizenplaag was bezocht en deze aanleiding had gegeven tot het raadplegen van de priesters. In dien geest heeft ook Hebr. t. zelf uitbreiding ondergaan; zie op vs. 4.

3. De Filistijnsche priesters en waarzeggers zijn ten volle overtuigd van Jahwe's macht en van de schuld van hun volk. — *als — is*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *u zal blijken*.

4. *vijf — gouden muizen*. Het geschenk beantwoordt aan den aard der straf die het moet afweren. Het oorspronkelijke verhaal heeft zeker alleen vijf gouden muizen vermeld, daar de muis het zinnebeeld

zij: Waarin moet het zoenoffer dat wij haar zullen geven bestaan? Zij
zeiden: Naar het getal van de vorsten der Filistijnen, vijf gouden pest-
builen en vijf gouden muizen; want de plaag geldt allen zonder onder-
5 scheid. ′ Maakt dan afbeeldingen van uwe pestbuilen en van de muizen
die uw land vernielen, en brengt den god van Israël hulde. Wellicht
zal hij dan zijne hand die op u drukt van u, uwe goden en uw land
6 wegnemen. ′ Waarom zoudt gij uw hart verstokken, zooals de Egypte-
naren en Farao hun hart verstokt hebben? Immers, zoodra hij zijn spel
met hen dreef, moesten zij hen laten trekken en gingen zij henen. ′
7 Maakt dan een nieuwen wagen en haalt twee zoogende koeien, aan
welke nog geen juk opgelegd is; spant die koeien voor den wagen en
8 brengt hare kalveren, van haar weg, naar den stal. ′ Neemt dan de ark
van Jahwe, zet haar op den wagen, legt de gouden voorwerpen die
gij haar als zoenoffer medegegeven hebt in een kistje naast haar, en
9 laat ze vrij haars weegs gaan. ′ Geeft dan acht: trekt zij op in de
richting van haar gebied, naar Beth-sjemes, zoo heeft zij ons dit groote
kwaad berokkend; maar zoo niet, dan weten wij dat niet zijne hand
10 ons leed gedaan heeft; dan is het ons bij toeval overkomen. ′ De lieden
deden alzoo: zij namen twee zoogende koeien en spanden die voor den
11 wagen, terwijl zij de kalveren in den stal hielden opgesloten. ′ Voorts
zetten zij de ark van Jahwe benevens het kistje, met de gouden muizen
12 en de afbeeldingen hunner gezwellen, op den wagen. ′ En de koeien
liepen rechtuit over den weg in de richting van Beth-sjemes; zij gingen
gestadig al loeiend over hetzelfde pad voort zonder af te wijken ter
rechter- of ter linkerzij, terwijl de vorsten der Filistijnen haar volgden,
tot aan het gebied van Beth-sjemes.
13 De lieden van Beth-sjemes waren bezig met den tarweoogst in de
vallei. Zij sloegen de oogen op, zagen de ark en gingen blijde haar te
14 gemoet. ′ Toen nu de wagen op den akker van Jozua, een burger van
Beth-sjemes, gekomen was, bleef hij aldaar bij een grooten steen staan.
Zij kloofden het hout van den wagen en offerden de koeien als brand-
15 offer aan Jahwe. ′ De Levieten laadden de ark van Jahwe af, benevens
het kistje dat er bij was, met de gouden voorwerpen er in, en zetten

der vernieling, vooral der pest, was; verg. op 2 Kon. XIX: 35. Later gaven die gouden muizen aanleiding tot de meening dat er eene muizenplaag was geweest, en dat tot afwering van de pestziekte gouden pestbuilen hadden gediend. Verg. op vs. 17, 18*a*. — *want* — *onderscheid.* Al waren slechts drie steden door de plaag bezocht, toch waren alle vijf Filistijnsche vorstendommen schuldig, en moesten dus van elke soort vijf stuks geleverd worden. Grondt. laat nog volgen *en uwe vorsten,* dat als ongepast is weggelaten.

6. Verg. Exod. X: 2.

7. Zie op Deut. XXI: 3. — *brengt* — *stal.* Als de koeien, zonderdat een mensch ze stuurde, met achterlating harer kalveren, den weg naar Beth-sjemes insloegen, dan zou duidelijk blijken dat eene hoogere macht in het spel was; verg. vs. 9.

8. *een kistje,* onzekere vertaling.

9. *Beth-sjemes.* Zie op Joz. XV: 10. — *zijne,* van Jahwe. Daar het Hebreeuwsche woord voor ‚ark' mannelijk is, zou deze hier ook bedoeld kunnen zijn. In het gansche verhaal wordt de godheid zoo innig met de ark verbonden gedacht dat geen scherp onderscheid tusschen beide gemaakt wordt.

11. *met de gouden muizen en de afbeeldingen hunner gezwellen.* Deze woorden behooren tot de overwerking; zie op vs. 4.

12. *al loeiend,* van verlangen naar hare kalveren. Dat zij toch voortliepen was wel een bewijs dat zij door hoogere macht werden gedreven.

13. *De lieden van,* uit Gr. vert. ingevoegd. — *gingen* — *gemoet,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zij verheugden zich bij dien aanblik.*

14. *bij,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *en daar was.* — De koeien gingen vanzelf naar eene plaats die voor het offeren geschikt was. — *Zij* — *offerden,* nl. de burgers van Beth-sjemes, vs. 15. Het kloven van het hout van den wagen, waarschijnlijk om het bij het offer te verbranden, evenals het offeren van de koeien, dient om te verklaren dat de ark haar vaderland niet weder verlaten zal.

15. Het afladen van de ark had vóor het stukslaan van den wagen (vs. 14) behooren vermeld te worden. Waarschijnlijk is dit vers ingelascht door iemand die nadrukkelijk wilde doen uitkomen, dat

haar op den grooten steen, en de burgers van Beth-sjemes brachten te
16 dien dage brandoffers en slachtoffers aan Jahwe. ' Toen de vijf vor-
sten der Filistijnen dit gezien hadden, keerden zij dien zelfden dag
17 naar Ekron terug. ' Dit zijn de gouden gezwellen die de Filistijnen als
zoenoffer aan Jahwe hebben medegegeven: voor Asdod, Gaza, Askelon,
18 Gath en Ekron, voor ieder één. ' En de gouden muizen waren naar het
getal van al de steden der Filistijnen, van de vijf vorsten, van de ver-
sterkte stad af tot het boerendorp toe. De groote steen waarop zij de
ark van Jahwe plaatsten is getuige tot op dezen dag, op den akker
van Jozua uit Beth-sjemes.
19 Maar de zonen van Jechonja verheugden zich niet onder de burgers
van Beth-sjemes toen zij de ark van Jahwe zagen; daarom versloeg
hij zeventig man van hen; en het volk droeg rouw, omdat Jahwe
20 zulk eene groote slachting onder het volk had aangericht. ' En de bur-
gers van Beth-sjemes zeiden: Wie zal voor het aangezicht van Jahwe,
dezen heiligen god, kunnen staan? Tot wien zal hij nu heengaan?
21 Toen zonden zij boden tot de bewoners van Kirjath-jearim met de
boodschap: De Filistijnen hebben de ark van Jahwe teruggebracht;
VII : 1 komt af en haalt ze bij u. ' En de burgers van Kirjath-jearim kwamen
en haalden de ark van Jahwe; zij brachten haar in het huis van
Abinadab op den heuvel; waarna zij zijn zoon Eleazar wijdden om de
ark van Jahwe te bewaken.

niet, zooals vs. 14 stilzwijgend onderstelt, de burgers van Beth-sjemes, maar de Levieten, die volgens de wet daartoe alleen bevoegd waren (Num. III, IV; Deut. X : 6), de ark hadden afgeladen. Hij maakte tevens den steen van vs. 14, die in het verhaal waarschijnlijk als altaar moest dienst doen, tot een voetstuk voor de ark.

17, 18*a*. Deze woorden behooren, evenals gedeelten van vs. 4 v., 11, tot de overwerking. Zij zijn in strijd met vs. 4, waar het getal der gouden muizen vijf bedraagt, terwijl het hier gelijk is aan de som van alle steden en dorpen in Filistea. De schrijver, niet begrijpende dat de gouden muizen eene zinnebeeldige voorstelling waren van de pest waardoor de steden waren geteisterd, meende dat zij op eene muizenplaag in het gansche land doelden, en was daarom van oordeel, dat, evenals de gouden pestbuilen aan het getal steden, de gouden muizen aan het aantal plaatsen in het gansche land beantwoorden moesten.

18. *De groote steen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Het groote weiland*. — *waarop* — *plaatsten*, van dezelfde hand als vs. 15. — *is getuige*, met verandering van één klinker. Een steen als getuige komt nog Gen. XXXI : 44, 48; Joz. XXIV : 27 voor. Zie verder over heilige steenen inl. op Gen. XXVIII : 10—22.

19. *Maar* — *zagen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Hij sloeg onder de burgers van Beth-sjemes, omdat zij de ark gezien hadden*. De hier genoemde familie is wellicht dezelfde welker stamvader 1 Kron. XV : 22 (zie aldaar) de Leviet *Konanja* heet. In dit geval zou hier gezinspeeld worden op de geringe ingenomenheid van deze familie met de ark, en is het verklaarbaar, waarom later, toen het geslacht in aanzien steeg, deze woorden uit den tekst gelicht werden. — *van hen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *van het volk*. — *man*. Hebr. t. laat volgen *vijftig duizend man*. Het is eene inlassching van een lezer, die wilde voorkomen dat men aan eene strafoefening aan éene familie, die van Jechonja, voltrokken, dacht.

20. *Wie* — *staan?* Wie zal, indien Jahwe's toorn zoo spoedig ontbrandt, hem kunnen dienen? — *nu*, letterlijk *van bij ons*.

1. *waarna* — *wijdden*. Dat hij lid eener Levietische familie was wordt niet gezegd; verg. Exod. XXIV : 5; Richt. XVII : 5.

HOOFDSTUK VII : 2—VIII : 22.

Overwinning op de Filistijnen en instelling van het koningschap. — Samuel vermaant de Israëlieten, alleen Jahwe te dienen, en belooft hun op die voorwaarde Jahwe's hulp tegen de Filistijnen (2 v.); de Israëlieten gehoorzamen (4); waarna Samuel hen tot het houden van een boetedag naar Mispa samenroept (5 v.). Als de Filistijnen hooren dat Israël daar verzameld is, trekken zij tegen hen op (7); Samuel bidt en offert voor zijn volk (8 v.), waarop Jahwe de vijanden in hunne handen geeft (10 v.); Samuel richt een gedenksteen op (12); de macht der Filistijnen is voorgoed gebroken (13 v.). Samuels werkzaamheid als richter (15—17). Hij stelt zijne zonen als helpers aan, maar dezen misdragen zich (VIII : 1—3). Daarom vragen Israëls oudsten om een koning (4 v.); Samuel raadpleegt Jahwe, die hem gelast naar den wil des volks te handelen en hun het koningsrecht af te kondigen (6—9). Samuel doet dit en voorspelt aan het volk dat zij eenmaal berouw zullen hebben over hun

wensch (10—18). Het volk blijft echter daarbij; weshalve Jahwe aan Samuel gelast, een koning te doen verkiezen (19—22).

In deze hoofdstukken wordt het koningschap zeer ongunstig beoordeeld. Terwijl daarin de aan het volk opgelegde lasten breed uitgemeten worden, wordt geen enkel voordeel, er aan verbonden, genoemd. De instelling zelve is eene verwerping van Jahwe en getuigt van gebrek aan vertrouwen op hem: om over zijne vijanden te zegevieren heeft Israël geen koning noodig; zoo vaak het getrouw was aan Jahwe is het met zijne hulp steeds overwinnaar geweest. Toch is het koningschap niet ingevoerd zonder uitdrukkelijke vergunning van Jahwe: hij zelf heeft, na vergeefsche waarschuwing, Samuel gelast, aan den wensch des volks te voldoen; opdat het bij ervaring den vloek van het koningschap zou leeren kennen. In verband hiermede, wordt de tijd toen Samuel het bewind voerde verheerlijkt: toen stond het volk onder een rechtvaardig en krachtig bestuur, werd alleen Jahwe gediend, heerschten orde en recht in het land, en werden de vijanden van Israël met Jahwe's hulp gemakkelijk verslagen.

Het ongeloofwaardig karakter dezer voorstelling springt in het oog. Immers, Samuel heeft zijn volk niet van de vijanden verlost (zie op VII : 13 v.); het koningschap is ingesteld omdat de benarde toestand des lands een krachtig bestuur dringend vorderde, en de geschikte persoon werd door de omstandigheden aangewezen (zie inl. op IX—XI). Het was den schrijver, die in de eerste eeuw na den val van Jeruzalem zijn werk opstelde, te doen om zijn volk de vernieuwing van het koningschap te ontraden en het bestuur van vrome mannen als Samuel, als de door Jahwe gewilde staatsregeling, aan te prijzen; zie op VIII : 9.

De voorstelling van Samuel als bestuurder van het gansche land, die wij hier en X : 17—27; XII aantreffen, is blijkbaar jonger dan die welke elders in dit boek van hem gegeven wordt; zie inl. op I : 1—IV : 1*a*.

Deze hoofdstukken behooren tot de Deuteronomische toevoegselen bij het Oude Geschiedboek.

VII : 2 Toen, nadat de ark te Kirjath-jearim eene verblijfplaats gekregen
had, een geruime tijd verloopen was, twintig jaren, keerde zich het
3 gansche huis Israël tot Jahwe.′ En Samuel zeide tot het gansche huis
Israël: Indien gij van ganscher harte u wilt bekeeren tot Jahwe, doet
dan de vreemde goden, de baäls en de Astarte's, uit uw midden weg,
richt uw hart op Jahwe en dient alleen hem; opdat hij u verlosse uit
4 de hand der Filistijnen.′ Nu deden de Israëlieten de baäls en de
5 Astarte's weg en dienden Jahwe alleen.′ Daarop zeide Samuel: Verza-
6 melt gansch Israël te Mispa, opdat ik voor u tot Jahwe bidde.′ En
zij verzamelden zich te Mispa, schepten water, goten dat voor Jahwe's
aangezicht uit, vastten te dien dage en zeiden: Wij hebben tegen
Jahwe gezondigd! En Samuel sprak recht over de Israëlieten te Mispa.
7 Zoodra de Filistijnen hoorden dat de Israëlieten zich te Mispa ver-
zameld hadden, trokken de vorsten der Filistijnen tegen Israël op, en
toen de Israëlieten dat hoorden, werden zij voor de Filistijnen bevreesd′
8 en zeiden zij tot Samuel: Laat niet na voor ons tot Jahwe, onzen god,
9 te roepen, dat hij ons verlosse uit de hand der Filistijnen.′ Toen nam

2. *Toen* — *jaren.* Hierop moet oorspronkelijk iets gevolgd zijn van de verdere lotgevallen der ark te Kirjath-jearim of van haar vervoer naar elders, in den trant van 2 Sam. VI. Dit vervolg vinden wij niet in vs. 2*b*—VIII : 22, waar over de ark niet meer gesproken wordt; waarschijnlijk is het bij de verbinding daarvan met de voorgaande hoofdstukken verloren gegaan. De schrijver die VII : 2*b*—VIII : 22 inlaschte behield van hetgeen hij wegliet deze weinige woorden, om hetgeen hij invoegde met het verhaal over de ark samen te koppelen. — *keerde zich*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *weeklaagde.*

3. Zie Gen. XXXV : 2; Joz. XXIV : 33. — *de baäls*, uit Lat. vert. ingevoegd om vs. 4. Zie op Richt. II : 11. — *de Astarte's.* Zie op Richt. II : 13.

5. *Mispa.* Zie op Joz. XVIII : 25 v.

6. *schepten* — *uit.* Waarschijnlijk beteekent deze handeling: zooals water dat uitgestort wordt niet weder verzameld kan worden, zoo zijn wij verloren, indien gij ons niet vergeeft; zie 2 Sam. XIV : 14; Ps. XXII : 15; LVIII : 8. — *vastten*, ten teeken van rouw. — *zeiden.* Hebr. t. laat volgen *daar*; volg. Gr. vert. weggelaten. — *En* — *Mispa.* Met de verootmoediging des volks ging waarschijnlijk veroordeeling en bestraffing van overtreders gepaard. Zoo werd schuld gezoend, het volk gereinigd en de ware verhouding tusschen Jahwe en Israël hersteld.

9. *ten brandoffer.* Grondt. drukt dit met twee woorden uit, waarvan het eerste de jongere, het tweede de oude benaming van deze offersoort is; verg. op Deut. XIII : 16. — *antwoordde*, door het onweder dat, als Samuel nog bezig is met offeren en bidden, over de Filistijnen losbreekt, vs. 10; verg. II : 10.

Samuel een zuiglam, offerde dat ten brandoffer aan Jahwe, en riep
10 Jahwe aan voor Israël. En Jahwe antwoordde hem.′ Terwijl toch
Samuel het brandoffer bracht en de Filistijnen tegen Israël ten strijde
oprukten, donderde Jahwe met geweldig geluid te dien dage over de
Filistijnen en bracht hen in verwarring, zoodat zij voor Israël de neder-
11 laag leden.′ De mannen van Israël trokken uit Mispa, vervolgden de
12 Filistijnen en versloegen hen tot beneden Beth-kar.′ Toen nam Samuel
een steen, plaatste dien tusschen Mispa en Hajjesjana, noemde hem
13 Eben-haëzer en zeide: Tot dusverre heeft Jahwe ons geholpen.′ De
Filistijnen werden vernederd, zoodat zij voortaan niet meer op Israëls
grondgebied kwamen; en Jahwe's hand drukte op de Filistijnen zoo-
14 lang Samuel leefde.′ En de steden welke de Filistijnen aan Israël
hadden ontnomen kwamen weder aan Israël, van Ekron tot Gath; ook
haar gebied werd door Israël aan de hand der Filistijnen ontwrongen.
En het was vrede tusschen Israël en de Amorieten.
15, 16 En Samuel was richter over Israël zoolang hij leefde.′ Telken jare
bezocht hij op eene rondreis Bethel, Gilgal en Mispa en sprak recht
17 over Israël aan al deze plaatsen;′ waarna hij telkens naar Rama terug-
keerde; want daar was zijn huis en daar sprak hij recht over Israël.
Ook bouwde hij er een altaar voor Jahwe.
VIII: 1 Toen Samuel oud was geworden, stelde hij zijne zonen tot rechters
2 over Israël aan —′ zijn oudste zoon heette Joël en de tweede Abia —
3 tot rechters te Bersjeba.′ Maar zijne zonen wandelden niet op zijne
wegen: zij waren belust op winst, namen geschenken aan en verkrachtten
4 het recht.′ Toen verzamelden zich al de oudsten van Israël, kwamen
5 tot Samuel te Rama′ en zeiden tot hem: Zie, gij zijt oud geworden,
en uwe zonen wandelen niet op uwe wegen; stel dus een koning over
6 ons aan om ons te besturen, zooals alle andere volken hebben.′ In het

Vs. 2. 1 Kron. VI: 28.

11. De Israëlieten vervolgen de vijanden eerst als dezen reeds in verwarring zijn; hunne nederlaag is dus uitsluitend Jahwe's werk. — *Beth-kar*, onbekend.

12. *Hajjesjana*, of *Jesjana*, ‚de oude stad', volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Hassjen*. Het lag ten noorden van Bethel; verg. 2 Kron. XIII: 19. — *Eben-haëzer*. Volg. IV: 1 heette zoo de plaats waar de Israëlieten ten tijde van Eli door de Filistijnen werden verslagen; volgens ons vers is deze naam haar eerst later, naar aanleiding van eene overwinning der Israëlieten op de Filistijnen, gegeven. — *Tot — geholpen*, toespeling op den naam *Eben-haëzer*; zie op IV: 1*b*.

13 v. Dat het hier verhaalde door en door ongeloofwaardig is blijkt uit IX: 16; X: 1; XIII: 19—23; XIV: 21, waar de Filistijnen zich als heeren en meesters in het land der Israëlieten gedragen en dezen een koning krijgen om hen van de Filistijnen te verlossen; welke taak Saul aanvankelijk met gunstigen uitslag volbrengt (XIII, XIV).

14. *de Amorieten.* Waarschijnlijk duidt deze naam hier niet, als elders, de geheele oude bevolking des lands aan, maar alleen de Amorieten die volg. Richt. I: 34 v. op de hellingen van het gebergte van Efraim, ten oosten van de Filistijnen, woonden. Dat tusschen hen en Israël vrede heerschte beteekent dat zij voortaan in den strijd tusschen Israëlieten en Filistijnen niet meer de partij der laatsten kozen, maar voor Israël, dat onder Samuel machtig was, bukten.

15. Dit is in strijd met X: 17—27; XII, waar Samuels richterlijke werkzaamheid, niet tot aan zijn dood, maar tot aan de instelling van het koningschap duurt.

16 v. Samuel sprak recht over Israël in zijne hoedanigheid van bestuurder des lands. Immers, de rechtspraak behoorde tot den werkkring van hen die het land regeerden; zie op 1 Kon. III: 9. De hier genoemde plaatsen liggen betrekkelijk dicht bij elkander. Hierin schemert de herinnering door aan het feit dat Samuel als ziener in zijne vaderstad Rama en in den naasten omtrek, maar niet ook buiten dien kring, grooten naam en invloed had (verg. IX: 1—X: 16). Doch volgens VIII: 1 v., waar hij ook over het rechterambt te Bersjeba beschikt, strekte zijn gezag zich veel verder uit.

17. *want daar was zijn huis.* Dit komt overeen met IX: 6 vv.; XV: 34; XXV: 1. Over zijn verblijf te Sjilo zie inl. op I: 1—IV: 1*a*.

2. *Bersjeba.* Zie inl. op Gen. XXVI: 1—33.

3. Zie Exod. XXIII: 2 v., 6—9; Deut. XVI: 18—20.

4—9. De voorstelling dat Jahwe onwillig toegeeft aan het verlangen van het volk is in strijd met die van IX: 15 v., waar hij hun uit medelijden een koning geeft, om hen van de Filistijnen te verlossen.

5. *om ons te besturen.* Zie op 1 Kon. III: 9. — *zooals — volken.* Verg. Deut. XVII: 14.

oog van Samuel was het kwaad, zoodra zij gezegd hadden: Geef ons
7 een koning om ons te besturen — en Samuel bad tot Jahwe.' Jahwe
nu zeide tot Samuel: Luister naar het volk ten aanzien van al wat
zij tot u zeggen; want niet u hebben zij verworpen, maar mij, dat ik
8 geen koning over hen zou zijn.' Juist zooals zij zich jegens mij gedragen
hebben van den dag af dat ik hen opvoerde uit Egypte tot heden toe,
dat zij mij verlieten en andere goden dienden, zoo gedragen zij zich
9 ook jegens u.' Welaan, geef hun gehoor. Doch waarschuw hen nadrukkelijk
en maak hun het recht bekend van den koning die over hen
zal regeeren.

10 Samuel bracht al de woorden van Jahwe aan het volk over, dat
11 hem om een koning had gevraagd,' en zeide: Dit zal het recht zijn
van den koning die over u zal regeeren: uwe zonen zal hij nemen,
om hen bij zijne wagens en zijne ruiterij in dienst te stellen en hen
12 vóor zijn wagen te laten loopen,' om hen tot oversten over duizend
en over vijftig aan te stellen, om zijn land te beploegen, zijn oogst
binnen te halen, en zijne krijgswapenen en zijn wapentuig te vervaardigen.'
13 Uwe dochters zal hij nemen tot specerijbereidsters, slachtsters
14 en baksters.' Van uwe akkers, wijnbergen en olijfgaarden zal hij de
15 beste nemen en wegschenken aan zijne dienaren;' van uw bouwland
en uwe wijngaarden zal hij het tiend heffen en dat aan zijne kamerlingen
16 en dienaren geven.' Uwe beste slaven, slavinnen en runderen
17 en uwe ezels zal hij nemen en ze bij zijn werk gebruiken.' Ook van
uw kleinvee zal hij het tiend heffen, en zelven zult gij hem tot slaven
18 zijn.' Te dien dage zult gij roepen vanwege uwen koning dien gij u
hebt uitverkoren; maar Jahwe zal u dan niet antwoorden.

19 Doch het volk weigerde naar Samuel te hooren en zeide: Neen, er
20 zal een koning over ons zijn!' Ook wij willen als alle andere volken
zijn en een koning hebben, die over ons rechtspreekt, aan onze spits
21 uittrekt en onze oorlogen voert.' En Samuel hoorde al de woorden des
22 volks en bracht die aan Jahwe over.' En Jahwe zeide tot Samuel:
Hoor naar hen en geef hun een koning. Zoo zeide Samuel tot de
mannen van Israël: Gaat henen, ieder naar zijne stad!

6. *bad tot Jahwe,* om raad en voorlichting.

7 v. Het verlangen naar een koning heet hier een teeken dat het volk zich onttrekken wil aan de heerschappij van Jahwe. Gewoonlijk wordt het koningschap geenszins in strijd geacht met de regeering van Jahwe, en de koning van Israël of Juda beschouwd als Jahwe's stedehouder, door wien hij zijn wil onder het volk laat volbrengen en handhaven; zie op II: 10.

8. *jegens mij,* uit Gr. vert. ingevoegd.

9. *het recht... van den koning,* wat de koning van het volk zal kunnen eischen. Samuel noemt dan ook (vs. 11—17) alleen de rechten, geen enkelen plicht, van den koning op. Daarentegen handelt de koningswet, Deut. XVII: 14—20, uitsluitend over de verplichtingen des konings. Het onderscheid laat zich gereedelijk verklaren: de wet van *Deuteronomium* heeft de strekking het koningschap te hervormen, ons stuk dient tot afschrikking.

11. *zijne wagens,* volgens andere klinkers, in overeenstemming met alle oude vertt. — *vóor — loopen.* De staatsiewagen des konings werd voorafgegaan door hardloopers, die 's konings komst moesten melden en voor hem ruim baan maken. Absalom had er vijftig, 2 Sam. XV: 1; verg. 1 Kon. I: 5.

12. *om — aan te stellen.* Dit schijnt eene belofte, en officier te worden was inderdaad in menig opzicht begeerlijk; maar gedwongen te worden tot den krijgsdienst was toch ook voor de zonen der aanzienlijken, die zulke betrekkingen kregen, eene kwelling.

16. *runderen,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *jongelingen.*

17. *Ook,* volg. Gr. vert. ingevoegd. — *kleinvee,* de schat van den herder; in vs. 14—16 was sprake van den landbouwer.

22. Het vervolg van dit verhaal vinden wij X: 17—27.

HOOFDSTUK IX—XI.

De koningskeus. — Sauls afkomst (IX: 1 v.); hij gaat, op bevel zijns vaders, vergezeld van een knecht verloren ezelinnen zoeken (3 v.); na lang vergeefs gezocht te hebben, besluiten zij den ziener

Samuel te Rama te raadplegen (5—10). Daar gekomen, vernemen zij dat Samuel dien dag een offermaal heeft op de hoogte en hiertoe juist de stad verlaten zal (11—13); zij komen hem tegen (14). Jahwe heeft aan Samuel geopenbaard dat Israëls toekomstige koning tot hem zal komen, en zegt hem nu dat Saul het is (15—17). Samuel neemt Saul mede naar het offermaal en zinspeelt een paar keer op Sauls toekomstige waardigheid (18—24). Den volgenden morgen doet hij hem uitgeleide en zalft hem, even buiten de stad, tot koning (25—X : 1); hij stelt hem drie teekenen, welker vervulling hem ten waarborg zal wezen dat Jahwe hem uitverkoren heeft, en geeft hem eenige bevelen (2—8). De teekenen komen uit (9); oorsprong van het spreekwoord: is Saul ook onder de profeten? (10—12). Hij houdt voor zijne bloedverwanten het gebeurde geheim (13—16). Samuel roept het volk te Mispa samen, waar Saul door het lot tot koning wordt aangewezen (17—21*a*); bij de bagage gevonden, wordt hij in de vergadering gebracht en tot koning uitgeroepen; waarbij Samuel het koningsrecht afkondigt en opschrijft (21*b*—25*a*); Saul gaat, door sommigen gevolgd, door anderen geminacht, naar Gibea (25*b*—27). De koning der Ammonieten belegert Jabes (XI : 1), welker inwoners, op het punt van zich te moeten overgeven, boden door geheel Israël zenden, om hulp te vragen (2 v.). Hunne bede vindt weerklank bij Saul (4—6), die een groot leger verzamelt (7 v.), de boden met de belofte van hulp naar Jabes terugzendt (9 v.) en de Ammonieten verslaat (11). Het volk wil Sauls tegenstanders dooden, maar hij verbiedt dit (12 v.). Vernieuwing van het koningschap te Gilgal (14 v.).

In deze hoofdstukken vinden wij verschillende berichten over de keuze van Saul tot koning. Het oudste, geloofwaardigste, is zeker XI : 1—11, 15, hetwelk inhoudt dat Saul, een gewoon burger van Gibea, door Jahwe's geest aangegrepen, de stammen oproept tot bevrijding van Jabes, de benarde stad ontzet en tot loon daarvoor tot koning uitgeroepen wordt. Het is echter door den, veel jongeren, schrijver van IX : 1—X : 16 opgenomen in een verhaal dat eene geheel andere voorstelling geeft van de wijze waarop Saul op den troon gekomen is. Hier toch worden de instelling van het koningschap en de keus van den eersten koning afgeleid van eene beschikking van Jahwe en wordt Samuel tot den vader van het koningschap gemaakt. Op de heldendaad van Saul valt hierdoor een eigenaardig licht: daar hij reeds daarvóor in alle stilte tot koning gezalfd was, is het ontzet van Jabes wel voor het volk de aanleiding om hem tot koning uit te roepen, maar voor hem zelven slechts eene daad waarin hij den geest van Jahwe, bij zijne zalving ontvangen, openbaart. Het verhaal dient tot inleiding op dat van Sauls eerste overwinningen op de Filistijnen, XIII : 1—7, 15*b*—XIV : 46, en wijst het oogpunt aan waaruit Sauls persoon en daden moeten worden bezien.

Jonger dan deze twee voorstellingen is die dat Saul door het lot gekozen is. Het stuk waarin zij voorkomt, X : 17—27 (XI : 12—14), is het vervolg van VII : 2*b*—VIII : 22; zie inl. daarop. Bij of na de inlassching daarvan zijn in het oorspronkelijke verhaal eenige veranderingen aangebracht; zie op X : 8, XI : 7 en 8.

Met uitzondering van X : 17—27 en de toevoegselen door de inlassching daarvan veroorzaakt, hebben deze hoofdstukken deel uitgemaakt van het Oude Geschiedboek; zij kunnen daarin echter niet onmiddellijk op VII : 2*a* gevolgd zijn; waarschijnlijk is hiertusschen iets uitgevallen; verg. op XXI : 1.

IX : 1 Er was eens een man uit Gibea in Benjamin, met name Kis, de
zoon van Abiël, den zoon van Seror, den zoon van Bechorath, den zoon
2 van Afia, een Benjaminiet, een kloeke held.′ Hij had een zoon, Saul
geheeten, jong en flink; ja, er was onder de Israëlieten niemand flinker
dan hij: van den schouder af stak hij boven het gansche volk uit.′
3 Eens, toen de ezelinnen van Kis, Sauls vader, vermist werden, zeide
Kis tot zijn zoon Saul: Neem een van de knechten mede, maak u op
4 en ga de ezelinnen zoeken.′ Zij dan doorkruisten het gebergte van
Efraim, desgelijks de streek Sjalisja, maar vonden ze niet. Zij door-

1 v. Het geslachtsregister van Saul vinden wij ook 1 Kron. VIII : 30—33; IX : 35—39. Daar heet echter de vader van Kis *Ner*, terwijl *Seror* er voorkomt als *Sur*.

1. *Gibea in,* naar gissing ingevoegd. — *een Benjaminiet,* met omzetting van twee woorden.

2. *van — uit.* Evenzoo X : 23.

4 v. De plaats waar Saul woonde, en van waar hij met zijn knecht den tocht ondernam, wordt niet genoemd. Uit X : 5, verg. met X : 13—16, blijkt dat het Gibea was. Waarschijnlijk is het ten zuidwesten van Michmas gelegen Gibea of Geba (zie op Joz. XVIII : 24) bedoeld; verg. X : 5 met XIII : 3. Welke richting Saul op zijn tocht volgde, is wegens de onbekendheid van sommige der hier genoemde streken en de onbepaaldheid in de opgave van andere niet uit te maken.

4. *Zij ... doorkruisten,* Grondt. heeft het enkelvoud. — *het gebergte van Efraim.* Zie op Joz. XVII : 15. — *Sjalisja,* onbekend. De stad *Baäl-sjalisja,* die er wel toe behoord zal hebben, schijnt in de nabijheid van Gilgal te hebben gelegen; 2 Kon. IV : 38, 42. — *Sjaälim,* onbekend, wellicht hetzelfde als *Sjaälabbin* in den stam Dan (zie op Joz. XIX : 42), of de streek *Sjual* (XIII : 17), ten noordoosten

kruisten de streek Sjaälim, maar zij waren er niet; eindelijk de streek
5 van Benjamin, maar zij vonden ze niet. ′ Toen zij in de streek Suf
waren gekomen, zeide Saul tot den knecht die bij hem was: Kom,
laten wij terugkeeren! Anders maakt mijn vader, in plaats van over
6 de ezelinnen, zich over ons bezorgd. ′ Doch hij zeide tot hem: Zie eens,
in die stad woont een godsman, en die man staat in groot aanzien;
al wat hij spreekt komt stellig uit. Kom, laten wij daarheen gaan!
Misschien kan hij ons inlichtingen geven omtrent den tocht dien wij
7 hebben ondernomen. ′ Saul zeide tot zijn knecht: En als wij daarheen
gaan, wat zullen wij den man brengen? Want het brood in onze
zakken is op, en wij hebben geen geschenk om aan den godsman te
8 brengen. Wat hebben wij bij ons? ′ Toen antwoordde de knecht Saul
weder en zeide: Zie, ik heb nog het vierde van een sikkel zilver bij
mij. Dit zal ik aan den godsman schenken; dan zal hij ons omtrent
10 onzen weg inlichtingen geven. ′ Daarop zeide Saul tot zijn knecht:
Uw voorslag is goed. Kom, laten wij gaan! En zij gingen naar de stad
11 waar de godsman woonde. ′ Toen zij nu langs den opgang der stad
opklommen, troffen zij daar eenige meisjes aan die uitgingen om water
9 te putten. Zij vroegen haar: Is de ziener hier? — ′ Voorheen placht
men in Israël te zeggen, als men de godheid ging raadplegen: Komt,
laten wij naar den ziener gaan. Want die tegenwoordig de profeet heet
12 werd voorheen de ziener genoemd. — ′ Zij antwoordden hun: Jawel;
de ziener is te vinden; hij is juist in de stad gekomen, omdat het
13 volk heden een offermaal op de hoogte heeft. ′ Zoodra gij de stad
binnenkomt zult gij hem juist treffen, voordat hij opgaat naar de hoogte
om te eten. Want het volk eet niet voordat hij gekomen is: eerst
nadat hij het offer gezegend heeft gaan de genoodigden eten. Gaat
14 dus; want juist nu kunt gij hem vinden. ′ Toen gingen zij op naar
de stad. Nauwelijks waren zij midden in de poort gekomen, of daar
kwam Samuel hun te gemoet, naar buiten gaande om zich naar de
hoogte te begeven.
15 Jahwe nu had aan Samuel daags vóor de komst van Saul geopen-

van Michmas. — *de streek van Benjamin.* Hier en elders in dit verhaal is het niet duidelijk, welke streek de schrijver hieronder verstaat: daar Saul toch wel het eerst zal hebben gezocht in de nabijheid zijner woonplaats Gibea, die vs. 16; XIII : 2; Joz. XVIII : 24 als Benjaminietisch voorkomt, schijnt hier slechts een bepaald gedeelte van wat elders het gebied van Benjamin heet, wellicht de streek ten zuiden van Rama, zoo genoemd te worden. Blijkbaar spreekt de schrijver over Benjamin nu eens in engeren, dan weder in ruimeren zin.

5. *Suf.* Zie op I : 1.

6 vv. Samuel is hier een in zijne omgeving beroemd waarzegger, die tot Jahwe in bijzondere betrekking staat; niet, als in VII, VIII, de bestuurder van gansch Israël; verg. inl. op het boek.

6. *in die stad,* Rama. Dat Samuel op de eene of andere wijze aan het heiligdom te Sjilo verbonden is of geweest is (I : 1—IV : 1*a*) wordt in deze hoofdstukken nergens ondersteld.

7. Een godsman dien men om raad kwam vragen moest men, naar stand en vermogen, een geschenk medebrengen; zie 1 Kon. XIV : 3; 2 Kon. VIII : 8.

8. *het vierde van een sikkel zilver,* ongeveer *f* 0.42½.

9. Dit vers gaat in Hebr. t. aan vs. 10 vooraf, en is hierheen verplaatst, omdat het eene aanteekening behelst op het in vs. 11 voorkomende woord *ziener.* Blijkbaar is het oorspronkelijk eene kantteekening, die op eene verkeerde plaats in den tekst is gedrongen. Geheel juist is zij niet. Immers, in het vervolg van ditzelfde verhaal (X : 5 v., 10—13) komen profeten voor en worden dezen van Samuel, den ziener, onderscheiden, terwijl, aan den anderen kant, de latere profeten dikwerf zieners worden genoemd, Am. VII : 12 en elders. De twee benamingen staan dus niet eenvoudig als de oudere en de jongere tegenover elkander. Doch hierin kan de schrijver der aanteekening gelijk hebben, dat de naam „profeet” allengs, ook in het dagelijksch leven, meer in gebruik kwam en de gewone aanduiding van den tolk van Jahwe werd.

12. *de — juist,* onzekere tekstverbetering volg. Gr. vert. — *omdat — heeft.* Gij treft het dus wel dat gij hem juist in de stad vindt; want hij is heden, om allerlei beschikkingen voor het offermaal te maken (vs. 24), bijna den ganschen dag buiten, op de hoogte. — *hoogte.* Zie op Deut. XII : 2.

13. *nadat — heeft.* Samuel doet dit, niet als priester, maar als de meest geachte burger zijner stad.

14. *poort,* volg. Gr. vert. en vs. 18; grondt. *stad.*

16 baard: ʹ Morgen om dezen tijd zal ik een man uit de streek van Benjamin tot u zenden; dien moet gij tot vorst over mijn volk Israël
zalven, en hij zal mijn volk uit de hand der Filistijnen verlossen; want
ik heb de verdrukking van mijn volk gezien, daar zijn geroep tot mij
17 gekomen is. ʹ Nauwelijks nu zag Samuel Saul, of Jahwe voegde hem
toe: Ziedaar de man van wien ik u gesproken heb: hij zal over
18 mijn volk regeeren. ʹ En Saul trad in de poort op Samuel toe en zeide:
19 Zeg mij eens, waar is hier het huis van den ziener? ʹ waarop Samuel
Saul antwoordde: Ik zelf ben de ziener; ga mij voor naar de hoogte
en eet heden met mij. Dan zal ik u morgen ochtend laten gaan en
20 u omtrent al wat u ter harte gaat inlichting geven. ʹ Wat de ezelinnen
betreft die gij nu drie dagen vermist, bekommer u daarover niet; want
zij zijn gevonden. En aan wien zal al wat begeerenswaard is in Israël
ten deel vallen? Aan wien anders dan aan u en uwe gansche familie? ʹ
21 Hierop antwoordde Saul: Ik ben immers maar een Benjaminiet, uit
den kleinsten van Israëls stammen, en mijn geslacht is het geringste
van al de geslachten van den stam Benjamin! Waarom spreekt gij dan
22 zoo tot mij? ʹ En Samuel nam Saul en zijn knecht mede, bracht hen
in de kamer en gaf hun eene plaats aan het hoofd der genoodigden,
die ten getale van omstreeks dertig waren.
23 Toen zeide Samuel tot den kok: Geef hier het stuk dat ik u gaf,
24 waarvan ik tot u zeide: Houd het bij u! ʹ De kok dischte toen den
schenkel met den vetstaart op en zette ze Saul voor. Toen zeide Samuel
tot Saul: Zie, het overgeblevene is u voorgezet; eet het. Want voor
deze gelegenheid is het voor u bewaard en onthouden aan de overige
gasten. Zoo at Saul te dien dage met Samuel.
25 Toen zij van de hoogte naar de stad waren afgedaald, spreidde men
26 voor Saul een bed op het dak, ʹ en ging hij slapen. En zoodra de
dageraad aanbrak, riep Samuel Saul op het dak toe: Sta op, dat ik u
uitgeleide doe! En Saul stond op, en zij gingen met hun beiden naar
27 buiten. ʹ Toen zij nu afdalende aan het einde der stad waren gekomen,
zeide Samuel tot Saul: Zeg aan den knecht dat hij vooruitga, en blijf
gij hier staan, opdat ik u een woord Gods verkondige.
X:1 Toen nam Samuel de kruik met olie, goot ze uit op zijn hoofd,
kuste hem en zeide: Jahwe heeft u gezalfd tot vorst over zijn volk,

16. De instelling van het koningschap is dus een zegen van Jahwe; anders VII, VIII; zie op VIII : 4—9. — *de verdrukking van,* uit Gr. vert. ingevoegd.

19. *ga mij voor.* Uit beleefdheid laat Samuel Saul voorgaan. — *u omtrent* — *geven,* zonder Sauls vragen af te wachten; zoo geeft hij hem tevens een bewijs van zijn dieper inzicht.

20. *En aan* — *familie?* In raadselachtige woorden zinspeelt Samuel op Sauls toekomstige verheffing.

21. *den kleinsten,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de kleinste* (meerv.); in het vervolg volgens dezelfde vertaling *den stam* in pl. v. *de stammen.* — *mijn geslacht,* volg. X : 21 dat van Matri.

22. *de kamer,* van het heiligdom, waar de offermaaltijd gehouden werd; zie op I : 9. — *gaf* — *genoodigden,* eene zinspeling als in vs. 20.

24. *den vetstaart,* volg. verb. t. Zie op Exod. XXIX : 22. — *Samuel tot Saul,* uit Gr. vert. ingevoegd. — *het overgeblevene,* wat, niet van het eten, maar bij de verdeeling van het offervleesch overgeschoten was. De maaltijd was nog niet begonnen; zie vs. 13, 22. Voor Saul is het treffende, dat op hem, die meent onverwachte gast te zijn, gerekend is en dat hij een der beste stukken krijgt; verg. Gen. XLIII : 34. — *en onthouden aan de overige gasten,* volgens zeer onzekere tekstverbetering.

25. *spreidde* — *bed,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *sprak hij met Saul.* — *op het dak.* Zie op Deut. XXII : 8.

26. *en* — *slapen,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *en zij maakten zich op.* — *met hun beiden.* Hebr. t. laat nog volgen *hij en Samuel,* zeker eene kantteekening van een lezer, die wilde verhoeden dat men aan Saul en zijn knecht zou denken. Gr. vert. laat *met hun beiden* weg.

27. *afdalende.* De vergelijking met vs. 25 leert dat Rama op de helling van den berg lag. — *vooruitga.* Hebr. t. laat volgen *en hij ging vooruit*; volg. Gr. vert. weggelaten. — *hier,* volg. Gr. vert. Hebr. t. *heden.*

1. *nam* — *hoofd.* Zie op Gen. XXVIII : 18. — *kuste hem,* teeken van eerbied waarmede de mindere den meerdere begroette; verg. Matth. XXVI : 48 v.; Luc. VII : 38, 45 en op 1 Kon. XIX : 18 en op

over Israël; gij zult heerschen over Jahwe's volk, gij het verlossen uit
de hand zijner vijanden. En dit zal u het teeken zijn dat Jahwe u
2 gezalfd heeft tot vorst over zijn erfdeel:' als gij thans van mij weg-
gaat, zult gij bij het graf van Rachel, aan de grens van Benjamin,
twee mannen aantreffen die tot u zullen zeggen: De ezelinnen die gij
zijt gaan zoeken zijn gevonden; en zie, uw vader heeft het voorgeval-
lene met de ezelinnen zich uit het hoofd gezet, maar maakt zich be-
3 zorgd om u en zegt: Wat kan ik voor mijn zoon doen?' En als gij
van daar verder trekt en aan den eik van Tabor komt, zullen u daar
drie mannen ontmoeten die opgaan naar de godheid te Bethel, de een
met drie bokjes, de ander met drie korven brood, de derde met een
4 zak wijn.' Zij zullen u naar uw welstand vragen en u twee brooden
5 geven, die gij van hen moet aannemen.' Daarna zult gij te Gibea
Gods komen, waar de zuil der Filistijnen staat. Zoodra gij daar de
stad binnenkomt, zult gij eene schaar profeten tegenkomen die van de
hoogte afdalen, voorafgegaan door harpen en tamboerijnen, citers en
6 fluiten, terwijl zij zelven profeteeren.' Dan zal de geest van Jahwe op
u komen, en gij zult met hen profeteeren en een ander mensch worden.'
7 Wanneer nu deze teekenen uitkomen, doe dan wat uwe hand te doen
8 vindt; want God is met u.' Ook moet gij mij voorgaan naar Gilgal,
dan zal ik zelf tot u komen om brandoffers te offeren en dankoffers
te brengen; zeven dagen moet gij wachten, totdat ik tot u kom en u
mededeel wat gij te doen hebt.
9 Zoodra hij zich omkeerde om van Samuel weg te gaan, veranderde

Hoz. XIII : 2. — *Jahwe heeft — teeken zijn,* uit Gr. vert. ingevoegd. — *het teeken.* In vs. 2—7 stelt Samuel drie teekenen: als deze alle uitkomen, heeft Saul *het* teeken dat Jahwe hem tot koning verkoren heeft. Teekenen waardoor het geloof wordt bevestigd worden ook vermeld XIV : 8—10; Gen. XXIV : 12—14; Richt. VI : 36—40.

2. *het graf van Rachel,* ten zuiden van Rama; zie op Gen. XXXV : 19. — *de grens van Benjamin.* Zie op IX : 4. Grondt. laat nog volgen *te Selsah,* waarvoor Gr. vert. waarschijnlijk iets anders gelezen heeft en dat als onverstaanbaar is weggelaten.

3. *den eik van Tabor,* onbekend; tenzij wij moeten lezen *van Debora;* verg. op Gen. XXXV : 8. — *de godheid te Bethel.* De godheid waarvan hier gesproken wordt is Jahwe. Het ligt in den aard der zaak dat Samuel deze ontmoeting dicht bij Bethel stelt. — *de een — wijn,* als gaven voor de godheid. — *korven brood,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *bollen brood.*

5. *Gibea Gods,* ook *Gibea van Saul* of *van Benjamin* geheeten, wordt zoo genoemd om het heiligdom aldaar. — *de zuil,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de zuilen.* Bedoeld wordt eene tropee, door de Filistijnen ten teeken hunner heerschappij over Israël daar opgericht en later door Jonathan omvergeworpen, XIII : 5. — *eene schaar — profeteeren.* De profeten onderscheidden zich van andere tolken der godheid, priesters, waarzeggers enz. (verg. Deut. XVIII : 9—22) hierdoor dat zij in een staat van vervoering hunne godspraken gaven (verg. XIX : 18—24). Zij verklaarden dien toestand uit de werking van den goddelijken geest; zie vs. 6, 10 en op Gen. I : 2. Maar om dezelfde reden werden zij door hen die ongunstig over hen dachten voor razenden gescholden (verg. op 2 Kon. IX : 11), en werd een doldriftige of waanzinnige gezegd „als een profeet te keer te gaan", XVIII : 10. Hetzelfde verschijnsel deed — en doet — zich bij andere volken voor. Zoo is de naam die een waarzegger bij de Grieken droeg (*mantis*) afgeleid van een werkwoord dat ‚razen' beteekent. Verg. 1 Kon. XVIII : 25—29. Om zich in de gewenschte stemming te brengen bedienden zich de profeten somwijlen van kunstmiddelen; een dier middelen was de muziek (2 Kon. III : 15), die ook te baat werd genomen om een boozen geest te bannen, XVI : 14—23. Hieruit is te verklaren, dat, toen het profetisme was uitgestorven, het werk der tempelzangers en muziekanten „profeteeren" werd genoemd, 1 Kron. XXV : 1—3. Over de profetenhuizen zie op XIX : 18.

6. *de geest van Jahwe.* Zie op Gen. I : 2.

7. *doe — vindt,* grijp dan de eerste de beste gelegenheid aan om Israël te verlossen. Hierna verwachten wij te zullen hooren van eene heldendaad van Saul, naar aanleiding waarvan het volk hem als den door Jahwe uitverkoren koning erkent. Wij vinden haar in XI : 1—11; zie Inl.

8. Dit vers past niet in het verband; immers, volg. vs. 7 moet Saul terstond het werk aangrijpen dat zich voordoet; terwijl volgens dit vers Samuel, en wel eerst na zeven dagen, hem zeggen zal wat hij doen moet. Het dient om XIII : 8—15*a* voor te bereiden; zie aldaar. — *Gilgal.* Zie op Joz. IV : 19.

9. Volg. vs. 6 zou Saul, niet terstond na zijn afscheid van Samuel, maar eerst nadat het derde teeken zou zijn uitgekomen een nieuw mensch worden. Waarschijnlijk is bij de inlassching van vs. 8 een deel van het verhaal, waarin uitvoeriger vermeld werd hoe al de teekenen uitkwamen, weggelaten, de hoofdzaak daarvan in dit vers samengedrongen en daardoor de tegenstrijdigheid ontstaan. Zie op vs. 10 en 14.

10 God zijn hart, en al deze teekenen kwamen op dien dag uit. ′ Toen
hij van daar te Gibea kwam, daar toog hem eene schaar profeten te
gemoet. En de geest van God kwam op hem en hij profeteerde midden
11 onder hen. ′ Toen nu ieder die hem van gisteren en eergisteren kende
zag dat hij zoowaar met profeten profeteerde, zeide men tot elkander:
Wat is toch den zoon van Kis overkomen? Ook Saul onder de profeten? ′
12 Daarop hernam een van die plaats: En wie is hùn vader? Daarom is
13 het tot een spreekwoord geworden: Ook Saul onder de profeten? ′ Toen
14 hij met profeteeren had opgehouden, ging hij naar zijn huis. ′ En Sauls
oom zeide tot hem en zijn knecht: Waar zijt gij heen geweest? Hij
zeide: Wij zijn de ezelinnen gaan zoeken, en toen wij zagen dat zij
15 er niet waren, zijn wij naar Samuel gegaan. ′ Hierop zeide Sauls oom:
16 Vertel mij eens, wat heeft Samuel tot u gezegd? ′ Toen zeide Saul tot
zijn oom: Hij heeft ons voor vast medegedeeld dat de ezelinnen gevonden waren. Maar van de zaak van het koningschap vertelde hij
hem niets.

17, 18 Samuel nu riep het volk samen tot Jahwe te Mispa, ′ en zeide tot
de Israëlieten: Aldus heeft Jahwe, Israëls god, gesproken: Ik heb Israël
uit Egypte opgevoerd en hen verlost uit de hand van de Egyptenaren
19 en van al de koningen die u verdrukten. ′ Doch gij hebt heden uwen
god verworpen, die u ten redder was uit al uwe rampen en nooden,
en gezegd: Neen, gij zult een koning over ons aanstellen! — Plaatst
20 u dan naar uwe stammen en geslachten vóor Jahwe. ′ Toen deed
Samuel alle stammen van Israël nadertreden, en werd de stam Ben-
21 jamin getroffen. ′ Daarna deed hij den stam Benjamin naar zijne geslachten nadertreden, en werd het geslacht Matri getroffen; vervolgens
het geslacht Matri hoofd voor hoofd, en Saul, de zoon van Kis, werd
22 getroffen. Men ging hem dus zoeken, maar vond hem niet. ′ Daarom
vroeg men Jahwe weder: Is de man hierheen gekomen? Waarop deze
23 antwoordde: Hij heeft zich verscholen bij de bagage. ′ Dienvolgens
ging men hem van daar halen. En toen hij midden onder het volk
24 stond, stak hij van den schouder af boven al het volk uit. ′ Toen zeide
Samuel tot het gansche volk: Ziet gij wel dat hij dien Jahwe heeft
uitverkoren zijns gelijke niet heeft onder het gansche volk? En het
gansche volk juichte en zeide: De koning leve!

10—12. Eene andere verklaring van het spreekwoord: ook Saul onder de profeten? vinden wij XIX : 18—24; zie op XIX : 24.

10. *van daar*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *daar*. Dit is geheel overtollig; terwijl *van daar* in den oorspronkelijken tekst, waarin verhaald werd hoe ook de eerste twee teekenen uitkwamen (zie op vs. 9 en 14) op de plaats van het tweede teeken terugsloeg. — *hij ... kwam*, volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *zij ... kwamen*.

11. *van gisteren en eergisteren*. Zie op Gen. XXXI : 5.

12. *En — vader?* Vraagt gij hoe Saul er toe komt te profeteeren, vraag dan ook, hoe die andere profeten daartoe gekomen zijn. Waarom deze of gene door Jahwe's geest wordt aangegrepen, is eenvoudig onverklaarbaar; verg. Joh. III : 8.

13. *naar zijn huis*, met verandering van éene letter; grondt. *naar de hoogte*.

14. *Sauls oom*, die volg. XIV : 50 *Ner* heette. Op zijne vermelding zijn wij niet voorbereid; maar wij hebben hier een verminkt verhaal; zie op vs. 9 en 10.

16. *koningschap*. Hebr. t. laat volgen *waarvan Samuel gesproken had*; volg. Gr. vert. weggelaten.

17—26*a*. Vervolg van VIII : 22. Deze verzen zijn in strijd met hetgeen voorafgaat; daar toch is verhaald dat Saul reeds door Samuel tot koning gezalfd is.

18. *koningen*, volg. Lat. vert.; Hebr. t. *koninkrijken*.

19. Verg. VIII : 7 en 19. — *gezegd: Neen*, volg. Gr. vert. en XIII : 19; Hebr. t. *tot hem gezegd*.

20 v. Over deze wijze van kiezen zie op Joz. VII : 14.

21. *vervolgens — voor hoofd*, ingevoegd uit Gr. vert.

22. *weder*. Ook de loting was een raadplegen van Jahwe geweest. — *Is — gekomen?* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Is hierheen nog een man gekomen?*

23. *En — uit*. Zie op IX : 2.

25 En Samuel droeg het volk het recht van het koningschap voor,
schreef het in een boek en legde dit vóor Jahwe neder. Daarop liet
26 Samuel het gansche volk gaan, ieder naar zijn huis. ′ Ook Saul ging
naar zijn huis, te Gibea, en de kloeke mannen wier hart God geroerd
27 had gingen met hem mede. ′ Maar de deugnieten zeiden: Wat zou
deze ons redden! En zij verachtten hem en brachten hem geen geschenk.
XI : 1 Maar omstreeks eene maand later trok Nahas, de Ammoniet, op en
sloeg het beleg voor Jabes in Gilead. En al de burgers van Jabes
zeiden tot Nahas: Sluit met ons een verbond, opdat wij u dienen. ′
2 Toen zeide Nahas, de Ammoniet, tot hen: Op deze voorwaarde wil ik
het met u sluiten, dat van elk uwer het rechteroog worde uitgestoken.
3 Zoo zal ik gansch Israël schande aandoen. ′ Hierop zeiden de oudsten
van Jabes tot hem: Gun ons zeven dagen tijd, dat wij door het gansche
land van Israël boden zenden. Is er niemand om ons te redden, dan
zullen wij ons aan u overgeven.
4 Die boden dan kwamen te Gibea Sauls en legden de zaak aan het
5 volk voor. Toen verhief het gansche volk zijne stem en weende. ′ Daar
kwam juist Saul achter de runderen van den akker. Hij zeide: Wat
heeft het volk, dat het weent? Daarop verhaalde men hem wat de
6 mannen van Jabes medegedeeld hadden. ′ Toen hij dit hoorde, kwam
7 de geest Gods op Saul. In hevigen toorn ontstoken, ′ nam hij een juk
runderen, hieuw ze in stukken en zond die door boden het gansche
land van Israël rond, met de woorden: Wie niet uittrekt achter Saul
en Samuel, met diens runderen zal men alzoo handelen. Toen viel de
schrik van Jahwe op het volk, en zij trokken als een eenig man uit. ′
8 Hij monsterde hen te Bezek: de Israëlieten waren driehonderd duizend,
9 de Judeërs dertig duizend man sterk. ′ Toen zeide hij tot de boden
die gekomen waren: Dit moet gij zeggen aan de burgers van Jabes
in Gilead: Morgen, als de zon op het heetst is, zal u redding dagen.
De boden kwamen in de stad en deelden het aan de burgers van Jabes
10 mede, die zich verheugden. ′ En de burgers van Jabes zeiden tot Nahas,
den Ammoniet: Morgen zullen wij ons aan u overgeven; dan moogt
11 gij met ons doen al wat goed is in uw oog. ′ Maar den volgenden

25, 26*a*. Saul wordt, na verkozen te zijn, nog niet gezalfd en voorgoed tot koning aangesteld; verg. op XIII : 8—15*a*.

25. *En — voor.* Dit was vroeger, VIII : 11—18, reeds geschied tot waarschuwing van het volk; thans wordt het koningsrecht als wet afgekondigd.

26. *de kloeke mannen,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de kloekheid.*

27. *brachten — geschenk,* als bewijs van hulde. — Aan het einde van dit vers staat in Hebr. t. *en hij was als zwijgende,* dat, naar Gr. vert. verbeterd in *Maar omstreeks eene maand later,* aan het begin van H. XI is geplaatst.

1. *Ammoniet.* Zie op Gen. XIX : 37 v. — *Jabes.* Zie op Richt. XXI : 8. — *Sluit — dienen.* Deel ons de voorwaarden mede waarop wij u dienstbaar mogen worden, dus het leven niet verliezen.

4 v. De boden komen op hunne rondreis door het land der Israëlieten o. a. te Gibea, niet om aan Saul, van wien zij niets bijzonders weten, maar om aan het volk het gevaar waarin zij verkeeren mede te deelen. Saul is hier een gewoon burger, die als de anderen zijn land beploegt; van zijne verheffing tot koning, X : 17—27, weet de schrijver blijkbaar niets.

4. *Gibea Sauls,* natuurlijk eerst later, toen Saul koning was geworden, zoo genoemd.

7. *boden,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de boden;* doch dit zouden de Jabezieten zijn, en dezen worden niet bedoeld. — Dat ook Samuel het volk opriep en ten strijde zou aanvoeren blijkt uit het verhaal niet, is er zelfs mede in tegenspraak: immers had Saul zelfs geen gelegenheid gehad iets van zijne voornemens aan Samuel te doen blijken. Waarschijnlijk zijn de woorden *en Samuel* later ingelascht. — *de schrik van Jahwe,* de door Jahwe bewerkte schrik.

8. *Bezek.* Zie op Richt. I : 4. — *de Israëlieten — man.* Deze cijfers zijn veel te groot; zie vs. 11; verg. XIII : 2 v. Ook past de onderscheiding van Israëlieten en Judeërs slecht in dezen tijd. Waarschijnlijk zijn deze woorden later ingelascht.

9. *zeide hij,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zeiden zij.* — *in de stad,* uit Gr. vert. ingevoegd.

10. *tot — Ammoniet,* uit Gr. vert. ingevoegd.

11. *stelde — op.* Verg. Richt. VII : 16. Het is duidelijk dat de schrijver hierbij niet aan een leger van omstreeks 330.000 man gedacht heeft. — *de morgenwake.* Zie op Exod. XIV : 24.

morgen stelde Saul het volk in drie afdeelingen op; zij drongen in de
morgenwake midden in de legerplaats en sloegen de Ammonieten tot
op het heetst van den dag; de overgeblevenen werden verstrooid,
zoodat van hen geen twee bij elkander bleven.
12 Toen zeide het volk tot Samuel: Wie heeft gezegd: Zou Saul koning
13 over ons wezen? Levert die mannen uit, dat wij hen dooden! ' Maar
Saul zeide: Op dezen dag zal niemand ter dood gebracht worden; want
14 heden heeft Jahwe redding in Israël aangebracht. ' Toen zeide Samuel
tot het volk: Komt, laten wij naar Gilgal gaan en daar het koning-
15 schap vernieuwen. ' En het gansche volk ging naar Gilgal; dáar maakten
zij Saul tot koning voor het aangezicht van Jahwe te Gilgal en brachten
er slachtoffers vóor Jahwe, waarbij Saul en alle burgers van Israël
uitermate vroolijk waren.

12—14. Deze verzen, die zich bij X : 17—27 aansluiten, gaan van de onderstelling uit dat Saul reeds vóor het ontzet van Jabes tot koning was uitgeroepen, zijn derhalve in strijd met vs. 1—11, waar hij nog als gewoon burger voorkomt, en plaatsen vs. 15 in een eigenaardig licht: de aanstelling van Saul tot koning, daar verhaald, was eene *vernieuwing* van zijn koningschap. En deze was noodig, omdat door het verzet van sommigen (X : 27) Saul den eersten keer niet door het gansche volk als koning erkend was. Zij dienen dus om overeenstemming te brengen tusschen vs. 15 en X : 24 v.

15. Hier is van Samuel geen sprake; wat wij na vs. 14 zouden verwachten. Waarschijnlijk is dus dit vers van den schrijver van vs. 1—11. — *voor* — *Gilgal*, in Jahwe's heiligdom aldaar. — *slachtoffers.* Grondt. voegt er *dankoffers* bij, een lateren naam voor de slachtoffers.

HOOFDSTUK XII.

Samuels afscheidsrede. — Samuel vraagt de Israëlieten, terwijl hij naar den koning verwijst die zijne plaats zal innemen, of iemand hem van eenig onrecht betichten kan (1—3), en neemt Jahwe en den koning tot getuigen van de verklaring des volks dat hij zich niet aan knevelarij heeft schuldig gemaakt (4 v.). Hij herinnert hen aan Jahwe's uitreddingen en hunne ontrouw, ook in het verlangen naar een koning aan den dag gelegd (6—12). Hij betuigt dat wel en wee voor hen en hun koning voortaan van hun gedrag jegens Jahwe zullen afhangen (13—15), en kondigt aan dat Jahwe op zijne bede door een teeken zijn misnoegen over hun verlangen naar een koning zal te kennen geven (16 v.). Jahwe geeft het teeken; waarop het volk verschrikt schuld bekent (18 v.). Samuel stelt hen gerust, belooft dat Jahwe hen, indien zij getrouw zijn, niet verlaten (20—22) en ook hij zelf hun voorbidder en leeraar blijven zal (23), en eindigt met eene vernieuwde opwekking tot gehoorzaamheid aan Jahwe (24 v.).

Dit hoofdstuk is van denzelfden schrijver als VII; VIII; X : 17—27; XI : 12—14, maar behelst daarvan niet het onmiddellijk vervolg; er moet tusschen in hebben gestaan, dat Samuel, na het volk huiswaarts te hebben laten keeren (X : 25), het weder samenriep om deze rede aan te hooren; welk bericht zeker bij de samensmelting van de uiteenloopende verhalen is verloren gegaan. Nog nadrukkelijker dan daar wordt hier de instelling van het koningschap als eene zonde tegen Jahwe gebrandmerkt: 's volks begeerte er naar getuigt van groote ondankbaarheid. Desniettemin, leert de schrijver, heeft Jahwe ook na de invoering van het koningschap zijn volk niet verlaten, maar — en hiermede doelt hij op de ballingschap — indien het met zijn koning te gronde gaat, wijte het dit aan eigen schuld.

XII : 1 En Samuel zeide tot gansch Israël: Zoo ben ik u dan te wille ge-
weest in al wat gij mij gevraagd hebt: ik heb over u een koning
2 aangesteld. ' Zie dan, de koning wandelt voor uw aangezicht, terwijl
ik oud en grijs ben geworden en mijne zonen onder u verkeeren. Ik
heb voor uw aangezicht gewandeld van mijne jeugd af tot op dezen
3 dag. ' Hier ben ik; legt tegen mij getuigenis af ten overstaan van
Jahwe en zijn gezalfde. Wiens rund, wiens ezel heb ik weggenomen?

1. Zie VIII : 7.

2. *wandelt voor uw aangezicht*, is uw vraagbaak en leidsman. — *mijne* — *verkeeren*, volwassen zijn en openbare betrekkingen onder u bekleeden, VIII : 1—3. Het is eenigszins vreemd dat Samuel hierop zinspeelt, terwijl de grieve van het volk tegen zijne zonen hem bekend is (VIII : 5). Daar de lezing van het voorafgaande *en grijs ben geworden* onzeker is, ligt het vermoeden voor de hand dat eene fout in den tekst is geslopen.

3. *zoengeld.* Verg. Am. V : 12. — *om* — *bedekken.* Verg. Gen. XX : 16; Exod. XXIII : 8; Spr. XXVIII : 27.

wien heb ik verongelijkt, wien gekrenkt? uit wiens hand zoengeld
aangenomen, om daarmede mijne oogen te bedekken. Ik zal u te woord
4 staan. ′ En zij zeiden: Gij hebt ons niet verongelijkt, ons niet gekrenkt
5 en aan niemand iets ontnomen. ′ Hij zeide tot hen: Getuige tegen u
zij heden Jahwe, en getuige zij zijn gezalfde, dat gij in mijne hand
niets gevonden hebt! Waarop zij zeiden: Zoo zij het!
6 Voorts zeide Samuel tot het volk: Getuige is Jahwe, de god die
Mozes en Aäron verwekt en uwe vaderen uit Egypteland opgevoerd
7 heeft. ′ Gaat dan nu staan, dat ik met u rechte voor het aangezicht
van Jahwe en u verkondige alle werken van gerechtigheid die Jahwe
8 aan u en uwe vaderen gedaan heeft: ′ toen Jakob met zijne zonen in
Egypte was gekomen, de Egyptenaren hen onderdrukten en uwe vaderen
tot Jahwe riepen, zond hij Mozes en Aäron, leidde uwe vaderen uit
9 Egypte en deed hen wonen aan deze plaats. ′ Maar zij vergaten Jahwe,
hun god; daarom verkocht hij hen aan Sizera, den legeroverste van
Jabin, den koning van Hasor, aan de Filistijnen en aan den koning
10 van Moab, die krijg voerden tegen hen. ′ Dan riepen zij tot Jahwe en
zeiden: Wij hebben gezondigd; want wij hebben Jahwe verlaten en de
baäls en de Astarte's gediend; verlos ons nu uit de hand onzer vijanden,
11 opdat wij u dienen. ′ En Jahwe zond Jerubbaäl, Barak, Jefta en Simson
en verloste u uit de hand uwer vijanden rondom; zoo woondet gij on-
12 bezorgd. ′ Doch toen gij zaagt dat Nahas, de koning der Ammonieten,
op u aanviel, zeidet gij tot mij: Neen, maar laat een koning over ons
13 regeeren! — terwijl toch Jahwe, uw god, uw koning is. ′ Daar hebt
gij dan den koning dien gij verkoren hebt; en zie, Jahwe heeft een
14 koning over u aangesteld! ′ Indien gij Jahwe vreest, hem dient, naar
hem luistert, niet weerspannig zijt tegen Jahwe's last en gij zelven
zoowel als de koning die over u regeert u houdt aan Jahwe, uw god,
15 zoo zal hij u redden. ′ Maar indien gij niet naar Jahwe luistert en tegen
Jahwe's last weerspannig zijt, zoo zal de hand van Jahwe op u en
16 uwen koning drukken om u te verdelgen. ′ Gaat reeds nu staan en ziet

5. *niets*, geen onrechtvaardig verkregen goed.

6. *Getuige is* en *de god*, ingevoegd volg. Gr. vert.

7. *met u rechte*, u uwe schuld doe weten. — *en u verkondige*, ingevoegd uit Gr. vert. — *werken van gerechtigheid*, waarin Jahwe zijne goddelijke rechtvaardigheid en barmhartigheid jegens zijn volk geopenbaard heeft.

8. *met zijne zonen*, ingevoegd uit Gr. vert.; desgelijks *de — onderdrukten*. — *leidde* en *deed*, volgens andere klinkers, met Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. heeft het meervoud.

9—11. De hier gegeven voorstelling van den Richterentijd, dat telkens op ontrouw aan Jahwe onderdrukking door naburige volken en op berouw verlossing door Jahwe volgde, is dezelfde als die van den Deuteronomischen bewerker van *Richteren*; zie inl. op dat boek.

9. Zie Richt. III : 12; IV : 1—3; X : 7; XIII : 1. De volgorde is hier eene andere dan in *Richteren*, waar de onderdrukking door Moab aan die door de beide andere volken voorafgaat; zie op vs. 11. — *van Jabin, den koning*, uit Gr. vert. ingevoegd.

10. *Dan — gediend*. Evenzoo Richt. X : 10; verg. Richt. VI : 7. — Over *de baäls en de Astarte's* zie op Richt. II : 11 en 13.

11. Zie Richt. IV, V; VI—VIII; XI; XIII—XVI; daar gaat echter in tijdsorde Barak aan Jerubbaäl vooraf; zie op vs. 9. — *Barak*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Bedan*. — *Simson*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Samuel*.

12. Deze voorstelling is in strijd met VIII : 4—6, van denzelfden schrijver, waar de oudsten geheel andere redenen opgeven voor hun verlangen naar een koning; en ook met XI : 1—11, 15, waar wel de overwinning op Nahas de aanleiding is tot de verheffing van Saul tot koning, maar niet de vrees voor hem bij het volk het verlangen naar het koningschap doet ontstaan. Wij hebben deze afwijking waarschijnlijk te beschouwen als eene poging van den schrijver om zijn eigen bericht over de instelling van het koningschap met die van de oudere schrijvers te vereenigen.

13. *dien gij verkoren hebt*. Hebr. t. laat volgen *om wien gij gevraagd hebt*; inlassching van iemand die de onnauwkeurigheid van de uitdrukking *dien gij verkoren hebt* opmerkte.

14. *zoo zal hij u redden*, volg. Gr. vert. ingevoegd.

15. *en uwen koning ... om u te verdelgen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *en uwe vaderen*.

16. *reeds nu*. Niet alleen de toekomst zal u Jahwe's macht leeren kennen; reeds nu zult gij haar ervaren.

17 de groote zaak die Jahwe te uwen aanschouwen gaat doen. ′ Het is
immers de tarweoogst? Ik zal heden tot Jahwe roepen, dat hij het
late donderen en regenen. Erkent dan en ziet dat het in het oog van
Jahwe een zeer slecht stuk was dat gij begaan hebt door een koning
voor u te begeeren.
18 Toen riep Samuel tot Jahwe, en deze liet het te dien dage donderen
en regenen; zoodat het gansche volk zeer bevreesd werd voor Jahwe
19 en voor Samuel. ′ Daarom zeide het gansche volk tot Samuel: Bid voor
uwe knechten tot Jahwe, uw god, en laat ons niet sterven; want wij
hebben boven al onze zonden ook nog hierin misdreven dat wij een
koning voor ons begeerden.
20 Maar toen zeide Samuel tot het volk: Vreest niet. Wel hebt gij al
dit kwaad bedreven; doch wijkt nu maar niet af van Jahwe en dient
21 hem van ganscher harte. ′ Wijkt niet af, de nietigheden achterna, die
22 niet helpen en verlossen kunnen, daar zij niets zijn. ′ Want Jahwe zal,
ter wille van zijn grooten naam, zijn volk niet verstooten, naardien
23 hij besloten heeft u tot zijn volk te maken. ′ Ook wat mij betreft, het
zij verre van mij dat ik tegen Jahwe zondigen zou en ophouden voor
u te bidden! Neen, ik zal u den goeden en rechten weg wijzen. ′
24 Alleen vreest Jahwe en dient hem trouw van ganscher harte; want
25 ziet, hoe groote dingen hij bij u gedaan heeft. ′ Maar indien gij u
slecht gedraagt, zult gij zelven zoowel als uw koning omkomen.

17. *de tarweoogst*, in welken tijd het in Kanaän niet pleegt te regenen; verg. Spr. XXVI : 1.
21. *af*. Hebr. t. laat volgen *want*; volg. Gr. vert. weggelaten. — *de nietigheden*, de afgoden; verg. Deut. XXXII : 21 en elders.

HOOFDSTUK XIII, XIV.

Saul en Jonathan in den strijd met de Filistijnen. — Aanteekening over Sauls leeftijd en den duur zijner regeering (XIII : 1). Saul houdt slechts drie duizend man bij zich (2); Jonathan verbrijzelt de zuil der Filistijnen te Gibea; waarop de Israëlieten wel ten strijde geroepen worden, maar weldra slechts in kleinen getale bij Saul blijven (3—7). Saul, na vergeefs gewacht te hebben op Samuel, ontsteekt zelf het offer voor Jahwe en wordt deswege door Samuel van de koninklijke waardigheid vervallen verklaard (8—15*a*). Terwijl hij slechts zeshonderd man te Gibea bij zich heeft, zenden de Filistijnen in verschillende richtingen troepen uit (15*b*—18). De Israëlieten zijn bij gebrek aan wapenen weerloos (19—22). Jonathan en zijn wapendrager jagen een wachtpost der Filistijnen op de vlucht, waarna dezen door een schrik Gods bevangen worden (23—XIV : 15). Saul laat nagaan, wie zijner volgers ontbreekt, verneemt dat het Jonathan en zijn wapendrager zijn, en wil Jahwe raadplegen (16—18); doch voordat hij dit gedaan heeft, wordt hij door het steeds heviger wordend rumoer bewogen op te rukken tegen de vijanden, die hij overwint (19—23*a*). Saul zweert dat al wie vóor den avond iets gebruikt ter dood gebracht zal worden (23*b*, 24); Jonathan, hiervan onkundig, proeft wat honing en keurt, op den eed zijns vaders opmerkzaam gemaakt, dien eed af (25—30). Des avonds valt het volk op den buit aan en eet het vleesch met het bloed (31 v.); om dit tegen te gaan, beveelt Saul, de dieren bij hem te brengen om ze te slachten (33 v.), en bouwt aldaar zijn eerste altaar (35). Op zijne vraag aan Jahwe of hij den vijand vervolgen zal geen antwoord bekomende, laat Saul door het orakel beslissen, om wiens zonde Jahwe vertoornd is (36—38), en zweert den schuldige den dood (39); het orakel wijst Jonathan aan, die bekent vóor den avond honing geproefd te hebben (40—42); Saul wil hem ter dood brengen (43 v.), maar het volk verzet er zich tegen en lost hem (45). Saul keert huiswaarts, en de Filistijnen vluchten naar hun land (46). Sauls oorlogen (47 v.). Zijne familie (49—51). Hij heeft voortdurend oorlog te voeren tegen de Filistijnen (52).

Deze hoofdstukken behooren, met uitzondering van XIII : 1, 8—15*a*; XIV : 52, tot de oudste en geloofwaardigste gedeelten van het Oude Geschiedboek. Ongetwijfeld heeft de schrijver omtrent Saul meer verhaald dan wij hier vinden, o. a. zijne verheffing tot koning, waarop telkens gezinspeeld wordt; zie XIV : 47—51. Dit is echter verloren gegaan. Immers, het bericht over Sauls komst aan de regeering dat wij bezitten in IX : 1—X : 7, 9—16; XI : 1—11, 15, kan in zijn tegenwoordigen vorm (zie inl. op IX—XI) niet van den schrijver onzer hoofdstukken afkomstig zijn: het is in een geheel anderen toon geschreven, vermeldt dat Saul, niet, zooals hier ondersteld wordt, als man van middelbare

jaren, maar als jongeling den troon besteeg (zie op XIII: 2), en stelt groot belang in Samuel, die hier zelfs niet genoemd wordt. Misschien heeft echter XI: 1—11, 15, dat ouder is dan de rest van dat bericht, tot het werk van onzen schrijver behoord. Ook volgt uit XIV: 47—51, hetwelk blijkbaar eens het slot eener geschiedenis van Saul uitmaakte, dat de schrijver meer dan hier verhaald wordt over dezen koning heeft medegedeeld. Uit onze hoofdstukken blijkt dat hij zeer met Saul was ingenomen, zijne vroomheid hoog waardeerde en van zijne verwerping door Jahwe niets wist. Een later schrijver, die deze ingenomenheid met Saul niet deelde, laschte XIII: 8—15*a* in; zie aant. aldaar. Over XIV: 52 zie ter plaatse.

XIII: 1 .... jaren was Saul oud toen hij koning werd, en twee en .... jaren
heeft hij over Israël geregeerd.
2 Saul koos drie duizend man uit Israël uit: twee duizend waren bij
hem te Michmas en op den berg van Bethel, en duizend bij Jonathan
te Gibea in Benjamin; het overige volk had hij ieder naar zijne tent
3 laten gaan.′ En Jonathan haalde de zuil der Filistijnen omver die
te Gibea stond. Zoo hoorden dan de Filistijnen: De Hebreën zijn afge-
4 vallen! Saul nu deed in het gansche land de bazuin steken,′ en geheel
Israël hoorde: Saul heeft de zuil der Filistijnen omvergehaald, en ook
is Israël in kwaden reuk bij de Filistijnen gekomen! Zoo werd het
5 volk opgeroepen om Saul te volgen, naar Gilgal.′ Ook de Filistijnen
werden verzameld, om krijg te voeren tegen Israël, drie duizend strijd-
wagens, zes duizend ruiters, en voetvolk talrijk als het zand aan den
oever der zee; zij trokken op en legerden zich te Michmas, ten oosten
6 van Beth-awen.′ Toen nu de Israëlieten zagen dat zij in de klem ge-
raakt waren, want het volk was in de engte gedreven, verstaken zij
7 zich in spelonken en ravijnen, in grotten, groeven en putten,′ en
trokken de veren van den Jordaan over naar het land Gad en Gilead.
Zoo liep, terwijl Saul nog te Gilgal was, al het volk ontsteld van
hem weg.
8 Toen hij nu zeven dagen gewacht had, tot den tijd dien Samuel

1. Deze woorden, die in Gr. vert. ontbreken, behooren niet bij het vervolg; waarschijnlijk zijn zij van den Verzamelaar, die in de geschiedenis van Saul eene opgave van zijn leeftijd bij zijne troonsbestijging en van den duur zijner regeering, in den trant van 2 Sam. V: 4; 1 Kon. XIV: 21; XXII: 42 enz., noode miste. De ontbrekende cijfers kunnen, als in strijd met andere, zijn geschrapt, maar wellicht heeft de schrijver zelf ze oningevuld gelaten, omdat hij de juiste getallen niet kende. Volg. Hand. XIII: 12 regeerde Saul veertig jaar. Zie op 2 Sam. II: 10.

2. *uit Israël.* Tusschen Israël en Juda wordt hier, en te recht, geen onderscheid gemaakt; anders XI: 8; XV: 4 en elders. — *Michmas,* omstreeks een uur ten zuidoosten van Bethel, behalve in dit verhaal nog vermeld Ezra II: 27; Neh. VII: 31; XI: 31; Jez. X: 28. — *Jonathan,* den zoon van Saul. De schrijver onderstelt dat hij den lezer reeds bekend is. Waarschijnlijk had hij over hem gehandeld in het gedeelte dat vroeger aan deze hoofdstukken moet zijn voorafgegaan; zie Inl. Naardien Jonathan hier als aanvoerder voorkomt, werd daar vermoedelijk verhaald dat Saul eerst als man van middelbaren leeftijd den troon beklom. — *Gibea in Benjamin.* Zie op IX: 4. — *het overige — gaan,* na de volksvergadering te Gilgal, XI: 15. — *naar zijne tent.* Zie op Richt. VII: 8.

3. *de zuil der Filistijnen.* Zie op X: 5. Met het omverhalen van de eerezuil der Filistijnen zeide Jonathan hun de gehoorzaamheid op. — *zijn afgevallen!* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *laat hooren.* In grondt. staat dit, met de daaraan voorafgaande woorden *de Hebreën,* aan het slot van het vers.

4. *Saul.* Ondersteld wordt dat Jonathan op bevel van zijn vader gehandeld heeft. — *naar Gilgal.* Dat Saul Michmas had verlaten is niet vermeld; evenmin, dat de twee duizend man die aldaar bij hem waren (vs. 2) naar Gibea waren verplaatst, waar wij hen vs. 15*b*; XIV: 2 aantreffen, terwijl de Filistijnen bij Michmas gelegerd zijn. Deze leemte in het verhaal is waarschijnlijk het gevolg der inlassching van vs. 8—15*a*, waarbij een en ander weggelaten en de oproeping van het volk naar Gilgal ingevoegd is. Vermoedelijk heeft het oorspronkelijke verhaal vermeld dat Saul, bij de nadering der vijanden, zich van Michmas terugtrok naar Gibea.

5. *drie,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *dertig.* — *Beth-awen.* Zie op Joz. VII: 2.

6. *ravijnen,* met verandering van éene letter; grondt. *doornen.* — *groeven,* onzekere vertaling.

7. *trokken de veren van ... over,* volg. verb. t.; grondt. *Hebreën trokken over.* — *liep ... ontsteld van hem weg,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *ging ontsteld achter hem.* — *al het volk.* Volg. vs. 15 was toch een deel bij Saul gebleven. Bedoeld is: als het zoo was voortgegaan, zouden ze allen hem verlaten hebben. — De tweede helft van dit vers is waarschijnlijk bij de inlassching van vs. 8—15*a* ingevoegd; verg. op vs. 4.

8—15*a*. Deze verzen, door X: 8 voorbereid, behooren niet tot het oorspronkelijke verhaal. Immers, terwijl dit dient om de verdiensten van Saul als koning in het licht te stellen (zie vooral XIV: 47—

had bepaald, en Samuel niet te Gilgal kwam, terwijl het volk dat
9 bij hem was verliep, ′ zeide Saul: Brengt het brandoffer en de dank-
10 offers tot mij! en offerde hij het brandoffer. ′ Maar nauwelijks had hij
dit gebracht, of zie, daar kwam Samuel. Saul ging hem te gemoet,
11 om hem te begroeten. ′ Maar Samuel zeide: Wat hebt gij gedaan? Saul
antwoordde: Ik zag dat mijn volk verliep, en gij kwaamt niet op den
12 bepaalden dag, terwijl de Filistijnen te Michmas verzameld waren. ′ Toen
dacht ik: Nu zullen de Filistijnen nog tot mij afkomen naar Gilgal
voordat ik Jahwe vermurwd heb. Zoo vermande ik mij en bracht het
13 brandoffer. ′ Maar Samuel zeide tot Saul: Gij hebt dwaas gehandeld.
Hadt gij het gebod dat Jahwè, uw god, u gegeven heeft gehouden,
dan zou Jahwe heden uw koningschap over Israël voorgoed bevestigd
14 hebben. ′ Maar nu zal uw koningschap niet bestendig zijn. Jahwe heeft
een man naar zijn hart uitgezocht en tot vorst over zijn volk aange-
15*a* steld; want gij hebt niet gehouden wat Jahwe u geboden heeft. ′ Toen
maakte Samuel zich op, vertrok van Gilgal en ging zijns weegs; wat
van het volk was overgebleven volgde Saul ten strijde.
15*b* Toen zij van Gilgal te Gibea in Benjamin waren gekomen, mon-
sterde Saul het volk dat zich bij hem bevond, omstreeks zeshonderd
16 man. ′ Terwijl nu Saul en Jonathan met het volk dat zich bij hen be-
vond te Gibea in Benjamin toefden en de Filistijnen te Michmas ge-
17 legerd waren, ′ trokken uit het kamp der Filistijnen drie benden stroo-
pers uit: de eerste wendde zich in de richting van Ofra naar de
18 streek Sjual; ′ de tweede in de richting van Beth-horon, en de derde in
de richting van den heuvel die over het dal Seboïm uitziet naar de
Woestijn toe.
19 In Israëls gansche land werd geen smid gevonden; want de Filis-
tijnen hadden gezegd: Laten wij zorgen dat de Israëlieten geen zwaard
20 of speer vervaardigen! ′ Daarom plachten al de Israëlieten naar het land
der Filistijnen te gaan, om zich, de een eene ploegschaar of een ploeg-
21 ijzer, de ander eene bijl of een prikkel te laten smeden. ′ En als zij
stomp waren, scherpten zij de ploegscharen en ploegijzers, zooals zij

50), wordt hier verhaald dat Saul, nog voordat hij de regeering voorgoed had aanvaard reeds door Jahwe verworpen was. Een ander verhaal over de verwerping van Saul wordt H. XV aangetroffen. Het onze is blijkbaar het jongste. Niet tevreden met de voorstelling dat Saul, na wettig koning geweest te zijn, door Jahwe is verstooten, wil de schrijver dezer verzen leeren, dat Saul wel tot koning verkozen, maar niet als zoodanig gezalfd en dus eigenlijk nooit wettig koning van Israël geweest is.

8. *had bepaald*, uit Gr. vert. ingevoegd.

13. Sauls dwaasheid bestond in zijne ongehoorzaamheid aan het gebod van den profeet, die hem gelast had zeven dagen te wachten; daar hij het offer bracht voordat de laatste dag verstreken was. — *Hadt gij — gehouden*, met verandering van éen klinker; grondt. *Gij hebt — niet gehouden*. — *dan — hebben*. Hij was dus nog geen wettig koning; zie op vs. 8 – 15*a*.

14. *Jahwe — aangesteld*. Dit ziet op de uitverkiezing en zalving van David; doch het verhaal hierover volgt eerst XVI : 1—13. Om deze onjuistheid weg te nemen, vertolkte Gr. vert. Jahwe *zal uitkiezen en aanstellen*.

15. *en ging — gekomen*, uit Gr. vert. ingevoegd. Het oog van een Hebreeuwschen afschrijver is blijkbaar van het eene *Gilgal* naar het volgende afgedwaald. — *te Gibea*, waar volg. vs. 2 Jonathan geposteerd was; verg. op vs. 4. — *zeshonderd*, van de drieduizend, vs. 2.

17 v. De eerste bende trekt in noordoostelijke, de tweede in westelijke, de derde in zuidoostelijke richting.

17. *stroopers*, letterlijk *de verderver*; verg. op Exod. XII : 23. — *Ofra*, noordoostelijk van Michmas; zie op Joz. XVIII : 23. — *de streek Sjual*, ‚Vossenland', onbekend. Verg. op IX : 4.

18. *Beth-horon*. Zie op Joz. X : 10. — *den heuvel*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de grens*. — *dal Seboïm*, ‚Hyenendal', onbekend. Volgens Neh. XI : 34 lag eene stad *Seboïm* in den stam Benjamin. — *de Woestijn*, die van Juda; zie op Joz. XV : 61.

20. *de een, de ander*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *elk*. — *prikkel*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *ploegschaar*.

21. Lezing en vertaling van dit vers zijn hoogst onzeker. De hier gegeven vertaling is voor het grootste deel gissing.

22 gewoon waren de bijlen aan te zetten en de prikkels te slijpen.′ Dien-
tengevolge werd in oorlogstijd zwaard noch speer bij eenig man van
het gansche volk dat bij Saul en Jonathan was aangetroffen; maar
Saul en zijn zoon Jonathan zelven hadden ze wel.
23 Een wachtpost der Filistijnen nu was naar den pas van Michmas
XIV : 1 uitgetrokken.′ Op zekeren dag zeide Sauls zoon Jonathan tot zijn
wapendrager: Kom, laten wij oversteken naar den wachtpost der Filis-
tijnen — aan den overkant — maar aan zijn vader gaf hij er geen
2 kennis van.′ Saul nu zat aan de grens van Gibea onder den granaat-
boom die op den dorschvloer staat; het volk dat hij bij zich had was
3 omstreeks zeshonderd man,′ en Ahia, de zoon van Ahitub, den broeder
van Ichabod, den zoon van Pinehas, den zoon van Eli, den priester
van Jahwe te Sjilo, droeg den efod. Het volk wist niet dat Jonathan
4 was weggegaan.′ Tusschen de passen nu waar Jonathan trachtte over
te steken naar den wachtpost der Filistijnen verhief zich van weers-
kanten eene klip, eene aan deze en eene aan gene zijde; de eene
5 heette Boses en de andere Sene;′ de eene, ten noorden, tegenover
6 Michmas, de andere, ten zuiden, tegenover Gibea.′ Jonathan zeide tot
zijn wapendrager: Kom, laten wij oversteken naar den wachtpost dier
onbesnedenen! Wellicht zal Jahwe ons de zege schenken; want het
maakt voor Jahwe geen onderscheid, met velen of met weinigen de
7 zege te schenken.′ Toen zeide zijn wapendrager tot hem: Doe al wat
8 uw hart u ingeeft. Ik ga met u. Wat gij wilt, wil ik.′ Daarop zeide
Jonathan: Zie, wij zullen tot die mannen oversteken en ons aan hen
9 vertoonen;′ zeggen zij dan tot ons: Wacht eens even, totdat wij bij u
gekomen zijn! dan blijven wij stilstaan en klimmen niet tot hen op.′
10 Maar zeggen zij: Klimt eens tot ons op! dan doen wij het; want dan
heeft Jahwe hen in onze hand gegeven. Dit zal ons het teeken zijn.′
11 Toen nu de wachtpost der Filistijnen die beiden in het oog kreeg,
zeiden de Filistijnen: Kijk, daar komen Hebreeën uit de holen waarin
12 zij zich verscholen hebben te voorschijn!′ En de mannen van den
wachtpost riepen Jonathan en zijn wapendrager toe: Klimt eens tot
ons op, dan zullen wij u iets vertellen! Toen zeide Jonathan tot zijn
wapendrager: Mij na! Jahwe heeft hen in de hand van Israël gegeven.′
13 En Jonathan klom op handen en voeten naar boven, zijn wapendrager
hem na. Toen keerden zij om voor Jonathan, die hen nedervelde,
14 waarna zijn wapendrager achter hem hen afmaakte.′ Deze eerste slach-
ting, welke Jonathan en zijn wapendrager hebben aangericht, was van
15 omstreeks twintig man.′ Toen ontstond een schrik in de legerplaats

22. Dit bericht is zeer overdreven. Volg. vs. 2; XIV : 22, 31 althans waren de Israëlieten niet zonder wapenen.

23. *den pas*, volg. XIV : 5 tusschen Michmas en Gibea.

2. *den granaatboom*, een bekenden, heiligen boom; zie op Deut. XII : 2. — *op den dorschvloer*, volg. Syr. vert.; Hebr. t. *te Migron.*

3. *Ichabod.* Zie IV : 19—21. — *droeg den efod,* hetgeen tot de taak van den priester behoorde. Zie op Richt. VIII : 27.

5. Vóor *ten noorden* heeft Hebr. t. een onverstaanbaar woord, door eene schrijffout ontstaan, dat in Gr. vert. ontbreekt.

6. *zal ... de zege schenken,* met omzetting van twee letters. — *want — schenken.* Verg. op Richt. VII : 1—8.

7. *Doe — ingeeft,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Doe al wat in uw hart is, neig.* — *wil ik,* uit Gr. vert. ingevoegd.

10. *het teeken,* waaraan zij zouden weten of Jahwe hunne onderneming al dan niet zou doen gelukken; verg. op X : 7.

11. *daar — voorschijn!* Zie XIII : 6.

13. *keerden zij om,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *vielen zij — die hen nedervelde,* uit Gr. vert. ingevoegd.

14. Aan het slot van dit vers staan in Hebr. t. eenige meerendeels onverstaanbare woorden.

15. *en* achter *legerplaats,* volg. Gr. vert. — *het geheele,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *onder het geheele.* Na *volk* is *de wachtpost* weggelaten. — De schrijver verhaalt blijkbaar een wonder: de stroopers in

en op het veld; het geheele volk, zelfs de stroopers, werden door schrik
bevangen; ja, de aarde beefde, zoodat er een schrik Gods ontstond.
16 Toen de schildwachten van Saul te Gibea in Benjamin zagen dat
17 de legerplaats heen en weer golfde,′ zeide Saul tot het volk dat bij
hem was: Houdt eens monstering, en gaat na, wie van ons weggegaan
is. Bij de monstering bleek dat Jonathan en zijn wapendrager er niet
18 waren.′ Toen zeide Saul tot Ahia: Haal den efod hier — want Ahia
19 droeg te dier tijd den efod voor Israël.′ Intusschen, terwijl Saul nog
met den priester sprak, werd het rumoer in de legerplaats der Filis-
tijnen steeds sterker. Daarom zeide Saul tot den priester: Trek uwe
20 hand terug!′ En Saul en het gansche volk dat bij hem was verza-
melden zich. Maar toen zij ten strijde kwamen, zie, de een was den
ander met het zwaard te lijf gegaan; eene zeer groote verwarring!′
21 En de Hebreën die tot de Filistijnen in dezelfde verhouding als gisteren
en eergisteren gebleven en met hen te velde getrokken waren, ook zij
keerden zich om en kozen partij voor de Israëlieten die bij Saul en
22 Jonathan waren.′ Ook zetten al de Israëlieten die zich in het gebergte
van Efraim hadden verscholen gewapenderhand de Filistijnen na, zoodra
23*a* zij hoorden dat zij op de vlucht waren gegaan.′ Zoo schonk Jahwe op
dien dag Israël de zege.
23*b*, 24 Toen nu de strijd zich tot voorbij Beth-awen uitstrekte,′ schaarde
zich het gansche volk, omstreeks tien duizend man, aan de zijde van
Saul en breidde zich de strijd over het gebergte van Efraim uit. Te
dien dage beging Saul een grooten misslag: hij bezwoer het volk met
de woorden: Vervloekt de man die iets gebruikt vóor den avond,
voordat ik mij op mijne vijanden gewroken heb! Dientengevolge at
26 het gansche volk niets.′ Het volk nu kwam in een bosch, en zie,
daar was overvloed van honing; maar niemand bracht de hand aan
27 den mond; want het volk vreesde den eed.′ Maar Jonathan, die niet
gehoord had hoe zijn vader het volk bezworen had, stak de punt van
den stok dien hij in de hand had uit, doopte ze in de honingraten en
bracht de hand aan den mond. Zoo kwam er weer glans in zijne oogen.′
28 Maar iemand uit het volk maakte hem de opmerking: Uw vader heeft
het volk bezworen met de woorden: Vervloekt wie heden iets gebruikt!′
29 Toen zeide Jonathan: Daarmede heeft mijn vader het land in het on-

verschillende gedeelten van het land werden op eens door schrik bevangen, ofschoon zij van het gebeurde nog geen kennis konden dragen. — *een schrik Gods*, een panische, d. i. een niet door narekenbare oorzaken veroorzaakte schrik; verg. Gen. XXXV : 5.

16. *de legerplaats — golfde*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *het rumoer* (of *de menigte*) *versmolt en wegging en hierheen.*

18. *Haal — hier*, om het orakel te raadplegen omtrent hetgeen hij doen moest. — *den efod*, volg. Gr. vert., verg. vs. 3; Hebr. t. *de ark Gods.* Dezelfde fout 1 Kon. II : 26. — *Ahia — Israël*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de ark Gods was er te dier tijd, en de Israëlieten.*

19. *Trek — terug.* Saul heeft niet meer noodig Jahwe te raadplegen; hij begrijpt zelf wat hij doen moet.

20. *de een — gegaan.* De Filistijnen zagen elkander voor vijanden aan; gevolg van den schrik Gods, vs. 15.

21. *die*, uit Gr. vert. ingevoegd. — *in dezelfde verhouding*, van afhankelijkheid. — *en met — waren*, evenals later David, H. XXIX. — *keerden zich om*, volgens andere woordafdeeling, naar Gr. vert.; Hebr. t. *rondom en.*

22. *het gebergte van Efraim.* Zie op Joz. XVII : 15.

23. *Beth-awen.* Zie op Joz. VII : 2.

24. *het gansche — misslag*, grootendeels volg. Gr. vert.; Hebr. t. *en de Israëlieten te dien dage in de engte gedreven waren.* — Waarin Sauls misslag bestond, leert vs. 29. — *Vervloekt — heb!* De vervolging van den vijand mocht zelfs geen oogenblik worden vertraagd. Na vs. 24 heeft Hebr. t. (25) *En het gansche land kwam in het woud, en er was honing op het veld.*

26. *overvloed*, onzekere vertaling; letterlijk *een stroom?*

28. Aan het einde van dit vers heeft grondt. nog *en het volk was vermoeid*, wat als zinstorend is weggelaten; vermoedelijk is het uit vs. 31 hierheen verdwaald.

geluk gestort; ziet eens, hoe er weer glans in mijne oogen is gekomen,
30 nu ik een weinig van dezen honing heb geproefd.′ Zou niet veeleer,
indien het volk heden vrij had kunnen eten van den buit zijner vijanden
den dien het gevonden heeft, de slachting onder de Filistijnen grooter
geweest zijn?
31 Nadat zij te dien dage onder de Filistijnen tot zonsondergang toe
32 eene slachting aangericht hadden, was het volk zeer vermoeid′ en viel
op den buit aan: zij haalden kleinvee, runderen en kalveren, wierpen
33 ze op den grond, slachtten ze en aten het vleesch met het bloed.′ En
men deelde aan Saul mede: Daar bezondigt zich het volk tegen Jahwe,
door het vleesch met het bloed te eten! Toen zeide hij: Gij misdraagt
34 u. Wentelt een grooten steen hier naar mij toe.′ Voorts zeide Saul:
Verstrooit u onder het volk en zegt hun: Brenge ieder uwer zijn rund
of schaap bij mij, slacht het hierop en eet dan; en bezondigt u niet
tegen Jahwe door het vleesch met het bloed te eten. Hierop bracht
het gansche volk, ieder wat hij had, en zij slachtten het aldaar.
35 Daarna bouwde Saul voor Jahwe een altaar. Dit is het eerste altaar
dat hij voor Jahwe gebouwd heeft.
36 Toen zeide Saul: Laat ons van nacht de Filistijnen achternazetten,
hen onder den voet treden, tot het aanbreken van den morgen, en
niemand van hen overlaten. En zij zeiden: Doe al wat goed is in uw
oog. Doch de priester zeide: Laat ons hier tot de godheid nadertreden.′
37 Zoo vroeg Saul de godheid: Zal ik de Filistijnen achternazetten?
zult gij hen in de hand van Israël geven? Maar hij antwoordde hem
38 te dien dage niet.′ Daarom zeide Saul: Treedt hier voor, alle hoofden
des volks! en overtuigt u en ziet, door wien heden deze zonde be-
39 dreven is.′ Want, zoo waar als Jahwe leeft, die aan Israël de zege verschaft
heeft, al ware zij door mijn zoon Jonathan bedreven, sterven zal hij.
40 En niemand uit het gansche volk antwoordde hem.′ Voorts zeide hij
tot gansch Israël: Gij gaat aan den eenen kant staan; ik en mijn zoon
Jonathan aan den anderen. Het volk zeide: Doe wat goed is in uw

30. In dit vers zijn een paar kleine tekstverbeteringen aangebracht.

31. *tot zonsondergang*, hoogst onzekere tekstverbetering. In elk geval moet hier gestaan hebben dat de termijn waarbinnen Saul zijnen krijgslieden het gebruik van spijs verboden had verstreken was. Hebr. t. *van Michmas tot Ajjalon*.

32. *den buit*, dien de Filistijnen in de legerplaats hadden achtergelaten. De vervolging kan zich dus niet zoo heel ver, b. v. tot Ajjalon (zie op vs. 31), hebben uitgestrekt. — *aten* — *bloed*. De bedoeling zal wel zijn dat zij het vleesch rauw, nog lillend en bloedend, aten. Over het verbod van bloedgebruik zie op Gen. IX : 4.

33. *een grooten steen*, om op te slachten. — *hier ... toe*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *heden*.

34. *hierop*, op den steen. — *wat*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *het rund*. — *had*. Hebr. t. laat nog volgen *des nachts*; volg. Gr. vert. weggelaten.

35. *een altaar*, waartoe waarschijnlijk de vs. 33 genoemde steen diende. Verg. op Exod. XX : 25. — *Dit* — *heeft*. De schrijver heeft dus van meer altaren door Saul opgericht geweten. Het bouwen van altaren voor Jahwe strekt volgens hem den koning tot eer; de wet volgens welke alleen op het altaar in den Jeruzalemschen tempel mocht geofferd worden is eenige eeuwen jonger (verg. Exod. XX : 22—26 en inl. op Deut. XII).

36. *de priester*, Ahia, vs. 3. — *hier*, bij het altaar, waar de godheid geacht werd zich te openbaren. — *nadertreden*, om Jahwe te raadplegen over het opgevatte plan.

37. *Maar* — *niet*. Dit was een teeken dat Jahwe vertoornd was; verg. op Ezech. XIV : 3. Hoe het bleek dat Jahwe niet antwoordde, weten wij niet zeker. Indien, wat waarschijnlijk is, Saul de godheid raadpleegde door *uriem en tummiem* en dit beeldjes waren die dienst deden als loten (zie op Exod. XXVIII : 30), zou in elk geval de beslissing ja of neen moeten geweest zijn; zie op vs. 41. Doch wellicht bevonden zich nog andere voorwerpen in den efod des priesters en werd, indien men een van deze trok, de godheid geacht niet te willen antwoorden.

38. *door wien*, met verandering van éene letter; grondt. *waardoor*. — *deze zonde*. Uit het zwijgen van Jahwe leidt Saul af dat er eene zonde begaan is.

39. *zij*, met verandering van éene letter; grondt. heeft het voornaamwoord in het mannelijk geslacht. — *En* — *hem*. Het volk is er blijkbaar niet voor; verg. vs. 42, 45. De schrijver laat het volk een voorgevoel hebben dat het lot op Jonathan zal vallen.

41 oog.′ Toen zeide Saul: Jahwe, god van Israël, waarom antwoordt gij
heden uw dienstknecht niet? Indien de schuld bij mij of mijn zoon
Jonathan ligt, Jahwe, god van Israël, geef dan uriem, maar indien zij
bij uw volk Israël ligt, geef dan tummiem. Aangewezen werden Jona-
42 than en Saul, en het volk kwam vrij.′ Nu zeide Saul: Werpt het lot
tusschen mij en mijn zoon Jonathan, en hij dien Jahwe aanwijst zal
sterven. Het volk zeide tot Saul: Dit zal niet geschieden! Maar Saul
was sterker dan het volk. Zoo wierpen zij het lot tusschen hem en
43 zijn zoon Jonathan. Aangewezen werd Jonathan.′ Toen zeide Saul tot
Jonathan: Deel mij mede, wat gij gedaan hebt. En Jonathan deelde
het hem mede en zeide: Ik heb met de punt van den stok dien ik
in de hand had een weinig honing geproefd. Hier ben ik; ik zal
44 sterven.′ Saul hernam: Zóo, ja meer nog, zal God mij doen; gij moet
45 sterven, Jonathan.′ Doch het volk zeide tot Saul: Zou Jonathan, die
deze groote overwinning in Israël bewerkt heeft, moeten sterven? Dat
zij verre! Zoo waar als Jahwe leeft! geen haar van zijn hoofd zal ter
aarde vallen; want met God heeft hij het heden volbracht. En het
46 volk kocht Jonathan los, zoodat hij niet behoefde te sterven.′ Daarna
trok Saul op en staakte het vervolgen van de Filistijnen, die weder
naar hunne plaats gingen.

47 Nadat Saul het koningschap over Israël had aanvaard, voerde hij
krijg met al zijne vijanden rondom: Moab, de Ammonieten, Edom, den
koning van Soba en de Filistijnen. Overal waarheen hij zich wendde
48 zegevierde hij.′ Hij gedroeg zich dapper, sloeg Amalek en verloste
Israël uit de hand van hen die het plunderden.

49 De zonen van Saul waren Jonathan, Isjo en Malkisjua, en van zijne
50 beide dochters heette de oudste Merab, de jongste Michal.′ De vrouw
van Saul heette Ahinoam, de dochter van Ahimaäs, en zijn krijgsoverste
51 Abner, de zoon van Ner, Sauls oom.′ Kis, de vader van Saul, en Ner,
Abners vader, waren zonen van Abiël.

41. *Toen — Israël ligt,* grootendeels naar Gr. vert.; Hebr. t. *Toen zeide Saul tot Jahwe, den god van Israël, — uriem, tummiem.* Uit deze plaats blijkt duidelijk dat deze voorwerpen dienden om door loting den wil der godheid uit te vorschen, ook, dat daardoor de beslissing tusschen niet meer dan twee gevallen of personen verkregen werd; zie op vs. 37.

42. *Werpt het lot.* Hier wordt wellicht eene andere wijze van loting dan door uriem en tummiem bedoeld. Over het lot zie op Jozua VII : 14. — *en hij — zoon Jonathan,* ingevoegd volg. Gr. vert.

43. *Hier — sterven.* Jonathan is bereid als zoenoffer voor Jahwe's toorn te vallen.

44. Dat Saul Jonathan niet spaart wordt als een bewijs, niet van zijne wreedheid, maar van zijn eerbied voor den wil der godheid medegedeeld; want Jahwe eischt een offer; verg. op vs. 45. — *mij,* uit Gr. vert. ingevoegd.

45. *met God — volbracht.* Slechts met Gods hulp kon hij eene zoo groote overwinning behalen. — *kocht Jonathan los,* òf door een offer van dieren, òf door iemand uit zijn midden in Jonathans plaats ten zoenoffer over te geven.

47. *den koning,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de koningen.* — *Soba,* een Arameesche staat, daarom ook *Aram Soba* genaamd (2 Sam. X : 6, 8; Ps. LX : 2), in de nabijheid van Hamath (zie op 1 Kon. VIII : 65; verg. 1 Kron. XVIII : 3; 2 Kron. VIII : 3). Ook David heeft met dit land oorlog gevoerd (2 Sam. VIII : 3; X : 6). — *zegevierde hij,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *handelde hij goddeloos.* — Dat Saul al de genoemde volken overwon is zeker eenigszins overdreven; eerst David heeft hen werkelijk onderworpen; zie 2 Sam. V : 17—25; VIII : 1—5, 14; X; XII : 26—31. Maar zeker heeft hij zich tegenover hen doen gelden en Israëls land voor overvallen gevrijwaard.

48. *Amalek.* Zie op Gen. XIV : 7 en op XV : 2. Uit dit vers blijkt dat Amalek niet gekastijd werd om de XV : 2 opgegeven reden, maar omdat het door zijne strooptochten voor Israël lastig was. — *die het plunderden,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft het enkelvoud.

49. *Isjo* (volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Iswi*), waarschijnlijk eene verandering van *Isbaäl* of *Esbaäl,* 1 Kron. VIII : 33; IX : 39; over welken naam zie op 2 Sam. II : 8. — Behalve de hier genoemde zonen van Saul wordt XXXI : 2 en 1 Kron. VIII : 33 nog Abinadab genoemd; verg. op 2 Sam. XXI : 8. — *Merab, Michal.* Over de eerste zie XVIII : 16; 2 Sam. XXI : 8; over de tweede, later de vrouw van David, XVIII : 20, 27 v.; XIX : 11—17, 25, 44; 2 Sam. III : 13 v.; VI : 16—23; XXI : 8; 1 Kron. XV : 29.

50. *Ahinoam.* Zie XXV : 43; XXVII : 3; XXX : 5. — *Abner.* Zie over hem XVII : 55; XXVI : 5, 14 v.; 2 Sam. II, III. Hebr. t. heeft alleen hier *Abiner*; Gr. vert. altijd *Abenner.* — *Ner, Sauls oom.* Verg. X : 14—16.

51. *zonen,* volg. verb. t.; grondt. *zoon.* Dat Abiël de vader van Kis was weten wij ook uit IX : 1. Saul en Abner waren dus volle neven. Anders 1 Kron. VIII : 33; IX : 39.

52 De krijg tegen de Filistijnen was hevig zoolang Saul leefde; en waar Saul ook een krijgshaftigen en dapperen man zag, lijfde hij hem bij zijn leger in.

52. Dit vers behoort niet bij de voorgaande. Immers, zijn dáar in een kort overzicht de gewichtigste krijgsverrichtingen van Saul opgenoemd, hier vinden wij blijkbaar den aanhef van een nieuw bericht daaromtrent. Evenmin behoort het bij het vervolg; want, terwijl dit vers ons een verhaal van krijg met de Filistijnen doet verwachten, handelt H. XV over den veldtocht tegen Amalek. Waarschijnlijk heeft het bij een verhaal behoord dat verloren is gegaan, en is het hier ingeschoven om de meening te voorkomen dat met vs. 47—51 de geschiedenis van Sauls oorlogen ten einde zou zijn.

HOOFDSTUK XV.

De verwerping van Saul. — Samuel gebiedt Saul, Amalek met den banvloek te slaan (1—3). Saul gehoorzaamt, laat de Kenieten zich van de Amalekieten verwijderen, verslaat Amalek (4—7) en zondert daarna den koning en de beste stukken vee van het banvonnis uit (8 v.). Samuel, door Jahwe van deze overtreding verwittigd, gaat hem te gemoet (10—12); Saul veinst Jahwe's wil volbracht te hebben, maar wordt door het loeien en blaten der medegebrachte dieren verraden (13 v.); hij verontschuldigt zich, maar Samuel brengt hem zijne zonde tegen Jahwe onder het oog (15—19); Saul verdedigt zich door te zeggen dat het vee voor offers aan Jahwe bestemd is (20 v.); Samuel herneemt dat gehoorzaamheid beter is dan offeranden, en verklaart hem in Jahwe's naam vervallen van het koningschap (22 v.). Op Sauls bede dat Samuel met hem terugkeere, wendt deze zich af; Saul grijpt hem bij den mantel, die scheurt; waarop Samuel opnieuw hem verzekert dat Jahwe het koningschap van hem zal afscheuren (24—29). Samuel laat zich bewegen met Saul mede te gaan (30 v.), en doodt Agag (32 v.). Beiden keeren huiswaarts (34 v.).

Dit verhaal bevat geen geschiedenis; zie aantt. op vs. 4 en 8. Van denzelfden schrijver als XXVIII : 3—25; XXXI (ten deele), en wellicht I : 1—28; II : 11—26; III, behoort het tot de jongere stukken van ons boek. Verg. op vs. 1. De strekking van het verhaal is, aan te toonen dat Saul, hoewel op Jahwe's last gezalfd, door ongehoorzaamheid aan hem voor zich en zijn huis den troon verbeurd heeft. Deze voorstelling, in strijd met die van de oude overleveringen in IX—XI; XIII, XIV, waarin niet slechts Sauls dapperheid, maar ook zijne vroomheid geroemd wordt, moet dienen tot verklaring van het feit dat het huis van Saul voor dat van David heeft moeten plaats maken. Eene andere voorstelling van Sauls verwerping door Jahwe vinden wij XIII : 8—15*a*.

De denkbeelden over Jahwe en de ware godsvereering die hier worden uitgesproken (zie vs. 22, 23, 29) zijn dezelfde als die van de groote profeten der 8ste en 7de eeuw.

XV : 1 Eens zeide Samuel tot Saul: Mij heeft Jahwe gezonden om u tot
koning over zijn volk, over Israël, te zalven; luister dan naar Jahwe's
2 bevel.' Zoo zegt Jahwe der heirscharen: Ik heb gelet op hetgeen
Amalek aan Israël gedaan heeft, hoe hij hem in den weg trad, toen
3 hij optrok uit Egypte.' Daarom, ga, versla Amalek en tref hem en
al wat hij heeft met den banvloek; verschoon hem niet, maar sla dood
man en vrouw, kind en zuigeling, rund en schaap, kameel en ezel.
4 Dienvolgens riep Saul het volk op en monsterde het te Telam,
5 tweehonderd duizend man voetvolk en tien duizend ruiters.' Toen hij
nu de stad van Amalek bereikt en in het dal eene hinderlaag gelegd

1. *Mij — zalven.* Dit wijst terug op X : 1, niet op X : 17—XI : 15, waar Saul wel tot koning gekozen, maar niet gezalfd wordt; zie op X : 25, 26*a*. De schrijver van ons hoofdstuk heeft zeker IX : 1—X : 16 gekend, al stelt hij Samuel veel machtiger voor dan hij daar is; zie inl. op I : 1—IV : 1*a*.

2. Over *Amalek* zie op Gen. XIV : 7; over zijn aanval op Israël na den uittocht Exod. XVII : 1, 8—16; Deut. XXV : 17—19. De groote overeenkomst van laatstgenoemde plaats met de onze wekt het vermoeden dat onze schrijver haar, althans het geschrift waaraan zij door den schrijver van *Deuteronomium* ontleend werd (zie inl. op Deut. XXI : 10—21), gekend heeft en daarvan de inkleeding van zijn verhaal overnam.

3. *tref hem en,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *treft.* Over den banvloek zie op Exod. XXII : 20.

4. *Telam,* met verandering van éen klinker; grondt. *Telaim.* Zie op Joz. XV : 24. — *tweehonderd duizend man voetvolk,* een in vergelijking van XIII : 2 ongeloofelijk groot getal; Gr. vert. heeft *vierhonderd duizend.* — *ruiters,* volg. door gissing verb. t.; grondt. *met Judeërs,* wat geen zin geeft.

5. *de stad van Amalek,* de hoofdstad; zie op Deut. II : 9. — *eene hinderlaag gelegd had,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *getwist had.*

6 had,′ zeide hij tot de Kenieten: Gaat henen, verwijdert u uit het
midden der Amalekieten, opdat ik u niet met hen ombrenge; gij toch
hebt gunst betoond aan de Israëlieten, toen zij uit Egypte optrokken.
7 Zoo verwijderden zich de Kenieten uit het midden van Amalek.′ En
Saul sloeg Amalek van Telam af in de richting van Sjur, dat vóor
8 Egypte ligt,′ nam Agag, den koning van Amalek, levend gevangen,
9 en bande het gansche volk met het scherp des zwaards.′ Doch Saul
en het volk verschoonden Agag, alsmede het beste van het kleinvee
en van de runderen, de vette en gemeste dieren, en al wat van waarde
was, en wilden ze niet met den banvloek treffen; maar alle have van
geringe of geen waarde troffen zij met den banvloek.
10, 11 Hierop kwam Jahwe's woord tot Samuel:′ Het berouwt mij dat ik
Saul tot koning heb aangesteld; want hij heeft zich van mij afgekeerd
en mijne woorden niet ten uitvoer gebracht. Toen ontroerde Samuel
en riep den ganschen nacht tot Jahwe.
12 Toen Samuel den volgenden morgen Saul te gemoet ging, werd hem
medegedeeld: Saul is te Karmel gekomen, heeft zich een gedenkteeken
opgericht, is toen weder heengegaan en verder getrokken, afwaarts naar
13 Gilgal.′ Toen nu Samuel bij Saul was gekomen, zeide Saul tot hem:
Wees gezegend door Jahwe! Ik heb Jahwe's woord ten uitvoer gebracht.′
14 Hierop zeide Samuel: En wat is dan dat geblaat van schapen in mijne
15 ooren, en het geloei van runderen dat ik daar hoor?′ Saul hernam:
Van de Amalekieten hebben zij die medegebracht, dewijl het volk de
beste stukken van het kleinvee en van de runderen verschoond heeft,
om die aan Jahwe, uw god, te offeren; maar het overige hebben wij
16 met den banvloek getroffen.′ Nu zeide Samuel tot Saul: Houd op! Laat
mij u mededeelen, wat Jahwe van nacht tot mij gesproken heeft. Hij
17 zeide tot hem: Spreek.′ Samuel zeide: Waart gij niet te klein in eigen
oog om hoofd van Israëls stammen te zijn? Toch heeft Jahwe u tot
18 koning gezalfd over Israël.′ En nu heeft Jahwe u op een weg gezonden
en gezegd: Ga en sla hen die tegen mij gezondigd hebben, de Amale-
kieten, met den banvloek en voer krijg tegen hen, totdat gij hen hebt
19 uitgeroeid.′ Waarom hebt gij dan niet naar Jahwe geluisterd, maar
zijt gij op den buit aangevallen en hebt gij gedaan wat kwaad is in
20 het oog van Jahwe?′ Saul zeide tot Samuel: Ik heb naar Jahwe ge-

6. *Kenieten.* Zie op Num. X : 32 en inl. op Num. XIII, XIV. — *verwijdert u.* Hebr. t. laat volgen *gaat af*; volg. Gr. vert. weggelaten. — *de Israëlieten.* Hebr. t. laat *al* voorafgaan; volg. Gr. vert. weggelaten.

7. Zie XXVII : 8; Gen. XXV : 18. — *Telam,* volg. vs. 4 en XXVII : 8; grondt. *Hawila.* — *Sjur.* Zie op Gen. XVI : 7.

8. In strijd met dit bericht komt Amalek later nog voor, XXVII : 8; XXX; 2 Sam. VIII : 12; 1 Kron. IV : 42 v.; Ps. LXXXII : 8. Verg. op Num. XXIV : 20.

9. *de vette en gemeste.* Hier zijn een paar letters omgezet en eenige weggelaten. — *al — was,* niet slechts van de levende, ook van de levenlooze have. — *van geringe of geen waarde,* met kleine veranderingen, naar Gr. vert.

11. *Het berouwt mij.* Zie op Gen. VI : 6. Dat de schrijver deze uitdrukking hier en vs. 35 niet in letterlijken zin wil hebben opgevat blijkt uit vs. 29. — *ontroerde.* Het hier en 2 Sam. VI : 8 gebezigde woord wordt gewoonlijk van toorn gebruikt, maar kan elke heftige aandoening aanduiden. — *riep — nacht.* Jahwe's openbaring had des nachts plaats gehad; zie op III : 3. Samuel kon bidden om herroeping van het vonnis, waarbij hij zichzelven als zoenoffer kon aanbieden (verg. Exod. XXXII : 31 v.), of vragen dat Jahwe zijn volk om Sauls zonde niet straffen zou.

12. *Karmel.* Zie op Joz. XV : 55. — *heeft ... opgericht,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *richt ... op.* — *een gedenkteeken,* letterlijk *eene hand*; zie op 2 Sam. XVIII : 18. — *heengegaan — Gilgal,* dus in noordoostelijke richting; daar Gilgal in de Vlakte lag, ging hij daarheen *afwaarts*; over dit Gilgal zie op Joz. IV : 19.

17. *Waart — zijn?* volg. Gr. vert. Verg. IX : 21.

18. *die tegen mij gezondigd hebben,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de zondaars.* — *gij hen hebt uitgeroeid,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zij hen hebben uitgeroeid.*

20. *koning — medegebracht,* om hem als krijgsgevangene te dooden. Saul vermeldt dit, niet om toe

luisterd en den weg bewandeld waarop Jahwe mij gezonden heeft:
koning Agag heb ik medegebracht en Amalek met den banvloek ge-
21 slagen.' Doch het volk nam van den buit kleinvee en runderen, de
keur van het gebannene, om die aan Jahwe, uw god, te Gilgal te offe-
22 ren.' Maar Samuel zeide: Heeft Jahwe zooveel behagen in brandoffers
en slachtoffers als in gehoorzaamheid jegens hem? Zie, gehoorzamen is
23 beter dan offerande, en opletten beter dan rammenvet;' want weer-
spannigheid is zonde van waarzeggerij, en ongezeggelijkheid is afgoderij
en wichelarij; omdat gij Jahwe's woord hebt geminacht, acht Jahwe
u te min om koning te zijn.
24 Toen zeide Saul tot Samuel: Ik heb gezondigd; want ik heb den
last van Jahwe en uwe woorden overtreden, daar ik voor het volk be-
25 vreesd was en naar hen geluisterd heb.' Vergeef dan toch mijne zonde
26 en keer met mij terug, dat ik mij voor Jahwe nederwerpe.' Maar
Samuel zeide tot Saul: Ik keer niet met u terug; omdat gij Jahwe's
woord hebt geminacht, heeft Jahwe u te min geacht om koning over
27 Israël te zijn.' Meteen keerde Samuel zich, om henen te gaan. Saul
28 greep hem bij de slip van zijn mantel, en die scheurde.' En Samuel
zeide tot hem: Afgescheurd heeft Jahwe heden van u het koningschap
over Israël, en geven zal hij het aan uw naaste, die beter is dan gij.'
29 Ook liegt de Onwankelbare Israëls niet en hij heeft geen berouw;
want hij is geen mensch, dat hij berouw zou hebben.
30 Daarop zeide Saul: Ik heb gezondigd. Doch eer mij nu ten aanschouwen
van de oudsten mijns volks en van Israël, en keer met mij terug; dan
31 zal ik mij nederwerpen voor Jahwe, uw god.' Hierop keerde Samuel
terug en volgde Saul; en Saul wierp zich neder voor Jahwe.
32 Nu zeide Samuel: Brengt Agag, den koning van Amalek, tot mij.
En Agag kwam tot hem met wankelenden tred en zeide: Waarlijk,
33 bitter is de dood.' Samuel zeide: Zooals uw zwaard vrouwen kinderloos
heeft gemaakt, zoo zal uwe moeder kinderloos zijn onder de vrouwen.
En Samuel hieuw Agag in stukken voor Jahwe's aangezicht te Gilgal.
34 Daarop ging Samuel naar Rama, terwijl Saul huiswaarts keerde
35 naar Gibea Sauls.' En Samuel zag Saul niet weder tot den dag zijns
doods toe; en Samuel droeg rouw over Saul, hoewel Jahwe berouw had
dat hij Saul koning had gemaakt over Israël.

Vs. 29. Num. XXIII : 19.

te geven dat hij schuldig is, maar als daad van gehoorzaamheid; Samuel laat dit gelden en bepaalt zich verder bij de medegebrachte dieren.

22. De hier uitgesproken denkbeelden zijn in den geest der profeten, die de gehoorzaamheid aan hun, d. i. Gods, woord boven den uiterlijken eeredienst stelden.

23. *afgoderij en wichelarij*, onzekere lezing en vertaling. De woorden beteekenen letterlijk *nietigheid*, waarmede afgoden kunnen aangeduid worden, *en huisgoden* (*terafiem*); daar men zich van deze bediende om de toekomst uit te vorschen (zie op Gen. XXXI : 19), is hier het woord door *wichelarij* vertaald. Waarzeggen en wichelen worden hier als groote zonden voorgesteld; zie inl. op Deut. XVIII : 9—22 en aant. op Deut. XVIII : 10 v. Zoo werden zij echter in Samuels tijd nog niet beschouwd : IX : 6—X : 8 verg. X : 2, treedt hij zelf als waarzegger op en wordt door het volk als zoodanig geëerd, terwijl volg. XIX : 13—16 David een huisgod had.

25. *keer — nederwerpe.* Hij smeekt Samuel, met hem deel te nemen aan het offerfeest dat tot dank voor de overwinning op Amalek ter eere van Jahwe zou gevierd worden.

27. *Saul,* duidelijkheidshalve in pl. v. *hij*.

28. Verg. 1 Kon. XI : 31. — *uw naaste,* David; zie XVI : 1—13.

29. Verg. op Gen. VI : 6.

30. Zie vs. 24 v. — *Saul,* duidelijkheidshalve in pl. v. *hij*.

32. *met wankelenden tred,* zeer onzekere lezing en vertaling. — *bitter is de dood.* Hebr. t. laat hieraan voorafgaan *geweken is*; volg. Gr. vert. weggelaten.

35. *Samuel — toe.* Volg. XIX : 24 zijn zij toch nog weder met elkander in aanraking gekomen. — *Samuel droeg rouw over Saul,* blijkbaar tot aan zijn dood toe. Dit wordt ter eere van Samuel vermeld; anders XVI : 1; zie aant. aldaar. — *hoewel — Israël.* Zie op vs. 29.

HOOFDSTUK XVI: 1—13.

David gezalfd. — Jahwe zendt Samuel naar Bethlehem tot Izai, om een zijner zonen tot koning te zalven (1); hij moet voorgeven dat hij komt om te offeren (2 v.). Te Bethlehem gekomen, noodigt hij Izai en zijne zonen aan het offermaal (4 v.); hij vindt echter onder de aanwezige den door Jahwe uitverkorene niet (6—10). Maar vernemende dat Izai nog een zoon heeft, die de kudde weidt, laat hij dien halen, hoort van Jahwe dat dit de bedoelde is, en zalft hem (11—13).

Dit verhaal vormt een aanhangsel op H. XV; zie op vs. 1. Het is geschreven door iemand die meende, dat op het verhaal van Sauls verwerping moest volgen, hoe Jahwe door Samuel een nieuwen koning had laten zalven (verg. XV: 28). Daartoe verdichtte hij dit schoone verhaal, waarin hij leert dat de verheffing van David niet het gevolg van toevallige omstandigheden of eigen verdienste geweest is, zooals uit XVI: 14—23; XVII: 1—XVIII: 5 kon worden afgeleid, maar van de vrije verkiezing van Jahwe; en tevens het denkbeeld uitdrukt, dat Jahwe bij de keuze van een koning niet op uiterlijke voorrechten, maar op het hart let. Behalve hier komen Samuel en David nog XIX: 18—24 met elkander in aanraking; dat dit niet historisch is, zie op vs. 18 en inl. op XVIII: 30—XIX: 24.

XVI: 1 Jahwe zeide tot Samuel: Hoe lang zult gij rouw dragen over Saul,
terwijl ik hem te min geacht heb om koning te zijn over Israël? Vul
uwen hoorn met olie en ga op reis; ik zend u tot Izai, den Bethle-
2 hemiet; want ik heb mij uit zijne zonen een koning uitgelezen.' Maar
Samuel zeide: Hoe zou ik gaan? Als Saul het hoort, doodt hij mij.
Hierop zeide Jahwe: Gij moet eene koe medenemen en zeggen: Ik kom
3 om aan Jahwe te offeren.' Noodig dan Izai tot het offermaal; dan zal
ik u doen weten wat gij doen moet, en zult gij mij zalven hem dien
ik u zeggen zal.
4 Samuel deed wat Jahwe hem gezegd had. En toen hij te Bethlehem
kwam, gingen de oudsten der stad hem ontsteld te gemoet en vroegen:
5 Is uwe komst vrede?' Hij antwoordde: Ja. Ik kom om aan Jahwe te
offeren. Heiligt u en weest heden vroolijk met mij. Hij heiligde Izai
6 en zijne zonen en noodigde hen aan het offermaal.' Toen zij nu binnen-
kwamen en hij Eliab zag, dacht hij: Hier staat zeker Jahwe's gezalfde
7 vóor hem!' Doch Jahwe zeide tot Samuel: Let niet op zijn voorkomen
en zijne hooge gestalte; want ik acht hem te min; God toch ziet niet
op dat waarop de mensch ziet; de mensch ziet op het uiterlijk,
8 maar Jahwe ziet op het hart.' Toen riep Izai Abinadab en stelde hem
aan Samuel voor; maar hij zeide: Ook dezen heeft Jahwe niet uitver-
9 koren.' Nu stelde Izai Sjamma voor; maar hij zeide: Ook dezen heeft
10 Jahwe niet uitverkoren.' Zoo stelde Izai zijne zeven zonen aan Samuel
voor; maar Samuel zeide: Jahwe heeft geen van dezen uitverkoren.

1. *Hoe — Israël?* Deze woorden slaan terug op XV: 35, maar strooken er toch niet geheel mede. Immers, terwijl daar zonder eenige afkeuring gezegd wordt dat Samuel over Saul rouwde, wordt hij hier daarover door Jahwe berispt: het past niet dat iemand rouwt over een man dien Jahwe verworpen heeft.

2 v. De schrijver deinst er blijkbaar niet voor terug, de veinzerij waaraan Samuel zich schuldig maakt aan een gebod van Jahwe toe te schrijven; verg. inl. op Exod. VII: 8—XI: 10.

3. *tot,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *bij.*

4. *ontsteld,* daar zij duchten dat Samuel hun een of ander godsoordeel zal aankondigen. — *vroegen — vrede?* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hij zeide: Vrede is uwe komst.*

5. *Heiligt u.* Zie op Exod. XIX: 10. — *weest heden vroolijk,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *komt bij het offer.* — *Hij — zonen.* Hij zelf volbracht deze godsdienstige handeling aan Izai en zijne zonen te hunnen huize, terwijl de overige oudsten het ieder in zijn eigen huis deden.

7. *zijne hooge gestalte.* De schrijver denkt hierbij waarschijnlijk aan Saul, die trots zijne hooge gestalte, IX: 2; X: 23, toch aan Jahwe niet welbehagelijk was geweest. — *God — waarop de mensch ziet,* volg. Gr. vert.; Hebr. *niet wat de mensch ziet.*

8. Het is niet duidelijk, of Izai van Samuels opdracht kennis draagt en met het oog daarop zijne zonen voor Samuel plaatst, dan wel zonder van iets te weten hen als gasten aan den gastheer voorstelt. Uit vs. 11 schijnt te volgen dat het laatste het geval was. Samuel spreekt dus zijn oordeel over de zonen niet tot Izai, maar bij zich zelven.

9. *Sjamma,* evenzoo XVII: 13; elders, 2 Sam. XIII: 3; XXI: 21; 1 Kron. I: 13; XX: 7, heet hij *Sjimea.*

10. *zeide.* Hebr. t. laat nog volgen *tot Izai*; volg. Gr. vert. weggelaten.

11 Hierop zeide Samuel tot Izai: Zijn dit al de jongelieden? En hij
hernam: De jongste ontbreekt nog; die weidt de kudde. En Samuel
zeide tot Izai: Laat hem halen; want wij zullen niet aan tafel gaan
12 voordat hij hier is.' Toen liet hij hem halen. Hij nu was blozend en
had fraaie oogen en een flink voorkomen. En Jahwe zeide: Sta op,
13 zalf hem; want hij is het.' Toen nam Samuel den hoorn met olie en
zalfde hem te midden van zijne broeders. Van dien dag af en voortaan
kwam de geest van Jahwe op David en bleef op hem. En Samuel
stond op en ging naar Rama.

11. *De — kudde.* Blijkbaar wordt David door zijn vader niet veel geteld; daar al de zonen behalve hij tot deelneming aan het offermaal zijn geroepen. Deze voorstelling hangt samen met het doel van den schrijver, de voorkeur van Jahwe tegenover die der menschen te doen uitkomen; doch zie op vs. 18. — *wij — is.* Samuel laat Izai nog in den waan dat het offer de reden zijner komst is.

12. Opmerkelijk, dat bij den schrijver ondanks vs. 7 het uiterlijke blijkbaar zwaar weegt.

13. *Toen — zalfde hem.* Verg. X : 1. — *kwam — David.* Verg. X : 10. — *En — Rama.* De schrijver verliest het voorwendsel van Samuels komst, het offer, geheel uit het oog.

HOOFDSTUK XVI : 14—23.

David aan het hof. — Saul is door een boozen geest bezeten (14); hij wil op raad zijner hovelingen een speelman tot zich roepen en hoort den lof van David (15—18). Deze, door den koning ontboden, treedt bij hem in dienst (19—22) en brengt hem door zijn spel verlichting aan (23).

Dit is het eerste stuk dat wij bezitten uit de Geschiedenis van David, die in het Oude Geschiedboek is opgenomen en het hoofdbestanddeel van 1 Sam. XVI—2 Sam. VIII uitmaakt. Het kan er echter niet het begin van geweest zijn; dit is, waarschijnlijk bij de inlassching van XV; XVI : 1—13, verloren gegaan. Eene andere voorstelling van Davids komst aan het hof dan hier wordt gegeven treffen wij XVIII : 2 aan. Het vervolg van ons verhaal vinden wij XVIII : 6—29.

XVI : 14 De geest van Jahwe was van Saul geweken en een booze geest,
15 door Jahwe gezonden, maakte hem onrustig.' Daarom zeiden Sauls
dienaren tot hem: Zie eens, een booze geest der godheid verontrust u;'
16 onze heer bevele slechts, en zijne dienaren die voor hem staan zullen
iemand zoeken die bekwaam is de citer te bespelen. Als dan een booze
geest der godheid op u is, zal hij met zijne hand in het speeltuig
17 grijpen en zult gij beter worden.' Saul zeide tot zijne dienaren: Ziet
dan voor mij uit naar iemand die schoon kan spelen, en brengt
18 hem tot mij.' Hierop antwoordde een der knechten: Ik heb eens een
zoon gezien van Izai, den Bethlehemiet, ervaren in het spelen, heldhaftig, geoefend in den krijg, welsprekend, welgebouwd, en Jahwe is
met hem.
19 Toen zond Saul boden tot Izai met den last: Zend mij uw zoon
20 David, die bij de kudde is.' Hierop nam Izai een ezel, legde daarop
eene vracht brood, een zak wijn en een geitenbokje, en gaf dit aan
21 zijn zoon David voor Saul mede.' Zoo kwam David bij Saul en stond

14. Dat Saul door een boozen geest gekweld wordt is hieraan toe te schrijven dat Jahwe's geest van hem geweken is. Waarschijnlijk slaat dit terug op vs. 13, waar die geest op David komt. Dit verband is echter niet van den oorspronkelijken schrijver, die daarop in het vervolg nergens zinspeelt, maar eerst bij de inlassching van vs. 1—13 gelegd. In het oorspronkelijke verhaal werd waarschijnlijk geen verklaring van Sauls lijden gegeven. — *De geest — geweken.* Dat Jahwe's geest voortdurend op Saul rustte is nergens gezegd; wel, dat hij bij twee gelegenheden, voorbijgaand, op hem kwam, X : 10; XI : 6. — *een — gezonden.* Evenals de geest die een mensch tot groote en goede daden in staat stelt, wordt ook die welke hem laf en zwaarmoedig maakt van Jahwe afgeleid. In overeenstemming hiermede nam men aan, dat Jahwe zelf iemand verhardde of tot kwaad verleidde; zie op Exod. IV : 21 en op 2 Sam. XXIV : 1.

16. *die bekwaam is ... te bespelen,* volgens geringe tekstverandering.

18. David is hier niet, als vs. 11, een bijna vergeten herdersknaap, maar iemand die door zijne vele uitstekende hoedanigheden reeds de aandacht getrokken had. Blijkbaar kent de schrijver vs. 1—13 niet. — *Jahwe is met hem,* doet hem gelukken al wat hij onderneemt.

20. *legde — vracht,* uit Gr. vert. ingevoegd.

vóor hem; ja, toen deze hem zeer liefkreeg, werd hij zijn wapendrager '
22 en liet Saul aan Izai zeggen: Laat David mij blijven dienen; want hij
23 heeft gunst in mijn oog gevonden. ' En telkens als een booze geest
der godheid op hem was, nam David de citer en speelde er op; dan
kreeg Saul verademing: hij werd beter, en de booze geest week
van hem.

23. Het eerste *booze* is volg. Gr. vert. ingevoegd.

HOOFDSTUK XVII : 1—XVIII : 5.

David en Goliath. — De Filistijnen en de Israëlieten zijn tegenover elkander bij Socho gelegerd (XVII : 1—3); de reus Goliath daagt de Israëlieten tot een tweegevecht uit, om daardoor den strijd te beslechten (4—10); waarvan Saul en de Israëlieten verschrikt zijn (11). David gaat telkens van Saul naar zijne woonplaats heen en terug (12—15); terwijl de Filistijn dagelijks zijne uitdaging herhaalt (16). Eens wordt aan David opgedragen, aan zijne broeders mondvoorraad te brengen (17—19). In het kamp gekomen, gaat hij naar de troepen die tegenover den vijand staan (20—22). Daar hoort hij Goliaths uitdaging en wint nadere inlichtingen omtrent hem in; waarover hij door zijn broeder Eliab berispt wordt (23—30). Maar als men hetgeen hij gezegd heeft aan den koning overbrengt, laat deze hem halen; hij verklaart zich bereid om den Filistijn te bevechten en volhardt daarbij trots de bezwaren van Saul, die eindelijk toestemt (31—37). David trekt eene wapenrusting aan, die hij echter weer aflegt (38 v.); met steenen in de tasch en den slinger in de hand gaat hij op den Filistijn los (40 v.); deze vloekt hem met honende taal, maar David spreekt zijn vertrouwen op Jahwe uit (42—47). Hij treft Goliath met een slingersteen en slaat hem het hoofd af, waarop de Filistijnen vluchten, door de Israëlieten vervolgd (48—52). De legerplaats der Filistijnen wordt geplunderd, en David brengt Goliaths hoofd naar Jeruzalem (53 v.). Saul onderzoekt, wie de overwinnaar van Goliath is, en Abner brengt David tot hem (55—58); Jonathan sluit een vriendschapsverbond met David; Saul houdt hem aan zijn hof en stelt hem tot krijgsoverste aan (XVIII : 1—5).

Dit verhaal heeft wel tot het Oude Geschiedboek, maar niet tot de daarin opgenomen Geschiedenis van David behoord. Het laatste volgt hieruit dat het met het onmiddellijk voorgaande en volgende op menig punt in onverzoenlijken strijd is; zie op XVII : 14 v., 19, 25, 33 en XVIII : 5. Het is niet ongeschonden tot ons gekomen, maar omgewerkt en uitgebreid (zie op XVII : 12—15, 13 en 14 v.), en wel zóo dat wij niet altijd in staat zijn de oudere van de jongere bestanddeelen met zekerheid te scheiden.

De inhoud is niet historisch: niet alleen omdat hier van Davids komst aan het hof eene voorstelling wordt gegeven die met een ouder bericht (XVI : 14—23) geheel onvereenigbaar is (zie op XVII : 19, 55—58 en XVIII : 2); maar vooral, omdat het hier aan David toegeschreven heldenfeit, blijkens 2 Sam. XXI : 19 (verg. op 1 Kron. XX : 5), niet door hem, maar door zekeren Elhanan is volbracht. Blijkbaar is hier de dichtende overlevering aan het woord, die David, den gevierden volksheld, verheerlijken wil en het vertrouwen op Jahwe hoog boven het steunen op lichaamskracht en wapenen verheft.

Bij de bewerking van dit stuk ontbreekt voor XVII : 12—31, 55—XVIII : 5 de hulp van de oorspronkelijke Grieksche vertaling; de Grieksche overzetting van deze verzen die wij in eenige handschriften aantreffen is letterlijke vertaling van den tegenwoordigen Hebreeuwschen tekst en eerst later ingelascht. Het ontbreken der genoemde verzen in de oorspronkelijke Gr. vert. is hieruit te verklaren, dat òf de vertaler òf de schrijver van het Hebreeuwsche handschrift dat hij overzette ze wegliet, als in strijd met XVI : 13—23. Verg. op XVII : 12—15.

XVII : 1 De Filistijnen verzamelden hunne legers ten strijde en vereenigden
zich bij Socho dat tot Juda behoort; zij legerden zich tusschen Socho
2 en Azeka, te Efes-dammim. ' Ook Saul en de Israëlieten hadden zich
verzameld; zij legerden zich in het dal van de terebint en schaarden
3 zich in slagorde tegenover de Filistijnen. ' De Filistijnen stonden aan

1. Verg. op XIV : 52. — *Socho, Azeka.* Zie op Joz. XV : 35 en 48. — *dat* — *behoort,* tot onderscheiding van eene gelijknamige plaats; volg. Joz. XV : 35, 48 behoorden twee plaatsen met den naam *Socho* tot Juda. — *Efes-dammim,* 2 Sam. XXIII : 9; 1 Kron. XI : 13 *Pas-dammim,* onbekend.

2. *het dal van de terebint,* waarschijnlijk naar een of anderen heiligen boom aldus genoemd, komt, behalve in dit hoofdstuk, nog XXI : 10 voor.

den eenen, de Israëlieten aan den anderen kant tegen het gebergte
4 aan, zoodat het dal tusschen beiden was.' Toen trad uit de slagorde
der Filistijnen een voorvechter op, met name Goliath, uit Gath, zes
5 el en eene span lang;' een koperen helm op het hoofd, een geschubden
kolder aan; die kolder had aan koper een gewicht van vijf duizend
6 sikkelen;' voorts koperen scheenplaten aan de beenen, en eene koperen
7 strijdknots over den schouder;' de schacht zijner speer was als een
weversboom, en de spits zijner speer van zeshonderd sikkelen ijzer;
8 en zijn schilddrager ging voor hem uit.' Daar stond hij en riep de
slagorde van Israël toe: Waarom trekt gij uit om u ten strijde te
scharen? Ik ben immers de Filistijn, en gij zijt knechten van Saul?
9 Zoekt u een man uit die tot mij afkomt!' Indien hij in den strijd
tegen mij opgewassen is en mij verslaat, zoo zullen wij u tot knechten
zijn; maar indien ik hem overwin en versla, zoo zult gij ons tot
10 knechten zijn en ons dienen.' Voorts zeide de Filistijn: Ik tart heden
de slagorde van Israël: geeft mij een man, dat wij met elkander
11 strijden!' Toen Saul en gansch Israël deze woorden van den Filistijn
hoorden, werden zij vervaard en vreesden zeer.
12 David was de zoon van een Efratheër. Deze was uit Bethlehem in
Juda en heette Izai. Hij had acht zonen en was ten tijde van Saul
13 reeds een oud man, hoogbejaard.' De drie oudste zonen van Izai waren
Saul in den strijd gevolgd. Zijne drie zonen die ten strijde getrokken
waren heetten: de oudste Eliab, de tweede Abinadab en de derde
14 Sjamma;' en David was de jongste. Toen dan de drie oudsten Saul
15 gevolgd waren,' ging David telkens van Saul naar huis om de kudde
16 van zijn vader te Bethlehem te weiden.' En de Filistijn trad elken
morgen en avond toe en stelde zich in postuur, veertig dagen lang.
17 Eens zeide Izai tot zijn zoon David: Neem toch voor uwe broeders
deze maat geroost koren en deze tien brooden mede en breng het
18 ijlings in de legerplaats aan uwe broeders;' en deze tien stukken melk-
kaas moet gij den overste over duizend brengen. Vraag uwe broeders

4. *slagorde*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *legers*. — *een voorvechter*, onzekere vertaling. De Hebreeuwsche woorden beteekenen letterlijk *man van de beide middens* en duiden waarschijnlijk de krijgers aan die, voordat de slag begon, voor het front van het leger traden, om den vijand uit te dagen tot een tweegevecht. — *Gath*, eene der vijf Filistijnsche steden; zie op Joz. XI : 22 en op XIII : 3. — *zes el en eene span*, 3.41 meter.

5. *vijf duizend sikkelen*, 81.85 kilo.

6. *scheenplaten*, volgens andere klinkers; grondt. heeft het enkelvoud. — *strijdknots*. Zie op Joz. VIII : 18.

7. *zeshonderd sikkelen*, 9.82 kilo.

8. *Waarom — scharen?* Wat behoeft gij u allen ten strijde toe te rusten? Wij kunnen de zaak gemakkelijker uitmaken, nl. door een tweegevecht. — *de Filistijn*, de Filistijn bij uitnemendheid. Deze benaming voegt kwalijk in Goliaths mond; trouwens, dit geldt van de geheele zinsnede *Ik — Saul? Zoekt ... uit*, volg. Gr. vert. — *afkomt*, van de helling waar de Israëlieten geschaard waren, vs. 3. Goliath was in het dal afgedaald.

12—15. Deze verzen zijn zeer omgewerkt, ten einde den strijd tusschen dit verhaal en XVI : 1—13, 14—23 op te heffen; verg. op vs. 13, 14 v. Oorspronkelijk werd alleen verhaald dat Davids broeders in het leger dienden en hij zelf de kudde zijns vaders weidde.

12. Van David wordt hier gesproken alsof over hem nog niets was medegedeeld. — *Efratheër — Juda*, onzekere vertaling. Waarschijnlijk is een en ander ingelascht. Zie op Gen. XXXV : 19. — *hoogbejaard*, volgens geringe tekstverbetering; grondt. *gekomen onder de mannen*.

13. In het oorspronkelijke verhaal stond dat Izai behalve David slechts drie zonen had. De omwerker trachtte dit in overeenstemming te brengen met XVI : 10—23 (verg. 1 Kron. II : 13—15); vandaar de overlading in dit vers.

14 v. De afwezigheid der oudste broeders maakt het noodig dat David, die aan het hof is, telkens te huis komt om de kudde te weiden; alsof hij dit werk bij tusschenpoozen kon doen! Zóo tracht de omwerker overeenstemming te brengen tusschen XVI : 21, waar David reeds aan het hof verkeert, en vs. 28, 34—37, waar hij nog herdersknaap bij zijn vader is.

16. *veertig dagen*, een langen tijd. Zie op Gen. VII : 4.

17. *maat* (Hebr. *efa*), bijna 40 liter. — *geroost koren*. Zie op Lev. XXIII : 14.

19 naar hun welstand en neem van hen een pand in ontvangst.′ Saul en
zij en alle Israëlieten zijn in het dal van de terebint aan het krijg
voeren met de Filistijnen.
20 Den volgenden morgen maakte David zich op, droeg de zorg voor
de kudde aan een oppasser over, laadde op en ging heen, zooals Izai
hem geboden had. Toen hij aan den legerwal kwam, trokken juist de
troepen uit om zich in slagorde te scharen en hieven zij het krijgs-
21 geschreeuw aan.′ Terwijl nu Israël en de Filistijnen tegenover elkander
22 hunne slagorden opstelden,′ droeg David de zorg voor zijn goed over
aan den oppasser der bagage en liep naar de slagorde. Daar gekomen,
23 vroeg hij zijne broeders naar hun welstand.′ En terwijl hij met hen
sprak, zie, daar trad de voorvechter, Goliath de Filistijn geheeten, uit
Gath, uit de slagorde der Filistijnen op en sprak als boven gezegd is.
24 David hoorde het.′ Alle Israëlieten namen bij het zien van den
25 man de vlucht voor hem en waren zeer bevreesd.′ En een Israëliet
zeide: Hebt gij dien man wel gezien die daar optreedt? Hij treedt op
om Israël te tarten; en de koning zal den man die hem verslaat rijk
begiftigen, hem zijne dochter geven en zijne familie van dienst vrij-
26 stellen in Israël.′ Toen zeide David tot de mannen die bij hem stonden:
Wat zal men den man doen die dezen Filistijn verslaat en de schande
van Israël wegneemt? Wie toch is die Filistijn, zoo'n onbesnedene, dat
27 hij de slagorde tart van den levenden God?′ Hierop antwoordde het
volk hem gelijk boven vermeld is: Zoo en zoo zal den man gedaan
28 worden die hem verslaat.′ Toen Eliab, zijn oudste broeder, hem tot
die mannen hoorde spreken, ontstak hij in toorn tegen David en zeide:
Waartoe zijt gij hierheen gekomen en aan wien hebt gij de zorg voor
dat schamel kuddeke in de woestijn overgedragen? Ik ken uw over-
moed en uw boos hart; gij zijt hier gekomen om den strijd eens te
29 zien.′ David zeide: Wat heb ik nu gedaan? Het was immers slechts
30 een woord.′ Hiermede wendde hij zich van hem af naar een anderen
kant met dezelfde vragen, en het volk gaf hem hetzelfde bescheid als
den eersten keer.
31 Maar wat David gesproken had werd gehoord en aan Saul over-
32 verteld; waarop deze hem liet halen.′ David zeide tot Saul: Moge om
zijnentwil aan mijn heer de moed niet ontzinken; uw dienaar zal gaan en
33 strijden met dien Filistijn.′ Maar Saul zeide tot David: Gij kunt niet
losgaan op dien Filistijn om met hem te strijden; want gij zijt een
34 knaap, en hij is een krijgsman van jongs af.′ Hierop zeide David tot
Saul: Uw dienaar hoedde de schapen voor zijn vader; kwam dan een

19. Uit de hier aan David gegeven inlichtingen blijkt dat hij nog niet wist waar het oorlogsterrein was. Dit is in strijd met vs. 15, waar hij van het oorlogsterrein naar Bethlehem telkens heen en weer gaat, en met XVI : 21, waar hij Sauls wapendrager is.

20. *den legerwal*, verschansing die men ter verdediging om het leger opstelde.

23. *als boven gezegd is*, vs. 8*b*—10. Eene soortgelijke verwijzing vs. 27.

25. *een Israëliet*, volg. verb. t.; Hebr. t. *de Israëlieten* (*zeiden*). — *de koning — Israël.* Het verhaal vermeldt niet, in hoeverre Saul deze beloften jegens David is nagekomen. Volg. XVIII : 17—29 heeft Saul bij andere gelegenheden zijne dochter uitgeloofd. — *zijne familie van dienst vrijstellen*, ontheffen van heerendiensten en leveringen voor het hof en het leger. Zie VIII : 11—17; 1 Kon. IV : 7; V : 13—18; IX : 22; 2 Kon. IV : 13; verg. Deut. XXIV : 5.

26. David vraagt naar den bekenden weg, om de aandacht te trekken.

28. De schrijver die Eliab op zulk eene minachtende wijze David laat toespreken toont daardoor geen kennis te dragen van het verhaal van Davids zalving in het midden zijner broeders (XVI : 13). — *de woestijn.* Zie op Exod. III : 1.

29. *Het — woord.* Ik maakte immers slechts een praatje.

31. Hier wordt ondersteld, wat echter niet vermeld is, dat David zich had uitgelaten, den Filistijn wel te lijf te durven gaan. — *werd ... oververteld*, met verandering van klinkers.

32. *mijn heer*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *iemand.*

33. *een knaap.* Dit is in strijd met XVI : 18, waar David reeds een geoefend krijger is.

35 leeuw of beer en sleepte die een schaap van de kudde weg, ′ zoo ging
ik hem achterna, sloeg hem en reet het hem uit den muil; keerde
hij zich tegen mij, zoo greep ik hem bij den strot en sloeg hem dood. ′
36 Zoowel den leeuw als den beer heeft uw dienaar verslagen; en dien
Filistijn, dien onbesnedene, zal het als een van hen vergaan, want
37 hij heeft de slagorde getart van den levenden God. ′ Voorts zeide David:
Jahwe, die mij redde uit leeuwenmuil en berenklauw, hij zal mij redden
uit de hand van dien Filistijn. Toen zeide Saul tot David: Ga, en
Jahwe zal met u zijn.
38 Nu liet Saul David zijne kleederen aantrekken, zette hem een koperen
39 helm op het hoofd en deed hem een kolder aan; ′ daarna gordde David
over zijne kleederen heen zich het zwaard aan. Maar hij deed vergeefsche
moeite om te gaan; want hij was het niet gewoon. Zoo zeide David
tot Saul: Ik kan hierin niet voort; want ik ben er niet aan gewoon.
40 Hij legde ze dus af, ′ nam zijn stok in de hand, zocht vijf gladde
steenen in de beek op, deed ze in de weitasch, nam zijn slinger en
trad op den Filistijn toe.
42 Toen de Filistijn naar David keek en hem in het oog kreeg, verachtte
hij hem, omdat hij een knaap was, een blozende jongen met
43 een fraai voorkomen. ′ Daarom zeide de Filistijn tot David: Ben
ik een hond, dat gij met een stok op mij afkomt? En de Filistijn
44 verwenschte David bij zijne goden. ′ Voorts zeide de Filistijn tot David:
Kom maar op! Dan zal ik uw vleesch aan het gevogelte des hemels
45 en het wild gedierte geven. ′ Maar David zeide tot den Filistijn: Gij
treedt mij tegen met zwaard, speer en strijdknots; maar ik treed u
tegen met den naam van Jahwe der heirscharen, den god van Israëls
46 slagorde, dien gij getart hebt. ′ Heden levert Jahwe u aan mij over;
ik zal u verslaan, u het hoofd van den romp scheiden, en uw lijk,
benevens de lijken van het leger der Filistijnen, heden prijsgeven aan
het gevogelte des hemels en de wilde dieren; opdat de gansche aarde
47 erkenne dat Israël werkelijk een god heeft, ′ en deze gansche vergadering
erkenne dat niet van zwaard of speer de overwinning afhangt,
maar dat de krijg Jahwe aangaat, die u in onze hand zal geven.
48, 49 Toen de Filistijn zich opmaakte en David te gemoet ging, ′ stak
David de hand in zijne tasch, nam er een steen uit, slingerde dien
en trof den Filistijn in het voorhoofd. De steen drong door den helm
51 heen in het voorhoofd, en hij viel op zijn gezicht ter aarde. ′ IJlings
liep David toe, ging op den Filistijn staan, nam diens zwaard, dat hij
uit de scheede trok, doodde hem en hieuw er hem het hoofd mede af.

38. *zijne kleederen*, die van Saul.
39. *hij — moeite*, met omzetting van twee letters, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hij besloot*.
40. *vijf*. Zie op Gen. XLIII : 34. — *de weitasch*. In grondt. gaat hieraan vooraf *in zijn herderszak en*, waarschijnlijk eene kantteekening tot verklaring van het ongewone Hebreeuwsche woord dat door *weitasch* is vertaald. — Hebr. t. laat hierop volgen (41) *De Filistijn kwam steeds dichter bij David, terwijl de schilddrager voor hem uit ging*, volg. Gr. vert. weggelaten. Hier wordt ondersteld dat Goliath David reeds gezien heeft, wat eerst in het volgende vers verhaald wordt.
43. *een stok*, volg. Gr. vert., die er nog *steenen* bijvoegt; Hebr. t. *stokken*.
45. *met den naam*. Die naam is zijn wapen, omdat Jahwe de eer daarvan handhaven zal.
46. *uw lijk, benevens*, uit Gr. vert. ingevoegd.
47. *niet — afhangt*, volg. verb. t.; grondt. *Jahwe niet door zwaard of speer de overwinning geeft*. Verg. op Richt. VII : 1—8.
48. *ging*. Hebr. t. laat nog volgen *liep David ijlings naar de slagorde, den Filistijn te gemoet*; volg. Gr. vert. weggelaten.
49. *door — heen*, uit Gr. vert. ingevoegd. — Op dit vers laat Hebr. t. nog volgen (50) *Zoo behield David de overhand over den Filistijn met slinger en steen; hij versloeg den Filistijn en doodde hem zonderdat David een zwaard had*; volg. Gr. vert. weggelaten. De woorden zijn ingelascht om duidelijk te doen uitkomen dat David geen zwaard had, wat in vs. 51 ondersteld, maar niet gezegd wordt.

Toen de Filistijnen zagen dat hun held dood was, gingen zij op de
52 vlucht; ′ en de mannen van Israël en Juda maakten zich op, hieven
een krijgsgeschreeuw aan en zetten de Filistijnen na tot bij Gath en
tot aan de poorten van Ekron; zelfs lagen er verslagen Filistijnen in
53 den poortgang. ′ De Israëlieten, van het vervolgen der Filistijnen terug-
54 gekeerd, plunderden hunne legerplaats; ′ en David nam het hoofd van
den Filistijn en bracht het naar Jeruzalem, maar zijne wapenen legde
hij in zijne tent neder.
55 Toen Saul David den Filistijn zag te gemoet gaan, had hij tot Abner,
den legeroverste, gezegd: Wiens zoon is die knaap, Abner? waarop
Abner geantwoord had: Zoo waar als gij leeft, koning! dat weet ik
56 niet. ′ Hierop zeide de koning: Vraag gij dan eens, van wien die jonge-
57 ling een zoon is. ′ Toen nu David van het verslaan van den Filistijn
terugkeerde, haalde Abner hem en bracht hem, het hoofd van den
58 Filistijn in de hand, voor Saul. ′ Toen zeide Saul tot hem: Wiens zoon
zijt gij, knaap? waarop David antwoordde: Van uw dienaar Izai, den
Bethlehemiet.
XVIII : 1 Zoodra David zijn gesprek met Saul geëindigd had, voelde zich
Jonathan innig aan hem verbonden: hij kreeg hem lief als zich zelven. ′
2 Saul nam hem te dien dage bij zich en liet hem niet naar zijns vaders
3 huis terugkeeren, ′ en Jonathan sloot een verbond met David, daar
4 hij hem als zich zelven liefhad. ′ Derhalve deed hij den mantel dien
hij omhad af en gaf dien aan David, desgelijks zijne kleederen met
5 zwaard, boog en gordel. ′ David nu trok uit overal henen waar Saul
hem zond en was voorspoedig. Daarom stelde Saul hem over het krijgs-
volk aan, en dit was goed in het oog van het gansche volk, alsmede
van Sauls dienaren.

52. *de mannen van Israël en Juda.* Zie op XI : 8. — *Gath,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *het dal.* — *poortgang,* overdekten weg in de poort. Niet slechts tot aan, maar tot in de poort zetten de Israëlieten de Filistijnen na. Grondt. laat nog volgen *tot Gath en Ekron,* dat geen zin geeft en daarom is weggelaten.

54. In dit vers komt een en ander voor dat onze aandacht verdient. De verhaler vergeet dat *Jeruzalem* in dien tijd nog niet in de macht der Israëlieten was; zie 2 Sam. V : 6 v. Van Davids *tent* kan alleen gesproken worden in de onderstelling dat hij in het leger diende; wat wel in XVI : 21, maar niet in ons verhaal het geval is. Volg. XXI : 9 heeft David Goliaths zwaard niet voor zich gehouden, maar is dit in het heiligdom te Nob in bewaring gegeven. Hoogstwaarschijnlijk heeft dit vers door overwerking veranderingen ondergaan.

55. *Abner.* Zie op XIV : 50.

57. Het is alsof David dadelijk na Goliath gedood te hebben terugkeert en naar den koning gebracht wordt. De schrijver vergeet dat deze toen de Filistijnen vervolgde, vs. 52.

2. Volg. XVI : 22 was David reeds vroeger voorgoed aan het hof gekomen.

3. *verbond,* van vriendschap; verg. XIX : 1—7; XX; XXIII : 16—18; 2 Sam. IX; XXI : 7. — *daar — liefhad.* Er is alleen sprake van Jonathans liefde voor David. Dat David wederkeerig Jonathan liefhad (2 Sam. I : 26) en bereidwillig de hem aangeboden vriendschap aannam, wordt niet gezegd, maar stilzwijgend ondersteld.

4. Door deze handelwijze verklaarde Jonathan David voor zijn boezemvriend.

5. *stelde — aan.* Volgens vs. 13 is dit bij eene andere gelegenheid en met eene andere bedoeling geschied.

HOOFDSTUK XVIII : 6—29.

David, Sauls schoonzoon. — Saul en David worden door de Israëlietische vrouwen met muziek en zang ingehaald (6 v.); Saul wordt ijverzuchtig op David, omdat deze meer verheerlijkt wordt dan hij (8 v.); hij werpt naar hem met de speer, doch David wijkt bijtijds ter zijde (10 v.). Uit vrees voor David, verwijdert Saul hem van het hof door eene aanstelling tot krijgsoverste, maar wordt door Davids wapenroem nog meer voor hem beducht (12—15), terwijl het gansche volk David liefkrijgt (16). Saul belooft hem, indien hij zich dapper gedraagt, zijne oudste dochter Merab tot vrouw, maar geeft haar, als hij zijne belofte zou moeten nakomen, aan een ander (17—19). Zijne dochter Michal vat liefde voor David op (20), en Saul, David een strik willende spannen, laat hem aansporen, om hare hand te vragen (21 v.); als David bezwaar maakt wegens zijne armoede, doet Saul hem weten

dat hij geen ander bruidsgeschenk vraagt dan het bewijs dat hij honderd Filistijnen verslagen heeft (23—25); David levert dat bewijs en krijgt Michal tot vrouw (26); Saul wordt meer en meer voor David bevreesd en hem vijandig (28 v.).

Dit stuk is uit hetzelfde oude geschrift waaraan XVI : 14—23 ontleend is, maar hiervan niet het onmiddellijk vervolg; zie op vs. 6.

Evenals bij H. XVII, bestaat hier groot verschil tusschen den Hebreeuwschen en den Griekschen tekst. Hier evenwel is het niet, als daar, te verklaren uit verkortingen, door den Griekschen vertaler aangebracht, maar uit de onderstelling dat hij het verhaal in een oorspronkelijker vorm vóor zich had. Immers, lezen wij alleen de verzen die de Gr. vert. heeft, vs. 6—8*a*, 12*a*, 13—16, 20, 21*a*, 22—29*a*, achter elkander, dan hebben wij een welsluitend geheel: Saul, jaloersch op Davids wapenroem, verwijdert hem van het hof, wordt, naarmate David meer de liefde des volks wint, meer voor hem beducht, en tracht, door hem zijne dochter Michal tot vrouw te beloven, hem tot roekelooze daden te prikkelen, opdat hij sneuvele. In deze verwachting echter teleurgesteld, moet hij zijne dochter aan David tot vrouw geven en wordt meer en meer voor hem bevreesd. In dit verhaal nu, waarin wij niets missen, zijn inlasschingen ingevoegd door iemand die het wilde doen voorkomen dat Saul zijne vijandschap tegen David reeds dadelijk openlijk aan den dag gelegd en bovendien zich tegenover hem aan woordbreuk schuldig gemaakt had.

XVIII : 6 Eens toen zij, nadat David de Filistijnen verslagen had, terug-
kwamen, trokken de vrouwen uit alle steden van Israël, zingende en
dansende, met tamboerijnen, vreugdebetoon en cimbalen, koning Saul
7 te gemoet.′ En de spelende vrouwen zongen een beurtzang en zeiden:

Verslagen heeft Saul zijne duizenden,
David zijne tienduizenden.

8 Dit woord nu was kwaad in het oog van Saul, en hij zeide: Zij
hebben David de tienduizenden gegeven en mij de duizenden! Nu ont-
9 breekt hem nog slechts het koningschap.′ En Saul zag David van dien
10 dag af met wantrouwen aan.′ Den volgenden dag kwam een booze
geest der godheid op Saul, en hij ging in zijn huis als een profeet te
keer. David nu tokkelde als naar gewoonte met zijne hand het speel-
11 tuig, terwijl Saul de speer in de hand had.′ Daar slingerde Saul de
speer en zeide: Ik zal David aan den muur steken. Doch tot twee
malen toe wendde David zich van hem af.

12 En Saul werd bevreesd voor David; want Jahwe was met hem en
13 was van Saul geweken.′ Daarom verwijderde Saul hem van zich en
stelde hem tot overste over duizend aan. Zoo ging David ten aan-
14 schouwen van het volk uit en in;′ hij was voorspoedig in al wat hij

Vs. 7. XXI : 12; XXIX : 5.

6. *Eens — terugkwamen.* Saul en David houden samen een zegepralenden intocht, nadat David de Filistijnen overwonnen heeft. Het verhaal van die overwinning ontbreekt en is zeker bij het opnemen van XVII : 1—XVIII : 5 weggelaten. Men kan in plaats v. *de Filistijnen* ook vertalen *den Filistijn*; wat Goliath zou aanduiden. Onze vertaling strookt het best met vs. 7. — *zingende en dansende,* letterlijk *om te zingen in dansrijen,* volg. verb. t.; Hebr. t. *om te zingen en de dansrijen.*

8. Aan het begin van dit vers heeft Hebr. t. nog *En Saul ontstak zeer*; weggelaten volg. Gr. vert., met welke ook *in het oog van Saul* in pl. v. *in zijn oog* gelezen wordt.

9—11. Deze verzen zijn, soms woordelijk, ontleend aan XIX : 9 v.; doch terwijl zij daar volkomen op hunne plaats zijn, passen ze hier niet: de aanstelling van David tot krijgsoverste (vs. 13) wordt onverklaarbaar, als daaraan het bericht voorafgaat dat Saul zijne vijandige gezindheid tegen hem reeds openlijk getoond heeft.

10. *als een profeet.* Profeten stelden zich in hunne godsdienstige opgewondenheid vaak als razenden aan; verg. op 2 Kon. IX : 11.

11. *Doch — af.* De bedoeling is niet recht duidelijk. Het kan beteekenen: Saul slingerde de speer tweemaal, en David is het twee keeren ontkomen; maar ook: David heeft zich bij die éene gelegenheid tweemaal afgewend. Het waarschijnlijkste echter is dat de schrijver wil zeggen: hij is niet slechts eens (H. XIX), maar bij twee gelegenheden aan Sauls aanslagen ontkomen. In dit geval heeft hij zich zeer onnauwkeurig uitgedrukt.

13. Eene andere voorstelling vs. 5: daar wordt David wegens zijne verdiensten tot krijgsoverste bevorderd. — Het middel, door Saul aangewend om David van het hof te verwijderen, bewijst dat Saul zijne vrees en ijverzucht nog niet openlijk durfde toonen; anders vs. 9—11. — *Zoo — uit en in,* d. i. zoo voerde hij het volk ten strijde en weder huiswaarts.

15 ondernam, en Jahwe was met hem.′ En toen Saul zag hoe hoogst
16 voorspoedig hij was, werd hij voor hem beducht; ′ terwijl geheel Israël
en Juda David liefhad, omdat hij te hunnen aanschouwen uit- en inging.
17 Eens zeide Saul tot David: Zie, mijne oudste dochter Merab zal ik
u tot vrouw geven; betoon u slechts een dapper man en voer de oorlogen van Jahwe. Want Saul dacht: Laat niet mijne hand, maar die
18 der Filistijnen tegen hem zijn.′ Maar David zeide tot Saul: Wie ben
ik en wat is het geslacht mijns vaders in Israël, dat ik des konings
19 schoonzoon zou worden?′ Toen echter Merab, Sauls dochter, aan David
gegeven moest worden, werd zij tot vrouw gegeven aan Adriël, den Meholathiet.
20 Maar Michal, Sauls dochter, vatte liefde voor David op, en toen dit
21 aan Saul werd medegedeeld, stond het hem wel aan;′ hij dacht: Ik
zal haar aan hem geven, opdat zij hem ten valstrik worde en de hand der Filistijnen tegen hem zij. Zoo zeide Saul tot David: Heden zult
22 gij door huwelijk met de tweede mijn schoonzoon worden.′ Daarom
gelastte hij zijnen dienaren: Spreekt eens met David in vertrouwen en zegt: Zie, de koning heeft behagen in u, en al zijne dienaren hebben
23 u lief; tracht dan ’s konings schoonzoon te worden.′ Maar toen de die-
naren van Saul alzoo tot David spraken, zeide deze: Is het in uw oog eene kleinigheid, ’s konings schoonzoon te worden? Ik ben toch slechts
24 een arm en gering man.′ En Sauls dienaren deelden hem mede: Zoo
25 en zoo heeft David gesproken.′ Hierop zeide Saul: Gij moet aan David
zeggen: De koning verlangt geen anderen koopprijs dan honderd voorhuiden van Filistijnen, om wraak te nemen op ’s konings vijanden. Saul toch had overlegd, David door de hand der Filistijnen te doen
26 vallen.′ Toen nu zijne dienaren dit aan David overbrachten, stond
het hem wel aan, ’s konings schoonzoon te worden. Voordat de tijd
27 verstreken was′ maakte hij zich op en ging heen met zijne mannen,
versloeg tweehonderd man onder de Filistijnen, bracht hunne voorhuiden mede en telde ze den koning voor, om zijn schoonzoon te
28 worden. Hierop gaf Saul hem zijne dochter Michal tot vrouw.′ Maar
toen Saul zag en bemerkte dat Jahwe met David was en gansch Israël
29 hem liefhad,′ werd hij nog meer voor David bevreesd. Zoo was Saul
David voortdurend vijandig.

17—19. Dat deze verzen, die in Gr. vert. ontbreken, niet tot het oorspronkelijke verhaal behooren blijkt hieruit dat zij met het vervolg in strijd zijn (zie op vs. 22 v.). Zij zijn ingelascht om, tegenover vs. 27, waar Saul de belofte zijne dochter aan David te geven nakomt, hem de smet van de schending eener dergelijke toezegging aan te wrijven.

17. *Merab.* Zie op XIV : 49.

18. *wat is.* Hierna heeft Hebr. t. nog *mijn leven,* wat, als onverstaanbaar, volg. Gr. vert. is weggelaten.

19. *den Meholathiet.* Over *Mehola,* gewoonlijk *Abel-mehola,* zie op 1 Kon. IV : 12.

21. *opdat — zij.* Zie vs. 25. — *Zoo — worden.* Deze woorden zijn van den omwerker. De inlassching was noodig na de invoeging van vs. 17—19, doch is in strijd met het vervolg, waar David van dezen voorslag van Saul blijkbaar niets weet en door de hovelingen des konings moet worden aangespoord om Michals hand te vragen; zie verder op vs. 22 v. — *met de tweede,* volg. verb. t.; Hebr. t. *met twee.*

22 v. Noch de dienaren van Saul noch David hadden zoo kunnen spreken, indien het in de inlassching, vs. 17—19, verhaalde ware voorafgegaan.

25. *koopprijs.* Zie op Gen. XXXIV : 12. — *voorhuiden.* Daar de Filistijnen onbesnedenen waren, kon hierdoor worden bewezen dat de gesneuvelden werkelijk tot de Filistijnen behoorden.

26. *Voordat — was.* Deze zinsnede, die in Gr. vert. ontbreekt, dient, evenals de verandering in het volgende vers, om Davids heldenfeit te vergrooten: binnen den door den koning gestelden termijn doodde hij eens zooveel vijanden als deze geëischt had.

27. *tweehonderd.* Gr. vert. heeft *honderd.* Waarschijnlijk is de verdubbeling van den omwerker. — *telde ... voor,* volg. verb. t.; grondt. heeft het meervoud.

28. *gansch Israël,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Michal, Sauls dochter.*

29. Verg. vs. 12, 15.

HOOFDSTUK XVIII : 30—XIX : 24.

Sauls aanslagen op Davids leven; Davids vlucht. — Als David voorspoedig is in den strijd met de Filistijnen, maakt Saul zijn voornemen bekend David te dooden (XVIII : 30; XIX : 1*a*); Jonathan waarschuwt hem, belooft hem zijne voorspraak (1*b*—3) en weet zijn vader weder gunstig te stemmen (4—6); zoodat David aan het hof terugkeert (7). IJverzuchtig op Davids steeds stijgenden oorlogsroem, zoekt Saul hem met zijne speer te treffen (8—10); Michal laat David ontsnappen (11 v.), misleidt de boden van Saul (13—16), en verontschuldigt zich hierover bij dezen (17). David vlucht naar Rama tot Samuel (18); Saul zendt, tot drie keeren toe, boden uit om hem gevangen te nemen, maar dezen profeteeren met de profeten (19—21); hij zelf gaat, maar wordt eveneens door profetische geestvervoering aangegrepen (22—24*a*); vandaar het woord: Is Saul ook onder de profeten? (24*b*).

Het eerste gedeelte van dit stuk, XVIII : 30—XIX : 17, waarin verhaald wordt, hoe Saul, na eerst gepoogd te hebben in het geheim David uit den weg te ruimen, zich meer en meer door zijne ijverzucht zoo laat beheerschen dat hij hem openlijk naar het leven staat, is, met uitzondering van enkele woorden (zie op vs. 5), het vervolg van XVIII : 6—29 en, evenals dit, aan de Geschiedenis van David ontleend. Het overige, vs. 18—24 behalve XVI : 1—13 het eenige bericht waarin Samuel en David met elkander in aanraking komen, is van een veel jongeren schrijver. Het wil leeren, hoe Jahwe bij machte is zijn gunsteling te beschermen (zie op vs. 20), en tevens het ontstaan van het spreekwoord: Is Saul ook onder de profeten? verklaren; verg. op vs. 24.

XVIII : 30 De vorsten nu der Filistijnen trokken uit, en zoo dikwijls zij uit-
trokken was David voorspoediger dan al de dienaren van Saul, zoodat
XIX : 1 zijn naam zeer beroemd werd. ′ Daarom sprak Saul tot zijn zoon
Jonathan en al zijne dienaren er over, David ter dood te brengen.
2 Maar Jonathan, Sauls zoon, had groot behagen in David; ′ dies bracht
hij het aan David over en zeide: Mijn vader Saul zoekt u te dooden.
Neem u dus in acht, zet u morgen ochtend op eene verborgen
3 plaats neder en houd u schuil; ′ dan zal ik naar buiten gaan en naast
mijn vader blijven staan op het veld waar gij u bevindt; ik zal over
u tot mijn vader spreken, zien hoe het staat en het u overbrengen. ′
4 En Jonathan deed voor David een goed woord bij zijn vader Saul en
zeide tot hem: De koning bezondige zich toch niet aan zijn dienaar
David; want hij heeft niet tegen u gezondigd en zijne daden zijn u
5 tot groot voordeel geweest. ′ Hij heeft zijn leven op het spel gezet en
den Filistijn verslagen; zoodat Jahwe door hem eene groote zege aan
gansch Israël verschaft heeft. Gij hebt het gezien en er u in verheugd.
Waarom zoudt gij u dan aan onschuldig bloed bezondigen, door zonder
6 reden David te dooden? ′ En Saul luisterde naar Jonathan en zwoer:
7 Zoo waar als Jahwe leeft, hij zal niet ter dood gebracht worden. ′ Toen
ontbood Jonathan David en deelde hem al deze woorden mede. Daarna
bracht hij David tot Saul, voor wien hij verkeerde als gisteren en
eergisteren.

1—7. Deze verzen gaan van de onderstelling uit dat Saul van Jonathans vriendschap voor David niets weet; zij zijn dus van een anderen schrijver dan XVIII : 1—5 (verg. XX : 3), waar dit wel het geval is. Daarentegen vertoonen zij groote overeenkomst met H. XX: zoo hier als daar springt Jonathan bij Saul voor David in de bres, en heeft eene vooraf beraamde ontmoeting van de beide vrienden op het veld plaats. Ons verhaal staat echter bij het andere in duidelijkheid en aanschouwelijkheid van voorstelling ver achter (zie op vs. 2 v.) en is waarschijnlijk door den schrijver naar aanleiding daarvan opgesteld.

1. Blijkbaar wordt bedoeld dat Saul zijne vijandige gezindheid tegen David thans voor het eerst in den kring zijner hovelingen uitspreekt; straks, vs. 9—17, legt hij te dezen aanzien alle terughouding af en behandelt David openlijk als zijn tegenstander. Volgens den omwerker van XVIII : 6—29 had hij dit reeds vroeger gedaan.

2 v. De voorstelling is zeer onduidelijk: het is niet in te zien, waarom Jonathan het gesprek met zijn vader moet houden in de nabijheid van de schuilplaats van David, daar deze volg. vs. 7 hen toch niet verstaan kon. Zie op vs. 1—7.

3. *hoe het staat,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *wat.*

5. De hier en elders (XXI : 10; XXII : 10*b*, 13) voorkomende herinnering aan XVII : 1—XVIII : 5 bewijst, dat de samensteller, die dat stuk met de Geschiedenis van David (zie inl. op XVI : 14—23) verbond, met het oog daarop hier en daar wijzigingen in het oude geschiedverhaal heeft aangebracht. — *door hem,* volg. Gr. vert. ingevoegd.

8 Toen de oorlog opnieuw uitbrak, trok David uit, streed met de
Filistijnen en richtte eene groote slachting onder hen aan, zoodat zij
9 voor hem vluchtten.′ Nu kwam een booze geest van Jahwe op Saul,
terwijl hij, de speer in de hand, in zijn huis zat en David het speeltuig
10 tokkelde.′ Saul trachtte David met de speer aan den muur te steken,
maar hij week uit voor Saul, zoodat deze de speer in den muur slin-
11 gerde. Zoo vluchtte David en ontkwam.′ Doch in denzelfden nacht
zond Saul boden naar het huis van David, om er het oog op te houden,
ten einde hem den volgenden morgen te dooden. Maar Michal, Davids
vrouw, deelde het hem mede en zeide: Indien gij van nacht uw leven
niet in veiligheid brengt, zult gij morgen ter dood gebracht worden.′
12 En Michal liet David door een venster naar beneden, waarna hij op
13 de vlucht ging en ontsnapte.′ Hierop nam Michal den huisgod en
legde dien in het bed, legde den geitenharen doek aan het hoofdeinde
14 en dekte hem met de sprei toe.′ Toen nu Saul boden zond om David
15 gevangen te nemen, zeide zij: Hij is ziek.′ Daarop zond Saul de boden
om David te zien en gaf hun den last mede: Haalt hem op het bed
16 hierheen, opdat ik hem doode.′ De boden kwamen binnen, en daar
lag waarlijk de huisgod op het bed, met den geitenharen doek aan
17 het hoofdeinde!′ En Saul zeide tot Michal: Waarom hebt gij mij zoo
misleid en mijn vijand laten gaan, zoodat hij ontsnapt is? Hierop zeide
Michal tot Saul: Hij zelf zeide tot mij: Help mij om weg te komen;
anders dood ik u.

18 Toen David op de vlucht gegaan en ontkomen was, kwam hij bij
Samuel te Rama en verhaalde hem alles wat Saul hem gedaan had.
Hij ging met Samuel mede, en samen namen zij hun intrek in het
19 profetenhuis te Rama.′ Zoodra men aan Saul had medegedeeld: Zie,
20 David is in het profetenhuis te Rama —′ zond hij boden uit om David
gevangen te nemen. Maar toen zij de schare van profeten zagen, pro-
feteerend, Samuel als voorganger aan hun hoofd, kwam de geest Gods
21 op de boden van Saul en profeteerden zij mede.′ Toen men dit aan

9 v. Dit is blijkbaar de eerste keer dat Saul met de speer naar David werpt. Had de schrijver XVIII : 10 v. (zie inl. op XVIII : 6—29) gekend, dan zou hij dit op de eene of andere wijze hebben aangeduid.

9. Zie op XVI : 14.

11. Verg. Ps. LIX : 1. — *Doch* (volg. Gr. vert. ingevoegd) *in denzelfden nacht.* Dit is in Hebr. t. bij vs. 10 gevoegd. — *houden.* Hebr. t. laat volgen *en,* dat volg. Gr. vert. is weggelaten. Immers moesten de boden David niet ter dood brengen (verg. vs. 15), maar alleen verhinderen dat hij ontsnapte. Waarom zij hem niet 's nachts uit zijn huis halen, wordt niet gezegd.

13. *huisgod.* Zie op Gen. XXXI : 34. — *geitenharen doek,* zeer onzekere vertaling. Het voorwerp moest blijkbaar dienen om het boveneind van den huisgod gedeeltelijk te verbergen, zoodat men het voor een menschenhoofd kon aanzien.

14. *zeide zij,* wijzende op het bed waarin de huisgod lag.

15. Dat de boden van hunne bevinding aan Saul bericht gaven wordt hier en vs. 17 niet vermeld, maar als vanzelf sprekend ondersteld. — *om David te zien,* en zich dus met eigen oogen te overtuigen dat Michal waarheid had gesproken.

16. Nu de boden om het bed mede te nemen er dicht bij moeten komen, ontdekken zij de misleiding; den eersten keer, vs. 14 — dit schijnt bedoeld te zijn — had Michal het hun uit de verte laten zien.

17. Het vervolg van het verhaal vinden wij XXI : 1 vv.

18. *Rama,* Zie op I : 1. — *het profetenhuis* (*te Rama* is volg. Gr. vert. ingelascht), letterlijk *de woning, het verblijf.* Een dergelijk huis was waarschijnlijk ook te Gibea, X : 5 v., 10—12, zeker te Gilgal, 2 Kon. IV : 38—41; VI : 1—7. Waarschijnlijk was het de gemeenschappelijke woning van profeten, tevens de plaats waar zij, dikwijls onder leiding van een bekend profeet, hunne geestelijke oefeningen hielden; verg. op 1 Sam. X : 5.

20. *zagen,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zag.* — *profeteerden zij mede,* wierpen de kleederen van zich, sprongen als razenden en uitten in hartstochtelijke taal hun eerbied voor Jahwe en zijne trouwe dienaren. Daar geestdrift aanstekelijk is, is het hier verhaalde zeer licht te verklaren. De schrijver wil daarmede aantoonen, hoe machtig Jahwe is, die eerst de dienaren van den vervolger zijns gunstelings, straks hem zelven, door werking van zijn geest hun boos opzet doet vergeten, ja, hen tijdelijk van vijanden in vrienden verandert.

Saul deed weten, zond hij andere boden; maar ook zij profeteerden.
Nog eenmaal, voor den derden keer, zond Saul boden; maar ook dezen
22 profeteerden. ′ Nu ging Saul, in toorn ontstoken, zelf naar Rama. Bij
den grooten put in Sechu gekomen, vroeg hij: Waar zijn Samuel en
23 David? Men antwoordde hem: In het profetenhuis te Rama. ′ Zoo ging
hij van daar naar het profetenhuis te Rama. Maar ook op hem kwam
de geest Gods, en hij profeteerde onderweg al voortgaande, totdat hij
24 in het profetenhuis te Rama kwam. ′ Ook hij trok zijne kleederen uit,
profeteerde insgelijks voor het aangezicht van Samuel, viel neder en
bleef dien ganschen dag en nacht naakt liggen. Daarom zegt men:
Is Saul ook onder de profeten?

22. *in toorn ontstoken,* uit Gr. vert. ingevoegd. — *Sechu,* onbekend; Gr. vert. *Sefi,* dat ‚open plek' kan beteekenen.
23. *van daar,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *daar.*
24. Verg. X : 5 v. — *naakt.* Zie op Jez. XX : 2. — *Daarom — profeten?* Eene andere verklaring van den oorsprong van dit spreekwoord X : 10—12. Welke van beide de ware is, blijft onzeker. Het spreekwoord onderstelt alleen dat Saul bekend stond als een man dien men in het gezelschap van profeten niet zou verwachten. Het bedoelt dus niet eene blaam op Saul te werpen, zooals dan ook in H. X niet geschiedt. In ons verhaal daarentegen verkrijgt het een voor Saul ongunstigen zin en brandmerkt hem als een den profeten vijandig en daarom ongodsdienstig man.

HOOFDSTUK XX.

Jonathan en David. — David openbaart aan Jonathan zijne vrees dat Saul hem wil dooden (1—3), en verzoekt hem, uit te vorschen hoe zijn vader jegens hem gezind is (4—8); Jonathan belooft, dit te doen en hem in elk geval zijne bevinding mede te deelen (9—13), smeekt voor zich en de zijnen om Davids gunst, als deze koning zal wezen (14—16), en zweert hem trouw (17). Jonathan stelt een teeken waardoor hij David zal doen weten hoe Saul jegens hem gezind is (18—23). Als David tot twee keeren toe aan 's konings tafel gemist wordt, vraagt Saul aan Jonathan naar de reden (24—27), waarop deze een ontwijkend antwoord geeft (28 v.); Saul heft, in toorn ontstoken, de speer op tegen Jonathan, die gramstorig de tafel verlaat (30—34). Hij geeft aan David door het afgesproken teeken te kennen dat hij moet vluchten (35—39), en neemt daarna afscheid van hem (40—43).

Dit verhaal is van een schrijver die blijkbaar goed ingelicht was omtrent den tijd waarover hij handelt. Het is dus waarschijnlijk vrij oud, maar heeft toch oorspronkelijk geen deel van het Oude Geschiedboek uitgemaakt; want het is met de daar gegeven voorstelling van Davids vlucht (XIX : 1—17) in menig opzicht in strijd; zie op vs. 2, 6 v. en 26. Later is het, met andere stukken van verschillenden ouderdom, daarin opgenomen en is de eerste helft van vs. 1 en vs. 13*b*—16 ingelascht.

XX : 1 Uit het profetenhuis te Rama gevloden, kwam David tot Jonathan
en zeide tot hem: Wat heb ik gedaan, wat is mijne schuld, wat mijne
zonde in het oog van uw vader, dat hij mij naar het leven staat? ′
2 Hij zeide tot hem: Spreek zoo niet! Gij zult niet sterven. Zie, mijn
vader pleegt niets te doen, groot noch klein, zonder het mij te open-
baren; waarom zou hij dan deze zaak voor mij verborgen houden?
3 Het is niet waar. ′ David hernam: Uw vader weet zeer goed dat ik
gunst in uw oog gevonden heb; daarom denkt hij: Laat Jonathan dit
niet weten, opdat hij hem niet waarschuwe. Maar zoo waar als Jahwe
leeft en gij zelf leeft! er is slechts eene schrede tusschen mij en den
4 dood. ′ Toen zeide Jonathan tot David: Wat verlangt gij zelf dat ik

1. De eerste woorden van dit vers dienen om dit hoofdstuk met het voorgaande te verbinden; zie Inl.
2. De hier door Jonathan uitgesproken twijfel aan de booze plannen zijns vaders is, evenals Davids onzekerheid daaromtrent, volkomen onbegrijpelijk, niet alleen na XIX : 18—24, waar David reeds gevlucht is en Saul hem vervolgt, maar ook na XIX : 1—17, waar David de vlucht neemt nadat Saul een aanslag op zijn leven heeft gedaan; zie ook XIX : 1. Blijkbaar is de schrijver van dit hoofdstuk een ander dan die van genoemde verhalen.
3. *hernam,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zwoer.* — *Uw — heb.* Dit wist Saul volg. XIX : 1—7 nog niet; zie aant. aldaar. — *hem niet waarschuwe,* grootendeels volg. Gr. vert.; Hebr. t. *geen leed hebbe.*
4. *verlangt,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zegt.*

5 voor u doe?′ Hierop antwoordde David Jonathan: Zie, het is morgen
nieuwemaan, en ik moet volstrekt met den koning aanzitten. Doch
laat mij gaan! Ik zal mij tot overmorgen avond op het veld verschuilen.′
6 Indien uw vader, wat wel zeker is, mij mist, moet gij zeggen: David
heeft mij dringend verlof gevraagd, een vluchtig bezoek aan zijne
vaderstad Bethlehem te brengen, omdat daar het jaarlijksch offer voor
7 zijn gansche geslacht gebracht wordt.′ Zegt hij dan: Het is goed —
zoo heeft uw dienaar niets te vreezen; maar als hij in toorn ontsteekt,
houd u dan overtuigd dat van zijn kant het onheil vast besloten is.′
8 Betoon dan goedertierenheid aan uw dienaar; want gij hebt met uw
dienaar een bij Jahwe bezworen verbond gesloten. Heb ik werkelijk
schuld, dood gij mij dan zelf. Waarom zoudt gij mij tot uw vader
9 brengen?′ Toen zeide Jonathan: Spreek zoo niet! Ik zal zeker en vast,
zoodra ik overtuigd ben dat van mijns vaders kant het onheil over u
10 besloten is, het u doen weten.′ Nu zeide David tot Jonathan: Wie
zal het mij mededeelen, indien uw vader u een hard antwoord geeft?′
11 Toen zeide Jonathan tot David: Kom, laat ons naar buiten gaan, het
veld in. Nadat zij nu samen naar buiten gegaan waren, het veld in,′
12 zeide Jonathan tot David: Jahwe, de god van Israël, is getuige, dat
ik morgen of overmorgen mijn vader zal uitvorschen. Bemerk ik dan
dat hij David gunstig gezind is en zend ik u geen bericht om het u
13 te openbaren,′ dan moge Jahwe aan Jonathan zóo, ja meer nog, doen!
Indien het echter mijn vader goeddunkt dit onheil over u te brengen,
zal ik eveneens het u openbaren en maken dat gij ongedeerd wegkomt.
14 En Jahwe zij met u, zooals hij met mijn vader geweest is.′ Moogt
gij, indien ik dan nog leef, Jahwe's goedertierenheid aan mij bewijzen,
15 en indien ik gestorven ben,′ uwe goedertierenheid niet aan mijn huis
onttrekken tot in eeuwigheid! Moge zoo, wanneer Jahwe Davids vijanden
16 allen van den aardbodem afrukt,′ de naam van Jonathan niet losgerukt
worden van het huis van David! Jahwe zal het thuis zoeken bij David!′
17 En Jonathan bezwoer David nog meer, bij zijne liefde voor hem; want
hij had hem lief als zich zelven.

5. *nieuwemaan.* Zie op Num. XXVIII : 11—15. Uit onze plaats blijkt dat die dag reeds van oudsher feestelijk gevierd werd; verg. op vs. 6. — *ik* — *aanzitten.* David, de dagelijksche gast aan 's konings tafel (vs. 25—29), wordt bij gelegenheid van het feest der nieuwemaan aldaar stellig verwacht. — *overmorgen avond,* volg. verb. t.

6 v. Verg. op vs. 2.

6. *daar* — *gebracht.* Het gebruik zulk een jaarlijksch familieoffer te brengen — natuurlijk met daarop volgenden maaltijd — is in de oudheid algemeen.

8. *een* — *verbond.* Zie XVIII : 3 v.; dat het verbond onder aanroeping van Jahwe's naam gesloten werd wordt daar niet gezegd, maar spreekt vanzelf.

9. *Ik* — *weten.* Dat Jonathan in geval Saul zich gunstig over David uitliet hem dit eveneens zou doen weten wordt niet vermeld, omdat het vanzelf sprak.

10. *indien,* volg. Gr. vert.

12. *is getuige,* ingevoegd volg. Gr. vert. — *of,* volg. Lat. vert. ingevoegd.

13. *dan* — *doen!* Zie op Ruth I : 17. — *goeddunkt,* met verandering van klinkers. — *te brengen,* uit Gr. vert. ingevoegd. — *En Jahwe* — *is.* Jahwe make u koning, zooals hij het mijn vader gedaan heeft. Deze woorden, en vooral de in vs. 14—16 volgende, verwachten wij hier niet: waar de vrienden beraadslagen over de beste wijze om het doodsgevaar dat David dreigt af te wenden, is het minstens vreemd dat Jonathan van Davids aanstaande verheffing als van iets ontwijfelbaar zekers spreekt; voorts missen wij noode Davids antwoord op het verzoek van Jonathan in vs. 14, 15*a*, en eindelijk slaat vs. 17 niet op het onmiddellijk voorgaande, maar op vs. 12, 13*a* terug. Waarschijnlijk is vs. 13*b*—16 met het oog op XVI : 1—13 ingelascht.

14—16. In deze verzen zijn enkele veranderingen volg. Gr. vert. aangebracht.

15 v. *Moge zoo* — *David!* David moge, als hij koning is, Jonathans nakomelingen als leden zijner eigene familie behandelen; zie 2 Sam. IX : 6—13. Oostersche vorsten plachten bij hunne troonsbestijging de nog in leven zijnde leden van een vroeger huis uit den weg te ruimen; verg. 1 Kon. I : 12. Een dergelijk verzoek doet Saul aan David XXIV : 21 v.

16. *Jahwe* — *David!* volg. verb. t.; grondt. *Jahwe* — *de vijanden van David!* Uit vrees dat men over het hoofd van den geëerden koning een vloek zou uitspreken, werd het woord *de vijanden van*

18 Voorts zeide Jonathan tot hem: Morgen is het nieuwemaan. Dan
19 zult gij gemist worden, als uwe zitplaats onbezet blijft. ′ En overmorgen
zult gij zeker gemist worden. Begeef u dan naar de plaats waar gij u
op den bewusten dag hebt verscholen, en zet u bij den steenhoop aldaar
20 neder. ′ Dan ga ik den dag daarna met pijlen schieten om het wit te
21 treffen, ′ en zal den jongen gelasten: Ga en zoek den pijl op. Zeg ik
dan uitdrukkelijk tot den jongen: Zie, de pijl ligt van u af, hier naar
toe, raap hem op — kom dan; want dan zijt gij veilig en is er geen
22 gevaar, zoo waar als Jahwe leeft! ′ Maar zeg ik tot den jongen: Zie,
de pijl ligt van u af, verder — ga dan heen; want dan zendt Jahwe
23 u weg. ′ En wat wij met elkander hebben besproken, dat zal tusschen
24*a* mij en u blijven bestaan voor altijd. ′ Toen ging David op het veld
zich verschuilen.

24*b* Toen het nu nieuwemaan was, zette zich de koning aan tafel om
25 te eten. ′ Naar gewoonte nam hij zijne zitplaats tegen den muur in;
Jonathan zat tegenover hem, Abner naast hem, en de plaats van David
26 bleef ledig. ′ Maar Saul zeide er dien dag niets van; want hij dacht:
27 Hem zal iets overkomen zijn waardoor hij niet rein is. ′ Toen echter
daags na de nieuwemaan Davids plaats weder ledig stond, zeide Saul
tot zijn zoon Jonathan: Waarom is de zoon van Izai gisteren noch
28 heden aan tafel gekomen? ′ Jonathan antwoordde Saul: David heeft mij
29 dringend verzocht naar Bethlehem te mogen gaan. ′ Hij zeide: Laat
mij toch gaan; want wij hebben een familieoffer in de stad, en mijne
broeders hebben mij daartoe opontboden. Laat mij dus, indien ik gunst
in uw oog gevonden heb, stillekens heengaan, om mijne broeders te
30 bezoeken. Daarom is hij niet aan ’s konings tafel verschenen. ′ Toen
ontstak Saul in toorn tegen Jonathan en hij zeide tot hem: Gij vage-
bondenkind! zou ik niet weten dat gij met den zoon van Izai samen-
31 spant, tot schande voor u en voor de schaamte uwer moeder? ′ Want
zoolang de zoon van Izai op den aardbodem in leven blijft, zult gij
zelf en zal uw koningschap geen vastheid hebben. Laat hem dus hier-
32 heen halen; want hij is een kind des doods. ′ Jonathan antwoordde zijn
vader Saul en zeide tot hem: Waarom zou hij ter dood gebracht wor-
33 den? Wat heeft hij gedaan? ′ Maar Saul slingerde zijne speer tegen

er in geschoven. Desgelijks XXV : 22, waar Gr. vert. het mist; hier is het ook in haar tekst ingevoegd. Verg. nog 2 Sam. XII : 14.

19. *zult gij ... gemist worden,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zult gij ... afgaan.* — *op den bewusten dag,* zeer onzekere vertaling; letterlijk *op den dag van het werk* of *van de onderneming*; misschien wordt hiermede gedoeld op XIX : 1—7. — *den steenhoop aldaar,* volg. Gr. vert.

20. *Dan — schieten,* naar zeer onzekere tekstverbetering.

21. *den pijl,* hier en in het volgende vers volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de pijlen.*

22. *want — weg,* is het Jahwe’s wil dat gij heengaat.

23. *wat — besproken,* het door ons aangegaan verbond; verg. op vs. 8. — *zal ... blijven bestaan,* volg. verb. t.; grondt. *Jahwe.*

25. *den muur,* zeker den achtermuur der zaal, tegenover den ingang, dus de eereplaats. — *zat tegenover hem,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *stond op.*

26. Het wegblijven van David wekt bij Saul nog geen argwaan; hij verwacht hem blijkbaar den volgenden dag weer aan tafel. Onbegrijpelijk na H. XIX. Zie op vs. 2 en 6 v. — *Hem — is,* eene of andere geringe verontreiniging, die slechts tot den avond duurde; zie XXI : 4; Lev. XV : 16, 18; Deut. XXIII : 10 v. — Aan het einde van het vers heeft grondt. nog *daar hij niet rein is,* dat bij vergissing schijnt toegevoegd te zijn en daarom is weggelaten.

27. *nieuwemaan.* Hebr. t. laat nog volgen *de tweede*; Gr. vert. *den tweeden dag,* blijkbaar ter nadere verklaring van de voorafgaande tijdsbepaling ingelascht en daarom door ons weggelaten. — *weder,* duidelijkheidshalve ingevoegd.

28. *te mogen gaan,* volg. Gr. vert. ingevoegd.

29. *mijne — opontboden,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hij heeft mij opontboden, mijn broeder.*

30. *vagebondenkind,* letterlijk *zoon eener rondzwervende deerne;* het laatste woord volg. alle oude vertt. Saul wil hiermede niet iets kwaads van Jonathans moeder, Ahinoam, zeggen, maar Jonathan zelf smaden. — *met ... samenspant,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *in ... welbehagen hebt.*

hem, om hem te treffen. Toen begreep Jonathan dat zijn vader vast
34 besloten had David te dooden; ' hij stond van tafel op, gloeiend van
toorn, en at op dien tweeden dag der maand niet mede; want hij was
bedroefd om David en omdat zijn vader hem smadelijk bejegend had.
35 Den volgenden morgen ging Jonathan het veld in, tegen den be-
36 paalden tijd, met een kleinen jongen bij zich. ' Hij zeide tot zijn jongen:
Loop heen en zoek de pijlen op die ik ga afschieten. Terwijl nu de
37 jongen heenliep, schoot hij een pijl af, over hem heen; ' en toen de
jongen aan de plaats was gekomen waar de pijl dien Jonathan had
afgeschoten lag, riep Jonathan den jongen na: Ligt de pijl niet verder
38 van u weg? ' Voorts riep hij den jongen nog na: Rep u, maak voort,
draal niet! De jongen van Jonathan raapte den pijl op en bracht dien
39 aan zijn heer. ' De jongen nu wist van niets; alleen Jonathan en David
40 wisten van de zaak. ' Toen gaf Jonathan zijne wapenen aan zijn jongen
41 en zeide tot hem: Ga heen, breng ze naar de stad. ' Nauwelijks was
de jongen heengegaan, of David stond van bij den steenhoop op, viel
op zijn gelaat ter aarde en boog drie keeren, waarna zij elkander kusten
42 en aan elkanders borst langen tijd weenden. ' Hierna zeide Jonathan
tot David: Ga in vrede. Wat wij beiden in Jahwe's naam hebben
gezworen zal tusschen mij en u en tusschen mijn nakroost en het uwe
43 bestaan voor altijd. ' Hij stond op en ging zijns weegs, en Jonathan
ging de stad in.

33. *vast besloten had,* volg. Gr. vert.
34. *en omdat.* Het eerste woord is ingevoegd. — *hem,* Jonathan.
35. *Den volgenden morgen,* daags na het vs. 27—34 verhaalde, dus den tweeden dag na de nieuwe-maan; verg. vs. 20. — *tegen den bepaalden tijd.* Hierna heeft Hebr. t. nog *van David.* Ook in het volgende vers is naar Gr. vert. eene kleine verandering aangebracht.
37. De jongen blijft staan waar hij den pijl ziet liggen; maar Jonathan doet alsof de jongen zich vergist en de pijl verder weg ligt.
38. *bracht dien aan,* met verandering van éen klinker volg. Gr. vert.; Hebr. t. *kwam tot.*
40—42. Na de voorzorgen, door de beide vrienden genomen, is deze ontmoeting bevreemdend.
41. *den steenhoop,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *het zuiden.* — *langen tijd,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *totdat David het lang maakte.*
42. Zie op vs. 23. — *gezworen.* Hierop laat grondt. nog volgen *zeggende: Jahwe,* wat als onverstaanbaar is weggelaten.

HOOFDSTUK XXI : 1—XXII : 5.

David te Nob. — David komt te Nob bij den priester Ahimelech, veinst eene geheime opdracht van den koning te hebben en vraagt om levensmiddelen (XXI : 1—3); Ahimelech geeft hem van het toonbrood, alsmede het zwaard van Goliath (4—9). David vlucht naar Achis, den koning der Filistijnen (10); stelt zich uit vrees als een waanzinnige aan (11—13) en wordt door Achis weggezonden (14 v.). In de bergveste van Adullam verzamelen zich bij hem vierhonderd man (XXII : 1 v.); hij trekt naar Moab, waar hij zijne ouders in veiligheid brengt (3 v.), en keert, zijne schuilplaats verlatende, op last van een profeet naar Juda terug (5).

Dit gedeelte, met uitzondering van XXI : 10—15, is, evenals XXII : 6—23; XXIII : 1—13, ontleend aan de Geschiedenis van David en volgde daarin op XIX : 17. De samensteller, die het in het Oude Geschiedboek opnam, heeft er echter een en ander in gewijzigd; zoo heeft hij XXI : 8 v., met het oog op de door hem van elders overgenomen geschiedenis van David en Goliath (zie inl. op XVII : 1—XVIII : 5), ingelascht en daarvoor iets anders weggelaten; zie op XXI : 8 v. en op XXII : 14 v.

Veel jonger is XXI : 10—15, dat tot de toevoegselen bij het Oude Geschiedboek behoort. Dit verhaal bedoelt, de betrekking waarin David een tijd lang tot Achis, een koning der Filistijnen, gestaan heeft minder ongunstig en vernederend voor te stellen dan zij volgens het Oude Geschiedboek (XXVII; XXIX), zeker overeenkomstig de waarheid, was geweest. Dat David eenigen tijd vóor Sauls dood, evenals daarna, vazal der Filistijnen geweest is was een donker punt in zijne geschiedenis; de schrijver van XXVII; XXIX vergoelijkt het op zijne manier; die van XXI : 10—15 ontkent het. Zeker was zijn bericht oorspronkelijk niet bestemd om met XXVII en XXIX in éen geschrift te worden opgenomen.

XXI : 1 David nu kwam te Nob bij den priester Ahimelech. Ontsteld ging
deze hem te gemoet en zeide tot hem: Hoe komt het dat gij alleen
2 zijt en niemand bij u hebt?' David zeide tot den priester Ahimelech:
De koning heeft mij iets opgedragen en tot mij gezegd: Niemand
mag weten van de zaak waarvoor ik u uitzend en die ik u heb opgedragen.
dragen. Daarom heb ik mijne volgers op die en die plaats bescheiden.'
3 Indien gij een brood of vijf bij de hand hebt, geef mij die dan, of wat
4 gij maar hebt.' Hierop gaf de priester David ten antwoord: Gewoon
brood heb ik niet bij de hand; maar er is wel heilig brood. Als uwe
volgers zich maar van hunne vrouwen hebben onthouden, dan mogen
5 zij er van eten.' David antwoordde den priester en zeide tot hem:
Gisteren en eergisteren zijn wij reeds van onze vrouwen verwijderd
geweest; toen ik op weg-ging waren al mijne volgers rein, hoeveel
6 te meer zullen zij heden rein zijn, nu ik de reis volbracht heb.' Daarop
gaf de priester hem van het heilige brood; want er was geen ander
brood dan het toonbrood, dat van voor Jahwe werd weggenomen, om
als het weggenomen werd door versch brood vervangen te worden. —'
7 Te dien dage bevond zich daar een van Sauls dienaren, opgesloten
vóor Jahwe, met name Doëg, de Edomiet, de opperherder van Saul.
8 Voorts zeide David tot Ahimelech: Zie eens, of gij hier niet eene
speer of een zwaard bij de hand hebt. Want ik heb noch mijn zwaard
noch mijne wapenen medegenomen, daar het bevel des konings zoo
9 plotseling kwam.' De priester zeide: Het zwaard van Goliath, den

1. *Nob* lag in den stam Benjamin, een weinig ten noorden of noordoosten van Jeruzalem, en komt, behalve hier, nog XXII : 9, 11, 19; Neh. XI : 32; Jez. X : 32 voor. Van een heiligdom aldaar hooren wij elders niets; toch moet dit aanzienlijk geweest zijn, daar de priesterschap er talrijk was; zie XXII : 18. — *Ahimelech,* volg. XXII : 9—23 zoon van Ahitub, dus achterkleinzoon van Eli; zie XIV : 3, waar een andere zoon van Ahitub, Ahia, als priester in het leger van Saul voorkomt. Dat wij de afstammelingen van Eli na H. IV niet meer te Sjilo aantreffen wettigt het vermoeden dat het heiligdom aldaar in verval was, niet onnatuurlijk na het verlies der ark. Het is niet onmogelijk, dat het door de Filistijnen verwoest is en de profeet Jeremia, Jer. VII : 12, 14; XXVI : 6, 9 (verg. Ps. LXXVIII : 60), hierop doelt. Een bericht hierover zou dan in het Oude Geschiedboek tusschen VII : 1 en IX : 1 gestaan hebben en bij de invoeging van VII : 2—VIII : 22 zijn weggelaten. Maar zie op Jer. VII : 12. — *Ontsteld.* Ahimelech vermoedt dat er iets is voorgevallen, daar een zoo aanzienlijk persoon als David anders niet zonder gevolg zou komen.

2. Achter *weten* heeft Hebr. t. *iets,* dat volg. Gr. vert. is weggelaten. — *Daarom — bescheiden,* om, na mij eerst van mijn geheimen last gekweten te hebben, mij daar weer bij hen te voegen. Het laatste woord volg. Gr. vert.

3. *Indien,* volg. Gr. vert. — *vijf.* Zie op Gen. XLIII : 34.

4. *heilig brood,* toonbrood. Volg. Lev. XXIV : 5—9 mocht dit brood alleen door priesters worden gegeten; op grond daarvan wordt het Matth. XII : 3 v.; Marc. II : 25 v. (waar de priester, bij vergissing, Abjathar heet); Luc. VI : 3 v. David als wetsovertreding toegerekend dat hij er van at. Volgens ons verhaal echter was het eten van dat brood den leeken niet verboden, mits zij zich slechts sedert den vorigen dag (zie Lev. XV : 18) van huwelijksgemeenschap hadden onthouden. — *dan — eten,* volg. Gr. vert. ingevoegd. — Ahimelech spreekt alleen van Davids volgers; uit eerbied oppert hij het bezwaar ten aanzien van David zelven niet.

5. In de lezing en vertaling van dit vers is veel hoogst onzeker. David wil zeggen: daar mijne volgelingen sinds ik hen onderweg verliet niet tot hunne vrouwen zijn teruggekeerd, zijn zij zeker als ik weer bij hen kom rein.

6. *dat ... werd weggenomen,* volg. verb. t.; Hebr. t. heeft het meervoud.

7. Dit vers, dat den geregelden gang van het verhaal eenigszins stoort, dient om op te helderen, hoe Doëg de volg. XXII : 9 v. aan Saul verstrekte inlichtingen kon geven. — *opgesloten vóor Jahwe,* genoodzaakt tijdelijk binnen de heilige plaats te vertoeven, om van eene of andere onreinheid gereinigd te worden; zie Lev. XIII : 4, 11, 21 en verg. Neh. VI : 10.

8 v. Daar het verhaal over David en Goliath, dat hier als bekend ondersteld wordt, geen deel heeft uitgemaakt van de oorspronkelijke Geschiedenis van David (zie inl. op XVII : 1—XVIII : 5), moeten deze verzen, met XXII : 10 ten deele, door den samensteller van het Oude Geschiedboek zijn ingevoegd. Misschien heeft hij daarvoor iets anders weggelaten; waarschijnlijk een bericht hoe Ahimelech voor David de godheid raadpleegde. Althans, dat de priester dit voor David gedaan heeft wordt XXII : 9—15 ondersteld, maar het staat hier niet.

8. *Zie eens, of,* volg. Gr. vert. — *plotseling,* onzekere vertaling.

9. *Het — efod.* Anders XVII : 54; zie aldaar. Het gebruik buitgemaakte wapenen in een tempel op te hangen komt ook XXXI : 10 voor. — *den efod.* Zie op Richt. VIII : 27. — *En — hem,* ingevoegd volg. Gr. vert. — Het oorspronkelijke vervolg op dit vers is XXII : 1.

Filistijn, dien gij in het dal van de terebint verslagen hebt, hangt
daar in een laken achter den efod. Wilt gij dat medenemen, neem het;
want hier is geen ander. Toen zeide David: Zoo is er geen tweede!
Geef het mij. En hij gaf het hem.
10 Te dien dage maakte David zich op en vlood voor Saul. En hij
11 kwam tot Achis, den koning van Gath. ′ Achis' dienaren zeiden tot
hem: Dit is immers David, de koning des lands? Hem ter eere zongen
zij immers bij beurtzang:

Verslagen heeft Saul zijne duizenden,
David zijne tienduizenden.

12 En David nam deze woorden ter harte en werd zeer bevreesd voor
13 Achis, den koning van Gath. ′ Daarom gedroeg hij zich in hunne tegen-
woordigheid als een krankzinnige, stelde zich onder hunne handen
als een razende aan, trommelde op de deuren der poort en liet zijn
14 speeksel in zijn baard loopen. ′ Toen zeide Achis tot zijne dienaren:
15 Daar ziet gij een waanzinnige! Waarom brengt gij dien bij mij? ′ Heb
ik gebrek aan waanzinnigen, dat gij dezen hier gebracht hebt, opdat
hij mij zijn waanzin toone? Moet deze in mijn huis komen?
XXII : 1 David nu ging van daar zijns weegs en ontkwam naar de bergveste
van Adullam. Toen zijne broeders en zijne gansche familie dat hoorden,
2 kwamen zij daar bij hem; ′ ook verzamelden zich bij hem allen die in
benarde omstandigheden verkeerden, die een schuldeischer hadden en
die ontevreden waren, en hij werd hun hoofdman. Zoo waren bij hem
3 omstreeks vierhonderd man. ′ Van daar trok David naar Mispe in
Moab en zeide tot den koning van Moab: Laten mijn vader en mijne
moeder bij u blijven, totdat ik weet wat God met mij voor heeft. ′
4 Zoo stelde hij hen in de hoede van den koning van Moab, bij wien zij
5 bleven zoolang David in de bergveste was. ′ Maar de profeet Gad zeide
tot David: Gij moet niet in de bergveste blijven; ga heen en begeef
u naar het land Juda. En David ging heen en kwam te Jaär-hores.

10—15. Zie Inl.

10. *Achis* komt behalve in dit verhaal voor XXVII; XXIX; 1 Kon. II:39; verg. op Ps. XXXIV:1. — *Gath.* Zie op Joz. XI:22.

11. Zie XVIII:6—8. De hovelingen willen Achis bewegen om David uit den weg te ruimen. Volg. XXIX:5 spraken zij zoo bij eene andere gelegenheid. — *de koning des lands*, die, blijkens den lof hem toegezwaaid, bestemd is koning te worden.

13. *gedroeg hij zich ... als een krankzinnige*, met eene kleine verandering volg. Gr. vert. Zie Ps. XXXIV : 1. — *onder hunne handen*, als de hovelingen hem trachten vast te houden. — *trommelde*, volg. Gr. vert.

15. *Heb — toone?* Volg. Gr. vert. zijn deze woorden als vraag opgevat, wat in Hebr. t. niet het geval is. — *Moet — komen?* Na deze woorden verwachten wij te zullen hooren dat Achis David wegzendt. Dit is echter het geval niet, daar hier het verhaal ten einde is. De schrijver was blijkbaar geen ervaren verteller.

1. *van daar.* In het verband waarin dit vers thans voorkomt: van Gath; oorspronkelijk echter volgde het vers op XXI:9 en was het dus: van Nob. — *de bergveste*, volg. verb. t., naar vs. 4 en 5; eveneens 2 Sam. XXIII:13; 1 Kron. XI:15. Grondt. heeft *spelonk*; welke schrijffout ouder is dan de opschriften boven Ps. LVII en CXLII; zie aldaar. Bij eene bergveste denke men niet aan een op eene hoogte gelegen kasteel — wat het woord gewoonlijk beteekent — maar aan een berg met holen, geschikt om voor eene bende tot wijkplaats te dienen en waarvan dus licht eene bergveste gemaakt werd. — *Adullam.* Zie op Gen. XXXVIII:1.

2. *die een schuldeischer hadden*, en dus gevaar liepen om voor hunne schuld als slaven verkocht te worden; zie op 2 Kon. IV:1. — *die bitter gegriefd waren*, wegens onderdrukking door den koning of een anderen machthebbende.

3. *Mispe in Moab*, alleen hier. — *zeide — Moab.* Waarom David juist bij hem bescherming zocht, weten wij niet. Volg. Ruth IV:13, 21 v. was Davids overgrootmoeder eene Moabietische. Ook was het land der Moabieten niet ver van Bethlehem, Davids vaderstad. — *blijven*, volg. Lat. en Syr. vertt.; Hebr. t. *uitgaan.*

4. *stelde hij hen*, met verandering van éen klinker; grondt. *leidde hij hen.*

5. *Gad* komt nog voor 2 Sam. XXIV:11—25; 1 Kron. XXI:9—19; XXIX:29. — *Gij — blijven.* De volksheld mag niet van vreemden afhankelijk blijven en keere dus in zijn land terug. — *naar het land Juda.* Blijkbaar lag dus Adullam niet in Juda; waarschijnlijk was het Filistijnsch; verg. inl. op Gen. XXXVIII. — *Jaär-hores*, d. i. ‚het woud van Hores' (met verandering van éene letter; grondt. *Jaär-hareth*), eene onbekende plaats, die ook XXIII:15, 16 voorkomt.

HOOFDSTUK XXII : 6—23.

De moord van de priesters. — Saul verwijt zijnen hovelingen, dat niemand hem van Jonathans verbond met David iets heeft medegedeeld (6—8); Doëg verhaalt het voorgevallene te Nob (9 v.); waarop Saul Ahimelech en de andere priesters ontbiedt, hun rekenschap vraagt en hen, trots Ahimelechs verdediging, laat ter dood brengen en hunne stad uitmoorden (11—19); Abjathar ontkomt, vlucht naar David en wordt door dezen in bescherming genomen (20—23).

Zie inl. op XXI : 1—XXII : 5.

XXII : 6 Toen Saul hoorde dat David en de mannen die bij hem waren eene
bende gevormd hadden — hij zat te Gibea onder de tamarisk op de
hoogte, de speer in de hand, terwijl al zijne hovelingen bij hem
7 stonden —' zeide Saul tot de dienaren die bij hem stonden: Luistert
toch, Benjaminieten! Zal ook de zoon van Izai aan u allen akkers en
wijngaarden geven? u allen aanstellen tot oversten van duizend en
8 van honderd?' dat gij allen tegen mij hebt samengespannen, niemand
mij medegedeeld heeft dat mijn zoon met den zoon van Izai een verbond
heeft gesloten, en niemand uwer zich om mij bekommert, dat
mijn zoon mijnen dienaar tegen mij heeft opgestookt om mijn belager
9 te zijn, zooals thans het geval is?' Toen antwoordde Doëg, de Edomiet —
hij stond bij de dienaren van Saul — en zeide: Ik heb den zoon van
10 Izai te Nob bij Ahimelech, den zoon van Ahitub, zien komen.' Deze
heeft Jahwe voor hem geraadpleegd, hem teerkost verstrekt en het
zwaard van Goliath, den Filistijn, gegeven.
11 Nu ontbood de koning den priester Ahimelech, den zoon van Ahitub,
met zijne gansche familie, de priesterschap van Nob. Toen zij allen bij den
12 koning waren gekomen,' zeide Saul: Luister eens, zoon van Ahitub!
13 Deze zeide: Hier ben ik, mijn heer.' Saul zeide tot hem: Waarom
hebt gij met den zoon van Izai tegen mij samengespannen, door hem
brood en een zwaard te geven en voor hem de godheid te raadplegen,
dat hij als belager tegen mij zou opstaan, zooals thans het geval is?'
14 Ahimelech antwoordde den koning en zeide: Wie onder al uwe dienaren
is als David? betrouwbaar, schoonzoon des konings, toegang hebbende
15 tot uwe naaste omgeving, een geëerd man in uw huis!' Ben ik heden
begonnen de godheid voor hem te raadplegen? Verre van dien! Legge
dan de koning zijn dienaar en het gansche huis zijns vaders niets te
laste; want uw dienaar wist van dit alles niets, klein noch groot.'

6. *eene bende gevormd hadden*, letterlijk *samengekomen waren*, met omzetting van twee letters; grondt. *bekend geworden waren*. — *hij zat* — *stonden*. Er werd dus eene vergadering of een gerichtsdag gehouden. — *onder* — *hoogte*, het laatste woord volg. Gr. vert.; Hebr. t. *te Rama*. De hier vermelde tamarisk (verg. op Gen. XXI : 33) was een heilige boom op eene heilige plaats; zie op Gen. XII : 6.

7 v. Saul doet een beroep op hun eigenbelang. De Benjaminieten, door Saul als stamgenooten boven anderen begunstigd, hebben van den Judeër David geen voorrechten te wachten.

8. Saul heeft tot op dit oogenblik van Jonathans verbond met David niets geweten; dit komt overeen met XIX : 1—7, zie de aant. aldaar; doch verg. op XX : 3. — *een verbond*, uit Gr. vert. ingevoegd. — *bekommert*. Hierop laat grondt. nog volgen *en mij medegedeeld heeft*.

9. Zie XXI : 7.

10. *Deze* — *geraadpleegd*. Zie op vs. 14 v.

12. *Hier ben ik*. Zie op Gen. XXII : 1.

14 v. Ahimelech verantwoordt zich alleen op de beschuldiging, voor David de godheid geraadpleegd te hebben. Blijkbaar was dit de hoofdzaak in de aanklacht: daardoor toch kwam David te weten, welken weg hij moest inslaan, wat hij doen en laten moest. Opmerking verdient dat van hetgeen hier als hoofdzaak in de aanklacht tegen Ahimelech voorkomt XXI : 1—9 niets gemeld wordt. Waarschijnlijk is het daar door iets anders vervangen; zie op XXI : 8 v.

14. Ahimelech bedoelt: hoe kon ik vermoeden dat ik door David te helpen den koning mishagen zou? — *toegang* — *omgeving*, onzekere vertaling. Dezelfde uitdrukking 2 Sam. XXIII : 23.

15. *Ben* — *raadplegen?* Het vraagwoord is in Hebr. t. uitgevallen, maar wordt in Gr. vert. weergegeven. Ahimelech wil zeggen: David kwam immers telkens voor dat doel bij mij. Hoe kon ik dan iets kwaads vermoeden? — *en*, uit Gr. vert. ingevoegd. — *wist* — *niets*, van eene samenzwering van David tegen den koning.

16 Doch de koning zeide: Zonder genade zult gij, Ahimelech, met uwe
17 gansche familie ter dood gebracht worden.′ En de koning zeide tot
de trawanten, die bij hem stonden: Keert u tegen de priesters van
Jahwe en brengt hen ter dood; want ook zij zijn op de hand van
David, zij hebben geweten dat hij op de vlucht was en hebben
het mij niet medegedeeld. Maar de dienaren des konings wilden de
18 hand niet uitsteken om Jahwe's priesters neer te stooten.′ Daarom
zeide de koning tot Doëg: Keer gij u tegen de priesters en stoot hen
neer! En Doëg, de Edomiet, keerde zich tegen de priesters, stiet hen
neer en doodde op dien dag vijf en tachtig man, allen dragers van
19 het linnen schouderkleed.′ Ook de priesterstad Nob sloeg hij met het
scherp des zwaards: zoowel mannen als vrouwen, kinderen als zuigelingen,
20 runderen, ezels en schapen, met het scherp des zwaards.′ Slechts éen
zoon van Ahimelech, den zoon van Ahitub, met name Abjathar, ont-
21 snapte en vluchtte David achterna.′ Toen nu Abjathar aan David
22 mededeelde dat Saul de priesters van Jahwe had omgebracht,′ zeide
David tot Abjathar: Ik heb dien dag wel geweten dat Doëg, de Edo-
miet, daar was en het stellig aan Saul zou mededeelen; ik ben de
23 oorzaak geworden van den ondergang van uwe geheele familie.′ Blijf
bij mij; vrees niet. Want wie u naar het leven staat staat mij naar
het leven; gij zijt een mij toevertrouwd pand.

17. *trawanten,* letterlijk *loopers* (2 Kon. X : 25; XI : 4—21), omdat zij voor den wagen des konings uit liepen; 2 Sam. XV : 1; 1 Kon. I : 5.

18. *allen,* uit Gr. vert. ingevoegd. — *dragers — schouderkleed.* Zie op II : 18.

20. *Abjathar.* Zie over hem o. a. 2 Sam. XV : 24—29; XVII : 15; 1 Kon. I : 7 vv.; II : 26 v. en op II : 33.

22. *ik ben de oorzaak geworden van den ondergang,* volg. Gr. vert.

23. *u* en *mij.* Deze voornaamwoorden zijn volgens gissing omgezet; Gr. vert. heeft *waar ik plaats zoek voor mij zal ik plaats zoeken voor u.*

HOOFDSTUK XXIII : 1—13.

David te Keïla. — David, vernemende dat Keïla door de Filistijnen in 't nauw wordt gebracht (1), trekt, na twee keeren Jahwe geraadpleegd te hebben, daarheen en verdrijft hen (2—5); Abjathar is als priester bij hem (6). Saul roept het volk tegen David te velde (7 v.), en deze, door de godspraak vernomen hebbende dat Saul werkelijk zal komen en de burgers van Keïla niet te vertrouwen zijn, verlaat de stad en gaat een zwervend leven leiden (9—13).

Zie inl. op XXI : 1—XXII : 5.

XXIII : 1 Eens berichtte men aan David: Zie, de Filistijnen voeren krijg
2 tegen Keïla en plunderen de dorschvloeren.′ Toen vroeg David Jahwe:
Zal ik heengaan en die Filistijnen verslaan? Jahwe zeide tot David:
3 Ga, versla de Filistijnen en red Keïla.′ Maar Davids mannen zeiden
tot hem: Zie, wij zijn reeds hier in Juda in vrees, hoe zouden wij
4 dan naar Keïla trekken, naar het open veld der Filistijnen?′ Daarom
raadpleegde David Jahwe wederom, en deze gaf hem ten antwoord:
Maak u op, trek af naar Keïla; want ik geef de Filistijnen in uwe
5 hand.′ Dienvolgens trok David met zijne mannen naar Keïla, streed
tegen de Filistijnen, dreef hun vee weg en richtte eene groote slachting
6 onder hen aan. Zoo redde David de bevolking van Keïla.′ Abjathar

1. *Keïla.* Zie op Joz. XV : 44.

2. *vroeg — Jahwe.* Hoe, blijkt niet. Eerst vs. 6 wordt Abjathars efod en vs. 9 zijne hulp vermeld. Toch zal ook hier en vs. 4 wel bedoeld zijn dat David door hem Jahwe raadpleegde.

3. *hier in Juda,* in een bergland, vol schuilplaatsen. — *het open veld,* onzekere vertaling volg. Gr. t.; Hebr. t. *de slagorde.*

6. Dit vers staat hier vreemd; het zou beter na vs. 9 of XXII : 23 voegen. Wellicht is het van zijne plaats geraakt. — *en met hem ... afging,* grootendeels uit Gr. vert. ingevoegd; Hebr. t. heeft *afging* op eene andere plaats.

nu, de zoon van Ahimelech, had, toen hij naar David vluchtte en
met hem naar Keïla afging, den efod bij zich.
7 Toen men aan Saul had bericht dat David te Keïla was gekomen,
zeide hij: God heeft hem in mijne hand verkocht; want hij heeft zich
opgesloten, door eene stad met deuren en grendels binnen te gaan.'
8 Daarom riep Saul het gansche volk op ten strijde, met het plan naar
9 Keïla te trekken, om David en zijne mannen in te sluiten.' Maar toen
David te weten kwam dat Saul booze plannen tegen hem smeedde,
10 zeide hij tot den priester Abjathar: Breng den efod hier.' En David
zeide: Jahwe, god van Israël, uw dienstknecht heeft als zeker vernomen
dat Saul voornemens is naar Keïla te komen, om de stad wegens
11 mij te verwoesten.' Nu dan, zal Saul afkomen, zooals uw dienstknecht
vernomen heeft? Jahwe, god van Israël, deel het toch uwen dienst-
12 knecht mede! Jahwe antwoordde: Ja.' Toen zeide David: Zullen de
burgers van Keïla mij en mijne mannen aan Saul uitleveren? En Jahwe
13 antwoordde: Ja.' Dientengevolge maakten David en zijne mannen, om-
streeks zeshonderd, zich op, trokken uit Keïla en zwierven rond op
goed geluk af. En Saul, bericht ontvangen hebbende dat David uit
Keïla was ontkomen, zag er van af uit te trekken.

7. *verkocht,* volg. Gr. vert. Verg. op Richt. II : 14. — *want — gaan.* De vrijbuitersbende was in eene stad, die omsingeld kon worden, eer te vatten dan in het gebergte, met al zijne schuilhoeken.

11. Hebr. t. laat nog voorafgaan *Zullen de burgers van Keïla mij aan hem uitleveren,* wat, als bij ongeluk uit vs. 12 hierheen verdwaald, gedeeltelijk volg. Gr. vert., is weggelaten. — *Nu dan,* ingevoegd volg. Gr. vert.

13. *zeshonderd.* Evenzoo XXV : 13. In de bergveste van Adullam had hij er slechts *vierhonderd* (XXII : 2); dit getal heeft Gr. vert. ook hier. — *op goed geluk af,* letterlijk *waar zij zwierven.*

HOOFDSTUK XXIII : 14—XXIV : 23.

Sauls leven door David in de woestijn van En-gedi gespaard. — David, in de woestijn van Zif door Saul gezocht, ontvangt er een bezoek van Jonathan (XXIII : 14—18). De Zifieten bieden Saul aan, David aan hem over te leveren; welk aanbod Saul gretig aanneemt (19—24*a*). David, die naar de woestijn van Maon is gegaan, wordt daar door Saul vervolgd en ontsnapt alleen doordat Saul het bericht van een inval der Filistijnen krijgt (24*b*—28). Na de Filistijnen bestreden te hebben, gaat Saul David in de woestijn van En-gedi opzoeken (XXIV : 1—3); in eene spelonk binnengetreden, is hij in de macht van David, die zich met zijne volgers daar bevindt; maar deze vergenoegt zich met eene slip van Sauls mantel af te snijden (4—8*a*). Als Saul de spelonk heeft verlaten, roept David hem na, betuigt zijne onschuld en doet een beroep op Jahwe's rechtvaardigheid (8*b*—16); Saul is geroerd, prijst Davids gedrag en smeekt hem, als hij koning zal zijn, zijne nakomelingen te sparen (17—22); David zweert dit; waarna zij van elkander gaan (23).

Dit verhaal heeft groote overeenkomst met H. XXVI: de hoofdinhoud, het leven des konings door David gespaard, is dezelfde. In bijzonderheden loopen zij verre uiteen: in H. XXVI heeft het voorval plaats in de woestijn van Zif, hier in die van En-gedi, nadat Saul David vergeefs in die van Maon vervolgd heeft; daar in Sauls leger, waar David bij hem komt terwijl hij ligt te slapen, hier in eene spelonk, die Saul binnentreedt terwijl David zich daar bevindt. Niettemin hebben de twee verhalen allerlei ondergeschikte punten met elkander gemeen en zijn zij soms zelfs gelijkluidend; verg. XXIII : 19 met XXVI : 1; XXIV : 3 met XXVI : 2; XXIV : 5 met XXVI : 8; XXIV : 7, 11 met XXVI : 9, 11; XXIV : 10, 12 met XXVI : 18; XXIV : 15 met XXVI : 20; XXIV : 17 met XXVI : 17 enz. Dit kan onmogelijk toevallig zijn: de beide verhalen zijn stellig niet onafhankelijk van elkaar. Het onze is het jongste: onderscheiden trekken, die hier onduidelijk zijn of in het verhaal niet passen, zijn in H. XXVI volkomen op hunne plaats en dus daaruit in ons verhaal overgenomen; zie op XXIII : 14, 19, 24, XXIV : 15 en 17. De schrijver van XXIII : 14—XXIV : 23 heeft derhalve H. XXVI gekend, maar van het daar verhaalde eene andere voorstelling gegeven. Blijkbaar was daarbij zijn doel, David te verheerlijken: voor het XXVI : 5—12 verhaalde waagstuk van David, dat hij zijn held onwaardig acht, stelt hij eene toevallige, d. i. door Jahwe beschikte, ontmoeting in de plaats (zie op XXIV : 4). Voorts doet hij met nadruk uitkomen dat David, terwijl hij door Saul vervolgd wordt, door Jahwe wordt

gered (zie op XXIII : 26) en bestemd is Sauls opvolger te zijn (XXIII : 17; XXIV : 21), en laat hij weg wat met zijne denkbeelden over Jahwe in strijd is (zie op XXIV : 10).

Het verhaal is een der latere toevoegselen tot het Oude Geschiedboek. Toen het daarin werd opgenomen, is wellicht het een of ander bericht daaruit weggelaten; zie op XXV : 1. Het kan zijn dat dit het oudere verhaal, H. XXVI, zelf geweest is.

XXIII : 14 David hield zich op in de Woestijn in de bergvesten en nam zijn
verblijf op den berg in de woestijn van Zif; Saul zocht hem voortdu-
15 rend, maar God gaf hem niet in zijne hand, ' en David werd bevreesd,
omdat Saul was uitgetrokken om hem naar het leven te staan. David
16 nu was in de woestijn van Zif, in Hores. ' En Jonathan, Sauls zoon,
maakte zich op, ging naar David in Hores, versterkte hem in God '
17 en zeide tot hem: Vrees niet; want de hand van mijn vader Saul zal
u niet vinden. Gij zult koning worden over Israël, en ik zal na u de
18 eerste zijn. Ook weet mijn vader Saul dit zeer wel. ' En zij sloten met
elkander een verbond vóor Jahwe; waarna David in Hores bleef en
Jonathan huiswaarts keerde.
19 Toen trokken de Zifieten naar Saul te Gibea en zeiden: Weet gij
wel dat David zich bij ons schuilhoudt in de bergvesten in Hores, bij
20 den heuvel Hachila, ten zuiden van de wildernis? ' Indien gij dan, o
koning, lust hebt te komen, kom; wij nemen op ons, hem aan den
21 koning over te leveren. ' Daarop zeide Saul: Weest gezegend door
22 Jahwe, omdat gij u over mij ontfermd hebt! ' Gaat nu nog eens terdege
onderzoeken en nasporingen doen naar de plaats waar hij zich
bevindt, en vorscht uit wie hem daar gezien heeft; want men heeft
23 mij gezegd: Hij gaat met groote sluwheid te werk. ' Doet dan naspo-
ringen, onderzoekt alle schuilhoeken waar hij zich pleegt te verbergen
en brengt mij nauwkeurig bescheid. Dan zal ik met u gaan, en, zoo
hij werkelijk in het land is, hem opzoeken onder al de geslachten
van Juda.
24 Toen maakten de Zifieten zich op en trokken voor Saul uit naar
Zif. David nu bevond zich met zijne mannen in de woestijn van Maon,

14 v. Oorspronkelijk heeft hier niets gestaan dan dat David zich ophield in de woestijn van Zif; waarop dadelijk volgde dat de Zifieten hem aan Saul verrieden (vs. 19; XXVI : 1). Maar hij die ons verhaal in het Oude Geschiedboek inlaschte moest om Jonathans ontmoeting met David (vs. 16—18) hetgeen hij vond wel uitbreiden, en voegde er dus in dat Saul David voortdurend vervolgde, omdat die daad van Jonathan anders slecht paste bij het bericht van vs. 13, dat Saul van de vervolging had afgezien. In zijne aanduiding van de plaats waar David zich in die woestijn ophield bereidde hij tevens vs. 19 voor.

14. *de Woestijn*, van Juda; zie op Joz. XV : 61. — *den berg*, den heuvel Hachila, vs. 19; XXVI : 1. Dat David zich daar bevond leidt de schrijver ten onrechte af uit XXVI : 1; zie aldaar. — *de woestijn van Zif.* Zie op Joz. XV : 55.

15. *werd bevreesd*, volgens andere klinkers; grondt. *zag*. — *Hores*. Zie op XXII : 5.

16—18. Evenals hier, spreekt Jonathan ook XX : 13*b*—16 tot David over zijne toekomstige verheffing tot koning; wat in de oorspronkelijke verhalen van het Oude Geschiedboek, XVIII : 1—4; XIX : 1—7 het geval niet is.

16. *versterkte hem* (letterlijk *stevigde zijne hand*), bemoedigde hem door hem op Gods hulp en raad te wijzen. Dezelfde uitdrukking Richt. IX : 24; Neh. II : 18; Job IV : 3; Jez. XXXV : 3; Jer. XXIII : 14.

17. *na u de eerste*, letterlijk *voor u de tweede*. — *Ook — wel*. Zie XXIV : 22.

18. Zie op XVIII : 3.

19. Dit vers komt overeen met XXVI : 1, behalve de woorden *in de bergvesten in Hores*, welke plaatsbepaling met die van vs. 16 overeenkomt. — *den heuvel Hachila*, in de woestijn van Zif. In XXVI : 1 ligt hij niet *ten zuiden van* maar *tegenover*, aan den rand van, *de wildernis* (verg. op Gen. XVI : 12), wat zeker nauwkeuriger is; want vs. 24 heet ook de woestijn van Maon, die ten zuiden van die van Zif lag (zie op Joz. XV : 55), ten zuiden dier wildernis te liggen.

22. *hij — uit*, volg. verb. t.; Hebr. t. *zijn voet zal zich bevinden*. — *men*, volg. verb. t.; grondt. *hij*.

23. *brengt ... bescheid*, volg. verb. t.; grondt. *keert ... terug*.

24. *Toen — Zif*. Hierna verwachten wij te zullen vernemen, dat de Zifieten aan Saul komen berichten dat David zich in de woestijn van Maon bevindt, en dat Saul dan uitgaat om hem te zoeken. Dit wordt echter alleen ondersteld, niet gezegd. Zelfs hooren wij van de Zifieten niets meer. De voorstelling van XXVI : 1 v. is eenvoudiger en duidelijker. — *de woestijn van Maon*. Zie op Joz. XV : 55. — *de Vlakte*, d. i. aan den westelijken oever van de Doode Zee.

25 in de Vlakte, ten zuiden van de wildernis. ′ Maar toen Saul met zijne
mannen optrok om hem te zoeken, en men dit aan David mededeelde,
trok deze naar de rots die in de woestijn van Maon is. Saul, dit hoo-
26 rende, zette David achterna in de woestijn van Maon. ′ Daar trok Saul
met zijne mannen aan den eenen kant langs den berg en David met
de zijne er langs aan den anderen kant. David spoedde zich angstig
voort, om Saul te ontwijken, en Saul met zijne mannen omsingelde
27 David en de zijne, om hem te grijpen, ′ toen er een bode bij Saul
kwam met de tijding: Begeef u in aller ijl op weg; want de Filis-
28 tijnen hebben een inval in het land gedaan. ′ Zoo keerde Saul terug,
stakende het nazetten van David, en trok de Filistijnen te gemoet.
Daarom heeft men die plaats de rots der afscheiding genoemd.
XXIV : 1 En David trok van daar op en hield verblijf in de bergvesten van
2 En-gedi. ′ Zoodra nu Saul van zijn tocht tegen de Filistijnen was
wedergekeerd, deelde men hem mede: Zie, David houdt zich op in de
3 woestijn van En-gedi. ′ Toen nam Saul drie duizend man, uit gansch Israël
uitgelezen krijgers, en ging David en zijne mannen tegenover de Steen-
4 boksrotsen zoeken. ′ Bij de schaapskooien aan den weg gekomen, waar
eene spelonk was, ging Saul daarbinnen, om zijne voeten te overdekken,
terwijl David en zijne mannen zich achter in de spelonk bevonden. ′
5 Toen zeiden Davids mannen tot hem: Dit is de dag waarop Jahwe tot
u zegt: Zie, ik geef uwen vijand in uwe hand; doe met hem wat u
goeddunkt. En David stond op en sneed ongemerkt eene slip van Sauls
6 mantel af. ′ Maar daarna klopte hem het hart, omdat hij de slip van
7 Sauls mantel had afgesneden. ′ En hij zeide tot zijne mannen: Jahwe
beware mij, dat ik dit aan mijnen heer, Jahwe's gezalfde, doen en de
8*a* hand aan hem slaan zou! Want hij is Jahwe's gezalfde. ′ Zoo suste
David zijne mannen en liet hen niet toe tegen Saul op te staan.
8*b*, 9 En Saul stond op, verliet de spelonk en ging zijns weegs. ′ Nu
stond ook David op, verliet de spelonk en riep Saul na: Mijn heer
koning! Toen Saul omzag, boog David zich, het aangezicht ter aarde,
10 wierp zich neder ′ en zeide tot Saul: Waarom luistert gij naar de
woorden van menschen, als zij zeggen: Zie, David zoekt uw ongeluk? ′
11 Op dezen dag ziet gij met eigen oogen, hoe Jahwe u heden in de
spelonk in mijne hand heeft gegeven. Doch ik wilde u niet dooden,

25. *hem*, uit Gr. vert. ingevoegd. — *die ... is*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *en woonde.*

26. *met zijne mannen* is den eersten keer uit Gr. vert. ingevoegd. — *Toen — grijpen.* Op het oogenblik dat het gevaar het grootst was kwam de tijding die David redding bracht. De schrijver ziet daarin eene beschikking van Jahwe.

28. *de rots der afscheiding*, d. i. welke David van Saul scheidde. Welke de eigenlijke beteekenis van den naam dier rots was, is onbekend.

1. *En-gedi.* Zie op Joz. XV : 62.

4. De ontmoeting van David en Saul had dus — anders dan in H. XXVI — niet door Davids toedoen, maar volgens beschikking van Jahwe plaats. — *om — overdekken.* Zie op Richt. III : 24.

5. *Dit — goeddunkt.* Davids mannen zien in het feit dat Saul thans in Davids macht is eene aanwijzing van Jahwe dat David hem dooden moet. David antwoordt eerst (vs. 7) nadat hij metterdaad getoond heeft op hun voorslag niet te willen ingaan (vs. 5*b*).

6. *klopte hem het hart*, omdat hij met uitgetogen zwaard zoo dicht bij Saul gestaan had. Wat zou hij gedaan hebben indien deze hem bespeurd had? In H. XXVI zoekt hij zonder noodzaak het gevaar op en wordt hij dus anders afgeschilderd dan hier. — *mantel*, volg. Gr. en andere oude vertt. ingevoegd.

7. Denzelfden eerbied voor den geheiligden persoon des konings legt David aan den dag XXVI : 9, 11; 2 Sam. I : 14 v. Verg. op Exod. XXII : 28.

8*a*. *suste*, onzekere lezing en vertaling.

10. *Waarom — ongeluk?* De XXVI : 19 door David onderstelde mogelijkheid dat Saul door Jahwe was aangezet wordt hier niet genoemd. Blijkbaar achtte onze schrijver de daaraan ten grondslag liggende voorstelling van Jahwe Gode onwaardig.

11. *Op — gegeven.* Nu Saul David en zijne mannen uit de spelonk ziet komen, blijkt hem duidelijk, in welk gevaar hij verkeerd heeft. — *Doch — gespaard*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Doch hij zeide om u te dooden, maar mijn oog* (?) *heeft u gespaard.*

maar heb u gespaard en zeide: Ik zal de hand niet slaan aan mijn
12 heer; want hij is de gezalfde van Jahwe.′ Zie, ja, zie de slip van uw
mantel in mijne hand! Toen ik de slip van uw mantel afsneed heb
ik u niet gedood. Erken dan en zie dat ik niet met kwaad of boos-
heid omga en geen zonde tegen u begaan heb, hoewel gij het op mijn
13 leven gemunt hebt, om het weg te nemen.′ Jahwe zal richten tus-
schen mij en u en mij op u wreken; maar mijne hand zal niet tegen
14 u opgeheven worden.′ Zooals het spreekwoord der ouden zegt: Van
boozen komt boosheid. Maar mijne hand zal niet tegen u opgeheven
15 worden.′ Wien is de koning van Israël achternagetrokken? wien ver-
16 volgt gij? Een dooden hond, eene enkele vloo.′ Jahwe zal scheids-
rechter zijn en richten tusschen mij en u. Hij zie toe, kome voor mijne
zaak op en verschaffe mij recht tegenover u.
17 Toen David deze woorden tot Saul had ten einde gebracht, zeide
Saul: Is dat uwe stem, mijn zoon David? En Saul verhief zijne stem
18 en weende.′ Hij zeide tot David: Gij zijt rechtschapener dan ik. Want
19 gij deedt mij goed, en ik deed u kwaad.′ Gij hebt mij heden eene
groote weldaad bewezen: Jahwe had mij in uwe hand overgeleverd,
20 maar gij hebt mij niet gedood.′ Zal iemand, wanneer hij zijn vijand
aantreft, hem rustig zijns weegs laten gaan? Jahwe zal u goed ver-
21 gelden voor hetgeen gij mij heden gedaan hebt.′ En nu, ik weet dat
gij zeker koning zult worden en het koningschap over Israël duurzaam
22 in uwe hand blijven zal.′ Zweer mij dan bij Jahwe, dat gij mijne
nakomelingen niet uitroeien zult, noch mijn naam uit mijns vaders
23 huis delgen.′ David zwoer dit aan Saul; waarop Saul huiswaarts keerde
en David met zijne mannen naar de bergveste optrok.

12. In Hebr. t. begint het vers met *en mijn vader*, wat volg. Gr. vert. is weggelaten.

14. *Van — boosheid.* Hieruit dat ik u geen leed heb gedaan blijkt dat ik geen booze ben. Verg. Matth. VII : 17 v. — *Maar — worden*, wellicht bij vergissing uit vs. 13 herhaald.

15. Dezelfde hondendeemoed, niet onnatuurlijk in den onderdaan tegenover den gezalfde van Jahwe, wiens macht door geen wet beperkt was, ook XXVI : 20; 2 Sam. IX : 8. De woorden zijn echter daar meer dan hier in overeenstemming met den toon der rede.

17. Deze vraag voegt na vs. 9—16 slecht; zij is ontleend aan XXVI : 17, waar zij zeer gepast is.

19. *Gij — bewezen*, volgens geringe tekstverandering; Hebr. t. *Gij hebt heden medegedeeld welke weldaad gij mij bewezen hebt.*

20. *rustig zijns weegs*, letterlijk *op een goeden weg. — voor — hebt*, met omzetting van een paar woorden, volg. Gr. vert.

21 v. Dit is, met XXIII : 17, de eenige plaats waar Saul van Davids toekomstige verheffing op den troon gewaagt; volgens de oorspronkelijke verhalen van het Oude Geschiedboek wist hij daarvan niet. Ook XXVI : 25 wenscht Saul David alleen toe dat hij voorspoedig zij. De schrijver die hem de voorwetenschap van Davids koningschap toedicht leefde in een tijd toen Davids geslacht reeds geruimen tijd op den troon had gezeten; vandaar de voorspelling *en het koningschap over Israël duurzaam in uwe hand blijven zal.*

HOOFDSTUK XXV.

David en Nabal. — Samuel sterft en wordt begraven (1*a*). David trekt naar de woestijn van Maon (1*b*) en laat aan Nabal, als deze het feest van het schaapscheren viert, een geschenk vragen (2—9); deze geeft een weigerend antwoord (10 v.), waarop David met vierhonderd man tegen hem optrekt (12 v.). Nabals vrouw, Abigail, hiervan onderricht (14—17), laadt vele levensmiddelen op en gaat daarmede David te gemoet (18 v.). Als zij den vertoornden David tegenkomt (20—22), werpt zij zich voor hem neder, keurt het gedrag van haar echtgenoot af, betuigt haar leedwezen Davids boden niet te hebben gezien, en biedt hem het geschenk aan (23—27); zij smeekt hem geen bloed te vergieten; waarover hij, als hij eenmaal koning zal zijn geworden, berouw zou hebben (28—31). David ziet van zijn voornemen af en neemt haar geschenk aan (32—35). Nabal, het voorgevallene van zijne vrouw vernemende, krijgt een toeval en sterft weldra (36—38). David ziet in den dood van Nabal eene straf van Jahwe, vraagt Abigail tot vrouw, die toestemmend antwoordt en terstond naar hem heentrekt (39—42). Behalve Abigail, had David Ahinoam gehuwd (43); terwijl Saul Michal aan een ander tot vrouw gaf (44).

Dit hoofdstuk is, uitgenomen vs. 1*a*, aan het Oude Geschiedboek, en wel aan de daarin opgenomen Geschiedenis van David ontleend, maar volgde niet onmiddellijk op XXIII : 13 (zie op vs. 1). De inhoud is waarschijnlijk geloofwaardig. Davids verhouding tot de rijke veehoeders in de Woestijn wordt hier naar het leven geteekend. Intusschen komt, gelijk te verwachten was, hier en daar duidelijk uit, dat de schrijver tamelijk ver afstaat van den tijd waarin het verhaal ons verplaatst, o. a. in vs. 28—31, waar Abigail aan David voorspelt dat Jahwe hem een duurzaam huis zal stichten; verg. op XXIV : 21 v.

XXV : 1*a* Samuel stierf, en gansch Israël verzamelde zich, bedreef rouw over
hem en begroef hem in zijn huis te Rama.
1*b* David nu maakte zich op en ging af naar de woestijn van Maon. ′
2 Nu was te Maon een man die zijn bedrijf in Karmel had. Deze man
was zeer vermogend: hij had drie duizend schapen en duizend geiten.
3 Eens, toen hij zijne schapen in Karmel schoor — ′ de man heette
Nabal, en zijne vrouw Abigail; de vrouw had een scherp verstand en
eene schoone gestalte, maar de man was ruw en slecht van gedrag;
4 hij was een Kalebiet — ′ toen dan David in de woestijn hoorde dat
5 Nabal zijne schapen schoor, ′ zond hij tien zijner volgers, tot wie hij
zeide: Trekt op naar Karmel, begeeft u tot Nabal, vraagt in mijn
6 naam naar zijn welstand ′ en zegt: Ik ben uitgeput, terwijl het u, uw
7 huis en al wat u toebehoort wel gaat. ′ Welaan dan, ik heb gehoord
dat men bij u aan het schapen scheren is. Nu zijn de herders van u
met ons samen geweest; wij hebben hun geen leed berokkend, geen
8 stuk hebben zij vermist, zoolang zij in Karmel geweest zijn. ′ Vraag
het uwe herders, dat zij het u vertellen. Mogen dan mijne volgers
gunst in uw oog vinden, omdat zij op een blijden dag gekomen zijn.
Geef toch wat u voor de hand komt aan uwe dienaren en aan uw
9 zoon David. ′ De volgers van David kwamen bij Nabal en spraken tot
hem in naam van David al deze woorden. Toen Davids dienaren zwegen, ′
10 gaf Nabal hun ten antwoord: Wie is David? wie is Izai's zoon? Er
11 zijn tegenwoordig vele knechten die van hun heer wegloopen! ′ Zou
ik mijn brood, mijn wijn en het vleesch dat ik voor mijne scheerders
geslacht heb nemen en het geven aan lieden van wie ik niet weet van
12 waar zij zijn? ′ Hierop keerden Davids volgers op hunne schreden terug
13 en deelden hem, teruggekomen, dit alles mede. ′ Toen zeide David tot
zijne mannen: Ieder gorde zijn zwaard aan! Nu gordden zij ieder zijn
zwaard aan; ook David zelf gordde zijn zwaard aan; en zij trokken
op achter David, omstreeks vierhonderd man, terwijl er tweehonderd
bij de bagage bleven.

1. *Samuel — Rama.* Deze aanteekening behoort tot die gedeelten van het boek waarin Samuel als bestuurder van het gansche land wordt voorgesteld; immers bedrijft *gansch Israël* rouw over hem. Daar hij in het Oude Geschiedboek, waartoe dit hoofdstuk voor het overige behoort, niet als zoodanig voorkomt, zijn deze woorden van een anderen schrijver dan het vervolg en misschien wel aan XXVIII : 3 ontleend. — *in zijn huis,* een familiegraf, op zijn erf, bij zijn huis gelegen; verg. 2 Kon. XXI : 18, 26; 2 Kron. XXXIII : 20. — *David — op,* volgens het tegenwoordige verband uit de woestijn van En-gedi (XXIV : 1, 23). Daar echter XXIII : 14—XXIV : 23 later ingeschoven en daarvoor een ander bericht weggevallen is, volgde dit vers wellicht oorspronkelijk op een ander verhaal. — *Maon,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Paran.* Volg. XXIII : 24 v. was David daar reeds geweest; op een vroeger verblijf aldaar wordt hier echter niet gezinspeeld.

2. Over *Maon* en *Karmel* zie op Joz. XV : 55 en 61. — *hij — schoor.* Zie op Gen. XXXI : 19.

3. *een Kalebiet,* afstammeling van Kaleb. Kalebs nakomelingen woonden in en om Hebron; zie Joz. XIV : 6—15; XV : 13—20 en inl. op Num. XIII, XIV.

6. *Ik ben uitgeput,* volg. verb. t.

8. *herders,* volg. verb. t.; Hebr. t. *knapen.* — *Mogen — zijn.* David verwacht dat zijne boden Nabal goed gestemd zullen vinden, omdat het een feestdag is. — *zij ... gekomen zijn,* volg. verb. t.; grondt. *wij ... gekomen zijn.* — *uw zoon,* erkenning van de meerderheid des rijken door den afhankelijken gelukzoeker.

11. *mijn wijn,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *mijn water.*

13. Evenals XXIII : 13 heeft David hier zeshonderd man; zie aldaar.

14 Intusschen had een herdersknaap aan Abigail, Nabals vrouw, mede-
gedeeld: Zie, David heeft uit de woestijn boden gezonden om onzen
15 heer te begroeten, maar hij is tegen hen uitgevaren.′ En die mannen
zijn zeer goed voor ons geweest; zoodat ons geen leed is weervaren
en wij geen stuk gemist hebben, zoolang wij met hen hebben verkeerd
16 tijdens ons verblijf op het veld.′ Zij zijn ons een muur geweest, zoo
bij nacht als bij dag, zoolang wij met het weiden van de kudde bij
17 hen waren.′ Nu moet gij weten en zien wat te doen; want het staat
vast dat onheil over onzen heer en zijn gansche huis komt. Maar hij
is een deugniet, met wien niet te spreken is.
18 Toen nam Abigail ijlings tweehonderd brooden, twee zakken wijn,
vijf toebereide schapen, vijf schepel geroost koren, honderd rozijnen-
19 koekjes en tweehonderd klompen vijgen, legde die op de ezels′ en
zeide tot hare knechten: Trekt voor mij uit; ik kom achter u aan.
En aan Nabal, haar man, vertelde zij het niet.
20 Toen zij nu, rijdend op haar ezel, in een hollen weg van het gebergte
afdaalde, daar daalden ook David en zijne mannen af haar te gemoet,
21 zoodat zij hen tegenkwam.′ David nu had gezegd: Louter voor niet
heb ik al wat dezen in de woestijn behoorde beschermd, zoodat geen
stuk van al het zijne vermist is; en hij vergeldt mij kwaad voor goed.′
22 Zoo, ja meer nog, doe God aan David, indien ik van al de zijnen een
die mannelijk is tot het aanbreken van den morgen laat overblijven!′
23 Toen nu Abigail David zag, steeg zij ijlings van haar ezel af, viel voor
24 David op het aangezicht, wierp zich ter aarde′ en bleef aan zijne
voeten liggen. Toen zeide zij: Op mij, mijn heer, rust de schuld; maar
laat uwe dienstmaagd tot u spreken en hoor de woorden uwer dienst-
25 maagd aan.′ Laat mijn heer zich toch niet storen aan dien deugniet,
dien Nabal; want zooals zijn naam is is hij zelf: dwaas beteekent zijn
naam, en dwaasheid is in hem. En wat mij betreft, ik, uwe dienst-
maagd, heb de knechten van mijnen heer die gij gezonden hebt niet
26 gezien.′ En nu, mijn heer, zoo waar als Jahwe leeft en zoo waar als
gij zelf leeft, Jahwe heeft u verhinderd met bloedstorting te komen
en u zelven recht te verschaffen. Daarom zullen uwe vijanden en zij
27 die mijns heeren ongeluk zoeken als Nabal worden.′ Voorts, dit
huldeblijk, dat uwe dienares voor mijn heer heeft medegebracht, laat
het gegeven worden aan de knechten die in mijns heeren gevolg op-

14. *een herdersknaap,* volg. verb. t.; grondt. *een knaap van de knapen.* — *hij* — *uitgevaren,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hij viel op hen aan.*

17. *een deugniet.* Zie op Deut. XIII : 13.

18. *schepel.* Zie op Gen. XVIII : 6. — *geroost koren.* Zie op Lev. XXIII : 14. — *rozijnenkoekjes,* klompjes samengeperste rozijnen, XXX : 12; 2 Sam. XVI : 1; 1 Kron. XII : 40. — *klompen vijgen,* samengeperste gedroogde vijgen, grooter dan de koeken uit rozijnen bereid; zie op 2 Kon. XX : 7.

22. *aan David,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *aan Davids vijanden.* Aangezien David zijne bedreiging niet vervulde, moest de door hem uitgesproken vloek op zijn eigen hoofd zijn nedergekomen. Om deze gevolgtrekking te voorkomen bracht een lezer die verandering aan; verg. op XX : 16. — *een die mannelijk is,* letterlijk *een die aan een muur watert.* De uitdrukking geeft groote minachting te kennen en komt dan ook alleen voor waar een geslacht of eene familie met geheele uitroeiing bedreigd wordt, meestal met daarop volgend *den onmondige en den mondige,* vs. 34; 1 Kon. XIV : 10; XVI : 11; XXI : 21; 2 Kon. IX : 8.

24. *Op* — *schuld.* Abigail erkent dat David recht heeft zich beleedigd te gevoelen, en dat zij, daar haar man niet toerekenbaar is, voor het gebeurde verantwoordelijk moet worden geacht; verg. vs. 28.

26. *Jahwe heeft u verhinderd,* met weglating van een woord (*die*) uit grondt. — Abigail spreekt alsof David van zijn voornemen reeds heeft afgezien; zij twijfelt niet, of hij zal het rechtmatige van haar verzoek erkennen. — *zullen* — *worden,* als dwazen bekend staan en dus te schande worden; verg. 2 Sam. XIII : 13; Job II : 10.

27. *huldeblijk.* Zie op Gen. XXXIII : 11. — *heeft medegebracht.* Hebr. t. heeft dit in het mannelijk. — *laat* — *optrekken.* Bescheiden uitgedrukt: zij acht hare gaven voor de dienaren goed genoeg, maar voor iemand als David te gering.

28 trekken.′ Vergeef toch de overtreding uwer dienstmaagd! Immers zal
Jahwe voor mijn heer zeker een duurzaam huis stichten, omdat mijn
heer de oorlogen van Jahwe voert en geen kwaad in u gevonden werd
29 uw leven lang.′ Maken menschen zich op om u te vervolgen en u
naar het leven te staan, zoo zal uw leven in den bundel der levenden
bij Jahwe, uw god, gebonden zijn en zal hij dat van uwe vijanden in
30 een slinger rondslingeren.′ Wanneer dan Jahwe aan mijn heer doen
zal naar al het goede dat hij aangaande u voorspeld heeft en u tot
31 vorst over Israël aanstelt,′ zoo zal u dit geen hinderpaal en struikel-
blok zijn dat mijn heer zonder noodzaak bloed vergoten en zich zelven
recht verschaft heeft. En wanneer Jahwe mijn heer goed zal doen,
zult gij uwer dienstmaagd gedenken en haar weldoen.
32 Nu zeide David tot Abigail: Geloofd zij Jahwe, de god van Israël,
33 die heden u mij te gemoet gezonden heeft!′ Gezegend uw doorzicht,
en gezegend gij zelve, die mij heden weerhouden hebt met bloedstor-
34 ting te komen en mij zelven recht te verschaffen.′ Maar zoo waar als
Jahwe, de god van Israël, leeft, die mij verhinderd heeft u kwaad te
doen, indien gij niet u gehaast hadt en mij te gemoet waart gekomen,
er zou van Nabal niemand die mannelijk is tot het aanbreken van den
35 morgen zijn overgebleven.′ Toen nam David van haar aan wat zij
voor hem had medegebracht en zeide hij tot haar: Ga in vrede huis-
waarts; zie, ik heb naar u gehoord en ben u goedgunstig.
36 Toen nu Abigail bij Nabal terugkwam, had deze een maaltijd in zijn
huis als een koningsmaal. Nabal was vroolijk en zwaar beschonken.
Zij deelde hem dus niets, klein noch groot, mede vóor het aanbreken
37 van den morgen.′ Maar den volgenden morgen, toen de roes van Nabal
geweken was, deelde zijne vrouw hem het voorgevallene mede; toen
38 bestierf zijn hart en werd hij als een steen.′ En omstreeks tien dagen
later sloeg Jahwe Nabal en stierf hij.
39 Toen David hoorde dat Nabal dood was, zeide hij: Geloofd zij Jahwe,
die voor mij opgekomen is, den mij aangedanen smaad op Nabal ver-
haald heeft en zijn dienaar heeft weerhouden van kwaad, terwijl hij
het kwaad van Nabal op zijn eigen hoofd heeft doen nederkomen!
Voorts zond David boden tot Abigail, om haar voor zich tot vrouw te
40 vragen.′ De dienaren van David, bij Abigail in Karmel aangekomen,
spraken tot haar: David heeft ons tot u gezonden, om u voor hem tot
41 vrouw te nemen.′ En zij stond op, wierp zich op het aangezicht ter
aarde neder en zeide: Hier hebt gij uwe dienstmaagd als slavin, om
42 de voeten van mijns heeren knechten te wasschen.′ IJlings maakte
Abigail zich op, besteeg haar ezel, ging, door vijf dienstmaagden ge-

28. *Vergeef — dienstmaagd!* Zie op vs. 24. — *Immers — lang.* Davids trouw aan Jahwe en zijne rechtschapenheid, op grond waarvan Jahwe hem een duurzaam huis zal bouwen, zijn voor Abigail een waarborg dat hare bede zal worden ingewilligd. — *een duurzaam huis.* Zie op II : 35.

29. Toespeling op de vervolging van David door Saul. Dit vers verbreekt eenigermate het verband en is misschien ingelascht. — *Maken ... zich op,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Hebben ... zich opgemaakt.* — *in den bundel der levenden ... gebonden zijn.* Het beeld schijnt ontleend aan den slingeraar, die, terwijl hij een deel zijner steenen wegslingert, een ander deel in zijn buidel bewaart. Een dergelijk beeld komt nog voor Ps. LVI : 9; Jez. VIII : 16; Hoz. XIII : 12. Verg. op Exod. XXXII : 32.

31. Volg. Gr. vert. zijn in dit vers een paar tekstverbeteringen aangebracht en is *en haar weldoen* er aan toegevoegd. — Van *hinderpaal* is de vertaling zeer onzeker. Licht zou Jahwe hem minder zegenen om het onnoodig vergoten bloed.

35. *ben u goedgunstig.* Zie op Gen. XIX : 21.

37. Nabals dood was eene straf van Jahwe voor het onrecht, David aangedaan; zie vs. 39.

41. *gij,* in het enkelvoud, als tot David gericht. Abigail verklaart zich, als zijne vrouw, tot het laagste slavinnenwerk bereid.

42—44. *Abigail* en *Ahinoam* zijn de eenige vrouwen van David geweest totdat hij koning te Hebron werd, 2 Sam. II : 2. Later nam hij er andere bij, 2 Sam. III : 2—5; XI : 26 v. Ook kreeg hij *Michal*

43 volgd, met Davids boden mede, en werd zijne vrouw.′ Ook had David
Ahinoam uit Jizreël gehuwd; zoodat deze beiden zijne vrouwen waren.′
44 Maar Saul had zijne dochter Michal, Davids vrouw, aan Palti, den
zoon van Lais, uit Gallim, gegeven.

weder, 2 Sam. III : 13—16. Ahinoam en Abigail worden nog vermeld XXVII : 3; XXX : 5; 2 Sam. III : 2 v.; 1 Kron. III : 1.

43. *Jizreël,* op het gebergte van Juda; zie op Joz. XV : 56.

44. *Palti* heet 2 Sam. III : 15 *Paltiël.* — *Gallim,* volg. Jez. X : 30 tusschen Gibea en Anathoth, in Benjamin.

HOOFDSTUK XXVI.

Sauls leven in de woestijn van Zif door David gespaard. — De Zifieten verraden aan Saul Davids schuilplaats, en deze gaat hem zoeken (1—3*a*); David begeeft zich naar de plaats waar Saul zich gelegerd heeft (3*b*—5) en sluipt met Abisjai in het kamp tot waar Saul ligt te slapen (6 v.). Hij weerhoudt Abisjai, die den koning wil dooden, en beveelt hem Sauls speer en waterkruik mede te nemen (8—12). Op een heuvel geklommen, roept David Abner en verwijt hem den koning slecht bewaakt te hebben (13—16). Hij krijgt antwoord van Saul, die zijne stem herkent; waarop David zijne onschuld betuigt (17—20). Saul bekent schuld (21); David beroept zich, met verwijzing naar de door hem medegenomen voorwerpen, op Jahwe, die hem sparen zal, zoowals hij Saul gespaard heeft (22—24); waarna Saul hem voorspoed voorspelt en ieder zijns weegs gaat (25).

Deze overlevering omtrent Davids edelmoedigheid jegens Saul is ouder dan die in XXIII : 14—XXIV : 23. Of zij tot de oorspronkelijke gedeelten van het Oude Geschiedboek behoord heeft, dan wel eerst later daarin is opgenomen, moet onbeslist blijven. In geen geval kan zij onmiddellijk aan XXVII : 1 zijn voorafgegaan. Wellicht heeft dit verhaal eenmaal tusschen XXIII : 13 en XXV : 2 gestaan. Verg. inl. op XXIII : 14—XXIV : 23.

XXVI : 1 Eens kwamen de Zifieten tot Saul te Gibea en zeiden: Weet gij
wel dat David zich bij ons, bij den heuvel Hachila, tegenover de wil-
2 dernis, schuilhoudt?′ Toen maakte Saul zich op en trok af naar de
woestijn van Zif, met drie duizend man uitgelezen krijgers van Israël,
3 om David in de woestijn van Zif te zoeken,′ en legerde zich bij den
heuvel Hachila, die tegenover de wildernis aan den weg ligt. David
hield zich op in de woestijn. Toen hij nu bespeurde dat Saul hem
4 in de woestijn achterna was gegaan,′ zond hij verspieders uit en kwam
5 nauwkeurig de plaats te weten waar Saul aangekomen was.′ Nu maakte
David zich op, kwam aan de plaats waar Saul gelegerd was, en bezag
de plek waar Saul zich te slapen had gelegd. De krijgsoverste van dezen
was Abner, de zoon van Ner, en Saul sliep in het kamp, terwijl het
6 volk om hem heen gelegerd was.′ En David hief aan en zeide tot
Ahimelech, den Hittiet, en Abisjai, den zoon van Seruja, Joabs broeder:
Wie daalt met mij naar Saul in de legerplaats af? waarop Abisjai
zeide: Ik.
7 Toen nu David en Abisjai des nachts bij het volk kwamen, zie, daar
lag Saul te slapen in het kamp; zijne speer stond aan zijn hoofdeinde
8 in den grond gestoken; Abner en het volk lagen om hem heen.′ En
Abisjai zeide tot David: God heeft heden uwen vijand aan u overge-
leverd. Laat mij hem dus met zijne speer aan den grond steken, met

1. Zie op XXIII : 19. — *bij ons,* ingevoegd volg. Gr. vert. en XXIII : 19. David houdt geen verblijf bij dien heuvel — hij is in de woestijn, vs. 3 — maar de Zifieten wonen daar, en daar legert Saul zich dus eerst en gaat van daar de woestijn in.

4. *kwam* — *was,* onzekere vertaling.

5. *Abner.* Zie op XIV : 50. — *terwijl het volk om hem heen gelegerd was.* Het was dus een waagstuk, waarmede hij geen bepaald doel had.

6. *Ahimelech, den Hittiet.* Deze, die in Gr. vert. *Abimelech* heet, komt elders niet voor. — *Abisjai,* broeder van Joab en Azaël, was de zoon van *Seruja,* volg. 1 Kron. II : 16 Davids zuster. Zie 2 Sam. II : 18—32; X : 10 enz. Over *Joab,* later Davids krijgsoverste zie 2 Sam. II : 12—32; III : 22—39; VIII : 16; X : 7 vv.; XI; XII : 26—29; XIV; XVII : 24; XVIII; XIX : 1—8; XX : 6—23; XXIV : 1—9; 1 Kon. I : 7; II : 5 v., 28—34; 1 Kron. XI : 6, 8.

9 éenen stoot; ik zal geen tweeden noodig hebben!′ Maar David zeide
tot Abisjai: Breng hem niet om. Want wie slaat de hand aan Jahwe's
10 gezalfde en blijft ongestraft?′ Voorts zeide David: Neen, zoo waar als
Jahwe leeft, Jahwe zal hem slaan, of zijn sterfdag zal komen, of hij
11 trekt ten oorlog en sneuvelt.′ Jahwe beware mij dat ik de hand zou
slaan aan Jahwe's gezalfde! Neem dus de speer die aan zijn hoofdeinde
12 staat en de waterkruik, en laat ons gaan.′ En hij nam de speer en
de waterkruik van Sauls hoofdeinde weg, waarna zij heengingen zonderdat iemand hen gezien of opgemerkt had; niemand was wakker geworden; want zij sliepen allen, omdat een diepe slaap van Jahwe op hen gevallen was.
13 Weder aan de andere zijde gekomen, ging David op den top van
den berg, in de verte, staan — groot was de ruimte tusschen hen —′
14 en riep tot het volk en tot Abner, den zoon van Ner: Antwoordt gij
15 niet, Abner? Abner antwoordde en zeide: Wie roept mij daar?′ David
zeide tot Abner: Gij zijt immers een man! wie is uws gelijke in Israël? Waarom hebt gij dan uwen heer, den koning, niet bewaakt? Want daar is een uit het volk gekomen om den koning, uwen heer, om te
16 brengen.′ Gij hebt u in dezen niet goed gehouden. Zoo waar als Jahwe
leeft, gij zijt allen des doods schuldig, omdat gij over uw heer, den gezalfde van Jahwe, de wacht niet gehouden hebt. Zie maar eens! waar is 's konings speer? en waar de waterkruik die aan zijn hoofdeinde stond?
17 Saul nu herkende de stem van David en zeide: Is dat uwe stem,
18 mijn zoon David? David zeide: Ja, mijn heer koning.′ Voorts zeide
hij: Waarom vervolgt mijn heer zijn dienaar toch? Want wat heb ik
19 gedaan? Aan welk kwaad ben ik schuldig?′ Laat dan mijn heer de
koning toch hooren naar de woorden van zijn dienaar: indien Jahwe u tegen mij heeft opgezet, moge hij een offer ruiken; deden menschen het, vervloekt zijn zij voor Jahwe's aangezicht, omdat zij mij thans hebben verdreven, zoodat ik van Jahwe's erfdeel ben afgesneden, als
20 zeiden zij tot mij: Ga heen en dien andere goden!′ Laat dan toch

9. *wie slaat*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *wie heeft geslagen*. — *wie — ongestraft*. Zie op XXIV : 7.

10. *Jahwe zal hem slaan*, hij zal een ongeluk krijgen. — *zijn sterfdag zal komen*, letterlijk *zijn dag komt en hij sterft*, d. i. hij sterft zijn natuurlijken dood. Verg. op Ps. XXXVII : 13.

11. *Neem — gaan*. Volg. XXIV : 5 nam David de slip van Sauls mantel mede.

12. *hij*, Abisjai, volg. verb. t.; grondt. *David*, in strijd met vs. 11. — *van* vóor *Sauls*, ingevoegd volg. Gr. vert. — *een diepe slaap van Jahwe*, door Jahwe veroorzaakt. Zoo toonde Jahwe dat hij met David was.

13. *aan de andere zijde*, nl. van het dal waarin het kamp was opgeslagen.

14. *Wie roept mij daar?* Hebr. t. laat volgen *tot den koning*; volg. Gr. vert. weggelaten.

16. Het tweede *waar* volgens veranderden tekst.

19. David stelt de keus tusschen twee mogelijke oorzaken van Sauls haat: Jahwe heeft dien bewerkt, of menschen hebben den koning opgestookt. Eene derde, dat hij uit Sauls booze hart voortkomt, noemt hij niet. Zeer kiesch en beleefd. — *indien — opgezet*. Dit is in overeenstemming met de denkwijze der ouden, die niet schroomden 's menschen booze opwellingen en gedachten aan de werking van Jahwe toe te schrijven; zie XVI : 14; Exod. IV : 21 en de daar aangehaalde plaatsen, en op 2 Sam. XXIV : 1. Later nam men daaraan aanstoot; zie op XXIV : 10 en op 1 Kron. XXI : 1. — *een offer ruiken*, en daardoor weer gunstig gestemd worden. De onderstelde ongunstige gezindheid van Jahwe is niet veroorzaakt door eene zonde van David (het tegendeel leert vs. 18), maar heeft haar grond in Jahwe zelven; waarom zij dan ook, niet door boete en bekeering, maar door een offer dat hem in eene goede stemming brengt, moet worden verdreven. — *Ga — goden*. Als iemand uit Kanaän, Jahwe's erfdeel, naar een ander land verdreven werd, kwam hij in de noodzakelijkheid den god of de goden van dat land te dienen; al stuitte dit den oprechten dienaar van Jahwe tegen de borst, hij kon en mocht er zich niet aan onttrekken, daar hij buiten Kanaän vooral van de gunst van andere goden afhankelijk was. Deze trek, die voor den ouderdom van ons verhaal pleit, ontbreekt in H. XXIV.

20. *terwijl — ben*, buiten Kanaän, Jahwe's land. — *want*. Ik ben tegenover den koning machteloos en zal dus, als hij in zijne vervolging volhardt, weldra het land moeten ruimen. — *mijn leven*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *eene enkele vloo*, uit XXIV : 15 ingelascht.

mijn bloed niet ter aarde vlieten, terwijl ik uit Jahwe's oog ben! Want
de koning van Israël is uitgetrokken om mij naar het leven te staan,
21 gelijk men een veldhoen najaagt op de bergen.' Toen zeide Saul: Ik
heb gezondigd. Keer terug, mijn zoon David, want ik zal u geen leed
meer doen, omdat heden mijn leven kostelijk in uw oog geweest is.
22 Zie, ik heb dwaas gehandeld en grof gedwaald.' David antwoordde en
zeide: Hier is de speer des konings. Laat een der manschappen hier
23 komen en ze halen.' En Jahwe zal aan ieder zijne rechtschapenheid
en trouw vergelden: u heeft Jahwe heden in mijne macht gegeven,
24 maar ik heb mijne hand niet willen slaan aan Jahwe's gezalfde.' Zie,
zooals heden uw leven in mijn oog hooge waarde had, zoo zal het
mijne in het oog van Jahwe hooge waarde hebben; zoodat hij mij redt
25 uit elken nood.' Toen zeide Saul tot David: Gezegend zijt gij, mijn
zoon David; groote daden zult gij verrichten en veel vermogen. Toen
ging David zijns weegs, en Saul keerde naar zijne woonplaats terug.

21. Verg. XXIV : 18.
23. Verg. XXIV : 16. — *in mijne macht*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *in de macht.*
25. *groote — vermogen.* Saul voorspelt David voorspoed, niet het koningschap; verg. op XXIV : 21 v.

HOOFDSTUK XXVII : 1—XXVIII : 2.

David bij Achis. — David neemt met zijne mannen de wijk naar het land der Filistijnen en vestigt zich te Gath, waar hij voor Saul veilig is (XXVII : 1—4). Op zijn verzoek wijst koning Achis hem en den zijnen Siklag als woonplaats aan (5 v.); van daar uit onderneemt hij rooftochten op het gebied van de bondgenooten der Filistijnen, terwijl hij Achis diets maakt dat hij de Judeërs bestookt (7—12). David verklaart zich bereid, met Achis tegen Israël ten strijde te trekken (XXVIII : 1 v.).

Dit verhaal volgde in het Oude Geschiedboek op H. XXV en vindt zijne voortzetting in XXIX, XXX, waarvan het later door XXVIII : 3—25 gescheiden werd. Het is den schrijver te doen om in het licht te stellen, hoe David, ook toen hij een tijdlang vazal van den Filistijnschen koning was, steeds alleen den vijanden van Israël afbreuk gedaan en hiertoe de Filistijnen bedrogen heeft. Hij deelt dit mede tot eer van zijn held en ergert zich blijkbaar niet aan diens dubbelzinnig gedrag. Anders de schrijver van XXI : 10—15; zie inl. op XXI : 1—XXII : 5.

XXVII : 1 David zeide bij zich zelven: Nu zal ik den een of anderen dag
door Sauls hand omkomen. Er blijft voor mij niet anders over dan
onverwijld de wijk te nemen naar het land der Filistijnen. Dan zal
Saul het opgeven, langer naar mij ergens in het gebied van Israël
2 te zoeken, en ontkom ik hem.' Zoo maakte David zich op en trok,
met de zeshonderd man die bij hem waren, naar Achis, den zoon van
3 Maoch, den koning van Gath.' En David vestigde zich bij Achis te
Gath met zijne mannen, ieder met zijn gezin; David met zijne twee
vrouwen, Ahinoam, de Jizreëlietische, en Abigail, de vrouw van Nabal,
4 den Karmeliet.' En Saul, vernemende dat David naar Gath was gevloden,
zocht niet langer naar hem.
5 Toen zeide David tot Achis: Indien ik gunst in uw oog gevonden
heb, laat men mij dan eene verblijfplaats geven in eene of andere landstad
om daar te wonen. Waarom zou uw dienaar in de koningstad
6 bij u wonen?' En Achis gaf hem te dien dage Siklag. Daarom heeft

1. Dat dit vers oorspronkelijk niet het gevolg was van H. XXVI springt in het oog: onmiddellijk na Sauls verzekering in XXVI : 21, 25 is de vrees die David hier blijkt te koesteren onverklaarbaar. — *dan*, volg. Gr. vert.
2. *Achis.* Zie op XXI : 10.
3. *Ahinoam, Abigail.* Zie op XXV : 42—44. — *Nabal, den Karmeliet*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Nabal, de Karmelietische.*
5. Uit vs. 8—11 blijkt dat David dit verzoek doet om ongestoord op het grondgebied van Achis' bondgenooten te kunnen stroopen.
6. *Siklag.* Zie op Joz. XV : 31. — *Daarom — dag.* — Achis stond de plaats natuurlijk niet af opdat

7 Siklag aan de koningen van Juda behoord tot op dezen dag. ′ De tijd
dien David in het land der Filistijnen doorgebracht heeft is geweest
8 een jaar en vier maanden. ′ David nu en zijne mannen gingen strooptochten doen in het land der Gesjurieten en Amalekieten; want dezen
9 bewoonden het land van Telam tot Egypteland. ′ David sloeg het land,
liet man noch vrouw in het leven en roofde kleinvee en runderen,
ezels en kameelen en kleederen weg. Als hij dan bij Achis terugkwam ′
10 en Achis hem vroeg: Waar hebt gij vandaag een strooptocht gedaan?
zoo zeide David: In het Zuiden der Judeërs of: In het Zuiden der Jerah-
11 meëlieten, of: In het Zuiden der Kenieten. ′ En David liet man noch
vrouw in leven om ze naar Gath te brengen; want, dacht hij, anders
zullen zij van ons vertellen: Zoo heeft David gehandeld. Aldus ging hij
12 te werk zoolang hij in het land der Filistijnen woonde. ′ Achis nu
geloofde David en dacht: Hij heeft zich voorgoed bij zijn volk, bij
Israël, in een kwaden reuk gebracht. Nu zal hij voor altijd mij dienstbaar zijn.

XXVIII : 1 In die dagen verzamelden de Filistijnen hun leger ten oorlog om
met Israël strijd te voeren. Toen zeide Achis tot David: Weet wel
2 dat gij met uwe mannen met mij te velde moet trekken. ′ Waarop
David tot Achis zeide: Dan zult gij eens zien wat uw dienaar doen
kan. Achis zeide tot David: Dan zal ik u aanstellen voor altijd om
mijn persoon te bewaken.

zij voortaan aan Israël zou behooren, maar in de onderstelling dat David zijn vazal zou blijven. Maar de schrijver wil Juda's recht op die stad, over welker bezit zeker met de Filistijnen getwist werd, bewijzen.

7. *een jaar*, onzekere lezing en vertaling; Gr. vert. laat het weg.

8. In dit vers zijn ettelijke onzekere tekstverbeteringen, de meeste volg. Gr. vert., aangebracht. — *Gesjurieten.* Zie op Joz. XIII : 2. — *Amalekieten.* Dit volk was dus niet geheel uitgeroeid, zooals XV : 8 is verhaald; zie ook XXX : 1. — *Telam.* Zie op Joz. XV : 24.

10. *Waar*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Niet.* — *In* — *Kenieten.* Het Zuiden, een der vier gedeelten van Juda (zie op Deut. I : 7), werd blijkbaar naar de familiën die er woonden onderscheiden. *Judeërs* wordt hier in engeren zin gebruikt, niet van de geheele bevolking van het land dat later het koninkrijk Juda uitmaakte, maar alleen van de eigenlijke Judeërs, naast wie de Simeonieten en de hier genoemde geslachten, *Jerahmeëlieten* en *Kenieten*, en de hier niet genoemde Kenizzieten of Kalebieten (zie op XXV : 3), het land bewoonden. Van de Jerahmeëlieten weten wij nagenoeg niets. Daar zij hier, en evenzoo XXX : 29, van de Judeërs onderscheiden worden, waren zij blijkbaar een der vreemde stammen die ten westen van de Doode Zee gevestigd waren; waarover zie inl. op Num. XIII, XIV. Dat hun stamvader Jerahmeël 1 Kron. II : 42 broeder van Kaleb, den Kenizziet, heet doet vermoeden dat zij, evenals de Kenizzieten (zie Gen. XXXVI : 11, 16), Edomieten waren. De Kenieten waren van Midianietischen oorsprong; zie op Num. X : 32.

2. De draad van het verhaal, hier afgebroken, wordt XXIX : 1 weder opgevat.

HOOFDSTUK XXVIII : 3—25.

Saul bij de doodenbezweerster van En-dor. — Samuel sterft en men draagt rouw over hem (3*a*); Saul heeft doodenbezweringen verboden (3*b*); maar als hij, bij het uitbreken van den oorlog met de Filistijnen, vergeefs Jahwe raadpleegt (4—6), zoekt hij eene toovenares, gaat verkleed naar eene die te En-dor woont, en eischt, onder verzekering van straffeloosheid, dat zij een doode oproepe (7—10). Als zij naar 's konings wensch Samuel oproept, ontwaart zij met schrik dat zij Saul vóor zich heeft (11 v.); door den koning gerustgesteld, verhaalt zij hoe de verschijning er uitziet, waardoor Saul overtuigd wordt dat het Samuel is (13 v.); Samuel kondigt Saul Jahwe's oordeel, den dood van Saul en zijne zonen en Israëls nederlaag aan (15—19). Saul valt van ontzetting neder, wordt met moeite overgehaald iets te eten, en vertrekt (20—25).

Dit verhaal, dat den samenhang tusschen XXVIII : 2 en XXIX : 1 verbreekt, is van denzelfden schrijver als H. XV en in zekeren zin de voortzetting daarvan; daar het inhoudt, hoe Samuel na zijn dood aan Saul de voltrekking van het vonnis der verwerping aankondigt, dat door hem volgens XV : 26—28 bij zijn leven uitgesproken was. In H. XXXI deelt dezelfde schrijver mede, hoe die voorspelling aan Saul en zijn huis in vervulling is gegaan. Dat het verhaal hier ingelascht werd en daardoor de eerste twee verzen van dit hoofdstuk van hun vervolg, XXIX : 1 vv., werden losgescheurd,

had waarschijnlijk zijne reden hierin dat in vs. 4 een dergelijke toestand als in vs. 1 ondersteld wordt. Na H. XXX zou het eene betere plaats hebben gevonden.

Ten aanzien van het bezweren van dooden staat de verhaler op het standpunt van Deut. XVIII 9—22: hij houdt het voor mogelijk en twijfelt dan ook niet of het heeft werkelijk plaats gehad, maar beschouwt het als eene ongeoorloofde kunst (verg. 1 Kron. X : 13).

XXVIII : 3 Samuel was gestorven, en gansch Israël bedreef rouw over hem
en begroef hem te Rama, in zijne stad. Saul nu had de onderaardsche
4 geesten en de demonen uit het land weggedaan. ′ Maar de Filistijnen
verzamelden zich, kwamen en sloegen hunne legerplaats op te Sjunem;
Saul van zijn kant verzamelde gansch Israël, dat zijne legerplaats op
5 den Gilboa opsloeg. ′ En toen Saul het leger der Filistijnen zag, werd
6 hij bevreesd en zeer ontsteld. ′ Hij raadpleegde Jahwe, maar Jahwe
antwoordde hem niet, noch door droomen, noch door de uriem, noch
7 door de profeten. ′ Toen zeide Saul tot zijne dienaren: Zoekt mij eene
vrouw die over een onderaardschen geest beschikt, opdat ik tot haar
ga en haar raadplege. Zijne dienaren zeiden tot hem: Zie, te En-dor
8 woont eene vrouw die over een onderaardschen geest beschikt. ′ Toen
maakte Saul zich onkenbaar, trok andere kleederen aan en ging met
twee mannen derwaarts. In den nacht kwamen zij bij de vrouw, en
hij zeide tot haar: Voorzeg mij de toekomst door den onderaardschen
9 geest; doe voor mij opkomen dien ik u noemen zal. ′ Maar de vrouw
zeide tot hem: Gij weet wel wat Saul gedaan heeft, hoe hij de onder-
aardsche geesten en demonen uit het land heeft uitgeroeid. Waarom
10 legt gij mij dan een valstrik om mij om hals te brengen? ′ Toen zwoer
Saul haar bij Jahwe: Zoo waar als Jahwe leeft, gij zult om deze zaak
geen straf beloopen.
11 Nu zeide de vrouw: Wien zal ik voor u doen opkomen? Hij zeide:
12 Laat Samuel voor mij opkomen. ′ Doch toen de vrouw Samuel zag,
schreeuwde zij luidkeels en zeide tot Saul: Waarom hebt gij mij be-
13 drogen? Gij zijt Saul zelf! ′ Maar de koning zeide tot haar: Vrees niet.
Zeg wat gij ziet. Toen zeide de vrouw tot Saul: Een goddelijk wezen

3. Dit vers behelst de inleiding op het verhaal: tot recht verstand nl. van hetgeen volgt moet de lezer weten dat Samuel dood was en Saul het raadplegen der dooden verboden had. Over het laatste zie op Deut. XVIII : 10 v. De eerste veroordeeling er van die wij kennen is Exod. XXII : 18, uit de 8ste eeuw. Dat reeds Saul het zou verboden hebben is niet onmogelijk, maar wordt toch door dit verhaal niet voldoende gewaarborgd. Hier toch hangt het samen met de, zeker niet zuiver historische, verdeeling van Sauls regeering in twee tijdperken die een zeer verschillend karakter vertoonen: in het eerste volbrengt hij Jahwe's wil, gaat met Samuel te rade en verbiedt het ondervragen van de dooden; in het tweede staat hij met Samuel op gespannen voet, is van Jahwe verlaten en neemt uit radeloosheid zijne toevlucht tot het eens door hem verboden middel om de toekomst uit te vorschen. — *Samuel — Rama.* Zie XXV : 1. — *in zijne stad,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *en in zijne stad.* — *de onderaardsche geesten en de demonen,* naïeve uitdrukking voor het uitvorschen der toekomst door hen. Zie op Lev. XIX : 31.

4. *Sjunem.* Zie op Joz. XIX : 18. — *Gilboa,* een gebergte, ongeveer 520 meter hoog, dat zich ten oosten van de vlakte van Jizreël in zuidoostelijke richting uitstrekt.

6. *Hij raadpleegde Jahwe,* op de gebruikelijke, voor geoorloofd gehouden wijzen: door *droomen* (zie op Gen. XX : 3), door de *uriem* (zie op XIV : 37 en 41) en door *profeten.* Eerst toen deze alle geen licht gaven, wendde hij een ongeoorloofd middel aan. — *Jahwe antwoordde — profeten.* Sauls droomen hadden geen beteekenis, het priesterlijk orakel gaf geen antwoord, de profeten kregen geen openbaring van Jahwe. Jahwe wilde dus blijkbaar aan Saul niets mededeelen. Ten spijt hiervan poogde hij inlichtingen omtrent de toekomst in te winnen door het raadplegen van een doode, vs. 15—19; dit was verzet tegen Jahwe's wil en daarom ongeoorloofd.

7. *En-dor,* ten noordoosten van Sjunem, alleen nog Ps. LXXXIII : 11 vermeld, en verg. op Joz. XVII : 11.

8. *tot haar,* volg. Gr vert. ingevoegd. — *Voorzeg — zal.* De onderaardsche geest is dus de middelaar door welken de dooden uit de onderwereld worden opgeroepen. Over het doodenrijk, waaruit zij hem zal doen opkomen, zie op Gen. XXXVII : 35.

9. *demonen,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft het enkelvoud.

12. Wellicht is de bedoeling dat de vrouw, bij het opkomen der verschijning, in een toestand van helderziendheid geraakt waardoor zij Saul herkent.

13. *Zeg,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Want.* — *Een goddelijk wezen,* letterlijk *goden,* wat wij eene bovennatuurlijke verschijning of een geest zouden noemen.

14 zie ik uit den grond opkomen.' Hij zeide tot haar: Hoe ziet het er
uit? Zij antwoordde: Een oud man komt op; in een mantel is hij ge-
huld. Hierop neigde Saul, begrijpende dat het Samuel was, zijn aan-
15 gezicht ter aarde en wierp zich neder.' Samuel zeide tot Saul: Waarom
hebt gij mij in mijne rust gestoord door mij te doen opkomen? Saul
zeide: Ik ben zeer benauwd: de Filistijnen voeren krijg tegen mij, en
God is van mij geweken en heeft mij niet meer geantwoord, noch door
de profeten, noch door droomen, noch door de uriem. Daarom heb ik
16 u geroepen, om mij te verkondigen wat ik doen moet.' Samuel zeide:
Waarom ondervraagt gij mij, terwijl Jahwe van u geweken is en de
17 partij van uwen naaste gekozen heeft?' Jahwe doet u zooals hij door
mij gesproken heeft: hij scheurt u het koningschap uit de hand en
18 geeft het aan uwen naaste, aan David.' Omdat gij niet naar Jahwe
geluisterd en zijnen toorngloed tegen Amalek niet voltrokken hebt,
19 daarom heeft Jahwe thans evenzoo aan u gedaan.' Hij zal ook Israël
met u in de hand der Filistijnen geven; morgen zult gij met uwe
zonen sneuvelen en zal Jahwe bovendien de legerplaats van Israël in
de hand der Filistijnen geven.

20 Saul stond verbijsterd en stortte zoo lang hij was op den grond;
want hij was zeer bevreesd geworden vanwege Samuels woorden, en
had bovendien geen kracht, daar hij den ganschen dag en den gan-
21 schen nacht niets gegeten had.' De vrouw ging naar Saul toe en,
ziende dat hij zwaar geschokt was, zeide zij tot hem: Zie, uwe dienst-
maagd heeft naar u geluisterd: ik heb mijn leven op het spel gezet
22 en naar de woorden geluisterd die gij tot mij gesproken hebt.' Luister
gij dan nu ook naar uwe dienstmaagd. Laat mij u een stuk brood
voorzetten en eet iets; opdat gij weder bij krachten moogt zijn, wan-
23 neer gij uws weegs gaat.' Maar hij weigerde het en zeide: Ik wil
niet eten. Doch zijne dienaren en ook de vrouw drongen bij hem aan,
en hij hoorde naar hen, stond van den grond op en zette zich op de
24 rustbank.' De vrouw had een gemest stierkalf in huis; ijlings slachtte
25 zij dat, nam meel, kneedde het, bakte er ongezuurde koeken van' en
zette een en ander Saul en zijnen dienaren voor. Na gegeten te hebben,
stonden zij op en gingen dien zelfden nacht heen.

14. *in een mantel is hij gehuld.* Daar Saul hieraan Samuel herkent, zal wel de profetenmantel bedoeld zijn (verg. op 1 Kon. XIX : 19). De dooden werden ondersteld, in het schimmenrijk het uiterlijk en de kleeding te behouden die zij bij hun sterven gehad hadden.

15. *niet meer,* sedert ik u het laatst zag, na den oorlog tegen Amalek, H. XV. — *noch door de uriem,* uit Gr. vert. ingevoegd.

16. Wat kan ik, Jahwe's profeet, u helpen, nu Jahwe zich tegen u heeft gekeerd? Ik kan u geen raad geven; gij zijt verloren. — *de — heeft,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. misschien *uw tegenstander geworden is.*

17. Zie XV : 28, waar echter aan Saul de naam van zijn opvolger nog niet medegedeeld wordt. — *u* (na *doet*), volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hem.*

18 v. De straf beantwoordt aan de zonde: omdat Saul niet heeft geluisterd naar Jahwe luistert Jahwe thans niet naar hem; omdat Saul Jahwe's wil tegen Amalek niet heeft uitgevoerd (zie H. XV) doet Jahwe niet naar Sauls wil tegen de Filistijnen; verg. op Exod. IV : 22.

19. *zult — sneuvelen,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. (zult) *gij en uwe zonen bij mij* (zijn).

20. *stond verbijsterd,* volg. Gr. vert.; Hebr. t.; grondt. *spoedde zich.* — *want,* volg. verb. t.; Hebr. t. *en.*

23. *drongen ... aan,* met omzetting van twee letters. Evenzoo 2 Sam. XIII : 25.

HOOFDSTUK XXIX, XXX.

David, uit het leger der Filistijnen weggezonden, voert krijg met Amalek. — De Filistijnen stellen zich tegen Israël op (XXIX : 1); hunne vorsten dringen bij Achis aan op verwijdering van David en zijne manschappen (2—5); Achis zendt hem onder vele verontschuldigingen uit het leger weg (6—11). Te Siklag gekomen, zien zij tot hunne groote droefenis dat de stad door de Amalekieten is verbrand

en hunne vrouwen en kinderen zijn weggevoerd (XXX : 1—5). Het volk is verbitterd, maar David raadpleegt Jahwe en trekt, na eene bemoedigende godspraak ontvangen te hebben, de roovers achterna (6—10). Door een achtergelaten zieken slaaf omtrent hunne bewegingen ingelicht, haalt hij hen in (11—16), verslaat hen, herovert al het weggevoerde en behaalt daarenboven grooten buit (17—20). David maakt eene bepaling omtrent de verdeeling er van (21—25) en zendt geschenken aan zijne bondgenooten in Juda (26—31).

Deze hoofdstukken zijn het vervolg van XXVII : 1—XXVIII : 2. Evenals daar, leert de schrijver hier dat David, ook toen hij in den dienst van den Filistijnschen koning was, aan zijn volk getrouw bleef: hij voerde de wapenen niet tegen Saul en zond aan zijne stamgenooten rijke geschenken. Voor de oneerlijkheid van Davids gedrag had hij, naar het schijnt, geen oog. In den argwaan der Filistijnsche vorsten, die volgens zijn eigen verhaal zeer gegrond was (verg. XXVII : 10—12), en die David uit eene niet geringe moeilijkheid redde, zag hij waarschijnlijk eene bestiering van Jahwe ten bate van zijn gunsteling.

XXIX : 1 De Filistijnen verzamelden hun geheele leger te Afek, terwijl Israël
2 gelegerd was bij de bron in Jizreël. ′ Toen nu de vorsten der Filistijnen
met hunne afdeelingen van honderd en van duizend voorbijtrokken en
3 David en zijne mannen met Achis in de achterhoede optrokken, ′ zeiden
de legerhoofden der Filistijnen: Wat moeten die Hebreën? Waarop Achis
tot de legerhoofden der Filistijnen zeide: Dit is immers David, de
dienaar van Saul, den koning van Israel, die nu een paar jaar bij mij
geweest is, zonderdat ik ooit iets in hem gevonden heb, van dat hij tot
4 mij is overgeloopen tot heden toe. ′ Maar de legerhoofden der Filis-
tijnen werden zeer op hem vergramd en zeiden tot hem: Zend dien
man weg, dat hij wederkeere naar de plaats waar gij hem een verblijf
hebt aangewezen. Hij zal niet met ons ten strijde trekken; hij mocht
eens in den strijd tegen ons partij kiezen. Waarmede zou hij eerder
bij zijn heer in gunst komen dan met de hoofden van deze mannen? ′
5 Dat is immers dezelfde David tot wiens eer men bij beurtzang zong:

Verslagen heeft Saul zijne duizenden,
David zijne tienduizenden.

6 Toen riep Achis David en zeide tot hem: Zoo waar als Jahwe leeft,
gij zijt een eerlijk man, en in mijn oog is het goed dat gij bij mij in
het leger uit- en ingaat; want ik heb in u niets kwaads gevonden
van dat gij bij mij gekomen zijt tot heden toe. Maar in het oog der
7 vorsten deugt gij niet. ′ Keer dan terug en ga in vrede. Zoo zult gij
niets doen wat kwaad is in het oog van de vorsten der Filistijnen. ′
8 Hierop zeide David tot Achis: Wat heb ik toch gedaan? en wat hebt
gij in uw dienaar gevonden van dat ik bij u verkeerd heb tot heden
toe, dat ik niet mag komen en strijden tegen de vijanden van mijn
9 heer den koning? ′ Achis hernam en zeide tot David: Gij weet dat gij

1. Vervolg van XXVIII : 2. In XXVIII : 4 worden de stellingen der legers eenigszins anders dan hier aangegeven; doch zoowel hier als daar worden wij verplaatst in den omtrek van den Gilboa en in de vlakte van Jizreël. De Filistijnen konden tot hiertoe doordringen, omdat in de streek tusschen hun land en den Gilboa geen Israëlietische vestingen waren, waardoor hun leger kon tegengehouden worden. Hierom versterkte Salomo Megiddo; zie op 1 Kon. IX : 15. — *Afek* moet volgens deze plaats in de nabijheid, waarschijnlijk ten westen, van Jizreël hebben gelegen; verg. op IV : 1. — *de bron in Jizreël,* onbekende plaats. Misschien schuilt eene fout in dezen naam; Gr. vert. *En-dor, dat in Jizreël is.*

2. *de vorsten der Filistijnen,* vijf in getal; zie op Joz. XIII : 3. — *voorbijtrokken,* bij de legermonstering. — *met Achis,* als zijne lijfwacht, XXVIII : 2.

3. *de legerhoofden,* dezelfden die vs. 2 *vorsten* heeten. — *nu een paar jaar,* onzekere lezing en vertaling. De tijdsbepaling komt niet overeen met die van XXVII : 7; maar ook daar is de lezing onzeker. — *tot mij,* uit Gr. vert. ingevoegd.

4. *zeiden.* Hebr. t. laat nog voorafgaan *de legerhoofden der Filistijnen*; volg. Gr. vert. weggelaten. — *Waarmede — mannen?* Door ons te verraden zou hij eene schoone gelegenheid hebben om bij Saul weder in gunst te komen.

5. Zie XVIII : 7; XXI : 11.

6. *uit- en ingaat.* Zie op 1 Kon. III : 7. — *want — toe.* Achis heeft dus van Davids dubbelzinnige handelwijze tegenover hem niets bespeurd, XXVII : 8—12.

7. *Zoo — Filistijnen,* door tegen hun wil mede op te trekken.

in mijn oog goed zijt als de engel Gods; maar de legerhoofden der
Filistijnen hebben gezegd: Hij mag niet met ons ten strijde trekken.'
10 Maak u dan morgen ochtend op met de dienaren uws heeren die met
u gekomen zijn, en gaat henen naar de plaats waar ik u een verblijf
heb aangewezen; heb geen slechte gedachte van mij; want gij zijt voor
mij goed als de engel Gods. Maakt u dan morgen ochtend op en trekt
11 zoodra het licht voor u wordt weg.' Zoo maakten David en zijne
mannen zich op, om den volgenden morgen weg te trekken en terug
te keeren naar het land der Filistijnen, terwijl de Filistijnen optrokken
naar Jizreël.
XXX : 1 Toen David met zijne mannen op den derden dag te Siklag aan-
kwam, hadden de Amalekieten een inval in het Zuiden en ook in
2 Siklag gedaan; zij hadden Siklag geslagen en verbrand' en de vrouwen
en al wie zich in de stad bevond weggevoerd: zonder iemand, klein
of groot, te dooden, hadden zij hen medegenomen en waren huns weegs
3 gegaan.' Toen nu David en zijne mannen bij de stad kwamen, zie,
zij was verbrand, en hunne vrouwen, zonen en dochteren waren weg-
4 gevoerd!' Nu verhieven David en het volk dat bij hem was hunne
stem en weenden, totdat zij geen kracht meer hadden om te weenen.'
5 Ook Davids beide vrouwen waren weggevoerd, Ahinoam, de Jizreëlie-
tische, en Abigail, de vrouw van Nabal, den Karmeliet.
6 En het werd David zeer bang, daar het volk zeide hem te zullen
steenigen; want al het volk was verbitterd, ieder over zijne zonen en
7 dochteren. Maar David sterkte zich in Jahwe, zijn god,' en zeide tot
den priester Abjathar, den zoon van Ahimelech: Breng mij den efod
8 eens hier. Nadat Abjathar den efod tot David gebracht had,' raad-
pleegde David Jahwe en zeide: Zal ik die bende achternazetten? zal
ik ze inhalen? Hij zeide tot hem: Zet na; want inhalen zult gij en
9 verlossen.' Toen trok David heen met de zeshonderd man die bij hem
waren. Als zij bij de beek Bezor gekomen waren, zette David met
10 vierhonderd man de vervolging voort,' terwijl tweehonderd man, die
te vermoeid waren om de beek Bezor over te trekken, daar bleven.'
11 Op het veld vonden zij een Egyptenaar, dien zij tot David brachten.
Zij gaven hem brood, waarvan hij at, en lieten hem water drinken.'
12 Toen zij hem nog een stuk van een vijgenkoek en een paar rozijnen-
koekjes gegeven hadden en hij gegeten had, kwam hij weder bij; want

9. *Gij weet*, met verandering van éen klinker; grondt. *Ik weet*. — *goed als de engel Gods*. Achis geeft de krachtigst mogelijke verzekering van zijn vertrouwen op David: hij vertrouwt hem als God zelven; zie op Gen. XVI : 7.

10. *uws heeren*, van Saul. — *en gaat* — *Gods*, uit Gr. vert. ingevoegd. — *heb* — *van mij*, alsof ik bijbedoelingen had.

11. *naar Jizreël*. Zie vs. 1.

1. *op den derden dag*. Afek lag dus twee tot drie dagreizen van Siklag. Daar volg. 2 Sam. I : 2 de bode die van den Gilboa bij David te Siklag kwam juist evenveel dagen noodig had, moet Afek in de nabijheid van den Gilboa gelegen hebben. — *de Amalekieten*. Zie op XXVII : 8. — *het Zuiden*. Zie op XXVII : 10.

2. *en al wie*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *die*.

5. Zie XXV : 39—43.

6. *Maar* — *god*. David vatte moed door de gedachte aan zijn god en vorschte daarom diens wil uit.

7 v. Zie XXIII : 9—13.

8. *Zal ik die bende achternazetten?* De vragende vorm dezer woorden volg. Gr. vert. — *inhalen ... verlossen*. Het eerste heeft tot voorwerp: de vijanden, het tweede: de geroofde vrouwen en kinderen. Het antwoord is kort, zooals orakels plegen te zijn.

9. *Bezor*. Misschien de beek die ten zuiden van Gaza in zee valt; zij komt, behalve hier, alleen nog vs. 10 en 21 voor. — Aan het slot heeft Hebr. t. nog *en de overgeblevenen bleven staan*, wat als zinstorend is weggelaten.

10. *te vermoeid waren*, zeer onzekere vertaling. Gr. vert. heeft *tweehonderd man bleven staan om te bewaken en zetten zich neder aan de overzijde van de beek Bezor*.

12. *vijgenkoek, rozijnenkoekjes*. Zie op XXV : 18.

13 hij had in drie dagen en nachten niet gegeten of gedronken.′ Nu zeide
David tot hem: Aan wien behoort gij en waar komt gij van daan?
Hij antwoordde: Ik ben een Egyptische knaap, de slaaf van een Ama-
lekiet. Mijn meester heeft mij, drie dagen geleden, omdat ik ziek was,
14 laten liggen.′ Wij hadden een inval gedaan in het Zuiden der Krethiërs,
in dat der Judeërs en in dat der Kalebieten en hebben Siklag verbrand.′
15 David zeide tot hem: Wilt gij mij naar die bende brengen? Waarop
hij antwoordde: Zweer mij bij God dat gij mij niet dooden, noch aan
mijn meester uitleveren zult; dan zal ik u naar die bende brengen.′
16 Toen hij hem dit gezworen had, bracht hij hem daarheen. En zie, zij
waren over de geheele streek verstrooid, etende, drinkende en feest-
vierende van al den rijken buit dien zij uit het land der Filistijnen
17 en dat van Juda hadden weggehaald.′ En David overviel hen en sloeg
hen, van de morgenschemering tot den avond, tot verdelgens toe:
niemand van hen ontkwam, behalve vierhonderd manschappen die de
18 kameelen bestegen en op de vlucht gingen.′ David herwon alles wat
de Amalekieten hadden weggehaald; ook herwon hij zijne beide vrouwen.′
19 Men miste niets, klein noch groot, zonen noch dochteren, noch iets van
den buit, niets van alles wat was weggehaald; alles bracht David
20 terug.′ Toen namen zij al het kleinvee en de runderen, dreven die
voor hem heen en zeiden: Dit is de buit voor David!
21 Toen David bij de tweehonderd mannen kwam die te vermoeid waren
geweest om hem te volgen en die hij bij de beek Bezor had laten
blijven, gingen zij David en het volk dat bij hem was te gemoet, en
22 David trad op hen toe en vroeg naar hun welstand.′ Maar toen vatten
alle slechtaards en deugnieten onder de mannen die met David getrokken
waren het woord op en zeiden: Omdat zij niet met ons getrokken zijn,
willen wij hun niets geven van den buit dien wij herwonnen hebben.
Ieder neme alleen zijne vrouwen en kinderen mede en ga zijns weegs!′
23 Maar David zeide: Doet niet alzoo, nademaal Jahwe het ons geschonken,
ons bewaard en de bende die ons overvallen had in onze hand gegeven
24 heeft.′ Wie zou in deze zaak naar u willen hooren? Neen: wie bij de
bagage blijft krijgt een even groot deel als wie ten strijde trekt; ge-
25 lijk op zullen zij deelen.′ En zoo is het sinds dien dag gegaan: hij
stelde het vast als eene inzetting en verordening voor Israël, tot op
dezen dag.
26 Te Siklag gekomen, zond David een deel van den buit aan de oud-

14. *het Zuiden — Kalebieten.* Zie op XXVII : 10. Met *het Zuiden der Krethiërs* wordt bedoeld het zuidelijk gedeelte van het land der Filistijnen, die ook Ezech. XXV : 16; XXX : 5; Sef. II : 5 met dien naam worden aangeduid. Verg. op 2 Sam. VIII : 18. — *de Kalebieten,* de Kenizzieten, in den omtrek van Hebron; zie inl. op Num. XIII, XIV.

16. *Toen — had,* volg. Gr. en Lat. vertt. ingevoegd.

17. *overviel hen,* uit Gr. vert. ingevoegd. — *tot verdelgens toe,* volg. verb. t.; grondt. *tot aan hun volgenden dag.*

20. Volg. verb. t., gedeeltelijk naar Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *Toen nam David ... zij dreven vóór dat vee en.* Daar eerst in vs. 22 gesproken wordt van de verdeeling van het herwonnene, zullen hier wel de dieren bedoeld zijn die aan de Amalekieten behoord hadden en op hen waren buitgemaakt.

21. *hij ... had laten blijven,* met verandering van éen klinker, volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft het meervoud.

22. *deugnieten.* Zie op Deut. XIII : 13. — *met ons,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *met mij.*

23. *nademaal,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *mijne broeders dat.*

24 v. De schrijver laat hier door David vaststellen wat in zijn tijd ongetwijfeld ten aanzien van de verdeeling van den buit als recht gold. In eene zeer jonge wet, Num. XXXI : 25—47, wordt daaromtrent bepaald dat de eene helft aan hen die aan den strijd hebben deelgenomen, de andere aan de geheele gemeente ten goede zal komen.

24. *wie — blijft.* De schrijver verzuimde in vs. 9 te zeggen dat aan de tweehonderd de bagage was toevertrouwd.

26. *van den buit,* van het aan David geschonken vee, vs. 20.

sten van Juda, zijne vrienden, met de boodschap: Hier is een geschenk
27 voor u uit den buit op Jahwe's vijanden behaald. ′ Hij zond zulks aan
28 die te Bethul, te Rama van het Zuiden, te Jattir, ′ te Aroër, te Sife-
29 moth, te Estemoa, ′ te Karmel, aan de oudsten in de steden der Jerah-
30 meëlieten en in die der Kenieten, ′ aan die te Horma, te Bor-asjan,
31 te Ether, ′ te Hebron, en voorts aan alle plaatsen waar David met zijne
mannen verkeerd had.

27. *Bethul,* volg. naar Joz. XX : 4 verb. t.; Hebr. t. *Bethel.* Zie op Joz. XV : 30. — *Rama,* met verandering van één klinker; grondt. *Ramoth.* De plaats komt nog Joz. XIX : 8 voor. — *Jattir.* Zie op Joz. XV : 48.

28. *Aroër.* Zie op Joz. XV : 22. — *Sifemoth,* onbekend. — *Estemoa.* Zie op Joz. XV : 50.

29. *Karmel,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Rachal*; zie op Joz. XV : 55.

30. *Horma.* Zie op Num. XXI : 3. — *Bor-asjan.* De naam beteekent, ‚rookput'. Misschien is het dezelfde plaats die Joz. XV : 42 *Asjan* heet. — *Ether* (zie op Joz. XV : 42), volg. verb. t.; Hebr. t. *Athach.*

31. *Hebron.* Zie op Gen. XIII : 18.

HOOFDSTUK XXXI.

Dood van Saul. — De Israëlieten worden door de Filistijnen verslagen (1); drie zonen van Saul sneuvelen (2); hij zelf, in het nauw gebracht, beveelt zijn wapendrager hem te dooden, en slaat, als deze weigert, de hand aan zich zelven (3—6); de Israëlietische steden in den omtrek worden van hare inwoners verlaten en door de Filistijnen bezet (7). Dezen verminken Sauls lijk en hangen het aan den muur van Beth-sjean op (8—10); maar de bewoners van Jabes nemen de lijken van Saul en zijne zonen van den muur af en begraven ze in hunne stad (11—13).

De voorstelling die hier van Sauls dood wordt gegeven is in strijd met die van het Oude Geschiedboek, 2 Sam. I : 1—16. Daar verzekert een Amalekiet, Saul op zijn verzoek gedood te hebben; hier maakt Saul zelf een eind aan zijn leven. De laatste voorstelling is de jongste; zij schijnt afkomstig van den schrijver van XV; XXVIII : 3—25, volgens wien Saul, door Jahwe verworpen, ook als een van God verlatene sterft. Toch moet ook het Oude Geschiedboek een verhaal over Sauls dood hebben behelsd en wijst 2 Sam. II : 4*b*—7 naar vs. 11—13 van ons hoofdstuk terug. Waarschijnlijk heeft ons verhaal, in zulk een vorm dat daarin de dood van Saul als in 2 Sam. I : 1—16 werd medegedeeld, oorspronkelijk een deel van dat boek uitgemaakt en is het door den schrijver van XV; XXVIII : 3—25 in zijn tegenwoordigen vorm gebracht; zie op vs. 3.

Met geringe afwijkingen komt het hier verhaalde ook 1 Kron. X : 1—12 voor.

XXXI : 1 Toen nu de Filistijnen tegen Israël streden, sloegen de Israëlieten
voor de Filistijnen op de vlucht, en vielen verslagenen op het gebergte
2 Gilboa. ′ De Filistijnen zaten Saul en zijne zonen op de hielen en ver-
3 sloegen Sauls zonen Jonathan, Abinadab en Malkisjua. ′ Daarop werd
de strijd zwaar tegen Saul; en toen de boogschutters hem onder schot
4 kregen, werd hij zeer beangst voor hen ′ en zeide tot zijn wapendrager:
Trek uw zwaard en doorsteek er mij mede; anders komen die onbe-
snedenen en drijven hun spel met mij. Maar zijn wapendrager wilde
niet, omdat hij zeer bevreesd was. Nu nam Saul het zwaard en stortte
5 er zich in. ′ En Sauls wapendrager, ziende dat hij dood was, stortte
6 zich ook in zijn zwaard en stierf met hem. ′ Zoo stierven Saul, zijne
7 drie zonen en zijn wapendrager op één en denzelfden dag. ′ En de

1. Vervolg van XXIX : 11. — *vielen* — *Gilboa.* Over den *Gilboa* zie op XXVIII : 4. Dat op dit gebergte de slag plaats had wordt niet gezegd, alleen, dat de Israëlieten daarheen vluchtten en er nedergesabeld werden. Uit XXIX : 1, 11 maken wij op, dat de slag in de nabijheid van Jizreël geleverd werd.

2. *Sauls zonen.* Verg. XIV : 49.

3. *boogschutters,* met weglating van het woord *mannen* volg. Gr. vert. en 1 Kron. X : 3. — *werd hij zeer beangst.* Saul is hier minder heldhaftig dan in 2 Sam. I : 6—9: hier geeft hij reeds bij het zien der vijanden den moed verloren, daar eerst als hij, door eene duizeling bevangen, zich niet meer verweren kan.

4. *die onbesnedenen.* Hebr. t. laat nog volgen *en doorsteken mij*; volg. 1 Kron. X : 4 weggelaten. — *omdat hij zeer bevreesd was,* zijne hand aan Jahwe's gezalfde te slaan.

6. *wapendrager.* Hebr. t. laat nog volgen *benevens al zijne mannen*; volg. Gr. vert. weggelaten; 1 Kron. X : 6 heeft *zijn gansche huis.*

Israëlieten in de steden der vallei en den overkant van den Jordaan,
ziende dat de Israëlieten gevlucht en Saul en zijne zonen gesneuveld
waren, verlieten hunne steden en gingen op de vlucht; waarna de
Filistijnen kwamen en ze bezetten.
8 Den volgenden dag, toen de Filistijnen kwamen om de verslagenen
uit te schudden, vonden zij Saul en zijne drie zonen op het gebergte
9 Gilboa liggen; ' zij hieuwen hem het hoofd af, trokken hem zijne wapen-
rusting uit en zonden die rond in het land der Filistijnen, om de zege
10 te boodschappen aan hunne afgoden en aan het volk. ' Zijne wapen-
rusting legden zij in den tempel van Astarte, maar zijn romp hingen
11 zij op aan den muur van Beth-sjean. ' Toen de inwoners van Jabes in
12 Gilead hoorden wat de Filistijnen aan Saul hadden gedaan, ' maakten
alle weerbare mannen zich op, trokken den ganschen nacht door en
namen den romp van Saul en die zijner zonen van den muur van
13 Beth-sjean, brachten ze naar Jabes en verbrandden ze aldaar. ' Daarop
namen zij hun gebeente, begroeven het onder de tamarisk te Jabes en
vastten zeven dagen.

7. *in de steden,* naar verb. t.; grondt. *aan de overzijde van,* wat onverstaanbaar is. — Het spreekt vanzelf dat de hier gebezigde uitdrukking overdreven is; de schrijver wil niet beweren dat de geheele bevolking, zoo van het Jordaandal ten oosten van den Gilboa als van het Overjordaansche, op de vlucht ging; Jabes althans werd niet ontvolkt, vs. 11 v. Misschien heeft 1 Kron. X : 7 een beteren tekst. — *hunne,* uit Gr. vert. en 1 Kron. X : 7 ingevoegd.

9. *afgoden,* volg. Gr. vert. en 1 Kron. X : 9; Hebr. t. *in het huis* (of *de huizen*) *hunner afgoden.* De goden moeten de teekenen der overwinning zien, met hunne hulp behaald.

10. *in den tempel van Astarte* (Hebr. t. heeft den naam der godin in het meervoud), in welke stad wordt niet gezegd. Astarte had een oud en beroemd heiligdom te Askelon. — *hingen zij op,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *sloegen zij in.* Verg. op XXI : 9. — *Beth-sjean.* Zie op Joz. XVII : 11.

11—13. De Jabezieten vervullen een plicht der dankbaarheid voor de hun eenmaal door Saul geboden hulp, H. XI; verg. 2 Sam. II : 4*b*—7.

12. *brachten ze,* volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *kwamen.* — *en* — *aldaar.* Er is geen ander voorbeeld van lijkverbranding onder Israël bekend. Wellicht is de tekst bedorven en heeft er gestaan „en bedreven er rouw over", maar de fout is dan zeer oud; waarschijnlijk had de schrijver van 1 Kron. X : 12 onzen tekst vóor zich en liet hij om het ongewone dier handelwijze de woorden weg.

13. *hun gebeente,* dat volg. 2 Sam. XXI : 13 v. later naar Sauls familiegraf is overgebracht. Daar er beenderen overbleven die begraven konden worden, kan de verbranding niet volledig geweest zijn. — *de tamarisk.* Zie op Gen. XXI : 33.

TWEEDE BOEK.

HOOFDSTUK I.

Davids rouw over den dood van Saul en Jonathan. — Een man komt te Siklag David melden dat de Israëlieten verslagen en Saul en Jonathan gesneuveld zijn (1—4), verhaalt dat hij zelf den koning, op zijn verzoek, gedood heeft en toont zijn diadeem en armband (5—10). David en zijne mannen bedrijven rouw over de verslagenen (11 v.), waarna hij den boodschapper als koningsmoorder doet ter dood brengen (13—16). Hij heft een klaagzang over Saul en Jonathan aan (17 v.). Davids klaaglied (19—27): Israël hoore den dood der helden, die niet gemeld worde in het land der Filistijnen (19 v.). Vervloekt zij het gebergte waar zij vielen! (21*a*). Eere den gevallenen, die zoo dapper waren en elkander zoo liefhadden! (21*b*—23). Mogen Israëls dochteren hen beweenen (24, 25*a*). Wat had ik Jonathan lief! (25*b*, 26). Hoe betreurenswaardig is hunne nederlaag! (27).

Dit hoofdstuk is aan het Oude Geschiedboek, en wel aan de daarin voorkomende Geschiedenis van David, ontleend. De hier gegeven voorstelling van Sauls dood komt niet overeen met die van 1 Sam. XXXI en is ouder en voor Saul eervoller dan deze; zie inl. op 1 Sam. XXXI. Nog minder dan het verhaal legt de klaagzang, vs. 19—27, die aan een ouder geschrift ontleend is (zie op vs. 18), eenige blaam op Saul; integendeel, deze wordt hierin geroemd als de man die Israël groot heeft gemaakt (vs. 24). De dichter oordeelt dus over hem evenals de schrijver van 1 Sam. XIII : 2—7, 15*b*—

XIV: 51. Of die dichter David zelf dan wel een ander was, is niet uit te maken. Dat David zooveel leed van Saul ondervonden heeft behoeft hem niet verhinderd te hebben met grooten lof van zijn heldhaftigen vijand en diens, door hem zoo beminden, zoon te gewagen.

I: 1 Na Sauls dood, toen David, van het verslaan der Amalekieten terug-
2 gekeerd, twee dagen te Siklag vertoefd had, ' kwam daar op den derden
dag een man uit het leger dat bij Saul was, met gescheurde kleederen
en aarde op zijn hoofd. Bij David gekomen, viel hij ter aarde en wierp
3 zich voor hem neder. ' Op Davids vraag: Van waar komt gij? antwoordde
4 hij hem: Ik ben uit het leger van Israël ontkomen. ' Hierop zeide David
tot hem: Wat is er gebeurd? Deel het mij mede. Toen zeide hij: Het
volk is uit den strijd gevlucht; ook is eene groote menigte volks ge-
vallen en gesneuveld; zelfs Saul en zijn zoon Jonathan zijn dood. '
5 Daarop zeide David tot den man die hem de tijding bracht: Hoe weet
6 gij dat Saul en zijn zoon Jonathan dood zijn? ' De man die hem de
tijding bracht zeide: Bij toeval was ik op het gebergte Gilboa, en daar
stond Saul, op zijne speer geleund; de wagens en ruiters waren dicht
7 bij hem. ' Hij keek om, zag mij en riep mij. Ik zeide: Hier ben ik. '
8 Hij zeide: Wie zijt gij? en ik antwoordde hem: Ik ben een Amalekiet. '
9 Toen zeide hij tot mij: Kom toch hier en dood mij; want eene duize-
10 ling heeft mij bevangen, en ik ben nog geheel bij krachten. ' Zoo trad
ik op hem toe en doodde hem; want ik wist, dat hij, als hij viel,
niet in leven zou blijven. Toen nam ik den diadeem dien hij op het
hoofd, en den band dien hij om den arm had mede, en breng ze hier
aan mijn heer.
11 Nu greep David zijne kleederen en scheurde ze, en zoo ook al de
12 mannen die bij hem waren; ' zij bedreven rouw, weenden en vastten
tot den avond om Saul en zijn zoon Jonathan en om het volk van
Jahwe en het huis Israël, omdat zij door het zwaard waren gevallen. '
13 Voorts zeide David tot den man die hem de tijding had gebracht: Van
waar zijt gij? Hij antwoordde: Ik ben de zoon van een vreemde, een
14 Amalekiet. ' Toen zeide David tot hem: Schroomdet gij dan niet, de
15 hand uit te steken om Jahwe's gezalfde om te brengen? ' Meteen riep
hij een zijner volgers en zeide: Treed toe en val op hem aan. Waarop
16 deze hem een doodelijken slag toebracht. ' David zeide tot hem: Uw
bloed is op uw eigen hoofd; want met eigen mond hebt gij tegen u
getuigenis afgelegd door te zeggen: Ik heb Jahwe's gezalfde gedood.
17 Toen hief David dezen klaagzang aan over Saul en zijn zoon Jona-
18 than, ' en gebood, dien den Judeërs te leeren; hij staat geschreven in
het Boek des Rechtschapenen:
19 De keur, o Israël! is op uwe hoogten verslagen.
Ach, hoe zijn de helden gevallen!

1. *het verslaan der Amalekieten.* Zie 1 Sam. XXX.
2. *op den derden dag.* Zie 1 Sam. XXX: 1. — *met* — *hoofd.* Zie 1 Sam. IV: 12.
6. *op zijne speer geleund,* wegens de duizeling die hem bevangen had, vs. 9. — *ruiters,* met weglating van een overtollig woord.
7. *Hier ben ik.* Zie op Gen. XXII: 1.
9. *want* — *krachten.* Saul, hoewel niet gewond, is niet in staat zich te verdedigen en vreest levend in de handen der vijanden te vallen. Anders 1 Sam. XXXI: 3.
10. *dat hij* — *blijven.* Hij zou vanwege zijne duizeling vallen en dan zeker door de vijanden gedood worden.
12. Met *het volk van Jahwe* en *het huis Israël* wordt hetzelfde aangeduid. Waarschijnlijk is een van beide ingevoegd.
14. De Amalekiet had moeten weigeren aan Sauls verzoek te voldoen. Het dooden van Jahwe's gezalfde was een misdrijf, al geschiedde het op diens verzoek; zie op 1 Sam. XXIV: 7.
16. *Uw* — *hoofd.* Zie op Lev. XX: 9.
18. *dien* — *leeren,* volgens geringe tekstverbetering. Verg. Deut. XXXI: 19, 22; Ps. LX: 1. Hebr. t. laat volgen *den boog,* volg. Gr. vert. weggelaten. — *het Boek des Rechtschapenen.* Zie op Joz. X: 12*b*, 13.

20 Vermeldt het niet te Gath,
boodschapt het niet op Askelons straten;
opdat de dochteren der Filistijnen zich niet verblijden,
niet jubelen de dochteren der onbesnedenen.
21 Bergen van den Gilboa! dauw noch regen zij op u,
op uwe hoogten, gij bergen des doods;
want daar is weggeworpen der helden schild,
het schild van Saul, den gezalfde met olie.
22 Zonder bloed van verslagenen en vet van helden
week Jonathans boog nooit terug,
en Sauls zwaard keerde nooit ledig weder.
23 Saul en Jonathan, die beminden en liefelijken,
zijn in leven noch dood gescheiden geweest;
vlugger waren zij dan arenden,
sterker dan leeuwen.
24 Dochteren van Israël! weent over Saul,
die u karmijnen kleederen gaf en sieraden,
die gouden versiersels hechtte op uw gewaad.
25 Ach, hoe zijn de helden gevallen
in het midden van den strijd!
Jonathan! om uw dood ben ik droef te moede;
26 ik ben beklemd om u, mijn broeder Jonathan!
Gij waart mij zeer, ja onuitsprekelijk lief;
uwe liefde gold mij meer dan vrouwenliefde.
27 Ach, hoe zijn de helden gevallen,
de krijgswapenen verloren gegaan!

20. *Gath, Askelon.* Zie op Joz. XIII: 3.
21. *van den Gilboa,* volg. verb. t.; grondt. *in den Gilboa.* — *op* — *doods,* grootendeels volg. Gr. vert.; Hebr. t. *en velden der gaven.* — *bergen des doods,* die door den over u uitgesproken vloek dorre bergen zult worden. — *den gezalfde,* volg. Syr. vert.; Hebr. t. *niet gezalfd.* Dat het schild van Saul, den gezalfde van Jahwe, daar weggeworpen nederligt, wordt dichterlijk aan die bergen als eene grieve toegerekend.
22. *Zonder* — *terug,* onzekere vertaling. — *ledig,* onverrichter zake, zooals het woord Jez. LV: 11 vertaald is.
23. *vlugger* — *arenden.* Verg. Jer. IV: 13.
24. *sieraden,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *liefelijkheden.*
25. *om* — *moede,* volg. verb. t., gedeeltelijk naar Gr. vert.; Hebr. t. *op uwe hoogten doorboord.*
26. *ja onuitsprekelijk,* met verandering van klinkers; grondt. voegt de woorden bij het volgende *uwe liefde was mij onuitsprekelijker dan vrouwenliefde.*

HOOFDSTUK II.

David koning te Hebron, Isboosjeth te Mahanaim; dood van Azaël. — Op Jahwe's last trekt David met zijne mannen naar Hebron (1—3), waar hij tot koning over Juda gezalfd wordt (4*a*). Hij brengt zijn dank aan de Jabezieten voor de laatste eer aan Saul bewezen en belooft hun zijn steun (4*b*—7). Abner maakt te Mahanaim Isboosjeth tot koning over Israël, terwijl David door Juda gehuldigd wordt; de duur van beider regeering (8—11). Joab verslaat Abners leger bij Gibeon (12—17). Azaël vervolgt Abner en wordt door dezen gedood (18—23). Zijne broeders, Joab en Abisjai, zetten de vervolging voort, totdat zij op Abners verzoek wordt gestaakt en beide partijen terugkeeren (24—32).

Dit hoofdstuk maakt een geheel uit met de volgende, III: 1—V: 3, waarin ons wordt medegedeeld hoe David na den dood van Isboosjeth over alle stammen koning werd. De inhoud aan de Geschiedenis van David ontleend, is zeker grootendeels geloofwaardig; doch zie op vs. 16. De voorstelling dat Jahwe Saul en zijn huis verworpen en David als zijn opvolger aangewezen heeft (1 Sam. XV; XVI: 1—13; XXVIII: 3—25) vinden wij hier niet terug: dat Israël door Isboosjeth als koning te erkennen tegen Jahwe's wil handelde wordt met geen enkel woord aangeduid. Het lag trouwens evenzeer voor de hand dat de aanhangers van Saul na zijn dood een zijner zonen op den troon verhieven, als dat de Judeërs hun dapperen stamgenoot koning maakten, die echter voorloopig alleen als

vazal der Filistijnen kon heerschen. In *Kronieken* wordt de regeering van Isboosjeth onvermeld gelaten en David dadelijk na Sauls dood door geheel Israël te Hebron, volgens Samuels woord, tot koning gezalfd (1 Kron. XI : 1—3).

II: 1 Nadezen raadpleegde David Jahwe: Zal ik naar eene van Juda's
steden optrekken? Waarop Jahwe tot hem zeide: Ja. Op Davids vraag:
2 Waarheen zal ik trekken? zeide hij: Naar Hebron. ′ Zoo trok David
derwaarts. Ook deed David zijne beide vrouwen, Ahinoam, de Jizreë-
3 lietische, en Abigail, de vrouw van Nabal, den Karmeliet, ′ en de
mannen die bij hem waren, elk met zijn gezin, daarheen gaan, en zij
4*a* vestigden zich in de steden van Hebron. ′ Toen kwamen de Judeërs
en zalfden David aldaar tot koning over het huis Juda.
4*b* Toen men aan David mededeelde: De burgers van Jabes in Gilead
5 hebben Saul begraven — ′ zond hij gezanten tot hen en liet hun zeg-
gen: Weest gezegend door Jahwe, gij die dit liefdewerk aan uwen
6 heer, aan Saul, gedaan en hem begraven hebt! ′ Daarvoor betoone u
Jahwe liefde en trouw! En ook ik zal u goeddoen, tot loon daarvoor
7 dat gij dit gedaan hebt. ′ Houdt dan goeden moed en weest kloeke
mannen; want al is uw heer Saul dood, mij heeft het huis Juda tot
koning over zich gezalfd.
8 Intusschen had Abner, de zoon van Ner, Sauls legeroverste, Isboosjeth,
9 den zoon van Saul, genomen, naar Mahanaim gebracht ′ en tot koning
gemaakt over Gilead, Azer, Jizreël, Efraim, Benjamin, ja, over gansch
10 Israël — ′ Isboosjeth, Sauls zoon, was veertig jaar oud toen hij koning
werd over Israël en regeerde twee jaren — maar het huis Juda hield
11 het met David; ′ en de tijd dat David over het huis Juda koning
geweest is te Hebron is zeven jaren en zes maanden.
12 Eens trok Abner, de zoon van Ner, met de dienaren van Isboosjeth,
13 den zoon van Saul, uit Mahanaim naar Gibeon. ′ Ook Joab, de zoon
van Seruja, trok met Davids dienaren uit Hebron; zij stieten op

1. *Hebron.* Zie op Gen. XIII : 18.
2. *zijne beide vrouwen.* Zie 1 Sam. XXV : 39—43.
3. *de steden van Hebron,* de van die stad afhankelijke plaatsen; verg. 1 Kron. II : 43—45.
4*a*. *zalfden.* Van Davids zalving door Samuel, 1 Sam. XVI : 1—13, weet onze schrijver blijkbaar niet.
4*b*. *hebben ... begraven,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *die ... begraven hebben.* Zie 1 Sam. XXXI : 11—13.
6. *goeddoen — dat,* volg. verb. t.; grondt. *dit goede doen, dat.*
7. *Houd — moed.* Zie op Richt. VII : 11. — *mij — gezalfd,* en ik zal mijn best doen Israël te redden. Er schuilt eene zijdelingsche noodiging in om hem als koning te erkennen.
8. *Abner.* Zie op 1 Sam. XIV : 50. — *Isboosjeth.* Hij heette eigenlijk *Isbaäl*; zie op Richt. II : 11 en op 1 Sam. XIV : 49. — *Mahanaim.* Zie op Gen. XXXII : 2. In het Overjordaansche was Isboosjeth veiliger dan ten westen van den Jordaan. Hij was blijkbaar een onbeteekenend man en geheel van Abner afhankelijk (verg. III : 6—11).
9. *Gilead,* hier in den zin van het geheele Overjordaansche; zie op Gen. XXXI : 22 v. — *Azer,* letterlijk *de Azerieten,* volgens andere klinkers; grondt. *de Asjurieten.* Over de woonplaats van den stam Azer zie op Joz. XIX : 24—31. — *Jizreël,* niet de stad (Joz. XIX : 18), maar de vlakte van dien naam; zie op Joz. XVII : 16.
10. *Isboosjeth — jaren.* Daar *maar — David* onmiddellijk aan vs. 9 aansluit, zijn deze woorden blijkbaar door een omwerker ingevoegd. De inhoud is gedeeltelijk zeker onjuist; immers, uit V : 5 volgt dat Isboosjeth niet twee maar zeven jaren geregeerd heeft. Van waar de schrijver dit bericht heeft, weten wij niet.
11. Ook dit vers is ingelascht, waarschijnlijk door iemand die wilde voorkomen dat men uit vs. 10*a* zou afleiden dat ook David slechts twee jaren te Hebron geregeerd had. Den inhoud ontleende hij aan V : 5.
12. *naar Gibeon.* Zie op Joz. IX : 3.
13. *Joab, de zoon van Seruja,* reeds 1 Sam. XXVI : 6 genoemd (zie aldaar), komt hier voor het eerst als Davids legeroverste voor. Hij was, evenals zijne broeders (vs. 18), zeer aan David verknocht en heeft hem gewichtige diensten bewezen, maar, zeker van de liefde der troepen, veroorloofde hij zich somtijds eigenmachtige handelingen, terwijl David genoodzaakt was hem te ontzien (III : 22—39; XVIII : 5, 14 v.; XIX : 1—8*a*, 13; XX : 4—22). Over zijn dood zie 1 Kon. II : 5 v., 28—34. — *uit Hebron,* uit Gr. vert. ingevoegd. — *den vijver van Gibeon,* ook Jer. XLI : 12 vermeld. — Achter *Gibeon* heeft grondt. *tezamen.*

hen bij den vijver van Gibeon. Zij vatten post, dezen aan den eenen,
14 genen aan den anderen kant van den vijver. ′ Toen zeide Abner tot
Joab: Laten de manschappen zich opmaken en vóor ons een steekspel
15 houden! Joab zeide: Zoo zij het! ′ Dienvolgens maakten zich op en
werden afgeteld twaalf mannen van Benjamin, voor Isboosjeth, den
16 zoon van Saul, en twaalf uit de dienaren van David. ′ Toen zij nu
elkander in de haren vatten en de een den ander het zwaard in de
zijde hield, vielen zij allen te gelijk. Daarom noemde men die plaats
17 het Veld der zijden, dat bij Gibeon ligt. ′ Hierop ontstond te dien dage
een uitermate hevig gevecht, waarin Abner en de mannen van Israël
voor het aangezicht van Davids dienaren werden verslagen.
18 Nu waren daar de drie zonen van Seruja: Joab, Abisjai en Azaël.
19 Azaël, vlug ter been als eene gazelle op het veld, ′ zette Abner na,
20 zonder rechts of links van achter hem af te wijken. ′ Abner keek om
21 en zeide: Zijt gij het, Azaël? Hij antwoordde: Ja. ′ Toen zeide Abner
tot hem: Wijk rechts of links af; grijp een van de manschappen aan
en maak zijne wapenrusting buit. Maar Azaël wilde niet van de ver-
22 volging afzien. ′ Nogmaals zeide Abner tot Azaël: Houd op mij te ver-
volgen! Waarom zou ik u tegen den grond slaan? Hoe zou ik dan
23 mijn gelaat vrij kunnen opheffen tot uw broeder Joab? ′ Doch toen hij
niet wilde ophouden, stiet Abner achteruit en trof hem in den buik,
zoodat de speer in zijn rug uitkwam; hij viel en bleef op de plaats
dood. En ieder die op de plek kwam waar Azaël was gevallen en ge-
24 storven bleef staan. ′ Maar Joab en Abisjai zetten Abner na. Toen zij
nu, na zonsondergang, den heuvel van Ammath, die voor den weg
25 naar de woestijn van Gibeon ligt, bereikt hadden, ′ verzamelden zich
de Benjaminieten achter Abner, vormden zich tot éene schare en
26 maakten halt op den top van den heuvel van Ammath. ′ Nu riep
Abner tot Joab en zeide: Zal het zwaard altijd door verteren? Gij weet
immers dat het ten laatste op verderf moet uitloopen. Hoe lang wacht
gij dan met het volk te bevelen, het vervolgen van hunne broeders
27 te staken? ′ Joab zeide: Zoo waar als God leeft, indien gij niet hadt
gesproken, zou het volk eerst morgen ochtend de vervolging zijner
28 broeders hebben gestaakt. ′ Hierop stak Joab de bazuin; waarop het

14. *een steekspel houden,* letterlijk *spelen* of *dansen.* De legers zijn dus niet met vijandelijke bedoelingen tegen elkander uitgetrokken.

15. *Benjamin.* Van Isboosjeths onderdanen worden alleen de Benjaminieten genoemd, omdat Isboosjeth uit hun stam was; verg. III : 19. — Vóor *voor Isboosjeth* is *en* volg. Gr. vert. weggelaten; desgelijks vs. 31 vóor *Abners mannen.*

16. *in de haren,* letterlijk *bij het hoofd.* — *de een* — *hield,* zonder kwade bedoelingen; 't was alleen een gevaarlijk spel. — *vielen zij allen te gelijk.* Het gevaarlijke spel was dus ernst geworden. Dat *allen te gelijk* vielen luidt zeer onwaarschijnlijk, maar men houde in het oog dat dit gedeelte van het verhaal verdicht is om van een plaatsnaam eene verklaring te geven. — *Veld der zijden,* volg. Gr. vert. met verandering van klinkers; Hebr. t. *Veld der rotsen.*

17. *ontstond* — *gevecht,* volg. verb. t.; grondt. *werd het gevecht uitermate hevig.* — De dood der mannen werd door elk der beide partijen aan de andere geweten, en reeds het schouwspel zelf prikkelde den strijdlust.

22. *Hoe* — *Joab?* Abner is bang voor de wraak van Joab, en niet ten onrechte; zie III : 27. Maar verg. op vs. 26.

23. *achteruit,* volg. verb. t.; grondt. *met achter de speer.* Onder het loopen steekt Abner met de speer naar Azaël, die hem op de hielen zit. — *En* — *staan.* Deze woorden, die hier vrij ongeschikt staan, zijn wellicht aan XX : 12 ontleend en hier ingelascht.

24. *Ammath,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Amma.* De plaats komt elders niet voor. — *die* — *ligt,* met weglating van een onverstaanbaar woord, dat waarschijnlijk bij vergissing in den tekst is geslopen.

25. *den heuvel van Ammath,* volg. verb. t. (verg. vs. 24); grondt. *éen heuvel.*

26. *hunne broeders.* Hierop ligt de nadruk. Abner voelt diep, hoe dwaas het is dat Israël en Juda elkander bestrijden. De strijd met Joab was dus van zijne zijde zeker niet gezocht. In overeenstemming hiermede is zijne vrees met Joab geslagen vijanden te worden, vs. 22, en zijn later gedrag, III : 8—21.

gansche volk halt maakte, Israël niet langer vervolgde en den strijd
29 niet voortzette. ' Abner en zijne mannen trokken dien ganschen nacht
de Vlakte door, staken den Jordaan over, gingen gansch Bithron door
30 en kwamen te Mahanaim; ' terwijl Joab, van het vervolgen van Abner
teruggekeerd, al zijn volk herzamelde. Men miste van Davids dienaren
31 negentien man en Azaël; ' en Davids dienaren hadden van Benjamin, van
32 Abners mannen, driehonderd zestig man verslagen. ' Zij namen Azaël
op en begroeven hem in het graf van zijn vader te Bethlehem. Den
ganschen nacht trokken Joab en zijne mannen door en waren toen
het licht werd te Hebron.

29. *Bithron,* onbekend. Wellicht is *gansch Bithron* onecht en moeten wij lezen *trokken voort en kwamen te Mahanaim.*

31. *van Benjamin — mannen.* Zie op vs. 15. — Aan het einde van het vers heeft Hebr. t. nog *zij waren dood*; volg. Gr. vert. weggelaten.

32. Van Gibeon naar Hebron trekkend, kwamen zij langs Bethlehem; maar de schrijver wil zeker niet zeggen dat zij dien nacht in het voorbijtrekken Azaël begroeven.

HOOFDSTUK III.

Abners onderhandelingen met David en zijn dood. — David is voorspoedig in den strijd met zijn mededinger (1). Lijst van zijne zonen, te Hebron geboren (2—5). Isboosjeth verwijt Abner, Rispa, eene bijvrouw van Saul, genomen te hebben (6 v.); Abner, hierover vertoornd, verklaart David tot koning over gansch Israël te zullen maken (8—11). Hij biedt David zijne hulp aan (12); deze wil hem niet bij zich toelaten, tenzij hij hem zijne vrouw Michal terugbrengt (13 v.), en eischt haar op van Isboosjeth, die haar door Abner aan David toezendt (14—16). Abner had de oudsten van Israël overgehaald om David tot koning te kiezen, en komt nu te Hebron, waar hij, door David met eere ontvangen, zich met hem verbindt en daarna vertrekt (17—21). Joab, het gebeurde vernemende, verwijt David dat hij een man als Abner, die zeker den staat van zaken was komen opnemen, bij zich heeft toegelaten (22—25). Zonder voorkennis van David laat hij Abner terugroepen en doorsteekt hem (26 v.); David, dit hoorende, spreekt een vloek uit over het huis van Joab (28—30), beveelt het volk over Abner te rouwen, laat hem begraven, heft een klaagzang over hem aan en vast den geheelen dag (31—35); zoodat het volk begrijpt dat Abners dood niet aan hem te wijten is (36 v.). David spreekt met lof over Abner en beklaagt zich over de hardheid van Joab en zijn broeder (38 v.).

De inhoud van dit hoofdstuk, uit hetzelfde geschrift als de voorgaande geput, is in hoofdzaak zeker geloofwaardig. Doch de woorden van Abner verraden hier en daar (zie vs. 9, 18) duidelijk het godsdienstig standpunt van den schrijver. Enkele verzen (zie op vs. 2—5 en 27) zijn later in het verhaal ingeschoven.

III : 1 De oorlog tusschen het huis van Saul en dat van David duurde
lang; het huis van David werd steeds sterker, dat van Saul steeds
zwakker.
2 Te Hebron werden aan David zonen geboren: zijn oudste was Amnon,
3 van Ahinoam, de Jizreëlietische; ' de tweede Daluja, van Abigail, de
vrouw van Nabal, den Karmeliet; de derde Absalom, de zoon van
4 Maächa, de dochter van Talmai, den koning van Gesjur; ' de vierde
5 Adonia, de zoon van Haggith; de vijfde Sjefatja, de zoon van Abital; '
de zesde Jithream, van Davids vrouw Egla. Dezen zijn David te Hebron
geboren.

Vs. 2—5. 1 Kron. III : 1—3.

1. *het huis van David,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *David.*

2—5. Deze verzen zijn in het verband misplaatst en door een lateren bewerker ingelascht.

2. *Amnon.* Zie H. XIII. — *Ahinoam.* Zie op 1 Sam. XXV : 42—44.

3. *Daluja,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Kileab.* Verg. op 1 Kron. III : 1. — *Abigail.* Zie op 1 Sam. XXV : 42—44. — *Absalom.* Zie XIII : 1—XIX : 9. — *Talmai — Gesjur.* Zie XIII : 37 en op Deut. III : 14.

4. *Adonia.* Zie 1 Kon. I : 5—II : 25.

5. *Dezen — geboren.* Davids zonen die te Jeruzalem geboren zijn worden V : 13—16 en 1 Kron. III : 5—9 opgenoemd.

6 Toen er dan oorlog was tusschen het huis van Saul en dat van
7 David, trad Abner meer en meer als meester op in Sauls huis.′ Saul
had eene bijvrouw gehad, met name Rispa, de dochter van Ajja; haar
nam Abner voor zich. Toen zeide Isboosjeth, de zoon van Saul, tot
Abner: Waarom zijt gij tot de bijvrouw van mijn vader gekomen?′
8 In hevigen toorn ontstoken om de woorden van Isboosjeth, zeide Abner:
Ben ik zoo'n hondskop, ik, die tegenwoordig gunst betoon aan het
huis van uw vader Saul, zijne broeders en vrienden, en u niet aan
David overgeleverd heb, dat gij nu eene overtreding met eene vrouw
9 op mij verhaalt?′ Zóo, ja meer nog, doe God aan Abner! Zooals Jahwe
10 aan David gezworen heeft zal ik hem thans doen:′ het koningschap
uit het huis van Saul overbrengen en Davids troon oprichten over
11 Israël en Juda, van Dan tot Bersjeba.′ En Isboosjeth kon Abner niets
antwoorden, uit vrees voor hem.
12 Toen zond Abner gezanten tot David naar Hebron en liet hem zeg-
gen: Sluit een verbond met mij. Ik wil u bijstaan om te maken dat
13 gansch Israël zich tot u keert.′ Hij zeide: Goed. Ik wil een verbond
met u sluiten; doch éene zaak eisch ik van u: gij zult mijn aangezicht
niet zien tenzij gij, wanneer gij komt om mijn aangezicht te zien,
14 Michal, Sauls dochter, medebrengt.′ En David zond gezanten tot Isboo-
sjeth, den zoon van Saul, en liet hem zeggen: Geef mij mijne vrouw
Michal, met welke ik mij verloofd heb voor honderd voorhuiden der
15 Filistijnen.′ Hierop liet Isboosjeth haar halen van haren man, Paltiël,
16 den zoon van Lais.′ Haar man ging met haar en volgde haar al
weenend tot Bahurim. Toen zeide Abner tot hem: Ga terug. En hij
keerde terug.
17 Intusschen had Abner met de oudsten van Israël onderhandeld en
gezegd: Reeds gisteren en eergisteren hebt gij er naar gestreefd David
18 koning over u te maken.′ Welaan, voert het thans uit; want Jahwe
heeft van David gezegd: Door mijn dienaar David zal ik mijn volk
19 Israël redden uit de hand van de Filistijnen en al zijne vijanden.′ Nu

6. *Toen — David.* Hiermede vat de bewerker den draad van het verhaal weder op, door vs. 2—5 afgebroken.

7. *Rispa.* Zie XXI : 7—14. — *haar — zich,* uit Gr. vert. ingevoegd. — *Isboosjeth, de zoon van Saul,* ingevoegd uit Gr. vert. — *Waarom — gekomen?* De daad van Abner was eene daad van aanmatiging; zie op Gen. XXXV : 22.

8. *die.* Hierna heeft Hebr. t. *voor Juda,* wat, met het woord *die,* in Gr. vert. ontbreekt. — *met eene vrouw,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *met de vrouw.*

9. *Zóo — Abner!* Zie op Ruth I : 17. — *Zooals — heeft.* De schrijver legt zijne eigen godsdienstige overtuiging, dat David door Jahwe bestemd was koning over gansch Israël te worden, Abner in den mond. Verg. vs. 18 en V : 2. Op 1 Sam. XVI : 1—13 wordt niet gedoeld; dit verhaal toch is jonger dan het onze. — *thans,* uit Gr. vert. ingevoegd.

10. *van Dan tot Bersjeba.* Zie op Richt. XX : 1.

12. *naar Hebron,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *in zijne plaats, zeggende: Aan wien behoort het land?*

13—16. Zie 1 Sam. XXV : 44.

13. *tenzij gij ... medebrengt,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *tenzij voordat gij ... medebrengt.* — Verschillende redenen kunnen David bewogen hebben dezen eisch te stellen: misschien had hij Michal inderdaad lief, of meende hij als schoonzoon van Saul meer kans te hebben door gansch Israël als koning erkend te worden; ook kan hij het onbetamelijk hebben geacht dat een ander zijne, des konings, voormalige gemalin had.

14. David verschaft aan Abner de gelegenheid bij hem te komen. — *met — Filistijnen.* Zie 1 Sam. XVIII : 25—27 en aant. op vs. 27 aldaar.

15. *haren,* uit Gr. vert. ingevoegd.

16. *Bahurim,* aan den weg van Jeruzalem naar Jericho, komt nog voor XVI : 5; XVII : 18; XIX : 17; 1 Kon. II : 8. — *Abner,* die haar dus blijkbaar haalde en waarschijnlijk meteen naar David bracht.

17. *Reeds — maken.* Desgelijks spreken de Israëlieten, V : 2. De stammen waren dus tegen wil en dank, waarschijnlijk onder den invloed van Abner, er toe overgegaan om Isboosjeth te huldigen; verg. II : 8 v.; III : 6.

18. *Jahwe — gezegd.* Verg. op vs. 9. — *zal ik ... redden,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *heeft hij ... gered.*

19. *Benjamin.* Met dezen stam onderhandelde Abner afzonderlijk, omdat Saul daaruit afkomstig was

sprak Abner ook nog met de Benjaminieten, en ging heen, om aan
David te Hebron mede te deelen al wat Israël en het gansche huis
20 Benjamin hadden goedgevonden.′ Zoo kwam Abner, met twintig man,
bij David te Hebron, waar deze voor hem en de mannen die bij hem
21 waren een gastmaal aanrichtte.′ En Abner zeide tot David: Ik wil mij
opmaken en heengaan en gansch Israël tot mijn heer den koning verzamelen,
opdat zij een verbond met u sluiten; zoo zult gij naar den
vollen wensch van uw hart koning zijn. Hierop liet David Abner gaan
en trok deze in vrede heen.
22 Maar zie, daar kwamen Davids dienaren en Joab van een strooptocht
thuis en brachten grooten buit mede. Abner nu was niet meer bij David
te Hebron; want deze had hem laten gaan, en hij was in vrede ver-
23 trokken.′ Toen dan Joab en de gansche schaar die bij hem was waren
aangekomen, deelde men Joab mede: Abner, de zoon van Ner, is tot
den koning gekomen, en deze heeft hem laten gaan, en hij is in vrede
24 vertrokken.′ Nu trad Joab bij den koning binnen en zeide: Wat hebt
gij gedaan? Daar is Abner bij u gekomen; waarom hebt gij hem laten
25 gaan en is hij in vrede vertrokken?′ Begrijpt gij dan niet dat Abner,
de zoon van Ner, gekomen is om u te misleiden en om uw uit- en
ingaan en al wat gij doet te weten te komen?
26 Van David weggegaan, zond Joab Abner boden achterna, om hem
27 van den put Hassira terug te halen, zonderdat David het wist.′ Toen
nu Abner te Hebron terugkwam, trok Joab hem ter zijde in de poort,
om vertrouwelijk met hem te spreken, en stak hem in den buik, zoodat
28 hij stierf — om het bloed van zijn broeder Azaël te wreken.′ En
David, eenigen tijd later het hoorende, zeide: Ik en mijn koningschap
zullen voor altijd bij Jahwe onschuldig zijn aan het bloed van Abner,
29 den zoon van Ner;′ het kome neder op het hoofd van Joab en op zijne
gansche familie: steeds mogen er in Joabs huis zijn die vloeiing hebben,
melaatsch zijn, op krukken gaan, door het zwaard vallen of broods-
30 gebrek lijden!′ Zoo hebben Joab en zijn broeder Abisjai Abner om-
gebracht, omdat hij hun broeder Azaël bij Gibeon in den strijd ge-
dood had.
31 Voorts zeide David tot Joab en het gansche volk dat bij hem was:
Scheurt uwe kleederen, omgordt u met treurgewaden en bedrijft rouw,
32 voor Abner uit. Koning David zelf ging achter de baar.′ Zoo begroef
men Abner te Hebron, en de koning verhief zijne stem en weende bij
33 Abners graf; ook weende het gansche volk.′ Toen hief de koning een
klaagzang over Abner aan en zeide:

en de Benjaminieten dus het sterkst aan zijn huis gehecht waren; zie 1 Sam. XXII : 7; verg. II : 15, 31.

21. *zoo — zijn.* Desgelijks 1 Kon. XI : 37. — *in vrede.* Dit wordt in vs. 22, 23, 24 herhaald, omdat de schrijver met nadruk wil doen uitkomen dat David en Abner als vrienden gescheiden waren. Joab heeft dus door den moord van Abner 's konings vrede geschonden; zie 1 Kon. II : 5.

24. *in vrede,* uit Gr. vert. ingevoegd. Aan het einde van het vers heeft Hebr. t. nog een woord, dat volg. Gr. vert., met verandering van ééne letter, aan het begin van het volgende vers is verplaatst en door de ontkennende vraag is weergegeven.

26. *put Hassira,* onbekend. — *om ... terug te halen,* volgens andere klinkers; grondt. *en zij haalden ... terug.*

27. *ter zijde in,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *midden in.* — *vertrouwelijk,* onzekere vertaling. — *om — wreken.* Zie II : 18—23. Hetzelfde wordt vermeld in vs. 30; op eene van beide plaatsen zal wel eene inlassching hebben plaats gevonden.

29. *die — zijn.* Zie Lev. XIII, XIV en XV. — *op krukken gaan,* onzekere vertaling.

30. Dit vers is waarschijnlijk aan het oorspronkelijke verhaal toegevoegd om Abisjai tot medeplichtige aan den moord te maken, daar vs. 39 *de zonen* van Seruja vermeld worden. Zie op vs. 27.

31. *treurgewaden.* Zie op Gen. XXXVII : 34. — *voor Abner uit,* bij zijne begrafenis.

33. *als een dwaas,* een onnoozele, die het gevaar niet ziet en er dus blindelings inloopt.

Moest Abner sterven als een dwaas?
34 Uwe handen waren niet gebonden,
uwe voeten niet in ketenen geklonken;
zooals men sneeft door de hand van booswichten zijt gij gevallen!
35 Hierop beweende het gansche volk hem nog meer. ′ En in den loop
van den dag kwam het gansche volk David dringen brood te nuttigen;
maar David zwoer: Zóo, ja meer nog, doe mij Jahwe, indien ik voor
36 zonsondergang brood of iets anders proef! ′ En het gansche volk
merkte dit op en keurde het goed; al wat de koning deed keurde
37 het geheele volk goed. ′ Zoo werd toen al het volk, ja gansch Israël,
overtuigd dat de moord van Abner, den zoon van Ner, 's konings
38 werk niet was. ′ Nog zeide David tot zijne dienaren: Weet gij niet
39 dat heden in Israël een vorst en edelman gevallen is? ′ Ik, hoewel tot
koning gezalfd, ben heden weekhartig, en die zonen van Seruja zijn
mij te geweldig. Vergelde Jahwe den boosdoener naar zijne boosheid!

34. *Uwe — geklonken,* zooals het geval zou geweest zijn, indien men u als een misdadiger had ter dood gebracht. — *door de hand van,* letterlijk *voor het aangezicht van.*
35. *kwam — nuttigen,* om zoo een einde aan den rouw te maken.
36. *al,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *naar al.*
39. David verklaart, onmachtig of ongezind te zijn om de zonen van Seruja wegens het gepleegde kwaad te bestraffen, en laat dit aan Jahwe over. — *Ik — weekhartig,* zeer onzekere vertaling.

HOOFDSTUK IV : 1—V : 3.

Isboosjeths dood; David koning over geheel Israël. — Bij het vernemen van Abners dood ontzinkt Isboosjeth de moed (IV : 1); Baäna en Rechab sluipen ongemerkt zijn huis binnen, dooden hem en brengen zijn hoofd aan David (2—8), die, in plaats van hen te beloonen, hen ter dood brengen en het hoofd van Isboosjeth begraven laat (9—12). Al de stammen van Israël komen tot David te Hebron en zalven hem tot koning over gansch Israël (V : 1—3).

Dit gedeelte is — met uitzondering van IV : 4, waarin te onpas Mefiboosjeths afkomst verhaald wordt — aan hetzelfde geschrift als de voorgaande hoofdstukken ontleend en in hoofdzaak geloofwaardig; zie inl. op H. II.

IV : 1 Toen Isboosjeth, de zoon van Saul, hoorde dat Abner, de zoon van
Ner, te Hebron gestorven was, hingen zijne handen slap ter neder en
2 was gansch Israël van schrik overmand. ′ Nu had Isboosjeth, de zoon
van Saul, in zijn dienst twee mannen, aanvoerders van krijgsbenden;
de een heette Baäna, de ander Rechab, zonen van Rimmon, den Beëro-
thiet, uit de Benjaminieten; want ook Beëroth werd tot Benjamin ge-
3 rekend, ′ en de Beërothieten vloden naar Gittaim, waar zij als vreemden
4 bleven tot op dezen dag. — ′ Jonathan, de zoon van Saul, had een
zoon die slecht ter been was: vijf jaar was hij oud toen uit Jizreël
het gerucht kwam aangaande Saul en Jonathan; zijne verpleegster nam
hem op en vluchtte, maar bij den haastigen angst waarmede zij vlood
5 liet zij hem vallen en werd hij kreupel; hij heette Mefiboosjeth. — ′ Die
zonen dan van Rimmon, den Beërothiet, Rechab en Baäna, gingen heen

1. *Isboosjeth* en *de zoon van Ner,* uit Gr. vert. ingevoegd.
2*b*, 3. Eene geschiedkundige aanteekening van den schrijver, in den trant van Deut. II : 10—12, 20—23. Zij dient om te verklaren, hoe Isboosjeths moordenaars, die uit Beëroth, dus van Gibeonietischen oorsprong, waren (zie op Joz. IX : 17), ook Benjaminieten konden heeten.
2. *had Isboosjeth ... in zijn dienst,* uit Gr. vert. ingevoegd.
3. *Gittaim,* stad in Benjamin, komt nog Neh. XI : 33 voor. Wanneer de Beërothieten dit deden is onbekend. Wellicht bij de vervolging van de Gibeonieten door Saul, XXI : 2.
4. Dit vers staat hier vreemd en zou daarentegen zeer goed voegen aan den aanhef van H. IX. Hoe de aanteekening hier komt, kunnen wij niet nagaan. — *Mefiboosjeth,* oorspronkelijk *Meribbaäl,* zooals 1 Kron. VIII : 34; IX : 40 heeft (verg. op Richt. II : 11), komt nog IX; XVI : 1—4; XIX : 24—30 voor.

en traden eens, op het heetst van den dag, het huis van Isboosjeth
6 binnen, terwijl hij zijn middagslaap deed. ' De poortwachtster des huizes
nu was bij het reinigen van tarwe ingesluimerd en sliep, zoodat Rechab
7 en zijn broeder Baäna onopgemerkt bleven. ' Zoo kwamen zij het huis
binnen, terwijl hij in zijn slaapvertrek op zijn bed lag, sloegen hem
dood, hieuwen hem het hoofd af en namen dat mede. Na den ganschen
8 nacht, de Vlakte volgend, te zijn doorgetrokken, ' brachten zij het hoofd
van Isboosjeth aan David te Hebron en zeiden tot den koning: Hier
is het hoofd van Isboosjeth, den zoon van Saul, uwen vijand, die u
naar het leven stond; Jahwe heeft mijn heer den koning heden wraak
9 op Saul en zijne nakomelingen verschaft. ' Maar David antwoordde
Rechab en zijn broeder Baäna, de zonen van Rimmon, den Beërothiet:
10 Zoo waar als Jahwe, die mij uit allen nood bevrijd heeft, leeft! ' Den
man, die mij kwam mededeelen: Saul is dood — en daarmede mij
eene blijde tijding dacht te brengen, heb ik laten vatten en ter dood
11 brengen te Siklag, om hem zijn bodenloon te geven; ' en nu boos-
wichten een braaf man in zijn huis op zijn bed gedood hebben, zou
ik nu niet zijn bloed op u verhalen en u van de aarde uitroeien? '
12 Hierop gaf David een bevel aan zijne volgers, en zij doodden hen,
hieuwen hun de handen en voeten af en hingen die op bij den vijver
in Hebron. Het hoofd van Isboosjeth namen zij en begroeven het in
het graf van Abner, den zoon van Ner.
V : 1 Toen kwamen al de stammen van Israël tot David te Hebron en
2 zeiden: Zie, wij zijn uw been en vleesch. ' Reeds gisteren en eergisteren,
toen Saul nog koning over ons was, waart gij het die Israël uitleiddet
en inleiddet. En Jahwe heeft tot u gezegd: Gij zult mijn volk Israël
3 weiden; gij zult vorst over Israël zijn. ' Zoo kwamen alle oudsten van
Israël tot den koning te Hebron; en koning David sloot een verbond
met hen voor Jahwe's aangezicht, te Hebron, en zij zalfden hem tot
koning over Israël.

Vs. 9*b*. 1 Kon. I : 29*b*. — Vs. 1—3. 1 Kron. XI : 1—3.

6. *De poortwachtster — sliep,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *En hierheen kwamen zij midden in het huis tarwe halende en staken hem in den buik.* Slavinnen die als poortwachtsters dienst doen ook Joh. XVIII : 16; Hand. XII : 13.
8. *uwen vijand,* niet Isboosjeth, maar Saul.
10. Zie I : 1—16. — *om — geven,* volg. verb. t.
11. *een braaf man.* Het verdient opmerking dat David hen niet, gelijk den Amalekiet, I : 14, als koningsmoorders, maar alleen als moordenaars van een onschuldig man, laat terechtstellen. Zijn mededinger naar het koningschap over Israël wilde hij blijkbaar niet Jahwe's gezalfde noemen.
12. *hingen — Hebron,* opdat iedereen zien zou dat hij den moord van Isboosjeth, hoe voordeelig die voor hem mocht wezen, streng veroordeelde. — *het graf van Abner.* Zie III : 32. — *den zoon van Ner,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *te Hebron.*
1. *Zie,* volg. Gr. vert. en 1 Kron. XI : 1; Hebr. t. *Hier zijn wij.* — *wij — vleesch,* wij zijn nauw met u verwant; verg. XIX : 13 v.; Gen. II : 23; XXIX : 14.
2. *Reeds — inleiddet.* Zie 1 Sam. XVIII : 13—16 en op III : 17. — *En — zijn.* Verg. op III : 9.
3. *zij — Israël.* Dit had volg. 1 Sam. XVI : 13 Samuel reeds gedaan.

HOOFDSTUK V : 4—16.

David, koning te Jeruzalem. — Davids leeftijd bij zijne troonsbestijging en de duur zijner regeering (4 v.). Hij trekt tegen de Jebuzieten op, die roemen dat hunne veste onneembaar is (6), neemt deze in, geeft de bevolking aan zijne manschappen prijs, maakt haar tot zijne verblijfplaats en breidt haar uit (7—9). Zijn voorspoed is klimmend, en Hirom, de koning van Tyrus, zendt bouwmeesters om voor David een paleis te bouwen; waardoor deze de overtuiging erlangt dat Jahwe hem ten bate van Israël koning gemaakt heeft (10—12). De zonen die hem te Jeruzalem zijn geboren (13—16).

De groote beteekenis die Jeruzalem voor het staatkundig en godsdienstig leven van Israël heeft gehad maakt dat wij met bijzondere belangstelling het bericht lezen hoe David die stad veroverd en

zich daar gevestigd heeft. Ongelukkig is het bericht onvolledig: wij leeren er b. v. niet uit, wanneer David Jeruzalem heeft veroverd. Wel volgt het onmiddellijk op het verhaal van zijne zalving tot koning over gansch Israël (vs. 1—3) en verplaatst ons dus in het begin zijner regeering; maar oorspronkelijk heeft het hier zeker niet gestaan, daar vs. 17 aansluit bij vs. 3 en daarvan eens het onmiddellijk vervolg moet geweest zijn (zie inl. op V : 17—25). Ons bericht is dus, waarschijnlijk door den samensteller van het Oude Geschiedboek, daartusschen in geschoven. Of deze het aan hetzelfde geschrift als de vorige hoofdstukken ontleend heeft, weten wij niet. Bovendien is het hier en daar zeer onduidelijk, waarschijnlijk omdat de tekst bedorven en door inlasschingen ontsierd is (zie op vs. 6, 7 en 8).

Het verhaal legt grooten nadruk op de sterkte van Jeruzalem en verheerlijkt dus de dapperheid van David, die desniettegenstaande de vesting innam.

V : 4 Dertig jaar was David oud toen hij koning werd. Veertig jaar is hij
5 koning geweest: ′ te Hebron is hij zeven jaar en zes maanden koning
geweest over Juda, te Jeruzalem drie en dertig jaar over gansch Israël
en Juda.
6 Toen de koning met zijne mannen naar Jeruzalem, tegen de Jebu-
zieten, de bevolking des lands, optrok, zeiden zij tot David: Gij zult
hier niet binnenkomen: de blinden en de kreupelen zullen u weren!
7 om te kennen te geven: David komt hier niet binnen. ′ Doch David
8 nam de bergveste van den Sion, dat is de Davidstad, in, ′ en zeide te
dien dage: Al wie de Jebuzieten slaat grijpe de kreupelen en de
blinden die Davids leven vijandig zijn bij de keel! Daarom zegt men:
9 Geen blinde of kreupele mag in den tempel komen. ′ En David koos
zijn verblijf in de veste, noemde haar Davidstad en bouwde in den
omtrek, van het Millo af binnenwaarts.

Vs. 5. 1 Kon. II : 11; 1 Kron. III : 4; XXIX : 27. — Vs. 6—10. 1 Kron. XI : 4—9.

5. *te Hebron — over Juda.* Verg. II : 11.

6. *Jeruzalem.* De stad is gebouwd op twee kale heuvels, die in de richting van noord naar zuid door een dal van elkander zijn gescheiden, en gelegen in eene onvruchtbare streek. Ten oosten wordt zij begrensd door het dal van den Kidron, eene meestal droge beek, dat haar van den Olijfberg scheidt; ten zuiden door het dal van den zoon van Hinnom (zie op Joz. XV : 8). Oostwaarts leidt een weg van zes uren gaans door eene woestijn naar Jericho en verder naar den Jordaan; westwaarts een van tien uren over Beth-horon (zie op Joz. X : 10) naar de Middellandsche Zee bij Joppe. Daar beide wegen door woeste plaatsen of over bergpassen loopen, is de stad, vooral voor een leger, moeilijk te genaken. Daar zij noch op Judeesch noch op Benjaminietisch grondgebied lag, was het een zeer staatkundige maatregel van David, den Judeër, haar tot zijne verblijfplaats te kiezen; zoo wekte hij zoo min mogelijk den naijver der Judeërs of der Noord-Israëlieten op (verg. op Joz. XV : 63). In Davids tijd was alleen de zuidelijke punt van den oostelijken heuvel, den Sion (zie op vs. 7), bebouwd; het noordelijk deel, waar later de tempel stond, nog niet (verg. XXIV : 18—25). Dit laatste schijnt eerst door den ringmuur dien Salomo liet bouwen (1 Kon. III : 1; IX : 15) bij de stad getrokken te zijn. Over de latere uitbreiding der plaats zie inl. op Neh. III. Welke de beteekenis is van den naam *Jeruzalem* weten wij niet. Volg. Richt. XIX : 10 v.; 1 Kron. XI : 4 v. heette zij vroeger *Jebus*; maar zie op Richt. XIX : 10. — *zullen u weren,* volg. verb. t.; Hebr. t. *hij heeft u geweerd.* — *om — binnen,* bijna letterlijke herhaling van het voorafgaande, wellicht bij vergissing in den tekst geraakt.

7. *Sion,* de berg op welks zuidelijk deel het oude Jeruzalem lag (zie op vs. 6). Hij is steil en smal, omstreeks een kilometer lang en verheft zich op sommige punten 750 tot 770 meter boven zeepeil. Naar den berg heet dikwijls de stad of hare bevolking (Ps. XCVII : 8; Jez. I : 27; XLIX : 14; LII : 1; Sef. III : 16), ook wel een gedeelte der stad, vooral de tempel van Jahwe (Ps. IX : 12; LXV : 2; LXXIV : 2; Jez. VIII : 18; XXIV : 23; Jer. VIII : 19). Eens (1 Kon. VIII : 1) heet de Davidstad zoo, in onderscheiding van den tempelberg. Met *de bergveste van den Sion* wordt waarschijnlijk het geheele ommuurde gedeelte van den heuvel bedoeld. — *dat is de Davidstad.* Deze woorden, die op vs. 9 vooruitloopen, zijn waarschijnlijk later ingelascht.

8. *Al — keel,* hoogst onzekere lezing en vertaling. De bedoeling schijnt te zijn, dat David, met eene toespeling op de woorden der Jebuzieten in vs. 6, de bewoners der veroverde stad aan de willekeur zijner soldaten prijsgeeft. — *Geen — komen.* Waarschijnlijk doelt dit op de priesters, die, als zij een lichaamsgebrek hadden, volgens de wet Lev. XXI : 16—23 van de bediening van het altaar waren uitgesloten en wellicht oudtijds in het geheel niet in het heiligdom mochten komen. De woorden zijn dus in dit verband hoogst ongepast en zeker ingelascht of bedorven.

9. *bouwde — binnenwaarts.* Wat met het laatste woord bedoeld wordt, is niet duidelijk; wellicht: verder naar het middelste gedeelte van den Sion, dat nog niet bij de stad getrokken was. *Het Millo,* ook 1 Kon. IX : 15, 24; XI : 27; 2 Kon. XII : 20; 1 Kron. XI : 8; 2 Kron. XXXII : 5 vermeld, was een kasteel, waarschijnlijk aan de noordzijde van de Davidstad. Blijkens Richt. IX : 6, 20 lag ook bij Sichem een kasteel van dien naam.

10 David werd steeds machtiger, en Jahwe, de god der heirscharen,
11 was met hem. ′ En Hirom, de koning van Tyrus, zond gezanten tot
David, alsmede cederhout, voorts timmerlieden en metselaars, die voor
12 David een huis bouwden. ′ Zoo werd David gewaar dat Jahwe hem als
koning over Israël bevestigd en zijn koningschap verheven gemaakt
had, ter wille van zijn volk Israël.
13 David nam, nadat hij van Hebron gekomen was, ook te Jeruzalem
bijzitten en vrouwen, en hem werden ook daar zonen en dochters ge-
14 boren. ′ Dit zijn de namen der kinderen die hem te Jeruzalem geboren
15 zijn: Sjammua, Sjobab, Nathan, Salomo, ′ Jibhar, Elisjua, Nefeg, Jafia, ′
16 Elisjama, Eljada en Elifelet.

Vs. 11—15. 1 Kron. XIV : 1—3.

11. Zie op 1 Kon. V : 1. — *Hirom,* Hebr. t. *Hiram*; verg. op 1 Kon. V : 1. — *Tyrus.* Zie op Joz. XIX : 29. — Na *metselaars,* letterlijk *werkers in steen,* heeft Hebr. t. nog het woord *muur,* dat volg. Gr. vert. is weggelaten; het is waarschijnlijk uit 1 Kron. XIV : 1, waar letterlijk staat *werkers in muur,* overgenomen.

12. *Zoo,* door den voorspoed dien hij genoot en de vriendschap van den Tyrischen koning.

13. *te,* volg. 1 Kron. XIV : 3; grondt. *uit.*

14—16. In 1 Kron. III : 5—8; XIV : 4—7 treffen wij dertien namen aan; daar wordt *Elifelet* tweemaal genoemd en nog een zoon *Nogah* vermeld. Op eerstgenoemde plaats heeten voorts de eerste vier: zonen van Bathsjeba.

16. *Eljada,* 1 Kron. XIV : 7 *Beëljada*; zie op Richt. II : 11.

HOOFDSTUK V : 17—25.

Overwinningen van David op de Filistijnen. — Door de Filistijnen opgezocht, trekt David zich in de bergveste terug (17), maar rukt, als de vijand zich in de vallei der Refaïeten uitbreidt, volgens Jahwe's last tegen hen op en verslaat hen bij Baäl-perasim (19—21). Als de Filistijnen weder tegen hem te velde trekken (22), beveelt Jahwe hem het vijandelijk leger om te trekken en, bij het vernemen van geruisch in de boomen, aan te vallen (23 v.); zoo verslaat David de Filistijnen (25).

Dit verhaal, aan de Geschiedenis van David ontleend, schijnt eenmaal het onmiddellijk vervolg van V : 3 te zijn geweest: de Filistijnen, wier vazal David was, beschouwden zijne zalving tot koning over gansch Israël als afval en trachtten hem tot zijn plicht te brengen. Daar het er thans van gescheiden is door vs. 4—16, ontstaat de voorstelling dat de Filistijnen David eerst aanvallen als hij Jeruzalem veroverd heeft. Doch deze voorstelling is zeer onwaarschijnlijk: de Filistijnen zullen den afvalligen vazal wel niet zoolang met rust hebben gelaten; ook zegt vs. 17 uitdrukkelijk dat zij hem aanvallen zoodra zij zijne zalving tot koning over gansch Israël vernomen hebben. De bewerker die door inlassching van vs. 4—16 ons verhaal van wat er aan voorafging losmaakte deed dit waarschijnlijk omdat hij in „de bergveste" van vs. 17, waarmede eene of andere sterkte in Juda (XXIII : 13 v.; 1 Sam. XXII : 1, 4, 5; XXIII : 14; XXIV : 1) bedoeld wordt, de vs. 7, 9 vermelde veste van den Sion zag.

Aan ons stuk verwant en wellicht van denzelfden schrijver zijn XXI : 15—22 en XXIII : 8—39.

V : 17 Toen de Filistijnen hoorden dat men David tot koning over Israël
gezalfd had, trokken zij allen op om David op te zoeken. En deze, dit
18 hoorende, trok af naar de bergveste. ′ Maar toen de Filistijnen gekomen
19 waren en zich in de vallei der Refaïeten hadden uitgebreid, ′ vroeg
David Jahwe: Zal ik tegen de Filistijnen optrekken? zult gij hen in
mijne hand geven? En Jahwe zeide tot David: Trek op; want ik zal
20 de Filistijnen stellig in uwe hand geven. ′ Zoo kwam David te Baäl-
perasim en versloeg hen aldaar; waarop hij zeide: Jahwe is voor mij

Vs. 17—25. 1 Kron. XIV : 8—16.

17. *de bergveste.* Zie Inl.

18. *de vallei der Refaïeten.* Zie op Joz. XV : 8.

19. Verg. 1 Sam. XIV : 37; XXIII : 2, 9—13 enz.

20. *Baäl-perasim* komt alleen hier en 1 Kron. XIV : 11 voor; verg. Jez. XXVIII : 21. De naam, hier verklaard als ,de baäl der doorbraken', luidde waarschijnlijk oorspronkelijk, naar andere klinkers, *Baäl-Parsim,* d. i. ,de baäl van de Parsieten', een Judeesch geslacht (Num. XXVI : 20 en verg. op Gen. XXXVIII : 29, 30).

uit door de vijanden heengebroken als eene waterdoorbraak. Daarom
21 heet die plaats Baäl-perasim.' Zij lieten daar hunne goden achter, en
David en zijne mannen namen ze mede.
22 Toen de Filistijnen weder optrokken en zich in de vallei der Refaïeten
23 uitbreidden,' raadpleegde David Jahwe, en Jahwe zeide: Gij moet hun
niet te gemoet gaan, trek achter hen om en nader hen van den kant
24 der pijnboomen.' Hoort gij het geruisch van schreden in de toppen
der pijnboomen, wees dan wakker; want dan is Jahwe vóor u uitge-
25 trokken, om het leger der Filistijnen te slaan.' David nu deed juist
zooals Jahwe hem bevolen had, en hij versloeg de Filistijnen, van Gibeon
af tot bij Gezer.

21. *goden,* volg. Gr. vert. en 1 Kron. XIV : 12; Hebr. t. *godenbeelden.* — *namen ze mede.* Volg. 1 Kron. XIV : 12 werden zij terstond verbrand.

23. *hun ... te gemoet,* uit Gr. vert. ingevoegd. — *pijnboomen.* Het Hebreeuwsche woord duidt eene soort van harsboom aan, maar welke, is onzeker. Het komt alleen hier en 1 Kron. XIV : 14 v. voor; verg. op Ps. LXXXIV : 7.

24. Het geloof dat het ruischen der boomen een teeken is van de tegenwoordigheid der godheid hangt samen met de vereering van heilige boomen; verg. op Deut. XII : 2. — *wees dan wakker,* onzekere vertaling. In 1 Kron. XIV : 15 wordt het woord, dat zeker den schrijver reeds onverstaanbaar was, evenals in de oude vertt. omschreven met *ten strijde trekken.*

25. *Gibeon,* volg. Gr. vert., 1 Kron. XIV : 16 en Jez. XXVIII : 21, waar wellicht op ons verhaal gezinspeeld wordt; Hebr. t. *Geba.* Over *Gibeon* zie op Joz. IX : 3. — *Gezer.* Zie op Joz. X : 33. Het lag ongeveer ten westen van Gibeon. — Daar de vallei der Refaïeten, waar de Filistijnen stonden, zich ten zuidwesten van Jeruzalem uitstrekte en Gibeon ten noorden van Jeruzalem lag, is het niet duidelijk, hoe David hen van Gibeon af in westelijke richting verslaan kon. Waarschijnlijk bedoelt de schrijver dat David bij het omtrekken van de Filistijnen te Gibeon kwam en van daar hen aanviel.

HOOFDSTUK VI.

Overbrenging van de ark naar Jeruzalem. — David gaat met het volk naar Baäl-Juda, om de ark te halen (1 v.); maar als onderweg Uzza door Jahwe gedood is, omdat hij de ark heeft aangeraakt (3—8), durft hij haar niet verder vervoeren, maar plaatst haar in het huis van Obed-Edom, dat daarom door Jahwe gezegend wordt (9—11). Dit hoorende, gaat David de ark halen (12 v.); waarbij hij offers brengt en voor de ark uit danst (14 v.); Michal, dit ziende, vat minachting voor hem op (16) en doet hem bij zijne terugkomst verwijten (17—20), die David scherp beantwoordt (21 v.); Michal blijft kinderloos (23).

Dit verhaal — uitgenomen vs. 1 — behoort bij 1 Sam. IV : 1*b*—VII : 1 (verg. vs. 3 met 1 Sam. VII : 1), waar dezelfde beschouwing van de ark voorkomt als hier (zie inl. aldaar), en bij het bericht over de verovering en de versterking van Jeruzalem, V : 6—14, waarvan het eens het onmiddellijk vervolg kan geweest zijn. Met deze stukken is het door den schrijver van het Oude Geschiedboek opgenomen, in wiens geschrift het hier verhaalde telkens ondersteld wordt, XI : 11; XV : 24—29; 1 Kon. II : 28. Bij die opneming is vs. 1, ter verbinding met het voorgaande, ingevoegd.

VI : 1 Wederom verzamelde David alle uitgelezenen in Israël, dertig duizend
2 man.' Toen maakte David zich op en trok met al het volk dat bij hem
was naar Baäl-Juda, om van daar de ark Gods te halen, waarover de
naam van Jahwe der heirscharen, die op de cherubs troont, is uitge-
3 roepen.' Zij vervoerden de ark van God op een nieuwen wagen en
haalden haar uit het huis van Abinadab, dat op den heuvel lag, terwijl
de zonen van Abinadab, Uzza en zijn broeder, den wagen geleidden.'

Vs. 1—11. 1 Kron. XIII : 5—14.

1. Van een leger waarmede David de ark afhaalt is in het vervolg geen sprake. Zie Inl. — *verzamelde,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *ging weder voort.*

2. *naar Baäl-Juda,* volg. 1 Kron. XIII : 6. Baäl-Juda was de oude naam van Kirjath-jearim, waar volg. 1 Sam. VII : 1 de ark stond. Hebr. t. *uit de baäle,* d. i. de burgers, *van Juda,* waarschijnlijk eene opzettelijke verandering; verg. op Joz. IX : 17. — *waarover* — *uitgeroepen.* Zie op Deut. XXVIII : 10. — *de naam,* volg. oude vertt.; Hebr. t. heeft het woord tweemaal. — *die* — *troont.* Zie op 1 Sam. IV : 4.

3. Verg. 1 Sam. VII : 1. — *nieuwen.* Verg. 1 Sam. VI : 7. — *zijn broeder,* in dit en het volgende vers met verandering van klinkers; grondt. maakt er een eigennaam, *Ahio,* van.

4, 5 Uzza ging naast de ark Gods, zijn broeder voor haar uit. ' En David
en het gansche huis Israël maakten met alle kracht feestgedruisch voor
Jahwe uit, met liederen en met citers, harpen, tamboerijnen, bekkens
6 en cimbalen. ' Maar toen zij aan den dorschvloer van Nachon gekomen
waren, stak Uzza de hand naar de ark Gods uit en hield haar vast;
7 want de runderen gleden uit. ' Toen ontstak Jahwe in toorn tegen
Uzza, en God sloeg hem daar, omdat hij zijne hand naar de ark had
8 uitgestoken. Zoo stierf hij aldaar voor Gods aangezicht. ' En David,
ontroerd omdat Jahwe zoo geweldig tegen Uzza was losgebroken, noemde
9 die plaats Peres-Uzza; zooals zij heet tot op dezen dag. ' En David
werd te dien dage bevreesd voor Jahwe en zeide: Hoe zou Jahwe's
10 ark tot mij kunnen komen! ' Daarom wilde hij de ark van Jahwe niet
bij zich in de Davidstad haar intrek doen nemen, maar liet haar in-
11 keeren in het huis van Obed-Edom, den Gattiet. ' In het huis van
Obed-Edom, den Gattiet, bleef Jahwe's ark drie maanden; en Jahwe
zegende Obed-Edom met zijn gansche huis.

12 Toen nu aan koning David werd medegedeeld dat Jahwe het huis
van Obed-Edom en al wat hem toebehoorde gezegend had om de ark
Gods, ging David heen en voerde met vreugdebetoon de ark Gods uit
13 het huis van Obed-Edom op naar de Davidstad. ' Als de dragers van
Jahwe's ark zes schreden voortgetreden waren, offerde hij een stier en
14 een mestkalf. ' En David, met een linnen schouderkleed omhangen,
15 danste met alle macht voor Jahwe uit. ' Zoo voerden David en het
gansche huis Israël de ark van Jahwe met gejubel en bazuingeschal op.

16 Toen de ark van Jahwe de Davidstad binnenkwam, keek Michal,
Sauls dochter, uit het venster, en ziende hoe koning David huppelde
en danste voor Jahwe uit, kreeg zij een gevoel van minachting voor
17 hem. ' Men bracht dan de ark van Jahwe de Davidstad binnen en zette

Vs. 12. 1 Kron. XV : 25. — Vs. 14—19. 1 Kron. XV : 27—XVI : 3.

4. *Uzza ging,* naar gissing ingevoegd. Hebr. t. heeft in plaats daarvan de woorden *nieuwen en vervoerden haar uit het huis van Abinadab, dat op den heuvel lag.* Deze woorden, die in Gr. vert. ontbreken, zijn bij vergissing uit het voorgaande vers hierheen verdwaald.

5. *met alle kracht ... met liederen,* volg. 1 Kron. XIII : 8; grondt. *met allerlei cypressenstammen.* — *voor Jahwe uit.* De ark wordt dus met Jahwe vereenzelvigd.

6. *Nachon,* onbekend; de lezing van den naam is hoogst onzeker; 1 Kron. XIII : 9 *Kidon.* — *de hand,* uit de oude vertt. en 1 Kron. XIII : 9 ingevoegd.

7. *omdat — uitgestoken,* volg. 1 Kron. XIII : 10; grondt. is onverstaanbaar. — *voor Gods aangezicht,* volg. Gr. vert. en 1 Kron. XIII : 10; Hebr. t. *bij de ark Gods,* wat waarschijnlijk eene opzettelijke verandering is, om de gedachte te weren dat Jahwe juist bij de ark zich bevond; maar dit is wel degelijk bedoeld. Jahwe is vertoornd omdat Uzza zijn heiligdom, zijne woning, aanraakte. Of hij dit zonder kwade bedoeling deed, doet niet ter zake. De ark heeft de hulp van een mensch niet noodig.

8. *ontroerd.* Zie op 1 Sam. XV : 11. — *was losgebroken.* Hier is in het Hebreeuwsch hetzelfde woord gebruikt, dat V : 20 met *doorheenbreken* vertaald is. — *Peres-Uzza,* letterlijk *het losbreken tegen Uzza* of *de breuk van Uzza.*

9. *Hoe — komen!* Uiting van vrees; zij zou niets dan onheil aanrichten.

10. *Obed-Edom, den Gattiet,* dus een niet-Israëliet, uit de Filistijnsche stad Gath. Zijn naam beteekent ‚dienaar van Edom'; waaruit volgt dat Edom de naam eener godheid was; verg. op Gen. XXV : 30. — Het lag in de rede, dat aan de familie in wier huis de ark zoo lang had gestaan, ook na de plaatsing van de ark in Jeruzalem, hare bewaking bleef toevertrouwd. Zoo zijn „de zonen van Obed-Edom" deurwachters en schatbewaarders aan den tempel geworden, gelijk meer niet-Israëlieten aan dat heiligdom verbonden waren. Toen dit, na de invoering van *Deuteronomium,* klimmende ergernis gaf, zijn zij tot Levieten gemaakt; zie 1 Kron. XV : 18, 21, 24; XVI : 5, 38; XXVI : 4, 8, 15; 2 Kron. XXV : 26 en verg. inl. op Num. III, IV en aantt. op Ezech. XLIV : 7 v. en 10—16.

12. Na het eerste *de ark Gods* heeft Gr. vert. *zeide David: ik wil den zegen Gods in mijn huis brengen.*

13. Het blijkt niet, of dit één keer dan wel na elke zes schreden geschiedde. — *de dragers van Jahwe's ark.* In 1 Kron. XV worden zij, in overeenstemming met de wet (Deut. X : 8 en elders), tot Levieten gemaakt. — *offerde — mestkalf,* om Jahwe gunstig te stemmen, opdat hij niet weder onheil zou aanrichten. Anders 1 Kron. XV : 26.

14. *met — omhangen,* dus met het priesterlijk gewaad bekleed; zie op 1 Sam. II : 18.

17. *de tent — opgeslagen.* Men denke hierbij niet aan den Exod. XXV—XXXI beschreven tabernakel (zie inl. op Exod. XXIV : 12—XL : 38), maar aan eene door David voor de ark ingerichte tent.

haar op hare plaats, in de tent die David voor haar had opge-
18 slagen. Daarna droeg David brand- en dankoffers op aan Jahwe, ′ en
toen het opdragen van die brand- en dankoffers afgeloopen was, zegende
19 David het volk in den naam van Jahwe der heirscharen ′ en deelde
aan al het volk, aan de geheele menigte der Israëlieten, zoo mannen
als vrouwen, aan ieder een brood, eene kruik wijn en een vruchtenkoek
20 uit. Daarop ging al het volk huiswaarts. ′ Toen ook David terugkeerde
om zijn huis te zegenen, ging Michal, Sauls dochter, hem te gemoet
en zeide: Wat heeft zich de koning van Israël thans vorstelijk gedragen,
door zich heden ten aanschouwen van de slavinnen zijner dienaren te
21 ontblooten, zooals een danser zich ontbloot! ′ Maar David zeide tot Michal:
Zoo waar als Jahwe leeft, die mij boven uw vader en zijn gansche huis
heeft uitverkoren, om mij tot vorst over Jahwe's volk, over Israël, aan
22 te stellen, voor Jahwe uit wil ik dansen en vreugde bedrijven, ′ mij
klein maken nog meer dan ditmaal en gering zijn in uw oog. En bij
de slavinnen van welke gij spraakt, bij die zal ik mijne eer zoeken. ′
23 En Michal, Sauls dochter, bleef kinderloos tot den dag van haar dood toe.

Vs. 20*a*. 1 Kron. XVI : 43.

18. *zegende hij het volk*, evenals Salomo, na de inwijding van den tempel, 1 Kon. VIII : 55—61. Volgens *Deuteronomium* en Ezra's Wetboek waren uitsluitend de Levieten of de priesters daartoe bevoegd; zie op Deut. X : 8 en inl. op Num. VI : 22—27.

19. *eene kruik wijn*, onzekere vertaling; sommige oude vertt. *een stuk vleesch*.

20. *zijn huis te zegenen*, met een zegenwensch zijne vrouwen, kinderen en dienaren te begroeten. — *door* — *ontblooten*. De priesterkleeding (vs. 14), die David aan had, was stellig korter dan de gewone. Verg. op Jez. XX : 2. — *een danser*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *een ijdel mensch*.

21. *Zoo waar als Jahwe leeft*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Voor Jahwe uit*. — *dansen*, uit Gr. vert. ingevoegd.

22. *uw oog*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *mijn oog*. — *En* — *zoeken*. Hij zal voortaan met Michal geen gemeenschap meer houden en zien of andere vrouwen hem ook zoo minachten. Hieruit wordt de mededeeling van vs. 23 begrijpelijk.

HOOFDSTUK VII.

De profetie van het eeuwige koningschap van Davids huis. — David spreekt voor Nathan zijne bekommering uit dat Gods ark nog in eene tent woont (1 v.); deze wekt hem op, te doen waartoe het hart hem dringt (3); maar Jahwe gebiedt hem, aan David te zeggen dat hij nooit een huis heeft begeerd (4—7); voorts, dat hij, zooals in het verleden, ook in de toekomst David zal helpen (8—11*a*) en zijnen nakomelingen, van wie één voor hem een huis zal bouwen, het koningschap bevestigen zal (11*b*—16); wat Nathan aan David overbrengt (17). David erkent, in het gebed tot Jahwe, dankbaar en ootmoedig diens goedheid jegens hem en zijn huis (18—22), roemt de gunst door Jahwe aan Israël betoond (23 v.), en bidt dat Jahwe zijne beloften vervulle (25—29).

De verwachting van sommige profeten (zie op Jez. XI : 1—9) dat er een tijd zou aanbreken waarin Israël, onder het bestuur van een afstammeling van David, boven alle volken geëerd en machtig zou wezen, gaf aanleiding tot de voorstelling dat Jahwe reeds aan David zelven de belofte had gegeven dat nakomelingen van hem tot in eeuwigheid den troon van Israël zouden innemen. In ons hoofdstuk treffen wij die voorstelling aan. De schrijver er van is waarschijnlijk dezelfde als die van 1 Sam. II : 27—36, waar het priesterschap in Israël voor altijd aan het huis van Sadok wordt toegezegd. Verg. Jer. XXXIII : 17, 21.

Voorts wordt in ons verhaal aan David het voornemen toegeschreven, den Jeruzalemschen tempel voor Jahwe te bouwen. Het denkbeeld om het — volgens *Deuteronomium* — eenige wettige heiligdom voor Jahwe te bouwen moest, volgens onzen schrijver, reeds van David, den grondlegger van het eenige wettige koningshuis in Israël, zijn uitgegaan. De voorspelling dat Salomo den tempel zal bouwen is later ingelascht; zie op vs. 12.

Op den inhoud van ons hoofdstuk wordt in XXIII : 1—7 en elders, vooral in *Psalmen* (zie inl. op Ps. II), gezinspeeld.

VII : 1 Eens, toen de koning zijn huis betrokken en Jahwe hem rondom

Vs. 1—29. 1 Kron. XVII.

1. *zijn huis*. Zie V : 11. — *Jahwe* — *vijanden*. Dit staat hier vreemd, daar in het voorgaande van

2 rust gegeven had van al zijne vijanden,' zeide hij tot den profeet
Nathan: Zie, ik woon in een huis van cederhout en de ark Gods woont
3 onder tentdoek.' Nathan zeide tot den koning: Al wat in uw hart is,
4 ga en doe dat; want Jahwe is met u.' Maar in dien nacht kwam het
5 woord van Jahwe tot Nathan:' Ga aan mijn dienaar David zeggen:
Zoo zegt Jahwe: Zoudt gíj een huis voor míj bouwen, waarin ik wonen
6 zou?' Ik heb immers in geen huis gewoond van den dag af dat ik de
Israëlieten uit Egypte opvoerde tot heden toe, maar ben rondgetrokken
7 in eene tent' overal waar ik ook heentrok onder gansch Israël. Heb
ik tot één van Israëls richters, aan wie ik had opgedragen mijn volk
Israël te weiden, hiervan gesproken en gezegd: Waarom hebt gij mij
8 geen huis van cederhout gebouwd?' Spreek derhalve tot mijn dienaar
David: Zoo zegt Jahwe der heirscharen: Ik heb u uit de weide van
9 achter de kudde gehaald, om vorst over mijn volk Israël te zijn;' ik
ben met u geweest in al wat gij ondernaamt en heb al uwe vijanden
vóor u uitgeroeid; ik zal u een naam maken gelijk dien van de groot-
10 sten op aarde.' En ik zal voor mijn volk Israël eene plaats vaststellen,
waar ik het zal planten en waar het duurzaam zal wonen, waar het
niet meer verontrust zal worden en geen boosaardige lieden het meer
11 zullen verdrukken, zooals te voren,' van den dag af dat ik richters
over mijn volk Israël aanstelde; en ik zal het rust geven van al zijne
vijanden. Voorts kondigt Jahwe u aan dat híj een huis voor ú zal
12 maken:' wanneer uw levenstijd verstreken is en gij ter ruste zult gaan
bij uwe vaderen, zal ik uw nazaat, uw lijflijken zoon, doen optreden
13 en zijn koningschap vastmaken;' híj zal mij een huis bouwen en ik
14 zal zijn koninklijken troon vastzetten, voor altijd.' Ik zal hem ten
vader, en hij zal mij ten zoon zijn: wanneer hij slecht handelt, zal ik
hem tuchtigen, zooals menschen doen, met de roede en met slagen;'
15 maar mijne gunst zal ik hem niet onttrekken, zooals ik die aan uwen

Vs. 8. Ps. LXXVIII : 70 v.

Davids vijanden alleen de Filistijnen vermeld zijn; de overige volken waarmede David oorlog voerde worden eerst in H. VIII genoemd. — *Nathan.* Deze profeet treedt alleen hier, XII : 1—14 en 1 Kon. I : 11 vv. handelend op. Over 1 Kron. XXIX : 29; 2 Kron. IX : 29 zie aantt. aldaar.

2. *de — tentdoek.* Zie VI : 17.

3. *Al — is,* nl. een huis voor Jahwe te bouwen; wat David blijkbaar bedoelde. Verg. Hand. VII : 46.

5. *Zoudt — bouwen.* De tegenstelling geeft vs. 11: Jahwe zal een huis maken voor David.

6. *tent.* Grondt. laat volgen *en in eene woning* of *een tabernakel*; weggelaten, omdat het waarschijnlijk met het oog op Exod. XXV—XXXI uit 1 Kron. XVII : 5 is ingevoegd. — Wat hier gezegd wordt is niet geheel juist: 1 Sam. III vinden wij de ark in een huis met deuren (vs. 15), dat in vs. 3 en I : 9 „een tempel” heet. Uit VI : 3 v., 10 v.; 1 Sam. VII : 1 blijkt niet, in welke soort van woning de ark gestaan heeft in den laatsten tijd voordat zij naar Jeruzalem is gebracht. Met het rondtrekken der ark schijnt de schrijver te bedoelen dat zij vóor David geen vaste woonplaats had.

7. *onder gansch Israël,* volg. Gr. vert. en 1 Kron. XVII : 6; Hebr. t. *onder al de Israëlieten.* — *richters,* volg. 1 Kron. XVII : 6; grondt. *stammen.* — *aan — weiden.* Van de richters wordt hier, evenals in de jongste gedeelten van *Richteren,* als van bestuurders van gansch Israël gesproken; zie inl. op *Richteren.*

9. *een naam,* volg. Gr. vert. en 1 Kron. XVII : 8; Hebr. t. *een grooten naam.*

11. *van den,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. laat *en* voorafgaan. — *het ... zijne,* volg. verb. t.; grondt. *u ... uwe.* — *kondigt ... u aan,* volg. verb. t.; grondt. *zal u aankondigen.* — *dat híj* (letterlijk *Jahwe*) — *maken.* In plaats dat David een huis bouwt voor Jahwe, zal deze het voor hem doen, door de koninklijke waardigheid erfelijk te maken in zijn geslacht; verg. op Gen. XVI : 2.

12. *ter — vaderen.* Zie op Gen. XV : 15. — *nazaat.* Het hier gebezigde woord duidt gewoonlijk *de nazaten* aan en is in dien zin ook 1 Kon. II : 4, waar op onze plaats gedoeld wordt, opgevat; verg. Ps. LXXXIX : 30—34. De oorspronkelijke bedoeling der rede: niet David zal voor Jahwe, maar Jahwe zal voor David een huis bouwen, is echter door een overwerker gewijzigd, die de tegenstelling maakte: niet gij, David, zult een huis bouwen voor Jahwe, maar uw zoon zal het doen.

13. *mij,* volg. Gr. vert. en 1 Kron. XVII : 12; Hebr. t. *voor mijn naam.*

14—16. Deze denkbeelden worden in Ps. LXXXIX uitgewerkt.

14. De voorspelling van de tuchtiging des konings wordt 1 Kron. XVII : 13 weggelaten. — *zooals — slagen,* letterlijk *met de roede van lieden en met slagen van menschen.*

15. *zal ik ... onttrekken,* volg. Gr. vert. en 1 Kron. XVII : 13; Hebr. t. *zal ... wijken.* — *aan uwen*

16 voorganger onttrokken heb.′ Ja, duurzaam tot in eeuwigheid zullen
uw huis en uw koningschap voor mijn aangezicht zijn; uw troon zal
17 vaststaan voor eeuwig.′ Overeenkomstig al deze woorden en dit geheele
gezicht heeft Nathan tot David gesproken.
18 Toen ging koning David naar binnen, zette zich voor Jahwe neder
en zeide: Wie ben ik, Heer Jahwe, en wat is mijn huis, dat gij mij
19 tot hiertoe gebracht hebt?′ En dit was nog niet genoeg in uw oog,
Heer Jahwe; nu doet gij ook aan het huis van uw dienaar beloften
voor de verre toekomst, en vergunt mij een blik in volgende geslachten,
20 Heer Jahwe.′ Maar wat zou David nog verder tot u spreken, daar
21 gij zelf uw dienaar hebt uitverkoren, Heer Jahwe?′ Ter wille van uw
dienaar en naar uw voornemen hebt gij geheel deze groote zaak gedaan,
22 dit aan uw dienaar bekend te maken.′ Daarom, gij zijt groot, Jahwe
God; want niemand is u gelijk en er is geen god behalve gij, blij-
23 kens al wat wij met eigen ooren hebben gehoord.′ En waar is éene
natie op aarde zooals uw volk Israël, die een god zich ten volk is
gaan loskoopen, om zich een naam te maken en groote en geduchte
dingen aan haar te doen, door natiën en goden voor zijn volk uit te
24 verdrijven?′ Ja, gij hebt uw volk Israël vast aan u verbonden, dat
het u voor eeuwig ten volk zij, terwijl gij, Jahwe, hun ten god zijt
25 geworden.′ Nu dan, Jahwe God, volbreng voor eeuwig het woord dat
gij aangaande uw dienaar en zijn huis gesproken hebt, en doe zooals
26 gij gesproken hebt;′ opdat uw naam voor eeuwig verheerlijkt worde,
doordien men zegt: Jahwe der heirscharen is god over Israël, en het
27 huis van uw dienaar David zal voor uw aangezicht vaststaan.′ Want
gij zelf, Jahwe der heirscharen, Israëls god, hebt aan uw dienaar ge-
openbaard: Een huis zal ik u bouwen. Daarom heeft uw dienaar de
28 vrijmoedigheid gevonden om deze bede tot u op te zenden.′ Derhalve,
Heer Jahwe, gij zijt God, uwe woorden zullen bewaarheid worden, en
29 gij hebt tot uw dienaar dit goede gesproken.′ Laat het u thans be-
hagen, het huis uws dienaars te zegenen; zoodat het voor eeuwig voor
uw aangezicht zij. Want gij, Heer Jahwe, hebt het gesproken, en door
uwen zegen zal het huis uws dienaars gezegend zijn tot in eeuwigheid.

Vs. 22. Deut. XXXII : 39*a, b*; Jez. XLV : 5 v., 18*b*.

voorganger, volg. Gr. vert. en 1 Kron. XVII : 13; Hebr. t. *aan Saul, dien ik* (*van*) *voor uw aangezicht heb weggedaan.*

16. *voor mijn aangezicht*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *voor uw aangezicht.*

17. *gezicht*, nachtgezicht, vs. 4.

19. *vergunt — geslachten*, volg. verb. t.; grondt. *dit is de wet van menschen.* De lezing is zeer onzeker.

20. Waarom zou ik, daar gij zelf mij hebt uitverkoren, nog verder mijne verbazing uitspreken daarover dat gij mij zooveel gunst bewijst?

21. *Ter wille van*, om hem vreugde te verschaffen. — *uw dienaar*, volg. Gr. vert. en 1 Kron. XVII : 19; Hebr. t. *uw woord.*

22. *Daarom*, op grond van deze overtuiging erken ik dat gij groot zijt. — *Jahwe God.* In het boek *Samuel* komt deze uitdrukking alleen hier en vs. 25 voor; op beide plaatsen heeft Gr. vert. *Heer Jahwe.*

23. *een god ... is*, gedeeltelijk volg. Gr. vert. en 1 Kron. XVII : 21; Hebr. t. *goden ... zijn.* — *aan haar*, volg. verb. t.; grondt. *aan u.* — *door — te verdrijven*, volg. Gr. vert. en 1 Kron. XVII : 21; Hebr. t. *aan uw land.* — *goden*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zijne goden* of *zijn god.* — *voor zijn volk uit*, volg. verb. t.; grondt. *voor uw volk uit, dat gij u uit Egypte hebt losgekocht.* Het onvergelijkelijk groote voorrecht van Israël boven andere volken wordt ook erkend Deut. IV : 7, 32—34; XXXIII : 29; Ps. CXLVII : 20.

HOOFDSTUK VIII.

Davids krijgsverrichtingen en zijne rijksgrooten. — David fnuikt de macht der Filistijnen en der Moabieten (1 v.). Hij overwint Hadadezer, den koning van Soba, en de hem ter hulp gekomen Ara-

meërs van Damaskus (3—8). De koning van Hamath laat hem met deze overwinning gelukwenschen en zendt hem geschenken (9 v.), die David met vele buitgemaakte voorwerpen aan Jahwe wijdt (11 v.). Hij onderwerpt de Edomieten (13 v.). Lijst van Davids rijksgrooten (15—18).

Dit stuk was eens het slot der Geschiedenis van David. De samensteller van dit geschrift, die zich blijkbaar ten doel stelde te verhalen hoe David koning over gansch Israël was geworden, heeft dit overzicht van zijne oorlogen, een uittreksel uit uitvoeriger berichten (zie inl. op H. X), als een aanhangsel aan het verhaal toegevoegd. Hieruit laat zich verklaren dat de voorstelling in menig opzicht zoo onvolledig en onduidelijk is; zie op vs. 3 v., 3, 4, 5, 12 en 13 v.

VIII : 1 Hierna versloeg David de Filistijnen, vernederde hen en nam den
2 teugel van het bewind uit de hand der Filistijnen. ' Voorts sloeg hij de
Moabieten en mat hen met het snoer, terwijl hij hen op den grond
deed liggen: telkens bestemde hij twee snoeren om ter dood te worden
gebracht en één vol snoer om in het leven te blijven. Zoo werden de
Moabieten aan David onderworpen, schatplichtig.
3 Ook versloeg David Hadadezer, den zoon van Rehob, den koning
van Soba, toen deze heenging om zijne macht bij de rivier den Eufraat
4 te vestigen. ' David nam van hem zeventienhonderd ruiters en twintig
duizend man voetvolk gevangen; allen wagenpaarden sneed hij de pezen
5 door, op honderd na, die hij overhield. ' Toen de Arameërs van Da-
maskus Hadadezer, den koning van Soba, te hulp kwamen, sloeg David
6 van de Arameërs twee en twintig duizend man; ' hij legde bezettingen
in Damasceensch Aram, en Aram werd hem onderworpen, schatplichtig.
7 Zoo schonk Jahwe David de overwinning op al zijne veldtochten. ' De
gouden beukelaars welke de dienaren van Hadadezer hadden gedragen
8 nam David en bracht ze naar Jeruzalem; ' uit Tebah en Berothai, steden
van Hadadezer, voerde koning David ontzaglijk veel koper weg.

Vs. 1—18. 1 Kron. XVIII : 1—17.

1. *Hierna*. Dit volgde in het oorspronkelijke geschrift, de Geschiedenis van David, waarschijnlijk onmiddellijk op V : 25. — *den teugel van het bewind*, letterlijk *den teugel der moederstad*, de heerschappij die de Filistijnen over hunne omgeving uitoefenden, gelijk eene moederstad over hare onderhoorige plaatsen. Verg. 1 Kron. XVIII : 1. Maar lezing en vertaling zijn zeer onzeker.

2. De behandeling die David de Moabieten liet ondergaan was voor dien tijd niet bijzonder hard; integendeel, dat hij een derde spaarde was genade; want krijgsgevangenen om te brengen was zeer gewoon. Maar 1 Kron. XVIII : 2 wordt die slachting niet vermeld: zeker rekende de schrijver haar David onwaardig.

3 v. Hier wordt slechts een deel van Davids strijd met den koning van Soba verhaald. Een uitvoeriger bericht vinden wij in X : 6—19.

3. *Hadadezer*. In ons boek staat deze naam goed geschreven; in 1 Kron. XVIII : 3, 5 en Gr. vert. luidt hij *Hadarezer*. Verg. op Gen. XXXVI : 39. — *Rehob*, alleen hier en vs. 12 de naam van Hadadezers vader; waarschijnlijk eene vergissing: X : 6, 8 heet zoo een der Arameesche staatjes waartegen David oorlog voerde. — *Soba*. Zie op 1 Sam. XIV : 47. — *toen — vestigen*, het laatste woord volg. Gr. vert. en 1 Kron. XVIII : 3; Hebr. t. *te doen wederkeeren*. De bedoeling dezer woorden is niet recht duidelijk; wellicht heeft de schrijver den inhoud van X : 16 willen weergeven en is hij door het streven naar kortheid onduidelijk geworden.

4. Het is vreemd dat niet gezegd wordt wat met de krijgsgevangenen geschiedde. Dit verwachten wij na vs. 2 en omdat hier verhaald wordt wat David met de buitgemaakte paarden liet doen. Grootere cijfers geeft 1 Kron. XVIII : 4; andere X : 18. — *sneed hij de pezen door*. Zie op Joz. XI : 6.

5. Van Damasceensch Aram is in H. X geen sprake: zijn koning is daar waarschijnlijk onder de vazallen van Hadadezer begrepen. Deze toch is daar de voornaamste der Arameesche koningen, wien de andere als vazallen in den strijd volgen en die zelfs de macht heeft de Arameërs uit Mesopotamië te ontbieden (X : 16, 19). Waarschijnlijk leefde de schrijver van ons verhaal in een tijd toen niet meer de koning van Soba, maar die van Damaskus de machtigste was, en meende hij dat dit ook oudtijds zoo geweest was; vandaar dat hij Damasceensch Aram afzonderlijk vermeldt en Hadadezer, niet als hoofd van alle Arameesche vorsten, maar als een hunner laat optreden.

6. *legde bezettingen*, onzekere vertaling. Anderen *stelde landvoogden aan*; nog anderen *plaatste zuilen*; verg. op 1 Sam. X : 5. — *Zoo — veldtochten*. Hiermede schijnt de optelling van Davids krijgsverrichtingen besloten te worden. Dit is echter niet het geval; eerst in vs. 14, waar deze woorden weder voorkomen, zijn zij op hunne plaats. Dat zij ook hier staan schijnt gevolg van de slordigheid des schrijvers.

7—12. Verg. 1 Kon. VII : 51.

7. Zie 1 Kon. XIV : 25—28.

8. *Tebah*, volg. Gr. vert. en 1 Kron. XVIII : 8; Hebr. t. *Betah*. Een stam van dien naam komt

9 Toen Toü, de koning van Hamath, hoorde dat David het gansche
10 leger van Hadadezer verslagen had, ' zond hij zijn zoon Hadoram tot
koning David, om naar zijn welstand te vragen en hem geluk te wenschen, omdat hij tegen Hadadezer gestreden en hem verslagen had;
want Hadadezer was steeds in oorlog met Toü geweest; zilveren,
11 gouden en koperen voorwerpen bracht hij mede. ' Ook deze heeft koning
David aan Jahwe gewijd, evenals hij gedaan had met het zilver en
12 goud van al de volkeren die hij had onderworpen: ' van Edom, Moab,
de Ammonieten, de Filistijnen, Amalek, en van den buit van Hadadezer,
den zoon van Rehob, den koning van Soba.
13 Ook maakte David zich naam en versloeg hij, bij zijn terugkeer van
het verslaan der Arameërs, van de Edomieten in het Zoutdal achttien
14 duizend man. ' Toen legde hij bezettingen in Edom; in gansch Edom
legde hij die; zoodat gansch Edom David onderworpen was. Zoo schonk
Jahwe de overwinning aan David op al zijne veldtochten.
15 David was koning over gansch Israël en handhaafde recht en
16 gerechtigheid onder zijn gansche volk; ' en Joab, de zoon van Seruja,
was hoofd van het leger; Josjafat, de zoon van Ahilud, kanselier; '
17 Abjathar, de zoon van Ahimelech, den zoon van Ahitub, en Sadok

Vs. 13. Ps. LX : 2.

Gen. XXII : 24 voor. — *Berothai,* of *Berotha,* lag volg. Ezech. XLVII : 16 in de nabijheid van Hamath. — *koper.* Hieraan voegt 1 Kron. XVIII : 8 nog toe dat koning Salomo hiervan allerlei koperen voorwerpen liet vervaardigen.

9. *Toü,* volg. Gr. vert. en 1 Kron. XVIII : 9; Hebr. t. *Toï.* Evenzoo vs. 10. — *Hamath.* Zie op 1 Kon. VIII : 65.

10. *Hadoram,* volg. Gr. vert. en 1 Kron. XVIII : 10; Hebr. t. *Joram.* — *Toü.* Hij was waarschijnlijk een der Hittietische koningen die door de Arameërs in 't nauw werden gebracht; verg. op Gen. X : 15.

12. *Edom,* volg. Gr. en Syr. vertt. en 1 Kron. XVIII : 11; Hebr. t. *Aram.* — In het voorgaande is alleen vermeld dat David de Moabieten, de Filistijnen en de Arameërs overwon; de zege op de Edomieten wordt eerst in vs. 13 v. verhaald. Van den strijd met de Ammonieten lezen wij in X, XI; die met Amalek wordt elders niet vermeld.

13 v. Dit bericht had eigenlijk moeten staan vóor vs. 11 v., waar reeds gemeld is wat David met den oorlogsbuit van Edom deed. Waarschijnlijk werd de schrijver door de optelling in vs. 12 opmerkzaam op het verzuim dat hij van de overwinning op Edom nog niets had gezegd, en wilde hij dit herstellen door deze verzen aan zijn verhaal aan te hangen. Verg. 1 Kon. XI : 15; Ps. LX : 2.

13. *Ook — naam,* onzekere vertaling. — *en,* volg. Gr. vert. ingevoegd. — *versloeg hij ... van de Edomieten,* volgens gissing, gedeeltelijk naar Gr. vert. en 1 Kron. XVIII : 12; Ps. LX : 2, ingevoegd. — *het Zoutdal,* waarschijnlijk ten zuiden van de Doode Zee. Hier versloeg ook Amasja de Edomieten, 2 Kon. XIV : 7; 2 Kron. XXV : 11.

15—18. Nagenoeg dezelfde lijst van rijksgrooten XX : 23—26, eene van beambten onder Salomo, 1 Kon. IV : 2—6.

15. *handhaafde — volk,* èn als opperste rechter wanneer men zijne beslissing inriep, èn door zooveel mogelijk eerlijke overheden — die tevens rechters waren — aan te stellen.

16. *Josjafat — kanselier,* Dit was hij nog onder Salomo, 1 Kon. IV : 3. Kanseliers worden meermalen vermeld, behalve hier XX : 24; 1 Kon. IV : 2; 2 Kon. XVIII : 18, 37; 2 Kron. XXXIV : 8; Jez. XXXVI : 3, 22. Het waren hooge beambten, die de gedenkwaardige gebeurtenissen die in hun tijd plaats hadden opteekenden; menige bijzonderheid in *Koningen* vermeld is wis aan hunne aanteekeningen ontleend; zie inl. op *Koningen.*

17. *Abjathar — Sadok,* volg. verb. t.; grondt. *Sadok, de zoon van Ahitub, en Ahimelech, de zoon van Abjathar.* Deze lezing is stellig de oorspronkelijke niet; want volg. XV : 24 vv.; XX : 25 en 1 Kon. II : 26 v. was Abjathar gedurende Davids regeering en zelfs nog onder Salomo priester; dus wordt hier ten onrechte zijn zoon genoemd. Voorts was niet Sadok, van wien de afkomst niet bekend is, maar Abjathars vader, Ahimelech, een zoon van Ahitub; zie 1 Sam. XXII : 9, 20. De verandering is niet aan slordigheid te wijten maar opzettelijk aangebracht: Sadok werd tot zoon van Ahitub gemaakt om den stamvader der Jeruzalemsche priesterschap bij het priesterlijk geslacht van Eli in te lijven (1 Sam. XIV : 3), en tevens Abjathar, de door Salomo verbannen priester, de stamvader van eenige priesterlijke familiën in Noord-Israël (zie op 1 Sam. II : 33), op zijde geschoven door de vermelding dat niet hij zelf maar zijn zoon tijdens Davids regeering priester was geweest; verg. 1 Kron. XXIV : 3, 6, 31. Om dezelfde reden blijft Abjathar 1 Kron. XII : 27 onvermeld. — *Sjisja,* volg. XX : 25; Hebr. t. *Seraja*; Gr. vert. *Aza*; 1 Kron. XVIII : 16 *Sjawsja.* Is *Sjisja* de ware lezing, dan komen 1 Kon. IV : 3 zijne zonen als schrijvers onder Salomo voor. — *schrijver.* De werkzaamheden van dezen beambte waren uit den aard der zaak zeer verschillend: hij hield aanteekening van de gelden in de tempelkas, 2 Kon. XII : 10 v.; XXII : 3, monsterde de soldaten, die hij voor den dienst opriep, 2 Kon. XXV : 19; 2 Kron. XXVI : 11; Jer. LII : 25, hield wellicht boek van alle uitgaven en inkomsten des konings, en kon voorts,

18 waren priesters; Sjisja was schrijver; ' Benaja, de zoon van Jojada, hoofd
der Krethiërs en Plethiërs, en Davids zonen waren priesters.

als ieder hoveling, door den koning als afgezant gebruikt worden (2 Kon. XIX : 2), ook als gevangenbewaarder (Jer. XXXVII : 15).

18. *Benaja,* onder David hoofd der koninklijke lijfwacht, XX : 23; 1 Kon. I : 8, 26, 32, 38, 44; II : 25, onder Salomo hoofd van het leger, in plaats van Joab, 1 Kon. II : 35; IV : 4. — *hoofd der,* volg. Lat. vert.; 1 Kron. XVIII : 17 en XX : 23; Hebr. t. *en de.* — *Krethiërs en Plethiërs.* Zoo heette de lijfwacht des konings; zij was gewoonlijk in zijne nabijheid (XX : 7; 1 Kon. I : 38, 44) en voltrokde door den koning uitgesproken doodvonnissen (1 Kon. II : 25, 34). Zij waren zeker Filistijnen (zie op 1 Sam. XXX : 14); maar de herkomst der namen is onbekend. — *Davids zonen waren priesters.* Merkwaardig is het, hoe de schrijver van *Kronieken* (1 Kron. XVIII : 17), die niet begrijpen kon dat mannen van niet-Levietischen bloede priesters aan Davids hof waren geweest, dit verandert. Onze schrijver weet van de beperking der priesterlijke waardigheid tot één bepaalden stam nog niets.

HOOFDSTUK IX.

Davids zorg voor Mefiboosjeth. — Op Davids vraag of nog nakomelingen van Saul in leven zijn verneemt hij van Siba, een dienaar van Saul, dat nog een zoon van Jonathan in leven is (1—4); dien David hierop laat halen (5). Hij geeft hem Sauls landerijen en vergunt hem gast aan 's konings tafel te zijn (6—8), terwijl Siba Mefiboosjeths bezittingen moet besturen (9—11); zoo geschiedt het (12 v.).

Dit verhaal is het eerste dat ons uit de Familiegeschiedenis van David (IX—XX) is bewaard gebleven. Het kan echter niet het begin van dit geschrift zijn geweest; wat er aan voorafging is, waarschijnlijk door den samensteller van het Oude Geschiedboek, weggelaten, omdat hij hetgeen daar verhaald werd reeds aan andere bronnen had ontleend. Het stuk komt in *Kronieken* niet voor.

IX : 1 Eens zeide David: Is er nog iemand van Sauls huis overgebleven
2 aan wien ik gunst kan betoonen ter wille van Jonathan? ' Nu had het
huis van Saul een dienaar, Siba geheeten. Toen men hem bij David
ontboden had, zeide de koning tot hem: Zijt gij Siba? Waarop hij ant-
3 woordde: Uw dienaar. ' Op 's konings vraag: Is er niet nog iemand
van het huis van Saul wien ik Gods gunst kan betoonen? zeide Siba
tot den koning: Er is nog een zoon van Jonathan, een die slecht ter been
4 is. ' Hierop zeide de koning tot hem: Waar is hij? Siba antwoordde
den koning: Ten huize van Machir, den zoon van Ammiël, te Lodebar. '
5 Daarop liet koning David hem uit het huis van Machir, den zoon van
Ammiël, van Lodebar, halen.
6 Toen Mefiboosjeth, de zoon van Sauls zoon Jonathan, bij David kwam,
viel hij op zijn aangezicht en wierp zich neder. David zeide: Mefiboosjeth!
7 en hij: Uw dienaar. ' En David zeide tot hem: Vrees niet; want ik
zal u zeer zeker gunst betoonen ter wille van uw vader Jonathan: ik zal
u al de landerijen van uw vader Saul teruggeven, en gij zult geregeld
8 aan mijn disch brood eten. ' Toen wierp hij zich neder en zeide: Wat
is uw dienaar, dat gij naar een dooden hond als ik ben omziet? '
9 Nu ontbood de koning Siba, den dienaar van Saul, en zeide tot hem:
Al wat Saul en zijn gansche huis bezeten heeft geef ik aan den
10 zoon uws heeren; ' gij moet met uwe zonen en slaven voor hem

1. Vóór dit vers heeft waarschijnlijk eens IV : 4 gestaan (zie aldaar), uit welke plaats, vergeleken met vs. 12, volgt dat David eerst toen hij verscheidene jaren koning was naar Sauls afstammelingen omzag. — *iemand van Sauls huis.* David wil niet slechts aan Jonathans nakomelingen, maar, ter wille van Jonathan, aan al de afstammelingen van Saul gunst betoonen. Verg. op 1 Sam. XX : 15 v.

2. *een dienaar,* een rentmeester of iets dergelijks.

3. *Gods gunst.* Verg. 1 Sam. XX : 14.

4. *Machir — Lodebar* komt ook XVII : 27 voor. — *Lodebar.* Zie op Joz. XIII : 26.

7. *uw vader Saul.* Ook XIX : 24 heet Mefiboosjeth de zoon van Saul, al was hij eigenlijk zijn kleinzoon. — *teruggeven.* Wat na Sauls dood met zijne landerijen was gebeurd, weten wij niet. Wellicht had, toen Sauls afstammelingen zich in het Overjordaansche ophielden, een lid zijner familie of een zijner hoorigen gebruik gemaakt van den verwarden stand van zaken om ze aan zich te trekken. — *gij — eten.* Verg. XIX : 33—39; 2 Kon. XXV : 29 v.

8. *een dooden hond.* Zie op 1 Sam. XXIV : 15.

10. *en brood brengen,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *en brengen, en het zal brood zijn.* — *het huis,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *den zoon.* David zorgt niet alleen voor Mefiboosjeth, maar ook voor zijn gezin.

het land bebouwen en brood brengen aan het huis van uw heer, dat
daarvan leven zal, terwijl Mefiboosjeth, uws heeren zoon, geregeld brood
zal eten aan mijne tafel. Siba nu had vijftien zonen en twintig slaven.'
11 En Siba zeide tot den koning: Naar al wat mijn heer de koning zijn
dienaar beveelt zal uw dienaar doen. Zoo at Mefiboosjeth aan Davids
12 tafel als een van 's konings zonen.' Hij had een jeugdigen zoon, Micha
genaamd. En alle hoorigen van Siba's huis waren slaven van Mefi-
13 boosjeth.' Mefiboosjeth zelf woonde te Jeruzalem; want hij at geregeld
brood aan de tafel des konings. Hij was aan beide voeten kreupel.

11. *Davids,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *mijne.*
12. *Micha.* Zie 1 Kron. VIII : 34 v.

HOOFDSTUK X.

Davids oorlog met de verbonden Ammonieten en Arameërs. — David zendt een gezantschap tot Hanun, den koning der Ammonieten, om hem deelneming te betuigen bij zijns vaders dood (1, 2*a*); door de vorsten der Ammonieten ten aanzien van Davids bedoelingen wantrouwend gemaakt, zendt Hanun de gezanten na smadelijke bejegening terug (2*b*—5). De Ammonieten, voor Davids wraak beducht, werven de Arameërs als bondgenooten (6); maar Joab en Abisjai verslaan beide legers (7—14). De Arameërs roepen nu hunne stamgenooten van over den Eufraat ten strijde (15 v.), maar David trekt hun te gemoet en behaalt eene groote overwinning (17 v.); waarna de Arameërs vrede maken en den Ammonieten niet meer te hulp komen (19).

Dit hoofdstuk, waarvan VIII : 3—8 een uittreksel wordt gegeven, is aan hetzelfde geschrift als het voorgaande ontleend.

X : 1 Nadezen stierf Nahas, de koning der Ammonieten, en werd zijn
2 zoon Hanun koning in zijne plaats.' Toen zeide David: Ik wil gunst
betoonen aan Hanun, den zoon van Nahas, zooals zijn vader gunst
heeft betoond aan mij. Daarom zond David zijne dienaren, ten rouw-
beklag wegens zijn vader. Maar toen Davids dienaren in het land der
3 Ammonieten waren gekomen,' zeiden de vorsten der Ammonieten tot
hun heer Hanun: Meent gij dat David uit eerbied voor uw vader
u boden tot rouwbeklag gezonden heeft? Veeleer heeft David zijne
dienaren tot u gezonden om de stad op te nemen, te verspieden
4 en onderstboven te keeren.' Hierop liet Hanun de dienaren van David
vatten, schoor hun den baard aan den eenen kant af, sneed hun de
5 kleederen halverwege af, tot aan de stuit, en zond hen weg.' Toen
men dit aan David berichtte, zond hij hun boden te gemoet — want
die mannen waren zeer geschandvlekt — en liet hun zeggen: Blijft
te Jericho totdat u de baard weder is aangegroeid, en keert dan terug.
6 Toen nu de Ammonieten inzagen dat zij bij David in een kwaden
reuk waren gekomen, zonden zij boden en huurden van de Arameërs
van Beth-Rehob en van Soba twintig duizend voetknechten, en van de

Vs. 1—19. 1 Kron. XIX : 1—19,

1. *Nahas,* uit 1 Kron. XIX : 1 ingevoegd. Zie 1 Sam. XI.
2. *zooals — mij.* Hiervan wordt elders niets bericht.
3. *de stad,* de hoofdstad, Rabbath-Ammon; zie op Deut. III : 11.
4. *schoor — af.* De Oosterlingen laten den baard groeien en beschouwen dien als een sieraad van den man. Het was natuurlijk eene groote schande, als iemand tegen wil en dank de baard verminkt of afgeschoren werd. — *sneed — stuit,* zoodat zij tot zoover geheel naakt waren.
5. *want — geschandvlekt.* Dit was eene schande ook voor hun zender; het was dus niet alleen ter wille van die gezanten, maar ook uit bezorgdheid voor zijne koninklijke eer, dat David hen niet te Jeruzalem liet komen.
6. Al de hier genoemde staten zijn Arameesche; verg. op Gen. X : 22. Over *Beth-Rehob,* dat vs. 8 *Rehob* heet, zie op Num. XIII : 21; over *Soba* op 1 Sam. XIV : 47; over *Maächa* op Deut. III : 14; over *Tob* op Richt. XI : 3; maar de lezing staat niet vast; grondt. heeft hier en vs. 8 *Is-Tob.* — Verder laat grondt. op *Maächa* nog volgen *duizend man*; weggelaten, omdat de schrijver van *Kronieken* dit getal bij zijne optelling niet in rekening brengt en dus niet gelezen heeft.

7 koningen van Maächa en Tob twaalfduizend man.′ Toen David dit
8 hoorde, zond hij Joab met het geheele leger, de helden.′ Daarop trokken
de Ammonieten uit en stelden zich vóor de poort in slagorde; terwijl
de Arameërs van Soba, Rehob, Tob en Maächa zich afgezonderd van
9 hen op het veld opgesteld hadden.′ Joab, ziende dat hij een vijandelijk
leger vóor zich en achter zich had, koos een deel van Israëls strijd-
10 macht uit, dat hij tegenover de Arameërs in slagorde stelde;′ terwijl
hij het overige volk plaatste onder de bevelen van zijn broeder Abisjai,
11 die het in slagorde stelde tegenover de Ammonieten.′ En hij zeide:
Indien de Arameërs mij te sterk worden, moet gij mij te hulp komen;
en indien de Ammonieten u te sterk worden, zal ik tot uwe hulp
12 aanrukken.′ Wees kloek en laten wij ons kloek houden voor ons volk
en de steden van onzen god. En Jahwe zal doen wat goed in zijn
oog is.

13 Toen nu Joab met het volk dat bij hem was tegen de Ara-
14 meërs ten strijde aanrukte, sloegen zij voor hem op de vlucht;′ en
de Ammonieten, ziende dat de Arameërs op de vlucht waren gegaan,
vluchtten op hunne beurt voor Abisjai en trokken zich terug in de
stad. Hierop keerde Joab van den strijd tegen de Ammonieten weder
en kwam te Jeruzalem.

15 De Arameërs, ziende dat zij voor Israël de nederlaag hadden ge-
16 leden, vereenigden zich allen,′ en Hadadezer zond boden en deed de
Arameërs van de overzijde der Rivier uitrukken; zij kwamen te Helam
17 aan, onder aanvoering van Sjobach, Hadadezers legerhoofd.′ Men be-
richtte dit aan David, die hierop gansch Israël verzamelde, den Jor-
daan overtrok en te Helam kwam. De Arameërs stelden hunne slag-
18 orde tegen David op en streden tegen hem.′ De Arameërs gingen
voor Israël op de vlucht, en David doodde van hen zevenhonderd
ruiters en veertig duizend man voetvolk; ook Sjobach, Hadadezers
19 legerhoofd, versloeg hij, zoodat hij stierf.′ Toen nu al de koningen,
Hadadezers vazallen, zagen dat zij in den strijd met Israël de nederlaag
hadden geleden, maakten zij vrede met de Israëlieten en werden hun
onderdanig. En de Arameërs vreesden den Ammonieten weder te hulp
te komen.

7. *de helden.* Zie XXIII : 8—39. De samenkoppeling van dit met het voorgaande woord is vreemd, daar onder *de helden* toch iets anders dan *het geheele leger* verstaan wordt; misschien is het ingevoegd.
8. *de poort,* van de hoofdstad der Ammonieten. — *Tob.* Zie op vs. 6. — *op het veld,* in den rug van het Israëlietische leger dat tegen de stad oprukte.
10. *Abisjai.* Zie op 1 Sam. XXVI : 6. Hier en Kron. II : 16; XI : 20 wordt zijn naam *Absjai* geschreven.
12. *de steden.* Dit klinkt vreemd. Wellicht had de oorspronkelijke tekst alleen *en voor onzen god.*
14. *op hunne beurt,* uit 1 Kron. XIX : 15 ingevoegd. — *Hierop — Jeruzalem.* Eerst in het volgende voorjaar werd de belegering der stad ondernomen, XI : 1.
15. *vereenigden zich allen.* De Arameesche rijkjes die nog niet aan den strijd hadden deelgenomen worden opontboden.
16. *Hadadezer,* volg. VIII : 3 koning van Soba, was blijkbaar het hoofd der bondgenooten (zie vs. 19): niet slechts roept hij de Arameërs van over den Eufraat ten strijde, maar hij stelt ze ook onder de bevelen van zijn legerhoofd. — *Helam,* onbekend, komt alleen hier en in het volgende vers voor.
18. *man voetvolk,* volg. Gr. vert. en 1 Kron. XIX : 18; Hebr. t. *ruiters.* — *Hadadezers,* duidelijkheidshalve; grondt. *zijn.*
19. *En — komen,* zoodat de Ammonieten, als David den krijg hervat, van bondgenooten verstoken zijn, XI, XII.

HOOFDSTUK XI, XII.

David en Bathsjeba; verovering van het land der Ammonieten. — David zendt Joab met het leger naar het land der Ammonieten en blijft zelf te Jeruzalem, waar hij met Bathsjeba, de vrouw van Uria, overspel bedrijft (XI : 1—4). Als hij verneemt dat zij zwanger is, laat hij haar man uit het leger komen, opdat hij in zijn huis overnachte (5—8); maar Uria wil zoolang het leger in het veld

is niet in zijn huis komen (9—11) en blijft aan dit voornemen getrouw, ook als hij aan 's konings tafel dronken gemaakt is (12 v.). Bij zijn vertrek geeft David hem een brief mede voor Joab, die den last inhoudt, Uria op het gevaarlijkste punt in den strijd te plaatsen, opdat hij sneuvele (14 v.); Joab gehoorzaamt, en Uria sneuvelt (16 v.). Joab zendt een bode naar Jeruzalem, die van de nederlaag en van Uria's dood verslag doet (18—24); waarop David aan Joab laat zeggen, met goeden moed den strijd voort te zetten (25). Bathsjeba wordt, na afloop van den rouwtijd over haar man, Davids vrouw (26, 27*a*). Hierover op David vertoornd, zendt Jahwe Nathan tot hem (27*b*; XII : 1*a*); die hem van een rijken man verhaalt die het eenig ooilam aan een arme ontnam (1*b*—4); als David uitroept dat die man den dood verdiend heeft, brengt Nathan hem het schandelijke van zijn gedrag onder het oog (5—9) en voorspelt hem onheil (10—12). David belijdt schuld en ontvangt de verzekering dat Jahwe hem vergeven heeft; maar het kind dat hem geboren is zal sterven (13 v.). Dit geschiedt (15—23); geboorte van Salomo (24 v.). Op Joabs uitnoodiging gaat David naar het leger en verovert Rabba, welker bevolking hij wegvoert; zoo handelt hij met alle steden der Ammonieten (26—31).

In deze hoofdstukken, met uitzondering van XII : 10—12 (zie aldaar) aan Davids Familiegeschiedenis ontleend en in hoofdzaak geloofwaardig, trekt vooral onze aandacht de kloeke figuur van Nathan, den handhaver van het geschonden recht tegenover den koning.

In *Kronieken* komen van dit gedeelte slechts enkele verzen voor, over de inneming van Rabba; Davids zonde blijft daar onvermeld.

XI : 1 Na verloop van een jaar, tegen den tijd dat de koningen plegen te
velde te trekken, zond David Joab met zijne dienaren en gansch Israël
uit. Zij verwoestten het land der Ammonieten en sloegen het beleg
2 om Rabba, terwijl David te Jeruzalem bleef. ′ Op zekeren avond, toen
hij, van zijne rustbank opgestaan, op het dak van het paleis wandelde,
zag hij van het dak eene vrouw die zich baadde en zeer schoon was. ′
3 David deed naar die vrouw onderzoek, en toen men hem zeide: Wel,
dat is Bathsjeba, de dochter van Eliam, de vrouw van Uria, den
4 Hittiet, ′ zond David boden om haar te halen, en hield, toen zij tot
hem gekomen was, gemeenschap met haar; zij had zich juist van hare
onreinheid gezuiverd. Daarna keerde zij in haar huis terug.
5 Maar de vrouw was zwanger geworden en liet aan David weten:
6 Ik ben zwanger. ′ Hierop zond David aan Joab het bevel: Zend Uria,
7 den Hittiet, tot mij. Toen Joab Uria tot David gezonden had ′ en deze
bij hem kwam, vroeg David, of het met Joab, het volk en den krijg
8 goed ging. ′ Daarna zeide David tot Uria: Ga naar uw huis en wasch
uwe voeten. En toen hij het paleis verliet, werd hem een gerecht van
9 's konings tafel nagebracht. ′ Maar Uria legde zich te slapen aan den
ingang van het paleis bij al de dienaren van zijn heer en ging niet
10 naar zijn huis. ′ Toen men aan David had medegedeeld: Uria is niet
naar zijn huis gegaan — zeide David tot Uria: Gij komt immers van
11 de reis; waarom zijt gij dan niet naar uw huis gegaan? ′ Uria antwoordde
David: De ark en Israël en Juda houden zich op in tenten,

Vs. 1*a*. 1 Kron. XX : 1*a*.

1. Zie op X : 14. — *tegen — trekken*, in het voorjaar; zie op 1 Kon. XX : 22. — *zijne dienaren*, hoofdofficieren en hoofdambtenaren. — *het land der*, ingevoegd uit 1 Kron. XX : 1. — *Rabba*. Zie op Deut. III : 11.

2. *op — wandelde*. Zie op Deut. XXII : 8.

3. *men*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hij*. — *Bathsjeba, de dochter van Eliam*, volg. 1 Kron. III : 5 *Bathsjua, de dochter van Ammiël*, was volg. XXIII : 34 eene kleindochter van Ahitofel, den Giloniet; verg. op XV : 12. — *Hittiet*. Zie op Gen. X : 15.

4. *zij — gezuiverd*. De maandelijksche staat van onreinheid was juist ten einde; zij was dus niet zwanger bij haar man. — *Daarna — terug*. Het gebeurde kon dus geheim blijven.

8. *Ga*, letterlijk *Ga af*. Het paleis lag op den Sion; Uria's huis aan den voet er van. — *wasch uwe voeten*. Zie op Gen. XVIII : 4. — *werd — nagebracht*; verg. Gen. XLIII : 34. Dit eerbewijs moest hem aanleiding geven thuis een feestelijken maaltijd te houden.

9. *de dienaren van zijn heer*, de lijfwacht en de officieren van dienst.

11. *De ark*. Deze placht men dus in den oorlog mede te nemen; verg. 1 Sam. IV. — *tenten*, letterlijk *hutten*; zie op 1 Kon. XX : 12. — *Zoo waar als Jahwe leeft en gij leeft*, volg. verb. t.; grondt. *Zoo waar als gij leeft en uwe ziel* (d. i. *gij*) *leeft*.

en mijn heer Joab en mijns heeren dienaren zijn op den naakten grond
gelegerd; zou ik dan naar mijn huis gaan, om te eten, te drinken en
bij mijne vrouw te slapen? Zoo waar als Jahwe leeft en gij leeft, dat
12 doe ik niet.′ Hierop zeide David tot Uria: Blijf ook heden hier;
morgen zal ik u laten vertrekken. Zoo bleef Uria nog dien dag te
13 Jeruzalem.′ Den volgenden dag noodigde David hem bij zich; hij at
en dronk bij hem, en David maakte hem dronken; doch des avonds
ging hij zich ter ruste leggen op zijn leger bij de dienaren zijns heeren,
naar zijn huis ging hij niet.
14 Den volgenden morgen schreef David een brief aan Joab en gaf
15 dien aan Uria mede;′ daarin schreef hij: Plaats Uria op het punt
waar de strijd het hevigst is, en trek u van achter hem terug; opdat
16 hij in den slag den dood vinde.′ Dienovereenkomstig plaatste Joab,
bij een verkenningstocht naar de zijde der stad, Uria tegenover het
17 punt waar hij wist dat kloeke mannen stonden.′ De burgers der stad
deden een uitval en tastten Joab aan, eenigen van het volk, van Davids
18 dienaren, vielen, en ook Uria, de Hittiet, sneuvelde.′ Joab zond toen
19 een bode, om het beloop van den strijd aan David te melden,′ en
gelastte hem: Wanneer gij het beloop van den strijd aan den koning
20*a*, 21*b* verhaald hebt,′ en de koning gramstorig wordt,′ dan moet gij
22 zeggen: Ook uw dienaar Uria, de Hittiet, is gesneuveld.′ De bode
ging heen, kwam bij David en berichtte hem al wat Joab hem had
20*b* opgedragen.′ Toen zeide David: Waarom zijt gij zoo dicht bij de stad
gekomen om te vechten? Gij moest toch weten dat gij, van den muur,
21*a* verslagen zoudt worden.′ Wie heeft Abimelech, den zoon van Jerub-
baäl, verslagen? ’t Was immers eene vrouw, die, te Tebes, van den
muur een stuk van een molensteen op hem wierp, zoodat hij stierf?
23 Waarom zijt gij zoo dicht bij den muur gekomen?′ Hierop zeide de
bode tot David: Met overmacht deden de burgers een uitval tegen
24 ons in het veld; wij zetten hen na tot vóor de poort;′ toen schoten
de schutters, van den muur, op uwe dienaren en vonden omstreeks
achttien man van ’s konings dienaren den dood. Ook uw dienaar Uria,
25 de Hittiet, is gesneuveld.′ Toen zeide David tot den bode: Gij moet
aan Joab zeggen: Trek u deze zaak niet aan; want het zwaard ver-
teert nu dezen dan genen. Zet uw strijd tegen de stad met kracht
door en werp haar onderstboven.
26 Toen Uria’s vrouw hoorde dat haar man dood was, bedreef zij rouw
27*a* over haren heer,′ en als de rouwtijd voorbij was, liet David haar halen
en in zijn huis opnemen; zij werd zijne vrouw en schonk hem een zoon.
27*b* Maar wat David gedaan had was kwaad in het oog van Jahwe.′
XII : 1 Daarom zond Jahwe den profeet Nathan tot David, die tot hem kwam
en zeide: Er woonden twee mannen in dezelfde stad, een rijke en een

13. *Den volgenden dag.* Dit behoort in grondt. nog bij vs. 12. Het past daar nog minder dan hier; eigenlijk behoort het in vs. 10, vóor Davids vraag aan Uria, waarom hij den vorigen avond niet naar zijn huis gegaan was. — *David,* den tweeden keer, duidelijkheidshalve in pl. v. *hij.*

15. *Plaats* en *trek,* het eerste volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft het meervoud.

19—24. Zooals uit de volgorde der cijfers blijkt, zijn hier een paar zinsneden omgezet. In Hebr. t. wordt hetgeen David tot den bode zegt, vs. 20*b*, 21*a*, aan Joab in den mond gelegd, ingeleid door *en hij tot u zegt,* hier veranderd in *Toen zeide David.* Gr. vert. heeft de verplaatste zinsneden tweemaal.

21*a*. *Wie — stierf.* Zie Richt. IX : 50—54 en de aantt. aldaar. Als zelfs eene vrouw een man als Abimelech heeft kunnen dooden omdat hij te dicht bij den muur kwam, hoe kondet gij u dan zoo ver wagen? — *Jerubbaäl,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Jerubbesjeth*; zie op Richt. VI : 25—32. — *molensteen.* Zie op Deut. XXIV : 6.

24. *omstreeks achttien man,* uit Gr. vert. ingevoegd.

25. *nu dezen dan genen,* letterlijk *zus en zoo.* — Aan het slot van het vers heeft Hebr. t. nog *en bemoedig hem*; volg. Gr. vert. weggelaten.

1. *den profeet,* uit Gr. vert. ingevoegd.

2, 3 arme.′ De rijke had kleinvee en runderen in overvloed;′ de arme niets
dan een eenig ooilam, dat hij gekocht en opgekweekt had, en dat bij
hem en met zijne kinderen was opgegroeid; het at van zijn brood,
dronk uit zijn beker en sliep in zijn arm; het was hem zoo lief als
4 eene dochter.′ Eens kreeg die rijke man bezoek, en, daar hij niet van
zich verkrijgen kon een zijner schapen of runderen te nemen, om dat
voor den reiziger die tot hem was gekomen te bereiden, haalde hij
het ooilam van den arme weg en bereidde het voor den man die tot
5 hem gekomen was.′ Toen ontstak David in hevigen toorn tegen dien
man en zeide tot Nathan: Zoo waar als Jahwe leeft, de man die dat
6 gedaan heeft is des doods schuldig′ en zal het lam zevenvoudig ver-
goeden; omdat hij dit stuk heeft bedreven en zoo meedoogenloos is
7 geweest.′ En Nathan zeide tot David: Gij zijt die man. Zoo zegt Jahwe,
de god van Israël: Ik heb u tot koning over Israël gezalfd, u uit
8 de hand van Saul bevrijd;′ ik gaf u uws heeren huis en de vrouwen uws
heeren in uwen arm, en gaf u het huis van Israël en Juda; was het
9 te weinig, ik zou u nog meer daarbij hebben gegeven.′ Waarom hebt
gij dan Jahwe's woord geminacht, door te doen wat kwaad in zijn oog
is? Gij hebt de vrouw van Uria, den Hittiet, voor u tot vrouw ge-
10 nomen en hem zelven door het zwaard der Ammonieten gedood.′ Daarom
zal het zwaard nimmermeer van uw huis wijken; omdat gij mij ge-
minacht en de vrouw van Uria, den Hittiet, voor u tot vrouw genomen
11 hebt.′ Zoo zegt Jahwe: Zie, ik zal uit uw eigen huis den rampspoed
tegen u doen opstaan: uwe vrouwen voor uwe oogen weghalen en
ze geven aan uw naaste, die, terwijl deze zon het ziet, bij uwe
12 vrouwen zal liggen.′ Want, terwijl gij in het geheim gehandeld hebt,
zal ik deze zaak doen ten aanschouwen van gansch Israël, ten aan-
13 schouwen der zon.′ Toen zeide David tot Nathan: Ik heb tegen Jahwe
gezondigd. En Nathan zeide tot David: Dan heeft ook Jahwe uwe
14 zonde vergeven: gij zult niet sterven.′ Maar omdat gij door dit stuk
Jahwe gesmaad hebt, zal het kind dat u geboren is stellig sterven.
15 Toen Nathan naar zijn huis gegaan was, sloeg Jahwe het kind dat
16 de vrouw van Uria aan David geschonken had: het werd ziek.′ En
David ging God zoeken voor den knaap: hij vastte, ging naar binnen
17 en legde zich op den grond neder.′ De oudsten van zijn huis gingen
bij hem staan, om hem tot opstaan te bewegen, maar hij wilde niet
18 en gebruikte geen spijs met hen.′ Op den zevenden dag stierf het

5. *des doods schuldig.* De verzwarende omstandigheid dat een rijke een arme bestal doet David dit harde vonnis uitspreken. In Exod. XXII : 1 is op diefstal de doodstraf niet gezet.

6. *zevenvoudig,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *viervoudig.* De wijziging is wellicht van een lezer die de door David opgelegde straf met Exod. XXII : 1 in overeenstemming wilde brengen; zie aldaar.

9. *Jahwe's woord.* De profeet doelt niet op eene geschreven wet, maar onderstelt als algemeen erkend, dat doodslag en geweldenarij met Jahwe's wil in strijd zijn. — *de vrouw van Uria, den Hittiet,* volgens gissing; grondt. *Uria, den Hittiet, met het zwaard verslagen en zijne vrouw;* dan zou tweemaal gezegd zijn dat David Uria liet dooden.

10—12. Daar volgens vs. 14 de dood van Bathsjeba's kind de eenige straf voor Davids misdrijf was, kan de schrijver de hier genoemde rampen die David en zijn huis getroffen hebben niet als straffen voor deze zonde van David beschouwd hebben. De verzen zijn waarschijnlijk van een bewerker of verzamelaar.

10. *zal — wijken,* gij en uwe nakomelingen zult gedurig door het zwaard getroffen worden: de straf zal gelijksoortig zijn met het misdrijf; verg. vs. 11; Exod. IV : 22 en elders.

11. *bij uwe vrouwen liggen.* Zie XVI : 21 v.

14. *Jahwe.* Grondt. heeft hiervóór *de vijanden van;* waarschijnlijk ingevoegd omdat men van David niet wilde gezegd hebben dat hij Jahwe gesmaad had. Eene dergelijke manier om een ergerlijken tekst te veranderen was bij de schriftgeleerden niet ongewoon; verg. op 1 Sam. XX : 16.

16. *ging — zoeken,* bad hem om hulp. — *hij — neder.* Door boetedoening en rouwbetoon trachtte hij Jahwe te vermurwen. Na *binnen* heeft Hebr. t. nog *overnachtte;* volg. Gr. vert. weggelaten.

17. *De oudsten van zijn huis,* de aanzienlijkste en meest vertrouwde hovelingen.

kind. Nu waren Davids dienaren bevreesd, hem mede te deelen dat
het kind dood was; want, dachten zij, toen wij bij het leven van het
kind tot hem spraken, heeft hij niet naar ons willen hooren; hoe
zouden wij dan tot hem durven zeggen: het kind is dood! Hij zou
19 een ongeluk begaan.′ Maar David, ziende dat zijne dienaren onder
elkander fluisterden, begreep dat het kind dood was en zeide tot zijne
20 dienaren: Is het kind dood? Waarop zij antwoordden: Ja.′ Toen stond
David van den grond op, waschte en zalfde zich, trok andere kleederen
aan, trad het huis van Jahwe binnen, wierp zich aldaar neder en vroeg,
in zijn huis teruggekeerd, om brood; men zette hem iets voor, en hij at.′
21 Zijne dienaren zeiden tot hem: Waarom handelt gij zoo? Zoolang het
kind leefde hebt gij gevast en geweend, en nauwelijks is het gestorven
22 of gij staat op en gaat eten.′ Maar hij zeide: Zoolang het kind leefde
heb ik gevast en geweend, omdat ik dacht: Misschien zal Jahwe mij
23 goedgunstig wezen en zal het kind in het leven blijven.′ Maar waarom
zou ik, nu hij dood is, vasten? Kan ik hem terughalen? Ik ga wel tot
24 hem, maar hij keert tot mij niet weder.′ En David troostte zijne vrouw
Bathsjeba, kwam tot haar en hield gemeenschap met haar; zij werd
zwanger en baarde een zoon, dien zij Salomo noemde; en Jahwe had
25 hem lief.′ En Jahwe zond een bevel door den profeet Nathan, en hij
noemde hem Jedidja, naar den last van Jahwe.
26 Intusschen belegerde Joab Rabba der Ammonieten. Toen hij de water-
27 stad had ingenomen,′ zond hij gezanten tot David met de boodschap:
28 Ik heb Rabba belegerd, zelfs de waterstad ingenomen.′ Verzamel nu
het overige volk; sla het beleg voor de stad en neem haar in; opdat
niet ik de stad inneme en mijn naam over haar uitgeroepen worde.′
29 Dienvolgens verzamelde David al het volk, trok naar Rabba, bestormde
30 het en nam het in.′ Hij nam Milkom de kroon van het hoofd,
welker gewicht een talent goud bedroeg en waaraan een edelgesteente
zat dat David voortaan als hoofdversiersel droeg. Een ontzaglijk grooten
31 buit nam hij uit de stad mede;′ ook hare inwoners voerde hij weg,
zette hen aan den arbeid bij de zaag, de ijzeren houweelen en de ijzeren
bijlen en maakte hen tot slaven bij het tichelwerk. Evenzoo handelde
hij met al de steden der Ammonieten. Daarna keerden David en het
gansche volk naar Jeruzalem terug.

Vs. 30 v. 1 Kron. XX: 2 v.

18. *Hij — begaan*, den onheilsbode dooden.
20. *waschte — aan*, ten teeken dat de rouwtijd geëindigd was; zie op Ruth III: 3. — *het huis van Jahwe*, den tempel. De schrijver vergeet dat deze toen nog niet bestond.
21. *Zoolang*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Wegens*.
24. *werd zwanger en*, uit Gr. vert. ingevoegd. — *zij noemde*. Eene andere lezing van den tekst geeft *hij noemde*. — *Salomo*. Zie over hem V: 14; 1 Kon. II—XI; 1 Kron. III: 5; XXIII: 1; 2 Kron. I—IX; Ps. LXXII: 1; CXXVII: 1; Spr. I: 1; X: 1; XXV: 1; Pred. I: 1; Hoogl. I: 1; III: 7—11; Wijsh. I: 1; Sir. XLVII: 12—22; Matth. VI: 29; XII: 42; Luc. XI: 31.
25. Lezing en vertaling van dit vers zijn zeer onzeker. — *Jahwe*, duidelijkheidshalve ingevoegd. — *Jedidja*, d. i. ‚geliefde van Jahwe'. — *naar den last*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *ter wille van Jahwe*.
26. Zie XI: 1. — *de waterstad*, volg. verb. t.; grondt. *de koningstad*. De waterstad is het deel der stad dat aan het water ligt. Was dit genomen, dan kon het overige gedeelte, van water verstoken, het niet lang meer uithouden. Joab had dus het zwaarste werk gedaan, maar liet de eer der volledige inneming aan den koning. Anders 1 Kron. XX: 1.
30. *Milkom*, volgens andere klinkers; grondt. *hun koning*. Zie op 1 Kon. XI: 5. — *een talent*, ruim 49 kilogram; uit dit gewicht blijkt dat die kroon geen hoofdsieraad van een mensch, maar van een beeld was. — *waaraan*, uit de meeste oude vertt. en 1 Kron. XX: 2 ingevoegd.
31. *zette — bijlen*, hoogst onzekere lezing en vertaling. De bedoeling schijnt te zijn dat David hen in de steengroeven liet arbeiden (verg. 1 Kon. VII: 9). — *maakte ... tot slaven*, volg. verb. t.; grondt. *liet ... doorgaan*.

HOOFDSTUK XIII : 1—37*b*.

Amnon door Absalom vermoord. — Davids zoon Amnon, verliefd op Tamar, de zuster van zijn broeder Absalom, weet haar door list in zijne macht te krijgen, onteert haar en jaagt haar smadelijk weg (1—17); hevig ontroerd gaat zij heen (18 v.). David straft den schuldige niet, maar Absalom koestert wrok tegen hem (20—22). Na twee jaar laat Absalom Amnon op een feest, dat door al de prinsen bijgewoond werd, vermoorden, waarna de andere de vlucht nemen (23—29). David hoort het gerucht dat al zijne zonen door Absalom gedood zijn, wordt daaromtrent gerustgesteld en beweent, bij den terugkeer der ontkomenen, zijn zoon Amnon (30—37*b*).

Dit stuk is aan hetzelfde geschrift als het voorgaande ontleend.

XIII : 1 Nadezen nu — Absalom, de zoon van David, had eene schoone zuster,
2 Tamar geheeten, op wie Amnon, Davids zoon, verliefd werd.′ En Amnon
leed tot ziek wordens toe om zijne zuster Tamar; want zij was maagd,
3 en Amnon zag geen kans om haar iets te doen.′ Maar Amnon had
een vriend, Jonadab geheeten, een zoon van Sjimea, Davids broeder.
4 Deze was een zeer schrander man.′ Eens zeide hij tot Amnon: Prins,
waarom zijt gij toch, morgen aan morgen, zoo gedrukt? Zoudt gij het
mij niet vertellen? Amnon zeide tot hem: Ik ben verliefd op Tamar,
5 de zuster van mijn broeder Absalom.′ Toen zeide Jonadab tot hem:
Ga op uw bed liggen en houd u ziek. Komt dan uw vader naar u
zien, zoo zegt gij hem: Laat mijne zuster Tamar eens komen, om mij
eenige spijs te bereiden; zij moet dan voor mijne oogen gebak gereed
6 maken, en ik kijk er naar en eet uit hare hand.′ Amnon dan ging
te bed liggen en hield zich ziek. Toen nu de koning naar hem kwam
zien, zeide Amnon tot hem: Laat toch mijne zuster Tamar voor mijne
oogen een paar koekjes komen gereed maken, dat ik uit hare hand ete.
7 David dan zond iemand naar huis, om aan Tamar te zeggen: Ga
eens naar het huis van uw broeder Amnon en maak hem wat gebak
8 gereed.′ Dienvolgens ging Tamar naar het huis van haar broeder
Amnon, waar hij te bed lag; zij nam deeg, kneedde het, maakte voor
9 zijne oogen koekjes en bakte ze;′ waarna zij een bediende riep, die op-
deed terwijl hij het zag. Maar Amnon weigerde te eten en zeide:
10 Laat iedereen van mij weggaan.′ Toen allen heengegaan waren,
zeide Amnon tot Tamar: Breng nu het gebak in de slaapkamer, opdat
ik uit uwe hand ete. Toen nam Tamar de koekjes die zij bereid had
11 en bracht ze aan haar broeder in de slaapkamer.′ Maar toen zij ze
hem overreikte om te eten, vatte hij haar aan en zeide tot haar: Kom
12 bij mij liggen, zuster!′ Maar zij zeide tot hem: Neen, broeder, onteer
mij niet; want zoo doet men niet in Israël. Doe zulk eene dwaasheid
13 niet!′ Waar zou ík met mijne schande heen? En gíj zoudt als een
der dwazen in Israël te boek staan. Spreek liever met den koning;
14 want hij zal mij aan u niet onthouden.′ Maar hij wilde naar haar
niet hooren, overmande haar, onteerde haar en hield gemeenschap
met haar.
15 Toen kreeg Amnon een zeer grooten afkeer van haar: de afkeer

2. *zag — doen*. Het schijnt dat de ongehuwde prinsessen ontoegankelijk waren.
3. *Sjimea*. Zie op 1 Sam. XVI : 9. — *schrander*, of *wijs*; zie inl. op *Spreuken*.
5. *Laat — hand*, de gril van een zieke.
7. *naar huis*, naar zijn eigen huis, waar de dochters die nog maagd waren woonden.
8. *voor zijne oogen*, in een aangrenzend vertrek, waarin Amnon van zijne legerstede af zien kon. Eerst vs. 10 betreedt zij de slaapkamer. — *waarna — opdeed*, volg. verb. t.
12. *want — dwaasheid niet*. Zie op Gen. XXXIV : 7.
13. *hij — onthouden*. Het huwelijk met eene halfzuster is in jongere wetten, Lev. XVIII : 9; XX : 17, verboden, maar werd, getuige o. a. deze plaats, oudtijds niet ongeoorloofd geacht; verg. op Lev. XVIII : 9.

dien hij van haar kreeg was heviger dan de hartstocht dien hij voor
16 haar gehad had. Zoo zeide hij tot haar: Sta op en pak u voort!' Maar
zij zeide tot hem: Neen, broeder; want mij weg te zenden zou nog
grooter kwaad zijn dan het andere dat gij mij gedaan hebt. Maar hij
17 wilde niet naar haar hooren,' riep den knecht die hem bediende en
zeide: Zet die daar mijn huis uit en grendel de deur achter haar!'
18 Zij nu had een prachtig kleed aan, zooals van oudsher koningsdochters,
zoolang zij maagd waren, plachten te dragen. Toen nu zijn bediende
19 Tamar het huis uitgezet en de deur achter haar gegrendeld had,' nam
zij asch en strooide die op haar hoofd, scheurde het prachtige kleed
dat zij aan had, legde de hand op haar hoofd en ging schreiende heen.
20 Haar broeder Absalom zeide tot haar: Is uw broeder Amnon u te
na gekomen? Houd u maar stil, zuster. Hij is uw broeder. Trek u
deze zaak niet aan. Zoo bleef Tamar, verlaten, in het huis van haar
21 broeder Absalom.' Koning David hoorde dit alles en ontstak in hevigen
toorn; maar hij bemoeilijkte zijn zoon Amnon niet, want hij had hem
22 lief, omdat hij zijn eerstgeborene was.' Ook sprak Absalom kwaad
noch goed met Amnon; doch hij haatte Amnon, omdat hij zijne zuster
Tamar onteerd had.
23 Doch twee jaren later had Absalom het feest van het schaap-
scheren te Baäl-hasor bij Efron en noodigde hij daarop al de zonen
24 des konings.' Hij kwam bij den koning en zeide: Uw dienaar houdt
het feest van het schaapscheren; dat toch de koning en zijne dienaren
25 met uw dienaar medegaan!' Maar de koning zeide tot Absalom: Dat
niet, mijn zoon, laat ons niet allen gaan; opdat wij u niet op te zware
kosten jagen. En hoewel hij sterk bij hem aandrong, wilde hij niet
26 medegaan en gaf hem zijn afscheid.' Nu hernam Absalom: Zoo neen,
laat dan mijn broeder Amnon met ons gaan. De koning zeide tot hem:
27 Waarom zou hij medegaan?' Doch toen Absalom sterk bij hem aan-
drong, liet hij Amnon en al de zonen des konings met hem medegaan.'
28 Absalom nu richtte een koninklijken maaltijd aan en gelastte zijnen
volgers: Geeft wel acht! Zoodra Amnon van den wijn vroolijk is ge-
worden en ik u een wenk geef, slaat dan Amnon dood. Vreest niet;
ik gelast het u immers. Weest sterk en gedraagt u als kloeke mannen!'
29 En Absaloms volgers deden aan Amnon zooals Absalom gelast had;
waarop al de zonen des konings opstonden, hunne muilezels bestegen
en op de vlucht gingen.

16. *Neen — andere,* grootendeels volg. Gr. vert.

18. *een prachtig kleed.* Zie op Gen. XXXVII: 3. — *van oudsher,* volgens andere klinkers; Hebr. t. heeft een woord dat ‚mantels' beteekent.

19. *en strooide die,* uit Gr. vertaling ingevoegd. — Ten teeken van rouw strooide men asch of aarde op zijn hoofd of ging in de asch zitten, Neh. IX : 1; Est. IV : 1, 3; Job II : 8, 12; Jez. LVIII: 5; LXI : 3; Jer. VI : 26; Klaagl. III : 16; Dan. IX : 3; Jona III : 6 enz. — *legde — hoofd.* Verg. Jer. II : 37.

20. *Amnon.* Hebr. t. spelt alleen hier den naam *Aminon.* — *Zoo — Absalom.* Zij keerde dus niet naar het huis haars vaders terug; verg. op vs. 7.

21. *maar — was,* uit Gr. vert. ingevoegd.

22. *sprak ... kwaad noch goed met.* Verg. op Gen. XXIV : 50. — *doch,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *want.*

23. *het feest van het schaapscheren.* Zie op Gen. XXXI : 19 en 1 Sam. XXV : 7. — *Baäl-hasor bij Efron,* misschien hetzelfde als *Ḥasor* (Neh. XI : 33), in Benjamin. — *Efron,* naar verb. t., gedeeltelijk volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Efraim.* Zie over Efron op Joz. XV : 9 en op 2 Kron. XIII : 19.

25. *aandrong.* Zie op 1 Sam. XXVIII : 23.

28. *Absalom — aan,* uit Gr. vert. ingevoegd.

29. *muilezels,* de rijdieren der aanzienlijken, XVIII : 9; 1 Kon. I : 33. Gewoonlijk bediende men zich van ezels of ezelinnen, Num. XXII : 21—35; Richt. V : 10; XII : 14 enz. Paarden, oudtijds in Israël niet gebruikt, werden wellicht reeds in Davids tijd voor den koninklijken staatsiewagen gespannen, maar zijn eerst door Salomo in grooten getale ingevoerd, 1 Kon. X : 28 v., en sedert bij voorkeur als oorlogsdieren gebruikt.

30 Terwijl zij nog onderweg waren, kwam tot David het gerucht:
Absalom heeft al de zonen des konings verslagen; geen hunner is
31 overgebleven.′ Toen stond de koning op, scheurde zijne kleederen en
ging op den grond liggen, terwijl al zijne dienaren met gescheurde
32 kleederen bij hem stonden.′ Maar Jonadab, de zoon van Davids broeder
Sjimea, zeide: Laat mijn heer niet denken dat zij al de jongelieden,
des konings zonen, hebben omgebracht; want Amnon alleen is dood.
Immers, van den dag af dat hij Absaloms zuster Tamar onteerd heeft
33 was zijn naam bij Absalom gehaat.′ Mijn heer de koning make zich
dus niet ongerust, en denke niet dat alle zonen des konings dood zijn;
34 want Amnon alleen is dood,′ en al zijne broeders zijn ongedeerd. En de
man die op den uitkijk stond sloeg de oogen op en zag eene menigte
volks op den weg van Horonaim, op de berghelling. Hij kwam den
koning melden: Ik heb mannen gezien die den weg van Horonaim
35 afkomen, aan de zijde van den berg.′ Nu zeide Jonadab tot den koning:
Dat zijn de zonen des konings, die terugkomen! Zooals uw dienaar
36 gezegd heeft is geschied.′ Nauwelijks had hij uitgesproken, of daar
traden de zonen des konings binnen, verhieven hunne stem en weenden.
37*b* Ook de koning en al zijne dienaren barstten in luid geween los.′ En
de koning rouwde over zijn zoon den ganschen tijd.

31. *bij hem,* volg. Gr. vert. ingevoegd.

32. *was — gehaat,* volgens geringe tekstverandering; verg. Jer. XXXII: 31, ook 2 Kon. XXIV: 3, 20.

34. *en — ongedeerd,* volg. verb. t.; grondt. *En Absalom nam de vlucht.* — *op den — gezien,* uit Gr. vert. ingevoegd. — *Horonaim* (den tweeden keer volg. Gr. vert.; Hebr. t. *achter hem*) is hetzelfde als Beth-horon; zie op Joz. X: 10.

37*b*. Deze woorden zijn volgens gissing hierheen verplaatst. — *de koning,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hij.* — *den ganschen tijd.* Of hiermede de rouwtijd dan wel Davids gansche levenstijd bedoeld is, blijkt niet.

HOOFDSTUK XIII : 37*a*—XIV : 33.

Absaloms vlucht en terugkeer. — Absalom vlucht naar Gesjur (XIII: 37*a*); als hij daar drie jaar geweest is, verlangt David weder naar hem (38 v.); Joab, dit bemerkende, zendt tot den koning eene vrouw die zich als eene rouwdragende aanstelt, en hem verhaalt dat zij weduwe is en twee zonen had, van welke de een den ander doodsloeg (XIV: 1—6), en dat nu de familie het leven van den broedermoorder eischt, waardoor zij kinderloos dreigt te worden (7); de koning belooft haar zijne hulp (8—11). De vrouw vraagt, waarom David niet ook zoo aan Israël doet, door den verstooten koningszoon terug te roepen (12—14), verontschuldigt hare vrijpostigheid door een beroep op Davids gevoel van rechtvaardigheid (15—17) en erkent, op de vraag des konings, naar Joabs last gehandeld te hebben (18—20). Volgens opdracht des konings haalt Joab Absalom terug, die echter den koning nog niet onder de oogen mag komen (21—24). Absaloms schoonheid; zijne kinderen (25—27). Na twee jaren te Jeruzalem gewoond te hebben, weet hij Joab over te halen opnieuw bij den koning zijne voorspraak te zijn (28—32); daardoor komt Absalom aan het hof terug (33).

Met uitzondering van XIV: 25—27, dat later is ingelascht, is ook dit gedeelte aan Davids Familiegeschiedenis ontleend.

XIII: 37*a* Absalom had de vlucht genomen en was naar Talmai, den zoon
38 van Ammihud, den koning van Gesjur, gegaan.′ Toen hij er drie jaren
39 geweest was,′ werd de geest des konings verteerd van verlangen naar
Absalom; want hij had zich over den dood van zijn zoon Amnon ge-
XIV: 1 troost.′ Toen nu Joab, de zoon van Seruja, bemerkte dat Davids hart
2 naar Absalom trok,′ liet hij eene schrandere vrouw uit Tekoa komen

37*a*. Wat in grondt. hierop volgt is achter vs. 36 geplaatst. — *Talmai — Gesjur,* Absaloms grootvader; zie III: 3.

38. In grondt. gaat hieraan vooraf *Absalom had de vlucht genomen en was naar Gesjur gegaan*; blijkbaar eene vergissing.

39. *werd — verteerd,* volg. Gr. vert.

2. *schrandere,* of *wijze.* Zie inl. op *Spreuken.* — *Tekoa.* Zie op Joz. XV: 59. — *een rouwgewaad.*

en zeide tot haar: Stel u aan als eene rouwdragende; kleed u in rouw-
gewaad, zalf u niet met olie, en doe u voor als eene vrouw die reeds
3 geruimen tijd rouw bedrijft over een doode;' ga dan naar den koning
en spreek zoo en zoo tot hem. De woorden gaf Joab haar in den
4 mond.' Zoo kwam de Tekoïetische bij den koning, viel op haar aange-
5 zicht ter aarde, boog zich neder en zeide: Help, koning, help!' Op
des konings vraag: Wat deert u? zeide zij: Ik ben eene weduwvrouw:
6 mijn man is gestorven.' Nu had uwe dienstmaagd twee zonen; eens
werden zij op het veld handgemeen, en, daar niemand tusschen beiden
7 trad, sloeg de een zijn broeder dood.' En zie, toen is de geheele familie
tegen uwe dienstmaagd opgetreden met den eisch: Lever den broeder-
moorder uit, opdat wij zijn leven nemen voor dat van zijn broeder,
dien hij gedood heeft. Zoo zullen zij ook den erfgenaam uitroeien en
de kool die mij nog rest uitdooven, om mijn man naam noch nakome-
8 lingschap op aarde te laten.' Hierop zeide de koning tot de vrouw:
9 Ga naar huis. Ik zal orde op uwe zaak stellen.' Maar de Tekoïetische
zeide tot den koning: Op mij, mijn heer de koning, en op mijn gezin
zal de schuld neerkomen, terwijl men den koning en zijn troon zal
10 vrijspreken.' Maar de koning hernam: Wie u een woord zegt, breng
11 dien tot mij; dan zal hij u verder geen leed aandoen.' Waarop de
vrouw zeide: Roepe toch de koning den naam van Jahwe, zijn god,
aan, dat hij den bloedwreker niet zal toelaten onheil aan te richten;
opdat zij mijn zoon niet ombrengen. Toen sprak hij: Zoo waar als
Jahwe leeft, geen haar van uw zoon zal ter aarde vallen.
12 Hierop zeide de vrouw: Mag uwe dienstmaagd nog een woord tot
13 mijn heer den koning spreken? De koning zeide: Spreek!' waarop zij
zeide: Waarom heeft dan de koning iets dergelijks in den zin tegen
Gods volk — want nu hij dit woord gesproken heeft, is hij zelf schuldig
14 geworden — dat hij zijn verstooten zoon niet laat terugkeeren?' Want
als wij sterven, zijn wij als water dat, op den grond uitgestort, niet
meer verzameld wordt. En God zal het leven niet wegnemen van hem
die het plan beraamt een verstootene niet van zich verwijderd te houden.'
15 Nu, dat ik hier gekomen ben om dit woord tot mijn heer den koning
te spreken is omdat het volk mij bevreesd maakte; en uwe dienst-
maagd dacht: Laat ik eens tot den koning spreken; wellicht zal de
16 koning het woord zijner dienares volbrengen;' want de koning zal er
wel ooren naar hebben, zijne dienares te verlossen uit de hand van

Zie op Gen. XXXVII : 34. — *zalf — olie.* Zie op Ruth III : 3. — *doe — doode.* Men moest het der rouwkleeding aanzien dat zij reeds lang gedragen was.

4. *kwam*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zeide.* — *help!* uit Gr. vert. ingevoegd.

6. *sloeg — dood*, volg. Gr. vert.

7. *de geheele familie*, wier plicht het was den vermoorde te wreken. — *zijn — broeder*, volgens het beginsel der wedervergelding, Exod. XXI : 23—25. — *Zoo zullen zij ... uitroeien*, volg. Syr. vert.; Hebr. t. *opdat wij ... uitroeien.* — *den erfgenaam*, door wien het geslacht in stand moest blijven. — *de kool — uitdooven.* Het voortbestaan van het geslacht, waaraan men in Israël groot gewicht hechtte, wordt bij een brandend haardvuur vergeleken. Iemands laatste kool dooven is dus de hoop op het voortduren van zijn geslacht vernietigen.

9. De vrouw vreest, dat, wanneer de koning de bloedwraak verhindert, zij en haar gezin veel van de bloedwrekers te lijden zullen hebben.

11. *Roepe ... aan*, volgens andere klinkers; grondt. *Gedenke.* — *de bloedwreker.* Zie op Num. XXXV : 12. — *zal toelaten*, volg. verb. t.

13. *Gods volk*, dat te gelijk van twee zonen des konings beroofd wordt. — *is hij ... geworden*, naar gissing ingevoegd. — *zoon*, duidelijkheidshalve ingevoegd.

14. *Want — wordt.* De dooden kunnen wij niet in het leven terugroepen. — *God — houden.* God zal er u niet voor straffen wanneer gij goedertieren zijt. — *van hem die het plan beraamt*, met omzetting van twee letters.

15. *het volk*, de menschen die haar eenig overgebleven zoon wilden dooden.

16. *die ... zoekt*, uit Gr. vert. ingevoegd.

den man die mij en mijn zoon te gelijk uit Gods erve zoekt uit te
17 roeien.' Ten slotte zeide de vrouw: Moge het woord van mijn heer
den koning tot bevrediging strekken! Want mijn heer de koning is
als de engel Gods in de kennisneming van goed en kwaad. Jahwe, uw
18 god, zij met u!' De koning hernam en zeide tot de vrouw: Verheel
mij niets van wat ik u thans ga vragen. De vrouw antwoordde: Mijn
19 heer de koning spreke!' Toen vroeg de koning: Heeft Joab dit alles
met u beraamd? Waarop de vrouw antwoordde: Zoo waar als gij leeft,
mijn heer de koning, bij al wat mijn heer de koning spreekt is geen
ontwijken mogelijk, rechts noch links. Ja, uw dienaar Joab heeft mij
den last verstrekt en zelf aan uwe dienstmaagd al deze woorden in
20 den mond gegeven.' Om de zaak te bemantelen, heeft uw dienaar
Joab dit gedaan; maar mijn heer is wijs als de engel Gods en begrijpt
alles wat op aarde geschiedt.
21 Hierop zeide de koning tot Joab: Welaan, ik heb die zaak besloten;
22 ga den jongeling, Absalom, terughalen.' Toen viel Joab op zijn aan-
gezicht ter aarde, boog zich neder, sprak een zegenwensch over den
koning uit en zeide: Thans weet uw dienaar dat hij in uw oog, mijn
heer de koning, gunst heeft gevonden, nu de koning den wensch zijns
23 dienaars heeft vervuld.' Zoo maakte Joab zich op, ging naar Gesjur
24 en bracht Absalom naar Jeruzalem.' Doch de koning zeide: Hij moet
in zijn huis zijn intrek nemen en mag mij niet komen zien. Dus be-
trok Absalom zijn huis en kwam den koning niet zien.
25 In gansch Israël was geen man zoo schoon als Absalom, hooggeloofd:
26 van de voetzool tot den schedel geen gebrek!' Wanneer hij zich het
hoofdhaar liet afscheren — telkens na verloop van een jaar liet hij dit
doen; omdat het hem te zwaar werd, liet hij het dan afscheren —
27 woog het tweehonderd sikkel naar het koningsgewicht.' Aan Absalom
werden drie zonen geboren en éene dochter, met name Tamar; dit was
eene vrouw met een schoon uiterlijk.
28 Maar nadat Absalom twee jaren te Jeruzalem gewoond had zonder
29 den koning te komen zien,' ontbood hij Joab, ten einde hem tot den
koning te zenden. Maar hij wilde niet bij hem komen. Ook toen hij
30 hem ten tweeden male ontbood, wilde hij niet komen.' Toen zeide hij
tot zijne dienaren: Ziet, naast mijn akker ligt land van Joab, waarop
hij gerst heeft; gaat er den brand in steken! Toen Absaloms dienaren
31 het in brand hadden gestoken,' maakte Joab zich op, kwam bij Absalom
binnen en zeide tot hem: Waarom hebben uwe dienaren mijn land in
32 brand gestoken?' Absalom antwoordde hem: Wel, ik heb u laten zeggen:

17. *Ten slotte zeide de vrouw* (letterlijk *En de vrouw zeide*), volg. Gr. vert.; Hebr. t. *En uwe dienstmaagd zeide,* of *dacht.* De vrouw maakt met een eerbiedig woord een einde aan hare toespraak. — *Want — kwaad.* De wijsheid en rechtvaardigheid des konings zijn haar een waarborg dat wat de koning beslist goed zal zijn; verg. XIX : 27; Spr. XVI : 10. — *de engel Gods.* Zie op Gen. XVI : 7.

20. *begrijpt — geschiedt,* zoodat ook Joabs toeleg, het eigenlijke doel mijner komst voor u verborgen te houden, mislukken moest.

25—27. Deze verzen storen den gang van het verhaal en vermelden bijzonderheden omtrent Absalom die niet dienen ter opheldering van hetgeen voorafgaat of volgt, maar het karakter van losse aanteekeningen dragen. Waarschijnlijk zijn zij door een verzamelaar ingevoegd. Zie ook op vs. 26.

25. *hooggeloofd,* letterlijk *hoog te loven.*

26. *tweehonderd sikkel naar het koningsgewicht,* waarvan het gewicht door den koning was vastgesteld. Wij weten niet dat Israël zulke sikkels gehad heeft; daar de Babyloniërs ze wel hadden en wij hier met een inlassching van jonger tijd te doen hebben, wordt waarschijnlijk met den koning die van Babylon bedoeld.

27. Anders XVIII : 18. — In Gr. vert. volgt hierop nog *zij werd de vrouw van Rehabeam, den zoon van Salomo, aan wien zij Abia baarde.* De dochter van Absalom en moeder van Abia heette echter volg. 1 Kon. XV : 2 (zie aldaar) *Maächa.*

28. Dit sluit zich onmiddellijk bij vs. 24 aan.

30. *naast mijn akker,* letterlijk *naast mij.*

Kom eens bij mij — ten einde u tot den koning te zenden met de vraag:
Waarom ben ik van Gesjur teruggekomen? Het ware mij beter als ik
daar nog was. Welnu, ik moet den koning zien; indien op mij nog
33 eene schuld rust, dan brenge hij mij maar ter dood!' Toen trad Joab
bij den koning binnen en deelde het hem mede; waarop hij Absalom
liet roepen, en deze, bij den koning gekomen, boog zich voor hem
neder en viel voor den koning op zijn aangezicht ter aarde, en de
koning kuste Absalom.

32. *indien — dood!* Vindt de koning dat mijne schuld nog niet geboet is, dan moge hij mij dooden; maar alles liever dan dit leven nog langer te leiden.
33. *en viel,* uit Gr. vert. ingevoegd.

HOOFDSTUK XV : 1—XVI : 14.

Absaloms opstand en Davids vlucht. — Absalom voert een grooten staat (XV : 1) en wint door bedriegelijke beloften en valsche vriendelijkheid het hart des volks (2—6). Hij gaat naar Hebron, onder het voorwendsel daar te offeren (7—9), maar laat er zich tot koning uitroepen; onder de saamgezworenen is Ahitofel (10—12). David, van het gebeurde verwittigd, neemt met zijne dienaren de vlucht (13—16). Buiten de stad monstert hij zijne volgelingen en spoort hij, maar tevergeefs, Itai aan om terug te keeren (17—22). De priesters Sadok en Abjathar gaan, op Davids last, met de ark naar Jeruzalem terug (23—29). Onder teekenen van rouw bestijgt David den Olijfberg (30), bidt Jahwe, Ahitofels raad te schande te maken (31), en beweegt Husjai naar Jeruzalem terug te gaan, om er, onder den schijn van Absalom te dienen, Davids belangen te behartigen (32—37). Siba biedt den koning rijdieren en levensmiddelen aan, beticht Mefiboosjeth van ontrouw en krijgt de goederen van zijn heer (XVI : 1—4). Te Bahurim gekomen, wordt David door Sjimeï gevloekt (5—8); daar Abisjai, die hem dooden wil, door David wordt tegengehouden (9—12), blijft Sjimeï David vloekend naloopen (13 v.).

Ook in dit gedeelte der Familiegeschiedenis van David zijn hier en daar, door een verzamelaar of omwerker, wijzigingen aangebracht; zie op XV : 24, 25, 27 en XVI : 10 v.

XV : 1 Nadezen schafte Absalom zich een wagen en paarden aan, benevens
2 vijftig man die voor hem uit liepen.' Ook placht hij zich des morgens
aan den weg naar de poort te plaatsen, en sprak dan ieder aan die
met eene of andere twistzaak naar den koning wilde gaan om recht
te verkrijgen, hem vragende: Uit welke stad komt gij? Antwoordde
3 hij: Uw dienaar is uit dezen of dien stam van Israël —' dan zeide
Absalom tot hem: Uw zaak is wel goed en billijk, maar van 's konings
4 wege zal niemand u aanhooren.' Vervolgens zeide Absalom: Och of
men mij tot rechter in het land aanstelde en ieder die eene twistzaak
5 heeft tot mij kwam; ik zou hem wel recht verschaffen.' Naderde hem
iemand om zich voor hem neder te werpen, dan stak hij de hand uit,
6 trok hem naar zich toe en kuste hem.' Zoo deed Absalom met alle
Israëlieten die om recht te verkrijgen tot den koning kwamen, en zoo
verstrikte hij het hart der burgers van Israël.
7 Na verloop van vier jaren zeide Absalom eens tot den koning: Vergun
mij heen te gaan om wat ik aan Jahwe bij gelofte heb toegezegd
8 te Hebron te betalen.' Want uw dienaar heeft, toen hij in Gesjur, in
Aram, vertoefde, de gelofte gedaan: Indien Jahwe mij naar Jeruzalem
9 doet terugkeeren, zal ik Jahwe te Hebron dienen.' De koning zeide

1. Desgelijks Adonia, 1 Kon. I : 5. — *wagen.* Zie op Gen. XLI : 43. — *paarden.* Zie op XIII : 29.
2. *naar den koning,* die opperrechter was (zie op 1 Kon. III : 9), maar uit den aard der zaak de behandeling van vele vragen die men vóor hem wilde brengen aan een zijner beambten overliet.
4. *twistzaak.* Hebr. t. laat volgen *en recht*; volg. Gr. vert. weggelaten.
6. *verstrikte hij het hart,* letterlijk *stal hij het hart*; verg. op Gen. XXXI : 20.
7. *vier,* volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *veertig.*
8. *te Hebron,* uit Gr. vert. ingevoegd.

tot hem: Ga in vrede. Waarna hij zich opmaakte en naar Hebron ging.′
10 Maar Absalom zond verspieders uit in alle stammen van Israël, met
den last: Zoodra gij het geluid der bazuin hoort, moet gij zeggen:
11 Absalom is te Hebron koning geworden!′ En met Absalom gingen uit
Jeruzalem tweehonderd man mede, genoodigden, die zonder erg, zonder
12 van iets te weten, medegingen.′ Ook ontbood Absalom, toen hij bezig
was de offers te brengen, Ahitofel, den Giloniet, Davids raadsman, uit
zijne stad Gilo. Zoo werd de samenzwering sterk en groeide de menigte
die het met Absalom hield steeds aan.

13 Toen men aan David kwam berichten: De Israëlieten hebben partij
14 gekozen voor Absalom —′ zeide David tot al zijne dienaren die bij hem
te Jeruzalem waren: Op! laat ons vluchten; of wij zullen aan Absalom
niet ontkomen. Maakt u in aller ijl voor de reis gereed; anders treft
hij ons, als hij spoed maakt, nog hier aan, brengt het onheil over ons
15 en slaat de stad met het scherp des zwaards.′ Hierop zeiden des konings
dienaren tot hem: Naar al wat mijn heer de koning het beste keurt:
16 wij staan u ten dienste.′ Zoo ging de koning, door zijn gansche huis
gevolgd, de stad uit, maar hij liet tien bijvrouwen achter, om zijn paleis
te bewaken.

17 Nadat de koning, door al zijne dienaren gevolgd, de stad was uit-
18 gegaan, bleven zij staan bij het Verre Huis,′ waar al het volk hem
voorbijtrok, benevens al de Krethiërs en Plethiërs, en ook al de mannen
van Ittai, den Gattiet, zeshonderd man, die onder zijne aanvoering uit
19 Gath waren gekomen, den koning voorbijtrokken.′ En de koning zeide
tot Ittai, den Gattiet: Waarom zoudt ook gij met ons medegaan? Keer
terug en blijf bij den koning; want gij zijt een buitenlander en boven-
20 dien een balling uit uw vaderland.′ Zou ik u, die eerst gisteren zijt
gekomen, heden reeds in uwe rust storen, om met ons te trekken, nu
ik ga waarheen de weg mij zal leiden? Keer terug, en laten uwe
broeders met u terugkeeren; en Jahwe betoone u gunst en trouw!′
21 Maar Ittai antwoordde den koning: Zoo waar als Jahwe leeft en mijn
heer de koning leeft, waar mijn heer de koning is, hetzij het ten doode
22 gaat, hetzij ten leven, daar zal uw dienaar ook zijn.′ Toen zeide David
tot Ittai: Trek dan voorbij. Zoo trok Ittai, de Gattiet, met al zijne
mannen en den ganschen tros dien hij bij zich had, voorbij.

23 En de gansche menigte weende luidkeels, en al het volk trok voor
den koning, die bij de beek Kidron stond, voorbij, in de richting van
24 den olijfboom der woestijn.′ En zie, daar waren ook Sadok en al de

12. *ontbood*, letterlijk *zond en riep*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. alleen *zond*. — *Ahitofel*. Zie vs. 31; XVI : 15 – XVII : 23; 1 Kron. XXVII : 33 v. — *den Giloniet*. Gilo lag in Juda, op het Gebergte; Joz. XV : 51. — Waarom Ahitofel op David gebeten was, weten wij niet; wellicht om Davids zonde met Bathsjeba; zie op XI : 3.

17. *zijne dienaren*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *het volk*. — *het Verre Huis*, waarschijnlijk eene hoeve even buiten Jeruzalem.

18. *het volk hem voorbijtrok*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zijne dienaren hem voorbijtrokken*. Terwijl de hoogwaardigheidbekleeders hem omringen, monstert David zijne getrouwen. — *de mannen van Ittai, den Gattiet*, volg. verb. t.; grondt. *de Gattieten*. Deze Ittai komt nog voor XVIII : 2, 12.

19. *den koning*, Absalom. — *gij zijt een buitenlander*, hebt dus niet dezelfde plichten jegens mij als anderen. — *een balling*, die dus niet buiten dringende noodzakelijkheid opnieuw in ballingschap moet gaan. — *uit*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *naar*.

20. *en Jahwe — u*, uit Gr. vert. ingevoegd.

23. *en al het volk trok ... voorbij*. Dit staat in Hebr. t. twee keer en is eenmaal volg. Gr. vert. weggelaten. — *de beek Kidron*. Zie op 1 Kon. II : 37. -- *stond*, volg. verb. t.; grondt. *overtrok*. — *den olijfboom der*, volg. Gr. vert.

24. *alsmede Abjathar*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft *Abjathar ging op* achter *neder*. — *zetten ... neder*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *goten ... uit*. — In dit vers zijn door een omwerker verschillende wijzigingen aangebracht: oorspronkelijk heeft stellig Abjathar vóor Sadok gestaan, werden de Levieten niet als dragers van de ark vermeld, en heette deze niet *verbondsark*, maar *ark Gods* of *ark van*

Levieten, die de verbondsark Gods droegen, alsmede Abjathar; en zij
zetten de ark Gods neder, totdat al het volk uit de stad zou zijn voor-
25 bijgetrokken.' Maar de koning zeide tot Sadok: Breng de ark Gods
naar de stad terug, opdat zij op hare plaats blijve. Vind ik gunst in
Jahwe's oog, dan zal hij mij terugbrengen en mij haar en hare woon-
26 plaats doen wederzien;' maar zegt hij: Ik heb geen behagen in u —
27 hier ben ik; hij doe aan mij zooals goed in zijn oog is.' Voorts zeide
de koning tot Sadok, den priester: Keer gij in vrede naar de stad
terug, met uw beider zonen, úw zoon, Ahimaäs, en Jonathan, Abjathars
28 zoon.' Ziet, ik zal talmen in de woestijnvlakte, totdat ik van u een
29 woord krijg dat mij aanwijzing doet.' Zoo brachten Sadok en Abjathar
de ark Gods naar Jeruzalem terug en bleven zij daar.
30 David nu besteeg den Olijvenpas al weenende, het hoofd omsluierd,
hij zelf barrevoets, terwijl ook al het volk dat bij hem was met om-
31 sluierd hoofd en al weenende de hoogte opging.' Toen berichtte men
aan David: Ahitofel is onder de samengezworenen met Absalom! waarop
32 David zeide: Maak toch, Jahwe, Ahitofels raad te schande.' En nauwe-
lijks was David op den top gekomen, waar men zich voor God placht
neder te werpen, of daar kwam Husjai, de Arkiet, Davids vriend, hem
33 te gemoet, met gescheurd kleed en aarde op het hoofd.' Maar David
zeide tot hem: Indien gij met mij trekt, zult gij mij tot last zijn;'
34 keert gij daarentegen naar de stad terug en zegt gij tot Absalom: Uw
dienaar, o koning, wil ik zijn; was ik voorheen de dienaar uws vaders,
thans ben ik de uwe — dan kunt gij voor mij den raad van Ahitofel
35 verijdelen.' Bovendien hebt gij daar de priesters Sadok en Abjathar
tot uw dienst. Al wat gij uit het huis des konings hoort moet gij
36 aan de priesters Sadok en Abjathar mededeelen.' Zij hebben daar
hunne beide zonen bij zich, Sadok Ahimaäs en Abjathar Jonathan;
37 door hen kunt gij alles wat gij verneemt mij doen weten.' Zoo
kwam Husjai, Davids vriend, in de stad; ook trok Absalom Jeruzalem
binnen.

Jahwe. Deze wijzigingen hadden ten doel, Sadok boven Abjathar te plaatsen (verg. op VIII: 17) en de voorstelling van de ark en de zorg daarvoor in overeenstemming te brengen met die van Ezra's Wetboek, o. a. Exod. XXV: 10—22; Num. IV.

25. *Sadok.* Oorspronkelijk werd, evenals in vs. 29, hier en in vs. 27 ook Abjathar genoemd. Zijn naam is weggelaten om dezelfde reden waarom men hem elders achter Sadok plaatste; zie op vs. 24. — *opdat — blijve,* uit Gr. vert. ingevoegd. — *hare woonplaats,* Jeruzalem.

27. *den priester.* Grondt. heeft hierna nog een woord dat als onverstaanbaar is weggelaten. Met verandering van een paar letters, zou men kunnen lezen *den hoogepriester,* wat er wellicht gestaan heeft. In elk geval zijn het woorden van den omwerker, die Sadok als den priester bij uitnemendheid wilde voorstellen. — *uw beider.* Hieruit en uit vs. 28, waar *u* in het meervoud staat, blijkt dat oorspronkelijk ook Abjathar was toegesproken. — *Ahimaäs — Abjathars zoon.* Zie XVII: 17, 20; 1 Kon. I: 42 v.

28. *de woestijnvlakte,* ten westen van den Jordaan, de woestijn van Jericho. — Hierheen verplaatst ons de gelijkenis van den Barmhartigen Samaritaan, Luc. X: 30—35, en, volgens de kerkelijke overlevering, het verhaal van de veertigdaagsche verzoeking van Jezus, Matth. IV: 1—11; vanwaar de naam „Quarantania".

29. *en bleven zij daar.* Wellicht moet volg. Gr. vert. gelezen worden *en zij* (nl. de ark) *bleef daar.*

30. *den Olijvenpas,* de helling van den Olijfberg. — *het hoofd omsluierd,* ten teeken van rouw, als XIX: 4; Jer. XIV: 3; verg. op Lev. XIII: 45. — *barrevoets.* Hetzelfde teeken van rouw Jer. II: 25; Ezech. XXIV: 17, 23.

31. *Toen — David,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *En David berichtte.* — David schrikte op dit bericht, omdat Ahitofel zulk een wijs raadsman was; zie XVI: 23.

32. Davids bede wordt dadelijk verhoord door de komst van Husjai. — *men ... placht neder te werpen,* volg. verb. t.; grondt. *hij ... zich nederwierp.* — *Husjai.* Zie XVI, XVII; 1 Kon. IV: 16; 1 Kron. XXVII: 33. — *de Arkiet.* Zie op Joz. XVI: 2. — *Davids vriend,* uit Gr. vert. ingevoegd. Zie op Gen. XXVI: 26 en verg. XVI: 16 v.

33. Husjai was zeker geen krijgshaftig man.

34. In dit vers zijn een paar zeer geringe tekstveranderingen aangebracht.

XVI : 1 Toen David van den top een weinig verder getrokken was, daar
kwam Mefiboosjeths knecht Siba hem te gemoet, met een koppel ge-
zadelde ezels, beladen met tweehonderd brooden, honderd vijgenkoeken,
2 honderd stuks ooft en een zak wijn. ′ Op ’s konings vraag aan Siba:
Wat wilt gij daarmede? antwoordde Siba: De ezels zijn voor het huis
des konings om op te rijden; het brood en het ooft dienen tot spijs
voor het gevolg, de wijn tot drank voor de vermoeiden in de woestijn. ′
3 En waar is, vroeg de koning, de zoon uws heeren? Siba antwoordde
den koning: Die is te Jeruzalem gebleven; want hij denkt: Nu zal
4 het huis Israël mij het koningschap mijns vaders teruggeven. ′ Hierop
zeide de koning tot Siba: Al wat aan Mefiboosjeth behoort is het uwe!
Waarop Siba hernam: Ik werp mij voor u neder. Moge ik gunst in
uw oog vinden, mijn heer de koning!
5 Toen koning David Bahurim bereikt had, daar kwam uit die plaats
een man uit het geslacht van Sauls familie, met name Sjimeï, de zoon
6 van Gera; hij kwam al vloekende naar buiten, ′ wierp David en al
’s konings dienaren met steenen, hoewel het gansche volk en al de
7 helden aan zijne rechter- en linkerhand waren. ′ En Sjimeï zeide bij
8 zijn vloeken: Voort! Voort! bloedmensch, deugniet! ′ Jahwe heeft al
het bloed van het huis van Saul, in wiens plaats gij koning zijt ge-
worden, op uw hoofd doen neerkomen en het koningschap aan uw
zoon Absalom gegeven. Zoo zijt gij nu in uw ongeluk, omdat gij een
9 man des bloeds zijt. ′ Toen zeide Abisjai, de zoon van Seruja, tot den
koning: Waarom zou die doode hond mijn heer den koning vloeken?
10 Laat mij hem het hoofd gaan afslaan. ′ Maar de koning zeide: Wat
hebben wij met elkander te maken, zonen van Seruja? Indien hij vloekt
omdat Jahwe tot hem gezegd heeft: Vloek David — wie durft dan
11 zeggen: Waarom hebt gij dat gedaan? ′ Voorts zeide David tot Abisjai
en al zijne dienaren: Zie, mijn eigen, lijfelijke zoon staat mij naar het
leven; hoeveel te eer die Benjaminiet. Laat hem vloeken; want Jahwe
12 heeft het hem gezegd. ′ Misschien zal Jahwe mijne ellende aanzien en
mij voorspoed geven, om den vloek die heden over mij uitgesproken
13 is goed te maken. ′ Zoo vervolgden David en zijne mannen hun weg,
terwijl Sjimeï op de helling van den berg nevens hem liep, aanhou-
dend vloekende, met steenen werpende en het stof doende opdwarrelen. ′
14 Vermoeid kwam de koning met al het volk dat bij hem was aan den
Jordaan, waar hij adem schepte.

1. *Mefiboosjeths — Siba.* Zie H. IX.
3. *de zoon uws heeren,* Mefiboosjeth. — *mijns vaders,* van Saul.
4. *Ik — neder,* onderdanige dankbetuiging.
5. *Bahurim.* Zie op III : 16. — *Sjimeï.* Het vervolg zijner geschiedenis XIX : 16—23; 1 Kon. II : 8 v., 36—46.
8. *al — Saul.* Dat leden van Sauls familie door David gedood zijn wordt eerst XXI : 1—14 verhaald; doch het daar medegedeelde gaat in tijdsorde aan Absaloms opstand vooraf.
10 v. Deze verzen lijden aan overlading en zijn waarschijnlijk door een omwerker uitgebreid. Immers, een gedeelte van vs. 10 wordt in vs. 11 herhaald, en de uitroep *Wat — Seruja?* komt ook XIX : 22 voor. Hij past daar evenmin als hier; want bij beide gelegenheden handelen niet de twee zonen van Seruja, Joab en Abisjai, maar alleen de laatste. Ook is het woord te hard ter afkeuring van Abisjai’s verontwaardiging over Sjimeï’s gedrag. Wellicht wist men bij overlevering, dat David eens zulk een hard woord tegen zijne trouwe dienaren had gesproken, maar niet, wanneer dit gebeurd was. Bij den moord van Abner, III : 26—39, zou het beter gevoegd hebben.
12. *mijne ellende,* volg. Gr. vert.
13. *steenen.* Hierop laat Hebr. t. nog eens *nevens hem* volgen; volg. Gr. vert. weggelaten.
14. *aan den Jordaan,* uit Gr. vert. ingevoegd.

HOOFDSTUK XVI : 15—XVII : 23.

Absalom, koning te Jeruzalem. — Absalom komt te Jeruzalem, en Husjai biedt hem zijne diensten aan (XVI : 15—19). Op Ahitofels raad gaat Absalom, ten aanschouwen van het volk, tot de vrouwen

zijns vaders (20—22). Ahitofel, wiens raad hoog wordt gewaardeerd (23), vraagt Absalom vergunning, dien eigen nacht David te vervolgen (XVII : 1—3); wat Absalom en den zijnen wel aanstaat (4); maar Husjai, door Absalom naar zijn oordeel gevraagd (5 v.), keurt dat plan af (7—10) en raadt Absalom, gansch Israël te verzamelen, om dan met overmacht zijn vader te verpletteren (11—13); wat Absalom en den zijnen nog meer behaagt; zoo had Jahwe het beschikt, om Absalom ten val te brengen (14). Husjai draagt den priesters op, David aan te sporen den Jordaan over te steken (15 v.). Jonathan en Ahimaäs wachten buiten de stad op bevelen (17); men deelt het aan Absalom mede (18*a*); zij verschuilen zich in een put (18*b*, 19); zoodat Absaloms dienaren die hen zoeken onverrichter zake terugkeeren (20). David, gewaarschuwd, steekt met al zijn volk de rivier over (21 v.). Ahitofel maakt een eind aan zijn leven (23).

XVI : 15 Intusschen was Absalom met alle Israëlieten te Jeruzalem gekomen,
16 en Ahitofel met hem.′ Zoodra nu Husjai, de Arkiet, Davids vriend,
bij Absalom kwam, zeide hij tot hem: Leve de koning! Leve de koning!′
17 En Absalom zeide tot Husjai: Is dit uwe liefde jegens uw vriend?
18 Waarom zijt gij niet met uw vriend medegegaan?′ Maar Husjai zeide
tot Absalom: Neen! Ik kies partij voor hem dien Jahwe, dit volk en
19 alle Israëlieten hebben verkoren; bij hem wil ik blijven.′ En ten
anderen: wien ga ik dienen? Immers, zijn zoon? Zooals ik uw vader
gediend heb, zoo zal ik uw dienaar zijn.
20 Toen zeide Absalom tot Ahitofel: Beraadslaagt met elkander, wat
21 ons te doen staat.′ Ahitofel antwoordde Absalom: Ga tot de bijvrouwen
van uw vader, door hem achtergelaten om het paleis te bewaken; dan
zal gansch Israël vernemen, hoe gij bij uw vader in een kwaden reuk
zijt gekomen, en zullen allen die het met u houden moed vatten.′
22 Zoo sloeg men voor Absalom eene tent op het dak op en ging hij, ten
aanschouwen van gansch Israël, tot de bijvrouwen zijns vaders.
23 De raad dien Ahitofel gaf was te dier tijd zoo goed alsof men om
eene godspraak vroeg; zooveel gold elke raad van Ahitofel, zoowel voor
XVII : 1 David als voor Absalom.′ Ahitofel nu zeide tot Absalom: Laat mij
twaalf duizend man uitzoeken, mij opmaken en nog van nacht David
2 vervolgen;′ opdat ik hem overvalle terwijl hij uitgeput en machteloos
is, en hem opschrikke. Dan zal al het volk dat bij hem is de vlucht
3 nemen en zal ik den koning alleen verslaan.′ Zoo breng ik het gansche
volk tot u terug, gelijk eene bruid wederkeert tot haar man: slechts
éen man staat gij naar het leven, en het gansche volk zal in vrede
4 zijn.′ En Absalom en al de oudsten van Israël vonden dit woord goed.′
5 Maar Absalom zeide: Roept toch ook Husjai, den Arkiet; opdat wij ook
6 hooren, wat hij te zeggen heeft.′ Toen Husjai bij Absalom was ge-
komen, zeide deze tot hem: Zoo en zoo heeft Ahitofel gesproken. Zullen
7 wij zijn raad opvolgen? Zoo niet, spreek gij dan.′ Hierop zeide Husjai
tot Absalom: Ditmaal is de raad dien Ahitofel gegeven heeft niet goed.′
8 Voorts zeide Husjai: Gij weet zelf dat uw vader en zijne mannen hel-
den zijn, en bovendien verbitterd als eene van hare jongen beroofde
berin. Ook is uw vader een krijgsman: hij zal het volk niet op het

15. *alle.* Hebr. t. laat nog volgen *het volk*, dat volg. Gr. vert. is weggelaten.

21. *de bijvrouwen — bewaken.* Zie XV : 16. — *dan — vatten* (zie op Richt. VII : 11). Door de vrouwen zijns vaders als de zijne te behandelen treedt Absalom beslist als koning op (verg. op Gen. XXXV : 22), en hoe moeilijker eene verzoening tusschen hem en zijn vader werd, des te ijveriger zouden zijne aanhangers zich weren: het werd een strijd op leven en dood.

23. Vandaar Davids schrik, XV : 31.

3. *gelijk — éen man*, volg. Gr. vert. — *slechts éen man*, David. Voor zoo geringen prijs, het leven van éen mensch, zal het heil van het gansche volk verkregen worden.

5. *Roept*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft het enkelvoud.

8. *op het veld.* In grondt. staat dit achter *berin;* blijkbaar behoort het hier. David zal zich niet laten overvallen en zich wel in spelonken verbergen, vs. 9. — *beroofde* staat in Hebr. t. in het mannelijk, evenals Hoz. XIII : 8.

9 veld laten overnachten.' Hij is nu wis verscholen in de eene of andere
grot of plaats; gaat hij dan aanvallenderwijs tegen het volk te werk
en sneuvelen daarvan eerst eenigen, dan zal men dat hooren en zeggen:
10 Het volk dat Absalom volgt heeft eene nederlaag geleden.' Dan zal
zelfs den dappere die het hart van een leeuw heeft de moed ontzinken;
want gansch Israël weet dat uw vader een held is en zijne medestan-
11 ders dappere mannen zijn.' Ik voor mij raad u: laat gansch Israël, van
Dan tot Bersjeba, talrijk als het zand aan de zee, tot u verzameld
12 worden en trek gij zelf in hun midden op.' Dan overvallen wij hem
in eene of andere plaats waar hij wordt aangetroffen, strijken op hem
neder, gelijk de dauw op den aardbodem valt, en laten van hem en
13 al de mannen die bij hem zijn geen enkelen over.' En wordt hij opge-
nomen in eene stad, dan slaat gansch Israël touwen om die stad en
wij slepen haar naar het dal, totdat daar zelfs geen steentje meer te
14 vinden is.' Toen zeiden Absalom en alle Israëlieten: De raad van
Husjai, den Arkiet, is beter dan die van Ahitofel. En Jahwe had het
zoo beschikt, om den goeden raad van Ahitofel te verijdelen; ten einde
Absalom in het ongeluk te brengen.

15 Hierop zeide Husjai tot de priesters Sadok en Abjathar: Zoo en zoo
heeft Ahitofel Absalom en de oudsten van Israël geraden, maar zoo en
16 zoo heb ik geraden.' Laat dus in aller ijl aan David weten: Gij moet
den nacht niet in de woestijnvlakte blijven, maar zonder verwijl overste-
ken; opdat de koning en het gansche volk dat bij hem is niet omkome.
17 Jonathan en Ahimaäs stonden bij de bron Rogel, waar eene slavin
hun bericht zou geven; opdat zij het aan koning David zouden gaan
overbrengen. Want om niet gezien te worden, mochten zij de stad niet
18 binnenkomen.' Doch een knaap zag hen en deelde het aan Absalom
mede. Inmiddels spoedden zij beiden zich voort en keerden in bij iemand
19 te Bahurim, die in zijn hof een put had, waarin zij afdaalden.' De
vrouw nam een kleed, breidde dat over den put uit en strooide gerste-
20 korrels daarop. Zoo was er niets te merken.' Toen Absaloms dienaren,
bij de vrouw in huis gekomen, vroegen: Waar zijn Ahimaäs en Jona-
than? zeide zij tot hen: Die gingen hier met grooten spoed voorbij.
Zij gingen hen zoeken, maar vonden hen niet en keerden naar Jeru-
zalem terug.

21 Nadat dezen heengegaan waren, klommen zij uit den put, begaven
zich op weg, brachten aan koning David bericht en zeiden tot hem:
Maakt u op en trekt ijlings het water over; want dien en dien raad
22 heeft Ahitofel te uwen aanzien gegeven.' Dientengevolge maakte David
met al het volk dat bij hem was zich op en staken zij den Jordaan
over; bij het aanbreken van den morgen waren allen zonder uitzonde-
ring den Jordaan overgestoken.

9. *gaat — eenigen,* volg. verb. t., gedeeltelijk volg. Gr. vert.
10. *Dan zal,* volg. Gr. vert.
11. *Ik voor mij,* volg. verb. t.; grondt. *want.* — *in hun midden,* volg. Gr. vert. — Husjai wil blijkbaar èn David tijd verschaffen om te ontkomen en zijne getrouwen te verzamelen, èn Absalom zelven aan het oorlogsgevaar blootstellen.
12 v. De opgeschroefde taal past goed in den mond van den verraderlijken raadsman, die op Absaloms ijdelheid werkt.
13. *slaat,* volg. verb. t. — *haar,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hem.* — *daar,* op de plaats waar de stad gelegen heeft.
14. *Jahwe — verijdelen.* Het was Jahwe's werk dat Absalom en de zijnen den raad van Husjai goedkeurden.
17. *Jonathan en Ahimaäs.* Zie XV : 36. — *de bron Rogel.* Zie op Joz. XV : 7.
18. *Bahurim.* Zie op III : 16.
20. *met grooten spoed,* zeer onzekere tekstverbetering, volg. Gr. en Lat. vertt.

23 En Ahitofel, ziende dat zijn raad niet was opgevolgd, zadelde zijn
ezel, maakte zich op, ging huiswaarts naar zijne stad, stelde orde op
zijne zaken, verworgde zich en stierf; hij werd in het graf zijns vaders
bijgezet.

HOOFDSTUK XVII : 24—XIX : 8.

Absaloms nederlaag en dood. — David komt te Mahanaim, en Absalom trekt derwaarts met zijn leger, aan welks hoofd Amaza staat (XVII : 24—26). David wordt te Mahanaim door zijne aanhangers van al het noodige voorzien (27—29). Hij monstert zijn leger, wordt door de zijnen weerhouden zich zelf aan hunne spits te stellen, en gelast de bevelhebbers Absalom te sparen (XVIII : 1—5). In een woud bij Mahanaim komt het tot een slag en lijdt Absalom de nederlaag (6—8); op zijne vlucht blijft hij in een boom hangen (9) en wordt door Joab doorstoken (10—15); de vervolging wordt gestaakt en Absalom begraven (16 v.); Absaloms gedenksteen (18). Joab slaat het verzoek van Ahimaäs de overwinning aan David te boodschappen af (19 v.) en zendt een Ethiopiër (21); maar Ahimaäs krijgt vergunning dezen achterna te loopen en komt hem voorbij (22 v.). Bij den koning gekomen, meldt hij de overwinning (24—29); waarna de Ethiopiër bericht brengt van den dood van Absalom (30—32); David trekt zich weenend op eene bovenkamer terug (33). Het leger sluipt dientengevolge de stad binnen alsof het eene nederlaag geleden had (XIX : 1—5); Joab waarschuwt den koning dat zijn gedrag zijne troepen kan doen verloopen (6 v.); waarop David hen gaat begroeten; Absaloms leger is gevlucht (8).

Dit gedeelte is, wellicht met uitzondering van XVIII : 18, aan hetzelfde geschrift als de voorgaande hoofdstukken ontleend.

XVII : 24 David was reeds te Mahanaim gekomen toen Absalom met gansch
25 Israël den Jordaan overstak. ′ In plaats van Joab had Absalom Amaza
tot legerbevelhebber aangesteld; deze Amaza was de zoon van een
Ismaëliet, Jether geheeten, die tot Abigail, dochter van Izai en zuster
26 van Joabs moeder Seruja, gekomen was. ′ Zoo legerden zich Absalom
en gansch Israël in het land Gilead.
27 Zoodra nu David te Mahanaim was gekomen, brachten Sjobi, de zoon
van Nahas, uit Rabba der Ammonieten, Machir, de zoon van Ammiël,
28 uit Lodebar, en Barzillai, de Gileadiet, uit Rogelim, ′ rustbedden,
spreien, schalen, aardewerk, tarwe, gerst, meel, boonen, linzen, geroost
29 koren, ′ honing, boter, kleinvee en koeienkazen, waarvan zij voor David
en het volk dat bij hem was een maaltijd aanrichtten; want zij zeiden:
Het volk is in de woestijn hongerig, vermoeid en dorstig geworden.
XVIII : 1 En David monsterde het volk dat bij hem was, stelde over hen
2 oversten van duizend en van honderd aan ′ en splitste het volk in drie
afdeelingen, waarvan hij de eerste onder het bevel stelde van Joab, de
tweede onder Abisjai, Seruja's zoon, den broeder van Joab, de derde
onder Ittai, den Gattiet. Daarop zeide de koning tot het volk: Ik zelf
3 zal met u uittrekken. ′ Maar het volk zeide: Gij moogt niet uittrekken.

24. *Mahanaim.* Zie op Gen. XXXII : 2. — *met gansch Israël,* volgens den raad van Husjai, vs. 11.
25. *Amaza.* Zie XIX : 13; XX : 4—12; 1 Kron. II : 17. — *een Ismaëliet,* volg. 1 Kron. II : 17, waar Gr. vert., evenals hier, *Jizreëliet* heeft; Hebr. t. *een man ... den Israëliet.* — *Jether,* volg. Gr. vert. en 1 Kon. II : 5; 1 Kron. II : 17; Hebr. t. *Jithra.* — *Abigail,* volg. 1 Kron. II : 16 v.; grondt. *Abigal.* — *Izai,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Nahas,* dat bij vergissing uit het volgende vers is overgenomen.
26. *Absalom en gansch Israël,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Israël en Absalom.* — *Gilead.* Zie inl. op Gen. XXX : 25—XXXII : 2.
27. *brachten,* uit Gr. vert. ingevoegd. — *Sjobi* — *Ammonieten,* wellicht een prins; verg. X : 2; 1 Sam. XI : 1 v.; XII : 12. — *Machir* — *Lodebar.* Zie op IX : 4. — *Barzillai.* Zie XIX : 31—39. — *Rogelim,* onbekend, komt nog XIX : 31 voor.
28. *rustbedden,* volg. verb. t. — *spreien,* uit Gr. vert. ingevoegd. — *geroost koren.* Dit woord staat in Hebr. t. tweemaal; den eersten keer, achter *meel,* is het volg. Gr. vert. weggelaten.
29. *waarvan zij ... aanrichtten,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zij richtten aan.*
2. *splitste ... in drie afdeelingen,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zond ... weg.* — *Ittai.* Zie XV : 17—22.
3. *gij zijt,* volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *en nu.* — *in de stad,* volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *uit eene stad.* — *te hulp,* volgens andere klinkers.

Want al nemen wij de vlucht, men zal op ons geen acht slaan, en
al sneuvelt van ons de helft, men zal op ons geen acht slaan; want
gij zijt tien duizend van ons waard. Het is dus het beste, dat gij in
4 de stad blijft om te hulp te komen.' Hierop zeide de koning tot hen:
Ik zal aan uw verlangen voldoen. De koning ging dus aan de poort
5 staan, terwijl al het volk bij honderden en bij duizenden uittrok,' en
gaf aan Joab, Abisjai en Ittai den last: Behandelt den jongeling, Ab-
salom, met zachtheid. En het gansche volk hoorde, hoe de koning aan
al de legeroversten dezen last ten aanzien van Absalom gaf.
6 Zoo trok het volk uit, het veld in, Israël te gemoet, en toen het
7 in het woud van Mahanaim tot een treffen kwam,' leed het krijgs-
volk van Israël voor Davids dienaren de nederlaag. En de nederlaag
8 op dien dag was groot: twintig duizend man sneuvelden,' en toen
de strijd zich over de gansche streek uitbreidde, verteerde het woud
9 nog meer volk dan het zwaard te dien dage verteerd had.' Absalom
zelf, rijdende op een muilezel, stiet op Davids dienaren; de muilezel
kwam onder de takken van eene groote terebint, Absaloms hoofd
raakte in die terebint vast, en hij bleef tusschen hemel en aarde
10 hangen, terwijl de muilezel waarop hij reed doorliep.' Een man zag
het, deelde het aan Joab mede en zeide: Daar heb ik Absalom aan
11 eene terebint zien hangen!' Toen zeide Joab tot den man die hem dit
mededeelde: Als gij dat zaagt, waarom hebt gij hem daar dan niet
nedergeveld? Ik had u tien sikkelen zilver en een gordel willen
12 geven.' Maar de man zeide tot Joab: Al kon ik duizend sikkelen
zilver in mijne hand afwegen, ik zou mijne hand niet uitsteken naar
den zoon des konings; want te onzen aanhooren heeft de koning u,
13 Abisjai en Ittai geboden: Past op den jongeling, op Absalom!' Had ik
mij aan zijn leven vergrepen — en niets blijft voor den koning ver-
14 borgen — dan zoudt gij u op een afstand houden.' Hierop zeide Joab:
Geenszins. Ik wil u voorgaan. En drie werpspietsen in de hand nemende,
stiet hij ze Absalom, die nog levend midden in den boom hing, in het
15 hart;' waarop tien volgers, wapendragers van Joab, van alle kanten op
16 Absalom lossloegen en hem doodden.' Nu stak Joab de bazuin, waarop
het volk de vervolging van de Israëlieten staakte; want Joab verschoonde
17 het volk.' Men nam Absalom op, wierp hem in het woud in een grooten
kuil en stapelde een zeer grooten steenhoop op hem, terwijl gansch Israël
naar zijne tenten vluchtte.
18 Absalom nu had, bij zijn leven, den wij-steen die in het Koningsdal
staat genomen en te zijner eere opgericht; want hij zeide: Ik heb geen

6. *Mahanaim,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Efraim.*
7. *man sneuvelden,* volg. Gr. vert. ingevoegd.
9. *bleef ... hangen,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *werd ... gegeven.*
11. *een gordel,* vaak een kostbaar kleedingstuk; zie op Jer. XIII : 1.
12. *Past op,* volg. Gr. vert.
13. *dan — houden,* en niet voor mij in de bres springen.
14. *Ik — voorgaan,* met verandering van klinkers; grondt. *Ik zal vóor u wachten.* Joab durft de verantwoording wel op zich nemen. — *werpspietsen,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *stokken.*
16. Onder het tweede *volk* worden de aanhangers van Absalom verstaan, die door Joab gespaard werden toen hun leider gevallen was.
17. *stapelde — hem.* Verg. Joz. VII : 26; VIII : 29.
18. Dit vers is wellicht van een anderen schrijver dan het verhaal in zijn geheel: het is in strijd met XIV : 27, waar wij lezen dat Absalom drie zonen had. De aanteekening is van iemand die kennis droeg van een gedenkteeken bij Jeruzalem, „Absaloms hand” genaamd, en hierop bij de vermelding van den steenhoop op Absaloms graf wilde wijzen. — *wij-steen.* Zie op Gen. XXVIII : 18. — *het Koningsdal,* ook Gen. XIV : 17 vermeld. — *hand.* Waarschijnlijk heette het gedenkteeken zoo omdat er eene hand op was afgebeeld, zooals op Fenicische monumenten dikwijls het geval is. Verg. op 1 Sam. XV : 12 en zie Jez. LVI : 5.

zoon om mijn naam in gedachtenis te doen blijven. Zoo noemde hij
dien wij-steen naar zijn naam, en hij heet Absaloms hand, tot op
dezen dag.
19 En Ahimaäs, de zoon van Sadok, zeide tot Joab: Laat mij heenloopen
en den koning de tijding brengen dat Jahwe hem recht verschaft en
20 hem uit de hand zijner vijanden verlost heeft.′ Maar Joab zeide tot
hem: Vandaag moet gij geen boodschapper zijn; een anderen keer moogt
gij tijding brengen, maar heden niet; ’s konings zoon is immers dood!′
21 Meteen zeide hij tot een Ethiopiër: Ga den koning melden wat gij
22 gezien hebt. De Ethiopiër boog zich voor Joab en liep heen.′ Maar
Ahimaäs, de zoon van Sadok, hield aan en zeide tot Joab: Hoe het
zij, laat ook mij heenloopen, den Ethiopiër achterna. Joab hernam:
Waarom zoudt gij dat doen, mijn zoon? Bodenloon is voor u toch niet
23 te krijgen.′ Ahimaäs zeide: Hoe het zij, laat mij gaan. Toen zeide hij
tot hem: Ga dan! En Ahimaäs liep in de richting van de Jordaan-
streek en kwam den Ethiopiër voor.
24 David zat tusschen de beide poorten, toen de schildwacht het dak
van de poort op den muur beklom en, de oogen opslaande, zag, hoe
25 daar een man alleen kwam aanloopen.′ De schildwacht meldde dit met
luider stem aan den koning. De koning zeide: Is hij alleen, dan is
26 hij een boodschapper.′ Toen hij steeds nader kwam, zag de schild-
wacht een anderen man komen aanloopen en riep in de poort: Daar
komt alweer een man alleen aanloopen! De koning zeide: Dat is ook
27 een boodschapper.′ De schildwacht vervolgde: Aan het loopen zou ik
zeggen dat de eerste Ahimaäs, de zoon van Sadok, is. Waarop de
koning zeide: Dat is een goed man; hij komt zeker met goede tijding.′
28 Nader gekomen, zeide Ahimaäs tot den koning: Heil! wierp zich op
zijn aangezicht voor den koning ter aarde en sprak: Geloofd zij Jahwe,
uw god, die de mannen welke hunne hand tegen mijn heer den koning
29 hebben opgeheven heeft overgeleverd.′ De koning vroeg: Is de jonge-
ling, Absalom, ongedeerd? waarop Ahimaäs antwoordde: Ik zag wel,
toen Joab uw dienaar afzond, een grooten oploop, maar ik weet niet
30 wat er gaande was.′ De koning zeide: Ga ter zijde en blijf daar staan.
31 Toen hij ter zijde gegaan was en zijne plaats ingenomen had,′ kwam
de Ethiopiër aan en zeide: Ontvange mijn heer de koning de blijde
boodschap dat Jahwe u heden recht heeft verschaft en u verlost heeft
32 uit de hand van allen die tegen u opstonden!′ De koning vroeg aan
den Ethiopiër: Is de jongeling, Absalom, ongedeerd? waarop hij ant-
woordde: Moge het den vijanden van mijn heer den koning en allen
die tegen u zijn opgestaan om kwaad te doen vergaan als dien jongeling!
33 Toen ging de koning ontroerd naar de bovenkamer van de poort,
weende en zeide al weenende: Mijn zoon! Absalom, mijn zoon! Mijn
zoon Absalom! Och ware ik in uwe plaats gestorven! Absalom, mijn
XIX : 1 zoon! mijn zoon!′ En aan Joab werd bericht: De koning weent en

19. *tot Joab,* uit Gr. vert. ingevoegd.
22. *is — krijgen,* volgens geringe tekstverandering.
23. *Ahimaäs zeide,* uit Gr. vert. ingevoegd.
24. *tusschen de beide poorten,* in den poortgang die de binnen- en buitenpoort verbond. — *het dak — muur,* dus dat van de buitenpoort.
26. *in de poort,* met verandering van klinkers, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *tot den portier.* — *alweer een,* letterlijk *een ander,* volg. Gr. vert. ingevoegd.
28. *Nader gekomen,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Roepende.*
29. *Is — ongedeerd?* De vragende vorm volg. Gr. vert. — *Ik — was.* Ahimaäs durft den koning de waarheid niet zeggen; verg. vs. 20. Het was gevaarlijk eene slechte tijding te brengen. — *toen — afzond.* Hebr. t. heeft nog *den dienaar des konings en;* als zinstorend weggelaten.
33. *al weenende,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *al gaande.*

2 bedrijft rouw over Absalom. ′ Zoo werd de overwinning eene oorzaak
van rouw voor het gansche volk, omdat het volk toen hoorde: De
3 koning is bedroefd om zijn zoon. ′ Daarom sloop het te dien dage als
een dief de stad binnen, evenals volk komt binnensluipen dat be-
4 schaamd is omdat het in den strijd de vlucht heeft genomen. ′ Intusschen
had de koning zijn gelaat omhuld en riep luidkeels: Mijn zoon Absalom!
5 Absalom, mijn zoon, mijn zoon! ′ Toen kwam Joab bij den koning in
huis en zeide: Gij hebt heden al uwe dienaren, die uw leven, alsmede
dat van uwe zonen en dochteren, van uwe vrouwen en bijzitten, gered
6 hebben, beschaamd doen staan, ′ door lief te hebben die u haten en te
haten die u liefhebben. Immers, gij toont heden dat oversten en die-
naren bij u niets gelden; want thans begrijp ik, dat het, indien
Absalom in leven was gebleven en wij allen nu dood waren, naar uw
7 zin zou zijn. ′ Maak u dus op, ga naar buiten en spreek naar het hart
uwer dienaren; want ik zweer bij Jahwe, dat, indien gij niet naar
buiten gaat, dezen nacht geen man bij u zal blijven; wat grooter on-
heil voor u zou wezen dan alle onheilen die u van uwe jeugd af tot
8 nu toe overkomen zijn. ′ Hierop stond de koning op en zette zich in
de poort, en toen aan het gansche volk bericht werd: Zie, de koning
zit in de poort! kwam het gansche volk voor het aangezicht des
konings. En Israël was naar zijne tenten gevlucht.

4. *zijn gelaat omhuld.* Zie op XV : 30.
7. *spreek naar het hart uwer dienaren,* spreek hen vriendelijk toe en dank hen voor betoonde trouw en moed. — *dat — blijven.* Joab vreest dat het leger van David zal afvallen.
8. *kwam — konings,* om hem te begroeten.

HOOFDSTUK XIX : 9—39.

Davids terugtocht tot aan den Jordaan. — De Israëlieten spreken er van, den koning terug te halen (9 v.); David spoort Juda's oudsten en Amaza aan, hierin niet achter te blijven (11—13); waarop dezen den koning laten verzoeken terug te keeren (14); als de koning aan het verzoek voldoet, trekken de Judeërs hem tot den Jordaan te gemoet (15). Met hen komt Sjimeï, die, terwijl Siba maatregelen neemt om David over te zetten, hem vergiffenis vraagt; welke hem geschonken wordt (16—23). Mefiboosjeth komt David te gemoet, verklaart door zijn dienaar bedrogen en belasterd te zijn, en onderwerpt zich aan de beslissing des konings (24—28); welke terstond volgt (29 v.). Barzillai komt afscheid nemen van David (31), slaat diens aanbod om hem mede te nemen naar Jeruzalem af, maar beveelt hem zijn zoon aan (32—37); David willigt zijne bede in en steekt, na afscheid van hem genomen te hebben, den Jordaan over (38 v.).

Ook dit gedeelte is uit Davids Familiegeschiedenis.

XIX : 9 Het gansche volk in alle stammen van Israël begon morrend te
vragen: De koning heeft ons uit de hand onzer vijanden verlost en
gered uit de hand der Filistijnen. Heeft hij onlangs voor Absalom
10 het land moeten ontruimen, ′ waarom zoudt gij thans, nu Absalom,
dien wij tot koning over ons gezalfd hadden, dood is, talmen om den
11 koning terug te halen? ′ Toen dit woord van gansch Israël koning
David ter oore kwam, liet hij aan de priesters Sadok en Abjathar zeg-
gen: Spreekt tot de oudsten van Juda: Waarom zoudt gij de laatsten
12 zijn om den koning naar zijn huis terug te halen? ′ Gij zijt mijne

9 v. De redeneering van het volk is deze: zoolang Absalom leefde en David buitenslands was, was het natuurlijk dat wij bij Absalom hulp zochten; maar nu deze dood is, is het zaak den ouden koning, die ons zoo dikwijls gered heeft, terug te halen.
10. *tot koning,* volg. Gr. vert. ingevoegd.
11. *Toen — kwam,* volg. Gr. vert. van het einde van het vers naar het begin verplaatst. In Hebr. t. volgt er nog op *naar zijn huis.*
12. Evenals Saul bij de Benjaminieten (1 Sam. XXII : 7), zocht David zijn steun bij de Judeërs, zijne stamgenooten. — *mijn been en vleesch.* Zie op V : 1

broeders, gij mijn been en vleesch; waarom zoudt gij dan de laatsten
13 zijn om den koning terug te halen?′ En tot Amaza moet gij zeggen:
Gij zijt immers mijn been en vleesch. Zoo, ja veel meer, zal God mij
doen, indien gij niet levenslang mijn legeroverste zijn zult in plaats
14 van Joab!′ Zoo haalde hij alle Judeërs als een eenig man over, en zij
15 verzochten den koning: Keer met al uwe dienaren terug.′ Hierop
keerde de koning terug en kwam tot aan den Jordaan, terwijl de
Judeërs te Gilgal kwamen, om den koning te gemoet te gaan, ten
einde hem den Jordaan te doen oversteken.
16 Te gelijk met de Judeërs trok Sjimeï, de zoon van Gera, de Benja-
17 miniet, uit Bahurim, in aller ijl koning David te gemoet,′ met duizend
man uit Benjamin. Intusschen had Siba, de knecht van Sauls huis, met
zijne vijftien zonen en twintig slaven vóor den koning den Jordaan
18 bereikt,′ waar zij de noodige toebereidselen maakten om het huis des
konings over te zetten en te doen wat hem welgevallig was. Toen nu
de koning op het punt was den Jordaan over te steken, viel Sjimeï,
19 de zoon van Gera, voor den koning neder′ en zeide tot hem: Laat de
koning mij geen schuld aanrekenen, en niet gedenken, hoe uw dienaar
misdaan heeft ten dage dat mijn heer de koning Jeruzalem verliet,
20 om daarop nog acht te slaan.′ Want ik, uw dienaar, weet wel dat ik
gezondigd heb; daarom ben ik nu de eerste van het gansche huis Jozef
21 mijn heer den koning te gemoet gekomen.′ Nu vatte Abisjai, de zoon
van Seruja, het woord op en zeide: Zou Sjimeï daarvoor niet gedood
22 worden dat hij Jahwe's gezalfde vervloekt heeft?′ Doch David zeide:
Wat hebben wij met elkander te maken, zonen van Seruja, dat gij
het mij thans moeilijk maakt? Zou heden iemand in Israël gedood
worden? Weet gij dan niet dat ik heden over Israël koning geworden
23 ben?′ De koning dan zeide tot Sjimeï: Gij zult niet sterven — en
bezegelde het met een eed.
24 Ook Mefiboosjeth, de zoon van Saul, ging den koning te gemoet.
Hij had zijne voeten niet verzorgd, zijn baard niet onderhouden en
zijne kleederen niet gewasschen, van den dag af dat de koning was
25 weggegaan totdat hij in vrede terugkeerde.′ Toen hij nu, uit Jeruzalem,
den koning te gemoet kwam, zeide deze tot hem: Waarom zijt gij niet
26 met mij gegaan, Mefiboosjeth?′ Hij antwoordde: Mijn heer de koning,
mijn dienaar heeft mij bedrogen. Want uw dienaar had tot hem ge-
zegd: Zadel mij mijn ezel, opdat ik daarop naar den koning rijde; uw
27 dienaar toch is kreupel.′ Maar hij belasterde uw dienaar bij mijn heer
den koning. Doch mijn heer de koning is als de engel Gods; doe dus
28 wat u goeddunkt.′ Immers, terwijl mijne geheele familie van mijn

13. *Amaza.* Zie op XVII : 25.
15. *Gilgal.* Zie op Joz. IV : 19.
16. *Sjimeï — Bahurim.* Zie XVI : 5—14.
17. *met duizend man uit Benjamin.* Sjimeï was blijkbaar een in zijn stam invloedrijk man; dit zijn machtsbetoon diende om David tot vergeving te nopen. Hieruit is ook Davids latere beschikking te zijnen aanzien (1 Kon. II : 8 v.) te verklaren. — *Siba.* Zie IX; XVI : 1—4. — *met — slaven.* Evenzoo IX : 10.
18. *waar — maakten,* volg. Gr. vert.
20. *ik nu — Jozef.* Benjamin behoorde dus tot het huis Jozef; zie op Gen. XXXV : 18.
22. *Wat — Seruja.* Zie op XVI : 10 v. — *dat — maakt,* letterlijk *dat gij mij thans tot satan zijt;* welk woord *satan* 1 Kon. V : 4; XI : 23 door *tegenstander* vertaald is. — *Zou — worden?* De vragende vorm volg. Gr. vert. — *Weet gij dan niet,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Want weet ik niet.* — *koning geworden ben.* Bij eene troonsbestijging behoorden daden van goedertierenheid.
24. *de zoon van Saul.* Zie op IX : 7. — *Hij — gewasschen,* ten teeken van rouw.
25. *uit,* volg. verb. t. ingevoegd.
26. *tot hem,* uit Gr. vert. ingevoegd. — *Zadel mij,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Ik wil zadelen.*
27. *Doch — Gods,* zal dus rechtvaardig weten te oordeelen; verg. op XIV : 17.

heer den koning slechts den dood kon verwachten, hebt gij uw dienaar
onder uwe dischgenooten opgenomen. Wat zou ik dan nog aanspraken
29 doen gelden en bij mijn heer den koning mijn beklag doen?' Hierop
zeide de koning tot hem: Waartoe nog meer woorden? Ik beslis: Gij
30 en Siba zult de akkers onder elkander deelen.' En Mefiboosjeth zeide
tot den koning: Hij mag ook alles hebben, nademaal mijn heer de
koning in vrede te huis gekomen is.
31 Ook Barzillai, de Gileadiet, was uit Rogelim afgekomen en trok met
32 den koning naar den Jordaan, om hem uitgeleide te doen.' Barzillai
nu was zeer oud, tachtig jaar. Hij had den koning onderhouden, toen
deze zich te Mahanaim ophield; want hij was een zeer vermogend
33 man.' De koning zeide tot Barzillai: Trek met mij over; ik zal u op
34 uw ouden dag bij mij te Jeruzalem verzorgen.' Maar Barzillai zeide
tot den koning: Hoe groot is reeds het aantal mijner levensjaren, dat
35 ik nu nog met den koning naar Jeruzalem zou gaan!' Tachtig jaar
ben ik thans oud. Kan uw dienaar nog goed en slecht onderscheiden?
nog proeven wat hij eet en drinkt? Heb ik nog gehoor voor de stem
van zangers en zangeressen? Waarom zou uw dienaar mijn heer den
36 koning nog tot last zijn?' Laat uw dienaar slechts een eind weegs
met den koning medetrekken. Waarom zou de koning mij op deze
37 wijze vergelden?' Laat uw dienaar terugkeeren en in zijne stad sterven,
bij het graf van zijn vader en moeder. Maar hier is uw dienaar, mijn
zoon Kimham, laat hij met mijn heer den koning trekken, en doe aan
38 hem wat gij zult goedvinden.' Hierop zeide de koning: Kimham mag
met mij trekken, en ik zal aan hem doen al wat gij kunt wenschen.
39 Ook zal ik voor u doen al wat gij van mij mocht verlangen.' Toen
nu het gansche volk den Jordaan overstak, ging de koning ook over;
hij kuste Barzillai, die hem zegende en daarop naar zijne plaats
terugkeerde.

28. Mefiboosjeth zal in elk geval met de beslissing des konings, aan wien hij alles verschuldigd is, tevreden zijn. — *bij — doen*, over de volgens XVI : 4 door den koning genomen beslissing.

29. *Gij — deelen.* David herroept gedeeltelijk het XVI : 4 door hem bepaalde.

31. Zie XVII : 27. — *doen.* Hierna heeft Hebr. t. nog ongeveer *bij den Jordaan.*

32. *toen deze zich ... ophield*, volgens andere klinkers; Hebr. t. wellicht *bij zijn terugkeer.*

33. *u op uw ouden dag*, letterlijk *uw ouden dag*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *u.*

35. *zangers en zangeressen.* Zie op Pred. II : 8.

36. *met den koning medetrekken.* Grondt. heeft nog *over den Jordaan*; wat, als in strijd met vs. 39, is weggelaten.

37. Zie op Gen. XV : 15. — *mijn zoon*, uit Gr. en Syr. vertt. ingevoegd.

HOOFDSTUK XIX : 40—XX : 26.

Davids terugkeer naar Jeruzalem; opstand van Sjeba. — Op weg naar Gilgal komt het meerendeel der Israëlieten zich bij David beklagen dat alleen de Judeërs hem hebben afgehaald (XIX : 40 v.); waarover eene bittere woordenwisseling tusschen Judeërs en Israëlieten ontstaat (42 v.). Sjeba steekt de vaan des oproers op en vindt steun bij de Israëlieten; zoodat David alleen door Judeërs vergezeld te Jeruzalem komt (XX : 1 v.), waar hij maatregelen ten aanzien zijner bijvrouwen neemt (3). Op Davids bevel gaat Amaza de Judeërs tegen Sjeba te wapen roepen, maar blijft over den gestelden tijd uit (4 v.); waarop David Abisjai met eenige keurbenden tegen de opstandelingen laat optrekken (6 v.). Onderweg wordt Amaza verraderlijk door Joab vermoord (8—10), waarna Amaza's troepen zich onder zijne banier scharen (11—13). Joab belegert Sjeba in Abel-beth-Maächa; de inwoners maken Sjeba van kant, waarna Joab aftrekt (14—22). Lijst van Davids beambten (23—26).

Dit verhaal is, wellicht met uitzondering van XX : 24—26 (zie aldaar), aan hetzelfde geschrift als de voorgaande hoofdstukken ontleend.

XIX : 40 De koning dan stak over naar Gilgal, en Kimham met hem, terwijl
het gansche volk van Juda en de helft van dat van Israël den koning

40. *en de helft van dat van Israël.* Dit kan alleen slaan op de volgers van Sjimeï en van Siba,

41 van den overkant haalden. ′ Maar zie, daar kwamen de overige Israëlieten
tot den koning en zeiden tot hem: Waarom hebben onze broeders, de
Judeërs, u gestolen en den koning met zijn huis over den Jordaan
42 gevoerd, terwijl toch gansch Israël zijn volk is? ′ Al de Judeërs ant-
woordden den Israëlieten: Omdat de koning ons het naast is. Maar
waarom zijt gij hierover zoo in toorn ontstoken? Hebben wij op 's konings
43 kosten gegeten? of heeft hij ons geschenken gegeven? ′ Doch Israël
antwoordde Juda: Tien deelen van den koning behooren mij, en boven-
dien ben ik in vergelijking van u de eerstgeborene. Waarom hebt gij
mij dan zoo minachtend behandeld? Heb ik niet eer dan Juda besloten,
mijn koning terug te halen? Hierop sprak Juda nog scherpere woor-
den dan Israël.
XX : 1 Nu bevond zich daar toevallig een deugniet, met name Sjeba, de
zoon van Bichri, een Benjaminiet. Deze stak de bazuin en zeide: Wij
hebben niets met David te maken! Wij hebben niets uitstaande met
2 den zoon van Izai! Elk naar zijne tenten, Israël! ′ Toen gingen alle
Israëlieten van David weg en volgden Sjeba, den zoon van Bichri;
maar de Judeërs bleven bij hun koning, van den Jordaan tot aan
3 Jeruzalem. ′ Te Jeruzalem in zijn huis teruggekeerd, nam de koning de
tien bijvrouwen die hij had achtergelaten om het huis te bewaren,
deed haar in afzondering wonen en voorzag in haar onderhoud, maar
kwam niet tot haar; zoo waren zij tot haar dood toe opgesloten als
onbestorven weduwen.
4 En de koning zeide tot Amaza: Roep mij de Judeërs op en zorg
5 binnen drie dagen hier te zijn. ′ Dienvolgens ging Amaza heen om
Juda op te roepen; maar toen hij over den gestelden tijd dien David
6 bepaald had uitbleef, ′ zeide David tot Abisjai: Nu zal Sjeba, de zoon
van Bichri, ons nog gevaarlijker worden dan Absalom. Neem gíj dus
de dienaren uws heeren en zet hem na; opdat hij geen versterkte
7 steden bereike en zich aan ons oog onttrekke. ′ Toen trokken, onder
aanvoering van Abisjai, Joab, de Krethiërs en Plethiërs en al de helden
uit en verlieten Jeruzalem, om Sjeba, den zoon van Bichri, te vervolgen.

vs. 17. Dan is echter de uitdrukking zeer overdreven. Daar in vs. 41 alleen van de Judeërs gesproken wordt, zijn de woorden wellicht een onecht toevoegsel.

41. *terwijl — is,* volg. verb. t.; grondt. *terwijl alle mannen van David met hem zijn.*

42. *het naast,* als stamgenoot. — *heeft — gegeven?* volg. Gr. vert.

43. *Tien deelen,* tien van de twaalf stammen. Evenzoo wordt 1 Kon. XI : 29—36 Israël voorgesteld als verdeeld in twaalf stammen, waarvan tien tot het noordelijk rijk behoorden, terwijl van de stammen van het zuidelijke alleen Juda genoemd wordt. Welke daarbij als tweede gedacht is, is niet duidelijk; waarschijnlijk Simeon. Benjamin zeker niet; want deze behoorde bij het huis Jozef. — *de eerstgeborene,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *aan David.* De noordelijke stammen waren eer dan Juda en Simeon Kanaän binnengedrongen; zie inl. op *Jozua.* — *Hebben — halen?* Zie vs. 10 v. — *dan Juda,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *voor mij.*

1. *een Benjaminiet,* volg. vs. 21 van het gebergte van Efraim. — *Wij — Israël!* Dezelfde woorden 1 Kon. XII : 16; zie aldaar. — *Elk naar zijne tenten!* Met dezen kreet werd het volk vermaand om zich te verstrooien en, in stede van hun koning te blijven omringen en volgen, naar huis te keeren; verg. op Richt. VII : 8.

3. *de tien — bewaren.* Zie XV : 16. — *kwam niet tot haar,* om het XVI : 21 v. verhaalde. — *Is onbestorven weduwen,* onzekere lezing en vertaling.

4. *binnen drie dagen,* volg. verb. t.

6. *Abisjai.* Zie op 1 Sam. XXVI : 6. David zag, nu Amaza uitbleef, zijn misslag in, maar kon het met zijne koninklijke waardigheid niet overeenbrengen, aan Joab het opperbevel terug te geven. Door het op te dragen aan diens broeder, zocht hij zich echter van zijne medewerking te verzekeren. Dat hij hierin slaagde leert vs. 7. — *de dienaren uws heeren,* de keurbenden die vs. 7 opgenoemd worden. — *bereike,* letterlijk *vinde,* volg. verb. t. — *zich aan ons oog onttrekke,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *ons oog redt.*

7. *onder aanvoering van Abisjai,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *onder aanvoering van hem, de mannen van.* — *de Krethiërs en Plethiërs.* Zie op VIII : 18. — *de helden.* Zie XXIII : 8—39. Hun hoofd was volg. XXIII : 18 Abisjai.

8 Toen zij bij den grooten steen te Gibeon waren, kwam Amaza hun
te gemoet. En Joab — hij had onder zijn opperkleed een zwaard in de
hand, terwijl hij daarover aan zijne lenden een zwaard in de scheede
9 droeg, dat er uitging en op den grond viel —' Joab dan zeide tot
Amaza: Gaat het goed met u, mijn broeder? en greep hem meteen
10 met de rechterhand in den baard om hem te kussen. ' Daar nu Amaza
niet op zijne hoede was tegen het zwaard dat Joab in de hand had,
stak deze er hem mede in den buik, zoodat de ingewanden op den
grond vielen en Amaza, zonderdat hij hem een tweeden stoot behoefde
te geven, stierf. Daarna zetten Joab en zijn broeder Abisjai Sjeba, den
11 zoon van Bichri, na,' terwijl een van Joabs volgers bij Amaza bleef
staan en zeide: Al wie Joab genegen is en al wie aan David behoort,
12 volge Joab!' Amaza nu lag, in zijn bloed gewenteld, midden op den
weg, en toen die man zag dat al het volk bleef staan, droeg hij Amaza
van den weg naar het veld en wierp een kleed over hem; dewijl hij zag
13 dat ieder die er bij kwam bleef staan. ' Zoodra hij van den weg ver-
wijderd was, ging iedereen voorbij, Joab achterna, om Sjeba, den zoon
van Bichri, na te zetten.
14 Deze trok intusschen door alle stammen van Israël; maar men wilde
niet van hem weten. En hij kwam te Abel-beth-Maächa, gevolgd door
15 al de Bichrieten.' De vervolgers kwamen hem in Abel-beth-Maächa
belegeren en wierpen een wal tegen de stad op. Toen kwam eene
wijze vrouw de stad uit, ging op het voorwerk staan, terwijl al het
16 volk van Joab bezig was den muur te vernielen,' en riep: Hoort! Hoort!
17 Zegt toch aan Joab: Kom hier, opdat ik met u spreke!' Hierop kwam
Joab nader bij haar, en de vrouw zeide: Zijt gij Joab? Hij antwoordde:
Ja. Zij zeide tot hem: Hoor uwe dienstmaagd aan. Hij zeide: Ik luister.'
18 Nu sprak zij: Oudtijds placht men te zeggen: Navragen moet men te
19 Abel en te Dan,' of is afgeschaft wat de betrouwbare mannen van
Israël hebben vastgesteld. Gij tracht eene moederstad in Israël te ver-
20 nietigen. Waarom wilt gij Jahwe's erfdeel te gronde richten?' Joab
hernam: Dat zij verre, verre van mij, dat ik zou te gronde richten
21 en verwoesten!' Dat is geenszins het geval. Maar een man van het
gebergte van Efraim, met name Sjeba, de zoon van Bichri, heeft zijne
hand tegen koning David opgeheven; levert hem alleen uit, dan zal
ik van de stad wegtrekken. Hierop zeide de vrouw tot Joab: Zie, zijn
22 hoofd zal u over den muur worden toegeworpen.' Daarna ging de
vrouw de stad in en sprak naar hare wijsheid met de gansche bevol-

8. *Gibeon.* Zie op Joz. IX : 3. — *hij — viel,* zeer onzekere lezing en vertaling. Maar de hoofdzaak is duidelijk: het zichtbare zwaard, dat daarenboven uit de scheede viel, moest Amaza's argwaan wegnemen en maken dat hij op het andere zwaard niet lette.

10. *zoodat — vielen,* letterlijk *en stortte zijne ingewanden op den grond.*

11. De oproeping dient vooral om de volgelingen van Amaza aan te sporen, niettegenstaande het gebeurde Joab als hun aanvoerder te erkennen.

13. *verwijderd was,* onzekere vertaling.

14. *maar — kwam* (volg. Gr. vert.; Hebr. t. *kwamen*). De woorden staan in grondt. achter *Bichrieten.* — *Abel-beth-Maächa,* volg. verb. t.; grondt. *Abel en Beth-Maächa.* De plaats komt, behalve hier, nog 1 Kon. XV : 20; 2 Kon. XV : 29, en, onder den naam *Abel-maim,* 2 Kron. XVI : 4 voor. Zij lag in het noorden van Kanaän, ten westen van Dan. De naam beteekent ,Weide van het huis Maächa' (verg. op Deut. III : 14). — *de Bichrieten,* zijne familie, volg. Gr. vert.

15. *De vervolgers,* duidelijkheidshalve in pl. v. *zij.* — *wierpen — op.* Verg. 2 Kon. XIX : 32; Hab. I : 10. — *Toen — uit,* volgens gissing ingevoegd; de woorden *eene wijze vrouw uit de stad* staan in grondt. in vs. 16 bij *riep.*

18 v. *Navragen — vastgesteld,* volg. Gr. vert. Abel en Dan (verg. op Joz. XIX : 47) komen hier voor als plaatsen welker oudsten en priesters eene vraagbaak waren voor ieder die de onvervalschte Israëlietische zeden wilde leeren kennen. Vandaar dat Abel eene moederstad in Israël heet, d. i. het middelpunt van de streek; verg. Job VIII : 8 v.

22. *en sprak,* volg. Gr. vert. ingevoegd. — *verstrooide zich ... naar zijne tenten.* Zie op vs. 1.

king; waarop zij Sjeba, den zoon van Bichri, het hoofd afsloegen en
het Joab toewierpen. Deze stak hierop de bazuin, en men verstrooide
zich, van de stad weg, elk naar zijne tenten. En Joab keerde naar
Jeruzalem tot den koning terug.
23 Joab was over het gansche leger gesteld; Benaja, de zoon van
24 Jojada, over de Krethiërs en Plethiërs; ' Adoniram over de heeren-
25 diensten; Josjafat, de zoon van Ahilud, was kanselier; ' Sjisja schrijver;
26 Sadok en Abjathar waren priesters; ' ook was Ira, de Jithriet, priester
van David.

23—26. Nagenoeg dezelfde lijst, met uitzondering van vs. 26 en van *Adoniram over de heerendiensten,* komt VIII : 16—18 voor; zie aldaar. Wellicht werd bij de inlassching van XXI—XXIV deze lijst herhaald.

23. Achter *leger* heeft grondt. *Israël.*

24. *Adoniram,* volg. Gr. vert. en 1 Kon. IV : 6; Hebr. t. *Adoram.* Desgelijks 1 Kon. XII : 18.

25. *Sjisja,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Sjia.* Zie op VIII : 17.

26. *de Jithriet,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de Jaïriet.* Geeft Gr. vert. de ware lezing, dan komt de man XXIII : 38; 1 Kron. XI : 40 onder Davids helden voor.

HOOFDSTUK XXI : 1—14.

De hongersnood; zeven afstammelingen van Saul ten zoenoffer gedood. — Onder Davids regeering heerscht eens jaren aaneen een hongersnood, die volgens de godspraak eene straf is voor de vervolging van de Gibeonieten door Saul (1); op Davids vraag eischen zij de uitlevering van zeven nakomelingen van Saul (2—6). David geeft ze hun; waarna zij door de Gibeonieten worden opgehangen (7—9). Rispa, de moeder van twee hunner, beschermt weken lang de lijken tegen de roofdieren (10); eindelijk laat David ze, met het gebeente van Saul en Jonathan, in het familiegraf van Kis begraven (11—14*a*); de hongersnood houdt op (14*b*).

Dit verhaal, het eerste van het aanhangsel XXI—XXIV (zie Inl.) en blijkens de hier gehuldigde denkbeelden vrij oud, is volkomen geloofwaardig. In welken tijd het hier medegedeelde gebeurd is, weten wij niet; waarschijnlijk niet lang nadat David over geheel Israël koning geworden was: toen waren de grieven der Gibeonieten nog versch genoeg om zoo grooten invloed te oefenen.

XXI : 1 Eens heerschte in Davids tijd hongersnood, drie jaren lang, het eene
jaar na het andere. Daarom ging David Jahwe raadplegen. En Jahwe
zeide: Op Saul en zijn huis rust eene bloedschuld, omdat hij de Gibeo-
2 nieten gedood heeft. ' Hierop riep de koning de Gibeonieten en zeide
tot hen — de Gibeonieten behoorden niet tot de Israëlieten, maar tot
het overschot der Amorieten; de Israëlieten hadden hun een eed ge-
zworen, maar Saul trachtte hen te verslaan in zijn ijveren voor de
3 Israëlieten en Judeërs — ' David dan zeide tot de Gibeonieten: Wat
zal ik u doen en waarmede zal ik verzoening bewerken, zoodat gij
4 Jahwe's erfdeel zegent? ' Toen zeiden de Gibeonieten tot hem: In onze
zaak met Saul en zijn huis is het ons niet te doen om zilver en goud,

1. *zijn — bloedschuld,* volgens andere woordafdeeling, naar Gr. vert.; Hebr. t. *het huis des bloeds.* — *de Gibeonieten,* niet alle, maar eenige. Uit het vervolg (vs. 5) blijkt dat Saul het voornemen had hen uit te roeien. Over de Gibeonieten en hunne behandeling door Saul zie inl. op Joz. IX. Het is duidelijk dat de priester of profeet door wien David de godspraak ontving, hierin wis eenstemmig met vele tijdgenooten, Sauls gedragslijn veroordeelde.

2. *Amorieten,* hier de oude bevolking van Kanaän; zie op Deut. I : 7. Volg. Joz. IX : 7 waren de inwoners van Gibeon Hiwwieten. — *in — Israëlieten,* in den geest van Exod. XXIII : 31—33; XXXIV : 12, 15; Deut. VII : 2; Joz. XXIII; verg. 1 Sam. XXVIII : 3. Hier zien wij dus de twee staatkundig-godsdienstige richtingen der Israëlieten in den tijd van Saul en David tegenover elkander staan: de eene, de voorzichtigste, meest wereldsche, wil vrede houden met de Kanaänieten; de andere, de ijverigste, godsdienstigste, wil hen uitroeien; verg. inl. op Gen. XXXIV. — *en de Judeërs,* wellicht door den Verzamelaar bijgevoegd.

3. *Wat — zegent?* De vloek der verbitterde Gibeonieten rustte op het land en veroorzaakte den hongersnood. Waren zij verzoend, dan zouden zij Jahwe's land weder zegenen en zou de nood ophouden.

4. Het door Saul vergoten bloed kon niet door geld goedgemaakt worden. De Gibeonieten geven niet onduidelijk te kennen dat zij menschenlevens eischen; maar zij zijn te zwak om de bloedwraak te voltrekken. En David begrijpt, waar zij heen willen.

en het staat niet in onze macht, iemand in Israël te dooden. Hij her-
5 nam: Wat gij vraagt zal ik u doen. ' Hierop zeiden zij tot den koning:
De man die ons van kant maakte en van zins was ons uit te roeien,
6 zoodat wij nergens in Israëls gansche gebied konden blijven, ' laat ons
van zijne zonen zeven man worden uitgeleverd, opdat wij hen ter eer
van Jahwe ophangen te Gibeon, op den berg van Jahwe. En de koning
antwoordde: Ik zal hen uitleveren.
7 De koning nu verschoonde Mefiboosjeth, den zoon van Jonathan, den
zoon van Saul, wegens den eed bij Jahwe, die hen, David en Sauls
8 zoon Jonathan, verbond, ' en nam de beide zonen van Rispa, de dochter
van Ajja, die zij aan Saul geschonken had, Armoni en Mefiboosjeth,
alsmede de vijf zonen van Sauls dochter Merab, die zij geschonken had
9 aan Adriël, den zoon van Barzillai, den Meholathiet. ' Hij leverde hen
aan de Gibeonieten over, die hen op den berg voor het aangezicht van
Jahwe ophingen. Zoo vielen zij alle zeven te gelijk. Hunne terdood-
brenging had plaats in de eerste dagen van den oogst.
10 En Rispa, de dochter van Ajja, nam een treurgewaad, spreidde het
voor zich op de rots uit, van het begin van den gerstenoogst totdat
van den hemel water op hen uitgestort werd, en verhinderde de vogelen
des hemels des daags en de wilde dieren des nachts, op hen aan te
11 vallen. ' Toen men aan David mededeelde wat Rispa, de dochter van
12 Ajja, Sauls bijvrouw, gedaan had, ' ging David heen en haalde het ge-
beente van Saul en van zijn zoon Jonathan van de burgers van Jabes
in Gilead, die het hadden weggestolen van het plein te Beth-sjan, waar
de Filistijnen hen hadden opgehangen, toen zij Saul op den Gilboa
13 hadden verslagen. ' Hij haalde dan het gebeente van Saul en van zijn
zoon Jonathan van Jabes, en men verzamelde de beenderen der gehan-
14 genen; ' waarna men het gebeente van Saul en van zijn zoon Jonathan,
met dat der gehangenen, in het land van Benjamin, te Sela, in het
graf van zijn vader Kis bijzette. Men deed alles wat de koning beval.
Zoo liet zich God voor het land verbidden. Hierna . . .

5. *van zins was ons uit te roeien,* volgens geringe tekstverandering.

6. *ophangen.* Zie op Num. XXV : 4. — *te Gibeon, op den berg van Jahwe,* volg. naar vs. 9 verb. t.; grondt. *te Gibea van Saul, den uitgelezene van Jahwe.*

7. *Mefiboosjeth.* Zie IX; XIX : 25—30. — *den eed — verbond.* Zie 1 Sam. XX : 42; XXIII : 18.

8. *Rispa, de dochter van Ajja.* Zie III : 7. — *Merab,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Michal.* — *Adriël — Meholathiet.* Zie op 1 Sam. XVIII : 19.

9. *op den berg,* de heilige hoogte bij Gibeon, vs. 6. — Grondt. heeft aan het slot *het begin van den gerstenoogst,* wat waarschijnlijk uit het volgende vers hier is ingeslopen. De gerst was het eerst rijp; verg. op Lev. XXIII : 10.

10. Het *treurgewaad,* dat de rouwdragende placht aan te trekken (zie op Gen. XXXVII : 34), legt Rispa onder zich. — *van het begin van den gerstenoogst* (*gerst* volg. Gr. vert. ingevoegd) — *werd,* van half April tot den najaarsregen, die in October begon. — *verhinderde — vallen.* Het gebod de lijken van gehangenen vóor zonsondergang te begraven (Deut. XXI : 23) bestond blijkbaar nog niet.

12. Zie 1 Sam. XXXI. — *Jonathan.* Volg. 1 Sam. XXXI : 8, 12 was te Jabes het gebeente van drie van Sauls zonen begraven. — *het plein,* buiten de poort.

14. *met dat der gehangenen,* uit Gr. vert. ingevoegd. — *Sela.* Zie op Joz. XVIII : 28. — *zijn vader,* dien van Saul. — *Zoo — verbidden,* zoodat de hongersnood ophield; verg. XXIV : 25. — *Hierna.* Waarschijnlijk begon hiermede een verhaal dat er oorspronkelijk op volgde, b. v. H. XXIV, dat een tweede voorbeeld van Jahwe's toorn tegen Israël bevat, en is het bij ongeluk blijven staan toen XXI : 15—XXIII : 39 er tusschen in geschoven is.

HOOFDSTUK XXI : 15—22.

Heldenstukken van Davids volgelingen. — Abisjai verslaat een Refaïet die Davids leven bedreigt (15—17). Sibbechai den Refaïet Saf (18), Elhanan Goliath (19), Jonathan een Refaïet met zes vingers aan elke hand en zes teenen aan elken voet (20 v.); tezamen vier Refaïeten (22).

Deze, stellig oude, overleveringen omtrent heldendaden van Davids mannen in verschillende oor-

logen met de Filistijnen, verplaatsen ons in den eersten tijd van zijne regeering en hebben oorspronkelijk bij V : 17—25 behoord; zie inl. daarop.

XXI : 15 Eens voerden de Filistijnen wederom oorlog met Israël. David en
zijne dienaren daalden af, legerden zich in Gob en streden met de
16 Filistijnen. Toen stond Dodo, Joas' zoon, ' een der afstammelingen van
Rafa, op — zijne lans had aan koper een gewicht van driehonderd
sikkelen, en hij was met een pantser omgord — en dacht David te
17 verslaan. ' Maar Abisjai, de zoon van Seruja, kwam hem te hulp en sloeg
den Filistijn dood. Toen bezwoeren Davids mannen hem: Gij moet niet
meer met ons ten strijde trekken en Israëls lamp niet uitblusschen. '
18 Nadezen was er weder oorlog met de Filistijnen in Gob. Toen versloeg
19 Sibbechai, de Husjathiet, Saf, een der afstammelingen van Rafa. ' Toen
er weder oorlog met de Filistijnen was, in Gob, versloeg Elhanan, de
zoon van Jaïr, de Bethlehemiet, Goliath, den Gattiet, wiens speerschacht
20 was als een weversboom. ' Toen er weder oorlog was, in Gath, was er
een man van groote lengte, met zes vingers aan elke hand en zes
teenen aan elken voet, in het geheel vier en twintig; ook hij was een
21 nakomeling van Rafa. ' Hij hoonde Israël, maar Jonathan, de zoon van
22 Sjimea, den broeder van David, versloeg hem. ' Deze vier waren na-
komelingen van Rafa, in Gath; zij sneuvelden door de hand van David
en zijne dienaren.

Vs. 18—22. 1 Kron. XX : 4—8.

15. *wederom.* In het voorgaande is van geen oorlog met de Filistijnen sprake geweest. Er moet oorspronkelijk iets als V : 17—25 aan zijn voorafgegaan. — *legerden zich* (letterlijk *gingen zitten*) *in Gob,* met geringe tekstverandering uit vs. 16 hierheen verplaatst. *Gob,* ook vs. 18 v., eene onbekende plaats; de hss. der Gr. vert. hebben allerlei andere namen; 1 Kron. XX : 4 heeft *Gezer.* — *Toen stond Dodo, de zoon van Joas,... op,* gedeeltelijk naar Gr. vert.; Hebr. t. *En David werd moede.*
16. *een der afstammelingen van Rafa,* of *een der Refaïeten.* Zie op Gen. XIV : 5. — *lans* en *pantser,* onzekere vertaling. — *sikkelen,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *gewicht.*
17. Verg. XVIII : 3. — *Israëls lamp niet uitblusschen.* Davids dood zou aan Israël zijne hoop voor de toekomst ontnemen. Verg. op XXII : 29.
18. *Sibbechai, de Husjathiet,* komt, behalve 1 Kron. XX : 4, nog XXIII : 27; 1 Kron. XI : 29 XXVII : 11 voor. — *Saf,* 1 Kron. XX : 4 *Sippai.*
19. Dit heldenstuk van Elhanan is later door de overlevering aan David toegeschreven; zie inl. op 1 Sam. XVII : 1—XVIII : 5. Hoe de schrijver van *Kronieken* dezen strijd tracht op te lossen, zie op 1 Kron. XX : 5. — *Jaïr,* volg. Gr. vert. en 1 Kron. XX : 5; Hebr. t. heeft *Jaëre* en laat hierop nog volgen *wevers,* dat, bij vergissing uit het vervolg overgenomen, met Gr. vert. is weggelaten. Wellicht is ook de naam *Jaïr* eene verschrijving en heette Elhanans vader *Dodo,* zie XXIII : 24. — *wiens — weversboom.* Zie 1 Sam. XVII : 7.
20. *Gath.* Zie op Joz. XI : 22. — *van groote lengte,* volg. 1 Kron. XX : 6. — *Sjimea,* elders (1 Sam. XVI : 9; XVII : 13) *Sjamma.*
21. *Hij hoonde Israël.* Dit wordt 1 Sam. XVII : 10, 25 v., 36, 45 van Goliath gezegd.
22. *Deze vier waren nakomelingen van Rafa.* Ook Goliath wordt dus onder de Refaïeten gerekend.

HOOFDSTUK XXII.

Lied van David. — Na uit de hand van al zijne vijanden verlost te zijn, zingt David een lied ter eer van Jahwe (1). In dit lied (2—51) spreekt hij zijn vertrouwen op Jahwe uit (2—4), die hem vroeger in gevaar verhoord had (5—7), tot zijne hulp nedergedaald was (8—13) en hem uit de macht zijner vijanden had gered (14—20). Zoo vergold hij des zangers onschuld (21—25) en betoonde hij zijne rechtvaardigheid, die uit zijne handelwijze met alle menschen blijkt (26—28). Met Jahwe's hulp voelt zich de zanger sterk en gerust (29—37) en zal hij zijne vijanden overwinnen (38—46). Jahwe is overwaard geprezen en bezongen te worden (47—51).

Dit lied, ten onrechte aan David toegeschreven (zie op vs. 21—25, 23, 32 en 51), is stellig eerst geruimen tijd na 586 gedicht. Die hier spreekt is niet een persoon, maar de gemeente, die Jahwe's belofte van het eeuwig koningschap, aan David gedaan, op zich zelve toepast; zie inl. op Ps. II. Op grond van reeds ondervonden uitreddingen, en pleitende op hare vroomheid (verg. op vs. 21—25), spreekt zij haar vertrouwen uit, dat zij met Jahwe's hulp over al hare vijanden zegepralen en over volkeren heerschen zal. De Verzamelaar liet het onmiddellijk volgen op het verhaal der heldendaden

van Davids dapperen (XXI : 17—25), omdat hij daarin proeven zag van de vele uitreddingen waarvoor David in het lied dankt.

Hetzelfde lied treffen wij als Ps. XVIII aan. In vele plaatsen wijken de twee teksten van elkander af; Ps. XVIII heeft gewoonlijk de beste lezing, maar soms kan ook ons hoofdstuk dienen om die van den psalm te herstellen.

XXII : 1 David sprak tot Jahwe de woorden van dit lied, toen Jahwe hem
uit de hand van al zijne vijanden en ook uit die van Saul verlost
2 had. Hij zeide:

Jahwe is mijne rotskloof, mijne veste, mijn bevrijder;
3 mijn God is de rotssteen waarop ik bouw,
mijn schild, mijn hoorn des heils,
mijn burcht, mijne toevlucht,
die van geweldenarij mij verlost.
4 Prijzende roep ik Jahwe aan,
en van mijne vijanden word ik verlost.
5 Mij omgaf eene branding des doods,
stroomen des verderfs verschrikten mij;
6 koorden van het schimmenrijk omvingen mij,
strikken des doods lagen mij in den weg.
7 Toen het mij bang was, riep ik Jahwe aan,
kreet ik tot mijn God;
hij hoorde uit zijn paleis mijne stem,
mijn hulpgeroep drong in zijne ooren.
8 Daar schokte en schudde de aarde,
beefden de grondvesten der hemelen,
en schokten, omdat hij in toorn was ontstoken;
9 rook steeg op uit zijn neus,
vuur kwam verterend uit zijn mond,
brandende kolen gingen van hem uit.

1. *toen — had,* dus in den laatsten tijd zijns levens. De verlossing uit de hand van Saul zal wel afzonderlijk vermeld zijn omdat die in Davids geschiedenis zulk eene belangrijke plaats inneemt. Intusschen ontbreken toespelingen daarop en in het algemeen op bepaalde gebeurtenissen uit Davids leven.

2 v. De hier voorkomende beelden drukken uit, hoe Jahwe zich den beschermer en helper zijner gunstelingen betoont; verg. Ps. XCI : 2 en op Deut. XXXII : 4.

2. In Ps. XVIII gaat hieraan nog een regel vooraf. — *mijn bevrijder,* met weglating van één woord, *voor mij,* dat in Gr. vert. en Ps. XVIII : 3 ontbreekt.

3. *mijn God,* volg. Gr. vert. en Ps. XVIII : 3; Hebr. t. *de god van.* — *mijn hoorn des heils.* Zie op 1 Sam. II : 1. — *mijne toevlucht — verlost.* Deze woorden ontbreken in Ps. XVIII. In grondt. volgt nog *gij biedt mij hulp*; als overtollig weggelaten. Over *toevlucht* zie op Jez. XXXIII : 16.

4. *Prijzende,* met verandering van klinkers.

5—7. Verg. Ps. CXVI : 3 v.

5. Grondt. laat voorafgaan *Want*; volg. Gr. vert. en Ps. XVIII weggelaten. — De zanger vergelijkt het gevaar waarin hij verkeerde met den toestand van een schipbreukeling die, pogende het land te bereiken, met de branding worstelt; verg. Ps. XXXII : 6; XL : 3; XLII : 8; LXVIII : 23; LXXXVIII : 6 v.; CXLIV : 7; Jona II : 5 v. Het beeld van den schipbreukeling wordt echter niet altijd goed vastgehouden.

6. *koorden — doods.* Het schimmenrijk (zie op Gen. XXXVII : 35) trok hem als met koorden naar zich toe, de dood had zijne strikken reeds op hem geworpen; hij verkeerde dus in levensgevaar.

7. *kreet ik,* volg. Gr. vert. en Ps. XVIII : 7; Hebr. t. *riep ik.* — *zijn paleis,* het hemelsch heiligdom; zie Jez. VI : 1—4. — *drong,* uit Ps. XVIII : 7 ingevoegd.

8—18. Beschrijving van de komst van Jahwe, gevolg van 's dichters hulpgeroep, onder het beeld van een onweder: Jahwe ontsteekt in toorn (vs. 8 v.), komt in donkere onweerswolken, door stormen voortgedreven (vs. 10—13), treft met donderslagen en bliksemflitsen des dichters vervolgers (vs. 14—16) en redt zijn gunsteling (vs. 17—20). Hetzelfde beeld Exod. XIX : 16—19; Ps. L : 2 v.; LXXVII : 17—20; XCVII : 2—5; Jez. XXIX : 6; Joël II : 10 v.; III : 15 v.; Am. I : 14; Nah. I : 3 enz.

8. *de grondvesten der hemelen,* Ps. XVIII : 8 *der bergen,* heeten Job XXVI : 11 *zuilen des hemels* en zijn, daar de hemel op de aarde rust, dezelfde als die der aarde; verg. op Deut. XXXII : 22.

9. *rook steeg op uit* (letterlijk *in*) *zijn neus.* Verg. op Exod. XV : 8.

10 Hij neigde den hemel en daalde neder,
een donker zwerk onder zijne voeten;
11 hij reed op den cherub en kwam gevlogen,
schoot toe op de vleugelen des winds;
12 legde duisternis rondom zich,
te zijner bedekking donkere wateren, dichte wolken.
13 Uit den glans vóor hem kwamen voort
hagel en kolen vuurs.
14 Van den hemel donderde Jahwe,
liet de Allerhoogste zijne stem weerklinken;
15 hij schoot pijlen af, waarmede hij hen verstrooide,
slingerde bliksems, waarmede hij hen in beroering bracht.
16 Zichtbaar werden de beddingen der zee,
blootgelegd de grondvesten des aardrijks
door Jahwe's toornende stem,
door het blazen van den adem van zijn neus.
17 Hij reikte uit den hooge, vatte mij,
trok mij uit groote wateren;
18 hij verloste mij uit de macht mijner vijanden,
van mijne haters, die mij te sterk waren.
19 Ten dage mijns ongeluks traden zij mij in den weg;
maar toen was Jahwe mij ten steun:
20 hij leidde mij uit in de ruimte,
redde mij, daar hij welgevallen aan mij had.
21 Jahwe behandelde mij naar mijne gerechtigheid,
vergold mij naar de reinheid mijner handen.
22 Want ik heb Jahwe's wegen gehouden,
en ben niet door zonde afgeweken van mijn God:
23 al zijne verordeningen hield ik voor oogen,
zijne inzettingen verwijderde ik niet van mij.
24 Ik was onberispelijk tegenover hem,
en nam mij in acht, dat ik niet schuldig werd.
25 Zoo vergold mij Jahwe naar mijne gerechtigheid,
naar de reinheid mijner handen voor zijne oogen.
26 Jegens hem die u aanhangt betoont gij u aanhankelijk,

10. Verg. Ps. CXLIV: 5. — *Hij neigde den hemel.* Wanneer de wolken dalen, schijnt de hemel omlaag te komen.

11. Verg. Ps. CIV: 3. — *cherub.* Zie Ezech. IX: 3 en op 1 Sam. IV: 4. — *schoot toe,* volg. Ps. XVIII: 11; grondt. *verscheen.*

12. *zijne,* uit Ps. XVIII: 12 ingevoegd. — *donkere,* volg. Ps. XVIII: 12.

13. *den glans vóor hem,* hetzelfde als Jahwe's heerlijkheid, den lichtglans die Jahwe omgeeft; zie op Exod. XVI: 10 en verg. Exod. XXIV: 16 v. — *kwamen voort hagel en,* volg. Gr. vert. en Ps. XVIII: 13; Hebr. t. *brandden.*

15. *hen,* des dichters vijanden; verg. vs. 4. — *slingerde bliksems,* volg. verb. t.; verg. Ps. CXLIV: 6.

16. *door — neus.* In Ps. XVIII: 16 worden deze woorden tot Jahwe gesproken.

18. *uit — vijanden,* volg. Gr. vert.; met Hebr. t. werd wellicht bedoeld *van mijn machtigen vijand,* waaronder men dan Saul verstond.

20. *leidde — ruimte,* verloste mij uit den nood die mij beklemde en hergaf mij de vrijheid. Verg. Ps. IV: 2; XXV: 17; XXXI: 9; CXVIII: 5; Spr. XVIII: 16.

21—25. Soortgelijke betuigingen van onberispelijken wandel treffen wij meermalen in *Psalmen* aan; zie Ps. XVII: 3—5; XXVI: 1—7; XLI: 13; XLIV: 18 v.; LXXXVI: 2; CI; CXIX: 97—104. Zulke woorden, in den mond van David en van welken mensch ook ongepast, zijn minder aanstootelijk wanneer zij der gemeente op de lippen worden gelegd.

23. *verordeningen, inzettingen.* Met deze eigenaardige termen worden steeds in *Deuteronomium* Jahwe's geboden aangeduid; waarschijnlijk heeft de dichter ze daaraan ontleend. — *verwijderde ik niet van mij,* volg. Ps. XVIII: 23; grondt. *daarvan week ik niet.*

25. *de reinheid mijner handen,* volg. Gr. vert. en Ps. XVIII: 25; Hebr. t. *mijne reinheid.*

26. *die u aanhangt.* Het hier gebruikte woord is het gewone voor een ‚vrome' wanneer het van

jegens een onberispelijk man onberispelijk;
27 met den reine handelt gij als een reine,
maar met den verkeerde gaat gij arglistig te werk.
28 Gíj toch redt ellendig volk,
en doet hoovaardigen de oogen nederslaan.
29 Want gij, Jahwe, zijt mijne lamp;
Jahwe brengt in mijne duisternis licht;
30 met u toch breek ik een wal door;
met mijn God spring ik een muur over.
31 Die God, onberispelijk is zijn weg,
Jahwe's eisch is beproefd;
een schild is hij voor allen die op hem bouwen.
32 Want wie is God buiten Jahwe,
wie een rotssteen buiten onzen God?
33 dien God, die mij met kracht omgordt,
mijn weg onberispelijk baant,
34 mijne voeten maakt als die van hinden,
en mij op mijne hoogten plaatst;
35 die mijne handen oefent ten strijde,
mijne armen den koperen boog leert spannen.
36 Gij schenkt mij het schild uws heils;
uwe nederbuigende goedheid maakt mij groot;
37 gij geeft ruimte onder mij voor mijne schreden,
en mijne enkels wankelen niet.
38 Dies zal ik mijne vijanden vervolgen, verdelgen,
niet keeren voordat ik hen gansch vernietigd heb.
39 Ja, ik zal hen vernietigen, verpletteren, zoodat zij niet weder opstaan,
maar blijven liggen onder mijne voeten.
40 Gij toch omgordt mij met kracht ten strijde,
doet mijne tegenstanders zich onder mij krommen,
41 dwingt mijne vijanden mij den rug toe te keeren,
mijne haters, zoodat ik hen verdelg.

Vs. 31*a*. Deut. XXXII : 4. — Vs. 31*b*, *c*. Spr. XXX : 5. — Vs. 34. Hab. III : 19.

des menschen verhouding tot God wordt gebezigd, en dat ‚gunstrijk' beteekent wanneer Gods zegenende verhouding tot den mensch er door wordt aangeduid. — *man*, volgens andere klinkers en Ps. XVIII : 26; grondt. *held*.

27. Een paar verschreven woorden zijn naar Ps. XVIII : 27 verbeterd.

28. *Gij toch*, volg. Gr. vert. en Ps. XVIII : 28. — *ellendig*. Zie op Ps. IX : 13. — *hoovaardigen de oogen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *uwe oogen op hoovaardigen*.

29. Het beeld, in Ps. XVIII : 29 anders uitgewerkt, beteekent: Jahwe waarborgt mijne toekomst, geeft mij vreugde. Eene *lamp* of een licht is een gewoon beeld van leven en levenskracht of van datgene waardoor deze onderhouden worden. Men denke hierbij aan de gewoonte der Oosterlingen, een altijd brandend licht in hun huis te hebben, zinnebeeld van de instandhouding van het geslacht of de familie. Verg. op XXI : 17 en Job XVIII : 6; XXIX : 3; Ps. CXIX : 105; CXXXII : 17; Spr. XIII : 9; XX : 20; XXIV : 20 enz.

30. *breek ik een wal door*, volg. verb. t.; Hebr. t. *ik loop eene bende*.

31. *Jahwe's eisch is beproefd*. Verg. Ps. CXIX : 140.

32. Het geloof in de eenigheid van Jahwe, hier uitgesproken, wijst op veel lateren tijd dan dien van David.

33. *mij ... omgordt*, volg. Gr. vert. en Ps. XVIII : 33; Hebr. t. *mijne wijkplaats*. — *mijn — baant*, volg. Gr. vert. en Ps. XVIII : 33, mij in al mijn ondernemen voorspoed geeft.

34. *mijne — hinden*, vlug ten aanval en, zoo noodig, ter vlucht; verg. II : 18. — *op mijne hoogten*, waar ik mij verschansen en verdedigen kan.

35. *den koperen boog*, die het moeilijkst te spannen was. — *leert spannen*, volg. verb. t.

36. *uwe — goedheid*, letterlijk *uwe nederbuiging*, volg. Ps. XVIII : 36; grondt. *uw antwoorden*.

37. *gij — schreden*. Evenzoo zegt men van iemand die geen ruimte vindt om te gaan dat zijne schreden belemmerd zijn, Job XVIII : 7; Spr. IV : 12. — *enkels*, onzekere vertaling.

38. *verdelgen*. Ps. XVIII : 38 heeft *inhalen*, zeker den oorspronkelijken tekst.

42 Zij krijten, maar er is geen helper,
tot Jahwe, maar hij antwoordt hun niet.
43 Ik maal hen fijn als stof der aarde,
vertrap en vertreed hen als slijk op de straat.
44 Zoo doet gij mij ontkomen aan de twisten der volken,
stelt mij tot hoofd van natiën.
Zelfs dienen mij volkeren die ik niet ken,
45 buitenlanders vleien mij;
nauw hebben zij van mij gehoord of zij gehoorzamen mij;
46 buitenlanders raken in verwarring,
vlieden sidderend uit hunne sloten.
47 Jahwe leeft! Geloofd zij mijn rotssteen,
hoog verheven worde de God mijns heils!
48 die God, die mij wraak verschaft
en volkeren mij onderdanig maakt,
49 die uit het midden mijner vijanden mij leidt.
Voor mijne tegenstanders voert gij mij op de hoogte;
van geweldenaars verlost gij mij.
50 Dies wil ik, Jahwe, u loven onder de natiën,
met stem en snaren uwen naam prijzen,
51 van u, die zijnen koning groote overwinningen verleent
en gunst bewijst aan zijn gezalfde,
aan David en zijn kroost, tot in eeuwigheid.

42. *krijten,* volg. Gr. vert. en Ps. XVIII : 42; Hebr. t. *zien rond.*
44. *volken,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *mijn volk.* — *stelt mij,* volg. Gr. vert. en Ps. XVIII : 44; Hebr. t. *bewaart mij.*
45. *buitenlanders vleien mij.* Verg. Ps. LXVI : 3; LXXXI : 16. — *nauw* — *gehoord,* zonderdat zij mijne kracht nog gevoeld hebben.
46. Onzekere lezing en vertaling.
47. In den tweeden regel is het woord *rots* weggelaten volg. Ps. XVIII : 47.
49. *op* — *voert,* om mij in veiligheid te brengen; verg. vs. 34.
51. *gezalfde.* Zie op 1 Sam. II : 10. — *aan David en zijn kroost.* Deze woorden bewijzen dat niet David zelf de dichter is: hij zou over zich zelven niet in den derden persoon hebben gesproken en van Jahwe's gunstbewijzen aan zijn nageslacht niet hebben kunnen gewagen.

HOOFDSTUK XXIII : 1—7.

Davids laatste woorden. — Opschrift en aanhef (1). Jahwe heeft tot David gesproken: een rechtvaardig en vroom heerscher is zegenrijk als de opgaande zon (2—4); zoo zal, volgens Jahwe's belofte, Davids huis zijn, want Jahwe zal hem heil geven (5); maar de goddeloozen worden op smadelijke wijze uitgeroeid (6 v.).

Blijkens den eerenaam in vs. 1 aan David gegeven, is dit stuk niet van hem. Een schrijver die waarschijnlijk H. VII voor oogen had spreekt hier zijne hooge ingenomenheid met het Judeesche koningshuis uit.

XXIII : 1 Dit zijn Davids laatste woorden:
De godspraak van David, den zoon van Izai,
de godspraak van den man die hoog verheven werd,
den gezalfde van Jakobs god,
den lieveling van Israëls liederen:
2 De geest van Jahwe heeft tot mij gesproken,
zijne rede is op mijne tong;
3 Israëls god heeft gesproken,

1. *den* — *liederen,* zeer onzekere vertaling. De woorden moeten beteekenen: het geliefd voorwerp van Israëls gezangen.
3 v. De zegen der regeering van een vroom koning wordt vergeleken met de vruchtbaarmakende werking van helderen zonneschijn na overvloedigen regen.
3. *die God vreest,* volgens geringe tekstverbetering; Hebr. t. *de vreeze Gods.*

Israëls rotssteen tot mij gezegd:
Een heerscher over menschen in gerechtigheid,
een heerscher die God vreest,
4 is als het morgenlicht bij zonsopgang,
op een morgen zonder wolken,
dat na den regen het kruid op de aarde doet glinsteren.
5 Is niet alzoo mijn huis bij God?
Een eeuwig verbond heeft hij met mij gemaakt,
in alles geregeld en verzekerd;
want al mijn heil en al mijn begeeren,
zal hij het niet doen ontspruiten?
6 Maar den deugnieten gaat het allen als doornen der woestijn:
men grijpt ze niet met de hand aan;
7 wie ze aanvat wapent zich met ijzer of speerschacht,
en met vuur worden zij verbrand.

4. Aan het begin van dit vers is *en* weggelaten. — *dat ... doet glinsteren,* volg. verb. t. — *op,* letterlijk *uit,* d. i. dat uit de aarde voorkomt.

5. *Is niet alzoo,* volg. verb. t.; grondt. *Want alzoo is niet.* — In de laatste twee regels is dezelfde tekstverandering aangebracht.

6. *der woestijn,* volgens zeer onzekere tekstverbetering.

7. Lezing en vertaling van den eersten regel zijn onzeker. De bedoeling is duidelijk: zooals doornen niet met de hand worden aangegrepen om verwijderd te worden, maar met ijzeren en houten werktuigen worden uitgerukt en tot verbranding op een hoop geworpen, zoo zullen de goddeloozen op gewelddadige wijze worden uitgeroeid. — Aan het slot heeft grondt. nog een woord dat bij vergissing uit het volgende vers hierheen verdwaald en daarom weggelaten is.

HOOFDSTUK XXIII : 8—39.

Lijst van Davids helden. — Davids drie voornaamste helden en hunne daden: Isbaäl (8), Eleazar (9 v.), Sjamma (11 v.). Drie zijner helden halen met levensgevaar voor hem uit den put in Bethlehem water, dat hij ter eer van Jahwe plengt (13—17). Abisjai en Benaja, en hunne daden (18—23). De overige helden (24—39*a*); het geheele getal (39*b*).

Deze lijst treffen wij met tal van afwijkingen ook 1 Kron. XI : 11—41*a* aan. Vele der namen zijn in beide teksten met fouten overgeleverd; van sommige is de oorspronkelijke vorm, ook met hulp der Gr. vert. op beide plaatsen, niet terug te vinden. De mededeelingen omtrent dappere daden van eenige der helden, in vs. 9 v., 11 v., 13—17, 18, 20—23 er in gevlochten, zijn van denzelfden aard en handelen over dezelfde oorlogen als die in V : 17—25; XXI : 15—22 en dagteekenen met deze uit ongeveer denzelfden tijd; zie inl. op V : 17—25.

XXIII : 8 Dit zijn de namen van Davids helden: Isbaäl, de Hachmoniet, de
voornaamste van de drie; hij zwaaide zijn zwaard over achthonderd
9 man die hij op eenmaal verslagen had. ′ Op hem volgde Eleazar, de
zoon van Dodo, de Ahohiet, ook een van de drie helden. Deze bevond
zich bij David te Pas-dammim, toen de Filistijnen zich aldaar ten
10 strijde verzameld hadden en de Israëlieten optrokken. ′ Toen hij op-
stond, richtte hij eene slachting aan onder de Filistijnen, totdat zijne

Vs. 8, 9*a*. 1 Kron. XI : 11—13*a*. — Vs. 11*b*—17. 1 Kron. XI : 13*b*—19.

8. *Isbaäl,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. is onverstaanbaar, maar heeft blijkbaar eens *Isboosjeth,* in plaats van *Isbaäl,* gegeven (zie op Richt. II : 11). — *de Hachmoniet,* volg. Gr. vert. en 1 Kron. XI : 11; Hebr. t. *de Tahkemoniet.* Volg. 1 Kron. XI : 11; XXVII : 32 was het een persoonsnaam; maar zie 1 Kron. XXVII : 2. — *van de drie,* met verandering van klinkers. Bedoeld zijn Davids drie grootste helden, tot welke ook Eleazar en Sjamma (vs. 9, 11) behoorden; verg. vs. 17, 19. In *Kronieken* heet hij de voornaamste van de dertig. — *hij zwaaide zijn zwaard,* volg. naar Gr. vert. en 1 Kron. XI : 11 verb. t. Wie *het zwaard* of *de speer* (vs. 18) over verslagenen zwaaide gaf daarmede te kennen dat hij hen gedood had.

9. *de Ahohiet,* volg. 1 Kron. XI : 12; grondt. *de zoon van Ahohi.* — *Deze — Filistijnen,* volg. Gr. vert. en 1 Kron. XI : 13; Hebr. t. *bij David, toen zij de Filistijnen hoonden.* Over *Pas-dammim* zie op 1 Sam. XVII : 1.

10. *enkel — schudden,* niet om te strijden; Eleazar alleen had de zege bevochten.

hand moede was en aan het zwaard kleefde. Zoo bewerkte Jahwe te
dien dage eene groote overwinning; en het volk keerde, hem achterna,
11 terug enkel om de lijken uit te schudden. ' Op hem volgde Sjamma,
de zoon van Age, de Harariet. Eens hadden de Filistijnen zich bij
Lehi verzameld; daar lag een stuk land met linzen; toen nu het volk
12 voor de Filistijnen vluchtte, ' ging hij midden op dat stuk land staan,
verdedigde het en versloeg de Filistijnen. Zoo bewerkte Jahwe te dien
dage eene groote overwinning.
13 Eens daalden drie van de dertig af en kwamen bij David op de rots,
in de bergveste van Adullam, terwijl de Filistijnen hun kamp in de
14 vallei der Refaïeten hadden opgeslagen. ' Terwijl David zich toen in de
bergveste bevond, was een wachtpost der Filistijnen te Bethlehem. '
15 En David kreeg een sterk verlangen en zeide: Wie geeft mij water te drin-
16 ken uit den put van Bethlehem, den put in de poort? ' Toen braken de
drie helden door de legerplaats der Filistijnen heen, schepten water
uit den put van Bethlehem, den put in de poort, namen het mede
en brachten het aan David. Maar hij wilde het niet drinken; hij plengde
17 het ter eer van Jahwe, ' en zeide: Daarvoor beware mij Jahwe! Zou
ik het bloed der mannen drinken die met levensgevaar er op uit zijn
gegaan? En hij wilde het niet drinken. Dit hebben die drie helden
gedaan.
18 Abisjai, Joabs broeder, de zoon van Seruja, was het hoofd van de
dertig; hij zwaaide zijne speer over driehonderd verslagenen en had
19 naam onder de dertig; ' ja, boven de dertig was hij geëerd, zoodat hij
20 hun aanvoerder werd; maar tot de drie reikte hij niet. ' Voorts Benaja,
de zoon van Jojada, een kloek man, van groote krijgsbedrijven, uit
Kabseël: hij versloeg de beide zonen van Ariël uit Moab; ook daalde
hij eens in een kuil af en sloeg daarin een leeuw dood, op een dag
21 dat er sneeuw lag. ' Ook versloeg hij eens een Egyptenaar, een man
van groote lengte, met eene speer in de hand: hij ging met een stok
op hem af, wrong hem de speer uit de hand en doodde hem met zijne
22 eigene speer. ' Deze daden heeft Benaja, de zoon van Jojada, verricht;

Vs. 18—23. 1 Kron. XI : 20—25.

11. *Sjamma.* Verg. 1 Kon. I : 8. — *Harariet,* behalve hier nog vs. 33. — *Lehi,* met verandering van klinkers. Zie op Richt. XV : 9. — *linzen,* 1 Kron. XI : 13 *gerst.*

12. *te dien dage,* uit Gr. vert. ingevoegd.

13. *drie van de dertig.* De *dertig* heetten de vs. 13—39 opgenoemde helden, die eene keurbende schijnen gevormd te hebben, welke oorspronkelijk waarschijnlijk uit dertig man bestond. Dat dit getal niet altijd hetzelfde bleef ligt in den aard der zaak; zie op vs. 39. Het drietal van vs. 8—12 wordt uitdrukkelijk van de dertig onderscheiden. Hierna heeft grondt. nog *hoofd,* wat uit 2 Kron. XI: 15 hier is ingeslopen; aldaar voegt het, omdat de dertig daar (zie vs. 10) hoofden zijn. — *op de rots,* volg. Gr. vert. en 1 Kron. XI : 15; Hebr. t. *naar den oogst.* — *de bergveste,* volg. verb. t., overeenkomstig vs. 14; grondt. *de spelonk;* zie op 1 Sam. XXII : 1. — *hun kamp,* volg. 1 Kron. XI : 15; Hebr. t. *het wild gedierte.* — *de vallei der Rafaïeten.* Zie op V : 18.

16. *de legerplaats,* niet die van vs. 13, maar de wachtpost van vs. 14.

17. *zou ik ... drinken,* uit Gr. vert. en 1 Kron. XI : 19 ingevoegd. — *die drie helden,* de drie wier heldendaad in vs. 13—17 vermeld wordt. Het is echter mogelijk dat vs. 13—17*a* is ingelascht en vs. 17*b* eens onmiddellijk op vs. 8—12 volgde; in welk geval oorspronkelijk de drie daar genoemden bedoeld zouden zijn.

18. *Abisjai.* Zie op 1 Sam. XXVI : 6. — *de dertig,* twee keer in dit en eens in het volgende vers, volg. verb. t.; grondt. telkens *de drie.* — *hij — verslagenen.* Zie op vs. 8.

19. In dit vers is met Gr. vert. een onverstaanbaar woord weggelaten. — *de drie,* de vs. 8—12 genoemden.

20. *Benaja.* Zie op VIII : 18. — *Kabseël.* Zie op Joz. XV : 21. — *zonen van,* uit Gr. vert. ingevoegd. Waarom het dooden dier twee een buitengewoon heldenstuk heet, weten wij niet. Waarschijnlijk muntten zij door lichaamskracht uit. — *uit,* naar gissing ingevoegd. — *een kuil,* waarin de leeuw, door de sneeuw misleid, gevallen was.

21. *een man van groote lengte,* volg. 1 Kron. XI : 23; grondt. *een schoon man.* In Kron. XI volgt nog *van vijf el.* — *speer.* 1 Kron. XI : 23 laat volgen *als een weversboom.*

22. *dertig,* volg. verb. t.; grondt. *drie.*

23 hij had naam onder de dertig helden; ′ ja, boven de dertig was hij ge-
eerd, maar tot de drie reikte hij niet. David stelde hem aan tot hoofd
over zijne naaste omgeving.
24 Dit zijn de namen van koning Davids helden: Azaël, de broeder van
Joab, een van de dertig, Elhanan, de zoon van Dodo, uit Bethlehem, ′
25, 26 Sjamma, uit Harod, Elika, uit Harod, ′ Heles, uit Pelet, Ira, de zoon
27 van Ikkes, uit Tekoa, ′ Abiëzer, uit Anathoth, Sibbechai, de Husjathiet, ′
28, 29 Eljon, de Ahohiet, Mahrai, uit Netofa, ′ Heled, de zoon van Baäna, uit
30 Netofa, Ittai, de zoon van Ribai, uit Gibea in Benjamin, ′ Benaja, uit
31 Pireathon, Hiddai, uit Nahale-Gaäs, ′ Abiël, uit Beth-araba, Azmaweth,
32, 33 uit Bahurim, ′ Eljahba, uit Sjaälbon, Jasjen, de Guniet, Jonathan, ′ de
zoon van Sjamma, de Harariet, Ahiam, de zoon van Sjarar, de Harariet, ′
34 Elifelet, de Ahasbiet, Hefer, uit Beth-Maächa, Eliam, de zoon van
35, 36 Ahitofel, uit Gilo, ′ Hesro, uit Karmel, Paärai, uit Arab, ′ Jigeal, de
37 zoon van Nathan, uit Soba, Bani, de Gadiet, ′ Selek, de Ammoniet,
38 Nahrai, uit Beëroth, wapendrager van Joab, den zoon van Seruja, ′ Ira,
39 de Jithriet, Gareb, de Jithriet, ′ Uria, de Hittiet; in het geheel zeven
en dertig.

Vs. 24—39*a*. 1 Kron. XI : 26—41 *a*.

23. *David — omgeving.* Verg. 1 Sam. XXII : 14. In VIII : 18 is Benaja hoofd der lijfwacht.

24. *Dit — helden*, uit Gr. vert. ingevoegd. 1 Kron. XI : 26 heeft alleen *de strijdbare helden*. — *Azaël.* Zie II : 18—32. Daar deze, kort na Davids zalving te Hebron gedood, mede onder de helden gerekend wordt, heeft deze keurbende reeds in den allereersten tijd van Davids regeering bestaan. — *een van de dertig.* In plaats hiervan verwachten wij hier de plaats van herkomst, Bethlehem, genoemd te zien. Wellicht is er eene fout in den tekst geslopen. — *Elhanan.* Zie XXI : 19. — *uit*, volg. Gr. vert. en 1 Kron. XI : 26 ingevoegd.

25. *Sjamma*, 1 Kron. XI : 27 *Sjammoth*. — *Harod.* Zie op Richt. VII : 1.

26. *uit Pelet*, 1 Kron. XI : 27 *de Peloniet*. De plaats heet elders *Beth-pelet*; zie Joz. XV : 27. — *Tekoa.* Zie op Joz. XV : 59.

27. *Anathoth.* Zie op Joz. XXI : 18. — *Sibbechai*, volg. Gr. vert. en 1 Kron. XI : 29; Hebr. t. *Mebunnai.* Zie XXI : 18.

28. *Eljon*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Salmon*; 1 Kron. XI : 29 *Ilai*. — *de Ahohiet.* Verg. vs. 9. — *Netofa.* Zie op 2 Kon. XXV : 23.

29. *Heled*, volg. 1 Kron. XI : 30 (1 Kron. XXVII : 15 *Heldai*); grondt. *Heleb*. — *Ittai*, 1 Kron. XI : 31 *Ithai*. — *Gibea in Benjamin.* Zie op Joz. XVIII : 24.

30. *Pireathon.* Zie op Richt. XII : 15. — *Hiddai*, 1 Kron. XI : 32 *Hurai*. — *Nahale-Gaäs*, d. i. ‚Beken van Gaäs', waarschijnlijk in de nabijheid van het gebergte Gaäs, waarover zie Joz. XXIV : 30 en op Joz. XIX : 50.

31. *Abiël*, volg. 1 Kron. XI : 32; Hebr. t. *Abi-albon*. — *uit Beth-araba*, volg. verb. t.; grondt. *uit Arba*. Zie op Joz. XV : 6. — *Bahurim*, volg. verb. t.; grondt. *Barhum*. Zie op III : 16.

32. *Sjaälbon.* Zie op Joz. XIX : 42. — *Jasjen, de Guniet*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de zonen van Jasjen*. Zie Num. XXVI : 48.

33. *de zoon van*, volg. Gr. vert. ingevoegd. Zie vs. 11. — *Sjarar*, 1 Kron. XI : 35 *Sachar*. — *Harariet*, den tweeden keer volg. 1 Kron. XI : 35; grondt. *Arariet*.

34. *Elifelet*, 1 Kron. XI : 35 *Elifal*. — *de Ahasbiet*, onzekere lezing; grondt. laat *zoon van* voorafgaan; 1 Kron. XI : 35 *zoon van Ur*. — *Hefer*, uit 1 Kron. XI : 36 ingevoegd. — *uit Beth-Maächa*, volg. verb. t.; grondt. *de zoon van den Maächathiet*. Zie op XX : 14. — *Ahitofel, uit Gilo*, 1 Kron. XI : 36 *Ahia, de Peloniet*. Zie op XV : 12.

35. *Karmel.* Zie op Joz. XV : 55. — *Paärai*, 1 Kron. XI : 36 *Naärai*. — *uit Arab*, 1 Kron. XI : 37 *de zoon van Ezbai*. Zie op Joz. XV : 52.

36. *Jigeal, de zoon van*, 1 Kron. XI : 38 *Joël, de broeder van*. — *uit* — *Gadiet*, 1 Kron. XI : 38 *Mibhar, de zoon van den Hagriet*. — *Soba.* Zie op 1 Sam. XIV : 47.

37. *Beëroth.* Zie op Joz. IX : 17.

38. *de Jithriet*, waarschijnlijk: uit Jattir; zie op Joz. XV : 48 en verg. op XX : 26 en op 1 Kron. II : 53.

39. *Uria, de Hittiet.* Zie XI : 3 vv. — *zeven en dertig.* Dit cijfer wordt verkregen door optelling van de drie in vs. 8—13, de twee in vs. 18—23 en de twee en dertig in vs. 24—39. In 1 Kron. XI wordt deze optelling gemist en volgen in vs. 41*b*—47 nog zestien namen.

HOOFDSTUK XXIV.

De volkstelling. — Jahwe, wederom op Israël vertoornd, spoort David aan, het volk te tellen; wat David aan Joab en andere legeroversten opdraagt (1 v.); vergeefs tracht Joab hem van dit voornemen af te brengen; waarop zij 's konings last uitvoeren (3—9). David beseft gezondigd te hebben en be-

lijdt schuld voor Jahwe (10), die hem, bij monde van Gad, de keus geeft tusschen drie strafgerichten (11—13); David kiest de pest, en deze breekt terstond uit (14 v.). Maar als de verderfengel, bij Ornans dorschvloer gekomen, de hand naar Jeruzalem uitstrekt, krijgt Jahwe berouw (16), en David bidt dat Jahwe hém straffe maar zijn volk spare (17); waarop de profeet Gad hem gelast op Ornans dorschvloer een altaar te bouwen (18). Ornan biedt hem alle benoodigdheden voor het offer ten geschenke aan (19—23); David slaat dit aanbod af, koopt den dorschvloer en offert daar aan Jahwe; waarna de pest ophoudt (24 v.).

Dit verhaal, van dezelfde hand als XXI : 1—14 (verg. op vs. 1), komt, op belangrijke punten gewijzigd, ook 1 Kron. XXI voor. De feiten die het vermeldt zijn zeker geloofwaardig: de volkstelling, de pest en het bouwen van een altaar door David om de pest te bezweren. Doch de voorstelling van die feiten en van hun onderling verband wordt beheerscht door de godsdienstige overtuiging van den schrijver. Hij ziet in de pest eene straf voor de volkstelling, die daarom vooraf aangekondigd en later op Davids gebed ten deele afgewend wordt. Op welken grond men eene monstering des volks als zonde beschouwde zie op vs. 3 en op Exod. XXX : 12.

Het groot gewicht dat de schrijver blijkbaar hecht aan de plaats waar David het offer bracht en dientengevolge de pest ophield, en aan Davids onderhandelingen met Ornan om die plek te koopen, laat zich wellicht hieruit verklaren dat aldaar door Salomo de tempel gebouwd is; zie 2 Kron. III : 1. Daar dit echter noch in ons verhaal noch in dat van den tempelbouw in *Koningen,* maar eerst door den Kroniekschrijver (zie 2 Kron. III : 1 en inl. op 1 Kron. XXI : 1—XXII : 1) gezegd wordt, blijft het onzeker, of onze schrijver inderdaad aan de plek waar de tempel stond gedacht heeft.

XXIV : 1 Jahwe, weder in toorn tegen Israël ontstoken, zette David tegen
2 hen op door te zeggen: Ga, tel Israël en Juda.′ Dienvolgens zeide de
koning tot Joab en de legeroversten die bij hem te Jeruzalem waren:
Doorkruist al de stammen van Israël, van Dan tot Bersjeba, en mon-
stert het volk. Zoo zal ik de getalsterkte van het volk te weten komen.′
3 Toen zeide Joab tot den koning: Vermenigvuldige Jahwe, uw god, het
volk, welke zijne sterkte ook zij, honderdvoud, terwijl mijn heer de koning
het met eigen oogen ziet; doch waarom heeft mijn heer de koning
4 hierin lust?′ Maar het bevel des konings was Joab en den legeroversten
te machtig; zoo trokken Joab en de legeroversten van voor den koning
5 uit, om het volk Israël te monsteren.′ Den Jordaan overgestoken, be-
gonnen zij van Aroër en van de stad in het dal, naar Gad en Jaëzer.′
6 Daarna gingen zij Gilead in, naar het land der Hittieten, tot Kedes,
7 en kwamen in Dan; van Dan wendden zij zich naar Sidon.′ Vervolgens
kwamen zij aan de vesting Tyrus en alle steden der Hiwwieten en

Vs. 1—4. 1 Kron. XXI : 1—4*a*.

1. *weder* slaat terug op XXI : 1—14; zie op XXI : 14. — *in* — *op.* Jahwe spoort David tot zonde aan, om gelegenheid te hebben Israël te tuchtigen. De voorstelling dat eene slechte handelwijs door Jahwe is gewild en gewerkt vinden wij ook elders; zie op Exod. IV : 21 en op 1 Sam. XXVI : 19. Hoe men later het aanstootelijke dat er in lag zocht weg te nemen, zie op 1 Kron. XXI : 1. — *tegen hen,* tegen Israël; omdat het volk zou moeten lijden voor de zonde des konings.

2. *en* — *waren,* volg. Gr. vert., gedeeltelijk ook 1 Kron. XXI : 2; verg. vs. 4; Hebr. t. *den legeroverste die bij hem was.* Hiermede in overeenstemming heeft Hebr. t. ook het enkelvoud *Doorkruis*; Gr. vert. het meervoud. — *van Dan tot Bersjeba.* Zie op Richt. XX : 1.

3. Uit de woorden van Joab volgt dat het David te doen was om zich door de telling te overtuigen van de vermenigvuldiging zijns volks, en dit was hoogmoed.

4. *van,* uit Gr. vert. ingevoegd.

5. *begonnen zij van,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *legerden zij zich in.* Zij vingen de monstering dus aan bij de grens van Moab. Moab zelf wordt evenmin als Ammon medegeteld, daar zij, hoewel aan David onderworpen, niet tot het land van Israël behoorden. — *en van,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *ten zuiden van.* — *de stad in het dal.* Zie op Deut. II : 36. — *Gad en Jaëzer.* Vreemde verbinding, daar Jaëzer in Gad lag. Over *Jaëzer* zie op Num. XXI : 32.

6. *naar* — *Kedes,* volg. Gr. vert. Over de woonplaats der Hittieten zie op Gen. X : 15. Welk *Kedes* hier bedoeld wordt, is onzeker; verg. op Joz. XII : 19—23. — *van Dan wendden zij zich,* volg. verb. t. — *naar Sidon.* Zie op Gen. X : 15. Volgens dit en het volgende vers zou dus ten tijde van David Fenicië tot Israël behoord hebben. Dit heeft de schrijver van ons hoofdstuk niet kunnen meenen; waarschijnlijk zijn deze verzen omgewerkt door iemand die de voorstelling van Joz. XIX : 24—31 (zie aldaar) huldigde. In 1 Kron. XXI ontbreken vs. 5—7.

7. *de vesting Tyrus.* Zie op Joz. XIX : 29. — *alle* — *Kanaänieten.* Hiermede wordt het geheele land ten westen van den Jordaan aangeduid. Over de namen *Hiwwieten* en *Kanaänieten* zie op Gen. X : 17 en 6. — *het Zuiden van Juda.* Zie op Joz. XV : 21.

8 Kanaänieten, en eindigden in het Zuiden van Juda, te Bersjeba.' Zij
doorkruisten het gansche land en kwamen na verloop van negen
9 maanden en twintig dagen te Jeruzalem terug.' Joab gaf den koning
de uitkomst der volkstelling op: Israël was achthonderd duizend strijdbare mannen die het zwaard voerden, Juda vijfhonderd duizend man sterk.
10 Maar nadat David het volk geteld had, begon zijn hart te kloppen
en zeide hij tot Jahwe: Ik heb zwaar gezondigd door hetgeen ik gedaan heb. Vergeef toch, Jahwe, de schuld van uw dienaar; want ik
11 heb zeer dwaas gehandeld.' Doch toen David des morgens was opgestaan — het woord van Jahwe nu was gekomen tot den profeet Gad,
12 den ziener van David:' Ga heen en spreek tot David: Zoo zegt Jahwe:
Drie dingen leg ik u voor; kies, welk daarvan ik u zal aandoen —'
13 kwam Gad tot David en deelde het hem mede en zeide: Zal in uw
land drie jaren hongersnood komen? Of wilt gij drie maanden voor
uwe tegenstanders vluchten, terwijl zij u vervolgen? Of zal in uw land
drie dagen de pest woeden? Weet nu en overleg, welk bescheid ik
14 mijnen zender zal brengen.' Hierop zeide David tot Gad: Het is mij
zeer bang. Laat mij toch in de hand van Jahwe vallen, want zijne
barmhartigheid is groot; maar laat mij niet in de hand van menschen
15 vallen.' Zoo koos David de pest. Het was in den tarweoogst dat de
plaag onder het volk begon, en van Dan tot Bersjeba stierven uit het
16 volk zeventig duizend man.' Toen strekte de engel zijne hand naar
Jeruzalem uit om het te verderven; maar nu kreeg Jahwe berouw
over het onheil en zeide hij tot den engel die het verderf onder het
volk bracht: Genoeg! laat thans uwe hand zinken. De engel van Jahwe
17 nu was bij den dorschvloer van Ornan, den Jebuziet.' Bij het zien van
den engel die het volk sloeg, zeide David tot Jahwe: Zie, ík heb gezondigd, ík heb slecht gehandeld; maar deze schapen, wat hebben zij
gedaan? Zij toch uwe hand tegen mij en mijns vaders huis.
18 Tenzelfden dage kwam Gad bij David en zeide tot hem: Klim op
en richt voor Jahwe op den dorschvloer van Ornan, den Jebuziet, een
19 altaar op.' Overeenkomstig het woord van Gad, klom David op, zooals
20 Jahwe geboden had.' Toen Ornan, die bezig was met tarwe te dorschen,
rondkeek en den koning met zijne dienaren tot zich zag overkomen,

Vs. 8 v. 1 Kron. XXI : 4*b*, 5. — Vs. 10—25. 1 Kron. XXI : 8—28.

9. Volgens deze opgave zou Israël onder David ongeveer zes en een half millioen zielen sterk zijn geweest. Dit cijfer is zeker te hoog. Wellicht kwam de schrijver aan deze getallen door aan te nemen dat Israël sedert den intocht in Kanaän ruim verdubbeld was; zie Exod. XII : 37 en verg. Num. I : 46; XXVI : 51. Het eindcijfer in 1 Kron. XXI : 5 is nog hooger.

10. *nadat — had,* volgens geringe tekstverandering. — *begon — kloppen,* letterlijk *sloeg hem het hart,* van vrees. — Dat David nu reeds zijne schuld belijdt verraste den schrijver van 1 Kron. XXI, die daarom hieraan laat voorafgaan dat Jahwe het volk sloeg. Maar onze schrijver wil niet zeggen dat David eerst door de plaag tot inkeer komt; de ziener Gad brengt hem dan ook niet zijne zonde onder het oog, maar kondigt hem alleen straf aan.

11. *Gad* komt alleen nog 1 Sam. XXII : 5; 1 Kron. XXIX : 29 voor.

12. *leg ik ... voor,* volg. 1 Kron. XXI : 10; grondt. *leg ik ... op.*

13. *drie jaren,* volg. Gr. vert. en 1 Kron. XXI : 12; Hebr. t. *zeven jaren.* — *zij u vervolgen,* grondt. *hij u vervolgt.*

14. *Laat mij,* volg. Gr. vert. en 1 Kron. XXI : 13. Hebr. t. *Laat ons.*

15. *Zoo — begon,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Jahwe zond de pest in Israël van den morgen tot een bestemden tijd.*

16. *de engel,* nl. van Jahwe, die hier als doods- of verderfengel handelt; verg. op Exod. XII : 23. — *kreeg Jahwe berouw.* Zie op Gen. VI : 6. — *Ornan,* volg. 1 Kron. XXI : 15; grondt. *Orna* of *Arawna.* Evenzoo vs. 18 enz. — *Jebuziet.* Zie op Gen. X : 16.

17. Een edel woord, vooral in den mond van een koning der oudheid, die licht meende dat het volk om hem bestond.

18. *Klim op.* Eene dorschvloer lag gewoonlijk op eene hoogte. Hier wordt wellicht de top van den Sion bedoeld; zie Inl.

20. *die — dorschen,* volgens 1 Kron. XXI : 20 ingevoegd; verg. vs. 15.

ging hij uit, wierp zich op zijn aangezicht voor den koning ter aarde′
21 en zeide: Waarom komt mijn heer de koning tot zijn dienaar? David
antwoordde: Om den dorschvloer van u te koopen, ten einde daarop
een altaar voor Jahwe te bouwen; opdat de plaag onder het volk op-
22 houde.′ Ornan zeide tot David: Mijn heer de koning neme en offere
wat hem goeddunkt: de runderen staan u ten dienste voor het offer
23 en de dorschsleden en het tuig der runderen voor brandhout;′ alles
geeft de dienaar van mijn heer den koning aan den koning ten ge-
schenke. Voorts zeide Ornan tot den koning: Jahwe, uw god, hebbe
24 welgevallen in u!′ Maar de koning zeide tot Ornan: Volstrekt niet.
Ik wil het voor den vollen prijs van u koopen en aan Jahwe,
mijn god, geen brandoffers brengen die mij niets kosten. Zoo kocht
David den dorschvloer en de runderen voor vijftig sikkelen zilver,′
25 en David bouwde daar voor Jahwe een altaar en offerde brandoffers
en dankoffers. En Jahwe liet zich voor het land verbidden, en de plaag
hield onder Israël op.

22. Verg. 1 Kon. XIX : 21. — *dorschsleden.* Deze bestonden gewoonlijk uit twee of meer aan elkander gehechte planken, waarvan de voorzijde omhoog gebogen was en waarin vele gaten waren geboord, met scherpe steenen bezet. Dit dientengevolge van onderen scherpe werktuig werd, met steenen of een mensch die er opzat bezwaard, over de in een kring op den dorschvloer gelegde schoven getrokken, zoodat het graan uit de hulzen gedreven en tevens het stroo min of meer fijn gemaakt werd (verg. Job XLI : 22; Jez. XLI : 15). Er waren — zijn althans heden — in het Oosten ook kunstiger vervaardigde sleden of wagens in gebruik; maar reeds deze eenvoudigste dorschslede was een kostbaar voorwerp; zij dient thans nog in menige plaats van Syrië en Palestina tot zetel voor een bruidspaar en paradebed voor een doode. — Over andere wijzen van dorschen zie op Richt. VI : 11 en op Deut. XXV : 4.

23. *de dienaar van mijn heer den koning,* volg. verb. t; grondt. *Ornan* (*Arawna*), *de koning.*

24. *vijftig sikkelen zilver,* ongeveer ƒ 85. Volg. 1 Kron. XXI : 26 betaalde David alleen voor den dorschvloer 600 sikkelen goud (ƒ 16.200).

25. *offerde — dankoffers,* die volg. 1 Kron. XXI : 26 door vuur van den hemel ontstoken werden. — *En — verbidden.* Verg. XXI : 14.

K O N I N G E N.

INLEIDING.

Koningen is de naam van het laatste der geschiedboeken in het O. T. die in den Hebreeuwschen Bijbel de eerste helft van den bundel profetische geschriften vormen. Het loopt over een tijdperk van ruim vier eeuwen: van Davids laatste dagen tot eenige jaren na den val van Jeruzalem (983—561). De verdeeling in twee boeken, den Joden oudtijds onbekend en eerst later uit de vertalingen in den Hebreeuwschen tekst overgenomen, is op een ongeschikt punt geschied: midden in de geschiedenis van Ahazja van Israël. *Koningen* sluit zich bij *Samuel* aan; bepaaldelijk zijn de eerste twee hoofdstukken vervolg en slot der geschiedenis van Davids hof, die 2 Sam. IX begint. In de Grieksche vertaling en in de Vulgata is het: 3 en 4 *Koningen,* omdat daar *Samuel* 1 en 2 *Koningen* heet.

Het laat zich in drie deelen splitsen. Vooreerst 1 Kon. I—XI, de regeering van Salomo: zijne troonsbestijging (I, II); zijne wijsheid en macht (III, IV); zijn tempelbouw (V—VII); de tempelwijding (VIII : 1—IX : 9); nieuwe mededeelingen over zijn luister (IX : 10—X : 29); de schaduwzijde van zijne regeering, en zijn dood (XI). Het tweede gedeelte, 1 Kon. XII—2 Kon. XVII, behandelt de geschiedenis der broederrijken Israël en Juda: de afval der tien stammen (XII : 1—24); Jerobeam, vooral wat hij voor den godsdienst doet en hoe dit door de profeten veroordeeld wordt (XII : 25—XIV : 20);

Rehabeam en zijne eerste twee opvolgers (XIV : 21—XV : 24); Israël na Jerobeams dood tot Achab (XV : 25—XVI : 34); Elia, in het dal Krith en bij de weduwe te Sarefath (XVII), op den Karmel (XVIII), op den Horeb (XIX); Achab en Benhadad (XX); de wijngaard van Naboth (XXI); Achabs dood (XXII : 1—40); Josjafat (XXII : 41—51); Ahazja van Israël en Elia (1 Kon. XXII : 52—2 Kon. I : 18); Elia's hemelvaart en Eliza's eerste wonderwerken (II); de oorlog met Meesja (III); Eliza te Sjunem en te Gilgal (IV), geneest Naäman (V), doet ijzer bovendrijven en slaat de Arameërs met blindheid (VI : 1—23), voorspelt uitredding bij het beleg van Samarië (VI : 24—VII : 20), geeft raad aan de Sjunamietische en voorspelt Hazaëls troonsbestijging (VIII : 1—15); Joram en Ahazja van Juda (VIII : 16—29); Jehu (IX, X); Athalja (XI); Joas van Juda (XII); Joahaz en Joas van Israël, Eliza's dood (XIII); Amasja (XIV : 1—22); Jerobeam II (XIV : 23—29); Azarja (XV : 1—7); Israëls koningen van Zacharja tot Pekah (XV : 8—31); Jotham en Ahaz (XV : 32—XVI : 20); Hozea, ondergang van het rijk Israël (XVII : 1—23); de Samaritanen (XVII : 24—41). De derde afdeeling, 2 Kon. XVIII—XXV, loopt over Juda alleen: Hizkia (XVIII : 1—12); Jeruzalem gered (XVIII : 13—XIX : 37); Hizkia's leven verlengd; de gezanten uit Babel (XX); Manasse en Amon (XXI); Jozia; vooral zijne hervorming van den godsdienst (XXII : 1—XXIII : 30); Juda's laatste koningen (XXIII : 31—XXIV : 20); de ondergang van Juda (XXV).

Reeds bij de eerste lezing van *Koningen* bemerkt men dat het geen samenhangend en doorloopend geheel vormt. Dit ligt aan de ongelijksoortigheid der bestanddeelen en aan de ongelijkmatige behandeling der stof. Immers geeft het ons, nevens min of meer uitvoerige, soms zeer schoone, verhalen, allerlei beknopte mededeelingen, voor het tweede en grootste gedeelte van het werk in eene bepaalde lijst vervat, die aan eentonige beschouwingen worden vastgeknoopt, onder gedurige verwijzing naar voor ons verloren geschriften; zie op 1 Kon. XIV : 21. Dan komen er zoowel berichten in voor van ooggetuigen of aan echte bescheiden ontleend, als verhalen eerst vele jaren, soms een paar eeuwen, na de gebeurtenissen opgeteekend.

Tot de betrouwbare geschriften welke aan *Koningen* ten grondslag liggen behooren vóor alles „de Geschiedenis van Salomo" (XI : 41), en „het boek der kronieken van Israëls koningen" (XIV : 19 enz.) en „van Juda's koningen" (XIV : 29 enz.), die meer dan dertigmaal vermeld worden. Deze werken, vermoedelijk grootendeels geput uit de aanteekeningen der kanseliers (1 Kon. IV : 3 en elders), behelsden de daden en lotgevallen, de krijgsbedrijven en bouwwerken, i. é. w. wat men gewoonlijk de geschiedenis noemt, van Salomo en van de vorsten na hem. Het eerste kan nog in de tiende eeuw opgesteld zijn, en daarnaar of daaruit is, denkelijk eene of anderhalve eeuw later, 1 Kon. I—XI, in den oorspronkelijken vorm, vervaardigd. Het tweede werk is mogelijk nog in de achtste eeuw geschreven. Wellicht echter eerst in de zevende, te gelijk met het derde werk, dat misschien aanvankelijk niet tot Jojakim (608—598; zie 2 Kon. XXIV : 5) liep, maar van iets vroeger dagteekende en later voortgezet is; verg. inl. op 2 Kon. XXIII : 31—XXIV : 20*a*. Hoe dit zij, al het aan deze geschriften ontleende is in hoofdzaak geloofwaardig. Wat de gebeurtenissen na het midden der negende eeuw betreft, den inhoud kunnen wij tegenwoordig aanvullen, voor een deel staven, voor een ander deel verbeteren, door de in den jongsten tijd ontdekte opschriften uit de oudheid (2 Kon. III : 4), vooral door die van de Assyrische en Babylonische vorsten; zie op 2 Kon. X : 35 en inl. op 2 Kon. XVIII : 13—XIX : 37.

Maar de schrijver van *Koningen* heeft uit genoemde geschriften slechts weinig geput; omdat de geschiedenis, gelijk ze boven omschreven werd, hem weinig belang inboezemde. Dit deed alleen de godsdienst; zoodat hij zich voor andere zaken veelal vergenoegde met zijne lezers te verwijzen naar die werken, toen nog binnen hun bereik. Gelukkig voor ons, heeft hij anders gehandeld met zekere grootere en kleinere geschriften of stukken, die hij opnam omdat er godsdienstige zaken in vermeld werden of mede in verband stonden, profeten of priesters er eene rol in vervulden. Het zijn, behalve de schets van Salomo's regeering, verhalen, van Efraimietischen of Judeeschen oorsprong, over de scheuring, de Israëlietische vorsten Jerobeam, Achab, Joram, Jehu en de Judeesche Joas, Hizkia, Jozia. Afzonderlijke vermelding verdient een in het begin der achtste eeuw in het rijk Israël geschreven werk, dat wij den Profetenspiegel zullen noemen, voornamelijk handelend over Elia en Eliza en zelf weder uit onderscheiden bestanddeelen samengesteld, van geringe historische, maar des

te grooter letterkundige, en vooral godsdienstige, waarde (zie inll. op 1 Kon. XVII—XIX en op 2 Kon. IV : 1—VIII : 15). Van dit werk werd een goed deel in *Koningen* opgenomen. Wanneer of door wien, weten wij niet; zeker is alleen, dat het er weder kan worden uitgelicht zonderdat eene leemte ontstaat.

De schrijver van *Koningen* was een tijdgenoot van Jozia en heeft misschien nog bij het leven, althans niet lang na het treurig uiteinde van dezen vorst en vóór de verwoesting van Jeruzalem zijn werk vervaardigd. Hij staat op het standpunt der Deuteronomische wet en beschouwt van daar uit oude personen en toestanden, ze beoordeelende zonder op verschil van tijd te letten, dus alles wat met die wet in strijd was streng gispende, met name den Jahwedienst op de hoogten, die tot zijne ergernis ook in het rijk Juda en onder vrome koningen in zwang was, en niet minder streng de vereering van Jahwe onder het beeld van een stier, door alle Israëlietische koningen, ook de beste, in stand gehouden, maar naar verdienste door Israëls ondergang gestraft. De stierdienst werd waarschijnlijk reeds afgekeurd in de Efraimietische verhalen die hij opnam, waarin de val der koningshuizen van Efraim en die van het rijk zelf aan „de zonde van Jerobeam" geweten werd. Hij vertrouwt dat de doortastende maatregelen van Jozia een dergelijk strafgericht van Juda hebben afgewend. — Wij behoeven nauwelijks te zeggen, tot hoevele en hoe velerlei wijzigingen, inlasschingen, uitweidingen deze standvastig volgehouden zienswijze noodwendig aanleiding gaf. Intusschen is het niet altoos met zekerheid te zeggen, welke hand deze hier of daar heeft aangebracht. Immers blijkt dat in dienzelfden geest aan ons boek werd voortgewerkt. Eene halve eeuw later, toen het vertrouwen op de heilzame vruchten van Jozia's hervorming door de uitkomst beschaamd, ook Juda weggevoerd, Jeruzalem met den tempel verwoest was, heeft een vroom Judeër in de eerste eeuw na den val van Jeruzalem (1 Kon. IV : 24), dien wij den laatsten verzamelaar zullen noemen, onder den indruk van Jeremia's profetieën, den arbeid van zijn voorganger voortgezet en opnieuw bewerkt. Wij herkennen zijne hand, vooreerst, in de verklaring waarom Juda toch moest ondergaan: Jahwe's toorn was door de zonden van Manasse in te hooge mate opgewekt om door Jozia's vroomheid gestild te worden; dan, in de, bijna altijd onjuiste, becijfering die hij ten beste geeft van de gelijktijdigheid der Israëlietische en Judeesche koningen; eindelijk, in andere bijvoegsels, door het gansche werk heen verspreid, die ons blijkbaar na 586 verplaatsen. Eene poos, niet te kort, na de bevrijding en verhooging van Jojachin in 561 (2 Kon. XXV : 27—30), maar vóor de inneming van Babel door Cyrus in 538, heeft hij zijn arbeid voltooid. Hij neemt hetzelfde standpunt in als zijn voorganger en verrichtte zijn werk in het vast vertrouwen op het herstel van Jahwe's volk.

Bij de onderscheiding van de verschillende bestanddeelen, alsmede van den oorspronkelijken schrijver en den laatsten verzamelaar, moeten nevens den inhoud de eigenaardigheden van taal en stijl en het gemis van samenhang dienst doen om ons op het spoor te brengen of ons zekerheid te schenken. Dit geldt ook van hetgeen in de volgende eeuwen, inzonderheid na het verschijnen van het Wetboek van Ezra (zie inl. op De vijf boeken der Wet), met *Koningen* is geschied. Toen is namelijk door priesterlijke hand, met het oog op dit wetboek, hier iets bijgevoegd, daar iets weggelaten, ginds iets gewijzigd. Inzonderheid onderging de geschiedenis van Salomo (1 Kon. I—XI) deze nieuwe bewerking, omdat daarin de Jeruzalemsche tempel de hoofdplaats inneemt; zij is, gelijk zij thans vóor ons ligt, eene vrij ordelooze verzameling van oudere en jongere berichten, in den geest van *Deuteronomium* omgewerkt, niet lang na den val van Jeruzalem in haar tegenwoordigen vorm gebracht, ten laatste, na het verschijnen der priesterwet, van enkele inlasschingen voorzien. Maar ook het overige van het boek heeft, blijkens den afwijkenden tekst die aan de Grieksche vertaling ten grondslag gelegen heeft, tot in de derde (of tweede?) eeuw v. Chr., zij het ook op kleiner schaal, toch min of meer belangrijke wijziging of omwerking ondergaan (verg. inl. op *Jozua*), zonderdat men in den regel het doel of de reden er van kan nagaan. Het is niet onmogelijk dat enkele bezitters van een exemplaar van *Koningen*, tevens in het bezit van het een of ander werk dat er voor gebruikt of er in opgenomen was, daarnaar in hun exemplaar veranderingen gemaakt hebben.

De tekst van ons boek is over het geheel zuiver; alleen in 1 Kon. VI, VII is hij gedurig hopeloos bedorven. Dat *Koningen* voor een groot deel evenwijdig loopt met *Kronieken*, en wij een paar verhalen

ook elders vinden (2 Kon. XVIII—XX in Jez. XXXVI—XXXIX; 2 Kon. XXV in Jer. LII) komt ons soms te stade om den geschonden tekst te herstellen.

De schrijver van *Kronieken* had ons boek, evenals *Samuel*, vóor zich en ontleende daaraan veel. Over de vrijheid waarmede hij daarbij te werk ging, en over de geringe waarde van hetgeen hij meer geeft dan die oudere geschriften, zie inl. op *Kronieken*.

EERSTE BOEK.

HOOFDSTUK I, II.

Salomo's troonsbestijging. — David, oud en afgeleefd, wordt door Abisjag verpleegd (I : 4). Adonia maakt aanstalten om koning te worden (5—8) en legt daartoe een feestmaal aan (9 v.). De profeet Nathan geeft aan Bathsjeba den raad, David ten gunste van haren zoon Salomo te bewerken (11—14); zij volgt dien raad op (15—21), waarbij Nathan haar behulpzaam is (22—27). David belooft Bathsjeba, Salomo onmiddellijk tot zijn opvolger te doen uitroepen (28—31), en geeft daartoe last aan den priester Sadok, Nathan en den overste Benaja (32—37). Salomo wordt als koning gezalfd en ingehaald (38—40). Adonia en zijne gasten worden van het gebeurde onderricht (41—48); waarop Adonia naar eene heilige wijkplaats vlucht, maar van Salomo de toezegging ontvangt dat hij, indien hij zich rustig houdt, ongedeerd zal blijven (49—53). David vermaant vóor zijn sterven Salomo, de wet van Jahwe te onderhouden, en draagt hem op, Joab en Simeï een geweldigen dood te doen sterven en Barzillai's zonen wel te doen (II : 1—9). David sterft en wordt door Salomo opgevolgd (10—12). Adonia vraagt, door bemiddeling van Bathsjeba, Salomo om Abisjag tot vrouw, welk verzoek hij met den dood bekoopt (13—25). Salomo verbant Abjathar (26 v.) en laat Joab in het heiligdom waarheen hij de wijk genomen had neerstooten (28—35). Simeï, op straffe des doods gehouden te Jeruzalem te blijven, overtreedt na drie jaar dit gebod en wordt gedood (36—46).

Met uitzondering van II : 2—4, 27, door den schrijver van *Koningen*, in den geest van *Deuteronomium*, hier ingevoegd, wordt in deze beide hoofdstukken de bijzondere geschiedenis van David, 2 Sam. IX—XX, voltooid (zie inl. op *Samuel*). Dit gedeelte maakt den indruk, afkomstig te zijn van goed ingelichte berichtgevers, die onpartijdig de toedracht van zaken mededeelen; dientengevolge vertoonen de troonsbestijging van Salomo en zijne maatregelen tot bevestiging zijner heerschappij zich in een ongunstig licht.

Van het hier verhaalde vinden wij in *Kronieken* niets dan de korte vermelding van Salomo's troonsbestijging, 1 Kron. XXIII : 1; XXIX : 22.

I : 1 Toen koning David oud en bedaagd geworden was, dekte men hem
2 met spreien toe, maar hij werd niet warm. ′ Zoo zeiden zijne dienaren:
Men zoeke voor den koning eene jonge maagd, die vóor den koning
sta, hem tot verpleegster zij en in zijn arm slape; dan zal onze heer
3 de koning warm worden. ′ Men zocht dan in het gansche grondgebied
van Israël naar een schoon meisje en vond Abisjag van Sjunem, die
4 men bij den koning bracht. ′ Het was een bijzonder schoon meisje, en
zij was den koning tot verpleegster en diende hem, maar de koning
hield geen gemeenschap met haar.
5 Adonia nu, de zoon van Haggith, voerde een hoogen staat, meenende:
Ik zal koning worden. Hij schafte zich een wagen en ruiters aan, be-
6 nevens vijftig man die voor hem uit liepen. ′ Zijn leven lang had zijn

1—4. Deze verzen dienen om het volgend hofcabaal in te leiden en vooral II : 21—46*a* op te helderen.

1. *oud.* Hij was volg. 2 Sam. V : 4 zeventig jaar.

2. *zeiden zijne dienaren: Men zoeke voor*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zeiden hem zijne dienaren: Men zoeke voor mijnen heer.* — *die — sta*, om zijne bevelen af te wachten en hem te dienen. — *zijn arm, onze heer*, volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *uw arm, mijn heer.*

3. *Sjunem.* Zie op Joz. XIX : 18.

5. *Adonia*, of *Adonijahu*, d. i. ‚Jahwe is mijn heer', gelijk zijn naam voluit vs. 9 en elders luidt, de vierde zoon van David, 2 Sam. III : 2—5, na den dood van Amnon en Absalom de vermoedelijke troonopvolger; Chileab, de tweede zoon, schijnt jong gestorven of niet in aanmerking gekomen te zijn. — *Hij schafte zich — liepen.* Evenals Absalom; zie op 2 Sam. XV : 1.

6. *een zeer schoon voorkomen.* Ook van Absalom wordt dit geroemd, 2 Sam. XIV : 25 v. Het werkte er toe mede dat hun vader toegevend voor hen was. — *volgde in leeftijd op* (letterlijk *hij had hem verwekt na*) *Absalom.* Verg. 2 Sam. III : 3 v. Grondt. *zij had hem gebaard na Absalom.*

vader hem niet bemoeilijkt met de vraag: Waarom doet gij aldus?
Ook had hij een zeer schoon voorkomen en volgde in leeftijd op Ab-
7 salom.′ Hij onderhandelde met Joab, den zoon van Seruja, en met den
8 priester Abjathar, en dezen kozen de partij van Adonia;′ doch de
priester Sadok, Benaja, de zoon van Jojada, de profeet Nathan, Sjamma
en zijne krijgsmakkers, Davids helden, waren niet op de hand van
9 Adonia.′ Adonia nu offerde kleinvee, runderen en mestkalveren bij de
Slangenrots, die naast de bron Rogel ligt, en noodigde al zijne broe-
ders, 's konings zonen, en al de mannen van Juda, 's konings dienaren;′
10 maar den profeet Nathan, Benaja, de helden en zijn broeder Salomo
noodigde hij niet.
11 Toen zeide Nathan tot Bathsjeba, Salomo's moeder: Hebt gij niet
gehoord dat Adonia, de zoon van Haggith, koning is geworden, buiten
12 medeweten van onzen heer David?′ Nu dan, laat mij u een raad geven;
13 opdat gij uw leven en dat van uw zoon Salomo redt.′ Ga binnen bij
koning David en zeg tot hem: Hebt gij, mijn heer de koning, niet
aan uwe dienstmaagd gezworen: Salomo, uw zoon, zal na mij koning
worden; hij zal op mijn troon zitten? Waarom is dan Adonia koning
14 geworden?′ Terwijl gij daar nog met den koning spreekt, zal ik na u
binnenkomen en uwe woorden aanvullen.
15 Zoo ging Bathsjeba tot den koning, in zijne binnenkamer; de koning
16 nu was zeer oud en werd door Abisjag van Sjunem bediend.′ Bathsjeba
boog voor den koning en wierp zich voor hem neder; waarop de koning
17 tot haar zeide: Wat verlangt gij?′ En zij zeide: Mijn heer, gij hebt
uwe dienstmaagd bij Jahwe, uwen god, gezworen: Uw zoon Salomo zal
18 na mij koning worden; hij zal op mijn troon zitten.′ En zie, nu is
Adonia koning geworden, zonderdat gij, mijn heer de koning, het
19 weet.′ Hij heeft runderen, mestkalveren en kleinvee in menigte ge-
offerd, al 's konings zonen genoodigd, ook den priester Abjathar en den
legeroverste Joab, maar uwen knecht Salomo heeft hij niet genoodigd.′
20 Op u, mijn heer de koning, is het oog van gansch Israël, dat gij hun
te kennen geeft, wie op den troon van mijnen heer den koning na
21 hem zitten zal.′ Anders zullen, wanneer mijn heer de koning bij zijne

7. Joab en Abjathar zijn aan David levenslang verbonden en trouw gebleven; zij hebben zich waarschijnlijk bij Adonia gevoegd omdat hij, als de oudste, de rechthebbende was; zie II: 22; gelijk ook zijne andere broeders, op Salomo na, zich om die reden bij hem zullen hebben aangesloten; verg. inl. op Gen. XXV.

8. *Sadok.* Zie 2 Sam. VIII: 17. Dat de priesters Abjathar en Sadok verschillende partijen kozen, is waarschijnlijk, gelijk in het geheel deze verdeeldheid der grooten, aan onderlingen naijver te wijten. — *Benaja.* Het hoofd der koninklijke lijfwacht, 2 Sam. XX: 23; XXIII: 22. — *Nathan.* Over zijne verhouding tot Salomo zie 2 Sam. XII: 25. — *Sjamma en zijne krijgsmakkers,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Sjimeï en Reï en.* Deze Sjamma is waarschijnlijk de 2 Sam. XXIII: 11 genoemde. — *Davids helden.* Zie 2 Sam. XXIII: 8—39.

9. *offerde,* ter inwijding van het feestmaal waarop hij, in de algemeene opgewondenheid, tot koning zou worden uitgeroepen. Zie vs. 25; ook 2 Sam. XV: 12. — *Slangenrots,* Hebr. *Eben-*(„steen")*hazzo-heleth,* eene plaats buiten Jeruzalem, alleen hier genoemd. — *de Bron Rogel.* Zie op Joz. XV: 7. — *al de mannen van Juda,* zijne stamgenooten, daar hij te Hebron geboren was, 2 Sam. III: 4. Verg. op 1 Sam. XXII: 7 v.

10. Adonia wist dus dat Salomo zijn mededinger naar de kroon was, en dat Nathan en Benaja op diens hand waren.

12. *opdat gij — redt.* Indien Adonia werkelijk koning werd, zou hij, naar Oostersche zeden, tot bevestiging zijner heerschappij, vóor alles zijn mededinger Salomo uit den weg ruimen; verg. op 1 Sam. XX: 15 v.

14. *aanvullen,* nl. wat aan uwe woorden of den daardoor gemaakten indruk ontbreken mocht; hier dus zooveel als bekrachtigen.

15. *zijne binnenkamer,* welke de afgeleefde, hulpbehoevende koning niet meer verliet en waar alleen zijne vertrouwden tot hem mochten doordringen.

19. *uwen knecht.* Wellicht moet hier, evenals in vs. 25, *uwen zoon* gelezen worden. Gr. vert. had waarschijnlijk *maar — genoodigd* niet.

21. *bij zijne vaderen ter ruste gaan,* in het schimmenrijk. Zie op Gen. XV: 15. — *misdadigers,* des doods schuldig, omdat wij naar de regeering gestaan hebben. Zie op vs. 12 en verg. II: 22—46.

vaderen zal ter ruste gaan, ik en mijn zoon Salomo als misdadigers
gerekend worden.
22 Terwijl zij nog met den koning sprak, daar kwam de profeet Nathan,′
23 en men berichtte den koning: Daar is de profeet Nathan. Hij kwam
bij den koning binnen, wierp zich voor hem op zijn aangezicht ter
24 aarde′ en zeide: Mijn heer de koning, gíj hebt dan gezegd: Adonia
25 zal na mij koning worden; híj zal op mijn troon zitten?′ Want hij
heeft heden buiten de stad runderen, mestkalveren en kleinvee in
menigte geofferd, al 's konings zonen, den legeroverste Joab en den
priester Abjathar genoodigd; thans eten en drinken zij bij hem en
26 zeggen: Leve koning Adonia!′ Maar mij, uwen dienaar, den priester
Sadok, Benaja, den zoon van Jojada, en uwen zoon Salomo heeft hij
27 niet genoodigd.′ Zou deze zaak vanwege mijnen heer den koning geschied zijn, en zoudt gij uwe dienaren niet hebben doen weten, wie
op den troon van mijnen heer den koning na hem zitten zal?
28 Hierop antwoordde koning David en zeide: Roept mij Bathsjeba. Toen
29 zij nu was binnengekomen en voor den koning stond,′ zwoer de koning
en zeide: Zoo waar als Jahwe leeft, die mij uit allen nood heeft ver-
30 lost,′ hetgeen ik u bij Jahwe, Israëls god, gezworen heb, dat uw zoon
Salomo na mij koning zal worden en híj in mijne plaats op mijn
31 troon zitten zal, zulks doe ik nog op dezen zelfden dag.′ Toen boog
Bathsjeba met het aangezicht ter aarde, wierp zich voor den koning
neder en zeide: Leve mijn heer, koning David, in eeuwigheid!
32 Nu zeide de koning: Roept mij den priester Sadok, den profeet
Nathan en Benaja, den zoon van Jojada. Toen zij bij den koning binnen-
33 gekomen waren,′ zeide de koning tot hen: Neemt met u de knechten
uws heeren, laat mijn zoon Salomo op mijn eigen muilezel rijden, en
34 voert hem naar Gihon.′ Daar moeten hem de priester Sadok en de
profeet Nathan tot koning over Israël en Juda zalven. Steekt dan de
35 bazuin, en zegt: Leve koning Salomo!′ Trekt voorts in zijn gevolg
de stad in, en hij kome en zette zich op mijnen troon; zoo zal híj
koning zijn in mijne plaats; hem stel ik aan als vorst over Israël en

Vs. 29*b*. 2 Sam. IV : 9*b*.

22. Nathan komt het paleis binnen. Bathsjeba vertrekt, vs. 23, wanneer hij wordt aangediend en bij den koning toegelaten, zie vs. 28; evenals Nathan vertrekt, vs. 28, wanneer zij bij den koning ontboden wordt, zie vs. 32.

24. *gíj hebt dan gezegd.* Nathan en Bathsjeba stellen alles in het werk om den ouden vorst te prikkelen om zich in het belang van Salomo te doen gelden. Zij verzekert, vs. 17, dat David haar plechtig beloofd heeft dat Salomo zijn opvolger zal worden, wijst, vs. 18, er op, dat Adonia buiten zijn medeweten den troon wil bestijgen, zegt vs. 20, dat het volk zijne beslissing in spanning verbeidt, herinnert hem, vs. 21, dat haar leven en dat van haar zoon er mede gemoeid is. Nathan versterkt, vs. 24—27, den indruk harer woorden, door zeer behendig de gevoeligheid van David gaande te maken. Zoo wordt het doel bereikt, vs. 28—31.

25. *den legeroverste Joab,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de legeroversten.*

26. *uwen zoon,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *uwen knecht.*

27. *uwe dienaren.* Zoo worden genoemd wie niet met Adonia meegaan. Eene andere lezing van den Hebr. t. geeft *dienaar,* d. i. Nathan. — Nathan zegt niet dat David ten aanhooren van hem of van anderen aan Salomo den troon heeft beloofd.

31. *Leve — eeuwigheid!* Uiting van hare dankbaarheid voor zijne stellige toezegging. Deze zegenwensch was ook bij het toespreken van de Perzische koningen zeer gewoon, Neh. II : 3; Dan. II : 4; III : 9; V : 10; VI : 22. Verg. Ps. LXI : 7.

33. *de knechten.* Hier is waarschijnlijk de lijfwacht bedoeld, zie vs. 38; elders worden er ook de „helden" en andere krijgsknechten onder verstaan, 2 Sam. XX : 6, 7. — *mijn eigen muilezel.* Het hoogste eerbewijs dat de koning kon schenken; zie Gen. XLI : 43; Est. VI : 7—9. — *muilezel.* Zie op 2 Sam. XIII : 29. — *Gihon,* eene bron en een vijver, op de oostelijke helling van den Sion, waarschijnlijk buiten den stadsmuur. Verg. op 2 Kon. XX : 20.

34. *en Juda,* bijgevoegd uit Gr. vert.

35. *hij kome,* nl. in het koninklijk paleis.

36 Juda.′ Daarop antwoordde Benaja, de zoon van Jojada, den koning en
zeide: Amen! Jahwe, uw god, bekrachtige de woorden van mijnen
37 heer den koning!′ Gelijk Jahwe met mijnen heer den koning is ge-
weest, zoo zij hij met Salomo en make zijnen troon nog hooger dan
dien van mijnen heer, koning David!
38 Toen daalden de priester Sadok, de profeet Nathan en Benaja, de
zoon van Jojada, met de Krethiërs en Plethiërs, af, deden Salomo op
den muilezel van koning David rijden en voerden hem naar Gihon.′
39 En de priester Sadok nam den hoorn met olie uit de tent en zalfde
Salomo; toen stak men de bazuin, en al het volk zeide: Leve koning
40 Salomo!′ Daarop trok al het volk in zijn gevolg de stad in, spelende
op de fluit en onder groot vreugdebetoon; zoodat de grond scheurde
van hun gedruisch.
41 Dit hoorden Adonia en al de gasten die bij hem waren, toen zij
juist geëindigd hadden met eten; ook Joab hoorde den klank der
42 bazuin en zeide: Vanwaar dat luid gejoel in de stad?′ Terwijl hij nog
sprak, daar kwam Jonathan, de zoon van den priester Abjathar; en
Adonia zeide: Kom binnen; want gij zijt een wakker man en zult
43 iets goeds boodschappen.′ Maar Jonathan antwoordde en zeide: Integen-
44 deel! Onze heer, koning David, heeft Salomo koning gemaakt.′ Hij
heeft hem den priester Sadok, den profeet Nathan en Benaja, den zoon
van Jojada, met de Krethiërs en Plethiërs medegegeven; zij hebben
45 hem op des konings muilezel doen rijden,′ en de priester Sadok en
de profeet Nathan hebben hem te Gihon tot koning gezalfd; van daar
zijn zij juichende de stad ingegaan, die daarop in rep en roer is ge-
46 raakt. Dat is het rumoer dat gij hebt gehoord.′ En niet alleen heeft
47 Salomo zich nedergezet op den koninklijken troon,′ maar ook zijn
's konings dienaren binnengekomen om onzen heer, koning David, geluk
te wenschen, zeggende: Make uw god den naam van uwen zoon Salomo
nog roemrijker dan den uwen, en zijn troon nog hooger dan uw troon!
48 En de koning heeft zich op zijn rustbed nedergebogen.′ Ook heeft de
koning aldus gesproken: Geloofd zij Jahwe, Israëls god, die heden een
mijner zonen heeft doen zitten op mijn troon, zoodat mijne eigene
oogen het zien!
49 Toen stonden al de gasten van Adonia ontsteld op en gingen ieder
50 zijns weegs.′ En Adonia, bevreesd voor Salomo, stond op en ging heen
naar de tent van Jahwe en greep de hoornen van het altaar, zeggende:
Laat koning Salomo mij vooraf zweren dat hij zijn knecht niet zal
51 dooden met het zwaard!′ Men berichtte dan aan Salomo: Zie, Adonia
is bevreesd voor koning Salomo; daarom houdt hij de hoornen van
het altaar vast, zeggende: Laat koning Salomo mij vooraf zweren dat
52 hij zijn knecht niet zal dooden met het zwaard!′ Toen zeide Salomo:
Indien hij een braaf man wil zijn, zal geen haar van zijn hoofd ge-
krenkt worden; maar wordt hij op eenig boos opzet betrapt, zoo zal

36. *Amen.* Zie op Num. V : 22. — *Jahwe — koning!* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Aldus zegge Jahwe, de god van mijnen heer den koning!*

37. *make — hooger,* make zijne heerschappij nog luisterrijker!

38. *daalden ... af,* van het paleis naar den Gihon, in het lagere gedeelte van Jeruzalem. — *de Krethiërs en Plethiërs,* de koninklijke lijfwacht. Zie op 2 Sam. VIII : 18.

39. *den hoorn met olie.* Zie op Gen. XXVIII : 18. — *stak men.* Het blazen op de bazuin diende om den nieuwen koning bij Jahwe in gedachtenis te brengen; zie op Num. X : 1—10. — *de tent,* waarin de ark van Jahwe stond; 2 Sam. VI : 17.

42. *Jonathan, de zoon van Abjathar.* Zie 2 Sam. XV : 27; XVII : 17—22.

48. *een mijner zonen,* ingevoegd uit Gr. vert.

50. *naar de tent van Jahwe* en *zeggende — zwaard,* aanvulling uit Gr. vert. — *de tent van Jahwe,* als vrijplaats; zie op Exod. XXI : 13. — *de hoornen van het altaar.* Zie op Exod. XXVII : 2.

53 hij sterven. ′ En koning Salomo liet hem van het altaar halen; hij
kwam en wierp zich voor koning Salomo neder, en Salomo zeide tot
hem: Ga heen naar uw huis.
II : 1 Toen de dagen van David hun einde naderden, gaf hij aan zijn zoon
2 Salomo deze vermaningen: ′ Ik ga den weg van al wat leeft; houd u
3 dan kloek en wees een man. ′ Neem uwe plichten waar jegens Jahwe,
uwen god, door op zijne wegen te wandelen en zijne inzettingen,
geboden, verordeningen en voorschriften te onderhouden, naar hetgeen
in de wet van Mozes geschreven is; opdat gij voorspoedig moogt zijn
4 in al wat gij doet en overal waarheen gij u wendt. ′ Dan zal Jahwe
het woord gestand doen dat hij mij aangaande gesproken heeft: Indien
uwe zonen acht geven op hun weg, om getrouw met hun gansche
hart en ziel voor mijn aangezicht te wandelen, zoo zal op den troon
5 van Israël nooit een afstammeling van u ontbreken. ′ Voorts weet gij
zelf wat Joab, de zoon van Seruja, mij gedaan heeft, hoe hij met de
twee legeroversten van Israël, Abner, den zoon van Ner, en Amaza,
den zoon van Jether, gehandeld heeft, die hij heeft gedood, oorlogsbloed
wrekende in vredestijd en met onschuldig bloed den gordel om zijne
6 lenden en de schoenen aan zijne voeten bezoedelend. ′ Handel naar uwe
wijsheid, en laat zijne grijze haren niet in vrede naar het schimmen-
7 rijk dalen. ′ Maar de zonen van Barzillai den Gileadiet zult gij weldoen;
zij moeten tot uwe dischgenooten behooren; want aldus zijn zij mij te
8 gemoet gekomen toen ik voor uw broeder Absalom vluchtte. ′ Dan hebt
gij nog Simeï, den zoon van Gera, den Benjaminiet, uit Bahurim: híj
heeft mij op geweldige wijze gevloekt op den dag dat ik naar Mahanaim
ging; doch toen hij mij te gemoet kwam aan den Jordaan, heb ik hem
9 bij Jahwe gezworen: Ik zal u niet met het zwaard doen sterven. ′ Nu
dan, laat hem niet ongestraft; want gij zijt een wijs man en zult wel
weten wat met hem te doen, om zijne grijze haren bebloed naar het
schimmenrijk te doen dalen.
10 Daarna ging David ter ruste bij zijne vaderen en werd in de David-
11 stad begraven. ′ De tijd dien David over Israël geregeerd heeft was
veertig jaren: te Hebron regeerde hij zeven jaren en te Jeruzalem drie

Vs. 4. VIII : 25; IX : 5. — Vs. 11. 2 Sam. V : 5; 1 Kron. III : 4; XXIX : 27.

2. *den weg van al wat leeft*, letterlijk *der gansche aarde*, dat is, van het gansche menschdom, den weg naar het schimmenrijk; desgelijks Joz. XXIII : 14. — *houd — man.* Nu komt het er op aan, te toonen wie gij zijt en wat gij kunt; want nu moet gij de leiding des volks op u nemen. Verg. 1 Kron. XXIX : 1.

3. *uwe plichten*, letterlijk *datgene wat onderhouden moet worden.* — *naar hetgeen in de wet van Mozes geschreven is.* De schrijver onderstelt dat „de wet van Mozes", waarmede hier het boek *Deuteronomium* bedoeld wordt, reeds van Mozes' dagen af bestaan had, en denkt bepaaldelijk aan de koningswet, Deut. XVII : 14—20. Zie aldaar en verg. Joz. I : 7 v.

4. *Indien — ontbreken.* In deze bewoordingen staat die belofte, ook VIII : 25; IX : 5 vermeld, nergens te lezen, maar de schrijver heeft het oog op 2 Sam. VII : 12—29. Verg. ook Ps. CXXXII : 11 v.; Jer. XXXIII : 17.

5. Verg. 2 Sam. III : 26—30; XX : 8—12. — *wrekende*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *stellende.* Abner had Azaël, Joabs broeder, in den oorlog verslagen, 2 Sam. II : 18—23; Joab nam hierover wraak terwijl Abner in vrede was met Joabs koning, 2 Sam. III : 22. — *onschuldig bloed*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *oorlogsbloed.* Joab had Amaza vermoord omdat David dezen in zijne plaats tot opperbevelhebber had benoemd, 2 Sam. XIX : 13. Zie ook op vs. 31.

6. Zie vs. 9 en op Gen. XXXVII : 35.

7. *tot uwe dischgenooten behooren*, d. i. opgenomen aan uw hof, onbekrompen leven op uwe kosten. — *aldus*, met het ruimst betoon van gastvrijheid, 2 Sam. XVII : 27—29; XIX : 31—39.

8. Zie 2 Sam. XVI : 5—14 en XIX : 18—23. — Over Simeï's lot zie vs. 36—46.

9. *en zult — dalen.* Gij zult wel een voorwendsel vinden waardoor Simeï een geweldigen dood sterft, zonderdat mijn eed wordt gebroken.

10. *de Davidstad.* Zie op 2 Sam. V : 7.

12 en dertig jaren.' En Salomo zette zich op den troon van zijn vader
David, en zijn koningschap werd zeer bevestigd.
13 Eens kwam Adonia, de zoon van Haggith, bij Bathsjeba, de moeder
van Salomo, en wierp zich voor haar neder. Zij zeide: Is uwe komst
14 vrede? Hij zeide: Ja.' Verder zeide hij: Ik wenschte u te spreken. Zij
15 zeide: Spreek.' Hij zeide dan: Gij zelve weet dat het koningschap
mijn was en gansch Israël mij aanzag als zijn toekomstigen koning;
maar door een ommekeer is het koningschap aan mijn broeder gekomen,
16 want Jahwe had het hem toegedacht.' Thans heb ik éen klein verzoek
17 aan u; wijs mij niet af. Zij zeide tot hem: Spreek.' Hij zeide: Wil
aan koning Salomo zeggen — want u zal hij niet afwijzen — dat hij
18 mij Abisjag van Sjunem tot vrouw geve.' Bathsjeba zeide tot hem:
19 't Is goed, ik zelve zal over u den koning spreken.' Toen dan Bathsjeba
bij koning Salomo kwam, om hem over Adonia te spreken, stond de
koning op, ging haar te gemoet en kuste haar; daarna zette hij zich
op zijn troon en deed hij voor de moeder des konings een zetel plaatsen,
20 zoodat zij aan zijne rechterhand zat.' Nu zeide zij tot hem: Een klein
verzoek kom ik u doen, wijs mij niet af. En de koning zeide tot haar:
21 Vraag slechts, moeder; ik zal u niet afwijzen.' Toen zeide zij: Laat
Abisjag van Sjunem aan uw broeder Adonia tot vrouw gegeven wor-
22 den.' Maar koning Salomo antwoordde en zeide tot zijne moeder: Wel,
waarom vraagt gij Abisjag van Sjunem voor Adonia? Vraag liever voor
hem het koningschap; daar hij toch mijn oudere broeder is en den
priester Abjathar en den legeroverste Joab, den zoon van Seruja, tot
23 vrienden heeft!' En koning Salomo zwoer bij Jahwe: Zóo, ja meer nog,
zal God mij doen, indien Adonia dit woord niet met den dood bekoopt!'
24 Nu dan, zoo waar als Jahwe leeft, die mij aangesteld en op den troon
van mijn vader David geplaatst heeft, en die mij een huis gemaakt
heeft, zooals hij gezegd had; nog dezen dag moet Adonia ter dood ge-
25 bracht worden.' Daarop gelastte koning Salomo Benaja, den zoon van
Jojada, hem neer te stooten. Zoo stierf Adonia op dien zelfden dag.
26 Tot den priester Abjathar nu zeide koning Salomo: Begeef u naar
Anathoth, op uw landgoed; want gij zijt des doods schuldig; doch ik
zal u heden niet doen sterven, omdat gij den efod voor het aangezicht
van mijn vader David gedragen en in al zijne verdrukkingen trouw
27 gedeeld hebt.' Aldus verdreef Salomo Abjathar, zoodat hij geen priester
van Jahwe bleef; opdat vervuld werd het woord van Jahwe tegen het
huis van Eli te Sjilo gesproken.

12. *zeer bevestigd.* Niemand durfde hem de kroon betwisten of zijn gezag aanranden.

13. *en wierp zich voor haar neder,* ingevoegd uit Gr. vert. — *Is uwe komst vrede?* Komt gij met vriendschappelijke bedoelingen? Verg. 1 Sam. XVI : 4.

16. *Thans.* De gedachtengang is: indien mij zóoveel is ontgaan, dan heb ik wel eenige aanspraak op deze kleine vergoeding.

19. *kuste haar,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *wierp zich voor haar neder.* — *aan zijne rechterhand,* de eereplaats; verg. op Gen. XLVIII : 14.

22. Salomo ziet in het verzoek van Adonia majesteitsschennis, een aanslag op den troon, in vereeniging met zijne vroegere raadslieden en bondgenooten beraamd. Zie I : 7 enz.

23. *Zoo — doen.* Zie op Ruth 1 : 17.

24. *mij een huis gemaakt,* de koninklijke waardigheid erfelijk gemaakt in mijn geslacht. Zie op 2 Sam. VII : 11.

25. Het hoofd der koninklijke lijfwacht voert de doodvonnissen tegen staatsmisdadigers uit. — *op dien zelfden dag,* evenals de naam *Adonia,* ingevuld uit Gr. vert.

26. *Anathoth,* eene stad, ruim een uur van Jeruzalem; zie op Joz. XXI : 18. — *des doods schuldig,* letterlijk *een kind des doods.* — *den efod,* volg. verb. t.; Hebr. t. *de ark van den Heer Jahwe.* Dezelfde fout 1 Sam. XIV : 18. — *verdrukkingen.* Zie 1 Sam. XXII : 20—23; XXIII : 8—13; 2 Sam. XV : 24.

27. Dit vers is, althans in zijn tegenwoordigen vorm, niet van de hand des ouden verhalers, maar van den lateren bewerker, die, in den geest van *Deuteronomium,* ten onrechte onderstelde dat men buiten Jeruzalem geen priesterlijke betrekking vervullen kon. — *het woord — gesproken.* Zie op 1 Sam. II : 27—36.

28 Toen de mare hiervan tot Joab kwam — want Joab had partij
gekozen voor Adonia, hoewel hij voor Absalom geen partij gekozen
had — vluchtte Joab naar de tent van Jahwe en greep de hoornen
29 van het altaar.' Aan Salomo werd bericht: Joab is naar de tent van
Jahwe gevlucht, en zie, hij staat bij het altaar. Nu zond Salomo
Benaja, den zoon van Jojada, met den last: Ga hem neerstooten.'
30 Benaja kwam bij Joab in de tent van Jahwe en zeide tot hem: Zoo
zegt de koning: Kom naar buiten. Maar hij zeide: Neen; want hier
wil ik sterven. Benaja bracht bescheid en zeide aan den koning: Zoo
31 heeft Joab gesproken en zoo mij geantwoord.' Toen zeide de koning
tot hem: Ga en doe hem gelijk hij gezegd heeft, stoot hem neer en
begraaf hem. Zoo zult gij het bloed dat Joab zonder recht vergoten
32 heeft niet langer op mij en mijn geslacht doen kleven;' en zal Jahwe
zijn bloed op zijn eigen hoofd doen neerkomen, omdat hij twee mannen,
braver en beter dan hij, heeft neergestooten en met het zwaard gedood,
zonderdat mijn vader David het wist: Abner, den zoon van Ner, den
legeroverste van Israël, en Amaza, den zoon van Jether, den leger-
33 overste van Juda.' Zoo zal hun bloed neerkomen op het hoofd van
Joab en van zijn kroost voor altijd; maar David en zijn kroost, zijn
huis en zijn troon zullen van Jahwe vrede hebben tot in eeuwigheid.'
34 Toen ging Benaja, de zoon van Jojada, op, stiet hem neer en doodde
35 hem; en hij werd begraven op zijn erf in de Woestijn.' En koning
Salomo stelde Benaja, den zoon van Jojada, in zijne plaats over het
leger, en den priester Sadok stelde de koning in de plaats van Abja-
thar aan.
36 Voorts ontbood de koning Simeï en zeide tot hem: Bouw u een
huis in Jeruzalem en vestig u aldaar; gij moogt de stad volstrekt niet
37 verlaten, her- noch derwaarts;' want wanneer gij uit de stad gaat, al
was het slechts de beek Kidron over, weet wèl dat gij zeker sterven
zult; uw bloed zal op uw eigen hoofd zijn. En de koning bezwoer
38 het hem te dien dage.' Hierop zeide Simeï tot den koning: Het is goed.
Gelijk mijn heer de koning heeft gesproken, zoo zal uw knecht doen.

28. *de mare hiervan,* het bericht dat Adonia gedood en Abjathar van het hof verbannen was. Nu begreep Joab dat hij aan de beurt lag. — *want — gekozen had.* Eene aanteekening, hetzij van den lateren bewerker van *Koningen,* hetzij van een lezer. — *vluchtte — altaar.* Zie op I : 50.

30. *bij Joab,* ingevoegd uit Gr. vert. — *kom naar buiten.* Benaja schroomt, de gewijde plaats met bloed te bezoedelen; Joab rekent op dien schroom.

31. *Ga en doe hem,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Doe.* — *begraaf hem.* De eer der begrafenis mocht hem om zijne vele en groote verdiensten niet worden onthouden. — *niet langer — kleven.* Immers, zoo lang zij niet was gestraft bleef de misdaad voor rekening des heerschers, in deze beide gevallen te meer, daar Abner de gast en bondgenoot van David, Amaza zijn bloedverwant was. Zie op vs. 5 en verg. Num. XXXV : 30—34; Deut. XIX : 13.

32. *op zijn eigen hoofd.* Daar hij den dood dubbel verdiend heeft, zal zijne terechtstelling, ofschoon bij het altaar voltrokken, mij niet als moord of heiligschennis worden toegerekend. Zie Exod. XXI : 14.

33. *van zijn kroost.* Eveneens had David Joabs kroost gevloekt 2 Sam. III : 28 v. — *zullen van Jahwe vrede hebben,* het zal hun welgaan. „Vrede" is voorspoed, geluk. Zie op vs. 45.

34. *de Woestijn.* Het familiegraf van Joab was bij Bethlehem, 2 Sam. II : 32. Met *de Woestijn* wordt dus die van Juda bedoeld; zie op Joz. XV : 61.

35. *Sadok.* Naar hem heetten de priesters die in den Jeruzalemschen tempel tot aan de hervorming van Jozia het altaar bedienden (zie Ezech. XL : 46; XLIV : 15 en verg. op 1 Sam. II : 35 en op 1 Kron. XII : 28). Toen daarna priestergeslachten van elders zich dat recht verwierven (zie op Ezech. XLIV : 10—16) en na den val van Jeruzalem de hoogepriester van lieverlede het hoofd van het Joodsche volk werd, noemden zich de aanzienlijke priesters en de met hen verwante Jeruzalemsche adel: „zonen van Sadok", Sadokieten, in het N. T. Sadduceërs.

37. *al was het slechts.* Deze woorden zijn duidelijkheidshalve ingevoegd. De beek Kidron, slechts weinige minuten ten oosten van Jeruzalem, in het dal tusschen den Sion en den Olijfberg (2 Sam. XV : 23), wordt genoemd omdat men haar over moest om naar Bahurim, Simeï's woonplaats, (zie vs. 8), te gaan. Maar ook het verlaten van de stad in eene andere richting was hem verboden. — *op uw eigen hoofd.* Gij zult uw dood aan u zelf te wijten hebben; zie op Lev. XX : 9. — *En — dage,* d. i. de koning bevestigde zijne bedreiging met een eed, uit Gr. vert. ingevoegd; verg. vs. 43.

39 Sedert bleef Simeï geruimen tijd te Jeruzalem.′ Maar na verloop van
drie jaar liepen twee slaven van Simeï weg naar Achis, den zoon van
Maächa, den koning van Gath. En toen men aan Simeï berichtte: Zie,
40 uwe slaven zijn te Gath —′ stond Simeï op, zadelde zijn ezel en begaf
zich naar Gath tot Achis, om zijne slaven te zoeken. Zoo ging Simeï
41 en haalde zijne slaven uit Gath thuis.′ Maar toen aan Salomo bericht
werd dat Simeï uit Jeruzalem naar Gath gegaan en wedergekeerd was,′
42 ontbood de koning Simeï en zeide tot hem: Heb ik u niet bij Jahwe
bezworen en u gewaarschuwd: wanneer gij Jeruzalem verlaat en u her-
of derwaarts begeeft, weet wèl dat gij dan zeker sterven zult? Daarop
43 hebt gij gezegd: Het is goed. Ik heb het gehoord.′ Waarom hebt gij
u dan aan den eed bij Jahwe niet gestoord, noch aan het gebod dat
44 ik u gegeven heb?′ Verder zeide de koning tot Simeï: Gij zelf kent
al het kwaad waarvan uw geweten u zegt dat gij het mijn vader
David aangedaan hebt; Jahwe doet uwe boosheid op uw eigen hoofd
45 nederkomen.′ Maar koning Salomo zal gezegend zijn en Davids troon
46 bevestigd voor Jahwe's aangezicht tot in eeuwigheid.′ Hierop gaf de
koning bevel aan Benaja, den zoon van Jojada, die naar buiten ging
en hem nederstiet, zoodat hij stierf. Zoo werd het koningschap in de
hand van Salomo bevestigd.

39. *Achis*, waarschijnlijk een ander dan de 1 Sam. XXI : 10—15; XXVII : 1—XXVIII : 2; XXIX genoemde. — *Maächa*, 1 Sam. XXVII : 2 *Maoch*.

45. Door zulk eene zegenspraak over zich zelf hoopte men oudtijds geluk en afwending van rampen te bewerken.

46. *bevestigd*, door de boven beschreven maatregelen, die elken opstand onmogelijk maakten en vrees inboezemden; zie boven, op vs. 12. Deze woorden dienen om hetgeen volgt vast te knoopen aan het verhaal dat voorafgaat.

HOOFDSTUK III, IV.

Van het derde tot het tiende hoofdstuk vinden wij eene niet altijd ordelijke reeks van mededeelingen over den luister van Salome's regeering; de hoofdzaak is de beschrijving van den bouw en de inwijding des tempels, V : 1—IX : 9; en gelijk daarop in IX : 10—X : 29 eene schets van Salomo's wijsheid en heerlijkheid volgt, zoo gaat er in het stuk dat vóor ons ligt eene dergelijke vooraf. — Salomo huwt eene Egyptische prinses (III : 1); houdt den eeredienst op de hoogten in stand (2 v.); hij brengt eene rijke offerande te Gibeon (4), alwaar Jahwe hem in den droom toestaat een wensch te kennen te geven (5), en de koning om wijsheid vraagt, ten einde zijn talrijk volk goed te besturen (6—9); Jahwe, in zijn welgevallen hierover, willigt zijne bede in, schenkt hem buitendien rijkdom en roem en zegt hem, bij vroom gedrag, ook een lang leven toe (10—14); Salomo offert te Jeruzalem (15). Zijne groote schranderheid in de rechtspraak tusschen twee vrouwen die twistten over een levend en een dood kind (16—27), en de indruk hierdoor teweeggebracht (28). Lijst van zijne rijksgrooten (IV : 1—6) en landvoogden (7—19). Talrijkheid en voorspoed van zijn volk en uitgestrektheid van zijn gezag (20 v., 24 v.); zijne dagelijksche mondbehoeften (22 v.); zijne paarden (26); de verplichting der landvoogden (27 v.). Lof van Salomo's wijsheid (29—31), vooral in spreuken en liederen aan den dag gelegd (32 v.) en alom beroemd (34).

Deze schets van Salomo's wijsheid en heerlijkheid is uit zeer verschillende bestanddeelen samengesteld. De bijzonderheden die wij er in aantreffen zijn voor een deel uit oude bronnen geput, waarin o. a. aan afkeuring van de godsvereering op de hoogten nog niet wordt gedacht (zie op III : 4); zoo zijn ook de berichten over 's konings beambten (IV : 2—6, 7—19, 27 v.) aan oorspronkelijke stukken ontleend. Deze berichten zijn intusschen niet ongedeerd tot ons gekomen (zie op IV : 2—6 en 7—19), en door verschillende oorzaken heerscht, vooral in H. IV, eene schromelijke verwarring (zie op vs. 20—26 en 26; ook op III : 1, 2, 3 en 4), die nog meer uitkomt bij vergelijking met de Gr. vert., waarin eene andere, soms juistere, volgorde wordt aangetroffen (zie op IV : 27 v.).

Aan deze verwarring is voor een deel schuld de schrijver van *Koningen*, die de hem overgeleverde stof zeer vrij bewerkt heeft. Terugziende op den roemrijken vorst, maakte hij zich, vooral in zijne algemeene beschrijvingen (IV : 20 v., 24 v., 29—34), aan groote overdrijving schuldig; terwijl hij, meenende dat de wet in *Deuteronomium* door Mozes was gegeven, hem den eeredienst op de hoogten als schuld

toerekende (III : 2 of 3; zie ook inl. op H. XI). Ook de hand van den bewerker die in de eerste eeuw na den val van Jeruzalem leefde is hier en daar te bespeuren; zie op IV : 24.

III : 1 Salomo verbond zich door huwelijk met Farao, den koning van Egypte;
hij huwde zijne dochter en bracht haar in de Davidstad, totdat hij den
bouw van zijn paleis, van den tempel van Jahwe en van Jeruzalems
2 ringmuur had voltooid.′ Alleenlijk offerde het volk op de hoogten;
want er was tot nog toe voor den naam van Jahwe geen tempel ge-
3 bouwd.′ Salomo nu had Jahwe lief, zoodat hij de inzettingen van zijn
vader David volgde; alleenlijk offerde en rookte hij op de hoogten.′
4 De koning ging naar Gibeon, om daar te offeren; want dat was de
voornaamste hoogte; duizend brandoffers bracht Salomo op dat altaar.′
5 Te Gibeon verscheen Jahwe aan Salomo des nachts in den droom;
6 en God zeide: Doe een verzoek; wat zal ik u geven?′ Hierop zeide
Salomo: Gij hebt aan mijn vader, uw dienstknecht David, groote gunst
bewezen, zooals hij voor uw aangezicht getrouw en rechtschapen en
met een oprecht hart heeft gewandeld; en gij hebt hem deze uwe
groote gunst blijven betoonen door hem een zoon te geven die op
7 zijn troon zit, gelijk het heden is.′ Nu dan, Jahwe, mijn god, gij
hebt uwen dienstknecht in de plaats van mijn vader David koning
gemaakt; maar ik ben een jeugdige knaap, zoodat ik niet weet uit
8 te gaan en in te gaan;′ en uw dienstknecht is in het midden van
uw volk, dat gij hebt uitverkoren, een talrijk volk, wegens zijne

Vs. 4—15. 2 Kron. I : 2—13.

1. *door huwelijk.* Reeds vroeger was Salomo gehuwd met Naäma, eene Ammonietische, de moeder van Rehabeam, XIV : 21. Het huwelijk met de dochter van Farao was uit staatkundig oogpunt van groot belang; zie IX : 16; X : 28 v. — *Farao.* Zie op Gen. XII : 15. — *de Davidstad.* Zie op 2 Sam. V : 7. Voorloopig moest de Egyptische prinses zich met het eenvoudige koningshuis van David, nu door Salomo bewoond, vergenoegen. — *den bouw van zijn paleis, van den tempel van Jahwe.* Zie VI, VII. — *van Jeruzalems ringmuur.* Zie IX : 15. — Waarschijnlijk werd dit vers oorspronkelijk elders gelezen; Gr. vert. heeft het, met IX : 16, 17*a*, tusschen IV : 34 en V : 1.

2. *Alleenlijk.* In het voorafgaande was op de lichtzijde van Salomo's regeering gewezen; nu wordt als eenige schaduwzijde genoemd dat het volk gewoon was op de hoogten zijn god te vereeren. — *hoogten,* die er vele in het land waren; zie op Deut. XII : 2. — *voor den naam,* voor de vereering; verg. op Exod. XXXIII : 19 en op Deut. XXVIII : 10. — *geen tempel gebouwd.* Dit wordt als verontschuldiging aangevoerd; maar zij is even onjuist als onnoodig. Er waren sedert de verovering van Kanaän verscheiden tempels van Jahwe gebouwd, daaronder ook zulke die voor een grooter of kleiner deel van het volk middelpunten van godsvereering waren, als te Sjilo, te Nob, te Gibeon en elders; maar de schrijver van dit vers erkent ze niet, omdat hij ze als onwettig beschouwt, hetgeen zij vóór de invoering van het wetboek *Deuteronomium* (622 v. C.) niet waren. Voorts bleef de godsvereering op de hoogten ook na den bouw van Salomo's tempel in stand (XV : 14; XXII : 44; 2 Kon. XII : 3; XIV : 4; XV : 4, 35; XVIII : 4); zij is eerst door de hervorming van Jozia afgeschaft (2 Kon. XXIII : 1—20). Dit vers is blijkbaar hier ingevoegd door een Israëliet, wellicht den schrijver van *Koningen,* levende in een tijd, toen de wet die den eeredienst tot den Jeruzalemschen tempel beperkte als Mozaïsch beschouwd en geëerbiedigd werd.

3. *alleenlijk — hoogten.* Weder een invoegsel, van eene andere hand dan het voorgaande vers, doch in denzelfden geest en met dergelijke bedoeling. — *offerde en rookte hij,* d. i. slachtte hij de offerdieren en verbrandde ze op het altaar. Elders, waar „rooken" niet met „offeren" (letterlijk „slachten") verbonden voorkomt en dus de geheele heilige handeling aanduidt, is het door „offeren" of „ontsteken" vertaald. In de jongste geschriften van het O. T. wordt „rooken" bepaald van het wierookoffer gebezigd.

4. *Gibeon.* Zie op Joz. IX : 3. — *de voornaamste,* letterlijk *de grootste.* De bedoeling is dat dit heiligdom den meesten toeloop had. Dit wijst op den ijver van de bevolking dier streek voor den Jahwedienst. Ongetwijfeld uit staatkundige overwegingen vierde Salomo te Gibeon een kroningsfeest: hij wilde zijne nog machtige onderdanen van Kanaänietischen bloede te vriend houden, totdat hij sterk genoeg zou zijn hen ten onder te brengen; zie op IX : 20 v. — In dit vers en de volgende geen zweem van afkeuring van deze godsvereering; integendeel is (vs. 5—15) de verschijning en openbaring alhier van Jahwe in den droom eene ondubbelzinnige goedkeuring. Hoe men later dit offer van Salomo te Gibeon trachtte te verklaren zie 2 Kron. 1 : 3—6; verg. 1 Kron. XVI : 39; XXI : 29.

5. *Doe — geven?* Als het ware Jahwe's antwoord op het hem bij het kroningsfeest gebrachte offer.

7. *een jeugdige knaap.* Overdreven wijze van spreken, naar de gewoonte der Oosterlingen. Hoe oud Salomo was toen hij koning werd, weten wij niet; maar volgens XIV : 21 was hij bij zijne troonsbestijging reeds gehuwd en vader. — *uit te gaan en in te gaan,* verg. Num. XXVII : 17; Deut. XXXI : 2; 1 Sam. XVIII : 13, 16; 2 Kron. I : 10; zooveel als: in het openbaar zich bewegen. De Oosterling is bijna alleen buitenshuis werkzaam, neemt te huis zijne rust.

9 menigte niet te berekenen of te tellen.' Wil dan uwen dienstknecht
een opmerkzaam hart geven, om uw volk rechtvaardig te besturen
en tusschen goed en kwaad te onderscheiden; want wie is in staat
10 dit uw machtig volk te besturen?' Dit nu was goed in het oog des
11 Heeren, dat Salomo hierom had gevraagd;' en God zeide tot hem:
Dewijl gij dit verzoek aan mij hebt gedaan, en niet een lang leven,
noch rijkdom, noch den dood uwer vijanden gevraagd hebt, maar de
12 de gave des onderscheids bij het hooren van eene rechtzaak,' zoo heb
ik gedaan naar uw woord en u een wijs en verstandig hart gegeven;
zoodat uws gelijke vóor u niet is geweest en evenmin na u zal op-
13 staan.' En ook wat gij niet hebt gevraagd heb ik u gegeven, beide
rijkdom en roem; zoodat uws gelijke onder de koningen niet is geweest.'
14 En indien gij op mijne wegen wandelt, door mijne inzettingen en ge-
boden te onderhouden, gelijk uw vader David deed, zal ik u een lang
15 leven schenken.' Toen ontwaakte Salomo, en zie, het was een droom.
Hij maakte zich op, kwam te Jeruzalem en ging staan voor het
altaar dat vóor de verbondsark van Jahwe was, op den Sion, bracht
brandoffers en dankoffers en legde een grooten maaltijd aan voor zich
en al zijne dienaren.

16 Toen kwamen twee lichte vrouwen tot den koning en stonden vóor
17 hem.' De eene vrouw zeide: Och, mijn heer, ik en deze vrouw wonen
18 in één huis; en ik kreeg in haar bijzijn in het huis een kind.' Op
den derden dag na mij kreeg ook deze vrouw een zoon; wij waren
samen, geen vreemde was bij ons in het huis, niemand was er behalve
19 wij beiden.' Des nachts nu stierf de zoon van deze vrouw, doordien
20 zij op hem was gaan liggen.' Toen is zij midden in den nacht opge-
staan, heeft, terwijl uwe dienstmaagd sliep, mijn zoon van naast mij
weggenomen en hem in haar arm te slapen gelegd, en haar dooden
21 zoon heeft zij in mijn arm gelegd.' Toen ik nu in de vroegte opstond
om mijn zoon te zoogen, was hij dood; maar toen ik hem des mor-
gens nauwkeurig bekeek, was het niet de zoon dien ik ter wereld
22 had gebracht.' Hierop zeide de andere vrouw: Neen, de levende is
mijn zoon, en de doode de uwe. Maar zij zeide: Neen, de doode is
uw zoon, en de levende de mijne. Zoo spraken zij in 's konings tegen-
23 woordigheid.' Toen zeide de koning: De eene zegt: Dit is mijn zoon,
de levende, en de doode is uw zoon — en de andere zegt: Neen, de

9. *rechtvaardig*, volg. Gr. vert. ingevoegd. — *besturen*. Besturen en rechtspreken wordt in het Hebreeuwsch door hetzelfde woord aangeduid. De koning was vanzelf opperrechter; hem verbleef in allerlei zaken de beslissing; bij gemis aan wetboeken, rechtsgeleerden enz., was zijne taak even gewichtig als bezwaarlijk. Zie op Richt. II : 16.

12. *heb ik gedaan*. Evenzoo vs. 13 *heb ik u gegeven*. Om de zekerheid der goddelijke belofte uit te drukken, wordt zij als eene afgedane zaak voorgesteld: uwe bede is verhoord. Verg. Deut. XV : 6. — *uws gelijke*, onder alle menschen.

13. Aan het slot heeft Hebr. t. *uw leven lang*, wat volg. Gr. vert. is weggelaten.

14. Dit vers, geheel in den geest van II : 3, behoort niet in dezen samenhang. In het voorafgaande werden geen voorwaarden gesteld.

15. *droom*, doch daarom niet minder eene goddelijke openbaring en onfeilbare belofte; dit woord geeft de wijze aan waarop God zich openbaarde; zie op Gen. XX : 3, ook op Num. XII : 6. — *maakte zich op*, *voor het altaar dat* en *op den Sion*, uit Gr. vert. ingevoegd. Het vers, althans het tweede en grootste deel er van, is er later bijgevoegd, om Salomo toch ook te Jeruzalem vóor de ark brand- en dankoffers te laten brengen, als tegenwicht tegen de godsvereering op de hoogte te Gibeon; zie boven op vs. 2, 3, en 4. — *maaltijd*, het offermaal van de dankoffers.

16—28. Dit verhaal moet dienen als proeve van de zoo pas aan Salomo geschonken buitengewone wijsheid.

17. *één huis*. Dit bestond, gelijk veeltijds in het Oosten, uit één vertrek, slaap- en woonkamer voor de beide vrouwen.

18. *wij — beiden*. Dit wordt met zooveel nadruk vermeld, omdat hierin de moeilijkheid lag van de zaak: niemand was getuige geweest. — *een zoon*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *een kind*.

24 doode is uw zoon, en de levende is mijn zoon!′ Verder zeide de koning:
Haalt mij een zwaard! En toen men het zwaard bij den koning bracht,′
25 zeide hij: Snijdt het levende kind in tweeën, en geeft aan ieder de
26 helft.′ Maar de vrouw van wie het levende kind was zeide tot den
koning; want haar hart kromp ineen om haar zoon; zij zeide dan:
Och, mijn heer, geef haar het levende kind, en dood het niet. Doch
de andere zeide: Noch ik, noch zij moet het dan maar hebben; slaat
27 toe!′ Toen hernam de koning: Geeft het knaapje aan haar die gezegd
heeft: geeft haar het levende kind, en doodt het niet — zij is de moeder.′
28 Gansch Israël hoorde van het vonnis dat de koning geveld had en
vreesde den koning; want men zag dat goddelijke wijsheid in hem
was, om recht te spreken.
IV : 1, 2 Koning Salomo was koning over gansch Israël.′ Zijne rijksgrooten
3 waren: Azarja, de zoon van den priester Sadok,′ Elihoref en Ahia,
de zonen van Sjisja, schrijvers; Josjafat, de zoon van Alihud, kanselier;′
4, 5 Benaja, de zoon van Jojada, hoofd van het leger;′ Azarja, de zoon van
Nathan, opperlandvoogd; Zabud, de zoon van Nathan, 's konings ver-
6 trouwde;′ Ahisjar, hofmaarschalk; en Adoniram, de zoon van Abda,
over de heerendiensten.
7 Verder had Salomo twaalf landvoogden over gansch Israël, die den
koning en zijn hof van alles voorzagen; voor éene maand in het jaar
8 was aan elk hunner de levering opgelegd.′ Hunne namen waren: de

26. *geef* en *dood*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft het meervoud.

27. *het knaapje — geeft.* Deze woorden, uit Hebr. t. uitgevallen, zijn naar Gr. vert. in den tekst hersteld.

1. Deze mededeeling dient als inleiding op de lijst der hooge beambten.

2—6. Over deze posten zie op 2 Sam. VIII : 16, 17 en 18, waar, evenals 2 Sam. XX : 23—26, de staatsdienaars van David worden opgeteld. Onder de krijgszuchtige regeering van dezen vorst staan de krijgsoversten vooraan, onder Salomo komen zij eerst in de tweede plaats. Onze lijst is uit echte bescheiden opgemaakt; maar door de afschrijvers zijn de namen, en niet deze alleen, onwillekeurig soms veranderd, waartoe het Hebreeuwsche schrift gereede aanleiding gaf. In de Gr. vert., die deze lijst met belangrijke wijzigingen, ook op eene andere plaats, tusschen H. II en III, heeft, luiden vele namen anders dan in den Hebr. t. en zijn nog andere ambten vermeld. Bij de groote onzekerheid ten deze houden wij ons aan laatstgenoemden; maar zie op vs. 4.

2. *de zoon,* volgens 1 Kron. VI : 8 v. de kleinzoon; Azarja was de zoon van Ahimaäs, den zoon van Sadok. Wij worden hier in de tweede helft van Salomo's regeering verplaatst; zie op vs. 7—19. — *den priester.* Dit woord ontbreekt in Gr. vert.

3. *Sjisja,* die onder David dit ambt had vervuld. — *Josjafat.* Deze had reeds onder David deze betrekking bekleed.

4. De tweede helft van dit vers, luidende *en Sadok en Abjathar, priesters,* is weggelaten als blijkbaar bij vergissing uit 2 Sam. XX : 25 hier overgeschreven. De opgaaf is in strijd met II : 26 v., 35; aan eene begenadiging van Abjathar in later tijd kan reeds om zijn hoogen ouderdom niet gedacht worden.

5. *opperlandvoogd,* hoofd of opziener van de twaalf landvoogden van welke vs. 7—19 sprake is. — *vertrouwde.* Zie op Gen. XXVI : 26. Hebr. t. laat voorafgaan *priester,* dat in Gr. vert. ontbreekt.

6. *hofmaarschalk,* letterlijk *over het paleis*; de opperintendant van het huis des konings; waarvoor hij o. a. te zorgen had zie X : 5, alsmede 2 Kon. XV : 5 en Gen. XLI : 40. Zijne betrekking komt hier het eerst voor; waarschijnlijk omdat zij onder Salomo, wiens hofhouding in pracht die van David verre overtrof, hooger rang en aanzien verleende dan te voren. — *Adoniram.* Hij had dit ambt reeds in Davids laatste regeeringsjaren bekleed, 2 Sam. XX : 24. Zijn dood wordt XII : 18 verhaald.

7—19. Van deze lijst geldt hetzelfde als boven is gezegd over de namen en titels in vs. 2—6; zelfs zijn hier de eigennamen van vijf dezer landvoogden, wier vaders alleen genoemd worden, en de naam van den vader van Ahimaäs — waarschijnlijk niet Sadok — bij het afschrijven verloren geraakt. Overigens merke men op, dat de hier genoemde twaalf districten niet samenvallen met de woonplaatsen der twaalf stammen, waarover zie Joz. XV—XIX. In welke orde de optelling der districten geschiedt, is niet duidelijk. Voorts moet deze lijst, omdat er twee schoonzoons van Salomo op voorkomen, vs. 11 en 15, uit de tweede helft van zijne regeering dagteekenen.

7. *landvoogden,* in hun gewest, als vertegenwoordigers des konings, met schier onbeperkte macht bekleed. Daar geld schaarsch was, voorzagen zij in de behoeften van het hof grootendeels door levering van natuurvoortbrengselen. Ook hadden zij te zorgen dat 's konings bevelen werden uitgevoerd, vooral dat genoeg krijgslieden en arbeiders te zijner beschikking stonden. Verg. XII : 4. — *gansch Israël.* Hierbij is Juda niet ingesloten; zie op vs. 19.

8. *gebergte van Efraim,* eene vruchtbare, dicht bewoonde en goed bebouwde streek; zie op Joz. XVII : 15. De optelling begint bij het midden des lands.

9 zoon van Hur op het gebergte van Efraim; ′ de zoon van Deker te
10 Makas, Sjaälbim, Beth-sjemes, Elon en Beth-hanan; ′ de zoon van Hezed
11 te Arubboth; hij had Socho en het gansche land Hefer; ′ de zoon van
Abinadab over het gansche heuvelland van Dor — hij had Tafath, de
12 dochter van Salomo tot vrouw; ′ Baäna, de zoon van Ahilud, over
Taänach, Megiddo, geheel Beth-sjean, dat naast Sarethan, onder Jizreël,
13 ligt, en van Beth-sjean tot Abel-mehola, tot tegenover Jokmeam; ′ de
zoon van Geber te Rama in Gilead; hij bezat de gehuchten van Jaïr, den
zoon van Manasse, die in Gilead liggen, ook de landstreek Argob,
die in Bazan ligt, zestig groote steden, ommuurd en met koperen
14, 15 sluitboomen; ′ Ahinadab, de zoon van Iddo, te Mahanaim; ′ Ahimaäs
in Naftali — ook hij had eene dochter van Salomo, Bazemath, tot
16 vrouw genomen; ′ Baäna, de zoon van Husjai, in Azer en Bealoth; ′
17, 18 Josjafat, de zoon van Paruah, in Issachar; ′ Sjimeï, de zoon van Ela,
19 in Benjamin; ′ Geber, de zoon van Uri, in het land van Gad, het
land van Sihon, den koning der Amorieten, en Og, den koning van
Bazan. Voorts éen landvoogd die in het land van Juda was.
20 Israël nu was talrijk, als het zand aan den oever der zee in menigte,
21 zij aten en dronken en waren vroolijk; ′ en Salomo heerschte over al
de koninkrijken van den Eufraat af tot het land der Filistijnen en tot

Vs. 21. 2 Kron. IX : 26.

9. Het tweede district ligt ten zuidwesten van het voorgaande. — *Makas*, van elders niet bekend. — *Sjaälbim* en *Elon*, volgens Joz. XIX : 42, 43 in den stam Dan; zie aldaar. — *Beth-sjemes*, naar Joz. XV : 10 op de grenzen van Juda en Dan; zie aldaar. — *Beth-hanan* komt elders in het O. T. niet voor.

10. *Arubboth*, van elders niet bekend. — *Socho*. Er waren twee plaatsen van dien naam, Joz. XV : 35, 48. — *het ... land Hefer* wordt ook Joz. XII : 17 genoemd, maar is niet met zekerheid aan te wijzen; verg. 1 Kron. IV : 6. — Waarschijnlijk omvatte dit district het zuidelijkst gedeelte van Juda en de landstreek ten zuiden daarvan gelegen.

11. *de zoon van Abinadab*, wellicht Davids ouderen broeder, 1 Sam. XVI : 8; XVII : 13. — *het — Dor*, de kuststreek van Dor tot Joppe, gewoonlijk de vlakte van Sjaron genoemd. Zie op Joz. XI : 2.

12. *Baäna*, wellicht de broeder van den kanselier Josjafat, vs. 3. — *Taänach*, *Megiddo*, ten oosten of noordoosten van het gebergte Karmel, aan den zuidelijken rand der vlakte van den Kisjon; zie op Joz. XII : 19—23. — *geheel — ligt*. Bedoeld zal zijn het zuidelijk gedeelte van het grondgebied der stad. — *Beth-sjean*, later Scythopolis, gelegen waar de vlakte van Jizreël in het Jordaandal uitloopt; zie op Joz. XVII : 11. — *Sarethan*. Zie op VII : 46. — *Jizreël*. Zie op Joz. XVII : 16. — *Abel-mehola*, in het Jordaandal, vier uur ten zuiden van Beth-sjean, de geboorteplaats van den profeet Eliza, XIX : 16; komt nog Richt. VII : 22; 1 Sam. XVIII : 19 voor. — *Jokmeam*. Zie op Joz. XII : 19—23.

13. Dit zesde district ligt in het Overjordaansche en bevat daarvan het noordelijk gedeelte. — *Rama*. Zie op Deut. IV : 43. — *de gehuchten van Jaïr*. Zie op Num. XXXII : 41. — *Argob*. Zie op Deut. III : 4.

14. Het zevende district ligt mede in het Overjordaansche, maar in het zuiden, tusschen den Jabbok en den Arnon. — *Mahanaim*. Zie op Gen. XXXII : 2.

15 v. Het achtste en negende district verplaatsen ons in het noorden des lands aan deze zijde van den Jordaan.

16. *Husjai*, den vriend van David, 2 Sam. XV : 32 vv. — *Bealoth*, of *Baäloth*, eene stad of streek, elders niet genoemd, in het noorden of noordwesten des lands. Eene gelijknamige plaats Joz. XV : 24.

17. *Issachar*, ten zuiden van Naftali, ten noorden of noordoosten van het vijfde district.

19. *Gad*, naar Gr. vert.; Hebr. t. *Gilead*. — Het twaalfde district ligt weder in het Overjordaansche. — *het land van Juda*, naar Gr. vert.; Hebr. t. *in het land*, en dan in vs. 20 *Juda en*. — Juda, een uitgestrekt gebied, valt, op een klein gedeelte in het zuiden na, buiten de twaalf districten; het was dus vrijgesteld van het leveren van mondbehoeften aan het hof gedurende éene maand des jaars; dit voorrecht dankte het aan de omstandigheid dat het koningshuis tot dezen stam behoorde; zie 2 Sam. XIX : 11—15, 40—43; XX : 1 v. Toch was ook Juda niet van alle verplichtingen ontslagen en stond dus onder een afzonderlijken landvoogd buiten de twaalf.

20—26. Deze verzen zijn blijkbaar ingeschoven, daar vs. 27 met vs. 19 in het nauwste verband staat en er oorspronkelijk terstond op volgde; verder hangen zij ook onderling niet samen, maar zijn uit verschillenden tijd en daarom niet van gelijke geschiedkundige waarde. De algemeene beschrijvingen, vs. 20 v., 24 v., zijn uit haar aard het minst geloofwaardig; zie verder op vs. 22 v., 24 en 26.

20 v. De overdrijving in deze verzen valt in het oog; op de schaduwzijden en de uitzonderingen wordt geen acht geslagen. Zie b. v. XII : 4; XI : 14, 23—40.

21. *schatting*, letterlijk *geschenken*. Ook elders wordt met dit woord de verplichte jaarlijksche schatting van cijnsbare vorsten of volken aangeduid; zie op Richt. III : 15.

de grens van Egypte; zij brachten Salomo schatting en waren hem
22 onderdanig, zijn leven lang. ′ De mondbehoeften van Salomo voor één
23 dag bedroegen dertig ton bloem en zestig ton meel, ′ tien vette en
twintig gewone runderen en honderd stuks kleinvee, behalve de herten,
24 gazellen en damherten en de gemeste ganzen. ′ Want hij voerde gezag
over de geheele overzijde van den Eufraat, van Tifsah tot Gaza, over
alle koningen aan de overzijde van den Eufraat, en hij had vrede aan
25 alle kanten rondom. ′ Zoo zaten Judeërs en Israëlieten onbezorgd, ieder
onder zijn wijnstok en vijgeboom, van Dan tot Bersjeba, al de dagen
26 van Salomo. ′ Salomo had vier duizend span paarden voor zijne strijd-
wagens, en twaalf duizend rijpaarden.
27 Deze landvoogden nu voorzagen, ieder gedurende zijne maand, koning
Salomo en allen die tot de tafel van koning Salomo naderden van al
28 het benoodigde; zij zorgden dat er niets ontbrak. ′ De gerst en het
stroo voor de paarden en de harddravers brachten zij, ieder naar zijne
verplichting, ter plaatse waar het behoorde.
29 En God gaf aan Salomo wijsheid en zeer groote scherpzinnigheid,
een verstand dat zooveel omvatte als het zand aan den oever der
30 zee. ′ Salomo's wijsheid was meer dan de wijsheid aller Oosterlingen,
31 meer dan al de wijsheid van Egypte. ′ Hij was wijzer dan alle men-

Vs. 26. 2 Kron. IX : 25.

22 v. Waarschijnlijk zijn deze cijfers aan eene oude bron ontleend en behoorden zij oorspronkelijk achter de opgaven vs. 7—19, 27 v. — *ton.* Zie op V : 11.

23. *vette,* gemeste. — *gewone runderen,* letterlijk *runderen van de weide.* — *herten, gazellen en damherten.* Zie op Deut. XIV : 5. — Men heeft uit deze cijfers berekend dat de hofhouding van Salomo tien tot vijftien duizend personen kan bedragen hebben, hieronder het vrouwentimmer, de lijfwacht en de gezinnen der hofbeambten mede begrepen.

24. *Want.* Dit voegwoord verbindt het volgende niet aan vs. 22 v., maar aan vs. 21. — *de geheele overzijde van den Eufraat.* Dit was voor de bewoners van Palestina het land ten oosten van die rivier gelegen (Joz. XXIV : 2, 3; Jez. VII : 20 enz.). Hier evenwel wordt met die woorden de streek ten westen van den Eufraat aangeduid (evenals Ezr. VIII : 36; Neh. II : 7, 9; III : 7 enz.), waaruit blijkt dat de schrijver aan de oostzijde woonde, onder de ballingen in Babylonië, of wel het spraakgebruik volgde dat na den val van Jeruzalem ook in Palestina inheemsch werd. Uit den leeftijd des schrijvers verklaart zich de onjuistheid der hier gegeven voorstelling. Vier of meer eeuwen na Salomo, te midden van diepe vernedering, terugziende op dien tijd van glorie, dien de verbeelding reeds had opgeluisterd, kon men vanwege de bittere tegenstelling bijna niet nalaten te overdrijven. — *Tifsah,* Thapsacus aan den Eufraat. — *Gaza,* de zuidelijkste der vijf koningsteden in het land der Filistijnen; zie op Gen. X : 19.

25. *zaten Judeërs en Israëlieten* (de eigenlijke burgers des rijks, in onderscheiding van de bewoners der onderworpen gewesten, vs. 21, 24) — *vijgeboom,* aanschouwelijke beschrijving van een toestand van ongestoorden vrede, overvloed en voorspoed in alle dingen. Wellicht ontleende onze schrijver dit beeld aan Micha IV : 4. Of de uitdrukking doelt op de schaduw dan wel op de vruchten (verg. 2 Kon. XVIII : 31), weten wij niet. Over de beide boomsoorten zie op Richt. IX : 10 en 12. — *van Dan tot Bersjeba.* Zie op Richt. XX : 1.

26. Dit vers behoorde beter bij X : 26—29. De volgorde is verward en willekeurig. — *vier duizend.* Hebr. t. *veertig duizend.* Maar 2 Kron. IX : 25 staat vier duizend, en dit kleiner getal is in overeenstemming met dat der veertienhonderd wagens X : 26; 2 Kron. I : 14. — *span,* onzekere vertaling; het Hebreeuwsche woord beteekent ‚krib', ‚voederbak'. Voor een strijdwagen werden twee of drie paarden gespannen. — *strijdwagens.* Zie op Gen. XLI : 43. — *rijpaarden,* voor de ruiterij. — Dit alles wordt met ingenomenheid verhaald. Een ander oordeel hierover zie Deut. XVII : 14—20; Jez. II : 7; XXX : 16; XXXI : 1; Hoz. XIV : 4; Micha V : 9.

27 v. Zie op vs. 20—26. In Gr. vert. is de volgorde aldus: III : 2—28; IV : 1—16, 18 v., 17, 27 v., 22—25, 29—34; III : 1; IX : 16, 17*a*; V : 1 vv.

28. *De gerst,* half zoo duur als de tarwe, in gewone tijden het voedsel der armen, door de rijken voor het vee, inzonderheid voor de paarden, gebruikt. Haver werd niet verbouwd, noch hooi gewonnen. — *harddravers.* Het Hebreeuwsche woord, ook Micha I : 13, schijnt een edel soort van paarden aan te duiden, volgens Est. VIII : 10, 14 tot overbrenging van de koninklijke bevelen in de verschillende deelen des lands gebruikt. — *ter plaatse waar het behoorde,* te Jeruzalem en in de verschillende steden waar zich de stallen des konings bevonden, X : 26.

29. *verstand,* letterlijk *ruimte van hart.* Het hart was bij de Israëlieten de zetel van alle geestelijke werkzaamheid, zoowel van bidden als van denken, Job VIII : 10; Klaagl. III : 41 enz.

30. *Oosterlingen.* Zie op Gen. XXIX : 1.

31. De hier genoemde personen zijn ons geheel onbekend. 1 Kron. II : 6 berust op misverstand en

schen, wijzer dan Ethan, de Ezrahiet, en Heman, Kalkol en Darda,
de zonen van Mahol; zoodat hij beroemd was bij alle omwonende
32 volken. ′ Salomo gaf drie duizend spreuken, en zijne liederen waren
33 vijf duizend. ′ Hij sprak over de boomen, van den ceder op den Liba-
non tot de hysop die uit den muur groeit; hij sprak over het vee,
34 de vogelen, de kruipende dieren en de visschen. ′ Van alle volken
kwam men om de wijsheid van Salomo te hooren, en hij ontving ge-
schenken van alle koningen der aarde, die van zijne wijsheid hadden
gehoord.

geeft dus geen licht; verg. aldaar. De schrijver van *Kronieken* vermeldt Heman en Ethan, met Azaf, als kapelmeesters van David; zie op 1 Kron. VI : 33.

32. *spreuken.* Wat hieronder verstaan wordt zie in de inl. op *Spreuken.* — *vijf duizend.* Aldus Gr. vert., Hebr. t. *duizend vijf*; maar de schrijver bedoelde niet een nauwkeurig cijfer te geven. — Van deze spreuken en liederen is ons niets bewaard; zie inll. op Ps. LXXII; CXXVII; *Spreuken*; *Prediker*; *Hooglied.* — Bij de Joden, en door hen bij de Mohammedanen, is Salomo de vorst der toovenaars, de beheerscher der demonen, geworden.

33. Inhoud der spreuken en liederen. Geen plant- of dierkunde, maar opmerkingen over de eigenschappen der planten en dieren, gemaakt ter vergelijking met den mensch en het menschenleven; zie b. v. Spr. VI : 6—8; XXX : 24—31. — *de boomen,* het plantenrijk, waarvan de ceder op den Libanon als de edelste vertegenwoordiger gold; zie op Richt. IX : 15. — *de hysop.* Zie op Exod. XII : 22. — *het vee* — *visschen,* volgens de Israëlieten de vier afdeelingen van het dierenrijk.

34. *en hij ontving geschenken,* ingevoegd volg. Gr. vert.

HOOFDSTUK V—VII.

Salomo's tempelbouw. — H. V, de voorbereiding. De koning van Tyrus knoopt betrekkingen aan met Salomo (1), die voor den bouw des tempels hout en werklieden van hem vraagt (2—6); welk verzoek Hiram onder zekere voorwaarden inwilligt (7—12). Opgave der arbeiders van Salomo die hem hout en steenen bereiden en brengen (13—18). H. VI, de bouw. Op welk tijdstip de bouw aanvangt (1); beschrijving van den omvang en de inrichting des tempels van buiten, met voorportaal, vensters en bijgebouwen (2—10). Goddelijke belofte aan Salomo (11—13). Inrichting des tempels van binnen: het beschieten van de wanden en bedekken van den vloer; de afscheiding van het koor en het schip, benevens de versieringen van beide, alsmede de tafel of het altaar (14—22); de cherubs (23—28); versiering van binnen (29 v.); de deuren der beide vertrekken (31—35); het voorhof (36); duur van den bouw (37 v.). VII : 1—12, de bouw van het koninklijk paleis. Duur van den bouw (1); het huis van het Libanonwoud (2—5); de overige gebouwen (6—8); bouwstoffen en voorhoven (9—12). VII : 13—51, beschrijving van de metalen kunstwerken. De kunstenaar Hirom, uit Tyrus ontboden (13 v.), vervaardigt de groote zuilen met kapiteelen (15—22), de gegoten zee (23—26), de tien onderstellen met bekkens (27—39), en ander werk, alles van koper, nogmaals opgeteld, met vermelding van de plaats der gieting (40—47). Opsomming van het gouden gereedschap (48—50). Overbrenging der wijgeschenken naar den tempel (51).

Wij hebben hier in hoofdzaak historische berichten, uit de pen, niet van een tijdgenoot, maar van een later levend Israëliet, die uit de overlevering putte, en den tempel, gelijk ook het voorste gedeelte der paleizen, uit eigen aanschouwing kende; doch wien het met dat al niet gelukt is, zijnen lezers eene duidelijke voorstelling van die bouwwerken in hun geheel en hunne afzonderlijke deelen te geven. En hadden wij zijne beschrijving nog maar in haar oorspronkelijken vorm! Doch vooreerst, de tekst is niet ongeschonden, maar hier en daar in zeer ontredderden toestand tot ons gekomen en dientengevolge meermalen onverstaanbaar (zie b. v. op VII : 19, 20*a*); en terwijl wij op sommige plaatsen de hulpmiddelen bezitten om dien te herstellen (zie b. v. op VII : 15—22, 23 enz.), ontbreken deze elders (zie b. v. op VII : 27—39). Ten andere heeft het oorspronkelijke verhaal in verschillende tijden wijzigingen ondergaan, vooral door toevoegsels die de heerlijkheid des tempels vergrootten; waarbij de verbeelding inzonderheid onder den invloed verkeerde van den verdichten Mozaïschen tabernakel (verg. inl. op Exod. XXIV : 12—XL : 38); zie op VI : 20, 21*a*, 22 en VII : 48—50.

Voor het overige vinden wij hier nog verschillende opgaven en mededeelingen, van zeer onderscheiden dagteekening en geloofwaardigheid; zie op V : 3, 13 v., 15 v.; VI : 1, 11—13 enz.

V : 1 Hirom, de koning van Tyrus, zond zijne dienaren tot Salomo, omdat

1—12. In 2 Kron. II : 1—16 vinden wij eene eenigszins andere voorstelling van het hier verhaalde.

1. *Hirom.* Deze juiste spelling vindt men in den Hebr. t. vs. 10, 18; elders *Hiram* (zie op 2 Sam. V : 11); 2 Kron. II; VIII; IX *Huram.* Verg. op VII : 13. — *tot Salomo,* om hem geluk te wenschen bij zijne troonsbestijging en vriendschapsbetrekkingen aan te knoopen. — *want* — *geweest.* Verg. 2 Sam. V : 11.

hij gehoord had dat men hem had gezalfd in de plaats van zijn vader;
2 want Hirom was altijd met David bevriend geweest.' Daarop zond
3 Salomo aan Hirom deze boodschap:' Het is u bekend dat mijn vader
David voor den naam van Jahwe, zijn god, geen huis heeft kunnen
bouwen wegens de vijanden die hem omringden, voordat Jahwe hen
4 onder zijne voeten had gelegd.' Nu dan Jahwe, mijn god, mij aan
alle zijden rust verschaft heeft, en er nergens een tegenstander of eenig
5 onheil is,' ben ik voornemens een huis voor den naam van Jahwe,
mijn god, te bouwen, overeenkomstig hetgeen Jahwe tot mijn vader
David gezegd heeft: Uw zoon, dien ik in uwe plaats op uw troon zal
6 zetten, die zal het huis voor mijnen naam bouwen.' Beveel dan nu
dat men mij cederen velle op den Libanon; mijne knechten zullen zich
bij de uwe voegen, en het loon uwer knechten zal ik u geven, geheel
naar uwe eischen. Want gij weet wel dat onder ons niemand is die
7 verstaat boomen te vellen zooals de Sidoniërs.' Toen Hirom de woor-
den van Salomo hoorde, verheugde hij zich zeer en zeide: Geloofd zij
Jahwe, de god van Israël, die David een wijzen zoon heeft gegeven
8 over dit talrijk volk!' En Hirom zond aan Salomo ten antwoord: Ik
heb uwe boodschap aan mij ontvangen; ik van mijn kant zal doen al
9 wat gij verlangt in zake de cederen- en cypressenstammen;' mijne
knechten zullen het van den Libanon naar de zee afvoeren, en ik zal
het aan vlotten over zee brengen tot de plaats die gij mij zult doen
weten; daar zal ik het uiteenslaan en zult gij het ophalen. Gij van
uw kant zult doen wat ik verlang, door mondbehoeften voor mijn hof
10 te leveren.' Zoo leverde Hirom aan Salomo stammen van ceders en
11 cypressen, zooveel hij verlangde;' en Salomo leverde aan Hirom twintig
duizend ton tarwe, als spijs voor zijn hof, en twintig duizend vaten
12 fijne olie. Dit leverde Salomo aan Hirom jaar op jaar.' Jahwe had
aan Salomo wijsheid geschonken, gelijk hij hem gezegd had. Zoo was
er vrede tusschen Hirom en Salomo en sloten zij samen een verbond.
13 Koning Salomo nu deed uit gansch Israël verplichte arbeiders op-
14 komen; de lichting bedroeg dertig duizend man.' Hij zond ze naar

Vs. 5*b*. 2 Sam. VII : 13; 1 Kron. XXII : 10.

3. *vijanden*, letterlijk *oorlog*. De tekst is wellicht niet geheel zuiver, maar de bedoeling is duidelijk: Davids vele oorlogen lieten hem geen gelegenheid voor zulk een groot werk. Eene andere reden wordt 2 Sam. VII : 5—17, weder eene andere 1 Kron. XXII : 8; XXVIII : 2 v. opgegeven; zie aldaar. Wat wij hier lezen is in den geest van Deut. XII : 8—12. — *voordat — gelegd*. Deze uitdrukking voor „onderwerpen" is ontleend aan de gewoonte overwonnen vorsten den voet op den nek te zetten (zie Joz. X : 24) of hen bij het te paard stijgen of aan tafel zitten als voetbank te gebruiken.

4. Zie op IV : 20 v. — *tegenstander*. Zie op 1 Sam. XIX : 22.

5. Zie 2 Sam. VII : 13. Deze schrijver kende dus reeds 2 Sam. VII in zijn tegenwoordigen vorm; zie op 2 Sam. VII : 12.

6. *boomen te vellen*. Hieronder zal, behalve de vereischte houtkennis, mede het bereiden en vervoeren verstaan zijn, dat aan vele bezwaren onderhevig was. — *Sidoniërs*. Hirom was koning van Tyrus; maar Sidoniërs is de algemeene naam voor Feniciërs; zie op Gen. X : 15.

7. *de god van Israël*, volg. Gr. vert. en 2 Kron. II : 12; Hebr. t. *heden*.

8. *ceders*. Over de bijzondere deugdzaamheid van den ceder voor bouwwerken zie op Richt. IX : 15. — *cypressen*. De cypres, een schoone, hooge, altijd groene boom, levert zeer duurzaam hout en werd reeds in de oudheid hoog geroemd. Zie Jez. XIV : 8; LV : 13; LX : 13.

9. *de plaats — weten*, volgens 2 Kron. II : 16 Jafo. — *Gij — leveren*. De Fenicische steden waren door scheepvaart en handel zeer rijk, maar het land leverde niet genoeg mondvoorraad voor de bevolking; Palestina was haar aangewezen voorraadschuur; verg. Hand. XII : 20.

11. *twintig duizend ton*. Eene ton (Hebreeuwsch *kor*) bedroeg bijna vier mudden (393.9 liter) van onze maat. — *twintig duizend vaten*, volg. Gr. vert. en 2 Kron. II : 10; Hebr. t. *twintig ton*. Een vat is bijna veertig kan (39.39 liter) van onze maat. — *fijne*, letterlijk *gestooten*. De olie die uit stuk gestooten en in eene mand gelegde olijven droop was fijner dan die in de olijvenpersen door het treden met de voeten gewonnen werd.

12. Zie III : 5—12.

13 v. Oud en geloofwaardig bericht; zie op IX : 22.

den Libanon, tien duizend in de maand, om beurten; éene maand
waren zij op den Libanon, twee maanden te húis; aan het hoofd der
15 heerendiensten stond Adoniram.′ Ook had Salomo zeventig duizend
16 lastdragers en tachtig duizend steenhouwers in het gebergte;′ behalve
de oversten van Salomo's opzichters, die den arbeid bestuurden, drie
duizend zeshonderd, die gezag voerden over het volk dat den arbeid
17 verrichtte.′ Op bevel des konings braken zij groote steenen uit, kos-
telijke steenen, om met gehouwen steen de grondslagen van den tempel
18 te leggen.′ De bouwlieden van Salomo, die van Hirom en de Geba-
lieten behieuwen en bereidden de stammen en de steenen voor den
bouw des tempels, drie jaren lang.
VI : 1 In het jaar vierhonderd tachtig na den uittocht der Israëlieten uit
Egypteland, in het vierde jaar van Salomo's regeering over Israël, in
de maand Ziw, dat is de tweede maand, bouwde hij het huis voor
2 Jahwe.′ Het huis dat koning Salomo voor Jahwe bouwde was zestig
3 el lang, twintig el breed en dertig el hoog.′ Het voorportaal, vóor
het schip des tempels, was twintig el groot, langs de breedte des
4 tempels, en tien el diep, vooraan den tempel.′ Hij maakte aan den
5 tempel schuin toeloopende vensters met latwerk.′ Tegen den muur des
tempels zette hij een ombouw, rondom het schip en het koor; aldus

Vs. 1. 2 Kron. III : 2. — Vs. 2 v. 2 Kron. III : 3 v.

14. *Adoniram.* Zie op IV : 6. Hij was niet met het toezicht op den arbeid maar met de zorg voor het oproepen en aflossen der arbeiders, en wat dies meer zij, dus met de administratie, belast.

15 v. Dit bericht is aan eene andere bron dan het onmiddellijk voorafgaande ontleend; vandaar gemis aan samenhang en overeenstemming.

16. *drie duizend zeshonderd.* Zoo Gr. vert.; Hebr. t. *drie duizend driehonderd.* Het eerste schijnt verkieslijk, omdat aldus over elke vijftig man éen opziener stond; zie 1 Sam. VIII : 12; 2 Kon. I : 9, 11, 13; immers, 30.000 + 70.000 + 80.000 = 180.000 : 50 = 3600. Deze getallen zijn zeer groot, maar er waren in dien tijd slechts gebrekkige werktuigen om den arbeid te verrichten en menigmaal geen wegen voor het vervoer.

17. *de grondslagen,* namelijk op die plaatsen waar niet de rotsbodem zelf van den Sion daartoe diende, maar waar het bergvlak moest opgehoogd en geëffend worden; en dit niet alleen voor het tempelhuis, ook voor het voorhof. Wellicht heeft reeds Salomo een muur, of steenen beschoeiing, op enkele punten uit het dal opgetrokken tot de hoogte des heuvels, om het vlak grooter te maken; daarvoor en om de open ruimte aan te vullen waren tal van kolossale steenen benoodigd.

18. *Gebalieten.* Bewoners van Gebal, of Byblos, eene stad van Fenicië; zie op Joz. XIII : 5. — *drie jaren lang,* uit Gr. vert. ingevoegd. Volgens VI : 1 begon Salomo in het vierde jaar zijner regeering met den tempelbouw.

1. *het jaar vierhonderd tachtig.* Aan deze opgave kan geen waarde gehecht worden; zij stelt eenvoudig twaalf menschengeslachten, elk van veertig jaar, éen voor het verblijf in de woestijn, tien voor het tijdvak der richters, éen voor Davids regeering; zie inl. op *Richteren.* — *Ziw.* De oude, wellicht Kanaänietische, benaming van de maand die in later tijd *Ijjar* heet en ongeveer met onzen Mei overeenkomt. — *dat is de tweede maand.* Wellicht bijvoegsel van eene latere hand, toen de heugenis van de oude namen geheel verdwenen was; zie vs. 38 en verg. over de tijdrekening op Exod. XII : 2. — *bouwde,* ving met bouwen aan, nadat de toebereidselen gemaakt waren.

2—10. Over deze beschrijving zie Inl. Van verscheiden uitdrukkingen is de vertaling onzeker. De plek waar de tempel gebouwd is — hier niet genoemd — was volg. 2 Kron. III : 1 de dorschvloer van Ornan; waarover zie 2 Sam. XXIV : 16—25. Over de *el* zie op Ezech. XL : 5. Hoogst waarschijnlijk gelden deze opgaven den tempel van binnen gemeten. Toch was het geen groot gebouw, maar ongeveer als eene gewone dorpskerk in ons land.

3. *het schip,* de groote voorkamer des tempels, later „het heilige” genoemd. — *twintig el.* Het was dus even breed als de tempel zelf. — *groot,* letterlijk *lang.* Lengte heet hier, omdat het de grootste afmeting geldt, wat wij breedte zouden noemen, evenals straks in het oorspronkelijke *breed* staat, waar wij „diep” zeggen.

4. *schuin — latwerk.* Deze vensters dienden minder om het daglicht binnen te laten, hetgeen wegens de dikte der muren niet dan spaarzaam kon geschieden, dan om den walm der lampen te laten ontsnappen en versche lucht te geven. Vensters met latwerk komen ook Ezech. XL : 16 voor.

5. Het eerste *rondom,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *rondom de muren des tempels, rondom.* — Deze bijgebouwen waren natuurlijk slechts aan drie zijden, daar de voorste, of oostelijke, waar het voorportaal was, vrij bleef. — *het koor,* later „het allerheiligste” genoemd. — *vertrekken.* Deze dienden waarschijnlijk den priesters als bewaarplaatsen en voor dergelijke doeleinden. Zij waren slechts klein: twee en een halven meter hoog, die der onderste verdieping even zoo diep, die der tweede ruim drie, die der derde ruim drie en een halven meter diep. De breedte wordt niet opgegeven; maar waren er, gelijk

6 maakte hij vertrekken rondom.′ De onderste rij vertrekken was vijf
el diep, de middelste zes el diep, de derde zeven el diep; want hij
had aan den tempel rondom van buiten inkortingen aangebracht,
7 opdat de binten niet in de tempelmuren ingrepen.′ De tempel nu, bij
zijn opbouw, werd gebouwd van aan de steengroef afgewerkten steen:
hamer, houweel, noch eenig ijzeren gereedschap werd aan den tempel
8 bij zijn opbouw gehoord.′ De ingang van de onderste vertrekken was
aan de zuidzijde des tempels; en door openingen kwam men op de
9 middelste, en van de middelste op de hoogste verdieping.′ Zoo bouwde
hij den tempel, voltooide dien en dekte hem met kromhouten en rijen
10 cederen balken;′ voorts zette hij den ombouw tegen den ganschen
tempel, vijf el hoog en aan den tempel verbonden met cederen balken.
11, 12 Toen geschiedde het woord van Jahwe tot Salomo:′ Aangaande
dezen tempel, dien gij bouwt, indien gij wandelt in mijne inzettingen,
mijne verordeningen nakomt en al mijne geboden onderhoudt, daarnaar
u gedragende, zoo zal ik jegens u het woord gestand doen dat ik tot
13 uwen vader David gesproken heb,′ in het midden der zonen Israëls
wonen en mijn volk Israël niet verlaten.
14, 15 Zoo bouwde Salomo den tempel en voltooide dien.′ Hij beschoot
de wanden des tempels van binnen met cederen planken; van den
vloer des tempels tot de balken van den zolder overtoog hij ze met
hout van binnen, en hij overtoog den vloer des tempels met cypressen
16 planken.′ Voorts schoot hij het achterste gedeelte des tempels, twintig
el groot, met cederen planken af, van den vloer tot de balken, en
17 maakte daarbinnen een koor, een allerheiligste.′ En veertig el was
18 de tempel, dat is het schip vóor het koor.′ En van cederhout was

wellicht uit Ezech. XLI : 5*b*—11 mag worden opgemaakt (zie aldaar), dertig op elke verdieping, dan was elk vertrek ook ongeveer twee en een halven meter breed.

6. *rij vertrekken*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *ombouw*. — *want* — *ingrepen*. De muur des tempels was zeer dik, van onderen misschien omstreeks zes el (zie Ezech. XLI : 5), en zoo gemaakt dat hij op vijf el hoogte éene el, op tien el hoogte twee el, op vijftien el hoogte drie el minder dik werd. Zie verder op vs. 10. — *de binten*, duidelijkheidshalve ingevoegd.

7. Deze opmerking moet dienen om den tempel te verheerlijken; zij staat hier vreemd midden in de beschrijving van den bijbouw, maar wordt gemaakt naar aanleiding van de mededeeling dat die bijbouw de buitenmuren des tempels geheel ongedeerd liet.

8. *onderste*, naar Gr. en andere oude vertt.; Hebr. t. *middelste*. — *openingen*, in de zoldering, waarbij men waarschijnlijk eene ladder zette. De vertaling is intusschen zeer onzeker. — *hoogste*, letterlijk *derde*; bedoeld is wat wij „de tweede verdieping" noemen.

9. *dekte den tempel*, maakte het tempeldak. — *kromhouten*. De lezing en vertaling van het aldus weergegeven woord is niet zeker. Op de een weinig gebogen of gewelfde balken die het gebouw overspanden, ten naasten bij twaalf meter lang, lagen over de gansche lengte cederen balken vast aaneen, en hierop waarschijnlijk — ofschoon het niet wordt vermeld — een plat steenen dak, wellicht met eene leuning of borstwering in de rondte.

10. *vijf el hoog*. Zoo hoog was elke verdieping; samen waren zij dus met hare zolderingen bijna achttien el hoog, waarboven de tempel nog ruim twaalf, met het dak mee wel veertien, el oprees; in dit bovengedeelte van den tempelmuur waren de vensters waarvan in vs. 4 sprake was. — *balken*, die de zolderingen van het benedenhuis, der eerste en der tweede verdieping, tevens de vloeren dier beide verdiepingen, vormden, in den buitenmuur der bijgebouwen vastzaten en op de uitstekken van den eigenlijken tempelmuur rustten.

11—13. Deze verzen, die den samenhang van het verhaal van den tempelbouw verbreken, zijn geput uit eene andere bron, en in den geest der wetgeving van *Deuteronomium*. Zij ontbreken in Gr. vert.

14. De draad van het verhaal, door het opnemen te dezer plaatse van de godspraak vs. 11—13 afgebroken, wordt hier weer opgevat. Het inwendige van het gebouw wordt nu beschreven, tot vs. 35.

15. *balken*, naar Gr. vert.; Hebr. t. *wanden*. Evenzoo vs. 16.

16. *koor*. Zulk een binnenste heiligdom, de onschendbare en ongenaakbare plaats, waar de godheid troonde, vond men in de meeste tempels der oudheid; zie op Exod. XXVI : 33. — *een allerheiligste*, toevoegsel tot den oorspronkelijken tekst, ontleend aan de beschrijving van den tabernakel in Exod. XXVI.

17. *het koor*. Dit ontbreekt in Hebr. t., is ingevoegd uit Gr. vert.

18 v. Deze verzen verbreken een weinig den samenhang; vs. 20 sluit zich bij vs. 17 aan.

18. *eierlijsten*, letterlijk *kolokwinten*, of wilde komkommers, eene eivormige vrucht, die zich voor sieraad in drijfwerk of half verheven beeldwerk zeer goed leent. — *alles cederhout*. In vs. 15 vernamen wij dat de vloer van cypressenhout was.

alles aan den tempel van binnen: snijwerk van eierlijsten en bloem-
19 slingers, alles cederhout, geen steen was te zien.′ En een koor in het
midden des tempels van binnen richtte hij in, om aldaar de ark des
20 verbonds van Jahwe te plaatsen.′ Het koor was twintig el lang,
twintig el breed en twintig el hoog, en hij overtoog het met gedegen
21*b* goud. Verder maakte hij een altaar van cederhout′ vóor het koor en
21*a* overtoog het met goud.′ Salomo overtoog den tempel van binnen met
22 gedegen goud en vlocht gouden ketenen vóor het koor;′ en den ge-
heelen tempel overtoog hij met goud, totdat de geheele tempel gereed
was; ook het gansche altaar dat bij het koor behoorde overtoog hij
met goud.
23*a* Voorts vervaardigde hij in het koor twee cherubs van olijvenhout.′
26 De hoogte van den eenen cherub was tien el, en evenzoo was de
23*b*, 24 tweede:′ elke cherub was tien el hoog;′ vijf el was de eene vleugel
van den cherub, en vijf el de tweede vleugel van den cherub, tien
25 el van het eene einde zijner vleugels tot het andere;′ ook de tweede
cherub was tien el; éene zelfde maat en éene zelfde gestalte hadden
27 beide.′ En hij stelde de cherubs in het binnenste des tempels, waar
zij hunne vleugels uitspreidden; zoodat de vleugel van den eenen den
eenen wand raakte en de vleugel van den tweeden cherub den anderen
wand, terwijl hunne vleugels in het midden des tempels elkander aan-
28 raakten;′ en hij overtoog de cherubs met goud.
29 In al de wanden des tempels rondom sneed hij figuren uit: cherubs,
palmboomen en bloemslingers, zoo in het binnenste deel als in het
30 buitenste.′ Ook den vloer des tempels overtoog hij met goud, zoo in
31 het binnenste deel als in het buitenste.′ En aan den ingang van het
koor maakte hij olijvenhouten deuren, wier posten met de kroonlijst
32 een vijfhoek vormden.′ En op de beide deurvleugels van olijvenhout

Vs. 20*a*. 2 Kron. III : 8. — Vs. 23—28. 2 Kron. III : 10—13.

20. *Het koor.* Hebr. t. *Vóor het koor.* — *twintig el hoog.* Daar de gansche tempel, dus ook het achterste gedeelte, dertig el hoog was, bleef boven het koor eene ledige ruimte van tien el afgeschoten. Aldus verkreeg het koor den vorm van een teerling. — *maakte.* Zoo Gr. vert.; Hebr. t. *overtoog.* — *altaar.* Voor een altaar, waarop geofferd, al is het slechts reukwerk gebrand wordt, is hout geen geschikte stof; maar hoogst waarschijnlijk wordt hier met dien naam de tafel der toonbrooden (Exod. XXV : 23—30) aangeduid; zie Ezech. XLI : 22. In den tempel van Salomo was geen wierookaltaar; zie op VII : 48 en Exod. XXX : 1—10.

21*b*. *vóor — goud.* Bij vergissing uit Hebr. t. hier uitgevallen en aan het einde van het vers geplaatst.

21*a*, 22. Deze gedeelten behooren, naar het schijnt, niet tot het oorspronkelijke bericht. Er is reden, aan dat overtrekken met goud, dat in vs. 20—22 niet minder dan vijfmaal, en wederom in vs. 28, 30, 32 voorkomt, te twijfelen; immers, waar wij zulks zouden verwachten wordt van dat goud geen melding gemaakt (XIV : 26; 2 Kon. XIV : 14; XVI : 17; XVIII : 16); in de beschrijving van Ezechiëls tempel is er geen sprake van (Ezech. XLI : 15*b*—26). Waarschijnlijk heeft in later eeuw, toen het verhaal van den tabernakel met zijne van goud overtogen planken (Exod. XXVI : 29) was verdicht, een priester, onderstellende dat de tempel van den rijken koning niet voor den tabernakel had ondergedaan, die herhaalde verzekering dat ook de tempel en zijne meubelen met goud overtrokken waren hier ingevoegd. — *vlocht,* zeer onzekere lezing en vertaling.

23*a*. *cherubs.* Zie op Gen. III : 24. — *olijvenhout.* Het hout van den wilden olijfboom was om zijne hardheid, duurzaamheid en schoonheid van kleur, glans en gladheid, zeer gezocht; bij de Grieken werden er godenbeelden uit vervaardigd.

26. Dit vers is van zijne plaats geraakt; het behoort vóor vs. 23*b*.

24—27. Waarschijnlijk hebben wij ons deze cherubs voor te stellen, staande op den grond, in het midden van het koor, met het aangezicht naar den ingang, op tien el afstands van elkaar, den een vijf el van den noordelijken, den ander even ver van den zuidelijken wand, de vleugels uitstrekkende; zoodat de gansche breedte van het vertrek, twintig el, door de vier vleugels werd ingenomen, en de twee vleugels die elkander raakten de in het midden geplaatste ark overdekten.

27. *het binnenste des tempels,* het koor.

29, 30. *zoo — buitenste,* zeer onzekere vertaling. Wellicht èn in schip en koor èn in voorportaal.

31. *een vijfhoek,* aldus dat de kroonlijst, of bovendorpel, geen rechte hoeken met de deurposten vormde, maar twee stompe hoeken, en zijne beide deelen met elkander van boven een scherpen of stompen hoek maakten. Maar de tekst is niet duidelijk en waarschijnlijk bedorven.

sneed hij figuren uit: cherubs, palmboomen en bloemslingers, en over-
toog ze met goud; hij legde het goud op de cherubs en de palmboomen.ʹ
33 Eveneens maakte hij tot ingang van het schip olijvenhouten deurposten,
34 vierkante posten;ʹ en cypressenhouten deurvleugels, elken deurvleugel
35 van twee omslaande bladen.ʹ En hij sneed cherubs, palmen en bloem-
slingers uit en overtoog ze met goud, vlak gestreken over het afbeeldsel.
36 Nog maakte hij het binnenste voorhof met drie lagen gehouwen
steen en eene rij cederen balken.
37 In het vierde jaar werden de grondslagen van den tempel van
38 Jahwe gelegd, in de maand Ziw;ʹ en in het elfde jaar, in de maand
Bul, dat is de achtste maand, had hij den tempel voltooid, in alle
onderdeelen en naar alle vereischten; hij bouwde hem in zeven jaren.
VII : 1 Zijn paleis bouwde Salomo in dertien jaar; toen had hij zijn gansche
2 paleis voltooid.ʹ Hij bouwde dan het huis van het Libanonwoud, hon-
derd el lang, vijftig el breed en dertig el hoog, op vier rijen cederen
3 zuilen, met cederen balken op de zuilen,ʹ en beschoten met cederhout
boven de ribben die op de zuilen lagen, vijf en veertig, vijftien op
4, 5 elke rij;ʹ en drie rijen latwerk, raam tegenover raam, driemaal;ʹ en
6 al de openingen en ramen waren vierkant.ʹ Ook de zuilenzaal maakte
hij, vijftig el lang en dertig el breed, met een voorportaal er voor
7 en zuilen en een luifel er voor.ʹ Verder maakte hij de troonzaal, waar
hij rechtsprak, de rechtzaal, beschoten met cederhout van den vloer

32. *op de cherubs en de palmboomen.* De bedoeling zal wel zijn: over al de figuren.

33. *ingang van het schip,* aan de zijde van het voorportaal.

34. *elken — bladen,* letterlijk *twee bladen draaiende, de eene deurvleugel, en twee bladen draaiende, de tweede deurvleugel.* Elke deur van de porte brisée bestond weder uit twee helften of bladen, waarvan het eene draaide op zijne eigen scharnieren en tegen het ander aansloeg; zoodat in den regel slechts eene halve deur geopend behoefde te worden om een persoon door te laten.

36. *het binnenste voorhof.* De tempel zelf had aanvankelijk slechts éen voorhof; eerst later lezen wij van een tweede (2 Kon. XXI : 5; XXIII : 12; Jer. XXXVI : 10); derhalve heet het tempelvoorhof hier het binnenste, in tegenstelling met het groote voorhof; waarover zie op VII : 12. — *eene rij cederen balken,* waarschijnlijk boven op de lagen steen.

37. *Ziw.* Zie op vs. 1.

38. *Bul,* dezelfde maand die later Marcheswan heette en grootendeels met onzen November overeenkomt. — *zeven jaren,* nauwkeuriger: zeven en een half jaar.

1. *zijn gansche paleis,* dat verschillende gebouwen omvatte, die hier achtereenvolgens worden opgenoemd en beschreven, als: het huis van het Libanonwoud, de zuilenzaal met voorportaal, de troon- of gerichtszaal, het woonhuis des konings met voorhof, en het huis van Farao's dochter, alle welke gebouwen, met den tempel, door het groote voorhof omgeven waren; verg. op vs. 12. De beschrijving is zoo onduidelijk en onvolledig dat het onmogelijk is ons eene voorstelling van het geheel of een der deelen te vormen.

2. *het huis van het Libanonwoud,* niet op den Libanon, maar te Jeruzalem, met de andere gebouwen, ten zuiden van den tempel te zoeken. Het droeg wellicht dien naam omdat het door zijne vele cederen zuilen aan een Libanonwoud deed denken; het schijnt wel eene ruime feestzaal met bijvertrekken te zijn geweest; verg. X : 17, 21; waarschijnlijk komt het ook Jez. XXII : 8 voor. — *honderd — hoog.* Het besloeg dus, bij gelijke hoogte, eene oppervlakte (100 × 50 el) ruim viermaal zoo groot als die van het tempelhuis (60 × 20 el).

3. *beschoten.* Anderen *gezolderd.* — *ribben,* dwarsbalken. Het woord kan ook beteekenen *planken* (VI : 15 v.) of *vertrekken* (VI : 5 v., 8).

4. *latwerk.* Zie VI : 4. Onzekere vertaling, evenals *raam.*

5. *ramen,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *posten.* — Aan het slot van dit vers leest men in Hebr. t. nog *dwarsbalk* (?) *en vóór raam tegenover raam, driemaal.* Als onverstaanbaar en grootendeels herhaling van de laatste woorden van vs. 4, weggelaten.

6. *Ook.* Waarschijnlijk worden de gebouwen opgenoemd in de volgorde waarin zij zich voordeden aan wie het groote voorhof intrad; zie op vs. 8. — *zaal,* letterlijk *voorportaal,* vestibule, portiek; evenzoo beide keeren in vs. 7 (troon*zaal,* recht*zaal*) en vs. 8. Beide, de zuilenzaal en de troonzaal, heeten voorportaal, omdat zij als het ware de vestibule vormden voor de daarachter in een afzonderlijk, met een muur omsloten, voorhof gelegen woonhuis des konings. — *zuilenzaal,* zoo genoemd als bestaande uit kolommen, die wellicht van boven gedekt waren, eene open gang of galerij derhalve. — *een luifel,* hier en Ezech. XLI : 25 v., zeer onzekere vertaling.

7. *troonzaal,* waarschijnlijk zoo genoemd naar den X : 18—20 beschreven koninklijken troon, en bestemd niet alleen voor de rechtspraak, maar ook voor de ontvangst van aanzienlijke bezoekers. Deze zaal was niet open aan de zijden, maar had beschoten wanden. — *de balken,* volg. Lat. en Syr. vertt.; verg. VI : 15 v.; Hebr. t. *den vloer.*

8 tot de balken. ′ Voorts zijn huis, waarin hij woonde, in het andere
voorhof, achter de zaal, in denzelfden trant gemaakt. Ook werd voor
Farao's dochter, die Salomo gehuwd had, eene woning in den trant
9 dezer zaal gemaakt. ′ Dit alles was van kostelijken steen, gehouwen
steenen, naar vaste maat, met de zaag bearbeid, zoo binnen als buiten,
van de grondslagen tot de nok, en buiten tot het groote voorhof toe. ′
10 De grondslag was van kostelijken steen, groote steenen, van tien el
11 en van acht el; ′ en daarboven was het kostelijke steen, gehouwen
12 steenen, naar vaste maat, en cederhout. ′ En daaromheen was het groote
voorhof met drie rijen gehouwen steenen en eene rij cederen balken,
evenals aan het binnenste voorhof van het huis van Jahwe en aan
het voorhof van het paleis waren.
13, 14 Koning Salomo nu ontbood Hirom uit Tyrus. ′ Deze was de zoon
eener weduwvrouw, uit den stam Naftali, en zijn vader was een Tyriër;
hij was koperslager en was vol wijsheid, doorzicht en bekwaamheid,
om iederen arbeid in koper te verrichten. Hij kwam bij koning Salomo
15 en voerde al zijne werken uit. ′ Hij goot de twee zuilen voor het por-
taal des tempels, van koper. Achttien el was de eene zuil hoog, en
eene lijn van twaalf el omspande haar, en de dikte der zuil was vier
16 vingers, hol; evenzoo de tweede zuil. ′ Verder maakte hij twee kapi-
teelen, om ze op den top der zuilen te zetten, uit brons gegoten.
Vijf el was de hoogte van het eene kapiteel, en vijf el was de hoogte
17 van het tweede. ′ Ook maakte hij de twee vlechtwerken, om de kapi-
teelen die op den top der zuilen waren te bedekken, vlechtwerk voor
18 het eene kapiteel en vlechtwerk voor het tweede. ′ Nog maakte hij de

Vs. 15—18, 21. 2 Kron. III : 15—17.

8. *het andere voorhof,* het ommuurde plein waarop het paleis lag; zie op vs. 6 en 12. — *de zaal.* Waarschijnlijk is de troonzaal bedoeld. Dat hier elke beschrijving ophoudt, is wel hieraan te wijten dat de toegang tot dat *andere voorhof* en tot 's konings huis en vrouwentimmer niet openstond; zoodat ze onbekend waren en de verhaler zich daarvan met eene algemeenheid moest afmaken. — *Ook — gemaakt.* Zie III : 1. De Egyptische prinses had, als zijne voornaamste gemalin, eene afzonderlijke woning.

9. *zoo binnen als buiten.* Met *binnen* worden de muren van de gebouwen, met *buiten* wordt beide keeren in dit vers de vloer van het plein rondom het paleis bedoeld. — *nok,* onzekere vertaling. — *het groote voorhof.* Zie op vs. 12.

10. *van tien el en van acht el,* lang en naar verhouding breed en hoog.

11. *daarboven,* boven den grond, op de grondslagen, dus de zichtbare muren. — *cederhout,* het beschot van de wanden, de zolderingen en de balken van het dak.

12. *het groote voorhof.* Daar de tempel in de eerste plaats het heiligdom des konings was, maakte hij deel uit van den grooten koningsburg en werd door de lijfwacht bewaakt, 2 Kon. XI : 5—16. Een muur omsloot dus de gansche ruimte (het groote voorhof), waarin èn de tempel èn het paleis, elk met een eigen voorhof, lagen. Eene der tempelpoorten, waarschijnlijk aan de zuidzijde, heette „de Konings-poort", 2 Kon. XVI : 18; verg. op 1 Kron. IX : 18. Hoe men later zich aan die inrichting ergerde leert Ezech. XLIII : 8. — *het binnenste voorhof.* Zie op VI : 36. — *het voorhof,* volg. verb. t.; Hebr. t. *het voorportaal.* Bedoeld wordt „het andere voorhof" van vs. 8.

13. In 2 Kron. II is deze Hirom het voornaamste onderwerp der briefwisseling (vs. 3—10 en 11—16) tusschen Salomo en den koning van Tyrus (vs. 7, 13). — *Hirom.* Aldus wordt de naam nauwkeurig gespeld vs. 40; hier, vs. 40 en 45 heet hij *Hiram*; 2 Kron. IV : 11 *Huram*; verg. op V : 1 en 2 Kron. II : 13.

14. *Naftali.* 2 Kron. II : 14 heet Hiroms moeder eene Danietische. De stad Dan lag in het stamgebied van Naftali; maar zie op 2 Kron. II : 14. — *koper,* of *brons.* Zie op Gen. IV : 22.

15—22. Het bericht betreffende de twee koperen zuilen is in den Hebr. t. in zeer bedorven toestand tot ons gekomen; maar de Gr. vert., in verband met hetgeen wij vs. 41 v.; 2 Kon. XXV : 13—17; Jer. LII : 17—23 en 2 Kron. III : 15—17 omtrent deze pilaren lezen stelt ons in staat den tekst veelal met voldoende zekerheid te herstellen.

15. *goot,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *vormde.* — *haar — evenzoo,* ontbreekt in Hebr. t., is uit Gr. vert. en Jer. LII : 21 er weder in gebracht. — *vier vingers, hol.* De zuil was niet massief, maar hol; het brons had eene dikte van vier vingers. Zij was 9.45 M. hoog, met het kapiteel ruim 12 M., en 6.3 M. in omvang, dus bijna 2 M. in doorsnede.

17. *Ook — bedekken,* volg. Gr. vert. De laatste woorden waren bij ongeluk in vs. 18 verdwaald geraakt. Hebr. t. *vlechtwerken, maaksel van vlechtwerk, draadwerk, maaksel van guirlanden, voor de kapiteelen.* — *vlechtwerk,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. beide malen *zeven.*

granaatappelen, twee rijen bronzen granaatappelen op het eene vlecht-
werk; er waren tweehonderd granaatappels rondom het eene kapiteel;
21 en evenzoo maakte hij het aan het tweede.′ Daarna richtte hij de
zuilen op aan het voorportaal van het schip; toen hij de rechterzuil
had opgericht, noemde hij haar Jachin; toen hij de linkerzuil had
19 opgericht, noemde hij haar Boaz.′ Boven op de zuilen nu was de figuur
20 eener lelie, in het voorportaal, vier el;′ en een bovendorpel was op de
22 beide zuilen.′ Zoo was het werk van de zuilen voltooid.
23 Hij vervaardigde de zee, gegoten werk, tien el groot van den eenen
rand tot den anderen, geheel rond, vijf el hoog, en een snoer van
24 dertig el omspande haar geheel.′ Eene eierlijst was onder haren rand
en omgaf haar van rondom, eene dubbele eierlijst, te gelijk met haar
26 gegoten.′ Hare dikte was eene palm, en haar rand was in den vorm
25 van een bekerrand, een leliekelk; twee duizend vat hield zij.′ Zij stond
op twaalf runderen, drie gewend naar het noorden, drie naar het
westen, drie naar het zuiden en drie naar het oosten; al hunne achter-
deelen waren naar binnen gekeerd; en de zee was boven op hen.
27 Ook vervaardigde hij de onderstellen, tien in getal, van koper; vier
28 el was elk onderstel lang, vier el breed en drie el hoog.′ Het maaksel

Vs. 23—26. 2 Kron. IV : 1—5.

18. *granaatappelen*, Hebr. t. *zuilen*, gelijk omgekeerd in ditzelfde vers een regel lager in Hebr. t. *granaatappelen*, in plaats van *zuilen*, gelezen wordt (in de woorden, reeds in vs. 17 opgenomen). — Over den granaat zie op Num. XX : 5. — *bronzen* — *eene kapiteel*, voor een deel uit Gr. vert., voor een deel uit vs. 20*b*, voor een deel naar gissing; Hebr. t. *rondom het eene vlechtwerk, om de kapiteelen te bedekken die boven op de granaatappelen waren.* — Zie verder over de kapiteelen op vs. 41.

21. Dit vers volgt in Gr. vert. te recht op vs. 18. — *aan het voorportaal.* Waar zij stonden, vóór of in het portaal, en op welke wijze er mee verbonden, is geheel onbekend; wellicht bevatte vs. 19, 20*a* oorspronkelijk daaromtrent eenige aanwijzingen. — *Jachin*, d. i. ‚hij (Jahwe?) grondvest', of ‚bevestigt'. — *Boaz*, misschien: ‚in hem is kracht'; men kan dezen naam ook uitspreken *Baoz*, d. i. ‚met kracht'; dan vormen beide namen tezamen éen zin.

19, 20*a*. Deze verzen zijn in Hebr. t. onverstaanbaar en ook met behulp van Gr. vert. niet dan hoogst gebrekkig te herstellen. Het bovenstaande is naar Gr. vert., die daarna nog eenige onverklaarbare woorden geeft. Hebr. t. *En kapiteelen die op den top der zuilen waren, leliënwerk, in het voorportaal, vier el. En kapiteelen op de beide zuilen, ook van boven naast den buik die over het netwerk was.* Vs. 20*b* is reeds in vs. 18 grootendeels opgenomen. — *lelie*, of *lotus*, een zeer gewoon motief in de beeldhouwwerken der Egyptenaren.

22. *Zoo.* Hieraan gaat in Hebr. t. vooraf *en op den top der zuilen leliënwerk*, evenals vs. 19*a*.

23. In 2 Kron. IV : 1 wordt, tusschen de vervaardiging van de zuilen en van de zee, die van het koperen altaar, twintig el lang en breed en tien el hoog, vermeld. Hier ontbreekt die vermelding zoowel in Hebr. t. als in Gr. vert. Toch moet er volgens VIII : 22, 64; IX : 25; 2 Kon. XVI : 14 v. oorspronkelijk sprake van geweest zijn. Trouwens, het altaar was het voornaamste van al wat in en bij den tempel werd gevonden. De oorzaak van het verloren gaan van het bericht is niet met zekerheid aan te wijzen. Wellicht heeft dezelfde hand die VIII : 4 den tabernakel en zijne heilige gereedschappen inlaschte het geschrapt, om met het denkbeeldige altaar des tabernakels den tempel te beschenken. — *de zee.* Aldus werd het koperen vat om zijn grooten omvang genoemd; 2 Kon. XXV : 15 *de koperen* (bronzen) *zee.* — *tien* — *anderen*, in doorsnede derhalve, zoo wijd mogelijk genomen, 5.25 M. Al deze maten zijn genomen van buiten. — *dertig.* Gr. vert. *drie en dertig.*

24. *Eene eierlijst.* Zie op VI : 18. — *van rondom.* In Hebr. t. staat nog *tien el, van alle kanten de zee omgevende.* Dit ontbreekt te recht in de Gr. vert. — *een dubbele* — *gegoten*, letterlijk *twee rijen de kolokwinten, gegoten bij hare gieting*, namelijk bij het gieten van de zee zelve.

26. Met Gr. vert. te lezen vóor vs. 25. Eerst wordt de vorm van het groote vat, daarna zijn voetstuk vermeld. De omzetting in Hebr. t. is waarschijnlijk geschied naar 2 Kron. IV : 3—5; zie aldaar op vs. 3. — *palm*, een zesde van de Hebreeuwsche el. — *een leliekelk.* Zie op vs. 19, 20*a*. De rand was dus een weinig naar buiten omgebogen. — *twee duizend vat.* Bijna 80.000 liter.

25. *runderen.* Volg. 2 Kon. XVI : 17 waren ook deze van brons. — *en de zee was boven op hen.* Zoo Gr. vert.; Hebr. t. plaatst deze woorden vóor *en al hunne achterdeelen.*

27—39. De beschrijving van de tien waterwagens is zeer onduidelijk, deels door het gebruik van kunstwoorden welke wij niet meer verstaan, deels doordien de tekst even bedorven is als die van vs. 15—22, terwijl ons hier de hulpmiddelen ontbreken om dien te herstellen.

27. *onderstellen.* Zooveel als rolwagens. Zij bestonden uit een gemakkelijk naar alle zijden te bewegen onderstel, met drager, waarop een waterbekken rustte, volgens 2 Kron. IV : 6 om het vleesch voor het brandoffer in af te spoelen.

28. *tusschen de sporten.* Het is niet duidelijk welk gedeelte van den wagen hiermede bedoeld wordt; volgens sommigen de treden van trappen waarmee men klom naar het bekken dat op het onderstel stond.

nu van het onderstel was aldus: zij hadden lijsten, alsmede lijsten
29 tusschen de sporten. ′ En op de lijsten tusschen de sporten waren
leeuwen, runderen en cherubs; en op de sporten was een voetstuk
van boven; en onder de leeuwen en runderen waren afhangende
30*a* festoenen. ′ Ieder onderstel had vier koperen raderen en koperen assen. ′
32 De vier raderen waren onder de lijsten; en de handvatsels der raderen
waren in het onderstel; en de hoogte van elk rad was anderhalf el. ′
33 Het maaksel der raderen was als het maaksel van een wagenwiel;
34 hunne handvatsels, velgen, spaken en naven, alles was gegoten. ′ En
vier schouderstukken waren aan de vier hoeken van elk onderstel;
35 uit het onderstel kwamen zijne schouderstukken. ′ Boven aan het
onderstel was een soort van voetstuk, anderhalf el hoog, geheel rond;
en boven op het onderstel waren zijne handvatsels, en zijne lijsten
36 waren er aan vast. ′ En hij graveerde op de bladen zijner handvatsels
en op zijne lijsten cherubs, leeuwen en palmen, en tegenover elk daar-
30*b* van festoenen rondom. ′ En zijne vier voeten, daaraan waren schouder-
stukken; onder het bekken waren de schouderstukken gegoten, tegenover
31 elk daarvan festoenen. ′ En zijn mond was binnen de schouderstukken,
naar boven drie el; en zijn mond was rond; en ook op zijn mond was
37 snijwerk; maar hunne lijsten waren vierkant, niet rond. ′ Aldus maakte
hij de tien onderstellen: éen gietsel, éene maat, éene gestalte hadden
38 zij alle. ′ Verder maakte hij tien koperen bekkens; veertig vat hield
ieder bekken; vier el was ieder bekken; éen bekken op elk van de
39 tien onderstellen. ′ En hij plaatste vijf onderstellen aan de zuidzijde
des tempels en vijf aan de noordzijde des tempels, terwijl hij de zee
ter zuidzijde des tempels plaatste, naar het zuidoosten.
40 Nog vervaardigde Hirom de potten, schoppen en offerschalen. Zoo
voltooide Hirom al het werk dat hij voor koning Salomo in den
41 tempel van Jahwe verrichtte: ′ twee zuilen, met twee bolvormige
kapiteelen boven op de zuilen, twee vlechtwerken, om de beide bol-
42 vormige kapiteelen boven op de zuilen te bedekken, ′ en vierhonderd
granaatappels aan de beide vlechtwerken: twee rijen granaatappels aan

Vs. 38*a*, 39. 2 Kron. IV : 6*a*, 10. — Vs. 40—51. 2 Kron. IV : 11—V : 1.

29. *leeuwen* — *cherubs*, gegoten of gedreven sieraad. — *een voetstuk*, waarop de bekkens rustten; zie vs. 31, 35. Anderen *evenzoo*.

32. Het schijnt dat vs. 30*b*, 31 na vs. 36 behoort. — *handvatsels*, grepen. Naar het schijnt, waren de assen der voor- en achterwielen niet door een boom aaneenverbonden, maar zat de as van elk wiel afzonderlijk door eene greep aan het geheel vast.

34. *schouderstukken*, naar het schijnt, dragers in den vorm van een schouder.

35. *een soort* — *ander*. Deze woorden zijn uit vs. 31 van Hebr. t., waarheen zij verdwaald waren, hierheen teruggebracht; in het vervolg moesten, om een dragelijken zin te verkrijgen, eenige letters worden veranderd. — *handvatsels* — *vast*. Het gelukt niet, ons uit deze opgaven eene eenigszins aanschouwelijke voorstelling te vormen.

36. Dit vers geeft geen zin, noch in den Hebr. t., noch in de Gr. vert. Naar gissing zijn eenige letters veranderd of omgezet.

30*b*. Ook dit vers is onverstaanbaar, behalve alleen de woorden in het midden. De schouderstukken dienden om het bekken te doen vaststaan.

31. *zijn mond*, kan beteekenen de opening van het voetstuk, of de opening waarin het bekken paste. — *de schouderstukken*. Hebr. t. *het kapiteel*. — *drie*, naar gissing ingevoegd.

38. *vier el*, in omtrek.

39. *naar het zuidoosten*, dus iets meer vooruit dan de onderstellen, tusschen voorportaal en altaar.

40. *potten*. Zoo Gr. vert., in overeenstemming met vs. 45; 2 Kron. IV : 11; verg. 2 Kon. XXV : 14; Jer. LII : 18; Hebr. t., door eene onbeduidende verschrijving, *bekkens*. — *schoppen*, om de asch van het altaar te verwijderen. — *offerschalen*, om het bloed in op te vangen dat gesprengd moest worden, en om olie, wijn of water te plengen.

41. *bolvormige*, letterlijk *kogels van de*. Wij maken hieruit op, dat de boven (vs. 16—18) beschreven kapiteelen in hoofdzaak bestonden uit een, wellicht boven en onder afgeplatten, kogel. Maar de vertaling van het Hebreeuwsche woord voor *bol* of *kogel* is onzeker.

42. *op de beide*. Zoo Gr. vert.; Hebr. t. *op de oppervlakte der*.

ieder vlechtwerk, om de beide bolvormige kapiteelen op de beide
43 zuilen te bedekken; ' tien onderstellen, en tien bekkens op de onder-
44, 45 stellen; ' de eene zee, en twaalf runderen onder de zee; ' de potten,
de schoppen en de schalen; al deze voorwerpen die Hirom voor koning
Salomo aan den tempel van Jahwe maakte waren van gepolijst koper; '
47 vanwege de overgroote menigte werd het gewicht van het koper niet
46 nagegaan; ' in de Jordaanstreek goot hij ze, in leemen vormen, tusschen
Sukkoth en Sarethan.
48 Toen plaatste koning Salomo in het huis van Jahwe al de voor-
werpen die hij vervaardigd had: het gouden altaar, en de gouden tafel
49 waarop het toonbrood lag; ' de luchters van gedegen goud, vijf rechts
en vijf links, vóor het koor; de gouden kelken, lampen en snuiters; '
50 de schalen, messen, offerschalen, schotels, komforen, van gedegen goud;
en het gouden beslag aan de deuren van het binnenste des tempels,
het allerheiligste, en aan de dubbele tempeldeur, aan het schip.
51 Toen nu de gansche arbeid gereed was dien koning Salomo had
verricht aan den tempel van Jahwe, bracht Salomo de wijgeschenken
van zijn vader David, het zilver en het goud en de vaten, en legde
ze in de schatkamers van den tempel van Jahwe.

45. *voorwerpen.* Het Hebreeuwsche woord beteekent: ‚vaten, gereedschappen, tuig'. — *koper*, brons. Zie op vs. 14.

47. Dit vers moet, naar Gr. vert., terstond op vs. 45 volgen. In Hebr. t. luidt de aanhef *Toen plaatste Salomo al de voorwerpen.* Zie op vs. 48.

46. *hij*, Hirom, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de koning.* — *in leemen vormen*, letterlijk *in dichte* (of *vaste*) *aarde.* De leem of klei, voor zulk een arbeid vereischt, werd slechts in enkele deelen des lands aangetroffen. — *Sukkoth*, op den oostelijken Jordaanoever; zie op Gen. XXXIII : 17. — *Sarethan*, (zie op Joz. III : 16) aan deze zijde van den Jordaan, vlak tegenover Sukkoth. De plaats om te gieten lag tusschen beide steden, op den westelijken oever, daar de oostelijke hier geen genoegzame ruimte aanbiedt.

48—50. Een toevoegsel van den jongsten bewerker van *Koningen*, tot verheerlijking van den tempel. Zie inl. op V—VII.

48. *Toen plaatste koning.* Aldus Gr. vert.; Hebr. t. *Toen maakte*, eene onjuiste lezing, door de wanorde in vs. 47 veroorzaakt (zie boven). — *hij vervaardigd had*, uit Gr. vert. ingevoegd. — *het gouden altaar.* Bedoeld wordt een reukaltaar in het schip van den tempel. Zulk een altaar is echter eerst vele eeuwen later in den tweeden tempel geplaatst. In Salomo's tijd, en lang daarna, werd nog geen wierook bij den eeredienst gebruikt. Zie ook op VI : 20. — *de gouden tafel.* Volgens VI : 20 was zij van cederhout. Reeds ten tijde van Saul (1 Sam. XXI : 4—6) is van toonbrood sprake. De schrijver van *Kronieken* maakt (1 Kron. XXVIII : 16; 2 Kron. IV : 8, 19) van (tien) tafels gewag.

49. *kelken*, het bovenste gedeelte van den luchter. — *lampen*, die in de kelken stonden. — *snuiters*, lampescharen, of tangen om de pit van de lamp op te halen.

50. *messen*, letterlijk *knijpers*, om het offervleesch mede te behandelen. — Volgens vs. 40 en 2 Kon. XXV : 14 waren vele der hier opgenoemde voorwerpen niet van goud, maar van koper. Jer. LII : 18 v. vermeldt beide soorten. — *het gouden beslag*, onzekere lezing en vertaling. — *en*, ingevoegd uit 2 Kron. IV : 22 en Gr. en andere vertt.

51. *wijgeschenken*, wat David van veroverden buit en ontvangen geschenken aan Jahwe geheiligd had, 2 Sam. VIII : 7—12. — *schatkamers.* Waar wij deze te zoeken hebben, is onzeker; waarschijnlijk hier of daar in den ombouw des tempels.

HOOFDSTUK VIII : 1—IX : 9.

De inwijding des tempels. — Salomo brengt, in plechtigen optocht, de ark van Jahwe in het koor van den tempel; waarop Jahwe de nieuwe woning betrekt (VIII : 1—11). Salomo merkt dit verheugd op (12 v.). Hij begroet het volk en looft Jahwe voor de vervulling van zijn woord (14—21). Daarna spreekt hij het inwijdingsgebed uit (22—53), beginnende met de erkenning van Gods trouw en de bede om volkomen verwezenlijking zijner beloften (22—26). De oneindig Verhevene luistere naar de gebeden die in den tempel zullen opgezonden worden (27—30): in geval van eedafneming (31 v.), van tegenspoed in den krijg (33 v.), van droogte (35 v.), van andere natuurrampen (37—40); ook naar den godvruchtigen vreemdeling luistere hij hier (41—43); hij schenke aan Israël, als het, op verren afstand, in de richting van den tempel bidt, de overwinning in den krijg (44 v.) en in ballingschap erbarming bij de onderdrukkers (46—51). Besluit van het gebed (52 v.). Salomo zegent het volk (54—61); waarna zeer overvloedig geofferd en vroolijk feest gevierd wordt (62—66). Nieuwe

verschijning aan Salomo van Jahwe, die hem, bij volharding in het goede, alles heerlijks belooft, maar, bij ontrouw, met voorbeeldige straf, diepe vernedering des volks en verwoesting van den tempel, bedreigt (IX : 1—9).

Het is niet wel mogelijk, in dit verhaal een geschiedkundig bestanddeel te ontdekken. Wel is de ark van Jahwe naar den tempel overgebracht en deze feestelijk ingewijd; doch van de oude overlevering die hieromtrent zal hebben bestaan is in dit hoofdstuk geen spoor te vinden. Onze verhaler beschouwt den tempel als het eenige wettige heiligdom des volks en legt aan Salomo de zuiverste begrippen omtrent Jahwe in den mond (zie op vs. 27; verder vs. 41—43, 60 enz.). Eerst na een bestaan van drie en eene halve eeuw, en toen nog met moeite en geweld, heeft de Jeruzalemsche tempel zich zulk een aanzien veroverd als hij hier bezit. M. a. w. dit verhaal van de inwijding is onder den invloed van *Deuteronomium* vervaardigd (zie b. v. VIII : 51, 61; ook op VIII : 9 en 56); al de voorbeelden vs. 35—51 zijn aan Deut. XXVIII ontleend; het dagteekent dus op zijn vroegst uit den tijd na de eerste wegvoering (zie op VIII : 34). Het antwoord van Jahwe, IX : 3—9, eene navolging, maar met scherpe bedreiging, van III : 5—15, en evenals het voorafgaande in den geest van *Deuteronomium* geschreven, kan eerst na de verwoesting van stad en tempel zijn opgesteld.

In nog later tijd is dit verhaal omgewerkt in den geest van het Wetboek van Ezra. Toen werd bij de overbrenging van de ark die van den tabernakel en zijne gereedschappen gevoegd, en meer van dergelijken aard (zie op VIII : 4, 6, 7—9 en 65). Ook het bidden in de richting van den tempel (zie op vs. 44 en 48; verg. op vs. 50) verplaatst ons in de eeuwen na den val van Jeruzalem. Uit vergelijking met de Gr. vert. blijkt dat die omwerking meer dan eens geschied is; maar het is ons niet altoos mogelijk, den oudsten tekst terug te vinden (zie vooral op VIII : 1—4, 12 v. en 65).

VIII : 1 Toen vergaderde Salomo de oudsten van Israël en al de stamhoofden,
de familievorsten der Israëlieten, bij koning Salomo te Jeruzalem, om
de ark des verbonds van Jahwe uit de Davidstad, dat is Sion, op te
2 voeren.′ Zoo vergaderden bij koning Salomo alle mannen van Israël
3 op het feest in de maand Ethanim, dat is de zevende maand.′ Toen
al de oudsten van Israël gekomen waren, namen de priesters de ark
4 op′ en voerden de ark van Jahwe opwaarts, benevens de tent der
samenkomst en al de heilige voorwerpen die in de tent waren; de
5 priesters en de Levieten voerden ze op.′ Koning Salomo nu, en met
hem de gansche gemeente van Israël die bij hem waren samengekomen,
gingen voor de ark uit, zooveel schapen en runderen offerende dat zij
6 wegens de menigte niet te tellen of te berekenen waren.′ Hierop brachten
de priesters de ark des verbonds van Jahwe op hare plaats, in het
koor des tempels, het allerheiligste, onder de vleugels der cherubs.′

Vs. 1—10*a*. 2 Kron. V : 2—11*a*.

1—4. In Gr. vert. begint dit hoofdstuk aldus *Toen Salomo den bouw van den Jahwetempel en van zijn paleis na twintig jaar had voltooid*; verg. IX : 1, 10. Hoewel het niet vaststaat dat deze woorden oorspronkelijk in Hebr. t. behooren, mag men toch aannemen dat de inwijding van den tempel, die het koninklijk heiligdom was en bij het paleis behoorde, eerst na de voltooiing van dit laatste is geschied (zie op VII : 1 en 12). Verder luiden in Gr. vert. deze verzen aldus *toen vergaderde koning Salomo al de oudsten van Israël op Sion, om de ark des verbonds van Jahwe uit de Davidstad, dat is Sion, te voeren, in de maand Athanim* (in het Hebreeuwsch *Ethanim*). *De priesters droegen de ark en den tabernakel en de heilige gereedschappen die in den tabernakel waren.* Veel korter dus dan Hebr. t., die blijkbaar in later tijd omgewerkt en uitgebreid is; de oudste vorm is niet met voldoende zekerheid te herstellen. Hetzelfde geldt, maar in minder mate, van vs. 5.

1. *Toen.* In de zevende maand van het twintigste jaar, vs. 2. — *dat is Sion.* Zie op 2 Sam. V : 7.

2. *het feest in de maand Ethanim* (later Tisri, ongeveer onze October; zie op Exod. XII : 2), het herfstfeest, het oudste en grootste der Israëlietische hoogtijden, later het loofhuttenfeest genoemd. Zie op Richt. XXI : 19.

4. *de ark van Jahwe.* Dit is de oudste benaming; zie op vs. 9. — *benevens — waren.* Jonger bijvoegsel. Eeuwen lang na den Salomonischen tempelbouw, en zelfs ten tijde der opstelling van dit reeds vrij jong verhaal der tempelwijding, dacht nog niemand aan den zoogenaamden tabernakel, die volgens Exod. XXVI in Mozes' tijd vervaardigd was. Het schijnt dat de overwerker dien tabernakel met de tent door David voor de ark op den Sion gespannen vereenzelvigde. — *de priesters en de Levieten.* Eene onderscheiding die eerst in de vijfde eeuw gemaakt is; vs. 3 en 6 is te recht alleen van *de priesters* sprake. Zie ook op 2 Kron. V : 4 en 5.

5. Verg. 2 Sam. VI : 12—15. — *gingen ... uit,* duidelijkheidshalve ingevoegd; terwijl een woord *met hem* volg. Gr. vert. en 2 Kron. V : 6 is weggelaten.

6. *het allerheiligste,* verklarend bijvoegsel bij den ouden naam *het koor.*

7 Want de cherubs spreidden hunne vleugels uit naar de plaats van de
ark, en de cherubs bedekten de ark en hare draagstokken van boven. ′
8 De draagstokken nu staken uit; zoodat men in het heilige de uit-
einden der stokken zien kon voor aan het koor; maar daarbuiten kon
9 men ze niet zien. Zij zijn daar tot heden toe. ′ In de ark was niets
dan de twee steenen tafelen die Mozes op den Horeb daarin gelegd
had, de tafelen van het verbond dat Jahwe met de Israëlieten gesloten
10 had, toen zij uit Egypteland uittrokken. ′ Toen de priesters uit het
11 heilige gingen, vervulde de wolk het huis van Jahwe, ′ en de priesters
konden vanwege de wolk niet blijven staan om hun dienstwerk te
verrichten; want de heerlijkheid van Jahwe vervulde den tempel.

12 Toen sprak Salomo over den tempel, zoodra hij den bouw voltooid had:

De zon heeft Jahwe aan den hemel geplaatst,
en hij zeide, in het duister te willen wonen;
13 en ik heb u eene verhevene woning gebouwd,
eene duurzame verblijfplaats voor u.

Is het niet geschreven in het Boek des Rechtschapenen?

14 Nu wendde de koning zijn gelaat om en zegende de gansche ver-
gadering van Israëlieten, terwijl de gansche vergadering Israëls stond, ′
15 en hij zeide: Geloofd zij Jahwe, Israëls god, wiens hand heeft vol-
16 bracht wat zijn mond tot mijn vader David gesproken heeft: ′ Sedert
ik mijn volk Israël uit Egypte heb uitgeleid heb ik geen stad uit al
de stammen Israëls uitverkoren om daar een huis te bouwen, opdat
mijn naam aldaar zou zijn; doch ik heb David uitverkoren tot heer-
17 scher over mijn volk Israël. ′ Toen het nu in het hart van mijn vader
David was een huis voor den naam van Jahwe, Israëls god, te bouwen, ′

Vs. 10*b*—21. 2 Kron. V : 13*b*—VI : 11.

7—9. Een invoegsel, of liever twee (vs. 7 v., 9), uit later tijd. Vs. 10 sloot zich oorspronkelijk terstond bij vs. 6 aan. Ook is de benaming *het heilige* (vs. 8) zeer jong: vóor de vijfde eeuw heet het voorvertrek des tempels „het schip”.

7. *bedekten,* of *beschermden.* De cherubs waren, om zoo te zeggen, wachters over de ark; verg. op Gen. III : 24.

8. *in het heilige,* letterlijk *uit het heilige.* Iemand die in het heilige (zie op vs. 7—9) was kon ze zien; maar *daarbuiten,* in het voorportaal, zag men die uiteinden niet meer.

9. De voorstelling dat de ark de bewaarplaats van de steenen tafelen was komt het eerst Deut. X : 5 voor; zie verder Exod. XXV : 21; XL : 20 en, over de ware beteekenis der ark, op 1 Sam. IV : 3. — *de tafelen des verbonds,* uit de Gr. vert. ingevoegd.

10 v. *het heilige.* Invoegsel van den overwerker. Zie op vs. 7—9. — Na de ark in het koor te hebben nedergezet, traden de priesters weder naar buiten. Op dit oogenblik daalde *de wolk,* waarin Jahwe is, het zichtbaar teeken zijner tegenwoordigheid, neder en vervulde den tempel: als betrok hij voor aller oog deze zijne nieuwe woning. Verg. Exod. XIII : 21 v.; XXXIII : 9; XL : 34 v.; Ezech. XLIII : 2, 4, 5. — *de heerlijkheid van Jahwe.* Zie op Exod. XVI : 10.

12 v. Hebr. t. heeft in plaats hiervan alleen *Toen sprak Salomo: Jahwe heeft gezegd, in het duister te willen wonen. Gebouwd heb ik voor u eene verhevene woning, eene duurzame verblijfplaats voor u.* En ongeveer zóo las de schrijver van *Kronieken* in het handschrift dat hij gebruikte. In pl. v. *ik heb gebouwd* vond hij de juistere lezing *en ik heb gebouwd* of *zoo heb ik gebouwd.* Zie 2 Kron. VI : 1 v. Gelijk wij de verzen opnamen staan ze in Gr. vert., evenwel niet hier, maar achter vs. 53, en blijkbaar uit een slordig handschrift vertaald. De verwijzing naar *het Boek des Rechtschapenen* (waarover zie op Joz. X : 12*b*, 13) maakt het meer dan waarschijnlijk dat ze echt zijn; maar de lezing van *Rechtschapenen* is niet zeker. — Wat de dichter van deze regels bedoeld heeft met *hij zeide, in het duister te willen wonen,* weten wij niet. Hij die ze hier invoegde doelde zeker op de wolk die, volg. vs. 10 v., den tempel vervulde; zoodat door dit wonderteeken het bouwen van een duurzaam verblijf voor Jahwe bleek gelukt te zijn. Verg. Exod. XIX : 9*a*; XX : 21; Deut. IV : 11; V : 22; Job XXII : 13; Ps. XCVII : 2. — *eene duurzame verblijfplaats voor u.* Tot dusver had Jahwe (de ark) verschillende, laatstelijk louter tijdelijke, verblijfplaatsen gehad: deze tempel zou tot in de verste toekomst zijne woning zijn.

15. *wiens — gesproken heeft,* letterlijk *die gesproken heeft met zijn mond met mijn vader David en het met zijne hand heeft vervuld.*

16. Zie op 2 Kron. VI : 5 v.

17. Verg. 2 Sam. VII : 1 v.

18 heeft Jahwe tot mijn vader David gezegd: Dat het in uw hart was
voor mijnen naam een huis te bouwen — het was goed van u dat
19 het in uw hart was.′ Doch niet gij zult het huis bouwen, maar uw
zoon, een die uit u zal voortkomen, die zal voor mijnen naam het
20 huis bouwen.′ Nu heeft Jahwe het woord gestand gedaan dat hij ge-
sproken heeft; want ik ben mijn vader David opgevolgd en heb mij gezet
op den troon van Israël, zooals Jahwe gesproken heeft; ook heb ik
21 het huis gebouwd voor den naam van Jahwe, Israëls god,′ en daarin
eene plaats bereid voor de ark, waarin het verbond van Jahwe is,
dat hij met onze vaderen gesloten heeft toen hij hen uitleidde uit
Egypteland.
22 Toen ging Salomo vóor het altaar van Jahwe staan, ten aanschouwen
van de gansche vergadering van Israël, breidde zijne handen uit naar
23 den hemel′ en zeide: Jahwe, god van Israël, er is geen god gelijk
gij, boven in den hemel noch beneden op de aarde; die het verbond
en de goedertierenheid houdt jegens uwe knechten die van ganscher
24 harte voor uw aangezicht wandelen;′ die jegens mijn vader David,
uwen knecht, wat gij tot hem hebt gesproken zijt nagekomen: met
uwen mond hebt gij het gesproken, met uwe hand hebt gij het, zooals
25 ten huidigen dage blijkt, volbracht.′ Kom dan na, Jahwe, god van
Israël, jegens mijn vader David, uwen knecht, wat gij tot hem ge-
sproken hebt: Nooit zal het u voor mijn aangezicht ontbreken aan een
afstammeling die op den troon van Israël zetelt; indien slechts uwe
zonen acht geven op hunnen weg, om voor mijn aangezicht te wan-
26 delen, gelijk gij voor mijn aangezicht gewandeld hebt.′ Nu dan, Jahwe,
god van Israël, worde toch het woord bewaarheid dat gij tot mijn
vader David, uwen knecht, gesproken hebt.
27 Want zou God werkelijk op aarde wonen? Zie, de hemel, zelfs de
hoogste hemel, kan u niet bevatten; laat staan dan dit huis dat ik
28 gebouwd heb.′ Wend u dan tot het gebed en de smeeking van uwen
knecht, Jahwe, mijn god, om te hooren naar den kreet en het gebed
29 die uw knecht heden voor u uitstort:′ dat uwe oogen nacht en dag
geopend mogen zijn over dit huis, over de plaats waarvan gij gezegd
hebt: Mijn naam zal aldaar zijn — zoodat gij hoort naar het gebed
30 dat uw knecht te dezer plaatse bidden zal,′ en luistert naar de smee-
king van uw knecht en van uw volk Israël die zij te dezer plaatse

Vs. 22. 2 Kron. VI:12. — Vs. 23—50*a*. 2 Kron. VI:14—39.

18 v. Zie 2 Sam. VII:13.
19. *uit u,* letterlijk *uit uwe lenden.* — *den tempel.* De schrijver laat Salomo spreken alsof de Jahwe-tempel op den Sion de eerste was; verg. Inl.
21. *waarin — is,* namelijk de opteekening er van op de steenen tafelen; zie vs. 9.
22. Uit vs. 54 vernemen wij dat hij knielend gebeden heeft. — *breidde zijne handen uit.* Onze gewoonte van handen vouwen bij het gebed is van oud-Germaanschen oorsprong; de Israëlieten en oude Christenen hieven de handen omhoog, meestal de vlakke hand naar boven, als om de gaven des hemels te ontvangen; verg. Exod. IX:29; Ps. XLIV:21; CXLIII:6; Jez. I:15.
23. *het verbond,* dat gesloten, *en de goedertierenheid,* die beloofd is. Zie Deut. VII:9; Dan. IX:4.
24—26. Met de belofte die thans in vervulling is overgegaan (vs. 24) wordt de verkiezing van Jeruzalem tot middelpunt der Jahwevereering bedoeld; zie vs. 16. Hieruit vloeit dan vanzelf de bede voort (vs. 25 v.) dat Jahwe ook de beloften die in de toekomst hare vervulling wachten gestand zal doen.
25. Verg. op II:4.
26. *Jahwe,* ingevoegd volg. Gr., Lat. en Syr. vertt.
27. Verg. 2 Kron. II:6; Jez. LXVI:1; Jer. XXIII:24. — Hier begint het eigenlijke inwijdingsgebed, dat tot vs. 53 in éenen adem voortgaat. Den overgang vormt het redengevend *Want.* Immers is de verhevenheid en grootheid van Jahwe de reden waarom Salomo met aandrang vragen en met vertrouwen verwachten kan. — *op aarde.* In Gr. vert. en 2 Kron. VI:18 wordt hier nog voorgevoegd *bij de menschen.* — *Zelfs de hoogste hemel,* letterlijk *en de hemel der hemelen.* Zie op Deut. X:14.
30. Tot dusver was alleen van de gebeden des konings, in het vervolg is ook van die des volks sprake. — *in,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *naar.*

zullen bidden. Ja, gij zult in den hemel, uwe woonplaats, hooren, en
als gij het hoort, vergiffenis schenken.
31 Ingeval iemand tegen zijn naaste misdoet, en deze hem een eed
oplegt, om hem te doen zweren, en hij tot een eed vóor uw altaar
32 in dit huis komt; ′ wil gij dan in den hemel hooren en metterdaad
uwe knechten richten, den schuldige als schuldige behandelen, door
zijn wandel op zijn eigen hoofd te doen nederkomen, en den recht-
schapene in het gelijk stellen, door hem te bejegenen naar zijne recht-
schapenheid.
33 Wanneer uw volk Israël verslagen wordt door een vijand, omdat
zij tegen u zondigden, maar zij keeren tot u weder, belijden uwen
34 naam en bidden en smeeken tot u in dit huis; ′ wil gij dan in den
hemel hooren en de zonde van uw volk Israël vergeven, en hen doen
terugkeeren naar den bodem dien gij hunnen vaderen gegeven hebt.
35 Wanneer de hemel toegesloten blijft en er geen regen is, omdat
zij tegen u zondigden, maar zij bidden te dezer plaatse, belijden uwen
naam en bekeeren zich van hunne zonde, daar gij hen vernedert; ′
36 wil gij dan in den hemel hooren en de zonde uwer knechten en uws
volks Israël vergeven, daar gij hun den goeden weg wijst, dien zij
moeten betreden; en geef regen over uw land, dat gij aan uw volk
ten erve gegeven hebt.
37 Als er hongersnood in het land is, als er pest is, als er brandkoren
of honigdauw, sprinkhaan of kever is; als zijn vijand hem benauwt
38 in eene zijner steden; bij welke plaag of ziekte ook; ′ wil gij dan elk
gebed en elke smeeking van alle menschen onder geheel uw volk
Israël, als zij ieder de plaag zijns harten erkennen en hunne handen
39 uitbreiden bij dit huis; ′ wil gij dan in den hemel, uwe woonplaats,
hooren en vergeven en handelen, en ieder geven naar geheel zijn
wandel, zooals gij zijn hart kent; want gij alleen kent het hart aller
40 menschenkinderen; ′ opdat zij u vreezen al de dagen die zij leven op
den bodem dien gij onzen vaderen gegeven hebt.
41 Ook naar den buitenlander, die niet tot uw volk Israël behoort maar
42 uit een ver land komt om uws naams wil; ′ want men zal hooren van
uw grooten naam, sterke hand en uitgestrekten arm; als hij komt en
43 bidt bij dit huis; ′ wil gij dan in den hemel, uwe woonplaats, hooren
en handelen naar al wat de buitenlander tot u roepen zal; opdat alle
volken der aarde uwen naam leeren kennen, zoodat zij u vreezen,

31—51. Zeven voorbeelden van goddelijke tusschenkomst of gebedsverhooring, als zoovele bewijzen van zijne tegenwoordigheid in het heiligdom.

31 v. Over den zuiveringseed zie Exod. XXII : 7—13; Lev. VI : 2—4; Num. V : 11—31. — *Ingeval — misdoet.* In de oudheid werd de beschuldigde geacht misdreven te hebben zoolang het tegendeel niet was uitgemaakt.

33. *door,* letterlijk *voor het aangezicht van,* of *vóor*; evenals Lev. XXVI : 17; Deut. XXVIII : 25. — *belijden uwen naam.* Te voren hadden zij door afgoderij of ongehoorzaamheid hunnen god metterdaad verloochend; nu erkennen zij hunne schuld en het rechtmatige der straf, alsmede Jahwe's grootheid en zijne aanspraken op hunne gehoorzaamheid.

34. *doen terugkeeren.* Dit is, naar 't schijnt, geschreven na de eerste wegvoering in ballingschap (2 Kon. XXIV : 14—16), doch daar in den tempel gebeden wordt, vóor de tweede, die van 586.

35. Verg. Lev. XXVI : 19 v.; Deut. XI : 17; XXVIII : 23 v.

36. *uwer knechten.* Hiermede worden wellicht de koningen bedoeld.

37. Zie over deze rampen Lev. XXVI : 16, 25, 26; Deut. XXVIII : 21, 22, 38—43; Joël I : 4 en de aanteekeningen op die plaatsen; verder Deut. XXVIII : 52, 59. — *eene.* Zoo Gr. vert. Hebr. t. luidt *in het land.* — *steden,* letterlijk *poorten*; verg. op Gen. XXII : 17.

38. *de plaag zijns harten,* de tuchtiging welke hij naar verdienste ontving, derhalve ook de zonde waardoor hij ze zich op den hals haalde.

40. Verg. Deut. IV : 10; XXXI : 13.

41. *om uws naams wil,* om u te vereeren.

gelijk uw volk Israël, en weten dat uw naam is uitgeroepen over dit
huis, dat ik gebouwd heb.
44 Wanneer uw volk tegen zijnen vijand ten oorlog trekt, op den weg
waarop gij hen zendt, en zij bidden tot Jahwe in de richting van de
stad die gij hebt uitverkoren, en van het huis dat ik voor uwen naam
45 heb gebouwd; ' hoor dan in den hemel hun gebed en hunne smeeking,
en doe hun recht.
46 Wanneer het tegen u zondigt — want geen mensch is er die niet
zondigt — en gij op hen vertoornd zijt en hen aan een vijand over-
47 levert, en men hen wegvoert naar een ver of nabij gelegen land; ' en
zij nemen het ter harte in het land waarheen zij zijn weggevoerd,
bekeeren zich en smeeken tot u in het land dergenen die hen wegge-
voerd hebben: Wij hebben gezondigd, slecht gehandeld, goddeloos
48 gedaan — ' en zij bekeeren zich tot u met hun gansche hart en ziel
in het land hunner vijanden die hen weggevoerd hebben, en bidden
tot u in de richting van hun land, dat gij hunnen vaderen gegeven
hebt, van de stad die gij hebt uitverkoren, en van het huis dat ik
49 voor uwen naam heb gebouwd; ' hoor dan in den hemel, uwe woon-
50 plaats, hun gebed en hunne smeeking, doe hun recht; ' vergeef uw
volk wat zij tegen u gezondigd, en al de overtredingen die zij tegen
u begaan hebben, en geef hun, erbarming te vinden bij hunne onder-
51 drukkers, dat dezen zich hunner erbarmen. ' Want uw volk en uw erve
zijn zij, die gij uit Egypte hebt gevoerd, midden uit den ijzeroven.
52 Zoo mogen uwe oogen geopend zijn voor de smeeking van uwen
knecht en voor de smeeking van uw volk Israël, om naar hen te
53 hooren, zoo dikwijls zij tot u roepen. ' Immers, gij hebt hen u ten
erve afgezonderd uit alle volken der aarde, zooals gij gesproken hebt
door uwen dienaar Mozes, toen gij onze vaderen uit Egypte uitleiddet,
heer Jahwe.
54 Zoodra Salomo zijn gebed tot Jahwe ten einde had gebracht, geheel

Vs. 52*a*. 2 Kron. VI: 40*a*.

44. *op — zendt*, in een veldtocht, op uw bevel, althans met uw goedvinden, ondernomen. — *in de richting van de stad ... en van het huis.* De gewoonte om zich bij het bidden naar Jeruzalem te keeren kon eerst opkomen nadat de tempel aldaar geruimen tijd voor het eenige wettige heiligdom, de eenige woonplaats van God op aarde, had gegolden. Wij vinden haar dan ook eerst in zeer jonge geschriften, Dan. VI: 11; 3 Ezra IV: 58. De tempel van Salomo is nooit, zooals de Mohammedanen het noemen, „kibla", dat is, het punt in welke richting het gebed der geloovigen moet worden opgezonden, geweest; dit werd eerst die van Zerubbabel. Vers 44—51 is dus een invoegsel van jonge dagteekening; verg. op vs. 48. Dit blijkt mede uit vs. 53, dat niet zou geschreven zijn indien vs. 51 reeds was voorafgegaan; na vs. 41—43 verwachten wij niets meer, vooral niet iets dat bij vs. 33 v. behoorde.

45. *doe hun recht,* schenk hun de overwinning in den strijd.

46. *want — zondigt.* Eene leerstellige opmerking, in den geest van den lateren tijd; zie Job XIV: 4; Spr. XX: 9; Pred. VII: 20. — *naar een — land.* Zoo Gr. vert. en 2 Kron. VI: 36; Hebr. t. *naar het land des vijands, ver of nabij gelegen.*

47. *Wij — gedaan.* Dit schijnt eene formule van schuldbelijdenis uit later tijd, Ps. CVI: 6; Dan. IX: 5.

48. *in de richting van hun land.* Zie op vs. 44. De bedoeling is: van Jeruzalem en den tempel; maar het voorgevoegde *van hun land* doet zien dat hier aan wegvoering naar verre streken, b. v. Babylonië, is gedacht.

50. *geef — erbarmen.* Het is niet onmogelijk dat hier wordt gedoeld op de handelwijze der Perzische koningen, Ezra VI: 14; VII: 6—28; IX: 9; Neh. II: 2—9, enz.; hoewel het woord hier door *onderdrukkers* vertaald eigenlijk aanduidt, *wie hen* in ballingschap *hadden weggevoerd*; wat de Perzen niet hadden gedaan.

51. *Want.* De bede voor de ballingen, zoo zwaar gestraft en tijdelijk verworpen, wordt aangedrongen door de herinnering aan de verkiezing en beweldadiging van Israël door Jahwe. — *midden uit den ijzeroven.* Beeld van de zwaarste verdrukking; verg. op Deut. IV: 20.

52 v. Besluit van het inwijdingsgebed. In 2 Kron. VI (waar ons vs. 50*b*, 51 mede gemist wordt) luidt het slot anders; zie aldaar vs. 40—42.

54. 2 Kron. VII: 1 lezen wij dat hemelvuur nederdaalde en de offers verteerde.

dit zijn gebed en zijne smeeking, stond hij op van voor het altaar van
Jahwe, waar hij met ten hemel uitgebreide handen op zijne knieën
55 had gelegen,' en zegende in staande houding met luider stem de
56 gansche vergadering van Israël, met deze woorden:' Geloofd zij Jahwe,
die zijn volk Israël rust heeft gegeven, naar alles wat hij heeft ge-
sproken: niet éen woord is onvervuld gebleven van al de goede woor-
57 den die hij door zijn dienaar Mozes gesproken heeft.' Jahwe, onze god,
zij met ons, gelijk hij met onze vaderen geweest is, hij verlate noch
58 verstoote ons;' opdat wij ons hart tot hem neigen, op al zijne wegen
gaan, zijne geboden, inzettingen en verordeningen onderhouden, die hij
59 onzen vaderen voorgeschreven heeft.' Zoo mogen deze mijne woorden,
die ik tot Jahwe smeekend opzond, Jahwe, onzen god, dag en nacht
bijblijven; opdat hij aan zijn knecht en zijn volk Israël geve wat hun
60 toekomt, elken dag het zijne;' opdat alle volken der aarde weten dat
61 Jahwe God is, en niemand meer.' En uw hart zij onverdeeld aan
onzen god Jahwe gewijd, om in zijne inzettingen te wandelen en zijne
geboden te onderhouden, zooals thans.
62 De koning en gansch Israël met hem brachten offers aan Jahwe.'
63 Salomo bracht als dankoffer dat hij aan Jahwe offerde twee en twintig
duizend runderen en honderd twintig duizend stuks kleinvee; zoo wijdden
64 de koning en al de Israëlieten het huis van Jahwe in.' Op dien dag
heiligde de koning het midden van het voorhof, vóor het huis van
Jahwe; want daar bracht hij het brandoffer, het meeloffer en de stukken
vet van het dankoffer; want het koperen altaar dat vóor Jahwe stond
was te klein om de brandoffers, de meeloffers en de stukken vet van
65 de dankoffers te bevatten.' Zoo vierde Salomo in dien tijd het feest,
en gansch Israël met hem, eene groote vergadering, van den weg
naar Hamath af tot de beek van Egypte toe, voor het aangezicht van
Jahwe, onzen god, in het huis dat hij gebouwd had, etende, drinkende
en zich verblijdende voor het aangezicht van Jahwe, onzen god, zeven
66 dagen lang.' En op den achtsten dag liet hij het volk gaan; en zij
zegenden den koning en gingen naar hunne tenten, verheugd en blij
gestemd om al het goede dat Jahwe zijn dienaar David en zijn volk
Israël had gedaan.
IX : 1 Toen nu Salomo gereed was met den bouw van Jahwe's huis, van
2 het paleis en van al wat hem lustte te maken,' verscheen Jahwe aan
Salomo ten tweeden male, gelijk hij hem te Gibeon verschenen was.'
3 En Jahwe zeide tot hem: Ik heb uw gebed gehoord en de smeeking

Vs. 62—IX : 9. 2 Kron. VII : 4—22.

56. Ook hier wordt blijkbaar op *Deuteronomium* gezinspeeld. Zie b. v. Deut. XII : 10 v. — *niet — heeft*. Verg. Joz. XXI : 45; XXIII : 14*b*.

63. *twee en twintig ... honderd twintig duizend*. Deze getallen zijn waarschijnlijk overdreven. Intusschen houde men in het oog dat hierin het koninklijk onthaal aan de schare begrepen was; daar van de dankoffers verreweg het grootste gedeelte aan een feestelijken maaltijd werd verbruikt.

64. *heiligde*, bestemde voor deze bijzondere gelegenheid tot offerplaats.

65. *het feest*. Zie op vs. 2. — *Hamath*. De stad Epifania aan de rivier den Orontes, de uiterste grens ten noorden, evenals *de beek van Egypte* in het zuiden. Zie op Gen. XV : 18; verder Num. XIII : 21; XXXIV : 8; Joz. XV : 4; 2 Kon. XIV : 25. — *in het huis — onzen god*, ingevoegd uit Gr. vert. — *zeven dagen*. Zóo Gr. vert.; zie Deut. XVI : 13. Hebr. t. *zeven dagen en zeven dagen, veertien dagen*. Deze bijvoeging, in strijd met het begin van vs. 66, schijnt geschied om overeenstemming te verkrijgen met 2 Kron. VII : 8—10; zie aldaar.

66. *naar hunne tenten*. Zie op Richt. VII : 8.

1. *al wat — maken*, letterlijk *al den lust van Salomo, dien het hem behaagd had te maken*. Verg. Pred. II : 4—6.

2. Zie III : 5—15.

3. *zie, ik — gebed*, uit Gr. vert. In 2 Kron. VII : 13—15 vinden wij eene beknopte samenvatting van Salomo's inwijdingsgebed, maar thans als belofte van Jahwe.

die gij tot mij opzondt; zie, ik heb gedaan naar uw gansche gebed:
ik heb dit huis, dat gij hebt gebouwd, geheiligd, om daar mijnen
naam te stellen in eeuwigheid, en mijne oogen en mijn hart zullen
4 daar zijn te allen dage.' Wat u betreft, indien gij voor mijn aange-
zicht wandelt, gelijk uw vader David heeft gedaan, met een volkomen
hart en in oprechtheid, doende naar al wat ik u geboden heb, en gij
5 mijne inzettingen en verordeningen onderhoudt;' zoo zal ik uwen
koningstroon over Israël tot in eeuwigheid bevestigen, gelijk ik tot
uwen vader David heb gezegd: Nooit zal een afstammeling van u op
6 den troon van Israël ontbreken.' Indien gijlieden en uwe zonen u ge-
heel van mij afkeert en mijne geboden en inzettingen niet onderhoudt,
die ik u heb voorgehouden, maar andere goden gaat dienen en aan-
7 bidden,' zoo zal ik Israël uitroeien uit het land dat ik hun gegeven
heb, en dit huis, dat ik aan mijnen naam heb gewijd, zal ik uit mijne
oogen wegdoen. Dan zal Israël tot een spreekwoord en een schimpnaam
8 worden bij alle volken' en dit huis een puinhoop zijn; elk die er
voorbijgaat zal zich ontzetten en sissen, en zeggen: Waarom heeft
9 Jahwe aldus gedaan aan dit land en dit huis?' En men zal zeggen:
Omdat zij Jahwe, hun god, die hunne vaderen uit Egypteland had
uitgeleid, verlaten en zich aan andere goden gehecht, die aangebeden
en gediend hebben; daarom heeft Jahwe over hen al dit kwaad gebracht.

Vs. 5. II : 4; VIII : 25.

6. *gijlieden.* Vreemd, daar alleen Salomo wordt toegesproken. Dit vergeet de schrijver van deze verzen; hij spreekt al de koningen van Juda toe, en slaat daarbij een veel dreigender toon aan dan die ons van elders, b. v. uit III : 5—15, tegenklinkt.
7. Zie op Deut. XXVIII : 37.
8 v. Verg. Deut. XXIX : 24; Jer. V : 19; XXII : 8 v.
8. *puinhoop,* verbeterde lezing. Zie Jer. XXVI : 18; Micha III : 12; Ps. LXXIX : 1. Hebr. t., door een zeer kleine verschrijving, *allerhoogste.* Verg. op 2 Kron. I : 21. — *sissen,* het geluid dat men bij groote verbazing onwillekeurig maakt, Jer. XVIII : 16; XIX : 8; L : 13; Klaagl. II : 15 enz.

HOOFDSTUK IX : 10—X : 29.

Losse berichten over Salomo's heerlijkheid, zijne hulpmiddelen en inkomsten, wijsheid en grooten rijkdom (verg. inl. op III, IV). — Zijne betrekking tot Hirom (IX : 10—14). De heerendiensten, voor zijne veelsoortige bouwwerken, aan de Kanaänieten opgelegd (15—23). De verhuizing zijner voornaamste gemalin (24). Zijne geregelde offers (25). Zijne handelsvloot (26—28). Het bezoek der koningin van Sjeba (X : 1—13). Salomo's rijke inkomsten (14 v.). Zijne gouden schilden (16 v.). Zijn troon (18—20), verdere pracht (21 v.) en roem (23—25). Zijne paarden, en de handel daarin (26—29).

Wij hebben hier weder allerlei mededeelingen door elkander, uit verschillenden tijd en van onderscheiden waarde, waarschijnlijk eerst vrij laat bijeenverzameld. Driemaal, blijkbaar uit drieërlei bron, een over het geheel betrouwbaar bericht aangaande Salomo's koopvaardijschepen (IX : 26—28; X : 11 v.; X : 22; zie de aantt.). Tweemaal, eens buiten alle verband, heet het dat het zilver niets geacht werd (X : 21, 27). Nu eens wordt de lezer ondersteld op de hoogte te zijn: zoo wijst IX : 11—14 op V—VII, en is IX : 24 niet te verstaan zonder III : 1; VII : 8; dan weder blijkt de verhaler onbekend met het vroeger gezegde (IX : 22 v.; verg. V : 13—16). De stijl is soms achteloos, de volgorde vrij verward; de Gr. vert. heeft eene andere (nl. IX : 10—14, 26—28; X : 1—22; IX : 15, 17 v., 20—22; X : 23—29), maar die volstrekt niet overal de voorkeur verdient. — Te midden van groote overdrijving, zoowel in bijzondere opgaven (X : 14) als in algemeene schildering (X : 23 v., 27), en naast eene minder juiste voorstelling (IX : 22) en eene oude volksanecdote (IX : 12 v.), treffen wij belangrijke historische mededeelingen aan (IX : 11, 14, 15, 16, 17—23; ook X : 28 v.). Over de bronnen waaruit deze geput zijn zie inl. op *Koningen.*

IX : 10 Na verloop van twintig jaren, in welke Salomo de beide gebouwen,
11 het huis van Jahwe en dat des konings, had gesticht;' waarbij Hirom,

Vs. 10 v. 2 Kron. VIII : 1 v.

de koning van Tyrus, Salomo had ondersteund met cederhout, cypres-
senhout en goud, zooveel hij maar wenschte, gaf koning Salomo aan
12 Hirom twintig steden in de landstreek Galilea. ′ Toen nu Hirom Tyrus
verliet en naar Galilea ging om de steden te bezien die Salomo hem
13 gegeven had, behaagden zij hem niet ′ en zeide hij: Wat zijn dat
voor steden, mijn broeder, die gij mij gegeven hebt! Daarom noemde
14 men ze het land Kabul tot den huidigen dag. ′ Hirom nu zond aan
den koning honderd twintig talenten goud.
15 Het was aldus gesteld met de verplichte arbeiders die koning
Salomo deed opkomen voor den bouw van het huis van Jahwe, van
zijn paleis, van het Millo, van den muur van Jeruzalem en de ver-
16 sterking van Hasor, Megiddo en Gezer. ′ Farao, de koning van Egypte,
was opgetrokken, had Gezer ingenomen, het met vuur verbrand en
de Kanaänieten die in de stad woonden gedood; daarna schonk hij
17 het aan zijne dochter, de vrouw van Salomo, als huwelijksgift. ′ Salomo
18 nu versterkte Gezer, Hoog- en Laag-Beth-horon, ′ Baälath en Tamar
19 in de Woestijn, en in het land ′ al de voorraadsteden die Salomo
had, de wagensteden, de ruitersteden, en al wat het Salomo lustte te
bouwen in Jeruzalem, op den Libanon en in het gansche gebied
20 waarover hij heerschte. ′ Al het volk dat overgebleven was van de
Hittieten, Amorieten, Perizzieten, Hiwwieten en Jebuzieten, zij die

Vs. 17—28. 2 Kron. VIII : 4—18.

11. Zie V : 6—10, 18 en IX : 14. — *twintig steden.* De vergoeding in koren en olie, V : 9—11, was dus niet voldoende geweest wegens de kostbare leveringen van Hirom. De schrijver van *Kronieken* stelt de zaak geheel anders voor; zie op 2 Kron. VIII : 2. — *Galilea.* Zoo heet in het O. T. het kleinste, noordelijk gedeelte van het gewest dat in het N. T. dien naam draagt. Het grensde aan het grondgebied van Tyrus. Zie op Joz. XX : 7.

12. *en naar Galilea ging,* ingevoegd uit Gr. vert.

13. *mijn broeder.* Zoo noemden de vorsten elkander in het vriendschappelijk verkeer. Zie XX : 32. — *Kabul.* De beteekenis van dezen naam is onbekend; ook weet men niet zeker, hoe het volk en onze schrijver dien verklaarden; wellicht ‚als niets’. Uit die afleiding of woordspeling is dan de anecdote ontstaan dat Hirom, in zijne verwachting teleurgesteld, de landstreek zoo zal hebben genoemd.

14. *honderd — goud.* Een talent goud bedroeg in onze geldswaarde ongeveer ƒ 81.000. Volgens 1 Kron. XXIX : 3—8 zou Salomo daaraan geen behoefte hebben gehad. Zie ook X : 14.

15. *Het was aldus gesteld.* Zie V : 13—18. Hoe de heerendiensten ingericht waren, of wie daarvoor geprest werden, vernemen wij eerst in vs. 20. Vooraf worden de bouwwerken waarvoor hij ze noodig had opgesomd. — *van zijn paleis — Jeruzalem.* Gr. vert. leest hier *van het paleis, van de muren van Jeruzalem, van het Millo, om de wallen* (of *open plekken*) *van de Davidstad op te trekken* (of *te ommuren*). Zie XI : 27. — *het Millo.* Zie op 2 Sam. V : 9. — *den muur van Jeruzalem.* Verg. III : 1. — *de versterking,* duidelijkheidshalve ingevoegd. — *Hasor.* In het noorden van Palestina, om van die zijde het land tegen een vijandelijken inval te dekken. Zie op Joz. XI : 1. — *Megiddo.* Zie op Joz. XII : 21. Deze stad beheerschte ten zuiden den toegang tot de vlakte van Jizreël. Verg. op 1 Sam. XXIX : 1. — *Gezer,* oud-Kanaänietische koningstad, op de zuidwestelijke grens van het stamgebied van Efraim; de laatste plaats welker bewoners nog na de verovering van Jeruzalem door David hunne afhankelijkheid wisten te handhaven. Zie Joz. X : 33; XVI : 10; Richt. I : 29.

16. De vermelding van Gezer geeft den schrijver aanleiding, te verhalen hoe Salomo in het bezit dezer stad was gekomen. — *als huwelijksgift.* Haar bezit was voor Salomo van belang, om het hart des lands aan den westkant tegen een aanval van de Filistijnen te dekken.

17. *Hoog-Beth-horon,* ingevoegd volg. Gr. vert. en 2 Kron. VIII : 5. — Over *Hoog- en Laag-Beth-horon* zie op Joz. X : 10. Daar deze plaatsen op den weg van Jeruzalem naar de zeekust lagen, waren zij in oorlogstijd zeer gewichtige punten.

18. *Baälath,* volg. Joz. XIX : 44 in het stamgebied van Dan gelegen. — *Tamar,* eene stad ten zuiden van de Doode Zee gelegen, waarschijnlijk met het oog op de onderworpen Edomieten door Salomo versterkt. Zie Ezech. XLVII : 18 v.; XLVIII : 28. Andere, onjuiste, lezing *Tadmor*; zie op 2 Kron. VIII : 4.

19. *en in het land al de voorraadsteden,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft in vs. 18 *in het land* en hier *en al de voorraadsteden.* — *voorraadsteden,* versterkte plaatsen waar de voortbrengselen des lands als proviand voor het leger, en tot onderhoud der bevolking in tijd van nood, werden opgelegd. Zie Exod. I : 11; 2 Kron. XXXII : 28. — *wagensteden, ruitersteden,* waar de krijgswagens en ruiterij zich bevonden; verg. op Joz. XI : 4. — *al wat — bouwen.* Zie vs. 1.

20 v. Hier eerst krijgen wij het verslag dat ons vs. 15 beloofd was. Onder Salomo werden de afstammelingen der oude bewoners na den val van hun laatste bolwerk, Gezer, tot slavernij gebracht. Dit geldt intusschen slechts van de groote menigte; sommige aanzienlijke familiën hebben in Israël

21 geen Israëlieten waren, ' hunne nakomelingen, die in het land waren
overgebleven, die de Israëlieten niet in staat waren geweest met den
banvloek te slaan, dezen deed Salomo opkomen, om heerendiensten
22 te verrichten, tot den huidigen dag. ' Maar uit de Israëlieten maakte
Salomo niemand tot knecht; want zij waren zijne krijgslieden, dienaren,
oversten, keurlingen, bevelhebbers van strijdwagens en ruiterij.
23 Dit waren de oversten der opzichters die over den arbeid van Salomo
stonden, vijfhonderd vijftig, die gezag voerden over het volk dat den
arbeid verrichtte.
24 Nauwelijks was de dochter van Farao uit de Davidstad overgegaan
naar haar paleis, dat hij voor haar gebouwd had, of hij versterkte
het Millo.
25 Salomo offerde driemaal 's jaars brandoffers en dankoffers op het
altaar dat hij voor Jahwe had gebouwd, en rookte voor Jahwe's aangezicht.
26 Ook rustte koning Salomo schepen uit te Esjeon-geber, dat bij Eloth
27 ligt, aan den oever der Schelfzee, in het land Edom. ' En Hirom zette
op de schepen zijne knechten, bevaren scheepsvolk, bij de knechten
28 van Salomo. ' Zij kwamen te Ofir, van waar zij goud haalden, vierhonderd
twintig talenten, die zij aan koning Salomo brachten.
X : 1 De koningin van Sjeba nu hoorde de mare van Salomo, en kwam
2 om hem met raadsels op de proef te stellen. ' Zij kwam te Jeruzalem
met een zeer machtig heir, met kameelen, beladen met reukwerk en
goud in overvloed en edelgesteenten. Bij Salomo gekomen, sprak zij
3 met hem van al wat zij in haar hart had, ' en Salomo verklaarde haar
den zin van al hare woorden: niets bleef voor den koning verborgen
4 waarvan hij haar den zin niet verklaarde. ' Toen nu de koningin van
Sjeba al de wijsheid van Salomo zag, alsmede het paleis, door hem
5 gebouwd, ' de spijzen op zijn disch, het zitten zijner dienaren, het staan

Vs. 1—13. 2 Kron. IX : 1—12. — Vs. 14—26. 2 Kron. IX : 13—25.

eene eervolle plaats gekregen (zie b. v. Joz. VI : 25; 2 Sam. XXIII : 39; XXIV : 18). — *heerendiensten*, letterlijk *knechtelijken heerendienst*; verg. Gen. XLIX : 15; Joz. XVI : 10. Zie overigens V : 15 v. — *tot op den huidigen dag.* De toestand door Salomo gevestigd bleef onveranderd.

22. *Maar — knecht*, onjuiste mededeeling; zie V : 13; XI : 28; XII : 4—14. — *keurlingen.* Zie op Exod. XIV : 1.

23. *Dit waren.* Wij verwachten na dit begin iets naders te vernemen; doch de opgaven schijnen verloren geraakt te zijn. — *vijfhonderd vijftig.* Volgens 2 Kron. VIII : 10 tweehonderd vijftig. Indien wij aannemen dat het hoogste cijfer juist is en elk overste vijftig man onder zich had (zie op V : 16), zou het getal dezer Kanaänietische slaven bij den verplichten arbeid in 's konings dienst ongeveer 27.500 bedragen hebben. De voorstelling welke wij hier krijgen verschilt van die in V : 13—16; zoodat ons bericht uit eene andere bron moet geput zijn.

24. Zie III : 1.

25. *driemaal 's jaars*, overeenkomstig het voorschrift Exod. XXIII : 14—17. Of dit bericht historisch is, schijnt twijfelachtig; wij kennen daarvan de herkomst niet; het vers is wellicht een bijvoegsel. — *het altaar — gebouwd.* In II. VII was hiervan geen gewag gemaakt; doch zie op VII : 23 en verg. 2 Kron. IV : 1; VII : 7. — *en rookte.* Hebr. t. heeft nog *met hem die* of *dat.* Als onverstaanbaar weggelaten, evenals de laatste woorden van dit vers *en maakte den tempel gereed.*

26. *Esjeon-geber, dat bij Eloth ligt.* Zie op Num. XXXIII : 16—36.

28. *Ofir.* Dit land hebben wij waarschijnlijk in Zuid-Arabië, en wel op de westkust van Jemen te zoeken; anderen denken aan Voor-Indië of aan West-Afrika. Het Ofirgoud wordt nog vermeld 1 Kron. XXIX : 4; Job XXVIII : 16; Ps. XLV : 10; Jez. XIII : 12. — *goud.* In X : 11 v., 22 lezen we nog van andere kostbare ladingen, waarvan de schrijver van dit bericht niet wist. — *vierhonderd twintig talenten.* Vier en dertig millioen gulden in onze munt.

1. Zie Matth. XII : 42; Luc. XI : 31. — *Sjeba.* Zie op Gen. X : 7. — *van Salomo.* In Hebr. t. volgt hierop *met betrekking tot den naam van Jahwe*, waarschijnlijk een toevoegsel van een vroom lezer, die Salomo's roem niet zonder dien van zijn god vermeld wilde hebben. — *raadsels.* Een wedstrijd in raadsels is nog in het Oosten zeer in trek; verg. Richt. XIV : 12; Spr. XXX : 18—31.

5. De gansche inrichting van zijn hof in alle deelen en onderdeelen was even prachtig als doelmatig. — *zijn brandoffer*, niet slechts het aantal der gaven, maar ook de pracht waarmede de koning, voorafgegaan door zijne lijfwacht en gevolgd door zijn huis, ten offer ging.

zijner bedienden en hunne kleedij, zijne schenkers, en de brandoffers
die hij offerde in het huis van Jahwe, toen was zij geheel buiten zich
6 zelve ′ en zeide zij tot den koning: Het is waarheid geweest wat ik
in mijn land had gehoord aangaande uwe aangelegenheden en aangaande
7 uwe wijsheid; ′ maar ik heb geen geloof geslagen aan wat men zeide,
totdat ik zelve gekomen ben en met eigen oogen gezien heb; en
waarlijk, de helft was mij niet aangezegd: gij hebt in wijsheid en
8 voorspoed de mare die ik gehoord had nog overtroffen. ′ Gelukkig uwe
vrouwen! gelukkig uwe dienaren hier, die gestadig vóor u staan en
9 uwe wijsheid aanhooren! ′ Geloofd zij Jahwe, uw god, die zooveel behagen
in u heeft gehad dat hij u op den troon van Israël geplaatst
heeft; dewijl Jahwe Israël liefheeft, om het tot in eeuwigheid in stand
te houden, heeft hij u tot koning over hen aangesteld, om recht en
10 gerechtigheid te betrachten. ′ Zij schonk den koning honderd twintig
talenten goud, reukwerk in grooten overvloed en edelgesteenten; nooit
is er zooveel reukwerk gekomen als de koningin van Sjeba aan koning
11 Salomo gaf. ′ Ook de schepen van Hirom, die goud uit Ofir aanvoerden,
brachten uit Ofir sandelhout in grooten overvloed en edelgesteenten. ′
12 Van het sandelhout vervaardigde de koning leuningen voor het huis
van Jahwe en voor het koninklijk paleis, als ook citers en harpen
voor de zangers. Nooit is zooveel sandelhout in het land gekomen,
13 noch tot heden toe er gezien. ′ Koning Salomo nu gaf aan de koningin
van Sjeba al haar begeeren, wat zij maar vroeg, behalve hetgeen hij
haar naar koninklijk vermogen had geschonken. Daarna keerde zij om
en trok met hare dienaren weder naar haar land.

14 Het gewicht van het goud dat jaarlijksche inkomst van Salomo
15 was bedroeg zeshonderd zes en zestig talenten goud; ′ behalve hetgeen
hij van de kramers en de kooplieden kreeg, terwijl ook al de koningen
van Arabië en de stadhouders des lands aan Salomo goud en zilver
brachten.

16 En koning Salomo vervaardigde tweehonderd rondassen van geplet
17 goud: zeshonderd sikkelen goud ging op ieder rondas; ′ en driehonderd
schilden van geplet goud: drie pond goud ging op ieder schild. En
de koning plaatste ze in het huis van het Libanonwoud.

18 Voorts vervaardigde de koning een grooten elpenbeenen troon, dien

8. *vrouwen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *mannen*.

9. *om het ... in stand te houden* en *over hen* is uit Gr. vert. en naar 2 Kron. IX : 8 ingevoegd.

10. Zie op IX : 14.

11 v. Tusschenzin naar aanleiding van de vermelding der later nooit meer zóo voorgekomen kostbaarheden. Vs. 13 sluit bij vs. 10 aan.

11. *van Hirom.* Volgens IX : 26 v. waren de schepen van Salomo, een deel der bemanning van Hirom. — *sandelhout*, eene zeer kostbare houtsoort, donkerrood met zwarte aderen, zeer hard en zwaar, van den in Indië en Perzië groeienden sandelboom. De vertaling staat intusschen niet vast.

12. *leuningen*, onzekere vertaling; letterlijk *dat waarop men* of *iets steunt*.

13. *naar koninklijk vermogen.* Zoo de Lat. en Syr. vertt.; Hebr. t. *naar het vermogen van koning Salomo.* Zie Est. I : 7; II : 18.

14. *Het gewicht.* Het geld werd oudtijds gewogen. — *zeshonderd zes en zestig talenten*, d. i. ruim 32.707 kilogram, of ongeveer vier en vijftig millioen gulden jaarlijks. Eene verbazend groote som voor zulk een klein volk. Waarbij dan nog de buitengewone inkomsten (vs. 15) gevoegd moeten worden, behalve de natuurproducten en de heerendiensten. Hier heerscht weder overdrijving; zie op IV : 20—26, 20 v. en 24 v. Blijkbaar worden deze rijke inkomsten met ingenomenheid vermeld; anders oordeelt de wetgever Deut. XVII : 17*b*, schrijvende met het oog op den rijkdom van Salomo. Verg. op IV : 26.

15. De tekst is zeer bedorven en naar Gr. vert. en 2 Kron. IX : 14 zoo goed mogelijk hersteld. — *Arabië.* Zie op Jez. XIII : 20.

16 v. *tweehonderd rondassen ... driehonderd schilden.* Waarschijnlijk bestond dus de lijfwacht van Salomo, die bij plechtige gelegenheden deze pronkschilden droeg, uit tweehonderd zwaar- en driehonderd lichtgewapenden. — *zeshonderd sikkelen goud.* Ruim *f* 16.000. — *drie pond goud.* Honderd vijftig sikkelen, of ruim *f* 4000. — *het huis van het Libanonwoud.* Zie op VII : 2.

19 hij overtoog met fijn goud.′ Zes trappen had de troon, een stierekop
was van achteren aan den troon, en armen waren aan weerszijden van
20 de zitting; terwijl twee leeuwen naast de armen′ en twaalf leeuwen
op de zes trappen aan weerszijden stonden; zoo iets werd nooit gemaakt
voor eenig koninkrijk.
21 Het gansche drinkservies van koning Salomo was van goud, en de
waschbekkens waren van goud, en al het vaatwerk van het huis van
het Libanonwoud was van gedegen goud; zilver was er niet, want dit
22 werd in Salomo's dagen voor niets geacht.′ Want de koning had
Tarsjisvaarders op zee, met de schepen van Hirom; eens in de drie
jaar kwamen de Tarsjisvaarders aan, met eene lading goud, zilver,
elpenbeen, ebbenhout, apen en pauwen.
23 Alzoo werd koning Salomo grooter dan alle koningen der aarde in
24 rijkdom en wijsheid,′ en alle koningen der aarde zochten zijn aange-
zicht, om te luisteren naar de wijsheid die God hem in zijn hart ge-
25 geven had.′ Dan brachten zij ieder zijn geschenk, zilveren en gouden
voorwerpen, gewaden en wapentuig, reukwerk, paarden en muilezels,
geregeld jaar op jaar.
26 Ook bracht Salomo strijdwagens en ruiters bijeen; hij had veertien-
honderd strijdwagens en twaalf duizend ruiters, die hij legde in de
27 wagensteden en bij den koning te Jeruzalem.′ De koning maakte het
zilver te Jeruzalem als steenen, en het cederhout maakte hij als het
28 moerbeziehout in de Laagte, zoo overvloedig.′ De uitvoer van paarden
voor Salomo geschiedde uit Egypte; de kooplieden des konings haalden
29 ze bij koppels tegen betaling.′ Een strijdwagen werd uit Egypte
gevoerd voor zeshonderd zilveren sikkels, een paard voor honderd
vijftig. Aldus deden zij voor al de koningen der Hittieten en voor de
koningen der Arameërs; door hunne bemiddeling geschiedde de uitvoer.

Vs. 26—29. 2 Kron. I : 14—17. — Vs. 27, 28*a*. 2 Kron. IX : 27 v.

19. *een stierekop*, volgens andere klinkers, met Gr. vert.; Hebr. t. *een rond boveneind*.
21. *drinkservies*, zooals mengvat, scheppers, bekers enz. — *waschbekkens* — *goud*, ingevoegd uit Gr. vert.
22. *Tarsjis*, of Tartessus, lag in Spanje. Daar was eene Fenicische volkplanting, en de schepen die van Fenicië daarheen voeren deden de verste reis van die dagen, waren dus van de grootste soort; zoodat *Tarsjisvaarders* zooveel is als: schepen voor de groote vaart; verg. XXII : 49. — *op zee.* Welke zee, wordt niet gezegd. De schrijver heeft òf bedoeld de Roode Zee, overeenkomstig IX : 26 v., òf gemeend dat Salomo handel op Spanje dreef, gelijk zijne woorden 2 Kron. IX : 21 worden opgevat. — *elpenbeen, ebbenhout*, volg. verb. t.
23—25. In deze schildering treffen wij weder de bekende Oostersche overdrijving aan; verg. op IV : 24.
24. *alle koningen der aarde*, naar Gr. vert. en 2 Kron. IX : 23; Hebr. t. *de gansche wereld*.
26. Zie op IV : 26. — *legde*, in garnizoen, naar andere klinkers, in overeenstemming met Gr. vert. en 2 Kron. I : 14; IX : 25; Hebr. t. *voerde*. — *wagensteden*. Zie op IX : 19.
27. Weder eene overdreven schildering, die het verband der mededeelingen betreffende de paarden verbreekt. Zie vs. 21. — *het zilver*. Gr. vert. en 2 Kron. I : 15 voegen er bij *het goud*. — *moerbeziehout*. De moerbezieboom (sykomoor), een zware boom, met knoestigen stam, wijd uitgestrekte takken en zoet smakende vruchten (Am. VII : 14), kwam in Palestina veelvuldig voor; het hout, zeer licht en duurzaam, werd voor allerlei doeleinden gebruikt. — *de Laagte*. Zie op Deut. I : 7.
28. *bij koppels*, onzekere vertaling; hetzelfde woord staat in Hebr. t. nog eens vóór *de kooplieden*.
29. Elke strijdwagen met de daarbij behoorende twee of drie paarden kostte dus ruim *f* 1000 van onze munt, elk paard ruim *f* 250. — *Aldus* — *uitvoer*. De kooplieden van Salomo waren niet alleen voor hun koning, ook voor die zijner noordelijke naburen, makelaars in paarden. — *Hittieten*. Zie op Gen. X : 15.

HOOFDSTUK XI.

De schaduwzijde van Salomo's regeering. — De vrouwzieke koning wordt door zijne buitenlandsche gemalinnen tot afgoderij verleid (1—8). Jahwe, hierover vertoornd, kondigt hem zijne straf aan

(9—13) en verwekt hem tegenstanders: den Edomietischen prins Hadad, aan een door Joab aangericht bloedbad ontkomen, in Egypte zeer minzaam bejegend, en na Davids dood in zijn land teruggekeerd (14—22, 25*b*); den Arameeschen vrijbuiter Rezon, die koning van Damaskus wordt (23—25*a*); den Efraimiet Jerobeam, hoofd der arbeiders uit Noord-Israël (26—28), wien de profeet Ahia in Jahwe's naam het koningschap over de tien stammen na den dood van Salomo toezegt en die voor Salomo naar Egypte vlucht (29—40). Besluit van Salomo's geschiedenis (41—43).

De zaken ons hier medegedeeld: dat Salomo vele vrouwen had, waaronder ook buitenlandsche; dat hij op den Olijfberg heiligdommen voor vreemde goden oprichtte; dat Hadad, Rezon en Jerobeam hem moeilijkheden berokkenden; alsmede afkomst, betrekking en vlucht van laatstgenoemde, en de dwangdienst van het huis Jozef, zijn historisch. Dit is zeker, omdat zij van elders worden bevestigd (zie op vs. 3, 7 en 27); ook, omdat zij slecht strooken met het voorafgaande, waar enkel licht zonder schaduw voorkwam, Salomo's heerlijkheid op alle wijzen bezongen werd, hem de zuiverste vroomheid en de verhevenste begrippen omtrent God en zijn dienst werden toegekend; eindelijk, omdat zij den sleutel in handen geven voor het vervolg der geschiedenis: de scheuring onder Rehabeam, de godsdienstige toestanden enz. Maar het oorspronkelijke verhaal, waarin die menigte vrouwen zonder blaam en die moeilijkheden niet als straf werden vermeld, is omgewerkt in profetischen geest, in een tijd toen het aanknoopen van betrekkingen met Egypte voor den paardenhandel, het bezit van vele vrouwen, het opstapelen van goud en zilver, de zelfverheffing boven de volksgenooten, alles met het oog op Salomo, aan den koning verboden werd (verg. X : 28 v. met Deut. XVII : 16; XI : 1 met Deut. XVII : 17*a*; X : 14, 21 enz. met Deut. XVII : 17*b*, 20). Toen werd aan Salomo als schuld toegerekend dat hij, in het begin der tiende eeuw, had gehandeld in strijd met de denkbeelden der uitstekendsten van de achtste en zevende eeuw, en werden de moeilijkheden die hij bij zijn leven had ondervonden en de lotgevallen zijner dynastie na zijn dood als straf voor die schuld beschouwd (zie op vs. 4, 11—13, 14—40 en 39): zoo zijn vs. 2, 4—6, 9—13, 29—39 (in plaats van het oorspronkelijke verhaal van Jerobeams opstand) hier ingevoegd. Dit geschiedde tegen den tijd der Ballingschap (zie vs. 32). Ook in dit hoofdstuk is de tekst soms in de war geraakt, en geeft Gr. vert. herhaaldelijk (vs. 1—5, 23—25) eene andere volgorde.

XI : 1 Koning Salomo nu was een minnaar van vrouwen en nam vele
vreemde vrouwen, behalve de dochter van Farao: Moabietische, Ammonietische, Arameesche, Edomietische, Sidonische, Hittietische en Amo-
2 rietische; ' uit die volken waarvan Jahwe den Israëlieten gezegd had:
Gij zult u met hen niet inlaten, noch zij met u; opdat zij u niet
verleiden tot den dienst hunner goden; aan dezen hechtte zich Salomo,
3 minziek. ' Hij had als vrouwen zevenhonderd vorstinnen en driehonderd
4 bijvrouwen; en zijne vrouwen verleidden hem. ' Op zijn ouden dag
verleidden Salomo's vrouwen hem tot den dienst van vreemde goden;
zoodat zijn hart niet onverdeeld, gelijk het hart van zijn vader David, '
5 Jahwe, zijn god, toebehoorde, maar hij Astarte, de godin der Sidoniërs,
6 en Milkom, den gruwel der Ammonieten, vereerde. ' Zoo deed Salomo
wat kwaad was in het oog van Jahwe, en bleef aan Jahwe niet vol-
7 standig getrouw, gelijk zijn vader David. ' Toen bouwde Salomo eene

1. *vrouwen en nam*, ingevoegd uit Gr. vert. — *Ammonietische*, o. a. Naäma, de moeder van Rehabeam; zie XIV : 21. — *Arameesche ... en Amorietische*, ingevoegd uit Gr. vert. Zie Deut. VII : 1.

2. Zie Exod. XXXIV : 16; Deut. VII : 3; Joz. XXIII : 7, 12. — *opdat zij u niet*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *voorzeker zouden zij u.* — *verleiden tot den dienst hunner*, letterlijk *uw hart neigen achter hunne*.

3. Dit vers is een invoegsel, dat in Gr. vert. midden in vs. 1 staat. — Dat een koning zeer vele vrouwen heeft wordt ook Hoogl. VI : 8 ondersteld.

4. Eene onjuiste voorstelling uit later eeuw. Salomo geloofde, gelijk ieder in zijn tijd, aan het bestaan dier volksgoden en aan hunne macht. Zijne staatkunde beoogde vriendschappelijk verkeer met de naburen; daarmede hing de vereering hunner goden samen, die uitmuntend strookte met de praal zijner regeering. Daarom, niet alleen om zijne vrouwen, noch bovenal onder haar invloed, ook niet eerst in zijn ouderdom, bouwde hij, na den Jahwetempel, ook heiligdommen voor Astarte, Kamos en Milkom, 2 Kon. XXIII : 13. Dit wil intusschen niet zeggen dat hij ophield Israëls god te vereeren, IX : 25.

5. *Astarte.* Zie op Richt. II : 13. — *Milkom* (2 Sam. XII : 30; 1 Kron. XX : 2; Jer. XLIX : 1, 3; Am. I : 15), vs. 7 *Moloch* geheeten: tweeërlei uitspraak van denzelfden naam. Zie op Lev. XVIII : 21. — *gruwel*, d. i. hetgeen in de oogen der ijverige Jahwedienaars, vooral van later eeuw, gruwelijk was.

7. *hoogte.* Zie op Deut. XII : 2. Hier staat het voor *hoogtetempel.* — *Kamos.* Zie op Num. XXI : 29. — *den berg ten oosten van Jeruzalem*, den Olijfberg. — *Moloch.* Zie op vs. 5. — *en voor Astarte, de godin der Sidoniërs*, uit Gr. vert., in overeenstemming met 2 Kon. XXIII : 13, ingevoegd.

hoogte voor Kamos, den gruwel der Moabieten, op den berg ten oosten
van Jeruzalem, en voor Moloch, den gruwel der Ammonieten, en voor
8 Astarte, de godin der Sidoniërs.' Aldus deed hij voor al zijne vreemde
vrouwen, rookende en offerende aan hare goden.
9 Toen werd Jahwe op Salomo vertoond, omdat hij afvallig was geworden van Jahwe, Israëls god, die hem tweemaal verschenen was'
10 en hem uitdrukkelijk verboden had vreemde goden te vereeren; maar
11 hij had niet gehouden wat Jahwe hem geboden had.' Zoo zeide Jahwe
tot Salomo: Nademaal dit in u is geweest en gij mijn verbond en
de inzettingen die ik u had opgelegd niet gehouden hebt, zal ik het
12 koninkrijk van u afscheuren en aan uw dienaar geven.' Doch ter
wille van uwen vader David zal ik het niet bij uw leven doen; uit
13 de hand uws zoons zal ik het scheuren.' Edoch niet het gansche
koninkrijk zal ik afscheuren: éen stam zal ik uwen zoon geven, ter
wille van mijn knecht David en van Jeruzalem, dat ik heb uitverkoren.
14 En Jahwe verwekte Salomo een tegenstander in Hadad, den Edomiet,
15 die van koninklijken bloede in Edom was.' Toen namelijk David Edom
verslagen had en de krijgsoverste Joab was opgetrokken om de gesneuvelden te begraven, had deze alle mannen in Edom omgebracht;'
16 want zes maanden was Joab daar gebleven met gansch Israël, totdat
17 hij alle mannen in Edom had uitgeroeid.' Maar Hadad ontvlood met
eenige Edomieten uit zijns vaders dienaren naar Egypte; en Hadad
18 was een jeugdige knaap.' Zij maakten zich op uit Maon en kwamen
in Paran, en namen uit Paran mannen mede, en kwamen in Egypte
bij Farao, den koning van Egypte. Deze gaf hem een huis, legde hem
19 het noodige voor zijn onderhoud toe en schonk hem ook land.' Hadad
nu stond bij Farao in hooge gunst: hij gaf hem zijne vrouws zuster,
20 de zuster der koningin Tahpenes, tot vrouw.' Toen nu de zuster van
Tahpenes hem een zoon, Genubath, had geschonken, speende Tahpenes
hem in Farao's paleis, en Genubath bleef in het paleis van Farao,
21 onder Farao's zonen.' Maar toen Hadad in Egypteland gehoord had
dat David was ter ruste gegaan bij zijne vaderen en de krijgsoverste
Joab gestorven was, zeide Hadad tot Farao: Laat mij gaan; opdat ik
22 mij naar mijn land begeve.' Farao zeide tot hem: Wat ontbreekt u

8. *rookende en offerende*, namelijk Salomo. Zoo Gr. vert. In Hebr. t. staat het vrouwelijk meervoud; hier doen dus de vrouwen het.

9. *tweemaal.* Zie III : 5—15; IX : 1—9.

10. *uitdrukkelijk verboden.* Zie IX : 6.

11—13. Deze strafbedreiging is niet historisch. In later eeuw beschouwde men het verlies van de heerschappij over het grootste deel des lands door Davids kleinzoon en zijne opvolgers als eene straf, niet door David, maar door Salomo verdiend wegens de vereering van vreemde goden, en legde toen deze woorden Jahwe in den mond.

14—40. De bedoeling is dat de moeilijkheden door Salomo van Hadad, Rezon en Jerobeam ondervonden eene straf van Jahwe voor zijne afgoderij waren. In werkelijkheid stonden zij daarmede in geen verband en greep het welgeslaagd verzet in Edom en Aram spoedig na Davids dood (vs. 21, 25), dus lang vóor Salomo's ouden dag (vs. 4), plaats. Zie verder op vs. 32.

14. Hier volgt in Gr. vert. vs. 23—25*a*, het bericht van Rezons tegenstand; verg. op vs. 22.

15 v. Zie 2 Sam. VIII : 13 v., waar het gebeurde anders wordt voorgesteld: David behaalt eene roemrijke overwinning op de Edomieten, onderwerpt hun land en stelt er landvoogden over aan; zoodat de Edomieten zijne knechten zijn. Eene stelselmatige uitroeiing van alle mannen is hier buitengesloten. Verg. Ps. LX : 2.

15. *David Edom verslagen had*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *David in Edom was.* — *opgetrokken*, nadat David Edom verlaten had. — *de gesneuvelden*, van Davids soldaten.

16. *gansch Israël*, de gansche legermacht.

18. *Maon*, eene plaats in Edom, op het gebergte Seïr, ten zuiden van de Doode Zee, vier uur ten oosten van Petra. Zoo naar gissing; Hebr. t. *Midian.* — *Paran.* Zie op Gen. XIV : 6. — *land*, voor hem en zijne mannen.

20. *speende*, wat zeker met groote plechtigheid geschiedde in de koninklijke feestzaal, ten teeken dat het kind des ballings onder 's konings zonen werd opgenomen.

toch bij mij, dat gij aldus zoekt heen te gaan naar uw land? Doch
hij zeide: Niets; maar laat mij toch gaan! En hij maakte zich op en
25b keerde naar zijn land terug.′ Dit is het kwaad dat Hadad gedaan
heeft; hij had een afkeer van Israël en werd koning over Edom.
23 Ook verwekte God hem een tegenstander in Rezon, den zoon van
Eljada, die zijnen heer Hadadezer, den koning van Soba, was ontvloden.′
24 Toen David hen doodde, verzamelde hij mannen bij zich en werd
het hoofd eener bende. Hij nam Damaskus in, bleef aldaar en werd
25a koning te Damaskus.′ Hij was Israëls tegenstander het gansche leven
van Salomo.
26 Ook Jerobeam, de zoon van Nebat, een Efraimiet, uit Sereda, wiens
moeder, eene weduwvrouw, Serua heette, een beambte van Salomo,
27 hief zijne hand tegen den koning op.′ Dit zijn de omstandigheden
waaronder hij zijne hand tegen den koning ophief: Salomo versterkte
het Millo en sloot de gapingen in den muur van de stad Davids, zijns
28 vaders.′ Jerobeam nu was een zeer kloek man; en toen Salomo zag
dat de jonge man zijn werk goed deed, maakte hij hem opzichter over
den ganschen dienst van het huis Jozef.
29 Te dier tijd nu, toen Jerobeam eens uit Jeruzalem gegaan was, trof
de profeet Ahia, uit Sjilo, hem op den weg aan en leidde hem ter
zijde. Ahia nu had een nieuw kleed aan. Als zij dan met hun beiden
30 alleen op het veld waren,′ greep Ahia het nieuwe kleed dat hij omhad,
31 scheurde het in twaalf stukken′ en zeide tot Jerobeam: Neem voor u
tien stukken; want zoo zegt Jahwe, Israëls god: Zie, ik scheur het
koningschap uit de hand van Salomo en geef aan u de tien stammen.′
32 Maar de eene stam zal voor hem zijn; ter wille van mijn knecht

Vs. 26. 2 Kron. XIII : 6.

22. *En — terug,* grootendeels uit Gr. vert. In Hebr. t. zijn deze woorden, waarschijnlijk bij de verplaatsing van vs. 23—25*a* (zie op vs. 14), uitgevallen.

25*b*. *Dit — heeft.* Zoo Gr. vert.; Hebr. t. *En het kwaad dat Hadad. — hij had een afkeer.* Vermoedelijk is de tekst hier bedorven. Het kwaad dat Hadad deed wordt eigenlijk niet vermeld. — *werd koning over Edom.* Slechts over een gedeelte; want Salomo behield Esjon-geber en den weg daarheen (zie IX : 26). Nog onder Josjafat was Edom onderworpen, zie XXII : 48, en eerst onder Joram (857—849) viel het weder af; zie 2 Kon. VIII : 20. — *Edom,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Aram.* Zeer natuurlijk is deze fout ontstaan nadat vs. 25*b* van vs. 22 gescheiden was.

23—25*a*. Zie 2 Sam. VIII : 3—8.

23. *hem,* Salomo. — *tegenstander.* Zie op 2 Sam. XIX : 22.

24. *hen,* de troepen van Hadadezer. — *Hij nam ... in,* namelijk na den dood van David. Zoo Gr. vert.; Hebr. t. *Zij gingen naar.* — *bleef, werd,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *bleven, werden.*

26. *Sereda.* Zie op Richt. VII : 22.

27. *Dit — ophief.* Uit deze woorden blijkt dat oorspronkelijk in de verzen die volgden het verhaal van den opstand van Jerobeam werd medegedeeld. Maar het is verloren geraakt, verdrongen door het later opgesteld, onhistorisch verhaal vs. 29—39. — *Salomo — vaders.* Zie III : 1; IX : 15, 24.

28. *dienst,* verplichten zwaren arbeid, verg. XII : 4, 14. — *het huis Jozef,* in strikten zin de stammen Efraim en Manasse. Dikwerf echter wordt met deze uitdrukking hetzelfde bedoeld als met „Israël", nl. het noordelijk rijk, de zoogenaamde tien stammen. Deze bevolking kon het moeilijk verkroppen, heerendiensten te verrichten voor een koning uit Juda en tot versterking van Jeruzalem.

29. *Te dier tijd,* algemeene tijdsbepaling, om hetgeen volgt te verbinden met het voorafgaande. — *uit Sjilo.* Zie op Joz. XVIII : 1. Hij was dus, evenals Jerobeam, Efraimiet. — *en leidde hem ter zijde,* uit Gr. vert.

30 v. Eene zinnebeeldige handeling, om de aankondiging die volgt aanschouwelijk en daardoor meer indrukwekkend te maken; verg. o. a. XX : 35—40; XXII : 11; 1 Sam. XV : 28; Jer. XIX; XXVII : 2 enz.

31. *de tien stammen.* Verg. op 2 Sam. XIX : 43.

32. Natuurlijk was het noch de bedoeling van de profeten die Jerobeams poging begunstigden, noch die van iemand anders, eene scheuring te weeg te brengen; zij wilden het huis van David door dat van Jerobeam vervangen, evenals eertijds dat van Saul door dat van David. Deze voorspelling is alzoo naar de uitkomst opgesteld, evenals die van vs. 13. — *de eene stam,* Juda. De stam Simeon, in het zuiden, was in Juda versmolten. Van Benjamin (zie op XII : 17 en 21—24) bleef alleen het zuidelijk gedeelte, in de onmiddellijke nabijheid van Jeruzalem, aan het huis van David getrouw (zie XII : 29; XV : 17, 21 v.; XVI : 34).

David en van Jeruzalem, de stad die ik uit al de stammen Israëls
33 heb uitverkoren.' Nademaal hij mij verlaten en zich voor Astarte, de
godin van Sidon, Kamos, den god van Moab, en Milkom, den god
der Ammonieten, heeft nedergeworpen, en niet op mijne wegen ge-
wandeld heeft, noch gedaan wat recht is in mijn oog, gelijk zijn vader
34 David.' Doch niet aan hem zelven zal ik het koninkrijk ontnemen;
want tot vorst stel ik hem aan voor zijn gansche leven, ter wille van
35 mijn knecht David, dien ik heb uitverkoren,' die mijne geboden en
inzettingen heeft onderhouden. Ik zal het koninkrijk aan zijn zoon
36 ontnemen, aan u de tien stammen' en aan zijn zoon éen stam geven;
opdat mijn knecht David te allen tijde eene lamp hebbe voor mijn
aangezicht te Jeruzalem, de stad die ik mij verkoren heb om aldaar
37 mijnen naam te stellen.' U zal ik nemen om te heerschen naar den
vollen wensch van uw hart, en gij zult koning over Israël zijn.'
38 Indien gij dan zult luisteren naar al wat ik u gebieden zal, op mijne
wegen wandelen en doen wat recht is in mijn oog, houdende mijne
inzettingen en geboden, gelijk mijn knecht David gedaan heeft, zoo
zal ik met u zijn en u een duurzaam huis bouwen, zooals ik voor
39 David gedaan heb. Ik zal aan u Israël geven,' om het nakroost van
40 David te dier oorzake te vernederen; evenwel niet voor altoos.' Salomo
nu zocht Jerobeam te dooden; maar Jerobeam maakte zich op en
vluchtte naar Egypte tot Sjisjak, den koning van Egypte, en bleef in
Egypte tot den dood van Salomo.
41 Het overige nu der geschiedenis van Salomo, al wat hij heeft ge-
daan, en zijne wijsheid, is beschreven in het boek der geschiedenis
42 van Salomo.' De tijd dien Salomo te Jeruzalem over geheel Israël
43 geregeerd heeft was veertig jaar.' Daarna ging Salomo ter ruste bij
zijne vaderen en werd in de stad Davids, zijns vaders, begraven. En

Vs. 41—43. 2 Kron. IX: 29—31.

33. *hij ... heeft*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zij ... hebben*. — *wat* — *oog*. Zoo Gr. vert.; Hebr. t. voegt er bij *en mijne inzettingen en verordeningen*.
34. *het koninkrijk*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *het gansche koninkrijk*.
35. *aan u*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *het aan u*.
36. *eene lamp*, zinnebeeld van het leven, hier niet van den persoon, maar van de familie. Evenzoo XV: 4; 2 Kon. VIII: 19.
37. Verg. 2 Sam. III: 21.
38. *een duurzaam huis bouwen*. Zie op 1 Sam. II: 35 en op Gen. XVI: 2.
39. *te dier oorzake*. Zie vs. 33. — *niet voor altoos*. Hierin ligt, overeenkomstig het standpunt van later eeuw, de belofte eener herstelling van het Davidische koningschap over geheel Israël opgesloten.
40. Vóor dit vers is waarschijnlijk uitgevallen wat Jerobeam beproefde en deed, en hoe die opstand gesmoord is; zie op vs. 27. — *Sjisjak*, de eerste Farao die in het O. T. bij zijn naam genoemd wordt. Zie op Gen. XII: 15. De verhouding tusschen de koningen van Egypte en Salomo schijnt beurtelings vijandig en vriendschappelijk te zijn geweest. In den aanvang zijner regeering een Farao bij wien Hadad in blakende gunst staat; daarna een, wiens dochter Salomo huwt, die hem Gezer geeft en de handelsbetrekkingen begunstigt; ten slotte een bij wien de oproermaker Jerobeam eene schuilplaats vindt.
41. Eene dergelijke verwijzing naar bronnen of uitvoeriger berichten kan men vinden aan het einde der geschiedenis van bijna alle koningen van Israël en Juda; zie XIV: 19, 29; XV: 7, 23, 31; XVI: 5, 14, 20, 27; XXII: 39, 46; 2 Kon. I: 18; VIII: 23; X: 34; XII: 19; XIII: 8, 12; XIV: 15, 18, 28; XV: 6, 11, 15, 21, 26, 31, 36; XVI: 19; XX: 20; XXI: 17, 25; XXIII: 28; XXIV: 5.
43. *En toen* — *vaderen*, ingevoegd volg. Gr. vert., met slechts éene tekstverandering: in pl. v. *Sereda* heeft Gr. vert. *Serera*, dat ook Richt. VII: 22 de plaats van *Sereda* inneemt. Dit was Jerobeams geboorteplaats, vs. 26. Uit dit bericht, dat alleen inhoudt zijn terugkeer naar zijne vaderstad, heeft de schrijver van *Kronieken* afgeleid dat hij met het volk te Sichem Rehabeam om verlichting van lasten heeft gevraagd (zie 2 Kron. X: 1—3); en naar diens voorstelling veranderde een overschrijver van *Koningen* den tekst: hier liet hij deze regels weg en in XII: 2, 3*a* voegde hij in *En zoodra Jerobeam, de zoon van Nebat, het hoorde* — *hij was nog in Egypte, waarheen hij voor koning Salomo gevlucht was en waar hij was gebleven* — *ontboden zij hem; waarna Jerobeam en de gansche vergadering van Israël kwamen*. Hieraan sloot zich dan aan *en zij spraken tot Rehabeam*. Verg. op XII: 12.

toen Jerobeam, de zoon van Nebat, dit hoorde — hij was nog in Egypte, waarheen hij voor koning Salomo gevlucht was en waar hij was gebleven en voorspoed had — ging hij naar zijne stad, Sereda, op het gebergte van Efraim. En Salomo ging ter ruste bij zijne vaderen, en zijn zoon Rehabeam werd koning in zijne plaats.

HOOFDSTUK XII : 1—24.

De afval der noordelijke stammen. — Rehabeam verneemt te Sichem van de volksvergadering de voorwaarden waarop men hem als koning wil erkennen (1—5), wint het gevoelen in der grijze raadsheeren zijns vaders (6 v.), daarna dat zijner jongere raadslieden (8—11), en volgt het laatste (12—15); waarop het volk weigert hem te huldigen, hij de vlucht moet nemen (16, 18 v.), en Jerobeam, uit Egypte teruggekeerd, koning wordt, behalve over Juda (20). Sjemaja belet Rehabeam oorlog te voeren om de heerschappij te herwinnen (21—24).

Dit verhaal is in hoofdzaak geloofwaardig; alleen vs. 21—24 is een jonger bestanddeel.

XII : 1 Rehabeam nu ging naar Sichem; want te Sichem was gansch Israël
3 gekomen om hem koning te maken. ′ En zij zeiden tot Rehabeam: ′
4 Uw vader heeft ons een hard juk opgelegd; maak gij thans den harden
dienst waartoe uw vader ons dwong, en het zware juk dat hij ons
5 heeft opgelegd lichter; dan zullen wij u dienen. ′ Hij zeide tot hen:
Gaat henen tot over drie dagen, en komt dan bij mij terug. Toen nu
6 het volk was henengegaan, ′ ging koning Rehabeam te rade met de
mannen van jaren die vóor zijn vader Salomo, toen hij in leven was,
hadden gestaan, en zeide: Hoe raadt gij, dit volk te antwoorden? ′
7 Zij zeiden tot hem: Indien gij heden de gehoorzame dienaar van dit
volk zijt en hun in uw antwoord goede woorden geeft, zullen zij voor
8 altijd uwe dienaren zijn. ′ Maar hij verwierp den raad dien de mannen
van jaren hem gegeven hadden, en ging te rade met de jongelingen
9 die met hem waren opgegroeid, die vóor hem stonden, ′ en zeide tot
hen: Wat raadt gij dat ik dit volk zal antwoorden, dat tot mij gesproken heeft: Maak het juk dat uw vader ons heeft opgelegd lichter?
10 En de jongelingen die met hem opgegroeid waren zeiden tot hem:
Zóo moet gij dit volk zeggen, dat tot u gesproken heeft: Uw vader
heeft ons een zwaar juk opgelegd, maak gij het ons lichter — zóo
moet gij tot hen spreken: Mijn pink is dikker dan mijns vaders
11 middel; ′ nu dan, heeft mijn vader een zwaar juk op u geladen, ik
zal uw juk nog verzwaren; heeft mijn vader u met zweepslagen bij
uw plicht gehouden, ik zal het u met geeselstriemen doen.

Vs. 1—24. 2 Kron. X : 1—XI : 4.

1. *Sichem.* Zie op Gen. XII : 6. — *koning te maken.* Zie 1 Sam. XI : 15. Het geschiedde door zalving (zie 2 Sam. II : 4; V : 3), met offers en vreugdebetoon. — Dat de Israëlieten niet naar Jeruzalem kwamen, maar Rehabeam tot zich lieten komen in hunne oude hoofdplaats (vs. 25; Joz. XXIV : 1; Richt. IX : 1), was reeds een teeken van gebrek aan onderworpenheid. Op dit vers volgt in Hebr. t. (2) *Zoodra Jerobeam, de zoon van Nebat, het hoorde — hij was nog in Egypte, waarheen hij voor koning Salomo gevlucht was, en Jerobeam was in Egypte gebleven* — (3) *ontboden zij hem; waarna Jerobeam en de gansche vergadering van Israël kwamen.* Zie op XI : 43.

4. Zie V : 13 v.; XI : 28.

5. *tot over.* Zoo Gr. en Lat. vert.; Hebr. t. *nog.*

7. De bedoeling is: sta hun, nu zij het heft nog in handen hebben, ruimschoots al wat zij vragen toe; zijt gij eenmaal als koning door hen erkend, dan kunt gij u alles veroorloven.

8. *verwierp,* niet uit afkeer van onoprechtheid, maar uit trots. — *die — opgegroeid.* Volgens XIV : 21 was Rehabeam een en veertig jaar oud.

9. *ik ... zal.* Zoo al de oude vertt.; Hebr. t. *wij ... zullen.*

10. *mijn pink — middel.* Mijne hand zal nog zóoveel zwaarder op u nederkomen en u drukken dan die mijns vaders deed, dat het u, bij de vergelijking met vroeger, zal zijn alsof mijn pink enz. Zij wilden het volk door bedreigingen tot zwijgen brengen.

12 Toen nu het gansche volk op den derden dag bij Rehabeam kwam,
13 zooals de koning gezegd had: Komt overmorgen bij mij terug —′ gaf
de koning het volk een hard antwoord; hij verwierp den raad dien
14 de mannen van jaren hem hadden gegeven′ en sprak tot hen naar
den raad der jongelingen: Heeft mijn vader u een zwaar juk opgelegd,
ik zal uw juk nog verzwaren; heeft mijn vader u met zweepslagen
15 bij uw plicht gehouden, ik zal het u met geeselstriemen doen.′ De
koning luisterde niet naar het volk; want het was eene beschikking
van Jahwe, ten einde zijn woord gestand te doen dat hij door Ahia,
16 den Sjiloniet, tot Jerobeam, den zoon van Nebat, gesproken had.′ En
toen gansch Israël zag dat de koning niet naar hen luisterde, ant-
woordde het volk den koning: Wat hebben wij met David te maken?
Wij hebben niets uitstaande met den zoon van Izai! Naar uwe tenten,
o Israël! Bestuur nu uw eigen huis, o David! Zoo ging Israël naar
18 zijne tenten.′ Koning Rehabeam zond nog Adoniram, die over de
heerendiensten was, maar gansch Israël steenigde hem, zoodat hij stierf;
en koning Rehabeam moest zich haasten om zijn wagen te bestijgen
19 en naar Jeruzalem te vluchten.′ Zoo werd Israël van Davids huis
20 afvallig, tot op den huidigen dag.′ Toen nu gansch Israël hoorde dat
Jerobeam uit Egypte was teruggekeerd, ontboden zij hem ter vergade-
ring en maakten hem koning over gansch Israël; aan het huis van
David bleef niemand trouw dan de stam Juda alleen.
21 Toen Rehabeam te Jeruzalem gekomen was, vergaderde hij het
gansche huis Juda en den stam Benjamin, honderd tachtig duizend
strijdbare manschappen, om oorlog te voeren met het huis Israël, ten

12. Vóor *het gansche volk* heeft Hebr. t. *Jerobeam en,* dat volg. Gr. vert. is weggelaten; zie op XI: 43.

15. *eene beschikking van Jahwe.* Verg. II: 15; 2 Sam. XVII: 14. — *zijn woord.* Zie XI: 29—39. — Dit vers is eene opmerking in den geest van vs. 21—24; verg. aldaar.

16. *Wat hebben — Israël!* De schrijver volgt 2 Sam. XX: 1 na. Ook hier staat *wij,* d. i. de Israëlieten, tegenover de Judeërs, die wèl betrekking op het huis van David hebben; zie 2 Sam. XIX: 12—15, 41—43. — *met David ... met den zoon van Izai.* Bedoeld wordt het verworpen koninklijk geslacht. — *Naar uwe tenten.* Zie op Richt. VII: 8. — *Bestuur,* letterlijk *Weid,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Zie naar.* — *uw eigen huis.* Dit beteekent hier niet, als gewoonlijk (ook vs. 19), het koninklijk geslacht, maar den stam Juda. — *Zoo ging — tenten.* Deze bijvoeging is minder nauwkeurig, daar de vergaderden voorloopig te Sichem blijven en straks (vs. 20) Jerobeam kronen. Na vs. 16 heeft Hebr. t. (17) *Over de Israëlieten die in Juda's steden woonden werd Rehabeam koning.* Dit is weggelaten volg. Gr. vert., omdat het blijkbaar in Hebr. t., evenals vs. 2, 3*a* en *Jerobeam en* in vs. 12 een toevoegsel is naar 2 Kron. X.

18. *zond,* om de begane fout te herstellen, door goede woorden of beloften te geven. — *Adoniram,* evenals 2 Sam. XX: 24 volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Adoram.* Zie IV: 6; V: 14.

19. Volgens deze aanteekening zou dit verhaal in Juda en vóor den ondergang van het noordelijk rijk geschreven zijn. Zie op IX: 21 en op 2 Kon. X: 27. De scheuring had plaats in 943. Dit jaartal is gevonden door de optelling van de regeeringsjaren der koningen van Israël en van Juda vóor de troonsbestijging van Jehu en Athalja, 847; waarover zie op 2 Kon. X: 35. De som van de regeeringsjaren der Israëlietische koningen bedraagt 98: Jerobeam 22 (XIV: 20), Nadab 2 (XV: 25), Baëza 24 (XV: 33), Ela 2 (XVI: 8), Omri 12 (XVI: 23), Achab 22 (XVI: 29), Ahazja 2 (XXII: 52), Joram 12 (2 Kon. III: 1); die der Judeesche 95: Rehabeam 17 (XIV: 21), Abia 3 (XV: 2), Aza 41 (XV: 10), Josjafat 25 (XXII: 42), Joram 8 (2 Kon. VIII: 16), Ahazja 1 (2 Kon. VIII: 26); waarbij in aanmerking moet genomen worden dat vaak halve jaren voor geheele gerekend werden. — De tijdrekening vóor de scheuring is zeer onzeker, daar èn Salomo èn David veertig jaren, d. i. een niet bepaalden tijd (zie op Gen. VII: 4), heeten geregeerd te hebben (XI: 42; 2 Sam. V: 4), en de duur van Sauls regeering niet opgegeven wordt (zie op 1 Sam. XIII: 1).

20. *uit Egypte,* ingevoegd volg. Gr. vert. — *ontboden zij hem,* uit Sereda; zie XI: 43.

21—24. Dit bericht is blijkbaar van jongere dagteekening en niet geloofwaardig. Immers was er van de scheuring af tot op de regeering van Achab en Josjafat oorlog tusschen Israël en Juda, zie XIV: 30; XV: 7, 16—22; evenwel niet om Israël onder Juda's vorst te brengen, maar omgekeerd; het gansche denkbeeld dat de afstammelingen van David het eenige wettige koningshuis vormden behoort op een later standpunt te huis. Verder is het cijfer *honderd tachtig* (volg. Gr. vert. *honderd twintig*) *duizend* krijgers voor het kleine rijk zeer overdreven; zie op 2 Sam. XXIV: 9. Eindelijk is de vermelding van den stam Benjamin alhier eene onjuistheid, die na vs. 20 te meer in het oog valt: deze stam behoorde tot Israël, behalve het zuidelijk gedeelte. Zie op XI: 32.

einde het koningschap voor Rehabeam, den zoon van Salomo, te her-
22 winnen. ′ Maar het woord Gods geschiedde tot den godsman Sjemaja: ′
23 Zeg aan Rehabeam, den zoon van Salomo, den koning van Juda, en
24 aan het gansche huis Juda en Benjamin en het overige volk: ′ Zoo
zegt Jahwe: Gij zult niet optrekken en geen oorlog voeren met uwe
broeders, de Israëlieten; keert terug, ieder naar zijn huis; want door
mij is deze zaak beschikt. Zij nu luisterden naar het woord van Jahwe
en gingen terug, volgens het woord van Jahwe.

22. *Sjemaja.* Deze profeet komt elders in *Koningen* niet voor; wel 2 Kron. XII : 5, 7, 15.

HOOFDSTUK XII : 25—XIV : 20.

Jerobeam. — Hij bevestigt zijne heerschappij door het versterken van eenige steden (XII : 25) en de instelling van een nieuwen eeredienst (26—33). Een godsman uit Juda spreekt tegen het altaar te Bethel (XIII : 1 v.), staaft zijne voorspelling door wonderteekenen (3—6), en slaat de uitnoodiging des konings af, zooals Jahwe hem bevolen had (7—10). Een oud profeet uit Bethel haalt hem over, dit bevel te overtreden (11—19), en kondigt later zelf hem de straf voor die overtreding aan (20—22). De godsman wordt onderweg door een leeuw gedood en door den ouden profeet begraven (23—30), die verzekert dat de voorspelling zal uitkomen (31 v.). Jerobeam blijft hardnekkig (33 v.). Zijn zoon wordt ziek; waarom hij zijne vrouw vermomd zendt naar den profeet Ahia (XIV : 1—4), die, door Jahwe van hare komst verwittigd (5), haar den ondergang van Jerobeams geslacht tot straf voor zijne afgoderij (6—11, 14), den dood van haar zoon (12 v.), alsmede de verstrooiing van Israël aankondigt (15 v.); de knaap sterft en wordt begraven (17 v.). Besluit van Jerobeams regeering; zijn zoon Nadab volgt hem op (19 v.).

Het verhaal over den godsman uit Juda (H. XIII) bezit geen de minste geschiedkundige waarde; het behelst de veroordeeling van den eeredienst te Bethel, is stellig na 622 vervaardigd (XIII : 2), vermoedelijk zelfs geruimen tijd later, en is een der jongste stukken van *Koningen*. Eveneens is het verhaal van Ahia's strafbedreiging (XIV : 7—16) eene voorspelling naar de uitkomst, en zijn de mededeelingen over Jerobeams maatregelen betreffende den godsdienst Judeesch gekleurd (XII : 32 v.; XIII : 33 v.).

In *Kronieken* komt Jerobeam voor 2 Kron. X; XI : 14 v; XIII.

XII : 25 Jerobeam versterkte Sichem op het gebergte van Efraim en vestigde
26 er zich. Later verliet hij het en versterkte Penuël. ′ En Jerobeam zeide
bij zich zelven: Nu zal het koningschap weder aan het huis van David
27 komen; ′ indien toch dit volk opgaat om offeranden te brengen in het
huis van Jahwe te Jeruzalem, zoo zal het hart van dit volk zich
weder hechten aan hun heer, Rehabeam, den koning van Juda, en zij
zullen mij dooden en tot Rehabeam, den koning van Juda, weder-
28 keeren. ′ Daarom werd de koning te rade, twee gouden stieren te
vervaardigen, en hij zeide tot het volk: Lang genoeg zijt gij naar
Jeruzalem opgegaan; ziehier, Israël, uwe goden, die u uit Egypte hebben
29 opgevoerd! ′ Hij plaatste den eenen te Bethel, en den anderen zette
30 hij te Dan. ′ Deze zaak nu werd eene zonde voor Israël; het volk ging
tot Dan om den eenen, en tot Bethel om den anderen te aanbidden. ′

25. Ongeveer twee eeuwen vroeger waren de versterkingen vernield, die van Penuël door Gideon, die van Sichem door Abimelech (Richt. VIII : 17; IX : 49). — *zijn verblijf.* In XIV : 17 is Tirsa zijne residentie. — Over *Penuël* zie op Gen. XXXII : 30.

27. *indien — Jeruzalem.* Zie op vs. 28.

28. *tot het volk,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *tot hen.* — *Lang — opgegaan.* De schrijver gaat uit van de onjuiste onderstelling dat onder Salomo de tempel op den Sion door het geheele volk bezocht was. — *uwe goden.* Over dit meervoud en over de aanbidding van Jahwe in de gedaante van een jongen stier zie op Exod. XXXII : 1 en 4.

29. *Bethel, Dan.* Twee van oudsher heilige plaatsen (zie inll. op Gen. XXVIII : 10—22 en op Richt. XVII, XVIII), Bethel in het zuiden, Dan in het noorden van zijn rijk, derhalve voor al zijne onderdanen gemakkelijk te bereiken.

30. *voor Israël,* alsmede *en tot Bethel om den anderen,* is ingevoegd uit Gr. vert.

31 Ook bouwde hij hoogtetempels en stelde priesters uit alle standen des
32 volks aan, mannen die geen Levieten waren; ' en Jerobeam voerde
een feest in, op den vijftienden dag der achtste maand, gelijk aan het
feest dat in Juda was, en offerde op het altaar. Zóo deed hij te Bethel:
hij offerde aan de stieren die hij had vervaardigd, plaatste te Bethel
33a de hoogtepriesters die hij had aangesteld, ' en offerde op het altaar
dat hij had gemaakt te Bethel, op den vijftienden dag der achtste
maand, op het feest dat hij willekeurig had uitgedacht.
33b Toen hij nu een feest voor de Israëlieten aangericht had en het
XIII : 1 altaar beklom om het offer te ontsteken, ' kwam daar op eens een
godsman uit Juda, op last van Jahwe, te Bethel, terwijl Jerobeam
2 bij het altaar stond om het offer te ontsteken, ' en riep tegen het
altaar, op last van Jahwe, en zeide: Altaar, altaar! zoo zegt Jahwe:
Zie, een zoon zal den huize Davids geboren worden, Jozia genaamd;
hij zal op u de hoogtepriesters die op u het offer ontsteken slachten
3 en menschenbeenderen op u verbranden. ' En hij stelde te dien dage
een teeken met de woorden: Dit is het teeken dat Jahwe uitgesproken
heeft: zie, het altaar zal splijten en de offerasch die op er ligt zal
4 uitgestort worden. ' Zoodra nu de koning het woord hoorde dat de
godsman tegen het altaar te Bethel had uitgeroepen, strekte hij van
het altaar zijne hand uit, zeggende: Grijpt hem! Maar de hand die
hij tegen hem had uitgestrekt verstijfde, zoodat hij haar niet kon
5 terugtrekken; ' en het altaar spleet vaneen, zoodat de offerasch van
het altaar afstortte, naar het teeken dat de godsman, op last van
6 Jahwe, gesteld had. ' Nu hernam de koning en zeide tot den godsman:
Och, zoek Jahwe, uwen god, te vermurwen en bid voor mij, dat
mijne hand zich late terugtrekken. Toen nu de godsman Jahwe ver-
murwd had, trok de koning zijne hand terug en was zij gelijk te
7 voren. ' Daarop sprak de koning tot den godsman: Kom met mij naar
8 huis, verkwik u, en laat mij u een geschenk geven. ' Maar de gods-
man zeide tot den koning: Al wildet gij mij de helft van uw ver-

Vs. 31. XIII : 33; 2 Kron. XI : 15.

31. *hoogtetempels.* Zie op III : 2 en 4. — *priesters — waren.* Deze mededeeling moet dienen om op de priesters van het noordelijk rijk eene smet te werpen door hunne afkomst verdacht te maken. In XIII : 33 worden zij nog meer gesmaad.

32 v. Deze verzen zijn van meer dan éene hand. Als gevolg van overwerking en inlassching, treft men er herhalingen aan, heerscht er verwarring en is de vertaling hier en daar onzeker.

32. *op den vijftienden dag.* In de vóor de Ballingschap uitgevaardigde wetten (Exod. XXIII : 16*b*; XXXIV : 22*b*; Deut. XVI : 13—15) was het najaarsfeest niet aan een bepaalden dag gebonden, maar hing het af van de voleindiging van den oogst; zie inl. op Lev. XXIII. Wij hebben derhalve hier een bewijs dat dit vers en het volgende eerst laat, na de invoering van het Wetboek van Ezra, in hun tegenwoordigen vorm zijn gebracht. — *het feest dat in Juda was.* In Juda werd het feest van den oogst der boomvruchten, het latere loofhuttenfeest, in de zevende maand gevierd, en op dat feest had Salomo zijn tempel ingewijd (VIII : 2).

33. *op het feest,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *in de maand.* — *Toen hij nu — had.* Waarschijnlijk wordt het inwijdingsfeest van den tempel te Bethel bedoeld.

1. *op last van Jahwe.* Anderen, hier en in het vervolg van dit hoofdstuk *met het woord van Jahwe.* Verg. op 1 Sam. III : 21.

2. Verg. 2 Kon. XXIII : 15—20. — *Altaar, altaar!* Met het altaar wordt de geheele eeredienst waartoe het behoort veroordeeld. Zie Inl. — *Jozia genaamd.* Er is in het O. T. geen tweede voorbeeld van eene voorspelling als deze, waarin meer dan drie eeuwen te voren de naam wordt opgegeven van den persoon die het aangekondigd strafvonnis zal voltrekken. Nadat Jozia het altaar te Bethel had verwoest, is die voorspelling aan den profeet uit Juda in den mond gelegd en moest zij op den lezer diepen indruk maken. — *menschenbeenderen,* het alleronreinste, tot ontwijding van de offerplaats. — (*hij zal*) *op u verbranden.* Zoo de oude vertt.; Hebr. t. *men zal op u verbranden.*

3. *hij stelde,* naar verb. t.; grondt. *hij zal stellen.* — *de offerasch,* letterlijk *het vet,* of *de vette asch,* wat van het offer, na de onvolkomen verbranding, overbleef. Eene hooge aschbelt was eene eer voor het altaar, als teeken dat er veel op geofferd was; spleet nu het altaar, dan viel die aschhoop naar beneden.

8. *ook — water,* ik zal niets gebruiken.

mogen geven, ik ga niet met u naar binnen; ook eet ik geen brood
9 en drink ik geen water in deze plaats.′ Want aldus heeft Jahwe mij
bevolen: Gij zult er geen brood eten noch water drinken, noch langs
10 denzelfden weg als gij gegaan zijt terugkeeren.′ Daarop sloeg hij een
anderen weg in en keerde niet langs den weg terug waarlangs hij te
Bethel gekomen was.
11 Nu woonde in Bethel zeker bejaard profeet, wiens zonen, tehuis ge-
komen, hem alles verhaalden wat de godsman dien dag te Bethel had
12 gedaan, de woorden die hij tot den koning gesproken had.′ Toen zij
deze aan hun vader verhaalden, sprak hun vader tot hen: Welken
weg is hij gegaan? En zijne zonen wezen den weg dien de godsman
13 die uit Juda was gekomen ingeslagen had.′ Hij zeide tot zijne zonen:
Zadelt mij den ezel. Zij zadelden hem den ezel, en hij reed er op weg.′
14 Hij ging den godsman achterna, dien hij vond zitten onder de
terebint, en hij zeide tot hem: Zijt gij de godsman die uit Juda ge-
15 komen is? Hij zeide: Ja.′ Daarop zeide de ander tot hem: Ga met
16 mij naar huis en eet een stuk brood.′ Maar hij zeide: Ik mag niet
met u teruggaan en bij u inkeeren; ook zal ik brood eten noch water
17 drinken bij u in deze plaats;′ want Jahwe heeft mij gelast: Gij zult
aldaar geen brood eten en geen water drinken, noch andermaal den
18 weg gaan welken gij gegaan zijt.′ Maar de ander zeide tot hem: Ook
ik ben profeet, evenals gij, en een engel heeft tot mij gesproken op
last van Jahwe: Breng hem met u terug in uw huis, opdat hij brood
19 ete en water drinke.′ — Hij loog hem voor. — Toen keerde hij met
20 hem terug en at brood in zijne woning en dronk water.′ Doch terwijl
zij aan tafel zaten, kwam het woord van Jahwe tot den profeet die
21 hem had doen terugkeeren,′ en hij riep den godsman die uit Juda
gekomen was toe: Zoo zegt Jahwe: Nademaal gij u tegen het woord
van Jahwe verzet en het gebod dat Jahwe, uw god, u gegeven heeft
22 niet gehouden hebt,′ maar teruggekeerd zijt en brood hebt gegeten
en water gedronken in de plaats waar hij u verboden had brood te
eten en water te drinken, zoo zal uw lijk niet komen in het graf
uwer vaderen.
23 Nadat hij brood gegeten en water gedronken had, zadelde hij zijn
24 ezel en keerde terug.′ Toen hij onderweg was, kwam hem een leeuw

9. *Gij zult — drinken.* De bedoeling kan zijn dat hij geen gemeenschap mocht hebben met hen die bij de ongeoorloofde godsvereering te Bethel betrokken waren; maar in het verbod behoeft geene bedoeling te liggen. Jahwe had het verboden; dat was genoeg. — *noch langs — terugkeeren.* Zulk een geheimzinnig komen en verdwijnen vinden wij meer in de verhalen over de profeten; zie XVIII : 12; 2 Kon. II : 16—18; IX : 3, 10; Hand. VIII : 39 v.; deze trek in die verhalen geeft eene volksmeening aangaande de „mannen des geestes” weer; de boodschap van Godswege kwam als het ware uit den hemel vallen.

11. *zonen ... verhaalden.* Zóo vele hss. en de oude vertt.; Hebr. t. *zoon ... verhaalde.*

12. *wezen.* Zoo, met verandering van éen klinker, de oude vertt.; Hebr. t. *zagen.*

14. *de terebint.* Waarschijnlijk een bekende, misschien heilige, boom bij Bethel; verg. op Gen. XXXV : 4.

18. *Hij loog hem voor.* Dit is zeker geen deel van den oorspronkelijken tekst, maar eene aanteekening, door een lezer aan den rand geplaatst en van daar in den tekst gekomen, of door een bewerker er bijgevoegd. De verhaler heeft bedoeld dat de oude profeet waarheid spreekt; Jahwe heeft den godsman uit Juda op de proef gesteld, en deze is bezweken. Zóo alleen is het vervolg te begrijpen: dat de oude profeet eene godspraak ontvangt, den godsman uit Juda bij zijn leven en na zijn dood op de vriendelijkste wijze bejegent, zonder voorbehoud aan het gedreigde strafvonnis gelooft, en ten slotte de eenige is die bij het gebeurde voordeel heeft, zie vs. 31 en 2 Kon. XXIII : 18.

22. *zoo — vaderen.* In de oudheid, die zoowel aan de begrafenis als aan den familieband hooge waarde hechtte, eene zware straf; zie op Gen. XV : 15.

23. *water,* ingevoegd uit een handschrift en uit de Gr. en Syr. vertt. — *en keerde terug.* Zoo Gr. vert.; Hebr. t. *van den profeet die hem had doen terugkeeren.*

24. *zijn lijk — staan,* ondubbelzinnig bewijs dat het niet een gewoon ongeluk maar eene goddelijke straf was; zie vs. 25, 26, en vooral vs. 28.

tegen, die hem doodde; zijn lijk lag uitgestrekt op den weg, terwijl
de ezel er naast stond en ook de leeuw naast het lijk bleef staan.'
25 Straks zagen voorbijgangers het lijk, uitgestrekt op den weg, en den
leeuw naast het lijk staande, en zij kwamen het zeggen in de stad
26 waar de oude profeet woonde.' Toen de profeet die hem van zijn weg
had doen omkeeren het hoorde, zeide hij: Dat is de godsman die zich
28 tegen het woord van Jahwe heeft verzet!' En hij ging henen en vond
het lijk, uitgestrekt op den weg, terwijl de ezel en de leeuw naast
het lijk stonden: de leeuw had het lijk niet verslonden en den ezel
29 niet verscheurd.' De profeet nam het lijk van den godsman op, legde
het op den ezel en voerde hem terug naar de stad, om hem te be-
30 graven;' hij legde het lijk in zijn eigen graf, en men hief den klaag-
31 zang over hem aan: Ach, mijn broeder!' Nadat hij hem nu begraven
had, zeide hij tot zijne zonen: Wanneer ik sterf, begraaft mij dan in
het graf waarin de godsman begraven is; legt mij naast zijn gebeente;
32 opdat mijn gebeente gespaard worde met het zijne.' Want geschieden
zal wat hij op last van Jahwe tegen het altaar te Bethel en tegen al
de hoogtetempels in de steden van Samarië heeft uitgeroepen.
33 Na het gebeurde bekeerde Jerobeam zich niet van zijn boozen weg,
maar stelde nog meer hoogtepriesters aan uit alle standen des volks:
34 al wie het begeerde, dien ordende hij om hoogtepriester te zijn.' Zoo
werd dit de zonde van het huis van Jerobeam, waarom het zou worden
uitgeroeid en verdelgd van den aardbodem.
XIV : 1, 2 Te dier tijd werd Abia, de zoon van Jerobeam, ziek;' en Jerobeam
zeide tot zijne vrouw: Maak u op en verkleed u; zoodat niemand
bemerkt dat gij Jerobeams vrouw zijt, en begeef u naar Sjilo. Daar
woont de profeet Ahia, de man die mij voorzegd heeft dat ik koning
3 zou worden over dit volk;' neem tien brooden, eenig gebak en eene
kruik honing mede en ga tot hem; hij zal u aankondigen, hoe het
4 met den knaap zal gaan.' De vrouw van Jerobeam deed alzoo: zij
maakte zich op, ging naar Sjilo en kwam in het huis van Ahia.
Ahia nu kon niet meer zien, want zijne oogen stonden star van

26. Aan het slot heeft Hebr. t. nog *Daarom heeft Jahwe hem aan den leeuw overgegeven, die hem heeft verscheurd en gedood, naar het woord dat Jahwe tot hem gesproken had.* (27). *Toen zeide hij tot zijne zonen: Zadelt mij den ezel — en zij zadelden dien.* Dit bijvoegsel ontbreekt te recht in Gr. vert.

29. *naar — begraven.* Zoo Gr. vert.; Hebr. t. *en hij kwam in de stad van den ouden profeet om rouw te bedrijven en hem te begraven.*

30. *men — aan.* Zie op Jer. IX : 17. — *Ach, mijn broeder!* het gebruikelijk klaaglied; verg. Jer. XXII : 18; XXXIV : 5.

31. *legt — het zijne,* naar Gr. vert.; Hebr. t. *legt dan naast zijn gebeente het mijne.* Zie over de beteekenis en de vervulling van dezen wensch 2 Kon. XXIII : 17 v.

32. *hoogtetempels.* Daarvan was in vs. 2 geen sprake, maar wel XII : 31 en 2 Kon. XXIII : 19 v. — *steden van Samarië.* Zie op 2 Kon. XVII : 24. Het gebruik van den naam *Samarië* verraadt den verdichter; want zelfs de stad die eerst lang na hare stichting aan de streek haar naam gaf bestond ten tijde van Jerobeam nog niet; althans indien XVI : 24 waarheid behelst.

33. Zie XII : 31 v., hetwelk hier weder wordt opgevat en voortgezet. — *al wie het begeerde.* Zie op XII : 31. — *ordende hij,* letterlijk *vulde hij de hand.* Zie op Exod. XXVIII : 41.

34. *dit,* niet die aanstelling alleen, maar de gansche ongeoorloofde Jahwedienst. De zonde van Jerobeam wordt vermeld XII : 30; XV : 34; XVI : 31; 2 Kon. X : 31 en elders. — *verdelgd — aardbodem.* Verg. XIV : 10 v.; XV : 28—30.

1. *Te dier tijd.* Er is boven geen tijd genoemd; dit dient dus enkel om ons verhaal aan het voorafgaande vast te knoopen.

2. *verkleed — zijt.* Naar de voorstelling van den schrijver had Jerobeam zich door zijne maatregelen betreffende den eeredienst zoo strafwaardig gemaakt in de schatting van den profeet, dat deze, wetende wie hij voorhad, zeker eene hoogst ongunstige godspraak zou geven. Zie op XXII : 8. — *Sjilo.* Zie op Joz. XVIII : 1. — *de man — volk.* Zie XI : 29—39.

3. Men kwam niet met ledige handen bij een ziener om eene godspraak te vragen. Zie op 1 Sam. IX : 7. — *tien — honing,* een burgerlijk geschenk, waaruit niemand zou opmaken dat de geefster eene koningin was. — *eenig gebak,* onzekere vertaling.

5 ouderdom; ′ maar Jahwe had tot Ahia gezegd: Straks komt de vrouw
van Jerobeam van u eene godspraak vragen voor haar zoon, want
die is ziek; zóo en zóo zult gij tot haar spreken. Toen zij nu binnen-
6 kwam, zich als eene vreemde voordoende, ′ zeide Ahia, zoodra hij het
geluid harer voetstappen in de deur hoorde: Kom binnen, vrouw van
Jerobeam. Waarom doet gij u als eene vreemde voor? Mij is eene
7 harde boodschap aan u opgedragen. ′ Ga Jerobeam zeggen: Zoo spreekt
Jahwe, de god Israëls: Nademaal ik u uit het volk verhoogd, u tot
8 vorst over mijn volk Israël aangesteld, ′ het koninkrijk aan Davids
huis ontrukt en u gegeven heb, maar gij niet geweest zijt als mijn
dienaar David, die mijne geboden onderhouden heeft en van ganscher
harte mij gehoorzaam is geweest, om alleen wat recht is in mijn oog te
9 doen, ′ en gij grooter kwaad hebt bedreven dan allen die vóor u ge-
weest zijn, u andere goden en beelden zijt gaan maken, om mij te
10 tergen, en gij mij achter uwen rug hebt geworpen — ′ daarom breng
ik onheil over het huis van Jerobeam en zal van Jerobeam al wat
mannelijk is, den onmondige en den mondige in Israël, uitroeien, en
het huis van Jerobeam wegvagen, gelijk men het vuilnis wegvaagt,
11 totdat er niets van over is: ′ wie van Jerobeam in de stad sterft, dien
zullen de honden verslinden, en wie op het land sterft, dien zullen
de vogelen des hemels verslinden; want Jahwe heeft het gezegd. ′
12 Wat u betreft, maak u op en ga naar huis. Als uwe voeten de stad
13 binnentreden, sterft de knaap; ′ en gansch Israël zal over hem rouw
bedrijven en hem begraven; hij toch alleen zal van Jerobeam in een
graf komen, dewijl in hem iets goeds voor Jahwe, Israëls god, ge-
14 vonden is, in het geslacht van Jerobeam. ′ Jahwe zal een koning over
15 Israël aanstellen die het huis van Jerobeam zal uitroeien. ′ En Jahwe
zal Israël slaan, gelijk het riet in het water wordt gezwiept, en Israël
uit dit goede land, dat hij hunnen vaderen gegeven heeft, uitroeien

Vs. 10. XXI : 21; 2 Kon. IX : 8. — Vs. 11. XVI : 4; XXI : 24.

5. *Toen zij nu binnenkwam,* verbeterde lezing, door verandering van éen klinker, volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *opdat het zij als zij binnenkomt.*

9. *allen die vóor u geweest zijn.* Jerobeam was de eerste koning van Israël; Saul, David en Salomo komen in dit verband niet in aanmerking. In deze onnauwkeurigheid verraadt zich de jongere, onge-schiedkundige beschouwing, in Juda, sedert de uitvaardiging der wet van *Deuteronomium,* gehuldigd, die Jerobeam om de instelling van den stierdienst als den zondigen koning bij uitnemendheid brand-merkte. Zie ook vs. 16. — *andere goden en beelden.* Het eerste is onwaar: de stierbeelden — en andere heeft Jerobeam, zoover wij weten, niet gemaakt — stelden Jahwe voor (zie op XII : 28). Zoo kan dus noch Ahia noch eenig tijdgenoot van Jerobeam, eerst een Judeër van veel later tijd, hebben gesproken. Over de gelijkstelling van goden en beelden zie op Exod. XX : 5. — *achter uwen rug hebt geworpen.* Verg. Neh. IX : 26; Jez. XXXVIII : 17; Ezech. XXIII : 35; Micha VII : 19.

10. *al wat mannelijk is.* Zie op 1 Sam. XXV : 22. — *den onmondige en den mondige.* Zie op Deut. XXXII : 36.

11. *de honden,* in het Oosten diep veracht (zie 1 Sam. XXIV : 15; 2 Sam. III : 8; IX : 8; XVI : 9; 2 Kon. VIII : 13; Pred. IX : 4) liepen, en loopen, in de dorpen en steden onbeheerd rond, maar wor-den geduld, omdat zij door hun afkeer van vreemdelingen min of meer voor de openbare veiligheid waken en door het verslinden van aas en afval de openbare reinheid en gezondheid bevorderen; zie Exod. XI : 7; XXII : 31; ook 2 Kon. IX : 35 v.; Jer. XV : 3.

13. *alleen — in een graf komen.* In de oudheid, ook onder Israël, werd het de grootste ramp en schande gerekend, geen begrafenis te krijgen; zie op Deut. XXVIII : 26.

14. Dit vers is na vs. 10 v. overtollig; blijkbaar is het later door eene andere hand ingevoegd, waarschijnlijk te gelijk met de volgende twee. De vervulling dezer profetie zie XV : 28 v. — Na *uit-roeien* heeft Hebr. t. nog de woorden *deze thans, en wat ook nu?* als onverstaanbaar weggelaten.

15 v. Deze onheilsprofetie over het rijk der tien stammen is hier later aangehangen (verg. 2 Kon. XVII : 1—23), na den ondergang van dat rijk in 722, en is van Judeesch standpunt, in den geest van *Deuteronomium,* geschreven.

15. *gelijk — gezwiept.* Beeld van volslagen machteloosheid: gelijk het geknakte riet speelbal is van den wind, zoo zal Israël het van de machtige rijken zijn. — *naar de overzijde der Rivier,* den Eufraat; zie 2 Kon. XVII : 6, 23. — *gewijde boomstammen.* Zie op Exod. XXXIV : 13.

en naar de overzijde der Rivier verstrooien, dewijl zij hunne gewijde
16 boomstammen hebben gemaakt, Jahwe tergende.′ Zoo zal hij Israël
prijsgeven ter oorzake van Jerobeams zonde, die hij zelf heeft bedreven
17 en Israël heeft doen bedrijven.′ De vrouw van Jerobeam maakte zich
op, ging op weg en kwam te Tirsa; toen zij den drempel van het
18 huis betrad, stierf de knaap.′ Gansch Israël begroef hem en bedreef
rouw over hem, overeenkomstig het woord dat Jahwe door zijnen
dienaar, den profeet Ahia, gesproken had.
19 Het overige nu der geschiedenis van Jerobeam, zijne oorlogen en
zijne regeering, het is beschreven in het boek der kronieken van
20 Israëls koningen.′ De duur van Jerobeams regeering was twee en
twintig jaar; toen ging hij ter ruste bij zijne vaderen, en zijn zoon
Nadab werd koning in zijne plaats.

Vs. 20. XI : 41 enz.

16. *Jerobeams zonde*, volgens veranderden klinker; Hebr. t. heeft het meervoud. Dezelfde verandering is ook in het vervolg vaak aangebracht; omdat voor den kenner van het Hebreeuwsch hier en daar (b. v. 2 Kon. XIII : 2, 6, 11) ondubbelzinnig blijkt dat oorspronkelijk het enkelvoud bedoeld is. Met „de zonde van Jerobeam" werd de stierdienst bedoeld; zij die het meervoud aanduidden dachten waarschijnlijk aan alles wat XII : 26—33*a* hem te laste gelegd wordt.

17. *Tirsa.* Zie op Joz. XII : 24. Tirsa is ook XV : 21, 33; XVI : 8, 23 de hofstad van den Israëlietischen koning, tot de stichting van Samarië. Zie intusschen XII : 25, waar alleen eerst Sichem en daarna Penuël als residenties van Jerobeam worden genoemd.

19 v. De berichten betreffende de koningen van Israël worden in den regel besloten met eene verwijzing naar de bron waaruit men hunne geschiedenis kon leeren kennen, en met de mededeeling van hun ontslapen, hunne begrafenis en hun opvolger. Verg. op vs. 29 en 31.

19. *zijne oorlogen.* Zie vs. 30.

20. *twee en twintig jaar.* Van 943 tot 922. — *toen ging hij ter ruste.* Verg. op 2 Kron. XIII : 20.

HOOFDSTUK XIV : 21—XV : 24.

Rehabeam, Abia, Aza. — Afgoderij in Juda onder Rehabeam (XIV : 21—24). Inval van de Egyptenaren (25—28). Besluit van Rehabeams regeering (29—31). Abia (XV : 1—8). Aza, een godsdienstig koning (9—15). Zijn oorlog met Baëza van Israël en bondgenootschap met Benhadad van Aram (16—22). Besluit van zijne regeering (23 v.).

Deze beknopte mededeelingen, naar een bepaald plan ingericht (zie op XIV : 21 en op XIV : 29, 31), zijn grootendeels aan de rijksjaarboeken van Juda's koningen ontleend en, voor zoover de tekst zuiver is (zie op XV : 2 en 10), volkomen betrouwbaar. Intusschen putte de schrijver van *Koningen* uit genoemde bron, behalve namen en cijfers, slechts enkele, niet eens altoos belangrijke, bijzonderheden, vooral den godsdienst betreffende. Immers was deze voor hem, evenals voor den lateren bewerker, de hoofdzaak; zooals mede blijkt uit de opmerkingen en oordeelvellingen welke zij zelven ten beste geven (zie XIV : 21; XV : 4, 5). Het standpunt waaruit zij het verleden beschouwen is dat der wet van *Deuteronomium*, en ten gevolge daarvan is hun oordeel dikwerf niet geheel juist (XIV : 22—24; XV : 3, 14). De vergelijking van de regeeringsjaren der koningen van de beide rijken (zie op XIV : 21) is door een der laatste bewerkers van *Koningen* ingesteld, en de uitkomst daarvan is aan het oudere bericht toegevoegd.

XIV : 21 Rehabeam, de zoon van Salomo, werd koning in Juda; een en
veertig jaar was Rehabeam oud toen hij koning werd, en zeventien
jaar heeft hij geregeerd te Jeruzalem, de stad die Jahwe had verkoren uit al de stammen Israëls om daar zijnen naam te stellen; zijne

Vs. 21. 2 Kron. XII : 13 v.

21. Bij de troonsbestijging der Judeesche koningen worden in den regel hun leeftijd en regeeringsduur, alsmede de naam en afkomst hunner moeder vermeld, maar vooraf het regeeringsjaar van den gelijktijdigen Israëlietischen koning. Dit laatste, niet uit officiëele bronnen geput, maar uit de berekening van een bewerker van *Koningen*, den laatsten verzamelaar, komt natuurlijk nog niet bij Rehabeam voor, en niet meer na den ondergang van het noordelijk rijk. Zie XV : 1, 9 enz. en verg. op XV : 25. Op het bericht der troonsbestijging volgt steeds het beknopt oordeel over den koning uit godsdienstig oogpunt; zie XV : 3, 11 enz. en op XV : 26. — *zeventien jaar.* Van 943 tot 927. — *de stad — stellen,* invoegsel, van het standpunt van *Deuteronomium.* Zie op Deut. XII : 5.

22 moeder heette Naäma, de Ammonietische.' Juda nu deed wat kwaad
was in het oog van Jahwe; zij maakten zijne ijverzucht gaande, meer
dan ooit hunne vaderen hadden gedaan, door de zonden die zij bedreven:'
23 ook zij richtten zich hoogten op, wij-steenen en gewijde boomstammen,
24 op elken hoogen heuvel en onder elken lommerrijken boom;' zelfs
waren er gewijden in het land; men deed naar al de afschuwelijkheden
der volkeren die Jahwe voor de Israëlieten uit had verdreven.
25 In het vijfde jaar van Rehabeams regeering trok Sjisjak, de koning
26 van Egypte, tegen Jeruzalem op' en nam de schatten van den tempel
en van het paleis, benevens de gouden beukelaars die David uit de
hand der dienaars van Hadadezer, den koning van Soba, genomen en
naar Jeruzalem gebracht had, dat alles nam hij mede, als ook de
27 gouden schilden die Salomo gemaakt had.' In de plaats van deze
maakte koning Rehabeam koperen schilden, welke hij toevertrouwde
aan de oversten der trawanten die de wacht hielden aan den ingang
28 van het paleis:' zoo vaak de koning naar den tempel ging droegen
de trawanten ze, en zij brachten ze terug in hunne wachtkamer.
29 Het overige nu der geschiedenis van Rehabeam, en al wat hij heeft
gedaan, is beschreven in het boek der kronieken van Juda's koningen.'
30 Er is voortdurend oorlog geweest tusschen Rehabeam en Jerobeam.'
31 En Rehabeam ging ter ruste bij zijne vaderen en werd bij zijne
vaderen begraven in de Davidstad, en zijn zoon Abia werd koning in
zijne plaats.
XV : 1 In het achttiende jaar der regeering van Jerobeam, den zoon van
2 Nebat, is Abia koning geworden over Juda;' drie jaar regeerde hij te
Jeruzalem; zijne moeder heette Maächa, de dochter van Absalom.'
3 Hij beging al de zonden die zijn vader vóor hem gedaan had; hij
hing Jahwe, zijn god, niet onverdeeld aan, gelijk zijn vader David.'

Vs. 25—28. 2 Kron. XII : 2—11. — Vs. 29—31. 2 Kron. XII : 15 v. — Vs. 1 v. 2 Kron. XIII : 1, 2*a*.

22—24. De zonde van het volk is tevens de schuld des konings. Overigens wordt hier als zonde toegerekend wat zulks in de tiende eeuw en veel later nog niet was: de eeredienst op de hoogten.

22. *zijne ijverzucht.* Zie op Exod. XX : 5.

23. *hoogten.* Zie op Deut. XII : 2. — *wij-steenen.* Zie op Gen. XXVIII : 18. — *gewijde boomstammen.* Zie op Exod. XXXIV : 13. — *op elken — boom.* Zie op Deut. XII : 2. Het is eene staande uitdrukking; zie 2 Kon. XVI : 4; XVII : 10; 2 Kron. XXVIII : 4; Jez. LVII : 5; Jer. II : 20; III : 6, 13; XVII : 2; Ezech. VI : 13; XX : 28. Het woord *elken* behelst eene niet ongewone overdrijving.

24. *gewijden.* Zie op Deut. XXIII : 17.

25 v. Op een zuidelijken muur van den tempel van Karnak werd deze veldtocht (939) vereeuwigd. — *Sjisjak.* Zie op XI : 40.

26. *benevens — gebracht had,* ingevoegd uit Gr. vert., naar welke nog een paar kleine wijzigingen in dit vers zijn aangebracht. Zie 2 Sam. VIII : 7. Over *Soba* zie op 1 Sam. XIV : 47. — *de gouden schilden die Salomo gemaakt had.* Zie X : 16 v.

27. *trawanten,* letterlijk *loopers.* Zie op 2 Kon. XI : 4.

28. Het koninklijk tempelbezoek had telkenmale in plechtigen optocht plaats. Zie op X : 5 en 16 v. — *in hunne wachtkamer.* Deze koperen schilden behoefden niet afzonderlijk en zorgvuldig bewaard te worden zooals de gouden, X : 17.

29, 31. Zie op XIV : 19 v. De opgaven over de Judeesche koningen eindigen in den regel als die over de Israëlietische; maar alleen bij eerstgenoemden, als behoorende tot één huis, wordt het familiegraf vermeld.

29. Zie 2 Kron. XI : 5—12, 13—17, 18—23; XII : 1—12.

30. Deze mededeeling komt hier een weinig achteraan, evenals XV : 7*b*.

31. *Davidstad.* Hierachter heeft Hebr. t. *zijne moeder heette Naäma, de Ammonietische,* misplaatste herhaling uit vs. 21, die te recht in Gr. en Syr. vertt. ontbreekt. — *Abia,* voluit *Abijahu.* Zoo Gr. en Syr. vertt. en 2 Kron. XII : 16; Hebr. t. *Abiam.*

1. Zie op XIV : 21.

2. *drie jaar.* Van 926 tot 924. — *Maächa, de dochter van Absalom.* 2 Kron. XIII : 2 heet zij de dochter van Uriël uit Gibea. Indien *Absalom* de ware lezing is, en er de zoon van David mede bedoeld wordt, heeft men, daar Absalom de oudere broeder van Abia's grootvader was, onder *dochter* waarschijnlijk afstammelinge (kleindochter) te verstaan. 2 Sam. XIV : 27 komt eene dochter van Absalom voor die *Tamar* heet.

4 Doch ter wille van David heeft Jahwe, zijn god, hem eene lamp ge-
geven te Jeruzalem, door zijn zoon na hem aan te stellen en Jeruzalem
5 in stand te houden; ′ omdat David zoolang hij leefde gedaan had wat
recht was in het oog van Jahwe en niet was afgeweken van al wat
hij hem geboden had.
7 Het overige nu der geschiedenis van Abia, en al wat hij heeft ge-
daan, is beschreven in het boek der kronieken van Juda's koningen. ′
8 Er is oorlog gevoerd tusschen Abia en Jerobeam. En Abia ging ter
ruste bij zijne vaderen, men begroef hem in de Davidstad, en zijn zoon
Aza werd koning in zijne plaats.
9 In het twintigste jaar der regeering van Jerobeam over Israël werd
10 Aza koning over Juda; ′ een en veertig jaar heeft hij geregeerd te
11 Jeruzalem; zijne moeder heette Maächa, de dochter van Absalom. ′ Aza
deed wat recht was in het oog van Jahwe, gelijk zijn vader David: ′
12 hij deed de gewijden weg uit het land, en verwijderde de schandgoden
13 die zijne vaderen gemaakt hadden. ′ Ook zette hij zijne moeder Maächa
als koningin af, omdat zij een afschuwelijk voorwerp voor Asjera had
gemaakt; Aza hieuw dat voorwerp om en verbrandde het in het dal
14 Kidron. ′ Maar de hoogten werden niet afgeschaft; toch hing Aza zoo-
15 lang hij leefde Jahwe onverdeeld aan. ′ Ook bracht hij de wijgeschen-
ken zijns vaders en zijne eigene in het huis van Jahwe: zilver, goud
en allerlei voorwerpen.
16 Er is oorlog geweest tusschen Aza en Baëza, den koning van Israël,
17 zoolang zij leefden. ′ Baëza, de koning van Israël, trok tegen Juda op
en versterkte Rama, om niemand van Aza, den koning van Juda, te
18 laten ingaan of uitgaan. ′ Toen nam Aza al het zilver en goud dat

Vs. 7*b*. 2 Kron. XIII : 2*b*. — Vs. 8. 2 Kron. XIV : 1. — Vs. 11 v. 2 Kron. XIV : 2 v., 5; XV : 8. — Vs. 13—15. 2 Kron. XV : 16—18. — Vs. 14*a*. XXII : 44; 2 Kon. XII : 3; XIV : 4; XV : 4, 35. — Vs. 16—22. 2 Kron. XVI : 1—6.

4. *eene lamp.* Zie op XI : 36.

5. *geboden had.* Hebr. t. voegt hierbij *behalve in de zaak van Uria, den Hittiet* (zie 2 Sam. XI, XII). Dit ontbreekt te recht in Gr. vert. Een opmerkzaam bijbellezer schreef deze aanteekening aan den rand, van waar zij later in den tekst sloop. Daarna heeft Hebr. t. (vs. 6) *Er is, zoolang hij leefde, oorlog geweest tusschen Rehabeam en Jerobeam,* dat weggelaten is volg. Gr. vert.; verg. vs. 7 en XIV : 30.

7. 2 Kron. XIII : 22 wordt *de verhandeling van den profeet Iddo* als bron genoemd. — *Er is — Jerobeam.* Zie op XIV : 30 en verg. 2 Kron. XIII : 3—20.

8. *zijn zoon.* Indien de tekst vs. 2 en 10*b*, verg. vs. 13, in orde is, was Aza niet de zoon, maar de broeder van Abia; maar zie op vs. 2 en op vs. 10.

10. *een en veertig jaar.* Van 923 tot 883. — *Maächa, de dochter van Absalom.* Gr. vert. heeft hier en vs. 13 *Ana, de dochter van Absalom.* Zie op vs. 2.

12. *de gewijden.* Zie op Deut. XXIII : 17. — *de schandgoden.* Zie op Lev. XXVI : 30.

13. *koningin.* Hier (en 2 Kron. XV : 16), evenals XI : 19; 2 Kon. X : 13; Jer. XIII : 18; XXIX : 2, staat in het Hebreeuwsch letterlijk *gebiedster* en wordt de hoogst geplaatste vrouw in den lande, hetzij de koningin (de sultane favorite), hetzij de koninginmoeder (de sultane valide) bedoeld. Welke eer onder Israël der moeder van den regeerenden vorst gewerd, zie II : 13, vooral II : 19. — *een afschuwelijk voorwerp.* Wat hiermede bedoeld wordt, is geheel onzeker; waarschijnlijk een onkiesch zinnebeeld der godheid als natuurkracht. — *Asjera,* hetzelfde woord dat elders *gewijde boomstam* is vertaald maar hier, XVIII : 19; 2 Kon. XXI : 7; Richt. III : 7; 2 Kron. XV : 16; XXIV : 18 als eigennaam is behouden; zie op Exod. XXXIV : 13. — *dal Kidron,* ten oosten van Jeruzalem; zie op 1 Kon. II : 37.

14. *de hoogten werden niet afgeschaft.* Zie op XIV : 22—24. — *hing — aan,* letterlijk *was Aza's hart — onverdeeld met Jahwe.*

15. Dit vers verklaart, hoe Aza uit den door Sjisjak geplunderden tempel (XIV : 25 v.) schatten kon wegnemen, vs. 18.

16. Eene bijzonderheid uit dezen oorlog wordt Jer. XLI : 9 vermeld. — *zoolang zij leefden.* Zie het tegenstrijdig bericht 2 Kron. XV : 19.

17. *Rama,* twee uur ten noorden van Jeruzalem; zie op Joz. XVIII : 25 v. — *om — uitgaan.* De bedoeling van Baëza schijnt geweest te zijn, Jeruzalem aan den noordkant geheel af te sluiten.

18. *overgebleven.* Verg. XIV : 26. — *hij,* letterlijk *koning Aza.* — *Benhadad,* in Gr. vert. altijd *Benhadar.* In het O. T. komen drie Arameesche koningen van dien naam voor, allen te Damaskus:

in de schatkamers van den tempel en in die van het paleis overgebleven was, en stelde het ter hand aan zijne dienaren, die hij zond
tot Benhadad, den zoon van Tabrimmon, den zoon van Hezjon, den
19 koning van Aram, die te Damaskus woonde, met de boodschap: ' Er
is een verbond tusschen mij en u, tusschen mijn vader en den uwen.
Hierbij zend ik u een geschenk, zilver en goud. Welaan, verbreek uw
verbond met Baëza, den koning van Israël, opdat hij van mij aftrekke.'
20 En Benhadad luisterde naar koning Aza, zond de legeroversten die hij
had tegen de steden van Israël en overweldigde Ijjon, Dan, Abel-beth-
21 Maächa en geheel Kinneroth, met het gansche land van Naftali. ' Toen
Baëza dit hoorde, hield hij op met Rama te versterken, en bleef te
22 Tirsa. ' Nu riep koning Aza gansch Juda op; niemand was vrijgesteld;
en zij namen de steenen en balken van Rama welke Baëza had gebruikt weg, en koning Aza versterkte daarmede Geba in Benjamin
en Mispa.
23 Al het overige nu der geschiedenis van Aza, al zijne dappere daden,
al wat hij heeft gedaan, en welke steden hij heeft versterkt, is beschreven in het boek der kronieken van Juda's koningen. Doch op zijn
24 ouden dag had hij eene ziekte aan zijne voeten. ' Aza ging ter ruste
bij zijne vaderen en werd bij zijne vaderen begraven in de Davidstad,
en zijn zoon Josjafat werd koning in zijne plaats.

Vs. 23*b*, 24. 2 Kron. XVI : 12—14.

behalve den hier genoemde (omstreeks 900), een tijdgenoot van Achab (omstreeks 860), in H. XX, waarschijnlijk ook 2 Kon. VI : 24—VIII : 15, en een tijdgenoot van Joas, den zoon van Joahaz (omstreeks 800), 2 Kon. XIII : 3, 24 v. — *Damaskus.* Zie op Gen. XIV : 15.

20. *Ijjon*, eene stad in het noorden des lands, westelijk van Damaskus, ook 2 Kon. XV : 29 vermeld. — *Dan.* Zie op Gen. XIV : 14. — *Abel-beth-Maächa.* Zie op 2 Sam. XX : 14. — *Kinneroth.* Zie op Joz. XIX : 35. — *Naftali.* Zie Joz. XIX : 32—39.

21. *hield — Tirsa.* Waarschijnlijk omdat Benhadad dit tot voorwaarde des vredes had gesteld. — *bleef te.* Lat. en Gr. vertt. *keerde terug naar.* — *Tirsa.* Zie op XIV : 17.

22. *Geba* (zie op Joz. XVIII : 24), een half uur ten zuidoosten, en *Mispa* (zie op Joz. XVIII : 25 v.), een uur ten zuidwesten van Rama, waren de noordelijke grenssteden van het rijk Juda.

24. *de Davidstad,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de stad Davids, zijns vaders.*

HOOFDSTUK XV : 25—XVI : 34.

Israëls koningen van Nadab tot Achab. — Regeering van Nadab (XV : 25 v.); hij wordt vermoord en opgevolgd door Baëza, die het gansche geslacht van Jerobeam uitroeit (27—31). Regeering van Baëza (33 v.), die door den profeet Jehu wordt bestraft (XVI : 1—7). Zijn zoon Ela volgt hem op (8) en wordt vermoord door Zimri, die het gansche geslacht van Baëza verdelgt (9—14). Zimri, na eene regeering van zeven dagen, door Omri belegerd, verbrandt zich met zijn paleis (15—20); na zijn dood burgeroorlog (21 v.). Regeering van Omri, den stichter van de hoofdstad Samarië (23—28). Zijn zoon Achab volgt hem op, huwt Izebel en maakt zich aan veel goddeloosheid schuldig (29—33); herbouw van Jericho (34).

In deze zeer schrale mededeelingen over de eerste koningen van Israël na Jerobeam wordt, evenals bij die van Juda (zie op XIV : 21), een bepaald plan gevolgd (zie op XV : 25). In zoover zij aan de Israëlietische rijksjaarboeken ontleend zijn, zijn zij geloofwaardig. Maar dit betreft slechts een klein gedeelte; want den schrijver van *Koningen* boezemde alleen de godsdienst belang in; ten aanzien van de meer wereldlijke verdiensten, krijgsbeleid en staatsbestuur, van Baëza, Omri en Achab vergenoegde hij zich dus met eene eenvoudige verwijzing naar die jaarboeken. Over het standpunt waarop hij zich bij de beoordeeling van den godsdienst der koningen van Israël plaatst en over de vergelijking van hunne regeeringsjaren met die der Judeesche koningen zie inl. op XIV : 21—XV : 24.

XV : 25 Nadab, de zoon van Jerobeam, werd koning over Israël in het tweede

25. Bij de troonsbestijging der koningen van Israël wordt in den regel huns vaders naam, hunne hofstad en hun regeeringsduur vermeld, voorafgegaan door het regeeringsjaar van den gelijktijdigen Judeeschen koning: dit laatste uit de berekening van den jongsten verzamelaar van ons boek. Zie vs. 33; XVI : 8 enz. en op XIV : 21. — *twee jaar.* Van 921 tot 920. Volgens vs. 28 en 33 geen volle twee jaar.

jaar der regeering van Aza over Juda en heeft twee jaar over Israël
26 geregeerd.' Hij deed wat kwaad was in het oog van Jahwe en wan-
delde op den weg zijns vaders en in de zonde welke deze Israël had
27 doen bedrijven.' Baëza, de zoon van Ahia, van het huis Issachar, maakte
eene samenzwering tegen hem en versloeg hem bij Gibbethon, eene
stad der Filistijnen, terwijl Nadab en gansch Israël Gibbethon insloten;'
28 Baëza doodde hem in het derde jaar der regeering van Aza over Juda
29 en werd koning in zijne plaats.' Zoodra hij koning was, versloeg hij
het gansche huis van Jerobeam en liet van Jerobeam niets over wat
adem had, totdat hij hem verdelgd had, naar het woord dat Jahwe
30 door zijn dienaar Ahia van Sjilo gesproken had;' wegens de zonde
die Jerobeam had bedreven en Israël had doen bedrijven, toen hij
31 Jahwe, Israëls god, tergde.' Het overige nu der geschiedenis van
Nadab, en al wat hij heeft gedaan, is beschreven in het boek der
kronieken van Israëls koningen.
33 In het derde jaar der regeering van Aza over Juda werd Baëza, de
zoon van Ahia, koning over Israël te Tirsa, en hij regeerde vier en
34 twintig jaar.' Hij deed wat kwaad was in het oog van Jahwe en
wandelde op den weg van Jerobeam en in de zonde welke deze Israël
XVI:1 had doen bedrijven.' Toen kwam het woord van Jahwe tot Jehu,
2 den zoon van Hanani, tegen Baëza:' Nademaal ik u uit het stof ver-
hoogd en tot vorst over mijn volk Israël gesteld heb, maar gij op den
weg van Jerobeam hebt gewandeld en mijn volk Israël hebt doen zon-
3 digen, om mij te tergen met hunne nietigheden,' zoo vaag ik Baëza
en zijn huis weg en zal uw huis stellen gelijk dat van Jerobeam, den
4 zoon van Nebat:' wie van Baëza in de stad sterft, dien zullen de
honden verslinden, en wie van hem op het land sterft, dien zullen
de vogelen des hemels verslinden.
5 Het overige nu der geschiedenis van Baëza, al wat hij gedaan heeft,
en zijne dappere daden zijn beschreven in het boek der kronieken van
6 Israëls koningen.' Baëza legde zich ter ruste bij zijne vaderen en werd
7 te Tirsa begraven, en zijn zoon Ela werd koning in zijne plaats.' Ook
was door den profeet Jehu, den zoon van Hanani, het woord van Jahwe
gekomen tegen Baëza en zijn huis, wegens al het kwade in het oog van
Jahwe dat hij had gedaan, om hem te tergen met het maaksel zijner

26. Zie op XIV : 22—24. Alle Israëlietische koningen zonder uitzondering (zie op XVI : 19) zijn naar het oordeel van onzen schrijver goddeloos, omdat zij „de zonde van Jerobeam", d. i. den stierdienst, laten bestaan; eene onjuiste beschouwing, van het standpunt des schrijvers. Zie vs. 34; XVI : 13 enz. Omri en Achab heeten om hun Baäldienst goddeloozer dan de anderen; zie XVI : 25 v., 30—33; 2 Kon. III : 2 v.

27. *het huis*, hier zooveel als de stam of het geslacht. — *Gibbethon*, ook XVI : 15—18; waarschijnlijk eene vesting in het noorden van Filistea; de juiste ligging is onbekend. Zie op Joz. XIX : 44.

29. *naar — had.* Zie XIV : 7—11.

31. Na dit vers staat in Hebr. t. (32) *Er is oorlog geweest tusschen Aza en Baëza, den koning van Israël, zoolang zij leefden.* Het ontbreekt in Gr. vert. Te recht; want het is louter herhaling van vs. 16; daarenboven staat het op eene ongeschikte plaats; want eerst na vs. 33 begint het verhaal der regeering van Baëza; wat aan vs. 33 voorafgaat behoort nog bij Nadab.

33. Zie op vs. 25. — *over Israël,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *over gansch Israël.* — *vier en twintig jaar.* Van 920 tot 897.

34. Zie op vs. 26.

1. *Jehu, den zoon van Hanani.* Zie 2 Kron. XIX : 1—3; XX : 34.

2. Zie XIV : 7. — *nietigheden,* volg. Gr. vert. (verg. vs. 13); Hebr. t. *zonden.* Met *nietigheden* worden de beelden der godheid bedoeld; zie op Deut. XXXII : 21.

3 v. Verg. XIV : 10 v.

5. *al,* bijgevoegd uit Gr. vert.

7. Toevoegsel, na vs. 1—4 vrij overtollig, waarschijnlijk van de hand eens bewerkers. — *om al,* volg. hss., Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *en om al.* — *het maaksel zijner handen,* de afbeeldingen der godheid. — *zich — Jerobeam.* Zie XIII : 34.

handen, en omdat hij zich gedroeg als het huis van Jerobeam, hoewel
hij dit verslagen had.
8 In het zes en twintigste jaar der regeering van Aza over Juda is
Ela, de zoon van Baëza, koning geworden over Israël te Tirsa, en hij
9 regeerde twee jaar. ' Toen maakte zijn dienaar Zimri, de bevelhebber
over de helft der wagens, eene samenzwering tegen hem, terwijl hij
te Tirsa beschonken aan den maaltijd zat in het huis van Arsa, den
10 hofmaarschalk, te Tirsa; ' Zimri kwam binnen, versloeg en doodde hem,
in het zeven en twintigste jaar der regeering van Aza over Juda, en
11 werd koning in zijne plaats. ' Koning geworden, heeft hij, zoodra hij
op zijn troon zat, het gansche huis van Baëza verslagen, hem niets
12 mannelijks overgelaten, noch maag noch vriend. ' Zimri verdelgde het
gansche huis van Baëza, naar het woord dat Jahwe door den profeet
13 Jehu tot Baëza gesproken had, ' wegens al de zonden die Baëza en zijn
zoon Ela hadden bedreven en Israël hadden doen bedrijven, om Jahwe,
14 Israëls god, te tergen met hunne nietigheden. ' Het overige nu der
geschiedenis van Ela, en al wat hij heeft gedaan, is beschreven in het
boek der kronieken van Israëls koningen.
15 In het zeven en twintigste jaar der regeering van Aza over Juda
werd Zimri koning, en hij regeerde zeven dagen te Tirsa, terwijl het
16 volk Gibbethon, de stad der Filistijnen, belegerde. ' Maar toen het
volk in het kamp hoorde: Zimri heeft eene samenzwering gemaakt,
ja, den koning verslagen! maakte gansch Israël te dien dage in het
17 kamp den legeroverste Omri tot koning over Israël. ' Omri trok met
18 gansch Israël van Gibbethon op, en zij sloten Tirsa in. ' En toen Zimri
zag dat de stad was ingenomen, ging hij in den burcht van het paleis,
19 stak het paleis boven zijn hoofd in brand en stierf; ' wegens de zonden
die hij bedreven had, doende wat kwaad is in het oog van Jahwe,
wandelende op den weg van Jerobeam en in de zonde die deze gedaan
20 had, om Israël te doen zondigen. ' Het overige nu der geschiedenis
van Zimri, en de samenzwering welke hij heeft gesmeed, is beschreven
in het boek der kronieken van Israëls koningen.
21 Toen verdeelde zich het volk Israël in tweeën: de eene helft des
volks hield het met Tibni, den zoon van Ginath, om hem koning te
22 maken, en de andere helft met Omri; ' maar de aanhang van Omri
kreeg de overhand over dien van Tibni, den zoon van Ginath; Tibni
stierf, op denzelfden dag met zijn broeder Joram, en Omri werd
koning.

8. *twee jaar.* Van 896 tot 895. Volgens vs. 10 niet ten volle twee jaar.

9. *wagens.* De strijdwagens worden bedoeld. 't Was dus, evenals van Baëza, eene militaire samenzwering. — *hofmaarschalk.* Zie op IV : 6.

11. *maag,* letterlijk *losser* of *bloedwreker.* Bedoeld worden de naaste bloedverwanten, op wie de plicht der bloedwraak rustte. Zie Num. XXXV : 12. — *niets mannelijks.* Zie op 1 Sam. XXV : 22.

13. *nietigheden.* Zie op vs. 2.

15. *In — Juda.* Het jaar 895. — *Gibbethon.* Zie op XV : 27.

16. *gansch Israël.* Gewone spreekwijs, met zeker voorbehoud te verstaan: alleen het krijgsvolk dat vóor Gibbethon lag wordt bedoeld. In vs. 21 vernemen wij, dat het niet gansch Israël was, maar slechts een gedeelte, dat Omri tot koning koos.

18. *den burcht,* het hoogste, meest versterkte gedeelte van het paleis.

19. Zimri, nog 2 Kon. IX : 31 vermeld, was slechts zeven dagen koning geweest, had dus nog nauwelijks gelegenheid gehad van zijn staatsbeleid of godsdienstige richting bewijzen te geven; maar over alle koningen van Israël wordt één vonnis gestreken: aan de zonde van Jerobeam staan zij allen schuldig. Zie op XV : 26.

20. De gewone uitdrukking. In dit geval zullen die kronieken wel niet veel meer behelsd hebben dan onze schrijver er uit heeft medegedeeld.

22. De duur van den burgeroorlog wordt niet opgegeven. Volgens vs. 23, vergeleken met vs. 15 v., heeft hij vier jaren geduurd. — *op — Joram,* ingevoegd volg. Gr. vert.

23 In het een en dertigste jaar der regeering van Aza over Juda werd
Omri koning over Israël, en hij regeerde twaalf jaar. Te Tirsa regeerde
24 hij zes jaar; ′ toen kocht hij van Sjemer den berg Samarië voor twee
talenten zilver, en bouwde op den berg eene stad, die hij naar Sjemer,
25 den eigenaar van den berg, Samarië noemde. ′ Omri nu deed wat
kwaad was in het oog van Jahwe, hij maakte het erger dan allen
26 vóor hem: ′ hij wandelde op al de wegen van Jerobeam, den zoon van
Nebat, en in de zonde welke deze Israël had doen bedrijven, om
Jahwe, Israëls god, te tergen met hunne nietigheden.
27 Het overige nu der geschiedenis van Omri, al wat hij gedaan heeft,
en de dappere daden die hij heeft verricht, zijn beschreven in het boek
28 der kronieken van Israëls koningen. ′ Omri ging ter ruste bij zijne
vaderen en werd te Samarië begraven, en zijn zoon Achab werd koning
in zijne plaats.
29 Achab, de zoon van Omri, werd koning over Israël in het acht en
dertigste jaar der regeering van Aza over Juda, en Achab, de zoon
van Omri, heeft twee en twintig jaar over Israël te Samarië gere-
30 geerd. ′ Achab, de zoon van Omri, deed wat kwaad was in het oog
31 van Jahwe, meer dan allen vóor hem. ′ Alsof het hem te gering was,
in de zonde van Jerobeam, den zoon van Nebat, te wandelen, nam
hij Izebel, de dochter van Ethbaäl, den koning der Sidoniërs, tot vrouw,
32 en ging den baäl dienen en aanbidden; ′ hij richtte een wij-steen voor
den baäl op in den Baältempel dien hij te Samarië had gebouwd. ′
33 Ook maakte Achab den gewijden boomstam, en ook verder deed hij,
om Jahwe, Israëls god, te tergen, meer dan al de koningen van Israël
34 vóor hem. ′ In zijn tijd heeft Ahiël, van Bethel, Jericho opgebouwd;
op Abiram, zijnen eerstgeborene, heeft hij haar gegrondvest, en op
Segub, zijn jongsten zoon, heeft hij hare poorten opgericht, naar het
woord dat Jahwe door Jozua, den zoon van Nun, had gesproken.

23. *een en dertigste jaar.* Deze berekening is onjuist, evenals die van XXII: 41, 52. Zie Inl. — *twaalf jaar.* Van 895 tot 884.

24. *Samarië,* Grieksche uitspraak van den Hebreeuwschen naam, die in den gewonen tekst luidt *Sjomeron,* in het Arameesch *Sjamerain* (Ezra IV: 10, 17). Hij kan inderdaad afgeleid zijn van *Sjemer,* een niet ongewonen Israëlietischen familienaam (1 Kron. VI: 46; VIII: 12), waarnaar ook eene andere stad heette (Joz. XI: 1; XIX: 15). De schoone ligging van Samarië wordt Jez. XXVIII: 1 geroemd. Het was derdehalf uur van Sichem, veertien uur van Jeruzalem verwijderd. Tot den ondergang van het noordelijk rijk toe is het de hoofdstad gebleven; daarna door de Assyriërs met vreemde kolonisten bevolkt; ten slotte door Herodes den Groote uitgebouwd, verfraaid, versterkt en ter eer van Augustus *Sebaste* (Grieksche vertaling van *Augusta*) geheeten. Dit is nog heden de naam van een vervallen dorp, dat van de eens prachtige stad is overgebleven. Te voren had Samarië zijn naam aan het landschap (zie op XIII: 32) en aan zijne bewoners, de Samaritanen (2 Kon. XVII: 29), gegeven. — *twee talenten zilver,* ongeveer tien duizend tweehonderd gulden.

26. *nietigheden.* Zie op XV: 2.

27. *al,* ingevoegd uit vele hss. en Gr. en Syr. vertt.

29. *het acht en dertigste jaar der regeering van Aza.* Onjuiste berekening; zie op vs. 23. — *twee en twintig jaar.* Van 883 tot 862.

31. *nam — vrouw.* Dit huwelijk wordt om de gevolgen, de invoering van den Fenicischen baäldienst in Israël, zoo streng afgekeurd. Zie op Richt. II: 11. — *Ethbaäl,* of *Ithobal,* oorspronkelijk een priester, moordenaar en opvolger van Theles, koning van Tyrus en Sidon. Met *Sidoniërs* worden hier niet de bewoners van Sidon alleen, maar alle Feniciërs bedoeld; zie op Gen. X: 15.

32. *wij-steen,* verbeterde lezing, volg. 2 Kon. III: 2; en zie op Gen. XXXIII: 20. — *den gewijden boomstam,* die daar bij den wij-steen in den Baältempel stond. Zie 2 Kon. X: 26 en op Exod. XXXIV: 13.

34. Zie op Joz. VI: 26 en op Job XV: 28. — *Ahiël,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Hiël.*

HOOFDSTUK XVII—XIX.

Elia. — Elia kondigt Achab langdurige droogte aan (XVII: 1). Op bevel van Jahwe verbergt hij zich in het dal Krith, waar de raven hem spijzigen (2—6). Vervolgens zendt Jahwe hem voor zijn onderhoud naar Sarefath tot eene weduwe, wier meel en olie hij doet strekken zoolang de hongersnood

duurt (7—16). Haar zoon sterft en wordt door hem weder levend gemaakt (17—24). In het derde jaar tot Achab gezonden (XVIII : 1 v.), ontmoet Elia den vromen Obadja (2—15), en daarna Achab, van wien hij eischt, het volk en de Baälprofeten op den Karmel bijeen te roepen (16—19). Hij bestraft het volk, en slaat voor, door het teeken van vuur uit den hemel op het offer te laten uitmaken, of Jahwe, dan wel de baäl God is (20—24). De Baälprofeten roepen vruchteloos tot hun god (25—29). Elia's offer en altaar, met water overgoten (30—35), wordt op zijne bede door vuur verteerd (36—38); waarna het volk Jahwe huldigt en, op Elia's bevel, de Baälprofeten slacht (39 v.). Elia belooft Achab regen, en spoedt zich, als deze komt, te gelijk met den koning naar Jizreël (41—46). Izebel bedreigt Elia met den dood (XIX : 1 v.); waarop hij vlucht naar de woestijn (3 v.) en, door een engel gespijzigd (5—7), naar den Horeb gaat (8), waar hij eene merkwaardige verschijning van Jahwe ontvangt (9—14), benevens den last, Hazaël, Jehu en Eliza te zalven tot voltrekking van Jahwe's strafgericht (15—18). Roeping van Eliza (19—21).

Wij hebben in deze drie hoofdstukken het eerste gedeelte van hetgeen de schrijver van *Koningen* heeft overgenomen uit een geschrift, vooral over Elia en Eliza, dat wij den Profetenspiegel kunnen noemen, omdat het ten doel had, in luisterrijke voorbeelden te leeren, wat een echt profeet is en hoe hij zich gedraagt: het hield den profetenzonen voor, zonder voorbehoud of aarzeling de stem van Jahwe te gehoorzamen en op zijne hulp en zorg te vertrouwen. In dit geschrift gingen wis aan het ons bewaarde bericht over Elia andere vooraf (zie op XVII : 1 en 3) en waren ook mededeelingen vervat die in *Koningen* niet zijn opgenomen (zie op XVII : 1 en XVIII : 4; XIX : 15, 16 en 19). De schrijver van den Profetenspiegel had dit verhaal over Elia geput uit eene andere bron dan sommige volgende (zie inll. op XXI, 2 Kon. I en II) en dan die over Eliza; zoodat er hier en daar tegenspraak is met het vervolg (zie op XIX : 15 en 16 en inl. op 2 Kon. VIII : 1—15).

Ons verhaal werd in het rijk Israël (zie op XIX : 3), waarschijnlijk niet lang na den aanvang der achtste eeuw, opgesteld. Niet vroeger; want Eliza, wiens dood volg. 2 Kon. XIII : 14 onder de regeering van Joas (802—787) valt, was reeds gestorven eer het werd vervaardigd; daar verhalen over hem invloed hebben geoefend op het ontstaan of de opteekening van die over Elia (zie op XVII : 17—24 en inl. op 2 Kon. IV). Maar ook niet veel later; daar hier nog geen spoor is van bestrijding van den stierdienst, reeds door Hozea veroordeeld. Er ligt dus een vrij groot tijdsverloop tusschen de werkzaamheid van Elia (onder Achab, 883—862) en de vervaardiging van dit verhaal. Trouwens, de geheele inhoud bewijst dat wij geen betrouwbaar gedenkschrift over Elia's leven vóor ons hebben.

Van zijn optreden en werken, dat op zijne tijdgenooten een geweldigen en diepen indruk maakte, legt hier het nageslacht in dichterlijken trant getuigenis af, zonder zich om nauwkeurigheid te bekommeren (zie b. v. op XVIII : 45 en XIX : 8). Zijne medestanders (zie op XVIII : 22), ook wie van elders als Achabs onverzoenlijke wederpartij bekend stonden (XXII : 8), heeft de overlevering, opzettelijk of onwillekeurig, in het duister gelaten, ten einde zijn persoon als strijder voor Jahwe des te beter te doen uitkomen; en daarom almede is hem hier eene schitterende overwinning op den Baäldienst toegeschreven (H. XVIII). Dat dit verdichting is, leert zoowel de aard van het verhaal als het vervolg der geschiedenis: eerst onder Jehu is Jahwe overwinnaar gebleven. Historisch is, behalve de droogte (zie op XVII : 1), vooral de strijd tusschen den Jahwedienst en den Baäldienst, en de rol die de Jahweprofeten, hier door Elia vertegenwoordigd, daarbij hebben gespeeld. Om de belangrijkheid van dit onderwerp en niet minder door de schoonheid van den vorm behoort ons verhaal tot de beroemdste en aantrekkelijkste uit het gansche O. T.

XVII : 1 Elia, de Tisbiet, uit Tisbe in Gilead, zeide tot Achab: Zoo waar als Jahwe, Israëls god, leeft, vóor wien ik sta, er zal in de eerstvolgende jaren geen dauw of regen zijn, tenzij op mijn woord.

1. *Elia,* voluit *Elijahu,* d. i. ‚Jahwe is mijn god'. — Elia treedt op zonderdat van te voren iets aangaande hem is gezegd; zie Inl. — *uit Tisbe,* volg. Gr. vert.; Hebr. t., met andere klinkers bij nagenoeg dezelfde medeklinkers, *van de opgezetenen.* Dit Tisbe, door de bijvoeging *in Gilead,* het Overjordaansche land, onderscheiden van een stadje van dien naam in Galilea, in den stam Naftali, Tob. I : 2, komt elders niet voor; de ligging is onbekend. De Verzamelaar van *Koningen* heeft dit bijvoegsel *uit Tisbe in Gilead* waarschijnlijk ontleend aan een vroeger gedeelte van het geschrift over Elia waaruit hij dit verhaal putte. — *vóor wien ik sta,* als dienaar. Met betrekking tot Jahwe wordt het gewoonlijk van de priesters gezegd; zie Deut. X : 8. Geheel buiten den eeredienst om, vinden wij het ook XVIII : 15; 2 Kon. III : 14; V : 16, in den mond van Elia en Eliza, die daarmede nadrukkelijk te kennen geven dat zij Jahwe's tolken zijn en van hem alleen afhangen. — *in de eerstvolgende jaren,* naar XVIII : 1 meer dan twee jaar; Luc. IV : 25 en Jac. V : 17 geven, naar latere Joodsche berekening, vierdehalf jaar. Flavius Josefus spreekt van eene droogte van éen gansch jaar tijdens Ithobal van Tyrus, Achabs tijdgenoot. — *geen dauw of regen.* Met droogte, en haar gevolg hongersnood, als straf voor de afgoderij, wordt gedreigd Lev. XXVI : 19 v.; Deut. XI : 16 v.; XXVIII : 23 v. — *op mijn woord,* wanneer ik, wien Jahwe daartoe volmacht verleent, het beveel. Aldus moest het onvermogen blijken van den baäl en zijne profeten om het volk uit dezen nood te redden.

2, 3 Toen kwam het woord van Jahwe tot hem: ′ Ga van hier, wend u
oostwaarts en verberg u in het dal Krith, tegenover den Jordaan; ′
4 uit de beek zult gij drinken, en de raven heb ik geboden u daar
5 van spijs te voorzien. ′ Hij ging en deed naar het woord van Jahwe:
6 hij ging en bleef in het dal Krith, tegenover den Jordaan, ′ en de
raven brachten hem des morgens brood en des avonds vleesch, en uit
de beek dronk hij.
7 Maar na verloop van tijd droogde de beek op, omdat er geen regen
8 op aarde was geweest. ′ Nu kwam het woord van Jahwe tot hem: ′
9 Maak u op, ga naar Sarefath, bij Sidon, en blijf aldaar; zie, ik heb
10 eene weduwvrouw aldaar geboden in uw onderhoud te voorzien. ′ Zoo
maakte hij zich op en ging naar Sarefath, en toen hij aan den ingang
der stad kwam, zie, daar was eene weduwvrouw aan het hout sprokkelen. Hij riep haar toe: Och, haal mij een weinig water in de kan,
11 opdat ik drinke. ′ En toen zij het ging halen, riep hij haar toe: Och,
12 breng mij een stuk brood mede, opdat ik ete. ′ Maar zij zeide: Zoo
waar als Jahwe, uw god, leeft, ik heb geen broodkoek meer, niets
dan een handvol meel in het vat en een weinig olie in de kruik; en
nu sprokkel ik een paar houten en ga te huis iets bereiden voor mij
13 en mijn zoon; hebben wij dat gebruikt, dan moeten wij sterven. ′ Maar
Elia zeide tot haar: Vrees niet; ga, doe naar uw zeggen; doch maak
eerst er voor mij een kleinen broodkoek van en breng mij dien hier;
14 voor u zelve en uw zoon zult gij daarna iets bereiden. ′ Want zoo
zegt Jahwe, de god Israëls: Het meelvat zal niet uitgeput worden en
de oliekruik zal niet ledig raken vóor den dag waarop Jahwe regen
15 over het aardrijk geeft. ′ Hierop ging zij heen en deed naar Elia's
16 woord, en zij at zelve en hij en haar gezin, een tijdlang: ′ het meelvat
werd niet uitgeput en de oliekruik werd niet ledig, naar het woord
dat Jahwe door Elia had uitgesproken.
17 Nadezen werd de zoon der vrouw, der meesteres van het huis, ziek;
en zijne ziekte werd zeer hevig, totdat geen adem meer in hem was. ′
18 Nu zeide zij tot Elia: Wat heb ik met u te maken, man Gods? Gij
zijt in mijn huis gekomen om mijne schuld in gedachtenis te brengen
19 en mijnen zoon te doen sterven! ′ Maar hij zeide tot haar: Geef mij
uwen zoon. En hij nam hem uit hare armen, droeg hem naar de

3. *van hier.* In het voorafgaande is niet gezegd, waar Elia zich op het oogenblik bevond. — *verberg u.* Zie XVIII : 10. — *het dal,* of *de beek, Krith* komt slechts hier (en vs. 5) voor. De ligging is onbekend. — *tegenover,* of *voor aan,* of *ten oosten van.* Ook vs. 5.

6. *brood ... vleesch,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft beide malen *brood en vleesch.*

7—16. Verg. Luc. IV : 25 v.

9. *Sarefath, bij Sidon,* letterlijk *dat van Sidon is*; wij zouden zeggen: de Fenicische stad. Sarefath, in het N. T. (Luc. IV : 26) *Sarepta,* lag aan de Middellandsche Zee tusschen Tyrus en Sidon, derdehalf uur van laatstgenoemde plaats verwijderd. Ook hier heerschte droogte en hongersnood; zie vs. 12, 14. — *weduwvrouw.* Eene zeer behoeftige, die uit eigen middelen niet in staat was hem te onderhouden. Evenals bij de raven, kwam dus ook hier de goddelijke tusschenkomst duidelijk aan het licht.

10—16. Verg. 2 Kon. IV : 1—7, 42—44.

11. *opdat ik ete,* ingevoegd uit de Gr. vert.

12. *broodkoek.* Hiermede wordt het eenvoudigste gebak bedoeld: deeg, ook zonder gist, in eene pan, of in de heete asch, of op gloeiende steenen (XIX : 6) gebakken. — *olie.* Niet voor het bakken, maar om over het brood te strijken, gelijk bij ons de boter; zie op Richt. IX : 9.

15. *een tijdlang,* totdat droogte en hongersnood een einde nam, vs. 14. De Lat. vert. heeft *van dien dag af,* als begin van het volgende vers.

17—24. De vergelijking van dit gedeelte, dat hier zeer goed gemist kan worden, met 2 Kon. IV : 8—37 wekt het vermoeden dat wat eerst van Eliza verteld is op Elia is overgebracht. Hieruit is de hier vreemde uitdrukking *meesteres van het huis* te verklaren.

18. *mijne schuld in gedachtenis te brengen,* bij God. De bedoeling is dat zij anders de aandacht Gods niet zou getrokken hebben; maar de aanwezigheid van Elia had de opmerkzaamheid van Jahwe op haar gevestigd. Verg. Luc. V : 8. — *te doen sterven,* tot straf voor mijne zonden.

19. *bovenkamer.* Verg. op Deut. XXII : 8.

bovenkamer waar hij zelf zijn verblijf hield, legde hem neder op zijn
20 bed,′ en riep tot Jahwe: Jahwe, mijn god, hebt gij zelfs over de
weduwe bij wie ik gehuisvest ben onheil gebracht en haren zoon ge-
21 dood?′ Daarop strekte hij zich drie keeren over den knaap uit, en
riep tot Jahwe: Jahwe, mijn god, moge de ziel van dezen knaap in
22 hem wederkeeren!′ En Jahwe verhoorde Elia: de ziel van de knaap
23 keerde in hem terug, en hij herleefde.′ Toen nam Elia den knaap,
bracht hem uit de bovenkamer af naar binnen, gaf hem aan zijne
24 moeder en zeide: Zie, uw zoon leeft.′ Nu zeide de vrouw tot Elia:
Thans weet ik dat gij een godsman zijt en het woord van Jahwe in
uwen mond waarheid is.
XVIII : 1 Langen tijd daarna, in het derde jaar, kwam het woord van Jahwe
tot Elia: Ga u aan Achab vertoonen; opdat ik regen over het aardrijk
2 geve.′ Zoo ging Elia om zich aan Achab te vertoonen. De hongers-
3 nood nu was zwaar in Samarië;′ daarom ontbood Achab Obadja, zijn
4 hofmaarschalk. Obadja was zeer godvruchtig:′ toen Izebel de profeten
van Jahwe uitroeide, had Obadja honderd profeten genomen en ver-
borgen, vijftig bijeen, in eene grot, en hen voorzien van brood en
5 water.′ Achab zeide tot hem: Welaan, laat ons het land doortrekken,
naar alle waterwellen en naar alle beken; misschien vinden wij gras
om de paarden en muilezels in het leven te houden, zoodat wij niet
6 gansch verstoken raken van vee.′ Zij verdeelden dan het land onder
hen beiden, om het door te trekken: Achab ging onverzeld den eenen
7 weg, en Obadja ging onverzeld den anderen weg.′ Toen Obadja op
weg was, daar kwam Elia hem te gemoet; en Obadja, hem herken-
nende, viel op zijn aangezicht en zeide: Zijt gij daar, mijn heer Elia?′
8 Hij zeide tot hem: Ja. Ga aan uwen heer zeggen: Daar is Elia.′
9 Maar hij zeide: Welke zonde heb ik begaan, dat gij uwen dienaar aan
10 Achab overlevert om mij te dooden?′ Zoo waar als Jahwe, uw god,
leeft, er is geen volk of koninkrijk waarheen mijn heer niet heeft ge-
zonden om u te zoeken; en als zij zeiden: Hij is er niet — liet hij
11 dat koninkrijk of volk bezweren dat het u niet kon vinden.′ En nu
12 zegt gij: Ga uwen heer zeggen: Daar is Elia.′ Maar dan zal het zoo
gaan: ik ga van u weg, de geest van Jahwe neemt u op, ik weet
niet waarheen. Kom ik het dan aan Achab melden, en hij vindt u

20. *zelfs,* ondanks hare gastvrijheid voor mij.

21. Verg. 2 Kon. IV : 34 v.; Hand. XX : 10. — *de ziel,* het leven. Verg. op Ps. XIX : 8.

1. *in het derde jaar,* nl. van de droogte. Zie op XVII : 1. — *opdat ik — geve.* Eerst op het woord van Elia tot den koning (XVII : 1) zou aan de landplaag een einde komen.

2. *De hongersnood nu was zwaar in Samarië.* Wegens de langdurige droogte leverde de hoofdstad en haar naaste omtrek zelfs geen voedsel meer op voor de koninklijke stallen, vs. 5.

3. *Obadja,* voluit *Obadjahu,* d. i. ‚dienaar van Jahwe'. — *hofmaarschalk.* Zie op IV : 6.

4. Van deze vervolging hebben wij geen bericht; alleen wordt er vs. 22; XIX : 10, 14; 2 Kon. IX : 7 op gezinspeeld. — *brood en water,* spijs en drank; zie op XIII : 8.

5. *Welaan — doortrekken,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Ga het land door.* — *gras.* Het gewone voedsel was gerst; zie op IV : 28; doch daaraan was in dezen tijd van gebrek geen denken meer. — *zoodat — vee,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zoodat wij niet uitroeien van het vee.* Met *vee* worden hier de trek- en lastdieren bedoeld.

7. *viel ... op zijn aangezicht.* Eerbiedige begroeting; zie op Gen. XVIII : 2.

9. *Welke — begaan,* waarmede heb ik dat verdiend? zie vs. 12*b*, 13. — *om mij te dooden.* Als hij, door mij verwittigd van uwe aanwezigheid, u straks niet meer vindt, zal hij mij verantwoordelijk stellen voor uw verdwijnen en zijne teleurstelling op mij wreken. Zie vs. 12.

10. Achab heeft Elia overal doen opzoeken, minder om hem te straffen voor zijne stoutheid, dan wel om hem te dwingen, het woord te spreken dat aan de droogte een einde zou maken, XVII : 1; verg. 2 Kon. I : 9, 15.

12. Blijkbaar wenscht Obadja, maar durft niet vragen, dat Elia met hem mede naar Achab gaat. Maar Elia, in het besef zijner waardigheid als godsman, wil dat Achab tot hem komt. — *zal de geest — waarheen.* Over dit plotseling verschijnen en verdwijnen van de profeten zie op XIII : 9; verg. ook Ezech. III : 12, 14.

niet, dan brengt hij mij om het leven. En uw dienaar vreest Jahwe
13 van zijne jeugd af.' Heeft men mijnen heer niet verhaald wat ik ge-
daan heb, toen Izebel de profeten van Jahwe ombracht? dat ik honderd
man van de profeten van Jahwe heb verborgen, vijftig bijeen, in eene
14 grot, en hen heb voorzien van brood en water.' En nu zegt gij: Ga
15 uwen heer zeggen: Daar is Elia. Dan zal hij mij ombrengen.' Maar
Elia zeide: Zoo waar als Jahwe der heirscharen leeft, vóor wien ik
16 sta, heden vertoon ik mij aan hem.' Toen ging Obadja Achab te ge-
17 moet en meldde het hem; waarop Achab Elia te gemoet ging.' Nauwe-
lijks zag Achab Elia, of Achab zeide tot hem: Zijt gij daar, beroerder
18 Israëls?' Maar hij zeide: Ik heb Israël niet beroerd, maar gij en uws
vaders huis, doordien gij Jahwe, uwen god, verlaten en u aan de baäls
19 gehouden hebt.' Welaan, zend boden en vergader tot mij gansch Israël
op den berg Karmel, alsmede de vierhonderd vijftig baälprofeten en
de vierhonderd profeten van de Asjera die aan de tafel van Izebel eten.
20 Zoo zond Achab boden in het gansche gebied van Israël en verga-
21 derde de profeten op den berg Karmel.' Hier trad Elia op het gansche
volk toe en zeide: Hoe lang loopt gij kreupel aan beide zijden? Indien
Jahwe God is, houdt u aan hem; indien de baäl het is, dan aan dezen!
22 Het volk antwoordde hem niets.' Toen zeide Elia tot het volk: Ik
ben de eenige profeet van Jahwe die is overgebleven, terwijl de pro-
23 feten van den baäl vierhonderd vijftig in getal zijn.' Men geve ons
dan twee stieren, laten zij er éen uitkiezen, in stukken houwen en op
het hout leggen, maar zonder er vuur bij te doen; ik zal den anderen
stier bereiden en op het hout plaatsen, en er ook geen vuur bij doen.'
24 Roept gij dan uwen god aan, en ik zal Jahwe aanroepen; en de god
die door vuur antwoordt, hij is God. Toen antwoordde het gansche
volk en zeide: Dat is goed.
25 Nu zeide Elia tot de profeten van den baäl: Kiest een stier uit en
bereidt hem het eerst, want gij zijt de talrijksten; en roept uwen god
26 aan; maar vuur zult gij er niet bij doen.' Toen namen zij den stier
en bereidden hem, en riepen den baäl aan van den morgen tot den
middag, zeggende: Antwoord ons, Baäl, antwoord ons! Doch geen ge-

18. *Jahwe, uwen god,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de geboden van Jahwe.* — *de baäls.* Zie op Richt. II : 11.

19. In dezen eisch ligt de belofte opgesloten van regen, waarop Elia's wederverschijning reeds het uitzicht opende. — *boden,* duidelijkheidshalve ingevoegd. Evenzoo vs. 20. — *den berg Karmel.* Over dit gebergte zie op Joz. XII : 19—23. Uit ons verhaal — zie vooral vs. 30 — blijkt dat het eene heilige plaats was, maar die in den laatsten tijd als offerplaats voor Jahwe in onbruik was geraakt. Ook Eliza hield zich daar gedurig op, 2 Kon. II : 25; IV : 25. — *en de vierhonderd profeten van de Asjera die aan de tafel van Izebel eten,* d. i. die door de koningin onderhouden worden. Daar in het vervolg, vs. 22, 25—29, 40, nergens sprake van hen is, zijn deze woorden zeker een later toevoegsel, van iemand die in *de Asjera* de gade van den baäl zag; zie over haar op Exod. XXXIV : 13.

20. *in* — *Israël,* volg. vele hss.; Hebr. t. *onder al de Israëlieten.* — *de profeten,* blijkens het vervolg tevens priesters, van den baäl.

21. *zijden,* onzekere vertaling. Van het hier gebruikte Hebreeuwsche woord wordt een ander afgeleid dat Ps. CXIX : 113 voorkomt en ‚weifelaar' beteekent. — Elia vergelijkt, in zijn scherp verwijt aan het volk, het beurtelings aanhangen en vereeren van Jahwe en van den baäl met den waggelenden gang van iemand die aan beide kanten mank is, dus beurtelings naar rechts en naar links overzwikt.

22. *Ik* — *overgebleven.* Desgelijks XIX : 10, 14. Dit is niet in overeenstemming met vs. 4, 13; XX : 13, 22, 28, 35, 37; XXII.

24. *Roept* — *God.* De hier toegesprokenen zijn de Baälprofeten, hoewel Elia's woorden in hun geheel tot het volk zijn gericht.

26. *den stier,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft nog *dien hij hun gegeven had.* — *Antwoord ons,* ingevoegd uit Gr. vert. — *geen antwoord,* letterlijk *geen antwoorder.* — *huppelden.* Een offerdans wordt bedoeld; verg. 2 Sam. VI : 14, 16; Exod. XXXII : 6. Bij het uitblijven van antwoord neemt de opwinding gestadig toe, vs. 28. — *zij gemaakt hadden,* volg. vele hss. en vertt.; Hebr. t. *hij gemaakt had.*

luid en geen antwoord! Toen huppelden zij bij het altaar dat zij ge-
27 maakt hadden.′ En des middags dreef Elia den spot met hen en zeide:
Roept met luider stem; hij is immers een god. Zeker is hij in gepeins,
of hij heeft zich afgezonderd, of hij is op reis; misschien slaapt hij en
28 moet wakker worden.′ Zij nu riepen met luider stem, en zij sneden
zich naar hun gebruik, met messen en priemen, totdat het bloed langs
29 hen stroomde.′ Toen de middag voorbij was, profeteerden zij nog, tot
tegen den tijd van het offer; maar geen geluid of antwoord of acht-
geving.
30 Nu zeide Elia tot het gansche volk: Treedt op mij toe. Het gansche
volk trad op hem toe. Hierop herstelde hij het vernielde altaar van
31 Jahwe:′ Elia nam twaalf steenen naar het getal der stammen van de
zonen Jakobs, tot wien Jahwe's woord gekomen was: Israël zal uw
32 naam zijn —′ en bouwde van die steenen een altaar in den naam
van Jahwe. Voorts maakte hij eene groeve, als de ruimte voor twee
33 schepels zaaikoren, rondom het altaar,′ schikte het hout, hieuw den
34 stier in stukken en legde die op het hout.′ Vervolgens zeide hij: Vult
vier kruiken met water en giet het over het brandoffer en het hout
uit. Zij deden alzoo. En hij zeide: Nog eens. En zij deden het ander-
maal. Daarop: Ten derden male. En zij deden het ten derden male;′
35 zoodat het water rondom het altaar liep. Ook de groeve vulde hij
met water.
36 Ten tijde nu van het avondoffer trad de profeet Elia toe en zeide:
Jahwe, god van Abraham, Izaäk en Israël, blijke het heden dat gij
God in Israël zijt en ik uw dienaar ben, die naar uw woord al deze
37 dingen gedaan heb.′ Antwoord mij, Jahwe, antwoord mij; opdat dit
volk wete dat gíj, Jahwe, God zijt en gij hun hart tot u geneigd hebt.′
38 Daar viel het vuur van Jahwe neder en verteerde het brandoffer, het
hout, de steenen en de aarde; het lekte ook het water dat in de groeve
39 was op.′ Toen nu het gansche volk dit zag, vielen zij op hun aange-
40 zicht en zeiden: Jahwe is God! Jahwe is God!′ En Elia zeide tot hen:
Grijpt de profeten van den baäl: dat niemand van hen ontkome! En
zij grepen hen, en Elia voerde hen af naar de beek Kisjon en slachtte
hen aldaar.
41 Toen zeide Elia tot Achab: Ga eten en drinken; want ik hoor het

27. Lezing en vertaling van deze spotrede zijn niet geheel zeker. Elia maakt hier het geloof aan den baäl belachelijk. Intusschen vergelijke men op Ps. III : 8.

28. *zij sneden zich.* Over dit gebruik als teeken van rouw zie op Lev. XIX : 28. Hier geschiedt het in godsdienstige opgewondenheid, om van de godheid verhooring af te dwingen. — *naar hun gebruik.* In de oudheid vrij algemeen, vooral in Frygië; ook in den nieuweren tijd, in den Islam, bij de Derwisjen.

29. *profeteerden zij.* De uitdrukking voor godsdienstige opwinding. Zie op 1 Sam. X : 5. — *tot — offer,* letterlijk *totdat de offergave* (of *het meeloffer*) *opsteeg.* Dat dit in den laten namiddag of des avonds plaats had volgt uit 2 Kon. XVI : 15, en wat daar omtrent den Jeruzalemschen tempel gemeld wordt was waarschijnlijk ook bij andere heiligdommen in Israël en Juda in gebruik; zoodat het „opstijgen van de offergave” den lezer aanstonds het bedoelde uur van den dag voor den geest riep. Over het morgen- en het avondbrandoffer van later tijd zie op Exod. XXIX : 38—42. Verg. ook op 2 Kon. III : 20.

30. *het vernielde altaar van Jahwe.* Zie XIX : 10, 14.

31 v. *Elia — naam van Jahwe.* Dit is, blijkens inhoud en vorm, een later invoegsel, bedoelende Elia's werk voor de twaalf stammen te doen strekken. — *Jakobs — zijn.* Zie Gen. XXXV : 10 en verg. 2 Kon. XVII : 34*b*.

32. *als — zaaikoren.* Eene zonderlinge opgave van vlaktemaat, wier uitgebreidheid wij ook niet naar ruwe gissing kunnen bepalen.

34. *Zij deden alzoo,* ingevoegd volg. Gr. vert.

36. *Ten — avondoffer.* Zie op vs. 29.

37. *hun — hebt,* door onloochenbare openbaring uwer macht hen van dwaling en schuld overtuigd en teruggebracht; zoodat zij voortaan niet meer den baäl, maar u alleen zullen dienen.

40. *Kisjon.* Zie op Richt. IV 7.

42 gedruisch van een plasregen.′ Achab ging eten en drinken, en Elia
beklom den top van den Karmel, kromde zich ter aarde en legde zijn
43 aangezicht tusschen zijne knieën.′ Voorts zeide hij tot zijn jongen:
Klim eens op en zie uit, naar zee. Hij klom op, zag uit en zeide:
Er is niets. En hij zeide: Zie nog eens uit, zeven malen! Zoo deed
44 de jongen, zeven malen.′ En den zevenden keer zeide hij: Zie, een
wolkje, klein als eene manshand, komt uit zee op. Toen zeide hij: Ga
aan Achab zeggen: Span in en daal af; opdat de plasregen het u niet
45 belette.′ En in een ommezien was de hemel zwart van wolken en wind
en viel een zware plasregen. Achab reed weg en ging naar Jizreël;′
46 maar de hand van Jahwe was over Elia, zoodat hij zijne lenden om-
gordde en vóor Achab uit liep tot bij Jizreël.
XIX : 1 Toen nu Achab aan Izebel verhaalde al wat Elia gedaan had, en
2′ hoe hij al de profeten met het zwaard had gedood,′ zond Izebel een
bode tot Elia, met de woorden: Zoo, ja meer nog, zullen de goden mij
doen, indien ik morgen om dezen tijd uw leven niet stel als dat van
3 een hunner!′ Toen werd hij bevreesd, maakte zich op en ging heen
om lijfsbehoud. Te Bersjeba, in Juda, gekomen, liet hij daar zijn jongen
4 achter′ en ging zelf de woestijn in, eene dagreis ver. Hier gekomen,
zette hij zich onder eene bremstruik; hij verlangde te sterven en zeide:
't Is nu genoeg, Jahwe, neem mijn leven; want ik ben niet beter dan
5 mijne vaderen.′ Hierop legde hij zich neder en sliep in onder eene
bremstruik; maar, zie, een engel stiet hem aan en zeide tot hem: Sta
6 op, eet.′ Hij zag op, en daar stond aan zijn hoofdeneind een broodkoek
en eene kruik water. Hij at en dronk, en legde zich wederom te
7 slapen.′ Doch de engel van Jahwe stiet hem ten tweeden male aan
8 en zeide: Sta op, eet; anders is de reis u te ver.′ Zoo stond hij
op, at en dronk, en ging, door de kracht van die spijs, veertig dagen

41. *Ga eten en drinken.* Wees vroolijk en onbezorgd; want de tijd der ellende is voorbij. — *want — plasregen.* Elia vertrouwt zoo vast op de toezegging van Jahwe, dat het hem is alsof hij den regen reeds hoort.

42. *kromde — knieën,* ootmoedige houding van den smeekeling.

43. *zijn jongen.* Ook XIX : 3; later komt hij niet meer voor. — *Zie ... uit,* ingevoegd volg. Gr. vert. — *Zoo — malen,* ingevoegd uit Gr. vert.

44. *daal af,* naar de vlakte in welker zuidoostelijk gedeelte Jizreël lag; over welke zie op Joz. XVII : 16. — *het,* nl. den terugkeer naar huis, door den toestand der wegen.

45. *Jizreël.* Zie op Joz. XIX : 18. Het lag op eenige uren afstand van den Karmel; maar de schrijver bekommert er zich niet om, wat hij al in enkele namiddaguren laat geschieden (vs. 29, 30—35, 40, 41, 42—44, 45 v.); want zijne bedoeling is natuurlijk niet dat deze rit in stormachtigen nacht plaats grijpt.

46. *de hand — Elia,* d. i. hij voelde zich door eene goddelijke macht aangegrepen, met buitengewone krachten toegerust. — *zijne lenden omgordde.* Verg. op Exod. XII 11.

1. *hoe,* volg. Gr. en andere vertt.; Hebr. t. *al wat.*

2. *Zoo — doen.* Zie op Ruth I : 17. — *morgen om dezen tijd,* indien gij dan nog in het land zijt. De bedreiging dient om Elia op de vlucht te jagen. — *uw leven — hunner,* u niet dooden zal, gelijk gij hen deedt.

3. *werd hij bevreesd,* naar andere klinkers, met enkele hss., Gr., Lat. en Syr. vertt.; Hebr. t. *zag hij.* Waarschijnlijk wilden de schriftgeleerden die de klinkers op de letters zetten niet weten dat Elia bevreesd was geworden. Deze vrees zou ook ons, na de behaalde overwinning, zeer bevreemden, indien die overwinning historisch was (zie Inl.). — *Bersjeba,* de zuidelijkste stad van Kanaän. Zie inl. op Gen. XXVI : 1—33. — *in Juda,* letterlijk *dat van Juda is.* Deze bijvoeging verraadt een noord-Israëlietischen schrijver.

4. *onder eene bremstruik.* De brem komt in de streken ten zuiden van Palestina overvloedig voor, vooral in de dalen, aan de bedding der beken. De talrijke takken, met weinig blad, witbonten bloesem en kleine bessen, bieden eenige schuilplaats tegen zon en wind. Zie verder Job XXX : 4; Ps. CXX : 4. — *want — vaderen.* Woord der moedeloosheid: er is aan mij niet verloren; daar ik even zwak en sterfelijk ben als mijne vaderen.

6. *een broodkoek,* letterlijk *een op gloeiende steenen gebakken koek*; zie op XVII : 13.

8. *veertig dagen en nachten.* De afstand van Bersjeba tot den berg die gewoonlijk voor den Horeb wordt gehouden (zie op Exod. III : 1) is geen acht dagreizen. Hij lag waarschijnlijk nog veel dichter bij. Dit was den schrijver ten naasten bij wel bekend; maar de veertig etmalen behooren tot den dichterlijken vorm van zijn verhaal (zie op Gen. VII : 4 en verg. o. a. Deut. IX : 11, 18).

9 en nachten, tot aan den berg Gods, den Horeb.′ Hier ging hij de
grot binnen en overnachtte aldaar; en zie, het woord van Jahwe kwam
10 tot hem: Wat hebt gij hier te doen, Elia?′ Hij zeide: Ik heb vurig
geijverd voor Jahwe, den god der heirscharen; want de Israëlieten
hebben u verlaten, uwe altaren verwoest en uwe profeten met het
zwaard gedood; ik ben alleen overgebleven, en zij zoeken mij het
11 leven te benemen.′ Toen zeide hij: Kom uit en ga op den berg staan
vóor Jahwe. Hij kwam uit en stond aan den ingang der grot; en zie,
Jahwe ging voorbij. Eerst een geweldige stormwind, die bergen brak
en rotsen verbrijzelde, voor Jahwe uit; niet in den wind was Jahwe.
12 Na den wind eene aardbeving; niet in de aardbeving was Jahwe.′ Na
de aardbeving vuur; niet in het vuur was Jahwe. Na het vuur het
13 suizen van eene zachte stilte.′ Zoodra Elia dit hoorde, omhulde hij
zijn gelaat met zijn mantel. En zie, eene stem klonk hem tegen: Wat
14 hebt gij hier te doen, Elia?′ Hij zeide: Ik heb vurig geijverd voor
Jahwe, den god der heirscharen; want de Israëlieten hebben u verlaten,
uwe altaren verwoest en uwe profeten met het zwaard gedood; ik ben
15 alleen overgebleven, en zij zoeken mij het leven te benemen.′ Toen
zeide Jahwe tot hem: Ga heen, keer denzelfden weg terug, naar de
woestijn van Damaskus; zalf, daar gekomen, Hazaël tot koning over
16 Aram;′ voorts zult gij Jehu, den zoon van Nimsji, tot koning over
Israël zalven, en Eliza, den zoon van Sjafat, van Abel-mehola, zult gij
17 tot profeet in uwe plaats zalven.′ Wie dan aan het zwaard van Hazaël
ontkomt, dien zal Jehu dooden, en wie aan het zwaard van Jehu ont-
18 komt, dien zal Eliza dooden.′ Maar ik zal in Israël zeven duizend

9. *Wat — Elia?* Elia had het tooneel van zijne werkzaamheid niet mogen verlaten.

10. *u,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *uw verbond.* Evenzoo vs. 14. — *uwe altaren verwoest.* Zie XVIII : 30. Deze klacht onderstelt dat die altaren, op verschillende plaatsen des lands voor Jahwe opgericht, wettige plaatsen van eeredienst zijn; hetgeen zij op het standpunt van den wetgever in *Deuteronomium,* tevens dat van den Verzamelaar van *Koningen,* niet waren; zie op III : 2 en 4; inl. op VIII : 1—IX : 9 en elders. — *uwe profeten met het zwaard gedood.* Zie op XVIII : 22.

11. *Hij — grot.* Deze woorden staan in den Hebr. t. in vs. 13, waar zij blijkbaar misplaatst zijn, terwijl zij hier niet gemist kunnen worden. — Overigens vergelijke men voor deze verschijning het verhaal Exod. XXXIII : 18—XXXIV : 9; de verhalen zijn waarschijnlijk niet van elkaar onafhankelijk.

12. *vuur,* geweldige bliksemstralen. — *het suizen van eene zachte stilte,* hetwelk na heftige beroeringen in de natuur, bepaaldelijk na een zwaar onweder, onbeschrijfelijk aangenaam aandoet. — Blijkens het drievoudig *niet in ... was Jahwe,* beteekent deze schildering, ter bemoediging van Elia, dat onder Israël geweldige tooneelen van beroering en bloedstorting, hier door storm, aardbeving en vuur afgebeeld, moesten voorafgaan, eer Jahwe, met zijn verkwikkenden vrede, zou kunnen komen en wonen onder zijn volk.

13. Zie op vs. 11. — *omhulde hij zijn gelaat,* uit eerbied en om de godheid die voorbijging niet in het aangezicht te zien; want wie God zag was een kind des doods. Zie op Gen. XVI : 13.

14. Zie op vs. 10.

15. *naar de woestijn van Damaskus.* Daar Damaskus in een zeer vruchtbaar oord ligt, en Elia buitendien niet naar eene woestijn moest gaan maar naar Damaskus zelf, schuilt in de woorden *de woestijn van* eene fout. Misschien is het bij vergissing ingevoegd en luidde de tekst oorspronkelijk *begeef u naar Damaskus en zalf Hazaël* enz. — Volgens 2 Kon. VIII : 7—15 heeft — niet Elia Hazaël tot koning gezalfd, maar — Eliza Hazaël aangekondigd dat hij koning over Aram zou worden. Zie op vs. 16.

16. *voorts — Israël zalven.* Volgens 2 Kon. IX : 1—10 heeft — niet Elia, maar — op Eliza's bevel een der profetenzonen Jehu tot koning gezalfd. Zie op vs. 15. De schrijver van ons verhaal onderstelt dat Elia zelf Hazaël en Jehu heeft gezalfd. Zie op vs. 19 en verg. Inl. — *Jehu, den zoon van Nimsji.* Volg. 2 Kon. IX : 2 *Jehu, den zoon van Josjafat, den zoon van Nimsji.* — *Abel-mehola.* Zie op IV : 12. — *tot profeet in uwe plaats,* d. i. tot uw opvolger.

17. *het zwaard van Hazaël.* Volgens 2 Kon. X : 32 v. (verg. VIII : 12) valt het kwaad dat Hazaël aan Israël gedaan heeft eerst na den ondergang van Achabs huis en de uitroeiing van den Baäldienst. — *dien zal Eliza dooden.* De boetgezanten die Jahwe's strafgerichten aankondigen worden geacht ze door hun woord te voltrekken; zie op Gen. XXVII : 35. In de verhalen ons omtrent Eliza bewaard, 2 Kon. II—VIII, komt deze profeet echter meer als trooster van ongelukkigen en weldoener van zijn volk dan als boetgezant voor.

18. *Maar — overblijven,* die aan de strafgerichten over de goddeloosheid des volks zullen ontkomen, de weinige getrouwen, de kern waaruit het rechtvaardig volk der toekomst zal voortkomen.

doen overblijven: hen allen wier knie zich niet voor den baäl gebogen
en wier mond hem niet gekust heeft.
19 Zoo ging hij van daar en trof Eliza, den zoon van Sjafat, terwijl hij
aan het ploegen was, twaalf koppels voor hem uit, hij zelf bij het
20 twaalfde. Elia ging hem voorbij en wierp zijn mantel op hem. Hij
verliet de runderen, liep Elia achterna en zeide: Laat mij mijn vader
en mijne moeder kussen, en u dan volgen. Hij zeide tot hem: Ga
21 heen, keer terug; immers, wat heb ik u gedaan? Toen keerde hij
van hem terug, nam het koppel runderen, slachtte ze, kookte ze over
het tuig der runderen en gaf het vleesch aan het volk, en zij aten.
Daarna maakte hij zich op, volgde Elia en was zijn dienaar.

Dit tot weerlegging van Elia's mismoedige klacht vs. 10, 14. — *wier mond hem niet gekust heeft.* Het kussen van een beeld of zijn voetstuk is eene godsdienstige hulde; zie op Hoz. XIII : 2. Nog heden kussen de Mohammedanen den zwarten steen in de Kaäba te Mekka.

19. *van daar.* Dit moet in dit verband beteekenen: van den Horeb; doch de afstand tot Abel-mehola is groot. Wellicht is tusschen vs. 18 en 19 een bericht weggelaten waarin de zalving van Hazaël en Jehu door Elia werd vermeld, of volgde oorspronkelijk op vs. 18 het verhaal der volledige uitvoering van den last vs. 16, hetwelk vervangen is door vs. 19—21, ontleend aan een ander verband en waarin van eene zalving van Eliza geen sprake is. — *twaalf koppels,* waarvan elf door andere ploegers, zijne ondergeschikten (zie vs. 21), bestuurd. Eliza was dus de zoon van een welgesteld landbouwer. — *wierp zijn mantel op hem.* Dit is eene zinnebeeldige handeling, aanduidende, òf dat Eliza zich als zijn dienaar bij hem moest voegen, òf dat hij voortaan den profetenmantel moest dragen, derhalve nu tot het profetenambt geroepen werd; zie 1 Sam. XXVIII : 14; 2 Kon. II : 8, 13; Zach. XIII : 4; Matth. III : 4. Over eene zalving (vs. 16) lezen wij niets.

20. *Laat — kussen,* tot afscheid; verg. Luc. IX : 61. — *immers — gedaan?* Dit is in elk geval een toornig woord, dat òf beteekent: wat hebben wij met elkander uitstaande? òf: welke verplichtingen hebt gij aan mij, die u zouden verhinderen te blijven wat gij zijt?

21. *Toen — terug,* niet om de zijnen vaarwel te zeggen, maar om op plechtige wijze met zijn verleden te breken. — *het koppel,* waarmede hij zelf geploegd had (vs. 19). — *het tuig,* of *gereedschap,* nl. het juk met toebehooren, als brandhout gebezigd. Verg. 2 Sam. XXIV : 22. — *gaf het vleesch,* met omzetting van twee woorden. Eliza bereidde aan zijne onderhoorigen een afscheidsmaal. — *zijn dienaar.* Verg. 2 Kon. III : 11.

HOOFDSTUK XX.

Achab overwint Benhadad. — Benhadad belegert Samarië (1); zijn eerste, hoewel zware, eisch wordt toegestaan (2—4), een nieuwe, buitensporige, afgeslagen (5—9); waarop hij last geeft tot den storm (10—12). Een profeet kondigt Achab de overwinning aan (13 v.), die schitterend behaald wordt (15—21). Maatregelen voor een nieuwen veldtocht (22—25), die het volgend jaar plaats grijpt (26 v.), en waarin, naar Jahwe's belofte (28), de Israëlieten andermaal de volledige zege behalen (29, 30*a*), terwijl Benhadad, in den uitersten nood, om lijfsbehoud smeekt (30*b*—33*a*) en door Achab vriendelijk bejegend en vrijgelaten wordt (33*b*, 34). Een profeet bestraft hierover den koning gestreng (35—43).

In de Grieksche vertaling gaat H. XXI (de wijngaard van Naboth) vooraf; zoodat het verhaal van de oorlogen met de Arameërs (XX, XXII) geregeld wordt voortgezet en ten einde gebracht. Dit was, naar het schijnt, de oorspronkelijke volgorde: evenals hier vs. 13 v. voorbereidt op vs. 15—21, vs. 22 op vs. 23, vs. 28 op vs. 29—34, evenzoo moet vs. 35—43 voorbereiden op XXII : 1—38: den afloop van Achabs derden strijd met de Arameërs, als strafgericht van Jahwe, voorspeld door een profeet. Aan die voorspellingen door profeten was den schrijver blijkbaar het meeste gelegen.

Opmerking verdient dat hier van Elia geen sprake is; alsmede, dat de profeten, wel verre van vervolgd te worden, ongestoord in Samarië wonen en bij den koning geëerd zijn, terwijl zij van hun kant, op eene enkele uitzondering na, hem welgezind zijn: dit een en ander lijnrecht in strijd met XVII—XIX (zie XVIII : 4, 22; XIX : 10, 14), maar geheel in overeenstemming met H. XXII. Evenzoo steekt de gunstige schildering van Achabs karakter als verstandig, dapper en edelmoedig (zie vs. 7, 11, 15 vv., 31 vv.; verg. XXII : 31, 34 v.) scherp af bij de ongunstige voorstelling van XVII—XIX, XXI. In al deze opzichten verdient, naar het schijnt, ons verhaal de voorkeur. Stellig is de kern er van uit oude bronnen geput en de hoofdzaak, Achabs herhaalde overwinningen op de Arameërs, geloofwaardig. Zie verder inl. op H. XXII.

XX : 1 Benhadad, de koning van Aram, verzamelde zijne gansche legermacht;

1. *Benhadad.* Zie op XV : 18. Tegen dezen Benhadad heeft koning Salmanezer II van Assyrië driemaal (854, 849 en 846) een veldtocht ondernomen en hem overwonnen. — *koningen,* blijkens vs. 24, onderhoorige vorsten, die hem (zie vs. 16) hulptroepen leverden.

twee en dertig koningen stonden hem bij, met paarden en strijdwagens.
2 Zoo trok hij op, sloot Samarië in en tastte het aan.′ Hij zond boden
3 naar de stad tot Achab, den koning van Israël,′ en zeide hem: Zoo
zegt Benhadad: Uw zilver en goud is mijn, en uwe schoonste vrouwen
4 en zonen zijn mijn.′ Hierop antwoordde de koning van Israël: Naar
uw woord, mijn heer de koning; ik ben van u met al het mijne.′
5 Toen kwamen de boden andermaal en zeiden: Zoo zegt Benhadad: Ik
heb u de boodschap gezonden: Uw zilver en goud, uwe vrouwen en
6 zonen zult gij mij geven.′ Doch neen, ik zal morgen om dezen tijd
mijne dienaars tot u zenden, die uw huis en de huizen uwer dienaars
zullen doorzoeken en al wat hunne oogen begeeren tot zich zullen
7 nemen en wegvoeren.′ Nu ontbood de koning van Israël al de oudsten
des lands en zeide: Merkt nu en ziet dat deze het toelegt op onzen
ondergang; want toen hij tot mij zond om mijne vrouwen en zonen,
8 mijn zilver en goud, heb ik het hem niet geweigerd.′ En al de
oudsten en het gansche volk zeiden tot hem: Luister niet en bewillig
9 niet.′ Zoo zeide hij aan de boden van Benhadad: Zegt mijnen heer,
den koning: Alles waarom gij den eersten keer tot uwen dienaar hebt
gezonden zal ik doen; maar dit kan ik niet doen. Toen nu de boden
10 heengegaan waren en hem antwoord gebracht hadden,′ zond Benhadad
hem de boodschap: Zóo, ja meer nog, zullen de goden mij doen, indien
het puin van Samarië voldoende is om al het volk dat mij volgt de
11 holle hand te vullen!′ Maar de koning van Israël antwoordde: Genoeg!
12 Een die aangespt roeme niet als een die ontgespt.′ De ander, dit
woord hoorende, terwijl hij en de koningen in de tenten aan den maal-
tijd zaten, zeide tot zijne dienaars: Legt aan! Zij legden aan op de stad.
13 Daar trad een profeet op Achab, den koning van Israël, toe en zeide:
Zoo zegt Jahwe: Ziet gij heel deze groote menigte? Welnu, ik lever
14 ze heden aan u over; en gij zult weten dat ik Jahwe ben.′ Achab
zeide: Door wien? Hij zeide: Zoo zegt Jahwe: Door de knapen van
de districtshoofden. Achab zeide: Wie zal den strijd aanbinden? Hij
15 zeide: Gij.′ Toen monsterde hij de knapen der hoofden; er waren er

3. *schoonste.* Dit slaat op beiden, *vrouwen*, die de heerscher in zijn harem opnemen, en *zonen* (zie op I : 6), die hij aan zijn hof gebruiken (zie 2 Kon. XX : 18) en tevens als gijzelaars voor huns vaders trouw behouden zou.

6. *Doch neen*, d. i. bij nader inzien heb ik besloten. Achabs toegeeflijkheid doet Benhadads eischen nog hooger stijgen. — *hunne*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *uwe*.

7. *de oudsten des lands*, de aanzienlijksten door geboorterecht, hoofden van geslachten en stammen; *al* degenen die in Samarië waren worden opgeroepen ter raadsvergadering. — *onzen*, duidelijkheidshalve ingevoegd. — *niet geweigerd.* Achab wil zeggen: zoolang Benhadad alleen het mijne vroeg heb ik niet geweigerd. Het hapert dus niet aan mijne bereidwilligheid. Maar nu heeft hij, zelfs daarmede niet tevreden, geëischt dat wij alles, niet slechts mijne eigendommen, maar ook die van mijne dienaren, aan de willekeur zijner beambten zullen prijsgeven.

10. *voldoende — vullen.* Zoo talrijk is zijn leger, dat, als elk der manschappen een handvol puin van Samarië, hetwelk hij zich reeds als gansch verwoest voorstelt, wil nemen, er te kort komt.

11. *Genoeg!* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Spreekt.* — *Een — ontgespt.* Wie zijne wapenrusting eerst aantrekt beroeme zich niet alsof hij reeds, na behaalde overwinning, haar aflegde. Beginner is nog geen winner.

12. *de tenten.* Het woord, hier en 2 Sam. XI : 11; Am. IX : 11 door *tent* vertaald, is gewoonlijk *hut* of *loofhut* overgezet; zie Gen. XXXIII : 17; Lev. XXIII : 33—43; Jez. I : 8. — *Legt aan*, nl. de belegeringswerktuigen. Maakt u gereed tot stormloopen.

13—21. In dit verhaal heerscht eenige verwarring. Volg. vs. 14 zal Jahwe door niet weerbare mannen de overwinning geven; waarmede overeenstemt vs. 21, waar de koning van Israël eerst na de behaalde overwinning uittrekt. Hiermede is echter in strijd de voorstelling van vs. 15, 17, 19, dat de legermacht der Israëlieten onmiddellijk achter de knapen ten strijde trekt.

14. *Door wien?* nl. zal Jahwe dit werk der verlossing verrichten. — *de knapen*, de bedienden, de stalknechten en dergelijke niet strijdbare lieden. Zóo zal Jahwe's macht blijken. — *Wie — aanbinden?* Moet ik aanvallen of den aanval afwachten?

15. *monsterde hij.* Blijkens het vervolg sluit dit hier in, dat zij in slagorde geschaard werden, om uit te trekken ten strijde. — *het gansche volk*, nl. al het krijgsvolk dat zich in Samarië bevond. — *alle Israëlieten, zeven duizend man.* De Gr. vert. heeft *alle kloeke manschappen, zestig duizend.*

tweehonderd twee en dertig; en achter hen monsterde hij het gansche
16 volk, alle Israëlieten, zeven duizend man. ′ Op den middag trokken zij
uit, terwijl Benhadad in de tenten beschonken aan den maaltijd zat,
17 met de twee en dertig koningen die hem hielpen. ′ Voorop togen de
knapen der districtshoofden. Toen men aan den koning van Aram
18 meldde: Uit Samarië zijn manschappen uitgetrokken — ′ zeide hij:
Of zij zijn uitgetrokken om vrede aan te bieden, of om te strijden,
19 grijpt hen levend. ′ Inmiddels togen zij de stad uit, de knapen der
20 districtshoofden en de legermacht die hen volgde, ′ en ieder versloeg
zijn man. De Arameërs vluchtten, de Israëlieten vervolgden hen, en
Benhadad, de koning van Aram, ontkwam te paard met eenige ruiters. ′
21 Daarop trok de koning van Israël uit en sloeg de paarden en strijd-
wagens en richtte onder de Arameërs eene groote slachting aan.
22 Toen trad de profeet op den koning van Israël toe en zeide tot hem:
Kom, houd u kloek, en merk en zie wat u te doen staat; want na
verloop van een jaar zal de koning van Aram tegen u optrekken. ′
23 En de dienaars van den koning van Aram zeiden tot hem: Hun god
is een berggod; daarom zijn zij ons te sterk geweest. Maar strijden
24 wij met hen in de vlakte. Of wij sterker zullen zijn dan zij! ′ Voorts
doe dit: verwijder de koningen, ieder uit zijne plaats, en vervang hen
25 door stadhouders. ′ Dan zult gij zelf u eene legermacht tellen, gelijk
aan die welke gij verloren hebt, met evenveel paarden en strijdwagens;
opdat wij met hen strijden in de vlakte. Of wij sterker zullen zijn
dan zij! Hij luisterde naar hen en deed aldus.
26 Na verloop van een jaar dan monsterde Benhadad de Arameërs en
27 trok op naar Afek, ten strijde tegen Israël. ′ Ook de Israëlieten werden
gemonsterd en van leeftocht voorzien, en trokken hun te gemoet; en
de Israëlieten legerden zich tegenover hen, als twee troepjes geiten,
28 terwijl de Arameërs het land vulden. ′ Toen trad de godsman op den
koning van Israël toe en zeide: Zoo zegt Jahwe: Omdat de Arameërs
gezegd hebben: Jahwe is een berggod en geen dalgod — zal ik heel
deze groote menigte aan u overleveren, en gijlieden zult weten dat
29 ik Jahwe ben. ′ Nadat zij nu zeven dagen lang tegenover elkander ge-
legerd waren geweest, kwam het op den zevenden tot een treffen, waarin
de Israëlieten van de Arameërs honderd duizend voetknechten op één

17. *Toen men aan den koning van Aram meldde*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Toen nu Benhadad zond en men hem berichtte*.

21. *Daarop — uit*. Dit bericht bevreemdt ons na vs. 14.

22. *de profeet*. Dezelfde als die van vs. 13. — *na — jaar*, letterlijk *bij den terugkeer van het jaar*. Bedoeld is: wanneer de tijd om uit te trekken (het voorjaar) weder daar is. In den winter voerde men geen oorlog; zie 2 Sam. XI : 1. Achab moest dit jaar zich ten nutte maken om tegen den te verwachten nieuwen aanval voldoende gewapend te zijn.

23. *god, berggod*. Dit mag, wat het Hebreeuwsche woord aangaat (zie op Gen. III : 5), evengoed in het meervoud gelezen worden: *goden, berggoden*; maar zie vs. 28. — *berggod*, naar de gewone heidensche opvatting dat iedere god zijn bijzonder grondgebied had, waar hij het meeste vermocht. Jahwe heet hier zoo, omdat Israëls land een bergland was, wellicht ook omdat hij bij voorkeur op bergen werd vereerd. Verg. op Deut. XXXIII : 2. — *daarom — geweest*, toen wij streden in de bergstreek van Samarië. Zie XVI : 24; Am. III : 9; IV : 1; VI : 1.

24. *verwijder — plaats*. Zet hen af; verg. vs. 1. Met hunne *plaats* wordt de stad of streek bedoeld waarover zij als leenmannen van den koning van Aram heerschten. — *stadhouders*, die, afhankelijker dan koningen, gewilliger volgers zouden zijn in den nieuwen veldtocht; zie vs. 25.

25. *gij zelf*, zij 't ook door middel van de stadhouders; maar de lichting zou overal geschieden in Benhadads naam; de koningen zouden het niet meer doen. — *tellen*, doen opschrijven en bijeenbrengen.

26. *Afek*. Zie op 1 Sam. XXIX : 1. De slag werd dus in de vlakte van Jizreël geleverd.

27. *als twee troepjes geiten*. Hiermede wordt hun gering aantal aanschouwelijk gemaakt, tegenover de groote menigte der Arameërs.

28. *de godsman*. Waarschijnlijk is dezelfde bedoeld als de profeet van vs. 13 en 22.

30 dag versloegen; ′ en toen de overgeblevenen naar Afek vluchtten, de
stad in, viel de muur op de zeven en twintig duizend man die over-
gebleven waren. Ook Benhadad vluchtte en kwam in de stad, in eene
binnenkamer.
31 Toen zeiden zijne dienaars tot hem: Zie eens, wij hebben gehoord
dat de koningen van het huis Israël genadige koningen zijn; laat ons
dan rouwkleederen om ons middel doen en koorden om ons hoofd, en
zoo uitgaan tot den koning van Israël; misschien zal hij uw leven
32 sparen. ′ Zij gordden dan rouwkleederen om hun middel en koorden
om hun hoofd; en zoo tot den koning van Israël komende, zeiden zij:
Uw knecht Benhadad zegt: Worde toch mijn leven gespaard! Hij
33 zeide: Is hij nog in leven? Hij is mijn broeder. ′ De mannen vatten
dit als een goed voorteeken op, hielden hem fluks bij zijn woord en
zeiden: Benhadad is uw broeder. Waarop hij zeide: Haalt hem hier.
Toen nu Benhadad tot hem uitkwam, liet hij hem op zijn wagen
34 klimmen. ′ Benhadad zeide tot hem: De steden welke mijn vader aan
uw vader ontnomen heeft zal ik teruggeven, en gij zult u straten in
Damaskus maken, zooals mijn vader in Samarië gedaan heeft. En hij
zeide: Ik van mijn kant zal u op deze voorwaarde vrijlaten. Zoo sloot
hij eene overeenkomst met hem en liet hem vrij.
35 Maar een uit de profetenzonen zeide tot zijn metgezel op last van
36 Jahwe: Sla mij. Deze weigerde hem te slaan. ′ Hierop zeide hij tot hem:
Nademaal gij naar Jahwe niet geluisterd hebt, zal u terstond als
gij van mij gaat een leeuw dooden. En toen hij van hem ging, kwam
37 hem een leeuw tegen en doodde hem. ′ Daarna vond hij een ander en
38 zeide: Sla mij. En deze sloeg en verwondde hem. ′ Nu ging de profeet
henen en stelde zich den koning in den weg, onkenbaar door zijn
39 tulband over de oogen. ′ En toen de koning voorbijging, riep hij tot
den koning en zeide: Uw knecht was het strijdgewoel ontweken, en
zie, daar bracht een bevelhebber een man bij mij en zeide: Bewaar
dezen man; indien hij gemist wordt, zult gij voor hem in de plaats
40 komen of een talent zilver betalen. ′ Maar terwijl uw knecht hierheen
en daarheen keek, weg was hij. Toen zeide de koning van Israël tot
41 hem: Zoo hebt gij, naar uwe eigen uitspraak, uw verdiende loon. ′ Nu

30. *eene binnenkamer*, letterlijk *eene kamer in eene kamer*. Verg. XXII : 25; 2 Kon. IX : 2.

31. *koorden om ons hoofd*. De bedoeling zal wel zijn: om den nek. Evenals de rouwgewaden, het teeken van den diepsten deemoed: zij gaven zich op genade of ongenade over.

33. *De — op*. Een voorteeken toch geldt slechts, volgens de oudheid, indien men er als 't ware terstond beslag op legt. — *hielden — woord*. De lezing en vertaling is niet geheel zeker. — *liet hij* (Achab) *hem* (Benhadad) *op zijn wagen klimmen*, ten teeken dat hij hem niet als overwonneling, maar als broeder behandelen wilde. Zie 2 Kon. X : 15.

34. *Benhadad*, duidelijkheidshalve in pl. v. *hij*. — *mijn vader*. Zie XV : 18. — *uw vader*. De oorlogen van Omri worden alleen vermeld XVI : 27. — *straten*, eene afzonderlijke wijk, waarin de Israëlieten onder eigen bestuur en rechtspleging konden leven en handel drijven. Eene zaak van hoog belang in de oudheid, toen gelijkheid voor de wet niet bestond en iemand in een vreemd land, tenzij zijne natie door zulk eene overeenkomst bevoorrecht was, rechtloos tegenover de bevolking stond. — *En hij zeide*, naar gissing ingevoegd.

35. *de profetenzonen*. Zoo heeten 2 Kon. II : 3, 5, 7, 15; IV : 38—41; VI : 1—7; Am. VII : 14 de bewoners der profetenhuizen; waarover zie op 1 Sam. XIX : 18. — *op last van Jahwe*. Dezelfde uitdrukking als XIII : 2, 5, 18.

36. *Nademaal — hebt*. Een profeet is vóor alles verplicht, onvoorwaardelijke gehoorzaamheid aan Jahwe's last te betoonen. Zie XIII : 20—28. — *een leeuw*. Ook XIII : 24—28 is een leeuw de uitvoerder van Jahwe's vonnis.

38. *zijn tulband*, volg. verb. t.; Hebr. t. *asch*.

39. *een bevelhebber*, volg. verb. t.; Hebr. t. *een afgeweken man*. — *een man*. Uit de waarde die deze krijgsgevangene heeft blijkt dat een aanzienlijke bedoeld wordt.

40. *hierheen en daarheen keek*, volg. de oude vertt.; Hebr. t. *hier en daar bezig was*, of *dit of dat deed*. — *Zoo*, gelijk in vs. 39 (aan het slot) was gezegd. — *uw verdiende loon*. Ondersteld wordt dat die bevelhebber hem zoo geslagen heeft in toorn over die ontsnapping.

deed hij haastig den tulband van zijne oogen weg; waarop de koning
42 van Israël hem herkende als een van de profeten, ' en hij tot hem zeide:
Zoo zegt Jahwe: Omdat gij den man die onder mijn banvloek ligt
hebt vrijgelaten, zult gij voor hem in de plaats komen, en uw volk
43 voor zijn volk. ' Toen ging de koning van Israël naar zijn huis, wrevelig
en vergramd, en kwam te Samarië.

42. *den man — ligt*, Benhadad, dien Jahwe ten ondergang had gewijd; verg. Jez. XXXIV : 5. — *zult — komen.* Zie XXII : 29—38.

HOOFDSTUK XXI.

De wijngaard van Naboth. — Achab is verstoord, omdat Naboth weigert hem zijn wijnberg te verkoopen (1—4). Izebel belooft hem dien (5—7), en gelast de overheid te Jizreël, Naboth te doen aanklagen en terechtstellen (8—10). Haar last wordt volvoerd (11—14), waarop Achab den wijngaard in bezit neemt (15 v.). Elia, door Jahwe gezonden, bestraft hem ten strengste (17—20); geduchte bedreiging tegen Achab en Izebel (21—24) om hunne zware zonden (25 v.). Daar Achab zich verootmoedigt (27), wordt de straf uitgesteld (28 v.).

Over de zonderlinge plaatsing van dit hoofdstuk tusschen XX en XXII zie inl. op H. XX. Wij hebben hier weder een stuk uit de geschiedenis van Elia, doch of het aan den Profetenspiegel ontleend is, is onzeker. Met XVII—XIX toch heeft ons verhaal dit gemeen dat Elia als bode van Jahwe's strafgericht den schuldigen koning onverwachts onder de oogen komt; maar terwijl hij dáar als strijder voor Jahwe tegen den baäl optreedt, is hij hier de handhaver van het geschonden recht; dáar is de begunstiging van den Baäldienst, hier eene bepaalde misdaad de reden voor de uitroeiing van Achabs geslacht. Een verzamelaar, dit gevoelende, heeft het een met het ander in verband gebracht door de invoeging van vs. 25 v.

Ons verhaal is in hoofdzaak historisch; het bezit niet slechts inwendige kenmerken van geloofwaardigheid, maar wordt ook van elders in hoofdtrekken bevestigd en in bijzonderheden aangevuld (zie op 2 Kon. IX : 25 v.). Wij moeten echter het slot uitzonderen: Achabs berouw (vs. 27—29), uitgedacht om het uitstel der gedreigde straf te verklaren (zie op vs. 19, 29 en XXII : 38).

XXI : 1 Nadezen gebeurde het volgende: Naboth van Jizreël had een wijn-
2 gaard naast het paleis van Achab, den koning van Samarië. ' En Achab
sprak tot Naboth: Geef mij uwen wijngaard, opdat hij mijn lusthof
worde; want hij ligt juist naast mijn huis; ik wil u er een beteren
voor in de plaats geven; of, indien dit u liever is, wil ik u geld
3 geven, zooveel hij waard is. ' Maar Naboth zeide tot Achab: Daarvoor
4 beware mij Jahwe, het erfdeel mijner vaderen u te geven! ' Achab,
thuis gekomen, wrevelig en vergramd om hetgeen Naboth van Jizreël
tot hem gesproken had: Ik geef u het erfdeel mijner vaderen niet —
ging op zijn bed liggen, wendde zijn gelaat af en at niet.
5 Toen kwam Izebel, zijne vrouw, bij hem en sprak tot hem: Waarom
6 zijt gij wrevelig gestemd en eet gij niet? ' Hij zeide tot haar: Omdat,
toen ik met Naboth van Jizreël sprak en hem zeide: Geef mij uwen
wijngaard voor geld; of, indien gij het begeert, wil ik u een anderen
er voor in de plaats geven — hij gezegd heeft: Ik geef u mijn wijn-
7 gaard niet. ' Maar Izebel, zijne vrouw, zeide tot hem: Nu moet gij
toonen dat gíj koning over Israël zijt. Sta op, eet en wees goedsmoeds;

1. *Nadezen*, onbepaalde tijdsopgave, ingevoegd om dit verhaal eenigermate aan het voorafgaande vast te knoopen. — *Jizreël.* Zie op Joz. XIX : 18. — *had*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft nog *te Jizreël*; waarschijnlijk eene aanteekening aan den rand der bladzijde, behoorende bij *het paleis* en te onjuister plaats in den tekst ingeslopen.

3. *Daarvoor — Jahwe*, letterlijk *Dat zij verre van mij vanwege Jahwe.* Zie Joz. XXII : 29; 1 Sam. XXIV : 7. Zijne gehechtheid aan het voorvaderlijk erf was hem gewetenszaak, godsdienstzaak.

4. *thuis*, waarschijnlijk te Samarië; zie vs. 8. — *niet*, letterlijk *geen brood.* Evenzoo vs. 5.

7. *Nu — zijt*, letterlijk *Gij moet nu koninklijk bewind over Israël voeren.* Anderen verstaan dit als vraag op hekeligen toon *Voert gij nu koninklijk bewind over Israël?* Aldus Gr. vert., met invoeging van *zóo.*

8 ik zal u den wijngaard van Naboth leveren.′ Daarop schreef zij een
brief uit naam van Achab, sloot dien met zijn zegel en verzond hem
9 aan de oudsten en de edelen, de stadgenooten van Naboth.′ Zij schreef
in den brief het volgende: Kondigt eene vasten af; plaatst Naboth
10 aan het hoofd des volks,′ en zet tegenover hem twee deugnieten, die
tegen hem moeten getuigen: Gij hebt God en den koning vaarwelge-
zegd. Brengt hem dan naar buiten en steenigt hem, opdat hij sterve.
11 De mannen nu zijner stad, de oudsten en de edelen, zijne stadge-
nooten, deden zooals Izebel hun gelast had, naar hetgeen geschreven
12 was in den brief dien zij hun gezonden had:′ zij kondigden eene
13 vasten af en plaatsten′ Naboth aan het hoofd des volks;′ vervolgens
kwamen de twee deugnieten, zetten zich tegenover hem, en de deug-
nieten getuigden tegen hem ten overstaan van het volk: Naboth heeft
God en den koning vaarwelgezegd. Toen bracht men hem buiten de
14 stad en steenigde hem, zoodat hij stierf.′ Daarop zonden zij aan Izebel
15 bericht: Naboth is gesteenigd en is dood.′ En zoodra Izebel hoorde
dat Naboth was gesteenigd en dood was, zeide zij tot Achab: Maak
u op, neem den wijngaard van Naboth van Jizreël in bezit, dien hij
geweigerd heeft u voor geld af te staan; want Naboth is niet meer
16 in leven, hij is dood.′ Zoodra Achab nu hoorde dat Naboth dood was,
maakte hij zich op, om den wijngaard van Naboth van Jizreël in bezit
te gaan nemen.
17, 18 Toen kwam het woord van Jahwe tot Elia, den Tisbiet:′ Maak u
op, ga Achab, den koning van Israël, die te Samarië woont, te gemoet;
zie, hij is in den wijngaard van Naboth, dien hij in bezit is gaan
19 nemen,′ en spreek tot hem: Zoo zegt Jahwe: Hebt gij doodslag be-
gaan en u tevens verrijkt? Daarom, ter plaatse waar de honden het
20 bloed van Naboth hebben gelekt zullen zij ook het uwe lekken.′ Toen
zeide Achab tot Elia: Hebt gij mij gevonden, mijn vijand? Hij zeide:

8. *sloot* — *zegel.* De opgerolde brief (Ps. XL : 8; Jez. XXXIV : 4) werd gesloten met leem (Job XXXVIII : 14) — bij wijze van ons lak — waarin het koninklijk zegel, even geldig als bij ons de handteekening, werd afgedrukt. Izebel had dus daarvoor den zegelring van haar gemaal, en hiermede onbeperkte volmacht, ontvangen. Verg. Est. VIII : 8, 10.

9. *eene vasten.* Eene algemeene en openbare verootmoediging vóor Jahwe (verg. 1 Sam. VII : 6), ter gelegenheid waarvan ieder verplicht was, in de volksvergadering het kwaad van zijn naaste aan te brengen dat nog onbekend, althans ongestraft, gebleven was, waardoor dus de goddelijke toorn kon rusten op stad of land. Zie op 2 Sam. XXI : 3. — *plaatst* — *volks.* Bij den optocht en in de vergadering moest Naboth, als bekend staande voor een der vroomsten en besten, vooraan geplaatst worden. Werd hij, na zulk eene onderscheiding, aangeklaagd en op wettige wijze van schuld overtuigd, des te zwaarder en zekerder was dan zijne straf.

10. *twee.* Op de gelijkluidende aanklacht van twee personen werd men onder Israël veroordeeld. Zie Deut. XVII : 6; XIX : 15, welke verordeningen wel uit later tijd zijn, doch slechts het oude gebruik bekrachtigden; verg. op Num. XXXV : 30. — *deugnieten.* Zie op Deut. XIII : 13. Dit woord stond natuurlijk niet in den brief; de schrijver ontleent het aan vs. 13. — *Gij* — *vaarwelgezegd.* Zie op Exod. XXII : 28. Majesteitschennis — en deze misdaad wil Izebel zien in de weigering van Naboth aan den koning — kon tevens als godverzaking worden toegerekend, omdat de koning als gezalfde en vertegenwoordiger Gods werd erkend. Over *vaarwelgezegd* zie op Job I : 5. — *Brengt* — *buiten.* Buiten de poort der stad was de plaats der terechtstelling. Verg. Lev. XXIV : 14, 23. — *steenigt hem.* Deze doodstraf was voor zulk eene misdaad aangewezen. Vergelijk, al is deze wet eerst derdehalve eeuw na Achab ingevoerd, Deut. XIII : 10; XVII : 5; ook Lev. XXIV : 14, 16.

15. *neem* — *in bezit.* Hieruit moet men opmaken dat de goederen van terechtgestelden wegens majesteitschennis aan de kroon vervielen. Volgens 2 Kon. IX : 26 waren de zonen van Naboth met hun vader gesteenigd.

16. *om* — *nemen,* letterlijk *om af te dalen* — Samarië was hoog gelegen — *naar den wijngaard van Naboth, om dien in bezit te nemen.* Evenzoo vs. 18.

19. De woorden *en spreek tot hem: Zoo zegt Jahwe* staan in Hebr. t. tweemaal. — *Daarom,* volg. Gr. vert. ingevoegd. — *ter plaatse waar.* Dit behoort mede tot de eigenaardige kenteekenen der goddelijke vergelding. Zie verder op XXII : 38 en op 2 Kon. IX : 26.

20. *Toen,* nl. toen Elia den last van Jahwe (vs. 17—19) ten uitvoer legde, hetgeen onze schrijver stilzwijgend onderstelt. — *Hebt* — *vijand?* Achab gaat van de onderstelling uit dat Elia zijn persoonlijke vijand is, die de gelegenheid zoekt hem kwaad te doen.

Ik heb u gevonden; omdat gij u verkocht hebt om te doen wat kwaad
21 is in het oog van Jahwe.' Zoo zegt Jahwe: Zie, ik ga onheil over
u brengen, ik zal u wegvagen en van Achab al wat manlijk is, den
22 onmondige en den mondige in Israël, uitroeien,' en uw huis stellen
gelijk dat van Jerobeam, den zoon van Nebat, en gelijk dat van Baëza,
den zoon van Ahia; omdat gij mij geterg'd hebt en Israël hebt doen
23 zondigen.' Ook van Izebel heeft Jahwe gesproken: De honden zullen
24 Izebel verslinden op den grond van Jizreël.' Wie van Achab in de
stad sterft, dien zullen de honden verslinden, en wie van hem op
25 het land sterft, dien zullen de vogelen des hemels verslinden.' Neen,
nooit heeft iemand zich zóo als Achab verkocht om te doen wat kwaad
was in het oog van Jahwe, daartoe aangezet door zijne vrouw Izebel.'
26 Zeer afschuwelijk handelde hij, aan de schandgoden zich houdende,
naar al wat de Amorieten gedaan hadden, die Jahwe voor de Israëlieten
uit had verdreven.
27 Achab nu, zoodra hij deze woorden hoorde, scheurde zijne kleederen
en deed een rouwkleed om het lijf, vastte, legde zich in het rouwkleed
28 te slapen en liep zachtkens.' Toen kwam het woord van Jahwe tot
29 Elia, den Tisbiet:' Hebt gij gezien dat Achab zich voor mij heeft ver-
ootmoedigd? Omdat hij zich voor mij verootmoedigd heeft, zal ik het
onheil niet in zijne dagen brengen; in de dagen zijns zoons zal ik het
onheil over zijn huis brengen.

21—24. Deze woorden passen niet in den mond van Elia bij deze gelegenheid; zij zijn van denzelfden man die XIV : 10 v.; XVI : 1—4; 2 Kon. IX : 8—10 schreef.

21. *Zoo zegt Jahwe*, ingevoegd naar de Gr. vert. — Zie verder op XIV : 10.

22. Zie XV : 29; XVI : 3, 11. — Er is hier geen sprake meer van den gerechtelijken moord van Naboth, maar — geheel onverwachts — van Achabs beleid in zake den godsdienst. Zie XVI : 30—33.

23. *den grond*, verbeterde lezing, door bijvoeging van éene letter, naar 2 Kon. IX : 10, 36, 37; Hebr. t. *voormuur, glacis*.

24. Zie op XIV : 11. — *van hem*, ingevoegd naar vele hss., Gr. en Syr. vertt.

25 v. Hier spreekt noch Jahwe, noch Elia, maar de schrijver.

26. *schandgoden*. Zie op Lev. XXVI : 30. — *Amorieten*. Verg. op Gen. X : 16.

27. *scheurde — zachtkens*, onderscheiden manieren van rouwbetoon. Over het scheuren der kleederen en het rouwkleed zie Gen. XXXVII : 29, 34 en elders; dit op het bloote lijf te dragen (zie 2 Kon. VI : 30) was, wegens de ruwe stof, eene boetedoening, nog verscherpt, indien men het ook bij nacht aanhield (Joël I : 13). Ook het stil en langzaam loopen kan een teeken van ootmoed zijn.

29. Zie op XXII : 38. — *zijns zoons*, Joram. Zie 2 Kon. IX, X.

HOOFDSTUK XXII : 1—40.

Achabs dood. — Na driejarigen vrede met de Arameërs (1), wil Achab, met Josjafat tot bondgenoot, Rama op hen heroveren (2—4); op verzoek van Juda's koning, raadpleegt hij over dit plan de profeten, die hem eenparig de zegepraal beloven, behalve Micha, die, later ontboden, het sneuvelen van Israëls koning voorspelt (5—18) en verklaring geeft van de eenstemmige profetie der anderen (19—23). Hij wordt hiervoor geslagen (24 v.) en gevangen gezet (26—28). Achab, niettegenstaande genomen voorzorgen (29—33) in den slag gewond (34), sterft den heldendood (35—38). Besluit van zijne regeering (39 v.).

De beide laatste verzen staan op zich zelf, wijzen de rijksjaarboeken als hunne bron aan en doen ons betreuren dat daaruit niet veel meer is bewaard gebleven. Het daaraan voorafgaand verhaal is, blijkens inhoud en kleur, afkomstig uit een profetischen kring. Opmerkelijk, dat ook hier meestal „de koning van Israël" voorkomt, zonder zijn naam Achab, evenals in H. XX, waarmede ons hoofdstuk nauw samenhangt, en in de verhalen over Eliza (zie inl. op 2 Kon. IV). Het is onafhankelijk van het geschrift over Elia en Eliza (zie inl. op XVII—XIX), ja, met den inhoud daarvan op meer dan éen punt in tegenspraak: hier is van Elia geen spoor, en treedt Micha op als de standvastige tegenstander van Achab; deze koning, in stede van de profeten uit te roeien, staat met de meesten hunner op een goeden voet; zijn karakter vertoont zich hier weder in een minder ongunstig licht (verg. inl. op H. XX). Aan het slot heeft ons verhaal waarschijnlijk eene wijziging ondergaan (zie op vs. 25 en vs. 38). De hoofdinhoud is stellig geloofwaardig.

XXII : 1 Zoo zaten zij drie jaren stil, dat er geen oorlog was tusschen Aram
2 en Israël. ′ In het derde jaar kwam Josjafat, de koning van Juda, tot
3 den koning van Israël. ′ Toen zeide de koning van Israël tot zijne
dienaren: Weet gij wel dat Rama in Gilead van ons is? En wij blijven
4 in gebreke, het den koning van Aram af te nemen! ′ Daarop zeide hij
tot Josjafat: Gaat gij met mij ten strijde naar Rama in Gilead? En
Josjafat zeide tot den koning van Israël: Ik ben als gij, mijn volk is
5 als uw volk, mijne paarden zijn als uwe paarden. ′ Doch Josjafat zeide
6 tot den koning van Israël: Raadpleeg toch vooraf Jahwe. ′ Toen verzamelde
de koning van Israël de profeten, omstreeks vierhonderd man, en zeide
tot hen: Zal ik tegen Rama in Gilead ten strijde gaan, of het nalaten?
Zij zeiden: Trek op, en zeker zal de Heer het in ’s konings hand
7 geven. ′ Maar Josjafat zeide: Is hier niet nog een profeet van Jahwe,
8 om door hem de godheid te raadplegen? ′ Hierop zeide de koning van
Israël tot Josjafat: Er is nog éen man door wien wij Jahwe kunnen
raadplegen; maar ik haat hem, omdat hij mij nooit goed, maar kwaad
profeteert: Micha, de zoon van Jimla. Maar Josjafat zeide: De koning
9 spreke niet aldus! ′ Nu riep de koning van Israël een kamerling en
10 zeide: Haal terstond Micha, den zoon van Jimla. ′ Intusschen zaten de
koning van Israël en Josjafat, de koning van Juda, elk op zijn troon,
bekleed met purperen gewaden, aan den ingang der poort van Samarië,
11 terwijl al de profeten vóor hen profeteerden. ′ En Sedekia, de zoon van
Kenaäna, had zich ijzeren horens gemaakt en zeide: Aldus spreekt
Jahwe: Hiermede zult gij de Arameërs stooten, totdat gij hen ver-
12 nietigd hebt. ′ En in dier voege profeteerden al de profeten: Trek op
naar Rama in Gilead, en wees voorspoedig! Jahwe zal het in ’s konings
hand geven.
13 De bode nu die gegaan was om Micha te roepen sprak aldus tot

Vs. 2—35. 2 Kron. XVIII : 2—34.

1. *zij*, Aram en Israël, of Benhadad en Achab. — *drie jaren*, na het vredesverdrag XX : 34, waaraan dit verhaal zich onmiddellijk aansloot.

2. Na de langdurige vijandige verhouding tusschen de broederrijken (verg. XIV : 30; XV : 7, 16), kwam volgens vs. 45 onder de regeering van Achab en Josjafat de vrede tot stand. Naar het schijnt, nam Josjafat daarbij de verplichting op zich, den koning van Israël in den oorlog bij te staan (vs. 4; 2 Kon. III : 7). Het verbond was bezegeld door het huwelijk van Joram, den zoon van Josjafat, met Athalja, de dochter van Achab; zie 2 Kon. VIII : 18.

3. *Rama in Gilead.* Zie op Deut. IV : 43. Benhadad had dus, tegen zijne belofte (XX : 34), deze plaats nog altoos in bezit gehouden.

4. *Ik — uwe paarden.* Ik stel mij met mijne gansche krijgsmacht te uwer beschikking.

6. *zeker*, ingevoegd uit Gr. vert. — *Zij zeiden — geven.* Het gevoel dat Achab in deze zaak het recht aan zijne zijde had, gepaard aan vaderlandsliefde, vertrouwen op Jahwe’s macht, en welwillendheid jegens den koning, gaven hun deze eenparige godspraak in; ook minder edele drijfveeren kunnen in het spel geweest zijn; verg. vs. 13 v., 26 v.

7. *Is — raadplegen?* Josjafat wenscht volle zekerheid, dat niet soms een is overgeslagen die geraadpleegd behoorde te worden; immers zou zoo iemand daarover verstoord kunnen zijn en onheil berokkenen. Er kan ook wantrouwen tegen de vierhonderd profeten bij gekomen zijn.

8. *omdat — profeteert.* Dit deed Micha, omdat in zijn oog Achab wegens den Baäldienst — of wegens den moord van Naboth — de straf van Jahwe verdiend had. Men achtte het gevaarlijk dat iemand een profeet die hem niet genegen was raadpleegde, omdat deze allicht door de nauwe betrekking waarin hij tot de godheid stond ongunstigen invloed op haar antwoord oefenen kon. Zie op vs. 13. — *De koning — aldus!* Beleefd verzoek aan Achab om zijn weerzin tegen Micha te overwinnen.

10. *bekleed met purperen gewaden.* Zie Richt. VIII : 26; *purperen* is tekstverbetering bij gissing; Hebr. t. *bekleed met gewaden, op een dorschvloer*; zie 2 Kron. XVIII : 9. — *profeteerden*, d. i. in godsdienstige opgewondenheid spraken en handelden. Zie op 1 Sam. X : 5.

11. Over de gewoonte der profeten door zinnebeeldige handelingen de voorspelling van de toekomst indrukwekkender te maken zie op XI : 30 v. — *ijzeren horens*, beeld van kracht; zie op 1 Sam. II : 1.

13. *al — voorspeld*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de woorden der profeten zijn uit éenen mond goed voor den koning.* — *zij — goede!* Dit verzoek van den bode gaat uit van de onderstelling dat de profeet zelf er veel aan kon doen dat zijne godspraak gunstig of ongunstig luidde.

hem: Zie eens, al de profeten hebben uit éenen mond den koning het
goede voorspeld; zij toch uw woord als dat van een hunner, en voor-
14 spel het goede.' Maar Micha zeide: Zoo waar als Jahwe leeft, wat
Jahwe mij zal zeggen, dat zal ik spreken.
15 Toen hij nu bij den koning gekomen was, zeide deze tot hem: Micha,
zullen wij naar Rama in Gilead ten strijde gaan, of het nalaten? Hij
zeide tot hem: Trek op en wees voorspoedig! Jahwe zal het in 's konings
16 hand geven.' Maar de koning zeide tot hem: Hoeveel malen moet ik
u bezweren, niets dan de waarheid in Jahwe's naam tot mij te spreken?'
17 Toen zeide hij: Nu dan! Ik zag gansch Israël verstrooid over de ber-
gen, als schapen die geen herder hebben, en Jahwe zeide: Dezen
18 hebben geen heer; ieder keere in vrede naar zijn huis terug.' Hierop
zeide de koning van Israël tot Josjafat: Heb ik het u niet gezegd:
19 Hij profeteert mij nooit goed, maar kwaad?' Doch Micha zeide: Nu
dan! Hoor het woord van Jahwe. Ik zag Jahwe gezeten op zijn troon
en het gansche heir des hemels bij hem staande aan zijne rechter- en
20 zijne linkerhand;' en Jahwe zeide: Wie zal Achab, den koning van
Israël, overhalen, dat hij optrekke en sneuvele bij Rama in Gilead? De
21 een nu zeide aldus, en de ander zeide alzoo.' Toen trad de geest
vooruit, ging vóor Jahwe staan en zeide: Ik zal hem overhalen. Jahwe
22 zeide tot hem: Hoe?' Hij zeide: Ik zal heengaan en een leugengeest
zijn in den mond van al zijne profeten. Hij zeide: Gij zult hem over-
23 halen; ja, gij zult het vermogen.' Ga heen en doe alzoo. Nu dan, zie,
Jahwe heeft een leugengeest gelegd in den mond van al deze uwe
profeten; en Jahwe heeft kwaad over u besloten.
24 Toen trad Sedekia, de zoon van Kenaäna, toe, gaf Micha een kinne-
bakslag en zeide: Hoe is de geest van Jahwe van mij overgegaan om
25 tot u te spreken?' Micha zeide: Dat zult gij gewaarworden, te dien
dage als gij zult gaan in eene binnenkamer, om u te verbergen.'
26 De koning van Israël nu zeide: Neem Micha en breng hem terug bij

15. *Trek op — geven.* Micha gebruikt met opzet dezelfde woorden als de andere profeten (vs. 6, 12), maar doet dit — blijkens de ongeduldige vraag van Achab, vs. 16 — op zulk een toon dat deze wel moest bemerken hoe weinig hem dit ernst was.

17. *Nu dan!* ingevoegd volg. Gr. vert. — *Ik zag*, nl. in profetische geestvervoering. — *als schapen die geen herder hebben,* ingewikkelde aankondiging van Achabs dood. — *in vrede.* Met den dood van den aanvaller was de oorlog ten einde; verg. vs. 36.

18. Zie vs. 8.

19. Verg. Jez. VI : 1. — *Micha,* duidelijkheidshalve; Hebr. t. *hij.* — *Hoor het woord van Jahwe.* Micha weert de verdenking van zich dat hij uit persoonlijken afkeer van Achab, niet op last van Jahwe, zijne ongunstige godspraak gaf, en laat aanstonds de verklaring volgen van het verschil tusschen hem en de andere profeten. — *het gansche heir des hemels,* de engelen, de hofhouding van Jahwe. Er wordt hier eene raadsvergadering van den hemelkoning beschreven. Verg. Job I : 7—12; II : 1—6; Ps. LXXXII.

20. *Wie zal,* wie kan? wie weet het beste middel? — *den koning van Israël,* ingevoegd volg. Gr. en Lat. vertt. en 2 Kron. XVIII : 19. — *en sneuvele.* De toeleg van Jahwe is, Achab te doen sterven.

21. *de geest.* De geest van Jahwe (vs. 24), die over den mensch komt, om hem tot buitengewone daden in staat te stellen (zie b. v. Richt. VI : 34; XIV : 6, 19; XV : 14), en die bepaald de profeten bezielt (zie op Gen. I : 2), wordt hier, als dienaar van Jahwe en voltrekker van zijn welbehagen, verpersoonlijkt (zie Spr. VIII : 22—31). — *trad ... vooruit,* uit de rij der dienaren die rechts en links van Jahwe's troon stonden.

22. *Ik — profeten.* De vierhonderd waren dus ook volgens Micha Jahweprofeten en te goeder trouw. Zie op Jer. IV : 10.

24. *Hoe — spreken?* Hoe is het denkbaar, dat de geest van Jahwe, die mij vervulde, in u zou zijn gevaren?

25. *te dien dage — verbergen.* Zie op XX : 30. Als Achab gesneuveld zou zijn, zou Sedekia zich verschuilen zoo goed hij maar kon, hetzij uit schaamte, hetzij uit vrees voor de wraak van het hof of de woede des volks. De vervulling dezer profetie wordt niet vermeld, maar was wellicht in het oorspronkelijke, nog niet aan het slot gewijzigde, verhaal beschreven, evenals het verdere lot van Micha (zie op vs. 38).

27 Amon, den overste der stad, en bij Joas, den zoon des konings;' en
zeg: Zoo zegt de koning: Zet dezen in de gevangenis en spijzigt
hem met brood en water der verdrukking, totdat ik ongedeerd weder-
28 kom.' En Micha zeide: Indien gij werkelijk ongedeerd wederkomt,
heeft Jahwe niet tot mij gesproken.
29 Daarna trokken de koning van Israël en Josjafat, de koning van
30 Juda, naar Rama in Gilead op.' De koning van Israël nu zeide tot
Josjafat: Ik zal mij onkenbaar maken en zoo in den strijd komen;
maar trek gij uwe eigen kleederen aan. En de koning van Israël
31 maakte zich onkenbaar en kwam zoo in den strijd.' De koning van
Aram had aan zijne twee en dertig oversten der strijdwagens dit bevel
gegeven: Valt op klein noch groot aan, maar op den koning van
32 Israël alleen.' En toen de oversten der strijdwagens Josjafat zagen,
zeiden zij: Stellig, dat is de koning van Israël — en keerden zich
33 tegen hem ten aanval. Maar Josjafat hief zijn oorlogskreet aan;' en
toen de oversten der strijdwagens zagen dat het niet de koning van
34 Israël was, lieten zij van hem af.' Maar een man spande den boog
zonder erg en trof den koning van Israël tusschen de aanhechtsels en
het pantser. Hij zeide tot zijn wagenmenner: Wend den teugel en
35 voer mij uit de slagorde; want ik ben gewond.' De strijd werd
heviger te dien dage; intusschen werd de koning overeind gehouden
in den wagen, tegenover de Arameërs, en des avonds stierf hij; het
36 bloed van de wond stroomde in den bak van den wagen.' Toen ging,
omstreeks zonsondergang, de kreet door het leger: Elk naar zijne stad
37 en elk naar zijn land; want de koning is dood!' Toen zij te Samarië
38 kwamen, begroeven zij den koning aldaar,' en zij spoelden den wagen
af aan den vijver van Samarië, zoodat de honden zijn bloed lekten,
terwijl de lichtekooien er in baadden, naar het woord dat Jahwe ge-
sproken had.

27. *brood en water der verdrukking*, gevangeniskost. — *ongedeerd*, letterlijk *in vrede*.

28. Na *gesproken* heeft Hebr. t. nog *En hij zeide: Luistert, alle stammen!* wat volg. Gr. vert. is weggelaten. Het is bij vergissing uit Micha I : 2 hier ingelascht door een afschrijver, die onzen Micha, den zoon van Jimla, verwarde met den profeet Micha uit Moresjeth-Gath, den schrijver van het naar hem genoemde boek.

30. *Ik zal mij onkenbaar maken*, om het hem door Micha aangezegde vonnis te ontgaan. — *maar — aan*. Josjafat had geen reden, zooals Achab, om zich te verkleeden.

31. *Valt — aan*. De aanvoerders hielden in de oudheid veelal tweegevechten. — *den koning van Israël alleen*. Hieruit blijkt, hoe hoog Achab om moed en bekwaamheid bij zijne vijanden stond aangeschreven.

32. *hief zijn oorlogskreet aan*, om zijne manschappen aan te vuren tot dappere tegenweer. Aan zijn oorlogskreet: Voor Jahwe en Josjafat! (verg. Richt. VII : 18, 20) werd hij herkend. Er staat eigenlijk alleen *hief een kreet aan*, waarmede de schrijver zeker bedoelde: den oorlogskreet, maar dat 2 Kron. XVIII : 31 als een gebed is opgevat.

34. *zonder erg*, letterlijk *in zijn eenvoud*, zonder de bedoeling om Achab te treffen. Dezelfde uitdrukking 2 Sam. XV : 11. Achabs vermomming redt hem niet; de maatregel van den Arameeschen koning schaadt hem niet; buiten het overleg der menschen om volvoert Jahwe zijn raadsbesluit. — *tusschen — pantser*. Aan het pantser dat de borst beschermde waren metalen *aanhechtsels* bevestigd, die het onderlijf bedekten. Deze bevestiging had hier en daar openingen: de eenige plaatsen waar een pijl kon doordringen en dan doodelijk trof. — *Wend den teugel*, letterlijk *Wend uwe handen om*. — *de slagorde*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *het leger*; wat zeker eene fout is; want blijkens vs. 35 bleef Achab onder de strijders.

35. *werd — gehouden*, opdat de Israëlieten niet zouden bespeuren dat hij doodelijk gewond was. — *het bloed — wagen*. Deze mededeeling dient ter voorbereiding van vs. 38.

36. *elk — land*, Israël of Juda. — *want de koning is dood!* volg. Gr. vert.; waarvoor Hebr. t. in het begin van vs 37 heeft *en de koning stierf*. Zie verder op vs. 17.

37. *zij ... kwamen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hij ... kwam*.

38. *de lichtekooien er in baadden*, in den vijver waarin het bloed liep. De bedoeling schijnt wel te zijn dat hierdoor aan Achab een nieuwe smaad werd aangedaan. In de voorspelling XXI : 19 komt daarvan niets voor (wel in Gr. vert.). — *naar — had*. Zie XXI : 19. Intusschen heet het dáar, dat te Jizreël — niet te Samarië — de honden Achabs bloed zouden lekken. Verg. 2 Kon. IX : 26. Blijkbaar hebben deze verhalen oorspronkelijk niet bij elkander behoord.

39 Het overige nu der geschiedenis van Achab, en al wat hij gedaan
heeft, het elpenbeenen paleis dat hij heeft gebouwd, al de steden die
hij heeft versterkt, het is beschreven in het boek der kronieken van
40 Israëls koningen.′ En Achab ging ter ruste bij zijne vaderen, en zijn
zoon Ahazja werd koning in zijne plaats.

39. *het elpenbeenen paleis*, zoo genoemd, naar het schijnt, omdat het van binnen aan de wanden overvloedig met opgelegd elpenbeen versierd was. Zie Ps. XLV : 9; Am. III : 15; verg. Hoogl. VII : 4.

40. *Ahazja*, Hebr. *Ahazjahu*, d. i. ‚Jahwe houdt (hem) vast'. Achabs tweede zoon heette *Jehoram* (*Joram*), d. i. ‚Jahwe is verheven', zijne dochter *Athaljahu*, of *Athalja*, d. i. ‚Jahwe is gewelddadig'. Mede uit deze namen blijkt dat Achab Jahwe als Israëls volksgod eerbiedigde.

HOOFDSTUK XXII : 41—51.

Josjafat. — Josjafat van Juda, een godsdienstig koning (41—47); zijne mislukte scheepvaart (48—50); zijn dood (51).

Een onsamenhangend bericht, voor een deel (vs. 41 v., 45 v., 51) aan de kronieken van Juda's koningen ontleend; over vs. 47—50 zie op vs. 46.

XXII : 41 Josjafat, de zoon van Aza, werd koning over Juda in het vierde
42 jaar der regeering van Achab over Israël;′ vijf en dertig jaar was
Josjafat oud toen hij koning werd, en hij regeerde vijf en twintig jaar
43 te Jeruzalem; zijne moeder heette Azuba, de dochter van Sjilhi.′ Hij
bewandelde in elk opzicht den weg van zijn vader Aza; hij week er
44 niet van af, doende wat recht was in het oog van Jahwe.′ Slechts
werden de hoogten niet afgeschaft: nog offerde en rookte het volk op
45 de hoogten.′ En Josjafat maakte vrede met den koning van Israël.
46 Het overige nu der geschiedenis van Josjafat, de dapperheid die hij
betoond en de oorlogen die hij gevoerd heeft, is beschreven in het
47 boek der kronieken van Juda's koningen.′ De rest der gewijden, hen die
ten tijde van zijn vader Aza waren overgebleven, ruimde hij weg uit
48 het land.′ Er was geen koning in Edom; de stadhouder van koning′
49 Josjafat bouwde Tarsjisvaarders om naar Ofir te varen om goud; maar
zij gingen niet, want de schepen leden schipbreuk te Esjeon-geber.′
50 Toen zeide Ahazja, de zoon van Achab, tot Josjafat: Laat mijne
knechten met uwe knechten op de schepen gaan. Maar Josjafat wei-

Vs. 42—44, 46. 2 Kron. XX : 31—34. — Vs. 44. XV : 14*a* enz. — Vs. 49 v. 2 Kron. XX : 35—37.

41. *in — Israël*, onjuiste berekening van den Verzamelaar van *Koningen*. Zie op XVI : 23.
42. *vijf en twintig jaar*. Van 882 tot 858.
43. Zie XV : 11—15.
44. Zie op III : 2.
45. Zie op vs. 2. — *den koning van Israël*, Achab. Die vrede duurde voort onder Ahazja en Joram.
46. Zie 2 Kon. III. Na deze algemeene verwijzing verwacht men geen bijzonderheden meer; alleen de vermelding van dood en begrafenis. Oorspronkelijk volgde dus hierop vs. 51. Vs. 47—50 worden in Gr. vert., althans volgens de meeste en beste handschriften, gemist en stonden dus niet in alle exemplaren van *Koningen*. Daarenboven zijn zij in verminkten toestand overgeleverd; zoodat de lezing, vooral van vs. 48 v., zeer onzeker is. De hoofdzaak kan historisch zijn.
47. Zie XV : 12.
48. *Er — Edom*. Dit wordt medegedeeld, om te verklaren hoe Josjafat te Esjeon-geber schepen kon uitrusten; maar zie 2 Kon. III : 8. Verg. op XI : 25*b*.
49. *Tarsjisvaarders*. Zie op X : 22. — *naar Ofir, om goud*. Zie op IX : 28. Josjafat trachtte zich dezelfde milde bron van inkomsten te openen als weleer Salomo. — *zij gingen*, volg. de oude vertt.; Hebr. t. *hij ging*. — *te Esjeon-geber*. Dus nog op de reede.
50. *mijne knechten*. De kust bij den Karmel was door Israëlieten bewoond, en ook door hunne vriendschappelijke betrekking met de Feniciërs had Ahazja onder zijne onderdanen meer bevaren lieden dan Josjafat. Zie IX : 27; X : 11, 22. — *Maar Josjafat weigerde*. Waarom, wordt niet vermeld. Wellicht alleen uit geldgebrek, of omdat de eerste mislukking een slecht voorteeken scheen. Volgens 2 Kron. XX : 36 v. keurde Jahwe de samenwerking van Josjafat met Ahazja af.

51 gerde.' Josjafat ging ter ruste bij zijne vaderen en werd bij zijne
vaderen begraven in de stad Davids, zijns vaders, en zijn zoon Joram
werd koning in zijne plaats.

Vs. 51. 2 Kron. XXI : 1.

51. Oorspronkelijk stond dit vers onmiddellijk na vs. 46. Zie XI : 41—43 enz.

HOOFDSTUK XXII : 52—2 KONINGEN I : 18.

Ahazja en Elia. — Ahazja van Israël, een goddeloos koning (XXII : 52—54); Moabs afval (2 Kon. I : 1). Ahazja doet een zwaren val en laat over zijn herstel een Filistijnsch orakel raadplegen (2), maar Elia voorkomt dit en laat hem tot straf den dood aanzeggen (3 v.); Ahazja, dit vernemende (5—8), zendt een en andermaal een hoofdman met vijftig soldaten, om hem gevangen te nemen, maar Elia doodt hen met vuur uit den hemel (9—12); een derde ontkomt met zijne manschappen aan dit lot alleen door ootmoedige bede (13 v.); met hem gaat Elia mede tot den koning en voorzegt diens dood (15 v.). Ahazja sterft en wordt opgevolgd door zijn broeder Joram (17 v.).

Het begin en slot van dit stuk behelst de gewone mededeelingen over Israëls koningen. Daartusschen in (zie op vs. 1) is een verhaal over Elia geschoven, van anderen aard, jonger oorsprong en minder waarde dan de overige verhalen over dezen profeet (zie inll. op 1 Kon. XVII—XIX; XXI; 2 Kon. II): hier spreekt niet Jahwe, maar zijn engel, tot hem (vs. 3, 15) en is er in zijn persoon en werk niets groots (vs. 9—12). De krankheid en dood van Ahazja, alsmede het bestaan van het orakel te Ekron, zijn de eenige bijzonderheden welke historisch zijn.

XXII : 52 Ahazja, de zoon van Achab, werd koning over Israël te Samarië
in het zeventiende jaar der regeering van Josjafat over Juda, en
53 regeerde over Israël twee jaar.' Hij deed wat kwaad was in het oog
van Jahwe en wandelde op den weg zijns vaders en zijner moeder en
in de zonde die Jerobeam, de zoon van Nebat, Israël had doen be-
54 drijven:' hij diende den baäl en aanbad hem; hij tergde Jahwe, den
2 KON. I : 1 god Israëls, naar al wat zijn vader gedaan had.' Moab viel na
Achabs dood van Israël af.
2 Toen Ahazja, door een val uit het tralievenster van zijne boven-
kamer te Samarië, krank lag, zond hij boden en zeide tot hen: Gaat
Baäl-zebub, den god van Ekron, raadplegen, of ik van deze mijne
3 krankheid herstellen zal.' Toen sprak de engel van Jahwe tot Elia,
den Tisbiet: Maak u op, ga de boden van den koning van Samarië
te gemoet en spreek tot hen: Is er soms geen god in Israël, dat gij
4 Baäl-zebub, den god van Ekron, gaat raadplegen?' Daarom, zoo zegt
Jahwe: Van het bed waarop gij u gelegd hebt zult gij niet afkomen;

Vs. 1. III : 5.

52—54. Zie XV : 25 v. en elders.
52. *het zeventiende jaar ... van Josjafat*, onjuiste berekening; verg. vs. 41; XVI : 29; 2 Kon. I : 17; VIII : 17, 26. Zie op vs. 42. — *twee jaar*, 861, 860.
53. *in de zonde*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *op den weg*.
1. *na Achabs dood.* Moab was door David onderworpen, 2 Sam. VIII : 2, na de scheuring aan Israël schatplichtig, naar luid van het opschrift van Meesja (zie op III : 4) door Omri onderdrukt. Het bericht van den afval is, ten gevolge van de inschuiving der verhalen over Elia (vs. 2—16 en H. II), losgemaakt van dat over den veldtocht tegen Moab (H. III), dat er oorspronkelijk zeker dadelijk op volgde.
2. *uit het tralievenster*, hetzij dit open stond, hetzij het vlechtwerk, toen hij er tegen leunde, brak. — *Baäl-zebub*, d. i. letterlijk ‚heer der vliegen' of ‚vliegengod', d. i. de god die de zwermen vliegen of muggen (muskieten), in het Oosten voor mensch en dier eene zware bezoeking, aanvoert of verwijdert. Uit onze plaats blijkt dat hij te Ekron werd vereerd en zijn orakel aldaar in de negende eeuw zeer in trek was. Uit zijn naam is waarschijnlijk die van Beëlzebul, als hoofd der booze geesten, alleen in het N. T. (Matth. X : 25; XII : 24, 27; Marc. III : 22; Luc. XI : 15, 18 v.), verbasterd. — *Ekron*, de noordoostelijkste der vijf Filistijnsche steden. Zie op Joz. XIII : 3. — *of ik — zal.* Zulk eene vraag deed men, ten einde een gunstig antwoord te bekomen, van kostbare geschenken en offers vergezeld gaan.
4. *Elia ging*, om den goddelijken last te volbrengen. Kortheidshalve wordt de uitvoering hier niet vermeld.

5 want gij zult sterven. Elia ging.' Toen nu de boden bij Ahazja terug-
6 kwamen, zeide hij tot hen: Hoe zijt gij daar terug?' Zij zeiden tot
hem: Een man kwam ons te gemoet en zeide tot ons: Gaat terug
naar den koning die u gezonden heeft, en spreekt tot hem: Zoo zegt
Jahwe: Is er soms geen god in Israël, dat gij zendt om Baäl-zebub,
den god van Ekron, te raadplegen? Daarom zult gij van het bed
7 waarop gij u gelegd hebt niet afkomen; want gij zult sterven.' Toen
sprak hij tot hen: Wat was het voor een man, die u te gemoet kwam
8 en deze woorden tot u gesproken heeft?' Zij zeiden tot hem: Het was
een harig man, met een gordel van leder om zijn middel. Toen zeide
hij: Dat is Elia, de Tisbiet!
9 Nu zond hij een hoofdman over vijftig met zijne manschappen op
hem af. Deze klom naar hem op, terwijl hij zat op den top des bergs,
10 en sprak tot hem: Man Gods, de koning zegt: Kom af!' Maar Elia
antwoordde en sprak tot den hoofdman: Indien ik dan een godsman
ben, zoo dale vuur van den hemel en vertere u en uwe manschappen.
Toen daalde vuur van den hemel en verteerde hem en zijne manschap-
11 pen.' Wederom zond hij een hoofdman over vijftig met zijne man-
schappen op hem af. Deze klom op en sprak tot hem: Man Gods, zoo
12 zegt de koning: Kom terstond af!' Maar Elia antwoordde en sprak
tot hem: Indien ik een godsman ben, zoo dale vuur van den hemel
en vertere u en uwe manschappen! Toen daalde vuur van den hemel
13 en verteerde hem en zijne manschappen.' Ten derden male zond hij
een hoofdman over vijftig met zijne manschappen. Deze derde hoofd-
man nu klom op, kwam, ging voor Elia op de knieën liggen en smeekte
hem: Man Gods, laat toch mijn leven en dat uwer knechten, dezer
14 manschappen, kostelijk zijn in uw oog.' Zie, vuur is van den hemel
gedaald en heeft de twee vorige hoofdlieden met hunne manschappen
verteerd; nu dan, laat het leven uwer knechten kostelijk zijn in uw
15 oog.' Toen sprak de engel van Jahwe tot Elia: Daal met hem af;
wees niet bevreesd voor hem. Zoo stond Elia op, ging met hem af
16 naar den koning' en sprak tot hem: Zoo zegt Jahwe: Omdat gij boden
hebt gezonden om Baäl-zebub, den god van Ekron, te raadplegen, zult
gij van het bed waarop gij u gelegd hebt niet opstaan; want gij zult
sterven.
17 En hij stierf, naar het woord van Jahwe dat Elia gesproken had,
en zijn broeder Joram werd koning in zijne plaats, in het tweede jaar
der regeering van Joram, den zoon van Josjafat, over Juda; want hij

5. *Ahazja,* duidelijkheidshalve; Hebr. t. *hem.* — *Hoe* — *terug?* Ondersteld wordt dat Elia hun dicht bij Samarië te gemoet kwam. Ekron lag eene groote dagreis van de hoofdstad. De koning had hen dus eerst over een paar dagen teruggewacht.

8. *harig man.* Hierbij kan gedacht worden aan eene sterk behaarde huid (verg. Gen. XXV : 25). Gewoonlijk verstaat men het van Elia's mantel; zie II : 8, 13; 1 Kon. XIX : 19; Zach. XIII : 4. Waarschijnlijk wordt bedoeld: een man met ongekort hoofd- en baardhaar, op de wijze der nazireërs. — *met* — *middel,* de eenvoudigste dracht. Verg. op Jer. XIII : 1.

9. *Nu zond* — *af.* Waarschijnlijk wilde Ahazja den profeet in zijne macht hebben om hem eene gunstiger godspraak af te dwingen en hem anders te straffen. — *manschappen,* letterlijk *vijftig.* Evenzoo vs. 10, 11, 12, 13, 14.

10. Zie Luc. IX : 54.

11. *klom op,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *antwoordde.*

12. *hem,* volg. een paar hss., Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *hen.* — *vuur,* volg. vele hss. en de meeste oude vertt.; Hebr. t. *vuur Gods.*

14. *het leven uwer knechten,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *mijn leven.*

16. Na *raadplegen* heeft Hebr. t. (uit vs. 3 en 6) *is er soms geen god in Israël om zijne godspraak te raadplegen?* weggelaten volg. Gr. vert.

17. *zijn broeder,* ingevoegd uit de oude vertt. — *in het* — *Juda,* invoegsel van den Verzamelaar van *Koningen,* naar onjuiste berekening, als gewoonlijk. Zie III : 1; VIII : 16; 1 Kon. XXII : 52.

18 had geen zoon.′ Het overige nu der geschiedenis van Ahazja, wat hij
gedaan heeft, is beschreven in het boek der kronieken van Israëls
koningen.

HOOFDSTUK II.

Elia's hemelvaart en Eliza's eerste wonderwerken. — Elia, standvastig van Eliza begeleid, bezoekt voor het laatst de profetenkoloniën (1—6), scheidt de wateren van den Jordaan (7 v.), vergunt Eliza een laatst verzoek te doen (9 v.), en vaart vóor zijne oogen ten hemel (11 v.). Evenals zijn meester, verdeelt Eliza de rivier en gaat er door (13 v.); hij wordt door de profetenzonen als Elia's opvolger erkend (15—18). Hij maakt het water te Jericho gezond (19—22), bestraft knapen die hem bespotten (23 v.), en komt, na een bezoek aan den Karmel, te Samarië (25).

De verhalen over Elia's uiteinde en Eliza's eerste wonderen behoorden oorspronkelijk niet bijeen. Vs. 1—18 en vs. 19—25 zijn van verschillende schrijvers, maar waren door den vervaardiger van den Profetenspiegel (zie inl. op 1 Kon. XVII—XIX) reeds verbonden eer de Verzamelaar van *Koningen* dit stuk opnam (zie op vs. 1), met eene korte inleiding van zijne hand (vs. 1*a*), tot inlassching in het verband van zijn boek. Wat vs. 19—24 aangaat, op de verhalen betreffende Eliza komen wij terug in de inl. op H. IV.

Elia's hemelvaart vormt een prachtig slot van zijne geschiedenis, een waardigen tegenhanger van Elia op den Horeb (1 Kon. XIX), ofschoon wellicht niet van dezelfde dichterlijke pen (verg. vs. 9 met 1 Kon. XIX : 16). Meesterlijk geteekend is, ook door middel van eentonige herhaling, het voorgevoel der naderende scheiding bij Elia, Eliza en de profetenzonen, het verlangen van den meester naar eenzaamheid, de verkleefdheid van den dienaar en hare belooning, de algemeene spanning (ook vs. 7) en eerbiedige stilte, de plechtige geheimzinnigheid van het gansche tooneel. Het behoeft geen betoog dat het verhaal geen geschiedkundig bestanddeel hoegenaamd bevat. Ook verraadt het te hooge kunst om als legende onwillekeurig ontstaan te zijn. Het is gedicht tot verheerlijking van den grooten profeet.

II : 1 Toen Jahwe Elia in den storm ten hemel zou opnemen, ging Elia
2 met Eliza uit Gilgal.′ En Elia zeide tot Eliza: Blijf hier; want Jahwe
heeft mij naar Bethel gezonden. Maar Eliza zei: Zoo waar als Jahwe
leeft en gij leeft, ik verlaat u niet. Zoo daalden zij naar Bethel af.′
3 En de profetenzonen van Bethel kwamen de stad uit, tot Eliza, en
zeiden tot hem: Weet gij dat Jahwe heden uwen heer en meester
4 zal wegnemen? Hij zeide: Ik weet het wel; houdt u stil.′ En
Elia zeide tot Eliza: Blijf hier; want Jahwe heeft mij naar Jericho
gezonden. Maar hij zeide: Zoo waar als Jahwe leeft en gij leeft, ik
5 verlaat u niet. Zoo kwamen zij te Jericho.′ En de profetenzonen van
Jericho traden op Eliza toe en zeiden tot hem: Weet gij dat Jahwe
heden uwen heer en meester zal wegnemen? Hij zeide: Ik weet het
6 wel; houdt u stil.′ En Elia zeide tot hem: Blijf hier; want Jahwe
heeft mij naar den Jordaan gezonden. Maar hij zeide: Zoo waar als
Jahwe leeft en gij leeft, ik verlaat u niet. Zoo gingen zij met hun
7 beiden.′ Vijftig man nu uit de profetenzonen gingen ginder van verre
8 staan, terwijl zij beiden aan den Jordaan stonden.′ Elia nam zijn man-

1. *Toen — opnemen.* Aankondiging van hetgeen volgen zal, maar bij de lezers als bekend ondersteld wordt. — *uit Gilgal.* Hier waren zij gekomen of hadden zij zich opgehouden, zooals waarschijnlijk vooraf vermeld was in het geschrift over Elia waaraan dit verhaal van zijne hemelvaart is ontleend. Over dit Gilgal, zuidwestelijk van Sjilo en noordelijk van Bethel gelegen, zie op Deut. XI : 30. Uit IV : 38—44 blijkt dat zich hier, evenals te Bethel en te Jericho, eene profetenkolonie bevond. Over een ander Gilgal zie op Joz. IV : 19.

2. *Blijf hier.* Zie vs. 4 en 6. Elia weet dat hij zal opgenomen worden. — *Bethel.* Zie inl. op Gen. XXVIII : 10—22.

3. *de profetenzonen.* Zie op 1 Kon. XX : 35. — *en meester,* letterlijk *van boven uw hoofd.* Evenzoo vs. 5.

4. *En Elia zeide tot Eliza,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *En Elia zeide tot hem: Eliza!*

7. *Vijftig — staan,* om te zien waar zij bleven. Zie vs. 16.

8. Gelijk Mozes met zijn staf (Exod. XIV : 15), zoo beheerscht Elia met zijn mantel de wateren. Over den profetenmantel zie op 1 Kon. XIX : 19.

tel, rolde hem op en sloeg het water; het verdeelde zich her- en der-
9 waarts, en zij beiden gingen door het droge over.' Toen zij nu waren
overgegaan, zeide Elia tot Eliza: Verzoek iets dat ik u doen zal voor-
dat ik van u word weggenomen. Eliza zeide: Zoo moge een dubbel
10 deel van uwen geest op mij zijn.' Hij zeide: Gij vraagt heel wat.
Indien gij mij ziet wanneer ik van u word weggenomen, zal het u
11 zoo geschieden; maar indien niet, dan niet.' Terwijl zij nu, al spre-
kende, verder gingen, zie, een wagen van vuur en paarden van vuur,
die hen van elkander scheidden; en Elia voer in den storm ten hemel.'
12*a* Eliza zag het en riep: Mijn vader, mijn vader, Israëls strijdwagens en
ruiterij! En hij zag hem niet meer.
12*b*, 13 Toen greep hij zijne kleederen en scheurde ze in tweeën.' Daarna
hief hij Elia's mantel op, die van hem afgevallen was, keerde terug
14 en stond aan den Jordaanoever.' Daar nam hij Elia's mantel, die van
hem afgevallen was, en sloeg het water, maar het verdeelde zich niet;
toen zeide Eliza: Waar is dan toch de god van Elia? en sloeg het
water ten tweeden male; nu verdeelde het water zich her- en der-
15 waarts, en hij ging door het droge over.' Toen de profetenzonen van
Jericho ginds hem zagen, zeiden zij: De geest van Elia rust op Eliza.
Dus gingen zij hem te gemoet en wierpen zich voor hem neder ter
16 aarde.' Voorts zeiden zij tot hem: Zie eens, er zijn bij uwe dienaren
vijftig kloeke mannen; laat hen toch uwen heer gaan zoeken. De geest
van Jahwe mocht hem eens opgenomen en op een der bergen of in
17 een der dalen geworpen hebben. Hij zeide: Zendt niet.' Doch als zij
hem tot verlegen wordens toe drongen, zeide hij: Zendt dan! Nu
zonden zij vijftig man, die drie dagen zochten; maar zij vonden hem
18 niet.' Toen zij nu bij hem wederkwamen, terwijl hij te Jericho ver-
toefde, zeide hij tot hen: Heb ik u niet gezegd: Gaat niet?
19 De mannen der stad zeiden tot Eliza: Zie eens, de ligging der stad
is goed, gelijk mijn heer ziet; maar het water is slecht, en het land
20 brengt misgeboorten teweeg.' Hij zeide: Haalt mij eene nieuwe schaal
21 en legt daarop zout. Zij haalden hem die,' en hij ging uit naar de
waterwel, wierp daar zout in en zeide: Zoo zegt Jahwe: Ik heb dit
water gezond gemaakt; het zal geen dood of misgeboorte meer veroor-
22 zaken.' Zoo werd het water gezond, tot op den huidigen dag, naar
het woord dat Eliza gesproken had.

9. *een dubbel deel.* Na den dood des vaders werd de oudste zoon het hoofd der familie en ontving een dubbel deel van de erfenis; zie Deut. XXI: 17. Eliza verlangt dus het hoofd der profetenzonen te worden; zie vs. 15. Volg. 1 Kon. XIX: 16 stond reeds van te voren vast dat hij Elia's opvolger zou zijn.

10. *Indien — weggenomen.* Die opneming behoorde tot de hoogere orde van dingen, welke alleen met door God geopend oog, niet met het gewone zintuig, kon worden waargenomen; zie VI: 17. Viel nu aan Eliza dit gezicht te beurt, zoo was zulks het bewijs dat Jahwe hem tot zijn tolk had uitverkoren.

11. *verder.* Wellicht heeft de schrijver gedacht aan den omtrek der plaats waar Mozes gestorven was, den Nebo. — *wagen — vuur,* uit den hemel afgezonden, om Elia over te brengen naar de woonplaats der godheid en der engelen. Zie op VI: 17. Behalve Elia is Henoch de eenige mensch in het O. T. die aan het gemeene sterflot ontkomt.

12. *Mijn — ruiterij!* ontleend aan XIII: 14. Zie verder aldaar. — *scheurde ze in tweeën.* Teeken van diepe smart; zie Gen. XXXVII: 29 en elders.

14. *maar — over.* Toen de eerste proef mislukte, eischte Eliza Elia's god op, om zijn werk, evenals dat zijns meesters, te doen slagen. Zoo volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *en zeide: Waar is Jahwe, de god van Elia? zelfs hij! en sloeg het water, dat zich verdeelde her- en derwaarts, en Eliza ging over.*

15. *rust op Eliza,* is op hem gedaald en woont in hem (verg. Jez. XI: 2); hij is dus Elia's opvolger.

16. Zie op 1 Kon. XIII: 9.

20. *eene nieuwe schaal.* Verg. op Num. XIX: 2. — *zout.* Zoo wordt IV: 41 meel gebruikt om er een wonder mede te verrichten.

23 Van daar ging hij op naar Bethel. Terwijl hij op den weg ging,
kwamen er kleine jongens uit de stad, die hem beschimpten en tot
24 hem zeiden: Voort, kaalkop! voort, kaalkop!′ Toen keerde hij zich
om, zag hen en vloekte hen in den naam van Jahwe; waarop twee
beren uit het woud kwamen, die twee en veertig van die kinderen
verscheurden.
25 Van daar ging hij naar den berg Karmel, en van daar keerde hij
naar Samarië terug.

24. Verg. op Gen. XXVII:35.
25. *den berg Karmel.* Hier is Eliza IV : 25. — *keerde hij naar Samarië terug.* Wij hebben nog niet vernomen dat hij daar geweest was; wellicht werd dit vermeld in een ander deel van het geschrift waaraan ons verhaal is ontleend. Volg. VI : 32 woont hij daar.

HOOFDSTUK III.

De veldtocht tegen Moab. — Regeering van Joram over Israël (1—3). Afval van de Moabieten (4 v.), tegen wie Joram, met Josjafat tot bondgenoot, optrekt (6—8); gebrek aan water brengt het leger in den uitersten nood (9 v.). Jahwe belooft bij monde van Eliza uitkomst en volledige zegepraal (11—19). Deze belofte wordt vervuld (20—25); en de koning van Moab kan zich, na een vruchteloozen uitval, alleen redden door het offer van zijn zoon (26 v.).

Zijn de eerste drie verzen van den schrijver van *Koningen*, het verhaal van den veldtocht tegen Moab heeft hij blijkbaar aan dezelfde bron ontleend als 1 Kon. XX en XXII : 1—37, waarmede het soms letterlijk overeenkomt (verg. vs. 7, 11 met 1 Kon. XXII : 4 v., 7) en de nauwste verwantschap vertoont: ook hier, al is het uit de overlevering door profetische hand te boek gesteld, zijn niet de profeten, maar de koningen de hoofdpersonen; ook hier wordt wel geregeld Josjafat, maar zelden de koning van Israël met name genoemd, enz. Het is, evenals genoemde hoofdstukken, in Efraim vervaardigd, en, ofschoon Eliza er handelend in optreedt, niet aan het geschrift over Elia en Eliza ontleend. Wat den inhoud aangaat, de opstand van Moab wordt door een gelijktijdig gedenkteeken bevestigd en toegelicht (zie op vs. 4), en, al is in het verhaal van de redding der verbonden legers de hand der dichtende sage niet te miskennen, de hoofdzaak is stellig geloofwaardig.

III : 1 Joram, de zoon van Achab, werd koning over Israël te Samarië,
in het achttiende jaar der regeering van Josjafat over Juda, en regeerde
2 twaalf jaar.′ Hij deed wat kwaad was in het oog van Jahwe, hoewel
niet zóo als zijn vader en zijne moeder; want hij deed den wijsteen
3 van den baäl weg welken zijn vader gemaakt had;′ alleen kleefde hij
de zonde aan die Jerobeam, de zoon van Nebat, Israël had doen be-
drijven: daarvan week hij niet af.
4 Meesja, de koning van Moab, was rijk in vee en bracht aan den
koning van Israël honderd duizend hamels op en van honderd duizend
5 rammen de wol.′ Maar zoodra Achab gestorven was, viel de koning
6 van Moab van den koning van Israël af.′ Zoo toog koning Joram in

1. *het achttiende — Juda,* onjuiste berekening van den Verzamelaar van *Koningen;* zie op I:17. — *twaalf jaar,* van 859 tot 848.
2. *den wij-steen.* Zie op 1 Kon. XVI : 32. Intusschen vermocht hij niet den Baäldienst uit te roeien (zie X : 18—28), wat tijdens het leven zijner moeder (IX : 30) moeilijk geschieden kon (1 Kon. XVI : 31 en op 1 Kon. XVIII : 19).
3. Zie op 1 Kon. XV : 26.
4. Zie op I : 1. — *Meesja, de koning van Moab.* Van hem bezitten wij nog een hoogst merkwaardigen gedenksteen, met een opschrift van vier en dertig regels, door hem zelf opgericht tot herinnering aan zijn opstand tegen Israël, de door hem herbouwde, versterkte en veroverde steden en zijn geluk in den krijg. Hij geeft daarvan de eer aan zijn god Kamos (zie op Num. XXI : 29), die door zijne profeten hem tot het een en ander aangemoedigd en hem dezen voorspoed geschonken had, en wien hij de Israëlietische bevolking van de veroverde steden geofferd en de buit gemaakte heilige zaken van Jahwe gewijd had. Dit alles is gebeurd vóor den veldtocht van Joram en Josjafat en heeft er aanleiding toe gegeven. De gedenksteen, in Augustus 1868 door een Duitschen zendeling onder de puinhoopen van Dibon, ten noorden van den Arnon en vier uur oostelijk van de Doode Zee, gevonden, daarna door de Arabieren stuk geslagen, maar door Fransche geleerden zoo goed mogelijk hersteld, wordt in het Louvre te Parijs bewaard.

7 dien tijd uit Samarië en monsterde gansch Israël; ′ daarna zond hij
aan Josjafat, den koning van Juda, de boodschap: De koning van
Moab is van mij afgevallen; wilt gij met mij ten strijde trekken tegen
Moab? Hij zeide: Ja; ik ben als gij, mijn volk is als uw volk, mijne
8 paarden zijn als uwe paarden. ′ Hij zeide: Langs welken weg zullen wij
optrekken? De ander zeide: Langs den weg der woestijn van Edom. ′
9 Zoo trokken de koningen van Israël, Juda en Edom te velde; maar
toen zij een marsch van zeven dagen hadden afgelegd, hadden het
10 leger en de lastdieren die hen volgden geen water. ′ Toen zeide de
koning van Israël: Helaas, zoo heeft dan Jahwe deze drie koningen
11 geroepen om hen aan de Moabieten over te leveren! ′ Maar Josjafat
zeide: Is hier niet een profeet van Jahwe, door wien wij Jahwe kunnen
raadplegen? Waarop een uit de dienaars van Israëls koning antwoordde:
Ja, hier is Eliza, de zoon van Sjafat, die water op Elia's handen goot. ′
12 En Josjafat zeide: Bij hem is Jahwe's woord. Zoo gingen de koning
van Israël en Josjafat, de koning van Juda, en de koning van Edom
13 tot hem. ′ Maar Eliza zeide tot den koning van Israël: Wat heb ik
met u te maken? Ga naar de profeten van uw vader en moeder! De
koning van Israël zeide tot hem: Laat toch niet Jahwe deze drie
koningen geroepen hebben om hen aan de Moabieten over te leveren. ′
14 Eliza zeide: Zoo waar als Jahwe der heirscharen leeft, vóor wien ik
sta, indien ik niet den persoon van Josjafat, den koning van Juda, in
aanmerking nam, ik zou niet naar u omzien noch acht op u slaan. ′
15 Nu dan, haalt mij een citerspeler. En zoodra de citerspeler tokkelde,
16 kwam de hand van Jahwe op hem, ′ en hij zeide: Zoo zegt Jahwe:
17 Maakt dit dal vol putten; ′ want zoo zegt Jahwe: Hoewel gij wind
noch plasregen zult zien, toch zal dit dal vol water loopen, en zult
18 gij zelven drinken, met uw vee en uwe lastdieren. ′ Ja, dit zal Jahwe
19 nog te gering zijn: hij zal Moab aan u overleveren, ′ en gij zult iedere
versterkte stad overweldigen, elken goeden boom vellen, alle water-
bronnen verstoppen en alle goede landerijen met steenen bederven.

7. *wilt — Moab?* Een beleefde vorm om van een afhankelijk bondgenoot hulptroepen te vragen. — *Ja — uwe paarden.* Zie op 1 Kon. XXII : 4.

8. *Hij zeide.* Waarschijnlijk is Joram van Israël bedoeld, en met *De ander* Josjafat van Juda. — *Langs welken weg.* Men kon den Jordaan oversteken en van het noorden in Moab vallen, of door Juda en Edom, ten zuiden om de Doode Zee heen, van de andere zijde het land binnentrekken. De laatste weg lag open omdat Edom van Juda afhankelijk was. Waarom men dien koos, weten wij niet; waarschijnlijk, omdat zóo de Moabietische hoofdstad rasser te bereiken was. Edoms afhankelijkheid (verg. 1 Kon. XXII : 48) heeft niet lang meer geduurd, VIII : 20.

9. *zeven dagen.* De tocht ging langzaam, wegens de gesteldheid van het terrein en het voor leeftocht meegevoerde vee. Volgens vs. 21 v. stonden de verbondenen nu aan de grens van Moab. — *afgelegd,* letterlijk *omgetrokken,* nl. om de zuidelijke punt van de Doode Zee.

11—14. Zie op Ezech. XIV : 3.

11. Zie 1 Kon. XXII : 7. — *die — goot,* die persoonlijke diensten aan Elia bewees. Bij het handenwasschen gebruikt men in het Oosten een dienaar die het water uit de kan over de handen uitgiet, waarna het in eene kom vloeit, doch daarin niet meer gebruikt wordt.

12. *de koning van Juda,* ingevoegd volg. een paar hss., Gr., Lat. en Syr. vertt.

13. *de profeten — moeder.* Zie 1 Kon. XVIII : 19. — *Laat — leveren,* zooals het geval zal blijken te zijn, tenzij gij onze voorspraak bij Jahwe zijt en ons eene godspraak geeft. Anderen *Niet alzoo! want Jahwe heeft deze drie koningen geroepen om* enz.

14. *vóor wien ik sta.* Zie op 1 Kon. XVII : 1. — *den persoon van Josjafat,* vanwege zijne godsvrucht, 1 Kon. XXII : 5, 7, 43, 47.

15. Eliza had ditmaal muziek noodig om in de stemming te komen, voor het ontvangen eener openbaring vereischt. Verg. op 1 Sam. X : 5. — *zoodra — tokkelde,* volg. verb. t. — *kwam de hand van Jahwe op hem.* Verg. op 1 Kon. XVIII : 46.

16. *Maakt dit dal vol putten,* om het water, wanneer dit het dal inliep, te vergaderen.

17. *uw vee,* het slachtvee.

19. Na *iedere versterkte stad* heeft Hebr. t. nog *en iedere uitgelezen stad,* wat volg. Gr. vert. is weggelaten. — *elken goeden boom,* alle boomen van waarde, in de eerste plaats de vruchtboomen. Zie intusschen Deut. XX : 19.

20 Den volgenden morgen dan, omstreeks den tijd van het offer, daar
kwam water van den kant van Edom, zoodat het land vol werd van
21 het water! ' Al de Moabieten nu hadden gehoord dat de koningen
tegen hen te velde getrokken waren, en waren opgeroepen, jong en
22 oud die de wapens konden dragen, en stonden aan de grenzen. ' Toen
zij nu den volgenden morgen zich opmaakten, en de zon over het
water was opgegaan, zagen de Moabieten ginds het water rood als
23 bloed, ' en zeiden: Dit is bloed. Zeker zijn de koningen handgemeen
geworden en hebben zij elkander verslagen. Nu dan, aan den buit,
24 Moabieten! ' Maar toen zij bij het kamp der Israëlieten kwamen,
maakten zich de Israëlieten op, sloegen de Moabieten, die voor hen
op de vlucht gingen, en drongen, de Moabieten verslaande, al verder
25 binnen; ' de steden verwoestten zij, op elken goeden akker wierp ieder
zijn steen en maakte hem er vol van, alle waterbronnen verstopten
en elken goeden boom velden zij; totdat alleen Kir-harezeth overbleef,
26 hetwelk de slingeraars omsingelden en beschoten. ' Toen nu de koning
van Moab zag dat de strijd hem te machtig was, nam hij met zich
zevenhonderd man die het zwaard voerden, om door te breken bij den
27 koning van Edom; maar zij konden niet. ' Daarop nam hij zijn eerst-
geboren zoon, die in zijne plaats koning zou worden, en offerde hem
ten brandoffer op den muur. Toen kwam een groote toorn over Israël;
zoodat zij van hem aftrokken en terugkeerden naar hun land.

20. *omstreeks — offer*, letterlijk *als de offergave opsteeg*. Het woord hier door *offergave* vertaald duidt elders het meeloffer aan. Zulk een werd volg. XVI : 15 (zie aldaar en verg. op 1 Kon. XVIII : 29) geregeld des avonds gebracht. Dus wordt in onze plaats, waar van den morgen sprake is, òf het woord in den algemeenen zin van „offer" gebezigd, òf een ander gebruik ondersteld.

21. *jong — dragen*, letterlijk *van elk die den gordel omgordde en daarboven*, d. i. allen die den leeftijd hadden bereikt om in den oorlog uit te trekken. Onder Israël was dit, althans in later tijd, van het twintigste jaar af, Num. I : 20; verg. Exod. XXX : 14.

23. *zijn ... handgemeen geworden*, onzekere vertaling.

24. *en drongen ... al verder binnen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. is door een kleine verschrijving bedorven.

25. *totdat — overbleef*, naar gissing. Grondt. heeft *totdat hij hare steenen overliet in Kir-harezeth*. — *Kir-harezeth*, alleen hier (maar zie op Jez. XVI : 7), elders *Kir-heres* (Jez. XVI : 11; Jer. XLVIII : 31, 36) of *Kir-Moab* (Jez. XV : 1) geheeten, waarschijnlijk het tegenwoordige *Kerak*; de voornaamste vesting der Moabieten, in het zuiden van hun land gelegen, op den top van een steilen heuvel, omstreeks vijf uur van de Doode Zee.

26. *om — Edom*, aan de zijde waar deze met zijne troepen stond, bij wien hij dus den zwaksten tegenstand, misschien wel medewerking, verwachtte.

27. *Daarop — brandoffer*, het uiterste redmiddel om de godheid (Kamos), wier schrikkelijk ongenoegen hem uit zijn zwaren rampspoed bleek, te verzoenen en haar gunst en bescherming af te dwingen. Zie op Lev. XVIII : 21. — *op den muur*, die zeer breed was (zie VI : 26), ten aanschouwen der belegeraars evengoed als der belegerden. — *toorn*, van de godheid, blijkbaar uit de eene of andere groote ramp die tot den aftocht noopte. Van welke godheid, wordt niet gezegd, maar het kan geene andere dan Kamos zijn, die in zijn land macht oefent. — *hun land*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *het land*.

HOOFDSTUK IV.

Eliza te Sjunem en te Gilgal. — Hij vermenigvuldigt de olie eener arme weduwe (1—7). Door eene vrouw te Sjunem gastvrij behandeld (8—11), belooft hij haar een zoon (12—16), en wekt het kind, als het gestorven is (17—20), weder op (21—37). Hij maakt vergiftig eten onschadelijk (38—41). Hij voedt honderd man met luttel spijs (42—44).

Van IV : 1 tot VIII : 15 vinden wij eene reeks wonderen, door Eliza verricht; trouwens, reeds II : 19—25 behoorde tot die reeks, en XIII : 14—21 besluit haar: zij vormde het tweede gedeelte van den Profetenspiegel, welks eerste deel over Elia handelt (zie inll. op H. II en op 1 Kon. XVII—XIX). Tusschen de beide deelen merkt men in vorm en inhoud (zie o. a. op IV : 6, 10 en 31) te veel overeenkomst op, om niet aan te nemen dat de verhalen betreffende den eenen profeet ontstaan zijn onder den invloed van die over den ander. Meestal zijn die over Eliza de oorspronkelijkste; verg. op 1 Kon. XVII : 17—24.

Evenals gene, zijn deze van verschillende herkomst en beteekenis: eene plaatselijke legende (II: 19—22), naast overleveringen in de profetenkoloniën (IV: 1—7, 38—41, 42—44; VI: 1—7; ook II: 23 v.? en wellicht IV: 8—37 met VIII: 1—6), deels volksverhalen met eene kern van waarheid (VI: 24—VII: 20; VIII: 7—15; ook V?), deels dichterlijke uitwerking eener godsdienstige overtuiging (VI: 8—23). Vandaar verschil op meer dan één punt. Volgens sommige verhalen woont Eliza te Samarië (II: 25; V: 3—27; VI: 24—VII: 20); volgens andere op den Karmel (IV: 25; zie II: 25), of te Dothan (VI: 13), of met de profetenzonen te Gilgal (IV: 38; zie II: 1). In de meeste heeft hij een dienaar (IV: 38, 43; VI: 15, 17) wiens naam in de overlevering niet bekend was; in een tweetal heet deze Gehazi (IV: 8—37 met VIII: 1—6; en V), maar deze Gehazi, V: 27 met ongeneeslijke melaatschheid gestraft, verkeert VIII: 4 v. gezond en geëerd aan 's konings hof. Nu eens wordt er tusschen Israël en Aram vriendschapsbetrekking ondersteld (V); straks blijkt er telkens oorlog te heerschen (VI: 8—VII: 20); eene enkele maal staan twee strijdige berichten vlak achter elkander (VI: 23 en 24).

Evenwel stemmen al die verhalen wat den algemeenen geest betreft merkwaardig overeen: in tegenstelling met de strenge, sombere figuur van den kluizenaar Elia, leeft Eliza midden onder zijn volk (zie reeds III: 11), als toevlucht voor ongelukkigen en Israëls steun in donkere dagen (zie o. a. op XIII: 14); tegenover vele weldaden worden slechts twee strafwonderen, in het voorbijgaan, vermeld (II: 24; V: 27). Dit nu is niet toevallig; immers, werkte Elia onder Achab, toen de strijd tusschen Jahwe en den baäl op het hevigst was, Eliza begon zijn arbeid onder Joram, die den baäl reeds minder ijverig diende (III: 2 v.), en bloeide onder Jehu, Joahaz en Joas (XIII: 14), de ijverige bekampers van den Baäldienst, onder wier regeering Israël des ondanks meer dan vroeger van de Arameërs te lijden had en een profeet zich dus meer dan voorheen moest geroepen voelen tot troosten.

Welke historische waarde intusschen aan enkele tafereelen of onderdeelen moge worden toegekend (zie vooral VI: 24—VII: 20), opmerking verdient, dat deze vier vijf hoofdstukken zóo weinig behooren in het verband van *Koningen* dat ze er uit kunnen worden weggenomen zonderdat de draad der geschiedenis wordt afgebroken; voorts, dat, hoe vaak er ook van Israëls koning sprake zij (IV: 13; V: 5—8; VI: 9—12, 21, 26, 28, 33; VII: 2, 6, 9, 11, 12, 14, 17, 18; VIII: 3—6), nooit zijn naam wordt genoemd (verg. inl. op III en op 1 Kon. XXII: 1—40); zoodat men meestal (IV: 13; V: 5—8; VI: 9—12, 21; VIII: 3—6) niet weet, wie van de vier bovengenoemde vorsten bedoeld wordt; evenwel, zie op VI: 32.

IV: 1 Eene vrouw uit de vrouwen der profetenzonen riep tot Eliza: Mijn
man, uw knecht, is gestorven, en gij zelf weet dat uw knecht god-
vreezend is geweest. Nu is de schuldeischer mijne beide kinderen
2 komen halen als zijne slaven.' Eliza zeide tot haar: Wat kan ik voor
u doen? Vertel mij: wat hebt gij in huis? Zij zeide: Uwe dienstmaagd
3 heeft niet met al in huis behalve eene kruik olie.' Hij zeide: Ga
heen, vraag buitenshuis vaten, van al uwe buren, ledige vaten, vooral
4 niet te weinig.' Ga dan in huis, sluit de deur achter u en uwe
zonen, en giet in al die vaten, terwijl gij wat vol is laat wegzetten.'
5 Zij dan ging van hem weg en sloot de deur achter zich en hare zonen;
6 dezen zetten de vaten bij haar, en zij goot steeds.' Toen ze nu vol
waren, zeide zij tot haar zoon: Breng mij nog een vat. Maar hij zeide
7 tot haar: Er is geen vat meer. Toen stond de olie stil.' Zij ging het
aan den godsman vertellen, en deze zeide: Ga de olie verkoopen, be-
taal uwe schulden, en leef met uwe zonen van het overschot.
8 Op zekeren dag ging Eliza door Sjunem. Aldaar woonde eene ver-
mogende vrouw, die hem drong om brood te eten. Dus nam hij daar,
9 zoo vaak hij er doorging, zijn intrek om brood te eten.' En zij zeide

1. *als zijne slaven*, letterlijk *voor zich tot slaven*. Een schuldeischer had het recht, op den persoon of op vrouw en kinderen van wie zijne schulden niet betalen kon beslag te leggen, om hen als slaven in zijn dienst te houden of te verkoopen. Zie Lev. XXV: 39; Neh. V: 5, 8; Jez. L: 1; Matth. XVIII: 25.

3. *vaten*, tonnen, potten, kannen, enz.

4. *giet*, nl. olie uit hare kruik, die voortdurend strekken zou.

6. Verg. 1 Kon. XVII: 14—16, waar Elia olie en meel wonderbaar vermenigvuldigt.

8. *Sjunem.* Zie op Joz. XIX: 18. — *brood te eten*, het middagmaal te haren huize te gebruiken. — *Dus — eten.* Volgens de regelen der Oostersche gastvrijheid zou het eene beleediging geweest zijn, elders te gaan. Verg. Marc. VI: 10.

tot haren man: Zie eens, ik weet dat het een heilig godsman is, die
10 hier gedurig doortrekt.' Laat ons nu eene kleine getimmerde boven-
kamer maken en daar voor hem een bed, tafel, stoel en luchter plaatsen.
11 Wanneer hij dan bij ons komt, zal hij daar zijn intrek nemen.' Toen
hij nu op zekeren dag aldaar kwam, nam hij in de bovenkamer zijn
12 intrek en legde er zich te slapen.' Daarna zeide hij tot zijn knecht
Gehazi: Roep die Sjunammietische. Toen hij haar geroepen had en
13 zij voor hem stond,' zeide hij tot hem: Zeg haar: Zie, al deze moeite
hebt gij u voor ons getroost; wat kan men voor u doen? Kan men
voor u spreken met den koning, of met den legeroverste? Maar zij
14 zeide: Ik woon in het midden mijns volks.' Hij zeide: Wat is er dan
voor haar te doen? Waarop Gehazi zeide: Zij heeft geen zoon, en haar
15 man is oud.' Toen zeide hij: Roep haar. Toen hij haar geroepen had
16 en zij in den ingang stond,' zeide hij: Op dezen tijd in het volgend
jaar drukt gij een zoon aan het hart. Zij zeide: Neen, mijn heer, man
Gods, belieg uwe dienstmaagd niet!
17 De vrouw nu werd zwanger en baarde een zoon op den bepaalden
18 tijd in het volgend jaar, gelijk Eliza tot haar gesproken had.' Maar toen
het kind groot werd, ging het op zekeren dag naar buiten bij zijn
19 vader, bij de maaiers.' En het zeide tot zijn vader: Mijn hoofd, mijn
hoofd! Deze zeide tot den knecht: Neem hem op en breng hem bij
20 zijne moeder.' Hij nam hem op en bracht hem bij zijne moeder, op
21 wier knieën hij lag tot den middag; toen stierf hij.' Nu ging zij naar
boven en legde hem op het bed van den godsman, sloot de deur, ging
22 naar buiten' en riep haren man toe: Zend mij een der knechten
en eene der ezelinnen; opdat ik ijlings naar den godsman ga en terug-
23 kome.' Hij zeide: Waarom gaat gij heden naar hem toe? Het is geen
24 nieuwemaan of sabbat. Zij zeide: Alles wel.' Vervolgens zadelde zij
de ezelin en zeide tot haren knecht: Drijf gestadig voort, houd mij
25a niet op in het rijden, tenzij ik het u zeg.' Zoo ging zij en kwam bij
den godsman, op den berg Karmel.
25b Zoodra de godsman haar zag aankomen, zeide hij tot zijn knecht Gehazi:
26 Daar is die Sjunammietische;' nu dan, loop haar te gemoet en zeg
tot haar: Is het wel met u? met uw man? met uw kind? Zij zeide:
27 Alles wel.' Maar toen zij bij den godsman op den berg gekomen was,

10. *getimmerde bovenkamer,* letterlijk *wandbovenkamer,* d. i. niet eene loofhut of eene van gespannen doek vervaardigde tent, maar een getimmerd bovenvertrek. Het bevond zich op het platte dak, waarheen men opklom zonder met de huisgenooten in aanraking te komen; zie op Deut. XXII : 8. Ook Elia woonde te Sarefath in zulk een vertrek, 1 Kon. XVII : 19—23. — *luchter,* standaard om de lamp op te plaatsen.

12. *Gehazi.* Zie Inl.

13. *tot hem,* tot Gehazi. Waarom Eliza zich niet regelrecht tot haar wendt, maar door bemiddeling van zijn knecht met haar spreekt, is niet duidelijk. Hoogstwaarschijnlijk is de tekst in de war; immers, vs. 15 moet de vrouw wederom geroepen worden zonderdat wij van haar heengaan iets vernamen. — *spreken — legeroverste.* Zie op 1 Sam. XVII : 25. Eliza was dus een man van invloed aan het hof. Verg. XIII : 14. — *Ik — volks.* Ik heb dus geen voorspraak aan het hof van noode.

15. *in den ingang,* van het vertrek door Eliza bewoond; uit eerbied gaat zij niet binnen.

16. *Op — jaar.* Verg. Gen. XVII : 21; XVIII : 10, 14. — *belieg uwe dienstmaagd niet!* Zij durft op zulk een geluk nauwelijks hopen.

19. *Mijn — hoofd!* Hij kreeg een zonnesteek. Zie Jud. VIII : 3. In den oogsttijd is het reeds in den morgen (zie vs. 20) buitengemeen heet in Palestina.

20. *lag,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zat.*

23. *het — sabbat.* Nieuwemaan (zie op Num. XXVIII : 11—15) en sabbat (zie op Exod. XX : 8—11) worden als gelijksoortige feest- of heilige dagen ook elders samen genoemd (Jez. I : 13; Ezech. XLVI : 3; Hoz. II : 10); dan rustten de gewone bezigheden (Am. VIII : 5), werden in de heiligdommen offers gebracht en de profeten bij voorkeur bezocht. — *Alles wel,* d. i. Stel u gerust. Dit zegt zij omdat zij zich niet wil laten ophouden. Desgelijks vs. 26.

25. *op den berg Karmel.* Hier, ruim zes uur van Sjunem, was dus, volgens ons verhaal, de gewone verblijfplaats des profeten; verg. II : 25.

greep zij zijne voeten. Gehazi trad toe, om haar weg te duwen. Maar
de godsman zeide: Laat haar begaan; want zij is bitter bedroefd, en
Jahwe heeft het voor mij verborgen gehouden en het mij niet mede-
28 gedeeld.' En zij zeide: Heb ik van mijn heer een zoon gevraagd?
29 heb ik niet gezegd: Misleid mij niet?' Toen zeide hij tot Gehazi:
Omgord uwe lenden, neem mijn staf mede en ga; als gij iemand ont-
moet, groet hem niet, en als iemand u groet, beantwoord hem niet;
30 en leg mijn staf op het aangezicht van den knaap.' Doch de moeder
van den knaap zeide: Zoo waar als Jahwe leeft en gij leeft, ik ver-
31 laat u niet. Toen stond hij op en volgde haar.' Gehazi nu ging voor
hen uit en legde den staf op het aangezicht van den knaap; maar
er kwam geen geluid of achtgeving. Dus keerde hij terug, hem te
32 gemoet, en berichtte hem: De knaap is niet ontwaakt.' Eliza kwam
het huis binnen, en daar was de doode knaap op zijn bed nedergelegd.'
33 Hij ging de kamer binnen, sloot de deur achter hen beiden en bad
34 tot Jahwe.' Daarna ging hij boven op het kind liggen: hij leide zijn
mond op den zijnen, zijne oogen op de zijne, zijne handen op de zijne;
zoo kromde hij zich over hem heen, totdat het vleesch van het kind
35 warm werd.' Daarna kwam hij er af, ging door het huis eenmaal op
en neder, klom op en kromde zich over hem heen. Toen niesde de
36 knaap zevenmaal achtereen en deed zijne oogen open.' Nu riep hij
Gehazi en zeide: Roep de Sjunammietische. Deze riep haar, zij kwam
37 tot hem, en hij zeide: Neem uw zoon op.' Toen kwam zij binnen,
viel aan zijne voeten en wierp zich ter aarde; daarna nam zij haren
zoon op en ging henen.
38 Eliza nu keerde naar Gilgal terug, terwijl hongersnood in het land
was, en de profetenzonen gingen vóor hem zitten. Hij zeide tot zijn
knecht: Zet den grooten pot op en kook moes voor de profetenzonen.'
39 Toen ging er een uit in het veld om groenten te lezen, en vond een
wilden wingerd, waarvan hij wilde kolokwinten las, zijn kleed vol;
hij kwam en sneed ze in den pot met moes; want hij kende ze niet.'
40 Daarna schepte hij voor de mannen op om te eten; maar zoodra zij
van het moes aten, schreeuwden zij het uit en zeiden: Man Gods, de
41 dood is in den pot! en zij konden het niet eten.' Maar hij zeide:
Haalt meel. Hij wierp het in den pot en zeide: Schep voor het volk
op, dat zij eten. Toen was er geen kwaad in den pot.
42 Eens kwam iemand uit Baäl-sjalisja en bracht den godsman brood

27. *greep zij zijne voeten*, in stomme smart hem om hulp smeekend. — *Gehazi — duwen*, dewijl zulk eene handelwijze niet bestaanbaar scheen met den eerbied voor den godsman.

28. Verg. vs. 16. — *Misleid mij niet*, onzekere overzetting, op grond van Gr. en Lat. vertt.

29. *Omgord uwe lenden*, om onbelemmerd vlug te kunnen loopen. Zie op Exod. XII : 11. — *mijn staf*, als middel tot uitoefening van wonderkracht, evenals de mantel van Elia, II : 8, 14, en Mozes' wonderstaf, Exod. XIV : 16 enz. — *als gij — beantwoord hem niet*. Bij de uitvoering van een goddelijken last bekommere hij zich om geen mensch. Desgelijks Luc. X : 4.

31. *er kwam — achtgeving*, geen teeken van leven. Verg. 1 Kon. XVIII : 29.

32—37. Verg. 1 Kon. XVII : 19—23.

36. *Neem uw zoon op*. Verg. Luc. VII : 15.

37. *ging henen*. Het vervolg van de geschiedenis dezer vrouw VIII : 1—6.

38. *Gilgal*. Zie op II : 1. — *hongersnood*. Zie VIII : 1. — *gingen vóor hem zitten*. Zie VI : 1. — *zijn knecht*. De naam wordt niet genoemd; zie Inl.

39. *een wilden wingerd*. Bedoeld is eene daarop gelijkende kalebasachtige klimplant. — *wilde kolokwinten*. Eene kogelronde, gladde vrucht, van de grootte eens appels, als braak- en zuiveringsmiddel in gebruik, oudtijds om den zeer bitteren smaak voor vergiftig gehouden. Maar het is niet geheel zeker, welk gewas bedoeld wordt. — *hij*, hier en vs. 40 volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft beide keeren het meervoud.

40. *de dood — pot!* Er is vergif in het eten!

42—44. Ook dit wordt ondersteld gedurende den hongersnood (vs. 38) te zijn voorgevallen. — Verg. Matth. XIV : 15—21 en de gelijkluidende plaatsen.

der eerstelingen, twintig gerstebrooden en tuinvruchten in hare hulzen.
43 Toen zeide hij: Geef het aan het volk, opdat het ete.′ Maar zijn
dienaar zeide: Hoe zal ik dit aan honderd man voorzetten? Hij zeide:
Geef het aan het volk, opdat het ete. Want zoo zegt Jahwe: Eten en
44 overhouden.′ Toen zette hij het hun voor, en zij aten en hielden over,
naar het woord van Jahwe.

42. *Baäl-sjalisja.* Zie op 1 Sam. IX : 4. — *brood der eerstelingen,* gebakken uit het versch gedorschte graan. Zie Lev. II : 14; XXIII : 20. — *twintig gerstebrooden.* De brooden der Israëlieten, rond en plat, ter grootte van een tafelbord, waren hoogstens een duim dik en veeltijds dunner. Twintig van zulke brooden was dus geen groote hoeveelheid. — *tuinvruchten in hare hulzen,* onzekere lezing en vertaling.

43. *zijn dienaar.* Een ander woord dan vs. 38, maar alweder ter aanduiding van een onbekende.

HOOFDSTUK V.

Naäman. — Naäman, de Arameesche legeroverste, melaatsch geworden (1), verneemt door eene Israëlietische slavin zijner vrouw (2) dat te Samarië een profeet woont die hem genezen kan (3), en vertrekt met rijke geschenken en een brief van zijn vorst aan dien van Israël (4—6); welke laatste, met de zaak verlegen, door Eliza geholpen wordt (7 v.). Naäman krijgt van Eliza den last zich zevenmaal in den Jordaan te baden (9 v.); waarover hij eerst verontwaardigd is (11 v.), maar welks opvolging straks hem geneest (13 v.). Tot Eliza teruggekeerd, huldigt hij Jahwe als den eenigen god en beproeft tevergeefs zijn weldoener geschenken te doen aannemen (15—19). Gehazi loopt hem achterna en wordt door eene leugen geschenken machtig (20—24); waarop Eliza hem met melaatschheid straft (25—27).

Het verhaal munt uit door natuurlijkheid en aanschouwelijkheid, alsmede door de teekening van goede verhoudingen en edele gezindheden. De strekking is, aan te toonen dat de roem van Israëls god door zijn dienaar ook buitenslands werd verbreid (verg. VI : 8—23; VIII : 7—15); voorts, den profeten belangeloosheid aan te bevelen en hen tegen inhaligheid en bedrog te waarschuwen (verg. Micha III : 11).

V : 1 Naäman, de legeroverste van den koning van Aram, was een groot
man bij zijn heer en in hooge gunst; want door hem had Jahwe aan
de Arameërs overwinning geschonken. Maar de man was melaatsch.′
2 Eens waren Arameesche benden uitgetogen, die uit het land van Israël
een jong meisje roofden. Deze was in dienst bij de vrouw van Naäman′
3 en zeide tot hare meesteres: Was mijn heer maar bij den profeet te
4 Samarië; dan zou die hem van zijne melaatschheid afhelpen.′ Toen
kwam hij en deelde het aan zijn heer mede, zeggende: Zoo en zoo
5 heeft het meisje uit het land van Israël gesproken.′ Hierop zeide de
koning van Aram: Ga dan, en laat ik een brief aan den koning van
Israël zenden. Zoo ging hij op reis, nam tien talenten zilver, zes dui-
6 zend sikkelen goud en tien stel kleederen mede,′ en bracht aan den
koning van Israël den brief, van dezen inhoud: Als deze brief tot u
komt, weet dan dat ik mijn dienaar Naäman tot u zend, opdat gij
7 hem van zijne melaatschheid afhelpt.′ Zoodra nu de koning van Israël

1. *want — geschonken.* Volgens de jongere zienswijze is het Jahwe, de eenige bestuurder aller dingen, die ook voor vreemde volken de krijgskans beslist; volgens het oudere volksgeloof beschikte iedere nationale godheid hierover ten gunste van haar volk. Zie op III : 4 en 27. — *was melaatsch,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *was een melaatsche krijgsheld.* Over deze vreeselijke ziekte, welke Naäman eerst na zijne heldendaden zal gekregen hebben, zie Lev. XIII, XIV.

2. *benden.* Bedoeld worden lichtgewapende, ongeregelde troepen, die op buit waren uitgegaan. Verg. VI : 23; XIII : 20 v.

3. *den profeet te Samarië.* Bedoeld is Eliza, die hier dus ondersteld wordt zijne vaste woonplaats in de hoofdstad te hebben. Zie vs. 9; VI : 32 en inl. op IV.

4. *zijn heer,* den koning van Aram. Gr. vert. *Toen kwam zij* (de vrouw van Naäman) *en deelde het aan haren heer* (echtgenoot) *mede, die het den koning mededeelde.*

5. *laat — zenden.* Hier wordt eene vriendschappelijke verhouding tusschen Israël en Aram ondersteld. — Een *talent zilver* bedroeg *f* 5100, een *sikkel goud f* 27 in onze munt. — *stel kleederen,* een kostbaar en geliefd geschenk. Zie Gen. XLV : 22; Richt. XIV : 12, 13, 19.

den brief had gelezen, scheurde hij zijne kleederen en zeide: Ben ik
God, om te dooden en levend te maken, dat deze tot mij zendt om
iemand van zijne melaatschheid af te helpen? Merkt toch en ziet
dat hij slechts een voorwendsel tegen mij zoekt.
8 Maar toen de godsman Eliza hoorde dat de koning van Israël zijne
kleederen gescheurd had, zond hij den koning de boodschap: Waarom
hebt gij uwe kleederen gescheurd? Laat hem bij mij komen; opdat
9 hij gewaarworde dat er een profeet in Israël is. ' En Naäman kwam
met zijne paarden en zijn wagen, hield stil aan den ingang van Eliza's
10 huis, ' en Eliza zond hem een bode, met den last: Ga heen, baad u
zevenmaal in den Jordaan, opdat uw vleesch terugkome en gij rein
11 wordt. ' Maar Naäman ging verstoord heen en zeide: Zie, ik had ge-
dacht: hij zal stellig naar buiten komen, bij mij gaan staan, den naam
van zijn god Jahwe aanroepen, zijne hand strijken over de plek, en
12 zoo het melaatsche wegnemen. ' Zijn niet de rivieren van Damaskus,
de Abana en de Parpar, beter dan al de wateren van Israël? Kan ik
mij dan niet daarin baden en rein worden? En hij keerde om en ging
13 in gramschap heen. ' Maar zijne knechten traden toe en spraken tot
hem en zeiden: Indien de profeet u iets moeilijks voorgeschreven had,
zoudt gij het dan niet doen? Hoeveel te meer, nu hij u gezegd heeft:
14 Baad u, en gij zult rein worden! ' Zoo daalde hij af, dompelde zich
zevenmaal in den Jordaan, naar het woord van den godsman, en zijn
vleesch kwam terug, gelijk het vleesch van een jongen knaap, en hij
werd rein.
15 Toen keerde hij, met zijn gansche gevolg naar den godsman terug,
kwam binnen, ging vóor hem staan en zeide: Zie, ik weet nu dat er
geen god is op de gansche aarde behalve onder Israël; nu dan, neem
16 toch een huldeblijk van uwen dienaar aan. ' Maar hij zeide: Zoo waar
als Jahwe leeft, vóor wien ik sta, ik neem niets aan. En hoe hij hem
17 drong iets aan te nemen, hij weigerde. ' Toen zeide Naäman: Zoo niet,
worde dan toch aan uw dienaar eene vracht aarde voor een koppel
muilezels gegeven; want uw dienaar zal geen brandoffer of slachtoffer
18 meer brengen aan andere goden dan aan Jahwe. ' Deze zaak vergeve
Jahwe uwen dienaar: als mijn heer het huis van Rimmon binnen-

7. *Ben — maken.* Verg. Deut. XXXII : 39; 1 Sam. II : 6. — *een voorwendsel,* om mij den oorlog te verklaren.

8. Eliza staat blijkbaar op goeden voet met den koning. Verg. IV : 13.

10. *uw vleesch terugkome.* Door de ziekte verloor hij zijn vleesch allengs en op de akeligste wijze.

12. Het grootste voorrecht van Damaskus en omstreken was door alle eeuwen heen overvloed van voortreffelijk water. De *Parpar* komt van den Hermon; de *Abana,* of *Amana,* tegenwoordig *Barada,* komt van den Antilibanos af en stroomt in zeven armen door de stad. Het water is koel en helder. Hoogst natuurlijk dat Naäman deze stroomen boven het water van den Jordaan verkoos.

13. *Indien,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Mijn vader.*

14. *daalde hij af,* van Samarië naar den Jordaan. — *kwam terug.* Zie op vs. 10. — *gelijk — knaap,* zoo gezond en frisch.

15. *geen — Israël.* Zonderlinge samenvoeging, doch aan het geloof der profeten, hier Naäman in den mond gelegd, niet vreemd, dat de eenige God tegelijkertijd min of meer aan het land en volk van Israël gebonden, daartoe beperkt zou zijn. Zie op vs. 17. — *een huldeblijk,* letterlijk *een zegen.* Zie op Gen. XXXIII : 11.

16. *vóor wien ik sta.* Zie op 1 Kon. XVII : 1.

17. *Zoo niet.* Indien mij dus niet vergund wordt, u een bewijs van mijne erkentelijkheid te geven. — *eene vracht — muilezels.* Zooveel als deze kunnen torsen. — *want — Jahwe.* Naäman gaat uit van de onderstelling dat de eenige God, Jahwe, als god van Kanaän en Israël, nergens anders dan op zijn eigen grond mag vereerd worden. Indien hij in zijn hof te Damaskus de uit Kanaän medegebrachte aarde uitstort en daarop een altaar bouwt, staat dit op den grond van Jahwe en zal deze de daarop gebrachte offers aannemen. Verg. Hoz. IX : 3—5.

18. *mijn heer,* de koning van Aram. — *Rimmon,* of *Ramman,* Arameesche godheid, ook door Babyloniërs en Assyriërs vereerd. — *terwijl — arm,* terwijl ik hem als adjudant vergezel. Zie VII : 2, 17. — *ik — nederwerp,* omdat ik mij daaraan niet onttrekken kan. Na deze woorden heeft Hebr. t. nog eens bijna dezelfde woorden.

treedt om aldaar zich neder te werpen, terwijl hij leunt op mijn arm,
en ik mij dus in het huis van Rimmon nederwerp, zoo moge Jahwe
19*a* uwen dienaar in deze zaak vergeving schenken.' Hij zeide tot hem:
Ga in vrede.
19*b*, 20 Toen hij nu hem verlaten en een eind wegs afgelegd had,' zeide
Gehazi, de knecht van den godsman Eliza: Zie, mijn heer heeft dezen
Arameër Naäman gespaard, door niet van hem aan te nemen wat hij
had medegebracht; doch, zoo waar als Jahwe leeft, ik loop hem achterna
21 en neem wat van hem!' Zoo ging Gehazi Naäman achterna. En Naä-
man zag hoe hij hem volgde, sprong van zijn wagen, hem te gemoet,
22 en zeide: Is alles wel?' Hij zeide: Alles wel. Mijn heer zendt mij met
de boodschap: Zie, daareven zijn twee jongelingen uit het gebergte van
Efraim tot mij gekomen, profetenzonen; wil hun een talent zilver en
23 twee stel kleederen geven.' Naäman zeide: Wees zoo goed, neem twee
talenten. Hij drong hem, pakte twee talenten zilver in twee geldbui-
dels, en gaf ze, met twee stel kleederen, aan een paar knechten, die
24 ze voor hem uit droegen.' Bij de hoogte gekomen, nam hij het hun
af, bezorgde het in huis en zond de mannen weg, die heengingen.'
25 Zoodra hij binnenkwam en bij zijn heer stond, zeide Eliza tot hem:
Van waar, Gehazi? Hij zeide: Uw knecht is her- noch derwaarts ge-
26 gaan.' Maar hij zeide tot hem: Was niet mijn hart bij u toen de
man zich omkeerde, van zijn wagen af, u te gemoet? Nu hebt gij
dan zilver aangenomen en zult daarvoor koopen tuinen, olijf- en wijn-
27 gaarden, kleinvee en runderen, slaven en slavinnen.' Maar de melaatsch-
heid van Naäman zal u en uw nakroost aankleven voor eeuwig. En
hij ging van hem weg, melaatsch als sneeuw.

20. *dezen Arameër.* Gehazi bedoelt: tegenover een buitenlander behoefde men allerminst zoo belangeloos zich te gedragen.
24. *de hoogte.* Waarschijnlijk is een hoog gelegen punt in Samarië bedoeld. Ook in Jeruzalem werd eene stadswijk zoo genoemd; zie op Neh. III : 26.
26. *Was niet mijn hart bij u,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Mijn hart is niet heengegaan.* — *Nu — tuinen,* ongeveer volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Is het een tijd om zilver aan te nemen en om aan te nemen* (of *te koopen*) *kleederen.*
27. *als sneeuw.* Zie op Num. XII : 10.

HOOFDSTUK VI : 1—23.

Eliza aan den Jordaan en te Dothan. — Eliza doet, bij den bouw van een profetenhuis, ijzer drijven (1—7). In den oorlog met Aram maakt hij aan den koning van Israël de plannen des vijands bekend (8—10); deze wil hem door een leger doen oplichten (11—14), maar eene hemelmacht beschermt den godsman (15—17), die de Arameërs, met blindheid geslagen (18), naar Samarië voert (19 v.), van waar hij zorgt dat zij ongehinderd vertrekken (21—23).

Is het eerste dezer verhalen van hetzelfde gehalte als IV : 1—7, 38—41, 42—44, het andere neemt hooger vlucht dan de overige verhalen over Eliza en staat op gelijken rang met de schoonste over Elia: het is de aanschouwelijke voorstelling van het denkbeeld dat de vrome steeds door God beschermd wordt en veilig op hem mag vertrouwen.

VI : 1 De profetenzonen zeiden eens tot Eliza: Zie toch, de plaats waar wij
2 vóór u zitten is te bekrompen voor ons.' Laat ons gaan naar den Jor-
daan en van daar ieder een balk halen, opdat wij ons daar eene plaats
3 maken om er te wonen. Hij zeide: Gaat.' Maar éen zeide: Wees zoo
goed en ga met uwe knechten mede. Hij zeide: Ik zal medegaan.'
4 Zoo ging hij mede, en zij, aan den Jordaan gekomen, hieuwen de

1. *de plaats.* Het gemeenschappelijk verblijf. Zoo ook vs. 2; verg. IV : 38. — *vóór u zitten,* als uwe leerlingen. Zoo ook vs. 2.
2. *den Jordaan,* aan welks oevers toen vele boomen groeiden. Deze profetenkolonie bevond zich dus niet ver van de rivier, wellicht te Jericho.

5 boomen om.' Maar terwijl één den bijl deed neerdalen, daar schoot
het ijzer in het water; en hij riep: Ach, mijn heer, en het is geleend!'
6 De godsman zeide: Waar is het gevallen? en toen hij hem de plaats
gewezen had, sneed hij een stuk hout af, wierp het daarhenen, deed
7 zoo het ijzer drijven,' en zeide: Neem het op. De ander strekte zijne
hand uit en greep het.
8 De koning van Aram was in oorlog met Israël. Toen hij nu beraad-
slaagde met zijne dienaren: In die en die plaats zult gij u in hinder-
9 laag leggen —' zond de godsman den koning van Israël bericht: Wees
op uwe hoede, die plaats niet voorbij te trekken; want daar liggen de
10 Arameërs in hinderlaag.' Dan zond de koning van Israël bericht naar
de plaats die de godsman hem genoemd had. Zoo waarschuwde hij den
koning, en was deze daar op zijne hoede, niet slechts eenmaal of twee-
11 maal.' Hierover geraakte de koning van Aram in heftigen toorn; hij
ontbood zijne dienaren en zeide tot hen: Zult gij mij niet mededeelen,
12 wie mij verraadt aan den koning van Israël?' Toen zeide een uit zijne
dienaren: Neen, mijn heer de koning, maar de profeet Eliza, in Israël,
bericht aan den koning van Israël al wat gij in uw slaapvertrek
13 spreekt.' Hij zeide: Gaat dan zien, waar hij is; opdat ik zende om
14 hem te vatten. En toen hem werd bericht: Hij is te Dothan —' zond
hij derwaarts paarden en wagens en een machtig heir, die des nachts
15 aankwamen en de stad omsingelden.' De dienaar van den godsman
maakte zich op en ging naar buiten, en zie, daar omringde een heir
met paarden en wagenen de stad! Toen zeide zijn knecht tot hem:
16 Ach, mijn heer, hoe moeten wij doen?' Maar hij zeide: Vrees niet;
17 want zij die met ons zijn zijn talrijker dan zij die met hen zijn.' En
Eliza bad en zeide: Jahwe, open zijne oogen, opdat hij zie. En Jahwe
opende de oogen van den knecht; zoodat hij zag, hoe daar het ge-
18 bergte vol paarden en wagenen van vuur was, rondom Eliza.' Toen
zij dan tot hem afdaalden, bad Eliza tot Jahwe en zeide: Sla dit volk
met blindheid. En hij sloeg hen met blindheid, naar het woord van
19 Eliza.' Nu zeide Eliza tot hen: Dit is de weg niet, en dit is de stad
niet; volgt mij, opdat ik u brenge bij den man dien gij zoekt. En hij
20 bracht hen naar Samarië.' Nauwelijks waren zij te Samarië gekomen,
of Eliza zeide: Jahwe, open hunne oogen, opdat zij zien. En Jahwe
opende hunne oogen, zoodat zij zagen; en zie, zij waren in Samarië!'
21 De koning van Israël nu zeide tot Eliza, zoodra hij hen zag: Zal ik

5. *bijl* en *schoot*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *balk* en *viel*. — *het is geleend!* Verzwaring van het onheil.

8. *beraadslaagde met zijne dienaren*, d. i. krijgsraad hield met zijne hoofdofficieren. — *die en die*. Zie over deze uitdrukking op Ruth IV: 1. — *zult gij — leggen*. De lezing is, beide in Hebr. t. en in Gr. en andere oude vertt., zoowel hier als in het laatste woord van vs. 9, onzeker.

10. *niet — tweemaal*. Het gebeurde herhaaldelijk.

11. *mij verraadt*, volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. wellicht *uit die van ons zijn*.

12. *in uw slaapvertrek*, in de verborgenste plaats tot de vertrouwdste personen. Verg. Pred. X: 20.

13. *Dothan*, eene stad, vijf uur ten noorden van Samarië, aan of nabij den karavanenweg tusschen Aram en Egypte. Verg. op Gen. XXXVII: 17.

16. *zij die met ons zijn*, onze bondgenooten of helpers.

17. *open — zie*. Een hemelsch heirleger was, volgens de bedoeling des schrijvers, werkelijk aanwezig, doch voor het gewone, niet door God geopende, menschenoog niet waarneembaar. Wien God de „oogen opent”, die ziet wat anderen verborgen is. Zie Num. XXII: 21—35; XXIV: 3 en op Num. XII: 6. — *van vuur*. Vuur is het element waarin de godheid en hare dienaren wonen of zich openbaren. Zie op Gen. XV: 17. — *rondom Eliza*, te zijner bescherming. Zie Ps. XXXIV: 8.

18. *Toen — afdaalden*, nl. de Arameërs van de nabijzijnde hoogten af naar de stad, tot Eliza. — *blindheid*. Verg. Gen. XIX: 11.

20. *open — zien*. Hier is het gewone, natuurlijke „zien” bedoeld, gansch anders dan vs. 17.

21. Zij waren weerloos in de macht van Israëls koning overgeleverd. — *mijn vader*. Zie op Richt. XVII: 10.

22 hen verslaan, mijn vader?' Maar hij zeide: Geenszins. Die gij met
uw zwaard en boog gevangen hebt genomen, hen moogt gij verslaan.
Zet hun brood en water voor, opdat zij eten en drinken, en laten zij
23 dan heengaan naar hun heer.' Daarop bereidde hij hun een grooten
maaltijd en liet hen, nadat zij gegeten en gedronken hadden, vertrekken,
en zij gingen heen naar hun heer. Sedert kwamen de benden
der Arameërs niet meer in het land van Israël.

22. *Die — moogt gij verslaan*, volgens geringe verandering in den tekst; Hebr. t. *Zoudt gij hen die — verslaan?* Maar dit geeft geen zin. Krijgsgevangenen af te maken was oorlogsgebruik; maar deze Arameërs waren niet in den strijd gevangen genomen.

23. *Sedert — Israël.* Het was nu den koning van Aram gebleken dat tegen deze goddelijke bescherming van Israël geen beleid en heirkracht baatten.

HOOFDSTUK VI: 24—VII: 20.

Het beleg van Samarië. — In Samarië, door de Arameërs ingesloten (VI: 24), is hongersnood (25), die tot gruwelen brengt (26—29); weshalve de koning Eliza wil doen dooden (30 v.). Maar de profeet wacht hem af (32 v.), belooft volledige uitkomst (VII: 1) en zegt des konings adjudant, die ongeloovig spot, den dood aan (2). Vier melaatschen buiten de stad, in wanhoop naar het vijandelijk kamp gegaan, vinden dit verlaten (3—5); daar Jahwe door een ijdelen schrik de Arameërs had doen vluchten (6 v.). De melaatschen doen zich te goed (8) en berichten in de stad dat het kamp verlaten is (9—11); de koning vermoedt eene krijgslist (12), doch nader onderzoek bevestigt de heugelijke tijding (13—15); waarna het kamp der Arameërs geplunderd en de voorspelling van Eliza volkomen vervuld wordt, ook ten opzichte van den adjudant (16—20).

Dit verhaal, uit den mond des volks door de pen eens profeten opgeteekend, behoorde niet tot den Profetenspiegel, maar wellicht tot hetzelfde Efraimietische geschrift waaraan H. III en 1 Kon. XX en XXII ontleend zijn. Het is levendig en aanschouwelijk en in hoofdzaak geloofwaardig. Van vroegere verhalen over Eliza onderscheidt het zich o. a. hierin dat Eliza niet onder de profetenzonen verkeert, maar, evenals in H. V, in de hoofdstad een eigen huis bewoont, waar hij de hoofden des volks ontvangt en hun moed inspreekt.

VI: 24 Nadezen verzamelde Benhadad, de koning van Aram, zijn gansche
25 leger, trok op en sloot Samarië in.' Toen kwam er zware hongersnood
in Samarië, daar zij het insloten totdat een ezelskop tachtig zilver-
26 lingen kostte en een vierde maatje duivenmest vijf zilverlingen.' Eens
ging de koning op den muur, toen eene vrouw hem smeekte: Help,
27 heer koning!' Hij zeide: Helpt Jahwe u niet, van waar moet ik u
28 hulp verschaffen? van den dorschvloer of van de perskuip?' Vervolgens
zeide de koning tot haar: Wat hebt gij? Zij zeide: Deze vrouw
heeft tot mij gezegd: Geef uwen zoon, dat wij hem vandaag opeten;
29 dan zullen wij mijn zoon morgen opeten.' Alzoo hebben wij mijn zoon
gekookt en opgegeten; maar toen ik des anderen daags tot haar zeide:

24. *Nadezen.* Dit woord moet, als zeer algemeene tijdsbepaling, ons verhaal aan het voorgaande vastknoopen; waarbij voorbijgezien is dat tusschen het slot van het voorgaande en het hier volgende verhaal de sterkste tegenspraak heerscht. Zie op vs. 23. — *Benhadad.* Zie op 1 Kon. XV: 18. Dezelfde koning had reeds eenmaal, onder Achab, Samarië belegerd, 1 Kon. XX: 1.

25. *een ezelskop.* De ezel behoorde tot de dieren welker vleesch later voor onrein gold, dus niet gegeten mocht worden. Sedert wanneer dit het geval was, weten wij niet. In elk geval moest de hongersnood wel zeer zwaar zijn, wanneer men voor den kop zulk een verbazend hoogen prijs betaalde. — *tachtig* (Gr. vert. *vijftig*) *zilverlingen.* Een zilverling, of zilveren sikkel, bedroeg *f* 1.70 van onze munt. — *een vierde maatje.* Zooveel als een halve kop (liter) bij ons. — *duivenmest,* zeer onzekere lezing en vertaling.

26. *Eens — muur.* De muur was zeer breed (zie op III: 27), en de koning ging daarop rond om den toestand te onderzoeken en de strijders door zijne tegenwoordigheid te bemoedigen. — *de koning.* Waarschijnlijk Joram; zie op vs. 32.

27. *van den — perskuip?* Moet ik u helpen aan koren of aan wijn? De vrouw wist zelve wel dat de koning dit niet vermocht.

28. *Vervolgens.* De koning bemerkt aan het gelaat of de manieren der vrouw dat het geen gewone klacht om voedsel was die zij deed hooren. — Over het vervolg verg. Deut. XXVIII: 53—57; Klaagl. IV: 10; Ezech. V: 10.

Geef uw zoon, dat wij hem opeten — heeft zij haren zoon verstopt.'
30 Toen de koning de woorden der vrouw hoorde, scheurde hij zijne klee-
deren, terwijl hij op den muur ging; en nu zag het volk dat hij er
31 onder op het bloote lijf een rouwkleed droeg.' En hij zeide: Zóo, ja
meer nog, zal God mij doen, indien het hoofd van Eliza, den zoon van
32 Sjafat, heden niet valt!' Eliza zat in zijn huis, en de oudsten zaten
bij hem. De koning nu zond iemand voor zich uit; maar voordat de
bode bij Eliza kwam, zeide deze tot de oudsten: Hebt gij gezien dat
deze zoon des doodslagers iemand gezonden heeft om mij het hoofd af
te slaan? Ziet toe. Zoodra de bode komt, sluit de deur en dringt hem
met de deur weg; doen zich niet de schreden zijns heeren terstond
33 achter hem hooren?' Terwijl hij nog met hen sprak, daar trad de
koning bij hem binnen en zeide: Zie, welk een onheil, door Jahwe
VII : 1 beschikt! Wat zou ik langer op Jahwe hopen?' Toen zeide Eliza: Hoort
het woord van Jahwe. Zoo zegt Jahwe: Morgen om dezen tijd kost
in de poort van Samarië een schepel meelbloem een sikkel en twee
2 schepel gerst een sikkel.' Toen antwoordde de hopman op wiens arm
de koning leunde den godsman en zeide: Zie, al maakte Jahwe vensters
in den hemel, zou dat gebeuren? En hij zeide: Gij zult het met eigen
oogen zien, doch daarvan niet eten.
3 Er waren nu vier mannen, melaatschen, vóor de poort, die tot
elkander zeiden: Wat blijven wij hier vertoeven totdat wij zijn omge-
4 komen?' Zeggen wij: wij zullen de stad ingaan — in de stad is hongers-

30. *dat — droeg.* Gewoonlijk droeg men het rouwkleed over alles heen. Zooveel te meer trof deze verborgen boetedoening des konings. Hij trachtte daarmede Jahwe te verbidden. Zie 1 Kon. XXI : 27; Jez. XXXII : 11.

31. *niet valt,* letterlijk *op hem zal blijven staan.* Hier wordt ondersteld dat Eliza door uitkomst vanwege Jahwe te beloven de drijver is geweest van den hardnekkigen tegenstand den Arameërs geboden, dus schuld had aan den hongersnood, of dat hij niet genoeg bij Jahwe op redding had aangedrongen.

32. *de oudsten.* Zie op 1 Kon. XX : 7. — *zaten bij hem,* om een woord van Jahwe van hem te vernemen of zijne voorbede te verzoeken, in beide gevallen om bemoediging en steun in den hoog geklommen nood; verg. b. v. Jer. XXXVII : 3, 17; Ezech. VIII : 1 — *De koning,* duidelijkheidshalve in pl. v. *Hij.* — *zond,* met den bloedigen last. — *maar,* ingevoegd volg. Gr. vert. — *bij Eliza,* duidelijkheidshalve in pl. v. *bij hem.* — *zoon des doodslagers.* Twee koningen uit ver uiteenliggende tijdperken van Elia's leven konden zoo genoemd worden: òf Joahaz, de zoon van Jehu, wegens de slachting van Achabs huis en van de Baäldienaars, door Jehu aangericht (IX, X; verg. Hoz. I : 4); òf Joram, de zoon van Achab, om den moord van Naboth en zijne zonen (IX : 26; 1 Kon. XXI : 19). Daar Eliza waarschijnlijk het bloedbad van Jehu niet heeft afgekeurd, en althans een deel der oudsten het goedkeurde, kunnen wij bezwaarlijk aannemen dat hij hem als „den moordenaar" heeft aangeduid. Waarschijnlijk spreekt hij dus hier van Joram; zonder twijfel heeft de verzamelaar die dit verhaal hier opnam op hem het oog. — *dringt — weg.* Het schijnt dat de deur naar binnen opening. Door van binnen tegen de deur te duwen hield men dus den bode buiten, ook al wilde hij met geweld haar openen. — *doen — hooren?* Joram had met het gegeven bevel om Eliza te dooden toch geen vrede, volgde dus zijn bode op den voet.

33. *de koning,* tekstverbetering naar VII : 17; Hebr. t. *de bode.* — *trad ... bij hem binnen,* letterlijk *daalde ... tot hem af.* — *Zie — beschikt!* De hongersnood, die zulke gruwelen (vs. 28 v.) met zich brengt. Zóover is het met ons gekomen! — *Wat — hopen?* d. i. in afwachting van uitkomst, door Jahwe te zenden.

1. *Hoort.* Gr. vert. *Hoor,* als tot den koning alleen gericht. — *in de poort van Samarië,* waar markt werd gehouden. — *een schepel* (Hebr. *sea*), ruim dertien kop (liter) van onze maat. — *een sikkel.* Bedoeld is: een zilveren; zie op VI : 25. — In het gewone leven zouden deze prijzen nog vrij hoog geweest zijn, maar in vergelijking met de duurte tijdens den hongersnood (VI : 25) waren zij ongeloofelijk laag.

2. *de koning,* volg. hss. en oude vertt.; Hebr. t. *aan den koning.* — *de hopman — leunde,* de adjudant; verg. V : 18. Over de hoplieden zie op Exod. XIV : 7. — *vensters in den hemel.* Zie op Gen. I : 6. — *zou dat gebeuren?* Al regende het uit den hemel koren, dan zou zulk een overvloed en goedkoopte nog niet te verwachten zijn. — *hij,* Eliza.

3. *vóor de poort.* Zij woonden in ellendige hutten buiten den stadsmuur, naar nog thans bestaand gebruik in het Oosten. Als onreinen waren zij, ook bij het naderen van het vijandelijk leger, niet binnengelaten. Zie XV : 5; Lev. XIII : 46; Num. V : 2 v. — *omgekomen,* van gebrek. Had men wellicht hun aanvankelijk uit de stad leeftocht toegeworpen, in den laatsten tijd was dit opgehouden door het gebrek.

nood; daar sterven wij; en blijven wij hier, dan sterven wij ook;
welaan, laat ons overloopen naar de legerplaats der Arameërs: laten
zij ons in het leven, dan blijven wij in leven, en dooden ze ons, dan
5 sterven wij.′ Zoo maakten zij zich op in de schemering, om in de
legerplaats der Arameërs te komen; maar toen zij aan het uiteinde
van de legerplaats der Arameërs kwamen, zie, daar was niemand.′
6 Want de Heer had het Arameesche leger een geluid van wagenen,
paarden en een groot heir doen hooren; zoodat zij tot elkander zeiden:
Zie, de koning van Israël heeft tegen ons de koningen der Hittieten
7 en der Egyptenaren gehuurd, om ons te overvallen.′ Derhalve hadden
zij in de schemering zich opgemaakt en waren gevlucht, met achter-
lating van hunne tenten, paarden, ezels, de legerplaats zooals zij was;
8 vluchtende om lijfsbehoud.′ Die melaatschen kwamen dan aan het
uiteinde van de legerplaats, gingen eene tent binnen, aten en dronken,
namen er zilver, goud en kleederen uit weg, en gingen het verbergen.
Daarna kwamen zij terug, gingen eene andere tent binnen, namen er
9 uit weg, en gingen het verbergen.′ Toen zeiden zij tot elkaar: Wij
handelen onbehoorlijk. Dit is een dag van eene blijde boodschap, en
wij houden ons stil. Indien wij toeven tot het morgenlicht, zoo komt
de schuld op ons neer. Nu dan, kom aan, laten wij het aan het paleis
10 gaan berichten.′ Zoo kwamen zij, riepen de poortwachters der stad en
berichtten hun: Wij zijn in de legerplaats der Arameërs gekomen, doch
daar is geen mensch te zien of te hooren; slechts de paarden en ezels,
11 vastgebonden, en tenten zooals zij zijn.′ De poortwachters nu riepen
12 en berichtten het in het paleis.′ Maar de koning, in den nacht
opgestaan, zeide tot zijne dienaren: Ik wil u vertellen wat de Arameërs
ons gedaan hebben. Zij weten dat wij honger lijden; daarom zijn zij
uit de legerplaats getogen, om zich in het veld te verbergen, zeggende:
Als zij de stad uitgaan, zullen wij hen levend grijpen en de stad
13 binnenkomen.′ Doch een uit zijne dienaren antwoordde en zeide: Laat
men dan een vijftal paarden nemen van de hier overgeblevenen.
Zij staan toch gelijk met de gansche menigte van Israël die zijn uit-
14 gestorven. Laat ons die zenden en zien.′ Zoo namen zij een paar
ruiters, en de koning zond hen het Arameesche leger achterna, met
15 den last: Gaat en ziet.′ Zij dan gingen hun achterna, tot aan den
Jordaan; en zie, de geheele weg lag vol kleederen en voorwerpen die
de Arameërs op hunne overhaaste vlucht hadden weggeworpen. Toen
16 nu de boden terugkeerden en het den koning berichtten,′ ging het
volk de stad uit en plunderde de legerplaats der Arameërs. En een

4. *laten zij ons in het leven,* en geven zij ons uit medelijden iets te eten.
5. *de schemering,* blijkens het vervolg, vs. 9, 12, waarschijnlijk de avondschemering.
6. *wagenen — heir.* Zie VI : 14. — *Hittieten.* Zie op Gen. X : 15. — *gehuurd,* voor geld overgehaald, zijne bondgenooten te worden. Zie 2 Sam. X : 6; 1 Kon. XV : 18 v.
7. *met — ezels.* Dit bericht is bevreemdend. Daar paarden en ezels bij het vluchten zeer te stade komen, schuilt hier eene onjuistheid, althans overdrijving, in een volksverhaal licht te verklaren.
10. *de poortwachters,* volg. Aram. en Syr. vertt.; zie het volgende *hun* en vs. 11; Hebr. t. *den poortwachter.* — *tenten zooals zij zijn,* onopgeredderd en van alles voorzien. Zie vs. 7.
11. *De poortwachters — berichtten,* volg. vele hss. en oude vertt.; Hebr. t. *Hij nu riep de poortwachters, en zij berichtten.*
12. *zijne dienaren,* de inderhaast tot eene vergadering opgeroepen rijksgrooten en hoofdofficieren.
13. *een vijftal,* d. i. eenige; verg. op Gen. XLIII : 34. — *hier,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *in haar.* — *de hier — Israël,* volg. zeer vele hss. en de oude vertt.; Hebr. t. heeft deze woorden tweemaal. De bedoeling is: wij kunnen ze gerust wagen; want ze zijn anders toch den dood gewijd.
14. *ruiters,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. ongeveer *paardenwagens.*
15. *hun,* den Arameërs. — *tot aan den Jordaan.* De kortste weg van Samarië tot den Jordaan loopt over Beth-sjean en is ruim negen uren lang. De overlevering heeft hiermede geen rekening gehouden. — *voorwerpen,* vaten, gereedschap, wapenen.

schepel bloem kostte een sikkel en twee schepel gerst een sikkel, naar
17 het woord van Jahwe.′ De koning nu had den hopman op wiens arm
hij leunde aangesteld over de poort; maar het volk vertrad hem in de
poort, zoodat hij stierf; gelijk de godsman gesproken had, toen de
18 koning bij hem binnentrad.′ Zoodra toch de godsman tot den koning
gezegd had: Twee schepel gerst zal morgen om dezen tijd in de
poort van Samarië een sikkel, en een schepel bloem zal een sikkel
19 kosten —′ had de hopman den godsman geantwoord: En zie, al maakte
Jahwe vensters in den hemel, zou dat gebeuren? waarop hij gezegd
20 had: Gij zult het met eigen oogen zien, doch daarvan niet eten.′ En
zóo is het hem gegaan: het volk vertrad hem in de poort, zóodat
hij stierf.

17. *op — leunde,* terugslag op vs. 2. — *aangesteld over de poort,* om de orde te bewaren. — *maar het volk vertrad hem,* in het gedrang. Zal de hopman met eigen oogen gezien hebben, hoe goedkoop de levensmiddelen waren geworden, dan moeten wij aannemen dat dit gedrang plaats had bij den openbaren verkoop der buitgemaakte goederen; waarvoor de poort de aangewezen plaats was; zie op Gen. XXII : 17. Maar de verhaler maakt zich van de toedracht geen duidelijke voorstelling.

17*b*—20. Van *gelijk de godsman* af tot aan het einde van dit hoofdstuk hebben wij een wijdloopig invoegsel, dat reeds in alle oude vertalingen wordt aangetroffen, doch waarschijnlijk niet is van den Verzamelaar van *Koningen,* maar van de hand eens lezers of afschrijvers, die, in de vervulling der strafbedreiging groot behagen scheppende, vs. 1 en 2 hier op zijne wijze herhaalde.

17. *gesproken had,* volg. hss., Lat. en Syr. vertt.; Hebr. t. voegt er bij *wat hij,* of *die, gesproken had.*

HOOFDSTUK VIII : 1—15.

Nog eens de Sjunammietische. Eliza en Hazaël. — De Sjunammietische, op raad van Eliza, die een hongersnood van zeven jaren voorspeld had, buitenslands gegaan (1 v.), krijgt bij haar terugkeer van den koning ter wille van den profeet al hare goederen weder (3—6). Eliza gaat naar Damaskus en voorspelt er aan Hazaël den dood van den kranken koning Benhadad en zijne troonsbestijging (7—13); van welke profetie het eerste deel des anderen daags vervuld wordt (14 v.).

Twee zeer ongelijksoortige verhalen. Het eerste staat hier op eene vreemde plaats; door de vermelding van den hongersnood hangt het eenigszins samen met IV : 38—44; het is eigenlijk een aanhangsel van IV : 8—37; zoodat wij het b. v. na IV : 44 zouden verwachten. Het verraadt zijn jongeren oorsprong doordien het reeds (in vs. 4) eene Eliza-legende onderstelt waarvan Gehazi de betrouwbare zegsman heet. Deze komt hier derhalve in een ander daglicht dan H. V, welk hoofdstuk òf onzen schrijver onbekend gebleven was, òf door hem over het hoofd is gezien.

Het tweede verhaal heeft een geschiedkundigen achtergrond; in hoever echter de bijzonderheden geloofwaardig zijn, laat zich niet uitmaken. Opmerkelijk is de tegenstrijdigheid van deze overlevering met de, jongere, Elia-legende, volgens welke Elia Hazaël tot koning zou hebben gezalfd, om met Jehu en met Eliza voltrekker van Jahwe's strafgerichten over Israëls afgoderij te zijn (1 Kon. XIX : 15—17).

VIII : 1 Eliza had tot de vrouw wier zoon hij had opgewekt gezegd: Maak
u op en ga heen, met uw huisgezin, en vertoef in den vreemde, waar
gij wilt; want Jahwe heeft den hongersnood geroepen, en die is reeds
2 in het land gekomen, om zeven jaar te duren.′ De vrouw maakte zich
op en deed naar het woord van den godsman: zij ging, met haar
huisgezin, heen en vertoefde in het land der Filistijnen zeven jaar.′
3 Na verloop van zeven jaar keerde de vrouw uit het land der Filis-
tijnen terug, en zij vertrok om den koning te smeeken om haar huis
4 en akker.′ De koning nu was met Gehazi, den knecht van den gods-
man, in gesprek en zeide: Verhaal mij toch al de groote dingen welke

1. *wier — opgewekt.* Zie IV : 34 v. — *geroepen,* doen komen, natuurlijk als straf. Verg. Ps. CV : 16; Jer. XXV : 29.

3. *terug,* naar hare woonplaats Sjunem. — *vertrok,* zeer spoedig na hare aankomst, uit Sjunem naar Samarië, omdat zij hare vaste goederen vond in de handen van vreemden die ze niet wilden afstaan, of wellicht voor de kroon in beslag genomen.

5 Eliza gedaan heeft.' Juist was hij bezig den koning te verhalen hoe
hij den doode had opgewekt, toen de vrouw wier zoon hij had opge-
wekt den koning kwam smeeken om haar huis en akker. Nu zeide
Gehazi: Heer koning, dit is de vrouw, en dit is haar zoon, dien Eliza
6 heeft opgewekt.' De koning ondervraagde de vrouw, en zij vertelde
het hem. Hierop gaf de koning haar een kamerling mede, met den
last: Zij moet al het hare terugkrijgen, met de gansche opbrengst van
den akker, van den dag af dat zij het land verliet tot heden.
7 Eliza kwam te Damaskus, terwijl Benhadad, de koning van Aram,
ziek lag. Toen dezen bericht werd: De godsman is hier gekomen —'
8 zeide de koning tot Hazaël: Neem een geschenk mede, ga den gods-
man te gemoet, en raadpleeg Jahwe door hem, aldus: Zal ik van deze
9 mijne krankheid herstellen?' Hazaël ging hem te gemoet en nam een
geschenk mede, allerlei kostbaarheden van Damaskus, eene vracht van
veertig kameelen; hij kwam, ging vóor hem staan en zeide: Uw zoon
Benhadad, de koning van Aram, heeft mij tot u gezonden, met de
10 vraag: Zal ik van deze mijne krankheid herstellen?' Eliza zeide tot
hem: Ga hem zeggen: Gij zult zeker herstellen. Maar Jahwe heeft
11 mij doen zien dat hij zeker sterven zal.' Toen hij nu zijn gelaat strak
zette en verbijsterd stond tot verlegen wordens toe, weende de gods-
12 man.' En Hazaël zeide: Waarom weent mijn heer? Hij zeide: Omdat
ik weet, hoeveel kwaad gij den Israëlieten doen zult: hunne vestingen
zult gij in vlam zetten, hunne jongelingen met het zwaard dooden,
hunne kleine kinderen verpletteren, hunne zwangere vrouwen open-
13 rijten.' Hazaël zeide: Maar wat is uw knecht, die doode hond, dat hij
deze groote zaak zou doen! Eliza zeide: Jahwe heeft mij u getoond
14 als koning over Aram.' Zoo ging hij van Eliza weg en kwam bij zijn
heer, die tot hem zeide: Wat heeft Eliza u gezegd? waarop hij zeide:
15 Hij heeft mij gezegd: Gij zult zeker herstellen.' Den volgenden dag
nu nam hij het vliegendek, doopte het in water en spreidde het over
zijn aangezicht, zoodat hij stierf. En Hazaël werd koning in zijne
plaats.

7. *Eliza — Damaskus.* De schrijver zegt niet, maar bedoelt toch zeker, dat de profeet zich daarheen begaf op last van Jahwe. — *Benhadad.* Zie op 1 Kon. XV : 18.

8. *Hazaël.* Zie 1 Kon. XIX : 15, 17. — *een geschenk.* Zie op 1 Sam. IX : 7. — *ga den godsman te gemoet.* Wij zouden zeggen: ga hem uwe opwachting maken.

9. *allerlei — Damaskus.* Damaskus, de stapelplaats van den handel tusschen Voor- en Achter-Azië (verg. Ezech. XXVII : 18 v.), leverde zoowel van eigen bodem als van elders overvloed van natuur- en kunstvoortbrengselen. Intusschen behoeft met *eene vracht van veertig kameelen* niet noodwendig bedoeld te zijn zulk eene groote hoeveelheid als deze dieren torsen konden; men mag in aanmerking nemen dat de Oosterlingen, bij het overhandigen van geschenken, gaarne veel omhaal maken, b. v. voor ieder geschenk een afzonderlijken kameel gebruiken. — *uw zoon,* eerbiedige wijze van toespreken. Verg. op Richt. XVII : 10.

10. *Ga — herstellen,* volgens eene lezing van Hebr. t. en alle oude vertalingen. Eene andere lezing van den Hebr. t. heeft *Ga zeggen: Gij zult zeker niet herstellen*; eene opzettelijke tekstverandering, ten einde den profeet geen onwaarheid te doen zeggen.

11. Hazaël, verbaasd over het zonderlinge antwoord, bleef den profeet zwijgend aanzien, totdat deze in tranen uitbarstte. — *verbijsterd stond,* volgens andere klinkers; Hebr. t. *richtte.* Dit geeft geen zin; maar zij die de klinkers bij de medeklinkers zetten trachtten zoo den tekst in overeenstemming te houden met de lezing *niet* in vs. 10.

12. *hunne vestingen — openrijten.* Gij zult een allervernielendsten oorlog tegen hen voeren; zie VIII : 28 v.; X : 32 v.; XIII : 3 v.; 1 Kon. XIX : 17; Am. I : 3 v. Over de gruwelen die destijds in oorlogstijd gepleegd werden zie Ps. CXXXVII : 9; Am. I : 13; Hoz. X : 14; XIV : 1; Nah. III : 8. — *jongelingen,* de bloem der strijdbare manschap.

13. *die doode* (ingevoegd uit Gr. vert.; verg. 1 Sam. XXIV : 15; 2 Sam. IX : 8; XVI : 9) *hond,* eene in het Oosten niet ongewone betuiging van deemoed. — *mij u getoond,* in een gezicht dat de toekomst onthulde. Van eene zalving van Hazaël door Eliza is geen sprake. Verg. Inl.

15. *het vliegendek,* onzekere vertaling. Het woord schijnt een netwerk te beteekenen. — Verder blijkt het niet duidelijk, wie deze dingen doet, en waarom. De bedoeling is zeker dat Hazaël zijn koning heeft verstikt.

HOOFDSTUK VIII : 16—29.

Joram en Ahazja van Juda. — Joram, een goddeloos koning (16—19); afval van Edom en van Libna (20—22); besluit zijner regeering (23 v.). Ahazja, een goddeloos koning (25—27); hij bezoekt Joram van Israël, die in den krijg tegen de Arameërs gewond is, te Jizreël (28 v.).

Al te beknopte mededeelingen, voor een deel ontleend aan de rijksjaarboeken van Juda (vs. 17, 20—22, 24, 26; zie vs. 23), maar aangevuld met de bekende eigenaardige beschouwingen van den schrijver van *Koningen* (vs. 18 v. en 27) en de onjuiste becijferingen van den laatsten Verzamelaar (vs. 16, 25).

VIII : 16 In het vijfde jaar der regeering van Joram, den zoon van Achab,
den koning van Israël, werd Joram, de zoon van Josjafat, den koning
17 van Juda, koning; ′ twee en dertig jaar was hij oud toen hij koning
18 werd, en hij regeerde acht jaar te Jeruzalem. ′ Hij bewandelde den weg
der koningen van Israël, gelijk het huis van Achab gedaan heeft; want
hij had de dochter van Achab tot vrouw; en hij deed wat kwaad was
19 in het oog van Jahwe. ′ Doch Jahwe wilde Juda niet verderven, ter
wille van zijn knecht David; zooals hij dezen had toegezegd, hem te
20 allen tijde eene lamp te zullen geven voor zijn aangezicht. ′ In zijn
tijd vielen de Edomieten af van onder Juda's hand en stelden zij een
21 koning over zich aan. ′ Joram dan trok met al zijne strijdwagens den
Seïr in; maar toen hij zich in den nacht had opgemaakt, sloeg hij
de Edomieten, die hem omsingeld hadden, benevens de oversten der
22 strijdwagens; en het volk vluchtte naar zijne tenten. ′ Zoo vielen de
Edomieten af van onder Juda's hand, tot op dezen dag. Toen, in
denzelfden tijd, viel Libna af.
23 Het overige nu der geschiedenis van Joram, en al wat hij heeft
gedaan, is beschreven in het boek der kronieken van Juda's koningen. ′
24 Joram ging ter ruste bij zijne vaderen en werd bij zijne vaderen be-
graven in de Davidstad; en zijn zoon Ahazja werd koning in zijne plaats.
25 In het twaalfde jaar der regeering van Joram, den zoon van Achab,
den koning van Israël, werd Ahazja, de zoon van Joram, den koning
26 van Juda, koning. ′ Twee en twintig jaar was Ahazja oud toen hij

Vs. 17—22. 2 Kron. XXI : 5—10, 20*a*. — Vs. 24*a*. 2 Kron. XXI : 20*b*. — Vs. 24*b*—29. 2 Kron. XXII : 1—6.

16. *In — Israël,* onjuiste berekening van den laatsten Verzamelaar van *Koningen*; zie op I : 17 en op 1 Kon. XIV : 21. — *Israël.* Hebr. t. voegt hierbij *en Josjafat, den koning van Juda,* weggelaten volg. enkele hss. van den Hebr. t. en van de Gr., Lat. én Syr. vertt. Het kan zijn dat deze inlassching in enkele exemplaren geschied is door een afschrijver, of een lezer, die de tegenstrijdigheid in de opgaven der gelijktijdige regeeringsjaren der Israëlietische koningen Achab, Ahazja, Joram, en der Judeesche Josjafat, Joram (zie III : 1; 1 Kon. XXII : 41 v.) wilde opheffen door de onderstelling dat Joram van Juda nog bij het leven zijns vaders den troon beklommen en een paar jaar gelijktijdig met hem geregeerd had.

17. *acht jaar,* van 857 tot 849.

18. *want — vrouw,* Athalja. Zie op vs. 26 en op 1 Kon. XXII : 2. — *en — Jahwe.* Zie 2 Kron. XXI : 6, 10—20.

19. *eene lamp.* Zie op 1 Kon. XI : 36. — *voor zijn aangezicht,* volgens gissing, naar 1 Kon. XI : 36; door eene zeer kleine verschrijving heeft Hebr. t. *zijnen zonen*; waarvan, met opzettelijke verbetering, vele hss. en oude vertt. hebben gemaakt *en zijnen zonen.* Zie verder 1 Kon. XI : 36.

20. Zie op III : 8 en op 1 Kon. XI : 25*b*.

21. *den Seïr in,* volg. verb. t.; Hebr. t. *naar Saïr,* eene onbekende plaats. Over den Seïr, het gebergte waar de Edomieten woonden, zie op Gen. XIV : 6. — *maar — tenten.* Hij ontkwam dus ternauwernood. Dat hij in het nauw was gebracht wordt niet vermeld, is misschien uitgevallen. — *het volk,* de Judeërs.

22. *tot op dezen dag.* Zie XIV : 7. — *Libna,* in de Laagte; zie Joz. X : 29. Daar Libna van Juda afviel, was hare bevolking zeker meerendeels niet Israëlietisch, maar Kanaänietisch of Edomietisch. In het laatste geval ligt het voor de hand dat Edoms geslaagde afval het sein gaf tot den haren.

25. *In — Israël.* Volg. IX : 29 het elfde. Zie verder op vs. 16.

26. *éen jaar.* In 848. — *dochter*; blijkens vs. 18, kleindochter. Zie op 1 Kon. XV : 2.

koning werd, en hij regeerde één jaar te Jeruzalem; zijne moeder heette
27 Athalja, de dochter van Omri, den koning van Israël.′ Hij bewandelde
den weg van het huis van Achab en deed wat kwaad was in het
oog van Jahwe, gelijk het huis van Achab; want hij was verzwagerd
28 aan het huis van Achab.′ Toen nu Joram, de zoon van Achab, ten
strijde trok tegen Hazaël, den koning van Aram, te Rama in Gilead,
29 wondden de Arameërs Joram;′ en koning Joram keerde terug, om
zich te Jizreël te laten genezen van de wonden die de Arameërs hem
te Rama toebrachten, in den oorlog met Hazaël, den koning van Aram.
Toen kwam Ahazja, de zoon van Joram, de koning van Juda, af, om
Joram, den zoon van Achab, te Jizreël te bezoeken; want hij was krank.

28 v. Deze verzen bereiden den lezer voor op het bericht van Ahazja's dood te Jizreël, IX:21—29.
28. *Toen nu Joram, de zoon van Achab.* Hebr. t. heeft *Toen hij met Joram, den zoon van Achab.* Zoo schreef zeker niet de oorspronkelijke verhaler. Het voorzetsel *met* is waarschijnlijk uit 2 Kron. XXII : 5 overgenomen. — *Rama in Gilead.* Zie 1 Kon. XXII.
29. *keerde terug,* terwijl het leger te Rama bleef; zie IX : 1—15.

HOOFDSTUK IX, X.

Jehu. — Op last van Eliza, zalft een profetenzoon Jehu te Rama tot koning, met bevel Achabs huis uit te roeien (IX : 1—10). Jehu, door zijne wapenbroeders gehuldigd (11—13), begeeft zich in aller ijl naar Jizreël, waar zijn koning Joram verpleegd wordt en juist een bezoek van Ahazja van Juda ontvangt (14—16); Joram, na vruchteloos boden op kondschap tot den naderenden Jehu gezonden te hebben (17—20), rijdt zelf met Ahazja hem te gemoet (21) en wordt met dezen gedood (22—29). Ook Izebel vindt een smadelijk einde (30—37). Hierop daagt Jehu de grooten te Samarië uit, een van Achabs afstammelingen op den troon te plaatsen (X : 1—3); doch zij beloven uit vrees gehoorzaamheid (4 v.) en brengen op zijn bevel al die afstammelingen om het leven (6—8), wier hoofden Jehu te Jizreël ten toon stelt, als bewijs der vervulling van Jahwe's woord (9 v.); om vervolgens te Jizreël al wie bij Achab behoorden af te maken (11). Op weg naar Samarië brengt hij de broeders van Ahazja om (12—14) en ontmoet hij Jonadab, die als getuige van zijn ijveren voor Jahwe hem vergezelt (15 v.). Te Samarië verdelgt hij alle betrekkingen van Achab (17), brengt door list de dienaren van den baäl bijeen (18—24), die hij allen laat slachten (25), om vervolgens den Baäldienst uit te roeien (26—28); doch den stierdienst houdt hij in stand (29). Jahwe keurt de uitroeiing van Achabs huis goed (30), maar laat, om den stierdienst (31), het rijk Israël door de Arameërs zeer besnoeien (32 v.). Besluit van Jehu's regeering (34—36).

Indien men de toevoegsels van den schrijver van *Koningen* (IX : 8*b*—10*a*; X : 29—31; ook IX : 14, 15*a*, 36*b*, 37; X : 6*b*) en zijne uittreksels uit zijne bron en verwijzingen naar haar (IX : 28; X : 34 v.), alsmede enkele kleine inlasschingen van den laatsten Verzamelaar (IX : 29), die soms van meer dan éene hand zijn (X : 32 v.), aftrekt, blijft een van de aanschouwelijkste en betrouwbaarste verhalen des O. T.'s over, waarvan slechts een klein gedeelte (X : 18—28) ongeschiedkundig is. Het beschrijft de omwenteling in het rijk Israël in het begin der tweede helft van de negende eeuw en is stellig eenigen tijd vóor Samarië's verwoesting (722; zie X : 27), waarschijnlijk vóor den ondergang van Jehu's huis (745), opgesteld. Het draagt over het geheel den stempel van zuivere overlevering; waar het in kleinigheden afwijkt van andere verhalen die toespelingen op dezelfde voorvallen behelzen is dit steeds in zijn voordeel (IX : 1, 25, 26); doch enkele verschijnselen, vooral de ongeschiedkundige voorstelling in X : 18—28, nopen ons, den afstand tusschen de gebeurtenis en hare opteekening niet al te klein te stellen.

IX : 1 De profeet Eliza riep eens een uit de profetenzonen en zeide tot
hem: Omgord uwe lenden, neem deze kruik olie mede, en ga naar
2 Rama in Gilead.′ Zie, daar gekomen, om naar Jehu, den zoon van
Josjafat, den zoon van Nimsji. Ga binnen, doe hem opstaan uit den

1. De afwezigheid des konings uit het leger wegens de in den strijd ontvangen wonden wordt gebruikt om de samenzwering tot rijpheid en de omwenteling tot stand te brengen. Volg. 1 Kon. XIX : 16 zou Elia Jehu gezalfd hebben; zie aldaar en inl. op 2 Kon. VIII : 1—15.
2. *daar,* binnen de stad, die thans dus in de handen der Israëlieten, niet der Arameërs, was. Zie vs. 14. — *Ga binnen,* in het huis waar de hoofdofficieren bijeen zijn. — *zijne broederen.* Verg. ons „wapenbroeders". — *in eene binnenkamer.* Zie op 1 Kon. XX : 30.

3 kring zijner broederen en breng hem in eene binnenkamer.' Neem
dan de kruik olie, giet die op zijn hoofd en zeg: Zoo spreekt Jahwe:
Ik zalf u tot koning over Israël. Open daarna de deur en neem zonder
4 toeven de vlucht.' Zoo ging de jongeling, de profeet, naar Rama in
5 Gilead,' kwam in, juist als de oversten van het heir daar zaten, en
zeide: Ik heb u iets te zeggen, overste. Jehu zeide: Wien van ons
6 allen? Hij zeide: U, overste.' Toen stond hij op en ging in huis; en
hij goot de olie op zijn hoofd en zeide tot hem: Zoo zegt Jahwe,
Israëls god: Ik zalf u tot koning over het volk van Jahwe, over Israël.'
7 Gij zult het huis van Achab, uwen heer, slaan, en ik zal het bloed
van mijne dienaren, de profeten en de overige dienaren van Jahwe,
8 wreken op Izebel' en op het gansche huis van Achab. Ik zal van
Achab al wat mannelijk is, den onmondige en den mondige in Israël,
9 uitroeien,' en het huis van Achab maken als het huis van Jerobeam,
10 den zoon van Nebat, en als dat van Baëza, den zoon van Ahia;' en
Izebel zullen de honden verslinden op den grond van Jizreël, en niemand zal haar begraven. Hierop deed hij de deur open en nam de
vlucht.
11 Toen Jehu buiten kwam bij de dienaars zijns heeren, zeiden dezen
tot hem: Alles wel? Hij zeide: Ja. Zij zeiden: Waarvoor kwam deze
razende tot u? Hij zeide tot hen: Gij kent den man en zijne taal.'
12 Maar zij zeiden: Leugens! Vertel het ons. Thans zeide hij: Zoo en zoo
heeft hij tot mij gezegd: Aldus zegt Jahwe: Ik zalf u tot koning over
13 mijn volk Israël.' Toen nam ijlings ieder zijn kleed en legde het
onder hem op een der wagens, zij staken de bazuin en zeiden: Jehu is
14 koning!' Zoo maakte Jehu, de zoon van Josjafat, den zoon van Nimsji,
eene samenzwering tegen Joram. Joram nu had met gansch Israël
15 Rama in Gilead bezet tegen Hazaël, den koning van Aram;' maar
koning Joram was teruggekeerd, om zich te Jizreël te laten genezen
van de wonden die de Arameërs hem toegebracht hadden, in den oorlog

Vs. 8—10*a*. 1 Kon. XXI : 21—23. — Vs. 14*b*, 15*a*, 16*b*. VIII : 28 v.; 2 Kron. XXII : 5 v.

3. *Open — vlucht*, niet voor de veiligheid, maar omdat het bij een profeet zóo behoorde; zie op 1 Kon. XIII : 9.

4. *de jongeling*, volgens sommige hss., Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. heeft het woord tweemaal.

6. *in huis*. Zij zaten dus blijkbaar buiten, op straat of op eene binnenplaats; Jehu gaat met den profeet naar eene binnenkamer, vs. 2.

8. *en op*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *en ondergaan zal*. — *al wat mannelijk is*. Zie op 1 Sam. XXV : 22. — *den mondige en den onmondige*. Zie op Deut. XXXII : 36. Verg. 1 Kon. XIV : 10. — Met *Ik zal* begint een invoegsel, dat doorloopt tot *begraven* vs. 10. In het oorspronkelijke verhaal volgde op *het gansche huis van Achab* terstond *Hierop* enz., vs. 10*b*. Dergelijke onheilsprofetieën leenden zich zeer goed tot uitweidingen en herhalingen; verg. op 1 Kon. XIV : 14, 15 v. en XXI : 21—24.

9. Zie 1 Kon. XIV : 10; XV : 29; XVI : 3, 11 v.

11. *zeiden dezen*, volg. vele hss. en alle oude vertt.; Hebr. t. *zeide deze*. — *Alles wel?* letterlijk *Is het vrede?* Zie vs. 17, 19, 22; IV : 23, 26. — *Hij — zeiden*, ingevoegd uit Gr. vert. — *razende*. Spottenderwijs werden de profeten zoo genoemd omdat zij in hunne godsdienstige opgewondenheid zich soms vreemd aanstelden; deze profeet gaf er aanleiding toe door de wijze waarop hij zich had aangemeld, en door zich zoo plotseling uit de voeten te maken. Zie Jer. XXIX : 26; Hoz. IX : 7 en op 1 Sam. X : 5. — *Gij — taal*. Als de man een razende is, dan is zijne taal razernij. Jehu maakt zich van het antwoord af, zoolang hij geen zekerheid heeft dat de boodschap als godspraak geëerbiedigd zal worden.

12. *Leugens!* Het is zoo niet; gij tracht ons slechts wijs te maken dat het niets beduidt. — *mijn volk*, ingevoegd uit Gr. vert.

13. *Toen — hem*. Huldebetoon; verg. Matth. XXI : 7 v. — *op een der wagens*, om hem door de stad rond te voeren en als koning aan het leger te vertoonen. Verbeterde lezing, gedeeltelijk naar Gr. vert.; Hebr. t. is onverstaanbaar, maar heeft het woord *trappen*; de oude vertt. zijn willekeurig.

14, 15*a*. Invoegsel, waardoor het verband van het oorspronkelijke verhaal wordt verbroken; vs. 15*b* volgt terstond op vs. 13; zie vs. 16.

met Hazaël, den koning van Aram. En Jehu zeide: Indien het uwe
goedkeuring wegdraagt, ontsnappe niemand uit de stad, om het te
gaan berichten in Jizreël.
16 Vervolgens besteeg Jehu den wagen en begaf zich naar Jizreël; want
Joram lag aldaar; en Ahazja, de koning van Juda, was afgekomen,
17 om Joram te bezoeken.' De wachter die op den toren te Jizreël stond
zag de bende van Jehu aankomen en zeide: Ik zie een troep menschen.
Waarop Joram zeide: Neem een ruiter en zend dien hun te gemoet,
18 om te vragen: Is alles wel?' De ruiter ging hem te gemoet en zeide:
De koning vraagt: Is alles wel? waarop Jehu zeide: Wat gaat het u
aan, of alles wel is? Keer om en volg mij. De wachter berichtte: De
19 bode is tot hen gekomen, maar niet teruggekeerd.' Toen zond hij een
tweeden ruiter, die bij hen kwam en zeide: De koning vraagt: Is
alles wel? waarop Jehu zeide: Wat gaat het u aan, of alles wel is?
20 Keer om en volg mij.' De wachter berichtte: Hij is tot hen gekomen,
maar niet teruggekeerd; en het rijden is als van Jehu, den zoon van
21 Nimsji; want hij rijdt als een razende.' Hierop zeide Joram: Span
aan. En toen men zijn wagen aangespannen had, gingen Joram, de
koning van Israël, en Ahazja, de koning van Juda, ieder op zijn wagen,
de stad uit, Jehu te gemoet, en kwamen hem tegen bij het stuk land
22 van Naboth, den Jizreëliet.' Zoodra Joram Jehu zag, zeide hij: Is alles
wel, Jehu? Maar hij zeide: Hoe zou alles wel zijn, zoolang de vele
23 afgoderijen en tooverijen uwer moeder Izebel duren?' Toen wendde
Joram den teugel en vluchtte, terwijl hij tot Ahazja zeide: Verraad,
24 Ahazja!' Maar Jehu spande den boog en trof Joram tusschen de armen,
zoodat de pijl door zijn hart uitkwam en hij in zijn wagen ineenzonk.'
25 En hij zeide tot Bidkar, zijn hopman: Neem hem op en werp hem
op den akker van Naboth, den Jizreëliet; want ik gedenk, toen ik en
gij naast elkander reden achter zijn vader Achab, hoe Jahwe tegen
26 hem deze godspraak gaf:' Voorzeker, ik heb het bloed van Naboth
en zijne zonen gisteren gezien, spreekt Jahwe, en zal het u op dezen
akker vergelden, spreekt Jahwe. Nu dan, neem hem op en werp hem
op den akker, naar het woord van Jahwe.
27 Toen Ahazja, de koning van Juda, het zag, vluchtte hij in de rich-
ting van Beth-haggan; maar Jehu achtervolgde hem en zeide: Treft ook
hem! en hij trof hem in den wagen in den pas van Gur, bij Jibleam.
28 Maar hij vluchtte naar Megiddo, en stierf daar.' Zijne dienaren ver-
voerden hem op den wagen, brachten hem naar Jeruzalem en begroeven

17. *menschen,* naar gissing ingevoegd. — *Neem ... en zend.* Kortheidshalve worden de koninklijke bevelen, ten gevolge van de berichten des torenwachters gegeven, voorgesteld als tot dezen gericht.

21. *het — Naboth.* In 1 Kon. XXI was sprake van een wijnberg van Naboth, palende aan het koninklijk paleis en park; hier van een stuk land, buiten de stad gelegen. Zie verder op vs. 26.

22. *afgoderijen,* letterlijk *hoererijen*; verg. op Exod. XXXIV : 15. — *tooverijen.* Zie op Deut. XVIII : 10 v.

23. *Toen — teugel.* Zie op 1 Kon. XXII : 34.

25. *zijn hopman.* Zie op Exod. XIV : 7. — *ik gedenk,* volg. de oude vertt.; Hebr. t. *gedenk.* — *toen — Achab.* Van deze begeleiders wordt 1 Kon. XXI geen gewag gemaakt. — *godspraak.* Zie op Jer. XXIII : 33.

26. *en zijne zonen.* Van dezen was in 1 Kon. XXI geen sprake; zie aldaar op vs. 15. — *gisteren,* kort geleden. — *ik — vergelden.* In 1 Kon. XXI : 19 eenigszins anders; zie aldaar en op 1 Kon. XXII : 38.

27 v. Verg. 2 Kron. XXII : 9.

27. Ahazja wordt als kleinzoon van Achab door Jehu achtervolgd en gedood. — *Beth-haggan,* onbekend; blijkbaar tusschen Jizreël en Megiddo gelegen. — *en hij trof hem,* ingevoegd volg. Gr. vert. — *Gur,* komt elders niet voor. — *Jibleam.* Zie op Joz. XVII : 11. — *Megiddo.* Zie op Joz. XII : 19—23.

28 v. Deze verzen verbreken den samenhang tusschen vs. 27 en vs. 30.

28. *brachten hem,* ingevoegd volg. Gr., Lat. en Syr. vertt.

29 hem in zijn graf, bij zijne vaderen, in de Davidstad. ′ In het elfde jaar
der regeering van Joram, den zoon van Achab, was Ahazja koning
over Juda geworden.
30 Jehu nu kwam te Jizreël. Toen Izebel het hoorde, beschilderde zij
31 hare oogen, versierde haar hoofd en keek uit het venster. ′ Toen Jehu
de poort binnenkwam, zeide zij: Alles wel? Zimri, moordenaar van
32 zijn heer! ′ Hij hief zijn gelaat naar het venster en zeide: Wie houdt
het met mij? wie? En toen twee, drie kamerlingen naar hem keken, ′
33 zeide hij: Werpt haar er uit. Zij wierpen haar er uit; haar bloed
spatte tegen den wand en tegen de paarden, die haar vertrapten. ′
34 Daarna kwam hij binnen, en na gegeten en gedronken te hebben,
zeide hij: Ziet nu naar die vervloekte om en begraaft haar; want zij
35 is eene koningsdochter. ′ Men ging haar begraven, maar vond niets
36 van haar dan den schedel, de voeten en de handpalmen. ′ Terugge-
komen, berichtten zij hem dit, en hij zeide: Dit is het woord hetwelk
Jahwe, door zijn dienaar Elia, den Tisbiet, heeft gesproken: Op den
grond van Jizreël zullen de honden het vleesch van Izebel verslinden; ′
37 en het lijk van Izebel zal op den grond van Jizreël zijn als mest over
het land; zoodat men niet kan zeggen: Dat is Izebel.
X : 1 Achab nu had zeventig zonen te Samarië. En Jehu schreef een brief,
dien hij verzond naar Samarië aan de oversten der stad, aan de oud-
2 sten en aan de opvoeders van Achabs zonen, van dezen inhoud: ′ Als
deze brief tot u komt, vermits gij bij u hebt de zonen van uwen
heer, de strijdwagens, de paarden, eene versterkte stad en den wapen-
3 voorraad, ′ zoo ziet om naar den besten en geschiktsten uit de zonen
uws heeren, plaatst hem op zijns vaders troon, en strijdt dan voor het
4 huis uws heeren. ′ Maar zij werden uitermate bevreesd en zeiden: Zie,
die twee koningen zijn niet bestand geweest tegen hem; hoe zouden
5 wíj dan bestand zijn? ′ Zoo zonden de hofmaarschalk, de stadsvoogd,
de oudsten en de opvoeders tot Jehu de boodschap: Wij zijn uwe
dienaren en zullen doen al wat gij ons zegt; wij zullen niemand koning
6 maken. Doe wat goed is in uw oog. ′ Toen schreef hij hun ten tweeden
male een brief, inhoudende: Indien gij het met mij houdt en mij ge-
hoorzaam zijt, neemt dan de hoofden der zonen uws heeren en brengt
ze mij morgen om dezen tijd te Jizreël. De koningszonen, zeventig man,
7 waren bij de aanzienlijken der stad, die hen grootbrachten. ′ En zoodra

29. *elfde.* Volg. VIII : 25 het twaalfde.
30. *beschilderde zij hare oogen.* De vrouwen in het Oosten verfden zich de wenkbrauwen en beide oogleden met een zwart blinkend poeder, om de oogen grooter en vuriger te doen schijnen; verg. Jer. IV : 30; Ezech. XXIII : 40. — *versierde haar hoofd.* Kunstige kapsels waren bij de aanzienlijke vrouwen in het Oosten reeds in zeer ouden tijd in gebruik; prachtige sluiers en andere kostbare sieraden kwamen daarbij te stade. Izebel, haar lot voorziende, wil geen vrees toonen, maar als koningin sterven. — *het venster,* van een bovenvertrek.
31. *Alles — heer!* Uittartende vraag. Over Zimri zie 1 Kon. XVI : 15—20.
33. *die haar vertrapten,* volg. alle oude vertt.; Hebr. t. *en hij vertrapte haar.*
34. *eene koningsdochter.* Zie 1 Kon. XVI : 31.
37. *als mest over het land.* Desgelijks Jer. VIII : 2; IX : 22; XVI : 4; XXV : 33.
1. *Achab — Samarië.* Hieronder is waarschijnlijk het gansche „huis van Achab”, de zonen zijner broeders en andere verwanten, zoover zij zich in de hoofdstad bevonden, begrepen. Overigens is *zeventig* een rond getal. — *der stad, aan,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *van Jizreël.* — *de opvoeders,* of *verplegers.* Verg. Num. XI : 12; Jez. XLIX : 23; Gal. IV : 2. — *van Achabs zonen,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *van Achab.*
2. Het hoofd van den brief is, als gewoonlijk, verzwegen; verg. op V : 6. — *uwen heer,* waarschijnlijk Joram (zie vs. 3), hoewel ook Achab kan bedoeld zijn.
3. Deze boodschap was eene uitdaging, die doel trof (vs. 4 v.).
5. *hofmaarschalk.* Zie op 1 Kon. IV : 6.
6. *der zonen,* volg. sommige hss., Lat. en Syr. vertt. en vs. 8; Hebr. t. *der mannen der zonen.* — *brengt ze mij,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *komt bij mij.* — *morgen om dezen tijd.* Jizreël lag op negen uur afstand van Samarië. — *De — grootbrachten,* overbodige opgave na vs. 1 v.

de brief tot hen gekomen was, namen zij de koningszonen en slachtten
hen, zeventig mannen, deden hunne hoofden in manden en zonden
8 ze hem te Jizreël.′ Toen de bode hem kwam berichten: Zij hebben
de hoofden der koningszonen gebracht — zeide hij: Legt ze in twee
9 hoopen vóor de poort tot morgenochtend.′ Den volgenden morgen
kwam hij buiten, ging staan en zeide tot het gansche volk: Gij zijt
rechtvaardig. Zie, ik heb samengezworen tegen mijnen heer en hem
10 gedood, en wie heeft deze allen verslagen?′ Weet dan dat van het
woord hetwelk Jahwe tegen het huis van Achab gesproken heeft niets
onvervuld blijft; Jahwe heeft gedaan wat hij door zijn dienaar Elia
11 gesproken heeft.′ Daarna versloeg Jehu allen die van Achabs huis te
Jizreël waren overgebleven, benevens al zijne grooten, vertrouwden en
priesters; totdat er niemand meer van over was.
12, 13 Vervolgens maakte hij zich op en ging naar Samarië.′ Toen hij
onderweg bij Beth-eked-haroïm was, trof hij de broeders van Ahazja,
den koning van Juda, aan. Hij zeide: Wie zijt gij? Zij zeiden: Wij
zijn de broeders van Ahazja; wij zijn afgekomen om de zonen des
14 konings en die der koningin te begroeten.′ Hij zeide: Grijpt hen
levend. Zij grepen hen levend en slachtten hen bij den put van Beth-
15 eked, twee en veertig man; niemand van hen liet hij over.′ Van daar
gaande, trof hij Jonadab, den zoon van Rechab, aan, die hem tegen-
kwam; hij groette hem en zeide tot hem: Zijt gij mij van harte toe-
gedaan, gelijk ik u van harte toegedaan ben? Jonadab zeide: Ja. Toen
zeide Jehu: Indien ja, geef mij dan de hand. Hij gaf hem de hand;
16 waarna hij hem bij zich op den wagen deed klimmen′ en zeide: Ga
mede en aanschouw mijn ijver voor Jahwe. Zoo liet hij hem op zijn
17 wagen rijden.′ Te Samarië gekomen, versloeg hij allen die van Achab
te Samarië waren overgebleven, totdat hij hem verdelgd had, naar
het woord dat Jahwe tot Elia gesproken had.
18 Daarna verzamelde Jehu het gansche volk en zeide tot hen: Achab
19 heeft den baäl maar weinig gediend, Jehu zal hem veel dienen.′ Der-

8. *de poort*, of van de stad, of van het paleis, waar de koning gehoor verleende en rechtsprak. Jehu wil, zooals in vs. 9 v. wordt beschreven, een soort van openbaren rechtshandel laten plaats hebben, om zich te zuiveren tegenover de menigte.

9. *Gij zijt rechtvaardig*, gij moogt uitspraak doen, daar gij geen aandeel hebt aan al het voorgevallene.

10. *Weet dan*. Die zeventig afgehouwen hoofden leveren het bewijs, dat niet Jehu, uit persoonlijke eerzucht, maar Jahwe, naar zijn vooraf aangekondigd vonnis, de bewerker van al het gebeurde, en dus de aansprakelijke persoon, is; Jehu is slechts de voltrekker van het strafgericht. Zie op vs. 8. Intusschen blijkt uit Hoz. I : 4, dat „het bloedbad van Jizreël" door velen, straks ook door de profeten, wel degelijk aan Jehu en zijn huis als schuld is toegerekend. Maar zie op vs. 30.

12. *maakte hij zich op*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. voegt hierbij *en kwam*. — *Toen — was*, onzekere vertaling; de tekst is zeker niet in orde. — *Beth-eked-haroïm*, d. i. ‚Bindhuis der herders', vs. 14 korter *Beth-eked*, d. i. ‚Bindhuis', genoemd, eene onbekende plaats.

13. *afgekomen*, van Jeruzalem, naar Samarië of naar Jizreël. — *om — begroeten*. Zij vermoedden dus niets van het voorgevallene. — *der koningin*, hier Izebel; zie op 1 Kon. XV : 13.

14. Zij worden vermoord, als mede behoorende tot „Achabs huis"; verg. op IX : 27.

15. *Jonadab, den zoon van Rechab*, stamvader der Rechabieten, die wij derdehalve eeuw later te Jeruzalem aantreffen, Jer. XXXV. Hij had zijnen stamgenooten en nakomelingen verboden, wijn te drinken, akkerbouw te drijven, huizen te bouwen: zij moesten in tenten als zwervende herders leven, op aartsvaderlijke wijze. Wij hebben hem ons dus voor te stellen als een ijveraar voor Jahwe en oude zeden, tegenstander van al wat nieuwerwetsch en uitheemsch was. Tusschen hem en Jehu blijkt overeenstemming en wederzijdsche hoogachting te bestaan. Zie ook 1 Kron. II : 55; Neh. III : 14. — In den tekst zijn een paar woorden veranderd, en andere uit Gr. vert. ingevoegd.

16. *liet hij*, volg. de meeste oude vertt.; Hebr. t. *lieten zij*.

17. *naar — had*. Zie 1 Kon. XXI : 21 v.

19. *al de — baäl*. De schrijver maakt hier, naar het schijnt, van de „dienaren" van den baäl eene afzonderlijke klasse, maar is daarmede niet getrouw aan de werkelijkheid. — *een groot offer*. De bedoeling is waarschijnlijk: een schitterend kroningsfeest, aan den baäl gewijd. — *Dit — brengen*. Na al het gebeurde, vooral daar Jehu van den aanvang af als de uitverkorene der Jahweprofeten en de

halve, noodigt bij mij al de profeten, dienaren en priesters van den
baäl; niemand worde gemist; want ik wil een groot offer aan den
baäl brengen; al wie gemist wordt verbeurt het leven. Dit deed Jehu
bedriegelijk, ten einde al de dienaren van den baäl om te brengen.'
20 Jehu zeide dan: Heiligt een hoogtijd voor den baäl. En men kondigde
21 dien af.' Daarop zond Jehu in gansch Israël, en al de dienaren van
den baäl kwamen, zoodat niemand achterbleef die niet kwam; en zij
22 gingen in den Baältempel, zoodat deze overvol was.' Toen zeide hij
tot den schatbewaarder: Brengt een kleed voor al de dienaren van den
23 baäl. Deze bracht de kleederen voor hen te voorschijn.' Nu ging Jehu
met Jonadab, den zoon van Rechab, in den Baältempel en zeide tot
de dienaren van den baäl: Onderzoekt en ziet toe dat hier onder u
niemand van de dienaars van Jahwe zij, maar alleen dienaren van den
24 baäl.' Toen gingen zij binnen, om slachtoffers en brandoffers te brengen.
Jehu nu had buiten tachtig man geplaatst, en gezegd: Wie een der
mannen die ik in uwe handen stel laat ontsnappen boet het met
25 zijn leven.' Zoodra hij nu gereed was met het brengen van het brand-
offer, zeide Jehu tot de trawanten en de hoplieden: Komt binnen,
verslaat hen; niemand kome er uit! En de trawanten en de hoplieden
versloegen hen met het scherp des zwaards, wierpen hen weg en
26 gingen tot den burg van den Baältempel;' zij brachten den gewijden
27 boomstam van den Baältempel naar buiten en verbrandden dien;' zij
wierpen den wij-steen van den baäl omver; zij wierpen den Baältempel
28 omver en maakten er mesthoopen van, tot op dezen dag.' Zoo verdelgde
29 Jehu den baäl uit Israël.' Alleen de zonden van Jerobeam, den zoon
van Nebat, welke hij Israël had doen bedrijven, daarvan week Jehu
niet af: de gouden stieren te Bethel en te Dan.
30 Jahwe dan zeide tot Jehu: Nademaal gij deugdelijk gedaan hebt wat
recht is in mijn oog, en naar al wat in mijn hart was gehandeld hebt
met Achabs huis, zullen uwe zonen tot in het vierde geslacht op den
31 troon van Israël zitten.' Maar Jehu zorgde niet, met zijn gansche
hart te wandelen in de wet van Jahwe, Israëls god: hij is niet afge-

voltrekker hunner eischen openlijk was opgetreden (zie IX : 22, 36 v.; X : 10, 15 v.), was, zou men zeggen, het bedrog al te doorzichtig en konden al die vertooning en sterke aandrang, evenals de genomen voorzorgen (22 v.), bezwaarlijk iemand misleiden (18 v.). Dit gedeelte van het verhaal is blijkbaar niet geschiedkundig. Zie ook op vs. 23.

22. *schatbewaarder,* onzekere vertaling. — *een kleed,* een feestgewaad bij deze plechtige gelegenheid. De bedoeling is, de personen door Jehu voor den dood bestemd aan de soldaten die het vonnis moesten voltrekken kenbaar te maken. Dat het onmogelijk zou geweest zijn, in dien geheel gevulden tempel aan ieder een kleed te overhandigen en het hem te doen aantrekken, maakt de schrijver zich niet duidelijk.

23. *Onderzoekt — baäl.* Hieruit zou volgen dat zij die den baäl dienden Jahwe ganschelijk verwaarloosden, en omgekeerd. Maar er was geen Israëliet die Jahwe, den god zijns volks, niet vereerde; en verreweg de meesten hadden er onder Achab en Joram geen kwaad in gezien bij gelegenheid nevens hem den baäl te dienen. Jehu kan derhalve niet zoo gesproken hebben; de voorstelling is onjuist; zie op vs. 19.

24. *laat ontsnappen,* volgens andere klinkers; Hebr. t. *ontsnapt.*

25. *wierpen ze weg.* De bedoeling is niet duidelijk. — *burg,* het eigenlijk tempelhuis, zeer onzekere vertaling. Letterlijk *stad.*

26. *den gewijden boomstam,* naar gissing, met het oog op 1 Kon. XVI : 33; en omdat *verbranden* wel van hout, maar niet van steen mogelijk is; Hebr. t. *de wij-steenen.* Verg. op XIII : 6.

27. *den wij-steen.* Volg. III : 2 was deze reeds door Joram verwijderd. — *maakten er mesthoopen van.* Verg. Ezra VI : 11; Dan. II : 5; III : 29. — *tot op dezen dag.* Hieruit blijkt dat ons verhaal vóor de verwoesting van Samarië is opgesteld.

28. Dit wil zeggen dat de openlijke vereering van den Tyrischen baäl nu ophield; maar allerlei inlandsche baäls bleven in eere; zie op Hoz. II : 15 v.

29. Zie op 1 Kon. XV : 26.

30. Verg. XV : 12. — Uit deze goedkeuring, aan Jahwe in den mond gegeven, blijkt dat de schrijver van *Koningen,* evengoed als de opsteller van het oorspronkelijke verhaal, zonder voorbehoud ingenomen was met de bloedige maatregelen van Jehu. Zie op vs. 10. — *en,* ingevoegd uit Gr. vert.

32 weken van de zonde die Jerobeam Israël heeft doen bedrijven.′ In die
dagen is Jahwe begonnen, Israël in te korten: Hazaël versloeg hen in
33 het gansche grondgebied van Israël,′ van den Jordaan ten oosten af,
het gansche land Gilead, Gad, Ruben en Manasse, van Aroër aan de
beek Arnon af, Gilead en Bazan.
34 Het overige der geschiedenis van Jehu, al wat hij gedaan heeft
en al zijne dappere daden, is beschreven in het boek der kronieken
35 van Israëls koningen.′ Jehu ging ter ruste bij zijne vaderen, men be-
groef hem te Samarië, en zijn zoon Joahaz werd koning in zijne plaats.′
36 De duur van Jehu's regeering over Israël was acht en twintig jaar,
te Samarië.

32 v. De samenhang laat hier wel iets te wenschen over; vs. 33 schijnt jonger inlassching (van meer dan éene hand, blijkens de herhaalde vermelding van Gilead), om vs. 32*a* nader toe te lichten. Zie verder op Am. I : 3.

33. *Aroër aan de beek Arnon.* Zie op Deut. II : 36.

36. *acht en twintig jaar.* Van 847 tot 820. — Het jaar 847, dat der troonsbestijging van Jehu in Israël en van Athalja in Juda, wordt gevonden door de som van de regeeringsjaren der koningen van Israël te voegen bij 722, in welk jaar wij uit Assyrische bescheiden met zekerheid weten dat Samarië gevallen is, of liever bij 724, toen de laatste koning van Israël, Hozea, gevangen is genomen; zie op XVII : 4. Die jaren zijn volgens ons boek: Jehu 28 (X : 36), Joahaz 17 (XIII : 1), Joas 16 (XIII : 10), Jerobeam II 41 (XIV : 23), Zacharja en Sjallum zeven maanden (XV : 8, 13), Menahem 10 (XV : 17), Pekahja 2 (XV : 23), Pekah 20 (XV : 27), Hozea 9 (XVII : 2), samen 143; maar hiervan moeten 20 afgetrokken worden, daar Pekahja en Pekah twee namen zijn voor denzelfden koning, die slechts twee jaar geregeerd heeft; zie inl. op XV : 8—31.

Wat den regeeringstijd der Judeesche koningen betreft, deze is moeilijker te bepalen. Daar de opgave dat Samarië is gevallen in het zesde jaar van koning Hizkia, XVIII : 10, wellicht niet eene overlevering is maar eene berekening van een verzamelaar van *Koningen*, is het veiliger te rekenen van 586 af, toen Nebukadresar Jeruzalem innam. Bij dit cijfer dan de som van de regeeringsjaren der laatste koningen van Juda optellende, krijgen wij voor de troonsbestijging van Hizkia 725, aldus: Hizkia 29 (XVIII : 2), Manasse 55 (XXI : 1), Amon 2 (XXI : 19), Jozia 31 (XXII : 1), Joahaz drie maanden (XXIII : 31), Jojakim 11 (XXIII : 36), Jojachin drie maanden (XXIV : 8), Sedekia 11 (XXIV : 18). Uitgaande van 725, als het jaar van Hizkia's troonsbestijging, en wetende dat 847 dat van Athalja geweest is, raken wij verlegen met de bepaling van den regeeringstijd der Judeesche koningen in dit tijdvak naar de in ons boek opgegeven jaren. Zij zijn namelijk: Athalja 6 (XI : 3), Joas 40 (XII : 1), Amasja 29 (XIV : 2), Azarja 52 (XV : 2), Jotham 16 (XV : 33), Ahaz 16 (XVI : 2), samen 159, terwijl slechts voor 122 ruimte is. De moeilijkheid wordt, hoewel niet zonder eenige willekeur, door een drietal gissingen opgeheven, waarover zie op 2 Kon. XIV : 17; XV : 2 en XVI : 2.

Al deze berekeningen zijn min of meer onzeker, daar de opgaven van den regeeringstijd in den regel slechts jaren noemen, en wij niet weten, of daarbij gedeelten van jaren voor geheele gerekend zijn dan wel maanden onvermeld zijn gebleven. — Over de regeeringsjaren vóor 847 zie op 1 Kon. XII : 19.

HOOFDSTUK XI.

Athalja. — Athalja doodt alle koningstelgen (1); alleen de zuigeling Joas wordt gered en zes jaar lang in den tempel verborgen (2 v.). De priester Jojada smeedt eene samenzwering met de lijfwacht (4—8) en maakt Joas koning (9—12). Athalja komt hierop in (13 v.) en wordt gedood (15 v.). Verbond tusschen Jahwe, vorst en volk (17); uitroeiing van den Baäldienst (18); overbrenging van Joas naar het paleis (19 v.); hij was toen zeven jaar oud (21).

Dit verhaal is waarschijnlijk uit dezelfde bron als XII : 6—14, waarin eveneens de Jeruzalemsche tempel en priesterschap de voornaamste plaats innemen (zie inl. op H. XII; ook op XV : 32—XVI : 20), terwijl in de verhalen uit het rijk Israël de profeten de hoofdrol vervullen. Het is in hoofdzaak geloofwaardig en steekt zeer gunstig af bij de jongere voorstelling van dezelfde gebeurtenis in *Kronieken.*

XI : 1 Toen Athalja, de moeder van Ahazja, zag dat haar zoon gestorven
was, maakte zij zich op en bracht het gansche koninklijk geslacht om.′
2 Maar Josjeba, de dochter van koning Joram, Ahazja's zuster, nam Joas,

Vs. 1—20. 2 Kron. XXII : 10—XXIII : 21.

1. *Athalja.* Zie VIII : 18, 26. — *gestorven.* Zie IX : 27 v. Volg. X : 13 v. had Jehu reeds twee en veertig „broeders van Ahazja" gedood. — *het — geslacht,* alle prinsen van den bloede, die thans of later aanspraak konden maken op den troon; daaronder hare eigen kleinzonen.

2. *de — zuster.* Zij behoeft daarom geen dochter van Athalja geweest te zijn. — *voedster.* Zie op

den zoon van Ahazja, stal hem met zijne voedster uit het midden
der prinsen, die gedood werden, en verborg hem in de beddenkamer
3 voor Athalja; zoodat hij niet gedood werd.' En hij bleef bij haar, in
het huis van Jahwe, verscholen, zes jaar lang; terwijl Athalja het land
regeerde.
4 Maar in het zevende jaar zond Jojada om de oversten der Kariërs
en trawanten en liet hen bij zich komen in het huis van Jahwe, sloot
een verbond met hen, dat hij hen deed bezweren in het huis van
5 Jahwe, en toonde hun den zoon des konings.' Daarop gaf hij hun
dezen last: Ziet hier wat gij doen moet: het derde deel uit u, zij die
7 op den sabbat inrukken en de wacht van het paleis hebben,' en de
beide afdeelingen van u, allen die op den sabbat uittrekken, zullen de
8 wacht van het huis van Jahwe bij den koning hebben.' Gij zult u
rondom den koning scharen, elk met zijne wapenen in de hand; wie
dan binnen de gelederen komt wordt gedood; en gij moet bij den
9 koning blijven, waar hij gaat of komt.' De oversten nu deden naar
al wat de priester Jojada hun gelast had: ieder nam zijne manschap-
pen, die op den sabbat inrukten met die op den sabbat uittrokken,
10 en kwam bij den priester Jojada,' die aan de oversten de speren en
11 beukelaars gaf van koning David, die in den tempel waren.' En toen
de trawanten, elk met zijne wapenen in de hand, hadden post gevat
van de zuidzijde tot de noordzijde des tempels, bij het altaar en den
12 tempel, om den koning heen,' bracht hij den zoon des konings naar
buiten, zette hem den diadeem op, deed hem de armbanden aan,
maakte hem tot koning en zalfde hem, terwijl men in de handen
klapte en zeide: Leve de koning!
13 Toen Athalja de trawanten en het volk hoorde, ging zij tot het
14 volk in het huis van Jahwe.' Daar zag zij den koning staan bij de

Gen. XXIV : 59. — *verborg*, volg. Gr., Lat. en Syr. vertt.; Hebr. t. *zij verborgen*. — *de beddenkamer*, waarschijnlijk het vertrek in het paleis waar de matrassen en dergelijke bewaard werden.

3. *in het huis van Jahwe*, ergens in den ombouw 1 Kon. VI : 5, of in eene kamer van het voorhof; natuurlijk met medeweten van den priester Jojada. — *zes jaar*. Van 847 tot 842.

4. *Jojada*. Zie over hem, behalve dit en het volgende hoofdstuk, ook Jer. XXIX : 26. Zonderling, dat hier, den eersten keer dat hij voorkomt, niet wordt gezegd dat hij opperpriester was. — *oversten*, letterlijk *oversten der honderden*. Evenzoo vs. 9, 10, 15, 19. — *der Kariërs en trawanten*, ook vs. 19, de koninklijke lijfwacht. Onder David en Salomo heet zij de Krethiërs en Plethiërs, 2 Sam. VIII : 18; XX : 7, 23; 1 Kon. I : 38, 44; onder Saul, Rehabeam en Jehu: de trawanten, vs. 13; X : 25; 1 Sam. XXII : 17; 1 Kon. XIV : 27 v. *Kariër* kan moeilijk iets anders dan een volksnaam zijn; Karië heette het zuidwestelijk landschap van Klein-Azië. Zie verder op 2 Sam. VIII : 18.

5, 7. Welk het voorschrift van Jojada was, is niet duidelijk. Blijkens de oude vertt. verstond men reeds oudtijds den tekst niet. Onze Hebr. t. is blijkbaar ook in wanorde geraakt; vs. 6 luidt ongeveer *en het derde deel in de poort Zur, en het derde deel in de poort achter de trawanten*; *zoo zult gij de wacht van het paleis houden tot afweer* (?); wat, als onverstaanbaar en den samenhang tusschen vs. 5 en 7 verbrekende, is weggelaten. — Naar het schijnt, was het de gewoonte dat van de drie compagnieën der lijfwacht door de week twee aan het paleis en éene aan den tempel dienst deden, en op den sabbat omgekeerd; het complot nu houdt in, op den afgesproken sabbat de compagnie die werd afgelost in den tempel te houden, zoodat de gansche lijfwacht, daar vereenigd, den jongen koning omringen kon.

8. *wie dan binnen de gelederen komt*, met vijandige bedoelingen tegen den koning. — *gelederen*, ook vs. 15, onzekere vertaling.

10. Deze mededeeling bevreemdt ons. Hadden die oversten geen wapens? Waren het wellicht wijgeschenken van David en als zoodanig heilig? — *speren*, volg. Gr. vert. en 2 Kron. XXIII : 9; Hebr. t. *speer*.

11. Het altaar stond op een kleinen afstand vóor het portaal des tempels; deze ruimte werd ten noorden en ten zuiden door de lijfwacht afgezet; zoodat Joas, toen hij vóor den tempel stond, aan alle kanten gedekt was. — *om den koning heen*. Dit is bij voorbaat gezegd.

12. *de armbanden*, volg. verb. t. naar 2 Sam. I : 10. Anderen vertalen het Hebreeuwsche woord door ‚sieraden', de koninklijke insigniën; het beteekent gewoonlijk de Geboden (zie op Exod. XXV : 16). — *maakte* en *zalfde*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft het meervoud.

13. *en*, ingevoegd uit Gr. vert.

14. *bij — gebruik*. Zie XXIII : 3. Wij weten niet, welke zuil. 2 Kron. XXIII : 13 staat, in de plaats van die woorden, *bij zijne zuil aan den ingang*. Niet onmogelijk dat hierin de oorspronkelijke lezing

zuil, naar het gebruik, en de oversten en de trompetten bij den koning,
en al het volk des lands zich verheugende en de trompet blazende!
15 Toen scheurde Athalja hare kleederen en riep: Verraad, verraad!' En
de priester Jojada gelastte den oversten, den bestuurders van het heir,
en zeide tot hen: Brengt haar tusschen de gelederen naar buiten, en
elk die achter haar komt worde met het zwaard gedood. Want de
priester had gezegd: Zij worde niet gedood in het huis van Jahwe.'
16 En zij sloegen de hand aan haar, zoodat zij door den ingang der paar-
den kwam in het paleis; alwaar zij gedood werd.
17 Daarna sloot Jojada het verbond tusschen Jahwe en koning en volk,
18 dat het een volk van Jahwe zou zijn;' en al het volk des lands ging
naar den tempel van den baäl, wierp zijne altaren omver, brak zijne
beelden kort en klein, en doodde Mattan, den priester van den baäl,
vóor de altaren. Daarna stelde de priester opzieners aan over het
19 huis van Jahwe.' Toen nam hij de oversten, de Kariërs en trawanten,
en al het volk des lands, en zij voerden den koning af uit het
huis van Jahwe en kwamen door de poort der trawanten in het
20 paleis; waar hij zich op den koningstroon zette.' Al het volk des
lands verheugde zich, terwijl de stad rust had. Athalja hadden zij met
21 het zwaard in het paleis gedood.' Joas was zeven jaar oud toen hij
koning werd.

Vs. 21. 2 Kron. XXIV : 1*a*.

schuilt. — *trompetten,* voor *trompetters,* hetzij die van den tempel, hetzij die van de lijfwacht. Door het blazen op de trompet werd de koning aan de goddelijke bescherming aanbevolen. Zie 1 Kon. I : 39 en op Num. X : 1—10 en 9.

15. *den bestuurders van het heir.* Deze invoeging staat hier zeer vreemd.

16. *der paarden.* Wij zouden zeggen: der rijtuigen. Men kon dus met wagens uit het paleis in het voorhof komen. Een andere toegang wordt vs. 19 vermeld. — *alwaar,* in het paleis; dat is niet noodwendig in het gebouw zelf; reeds het „andere voorhof" (1 Kon. VII : 8) wordt tot het paleis gerekend.

17. De woorden *tusschen* — *volk* staan in grondt. tweemaal.

18. *den tempel van den baäl,* die waarschijnlijk in de onmiddellijke nabijheid, misschien wel in het voorhof van den Jahwetempel was. De Baäldienst, door Athalja op het voetspoor van haar vader begunstigd, was zonder twijfel voor Jojada en zijne geestverwanten de grootste ergernis harer regeering; zoodat de herstelling van Davids koningshuis een bepaald godsdienstig karakter had. — *wierp zijne altaren* enz. Wat hier wordt verhaald was de tenuitvoerlegging van het pas gesloten verbond en is wellicht eerst gevolgd op de invoering des konings in zijn paleis. Althans was de aanstelling van opzieners over den Jahwetempel, die hier na de gewelddadige hervormingsmaatregelen en vóor den intocht des konings in zijn paleis vermeld wordt, niet iets dat zulk een haast had.

19. *voerden den koning af.* De tempel lag op het hoogste gedeelte van den berg, het paleis een weinig lager. — *door de poort der trawanten.* Zie op vs. 16. — *waar* — *zette.* Verg. 1 Kon. I : 35, 46.

20. *Al* — *zich.* Dat Athalja ook haren aanhang had gehad en zeker menigeen den gefnuikten Baäldienst betreurde ziet de schrijver, in zijne ingenomenheid met de omwenteling, voorbij. — *rust had.* Hiermede wordt een toestand van vrede en geluk aangeduid.

HOOFDSTUK XII.

Joas van Juda. — Regeering van Joas (1—3). Zijne zorgen voor het onderhoud van den tempel (4 v.) worden door de nalatigheid der priesters verijdeld (6 v.); zoodat nieuwe maatregelen moeten genomen worden (8—10), tengevolge waarvan alle werkzaamheden aan het gebouw geregeld plaats grijpen (11—16). Een aanval van Hazaël van Aram wordt afgekocht (17 v.). Joas wordt door samenzweerders gedood (19—21).

Met uitzondering van de eigenaardige beschouwingen des schrijvers van *Koningen* in vs. 2*a*, 3, en van de becijferingen in vs. 1, is dit een geloofwaardig bericht, hetwelk zich van dat in *Kronieken* over de regeering van Joas (2 Kron. XXIV) gunstig onderscheidt. Het begin en het einde zijn blijkbaar aan de rijksjaarboeken ontleend, en het verhaal van Joas' maatregelen voor den eeredienst (4—16), waaruit dan ook overgenomen (zie inl. op XI : 1—20), is afkomstig van een wèl ingelicht tijdgenoot, die groote belangstelling in den tempel had (verg. inl. op XV : 32—XVI : 20).

XII : 1 In het zevende jaar van Jehu, den zoon van Nimsji, werd Joas, de
zoon van Ahazja, koning, en hij regeerde veertig jaar te Jeruzalem;
2 zijne moeder heette Sibja, uit Bersjeba.′ Joas deed zijn gansche leven
wat recht was in het oog van Jahwe, daar de priester Jojada hem
3 onderwees.′ Slechts werden de hoogten niet afgeschaft: nog offerde en
rookte het volk op de hoogten.
4 Joas nu zeide tot de priesters: Al het geld, dat als wijgeschenk in
het huis van Jahwe wordt gebracht, gangbaar geld, het geld van de
door elken priester geschatte personen en al het geld hetwelk iemands
5 hart hem dringt in het huis van Jahwe te brengen,′ zullen de priesters
in ontvangst nemen, ieder van zijn bekende, en dan zullen zij de
breuken van den tempel herstellen, welke breuk daar ook gevonden
6 wordt.′ Maar in het drie-en-twintigste jaar der regeering van Joas
7 hadden de priesters de breuken van den tempel niet hersteld.′ Dus
ontbood koning Joas den priester Jojada met de priesters en zeide tot
hen: Waarom herstelt gij de breuken van den tempel niet?′ Nu dan,
neemt van uwe bekenden geen geld meer in ontvangst, maar geeft
8 het voor de breuken van den tempel.′ De priesters bewilligden,
van het volk geen geld te ontvangen en de breuken van den tempel
9 dan ook niet te herstellen.′ En de priester Jojada nam eene kist, in
welker deksel hij een opening boorde, en zette die naast den wij-steen,
ten zuiden wanneer men den tempel binnenkwam; daarin zouden de
priesters-dorpelwachters al het geld doen dat in den tempel gebracht
10 werd.′ En toen zij zagen dat er veel geld in de kist was, kwam de
schrijver des konings met den hoogepriester; zij pakten het geld bijeen
11 dat in den tempel gevonden werd, telden het′ en stelden het afgewogen geld aan de opzichters van de werklieden in den tempel ter

Vs. 3. 1 Kon. XV : 14*a* enz.

1. *den zoon van Nimsji* en *de zoon van Ahazja*, uit Gr. vert. ingevoegd. — *veertig jaar*. Van 841 tot 802. — *Bersjeba*. Zie inl. op Gen. XXVI : 1—33.

3. Zie op 1 Kon. III : 2.

4 v. De tempel was koninklijk heiligdom; dus zorgde de koning voor het onderhoud van het gebouw en de bezoldiging der priesters. Het was niet meer dan natuurlijk dat daarvoor de verschillende tempelinkomsten werden besteed. Nu wordt hier, naar het schijnt, bepaald, welke gelden voor het herstellen van den tempel moesten worden afgezonderd. Wij weten niet, of die regeling nieuw was, door Joas ingevoerd, dan wel bestendiging van een bestaand gebruik; in welk laatste geval de koning de priesters herinnert aan hunne verplichting, van het geld dat zij ontvingen het heiligdom in orde te houden. Wellicht was in de laatste jaren, na Josjafats dood (zie VIII : 18) en vooral onder Athalja (zie op XI : 18), minder dan te voren gezorgd voor het onderhoud van den Jahwetempel. — De vertaling van eenige woorden is onzeker, de tekst waarschijnlijk geschonden.

4. *gangbaar geld*. Zie op Gen. XXIII : 16. — *het geld — personen*. Men denke aan den losprijs van eerstgeborenen (Num. XVIII : 16) en van aan Jahwe gewijde personen of dieren (Lev. XXVII), die door de priesters moest worden bepaald. — *hetwelk — brengen*, vrijwillige gaven.

5. *de breuken*, scheuren, vervallen plaatsen en al wat noodig had bijgewerkt of vernieuwd te worden. De tempel was nu ongeveer anderhalve eeuw oud. Verg. XXII : 3—7.

6. *het drie-en-twintigste jaar*. Wij hebben niet vernomen, in welk regeeringsjaar hij de priesters op hunne verplichting gewezen had; daar hij als zevenjarige knaap op den troon kwam, natuurlijk eerst verscheiden jaren later. — *hadden — hersteld*. Zij hadden het geld voor zich zelven gehouden, of voor den eeredienst gebruikt, althans niet besteed voor het doel waartoe de koning het bestemd had.

9. *den wij-steen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *het altaar*. Maar het altaar stond niet aan den ingang des tempels, waar toch de aard der zaak en de woorden *wanneer men den tempel binnenkwam* eischen dat de offerkist stond. Wij maken hieruit op, dat hetgeen Jez. XIX : 19 van Egypte voorspeld wordt: een altaar in het midden, een wij-steen aan den ingang, althans onder de regeering van Joas en zeker ook daarna in den Salomonischen tempel werkelijkheid was. Verg. op Gen. XXVIII : 18. — *dorpelwachters*. Zie op XXIII : 4.

10—15. Verg. XXII : 4—7.

10. *den hoogepriester*. Deze titel dagteekent eerst uit den tijd van Ezra: hij komt in ons verhaal alleen hier voor, is dus blijkbaar later ingevoegd. Zie inl. op XXII : 1—XXIII : 30. — *pakten het geld bijeen*, b. v. bij het pond, of bij zeker aantal ponden; zie vs. 11. — *telden het*, de aldus gemaakte geldbuidels.

hand, die het dan uitbetaalden aan de timmerlieden en de bouwmees-
12 ters die aan den tempel werkten, ' als ook aan de metselaars en steen-
houwers, tot aankoop van hout en gehouwen steen, om de breuken
van den tempel te herstellen: voor alle uitgaven aan den tempel tot
13 herstelling. ' Doch van het geld dat in den tempel gebracht werd
werden geen zilveren schalen, messen, offerschalen, trompetten, geenerlei
14 gouden of zilveren gereedschap, in den tempel gemaakt; ' want men
gaf het aan de werklieden, die daarvoor het huis van Jahwe her-
15 stelden. ' Men hield geen afrekening met de mannen wien men het
geld ter hand stelde, om het aan de werklieden te geven; maar zij
16 handelden op goed vertrouwen. ' Het geld voor schuld en voor zonden
werd niet in het huis van Jahwe gebracht, maar viel den priesters
ten deel.
17 Daarna trok Hazaël, de koning van Aram, op, streed tegen Gath
en nam het in; waarna hij aanstalten maakte om tegen Jeruzalem op te
18 trekken. ' Maar Joas, de koning van Juda, nam al de wijgeschenken
die zijne vaderen Josjafat, Joram en Ahazja, de koningen van Juda,
en hij zelf hadden gewijd, benevens al het goud dat in de schatkamers
van den tempel en van het paleis gevonden werd, en zond het aan
Hazaël, den koning van Aram; waarop deze van Jeruzalem aftrok.
19 Het overige nu der geschiedenis van Joas, en al wat hij gedaan
heeft, is beschreven in het boek der kronieken van Juda's koningen. '
20 Zijne dienaren stonden op, maakten eene samenzwering en versloegen
21 Joas in het huis Millo, dat afdaalt naar Silla; ' zijne dienaren Jozachar,
de zoon van Sjimeath, en Jehozabad, de zoon van Sjomer, sloegen
hem, dat hij stierf. Men begroef hem bij zijne vaderen in de David-
stad, en zijn zoon Amasja werd koning in zijne plaats.

13. *schalen, messen.* Zie op 1 Kon. VII : 50.

16. De woorden hier *schuld* en *zonden* vertaald beteekenen in de Wet ‚schuld-' en ‚zondoffer' (zie Lev. IV : 1—VII : 10), maar staan hier in den oorspronkelijken zin; *het geld voor schuld en voor zonden* duidt de om de eene of andere overtreding verbeurd verklaarde goederen, opgelegde geldboeten en andere gedwongen giften aan, die, in onderscheiding van de vs. 4 genoemde gaven, den priesters ten deel vielen. Verg. Hoz. IV : 8.

17. *Daarna,* onzekere tijdsbepaling. — *Hazaël.* Zie VIII : 8—15; 1 Kon. XIX : 15, 17. Wat wij hier van hem lezen zal hebben plaats gehad nadat hij het rijk Israël had overwonnen, XIII : 3. — *Gath,* eene van de vijf koningsteden der Filistijnen, Joz. XIII : 3, Davids toevluchtsoord toen Saul hem vervolgde, 1 Sam. XXVII. Het had ook tijdens Salomo zijn eigen koning, 1 Kon. II : 39, en was dus zeker na de scheuring des rijks onafhankelijk gebleven. Zie op Amos VI : 2.

20. *het huis Millo,* waarschijnlijk hetzelfde wat elders *het Millo* heet, of een deel daarvan; zie op 2 Sam. V : 9. — *dat afdaalt naar Silla.* Door onbekendheid met de plaatselijke gesteldheid ontgaat ons de zin dezer woorden. Ook is waarschijnlijk de tekst niet zuiver en is in het woord *Silla* eene fout ingeslopen.

HOOFDSTUK XIII.

Joahaz en Joas van Israël. Eliza's dood. — Koning Joahaz volgt de zonden van Jerobeam; waarom Jahwe Israël aan de Arameërs overlevert (1—3, 7); wel schenkt hij op 's konings gebed een redder (4 v.), doch de oude zonde blijft (6). Besluit van zijne regeering (8 v.). Zijn zoon en opvolger Joas wijkt evenmin van die zonde (10 v.). Besluit van zijne regeering (12 v.). Joas verkrijgt van Eliza op diens sterfbed de toezegging eener drievoudige overwinning op de Arameërs (14—19). Eliza sterft; de aanraking van zijn gebeente doet een lijk herleven (20 v.). De Arameërs verdrukken Israël tijdens Joahaz (22); maar Jahwe erbarmt zich (23); en als Hazaël gestorven is (24), herovert Joas de aan zijn vader ontnomen steden (25).

Er heerscht in dit hoofdstuk eene hopelooze verwarring. Nu eens stuiten wij op gebrek aan samenhang (verg. op vs. 4—6 en 7), dan weder op herhaling (vs. 3 v. en 22 v.); straks op tegenstrijdigheid (zie op vs. 10 en 14). Nadat Joas gestorven is, wordt zijne jongste ontmoeting met den profeet en, wederom iets later, zijn geluk in den krijg met Aram verhaald; wij krijgen dan ook het besluit van zijne regeering nog eens (XIV : 15 v.), en wel in het verhaal der regeering van Amasja (XIV : 1—22),

die door hem overwonnen wordt (XIV : 8—14); zie ook op vs. 13. In sommige oude handschriften van de Grieksche vertaling vinden wij eene eenigszins betere orde en een paar toevoegsels; doch dit helpt ons niet voldoende om den oorspronkelijken tekst te vinden; het toont ons alleen dat dit stuk herhaaldelijk is omgewerkt. Waarom juist hier die wanorde en gedurige overwerking, weten wij niet.

De bestanddeelen zijn veelsoortig. Uiterst weinig is aan de rijksjaarboeken ontleend (vs. 1*b*, 10*b*); wat wij betreuren, daar wij wenschen zouden veel te vernemen omtrent de verdienstelijke vorsten uit Jehu's huis (verg. inl. op XIV : 23—29). In plaats daarvan krijgen wij, behalve de gewone invoegsels en becijferingen, eene kostelijke profetenlegende (vs. 14—19), met een aanhangsel zonder waarde en in slechten stijl (vs. 20 v.; verg. inl. op H. IV). Dat die legende een historischen achtergrond heeft is niet onwaarschijnlijk; ook elders in dit stuk worden historische herinneringen aangetroffen (vs. 3, 6*b*, 7, 22, 24, 25).

XIII : 1 In het drie-en-twintigste jaar der regeering van Joas, den zoon van
Ahazja, over Juda werd Joahaz, de zoon van Jehu, koning over Israël
2 te Samarië, en hij regeerde zeventien jaar. ' Hij deed wat kwaad was
in het oog van Jahwe en volgde de zonde die Jerobeam, de zoon van
3 Nebat, Israël had doen bedrijven; hij week daarvan niet af. ' Daarom
ontstak de toorn van Jahwe tegen Israël; zoodat hij het voortdurend
gaf in de hand van Hazaël, den koning van Aram, en van Benhadad,
4 den zoon van Hazaël. ' Maar Joahaz vermurwde Jahwe; en Jahwe ver-
hoorde hem; want hij had Israëls verdrukking gezien, dat de koning
5 van Aram het verdrukt had. ' Daarom gaf Jahwe aan Israël een redder,
die het van onder de hand van Aram deed uitgaan; zoodat de Israë-
6 lieten in hunne tenten woonden als gisteren en eergisteren. ' Nochtans
weken zij niet af van de zonde die het huis van Jerobeam Israël had
doen bedrijven; daarin wandelden zij. Ook bleef de gewijde boomstam
7 te Samarië staan. ' Want hij liet aan Joahaz geen volk over dan vijftig
ruiters, tien strijdwagens en tienduizend voetknechten; want de koning
van Aram richtte hen te gronde en stampte hen fijn als stof.
8 Het overige nu der geschiedenis van Joahaz, al wat hij gedaan heeft
en zijne dapperheid, is beschreven in het boek der kronieken van Israëls
9 koningen. ' En Joahaz ging ter ruste bij zijne vaderen, en men begroef
hem te Samarië; en zijn zoon Joas werd koning in zijne plaats.
10 In het zeven-en-dertigste jaar der regeering van Joas over Juda werd
Joas, de zoon van Joahaz, koning over Israël te Samarië, en hij regeerde
11 zestien jaar. ' Hij deed wat kwaad was in het oog van Jahwe: hij
week niet af van de zonde die Jerobeam, de zoon van Nebat, Israël
had doen bedrijven; daarin wandelde hij.
12 Het overige nu der geschiedenis van Joas, al wat hij heeft gedaan

Vs. 12 v. H. XIV : 15 v.

1. *zeventien jaar.* Van 819 tot 803.
2. Zie op 1 Kon. XV : 26.
3. *voortdurend,* zoolang de regeering van Joahaz duurde. Wij vernemen ditzelfde nog eens vs. 22. — Over *Hazaël* zie op XII : 17; over *Benhadad* zie op 1 Kon. XV : 18.
4—6. Deze verzen verbreken den samenhang tusschen vs. 3 en 7.
5. *Daarom — redder.* Evenwel niet ten tijde van Joahaz, zooals men uit het begin van vs. 4 zou opmaken; bedoeld is zijn kleinzoon, Jerobeam II (zie XIV : 27), of wellicht zijn zoon Joas (zie vs. 17—19, 25). — *die het ... deed uitgaan,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zoodat het uitging.* — *in hunne tenten woonden,* spreekwoordelijke uitdrukking voor een toestand van vrede en voorspoed. Verg. op Richt. VII : 8.
6. Weder de bekende ongeschiedkundige beschouwing van den godsdienstigen toestand in het noordelijk rijk. — *wandelden zij,* volg. oude vertt.; Hebr. t. *wandelde hij.* — *Ook — staan.* Volgens X : 26 was onder Jehu de gewijde boomstam van den Baältempel verbrand; hier zal dus van een in den Jahwetempel te Samarië sprake zijn. Verg. XXI : 3.
7. Dit vers sluit zich niet bij het onmiddellijk voorafgaande, maar bij vs. 3 aan. — *hij,* Jahwe. — *stampte hen fijn,* volg. verb. t., gedeeltelijk naar Gr. vert.; Hebr. t. *dorschte hen.*
10. *In — Juda,* onjuiste berekening, hier in strijd met vs. 1. — *zestien jaar.* Van 802 tot 787.

en zijne dappere daden, hoe hij met Amasja, den koning van Juda,
heeft gestreden, is beschreven in het boek der kronieken van Israëls
13 koningen.' En Joas ging ter ruste bij zijne vaderen; en Jerobeam zette
zich op zijn troon; en Joas werd te Samarië bij de koningen van Israël
begraven.
14 Eliza nu was krank aan de ziekte waaraan hij zou sterven; en Joas,
de koning van Israël, kwam tot hem af, weende bij hem en zeide:
15 Mijn vader, mijn vader, Israëls strijdwagens en ruiterij!' Eliza zeide
16 tot hem: Neem boog en pijlen. Hij nam boog en pijlen.' Nu zeide
hij tot den koning van Israël: Leg uwe hand op den boog. Zoo deed
17 hij; waarna Eliza zijne hand op die des konings legde' en zeide: Open
het venster naar het oosten. Toen hij het geopend had, zeide Eliza:
Schiet. Hij schoot. Eliza zeide: Een pijl der overwinning van Jahwe!
Een pijl der overwinning op Aram! Gij zult Aram bij Afek verslaan.'
18 Vervolgens zeide hij: Neem de pijlen. Hij nam ze. Nu zeide hij tot
den koning van Israël: Sla tegen den grond. Hij sloeg driemaal, en
19 hield toen op.' Toen werd de godsman op hem verstoord en zeide:
Och, hadt gij vijf- of zesmaal geslagen! Dan zoudt gij de Arameërs
gansch en al hebben verslagen; nu zult gij hen slechts driemaal slaan.
20 Eliza stierf en werd begraven. Eens kwamen Moabietische benden
21 in het land;' en terwijl eenige menschen bezig waren een man te
begraven, daar zagen zij de bende! Daarom wierpen zij den man in
het graf van Eliza en gingen heen. Maar toen de man aan het gebeente van Eliza raakte, herleefde hij en stond op zijne voeten.
22 Hazaël, de koning van Aram, heeft Israël al den tijd van Joahaz
23 verdrukt.' Maar Jahwe kreeg deernis met hen, erbarmde zich hunner
en wendde zich tot hen, ter wille van zijn verbond met Abraham,
Izaäk en Jakob; hij wilde hen niet verderven en verwierp hen voor-
24 alsnog niet van voor zijn aangezicht.' Toen Hazaël, de koning van
Aram, gestorven was, werd zijn zoon Benhadad koning in zijne plaats.'
25 En Joas, de zoon van Joahaz, ontnam aan Benhadad, den zoon van Hazaël,
de steden welke zijn vader in den oorlog aan Joahaz had ontnomen.
Joas heeft hem driemaal verslagen en de steden van Israël heroverd.

12 v. Hierna verwacht men niet meer over Joas te hooren; doch vs. 14—19 vinden wij hem aan het sterfbed van Eliza; vs. 25 vermeldt zijne overwinningen op Aram, XIV : 8—14 zijn geluk in den oorlog tegen Juda, XIV : 15 v. andermaal zijn sterven.

12. *hoe — gestreden.* Zie XIV : 8—14.

13. *en — troon.* In het oog vallend is hier de afwijking van de gewone orde en de wijziging van de gebruikelijke formule, die wij XIV : 16 zuiver wedervinden.

14. Daar Elia volgens 1 Kon. XIX : 19—21 nog onder Achabs regeering (883—862) Eliza als dienaar aan zijn persoon verbonden had, en deze onder Joram (859—848) als profeet was opgetreden en erkend (zie III : 11—19), was hij onder Joas (802—787) waarschijnlijk in de tachtig jaar oud en had eene loopbaan van meer dan eene halve eeuw achter zich. — *Mijn — ruiterij!* Joas noemt Eliza *vader,* uit eerbied voor den godsman (verg. op Richt. XVII : 10), en *Israëls strijdwagens en ruiterij* (verg. II : 12*a*), omdat de profeet in tijden van zwaren druk Israël evenveel waard was geweest als dit kostelijk deel eens legers. Wij merken hier op, dat profeet en koning op een goeden voet met elkander verkeeren; gansch anders dan vs. 11 zou doen verwachten.

16. *Leg,* letterlijk *Doe rijden.*

17. *naar het oosten,* in de richting van Aram. — *Afek.* Zie op 1 Sam. IV : 1*b*. Hierachter heeft Hebr. t. *gansch en al,* ingevoegd uit vs. 19.

19. *Och — geslagen!* volg. Gr. vert.; Hebr. t. ongeveer *Gij hadt ... moeten slaan.*

20. Na *land* heeft grondt. een paar hier onverstaanbare woorden.

21. *Daarom — Eliza.* Wij weten niet, hoe de verhaler zich dit heeft voorgesteld, daar de graven niet ras of gemakkelijk geopend konden worden. — *gingen heen.* Hebr. t. heeft het enkelvoud.

23. Dit vers staat vreemd tusschen vs. 22 en 24. — *wendde zich tot hen,* om hunne gebeden te verhooren en hen te redden uit den nood. — *zijn verbond — Jakob.* Zie op Deut. I : 8.

25. *de steden — ontnomen.* Hieronder zijn niet begrepen die in het Overjordaansche, welke Hazaël reeds aan Jehu had ontnomen, X : 32 v., en die eerst Jerobeam II heroverd heeft, XIV : 25. — *Joas heeft — heroverd.* Blijkbaar een toevoegsel, waaruit blijken moet dat Eliza's profetie (vs. 19) letterlijk is vervuld.

HOOFDSTUK XIV : 1—22.

Amasja van Juda. — Amasja, een vroom koning (1—4), doodt de moordenaars zijns vaders (5 v.) en verslaat de Edomieten (7). Door Joas van Israël uit te dagen (8—10) berokkent hij zich eene nederlaag en maakt Jeruzalem en Juda afhankelijk van Israël (11—14). Besluit der regeering van Joas (15 v.). Amasja wordt in eene samenzwering gedood (17—20), en door zijn zoon Azarja opgevolgd (21), die Elath herovert en versterkt (22).

Deze laatste mededeeling staat hier op zeer vreemde plaats — eerst XV : 1—7 wordt ons de regeering van Azarja verhaald — en in vreemden vorm: blijkbaar is zij overgenomen uit een ander verband (zie aant.). Evenzeer bevreemdt ons in vs. 15 v. de herhaling van XIII : 12 v. (zie inl. op H. XIII). Voor het overige hebben wij in dit stuk, naast het gewone: de beschouwingen van den schrijver van *Koningen* (vs. 3, 4, 6*b*), de berekening van den laatsten verzamelaar (vs. 1), en de uittreksels uit de rijksjaarboeken (vs. 2, 18), onderscheiden geschiedkundige berichten, uit laatstgenoemde bron geput, of van elders ontleend (vs. 5, 6*a*, 7, 8—14, 17, 19—21).

XIV : 1 In het tweede jaar der regeering van Joas, den zoon van Joahaz,
over Israël werd Amasja, de zoon van Joas, den koning van Juda,
2 koning; ′ vijf en twintig jaar was hij oud toen hij koning werd, en
hij regeerde negen en twintig jaar te Jeruzalem; zijne moeder heette
3 Joaddan, uit Jeruzalem. ′ Hij deed wat recht was in het oog van
Jahwe, hoewel niet gelijk zijn vader David: juist zooals zijn vader
4 Joas gedaan had deed hij. ′ Slechts werden de hoogten niet afgeschaft:
5 nog offerde en rookte het volk op de hoogten. ′ Zoodra hij het
koningschap stevig in de hand had, bracht hij zijne dienaren om die
6 den koning, zijn vader, hadden omgebracht. ′ Maar de kinderen der
moordenaars bracht hij niet ter dood; overeenkomstig hetgeen geschreven is in het boek der wet van Mozes, waarin Jahwe geboden heeft: De vaders zullen niet worden ter dood gebracht om de kinderen, noch de kinderen om de vaders; maar ieder zal wegens zijne eigen zonde
7 sterven. ′ Hij heeft de Edomieten in het Zoutdal verslagen, tienduizend
man, en Sela gewapender hand vermeesterd, dat hij Jokteël noemde,
zooals het heet tot op dezen dag.
8 Toen zond Amasja boden aan Joas, den zoon van Joahaz, den zoon
van Jehu, den koning van Israël, zeggende: Laten wij elkander eens
9 onder de oogen zien! ′ Maar Joas, de koning van Israël, zond Amasja,
den koning van Juda, dit bescheid: De distel op den Libanon zond den ceder op den Libanon de boodschap: Geef uwe dochter aan mijn zoon tot vrouw. Maar het wild gedierte op den Libanon liep er over-
10 heen en vertrapte de distel. ′ Gij hebt de Edomieten duchtig verslagen
en wordt nu overmoedig; geniet uw roem en blijf te huis; waarom zoudt gij uw ongeluk opzoeken en ten val komen, en Juda met u? ′

Vs. 1—6. 2 Kron. XXV : 1—4. — Vs. 6*b*. Deut. XXIV : 16. — Vs. 7—14. 2 Kron. XXV : 11, 17—24.

2. *negen en twintig jaar*. Van 801 tot 773. Maar zie op vs. 17.
4. Zie op 1 Kon. III : 2, 3 en XIV : 22—24.
5. *zijne — omgebracht*. Zie op XII : 20 v.
6. *overeenkomstig — heeft*. Deze wet, Deut. XXIV : 16, heeft eerst eene kleine twee eeuwen later het licht gezien; maar de schrijver van *Koningen*, die *Deuteronomium* voor het werk van Mozes houdt, meent dat Amasja haar reeds kende en bij deze gelegenheid zich daarnaar gedragen had. In waarheid is de praktijk voorafgegaan aan de theorie: men heeft gevoeld, welk een schromelijk onrecht de oude rechtspraak met zich bracht (zie b. v. IX : 26; Joz. VII : 14; en verg. Ezech. XVIII) en er zich niet langer aan gehouden. Wellicht hebben wij hier het eerste in het oog vallend voorbeeld van afwijking. Eerst later werd het nieuwe recht opgenomen in het met het hoogste gezag uitgevaardigd wetboek.
7. *de Edomieten*, sedert eene halve eeuw van Juda afvallig; zie VIII : 20—22. — *het Zoutdal*. Zie op 2 Sam. VIII : 13. — *Sela*. Zie op Richt. I : 36. — *tot op dezen dag*. Daar wij niet weten, hoelang de stad dien naam heeft gedragen, baat ons deze tijdsbepaling niet.
9. *ceder*. Zie op Richt. IX : 15.

11 Maar Amasja luisterde niet. Toen trok Joas, de koning van Israël,
op, en zagen hij en Amasja, de koning van Juda, bij Beth-sjemes in
12 Juda elkander onder de oogen. ' En Juda leed tegen Israël de neder-
13 laag, zoodat zij vluchtten, ieder naar zijne tent. ' Ook nam Joas, de
koning van Israël, Amasja, den zoon van Joas, den koning van Juda,
bij Beth-sjemes gevangen, trok Jeruzalem binnen, brak een stuk van
vierhonderd el uit den muur van Jeruzalem, van de Efraimspoort tot
14 de Hoekpoort, ' nam al het goud en zilver en al de vaten die in het
huis van Jahwe en in de schatkamers van het paleis gevonden werden,
benevens de gijzelaars, en keerde naar Samarië terug.
15 Het overige nu der geschiedenis van Joas, wat hij heeft gedaan en
zijne dapperheid, hoe hij met Amasja, den koning van Juda, gestreden
heeft, is beschreven in het boek der kronieken van Israëls koningen. '
16 En Joas ging ter ruste bij zijne vaderen en werd te Samarië bij de
koningen van Israël begraven; en zijn zoon Jerobeam werd koning in
zijne plaats.
17 Amasja, de zoon van Joas, den koning van Juda, leefde na den dood
van Joas, den zoon van Joahaz, den koning van Israël, nog vijftien
18 jaar. ' Het overige nu der geschiedenis van Amasja en al wat hij heeft
gedaan is beschreven in het boek der kronieken van Juda's koningen. '
19 Toen men te Jeruzalem eene samenzwering tegen hem maakte, vluchtte
hij naar Lachis; maar men zond naar Lachis, hem achterna, doodde hem
20 aldaar ' en vervoerde hem op een wagen naar Jeruzalem, waar hij in
21 de Davidstad bij zijne vaderen begraven werd. ' Daarop nam het gansche
volk van Juda Azarja, nu zestien jaar oud, en maakte hem tot koning
22 in de plaats van zijn vader Amasja. ' Hij heeft Elath versterkt en weder
aan Juda gebracht, nadat de koning bij zijne vaderen was ter ruste gegaan.

Vs. 15 v. XIII : 12 v. — Vs. 17—22. 2 Kron. XXV : 25—XXVI : 2.

11. *Beth-sjemes,* zes uur westelijk van Jeruzalem. Zie op Joz. XV : 10.

12. *ieder naar zijne tent.* Zie op Richt. VII : 8.

13. *Amasja — Juda,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Amasja, den koning van Juda, den zoon van Joas, den zoon van Ahazja.* — *van,* vóor *de Efraimspoort,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *in.* — *de Hoekpoort,* waarschijnlijk aan den noordwestelijken hoek van het oude Jeruzalem; 2 Kron. XXV : 23; XXVI : 9; Jer. XXXI : 38; Zach. XIV : 10. De *Efraimspoort,* waarschijnlijk ongeveer 210 meter zuidelijker, mede aan den westelijken muur, uitziende op het dal, Neh. XII : 39.

14. Op de vraag, hoe Joas, de kleinzoon van Jehu, den ijveraar voor Jahwe, en bevriend met Eliza, den Jahwetempel te Jeruzalem kon berooven, dient tot antwoord, dat Joas de daaruit weggevoerde voorwerpen tot opluistering van de Jahwetempels in zijn eigen rijk kan hebben gebruikt en deze ongetwijfeld hooger stelde dan het heiligdom te Jeruzalem. — *de gijzelaars,* onderpanden voor de trouw van het hof te Jeruzalem en van de stam- en familiehoofden. Juda werd dus een wingewest van Israël.

15 v. Deze verzen staan hier vreemd, midden in de geschiedenis van Amasja; maar de vermelding van Joas' dood was noodig tot recht verstand van vs. 17.

17. *leefde — jaar.* Er staat niet dat hij zoolang nog regeerde. Wij hebben dus als waarschijnlijk aan te nemen dat hij in 788 door Joas is onttroond. De jaren 788—773, gedurende welke in werkelijkheid Joas en, na zijn spoedig gevolgden dood (787), Jerobeam II over Juda en Jeruzalem heerschten, zijn vs. 2 bij de regeeringsjaren van Amasja, en XV : 2 wederom bij die van Azarja gerekend.

18. *en al wat hij heeft gedaan,* ingevoegd uit de Gr. vert.

19. *Lachis.* Zie op Joz. X : 3.

21. *Azarja.* Zoo heet hij ook XV : 1, 6, 7, 8, 13, 17, 23, 27 (zie intusschen op XV : 13, 30, 32 en 34); 1 Kron. III : 12; maar hij heet *Uzzia* 2 Kron. XXVI : 1, 3, 11 en elders, als Jez. I : 1; VI : 1; Hoz. I : 1; Amos I : 1; Zach. XIV : 5.

22. *Elath,* aan de golf van Akaba, zie Deut. II : 8; 1 Kon. IX : 26. — *weder aan Juda gebracht.* Josjafat had het nog in bezit gehad, 1 Kon. XXII : 48 v.; maar door den afval onder Joram was het verloren gegaan en, zooals hier blijkt, door Amasja na de overwinning in het Zoutdal (vs. 7) niet heroverd. — *de koning.* Uit den samenhang waarin dit vers oorspronkelijk heeft behoord bleek ongetwijfeld, van welken koning sprake was. Voor ons is niet duidelijk, wie hieronder te verstaan zij. Edoms koning wordt hier niet vermeld. Amasja zou als „zijn vader" zijn aangeduid. De koning van Israël, als na den slag bij Beth-sjemes, vs. 11—14, Israëls opperheer, zou kunnen bedoeld zijn, en dan is het Jerobeam II; maar de regeeringsjaren geven hier moeilijkheid: toen Jerobeam II „bij zijne vaderen ter ruste ging" (746), had Azarja, naar het schijnt, reeds (sedert 751) feitelijk het bestuur moeten afstaan aan zijn zoon (zie op XV : 5).

HOOFDSTUK XIV : 23—29.

Jerobeam II. — Jerobeam II volgt de zonde van Israëls eersten koning (23 v.), herstelt, naar de profetie van Jona, het rijk in zijn grootsten omvang (25); daar Jahwe uit medelijden met zijn volk door hem redding schenkt (26 v.). Besluit van zijne regeering (28 v.).

Wat de schrijver van *Koningen* ons hier mededeelt geeft aanleiding om het zeer te betreuren dat hij zoo uiterst weinig herinneringen aangaande de schitterende regeering van Jerobeam II heeft bewaard, die voor de Israëlietische letterkunde het eerste tijdvak van hoogen bloei is geweest en uit het oogpunt van godsdienst en beschaving veel merkwaardigs heeft opgeleverd (zie inl. op De vijf boeken der Wet, over De Jahwist en De Elohist; voorts, verg. inll. op Num. XXII : 2—XXIV : 25, *Hozea* en *Amos*).

XIV : 23 In het vijftiende jaar der regeering van Amasja, den zoon van Joas,
over Juda, werd Jerobeam, de zoon van Joas, den koning van Israël,
24 koning te Samarië, en hij regeerde een en veertig jaar.' Hij deed
wat kwaad was in het oog van Jahwe: hij week niet af van de zonde
25 die Jerobeam, de zoon van Nebat, Israël had doen bedrijven.' Hij heeft
het grondgebied van Israël heroverd, van bij Hamath tot aan de Zee
der Vlakte, overeenkomstig het woord dat Jahwe, Israëls god, door
zijn dienaar, den profeet Jona, den zoon van Amittai, uit Gath-hefer,
26 gesproken had.' Want Jahwe had gezien dat de ellende van Israël
zeer bitter was, dat het met den onmondige en den mondige gedaan
27 was en Israël geen helper had.' Daar nu Jahwe niet had besloten,
Israëls naam van onder den hemel uit te wisschen, redde hij het door
Jerobeam, den zoon van Joas.

28 Het overige nu der geschiedenis van Jerobeam, al wat hij heeft ge-
daan en zijne dapperheid, hoe hij heeft gestreden en hoe hij Damaskus
en Hamath voor Israël heroverd heeft, is beschreven in het boek der
29 kronieken van Israëls koningen.' En Jerobeam ging ter ruste bij zijne
vaderen en werd te Samarië bij de koningen van Israël begraven; en
zijn zoon Zacharja werd koning in zijne plaats.

23. *een en veertig jaar.* Van 786 tot 746.

24. Zie op 1 Kon. XV : 26. — *de zonde,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *al de zonden.* Verg. op 1 Kon. XIV : 16.

25. *heroverd,* gelijk het was in de dagen van David en Salomo. — *Hamath.* Zie op 1 Kon. VIII : 65. — *de Zee der Vlakte.* Zie op Deut. I : 1. De grens van Jerobeams rijk in het zuidoosten wordt Amos VI : 14 iets nauwkeuriger aangegeven als de Beek der Vlakte, d. i. de Wilgenbeek; die Moab van Edom scheidde; zie Jez. XV : 7. Het Overjordaansche, met Moab, is hier dus mede ingesloten. — *het woord — gesproken had.* Wij bezitten deze profetie niet meer. Vermoedelijk werd zij in het begin van Jerobeams regeering uitgesproken, onder den indruk der grootsche verwachtingen, door dezen koning opgewekt en schitterend door hem vervuld. — *Jona, den zoon van Amittai.* Verg. inl. op *Jona.* — *Gath-hefer.* Zie op Joz. XIX : 13.

26. *bitter,* volg. alle oude vertt.; Hebr. t. *weerspannig.* — *dat het — had,* dat Israël uitgeput en weerloos aan den vijand was prijsgegeven. Overdreven schildering, vooral na de verdienstelijke regeering van Joas (XIII : 10—25) zeer onjuist. — *onmondige en mondige.* Zie op Deut. XXXII : 36.

27. *Daar — wisschen.* Naar het schijnt, wordt hier Israëls voortdurend bestaan ondersteld; zoodat dit geschreven moet zijn vóór den val van Samarië (722). Vermoedelijk is de „redder" van XIII : 5 ontleend aan dit vers.

28. *Damaskus en Hamath.* Het uittreksel uit de rijksjaarboeken is door zijne overgroote beknoptheid hier onnauwkeurig. Damaskus is een korten tijd, onder David, aan Israël schatplichtig geweest (2 Sam. VIII : 6), maar heeft evenmin als Hamath, Davids bondgenoot (2 Sam. VIII : 9), ooit tot Israël behoord; zoodat die beide rijken niet *heroverd* konden worden. Maar ook hunne verovering door Jerobeam is onwaarschijnlijk. Dit alleen kunnen wij aannemen dat Arams koning en die van Hamath een tijdlang aan hem schatting hebben opgebracht. Uit Assyrische opschriften maakt men op, dat het rijk van Damaskus in dezen tijd zwak was. In dat geval kon Jerobeam, die, gelijk al zijne voorgangers van Jehu af, schatplichtig bondgenoot van Nineve's koning was, te eer deze voordeelen op zijne noordelijke naburen behalen. — *voor Israël,* volg. Syr. vert.; Hebr. t. *voor Juda in Israël.*

29. *en werd te Samarië ... begraven,* ingevoegd uit Gr. vert.

HOOFDSTUK XV : 1—7.

Azarja. — Azarja van Juda, een vroom koning (1—4); hij wordt melaatsch; zoodat zijn zoon Jotham mederegent wordt (5). Besluit van zijne regeering (6 v.).

Dit stuk is, op de gewone uitzonderingen na (vs. 3 v.; verder vs. 1), aan de rijksjaarboeken van Juda ontleend, dus geloofwaardig, doch zeer arm in bijzonderheden.

XV : 1 In het zeven-en-twintigste jaar der regeering van Jerobeam over
Israël werd Azarja, de zoon van Amasja, den koning van Juda, koning;'
2 zestien jaar was hij oud toen hij koning werd, en hij regeerde twee en
vijftig jaar te Jeruzalem; zijne moeder heette Jecholja, uit Jeruzalem.'
3 Hij deed wat recht was in het oog van Jahwe, geheel zooals zijn
4 vader Amasja had gedaan.' Slechts werden de hoogten niet afgeschaft:
5 nog offerde en rookte het volk op de hoogten.' Jahwe nu sloeg den
koning, zoodat hij melaatsch werd, tot zijn sterfdag toe. Daarom verbleef hij in zijn huis, afgezonderd, terwijl Jotham, 's konings zoon, als hofmaarschalk, het volk des lands bestuurde.
6 Het overige nu der geschiedenis van Azarja, en al wat hij heeft ge-
daan, is beschreven in het boek der kronieken van Juda's koningen.'
7 En Azarja ging ter ruste bij zijne vaderen, en men begroef hem bij
zijne vaderen in de Davidstad; en zijn zoon Jotham werd koning in zijne plaats.

Vs. 2 v. 2 Kron. XXVI : 3 v. — Vs. 5, 7. 2 Kron. XXVI : 21, 23.

1. *In — Israël,* onjuiste berekening van den laatsten verzamelaar van *Koningen*. Zie op I : 17 en elders.
2. *twee en vijftig jaar.* Van 787 tot 736; doch waarschijnlijk voerde hij zelf als koning hoogstens twee en twintig jaar, van 772 tot 751, de teugels; daar zijne eerste vijftien regeeringsjaren elders (XIV : 2) bij die zijns vaders worden gerekend (zie op XIV : 17), gelijk de laatste — wij weten niet, hoeveel — bij die zijns zoons (zie vs. 5); ja, wellicht zijn nog eenige jaren meer van hem af te trekken en aan zijn kleinzoon te geven (zie op XVI : 2).
4. Zie op 1 Kon. III : 2, 3 en XIV : 22—24.
5. Over de oorzaak 2 Kron. XXVI : 16—20 voor deze bezoeking opgegeven zie aldaar. — *in zijn huis, afgezonderd,* volgens andere woordafdeeling; terwijl *afgezonderd* zeer onzekere vertaling is. — *hofmaarschalk.* Zie op 1 Kon. IV : 6.
6. Verg. inl. op 2 Kron. XXVI.
7. *men — Davidstad.* Verg. op 2 Kron. XXVI : 23.

HOOFDSTUK XV : 8—31.

Israëls koningen van Zacharja tot Pekah. — Regeering van Zacharja, door Sjallum van troon en leven beroofd (8—12). Regeering van Sjallum, door Menahem gedood en opgevolgd (13—15). Regeering van den wreeden Menahem (16—18); zware geldheffing voor den koning van Assyrië (19 v.). Besluit van zijne regeering (21 v.). Regeering van Pekahja, door Pekah omgebracht (23—26). Regeering van Pekah (27 v.), ontvolking van een deel des lands door de Assyriërs (29); Hozea doodt Pekah en volgt hem op (30 v.).

Evenals het voorgaand stuk, bestaat ook dit uit de gewone beschouwingen, berekeningen en verwijzingen naar de rijksjaarboeken, met enkele uittreksels er uit.

Vermoedelijk is in bovenstaande lijst één koning te veel. Volgens de Assyrische berichten toch heeft Menahem in 738 aan Tiglath Pilezer II schatting betaald, en Hozea werd koning in 732 (negen jaar vóor den aanvang van het beleg van Samarië, toen hij werd gevangen genomen, XVII : 4 v.); derhalve is het onmogelijk, dat tusschen die twee jaren in Pekahja twee en Pekah twintig jaar geregeerd hebben. Waarschijnlijk duiden die twee namen denzelfden koning aan, gewoonlijk *Pekah* (afkorting van *Pekahja*) genoemd, en regeerde deze 734—733. Hij is ons, behalve uit *Koningen,* ook uit Jez. VII : 1—9; VIII : 6 bekend. — Over de hier vermelde koningsmoorden zie Hoz. VII : 1—7 en aantt. aldaar.

XV : 8 In het acht-en-dertigste jaar der regeering van Azarja over Juda
werd Zacharja, de zoon van Jerobeam, koning over Israël, te Samarië,
9 en hij regeerde zes maanden.' Hij deed wat kwaad was in het oog
van Jahwe, zooals zijne vaderen gedaan hadden: hij week niet af van de zonde die Jerobeam, de zoon van Nebat, Israël had doen bedrijven.'

8. *In — Juda,* onjuiste opgave; zie op vs. 1. — *zes maanden.* In het jaar 745.

10 En Sjallum, de zoon van Jabes, maakte eene samenzwering tegen hem,
versloeg hem in Jibleam, doodde hem en werd koning in zijne plaats.′
11 Het overige nu der geschiedenis van Zacharja is beschreven in het
12 boek der kronieken van Israëls koningen.′ Dit was het woord door
Jahwe tot Jehu gesproken: Uwe zonen zullen tot in het vierde ge-
slacht op den troon van Israël zitten. Alzoo is het geschied.
13 Sjallum, de zoon van Jabes, werd koning in het negen-en-dertigste
jaar der regeering van Azarja over Juda, en regeerde eene volle maand
14 te Samarië.′ Daarna trok Menahem, de zoon van Gadi, van Tirsa op,
kwam te Samarië, sloeg aldaar Sjallum, den zoon van Jabes, doodde
15 hem en werd koning in zijne plaats.′ Het overige nu der geschiedenis
van Sjallum, en de samenzwering welke hij gemaakt heeft, is beschre-
ven in het boek der kronieken van Israëls koningen.
16 Toen sloeg Menahem Tifsah met al wat daarin was en de onder-
hoorigheden, omdat het voor hem de poort niet ontsloten had; de
17 zwangere vrouwen deed hij openrijten.′ In het negen-en-dertigste jaar
der regeering van Azarja over Juda werd Menahem, de zoon van Gadi,
18 koning over Israël, te Samarië, en hij regeerde tien jaar.′ Hij deed
wat kwaad was in het oog van Jahwe: hij week niet van de zonde
19 die Jerobeam, de zoon van Nebat, Israël had doen bedrijven.′ In zijne
dagen overviel Pul, de koning van Assyrië, het land. En Menahem
gaf aan Pul duizend talenten zilver, opdat hij hem bijstond om het
20 koningschap stevig in zijne hand te krijgen;′ Menahem hief dit geld
van Israël: alle personen van vermogen moesten den koning van As-
syrië ieder vijftig sikkel zilver geven. Toen keerde de koning van
Assyrië terug en bleef daar niet in het land.
21 Het overige nu der geschiedenis van Menahem, en al wat hij heeft
gedaan, is beschreven in het boek der kronieken van Israëls koningen.′
22 En Menahem ging ter ruste bij zijne vaderen, en zijn zoon Pekahja
werd koning in zijne plaats.
23 In het vijftigste jaar der regeering van Azarja over Juda werd Pekahja,
de zoon van Menahem, koning over Israël, te Samarië, en hij regeerde
24 twee jaar.′ Hij deed wat kwaad was in het oog van Jahwe: hij week
niet van de zonde die Jerobeam, de zoon van Nebat, Israël had doen
25 bedrijven.′ Zijn hopman Pekah, de zoon van Remalja, maakte eene
samenzwering tegen hem, sloeg hem te Samarië in den burcht van
het paleis, met Argob en Arje, terwijl hij vijftig man uit de Gilea-

10. *in Jibleam,* volg. Gr. vert. Over deze plaats zie op Joz. XVII : 11.
12. Zie X : 30.
13. *in — Juda.* Zie op vs. 8. — *Azarja,* volg. zeer vele hss. en oude vertt.; Hebr. t. *Uzzia.* Zie op XIV : 21.
16. Na *onderhoorigheden* heeft grondt. nog *van Tirsa uit.* — *Tifsah,* eene van elders onbekende plaats. Van Thapsacus aan den Eufraat (1 Kon. IV : 24) toch kan geen sprake zijn. De handschriften der Gr. vert. geven verschillende andere namen; daaronder *Tappuah,* eene stad op de grenzen van Efraim en Manasse; zie op Joz. XII : 16*b*—18. — *voor hem,* ingevoegd volg. oude vertt. — *ontsloten had.* Hebr. t. heeft hierbij nog *en hij sloeg,* wat weggelaten is volg. Gr. vert.
17. *In — Juda.* Zie op vs. 8. — *tien jaar.* Van 744 tot 735.
19. *In zijne dagen,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. aan het slot van vs. 18 *al zijne dagen.* — *Pul.* De Assyrische opschriften kennen dezen koning niet; volgens deze heeft Menahem zijne schatting betaald, in 738, aan Tiglath Pilezer II. Wellicht droeg deze vóór zijne troonsbestijging den naam Pul; in elk geval moet hij bedoeld zijn. — *duizend talenten,* ruim vijf millioen gulden van onze munt. — *om — krijgen.* Hieruit blijkt dat Menahem zelf te zwak was om oproerige bewegingen te dempen.
20. *hief — Israël,* onzekere lezing en vertaling. — *vijftig sikkel,* een pond zilver, *f* 85. Daar het talent zestig pond heeft, kan men hieruit opmaken dat er ongeveer zestig duizend vermogende lieden in Israël waren, wien hij die belasting kon opleggen. Verg. XVIII : 14.
23. *In — Juda.* Zie op vs. 8.
25. *den burcht.* Zie op 1 Kon. XVI : 18. — *Argob en Arje,* onbekende personen, wellicht bevelhebbers der koninklijke lijfwacht. Maar waarschijnlijk is de tekst bedorven.

26 dieten bij zich had, doodde hem en werd koning in zijne plaats. ′ Het
overige nu der geschiedenis van Pekahja, en al wat hij heeft gedaan,
is beschreven in het boek der kronieken van Israëls koningen.
27 In het twee-en-vijftigste jaar der regeering van Azarja over Juda
werd Pekah, de zoon van Remalja, koning over Israël, te Samarië,
28 en hij regeerde twintig jaar. ′ Hij deed wat kwaad was in het oog
van Jahwe: hij week niet af van de zonde die Jerobeam, de zoon van
29 Nebat, Israël had doen bedrijven. ′ In de dagen van Pekah, den koning
van Israël, kwam Tiglath Pilezer, de koning van Assyrië, veroverde
Ijjon, Abel-beth-Maächa, Janoah, Kedes, Hasor, Gilead, Galilea, het
gansche land Naftali, en voerde de inwoners gevankelijk naar Assyrië. ′
30 En Hozea, de zoon van Ela, maakte eene samenzwering tegen Pekah,
den zoon van Remalja, sloeg en doodde hem, en werd koning in zijne
31 plaats. ′ Het overige nu der geschiedenis van Pekah, en al wat hij
gedaan heeft, is beschreven in het boek der kronieken van Israëls
koningen.

27. *In — Juda.* Zie op vs. 8. — *twintig jaar.* Zie Inl.

29. *Ijjon,* evenals de volgende steden, in het noorden van Israël gelegen. Zie op 1 Kon. XV : 20. — *Abel-beth-Maächa.* Zie op 2 Sam. XX : 15. — *Janoah,* van elders onbekend. — *Kedes.* Zie op Joz. XII : 19—23. — *Hasor.* Zie op Joz. XI : 1. — *Gilead,* het Overjordaansche. Zie op Gen. XXXI : 21. Zonderling staat het hier onder al die steden en streken van Noord-Israël ten westen van den Jordaan. — *Galilea.* Zie op Joz. XX : 7. — *het — Naftali.* Zie op Joz. XIX : 32—39. — *en voerde — Assyrië.* Dit is dus de eerste wegvoering naar Assyrië; de tweede wordt vermeld XVII : 6. — De inval van de Assyriërs is veroorzaakt door het verzoek van Ahaz aan Tiglath Pilezer om hulp tegen de verbonden koningen van Aram en Israël (XVI : 7—9). Natuurlijk werd deze oorlog tegen Juda (vs. 37; XVI : 5) ook in de jaarboeken van Israël vermeld.

30. Aan het eind van dit vers heeft Hebr. t. nog *in het twintigste jaar van Jotham, den zoon van Uzzia*; wat is weggelaten volg. Gr. vert., omdat het op eene vreemde plaats staat (evenals eene dergelijke opgave in I : 17) en niet alleen met vs. 33, maar ook met XVII : 1 in strijd is.

HOOFDSTUK XV : 32—XVI : 20.

Jotham en Ahaz. — Regeering van Jotham over Juda (XV : 32—38). Regeering van den goddeloozen Ahaz (XVI : 1—4). Door de koningen van Aram en Israël in het nauw gebracht (5 v.), roept hij met goed gevolg de hulp van Assyrië's koning in (7—9). Naar het model van een altaar dat hij te Damaskus ziet laat hij den priester Uria er een voor den tempel te Jeruzalem maken (10 v.), regelt den offerdienst daarop (12—16) en maakt verschillende veranderingen in den tempel (17 v.). Besluit zijner regeering (19 v.).

Wanneer wij de onjuiste becijferingen XV : 32; XVI : 1 en de eigenaardige beschouwingen van den schrijver van *Koningen* (XV : 34, 35*a*; XVI : 2*b*—4) ter zijde laten, bestaat er geen reden om de geloofwaardigheid van het hier verhaalde in twijfel te trekken. De onbevooroordeelde wijze waarop Ahaz' maatregelen betreffende den eeredienst worden medegedeeld, alsmede de hier onderstelde goede verhouding tusschen den koning en den van elders gunstig bekenden opperpriester, pleiten voor het geschiedkundig karakter en steken gunstig af bij de jongere, onhistorische beoordeeling van 's konings gedrag (XVI : 2*b*—4). Wij herkennen in XVI : 10—18 (ook XV : 35*b*) denzelfden geest als in XI en XII : 5—17: ook hier is de tempel met al wat daarop betrekking heeft hoofdzaak; doch geen spoor vooralsnog van de denkbeelden en het streven in de wetgeving van *Deuteronomium* belichaamd (verg. inll. op XI en XII). Voor het overige bevat dit stuk, behalve de uittreksels uit de rijksjaarboeken en de verwijzingen daarheen (XV : 33, 36, 38; XVI : 2*a*, 19 v.), enkele bijzonderheden, aan laatstgenoemde bron ontleend, bijgevolg betrouwbaar, doch met even karige als ongeschikte hand medegedeeld (XV : 37; XVI : 5—9).

XV : 32 In het tweede jaar der regeering van Pekah, den zoon van Remalja,
over Israël werd Jotham, de zoon van Azarja, den koning van Juda,
33 koning. ′ Vijf en twintig jaar was hij oud toen hij koning werd, en

Vs. 33—36, 38. 2 Kron. XXVII : 1—3, 7—9.

32. *In — Israël,* onjuiste opgave. Zie inl. op XV : 8—31. — *Azarja,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Uzzia.*
33. *zestien jaar.* Van 750 tot 735. Zie op XV : 2 en op XVI : 2.

hij regeerde zestien jaar te Jeruzalem; zijne moeder heette Jerusja, de
34 dochter van Sadok.′ Hij deed wat recht was in het oog van Jahwe:
35 geheel zooals zijn vader Azarja gedaan had deed hij.′ Slechts werden
de hoogten niet afgeschaft; nog offerde en rookte het volk op de
hoogten. Hij heeft de Bovenpoort van den tempel gebouwd.
36 Het overige nu der geschiedenis van Jotham, en al wat hij heeft
gedaan, is beschreven in het boek der kronieken van Juda's koningen.′
37 In die dagen begon Jahwe Resin, den koning van Aram, en Pekah,
38 den zoon van Remalja, op Juda af te zenden.′ En Jotham ging ter
ruste bij zijne vaderen en werd in de Davidstad bij zijne vaderen be-
graven; en zijn zoon Ahaz werd koning in zijne plaats.
XVI : 1 In het zeventiende jaar van Pekah, den zoon van Remalja, werd
2 Ahaz, de zoon van Jotham, den koning van Juda, koning.′ Twintig
jaar was Ahaz oud toen hij koning werd, en hij regeerde zestien jaar te
Jeruzalem. Hij deed niet wat recht was in het oog van Jahwe, zijnen
3 god, gelijk zijn vader David:′ hij bewandelde den weg der koningen
van Israël; zelfs heeft hij zijn zoon door vuur overgegeven, naar de
afschuwelijke praktijken der volken die Jahwe voor de Israëlieten uit
4 had verdreven:′ hij offerde en rookte op de hoogten en de heuvelen
en onder elken lommerrijken boom.
5 Toen trokken Resin, de koning van Aram, en Pekah, de zoon van
Remalja, de koning van Israël, naar Jeruzalem op ten oorlog en sloten
6 Ahaz in; en hij was niet tegen hen bestand.′ Te dier tijd heeft Resin,
de koning van Aram, Elath voor Edom heroverd; hij wierp de Judeërs
uit Elath; waarop de Edomieten kwamen en zich er vestigden tot
7 op dezen dag.′ Ahaz nu zond gezanten aan Tiglath Pilezer, den
koning van Assyrië, met de bede: Ik ben uw knecht en uw zoon;
trek op en red mij uit de hand van den koning van Aram en den
8 koning van Israël, die zich tegen mij hebben opgemaakt.′ Ook nam
Ahaz het zilver en goud dat zich in den tempel en in de schatkamers
van het paleis bevond, en zond het den koning van Assyrië ten
9 geschenke.′ En de koning van Assyrië luisterde naar hem, trok

Vs. 2—4. 2 Kron. XXVIII : 1—4. — Vs. 5. Jez. VII : 1. — Vs. 7. 2 Kron. XXVIII : 16.

34. *Azarja,* volg. verb. t.; grondt. *Uzzia*; zie op XIV : 21.
35. *de Bovenpoort,* aan den noordelijken ingang van het voorhof, Ezech. IX : 2; verg. op Jer. XX : 2. Eene tempelpoort te bouwen was een werk van belang; verg. Ezech. XL : 6—16.
37. Zie hierover XVI : 5—9. De plaats van dit bericht, tusschen vs. 36 en 38, verraadt dat het eene inlassching is. — *Resin.* Gr. vert. *Rason,* welke uitspraak door de Assyrische berichten bevestigd wordt.
38. *de Davidstad,* volg. hss. en oude vertt.; Hebr. t. *de stad van zijn vader David.*
1. *In — Remalja.* Zie op XV : 32.
2. *zestien jaar.* Daar in 725 Hizkia koning was, moet dit cijfer *zestien* eene schrijffout zijn voor *acht* of *negen,* zoodat Ahaz van 734 tot 726 regeerde (verg. op XV : 33); tenzij wij den aanvang van Ahaz' regeering eenige jaren vroeger, nog tijdens het leven van Azarja (zie op XV : 2), plaatsen, maar dan ook Jotham even zoovele jaren vroeger laten beginnen en eindigen. Ook is het mogelijk dat Ahaz een tijd lang met zijn vader samen heeft geregeerd (zie op Jez. VII : 2).
3. *hij — Israël.* Verg. op 1 Kon. XV : 26. — *door vuur overgegeven.* De uitdrukking luidt volledig „aan den Moloch door vuur overgeven"; zie op Lev. XVIII : 21. Over het kinderoffer zie aldaar. Wellicht heeft Ahaz dit kostbaarste offer gebracht toen hij bij het beleg van Jeruzalem door Resin en Pekah in den uitersten nood verkeerde (verg. III : 27). Het ligt in de reden dat zijn voorbeeld navolging vond en zoo in zijn rijk den stoot gaf tot eene godsdienstige opwekking in heidenschen zin. — *naar — verdreven.* Zie Deut. XII : 31; XVIII : 9 v., 12.
4. Zie op 1 Kon. XIV : 23.
5. Zie over dezen veldtocht, in 734 ondernomen, Jez. VII. — *hij was niet tegen hen bestand,* letterlijk *hij kon niet strijden,* volg. verb. t.; Hebr. t. *zij konden niet strijden.*
6. Dit vers verbreekt het verband tusschen vs. 5 en 7. — *Edom,* volg. verb. t.; Hebr. t. *Aram.* — *heroverd.* Zie XIV : 22.
9. *vermeesterde het,* na een beleg van bijna twee jaar, 733 en 732. — *voerde de bevolking weg,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. voegt er bij *naar Kir,* kantteekening van een lezer of afschrijver, die in het

op naar Damaskus, vermeesterde het, voerde de bevolking weg en
doodde Resin.
10 Toen nu koning Ahaz aan Tiglath Pilezer, den koning van Assyrië,
te Damaskus zijne opwachting ging maken, zag hij het altaar te Da-
maskus; en koning Ahaz zond aan den priester Uria de teekening en
het model van het altaar, zooals het in zijn geheel was ingericht.′
11 En de priester Uria bouwde het altaar, in alles overeenkomstig het-
geen koning Ahaz uit Damaskus gezonden had, zoo heeft de priester
Uria het gemaakt, tegen de komst van koning Ahaz uit Damaskus.′
12 Toen nu de koning uit Damaskus kwam, ging hij het altaar zien; de
13 koning naderde het altaar en offerde er op:′ hij ontstak zijn brandoffer
en meeloffer, plengde zijn dankoffer en sprengde het bloed der dank-
14 offers die hij gaf, op het altaar.′ Maar het koperen altaar dat vóor
Jahwe stond, dat bracht hij vooruit van vóor den tempel, van tusschen
het altaar en den tempel, en zette het ter zijde van het altaar, aan
15 den noordkant.′ En koning Ahaz gebood den priester Uria: Ontsteek
op het groote altaar het morgen-brandoffer en het avond-meeloffer, de
brandoffers en de meeloffers des konings, de brandoffers, de meeloffers
en de plengoffers van al het volk des lands, en spreng er op al het
bloed van brandoffer en slachtoffer; het koperen altaar nu zal mij een
16 punt van nadere overweging zijn.′ De priester Uria nu deed geheel
17 zooals koning Ahaz gebood.′ Voorts beroofde koning Ahaz de onder-
stellen van hun goud en nam er de lijsten en het bekken af; hij heeft
de zee van de koperen runderen die er onder waren afgelicht en haar
18 op een steenen plaveisel gezet;′ ook heeft hij het sabbatsgestoelte in
den tempel gebouwd en het buitenste van den ingang des konings bij
den tempel verlegd wegens den koning van Assyrië.
19 Het overige nu der geschiedenis van Ahaz, en al wat hij heeft ge-
daan, is beschreven in het boek der kronieken van Juda's koningen.′
20 En Ahaz ging ter ruste bij zijne vaderen en werd in de Davidstad bij
zijne vaderen begraven; en zijn zoon Hizkia werd koning in zijne plaats.

Vs. 19 v. 2 Kron. XXVIII : 26 v.

bericht van de ontvolking van Damaskus de vervulling las van de godspraak tegen de Arameërs, Am. I : 5. *Kir* was, volg. Am. IX : 7, de streek waaruit de Arameërs afkomstig waren. Hare ligging is onbekend. Uit Jez. XXII : 6 maken wij op dat zij toen een wingewest van Assyrië was.

10. *het altaar te Damaskus.* Dit luidt alsof daar slechts éen altaar stond. Natuurlijk waren er in Damaskus vele. Maar de schrijver stelt alleen in dit éene belang. — *de priester Uria.* Deze wordt Jez. VIII : 2 met eere genoemd.

14. *het koperen altaar.* Zie op 1 Kon. VII : 23. — *het altaar,* het nieuwe, straks *het groote* genoemd.

15. *het morgen-brandoffer en het avond-meeloffer.* Zie op Exod. XXIX : 38—42. Men bemerkt hieruit dat reeds ten tijde van Ahaz regelmatig des morgens een brandoffer, des avonds een meeloffer werd gebracht. — *een punt van nadere overweging,* onzekere vertaling.

17. *de lijsten.* Dit staat in Hebr. t. vóor de *onderstellen.* Over deze en *het bekken* zie 1 Kon. VII : 27—39 en de aantt. Anderhalve eeuw later, bij Jeruzalems verwoesting (586), waren de onderstellen, of waterwagens, nog bij den tempel aanwezig; zie XXV : 13, 16; Jer. LII : 17. — Over *de zee* en *de runderen* zie 1 Kon. VII : 23—26. — In *van de — gezet* zijn een paar kleine tekstveranderingen aangebracht. — Welke reden voor deze veranderingen bestond, wordt niet gezegd; maar voor het berooven van de lijsten zie vs. 8; de overige maatregelen getuigen van 's konings belangstelling in den eeredienst. Zie intusschen op vs. 18 (aan het eind).

18. *het sabbatsgestoelte,* onzekere vertaling. Wellicht wordt bedoeld een gestoelte of galerij waarin zich het hof bij het morgenoffer op den sabbat bevond. De Gr. vert. heeft, met geringe verandering, *verhoogde zitplaats.* — *heeft hij ... gebouwd,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *dien men gebouwd had.* — *den tempel,* het voorhof. — *het buitenste,* waarschijnlijk het gedeelte dat aan den kant van het paleis lag. — *ingang des konings,* in den tempel, dus de verbinding met het paleis; zie op 1 Kon. VII : 12. — *bij den tempel verlegd.* De vertaling is onzeker, en de bedoeling onduidelijk. — *wegens den koning van Assyrië.* Dit zal wel beteekenen: om de schatting te kunnen betalen. Doch dan past het alleen bij het berooven van de onderstellen. Om die reden hebben wij het waarschijnlijk voor een toevoegsel te houden.

19. Zie XXIII : 11 v. — *en al,* ingevoegd volg. vele hss. en oude vertt.

HOOFDSTUK XVII: 1—23.

Hozea. Ondergang van Israël. — Hozea, koning van Israël (1 v.), wordt van den koning van Assyrië afvallig (3), die hem gevangen zet (4), Samarië belegert en inneemt, en Israël naar Assyrië wegvoert (5 v.). Verklaring hiervan: Israëls zonden tegen Jahwe (7), hunne navolging van den godsdienst der Kanaänieten (8—11) en, ondanks de prediking der profeten (12 v.), hardnekkige godverzaking (14—17) hadden Jahwe's toorn en deze straf veroorzaakt (18). Met Juda is het om dezelfde reden eveneens gegaan (19 v.). Jerobeams zonde was de oorzaak van Israëls ondergang (21—23).

De regeering van Israëls laatsten koning is, op de gewone onjuiste berekeningen na (vs. 1*a*, 6*a*), door den schrijver van *Koningen* uit de rijksjaarboeken geput (vs. 1*b*, 3—6). De beschouwing die volgt is niet éen geheel: tegen het einde vinden wij eene zeer jonge inlassching (vs. 19 v.), die Juda mede betrekt in Israëls zonde en straf; het geschiedkundig overzicht dat daaraan voorafgaat (vs. 7—18) is van den schrijver van *Koningen*, die den ondergang van Juda nog niet kent en ook niet voorziet; vs. 21—23 kan ouder zijn. Enkele kleinere invoegsels in den tekst zijn licht te herkennen (vs. 8, 13, 16).

XVII: 1 In het twaalfde jaar der regeering van Ahaz, den koning van Juda,
werd Hozea, de zoon van Ela, te Samarië koning over Israël, en hij
2 regeerde negen jaar. ' Hij deed wat kwaad was in het oog van Jahwe;
hoewel niet als de koningen van Israël die vóor hem geweest waren. '
3 Tegen hem is Salmanezer, de koning van Assyrië, opgetrokken, en
4 Hozea werd zijn onderdaan en bracht hem schatting. ' Maar toen de
koning van Assyrië bevond dat Hozea samenspande, daar hij gezanten
aan So, den koning van Egypte, gezonden en aan den koning van
Assyrië geen schatting opgebracht had, zooals jaar op jaar, nam de
5 koning van Assyrië hem gevangen en sloot hem in den kerker. ' Toen
trok de koning van Assyrië op in het gansche land en naar Samarië,
6 dat hij insloot, drie jaar lang. ' In het negende jaar van Hozea heeft
de koning van Assyrië Samarië ingenomen en de Israëlieten gevankelijk
naar Assyrië gevoerd, waar hij hen deed wonen in Halah en aan den
Habor, de rivier van Gozan, en in de steden van Medië.
7 De Israëlieten hadden gezondigd tegen Jahwe, hun god, die hen uit
Egypteland van onder de hand van Farao, den koning van Egypte,

Vs. 5 v. XVIII: 9*b*—11.

1. *In — Juda,* onjuiste opgave; zie op XV: 30 en XVI: 2 en verg. inl. op XV: 8—31. — *werd — Israël.* Zie XV: 30 en verg. op vs. 3. — *negen jaar.* Van 732 tot 724.

2. *hoewel — waren.* In welk opzicht hij zich gunstig van hen onderscheidde, wordt niet gezegd; zie op 1 Kon. XV: 26. De schrijver van *Koningen* moet in zijne bron mededeelingen hebben gevonden die hem tot deze oordeelvelling noopten.

3. *Tegen — opgetrokken.* Aangaande dezen krijgstocht vernemen wij van elders niets. — *en Hozea werd zijn onderdaan.* Naar luid van Assyrische berichten was Hozea van zijne troonsbestijging af onderhoorig of cijnsbaar aan den koning van Assyrië, Tiglath Pilezer II (745—728), den voorganger van Salmanezer IV (727—723). — *schatting.* Zie op 1 Kon. IV: 21.

4. *So,* wellicht te lezen *Sewe,* of *Sawa,* in de Assyrische berichten *Sabe,* op de Egyptische gedenkteekenen *Sabaku,* door Grieksche schrijvers *Sabakon* genoemd, een Ethiopisch koning van Egypte, een machtig en zeer gunstig bekend vorst. In 720 werd hij, met zijn bondgenoot, den koning van Gaza, bij Rafia door den Assyrischen koning Sargon verslagen. — *den koning van Egypte,* en als zoodanig den machtigsten vijand van Assyrië's koning en zijn grootsten mededinger naar de heerschappij over Vóor-Azië. — *nam — kerker.* Was Hozea wellicht door een van Salmanezers vazallen gevangen genomen voordat de koning met zijn leger kwam (vs. 5)?

5. *drie jaar,* in den loop waarvan Salmanezer IV door Sargon (722—706) is vervangen. Zie op vs. 6.

6. Eene vroegere wegvoering wordt vermeld XV: 29. — *In — Hozea,* onjuiste opgave: de regeering van Hozea had, na negen jaar, bij zijne gevangenneming een einde genomen. — *de koning van Assyrië,* Sargon, die, naar luid van een opschrift te zijner eer, in zijn eerste regeeringsjaar Samarië innam, 27.280 inwoners medevoerde, en een stadhouder over het land aanstelde, dat verplicht bleef den vroegeren cijns op te brengen. Zie ook op vs. 24. — *Halah,* evenals *Gozan,* waarschijnlijk een landschap in Mesopotamië. — *de Habor,* waarschijnlijk de rivier Chaboras, die bij Circesium zich in den Eufraat stort. — *de steden.* Gr. vert. hier en XVIII: 11: *de bergen.* — *Medië.* Zie op Gen. X: 2.

7. *De — gezondigd,* letterlijk *Omdat de — gezondigd*; want vs. 7 tot en met vs. 17 vormt éen langen voorzin, waarvan de nazin is vs. 18 *Daarom* enz.

8 had opgevoerd, en andere goden gevreesd; ' zij hadden gewandeld in
de inzettingen der natiën die Jahwe voor de Israëlieten uit verdreven
9 had; ' de Israëlieten hadden trouweloos dingen die niet behoorlijk waren
gedaan tegen Jahwe, hunnen god: zich hoogten gebouwd in al hunne
10 steden, zoowel in de wachttorens als in de versterkte steden, ' en zich wij-
steenen en gewijde boomstammen opgericht, op elken hoogen heuvel
11 en onder elken lommerrijken boom; ' zij hadden daar gerookt, op
alle hoogten, gelijk de natiën die Jahwe voor hen uit had weggevoerd,
12 booze dingen gedaan om Jahwe te tergen, ' de schandgoden gediend,
13 waarvan Jahwe hun gezegd had: Gij zult dat niet doen. ' Wel had
Jahwe door elken profeet en ziener Israël en Juda nadrukkelijk ver-
maand: Bekeert u van uwe booze wegen, en onderhoudt mijne geboden
en inzettingen, naar de gansche wet die ik uwen vaderen geboden heb,
14 al wat ik u door mijne knechten de profeten heb geboodschapt. ' Doch
zij hadden niet geluisterd; zij waren even hardnekkig geweest als
15 hunne vaderen, die Jahwe, hun god, niet vertrouwd hadden: ' zij hadden
zijne inzettingen, het verbond dat hij met hunne vaderen gesloten had,
en de vermaningen die hij hun had gegeven, versmaad; de nietigheden
nageloopen en zich nietig gemaakt; de natiën die rondom hen woonden
16 gevolgd, van wie Jahwe hun geboden had, niet te doen als zij; ' al de
geboden van Jahwe, hun god, verzaakt; zich een gegoten beeld, twee
stieren, gemaakt, een gewijden boomstam gemaakt; zich voor al het
17 heir des hemels nedergeworpen; den baäl gediend; ' hunne zonen en
dochteren door vuur overgegeven; zich met waarzeggerij en wichelarij
ingelaten; zich verkocht om te doen wat kwaad was in het oog van
18 Jahwe, om hem te tergen. ' Daarom was Jahwe hevig vertoornd op
Israël; zoodat hij het uit zijne oogen wegdeed; er bleef niet over dan
de stam Juda alleen.
19 Ook Juda heeft de geboden van Jahwe, hun god, niet onderhouden,
20 maar gewandeld in de inzettingen welke Israël gemaakt had. ' Daarom
heeft Jahwe het gansche geslacht Israëls versmaad, verdrukt, in de
hand van plunderaars gegeven totdat hij het heeft weggeworpen uit
zijne oogen.
21 Want Israël had zich van het huis van David losgescheurd en Jero-
beam, den zoon van Nebat, koning gemaakt; Jerobeam had Israël van
22 Jahwe afgetrokken en eene groote zonde doen bedrijven, ' en de Israë-
lieten hadden gewandeld in al de zonde die Jerobeam had begaan,
23 zij waren er niet van afgeweken; ' totdat Jahwe Israël uit zijne oogen

8. *de inzettingen — had.* Verg. op Jer. X : 3. — Hierop volgt nog *en de* (of *der*) *koningen van Israël, die zij gemaakt* (of *aangesteld*) *hadden,* waarschijnlijk eene kantteekening bij het eerstvolgend *de Israëlieten* (vs. 9), van een lezer die, gelijk elders ook in *Koningen* geschiedt, de schuld van al het verkeerde inzonderheid op de koningen schuiven wilde (zie op vs. 21).

9. *trouweloos,* onzekere vertaling.

10. Zie op 1 Kon. XIV : 23.

12. *schandgoden.* Zie op Lev. XXVI : 30.

13 v. Zie Jer. VII : 25 v.; XI : 7 v.; XVIII : 11; XXV : 4 v.; XXXV : 15.

13. *elken profeet en ziener,* volg. verbeterde woordafdeeling.

15. *de nietigheden — gemaakt.* Evenzoo Jer. II : 5; *nietigheden* zijn afgoden; zie op Deut. XXXII : 21.

16. Vreemd staat *twee stieren* als verklaring van *een gegoten beeld.* — *zich voor al het heir des hemels nedergeworpen.* Deze beschuldiging schijnt onverdiend; want de hier bedoelde afgoderij wordt eerst onder Manasse in Juda vermeld, XXI : 3.

17. *hunne — overgegeven.* Zie op Lev. XVIII : 21. — *zich — ingelaten.* Zie op Deut. XVIII : 10 v.

19 v. Blijkbaar eene invoeging van een afschrijver die misvatting van vs. 18*b* voorkomen wilde.

20. *het gansche geslacht Israëls,* de beide rijken Israël en Juda.

21. *Want.* In dit en het volgend vers wordt de oorzaak van Israëls ondergang alleen gezocht in „de zonde van Jerobeam"; in vs. 7—18 daarentegen wordt gewezen op de velerlei afdwalingen en de onbekeerlijkheid van het volk zelf.

heeft weggedaan, zooals hij door al zijne knechten de profeten gesproken
had. Zoo werd Israël uit zijn land weggevoerd naar Assyrië, tot op
dezen dag.

23. *tot op dezen dag.* Van een terugkeer der weggevoerden vernemen wij ook in het vervolg niet het minste; maar wel mogen wij uit deze woorden opmaken, dat, toen zij werden neergeschreven, Juda nog niet in ballingschap was weggevoerd.

HOOFDSTUK XVII : 24—41.

De Samaritanen. — Vreemde volkplanters, door den Assyrischen koning naar Samarië en omstreken overgebracht (24), worden door Jahwe, omdat zij hem niet vereeren, getuchtigd (25), en leeren van een uit Assyrië teruggezonden Israëlietischen priester, hoe Jahwe te dienen (26—28). Tegelijkertijd blijven zij hunne oude goden vereeren (29—34*a*). Zij hebben Jahwe niet vereerd, die aan Israël ten strengste verbood andere goden te dienen (34*b*—39); maar vergeefs (40). Zij blijven Jahwedienst en afgoderij vereenigen (41).

De belangrijke en in hoofdzaak geloofwaardige beschrijving van den godsdienstigen toestand in het voormalig rijk Israël moet zijn nedergeschreven voordat Jozia, in den jare 622, daar als hervormer is opgetreden (vs. 34*a*), doch zeer kort te voren (vs. 41*b*). Omdat de beschrijving is gegeven van Judeesch standpunt, wordt hier wel naar eene bovennatuurlijke oorzaak voor de bekeering der heidensche kolonisten tot den Jahwedienst gezocht (vs. 25), maar de natuurlijke reden voorbijgezien, nl. de invloed der talrijke overgebleven Israëlietische bevolking op de in haar midden gevestigde vreemdelingen. Van gansch anderen aard dan die beschrijving is de later ingevlochten en terstond herkenbare beschouwing, vs. 34*b*—40, die uitgaat van het bestaan en onbestreden gezag der Deuteronomische wet, en dus op zijn vroegst omstreeks 600, maar wellicht eerst veel later is opgesteld.

XVII : 24 De koning van Assyrië nu deed er komen uit Babel, Kutha, Awwa,
Hamaṯh en Sefarwaim, en wonen in de steden van Samarië in de
plaats der Israëlieten; zij namen Samarië in bezit en woonden in hare
25 steden. ′ In den eersten tijd dat zij aldaar woonden vereerden zij Jahwe
niet. Daarom zond Jahwe leeuwen op hen af, die sommigen van hen
26 doodden. ′ En men zeide tot den koning van Assyrië: De volken die
gij hebt weggevoerd en in de steden van Samarië doen wonen kennen
den dienst van den god des lands niet; daarom heeft deze leeuwen op
hen afgezonden, die thans hen ombrengen, vermits zij den dienst van
27 den god des lands niet kennen. ′ Toen beval de koning van Assyrië:
Zendt een van de priesters die ik van daar heb weggevoerd derwaarts;
opdat hij er ga wonen en hun den dienst van den god des lands
28 leere. ′ Zoo kwam een van de priesters die men uit Samarië had weggevoerd
en vestigde zich te Bethel: deze leerde hun, hoe zij Jahwe
moesten vereeren.

24. *De koning van Assyrië,* volg. Ezra IV : 2 Ezarhaddon (681—669), de zoon en opvolger van Sanherib (XIX : 37), volg. Ezra IV : 10 Osnappar; zie aldaar. Misschien echter heeft reeds Sargon het gedaan. — *uit Babel.* Naar luid van Assyrische opschriften, heeft Sargon in zijn eerste regeeringsjaar den koning van Babel verslagen en een aantal inwoners overgeplaatst naar het Westen. — *Kutha,* waarschijnlijk eene stad uit Midden-Babylonië. Kutheërs is de naam welken de latere Joden aan de Samaritanen geven. — *Awwa.* De ligging dezer stad of streek is onbekend. — *Hamath,* stad en land der Hittieten, wier koning door Sargon in zijn tweede regeeringsjaar werd overwonnen. Zie XVIII : 34 en op 1 Kon. VIII : 65. — *Sefarwaim,* onbekend. De plaatsing na *Hamath* doet eene stad ten noorden van den Libanon verwachten. Misschien is het Sibraim van Ezech. XLVII : 16. — *Samarië,* hier de landstreek rondom de voormalige hoofdstad van Israël en naar haar genoemd; in de apokriefe boeken des O. Ts. en in het N. T. de naam voor het middelste der drie westjordaansche gewesten, zich uitstrekkende van den zuidrand der vlakte van Jizreël tot twee uur ten zuiden van Sichem. De uitdrukking *steden van Samarië* ook vs. 26; XXIII : 19; 1 Kon. XIII : 32.

25. *vereerden zij Jahwe niet,* zij vereerden vooralsnog uitsluitend hunne vaderlandsche goden; zie vs. 30 v. — *Daarom — doodden.* Zie Lev. XXVI : 22; Ezech. XIV : 15. Het was natuurlijk dat in een gedeeltelijk ontvolkt land de roofdieren zich vermenigvuldigden; zie Exod. XXIII : 29; Deut. VII : 22.

26. *weggevoerd,* uit hun vaderland, de in vs. 24 opgenoemde steden.

27. *ik ... heb,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *gij ... hebt.* — *hij ... ga,* volg. Gr., Lat. en Syr. vertt.; Hebr. t. *zij ... gaan.*

28. *te Bethel,* sedert Jerobeam I het middelpunt van den Jahwedienst in Israël, en reeds veel vroeger eene der heiligste plaatsen in Kanaän; zie inl. op Gen. XXVIII : 10—22.

29 Iedere natie nu maakte haar eigen god, die zij plaatsten in de
hoogtetempels welke de lieden van Samarië gemaakt hadden, iedere
30 natie in de steden waar zij woonde: ′ de Babyloniërs maakten Sukkoth-
31 benoth; de Kutheërs Neergal; de Hamathieten Asjima; ′ de Awwieten
Nibhaz en Tartak; de Sefarwieten verbrandden hunne kinderen voor
32 Adrammelech en Anammelech, de goden van Sefarwaim. ′ Zij vereerden
Jahwe en stelden zich uit alle standen hoogtepriesters aan, die voor
33 hen dienst deden in de hoogtetempels; ′ maar terwijl zij Jahwe ver-
eerden, dienden zij tevens hunne eigen goden, naar het gebruik der
34*a* volken waaruit men hen had weggevoerd; ′ tot op dezen dag doen
zij naar hunne oude gebruiken.
34*b* Zij vereeren Jahwe niet en handelen niet naar de inzettingen en
verordeningen, naar de wet en de geboden die Jahwe heeft voorge-
schreven aan de zonen van Jakob, aan wien hij den naam Israël heeft
35 gegeven. ′ Met dezen toch heeft Jahwe een verbond gesloten en hun
heeft hij geboden: Gij zult geen andere goden vereeren, u niet voor
36 hen nederwerpen, noch hen dienen, noch hun offeren; ′ maar Jahwe,
die met groote kracht en uitgestrekten arm u uit Egypteland heeft
opgevoerd, hem zult gij vereeren, voor hem u nederwerpen, aan hem
37 offeren. ′ En de inzettingen en verordeningen, de wet en de geboden
die hij voor u heeft neergeschreven, zult gij te allen tijde zorgvuldig
38 betrachten, en gij zult geen andere goden vereeren. ′ En het verbond

29. *Iedere natie*, elk der vs. 24 opgenoemde volken of stammen. — *maakte haar eigen god.* Bedoeld zijn de godenbeelden. — *in* — *hadden.* Zie 1 Kon. XII : 31; XIII : 32. Met *de lieden van Samarië* worden hier de oude bewoners van het gewest Samarië en in 't geheel van het rijk Israël bedoeld.

30. *Sukkoth-benoth.* Het is niet zeker, welke Babylonische godheid hiermede bedoeld wordt. — *Neergal*, of *Nirgal*, ook van elders als de god van Kutha bekend, voorgesteld onder het beeld van een kolossalen leeuw, met groote vleugels en met het hoofd van een man; terwijl ook de naam zou beteekenen ‚leeuwengod'. — *Asjima*, van elders onbekende godheid. Wellicht is de naam, evenals van den eerstgenoemden god en van de twee die nu volgen, niet goed geschreven, en daardoor onkenbaar. In Gr. vert. luiden ze anders.

31. *Nibhaz en Tartak*, van elders onbekende godheden. — *Adrammelech.* Deze naam beteekent ‚Adar is koning', *Anammelech* ‚Anu is koning'. Adar en Anu komen zeer dikwijls als namen van Babylonische of Assyrische goden in de opschriften voor. Adar heet ook *Kewan*; één zijner titels luidt „vuurgod"; hij wordt voorgesteld onder een dergelijk beeld als Neergal (zie op vs. 30). Anu was een der hoogste goden der Babyloniërs; zijn beeld is dat van een man, bekleed met eene vischhuid, die op zijn hoofd uitloopt als tulband. — Over het kinderoffer zie op Lev. XVIII : 21.

32. *Zij*, de vreemde kolonisten. Voorbijgezien wordt dat zij zich met de oude Israëlietische bevolking vermengd hadden. Toch was dit bestanddeel zoo overwegend dat de Samaritanen zich „Israël" noemden. — *uit alle standen.* Zie 1 Kon. XII : 31; XIII : 33. Dit wordt niet tot hunne eer vermeld. — Opmerkelijk, dat onder de grieven tegen die bekeerde kolonisten niet behoort de vereering van Jahwe onder de gedaante van een stier. Wellicht mogen wij uit dit stilzwijgen opmaken dat deze wijze van vereering niet is hernieuwd.

34*b*. *Zij vereeren Jahwe niet.* Rechtstreeksche tegenspraak met vs. 32 en 33; ook met vs. 41. Hier is op eens een ander schrijver aan het woord, die met nadruk verzekert dat de boven beschreven Jahwedienst eigenlijk dien naam niet dragen mag. Deze schrijver gebruikt de woorden niet in de beteekenis welke zij in het voorafgaande hadden; waarom in pl. v. *doen* hier *handelen*, van *dienst* of *godsdienst* hier *verordening* is vertaald. — *de* — *verordeningen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hunne inzettingen en hunne verordening.* Blijkens de terstond volgende woorden (zie ook vs. 37), wordt de wet in *Deuteronomium* bedoeld. De schrijver ziet over het hoofd, dat zijn verwijt niet toepasselijk is op de vreemde kolonisten, maar alleen de achtergebleven Israëlieten treft. Deze verwarring, waardoor het verband tusschen de voorafgaande en de volgende verzen geheel ontbreekt, is te wijten aan den werkelijken toestand in het voormalig rijk Israël, waar de kolonisten met de oude bewoners, die verreweg de groote meerderheid uitmaakten, samensmolten; alsmede aan de minachting waarmede de stipte Judeërs op dat gemengd ras neerzagen; zie op Ezra IV : 1—5. — *den naam Israël*, aan welken Israëlieten en Judeërs eene bijzondere, hoog edele beteekenis hechtten. Zie op vs. 32 en verg. Gen. XXXII : 28; XXXV : 10; 1 Kon. XVIII : 30.

35—37. Evenals het onmiddellijk voorafgaande, zijn ook deze verzen geschreven door een Judeër voor wien de wet in *Deuteronomium* als het zonder voorbehoud in alles te volgen richtsnoer gold. Wij vinden hier dan ook menige eigenaardige uitdrukking, in *Deuteronomium* gedurig voorkomende.

36. *met* — *arm.* Dezelfde uitdrukking Deut. IV : 34; V : 15; VII : 19; XXVI : 8.

37. *neergeschreven*, in het wetboek van *Deuteronomium*.

38. *hij ... heeft*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *ik ... heb.*

dat hij met u gesloten heeft zult gij niet vergeten, noch andere goden
39 vereeren.' Maar Jahwe, uwen god, zult gij vereeren; en hij zal u
40 redden uit de hand van al uwe vijanden.' Doch zij hebben niet geluisterd, maar doen naar hun oud gebruik.
41 Deze natiën dan vereerden Jahwe en dienden hunne godenbeelden; ook hunne kinderen en kindskinderen doen evenals hunne vaderen gedaan hebben, tot op dezen dag.

40. *Doch — geluisterd.* Dit moet slaan, gelijk al het vorige, vs. 34*b*—39, op de Israëlieten. — *maar — gebruik.* Dit moet slaan op de kolonisten. Hiermede vat de schrijver het slot van het vorige verhaal, vs. 34*a*, weder op. Intusschen is hij zich van deze begripsverwarring niet bewust. Zie op vs. 34*b*.

41. *kinderen en kindskinderen.* Dus waren op het oogenblik dat dit geschreven werd reeds ten minste twee geslachten na Samarië's val voorbijgegaan. In vervolg van tijd zijn de Samaritanen getrouwe en volijverige Jahwedienaars geworden, die voor de Joden in stiptheid van wetsbetrachting niet wilden onderdoen.

HOOFDSTUK XVIII : 1—12.

Hizkia. — Hizkia, een zeer vroom koning, hervormt den Jahwedienst (1—6), werpt het juk der Assyriërs af (7) en verslaat de Filistijnen (8). In zijn tijd wordt door de Assyriërs Samarië ingenomen en de burgerij in ballingschap weggevoerd, tot straf voor de ongehoorzaamheid aan Jahwe (9—12).

Het beknopt verslag van Hizkia's regeering (vs. 1—8) geeft ons de gewone losse aaneenrijging van karige historische mededeelingen uit de rijksjaarboeken of van elders, met toevoegsels van de hand des schrijvers van *Koningen* en onjuiste berekeningen van den laatsten bewerker. In de herhaling (verg. XVII : 5 v.) van het bericht van Samarië's val (vs. 9—12) vinden wij dezelfde bestanddeelen.

Het meest trekt in dit stuk onze aandacht het bericht van Hizkia's hervorming (vs. 4). Wij vragen: is dit historisch? Het gelijkt zoozeer op het verhaal van Jozia's hervorming (XXIII : 4—15), dat het hiervan eene beknopte navolging schijnt. De schrijver van *Koningen,* die den vorigen vorsten van Juda telkens verwijt dat zij de hoogten niet afschaften, kon zich niet voorstellen dat ook Hizkia dit niet zou gedaan hebben. De schrijver van *Kronieken* (2 Kron. XXIX : 3—XXXI : 21) maakte er nog zeer veel bij wat volstrekt onhistorisch is. Intusschen, iets in dezen geest heeft Hizkia zeker gedaan; althans heeft hij de koperen slang vergruizeld. Hoogst waarschijnlijk keerde zich des konings ijver vooral tegen de beelden, waartegen ook Jezaja fel streed en welker gebruik door den val van Noord-Israël blijkbaar veroordeeld werd (verg. inl. op Exod. XXXII—XXXIV); waarom wij vermoeden dat de maatregel niet lang na den ondergang van Samarië en onder den indruk van deze gebeurtenis is genomen (zie XVII : 21—23). Hij bleef wellicht beperkt tot Jeruzalem en naasten omtrek (verg. inl. op *Jezaja*). Met Manasse kwam de heidensche partij weder aan het roer, die alles in tegengestelden zin inrichtte (XXI). Onder Jozia is de poging van Hizkia hervat en heeft de streng-Jahwistische richting eene besliste zegepraal behaald (XXII, XXIII).

XVIII : 1 In het derde jaar der regeering van Hozea, den zoon van Ela, den koning van Israël, werd Hizkia, de zoon van Ahaz, den koning van
2 Juda, koning;' vijf en twintig jaar was hij oud toen hij koning werd, en hij heeft negen en twintig jaar te Jeruzalem geregeerd; zijne moeder
3 heette Abi, de dochter van Zacharja.' Hij deed wat recht was in het
4 oog van Jahwe, geheel zooals zijn vader David gedaan had.' Hij heeft de hoogten afgeschaft, de wij-steenen verbrijzeld, den gewijden boomstam omgehouwen en de koperen slang die Mozes gemaakt had vergruizeld; want tot die dagen toe waren de Israëlieten gewoon te harer

Vs. 2 v. 2 Kron. XXIX : 1 v.

1. *In — Israël,* onjuiste opgave.

2. *negen en twintig jaar.* Van 725 tot 697. — *Abi,* in Gr. vert. *Abu* of *Abuth,* 2 Kron. XXIX : 1 *Abia.*

3. Hetzelfde wordt van Jozia getuigd, XXII : 2. Verg. vs. 5.

4. Zie op 1 Kon. XIV : 23. — *die Mozes gemaakt had.* Zie op Num. XXI : 4*b*—9. — *men noemde,* volgens andere klinkers; Hebr. t. *hij noemde.* — *Nehustan,* zooveel als ‚kopergod', volgens anderen ‚slanggod'. De woorden voor ‚koper' en ‚slang' hebben in het Hebreeuwsch veel overeenkomst.

5 eer te offeren; men noemde haar Nehustan.′ Op Jahwe, Israëls god,
heeft hij vertrouwd; zoodat na hem zijns gelijke niet is geweest onder
al de koningen van Juda, evenmin als onder die vóor hem waren;′
6 hij was aan Jahwe verkleefd, hij week niet van hem af, maar onder-
7 hield de geboden die Jahwe aan Mozes gegeven had.′ Zoo was Jahwe
met hem; in al zijne ondernemingen was hij voorspoedig: hij kwam
in opstand tegen den koning van Assyrië en was zijn onderdaan niet;′
8 hij heeft de Filistijnen verslagen tot Gaza en onderhoorigheden toe,
zoowel de wachttorens als de versterkte steden.
9 In het vierde jaar der regeering van Hizkia, dat is het zevende der
regeering van Hozea, den zoon van Ela, over Israël, trok Salmanezer,
10 de koning van Assyrië, tegen Samarië op, dat hij insloot′ en na ver-
loop van drie jaar innam; in het zesde jaar′ van Hizkia, dat is het
negende der regeering van Hozea over Israël, is Samarië ingenomen.′
11 En de koning van Assyrië voerde de Israëlieten naar Assyrië, en plaatste
hen te Halah en aan den Habor, de rivier van Gozan, en in de steden
12 van Medië.′ Omdat zij niet naar Jahwe, hunnen god, geluisterd, maar
zijn verbond overtreden hadden, al wat Mozes, de knecht van Jahwe,
had geboden: zij hadden daarnaar noch geluisterd, noch gehandeld.

Vs. 9*b*—11. H. XVII: 5 v.

5. *zoodat* — *waren*. Dezelfde lofspraak wordt XXIII: 25 aan Jozia gegeven; verg. vs. 3.
7. *hij kwam* — *niet*. Sedert Ahaz (XVI: 7 v.) was Juda schatplichtig aan den koning van Assyrië. Waarschijnlijk hing deze opstand samen met de maatregelen tot hervorming van den godsdienst. Na zóo voor Jahwe te hebben geijverd, kon hij van zijne gunst gewis zijn.
8. *tot Gaza en onderhoorigheden toe*. Derhalve, daar Gaza de zuidelijkste der vijf koningsteden was, het gansche land der Filistijnen.
9. *het zevende* — *Israël*, onjuiste opgave; zie op XVII: 1, 4 en 6.
10. *en ... innam*, volgens andere klinkers; Hebr. t. *en zij ... innamen*.
11. *plaatste*, volgens andere klinkers; Hebr. t. *voerde*. Desgelijks 1 Kon. X: 26. — *te* — *Medië*. Zie op XVII: 6.

HOOFDSTUK XVIII: 13—XIX: 37.

Hizkia en Sanherib; Jeruzalem gered. — Sanherib, de koning van Assyrië, trekt tegen Hizkia op (XVIII: 13), die vergiffenis vraagt en tegen eene zware schatting verkrijgt (14—16). De koning van Assyrië laat Jeruzalem opeischen door gezanten (17 v.), die het hopelooze van verzet aantoonen (19 v.), daar Egypte niet kan helpen (21), Jahwe vertoornd (22, 25) en Hizkia machteloos is (23 v.). De beambten van Hizkia trachten het volk buiten de onderhandelingen te houden (26 v.); maar de Assyrische gezanten stoken het tegen Hizkia op (28—30) en raden het zich over te geven (31 v.), daar geen god, ook Jahwe niet, tegen de Assyriërs is opgewassen (33—35). Het volk zwijgt, naar 's konings bevel (36), en de beambten brengen de boodschap aan Hizkia (37), die in rouw naar den tempel opgaat (XIX: 1) en beambten tot den profeet Jezaja zendt om zijne voorbede in den nood (2—4). Jezaja belooft uitredding (5—7). Sanherib laat schriftelijk Jeruzalem opeischen, onder verwijzing naar het onvermogen van alle goden tegen Assyrië (8—13). Hizkia gaat met dezen brief tempelwaarts en smeekt God, tegen dien hoon zijne eer te handhaven (14—19). Jezaja bericht den koning dat zijne bede verhoord wordt (20): Jeruzalem zal den aftrekkenden Sanherib beschimpen (21), die Jahwe durfde hoonen (22) en trotsche plannen koesterde (23 v.). Wist hij niet dat hij met zijne veroveringen louter een werktuig was van Jahwe, nu zal hij het ondervinden (25—28); terwijl voor Jeruzalem en Juda uitkomst daagt uit de ellende (29—31). Sanherib zal Jeruzalem, door Jahwe beschermd, niet schaden, maar naar zijn land wederkeeren (32—34). In denzelfden nacht richt de engel van Jahwe eene slachting aan in het leger van Sanherib (35), die, naar Nineve teruggekeerd (36), daar wordt vermoord (37).

Het bericht (XVIII: 14—16) van Hizkia's onderwerping aan Sanherib, ongetwijfeld geloofwaardig en waarschijnlijk aan de rijksjaarboeken ontleend, bereidt ons allerminst voor op het onmiddellijk volgende verhaal betreffende de vergeefsche opeisching van Jeruzalem en de vernieling van Sanheribs leger (XVIII: 17—XIX: 37). Geen wonder derhalve, dat men in het onzekere verkeert, hoe het een met het ander samenhangt. Met des te meer belangstelling nemen wij kennis van de Assyrische opschriften, die ons over het beloop van dezen oorlog in 't kort het volgende geven: Na Fenicië's afvalligen koning door een ander vervangen te hebben, dwingt Sanherib Hizkia tot gehoorzaamheid. Zes en

veertig versterkte steden van Juda, benevens tallooze burchten en kleinere plaatsen, vermeestert en plundert hij, om ze daarna aan Filistijnsche vorsten weg te schenken, terwijl hij de bevolking, 200.150 personen, met onnoemelijk veel vee, als buit wegvoert; Hizkia is, als een vogel in zijne kooi, in zijne hoofdstad Jeruzalem ingesloten en brengt, van schrik overweldigd, eene verbazend zware schatting op, terwijl zijne kostbaarheden, ook zijne dochters, vrouwen, dienaars, naar Nineve worden gevoerd. — Natuurlijk is deze voorstelling gegeven van Assyrisch standpunt; doch zij stemt in hoofdzaak overeen met bovengenoemd bericht (XVIII : 14—16), terwijl zij voor hetgeen daarop volgt (in XVIII : 17—XIX : 37) niet of nauwelijks plaats schijnt te laten. Intusschen blijve niet onopgemerkt dat de opschriften geen woord bevatten van eene inneming van Jeruzalem.

Voorts bemerken wij bij aandachtige lezing, dat hier, in *Koningen*, niet éen doorloopend verhaal vóor ons ligt, maar eene samenvoeging van twee profetische verhalen (XVIII : 17—XIX : 9*a* en XIX : 9*b*—36), van gelijken inhoud en dezelfde strekking. Wij hooren tweemaal in hoofdzaak dezelfde boodschap van Sanherib met dezelfde uitwerking op Hizkia en Jezaja (of Jahwe), zonderdat den tweeden keer naar den eersten verwezen wordt. Immers, XVIII : 22, 25, 30, 33—35 en evenzeer XIX : 10—13 heet het: vertrouwt niet op Jahwe! XIX : 1 en wederom XIX : 14 gaat Hizkia in zijn angst tempelwaarts; XIX : 7, maar ook XIX : 33, voorspelt Jezaja Sanheribs aftocht. Alleen in bijzonderheden, meerendeels van ondergeschikten aard, wijken de twee verhalen van elkander af.

Wat nu hunne geloofwaardigheid betreft, omtrent die bijzonderheden blijven wij geheel in het onzekere; er komen verscheiden trekken in voor die niet historisch zijn en bewijzen dat beide eerst vrij laat zijn opgesteld (zie op XVIII : 22; XIX : 7, 15, 18, 19, 35 en 36). Ook bestaat er gegronde twijfel, of Jezaja in dien tijd als trooster is opgetreden. Verg. inll. op Jez. XXII : 1—14; XXVIII, XIX, XXX en XXXI. Maar tegen den hoofdinhoud, namelijk dat Hizkia, in het vertrouwen op Jahwe's hulp, Sanheribs trotsche opeisching heeft afgewezen, bestaan geen overwegende bezwaren. Slechts weten wij niet recht, waar die weigering van Hizkia in het verband der gebeurtenissen te plaatsen.

Wij lezen XVIII : 13, 17—XIX : 37, met geringe afwijkingen, maar in minder zuiveren tekst, ook Jez. XXXVI, XXXVII. Hier is (Jez. XXXVI, tusschen vs. 1 en 2) het feit van Hizkia's onderwerping verzwegen, om dezelfde reden waarom het in *Koningen* door het verhaal van de vergeefsche opeisching geheel in de schaduw gesteld wordt.

XVIII : 13 In het veertiende jaar van Hizkia's regeering trok Sanherib, de
koning van Assyrië, op tegen al de versterkte steden van Juda en
14 vermeesterde ze. ' Toen zond Hizkia, de koning van Juda, aan den koning
van Assyrië te Lachis de boodschap: Ik heb misdreven; wend u van
mij af; wat gij mij oplegt zal ik opbrengen. De koning van Assyrië
vorderde van Hizkia, den koning van Juda, driehonderd talenten zilver
15 en dertig talenten goud. ' En Hizkia gaf al het geld dat zich in den
16 tempel en in de schatkamers van het paleis bevond. ' Bij die gelegenheid heeft Hizkia, de koning van Juda, het goud doen afsnijden van
de deuren van Jahwe's tempel en van de pijlers die hij zelf had laten
overtrekken, en heeft het aan den koning van Assyrië gegeven.
17 De koning van Assyrië nu zond uit Lachis den tartan, den rabsaris
en den rabsjake met een machtig heir naar Jeruzalem, tot koning
Hizkia. Toen dezen opgegaan en te Jeruzalem gekomen waren, vatten
zij post bij de waterleiding van den Bovenvijver, op den weg naar het

Vs. 13. 2 Kron. XXXII : 1; Jez. XXXVI : 1. — Vs. 17—37. 2 Kron. XXXII : 9—15; Jez. XXXVI : 2—22.

13. *In — regeering*, d. i. 711. Maar toen heerschte Sargon; in pl. v. *veertiende* zal het moeten luiden *vier-en-twintigste*, d. i. 701. — *Sanherib*, van 705 tot 682 koning van Assyrië. Talrijke opschriften stellen ons in kennis van zijne krijgsdaden en stichtingen. — *al — Juda*. Verg. Inl.
14. *Lachis*. Zie op Joz. X : 3. Een Assyrisch opschrift vermeldt dat Sanherib den oorlogsbuit van de stad Lachis in ontvangst neemt. — *driehonderd — goud*. Een talent zilver bedroeg *ƒ* 5100, een talent goud *ƒ* 81.000; de gevorderde som was dus in 't geheel bijna vier millioen gulden.
16. *het goud*, duidelijkheidshalve ingevoegd.
17. *tartan*. Ook Jez. XX : 1 is dit de titel van den Assyrischen opperveldheer; deze is dus het hoofd van het gezantschap, die een ander het woord laat doen; *rabsaris* beteekent waarschijnlijk ‚overste der gesnedenen', dus opziener van den harem; *rabsjake* kan voor een Hebreeuwsch oor ongeveer hebben geluid ‚opperschenker', maar is in het Assyrisch waarschijnlijk ‚opperhoofdman', ‚overste'. Aan het legerhoofd wordt een overste als woordvoerder medegegeven, en een aanzienlijk hofbeambte, voor het geval dat lezen of schrijven noodig mocht zijn. Jez. XXXVI : 2 is slechts van den rabsjake sprake, die ook 2 Kon. XIX : 8 alleen terugkeert. — *Toen dezen opgegaan en ... gekomen waren*, volg. hss. en Gr., Lat. en Syr. vertt.; Hebr. t. heeft de woorden tweemaal. — *bij — Bleekersveld*. Desge-

18 Bleekersveld,' en riepen om den koning; waarop de hofmaarschalk
Eljakim, de zoon van Hilkia, de schrijver Sjebna en de kanselier Joah,
19 de zoon van Azaf, tot hen uitgingen.' En de rabsjake zeide tot hen:
Zegt toch aan Hizkia: Zoo spreekt de groote koning, de koning van
20 Assyrië: Wat is dit voor een vertrouwen dat gij koestert?' Denkt gij
dat louter woorden beleid en kracht tot den oorlog zijn? Op wien ver-
trouwt gij dan toch, dat gij tegen mij in opstand gekomen zijt?'
21 Ziedaar, gij vertrouwt op dien geknakten rietstok, Egypte, waarop
niemand kan steunen of hij dringt in zijne hand en doorboort haar.
Zóo is Farao, de koning van Egypte, voor al wie op hem vertrouwen.'
22 En als gij tot mij zegt: Op Jahwe, onzen god, vertrouwen wij — is
hij het niet, wiens hoogten en altaren Hizkia heeft weggedaan, terwijl
hij tot Juda en Jeruzalem zeide: Vóor dit altaar, te Jeruzalem, zult
23 gij aanbidden?' Kom aan, ga eens eene weddingschap aan met mijnen
heer, den koning van Assyrië: ik zal u twee duizend paarden geven,
24 indien gij in staat zijt daarvoor berijders te leveren.' Hoe zoudt gij
dan den aanval kunnen afslaan van een enkelen der minste dienaren
van mijnen heer? En gij vertrouwt op Egypte voor strijdwagens en
25 ruiterij!' Meent gij dat ik buiten Jahwe om tegen deze plaats ben
opgetrokken, om die te verderven? Jahwe heeft mij gelast: Trek op
tegen dat land en verderf het.
26 Toen zeiden Eljakim, de zoon van Hilkia, Sjebna en Joah tot den
rabsjake: Spreek toch Arameesch met uwe dienaren, wij verstaan het
wel; en spreek met ons geen Judeesch, ten aanhooren van het volk
27 op den muur.' Maar de rabsjake zeide tot hen: Heeft mijn heer mij
dan met deze opdracht alleen tot uwen heer en tot u gezonden? Of
ook tot die mannen die daar op den muur zitten, en met u hunne

lijks Jez. VII : 3. Omtrent de ligging van dezen vijver en dit veld, zooals ook van de Jez. XXII : 9, 11 vermelde vijvers, bezitten wij geen zekerheid. Waarschijnlijk lag de *Bovenvijver* in het zuiden van den Sion, of van het oude Jeruzalem, en het *Bleekersveld* in het zuidelijk gedeelte van het Kidrondal. Zeker wordt hier een punt aangewezen in de onmiddellijke nabijheid van de muren.

18. Over *Eljakim* en *Sjebna* zie Jez. XXII : 15—25.

19. *de groote koning*, een titel dien ook op de opschriften de Assyrische koningen zich zelven gewoonlijk geven. Verg. Ezech. XXVI : 7. — De vraag van den rabsjake onderstelt eene andere houding van Hizkia, en eene andere verhouding van Sanherib tot hem, dan vs. 14—16; zij geeft den indruk dat Hizkia, als bondgenoot van Egypte, en in vertrouwen op Jahwe, tegen Sanherib in opstand is.

20. *louter woorden*, letterlijk *slechts eene zaak van lippen*; desgelijks Spr. XIV : 23. — *beleid — zijn?* de plaats daarvan kunnen innemen?

21—24. Over dit verbond van Hizkia met Egypte verg. inll. op Jez. XXIX, XXX en XXXI.

21. Verg. Ezech. XXIX : 6*b*, 7.

22. *gij*. Hier wordt niet meer tot Hizkia, maar tot zijne beambten, of de Judeërs in het algemeen, het woord gericht. — *is — weggedaan*. Zie op vs. 3. — *te Jeruzalem*, ontbreekt Jez. XXXVI : 7. In elk geval een juist en duidelijk toevoegsel. — In den mond van den Assyrischen gezant is deze opmerking, waarmede vs. 25 nauw samenhangt, bevreemdend. Ook geeft zij eene onjuiste voorstelling van den aard en den omvang van Hizkia's hervorming; zie inl. op XVIII : 1—12. Wij mogen er uit opmaken dat deze trek van ons verhaal er eerst na de hervorming van Jozia (622) is ingebracht, en dat de schrijver wist dat die hervorming niet door alle vrome Judeërs werd beschouwd als een aan Jahwe welgevallig werk.

23 v. Deze uitdaging spreekt de rabsjake in zijn eigen naam. In vs. 25 geeft hij weder de woorden van zijn heer.

24. *een enkelen*, volg. verb. t.; Hebr. t. *een enkelen stadhouder*.

25. De bedoeling is, dat Jahwe, vertoornd over de verwoesting zijner hoogten en altaren (vs. 22), Sanherib heeft gezonden om zijne geschonden eer te wreken. Dit rijmt echter niet met vs. 35; ook laat het zich, afgezien van het onhistorisch uitgangspunt, in den mond der gezanten niet goed plaatsen.

26. *Arameesch*. Deze taal werd in den handel tusschen onderscheiden volken van Vóor-Azië tot diep in Arabië gebruikt. In Nineve zijn koopcontracten in het Assyrisch en Arameesch gevonden. — *wij verstaan het wel*. De Judeesche beambten verstonden dus geen Assyrisch.

27. *die — drinken*. Zij hebben te wachten de afgrijselijke ontbering verbonden aan een langdurig beleg. Verg. 2 Kron. XXXII : 11.

28 uitwerpselen zullen moeten eten en hun water drinken?' Daarop ging
de rabsjake staan en riep met luider stem in het Judeesch en zeide:
Hoort de woorden van den grooten koning, den koning van Assyrië!'
29 Zoo zegt de koning: Laat Hizkia u niet misleiden; want hij is niet
30 bij machte, u te redden uit mijne hand.' Ook doe Hizkia u niet vertrouwen op Jahwe, zeggende: Jahwe zal ons zeker redden; zoodat deze
stad niet in de hand van den koning van Assyrië zal gegeven worden.'
31 Luistert niet naar Hizkia; want zoo zegt de koning van Assyrië: Huldigt mij en gaat uit tot mij; eet dan ieder de vrucht van zijn wijn-
32 stok en vijgeboom, en drinkt ieder het water uit zijn put;' totdat ik
kom en u medeneem naar een land gelijk het uwe, een land van
koren en most, van brood en wijngaarden, van olijfboomen en honing;
zoo moogt gij leven en niet sterven. Luistert toch niet naar Hizkia,
33 als hij u opstookt, zeggende: Jahwe zal ons redden.' Hebben dan de
goden van andere natiën hun land uit de hand van Assyrië's koning
34 gered?' Waar zijn de goden van Hamath en Arpad? waar die van
Sefarwaim? waar ook die van het land van Samarië? Hebben zij Samarië
35 uit mijne hand gered?' Wie zijn er onder al de goden der landen die
hun land uit mijne hand hebben gered, dat Jahwe Jeruzalem uit mijne
hand redden zou?
36 Het volk zweeg stil en antwoordde hem geen woord; want zoo
37 luidde het gebod des konings: gij zult hem niet antwoorden.' Maar
de hofmaarschalk Eljakim, de zoon van Hilkia, de schrijver Sjebna en
de kanselier Joah, de zoon van Azaf, kwamen bij Hizkia, met gescheurde kleederen, en brachten hem de woorden van den rabsjake over.'
XIX : 1 En koning Hizkia, dit hoorende, scheurde zijne kleederen, sloeg een
2 rouwgewaad om en trad het huis van Jahwe binnen.' Toen zond hij
den hofmaarschalk Eljakim, den schrijver Sjebna en de oudsten der
priesters, in rouwgewaad, naar den profeet Jezaja, den zoon van Amos,'
3 die tot hem zeiden: Zoo zegt Hizkia: Dit is een dag van benauwdheid,
van kastijding en van versmading; want kinderen zijn in de geboorte
4 gekomen, maar er is geen kracht tot baren.' Wellicht zal Jahwe, uw

Vs. 1—37. Jez. XXXVII : 1—38.

29. *uit mijne* (volg. vele hss. en oude vertt.; Hebr. t. *zijne*) *hand.* Dit ontbreekt Jez. XXXVI : 14.
32. *gelijk het uwe.* Verg. Deut. VIII : 8; XXXIII : 28.
34. *Waar zijn de goden?* Zie XIX : 18. — Over *Hamath, Sefarwaim* en *het land van Samarië* zie op XVII : 24, waar tevens blijkt, dat niet Sanherib, maar Sargon, de krijgsdaden heeft verricht waarop hier wordt gedoeld. — *Arpad,* een stad en staat in Aram, in het O. T. in verband met Hamath of met Damaskus genoemd (Jez. X : 9; Jer. XLIX : 23 v.), ook op de Assyrische opschriften voorkomend, als in 720 door Sargon getuchtigd. Men meent drie uur ten noorden van Aleppo de bouwvallen ontdekt te hebben. — *waar ook die van het land van Samarië?* De god van Israël was dezelfde als de god van Juda, nl. Jahwe; doch de rabsjake wordt ondersteld tusschen beiden onderscheid te maken. — Wij volgden hier Gr. vert. In Hebr. t. ontbreken deze woorden en volgt op de vermelding dier vreemde goden onmiddellijk *dat zij Samarië uit mijne hand hebben gered?* Maar dit geeft geen zin. Niemand toch kon van de goden dier landen verwachten dat zij Samarië zouden redden, waarmede zij niets uitstaande hadden. Daarentegen staan in den Hebr. t. hier en XIX : 13 twee woorden die door sommigen worden opgevat als eigennamen van landen of steden, *Hena en Iwwa* (zie XVII : 24, 31), door anderen, volgens een paar oude vertt., als werkwoorden *hij heeft verdreven en omgekeerd;* in Gr. vert. ontbreken zij hier, en staat XIX : 13 òf alleen *Enag* (*Hena*) òf, in andere hss., *Anes en Udu.* Zij ontbreken ook Jez. XXXVI : 19 en zijn hier en XIX : 13 waarschijnlijk onecht. Zie Jez. XXXVII : 13.
35. Reeds van vs. 32*b* af wordt een andere toon aangeslagen dan in vs. 22 en 25. Hetgeen wij hier lezen komt beter met den geest dier eeuw en met den inhoud der Assyrische opschriften overeen dan hetgeen wij boven vonden.
2. *de oudsten der priesters,* d. i. hunne hoofden of voornaamsten; eene alleen hier en Jer. XIX : 1 voorkomende uitdrukking. — Dit aanzienlijk gezantschap bewijst, hoe hoog de persoon, of het profetenambt, van Jezaja bij den koning stond aangeschreven. Verg. XXII : 14.
3. *want — baren.* Beeld der grootste benauwdheid: de barensweeën hebben haar toppunt bereikt. en omdat de kracht der vrouw begeeft, is er levensgevaar voor moeder en kind. Verg. Hoz. XIII : 13

god, de woorden hooren van den rabsjake, dien zijn heer, de koning
van Assyrië, heeft gezonden om den levenden God te hoonen, en zal
Jahwe, uw god, hem kastijden voor de woorden die hij gehoord heeft.
Zend dus een gebed op voor het nog aanwezig overschot.
5, 6 Toen de dienaren van koning Hizkia bij Jezaja kwamen, ′ zeide Jezaja
tot hen: Dit zult gij aan uwen heer zeggen: Zoo spreekt Jahwe: Vrees
niet voor de woorden die gij gehoord hebt, waarmede de dienaren van
7 Assyrië's koning mij hebben beschimpt. ′ Zie, ik zal een geest in hem
zenden, dat hij, op het hooren van eene tijding, naar zijn land wederkeert;
alwaar ik hem door het zwaard zal vellen.
8 De rabsjake, terugkeerende, vond den koning van Assyrië strijdende
tegen Libna; want hij had gehoord dat hij van Lachis was opgebroken. ′
9 En toen hij aangaande Tirhaka, den koning van Ethiopië, hoorde: Zie,
hij is tegen u ten strijde getrokken — zond hij andermaal gezanten
10 tot Hizkia, met den last: ′ Zoo zult gij aan Hizkia, den koning van
Juda, zeggen: Laat uw god u niet misleiden, op wien gij vertrouwt,
alsof Jeruzalem niet in de hand van Assyrië's koning zou gegeven
11 worden. ′ Zie, gij hebt zelf gehoord wat de koningen van Assyrië aan
alle landen hebben gedaan, ze ten ondergang doemende; en gij zoudt
12 gered worden? ′ Hebben de goden der natiën die door mijne vaderen
verdorven zijn ze gered? Gozan en Haran, Resef en de Edenieten in
13 Tel-Assar? ′ Waar zijn de koningen van Hamath, van Arpad, en die
van de stad Sefarwaim?
14 Nadat Hizkia den brief uit de hand der gezanten aangenomen en
gelezen had, ging hij op naar den tempel, breidde den brief uit vóor
15 Jahwe ′ en bad tot Jahwe: Jahwe der heirscharen, god Israëls, die op
de cherubs troont! gij alleen zijt God over alle koninkrijken der aarde;
16 gij hebt den hemel en de aarde gemaakt. ′ Neig, Jahwe, uw oor en
luister; open, Jahwe, uwe oogen en zie; verneem al de woorden die
17 Sanherib heeft gezonden om den levenden God te hoonen. ′ Ja waarlijk,
Jahwe, de koningen van Assyrië hebben de natiën en haar land ver-
18 woest ′ en hare goden in het vuur geworpen; want het waren geen

4. Hizkia hoopt dat Jahwe, om zijne eer te handhaven, hem ter hulp zal komen. — *de woorden*, volg. vele hss., Syr. vert. en Jez. XXXVII : 4; Hebr. t. *al de woorden*. — *hem*, Sanherib, duidelijkheidshalve ingevoegd. — *Zend* — *overschot*, d. i. voor Jeruzalem en de daar vergaderde bevolking.

7. *naar zijn land wederkeert*. Zie op vs. 9 en op vs. 36. Aan den verderfengel, vs. 35, wordt hier niet gedacht. — *alwaar* — *vellen*. Zie vs. 37. Doch tusschen den terugkeer van Sanherib en zijn dood liggen twintig jaar. — Het antwoord van Hizkia aan den rabsjake is niet medegedeeld.

8. *Libna*. Zie op VIII : 22. — *dat hij* — *opgebroken*, na het vermeesterd te hebben; zie op XVIII : 14.

9. *Tirhaka*. Zijn naam komt op Egyptische bouwwerken voor en wordt in de Assyrische opschriften vermeld; in laatstgenoemde, als bondgenoot van Palestijnsche opstandelingen tegen Assyrië, die door Ezarhaddon, Sanheribs zoon en opvolger (681—669), en Asurbanipal (668—626) overwonnen wordt. — *zond hij andermaal*, letterlijk *keerde hij weder en zond hij*. De vergelijking met vs. 7 doet ons vermoeden dat oorspronkelijk op dit *keerde hij weder* volgde *naar zijn land*; hetgeen natuurlijk bij de toevoeging van *zond hij* — *last* werd weggelaten; waardoor *keerde hij weder* een gansch anderen zin kreeg, en wel zooals in den tekst is vertaald.

12. Zie 2 Kron. XXXII : 17. — *mijne vaderen*, mijne voorgangers op den troon. Immers, Sargon, de vader van Sanherib, was de eerste van zijn stamhuis. — *Gozan*. Zie op XVII : 6. — *Haran*. Zie op Gen. XI : 31. — *Resef*, eene stad in Mesopotamië, meermalen in de Assyrische opschriften vermeld, — *de Edenieten*, waarschijnlijk een rijk aan de beide oevers van den Midden-Eufraat. Verg. Ezech. XXVII : 23; Amos I : 5. — *Tel-Assar*, eene ons onbekende plaats. De naam beteekent ,heuvel van Assur'. Zij moet, evenals al de in dit vers vroeger genoemde, in westelijk Mesopotamië gelegen hebben.

13. Zie op XVIII : 34.

15. *der heirscharen*, ingevoegd volg. Gr. vert. en Jez. XXXVII : 16. — *die* — *troont*. Zie op 1 Sam. IV : 4. — *gij alleen* — *gemaakt*. Zulk een verheven godsbegrip verwachten wij niet uit den mond van Juda's koning op het einde der achtste eeuw.

16. Verg. Dan. IX : 18. — *al*, ingevoegd volg. vele hss., Lat. en Syr. vertt. en Jez. XXXVII : 17.

18. Zie 2 Kron. XXXII : 19. — *want* — *menschenhanden*. Deze beschouwing van de afgoden en hunne beelden vinden wij eerst na den val van Jeruzalem en in de psalmen; zie Jez. XLIV : 9—20; Ps. CXV : 2—8; CXXXV : 15—18.

goden, maar slechts werk van menschenhanden, hout en steen; dies
19 hebben zij ze vernield.' Daarom, Jahwe, onze god, red ons toch uit
zijne hand; opdat alle koninkrijken der aarde weten dat gij, Jahwe,
de eenige God zijt.
20 Toen deed Jezaja, de zoon van Amos, Hizkia het volgende aanzeggen:
Zoo spreekt Jahwe der heirscharen, Israëls god: Wat gij tot mij ge-
beden hebt aangaande Sanherib, den koning van Assyrië, heb ik ge-
21 hoord.' Dit is het woord dat Jahwe tegen hem gesproken heeft:

U veracht en bespot de jonkvrouw, de dochter Sions;
u achterna schudt het hoofd Jeruzalems dochter.
22 Wien hebt gij gehoond, beschimpt?
tegen wien de stem verheven?
Uw trotschen blik hebt gij opgeslagen tot den Heilige Israëls!
23 Door uwe gezanten hebt gij den Heer gehoond.
Gij zeidet: Met mijn tal van wagenen heb ik bestegen
der bergen top, diep den Libanon in,
om zijne statige ceders te vellen,
de keur zijner cypressen,
om door te dringen tot zijn hoogsten top,
het woud zijner gaarde.
24 Ik heb gegraven en water van vreemden gedronken,
en doe met mijne voetzolen al de stroomen van Egypte opdrogen.
25 Hebt gij niet gehoord dat ik het van overlang gereed gemaakt,
het van oude dagen her besloten heb?
Nu heb ik het doen komen;
opdat versterkte steden tot stapels puin zouden verwoest worden,
26 terwijl hare inwoners machteloos zijn,
verschrikt en beschaamd staan,
aan kruid op het veld gelijk, aan groene planten,
aan het gras op dak en dreef.

19. *opdat — zijt!* Weder een denkbeeld van later tijd; zie op Jez. XLI : 4.

20. *der heirscharen,* ingevoegd volg. Gr. vert.

21. *de dochter Sions,* of *Jeruzalems,* is, volgens eene zeer gewone beeldspraak — vergelijk ons „stedemaagd" — die in het O. T. ook op andere steden en streken, zooals Juda, Sidon, Babel, Egypte wordt toegepast, oorspronkelijk de burgerij of bevolking, maar menigmaal ook de stad of het land zelf, als persoon voorgesteld. — *u achterna.* De voorstelling is dat de Assyriërs bezig zijn af te trekken. — *schudt het hoofd,* gebaar van spot, waarmede men op tergende wijze zijn vermaak in iemands leed te kennen geeft, Job XVI : 4; Ps. XXII : 8; CIX : 25; Jer. XVIII : 16; Klaagl. II : 15.

22. *uw trotschen blik,* volgens een anderen klinker. — *de Heilige Israëls.* Dit is eene in het boek *Jezaja* niet minder dan dertigmaal, elders hoogst zelden, voorkomende benaming van Jahwe, uitdrukkende de ongenaakbare verhevenheid van den god die Israël beschermde en door Israël werd gediend; zie op Jez. VI : 3.

23. De *Libanon,* rijk aan ceders en cypressen, leverde voor een leger dat de daar wonende stammen wilde onderwerpen groote moeilijkheden op. — *ceders* en *cypressen* waren een kostbare oorlogsbuit. Verg. op Jez. XIV : 7 v. — *tot zijn hoogsten top,* volg. verb. t., in overeenstemming met Jez. XXXVII : 24.

24. *Ik heb gegraven,* nl. putten, waar de bestaande voor mijn leger niet genoeg water opleverden of door de bevolking verstopt waren. — *water van vreemden,* letterlijk *vreemd water,* d. i. in een vreemd land. — *en doe — opdrogen.* De verovering van Egypte was het grootsche einddoel van den tocht; doch Sanherib zou het niet bereiken. — Voor *Egypte* wordt hier (Jez. XXXVII : 25), Jez. XIX : 6 en Micha VII : 12 een naam, wijziging van den gewonen vorm, gebruikt die het als een *wal* of *burcht* aanduidt.

25. *van overlang — besloten heb.* Jahwe had het reeds lang geleden beschikt; Sanherib was niets dan een werktuig ter volvoering van Gods raadsbesluiten. Deze opvatting vinden wij wel, anderhalve eeuw later, in Jez. XLI : 26; XLII : 9; XLIII : 9—13; XLIV : 7; XLV : 21; XLVI : 10; XLVIII : 3—6, maar niet bij onzen profeet; doch zie Jez. XXII : 11.

26. *machteloos,* letterlijk *kort van hand.* — *verschrikt en beschaamd staan,* eene gedurig voorkomende spreekwijs voor hopelooze verlegenheid en verslagenheid, Jez. XX : 5; Jer. VIII : 9; XIV : 4; XVII : 18; XLVIII : 39; L : 2. — *aan — dreef,* dat in Palestina verschroeit zoodra de zomerzon haar invloed doet gevoelen; verg. Job VIII : 12; Ps. CXXIX : 6. — *dreef.* Zoo Jez. XXXVII : 27; Hebr. t. heeft hier *brandkoren.*

27 Ik sla gade uw opstaan en uw nederzitten;
uw uitgaan en uw ingaan ken ik,
alsmede uw woeden tegen mij.
28 Omdat gij tegen mij woedt,
en uw overmoed mij ter oore is gekomen,
zal ik mijn haak in uw neus steken,
mijn toom aan uwe lippen leggen,
en u terugvoeren langs den weg dien gij gekomen zijt.
29 En dit zal u het teeken zijn: dit jaar zult gij eten wat vanzelf is
opgeschoten, het tweede jaar wat dan nog opkomt; maar in het derde
jaar zult gij zaaien en oogsten, wijngaarden planten en hunne vruchten
30 eten.′ Dan zal opnieuw het ontkomene van het huis Juda, het over-
schot, wortels schieten naar beneden en vruchten dragen naar boven;′
31 want van Jeruzalem zal een overschot uitgaan, en van den berg Sion
wat ontkomen is. De naijver van Jahwe der heirscharen zal dit doen.
32 Daarom, zoo zegt Jahwe van Assyrië's koning: Hij zal bij deze stad
niet komen, er geen pijl afschieten, geen schild tegen haar opheffen,
33 geen wal tegen haar opwerpen.′ Langs den weg dien hij gekomen is
zal hij wederkeeren, maar in deze stad zal hij niet komen, spreekt
34 Jahwe.′ Ik zal deze stad beschutten, haar reddende, om mijnentwil en
ter wille van David, mijn knecht.
35 In denzelfden nacht nu ging de engel van Jahwe uit en sloeg in
het leger der Assyriërs honderd vijf en tachtig duizend man. Toen zij
den volgenden morgen zich opmaakten, zie, het waren allen ontzielde
36 lijken!′ Nu brak Sanherib, de koning van Assyrië, op, nam den terug-

Vs. 31*c*. Jez. 9 : 6. — Vs. 35—37. 2 Kron. XXXII : 21.

27. Verg. Ps. CXXXIX : 1—12. — *Ik sla gade* (letterlijk *Vóor mij is*) *uw opstaan*, volg. verb. t.; Hebr. t., bij vs. 26 gevoegd, *vóor het te veld staand koren*. — *uw* — *ingaan*. Zie op 1 Kon. III : 7.

28. Een *haak* of *ring* deed men wilden dieren en gevangenen door den neus of de kinnebak, om er de leidsels aan vast te maken; verg. 2 Kron. XXXIII : 11; Ezech. XIX : 4, 9; Am. IV : 2 en op Ezech. XXXVIII : 4. — De *toom* werd bij de wegleiding van gevangenen vaak gebruikt.

29. *u*. De aangesproken persoon is niet meer Sanherib, maar Hizkia (of Israël). — *het teeken*, van de redding door Jahwe; zie op Jez. VII : 11. — *wat vanzelf is opgeschoten*; ook Lev. XXV : 5, 11; letterlijk, *het uitgevallene*, datgene wat bij het oogsten in het vorig jaar is uitgevallen en nu, zonderdat er opnieuw gezaaid is, opkomt. — *wat dan nog opkomt*, dat weinige en schrale koren dat nog in het tweede jaar nadat er gezaaid is hier en daar opschiet. — Waarschijnlijk is de bedoeling deze: in het haast afgeloopen jaar hebben wij moeten teren op hetgeen het land vanzelf opleverde, omdat in het vorig jaar wegens den inval der Assyriërs niet gezaaid is; zulks kon ook dit jaar om dezelfde reden niet geschieden, zoodat ook in het volgend jaar gebrek te wachten staat. Maar dan zullen wij zaaien en planten, om in het tweede jaar na dit, en voortaan geregeld, overvloed te hebben.

30. Wie in den krijg en zijne ellenden niet zijn omgekomen worden tot eene nieuwe en krachtige bevolking. Zie over dat *overschot*, de hoop der toekomst, de kern van het volk Gods, Jez. IV : 2 v.; X : 20—23; XI : 10—16. — *wortel* — *boven*. Verg. Jez. XXVII : 6.

31. Natuurlijk waren deze ontkomenen vooral te *Jeruzalem* te zoeken, de eenige plaats die den Assyriërs niet in handen gevallen was. — *De naijver van Jahwe* (zie op Exod. XX : 5) is hier Jahwe's blakende ijver voor zijne eer, zijn dienst, zijn volk.

32. *geen schild tegen haar opheffen*, bij het stormloopen. — *geen wal*. Verg. 2 Sam. XX : 13; Hab. I : 10.

33. *gekomen is*, volg. hss., alle oude vertt. en Jez. XXXVII : 34; Hebr. t. *komen zal*.

34. *om* — *knecht*. Het is Jahwe te doen om zijne eigen heerlijkheid, maar ook om de vervulling der beloften aan David gedaan (verg. VIII : 19; 1 Kon. XV : 4): een denkbeeld, niet van den profeet Jezaja, maar van den schrijver van *Koningen*.

35. Waarschijnlijk is het verhaal van deze verdelging in één nacht aan Jez. XVII : 14 ontleend en moet het de letterlijke vervulling van die profetie in het licht stellen. In Jez. XXXVII : 36 ontbreken de woorden *In denzelfden nacht*. — *de engel van Jahwe*, de voltrekker van zijne strafgerichten; 2 Sam. XXIV : 16 brengt deze „verderfengel" de pest. — *sloeg* — *man*. Het cijfer is ongeloofelijk hoog, en waar het geschiedde wordt niet gemeld. Men brengt gewoonlijk dit verhaal in verband met eene Egyptische legende bij den Griekschen geschiedschrijver Herodotus: dat het Assyrisch leger bij Pelusium, aan de Egyptische grens, door muizen — het zinnebeeld van de pest; zie op 1 Sam. VI : 4 — werd te gronde gericht. Wellicht ligt dezelfde gebeurtenis aan die legende en aan ons verhaal ten grondslag.

36. *en hij bleef te Nineve*. Blijkens de Assyrische opschriften heeft Sanherib in de volgende twintig jaren zijner regeering nog vijf grootere of kleinere krijgstochten ondernomen, doch geen naar het westen (Palestina).

37 tocht aan en bleef te Nineve.′ Eens, toen hij zich nederwierp in den
tempel van zijnen god Nisroch, sloegen hem zijne zonen Adrammelech
en Sareser met het zwaard. Zij ontkwamen naar het land Ararat, en
zijn zoon Ezarhaddon werd koning in zijne plaats.

37. *Nisroch.* Zoover wij weten, droeg geen god der Assyriërs dezen naam. Men heeft daarom verschillende veranderingen voorgeslagen, om den naam van een hunner bekende goden in den tekst te brengen. Wellicht schuilt de fout niet bij een afschrijver, maar reeds bij den verhaler. — *Adrammelech.* Zie op XVII : 31. — *Sareser,* waarschijnlijk voluit *Nirgalsareser,* d. i. ‚de god Nirgal beschermt den koning'; zie op XVII : 30 en verg. Jer. XXXIX : 3, 13. — *het land Ararat,* in Oost-Armenië, dus buiten de grens van het Assyrische rijk. Zie op Gen. VIII : 4. — *Ezarhaddon.* Zie op vs. 9 en Ezra IV : 2.

HOOFDSTUK XX.

Hizkia's ziekte. De gezanten van Babel. — Hizkia wordt ziek, en Jezaja kondigt hem den dood aan (1); doch op zijne smeekbede (2 v.) laat Jahwe hem door den profeet spoedig herstel, nog vijftien jaar levens en redding van de Assyriërs toezeggen (4—6); ook schrijft Jezaja een middel voor (7), en laat op 's konings verzoek een wonder geschieden ten waarteeken van de goddelijke belofte (8—11). De koning van Babel zendt aan Hizkia bij zijn herstel een gezantschap (12), aan hetwelk deze zijne rijkdommen toont (13); waarop Jezaja de wegvoering van al die schatten en van Hizkia's nakomelingen naar Babel voorspelt (14—19). Besluit van Hizkia's regeering (20 v.).

In de laatste twee verzen herkennen wij gereedelijk de hand van den schrijver van *Koningen.* Inhoud en vorm van de beide verhalen die voorafgaan verheffen hun jongeren oorsprong en onhistorisch karakter boven redelijken twijfel. Het wonderteeken (vs. 8—11) en de voorspellingen van eene onberekenbare toekomst (vs. 6*a,* 17 v.) gaan de grenzen van het geloofelijke verre te buiten; ook spreken Hizkia en Jezaja in den bekenden stijl van ons boek (vs. 3, 6*b*). Het zijn twee legenden uit profetische kringen, na den val van Jeruzalem te boek gesteld, en waarvan de tweede den toeleg verraadt, Jeruzalems verwoesting en den ondergang van Davids koningshuis reeds door den beroemden profeet te laten voorspellen. Of hieraan geschiedenis ten grondslag ligt, is niet uit te maken.

De twee verhalen behooren bijeen (vs. 12) en onderstellen het onmiddellijk voorafgaande (vs. 6), met hetwelk zij, ter wille van de voorname rol daar en hier door Jezaja gespeeld, uit *Koningen* in *Jezaja* zijn overgenomen. De vergelijking van de twee teksten valt in elk opzicht ten gunste van dien in *Koningen* uit (zie verder inl. op Jez. XXXVIII, XXXIX).

XX : 1 In die dagen werd Hizkia doodelijk krank; en de profeet Jezaja, de
zoon van Amos, kwam tot hem en zeide tot hem: Zoo zegt Jahwe:
Stel orde op uwe zaken; want gij gaat sterven en zult niet langer
2 leven.′ Toen wendde hij zijn gelaat naar den wand en bad tot Jahwe:′
3 Och, Jahwe, gedenk toch, hoe ik getrouw en met een onverdeeld
hart voor uw aangezicht heb gewandeld en gedaan wat goed is in uw
4 oog! En Hizkia weende bitterlijk.′ Jezaja nu was het binnenhof nog
5 niet uit toen het woord van Jahwe tot hem kwam:′ Keer terug en
zeg aan Hizkia, den vorst mijns volks: Zoo spreekt Jahwe, de god van
uw vader David: Ik heb uw gebed gehoord, uwe tranen gezien. Zie,
ik zal u genezen; ten derden dage zult gij opgaan naar het huis van

Vs. 1—11. 2 Kron. XXXII : 24; Jez. XXXVIII : 1—8.

1. *In die dagen.* Blijkens de eerste woorden van vs. 6 viel deze ziekte in het veertiende jaar van Hizkia's regeering (verg. XVIII : 2); derhalve in 712. Daarentegen bedoelt, blijkens het vervolg van vs. 6, de schrijver van *Koningen,* wiens onjuiste berekening wij reeds XVIII : 13 vernamen (zie aldaar), dat deze ziekte viel tijdens den inval van Sanherib; maar zie op vs. 12.

3. *Och — oog!* Een vroege dood werd als straf voor goddeloosheid beschouwd; Hizkia nu was nauwelijks veertig jaar oud (zie op vs. 1). — *met een onverdeeld hart.* Dezelfde uitdrukking 1 Kon. VIII : 61; XI : 4; XV : 3, 14. — *voor — gewandeld.* Zie op Gen. XVII : 1.

4. *het binnenhof,* volg. Gr. vert. en eene lezing van Hebr. t.; volg. eene andere lezing *de middenstad.* Welk gedeelte van den burg hiermede bedoeld wordt, weten wij niet; wij kennen alleen *het andere voorhof,* waarin het paleis lag (1 Kon. VII : 8), en *het groote voorhof* (1 Kon. VII : 12), dat al de koninklijke gebouwen en den tempel met zijn voorhof (*het binnenste voorhof,* 1 Kon. VI : 36) omsloot.

5. *ten derden dage,* na korten tijd; zie Hoz. VI : 2; Luc. XIII : 32.

6 Jahwe.′ En ik zal vijftien jaren aan uw leven toevoegen, u en deze
stad uit de hand van Assurs koning redden, en ik zal deze stad
beschutten, om mijnentwil en ter wille van David, mijn knecht.′
7 Voorts zeide Jezaja: Neemt een vijgenkoek, om dien op het gezwel te
8 leggen, opdat hij geneze.′ Hizkia zeide tot Jezaja: Wat is het teeken
dat Jahwe mij zal genezen en ik ten derden dage zal opgaan naar het
9 huis van Jahwe?′ Jezaja zeide: Dit zal u vanwege Jahwe het teeken
zijn dat Jahwe zal doen wat hij u heeft toegezegd: moet de schaduw
10 tien treden voortgaan, of moet zij tien treden teruggaan?′ Toen zeide
Hizkia: Het zegt weinig, of de schaduw tien treden neigt; neen, maar
11 de schaduw moet teruggaan, tien treden achterwaarts.′ Nu riep de
profeet Jezaja tot Jahwe, die de schaduw op de treden, zoover de zon
op de treden van Ahaz was gedaald, deed teruggaan, tien treden
achterwaarts.
12 Te dier tijd zond Merodach Baladan, de zoon van Baladan, de koning
van Babel, een brief met een geschenk aan Hizkia; want hij had ge-
13 hoord dat Hizkia ziek was geweest.′ En Hizkia verblijdde zich over

Vs. 12—19. Jez. XXXIX : 1—8.

6. *En — toevoegen.* Zulk eene nauwkeurige voorspelling met cijfers komt in echte profetieën niet voor; ze is achterna, naar de uitkomst, aan Jezaja op de lippen gelegd; verg. op Jer. XXVIII : 16. — *ik — knecht.* Zie op XIX : 34.

7. *een vijgenkoek,* een klomp samengeperste vijgen, niet alleen als smakelijk voedsel geliefd, 1 Sam. XXV : 18; XXX : 12; 1 Kron. XII : 40, maar in de gansche oudheid ook als geneesmiddel gebruikt. Intusschen is de bedoeling niet, dat de genezing het natuurlijk gevolg is geweest van het uitwendig gebruik van vijgen; evenmin als het Jordaanwater (V : 10) Naäman doet herstellen; de wondermacht van Jahwe brengt die uitkomst te weeg, en het middel is van ondergeschikt belang. — *om dien ... te leggen, opdat hij geneze,* ongeveer volg. Gr. en Syr. vertt.; verg. op Jez. XXXVIII : 21; Hebr. t. *en zij namen dien en legden dien ... en hij genas.* — *het gezwel.* Exod. IX : 9, 11 is het woord vertaald *uitslag*; Deut. XXVIII : 27, 35 *zweren.*

8 v. Verg. op Jez. VII : 11.

9. *Moet de schaduw ... voortgaan,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *De schaduw is voortgegaan.* Maar volgens vs. 10 geeft Jezaja aan Hizkia de keus tusschen voorwaartsche of achterwaartsche beweging. — *tien treden.* Blijkbaar is hier sprake van een zonnewijzer (zie vs. 11). Hoe deze was ingericht, weten wij niet. Onze zonnewijzers waren in dien tijd onbekend. Niet onmogelijk dat het woord, met *treden* (elders, Exod. XX : 26; 1 Kon. X : 19 enz. *trappen*) vertaald, hier zou moeten luiden *graden.* Maar het is ook mogelijk te denken aan eene op eene hooge, vrije plaats staande zuil of obelisk, tot welke men opklom langs eene trap van twintig treden, die naar beneden in breedte toenamen, zóo dat de schaduw bij de eerste zonnestralen van den morgen op de laagste trede westwaarts viel, na eenigen tijd éene trede hooger kwam enz., om na den middag op dezelfde wijze op de trap oostwaarts te dalen en bij de laatste zonnestralen van den avond de uiterste treden te treffen. Men neme hierbij in aanmerking, dat de verdeeling in uren van den natuurlijken dag, van zonsopgang tot zonsondergang, vóor de Ballingschap bij de Israëlieten waarschijnlijk niet in gebruik was: een Hebreeuwsch woord voor „uur" is er in het O. T. niet. Zie verder op vs. 10. Zooveel alleen is zeker, vooreerst, dat de schrijver bedoelt een wonder te verhalen, zoodat wij niet aan eene natuurlijke verklaring mogen denken; voorts, dat Hizkia in die „treden van Ahaz" (vs. 11) eene inrichting bezat die in staat stelde om, door den stand van de schaduw waar te nemen, den tijd van den dag te bepalen.

10. Het schijnt wel dat op het oogenblik waarop Jezaja met Hizkia spreekt tien treden (graden?) het uiterste punt van weerszijden is, dus tien treden oostwaarts het eind van den avond, tien treden terug den middag aanwijst. In beide gevallen is het wonder even groot; maar in de schatting van Hizkia is een versnelde voortgang veel minder vreemd dan een teruggang; vandaar zijn wensch. Het wonder was tevens zinnebeeld van de toegezegde levensverlenging: Hizkia's dag neigde (vs. 1) ten avond met zijne lange schaduwen (Ps. CII : 12; CIX : 23; CXLIV : 4; Jer. VI : 4), maar keerde door de goedheid van Jahwe als het ware tot den middag terug.

11. *de zon,* ingevoegd volg. Syr. en Aram. vertt.; verg. Jez. XXXVIII : 8. — *de treden van Ahaz.* Zie op vs. 9. Uit XVI : 10 weten wij dat deze koning geneigdheid aan den dag legde om buitenlandsche kunst naar Jeruzalem over te planten. Misschien dankte daaraan ook deze zonnewijzer het aanzijn. De zonnewijzer toch is door de Babyloniërs (Chaldeën) uitgevonden.

12. *Merodach,* volg. eenige hss., Gr. en Syr. vertt., Jez. XXXIX : 1 en de Assyrische berichten; Hebr. t. *Berodach.* Verg. XXV : 27; Jer. L : 2. Volgens die berichten regeerde hij van 722 tot 710 over Babel en is hij in 710 door Sargon (zie op XVII : 5 en 6) overwonnen en gevangengenomen. — *want — geweest,* dus tot gelukwensching. Anders 2 Kron. XXXII : 31. Indien de Joodsche geschiedschrijver Josefus ons bericht goed heeft opgevat, was het te doen om een bondgenootschap tegen de Assyriërs. Aldus krijgt ook het *geschenk* eene bijzondere beteekenis, evenals aan Hizkia's zijde het toonen van al zijne schatten en hulpmiddelen (vs. 13).

die gezanten en liet hen zijn gansche voorraadhuis zien, het zilver en het
goud, het reukwerk en de treffelijke olie, zijn tuighuis en al wat zich in
zijne schatkamers bevond; er was in zijn paleis en in zijn gansche ge-
14 bied niets dat Hizkia hen niet liet zien.′ Toen kwam de profeet Jezaja
tot koning Hizkia en zeide tot hem: Wat hebben deze mannen gezegd,
en van waar komen zij tot u? Waarop Hizkia zeide: Uit een ver land
15 zijn zij tot mij gekomen, uit Babel.′ Hij zeide: Wat hebben zij in uw
paleis gezien? Hizkia zeide: Al wat in mijn paleis is hebben zij gezien;
16 in mijne schatkamers is niets dat ik hen niet heb laten zien.′ Toen
zeide Jezaja tot Hizkia: Hoor het woord van Jahwe der heirscharen:′
17 Zie, de dagen komen, wanneer al wat in uw paleis is en wat uwe
vaderen tot op dezen dag hebben opgestapeld naar Babel zal gevoerd
18 worden, zonderdat iets wordt overgelaten, zegt Jahwe.′ En van uwe
zonen, die uit u zullen voortkomen, die gij zult verwekken, zal men
nemen, en zij zullen kamerlingen zijn in het paleis van Babels koning.′
19 Hierop zeide Hizkia tot Jezaja: Het woord van Jahwe dat gij gespro-
ken hebt is goed. Immers, zeide hij, als in mijne dagen vrede en
veiligheid mogen heerschen!
20 Het overige nu der geschiedenis van Hizkia, al zijne dappere daden,
en hoe hij den vijver en de waterleiding gemaakt en water in de stad

Vs. 20 v. 2 Kron. XXXII: 32 v.

13. *verblijdde zich*, volg. eenige hss., Gr., Lat., Syr. vertt. en Jez. XXXIX: 2; Hebr. t. *hoorde.* — *die gezanten*, duidelijkheidshalve in pl. v. *hen.* — *voorraadhuis*, onzekere vertaling; wellicht *reukwerkhuis.* — Blijkbaar moet dit zijn voorgevallen vóor hetgeen wij XVIII: 14—16 lezen. Zie ook vs. 17.
14. *tot mij*, ingevoegd volg. Gr. vert. en Jez. XXXIX: 3.
16. *der heirscharen*, ingevoegd volg. Gr. vert. en Jez. XXXIX: 5.
17. Hier wordt de vervanging van de Assyrische door de Babylonische wereldmacht en de wegvoering van al de schatten van Juda's koningen door Nebucadresar voorspeld. Maar deze voorspelling op Jezaja's lippen is zeker onhistorisch. Nergens in de godspraken van Jezaja en zijne tijdgenooten iets van dien aard; steeds wordt van Assyrië onheil verwacht en aangekondigd. Zij zou dan ook door Hizkia en de toen levenden volstrekt niet begrepen zijn, dus haar doel hebben gemist. Dat er geen sprake is van de Assyriërs, van wie Hizkia toch zooveel leed zou ondervinden, bewijst dat hier werkelijk niet Jezaja aan het woord is, maar een schrijver die na 586 leefde, en bij dit verhaal van de eerste aanraking der Judeërs met de Babyloniërs onwillekeurig Jeruzalems verwoesting voor den geest had. Hij verraadt zich in vs. 19, door Hizkia uit de woorden van Jezaja te laten afleiden dat de aangekondigde straf nog zeer lang zal uitblijven, ofschoon er in die woorden niets van staat.
19. Zie XXII: 20*a*, en verg. 1 Kon. XI: 12; XXI: 29.
20. Het is zeer onzeker, op welke waterwerken in en bij Jeruzalem de schrijver het oog heeft. Dat tegenwoordig en reeds sedert lang een groote waterbak in het westelijk deel van Jeruzalem „de vijver van Hizkia" heet bewijst niets. Aan geene dier hedendaagsche benamingen ligt eene overlevering ten grondslag. Waarschijnlijk wordt met *den vijver en de waterleiding* gedoeld op een deel der waterwerken bij den tegenwoordigen Silwanvijver, den ouden Siloah, aan den zuidelijken voet van den Sion. Deze vijver is reeds vroeg door een tunnel verbonden geweest met „de Vrouwe Maria bron" — zooals zij tegenwoordig heet — aan den oostelijken voet van den Sion, wellicht dezelfde als de Gihon; zie op 1 Kon. I: 33. Die tunnel is een der oudste bergwerken van deze soort. In Juni 1880 werd daarin, vlak bij den Silwanvijver, een opschrift ontdekt, het eenige oud-Israëlietische dat wij nog hebben, dat, met groote moeite afgeschreven en ontcijferd, in zes regels een bericht over de doorgraving bleek te bevatten, waarin wordt verhaald, hoe de mijngravers, die te gelijk van het noorden en van het zuiden aan het werk waren getogen, honderd el onder den beganen grond op hetzelfde punt samenkwamen, en het water straks door den tunnel twaalfhonderd el van de bron in den vijver stroomde. Daar Jez. VII: 3; VIII: 6 reeds onder Ahaz van eene waterleiding en van het water van Siloah gesproken wordt, is het onzeker, of daarmede, dan wel met de leiding die Hizkia maakte, die tunnel bedoeld is. Wanneer aan Hizkia hier en 2 Kron. XXXII: 3 v., 30 wordt toegeschreven dat hij water in de stad gebracht en de bronnen daarbuiten verstopt heeft, dan behoeft dit met het boven beschreven werk niet samen te hangen. Om belegeraars aan watergebrek te doen lijden en de belegerde bevolking daarvoor te bewaren, was het van groot belang, binnen de stad ruime waterbakken te vervaardigen en te zorgen dat zij vol waren en gevoed werden. Onder den tempelberg nu zijn er van reusachtige afmeting, en Sir. XLVIII: 17 geeft Hizkia de eer der vervaardiging van dezulke. Waarschijnlijk doelen daarop de woorden van onzen tekst *hij heeft water in de stad gebracht.* Maar een gedeelte daarvan en van de er bij behoorende waterleidingen dagteekent zeker uit latere tijden. Ten gevolge van de herhaalde verwoestingen en herbouwingen der stad verkeeren wij in het onzekere omtrent de geschiedenis van al die waterwerken. Neh. III: 15 wordt een „vijver der waterleiding" vermeld.

gebracht heeft, is beschreven in het boek der kronieken van Juda's
21 koningen. ′ En Hizkia ging ter ruste bij zijne vaderen, en zijn zoon
Manasse werd koning in zijne plaats.

21. Verg. op 2 Kron. XXXII : 33.

HOOFDSTUK XXI.

Manasse en Amon. — Manasse, een goddeloos koning (1 v.), doet het hervormingswerk van zijn vader te niet en voert allerlei afgoderij in (3—7*a*); waardoor Jahwe's beloften aan Israël verijdeld worden (7*b*—9). Jahwe doet daarom Jeruzalems en Juda's ondergang aankondigen (10—15). Manasse's bloedschuld en zonden (16); besluit zijner regeering (17 v.). Amon treedt in de voetstappen van zijn vader (19—22) en wordt omgebracht door samenzweerders (23); het volk doodt hen en plaatst Jozia op den troon (24). Besluit van Amons regeering (25 v.).

Deze mededeelingen, voor welker karigheid de ingevlochten beschouwingen ons niet schadeloos stellen, zijn van het standpunt der Deuteronomische wet gegeven en blijkbaar van meer dan éene hand. Inhoud, stijl en plaatsing van vs. 4, ten overvloede de vergelijking met vs. 7, bewijzen dat het een later invoegsel is. Van het overige is vs. 1, althans de eerste helft van vs. 2, vs. 16—18, vs. 19 v., vs. 23—26 blijkbaar door den schrijver van *Koningen* gegeven naar zijn bekend plan; want wij vinden hier, als gewoonlijk, de beknopte opgaven, de aanhaling van en de verwijzing naar de jaarboeken, en wat dies meer zij. Vs. 10—15 is geschreven, wellicht voor een deel naar eene oudere godspraak (vs. 12—14), door den bewerker na den val van Jeruzalem; immers, terwijl zijn voorganger nog hopen kon dat de zonden van Manasse door de hervorming van Jozia waren uitgewischt, dus ook het oordeel was afgewend, zag hij het, bij het licht der uitkomst, anders in, beschouwde de verwoesting van Jeruzalem en de wegvoering der Judeërs als het strafgericht voor die zware zonden en schreef deze beschouwing hier, waar zij zijns inziens behoorde, neder. Aan wien van deze twee wij elk deel van vs. 1—9 danken, is moeilijk te beslissen.

XXI : 1 Manasse was twaalf jaar oud toen hij koning werd, en hij regeerde
2 vijf en vijftig jaar te Jeruzalem; zijne moeder heette Hefsibah. ′ Hij
deed wat kwaad was in het oog van Jahwe, naar de afschuwelijke
praktijken der volken die Jahwe voor de Israëlieten uit had verdreven. ′
3 Hij herbouwde de hoogten die zijn vader Hizkia had vernield, richtte
altaren op voor den baäl en maakte een gewijden boomstam, zooals
Achab, de koning van Israël, had gedaan, wierp zich voor het gansche
4 heir des hemels neder en diende het. ′ En hij heeft altaren gebouwd
in het huis van Jahwe, waarvan Jahwe had gezegd: Te Jeruzalem zal
5 ik mijnen naam stellen. ′ Hij bouwde altaren voor het gansche heir
6 des hemels in de beide voorhoven des tempels. ′ En hij heeft zijn zoon

Vs. 1—10. 2 Kron. XXXIII : 1—10.

1. *vijf en vijftig jaar.* Van 696 tot 642.

2. Zie XVI : 3; XVII : 8 en verg. Deut. XII : 31; XVIII : 9, 12. — Het oordeel in dit en de volgende verzen over Manasse geveld wordt natuurlijk uitgesproken van het standpunt des verhalers; wat niet wegneemt dat hij op het standpunt der heidensche richting onder de Judeërs zelfs zeer godsdienstig was. Al heeft hij er niet aan gedacht, Jahwe, Israëls god, niet te vereeren, de vooral onder Ezarhaddon (zie op XIX : 9) gebleken oppermacht der goden van Assyrië, van welk rijk Juda onder Manasse een onderdeel uitmaakte, bracht er toe, ook hen, de goden van de zon, maan en sterren, te aanbidden; waarbij de ouderwetsche vormen van den Jahwedienst, alsook de Baäldienst, het Molochoffer, tooverij en wichelarij enz. vanzelf herleefden.

3. *Hij — vernield.* Zie inl. op XVIII : 1—12. — *een gewijden boomstam,* blijkens XXIII : 4, 6, in den tempel van Jahwe. Zie verder op Exod. XXXIV : 13. — *zooals — gedaan.* Zie 1 Kon. XVI : 32 v. — *het — hemels.* Verg. XXIII : 12; en zie op Deut. IV : 19. Volg. vs. 5, XXIII : 4 en 11 geschiedde ook de vereering der hemellichamen in den tempel; verg. XXIII : 5; Jer. VII : 30; XXXII : 34; Ezech. VIII. Men bracht dus op de eene of andere wijze verband tusschen Jahwe en deze goden.

4. *En — gebouwd.* Er staat niet, voor wien of wie; de bedoeling is zeker: voor de afgoden. Na vs. 3 en vóor vs. 5 bevreemdt ons deze geheel overtollige mededeeling. Ook blijkens den stijl is dit vers een later invoegsel. — *in — stellen.* Zie vs. 7. — *waarvan — stellen.* Zie 1 Kon. VIII : 29; IX : 3.

5. *Hij — hemels.* Wij verwachtten dit bericht na vs. 3*b* niet meer. — *in — tempels.* Zie op 1 Kon. VI : 36 en VII : 12.

door vuur overgegeven, waarzeggerij en wichelarij gepleegd, bezweer-
ders van onderaardsche geesten en van demonen aangesteld: hij heeft
veel gedaan dat kwaad was in het oog van Jahwe, om hem te
7 tergen.' Hij zette het Asjera-beeld dat hij had gemaakt in het huis
waarvan Jahwe tot David en zijn zoon had gezegd: In dit huis en te
Jeruzalem, dat ik uit al de stammen Israëls heb uitverkoren, zal ik
8 mijnen naam tot in eeuwigheid stellen,' en nimmermeer zal ik Israëls
voet doen zwerven buiten den bodem dien ik hunnen vaderen gegeven
heb; indien zij slechts zorgen te doen al wat ik hun geboden heb,
naar de gansche wet die mijn knecht Mozes hun heeft voorgeschreven.'
9 Maar zij hebben niet geluisterd; en Manasse deed hen afdwalen, zoodat
zij deden wat kwaad was in het oog van Jahwe, meer dan de volken
die Jahwe voor de Israëlieten uit had verdelgd.
10, 11 Toen sprak Jahwe door zijne dienaren de profeten: ' Omdat Manasse,
de koning van Juda, deze afschuwelijke dingen heeft bedreven, erger
dan al wat de Amorieten, die vóor hem in het land waren, gedaan
hebben, en ook Juda heeft doen zondigen door zijne schandgoden,'
12 daarom, zoo zegt Jahwe, Israëls god: Ik ga zulk een onheil brengen
over Jeruzalem en over Juda dat elk die het hoort de beide ooren
13 zullen tuiten:' ik zal over Jeruzalem het meetsnoer van Samarië trek-
ken en het paslood van Achabs huis, en zal Jeruzalem uitwisschen
gelijk men een schotel uitwischt: men wischt dien uit en keert hem
14 om.' Ik zal het overschot van mijn erve verstooten, hen geven in de
hand hunner vijanden, zoodat zij voor al hunne vijanden tot buit en
15 roof worden;' omdat zij gedaan hebben wat kwaad was in mijn oog
en mij voortdurend tergden, van den dag af toen hunne vaderen uit
Egypte togen tot op heden.
16 Ook heeft Manasse zeer veel onschuldig bloed vergoten, totdat hij
er Jeruzalem boordevol van had gemaakt; behalve de andere zonden
welke hij Juda heeft doen bedrijven, doende wat kwaad was in het oog
van Jahwe.
17 Het overige nu der geschiedenis van Manasse, en al wat hij heeft

Vs. 17—25. 2 Kron. XXXIII: 18—25.

6. *En — overgegeven.* Zie op XVI: 3. — *waarzeggerij — aangesteld.* Zie op Deut. XVIII: 10 v. — *hem,* ingevoegd volg. zeer vele handschriften, alle oude vertt. en 2 Kron. XXXIII: 6.

7. *het Asjera-beeld.* Zie op 1 Kon. XV: 13. Misschien wordt hierop gedoeld Ezech. VIII: 3, 5; verg. 2 Kron. XXXIII: 7, 15. — *In — stellen.* Breeder uitwerking van hetzelfde denkbeeld als vs. 4, blijkbaar van eene andere hand.

8. *en — gegeven heb.* Met het vast verblijf van Jahwe te Jeruzalem hing het vast verblijf van zijn volk in Kanaän samen. — *naar — voorgeschreven.* Bedoeld wordt de wet in *Deuteronomium*; zie o. a. Deut. VII: 4; VIII: 19 v. — In dit vers, evenals in vs. 9, 16, 17, zijn naar Gr. vert. kleine tekstveranderingen aangebracht.

9. *zij hebben niet geluisterd.* Zie XVII: 40*a*.

11. *de Amorieten.* Zie op Gen. X: 16.

12—14. Waarschijnlijk zijn deze verzen, die zeer veel eigenaardigs behelzen — zie vooral de alleen hier voorkomende beeldspraak vs. 13*b* — overgenomen uit eene godspraak van dien tijd of later.

12. *dat elk — tuiten,* de indruk van een ontzettend ongeluk; zie 1 Sam. III: 11; Jer. XIX: 3.

13. Verg. Jez. XXVIII: 17*a*; XXXIV: 11*b*; Klaagl. II: 8; Dan. V: 26 v.; Am. VII: 7 v. — *ik zal — trekken,* d. i. Jeruzalem verwoesten, evenals Samarië verwoest is. Het beeld dat volgt, *en het paslood van Achabs huis,* moet iets dergelijks beteekenen, maar is minder gepast, daar het hier stad en land geldt en niet eene familie; eene vergelijking van Davids huis met dat van Achab lag zeker niet in des schrijvers bedoeling.

14. *mijn erve,* het volk Israël. — *buit en roof.* Zie Jez. XLII: 22; Jer. XXX: 16 enz.

16. *onschuldig bloed.* Verg. XXIV: 4. — Waarschijnlijk wordt gedoeld op ijveraars voor Jahwe die hun verzet tegen de maatregelen des konings betreffende den godsdienst met den dood moesten bekoopen. Manasse was uit den aard der zaak verdraagzaam; maar hij kon als koning bezwaarlijk dulden dat die ijveraars met alle middelen zijn beleid in zake van godsdienst bestreden. Volgens eene latere, ongeloofwaardige overlevering, waarop wellicht Hebr. XI: 37 gezinspeeld wordt, zou Manasse Jezaja op hoogen ouderdom hebben doen middendoorzagen.

gedaan, en de zonden die hij heeft bedreven, zijn beschreven in het
18 boek der kronieken van Juda's koningen. ' En Manasse ging ter ruste
bij zijne vaderen en werd in den tuin van zijn paleis, den tuin van
Uzza, begraven; en zijn zoon Amon werd koning in zijne plaats.
19 Amon was twee en twintig jaar oud toen hij koning werd, en hij
regeerde twee jaar te Jeruzalem; zijne moeder heette Mesjullemeth,
20 de dochter van Harus, uit Jotba. ' Hij deed wat kwaad was in het oog
21 van Jahwe, evenals zijn vader Manasse gedaan had; ' hij bewandelde
den ganschen weg dien zijn vader bewandeld had, diende de schand-
22 goden die zijn vader had gediend en wierp zich voor hen neder; ' hij
verliet Jahwe, den god zijner vaderen, en wandelde niet op den weg
23 van Jahwe. ' De dienaars van Amon nu maakten eene samenzwering
24 tegen hem en doodden den koning in zijn paleis. ' Daarop versloeg het
volk des lands al de samenzweerders tegen koning Amon en maakte
zijn zoon Jozia koning in zijne plaats.
25 Het overige nu der geschiedenis van Amon, wat hij heeft gedaan,
26 is beschreven in het boek der kronieken van Juda's koningen. ' Men
begroef hem in zijn graf, in den tuin van Uzza; en zijn zoon Jozia
werd koning in zijne plaats.

17. *al — gedaan.* Verg. 2 Kron. XXXIII : 14. — *en de zonden die hij heeft bedreven.* Natuurlijk stonden de maatregelen eens konings met betrekking tot den godsdienst mede in de rijksjaarboeken vermeld, doch — dit spreekt vanzelf — niet als *zonden,* maar als roemrijke daden van bestuur.

18. *den tuin van Uzza.* Zie vs. 26 en XXIV : 6. Zoowel de persoon als de plaats zijn ons onbekend. Daar van Hizkia af het bijzetten „bij zijne vaderen" niet meer wordt vermeld, was wellicht het familiegraf van Juda's koningen vol; zoodat elders eene nieuwe begraafplaats werd gemaakt en gebruikt.

19. *twee jaar.* Van 641 tot 640. — *Jotba,* van elders onbekend.

24. *het volk des lands.* Wat hier en XXIII : 30 met deze uitdrukking wordt bedoeld, is twijfelachtig; waarschijnlijk hetzelfde als XIV : 21 met *het volk van Juda.* Het handelend optreden van het volk — vertegenwoordigd door zijne oudsten? — beoogde en bewerkte vermoedelijk eene afwijking van de gewone orde van opvolging. Althans was Joahaz, dien het volk des lands koning maakte (XXIII : 30), jonger dan Jojakim (XXIII : 36) en dus niet de aangewezen opvolger van Jozia.

26. *Men,* volg. hss., Gr., Lat. en Syr. vertt.; Hebr. t. *Hij.* — *in den tuin van Uzza.* Zie op vs. 18.

HOOFDSTUK XXII : 1—XXIII : 30.

Jozia. — Jozia, een zeer vroom koning (XXII : 1 v.). In zijn achttiende regeeringsjaar heeft op zijn last eene vernieuwing van den tempel plaats (3—7). Bij die gelegenheid doet de priester het in den tempel gevonden wetboek den koning ter hand stellen (8—10*a*), die, over den inhoud zeer verschrikt (10*b*, 11), door een aanzienlijk gezantschap Jahwe laat raadplegen (12 v.). De profetes Hulda antwoordt dat het strafgericht zeker zal komen (14—17), maar Jozia, tot loon zijner goede gezindheid, het niet zal beleven (18—20*a*). Na dit antwoord ontvangen te hebben (20*b*), gaat de koning met zijn volk op naar den tempel (XXIII : 1, 2*a*) en laat het wetboek voorlezen (2*b*); waarop allen zich verbinden tot stipte gehoorzaamheid (3). Thans wordt de tempel van de afgodische voorwerpen gezuiverd (4), worden de afgodische priesters in Juda afgezet (5), de gewijde boomstam van den tempel verbrand (6), de huizen der gewijden aldaar vernield (7), de hoogten van Juda en Jeruzalem verontreinigd, en de Levietische Jahwepriesters van daar overgebracht naar de tempelstad (8 v.), het tofeth onbruikbaar gemaakt (10), de paarden en wagens van den zonnegod weggedaan (11), alsmede de altaren ter vereering van de hemellichamen (12); ook de heiligdommen van Salomo op den Olijfberg voor de goden der naburige volken (13 v.) en dat van Jerobeam te Bethel voor Jahwe vernield (15). Te Bethel ziet Jozia het graf van den Judeeschen godsman die vóor meer dan drie eeuwen dit alles had voorspeld, en gebiedt zijn gebeente te sparen; waardoor het gebeente van den ouden profeet te Bethel mede onaangeroerd blijft (16—18); na ook de hoogtetempels in de steden van Samarië verontreinigd en de priesters gedood te hebben, keert Jozia naar Jeruzalem terug (19 v.). Hier wordt op zijn last het pascha zoo gevierd als in geen eeuwen was geschied (21—23). Ook andere heidensche personen en zaken roeit hij uit (24), trouwer aan de wet dan eenig koning vóor hem en na hem (25); doch het strafgericht over Juda en Jeruzalem is onherroepelijk (26 v.). Besluit van zijne regeering (28); de koning van Egypte, op zijn tocht naar Assyrië door Jozia aangevallen, doodt hem (29); hij wordt naar Jeruzalem vervoerd, hier begraven en door zijn zoon Joahaz opgevolgd (30).

Het begin en eind (zie XXII : 1; XXIII : 29 v.) is weder door den schrijver van *Koningen* op de gewone wijze (zie XXII : 2) aan de gewone bron (XXIII : 28) ontleend en uitermate schraal. Maar die schrijver heeft ons een kostelijk verhaal bewaard over eene der merkwaardigste gebeurtenissen in de geschiedenis van Israëls godsdienst: de hervorming van Jozia (zie inl. op *Deuteronomium*). Dit verhaal (XXII : 3—XXIII : 24) betreft wel eene gebeurtenis die in zijne dagen, althans zeer kort geleden, had plaats gegrepen, maar is toch niet van zijne hand; de steller was over het geheel goed onderricht. Blijkbaar werd het geschreven, en door hem opgenomen, in de vaste overtuiging dat Jozia's hervorming het voortbestaan van Juda, Jeruzalem en den tempel waarborgde. Het heeft betrekkelijk weinig geleden eer het tot ons kwam. De voornaamste schade die het ondervond is, dat het oorspronkelijke orakel van Hulda door den schrijver van *Koningen* die ook het slot toevoegde (XXIII : 25—27), naar de treurige uitkomst door een ander vervangen is (zie op XXII : 15—20). Later toegevoegd is XXIII : 16—20.

XXII : 1 Jozia was acht jaar oud toen hij koning werd, en hij regeerde een
en dertig jaar te Jeruzalem; zijne moeder heette Jedida, de dochter
2 van Adaja, uit Boskath. ' Hij deed wat recht was in het oog van
Jahwe en bewandelde den ganschen weg van zijn vader David, zonder
af te wijken ter rechter- of ter linkerhand.
3 In het achttiende jaar nu van Jozia's regeering zond de koning
den schrijver Sjafan, den zoon van Asalja, den zoon van Mesjullam,
4 naar het huis van Jahwe, met den last: ' Ga naar den hoogepriester
Hilkia, en laat hij het geld dat in den tempel gebracht is, hetwelk
5 de dorpelwachters hebben ingezameld van het volk, uitstorten ' en het
aan de opzichters van de werklieden in het huis van Jahwe ter hand
stellen. Dezen moesten het dan geven aan de werklieden die in den
6 tempel waren, om de breuken des tempels te herstellen: ' aan de timmerlieden, de bouwmeesters en de metselaars, en tot aankoop van hout
7 en gehouwen steen, om den tempel te herstellen. ' Doch er werd geen
afrekening met hen gehouden van het geld dat hun ter hand was gesteld; maar zij handelden op goed vertrouwen.
8 Toen zeide de hoogepriester Hilkia tot den schrijver Sjafan: Ik heb
in het huis van Jahwe het boek der wet gevonden. En Hilkia gaf
9 het boek aan Sjafan, die het las. ' De schrijver Sjafan nu, bij den
koning komende, bracht den koning bescheid en zeide: Uwe dienaren
hebben het geld dat zich in den tempel bevond uitgestort en aan de
opzichters van de werklieden in het huis van Jahwe ter hand gesteld. '
10 Voorts verhaalde de schrijver Sjafan den koning: De priester Hilkia
11 heeft mij een boek gegeven. En Sjafan las het den koning voor. ' Toen
nu de koning de woorden van het boek der wet hoorde, scheurde hij
12 zijne kleederen. ' En de koning gaf den priester Hilkia, Ahikam, den
zoon van Sjafan, Achbor, den zoon van Michaja, den schrijver Sjafan

Vs. 1*a*, 2. 2 Kron. XXXIV : 1 v. — Vs. 3—XXIII : 3. 2 Kron. XXXIV : 8—31.

1. *een en dertig jaar.* Van 639 tot 609. Verg. Jer. XXV : 1, 3. — *Boskath,* eene stad in Juda, van onbekende ligging; verg. Joz. XV : 39.

3—7. Uit het hier verhaalde mag worden afgeleid dat Jozia reeds vóor zijne hervorming van den godsdienst blijken van zijne belangstelling in de Jahwevereering, met name in het tempelgebouw, heeft gegeven. Verg. XII : 4—16.

4. *hoogepriester.* Zoo ook vs. 8; XXIII : 4; een titel, eerst na Ezra gegeven. Daarentegen staat vs. 10, 12, 14; XXIII : 24 *priester.* Zie op XII : 10. — *dorpelwachters.* Zie op XXIII : 4. — *uitstorten* (nl. uit de offerkist), volg. bijna alle oude vertt.; Hebr. t. *voleindigen.*

5. *Dezen.* Hier gaat de last des konings onmerkbaar over in eene nadere verklaring van den schrijver.

8. *het boek der wet.* Dit is hier *Deuteronomium* in zijn oorspronkelijken vorm. Zie inl. op *Deuteronomium.*

11. *scheurde hij zijne kleederen,* van rouw en schrik, omdat de godsdienstige toestand in menig opzicht in strijd was met de eischen van het wetboek; zoodat de daarin gedreigde straffen te duchten waren. Jozia twijfelt niet, of hij heeft inderdaad de wet van Mozes hooren voorlezen.

12. *Ahikam.* Deze komt Jer. XXVI : 24 als Jeremia's beschermer voor; zie aldaar. Ook met twe

13 en den dienaar des konings Azaja in last: ' Gaat Jahwe voor mij,
het volk en gansch Juda raadplegen over de woorden van dit boek
dat gevonden is; want groot is Jahwe's gramschap, die tegen ons is
ontbrand, omdat onze vaderen niet hebben geluisterd naar de woorden
van dit boek, om naar al wat daarin geschreven is te doen.
14 Zoo gingen de priester Hilkia, Ahikam, Achbor, Sjafan en Azaja naar
de profetes Hulda, de vrouw van den kleederbewaarder Sjallum, den
zoon van Tikwa, den zoon van Harhas — zij woonde te Jeruzalem, in
15 de Voorstad — en spraken tot haar. ' Zij zeide tot hen: Zoo spreekt
16 Jahwe, Israëls god: Zegt den man die u tot mij gezonden heeft: ' Zoo
spreekt Jahwe: Ik ga onheil brengen over deze plaats en hare inwo-
17 ners, al de woorden des boeks dat Juda's koning gelezen heeft. ' Omdat
zij mij verzaakt en aan andere goden geofferd hebben, ten einde mij
te tergen met al het maaksel hunner handen, zoo zal mijne gramschap
18 tegen deze plaats ontbranden en niet uitgebluscht worden. ' Maar tot
den koning van Juda, die u gezonden heeft om Jahwe te raadplegen,
tot hem zult gij aldus zeggen: Zoo spreekt Jahwe, Israëls god: Wat
19 betreft de woorden die gij hebt gehoord, ' zie, omdat uw hart week is
geworden en gij u voor Jahwe vernederd hebt, toen gij hoordet wat
ik tegen deze plaats en hare inwoners heb gezegd: dat zij tot eene
verwoesting en verwensching zal worden, en gij uwe kleederen gescheurd
en voor mijn aangezicht geweend hebt — zoo heb ook ik gehoord,
20 spreekt Jahwe. ' Daarom zal ik u tot uwe vaderen vergaderen, en gij
zult in uw graf worden opgenomen in vrede, en uwe oogen zullen al
het onheil niet aanschouwen dat ik over deze plaats en hare inwoners
breng. En zij brachten den koning bescheid.
XXIII : 1 Toen zond de koning boden en verzamelde tot zich al de oudsten
2 van Juda en Jeruzalem. ' En de koning ging op naar het huis van
Jahwe, de mannen van Juda en al de inwoners van Jeruzalem met
hem, alsmede de priesters en de profeten, en het gansche volk, van
den kleinste af tot den grootste toe; en hij las hun al de woorden
voor van het boek des verbonds, dat in den tempel gevonden was. '
3 Daarna ging de koning bij de zuil staan en sloot vóor Jahwe het
verbond, dat zij Jahwe zouden volgen en zijne geboden, voorschriften

andere zonen van *Sjafan,* Eleaza en Gemarja, staat genoemde profeet op goeden voet, Jer. XXIX : 3; XXXVI : 10—26. — *Achbor.* Deze komt nog Jer. XXXVI : 12 voor, als vader van Elnathan, een der Judeesche vorsten (verg. op Jer. XXVI : 22). — *den dienaar des konings.* Welke betrekking aan het hof hiermede wordt aangeduid, weten wij niet.

13. *daarin,* volg. hss., Gr. vert. en 2 Kron. XXXIV : 21; Hebr. t. *over ons.*

14. *den kleederbewaarder,* opzichter, hetzij van de koninklijke kleerkamer in het paleis, hetzij van de priesterlijke in den tempel. — *de Voorstad,* letterlijk *de tweede stad*; verg. Sef. I : 10. Welk gedeelte van het oude Jeruzalem hiermede bedoeld wordt, is niet zeker.

15—20. Wij mogen gerust aannemen dat deze profetie eerst achterna, toen het gebleken was dat de doortastende maatregelen van Jozia toch den ondergang van Juda niet hadden mogen keeren, aan Hulda is op de lippen gelegd. Zoowel het doortasten van Jozia als de stemming die sedert bij de meerderheid der profeten te Jeruzalem heerschte (zie inl. op *Jeremia*) bewijst dat de koning en zijne raadslieden zich van de invoering der wet en van het hervormingswerk de schoonste vruchten voor volk en land beloofden; in dien geest zal dus ook Hulda hebben gesproken.

17. *het maaksel hunner handen,* de afgoden; verg. Deut. IV : 28; XXXI : 29; 1 Kon. XVI : 7.

19. *zie,* duidelijkheidshalve ingevoegd. — *dat — worden.* Verg. Jer. XLIV : 22. Jeruzalems lot zal zóo ellendig zijn dat wie eene stad wil vervloeken haar dat lot zal toewenschen. Het tegendeel Gen. XII : 2 en elders; zie op Gen. XII : 3.

20. *en hare inwoners,* ingevoegd volg. Gr. vert. en 2 Kron. XXXIV : 28.

1. *boden,* duidelijkheidshalve ingevoegd. — *verzamelde tot zich,* volg. Gr. vert. en 2 Kron. XXXIV : 29; Hebr. t. *men verzamelde tot hem.*

2. *hij las ... voor,* of *hij liet ... voorlezen.* — *het boek des verbonds.* Zoo heet het wetboek, omdat die wet den grondslag vormde van het tusschen Jahwe en Israël gesloten verbond.

3. *bij de zuil,* de voor den koning aangewezen standplaats, vermoedelijk aan den ingang van het voorportaal des tempels. Verg. op XI : 14. — *sloot — verbond,* ging onder aanroeping van Jahwe en

en inzettingen met hart en ziel onderhouden, om de woorden van het
verbond die in dit boek geschreven stonden gestand te doen. En het
gansche volk trad tot het verbond toe.
4 Daarop gelastte de koning den hoogepriester Hilkia, den plaatsver-
vangenden priester en de dorpelwachters, al de voorwerpen, voor den baäl,
voor den gewijden boomstam en voor het gansche heir des hemels ge-
maakt, uit den tempel van Jahwe te verwijderen; waarna hij dien
buiten Jeruzalem in de velden van den Kidron verbrandde; en hij
5 droeg het stof er van naar Bethel.' En hij zette de altaardienaars af
die de koningen van Juda hadden aangesteld om op de hoogten in de
steden van Juda en den omtrek van Jeruzalem te offeren, mitsgaders
hen die offerden voor den baäl, voor de zon, de maan, de sterren-
6 beelden en het gansche heir des hemels.' Hij verwijderde den gewijden
boomstam uit het huis van Jahwe naar buiten Jeruzalem, naar het dal
Kidron, verbrandde hem in het dal Kidron, vergruisde hem tot stof,
7 en wierp dat stof op de gemeene begraafplaats.' Hij brak de huizen
af der gewijde mannen in het huis van Jahwe, waar de vrouwen
8 kleeden weefden voor den gewijden boomstam.' Hij deed al de pries-
ters uit de steden van Juda komen en verontreinigde de hoogten waar
de priesters het offer hadden ontstoken, van Geba af tot Bersjeba toe.
Ook brak hij de hoogte der portiers af, aan den ingang der poort van
Jozua, den overste der stad, die gelegen was aan de linkerzijde van
9 wie de stadspoort binnenkwam.' Doch de hoogtepriesters mochten het
altaar van Jahwe te Jeruzalem niet beklimmen; maar zij kregen hun

als in zijne tegenwoordigheid de verbintenis aan. — *En — toe*, aanvaardde de verbintenis. Het gevonden wetboek, dus als rijkswet afgekondigd en erkend, verkreeg daarmede gezag.

4. *den plaatsvervangenden priester*, den vice-hoogepriester, volg. de Aram. vert., XXV : 18; Jer. LII : 24; Hebr. t. heeft het meervoud. — *de dorpelwachters*, volg. XII : 9 zelven priesters; verg. XXII : 4; Jer. XXXV : 4. Volgens XXV : 18 waren zij drie in getal. — *al de voorwerpen*, al het gereedschap, de gewijde zaken, bij het offeren en voor den ganschen dienst der afgoden benoodigd. — *den gewijden boomstam*, of *de Asjera*. Zie vs. 6 en 7, en op XXI : 7. — *het gansche heir des hemels*. Zie op XXI : 3. — *Kidron*. Zie op 1 Kon. II : 37; verg. Jer. XXXI : 40. — *en hij — Bethel*. Waartoe deze noodelooze moeite? Bethel ligt vier uur van Jeruzalem! Ook van den inhoud afgezien, wijst de stijl aan dat deze woorden een jonger toevoegsel zijn, waarschijnlijk ingegeven door afkeer van Bethel, als den hoofdzetel van den onwettigen Jahwedienst.

5. Ook dit vers, dat het verband tusschen vs. 4 en 6 v. verbreekt en ons op eens buiten Jeruzalem verplaatst, is van jongere hand. — *altaardienaars*, een ongewoon woord voor *priesters*, dat ook Hoz. X : 5 en Sef. I : 4 voorkomt. — *om ... te offeren*; volg. Lat., Aram., Syr. vertt.; Hebr. t. *en hij offerde*. — *de koningen van Juda*. Ook vs. 11. Deze algemeene opgaaf heeft iets bevreemdends. Wij denken aan Ahaz, Manasse en Amon. — *de sterrenbeelden*, misschien bepaaldelijk de twaalf teekenen van den dierenriem; volgens anderen de planeten.

6. *den gewijden boomstam*. Zie op vs. 4 en verg. vs. 7; ook XXI : 3. — *de gemeene begraafplaats*, een onrein oord. Verg. Jer. XXVI : 23.

7. *der gewijde mannen*. Zie op Deut. XXIII : 17. — *kleeden*, of *spreien* (1 Kon. I : 1), volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *huizen*. — *den gewijden boomstam*, of *de Asjera*. Zie op vs. 4.

8. *Hij — komen*. Hij dwong al de Jahwepriesters die op de hoogten in de verschillende steden van Juda dienst deden zich naar Jeruzalem te verplaatsen. Zie vs. 9. — *Geba*, of *Gibea*. Zie op Joz. XVIII : 24; de noordelijkste stad van Juda, welks zuidelijkste Bersjeba was. — *Bersjeba*. Zie inl. op Gen. XXVI : 1—33. — *Ook — binnenkwam*, invoegsel dat het verband tusschen vs. 8*a* en 9 verbreekt. Zie op vs. 4. — *de hoogte der portiers*, volgens andere klinkers; Hebr. t. *de hoogten der poorten*, wat niet past, want er is slechts van éene poort sprake. Hoe het kwam dat de wachters van die poort eene eigene hoogte hadden is ons evenzeer onbekend als waar *de poort van Jozua* lag; wie deze *Jozua* was en welke *stadspoort* bedoeld wordt. Intusschen doet deze mededeeling zich voor als uit betrouwbare bron gevloeid. — *binnenkwam*, ingevoegd uit Gr. en Aram. vertt.

9. Dit vers sluit zich aan bij het eerste gedeelte van vs. 8. — *kregen hun deel van de spijzen*, letterlijk *aten deelen*, volg. verb. t.; Hebr. t. *aten ongezuurd brood*. Maar de priesterlijke inkomsten bestonden slechts voor een gering gedeelte uit ongezuurde brooden; en de bedoeling is, dat de naar Jeruzalem overgebrachte hoogtepriesters, hoewel voortaan onbevoegd geacht te offeren, toch hun aandeel aan die inkomsten ontvingen, waarvoor zij waarschijnlijk ondergeschikte werkzaamheden moesten verrichten. Verg. over dezen maatregel Deut. XVIII : 6—8 en de inl. op Deut. XVIII : 1—8; ook Ezech. XLIV : 10—16. — *in — broederen*, d. i. der Jeruzalemsche priesters. Hierin ligt opgesloten dat de hoogtepriesters met hen éen geslacht uitmaakten, d. i. insgelijks Levieten waren.

10 deel van de spijzen in het midden hunner broederen.′ En hij heeft
het tofeth in het dal van den zoon Hinnoms verontreinigd; opdat
niemand zijn zoon en dochter den Moloch door vuur zou overgeven.′
11 Voorts deed hij de paarden weg die de koningen van Juda ter eere
van de zon hadden gezet aan den ingang van het huis van Jahwe die
voerde naar de kamer van den kamerling Nethanmelech, in de Par-
12 wars; en den zonnewagen verbrandde hij.′ Ook de altaren op het dak
der opperzaal van Ahaz, die de koningen van Juda gemaakt hadden,
benevens de altaren die Manasse in de beide voorhoven des tempels
had gemaakt, heeft de koning omvergeworpen en er af gehaald; en
13 hij heeft het stof in de beek Kidron geworpen.′ De hoogten tegen-
over Jeruzalem aan de zuidzijde van den Olijfberg, die Salomo, de
koning van Israël, had gebouwd voor Astarte, den gruwel der Sido-
niërs, voor Kamos, den gruwel van Moab, en voor Milkom, het ver-
14 foeisel der Ammonieten, verontreinigde de koning.′ Hij heeft de wij-
steenen verbrijzeld en de gewijde boomstammen uitgeroeid; en hij
15 strooide de plaats vol menschenbeenderen.′ Ook het altaar te Bethel
en de hoogte welke Jerobeam, de zoon van Nebat, had gemaakt, waar-
mede deze Israël had doen zondigen, ook dat altaar en de hoogte wierp
hij omver en verbrijzelde de steenen, ze vergruizende tot stof; en hij
verbrandde een gewijden boomstam.
16 Jozia nu wendde zich om, en toen hij de graven die daar in den

10. Invoegsel; wij zijn vs. 11 nog altoos met den tempel bezig. — Over het kinderoffer zie op Lev. XVIII : 21. — *tofeth.* Wij hebben over de inrichting dezer offerplaats, welker naam ‚brandplaats' beteekent, geen betrouwbare overlevering. Zie echter op Jez. XXX : 33, Jer. VII : 31 v. en XIX : 6. — *het dal van den zoon Hinnoms* begrensde Jeruzalem ten zuiden. Zie op Joz. XV : 8.

11. *ter eere van de zon.* Bij omgangen tot eer van den zonnegod reed zijn beeld in een wagen, met prachtige paarden bespannen. Bijzonderheden omtrent deze godsdienstplechtigheid onder Israël zijn ons onbekend. — *aan den ingang van*, volg. alle oude vertt.; Hebr. t. *van in te gaan in.* — *kamer.* Het woord komt meermalen voor, ter aanduiding van woningen of zalen, in een der voorhoven des tempels, vooral bij eene der poorten, gebouwd, hetzij voor het bewaren van kostbaarheden, gereedschappen, offergaven, hetzij tot woonplaats, of rustplaats, voor priesters, Levieten, portiers en voorname burgers, hetzij als eetzalen voor de offermaaltijden, ook der leeken. Zie o. a. Ezra X : 6; Neh. XIII : 4—9; Jer. XXXV : 2, 4; XXXVI : 10 en op Ezech. XL : 17. — *Nethanmelech*, van elders onbekend. — *de Parwars*, waarschijnlijk een aanbouw aan de westzijde des tempels; zie 1 Kron. XXVI : 18, waar de plaats *het Parbar* heet. — *den zonnewagen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft het meervoud.

12. *Ook de altaren*, waarschijnlijk opgericht voor „al het heir des hemels". — *op het dak*, van waar men vrij tot de sterren kon opzien; verg. Jer. XIX : 13; XXXII : 29; Sef. I : 5. — *Ahaz.* Deze zal dus reeds de hemellichamen hebben vereerd, doch, naar het schijnt, in zijn paleis, niet in den tempel; dit deed eerst Manasse. Anderen zoeken *de opperzaal van Ahaz* ergens in de voorhoven, boven „den ingang des konings" (zie XVI : 18). — *die de koningen van Juda gemaakt hadden*, weder dezelfde zonderlinge opgave als vs. 5. — *die Manasse — gemaakt.* Zie op XXI : 5. — *en er afgehaald*, volgens andere klinkers; Hebr. t. *en hij liep van daar.* — *en hij heeft — geworpen*, weder een invoegsel.

13. Zie op 1 Kon. XI : 5 en 7. — *den Olijfberg*, volgens andere klinkers. Hebr. t. laat het woord door *Olijf* vertaald zoo uitspreken dat het ‚verderver' beteekent, zeker om de plaats te brandmerken. Daar de Lat. vert. het door ‚ergernis' weergeeft, heet de zuidelijkste der drie toppen van den Olijfberg, althans sedert de 13de eeuw, „de berg der ergernis".

14. *Hij — uitgeroeid*, invoegsel. Het tweede gedeelte van dit vers sluit zich onmiddellijk bij vs. 13 aan. — *de plaats*, die van de afgodische hoogten of hoogtetempels vs. 13. — *vol menschenbeenderen*, het meest onreine en verontreinigende in de schatting der Israëlieten; verg. inl. op Num. XIX.

15. *Ook — gemaakt.* Al was het koninklijk heiligdom te Bethel (Am. VII : 13) bij de verwoesting des lands door de Assyriërs ondergegaan, de plek was even heilig, eene veel bezochte offerplaats en het brandpunt van den Jahwedienst in die streken gebleven (zie XVII : 28). Het geheel heet *de hoogte*, waarvan *het altaar* het middelpunt uitmaakte. — *en* (na *te Bethel*), ingevoegd uit Lat. en Syr. vertt. — *en verbrijzelde de steenen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *en verbrandde de hoogte.* — Dat Jozia aldus te Bethel als heerscher zich deed gelden was wellicht mogelijk geworden door het verval der Assyrische macht na den dood van Assurbanipal (668—626). Verg. op vs. 29. — *en hij verbrandde een gewijden boomstam*, invoegsel.

16—20. Deze verzen zijn blijkbaar ingevoegd door den schrijver van 1 Kon. XIII, of althans naar dat verhaal. De man die ze neerschreef meende zeker dat de hoogtepriesters in het voormalig rijk Efraim veel strenger moesten behandeld zijn dan die in Juda (vs. 8 v.), omdat zij volg. XVII : 32; 1 Kon. XII : 31; XIII : 33 niet uit den stam Levi waren.

berg waren zag, liet hij de beenderen uit de graven halen, verbrandde
ze op het altaar en verontreinigde dit, naar het woord van Jahwe
dat de godsman had uitgeroepen, toen Jerobeam op het feest bij het
altaar stond. En Jozia, zich omwendende en de oogen opheffende naar
17 het graf van den godsman die deze dingen uitgeroepen had,′ zeide:
Wat is dat voor een grafsteen dien ik daar zie? Waarop de lieden
der stad tot hem zeiden: Dat is het graf van den godsman die uit
Juda kwam en tegen het altaar van Bethel heeft uitgeroepen wat gij
18 nu hebt gedaan.′ Toen zeide hij: Laat hem met rust; niemand roere
zijn gebeente aan. Zoo ontkwam het gebeente van den ouden profeet
die te Bethel woonde, met het gebeente van den godsman die uit
Juda gekomen was en al wat Jozia gedaan heeft had uitgeroepen.′
19 Ook al de hoogtetempels in de steden van Samarië, die de koningen
van Israël hadden gemaakt, om Jahwe te tergen, schafte Jozia af; hij
20 handelde er mede geheel zooals hij te Bethel had gehandeld;′ en hij
slachtte op de altaren al de hoogtepriesters die daar waren, en ver-
brandde er menschenbeenderen op. Toen keerde hij naar Jeruzalem terug.
21 Daarop gelastte de koning het gansche volk: Viert pascha voor Jahwe,
uwen god, naar hetgeen in dit boek des verbonds geschreven staat.′
22 Immers, zulk een pascha was niet gevierd van den tijd der richters af
die Israël hadden bestuurd, en gedurende al den tijd der koningen van
23 Israël en van Juda.′ Maar in het achttiende jaar van koning Jozia is
dit pascha ter eere van Jahwe te Jeruzalem gevierd.
24 Ook hen die onderaardsche geesten en die demonen ondervraagden,
de huisgoden en de schandgoden, en al de gruwelijke voorwerpen die
in het land Juda en te Jeruzalem gezien werden, heeft Jozia wegge-
vaagd, om de woorden der wet, geschreven in het boek dat de priester
25 Hilkia in den tempel gevonden had, gestand te doen.′ Gelijk hij was
er geen koning vóor hem geweest, die zich met zijn gansche hart en
met zijne gansche ziel en met zijne gansche kracht tot Jahwe had be-
keerd, naar de gansche wet van Mozes, en na hem is zijns gelijke niet
26 opgestaan.′ Nochtans kwam Jahwe niet terug van de groote hitte zijns
toorns, die blaakte tegen Juda, om al de tergingen waarmede hem
27 Manasse getergd had;′ en Jahwe zeide: Ook Juda zal ik uit mijne
oogen wegdoen, gelijk ik Israël heb weggedaan, en deze stad, die ik

Vs. 22 v. 2 Kron. XXXV : 18 v.

16. *verbrandde — dit.* Maar het altaar was reeds omvergehaald en tot stof vergruisd (vs. 15), kon dus niet meer gebruikt of verontreinigd worden. Dat Jozia de hoogtepriesters van Bethel op het altaar deed slachten, zooals 1 Kon. XIII : 2 voorspeld wordt, staat hier wel niet, maar is blijkens vs. 19 v. wel door den schrijver bedoeld. — *toen — godsman,* ingevoegd uit Gr. vert.

17. *Wat — zie?* Er is van geen grafsteen sprake geweest. Maar de gansche verhaaltrant in dit en het voorgaand vers is zonderling en verraadt den inlasscher.

18. *het gebeente van den ouden — uitgeroepen,* volg. Gr. vert.; verg. 1 Kon. XIII : 31; Hebr. t. *zijn gebeente met het gebeente van den profeet die uit Samarië gekomen was.*

19. Zie op 1 Kon. XIII : 32. — *Jahwe,* ingevoegd volgens bijna alle oude vertt.

21—23. Zie 2 Kron. XXXV : 1—19.

21. *naar — staat.* Zie Deut. XVI : 1—8 en inl. en aantt. aldaar.

22 v. Verg. Neh. VIII : 18. — Volgens dit bericht, aan welks geloofwaardigheid niet valt te twijfelen, dagteekent dus de viering van het paaschfeest overeenkomstig de wet in Deut. XVI : 1—8 van Jozia's 18de regeeringsjaar. De schrijver van *Kronieken* stelt de viering van zulk een wettelijk pascha reeds onder Hizkia (2 Kron. XXX).

24. *hen — ondervraagden.* Zie op Deut. XVIII : 10 v. — *de huisgoden.* Zie op Gen. XXXI : 19. — *de schandgoden.* Zie op Lev. XXVI : 30.

25. *met zijn — kracht.* Zie Deut. VI : 5 en gelijkluidende plaatsen.

26 v. Evenals de profetie van Hulda, XXII : 15—20, zijn ook deze verzen eerst geschreven toen bij de uitkomst gebleken was dat Jozia's hervorming het gevreesde strafgericht niet had kunnen keeren. Zie op XXI : 10—15.

had uitverkoren, Jeruzalem, en het huis, waarvan ik gezegd had: Aldaar
zal mijn naam zijn — zal ik versmaden.
28 Het overige nu der geschiedenis van Jozia, en al wat hij heeft gedaan, is beschreven in het boek der kronieken van Juda's koningen.'
29 In zijn tijd trok Farao Necho, de koning van Egypte, op tegen den
koning van Assyrië, naar de rivier den Eufraat. En toen koning Jozia
hem te gemoet toog, doodde hij hem te Megiddo, zoodra hij hem zag.'
30 Zijne dienaars vervoerden zijn lijk van Megiddo, brachten hem naar
Jeruzalem en begroeven hem in zijn graf. Daarop nam het volk des
lands Joahaz, den zoon van Jozia, zalfde hem en maakte hem koning
in zijns vaders plaats.

Vs. 28. 2 Kron. XXXV : 26 v. — Vs. 29 v. 2 Kron. XXXV : 20—25. — Vs. 30. 2 Kron. XXXV : 24*a*; XXXVI : 1.

28. Over de regeering van Jozia zie nog Jer. XXII : 15 v.
29. *Farao Necho* II was van 610—595 koning van Egypte. — *trok* — *op*, langs de kust der Middellandsche Zee, den heirweg over Gaza. — *tegen* — *Assyrië*. Dit geschiedde in den aanvang der regeering van Necho II, in 609. Met het jaar 626 begint het verval van Assyrië (zie op vs. 15); in 606 is Nineve door de Meden en Babyloniërs ingenomen. — *En* — *toog*, in het vertrouwen op Jahwe, die zijne vroomheid beloonen en hem helpen zou om de Egyptenaren, hoe overmachtig ook, uit het land van Jahwe te verdrijven. — *Megiddo*. Zie op Joz. XII : 19—23. Jozia had dus zijn gebied tot de vlakte van Jizreël uitgebreid (verg. op vs. 15), tenzij hij handelde als vazal van Assur. — *zoodra hij hem zag*, bij het eerste handgemeen worden. Zie XIV : 8, 11.
30. *Joahaz*, met voorbijgang van zijn ouderen broeder Eljakim op den troon verheven; verg. vs. 36 met vs. 31 en zie op XXI : 24. Jer. XXII : 11 heet hij *Sjallum*; zie aldaar.

HOOFDSTUK XXIII : 31—XXIV : 20*a*.

De laatste koningen van Juda. — Joahaz, een goddeloos koning, wordt na eene regeering van drie maanden afgezet en naar Egypte gevoerd door Farao Necho, die Jojakim tot koning aanstelt en het land eene schatting oplegt (XXIII : 31—35). Jojakim, een goddeloos koning (36 v.), wordt vazal van Nebukadnesar (XXIV : 1), maar wordt, omdat hij afvalt, getuchtigd, volgens het besluit van Jahwe, Juda wegens Manasse's zonden te verwerpen (2—4). Einde van zijne regeering (5 v.); Egypte door Babel vernederd (7). Jojachin, een goddeloos koning, regeert drie maanden (8 v.); als Nebukadnesar Jeruzalem belegert, geeft hij zich met al het zijne op genade of ongenade over (10—12); waarna tempel en paleis geplunderd worden, de voornaamste ingezetenen, ook het hof, als ballingen naar Babel gevoerd worden (13—16), en Sedekia tot koning wordt aangesteld (17). Sedekia, een goddeloos koning (18 v.); Juda's ondergang door Jahwe besloten (20*a*).

Wij weten niet met juistheid te bepalen, tot hoever de schrijver van *Koningen* de geschiedenis beschreef: of hij ook den dood van Jozia, de afzetting van Joahaz, de troonsbeklimming van Jojakim vermeldde. Immers, de voortzetter van zijn werk heeft het in denzelfden trant (zie XXIV : 8 v., 18 v. vervolgd. Wij vinden hier dezelfde eigenaardige godsdienstige beschouwingen (XXIII : 32, 37; XXIV : 2*b*, 3 v., 9, 13*b*, 19, 20*a*) — evenwel, XXIV : 3*a* en 20*a*, in een tot dusver niet aangetroffen vorm — en een dergelijk gebruik van de beschikbare oorkonden. Tot en met de regeering van Jojakim zijn het de rijksjaarboeken (XXIII : 31, 33—36; XXIV : 1, 2*a*, 6), waarnaar wij, als gewoonlijk, verwezen worden (XXIV : 5). Voor de korte regeering van Jojachin en die van Sedekia is een ander, ons onbekend, geschrift, wellicht een aanhangsel op „het boek der kronieken van Juda's koningen", geraadpleegd (XXIV : 7, 8, 10—13*a*, 15—17, 18); en wat wij daaruit vernemen verdient in hoofdzaak vertrouwen. Ook in dit stuk is de verhaaltrant vrij ongeschikt: waarschijnlijk is het de schrijver zelf die het verband tusschen XXIV : 15*a* en 17 door de invoeging van vs. 15*b*, 16 verbreekt; als gewoonlijk, zijn de mededeelingen over de regeering van Jojakim (zie XXIV : 1 v.) en die van Sedekia meer dan onvolledig: het boek *Jeremia* biedt ons hier eene hoog te waardeeren aanvulling. Eene latere hand heeft XXIV : 14 ingevoegd; welk vers misschien oorspronkelijk op de wegvoering van het jaar 586, bij Sedekia's val en Jeruzalems verwoesting, betrekking had en ergens in H. XXV aan den kant geschreven stond, maar bij ongeluk te ongepaster plaatse in den tekst werd opgenomen. Zie verder inl. op XXIV : 20*b*—XXV : 30.

XXIII : 31 Joahaz was drie en twintig jaar oud toen hij koning werd, en

Vs. 31*a*, 33 v. 2 Kron. XXXVI : 2—4.

31. *drie maanden*, in het jaar 609. — *Hamital*, volg. vele hss., Gr. en Lat. vertt., XXIV : 18 en Jer. LII : 1; Hebr. t. *Hamutal*. — *Libna*. Zie op Joz. X : 29.

hij regeerde drie maanden te Jeruzalem; zijne moeder heette Hamital,
32 de dochter van Jeremia, uit Libna. ′ Hij deed wat kwaad was in het
33 oog van Jahwe, geheel zooals zijne vaderen gedaan hadden. ′ Maar Farao
Necho zette hem te Ribla, in het land Hamath, als koning te Jeruzalem
af en legde het land eene geldboete op van honderd talenten zilver
34 en tien talenten goud. ′ Daarna maakte Farao Necho Eljakim, den zoon
van Jozia, koning in de plaats van zijn vader Jozia en veranderde zijn
naam in Jojakim, en Joahaz nam hij mede. Zoo kwam deze in Egypte
35 en stierf daar. ′ Het zilver en goud nu gaf Jojakim aan Farao; doch
hij schatte het land, om het geld volgens den eisch van Farao te
geven: van het volk des lands, van ieder naardat hij geschat werd,
vorderde hij het zilver en goud, om het aan Farao Necho te geven.
36 Jojakim was vijf en twintig jaar oud toen hij koning werd, en
hij regeerde elf jaar te Jeruzalem; zijne moeder heette Zebida, de dochter
37 van Pedaja, uit Ruma. ′ Hij deed wat kwaad was in het oog van
XXIV : 1 Jahwe, geheel zooals zijne vaderen gedaan hadden. ′ In zijn tijd
trok Nebukadnesar, de koning van Babel, op; en Jojakim werd zijn
2 onderdaan, drie jaar lang. Toen kwam hij weder in opstand; ′ waarop
hij op hem afzond de benden der Chaldeën, der Arameërs, der Moabieten en der Ammonieten, die hij op Juda afzond om het te gronde te richten; naar het woord dat Jahwe door zijne knechten de profeten

Vs. 36 v. 2 Kron. XXXVI : 5. — Vs. 1*a*. 2 Kron. XXXVI : 6*a*.

32. Deze oordeelvelling maakt een zonderlingen indruk; vooreerst, omdat Joahaz slechts zeer kort gelegenheid heeft gehad te toonen wie hij was; voorts, omdat tot *zijne vaderen* toch ook zijn vrome vader Jozia behoorde. Maar onze schrijver had zich nu eenmaal aan een vast plan gebonden; zie op 1 Kon. XIV : 21. Over Joahaz zie verder Jer. XXII : 10—12; Ezech. XIX : 3 v.

33. *Ribla*, eene stad in Aram, ten zuiden van Hamath, aan den rechter- of oostelijken oever van den Orontes, in de vlakte tusschen de noordelijke uiteinden van den Libanon en den Antilibanos, in den krijg een belangrijk punt, omdat de omtrek overvloed van spijs voor mensch en dier oplevert en omdat van daar de weg noordoostwaarts over Karkemis naar Nineve en zuidwaarts naar Damaskus openstaat. Verg. XXV : 20 v.; Jer. XXXIX : 5 v.; LII : 9 v., 26 v. Hierheen had Necho dus Joahaz ontboden. — *het land Hamath*, welks hoofdplaats de stad van dien naam was. Zie op 1 Kon. VIII : 65. — *zette ... af*, volg. Gr. vert. en 2 Kron. XXXVI : 3; Hebr. t. *bond*. — *tien talenten*, volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *een talent*. Ook XVIII : 14 (zie aldaar) is de verhouding dezelfde: tien talenten zilver tegen één talent goud. De boete bedroeg ruim *f* 500.000 aan zilver en ruim *f* 800.000 aan goud.

34. *en* — *Jojakim. Eljakim* beteekent ‚God bevestigt', *Jojakim* ‚Jahwe bevestigt'. De reden voor deze naamsverandering is ons onbekend. Zie op XXIV : 17. Overigens vergelijke men Gen. XLI : 45; Dan. I : 7. — *en stierf daar*. Zie Jer. XXII : 12.

35. *geschat*, aan een hoofdelijken omslag onderworpen.

36. *elf jaar*. Van 608 tot 597. — *Ruma*, eene ons onbekende plaats; misschien dezelfde als de Joz. XV : 52 genoemde.

37. *Hij* — *Jahwe*. Uit de godspraken en de geschiedenis van Jeremia leeren wij koning Jojakim van ongunstige zijde kennen. Zie o. a. Jer. XXII : 13—19; XXVI : 20—23; XXXVI. — *geheel* — *hadden*. Zie op vs. 32.

1. *Nebukadnesar*. Zoo wordt de naam meestal in het O. T. geschreven, daarentegen in *Jeremia* en *Ezechiël*, op ruim dertig plaatsen, *Nebukadresar*, met een *r*, overeenkomstig de Babylonische geschriften. Hij regeerde met zeldzamen glans van 604 tot 562 over Babylonië. Nog bij het leven zijns vaders, Nabopolassar, den overwinnaar van Nineve (zie op XXIII : 29), versloeg hij Farao Necho bij Karkemis aan den Eufraat in 605 (verg. Jer. XLVI : 2, het vierde jaar van Jojakim). Hierop moest hij naar Babel gaan, omdat zijn vader gestorven was en hij dus in zijne hoofdstad de regeering aanvaarden en orde op de zaken stellen moest. Daarna, volg. Jer. XXXVI : 9 in het vijfde jaar van Jojakim, 604 of 603, heeft hij aanstalten gemaakt voor een tocht naar Palestina. Van dien tocht, die in 603 of 602 kan hebben plaats gehad, is hier sprake. Ten onrechte wordt hij 2 Kron. XXXVI : 6; Dan. I : 1 v. vroeger gesteld. Zie op Dan. I : 1.

2. *hij*, Nebukadresar, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Jahwe*; wat er zeker ingevoegd is door een lezer die hierin het bestel van Jahwe zag. — *waarop* — *afzond*. Nebukadresar zelf schijnt elders de handen vol gehad te hebben. — *der Chaldeën*, eigenlijk *Chasdeën*. Zoo heette de bevolking van Zuid-Babylonië. In *Daniël* heeft die naam eene andere beteekenis gekregen; zie op Dan. I : 4. — *der Arameërs, der Moabieten en der Ammonieten*. Juda stond dus met zijne naburen op vijandigen voet: zij waren aan Babel onderdanig gebleven, Juda daarentegen was Egypte's bondgenoot geworden (zie op vs. 7). Later veranderde dit; zie Jer. XXVII : 1—11.

3 gesproken had.' Louter door den toorn van Jahwe overkwam het Juda
dat hij het wegdeed uit zijne oogen, wegens de zonden van Manasse,
4 naar al wat deze bedreven had,' alsmede wegens het onschuldig bloed
dat hij vergoten en waarmede hij Jeruzalem vervuld had; Jahwe heeft
het niet willen vergeven.
5 Het overige nu der geschiedenis van Jojakim, en al wat hij heeft
gedaan, is beschreven in het boek der kronieken van Juda's koningen.'
6 Jojakim ging ter ruste bij zijne vaderen en werd bij zijne vaderen in
den tuin van Uzza begraven; en zijn zoon Jojachin werd koning in
7 zijne plaats.' De koning van Egypte nu kwam voortaan niet meer uit
zijn land; want de koning van Babel had alles wat aan den koning
van Egypte toebehoord had genomen, van de beek van Egypte af tot
de rivier den Eufraat toe.
8 Jojachin was achttien jaar oud toen hij koning werd, en hij heeft drie
maanden te Jeruzalem geregeerd; zijne moeder heette Nehusta, de
9 dochter van Elnathan, uit Jeruzalem.' Hij deed wat kwaad was in het
10 oog van Jahwe, geheel zooals zijn vader gedaan had.' Te dier tijd
trokken de dienaren van Nebukadnesar, den koning van Babel, naar
11 Jeruzalem op; en de stad werd ingesloten.' En toen Nebukadnesar, de
koning van Babel, voor de stad gekomen was, terwijl zijne dienaren
12 haar hadden ingesloten,' ging Jojachin, de koning van Juda, met zijne
moeder, zijne dienaren, vorsten en kamerlingen tot den koning van
Babel uit. En de koning van Babel nam hem, in het achtste jaar
13 zijner regeering, gevangen, trok de stad binnen,' haalde daaruit al de
schatten des tempels en die van het paleis en sneed het goud van al
de voorwerpen af welke Salomo, de koning van Israël, in den tempel
14 van Jahwe had gemaakt; zooals Jahwe gesproken had.' En hij heeft
gansch Jeruzalem, al de vorsten en al de personen van vermogen
weggevoerd, tienduizend ballingen, benevens al de handwerkslieden en

Vs. 5—9. 2 Kron. XXXVI : 8 v.

3. *Louter* — *Juda.* De schrijver ziet in deze vijandelijke invallen het begin van het einde van Juda; en te recht. — *door den toorn,* volg. Gr., Syr., en Aram. vertt.; Hebr. t. *op bevel.* Zoo vs. 20*a.* — *om* — *oogen.* Verg. XXIII : 27. — *wegens* — *had.* Zie XXI : 10—15.

4. *alsmede* — *bloed.* Zie op XXI : 16.

5. Uit deze verwijzing blijkt dat de rijksjaarboeken tot en met de regeering van Jojakim zijn bijgehouden of bijgewerkt.

6. *en werd* — *begraven,* volg. Gr. vert. ingevoegd. Zie op XXI : 18 en verg. op 2 Kron. XXXVI : 6 v. Waarschijnlijk met het oog op Jer. XXII : 18 v.; XXXVI : 30, werd dit bericht van zijne begrafenis in den Hebr. t. geschrapt. — *Jojachin.* Elders, 1 Kron. III : 16 v.; Est. II : 6; Jer. XXII : 24, 28; XXIV : 1; XXVII : 20; XXVIII : 4; XXIX : 2; XXXVII : 1, heet hij *Jechonja.*

7. Dit wordt vermeld omdat de Judeërs steeds op Egypte als bondgenoot rekenden wanneer zij van de Assyriërs of Babyloniërs afvielen; zie XVIII : 21; Egypte toch was de natuurlijke mededinger van de Aziatische grootmacht en had getracht, bij het verval van Assyrië, zijn gebied uit te breiden; zie XXIII : 29. Intusschen is deze mededeeling niet volkomen juist; zie Jer. XXXVII : 5, 7, 11; Ezech. XVII : 15; maar wèl is Egypte door Nebukadresar overwonnen en diep vernederd; zie Jer. XLIII : 8—13; XLVI : 13—26; Ezech. XXIX, XXX. — *de beek van Egypte.* Zie op Gen. XV : 18.

8. *drie maanden,* volg. 2 Kron. XXXVI : 9 *drie maanden en tien dagen.* — *Elnathan.* Hij of een gelijknamig man komt voor Jer. XXXVI : 12; verg. op XXII : 12.

9. Zie op XXIII : 32. Verg. over Jojachin Jer. XXII : 24—30.

10. *Te dier tijd,* bij den aanvang zijner regeering, in 597.

13. *trok de stad binnen,* ingevoegd volg. Gr. vert. — *al* — *tempels.* Dit *al* is overdreven, evenals in vs. 14; zie XXV : 13; Jer. XXVII : 16—22. De berooving van zoovele kostbare voorwerpen, die vroeger den eeredienst opluisterden, ging den Judeërs zeer aan het hart, Jer. XXVIII.

14. Een invoegsel, dat voor een deel herhaling is van vs. 15 v., voor een grooter deel kwalijk rijmt met de opgaven aldaar. Verg. Inl. — *gansch Jeruzalem* en *er werd* — *lands.* Dit is moeilijk overeen te brengen met het feit dat te Jeruzalem een koninklijk hof bleef en de stad elf jaren later een beleg van anderhalf jaar door de Babyloniërs kon doorstaan. — *de handwerkslieden en slotenmakers,* evenals hier, verbonden vs. 16; Jer. XXIV : 1; XXIX : 2. — *de handwerkslieden,* smeden, timmerlieden enz., die in de oudheid zeldzamer waren en als kunstenaars hooger geacht werden dan thans. — *de* — *lands.* Zie Jer. XXXIX : 10.

slotenmakers; er werd niets overgelaten behalve de geringe bevolking
15 des lands.′ Hij voerde Jojachin naar Babel, met de moeder en de
vrouwen des konings en zijne kamerlingen; ook de voornaamsten des
16 lands deed hij als ballingen uit Jeruzalem naar Babel gaan,′ benevens
al de lieden van vermogen, zeven duizend in getal, en de handwerks-
lieden en slotenmakers, duizend in getal, allen strijdbare manschappen,
17 die de koning van Babel als ballingen naar Babel bracht.′ En de
koning van Babel maakte Mattanja, den oom van Jojachin, koning in
zijne plaats en veranderde zijn naam in Sedekia.
18 Sedekia was een en twintig jaar oud toen hij koning werd, en hij
heeft elf jaar te Jeruzalem geregeerd; zijne moeder heette Hamital, de
19 dochter van Jeremia, uit Libna.′ Hij deed wat kwaad was in het oog
20*a* van Jahwe, geheel zooals Jojakim had gedaan.′ Want door den toorn
van Jahwe kwam het gericht over Jeruzalem en Juda, totdat hij ze
heeft weggeworpen uit zijne oogen.

Vs. 17, 20*a*. 2 Kron. XXXVI : 10—12; Jer. LII : 1—3.

15. *de moeder ... des konings.* Zij komt ook voor Jer. XIII : 18; XXII : 26; XXIX : 2.
16. *zevenduizend* en *duizend,* natuurlijk ronde getallen, huisvaders met hunne gezinnen, dus in het geheel nog geen vijftigduizend zielen. Sanheribs opschriften geven voor de vroegere wegvoering (701) een veel hooger cijfer; zie inl. op XVIII : 13—XIX : 37. — *naar Babel.* Niet de stad, maar het land wordt bedoeld; verg. op Ezech. I : 1.
17. *Mattanja,* den zoon van Jozia, vollen broeder van Joahaz; verg. vs. 18 met XXIII : 31. — *den oom van Jojachin,* duidelijkheidshalve in pl. v. *zijn oom.* Misschien volgde dit vers oorspronkelijk op vs. 15*a*, waar Jojachin genoemd wordt. — *en* — *Sedekia. Mattanja* beteekent ‚gave van Jahwe', *Sedekia,* ‚Jahwe is mijne zege'. Verg. op Jer. XXIII : 6. Dat Mattanja zelf, of profeten, of andere Judeërs die van zijne troonsbestijging alle heil verwachtten, laatstgenoemden naam voor den eersten in de plaats hebben gesteld, is gemakkelijker te verklaren dan waarom Nebukadresar het zou hebben gedaan.
18. *elf jaar.* Van 596 tot 586.
19. Over het karakter van Sedekia, welwillend, maar zwak en weifelmoedig, zie Jer. XXI : 1—10; XXIV : 8; XXXII : 1—5; XXXIV : 1—7; XXXVII—XXXIX.
20*a*. *het gericht,* duidelijkheidshalve in pl. v. *het.*

HOOFDSTUK XXIV : 20*b*—XXV : 30.

Juda's ondergang. — Sedekia wordt afvallig (XXIV : 20*b*); Nebukadnesar neemt, na een beleg van anderhalf jaar, Jeruzalem in (XXV : 1—3); waarop de koning met het leger vlucht (4), maar achterhaald en vreeselijk gestraft wordt (5—7). Jeruzalem wordt verwoest (8—10), en de bevolking, op de geringsten na, weggevoerd (11 v.). De heilige voorwerpen uit den tempel worden als buit medegenomen (13—17). Eenige voorname Jeruzalemmers en andere gevangenen worden door Nebukadnesar ter dood gebracht, en het volk wordt in ballingschap weggevoerd (18—21). Gedalja, tot landvoogd over de achtergeblevenen aangesteld (22), tracht de ontkomen legeroversten met hunne manschappen gerust te stellen (23 v.), maar wordt straks door een hunner vermoord (25); waarop de anderen naar Egypte vluchten (26). Jojachin, na zeven-en-dertigjarige gevangenschap in vrijheid gesteld, wordt door den koning van Babel eervol behandeld (27—30).

Het kort verslag van Sedekia's regeering, de beschrijving van Jeruzalems val, het verhaal van wat daarna is geschied, dus XXIV : 18—XXV : 30, vinden wij, in nauwkeuriger tekst, ook Jer. LII; alleen wordt daar de geschiedenis van Gedalja (XXV : 22—26) gemist, als vroeger breeder verhaald (Jer. XL—XLII). Verg. ook op Jer. XXXIX : 1 v. en 4—13. In het boek *Jeremia* staan die stukken niet op hunne oorspronkelijke plaats; zij zijn daarin opgenomen uit *Koningen.* Dit blijkt o. a. uit Jer. LII : 2, 3*a* vergeleken met 2 Kon. XXIV : 19, 20*a*. Waaraan onze schrijver den inhoud van H. XXV voornamelijk ontleende, weten wij niet; wellicht aan het in de Ballingschap vervaardigd aanhangsel op „het boek der kronieken van Juda's koningen" (verg. inl. op XXIII : 31—XXIV : 20*a*). Wij hebben geen reden, aan de geloofwaardigheid van het verhaal te twijfelen, maar wel, over de onduidelijkheid (zie b. v. vs. 5, 8) en slordigheid (vs. 9) en vooral over de groote onvolledigheid ons te beklagen. Eenigen tijd na 561, en vóór Babels ondergang in 538, is het oorspronkelijke verhaal opgesteld en ook in ons boek opgenomen. De eigenaardigheden van den schrijver van *Koningen* komen hier niet te voorschijn; de schrijver hiervan heeft zich vergenoegd, af en toe met eenige bekorting, over te schrijven wat hij vond.

XXIV:20b Sedekia nu kwam in opstand tegen den koning van Babel;'
XXV:1 en in het negende jaar zijner regeering, op den tienden dag der
tiende maand kwam Nebukadnesar, de koning van Babel, met zijn
gansche heir vóor Jeruzalem, sloeg zijn kamp er tegen op en bouwde
2 eene omschansing in de rondte.' Zoo werd de stad ingesloten tot het
3 elfde regeeringsjaar van Sedekia.' En op den negenden der vierde
maand, toen zware hongersnood heerschte in de stad, en het volk des
4 lands geen brood had,' werd eene bres in de stad gemaakt; waarop
alle krijgslieden in den nacht vluchtten, door de poort tusschen de
twee muren, die bij den koningstuin is, terwijl de Chaldeën rondom
5 de stad lagen. Zij sloegen den weg naar de Vlakte in;' maar het heir
der Chaldeën jaagde den koning achterna en haalde hem in de vlakte
van Jericho in; waarop zijn gansche heir hem verliet en zich ver-
6 strooide.' Zij grepen den koning en brachten hem naar den koning
7 van Babel, te Ribla. Deze sprak het vonnis over hem uit:' hij liet
de zonen van Sedekia voor zijne oogen slachten, hem zelven de oogen
uitsteken, hem in boeien slaan en naar Babel brengen.
8 Op den zevenden dag der vijfde maand, in het negentiende regee-
ringsjaar van Nebukadnesar, den koning van Babel, kwam Nebuzaradan,
de overste der lijfwacht, de dienaar van Babels koning, te Jeruzalem;'
9 hij verbrandde den tempel en het paleis; ook stak hij alle huizen van
10 Jeruzalem en ieder huis van een aanzienlijke in brand;' den ringmuur
van Jeruzalem wierp het gansche heir der Chaldeën dat met den overste
11 der lijfwacht was omver.' Het overschot van het in de stad overge-
bleven volk, de overloopers die tot den koning van Babel waren over-

Vs. 20b—XXV:21. Jer. LII:3b—27. — Vs. 20b. 2 Kron. XXXVI:13. — Vs. 1—12. Jer. XXXIX:1—10.

20b. Over een vroeger plan tot opstand, dat evenwel niet tot uitvoering kwam, zie Jer. XXVII—XXIX.

1. *zijner regeering*, namelijk van Sedekia. — *op* — *maand*, ongeveer in de maand Januari van het jaar 587. — *kwam*, na al de steden van Juda, op twee na, te hebben vermeesterd, Jer. XXXIV:7. — *en bouwde*, volg. een paar handschriften, Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. (zie Jer. LII:4) *zij bouwden*. — *omschansing*, een vestingwerk rondom de belegerde stad, om haar allen toevoer af te snijden en haar uit te hongeren; zie Ezech. IV:2; XVII:17; XXI:22; XXVI:8.

3. *vierde*. Dit komt hier in Hebr. t. noch in de oude vertt. voor, maar is, als onmisbaar, uit Jer. LII:6 ingevoegd; zie ook Jer. XXXIX:2. De tijdsbepaling *op* — *maand* verplaatst ons ongeveer in Juli 586. Het beleg had dus bijna anderhalf jaar geduurd. In dien tusschentijd was het eene poos afgebroken, toen de Chaldeën het Egyptisch leger, dat onder Farao Hofra tot ontzet aanrukte, te gemoet waren getrokken, Jer. XXXVII:5—8; zie verder Jer. XXXIII:4; XXXIV:8—22. — *toen* — *had*. Zie Jer. XXXVII:21; Klaagl. II:20; IV:10.

4. *vluchtten*, ingevoegd volg. hss., Lat. en Syr. vertt.; verg. Jer. LII:7. — *de poort tusschen de twee muren*. Deze lag in het zuidoosten van het oude Jeruzalem en gaf toegang tot het Kidrondal; de *koningstuin* lag nabij die poort. — *sloegen*, volg. hss., Gr. en Syr. vertt. en Jer. LII:7; Hebr. t. *sloeg*. — *de Vlakte*. Zie op Deut. I:1.

5. Verg. Ezech. XII:12—14. — *den koning*. Dus was Sedekia mede gevlucht; verg. Jer. XXXIX:4. — *de vlakte van Jericho*. Ook Joz. IV:13; V:10; verg. op Num. XXII:1.

6. *te Ribla*. Zie op XXIII:33. Nebukadresar was dus niet bij het leger vóor Jeruzalem. — *Deze* — *uit*, volg. hss., Gr., Lat. en Syr. vertt. en Jer. LII:9; Hebr. t. heeft het meervoud.

7. *hij liet ... slachten*, volg. Gr., Lat. en Syr. vertt. en Jer. LII:10; Hebr. t. heeft het meervoud. — Jer. LII:11 wordt er nog bijgevoegd *en in de gevangenis zetten tot den dag zijns doods*.

8. Verg. 2 Kron. XXXVI:19. — *Op den zevenden dag der vijfde maand*. Een paar handschriften en Syr. vert. hebben *den negenden*; Jer. LII:12, *den tienden*. Het laatste is wellicht het juiste cijfer. Het volgende (vs. 9—21) greep dus eene maand na de vlucht des konings plaats. Nebuzaradan komt, om het strafgericht over de trouwelooze stad te voltrekken. Verg. over het lot van Jeruzalem Klaagl. V:11—18. — *Nebuzaradan*, d. i. ‚Nebo schonk nakroost', ook vs. 11; Jer. XXXIX:9, 11, 13; XL:1.

9. *en ieder* — *brand*. Vreemd na hetgeen onmiddellijk voorafgaat. De tekst is zeker in de war.

10. *met*, ingevoegd volg. zeer vele handschriften, Lat., Syr. en Aram. vertt. en Jer. LII:14.

11. *der werkmeesters*, of *kunstenaars*. Men denke aan de weggevoerde handwerkslieden, XXIV:14, 16. De lezing van Gr. vert. en Jer. LII:15 is gevolgd, maar de vertaling is onzeker; hetzelfde woord Spr. VIII:30; Hoogl. VII:1, Hebr. t. heeft *der menigte*.

geloopen, en het overschot der werkmeesters voerde Nebuzaradan, de
12 overste der lijfwacht, mede; ′ maar van het geringe volk des lands liet
de overste der lijfwacht achter als wijngaardeniers en landbouwers.
13 De koperen zuilen in den tempel, de onderstellen en de koperen
zee in den tempel sloegen de Chaldeën stuk en voerden het koper er
14 van naar Babel; ′ de potten, schoppen, messen, schotels en al het
15 koperen gereedschap waarmede men dienst deed namen zij weg; ′ de
komforen en offerschalen, zoowel de gouden als de zilveren, nam de
16 overste der lijfwacht mede. ′ De twee zuilen, de eene zee en de onder-
stellen, die Salomo voor den tempel gemaakt had: er was geen wegen
17 aan het koper van al deze voorwerpen. ′ Achttien el was de eene zuil
hoog; daarop was een koperen kapiteel, drie el hoog, met vlechtwerk
en granaatappelen rondom het kapiteel, alles van koper; eveneens aan
de tweede zuil kapiteel, vlechtwerk en honderd granaatappels.
18 Verder nam de overste der lijfwacht den opperpriester Seraja, den
19 plaatsvervangenden priester Sefanja en de drie dorpelwachters; ′ en uit
de stad nam hij een kamerling die gesteld was over het krijgsvolk,
en vijf man van 's konings raden, die in de stad gevonden waren,
en den schrijver van den legeroverste die het volk des lands tot den
dienst opriep, en zestig man uit het volk des lands, die in de stad
20 gevonden waren; ′ Nebuzaradan, de overste der lijfwacht, nam hen en
21 voerde hen tot den koning van Babel, te Ribla; ′ en de koning van
Babel bracht hen ter dood te Ribla in het land Hamath. En Juda
werd van zijn bodem in ballingschap weggevoerd.
22 Wat het volk betreft in het land van Juda overgebleven, dat Nebu-
kadnesar, de koning van Babel, had overgelaten, daarover stelde hij
23 Gedalja, den zoon van Ahikam, den zoon van Sjafan, aan. ′ Toen nu
al de legeroversten met hunne manschappen hoorden dat de koning
van Babel Gedalja had aangesteld, kwamen zij tot hem, te Mispa,
namelijk Ismaël, de zoon van Nethanja, Johanan, de zoon van Kareah,
Seraja, de zoon van Tanhumeth, uit Netofa, en Jaäzanja, de zoon van
24 den Maächathiet, met hunne manschappen. ′ En Gedalja zwoer hun en
hunnen manschappen en zeide tot hen: Vreest niet u aan de Chaldeën
te onderwerpen; zet u neder in het land en weest den koning van
25 Babel onderdaning; opdat het u welga. ′ Maar in de zevende maand

Vs. 23—25. Jer. XL : 7—9; XLI : 1—3.

13. *De koperen zuilen.* Zie 1 Kon. VII : 15—22 en aantt. aldaar. — *de onderstellen.* Zie 1 Kon. VII : 27—39 en aantt. aldaar. — *de koperen zee.* Zie 1 Kon. VII : 23—25 en aantt. aldaar. — *het koper.* Zie op 1 Kon. VII : 14. — Verg. ook Jer. XXVII : 19.

14 v. Zie 1 Kon. VII : 40, 45, 50.

16. Waarschijnlijk is hier vóor *onderstellen* het getal *tien* uitgevallen. — *er — voorwerpen.* Desgelijks 1 Kon. VII : 47.

17. Zie 1 Kon. VII : 15—18. — *drie el.* Volg. 1 Kon. VII : 16 en Jer. LII : 22 *vijf el.* — *kapiteel, vlechtwerk en honderd granaatappels,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *op het vlechtwerk.* In Jer. LII : 22 v. staat een langere tekst, die zeker de oorspronkelijke is.

18. *Seraja.* Zie 1 Kron. VI : 14; Ezra VII : 1. — *den plaatsvervangenden priester.* Zie op XXIII : 4. — *Sefanja.* Zie op Jer. XXI : 1.

19. *vijf,* Jer. LII : 25 *zeven.* — *'s konings raden,* letterlijk *die het aangezicht des konings zagen,* d.i. die te allen tijde den toegang tot hem hadden. — *den schrijver van den legeroverste,* volg. Gr. vert. en Jer. LII : 25; Hebr. t. *den schrijver-legeroverste.*

22. *Gedalja.* Zie Jer. XXXIX : 14; XL : 5 v. — *Ahikam.* Zie XXII : 12.

23. *al — manschappen,* èn van huis en hof verdreven lieden, die nu als vrijbuiters rondzwierven, èn een deel der met Sedekia gevluchte en aan de Chaldeeuwsche vervolgers ontkomen troepen, vs. 5, Zie Jer. XL : 7. — *Mispa.* Zie op Joz. XVIII : 26. — *Netofa,* eene stad in Juda; zie 2 Sam. XXIII : 28 v.; 1 Kron. II : 54; Ezra II : 22; Neh. VII : 26. — *Maächathiet.* Wij kennen geen ander Maächa dan het Arameesche landschap; waarover zie op Gen. XXII : 24 en op Deut. III : 14.

24. *u aan de Chaldeën te onderwerpen,* volg. hss., Lat. vert. en Jer. XL : 9; Hebr. t. *voor de knechten der Chaldeën.*

kwam Ismaël, de zoon van Nethanja, den zoon van Elisjama, van
koninklijken bloede, met tien man, en zij sloegen Gedalja, dat hij
stierf, alsmede de Joden en de Chaldeën die bij hem waren te Mispa; '
26 waarop het gansche volk, groot en klein, en de legeroversten zich
opmaakten en naar Egypte gingen; want zij waren bevreesd voor de
Chaldeën.
27 In het zeven-en-dertigste jaar der ballingschap van Jojachin, den
koning van Juda, op den zeven-en-twintigsten dag van de twaalfde
maand, heeft Evilmerodach, de koning van Babel, in het jaar zijner
troonsbestijging, het hoofd van Jojachin, den koning van Juda, ver-
28 hoogd en hem uit de gevangenis doen gaan; ' hij sprak hem vriendelijk
toe en stelde zijn zetel hooger dan die der koningen die te Babel bij
29 hem waren. ' Hij legde zijne gevangeniskleederen af en at gestadig
30 aan zijnen disch, zoolang hij leefde. ' En zijn onderhoud werd hem ge-
stadig van 's konings wege verschaft, dag aan dag, zoolang hij leefde.

Vs. 27—30. Jer. LII : 31—34.

25. Zie Jer. XLI : 1—15. — *in de zevende maand.* Wij lezen niet, van welk jaar. Ook niet, op welken dag het geschiedde, hoewel die in gedachtenis bleef; zie op Zach. VIII : 19. Indien van hetzelfde jaar waarin al het voorafgaande plaats greep, dan zou het reeds drie maanden na de vlucht en gevangenneming van Sedekia, twee maanden na de verwoesting van Jeruzalem, in October 586, zijn geschied. Doch Jer. LII : 30 geeft ons aanleiding te gissen dat er vier of vijf jaar tusschen liggen. Jer. XL : 14; XLI : 10 maken het waarschijnlijk dat Baälis, koning der Ammonieten, Ismaël had opgestookt. — *Elisjama.* Jer. XXXVI : 12, 20 komt een schrijver van dien naam voor. — *en zij sloegen Gedalja,* gedurende den maaltijd waarop hij hen gastvrij en in goed vertrouwen (Jer. XL : 13—16) onthaalde, Jer. XLI : 1—3.

26. *waarop — opmaakten,* nadat zij onder aanvoering van Johanan Ismaël achterhaald en zijne gevangenen bevrijd hadden, Jer. XLI : 11—15. — *en naar Egypte gingen,* na de godspraak van Jeremia gevraagd, na lang wachten ontvangen en in den wind geslagen te hebben, Jer. XLI : 16—XLIII : 7. — *want — Chaldeën,* namelijk, dat Nebukadresar den moord van zijn landvoogd ook op de onschuldigen bloedig wreken zou.

27. *het zeven-en-dertigste jaar,* d. i. het jaar 561. Jojachin was toen vijf en vijftig jaar oud. — *den zeven-en-twintigsten.* Jer. LII : 31 *den vijf-en-twintigsten.* — *Evilmerodach,* zoon en opvolger van Nebukadresar, van 561 tot 560 koning van Babel. — *het hoofd — verhoogd.* Zie op Ps. III : 4. — *en hem ... doen gaan,* ingevoegd volg. hss., Gr. en Syr. vertt. en Jer. LII : 31.

28. *der koningen,* de vazallen van den koning van Babel, door dezen tot verhooging van den luister van zijn hof bij zich gehouden. — *bij hem,* aan den koninklijken disch. Verg. 2 Sam. IX : 7, 10—13; XIX : 33—39.

KRONIEKEN.

INLEIDING.

Kronieken is de naam van een boek, dat, na eene reeks geslachtregisters van Adam tot de derde eeuw vóor Christus, de geschiedenis behelst van het volk Israël, met name van Juda, van den dood van Saul tot het eerste jaar der regeering van Cyrus te Babel. De verdeeling in twee boeken, oudtijds den Joden onbekend, is, evenals die van *Samuel* en *Koningen,* eerst later uit de vertalingen in den grondtekst overgenomen; zij is op geen ongeschikt punt aangebracht: bij de troonsbeklimming van Salomo.

Wij onderscheiden in *Kronieken* twee hoofddeelen. Het eerste, 1 Kron. I : 1—IX : 34, behelst lijsten van namen, die eensdeels op de herkomst der Israëlietische geslachten, anderdeels op hunne woonplaatsen na Juda's herstel betrekking hebben. Op de geslachtlijst van Adam tot Israël (I) volgen die van Israëls zonen: Juda (II : 1—IV : 23), met afzonderlijke vermelding van het geslacht van David (III) en de bevolking van Juda (IV : 1—23); Simeon (vs. 24—43); de Overjordaansche stammen (V); Levi (VI); Issachar (VII : 1—5); Benjamin (vs. 6—12); Naftali (vs. 13); Manasse (vs. 14—19);

Efraim (vs. 20—29); Azer (vs. 30—40). Met een overzicht der Benjaminietische geslachten (VIII) en der bevolking van Jeruzalem (IX : 1—34) wordt het eerste gedeelte besloten. Het tweede, 1 Kron. IX : 35—2 Kron. XXXVI : 23, omvat de geschiedenis des volks van Sauls dood tot het jaar 538. Het kan gevoegelijk in drie onderafdeelingen gesplitst worden, waarvan de eerste, 1 Kron. IX : 35—XXIX : 29, handelt over David: zijne geschiedenis wordt ingeleid door een stuk over Saul (IX : 35—X : 14), waarop het verhaal over Davids zalving tot koning en zijne vestiging te Jeruzalem volgt (XI : 1—9). Hierna wordt ons bericht van zijne krijgsmacht, vóor en na zijne troonsbeklimming (XI : 10—XII : 40), van de overbrenging der ark, den bouw van een paleis en de oorlogen met de Filistijnen (XIII—XVI). Nadat hij, namens Jahwe, de belofte van het eeuwige koningschap voor zijn huis heeft ontvangen (XVII), behaalt hij groote overwinningen op de naburige volken (XVIII—XX) en maakt hij toebereidselen voor den tempelbouw. De plaats voor het heiligdom wordt aangewezen (XXI : 1—XXII : 1); de bouw voorbereid (XXII : 2—19). Als hij Salomo tot zijn opvolger bestemd heeft (XXIII : 1), neemt hij vele maatregelen betreffende den eeredienst: hij laat de Levieten tellen, stelt den leeftijd vast waarop zij in dienst treden en de werkzaamheden die zij verrichten moeten (XXIII : 2—32); deelt de priesters en de hun ten dienst staande Levieten in klassen in (XXIV); desgelijks de Levietische zangers (XXV), portiers (XXVI : 1—19), schatbewaarders (XXVI : 20—28) en de overige Levietische beambten (XXVI : 29—32). Nadat eene lijst van Davids militaire en burgerlijke hoogwaardigheidbekleeders is medegedeeld (XXVII), worden zijne laatste beschikkingen en zijn dood vermeld (XXVIII, XXIX). De tweede onderafdeeling, 2 Kron. I—IX, handelt over Salomo: zijn droom te Gibeon, zijn rijkdom en handel (I); toebereidselen tot den bouw van het heiligdom (II); bouw (III : 1—V : 1) en inwijding daarvan (V : 2—VII : 22); Salomo's macht, rijkdom en roem (VIII : 1—IX : 31). De derde, 2 Kron. X : 1—XXXVI : 21, behandelt de geschiedenis van Juda, van Rehabeam tot Sedekia: Rehabeam (XI, XII); Abia (XIII); Aza (XIV—XVI); Josjafat (XVII—XX); Joram (XXI); Ahazja (XXII : 1—9); Athalja (XXII : 10—XXIII : 21); Joas (XXIV); Amasja (XXV); Uzzia (XXVI); Jotham (XXVII); Ahaz (XXVIII); Hizkia (XXIX—XXXII); Manasse en Amon (XXXIII); Jozia (XXXIV, XXXV); Joahaz, Jojakim, Jojachin, Sedekia (XXXVI : 1—21). Het boek wordt besloten met de vermelding van den aanhef van het bevelschrift van Cyrus waarbij den Joden vergund wordt naar hun land terug te keeren (XXXVI : 22 v.).

Kronieken is van denzelfden schrijver als *Ezra* — *Nehemja*, maar later geschreven (zie op 2 Kron. XXXVI : 22 v.). Ongetwijfeld heeft de schrijver, nadat hij het ontstaan en de vestiging der Joodsche gemeente verhaald had, gevoeld dat *Samuel* en *Koningen* op dit verhaal geenszins eene geschikte inleiding vormden, en achtte hij daarom zich geroepen, de geschiedenis der koningen opnieuw te beschrijven.

Zijn werk vertoont eensdeels trekken van overeenkomst met *Samuel—Koningen*: groote gedeelten van die boeken vinden wij in het onze, dikwerf woordelijk, terug; doch anderdeels wijkt het daarvan ten zeerste af: menig feit wordt hier in een gansch ander licht geplaatst dan daar, en bovendien behelst ons boek tal van verhalen die in de oudere geschriften niet worden aangetroffen; waarom het in de Grieksche en de Latijnsche vertaling *Paralipomena*, d. i. ‚overgeslagen stukken', heet. Waaraan heeft de schrijver dit deel van zijne stof ontleend? Oogenschijnlijk stonden hem tal van geschriften ten dienste; immers hij verwijst, vooral in het tweede hoofddeel van zijn werk, niet slechts naar *het boek der koningen van Israël en Juda* of *van Juda en Israël* (1 Kron. IX : 1; 2 Kron. XVI : 11; XXV : 26; XXVII : 7; XXVIII : 26; XXXII : 32; XXXV : 27; XXXVI : 8), elders *de verhandeling van het boek der koningen* (2 Kron. XXIV : 27) of *de geschiedenis der koningen van Israël* (2 Kron. XX : 34; XXXIII : 18) geheeten, maar ook naar *de geschiedenis van Samuel, van Nathan en van Gad* (1 Kron. XXIX : 29), die *van Nathan, de profetie van Ahia en het gezicht van Jeddo* (2 Kron. IX : 29), *de geschiedenis van Sjemaja en Iddo* (2 Kron. XII : 15), *de verhandeling van den profeet Iddo* (2 Kron. XIII : 22), *de geschiedenis van Jehu, den zoon van Hanani* (2 Kron. XX : 34), *de geschiedenis der zieners* (2 Kron. XXXIII : 19) en voorts naar *het gezicht van Jezaja* (2 Kron. XXXII : 32) en eene beschrijving der geschiedenis van Uzzia, de vroegere zoowel als de latere, door Jezaja (2 Kron. XXVI : 22). Maar zien wij nader toe, dan bespeuren wij dat al deze titels, behalve *het gezicht van Jezaja*, dat op het boek *Jezaja* of een der deelen er van kan doelen, betrekking hebben op hetzelfde *boek*

der koningen van Israël en Juda, naar de meening van onzen schrijver samengesteld uit berichten van profeten, die ieder de gebeurtenissen van zijn tijd hadden te boek gesteld. Welke de inhoud en de omvang van dat boek was, weten wij niet met zekerheid. Het kan zijn, dat daarmede bedoeld wordt eene jongere bewerking der boeken *Samuel* en *Koningen* dan wij bezitten, maar waarschijnlijk is dit niet. In elk geval waren de kanonieke boeken van dien naam zijne voornaamste bronnen. In het weglaten of bekorten van menig gedeelte hiervan, in de wijziging van hetgeen hij er uit overnam, en in de stukken die hij er aan toevoegde openbaart hij zijne eigene zienswijze, voor een goed deel stellig ook die zijner tijdgenooten, eene zienswijze waardoor het verleden zijns volks op eigenaardige wijze wordt gekleurd.

Wij leeren dus uit ons boek aangaande de oude geschiedenis van Israël niets dat wij niet uit *Samuel* en *Koningen* reeds wisten. De voorstelling van Israëls verleden die wij er uit krijgen is in onoplosbaren strijd met die welke deze boeken ons geven, en stellig ongeloofwaardig. Maar om dezelfde reden waarom wij ons boek als kenbron van Israëls oude geschiedenis verwerpen achten wij het hoog als middel tot verrijking onzer kennis van de godsdienstige denkbeelden van den tijd des schrijvers. Die tijd was zeker het Grieksche tijdvak, waarschijnlijk het midden of het laatste vierde der derde eeuw vóor Chr.; immers tot zoover zet hij een geslachtregister voort; zie inl. op 1 Kron. III. Zijne onverholen voorliefde voor de Levieten, vooral voor de zangers, doet vermoeden dat hij zelf tot dezen behoorde, althans in hun kring leefde.

Welnu, deze man, een Leviet van omstreeks 250 vóor Chr., schrijft de geschiedenis van zijn volk om zijne tijdgenooten te leeren en te vermanen. Hij toont aan:

1°. Dat de Joodsche gemeente van zijn tijd het echte Israël is, van de schepping af door God tot zijn volk bestemd. Zij stamt af van de aartsvaders en de twaalf zonen van Jakob en is van zuiver Israëlietisch bloed: geen vreemden zijn, van de vroegste tijden af, in haar opgenomen. Vandaar dat de schrijver met nadruk doet uitkomen dat al de bestanddeelen waaruit vroeger of later het volk was samengesteld, bijgevolg ook de geslachten die in zijn tijd de Joodsche gemeente vormden, zuiver Israëlietisch waren, en hij tevens aan Israëls beroemde mannen uit het verleden in de geslachtlijsten van zijn volk hunne plaats aanwijst (zie inll. op 1 Kron. II; IV:24—43; VII; VIII; IX:1—34). Die gemeente nu is wel de voortzetting alleen van het rijk Juda, maar dit is van de scheuring af het ware Israël geweest, waarom vromen uit alle stammen zich daarbij hebben aangesloten (zie op 2 Kron. XI:13—17); immers, het is steeds geregeerd door het koningshuis van David, dat, door God verkoren, bestemd is ook in de toekomst over Israël te heerschen (zie inl. op 1 Kron. III en aant. op 1 Kron. XVII:14), en heeft het eenige wettige heiligdom en de eenige wettige priesterschap bezeten. Daarom wordt het noordelijk rijk met stilzwijgen voorbijgegaan: de scheuring was van den kant der tien stammen niets dan afval van den waren God en zijn dienst (verg. inll. op 2 Kron. X:1—XI:4; XIII:1—XIV:1). Zoo is dus de Joodsche gemeente erfgenaam van al de door God aan Israël verleende voorrechten en gedane beloften.

2°. De Heilige Schrift der Joodsche gemeente, de wet van Mozes, heeft van oudsher in Israël gegolden als wet van God, door de vromen nooit zonder zegen gehoorzaamd, door de goddeloozen nooit straffeloos overtreden. Hare bepalingen omtrent het éene heiligdom, den eeredienst, de tempeldienaren, de rechtspraak, zijn, hoewel niet alle van den beginne af volledig toegepast, in al de eeuwen waarin koningen over Israël regeerden als geboden Gods bekend geweest (zie b. v. inl. op 1 Kron. XV, XVI en aantt. op 1 Kron. XVI:39; XXI:29; 2 Kron. XIX:8—11); de hervormingen van Hizkia en Jozia waren slechts terugkeer tot een vroegeren wettigen toestand (zie inll. op 2 Kron. XXIX; XXX:1—XXXI:1; XXXIV, XXXV). Met name toont de schrijver aan, dat de wetsbepalingen ten aanzien van de tempeldienaren gedurende al dien tijd in Israël hebben gegolden: niet slechts werd het onderscheid tusschen priesters en Levieten steeds zorgvuldig in acht genomen, maar ook heeft van Mozes' tijd af steeds een hoogepriester uit het geslacht van Aäron aan het hoofd van het volk gestaan (1 Kron. VI:3—15); nooit heeft een niet-Leviet straffeloos een offer ontstoken (verg. op 2 Kron. XXVI:16—20); nooit hebben niet-Levieten als zangers of portiers bij de ark of in den tempel dienst gedaan; al wie volgens de oude geschiedboeken priesterlijke werkzaamheden verricht heeft, zooals Samuel of Obed-Edom,

deed dat krachtens zijne afstamming uit Levi (zie inl. op 1 Kron. VI en verg. op 1 Kron. XVI : 38).

3°. Ook de eeredienst der Joodsche gemeente, voorzoover hij niet door de wet is geregeld, berust op goddelijke verordeningen, aan David gegeven. David heeft de verdeeling der priesters en der Levieten, zelfs der Levietische zangers en portiers, benevens hunne voorrechten en verplichtingen, op Gods last vastgesteld; de inrichting des tempels en den vorm zijner gereedschappen volgens goddelijk model voorgeschreven (zie inl. op 1 Kron. XXII : 2—19); niets is overgelaten aan menschelijke willekeur. De schrijver wil echter door het gezag van het verleden niet slechts bestaande instellingen bekrachtigen, maar tevens zijne eigene denkbeelden omtrent verbetering van den eeredienst ingang doen vinden of bestaande geschilpunten naar zijn inzicht beslechten. Dit geldt bepaaldelijk van de verhouding der Levieten tot de priesters; de schrijver verzuimt geene gelegenheid, de eersten te verheffen, op hunne trouw aan Jahwe te wijzen, en met nadruk te betoogen dat hun eene eervoller plaats dan zij tot nog toe innamen in den tempeldienst toekomt (zie inll. op 1 Kron. XXIII; XXIV; XXV; XXVI; 2 Kron. XXXI : 2—21; XXXIV, XXXV en aantt. op 2 Kron. V : 11—13; VIII : 15; XVII : 7—9; XXX : 17 v., 22*a*, 27; XXXI : 14, 19; XXXV : 8 v. enz.).

De voorstelling nu welke de schrijver, door deze beginselen geleid, van het verleden van zijn volk geeft dient om zijnen tijdgenooten op het hart te drukken, de wet getrouw te betrachten en het heiligdom en zijne dienaren te eeren en in waarde te houden (zie inll. op 1 Kron. XXVIII, XXIX; 2 Kron. XXXI : 2—21 en aantt. op 2 Kron. XXIV : 10 en 14). God toch is rechtvaardig. En wel zoo, dat hij ieder straft of beloont, niet naar hetgeen de vaderen goed of kwaad gedaan hebben, maar naar eigen verdienste (zie inl. op 2 Kron. X : 1—XI : 4 en aantt. op 2 Kron. XXXIII : 10 en XXXVI : 6 v. 12—16). Men leere uit de geschiedenis, dat vorst en volk (zie op 2 Kron. XV : 12—15), als zij wet en tempel in eere hielden, steeds voorspoedig geweest, daarentegen, als en zoolang zij deze verzaakten, met rampspoed gestraft zijn. Zoo late Israël zich dan gezeggen en zij het getrouw aan hetgeen Mozes en David in Gods naam hebben verordend.

Verheven is het godsdienstig standpunt van den schrijver dus niet: vroomheid bestaat voor hem grootendeels in tempeldienst; de meerdere of mindere godsvrucht der koningen openbaart zich vóor alles in hunne meerdere of mindere belangstelling in het heiligdom en den eeredienst. Doch men vergete niet, welke groote beteekenis in dien tijd ook voor het vroom gemoed de tempel had: velen kwamen alleen daar onder den invloed van de reine en verheffende denkbeelden en gevoelens, in de psalmen die daar werden aangeheven uitgedrukt. Hoe machtig die invloed was, blijkt ook hieruit dat onze schrijver in menig opzicht op een hooger standpunt van godsdienst en zedelijkheid staat dan zijne zegslieden; zie op 1 Kron. XIV : 11, 12; XV : 29; XVII : 21; XXI : 1; XXIX : 11; 2 Kron. XV : 5 en inl. op 1 Kron. XXVIII, XXIX.

EERSTE BOEK.

HOOFDSTUK I.

Geslachtregister van Adam tot Israël. — De oudvaders van Adam tot Noach en zijne zonen (1—4). De afstammelingen van Jafeth (5—7), van Cham (8—16) en van Sem (17—23). De oudvaders van Sem tot Abraham en zijne zonen (24—28). De afstammelingen van Ismaël (29—31), van Ketura (32 v.), van Izaäk (34), van Ezau (35—42). Edoms koningen (43—50) en stamhoofden (51—53).

Al deze opgaven zijn aan *Genesis* ontleend: vs. 1—4 aan Gen. V; vs. 5—7 aan Gen. X : 2—4; vs. 8—10 aan Gen. X : 6—8; vs. 11—16 aan Gen. X : 13—17; vs. 17—23 aan Gen. X : 22—29; vs. 24—27 aan Gen. XI : 10—26; vs. 28 aan Gen. XVI : 15; XXI : 1—3; vs. 29—31 aan Gen. XXV : 13—16; vs. 32 v. aan Gen. XXV : 1—4; vs. 35—37 aan Gen. XXXVI : 1—14; vs. 38—42 aan Gen. XXXVI : 20—28; vs. 43—53 aan Gen. XXXVI : 31—43. De schrijver is echter nu en dan van zijn voorbeeld afgeweken (zie op vs. 27, 32 en 38), om eene stelselmatige orde in de getallen te brengen: evenals op de eerste tien oudvaders, door Noachs drie zonen, zeventig afstammelingen van die zonen volgen, bestaat ook de geslachtlijst van Sem tot Abraham uit tien namen en bedraagt het aantal afstammelingen van Abraham, uit de drie takken: Ismaël, Ketura en Izaäk, eveneens zeventig; verg. op II : 3—33.

I:1-3 Adam, Seth, Enos, ′ Kenan, Mahalalel, Jered, ′ Henoch, Methusjelah,
4 Lamech, ′ Noach, Sem, Cham en Jafeth.
5 De zonen van Jafeth: Gomer, Magog, Medië, Ionië, Tubal, Mesjech
6, 7 en Tiras. ′ De zonen van Gomer: Askenaz, Rifath en Togarma; ′ de
zonen van Ionië: Elisja, Tarsjis, de Kittiërs en de Rodiërs.
8, 9 De zonen van Cham: Ethiopië, Egypte, Put en Kanaän. ′ De zonen
van Ethiopië: Seba, Hawila, Sabta, Raëma en Sabtecha. De zonen van
10 Raëma: Sjeba en Dedan. ′ Ethiopië nu verwekte Nimrod; deze begon
11 een geweldige op aarde te zijn. ′ En Egypte verwekte de Ludiërs, de
12 Anamieten, de Libyers, de Naftuhieten, ′ de Pathruzieten, de Kasluhieten,
13 van welken de Filistijnen zijn uitgegaan, en de Kaftorieten. ′ En Kanaän
14 verwekte Sidon, zijn eerstgeborene, en Heth, ′ en den Jebuziet, den
15, 16 Amoriet, den Girgasjiet, ′ den Hiwwiet, den Arkiet, den Siniet, ′ den
Arwadiet, den Semariet en den Hamathiet.
17 De zonen van Sem: Elam, Assur, Arpachsjad, Lydië, Aram, Us, Hul,
18 Gether en Mesjech. ′ Arpachsjad verwekte Sjelah; Sjelah verwekte
19 Heber; ′ aan Heber werden twee zonen geboren; de een heette Peleg,
omdat in zijn tijd de aarde verdeeld werd; zijn broeder heette Joktan. ′
20, 21 Joktan verwekte Almodad, Sjelef, Hasarmaweth, Jerah, ′ Hadoram,
22, 23 Uzal, Dikla, ′ Ebal, Abimaël, Sjeba, ′ Ofir, Hawila en Jobab. Deze allen
zijn Joktanieten.
24-26 Sem, Arpachsjad, Sjelah, ′ Heber, Peleg, Reü, ′ Serug, Nahor, Terah, ′
27, 28 Abram, dat is Abraham. ′ De zonen van Abraham: Izaäk en Ismaël.
29 Dit zijn hunne afstammelingen. Ismaëls eerstgeborene was Nebajoth,
30 voorts Kedar, Adbeël en Mibsam, ′ Misma en Duma, Massa, Hadad en
31 Tema, ′ Jetur, Nafis en Kedma. Dit waren de zonen van Ismaël.
32 De zonen van Ketura, Abrahams bijvrouw. Zij baarde Zimran, Jok-
sjan, Medan, Midian, Jisbak en Sjuah. De zonen van Joksjan: Sjeba
33 en Dedan; ′ de zonen van Midian: Efa, Efer, Hanoch, Abida en Eldaä.
Deze allen waren zonen van Ketura.
34, 35 Abraham nu verwekte Izaäk. Izaäks zonen: Ezau en Israël. ′ De zonen
36 van Ezau: Elifaz, Reüel, Jeüs, Jaëlam en Korah. ′ De zonen van Elifaz:
37 Teman en Omar, Sefi en Gaëtham, Kenaz, Timna en Amalek; ′ de zonen
38 van Reüel: Nahath, Zerah, Sjamma en Mizza. ′ De zonen van Seïr:
39 Lotan, Sjobal, Sibeon, Ana, Disjon, Eser en Disjan. ′ De zonen van

Vs. 1—4. Luc. III: 36—38.

5—23. Wanneer men de drie zonen van Noach niet medetelt, behelst deze lijst zeventig namen; nl. veertien van Jafeths (vs. 5—7), dertig van Chams (vs. 8—16), zes en twintig van Sems (vs. 17—23) zonen.
6. *Rifath*, volg. vele hss., Gen. X: 3 en Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *Difath*.
12. *van — uitgegaan*. Zie op Gen. X: 13.
17. *Us — Mesjech* waren volg. Gen. X: 23 zonen van Aram.
27. *Abram*. Zijne broeders, Nahor en Haran met hunne afstammelingen, Gen. XI: 27; XXII: 20—24 vermeld, worden hier overgeslagen, blijkbaar omdat zij in het stelsel niet passen; zie Inl. — *Abram, dat is Abraham*. Zie Gen. XVII: 5.
29—42. Wanneer men Abraham, zijne bijvrouw en zijne twee zonen niet medetelt, behelst ook deze lijst zeventig namen. Abraham toch heeft door Ismaël twaalf, door Ketura dertien, door Izaäk twee, door Ezau zestien, door Seïr zeven en twintig afstammelingen.
32. *Dedan*. Ook zijne zonen worden Gen. XXV: 3 vermeld; onze schrijver verzwijgt ze om de op vs. 27 vermelde reden.
36. *Sefi*. Gen. XXXVI: 11 *Sefo*. — *Timna*, volg. Gen. XXXVI: 12 de bijvrouw van Elifaz en Amaleks moeder.
38. *Seïr*. Om voor Abrahams nakomelingen het getal zeventig te verkrijgen, moet deze niet medegeteld worden. Daar zijne zonen onder Abrahams afstammelingen medegerekend worden, heeft de schrijver hem blijkbaar voor een zoon of kleinzoon van Ezau gehouden; wat hij oorspronkelijk niet was.
39. *Hemam*, volg. Gr. vert. en Gen. XXXVI: 22; Hebr. t. *Homam*.

40 Lotan: Hori en Hemam, en Lotans zuster was Timna; ′ de zonen van
Sjobal: Alwan, Manahath en Ebal, Sjefi en Onam; de zonen van Sibeon:
41 Ajja en Ana; ′ de zonen van Ana: Disjon; de zonen van Disjon: Hemdan,
42 Esban, Jithran en Keran; ′ de zonen van Eser: Bilhan, Zaäwan en
Jaäkan; de zonen van Disjan: Us en Aran.
43 Dit zijn de koningen die over het land Edom geregeerd hebben
voordat de Israëlieten een koning hadden: Bela, de zoon van Beor;
44 zijne stad heette Dinhaba. ′ Na den dood van Bela werd koning in
45 zijne plaats Jobab, de zoon van Zerah, uit Bosra. ′ Na den dood van
Jobab werd koning in zijne plaats Husjam, uit het land der Tema-
46 nieten. ′ Na den dood van Husjam werd koning in zijne plaats Hadad,
de zoon van Bedad, die de Midianieten in het veld van Moab versloeg;
47 zijne stad heette Awith. ′ Na den dood van Hadad werd koning in zijne
48 plaats Samla, uit Masreka. ′ Na den dood van Samla werd koning in
49 zijne plaats Saul, uit Rehoboth aan de Rivier. ′ Na den dood van Saul
50 werd koning in zijne plaats Baälhanan, de zoon van Achbor. ′ Na den
dood van Baälhanan werd koning in zijne plaats Hadad; zijne stad
heette Paü en zijne vrouw Mehetabeël, de dochter van Matred, de
51 dochter van Mezahab. ′ Na den dood van Hadad waren Edoms stam-
52 hoofden: de stamhoofden van Timna, Alwa, Jetheth, ′ Oholibama, Ela,
53, 54 Pinon, ′ Kenaz, Teman, Mibsar, ′ Magdiël en Iram. Dit waren Edoms
stamhoofden.

40. *Alwan,* volg. Gr. vert. en Gen. XXXVI: 23; Hebr. t. *Aljan.* — *Sjefi,* Gen. XXXVI: 23 *Sjifo.*
41. Het komt in geslachtlijsten meermalen voor, dat, zooals hier, op *zonen* slechts één naam volgt; zie II: 7 v., 31; IV: 15; XXIII: 16. — *Ana,* Seïrs zoon, vs. 38. — *Disjon,* de zoon van Seïr, vs. 38. — *Hemdam,* volg. vele hss., Gr. vert. en Gen. XXXVI: 26; Hebr. t. *Hamran.*
42. *Disjan,* volg. Gen. XXXVI: 28; Hebr. t. *Disjon.*
50. *Paü,* volg. Lat. en Gr. vertt. en Gen. XXXVI: 39; Hebr. t. *Paï.*
51. *Na — Hadad.* Dat Edom toen eerst stamhoofden had wordt Gen. XXXVI: 40—43 niet gezegd.

HOOFDSTUK II.

Geslachtlijst van Juda. — De zonen van Israël (1 v.). De zonen van Juda (3 v.); die van Peres en Zerah (5—8). De zonen van Hesron (9). Geslachtlijst van Hesrons zoon Ram tot David (10—17). Afstammelingen van Kaleb, den zoon van Hesron, uit Azuba en Efrath (18—20); de laat geboren zonen van Hesron (21—24). Geslachtlijst van Hesrons zoon Jerahmeël (25—33); aanhangsel daarop (34—41). Geslachtlijst van Kaleb (42—50*a*); aanhangsel daarop (50*b*—55).

Dat dit een samengesteld stuk is springt in het oog. Naast lijsten die handelen over de onderlinge betrekking van geslachten of plaatsen treffen wij andere aan, die de afkomst van bijzondere personen vermelden. Ettelijke namen komen meer dan eens, in verschillende verhoudingen, voor. Zoo worden van Kaleb niet minder dan drie geslachtregisters gegeven. In bijzonderheden is het onmogelijk de verschillende bestanddeelen van elkander te scheiden, vooral omdat van menige groepeering van namen de strekking ons ontgaat, en wij dikwerf niet weten, of door een naam eene familie of eene plaats wordt aangeduid. In het algemeen kunnen wij dit zeggen: onzen schrijver heeft ten dienste gestaan eene lijst van de afstammelingen van Hesron uit zijne zonen Jerahmeël en Kaleb, die wij terugvinden in vs. 25—33, 42—50*a*, waarbij vs. 9 (zonder *Ram*) als opschrift behoord heeft. De opsteller van deze lijst wilde blijkbaar deze niet-Israëlietische geslachten, die in den loop des tijds met Juda waren versmolten, in dezen stam inlijven, evenals de schrijver van Ezra's Wetboek ten opzichte van Kaleb heeft gedaan (zie inl. op Num. XIII, XIV). De schrijver van *Kronieken* heeft haar overgenomen en uitgebreid, o. a. door de toevoeging van vs. 50*b*—55, volgens welke verzen de afstammelingen van Kaleb uit Hur in de streek van Bethlehem woonden. Wij weten niet, waarom hij hen daar plaatste; misschien wel omdat de oude woonplaats der Kalebieten, Hebron en omtrek, in zijn tijd in de macht der Idumeërs was. Ten einde deze voorstelling met die van de vroegere lijst te verbinden, vermeldt hij (vs. 18 v.) dat Hur de zoon was van Kalebs tweede vrouw Efrath, aldus genoemd naar de streek waarin Bethlehem lag (zie op Gen. XXXV: 19); hiermede geeft hij tevens te kennen dat Kaleb niet altijd daar gewoond heeft. Dat in de vijfde eeuw en daarna ook in het Overjordaansche Judeërs woonden drukt hij, vs. 21—23, aldus uit: Hesron huwde, op hoogen leeftijd, de dochter van Machir, den zoon van Gilead, en werd zoo de stamvader van Jaïr.

Onze schrijver toont meer dan eens er prijs op te stellen, aan beroemde personen uit de geschiedenis van zijn volk eene plaats in de geslachtregisters van Israël aan te wijzen. Dit doet hij ook in dit hoofdstuk: hij lijft Ethan, Heman, Kalkol en Darda, Hur en Besaleël bij Juda in; zie op vs. 6, 19 en 20. Vooral stelt hij belang in de geslachtlijst van koning David (vs. 10—17), welke hij dan ook in H. III tot zijn eigen leeftijd toe voortzet.

Ettelijke opgaven in dit stuk heeft de schrijver aan ons bekende geschriften ontleend: vs. 3—5 aan Gen. XLVI : 12 en Num. XXVI : 20 v.; vs. 10—12 aan Ruth IV : 19—22, en zie op vs. 1 v., 3—5, 7, 10, 13—15, 16, 17 enz. Waarom hij van de stammen het eerst Juda behandelt, zie op V : 2.

II : 1 Dit zijn de zonen van Israël: Ruben, Simeon, Levi en Juda, Issachar
2 en Zebulon, ′ Dan, Jozef en Benjamin, Naftali, Gad en Azer.
3 De zonen van Juda: Er, Onan en Sjela, drie, hem geboren uit de
dochter van Sjua, de Kanaänietische; Er, Juda's eerstgeborene, mis-
4 haagde aan Jahwe, zoodat hij hem deed sterven. ′ Voorts baarde hem
zijne schoondochter Tamar Peres en Zerah; in het geheel had Juda
5, 6 vijf zonen. ′ De zonen van Peres: Hesron en Hamul; ′ de zonen van
Zerah: Zamri, Ethan, Heman, Kalkol en Darda, in het geheel vijf. ′
7 De zonen van Karmi: Achar, die Israël in het ongeluk stortte door
8 zich aan den ban te vergrijpen; ′ de zonen van Ethan: Azarja.
9 De zonen die Hesron geboren zijn: Jerahmeël, Ram en Kelubai. ′
10 Ram verwekte Amminadab; Amminadab verwekte Nahsjon, den vorst
11, 12 der Judeërs; ′ Nahsjon verwekte Salma; Salma verwekte Boaz; ′ Boaz
13 verwekte Obed; Obed verwekte Izai; ′ Izai verwekte Eliab, zijn oudsten
14 zoon, Abinadab, den tweeden, Sjimea, den derden, ′ Nethaneël, den
15 vierden, Raddai, den vijfden, ′ Osem, den zesden, David, den zevenden, ′
16 en hunne zusters, Seruja en Abigail. De zonen van Seruja: Abisjai,
17 Joab en Azaël, drie; ′ en Abigail baarde Amaza; de vader van Amaza
was Jether, de Ismaëliet.
18 Kaleb, de zoon van Hesron, verwekte bij zijne vrouw Azuba Jerioth,
19 en dit zijn hare zonen: Jesjer, Sjobab en Ardon. ′ Na Azuba's dood

1 v. Zie Gen. XXXV : 23—26, waar echter *Jozef* en *Benjamin* aan *Dan* voorafgaan.

3—33. Indien Jether (vs. 17) wordt medegeteld, bedraagt het getal van Juda's nakomelingen wederom zeventig: vijf zonen van Juda, twee van Peres, vijf van Zerah, drie nakomelingen van Zerah, drie van Hesron, twintig nakomelingen van Ram, negen van Kaleb, drie en twintig van Jerahmeël; verg. inl. op H. 1.

3—5. Zie Gen. XXXVIII en inl. op dat hoofdstuk; verg. Gen. XLVI : 12; Num. XXVI : 19—21.

6. *Zamri*, in overeenstemming met Gr. vert. en Joz. VII : 1; Hebr. t. *Zimri*. — *Ethan* — *Darda*, de laatste naam volg. vele hss., oude vertt. en 1 Kon. IV : 31; Hebr. t. *Dara*. In *Koningen* heet Ethan een *Ezrahiet*, terwijl de andere drie daar *zonen van Mahol* genoemd worden. Onze schrijver vatte blijkbaar *Ezrahiet* op in den zin van *Zarhiet* en maakte nu alle vier tot zonen van Zerah. Elders heeft hij *Ethan* en *Heman* onder de geslachten van Levi opgenomen; zie op VI : 33.

7 v. Zie op I : 41.

7. *Karmi*, volg. Joz. VII : 1, 17 v. zoon van Zimri of Zamri (verg. vs. 6). — *Achar*. Zie op Joz. VII : 26.

9. Van *Hesron* worden vs. 21, 24 nog twee zonen genoemd. — *Ram*. Deze is in vs. 25, 27 niet, zooals hier, broeder, maar zoon van Jerahmeël. Dit stond stellig in de oude geslachtlijst (zie Inl.); doch onze schrijver heeft hem hier tusschen Jerahmeël en Kelubai ingeschoven om het geslacht van David, waarvan Ram volg. Ruth IV : 18—22 de stamvader was, tot een zelfstandig Judeesch geslacht te maken. Over de afkomst van David zie inl. op *Ruth*. — *Kelubai*, Kaleb. Hij heet elders, ook in dit boek (IV : 15), de zoon van Jefunne, o. a. Num. XIII : 7; XIV : 6; Deut. I : 36.

10. *den vorst der Judeërs*. Zie Num. I : 7; II : 3; VII : 12.

13—15. Volg. 1 Sam. XVI : 6—10; XVII : 12 v. had Izai acht zonen; de namen der oudste drie worden ook daar vermeld, echter met dit verschil dat *Sjimea* daar *Sjamma* heet (zie op 1 Sam. XVI : 9); die der volgende drie komen elders niet voor.

16. Zie op 1 Sam. XXVI : 6 en zie 2 Sam. II : 18. — *Abisjai*. Zie op 2 Sam. X : 10.

17. Zie op 2 Sam. XVII : 25.

18 v. De bedoeling is: de Kalebieten hebben, voordat zij zich in Efrath vestigden (vs. 50*b*—55), elders gewoond, maar hebben hunne vroegere woonplaatsen verlaten. De naam van Kalebs eerste vrouw beteekent dan ook ‚de verlatene'; die van *Jerioth*, welke ‚tentdoek' beteekent, doelt wellicht op het zwervend herdersleven dat zij in hunne vroegere woonplaatsen leidden.

18. *zijne vrouw Azuba*, volg. Syr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *Azuba, eene vrouw en*.

20 nam Kaleb tot vrouw Efrath, die hem Hur baarde.' Hur verwekte
21 Uri; Uri verwekte Besaleël.' Daarna kwam Hesron tot de dochter van
Machir, den vader van Gilead; hij heeft haar tot vrouw genomen
22 toen hij zestig jaar oud was, en zij baarde hem Segub,' en Segub
verwekte Jaïr; deze had drie en twintig steden in het land Gilead.'
23 Gesjur en Aram ontnamen hun de Jaïrs-gehuchten en Kenath met
onderhoorigheden, zestig steden. Deze allen waren zonen van Machir,
24 den vader van Gilead.' Na Hesrons dood is Kaleb te Efrath gekomen.
En Hesrons vrouw was Abia, en zij baarde hem Ashur, den vader
van Tekoa.
25 De zonen van Jerahmeël, Hesrons eerstgeborene, waren: Ram, de
26 oudste, voorts Buna, Oren en Osem, uit Ahia;' maar Jerahmeël had
27 nog eene vrouw, Atara geheeten; deze was de moeder van Onam.' De
zonen van Ram, Jerahmeëls eerstgeborene, waren: Maäs, Jamin en
28 Eker.' De zonen van Onam waren: Sjammai en Juda; de zonen van
29 Sjammai: Nadab en Abisjur.' De vrouw van Abisjur heette Abihail;
30 zij baarde hem Ahban en Molid.' De zonen van Nadab: Seled en
31 Appaim. Seled stierf kinderloos;' de zonen van Appaim: Jisjeï; de
32 zonen van Jisjeï: Sjesjan; de zonen van Sjesjan: Ahlai.' De zonen van
Jada, den broeder van Sjammai: Jether en Jonathan. Jether stierf
33 kinderloos;' de zonen van Jonathan: Peleth en Zaza. Dit waren de
zonen van Jerahmeël.
34 Sjesjan nu had geen zonen, slechts dochters. En Sjesjan had een
35 Egyptischen slaaf, Jarka genaamd;' aan dezen slaaf Jarka gaf hij
36 zijne dochter tot vrouw, en zij baarde hem Attai.' Attai verwekte

19. *Hur.* Zie op Exod. XVII: 10. Eene volledige geslachtlijst van hem vinden wij vs. 50*b*—55. — *Efrath.* Zie Inl.

20. Zie Exod. XXXI: 2; XXXV: 30.

21 v. *Jaïr,* volg. Num. XXXII: 41 (zie aldaar); Deut. III: 14 zoon van Manasse, heet hier gesproten uit het huwelijk van een kleinzoon van Juda met eene kleindochter van Manasse. Dit beteekent: de bevolking der Jaïrs-gehuchten is gemengd, gedeeltelijk Manassietisch, gedeeltelijk Judeesch; wat op den tijd na Ezra wijst, toen vele Judeërs zich in het Overjordaansche hadden nedergezet; verg. inl. op Joz. XXII.

21. *Machir, den vader van Gilead.* Zie op Gen. L: 23 en op Num. XXVI: 29—32 en verg. Num. XXVII: 1; XXXII: 40; Deut. III: 15. — *hij heeft — was.* De vermelding van Hesrons hoogen leeftijd geeft te kennen dat de vermenging van Judeërs en Manassieten eerst van later tijd dagteekent.

22. *drie en twintig,* volg. Richt. X: 4 *dertig.*

23. *Gesjur — steden.* Op welke gebeurtenis de schrijver het oog heeft, weten wij niet; wellicht op het 2 Kon. X: 32 v. verhaalde; waar het even onzeker is, op wie de woorden *Hazaël versloeg hen* doelen, als hier wie met *hun* aangeduid worden. Over *Gesjur* zie op Deut. III: 14; over *Aram* op Gen. X: 22. — *en* (volg. Lat. vert. ingevoegd) *Kenath met onderhoorigheden.* Zie op Num. XXXII: 42. — *zestig steden.* Blijkbaar denkt de schrijver aan de zestig steden van Argob in Bazan (Deut. III: 4; 1 Kon. IV: 13), en meent hij — hoewel ten onrechte — dat dit dezelfde zijn als de Jaïrs-gehuchten en Kenath met hare onderhoorige plaatsen. In deze dwaling is de schrijver van *Deuteronomium* hem voorgegaan; zie op Deut. III: 14. — *Deze allen,* nl. Segub, Jaïr en hunne afstammelingen.

24. *is Kaleb ... gekomen,* volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *in Kaleb.* — *Ashur.* Zie IV: 5—7. — *Tekoa,* in de vijfde eeuw eene stad van beteekenis, Neh. III: 5, 27; zie op Joz. XV: 59.

25. *Jerahmeël.* Zie op 1 Sam. XXVII: 10. — *uit Ahia,* volg. verb. t.; grondt. *Ahia.*

26. *Onam* komt ook I: 40 voor. Zoo heet Gen. XXXVI: 23 een Horietisch geslacht.

27. *Jamin* wordt ook IV: 24 vermeld. Zoo heet Gen. XLVI: 10 een Simeonietisch geslacht.

31. Zie op I: 41. — *Jisjeï* komt ook IV: 20 voor en is volg. IV: 42 een Simeonietisch geslacht. — *Ahlai* zou volg. vs. 34 eene dochter moeten zijn.

34—41. Deze verzen vormen een aanhangsel op de geslachtlijst van Jerahmeël. Zij leeren dat dit geslacht voor een deel van gemengd Egyptisch-Israëlietische afkomst was. Zoo houdt de schrijver rekening met de overlevering dat Jerahmeël oorspronkelijk een niet-Israëlietisch geslacht was en Juda van oudsher verbonden was geweest met stammen van ten deele Egyptische herkomst (zie inll. op Gen. XVI; Num. XIII, XIV). Opmerking verdient dat de meeste der hier voorkomende namen ook in de lijsten van Davids medestanders of van zijne nakomelingen worden aangetroffen: *Attai* XII: 11; *Nathan* 2 Sam. V: 15; XXIII: 36; *Zabad* XI: 41; *Obed* XI: 47; *Jehu* XII: 3; *Heles* 2 Sam. XXIII: 26; *Jekamja* III: 18; *Elisjama* III: 6; 2 Sam. V: 16. De lijst is van een anderen schrijver dan het onmiddellijk voorafgaande; verg. vs. 34 met vs. 31.

37 Nathan; Nathan verwekte Zabad; ′ Zabad verwekte Eflal; Eflal ver-
38, 39 wekte Obed; ′ Obed verwekte Jehu; Jehu verwekte Azarja; ′ Azarja
40 verwekte Heles; Heles verwekte Eleaza; ′ Eleaza verwekte Sizemai;
41 Sizemai verwekte Sjallum; ′ Sjallum verwekte Jekamja, en Jekamja
verwekte Elisjama.
42 De zonen van Kaleb, den broeder van Jerahmeël: Meesja, zijn eerst-
geborene; deze was de vader van Zif; en de zonen van Maresja, den
43 vader van Hebron. ′ De zonen van Hebron: Korah, Tappuah, Rekem
44 en Sjema. ′ Sjema verwekte Raham, den vader van Jorkeam, en Rekem
45 verwekte Sjammai. ′ De zoon van Sjammai: Maon, en Maon was de
46 vader van Beth-sur. ′ Voorts heeft Efa, de bijvrouw van Kaleb, gebaard:
47 Haran, Mosa en Gazez. Haran heeft Jahdai verwekt. ′ De zonen van
48 Jahdai: Regem, Jotham, Geesjan, Pelet, Efa en Sjaäf. ′ Kalebs bijvrouw
49 Maächa heeft Sjeber en Tirhana gebaard; ′ ook baarde zij Sjaäf, den
vader van Madmanna, Sjewa, den vader van Machbena en van Gibea.
50*a* De dochter van Kaleb was Achsa. ′ Dit waren de zonen van Kaleb.
50*b* De zonen van Hur, den eerstgeborene van Efrath: Sjobal, de vader
51 van Kirjath-jearim, ′ Salma, de vader van Bethlehem, Haref, de vader
52 van Beth-geder. ′ De zonen van Sjobal, den vader van Kirjath-jearim,
53 waren: Reaja en half Manahath. ′ En de geslachten van Kirjath-jearim:
de Jithrieten, de Puthieten, de Sjumathieten en de Misraïeten. Uit
54 dezen zijn de Soreathieten en de Estaolieten voortgekomen. ′ De zonen

42—50*a*. Dit gedeelte, uit de oude oorkonde (zie Inl.), behelst in den vorm eener geslachtlijst eene opgave van de plaatsen die de Kalebieten vóor de Ballingschap in het Zuiden van Juda en eenige andere streken hebben bewoond. Wel zijn vele der hier voorkomende namen van elders niet bekend, doch al de bekende duiden òf plaatsen aan in de omgeving van Hebron, òf komen elders als namen van Midianietische of Edomietische geslachten voor; het laatste geldt van *Efa* (vs. 46 v.), die Gen. XXV : 4, en *Rekem*, die Num. XXXI : 8 tot Midian, en van *Korah* en *Sjammai*, die Gen. XXXVI : 14, 17 tot Edom gerekend worden.

42. *Zif.* Zie op Joz. XV : 55. — *Maresja* — *Hebron.* Voor het eerste zie op Joz. XV : 44, voor het tweede op Gen. XIII : 18. Waarom Maresja de vader van Hebron heet, weten wij niet; waarschijnlijk was in den tijd des schrijvers het laatste van het eerste afhankelijk.

43. *Tappuah.* Zie op Joz. XV : 53. — *Sjema.* Zie op Joz. XV : 52—54.

45. *Maon.* Zie op Joz. XV : 55. — *Beth-sur.* Zie op Joz. XV : 58.

46. *Efa, de bijvrouw.* Streken die als kinderen van vrouwen van lageren rang worden voorgesteld hebben niet tot het oorspronkelijk gebied behoord of namen in het geslacht eene ondergeschikte plaats in. Daar *Efa* volg. Gen. XXV : 4; Jez. LX : 6 de naam van een Midianietisch geslacht is, worden met de kinderen die zij aan Kaleb schonk plaatsen aangeduid van gemengde Kalebietisch-Midianietische bevolking. Met *Haran, Mosa en Gazez* zijn derhalve plaatsen in Midian bedoeld; *Mosa* mag dus niet met de gelijknamige stad in Benjamin, Joz. XVIII : 26, verward worden. — *Jahdai*, volg. verb. t.; grondt. *Gazez.*

47. *Efa*, in vs. 46 naam eener bijvrouw.

48. *Maächa.* Zoo heet VII : 15 v. eene bijvrouw van Machir; met hare zonen worden dus waarschijnlijk Kalebietische geslachten in het Overjordaansche bedoeld.

49. *Sjaäf.* Deze is vs. 47 zoon van Jahdai. — *Madmanna.* Zie op Joz. XV : 31. — *Gibea.* Zie op Joz. XV : 57. — *De* — *Achsa.* Zie Joz. XV : 15—19; Richt. I : 12—15.

50*b*. *De zonen* (volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zoon*) *van Hur*, den zoon van Kaleb; zie vs. 19. De hier volgende lijst stelt Kaleb voor als den stamvader van een groot deel der bevolking van noordelijk Juda (zie op vs. 18 v.); zij onderstelt dus den toestand lang na den val van Jeruzalem; hetgeen ook blijkt uit vs. 55, waar de afkomst van zekere klassen van schriftgeleerden, blijkbaar des schrijvers tijdgenooten, vermeld wordt. — *Sjobal*, volg. IV : 1 zoon van Juda, is volg. Gen. XXXVI : 20, 29 een Horietisch geslacht. — *Kirjath-jearim.* Zie op Joz. IX : 17.

51. *Salma*, vs. 11; Ruth IV : 20 v. een van Davids voorvaderen. — *Bethlehem.* Zie op Joz. XV : 59. — *Beth-geder*, wellicht hetzelfde als *Geder*; zie op Joz. XII : 13.

52. *Reaja en half Manahath*, volg. verb. t., het eerste woord naar IV : 2, het andere naar vs. 54; Hebr. t. *Haroë* („de ziener") *en half Manuhoth*. *Reaja* is Ezra II : 47; Neh. VII : 50 de naam van eene familie van geschonkenen, V : 5 die van een Rubenietisch geslacht. *Manahath* was eene streek van Juda aan de Danietische grens; verg. VIII : 6. Voor de eene helft wordt het tot *Sjobal*, voor de andere tot *Salma* gerekend; evenzoo wordt *Sorea*, dat tot Manahath behoorde (vs. 54), als een onderdeel van de beide geslachten vermeld; zie vs. 53 v.

53. *de Jithrieten.* Zie XI : 40 en zie op 2 Sam. XXIII : 38. — *de Soreathieten en de Estaolieten.* Zie op Joz. XV : 33. De andere namen komen elders niet voor.

54. *de Netofathieten.* Zie op 2 Kon. XXV : 23. — *Atroth-beth-Joab*, d. i. „de kronen van Joabs huis", onbekend.

van Salma: Bethlehem, de Netofathieten, Atroth-beth-Joab en de be-
55 volking van half Manahath, de Soreathieten. ' Voorts de geslachten
der schriftgeleerden die te Jabes wonen, de Tireathieten, de Sjimea-
thieten, de Suchathieten; dit zijn de Kinieten, die van Hammath, den
vader van het huis Rechab, afstammen.

55. De hier genoemde geslachten of klassen zijn ons van elders niet bekend; evenmin *Jabes* (in het Hebreeuwsch anders geschreven dan *Jabes* 1 Sam. XI), dat, behalve hier, nog IV : 9 v. als naam van een aanzienlijk man of geslacht, in Juda gevestigd, voorkomt. Misschien zijn de hier vermelde namen geen eigennamen maar duiden zij verschillende klassen van schriftgeleerden naar hunne werkzaamheden aan; de woorden kunnen beteekenen ‚poortwachters', ‚zangers' en ‚huttenbewoners'. In dit geval hebben deze geleerden waarschijnlijk behoord tot de geschonkenen, die, van niet-Israëlietische afkomst, oudtijds diensten in den tempel of in een ander heiligdom verrichtten; verg. inl. op Num. III, IV. — *dit zijn de Kinieten,* nl. de geslachten van Jabes. De Kinieten of Kenieten, van de vroegste tijden af onder de Israëlieten geëerd (zie op Num. X : 32; inl. op Num. XIII, XIV en verg. 1 Sam. XV : 5—7), worden hier met de Rechabieten vereenzelvigd en tot de Judeërs gerekend. — *Hammath* komt alleen hier voor. — *het huis Rechab.* Zie op 2 Kon. X : 15.

HOOFDSTUK III.

Geslachtlijst van David. — De zonen van David (1—9). De koningen van Juda (10—16). De afstammelingen van Jechonja (17—24).

Indien de voorgeslagen lezing van vs. 21 de ware is, zet de schrijver de lijst van Davids nakomelingen, vervolg van II : 9—17, tot het elfde geslacht na Zerubbabel, dus tot het eind der derde eeuw, voort. Blijkbaar stelt hij groot belang in het geslacht van koning David; wat zich verklaren laat, niet slechts uit de beteekenis die het had in het verleden, maar evenzeer uit het geloof dat het bestemd was ook in de toekomst, bij de verheerlijking van Israël, eene groote rol te spelen. De opgaven van vs. 1—16 zijn uit de boeken *Samuel* en *Koningen* geput: vs. 1—4*a* uit 2 Sam. III : 2—5; vs. 4*b* uit 2 Sam. V : 5; vs. 5—8 (XIV : 4—7) uit 2 Sam. V : 14—16; zie verder op vs. 10—14. Waaraan die van vs. 17—24 ontleend zijn, weten wij niet, doch waarschijnlijk zijn zij niet ten volle vertrouwbaar. De voorstelling althans dat Zerubbabel, het hoofd der Joden bij den herbouw des tempels, van David afstamde treffen wij bij Haggai en Zacharja, zijne tijdgenooten, die hem dikwijls met eerbied noemen, niet aan, en kan door onzen schrijver verdicht zijn om de stichting van den tweeden tempel toe te schrijven aan een lid van hetzelfde geslacht dat den eersten gebouwd had.

III : 1 Dit zijn de zonen van David die hem te Hebron geboren zijn: de
eerstgeborene Amnon, van Ahinoam, de Jizreëlietische; de tweede
2 Daluja, van Abigail, de Karmelietische; ' de derde Absalom, de zoon
van Maächa, dochter van Talmai, den koning van Gesjur; de vierde
3 Adonia, de zoon van Haggith; ' de vijfde Sjefatja, van Abital; de zesde
4 Jithream, van zijne vrouw Egla. ' Zes zijn hem geboren te Hebron,
waar hij zeven jaren en zes maanden regeerde, terwijl hij drie en
5 dertig jaren te Jeruzalem geregeerd heeft. ' De volgenden zijn hem
geboren te Jeruzalem: Sjammua, Sjobab, Nathan en Salomo, vier, van
6 Bathsjua, de dochter van Ammiël; ' voorts Jibhar, Elisjua, Elifelet, '
7-9 Nogah, Nefeg, Jafia, ' Elisjama, Eljada en Elifelet, negen. ' Dit zijn
alle zonen van David, behalve de zonen der bijvrouwen, en Tamar was
hunne zuster.

1. *Daluja,* volg. Gr. vert. (verg. op 2 Sam. III : 3); Hebr. t. *Daniël.* — Nog zijn in dit en het volgende vers een paar schrijffouten verbeterd.

5. *Sjammua,* volg. XIV : 4 en 2 Sam. V : 14; Hebr. t. *Sjimea.* — *Bathsjua,* 2 Sam. XI : 3 en elders *Bathsjeba.* Zie op 2 Sam. XI : 3. — *Ammiël,* 2 Sam. XI : 3 *Eliam.* — Dat Bathsjeba, zooals hier staat, vier zonen had is ons van elders niet bekend en onwaarschijnlijk; want Salomo, die hier in de vierde plaats genoemd wordt, was volg. 2 Sam. XII : 24 v. de eerste dien zij na den vroegen dood van haar eerstgeborene aan David schonk. De woorden *van — Ammiël* gelden dus alleen Salomo en zijn bij ongeluk achter *vier* verdwaald. Het kan zijn dat ze oorspronkelijk eene kantteekening waren die te verkeerder plaatse in den tekst is geslopen.

6 v. *Elifelet, Nogah.* Deze twee namen ontbreken 2 Sam. V : 14—16, waarschijnlijk te recht, daar *Elifelet* in vs. 8 andermaal voorkomt, dáár te recht, en *Nogah* verschrijving van het volgende *Nefeg* kan zijn. Toch heeft de schrijver ze wellicht reeds in de door hem geraadpleegde lijst gevonden, daar hij ze hier medetelt en XIV : 5 v. nogmaals vermeldt.

6. *Elisjua,* volg. XIV : 5; 2 Sam. V : 15; grondt. *Elisjama.*

9. *de zonen der bijvrouwen.* Dezen worden ook 2 Sam. V : 13 vermeld. — *Tamar.* Zie 2 Sam. XIII.

10 De zoon van Salomo was Rehabeam, zijn zoon was Abia, zijn zoon
11 was Aza, zijn zoon was Josjafat, ′ zijn zoon was Joram, zijn zoon was
12 Ahazja, zijn zoon was Joas, ′ zijn zoon was Amasja, zijn zoon was
13 Azarja, zijn zoon was Jotham, ′ zijn zoon was Ahaz, zijn zoon was
14 Hizkia, zijn zoon was Manasse, ′ zijn zoon was Amon, zijn zoon was
15 Jozia. ′ De zonen van Jozia: de eerstgeborene Joahaz, de tweede Jojakim,
16 de derde Sedekia, de vierde Sjallum. ′ De zonen van Jojakim: zijn zoon
was Jechonja, zijn zoon was Sedekia.
17 De zonen van Jechonja, den gevankelijk weggevoerde: zijn zoon was
18 Sjealtiël, ′ voorts: Malkiram, Pedaja, Sjenassar, Jekamja, Hosjama en
19 Nedabja. ′ De zonen van Pedaja: Zerubbabel en Sjimeï. De zonen van
20 Zerubbabel: Mesjullam, Hananja en hunne zuster Sjelomith; ′ voorts:
21 Hasjuba, Ohel, Berechja, Hasadja, Jusjab-hezed, vijf. ′ De zonen van
Hananja: Pelatja, zijn zoon was Jezaja, zijn zoon was Refaja, zijn zoon
22 was Arnan, zijn zoon was Obadja, zijn zoon was Sjechanja. ′ De zonen
van Sjechanja: Sjemaja; de zonen van Sjemaja: Hattus, Jigeal, Bariah,
23 Nearja en Sjafat, zes. ′ De zonen van Nearja: Eljoënai, Hizkia en Azri-
24 kam, drie. ′ De zonen van Eljoënai: Hodawja, Eljasjib, Pelaja, Akkub,
Johanan, Delaja en Anani, zeven.

10—14. Over deze nakomelingen van David, allen koningen van Juda, zie 1 Kon. XI : 43; XIV : 31; XV : 8, 24; 2 Kon. VIII : 16, 25; XI : 2; XII : 1, 21; XV : 7, 38; XVI : 20; XX : 21; XXI : 18, 26.

15 v. *Joahaz* (volg. Gr. vert. en 2 Kron. XXXVI : 1—4; 2 Kon. XXIII : 30—34; Hebr. t. *Johanan*) wordt hier ten onrechte de oudste genoemd en van *Sjallum* onderscheiden; zie op 2 Kon. XXIII : 30 en op Jer. XXII : 11. Over *Jojakim* zie op 2 Kon. XXIII : 34. *Sedekia*, de zoon van Jozia, wordt, wederom ten onrechte, onderscheiden van Jojachins opvolger, die hier de zoon en 2 Kron. XXXVI : 10 de broeder van Jojachin heet, maar volg. 2 Kon. XXIV : 17 zijn oom was. Over *Jechonja* of *Jojachin* zie op 2 Kon. XXIV : 6.

17. *den gevankelijk weggevoerde.* Zie 2 Kon. XXIV : 15; XXV : 27.

19. *Zerubbabel*, het hoofd der Joden bij den tempelbouw; zie Ezra III : 2, 8; V : 2; Hagg. I : 1, 12, 14; II : 3, 24; Zach. IV : 6—10. Volg. Ezra II : 2; Neh. VII : 7; XII : 1 was hij aanvoerder der tijdens Cyrus terugkeerende ballingen. Ook komt hij Matth. I : 12; Luc. III : 27 voor. Op bijna al deze plaatsen heet hij de zoon van Sjealtiël, die hier zijn oom is. — *De zonen*, volg. hss., Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *De zoon.*

21. *De zonen*, hier en vs. 23, volg. hss. en oude vertt.; Hebr. t. *De zoon.* — *zijn zoon* is eens ingevoegd uit Gr., Lat. en Syr. vertt., met welke ook viermaal *zijn zoon* in pl. v. *de zonen van* gelezen wordt.

22. *Hattus.* Een afstammeling van David van dezen naam komt ook Ezra VIII : 2, als tijdgenoot van Ezra, voor. — *zes*, zonen en kleinzonen van Sjechanja.

HOOFDSTUK IV : 1—23.

Andermaal eene geslachtlijst van Juda. — Geslachten van Juda (1); de zonen van Sjobal (2), van Hur (3 v.), van Ashur (5—7), van Kos (8). De naam Jabes (9 v.). De zonen van Kelub (11 v.), van Kenaz (13 v.), van Kaleb (15), van Jehalleleël (16), van Ezra (17—19), van Sjimon (20). De zonen van Sjela (21—23).

Deze geslachtlijst, die wij na H. II niet verwachten, is in vele opzichten voor ons onverstaanbaar: tal van de hier voorkomende namen zijn ons geheel onbekend, van andere is de lezing hoogst onzeker, en bovendien ontgaat ons telkens het onderling verband der deelen. Eenige weinige zijner opgaven heeft de schrijver uit andere boeken van het O. T.; hier en daar schijnt hij te doelen op overleveringen die wij niet kennen (zie op vs. 22); maar voor het grootste gedeelte heeft hij waarschijnlijk zijne stof ontleend aan verhoudingen van zijn tijd. Het verdient althans opmerking, dat betrekkelijk vele der hier voorkomende namen ook in andere jonge geschriften worden aangetroffen en plaatsen, geslachten of familiën aanduiden die in de vijfde eeuw of later beteekenis hadden; zie op vs. 2, 8, 12, 14, 17, 18 en 20. De schrijver geeft dus waarschijnlijk een overzicht van de in zijn tijd in het Joodsche land levende geslachten, hunne woonplaatsen en onderlinge verhouding; waarbij hij zich niet beperkt tot de nakomelingen van Juda, maar ook andere, met name Benjaminietische en Levietische, geslachten vermeldt; zie op vs. 2, 4, 7, 8, 12, 14 en 20. De reden waarom hij, na de lijst van H. II, deze nog heeft samengesteld, is wellicht hierin te zoeken dat de eene op een ander tijdvak doelt dan de andere.

IV: 1, 2 De zonen van Juda: Peres, Hesron, Kelub, Hur en Sjobal.′ Reaja,
de zoon van Sjobal, verwekte Jahath; Jahath verwekte Ahumai en
3 Lahad; dit zijn de geslachten der Soreathieten.′ En dit waren de
zonen van Etam: Jizreël, Jisma en Jidbas; hunne zuster heette Has-
4 selelponi;′ Penuël was de vader van Gedor, en Ezer de vader van
Husja; dit zijn de zonen van Hur, Efraths eerstgeborene, den vader
5 van Bethlehem.′ Ashur, de vader van Tekoa, had twee vrouwen: Helea
6 en Naära.′ Naära baarde hem Ahuzzam, Hefer, de Timenieten en de
7 Ahastarieten; dit zijn de zonen van Naära.′ De zonen van Helea:
8 Sereth, Sohar en Ethnan.′ Kos verwekte Anub, Hassobeba en de ge-
9 slachten van Aharhel, den zoon van Harum.′ Jabes nu was meer ge-
eerd dan zijne broederen; zijne moeder had hem Jabes genoemd: Want
10 ik, zeide zij, ik heb met smart gebaard.′ En Jabes riep den god van
Israël aan: Indien gij, zeide hij, mij rijkelijk zegent en mijn grondge-
bied uitbreidt, uwe hand met mij is en gij alle kwaad weert, zoodat
ik geen smart heb! — waarop God deed komen wat hij gevraagd had.
11 En Kelub, de broeder van Sjuha, verwekte Mehir; deze was de
12 vader van Eston;′ en Eston verwekte het huis Rafa, Pazeah en Tehinna,
13 den vader van de stad Nahas. Dit zijn de mannen van Rechab.′ De
zonen van Kenaz: Othniël en Seraja; de zonen van Othniël: Hathath
14 en Meonothai.′ Meonothai verwekte Ofra, en Seraja verwekte Joab,

1. *Kelub,* volgens gissing; grondt. *Karmi.* Uit het vervolg blijkt dat Kelub bedoeld is; daar na de afstammelingen van Sjobal (vs. 2) en Hur (vs. 3 v.), niet die van Karmi, maar die van Kelub (vs. 11) worden opgenoemd. — De *zonen,* d. i. afstammelingen, *van Juda* vertegenwoordigen vijf opeenvolgende geslachten; zie II : 3—5, 9, 18 v., 50*b*. Elders heeft Juda zelf ook vijf zonen; II : 4; Gen. XXXVIII : 3—5, 29 v.; XLVI : 12.

2. *Reaja, Soreathieten.* Zie II : 52 v. Sorea (zie op Joz. XV : 33) behoort onder de plaatsen die in de vijfde eeuw door Joden bewoond werden, Neh. XI : 29. — *Jahath.* Dit is VI : 20, 43; XXIII : 10 v.; XXIV : 22; 2 Kron. XXXIV : 12, de naam van een Levietisch geslacht.

3. *de zonen van,* volg. hss. en Gr. vert.; Hebr. t. *Abi* (of *de vader van*). — *Etam* en *Jizreël,* steden op het Gebergte; verg. op Joz. XV : 59 en 56. De andere namen in dit vers, van elders onbekend, duiden waarschijnlijk ook plaatsen of geslachten in diezelfde streek aan.

4. *Penuël.* De stad van dezen naam in het Overjordaansche (zie op Gen. XXXII : 30) kan hier niet bedoeld zijn; waarschijnlijk is het hier een Benjaminietisch geslacht; zie VIII : 25. — *Gedor.* Zie vs. 18 en op Joz. XV : 58. — *Husja.* Zie XI : 29; XX : 4; 2 Sam. XXIII : 27. — *Efrath,* Kalebs vrouw; zie II : 19. — *den vader van Bethlehem,* volg. II : 51, 54 door Hurs zoon Salma.

5—7. Vele der hier voorkomende namen wijzen naar het zuiden van Juda.

5. *Ashur, de vader van Tekoa.* Zie op II : 24.

6. *Hefer.* Zie op 1 Kon. IV : 10. — *de Timenieten.* De naam hangt wellicht samen met dien der Edomietische landstreek Teman (zie op Gen. XXXVI : 11).

7. *Sohar,* een Simeonietisch geslacht, Gen. XLVI : 10.

8. *Kos,* of *Hakkos.* Zoo heette een priestergeslacht, XXIV : 10; Ezra II : 61; Neh. III : 4, 21; VII : 63.

9 v. Deze verzen dienen om den naam der stad Jabes te verklaren en den bloei van de scholen der schriftgeleerden aldaar (zie op II : 55) aan te duiden. Het ongewone Hebreeuwsche woord voor ‚smart’ (*oseb*) heeft eenige overeenkomst met *Jabes* en wordt er daarom, zelfs twee keer, mede in verband gebracht.

10. *Indien — heb!* De nazin, die eene belofte van Jabes behelsd moet hebben, b. v. dan zal ik mij wijden aan de studie uwer wet of iets dergelijks, ontbreekt. De schrijver liet hem weg, daar het hem alleen te doen was om de verklaring van den naam die in den voorzin gegeven wordt. Het kan ook zijn dat de Hebreeuwsche stijl medebracht den nazin in eene dergelijke formule weg te laten.

11 v. Deze verzen zijn voor ons nagenoeg geheel duister, daar de meeste namen elders niet voorkomen. Wellicht waren de hier genoemde geslachten Kalebieten; de schrijver echter schijnt *Kelub,* door de bijvoeging *den broeder van Sjuha,* van Kaleb in vs. 15 te onderscheiden.

12. *het huis Rafa,* waarschijnlijk de bevolking van de vallei der Refaïeten; zie op Joz. XV : 8. — *Pazeah.* Zoo heet eene familie van geschonkenen, Ezra II : 49; Neh. III : 6; VII : 51. — *Dit — Rechab,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Recha.* Bedoeld zijn waarschijnlijk de van vs. 8 af genoemden; Jabes althans wordt ook II : 55 tot de Rechabieten gerekend.

13. *Kenaz, Othniël.* Zie op Joz. XV : 17. — *Seraja* komt als broeder van Othniël elders niet voor. — *en Meonothai,* uit Gr. en Lat. vertt. ingevoegd. De naam staat wellicht in verband met *de Meünieten* (zie op vs. 41), of met de stad Maon, die Joz. XV : 55; 1 Sam. XXV : 2 vermeld wordt.

14. *Ofra.* Zoo heet Joz. XVIII : 23; 1 Sam. XIII : 17 eene stad in Benjamin. — *Joab.* Zoo heet

den vader van het Handwerkersdal; want het waren handwerkslieden. '
15 De zonen van Kaleb, den zoon van Jefunne: Ir, Ela en Naäm; de
16 zonen van Ela: Kenaz. ' De zonen van Jehalleleël: Zif, Zifa, Tirja en
17 Azareël. ' De zonen van Ezra: Jether, Mered, Efer en Jalon. Dit zijn
de zonen van Bithja, de dochter van Farao welke Mered gehuwd had;
zij werd zwanger en baarde Mirjam, Sjammai en Jisbah, den vader
18 van Estemoa. ' En zijne Joodsche vrouw baarde: Jered, den vader van
Gedor, Heber, den vader van Socho, en Jekuthiël, den vader van
19 Zanoah. ' De zonen eener andere Joodsche vrouw: Naham, de vader
20 van Keïla, de Garmiet, en Estemoa, de Maächathiet. ' De zonen van
Sjimon: Amnon en Rinna, Hanans zoon, en Tilon. De zonen van
Jisjeï: Zoheth en de zonen van Zoheth.
21 De zonen van Sjela, den zoon van Juda: Er, de vader van Lecha,
Laëda, de vader van Maresja, en de geslachten van het huis der lijn-
22 waadmakers, het huis Asbea. ' Voorts Jokim en de mannen van Kozeba
en Joas en Saraf, die naar Moab in ballingschap waren gegaan maar
23 herwaarts teruggekeerd zijn; dit zijn oude geschiedenissen; ' zij waren
de pottebakkers en de bewoners van plantsoenen en schaapskooien;
bij den koning, in zijn dienst, hebben zij daar gewoond.

Ezra II : 6; Neh. VII : 11 een Joodsch geslacht in de vijfde eeuw. — *het Handwerkersdal.* Dit lag volg. Neh. XI : 35 in de nabijheid van Jeruzalem en werd door Benjaminieten bewoond.

15. Dit vers wil zeggen: Kenaz en zijne zonen (vs. 13 v.) behooren tot Kaleb. Volg. Num. XXXII : 12; Joz. XV : 17; Richt. III : 9 daarentegen behoorde, omgekeerd, Kaleb tot Kenaz; deze, hier kleinzoon van Kaleb, is daar zijn vader. De verandering is een gevolg hiervan dat in ons boek Kaleb een hoofdgeslacht van Juda is; verg. inl. op H. II. — *Kenaz,* volg. hss. en de oude vertt.; Hebr. t. *en Kenaz.* Met *Ela* behoort hij I : 52 v. tot Edoms stamhoofden; verg. I : 36.

16. *Zif.* Zie op Joz. XV : 55.

17—19. In het geslacht Mered worden éene gemengd Joodsch-Egyptische en twee zuiver Joodsche liniën onderscheiden.

17. *De zonen,* volg. hss., Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *De zoon.* — *Ezra,* misschien dezelfde als *Ezer,* vs. 4, hoofd van een Joodsch geslacht ten tijde van Nehemja, Neh. III : 19. — *Jether* en *Sjammai* zijn II : 32 Jerahmeëlieten. — *Dit — had.* Deze woorden zijn uit het volgende vers hierheen verplaatst. — *en baarde,* naar gissing ingevoegd. — *Estemoa.* Zie op Joz. XV : 50. Deze en de in het volgende vers genoemde plaatsen liggen alle op het Gebergte.

18. *Gedor.* Deze stamt volg. vs. 4 door Penuël van Hur af; zie aldaar. — *Socho.* Zie op Joz. XV : 48. — *Zanoah.* Zie Joz. XV : 56. Het behoort met Keïla (vs. 19) tot de in de vijfde eeuw door Joden bewoonde plaatsen; zie Neh. XI : 30; beider bewoners helpen aan den herbouw van Jeruzalems muren, Neh. III : 13, 17 v.

19. *eener — Naham,* volg. verb. t.; grondt. *van de vrouw van Hodijja, de zuster van Naham, waren.* — *Keïla.* Zie op Joz. XV : 44. Daar dit in de Laagte lag, hebben wij waarschijnlijk daar ook *Estemoa* te zoeken, dat de schrijver blijkbaar van de gelijknamige plaats in vs. 17 onderscheidt.

20. Dit vers is ons geheel onverstaanbaar. *Hanan* is Ezra II : 46; Neh. VII : 49 de naam eener familie van geschonkenen, en Neh. VIII : 7; X : 11, 23, 27; XIII : 13 die van een Leviet. Over *Jisjeï* zie op II : 31. — *de zonen,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de zoon.*

21—23. Dit toevoegsel bevreemdt ons na vs. 1, dat alleen afstammelingen van Juda door Peres doet verwachten.

21. *Sjela.* Zie Gen. XXXVIII : 5; XLVI : 12; Num. XXVI : 20. — *Er,* volg. II : 3; Gen. XXXVIII : 3 zoon van Juda en volg. Gen. XXXVIII : 7 v. kinderloos gestorven. — *Maresja.* Zie op II : 42. — De overige namen in dit vers zijn evenals de meeste in de twee verzen die volgen ons onbekend.

22. *Kozeba,* wellicht hetzelfde als Kezib, volgens Gen. XXXVIII : 5 Sjela's geboorteplaats; de beide voorstellingen: Sjela is te Kezib geboren, en: de lieden dier plaats zijn Sjela's zonen, drukken hetzelfde denkbeeld uit: het geslacht Sjela woonde te Kezib. — *die — teruggekeerd zijn,* volgens gissing; grondt. levert geen zin op.

23. *bewoners van plantsoenen en schaapskooien,* wijngaardeniers en herders. — *den koning,* waarschijnlijk dien van Moab.

HOOFDSTUK IV : 24—43.

Simeon. — De afstammelingen van Simeon (24—27). Hunne woonplaatsen (28—33). Eenige hunner geslachten maken zich meester van eene streek bij Gerar (34—41), andere van een deel van het gebergte Seïr (42 v.).

De namen van Simeons zonen en die hunner woonplaatsen zijn aan Bijbelboeken ontleend; zie op vs. 24, 25 en 28—33; van waar de schrijver de verdere bijzonderheden omtrent de verhuizing van

sommige Simeonietische geslachten (vs. 39—43) heeft, weten wij niet, maar dat ze niet geloofwaardig zijn volgt uit het doel waarmede de schrijver ze vermeldt. Hij wil er toch door leeren dat de ten zuiden van Juda gelegen streken reeds van oudsher door Israëlieten bewoond zijn geweest en dus rechtens tot het land der Joden behooren; met hetzelfde doel lijft hij eenige Ismaëlietische stammen bij Simeon in; zie op vs. 25. Te recht wordt Simeon hier en XII : 25 terstond na Juda behandeld met wien hij steeds ten nauwste verbonden was (zie op Joz. XIX : 1—9); elders, 2 Kron. XV : 9; XXXIV : 6, wordt hij, ten onrechte, tot Noord-Israël gerekend.

IV : 24, 25 De zonen van Simeon: Nemuël, Jamin, Jarib, Zerah, Saul; ′ zijn
26 zoon was Sjallum, zijn zoon was Mibsam, zijn zoon was Misma. ′ De
zonen van Misma: zijn zoon was Hammuël, zijn zoon was Zakkur,
27 zijn zoon was Sjimeï. ′ En Sjimeï had zestien zonen en zes dochters;
maar zijne broeders hadden niet vele zonen, en al hunne geslachten
hebben zij niet gebracht tot het aantal der zonen van Juda.
28, 29 Zij woonden te Bersjeba, Molada, Hasar-sjual, ′ Bilha, Esem, Tolad, ′
30, 31 Bethuël, Horma, Siklag, ′ Beth-markaboth, Hasar-suzim, Beth-bireï en
32 Sjaäraim. Dit waren hunne steden (totdat David koning werd) ′ en ge-
33 huchten: Etam, En-rimmon, Tochen, Ether en Asjan; vijf steden ′ en
al hunne gehuchten rondom deze steden tot Baäl toe. Dit waren hunne
woonplaatsen; en zij hielden hunne geslachtregisters.
34, 35 Mesjobab, Jamlech, Josja, de zoon van Amasja, ′ Joël, Jehu, de zoon
36 van Josjibja, den zoon van Seraja, den zoon van Aziël, ′ Eljoënai, Jaä-
37 koba, Jesjohaja, Azaja, Adiël, Jezimiël, Benaja ′ en Ziza, de zoon van
Sjifeï, den zoon van Allon, den zoon van Jedaja, den zoon van Sjimri,
38 den zoon van Sjemaja; ′ dezen, hier met name opgegeven, waren
vorsten in hunne geslachten toen hunne familiën zich sterk vermenig-
39 vuldigd hadden; ′ zij trokken dus heen, aan den ingang bij Gerar tot
40 oostwaarts van het dal, om weide voor hunne kudden te zoeken, ′ en
vonden vette en vruchtbare weide; het was een ruim en breed, rustig
en veilig land, want de vroegere bewoners behoorden tot de zonen

24. Deze opgave komt bijna geheel met die van Num. XXVI : 12—14 (zie aldaar) overeen; alleen staat daar *Jachin* in pl. v. *Jarib*. Anders Gen. XLVI : 10; Exod. VI : 14.

25. *zijn* — *Sjallum*. Bedoeld is, naar het schijnt, dat hij een zoon was van Saul. Daar alleen dit geslacht wordt voortgezet, wil de schrijver wellicht zeggen dat de andere verdwenen zijn. — *Mibsam* en *Misma* zijn I : 29 v.; Gen. XXV : 13 v. Ismaëlietische geslachten.

26. *Zakkur* en *Sjimeï*. Dit zijn namen van geslachten tijdens Ezra en Nehemja, Ezra VIII : 14; X : 33, 38; Neh. III : 2.

27. *al hunne geslachten*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hun gansche geslacht*.

28—33. Deze verzen zijn, met ettelijke afwijkingen in de schrijfwijze der namen, ontleend aan Joz. XIX : 2—8. Zie op Joz. XV : 26, 28, 29, 30, 31, 32, 42; XIX : 2, 7 en 8.

31. *Beth-bireï*, elders *Beth-lebaoth* of *Lebaoth*; zie op Joz. XV : 32. — *totdat* — *werd*. Deze woorden staan hier zeer vreemd en zijn wellicht ingelascht; hun schrijver kan er mede bedoeld hebben dat na Davids troonsbestijging niet al de genoemde steden, b. v. Siklag (zie 1 Sam. XXVII : 6), Simeonietisch gebleven zijn.

32. *Etam* komt Joz. XIX : 7 niet voor en wordt vs. 3 tot Juda gerekend. — *Ether*, uit Joz. XV : 42; XIX : 7 ingevoegd; ook Gr. vert. heeft vijf namen.

33. *en* — *toe*. Zie op Joz. XIX : 8.

34—37. Namen der Simeonietische geslachtshoofden tijdens den in vs. 39—41 vermelden trek. Van waar de schrijver ze heeft en in hoever de opgave vertrouwen verdient, weten wij niet. Er zijn er onder die zeer bevreemden: *Jamlech* beteekent ‚hij make koning’, *Eljoënai* is een naam die alleen door personen in de vijfde eeuw gedragen wordt, III : 23 v.; Ezra X : 22, 27; Neh. XII : 41; *Jaäkoba* is letterlijk ‚naar Jakob’. Ook is het zonderling dat tusschen deze en de vs. 24—27 genoemde Simeonieten elk aanknoopingspunt ontbreekt.

38. *toen* — *hadden*, en het dus noodig werd nieuwe woonplaatsen te zoeken.

39. *Gerar*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Gedor*. Zie op Gen. XX : 1 en inl. op Gen. XXVI : 1—33. — *het dal*, wellicht het Gen. XXVI : 17 vermelde, hoewel daar met een ander woord aangeduid. Evenals de samensteller van Gen. XXVI : 1—33 (zie inleiding daarop), leert onze schrijver dat Gerar Israëlietisch eigendom is.

40. *ruim en breed, rustig en veilig*. Zie Richt. XVIII : 7, 10, 27. — *want* — *Cham*, waren een overblijfsel der Kanaänieten; zie Gen. X : 18—20. Dat het een veilig land was leidt de schrijver, naar het schijnt, hieruit af, dat, bij de uitroeiing der Kanaänieten, een deel hunner hier ongemoeid was gebleven.

41 van Cham. ′ Zij dan, ten tijde van Hizkia, den koning van Juda, met
name opgeschreven, kwamen en sloegen hunne tenten, alsmede de
Meünieten, die zich daar bevonden, troffen hen met den banvloek, tot
op dezen dag, en vestigden zich in hunne plaats; want daar was weide
42 voor hunne kudden. ′ Ook zijn van hen, van de Simeonieten, vijfhon-
derd man naar het gebergte Seïr getrokken, aan wier hoofd stonden:
43 Pelatja, Nearja, Refaja en Uzziël, zonen van Jisjeï; ′ zij versloegen het
overschot der van Amalek ontkomenen en vestigden zich daar, tot op
dezen dag.

41. *ten — opgeschreven,* de vs. 34—37 genoemden. Het verhaalde zou dus tijdens de regeering van Hizkia moeten hebben plaats gehad. — *hunne tenten.* Het waren dus zwervende herders. — *de Meünieten* zijn hier een volkstam ten oosten van Gerar; 2 Kron. XXVI : 7 worden zij nevens Filistijnen en Arabieren, 2 Kron. XX : 1 nevens Moab en Ammon vermeld. Een geslacht van geschonkenen ten tijde van Ezra en Nehemja, „de zonen der Meünieten" (Ezra II : 50; Neh. VII : 52), stamt, naar het schijnt, van hen af. Verg. op vs. 13.

42 v. Zie op Exod. XVII : 8—16 en op Num. XXIV : 20.

42. *van hen, van de Simeonieten,* van de in het stamland geblevenen. Hier wordt dus eene tweede verhuizing van Simeon verhaald. Anderen meenen: van de in Gerar gevestigden. — *Seïr.* Zie op Gen. XIV : 6. — *Jisjeï.* Verg. op II : 31.

43. *Amalek.* Zie op Gen. XIV : 7. Wellicht wordt met *het overschot — ontkomenen* gedoeld op de tegen hen door Saul en David gevoerde oorlogen, 1 Sam. XIV : 48; XV; 2 Sam. VIII : 12.

HOOFDSTUK V.

De Overjordaansche stammen. — De afstammelingen van Ruben (1—8*a*); het gebied van een zijner geslachten (8*b*, 9), in Sauls tijd op de Hagarenen veroverd (10). Het land der Gadieten (11); hunne geslachten (12—15) en de door hen bewoonde streken (16). De opstelling van geslachtregisters der Overjordaansche stammen en de som hunner strijdbare mannen (17 v.); hunne overwinning op naburige volkstammen (19—22). Woonplaatsen van den halven stam Manasse (23); zijne familiehoofden (24). De wegvoering der bevolking van het Overjordaansche naar Assyrië (25 v.).

Slechts een zeer klein gedeelte van deze geslachtlijsten is aan ons bekende geschriften ontleend (zie op vs. 3); het wordt, meestal zeer los (zie op vs. 4), met andere opgaven van onbekende herkomst verbonden. De bijzonderheden omtrent overwinningen, door deze stammen op Hagarenen en andere oostwaarts wonende volken behaald, en de uitbreiding hunner woonplaatsen, als gevolg daarvan, zijn stellig niet geloofwaardig (zie op vs. 10 en 18—22), maar danken haar ontstaan aan het streven van den schrijver, Israëls grondgebied in het verleden zoo uitgebreid mogelijk voor te stellen. De Joden hebben volgens hem aanspraak op die streken ten oosten en ten noorden van Kanaän die hier door de Overjordaansche stammen veroverd of bevolkt heeten te zijn.

V : 1 De zonen van Ruben, Israëls eerstgeborene — want hij was de eerst-
geborene, maar omdat hij de sponde zijns vaders ontwijd had, is zijn
eerstgeboorterecht aan Jozef, den zoon van Israël, gegeven, zonderdat
2 deze op het geslachtregister de plaats des eerstgeborenen kreeg; ′ want
Juda was wel de sterkste onder zijne broederen en bestemd grooter
3 vorst te zijn dan hij, maar de eerstgeboorte had Jozef. — ′ De zonen
van Ruben, Israëls eerstgeborene: Henoch en Pallu, Hesron en Karmi. ′
4 De zonen van Joël: zijn zoon was Sjemaja, zijn zoon was Gog, zijn
5 zoon was Sjimeï, ′ zijn zoon was Micha, zijn zoon was Reaja, zijn zoon
6 was Joël, zijn zoon was Baäl, ′ zijn zoon was Beëra, dien Tilgath-Pil-

1. *want — had.* Zie Gen. XXXV : 22; XLIX : 3 v. — *is — gegeven.* Zie op Gen. XLVIII : 5. — *Jozef,* volg. hss. en Syr. vert.; Hebr. t. *de zonen van Jozef.* — *zonderdat — kreeg.* Deze plaats had Ruben behouden, vs. 3; II : 1 v.; Num. I : 5, 20; XXVI : 5.

2. De schrijver doet uitkomen, dat, terwijl Ruben de eerste plaats op de geslachtregisters inneemt en Jozef het deel van den eerstgeborene ontving, Juda toch de voornaamste stam was. Deze is dan ook door hem het eerst behandeld; verg. II : 3 met II : 1 v. — *bestemd — hij.* Zie XXVIII : 4 en verg. inl. op Richt. I : 1—II : 5.

3. Zie Gen. XLVI : 9; Exod. VI : 1; Num. XXVI : 5 v.

4. *Joël.* Hoe dit geslacht met de vorige samenhangt, zegt de schrijver niet.

5. *zijn zoon was Joël,* uit Gr. vert. ingevoegd.

6. Zie 2 Kon. XV : 29. — *Tilgath-Pilnezer.* Zoo wordt in *Kronieken* (vs. 26; 2 Kron. XXVIII : 20) de naam geschreven die 2 Kon. XV : 29; XVI : 7, 10 juister *Tiglath-Pilezer* luidt.

nezer, de koning van Assyrië, gevankelijk heeft weggevoerd; hij was
7 een vorst der Rubenieten. ' En zijne broeders, naar hunne geslachten,
toen zij met hunne afstammelingen in geslachtregisters werden inge-
8 schreven: Jeïël, het hoofd, Zacharja ' en Bela, de zoon van Azaz, den
zoon van Sjema, den zoon van Joël. Deze woonde in Aroër en tot
9 Nebo en Baäl-meon toe; ' en oostwaarts woonde hij tot bij de woestijn
die aan de rivier den Eufraat begint; want hun vee in het land Gi-
10 lead was talrijk. ' Ten tijde van Saul hebben zij oorlog gevoerd met
de Hagarenen; dezen vielen in hunne handen, en zij woonden in hunne
tenten langs de gansche oostelijke grens van Gilead.
11 De zonen van Gad woonden tegenover hen, in het land Bazan, tot
12 Salcha toe. ' Joël was het hoofd, Sjafam de tweede; voorts Jaänai en
13 Sjafat, in Bazan. ' En hunne broeders, naar hunne familiën: Michaël,
14 Mesjullam, Sjeba, Jorai, Jaëkan, Zia en Eber, zeven. ' Het waren zonen
van Abihail, den zoon van Huri, den zoon van Jaroah, den zoon van
Gilead, den zoon van Michaël, den zoon van Jesjisjai, den zoon van
15 Jahdo, den zoon van Buz. ' Ahi, de zoon van Abdiël, den zoon van
16 Guni, was hoofd hunner familiën. ' Zij woonden in Gilead, Bazan en
onderhoorige plaatsen en op alle weidegronden van Sjaron tot aan
hunne uiterste grenzen.
17 Zij werden allen in geslachtregisters ingeschreven ten tijde van Jotham,
den koning van Juda, en van Jerobeam, den koning van Israël. '
18 De zonen van Ruben, de Gadieten en de halve stam Manasse telden

7. *zijne broeders,* van Beëra. Dezen werden niet in ballingschap weggevoerd. — *hunne geslachten,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zijne geslachten.*

8. Het geslacht *Bela* woonde van de Rubenietische geslachten het meest oostelijk; hier wordt zijne westelijke grens aangegeven. — *Aroër.* Zie op Deut. II : 36. — *Nebo en Baäl-meon.* Zie op Num. XXXII : 34—38.

9. *het land Gilead,* hier, als dikwijls elders, het Overjordaansche.

10. Het hier verhaalde, ons van elders niet bekend, dient om aan te toonen dat Rubens gebied zich, van den tijd van Saul af, zelfs ten oosten van het Overjordaansche heeft uitgestrekt. Dit is in strijd met hetgeen wij van elders aangaande dezen stam weten; zie op Gen. XXXV : 22; Deut. XXXIII : 6 en inl. op Num. XVI. — *de Hagarenen,* een Bedowienenstam tusschen Palestina en de Perzische Golf. Zij komen nog vs. 19 v.; Ps. LXXXIII : 7 voor. Verg. inl. op Gen. XVI.

11. *Bazan,* hier alleen de streek tusschen het meer Gennezaret en het Haurangebergte; zie op Num. XXI : 33. — *Salcha.* Zie op Deut. III : 10. Dat het gebied der Gadieten zich zoover uitstrekte is in strijd met Deut. III : 12—15, waar Bazan en zelfs een deel van Gilead aan half Manasse ten deel valt; verg. op vs. 23.

12 v. Opmerking verdient dat geen der Gen. XLVI : 16 genoemde afstammelingen van Gad hier voorkomt.

12. *in Bazan.* Dit slaat waarschijnlijk op al de in dit vers genoemde geslachten; zij worden daardoor onderscheiden van de zeven in vs. 13, die elders, wellicht in Gilead, woonden.

14. *Gilead,* volg. Num. XXVI : 29 afstammeling van Manasse. Dat hij van Gad heet af te stammen is het gevolg hiervan dat de schrijver de Gadieten in Gilead en Bazan plaatst en de Manassieten noordelijker laat wonen. — *Buz,* een Arameesche of Arabische volkstam, nog vermeld Gen. XXII : 21; Job XXXII : 2; Jer. XXV : 23. Hij wordt hier bij Gad ingelijfd.

15. Wanneer *Ahi* geslachtshoofd was, blijkt niet; wellicht tijdens het vs. 17 verhaalde.

16. *onderhoorige plaatsen.* Dit komt elders slechts bij steden voor; bij den naam van een land gevoegd, kan het niet anders beteekenen dan de in dat land liggende plaatsen. — *Sjaron.* Wellicht is dit eene andere schrijfwijze voor *Sirjon* en wordt er de Hermon of een gedeelte van dit gebergte mede aangeduid; zie op Deut. III : 9 en verg. Ps. XXIX : 6; Jez. XXXIII : 9. Over de vlakte van dezen naam zie op XXVII : 29.

17. Over *Jotham* zie 2 Kon. XV : 32 vv.; over *Jerobeam,* den tweede, 2 Kon. XIV : 23 vv. Deze koningen regeerden gelijktijdig van 750 tot 746, doch de aanvang van Jerobeams regeering valt veel vroeger dan die van Jotham. Dat de schrijver hier, en nog wel in de eerste plaats, den koning van Juda vermeldt, tot wiens rijk Gad niet behoorde, geschiedt omdat hij de dynastie van dit rijk als de eenig wettige beschouwt.

18—22. Dit bericht zou beter voegen na vs. 23 v., waar over half Manasse, dat hier nevens Ruben en Gad optreedt, gehandeld wordt; dat het daaraan voorafgaat komt wellicht hiervan dat de schrijver eerst de uitbreiding van grondgebied in het oosten en daarna die in het noorden (vs. 23) wilde vermelden. De inhoud is stellig onhistorisch: de opgaven omtrent den buit (vs. 21) klinken ongeloofelijk, en eene zoo aanzienlijke uitbreiding van het grondgebied der Overjordaansche stammen als waarvan hier bericht wordt is in strijd met al wat wij van elders van hen weten; verg. inl. op Num. XXXII.

aan strijdbare mannen, lieden die schild en zwaard droegen, den boog
spanden en in den krijg geoefend waren, vier en veertig duizend zeven-
19 honderd en zestig dienstplichtigen. ' Zij voerden oorlog met de Haga-
20 renen, Itur, Nafis en Nodab. ' Zij verkregen hulp tegen hen, en de
Hagarenen en al hunne bondgenooten werden in hunne hand gegeven;
want zij hadden in den strijd tot God geroepen, die aan hunne bede
21 gehoor gaf, omdat zij op hem vertrouwd hadden. ' Zij voerden weg,
van hun vee, vijftig duizend kameelen, tweehonderd vijftig duizend
stuks kleinvee en twee duizend ezels, en van menschen, honderd duizend
22 zielen; ' want velen waren gesneuveld, daar het een krijg van God
was. En zij vestigden zich in hunne plaats, tot aan de wegvoering.
23 De zonen van den halven stam Manasse woonden in dat land, van
Bazan tot Baäl-Hermon, den Senir en het gebergte Hermon; en in den
24 Libanon breidden zij zich uit. ' Dit waren hunne familiehoofden: Efer,
Jisjeï, Eliël, Azriël, Jeremia, Hodawja en Jahdiël, strijdbare helden,
beroemde mannen, hoofden hunner familiën.
25 Maar toen zij zich vergrepen aan den god hunner vaderen en de
goden naboeleerden van de volken des lands, die God voor hen uit
26 verdelgd had, ' wekte Israëls god den geest op van Pul, den koning
van Assyrië, en dien van Tilgath-Pilnezer, den koning van Assyrië,
die hen, de Rubenieten, de Gadieten en den halven stam Manasse,
gevankelijk wegvoerde en naar Halah, aan den Habor en de rivier van
Gozan, bracht; waar zij tot op dezen dag zijn.

18. *vier — dienstplichtigen.* Hier is het aantal dienstplichtigen van de twee en een halven stam kleiner dan dat van Ruben of van Gad alleen in den Mozaïschen tijd, Num. I : 21, 25; XXVI : 7, 18; zie daarentegen Joz. IV : 13. Hetzelfde is het geval met Azer (zie op VII : 40). Talrijker geworden zijn Issachar (zie op VII : 5) en Benjamin (zie op VII : 11). Van de overige stammen worden geen opgaven verstrekt; waarom niet, is onbekend.

19. *de Hagarenen.* Zie op vs. 10. — *Itur, Nafis* (ook I : 31), *Nodab* (alleen hier), Arabische stammen tusschen Palestina en de Perzische Golf; zie op Gen. XXV : 15.

20. *Zij verkregen hulp,* namelijk van God.

22. *want — was.* De bloedige nederlaag geeft reden van den ontzaglijken buit dien zij maakten. — *de wegvoering,* die van 734 (733) of die van 722; zie op vs. 26.

23. *dat land,* het Overjordaansche. — *van Bazan,* de zuidelijke grens van hun gebied. De Manassieten — zoo is de bedoeling — woonden niet in eigenlijk Bazan, waar de Gadieten zich hadden gevestigd, maar ten noorden er van; zie op vs. 11. — *Baäl-Hermon.* Zie op Joz. XI : 17. — *den Senir en het gebergte Hermon.* Zie op Deut. III : 8 en 9. — *en in den Libanon,* uit Gr. vert. ingevoegd. Evenals Ruben en Gad naar het oosten, breidde dus Manasse naar het noorden zich uit. Over *den Libanon* zie op Deut. I : 7.

24. *Efer,* volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *en Efer.*

25. Verg. IX : 1; 2 Kon. XVII : 7—18.

26. Zie op 2 Kon. XV : 19 en 29. De schrijver ziet, ten onrechte, in Pul en Tilgath-Pilnezer (zie op vs. 6) twee koningen. — *Halah — Gozan,* dezelfde streken waarheen volg. 2 Kon. XVII : 6; XVIII : 11 de inwoners van Noord-Israël na de verovering van Samarië gebracht werden. Terwijl echter in *Koningen* met *de rivier van Gozan* eene nadere bepaling van *den Habor* wordt gegeven, denkt onze schrijver blijkbaar aan twee verschillende rivieren. Op *Habor* laat Hebr. t. nog volgen *Hara,* wat misschien met *naar het Gebergte* vertaald kan worden; met Gr. vert. weggelaten; verg. op 2 Kon. XVII : 6. De schrijver verwart blijkbaar de wegvoering van 2 Kon. XV : 29 met die van 2 Kon. XVII : 6.

HOOFDSTUK VI.

Levi. — Geslachtlijst van Levi tot en met Aärons zonen (1—3), van Aärons zoon Eleazar tot in de Ballingschap (4—15). De drie Levietische geslachten (16—19): de afstammelingen van Gersjon (20 v.), van Kehath (22—28), van Merari (29 v.). De door David aangestelde zangers (31 v.): geslachtlijsten van Heman (33—38), Azaf (39—43) en Ethan (44—47). Dienstwerk der Levieten (48) en der priesters (49). Geslachtlijst van Aäron tot Sadoks zoon Ahimaäs (50—53). Lijst van de priester- en de Levietensteden (54—81).

Een gedeelte der hier voorkomende lijsten, vs. 1—4, 16—19, 22 v., 54—81, is aan ons bekende geschriften ontleend (zie aantt. daarop en op vs. 8); of ook het verdere, geheel of gedeeltelijk, door den schrijver van elders overgenomen, dan wel door hemzelven voor het eerst opgesteld is, weten wij

niet. Dat ook in het eerste geval de geslachtregisters niet aan eene geloofwaardige overlevering te danken, maar kunstmatig samengesteld zijn, blijkt o. a. uit de herhaling van eenige namen (verg. vs. 9 met vs. 10, 13; vs. 23 met vs. 25, 26, 27); zelfs komt eene reeks namen tweemaal in dezelfde geslachtlijst voor (verg. vs. 7 v. met vs. 11 v.).

Het geslachtregister van Aäron, vs. 1—15, 50—53, gaat, op het voetspoor van Ezra's Wetboek, van de onderstelling uit, dat Israël van de wetgeving op den Sinai af tot aan de Ballingschap steeds hoogepriesters heeft gehad uit het geslacht van Aärons zoon Eleazar, die elkander geregeld zijn opgevolgd. Deze voorstelling is volstrekt ongeloofwaardig: eene hoogepriesterlijke waardigheid zooals hier ondersteld wordt bestond vóor de Ballingschap in Israël niet; zie op Exod. XXIX : 30. Doch al had zij toen wel bestaan, toch zouden wij aan deze lijsten alle vertrouwen moeten ontzeggen: vooreerst zijn zij blijkbaar kunstmatig opgesteld (zie op vs. 9 en 12 v.); voorts missen wij er namen op die wij stellig zouden verwachten: die van een paar opperpriesters in Jeruzalems tempel, in *Koningen* vermeld, Jojada (2 Kon. XI, XII; Jer. XXIX : 26) en Uria (2 Kon. XVI : 10—18), en evenzeer die van Eli, Pinehas, Ahitub, Ahia, Ahimelech en Abjathar, die in het laatste gedeelte van het tijdvak der richteren tot in het begin van Salomo's regeering hoofden van een voornaam priestergeslacht in Israël waren. Laatstgenoemden zijn met opzet weggelaten en tot afstammelingen van een jongeren zoon van Aäron gemaakt (zie op XXIV : 3), omdat de schrijver niet kon aannemen dat leden van een door Jahwe verworpen geslacht (zie op 1 Sam. II : 27 v.) wettige hoogepriesters geweest waren. Van de eerstgenoemden verzwijgt hij Jojada wellicht om de op 2 Kron. XXII : 11 vermelde reden, en Uria om hetgeen van hem 2 Kon. XVI : 10—18 verhaald wordt; zie op 2 Kron. XXVIII : 22—25. Daarentegen wordt Sadok, de stamvader der Jeruzalemsche priesterschap, van wiens afkomst niets bekend was (zie op 2 Sam. VIII : 17), in het geslacht van Aäron ingelijfd en op zijne afstamming van Aärons oudsten zoon, Eleazar, groote nadruk gelegd; zie op vs. 50—53.

De geslachtlijsten der Levieten dienen vooral om enkele beroemde mannen uit het verleden, Samuel, Heman en Ethan, in den stam Levi in te lijven. Samuel, volg. 1 Sam. I : 1 uit den stam Efraim, moest een Leviet zijn geweest, omdat hij priesterlijke werkzaamheden had verricht (zie 1 Sam. VII : 10); maar vooral was er onzen schrijver veel aan gelegen, Heman en Ethan, die 1 Kon. IV : 31 als wijzen geroemd worden, als afstammelingen van Levi voor te stellen. Daar volgens hem Heman en Ethan, met Azaf, de stamvaders waren der Jeruzalemsche tempelzangers (zie op vs. 33), en deze zangkoren in zijn tijd reeds lang als Levieten werden aangemerkt (zie inl. op Num. III, IV), moesten ook zij zelven in dien stam worden opgenomen; wat hier geschiedt door elk van hen bij een der drie Levietische geslachten in te lijven. De schrijver bedenkt blijkbaar niet dat hij Heman en Ethan elders (zie op II : 6) tot Judeërs heeft gemaakt.

Met de vermelding van de lijst der priester- en Levietensteden, vs. 54—81, uit Joz. XXI herhaald, wil hij te kennen geven dat priesters en Levieten het door de wet hun toegewezen grondgebied in Davids tijd inderdaad hebben bezeten. Hoe ongeloofwaardig dit is, zie inl. op Num. XXXV.

VI: 1, 2 De zonen van Levi: Gersjon, Kehath en Merari.' De zonen van
3 Kehath: Amram, Jishar, Hebron en Uzziël.' De zonen van Amram:
Aäron, Mozes en Mirjam. De zonen van Aäron: Nadab en Abihu, Elea-
4 zar en Ithamar.' Eleazar verwekte Pinehas; Pinehas verwekte Abisjua;'
5, 6 Abisjua verwekte Bukki; Bukki verwekte Uzzi;' Uzzi verwekte Zerahja;
7 Zerahja verwekte Merajoth;' Merajoth verwekte Amarja; Amarja ver-
8 wekte Ahitub;' Ahitub verwekte Sadok; Sadok verwekte Ahimaäs;'

1. Zie vs. 16; Gen. XLVI : 11; Exod. VI : 15; verg. XXIII : 6; Num. XXVI : 57.

2. Zie vs. 18 en Exod. VI : 17.

3—14. Deze lijst komt, met uitzondering van de namen in vs. 7—10, Amarja tot Johanan, nog voor in Ezra VII : 1—5, welke verzen ook van onzen schrijver zijn (zie aldaar); vs. 4—8 wordt vs. 50—53 herhaald.

3. *De zonen — Mirjam.* Zie Exod. VI : 19; Num. XXVI : 59. — *De zonen van Aäron — Ithamar.* Zie XXIV : 1; Exod. VI : 22; Num. III : 2, 4; XXVI : 60. — Over *Nadab en Abihu* zie XXIV : 2 en op Lev. X : 1—3. *Eleazar* was, volg. Num. XX : 28, opvolger van Aäron in de hoogepriesterlijke waardigheid. Over *Ithamar*, volg. XXIV : 3 stamvader van Eli's huis, zie op 1 Sam. II : 27 v.

4. *Pinehas.* Zie inl. op Num. XXV.

7—14. Deze reeks van vijftien namen wordt Neh. XI : 11 tot eene van zes ingekrompen, waarin Merajoth niet, zooals hier, aan Ahitub voorafgaat, maar op hem volgt.

8. *Ahitub verwekte Sadok.* Eli had een kleinzoon Ahitub (1 Sam. XIV : 3), dien een overwerker van 2 Sam. VIII : 17 tot vader van Sadok had gemaakt (zie aldaar). Onze schrijver, die dien overgewerkten tekst waarschijnlijk kende, heeft Ahitub, den vader van Sadok, blijkbaar vóor een ander gehouden dan Eli's kleinzoon. — *Ahimaäs.* Zie 2 Sam. XV : 36; XVIII : 19—32.

9 Ahimaäs verwekte Azarja; deze is het die het priesterambt in den
tempel welken Salomo te Jeruzalem gebouwd heeft heeft bekleed. En
10, 11 Azarja verwekte Johanan; ' Johanan verwekte Azarja; ' en Azarja ver-
12 wekte Amarja; Amarja verwekte Ahitub; ' Ahitub verwekte Sadok;
13 Sadok verwekte Sjallum; ' Sjallum verwekte Hilkia; Hilkia verwekte
14, 15 Azarja; ' Azarja verwekte Seraja; Seraja verwekte Josadak, ' en Josadak
is heengegaan toen Jahwe Juda en Jeruzalem door Nebukadnesar ge-
vankelijk wegvoerde.

16, 17 De zonen van Levi: Gersjon, Kehath en Merari. ' Dit zijn de namen
18 der zonen van Gersjon: Libni en Sjimeï. ' De zonen van Kehath: Amram,
19 Jishar, Hebron en Uzziël. ' De zonen van Merari: Mahli en Musji. Dit
20 zijn de geslachten der Levieten naar hunne vaderen. ' Van Gersjon:
21 zijn zoon was Libni, zijn zoon was Jahath, zijn zoon was Zimma, ' zijn
zoon was Joah, zijn zoon was Iddo, zijn zoon was Zerah, zijn zoon was
22 Jeathrai. ' De zonen van Kehath: zijn zoon was Amminadab, zijn zoon
23 was Korah, zijn zoon was Assir, ' zijn zoon was Elkana, zijn zoon was
24 Ebjazaf, zijn zoon was Assir, ' zijn zoon was Tahath, zijn zoon was
25 Uriël, zijn zoon was Uzzia, en zijn zoon was Saul; ' de zonen van El-
26 kana: zijn zoon was Amazai, zijn zoon was Ahimoth, ' zijn zoon was
27 Elkana, zijn zoon was Suf, zijn zoon was Nahath, ' zijn zoon was Eliab,
zijn zoon was Jeroham, zijn zoon was Elkana, zijn zoon was Samuel; '
28 de zonen van Samuel: Joël, de oudste, en Abia, de tweede.
29 De zonen van Merari: Mahli, zijn zoon was Libni, zijn zoon was
30 Sjimeï, zijn zoon was Uzza, ' zijn zoon was Sjimea, zijn zoon was Haggia,
zijn zoon was Azaja.

9. *deze — bekleed.* Deze woorden zijn ter wille van de tijdsorde uit vs. 10 hierheen verplaatst. De bedoeling toch is dat Azarja de eerste hoogepriester in den tempel is geweest; zie 1 Kon. IV : 2. De verwarring is te wijten aan den terugkeer van den naam Azarja in vs. 10 v. — In vs. 10 en 13 komen nog twee hoogepriesters van denzelfden naam voor; met den eenen heeft de schrijver waarschijnlijk Azarja ten tijde van Uzzia (2 Kron. XXVI : 17), met den anderen diens naamgenoot ten tijde van Hizkia (2 Kron. XXXI : 10) bedoeld; in dit geval echter staan zij hier op de verkeerde plaats. — Het schijnt dat de schrijver de lijst der hoogepriesters in twee tijdvakken scheidt: het eerste, van Aäron tot en met Ahimaäs, volg. 1 Kon. VI : 1 eene tijdsruimte van 480 jaar, met twaalf hoogepriesters, d. i. twaalf geslachten van 40 jaar; het tweede, van Azarja, den eersten priester in den tempel, tot aan de Ballingschap, met elf hoogepriesters, d. w. z. als wij aannemen dat de schrijver den tijd der Ballingschap voor één geslacht rekent, tot aan den terugkeer der Joden, eveneens eene tijdruimte van twaalf geslachten.

11. *Amarja.* Volg. 2 Kron. XIX : 11 was er een hoogepriester van dien naam ten tijde van Josjafat.

12 v. Zie IX : 11, waar *Azarja* hoofd van een priestergeslacht in de vijfde eeuw is. Aan zijn stamboom heeft de schrijver eenige namen ontleend om de lijst der hoogepriesters vóor de Ballingschap te vullen.

12. *Sjallum,* IX : 11; Neh. XI : 11 *Mesjullam.* — *Hilkia,* volg. 2 Kon. XXII : 4, 8, 14; XXIII : 4 priester ten tijde van Jozia.

14. *Seraja.* Zie 2 Kon. XXV : 18, 21*a*. — *Josadak,* de vader van Jozua of Jezua, die met Zerubbabel aan het hoofd der Joden stond tijdens den tempelbouw, Ezra III : 2; V : 2; Hagg. I : 1, 12, 14; III : 2; Zach. III : 1—9; verg. Ezra II : 2; Neh. VII : 7; XII : 1, 10, 26.

16—19. Zie Exod. VI : 15—18; Num. III : 17—20 en verg. vs. 1 v.

16. *Gersjon,* hier en vs. 20, 43 volg. vs. 1 en Gr. vert.; Hebr. t. *Gersjom.*

20 v. Van deze namen treffen wij sommige weer aan in het geslachtregister van Azaf, vs. 41—43; in de Wet komen de Gersjonieten niet voor.

22—28. Deze lijst komt, in omgekeerde orde, met ettelijke afwijkingen, ook vs. 33—38 voor. Hier dient zij blijkbaar om Samuels afkomst van Kehath aan te toonen.

22 v. Zie Exod. VI : 20—23. Aldaar — evenals hier vs. 37 — is echter niet *Amminadab,* die ook vs. 18 niet onder de zonen van Kehath voorkomt, maar Jishar, de zoon van Kehath en de vader van Korah. Amminadab heet Exod. VI : 22 Aärons schoonvader, die een Judeër was (zie aldaar); wellicht noemt de schrijver hem met opzet in plaats van Jishar, om den schoonvader van Aäron bij Levi in te lijven. — *Assir, Elkana* en *Ebjazaf* (*Abiazaf*) zijn volg. Exod. VI : 23 broeders.

24. *Uriël — Saul,* vs. 36 *Sefanja, Azarja, Joël.*

25. *zijn zoon was Amazai, zijn zoon,* volg. vs. 35 en Gr. vert.; Hebr. t. *Amazai en.*

26 v. *Suf,* volg. vs. 35; grondt. *Sofai.* — *Suf — Elkana.* Zie op 1 Sam. I : 1. Aan *Suf* laat Hebr. t. nog *Elkana* voorafgegaan; wat volg. Gr. vert. is weggelaten.

27. *zijn zoon was Samuel,* uit Gr. vert. ingevoegd. Zie 1 Sam. I : 19 v.

28. *Joël — tweede,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de oudste, Vasni, en Abia.* Zie 1 Sam. VIII : 2.

29 v. Eene andere reeks van afstammelingen van Merari treffen wij vs. 44—47 aan.

31 Dezen zijn het die David gesteld heeft over al wat het gezang in
32 den tempel betreft, sedert de ark eene rustplaats vond; ′ zij hadden
den dienst van het gezang vóor den tabernakel van de tent der samen-
komst, totdat Salomo het huis van Jahwe te Jeruzalem had gebouwd;
33 zij namen hun ambt waar volgens de hun gegeven verordening. ′ Dezen
dan zijn het die met hunne zonen dat ambt waarnamen: van de
Kehathieten de zanger Heman, de zoon van Joël, den zoon van Samuel, ′
34 den zoon van Elkana, den zoon van Jeroham, den zoon van Eliël, den
35 zoon van Toah, ′ den zoon van Suf, den zoon van Elkana, den zoon
36 van Mahath, den zoon van Amazai, ′ den zoon van Elkana, den zoon
37 van Joël, den zoon van Azarja, den zoon van Sefanja, ′ den zoon van
Tahath, den zoon van Assir, den zoon van Ebjazaf, den zoon van
38 Korah, ′ den zoon van Jishar, den zoon van Kehath, den zoon van
Levi, den zoon van Israël.
39 En zijn broeder was Azaf, die aan zijne rechterhand stond: Azaf, de
40 zoon van Berechja, den zoon van Sjimea, ′ den zoon van Michaël, den
41 zoon van Baäzeja, den zoon van Malkia, ′ den zoon van Ethni, den
42 zoon van Zerah, den zoon van Adaja, ′ den zoon van Ethan, den zoon
43 van Zimma, den zoon van Sjimeï, ′ den zoon van Jahath, den zoon van
Gersjon, den zoon van Levi.
44 En hunne broeders, de zonen van Merari, aan de linkerhand: Ethan,
45 de zoon van Kisji, den zoon van Abdi, den zoon van Malluch, ′ den
46 zoon van Hasjabja, den zoon van Amasja, den zoon van Hilkia, ′ den
47 zoon van Amsi, den zoon van Bani, den zoon van Sjemer, ′ den

31 v. Zie XV : 14 vv.; XVI : 4 v., 37, 41 v.

31. *sedert — vond,* na hare omzwervingen eene vaste plaats, te Jeruzalem, XV : 1; XVI : 1; 2 Sam. VI : 17.

32. *tabernakel — samenkomst.* In deze uitdrukking verbindt de schrijver twee onvereenigbare voorstellingen van het heiligdom in de woestijn, die wij beide in de Wet aantreffen, die van *de tent der samenkomst,* uit het Oude Sagenboek, en die van *den tabernakel,* uit het Wetboek van Ezra; zie inll. op Exod. XXIV : 12—XL : 38 en op Exod. XXXII—XXXIV. Van den strijd tusschen beide is hij zich niet bewust; hij gebruikt nu deze (XVI : 39; XXI : 29), dan gene benaming (2 Kron. I : 3). Volgens de aangehaalde plaatsen dacht hij zich genoemd heiligdom ten tijde van David en in het begin van Salomo's regeering te Gibeon (zie op XVI : 39). — *volgens — verordening.* Zie H. XXV.

33—38. Zie vs. 22—28 en de aantt. aldaar.

33. *Dezen,* Heman, Azaf (vs. 39) en Ethan (vs. 44); verg. XV : 17, 19. Elders noemt onze schrijver hen in eene andere volgorde en heet de laatste *Jeduthun,* XXV : 1—6; 2 Kron. V : 12; XXIX : 13 v.; XXXV : 15. Na den herbouw des tempels — sedert wanneer, weten wij niet — waren de tempelzangers in afdeelingen gesplitst. Eene daarvan droeg den naam van „zonen van Azaf" (Ezra II : 41; Neh. VII : 44). Wie Azaf was en wanneer hij leefde, weten wij niet; onze schrijver maakt hem tot een tijdgenoot van David, hoofd van een Levietisch tempelkoor (XVI : 5, 7, 37) en dichter (2 Kron. XXIX : 30), en vermeldt hem ettelijke keeren in de door hem geschreven of overgewerkte gedeelten van *Ezra—Nehemja* (Ezra III : 10; Neh. XI : 17, 22; XII : 46). Overigens komt hij in de opschriften van Ps. L; LXXIII—LXXXIII voor. Eene andere afdeeling heette „de zonen van Jeduthun". Dit woord, waarmede oorspronkelijk wellicht eene zangwijze werd aangeduid (zie Ps. LXII : 1; LXXVII : 1), is bij onzen schrijver de naam van den stamvader dezer afdeeling; als zoodanig treffen wij hem, behalve in ons boek, nog Neh. XI : 17; Ps. XXXIX : 1 aan. Gedreven door de zucht om den Levietischen geslachten van zijn tijd beroemde mannen uit het verleden tot stamvaders te geven, heeft onze schrijver Jeduthun met den wijze uit Salomo's tijd *Ethan* vereenzelvigd; waarom hij beurtelings beide namen gebruikt (verg. Ps. LXXXIX : 1). Eene derde afdeeling heet naar den in 1 Kon. IV : 31 nevens *Ethan* genoemden *Heman,* die wellicht door onzen schrijver het eerst tot haar stamvader gemaakt is. Hij komt, behalve in ons boek, nog Ps. LXXXVIII : 1 voor. Zoo zijn in ons boek de zangers verdeeld in drie klassen, welke beantwoorden aan de drie Levietische geslachten: Kehath, Gersjon, Merari (verg. op II : 6). Behalve dezen worden in de opschriften der psalmen nog „de zonen van Korah" vermeld, Ps. LXXXIV : 1; LXXXV : 1; LXXXVII : 1; LXXXVIII : 1.

39. *Azaf.* Zie op vs. 33.

41—43. Deze reeks van namen komt, met vele afwijkingen, ook vs. 20 v. voor. Het gebrek aan overeenstemming is voor een deel wellicht gevolg van de slordigheid van afschrijvers, maar voor een ander deel te wijten aan onachtzaamheid van den schrijver zelven.

43. *Gersjon.* Zie op vs. 16.

44—47. Verg. vs. 29 v.

44. *Ethan.* Zie op vs. 33. — *Kisji,* XV : 17 *Kusjaja*; verg. op 2 Kron. XXIX : 12—14.

47. *Mahli* en *Musji.* Dezen zijn volg. Exod. VI : 18; Num. III : 20 broeders.

zoon van Mahli, den zoon van Musji, den zoon van Merari, den zoon
van Levi.
48 Hunne broeders de Levieten waren geschonken voor alle dienstwerk
49 aan den tabernakel van het huis Gods. ' Maar Aäron en zijne zonen
rookten op het brandofferaltaar en op het wierookaltaar, waren voor
al het werk aan het hoogheilige en om verzoening te bewerken voor
Israël, naar al wat Mozes, de dienstknecht Gods, bevolen had.
50 Dit zijn de zonen van Aäron: zijn zoon was Eleazar, zijn zoon was
51 Pinehas, zijn zoon was Abisjua, ' zijn zoon was Bukki, zijn zoon was
52 Uzzi, zijn zoon was Zerahja, ' zijn zoon was Merajoth, zijn zoon was
53 Amarja, zijn zoon was Ahitub, ' zijn zoon was Sadok, zijn zoon was
Ahimaäs.
54 En dit waren hunne woonplaatsen naar hunne kampen op hun
55 grondgebied: van Aärons zonen, het geslacht der Kehathieten; ' hun
gaf men, daar hun het lot was te beurt gevallen, Hebron, in het land
56 Juda, met haar omliggenden weidegrond, ' maar het akkerland van de
stad, benevens hare gehuchten, had men aan Kaleb, den zoon van
57 Jefunne, gegeven; ' aan de zonen van Aäron gaf men de vrijsteden
Hebron, Libna met haar weidegrond, Jattir met haar weidegrond,
58 Estemoa met haar weidegrond, ' Holon met haar weidegrond, Debir
59 met haar weidegrond, ' Asjan met haar weidegrond, Jutta met haar
60 weidegrond en Beth-sjemes met haar weidegrond; ' en uit den stam
Benjamin: Gibeon met haar weidegrond, Geba met haar weidegrond,
Alemeth met haar weidegrond en Anathoth met haar weidegrond. In
het geheel hadden zij dertien steden, in hunne geslachten.
61 Van de overige Kehathieten, naar hunne geslachten, door het lot:

48 v. Zie Num. III : 5—10 en de aantt. aldaar.

48. *de Levieten,* namelijk de andere, met uitzondering van de zangers. — *geschonken.* Zie op Num. III : 9. — *den* — *Gods.* Verg. op vs. 32.

49. Zie Lev. XVI : 32 v.; Num. XVIII : 7 enz. — *het brandofferaltaar* en *het wierookaltaar.* Zie Exod. XXVII : 1—8; XXX : 1—10. — *het hoogheilige.* Verg. Exod. XXIX : 37; Lev. XXI : 22.

50—53. Herhaling van vs. 3—8; zij dient om met nadruk te doen uitkomen dat Sadok, de stamvader der Jeruzalemsche priesterschap, van Aäron afstamde.

54—81. Dit gedeelte, aan Joz. XXI : 4—40 ontleend, wijkt in sommige opzichten daarvan af: de schrijver heeft enkele verzen verplaatst (zie op vs. 54, 61—65), de optelling van de steden veelal weggelaten (verg. b. v. vs. 66—70 met Joz. XXI : 20—26) en hier en daar eene min of meer belangrijke wijziging aangebracht (zie op vs. 57, 67 en 77). Ook ontbreken hier in Hebr. t. eenige namen die op de lijst in *Jozua* voorkomen en wijken andere van de daar vermelde af (zie op vs. 58, 59 v., 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76 en 77); in hoever deze afwijkingen aan den schrijver zelven of aan afschrijvers geweten moeten worden, is dikwijls moeilijk uit te maken.

55. *het lot,* Joz. XXI : 10 *het eerste lot.* — In Joz. XXI : 5—9 gaan aan de tweede helft van dit vers (Joz. XXI : 10) nog eenige verzen vooraf, die onze schrijver eerst in vs. 61—65 opneemt. De reden daarvan is dat hij op de geslachtlijst der Aäronieten, vs. 50—53, terstond hunne woonplaatsen wilde laten volgen.

57. *de vrijsteden,* Joz. XXI : 13 *de vrijstad* (verg. Joz. XX : 7). De schrijver wil dus al de steden van dit en de volgende twee verzen als vrijsteden beschouwd hebben; evenzoo die van vs. 67 v. Daarentegen duidt hij *Golan, Kedes* en *Rama,* vs. 71, 76 en 80, die Joz. XXI : 27, 32, 38 vrijsteden heeten, niet als zoodanig aan; waarschijnlijk omdat zij in Galilea en het Overjordaansche lagen. — Achter *Jattir* is volg. Joz. XXI : 14 *met haar weidegrond* ingevoegd.

58. *Holon,* volg. Joz. XXI : 15; grondt. *Hilen.*

59 v. In deze verzen zijn uit Joz. XXI : 16 v. *Jutta met haar weidegrond* en *Gibeon met haar weidegrond* ingevoegd; uit de optelling in vs. 60*b* blijkt dat de schrijver ze vermeld heeft.

60. *uit den stam Benjamin.* Dat de in vs. 57—59 opgenoemde plaatsen tot het stamgebied van Juda (en Simeon) behoorden lezen wij Joz. XXI : 9, maar is hier verzwegen.

61—65. Deze verzen behoorden te staan vóor vs. 54*b*—60; zie op vs. 54. Vs. 64 behelst het opschrift van de geheele lijst, vs. 65 van die der priestersteden.

61. Dit vers, in Hebr. t., wellicht ten gevolge der omzetting (zie op vs. 54), onverstaanbaar, is naar Joz. XXI : 5 en gedeeltelijk naar Gr. vert. verbeterd. Het verdient de aandacht dat hier zoowel Hebr. t. als Gr. vert. zwijgt van den stam Dan; wat mede vs. 69 en VII : 12 (zie aantt. aldaar) het geval is; ook Openb. VII : 5—8 is Dan overgeslagen. Toch heeft de schrijver hem stellig onder de Israëlietische stammen gerekend; zie II : 2; XII : 35; XXVII : 22. Het schijnt dat de weglating met opzet is geschied door een overschrijver, die, waarschijnlijk om het verhaalde Richt. XVII, XVIII (verg. 1 Kon.

62 uit de stammen Efraim, Dan en half Manasse, tien steden. ' Van de
Gersjonieten, naar hunne geslachten: uit de stammen Issachar, Azer,
63 Naftali en Manasse in Bazan, dertien steden. ' Van de Merarieten, naar
hunne geslachten, door het lot: uit de stammen Ruben, Gad en Zebulon,
64 twaalf steden. ' En de Israëlieten gaven aan de Levieten de steden met
65 hare weidegronden, door het lot; ' zij gaven, uit de stammen der Judeërs,
der Simeonieten en der Benjaminieten, deze steden, die zij met name
opnoemden.
66 Van de geslachten der Kehathieten; de steden van hun grondgebied
67 waren, uit den stam Efraim: ' men gaf hun de vrijsteden Sichem met
haar weidegrond, op het gebergte van Efraim, Gezer met haar weide-
68 grond, ' Jokmeam met haar weidegrond en Beth-horon met haar weide-
69 grond; ' en uit den stam Dan: Elteke met haar weidegrond, Gibbethon
met haar weidegrond, Ajjalon met haar weidegrond en Gath-rimmon
70 met haar weidegrond; ' en uit den halven stam Manasse: Taänach
met haar weidegrond en Jibleam met haar weidegrond. Deze waren
van de geslachten der overige Kehathieten.
71 Van de Gersjonieten, uit de geslachten van den halven stam Manasse:
Golan, in Bazan, met haar weidegrond en Astaroth met haar weide-
72 grond; ' uit den stam Issachar: Kisjon met haar weidegrond, Dobrath
73 met haar weidegrond, ' Jarmuth met haar weidegrond en En-gannim
74 met haar weidegrond; ' uit den stam Azer: Misjeal met haar weide-
75 grond, Abdon met hare weidegrond, ' Helkath met haar weidegrond
76 en Rehob met haar weidegrond; ' uit den stam Naftali: Kedes, in
Galilea, met haar weidegrond, Hammoth met haar weidegrond en
Kartan met haar weidegrond.
77 Van de overige Merarieten, uit den stam Zebulon: Jokneam met
haar weidegrond, Karta met haar weidegrond, Rimmon met haar weide-
78 grond en Tabor met haar weidegrond; ' aan de overzijde van den
Jordaan bij Jericho, ten oosten van den Jordaan, uit den stam Ruben:

XII : 29), Dan niet waardig keurde, onder de Israëlietische stammen te worden medegeteld. — *Van — Kehathieten.* Men vulle aan: waren de woonplaatsen; verg. vs. 54. Evenzoo vs. 66, 71, 77. — *tien steden,* opgenoemd in vs. 66—70.

62. *Gersjonieten.* Zie op vs. 16. — *dertien steden,* opgenoemd in vs. 71—76.

63. *twaalf steden,* opgenoemd in vs. 77—81.

64. *door het lot,* uit het volgende vers hierheen verplaatst; verg. Joz. XXI : 8 v.

65. *gaven,* aan de Aäronieten. Dat dezen bedoeld zijn is Joz. XXI : 9 uit het verband duidelijk, hier niet. — *deze steden — opnoemden,* wat reeds vs. 55—59 is geschied.

66. *Van,* volg. verb. t.; grondt. *Uit.*

67. *de vrijsteden,* de in dit en het volgende vers genoemde; Joz. XXI : 21 *de vrijstad,* Sichem alleen zie op vs. 57.

68. *Jokmeam,* Joz. XXI : 22 *Kibsaim.*

69. *en — Gibbethon met haar weidegrond,* naar Joz. XXI : 23 ingevoegd. De schrijver moet deze plaatsen genoemd hebben, blijkens vs. 61 *tien steden.* Over de reden der weglating zie op vs. 61.

70. *Taänach,* volg. Joz. XXI : 25; grondt. *Aner.* — *Jibleam,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Bileam.* — *Deze waren,* duidelijkheidshalve ingevoegd. — *de geslachten,* met verandering van klinkers; grondt. *een geslacht.* Dezelfde verbetering ook in het volgende vers.

71. *Gersjonieten.* Zie op vs. 16. — *Astaroth,* Joz. XXI : 27 *Beëstera.*

72. *Kisjon,* volg. Joz. XXI : 28; grondt. *Kedes*; dit volgt echter in vs. 76.

73. *Jarmuth,* volg. Joz. XXI : 29; grondt. *Ramoth* (verg. op Joz. XIX : 21). — *En-gannim,* volg. Joz. XXI : 29; grondt. *Anem.*

74. *Misjeal,* volg. Joz. XXI : 30; grondt. *Masjal.*

75. *Helkath,* volg. Joz. XXI : 31; grondt. *Hukok,* dat volg. Joz. XIX : 34 (*Hukkok*) tot Naftali behoort.

76. *Hammoth,* volg. Joz. XXI : 32 (*Hammath-Dor*); grondt. *Hammon,* dat volg. Joz. XIX : 28 tot Azer behoort. — *Kartan,* volg. Joz. XXI : 32; grondt. *Kirjathaim.*

77. *Van — Merarieten.* Hier is overgeslagen uit Joz. XXI : 34 *de Levieten*; wordt dit ingevoegd, dan luidt de tekst *Van de Merarieten, zijnde de overige Levieten.* — *Jokneam — Karta met haar weidegrond,* uit Joz. XXI : 34 ingevoegd. Zonder deze ontbreken er twee aan het twaalftal, vs. 63. — *Rimmon,* volg. Gr. vert. (verg. op Joz. XXI : 35); Hebr. t. *Rimmono.* — *Tabor* (Joz. XXI : 35 *Nahlal*), onbekend; verg. op Joz. XIX : 22.

Beser, in de woestijn, met haar weidegrond, Jahas met haar weide-
79 grond, ' Kedemoth met haar weidegrond en Mefaäth met haar weide-
80 grond; ' uit den stam Gad: Rama in Gilead, met haar weidegrond, '
81 Hesbon met haar weidegrond en Jaëzer met haar weidegrond.

HOOFDSTUK VII.

De overige stammen. — Geslachtlijst van Issachar (1—5); van Benjamin (6—12); van Naftali (13); van Manasse (14—19); van Efraim (20—29); van Azer (30—40).

Deze geslachtlijsten zijn, met uitzondering van enkele verzen, die uit andere boeken van het O. T. zijn overgenomen (zie op vs. 1, 6, 12, 13, 14—19 en 30 v.), aan ons onbekende geschriften ontleend of door den schrijver zelven naar bepaalde gegevens opgesteld. Zij handelen over de Israëlietische stammen in het verleden, maar blijkbaar heeft de schrijver telkens het oog op den toestand lang na de verwoesting van Jeruzalem (zie op vs. 10, 14, 15 en 21*b*—23). Voorts grijpt hij, evenals elders, ook hier de gelegenheid aan om de geslachtlijst van een van Israëls beroemde mannen, van Jozua, te geven (vs. 25—27; verg. ook op vs. 10).

Dat wij hier alle opgaven over de stammen Zebulon en Dan missen is waarschijnlijk aan de slordigheid van een afschrijver te wijten; zie op vs. 12.

VII: 1, 2 De zonen van Issachar: Tola, Pua, Jasjub en Sjimron, vier. ' De
zonen van Tola: Uzzi, Refaja, Jeriël, Jahmai, Jibsam en Samuel,
hoofden van hunne familiën, van Tola, strijdbare helden; hun aantal,
naar hunne afstammelingen, bedroeg ten tijde van David twee en
3 twintig duizend zeshonderd man. ' De zonen van Uzzi: Jizrahja; de
zonen van Jizrahja: Michaël, Obadja, Joël en Jissjia, vijf, altemaal
4 hoofden; ' en bij hen, naar hunne afstammelingen, naar hunne familiën,
benden krijgsvolk, zes en dertig duizend man; want zij hadden vele
5 vrouwen en kinderen. ' Voorts hunne broeders, van al de geslachten
van Issachar, strijdbare helden; zeven en tachtig duizend man in het
geheel wees hun geslachtregister aan.
6, 7 De zonen van Benjamin: Bela, Becher en Jediaël, drie. ' De zonen
van Bela: Esbon, Uzzi, Uzziël, Jerimoth en Iri, vijf, familiehoofden,
strijdbare helden; hun geslachtregister wees twee en twintig duizend
8 vier en dertig man aan. ' De zonen van Becher: Zemira, Joas, Eliëzer,
Eljoënai, Omri, Jeremoth, Abia, Anathoth en Alemeth; deze allen waren
9 zonen van Becher. ' Hun geslachtregister, naar hunne afstammelingen,
van de hoofden hunner familiën, strijdbare helden, wees twintig dui-
10 zend tweehonderd man aan. ' De zonen van Jediaël: Bilhan; de zonen
van Bilhan: Jeüs, Benjamin, Ehud, Kenaäna, Zethan, Tarsjis en Ahi-

1. Zie Gen. XLVI : 13; Num. XXVI : 23 v. — *De zonen,* volg. Lat. en Syr. vertt.; Hebr. t. *Van de zonen.*

2. *ten tijde van David.* Misschien wordt gedoeld op de volkstelling, XXI; 2 Sam. XXIV. — *twee — man,* waarschijnlijk alleen de weerbare manschappen.

3. *De — Jizrahja.* Zie op I : 41. — *vijf,* een zoon en vier kleinzoons van Uzzi.

4. Met de *benden krijgsvolk* schijnen afstammelingen van de vs. 3 genoemden bedoeld te zijn. Daar hun aantal grooter is dan dat van al de nakomelingen van Uzzi's vader Tola in den tijd van David (vs. 2), doelt de schrijver met ons vers wellicht op een lateren tijd. In dit geval is in het cijfer van het gezamenlijk aantal Issacharieten (vs. 5) dat van vs. 2 niet begrepen.

5. *zeven en tachtig duizend man,* weerbare manschappen. Over het aantal Issacharieten in Mozes' tijd zie Num. I : 29; XXVI : 25.

6. *De zonen van,* volg. hss. en de oude vertt. ingevoegd. — Over de zonen van Benjamin zie op Gen. XLVI : 21. In VIII : 1 v. en Num. XXVI : 38 v. worden vijf, Gen. XLVI : 21 zelfs tien zonen van Benjamin opgeteld. Van de drie, hier vermeld, komt een, *Bela,* op al die plaatsen voor, *Becher* alleen hier en op laatstgenoemde, *Jediaël* alleen hier. Verg. op VIII : 1 v.

7. Andere afstammelingen van *Bela* VIII : 3; Num. XXVI : 40.

8. *Eljoënai* en *Jeremoth* zijn namen van personen uit de vijfde eeuw; zie op IV : 34—37 en verg. Ezra X : 26 v.; *Anathoth* en *Alemeth* (VI : 60) zijn steden in Benjamin; zie op Joz. XXI : 18.

10. *De — Bilhan.* Zie op I : 41. — *Jeüs* is volg. Gen. XXXVI : 18 de naam van een Edomietisch geslacht, *Kenaäna* herinnert aan de Kanaänieten, *Tarsjis* is eene stad in Spanje (zie op 1 Kon. X : 22). Daar hiernevens *Benjamin* genoemd wordt, is waarschijnlijk de bedoeling dat het geslacht

11 sjahar; ′ deze allen waren zonen van Jediaël, familiehoofden, strijdbare
helden; zeventien duizend tweehonderd man, dienstplichtigen ten oorlog. ′
12 Voorts de Sjuppieten en de Huppieten, zonen van Ir; Husjam, zoon
van een ander.
13 De zonen van Naftali: Jahsiël, Guni, Jeser en Sjallum — de zonen
van Bilha.
14 De zonen van Manasse, die zijne Arameesche bijvrouw gebaard heeft:
15*b* zij baarde Machir, den vader van Gilead; ′ de naam van den tweeden
15*a* zoon was Selofhad, en Selofhad had dochters. En Machir nam eene
vrouw wier naam was Maächa, en zijne zuster heette Hammolecheth. ′
16 Maächa, de vrouw van Machir, baarde hem een zoon, dien zij Peres
noemde; zijn broeder heette Sjeres. Zijne zonen waren Ulam en Rekem; ′
17 de zonen van Ulam: Bedan. Dit zijn de zonen van Gilead, den zoon
18 van Machir, den zoon van Manasse. ′ Zijne zuster Hammolecheth baarde
19 Ishod, Abiëzer en Mahla. ′ De zonen van Sjemida waren: Ahjan, Sichem,
Likhi en Aniam.
20 De zonen van Efraim: Sjuthelah, zijn zoon was Bered, zijn zoon was
21 Tahath, zijn zoon was Eleada, zijn zoon was Tahath, ′ zijn zoon was
Zabad, zijn zoon was Sjuthelah; voorts Ezer en Elead. Dezen werden

Jediaël bestond uit eene samensmelting van Benjaminieten en vreemden. Zulk eene gemengde bevolking, deels Benjaminietisch, deels niet-Israëlietisch, woonde in het veld van Moab; zie VIII: 8—10, waar behalve *Jeüs* ook *Husjam* (vs. 12) wordt aangetroffen; zie op VIII: 9 v. — *Ehud*, volg. Richt. III: 15 een Benjaminietisch richter.

11. *familiehoofden*, volg. verb. t. — *zeventien — man.* De som van dit en de vs. 7, 9 voorkomende cijfers is 59.434; Num. XXVI: 41 telt Benjamin 45.600 man.

12. *de Sjuppieten en de Huppieten*; VIII: 5 *Sjefufam en Huram*; Num. XXVI: 39 *Sjufam* en *Hufam*; verg. Gen. XLVI: 21. Zij zijn hier achterkleinzonen (want *Ir* is dezelfde als *Iri*, vs. 7), VIII: 5 kleinzonen, op de twee andere plaatsen zonen van Benjamin. — *Husjam, de zoon van een ander*, gedeeltelijk volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Husjim* (d. i. ,de Husjieten'), *zonen van een ander*. Volg. Gen. XLVI: 23 (zie aldaar en verg. Num. XXVI: 42) is hij een zoon van Dan; wellicht heeft hier oorspronkelijk gestaan *de zonen van Dan: Husjam* en is dit door een overwerker opzettelijk veranderd; zie op VI: 61.

13. Zie Gen. XLVI: 24; Num. XXVI: 48. — *de zonen van Bilha.* Deze woorden hebben in Gen. XLVI: 25, waaraan zij ontleend zijn, betrekking op Dan en Naftali; verg. Gen. XXX: 4—8; zulks is waarschijnlijk oorspronkelijk ook hier het geval geweest; doch dan moet in vs. 12 Dan genoemd zijn geweest; zie aldaar.

14—19. Vele der hier genoemde Manassietische geslachten treffen wij ook Num. XXVI: 29—33; Joz. XVII: 2 aan. Het is vreemd dat de schrijver hier, waar hij handelt over half Manasse ten westen van den Jordaan, ook Machir en Gilead, die ten oosten woonden, noemt, terwijl hij ze V: 23 v., waar wij ze verwachten, onvermeld laat.

14. Na *Manasse* is weggelaten *Asriël*; door eene schrijffout, of uit Num. XXVI: 31, in den tekst gekomen. — *zijne Arameesche bijvrouw.* Door den Manassieten eene heidensche stammoeder te geven werpt de schrijver eene smet op hunne afkomst. Bij Manasse denkt hij mede aan de verachte Samaritanen; verg. op vs. 15. — *Machir.* Zie op Gen. L: 23 en op Joz. XVII: 1.

15. Grondt. is schromelijk verward en naar gissing hersteld. — *Selofhad*, hier broeder van Machir, heet elders zijn achterkleinzoon, Num. XXVII: 1; Joz. XVII: 3. Over zijne *dochters* zie nog Num. XXVI: 33; XXXVI; inl. op Num. XXVII: 1—11. — *Maächa.* Bedoeld schijnt het Arameesche rijkje van dien naam; zie op Gen. XXII: 24. — *Hammolecheth.* Deze naam, die alleen hier voorkomt, is de vrouwelijke vorm van *Moloch* met het lidwoord (zie op Lev. XVIII: 21). Ook door dezen naam zinspeelt de schrijver op de heidensche afkomst der Samaritanen; verg. op vs. 14.

16. Al de hier genoemde nakomelingen van Machir zijn ons van elders onbekend. — *de — Bedan.* Zie op I: 41.

17. *Dit — Gilead.* Dat zij dit waren is in het voorgaande niet vermeld.

18. *Mahla* is volg. Num. XXVI: 33 (zie aldaar); XXVII: 1; Joz. XVII: 3 eene dochter van Selofhad.

19. *Sjemida*, nog niet genoemd, is aan Num. XXVI: 32; Joz. XVII: 2 ontleend. — *Likhi*, misschien dezelfde als *Helek*, Num. XXVI: 30; Joz. XVII: 2. — *Aniam*, wellicht dezelfde als *Noa*, die elders (zie op Num. XXVI: 33) eene dochter van Selofhad heet.

20 v. Van de hier genoemde Efraimietische geslachten komt alleen *Sjuthelah* elders, Num. XXVI: 35, voor. De herhaling van eenige namen bewijst wellicht dat de schrijver niet vele Efraimietische geslachten kende.

21*a*. *Ezer en Elead*, blijkens vs. 22 zonen van Efraim.

21*b*—23. Het hier verhaalde, waarvan VIII: 13 een vervolg is, behelst waarschijnlijk eene oude overlevering omtrent strooptochten van Efraim in het land der Filistijnen. In hoever zij geloofwaardig is en in welken tijd zij ons verplaatst, weten wij echter niet. Zie op VIII: 13 v.

gedood door de mannen van Gath, de inboorlingen des lands; want zij
22 waren afgedaald om hun vee weg te nemen.′ Hun vader Efraim bedreef geruimen tijd rouw, en zijne broeders kwamen om hem te troosten.′
23 Daarna kwam hij tot zijne vrouw; deze werd zwanger en baarde een zoon, dien hij Beria noemde; want slecht was het met zijn huis ge-
24 gaan.′ Zijne dochter was Sjeëra; zij bouwde Laag en Hoog Beth-horon
25 en Uzzen-sjeëra.′ En zijn zoon was Refah, zijn zoon was Resjef, zijn
26 zoon was Telah, zijn zoon was Tahan,′ zijn zoon was Laëdan, zijn zoon
27 was Ammihud, zijn zoon was Elisjama,′ zijn zoon was Nun, zijn zoon
28 was Jozua.′ Hunne bezitting en hunne woonplaatsen: Bethel met onderhoorigheden, voorts oostwaarts Naäran en westwaarts Gezer met onderhoorigheden, en Sichem met onderhoorigheden, tot Ajja met onderhoorig-
29 heden toe.′ Onder de macht der Manassieten waren: Beth-sjean met onderhoorigheden, Taänach met onderhoorigheden, Megiddo met onderhoorigheden en Dor met onderhoorigheden. In deze steden woonden de zonen van Jozef, den zoon van Israël.
30 . De zonen van Azer: Jimna, Jiswa, Jiswi, Beria en hunne zuster
31 Serah.′ De zonen van Beria: Heber en Malkiël; deze was de vader
32 van Birzaith.′ Heber verwekte Jaflet, Sjomer, Hotham en hunne zuster
33 Sjua.′ De zonen van Jaflet: Pazach, Bimhal en Aswath; dit waren de
34 zonen van Jaflet;′ de zonen van Sjomer: Ahi, Rohga, Hubba en Aram;′
35, 36 de zonen van zijn broeder Helem: Sofah, Jimna, Sjeles en Amal.′ De
37 zonen van Sofah: Suah, Harnefer, Sjual, Beri, Jimra,′ Beser, Hod,
38 Sjamma, Sjilsja, Jithran en Beëra.′ De zonen van Jether: Jefunne,
39, 40 Pispa en Ara.′ De zonen van Ulla: Arah, Hanniël en Risja.′ Deze allen waren zonen van Azer, familiehoofden, uitgelezenen, strijdbare helden, hoofden der vorsten; hun geslachtregister had betrekking op den krijgsdienst. Hun aantal bedroeg zes en twintig duizend man.

22. Verg. Gen. XXXVII : 34 v.
23. *slecht*, letterlijk *met onheil*, in het Hebreeuwsch *beraä*, toespeling op den naam *Beria*.
24. *Zijne*, Efraims. — *Laag en Hoog Beth-horon*. Zie op Joz. X : 10. — *Uzzen-sjeëra*, onbekend.
25—27. Geslachtlijst van Jozua; de namen waaruit zij is samengesteld zijn gedeeltelijk die van elders voorkomende Efraimieten, zooals *Tahan, Ammihud, Elisjama* (Num. I : 10; VII : 48; X : 22; XXVI : 35), gedeeltelijk onbekend.
25. *zijn* (nl. Efraims) *zoon was Refah*. Het hierop volgende *zijn zoon* is uit Gr. vert. ingevoegd.
27. *Nun*, met verandering van klinker; grondt. *Non*.
28. *Bethel*. Zie op Joz. XVIII : 13. — *Naäran*. Zie op Joz. XVI : 7. — *Gezer*. Zie op Joz. XVI : 3. — *Sichem* behoort vs. 19 tot Manasse. — *Ajja*, onbekend; volgens eene andere lezing van Hebr. t. *Gaza*. — De beschrijving begint bij de zuidelijke grens, waarvan het oostelijk en het westelijk eindpunt worden opgegeven, en gaat dan noordwaarts; in vs. 29 volgt de opgave van de steden aan Jozefs noordelijke grens.
29. Zie op Joz. XVII : 11—13. — *In deze steden*, de vs. 28 v. genoemde.
30 v. Zie Gen. XLVI : 17; Num. XXVI : 44—46. *Birzaith* komt daar echter niet voor.
30. *Beria* is vs. 23 een afstammeling van Efraim, VIII : 13 van Benjamin.
32. *Jaflet*. Zie op Joz. XVI : 3.
34. *Sjomer*, volg. vs. 32 en Gr. vert.; Hebr. t. *Sjemer*. — *Ahi* heet V : 15 een afstammeling van Gad.
35. *de zonen*, volg. hss., Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *de zoon*. — *Helem* moet hier wel, als broeder van Jaflet en Sjomer, denzelfden aanduiden die vs. 32 *Hotham* heet.
38. *Jether* heet vs. 37 *Jithran*.
39. *Ulla*, in het voorgaande niet genoemd. Misschien is zijn naam daar uitgevallen of door eene schrijffout onkenbaar geworden.
40. *hoofden der vorsten*, hoofdaanvoerders van het leger. — *hun — krijgsdienst*, zoodat grijsaards en kinderen niet, zooals b.v. 2 Kron. XXXI : 18, medegeteld werden. — *zes en twintig duizend*. Dit cijfer is aanmerkelijk lager dan dat van Num. I : 41 (41.500); XXVI : 47 (53.400).

HOOFDSTUK VIII.

Benjaminietische geslachten. — Benjamins zonen en kleinzonen (1—4). Benjaminietische geslachten in Manahath (5—7), in het veld van Moab en in Lydda en omstreken (8—12). Benjaminietische geslachten te Jeruzalem (13—28). Voorouders en afstammelingen van Saul (29—40).

Dat, na VII : 6—12, nogmaals geslachtlijsten van Benjamin worden gegeven bewijst dat de schrijver groot belang stelde in dezen stam. Natuurlijk; want volgens hem was Benjamin een der stammen die het rijk Juda hadden uitgemaakt. Hoewel dit slechts voor een klein gedeelte het geval is geweest (zie op 1 Kon. XI : 32), kon de schrijver het afleiden uit de omstandigheid dat Jeruzalem in de vijfde eeuw niet slechts door Judeërs, maar ook door Benjaminieten bewoond was (IX : 7—9; Neh. XI : 7 v.).

Terwijl VII : 6—12 gehandeld is over Benjamin vóor de Ballingschap, geeft onze schrijver hier, in den vorm van oude geslachtregisters, die tot lang na Ezra voortgezet worden (zie op vs. 29—40), mededeelingen omtrent de woonplaatsen van de Benjaminietische geslachten in zijn tijd. Deze strekken zich nu veel verder uit dan vroeger (zie Joz. XVIII : 21—28): in het westen tot op het voormalige grondgebied van Dan en tot het land der Filistijnen (zie op vs. 6*b*, 7, 8, 12 en 13), in het oosten in het veld van Moab (vs. 8). Evenals elders (zie inll. op II en VII), wordt ook hier in de geslachtlijst de stamboom van een beroemd man, Saul, opgenomen.

VIII : 1 Benjamin verwekte Bela, zijn eerstgeborene, Asbel, den tweeden,
2, 3 Aharah, den derden, ′ Noha, den vierden, en Rafa, den vijfden. ′ En
4, 6*a* Bela had zonen: Addar, Gera, Abihud, ′ Abisjua, Naäman en Ahia. ′ En
5, 6*b* dit zijn de zonen van Abihud: ′ Gera, Sjefufam en Huram; ′ zij waren
familiehoofden der inwoners van Geba en werden gevankelijk wegge-
7 voerd naar Manahath; ′ Gera was het die hen gevankelijk wegvoerde,
8 en hij verwekte Uzza en Abihud. ′ En Sjaharaim verwekte in het
veld van Moab, na zijne vrouwen Husjim en Baära te hebben wegge-
9 zonden, ′ toen verwekte hij bij zijne vrouw Hodes: Jobab, Sibja, Meesja,
10 Milkom, ′ Jeüs, Sjochja en Mirma; dit waren zijne zonen, familie-
11, 12 hoofden. ′ Bij Husjim had hij verwekt: Abitub en Elpaäl. ′ De zonen
van Elpaäl: Eber, Misjeam en Sjemer; deze heeft Ono en Lod met
onderhoorigheden gebouwd.
13 Beria en Sjema — dit waren familiehoofden der inwoners van Ajja-

1 v. Andere lijsten van Benjamins zonen VII : 6; Gen. XLVI : 21 (zie aldaar); Num. XXVI : 38 v. *Aharah* is wellicht dezelfde als *Ahiram*, Num. XXVI : 38; de laatste twee komen alleen hier voor. Dat van de drie zonen van Benjamin in VII : 6 (zie aldaar) hier slechts *Bela* voorkomt en overigens andere namen vermeld worden, is wellicht omdat de hier genoemde geslachten grootendeels in andere streken woonden.

3—5. Van dezen komen *Addar* (dezelfde als *Ard*), *Gera*, *Naäman* in Gen. XLVI : 21, *Sjefufam* (volg. Gr. vert. en Num. XXVI : 39; Hebr. t. *Sjefufan*) en *Huram* (dezelfde als *Hufam*) in Num. XXVI : 39 als zonen van Benjamin voor. Geheel andere namen treffen wij VII : 7 aan; zie op vs. 1 v. Verg. op Gen. XLVI : 21. — Met Gr. vert. is vs. 6*a* vóor vs. 5 gezet en *Ahia* gelezen in pl. v. *Ahoah*; *Abihud*, naar gissing; grondt. *Ehud*, anders geschreven dan de naam van den richter, Richt. III : 15.

6*b*, 7. Van de hier vermelde bijzonderheid weten wij van elders niets. De schrijver wil er mede verklaren, hoe het kwam dat aan de Danietische grens, waar Manahath lag (zie op II : 52 en op Joz. XV : 59), Benjaminieten woonden; verg. op VII : 21*b*—23.

6. *Geba*, of *Gibea*. Zie op Joz. XVIII : 24.

7. *Gera*. In grondt. gaat hieraan vooraf *Naäman*, *Ahia*; als niet strookend met het vervolg weggelaten. *Gera* — zoo heet ook Richt. III : 15 Ehuds vader — was een Benjaminiet; het gold dus een twist van stamgenooten onderling. — *Uzza*, misschien dezelfde als *Uzzi* of *Uzziël*, VII : 7.

8 v. De bedoeling is dat een gedeelte van dit geslacht van Lydda en omstreken, waar het oorspronkelijk thuis behoorde (zie vs. 12), naar het Overjordaansche verhuisd is.

8. *Sjaharaim*, waarschijnlijk dezelfde als *Ahisjahar*, VII : 10. — *het veld van Moab*, hetzelfde als *de vlakte van Moab*; zie op Num. XXII : 1. — *na*. Hebr. t. laat volgen *hen*; volg. Gr. en Lat vertt. weggelaten. — *Husjim*. Zoo heet Gen. XLVI : 23 (zie aldaar) een zoon van Dan (verg. VII : 12). Door aan de vrouw van Sjaharaim, de moeder van eenige Benjaminietische geslachten, dezen naam te geven wil de schrijver zeggen dat een gedeelte van Benjamin in de vijfde eeuw en daarna in het oorspronkelijke gebied van Dan woonde; zie op vs. 12.

9 v. Sommige dezer namen komen elders als namen van niet-Israëlietische geslachten of personen voor: *Jobab* is Gen. X : 29 een Arabisch geslacht, I : 23 een der Joktanieten; verg. I : 44 v.; Gen. XXXVI : 33 v. *Meesja* is Gen. X : 30 een gedeelte van het land waar met andere stammen *Jobab* woonde; *Milkom* (volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Malkam*) is 1 Kon. XI : 5 een Ammonietische god. Blijkbaar wil de schrijver zeggen dat de Benjaminietische bevolking van het veld van Moab in zijn tijd zeer gemengd was.

12. *Sjemer*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Sjemed*. Andere zonen van Elpaäl nog vs. 17 v. — *Lod*, het latere *Lydda* (Hand. IX : 35), ongeveer drie uur ten zuidoosten van Joppe, dus in het oude stamgebied van Dan (zie op Joz. XIX : 40—48), komt nevens *Ono* nog voor Ezra II : 33; Neh. VII : 37; XI : 35, waar zij behooren tot de steden die door de Joden bewoond werden.

13 v. *Beria en Sjema*, Benjaminietische geslachten, wier afstammelingen, vs. 15 v., 19—21, volgens

14 lon; zij hebben de inwoners van Gath op de vlucht gedreven —' en
15, 16 zijne broeders Sjasjak en Jeremoth.' Zebadja, Arad, Eder,' Michaël,
17 Jispa en Joha, zonen van Beria;' Zebadja, Mesjullam, Hizki, Heber,'
18, 19 Jismerai, Jizlia en Jobab, zonen van Elpaäl;' Jakim, Zichri, Zabdi,'
20, 21 Eliënai, Sillethai, Eliël,' Adaja, Beraja, Sjimrath, zonen van Sjimeï;'
22-24 Jispan, Ebed, Eliël,' Abdon, Zichri, Hanan,' Hananja, Elam, Anthothja,'
25, 26 Jifdeja en Penuël, zonen van Sjasjak;' en Sjamsjerai, Sjeharja, Athalja,'
27, 28 Jaäresja, Elia en Zichri, zonen van Jeroham;' dit zijn hoofden van
familiën, hoofden naar hunne afstammelingen; zij woonden te Jeruzalem.
29 Te Gibeon woonde de vader van Gibeon, Jeïël; zijne vrouw heette
30 Maächa.' Zijn oudste zoon was Abdon, voorts: Sur, Kis, Baäl, Ner,
31, 32 Nadab,' Gedor, Ahjo, Zecher en Mikloth.' En Mikloth verwekte Sjimea;
ook dezen woonden met hunne broeders te Jeruzalem tegenover hunne
33 broeders.' En Ner verwekte Abner; Kis verwekte Saul; Saul verwekte
34 Jonathan, Malkisjua, Abinadab en Esbaäl.' De zoon van Jonathan was
35 Meribbaäl, en Meribbaäl verwekte Micha.' De zonen van Micha: Pithon,
36 Melech, Taärea en Ahaz.' En Ahaz verwekte Jehoadda; Jehoadda ver-
37 wekte Alemeth, Azmaweth en Zimri; Zimri verwekte Mosa;' Mosa

vs. 28, te Jeruzalem woonden. Zij komen hier, evenals *hunne broeders* vs. 14 — van wier afstammelingen hetzelfde geldt, vs. 22—25, 26 v. — zonder vermelding hunner afkomst voor. Van *Beria* verwondert ons dit niet; dit is, blijkens VII : 23, de naam van een Efraimietisch geslacht, volgens vs. 13 bekend door eene overwinning op de Filistijnen. Het verdient opmerking dat de Efraimiet Beria, die de Gattieten versloeg, hier bij Benjamin wordt ingelijfd; terwijl de vernedering door de Gattieten (VII : 21*b*—23) aan Efraim gelaten wordt. In deze voorstelling openbaart zich des schrijvers afkeer van de Samaritanen, aan wie hij bij Efraim denkt, maar tracht hij tevens aan te wijzen dat Benjamin, dat gedeeltelijk ook in het oude Filistea woonde (zie Inl.), reeds in den ouden tijd aldaar veroveringen gemaakt had.

13. *Ajjalon* was volg. Joz. XIX : 42 eene Danietische stad. Zie op Joz. X : 12*b*, 13.

14. *zijne broeders*, volgens andere klinkers, in overeenstemming met Gr. vert.; Hebr. t. *Ahjo*. — Het bevreemdt dat Elpaäl, wiens afstammelingen vs. 17 v. worden opgenoemd, hier niet voorkomt; wellicht is hij bij ongeluk uitgevallen.

15—27. De schrijfwijze der namen is dikwerf onzeker en ongelijkmatig: *Sjimeï* (vs. 21) heet vs. 13 *Sjema*, *Jeroham* (vs. 27) vs. 14 *Jeremoth*; Elpaäls zonen *Mesjullam, Heber, Jismerai* (vs. 17 v.) heeten vs. 12 *Misjeam, Eber, Sjemer*. Ettelijke namen komen meer dan eens voor: *Zebadja* en *Eliël* twee keer, *Zichri* drie keer, *Jispa* komt nog eens in den vorm *Jispan* voor. Zeer vele treffen wij ook in *Ezra—Nehemja* aan: *Zebadja, Michaël, Elam* in de lijsten der, zoo het heet, teruggekeerde ballingen (Ezra II : 7, 31; VIII : 8; verg. X : 20); *Mesjullam* (verg. IX : 7) en *Zichri* in die der te Jeruzalem wonende Benjaminieten (Neh. XI : 7, 9); *Hanan, Elam, Anthothja* of *Anathoth, Mesjullam* in die der onderteekenaars van de verbondsacte ten tijde van Nehemja (Neh. X : 14—27); *Mesjullam, Eliënai* of *Eljoënai* (III : 23), *Elam, Ebed* of *Abdi, Zabdi* of *Zabad, Hananja, Elia, Sjimeï, Adaja* in die van de Israëlieten die met vreemde vrouwen gehuwd waren (Ezra X : 25—42).

28. *hoofden naar hunne afstammelingen*, stamvaders.

29—40. Deze verzen, met uitzondering van vs. 39 v. en met geringe afwijkingen IX : 35—44 herhaald, behelzen de geslachtlijst van Saul en wel tot het veertiende geslacht na hem. Wordt de duur van een geslacht op veertig jaar gerekend (zie op Gen. VII : 4), dan reikt zij, daar Saul ongeveer 1025 moet gestorven zijn, tot in de vijfde eeuw.

26. *Te — Jeïël* (de laatste naam volg. IX : 35 en Gr. vert. ingevoegd), d. i. de stamvader van de in de volgende verzen genoemde Gibeonietische geslachten. Elders is niet *Gibeon* (waarover zie op Joz. IX : 3), maar Gibea de plaats waar het geslacht van Saul thuis behoorde (zie op 1 Sam. IX : 4 v.); waarschijnlijk heeft ook de schrijver laatstgenoemde plaats bedoeld, en werd deze niet slechts *Gibea* en *Geba* (zie op Joz. XVIII : 24), maar ook *Gibeon* geschreven.

30. *Abdon* woont vs. 23 te Jeruzalem. — *Sur,* misschien dezelfde als *Seror,* 1 Sam. IX : 1. — *Ner,* naar IX : 36 ingevoegd; in Gr. vert. volgt hij op *Nadab*.

31. *Zecher,* IX : 37 *Zacharja*; verg. *Zichri,* vs. 19, 23, 27. — *en Mikloth,* volg. IX : 37 en Gr. vert. ingevoegd.

32. *ook dezen,* de afstammelingen van Mikloth, in tegenstelling met de vroeger genoemden, die te Gibeon woonden. — *met hunne broeders,* de andere te Jeruzalem wonende Benjaminieten, vs. 15—28. — *tegenover hunne broeders,* hunne stamgenooten te Gibeon en in andere plaatsen buiten Jeruzalem.

33. *Ner verwekte Abner,* de laatste naam, hier en IX : 39, volgens gissing; grondt. *Kis*; verg. 1 Sam. XIV : 51. — *Jonathan — Esbaäl,* in overeenstemming met 1 Sam. XXXI : 2; *Abinadab* ontbreekt 1 Sam. XIV : 49; over *Esbaäl* of *Isboosjeth* zie op 2 Sam. II : 8.

34. *Meribbaäl.* Zie op 2 Sam. IV : 4. — *Micha.* Zie 2 Sam. IX : 12.

35. *Taärea,* IX : 41 *Taharea.*

36. *Alemeth.* Zie op VII : 8. — *Azmaweth.* Deze naam komt ook XI 33; XII : 3; 2 Sam. XXIII : 31 voor.

verwekte Binea; zijn zoon was Refaja, zijn zoon was Eleaza, zijn zoon
38 was Asel. ' Asel had zes zonen; zij heetten: Azrikam, Bochru, Ismaël,
39 Sjearja, Obadja en Hanan; deze allen waren zonen van Asel. ' De zonen
van zijn broeder Esjek: Ulam, zijn eerstgeborene, Jeüs, de tweede, en
40 Elifelet, de derde. ' De zonen van Ulam waren strijdbare helden, boog-
schutters; en zij hadden vele zonen en kleinzonen: honderd vijftig.
Dezen behoorden allen tot de Benjaminieten.

37. *Refaja*, volg. IX : 43 en Gr. vert.; Hebr. t. *Rafa*.
39. *Ulam, Jeüs*. De eerste is VII : 16 v. de naam van een Naftalietisch, de tweede VII : 10 die van een Benjaminietisch geslacht.
40. *Dezen ... allen*, al de in dit hoofdstuk genoemden.

HOOFDSTUK IX : 1—34.

De bevolking van Jeruzalem. — Gansch Israël is in geslachtregisters opgenomen en Juda naar Babel weggevoerd (1). De vroegere bevolking van het land (2); de bewoners van Jeruzalem (3): Judeërs (4—6); Benjaminieten (7—9); priesters (10—13); Levieten (14), vooral zangers (15 v.) en portiers (17), van oudsher met dit ambt bekleed (18—22); de werkzaamheden der portiers in het bijzonder (23—26*a*) en der Levieten in het algemeen (26*b*—32). Twee onderschriften (33 v.).

De kern van dit gedeelte, vs. 2—17, vertoont zeer groote overeenkomst met Neh. XI : 3—19; beide zijn door onzen schrijver (zie inl. op *Ezra—Nehemja*) aan een uitvoeriger stuk, uit Nehemja's gedenkschriften ontleend, een stuk, dat lijsten behelsde van de voornaamste geslachten der Joodsche bevolking in Kanaän, kort vóor of ten tijde van Nehemja (zie inl. op Neh. XI). Terwijl echter de lijst in *Nehemja* dit karakter behouden heeft (zie Neh. XI : 25—36), is zij hier geworden eene lijst uitsluitend van de bevolking van Jeruzalem. Op beide plaatsen is het oorspronkelijke stuk sterk overgewerkt, blijkbaar met het doel om in de reeks der priestergeslachten ook het hoogepriesterlijke op te nemen (zie op vs. 10—12) en om de portiers en zangers, in Neh. XI ook de geschonkenen, bij de Levieten in te lijven (verg. inl. op Num. III, IV). Eene vergelijking der twee lijsten leert ons, hoe slordig onze schrijver bij het weergeven van geslachtregisters is te werk gegaan; in ons hoofdstuk vergeet hij zelfs ten slotte zijn onderwerp, om het een en ander over de werkzaamheden der Levieten mede te deelen (vs. 23—32), en met nadruk te doen uitkomen dat de voorvaderen ook van de portiers die in zijn tijd dienst deden bij den tempel reeds ten tijde van David bij de ark, ja in dien van Mozes bij den tabernakel waren aangesteld, vs. 19—21.

IX : 1 Zoo was gansch Israël opgenomen in een geslachtregister: zij staan
ingeschreven in het boek der koningen van Israël. En de Judeërs zijn
gevankelijk naar Babel weggevoerd wegens hun vergrijp.
2 De vroegere bewoners, elk in zijne bezitting in hunne verschillende
steden, waren: Israël, de priesters, de Levieten en de geschonkenen. '
3 Te Jeruzalem woonden: Judeërs, Benjaminieten, Efraimieten en Manas-
4 sieten. ' Uthai, de zoon van Ammihud, den zoon van Omri, den zoon

1. Dit vers vormt den overgang van de geslachtlijsten in de voorgaande hoofdstukken tot die van vs. 2—34. De schrijver wil zeggen: terwijl de tot dusverre medegedeelde geslachtregisters van de Israëlieten opklimmen tot de vroegste tijden, is hetgeen nu volgt eene opgave van de jongste geslachten. — *zij* — *Israël*. Dit stond in dat boek (verg. inl. op *Kronieken*) evenmin als hetgeen de schrijver 2 Kron. XXIV : 27; XXXIII : 18 zegt daaraan ontleend te hebben. — *hun vergrijp*, dat zij zich vergrepen hadden aan den god hunner vaderen; zie V : 25.

2. *De vroegere bewoners*. Dit is waarschijnlijk uit Nehemja's gedenkschriften overgenomen en doelde daar op den tijd vóor Nehemja (zie op Neh. VII : 5 en inl. op Neh. VII). — *hunne ... steden*. Wij verwachten dus te zullen hooren van geslachten die in andere plaatsen dan Jeruzalem gevestigd waren; hiervan spreekt echter ons hoofdstuk niet, wel Neh. XI : 25—36. — *Israël*, de leeken in tegenoverstelling van de geestelijken; evenzoo Ezra X : 25. — *de priesters* — *geschonkenen*, bij wie Neh. XI : 3 nog *de zonen van Salomo's slaven* genoemd worden, verschillende klassen van tempeldienaren; zie inl. op Num. III, IV en aant. op Num. III : 9.

3. *Efraimieten en Manassieten* komen in de lijst niet voor en worden ook Neh. XI niet vermeld. De schrijver noemt hen, omdat in zijn tijd, evenals in dien van David en Salomo, Jeruzalem weder de hoofdstad was van gansch Israël en dus volgens hem door Israëlieten uit alle stammen bewoond moest zijn. Vandaar ook de voorstelling in ons boek dat van tijd tot tijd de vromen uit Noord-Israël naar Juda en Jeruzalem zijn verhuisd, 2 Kron. XV : 9; XXX : 11, 18; XXXI : 1.

4—6. Afstammelingen van Peres, Sjela en Zerah, de drie geslachten van Juda, II : 3 v. De lijst komt, met ettelijke afwijkingen, ook Neh. XI : 4*b*—6 voor; o. a. wordt daar het geslacht Zerah gemist.

van Imri, den zoon van Bani, van de zonen van Peres, den zoon van
5, 6 Juda. ' Van de Sjelanieten: Azaja, de oudste, en zijne zonen. ' En van
de zonen van Zerah: Jeüël en zijne broeders, zeshonderd negentig. '
7 Van de Benjaminieten: Sallu, de zoon van Mesjullam, den zoon van
8 Hodawja, den zoon van Hassenua; ' Jibneja, de zoon van Jeroham; Ela,
de zoon van Uzzi, den zoon van Michri; Mesjullam, de zoon van
9 Sjefatja, den zoon van Reüël, den zoon van Jibneja, ' en hunne broeders, naar hunne afstammelingen, negenhonderd zes en vijftig. Deze
allen waren familiehoofden van hunne familiën.
10, 11 Van de priesters: Jedaja, Jojarib, Jachin, ' Azarja, de zoon van Hilkia,
den zoon van Mesjullam, den zoon van Sadok, den zoon van Merajoth,
12 den zoon van Ahitub, de vorst van het huis Gods; ' Adaja, de zoon
van Jeroham, den zoon van Pashur, den zoon van Malkia; Maäzai, de
zoon van Adiël, den zoon van Jahzera, den zoon van Mesjullam, den
13 zoon van Mesjillemith, den zoon van Immer, ' en hunne broeders,
hoofden hunner familiën, zeventienhonderd zestig kloeke helden, voor
het werk van den dienst van het huis Gods.
14 Van de Levieten: Sjemaja, de zoon van Hassjub, den zoon van Azri-
15 kam, den zoon van Hasjabja, van de Merarieten. ' Voorts Bakbakkar,
Heres, Galal, Mattanja, de zoon van Micha, den zoon van Zichri, den

4. *Uthai*, Neh. XI : 4 *Athaja;* de namen der voorvaderen zijn echter in de twee lijsten verschillend, met uitzondering wellicht van *Imri*, d. i. *Amarja.*

5. *Sjelanieten*, met verandering van klinkers (verg. Num. XXVI : 20); grondt. *Sjilonieten.* — *Azaja*, Neh. XI : 5 *Maäzeja.* In pl. v. *zijne zonen* vermeldt de lijst in *Nehemja* een zestal voorvaderen.

6. *zijne*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hunne.* — *zeshonderd negentig.* In Neh. XI : 6 wordt het getal van Peres' zonen, dat hier gemist wordt, opgegeven. De oorspronkelijke lijst heeft waarschijnlijk het aantal leden van elk der drie geslachten vermeld.

7. *Sallu, de zoon van Mesjullam.* Evenzoo Neh. XI : 7, waar echter de namen der voorvaderen anders luiden. Over *Mesjullam* zie op VIII : 15—27. — *Hodawja, den zoon van Hassenua.* Deze komt onder den naam *Juda* ook Neh. XI : 9 voor (verg. op Ezra III : 9), doch niet onder de voorvaderen van Sallu. *Hodawja* heet V : 24 een Manassietisch, Ezra II : 40; Neh. VII : 43 een Levietisch geslacht; III : 24 een Davidiet.

8. Dit vers ontbreekt in de lijst van *Nehemja.* Als Benjaminieten vinden wij ook elders genoemd *Jeroham*, VIII : 27, *Uzzi*, VII : 7, en *Mesjullam* (zie op vs. 7).

9. *negenhonderd zes en vijftig.* Dit cijfer heeft betrekking op al de vs. 7 v. genoemden; Neh. XI : 8 *negenhonderd acht en twintig.* — *allen.* Hebr. t. laat volgen *mannen*; volg. Gr. vert. weggelaten.

10—12. Zie Neh. XI : 10—14. *Jedaja, Jojarib, Jachin, Malkia* en *Immer* komen XXIV : 7—18 voor als namen van priesterklassen, de eerste twee tevens Neh. XII : 6, 19 als namen van uit Babel teruggekeerde priesters. Daar van de namen der vier priesterlijke geslachten in de vijfde eeuw (Ezra II : 36—39; Neh. VII : 39—42) hier behalve *Pashur*, d. i. *Malkia* (zie Jer. XXI : 1), en *Immer*, ook *Jedaja* voorkomt, is deze in de oorspronkelijke lijst waarschijnlijk de stamvader van het eerste geslacht geweest. De Kroniekschrijver heeft dan, daar hij het hoogepriesterlijk geslacht miste, eenige namen uit de lijst der hoogepriesters (*Azarja — Ahitub*, VI : 12 v., waar alleen *Merajoth* ontbreekt) ingelascht en zoo Jedaja, naar het schijnt, bij die familie ingelijfd.

11. *Azarja*, Neh. XI : 11 *Seraja*, die VI : 14 Azarja's zoon heet. Deze namen worden ook elders verwisseld; verg. Ezra II : 2 met Neh. VII : 7. — *de vorst van het huis Gods.* Zoo heet ook een priester Azarja, ten tijde van Hizkia, 2 Kron. XXXI : 13.

12. Tusschen *Jeroham* en *Pashur* heeft Neh. XI : 12 nog drie namen. — Van *Maäzai* worden Neh. XI : 13, waar hij *Amassai* heet, slechts vier voorvaderen, gedeeltelijk met afwijkende namen, opgenoemd.

13. Wat hier bijeenstaat en van alle priesters gezamenlijk geldt is Neh. XI : 12, 13, 14 over drie geslachten verdeeld. Ook worden daar de cijfers van elk geslacht afzonderlijk opgegeven; de som van deze, 1192, is echter veel kleiner dan het hier genoemde getal, 1760.

14. *Sjemaja.* Deze had volg. Neh. XI : 15 v., met nog twee anderen, te zorgen voor de uitwendige aangelegenheden des tempels; daar wordt echter één voorvader meer genoemd en niet gemeld dat hij tot de Merarieten behoorde. — *Hasjabja.* Deze naam komt ook elders in ons boek in de geslachtlijst van Merari voor, doch nu eens (VI : 44 v.) als die van een voorvader van Ethan (Jeduthun), dan weder (XXV : 3, 19) als die van een nakomeling van hem; verg. XXVI : 30; XXVII : 17. Stellig was er in de vijfde eeuw een Leviet van dezen naam, Ezra VIII : 19, 24; verg. Neh. X : 11; XII : 21, 24.

15 v. De klassen der tempelzangers: Azaf, Jeduthun, Heman (zie op vs. 16); Neh. XI : 17 vermeldt de laatste niet en duidt alleen Azaf als zanger aan. De voorstelling van het drietal klassen is van onzen schrijver; zie op VI : 33.

15. *Bakbakkar*, Neh. XI : 17; XII : 9, 25 *Bakbukja* genoemd, wordt Neh. XI : 17 niet, zooals hier, vóór *Mattanja*, maar als op hem volgend vermeld. Naar dezen naam is wellicht de zangersfamilie

16 zoon van Azaf. ' Obadja, de zoon van Sjemaja, den zoon van Galal,
den zoon van Jeduthun; Berechja, de zoon van Aza, den zoon van
17 Elkana, in de gehuchten der Netofathieten woonachtig. ' De portiers:
Sjallum, Akkub, Talmon, Ahiman en hunne broeders; Sjallum was het
18 hoofd, ' en nog heden is hij aan de koningspoort, ten oosten. Zij waren
19 de portiers van de legerplaatsen der Levieten. ' Sjallum, de zoon van
Kore, den zoon van Ebjazaf, den zoon van Korah, en zijne broeders,
van zijne familie de Korahieten, hebben dienst gedaan als dorpelwach-
ters bij de tent, en hunne vaderen hebben bij de legerplaats van
20 Jahwe den ingang bewaakt. ' Pinehas, de zoon van Eleazar, is oudtijds
21 vorst over hen geweest; Jahwe zij met hem! ' Zacharja, de zoon van
22 Mesjelemja, is portier geweest bij de tent der samenkomst. ' Het ge-
zamenlijk aantal van hen die tot dorpelwachters waren uitgelezen be-

Bukkia, XXV : 4, 13, door onzen schrijver verdicht. — *Heres, Galal* komen Neh. XI : 17 niet voor als zelfstandige geslachten; den laatste heeft de schrijver uit de geslachtlijst van Obadja (vs. 16) herhaald. — *Mattanja — Zichri* (Neh. XI : 17 *Zabdi*; Neh. XII : 35 *Zakkur*), *den zoon van Azaf.* Mattanja komt Neh. XII : 35 (verg. vs. 8) voor onder de voorvaderen van een Leviet uit Nehemja's tijd, terwijl hij Neh. XI : 17 diens tijdgenoot is. Nehemja zelf vermeldt Neh. XIII : 13 zekeren *Hanan* — waarschijnlijk een Leviet — *den zoon van Zakkur, den zoon van Mattanja.* Deze namen kunnen voor onzen schrijver de aanleiding geweest zijn, eene zangersfamilie *Mattanja, den zoon van Micha, den zoon van Zakkur* of *Zichri,* te verdichten en deze in onze lijst en in Neh. XI : 17; XII : 35 in te lasschen. In XXV : 2, 4, 10, 16 komen Zakkur en Mattanja voor als afzonderlijke geslachten; als afstammeling van Azaf behoort Mattanja, volg. VI : 39—43, tot het geslacht Gersjon. Een Azafiet Mattanja wordt 2 Kron. XXIX : 13 vermeld.

16. *Obadja* (Neh. XI : 17 *Abda*), *de zoon van Sjemaja* (Neh. XI : 17 *Sjammua*), behoort, daar hij van Jeduthun, d. i. Ethan (zie op VI : 33), heet af te stammen, tot de Merarieten; zie VI : 44. Hij komt, evenals hier (vs. 15), nog Neh. XII : 25 nevens Mattanja en Bakbukja voor. Verg. op 2 Kron. XXXIV : 12. — *Berechja — woonachtig.* Deze woorden ontbreken in Neh. XI en passen ook niet in de lijst; daar het geslacht *Berechja* bij Netofa (verg. Neh. VII : 26; XII : 28 en zie op 2 Kon. XXV : 23) en niet te Jeruzalem woonde. De schrijver heeft ze ingelascht, om nevens afstammelingen van Azaf en Jeduthun ook zonen van den derden zanger Heman te vermelden; immers is Elkana, de stamvader van Berechja, ook een voorvader van Heman, VI : 33—38. Daar Elkana en Heman tot de Kehathieten behoorden, heeft de schrijver zangers uit alle drie geslachten van Levi vermeld.

17. Neh. XI : 19 noemt alleen *Akkub* en *Talmon.* Deze twee met *Sjallum* komen ook Ezra II : 42; Neh. VII : 45; XII : 25 voor, *Sjallum* en *Talmon* nog Ezra X : 24. De vierde naam is door onzen schrijver toegevoegd, waarschijnlijk bij ongeluk, daar *Ahiman* in het Hebreeuwsch met op éene na dezelfde letters geschreven wordt als *hunne broeders.* — *Sjallum,* of *Mesjullam* (verg. 2 Kron. XXXIV : 12), dezelfde als *Mesjelemja* en *Sjelemja* (vs. 21; XXVI : 1, 14), was de naam van eene, waarschijnlijk priesterlijke, portiersfamilie vóor de Ballingschap (Jer. XXXV : 4); zij behield ook in den tweeden tempel hare betrekking (Ezra II : 42; X : 24; Neh. VII : 45), maar daalde later tot den stand der Levieten af. Volgens onzen schrijver was zij dit altijd geweest en had David (XXVI : 1, 14) den Leviet Mesjelemja tot portier bij den tempel aangesteld. — *hunne broeders,* volg. hss. en Gr. vert.; Hebr. t. *hun broeder.*

18—21. In deze verzen tracht de schrijver aan te toonen dat het geslacht hetwelk in zijn tijd het ambt van portier bij eene der tempelpoorten waarnam van Mozes' tijd af dit ambt bij het wettige heiligdom bekleed had. Vóor de Ballingschap droegen eenige voorname priesters den titel van „priester-dorpelwachter", 2 Kon. XII : 9; XXIII : 4; XXV : 18.

18. *nog heden is hij,* nl. het geslacht Sjallum. De schrijver leefde dus geruimen tijd na Nehemja, op wiens leeftijd vs. 2—17 betrekking heeft. — *de koningspoort.* In den tempel van Salomo was aan de zuidzijde een toegang voor den vorst, 2 Kon. XVI : 18 *de ingang des konings* genoemd. Uit onze plaats maken wij op, dat er ook in den tweeden tempel eene koningspoort, en wel ten oosten, was; zij zal haar naam hebben gekregen naar Ezech. XLVI : 1—3. Verg. XXVI : 14. — Met *de legerplaatsen der Levieten, de legerplaats van Jahwe* (vs. 19; 2 Kron. XXXI : 2), *de tent* (vs. 19), *de tent der samenkomst* (vs. 20), *het huis van Jahwe* en *het huis der tent* (vs. 23), *het huis Gods* (vs. 11), wordt het éene wettige heiligdom in verschillende tijden bedoeld.

19. Over het geslacht van *Korah* zie op Num. XVI : 1. — *de tent,* waarin David de ark plaatste, 2 Sam. VI : 17. — *en — bewaakt,* waren ten tijde van Mozes portiers bij het heiligdom. Van portiers bij den tabernakel gedurende de woestijnreis vermeldt echter zelfs Ezra's Wetboek niets.

20. *Pinehas.* Zie inl. op Num. XXV. — *is — geweest,* evenals zijn vader Eleazar volg. Num. III : 32 oppervorst aller Levieten was. — *Jahwe zij met hem!* In de latere Joodsche letterkunde staat deze of eene soortgelijke zegenbede dikwerf achter een hooggeëerbiedigden naam; in het O. T. is het alleen hier het geval.

21. Bedoeld is: hij was ten tijde van David portier bij den tabernakel te Gibeon, terwijl zijn vader die betrekking bij de tent waarin de ark stond bekleedde; zie op XV : 18. Volg. XXVI : 14 werd hij daarna aangesteld bij de noordpoort des tempels.

22. Dit vers slaat op vs. 17 terug. Hoe het komt dat hier het getal zooveel grooter wordt opgegeven dan Neh. XI : 19, weten wij niet met zekerheid; waarschijnlijk geeft de schrijver het getal op

droeg tweehonderd twaalf. Dezen hadden hunne geslachtregisters in
hunne gehuchten. David en de ziener Samuel hebben voorgoed hún
23 dezen post toevertrouwd.′ Zij waren met hunne zonen gesteld over
de poorten van het huis van Jahwe, het huis der tent, om die te be-
24 waken;′ de portiers moesten staan naar de vier windstreken: naar het
25 oosten, het westen, het noorden en het zuiden;′ terwijl hunne broe-
ders in hunne gehuchten regelmatig voor zeven dagen met hen dienst
26 moesten komen doen;′ want op hen, de vier hoofden der portiers,
rustte de verantwoordelijkheid. Ook deden sommige der Levieten dienst
27 bij de vertrekken en de schatkamers van het huis Gods;′ zij moesten
rondom het huis Gods den nacht doorbrengen; want hun was de be-
waking toevertrouwd, en zij moesten elken morgen de deuren ontsluiten.′
28 Andere gingen over het gereedschap van den dienst: geteld brachten
29 zij het aan, en geteld brachten zij het weder weg.′ Aan nog andere
was de zorg opgedragen voor de vaten en alle heilige voorwerpen,
en voor de meelbloem, den wijn, de olie, den wierook en de welrie-
30 kende kruiden.′ Eenige priesterzonen waren de bereiders van het
31 mengsel uit de welriekende kruiden.′ Mattithja, een der Levieten, de
eerstgeborene van den Korahiet Sjallum, had voor het bakwerk te
32 zorgen;′ terwijl eenige van de Kehathieten, hunne broeders, de zorg
hadden voor het stapelbrood, om dit elken sabbat in gereedheid te
brengen.
33 En dit waren de zangers, familiehoofden der Levieten, die in de
vertrekken vrij van dienst waren; want dag en nacht moesten zij aan
34 het werk zijn.′ Dit waren de familiehoofden der Levieten, hoofden
naar hunne afstammelingen; zij woonden te Jeruzalem.

van de in zijn tijd dienstdoende portiers. Dan is volgens onzen schrijver hun aantal steeds toegenomen: het bedroeg volg. XXVI : 8—19 in den tijd van David 93, volg. Ezra II : 42 in dien van Zerubbabel 139, volg. Neh. XI : 19 in dien van Nehemja 172, volgens onze plaats in dien van den schrijver 212. — *Dezen — gehuchten.* Zij woonden voorheen, evenals de zangers Neh. XII : 29 (verg. op vs. 16), buiten Jeruzalem; terwijl volg. vs. 25 sommige nog in de gehuchten woonden en andere naar Jeruzalem verhuisd waren, was toch hun aller geslachtregister in de gehuchten gebleven. — *David — toevertrouwd,* nl. het ambt van portier bij den tabernakel en den tempel; verg. inl. op H. XXVI. Dit geldt alleen van de vs. 17 genoemde geslachtshoofden, die in Davids tijd geacht worden geleefd te hebben, en hunne nakomelingen; hunne voorvaderen waren reeds door Mozes bij den tabernakel aangesteld, vs. 19 v. Van Samuels bemoeiingen in dezen lezen wij nergens elders iets.

23. *het huis der tent.* Deze woorden, die hier zeer vreemd staan, schijnen te kennen te geven dat zij, de vs. 17 genoemde vier, ook reeds vóor den tempelbouw bij de tent (vs. 19) dienst deden.

26*a*. *de — portiers.* Zie vs. 17. — *de verantwoordelijkheid,* zoodat zij, vanwege hunne verantwoordelijkheid, de stad niet mochten verlaten.

26*b*—32. Over de werkzaamheden der Levieten verg. XXIII : 28—32.

26*b*. *Ook — dienst,* volg. verb. t.; grondt. *Dit waren de Levieten en zij deden dienst.* — *de vertrekken.* Zie op 2 Kon. XXIII : 11. — *de schatkamers.* Zie op 1 Kon. VII : 51. — Verg. XXVI : 20—28.

28. *gereedschap van den dienst.* Voor *gereedschap* is in het Hebreeuwsch hetzelfde woord gebruikt als dat hetwelk in vs. 29 door *vaten* is vertaald. Hier schijnen de voorwerpen van edel metaal bedoeld te zijn in onderscheiding van het minder kostbare offergereedschap.

30. Zie Exod. XXX : 34—38 en aant. aldaar.

31. *de eerstgeborene — Sjallum.* Volg. XXVI : 2, 14 was niet hij, maar de portier Zacharja Sjallums oudste zoon. Mattithja heet hier zoo wegens de gewichtige betrekking die hij bekleedde. Levieten van dezen naam noemt onze schrijver ook elders: uit Davids tijd een zanger uit het geslacht Jeduthun (XV : 18, 21; XXV : 3, 21) en een uit het geslacht Azaf (XVI : 5), alsmede een uit den tijd van Nehemja (Neh. VIII : 5). Verg. nog Ezra X : 43. — *het bakwerk.* Zie Lev. II : 5; VI : 21.

32. *het stapelbrood.* Zie op Lev. XXIV : 5—9.

33 v. Het eerste vers behoort als onderschrift bij vs. 14—16, het tweede bij vs. 14—32. Dat de schrijver het eerste niet onmiddellijk op vs. 16 laat volgen komt hiervan, dat hij eerst de gewone werkzaamheden der Levieten wilde vermelden, vs. 26*b*—32, waarvan hij de zangers wilde zien vrijgesteld.

33. *in de vertrekken,* waar de meeste der vs. 26*b*—32 genoemde werkzaamheden plaats vonden. — *dag — zijn.* Zij moesten niet slechts in den tempel spelen en zingen, ook tezamen zich oefenen, de instrumenten in orde houden enz. Met nadruk doet de schrijver uitkomen dat de tempelzangers een zwaren dienst hadden; men mocht hun geen ander werk daarbij opdragen.

HOOFDSTUK IX : 35—X : 14.

Saul. — Geslachtlijst van Saul (IX : 35—44). De Israëlieten worden door de Filistijnen verslagen (X : 1); drie zonen van Saul sneuvelen (2); hij zelf, in benauwdheid gebracht, beveelt zijn wapendrager hem te dooden, en slaat, als deze weigert, de hand aan zich zelven (3—6); de Israëlietische steden in de vlakte van Jizreël, van inwoners verlaten, worden door de Filistijnen bezet (7). Dezen plunderen Sauls lijk en leggen zijn hoofd en zijne wapenrusting in de tempels hunner goden (8—10); de bewoners van Jabes nemen de lijken van Saul en zijne zonen op en begraven ze in hunne stad (11 v.). Sauls dood was de straf voor zijne ongehoorzaamheid aan Jahwe (13 v.).

Dat van Saul, behalve de geslachtlijst, alleen de dood vermeld wordt vindt zijne reden hierin dat de schrijver hem nauwelijks als wettigen koning van Israël erkent: op dezen titel mocht eerst David met recht aanspraak maken. Israëls eerste koning wordt hier alleen genoemd omdat door zijn sneuvelen het koningschap op David is overgegaan; zijn dood wordt met nadruk als een strafgericht voorgesteld. Een gedeelte, X : 1—12, is bijna woordelijk aan 1 Sam. XXXI : 1—13 ontleend; zie dus de aantt. aldaar.

IX : 35 Te Gibeon woonde de vader van Gibeon, Jeïël; zijne vrouw heette
36 Maächa. ′ Zijn oudste zoon was Abdon, voorts: Sur, Kis, Baäl, Ner,
37, 38 Nadab, ′ Gedor, Ahjo, Zacharja en Mikloth. ′ En Mikloth verwekte
Sjimea; ook dezen woonden met hunne broeders te Jeruzalem tegen-
39 over hunne broeders. ′ En Ner verwekte Abner; Kis verwekte Saul;
40 Saul verwekte Jonathan, Malkisjua, Abinadab en Esbaäl. ′ De zoon
41 van Jonathan was Meribbaäl, en Meribbaäl verwekte Micha. ′ De zonen
42 van Micha: Pithon, Melech, Taharea en Ahaz. ′ En Ahaz verwekte
Joadda; Joadda verwekte Alemeth, Azmaweth en Zimri; Zimri verwekte
43 Mosa; ′ Mosa verwekte Binea; zijn zoon was Refaja, zijn zoon was
44 Eleaza, zijn zoon was Asel. ′ Asel had zes zonen; dit zijn hunne namen:
Azrikam, Bochru, Ismaël, Sjearja, Obadja en Hanan; dit waren de zonen
van Asel,

X : 1 Toen nu de Filistijnen tegen Israël streden, sloegen de Israëlieten
voor de Filistijnen op de vlucht, en vielen verslagenen op het gebergte
2 Gilboa. ′ En de Filistijnen zaten Saul en zijnen zonen op de hielen en
3 versloegen Sauls zonen Jonathan, Abinadab en Malkisjua. ′ Daarop
werd de strijd zwaar tegen Saul; toen de boogschutters hem onder
4 schot kregen, werd hij beangst voor hen ′ en zeide hij tot zijn wapen-
drager: Trek uw zwaard en doorsteek er mij mede; anders komen die
onbesnedenen en drijven hun spel met mij. Maar zijn wapendrager
wilde niet, omdat hij zeer bevreesd was. Nu nam Saul het zwaard
5 en stortte er zich in. ′ En Sauls wapendrager, ziende dat hij dood was,
6 stortte zich ook in zijn zwaard en stierf. ′ Zoo stierven Saul en zijne
7 drie zonen; zijn gansche huis is te gelijk gestorven. ′ En al de Israë-
lieten in de vallei, ziende dat zij gevlucht en Saul en zijne zonen
gesneuveld waren, verlieten hunne steden en gingen op de vlucht;
waarna de Filistijnen kwamen en ze bezetten.

35—44. Deze lijst, die reeds VIII : 29—38 voorkomt (zie de aantt. aldaar), wordt hier herhaald als inleiding op het verhaal van Sauls dood. Waarom de schrijver de VIII : 39 v. vermelde afstammelingen van Saul hier weglaat, weten wij niet.
38. *Sjimea*, volg. VIII : 32 en Gr. vert.; Hebr. t. *Sjimeam*.
39. *Abner*. Zie op VIII : 33.
41. *en Ahaz*, uit Gr. vert. en VIII : 35 ingevoegd.
42. *Joadda*, tweemaal, Gr. vert. en volg. VIII : 36; Hebr. t. *Jaära*.
5. *zijn*, volg. Gr. vert. en 1 Sam. XXXI : 5; Hebr. t. *het*.
6. *zijn — gestorven*. Anders 1 Sam. XXXI : 6. De schrijver drukt zich zeer onnauwkeurig uit; elders (VIII : 34—39; IX : 40—44) vermeldt hij zelf dat het geslacht van Saul tot in zijn tijd is blijven voortbestaan. Hij bedoelt waarschijnlijk, dat met den dood van Saul en zijne drie zonen niemand uit dit geslacht overbleef die in staat was de regeering te aanvaarden; Isboosjeth toch, volg. 2 Sam. II : 8—10 Sauls zoon en opvolger, wordt door hem niet als koning van Israël erkend; zie inl. op XI : 1—9.
7. *de Israëlieten in de vallei*, de bevolking van de vlakte van Jizreël; volg. 1 Sam. XXXI : 7 ook die van meer verwijderde streken.

8 Den volgenden dag, toen de Filistijnen kwamen om de verslagenen
uit te schudden, vonden zij Saul en zijne zonen op het gebergte Gilboa
9 liggen; ' zij schudden hem uit, namen zijn hoofd en zijne wapenrusting
mede en zonden ze rond in het land der Filistijnen, om de zege te
10 boodschappen aan hunne afgoden en aan het volk. ' Zijne wapenrusting
legden zij in den tempel van hun god, en zijn schedel hingen zij op in
11 den tempel van Dagon. ' Toen al de inwoners van Jabes in Gilead
12 hoorden al wat de Filistijnen aan Saul hadden gedaan, ' maakten alle
weerbare mannen zich op, namen den romp van Saul en die zijner
zonen mede, brachten ze naar Jabes, begroeven hun gebeente onder de
terebint te Jabes en vastten zeven dagen.
13 Zoo stierf Saul, omdat hij zich aan Jahwe vergrepen had, doordat
hij het woord van Jahwe niet had onderhouden en bovendien den
14 onderaardschen geest ondervraagd had om hem te raadplegen, ' terwijl
hij Jahwe niet geraadpleegd had. Daarom deed Jahwe hem sterven en
het koningschap overgaan op David, den zoon van Izai.

10. *hun god*, 1 Sam. XXXI : 10 *Astarte*. — *en zijn schedel hingen zij op* (de laatste woorden volg. Gr. vert.; Hebr. t. *sloegen zij*) *in den tempel van Dagon*. Dit wordt in 1 Sam. XXXI gemist, waar het wellicht bij vergissing is uitgevallen. Daarentegen ontbreekt hier 1 Sam. XXXI : 10*b*; verg. op vs. 12. Over *Dagon* zie op Richt. XVI : 23.

11. *de inwoners*, volg. een hs., Gr. vert. en 1 Sam. XXXI : 11 ingevoegd.

12. *namen — mede*. Dat zij ze van den muur van Beth-sjean afhaalden, zooals in *Samuel* verhaald wordt, zegt de schrijver niet. Kenden wij 1 Sam. XXXI : 10 niet, dan zouden wij uit deze plaats niets anders kunnen opmaken dan dat zij ze weghaalden van het slagveld. Of de schrijver dit bedoeld, dan wel uit onverschilligheid voor de daad der Jabezieten het verhaal bekort heeft, weten wij niet. — *naar Jabes*. In 1 Sam. XXXI : 12 volgt nog dat zij de lijken verbrandden; zie aldaar. — *de terebint*, 1 Sam. XXXI : 13 *de tamarisk*.

13. *hij het — onderhouden*. Zie 1 Sam. XIII : 8—15*a*; XV. — *den — raadplegen*. Zie 1 Sam. XXVIII : 3—25. Onze schrijver zinspeelt hier op een voorval hetwelk hij in zijn boek niet vermeldt; hij onderstelt dus dat *Samuel* aan zijne lezers bekend is.

14. *terwijl — had*. Dit is in strijd met 1 Sam. XXVIII : 6, 15.

HOOFDSTUK XI : 1—9.

David koning te Jeruzalem. — Gansch Israël komt bij David en zalft hem tot koning (1—3). Hij trekt tegen de Jebuzieten op, neemt hunne veste in (4 v.), maakt Joab tot legeroverste (6), kiest Jeruzalem tot zijne woonplaats en versterkt het (7 v.); zijn voorspoed klimt steeds (9).

Dit gedeelte is, evenals het voorgaande, aan *Samuel* ontleend; zie 2 Sam. V : 1—3, 6—10 en de aantt. aldaar. Het volgt daar echter niet, zooals hier, onmiddellijk op de beschrijving van Sauls einde (1 Sam. XXXI), maar is er van gescheiden door het verhaal van Davids houding na Sauls dood, zijne verheffing tot vorst van Juda, zijn oorlog met Isboosjeth en de vermoording van dezen, 2 Sam. I—IV. Dit een en ander was onzen schrijver wel bekend; in III : 1, 4; XXIX : 27 vermeldt hij althans het koningschap van David te Hebron; maar blijkbaar beschouwde hij de regeering van Isboosjeth als onwettig of als geheel zonder beteekenis (verg. op XII : 29), en was volgens hem David onmiddellijk na Sauls dood de eenige ware koning van gansch Israël geweest. In verband daarmede kon hij ook niet overnemen uit 2 Sam. V : 4 v. dat David te Hebron alleen over Juda koning geweest was.

XI : 1 Toen verzamelde zich gansch Israël bij David te Hebron en zeide:
2 Zie, wij zijn uw been en vleesch. ' Reeds gisteren en eergisteren, reeds
toen Saul nog koning was, waart gij het die Israël uitleiddet en
inleiddet. En Jahwe, uw god, heeft tot u gezegd: Gij zult mijn volk
3 Israël weiden; gij zult vorst over mijn volk Israël zijn. ' Zoo kwamen
alle oudsten van Israël tot den koning te Hebron; en koning David

1—3. Verg. XII : 23—40.

1. *te Hebron*. Dat David hier woonde is in het voorafgaande niet gezegd, maar wordt 2 Sam. II : 1—V : 3. verhaald; verg. III : 4; XXIX : 27.

3. *koning David*, het eerste woord uit Gr. en Syr. vertt. en 2 Sam. V : 3 ingevoegd. Dat David hier en in het onmiddellijk voorafgaande *koning* heet voordat hij gezalfd is, is 2 Sam. V : 3, waar hij op het oogenblik zijner zalving tot koning van Israël reeds zeven en een half jaar koning van

sloot een verbond met hen voor Jahwe's aangezicht, te Hebron, en
zij zalfden hem tot koning over Israël, naar het woord van Jahwe
door Samuel.
4 Toen David met gansch Israël optrok naar Jeruzalem — dat is
5 Jebus, en daar waren de Jebuzieten, de bevolking des lands —' zeiden
de inwoners van Jebus tot David: Gij zult hier niet binnenkomen.
Doch David nam de bergveste van den Sion, dat is de Davidstad, in'
6 en zeide: Al wie het eerst de Jebuzieten slaat zal opperhoofd en aan-
voerder worden. Joab nu, de zoon van Seruja, beklom haar het eerst
7 en werd opperhoofd.' En David nam zijn verblijf in de vesting; daarom
8 noemt men haar de Davidstad.' Hij versterkte de stad van rondom,
van het Millo af in haar ganschen omvang, terwijl Joab het overige
9 der stad moest herstellen.' David werd steeds machtiger, en Jahwe der
heirscharen was met hem.

Juda geweest is, natuurlijk, doch klinkt hier, waar het verhaalde ondersteld wordt terstond na Sauls dood te zijn voorgevallen en zijn koningschap over Juda stilzwijgend wordt voorbijgegaan, vreemd. — *naar* — *Samuel.* Deze woorden ontbreken in 2 Sam. V; zij doelen waarschijnlijk op 1 Sam. XIII:14; XVI:13.

4. Hieraan gaan in 2 Sam. V nog een paar verzen vooraf, behelzende eene opgave van den duur van Davids regeering te Hebron en te Jeruzalem. Verg. Inl. — *met gansch Israël,* volg. 2 Sam. V:6 *met zijne mannen,* d. i. de schaar zijner dapperen. Onze schrijver laat David van den beginne af optreden als koning van het gansche volk. — *dat is Jebus.* Zie op Richt. XIX:10. — *de bevolking des lands.* Bedoeld is: de vroegere, in Kanaän gevestigd voordat de Israëlieten er in trokken.

5. *Gij zult hier niet binnenkomen.* In 2 Sam. V:6 laten de Jebuzieten nog een en ander volgen, dat de schrijver met opzet weglaat; zie op vs. 6.

6. *Al* — *werd opperhoofd.* Anders 2 Sam. V:8 (zie aldaar). De schrijver heeft hetgeen daar staat veranderd, wellicht omdat reeds hij het niet meer verstond; ten gevolge daarvan heeft hij ook in het vorige vers een en ander weggelaten. Wat hier van Joab verhaald wordt is in strijd met 2 Sam. II:13—32; III:22—39 (zie op 2 Sam. II:13), waar hij reeds tijdens Davids regeering te Hebron over Juda zijn legerhoofd is. Daar de schrijver van Davids koningschap over Juda alleen niets wil weten en hij toch Joab zoo spoedig mogelijk als zijn legeroverste wil doen optreden (verg. inl. op XI:10—47), laat hij hem bij de verovering van Jeruzalem die eervolle plaats verwerven.

7. *men.* 2 Sam. V:9 is David het onderwerp.

8. *terwijl* — *herstellen.* Deze woorden ontbreken in *Samuel.*

HOOFDSTUK XI:10—47.

Lijst van Davids helden. — Opschrift (10); Davids drie voornaamste helden en hunne daden: Jasjobeam (11), Eleazar (12, 13*a*), Sjamma (13*b*, 14). Drie zijner helden halen met levensgevaar voor hem uit een put te Bethlehem water, dat hij ter eer van Jahwe plengt (15—19). Abisjai en Benaja, en hunne daden (20—25). De overige helden (26—47).

Het eerste en grootste gedeelte van deze lijst, vs. 11—41*a*, treffen wij ook 2 Sam. XXIII:8—39 aan; waarom wij naar de aantt. aldaar verwijzen. Of het aan dit gedeelte van *Samuel* ontleend is, dan wel beide schrijvers uit dezelfde bron geput hebben, weten wij niet. De zestien namen die onze lijst meer bevat, vs. 41*b*—47, zijn door den schrijver — van waar, weten wij niet — toegevoegd, waarschijnlijk omdat hij meende dat zij namen uit alle stammen behelzen moest en de Overjordaansche er niet genoegzaam op vertegenwoordigd waren. Dat het stuk, in *Samuel* eerst in het aanhangsel opgenomen, in ons boek reeds hier zijne plaats vindt, is gevolg van het plan des schrijvers, onmiddellijk na het verhaal hoe David tot koning gezalfd is en Jeruzalem veroverd heeft, eene opsomming te geven van de strijdkrachten waarover hij ter handhaving zijner heerschappij beschikken kon (XI:10—XII:40); met dit doel heeft hij van Davids helden legeraanvoerders gemaakt (zie op vs. 10), na reeds in vs. 6 Joab als opperbevelhebber vermeld te hebben.

XI:10 Dit zijn de hoofden van Davids helden, die hem in zijn koning-
schap krachtig ter zijde stonden met gansch Israël, om hem tot koning

10. *de hoofden van Davids helden.* De in de lijst genoemden zijn dus legeraanvoerders; verg. XXVII:2—15, waar vele der hier genoemden als zoodanig voorkomen; dit zijn ze niet 2 Sam. XXIII:8—39, waar zij zelven, en niet zooals hier en XII:1 ook hunne ondergeschikten, *de helden* heeten. — *om* — *maken,* om hem op den troon te handhaven. — *naar* — *Israël.* Verg. vs. 3 en 2 Sam. III:18.

11 te maken, naar het woord van Jahwe over Israël.′ Dit zijn de namen
van Davids helden: Jasjobeam, de zoon van Hachmoni, de voornaamste
van de drie: hij zwaaide zijne speer over driehonderd man, die hij
12 op eenmaal verslagen had.′ Op hem volgde Eleazar, de zoon van Dodo,
13 de Ahohiet; deze was een van de drie helden.′ Hij bevond zich bij
David te Pas-dammim, toen de Filistijnen zich aldaar ten strijde ver-
zameld hadden en de Israëlieten optrokken. Toen hij opstond, richtte
hij eene slachting aan onder de Filistijnen, totdat zijne hand moede
was en aan het zwaard kleefde. Zoo bewerkte Jahwe te dien dage eene
groote overwinning; en het volk keerde, hem achterna, terug alleen
om de lijken uit te schudden. Op hem volgde Sjamma, de zoon van
Age, de Harariet. Eens hadden de Filistijnen zich bij Lehi verzameld;
daar lag een stuk land met gerst; toen nu het volk voor de Filis-
14 tijnen vluchtte,′ ging hij midden op dat stuk land staan, verdedigde
het en versloeg de Filistijnen. Zoo bewerkte Jahwe eene groote over-
winning.
15 Eens daalden drie van de dertig hoofden tot David af naar de rots,
naar de bergveste van Adullam, terwijl de Filistijnen hun kamp in
16 de vallei der Refaïeten hadden opgeslagen.′ Terwijl David zich toen
in de bergveste bevond, was een wachtpost der Filistijnen te Bethlehem.′
17 En David kreeg een sterk verlangen en zeide: Wie geeft mij water
18 te drinken uit den put van Bethlehem, den put in de poort?′ Toen
braken die drie door de legerplaats der Filistijnen heen, schepten
water uit den put van Bethlehem, den put in de poort, namen het
mede en brachten het aan David. Maar David wilde het niet drinken;
19 hij plengde het ter eer van Jahwe′ en zeide: Daarvoor beware mij
mijn god! Zou ik het bloed dezer mannen drinken? Want met levens-
gevaar hebben zij het gehaald. En hij wilde het niet drinken. Dit
hebben die drie helden gedaan.
20 Abisjai, de broeder van Joab, was het hoofd van de dertig; hij
zwaaide zijne speer over driehonderd verslagenen en had naam onder
21 de dertig;′ boven de dertig was hij geëerd, zoodat hij hun aanvoerder
22 werd; maar tot de drie reikte hij niet.′ Benaja, de zoon van Jojada,

11. *de namen*, volg. 2 Sam. XXIII : 8; grondt. *het getal*, wat bij *Dit zijn* niet voegt. — *Jasjobeam*, 2 Sam. XXIII : 8 *Isbaäl*. De schrijver heeft den naam wellicht met opzet veranderd: een naam met „baäl" samengesteld behoorde niet op de lijst van Davids helden. — *de zoon van Hachmoni*, 2 Sam. XXIII : 8 *de Hachmoniet*; volg. XXVII : 2 was hij zoon van Zabdiël. — *de drie*, volg. Gr. vert. en 2 Sam. XXIII : 8; Hebr. t. *de dertig*. — *driehonderd*, 2 Sam. XXIII : 8 *achthonderd*.

13. *en de Israëlieten — Lehi verzameld*, uit 2 Sam. XXIII : 9*b*—11*a* ingevoegd. De schrijver kan dit niet hebben weggelaten, daar hij volg. vs. 11 v. van drie helden iets verhaald moet hebben; wat zonder deze woorden het geval niet zou zijn. — *gerst*, 2 Sam. XXIII : 11 *linzen*.

14. *ging hij ... verdedigde ... versloeg*, volg. Gr. vert. en 2 Sam. XXIII : 12; Hebr. t. heeft telkens het meervoud. — *bewerkte*, volg. Gr. vert en 2 Sam. XXIII : 12.

15. *dertig*. De schrijver vergeet dat hij in dit hoofdstuk veel meer dan dertig namen opnoemt. — *naar* vóor *de rots*, volg. de oude vertt. en 2 Sam. XXIII : 13, waar het met *op* vertaald is; Hebr. t. *op* of *over*. — *de bergveste*, in pl. v. *de spelonk*, evenals 2 Sam. XXIII : 13. Het is echter mogelijk dat de schrijver van *Kronieken* reeds den bedorven tekst van *Samuel* voor zich had.

17. *een sterk verlangen*, naar het frissche water, waarmede hij als knaap en als jongeling zoo vaak zijn dorst had gelescht.

19. *drinken*. Hierop laat grondt. volgen *tot den prijs van hun leven*; als herhaling van het terstond volgende weggelaten. — *met levensgevaar*, letterlijk *tot den prijs van hun leven*.

20. *Abisjai*, volg. 2 Sam. XXIII : 18, Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *Absjai* (verg. op 1 Sam. XXVI : 6). — *het hoofd van de dertig*. De schrijver vergeet dat *de dertig* volgens hem niet eene keurbende vormen (zie op 2 Sam. XXIII : 13) die een aanvoerder heeft, maar allen legeraanvoerders zijn; zie op vs. 10. — *de dertig*, twee keeren in dit en eens in het volgende vers volg. verb. t.; grondt. telkens *de drie*; verg. op 2 Sam. XXIII : 18.

21. In dit vers is een woord *onder de twee* als onverstaanbaar weggelaten.

22. *Benaja*, in dit boek nog XVIII : 17; XXVII : 5 v.; zie verder op 2 Sam. VIII : 18. — *een kloek man*. Hiervóor is evenals 2 Sam. XXIII : 20 *de zoon van* weggelaten. — *zonen van*, uit Gr. vert. ingevoegd.

een kloek man, van groote krijgsbedrijven, uit Kabseël: hij versloeg
de beide zonen van Ariël uit Moab; ook daalde hij eens in een kuil
af en sloeg daarin een leeuw dood, op een dag dat er sneeuw lag. '
23 Ook versloeg hij den Egyptenaar, een man van vijf el lengte, met
eene speer als een weversboom in de hand: hij ging met een stok
op hem af, wrong hem de speer uit de hand en doodde hem met
24 zijne eigene speer. ' Deze daden heeft Benaja, de zoon van Jojada, ver-
25 richt; hij had naam onder de dertig helden. ' Boven de dertig was hij
geëerd, maar tot de drie reikte hij niet. En David stelde hem aan tot
hoofd over zijne naaste omgeving.
26 Voorts de strijdbare helden: Azaël, de broeder van Joab, Elhanan,
27 de zoon van Dodo, uit Bethlehem, ' Sjammoth, uit Harod, Heles, de
28 Peloniet, ' Ira, de zoon van Ikkes, uit Tekoa, Abiëzer, uit Anathoth, '
29, 30 Sibbechai, de Husjathiet, Ilai, de Ahohiet, ' Mahrai, uit Netofa, Heled,
31 de zoon van Baäna, uit Netofa, ' Ithai, de zoon van Ribai, uit Gibea
32 in Benjamin, Benaja, uit Pireathon, ' Hurai, uit Nahale-Gaäs, Abiël,
33, 34 uit Beth-araba, ' Azmaweth, uit Bahurim, Eljahba, uit Sjaälbon, ' de
zonen van Hasjem, uit Gizon, Jonathan, de zoon van Sjage, de Hara-
35 riet, ' Ahiam, de zoon van Sachar, de Harariet, Elifal, de zoon van
36, 37 Ur, ' Hefer, uit Mechera, Ahia, de Peloniet, ' Hesro, uit Karmel, Naärai,
38 de zoon van Ezbai, ' Joël, de broeder van Nathan, Mibhar, de zoon
39 van den Hagriet, ' Selek, de Ammoniet, Nahrai, uit Beëroth, de wapen-
40 drager van Joab, den zoon van Seruja, ' Ira, de Jithriet, Gareb, de
41, 42 Jithriet, ' Uria, de Hittiet, Zabad, de zoon van Ahlai, ' Adina, de zoon
van Sjiza, de Rubeniet, een hoofd der Rubenieten, en met hem dertig
43, 44 man, ' Hanan, de zoon van Maächa, en Josjafat, de Mithniet, ' Uzzia,
45 uit Astaroth, Sjama en Jeïël, de zonen van Hotham, uit Aroër, ' Jediaël,
46 de zoon van Sjimri, en zijn broeder Joha, de Tisiet, ' Eliël, uit Maha-
naim, en Jeribai en Josjamja, de zonen van Elnaäm; voorts Jithma,
47 de Moabiet, ' Eliël, Obed en Jaäziël, uit Soba.

23. *vijf el*, ruim derdehalf meter. Verg. 1 Sam. XVII: 4.

27. *Sjammoth*, 2 Sam. XXIII: 25 *Sjamma*. — *Harod*, volg. 2 Sam. XXIII: 25; grondt. *Haror*. Hierop volgt 2 Sam. XXIII: 25 *Elika, uit Harod*. — *de Peloniet*. In 2 Sam. XXIII: 26 staat *uit Pelet*, eene plaats in Juda. Daar de schrijver elders (XXVII: 10) Heles tot een Efraimiet maakt, heeft hij wellicht met opzet hier den naam der geboorteplaats veranderd.

28. Verg. XXVII: 9, 12.

29. *Ilai*, 2 Sam. XXIII: 28 *Eljon*. Wellicht, daar *Eljon* beteekent ,de Allerhoogste', vond de schrijver dezen naam ongepast.

32. *Hurai*, 2 Sam. XXIII: 30 *Hiddai*. — *Beth-araba*, volg. verb. t.; grondt. *Arba*.

33. *Bahurim*, volg. verb. t. grondt. *Baharum*.

34. *de zonen van Hasjem, uit Gizon*, 2 Sam. XXIII: 32 *Jasjen, de Guniet*. — *Sjage*, 2 Sam. XXIII: 33 *Sjamma*.

35. *Sachar*, 2 Sam. XXIII: 33 *Sjarar*. — *Elifal*, 2 Sam. XXIII: 34 *Elifelet*.

36. *Mechera*, 2 Sam. XXIII: 34 *Beth-Maächa*. — *Ahia, de Peloniet*, 2 Sam. XXIII: 34 *Eliam, de zoon van Ahitofel, uit Gilo*. De naam van *Ahitofel*, den bekenden tegenstander van David, paste op de lijst van Davids getrouwen niet. Ook is *Eliam* waarschijnlijk met opzet veranderd; zoo toch heette volg. 2 Sam. XI: 3 Bathsjeba's vader, dien de schrijver om Davids zonde met Bathsjeba niet noemen wilde.

37. *Naärai*, 2 Sam. XXIII: 35 *Paärai*. — *de zoon van Ezbai*, 2 Sam. XXIII: 35 *uit Arab*.

38. Dit vers luidt 2 Sam. XXIII: 36 *Jigeal, de zoon van Nathan, uit Soba, Bani, de Gadiet*.

41*b*—47. Deze namen komen 2 Sam. XXIII niet voor en zijn ook van elders niet bekend. De hier genoemde plaatsen liggen nagenoeg alle in het Overjordaansche.

42. *en met hem dertig man*, onzekere vertaling.

43. *de Mithniet*, onbekend.

44. *Astaroth*. Zie op Gen. XIV: 5. — *Aroër*. Zie op Deut. II: 36.

45. *de Tisiet*, onbekend.

46. *uit Mahanaim*, volg. verb. t. Over Mahanaim zie op Gen. XXXII: 2.

47. *uit Soba*, volg. verb. t. Over Soba zie op 1 Sam. XIV: 47.

HOOFDSTUK XII : 1—22.

Aanhangers van David vóor zijne verheffing tot koning. — De Benjaminieten die zich te Siklag bij David voegden (1—7). De Gadieten die in de bergveste tot hem kwamen (8—15). Eenige Benjaminieten en Judeërs, aldaar tot hem gekomen, werden op hunne belofte van trouw door David tot hoofden zijner bende aangesteld (16—18). De Manassieten die zich bij hem aansloten toen hij uit het kamp der Filistijnen was weggezonden werden eveneens tot oversten aangesteld; want Davids leger vermeerderde dagelijks (19—22).

Waaraan de schrijver de namen en bijzonderheden die hij hier mededeelt en die niet in *Samuel* worden aangetroffen ontleend heeft, weten wij niet. Het kan zijn dat onder de hier genoemden inderdaad aanhangers van David voorkomen en dat eene en andere hier vermelde bijzonderheid op schriftelijke overlevering berust; maar de voorstelling in haar geheel is in strijd met oudere berichten en ongeloofwaardig. Dat David vóor zijne zalving tot koning een gansch leger had met tal van oversten (vs. 18, 22); dat de mannen die hem volgden tot de aanzienlijksten des volks, leger- en geslachtshoofden, behoorden (vs. 14, 20); dat niet slechts Judeërs, maar ook Israëlieten uit het Overjordaansche (Gad), uit Noord-Israël (Manasse) en zelfs van Sauls verwanten (Benjamin) zich bij hem aansloten, dit een en ander komt niet overeen met 1 Sam. XXII : 1 v.; XXIII : 13; XXV : 10, 13; XXX : 9 v., volgens welke plaatsen eene schaar van hoogstens zeshonderd man, gelukzoekers en ontevredenen, waarschijnlijk meerendeels Judeërs, David volgde. Blijkbaar is des schrijvers bedoeling de voorstelling te geven, dat David reeds voordat hij de regeering aanvaardde door de besten en voornaamsten uit het gansche land als toekomstig koning erkend werd en aan het hoofd van een goed deel van Israëls legerscharen stond.

XII : 1 Dezen zijn het die bij David te Siklag gekomen zijn, toen hij nog
uit de tegenwoordigheid van Saul, den zoon van Kis, gebannen was;
2 zij behoorden onder de helden, waren zijne medestrijders, ' met bogen
gewapend, zoowel met de rechter- als met de linkerhand steenen slingerende
en met pijl en boog schietende; zij behoorden tot Sauls broe-
3 deren, uit Benjamin: ' Ahiëzer, het hoofd, en Joas, zonen van Hassje-
maä, uit Gibea, Jeziël en Pelet, zonen van Azmaweth, Beracha, Jehu,
4 uit Anathoth, ' Sjamma, uit Gibeon, een der drie helden en boven de
dertig uitstekend, Jeremia, Jahaziël, Johanan, Jozabad, van Gedera, '
5, 6 Eleüzai, Jerimoth, Bealja, Sjemarja, Sjefatja, de Harifiet, ' Elkana, Issjia,
7 Azareël, Joëzer, Jasjobeam, Korahieten, ' Joëla en Zebadja, zonen van
Jeroham, uit Gedor.
8 Uit de Gadieten hebben zich afgezonderd en bij David gevoegd in
de bergveste in de Woestijn de strijdbare helden, in den krijgsdienst
geoefend, voorzien van schild en lans, met een uitzicht als van leeuwen
9 en vlug als gazellen op de bergen: ' Ezer, het hoofd, Obadja, de tweede,

1. *te Siklag.* Zie 1 Sam. XXVII : 5 vv. — *onder de helden,* wier aanvoerders in het voorgaande hoofdstuk vermeld zijn; zie op XI : 10. — *zijne medestrijders,* letterlijk *helpers in den oorlog.*

2. *zij — Benjamin.* Dit is niet geheel juist: ook Judeërs komen op de lijst voor; zie op vs. 3, 4, 6 en 7. Dat zoovele van Sauls stamgenooten zich bij David reeds te Siklag hebben aangesloten is ongeloofbaar.

3. *Joas* komt IV : 22, *Pelet* II : 47 onder de Judeërs voor. — *Gibea.* Zie op 1 Sam. IX : 4 v. — *Azmaweth.* Zie XI : 33. Wellicht is de plaats van dezen naam (zie op Ezra II : 24) bedoeld en beteekent dus *zonen van Azmaweth*: uit Azmaweth afkomstig. — *Anathoth.* Zie op Joz. XXI : 18.

4—7. Het grootste deel dezer namen komt ook op de lijsten Ezra VIII : 2—14 en X : 18—43 voor: *Jahaziël* Ezra VIII : 5, *Johanan* Ezra VIII : 12, *Jozabad* Ezra X : 22, *Jerimoth* of *Jeremoth* Ezra X : 26, 29, *Sjemarja* Ezra X : 32, 41, *Sjefatja* Ezra VIII : 8, *Issjia* Ezra X : 31, *Azareël* Ezra X : 41, *Zebadja* Ezra VIII : 8; X : 20. Indien de schrijver ze inderdaad daaraan ontleend heeft, dan verdient de opgave geen vertrouwen; zie op Neh. XII : 41 v.

4. *Sjamma,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Ismaja.* Zie XI : 13. — *Gibeon.* Zie op Joz. IX : 9. — *drie,* volg. verb. t.; grondt. *dertig.* — *Gedera,* in de Laagte, in Juda; zie op Joz. XV : 36.

5. *de Harifiet,* van het geslacht *Harif,* Neh. VII : 24; X : 19.

6. *Korahieten.* Volg. II : 43 was *Korah* een Judeesch geslacht. Hoevelen van de genoemden hiertoe gerekend worden, blijkt niet.

7. *Jeroham,* naam van een Benjaminiet VIII : 27; IX : 8. — *uit Gedor,* volg. vele hss. en de oude vertt.; Hebr. t. *uit de bende.* Over *Gedor,* eene stad in Juda, zie op Joz. XV : 58.

8. *de bergveste in de Woestijn.* Zie op 1 Sam. XXII : 1. De Gadieten kwamen dus vroeger dan de vs. 1—7 genoemden tot David. — *met — bergen.* Zie 2 Sam. I : 23; II : 18.

10, 11 Eliab, de derde, ′ Masmanna, de vierde, Jeremia, de vijfde, ′ Attai, de
12 zesde, Eliël, de zevende, ′ Johanan, de achtste, Elzabad, de negende, ′
13, 14 Jeremia, de tiende, Machbannai, de elfde. ′ Dit waren de legerhoofden
uit de Gadieten; de kleinste kon honderd, de grootste duizend staan. ′
15 Zij zijn het die in de eerste maand den Jordaan zijn overgestoken,
toen hij overal buiten zijne oevers getreden was, en die al de bewoners
der valleien, ten oosten en ten westen, op de vlucht hebben gejaagd.
16 Toen eenige Benjaminieten en Judeërs bij de bergveste tot David
17 kwamen, ′ ging David tot hen uit en zeide tot hen: Indien gij met
vrede tot mij komt, om mij te helpen, zoo zal ik mij innig aan u
verbonden gevoelen; maar is het om mij aan mijne tegenstanders te
verraden, ofschoon ik met geen geweldenarij omga, zoo moge de god
18 onzer vaderen het zien en straffen! ′ Toen bekleedde zich de geest met
Amazai, het hoofd der dertig, en hij antwoordde: U, David, behooren
wij; met u houden wij het, zoon van Izai! Heil, heil u! en heil wie
u helpt! want uw god heeft u geholpen. Toen nam David hen op en
stelde hen tot hoofden der bende aan.
19 Van Manasse zijn eenigen tot David overgeloopen, toen hij met de
Filistijnen was opgekomen ten strijde tegen Saul — hij heeft hen
echter niet geholpen; want met opzet hebben de vorsten der Filistijnen
hem weggezonden, daar zij zeiden: Ten koste van onze hoofden zal
20 hij tot zijnen heer Saul overloopen — ′ toen hij dan naar Siklag
toog, zijn van Manasse tot hem overgeloopen: Adnah, Jozabad, Jediaël,
Michaël, Jozabad, Elihu en Sillethai, hoofden der geslachten van Ma-
21 nasse. ′ Zij hebben David geholpen tegen de bende; want het waren
22 allen strijdbare helden, en zij werden oversten in het heir; ′ want ge-
regeld dag aan dag kwamen er bij David om hem te helpen; totdat
het een groot leger was geworden, als een leger Gods.

9—13. Ook deze lijst is willekeurig samengesteld: vijf van de elf namen komen ook vs. 4—7 voor (zie aldaar): *Jeremia* (tweemaal), *Johanan*, *Ezer* als *Joëzer* en *Elzabad* als *Jozabad*. *Obadja* is weder aan Ezra VIII : 9 ontleend en *Eliël* wordt XI : 46 v. onder de helden aangetroffen.

14. *de legerhoofden.* De bedoeling schijnt te zijn dat zij met hunne ondergeschikten kwamen.

15. Waarschijnlijk is de bedoeling dat dit gebeurde toen de Gadieten naar David trokken. Misschien ligt er eene oude overlevering aan ten grondslag. — *in de eerste maand,* van het jaar, volgens de jongere tijdrekening (zie op Exod. XII : 2), dus in de lente, wanneer de rivieren het sterkst gewassen zijn; verg. Joz. III : 15. — *de bewoners der valleien,* der vlakte van den Jordaan, ten oosten en ten westen.

17. *en zeide tot hen.* Hieraan laat Hebr. t. voorafgaan *en hij antwoordde,* dat, met de oude vertt. hier weggelaten, naar vs. 18 verplaatst is, waar het in Hebr. t. ontbreekt.

18. *Toen — Amazai.* Zie op Richt. VI : 34. — *Amazai,* waarschijnlijk dezelfde als *Amaza,* Davids volle neef volg. 2 Sam. XVII : 25. Daar hij *het hoofd der dertig* heet, wat volg. XI : 20 Abisjai was, kan *Amazai* eene schrijffout, wellicht van den schrijver zelven, voor *Abisjai* zijn. — *der bende.* Zie 1 Sam. XXII : 2.

19. *toen — Saul.* Zie 1 Sam. XXIX. — *hij heeft,* met verandering van een klinker volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zij hebben.* — Zie 1 Sam. XXI : 14 v. en inl. op 1 Sam. XXIX, XXX.

20. *toen — toog,* daarheen terugkeerde, 1 Sam. XXX : 1. — *Adnah — Sillethai.* Van de zeven namen treffen wij er weder vier in Ezra VIII en X aan: *Adnah* of *Adna* Ezra X : 30; *Jozabad* (tweemaal) Ezra X : 22, *Michaël* Ezra VIII : 8; verg. op vs. 4—7 en op vs. 9—13. *Jediaël* komt XI : 45 onder Davids helden voor. — *hoofden — Manasse.* Zie op vs. 14.

21. *Zij,* de in vs. 20 genoemden. — *de bende,* der Amalekieten; zie 1 Sam. XXX : 1—20.

22. De dagelijksche aanwas van Davids leger verklaart dat hij zoovele legeroversten aanstelde. — *een leger Gods,* een sterk en talrijk leger; verg. op Gen. XXIII : 6.

HOOFDSTUK XII : 23—40.

David, door gansch Israël tot koning verheven. — Het aantal gewapenden die David te Hebron tot koning maken (23): van Juda (24), Simeon (25), Levi (26—28), Benjamin (29), Efraim (30), half Manasse (31), Issachar (32), Zebulon (33), Naftali (34), Dan (35), Azer (36), de Overjordaansche stammen (37). Gansch Israël stemt met hen in (38); zij blijven drie dagen te Hebron, waar zij rijkelijk onthaald worden (39 v.).

Dit bericht treffen wij in *Samuel* niet aan en is geheel ongeloofwaardig. Vooreerst is het op zich zelf onwaarschijnlijk: de cijfers die er in voorkomen zijn veel te groot, en de voorstelling dat deze honderdduizenden drie dagen lang te Hebron bijeengeweest en daar met levensmiddelen, zelfs uit het noorden des lands aangevoerd, feestelijk onthaald zouden zijn (vs. 39 v.) is bijna ongerijmd. Maar in de tweede plaats komt hetgeen hier verhaald wordt niet overeen met 2 Sam. V : 1—3, dat de schrijver zelf XI : 1—3 heeft overgenomen, waar alleen de oudsten van Israël, niet gansche legers, tot David komen om hem tot koning uit te roepen. Blijkbaar wilde de schrijver David en zijn koningschap verheerlijken, door zijne verheffing tot koning als de vervulling van den eenparigen wensch van het gansche volk voor te stellen.

De reden waarom de cijfers van Juda en Simeon, de stammen die David het naast verwant waren, alsmede van Levi, zooveel kleiner zijn dan die van de overige behalve Benjamin, is waarschijnlijk de onderstelling van den schrijver dat de strijdbare manschap van deze stammen voor het grootste deel reeds tijdens Sauls leven zich bij David aangesloten en hem als koning erkend had.

XII : 23 Dit zijn de getallen der afdeelingen van de slagvaardige manschap-
pen, tot David te Hebron gekomen om, naar den last van Jahwe,
24 het koningschap van Saul op hem te doen overgaan: ′ Judeërs, die
schild en lans droegen, zes duizend achthonderd slagvaardige man-
25 schappen; ′ van de Simeonieten zeven duizend en éen honderd strijd-
26 bare helden voor den krijgsdienst; ′ van de Levieten vier duizend zes-
27 honderd man, ′ ook Jojada, de vorst der Aäronieten, benevens drie
28 duizend zevenhonderd man, ′ en Sadok, een strijdbare jonge held, met
29 de leden zijner familie, twee en twintig vorsten; ′ van de Benjaminieten,
Sauls broeders, drie duizend; het meerendeel hunner bleef vooralsnog
30 aan het huis van Saul getrouw; ′ van de Efraimieten twintig duizend
achthonderd strijdbare helden, mannen van naam, naar hunne familiën; ′
31 van den halven stam Manasse achttien duizend, die met name opge-
32 geven waren om David tot koning te gaan maken; ′ van de Issacha-
rieten, die inzicht hadden in de tijden, zoodat zij wisten wat Israël
doen moest, van hunne hoofden tweehonderd, met al hunne broeders
33 onder hunne bevelen; ′ van Zebulon vijftig duizend dienstplichtigen,
strijdvaardige mannen, met allerlei krijgswapenen, die met een onver-
34 deeld hart zich aansloten; ′ van Naftali duizend vorsten, en bij hen
35 zeven en dertig duizend man met schild en speer; ′ van de Danieten
36 acht en twintig duizend zeshonderd strijdvaardigen; ′ van Azer veertig
37 duizend dienstplichtigen, strijdvaardige mannen; ′ uit het Overjordaan-
sche, van de Rubenieten, de Gadieten en den halven stam Manasse,
honderd twintig duizend man, met allerlei krijgswapenen.

23. *tot David te Hebron gekomen*, vóor de verovering van Jeruzalem; zie XI : 1 en 4. — *naar den last van Jahwe*. Zie X : 14; XI : 2*b*, 3*b*.

27. *Jojada, de vorst der Aäronieten*, de hoogepriester. Hij komt nergens voor als priester in Davids tijd; niet híj maar Abjathar was nevens Sadok Davids priester; zie 2 Sam. VIII : 17; XV : 24 vv. en elders. Waarom de schrijver Abjathar verzwijgt, zie op 2 Sam. VIII : 17; dat hij *Jojada* in zijne plaats noemt is gevolg van misverstand van 2 Sam. VIII : 18, waarin hij, verkeerdelijk, las dat *Benaja, de zoon van Jojada*, en dus ook deze zelf, priester ten tijde van David was geweest; verg. XXVII : 5.

28. De Sadokieten behooren tot de Aäronieten, maar worden als het voornaamste priestergeslacht afzonderlijk vermeld. Zoo was de toestand na Ezra; toen toch golden alle Jeruzalemsche priesters voor Aäronieten (zie inl. op Exod. XXIV : 12—XL : 38), maar bleven de nakomelingen der oorspronkelijke Jeruzalemsche priesterschap, de Sadokieten (zie op 1 Sam. II : 35 en op 2 Sam. VIII : 17), boven hunne medepriesters den voorrang innemen. De *twee en twintig vorsten* van het huis Sadok beantwoorden aan de twee en twintig priestergeslachten van Neh. XII : 1—20; elders zijn er vier en twintig, XXIV : 7—18, of een en twintig, Neh. X : 2—8.

29. *het meerendeel — getrouw*. Vandaar het betrekkelijk geringe aantal. Waarschijnlijk doelt de schrijver op de regeering van Isboosjeth, en is deze volgens hem slechts door een deel der Benjaminieten als koning erkend. Hierom acht hij het geoorloofd, de gebeurtenissen 2 Sam. II : 1—IV : 12 vermeld als van ondergeschikt belang geheel te verzwijgen; zie inl. op XI : 1—9.

31. *den halven stam Manasse*, ten westen van den Jordaan.

32. *die — moest*. Bedoeld is wellicht de wijsheid die 2 Sam. XX : 18 aan de oudsten en priesters van Abel en Dan wordt toegeschreven.

37. *krijgswapenen*, met weglating van éen woord, volg. Gr. vert.

38 Deze allen, krijgslieden, zijn in gesloten gelederen, met volle toe-
wijding, te Hebron gekomen om David tot koning te maken over
gansch Israël; ook alle overige Israëlieten waren eensgezind om David
39 tot koning te maken.′ En zij bleven daar bij David drie dagen, etend
40 en drinkend; want hunne broeders hadden voor hen aangerecht.′ Ook
brachten hunne nabestaanden, zelfs uit Issachar, Zebulon en Naftali,
levensmiddelen op ezels, kameelen, muildieren en runderen: meelspijs,
vijgen- en rozijnenkoeken, wijn, olie, runderen en kleinvee in overvloed;
want er was blijdschap in Israël.

39. *hunne broeders*, die reeds vroeger zich bij David gevoegd hadden, vs. 1—22.

HOOFDSTUK XIII.

De ark afgehaald van Kirjath-jearim. — David ontbiedt alle Israëlieten, uit het geheele land, om de ark te halen (1—5); hij trekt met het volk naar Kirjath-jearim (6), en de feestelijke optocht heeft plaats (7 v.), totdat Jahwe Uzza, omdat hij de ark heeft aangeraakt, doodt (9 v.); waardoor David zoo bevreesd wordt, dat hij haar niet bij zich durft opnemen, maar laat plaatsen in het huis van Obed-Edom, dat daarom door Jahwe gezegend wordt (11—14).

Hier, evenals X, XI, is de schrijver weer afhankelijk van *Samuel*, en wel van 2 Sam. VI. Maar van dit hoofdstuk wordt voorloopig alleen het eerste gedeelte overgenomen (verg. vs. 6—14 met 2 Sam. VI : 2—11); het overige volgt in XV, XVI. Daartusschen in, H. XIV, wordt een en ander medegedeeld dat volgens *Samuel* (2 Sam. V : 11—25) aan het afhalen van de ark voorafging. De reden dezer verplaatsing is, dat, naar het oordeel van den schrijver, David terstond na de verovering van Jeruzalem schikkingen moest hebben getroffen om de ark daarheen te brengen; de dienst van Jahwe ging hem immers boven alles ter harte; hij kon niet eerst aan den bouw van een paleis voor zich zelven en aan krijg met de Filistijnen gedacht hebben. Overigens wijkt ons verhaal slechts in kleinigheden van *Samuel* af (zie b. v. op vs. 1 en 14); alleen laat de schrijver, wegens het groot belang der zaak en voor de meerdere plechtigheid, het plan om de ark af te halen door David nemen in overeenstemming met het gansche volk, dat dan ook aan den feestelijken optocht deelneemt.

XIII : 1 Nadat David met de oversten van duizend en van honderd, met
2 alle vorsten, beraadslaagd had,′ zeide hij tot de gansche vergadering
van Israël: Indien het u goeddunkt en het Jahwe, onzen god, welge-
vallig is, laten wij dan zenden om onze broeders die in alle land-
streken van Israël gebleven zijn, en tevens om de priesters en de
Levieten in de steden waar zij hun weidegrond hebben; opdat zij zich
3 bij ons verzamelen′ en wij de ark van onzen god tot ons overbrengen;
4 want ten tijde van Saul hebben wij naar haar niet gevraagd.′ En de
gansche vergadering zeide dat men zoo doen zou; want de zaak stond
5 het gansche volk aan.′ Zoo vergaderde David gansch Israël, van den
stroom van Egypte af tot bij Hamath toe, om de ark Gods van Kir-
6 jath-jearim te doen komen.′ En David en gansch Israël trokken naar
Baäla, naar Kirjath-jearim, dat in Juda ligt, om van daar de ark Gods
op te voeren, waarover de naam van Jahwe, die op de cherubs troont,
7 is uitgeroepen.′ Zij vervoerden de ark Gods op een nieuwen wagen
uit het huis van Abinadab, terwijl Uzza en zijn broeder den wagen

2. *welgevallig is*, met weglating van éene letter, volg. Gr. vert. — *de Levieten.* Zij waren dus ook bij het vervoer der ark aanwezig. Toch waren zij bij deze gelegenheid aanvankelijk de dragers niet; zie XV : 2, 13; waarom David hen thans met die taak niet belastte, verzuimt de schrijver mede te deelen. — *de steden — hebb›n.* Zie Joz. XXI.

5. *van — toe*, van het zuiden tot het noorden. Over *den stroom van Egypte* zie op Joz. XIII : 3; over *Hamath* op 1 Kon. VIII : 65.

6. *gansch Israël.* In 1 Sam. V : 1 is slechts sprake van 30.000 man. — *Baäla.* Zie op Joz. IX : 17. — *waarover*, volg. de oude vertt. en 2 Sam. VI : 2. — *van Jahwe, die op cherubs troont*, staat in grondt. terstond achter *Gods*; verg. 2 Sam. VI : 2.

7. *Uzza en zijn broeder* (de laatste twee woorden volg. Lat. vert.; zie op 2 Sam. VI : 3) waren volg. 2 Sam. VI : 3 zonen van Abinadab.

8 geleidden.′ David nu en gansch Israël maakten met alle macht feest-
gedruisch voor God uit, met liederen en met citers, harpen, tamboe-
9 rijnen, cimbalen en trompetten.′ Maar toen zij aan den dorschvloer
van Kidon gekomen waren, stak Uzza de hand uit om de ark vast te
10 houden; want de runderen gleden uit.′ Toen ontstak Jahwe in toorn
tegen Uzza en hij sloeg hem; omdat hij zijne hand naar de ark had
11 uitgestoken; zoo stierf hij aldaar voor Gods aangezicht.′ En David,
ontsteld omdat Jahwe geweldig tegen Uzza was losgebroken, noemde
12 die plaats Peres-Uzza; zooals zij heet tot op dezen dag.′ En David
werd te dien dage bevreesd voor God en zeide: Hoe zou ik de ark
13 Gods bij mij doen komen!′ Daarom deed David de ark Gods niet bij
zich in de Davidstad haar intrek nemen, maar liet haar inkeeren in
14 het huis van Obed-Edom, den Gattiet.′ Zoo bleef de ark Gods in
hare woning bij het huis van Obed-Edom drie maanden; en Jahwe
zegende het huis van Obed-Edom en al het zijne.

9. *Kidon*, 2 Sam. VI : 6 *Nachon.*

10. *omdat — uitgestoken.* Terwijl Uzza volg. 2 Sam. VI : 6 de ark vasthield, lezen wij hier alleen dat hij daartoe de hand uitstak. Blijkbaar met opzet heeft onze schrijver de voorstelling van het oude verhaal gewijzigd, omdat zij aan de heiligheid der ark te kort deed. — Volg. XV : 13 was Jahwe's toorn om eene andere reden ontbrand; zie aldaar.

14. *in hare woning bij het huis van Obed-Edom*, 2 Sam. VI : 11 *in het huis van Obed-Edom.* De schrijver wilde de meening voorkomen dat de ark in een gewoon huis had gestaan. — *drie maanden*, in welken tijd plaats had wat in H. XIV zal worden medegedeeld.

HOOFDSTUK XIV.

Bouw van Davids paleis en zijne overwinningen op de Filistijnen. — Hiram, de koning van Tyrus, zendt bouwmeesters om voor David een paleis te bouwen (1 v.). De zonen die hem te Jeruzalem geboren worden (3—7). Door de Filistijnen opgezocht, rukt David volgens Jahwe's last tegen hen op en verslaat hen bij Baäl-perasim (8—12). Als de Filistijnen weder tegen hem aanrukken (13), beveelt Jahwe hem, het vijandelijk leger om te trekken en bij het vernemen van geruisch in de boomen aan te vallen (14 v.); dientengevolge verslaat David de Filistijnen (16) en wordt hij alom bekend en gevreesd (17).

Het hier verhaalde komt bijna evenzoo als hier 2 Sam. V : 11—25 voor; het staat hier echter in een ander verband dan in *Samuel*; zie inl. op H. XIII.

XIV : 1 En Hiram, de koning van Tyrus, zond gezanten tot David, alsmede
cederhout en metselaars en timmerlieden, om voor hem een huis te
2 bouwen.′ Zoo bemerkte David dat Jahwe hem als koning over Israël
bevestigd had, en dat zijn koningschap hoog verheven was geworden
ter wille van zijn volk Israël.
3 David nam te Jeruzalem nog meer vrouwen en verwekte nog meer
4 zonen en dochteren.′ Dit zijn de namen der kinderen die hij te Jeru-
5 zalem heeft gekregen: Sjammua, Sjobab, Nathan, Salomo,′ Jibhar,
6, 7 Elisjua, Elifelet,′ Nogah, Nefeg, Jafia,′ Elisjama, Beëljada en Elifelet.
8 Toen de Filistijnen hoorden dat David tot koning over gansch Israël

1. *Hiram*, of *Huram*; verg. op 1 Kon. V : 1.

2. *en*, uit Gr. vert. en 2 Sam. V : 12 ingevoegd. — *verheven was geworden*, met verandering van een klinker.

3. *meer.* Dit woord vindt 2 Sam. V : 13 zijne bevredigende verklaring in het voorafgaande *nadat hij van Hebron gekomen was*, dat hier is weggelaten. — *vrouwen.* Nevens deze worden 2 Sam. V : 23 *bijzitten* genoemd, die onze schrijver III : 9 ook vermeldt.

4—7. De namen komen overeen met III : 5—8; verg. op 2 Sam. V : 14—16; alleen heet *Beëljada* daar *Eljada.* Het is niet aan te nemen dat onze schrijver dezen naam veranderd heeft; *Beëljada* toch, of *Baäljada*, bevat den naam *baäl*; wellicht stond oorspronkelijk ook in *Samuel Beëljada* en heeft onze schrijver vergeten dit, volgens zijne gewoonte (verg. op XI : 11), te wijzigen.

5. *Elifelet*, volg. III : 6; grondt. *Elpelet.*

8. *trok hun te gemoet.* Volg. 2 Sam. V : 17 trok David af naar de bergveste; doch deze voorstelling mishaagde onzen schrijver, omdat zij scheen in te houden dat David den strijd ontweek.

gezalfd was, trokken zij allen op om David te zoeken. En deze,
9 dit hoorende, trok hun te gemoet.' Maar toen de Filistijnen gekomen
10 waren en een inval in de vallei der Refaïeten hadden gedaan,' vroeg
David God: Zal ik tegen de Filistijnen optrekken, en zult gij hen in
mijne hand geven? En Jahwe zeide tot hem: Trek op; ik zal hen in
11 uwe hand geven.' Zoo trok hij op naar Baäl-perasim, alwaar David hen
versloeg; en David zeide: God is door mij door de vijanden heengebroken
als eene waterdoorbraak. Daarom noemde men die plaats Baäl-
12 perasim.' Zij lieten daar hunne goden achter, die men op Davids
bevel verbrandde.
13 Toen de Filistijnen wederom een inval in de vallei der Refaïeten
14 deden,' raadpleegde David God andermaal; en God zeide tot hem: Ruk
niet op achter hen aan; trek om van hen weg, en nader hen van
15 tegenover de pijnboomen;' en zoodra gij het geruisch van schreden
in de toppen der pijnboomen hoort, ga dan uit ten strijde; want God
is voor u uit getrokken, om het leger der Filistijnen te verslaan.'
16 David nu deed zooals God hem bevolen had en versloeg het leger der
17 Filistijnen van Gibeon af tot Gezer.' En Davids roem verbreidde zich
in alle landen, en Jahwe verwekte schrik voor hem bij alle volken.

11. *trok hij*, volg. hss. en Syr. vert.; Hebr. t. *trokken zij*. — *naar*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *in*. — *door mij*, 2 Sam. V : 20 *voor mij uit*. De voorstelling dat Jahwe aan de spits der Israëlieten streed, hier vermeden, heeft onze schrijver in vs. 15 behouden.

12. *die — verbrandde*. Hiervoor heeft 2 Sam. V : 21 dat David en zijne mannen ze medenamen. Doch dan kon het schijnen dat zij de godenbeelden behouden hadden; David moest overeenkomstig de wet Deut. VII : 5, 25 gehandeld hebben.

13. *der Refaïeten*, uit 2 Sam. V: 22, éen hs. en Gr. en Syr. vertt. ingevoegd.

14. *Ruk — aan*. De Filistijnen hebben dus David en zijn leger in den rug. Volg. 2 Sam. V : 23 was dit het geval niet. Wellicht met opzet is onze schrijver van de voorstelling in het oude verhaal afgeweken, omdat hij niet kon aannemen dat Jahwe aan David verboden zou hebben den vijand van voren aan te vallen; verg. op vs. 8.

15. *ga dan uit ten strijde*. Zie op 2 Sam. V : 24.

16. *versloeg*, volg. éen hs., de oude vertt. en 2 Sam. V : 25; Hebr. t. heeft het meervoud.

HOOFDSTUK XV, XVI.

De ark naar Jeruzalem overgebracht. — David brengt te Jeruzalem alles voor de ark in gereedheid (XV : 1); hij beveelt daarna dat zij alleen door Levieten gedragen worde (2), doet gansch Israël te Jeruzalem samenkomen (3), verzamelt de priesters en de Levieten (4—10) en gelast hun, na zich geheiligd te hebben, de ark op te voeren (11—14), die thans, overeenkomstig de wet, door Levieten gedragen wordt (15). Volgens Davids bevel worden de Levietische zangers voor den optocht in orde geschaard (16—21), desgelijks de andere Levieten en de priesters (22—24). Zoo gaat David met al het volk heen om de ark te halen (25); men brengt offers, en David danst vóor de ark (26—28); waarom Michal minachting voor hem opvat (29). De ark wordt in eene tent geplaatst, offers worden gebracht en geschenken aan het volk uitgedeeld (XVI : 1—3). David stelt een deel der Levietische zangers en een paar priesters bij de ark aan (4—6) en draagt den eersten het zingen ter eer van Jahwe als taak op (7). Een lied (8—36*a*): Opwekking aan de Israëlieten, Jahwe te verheerlijken en blijde de teekenen zijner wondermacht te gedenken (8—13). Hij, Israëls God, is de bestuurder der gansche aarde (14) en handhaaft het verbond, aangegaan met de aartsvaders (15—19), die hij overal en tegen ieder beschermd heeft (20—22). Alle volken moeten Jahwe, den eenigen, waarachtigen God, verheerlijken (23—30), aarde en hemel, zee, veld en woud hem prijzen (31—33). Israël zoeke tegen de heidenen hulp bij Jahwe, die tot in eeuwigheid geloofd zij (34—36*a*). Het gansche volk stemt hiermede in (36*b*). David stelt bij de ark Azaf en zijne broeders als zangers aan, andere Levieten als portiers (37 v.); bij den tabernakel te Gibeon Sadok en zijne broeders als priesters, Heman en Jeduthun met hunne broeders als zangers, anderen als portiers (39—42). Volk en koning keeren huiswaarts (43).

Het bericht over het vervoer der ark naar Jeruzalem in 2 Sam. VI : 12—23 is hier grootendeels, met inkorting van het over Michal verhaalde (zie op XV : 29), en bijna woordelijk overgenomen, maar tevens aanmerkelijk uitgebreid. Wat de schrijver er aan toevoegt heeft vooreerst de strekking, aan te

toonen dat David overeenkomstig de wet — het Wetboek van Ezra — gehandeld heeft: de ark wordt door Levieten gedragen en door priesters op trompetten blazend voorafgegaan; het dient tevens om de voorstelling te geven dat reeds ten tijde van David Levieten ook als muzikanten en zangers bij den eeredienst waren aangesteld. Dit was intusschen in de eeuw van David en Salomo en nog lang daarna stellig het geval niet; zie inl. op H. XXV en verg. inl. op Num. III, IV. De eigennamen die hier voorkomen zijn voor een deel dezelfde die onze schrijver ook aan priesters en Levieten van lateren tijd geeft (zie op XV : 7, 8, 9 v., 18 en 22); vele er van treffen wij aan als namen van priesters en Levieten uit de vijfde eeuw (zie op XV : 8, 18, 23 en 24); zij zijn op goed geluk door den schrijver hier samengebracht, om aan de voorstelling die hij van Davids tijd geeft een schijn van geloofwaardigheid bij te zetten; verg. op Neh. XII : 41 v. Wat het lied betreft dat wij XVI : 8—36 aantreffen, dit is niet van onzen schrijver, maar ingelascht door iemand die meende dat David, toen hij de Levieten voor het lofgezang bij de ark aanstelde, hun ook het lied dat zij bij die gelegenheid moesten aanheffen had voorgeschreven. Het behelst echter niets dat daarop zinspeelt; het is eene verheerlijking van Jahwe in zulke algemeene bewoordingen dat het bij verschillende gelegenheden gezongen kon worden en stellig ook gezongen is. Het is oorspronkelijk niet één geheel: vs. 8—22 is aan Ps. CV : 1—15, vs. 23—33 aan Ps. XCVI, vs. 34—36 aan Ps. CVI : 1, 47 v. ontleend. Daar deze psalmen alle zeer jong zijn (zie inll. daarop), is het lied eerst vele eeuwen na David samengesteld. In het oorspronkelijke verhaal sloot dus vs. 37 onmiddellijk bij vs. 7 aan.

XV : 1 Toen David nu zich huizen maakte in de Davidstad, bracht hij voor
de ark Gods eene plaats in gereedheid en sloeg hij voor haar eene tent
2 op. ′ En David beval dat niemand de ark Gods zou dragen dan de
Levieten; want hen had Jahwe uitverkoren om de ark van Jahwe te
3 dragen en hem te dienen, voor altijd. ′ En David vergaderde gansch
Israël te Jeruzalem, om de ark van Jahwe op te voeren naar de
4 plaats die hij voor haar in gereedheid gebracht had. ′ Hij verzamelde
5 de Aäronieten en de Levieten; ′ van de zonen van Kehath: Uriël, den
6 vorst, en zijne broeders, honderd twintig; ′ van de zonen van Merari:
7 Azaja, den vorst, en zijne broeders, tweehonderd twintig; ′ van de zonen
8 van Gersjon: Joël, den vorst, en zijne broeders, honderd dertig; ′ van
de zonen van Elisafan: Sjemaja, den vorst, en zijne broeders, twee-
9 honderd; ′ van de zonen van Hebron: Eliël, den vorst, en zijne broeders,
10 tachtig; ′ van de zonen van Uzziël: Amminadab, den vorst, en zijne
11 broeders, honderd twaalf. ′ Hierop ontbood David de priesters Sadok en
Abjathar, alsmede de Levieten Uriël, Azaja, Joël, Sjemaja, Eliël en
12 Amminadab, ′ en zeide tot hen: Gij zijt de familiehoofden der Levieten;
heiligt dan u zelven en uwe broeders, en voert de ark van Jahwe,
den god van Israël, op naar de plaats die ik voor haar in gereedheid
13 gebracht heb; ′ want omdat gíj haar den vorigen keer niet droegt, is

2. Het hier verordende is overeenkomstig Num. I : 50; IV : 15; VII : 9.

4. *de Aäronieten*, de priesters, worden eerst vs. 11, *de Levieten* reeds vs. 5—10 vermeld; de Levieten het eerst, omdat hun bij het vervoer der ark de gewichtigste taak was opgedragen.

5—10. *Kehath, Merari, Gersjon* (volg. verb. t.; grondt. *Gersjom*; verg. op VI : 16), de drie Levietische geslachten, Exod. VI : 15. De andere hier genoemde drie zijn afdeelingen van Kehath (zie Exod. VI : 17, 21): *Hebron* en *Uzziël* (verg. VI : 2) zijn zonen, *Elisafan*, of *Elsafan*, is een kleinzoon van Kehath. De Kehathieten worden het eerst genoemd en tot hen behooren vier van de zes hier vermelde Levietische geslachten, omdat zij volg. Num. IV : 15; VII : 9 de heiligste voorwerpen moesten dragen.

5. *Uriël.* Zie VI : 24.

6. *Azaja.* Zie VI : 30.

7. *Joël.* Zie VI : 36; XXIII : 8; XXVI : 22. Een Kehathiet van dezen naam tijdens Hizkia wordt 2 Kron. XXIX : 12 vermeld.

8. *Sjemaja.* Zie XXIV : 6; XXVI : 4, 6 v.; ook Levieten ten tijde van Josjafat, Hizkia en Jozia heeten zoo, 2 Kron. XVII : 8; XXIX : 14; XXXI : 15; XXXV : 9. In de vijfde eeuw was er eene Levietische familie van dezen naam, Neh. XI : 15 (verg. 1 Kron. IX : 14); XII : 35 v.

9 v. *Eliël* en *Amminadab* komen ook VI : 22, 34 als namen van Levieten voor; *Eliël* heet 2 Kron. XXXI : 13 een Leviet tijdens Hizkia; over *Amminadab* zie op VI : 22 v.

11. *Sadok en Abjathar.* Zie 2 Sam. VIII : 17; XV : 15—23, en op 1 Sam. II : 33 en 35. De schrijver vergeet dat hij XII : 27, niet *Abjathar*, maar *Jojada* nevens Sadok genoemd heeft.

12. *heiligt ... u.* Zie op Exod. XIX : 10. — *de plaats die*, volg. eenige hss. ingevoegd.

13. De XIII : 9 v.; 2 Sam. VI : 6 v. vermelde toorn van Jahwe was dus niet slechts gevolg van

Jahwe, onze god, tegen ons losgebroken, daar wij hem niet gezocht
14 hadden naar behooren. ′ Zoo heiligden zich de priesters en de Levieten,
15 om de ark van Jahwe, den god van Israël, op te voeren; ′ en de zonen
der Levieten droegen de ark Gods, zooals Mozes naar het woord van
Jahwe geboden had, aan de draagstangen op hun schouder.
16 Voorts beval David den vorsten der Levieten hunne broeders, de
zangers, op te stellen, om met muziekinstrumenten, harpen, citers en
17 cimbalen een luid vreugdegedruisch te doen hooren. ′ Zoo stelden de
Levieten op: Heman, den zoon van Joël, en van zijne broeders: Azaf,
den zoon van Berechja, en van de Merarieten, hunne broeders: Ethan,
18 den zoon van Kusjaja; ′ benevens hunne broeders van den tweeden
rang: Zacharja, Jaäziël, Sjemiramoth, Jehiël, Unni, Eliab, Benaja,
Maäzeja, Mattithja, Elifale, Mikneja, Obed-Edom, Jeïël, en Azazja, de
19 portiers. ′ De zangers Heman, Azaf en Ethan moesten muziek maken
20 met koperen cimbalen, ′ Zacharja, Jaäziël, Sjemiramoth, Jehiël, Unni,
Eliab, Maäzeja, Benaja op de harp op de wijze van „Jonge vrouwen”, ′
21 Mattithja, Elifale, Mikneja, Obed-Edom, Jeïël en Azazja met citers op
22 de wijze van „De achtste”, om voor te spelen. ′ Konanja, de vorst der
Levieten, had het opzicht over het dragen; want hij was der zake
23, 24 kundig; ′ Berechja en Elkana waren portiers bij de ark; ′ de priesters

Uzza's overtreding, maar tevens hiervan dat de ark niet door de Levieten gedragen, maar op een wagen vervoerd was, waardoor de wet was overtreden. Ook 2 Sam. VI : 13 wordt de ark gedragen, maar dat dit door Levieten geschied is en geschieden moest vermeldt alleen ons verhaal. Daarom heet het hier ook: *Jahwe is,* niet tegen Uzza, maar *tegen ons losgebroken.* — *haar ... droegt,* duidelijkheidshalve ingevoegd.

15. *de draagstangen.* Zie Exod. XXV : 13—15; Num. IV : 4 v. — *op hun schouder.* Zie op Num. VII : 9.

16. *vreugdegedruisch,* met geringe verandering volg. Gr. en Lat. vertt.

17. Zie VI : 33, 39, 44. — *Kusjaja,* VI : 44 *Kisji.*

18. *Jaäziël.* Hieraan gaat in Hebr. t. vooraf *den zoon van*; volg. hss. en Gr. vert. weggelaten. — *Azazja,* uit Gr. vert. ingevoegd; verg. vs. 21. — Vele der hier voorkomende namen treffen wij ook elders in dit boek als Levietennamen aan: *Zacharja,* behalve hier nog IX : 21; XVI : 5; XXIV : 25; XXVI : 2, 11, 14; 2 Kron. XX : 14, is een naam ook van Levieten ten tijde van Hizkia (2 Kron. XXIX : 13) en Jozia (2 Kron. XXXIV : 12; XXXV : 8); *Sjemiramoth* die van een Leviet tijdens Josjafat (2 Kron. XVII : 8); *Jehiël,* behalve hier nog XXIII : 8; XXIX : 8, die van Levieten ten tijde van Hizkia (2 Kron. XXIX : 14; XXXI : 13) en Jozia (2 Kron. XXXV : 8); *Eliab* is ook VI : 27 de naam van een Leviet; *Benaja,* behalve hier nog 2 Kron. XX : 14, is ook de naam van een Leviet ten tijde van Hizkia (2 Kron. XXXI : 13); *Maäzeja* die van een Leviet ten tijde van Uzzia (2 Kron. XXVI : 11); *Mattithja* komt nog IX : 31; XVI : 5; XXV : 3, 21 voor; *Jeïël,* behalve hier nog XVI : 5; 2 Kron. XX : 14, is ook de naam van Levieten ten tijde van Uzzia (2 Kron. XXVI : 11), Hizkia (2 Kron. XXIX : 13) en Jozia (2 Kron. XXXV : 9); een Leviet *Azazja* treffen wij nog 2 Kron. XXXI : 13 aan. Over *Obed-Edom* zie op 2 Sam. VI : 10. *Unni, Maäzeja* en *Mattithja* komen ook als namen van Levieten in den tijd van Nehemja in door onzen schrijver overgewerkte stukken voor, Neh. VIII : 5, 8; XII : 9, 42. — *portiers.* Of de schrijver bedoelt dat al de hier genoemden dan wel enkelen hunner dit waren, blijkt niet; vs. 23 v. worden behalve Obed-Edom en Jeïël slechts twee anderen genoemd. Volg. vs. 20 v.; XVI : 5 waren zij allen ook zangers. Wellicht meende de schrijver dat het onderscheid van Levietische zangers- en portiersfamiliën eerst uit Davids laatsten tijd dagteekende (zie XXIII; XXV : 1; XXVI : 1); vóor dien tijd konden dan, volgens hem, leden van eene en dezelfde familie zoowel de eene als de andere betrekking waarnemen.

20. *Jaäziël,* volg. vs. 18; grondt. *Aziël.* — *op de wijze van „Jonge vrouwen”.* Verg. Ps. IX : 1; XLVI : 1.

21. *op de wijze van „De achtste”.* Zie op Ps. VI : 1. — *om voor te spelen,* onzekere lezing en vertaling.

22. *Konanja,* met verandering van éen klinker volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *Kenanja.* Zoo heeten, behalve dezen Leviet hier en XXVI : 29, nog Levieten ten tijde van Hizkia (2 Kron. XXXI : 12 v.) en Jozia (2 Kron. XXXV : 9). Wellicht is hij dezelfde als *Jechonja,* 1 Sam. VI : 19, en dient de lof die hem hier wordt toegezwaaid om de blaam, daar op dit geslacht geworpen (zie op 1 Sam. VI : 19), uit te wisschen. — *de vorst der Levieten.* Hebr. t. laat volgen *over het dragen*; met Gr. vert. weggelaten. — *had het opzicht,* onzekere lezing en vertaling.

23. *Berechja en Elkana* behooren VI : 39; IX : 16 tot de voorvaderen van Azaf. Levieten met den naam *Elkana* komen nog VI : 23—36 voor; een Leviet of priester *Berechja* leefde in de vijfde eeuw, Neh. III : 4, 30; VI : 18. — *portiers.* Ook het Hebreeuwsche woord beteekent: menschen aan de poort; dezen behooren dus eigenlijk niet bij de ark noch bij de tent waarin zij straks geplaatst wordt, maar bij een tempel of paleis. Van de vier die hier en vs. 24 genoemd worden gingen wellicht twee vóor en twee achter de ark.

Sjebanja, Josjafat, Nethaneël, Amazai, Zacharja, Benaja en Eliëzer bliezen
op trompetten voor de ark Gods uit; ook waren Obed-Edom en Jeïël
portiers bij de ark.
25 Zoo gingen David, de oudsten van Israël en de oversten van duizend
heen om de ark des verbonds van Jahwe uit het huis van Obed-Edom
26 met vreugdebetoon op te voeren.' En terwijl God de Levieten die de
ark des verbonds van Jahwe droegen bijstond, offerde men zeven stie-
ren en zeven rammen.
27 En David was bekleed met een mantel van fijn lijnwaad, en even-
zoo al de Levieten die de ark droegen, de zangers en Konanja, de
overste bij het dragen, en David had een linnen schouderkleed aan.'
28 Zoo voerde gansch Israël de ark des verbonds van Jahwe op met ge-
jubel, bazuingeschal, trompetten en cimbalen, muziek makende op har-
29 pen en citers.' Toen nu de ark des verbonds van Jahwe de Davidstad
binnenkwam, keek Michal, Sauls dochter, uit het venster, en koning
David ziende springen en vreugde bedrijven, vatte zij minachting voor
XVI : 1 hem op.' Men bracht dan de ark Gods binnen en zette haar in de tent
die David voor haar had opgeslagen. Daarna bracht men brandoffers
2 en dankoffers aan God;' en toen David met het opdragen van het
brandoffer en de dankoffers gereed was, zegende hij het volk in den
3 naam van Jahwe' en deelde hij aan al de Israëlieten, zoo mannen als
vrouwen, aan ieder een brood, eene kruik wijn en een vruchten-
koek uit.
4 Toen stelde hij vóor de ark van Jahwe eenige Levieten als dienaren
5 aan, om Jahwe, Israëls god, te roemen, te loven en te prijzen:' Azaf,
het hoofd, Zacharja, als tweede in rang, voorts Jaäziël, Sjemiramoth,
Jehiël, Mattithja, Eliab, Benaja, Obed-Edom en Jeïël, met harpen en
6 citers; terwijl Azaf met de cimbalen muziek maakte,' alsmede de
priesters Benaja en Jahaziël met de eens voor altijd voorgeschreven

24. De meeste der hier voorkomende namen treffen wij ook aan als namen van priesters in *Ezra* — *Nehemja*: *Sjebanja*, Neh. X : 4; XII : 14; *Nethaneël*, Ezra X : 22; Neh. XII : 21; *Zacharja*, Neh. XII : 16, 41; *Eliëzer*, Ezra X : 18. Over *Benaja* zie op XII : 27. — *bliezen op trompetten*. Zie Num. X : 1—10. — *Jeïël*, volg. vs. 21 en Gr. vert.; Hebr. t. *Jehia*.

25. Zie 2 Sam. VI : 12. — *ark des verbonds van Jahwe*, 2 Sam. VI : 12—17 *ark Gods* of *ark van Jahwe*. De schrijver huldigt natuurlijk de jongere voorstelling; zie 2 Kron. V : 10 en op Exod. XXV : 10—22.

26. Anders 2 Sam. VI : 13. — *offerde men*, 2 Sam. VI : 14 *offerde hij*. De schrijver wilde den schijn vermijden dat David het deed; verg. op XVI : 1. — *zeven stieren en zeven rammen*, 2 Sam. VI : 13 *een stier en een mestkalf*.

27—XVI : 3. Zie 2 Sam. VI : 14—19.

27. Na *dragen* heeft grondt. nog *de* of *der zangers*. — In 2 Sam. VI : 14 worden niet alleen de hier nevens David vermelde personen gemist, maar wordt ook van Davids kleeding alleen het *linnen schouderkleed* genoemd. Onze schrijver voegde er den *mantel van fijn lijnwaad* aan toe; deze toch behoorde waarschijnlijk tot de priesterlijke kleeding, al wordt in de wet (Exod. XXVIII : 31 v.; XXXIX : 22 v.) alleen van den mantel des hoogepriesters gesproken. Het verdient opmerking dat de schrijver dit kleedingstuk ook door Levieten laat dragen, ongetwijfeld om hen daardoor te verheerlijken; zie inl. op *Kronieken* en aant. op 2 Kron. V : 11*b*—13.

28. De schrijver breidt 2 Sam. VI : 15 door de toevoeging van verschillende muziekinstrumenten, *trompetten* — *citers*, uit.

29. Terwijl de schrijver met geringe wijzigingen dit vers uit 2 Sam. VI : 16 overneemt, laat hij het vervolg er van, 2 Sam. VI : 20—23, weg; waarschijnlijk omdat in Davids woorden een en ander hem aanstootelijk voorkwam; zie op 2 Sam. VI : 22. — Vóor *de Davidstad* is volg. hss. *tot* weggelaten.

1. *bracht men*, wat volg. 2 Sam. VI : 17 David deed; verg. op XV : 26. In het volgende vers echter vergeet onze schrijver de voorstelling van *Samuel* te veranderen; zie op 2 Sam. VI : 18.

3. Hierop volgt in 2 Sam. VI : 19, 20*a*, dat David en al het volk huiswaarts keerden. Dit vermeldt onze schrijver eerst in vs. 43; hij laat het volk blijven totdat het loflied der Levieten is gezongen.

5. Al deze namen ook XV : 17 v., waar nog enkele meer voorkomen. — *Jaäziël*, volg. XV : 18; grondt. *en Jeïël*.

6. Verg. XV : 24. *Jahaziël* wordt daar niet genoemd; de naam komt alleen hier als die van een priester voor. In 2 Kron. XX : 14 lezen wij van een Leviet *Jahaziël*, die een voorvader *Benaja* heeft. — *de eens voor altijd voorgeschreven*, letterlijk *de vaste*, met geringe tekstverandering.

7 trompetten, vóor de ark des verbonds van God.' Op dien dag, toen
voor het eerst, heeft David aan Azaf en zijne broeders opgedragen om
het Looft hem aan te heffen ter eer van Jahwe.

8 Looft Jahwe, roept zijnen naam aan,
maakt onder de volkeren zijne daden bekend;
9 zingt hem ter eer, roemt hem met stem en snaren,
gewaagt van al zijne wonderen;
10 roemt in zijn heiligen naam;
verblijde zich het hart van hen die Jahwe zoeken.
11 Vraagt naar Jahwe en zijne kracht,
zoekt te allen tijde zijn aangezicht.
12 Gedenkt de wonderen die hij heeft gedaan,
zijne teekenen en de vonnissen zijns monds,
13 kroost van Israël, zijn dienaar,
zonen van Jakob, zijne uitverkorenen!
14 Hij, Jahwe, is onze God;
zijne vonnissen zijn op de gansche aarde.
15 Hij gedenkt eeuwig zijn verbond,
tot in het duizendste geslacht hetgeen hij heeft verordend,
16 het verbond met Abraham gesloten,
zijnen eed aan Izaäk gedaan;
17 hij heeft dien aan Jakob voorgoed bevestigd,
aan Israël als een eeuwig verbond,
18 zeggende: U geef ik het land Kanaän,
als het u toegewezen erve —
19 toen zij nog gering in aantal waren,
weinigen en als vreemden daarin toevende.
20 En toen zij trokken van volk tot volk,
van het eene rijk naar eene andere natie,
21 liet hij niemand toe hen te verdrukken,
maar tuchtigde koningen om hunnentwil:
22 Tast mijne gezalfden niet aan,
en doet mijnen profeten geen kwaad!
23 Zingt allen, gij aardbewoners, Jahwe ter eer,
boodschapt zijn heil van dag tot dag;
24 vermeldt zijne eer onder de natiën,
onder alle volkeren zijne wonderen!
25 Want groot is Jahwe en zeer te prijzen,
geducht is hij boven alle goden;
26 want alle goden der volkeren zijn afgoden,
en Jahwe heeft den hemel gemaakt.
27 Majesteit en luister zijn voor zijn aangezicht,
macht en blijdschap in zijne woonplaats.

Vs. 8—22. Ps. CV: 1—15. — Vs. 8. Jez. XII: 4. — Vs. 23—33. Ps. XCVI.

8—22. Zie de aantt. op Ps. CV: 1—15.
13. *Israël,* Ps. CV: 6 *Abraham*; verg. Ps. CV: 42 v.
14. *zijne — aarde.* Deze voorstelling van Jahwe's heerschappij over de gansche aarde werd in Davids tijd nog niet gehuldigd; zie op 1 Sam. XXVI: 19.
15. *Hij gedenkt,* volg. Gr. vert. en Ps. CV: 8; Hebr. t. *Gedenkt.*
16. *het verbond,* duidelijkheidshalve ingevoegd.
19. *zij* (de Israëlieten)... *waren,* volg. Gr. en Lat. vertt. en Ps. CV: 12; Hebr. t. *gij* ... *waart.*
23. Ps. XCVI: 1*b*, 2*b*; vs. 1*a* en 2*a* zijn hier weggelaten.
25. Verg. Ps. XCV: 3; XCVII: 7, 9.
27. *zijne woonplaats,* Ps. XCVI: 6 *zijn heiligdom.* De schrijver verandert opzettelijk de uitdrukkingen die op den tempel betrekking hebben; zie ook op vs. 29.

28 Geeft aan Jahwe, gij geslachten der volkeren,
geeft aan Jahwe eer en macht;
29 geeft aan Jahwe de eer zijns naams,
draagt geschenken aan en komt voor zijn aangezicht;
werpt u voor Jahwe neder in heiligen feestdos.
30 Krimpt allen voor hem ineen, gij aardbewoners!
Ook heeft hij de wereld vastgezet, onwankelbaar.
31 De hemel verblijde zich, de aarde zij verheugd;
en men zegge onder de natiën: Jahwe is koning!
32 Buldere de zee en hare volheid;
juiche het veld en al wat er op is!
33 Dan zullen de boomen des wouds jubelen voor Jahwe;
want hij komt om de aarde te richten.
34 Looft Jahwe, want hij is goed;
want eeuwig duurt zijne goedertierenheid.
35 Zegt: Red ons, God onzes heils!
herzamel ons en verlos ons van de natiën;
opdat wij uw heiligen naam loven,
en in uwe glorie roemen.
36 Geloofd zij Jahwe, Israëls God,
van eeuwigheid tot eeuwigheid!
En het gansche volk zeide: Amen! en Prijs Jahwe!

37 En hij liet aldaar, vóor de ark des verbonds van Jahwe, Azaf en
zijne broeders, om altijd, elken dag naar zijn eisch, vóor de ark dienst
38 te doen; ′ alsmede Obed-Edom, Hoza en hunne broeders, acht en zestig
39 man, als portiers; ′ maar den priester Sadok en de priesters, zijne

Vs. 30*b*. Ps. XCIII : 1*c*. — Vs. 35 v. Ps. CVI : 47 v.

28 v. Verg. Ps. XXIX : 1 v. en aantt. aldaar.

29. *voor zijn aangezicht*, Ps. XCVI : 8 *in zijne voorhoven*. Zie op vs. 27.

30 v. In Ps. XCVI : 9—11 volgt vs. 31*b* op vs. 30*a*, dan vs. 30*b*, voorts eene regel die hier gemist wordt, daarop vs. 31*a*, 32*a* enz. De volgorde is, door welke oorzaak ook, in de war geraakt; wellicht was zij oorspronkelijk vs. 30*a*, 31*b*, 30*b*, 31*a*.

31—33. Opwekkingen tot de natuur om Jahwe ter eere te jubelen treffen wij in geschriften van vóor de Ballingschap niet aan; wij vinden ze Ps. LXIX : 35; XCVIII : 4, 7 v.; CXLVIII; Jez. XLII : 10—12; XLIV : 23; XLV : 8; LV : 12. Zij drukken het denkbeeld uit dat Jahwe de gansche natuur beheerscht en deze zijne heerschappij erkennen moet.

32 v. Zie Ps. XCVIII : 7—9.

32. *de zee en hare volheid*. Zie op Deut. XXXIII : 16.

33. Op dit vers volgen in Ps. XCVI : 13 nog twee regels.

34. Deze woorden, waarschijnlijk aan Jer. XXXIII : 11 ontleend, komen alle of voor een deel herhaaldelijk in *Psalmen* voor: Ps. C : 5; CVI : 1; CVII : 1; CXVIII : 1; CXXXVI : 1—26. Verg. 2 Kron. V : 13; VII : 3 enz.

35. *Zegt*, ontbreekt Ps. CVI : 47. — *God onzes heils*, Ps. CVI : 47 *Jahwe, onze God*. — *herzamel — natiën*. De Israëlieten waren dus verstrooid en werden door heidenen verdrukt; dit was het geval sedert het begin der Ballingschap; verg. Deut. XXX : 3 v.; Neh. I : 8 v.; Zach. II : 10 v. — *en verlos ons*. Dit ontbreekt Ps. CVI : 47.

36. *En — Jahwe!* Ps. CVI : 48 *En het gansche volk zegge: Amen! Hallelujah!* Bij de inlassching van het lied werd dit overeenkomstig de gelegenheid gewijzigd. — *Amen*. Zie op Num. V : 22. In den dienst van den tweeden tempel antwoordde de gemeente met dit woord, somtijds herhaald (Ps. LXXII : 19), op een lied of gebed; waardoor zij verklaarde de daarin uitgedrukte gedachten en gevoelens tot de hare te maken.

38. *Obed-Edom — man*, volg. verb. t.; grondt. *Obed-Edom en hunne broeders, acht en zestig man, en Obed-Edom, de zoon van Jeduthun, en Hoza*. Over *Obed-Edom* zie op 2 Sam. VI : 10; *Hoza* komt alleen nog XXVI : 10 v., 16 voor, weder als portiersgeslacht. — *acht en zestig*. Volg. XXVI : 8—11 bedroeg het aantal nakomelingen van Obed-Edom twee en zestig, dat van Hoza dertien, dat van Mesjelemja achttien; in het geheel drie en negentig portiers. Waarschijnlijk is de bedoeling dat de overigen, vijf en twintig in getal, dienst deden bij den tabernakel te Gibeon; zie op vs. 42.

39. *Sadok*. Dat Abjathar niet genoemd wordt zal wel niet toevallig zijn: Sadok was de priester bij uitnemendheid. Zie op XII : 27 en 28. — *den tabernakel — Gibeon*. Te Gibeon was een druk bezochte hoogtetempel, waar o. a. koning Salomo zijn luisterrijk kroningsoffer bracht (1 Kon. III : 4);

broeders, vóor den tabernakel van Jahwe, op de hoogte te Gibeon,'
40 om gestadig des morgens en des avonds brandoffers aan Jahwe te
brengen op het brandofferaltaar, en alles na te komen wat in Jahwe's
41 wet geschreven staat, wat hij aan Israël geboden had;' en met hen
Heman en Jeduthun en de overige uitgelezenen, die met name zijn
opgegeven, om aan te heffen het Looft Jahwe; want voor eeuwig is
42 zijne goedertierenheid!' Zij hadden trompetten en cimbalen om muziek
te maken, en andere instrumenten voor het gezang ter eere Gods; ook
waren de zonen van Jeduthun aan de poort.
43 Daarop ging het gansche volk elk naar zijn huis en ging David
heen om zijn huis te zegenen.

onze schrijver, overtuigd dat tijdens David en Salomo Jahwe steeds op wettige wijze vereerd was, onderstelt, daar zulks slechts in den tabernakel kon geschieden, dat dit heiligdom daar gestaan heeft (verg. XXI : 29 v.). Om dit nu te rijmen met het bericht, vs. 1; 2 Sam. VI : 16, dat de ark door David terstond naar Jeruzalem werd gebracht, moet hij toegeven dat de ark niet in den tabernakel was gezet (verg. 2 Kron. I : 3 v.), en neemt hij aan, dat de Levieten gedeeltelijk te Jeruzalem bij de ark, gedeeltelijk te Gibeon bij den tabernakel dienst deden. Sadok, het hoofd der priesters, plaatst hij natuurlijk bij den tabernakel, omdat daar de offers gebracht werden, al komt hij hierdoor in strijd met 2 Sam. XV : 24—29, waar Sadok met Abjathar te Jeruzalem de ark onder zijne hoede heeft.

40. *des morgens en des avonds brandoffers.* Zie Exod. XXIX : 38 v.; Num. XXVIII : 3 v., 8. — *brandofferaltaar.* Zie Exod. XXXVIII : 1—7.

41. *die — opgegeven.* Zie XV : 16—21. — *want — goedertierenheid.* Zie op vs. 34.

42. *Zij hadden,* letterlijk *En met hen*; Hebr. t. laat nog volgen *Heman en Jeduthun* (herhaling van het begin van vs. 41), wat volg. Gr. vert. is weggelaten. — *om muziek te maken,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *voor wie muziek maakten.* — *andere,* duidelijkheidshalve ingevoegd. — *ook — poort,* van het heiligdom te Gibeon. Daar van de drie portiersgeslachten, XXVI : 1—11 (zie op vs. 38), alleen Hoza uit het geslacht is waartoe Jeduthun behoort (Merari; zie XXVI : 10), kan alleen zijne familie bedoeld zijn; doch dan meent de schrijver dat slechts een gedeelte daarvan bij de poort van den tabernakel stond, daar zonen van Hoza volg. vs. 38 ook de ark moesten bewaken.

43. Zie op vs. 3 en op 2 Sam. VI : 20.

HOOFDSTUK XVII.

Godshuis en koningshuis. — David geeft aan Nathan zijn voornemen te kennen, een tempel voor de ark te bouwen (1), wat deze goedkeurt (2); doch enkele uren later reeds gebiedt hem Jahwe, aan David te zeggen dat hij nooit een huis heeft begeerd (3—6); voorts, dat hij, evenals in het verleden, ook in de toekomst David en zijn volk helpen (7—10) en zijnen nakomelingen, van wie een voor hem een tempel zal bouwen, het koningschap bevestigen zal (11—14); wat Nathan aan David overbrengt (15). David erkent in het gebed tot Jahwe, dankbaar en ootmoedig, zijne goedheid jegens hem en zijn huis (16—19), roemt de gunst door Jahwe aan Israël betoond (20—22), en spreekt zijn vertrouwen uit dat Jahwe zijne beloften zal vervullen (23—27).

Dit gedeelte komt bijna woordelijk met 2 Sam. VII overeen, alwaar men de aantt. raadplege; een en ander echter, dat den schrijver te uitvoerig of min gepast voorkwam, liet hij weg (zie op vs. 13 en 27); terwijl hij hier en daar een paar kleine wijzigingen aanbracht, om den inhoud met zijn godsdienstig standpunt en zijne geschiedbeschouwing in overeenstemming te brengen (zie op vs. 4, 5, 14 en 21).

XVII : 1 Eens, nadat David zijn huis betrokken had, zeide hij tot den profeet
Nathan: Zie, ik woon in het huis van cederhout, en de ark des ver-
2 bonds van Jahwe woont onder tentdoek.' Nathan zeide tot David: Al
3 wat in uw hart is doe dat; want God is met u.' Maar in dien nacht
4 kwam het woord Gods tot Nathan:' Ga aan mijn dienaar David zeg-
gen: Zoo zegt Jahwe: Niet gij zult voor mij het huis bouwen waarin
5 ik zal wonen.' Ik heb immers in geen huis gewoond van den dag af
dat ik Israël opvoerde tot heden toe, maar ik ben rondgetrokken in

1. *nadat — had.* Zie XIV : 1; XV : 1.

4. *Niet gij,* maar Salomo; 2 Sam. VII : 5 is oorspronkelijk de tegenstelling eene andere; zie op 2 Sam. VII : 12.

5. *ik ben — tabernakel,* volg. Gr. vert. en 2 Sam. VII : 7; Hebr. t. *ik was van tent tot tent en van tabernakel.* Het laatste woord is waarschijnlijk door den schrijver met het oog op Exod. XXV—XXXI toegevoegd en van hier ook in den tekst van *Samuel* ingeslopen; zie aldaar.

6 eene tent en een tabernakel,′ overal waar ik heentrok onder gansch
Israël. Heb ik tot éen van Israëls richters, aan wie ik had opgedragen
mijn volk te weiden, hiervan gesproken en gezegd: Waarom hebt gij
7 mij geen huis van cederhout gebouwd?′ Spreek derhalve tot mijn die-
naar David: Zoo zegt Jahwe der heirscharen: Ik heb u uit de weide
van achter de kudde gehaald, om vorst over mijn volk Israël te zijn;′
8 ik ben met u geweest bij al wat gij ondernaamt en heb al uwe vijan-
den vóor u uitgeroeid; ik zal u een naam maken gelijk dien van de
9 grootsten op aarde.′ En ik zal voor mijn volk Israël eene plaats vast-
stellen, waar ik het zal planten en waar het duurzaam zal wonen, waar
het niet meer verontrust zal worden en geen boosaardige lieden het
10 meer zullen mishandelen, zooals te voren,′ van den tijd af dat ik
richters over mijn volk Israël aanstelde, en ik zal al uwe vijanden
vernederen. Dies kondig ik u aan dat Jahwe een huis voor u zal
11 bouwen:′ wanneer uw levenstijd verstreken is en gij ter ruste zult
gaan bij uwe vaderen, zal ik uw nazaat, een uwer zonen, doen op-
12 treden en zijn koningschap vastmaken;′ hij zal mij een huis bouwen,
13 en ik zal zijn troon vastzetten, voor altijd.′ Ik zal hem ten vader, en
hij zal mij ten zoon zijn: mijne gunst zal ik hem niet onttrekken,
14 zooals ik die aan uwen voorganger onttrokken heb;′ ik zal hem in
mijn huis en in mijn koningschap tot in eeuwigheid bevestigen; zijn
15 troon zal vaststaan voor eeuwig.′ Overeenkomstig al deze woorden en
dit geheele gezicht heeft Nathan tot David gesproken.
16 Toen ging koning David naar binnen, zette zich voor Jahwe neder
en zeide: Wie ben ik, Jahwe God, en wat is mijn huis, dat gij mij
17 tot hiertoe gebracht hebt?′ En dat was niet genoeg in uw oog, o God;
nu doet gij ten aanzien van het huis uws dienaars beloften voor de
verre toekomst en vergunt mij een blik in volgende geslachten, Jahwe
18 God.′ Wat zou David nog verder tot u spreken, u tot eer; daar gij
19 zelf uw dienaar hebt uitverkoren?′ Jahwe, ter wille van uw dienaar
en naar uw voornemen hebt gij geheel deze groote zaak gedaan: al
20 deze groote dingen bekend te maken.′ Jahwe, niemand is u gelijk, en
er is geen god behalve gij, blijkens al wat wij met eigen ooren hebben
21 gehoord.′ En waar is éene natie op aarde zooals uw volk Israël, die
God zich ten volk is gaan loskoopen, om u een naam te maken en
groote en geduchte dingen te doen, door voor uw volk uit, dat gij uit
22 Egypte hebt losgekocht, natiën te verdrijven?′ Gij hebt uw volk
Israël u voor eeuwig tot een volk gemaakt, en gij, Jahwe, zijt hun
23 ten God geworden.′ Nu dan, Jahwe, worde het woord dat gij aan-

9. *mishandelen,* onzekere lezing en vertaling.

10. *van den.* Grondt. laat *en* voorafgaan. — *dat* (vóor *Jahwe*), volg. 2 Sam. VII : 11; Hebr. t. *en.*

13. De schrijver laat weg wat 2 Sam. VII : 14 van de tuchtiging des konings wordt gezegd; dit achtte hij blijkbaar te midden van de beloften van Jahwe aan het Davidische koningshuis misplaatst.

14. *ik — bevestigen.* Davids huis zal voor altijd den tempel en de door Jahwe verleende heerschappij bezitten. Daar dit huis in den tijd van onzen schrijver reeds lang niet meer regeerde, heeft hij wellicht, evenals de dichter van Ps. LXXXIX (zie inl. op Ps. II), de hier voorkomende beloften van Jahwe aan David toegepast op Israël.

17. *vergunt mij een blik in volgende geslachten,* volg. verb. t.; verg. op 2 Sam. VII : 19.

18. *spreken,* ingevoegd volg. Syr. vert. en 2 Sam. VII : 20. — *eer.* Hierop laat Hebr. t. nog volgen *uw dienaar*; volg. Gr. vert. weggelaten.

20. Hiervóor heeft 2 Sam. VII : 22 nog *Daarom, gij zijt groot.* — *blijkens,* volg. Gr. vert. en 2 Sam. VII : 22; Hebr. t. *in.*

21. *ten,* volg. 2 Sam. VII : 23; grondt. *een.* — *en ... te doen,* uit 2 Sam. VII : 23 ingevoegd. — *natiën.* Hierop volgt 2 Sam. VII : 23 *en goden*; met opzet door onzen schrijver weggelaten. — In *Samuel* is de strekking der vraag, anders dan hier, deze: heeft ooit een god voor een volk gedaan wat Jahwe voor Israël deed? Daar aldus het bestaan van andere goden ondersteld wordt, kon onze schrijver er zich niet mede vereenigen en veranderde hij het.

gaande uw dienaar en zijn huis gesproken hebt bewaarheid voor
24 eeuwig, en doe zooals gij gesproken hebt; ' opdat het bewaarheid worde,
en opdat uw naam voor eeuwig worde verheerlijkt, doordien men zegt:
Jahwe, Jahwe der heirscharen, is Israëls god, en het huis van David,
25 uw dienaar, staat vast voor uw aangezicht. ' Want gij zelf, mijn god,
hebt aan uw dienaar geopenbaard dat gij hem een huis bouwen zult;
daarom heeft uw dienaar de vrijmoedigheid gevonden om voor uw
26 aangezicht te bidden. ' Derhalve, Jahwe, gij zijt God en hebt aangaande
27 uw dienaar dit goede gesproken, ' en het heeft u thans behaagd, het
huis uws dienaars te zegenen; zoodat het eeuwig voor uw aangezicht
zal zijn. Daar gij, Jahwe, den zegen hebt uitgesproken, is het gezegend tot in eeuwigheid.

24. *Jahwe — god,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Jahwe der heirscharen, Israëls god, is god van Israël.*
25. *de vrijmoedigheid,* ingevoegd volg. Lat. vert. en 2 Sam. VII : 27.
26. *God.* In 2 Sam. VII : 28 volgt nog *uwe woorden zullen bewaarheid worden.*
27. Het slot is in 2 Sam. VII : 29 eenigszins uitvoeriger.

HOOFDSTUK XVIII.

Davids krijgsverrichtingen; zijne rijksgrooten. — David fnuikt de macht der Filistijnen en der Moabieten (1 v.). Hij overwint Hadarezer, den koning van Soba, en de hem ter hulp gekomen Arameërs van Damaskus (3—8). Met de behaalde zege laat de koning van Hamath hem gelukwenschen en zendt hem geschenken (9 v.), welke David met vele buitgemaakte voorwerpen aan Jahwe wijdt (11). De Edomieten geslagen en onderworpen (12 v.). Lijst van Davids rijksgrooten (14—17).

Dit hoofdstuk is, meestal woordelijk, aan 2 Sam. VIII ontleend; hier en daar (vs. 1, 2, 3, 4, 8, 11, 12, 17) is, bij toeval of met opzet, iets gewijzigd, bijgevoegd of weggelaten.

XVIII : 1 Hierna sloeg David de Filistijnen, vernederde hen en nam Gath
2 met onderhoorigheden uit de hand der Filistijnen. ' Voorts sloeg hij de
Moabieten; zoo werden dezen aan David onderworpen, schatplichtig.
3 Ook sloeg David Hadarezer, den koning van Soba, bij Hamath, toen
deze heenging om zijne macht bij de rivier den Eufraat te vestigen. '
4 David nam van hem duizend wagenstrijders, zeven duizend ruiters
en twintig duizend man voetvolk gevangen; van alle wagenpaarden
5 sneed hij de pezen door, op honderd na, die hij overhield. ' Toen de
Arameërs van Damaskus Hadarezer, den koning van Soba, te hulp
kwamen, sloeg David van de Arameërs twee en twintig duizend man, '
6 en hij legde bezettingen in Damasceensch Aram, en Aram werd hem
onderworpen, schatplichtig. Zoo schonk Jahwe David de overwinning
7 op al zijne veldtochten. ' De gouden beukelaars welke de dienaren van
Hadarezer hadden gedragen nam David en bracht ze naar Jeruzalem; '
8 uit Tebah en Berothai, steden van Hadarezer, voerde David ontzaglijk
veel koper weg; hiervan heeft Salomo de koperen zee, de zuilen en
het koperen gereedschap gemaakt.
9 Toen Toü, de koning van Hamath, hoorde dat David het gansche

1. *Gath met onderhoorigheden.* Daar Gath onmiddellijk na Davids dood in de macht der Filistijnen is (1 Kon. II : 39), en nergens gemeld wordt dat dezen het op de Israëlieten hebben heroverd, is dit bericht ongeloofwaardig. Wellicht heeft misverstand van de uitdrukking in 2 Sam. VIII : 1 den schrijver op een dwaalspoor geleid; ook kan er eene schrijffout in het spel zijn.
2. Waarom de schrijver hier Davids behandeling der krijgsgevangenen niet vermeldt, zie op 2 Sam. VIII : 2.
3. *Hadarezer.* Deze heet 2 Sam. VIII : 3 juister *Hadadezer;* zie aldaar. — *bij Hamath,* letterlijk *naar Hamath toe,* wordt 2 Sam. VIII : 3 gemist. Zie op 1 Kon. VIII : 65 en verg. Num. XIII : 21.
4. *duizend — ruiters,* 2 Sam. VIII : 4 *zeventienhonderd ruiters,* 2 Sam. X : 18 *zevenhonderd wagenstrijders.*
6. *bezettingen,* uit 2 Sam. VIII : 6 en de oude vertt. ingevoegd.
8. *Tebah,* volg. verb. t.; grondt. *Tibhath.* — *Berothai,* volg. 2 Sam. VIII : 8 en wellicht Gr. vert.; Hebr. t. *Kun.* — *hiervan — gemaakt.* Toevoegsel van den schrijver. Zie 1 Kon. VII : 13—46.

10 leger van Hadarezer, den koning van Soba, verslagen had, ′ zond hij
zijn zoon Hadoram tot koning David, om naar zijn welstand te vragen
en hem geluk te wenschen, omdat hij tegen Hadarezer gestreden en
hem verslagen had — want Hadarezer was steeds in oorlog met Toü
11 geweest — tevens allerlei gouden, zilveren en koperen voorwerpen. ′ Ook
deze heeft koning David aan Jahwe gewijd, evenals het zilver en goud
dat hij allen volkeren, Edom, Moab, den Ammonieten, den Filistijnen
12 en Amalek, had afgenomen. ′ Abisjai, de zoon van Seruja, had van de
13 Edomieten in het Zoutdal achttien duizend man verslagen. ′ Toen legde
hij bezettingen in Edom; zoodat al de Edomieten David onderworpen
waren. Zoo schonk Jahwe de overwinning aan David op al zijne veld-
tochten.
14 En David was koning over gansch Israël en handhaafde recht en
15 gerechtigheid onder zijn gansche volk. ′ Joab, de zoon van Seruja, was
16 hoofd van het leger; Josjafat, de zoon van Ahilud, kanselier; ′ Sadok,
de zoon van Ahitub, en Ahimelech, de zoon van Abjathar, waren
17 priesters; Sjawsja was schrijver; ′ Benaja, de zoon van Jojada, hoofd der
Krethiërs en Plethiërs, en Davids zonen waren de voornaamsten naast
den koning.

11. De buit van Hadarezer, die 2 Sam. VIII : 12 mede vermeld wordt, is hier weggelaten, omdat daarover in vs. 8 reeds beschikt is.

12. De overwinning op de Edomieten wordt 2 Sam. VIII : 13 aan David zelven toegeschreven; Ps. LX : 2 aan Joab; waarom hier aan Abisjai (zie op II : 16), is moeilijk te gissen; wellicht is eene schrijffout er de voorname oorzaak van, te eer daar de tekst van 2 Sam. VIII : 13 reeds zeer vroeg bedorven was. Verg. 1 Kon. XI : 15 v.

16. *Sadok — Abjathar.* Zie op 2 Sam. VIII : 17. De schrijver had waarschijnlijk den bedorven tekst van *Samuel* reeds vóor zich; zie op VI : 8. — *Ahimelech,* volg. XXIV : 3, 6, 31, hss. en de oude vertt.; Hebr. t. *Abimelech.*

17. *de voornaamsten naast den koning.* In welk opzicht en waarom de schrijver hier van zijn voorbeeld afwijkt, zie op 2 Sam. VIII : 18.

HOOFDSTUK XIX : 1—XX : 8.

Davids oorlog met de Ammonieten en Arameërs; heldenstukken zijner volgelingen. — David zendt een gezantschap tot Hanun, den koning der Ammonieten, om hem deelneming te betuigen bij zijns vaders dood (XIX : 1, 2*a*); maar door de vorsten der Ammonieten ten aanzien van Davids bedoelingen wantrouwend gemaakt, zendt Hanun de gezanten na eene smadelijke bejegening terug (2*b*—5). De Ammonieten, voor Davids wraak beducht, werven de Arameërs als bondgenooten (6 v.); maar Joab en Abisjai verslaan beide legers (8—15). De Arameërs roepen nu hunne stamgenooten van over den Eufraat ten strijde (16); maar David trekt hun te gemoet en behaalt eene groote overwinning (17 v.); waarna de Arameërs vrede maken en den Ammonieten niet meer te hulp komen (19). Een jaar later zendt David Joab met het leger naar het land der Ammonieten, waar deze Rabba inneemt (XX : 1); David voert een ontzaglijken buit en de bevolking als dwangarbeiders uit Rabba weg en handelt evenzoo met de andere Ammonietische steden (2 v.). Sibbechai verslaat den Refaïet Sippai (4), Elkana den broeder van Goliath (5), Jonathan eenen reus met zes vingers aan elke hand en zes teenen aan elken voet (6 v.), allen Refaïeten (8).

Van dit gedeelte is XIX : 1—XX : 3, met geringe afwijkingen, overgenomen uit 2 Sam. X; XI : 1; XII : 30 v. Wat in *Samuel* hieraan voorafgaat, 2 Sam. IX, liet de schrijver weg, omdat het een voorval uit Davids bijzonder leven behandelt, dat voor zijn doel, de geschiedenis van Davids koningschap, van geen belang was. Om dezelfde reden ging hij het verhaal van David en Bathsjeba, dat (2 Sam. XI : 2—XII : 25) in de geschiedenis van Davids oorlog met de Ammonieten is ingevlochten, stilzwijgend voorbij; hij deed dit te eerder, omdat David, dien hij afschildert als den man naar Gods hart, hier in een zeer ongunstig licht verschijnt. Het laatste gedeelte, XX : 4—8, is, met éene belangrijke wijziging (zie op XX : 5), aan 2 Sam. XXI : 18—22 ontleend, en hier geplaatst omdat de schrijver al de oorlogen van David in eens wilde afhandelen. Van al wat in *Samuel* tusschen 2 Sam. XII : 31 en XXI : 18 voorkomt wordt in ons boek niets vermeld, deels omdat het tot Davids familiegeschiedenis behoort, deels omdat het den koning niet tot eer verstrekt, deels omdat het volgens de begrippen des schrijvers (zie inl. op het boek) onverklaarbaar was dat zulke binnenlandsche troebelen zouden hebben plaats gehad onder de regeering van een vroom koning als David.

XIX:1 Nadezen stierf Nahas, de koning der Ammonieten, en werd zijn
2 zoon Hanun koning in zijne plaats.′ Toen zeide David: Ik wil gunst
betoonen aan Hanun, den zoon van Nahas; want zijn vader heeft gunst
betoond aan mij. Daarom zond David boden tot rouwbeklag wegens
zijn vader. Maar toen Davids dienaren in het land der Ammonieten
3 bij Hanun tot rouwbeklag waren gekomen,′ zeiden de vorsten der
Ammonieten tot Hanun: Meent gij dat David uit eerbied voor uw
vader boden met rouwbeklag tot u gezonden heeft? Veeleer zijn zijne
dienaren tot u gekomen om de stad op te nemen en het land te ver-
4 spieden.′ Hierop liet Hanun de dienaren van David vatten, schoor
hen, sneed hun de kleederen halverwege af, tot bovenaan het been,
5 en zond hen weg.′ Zoo gingen zij heen. Toen men nu David aangaande
die mannen bericht bracht, zond de koning hun boden te gemoet
— want die mannen waren zeer geschandvlekt — en liet hun zeggen:
Blijft te Jericho totdat u de baard weder aangroeit, en keert dan terug.
6 Toen nu de Ammonieten inzagen dat zij zich bij David in een
kwaden reuk hadden gebracht, zonden Hanun en de Ammonieten dui-
zend talenten zilver om wagens en ruiters van Stroomland-Aram, van
7 Maächietisch Aram en van Soba te huren.′ Zij huurden twee en dertig
duizend wagens, benevens den koning van Maächa en zijn volk. Dezen
kwamen en legerden zich vóor Medeba; terwijl de Ammonieten zich
8 uit hunne steden verzameld hadden en ten strijde kwamen.′ Toen
David dit hoorde, zond hij Joab met het geheele leger der helden.′
9 Daarop trokken de Ammonieten uit en stelden zich vóor de stad in
slagorde; terwijl de koningen die gekomen waren zich afzonderlijk op
10 het veld opgesteld hadden.′ Joab, ziende dat hij een vijandelijk leger
vóor zich en achter zich had, koos een deel van Israëls strijdmacht
11 uit, dat hij tegenover de Arameërs in slagorde stelde;′ terwijl hij het
overige volk plaatste onder de bevelen van zijn broeder Abisjai, die
12 het in slagorde stelde tegenover de Ammonieten.′ En hij zeide: Indien
de Arameërs mij te sterk worden, moet gij mij te hulp komen; en
13 indien de Ammonieten u te sterk worden, zal ik u helpen.′ Wees
kloek en laten wij ons kloek houden voor ons volk en de steden van
onzen god. En Jahwe zal doen wat goed in zijn oog is.
14 Toen nu Joab met het volk dat bij hem was tegen de Arameërs
15 ten strijde aanrukte, sloegen zij voor hem op de vlucht;′ en de Am-
monieten, ziende dat de Arameërs op de vlucht waren gegaan, vluchtten
op hunne beurt voor zijn broeder Abisjai en trokken zich terug in de
stad. En Joab ging naar Jeruzalem.
16 De Arameërs, ziende dat zij voor Israël de nederlaag hadden geleden,

1. *Hanun*, uit Gr. en Syr. vertt. en 2 Sam. X:1 ingevoegd.

3. *de stad op te nemen*, volg. Gr. vert. en 2 Sam. X:3; Hebr. t. *op te nemen en onderstboven te keeren.*

4. *schoor hen*, 2 Sam. X:4 *schoor hun den baard half af.*

6 v. Dit bericht is uitvoeriger dan dat van 2 Sam. X:6.

6. *duizend talenten zilver*, vijf millioen éen honderd duizend gulden in onze munt. — *wagens en ruiters.* Volg. 2 Sam. X:6 bestonden de Arameesche hulptroepen uit voetknechten. — *Stroomland-Aram.* Zie op Gen. XXIV:10. Deze Arameërs kwamen echter volgens vs. 16 eerst later ten strijde; 2 Sam. X:6 is dan ook van hen voorloopig geen sprake, maar wel van Beth-Rehob en Tob, die door onzen schrijver, om ons onbekende redenen, worden weggelaten.

7. *twee en dertig duizend*, de som van de twintig duizend van Rehob en Soba en de twaalf duizend van Maächa en Tob, 2 Sam. X:6. — *Medeba*, volg. Num. XXI:30; Jez. XV:2 eene Moabietische stad. Hoe de schrijver aan Medeba komt, is een raadsel; volg. 2 Sam. X:8—14 had de slag plaats bij Rabbath-Ammon, waaraan wij ook vs. 9 moeten denken.

8. *leger der helden*, met verandering van éen klinker; Hebr. t. *leger, de helden.* Verg. op XI:10.

9. *de stad*, Rabba.

11. *stelde*, volg. Gr. vert. en 2 Sam. X:10; Hebr. t. *stelden.*

zonden boden en deden de Arameërs van de overzijde der Rivier uit-
17 rukken, onder aanvoering van Sjofach, Hadarezers legerhoofd. ' Men be-
richtte dit aan David, die hierop gansch Israël verzamelde, den Jordaan
overtrok en hen overviel. David stelde zijne slagorde tegen de Arameërs
18 op, en zij streden met hem. ' De Arameërs gingen voor Israël op de
vlucht, en David doodde van hen zeven duizend wagenstrijders en veertig
19 duizend man voetvolk; ook het legerhoofd Sjofach doodde hij. ' Toen nu
Hadarezers vazallen zagen dat zij in den strijd met Israël de nederlaag
hadden geleden, maakten zij vrede met David en werden hem onderdanig.
En de Arameërs wilden den Ammonieten niet weder te hulp komen.
XX:1 Na verloop van een jaar tijds, tegen den tijd dat de koningen plegen
te velde te trekken, voerde Joab het krijgsheir uit, verwoestte het land
der Ammonieten, kwam bij Rabba en belegerde het, terwijl David
2 te Jeruzalem bleef. En Joab sloeg Rabba en haalde het omver. ' En
David nam Milkom de kroon van het hoofd, welker gewicht een talent
goud bleek te bedragen en waaraan een edelgesteente zat dat David
voortaan als hoofdversiersel droeg. Een ontzaglijk grooten buit nam
3 hij uit de stad mede; ' ook hare bevolking voerde hij weg en zette
ze aan den arbeid bij de zaag, de ijzeren houweelen en de bijlen. Even-
zoo handelde David met al de steden der Ammonieten. Daarna keerden
David en het gansche volk naar Jeruzalem terug.
4 Nadezen was er oorlog met de Filistijnen te Gezer. Toen versloeg
Sibbechai, de Husjathiet, Sippai, een der afstammelingen van de Refa-
5 ieten; waardoor zij gefnuikt werden. ' Toen er weder oorlog met de
Filistijnen was, versloeg Elhanan, de zoon van Jaïr, Lahmi, den broeder
van Goliath, den Gattiet, wiens speerschacht was als een weversboom. '
6 Toen er weder oorlog was, in Gath, was er een man van groote
lengte, met zes vingers aan elke hand en zes teenen aan elken voet,
7 vier en twintig; ook hij was een nakomeling van Rafa. ' Hij hoonde
Israël; maar Jonathan, de zoon van Sjimea, den broeder van David,
8 versloeg hem. ' Dit waren nakomelingen van Rafa in Gath; zij sneu-
velden door de hand van David en zijne dienaren.

16. Wat hier van de Arameërs gezegd wordt deed volg. 2 Sam. X : 16 Hadarezer. — *Sjofach,* hier, en vs. 18, in 2 Sam. X : 16 *Sjobach.*

17. *en hen overviel,* 2 Sam. X : 17 *en te Helam kwam.* — *David stelde — op.* Een paar woorden, twee keer geschreven, zijn volg. Gr. vert. eens weggelaten. In 2 Sam. X : 17 zijn het de Arameërs, die de slagorde tegen David opstellen; onze schrijver vond het omgekeerde den koning waardiger.

18. *zeven duizend,* 2 Sam. X : 18 *zevenhonderd.*

19. *met David,* 2 Sam. X : 19 *met de Israëlieten.* De schrijver stelt met opzet den koning voor het volk in de plaats.

1. *terwijl — bleef.* Deze opmerking dient 2 Sam. XI : 1 als inleiding tot het verhaal van David en Bathsjeba, dat hier weggelaten wordt. — *En — omver.* Volg. 2 Sam. XII : 26—28 nam Joab slechts de waterstad in en liet hij de verovering van de stad zelve aan David over, die daartoe overkwam. Het wegvallen van deze bijzonderheid is oorzaak dat wij hetgeen in vs. 2 v. volgt niet zouden begrijpen indien wij het verhaal van *Samuel* niet kenden.

2. *Milkom,* volgens veranderde klinkers; grondt. *hun koning.* Verg. op 1 Kon. XI : 5. — *welker gewicht ... bleek te bedragen,* volgens andere woordafdeeling en met verandering van klinkers.

3. *zette — bijlen,* zeer onzekere lezing en vertaling; het laatste woord volg. 2 Sam. XII : 31; grondt. *zagen.*

4. In 2 Sam. XXI : 15—17 gaat hieraan nog een heldenstuk van een van Davids volgelingen vooraf. Het is wellicht weggelaten omdat het Davids krijgsroem scheen te benadeelen. — *Gezer* (2 Sam. XXI : 18 *Gob*). Zie op Joz. X : 33. — *Sippai,* 2 Sam. XXI : 18 *Saf.* — *waardoor — werd.* Deze woorden ontbreken in *Samuel*; zij zijn toegevoegd door onzen schrijver, wien de onderwerping van de Filistijnen meer belang inboezemde dan de heldenfeiten van Davids dapperen.

5. *Lahmi, den broeder van Goliath,* 2 Sam. XXI : 19 (*versloeg Elhanan*) *de Bethlehemiet* (Hebreeuwsch : *Beth-hallahmi*), *Goliath.* De schrijver wilde met die verandering den strijd tusschen 2 Sam. XXI : 19 en 1 Sam. XVII (zie inl. op 1 Sam. XVII : 1—XVIII : 5) opheffen.

8. *Dit,* 2 Sam. XXI : 22 *Deze vier.* Het laatste woord moest de schrijver weglaten, omdat hij 2 Sam. XXI : 15—17 niet vermeld had. — *door — David.* Dat David aan deze gevechten deel nam heeft onze schrijver niet vermeld. Wat 2 Sam. XXI : 15—17 daarvan staat heeft hij weggelaten.

HOOFDSTUK XXI : 1—XXII : 1.

De volkstelling. — Satan spoort David aan, het volk te tellen, wat David aan Joab en andere legeroversten opdraagt (XXI : 1 v.); vergeefs tracht Joab hem van dit voornemen af te brengen, waarop hij 's konings last uitvoert (3—6). Als God hiervoor Israël straft, beseft David gezondigd te hebben en belijdt hij schuld voor Jahwe (7 v.), die hem, bij monde van Gad, de keus geeft tusschen drie strafgerichten (9—12); David kiest, en terstond breekt de pest uit (13 v.); maar als de verderf-engel, bij Ornans dorschvloer gekomen, de hand naar Jeruzalem uitstrekt, krijgt Jahwe berouw (15), terwijl David bidt dat Jahwe hem straffe maar zijn volk spare (16 v.). De profeet Gad gelast, op bevel van den engel, David om op Ornans dorschvloer een altaar te bouwen (18); David, bij Ornan gekomen, vraagt dezen, den dorschvloer aan hem te verkoopen; Ornan biedt hem alle benoodigdheden voor het offer ten geschenke aan (19—23); David slaat dit aanbod af, koopt den dorschvloer en brengt er een offer aan Jahwe, dat door vuur van den hemel ontstoken wordt; waarna de pest ophoudt (24—27). Hij brengt voortaan uitsluitend alhier zijne offers en bestemt de plek tot plaats voor den tempel (28—XXII : 1).

Dit verhaal komt, behoudens niet onbelangrijke afwijkingen (zie op XXI : 1, 4, 6, 7, 16, 18, 23, 25 en 26), met 2 Sam. XXIV overeen. Wat daar echter waarschijnlijk slechts aangeduid wordt, dat de plek waar de pest ophield de plaats was waar later de tempel zou staan, zegt onze schrijver met duidelijke woorden (vs. 28—XXII : 1). In verband hiermede beschrijft hij uitvoeriger dan in het oude verhaal geschiedde de verschijning van den engel (XXI : 16), laat hij door vuur van den hemel Davids offer ontsteken (XXI : 26), en verhaalt hij, dat David, na aldaar den engel Gods gezien te hebben, op geen andere plek meer aan Jahwe geofferd heeft (XXI : 28). Het verhaal dient tevens ter inleiding op de beschrijving van Davids toebereidselen tot den tempelbouw, XXII : 2—XXIX : 25.

XXI : 1 Satan trad tegen Israël op en zette David aan om Israël te tellen.'
2 Dienvolgens zeide David tot Joab en de legeroversten: Gaat Israël
tellen, van Bersjeba tot Dan, en brengt mij bericht, opdat ik hun
3 getal wete.' Toen zeide Joab: Vermenigvuldige Jahwe zijn volk,
welke zijne sterkte ook zij, honderdvoud, terwijl mijn heer de koning
het met eigen oogen ziet! Immers, mijn heer de koning, zij zijn allen
mijns heeren knechten. Waarom verlangt mijn heer dit? Waarom zou
4 hij schuld op Israël laden?' Maar het bevel des konings was Joab te
machtig; zoo ging hij uit, trok gansch Israël door, kwam te Jeruzalem
5 terug,' en gaf aan David de uitkomst der volkstelling op: gansch

1. Wat 2 Sam. XXIV : 1 Jahwe doet wordt hier aan Satan toegeschreven. De voorstelling dat Jahwe zelf den mensch tot zonde aanzette (verg. op 1 Sam. XXVI : 19) had reeds lang vóor den tijd van onzen schrijver aan de besten des volks aanstoot gegeven: de Heilige kon niet zelf de bewerker der zonde zijn. Dientengevolge was de voorstelling ontstaan van een hemelsch wezen door wiens bemiddeling Jahwe den mensch tot het kwade aanspoorde. Dit wezen heette *Satan*. Hoewel hij in het O. T. nog niet, als bij de latere Joden en de schrijvers van het N. T., een tegenstander van God en de koning van een hem vijandig rijk, maar steeds een zijner dienaren is, vertoont hij toch ook daar reeds eenige trekken van den lateren Duivel: hij zet de menschen op tot het kwade, brengt hunne zonden bij God aan en gelooft niet aan onbaatzuchtige deugd en vroomheid. *Satan* beteekent ‚tegenstander' (Num. XXII : 22, 32; 1 Kon. V : 4; XI : 14, 23, 25; Ps. CIX : 6) en komt, met het lidwoord, als de naam van dezen dienaar Gods het eerst voor Zach. III : 1 v., waar *de Satan* als een aanklager bij God van den hoogepriester Jozua optreedt en door God wordt terechtgezet. Job I : 6—12; II : 1—6 verschijnt hij in den hemelraad onder „de zonen Gods" als degene wiens taak het is de aarde te doorkruisen en het kwaad der menschen bij Jahwe aan te brengen, en aan wien wordt opgedragen de vroomheid van Job, waaraan hij niet gelooft, op de proef te stellen. Op onze plaats is *Satan* een eigennaam geworden.

2. *de legeroversten*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de volksoversten*. — *van Bersjeba tot Dan*, gewoonlijk *van Dan tot Bersjeba*; wellicht met opzet begint de schrijver bij het zuiden, bij Juda.

3. *terwijl — ziet*, uit Gr. vert. en 2 Sam. XXIV : 3 ingevoegd.

4. De schrijver laat Joab alleen doen wat volg. vs. 2 ook den legeroversten was opgedragen en wat dezen volg. 2 Sam. XXIV : 4 ook hielpen uitvoeren. Voorts laat hij de vermelding van de streken die Joab doortrok achterwege. Blijkbaar stelt hij in de bijzonderheden weinig belang en haast hij zich om te komen tot wat voor hem het gewichtigste is.

5. De weerbare manschap van *Juda* was dus bijna de helft van die van *gansch Israël*; ware ook Benjamin, dat in dit boek steeds tot het rijk Juda gerekend wordt (2 Kron. XI : 1), geteld, wat volg. vs. 6 niet het geval was, dan zou de verhouding voor Juda nog gunstiger zijn geweest. Volg. 2 Sam. XXIV : 9 daarentegen was de verhouding van Juda, niet tot gansch Israël maar tot het overige Israël als vijf tot acht. De schrijver meent dat het rijk Juda (met Benjamin), dat voor hem het eigenlijke Israël is, ongeveer de helft van het volk omvat heeft.

Israël was elfhonderd duizend man die het zwaard voerden, Juda vier-
6 honderd zeventig duizend man die het zwaard voerden. ′ Maar Levi
en Benjamin had hij niet medegeteld; want het bevel des konings
stond Joab tegen.
7, 8 Maar God was misnoegd over het gebeurde en sloeg Israël. ′ Toen
zeide David tot God: Ik heb zwaar gezondigd dat ik dit gedaan heb;
maar nu, vergeef toch de schuld uws dienaars; want ik heb zeer
9 dwaas gehandeld. ′ En Jahwe sprak tot Gad, den ziener van David: ′
10 Ga aan David zeggen: Zoo spreekt Jahwe: Drie dingen leg ik u voor;
11 kies, welk daarvan ik u zal aandoen. ′ Zoo kwam Gad bij David en
12 zeide tot hem: Zoo zegt Jahwe: Kies: ′ òf drie jaren hongersnood, òf
drie maanden voor uwe tegenstanders vluchten, terwijl het zwaard
uwer vijanden u achterhaalt, òf drie dagen het zwaard van Jahwe, de
pest, in het land, zoodat Jahwe's engel verderf aanricht in het gansche
gebied van Israël. Nu dan, overleg, welk bescheid ik mijnen zender
13 zal brengen. ′ Hierop zeide David tot Gad: Het is mij zeer bang. Laat
mij toch in de hand van Jahwe vallen, want zijne barmhartigheid is
14 zeer groot; maar laat mij niet in de hand van menschen vallen. ′ Nu
zond Jahwe de pest in Israël; zoodat er van Israël zeventig duizend
15 man vielen. ′ En God zond een engel naar Jeruzalem om het te ver-
derven, maar toen hij het verderf aanrichtte, zag Jahwe het en kreeg
hij berouw over het onheil. Toen zeide hij tot den verderfengel: Genoeg;
laat thans uwe hand zinken. De engel van Jahwe nu stond bij den
16 dorschvloer van Ornan, den Jebuziet. ′ En David, de oogen opslaande,
zag den engel van Jahwe staan tusschen aarde en hemel, in de hand
het ontbloote zwaard, uitgestrekt over Jeruzalem. Nu vielen David en
17 de oudsten, in rouwgewaad gehuld, op hun aangezicht, ′ en zeide David
tot God: Immers heb ík bevolen het volk te tellen; ík ben het die
gezondigd heb; ík, de herder, heb kwaad gedaan; maar dezen, de
schapen, wat hebben zij bedreven? Jahwe, mijn god, zij toch uwe hand
tegen mij en mijns vaders huis, maar niet ter plage tegen uw volk.
18 De engel van Jahwe nu had Gad bevolen, aan David te zeggen dat
hij zou opklimmen, om een altaar voor Jahwe op te richten op den
19 dorschvloer van Ornan, den Jebuziet. ′ En David klom op, naar het
20 woord dat Gad in naam van Jahwe gesproken had. ′ Ornan nu was
21 juist bezig tarwe te dorschen. ′ Toen David aan den dorschvloer kwam,

6. Dit staat niet in 2 Sam. XXIV en is door den schrijver toegevoegd; verg. op XXVII : 23 v. Dat hij juist deze twee stammen niet laat tellen heeft zijne reden: Levi was de priesterstam (verg. Num. I : 47, 49), en in Benjamin lag volgens den schrijver Jeruzalem met het heiligdom.

7. Dit is in strijd met het vervolg en met 2 Sam. XXIV : 10—17, waar Jahwe Israël eerst slaat nadat hij door Gad aan David de straf heeft laten aankondigen. Hoe onze schrijver aan zijne voorstelling is gekomen, zie op 2 Sam. XXIV : 10.

12. *vluchten,* volg. Gr. en Lat. vertt. en 2 Sam. XXIV : 13; Hebr. t. *verdelgd.* — *de pest, Jahwe's engel,* volg. verb. t.; grondt. laat beide keeren *en* voorafgaan.

14. *Nu — in Israël.* Dat David de pest koos, wordt hier niet, als in 2 Sam. XXIV : 15, uitdrukkelijk gezegd, doch ondersteld uit Davids woorden in vs. 13 te volgen.

15. *En — Jahwe het.* Eene andere voorstelling 2 Sam. XXIV : 16.

16. Uitbreiding van 2 Sam. XXIV : 17*a*, waar van een zwaard des engels geen sprake is, in den trant van Num. XXII : 23 en Joz. V : 13. — *de oudsten.* Dezen komen in 2 Sam. XXIV niet voor.

18. In 2 Sam. XXIV spreekt de engel niet; hij is daar enkel de voltrekker van Jahwe's strafgericht; volgens onzen schrijver, in wiens tijd de engelen eene veel grooter plaats dan vóor de Ballingschap in de geloofsvoorstellingen der Joden innamen, was hij ook de overbrenger van Jahwe's bevelen.

20. *Ornan — dorschen.* Hieraan gaat in grondt. vooraf *En Ornan keerde terug* (of *keek op,* volg. Lat. vert.) *en zag den engel* (Gr. vert. *den koning*), *terwijl zijne vier zonen zich bij hem verborgen* (Gr. vert. *terwijl zijne vier zonen met hem gingen*). Deze woorden, die in het verband niet recht passen, zijn waarschijnlijk ontstaan uit eene slordige overschrijving van 2 Sam. XXIV : 20*a*. Hij die ze in hun tegenwoordigen vorm hier plaatste miste blijkbaar in het verhaal de vermelding dat ook Ornan den engel zag.

21. *aan den dorschvloer,* volg. verb. t.; grondt. *bij Ornan.*

zag Ornan op, verliet, David bemerkend, den dorschvloer en wierp
22 zich op zijn aangezicht voor David ter aarde. ′ En David zeide tot
Ornan: Geef mij de plek van den dorschvloer, opdat ik daarop een
altaar voor Jahwe bouwe; geef ze mij tegen den vollen prijs, opdat
23 de plaag onder het volk ophoude. ′ Ornan zeide tot David: Neem het,
en doe mijn heer de koning wat hem goeddunkt; zie, ik geef de runderen voor de brandoffers, de dorschsleden voor brandhout, de tarwe
24 voor het meeloffer; alles geef ik ten geschenke. ′ Maar koning David
zeide tot Ornan: Volstrekt niet. Ik wil het voor den vollen prijs koopen; want ik wil niet wat aan u behoort nemen voor Jahwe, om
25 brandoffers te brengen die mij niets kosten. ′ Zoo gaf David aan Ornan
26 voor de plek een gewicht van zeshonderd sikkelen goud. ′ Daar bouwde
David dan voor Jahwe een altaar en offerde brandoffers en dankoffers;
en toen hij tot Jahwe riep, antwoordde hij hem door vuur van den
27 hemel op het brandofferaltaar. ′ En op Jahwe's bevel stak de engel zijn
zwaard weder in de scheede.
28 Te dier tijd, toen David zag dat Jahwe hem op den dorschvloer van
29 Ornan, den Jebuziet, geantwoord had, offerde hij aldaar. ′ De tabernakel
van Jahwe, dien Mozes in de woestijn gemaakt had, en het brandoffer-
30 altaar waren te dier tijd op de hoogte te Gibeon; ′ maar David durfde
niet derwaarts gaan om God te raadplegen, daar hij voor het zwaard
XXII: 1 van Jahwe's engel verschrikt was. ′ En David zeide: Dit is een huis
van Jahwe God, en dit is een brandofferaltaar voor Israël.

23. *de tarwe voor het meeloffer,* door den schrijver toegevoegd, om de benoodigdheden voor het offer volledig op te noemen.

24. *om ... te brengen,* met eene geringe verandering, volg. Gr. vert.

25. *zeshonderd sikkelen goud,* eene veel grootere som dan 2 Sam. XXIV : 24 genoemd is; zie aldaar. De grond waarop de tempel stond moest rijkelijk betaald zijn.

26. *antwoordde — brandofferaltaar.* Zoo werd dit altaar, evenals dat van den tabernakel (Lev. IX : 24) en van den tempel (2 Kron. VII : 1), door Jahwe zelven ingewijd. Deze bijzonderheid is door onzen schrijver toegevoegd.

27. Over het *zwaard* van den engel zie op vs. 16.

28—XXII : 1. Deze verzen, die in 2 Sam. XXIV ontbreken, zijn door den schrijver toegevoegd en vermelden datgene waarom het hem eigenlijk te doen is: al was het David zelf niet vergund den tempel te bouwen, toch heeft Jahwe hem de plek aangewezen waarop die verrijzen moest; zoodat David zelf van dat oogenblik af nergens elders meer geofferd heeft; zie Inl.

28. *Te dier tijd,* van toen af. — *offerde hij aldaar,* dus niet meer te Gibeon bij den tabernakel.

29. Er waren dus toen volgens den schrijver twee plaatsen waar Jahwe vereerd kon worden. Daar echter de wet slechts éene plaats van godsvereering gedoogt, heeft hij wellicht gemeend dat zij niet te gelijker tijd maar beurtelings in gebruik zijn geweest: David offerde sinds de in dit hoofdstuk verhaalde verschijning van Jahwe's engel uitsluitend op Ornans dorschvloer, Salomo in het begin zijner regeering bij den tabernakel te Gibeon (2 Kron. I : 3—6), totdat na de inwijding des tempels deze voorgoed de eenige offerplaats werd.

30. *derwaarts,* letterlijk *daarvóor,* d. i. voor dat altaar.

1. *Jahwe God.* Zie op Joz. XXII : 22.

HOOFDSTUK XXII : 2—19.

Voorbereiding voor den tempelbouw. — David laat steenen houwen en brengt groote hoeveelheden metaal en hout voor den tempelbouw bijeen (2—4), omdat Salomo's krachten voor die omvangrijke taak niet berekend zijn (5). Hij beveelt Salomo den tempel te bouwen (6); Jahwe heeft het hem zelven verboden, maar beloofd dat zijn zoon het zal doen (7—10); Salomo betrachte slechts Jahwe's wet; zoo zal hij bij het werk voorspoedig zijn (11—13); wat voor den bouw noodig is, ontzettend veel edel metaal, en wat dies meer zij, zelfs de werklieden, heeft David reeds bijeengebracht; zoodat Salomo terstond kan beginnen (14—16). David spoort de oversten van Israël aan, Salomo te steunen (17—19).

Terwijl in 2 Sam. VII (zie inl. daarop) aan David slechts het voornemen om den tempel te bouwen is toegedicht, stelt onze schrijver, in dit en de volgende hoofdstukken, hem voor als den man die den tempelbouw in allen deele heeft voorbereid: hij brengt het benoodigde in groote hoeveelheden bijeen, verzamelt de werklieden en stelt aan Salomo een bestek ter hand, hetwelk de inrichting van

het heiligdom in bijzonderheden bepaalt (XXVIII : 11—21). Bovendien geeft hij eene reeks voorschriften ten aanzien van de priesterlijke en Levietische geslachten die in den tempel den dienst zullen waarnemen, en deelt hij ze in klassen in. Volgens deze voorstelling komt dus niet aan Salomo, maar aan David de grootste verdienste van bouw en inrichting des tempels toe: de zoon had slechts laten verwerken wat de vader bijeengebracht, slechts ten uitvoer gelegd wat deze vastgesteld had. Als een andere Mozes, had David rechtstreeks van Jahwe alle geboden en aanwijzingen ontvangen; aan Salomo was slechts de volvoering daarvan opgedragen (verg. op XXVIII : 20). Dat deze voorstelling door en door onhistorisch is volgt uit hetgeen inl. op 2 Sam. VII gezegd is; zij dient tot verheerlijking van David en van den Jeruzalemschen tempel, welks inrichting en eeredienst van niemand minder dan van Israëls beroemdsten koning afkomstig mochten zijn.

XXII: 2 David beval, al de vreemden die in Israëls land waren bijeen te
brengen, en stelde hen aan tot steenhouwers, om steenen uit te breken
3 en te behouwen voor den bouw van den tempel.' Hij legde in groote
hoeveelheid ijzer gereed, voor de nagels aan de poortdeuren en voor
de ankers, en koper in zoo groote hoeveelheid dat het onweegbaar was;'
4 voorts cederenstammen, ontelbaar vele; want de Sidoniërs en de Tyriërs
5 hadden cederenstammen in menigte aan David gebracht.' En David
zeide: Mijn zoon Salomo is jong en teer, en het voor Jahwe te bouwen
huis moet bovenmate grootsch worden, tot roem en luister voor alle
landen; laat ik dus voor hem toebereidselen maken. Daarom maakte
David vóor zijn dood toebereidselen op groote schaal.
6 Toen liet hij zijn zoon Salomo roepen en beval hem een huis voor
7 Jahwe, den god van Israël, te bouwen.' David dan zeide tot Salomo:
Mijn zoon, ik zèlf was voornemens, een huis te bouwen voor den naam
8 van Jahwe, mijn god;' maar tot mij kwam het woord van Jahwe
aldus: Veel bloed hebt gij vergoten en groote oorlogen gevoerd; gij
moogt geen huis voor mijnen naam bouwen, omdat gij veel bloed voor
9 mijn aangezicht op aarde vergoten hebt.' Zie, een zoon wordt u geboren;
deze zal een man van rust zijn, en ik zal hem rust verschaffen
van al zijne vijanden rondom; want Salomo zal hij heeten, en vrede
10 en kalmte zal ik in zijne dagen aan Israël geven.' Hij zal voor mijn
naam een huis bouwen; hij zal mij ten zoon, en ik zal hem ten vader
zijn, en ik zal den troon van zijn koningschap over Israël vastzetten
11 voor altijd.' Nu dan, mijn zoon, Jahwe zij met u; zoodat gij voorspoedig
zijt met den bouw van het huis van Jahwe, uw god, zooals
12 hij u aangaande heeft toegezegd.' Geve Jahwe u slechts verstand en
doorzicht, en stelle hij u over Israël en ter onderhouding der wet van
13 Jahwe, uw god.' Dan zult gij voorspoedig zijn, indien gij nauwgezet

2. *David — brengen,* om hen te tellen (2 Kron. II : 16 v.) en voor den arbeid aan den tempel gereed te houden. — *al,* volg. de oude vertt. ingevoegd; evenzoo in het vervolg *hen,* volg. Gr. vert. — *vreemden,* nakomelingen van de oude bevolking des lands (2 Kron. VIII : 7; 1 Kon. IX : 15—23).

4. *want — gebracht.* Volg. 1 Kon. V : 8—10 (2 Kron. II : 8—10) heeft Hirom ze geleverd aan Salomo. Verg. Ezra III : 7.

6. Waarschijnlijk verplaatst ons de schrijver aan het einde van Davids leven; zie XXIII : 1. In zijne laatste woorden tot Salomo volg. 1 Kon. II : 2—9 treffen wij het bevel een tempel te bouwen niet aan.

8. De vele oorlogen die volg. 1 Kon. V : 3 David geen tijd lieten zich aan den bouw van een tempel te wijden zijn volgens deze plaats en XXVIII : 2 v. voor Jahwe een beletsel, hem dat werk toe te staan. Al ziet ook onze schrijver in de door David behaalde overwinningen zoovele bewijzen van Jahwe's gunst, toch strekken zij volgens hem David niet uitsluitend tot eer: bloedvergieten maakt onrein voor Jahwe. In dit opzicht heeft de schrijver zuiverder denkbeelden dan de oudere Israëlietische geschiedschrijvers. De reden waarom David den tempel niet bouwde was volg. XVII : 4—14; 2 Sam. VII : 5—16 eene andere.

9 v. Zie 1 Kon. V : 4 v.

9. *Salomo,* Hebreeuwsch *Sjelomo,* is verwant met *sjalôm,* ,vrede' of ,heil'. Over Salomo zie op 2 Sam. XII : 24.

10. Verg. XVII : 12 v.; XXVIII : 6 v.; 2 Sam. VII : 13 v.; 1 Kon. V : 5.

12. *Geve — doorzicht.* Verg. 1 Kon. III : 5—15.

13. *zult gij voorspoedig zijn,* in het bouwen van den tempel, vs. 10. Deze belofte doelt in 1 Kon.

betracht de inzettingen en verordeningen die Jahwe aan Mozes voor
Israël heeft gegeven; wees sterk en kloek, vrees niets en wees niet
14 versaagd.' Zie, door mijn moeitevollen arbeid heb ik voor Jahwe's
huis gereedgelegd: aan goud honderd duizend talenten, aan zilver een
millioen talenten, aan koper en ijzer zooveel dat het niet gewogen kan
worden; want het is in groote hoeveelheid voorhanden; ook hout en
15 steen heb ik gereedgelegd, waaraan gij nog kunt toevoegen.' Voorts
staan u werklieden in menigte ten dienste: steenhouwers, metselaars
16 en timmerlieden, ook kunstenaars, bekwaam tot allerlei arbeid' in goud,
zilver, koper en ijzer, ontelbaar vele. Op dan, aan den arbeid! en Jahwe
zij met u!
17 Voorts beval David aan alle oversten van Israël, zijn zoon Salomo
18 behulpzaam te zijn:' Jahwe, uw god, is immers met u en heeft u
rondom rust verschaft; want hij heeft de bewoners der aarde in mijne
hand gegeven, en de aarde is aan Jahwe en zijn volk onderworpen.'
19 Wijdt u thans met hart en ziel aan het zoeken van Jahwe, uw god;
maakt u op en bouwt het heiligdom van Jahwe God; opdat men de
ark des verbonds van Jahwe en de heilige vaten van God in het huis
brenge dat voor den naam van Jahwe zal worden gebouwd.

II : 3, waar ze evenals hier door David aan Salomo gegeven wordt, niet op den tempelbouw. — *indien — gegeven.* Bedoeld zijn de geboden in de Wet vervat; de uitdrukkingen zijn aan *Deuteronomium* ontleend; verg. Deut. IV : 1; V : 1; VII : 4; XI : 32 enz. — *wees sterk — versaagd.* Verg. Deut. I : 21; XXXI : 6, 8; Joz. I : 6 v.

14. De hier vermelde sommen zijn verbazend groot en beloopen meer dan dertien milliarden guldens: een talent goud bedroeg, in onze geldswaarde, ongeveer *f* 81.000, een talent zilver ongeveer *f* 5100; volg. XXIX : 2—8 werd later door David zelven en de voornaamste Israëlieten hieraan nog heel wat toegevoegd. De sommen die in *Koningen* als buitengewoon groot vermeld worden zijn bij de hier genoemde gering; verg. 1 Kon. IX : 14; X : 10, 14. — *waaraan gij nog kunt toevoegen,* zooals hij gedaan heeft volg. 2 Kron. II : 7 v., 15.

17. *oversten van Israël,* behalve hier nog XXIII : 2, elders *legeroversten* (XXV : 1) of *oversten van duizend* (XIII : 1; XV : 25; XXVIII : 1). De schrijver laat hen bij alle gewichtige gelegenheden optreden. Zij dienen tot stoffeering van het tafereel.

18. *want — onderworpen.* Zeer overdreven schildering van Israëls macht tijdens David.

19. *de ark des verbonds van Jahwe.* Zie XV : 1, 28—XVI : 1. — *de heilige vaten van God,* die zich in den tabernakel te Gibeon bevonden, XXI 29.

HOOFDSTUK XXIII.

De Levieten; hunne afdeelingen en werkzaamheden. — David, oud geworden, verzamelt de oversten, de priesters en de Levieten (1 v.); de Levieten worden geteld (3—5). David verdeelt hen in afdeelingen naar de drie zonen van Levi (6): de geslachten van Gersjon (7—11), die van Kehath (12—20) en die van Merari (21—23). Hij stelt hen van hun twintigste jaar af in dienst (24—27); de werkzaamheden die hun zijn opgedragen (28—32).

Ten aanzien van de rechten en plichten der Levieten was nog in de vierde eeuw veel onzeker. De wet liet in dit opzicht alles te regelen over: zij droeg den Levieten het vervoer van den tabernakel op (Num. III, IV), waaruit natuurlijk voor hun werkkring in den tempel niets kon worden afgeleid, en bepaalde zich voorts tot de algemeene opmerking dat zij door Jahwe aan de priesters geschonken waren om dezen bij te staan (Num. VIII : 6—22). Wel verbood zij den Levieten nadrukkelijk de hand naar het priesterschap uit te steken (zie inl. op Num. XVI); maar zij omschreef hunne bevoegdheid niet. Bij deze onzekerheid moest hierover telkens twist ontstaan tusschen priesters en Levieten. Dit is dan ook het geval geweest. Dat de tempelzangers en portiers Levieten moesten wezen, hierover was men het eens (zie inl. op Num. III, IV); maar in hoever de Levieten bij den offerdienst mochten medewerken, hierover liepen blijkbaar de meeningen uiteen. De priesters trachtten zooveel mogelijk de Levieten op een afstand te houden door voor zich zelven op alle eenigszins gewichtige werkzaamheden aanspraak te maken; terwijl de Levieten van hun kant naar uitbreiding hunner bevoegdheid streefden. In dezen strijd nu komt onze schrijver beslist voor de Levieten op. Zonder de aan de priesters bij de wet gewaarborgde rechten aan te tasten, trekt hij overal de Levieten voor; zie op XXIV : 20—31 en inl. op *Kronieken.* Zoo ook hier: in ons hoofdstuk wordt eerst over de Levieten, slechts daarna, XXIV : 1—19, over de priesters gehandeld; bijna twee derden van het gansche aantal

Levieten zijn voor den eeredienst bestemd, de portiers en zangers vormen de minderheid (vs. 3—5); eenige werkzaamheden waartoe de priesters alle Israëlieten hadden bevoegd verklaard worden uitsluitend den Levieten opgedragen (zie op vs. 29 en 31); het aantal dienstdoende Levieten wordt aanzienlijk vermeerderd (zie op vs. 24); verg. op vs. 4 en 32.

Ettelijke der hier voorkomende namen zijn waarschijnlijk die van de in des schrijvers tijd dienstdoende Levietische geslachten (verg. op vs. 8 v. en 20); sommige zijn verdubbeld (zie op vs. 9), andere wellicht van elders toegevoegd (verg. op vs. 8 v. en 21), om het door den schrijver beoogde aantal van twee en twintig Levietische geslachten (zie op vs. 6) te verkrijgen; verg. inl. op H. XXIV.

XXIII: 1 Toen nu David oud en zat van dagen was geworden, maakte hij
2 zijn zoon Salomo tot koning over Israël. ′ Hij verzamelde al de over-
3 sten van Israël, alsmede de priesters en de Levieten. ′ De Levieten van
dertig jaar af en daarboven werden geteld; hun aantal, hoofd voor
4 hoofd geteld, bedroeg acht en dertig duizend man. ′ Van dezen zullen
vier en twintig duizend belast zijn met het werk in het huis van Jahwe,
5 zes duizend zullen ambtlieden en rechters, ′ vier duizend portiers zijn,
en vier duizend zullen Jahwe prijzen met de instrumenten die ik daartoe gemaakt heb.
6 En David deelde hen in afdeelingen in naar de zonen van Levi,
7 Gersjon, Kehath en Merari. ′ Van de Gersjonieten: Laëdan en Sjimeï. ′
8, 9 De zonen van Laëdan: Jehiël, het hoofd, Zetham en Joël, drie; ′ de
zonen van Sjimeï: Sjelomith, Haziël en Haran, drie; dit waren de
10 familiehoofden van Laëdan. ′ De zonen van Sjimeï: Jahath, Ziza, Jeüs
11 en Beria; dit waren de zonen van Sjimeï, vier. ′ Jahath was het hoofd,
Ziza de tweede; Jeüs nu en Beria hadden niet vele kinderen en stonden

1. In deze weinige woorden geeft de schrijver den hoofdinhoud van 1 Kon. I terug.

3. *van — daarboven.* Evenzoo Num. IV: 3, 23, 30, 39—48; anders vs. 24 (zie aldaar); Num. VIII: 23—26.

4 v. Hier wordt, blijkens het slot van vs. 5, David sprekend ingevoerd.

4. *het werk — Jahwe,* wat in vs. 28—32 in bijzonderheden vermeld wordt. — *ambtlieden,* belast met het handhaven der orde, waarschijnlijk vooral in den tempel. Verg. 2 Kron. XIX: 11 en op Exod. V: 6. — *rechters.* Vóor de Ballingschap waren de vorsten en oudsten rechters (zie op Deut. XVI: 18 en verg. 1 Kon. XXI: 11—16; Jer. XXVI: 10); in menig geval, vooral in godsdienstige aangelegenheden, werd de beslissing der priesters gevraagd. Dat de behoefte aan opzettelijk aangestelde rechters somtijds gevoeld werd leeren Exod. XVIII (zie inl. op dit hoofdstuk) en Deut. XVI: 18. Ezechiël beval daarvoor, naar het schijnt met uitsluiting van de leeken, de priesters aan (Ezech. XLIV: 24). Later was te Jeruzalem een hoog gerechtshof (in den Griekschen tijd „Sanhedrin" geheeten), uit aanzienlijke priesters en leeken bestaande, maar bleven overigens alle Israëlieten die de noodige kennis bezaten bevoegd recht te spreken. Onze schrijver nu wil ook in dit opzicht den Levieten eer en invloed verzekeren en leert daarom dat reeds David hen tot het rechterambt geroepen had. Denzelfden geest ademt 2 Kron. XIX. — Over het leeraarsambt zie op 2 Kron. XVII: 7—9.

5. *die — heb.* Verg. 2 Kron. XXIX: 26; Neh. XII: 36, en zie op Am. VI: 5.

6. *hen,* de gezamenlijke Levieten. Hunne onderafdeelingen: de Levieten voor den eeredienst, de zangers en de portiers, worden XXIV: 20—31 (zie aldaar); XXV; XXVI in klassen ingedeeld. — *afdeelingen,* tezamen twee en twintig: negen van Gersjon, negen van Kehath en vier van Merari; evenveel priesterklassen waren er volg. Neh. XII: 1—7 in de vijfde eeuw.

7. *Laëdan en Sjimeï.* De eerste komt als zoon van Gersjon, behalve in dit hoofdstuk, nog XXVI: 21 voor; elders, VI: 2, 5; Exod. VI: 17; Num. III: 18, 21, heeten Gersjons zonen *Libni en Sjimeï.*

8 v. De meeste der hier voorkomende namen treffen wij ook in lijsten van tijdgenooten van Ezra aan: *Jehiël* Ezra VIII: 9; X: 2, 21, 26; *Joël* Ezra X: 43; Neh. XI: 9; *Sjimeï* Ezra X: 23; *Sjelomith* Ezra VIII: 10; *Haziël* of *Jahaziël* Ezra VIII: 5. Slechts éen daarvan (Sjimeï) is die van een Leviet, de andere zijn namen van niet-Levieten, die wellicht later in den Levietenstand zijn opgenomen (verg. inl. op Num. III, IV) en daarom hier genoemd worden. Het kan echter ook zijn, dat onze schrijver op goed geluk af eenige namen uit de lijsten in *Ezra — Nehemja* genomen heeft; zie op XII: 4—7 en Neh. XII: 41 v. Over *Jehiël* zie nog op XV: 18; over *Joël* op XV: 7; over *Haziël* of *Jahaziël* op XII: 4—7.

8. *Zetham en Joël* zijn volg. XXVI: 22 zonen van Jehiël.

9. *Sjimeï,* niet de vs. 7 en 10 genoemde, maar een zoon of kleinzoon van Laëdan; VI: 17 heet zoo een kleinzoon van Gersjon, en VI: 29 treffen wij onder de geslachten van Merari een Sjimeï, zoon van Libni, aan. De Levietische familie Sjimeï werd blijkbaar nu eens tot Gersjon, dan weder tot Merari gerekend. — *Sjelomith, Haziël* komen in deze lijst ook als zonen van Kehath voor, vs. 18 v. Over *Sjelomith* zie nog op 2 Kron. XI: 18—23.

10. *Jahath* heet VI: 20 zoon van Libni (Laëdan), VI: 42 zoon van Gersjon; het is ook de naam van een Leviet tijdens Jozia, 2 Kron. XXXIV: 12. — Over *Ziza* (volg. vs. 11 en Gr. vert.; Hebr. t. *Zina*) en *Jeüs* zie op 2 Kron. XI: 18—23.

12 als éene familie voor één deel van het werk. ′ De zonen van Kehath:
13 Amram, Jishar, Hebron en Uzziël, vier. ′ De zonen van Amram: Aäron
en Mozes. Aäron nu werd afgezonderd om als hoogheilig gewijd te
worden, hij zelf en zijne zonen, voor altijd, om offers vóor Jahwe te
ontsteken, hem te dienen en in zijnen naam te zegenen, voor altijd; ′
14 maar de zonen van Mozes, den man Gods, werden tot den stam der
15, 16 Levieten gerekend. ′ De zonen van Mozes: Gersjom en Eliëzer. ′ De
17 zonen van Gersjom: Sjebuël, het hoofd; ′ de zonen van Eliëzer waren:
Rehabja, het hoofd; Eliëzer had geen andere zonen, maar de zonen van
18 Rehabja waren zeer talrijk. ′ De zonen van Jishar: Sjelomith, het hoofd. ′
19 De zonen van Hebron: Jeria, het hoofd, Amarja, de tweede, Jahaziël,
20 de derde, Jekameam, de vierde. ′ De zonen van Uzziël: Micha, het
hoofd, en Issjia, de tweede.

21 De zonen van Merari: Mahli en Musji. De zonen van Mahli: Eleazar
22 en Kis. ′ En Eleazar liet bij zijn dood geen zonen, alleen dochters na,
23 en de zonen van Kis, hare broeders, huwden haar. ′ De zonen van
Musji: Mahli, Eder en Jerimoth, drie.

24 Dit waren de zonen van Levi naar hunne familiën, de familiehoofden
naar hunne gemonsterden, met name hoofd voor hoofd geteld, die het
werk deden voor den dienst in Jahwe's huis, van twintig jaar af en
25 daarboven. ′ Want David zeide: Jahwe, Israëls god, heeft aan zijn volk
26 rust verschaft en woont voor altijd te Jeruzalem; ′ dus hebben voortaan

12. Zie op VI : 2.

13. *De — Mozes.* Zie Exod. VI : 19. — *om ... gewijd te worden,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *om hem te wijden.* — *hoogheilig.* Zoo heeten de priesters alleen hier. — *offers vóor Jahwe te ontsteken.* Zie Lev. I—VII en verg. Exod. XXX : 7—10. — *in zijnen naam te zegenen.* Zie Num. VI : 22—27.

14. *werden — gerekend,* in onderscheiding van de Aäronieten.

15. Zie Exod. II : 22; XVIII : 3 v.

16. In dit en de twee volgende verzen wordt driemaal gesproken van *zonen,* terwijl telkens slechts één zoon genoemd wordt. De schrijver sluit blijkbaar de verdere afstammelingen mede in. Zie op I : 41. — *Sjebuël.* Evenzoo XXV : 4; XXVI : 24. De naam luidt XXIV : 20; XXV : 20 *Sjubaël,* wat Gr. vert. ook hier heeft.

17. *Rehabja* komt nog XXIV : 20; XXVI : 25 voor. — *Eliëzer — zonen.* Gersjon dus wel; dit blijkt uit Richt. XVIII : 30; doch den aldaar vermelden Jonathan, die den stand niet tot eer verstrekte, noemt de schrijver opzettelijk niet.

18. *Sjemolith.* Zie op vs. 9.

19. Verg. XXIV : 23 en XXVI : 31. — *Amarja.* Evenzoo heet een Leviet ten tijde van Hizkia, 2 Kron. XXXI : 15. — *Jahaziël,* nog XXIV : 23. Zoo heet ook een Leviet ten tijde van Josjafat, 2 Kron. XX : 14. Verg. op vs. 8 v. en 9. — *Jekameam* komt alleen hier en XXIV : 23 voor.

20. Dezelfde namen XXIV : 24 v. — *Micha* komt, behalve IX : 15, ook als naam van een Leviet voor in Neh. X : 11; XI : 17, 22. — *Issjia* is alleen hier en XXIV : 21, 25 naam van een Leviet.

21—23. Verg. XXIV : 26—30.

21. *De zonen — Musji.* Zie VI : 19. — *Eleazar.* Een Levietisch geslacht van dezen naam bestond in den tijd des schrijvers niet; dit volgt uit vs. 22. Dat deze naam vermeld wordt vindt wellicht zijne verklaring hierin dat de schrijver den 1 Sam. VII : 1 genoemden Eleazar bij Levi wilde inlijven. — *Kis.* Zoo heet ook 2 Kron. XXIX : 12 een Leviet, zoon van Merari, ten tijde van Hizkia.

22. *huwden haar,* overeenkomstig Num. XXXVI : 6—9.

23. *Mahli,* behalve hier en XXIV : 30 steeds broeder van Musji. — *Eder* is alleen hier en XXIV : 30 een Leviet. — *Jerimoth,* nog XXIV : 30; XXV : 4, 22; XXVII : 19, heet ook een Leviet tijdens Hizkia, 2 Kron. XXXI : 13.

24. *van twintig jaar af.* David heeft, volg. vs. 27 in zijn laatsten tijd, den leeftijd waarop de Levieten in dienst gesteld werden vervroegd; zie op vs. 3 en verg. 2 Kron. XXXI : 17. Als reden hiervan wordt opgegeven dat het dragen van den tabernakel niet meer noodig was, en de vele werkzaamheden, hun thans opgedragen, vs. 28—31, uitbreiding van het aantal dienstdoende Levieten noodzakelijk maakten. Deze bepaling heeft volgens onzen schrijver van toen af steeds gegolden (2 Kron. XXXI : 17; Ezra III : 8). De ware toedracht der zaak was als volgt: de priesterlijke wet had bepaald, eerst dat de Levieten op hun dertigste, later dat zij op hun vijf en twintigste jaar in dienst zouden treden; zie op Num. VIII : 24. De vermeerdering van de hun opgedragen werkzaamheden, gepaard aan de begeerte der Levieten hunne zonen zoo spoedig mogelijk eene winstgevende betrekking aan het heiligdom te bezorgen, was oorzaak dat op vervroeging van de indienststelling der Levieten werd aangedrongen. Deze eisch wordt door onzen schrijver krachtig ondersteund: opdat men hem niet met een beroep op de wet afwijze, leert hij dat de verandering van den werkkring der Levieten, door den tempelbouw noodig geworden, reeds David had doen besluiten, hen op twintigjarigen leeftijd in dienst te stellen.

de Levieten den tabernakel en al de voorwerpen die voor den dienst
27 daarin noodig zijn niet meer te dragen — ' volgens de laatste schik-
kingen toch van David bestond het aantal Levieten uit die van twintig
28 jaar en daarboven — ' maar is hunne plaats naast de zonen van Aäron
voor den dienst in het huis van Jahwe: zij zijn belast met het toezicht
op de voorhoven, de vertrekken, de reiniging van alle heilige dingen
29 en de dienstverrichting in het huis Gods, ' en met de zorg voor het
stapelbrood, de bloem voor het meeloffer, de ongezuurde vladen, het
bakwerk in de pan, de mengsels en alle inhouds- en lengtematen; '
30 zij moeten elken morgen, en desgelijks des avonds, gereed staan om
31 het Looft en Prijst hem aan te heffen ter eer van Jahwe, ' zorgen voor
al wat behoort tot het brengen van brandoffers aan Jahwe op de sab-
batten, de nieuwemanen en de feesttijden, zoovele naar het daaromtrent
32 verordende geregeld vóor Jahwe gebracht moeten worden. ' Zoo hebben
zij hunne plichten ten aanzien van de tent der samenkomst, van het
heiligdom en van de zonen van Aäron, hunne broeders, voor den dienst
van Jahwe's huis, waar te nemen.

27. Dit vers hangt met vs. 26 slecht samen: dat het dragen niet meer noodig was kon niet ten gevolge hebben dat de Levieten vroeger in dienst gesteld werden, maar was de reden dat hun ander werk, het vs. 28—32 opgetelde, opgedragen werd.

29. De bereiding van de meeloffers, die hier den Levieten wordt opgedragen, is Lev. II : 1—10 overgelaten aan de offeraars. — *alle inhouds- en lengtematen.* In Ezech. XLV : 9—12 wordt aan de vorsten de zorg opgedragen voor eenheid en vastheid in maten en gewichten (zie aldaar op vs. 10 v.). Het ligt voor de hand dat zij die de offers moesten bezorgen, voor welker bestanddeelen de maat in de wet was voorgeschreven, deze zaak ter harte namen. Vandaar dat onze schrijver ze aan de Levieten opdraagt.

31. Zie Num. XXVIII. — *voor — aan Jahwe,* o. a. voor het slachten der dieren, het aftrekken der huid enz.; het eigenlijk offeren geschiedde door de priesters. Dat het slachten der offerdieren tot de taak der Levieten behoorde blijkt uit 2 Kron. XXX : 17; XXXV : 5—11. Terwijl reeds Ezechiël hun dit werk had opgedragen (zie op Ezech. XLIV : 11), hadden de priesterlijke wetgevers alle Israëlieten daartoe bevoegd verklaard (zie op Lev. I : 5); onze schrijver eischt voor de Levieten het hun ontnomen voorrecht weder op; verg. op 2 Kron. XXIX : 34.

32. Zie Num. XVIII : 2—4. — *plichten ten aanzien ... van het heiligdom* hebben volg. Num. XVIII : 5 de priesters. Dat onze schrijver de uitdrukking bezigt met het oog op de werkzaamheden der Levieten is stellig niet toevallig: de taak der Levieten is zoo gewichtig gemaakt als maar eenigszins met de wetsvoorschriften bestaanbaar was. — *de zonen van Aäron, hunne broeders.* Onze schrijver legt gaarne nadruk op de verwantschap van de Levieten met de priesters; zie 2 Kron. XXIX : 34; XXXV : 15; Ezra III : 8; VI : 20.

HOOFDSTUK XXIV.

Priester- en Levietenafdeelingen. — Aärons zonen (1 v.); zij worden door David in klassen verdeeld (3); de zonen van Eleazar vormen zestien, die van Ithamar acht afdeelingen (4); de rangordening wordt vastgesteld door loting, waarbij een Leviet als schrijver dienst doet (5 v.). De vier en twintig afdeelingen naar hare volgorde (7—19). Afdeelingen van Levieten (20—30); ook hare volgorde wordt door het lot bepaald (31).

De splitsing der Jeruzalemsche priesters in afdeelingen, die beurtelings den dienst in den tempel waarnamen, dagteekent van geruimen tijd na den herbouw des tempels; vóor dien tijd vinden wij er geen spoor van. Het juiste tijdstip waarop zij tot stand kwam kennen wij niet; want het bericht van Neh. XII : 1—7, dat reeds ten tijde van Zerubbabel en Jezua de priesters in 22 klassen verdeeld waren, is van onzen schrijver, die ook *Ezra — Nehemja* in hun tegenwoordigen vorm bracht, en niet geloofwaardig. In den tijd van Ezra en Nehemja waren er vier voorname priestergeslachten: Jedaja, Immer, Pashur en Harim (Ezra II : 36—39; Neh. VII : 39—42; verg. op IX : 10—12) en eenige andere, zooals Hakkos, waarvan de priesterlijke afkomst niet vaststond (Ezra II : 61—63; Neh. VII : 63—65 verg. Neh. III : 4 en Ezra VIII : 33). Eene indeeling van de priesters in een en twintig of twee en twintig klassen treffen wij eerst aan in de lijst welke aan Neh. XII : 1—26 ten grondslag ligt en door onzen schrijver is omgewerkt (zie inl. daarop). Daar zij uit het laatst der vierde eeuw dagteekent, moet toen deze indeeling bestaan hebben; waarschijnlijk is in de daarop volgende eeuw het aantal klassen op vier en twintig gebracht. Wat de namen betreft, merken wij een groot verschil op, niet slechts tusschen ons hoofdstuk en Neh. XII : 1—7, 12—21, maar ook tusschen de twee laatstge-

noemde plaatsen onderling; verg. op Neh. XII : 12—21. Stellig zijn bij het afschrijven tal van fouten ingeslopen, maar ook kunnen in den loop des tijds sommige afdeelingen andere namen hebben gekregen; b. v. als eene familie in aanzien steeg, kan zij den naam der afdeeling waartoe zij behoorde verdrongen en daarvoor den haren in de plaats gesteld hebben. De in ons hoofdstuk voorkomende priesterafdeelingen waren zeker die welke ten tijde van den schrijver in den tempel dienst deden. Evenals alles wat op de inrichting van den tempeldienst betrekking heeft, wordt ook deze indeeling tot David teruggebracht.

Om de Levieten niet bij de priesters te doen achterstaan, laat de schrijver ook hen door David in klassen indeelen; zie H. XXIII. Het is althans zeer twijfelachtig, of zulk eene indeeling der Levieten, waarvan wij elders geen spoor ontdekken, ooit bestaan heeft. De schrijver laat David niet de Levieten in het algemeen, maar de verschillende groepen waarin zij naar hunne werkzaamheden gesplitst waren, elk afzonderlijk indeelen. Daar in de volgende twee hoofdstukken over de zangers en portiers gehandeld wordt, zijn in het onze waarschijnlijk bedoeld de afdeelingen van die Levieten die den priesters moesten ter zijde staan. De lijst daarvan, vs. 20—31, grootendeels herhaling van die der Levietenafdeelingen in H. XXIII, bevat enkele namen die ook in de lijsten der andere groepen voorkomen (zie op vs. 20—22) en is zeer ongeloofwaardig. Waarschijnlijk waren in den tijd des schrijvers slechts zeer weinige Levietische familiën uitsluitend bij den offerdienst behulpzaam; daar echter de schrijver de voorstelling huldigt dat dezen in Davids tijd de kern van den Levietenstand uitmaakten (zie XXIII : 3—5), wilde hij van hen, evengoed als van de zangers en de portiers, eene verdeeling opgeven, maar moest hij, wegens gebrek aan gegevens uit de werkelijkheid, zich daarbij grootendeels bepalen tot het overschrijven van een deel eener andere lijst.

XXIV : 1 Wat de Aäronieten betreft, dit waren hunne afdeelingen. De zonen
2 van Aäron: Nadab en Abihu, Eleazar en Ithamar.′ Maar Nadab en
Abihu stierven voor het aangezicht van hun vader, zonderdat zij zonen
3 hadden. Zoo bekleedden Eleazar en Ithamar het priesterschap.′ En
David, met Sadok uit de zonen van Eleazar, en Ahimelech uit die
4 van Ithamar, deelde hen voor hunne taak in hun dienst in.′ Daar
nu de zonen van Eleazar, wat betreft de hoofden der mannen, talrijker
bleken te zijn dan die van Ithamar, deelden zij hen aldus in: de zonen
van Eleazar kregen zestien familiehoofden, die van Ithamar naar hunne
5 familiën acht.′ Nu deelden zij hen in door het lot, den een met den
ander; want er waren heilige vorsten en vorsten Gods niet slechts uit
6 de zonen van Eleazar maar ook uit die van Ithamar geweest.′ De
schrijver Sjemaja, de zoon van Nethaneël, een Leviet, schreef hen op
vóor den koning, de vorsten, den priester Sadok, Ahimelech, den zoon
van Abjathar, en de familiehoofden der priesters en der Levieten;
beurtelings werd eene familie voor Eleazar en eene voor Ithamar
getrokken.

1. *De zonen — Ithamar.* Evenzoo VI : 3.

2. Zie Lev. X : 1—3; Num. III : 4. — *voor — vader,* nl. van Aäron. Op de aangehaalde plaatsen staat *voor Jahwe's aangezicht,* wat den schrijver, om welke reden dan ook, aanstoot gaf.

3. *met Sadok — Ithamar.* Ithamar was dus de stamvader van Eli; zie op 1 Sam. XXI : 1 en verg. op 1 Sam. II : 27 v. en op 2 Sam. VIII : 17. De priesters uit Israël die na Jozia's hervorming een ambt in den tempel hadden verkregen en van Eli heetten af te stammen (zie op 1 Sam. II : 33 en 36) namen in den tweeden tempel den tweeden rang onder de Aäronieten in. Onze schrijver is hun echter niet ongunstig gezind; hij laat de verdeeling plaats hebben onder medewerking van de hoofden der zonen van Eleazar en van Ithamar: van bevoorrechting van den eenen boven den anderen tak was volgens hem geen sprake.

4. *hoofden der mannen,* familiehoofden. De ongewone uitdrukking wordt gebruikt omdat in hetgeen onmiddellijk volgt de uit dezen gekozen hoofden der klassen *familiehoofden* heeten.

5. *den een met den ander,* letterlijk *die nevens die*; zoodat de beide takken gelijke rechten hadden. Al was die van Ithamar minder talrijk dan de ander, toch had ook hij voorname priesters als Eli voortgebracht; verg. op vs. 6. — *heilige vorsten en vorsten Gods.* Beide titels duiden blijkbaar hoogge plaatste priesters aan; hoe zij onderscheiden zijn, weten wij niet.

6. *Sjemaja, de zoon van Nethaneël.* Over den eerste zie op XV : 8; *Nethaneël* was volg. XXVI : 4 Sjemaja's broeder; volg. 2 Kron. XXXV : 9 was dit ook de naam van een Leviet tijdens Jozia, die ook een broeder Sjemaja had. Neh. XII : 36 treffen wij *Sjemaja* en *Nethaneël* naast elkander als namen van Levieten aan. — *beurtelings — getrokken.* Wat de schrijver bedoelt, is niet geheel duidelijk; wellicht, dat namen van Eleazars en die van Ithamars zonen afzonderlijk in eene bus waren gedaan en beurtelings uit elke bus getrokken werd. In dit geval zouden de acht familiën van Ithamar tot de

7, 8 Het eerste lot kwam uit voor Jojarib, het tweede voor Jedaja, ′ het
9 derde voor Harim, het vierde voor Seorim, ′ het vijfde voor Malkia,
10 het zesde voor Mijjamin, ′ het zevende voor Hakkos, het achtste voor
11, 12 Abia, ′ het negende voor Jesjua, het tiende voor Sjechanja, ′ het elfde
13 voor Eljasjib, het twaalfde voor Jakim, ′ het dertiende voor Huffa, het
14 veertiende voor Jesjebeab, ′ het vijftiende voor Bilga, het zestiende voor
15 Immer, ′ het zeventiende voor Hezir, het achttiende voor Happisses, ′
16, 17 het negentiende voor Pethahja, het twintigste voor Ezechiël, ′ het een
18 en twintigste voor Jachin, het twee en twintigste voor Gamul, ′ het
drie en twintigste voor Delaja, het vier en twintigste voor Maäzja. ′
19 Dit was hunne ambtsordening voor hun dienst, volgens welke zij in
Jahwe's huis moesten komen, overeenkomstig de hun door hun vader
Aäron gegeven verordeningen, zooals Jahwe, de god van Israël, dezen
gelast had.

20 Wat de overige zonen van Levi betreft, van de zonen van Amram
21 waren: Sjubaël en Rehabja; van de zonen van Sjubaël: Jehdeja; ′ van
22 de zonen van Rehabja: Issjia, het hoofd. ′ Van de Jisharieten: Sjelo-
23 moth; van de zonen van Sjelomoth: Jahath. ′ Van de zonen van Hebron:
Jeria, het hoofd, Amarja, de tweede, Jahaziël, de derde, Jekameam,
de vierde.

24 De zonen van Uzziël: Micha; van de zonen van Micha: Sjamir; ′
25, 26 Micha's broeder was Issjia; van de zonen van Issjia: Zacharja. ′ De
27 zonen van Merari: Mahli en Musji; ′ de zonen van Merari door zijn
28 zoon Jaäzia: Sjoham, Zakkur en Ibri. ′ Van Mahli: Eleazar; doch deze
29, 30 had geen zonen; ′ van Kis: de zonen van Kis: Jerahmeël. ′ De zonen
van Musji: Mahli, Eder en Jerimoth. Dit waren de zonen der Levieten
31 naar hunne familiën. ′ En ook dezen wierpen het lot zoo goed als

eerste zestien afdeelingen behoord hebben; dit kan de schrijver inderdaad hebben bedoeld, daar hij blijkbaar verhinderen wil dat de priesters uit Ithamar bij die uit Eleazar worden achtergesteld; verg. op vs. 3 en 5. Dit was in den eersten tijd na den herbouw des tempels het geval geweest; de zonen van Ithamar toch waren de nakomelingen dier hoogtepriesters die, op grond van het in *Deuteronomium* verordende, priesterambten in den Jeruzalemschen tempel hadden verkregen, maar als eene lagere klasse dan de Sadokieten beschouwd werden; zie inl. op Exod. XXIV : 12—XL : 38.

7—18. De namen der eerste, tweede, vijfde, zestiende en een en twintigste afdeeling worden ook IX : 10—12 (Neh. XI : 10—13), die der eerste, tweede, derde, vijfde, zesde, achtste, tiende, vijftiende en vier en twintigste ook in de lijsten Neh. X : 2—8; XII : 1—7, 12—21 aangetroffen. Van de overige komen als namen van priesters of priesterfamiliën voor: *Hakkos* Ezra II : 61; Neh. VII : 63, *Jesjua* Ezra II : 36; Neh. VII : 39, *Eljasjib* Ezra X : 6; Neh. III : 1, 20; XII : 10, 22 v.; XIII : 4, *Immer* Neh. III : 29 (ook reeds Jer. XX : 1); over *Malkia* verg. Jer. XXI : 1. De overblijvende vinden wij als namen van priesters elders niet terug.

19. *voor* — *komen*. De Aäronieten hadden ook andere plichten, waarvoor deze indeeling niet gold; zij had alleen betrekking op den offerdienst. — *overeenkomstig* — *had*. Bedoeld zijn de wetten op den offerdienst die Jahwe aan Aäron gegeven en deze aan zijne nakomelingen overgeleverd had.

20—31. De meeste der hier voorkomende namen zijn uit XXIII : 12—23 herhaald; alleen de Gersjonieten ontbreken. Met deze gedeeltelijke herhaling schijnt de schrijver te willen aanwijzen, welke der in H. XXIII vermelde afdeelingen bestemd waren de priesters bij den offerdienst ter zijde te staan. De lijst vormt althans een aanhangsel op die der priesterklassen: bijna ongemerkt gaat de schrijver van de eene tot de andere over (vs. 20); bij de indeeling dezer Levieten werken, evenals bij die der priesters, Sadok en Ahimelech mede, wat bij die der zangers en portiers het geval niet is (verg. vs. 31*a* met vs. 3; XXV : 1, 8; XXVI : 12 vv.); nadruk wordt gelegd op de verwantschap dezer Levieten met de priesters, die vs. 31 *hunne broeders* heeten.

20—22. Deze Levieten zijn volg. XXVI : 23—26 schatbewaarders.

20. *Sjubaël* heet XXIII : 16 *Sjebuël*; zie aldaar. — *en Rehabja*, met geringe tekstverandering volg. Gr. vert. uit vs. 21 hierheen verplaatst. — *Jehdeja*. Iemand van dezen naam komt ook XXVII : 30 voor.

22. *Sjelomoth* heet XXIII : 18 *Sjelomith*, wat Gr. vert. ook hier tweemaal heeft.

23. *Van* — *hoofd*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *En de zonen van Jeria*.

24 en 29. Zie op I : 41.

25. *Zacharja*. Zie op XV : 18.

26. Hier zijn een drietal woorden weggelaten, die uit het volgende vers hierheen verdwaald zijn.

27. Aan *Sjoham* laat Hebr. t. *en* voorafgaan; volg. Gr. vert. weggelaten. — *Zakkur*, XXV : 2, 10 eene zangersfamilie, komt Neh. X : 12; XIII : 13 als naam van een Leviet voor. De overige namen treffen wij elders niet aan.

hunne broeders, de zonen van Aäron, vóor koning David, Sadok, Ahimelech en de familiehoofden der priesters en der Levieten, de voornaamste familie zoo goed als hare minste zuster.

HOOFDSTUK XXV.

De afdeelingen der zangers. — De zonen van Azaf, Jeduthun en Heman worden voor het gezang afgezonderd (1*a*); namen en aantal hunner geslachten (1*b*—6); de som der daartoe behoorende personen (7); hunne dienstregeling wordt door het lot bepaald (8). De vier en twintig afdeelingen (9—31).

Welke rangordening van de Levietische zangers ten tijde van onzen schrijver in den Jeruzalemschen tempel bestond, weten wij niet. Stellig niet de splitsing in vier en twintig afdeelingen, die in dit hoofdstuk als van David afkomstig wordt voorgesteld. Immers, niet slechts is de splitsing in de drie takken: Azaf, Jeduthun, Heman vinding van den schrijver (zie op VI : 33), maar ook is een deel der namen verdicht (zie op vs. 4) en zijn de getallen kunstmatig gevormd (zie op vs. 7). Het streven van den schrijver is blijkbaar, voor de Levietische zangers eene dergelijke regeling in te voeren als voor de priesters reeds bestond.

XXV : 1 Toen zonderden David en de legeroversten voor den dienst af de
zonen van Azaf, Heman en Jeduthun, die op citers, luiten en cimbalen
profeteerden. Hun aantal — dat van de mannen die werkelijk in dienst
2 waren — ′ van de zonen van Azaf: Zakkur, Jozef, Nethanja en Asjarela,
zonen van Azaf, onder de leiding van Azaf, die volgens aanwijzing des
3 konings profeteerde; ′ van Jeduthun: Jeduthuns zonen Gedalja, Jisri,
Jezaja, Hasjabja, Sjimeï en Mattithja, zes, die de citer bespeelden onder
de leiding van hun vader Jeduthun, die bij het Looft en Prijst Jahwe
4 profeteerde; ′ van Heman: Hemans zonen Bukkia, Mattanja, Uzziël,
Sjebuël, Jerimoth, Hananja, Hanani, Eliatha, Giddalti en Romamtiëzer,
5 Josbekasja, Mallothi, Hothir, Mahazioth. ′ Deze allen waren zonen van
Heman, den ziener des konings, die met woorden Gods den hoorn
moesten verhoogen. En God schonk aan Heman veertien zonen en drie
6 dochters. ′ Deze allen namen onder de leiding huns vaders deel aan
het gezang in Jahwe's huis, met cimbalen, luiten en citers, voor den
dienst in het huis Gods, volgens aanwijzing des konings: Azaf, Jeduthun
7 en Heman. ′ Hun aantal dan, daarin begrepen dat hunner broeders die

1. *Azaf, Heman en Jeduthun.* Zie op VI : 33. — *profeteerden,* ook vs. 2 en 3 van de zangers en muzikanten gebruikt. Dat het woord deze beteekenis kon verkrijgen bewijst dat men in den tijd des schrijvers het oude profetisme niet meer kende. Verg. op Spr. XXX : 1. — *Hun aantal.* Dit woord wordt eerst in vs. 7 weder opgenomen. — *van — waren,* in onderscheiding van de leerlingen, vs. 8.

2. Behalve *Zakkur* (zie op XXIV : 7) en *Nethanja* (2 Kron. XVII : 8) komen deze namen alleen in dit hoofdstuk als namen van Levieten voor. — Deze vier zonen van Azaf maken met de zes van Jeduthun (vs. 3) en de veertien van Heman (vs. 4) juist vier en twintig uit, het getal van de afdeelingen der zangers.

3. *Jisri,* volg. vs. 11; grondt. *Seri.* — *Sjimeï,* uit vs. 17 ingevoegd; Gr. vert. vult het zestal met een anderen naam aan. — De laatste vier komen in *Ezra — Nehemja* als namen van Levieten voor: over *Jezaja* zie Ezra VIII : 19; over *Hasjabja* zie op IX : 14; over *Sjimeï* (ook naam van een Leviet, zoon van Heman, tijdens Hizkia, 2 Kron. XXIX : 14) zie Ezra X : 23; over *Mattithja* zie op XV : 18. — *het — Jahwe.* Verg. XVI : 7.

4. De namen van den eersten, tweeden en vijfden van Hemans zonen zijn elders die van Levieten: over *Bukkia,* of *Bakbukja,* en *Mattanja* zie op IX : 15; over *Jerimoth* op XII : 4—7. *Uzziël* heet ook een Leviet tijdens Hizkia (2 Kron. XXIX : 14). Over *Sjebuël* zie op XXIII : 16. De laatste negen namen kunnen, met geringe wijziging van klinkers, aldus vertaald worden *Erbarm u mijner, Jahwe, erbarm u mijner; mijn god zijt gij. Hoog verheerlijk en verhef ik de hulp; zittend in kommer, verwelk ik. Hij gaf gezichten in overvloed.* Blijkbaar hebben wij hier versregelen, waarvan de schrijver eigennamen heeft gemaakt.

5. *den ziener.* Zoo heet 2 Kron. XXIX : 30 Azaf en 2 Kron. XXXV : 15 ook Jeduthun. De Levietische zangers zijn voor den schrijver wat oudtijds de profeten waren; verg. op vs. 1. — *die — verhoogen.* Wat dit beteekent, is onzeker. Wellicht wordt bedoeld dat de zonen van Heman in hun gezang de beloften Gods ten aanzien van de verheerlijking van David en zijn huis moesten vermelden. Over de uitdrukking „den hoorn verhoogen" zie op 1 Sam. II : 1.

6. *Deze allen.* Dit slaat terug, niet op de zonen van Heman alleen, maar op die van Azaf, Jeduthun en Heman.

7. *hunner broeders,* der manlijke leden der vier en twintig familiën, waarvan alleen de hoofden zijn

geoefend waren in de liederen ter eer van Jahwe, van alle deskundigen
8 tezamen, bedroeg tweehonderd acht en tachtig.′ En zij wierpen het
lot voor de dienstregeling, evenals hunne broeders, zoo goed voor den
kleinsten als voor den grootsten, voor deskundigen en leerlingen.
9 Het eerste lot kwam uit voor Azaf: Jozef was de eerste, hij zelf
met zijne broeders en zonen twaalf; Gedalja de tweede, hij zelf met
10 zijne broeders en zonen twaalf;′ de derde Zakkur, met zijne zonen en
11 broeders twaalf;′ de vierde Jisri, met zijne zonen en broeders twaalf;′
12, 13 de vijfde Nethanja, met zijne zonen en broeders twaalf;′ de zesde
14 Bukkia, met zijne zonen en broeders twaalf;′ de zevende Asjarela, met
15 zijne zonen en broeders twaalf;′ de achtste Jezaja, met zijne zonen en
16 broeders twaalf;′ de negende Mattanja, met zijne zonen en broeders
17, 18 twaalf;′ de tiende Sjimeï, met zijne zonen en broeders twaalf;′ de
19 elfde Uzziël, met zijne zonen en broeders twaalf;′ de twaalfde Hasjabja,
20 met zijne zonen en broeders twaalf;′ de dertiende Sjubaël, met zijne
21 zonen en broeders twaalf;′ de veertiende Mattithja, met zijne zonen
22 en broeders twaalf;′ de vijftiende Jerimoth, met zijne zonen en broe-
23 ders twaalf;′ de zestiende Hananja, met zijne zonen en broeders twaalf;′
24, 25 de zeventiende Josbekasja, met zijne zonen en broeders twaalf;′ de
26 achttiende Hanani, met zijne zonen en broeders twaalf;′ de negentiende
27 Mallothi, met zijne zonen en broeders twaalf;′ de twintigste Eliatha,
28 met zijne zonen en broeders twaalf;′ de een en twintigste Hothir,
29 met zijne zonen en broeders twaalf;′ de twee en twintigste Giddalti,
30 met zijne zonen en broeders twaalf;′ de drie en twintigste Mahazioth,
31 met zijne zonen en broeders twaalf;′ de vier en twintigste Romamti-
ezer, met zijne zonen en broeders twaalf.

opgenoemd. — *de liederen ter eer van Jahwe.* Zie op Ps. CXXXVII : 4. — *tweehonderd acht en tachtig,* d. i. vier en twintig maal twaalf, dus een willekeurig gevormd cijfer.

8. *hunne broeders,* volgens gissing ingevoegd. — *deskundigen en leerlingen.* Daar het gansche getal zangers volg. XXIII : 5 vier duizend bedroeg en er tweehonderd acht en tachtig meesters waren, kwamen op elke afdeeling ruim honderd vijftig leerlingen.

9—31. Het is stellig niet toevallig dat de vier zonen van Azaf allen in de eerste zeven afdeelingen vallen, die van Jeduthun niet lager dan tot de veertiende afdalen, en die van Heman de laagste plaatsen innemen. De in des schrijvers tijd bestaande zangergeslachten toch noemden Azaf en Jeduthun hunne stamvaders, terwijl het geslacht Heman door onzen schrijver verdicht is (zie op VI : 33) en de namen der daartoe behoorende familiën kunstig zijn samengesteld. In deze verzen zijn, behalve de in de volgende aantt. vermelde, tal van geringe tekstverbeteringen aangebracht.

9. *Jozef — twaalf,* volg. verb. t.; grondt. *vóór Jozef.*

14. *Asjarela,* volg. vs. 2 en Gr. vert.; Hebr. t. *Jezarela.*

18. *Uzziël,* volg. vs. 4 en Gr. vert.; Hebr. t. *Azareël.*

HOOFDSTUK XXVI.

De afdeelingen der portiers, der schatbewaarders en der ambtlieden en rechters. — Tot de portiers behooren: familiën van Mesjelemja (1—3) en van Obed-Edom (4—7); het aantal harer leden (8 v.); familiën van Hoza (10 v.). Het bewaken der vier tempelpoorten wordt hun door het lot aangewezen (12—19). De Levieten-schatbewaarders (20—28). De Levieten die voor de uitwendige aangelegenheden waren aangesteld (29—32).

In de vijfde eeuw behoorde het bewaken van de poorten des tempels tot de werkzaamheden der Levieten (zie Neh. XII : 25). Zelfs treffen wij enkele der hier genoemde Levieten in *Ezra — Nehemja* als portiers in den tempel aan (zie op IX : 17). Hunne splitsing in vier en twintig afdeelingen (zie op vs. 17 v.) is echter evenmin als die der zangers aan de werkelijkheid ontleend; zij dankt haar ontstaan aan het streven van den schrijver, om voor de Levietische portiers de inrichting te verkrijgen die bij de priesters reeds bestond. In hoever de bewaring der tempelschatten, hier aan de Levieten opgedragen, tot hunne taak behoord heeft, weten wij niet. Uit Neh. XIII : 13 blijkt dat zij in Nehemja's tijd nevens de priesters het toezicht hadden op de magazijnen waarin de Israëlieten de tienden en eerstelingen brachten; indien zij ook bewaarders waren van de gouden en zilveren tempelschatten — wat uit Ezra VIII : 33 schijnt te volgen — stonden zij als zoodanig zeker onder de

priesters, die ze althans in 70 na Chr. beheerden. De voorstelling van onzen schrijver dat de Levieten het toezicht hadden op alle tempelschatten zonder onderscheid is dus niet aan den bestaanden toestand ontleend, maar eene poging om de Levieten tot gewichtiger taak te roepen. Over de Levietische rechters zie op XXIII : 4.

XXVI : 1 Wat de afdeelingen der portiers betreft: tot de Korahieten behoorde
2 Mesjelemja, de zoon van Kore, den zoon van Ebjazaf. ′ En Mesjelemja
had zonen: Zacharja was de oudste, Jediaël de tweede, Zebadja de
3 derde, Jathniël de vierde, ′ Elam de vijfde, Johanan de zesde, Eljoënai
4 de zevende. ′ Ook Obed-Edom had zonen: Sjemaja was de oudste, Jozabad de tweede, Joah de derde, Sachar de vierde, Nethaneël de vijfde, ′
5 Ammiël de zesde, Issachar de zevende, Peüllethai de achtste; want God
6 had hem gezegend. ′ Ook aan zijn zoon Sjemaja werden zonen geboren,
die gezag hadden in hunne familiën; want het waren kloeke helden. ′
7 Sjemaja's zonen dan waren: Othni, Refaël, Obed en Elzabad, en zijne
8 broeders, kloeke mannen: Elihu en Semachja. ′ Dezen behoorden allen
tot de zonen van Obed-Edom, zij zelven met hunne zonen en broeders, kloeke mannen, deugdelijk voor den dienst — twee en zestig van
9 Obed-Edom. ′ Ook Mesjelemja had zonen en broeders, kloeke mannen,
10 achttien. ′ En ook Hoza, uit de Merarieten, had zonen: Sjimri was het
hoofd; want hij was wel de eerstgeborene niet, doch zijn vader stelde
11 hem tot hoofd aan; ′ Hilkia was de tweede, Tebalja de derde, Zacharja
de vierde, allen zonen en broeders van Hoza, dertien.
12 Deze afdeelingen der portiers, deze hoofden der mannen, waren, even-
13 als hunne broeders, verplicht om in Jahwe's huis dienst te doen. ′ Men
wierp voor hunne familiën, zoo goed voor de kleine als voor de groote,
14 voor elke poort het lot. ′ Voor de oostpoort viel het lot op Sjelemja;
ook voor zijn zoon Zacharja, een raadsman vol doorzicht, wierp men

1. *de Korahieten,* een geslacht van Kehath, VI : 22. De portiers behooren allen tot Kehath of tot Merari; zie vs. 19. — *Mesjelemja,* dezelfde als *Sjallum* of *Sjelemja*; zie op IX : 17. — *den zoon van Ebjazaf,* volg. IX : 19; grondt. *uit de zonen van Azaf.*

2 v. De meeste dezer namen treffen wij ook in de lijsten der Joodsche gemeente aan: over *Zacharja* zie op XV : 18 en zie Neh. VIII : 4; XII : 35, waar het de naam is van een Leviet; over *Zebadja, Elam* en *Eljoënai* zie op VIII : 15—27 en op XII : 4—7.

4 v. *Obed-Edom* behoort nog tot de Korahieten. Zie op 2 Sam. VI : 10. Sommige dezer namen zijn ook die van Levieten: *Sjemaja,* zie op XV : 8; *Jozabad,* wiens naam ook door Levieten tijdens Hizkia en Jozia gedragen wordt (2 Kron. XXXI : 13; XXXV : 9), zie Ezra VIII : 33; Neh. XI : 16 en op XII : 4—7; *Nethaneël,* zie op XXIV : 6. *Joah* behoort VI : 21 (verg. 2 Kron. XXIX : 12) tot het geslacht Gersjon; op de laatste plaats heet zoo een tijdgenoot van Hizkia. De overige namen komen elders niet, althans niet als Levietennamen, voor.

5. *want — gezegend.* Verg. XIII : 14.

6. *die — familiën,* zoodat zij hoofden van afdeelingen werden.

7. De hier genoemde Levieten komen elders niet voor; de namen *Elzabad* en *Elihu* vinden wij ook XII : 12, 20. — *en* (volg. Gr. vert. ingevoegd) *zijne,* waarschijnlijk Sjemaja's, *broeders.*

8—11. Zie op XVI : 38.

10 v. Van de hier voorkomende namen treffen wij *Hilkia* en *Zacharja* ook aan als die van Levieten; over den eersten (die Neh. XII : 7, 21 als priesternaam voorkomt) zie Neh. VIII : 4; over den tweeden zie op vs. 2 v. *Sjimri* heet ook een Leviet tijdens Hizkia, 2 Kron. XXIX : 13.

10. *want — aan.* Het geslacht Sjimri was dus niet altijd het voornaamste geslacht van Hoza geweest, maar dit door uitsterving of achteruitgang van eene andere familie geworden. — *de eerstgeborene,* volgens geringe tekstverandering.

12. *evenals hunne broeders,* zangers en andere Levieten.

13—18. De schrijver onderstelt dat de tempel van Salomo vier poorten had, waarschijnlijk in den muur van het buitenvoorhof, aan elke hemelstreek éene. Hij heeft zich dan voorgesteld dat het buitenvoorhof het eigenlijke heiligdom met het binnenvoorhof geheel omgaf. Zoo is het stellig in zijn tijd geweest, en waarschijnlijk ook in den tempel dien Ezechiël gekend heeft; immers, in zijne beschrijving van het toekomstig heiligdom heeft het buitenvoorhof drie poorten, elk tegenover eene poort van het binnenvoorhof, Ezech. XL : 6—37. In den tempel van Herodes daarentegen lag het buitenvoorhof, het voorhof der vrouwen, niet rondom maar ten oosten van het voorhof der priesters, dat aan drie kanten koor en schip omsloot.

14. Aan het geslacht Mesjelemja, blijkbaar het voornaamste, was dus de bewaking van twee poorten opgedragen. — *voor,* uit Gr. vert. ingevoegd.

15 het lot, en zijn lot kwam uit voor de noordpoort; ' op Obed-Edom viel
16 het lot voor de zuidpoort, en op zijne zonen voor het magazijn; ' op
Hoza voor de westpoort met de poort Sjallecheth, aan den opgaanden
17 weg, de eene wachtpost naast den anderen. ' Aan den oostkant stonden
er dagelijks zes, aan den noordkant vier, aan den zuidkant vier en bij
18 het magazijn telkens twee; ' bij het Parbar aan den westkant: vier aan
19 den weg, twee bij het Parbar. ' Dit waren de afdeelingen der portiers,
uit de zonen van Korah en van Merari.
20 De Levieten, hunne broeders, die over de schatkamers van het huis
21 Gods en van de wijgeschenken waren gesteld, waren: ' de zonen van
Laëdan, den Gersjoniet — van Laëdan waren de familiehoofden der
22 Gersjonieten — Jehiël, ' de zonen van Jehiël en diens broeders Zetham
23 en Joël, over de schatkamers van Jahwe's huis. ' Wat de Amramieten,
24 Jisharieten, Hebronieten en Uzziëlieten betreft, ' Sjebuël, de zoon van
Gersjom, den zoon van Mozes, had het oppertoezicht over de schat-
25 kamers. ' Wat zijne broeders, van Eliëzer, aangaat, zijn zoon was Re-
habja, zijn zoon Jezaja, zijn zoon Joram, zijn zoon Zichri, zijn zoon
26 Sjelomoth. ' Deze Sjelomoth en zijne broeders waren aangesteld over alle
schatkamers der wijgeschenken die koning David, de familiehoofden,
de oversten over duizend en over honderd en de legeroversten gewijd
27 hadden; ' van de oorlogen en van den buit hadden zij een deel als
28 heilige gave afgezonderd, om Jahwe's huis te verrijken; ' ook al wat
Samuel, de ziener, Saul, de zoon van Kis, Abner, de zoon van Ner,
Joab, de zoon van Seruja, of wie ook, gewijd hadden, stond onder het
opzicht van Sjelomoth en zijne broeders.
29 Van de Jisharieten waren Konanja en zijne zonen voor de uitwen-
dige aangelegenheden over Israël aangesteld als ambtlieden en rechters; '

15. *het magazijn,* in de nabijheid der zuidpoort. Volg. Neh. XII : 25 waren aan alle poorten magazijnen.

16. Aan het begin van dit vers heeft Hebr. t. nog *op Sjuppim*; volg. Gr. vert. weggelaten. — *de poort Sjallecheth* komt slechts hier voor; zij bevond zich aan het Parbar, een uitbouw aan de westzijde des tempels; zie op 2 Kon. XXIII : 11. — *de eene — anderen,* een aan de poort van het Parbar, een aan den ingang van het buitenvoorhof.

17 v. Er waren dus vier en twintig posten te bezetten. De schrijver zal dan ook wel bedoeld hebben dat er vier en twintig afdeelingen van portiers waren. Dit getal verkrijgen wij inderdaad, als wij bij Obed-Edoms zonen Sjemaja niet mederekenen, in wiens plaats zijne zonen treden: zeven van Mesjelemja, zeven van Obed-Edom, zes van Sjemaja, vier van Hoza.

17. *dagelijks,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de Levieten.* — *telkens twee.* Er waren dus twee poorten aan het magazijn.

18. *vier — Parbar,* vier aan de buitenpoort van den uitbouw, twee aan den ingang van het buitenvoorhof.

20. *hunne broeders,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Ahia.* — *de schatkamers — wijgeschenken.* Dezelfde onderscheiding XXVIII : 12. Hoe zij verschilden, is niet duidelijk. Wellicht dienden de eerste tot bewaarplaatsen van tienden en eerstelingen (verg. Neh. XIII : 12); over de andere zie vs. 26.

21 v. Zie XXIII : 7 v.

21. *den Gersjoniet.* Grondt. laat voorafgaan *de zonen van.* — *der Gersjonieten.* Grondt. *van Laëdan, den Gersjoniet.* De Gersjonieten die schatbewaarders waren behoorden uitsluitend tot den tak Laëdan, niet tot Sjimeï.

22. *diens broeders,* met verandering van klinkers; Hebr. t. heeft het enkelvoud.

23. De vier geslachten van Kehath.

24 v. Zie XXIII : 15—17.

24. *Sjebuël.* Zie op XXIII : 16.

25. *zijne* (Sjebuëls) *broeders, van Eliëzer,* den tweeden zoon van Mozes, dus Sjebuëls neven. — Over *Jezaja* zie op XXV : 3; over *Zichri* op VIII : 15—27. *Sjelomoth.* Gr. vert. heeft hier en vs. 26 *Sjelomith*; wat ook Hebr. t. vs. 28 heeft. *Sjelomith* heet XXIII : 18; XXIV : 22 eene familie van Jishar.

28. *Saul, de zoon van Kis.* Het verdient opmerking dat hij niet koning genoemd wordt; zie op 2 Kron. VI : 5 v. — *of wie ook,* letterlijk *al wie wijdden.* — De schrijver gaat van de onderstelling uit, dat reeds in den tijd van Samuel en Saul al wat aan Jahwe gewijd werd aan een en hetzelfde heiligdom werd geschonken.

29. *Konanja,* met verandering van één klinker, met Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *Kenanja.* Zie op XV : 22. — *ambtlieden en rechters.* Zie op XXIII : 4, volgens welke plaats hun aantal zes duizend bedroeg; waarschijnlijk zijn in dit cijfer mede de vs. 30—32 vermelde Levieten begrepen.

30 van de Hebronieten hadden Hasjabja en zijne broeders, zeventienhon-
derd kloeke mannen, het toezicht op de verplichtingen van Israël, aan
de westzijde van den Jordaan, ten aanzien van alle werkzaamheden
31 voor Jahwe en den dienst des konings. ′ Tot de Hebronieten behoorden
Jeria, het hoofd — er is naar de Hebronieten, naar hunne afstamming
volgens familiën, in het veertigste jaar van Davids koningschap een
onderzoek ingesteld, waarbij bleek dat onder hen kloeke helden waren
32 te Jaëzer in Gilead — ′ en zijne broeders, twee duizend zevenhonderd
kloeke mannen; hen stelde koning David aan over de Rubenieten, de
Gadieten en den halven stam Manasse, voor alle aangelegenheden van
God en van den koning.

30. *Hasjabja.* Zie op IX : 14.

31. *Jeria* komt nog XXIII : 19; XXIV : 23 voor. — De tusschenzin verklaart, waarom deze Hebronieten met het werk onder de Rubenieten, de Gadieten en half Manasse (vs. 32), d. i. het Overjordaansche, belast waren, in onderscheiding van hen die over de bevolking ten westen van den Jordaan stonden (vs. 30). — *Jaëzer.* Zie VI : 81, waar de plaats aan de Merarieten behoort.

32. Op *twee duizend zevenhonderd* laat grondt. nog volgen *familiehoofden*; daar volg. vs. 30 het cijfer niet slechts de hoofden, maar alle leden der familiën aanduidt, is dit woord weggelaten.

HOOFDSTUK XXVII.

Lijsten van militaire en burgerlijke beambten van David. — De twaalf afdeelingen der Israëlieten, die om de maand den koning dienen, en hare aanvoerders (1—15). De twaalf stamvorsten (16—22). Waarom het geheele aantal der Israëlieten niet is opgeteekend (23 v.). Twaalf beheerders van Davids bezittingen (25—31). Een zevental hoogwaardigheidsbekleeders tijdens David (32—34).

Deze lijsten verdienen geen vertrouwen. De namen zijn voor een groot gedeelte aan *Samuel* ontleend, maar in de voorstelling der betrekkingen en werkzaamheden van hen die er mede aangeduid worden wijkt de schrijver zeer ver van zijne zegslieden af; zie op vs. 2—15. Dat het leger in twaalf afdeelingen, elke onder een afzonderlijken aanvoerder, verdeeld was, die om de maand moesten opkomen, is eene verdichting van den schrijver, die meende, dat, evenals in zijn tijd de priesters, oudtijds niet alleen dezen en de Levieten, maar ook het leger uit elkander aflossende afdeelingen bestaan had. Dat de stammen als zoodanig door bijzondere vorsten bestuurd werden is eene voorstelling, aan Ezra's Wetboek ontleend (zie op vs. 16—22), waaraan noch vóor noch na den ondergang van Jeruzalem de werkelijkheid beantwoord heeft. Voorts wordt de vertrouwbaarheid der lijsten zeer verdacht door de voorliefde voor beteekenisvolle getallen die de schrijver telkens openbaart: het leger bestaat uit twaalf afdeelingen van telkens vier en twintig duizend man; er zijn twaalf stamvorsten en twaalf beheerders van Davids goederen; zelfs in het aanhangsel, dat zeven hoogwaardigheidsbekleeders optelt, verloochent hij deze voorliefde niet.

XXVII : 1 De Israëlieten naar hun aantal, de familiehoofden, de oversten
van duizend en van honderd en hunne ambtlieden, zoovelen als den
koning dienden in alle aangelegenheden der afdeelingen, die maande-
lijks gedurende alle maanden van het jaar inrukten en uittrokken,
elke afdeeling van vier en twintig duizend man.
2 Over de eerste afdeeling, van de eerste maand, voerde het bevel
Jasjobeam, de zoon van Zabdiël; tot zijne afdeeling behoorden vier en
3 twintig duizend man; ′ hij was uit de zonen van Peres en het hoofd

1. *ambtlieden,* wellicht Levieten; zie XXIII : 4.

2—15. Al deze namen zijn aan het eerste gedeelte van de XI : 10—47 voorkomende lijst ontleend en duiden hier, even onhistorisch als daar, legeroversten aan; zie op XI : 10. Ook de cijfers zijn ongeloofwaardig: vooreerst zijn ze kunstmatig gegroepeerd: de 12 maal 24.000 man beantwoorden aan de 24 maal 12 zangers (zie op XXV : 7); en ten tweede zijn ze veel te groot: Benaja b. v., volg. 2 Sam. VIII : 18 enz. hoofd van Davids lijfwacht, welke (verg. 2 Sam. XV : 18) stellig slechts uit honderden bestond, is hier bevelhebber van eene legerafdeeling van vier en twintig duizend man. Waarom de schrijver sommige namen, die toch reeds in het begin van de lijst (XI : 10—47) voorkomen, o. a. Joabs broeder Abisjai, weglaat en hier en daar de volgorde wijzigt, weten wij niet.

3. *de zonen van Peres,* tot wie ook David behoorde, II : 5, 9—15. — *van alle legeroversten,* van de mindere bevelhebbers, oversten over duizend en honderd, in zijne afdeeling. Dit geldt ook van al de anderen. Joab was opperbevelhebber van het leger, vs. 34.

4 van alle legeroversten van de eerste maand.' Over de afdeeling van
de tweede maand stond Eleazar, de zoon van Dodai, de Ahohiet; tot
5 zijne afdeeling behoorden vier en twintig duizend man.' De derde leger-
overste, voor de derde maand, was Benaja, de zoon van den opper-
priester Jojada; tot zijne afdeeling behoorden vier en twintig duizend
6 man.' Deze Benaja was een held van de dertig en over de dertig ge-
7 steld; over zijne afdeeling stond zijn zoon Ammizabad.' De vierde,
voor de vierde maand, was Azaël, Joabs broeder, en na hem zijn zoon
Zebadja; tot zijne afdeeling behoorden vier en twintig duizend man.'
8 De vijfde, voor de vijfde maand, was de vorst Sjammoth, de Zarhiet;
9 tot zijne afdeeling behoorden vier en twintig duizend man.' De zesde,
voor de zesde maand, was Ira, de zoon van Ikkes, uit Tekoa; tot zijne
10 afdeeling behoorden vier en twintig duizend man.' De zevende, voor
de zevende maand, was Heles, de Peloniet, een Efraimiet; tot zijne
11 afdeeling behoorden vier en twintig duizend man.' De achtste, voor
de achtste maand, was Sibbechai, de Husjathiet, van de Zarhieten; tot
12 zijne afdeeling behoorden vier en twintig duizend man.' De negende,
voor de negende maand, was Abiëzer, uit Anathoth, een Benjaminiet;
13 tot zijne afdeeling behoorden vier en twintig duizend man.' De tiende,
voor de tiende maand, was Maharai, uit Netofa, van de Zarhieten; tot
14 zijne afdeeling behoorden vier en twintig duizend man.' De elfde, voor
de elfde maand, was Benaja, uit Pireathon, een Efraimiet; tot zijne
15 afdeeling behoorden vier en twintig duizend man.' De twaalfde, voor
de twaalfde maand, was Heldai, uit Netofa, van Othniël; tot zijne
afdeeling behoorden vier en twintig duizend man.
16 Over de stammen van Israël waren gesteld: als vorst van de Rube-
nieten Eliëzer, de zoon van Zichri; van de Simeonieten Sjefatja, de zoon
17 van Maächa;' van Levi Hasjabja, de zoon van Kemuël, van Aäron
18 Sadok;' van Juda Eliab, een van Davids broeders; van Issachar, Omri,
19 de zoon van Michaël;' van Zebulon Jismaja, de zoon van Obadja; van
20 Naftali Jerimoth, de zoon van Azriël;' van de Efraimieten Hozea, de
21 zoon van Azazja;' van den halven stam Manasse Joël, de zoon van
Pedaja; van den halven stam Manasse in Gilead Jiddo, de zoon van
22 Zacharja; van Benjamin Jaäziël, de zoon van Abner;' van Dan Azareël,
de zoon van Jeroham. Dit waren de stamoversten van Israël.

4. *Eleazar, de zoon van,* volg. XI : 12 en 2 Sam. XXIII : 9 ingevoegd. — Na *Ahohiet* heeft Hebr. t. nog *en zijne afdeeling en* (Gr. vert. *over zijne afdeeling*) *de vorst Mikloth*; waarschijnlijk eene schrijffout.

5. *den opperpriester* (volgens geringe tekstverandering) *Jojada.* Zie op XII : 27.

6. *over de dertig gesteld,* hun aanvoerder. Anders XI : 25; 2 Sam. XXIII : 23. — *over zijne,* het eerste woord volg. Gr. vert. Daar Benaja hoofd van de dertig was, trad zijn zoon als zijn plaatsvervanger bij de afdeeling op.

7. *na — Zebadja,* na Azaëls dood. De schrijver onderstelt dus dat Azaël nog legeroverste van David is geweest; verg. XI : 26.

8. *Sjammoth, de Zarhiet,* het eerste woord volg. XI : 27; grondt. *Sjamhuth*; het tweede, *de Zarhiet,* d. i. afstammeling van het Judeesche geslacht Zerah (zie Gen. XXXVIII : 28 en elders), naar gissing; grondt. ongeveer *de Jizrahiet.*

10. *de Peloniet.* Zie op XI : 27. — *een Efraimiet.* Elders (zie op XI : 27) is Heles een Judeër. De schrijver wil blijkbaar doen uitkomen dat David legerhoofden had uit alle stammen.

15. *Heldai.* Verg. op 2 Sam. XXIII : 29. — *van Othniël,* uit zijn geslacht. Zie over hem Joz. XV : 17; Richt. I : 12—15.

16—22. Stamvorsten worden ook Num. I : 4—16 vermeld (zie aldaar). De stammen Gad en Azer ontbreken; waarschijnlijk omdat, daar Levi medegerekend en de beide helften van Manasse elk afzonderlijk geteld worden, het twaalftal vol is; waarom juist die twee stammen worden weggelaten, weten wij niet.

17. Het verdient opmerking, dat de stam Levi, hoewel slechts voor één geteld, twee stamvorsten heeft, één voor Levi en één voor Aäron; voorts, dat de schrijver den hoogepriester niet tot hoofd van den stam maakt en zelfs Hasjabja, den vorst der Levieten (zie over hem op IX : 14), vóór hem vermeldt; verg. inl. op H. XXIII.

18. *Eliab,* volg. II : 13 en Gr. vert.; Hebr. t. *Elihu.*

23 Doch David heeft het aantal van hen die twintig jaar en daar be-
neden waren niet laten opnemen; want Jahwe had beloofd, Israël
24 talrijk te maken als de starren des hemels.' Joab, de zoon van Seruja,
is wel begonnen te tellen, maar heeft het niet ten einde gebracht,
daar hierom eene groote gramschap over Israël kwam. Daarom is het
getal niet opgenomen in het boek der kronieken van koning David.
25 Over de magazijnen des konings was gesteld Azmaweth, de zoon van
Adiël, en over de magazijnen op het land, in de steden, dorpen en
26 torens Jonathan, de zoon van Uzzia;' over de veldarbeiders, voor het
27 bebouwen van den grond, Ezri, de zoon van Kelub;' over de wijn-
gaarden Sjimeï, uit Rama, en over de wijnkelders in de wijngaarden
28 Zabdi, uit Sjefam;' over de olijf- en moerbeziënboomen in de Laagte
29 Baälhanan, uit Gedera, en over de oliepakhuizen Joas;' over de run-
deren die in de Sjaron weidden Sjirtai, uit Sjaron, en over die in de
30 valleien Sjafat, de zoon van Adlai;' over de kameelen Obil, de Ismaë-
31 liet; over de ezelinnen Jehdeja, uit Meronoth,' en over het kleinvee
Jaziz, de Hagriet. Deze allen waren beheerders der bezittingen van
koning David.
32 Jonathan, Davids bloedverwant, was raadsheer; hij was een man van
doorzicht en een geleerde; Jehiël, de zoon van den Hachmoniet, was
33 bij de zonen des konings;' Ahitofel was des konings raadsheer, Husjai,
34 de Arkiet, des konings vriend,' en na Ahitofel Jojada, de zoon van
Benaja, en Abjathar; des konings legeroverste was Joab.

23 v. Deze verzen zijn zeer merkwaardig, indien wij ze vergelijken met XXI : 1—6. Blijkbaar heeft de schrijver met het daar door hem medegedeelde geen vrede: David komt er in een te ongunstig licht voor. Hier heet het, dat David, krachtens zijn geloof in Jahwe's belofte, Israël niet geteld heeft; terwijl van Joab, die XXI : 3 de telling ontraadt, zóo gesproken wordt dat het is alsof hij de schuld draagt van Jahwe's toorn. Van de Israëlieten boven de twintig jaar is hier geen sprake; daar van hen, als dienstplichtigen, het aantal als bekend ondersteld wordt.

24. *Daarom — David.* Alsof de andere cijfers, die van de Levieten en van de legerafdeelingen, daaraan wel ontleend waren! — *het boek,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *het getal.*

25—31. Van deze namen, twaalf in getal, komen in de lijst van Davids helden voor: *Azmaweth,* XI : 33; XII : 3; 2 Sam. XXIII : 31; *Jonathan,* XI : 34; 2 Sam. XXIII : 32; *Baälhanan* of *Hanan,* XI : 43.

25. *de magazijnen des konings,* in Jeruzalem.

27. *Rama.* Zie op 1 Sam. I : 1. — *Sjefam* wordt nog Num. XXXIV : 10 v. vermeld.

28. *de Laagte.* Zie op Deut. I : 7. — *Gedera.* Zie op Joz. XII : 13.

29. *Sjaron.* Zoo heette de vruchtbare en bloemrijke vlakte langs de Middellandsche Zee tusschen Cesarea en Joppe; zij wordt nog vermeld Hoogl. II : 1; Jez. XXXIII : 9; XXXV : 2; LXV : 10. In V : 16 is het eene streek in het Overjordaansche; deze schijnt hier bedoeld, daar Sjafat, die in dit vers ook genoemd wordt, V : 12, 16 in het Overjordaansche woont.

30. *Meronoth,* onbekend.

31. *de Hagriet,* ook XI : 38.

32—34. In deze verzen, die een aanhangsel op het voorgaande vormen, voegt de schrijver eenige namen van hoogwaardigheidsbekleeders tijdens David bijeen, die, met eene enkele uitzondering, alle aan *Samuel* ontleend zijn; zie volgende aanteekeningen.

32. *Jonathan, Davids bloedverwant,* wellicht dezelfde als de zoon van Davids broeder Sjimea, XX : 7; 2 Sam. XXI : 21. — *Jehiël — konings,* was hun opvoeder. Dit ambt, 2 Sam. VIII : 15—18; XX : 23—26 niet vermeld, is hier toevertrouwd aan een Leviet; immers, dat was Jehiël; zie op XXIII : 8.

33. *Ahitofel.* Zie 2 Sam. XV : 12, 31; XVI : 23; XVII : 1—23. — *Husjai, de Arkiet.* Zie 2 Sam. XV : 32 enz.

34. *na Ahitofel,* na zijn dood, 2 Sam. XVII : 23. — *Jojada — Abjathar,* beiden van priesterlijke afkomst; voor den eerste zie vs. 5 en op XII : 27; *Abjathar,* de bekende priester, wordt hier tot Davids raadsheer gemaakt, om de meening te voorkomen dat hij nevens Sadok opperpriester in het eiligdom was geweest; verg. op XVIII : 16 en op 2 Sam. VIII : 17.

HOOFDSTUK XXVIII, XXIX.

Davids laatste beschikkingen; Salomo wordt koning. — David vergadert alle voorname Israëlieten te Jeruzalem (XXVIII : 1), deelt hun mede, dat God, die hem verhinderd heeft zijn voornemen om een tempel te bouwen ten uitvoer te brengen, hiertoe zijn zoon Salomo heeft uitverkoren (2—7),

wien hij, evenals hen, aanspoort om Jahwe's geboden te onderhouden (8—10). Hij geeft aan Salomo het model van den tempel en het goud en zilver voor het vaatwerk van het heiligdom (11—19); tot zijne bemoediging wijst hij hem op degenen die hem ter zijde zullen staan (20 v.). Vervolgens zich tot het volk wendende, vraagt David, wie voor den tempelbouw iets over heeft (XXIX : 1—5). De aanzienlijke Israëlieten brengen vrijwillig groote geschenken, waarover koning en volk zich verheugen (6—9). David looft Jahwe, aan wien dat alles te danken is, en bidt dat hij volk en koning bij die goede gezindheid beware (10—19). Op Davids aansporing, looft het gansche volk Jahwe en maakt Salomo koning (20—22), wiens regeering voorspoedig en luisterrijk is geweest (23—25). Einde van Davids regeering (26—28). Besluit zijner geschiedenis (29 v.).

De hier gegeven voorstelling wijkt sterk af van hetgeen wij 1 Kon. I : 1—II : 12 over den laatsten tijd van David lezen. Terwijl hij daar een afgeleefde grijsaard is, die onder den invloed zijner omgeving staat, stelt onze schrijver hem voor in volle kracht en zelfstandig tot het einde toe. In plaats van de gedachten van wraak die volg. 1 Kon. II : 5—9 den koning op zijn sterfbed bezighouden, vervult hem hier tot het laatste toe de gedachte aan den bouw van Jahwe's tempel en den eeredienst. Ook zouden wij uit onze hoofdstukken niet opmaken dat Davids laatste levensdagen en het begin van Salomo's regeering beroerd werden door een strijd om den troon (zie op XXIX : 24). Behelzen dus deze hoofdstukken, waar zij van de in *Koningen* gegeven voorstelling afwijken, niets geloofwaardigs omtrent Davids laatste dagen, zij leeren ons daarentegen iets van de bedoelingen des schrijvers kennen. Hij zet zijne verheerlijking van David voort (verg. inl. op H. XXII): het uiteinde van den koning naar Jahwe's hart moest voorspoedig en schoon zijn geweest; hij kon zijn leven niet geëindigd zijn met gedachten van wraak. Voorts noopte ingenomenheid met den eeredienst den schrijver, zijnen lezers de Israëlieten van den tijd van David en Salomo als voorbeelden van vrijgevigheid jegens den tempel voor te stellen; zie op XXIX : 6—9.

XXVIII : 1 Toen vergaderde David alle oversten van Israël: de oversten der
stammen, de oversten der afdeelingen die den koning dienden, de
oversten van duizend en van honderd, de beheerders van alle bezit-
tingen en het vee van den koning en zijne zonen, alsmede de kamer-
2 lingen, de helden en alle dapperen, te Jeruzalem. ′ En koning David
ging staan en zeide: Hoort naar mij, mijne broeders en mijn volk! Ik
was voornemens een huis der rust voor de ark des verbonds van Jahwe
en voor de voetbank van onzen god te bouwen, en heb ook voor den
3 bouw toebereidselen gemaakt; ′ maar God heeft tot mij gezegd: Gij
zult voor mijn naam geen huis bouwen; want gij zijt een oorlogsman
4 en hebt bloed vergoten. ′ Doch Jahwe, Israëls god, heeft mij uit mijne
gansche familie uitverkoren om tot in eeuwigheid koning te zijn over
Israël; want Juda heeft hij tot vorst verkoren, in het huis Juda mijne
familie, en onder de zonen mijns vaders heeft hij welbehagen gehad
5 in mij, om mij koning over gansch Israël te maken; ′ en van al mijne
zonen — want tal van zonen heeft Jahwe mij geschonken — heeft
hij mijn zoon Salomo uitverkoren om te zitten op Jahwe's konings-
6 troon, ′ en hij heeft tot mij gezegd: Uw zoon Salomo, die zal mijn huis
en mijne voorhoven bouwen; want ik heb hem mij ten zoon uitver-
7 koren, en zal hem ten vader zijn; ′ ik zal zijn koningschap beves-
tigen tot in eeuwigheid, indien hij mijne geboden en verordeningen

1. *de oversten der stammen.* Zie XXVII : 16—22. — *de oversten der afdeelingen — dienden.* Zie XXVII : 2—15. — *de beheerders — koning.* Zie XXVII : 25—31. — *de helden.* Zie XI : 10—47.

2 v. Zie op XXII : 8.

2. *de voetbank van onzen god,* de ark, waarop Jahwe tusschen de cherubs geacht werd te wonen; zie op Exod. XXV : 17 en op Ps. XCIX : 5. — *en heb — gemaakt.* Zie XXII : 2—4, 14—16; XXIII—XXVI.

4. Wij verwachten nu te hooren: maar uw zoon Salomo zal voor mij een huis bouwen; doch dit volgt eerst vs. 6. Hetgeen David daaraan laat voorafgaan van Jahwe's belofte aangaande het eeuwige koningschap van zijn huis is ontleend aan 2 Sam. VII; wat echter daar in den gedachtengang zeer gepast is is hier min of meer storend.

4. *Juda — verkoren,* tot den stam waaruit de koning zou voortkomen; zie op V : 2.

5. *Jahwe's koningstroon.* Jahwe is de eigenlijke koning van Israël; de koning zijn stedehouder; verg. XXIX : 23.

6, 7*a*. Verg. XVII : 12 v.; XXII : 10.

7. Verg. 1 Kon. III : 14; VI : 12; VIII : 61; IX : 4.

8 getrouw betracht, zooals hij heden doet. ' Welaan, ten aanschouwen van
gansch Israël, Jahwe's vergadering, en ten aanhooren van onzen god:
onderhoudt al de geboden van Jahwe, uw god, en vraagt er naar;
opdat gij het goede land in bezit houdt en aan uwe zonen na u ten
erfdeel nalaat, voor eeuwig.
9 En gij, mijn zoon Salomo, erken den god uws vaders en dien hem
met een onverdeeld hart en een willig gemoed; want alle harten onder-
zoekt Jahwe, en elk maaksel van overleggingen doorziet hij; indien gij
naar hem vraagt, zal hij zich door u laten vinden; maar indien gij
10 hem verlaat, zal hij u voor altijd verstooten. ' Zie nu, dat Jahwe u
heeft uitverkoren, om hem een huis ten heiligdom te bouwen; wees
sterk en voer het uit.
11 Toen gaf David aan zijn zoon Salomo het model van het schip met
zijne gebouwen: schatkamers, bovenkamers en binnenkamers, en van
12 het huis van het deksel; ' alsmede het model van al wat hem in den
geest voor oogen stond: van de voorhoven van Jahwe's huis en al de
vertrekken rondom, bestemd tot magazijnen van het huis Gods en van
13 de wijgeschenken, ' het ontwerp omtrent de afdeelingen der priesters
en der Levieten, omtrent al het dienstwerk in Jahwe's huis en omtrent
14 alle gereedschappen ten behoeve van den dienst in den tempel. ' Voorts
eene opgave van het gewicht aan goud, van het goud, voor alle ge-
reedschappen voor elk deel van den dienst afzonderlijk, en van het
gewicht van alle zilveren gereedschappen, van alle gereedschappen voor
15 elk deel van den dienst afzonderlijk. ' Verder het gewicht aan goud
voor de gouden luchters met hunne lampen, voor elken luchter met
zijne lampen afzonderlijk, en voor de zilveren luchters, voor elken
luchter met zijne lampen, zooveel als voor elken luchter afzonderlijk
16 noodig was. ' Ook het goud, afgewogen, voor de tafels voor het stapel-
brood, voor elke tafel afzonderlijk, en zilver voor de zilveren tafels; '
17 en de vorken, offerschalen en kannen van zuiver goud, en het benoo-
digde voor de gouden pullen, voor elke pul afzonderlijk afgewogen, en
18 voor de zilveren pullen, voor elke pul afzonderlijk afgewogen; ' voorts
gelouterd goud voor het wierookaltaar, afgewogen, en goud voor het
model van den wagen, de cherubs, die hunne vleugelen uitspreidden

10. De toespraak van Salomo wordt door vs. 11—18 afgebroken en vs. 19 voortgezet.

11. *het model*, dat David van Jahwe had ontvangen, vs. 19, evenals Mozes dat van den tabernakel, Exod. XXV : 9, 40. — *het schip*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *het voorportaal.* — *schatkamers*, waarschijnlijk in den ombouw van drie verdiepingen, 1 Kon. VI : 5 v.; VII : 51. — *bovenkamers.* De tempel had dus eene bovenverdieping, wat volg. 1 Kon. VI : 20 (zie aldaar) slechts van het gedeelte boven het koor gold. In den tempel van Herodes was dit stellig het geval. — *binnenkamers*, in tegenstelling met de vertrekken in den ombouw, het schip of heilige zelf met het voorportaal. — *het huis van het deksel*, het allerheiligste; zie op Exod. XXV : 17.

12. *de vertrekken rondom.* Zie XXIII : 28.

13. *het ontwerp*, duidelijkheidshalve ingevoegd; evenzoo in het volgende vers *eene opgave.*

15. *luchters.* Zie 1 Kon. VII : 49 en op Exod. XXV : 31—38. Van zilveren luchters is alleen hier sprake; zij stonden waarschijnlijk, in den tijd des schrijvers, in het voorportaal en andere vertrekken.

16. *de tafels voor het stapelbrood.* Volg. 2 Kron. IV : 8, 19 waren er tien. Volg. 1 Kon. VII : 48 was er slechts éene; zoo ook in den tabernakel (Exod. XXV : 23—30), terwijl onze schrijver zelf elders (2 Kron. XXIX : 18) ook slechts éene vermeldt. Waarschijnlijk heeft hij gemeend dat bij de tien luchters tien tafels behoorden. — *zilver* — *tafels.* Zilveren tafels komen elders in het O. T. niet voor.

17. *vorken, offerschalen.* Zie op Exod. XXVII : 3.

18. *het wierookaltaar.* Zie op Exod. XXX : 1—10. — *voor het model van den wagen*, om den wagen naar het daarvan getoonde model te vervaardigen. De benaming „wagen” voor de cherubs is ontleend aan Ezech. I : 4—24; zie aldaar. — *de* — *bedekten.* De schrijver neemt het bericht van 1 Kon. VI : 23*a*—28 over, zonder acht te slaan op de voorstelling van Exod. XXV : 10—22, of stilzwijgend aannemende dat de ark met cherubs op het deksel onder de vleugels der groote cherubs gestaan heeft.

19 over de ark des verbonds van Jahwe en haar bedekten. ′ Dit alles heeft
Jahwe in een geschrift van zijne hand mij duidelijk gemaakt, alle
werken van het model.
20 Nog zeide David tot zijn zoon Salomo: Wees sterk en kloek en vat
het werk aan; vrees niets en wees niet versaagd; want Jahwe God,
mijn god, is met u; hij zal u begeven noch verlaten voordat al het
21 werk voor den dienst in Jahwe's huis voltooid is. ′ En ziedaar de
afdeelingen der priesters en der Levieten voor den ganschen dienst in
het huis Gods; voorts hebt gij bij het geheele werk te uwer beschik-
king allerlei kunstenaars, die tot allerlei dienst bereid zijn, alsmede de
oversten en het gansche volk, voor al uwe aangelegenheden.
XXIX : 1 Toen zeide koning David tot de gansche vergadering: Mijn zoon
Salomo, dien God verkoren heeft, is jong en teer, en het werk is
groot; want niet voor een mensch is de burcht bestemd, maar voor
2 Jahwe God. ′ Zooveel ik kon heb ik voor het huis mijns gods gereed
gelegd: het goud voor de gouden, het zilver voor de zilveren, het ijzer
voor de ijzeren, het hout voor de houten voorwerpen, onyxsteenen en
inzetsteenen, pronksteenen en steenen met veelkleurige aderen, aller-
3 hande edelgesteenten en marmerblokken, in overvloed. ′ Daarenboven
— want ik heb een welgevallen in het huis mijns gods — ik persoon-
lijk heb een vermogen, goud en zilver; dat geef ik aan het huis mijns
gods boven en behalve al wat ik voor het heiligdom reeds heb gereed-
4 gelegd: ′ drie duizend talenten goud, van het Ofirgoud, en zeven duizend
talenten gelouterd zilver, om daarmede de wanden der gebouwen te
5 overtrekken, ′ en voor de gouden en de zilveren versieringen, en voor
al het werk van kunstenaarshand. Wie biedt zich nu vrijwillig aan,
om heden een wijdingsoffer te brengen aan Jahwe?
6 Toen boden zich vrijwillig aan de oversten der familiën, die der
stammen van Israël, die van duizend en van honderd, alsmede de be-
7 heerders van het bedrijf des konings. ′ Zij gaven voor den dienst van
het huis Gods: aan goud, vijf duizend talenten en tien duizend darie-
ken; aan zilver, tien duizend talenten; aan koper, achttien duizend
8 talenten; aan ijzer, honderd duizend talenten. ′ Voorts stond ieder wat
bij hem aan edelgesteenten gevonden werd af voor den schat van

19. David wordt hier weder, aansluitend aan vs. 10, sprekende ingevoerd. — *een geschrift.* Het blijkt niet, of de schrijver hiermede doelt op Exod. XXV—XXXI, dan wel op een afzonderlijk geschrift, dat Jahwe aan David bij de modellen heeft ter hand gesteld.

20. Nagenoeg dezelfde woorden spreekt Mozes tot Jozua, Deut. XXXI : 8; Joz. I : 5. Blijkbaar denkt de schrijver zich de verhouding van David tot Salomo als die van Mozes tot zijn opvolger.

21. *allerlei kunstenaars.* Verg. Exod. XXXVI : 1 v. — *de oversten.* Zie op XXII : 17.

1. *dien,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *éenen.* — *burcht.* Alleen hier en vs. 19 draagt de tempel dezen naam; in *Nehemja, Ester* en *Daniël* heet zoo de stad Sjusjan.

2. Zie XXII : 14. — *onyxsteenen en inzetsteenen.* Zie op Exod. XXV : 7. — *pronksteenen,* letterlijk *steenen van spiesglans*; verg. op Jez. LIV : 11.

4. *het Ofirgoud,* d. i. het goud hetwelk door den handel op Ofir in het land kwam. De schrijver vergeet dat dit eerst in Salomo's tijd het geval was; zie 1 Kon. IX : 28. — *om — overtrekken.* Zie 2 Kron. III : 5—10.

5. *een wijdingsoffer te brengen.* Dit wordt gewoonlijk, ook door onzen schrijver (2 Kron. XIII : 9), van de priesters gezegd (zie op Exod. XXVIII : 41); alleen hier van hen die vrijwillige gaven schenken.

6—9. De aanzienlijken in Davids tijd heeten even gewillig om gaven voor het heiligdom te offeren als de stamvorsten in dien van Mozes (Num. VII).

6. Zie XXVIII : 1.

7. *darieken,* eene Perzische gouden munt, ter waarde van ruim 13 gulden; behalve hier komt zij alleen nog Ezra II : 69; VIII : 27; Neh. VII : 70—72 voor. Deze munt is eerst door Darius Hystaspis (521—485) geslagen; dat onze schrijver ze reeds in de geschiedenis van David vermeldt bewijst dat zij in zijn tijd reeds lang gangbaar was; hij moet dus geleefd hebben toen de Israëlieten geruimen tijd onder de Perzische heerschappij hadden gestaan.

8. *Jehiël.* Zie XXVI : 21 v.

9 Jahwe's huis, onder het opzicht van Jehiël, den Gersjoniet. ' En het
volk verheugde zich over hunne gewilligheid; want met een onverdeeld
hart schonken zij vrijwillig hunne gaven aan Jahwe, en ook koning
David verheugde zich zeer.
10 Toen loofde David Jahwe ten aanschouwen van de gansche vergadering en zeide: Geloofd zijt gij, Jahwe, god van onzen vader Israël,
11 van eeuwigheid tot eeuwigheid! ' U, Jahwe, is de grootheid, de kracht,
de luister, de glorie en de majesteit; want alles in hemel en op aarde
behoort u; u, Jahwe, is de heerschappij, en gij zijt het die u als hoofd
12 over alles verheft. ' De rijkdom en de heerlijkheid komen van u; gij
regeert over alles: in uwe hand is sterkte en kracht, in uwe hand is
13 het alles groot en sterk te maken. ' Daarom, onze god, loven wij u
14 en prijzen wij uw luisterrijken naam; ' wie toch ben ik en wat is mijn
volk, dat wij in staat zouden zijn zulke vrijwillige gaven te brengen?
15 Van u is alles, en uit uwe hand hebben wij het u gegeven. ' Want
vreemden zijn wij vóor u en opgezetenen als al onze vaderen; als eene
16 schaduw zijn onze dagen op aarde, zonderdat er hoop is. ' Jahwe, onze
god, deze gansche schat, dien wij gereedgelegd hebben om voor u,
voor uw heiligen naam, een huis te bouwen, komt uit uwe hand en
17 behoort geheel aan u. ' En ik weet, mijn god, dat gij het hart toetst
en een welgevallen hebt in oprechtheid: ík heb met een oprecht hart
dit alles vrijwillig geschonken, en nu heb ik gezien dat ook uw volk
18 dat zich hier bevindt met blijdschap vrijwillige gaven brengt; ' Jahwe,
god van onze vaderen Abraham, Izaäk en Israël, bewaar dit voor
eeuwig, zulk eene gezindheid in het hart van uw volk, en richt hun
19 hart op u. ' Geef ook aan mijn zoon Salomo een onverdeeld hart om
uwe geboden, vermaningen en inzettingen te onderhouden, alles uit te
voeren en den burcht te bouwen waarvoor ik alles heb toebereid.
20 Toen zeide David tot de gansche vergadering: Looft toch Jahwe, uw
god! En de gansche vergadering loofde Jahwe, den god harer vaderen,
21 boog en wierp zich voor Jahwe en den koning neder. ' En den volgenden dag slachtten zij slachtoffers voor Jahwe en brachten zij aan
Jahwe brandoffers: duizend stieren, duizend rammen, duizend lammeren,
met de daarbij behoorende plengoffers, en slachtoffers in menigte, voor
22 gansch Israël. ' Te dien dage aten en dronken zij voor Jahwe's aangezicht met groote blijdschap, en maakten Salomo, den zoon van David,
voor de tweede maal koning; zij zalfden hem tot vorst voor Jahwe
23 en Sadok tot priester. ' Zoo zette zich Salomo op Jahwe's troon als
koning in plaats van zijn vader David, en hij had voorspoed. Gansch
24 Israël gehoorzaamde hem; ' ook betoonden zich al de oversten en helden,

Vs. 15*a*. Ps. XXXIX : 13. — Vs. 15*b*. Job VIII : 9*b*.

10. *god — Israël.* Verg. vs. 18.
11. *behoort u,* het laatste woord volg. verb. t. — *want — verheft.* De denkbeelden over Jahwe's almacht, hier uitgesproken, zijn veel verhevener dan die welke in oudere geschriften aan David worden toegekend; zie b. v. op 1 Sam. XXVI : 19.
14. *Van — gegeven.* Verg. 1 Kor. IV : 7.
15. *vreemden — opgezetenen,* wij leven op een bodem die de onze niet is, van uwe gastvrijheid. Zie op Gen. XXIII : 4. — *zonderdat er hoop is,* om hier op aarde te blijven. Ook het vluchtige van ons leven bewijst dat wij hier Gods gasten zijn.
22. *voor de tweede maal.* De eerste maal XXIII : 1. — *Sadok tot priester,* tot hoogepriester. Daar Sadok dit reeds voorlang was (zie VI : 8; XXIV : 3, 6, 31), bedoelt de schrijver blijkbaar dat hij bij de troonsbeklimming van Salomo opnieuw gekozen en gezalfd is. Aanleiding tot deze voorstelling gaf 1 Kon. II : 35, waar Sadok in plaats van Abjathar door Salomo tot priester wordt aangesteld. Over de zalving van priesters, die in *Koningen* nergens vermeld wordt, zie op Exod. XXIX : 7.
23. Verg. 1 Kon. II : 12.
24. *al de zonen van koning David,* dus ook Adonia. Dat hij tot onderwerping gedwongen werd en

alsmede al de zonen van koning David, aan koning Salomo onderdanig.'
25 En Jahwe maakte Salomo uitermate groot ten aanschouwen van gansch
Israël en verleende hem een luisterrijk koningschap, zooals geen enkel
koning van Israël vóor hem bezeten had.
26 Zoo is David, de zoon van Izai, koning geweest over gansch Israël.'
27 De tijd dien hij over Israël geregeerd heeft is veertig jaar: te Hebron
28 regeerde hij zeven en te Jeruzalem drie en dertig jaar.' Hij stierf in
hoogen ouderdom, zat van jaren, rijkdom en eer, en zijn zoon Salomo
werd koning in zijne plaats.
29 De geschiedenis nu van koning David, de vroegere zoowel als de
latere, is beschreven in de Geschiedenis van Samuel, den ziener, in
30 die van Nathan, den profeet, en in die van Gad, den schouwer:' zijn
gansche koningschap, zijne heldendaden en de lotgevallen die hij, Israël
en alle koninkrijken der wereld gehad hebben.

ten slotte als verdacht van hoogverraad ter dood gebracht is (1 Kon. I : 49—53; II : 13—25) zouden wij hieruit niet opmaken.

25. *geen enkel koning van Israël.* Overdreven uitdrukking. Immers gingen slechts twee koningen aan hem vooraf.

27. Evenzoo 1 Kon. II : 11.

29. *de Geschiedenis — schouwer,* waarschijnlijk dat gedeelte van het herhaaldelijk vermelde Boek der koningen van Israël en Juda waarin de geschiedenis van David stond. De hier genoemde profeten treden op 1 Sam. XVI : 1—13; XIX : 18—24; XXII : 5; 2 Sam. VII; XII : 1—25; XXIV; 1 Kon. I : 11—II : 12. Verg. op 2 Kron. IX : 29.

30. *die — hebben,* letterlijk *die zijn heengegaan over.* — *alle koninkrijken der wereld.* Overdreven uitdrukking. Bedoeld zijn natuurlijk de lotgevallen alleen van die landen met welke Israël tijdens David in aanraking is geweest.

TWEEDE BOEK.

HOOFDSTUK I.

Begin van Salomo's regeering. — Salomo wordt koning en is voorspoedig (1); hij gaat, door talrijke Israëlieten gevolgd, eene rijke offerande bij den tabernakel te Gibeon brengen (2—6). Daar staat Jahwe hem toe, een wensch te kennen te geven (7); waarop Salomo om wijsheid vraagt, ten einde zijn talrijk volk goed te besturen (8—10); Jahwe, hierover voldaan, willigt zijne bede in en belooft hem buitendien rijkdom en roem (11 v.); waarop Salomo naar Jeruzalem terugkeert en de regeering aanvaardt (13). Zijne strijdwagens en paarden (14—17).

De hier voorkomende bijzonderheden zijn, dikwerf woordelijk, aan *Koningen* ontleend; hier en daar echter heeft de schrijver er niet onbelangrijke wijzigingen in aangebracht; zie op vs. 2—6, 13 en 14—17. Weggelaten zijn: 1 Kon. I : 1—III : 3 (doch zie op vs. 1), omdat het daar verhaalde eene schaduw op Salomo's regeering werpt, en 1 Kon. III : 16—28, waar een voorval vermeld wordt dat voor het doel des schrijvers, de geschiedenis van Israëls godsdienstigen toestand tijdens Salomo, van geen gewicht was (verg. inl. op 1 Kron. XIX : 1—XX : 8).

I : 1 Salomo dan, de zoon van David, versterkte zich in zijn koningschap,
en Jahwe, zijn god, was met hem en maakte hem uitermate groot.'
2 En Salomo sprak tot gansch Israël, de oversten van duizend en van
honderd, de rechters, alle vorsten van gansch Israël en de familie-
3 hoofden,' en ging met die geheele vergadering naar de hoogte te
Gibeon; want daar was de tent der samenkomst van God, die Mozes,

1. Zie 1 Kon. II : 12, 46*b*. — *maakte hem uitermate groot.* Zie 1 Kron. XXIX : 25.

2—6. Uitbreiding van 1 Kon. III : 4. Wat onze schrijver meer heeft dient om Salomo te vrijwaren voor de verdenking dat hij te Gibeon een onwettig offer zou hebben gebracht; zie op 1 Kron. XVI : 39.

2 v. In 1 Kon. III : 4 wordt van eene menigte die Salomo vergezelt geen melding gemaakt. Onze schrijver laat bij alle plechtige gelegenheden de vertegenwoordigers van Israël aanwezig zijn; verg. inl. op 1 Kron. XIII.

2. *en,* vóor *de familiehoofden,* uit Gr. vert. ingevoegd.

4 Jahwe's dienstknecht, in de woestijn gemaakt had.' Doch David had
de ark Gods uit Kirjath-jearim opgebracht naar de plaats die David
voor haar had ingericht; want hij had voor haar eene tent opgeslagen
5 te Jeruzalem.' Ook het koperen altaar, dat Besaleël, de zoon van Uri,
den zoon van Hur, gemaakt had, was daar vóor den tabernakel van
6 Jahwe, en dit zochten Salomo en de vergadering op.' Daar, op het
koperen altaar vóor Jahwe, dat tot de tent der samenkomst behoorde,
daarop bracht Salomo duizend brandoffers.
7 In dien nacht nu verscheen God aan Salomo en zeide tot hem:
8 Doe een verzoek; wat zal ik u geven?' Hierop zeide Salomo tot God:
Gij hebt aan mijn vader David groote gunst bewezen en mij in zijne
9 plaats koning gemaakt.' Laat dan, Jahwe God, het woord dat gij tot
mijn vader David gesproken hebt bewaarheid worden; daar gij mij
koning gemaakt hebt over een volk talrijk als het stof der aarde,'
10 geef gij mij nu wijsheid en kennis; opdat ik vóor dit volk kan uit-
11 en ingaan; want wie zou dit uw groote volk kunnen besturen!' En
God zeide tot Salomo: Dewijl dit in uw hart geweest is en gij rijk-
dom noch schatten, roem noch den dood uwer haters, zelfs geen lang
leven begeerd hebt, maar begeerd hebt wijsheid en kennis, om mijn
12 volk, waarover ik u koning gemaakt heb, te besturen,' zoo zij die
wijsheid en die kennis u geschonken, en zal ik u ook rijkdom, schatten
en roem geven, zooals de koningen die vóor u geweest zijn niet hebben
13 bezeten en niemand na u bezitten zal.' Toen kwam Salomo van de
hoogte te Gibeon, van vóor de tent der samenkomst, weder te Jeru-
zalem en werd koning over Israël.
14 Salomo nu bracht strijdwagens en ruiters bijeen: hij had veertien-
honderd strijdwagens en twaalf duizend ruiters, die hij legde in de
15 wagensteden en bij den koning in Jeruzalem.' De koning maakte het
zilver en het goud te Jeruzalem als steenen, en het cederhout maakte
16 hij als het moerbeziehout in de Laagte, zoo overvloedig.' De uitvoer
van paarden voor Salomo geschiedde uit Egypte; de kooplieden des
17 konings haalden ze bij koppels tegen betaling;' ook gingen zij naar
Egypte en voerden uit: den strijdwagen voor zeshonderd zilveren sik-
kels, het paard voor honderd vijftig. Aldus deden zij voor al de koningen
der Hittieten en voor de koningen van Aram; door hunne bemiddeling
geschiedde de uitvoer.

5. Zie Exod. XXXI: 1—11; XXXVIII: 1.
6. *dat — behoorde,* en dus niet, zooals 1 Kon. III: 4 ondersteld wordt, in een hoogtetempel stond.
7—12. Zie 1 Kon. III: 5—13 en aantt. aldaar; de schrijver heeft een en ander verkort of omgezet.
9. *het woord — hebt.* Zie 1 Kron. XVII: 11—14.
12. *de koningen — zijn.* Zie op 1 Kron. XXIX: 25. — *niemand — zal.* Dit wordt 1 Kon. III: 12—14 niet beloofd. Omgekeerd laat onze schrijver de belofte van een lang leven, die Jahwe daar aan Salomo doet, weg, misschien omdat de daaraan verbonden voorwaarde volg. 1 Kon. XI: 1—8 niet vervuld werd.
13. *van de,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *op de.* — *werd koning over Israël.* Dit staat in *Koningen* eerst 1 Kon. IV: 1.
14—17. Deze verzen komen ook 1 Kon. X: 26—29 voor. Onze schrijver heeft ze naar den aanvang van Salomo's geschiedenis verplaatst, om terstond te doen zien, hoe Jahwe's belofte aan Salomo glansrijk vervuld werd. Hij herhaalt ze in verkorten vorm IX: 25, 27 v.
15. *het goud.* Dit wordt 1 Kon. X: 27 (verg. IX: 27) niet genoemd. De bijvoeging dient tot opsiering der beschrijving van Salomo's rijkdom.
16. *bij koppels.* Zie op 1 Kon. X: 28.

HOOFDSTUK II.

Toebereidselen tot den tempelbouw. — Salomo zondert arbeiders af voor den bouw van tempel en paleis (1 v.). Hij vraagt van den koning van Tyrus voor den tempelbouw een bouwmeester en hout

van den Libanon (3—9), tegen eene gift van levensmiddelen aan de werklieden (10). De koning van Tyrus geeft een gunstig antwoord (11—16). Opgave van het aantal vreemden die Salomo in dienst stelt (17 v.).

Het hier verhaalde is in hoofdzaak aan 1 Kon. V; VII : 13 v. ontleend. De schrijver heeft zich echter niet onbelangrijke afwijkingen veroorloofd, met het doel Israël en zijn koning te verheerlijken: Salomo's verhouding tot den Tyrischen koning is hier voor Israëls vorst veel eervoller dan daar; Hurams toon is onderdaniger; de stedehouder van Jahwe wordt door den vreemden vorst meer met den aan Jahwe verschuldigden eerbied behandeld (zie op vs. 10 en 15); de eer de heilige voorwerpen vervaardigd en de versieringen aan den tempel aangebracht te hebben komt niet alleen den buitenlander, maar ook Israëlietischen kunstenaars toe (zie op vs. 7, 8 en 18).

II : 1 Toen Salomo besloten had een huis voor den naam van Jahwe en
2 een huis voor zijn koningschap te bouwen, ′ telde hij af zeventig duizend lastdragers en tachtig duizend steenhouwers in het gebergte, terwijl
3 drie duizend zeshonderd opzichters over hen gesteld waren. ′ Hierop zond Salomo aan Huram, den koning van Tyrus, deze boodschap: Wat gij voor mijn vader David gedaan hebt, wien gij ceders zondt, opdat hij
4 voor zich een huis zou bouwen om er in te wonen — ′ zie, nu ga ik een huis bouwen voor den naam van Jahwe, mijn god, om het aan hem te heiligen, ten einde offerwierook voor hem te ontsteken, het stapelbrood geregeld neder te leggen, brandoffers te brengen des morgens en des avonds, op de sabbatten, de nieuwemanen en de feesttijden
5 van Jahwe, onzen god; waartoe Israël voor altijd verplicht is. ′ En het huis dat ik ga bouwen moet groot zijn; want onze god is grooter dan
6 alle goden; ′ wie zou in staat zijn voor hem een huis te bouwen? Immers, de hemel, ja zelfs de hoogste hemel, kan hem niet bevatten; wie ben ik dan dat ik voor hem een huis zou bouwen, tenzij om vóor
7 hem offers te ontsteken? ′ Zend mij dus een kunstenaar die goud, zilver, koper, ijzer, purper, karmijn en violet bewerken kan en kundig is in het snijden van figuren; opdat hij werke met de kunstenaars die bij mij in Juda en te Jeruzalem zijn, die mijn vader David heeft beschik-
8 baar gesteld. ′ Zend mij ook cederen- en cypressenstammen en sandelhout van den Libanon; want ik weet dat uwe knechten bekwaam zijn in het vellen van de boomen van den Libanon; en zie, mijne

Vs. 5. Exod. XVIII : 11. — Vs. 6. VI : 18; 1 Kon. VIII : 27.

1. *een huis voor zijn koningschap.* Wat in 1 Kon. VII : 1—12 van dit paleis verhaald wordt blijft hier achterwege: het staat met den eeredienst niet in betrekking en boezemt den schrijver dus geen belangstelling in.

2. Zie 1 Kon. V : 15 v.

3. *Hierop — boodschap.* Volg. 1 Kon. V : 1 v. had deze zending plaats naar aanleiding van het door den Tyrischen koning aan Salomo gezonden gezantschap om hem met zijne troonsbestijging geluk te wenschen. — *Huram.* Hij heet 1 Kron. XIV : 1 *Hiram*; 1 Kon. V : 1, 7, 10, 18 *Hirom.* — *wien — wonen.* Zie 2 Sam. V : 11; 1 Kron. XIV : 1. Volg. 1 Kron. XXII : 4 hadden de Feniciërs aan David ook reeds voor den tempelbouw ceders geleverd.

4. De nazin beantwoordt niet aan hetgeen de voorzin verwachten deed; hij had moeten zijn: dit moet gij ook voor mij doen, nu ik een huis ga bouwen enz. — *offerwierook voor hem te ontsteken.* Zie Exod. XXX : 1—10. — *het stapelbrood geregeld neder te leggen,* letterlijk *de geregelde stapeling.* Zie Exod. XXV : 23—30. — *brandoffers — god.* Zie Num. XXVIII : 1—XXIX : 39.

6. *tenzij — ontsteken.* De tempel is dus niet Jahwe's woning, maar de plaats waar hij vereerd wordt. De schrijver drukt zich nog sterker uit dan die van 1 Kon. VIII : 27—30.

7. Met den *kunstenaar* wordt bedoeld de 1 Kon. VII : 13 v., 40 genoemde Tyriër, die echter volgens die plaats en IV : 11—16 alleen bekwaam was in het bewerken van metalen. Bij het opnoemen zijner kundigheden stond den schrijver Exod. XXXI : 1—11; XXXV : 30—35 voor den geest. — *opdat hij werke,* hier en vs. 14 duidelijkheidshalve ingevoegd. — *de kunstenaars — gesteld.* Zie 1 Kron. XXII : 15; XXVIII : 21. De schrijver doet met nadruk uitkomen dat ook Israëlieten in staat waren de heilige voorwerpen voor Jahwe's tempel te vervaardigen. Wat bij den tabernakel door Israëlieten was verricht (Exod. XXXV—XL) kon bij den tempel niet door buitenlanders alleen zijn gedaan.

8. *sandelhout.* Dit wordt 1 Kon. V : 8 niet genoemd en kwam volg. 1 Kon. X : 11 (zie aldaar) niet van den Libanon, maar uit Ofir. — *ik weet — Libanon.* Dat niemand onder de Israëlieten dit werk verstond zooals de Sidoniërs (1 Kon. V : 6) laat onze schrijver, als voor de Israëlieten vernederend, weg.

9 knechten zullen zich bij de uwe voegen; ′ en laat hout in overvloed
voor mij worden gereedgemaakt; want het huis dat ik ga bouwen
10 moet groot en wonderbaar zijn. ′ En zie, aan de houthakkers, de vel-
lers der boomen, lever ik, als spijsvoorraad voor uwe knechten, twintig
duizend ton tarwe, twintig duizend ton gerst, twintig duizend vat
wijn en twintig duizend vat olie.
11 En Huram, de koning van Tyrus, antwoordde in een schrijven dat
hij aan Salomo zond: Omdat Jahwe zijn volk liefheeft, heeft hij u tot
12 koning over hen aangesteld. ′ Voorts zeide Huram: Geloofd zij Jahwe,
Israëls god, die den hemel en de aarde gemaakt heeft, dat hij aan
koning David een wijzen zoon heeft gegeven, begaafd met verstand en
doorzicht, om een huis voor Jahwe en een huis voor zijn koningschap
13 te bouwen. ′ Zoo zend ik u een kunstenaar, begaafd met doorzicht,
14 Huram-abi, ′ den zoon eener vrouw uit Dan, maar wiens vader een
Tyriër was, een man kundig in het bewerken van goud en zilver, van
koper, ijzer, steen en hout, van purper, violet, fijn lijnwaad en karmijn,
in het snijden van allerlei figuren en in het beramen van allerlei ont-
werpen die hem worden opgegeven; opdat hij werke met uwe eigen
15 kunstenaars en die van uw vader, mijnen heer David. ′ Mijn heer zende
dus de tarwe en de gerst, de olie en den wijn, waarvan hij gesproken
16 heeft, aan zijne knechten; ′ dan zullen wíj boomen op den Libanon
vellen, zooveel gij noodig hebt, en ze u in vlotten over zee toezenden
naar Jafo, van waar gij ze naar Jeruzalem kunt halen.
17 Hierop telde Salomo al de manlijke vreemden die in Israël waren,
na de telling welke zijn vader David van hen had doen houden; er
18 bleken er honderd drie en vijftig duizend zeshonderd te zijn. ′ Van dezen
maakte hij zeventig duizend tot lastdragers, tachtig duizend tot steen-
houwers in het gebergte, en drie duizend zeshonderd tot opzichters
om den arbeid van het volk te besturen.

Vs. 11. 1 Kon. X : 9.

10. Dit is iets gansch anders dan de jaarlijksche levering waartoe Salomo volg. 1 Kon. V : 9—11 door den Tyrischen koning verplicht wordt. De voorstelling van *Koningen* scheen den schrijver voor Salomo niet eervol genoeg. — *als spijsvoorraad,* volg. Gr. vert. en 1 Kon. V : 11.

12. *zeide Huram,* tot Salomo, in den brief. Volg. 1 Kon. V : 7 spreekt de koning dit niet tot Salomo, maar tot zijne omgeving. — *die — gemaakt heeft.* Huram spreekt als ware hij een Israëliet uit den tijd des schrijvers; hij erkent Israëls god als den Eenige.

13. *Huram-abi,* d. i. ‚Huram (is) mijn vader', IV : 16 *Huram-abiw,* d. i. ‚Huram (is) zijn vader'; een van beide is waarschijnlijk eene schrijffout, wellicht zijn beide het, van *Huram,* zooals hij IV : 11 heet; verg. op 1 Kon. VII : 13.

14. *uit Dan,* volg. 1 Kon. VII : 14 uit Naftali. Waarschijnlijk dacht de schrijver aan Oholiab, die uit den stam Dan was; zie Exod. XXXI : 6; XXXV : 34 v., welke plaatsen hem stellig voor den geest stonden. — *mijnen heer David.* Zoo onderdanig spreekt de Tyrische koning in 1 Kon. V niet.

15. De toon van den koning is hier veel minder gebiedend dan 1 Kon. V : 9*b*.

16. *Jafo.* Dit is 1 Kon. V : 9 niet genoemd. De schrijver vermeldt het omdat het de meest gelegene havenplaats voor Jeruzalem was; volg. Ezra III : 7 werd hierheen ook het hout voor den tweeden tempel vervoerd. Over *Jafo* zie op Joz. XIX : 46.

17. *vreemden.* Zie VIII : 7 v.; 1 Kon. IX : 15, 20—22. — *de telling — houden.* Misschien wordt gedoeld op 1 Kron. XXII : 2. — Het cijfer is de som van de vs. 18; 1 Kon. V : 15 v. genoemde getallen.

18. Wat hierop in 1 Kon. V : 18 volgt laat de schrijver weg, blijkbaar omdat hij meent dat het bereiden van de stammen en de steenen voor den tempelbouw door Israëlieten geschied was.

HOOFDSTUK III : 1—V : 1.

De tempelbouw. — De plaats waar en het tijdstip waarop Salomo den tempel bouwt (III : 1 v.); afmetingen, inrichting en versiering van het heiligdom (3—9). De cherubs en het voorhangsel (10—14). De twee zuilen (15—17). Het koperen altaar en de zee met de waschbekkens (IV : 1—6). De luchters en de tafels (7 v.); de voorhoven (9 v.). Opsomming van al de koperen voorwerpen (11—18). Op-

telling van het gouden gereedschap (19—22). Overbrenging van Davids wijgeschenken naar den tempel (V : 1).

In hoofdzaak volgt de schrijver 1 Kon. VI, VII, maar hij laat het een en ander weg dat hem geen belang inboezemt. Enkele malen geeft hij het oudere verhaal zóo verkort weder dat hij onduidelijk wordt (zie op III : 5 en 16), of heeft hij het misverstaan (zie op IV : 3 en 18). Ook wijzigde hij hier en daar het oorspronkelijke verhaal opzettelijk, òf om iets dat hem daarin ergerlijk voorkwam (zie op IV : 9), òf tot meerdere opluistering van het heiligdom (zie op III : 4, 6, 8, 15; IV : 5, 8 en 22), òf om de beschrijving meer in overeenstemming te brengen met de inrichting van den tempel van zijn tijd of van den in *Exodus* beschreven tabernakel (zie op III : 14; IV : 6, 7 en 9).

III : 1 Toen begon Salomo het huis van Jahwe te bouwen, te Jeruzalem,
op den berg der Moria, waar aan zijn vader David de verschijning
was te beurt gevallen, ter plaatse die David er voor toebereid had, op
2 den dorschvloer van Ornan, den Jebuziet.' Hij begon te bouwen in de
3 tweede maand, in het vierde jaar zijner regeering.' En dit zijn de
afmetingen volgens welke Salomo den grondslag legde bij den bouw
van het huis Gods: de lengte, in ellen van de vroegere afmeting, was
4 zestig, de breedte twintig el —' het voorportaal, vóor het huis, langs
de breedte van het huis, was twintig el lang — en de hoogte was honderd
5 twintig el. Hij overtoog het van binnen met zuiver goud.' Het groote
vertrek beschoot hij met cypressenhout, dat hij met fijn goud belegde,
6 met palmboomen en guirlanden er op;' ook overtoog hij de wanden
tot opluistering met edelgesteenten, en het goud was goud van Par-
7 waim.' Zoo bekleedde hij het huis, balken, dorpels, wanden en deuren,
met goud; ook sneed hij cherubs op de wanden uit.
8 Voorts maakte hij het allerheiligste vertrek, langs de breedte des
tempels twintig el groot en twintig el diep; hij bekleedde het met fijn
9 goud, zeshonderd talenten,' en het gewicht der nagels bedroeg vijftig
sikkels aan goud. Ook de bovenkamers bekleedde hij met goud.
10 Hij vervaardigde in het allerheiligste vertrek twee cherubs, een
11 kunstwerk, en overtrok ze met goud.' De vleugelen der cherubs hadden
eene lengte van twintig el; de eene vleugel van den eenen, van vijf
el, raakte den wand van den tempel, terwijl zijn andere vleugel, van

1. *op den berg der Moria.* Alleen hier wordt naar Gen. XXII : 2 de tempelberg zoo genoemd; zie inl. op Gen. XXII. — *waar — gevallen.* Zie 1 Kron. XXI : 16—XXII : 1. — *ter — had,* met verplaatsing van een paar woorden, volg. Gr. vert.

2. *maand.* Hierop volgt in Hebr. t. nog *in de tweede*; volg. Gr. en Lat. vertt. weggelaten.

3. *in — afmeting,* in heilige ellen; zie op Ezech. XL : 5.

4. *vóor het huis ... lang,* volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *vóor de lengte.* — *de hoogte was honderd twintig el.* Volg. 1 Kon. VI : 2 was de tempel van Salomo slechts dertig el hoog. De tweede tempel moet aanmerkelijk hooger zijn geweest. Immers, toen Herodes in het jaar 20 vóor Chr. den tempel wilde herbouwen, maakte hij er de Joden opmerkzaam op dat de vaderen den tempel zestig el lager hadden gemaakt dan die van Salomo geweest was. Hij ging dus niet van het cijfer van *Koningen,* maar van dat van onzen tekst uit, en leert ons derhalve dat de tweede tempel zestig el hoog was. Onze schrijver, onderstellende dat het heiligdom van Salomo het latere ver overtrof, heeft dit cijfer verdubbeld en gemeend dat het eene bovenverdieping had (verg. op 1 Kron. XXVIII : 11). De tempel van Herodes was honderd el hoog. — *Hij — goud.* Zie op 1 Kon. VI : 21*a*, 22.

5. Anders 1 Kon. VI : 15. — *Het groote vertrek,* het schip of het heilige. Dat de tempel in twee vertrekken verdeeld was is niet gezegd, maar wordt als bekend ondersteld. Desgelijks verzuimt de schrijver te melden dat ook de wanden van het allerheiligste met hout beschoten werden.

6. Van versiering der wanden met edelgesteenten is in *Koningen* geen sprake. Verg. 1 Kron. XXIX : 2. — *Parwaim,* onbekend.

8. *groot,* letterlijk *lang*; zie op 1 Kon. VI : 3. De hoogte wordt niet opgegeven, evenmin die van de cherubs; wat in *Koningen* wel het geval is. De 1 Kon. VI : 20, 26 opgegeven cijfers pasten niet bij de hoogte van het geheele gebouw, vs. 4. — *zeshonderd talenten.* Eene waarde van bijna 49 millioen gulden. Deze ongeloofelijk groote som wordt 1 Kon. VI : 20 niet vermeld.

9. *vijftig sikkels,* ruim acht hectogram (818,5 gr.). — *de bovenkamers.* Zie op 1 Kron. XXVIII : 11.

10—13. Deze beschrijving komt overeen met die van 1 Kon. VI : 23*a*—28. Alleen wordt hier de hoogte der cherubs niet aangegeven (zie op vs. 8) en komen in vs. 13*b* een paar trekken voor die in *Koningen* schijnen te zijn uitgevallen.

10. *een kunstwerk,* onzekere vertaling; 1 Kon. VI : 23*a van olijvenhout.* — (*hij*) *overtrok,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *men overtrok.*

12 vijf el, een vleugel van den tweeden cherub raakte.′ Desgelijks raakte
de eene vleugel van den tweeden cherub, van vijf el, den wand des
tempels, terwijl zijn andere vleugel, van vijf el, den vleugel van den
13 eersten cherub aanroerde.′ De vleugels van deze cherubs spreidden
zich twintig el uit; zij stonden op hunne voeten met het gezicht naar
14 het huis.′ En het voorhangsel vervaardigde hij van violet, purper,
karmijn en fijn lijnwaad, en hij bracht daarop cherubs aan.
15 Voorts maakte hij, vóór het huis, twee zuilen, vijf en dertig el hoog,
16 met eene kroon op den top, van vijf el.′ Ook maakte hij guirlanden
als een′ krans en zette die op den top der zuilen, en honderd granaat-
17 appelen, die hij aan de guirlanden deed.′ Daarna richtte hij de zuilen
op vóor het schip, de eene aan de rechter-, de andere aan de linker-
zijde; de rechter noemde hij Jachin, de linker Boaz.
IV : 1 Voorts vervaardigde hij een koperen altaar, twintig el lang, twintig
2 el breed en tien el hoog.′ Ook vervaardigde hij de zee, gegoten werk,
tien el groot van den eenen rand tot den anderen, geheel rond, vijf
3 el hoog, en een snoer van dertig el omspande haar geheel.′ Op run-
deren gelijkende gestalten, die haar van rondom omgaven, waren onder
haar, van tien el, van alle kanten de zee omringende, dubbele rijen
4 runderen, te gelijk met haar gegoten;′ zij stond op twaalf runderen,
drie gewend naar het noorden, drie naar het westen, drie naar het
zuiden en drie naar het oosten; de zee was boven op hen, en al hunne
5 achterdeelen waren naar binnen gekeerd.′ Hare dikte was eene palm,
en haar rand was in den vorm van een bekerrand, een leliekelk; er
6 ging drie duizend vat in.′ Verder vervaardigde hij tien bekkens en
plaatste vijf ten zuiden en vijf ten noorden, tot wassching; de bestand-
deelen van het brandoffer moest men daarin afspoelen; en de zee was
voor de priesters, om zich daarin te wasschen.
7 Ook maakte hij de gouden luchters, tien, zooals daaromtrent veror-
dend was, en plaatste ze in het schip, vijf aan de zuid-, en vijf aan
8 de noordzijde.′ Desgelijks tien tafels, die hij in het schip nederzette,

13. *met — huis*, zoodat men bij het binnentreden van het allerheiligste hen van voren zag.

14. Volg. 1 Kon. VI : 31 was het heilige van het allerheiligste niet door een voorhangsel, maar door deuren gescheiden. Deze vermeldt onze schrijver IV : 22; doch hier neemt hij den tabernakel tot voorbeeld; zie op Exod. XXVI : 31. Wellicht hing in den tempel van Zerubbabel een voorhangsel.

15—17. Zie 1 Kon. VII : 15—22, 41 v.

15. *vijf en dertig el hoog*, 1 Kon. VII : 15 (zie ook 2 Kon. XXV : 17; Jer. LII : 21) slechts *achttien el.*

16. *als een krans*, met omzetting der letters; grondt. *in het koor.* Bedoeld is vlechtwerk om de kapiteelen, 1 Kon. VII : 17. — *honderd granaatappelen.* Eene vergelijking met IV : 13 (1 Kon. VII : 18, 42) leert dat om elk kapiteel twee rijen granaten waren, elke van honderd stuks; de schrijver drukt zich dus onnauwkeurig uit.

1. De vervaardiging van dit altaar en zijne afmetingen worden in *Koningen* niet vermeld, ofschoon er van het altaar zelf gesproken wordt, 1 Kon. VIII : 22, 54; IX : 25; zie op 1 Kon. VII : 23. Verg. Ezech. XLIII : 13—17.

2—5. Zie 1 Kon. VII : 23—25.

3. De schrijver heeft 1 Kon. VII : 24 misverstaan. Daar toch is sprake, niet van runderbeelden, maar van de dubbele eierlijst die onder den rand van de zee om deze heen liep. Dit misverstand had ten gevolge dat de schrijver hetgeen verder over de runderen gezegd wordt onmiddellijk liet volgen (vs. 4), waardoor nu het oorspronkelijke vervolg (vs. 5) zeer ongeschikt achteraankomt; zie op 1 Kon. VII : 26. — *Op runderen gelijkende gestalten.* De schrijver wil blijkbaar voorkomen dat men aan eigenlijke stierbeelden denkt.

5. *drie duizend*, 1 Kon. VII : 26 *twee duizend.* — Aan het einde van het vers is *zij hield* weggelaten, als uit 1 Kon. VII : 26 ingeslopen.

6. *Verder — noorden.* Zie 1 Kon. VII : 38 v. De onderstellen van de bekkens, 1 Kon. VII : 27—37 uitvoerig beschreven, worden vs. 14 slechts vermeld. — Over de bestemming van de zee en de bekkens wordt in *Koningen* niet gesproken; de schrijver volgt hier Exod. XXX : 17—21; XL : 30 v.

7. Zie 1 Kon. VII : 49 en op 1 Kron. XXVIII : 15. — *tien — was.* Dit wordt met nadruk gezegd, opdat het niet den schijn hebbe alsof Salomo willekeurig van het voorschrift der wet, Exod. XXV : 31—40; XXXVII : 17—24, was afgeweken.

vijf aan de zuid-, en vijf aan de noordzijde, en voorts honderd gouden
9 offerschalen. ′ Ook maakte hij het voorhof der priesters en den grooten
hof, alsmede deuren voor dien hof, welker vleugels hij met koper over-
10 trok. ′ En hij plaatste de zee aan de zuidzijde, naar het zuidoosten.
11 Nog vervaardigde Huram de potten, schoppen en offerschalen. Zoo
voltooide Huram het werk dat hij voor koning Salomo in het huis
12 Gods verrichtte: ′ twee zuilen, de twee bolvormige kapiteelen boven op
de zuilen, de twee vlechtwerken, om de twee bolvormige kapiteelen
13 boven op de zuilen te bedekken, ′ de vierhonderd granaatappels aan de
beide vlechtwerken — twee rijen granaatappels aan ieder vlechtwerk,
14 om de beide bolvormige kapiteelen op de zuilen te bedekken — ′ de
15 tien onderstellen en de tien bekkens op die stellen, ′ de éene zee en de
16 twaalf runderen daaronder, ′ en de potten, schoppen en schalen; al deze
voorwerpen maakte Huram-abiw voor koning Salomo voor het huis
17 van Jahwe, van gepolijst koper. ′ In de Jordaanstreek liet de koning
18 ze gieten, in leemen vormen, tusschen Sukkoth en Sereda. ′ En Salomo
vervaardigde al deze voorwerpen in overgroote menigte; want het ge-
wicht van het koper werd niet nagegaan.
19 Zoo vervaardigde Salomo al deze voorwerpen die tot het huis Gods
behoorden, ook het gouden altaar, de tafels waarop het toonbrood lag, ′
20 de luchters met hunne lampen, die volgens verordening vóor het koor
21 moesten worden ontstoken, van gedegen goud, ′ de kelken, lampen en
22 snuiters, van goud, ′ de messen, offerschalen, schotels en komforen, van
gedegen goud, voorts den ingang van het huis, de binnendeuren aan
het allerheiligste, en de tempeldeuren aan het schip, van goud.
V:1 Toen nu het geheele werk dat Salomo verrichtte aan het huis van
Jahwe gereed was, bracht hij de wijgeschenken van zijn vader David
daarin en legde hij het zilver, het goud en de vaten in de schatkamers
van het huis Gods.

8. Zie op 1 Kron. XXVIII : 16. — *honderd gouden offerschalen.* Offerschalen worden ook 1 Kon. VII : 40 vermeld, maar dat zij van goud en ten getale van honderd waren is toevoegsel van onzen schrijver.

9. *het voorhof der priesters,* 1 Kon. VI : 36; VII : 12; Ezech. XLIII : 5 *het binnenste voorhof* of *binnenvoorhof* geheeten. De schrijver volgt de verordening van Ezech. XLIV : 17—27, stellig in overeenstemming met de werkelijkheid in zijne dagen, dat het binnenste voorhof alleen door priesters mocht betreden worden. — *den grooten hof,* XX : 5 *het nieuwe,* 1 Kon. VII : 12 *het groote,* Ezech. XL : 17 *het buitenste voorhof* genoemd. Dat hierin het koninklijk paleis lag, zooals 1 Kon. VII : 12 ondersteld wordt (zie aldaar), wordt hier niet gezegd; de schrijver heeft dit stellig, evenals Ezechiël, afgekeurd (zie op Ezech. XLIII : 8), en dus ondersteld dat het zoo in Salomo's tijd niet geweest was. — *welker* — *overtrok,* in tegenstelling met de deuren van den eigenlijken tempel; zie vs. 22; 1 Kon. VI : 31, 33—35.

10. *aan de zuidzijde,* van het tempelhuis, 1 Kon. VII : 39.

11—V : 1. Zie 1 Kon. VII : 40—51.

12. *bolvormige kapiteelen,* volg. vs. 13 en 1 Kon. VII : 41; grondt. *bollen en kapiteelen.*

14. *tien,* tweemaal volg. Gr. vert. en 1 Kon. VII : 43 ingevoegd.

16. *Huram-abiw.* Zie op II : 13.

17. *Sereda.* Zie op Richt. VII : 22. 1 Kon. VII : 46 *Sarethan.*

18. *al deze voorwerpen.* Onnauwkeurige uitdrukking: alleen de potten, schoppen en schalen kunnen bedoeld zijn.

20. *met hunne lampen.* Dit ontbreekt in 1 Kon. VII : 49 en is hier voorbarig ingevoegd; zij worden in vs. 21 nog eens vermeld.

21. Na *goud* zijn volg. Gr. vert. drie woorden weggelaten.

22. *voorts* — *goud.* De schrijver heeft blijkbaar 1 Kon. VII : 50 niet goed verstaan of slordig gelezen en maakt in plaats van het beslag der deuren de deurvleugels zelven van zuiver goud.

HOOFDSTUK V : 2—VII : 22.

De inwijding des tempels. — Salomo brengt, in plechtigen optocht, de ark van Jahwe in het koor van den tempel; waarop de heerlijkheid van Jahwe het gebouw vervult (V : 2—14). Hij merkt dit verheugd op (VI : 1 v.). Hij begroet het volk en looft Jahwe voor de vervulling van zijn woord

(3—11). Op eene koperen stellage knielend (12 v.), spreekt hij het inwijdingsgebed uit (14—22): het begint met de erkenning van Gods trouw en de bede om volkomen verwezenlijking zijner beloften (14—17); de oneindig Verhevene luistere naar de gebeden die in den tempel zullen opgezonden worden (18—21): in geval van eedafneming (22 v.), van tegenspoed in den krijg (24 v.), van droogte (26 v.), van andere natuurrampen (28—31); hij luistere hier ook naar den godvruchtigen buitenlander (32 v.) en schenke aan Israël, als het, op verren afstand, in de richting van den tempel bidt, de overwinning in den krijg (34 v.), en in ballingschap hulp en vergiffenis (36—39); het gebed eindigt met de bede dat Jahwe van den tempel bezit neme en de priesters, de vromen en den koning zegene (40—42). Vuur van den hemel verteert de offers op het altaar, en Israël looft Jahwe (VII: 1—3). Koning en volk brengen hem rijke offers (4—7) en vieren het loofhuttenfeest; waarna het volk dankbaar gestemd huiswaarts keert (8—10). Des nachts verschijnt Jahwe aan Salomo, belooft hem de verhooring van zijn gebed en, bij volharding in het goede, de voortdurende heerschappij van zijn geslacht over Israël, en bedreigt hem, bij ontrouw, met voorbeeldige straf, diepe vernedering des volks en verwoesting van den tempel (11—22).

Dit gedeelte is, meerendeels woordelijk, aan 1 Kon. VIII : 1—IX : 9 ontleend. De schrijver heeft een en ander ingevoegd of gewijzigd, om de voorstelling in overeenstemming te brengen met de wet en de beschrijving van de inwijding des tabernakels, ook om den Levietischen zangers, van wie in 1 Kon. VIII geen sprake is, bij die plechtigheid een werkzaam aandeel te geven; zie op V : 4, 11*b*—13; VI : 13; VII : 1—3, 6 en 8—10.

V : 2 Toen vergaderde Salomo de oudsten van Israël en al de stamhoofden,
de familievorsten der Israëlieten, te Jeruzalem, om de ark des verbonds
3 van Jahwe uit de Davidstad, dat is Sion, op te voeren. ′ Zoo vergader-
den bij den koning alle mannen van Israël, op het feest, dat is de
4 zevende maand. ′ Toen al de oudsten van Israël gekomen waren,
5 namen de Levieten de ark op ′ en vervoerden de ark, benevens de
tent der samenkomst en al de heilige voorwerpen die in de tent
6 waren; de priesters en de Levieten voerden ze op. ′ Koning Salomo nu
en de gansche gemeente van Israël die bij hem was samengekomen
gingen voor de ark uit, zooveel schapen en runderen offerende dat ze
7 wegens hunne menigte niet te tellen of te berekenen waren. ′ Hierop
brachten de priesters de ark des verbonds van Jahwe op hare plaats,
in het koor des tempels, het allerheiligste, onder de vleugels der
8 cherubs. ′ Die cherubs spreidden hunne vleugels uit over de plaats van
de ark, en de cherubs bedekten de ark en hare draagstokken van
9 boven. ′ De draagstokken nu staken uit; zoodat men in het heilige
de uiteinden der stokken zien kon voor aan het koor; maar daarbuiten
10 kon men ze niet zien. Zij zijn daar tot heden toe. ′ In de ark was
niets dan de twee tafelen die Mozes daarin nedergelegd had op den
Horeb, waar Jahwe met de Israëlieten een verbond had gesloten, toen
11 zij uit Egypte uittrokken. ′ Toen de priesters uit het heilige gingen —
want al de priesters die er waren hadden zich geheiligd, zonder reke-

3. *dat — maand*, onnadenkend nageschreven uit 1 Kon. VII : 2, waar echter *in de maand Ethanim* voorafgaat; verg. op VIII : 8.

4. *de Levieten*, 1 Kon. VIII : 3 *de priesters*. Het vervoeren van de ark en den tabernakel was volg. Num. III, IV den Levieten opgedragen, en dit was dus volgens den schrijver ook in Salomo's tijd door hen, en niet door de priesters, geschied. In vs. 7 doen het echter de priesters, omdat daar sprake is van het brengen der ark in het allerheiligste, dat slechts zij mochten betreden.

5. *en*, vóor *de Levieten*, uit Gr. vert. ingevoegd.

9. *het heilige*, volg. Gr. vert. en 1 Kon. VIII : 8; Hebr. t. *de ark*.

10. *daarin*, ingevoegd uit 1 Kon. VIII : 9. — *waar — had*. Onnauwkeurige teruggave van 1 Kon. VIII : 9*b*.

11*b*—13. De eerste woorden van vs. 11 en de laatste van vs. 13 zijn aan 1 Kon. VIII : 10 ontleend en maken daar éene zinsnede uit. De onhandig ingevoegde tusschenzin heeft ten doel, aan te toonen dat de Levietische zangers bij de inwijding des tempels eene voorname rol speelden: hun aantal — zij zijn er allen — is veel grooter (zie 1 Kron. XXIII : 5) dan dat der priesters die op de trompetten blazen; ook zijn zij, evenals de priesters, aan eene bijzondere kleeding kenbaar. Van deze laatste wordt, behalve in dit boek (zie XX : 21 en op 1 Kron. XV : 27), nergens in het O. T. gesproken; het is een der voorrechten die de schrijver voor de Levieten eischt.

12 ning te houden met de afdeelingen. ′ En de Levietische zangers, alte-
maal: Azaf, Heman en Jeduthun met hunne zonen en broeders, stonden,
in fijn lijnwaad gekleed, met cimbalen, luiten en citers, ten oosten van
het altaar, en nevens hen ongeveer honderd twintig priesters die op
13 de trompetten bliezen. ′ Op eenmaal vingen de trompetters en de zan-
gers eenstemmig aan, Jahwe te prijzen en te loven; en zoodra men
aanhief met de trompetten, de cimbalen en de andere muziekinstru-
menten en met het „Looft Jahwe, want hij is goed; want eeuwig duurt
zijne goedertierenheid", werd het huis vervuld van eene wolk, het huis
14 van Jahwe; ′ zoodat de priesters vanwege de wolk niet konden blijven
staan om hun dienstwerk te verrichten; want de heerlijkheid van
Jahwe vervulde het huis Gods.
VI: 1 Toen sprak Salomo: Jahwe heeft gezegd, in het duister te willen
2 wonen. ′ Zoo heb ik u eene verheven woning gebouwd en eene duur-
zame verblijfplaats voor u.
3 Nu wendde de koning zijn gelaat om en zegende de gansche ver-
gadering van Israëlieten, terwijl de gansche vergadering Israëls stond, ′
4 en hij zeide: Geloofd zij Jahwe, Israëls god, wiens handen hebben vol-
5 bracht wat zijn mond tot mijn vader David gesproken heeft: ′ Sedert
ik mijn volk uit Egypteland heb uitgeleid, heb ik geen stad uit al de
stammen Israëls uitverkoren om daar een huis te bouwen, opdat mijn
naam aldaar zou zijn, en geen man uitverkoren om vorst te zijn over
6 mijn volk Israël; ′ maar nu heb ik Jeruzalem uitverkoren, opdat mijn
naam aldaar zij, en David uitverkoren tot heerscher over mijn volk
7 Israël. ′ Toen het nu in het hart van mijn vader David was, een huis
8 voor den naam van Jahwe, Israëls god, te bouwen, ′ heeft Jahwe tot
mijn vader David gezegd: Dat het in uw hart was, voor mijnen naam
een huis te bouwen — het was goed van u dat dit in uw hart was. ′
9 Doch niet gíj zult het huis bouwen; maar uw zoon, een die uit u zal
10 voortkomen, die zal voor mijnen naam het huis bouwen. ′ Nu heeft
Jahwe het woord gestand gedaan dat hij gesproken heeft; want ik ben
mijn vader David opgevolgd en heb mij gezet op den troon van Israël,
zooals Jahwe gesproken heeft; ook heb ik het huis gebouwd voor den
11 naam van Jahwe, Israëls god, ′ en daarin de ark geplaatst, waarin het
verbond van Jahwe is dat hij met de Israëlieten gesloten heeft.
12 Toen ging hij voor het altaar van Jahwe staan, ten aanschouwen
van de gansche vergadering van Israël, en breidde zijne handen uit — ′
13 want Salomo had eene koperen stellage gemaakt en die midden in den
hof geplaatst, vijf el lang, vijf el breed en drie el hoog; hierop ging
hij staan, knielde neder ten aanschouwen van de gansche vergadering
14 van Israël, breidde zijne handen naar den hemel uit ′ en zeide: Jahwe,
god van Israël, er is geen god gelijk gij in hemel of op aarde; die
het verbond en de goedertierenheid houdt jegens uwe knechten die

13. *„Looft — goedertierenheid"*. Zie op 1 Kron. XVI : 34. — *het huis van Jahwe*. Deze woorden zijn bij vergissing overgenomen uit 1 Kon. VIII : 10, waar de zin anders gebouwd is.

5 v. Deze tekst wijkt in enkele punten van 1 Kon. VIII : 16 af. Daar is de tegenstelling: ik heb nooit eene stad tot tempelstad uitverkoren, maar wel een man, David, tot heerscher over Israël. Hier: ik heb vroeger geen stad tot tempelstad en geen man (aan Saul wordt niet gedacht) tot heerscher over Israël uitverkoren, maar nu heb ik Jeruzalem tot tempelstad en David tot heerscher gekozen. Wij geven dus de bedoeling van onzen schrijver weer, wanneer wij vertalen *maar nu heb ik Jeruzalem uitverkoren*, hoewel hij dit *nu* niet uitdrukt, omdat het 1 Kon. VIII : 16 niet staat.

13. Toevoegsel van den schrijver; het dient om de meening te voorkomen dat Salomo in het priestervoorhof, waar het altaar stond, het volk zou hebben toegesproken; wat hem als leek, naar de denkbeelden van den lateren tijd, niet vrijstond. Daarom laat de schrijver hem staan in het buitenste voorhof. Dat deze uitlegging van vs. 12 onjuist is springt in het oog. — *stellage*, volg. verb. t.; grondt. *bekken*. — *knielde neder*. Verg. 1 Kon. VIII : 54.

15 van ganscher harte voor uw aangezicht wandelen; ′ die jegens mijn
vader David, uwen knecht, wat gij tot hem hebt gesproken zijt nage-
komen: met uwen mond hebt gij het gesproken, met uwe hand hebt
16 gij het, zooals ten huidigen dage blijkt, volbracht. ′ Kom dan na,
Jahwe, god van Israël, jegens mijn vader David, uwen knecht, wat
gij tot hem gesproken hebt: Nooit zal het u voor mijn aangezicht
ontbreken aan een afstammeling die op den troon van Israël zetelt;
indien slechts uwe zonen acht geven op hunnen weg, om in mijne
17 wet te wandelen, gelijk gij voor mijn aangezicht gewandeld hebt. ′ Nu
dan, Jahwe, god van Israël, worde toch het woord bewaarheid dat gij
tot David, uwen knecht, gesproken hebt.

18 Want zou God werkelijk bij de menschen op aarde wonen? Zie, de
hemel, zelfs de hoogste hemel, kan u niet bevatten; laat staan dan dit
19 huis, dat ik gebouwd heb. ′ Wend u dan tot het gebed en de smeeking
van uwen knecht, Jahwe, mijn god, om te hooren naar den kreet en
20 het gebed die uw knecht heden voor u uitstort: ′ dat uwe oogen dag
en nacht geopend mogen zijn over dit huis, over de plaats waarvan gij
gezegd hebt uwen naam daar te zullen vestigen; zoodat gij hoort naar
21 het gebed dat uw knecht te dezer plaatse bidden zal, ′ en luistert naar
de smeekingen van uw knecht en van uw volk Israël die zij te dezer
plaatse zullen bidden. Ja, gij zult in den hemel, uwe woonplaats,
hooren, en als gij het hoort, vergiffenis schenken.

22 Indien iemand tegen zijn naaste misdoet, en deze hem een eed oplegt,
om hem te doen zweren, en hij tot een eed vóor uw altaar in dit huis
23 komt; ′ wil gij dan in den hemel hooren en metterdaad uwe knechten
richten, den schuldige vergelden, door zijn wandel op zijn eigen hoofd
te doen nederkomen, en den rechtschapene in het gelijk stellen, door
hem te bejegenen naar zijne rechtschapenheid.

24 En wanneer uw volk Israël verslagen wordt door een vijand, omdat
zij tegen u zondigden, maar zij bekeeren zich, belijden uwen naam en
25 bidden en smeeken voor uw aangezicht in dit huis; ′ wil gij dan in
den hemel hooren en de zonde van uw volk Israël vergeven, en hen
doen terugkeeren naar den bodem dien gij hun en hunnen vaderen
gegeven hebt.

26 Wanneer de hemel toegesloten blijft en er geen regen is, omdat zij
tegen u zondigden, maar zij bidden te dezer plaatse, belijden uwen
naam en bekeeren zich van hunne zonde, daar gij hen vernedert; ′
27 wil gij dan in den hemel hooren en de zonde uwer knechten en uws
volks Israël vergeven, daar gij hun den goeden weg wijst dien zij
moeten betreden; en geef regen over uw land, dat gij aan uw volk
ten erve gegeven hebt.

28 Als er hongersnood in het land is, als er pest is, als er brandkoren
of honigdauw, sprinkhaan of kever is; als zijn vijand hem benauwt
29 in eene zijner steden; bij welke plaag of ziekte ook; ′ wil gij dan elk
gebed en elke smeeking van alle menschen en van geheel uw volk
Israël, als zij elk hunne plaag en hunne smart erkennen en hunne
30 handen uitbreiden bij dit huis, ′ wil gij ze in den hemel, uwe woon-
plaats, hooren en vergeven, en ieder geven naar geheel zijn wandel,

16. *in mijne wet*, 1 Kon. VIII: 25 *voor mijn aangezicht*. De schrijver denkt aan de wet van Mozes, welker vermelding hij hier miste.

19. *heden*, uit Gr. vert. en 1 Kon. VIII: 28 ingevoegd.

29. *en* vóor *van*. Dit *en* staat in 1 Kon. VIII: 38 niet. Onze schrijver doet hierdoor den schijn ontstaan alsof hij met *alle menschen* anderen dan Israëlieten bedoelde; wat hij zeker niet beoogde, daar de buitenlander vs. 32 volgt.

zooals gij zijn hart kent; want gij alleen kent het hart der menschen-
31 kinderen; ′ opdat zij u vreezen, om op uwe wegen te wandelen al de
dagen die zij leven op den bodem dien gij onzen vaderen gegeven hebt.
32 Ook naar den buitenlander, die niet tot uw volk Israël behoort maar
uit een ver land komt om uws naams wil, om uwe sterke hand en
uwen uitgestrekten arm; wil gij dan, als zij komen en bidden bij dit
33 huis, ′ wil gij in den hemel, uwe woonplaats, hooren en handelen
naar al wat de buitenlander tot u roepen zal; opdat alle volken
der aarde uwen naam leeren kennen, zoodat zij u vreezen, gelijk uw
volk Israël, en weten dat uw naam is uitgeroepen over dit huis, dat
ik gebouwd heb.
34 Wanneer uw volk tegen zijne vijanden ten oorlog trekt, op den weg
waarop gij hen zendt, en zij bidden tot u in de richting van deze stad,
die gij hebt uitverkoren, en van het huis dat ik voor uwen naam heb
35 gebouwd; ′ hoor dan in den hemel hun gebed en hunne smeeking, en
doe hun recht.
36 Wanneer het tegen u zondigt — want geen mensch is er die niet
zondigt — en gij op hen vertoornd zijt en hen aan een vijand over-
37 levert, en men hen wegvoert naar een ver of nabij gelegen land; ′ en
zij nemen het ter harte in het land waarheen zij zijn weggevoerd, be-
keeren zich en smeeken tot u in het land hunner wegvoering: Wij
38 hebben gezondigd, slecht gehandeld, goddeloos gedaan — ′ en zij be-
keeren zich tot u met hun gansche hart en ziel in het land van hen
die hen weggevoerd hebben, en bidden in de richting van hun land,
dat gij hunnen vaderen gegeven hebt, van de stad die gij hebt uit-
verkoren, en van het huis dat ik voor uwen naam heb gebouwd; ′
39 hoor dan in den hemel, uwe woonplaats, hun gebed en hunne smee-
king, doe hun recht en vergeef uw volk wat zij tegen u gezondigd
hebben.
40 Nu dan, mijn god, mogen uwe oogen geopend zijn en uwe ooren te
41 luisteren gelegd worden naar het gebed te dezer plaatse. ′ Welaan, Jahwe
God, sta op, kom tot uwe rust, gij zelf en uwe machtige ark; dat
uwe priesters, Jahwe God, zich bekleeden met heil en uwe vromen
42 zich in het goede verblijden. ′ Jahwe God, sla de bede van uwen ge-
zalfde niet af; gedenk de gunstbewijzen aan uw knecht David toe-
gezegd.
VII : 1 Zoodra Salomo zijn gebed ten einde had gebracht, daalde vuur van
den hemel neder en verteerde het brandoffer en de slachtoffers, terwijl
2 de heerlijkheid van Jahwe het huis vervulde; ′ zoodat de priesters het
huis van Jahwe niet konden binnengaan, daar de heerlijkheid van
3 Jahwe zijn huis vervulde. ′ En alle Israëlieten, ziende dat het vuur en
de heerlijkheid van Jahwe op het huis nederdaalden, knielden, met het

32. Slordig overgenomen van 1 Kon. VIII : 42.

38. *van hen die,* letterlijk *van hunne wegvoering, hen die,* een slordig overgeschreven tekst van 1 Kon. VIII : 48.

40—42. Van deze verzen is het eerste ongeveer gelijkluidend met VII : 15; Neh. I : 6; Ps. CXXX : 2, en zijn de twee andere aan Ps. CXXXII : 8—10 ontleend. Het geheel treedt in de plaats van 1 Kon. VIII : 52 v.

42. *uwen gezalfde,* den koning. — *de gunstbewijzen aan uw knecht David toegezegd.* Verg. op Jez. LV : 3.

1—3. Dit wordt in *Koningen* niet verhaald, maar is in overeenstemming met hetgeen Lev. IX : 23 v. van de inwijding van het altaar in den tabernakel wordt medegedeeld. Blijkbaar is voor den schrijver dit wonder, veel meer dan de ark, het teeken van Jahwe's tegenwoordigheid in het heiligdom (verg. op VI : 41); trouwens in zijn tijd stond er geen ark meer in den tempel.

3. *plaveisel.* Zie Ezech. XL : 17 v. — *daar klonk het,* duidelijkheidshalve ingevoegd. — „*Looft — goedertierenheid*". Verg. op 1 Kron. XVI : 34.

aangezicht op den grond, op het plaveisel, wierpen zich neder, en daar
klonk het: Looft Jahwe, want hij is goed; want eeuwig duurt zijne
goedertierenheid.
4, 5 De koning en het gansche volk brachten offers aan Jahwe.′ Koning
Salomo bracht een offer van runderen, twee en twintig duizend, en
honderd twintig duizend stuks kleinvee; zoo wijdden de koning en het
6 gansche volk het huis Gods in.′ De priesters namen hunne dienst-
plichten waar, en de Levieten stonden met de muziekinstrumenten ter
verheerlijking van Jahwe — vervaardigd door koning David voor het
„Looft Jahwe; want eeuwig duurt zijne goedertierenheid” — en met
lofliederen Davids, door hen gezongen; tegenover hen bliezen de pries-
7 ters op de trompetten, terwijl gansch Israël stond.′ En Salomo heiligde
het midden van het voorhof dat vóor het huis van Jahwe was; want
daar bracht hij de brandoffers en de vetstukken der dankoffers; want
het koperen altaar dat Salomo gemaakt had kon de brandoffers, de
meeloffers en de vetstukken niet bevatten.
8 Ook vierde Salomo in dien tijd het feest, zeven dagen lang, en
gansch Israël met hem, eene zeer groote vergadering, van den weg
9 naar Hamath af tot de beek van Egypte toe.′ En op den achtsten dag
hielden zij een hoogtijd; want de inwijding des altaars hadden zij zeven
10 dagen lang gevierd en het feest zeven dagen.′ En op den drie en twin-
tigsten van de zevende maand liet hij het volk gaan naar hunne tenten,
verheugd en blijde gestemd om het goede dat Jahwe aan David, aan
Salomo en aan zijn volk Israël had gedaan.
11 Toen nu Salomo den tempel van Jahwe en het koninklijk paleis
voltooid had en alles wat hem in den zin was gekomen te maken in het
huis van Jahwe en in zijn paleis gelukkig tot stand had gebracht,′
12 verscheen Jahwe des nachts aan Salomo en zeide tot hem: Ik heb uw
gebed gehoord en deze plaats mij tot een huis der offeranden uitver-
13 koren.′ Wanneer ik den hemel toesluit, zoodat er geen regen is, de
sprinkhanen gebied het land af te vreten, of pest onder mijn volk zend,′
14 en het volk waarover mijn naam is uitgeroepen zich verootmoedigt,
en zij bidden, zoeken mijn aangezicht en bekeeren zich van hun boozen
wandel, dan zal ik in den hemel hooren, hunne zonde vergeven en
15 hun land herstellen.′ Nu zullen mijne oogen geopend zijn en mijne
16 ooren te luisteren gelegd worden naar het gebed te dezer plaatse.′ Zoo
heb ik dan dit huis uitverkoren en geheiligd; opdat mijn naam aldaar zij
tot in eeuwigheid: mijne oogen en mijn hart zullen daar zijn te allen
17 dage.′ Wat u betreft, indien gij voor mijn aangezicht wandelt, gelijk
uw vader David heeft gedaan, doende naar al wat ik u geboden heb,
18 en gij mijne inzettingen en verordeningen onderhoudt;′ zoo zal ik uwen
koningstroon bevestigen, waartoe ik mij tegenover uw vader David
verbonden heb, toen ik zeide: Nooit zal u een afstammeling die over
19 Israël heerscht ontbreken.′ Maar indien gijlieden een anderen weg

6. Dit vers, dat in *Koningen* ontbreekt, wil doen uitkomen, dat bij de offeranden des konings de priesters, en niet de koning zelf, het eigenlijke offerwerk verrichtten, en ook de Levietische zangers op hun post waren; verg. op V : 11—13.

8—10. Het feest dat volg. 1 Kon. VIII : 65 v. met de inwijding des tempels samenvalt laat onze schrijver daarop volgen. Ook duurt volgens hem het feest niet zeven, maar acht dagen, overeenkomstig het voorschrift der wet (Num. XXIX : 35): eerst op den drie en twintigsten der maand, d. i. den negenden dag na het begin van het feest, en niet op den achtsten, zooals 1 Kon. VIII : 66 gezegd wordt, laat Salomo het volk gaan.

11. *het koninklijk paleis.* Zie op II : 1.

12*b*—15. Deze belofte van Jahwe treffen wij in *Koningen* niet aan; zij is een terugslag op Salomo's gebed; verg. VI : 21, 26, 28, 40. Jahwe heeft, volgens onzen schrijver, uitdrukkelijk verzekerd dat hij in al de door Salomo opgenoemde gevallen het gebed in den tempel verhooren zou.

inslaat en de inzettingen en geboden die ik u heb voorgehouden ver-
20 laat, en andere goden gaat dienen en aanbidden; ′ zoo zal ik Israël
wegrukken van mijn grond, dien ik hun gegeven heb, en dit huis dat
ik aan mijnen naam heb geheiligd zal ik van voor mijn aangezicht
wegwerpen en het tot een spreekwoord en een schimpnaam maken
21 bij alle volken. ′ Dit huis, dat allerhoogst is geweest voor elken voor-
bijganger, daarover zal hij zich ontzetten en zeggen: Waarom heeft
22 Jahwe aldus gedaan aan dit land en dit huis? ′ En men zal zeggen:
Omdat zij Jahwe, den god hunner vaderen, die hen uit Egypteland
had uitgeleid, verlaten en bij andere goden steun gezocht en die aan-
gebeden en gediend hebben; daarom heeft Jahwe over hen al dit on-
heil gebracht.

21. *dat allerhoogst is geweest.* Zoo heet de tempel nergens. Maar de schrijver had vóor zich den tekst van 1 Kon. IX : 8 (zie aldaar), waar *allerhoogste* eene schrijffout is voor *puinhoop*, en maakte uit de onverstaanbare woorden zoo goed hij kon een zin.

HOOFDSTUK VIII, IX.

Salomo's heerlijkheid, zijne hulpmiddelen en inkomsten, wijsheid en rijkdom. — Salomo verovert Hamath-Soba en versterkt steden in Hamath en in Kanaän (VIII : 1—6). De heerendiensten aan de Kanaänieten opgelegd (7—10). Farao's dochter neemt haar intrek in het paleis (11). Salomo regelt volgens de wet den offerdienst en volgens Davids voorschrift het dienstwerk der priesters en der Levieten (12—16). Zijne handelsvloot (17 v.). Het bezoek der koningin van Sjeba (IX : 1—12). Salomo's rijke inkomsten (13 v.). Zijne gouden rondassen en schilden (15 v.). Zijn troon (17—19) en kostbaar vaatwerk (20 v.); zijn roem buitenslands (22—24). Zijne paarden en wagens, macht en rijkdom (25—28). Besluit van Salomo's geschiedenis (29—31).

Dit gedeelte is ontleend aan 1 Kon. IX : 10—X : 29; XI : 42 v., waarmede het grootendeels woordelijk overeenstemt. De afwijkingen zijn voor een deel veroorzaakt door misverstand van den soms reeds bedorven tekst dien de schrijver voor zich had (zie op VIII : 3, 4 en 18). Enkele keeren zijn zij aan opzet te wijten: nu eens heeft de schrijver, om te doen uitkomen dat alles volgens de wet was geschied, iets toegevoegd, dan weder iets weggelaten of gewijzigd wat Salomo of het Israëlietische volk in Salomo's tijd niet tot eer verstrekte (zie op VIII : 2, 8, 11, 12—16 en 17 v.). In overeenstemming hiermede is het, dat hij de schaduwzijde van Salomo's regeering, 1 Kon. XI : 1—40, niet vermeldt: de koning die den tempel bouwde moest een vroom koning zijn geweest en zijne regeering zich gekenmerkt hebben door onafgebroken voorspoed en ongestoorden vrede. Een enkele maal verkort onze schrijver een bericht, omdat hij het vroeger reeds heeft medegedeeld (zie op IX : 25—28).

VIII : 1 Na verloop van twintig jaren, waarin Salomo het huis van Jahwe
2 en zijn eigen huis had gebouwd, ′ versterkte Salomo de steden die
Huram aan Salomo geschonken had, en deed hij daarin Israëlieten
3 wonen. ′ Daarna trok hij naar Hamath-Soba en maakte zich daar-
4 van meester. ′ Hij versterkte Tadmor in de woestijn en al de magazijn-

2. Dit bericht is lijnrecht tegenovergesteld aan 1 Kon. IX : 11—13, waar niet Huram aan Salomo, maar Salomo aan Huram steden ten geschenke geeft. De machtige en vrome Salomo kon geen Israëlietische steden aan een heiden hebben afgestaan; veeleer was het tegenovergestelde het geval geweest. Daarom ook laat de schrijver weg wat 1 Kon. IX : 14 vermeld wordt, dat de Tyrische vorst Salomo met geld ondersteund heeft: Salomo was rijk genoeg!

3. *Hamath-Soba,* onnauwkeurige uitdrukking voor: Hamath in de nabijheid van Soba; zie op 1 Sam. XIV : 47 en verg. 1 Kron. XVIII : 3, 9. Dat Salomo dit land, welks koning met David in vriendschappelijke betrekking gestaan had (2 Sam. VIII : 9 v.; 1 Kron. XVIII : 9—11 en verg. op 2 Kon. XIV : 28), veroverd heeft lezen wij elders niet.

4—6. De hier genoemde plaatsen komen 1 Kon. IX : 17 v. in eene andere volgorde voor. Onze schrijver plaatst Tadmor voorop, omdat dit in het noorden lag, waarheen ook het pas vermelde Hamath den lezer verplaatst. Gezer, in *Koningen* vermeld, verzwijgt hij, stellig omdat hij niet aannam dat deze stad door den Egyptischen koning veroverd en daarna door hem als huwlijksgift aan Salomo geschonken was, zooals 1 Kon. IX : 16 verhaald wordt.

4. *Tadmor,* de oase die later bij de Grieken en Romeinen onder den naam *Palmyra* is beroemd geworden, van oudsher een belangrijk station in de groote Syrische woestijn, aan den handelsweg van Circesium ten oosten en van Thapsacus ten noorden naar Damaskus, van waar het vijftig uren

5 steden die hij in Hamath gebouwd had. ' Voorts versterkte hij Hoog-
en Laag-Beth-horon en maakte ze tot vestingen met muren, deuren en
6 grendels; ' ook Bäälath en al de magazijnsteden die Salomo had, al de
wagensteden en al de ruitersteden; hij bouwde al wat hem gelustte in
Jeruzalem, op den Libanon en in zijn gansche rijksgebied.
7 Al het volk dat overgebleven was van de Hittieten, Amorieten,
8 Hiwwieten en Jebuzieten, die geen Israëlieten waren, ' hunne nakome-
lingen die in het land waren overgebleven, die door de Israëlieten
niet waren uitgeroeid, dezen deed Salomo opkomen, om heerendiensten
9 te verrichten, tot op den huidigen dag. ' Maar uit de Israëlieten maakte
Salomo bij zijn werk niemand tot knecht; want zij waren krijgslieden,
zijne oversten, keurlingen, bevelhebbers van strijdwagens en ruiterij. '
10 Dit waren de oversten der opzichters die koning Salomo had, twee-
honderd vijftig, die gezag voerden over het volk.
11 En Salomo bracht de dochter van Farao uit de Davidstad naar het
huis dat hij voor haar gebouwd had; want, zeide hij, geen vrouw zal
wonen in het paleis van David, deu koning van Israël; want het is
heilig, omdat de ark van Jahwe daarbinnen gekomen is.
12 Toen bracht Salomo brandoffers aan Jahwe op Jahwe's altaar, dat
13 hij vóor het voorportaal had opgericht. ' Daarop moest men de voor
elken dag voorgeschreven offers brengen, naar het gebod van Mozes,
op de sabbatten, de nieuwemanen en de feesttijden, driemaal in het
jaar, op het feest der ongezuurde brooden, op dat der weken en op dat
der loofhutten.
14 Voorts wees hij, volgens de verordening van zijn vader David, aan
de afdeelingen der priesters haar dienstwerk aan, alsmede den Levieten
hunne verplichtingen: de lofliederen aan te heffen en onder het oog
der priesters dienst te doen in het voor elken dag voorgeschreven
werk; voorts den portiers, naar hunne afdeelingen, poort voor poort;
15 want zoo was het gebod van David, den man Gods. ' Men overtrad
in geen enkel opzicht het gebod des konings ten aanzien van de
priesters en de Levieten, ook niet ten aanzien van de schatkamers.
16 Zoo kwam al het werk van Salomo tot stand, van den dag der

te paard verwijderd is. Dat Salomo deze stad zou bezet hebben is eene vergissing van den schrijver, die het vond in het *Tamar in de Woestijn* van 1 Kon. IX : 18. — *die — had.* Deze woorden ontbreken 1 Kon. IX : 18.

5. *en maakte ze,* duidelijkheidshalve ingevoegd.

8. *die door — uitgeroeid.* Dat zij daartoe niet in staat waren geweest, zooals 1 Kon. IX : 21 gezegd wordt, geeft onze schrijver niet toe. — *tot op den huidigen dag,* gedachteloos uit 1 Kon. IX : 21 overgenomen; verg. op V : 3.

9. *zijne oversten, keurlingen,* volg. 1 Kon. IX : 22; grondt. *en de oversten zijner keurlingen.*

10. *tweehonderd vijftig.* Volg. 1 Kon. IX : 23 *vijfhonderd vijftig.*

11. *En — had.* Zie 1 Kon. IX : 24. Dat Salomo met de Egyptische koningsdochter gehuwd was en hij haar het paleis van David tot tijdelijke woonplaats had aangewezen, is in ons boek niet vermeld, maar weten wij uit 1 Kon. III : 1; IX : 16. De schrijver zwijgt over dit huwelijk, blijkbaar omdat het in zijn oog Salomo tot oneer verstrekt. — *want, zeide — gekomen is.* De tent waarin David de ark had nedergezet stond waarschijnlijk in de onmiddellijke nabijheid van zijn paleis; zie 2 Sam. VI : 17. De hier opgegeven reden van de verhuizing der Egyptische koningsdochter is stellig de ware niet; zij ging met Salomo uit het oude paleis van David naar het nieuwe, door Salomo gebouwde, over, zoodra dit gereed was. De verklaring des schrijvers getuigt van zijne begeerte om Salomo voor te stellen als uiterst bezorgd voor de reinheid der heilige plaatsen.

12—16. Uitbreiding van 1 Kon. IX : 25: met nadruk doet de schrijver uitkomen dat de eeredienst geheel naar de voorschriften der wet en de verordeningen van David werd ingericht.

13. *driemaal in het jaar.* Zie Exod. XXIII : 14—19.

14. Zie 1 Kron. XXIV—XXVI.

15. *Men overtrad,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Men week af.* — *ten aanzien der schatkamers.* Zie 1 Kron. XXVI : 20—28. Dat de schrijver dit zoo uitdrukkelijk vermeldt doet vermoeden dat in zijn tijd de priesters niet geneigd waren de tempelschatten aan Levieten toe te vertrouwen.

16. *van den dag ... af,* volg. Gr. en Syr. vertt.; Hebr. t. *tot den dag.* — *Jahwe's — gereed.* Verg. op 1 Kon. IX : 25.

grondvesting van Jahwe's huis af tot aan zijne voltooiing. Jahwe's
huis was gereed.
17 Toen trok Salomo naar Esjon-geber en Elath, aan den oever der
18 zee, in het land van Edom.′ En Huram zond hem door zijne knechten
schepen en bevaren mannen, en dezen kwamen met Salomo's knechten
te Ofir, van waar zij vierhonderd vijftig talenten goud haalden, die zij
aan koning Salomo brachten.
IX:1 De koningin van Sjeba nu hoorde de mare van Salomo, en kwam,
om hem door raadsels op de proef te stellen, te Jeruzalem, met een
zeer machtig heir, en kameelen, beladen met reukwerk en goud in
overvloed en edelgesteenten. Bij Salomo gekomen, sprak zij met hem
2 van al wat in haar hart was,′ en Salomo verklaarde haar den zin
van al hare woorden: niets was voor Salomo verborgen, waarvan hij
3 haar den zin niet verklaarde.′ Toen nu de koningin van Sjeba de
4 wijsheid van Salomo zag, alsmede het paleis, door hem gebouwd,′ de
spijzen op zijn disch, het zitten zijner dienaren, het staan zijner be-
dienden en hunne kleedij, zijne schenkers en hunne kleedij, en de
brandoffers die hij offerde in het huis van Jahwe, toen was zij geheel
5 buiten zich zelve′ en zeide zij tot den koning: Het is waarheid wat
ik in mijn land had gehoord aangaande uwe aangelegenheden en aan-
6 gaande uwe wijsheid;′ maar ik heb geen geloof geslagen aan wat
men zeide, totdat ik zelve gekomen ben en met eigen oogen gezien
heb; en waarlijk, de helft van uwe buitengewone wijsheid was mij
niet aangezegd: gij hebt de mare die ik gehoord had nog overtroffen.′
7 Gelukkig uwe vrouwen en gelukkig uwe dienaren hier, die gestadig
8 vóor u staan en uwe wijsheid aanhooren!′ Geloofd zij Jahwe, uw god,
die zooveel behagen in u heeft gehad dat hij u op zijn troon geplaatst
heeft, als een koning van Jahwe, uw god; dewijl uw god Israël lief-
heeft, om het tot in eeuwigheid in stand te houden, heeft hij u tot
koning over hen aangesteld, om recht en gerechtigheid te betrachten.′
9 Zij schonk den koning honderd twintig talenten goud, reukwerk in
grooten overvloed en edelgesteenten; nooit is er zooveel reukwerk ge-
10 weest als de koningin van Sjeba aan koning Salomo gaf.′ Ook de
knechten van Huram en die van Salomo, die goud uit Ofir haalden,
11 brachten sandelhout en edelgesteenten mede.′ Van het sandelhout ver-
vaardigde de koning trappen voor het huis van Jahwe en het koninklijk
paleis, als ook citers en harpen voor de zangers; de gelijke daarvan
12 waren nooit in het land van Juda gezien.′ Koning Salomo nu gaf aan

17 v. Dit bericht is onhandig samengesteld uit 1 Kon. IX : 26—28 en X : 11, 22. *Esjon-geber en Elath* (het laatste woord volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Eloth*) is eene vergissing; 1 Kon. IX : 26 heeft terecht *Esjon-geber bij Elath*. Dat Huram schepen naar Esjon-geber zou gezonden hebben is ongeloofelijk; zij zouden over land moeten vervoerd zijn of Afrika hebben omgezeild; 1 Kon. IX : 26—28 spreekt alleen van eene zending van scheepsvolk. Tot de voorstelling van onzen schrijver gaf 1 Kon. X : 11, 22 aanleiding: hadden Salomo en Huram volgens laatstgenoemde plaats gezamenlijk eene vloot die handel dreef op Ofir, dit kon onze schrijver niet aannemen: zulk eene verbintenis met den vreemden vorst zou Salomo niet tot eer hebben verstrekt, en bovendien was hij rijk genoeg om alleen die vloot te bezitten.

18. *vierhonderd vijftig,* 1 Kon. IX : 28 *vierhonderd twintig.*

4. *de brandoffers,* volg. Gr. vert. en 1 Kon. X : 5.

6. *aan wat men zeide,* volg. Gr. vert. en 1 Kon. X : 7; Hebr. t. *aan wat zij zeiden.*

7. *vrouwen,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *mannen.*

8. *op zijn troon.* Zie op 1 Kron. XXVIII : 5. — *een koning van Jahwe,* die in Jahwe's naam en volgens zijn wil regeert.

10. De schepen van Huram of Hirom, 1 Kon. X : 11 vermeld, zijn hier door *de knechten van Huram en die van Salomo* vervangen om de op VIII : 17 v. medegedeelde reden.

11. *trappen,* onzekere vertaling. — *de gelijke daarvan,* van het sandelhout of van de muziekinstrumenten; 1 Kon. X : 12 geldt de lof het sandelhout. — *het land van Juda.* De schrijver drukt zich onnauwkeurig uit; hij bedoelt het land van gansch Israël.

de koningin van Sjeba al haar begeeren, wat zij maar vroeg, behalve
al wat zij voor den koning had medegebracht. Daarna aanvaardde zij
de terugreis en trok met hare dienaren weder naar haar land.
13 Het gewicht van het goud dat de jaarlijksche inkomst van Salomo was
14 bedroeg zeshonderd zes en zestig talenten goud; ' behalve hetgeen de
kramers en de handelaars inbrachten, terwijl ook al de koningen van
Arabië en de stadhouders des lands aan Salomo goud en zilver brachten.
15 En koning Salomo vervaardigde tweehonderd rondassen van geplet
16 goud: zeshonderd sikkelen geplet goud ging op ieder rondas; ' en
driehonderd schilden van geplet goud: driehonderd sikkelen goud ging
op ieder schild. En de koning plaatste ze in het huis van het Liba-
nonwoud.
17 Voorts vervaardigde de koning een grooten elpenbeenen troon, dien
18 hij overtoog met zuiver goud. ' Zes trappen had de troon, eene voet-
bank in goud gevat en armen aan weerszijden van de zitting; terwijl
19 twee leeuwen naast de armen ' en twaalf leeuwen op de zes trappen
aan weerszijden stonden: zoo iets werd nooit gemaakt voor eenig
koninkrijk.
20 Het gansche drinkservies van koning Salomo was van goud, en al
het vaatwerk van het Libanonwoud van gedegen goud; zilver werd in
21 Salomo's dagen voor niets geacht. ' Want de koning had schepen die
op Tarsjis voeren met de knechten van Huram; eens in de drie jaar
kwamen de Tarsjisvaarders aan, met eene lading goud, zilver, elpen-
been, ebbenhout, apen en pauwen.
22 Alzoo werd koning Salomo grooter dan alle koningen der aarde in
23 rijkdom en wijsheid, ' en alle koningen der aarde zochten zijn aange-
zicht, om te luisteren naar de wijsheid die God hem in zijn hart ge-
24 geven had. ' Dan bracht ieder hunner zijn geschenk, zilveren en gouden
voorwerpen, gewaden, wapentuig en reukwerk, paarden en muilezels,
geregeld jaar op jaar.
25 Ook had Salomo vier duizend span paarden met wagens en twaalf
duizend ruiters, die hij legde in de wagensteden en bij den koning te
26 Jeruzalem. ' Hij heerschte over al de koningen van den Eufraat af tot
27 het land der Filistijnen en tot de grens van Egypte. ' De koning maakte
het zilver te Jeruzalem als steenen, en het cederhout maakte hij als
28 het moerbeziehout in de Laagte, zoo overvloedig. ' Men haalde voor
Salomo paarden uit Egypte en uit alle landen.
29 Het overige nu der geschiedenis van Salomo, zoowel der vroegere

12. *behalve — medegebracht.* De schrijver zal wel bedoeld hebben: behalve gaven van gelijke waarde als die welke zij voor hem had medegebracht; maar liet zich tot deze ongelukkige uitdrukking verleiden door den tekst van 1 Kon. X : 13, dien hij niet begreep, maar die met *behalve hetgeen* begon.

14. In de eerste helft van dit vers is eene geringe verandering aangebracht. Zie op 1 Kon. X : 15.

16. *driehonderd sikkelen,* 1 Kon. X : 17 *drie pond.*

18. *eene — gevat,* onzekere lezing en vertaling; in Hebr. t. volgt nog *verbondene,* dat in den zin niet past en daarom is weggelaten. Indien onze schrijver den tekst zooals deze 1 Kon. X : 19 vertaald is vóór zich gehad heeft, dan kan hij dien, omdat hij aanstoot nam aan den stierekop, met opzet veranderd hebben.

21. *schepen die op Tarsjis voeren.* De schrijver heeft de uitdrukking *Tarsjisvaarders* niet begrepen; zie op 1 Kon. X : 22. De schepen voeren niet op Tarsjis, maar op Ofir. — *de knechten van Huram,* 1 Kon. X : 22 *de schepen van Hirom*; zie op VIII : 17 v. — *elpenbeen, ebbenhout,* volg. verb. t.; evenals 1 Kon. X : 22.

25—28. Daar 1 Kon. X : 26—29 reeds vroeger (I : 14—17) door den schrijver is opgenomen, bepaalt hij zich hier tot een uittreksel uit deze verzen, en voegt daaraan een en ander toe dat in *Koningen* (1 Kon. IV : 21, 26) reeds vroeger medegedeeld maar door hem overgeslagen was.

28. *en uit alle landen.* Slordige en onnauwkeurige verkorting van 1 Kon. X : 29.

29. Met *de Geschiedenis van den profeet Nathan* kan gedoeld zijn op 1 Kon. I, II; met *de profetie van Ahia* op 1 Kon. XI : 26—40; *Jeddo* (elders *Iddo,* XII : 15; XIII : 22) komt in *Koningen*

als der latere, is beschreven in de Geschiedenis van den profeet Nathan,
in de profetie van Ahia, den Sjiloniet, en in het gezicht van den ziener
30 Jeddo over Jerobeam, den zoon van Nebat. ' Salomo regeerde te Jeru-
31 zalem over geheel Israël veertig jaar. ' Daarna ging Salomo ter ruste
bij zijne vaderen, en men begroef hem in de stad van David, zijn
vader, en zijn zoon Rehabeam werd koning in zijne plaats.

niet voor; wellicht heeft de schrijver het oog op 1 Kon. XIII, waar een ongenoemd Judeesch profeet aan Jerobeam Jahwe's strafgericht over zijn huis aankondigt. Verg. op 1 Kron. XXIX : 29.

HOOFDSTUK X : 1—XI : 4.

De afval der noordelijke stammen. — Rehabeam verneemt te Sichem van het volk en van Jerobeam, die uit Egypte teruggekeerd is, de voorwaarden waarop men hem als koning wil erkennen (X : 1—5), wint het gevoelen in der grijze raadsheeren zijns vaders (6 v.), daarna dat zijner jongere raadslieden (8—11), en volgt het laatste (12—15); waarop het volk, behalve Juda, weigert hem te huldigen en hij de vlucht moet nemen (16—19). Sjemaja belet Rehabeam oorlog te voeren om de heerschappij te herwinnen (XI : 1—4).

Dit stuk is geheel aan 1 Kon. XII : 1—24 ontleend. De schrijver laat weg hetgeen op Jerobeams verheffing tot koning betrekking heeft, omdat hij hem niet als zoodanig erkent. Daar hij echter niet geheel over hem zwijgen kan, laat hij hem, in strijd met de voorstelling van *Koningen*, als aanvoerder der opstandelingen optreden; zie op X : 2 v. Voorts stelt hij niet, zooals 1 Kon. XI : 9—13, 31—36 geschiedt, den afval der noordelijke stammen voor als eene straf voor de zonde van Salomo (verg. op XIII : 6 v.), omdat de door hem gehuldigde vergeldingsleer dit verbood; zie op XXXIII : 10 en XXXVI : 12—16.

X : 1 Rehabeam nu ging naar Sichem; want te Sichem was gansch Israël
2 gekomen om hem koning te maken. ' Zoodra Jerobeam, de zoon van
Nebat, dit gehoord had — hij was in Egypte, waarheen hij voor koning
3 Salomo was gevlucht — keerde hij uit Egypte terug. ' Men ontbood
hem; waarop Jerobeam en gansch Israël kwamen en tot Rehabeam
4 zeiden: ' Uw vader heeft ons een hard juk opgelegd; maak gij thans
den harden dienst waartoe uw vader ons dwong en het zware juk
5 dat hij ons heeft opgelegd lichter; dan zullen wij u dienen. ' Hij zeide
tot hen: Komt over drie dagen tot mij terug. Toen nu het volk was
6 henengegaan, ' ging koning Rehabeam te rade met de mannen van
jaren, die vóor zijn vader Salomo, toen hij in leven was, hadden ge-
7 staan, en zeide: Hoe raadt gij dit volk te antwoorden? ' Zij zeiden
tot hem: Indien gij dit volk te wille zijt, hen vriendelijk behandelt
en hun goede woorden geeft, zullen zij voor altijd uwe dienaren zijn. '
8 Maar hij verwierp den raad dien de mannen van jaren hem gegeven
hadden en ging te rade met de jongelingen die met hem waren opge-
9 groeid, die vóor hem stonden, ' en zeide tot hen: Wat raadt gíj dat
ik dit volk zal antwoorden, dat tot mij gezegd heeft: Maak het juk
10 dat uw vader ons heeft opgelegd lichter? ' En de jongelingen die met
hem waren opgegroeid zeiden tot hem: Zóo moet gij zeggen aan het
volk, dat tot u gesproken heeft: Uw vader heeft ons een zwaar juk
opgelegd, maak gij het ons lichter — zóo moet gij tot hen zeggen:
11 Mijn pink is dikker dan mijns vaders middel; ' nu dan, heeft mijn

2 v. Volgens *Koningen* heeft Jerobeam zich eerst na het uitbreken van den opstand bij de opstandelingen gevoegd (zie op 1 Kon. XI : 43); onze schrijver laat hem van den beginne af als hun woordvoerder optreden. Dit is stellig onhistorisch: de man die uit vrees voor de doodstraf het land had verlaten kan niet vóor de omwenteling in naam der Israëlieten met Rehabeam onderhandeld hebben.

2. Zie 1 Kon. XI : 40.

7. *Indien — behandelt.* De schrijver verzacht de 1 Kon. XII : 7 voorkomende uitdrukking, die hem blijkbaar ongepast voorkwam.

9. *ik ... zal,* volg. de oude vertt. en 1 Kon. XII : 9; Hebr. t. *wij ... zullen.*

vader een zwaar juk op u geladen, ik zal uw juk nog verzwaren; heeft
mijn vader u met zweepslagen bij uw plicht gehouden, ik zal het
u met geeselstriemen doen.
12 Toen nu Jerobeam en het gansche volk op den derden dag bij Reha-
beam kwamen, zooals de koning gezegd had: Komt overmorgen bij
13 mij terug —' gaf de koning hun een hard antwoord; koning Reha-
14 beam verwierp den raad der mannen van jaren' en sprak tot hen naar
den raad der jongelingen: Heeft mijn vader u een zwaar juk opgelegd,
ik zal het nog verzwaren; heeft mijn vader u met zweepslagen bij
15 uw plicht gehouden, ik zal het u met geeselstriemen doen.' Zoo heeft
de koning niet naar het volk geluisterd; want het was eene beschik-
king van God, opdat Jahwe het woord gestand deed dat hij door Ahia,
16 den Sjiloniet, tot Jerobeam, den zoon van Nebat, gesproken had.' En
toen gansch Israël zag dat de koning niet naar hen luisterde, ant-
woordde het volk den koning: Wat hebben wij met David te maken?
Wij hebben niets uitstaande met den zoon van Izai! Een ieder naar
zijne tenten, o Israël! Bestuur nu uw eigen huis, o David! Zoo ging
17 gansch Israël naar zijne tenten.' Over de Israëlieten die in de steden
18 van Juda woonden werd Rehabeam koning.' Koning Rehabeam zond
nog Adoniram, die over de heerendiensten was; maar de Israëlieten
steenigden hem, zoodat hij stierf; en koning Rehabeam moest zich
haasten om zijn wagen te bestijgen en naar Jeruzalem te vluchten.'
19 Zoo werd Israël van Davids huis afvallig, tot op den huidigen dag.
XI:1 Toen Rehabeam te Jeruzalem gekomen was, vergaderde hij het huis
Juda en Benjamin, honderd tachtig duizend strijdbare manschappen,
om oorlog te voeren met Israël, ten einde het koninkrijk voor zich te
2 herwinnen.' Maar het woord van Jahwe kwam tot den godsman Sje-
3 maja:' Zeg aan Rehabeam, den zoon van Salomo, den koning van
4 Juda, en tot gansch Israël dat in Juda en Benjamin woont:' Zoo zegt
Jahwe: Gij zult niet optrekken en geen oorlog voeren met uwe broe-
ders; keert terug, ieder naar zijn huis; want door mij is deze zaak
beschikt. Zij nu luisterden naar het woord van Jahwe, keerden terug
en trokken niet tegen Jerobeam op.

14. *Heeft mijn vader ... opgelegd,* volg. hss. en Gr. vert.; Hebr. t. *Ik zal ... opleggen.*
15. *het woord — had.* Dit zet onze schrijver onbedacht neder; want hij heeft het verhaal 1 Kon. XI : 29—39 niet overgenomen.
16. *En toen ... zag.* Dit ontbreekt in grondt.
17. *de Israëlieten — woonden,* de Judeërs; zie op XI : 3. Verg. op 1 Kon. XII : 16.
18. *Adoniram,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Hadoram.*
3. *gansch — woont.* Anders 1 Kon. XII : 23. De schrijver doet duidelijk uitkomen dat ook Juda, en niet slechts het noordelijk rijk, aanspraak heeft op den naam Israël. Verg. op XI : 13—17.
4. *het woord,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de woorden.*

HOOFDSTUK XI : 5—XII : 16.

Rehabeam. — Rehabeam versterkt steden in Juda (XI : 5—11). De priesters en Levieten uit het Noorden verhuizen naar Juda en vermeerderen de kracht van dit rijk (12—17). Rehabeams vrouwen en kinderen (18—23). Rehabeam en zijn volk verlaten Jahwe (XII : 1); daarom trekt de koning van Egypte tegen Jeruzalem op (2—4); Sjemaja verkondigt dat dit een strafgericht is; maar als de koning en het volk zich verootmoedigen, moet hij in naam van Jahwe hun zeggen dat zij niet vernietigd, maar matig gekastijd zullen worden (5—8). Zij worden door de Egyptenaren geplunderd, maar niet te gronde gericht (9—12). De duur van Rehabeams regeering; zijne moeder, en zijne flauwheid in het dienen van Jahwe (13 v.). Besluit zijner regeering (15 v.).

Wat 1 Kon. XIV : 21—31 van Rehabeam vermeld wordt is hier nagenoeg geheel overgenomen, doch een en ander is verplaatst (zie op XII : 12) en niet weinig er aan toegevoegd, nl. XI : 5—17, 23; XII : 2*b*—8, 12, 14. In afwijking van *Koningen* onderscheidt onze schrijver in de regeering van

Rehabeam twee tijdperken: het eerste, dat drie jaren duurde (XI : 17), was een tijdperk van godsvrucht: priesters, Levieten en vromen uit het noordelijk rijk verhuisden naar Juda; daarom was het een tijd van grooten voorspoed (zie op XI : 5—12 en 18—23); in het tweede waren vorst en volk ontrouw aan Jahwe en had tot straf daarvoor de inval der Egyptenaren plaats. De afval van Jahwe, die volgens *Koningen* den ganschen duur van Rehabeams regeering had gekenmerkt, wordt hier dus tot dit tweede tijdvak beperkt.

XI:5 Rehabeam nu woonde te Jeruzalem, en maakte in Juda eenige
6, 7 steden tot vestingen: ' hij maakte Bethlehem, Etam, Tekoa, ' Beth-sur,
8-10 Socho, Adullam, ' Gath, Maresja, Zif, ' Adoraim, Lachis, Azeka, ' Sorea,
11 Ajjalon en Hebron, in Juda en Benjamin, tot versterkte steden. ' Hij
bracht die vestingen in staat van tegenweer en legde er bevelhebbers
12 in, voorraden van levensmiddelen, olie en wijn; ' ook in elk dier steden
rondassen en speren; zoo bracht hij ze in geduchten staat van tegenweer. Alzoo bleven Juda en Benjamin aan hem.
13 En de priesters en de Levieten die in gansch Israël waren vervoeg-
14 den zich, uit hun gansche gebied, bij hem; ' want de Levieten verlieten
hun grond en hunne bezitting en kwamen naar Juda en Jeruzalem;
daar Jerobeam en zijne zonen hen beletten priesters voor Jahwe te zijn, '
15 en hij priesters aanstelde voor de hoogten, voor de satyrs en voor de
16 stieren die hij vervaardigd had. ' In hun gevolg kwamen uit alle stammen van Israël diegenen die hun hart zetten op het zoeken van Jahwe,
den god Israëls, naar Jeruzalem, om aan Jahwe, den god hunner
17 vaderen, te offeren. ' Zij vermeerderden de kracht van het rijk Juda en
sterkten Rehabeam, den zoon van Salomo, drie jaar lang; want drie
jaar lang bewandelde hij den weg van David en Salomo.
18 Rehabeam nam tot vrouw Mahalath, de dochter van Jerimoth, den

5—12. Wat 1 Kon. XII : 25 van Jerobeam vermeld wordt, dat hij steden versterkte, wordt hier gezegd van Rehabeam. Het bericht dankt zijn ontstaan aan het streven van den schrijver, Rehabeam in den eersten tijd zijner regeering voor te stellen als een goed koning, die voor de veiligheid van het rijk zorgt: in dit boek toch zijn het uitsluitend de vrome koningen die zich toeleggen op het versterken van Jeruzalem en andere steden; zie XIV : 5 v.; XVII : 2, 12; XXVI : 6, 9 v.; XXVII : 3 v.; XXXII : 5; XXXIII : 14.

6. *Bethlehem, Etam, Tekoa.* Zie op Joz. XV : 59.

7. *Beth-sur.* Zie op Joz. XV : 58. — *Socho.* Zie op Joz. XV : 48. — *Adullam.* Zie op Gen. XXXVIII : 1.

8. *Gath.* Zie op Joz. XI : 22. Volgens 1 Kon. II : 39 had deze Filistijnsche stad een eigen koning en behoorde zij dus niet aan Israël. — *Maresja.* Zie op Joz. XV : 44. — *Zif.* Zie op Joz. XV : 55.

9. *Adoraim,* twee en een half uur ten westen van Hebron, komt slechts hier voor. — *Lachis.* Zie op Joz. X : 3. — *Azeka.* Zie op Joz. X : 10.

10. *Sorea.* Zie op Joz. XV : 33. — *Ajjalon.* Zie op Joz. X : 12*b*, 13. — *Hebron.* Zie op Gen. XIII : 18.

13—17. Dit lezen wij in *Koningen* niet; het is door onzen schrijver uit het 1 Kon. XII : 26—33; XIII : 33 v. verhaalde afgeleid; de maatregelen van Jerobeam hebben — meende hij — de priesters, de Levieten en alle vromen naar Juda gedreven. Voor den schrijver is Juda het echte Israël; de ware Israëlieten uit alle stammen hebben zich daarbij aangesloten; verg. op vs. 3 en zie op XII : 1, 6; XV : 9; XXI : 2 en XXVIII : 27.

13. *uit hun gansche gebied.* De schrijver bedoelt de priester- en Levietensteden; zie 1 Kron. VI : 54—81; Joz. XXI.

14. *de Levieten.* Alleen dezen worden hier genoemd, omdat de priesters niet behoefden te verhuizen, daar de priestersteden alle in Juda lagen; zie op Joz. XXI : 4. — *daar* — *zijn.* De schrijver meent dat in het noordelijk rijk, onder Jerobeam en zijne zonen, d. i. zijne opvolgers, geen Levietische priesters hebben dienst gedaan. Hoezeer dit in strijd is met de geschiedenis, leeren inll. op Exod. XXXIV : 12—XL : 38 en op Deut. XVIII : 1—8. In *Koningen* was alleen vermeld dat Jerobeam ook niet-Levieten tot priesters aanstelde.

15. De schrijver heeft blijkbaar geen voorstelling van den eeredienst in het noordelijk rijk en zet maar een drietal woorden die een slechten klank hebben naast elkander; verg. XVII : 6; XXVIII : 2. Over *hoogten* zie op Deut. XII : 2, over *satyrs* op Lev. XVII : 7, over *stieren* op Exod. XXXII : 1 en 4; deze heeten XIII : 9 kortweg *niet-goden.*

16. *om* — *offeren,* en zich te Jeruzalem te vestigen.

17. *bewandelde hij,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft het meervoud.

18—23. Van de hier genoemde zonen van Rehabeam is ons van elders alleen Abia bekend. De lijst verdient geen vertrouwen: de meeste der hier voorkomende namen toch zijn blijkbaar door den schrijver uit andere verdichte lijsten bijeengezocht: *Jerimoth* en *Sjemarja* treffen wij aan 1 Kron.

zoon van David en van Abihail, de dochter van Eliab, den zoon van
19, 20 Izai; ′ zij baarde hem zonen: Jeüs, Sjemarja en Zaham. ′ Daarna huwde
hij Maächa, de dochter van Absalom, die hem Abia, Attai, Ziza en
21 Sjelomith baarde. ′ Rehabeam nu had Maächa, de dochter van Absalom,
meer lief dan al zijne andere vrouwen en bijvrouwen; want hij had
achttien vrouwen genomen en zestig bijvrouwen en verwekte acht en
twintig zonen en zestig dochters.
22 En Rehabeam stelde Abia, den zoon van Maächa, tot hoofd, tot vorst
23 onder zijne broeders, aan; want hij wilde hem koning maken. ′ Wijselijk
verspreidde hij eenige van al zijne zonen over alle streken van Juda
en Benjamin, in alle vestingen; hij gaf hun mondvoorraad in overvloed
en vroeg voor hen eene menigte van vrouwen.
XII : 1 Toen nu het koningschap van Rehabeam bevestigd was en hij sterk
was geworden, verliet hij de wet van Jahwe, en gansch Israël met
2 hem. ′ En in het vijfde jaar van Rehabeams regeering trok Sjisjak, de
koning van Egypte, tegen Jeruzalem op — want zij hadden zich aan
3 Jahwe vergrepen — ′ met twaalfhonderd wagens en zestig duizend ruiters,
terwijl het volk dat met hem uit Egypte kwam ontelbaar was: Libyers,
4 Sukkijieten en Ethiopiërs. ′ Hij nam de vestingen die tot Juda behoor-
5 den in en drong tot Jeruzalem door. ′ Maar de profeet Sjemaja kwam
tot Rehabeam en de oversten van Juda, die zich vanwege Sjisjak in
Jeruzalem verzameld hadden, en zeide tot hen: Zoo spreekt Jahwe:
Gij hebt mij verlaten; nu verlaat ik u ook en geef ik u aan Sjisjak
6 over. ′ Hierop verootmoedigden zich de oversten van Israël en de
7 koning en zeiden: Jahwe is rechtvaardig. ′ Toen nu Jahwe zag dat
zij zich verootmoedigden, kwam het woord van Jahwe tot Sjemaja:
Zij hebben zich verootmoedigd; nu zal ik hen niet verderven, maar
hun binnen kort uitkomst schenken; mijne gramschap zal zich door
8 Sjisjak niet over Jeruzalem uitstorten; ′ doch zij zullen hem tot knechten
worden; opdat zij mijnen dienst en dien van de koninkrijken der
9 wereld leeren kennen. ′ Zoo trok dan Sjisjak, de koning van Egypte,
tegen Jeruzalem op en nam al de schatten mede van den tempel en
van het paleis, dat alles nam hij mede, alsmede de gouden schilden
10 die Salomo gemaakt had. ′ In de plaats van deze maakte koning Reha-
beam koperen schilden, welke hij toevertrouwde aan den overste der
11 trawanten, die de wacht hielden aan den ingang van het paleis: ′ zoo

XII : 5; *Jeüs* en *Ziza* 1 Kron. XXIII : 10; *Attai* 1 Kron. XII : 11; *Sjelomith* 1 Kron. XXIII : 9, 18; de cijfers in vs. 21 schijnen verdicht, en eindelijk missen wij onder Rehabeams zonen Aza; zie op 1 Kon. XV : 8. Het bericht dient om den voorspoed van Rehabeams huiselijk leven, zijn rijkdom en beleid in het licht te stellen; verg. op vs. 23.

18. *Jerimoth, den zoôn van David.* Deze komt elders onder de zonen van David niet voor. Het hierop volgende *en* is uit Gr. vert. ingevoegd. — *Eliab.* Zie 1 Kron. II : 13.

20. Verg. op 1 Kon. XV : 2.

23. De wijsheid van Rehabeam bestond hierin, dat hij de broeders van Abia van het hof verwijderde en hunne ijverzucht bezwoer door hun aanzienlijke betrekkingen toe te vertrouwen. — *voor hen.* Dit ontbreekt in grondt. Maar de bedoeling met het vragen van vele vrouwen moet zijn, dat hij die voor zijne zonen vroeg, om hen zoo met de invloedrijkste familiën te verzwageren en zich door den hoogen staat dien hij hen liet voeren aanzien te verwerven.

1. Zie 1 Kon. XIV : 22—24. — *verliet — hem,* in het begin van het vierde jaar; zie XI : 17. — *gansch Israël,* Juda. Zie op XI : 13—17. Verg. vs. 6.

2—8. De inval der Egyptenaren wordt hier, anders dan in *Koningen,* als een strafgericht voorgesteld.

3. *Libyers.* Zie op Gen. X : 13. — *Sukkijieten,* onbekend. — *Ethiopiërs.* Zie op Gen. X : 6.

4. *de vestingen.* Zie XI : 5—11.

6. *van Israël,* Juda. Zie op vs. 1.

7. *mijne — uitstorten.* Ik zal hen wel tuchtigen, maar in mijne gramschap niet verdelgen.

8. *opdat — kennen,* ervaren, hoeveel beter het is Jahwe te dienen dan den vreemdeling onderdanig te zijn.

vaak de koning naar den tempel ging, kwamen de trawanten en
droegen ze, om ze daarna in hunne wachtkamer terug te brengen.'
12 Doch daar hij zich verootmoedigd had, had Jahwe's toorn van hem
afgelaten; zoodat hij hem niet geheel en al ten verderve bracht. Ook
was er in Juda nog veel goeds.
13 En koning Rehabeam versterkte zich te Jeruzalem en bleef koning;
want een en veertig jaar was Rehabeam oud toen hij koning werd,
en zeventien jaar regeerde hij te Jeruzalem, de stad die Jahwe had
verkoren uit al de stammen van Israël om daar zijnen naam te
14 stellen; zijne moeder heette Naäma, de Ammonietische.' Hij deed
wat kwaad was; want zijn hart was niet standvastig in het vragen
naar Jahwe.
15 De geschiedenis nu van Rehabeam, zoowel de vroegere als de latere,
is beschreven in de Geschiedenis van den profeet Sjemaja en den
ziener Iddo. Voortdurend was er krijg tusschen Rehabeam en Jerobeam.'
16 En Rehabeam ging ter ruste bij zijne vaderen en werd in de David-
stad begraven; en zijn zoon Abia werd koning in zijne plaats.

12. Daar Rehabeam nog twaalf jaren na den inval der Egyptenaren regeerde en dit een gunstbewijs van Jahwe was, moest Rehabeam zich bekeerd hebben. Daarom vermeldt de schrijver den duur van Rehabeams regeering (vs. 13) niet, zooals 1 Kon. XIV : 21, vóor, maar na den inval van Sjisjak, en wel na Rehabeams bekeering. — *Ook — goeds.* Dit doelt vooral op de priesters, Levieten en vromen die uit trouw aan Jahwe naar Juda verhuisd waren, XI : 13—17.

13. *versterkte zich,* herstelde zich van de geleden schade. — *want.* Dit geeft rekenschap van het pas gezegde, dat Rehabeam koning bleef; immers, hij regeerde na Sjisjaks inval nog twaalf jaren.

14. Het oordeel 1 Kon. XIV : 22—24 over Juda tijdens Rehabeams regeering uitgesproken wordt hier verzacht.

15. *Geschiedenis — Iddo.* Men vergelijke de gedeelten van *Koningen,* die op Rehabeams regeering betrekking hebben. *Sjemaja* is de vs. 5, 7 en 1 Kon. XII : 22 vermelde profeet, tijdgenoot van Rehabeam; over *Iddo* zie op IX : 29. Hierop volgt in grondt. *ter opteekening in de geslachtlijsten*; wat als onverstaanbaar is weggelaten.

HOOFDSTUK XIII : 1—XIV : 1.

Abia. — Abia's troonsbestijging, de duur zijner regeering en de naam zijner moeder (XIII : 1, 2a). Abia bindt den strijd met Jerobeam aan (2b, 3), brandmerkt, in eene toespraak tot de vijanden, den afval der tien stammen als verzet tegen Jahwe, op wiens hulp zij daarom niet kunnen rekenen (4—9), en wijst op de trouw van Juda, dat volgens de voorschriften der wet hem dient en dus zijn god aan de spits heeft (10—12a); daarom zie Israël van den strijd af (12b). Jerobeam valt de Judeërs van voren en van achteren aan (13); maar dezen roepen tot Jahwe (14), die hun te hulp komt en den Israëlieten eene groote nederlaag toebrengt (15—18); Abia neemt Jerobeam eenige steden af (19); Jerobeams machteloosheid en uiteinde, Abia's voorspoed (20 v.). Besluit van Abia's regeering (22; XIV : 1).

Van de geschiedenis van Abia in 1 Kon. XV : 1—8 is alleen vs. 1 v., 8, nagenoeg onveranderd, overgenomen. Het korte bericht, 1 Kon. XV : 7, dat er oorlog was tusschen Abia en Jerobeam, is hier uitgewerkt tot een vrij uitgebreid verhaal over eene groote overwinning van Abia op de Israëlieten, waardoor de macht van Jerobeam voorgoed werd geknot. De hooge cijfers van vs. 3 en 17, de onderstelling dat de dienst van Jahwe zooals hij eerst na Ezra bestaan heeft reeds van de stichting van den tempel te Jeruzalem dagteekent, stempelen het tot eene verdichting, die de strekking heeft, Juda in onderscheiding van Israël te verheerlijken. In *Koningen* miste de schrijver een verhaal waaruit bleek dat het vrome Juda, dat zijn god op wettige wijze diende, door Jahwe geholpen werd tegen het in zijn oog afgodische Israël (zie op vs. 8) met zijn onwettig koningschap (zie op vs. 6 v.). Het 1 Kon. XII : 21—24; XIV : 25—28 verhaalde belette hem echter dit reeds bij Rehabeams regeering te verkondigen; daarom maakte hij Abia, van wien in *Koningen* slechts kwaad vermeld wordt, tot een vroom koning en legde hij nadruk op den voorspoed dien deze vorst ook in zijn huiselijk leven genoot; zie op vs. 20 v.

XIII : 1 In het achttiende jaar der regeering van Jerobeam werd Abia koning
2a over Juda;' drie jaar regeerde hij te Jeruzalem; zijne moeder heette
Maächa, de dochter van Uriël uit Gibea.

2. *Maächa,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Michaja.* — *de dochter van Uriël.* Elders, XI : 20 v.; 1 Kon.

2b, 3 Er is oorlog gevoerd tusschen Abia en Jerobeam. ' Abia bond den
strijd aan, met een leger van oorlogshelden, vierhonderd duizend krij-
gers, terwijl Jerobeam zich tegenover hem in slagorde had gesteld met
4 achthonderd duizend krijgers, dappere helden. ' En Abia ging staan op
den berg Semaraim, in het gebergte van Efraim, en zeide: Hoort naar
5 mij, Jerobeam en gansch Israël! ' Gij kunt immers weten dat Jahwe,
de god van Israël, het koningschap over Israël tot in eeuwigheid heeft
gegeven aan David, aan hem en zijne zonen, bij een zoutverbond. '
6 Maar nu is Jerobeam, de zoon van Nebat, de knecht van Davids zoon
Salomo, in opstand gekomen en heeft tegen zijn heer oproer gemaakt. '
7 Daar loszinnige, nietswaardige lieden zich bij hem aansloten, is hij
driest opgetreden tegen Salomo's zoon Rehabeam, en deze, nog jong en
8 teer van gemoed, kon hem geen tegenstand bieden. ' En nu meent
ook gij tegenstand te kunnen bieden aan het koningschap dat Jahwe
uitoefent door Davids zonen, omdat gij eene groote menigte zijt en
de gouden stieren die Jerobeam voor u tot goden gemaakt heeft bij
9 u hebt. ' Hebt gij niet de priesters van Jahwe, de zonen van Aäron,
en de Levieten verdreven, en u priesters gemaakt als de volken van
andere landen? Ieder die kwam om zijn wijdingsoffer te brengen, met
een jongen stier en zeven rammen, werd priester van de niet-goden. '
10 Wij daarentegen, onze god is Jahwe, en wij hebben hem niet verlaten:
als priesters dienen Jahwe Aärons zonen en de Levieten in hun ambt. '
11 Zij ontsteken voor Jahwe brandoffers, elken morgen en elken avond,
zorgen voor den offerwierook, voor het stapelbrood op de reine tafel
en voor den gouden luchter met zijne lampen, om ze elken avond aan
te steken; want wíj nemen onze plichten waar jegens Jahwe, onzen
12 god, terwijl gíj hem verlaten hebt. ' En ziet, bij ons gaat God aan de
spits, en zijne priesters met de trompetten voor het alarm, om tegen
u alarm te blazen. Israëlieten, voert toch geen krijg met Jahwe, den
god uwer vaderen; want gij zult niet voorspoedig zijn.
13 Jerobeam nu deed eenige troepen ter hinderlaag bestemd eene om-
trekkende beweging maken, om hen in den rug aan te vallen; zoodat
vóor Juda troepen stonden en andere in hinderlaag in hun rug waren. '
14 De Judeërs keerden zich om, en daar hadden zij den strijd van voren

XV : 2 is zij eene dochter van Absalom. Waarschijnlijk is de verandering opzettelijk gemaakt en wilde de schrijver Abia's moeder van de afgodische moeder van Aza (XIV : 16; 1 Kon. XV : 10, 13), die denzelfden naam draagt, onderscheiden; verg. op 1 Kon. XV : 8. — *Gibea.* Zie op Joz. XVIII : 24.

3. De cijfers hier en vs. 17 zijn ongeloofelijk groot, zelfs in vergelijking met het reeds sterk overdrevene van XI : 1; verg. op 1 Kon. XII : 21—24.

4. *Semaraim,* bij de stad van dien naam; zie op Joz. XVIII : 22. De slag heeft dus plaats op het grondgebied van Noord-Israël.

5. *een zoutverbond.* Zie op Lev. II : 13.

6 v. De opstand tegen Rehabeam is hier, anders dan X : 1—XI : 14; 1 Kon. XII : 1—24, niet het gevolg van de grievende behandeling die het volk van Rehabeam ondervond, maar het werk van lichtzinnigen en nietswaardigen. Rehabeam zelf wordt van schuld vrijgepleit, en aan zijne jeugd en zijn gebrek aan ervaring wordt geweten wat inderdaad gevolg was van zijn overmoed. Zoo wordt Juda in het gelijk gesteld tegenover Israël.

7. *hij, hem,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft het meervoud. — *jong en teer van gemoed.* Volg. XII : 13; 1 Kon. XIV : 21 was hij bij zijne troonsbeklimming reeds een en veertig jaar.

8. *tot goden.* De gouden stieren zijn volgens den schrijver geen afbeeldingen van Jahwe, maar afgoden; zooals hij ze vs. 9 rondweg noemt; verg. op XI : 15.

9. Zie XI : 13—15; 1 Kon. XII : 31; XIII : 33. — *zijn wijdingsoffer te brengen.* Zie op Exod. XXVIII : 41. — *een jongen stier en zeven rammen.* Zie Exod. XXIX : 9b—35; de offers bij de priesterwijding worden niet volledig opgenoemd.

10. *in hun ambt,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *in het ambt.*

11. Zie Exod. XXIX : 38—42; XXX : 7; XXV : 30, 31—40; XXVII : 20 v.

12. *en zijne — blazen.* Zie Num. X : 8 v.

13 v. Dat de omstandigheden voor de Judeërs zoo ongunstig waren deed de hulp van Jahwe des te duidelijker uitkomen.

en van achteren! Nu riepen zij tot Jahwe, terwijl de priesters op de
15 trompetten bliezen; ′ zoo maakten de mannen van Juda alarm. Toen
nu de mannen van Juda alarm maakten, deed God Jerobeam en gansch
16 Israël de nederlaag lijden vóor Abia en Juda: ′ de Israëlieten vloden
17 voor Juda, en God leverde hen aan Juda over. ′ Abia en zijn volk
richtten eene groote slachting onder hen aan, zoodat van Israël vijf-
18 honderd duizend krijgers sneuvelden. ′ Zoo werden te dier tijd de Israë-
lieten vernederd en behielden de Judeërs de overhand, omdat zij ge-
19 steund hadden op Jahwe, den god hunner vaderen. ′ En Abia vervolgde
Jerobeam, en nam hem eenige steden af: Bethel met onderhoorigheden,
20 Jesjana met onderhoorigheden en Efron met onderhoorigheden. ′ Jerobeam
kwam niet weer bij krachten zoolang Abia leefde; en Jahwe sloeg hem,
21 en hij stierf. ′ Maar Abia versterkte zich. Hij huwde veertien vrouwen
en verwekte twee en twintig zonen en zestien dochters.
22 Het overige nu der geschiedenis van Abia, zijn handel en wandel,
XIV : 1 is beschreven in de Verhandeling van den profeet Iddo. ′ En Abia ging
ter ruste bij zijne vaderen, men begroef hem in de Davidstad, en zijn
zoon Aza werd koning in zijne plaats. In zijn tijd heeft het land tien
jaren rust gehad.

17. *vijfhonderd duizend.* Zie op vs. 3.

19. *Bethel.* Zie op Richt. I : 22—26. — *Jesjana.* Zie op 1 Sam. VII : 12. — *Efron,* waarschijnlijk op het gebergte van dien naam; zie op Joz. XV : 9. Wellicht komt de plaats ook 2 Sam. XIII : 23 voor. — Op de verovering dezer steden wordt ook XV : 8 gedoeld. De mededeeling is ongeloofwaardig; volg. 1 Kon. XV : 17 althans was, tijdens Baëza, het zuidelijker dan deze drie steden gelegen Rama nog in de macht van Noord-Israël. Het is den schrijver blijkbaar te doen om het in zijn oog afgodische Bethel, tot straf voor de daar gepleegde zonden, in de handen van Juda's koning te doen vallen.

20 v. Jerobeam wordt gestraft, Abia gezegend. Het schijnt dat Abia Jerobeam overleefde; dit is in strijd met 1 Kon. XIV : 20 v.; XV : 1—9.

20. *Jahwe — stierf.* Jerobeams dood was een strafgericht: hij had een plotselingen dood of stierf aan eene smartelijke ziekte; verg. 1 Sam. XXV : 38. Hiervan lezen wij in *Koningen* niets.

22. *de Verhandeling van den profeet Iddo.* Wellicht bedoelt de schrijver het gedeelte van *Koningen* dat over Abia en zijn tijd handelt, 1 Kon. XV : 1—8. Verg. IX : 29.

1. *In — gehad.* Dit was nog een der zegenrijke gevolgen der regeering van den vromen Abia en wordt daarom reeds hier vermeld; verg. XIV : 6—8; XV : 15.

HOOFDSTUK XIV : 2—XVI : 14.

Aza. — Aza, een godsdienstig koning, is sterk en voorspoedig (XIV : 2—8). Hij behaalt, op zijn gebed tot Jahwe, eene groote overwinning op Zerah, den Ethiopiër (9—15). De profeet Azarja wekt, met verwijzing naar Israëls verleden, koning en volk op om in het goede niet te vertragen (XV : 1—7). Hierop voert Aza allerlei hervormingen in (8) en verzamelt hij zijn volk en de uit Israël overgekomen vromen te Jeruzalem, waar zij zich met een eed verbinden Jahwe te dienen; ieder verheugt er zich in en Jahwe verschaft het land rust (9—15). Aza ijvert voor Jahwe, maar niet genoeg (16—18). Hij geraakt in oorlog met Baëza van Israël en roept Benhadad van Aram te hulp (19—XVI : 6). Hierover bestraft hem de profeet Hanani, doch Aza laat hem in de gevangenis zetten (7—10). Besluit van Aza's regeering (11—14).

Hetgeen 1 Kon. XV : 9—24 van Aza verhaald wordt is door onzen schrijver nagenoeg geheel overgenomen, maar was volgens hem onvolledig. Vooreerst las hij daarin met bevreemding dat Aza altijddoor oorlog had moeten voeren, en miste hij een bericht over den voorspoed die Aza en zijn volk om hunne vroomheid moest ten deel gevallen zijn; hij verbeterde het eene door herhaaldelijk tijdperken van rust te vermelden die Jahwe aan zijn volk verschafte (XIV : 7; XV : 15*b*), en vulde het andere aan door het verhaal van de groote overwinning op Zerah (XIV : 9—15). Voorts moest hetgeen 1 Kon. XV : 16—22 van de schaduwzijde van Aza's regeering verhaald werd de rechtvaardige straf voor 's konings zonden zijn geweest. Vandaar dat hier twee tijdperken in zijne regeering worden onderscheiden: in het laatste, verreweg het kleinste (XV : 19), staakte Aza het hervormingswerk (XV : 17), steunde hij niet meer op Jahwe (XVI : 7—9, 12) en mishandelde hij een godsman en andere zijner onderdanen (XVI : 10).

Hier treffen wij in ons boek voor het eerst een paar profeten aan, Azarja en Hanani, die niet in

Koningen voorkomen. De schrijver houdt er van, door toespraken die hij godsmannen op de lippen legt, aan zijne lezers de vermaningen en leeringen die naar zijne meening in de verhalen vervat zijn voor te houden, en bedient zich daarom van verdichte namen, wanneer zijne zegslieden er hem geene aan de hand doen.

XIV : 2 Aza deed wat goed en recht was in het oog van Jahwe, zijn god:′
3 hij verwijderde de vreemde altaren en de hoogten, verbrijzelde de wij-
4 steenen, hieuw de gewijde boomstammen om′ en gebood Juda, naar
Jahwe, den god hunner vaderen, te vragen en de wet en de geboden
5 te betrachten.′ Uit al de steden van Juda verwijderde hij de hoogten
6 en de zonnebeelden, en het rijk had onder hem rust.′ Ook bouwde hij
vestingen in Juda; want het land had rust en hij had geen oorlog in
7 die jaren te voeren, daar Jahwe hem rust verschafte.′ Daarom zeide
hij tot Juda: Laat ons deze steden versterken en omringen van muren
en torens met deuren en grendels. Nog hebben wij het land te onzer
beschikking, omdat wij naar Jahwe, onzen god, gevraagd hebben; wij
hebben naar hem gevraagd, en hij heeft ons rust verschaft rondom.
8 Zoo bouwden zij en waren voorspoedig.′ En Aza had een leger: uit
Juda driehonderd duizend man, gewapend met rondas en speer, en uit
Benjamin tweehonderd tachtig duizend man, die het schild droegen en
den boog spanden. Dit waren allen kloeke helden.
9 Zerah nu, de Ethiopiër, trok daartegen uit met een leger van mil-
10 lioen man en driehonderd wagens en drong tot Maresja door.′ En Aza
trok uit hem te gemoet en stelde zich in slagorde in het dal Sefat bij
11 Maresja.′ Nu riep Aza tot Jahwe, zijn god, en zeide: Niemand kan
in den strijd tusschen den machtige en den krachtelooze helpen zooals
gij. Help ons, Jahwe, onze god! want op u steunen wij en in uwen
naam zijn wij tegen deze menigte opgetrokken. Jahwe, gij zijt onze
12 god; geen sterveling blijve krachtig nevens u.′ Toen sloeg Jahwe de
Ethiopiërs voor de oogen van Aza en Juda; de Ethiopiërs vluchtten,′
13 en Aza en het volk dat bij hem was zetten hen na tot bij Gerar. Er
vielen van de Ethiopiërs zoovelen dat zij zich niet konden herstellen;
want zij werden vermorzeld voor Jahwe en zijn leger, en men voerde
14 zeer grooten buit weg.′ Daarna sloegen zij al de steden rondom Gerar,
want de schrik van Jahwe had haar overvallen; en plunderden al die
15 steden, want er was groote buit in.′ Ook hebben zij tenten van vee-
hoeders geslagen en kleinvee in menigte en kameelen weggevoerd.
Hierop keerden zij naar Jeruzalem terug.

2—5. Deze beschrijving van Aza's hervorming omvat meer dan die van 1 Kon. XV : 11 v. Volg. 1 Kon. XV : 14 — door onzen schrijver zelven onbedachtzaam XV : 17 overgenomen — heeft Aza de hoogten niet afgeschaft, en dus de daarbij behoorende wij-steenen en gewijde boomstammen ook niet; zie op 1 Kon. XIV : 22—24. Doch een vroom koning kon, volgens onzen schrijver, dezen in zijn tijd onwettigen eeredienst niet hebben laten bestaan; zie echter op XV : 17. De „schandgoden die zijne vaderen gemaakt hadden" (1 Kon. XV : 12) vermeldt hij niet, daar hij Aza's vaderen van geen afgoderij wilde betichten.

5. *de zonnebeelden.* Zie op Lev. XXVI : 30. — *het rijk* — *rust,* ten gevolge van zijne vroomheid.

6 v. Zie op XI : 5—12.

7. *Nog.* Dit is ongepast in Aza's mond: hij spreekt van het standpunt des schrijvers, die daarbij denkt aan den onrustigen tijd die straks voor Juda zal aanbreken.

8. Het aantal krijgers is aanmerkelijk grooter dan tijdens Abia (XIII : 3); gevolg van Jahwe's zegen.

9—15. Dit verhaal, dat in *Koningen* niet voorkomt, is geheel verdicht, zooals reeds uit de ongeloofelijk groote cijfers en de overdrijving in vs. 13 blijkt. Over de strekking er van zie Inl.

9. *Zerah, de Ethiopiër.* Bedoeld wordt een Egyptisch koning; doch dat in dezen tijd Ethiopiërs over Egypte regeerden is zeer onwaarschijnlijk. — *millioen.* De sterkte van het vijandelijke leger moest buitengewoon groot zijn, om de overwinning van Aza des te luisterrijker te maken. — *Maresja.* Zie op Joz. XV : 44.

10. *het dal Sefat,* onbekend; wellicht is de naam verdicht, daar hij beteekenen kan ‚de plaats waar men uitziet', nl. naar God.

13. *Gerar.* Zie op Gen. XX : 1.

XV : 1 Azarja nu, de zoon van Oded — de geest van God was op hem —′
2 ging uit, Aza te gemoet en zeide tot hem: Hoort naar mij, Aza en
gansch Juda en Benjamin. Jahwe is met u, wanneer gij met hem zijt,
en indien gij naar hem vraagt, laat hij zich door u vinden; maar
3 indien gij hem verlaat, verlaat hij u.′ Menigwerf heeft Israël tijden
beleefd dat het geen waren god, geen priester-leeraar en geen wet had;′
4 maar keerde het, wanneer het benard werd, tot Jahwe, Israëls god,
5 terug, en zocht het hem, dan liet hij zich door hen vinden.′ In zulke
tijden was er geen vrede voor hem die uit- of inging, maar kwamen
6 groote beroeringen over alle bewoners der landen;′ dan botste volk
tegen volk en stad tegen stad, omdat God hen in verwarring bracht
7 door allerlei nood.′ Gij dan, weest sterk, en dat uwe handen niet slap
hangen; want er is stellig loon voor uwen arbeid.
8 Zoodra Aza deze woorden en de profetie gehoord had, vatte hij moed,
deed de gruwelen weg uit het gansche land van Juda en Benjamin,
en uit al de steden die hij op het gebergte van Efraim had ingenomen,
vernieuwde het altaar van Jahwe dat voor Jahwe's voorportaal stond,′
9 en verzamelde gansch Juda en Benjamin, benevens hen die uit Efraim,
Manasse en Simeon bij hen verkeerden; want uit Israël waren hem
tal van lieden bijgevallen, toen zij zagen dat Jahwe, zijn god, met
10 hem was.′ Zij nu verzamelden zich in de derde maand van het vijf-
11 tiende jaar van Aza's regeering te Jeruzalem,′ offerden op dien dag
aan Jahwe van den buit dien zij hadden medegebracht zevenhonderd
12 runderen en zeven duizend stuks kleinvee.′ En zij gingen het verbond
aan dat zij naar Jahwe, den god hunner vaderen, met hart en ziel
13 zouden vragen;′ ieder die niet naar Jahwe, den god van Israël, vroeg
zou gedood worden, van den kleinste af tot den grootste toe, hetzij
14 man of vrouw.′ Toen deden zij met luider stem een eed aan Jahwe,

1—7. De toespraak dient om Aza aan te sporen met de zuivering van den godsdienst voort te gaan. De profeet spreekt als wist hij reeds dat Aza ontrouw aan Jahwe zou worden: wie, het goede begonnen hebbende, daarin niet volhardt stelt zich aan allerlei straffen bloot.

1. *Oded.* Een profeet van dezen naam komt XXVIII : 9 voor.

3 v. De woorden doen denken aan Richt. II : 10—23 (verg. Deut. IV : 29 v.); de schrijver heeft echter Israëls gansche verleden tot op zijn tijd toe voor den geest.

3. *dat — had,* dat het deed alsof ze er niet waren.

5. *die uit- of inging,* die iets ondernam. — *alle bewoners der landen.* De rampen waarmede Israël bezocht werd troffen de gansche wereld. Israëls god is de beheerscher der gansche aarde.

7. *er — arbeid.* Desgelijks Jer. XXXI : 16; verg. Gen. XV : 1.

8. *de profetie.* Hierop laat grondt. volgen *den profeet Oded*; als zinstorend weggelaten. — *deed — Benjamin.* De hervorming van vs. 2 was dus niet volledig geweest. — *de steden — ingenomen.* Verg. XVII : 2. Hiervan lezen wij elders niets; waarschijnlijk denkt de schrijver aan de door Abia veroverde steden, XIII : 19. — *vernieuwde — stond,* dus in het binnenvoorhof. Alle vrome koningen verbeteren iets aan den tempel, XXIV : 4.

9. Evenals onder Rehabeam, lokte ook nu Juda's voorspoed talrijke Israëlieten naar Juda, waardoor dit rijk meer en meer het echte Israël werd; zie op XI : 13—17. Vreemd, dat ook *Simeon* hier genoemd wordt; deze stam toch lag op het grondgebied van Juda (zie op Joz. XIX : 1—9). Doch onze schrijver rekent alle stammen behalve Juda en Benjamin tot het noordelijk rijk en schrijft onnadenkend. Desgelijks XXXIV : 6.

10. *het vijftiende jaar.* De strijd met Zerah (XIV : 9—15) en Aza's hervorming (XV : 8) vallen dus tusschen het tiende (zie XIV : 1) en het vijftiende jaar zijner regeering.

11. *den buit.* Zie XIV : 13 v., waar echter de runderen niet vermeld worden. — *dien,* uit Gr. vert. ingevoegd.

12—15. Niet slechts Aza, ook zijn volk is getrouw aan Jahwe. De schrijver stelt het altijd, met éene uitzondering (zie op XXVII : 2), zóo voor, dat koning en volk samen òf Jahwe dienen òf van hem afvallen; zie XII : 1; XXVIII : 6; XXXIII : 10; XXXIV : 32 v.; XXXVI : 14. Blijkbaar liet zijne opvatting van de rechtvaardigheid Gods niet toe, dat een zondig volk om de vroomheid van zijn koning gezegend, of een vroom volk om de zonde van den vorst getuchtigd werd. Hij zou dus in sommige gevallen hebben moeten zeggen dat de koning rampspoedig en het volk voorspoedig was, of omgekeerd. Deze moeilijkheid vermijdt hij door de voorstelling dat het volk altijd het voorbeeld van zijn koning volgt.

13. Verg. Deut. XVII : 2—7.

15 onder gejubel, trompet- en bazuingeschal.′ En gansch Juda verheugde
zich over dien eed; want van ganscher harte deden zij den eed en
geheel vrijwillig zochten zij Jahwe. Daarom liet Jahwe zich door hen
vinden en verschafte hij hun rust rondom.
16 Ook zette Aza Maächa, des konings moeder, als koningin af, omdat
zij een afschuwelijk voorwerp voor Asjera gemaakt had; Aza hieuw
dat voorwerp om, vergruisde het en verbrandde het in het dal Kidron.′
17 Maar de hoogten werden in Israël niet afgeschaft; toch was Aza's hart
18 zoolang hij leefde onverdeeld.′ Ook bracht hij de wijgeschenken zijns
vaders en zijne eigene in het huis Gods, zilver, goud en allerlei voor-
19 werpen.′ En er is geen oorlog geweest tot het vijf en dertigste jaar
van Aza's regeering.
XVI : 1 In het zes en dertigste jaar van Aza's regeering trok Baëza, de
koning van Israël, tegen Juda op en versterkte Rama, om niemand van
2 Aza, den koning van Juda, te laten uitgaan of ingaan.′ Toen nam Aza
zilver en goud uit de schatkamers van Jahwe's huis en van het paleis
en zond het aan Benhadad, den koning van Aram, die te Damaskus
3 woonde, met de boodschap:′ Er is een verbond tusschen mij en u, tus-
schen mijn vader en den uwen. Hierbij zend ik u zilver en goud.
Welaan, verbreek uw verbond met Baëza, den koning van Israël;
4 opdat hij van mij aftrekke.′ En Benhadad luisterde naar koning Aza,
zond de veldoversten die hij had tegen de steden van Israël en over-
weldigde Ijjon, Dan, Abel-maim en alle magazijnsteden van Naftali.′
5 Toen Baëza dit hoorde, hield hij op met Rama te versterken en staakte
6 zijn werk.′ Nu nam koning Aza gansch Juda, zij haalden de steenen
en balken van Rama welke Baëza gebruikt had weg, en hij versterkte
daarmede Geba en Mispa.
7 Te dier tijd kwam de ziener Hanani tot Aza, den koning van Juda,
en zeide tot hem: Omdat gij gesteund hebt op den koning van Aram
en niet op Jahwe, uw god, daarom is het leger van Arams koning u
8 ontkomen.′ De Ethiopiërs en Libyers waren immers een talrijk leger
met zeer vele wagens en ruiters, en toch heeft Jahwe, omdat gij op

15. *verschafte hij hun rust.* Dit tweede tijdperk van rust, van het vijftiende tot het zes en dertigste regeeringsjaar van Aza, volgt, evenals het eerste (XIV : 5), op Aza's hervormingen.

16—18. Zie 1 Kon. XV : 13—15.

17. Onnadenkend neemt de schrijver uit 1 Kon. XV : 14 dit vers over, waarvan het eerste deel in strijd is met zijn eigen bericht XIV : 2—5, het tweede met hetgeen hij XVI : 1—10 gaat verhalen. Door die tegenstrijdigheid is de Grieksche vertaler verleid, vóor *onverdeeld* het woord *niet* in te voegen. Of de schrijver de tegenstrijdigheid in zijn verhaal heeft opgemerkt en voor zich zelven heeft trachten op te lossen, weten wij niet. Wellicht heeft hij, blijkens *in Israël,* dat *Koningen* niet heeft, gemeend dat alleen in het noordelijk rijk de hoogten bleven bestaan. Ook kan hij zich hebben voorgesteld, dat Aza in zijn goeden tijd den dienst op de hoogten tegenging, bij de verslapping van zijn ijver dien toeliet. Eene soortgelijke tegenstrijdigheid vinden wij in de geschiedenis van Josjafat; zie op XX : 33. — *was Aza's hart ... onverdeeld.* Bij ongeluk liet de schrijver *met Jahwe,* dat *Koningen* heeft, weg.

19. Dit is in strijd met 1 Kon. XV : 16. Waarom onze schrijver van *Koningen* afwijkt, zie Inl.

1—6. Zie 1 Kon. XV : 17—22.

1. *In — jaar.* Volgens 1 Kon. XV : 33; XVI : 8 stierf Baëza reeds in het zes en twintigste regeeringsjaar van Aza. De schrijver stelt den krijg met Baëza zooveel later, omdat hij het laatste, roemlooze, tijdperk van Aza's regeering zoo klein mogelijk wil maken.

4. *overweldigde,* volg. Gr. vert. en 1 Kon. XV : 20; Hebr. t. heeft het meervoud. — *Abel-maim,* verschrijving van *Abel-beth-maächa* in 1 Kon. XV : 20. — *alle magazijnsteden van Naftali,* met omzetting van twee woorden. De schrijver las den tekst van 1 Kon. XV : 20 verkeerd. Over *magazijnsteden* verg. VIII : 4.

5. *en staakte zijn werk.* De schrijver las 1 Kon. XV : 21*b* verkeerd en maakte er iets van.

7—9. Het steun zoeken bij vreemden wordt Aza als zonde toegerekend; dit is in *Koningen* het geval niet.

7. *Hanani,* volg. XIX : 2; 1 Kon. XVI : 1 de vader van den profeet Jehu. — *daarom — ontkomen.* Als Aza op Jahwe gesteund had, zou hij de verbonden Arameërs en Israëlieten verslagen hebben.

9 hem steundet, hen aan u overgeleverd.' Want Jahwe laat zijne oogen
gaan over de gansche aarde, om zich een helper te betoonen dergenen
wier hart onverdeeld op hem gericht is. Gij hebt in dezen dwaas ge-
10 handeld; want van nu af zult gij oorlogen hebben.' Maar Aza werd
gramstorig tegen den ziener en zette hem in het tuchthuis; want hij
was hierover in ziedenden toorn tegen hem ontstoken. Ook mishandelde
Aza te dier tijd sommigen uit het volk.
11 De geschiedenis nu van Aza, de vroegere zoowel als de latere, is
12 beschreven in het boek der koningen van Juda en Israël.' In het negen
en dertigste jaar zijner regeering kreeg Aza eene ziekte aan de voeten,
eene zeer hevige ziekte; en ook in zijne ziekte vroeg hij niet naar
13 Jahwe, maar naar de geneesheeren.' En Aza ging ter rust bij zijne
14 vaderen en stierf in het een en veertigste jaar zijner regeering;' men
begroef hem in het graf dat hij voor zich had doen uithouwen in de
Davidstad, en legde hem op het rustbed dat men had opgevuld met
specerijen en allerhande kruiden, die door eene keurige bewerking van
den specerijbereider tot een geurig mengsel waren bereid; ook brandde
men te zijner eer een buitengewoon grooten brand.

9. *Jahwe — aarde.* Verg. Zach. IV : 10. Deze woorden getuigen van des schrijvers verheven godsbegrip. — *Gij hebt in dezen dwaas gehandeld.* Verg. op 1 Sam. XIII : 13.

10. *het tuchthuis,* letterlijk *het huis van het blok,* d. i. het huis waarin de gevangenen met de handen en voeten of met de voeten alleen in een houten blok gesloten werden; zie Job XIII : 27; Jer. XX : 2 v.; XXIX : 26; Hand. XVI : 24.

11—14. Uitbreiding van 1 Kon. XV : 23 v.

12. *In — regeering,* 1 Kon. XV : 23 *op zijn ouden dag.* De schrijver vermeldt het jaar, om te doen uitkomen dat Aza krank werd na en stellig ook ten gevolge van het vs. 1—3 vermelde. — *ook — geneesheeren.* In zijne ziekte zocht hij, evenmin als in zijn strijd met Baëza, hulp bij God; daarom moest hij er aan sterven. Deze opvatting van de oorzaak en het gevolg van Aza's ziekte vinden wij in *Koningen* niet. Verg. op Richt. VII : 1—8.

13. *in — regeering.* Zie 1 Kon. XV : 10.

14. *ook — brand.* Men placht onder Israël, evenals overal in de oudheid, aan een doode allerlei voorwerpen, wapenen, kleederen, geld, soms ook slaven en vrouwen, mede te geven, meenende dat hij daarvan in een volgend leven genot zou hebben. Hiertoe doodde men de dieren en menschen, sloeg men de voorwerpen stuk of verbrandde ze. Werd bij zulk eene gelegenheid veel aan de vlammen prijsgegeven, dan was dit eene eer voor den afgestorvene. Vooral voor de koningen brandde men een brand, Jer. XXXIV : 5. Volgens onzen schrijver viel dit eerbewijs den goddeloozen Joram niet ten deel, XXI : 19.

HOOFDSTUK XVII : 1—XIX : 3.

Josjafat; zijn vroomheid en voorspoed; zijn verbond met Achab. — Josjafat brengt zijn land in staat van tegenweer tegen Israël (XVII : 1 v.); wegens zijne vroomheid schenkt Jahwe hem voorspoed (3—6). Hij doet zijn volk in de wet onderwijzen (7—9). Door de omliggende volken gevreesd, ontvangt hij van sommige hunner rijke geschenken (10 v.); zijn rijkdom en leger (12—19). Hij verzwagert zich met Achab en gaat naar Samarië, waar hij feestelijk ontvangen wordt (XVIII : 1 v.); hij verklaart zich bereid, met Achab naar Rama op te trekken (3), en haalt Achab over om de profeten van Jahwe te raadplegen, die eenparig de zegepraal beloven (4 v.); maar Micha, de zoon van Jimla, op aandringen van Josjafat ontboden, voorspelt het sneuvelen van Achab (6—17) en verklaart de eenstemmigheid der andere profeten (18—22). Hij wordt hiervoor geslagen en gevangen gezet (23—27). Achab sneuvelt, niettegenstaande genomen voorzorgen, terwijl Josjafat door God gered wordt (28—34). De profeet Jehu voorspelt aan Josjafat onheil wegens zijn bondgenootschap met Achab, maar erkent zijne vroomheid in andere opzichten (XIX : 1—3).

Deze geschiedenis, met het vervolg dat wij XIX : 4—XXI : 1 aantreffen, behelst het grootste gedeelte van hetgeen *Koningen* over Josjafat verhaalt (1 Kon. XV : 24*b*; XXII : 1—38, 41—51; 2 Kon. III : 4—27), maar is aanmerkelijk uitvoeriger. De schrijver, die uit *Koningen* Josjafat als een zeer vroom koning had leeren kennen, vond tot zijne bevreemding daarin slechts weinig van zijne vroomheid verhaald; daarom werkte hij de berichten hierover uit, o. a. door hem de zorg voor het godsdienstonderwijs des volks en de invoering eener Gode welgevallige rechtsbedeeling toe te schrijven.

Het ongeloofelijk verhaal van Josjafats overwinning (XX : 1—30) dient om eene leemte die

hij in *Koningen* opmerkte aan te vullen. Daar toch las hij niet dat Josjafat ook in den krijg voorspoedig was, en een vroom koning moest dit geweest zijn. Terwijl hij eindelijk de verhalen over Josjafats vriendschappelijke verhouding tot de koningen van Israël, die in het oudere geschrift zonder afkeuring besproken wordt, overnam, voegde hij daaraan toe dat de koning er in Jahwe's naam over berispt en door Jahwe gestraft is: vriendschap sluiten met het van Jahwe afvallige Israël was zonde.

XVII : 1 Zijn zoon Josjafat werd in zijne plaats koning en versterkte zich
2 tegen Israël:′ hij legde troepen in al de vestingen van Juda en bezettingen in het land van Juda en in de steden van Efraim die zijn
3 vader Aza had ingenomen.′ En Jahwe was met Josjafat; want hij wandelde op de vroegere wegen zijns vaders en vroeg niet naar de
4 baäls,′ maar hij vroeg naar den god zijns vaders, wandelde in zijne
5 geboden en deed niet als Israël.′ Daarom maakte Jahwe dat hij het koningschap stevig in de hand had, en gaf gansch Juda aan Josjafat geschenken; zoodat hij rijkdom en heerlijkheid had in overvloed.′
6 Hierdoor werd hij hoog van moed op Jahwe's wegen en verwijderde hij wederom de hoogten en de gewijde boomstammen uit Juda.
7 In het derde jaar zijner regeering zond hij zijne vorsten: Benhail, Obadja, Zacharja, Nethaneël en Michaja uit, om in de steden van Juda
8 onderwijs te geven,′ en met hen de Levieten Sjemaja, Nethanja, Zebadja, Azaël, Sjemiramoth, Jonathan, Adonia, Tobia en Tob-adonia, Levieten,
9 alsmede de priesters Elisjama en Joram.′ Zij gaven onderwijs in Juda, terwijl zij het wetboek van Jahwe bij zich hadden; zij trokken al de steden van Juda door en onderwezen het volk.
10 En de schrik voor Jahwe viel op al de koninkrijken der landen die rondom Juda lagen; zoodat zij geen oorlog voerden met Josjafat.′
11 Filistijnen brachten aan Josjafat geschenken en eene vracht zilver; ook

1. *versterkte zich tegen Israël.* Dit duidt op eene vijandelijke verhouding van Josjafat tot het noordelijk rijk. Hiervan is in *Koningen* geen sprake; de schrijver heeft ze verdicht, omdat de vrome koningen van Juda op een gespannen voet met het afgodische Israël moesten gestaan hebben; verg. inl. op XIII : 1—XIV : 1.

2. *de vestingen van Juda.* Zie XI : 5—12; XIV : 6 v. — *de steden — ingenomen.* Zie op XV : 8.

3. *de vroegere — vaders.* Hebr. t. laat nog volgen *David*; volg. Gr. vert. weggelaten. Bedoeld is het eerste gedeelte van Aza's regeering; zie inl. op XIV : 2—XVI : 14. — *de baäls.* Zie op Richt. II : 11; hier een algemeene naam voor afgoden.

5. Verg. XVIII : 1.

6. *werd — wegen,* kreeg hij lust en moed om het hervormingswerk aan te vatten. — *verwijderde hij ook de hoogten.* Het omgekeerde lezen wij XX : 33; zie aldaar. Een vroom koning kon geen heiligdommen buiten het eenig wettige te Jeruzalem in zijn land geduld hebben. — *de gewijde boomstammen* (zie op Exod. XXXIV : 13). De schrijver kiest willekeurig een onwettig gebruik, dat hij Josjafat laat afschaffen; verg. op XI : 15.

7—9. Wat hier van den tijd van Josjafat verhaald wordt was eerst sedert de invoering van Ezra's Wetboek het geval: toen eerst werd wetskennis voor elken Israëliet onmisbaar geacht en dientengevolge het volk in de wet onderwezen. Er waren voor dit onderwijs geen aangewezen personen; ieder — priester, Leviet of leek — mocht het geven, en te allen tijde is het ook door menschen van allerlei stand gegeven; maar het lag in den aard der zaak, dat de Levieten, aan de priesters verwant en toch van de voornaamste priesterlijke rechten en werkzaamheden verstoken, zich er op toelegden. De schrijver, die zich den godsdienstigen toestand des volks onder een vroom koning in de oudheid niet anders kon denken dan zooals die in zijn tijd was of moest zijn, schreef reeds aan Josjafat de bevordering van die heilige zaak toe. Uit de voorstelling dat in diens tijd de wetsleeraars voor het grootste deel Levieten waren mogen wij afleiden dat de schrijver aan dezen bij voorkeur het onderricht in de wet wil zien opgedragen.

7 v. De namen van vs. 7 komen alle, met uitzondering van den eersten, Neh. XII : 25, 35 v. voor. *Benhail* kennen wij van elders niet als eigennaam; de naam beteekent ‚een kloek man'. Van die van vs. 8 zijn *Sjemaja, Nethanja, Sjemiramoth* en *Joram* in ons boek ook namen van Levieten tijdens David (zie 1 Kron. XV : 8, 18; XXV : 2; XXVI : 25), en komen *Zebadja, Azaël, Jonathan* in de lijst van Davids legerhoofden en beambten voor (1 Kron. XXVII : 7, 25). De namen zijn willekeurig gekozen.

10—19. Dit staat niet willekeurig na vs. 7—9: die rijkdom en macht was belooning voor zijn ijver voor de wet.

11. *Filistijnen* en *Arabieren* (zie op Jez. XIII : 20) komen in ons boek meermalen in verdichte stukken nevens elkander voor; zie XXI : 16; XXVI : 6 v.

brachten hem de Arabieren kleinvee: zeven duizend zevenhonderd
12 rammen en zeven duizend zevenhonderd bokken.′ Zoo werd Josjafat
steeds rijker, bovenmatig rijk. Ook bouwde hij in Juda kasteelen en
13 magazijnsteden,′ en had hij groote have in de steden van Juda en
14 krijgslieden, kloeke helden, te Jeruzalem.′ Dit was hunne monstering
naar hunne familiën: van Juda als oversten over duizend: vorst Adna
15 met driehonderd duizend kloeke helden,′ naast hem vorst Johanan
16 met tweehonderd tachtig duizend man,′ en naast hem Amasja, de
zoon van Zichri, die eene vrijwillige gave aan Jahwe gebracht had,
17 met tweehonderd duizend kloeke helden.′ En van Benjamin: een kloeke
held, Eljada, met tweehonderd duizend man, met boog en schild ge-
18 wapend,′ en naast hem Jozabad met honderd tachtig duizend slagvaar-
19 digen.′ Dit waren de krijgers die den koning ten dienste stonden, be-
halve die welke de koning in de vestingen in gansch Juda gelegd had.
XVIII: 1 Toen nu Josjafat rijkdom en heerlijkheid in overvloed bezat, ver-
2 zwagerde hij zich met Achab.′ Eenige jaren later ging hij eens tot
Achab, te Samarië. En Achab slachtte voor hem en het volk dat bij
hem was kleinvee en runderen in menigte, en spoorde hem aan, met
3 hem op te trekken tegen Rama in Gilead.′ Achab, de koning van
Israël, zeide tot Josjafat, den koning van Juda: Gaat gij met mij naar
Rama in Gilead? En hij zeide tot hem: Ik ben als gij, mijn volk is als
4 uw volk; met u ga ik ten strijd.′ Daarna zeide Josjafat tot den koning
5 van Israël: Raadpleeg toch vooraf Jahwe.′ Toen verzamelde de koning
van Israël de profeten, vierhonderd man, en zeide tot hen: Zal ik
tegen Rama in Gilead ten strijde gaan, of het nalaten? Zij zeiden:
6 Trek op, en God zal het in ’s konings hand geven.′ Maar Josjafat
zeide: Is hier niet nog een profeet van Jahwe, om door hem de god-
7 heid te raadplegen?′ Hierop zeide de koning van Israël tot Josjafat:
Er is nog éen man door wien wij Jahwe kunnen raadplegen; maar
ik haat hem, omdat hij mij nooit goed, maar altijd kwaad profeteert:
het is Micha, de zoon van Jimla. Maar Josjafat zeide: De koning
8 spreke niet aldus!′ Nu riep de koning van Israël een kamerling en
9 zeide: Haal terstond Micha, den zoon van Jimla.′ Intusschen zaten
de koning van Israël en Josjafat, de koning van Juda, elk op zijn
troon, bekleed met gewaden, op een dorschvloer aan den ingang der
10 poort van Samarië, terwijl al de profeten vóor hen profeteerden.′ En
Sedekia, de zoon van Kenaäna, had zich ijzeren horens gemaakt en
zeide: Aldus spreekt Jahwe: Hiermede zult gij de Arameërs stooten,
11 totdat gij hen vernietigd hebt.′ En in dier voege profeteerden al de
profeten: Trek op naar Rama in Gilead, en wees voorspoedig! Jahwe
zal het in ’s konings hand geven.

14—18. De sterkte van het leger is weer grooter dan onder Aza (zie op XIV : 8); bewijs van Jahwe’s klimmende gunst. — *Adna* en *Jozabad* zijn namen ook van krijgsoversten van David, 1 Kron. XII : 20; een zoon van *Johanan* komt XXIII : 1; XXVIII : 12 voor.

16. *die — had*, nl. Zichri. Zie 1 Kron. XXIX : 6 v.

1. *Toen — bezat.* Verg. XVII : 5. Voorspoed verleidt tot zonde; zie Deut. VIII : 11—22; XXXII : 15. — *verzwagerde hij zich met Achab*, door voor zijn zoon Achabs dochter Athalja tot vrouw te nemen. Dit had volgens den schrijver plaats in het tiende of elfde jaar van Josjafats regeering; immers, volg. XXI : 20 (2 Kon. VIII : 17) vergeleken met XXII : 2 (2 Kon. VIII : 26) was Ahazja, Josjafats kleinzoon uit dit huwelijk, veertien jaar oud toen Josjafat stierf; daar Josjafat vijf en twintig jaar regeerde, moet hij in diens elfde regeeringsjaar geboren zijn.

2. *Eenige jaren later.* Daar korten tijd later Achab gesneuveld is en dit, volg. 1 Kon. XXII : 52, in het zestiende of zeventiende jaar van Josjafats regeering plaats had, zes of zeven jaar na het vs. 1 vermelde; zie aldaar. — *En Achab — menigte.* Hij onthaalde zijne gasten rijkelijk. Dit lezen wij in het verhaal van *Koningen* niet. — *met hem*, uit Gr. vert. ingevoegd.

5. *Zal ik*, volg. Gr. vert. en 1 Kon. XXII : 6; Hebr. t. *Zullen wij.*

9. *op een dorschvloer*, naar den bedorven tekst van 1 Kon. XXII : 10; zie aldaar.

12 De bode nu die gegaan was om Micha te roepen sprak aldus tot
hem: Zie eens, al de profeten hebben uit éenen mond den koning het
goede voorspeld; zij toch uw woord als dat van een hunner, en voorspel
13 het goede.' Maar Micha zeide: Zoo waar als Jahwe leeft, wat mijn
god mij zal zeggen, dat zal ik spreken.
14 Toen hij nu bij den koning gekomen was, zeide deze tot hem:
Micha, zullen wij naar Rama in Gilead ten strijde gaan, of het nalaten?
Hij zeide: Trekt op en weest voorspoedig! Zij zullen in uwe hand ge-
15 geven worden.' Maar de koning zeide tot hem: Hoeveel malen moet
ik u bezweren, niets dan de waarheid in Jahwe's naam tot mij te
16 spreken?' Toen zeide hij: Ik zag gansch Israël verstrooid over de
bergen, als schapen die geen herder hebben, en Jahwe zeide: Dezen
17 hebben geen heer; ieder keere in vrede naar zijn huis terug.' Hierop
zeide de koning van Israël tot Josjafat: Heb ik het u niet gezegd:
18 Hij profeteert mij nooit goed, maar kwaad?' Doch Micha zeide: Nu
dan! Hoort het woord van Jahwe. Ik zag Jahwe gezeten op zijn troon
en het gansche heir des hemels staande aan zijne rechter- en zijne
19 linkerhand;' en Jahwe zeide: Wie zal Achab, den koning van Israël,
overhalen, dat hij optrekke en valle bij Rama in Gilead? De een nu
20 zeide zus, en de ander zoo.' Toen trad de geest vooruit, ging vóor
Jahwe staan en zeide: Ik zal hem overhalen. Jahwe zeide tot hem:
21 Hoe?' Hij zeide: Ik zal heengaan en een leugengeest zijn in den
mond van al zijne profeten. Hij zeide: Gij zult hem overhalen; ja, gij
22 zult het vermogen. Ga heen en doe alzoo.' Nu dan, zie, Jahwe heeft
een leugengeest gelegd in den mond van deze uwe profeten; en Jahwe
heeft kwaad over u besloten.
23 Toen trad Sedekia, de zoon van Kenaäna, toe, gaf Micha een kinne-
bakslag en zeide: Langs welken weg is de geest van Jahwe van mij
24 overgegaan om tot u te spreken?' Micha zeide: Dat zult gij gewaar-
worden, te dien dage als gij zult gaan in eene binnenkamer, om u te
25 verbergen.' De koning van Israël nu zeide: Neemt Micha en brengt
hem terug bij Amon, den overste der stad, en bij Joas, den zoon des
26 konings;' en zegt: Zoo zegt de koning: Zet dezen in de gevangenis
en spijzigt hem met brood en water der verdrukking, totdat ik onge-
27 deerd wederkom.' En Micha zeide: Indien gij werkelijk ongedeerd
wederkomt, heeft Jahwe niet tot mij gesproken. Toen zeide hij: Hoort,
volkeren altegader!
28 Daarna trokken de koning van Israël en Josjafat, de koning van
29 Juda, naar Rama in Gilead op.' De koning van Israël nu zeide tot
Josjafat: Ik zal mij onkenbaar maken en zoo in den strijd komen;
maar trek gij uwe eigen kleederen aan. En de koning van Israël
30 maakte zich onkenbaar en kwam zoo in den strijd.' De koning van
Aram had aan zijne oversten der strijdwagens dit bevel gegeven: Valt
op klein noch groot aan, maar op den koning van Israël alleen.'
31 En toen de oversten der strijdwagens Josjafat zagen, zeiden zij: Dat
is de koning van Israël — en keerden zich tegen hem ten aanval.

12. *al — voorspeld*, volg. Gr. vert.; zie op 1 Kon. XXII : 13.
14. (*zullen wij*) *het nalaten?* volg. verb. t.; grondt. *zal ik het nalaten?*
18. *Micha*. Evenals 1 Kon. XXII : 19; zie aldaar.
19. *De een — zus*. Hierin is éen woord (*zeggende*) volg. de oude vertt. en 1 Kon. XXII : 20 weggelaten.
27. *Toen — altegader!* Deze woorden, die in *Koningen* ontbreken, zijn aan Micha I : 2 ontleend. De schrijver verwart blijkbaar Micha, den zoon van Jimla, met den veel later levenden gelijknamigen Judeeschen profeet en wil zeggen: toen sprak hij de profetie uit die in *Micha* staat.
31. *Maar — weg*. Van deze woorden komen in *Koningen* alleen de eerste voor. De schrijver laat

Maar toen Josjafat een kreet aanhief, kwam Jahwe hem te hulp en
32 lokte God hen van hem weg.′ Zoodra toch de oversten der strijdwa-
gens zagen dat het niet de koning van Israël was, lieten zij van hem
33 af.′ Maar een man spande den boog zonder erg en trof den koning
van Israël tusschen de aanhechtsels en het pantser. Hij zeide tot den
wagenmenner: Wend den teugel en voer mij uit de slagorde; want
34 ik ben gewond.′ De strijd werd heviger te dien dage; intusschen hield
de koning van Israël zich staande in den wagen, tegenover de Ara-
meërs, tot aan den avond; en hij stierf tegen zonsondergang.
XIX : 1 Toen Josjafat, de koning van Juda, in vrede huiswaarts keerde,
2 naar Jeruzalem,′ ging de ziener Jehu, de zoon van Hanani, uit, hem
te gemoet en zeide tot koning Josjafat: Mocht gij den goddelooze hel-
pen en de haters van Jahwe liefhebben? Hierom zal gramschap van-
3 wege Jahwe over u komen.′ Toch is iets goeds in u gevonden; want
gij hebt de gewijde boomstammen uit het land weggedaan en uw hart
er op gezet naar Jahwe te vragen.

Josjafat niet, zooals daar, een oorlogskreet aanheffen, maar tot Jahwe roepen en dezen hem bijstaan: 's konings redding is gevolg van Jahwe's hulp.

33. *den* vóor *wagenmenner* volg. Gr. vert. ingevoegd. — *de slagorde,* volgens dezelfde tekstverbetering als 1 Kon. XXII : 34.

34. Wat 1 Kon. XXII : 36—38 nog volgt is hier weggelaten, omdat het terugslaat op eene in ons boek niet vermelde profetie.

2. *Jehu, de zoon van Hanani,* ook XX : 34 vermeld, was volg. 1 Kon. XVI : 1 een profeet in Noord-Israël en tijdgenoot van Baëza. Over *Hanani* zie XVI : 7. — *Hierom* — *komen.* Gedoeld wordt op hetgeen XX : 1 v. zal verhaald worden.

3. Zie XVII : 4, 6.

HOOFDSTUK XIX : 4—XXI : 1.

Josjafat; zijne zorg voor het rechtswezen en zijne groote overwinning. — Josjafat stelt rechters aan in de steden en richt een hoog gerechtshof op te Jeruzalem (XIX : 4—11). Door drie volkeren te gelijk aangevallen, zoekt hij met zijn volk hulp bij Jahwe (XX : 1—13). Een profeet gebiedt hem in naam van Jahwe, den volgenden dag de vijanden te gemoet te trekken (14—16) en belooft hem door Jahwe's hulp de overwinning (17—19). Josjafat spreekt den uittrekkenden Judeërs moed in en stelt zangers aan hunne spits (20 v.); als dezen een lied aanheffen, bewerkt Jahwe dat de vijanden elkander vernietigen (22 v.); de Judeërs, hen allen verslagen ziende, plunderen de lijken, drie dagen lang, loven Jahwe (24—26) en gaan, naar Jeruzalem teruggekeerd, ten tempel op (27 v.); alle omwonende volken vreezen Josjafat (29 v.). Josjafat was een godsdienstig koning, doch schafte de hoogten niet af (31—33); zijne mislukte scheepvaart (35—37); besluit van zijne regeering (34; XXI : 1).

Over dit gedeelte zie inl. op XVII : 1—XIX : 3.

XIX : 4 Josjafat nu woonde te Jeruzalem. En hij trok wederom uit onder
het volk, van Bersjeba tot aan het gebergte van Efraim, en bekeerde
5 hen tot Jahwe, den god hunner vaderen.′ Hij stelde rechters in het
6 land aan, in alle vestingen van Juda, stad voor stad,′ en zeide tot de
rechters: Ziet toe, wat gij doet; want gij hebt niet het recht van

4—11. Volgens zijne gewoonte, stelt de schrijver ook hier eene in zijn tijd bestaande en door hem gewaardeerde instelling voor als het werk van een vroom koning uit de oudheid. Dat hij door Josjafat de rechtspleging laat ordenen, hiertoe vond hij wellicht aanleiding in diens naam, die ‚Jahwe richt' beteekent.

4. *wederom.* Dit slaat terug op XVII : 7—9. De schrijver wil zeggen: nu volgt de tweede hervorming van Josjafat. — Met *Bersjeba* is de zuidelijke, met *het gebergte van Efraim* (zie op Joz. XVII : 15) de noordelijke grens van Josjafats rijk bedoeld. — *bekeerde* — *vaderen,* door den ontredderden toestand van het rechtswezen, die uit verwaarloozing van de wet van Mozes voortkwam, te herstellen.

5—7. Josjafat gedraagt zich naar de wet Deut. XVI : 18—20.

6. *de beslissing,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *bij de beslissing.* Dit woord *bij u is de beslissing* leert ons het groote onderscheid tusschen de bevoegdheid der rechters in den ouden tijd en in den tegenwoordigen. Genen hadden zelden eene schriftelijke aanwijzing, hoe zij eene zaak moesten beoordeelen: zij zelven vormden door hunne beslissingen het recht. Dit woord was dus zeer geschikt om hen hunne zware verantwoordelijkheid te doen beseffen.

menschen maar het recht van Jahwe te handhaven, en bij u is de be-
7 slissing. ' Moge dan de schrik voor Jahwe over u zijn. Gaat nauwgezet
te werk; want bij Jahwe, onzen god, is geen onrecht, geen aanzien
des persoons, noch aanneming van geschenken.
8 Ook stelde Josjafat te Jeruzalem eenige Levieten, priesters en familie-
hoofden van Israël aan voor het recht van Jahwe en de twistzaken
9 der inwoners van Jeruzalem, ' en hij gaf hun dezen last: Aldus zult
gij handelen, in vrees voor Jahwe, in oprechtheid en met een onver-
10 deeld hart: ' in alle twistzaken welke vanwege uwe broeders die in
hunne steden wonen tot u komen, over manslag, over de opvatting
van wetten, geboden, inzettingen of verordeningen, moet gij hen onder-
richten; opdat zij niet schuldig worden voor Jahwe en over u en uwe
broederen geen gramschap losbreke. Zoo zult gij handelen; opdat gij
11 geen schuld op u laden moogt. ' Zie, Amarja, de hoogepriester, zal
over u gesteld zijn in alle zaken van Jahwe, en Zebadja, de zoon van
Ismaël, de vorst van het huis Juda, in alle zaken des konings; als
ambtlieden staan de Levieten u ten dienste. Handelt dan vastberaden,
en Jahwe zij met den brave!
XX : 1 Eenigen tijd later kwamen de Moabieten en de Ammonieten met
2 een deel der Meünieten ten strijde tegen Josjafat. ' Toen men aan Josjafat
kwam berichten: Eene groote menigte trekt van den overkant der
Zee, uit Edom, tegen u op en zij zijn reeds te Hasason-tamar, dat is
3 Engedi — ' werd hij bevreesd, besloot Jahwe te raadplegen en riep
4 voor gansch Juda een vasten uit. ' Nu verzamelde zich Juda om hulp
te zoeken bij Jahwe; ja, uit alle steden van Juda kwamen zij om
5 Jahwe te zoeken. ' En Josjafat ging in de vergadering van Juda en
Jeruzalem staan, in het huis van Jahwe, vóor het nieuwe voorhof, '
6 en zeide: Jahwe, god onzer vaderen, gíj zijt immers god in den hemel,
gíj heerscher over alle koninkrijken der volken; in uwe hand is sterkte

8—11. De schrijver bedoelt ongetwijfeld dat Josjafat de wet Deut. XVII : 8—13 heeft uitgevoerd, maar laat hem inderdaad eene eenigszins andere rechtsregeling invoeren dan daar is voorgeschreven: die wet toch kent wel geestelijke en burgerlijke rechters te Jeruzalem, maar niet éen hoog gerechtshof, uit geestelijken en leeken bestaande, vermeldt geen hoogepriester en maakt het onderscheid tusschen priesters en Levieten niet; zie op Deut. XVII : 9. Blijkbaar heeft de schrijver bij zijne voorstelling het hooge wetgevend en rechtsprekend lichaam dat in zijn tijd te Jeruzalem bestond, het latere Sanhedrin, voor oogen.

8. *Levieten.* Dezen worden met opzet vóor de priesters vermeld: hun komt de rechtspraak toe; zie op 1 Kron. XXIII : 4. — *het recht van Jahwe en de twistzaken*, kerkelijke en burgerlijke zaken, in vs. 11 als *zaken van Jahwe* en *zaken des konings* onderscheiden. — *der inwoners van*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *en zij keerden terug naar.*

10. *de opvatting — verordeningen.* Hiervan is Deut. XVII : 8 geen sprake; eerst geruimen tijd later, toen de rechters niet meer volgens oude gewoonten en mondelinge overlevering (verg. op 2 Sam. XX : 18), maar naar de geschreven wet, moesten vonnissen, konden geschillen over wetsverklaring voorkomen.

11. *Amarja*, volg. 1 Kron. VI : 11 de vijfde hoogepriester na Davids tijdgenoot Sadok, evenals Josjafat de vijfde koning na David was. — *Zebadja.* Zoo heet ook een legeroverste van David, 1 Kron. XXVII : 7. — *ambtlieden*, gerichtsdienaars; zie op 1 Kron. XXIII : 4.

1—28. Dit verhaal vertoont eenige trekken van overeenkomst met 2 Kon. III : 4—27 en is wellicht daarnaar verdicht. Josjafat, daar met Israël en Edom tegen Moab verbonden, staat hier alleen tegenover de verbonden Moabieten, Ammonieten en Edomieten.

1 v. De XIX : 2 aangekondigde straf.

1. *Meünieten*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Ammonieten.* Zij woonden volg. vs. 10, 22 v. op het gebergte Seïr; verg. op 1 Kron. IV : 41.

2. *der Zee*, der Doode Zee. — *Edom*, volg. verb. t.; grondt. *Aram.* — *Hasason-tamar.* Zie op Gen. XIV : 7.

3. *riep — uit*, ten teeken van rouw. Het uitroepen van vastendagen voor het gansche volk of de gansche gemeente, ten teeken van rouw, komt slechts in jonge geschriften voor; Richt. XX : 26; Joël II : 15, en verg. Lev. XVI.

4. *hulp*, duidelijkheidshalve ingevoegd.

5. *vóor het nieuwe* (d. i. het buitenste; zie op IV : 9) *voorhof*, zoodat hij de daar vergaderde menigte overzien kon, VI : 13.

7 en kracht, en niemand kan staande blijven nevens u.' Gij, onze god,
hebt immers de bewoners van dit land voor uw volk Israël uit verdreven
en het voor altijd aan het kroost van Abraham, uwen vriend,
8 geschonken;' en zij hebben zich daarin gevestigd en er u een heiligdom
9 voor uwen naam gebouwd, met de bedoeling:' wanneer onheil ons
overkomt, zwaard, strafgericht, pest of hongersnood, dan zullen wij
gaan staan vóor dit huis en vóor u; want uw naam is in dit huis;
en zullen wij in onzen nood tot u roepen, opdat gij hoort en redt.'
10 Daar komen nu de Ammonieten, de Moabieten en die van het gebergte
Seïr, in wier land gij Israël, toen het uit Egypteland trok, niet vergund
hebt te komen — want zij zijn voor hen uit den weg gegaan
11 en hebben hen niet verdelgd —' en zie, zij vergelden het ons door
te komen om ons te verdrijven uit de bezitting die gij ons gegeven
12 hebt.' Onze god, zult gij hen niet vonnissen? Want wíj hebben geen
kracht tegen deze groote menigte die tegen ons optrekt, en wíj weten
13 niet wat te doen; maar ons oog is op u.' En gansch Juda stond voor
het aangezicht van Jahwe, zelfs hunne kleine kinderen en vrouwen.
14 Toen kwam, in het midden der vergadering, de geest van Jahwe op
Jahaziël, den zoon van Zacharja, den zoon van Benaja, den zoon van
Jeïël, den zoon van Mattanja, den Leviet, uit de zonen van Azaf,'
15 en hij zeide: Merkt allen op, Judeërs, inwoners van Jeruzalem en
koning Josjafat! Zoo spreekt Jahwe tot u: Vreest niets en wordt niet
versaagd voor die groote menigte; want niet u gaat de krijg aan,
16 maar Gode.' Trekt morgen hun tegen. Zie, zij zullen den bergpas
Hassis bestijgen, en gij zult hen aantreffen aan den rand van het dal
17 vóor de woestijn Jeruël.' Gíj hebt daarbij niet te strijden; vat post,
gaat staan en aanschouwt de redding die Jahwe u zal aanbrengen.
Juda en Jeruzalem, vreest niets en wordt niet versaagd; trekt morgen
18 uit hun te gemoet; Jahwe is met u.' Toen boog Josjafat zich, het
aangezicht ter aarde, en vielen gansch Juda en de inwoners van Jeru-
19 zalem voor Jahwe neder, om Jahwe te aanbidden.' En de Levieten,
zoowel Kehathieten als Korahieten, stonden op, om met zeer luide
stem Jahwe, den god van Israël, te prijzen.
20 Toen zij den volgenden morgen zich opmaakten en uittrokken naar
de woestijn van Tekoa, ging Josjafat, terwijl zij uittrokken, staan en
zeide: Hoort naar mij, Juda en inwoners van Jeruzalem. Vertrouwt op
Jahwe, uw god, en gij zult het houden; vertrouwt op zijne profeten,

7. *Abraham, uwen vriend.* Zie op Jez. XLI : 8 v.
9. Terugslag op Salomo's gebed, VI : 24—42.
10. *die van het gebergte Seïr,* de Meünieten van vs. 1. — *want — verdelgd.* De schrijver volgt de voorstelling van Deut. II : 1—23; zie inl. daarop.
12. *wij hebben geen kracht.* Dit is met het oog op XVII : 12—19 ongerijmd. De schrijver wil leeren dat Juda niet door eigen kracht maar door Jahwe gered is.
13. Aan het slot heeft Hebr. t. nog *en zonen*; volg. Gr. vert. weggelaten.
14. Al de hier voorkomende namen zijn in dit boek ook namen van Levieten tijdens David: over *Jahaziël* zie 1 Kron. XV : 20; XXIII : 19; XXIV : 23; over *Zacharja* 1 Kron. XV : 18, 20; XVI : 5; XXIV : 25; XXVI : 2, 11, 14; over *Benaja* 1 Kron. XV : 18, 20; XVI : 5; over *Jeïël* 1 Kron. XV : 18, 21; over *Mattanja* 1 Kron. XXV : 4, 16. Daar de schrijver dit verhaal naar 2 Kon. III : 4—27 verdicht heeft, wekt het bevreemding dat hij den daarin voorkomenden profeet Eliza niet vermeldt; waarschijnlijk gaat hij hem met stilzwijgen voorbij omdat hij tot Noord-Israël behoorde; verg. op XXI : 12—15.
15. Verg. 1 Sam. XVII : 47 en op Richt. VII : 1—8.
16. *Hassis,* waarschijnlijk aan den noordrand der Doode Zee, komt elders in het O. T. niet voor. — *Jeruël,* volg. vs. 20 een deel van de woestijn van Tekoa.
17. Verg. Exod. XIV : 13.
19. *zoowel Kehathieten als Korahieten.* Deze verbinding is vreemd, daar volg. 1 Kron. VI : 22, 37 v. de Korahieten eene onderafdeeling der Kehathieten zijn.
20. *de woestijn van Tekoa.* Zie op Joz. XV : 59. — *Vertrouwt — houden.* Zie op Jez. VII : 9.

21 en gij zult voorspoedig zijn.' En na met het volk beraadslaagd te
hebben, stelde hij mannen aan, die ter eer van Jahwe zouden zingen
en, in heiligen feestdos, terwijl zij aan de spits der slagvaardigen uit-
trokken, hem zouden prijzen en zeggen: Looft Jahwe; want zijne
22 goedertierenheid is voor eeuwig.' En zoodra zij aanvingen met juichen
en prijzen, deed Jahwe tegen de Ammonieten, de Moabieten en die
van het gebergte Seïr, die tegen Juda optrokken, belagers opstaan;
23 zoodat zij verslagen werden.' De Ammonieten en Moabieten gingen
staan tegenover de bewoners van het gebergte Seïr, om hen uit te
roeien en te verdelgen, en toen zij met de bewoners van Seïr gereed
24 waren, hielpen zij elkander in het verderf.' Toen nu Juda, aan den
hoogen rand der woestijn gekomen, zich naar de menigte toekeerde,
zie, daar lagen zij dood op den grond; niemand was ontkomen.'
25 Nu kwam Josjafat met zijn volk om den buit in te zamelen; zij
vonden bij hen ontzaglijk veel: have, kleederen en voorwerpen van
waarde. Zij kregen zooveel dat zij het niet konden vervoeren; drie
dagen waren zij bezig met het inzamelen van den buit, want die was
26 groot.' Op den vierden dag werden zij vergaderd in de Lofvallei; daar
toch hebben zij Jahwe geloofd; daarom noemde men die plaats Lof-
27 vallei, en zij heet zoo tot den huidigen dag.' Hierop namen alle
mannen van Juda en Jeruzalem, Josjafat aan het hoofd, den terugtocht
aan, om naar Jeruzalem weder te keeren met vreugdebetoon; want
28 Jahwe had hun vreugde verschaft over hunne vijanden.' Met luiten,
citers en trompetten trokken zij Jeruzalem binnen, naar het huis van
29 Jahwe.' En de schrik van God viel op alle koninkrijken der wereld,
toen zij hoorden dat Jahwe tegen Israëls vijanden gestreden had.'
30 Verder was Josjafats regeering ongestoord; zijn god gaf hem rust
rondom.

31 Josjafat werd koning over Juda; vijf en dertig jaar was hij oud toen
hij koning werd, en vijf en twintig jaar regeerde hij te Jeruzalem; zijne
32 moeder heette Azuba, de dochter van Sjilhi.' Hij bewandelde den weg
van zijn vader Aza; hij week er niet van af, doende wat recht was in
33 het oog van Jahwe.' Slechts werden de hoogten niet afgeschaft: nog
34 richtte het volk zijn hart niet op den god zijner vaderen.' Het overige
nu der geschiedenis van Josjafat, zoowel der vroegere als der latere,
is beschreven in de geschiedenis van Jehu, den zoon van Hanani, welke
is opgenomen in het boek der koningen van Israël.

21. De zangers zijn natuurlijk Levieten; de *heilige feestdos* is hun ambtsgewaad; zie op V : 11—13. — *Looft — eeuwig.* Zie op 1 Kron. XVI : 34.

22. *En — prijzen,* bij het uittrekken uit Jeruzalem. De vijanden zijn dus reeds vernietigd voordat de Judeërs hen ontmoet hebben. — *belagers,* die twist stookten tusschen de vijanden en bewerkten dat zij op elkander aanvielen. Wie de schrijver hiermede bedoelt, is niet duidelijk; waarschijnlijk denkt hij aan hemelsche machten. In elk geval is de bedoeling: de nederlaag der vijanden is uitsluitend het werk van Jahwe.

23. De schrijver schijnt deze voorstelling aan 2 Kon. III : 23 ontleend te hebben; verg. Ezech. XXXVIII : 21; Zach. XIV : 13.

25. *kleederen,* volg. hss. en Lat. vert.; Hebr. t. *lijken.*

26. *de Lofvallei,* onbekend. Het is waarschijnlijk een naam, door den schrijver voor zijn doel gemaakt.

31—33. Dit is, grootendeels letterlijk, aan 1 Kon. XXII : 41—44 ontleend.

31. *Josjafat — Juda.* Hierop moest nog iets volgen, wat dan ook 1 Kon. XXII : 41 het geval is, nl. in het vierde jaar van Achab. Dit laat de schrijver weg, omdat hij de regeeringsjaren der koningen van Israël ook elders niet vermeldt.

33. *Slechts — afgeschaft.* Dit is onnadenkend overgenomen uit 1 Kon. XXII : 44 en brengt den schrijver met zich zelven in strijd (XVII : 6), evenals in de geschiedenis van Aza; zie op XV : 17.

34. De schrijver bedoelt wellicht die gedeelten van *Koningen* waarin, behalve de geschiedenis van Juda, ook die van het noordelijk rijk tijdens de regeering van Josjafat verhaald wordt; evenals hier, noemt hij XXXIII : 18 zijne bron: *het boek der koningen,* niet van Juda en Israël, maar *van Israël.*

35 Hierna ging Josjafat, de koning van Juda, een bondgenootschap aan
36 met Ahazja, den koning van Israël; deze handelde goddeloos. ′ Hij
nam hem tot bondgenoot, om schepen te bouwen waarmede men naar
37 Tarsjis zou varen. En zij bouwden schepen te Esjon-geber. ′ Maar
Eliëzer, de zoon van Dodia, uit Maresja, profeteerde tegen Josjafat:
Daar gij een bondgenootschap met Ahazja hebt aangegaan, breekt Jahwe
uw maaksel stuk. En de schepen verongelukten, zoodat zij niet naar
XXI : 1 Tarsjis konden varen. ′ En Josjafat ging ter ruste bij zijne vaderen
en werd bij zijne vaderen begraven in de Davidstad; en zijn zoon
Joram werd koning in zijne plaats.

35—37. Eene andere voorstelling treffen wij 1 Kon. XXII : 48—50 aan. Het verschil is aldus te verklaren: de ramp die Josjafats schepen trof was, volgens onzen schrijver, eene straf; hiervoor moest eene oorzaak worden gezocht, die hij meende te vinden in de vriendschappelijke verhouding waarin, blijkens 1 Kon. XXII : 50, Josjafat tot Ahazja had gestaan. Dientengevolge wijzigde hij de voorstelling van *Koningen*, volgens welke Ahazja eerst na het ongeluk gemeenschappelijk met Josjafat wilde handelen, in dien zin, dat Josjafat in deze onderneming van den beginne af met Israëls koning verbonden was.

35. *Hierna.* Met dit woord, dat op niets terugslaat, hecht de schrijver dit verhaal op onhandige wijze aan het voorgaande vast. Al plaatste hij het, in navolging van *Koningen*, aan het slot der geschiedenis van Josjafat, hij heeft stellig niet gemeend dat het hier verhaalde op Josjafats laatsten tijd betrekking had. Immers, daar Ahazja, Achabs opvolger, slechts twee jaar regeerde, moet het kort na Achabs dood (H. XVIII) hebben plaats gehad, en ging het dus waarschijnlijk, volgens onzen schrijver, aan het tijdperk van voorspoed, XIX : 4—XX : 30 beschreven, vooraf. — *Ahazja — Israël.* Zie over hem 1 Kon. XXII : 52—2 Kon. I : 18.

36. *schepen — varen.* Volg. 1 Kon. XXII : 49 naar Ofir. Hetzelfde misverstand als vroeger; zie op IX : 21.

37. *Dodia,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Dodawa.* — *Maresja.* Zie op Joz. XV : 44.

HOOFDSTUK XXI : 2—20.

Joram. — Joram, volgens Josjafats wensch koning geworden, doodt al zijne broeders (2—4) en regeert goddeloos (5—7); Edom en Libna worden afvallig (8—10). Hij leidt zijn volk op den verkeerden weg (11); de profeet Elia kondigt hem in een brief groote rampen aan (12—15); inval der Filistijnen en der Arabieren (16 v.); hij sterft aan eene vreeselijke ziekte en wordt als een eerlooze begraven (18—20).

Van dit gedeelte is vs. 5—10, met geringe wijzigingen, aan 2 Kon. VIII : 17—22 ontleend. Het overige is verdicht (zie op vs. 12—15 en 17) om den koning, die als schoonzoon van Achab door den schrijver verfoeid wordt, nog slechter te maken dan hij in *Koningen* wordt geteekend (zie vs. 4, 11), en hem voor te stellen als het afschrikwekkend voorwerp van Jahwe's straffende gerechtigheid (zie vs. 16—20, en verg. op vs. 10). Hiertoe verandert de schrijver zelfs eenmaal de voorstelling van *Koningen* in het tegendeel; zie op vs. 20.

XXI : 2 Joram nu had broeders, zonen van Josjafat: Azarja, Jehiël, Zacharja,
Azarjahu, Michaël en Sjefatja; deze allen waren zonen van Josjafat, den
3 koning van Israël. ′ Hun vader gaf hun vele geschenken in zilver,
goud en kostbaarheden, alsmede vestingen in Juda; maar het koning-
4 schap gaf hij aan Joram, want deze was de oudste. ′ Toen echter Joram
het koningschap zijns vaders aanvaard en zich versterkt had, doodde
hij al zijne broeders met het zwaard, alsmede eenige van Israëls vorsten. ′
5 Twee en dertig jaar was Joram oud toen hij koning werd, en hij
6 regeerde acht jaar te Jeruzalem. ′ Hij bewandelde den weg der koningen
van Israël, gelijk het huis van Achab gedaan heeft; want hij had de

2. *Joram,* duidelijkheidshalve in pl. v. *Hij.* — *Azarja — Sjefatja.* Dezen worden als zonen van Josjafat elders niet genoemd. De namen komen alle in ons boek telkens voor als die van Levieten; over *Azarja* zie 1 Kron. VI : 36; over *Jehiël* en *Zacharja* op 1 Kron. XV : 18; over *Michaël* 1 Kron. VI : 40; over *Sjefatja* op 1 Kron. XII : 4—7. *Azarja* en *Azarjahu* (dezelfde naam) komen ook XXIII : 1 nevens elkander voor. — *den koning van Israël.* Juda is voor den schrijver het ware Israël; zie op XI : 13—17. Gr. vert. heeft *den koning van Juda.*

3. Josjafat had evenals Rehabeam gehandeld (XI : 22 v.). Het wordt tot zijne eer vermeld.

4. Van deze gruweldaad meldt *Koningen* niets; zie Inl. — *Israëls,* Juda's; zie op vs. 2.

dochter van Achab tot vrouw; en hij deed wat kwaad was in het oog
7 van Jahwe. ′ Doch Jahwe wilde het huis van David niet verderven,
wegens het verbond dat hij met David gesloten had; zooals hij beloofd
8 had te allen tijde eene lamp te geven hem en zijnen zonen. ′ In zijn
tijd vielen de Edomieten af van Juda en stelden zij een koning over
9 zich aan. ′ Daarom trok Joram heen met zijne vorsten en al zijne strijd-
wagens; en toen hij zich in den nacht had opgemaakt, sloeg hij de
Edomieten, die hem omsingeld hadden, benevens de oversten der strijd-
10 wagens. ′ Zoo vielen de Edomieten af van onder Juda's hand, tot op
dezen dag. Toen, in denzelfden tijd, is ook Libna van onder zijne hand
afgevallen; want hij had Jahwe, den god zijner vaderen, verlaten.
11 Ook maakte hij hoogten in de steden van Juda, deed de inwoners
12 van Jeruzalem boeleeren en dreef Juda op den verkeerden weg. ′ Des-
wege kwam een brief van den profeet Elia tot hem van dezen inhoud:
Zoo zegt Jahwe, de god van uw vader David: omdat gij niet bewan-
deld hebt de wegen van uw vader Josjafat en die van Aza, den koning
13 van Juda, ′ maar den weg van Israëls koningen; zoodat gij Juda en de
inwoners van Jeruzalem deedt boeleeren naar het voorbeeld van Achabs
huis, en ook uwe broeders, uws vaders zonen, die beter waren dan
14 gij, gedood hebt; ′ zie, daarom zal Jahwe groote slagen toebrengen aan
15 uw volk, uwe zonen, uwe vrouwen en uwe gansche bezitting. ′ En gij
zelf zult aan eene kwaadaardige ziekte, aan eene ingewandsziekte, lijden,
totdat tengevolge dier ziekte, na jaar en dag, de ingewanden er uit komen.
16 Toen wekte Jahwe tegen Joram den geest op der Filistijnen en der
17 Arabieren die naast de Ethiopiërs wonen; ′ zij trokken op tegen Juda,
vermeesterden het en voerden alles wat in het koninklijk paleis werd
aangetroffen weg, alsmede zijne zonen en vrouwen; geen zoon hield hij
18 over dan zijn jongsten, Ahazja. ′ En na dit alles trof Jahwe hem in
19 zijne ingewanden met eene ongeneeslijke ziekte; ′ eenigen tijd later, na
een tijdsverloop van twee jaar, kwamen in zijne ziekte zijne ingewanden
er uit en stierf hij onder hevige pijnen. Zijn volk brandde voor hem
20 geen brand, zooals men voor zijne vaderen gedaan had. ′ Twee en dertig
jaar was hij oud toen hij koning werd, en acht jaar heeft hij te Jeru-
zalem geregeerd. Hij ging heen zonder begeerd te zijn; men begroef
hem in de Davidstad, maar niet in de graven der koningen.

7. *en zijnen zonen.* De schrijver had den bedorven tekst van 2 Kon. VIII: 19 vóor zich en maakte van *zijnen zonen* (schrijffout voor *voor zijn aangezicht*): *en zijnen zonen.*

9. *zijne vorsten en.* Dit heeft de schrijver gemaakt van den oorspronkelijken tekst van 2 Kon. VIII: 21 (*den Seïr in*), dien hij verkeerd las.

10. *want — verlaten.* Dit staat niet in *Koningen*; onze schrijver ziet in den afval van Edom en Libna eene straf van Jahwe.

11. Dit vers, dat in *Koningen* ontbreekt, dient tot inleiding op den brief van Elia. — *in de steden,* volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *op de bergen.* — *deed — weg.* Verg. op XV: 12—15.

12—15. Dit bericht is in strijd met de voorstelling van *Koningen*; immers, volg. 2 Kon. III: 11—19 was Eliza reeds bij het leven van Jorams vader Josjafat in Elia's plaats getreden. Blijkbaar wilde de schrijver, die in den regel de profeten uit het noordelijk rijk stilzwijgend voorbijgaat (zie op XX: 14), den beroemden Elia toch vermelden; in de geschiedenis echter van Josjafat, wiens tijdgenoot hij was, scheen deze boetprofeet niet te passen; des te beter in die van Joram, den schoonzoon van Achab, die, als deze, den Baäldienst begunstigde, waartegen Elia steeds gestreden had.

13. *naar — huis.* Bedoeld is de invoering van den Baäldienst. — *zonen,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *huis.*

15. *kwaadaardige,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *vele.*

16. Zie op XVII: 11.

17. *zijne zonen.* Volg. XXII: 1 werden zij gedood; zie aldaar. — *zijn jongsten.* Evenzoo XXII: 1. Uit vs. 20, vergeleken met XXII: 2, volgt dat Joram bij Ahazja's geboorte achttien jaar oud was; het is niet waarschijnlijk dat toen reeds zijn jongste zoon zou geboren zijn. — *Ahazja,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Joahaz.*

19. *Zijn — had.* Zie XVI: 14.

20. *niet in de graven der koningen.* Dit is in lijnrechten strijd met 2 Kon. VIII: 24. Maar de schrijver achtte den goddeloozen koning geen eervolle begrafenis waard. Verg. op XXVIII: 27.

HOOFDSTUK XXII : 1—9.

Ahazja. — Ahazja's troonsbeklimming en de duur zijner regeering (1); onder den invloed zijner betrekkingen uit Achabs huis wordt hij goddeloos (3 v.). Hij bezoekt Joram, zijn bondgenoot, in den strijd tegen de Arameërs gewond, te Jizreël (5 v.); wat door God alzoo beschikt was, opdat hij, met zijne verwanten, den dood zou vinden door Jehu; hij wordt eervol begraven (7—9).

Van dit gedeelte is vs. 1—6 grootendeels aan 2 Kon. VIII : 25—29 ontleend; terwijl 2 Kon. IX : 16—29; X : 12—14 in vs. 7—9, voor een deel zeer onnauwkeurig (zie op vs. 9), is samengevat. Anders dan in *Koningen*, wordt hier de dood van Ahazja als eene straf van Jahwe beschouwd wegens het door hem met den koning van Israël gesloten verbond.

XXII : 1 De inwoners van Jeruzalem maakten zijn jongsten zoon Ahazja in
zijne plaats koning; want de bende die onder de Arabieren in de
legerplaats was gekomen had al de ouderen gedood. Zoo werd Ahazja,
2 de zoon van Joram, den koning van Juda, koning. ' Twee en twintig
jaar was Ahazja oud toen hij koning werd, en hij regeerde éen jaar te
3 Jeruzalem; zijne moeder heette Athalja, de dochter van Omri. ' Ook hij
bewandelde den weg van het huis van Achab; want zijne moeder was
4 zijne raadgeefster in goddeloosheid. ' Zoo deed hij wat kwaad was in
het oog van Jahwe, gelijk het huis van Achab; want de leden hiervan
waren na den dood zijns vaders zijne raadgevers, hem ten verderve.
5 Het was ook op hun raad, dat hij met Joram, den zoon van Achab,
den koning van Israël, ten strijde trok tegen Hazaël, den koning van
Aram, bij Rama in Gilead. Toen de Arameërs Joram gewond hadden, '
6 en deze teruggekeerd was om zich te Jizreël te laten genezen van de
wonden die men hem te Rama had toegebracht, in den oorlog met
Hazaël, den koning van Aram, kwam Ahazja, de zoon van Joram, de
koning van Juda, af om Joram, den zoon van Achab, te Jizreël te
7 bezoeken; want hij was krank. ' Door God nu was de ondergang van
Ahazja besloten, dat hij bij Joram zou komen, en, daar gekomen, met
Joram Jehu, den zoon van Nimsji, te gemoet zou gaan, dien Jahwe
8 gezalfd had om het huis van Achab uit te roeien. ' Toen Jehu het
vonnis aan het huis van Achab voltrok, trof hij ook de vorsten van
Juda aan en de zonen van Ahazja's broeders, die bij Ahazja dienst
9 en deden, doodde hen. ' Hierop liet hij Ahazja zoeken; men nam hem
gevangen, terwijl hij zich te Samarië verborgen hield, voerde hem tot
Jehu en bracht hem ter dood. Daarna begroef men hem; want, zeide
men, hij is een zoon van Josjafat, die van ganscher harte naar Jahwe
gevraagd heeft. En het huis van Ahazja had niemand die in staat
was de regeering te aanvaarden.

1. *want — gedood.* Dit is in strijd met 2 Kon. X : 13 v., waar het heet dat Ahazja's broeders op last van Jehu werden omgebracht. Met *de bende — gekomen* schijnt gedoeld te worden op de XXI : 16 v. genoemden; waarom de schrijver zich zoo vreemd uitdrukt, weten wij niet; wellicht is de tekst in het ongereede geraakt.

2. *Twee en twintig,* volg. Gr. vert., in overeenstemming met 2 Kon. VIII : 26; Hebr. t. *twee en veertig.*

5. Dat Ahazja met Joram ten strijde trok wordt 2 Kon. VIII : 28 (zie aldaar) niet vermeld; onze schrijver leidt het af uit de vriendschappelijke verhouding die tusschen de beide koningen bestond. — *de Arameërs,* volg. verb. t., met invoeging van éene letter.

6. *Ahazja,* volg. Gr. vert. en 2 Kon. VIII : 29; Hebr. t. *Azarja.*

7. De stijl van het oorspronkelijke is even vreemd als die van onze vertaling. — *met Joram — gaan.* Zie 2 Kon. IX : 16, 21. — *dien — uit te roeien.* Zie 2 Kon. IX : 1—10.

8. *de zonen van Ahazja's broeders.* In 2 Kon. X : 13 v. worden de broeders van Ahazja vermeld, maar de schrijver heeft dezen reeds vs. 1 laten vermoorden.

9. *men nam — dood.* Deze voorstelling is onvereenigbaar met die van 2 Kon. IX : 27 v. Waarschijnlijk heeft de schrijver het daar verhaalde bij vergissing onjuist weergegeven. — *Daarna — heeft.* De schrijver wil blijkbaar zeggen dat hij eervol begraven werd; waarschijnlijk bedoelt hij dat Ahazja, anders dan Joram (zie XXI : 20), in de koningsgraven werd bijgezet (2 Kon. IX : 28). Blijkbaar acht hij hem minder zondig dan zijn vader. — *En — aanvaarden.* Dit is in strijd met vs. 10; maar de schrijver denkt alleen aan Ahazja's zoon Joas, die nog geen jaar oud was.

HOOFDSTUK XXII : 10—XXIII 21.

Athalja. — Athalja doodt alle leden van het koninklijk huis (XXII : 10); alleen de zuigeling Joas wordt gered en in den tempel verborgen (11 v.). Na zes jaar smeedt de priester Jojada eene samenzwering met de Levieten en de familiehoofden uit het gansche land en neemt hij maatregelen om de heiligheid des tempels te handhaven (XXIII : 1—7); dientengevolge wordt Joas op den troon verheven (8—11). Athalja komt op het gejuich van het volk toesnellen (12 v.) en wordt gedood (14 v.). Verbond tusschen Jahwe, vorst en volk (16); uitroeiing van den Baäldienst (17); Jojada zorgt voor de veiligheid en de heiligheid van den tempel (18 v.); men brengt Joas naar het paleis (20 v.).

Dit stuk is aan 2 Kon. XI ontleend, maar met vele veranderingen. De schrijver voelde zich genoopt deze aan te brengen, omdat het oude verhaal hem in menig opzicht niet voldeed. Vooral hinderde hem, dat Jojada eene samenzwering tot herstel van den dienst van Jahwe smeedde uitsluitend met de oversten der koninklijke lijfwacht, terwijl van de gemeente en het talrijke tempelpersoneel geen gewag werd gemaakt. Daarom verving hij de lijfwacht door de Levieten en de familiehoofden, wat ten gevolge had dat hij allerlei onnauwkeurigheden en ongerijmdheden in zijne voorstelling van het gebeurde bracht; zie op XXIII : 1—3 en 8. Ook ergerde hem de voorstelling dat de koning en andere leeken in het binnenvoorhof hadden gestaan, en trachtte hij ze daarom door eene andere te vervangen. Daar hij zooveel mogelijk de bewoordingen van het oude verhaal behield, is dit hem slechts ten deele, en dan nog dikwerf ten koste van de duidelijkheid, gelukt; verg. op XXIII : 6 v.

XXII : 10 Toen Athalja, de moeder van Ahazja, zag dat haar zoon gestorven
was, maakte zij zich op en bracht het gansche koninklijk geslacht,
11 van het huis Juda, om.′ Maar de prinses Josjabeath nam Joas, den
zoon van Ahazja, en stal hem uit het midden der prinsen die gedood
werden, en bracht hem, met zijne voedster, in de beddenkamer. Daar
verborg hem Josjabeath, de dochter van koning Joram, de vrouw van
den priester Jojada — want zij was Ahazja's zuster — voor Athalja;
12 zoodat deze hem niet doodde.′ En hij bleef zes jaar lang bij hen, in
het huis Gods, verscholen; terwijl Athalja het land regeerde.
XXIII : 1 Maar in het zevende jaar vatte Jojada een kloek besluit op; hij
nam de oversten over honderd: Azarja, den zoon van Jeroham, Ismaël,
den zoon van Johanan, Azarja, den zoon van Obed, Maäzeja, den zoon
van Adaja, en Elisjafat, den zoon van Zichri, met zich in den tempel.′
2 Dientengevolge trokken zij Juda rond en verzamelden de Levieten uit
al de steden van Juda, alsmede de familiehoofden van Israël, die daarop
3 naar Jeruzalem kwamen.′ En de gansche vergadering sloot een ver-

10. *bracht — om,* volg. alle oude vertt. en 2 Kon. XI : 1; Hebr. t. *sprak.*

11. *de vrouw — Jojada.* Dat Josjabeath (in *Koningen* heet zij *Josjeba*) dit was vermeldt *Koningen* niet, maar heeft onze schrijver afgeleid uit 2 Kon. XI : 3, waar gezegd wordt dat Josjeba in den tempel woonde. Of iets dergelijks in den tijd onzes schrijvers nog plaats had, weten wij niet; later kwam het stellig niet meer voor. Maar indien in zijn tijd nog menschen woonden in de bijgebouwen des tempels, dan zeker alleen priesterfamiliën. Daar hij Josjabeath tot vrouw van Jojada maakte, schreef hij in het volgende vers *bij hen,* d. i. bij Jojada en Josjabeath, in pl. v. *bij haar,* zooals 2 Kon. XI : 3 heeft. — *Ahazja's zuster.* Indien de schrijver in haar eene dochter van Athalja zag, dus eene kleindochter van Izebel, de Fenicische, is vermoedelijk Jojada door hem niet in de lijst der hoogepriesters opgenomen, omdat de hoogepriester volg. Lev. XXI : 14 geen vrouw van niet zuiver Israëlietisch bloed mocht huwen; verg. inl. op 1 Kron. VI.

1—3. De mannen met wie Jojada volg. 2 Kon. XI : 4, waar zij *oversten der Kariërs en trawanten* heeten, de samenzwering aangaat, zijn hier *oversten over honderd,* hebben niet anders te doen dan de Levieten en familiehoofden uit het gansche land samen te roepen, en worden daarom verder niet vermeld (doch zie op vs. 9). Hoe eene samenzwering waartoe al de Levieten en familiehoofden naar Jeruzalem werden samengeroepen geheim kon blijven, is een raadsel.

1. De meeste der hier voorkomende namen zijn elders namen van priesters: over *Azarja, Jeroham* en *Adaja* zie 1 Kron. IX : 11 v.; over *Azarja* en *Johanan* 1 Kron. VI : 9—14; over *Ismaël* en *Maäzeja* Ezra X : 21 v.; over *Zichri* Neh. XII : 17. Wellicht meende de schrijver inderdaad dat de oversten over honderd hoofden van priesterlijke afdeelingen waren. — *in den tempel,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *in een verbond.*

2. *de familiehoofden.* Dezen zijn, met priesters en Levieten, in de geschriften van de vijfde eeuw en daarna de vertegenwoordigers der gemeente; zie Ezra I : 5; III : 12; VIII : 29; Neh. VIII : 14. — *van Israël.* De Judeesche familiehoofden vertegenwoordigen gansch Israël; zie op XI : 13—17.

3. *met den koning.* Deze wordt dus bij de samenzwering aanwezig gedacht, wat 2 Kon. XI : 4 het

bond met den koning in het huis Gods, en Jojada zeide tot hen: Zie,
de zoon des konings moet koning worden, zooals Jahwe aangaande het
4 huis van David beloofd heeft.' Ziet hier, wat gij doen moet: het derde
deel uit u, die op sabbat inrukken, zoo priesters als Levieten, zullen
5 dorpelwachters zijn;' een derde zal in het koninklijk paleis, een derde
in de poort Jezod, en het gansche volk in de voorhoven van Jahwe's
6 huis staan.' Niemand mag Jahwe's huis binnentreden dan de priesters
en de dienstdoende Levieten; zíj mogen daarbinnen komen, want zíj
zijn heilig; maar het gansche volk neme zijne verplichting jegens
7 Jahwe in acht.' De Levieten zullen zich rondom den koning scharen,
elk met zijne wapenen in de hand — wie binnen den tempel komt
worde gedood — zij zullen bij den koning blijven, wanneer hij naar
8 binnen gaat of naar buiten treedt.' De Levieten nu en gansch Juda
deden naar al wat de priester Jojada gelast had: ieder nam zijne
manschappen, die op den sabbat inrukten met die op den sabbat uittrokken;
want de priester Jojada had de afdeelingen niet ontslagen.'
9 Nu gaf de priester Jojada aan de oversten over honderd de speren,
schilden en beukelaars van koning David, die in het huis Gods waren,'
10 en stelde het gansche volk op, elk met zijn wapen in de hand, van
de zuidzijde tot de noordzijde des tempels, bij het altaar en den
11 tempel, om den koning heen.' Hierop leidde men den zoon des konings
naar buiten, zette hem den diadeem op, deed hem de armbanden aan
en maakte hem tot koning. Jojada en zijne zonen zalfden hem en
zeiden: Leve de koning!
12 Toen Athalja hoorde, hoe het volk kwam aanloopen en den koning
13 toejuichte, ging zij tot het volk in het huis van Jahwe.' Daar zag
zij den koning staan op zijne standplaats aan den ingang, en de
oversten en de trompetten bij den koning, en al het volk des lands
vreugde betoonende en op trompetten blazende, alsmede de zangers

geval niet is; de voorstelling is wellicht het gevolg hiervan dat vs. 10 de koning bij voorbaat genoemd wordt (zie op 2 Kon. XI : 11). — *het huis van David*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *de zonen van David.*

4 v. De hier gegeven voorstelling is even onduidelijk als die van 2 Kon. XI : 5—7, *de poort Jezod* even onbekend als de poort Sur; waarschijnlijk heeft de schrijver het in *Koningen* verhaalde zelf niet begrepen. Dit staat echter vast: wat in *Koningen* aan de lijfwacht is opgedragen wordt hier aan priesters en Levieten gelast; de schrijver denkt daarbij aan de afdeelingen dezer tempeldienaren (zie 1 Kron. XXIII—XXVI) die op den afgesproken sabbat elkander aflosten. Waarom dit zoo geschied moest zijn, leert vs. 6. Dat hierdoor de voorstelling ontstaat alsof Levieten ook de wacht van het paleis betrokken, wat natuurlijk argwaan moest wekken, hierom bekommert de schrijver zich niet.

6 v. Dit stelt onze schrijver in de plaats van hetgeen 2 Kon. XI : 8 verhaald wordt: dat de lijfwacht, ter bescherming des konings, ieder moest dooden die binnen hare gelederen kwam. De voorstelling die hij geeft is hoogst onduidelijk, vooral omdat niet blijkt wat hij bedoelt met *Jahwe's huis*, waarin *het gansche volk* niet, alleen *de priesters en dienstdoende Levieten* mogen komen. Wij denken het liefst aan het binnenvoorhof, daar de toegang tot den eigenlijken tempel ook den Levieten verboden was; doch in dit geval moet de schrijver in vs. 5 òf met *de voorhoven van Jahwe's huis* buitenvoorhoven òf met *het gansche volk* Levieten bedoeld hebben; verg. op vs. 10.

8. *ieder nam zijne manschappen.* Ongerijmd; daar het op de Levieten en gansch Juda, d. i. al de familiehoofden, slaat. De woorden zijn gedachteloos overgenomen uit 2 Kon. XI : 9, waar zij betrekking hebben op de oversten der lijfwacht. — *want — ontslagen,* zoodat ook de afdeelingen die afgelost moesten worden in den tempel bleven.

10. *het gansche volk,* volg. vs. 7 de Levieten. Zij waren dus de troepen der oversten over honderd, aan wie de wapenen waren ter hand gesteld.

11. *deed — aan,* naar dezelfde gissing als 2 Kon. XI : 12. — *Jojada en zijne zonen.* Zoo speelden de priesters hierbij de groote rol.

12. *het volk — aanloopen.* Dezen tekst heeft de schrijver verkregen door omzetting van een paar woorden van 2 Kon. XI : 13: *de trawanten* (letterlijk *de loopenden*) en *het volk.*

13. *op zijne standplaats* (volgens andere klinkers naar XXXIV : 31) *aan den ingang.* Bedoeld is waarschijnlijk de plaats aan den ingang van de Oostpoort van het binnenvoorhof, waar volg. Ezech. XLVI : 2 de koning van de offeranden getuige mocht zijn. Hier vertoont hij zich aan het in het buitenvoorhof verzamelde volk. In *Koningen* staat Joas bij eene zuil tusschen den tempel en het

met de muziekinstrumenten, het sein gevende om loofliederen aan te
heffen. Toen verscheurde Athalja hare kleederen en riep: Verraad!
14 verraad!' En de priester Jojada liet de oversten over honderd, aan-
voerders van het heir, naar buiten gaan en zeide tot hen: Brengt haar
tusschen de gelederen weg, en elk die achter haar komt worde met
het zwaard gedood. Want de priester had gezegd: Gij moogt haar niet
15 in den tempel dooden.' Zoo sloegen zij de hand aan haar en doodden
haar, toen zij in den ingang van de poort der rijtuigen van het
paleis kwam.
16 Daarna sloot Jojada een verbond tusschen hem zelven en het gansche
17 volk en den koning, om een volk van Jahwe te zijn;' en het gansche
volk ging naar den tempel van den baäl, wierp zijne altaren omver,
brak zijne beelden stuk en doodde Mattan, den priester van den baäl,
18 vóor de altaren.' Voorts stelde Jojada opzieners aan over het huis
van Jahwe, door bemiddeling van de priesters en de Levieten, die
David voor den dienst aan het huis van Jahwe had ingedeeld, om de
brandoffers van Jahwe, naar het voorschrift van Mozes' wet, te brengen
19 met vreugdebetoon en gezang, volgens Davids beschikking.' Ook stelde
hij de portiers op hun post bij de poorten van Jahwe's huis; opdat
niemand die in eenig opzicht onrein was er zou binnenkomen.
20 Toen nam hij de oversten over honderd, de aanzienlijken en heer-
schers onder het volk, en al het volk des lands, en voerde den koning
af uit het huis van Jahwe; zij kwamen door de Bovenpoort in het
21 paleis, waar zij den koning op den koningstroon zetten.' En al het
volk des lands verheugde zich, terwijl de stad rust had. Athalja nu
hadden zij met het zwaard gedood.

altaar, en het volk, ook in het binnenvoorhof, vóor het altaar; verg. op 2 Kon. XI: 11. — *alsmede — aan te heffen*, de Levietische zangers. Dezen, in *Koningen* niet vermeld, mochten bij onzen schrijver vooral niet ontbreken.

14. *naar buiten*, uit het binnen- naar het buitenvoorhof, waar Athalja zich bevond.

16. *hem zelven*, als vertegenwoordiger van Jahwe. In plaats hiervan staat 2 Kon. XI: 17 *Jahwe*.

18 v. Hiervan staat in *Koningen* alleen *Voorts — Jahwe*. Wat de schrijver hieraan toevoegt dient om te voorkomen dat men aan andere tempeldienaren zou denken dan aan die welke David volg. 1 Kron. XXIII—XXVI had aangesteld.

18. *de priesters en de Levieten*, volg. de oude vertt.; Hebr. t. *de Levietische priesters* (*de priesters de Levieten*). De weglating van *en* kan opzettelijk zijn; zie op XXX: 27.

20. *de aanzienlijken en heerschers onder het volk*. In plaats hiervan heeft 2 Kon. XI: 19 *de Kariërs en de trawanten*. De schrijver wil de lijfwacht in het geheel niet vermelden en verandert daarom ook *de poort der trawanten* in *de Bovenpoort*, volg. XXVII: 3 eene tempelpoort.

HOOFDSTUK XXIV.

Joas. — Joas regeert onder de leiding van Jojada (1—3). Zijne zorgen voor het herstel van den tempel worden door de traagheid der Levieten verijdeld (4—6); nieuwe maatregelen, daardoor noodig geworden, slagen door de gewilligheid des volks uitnemend (7—11); ten gevolge waarvan de tempel geheel hersteld wordt (12 v.); van het geld dat hierna overblijft laat Joas kostbaarheden voor den tempel vervaardigen (14). Na Jojada's dood laat Joas zich overhalen om de afgoderij te begunstigen (15—18); daarover door Zacharja, Jojada's zoon, berispt, laat hij dezen in den tempel dooden (19—22); waarna een Arameesch leger hem eene groote nederlaag toebrengt (23 v.) en hij zelf door twee zijner dienaren gedood wordt (25 v.). Besluit (27).

Aan dit hoofdstuk ligt ten grondslag 2 Kon. XI: 21—XII: 21, dat echter door onzen schrijver zeer gewijzigd is weergegeven. Hij meende in de regeering van Joas twee tijdperken te moeten onderscheiden. De rampen die dezen koning tegen het einde zijner regeering hebben getroffen waren, volgens hem, het bewijs dat hij niet levenslang aan Jahwe was getrouw geweest. Doch van den anderen kant moest Joas, als ijverig verzorger van den tempel, gedurende een gedeelte zijner regeering een oprecht dienaar van Jahwe geweest zijn. Deze overwegingen, in verband met eene onjuiste opvatting van 2 Kon. XII: 2 (zie op vs. 2), leidden hem tot de voorstelling, dat Joas zoolang Jojada leefde godvruchtig was geweest, maar na diens dood den verkeerden weg bewandeld had. Om de

tegenstelling der twee tijdvakken scherp te doen uitkomen, stelt de schrijver de rampen die Joas troffen nog zwaarder voor dan in *Koningen* het geval is (zie op vs. 23 v. en 24) en maakt hij Joas tot moordenaar van den zoon zijns weldoeners. Over de wijzigingen die hij in het verhaal van Joas' tempelherstel aanbrengt zie op vs. 4—14.

XXIV : 1 Zeven jaar was Joas oud toen hij koning werd, en veertig jaar
regeerde hij te Jeruzalem; zijne moeder heette Sibja, uit Bersjeba.′
2 Joas deed wat recht was in het oog van Jahwe zoolang de priester
3 Jojada leefde.′ En Jojada nam voor hem twee vrouwen, bij welke hij
zonen en dochteren verwekte.
4 Nadezen vatte Joas het plan op, het huis van Jahwe te vernieuwen.′
5 Hiertoe verzamelde hij de priesters en de Levieten en zeide tot hen:
Gaat uit naar de steden van Juda en zamelt geld in bij gansch Israël,
om, van jaar tot jaar, het huis uws Gods te herstellen, en maakt voortgang met de zaak. Maar de Levieten maakten er geen voortgang
6 mede.′ Toen ontbood de koning den hoogepriester Jojada en zeide tot
hem: Waarom hebt gij niet zorg gedragen dat de Levieten de belasting van Mozes, den dienstknecht van Jahwe, en van Israëls gemeente
7 voor de tent der getuigenis, van Juda en Jeruzalem inden?′ Want de
goddelooze Athalja en hare zonen hebben verwoestingen aangericht in
het huis Gods en ook al de heilige voorwerpen van Jahwe's huis voor
8 de baäls gebruikt.′ Op bevel des konings maakten zij toen eene kist,
9 zetten die buiten bij de poort van Jahwe's huis′ en lieten in Juda en
Jeruzalem bekend maken, dat men de belasting die Mozes, de dienstknecht Gods, in de woestijn aan Israël had opgelegd aan Jahwe zou
10 brengen.′ En met vreugde brachten alle oversten en het gansche volk,
11 tot den laatsten man toe, die op en wierpen ze in de kist.′ Wanneer
men nu de kist bracht bij de vanwege den koning met het toezicht
belaste Levieten, en dezen zagen dat er veel geld in was, kwam de

2. *zoolang — leefde,* 2 Kon. XII : 2 staat *zijn gansche leven, daar de priester Jojada hem onderwees*; maar wie geneigd is er in te lezen wat onze schrijver er in vond kan den Hebreeuwschen tekst vertalen *al zijne dagen, waarin de priester Jojada hem onderwees.* Zoo reeds Gr. en Lat. vertt.

3. Dat de koning ook in de keus van zijne vrouwen zich door den priester liet leiden acht de schrijver een bewijs van vroomheid.

4—14. De hier gegeven voorstelling wijkt in menig opzicht van die van 2 Kon. XII : 4—16 af. In deze was het een en ander dat onze schrijver niet kon aannemen. Uitgaande van de onderstelling dat de wet dagteekende van Mozes en dus door een vroom koning zeker gehandhaafd was, geloofde hij niet dat Joas maatregelen kon genomen hebben die blijkbaar geheel daar buiten om gingen. Hij stelt dus hetgeen in *Koningen* vermeld wordt van Joas' bemoeiingen in zake de tempelinkomsten voor als een maatregel ter uitvoering van hetgeen de wet ten aanzien van belastingen voor de priesters en het heiligdom voorschreef (Exod. XXX : 12—16; XXXVIII : 25 v.; Num. XVIII : 8—20). Tevens roemt hij de oversten en al het volk in Joas' dagen als volijverig in het opbrengen dezer belastingen — wat zeker voor zijne tijdgenooten eene niet overbodige vermaning inhield — en zuivert hij de priesters van de smet van onwil, inhaligheid en gebrek aan belangstelling in het heiligdom, terwijl hij alleen den Levieten traagheid te laste legt, eene fout die hij wellicht in de Levieten van zijn tijd te berispen vond.

4. Waardoor die vernieuwing des tempels noodig was geworden, zie op vs. 7. In *Koningen* is alleen sprake van de herstellingen die elk gebouw behoeft.

5. *de priesters en de Levieten.* In het vervolg is alleen van Levieten sprake; aan dezen was sedert Nehemja (zie Neh. X : 32—39) het innen der tempelbelasting opgedragen. Nevens hen worden de priesters genoemd, als 2 Kon. XII : 4—16 vermeld. — *gansch Israël,* het ware Israël, Juda.

7. Dit ontbreekt in *Koningen.* — *en* (volg. Gr. en Lat. vertt. ingevoegd) *hare zonen.* De schrijver vergeet dat dezen reeds vóór hare troonsbestijging gedood waren, XXII : 1. — *hebben — Gods.* De schrijver meent dat onder Athalja de tempel van Jahwe opzettelijk beschadigd is. Dit is onjuist; ook onder Athalja was de tempel het koninklijk heiligdom, en was Jahwe, al werden ook andere goden nevens hem vereerd, de god des volks.

8. *buiten,* aan eene poort van het buitenvoorhof. Volg. 2 Kon. XII : 9 schijnt de kist bij den ingang van het binnenvoorhof gestaan te hebben. In den tijd van onzen schrijver mocht het volk niet meer, als vroeger, het binnenvoorhof betreden; zie op IV : 9.

10. De Israëlieten zijn gewillig in het opbrengen der tempelbelasting. Zoo spoort de schrijver zijne tijdgenooten tot mildheid jegens het heiligdom aan.

11. Van het wegbrengen der kist naar een ander vertrek en van de Levietische commissie van toezicht is in *Koningen* geen sprake. Wellicht ontleent de schrijver een en ander aan hetgeen in zijn

schrijver des konings met een beambte van den hoogepriester, om de
kist te ledigen, haar op te nemen en weder op hare plaats te zetten.
12 Zoo deden zij dagelijks en verzamelden zij geld in overvloed. ′ Dit gaven
de koning en Jojada aan de opzichters over den arbeid aan het huis
van Jahwe, en dezen huurden steenhouwers en timmerlieden, om den
tempel te vernieuwen, ook smeden en koperslagers, om den tempel te
13 herstellen. ′ De arbeiders deden hun werk, en het werk vorderde onder
hunne handen; zij bouwden het huis Gods op naar den eisch en brachten
14 het in goeden staat. ′ Toen zij er mede gereed waren, bracht men de
rest van het geld aan den koning en aan Jojada; en hij liet daarvoor
gereedschappen voor den tempel vervaardigen, gereedschappen voor
den dienst en voor het offeren, lepels en gouden en zilveren voorwer-
pen. En men bracht voortdurend brandoffers in Jahwe's huis, zoolang
Jojada leefde.
15 Maar Jojada werd oud en zat van dagen en stierf — hij was toen
16 hij stierf honderd dertig jaar — ′ en men begroef hem in de David-
stad, bij de koningen; want hij had goed gehandeld jegens Israël en
17 jegens God en zijn huis. ′ En na Jojada's dood kwamen de vorsten
van Juda en wierpen zich voor den koning neder. Toen luisterde de
18 koning naar hen, ′ en zij keerden het huis van Jahwe, den god hunner
vaderen, den rug toe en dienden de Asjera's en de afgoden. Om deze
19 hunne schuld kwam gramschap over Juda en Jeruzalem. ′ Hij zond
onder hen profeten, om hen tot Jahwe terug te brengen, die hen waar-
20 schuwden; maar zij luisterden niet. ′ Toen bekleedde zich de geest van
God met Zacharja, den zoon van den priester Jojada; hij ging voor
het volk staan en zeide tot hen: Zoo spreekt God: Waarom overtreedt
gij Jahwe's geboden en wilt gij niet voorspoedig zijn? Want nu gij
21 Jahwe verlaten hebt, verlaat hij u. ′ Toen zwoeren zij tegen hem samen
en steenigden hem, volgens het gebod des konings, in het voorhof van
22 Jahwe's huis. ′ En koning Joas gedacht niet der gunst welke zijn vader
Jojada hem bewezen had en liet zijn zoon dooden. Maar stervend sprak
deze: Jahwe zie het en wreke het!
23 En bij de wisseling van het jaar trok een Arameesch leger tegen
hem op; zij rukten Juda en Jeruzalem binnen, brachten alle volks-

tijd gebruikelijk was. — *met een beambte van den hoogepriester.* Volg. 2 Kon. XII : 10 komt de hoogepriester zelf. Doch in de schatting van onzen schrijver stond deze daarvoor te hoog. — *dagelijks.* Zooveel geld kwam er in.

13. *het werk vorderde,* letterlijk *het heelvleesch kwam op.* Desgelijks Neh. IV : 7; Jez. LVIII : 8; Jer. VIII : 22; XXX : 17; XXXIII : 6.

14. Dit is in strijd met 2 Kon. XII : 13 v. De bedoeling is: er was zooveel geld ingekomen dat er na afbetaling van alle onkosten nog overbleef om allerlei kostbaar gereedschap te koopen. — *hij.* Het blijkt niet, wien de schrijver bedoelt: den koning of Jojada.

15 v. Dit lezen wij in *Koningen* niet. De vrome hoogepriester wordt bij onzen schrijver door Jahwe gezegend tot aan zijn einde. Hij laat hem daarom honderd dertig jaar oud worden, zonder te bedenken dat, daar Joas veertig jaar regeerde (vs. 1) en Jojada vóor hem stierf, die laatste bij Joas' troonsbeklimming meer dan negentig jaar oud moet zijn geweest. Zijne vrouw Josjabeath (XXII : 11), Jorams dochter, kan, volg. XXI : 5; XXII : 2, bij haars vaders dood niet veel ouder dan twintig en dus (verg. XXIII : 1) ten tijde van Joas' troonsbeklimming hoogstens zeven en twintig jaar oud zijn geweest. Blijkbaar heeft de schrijver het cijfer verdicht, zonder te onderzoeken of het bij het overige van het verhaal past.

17. *wierpen — neder,* met het verzoek om weder afgoderij toe te staan. Koning en volk worden tegelijkertijd ontrouw aan Jahwe; zie op XV : 12—15.

18. *de Asjera's.* Zie op 1 Kon. XV : 13. — *Om — Jeruzalem,* zooals uit vs. 23—26 blijkt.

20. *bekleedde — Zacharja.* Zie op Richt. VI : 34. — *voor het volk,* letterlijk *boven het volk.* Hij stond in het binnenvoorhof en sprak van daar het in het buitenvoorhof, dus lager, staande volk toe.

23 v. Wat 2 Kon. XII : 17 v. verhaald wordt, dat Joas met groote opofferingen, o. a. van de tempelschatten, den inval van het vijandelijke leger heeft afgewend, neemt onze schrijver niet aan; hij maakt den daar vermelden rampspoed zwaarder.

23. *bij — jaar.* Hiermede wordt Exod. XXXIV : 22; 1 Sam. I : 21 het najaar bedoeld; bij onzen

oversten uit het volk om en zonden hun ganschen buit aan den koning van
24 Damaskus. ' Want al kwam het Arameesche heir met een gering aantal
mannen, toch heeft Jahwe een zeer talrijk heir aan hen overgeleverd,
omdat zij Jahwe, den god hunner vaderen, hadden verlaten. Ook aan
25 Joas voltrokken zij een strafgericht. ' En toen zij van hem wegtrokken
— want zij lieten hem in hevige pijnen achter — maakten zijne dienaren
eene samenzwering tegen hem, wegens het bloed van den zoon
van den priester Jojada, en doodden hem op zijn bed; zoo is hij gestorven.
Men begroef hem in de Davidstad, maar niet in de graven
26 der koningen. ' Dit zijn de mannen die tegen hem hebben samengezworen:
Zabad, de zoon van Sjimeath, de Ammonietische, en Jozabad,
de zoon van Sjimrith, de Moabietische.
27 Over zijne zonen, de zwaarte van den hem opgelegden last en de
grondvesting van Gods huis staat geschreven in de Verhandeling van
het boek der koningen. Zijn zoon Amasja werd koning in zijne plaats.

schrijver, in wiens tijd het jaar in de lente begon, beteekent de uitdrukking: in het volgende voorjaar. — *alle volksoversten,* die het meest schuld hadden aan den afval van Jahwe, vs. 17 v.

24. *Ook — strafgericht,* doordat zij hem verwondden.

25. *wegens — Jojada.* Deze woorden geven niet de drijfveer der moordenaars aan, maar het oogpunt waaruit de schrijver den dood van Joas beschouwt. — *den zoon,* volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *de zonen.* — *niet in de graven der koningen.* Dit is in strijd met 2 Kon. XII : 21; verg. op XXI : 20.

26. Er is eenig verschil met 2 Kon. XII : 21 in de namen. Waarom de moordenaars hier, de een zoon eener Ammonietische en de ander zoon eener Moabietische heeten, weten wij niet; wellicht wil de schrijver zeggen dat Joas, tot zijne schande en tot zijn ongeluk, mannen van niet zuiver Israëlietische afkomst onder zijne dienaren had.

27. *de zwaarte — last,* onzekere lezing en vertaling. Dit slaat waarschijnlijk op 2 Kon. XII : 18. — *de Verhandeling van het boek der koningen,* het gedeelte van *Koningen* dat over Joas handelt, 2 Kon. XI : 21—XII : 21, waar echter van Joas' zonen niets verhaald wordt. — *Zijn — plaats.* Zie 2 Kon. XIV : 1.

HOOFDSTUK XXV.

Amasja. — Amasja, koning geworden, doodt de moordenaars zijns vaders (1—4). Hij monstert zijn leger en neemt Israëlietische huurtroepen in dienst (5 v.); door een godsman hierover berispt, zend hij ze weg (7—10); hij verslaat de Edomieten (11 v.); de weggezonden huurtroepen plunderen eenige steden (13). Amasja vervalt tot afgoderij (14), geeft den profeet die hem daarover bestraft een smadelijk bescheid en wordt hiervoor met straf bedreigd (15 v.). Door Joas van Israël uit te dagen (17—19) berokkent hij zich eene nederlaag, die eene plundering van Jeruzalem ten gevolge heeft (20—24). Hij wordt in eene samenzwering gedood (25—28).

De geschiedenis van Amasja, in 2 Kon. XIV : 1—14, 17—21 vervat, is hier nagenoeg geheel opgenomen; wat ons verhaal meer behelst dient om ook van dezen koning de lotgevallen te plaatsen in de lijst van de eigenaardige geschiedbeschouwing die door den schrijver gehuldigd wordt. Daar Amasja voorspoedig was geweest tegen de Edomieten, maar ongelukkig tegen Israël, moest het gunstig oordeel, 2 Kon. XIV : 3 over hem uitgesproken, getemperd worden: alleen het eerste deel zijner regeering was door godsvrucht, het tweede door ontrouw aan Jahwe gekenmerkt geweest. Vandaar het bericht dat hij, na zijne overwinning op Edom, tot afgoderij verviel en zich ongehoorzaam toonde aan het profetische woord, vs. 14—16; terwijl zijn rampspoed in vs. 20, 27 uitdrukkelijk met zijne afgoderij in verband wordt gebracht.

XXV : 1 Vijf en twintig jaar oud, werd Amasja koning, en negen en twintig
jaar regeerde hij te Jeruzalem; zijne moeder heette Joaddan, uit Jeru-
2 zalem. ' Hij deed wat recht was in het oog van Jahwe, doch niet met
3 een onverdeeld hart. ' Zoodra hij nu het koningschap stevig in zijne
hand had, doodde hij zijne dienaren die den koning, zijn vader, hadden

1—4. Wat 2 Kon. XIV : 2—6, waaraan deze verzen ontleend zijn, gezegd wordt van den hoogtendienst des volks tijdens Amasja's regeering wordt hier weggelaten. Als de koning aan Jahwe getrouw is, is het volk niet ontrouw; zie op XV : 12—15.

2. *niet met een onverdeeld hart,* zooals in het tweede tijdperk zijner regeering, vs. 14—24, bleek; doch ook reeds in het eerste was hij niet standvastig in zijne trouw aan Jahwe, vs. 6—10.

4 omgebracht. ' Maar hunne kinderen bracht hij niet ter dood; overeen-
komstig hetgeen geschreven is in de wet, het boek van Mozes, waarin
Jahwe geboden heeft: De vaders zullen niet sterven om de kinderen,
noch de kinderen om de vaders; maar ieder zal wegens zijne eigen
zonden sterven.
5 Amasja nu verzamelde Juda, stelde hen op naar familiën, bij over-
sten van duizend en van honderd ingedeeld, gansch Juda en Benjamin,
monsterde hen, van twintig jaar af en daarboven, en bevond dat er
driehonderd duizend krijgers waren die ten strijde uittrokken en speer
6 en schild voerden. ' Ook huurde hij uit Israël honderd duizend sterke
7 helden voor honderd talenten zilver. ' Toen kwam tot hem een gods-
man, die tot hem zeide: Laat, koning, het leger van Israël niet met
u trekken; want Jahwe is niet met Israël, met al die Efraimieten. '
8 Maar, indien gij meent met dezen u sterk te maken ten oorlog, dan
zal God u ten val brengen voor uwe vijanden; want God heeft macht
9 om te helpen en om ten val te brengen. ' Doch Amasja zeide tot den
godsman: En wat dan te doen met de honderd talenten die ik aan
de troepen van Israël gegeven heb? En de godsman antwoordde: Jahwe
10 is in staat u meer te geven dan dit. ' Toen zonderde Amasja de troepen
die uit Efraim tot hem gekomen waren af, opdat zij naar hunne woon-
plaats zouden teruggaan. Zij ontstaken hierover in hevigen toorn tegen
Juda en keerden in brandenden toorn huiswaarts.
11 Maar Amasja schepte moed, voerde zijn volk aan, trok naar het Zout-
12 dal en versloeg de Seïrieten, tien duizend man. ' Nog tien duizend
man voerden de Judeërs levend weg en brachten hen naar den top
der rots, van waar zij hen naar beneden wierpen, zoodat zij allen ver-
13 pletterd werden. ' Intusschen deden de lieden van de troepen die Amasja
had doen terugkeeren, zoodat zij niet met hem ten strijde trokken, een
inval in de steden van Juda, van Samarië tot Beth-horon, versloegen
van de inwoners drie duizend man en maakten veel buit.
14 Nadat Amasja van het verslaan der Edomieten huiswaarts gekeerd
was, bracht hij de goden der Seïrieten mede in zijn land, stelde ze
voor zich tot goden op, wierp zich daarvoor neder en offerde hun
15 ter eer. ' Daarom ontstak Jahwe's toorn tegen Amasja en zond hij een
profeet tot hem, die tot hem zeide: Waarom hebt gij gevraagd naar
de goden van het volk, naar hen die hun eigen volk niet hebben kunnen
16 verlossen uit uwe hand? ' Maar terwijl hij tot den koning sprak, zeide
deze tot hem: Hebben wij u tot raadgever des konings aangesteld?
Houd daarmede op; waarom zou men u ombrengen? Toen hield de
profeet op en zeide: Nu weet ik dat Jahwe voornemens is u te ver-
derven, dewijl gij dit gedaan en naar mijn raad niet geluisterd hebt.

5. *driehonderd duizend krijgers.* Een veel kleiner getal dan ten tijde van Josjafat, XVII : 14—19; gevolg van verminderden zegen van Jahwe onder de regeering der drie laatste, goddelooze, koningen.

6—10. Hulp zoeken bij Noord-Israël was zonde; zie inl. op XVII : 1—XIX : 3. Amasja's voorspoed in den strijd met Edom was dan ook het gevolg hiervan dat hij op Gods last de Efraimietische huurtroepen had weggezonden; zijn rampspoed, in vs. 13 vermeld, de straf hiervoor dat hij ze eerst in dienst genomen en niet van den beginne af op God alleen vertrouwd had.

8. *Maar — oorlog,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Maar kom gij zelf, gedraag u kloek ten strijde.*

11. Zie 2 Kon. XIV : 7*b*. — *de Seïrieten,* de Edomieten.

12. In plaats hiervan meldt *Koningen* dat Amasja Sela veroverd heeft. Maar onze schrijver, geen stad van dien naam kennende, heeft dit bericht misverstaan, en den naam, die ‚rots' beteekent, vertalende, er van gemaakt wat wij hier lezen.

13. Zie op vs. 6—10. — *de steden — Beth-horon.* Daar Beth-horon eene der noordelijkste plaatsen van Juda was (zie op Joz. X : 10), lagen de hier bedoelde steden grootendeels in het noordelijk rijk; dat een gedeelte daarvan aan Juda behoorde is ook XIII : 19 vermeld. Het eigenlijke Juda, het aan Jahwe getrouwe volk, had van de plunderaars weinig te lijden.

14. *offerde,* letterlijk *rookte*; zie op 1 Kon. III : 3.

17 Toen werd Amasja, de koning van Juda, te rade, boden te zenden
aan Joas, den zoon van Joahaz, den zoon van Jehu, den koning van
Israël, met de uitdaging: Laten wij elkander eens onder de oogen
18 zien!' Maar Joas, de koning van Israël, zond Amasja, den koning
van Juda, dit bescheid: De distel op den Libanon zond den ceder
op den Libanon de boodschap: Geef uwe dochter aan mijn zoon tot
vrouw. Maar het wild gedierte op den Libanon liep er over heen en
19 vertrapte de distel.' Gij denkt: Ik heb Edom verslagen! en wordt nu
overmoedig; geniet thans uw roem en blijf thuis; waarom zoudt gij
20 uw ongeluk opzoeken en ten val komen, en Juda met u?' Maar
Amasja luisterde niet; want God had besloten hen over te leveren
21 aan Joas, omdat zij naar de goden van Edom gevraagd hadden.' Toen
trok Joas, de koning van Israël, op, en zagen hij en Amasja, de koning
22 van Juda, bij Beth-sjemes in Juda, elkander onder de oogen.' En Juda
leed tegen Israël de nederlaag, zoodat zij vluchtten, ieder naar zijne
23 tent.' Ook nam Joas, de koning van Israël, Amasja, den koning van
Juda, den zoon van Joas, den zoon van Ahazja, bij Beth-sjemes ge-
vangen; hij bracht hem naar Jeruzalem, brak een stuk van vierhonderd
el uit den muur van Jeruzalem, van de Efraimspoort tot de Hoek-
24 poort,' nam al het goud en zilver en al de vaten die in het huis
Gods, bij Obed-Edom, gevonden werden, en de schatten van het paleis,
benevens de gijzelaars, en keerde naar Samarië terug.
25 Na den dood van Joas, den zoon van Joahaz, den koning van Israël,
leefde Amasja, de zoon van Joas, den koning van Juda, nog vijftien
26 jaar.' Het overige nu der geschiedenis van Amasja, zoowel der vroegere
als der latere, is beschreven in het boek der koningen van Juda en
27 Israël.' Sedert Amasja afweek van Jahwe maakte men te Jeruzalem
eene samenzwering tegen hem; hij vluchtte naar Lachis; maar men
28 zond naar Lachis, hem achterna, doodde hem aldaar,' vervoerde hem
op een wagen en begroef hem bij zijne vaderen in de Davidstad.

17—24. Zie 2 Kon. XIV : 8—14.

19. *Ik heb*, volg. verb. t.; Hebr. t. *Gij hebt.* — *geniet ... uw roem,* volg. Gr. vert. en 2 Kon. XIV : 10; Hebr. t. *om roem te doen genieten.* — *en,* vóor *blijf,* ingevoegd volg. 2 Kon. XIV : 10.

20. *want — hadden.* Toevoegsel van den schrijver met het oog op vs. 14—16. — *hen,* koning en volk. Het volk heeft met den koning Jahwe verlaten; verg. op XV : 12—15. — *aan Joas,* uit Gr. vert. ingevoegd.

23. *Ahazja*, volg. verb. t.; grondt. *Joahaz.* Dezelfde schrijffout XXI : 17. — *bracht hem naar,* 2 Kon. XIV : 13 *trok ... binnen.* — *de Hoekpoort,* met verandering van klinkers, volg. Gr. en Lat. vertt. en 2 Kon. XIV : 13; zie aldaar.

24. *bij Obed-Edom.* Toevoegsel van den schrijver; verg. 1 Kron. XXVI : 15.

26. *het boek — Israël,* die gedeelten van *Koningen* welke de geschiedenis der beide rijken tijdens Amasja's regeering behelzen.

27. *Sedert Amasja afweek van Jahwe.* Toevoegsel van den schrijver, die ook Amasja's gewelddadigen dood als eene straf voor zijne zonden beschouwt.

28. *de Davidstad,* volg. Gr. vert. en 2 Kon. XIV : 20; Hebr. t. *de stad van Juda.*

HOOFDSTUK XXVI.

Uzzia. — Uzzia volgt zijn vader op (1) en herovert en versterkt Elath (2); hij is een vroom koning zoolang de profeet Zacharja leeft (3—5), overwint de Filistijnen, Arabieren en Meünieten (6—8) en versterkt de muren van Jeruzalem (9); zijn veestapel en landbouw (10); zijn leger en oorlogswerktuigen (11—15). Als hij echter het heilige binnentreedt om op het wierookaltaar te offeren (16) en toornig wordt op de priesters die hem daarvan willen terughouden, wordt hij melaatsch (17—20); wat hij blijft tot zijn dood toe, terwijl zijn zoon Jotham het volk bestuurt (21). Besluit van zijne regeering (22 v.).

In het verhaal van 2 Kon. XIV : 21 v.; XV : 1—7 over Uzzia, of liever over Azarja, zooals hij eigenlijk heette (zie op 2 Kon. XIV : 21), die daar als een vroom vorst geteekend is, bevreemdde den

schrijver het bericht dat Uzzia in het laatst van zijn leven melaatsch was geweest, zonderdat er bij vermeld werd, door welke zonde hij zich dit lijden op den hals had gehaald. Eene straf moest het geweest zijn; vandaar het verhaal (vs. 16—20) dat hij in de rechten der priesters was getreden. Waarom de schrijver juist deze zonde hem toedicht, weten wij niet; wellicht vond hij in de omstandigheden van zijne dagen aanleiding, zijnen tijdgenooten eerbied voor die rechten in te scherpen. Van den anderen kant moest een vorst wiens vroomheid zoozeer — en blijkens zijne langdurige regeering terecht — geroemd werd meer voorspoed hebben gehad dan het verhaal van *Koningen* deed vermoeden. Daarom wordt vs. 6—15 zijne macht en rijkdom in het eerste tijdperk zijner regeering uitvoerig geteekend.

XXVI: 1 Hierop nam het gansche volk van Juda Uzzia, nu zestien jaar
oud, en maakte hem tot koning in plaats van zijn vader Amasja.′
2 Hij heeft Elath versterkt en weder aan Juda gebracht, nadat de koning
3 bij zijne vaderen was ter ruste gegaan.′ Zestien jaar was Uzzia oud
toen hij koning werd, en twee en vijftig jaar regeerde hij te Jeruzalem;
4 zijne moeder heette Jecholja, uit Jeruzalem.′ Hij deed wat recht was
in het oog van Jahwe, geheel zooals zijn vader Amasja had gedaan.′
5 Hij vroeg naar God zoolang Zacharja, die inzicht had in de vreeze
Gods, leefde; en zoolang hij naar Jahwe vroeg gaf God hem voor-
6 spoed.′ Hij trok uit en voerde krijg met de Filistijnen, sloopte de
muren van Gath, Jabne en Asdod en bouwde steden in het gebied van
7 Asdod en onder de Filistijnen.′ En God verleende hem hulp tegen de
Filistijnen, tegen de Arabieren die te Gur-Baäl woonden en tegen de
8 Meünieten;′ ook gaven de Ammonieten geschenken aan Uzzia. Zoo
verbreidde zich zijn roem tot Egypte toe; want hij betoonde zich
9 krachtig in zeer hooge mate.′ Voorts bouwde Uzzia torens te Jeruzalem
aan de Hoekpoort, aan de Dalpoort en aan den inspringenden muur
10 en bracht ze in staat van verdediging.′ Ook bouwde hij torens in de
Woestijn en deed hij vele putten uithouwen; want hij had een grooten
veestapel in de Laagte en op de hoogvlakte, landbouwers en wijngaar-
deniers op de bergen en op den Karmel; want hij was een liefhebber
11 van den landbouw.′ En Uzzia had een heir dat krijgsdienst verrichtte,
dat te velde trok in zooveel afdeelingen als door den schrijver Jeïël
en den ambtman Maäzeja, onder het opzicht van Hananja, een van
12 's konings oversten, gemonsterd waren.′ Het aantal familiehoofden der
13 kloeke helden bedroeg in het geheel twee duizend zeshonderd;′ onder
hunne bevelen stond eene heirmacht van driehonderd zeven duizend

1—4. Zie 2 Kon. XIV : 21 v.; XV : 2 v.

2. *Elath,* met verandering van één klinker volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Eloth.*

4. Hierop volgt in 2 Kon. XV : 4 de mededeeling dat het volk nog offerde op de hoogten. Weggelaten om de op XXV : 1—4 vermelde reden.

5. *Zacharja,* een van elders niet bekend profeet. — *in de vreeze,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *in het zien.* — Wat hier van Uzzia verhaald wordt is blijkbaar navolging van XXIV : 2, 17—22.

6 v. Zie op XVII : 11.

6. *Gath, Asdod.* Zie op Joz. XI : 22. — *Jabne.* Zie op Joz. XV : 11. — *bouwde steden,* als alle vrome koningen; zie op XI : 5—12. — *in — Filistijnen.* Het blijkt niet, of Asdod, al dan niet, door den schrijver tot het land der Filistijnen wordt gerekend. Zie op Zach. IX : 6.

7. *Gur-Baäl,* onbekend. — *de Meünieten.* Zie op 1 Kron. IV : 41.

9. *de Hoekpoort.* Zie op 2 Kon. XIV : 13. — *de Dalpoort,* aan de westelijke zijde van het oude Jeruzalem, Neh. II : 13; III : 13. — *den inspringenden muur,* aan de oostzijde der stad, Neh. III : 19 v., 24 v.

10. *torens,* wachthuizen tot bescherming der kudden. — *de Woestijn, de Laagte.* Zie op Deut. I : 7. — *de hoogvlakte,* in het Overjordaansche. Zie op Deut. III : 10. — *den Karmel.* Zie op Joz. XII : 19—23. — Uzzia's gebied zou zich dus tot in het Overjordaansche en tot den Karmel, d. i. diep in het noordelijk rijk, hebben uitgestrekt. Dit is stellig onjuist; want hier regeerde Jerobeam II van Israël; zie 2 Kon. XIV : 25 en aant. aldaar.

11. *zooveel — waren.* Bij de monstering was ieder bij zijn familiehoofd ingedeeld; er waren zoovele afdeelingen als familiehoofden; zie vs. 12. — *Jeïël, Maäzeja* en *Hananja* zijn ook namen van Levieten tijdens David; over de eerste twee zie op 1 Kron. XV : 18, over *Hananja* zie 1 Kron. XXV : 4, 23.

13. De sterkte van het leger, ofschoon nog ver beneden het cijfer van Josjafats krijgsmacht (XVII : 14—18), is sedert Amasja (XXV : 5) weder een weinig toegenomen; gevolg van Uzzia's vroomheid.

vijfhonderd krijgers, mannen in de volle kracht, om den koning tegen
14 den vijand te helpen.′ En Uzzia rustte hen, het gansche leger, uit
15 met schilden, speren, helmen, kolders, bogen en slingersteenen.′ Ook
liet hij te Jeruzalem werktuigen, door een kunstenaar uitgevonden, vervaardigen, om ze op de torens en de hoeken te plaatsen, ten einde pijlen en groote steenen te werpen. Zoo werd zijn roem wijd verbreid; want hij werd wonderlijk geholpen, totdat hij sterk was geworden.
16 Maar toen hij sterk was geworden, werd hij overmoedig, zoodat hij
zich bezondigde; hij vergreep zich aan Jahwe, zijn god, en trad Jahwe's
17 huis binnen, om op het wierookaltaar wierook te ontsteken.′ Doch de
priester Azarja en tachtig priesters van Jahwe met hem, kloeke man-
18 nen, volgden hem naar binnen,′ gingen bij koning Uzzia staan en
zeiden tot hem: Het komt u, Uzzia, niet toe, wierook voor Jahwe te ontsteken, maar den priesters, Aärons zonen, die daartoe gewijd zijn.
Verlaat het heiligdom; want gij hebt u vergrepen en zult daarvoor
19 geen eer ontvangen van Jahwe God.′ Uzzia werd woedend. Maar toen
hij, het wierookvat in de hand, in woede tegen de priesters losbarstte, botte de melaatschheid op zijn voorhoofd uit, ten aanschouwen der
20 priesters, in het huis van Jahwe, bij het wierookaltaar.′ De hooge-
priester Azarja en al de andere priesters wendden zich tot hem, en zie, hij was melaatsch op het voorhoofd! Verschrikt joegen zij hem weg; en hij zelf spoedde zich ook om weg te komen, omdat Jahwe hem
21 getroffen had.′ En koning Uzzia is tot zijn sterfdag toe melaatsch ge-
bleven en woonde als melaatsche in het huis der afzondering; want hij was buiten den tempel gesloten; terwijl Jotham, zijn zoon, als hofmaarschalk, het volk des lands bestuurde.
22 Het overige nu der geschiedenis van Uzzia, zoowel der vroegere als
der latere, heeft de profeet Jezaja, de zoon van Amos, beschreven.′
23 En Uzzia ging ter ruste bij zijne vaderen; men begroef hem bij zijne
vaderen op den doodenakker der koningen; want, zeide men, hij was melaatsch. En zijn zoon Jotham werd in zijne plaats koning.

15. *werktuigen.* Zulke schietwerktuigen waren zeker in den tijd des schrijvers in gebruik. — *wonderlijk geholpen,* door God.

16—20. In dit verhaal, dat in *Koningen* niet wordt aangetroffen, begaat de schrijver een paar fouten. Vooreerst stond vóor de Ballingschap in den tempel geen wierookaltaar (zie op 1 Kon. VI : 20); voorts is hetgeen hier Uzzia als eene groote zonde wordt toegerekend, het verrichten van priesterlijke werkzaamheden, tot de invoering der wet van *Deuteronomium* niet het uitsluitend voorrecht van een bepaalden stand geweest; zie op Exod. XX : 26, op Exod. XXIV : 5; inl. op Num. XVI, en verg. 1 Kon. III : 4; IX : 25. Het verhaal is verdicht om aan te toonen dat Jahwe het uitsluitend recht der Aäronieten, hun bij de wet (Num. XVIII : 1—7) toegekend, het heilige binnen te treden en het wierookoffer te ontsteken, krachtig gehandhaafd heeft. Wee den leek, al was hij overigens een vroom mensch of een koning, die zoo iets durfde onderstaan!

16. Overmoed, gevolg van voorspoed; verg. XII : 1; XVIII : 1; XXXII : 25; Deut. XXXII : 15.

17. *Azarja.* In de lijst van 1 Kron. VI : 4—15 komen wel hoogepriesters van dezen naam voor, maar geen hunner kan Uzzia's tijdgenoot zijn geweest; zie op 1 Kron. VI : 9.

18. *zult — God,* zacht uitgedrukt voor: gij zult daarvoor gestraft worden.

19. *botte — uit.* Ook Num. XII is melaatschheid de straf die op aanmatiging van priesterlijke voorrechten door onbevoegden volgt. Wellicht heeft dit hoofdstuk den schrijver bij zijne verdichting voor den geest gestaan.

21. Verg. Lev. XIII : 46. — *in het huis der afzondering.* Zie op 2 Kon. XV : 5.

22. De schrijver laat Uzzia's geschiedenis beschreven zijn door Jezaja, omdat deze volg. Jez. I : 1; VI : 1 nog bij het leven van dien koning is opgetreden.

23. *men begroef — melaatsch.* De melaatsche koning kon niet in de koningsgraven zijn bijgezet, zooals 2 Kon. XV : 7 vermeld wordt; toch acht de schrijver hem niet zoo schuldig als Joram, van wien hij uitdrukkelijk zegt (XXI : 20) dat hij *niet in de graven der koningen* werd bijgezet. Wat van Uzzia's begrafenis gezegd wordt, *bij zijne vaderen op den doodenakker der koningen,* houdt het midden tusschen eene eervolle en eene smadelijke begrafenis.

HOOFDSTUK XXVII.

Jotham. — Jotham, een vroom koning (1 v.), bouwt veel (3 v.) en is voorspoedig in den strijd met de Ammonieten (5 v.). Besluit zijner regeering (7—9).

Met uitzondering van vs. 3*b*—6 en eenige woorden in vs. 2, is dit hoofdstuk aan 2 Kon. XV: 33—38 ontleend. De schrijver heeft het bericht van *Koningen* uitgebreid, omdat dit van een vroom vorst als Jotham te weinig voorspoed meldde. Hiermede strookt zeer goed dat hij daaruit vs. 37 niet overneemt: de oorlog van Resin en Pekah tegen Juda kon niet onder zulk een vroom koning zijn uitgebroken; waarom de schrijver den aanvang daarvan naar de regeering van den goddeloozen Ahaz verplaatst.

XXVII: 1 Vijf en twintig jaar was Jotham oud toen hij koning werd, en
zestien jaar regeerde hij te Jeruzalem; zijne moeder heette Jerusja,
2 de dochter van Sadok.′ Hij deed wat recht was in het oog van Jahwe,
geheel zooals zijn vader Uzzia gedaan had — alleenlijk, hij is den
tempel van Jahwe niet binnengegaan — maar het volk bezondigde
3 zich nog.′ Hij heeft de Bovenpoort van den tempel gebouwd en veel
4 gebouwd aan den muur om den Ofel;′ ook heeft hij steden gebouwd
5 in het gebergte van Juda, en in de wouden burchten en torens.′ Hij
ook heeft krijg gevoerd met den koning der Ammonieten en hen overwonnen;
zoodat de Ammonieten hem in dat jaar honderd talenten zilver
gaven, benevens tien duizend ton tarwe en tien duizend ton gerst; dit
brachten de Ammonieten ook in het tweede en het derde jaar aan
6 hem op.′ Zoo werd Jotham machtig; want hij wandelde standvastig
voor Jahwe, zijn god.
7 Het overige nu der geschiedenis van Jotham en al zijne oorlogen
en ondernemingen zijn beschreven in het boek der koningen van Israël
8 en Juda.′ Vijf en twintig jaar was hij oud toen hij koning werd,
9 en zestien jaar regeerde hij te Jeruzalem.′ En Jotham ging ter ruste
bij zijne vaderen, en men begroef hem in de Davidstad; en zijn zoon
Ahaz werd koning in zijne plaats.

2. *alleenlijk — binnengegaan*, zooals zijn vader gedaan had, XXVI: 16—21. — *het volk — nog.* Dit bestond volg. 2 Kon. XV: 35 hierin dat het volk nog offerde en rookte op de hoogten. Onze schrijver wil zulk eene openlijke overtreding van Jahwe's wet onder dezen vromen koning, van wien hij niets dan goeds weet te verhalen, niet laten plaats hebben en meent blijkbaar dat het volk in het verborgen zondigde. Dat de hoogtendienst door Jotham geduld zou zijn heeft onze schrijver stellig niet bedoeld; zie op XXVIII: 25. Dit is in ons boek de eenige keer waarin het volk het voorbeeld van zijn koning niet volgt; zie op XV: 12—15.

3 v. Zie op XI: 5—12.

3. *den muur om den Ofel.* Ofel was een heuvel op het zuidoostelijk gedeelte van den tempelberg; hij was door een muur omringd. Verg. XXXIII: 14; Neh. III: 26 v.; XI: 21, en op Micha IV: 8.

7. *het boek — Juda*, die gedeelten van *Koningen* waarin de geschiedenis van Israël en Juda tijdens Jotham verhaald wordt.

8. Met deze herhaling van vs. 1*a* wordt de leegte aangevuld die door de weglating van 2 Kon. XV: 37 ontstaan was.

HOOFDSTUK XXVIII.

Ahaz. — Ahaz, een goddeloos vorst (1—4), wordt achtereenvolgens door de koningen van Aram en Israël aangevallen en verslagen (5—8). Een profeet gaat het leger van Israël te gemoet en eischt in Jahwe's naam de vrijlating der gevangen Judeërs (9—11); waartoe, volgens den raad van eenige aanzienlijke Efraimieten, besloten wordt (12—15). Ahaz, ook door Edomieten en Filistijnen in het nauw gebracht, roept de hulp in van den koning van Assyrië, die hem echter nog meer in ongelegenheid brengt (16—21). Hij offert aan vreemde goden, schaft den dienst van Jahwe af en vergrijpt zich aan de kostbaarheden des tempels (22—25). Besluit van zijne regeering (26 v.).

Ahaz, reeds 2 Kon. XVI als een goddeloos vorst geteekend, wordt door onzen schrijver nog zwarter gemaakt: hij vergroot de lijst zijner zonden (zie op vs. 2), stelt in een ongunstig licht wat in het oudere geschrift zonder blaam vermeld was (zie op vs. 24) en maakt hem tot een afgodendienaar en tempelverwoester (zie op vs. 22—25). In verband hiermede, stelt de schrijver zijne regeering als bui-

tengewoon rampspoedig voor; waartoe hij nederlagen verdicht en de uitredding door de hulp van den koning van Assyrië tot eene nieuwe ramp maakt (zie op vs. 5—8 en 16—21). Zoo getuigt Ahaz' geschiedenis van niets dan schuld en ellende.

XXVIII: 1 Twintig jaar was Ahaz oud toen hij koning werd, en zestien
jaar regeerde hij te Jeruzalem. Hij deed niet wat recht was in het
2 oog van Jahwe, gelijk zijn vader David,' maar bewandelde de wegen
van Israëls koningen en maakte zelfs gegoten beelden voor de baäls;'
3 ook offerde hij in het dal van den zoon van Hinnom en gaf zijne
zonen door vuur over, naar de afschuwelijke gewoonten der volken
4 die Jahwe voor de Israëlieten uit verdreven had;' hij offerde en rookte
op de hoogten en op de heuvelen en onder elken lommerrijken boom.
5 Daarom leverde Jahwe, zijn god, hem over aan den koning der
Arameërs; dezen versloegen hem, voerden velen van zijn volk als
krijgsgevangenen mede en brachten hen naar Damaskus. Ook werd hij
overgeleverd aan den koning van Israël, die hem eene groote nederlaag
6 toebracht.' Pekah, de zoon van Remalja, doodde in Juda honderd twintig
duizend man op één dag, altemaal kloeke mannen; omdat zij Jahwe,
7 den god hunner vaderen, hadden verlaten.' Zichri, een Efraimietisch
held, doodde den prins Maäzeja, den hofmaarschalk Azrikam en Elkana,
8 den tweede in rang na den koning.' De Israëlieten voerden van hunne
broeders tweehonderd duizend vrouwen, zonen en dochters als krijgs-
gevangenen mede; ook namen zij hun een grooten buit af, dien zij
naar Samarië brachten.
9 Nu was daar een profeet van Jahwe, Oded geheeten; deze ging het
leger dat naar Samarië huiswaarts keerde te gemoet en zeide tot hen:
Ziet, omdat Jahwe, de god uwer vaderen, tegen Juda vergramd was,
heeft hij hen aan u overgeleverd; maar gij hebt onder hen gemoord
10 met eene woede die ten hemel schreit;' en nu denkt gij de bewoners
van Juda en van Jeruzalem als slaven en slavinnen onder u te hou-
den, terwijl immers bij u zelven louter schuld tegen Jahwe, uw god,
11 gevonden wordt.' Hoort dan naar mij: laat de krijgsgevangenen die
gij van uwe broeders hebt weggevoerd terugkeeren; want de blakende
12 toorn van Jahwe rust op u.' Toen traden eenigen van de hoofden der

2. Zie op XI: 15. — *en maakte — baäls*, zooals de stierbeelden te Dan en Bethel, die onze schrijver aan baäls d. i. afgoden (zie op Richt. II: 13) gewijd acht. Deze woorden, alsmede de eerste van vs. 3, ontbreken in *Koningen*; de schrijver vult de lijst van Ahaz' zonden aan.

3. *het dal — Hinnom.* Zie op Joz. XV: 8. — *zijne zonen.* In 2 Kon. XVI: 3 staat het enkelvoud; de verandering dient tot verzwaring van 's konings schuld. Verg. XXXIII: 6.

5—8. Terwijl in 2 Kon. XVI: 5 v. Resin en Pekah samen Juda den oorlog aandoen, beginnen zij hier de vijandelijkheden na elkander. Wellicht wil de schrijver zoo gelegenheid vinden voor zijne vermaning aan de Israëlieten, de Judeërs niet te mishandelen. Waarom hij niet, evenals zijn voorganger, vermeldt dat de vijand het beleg voor Jeruzalem heeft moeten opbreken, is duidelijk: die oorlogen waren de straf voor Ahaz' zonde, en Jahwe's strafgericht werd altijd voltrokken (zie op XXIV: 23 v.). In plaats daarvan laat hij dus Ahaz twee groote nederlagen lijden, waarin meer dan een derde van zijn leger (verg. XXV: 5) sneuvelt. Van waar hij de namen van vs. 7 heeft, weten wij evenmin als waarom hij het bericht dat Elath door Resin voor Edom heroverd werd (verg. XXVI: 2) weglaat.

6. *omdat — verlaten.* Het volk is evenals de koning aan Jahwe ontrouw geworden; verg. op XV: 12—15.

8. *van hunne broeders.* Hierin ligt een verwijt: de Israëlieten hadden wegens hunne verwantschap met de Judeërs dezen niet mogen beoorlogen. Dit beroep op de broederlijke betrekking der beide volken doet de schrijver niet als Juda Israël overwint (zie b. v. XIII: 3—20); alleen heeft hij het XI: 4, in een uit *Koningen* overgenomen stuk, laten staan.

9—15. De strekking van het hier verhaalde is: al heeft Jahwe de Israëlieten gebruikt om de Judeërs te tuchtigen, toch gelden zij, de van Jahwe afgewekenen, bij hem veel minder dan dezen en zijn zij niet bestemd over hen te heerschen. Integendeel is het een plicht voor de bewoners van Samarië en Galilea de Joden in alles bij te staan.

9. *Oded,* van elders onbekend; ook de vader van een profeet (XV: 1) heet zoo. — *die ten hemel schreit*, letterlijk *die den hemel bereikt.*

Efraimieten tegen de uit den strijd teruggekeerden op: Azarja, de
zoon van Johanan, Berechja, de zoon van Mesjillemoth, Hizkia, de zoon
13 van Sjallum, Amaza, de zoon van Hadlai, ′ en zeiden tot hen: Brengt
de krijgsgevangenen niet hierheen. Want opdat wij in schuld zouden
komen bij Jahwe, denkt gij onze zonde en schuld te vermeerderen;
immers, reeds drukt eene zware schuld op ons en rust een blakende
14 toorn op Israël. ′ Hierop gaven de krijgslieden de gevangenen en den
buit vrij, ten aanschouwen van de oversten en de gansche vergadering, ′
15 en eenige mannen, die met name opgegeven zijn, stonden op en boden
den gevangenen hulp: alle naakten onder hen kleedden zij van den
buit, gaven hun kleeding en schoeisel, spijs en drank, zalfden hen,
vervoerden hen, al de uitgeputten op ezels, en brachten hen naar
Jericho, de Palmenstad, bij hunne broeders; waarop zij naar Samarië
terugkeerden.
16 Te dier tijd zond koning Ahaz gezanten aan de koningen van As-
17 syrië, dat dezen hem helpen zouden. ′ Bovendien waren de Edomieten
gekomen en hadden Juda verslagen en krijgsgevangenen medegevoerd. ′
18 Ook hadden de Filistijnen een inval gedaan in de steden van de Laagte
en van het Zuiden, dat tot Juda behoorde, en Beth-sjemes, Ajjalon,
Gederoth, Socho en onderhoorigheden, Timna en onderhoorigheden en
19 Gimzo en onderhoorigheden ingenomen en zich daar gevestigd; ′ want
Jahwe vernederde Juda ter oorzake van Ahaz, den koning van Israël,
omdat hij zich in Juda losbandig gedragen en zich zwaar aan Jahwe
20 vergrepen had. ′ En nu overviel hem Tilgath-Pilnezer, de koning van
21 Assyrië, en bracht hem in het nauw, in stede van hem bij te staan; ′
want Ahaz had wel den tempel en de paleizen des konings en der
vorsten geplunderd en de schatten daarvan aan den koning van Assyrië
gegeven, maar zonderdat hij daarvoor hulp kreeg.
22 Terwijl men hem zoo in het nauw bracht, ging hij nog voort
23 zich aan Jahwe te vergrijpen, deze zelfde koning Ahaz: ′ hij offerde
aan de goden van Damaskus, die hem geslagen hadden, daar hij dacht:
de goden van Arams koningen, zíj helpen hen; aan hen zal ik offeren,
opdat zij ook mij helpen. Maar juist dezen hebben gediend om hem
24 en gansch Israël ten val te brengen. ′ Ook bracht Ahaz de vaten van
het huis Gods bijeen en sneed er het goud af; hij sloot de deuren van

12. De meeste dezer namen komen ook als namen van Israëlieten in de vijfde eeuw voor; zie Ezra VIII : 12; Neh. III : 4, 12, 15, 23, 30; VII : 21; X : 18; XI : 13.

13. *immers — Israël*, om den stierdienst en den afval van Davids huis.

15. *de Palmenstad.* Zie op Joz. VI : 26.

16—21. Het bericht 2 Kon. XVI : 7—9 (XV : 29) is hier aanmerkelijk gewijzigd. Vooreerst is de nood waarin Ahaz verkeerde grooter gemaakt, door hem ook van invallen der Edomieten en Filistijnen te doen lijden. En dan wordt Ahaz hier zelfs door den koning van Assyrië, die volg. 2 Kon. XVI : 9 (verg. op 2 Kon. XV : 29 en XVI : 5) hem geholpen heeft, in het nauw gebracht. Dat de Assyriërs het strafgericht dat Jahwe aan Juda voltrok, ook slechts ten deele, zouden hebben afgewend acht de schrijver ondenkbaar; verg. XXIV : 23 v.

16. *de koningen van Assyrië.* Vreemd is het meervoud, en geen wonder dat alle oude vertt. het enkelvoud hebben; maar ook XXX : 6; XXXII : 4, 31 spreekt de schrijver van *koningen,* terwijl slechts één is bedoeld.

18. Over de hier genoemde plaatsen zie op Joz. X : 13; XV : 10, 35 en 41; *Gimzo,* ten oosten van Lydda, komt alleen hier voor.

19. *Israël.* Zie op XI : 13—17.

20. *Tilgath-Pilnezer.* Zie op 1 Kron. V : 6. — *in — staan,* met verandering van klinkers.

22—25. Van afgoderij en het afschaffen van den dienst van Jahwe (verg. XXIX : 6 v.) is 2 Kon. XVI : 10—18, waaraan dit gedeelte ontleend is, geen sprake. Wat daar verhaald wordt van het oprichten van een nieuw altaar in Jeruzalems tempel, naar een Damasceensch model, heeft onze schrijver opgevat als een offeren aan de goden van Damaskus.

23. *de goden — helpen hen.* De Arameërs hadden dus niet, zooals 2 Kon. XVI : 9 verhaald wordt, van de Assyriërs iets te lijden gehad.

24. *liet het goud* (de laatste woorden duidelijkheidshalve ingevoegd) *er af snijden.* Van de volg.

25 Jahwe's huis en maakte altaren aan alle hoeken in Jeruzalem; ′ ook
richtte hij in elke stad van Juda hoogten op, om te offeren aan andere
goden. Zoo tergde hij Jahwe, den god zijner vaderen.
26 Het overige nu van zijne geschiedenis, en al zijne gedragingen, de
vroegere zoowel als de latere, zijn beschreven in het boek der koningen
27 van Juda en Israël. ′ En Ahaz ging ter ruste bij zijne vaderen, en
men begroef hem in de stad, in Jeruzalem; men bracht hem niet in
de graven van Israëls koningen; en zijn zoon Hizkia werd koning in
zijne plaats.

2 Kon. XVI : 17 (zie aldaar) door Ahaz aangebrachte verbeteringen maakt onze schrijver eene moedwillige schending van de tempelvaten. — *hij* — *huis.* Dit strijdt niet alleen met 2 Kon. XVI : 12—15, maar is ook uit den aard der zaak onwaarschijnlijk: de tempel was altijd het koninklijk heiligdom.

25. *richtte hij ... hoogten op.* De hoogtendienst was dus afgeschaft geweest; waarschijnlijk bedoelt de schrijver door Jotham. — *offeren,* letterlijk *rooken*; zie op 1 Kon. III : 3.

26. *Het* — *gedragingen.* Bedoeld worden de hier niet vermelde bijzonderheden uit Ahaz' geschiedenis in *Koningen.*

27. *in de stad* — *koningen.* Hem viel dus nog minder eer te beurt dan zelfs Joram (XXI : 20) en Joas (XXIV : 25). Ahaz is in het oog des schrijvers de slechtste van Juda's koningen. Maar *men bracht* — *koningen* is lijnrecht in strijd met 2 Kon. XVI : 20. Verg. op XXI : 20. — *Israëls,* in pl. v. *Juda's*; zie op XI : 13—17.

HOOFDSTUK XXIX.

Hizkia; herstel van den tempeldienst. — Hizkia, een zeer vroom koning (1 v.), opent de deuren des tempels weder (3) en beveelt de priesters en Levieten zich te heiligen, opdat zij hem helpen om den dienst van Jahwe te herstellen (4—11). De Levieten en priesters reinigen den tempel, in zestien dagen (12—17), en geven daarvan den koning bericht (18 v.). Hizkia, den volgenden dag met de stadsoversten ten tempel opgegaan, laat door de priesters brand- en zondoffers brengen tot wijding des volks (20—24); waarbij de Levietische zangers liederen aanheffen ter eer van Jahwe (25—28) en de koning en zijn volk zich voor Jahwe nederwerpen (29 v.). Hierna brengt het volk op aansporing van Hizkia brand- en slachtoffers in menigte (31—33); vanwege de traagheid der priesters en het vele werk moeten de Levieten hen bijstaan (34 v.); koning en volk verheugen zich in het herstel van den dienst van Jahwe (36).

De geschiedenis van Hizkia is zeer uitvoerig en met blijkbare ingenomenheid door onzen schrijver verhaald (XXIX—XXXII); om hetgeen 2 Kon. XVIII : 3—8 van het hervormingswerk van dezen koning vermeld werd is hij voor hem een der uitnemendste koningen van Juda, een tweede David (zie op vs. 2). De stof is ontleend aan 2 Kon. XVIII—XX (Jez. XXXVI—XXXIX), doch daaruit is weggelaten wat Hizkia niet tot eer verstrekte (zie inll. op XXXII : 1—23 en 24—33) en nagenoeg al wat op den profeet Jezaja betrekking heeft (zie op XXXII : 20). Dit treft te meer, daar elders in ons boek telkens profeten optreden. De reden hiervan is waarschijnlijk deze: in ons boek treden profeten, met eene enkele uitzondering (XX : 14—17), alleen op om iets te verbieden en te ontraden, of om te waarschuwen en te bestraffen (1 Kron. XVII; XXI : 9; 2 Kron. XI : 1—4; XII : 5—8; XV : 1—7; XVI : 7—10; XIX : 1—3; XX : 37; XXI : 12—15; XXIV : 19—22; XXV : 7—10, 15 v.); maar dit hadden de werkelijk vrome koningen, zooals Salomo, Abia, Jotham, Hizkia en Jozia, niet noodig; zij hadden genoeg aan de wet; daarom behoefde in hunne geschiedenis van profeten geen sprake te zijn. Liet de schrijver het een en ander uit *Koningen* weg, veel meer heeft hij er aan toegevoegd, niet minder dan drie geheele hoofdstukken, XXIX—XXXI; deze moeten dienen om Hizkia voor te stellen als den man naar Gods hart, die van ijver voor den eeredienst blaakt, in alles getrouw is aan de wet en aan de instellingen van David ten aanzien van den tempeldienst en de ambten van priesters en Levieten, en die voor de belangen der tempeldienaren op afdoende wijze zorgt. Als altijd, gaat de schrijver hierbij uit van de meening dat de eeredienst van zijne dagen reeds dagteekende van David en Salomo, en hij dus, wanneer hij door goddelooze koningen gestaakt of verwaarloosd was, door de vrome, als Hizkia en Jozia, slechts behoefde hersteld te worden. Bovendien beoogt hij blijkbaar, den stand der Levieten te verheffen (zie op XXIX : 5, 11, 12—14, 16, 18, 34; XXX : 27 en XXXI : 14) en zijne tijdgenooten op te wekken tot mildheid jegens het heiligdom (zie op XXIX : 32 v. en XXXI : 4—8).

Van H. XXIX is alleen vs. 1 v. aan 2 Kon. XVIII : 2 v. ontleend; al het overige is door den schrijver verdicht. Hij onderstelt dat Ahaz den dienst van Jahwe heeft afgeschaft; wat met het bericht van *Koningen* in strijd is; zie op XXVIII : 24.

XXIX : 1 Vijf en twintig jaar oud werd Hizkia koning, en negen en twintig
jaar regeerde hij te Jeruzalem; zijne moeder heette Abia, de dochter
2 van Zacharja. ' Hij deed wat recht was in het oog van Jahwe, geheel
3 zooals zijn vader David gedaan had. ' In de eerste maand van het
eerste jaar zijner regeering opende hij de deuren van Jahwe's huis en
4 herstelde ze. ' Nu liet hij de priesters en de Levieten komen, verza-
5 melde hen op het Oostplein ' en zeide tot hen: Hoort naar mij, Le-
vieten. Heiligt u thans, heiligt dan het huis van Jahwe, den god
6 uwer vaderen, en verwijdert alle onreinheid uit het heiligdom. ' Want
onze vaderen hebben slecht gehandeld, gedaan wat kwaad is in het
oog van Jahwe, onzen god, en hem verzaakt; zij hebben het aange-
zicht afgewend van Jahwe's woning en haar den rug toegekeerd. '
7 Ook hebben zij de deuren van het voorportaal gesloten, de lampen
uitgebluscht, geen wierook ontstoken en in het heiligdom geen brand-
8 offer aan Israëls god gebracht. ' Daarom kwam Jahwe's gramschap over
Juda en Jeruzalem en maakte hij hen tot een speelbal, tot een ont-
9 zetting en gesis, zooals gij met eigen oogen ziet. ' Ziet, hierom zijn
onze vaderen door het zwaard gevallen, en onze zonen, dochters en
10 vrouwen gevankelijk weggevoerd. ' Maar nu geeft mijn hart mij in,
een verbond met Jahwe, den god van Israël, te sluiten; opdat zijn
11 gloeiende toorn van ons aflate. ' Mijne zonen, weest thans niet traag;
want u heeft Jahwe uitverkoren om hem ten dienste te staan en zijne
dienaren en offeraars te zijn.

12 Toen maakten de Levieten zich op: Mahath, de zoon van Amazai,
en Joël, de zoon van Azarja, van de Kehathieten; van de Merarieten:
Kis, de zoon van Abdi, en Azarja, de zoon van Jehallelel, en van de
Gersjonieten: Joah, de zoon van Zimma, en Eden, de zoon van Joah. '
13 Voorts, van de zonen van Elisafan: Sjimri en Jeïël; van de zonen van
14 Azaf: Zacharja en Mattanja; ' van die van Heman: Jehiël en Sjimeï,
15 en van die van Jeduthun: Sjemaja en Uzziël. ' Nadat zij hunne broe-
ders verzameld hadden, heiligden zij zich en gingen zij, naar het ge-

2. *geheel — had.* Deze lof wordt in ons boek alleen nog aan Jozia (XXXIV : 2), in *Koningen* bovendien aan Aza (1 Kon. XV : 11) en, middellijk, aan Josjafat (1 Kon. XXII : 43) gegeven.

3. *in de eerste maand,* van het kerkelijk jaar, dus Nizan (zie XXX : 2 v.), die althans na Ezra de eerste maand van het jaar was; zie op Exod. XII : 2. Waarschijnlijk wordt bedoeld dat Hizkia toen ook de regeering aanvaardde: de vrome koning herstelde onmiddellijk den dienst van Jahwe. — *opende — huis.* Zie XXVIII : 24. — *herstelde ze.* Volg. 2 Kon. XVIII : 16 liet hij ze met goud overtrekken.

4. *het Oostplein,* waarschijnlijk de vrije ruimte ten oosten van de Waterpoort; verg. Ezra X : 9; Neh. III : 26; VIII : 2.

5. *Levieten,* algemeene benaming voor de priesters en de Levieten in engeren zin; verg. 1 Kron. XV : 12. Wellicht gebruikt de schrijver dezen naam omdat volgens hem (1 Kron. XXIII : 28) de zorg voor de reinheid van al het heilige aan de Levieten was opgedragen. — *Heiligt u.* Zie op Exod. XIX : 10.

6. *onze vaderen.* Het volk en de priesters en Levieten waren dus met Ahaz van Jahwe afgevallen; zie op XV : 12—15. — *zij — toegekeerd.* Verg. op Jer. II : 27.

7. *de deuren van het voorportaal,* die in het heilige binnenleidden. — *geen brandoffer aan Israëls god gebracht.* Dit is in strijd met 2 Kon. XVI : 12—16.

9. Zie XXVIII : 6, 8, 17.

11. *zijne ... offeraars.* Daar Hizkia ook de Levieten aanspreekt, geldt dit woord ook hen: zij mochten wel zelven niet offeren, maar moesten toch, volgens onzen schrijver, daarbij den priesters ter zijde staan.

12—14. Van deze namen treffen wij *Mahath* en *Joël* ook aan in de lijst der voorvaderen van Heman (1 Kron. VI : 35 v.), *Kis* (of *Kisji*) in die van Ethans (1 Kron. VI : 44), *Zimma* in die van Azafs voorgeslacht (1 Kron. VI : 42); terwijl Zimma 1 Kron. VI : 20 v. evenals hier een zoon *Joah* heeft. Van de overige zijn *Sjimri* (1 Kron. XXVI : 10), *Jeïël, Zacharja* (1 Kron. XV : 18), *Mattanja, Uzziël* (1 Kron. XXV : 4), *Jehiël, Sjimeï* (1 Kron. XXIII : 7—9) en *Sjemaja* (1 Kron. XV : 8) namen van Levieten tijdens David. Ettelijke komen als namen van Levieten XXXI : 13—15 weder voor. Het verdient opmerking dat geen priesters met name genoemd worden.

15. *volgens de voorschriften* (letterlijk *de woorden*) *van Jahwe,* overeenkomstig de wet.

bod des konings, volgens de voorschriften van Jahwe, naar binnen,
16 om Jahwe's huis te reinigen. ' Doch de priesters begaven zich in het
binnenste van Jahwe's huis om het te reinigen; zij brachten al het
onreine dat zij in Jahwe's tempel vonden naar het voorhof van Jahwe's
huis, waar de Levieten het in ontvangst namen, om het naar buiten,
17 in het dal van den Kidron, te brengen. ' Na op den eersten dag der
eerste maand met het heiligingswerk begonnen te zijn, waren zij op
den achtsten der maand aan het voorportaal van Jahwe gekomen en
heiligden zij het huis van Jahwe in den tijd van acht dagen; zoodat
18 zij op den zestienden van de eerste maand gereed waren. ' Hierop
traden zij bij koning Hizkia binnen en zeiden: Wij hebben het gansche
huis van Jahwe gereinigd: het brandofferaltaar met al de daarbij be-
hoorende gereedschappen, de tafel voor het stapelbrood met al wat
19 daarbij behoort; ' voorts hebben wij al de vaten die koning Ahaz
tijdens de regeering door zijne goddelooze handelwijze smadelijk heeft
ter zijde gesteld weder in orde gebracht; zie, zij staan voor het altaar
van Jahwe.
20 Toen maakte koning Hizkia zich op, verzamelde de oversten der
21 stad en ging op naar Jahwe's huis. ' Nadat men zeven stieren, zeven
rammen, zeven lammeren en zeven geitebokken had binnengebracht
als zondoffer voor het koninklijk huis, voor het heiligdom en voor
Juda, beval Hizkia aan de zonen van Aäron, de priesters, ze op het
22 altaar van Jahwe te offeren. ' Men slachtte de runderen; de priesters
vingen het bloed op en sprengden het op het altaar; daarna slachtte
men de rammen, waarvan zij het bloed ook op het altaar sprengden;
vervolgens slachtte men de lammeren, waarvan zij eveneens het bloed
23 sprengden op het altaar. ' Hierna bracht men de zondofferbokken vóor
24 den koning en de vergadering; dezen legden er de handen op, ' de
priesters slachtten ze en goten het bloed ter ontzondiging op het
altaar, om voor gansch Israël verzoening te bewerken; want voor gansch
25 Israël had de koning het brandoffer en het zondoffer bestemd. ' Ook
stelde hij bij het huis van Jahwe de Levieten op met cimbalen, luiten
en citers, volgens het gebod van David, van 's konings ziener Gad en
van den profeet Nathan; want door Jahwe was het gebod uitgevaar-
26 digd door bemiddeling zijner profeten. ' Toen gingen de Levieten met
de muziekinstrumenten van David en de priesters met de trompetten

16. Dit vers veroorzaakt verwarring: uit vs. 17 toch blijkt dat dezelfden die de voorhoven reinigden ook het voorportaal en het heilige reinigen moesten: wanneer zij in de eerste acht dagen met de voorhoven gereed zijn, beginnen zij in de tweede met het eigenlijke heiligdom. Wordt vs. 16 weggelaten, dan missen wij niets en zijn het de Levieten die het gansche werk verrichten. Waarschijnlijk is het ingevoegd door iemand die meende dat de schrijver den Levieten te groote voorrechten toekende en dat hun de toegang tot het heilige niet vrijstond. — *Kidron.* Zie op 1 Kon. II : 37.

18. Indien hier, wat waarschijnlijk is (zie op vs. 16), sprake is van de Levieten, dan is de voorstelling in strijd met Num. IV : 1—15, waar den Levieten uitdrukkelijk verboden wordt, de voorwerpen in het heilige en het allerheiligste, dus ook de tafel der toonbrooden, aan te raken. Zie op 1 Kron. XXIII : 27.

21. *zeven stieren — zondoffer.* Uit vs. 22 blijkt dat alleen de bokken ten zondoffer bestemd waren; de overige dieren waren dus zeker brandoffers.

22. *Men slachtte.* Wie het deden, blijkt niet; alleen van de zondofferbokken wordt (vs. 24) uitdrukkelijk gezegd dat de priesters ze slachtten. — *vingen — altaar.* Zie Lev. I : 5, 11.

23. *dezen,* de koning en de oversten, die de gemeente vertegenwoordigden. — *legden er de handen op.* Dit is Lev. IV : 4, 15, 24, 29, 33 uitdrukkelijk voor het zondoffer voorgeschreven, Lev. I : 4 ook voor het brandoffer.

24. *goten — altaar,* anders dan bij het brandoffer; verg. Lev. I : 5, 11, 15 met Lev. IV : 5—7, 16—18, 25, 30, 34.

25. Zie 1 Kron. XV : 16. — *want — profeten.* Dat Jahwe aan David zijne verordeningen gaf door profeten is vinding van den schrijver; zijne zegslieden vermeldden het niet.

27 op hunne plaats staan, ′ en beval Hizkia, het brandoffer naar het altaar
op te dragen. En op het oogenblik dat men met het brandoffer aanving
vingen ook de liederen aan ter eer van Jahwe, alsmede de trompetten,
met begeleiding van de muziekinstrumenten van David, den koning
28 van Israël. ′ Nu wierp de gansche vergadering zich neder, deed het
gezang zich hooren, en werden de trompetten geblazen, alles zoolang
29 totdat het brandoffer verteerd was. ′ Zoodra het offeren was afgeloopen,
bogen zich de koning en allen die zich bij hem bevonden en wierpen
30 zich neder. ′ Hierop bevalen koning Hizkia en de vorsten den Levieten,
een loflied voor Jahwe aan te heffen met de woorden van David en
van den ziener Azaf; en zij hieven het loflied aan, jubelend van
vreugde, terwijl zij zich neigden en zich nederwierpen.
31 Toen hief Hizkia weder aan en zeide: Thans hebt gij uw wijdings-
offer aan Jahwe gebracht; treedt toe en brengt slachtoffers en lofoffers
in Jahwe's huis. Nu bracht de vergadering slachtoffers en lofoffers, en
32 ieder wiens hart er hem toe dreef ook brandoffers. ′ Het getal brand-
offers dat de vergadering bracht was: zeventig stieren, honderd rammen,
33 tweehonderd lammeren; altemaal ten brandoffer voor Jahwe; ′ en de
heilige gaven bestonden uit zeshonderd runderen en drie duizend stuks
34 kleinvee. ′ Daar er echter te weinig priesters waren om allen brand-
offerdieren de huid af te trekken, ondersteunden hen hunne broeders
de Levieten, totdat het werk gereed was en de priesters zich geheiligd
hadden; want de Levieten hadden meer ernst gemaakt met zich te
35 heiligen dan de priesters. ′ Ook waren de brandoffers met de vetstukken
der dankoffers en de bij het brandoffer behoorende plengoffers zeer
36 talrijk. ′ Zoo werd de dienst van Jahwe's huis geordend. En Hizkia en
het gansche volk verheugden zich over hetgeen God voor zijn volk
had verordend; want snel was het in zijn werk gegaan.

27. *de liederen ... ter eer van Jahwe.* Zie op Ps. CXXXVII : 4. — *met begeleiding.* Hebr. t. laat *en* voorafgaan; volg. Gr. vert. weggelaten.

30. *den ziener Azaf.* Hij komt in ons boek alleen hier als dichter voor. Zie op 1 Kron. VI : 33 en op XXV : 5.

31. *Thans — gebracht.* Zie op Exod. XXVIII : 41. Daar hetgeen volgt tot de geheele gemeente gezegd is, moet ook dit tot haar gericht zijn. De bedoeling is dus: nu door de gebrachte offers de gemeente weder gewijd is, kan ieder lid er van weder zijne gaven brengen. — *lofoffers,* dankoffers, Lev. VII : 13, 15; XXII : 29.

32 v. De schrijver spoort hiermede zijne tijdgenooten tot mildheid in het brengen van offers aan.

32. *ten brandoffer.* Dit waren de grootste gaven; want hiervan behield de offeraar niets voor zich zelven.

33. *de heilige gaven,* de lof- of dankoffers.

34. *Daar — waren,* doordat velen zich nog niet geheiligd hadden. — *ondersteunden — Levieten.* Het slachten en ontweien der offerdieren geschiedde oudtijds door dengene die het offer bracht, zooals ook door de wet (Lev. I : 6) ondersteld wordt. Ongetwijfeld waren er echter steeds personen in den tempel die desgevorderd daarbij hulp verleenden. Dit was natuurlijk eene weinig eervolle taak, en daarom wijst Ezechiël hiervoor de Levieten aan, tot straf voor hun afval van Jahwe (Ezech. XLIV : 11). Onze schrijver nu beschouwt deze werkzaamheid niet meer als eene straf, maar als een voorrecht; volgens hem zijn de leeken er niet toe bevoegd, behoort zij tot den werkkring der priesters, en zijn dezen door hun plichtverzuim de oorzaak geweest dat de Levieten het recht daartoe hebben verkregen; verg. op 1 Kron. XXIII : 31. Het slachten der paaschlammeren is zelfs volgens hem het uitsluitend voorrecht der Levieten geworden; zie op XXX : 17 v. en XXXV : 6. — *hunne broeders de Levieten.* Zie op 1 Kron. XXIII : 32. — *want — priesters.* Ook in deze woorden toont de schrijver zijne voorliefde voor de Levieten.

35. *Ook — talrijk.* Dit dient eenigermate tot verontschuldiging der priesters: er was zooveel te doen. — *de bij het brandoffer behoorende plengoffers.* Zie Num. XV : 1—10.

36. *hetgeen — verordend,* dat ook de Levieten de offerdieren zouden slachten. Wat hier door den drang der omstandigheden werd toegelaten moest Israël dus voor het vervolg als eene verordening Gods aanmerken en ook later in praktijk brengen.

HOOFDSTUK XXX : 1—XXXI : 1.

Hizkia; de viering van het paaschfeest. — Hizkia roept het volk ter viering van het pascha naar Jeruzalem (1), besluit, na overleg met de oversten en de Jeruzalemmers, dat dit in de tweede maand

zal plaats hebben (2 v.) en laat de Israëlieten door boden opwekken tot bekeering (4—9). In Noord-Israël wordt de uitnoodiging door de meesten smadelijk afgewezen, door eenigen aangenomen (10 v.), maar gansch Juda geeft er gehoor aan (12). Nadat de te Jeruzalem vergaderde gemeente de heidensche altaren heeft verwijderd, worden de feestoffers gebracht (13—16), waarbij de niet-reinen door de Levieten bijgestaan worden en door 's konings voorbede vergiffenis verwerven (17—20); zeven dagen lang viert men feest (21), bij gelegenheid waarvan de Levieten door den koning zeer worden geprezen (22*a*). Hierop wordt nog een zevendaagsch feest gevierd (22*b*—26); waarna het volk, na den zegen ontvangen en in het gansche land de afgodische voorwerpen vernietigd te hebben, huiswaarts keert (27—XXXI : 1).

Volg. 2 Kon. XXIII : 21—23 (zie op 2 Kon. XXIII : 22) dagteekent de viering van het paaschfeest volgens de wet eerst van Jozia's achttiende regeeringsjaar. Dit kon onze schrijver niet aannemen; ook onder vroegere koningen moest zij hebben plaats gehad. Dientengevolge verhaalt hij van een luisterrijk paaschfeest tijdens Hizkia. Hij liet echter wat in *Koningen* van Jozia's paaschfeest vermeld werd niet weg, maar vatte het zoo op dat dit het eerste paaschfeest was geweest in den koningstijd dat in ieder opzicht gevierd was zooals het behoorde (XXXV : 18). Het feest tijdens Hizkia had zich nog door enkele onregelmatigheden gekenmerkt: het was niet in de eerste maar in de tweede maand gevierd; vele van verre gekomenen hadden zich niet behoorlijk gereinigd; de Levieten hadden de paaschlammeren, niet voor alle feestgangers, maar alleen voor de onreinen geslacht. Stond het dus bij het feest in Jozia's tijd achter, het was luisterrijker dan alle feesten die sinds Salomo gevierd waren (XXX : 26); want dit was sedert de scheuring het eerste feest waaraan gansch Israël deelnam.

XXX : 1 Hizkia nu zond boden tot gansch Israël en Juda en schreef ook
brieven aan Efraim en Manasse, dat zij in Jahwe's huis te Jeruzalem
zouden komen om het pascha te vieren ter eer van Jahwe, den god
2 van Israël.' En de koning, zijne vorsten en de gansche vergadering te
Jeruzalem werden te rade, het pascha te vieren in de tweede maand;'
3 want te dier tijd konden zij het niet vieren, dewijl de priesters zich
niet in genoegzamen getale geheiligd hadden en het volk niet te Jeru-
4 zalem verzameld was.' Toen dit nu door den koning en de gansche
5 vergadering was goedgevonden,' besloten zij, in gansch Israël, van Ber-
sjeba tot Dan, eene oproeping te doen, dat men zou komen om ter eer
van Jahwe, Israëls god, het pascha te Jeruzalem te vieren; want men
6 had het niet, naar de Schrift, in getale gevierd.' Zoo gingen de ijlboden
met de brieven vanwege den koning en zijne vorsten gansch Israël en

1. *Hizkia — boden.* Wanneer dit geschiedde, zegt de schrijver niet. Waarschijnlijk heeft hij zich voorgesteld dat Hizkia het deed dadelijk na zijne troonsbestijging, in dezelfde eerste maand waarin de tempelreiniging plaats had (XXIX). Zie vs. 3. — *tot — Juda.* De schrijver ziet voorbij dat in het eerste regeeringsjaar van Hizkia het noordelijk rijk nog bestond (zie 2 Kon. XVII : 1; XVIII : 1) en Hizkia daar niets te bevelen had. Blijkbaar denkt hij aan zijn eigen tijd, toen de hoogepriester en het Sanhedrin wel alleen over Juda gesteld waren maar tevens groot gezag hadden onder de vrienden der wet in het overige deel van Palestina. Dat hij na *Israël en Juda* nog *Efraim en Manasse* afzonderlijk vermeldt en aan dezen niet door boden maar door brieven de uitnoodiging van Hizkia laat overbrengen, is niet toevallig; met deze stammen toch bedoelt hij de Samaritanen, die hij niet slechts van de Judeërs, maar ook van de andere stammen die tot het noordelijk rijk behoorden, wil onderscheiden; verg. op vs. 10 v.

2 v. De paaschviering mocht in enkele buitengewone gevallen in de tweede maand plaats hebben; zie Num. IX : 6—13. Zulk een geval deed zich nu voor. Dat de viering op den door de wet voorgeschreven dag in de eerste maand (Exod. XII : 6), behalve door de vs. 3 genoemde oorzaken, ook verhinderd werd doordat toen de tempel nog niet gereinigd was (zie XXIX : 17) schijnt de schrijver niet bedacht te hebben.

2. *de gansche vergadering,* bestaande uit de te Jeruzalem samengeroepen vertegenwoordigers van gansch Israël (vs. 1). De oproeping van het geheele volk wordt eerst vs. 5—9 verhaald.

3. *te dier tijd,* in de eerste maand, toen de tempel gereinigd werd. — *dewijl — hadden.* Verg. XXIX : 34.

5. *van Bersjeba tot Dan.* Gewoonlijk heet het: van Dan tot Bersjeba; zie op Richt. XX : 1. Maar deze schrijver laat de boden natuurlijk in Juda beginnen. — *want — gevierd.* Eene paschaviering van het gansche volk — dit schijnt met *in getale* bedoeld te worden — had sedert Salomo (zie vs. 26), d. i. sedert de scheuring, niet plaats gevonden. De plaats der *Schrift* waarop gedoeld wordt is Deut. XVI : 1—8, 16.

6. *het overschot — Assyrië.* Deze benaming is voor Israël en Juda in Hizkia's eerste jaar, toen Samarië nog stond en Juda door de Assyriërs nog niet geteisterd was, zeer ongepast. De schrijver

Juda door, aldus op 's konings last sprekend: Israëlieten, keert u tot
Jahwe, den god van Abraham, Izaäk en Israël; opdat hij zich keere
tot het overschot, tot hen die van u ontkomen zijn aan de hand der
7 koningen van Assyrië, ' en weest niet gelijk aan uwe vaders en broe-
ders, die zich aan Jahwe, den god hunner vaderen, vergrepen hebben
en die hij tot eene ontzetting gemaakt heeft, zooals gij met eigen
8 oogen ziet. ' Weest dan niet zoo hardnekkig als uwe vaderen; geeft
Jahwe de hand, komt in zijn heiligdom, dat hij voor altijd geheiligd
heeft, en dient Jahwe, uw god; opdat zijn gloeiende toorn van u aflate. '
9 Want indien gij u bekeert tot Jahwe, zullen uwe broeders en zonen
erbarming vinden bij hen die hen gevankelijk hebben weggevoerd, en
zullen zij naar dit land mogen terugkeeren; want goedertieren en barm-
hartig is Jahwe, uw god: hij zal zijn aangezicht niet van u afwenden,
indien gij u tot hem keert.
10 Toen nu de boden het land van Efraim en Manasse, tot Zebulon toe,
doortrokken, van stad tot stad, lachte men hen uit en dreef men den
11 spot met hen; ' doch ettelijke mannen uit Azer, Manasse en Zebulon
12 verootmoedigden zich en gingen naar Jeruzalem. ' Ook in Juda werkte
de hand Gods; zoodat hij hen eenswillend maakte om het gebod van
den koning en de vorsten, naar het woord van Jahwe, op te volgen.
13 Zoo verzamelde zich veel volk te Jeruzalem, om in de tweede
maand het feest der ongezuurde brooden te vieren, eene zeer talrijke
14 vergadering. ' Zij maakten zich op, verwijderden de altaren die te Jeru-
zalem stonden, alsmede alle wierookouters, en wierpen ze in het dal
15 van den Kidron. ' Daarna slachtte men het pascha, op den veertienden
der tweede maand. Intusschen waren de priesters en de Levieten zich
gaan schamen, hadden zich geheiligd, en brachten nu brandoffers in
16 Jahwe's huis. ' Zij gingen op hun post staan, zooals het behoorde naar
de wet van Mozes, den man Gods: de priesters het bloed sprengend
17 uit de hand der Levieten; ' want er was een groot deel van de ver-
gadering dat zich niet geheiligd had, en de Levieten waren belast met
het slachten der paaschlammeren voor elk die niet rein was, om ze
18 aan Jahwe te heiligen. ' De meesten toch van het volk, velen uit Efraim
en Manasse, Issachar en Zebulon, hadden zich niet gereinigd, en aten

denkt aan zijn eigen tijd (zie op vs. 1 en 10 v.) en laat hier en vs. 9 Hizkia tot het volk spreken alsof een deel daarvan in ballingschap was en de overigen in hun land een kommervol bestaan leidden. Onder *de koningen van Assyrië* (verg. op XXVIII : 16) kunnen ook de latere, Chaldeeuwsche of Perzische, beheerschers van het oude Assyrische rijk verstaan worden; zie op Ezra VI : 22. De uitdrukking „het overschot" is bijkans een kunstterm; verg. op Jez. X : 20—23.

7. *die hij — ziet.* Desgelijks XXIX : 8.

10 v. In het midden des lands, met name in Efraim, vonden de boden geen gehoor; wel in het noorden, bepaaldelijk in Azer; in Manasse en Zebulon was de stemming verdeeld. Zoo was de toestand in des schrijvers tijd: de Samaritanen, in het midden des lands, wilden van Jeruzalems tempel niet weten; doch uit het Noorden, uit Galilea, kwam men daar Jahwe aanbidden. Verg. op vs. 1 en op 1 Kron. IX : 3.

14. *de altaren — stonden.* Zie XXVIII : 24. — *wierookouters,* onzekere vertaling; wellicht de XXVIII : 25 vermelde hoogten. — Vóor het feest wordt alle afgoderij in Jeruzalem opgeruimd; daarna ook die in geheel Juda en Israël, XXXI : 1.

15. *de priesters en de Levieten.* Volg. XXIX : 34 hadden alleen de priesters verzuimd zich te heiligen; de Levieten worden ook vermeld omdat hetgeen volgt mede op hen betrekking heeft.

16. *uit de hand der Levieten,* die, na het paaschlam geslacht te hebben, het bloed den priesters aanboden. Dit was anders het werk van de Israëlieten die het offer brachten; waarom thans de Levieten het deden, leert vs. 17. Dat het, evenals het slachten der paaschlammeren, van nu af hun voorgoed was opgedragen zien wij uit XXXV : 11.

17 v. Dit staat op éene lijn met XXIX : 34. Zooals daar aan de Levieten, in plaats van aan de gevers, het aftrekken van de huid der offerdieren wordt opgedragen, zoo hier het slachten der paaschlammeren. Doen zij dit hier slechts voor de onreinen, op het paaschfeest van Jozia, dat in elk opzicht was zooals het behoorde, zullen zij het voor allen zonder onderscheid doen; zie XXXV : 6.

18. *niet — Schrift.* Zie Num. IX : 6. — Welke de bedoeling des schrijvers was met dit verhaal,

het pascha niet volgens de Schrift. Doch Hizkia had voor hen gebeden:
19 Moge Jahwe, de Algoede, verzoening bewerken voor ieder' die met een
ernstig hart vraagt naar God, naar Jahwe, den god zijner vaderen, al
20 doet hij het niet met de reinheid die bij het heilige voegt.' En Jahwe
21 verhoorde Hizkia en genas het volk.' Zoo vierden de Israëlieten die
zich te Jeruzalem bevonden zeven dagen lang het feest der ongezuurde
brooden, met groot vreugdebetoon, terwijl de Levieten en de priesters
22*a* dag aan dag met alle macht Jahwe prezen.' En Hizkia sprak naar
het hart van al de Levieten, die in hetgeen Jahwe betrof deugdelijke
kennis aan den dag legden.
22*b* Toen zij nu in zeven dagen het feest hadden ten einde gebracht,
23 dankoffers offerend en Jahwe, den god hunner vaderen, lovend,' werd
de gansche vergadering te rade nog zeven dagen feest te vieren, en
24 zoo vierden zij nog zeven dagen lang een vreugdefeest;' want Hizkia,
Juda's koning, had duizend stieren en zeven duizend stuks kleinvee,
en de vorsten hadden duizend stieren en tien duizend stuks kleinvee
aan de vergadering als offergave geschonken. En priesters heiligden
zich in grooten getale.
25 Zoo verheugden zich de gansche vergadering van Juda, de priesters,
de Levieten, de geheele vergadering van hen die uit Israël waren ge-
komen, alsmede de vreemden, zoowel zij die uit het land van Israël
26 waren gekomen als zij die in Juda woonden;' er was groote vreugde
in Jeruzalem; want sinds den tijd van Salomo, den zoon van David,
27 Israëls koning, was iets dergelijks te Jeruzalem niet gebeurd.' En de
priesters en de Levieten stonden op en zegenden het volk, en zij wer-
den verhoord: hun gebed drong tot zijne heilige woning, tot den hemel,
XXXI : 1 door.' Toen dit alles was afgeloopen, zijn alle Israëlieten die zich
daar bevonden uitgetogen naar de steden van Juda, hebben de wij-
steenen verbrijzeld, de gewijde boomstammen omgehouwen en de hoogten
en de altaren omvergeworpen, in gansch Juda en Benjamin, en in
Efraim en Manasse, totdat alles was opgeruimd. Daarna keerden al de
Israëlieten naar hunne steden, elk naar zijne bezitting, terug.

weten wij niet met zekerheid. Waarschijnlijk kwam het in zijn tijd vaak voor, dat Joden die ver van Jeruzalem woonden, òf uit onkunde, òf uit gebrek aan eene goede gelegenheid, zich niet behoorlijk gereinigd hadden voordat zij te Jeruzalem kwamen om het paaschfeest te vieren. Menig ijveraar zal dezulken hebben willen weren. Doch onze schrijver is toegefelijk: hij wil dat men die broeders die van verre komen toelate, en handhaaft den eisch der reinheid door te verordenen dat de Levieten de paaschlammeren dier onreinen zullen slachten.

20. *genas,* wendde de rampen af die anders hadden moeten volgen, Lev. XV : 31; verg. 1 Kor. XI : 29 v.

21. *met alle macht,* volg. verb. t.; grondt. *met krachtige instrumenten.*

22*a*. Alleen de Levieten, niet de priesters, krijgen eene loftuiting van Hizkia.

22*b*. *hadden ten einde gebracht,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hadden gegeten.*

23. *nog zeven dagen,* evenals bij de inwijding des tempels ten tijde van Salomo, VII : 9.

24. *de vorsten — geschonken.* De aanzienlijken onder des schrijvers tijdgenooten mochten aan hen een voorbeeld nemen. — *En — getale,* zoodat het groot aantal offerdieren nu geen bezwaar opleverde, zooals op het feest in de eerste maand, XXIX : 32—34. Wat toen de vreugde verstoorde is nu uit den weg geruimd: gansch Israël kan vroolijk feestvieren, vs. 25 v.

25. *de vreemden.* Dezen mochten volgens de wet ook aan het feest deelnemen; zie op Exod. XII : 19.

26. Zie VII : 1—10. — *iets dergelijks,* zulk eene feestviering van het gansche volk.

27. *de priesters en de Levieten.* Volg. hss. en Lat. vert. is *en* ingevoegd; het is waarschijnlijk met opzet weggelaten, zoodat er ‚de Levietische priesters' stond, omdat het zegenen van het volk volg. Num. VI : 22—26 alleen den priesters was opgedragen en hier dus niet van priesters en Levieten, maar van Levietische priesters sprake moest zijn. De schrijver breidt ook hier den werkkring der Levieten uit, en meende stellig dit te mogen doen op grond van Deut. X : 8, waar, onder meer, het zegenen van het volk aan den ganschen stam Levi wordt opgedragen. Verg. op XXIII : 18.

1. Zie 2 Kon. XVIII : 4 en aant. aldaar. Wat daar echter van den koning alleen uitgaat is hier het werk van de gansche gemeente. — *in gansch — Manasse.* Zoo trok ook Jozia hervormend het gansche land door, 2 Kon. XXIII : 13—20. De schrijver vergeet dat Hizkia niet, evenals Jozia, als heerscher kon optreden in het noordelijk rijk; zie op 2 Kon. XXIII : 15.

HOOFDSTUK XXXI: 2—21.

Hizkia's zorg voor den eeredienst en de tempeldienaren. — Hizkia stelt de afdeelingen der priesters en der Levieten vast (2), bekostigt zelf een groot deel van den offerdienst (3) en spoort het volk aan voor het onderhoud der tempeldienaren te zorgen (4); het volk brengt zoovele gaven naar den tempel dat niet slechts de priesters en Levieten er van kunnen leven, maar er nog veel overblijft (5—10). Het overschot wordt in vertrekken van den tempel opgeborgen en aan de hoede van Levieten toevertrouwd (11—13); Hizkia zorgt voor eene eerlijke verdeeling der heilige gaven en het houden van geslachtregisters der priesters en Levieten (14—19). Hij handelt in alles volgens de wet en heeft voorspoed (20 v.).

Dit hoofdstuk leert ons, hoe de schrijver wilde dat men zorgen zou voor het onderhoud der tempeldienaren en voor de bewaring en verdeeling der heilige gaven. Dat hij niet in allen deele weergeeft wat in zijn tijd bestond blijkt hieruit dat de uitvoering van enkele wetten die nooit zijn opgevolgd, zooals van die op de priestersteden (Num. XXXV: 1—8) en wellicht die op de veetienden (Lev. XXVII: 32 v.), hier ondersteld wordt. Met de beschrijving van de offervaardigheid der Israëlieten ten tijde van Hizkia wil de schrijver zijne tijdgenooten opwekken, de hun door de wet opgelegde verplichtingen jegens de tempeldienaren getrouw na te komen; dan zullen dezen zich onbezorgd aan hunne gewichtige taak kunnen wijden. Voorts dient hetgeen hij Hizkia laat verordenen omtrent de bewaring en verdeeling der heilige gaven om den werkkring der Levieten eervoller en winstgevender te maken; zie op vs. 14 en 19.

XXXI: 2 Voorts stelde Hizkia de afdeelingen der priesters en der Levieten
vast, en deelde daarbij ieder in naar zijn priesterlijken of Levietischen
dienst: voor de brandoffers en de dankoffers, om te dienen en om lofzangen
en jubelliederen aan te heffen, binnen de poorten van Jahwe's leger-
3 plaatsen.' En de bijdrage des konings, uit zijne bezittingen, diende
voor de brandoffers: voor de morgen- en de avondbrandoffers, voor die
van de sabbatten, de nieuwemaansdagen en de feesttijden, overeen-
4 komstig hetgeen in de wet van Jahwe is voorgeschreven.' En hij zeide
tot het volk, tot de inwoners van Jeruzalem, dat zij de bijdrage voor
de priesters en de Levieten zouden geven; opdat dezen zich met ernst
5 zouden kunnen toeleggen op de wet van Jahwe.' Zoodra dit gebod
algemeen bekend werd, schonken de Israëlieten rijkelijk het beste van
koren, most, olie, honing en alle opbrengst des velds; ook brachten
6 zij het tiend van alles mildelijk op.' Desgelijks brachten de Israëlieten
en de Judeërs die in de steden van Juda woonden het tiend van
runderen en kleinvee, alsmede de heilige gaven die aan Jahwe, hun
7 god, geheiligd waren, en legden die bij hoopen neder.' In de derde
maand begonnen zij die hoopen aan te leggen, en in de zevende maand
8 waren zij er mede gereed.' Toen kwamen Hizkia en de oversten, en
9 die hoopen ziende, loofden zij Jahwe en zijn volk Israël.' En toen
Hizkia bij de priesters en de Levieten aangaande die hoopen navraag

2. Over *de afdeelingen der priesters en der Levieten* zie 1 Kron. XXIII—XXVI. Hier wordt ondersteld dat ze tijdens Ahaz' regeering ontbonden waren. — *en deelde ... in*, duidelijkheidshalve ingevoegd. — *Jahwe's legerplaatsen*, uitdrukking ontleend aan de voorstelling van den tabernakel in de woestijn, Num. II; verg. op 1 Kron. IX: 18.

3. De koning zorgde uit eigen middelen dat de Num. XXVIII: 3—XXIX: 38 voorgeschreven offers gebracht werden. Daar de wet geen koning kent, stond het daarin niet dat hij dit doen moest, maar Ezech. XLV: 17 wordt het hem opgedragen.

4—8. Wellicht waren vele tijdgenooten van onzen schrijver traag in het opbrengen der heilige gaven, en wordt hun het voorbeeld der Israëlieten in Hizkia's tijd voor oogen gehouden, om hen aan hunne verplichtingen ten deze te herinneren.

4. *de bijdrage — Levieten*, wat daaromtrent Num. XVIII en elders verordend is.

5. *de Israëlieten*, hier de Jeruzalemmers, zie vs. 6.

6. *de Israëlieten — woonden.* Zie XI: 16 v. — *het tiend van runderen en kleinvee.* Zie op Lev. XXVII: 32. — *de heilige gaven.* Hieraan laat grondt. voorafgaan *het tiend van*; dit is weggelaten, omdat de heilige gaven, keurgaven, eerstelingen, in haar geheel, niet slechts het tiend daarvan, afgestaan werden.

7. *de derde maand, de zevende maand.* In de derde, omstreeks pinksteren, was de tarweoogst ten einde, in de zevende viel de inzameling der druiven en boomvruchten.

10 deed, ' zeide Azarja, de hoogepriester van het huis Sadok, tot hem:
Sinds men begonnen is de gaven in Jahwe's huis te brengen hebben
wij tot verzadiging toe gegeten en rijkelijk overgehouden; want
Jahwe heeft zijn volk gezegend; wat wij overhielden is deze groote
voorraad.
11 Hierop gelastte Hizkia, kamers in den tempel in te richten, en
12 toen men dit gedaan had, ' bracht men daarin nauwgezet de offergaven,
de tienden en de wijgeschenken. Hierover werd als opziener gesteld
13 de Leviet Konanja, en zijn broeder Sjimeï, als tweede. ' Voorts werden
Jehiël, Azazja, Nahath, Azaël, Jerimoth, Jozabad, Eliël, Jismachja,
Mahath en Benaja bestierders onder opzicht van Konanja en zijn broe-
der Sjimeï, volgens beschikking van koning Hizkia en Azarja, den
14 vorst van Gods huis. ' De Leviet Kore, de zoon van Jimna, de portier
aan de Oostpoort, werd aangesteld over de aan God gebrachte vrijwil-
lige gaven, om de gave voor Jahwe en het hoogheilige uit te deelen; '
15 hem stonden in de priestersteden trouw ter zijde Eden, Minjamin,
Jesjua, Sjemaja, Amarja en Sjechanja, om aan hunne broeders, afdeelings-
gewijze, zoowel aan de kleinen als aan de grooten, elk zijn deel te
16 geven; ' met uitzondering van de in hun geslachtregister opgenomen
manlijke personen van drie jaar oud en daarboven, van die allen die
in Jahwe's huis kwamen, om volgens den eisch van elken dag den
dienst waartoe zij verplicht waren, naar hunne afdeelingen, waar te
17 nemen. ' Wat het geslachtregister der priesters betreft, dit was inge-
richt naar familiën; maar dat der Levieten, van twintig jaar af en
18 daarboven, naar hunne dienstregeling in hunne afdeelingen. ' Zij moesten
in de geslachtregisters opgenomen worden met al hunne kinderen,

10. *Azarja.* Zie op 1 Kron. VI : 9.

11. *kamers.* Of de schrijver bedoelt dat de oude (zie op 1 Kon. VI : 5) opnieuw in gebruik gesteld, dan wel nieuwe gebouwd werden, blijkt niet.

12 v. De meeste dezer namen worden ook door Levieten uit Davids tijd gedragen: over *Konanja* zie op 1 Kron. XV : 22, over *Sjimeï* en *Jehiël* op XXIX : 12—14, over *Azazja* op 1 Kron. XV : 18, over *Jerimoth* op 1 Kron. XXIII : 23, over *Jozabad* op 1 Kron. XXVI : 4 v., over *Eliël* op 1 Kron. XV : 9 v., over *Benaja* op 1 Kron. XV : 18. *Nahath* heet ook een Leviet, voorvader van Samuel (1 Kron. VI : 26); over *Azaël* zie op XVII : 8, over *Mahath* op XXIX : 12—14.

14. *Kore — Oostpoort.* Zie 1 Kron. IX : 19. — *vrijwillige gaven,* niet alleen offers, maar ook allerlei min of meer kostbare zaken die iemand, ook zonderdat hij eene gelofte had gedaan, uit dankbaarheid, schuldgevoel of vrees aan Jahwe gaf. Hiervan kwam een gedeelte in de tempelkas — wat *de gave voor Jahwe* heet (zie Lev. VII : 14, 32; X : 14 v.) — een ander deel, bepaaldelijk van het offervleesch, mocht alleen door de priesters gegeten worden en heet *het hoogheilige* (Lev. VI : 17, 26, 29; VII : 6). Van andere gaven was een deel voor den dienstdoenden priester, een deel voor eene familie, eene afdeeling, of voor de geheele priesterschap. De regeling hiervan is ons slechts uit later tijd en zeer gebrekkig bekend. Of de verdeeling van het den priesters toekomende ooit, zooals hier vermeld wordt, aan Levieten is opgedragen geweest, moet betwijfeld worden. Wel moesten de Levieten volg. Num. XVIII : 25—29; Neh. X : 37 het voor de priesters bestemde deel van het tiend ophalen en aan hen ter hand stellen, maar dat zij deze of andere priesterlijke inkomsten onder de rechthebbenden zouden hebben verdeeld is hoogst onwaarschijnlijk. De schrijver beoogt blijkbaar met de hier gegeven voorstelling den werkkring der Levieten uit te breiden.

15. *de priestersteden.* Zie Joz. XXI : 10—19; 1 Kron. VI : 54—60 en inl. op Num. XXXV. — Of de schrijver met de hier genoemde mannen priesters of Levieten bedoelt, blijkt niet. Personen die deze namen dragen treffen wij elders zoowel onder de priesters als onder de Levieten aan. *Minjamin,* of *Mijjamin, Jesjua* (een Levietennaam Ezra II : 40; Neh. VII : 43; VIII : 8; IX : 4 v.; X : 9; XII: 8, 24) en *Sjechanja* komen in de lijst der vier en twintig priesterafdeelingen voor; zie op 1 Kron. XXIV : 7—18. *Sjemaja,* 1 Kron. XV : 8 (zie aldaar) naam van een Leviet, is Ezra X : 21; Neh. XII : 6, 18 een priesternaam; evenzoo is *Amarja* Neh. XII : 2, 13 de naam van een priester, terwijl hij 1 Kron. XXIII : 19 door een Leviet wordt gedragen; *Eden,* of *Adna,* XXIX : 12 een Levietennaam, is Neh. XII : 15 die van een priester. — *hunne broeders,* de priesters die niet naar Jeruzalem gingen om daar den dienst waar te nemen en toch om hunne afkomst recht op priesterlijke inkomsten hadden; zie op vs. 16.

16. De priesters die met hunne familiën naar Jeruzalem gingen om daar hun ambt waar te nemen kregen er een deel van de offeranden en andere baten, welke hun die in de priestersteden bleven niet gegeven werden.

18. De bedoeling is waarschijnlijk deze: voor het heilig houden van den tempel en de gewijde

vrouwen, zonen en dochters, van den geheelen stand; want door hunne
19 betrouwbaarheid moesten zij het heilige heilig houden. ′ Ook waren er
voor de zonen van Aäron, de priesters, die op den weidegrond hunner
steden woonden, voor elke stad afzonderlijk, mannen die met name
zijn opgegeven aangesteld, om aan ieder manlijk persoon onder de
priesters zijn aandeel te geven, alsmede aan elk die in het geslacht-
register der Levieten was opgenomen.
20 Zoo deed Hizkia in gansch Juda; hij deed wat goed, recht en trouw
21 was jegens Jahwe, zijn god; ′ in ieder werk dat hij aanving in zake
van den dienst in het huis Gods, in zake van de wet en de geboden,
door te vragen naar zijn god, heeft hij van ganscher harte gehandeld
en voorspoed gehad.

handelingen was het noodig nauwlettend toe te zien op de afkomst, ook van de Levieten, maar vooral van de priesters. Immers, alleen de zoon van een priester en eene vrouw van zuiver Israëlietischen bloede was bevoegd priester te worden. Daarom moest er een register worden gehouden, waarin niet alleen zij zelven, maar ook hunne vrouwen en de kinderen die zij bij haar hadden, stonden ingeschreven. Indien een onbevoegde het altaar bediende, waren de offers niet geldig; deed iemand van niet zuiver Levietische afkomst dienst in den tempel, dan was dit wel minder noodlottig, maar het deed toch afbreuk aan de zuiverheid van den eeredienst. — *moesten* — *houden*, volgens geringe tekstverandering naar Gr. vert.

19. *die op* — *woonden*. Zie Lev. XXV : 34; Num. XXXV : 1—8; Joz. XXI. — *alsmede* — *opgenomen*. Ook de Levieten moesten dus een deel hebben van de vrijwillige gaven, waarop volgens de wet uitsluitend de priesters aanspraak hadden; zie op vs. 14.

20 v. Zoo vat de schrijver 2 Kon. XVIII : 5—7*a* samen.

HOOFDSTUK XXXII : 1—23.

Hizkia uit de macht van Sanherib gered. — Sanherib, de koning van Assyrië, belegert de steden van Juda (1) en maakt aanstalten om tegen Jeruzalem op te trekken, dat door Hizkia in staat van verdediging gebracht wordt (2—8). Sanherib laat Jeruzalem opeischen door gezanten (9), die het hopelooze van verzet aantoonen (10), daar Jahwe, door Hizkia beleedigd, niet redden zal (11 v.) en het gebleken is dat de goden van alle landen machteloos tegen de Assyriërs zijn (13—15); in dien geest spreken zij nog meer en had Sanherib ook een brief aan Hizkia geschreven (16—19). Hizkia en Jezaja smeeken God om hulp (20), en deze zendt een engel die in het Assyrische leger eene groote slachting aanricht, waarop Sanherib naar zijn land terugkeert en vermoord wordt (21). Zoo is Hizkia door Jahwe geholpen; hij wordt van nu af door alle volkeren geëerd (22 v.).

Van 2 Kon. XVIII : 13—XIX : 37 (Jez. XXXVI, XXXVII), waaraan dit gedeelte in hoofdzaak ontleend is, zijn groote stukken hier weggelaten; somtijds deed de schrijver dit om te bekorten (zie op vs. 20 en 21), doch ook liet hij een en ander weg dat, naar zijn oordeel, Hizkia tot oneer verstrekte: vooreerst, het bericht van Hizkia's opstand (2 Kon. XVIII : 7), waarin lag opgesloten dat hij aan Sanherib onderworpen was geweest, wat met dezen vromen koning het geval niet kon geweest zijn; dan, op het voetspoor van den schrijver van Jez. XXXVI, dat van Hizkia's onderwerping (2 Kon. XVIII : 14—16), wat hem om dezelfde reden ongeloofwaardig voorkwam; voorts, al wat betrekking had op Hizkia's bondgenooten (zie op vs. 9—15 en 17), daar de vrome op zijn god alleen steunt; en eindelijk hetgeen in het oude verhaal van Juda's tegenspoed (zie op vs. 1 en 9—15), van de insluiting van Jeruzalem en van de radeloosheid van Hizkia en zijne grooten (zie op vs. 15) vermeld werd. Het eigenaardig oogpunt waaruit de schrijver de redding van Jeruzalem wil beschouwd hebben geeft hij reeds in vs. 1 aan: zij was het loon van Hizkia's vroomheid.

XXXII : 1 Hierna, na deze betooning van trouw, is Sanherib, de koning
van Assyrië, gekomen en Juda binnengetrokken; hij belegerde de ver-
2 sterkte steden en dacht ze te vermeesteren. ′ Toen nu Hizkia zag dat
Sanherib gekomen was en aanstalten maakte tot den strijd tegen Jeru-

1. *na* — *trouw*, na hetgeen Hizkia, in gehoorzaamheid aan de wet, voor den tempel en zijne dienaren gedaan had. Hetgeen volgt is dus het loon voor Hizkia's vroomheid. — *dacht ze te vermeesteren*. Volg. 2 Kon. XVIII : 13 heeft hij ze werkelijk vermeesterd; maar deze tegenspoed kon, volgens onzen schrijver, den vromen Hizkia niet getroffen hebben.

2—8. Het hier verhaalde lezen wij in *Koningen* niet en is waarschijnlijk aan Jez. XXII : 8—11 ontleend; althans, ook daar wordt vermeld dat men tegen Sanheribs nadering Jeruzalems muur versterkte, het water naar de stad afleidde en zich wapenen aanschafte.

3 zalem,′ werd hij met zijne oversten en helden te rade om de water-
4 bronnen buiten de stad te verstoppen. Hij vond medewerking: ′ eene
menigte volks verzamelde zich en verstopte alle bronnen, alsmede de
midden door het land stroomende beek, terwijl men zeide: Wat be-
hoeven de koningen van Assyrië bij hunne komst rijkelijk water te
5 vinden?′ En hij toog moedig aan het werk, herstelde geheel den ver-
broken muur en bouwde torens daarop, en richtte daarbuiten een anderen
muur op, versterkte het Millo in de Davidstad en liet werpspiesen en
6 schilden in menigte vervaardigen.′ Nu stelde hij krijgsoversten over
het volk aan, verzamelde hen bij zich op het plein der stadspoort en
7 sprak naar hun hart, aldus: ′ Zijt sterk en kloek, vreest niet en weest
niet vervaard voor den koning van Assyrië en die gansche menigte
8 die bij hem is; want ons staat een sterkere bij dan hem;′ hem een
vleeschelijke arm, maar ons Jahwe, onze god, om ons te helpen en
onze oorlogen te voeren. En het volk steunde op de woorden van
Hizkia, Juda's koning.
9 Nadezen zond Sanherib, de koning van Assyrië, zijne dienaren naar
Jeruzalem, terwijl hij zelf met zijne gansche legermacht voor Lachis
gelegerd was, tot Hizkia, den koning van Juda, en tot gansch Juda
10 dat te Jeruzalem was, met deze boodschap: Zoo zegt Sanherib, de
koning van Assyrië: Waarop vertrouwt gij, dat gij daar in Jeruzalem
11 belegerd blijft zitten?′ Hizkia stookt u op om u van honger en dorst
te laten sterven, door te zeggen: Jahwe, onze god, zal ons redden
12 uit de hand van den koning van Assyrië.′ Deze zelfde Hizkia heeft
immers zijne hoogten en altaren weggedaan, terwijl hij tot Juda en
Jeruzalem zeide: Slechts voor één altaar moogt gij u nederwerpen en
13 daarop alleen offeren.′ Weet gij niet, wat ik en mijne vaderen gedaan
hebben aan alle volken der wereld? Hebben de goden van de natiën
14 der wereld hun land uit mijne hand kunnen redden?′ Wie van alle
goden dezer natiën, door mijne vaderen ten ondergang gedoemd, heeft
zijn volk uit mijne hand kunnen redden — dat uw god u zou kunnen
15 redden uit mijne hand?′ Laat dan Hizkia u niet misleiden en op deze
wijze opstoken. Gelooft hem niet; want geen enkele god van eenige
natie of eenig rijk kon zijn volk uit mijne hand of die mijner vaderen
redden, laat staan dat uw god u zou kunnen redden uit mijne hand.′
16 Nog meer zeiden zijne dienaren tegen Jahwe God en zijn dienstknecht
17 Hizkia.′ Ook had hij een brief geschreven, om Jahwe, den god van
Israël, te tarten en tegen hem te spreken, van dezen inhoud: Evenmin

4. *verstopte alle bronnen*, waarvan men volg. Jez. XXII : 9*b*, 11 meteen het water naar de stad afleidde; verg. op 2 Kon. XX : 20. — *de — beek*, waarschijnlijk de Kidron. — *de koningen*. Verg. op XXVIII : 16. Onwillekeurig denkt de schrijver niet alleen aan Sanherib, maar ook aan latere Assyrische of Chaldeeuwsche koningen die Jeruzalem hebben benard.

5. Verg. op XI : 5—12. — *den verbroken muur*, sinds het XXV : 23 verhaalde nog niet hersteld. — *torens daarop*, volg. verb. t.; grondt. *op de torens*. — *daarbuiten een* (volg. Gr. vert.; Hebr. t. *den*) *anderen muur*. Dat de Davidstad door een dubbelen muur was omgeven blijkt ook uit 2 Kon. XXV : 4; Jez. XXII : 11. Dat Hizkia hem bouwde lezen wij alleen hier; verg. XXXIII : 14. — *het Millo*. Zie op 2 Sam. V : 9.

6. *het plein der stadspoort*, volg. Neh. VIII : 2, 17 bij de Waterpoort.

7 v. Verg. Deut. XXXI : 6; 2 Kon. VI : 16 en op Jez. XXXI : 3.

9—15. Zie 2 Kon. XVIII : 17—35, dat hier zeer verkort en gewijzigd wordt weergegeven. Weggelaten is wat daar van het bondgenootschap met Egypte gezegd is (zie Inl.), alsmede de bespotting van Hizkia's leger, dat met het bericht over zijne krijgstoerustingen, vs. 2—6, en met des schrijvers overtuiging dat vrome koningen sterke legers hadden (zie op XIV : 8) in strijd was.

15. Wat 2 Kon. XVIII : 36—XIX : 4 verhaald wordt van de diepe verslagenheid die zich van den koning en zijne dienaren meester maakte laat onze schrijver weg: de vrome vorst kan geen oogenblik in zijn geloof en vertrouwen geschokt zijn geweest.

16. *Nog meer*, de woorden in 2 Kon. XVIII : 19—35, voorzoover ze hier niet zijn medegedeeld.

17. *Ook — geschreven*. Volg. 2 Kon. XIX : 8—14 zond Sanherib een brief met een tweede gezant-

als de goden van de natiën der wereld, die hunne volken niet uit
mijne hand gered hebben, zal de god van Hizkia zijn volk uit mijne
18 hand redden.' En zij riepen met luider stem het volk op den muur in
het Judeesch toe, om het vrees en angst aan te jagen; opdat zij de
19 stad in hunne macht kregen,' en spraken over den god van Jeruzalem
als over de goden van de volken der aarde, die maaksels van menschenhanden zijn.
20 Naar aanleiding hiervan baden koning Hizkia en de profeet Jezaja,
21 de zoon van Amos, en zij schreiden ten hemel.' Toen zond Jahwe
een engel, die alle kloeke helden, vorsten en oversten in het leger
van den koning van Assyrië wegvaagde; zoodat deze met beschaamde
kaken naar zijn land terugkeerde, en toen hij in den tempel van zijn
god kwam, daar door zijne lijfelijke zonen met het zwaard werd geveld.'
22 Zoo verloste Jahwe Hizkia en de inwoners van Jeruzalem uit de hand
van Sanherib, den koning van Assyrië, en uit de hand van allen, en
23 gaf hun rust rondom.' En velen brachten geschenken aan Jahwe te
Jeruzalem en kostbaarheden aan Hizkia, Juda's koning; van toen af
werd hij hoog in het oog van alle natiën.

schap; daar onze schrijver slechts éen voor Jeruzalem laat komen, vlecht hij in het verhaal hiervan de mededeeling omtrent den brief in. De nadering der Ethiopiërs, die Sanherib bewoog voor de tweede maal gezanten te zenden, wordt hier weggelaten: Hizkia heeft volgens den schrijver geen bondgenooten gehad.

18. Zie 2 Kon. XVIII : 28. Wat in *Koningen* hieraan voorafgaat, van de vergeefsche poging van Hizkia's dienaren om de Assyriërs te bewegen Arameesch te spreken, laat onze schrijver met opzet weg: zij behoefden geen oogenblik te twijfelen aan de standvastigheid van het volk; vorst en volk waren éen in trouw aan Jahwe (verg. op XV : 12—15).

19. Zie op 2 Kon. XIX : 18.

20. Volg. 2 Kon. XIX : 14—19 bad alleen Hizkia en deelde Jezaja hem daarop Jahwe's antwoord mede, 2 Kon. XIX : 20—34. In plaats hiervan geeft onze schrijver slechts dit éene vers; dat Jezaja met den koning bad kan hij hebben afgeleid uit 2 Kon. XIX: 4*b*. Alleen hier treedt Jezaja in Hizkia's geschiedenis op; zie inl. op H. XXIX.

21. Zie 2 Kon. XIX : 35—37, dat hier zeer verkort is weergegeven.

22. *gaf hij hun rust*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *leidde hij hen.*

HOOFDSTUK XXXII : 24—33.

Hizkia's ziekte en de gezanten van Babel. — Hizkia wordt op zijn gebed door Jahwe uit eene ziekte gered (24). Hij wordt overmoedig; maar de straf daarvoor wordt, daar hij berouw toont, tot na zijn dood uitgesteld (25 v.). Hizkia's rijkdom en werken (27—30); op het toppunt van zijn voorspoed, wordt hij door God op de proef gesteld (31). Besluit van Hizkia's regeering (32 v.).

Het in 2 Kon. XX (Jez. XXXVIII : 1—8; XXXIX) verhaalde wordt hier verkort wedergegeven, en daarenboven eenigermate verward, doordat de schrijver de twee verhalen, dat van Hizkia's ziekte en dat van het gezantschap uit Babel, tot éen heeft trachten te maken. Al wat naar zijn oordeel den vromen koning niet tot eer verstrekte heeft hij weggelaten of gewijzigd. Hoewel hij zijn held niet geheel van schuld vrijpleit, brengt hij die tot zulke bescheiden verhoudingen terug dat zij slechts eene lichte schaduw op Hizkia's luisterrijke regeering werpt. Zie op vs. 25, 26, 27—30 en 31. Waarom hij den profeet Jezaja niet vermeldt, zie inl. op H. XXIX.

XXXII : 24 In die dagen werd Hizkia doodelijk krank. Toen bad hij tot
Jahwe, en deze sprak tot hem en gaf hem een teeken.
25 Maar Hizkia beantwoordde de ondervonden weldaden niet; want hij
werd overmoedig. Daarom kwam gramschap over hem, alsmede over

24. *deze sprak tot hem*, door Jezaja; 2 Kon. XX : 5 v. — *gaf hem een teeken.* Dat hij dit deed op verzoek van Hizkia, zooals 2 Kon. XX : 8—11 verhaald wordt, laat de schrijver, wellicht met opzet, weg, omdat Hizkia daardoor gebrek aan geloof in Jahwe's woord openbaarde.

25. *hij werd overmoedig*, door den voorspoed, zooals ook andere vrome koningen; zie op XXVI : 16. Dat de schrijver hiermede doelt op Hizkia's gedrag jegens de Babylonische gezanten blijkt eerst uit vs. 31. Wat hierin te berispen is, wordt 2 Kon. XX : 14—18 niet gezegd; doch verg. op 2 Kon. XX : 12. — *Juda en Jeruzalem.* Het volk heeft zich dus met den koning bezondigd en bekeert zich met hem (vs. 26); zie op XV : 12—15.

26 Juda en Jeruzalem. ′ Daar echter Hizkia zich vernederde in zijn over-
moed, evenals de inwoners van Jeruzalem, kwam Jahwe's gramschap
niet over hen in de dagen van Hizkia.
27 Hizkia nu bezat zeer grooten rijkdom en luister: hij maakte zich
schatkamers voor zilver, goud, edelgesteenten, balsem, schilden en aller-
28 hande begeerlijke voorwerpen, ′ magazijnen voor de opbrengst van
koren, most en olie, stallen voor alle soorten van vee, en kooien voor
29 de kudden. ′ Ook maakte hij steden en een grooten veestapel van klein-
vee en runderen; want God had hem zeer vele bezittingen geschonken. ′
30 Deze zelfde Hizkia heeft ook de waterwel van den Gihon boven den
grond verstopt en het water onder den grond westwaarts naar de
Davidstad geleid. Voorspoedig was Hizkia in alles wat hij ondernam. ′
31 Zelfs in het geval der tolken van Babels vorsten, die tot hem gezonden
waren om te vragen naar het teeken dat in het land geschied was,
verliet God hem enkel om hem op de proef te stellen, ten einde te
weten te komen al wat in zijn hart was.
32 Het overige nu van Hizkia's geschiedenis en zijne daden van vroom-
heid zijn beschreven in het Gezicht van den profeet Jezaja, den zoon
33 van Amos, en in het boek der koningen van Juda en Israël. ′ En
Hizkia ging ter rust bij zijne vaderen; men begroef hem aan den weg
die opwaarts voert naar de graven van Davids zonen, en gansch Juda
en de inwoners van Jeruzalem bewezen hem eer bij zijn dood. Zijn
zoon Manasse werd koning in zijne plaats.

26. *kwam — Hizkia.* De schrijver zegt niet, als die van *Koningen,* dat zij later wel kwam; dit ware ook in strijd geweest met zijn geloof dat de kinderen niet voor de zonden der ouders gestraft worden; zie op XXXIII : 10. De wegvoering der schatten naar Babel, volg. 2 Kon. XX : 12—19 straf voor Hizkia's zonde, is volg. XXXVI : 11—21 straf voor de zonden van Sedekia en zijne tijdgenooten.

27—30. Deze beschrijving van Hizkia's voorspoed, die wij 2 Kon. XX : 13 (Jez. XXXIX : 2) in veel beknopter vorm in het verhaal van het bezoek der Babylonische gezanten aantreffen, wordt hier met opzet gegeven na het bericht van Hizkia's schuld en berouw: zijn voorspoed duurde tot aan zijn dood.

28. *kooien voor de kudden,* met omzetting der woorden, volg. Gr. vert.

30. Zie op 2 Kon. XX : 20.

31. *de tolken van Babels vorsten* (verg. op vs. 4 en op XXVIII : 16), Babylonische geleerden; zij komen, anders dan de gezanten 2 Kon. XX : 12, met een zuiver wetenschappelijk doel. — *die — waren,* volgens andere klinkers; Hebr. t. *die tot hem gezonden hadden.* — *om — was.* Dit was de bedoeling van Jahwe.

32. *zijne daden van vroomheid.* Verg. XXXV : 26. — *het Gezicht — Israël.* Het woordje *en* is den tweeden keer uit Gr. vert. ingevoegd. Bedoeld zijn Jez. XXXVI : 1—XXXIX : 8 en 2 Kon. XVIII : 1—XX : 21. Verg. op Jez. I : 1.

33. *men — zonen.* Deze woorden zijn wellicht in *Koningen* uitgevallen en in dit geval geloofwaardig. Waarom Hizkia daar, en niet in de koningsgraven, begraven werd, weten wij niet. Zijn de hier vermelde graven dezelfde die Neh. III : 16 „de Davidsgraven" heeten? — *bewezen hem eer.* Verg. XVI : 14; XXI : 19.

HOOFDSTUK XXXIII.

Manasse en Amon. — Manasse, een goddeloos koning (1 v.), doet het hervormingswerk van zijn vader te niet en voert allerlei afgoderij in (3—9). Daar vorst en volk niet naar waarschuwingen luisteren (10), laat Jahwe Manasse gevankelijk wegvoeren naar Babel (11), waar hij zich bekeert (12) en vergiffenis erlangt van Jahwe, die hem naar Jeruzalem laat terugkeeren (13). Daarna versterkt Manasse Jeruzalem en de steden van Juda (14), schaft den afgodendienst af en herstelt den dienst van Jahwe (15—17). Besluit zijner regeering (18—20). Amon treedt in de voetstappen zijns vaders, maar bekeert zich niet, als deze (21—23), en wordt door samenzweerders omgebracht (24); het volk doodt de moordenaars en plaatst Jozia op den troon (25).

Van dit hoofdstuk is een groot gedeelte aan 2 Kon. XXI ontleend; verg. vs. 1—10 met 2 Kon. XXI : 1—10; vs. 18—20 met 2 Kon. XXI : 17 v.; vs. 21—25 met 2 Kon. XXI : 19—24. Maar terwijl onze schrijver 2 Kon. XXI : 11—16, als strijdig met zijn geloof aan Gods rechtvaardigheid (zie op vs. 10), heeft weggelaten, lascht hij vs. 11—17 een verhaal in van Manasse's bekeering en herstel,

dat in *Koningen* niet wordt aangetroffen. Dit is zeker verdicht en wordt ook door de Assyrische opschriften niet bevestigd. Deze toch verhalen wel, dat Manasse met andere vorsten van Voor-Azië afhankelijk is geworden van den Assyrischen koning Asurbanipal, maar niet, dat hij naar Babel weggevoerd en later op den troon hersteld is. Had Manasse ter hervorming van den Jahwedienst gedaan wat hier aan hem wordt toegeschreven, dan zou voor Jozia nagenoeg niets te doen zijn overgebleven en hetgeen 2 Kon. XXII, XXIII verhaald wordt geheel onbegrijpelijk zijn. De schrijver werd tot zijne voorstelling gebracht door de overtuiging dat een koning die tot zijn dood toe in zijne zonden volhardde onmogelijk vijf en vijftig jaar had kunnen regeeren; had hij dezen zegen van zijn god ondervonden, dan moest althans het laatste gedeelte zijner regeering door trouw aan Jahwe zijn gekenmerkt geweest.

XXXIII : 1 Twaalf jaar was Manasse oud toen hij koning werd, en vijf en
2 vijftig jaar regeerde hij te Jeruzalem.' Hij deed wat kwaad was in
het oog van Jahwe, naar de afschuwelijke praktijken der volken die
3 Jahwe voor de Israëlieten uit had verdreven.' Hij herbouwde de
hoogten die zijn vader Hizkia had omvergeworpen, richtte altaren op
voor de baäls, maakte gewijde boomstammen, wierp zich voor het
4 gansche heir des hemels neder en diende het.' Ook bouwde hij altaren
in het huis van Jahwe, waarvan Jahwe had gezegd: Te Jeruzalem zal
5 mijn naam zijn tot in eeuwigheid.' Hij bouwde altaren voor het
gansche heir des hemels in de beide voorhoven van Jahwe's huis.'
6 Ook heeft hij zijne zonen door vuur overgegeven in het dal van den
zoon van Hinnom, waarzeggerij, wichelarij en tooverij gepleegd, bezweerders van onderaardsche geesten en van demonen aangesteld; hij
heeft overvloedig gedaan wat kwaad was in het oog van Jahwe, om
7 hem te tergen.' Het afgodsbeeld dat hij gemaakt had zette hij in het
huis Gods, waarvan God tot David en zijn zoon Salomo had gezegd:
In dit huis en te Jeruzalem, dat ik uit alle stammen Israëls heb uit-
8 verkoren, zal ik mijnen naam tot in eeuwigheid stellen,' en nimmermeer zal ik Israëls voet doen wijken van den bodem dien ik hunnen
vaderen toegewezen heb; indien zij slechts zorgen te doen al wat ik
hun geboden heb, naar de gansche wet, de inzettingen en de verorde-
9 ningen die door bemiddeling van Mozes gegeven zijn.' Zoo deed
Manasse Juda en de inwoners van Jeruzalem afdwalen, zoodat zij meer
kwaad deden dan de volken die Jahwe voor de Israëlieten uit had
verdelgd.

10 Toen sprak Jahwe tot Manasse en zijn volk, maar zij luisterden
11 niet.' Daarom bracht Jahwe over hen de legeroversten van den koning
van Assyrië; zij grepen Manasse met haken, sloegen hem in ketenen
12 en voerden hem naar Babel.' Maar toen men hem zoo benard had,

1. Wij vernemen uit 2 Kon. XXI : 1 ook nog den naam van Manasse's moeder; in ons boek worden van nu af de namen van de moeders der koningen niet meer vermeld; zie vs. 21; XXXIV : 1.

3. *de baäls* en *gewijde boomstammen.* Hiervoor heeft 2 Kon. XXI : 3 het enkelvoud.

6. *zijne zonen.* In 2 Kon. XXI : 6 staat *zijn zoon*; de schrijver vergroot Manasse's schuld, evenals die van Ahaz; zie op XXVIII : 3.

7. *het afgodsbeeld,* 2 Kon. XXI : 7 *het Asjera-beeld.* Door de verandering welke onze schrijver in vs. 3 aanbracht kon hij ons vers daarop niet laten terugslaan; dus doet hij het voorkomen alsof hier sprake is van een in het voorgaande niet vermeld afgodisch voorwerp.

8. *hunnen,* volg. Gr. vert. en 2 Kon. XXI : 8; Hebr. t. *uwen.*

9. Hieraan gaat in *Koningen* vooraf *maar zij hebben niet geluisterd,* wat onze schrijver naar vs. 10 heeft verplaatst.

10. *Toen sprak Jahwe,* volg. 2 Kon. XXI : 10 door de profeten; wat zij zeiden, 2 Kon. XXI : 11—15, laat onze schrijver weg, omdat het daar uitgesproken denkbeeld, de verwoesting van Jeruzalem is de straf voor Manasse's zonde, in strijd was met zijn geloof aan Gods rechtvaardigheid, dat zijne passende uitdrukking vond in Ezech. XVIII : 20. Omdat Manasse zelf de straf voor zijne zonden moet hebben ontvangen, laat de schrijver hem gevankelijk wegvoeren naar Babel. — *en zijn volk.* Dit dwaalt met zijn koning af en bekeert zich met hem (vs. 16); zie op XV : 12—15.

11. *zij grepen Manasse met haken.* Beeld aan de vischvangst ontleend; verg. op 2 Kon. XIX : 28.

heeft hij Jahwe, zijn god, vermurwd: hij verootmoedigde zich diep
13 voor den god zijner vaderen′ en bad tot hem. En deze liet zich ver-
bidden, verhoorde zijne smeeking en bracht hem naar Jeruzalem tot
zijn koningschap terug. Zoo wist Manasse dat Jahwe God is.
14 Nadezen heeft hij een buitenmuur van de Davidstad gebouwd, ten
westen van den Gihon, in het dal, tot aan den ingang van de Visch-
poort, dien om den Ofel getrokken en zeer hoog gemaakt. Voorts legde
15 hij legeroversten in alle versterkte steden van Juda.′ Hij verwijderde
de vreemde goden en het beeld uit Jahwe's huis, ook al de altaren die
hij op den tempelberg en in Jeruzalem had opgericht, en wierp ze
16 buiten de stad.′ Ook bouwde hij het altaar van Jahwe weder op, bracht
daarop dankoffers en lofoffers, en beval Juda Jahwe, den god van Israël,
17 te dienen.′ Intusschen offerde het volk nog op de hoogten, maar alleen
aan Jahwe, hun god.
18 Het overige nu der geschiedenis van Manasse, zijn gebed tot zijn
god en de woorden der zieners die in naam van Jahwe, den god van
Israël, tot hem gesproken hebben, dit staat in de Geschiedenis der
19 koningen van Israël.′ En zijn gebed, en hoe God zich door hem liet
verbidden, en al zijne zonden en overtredingen, en op welke plaatsen
hij hoogten gebouwd en de gewijde boomstammen en beelden opgericht
heeft, vóór zijne verootmoediging, dit is beschreven in de Geschiedenis
20 der zieners.′ Manasse ging ter ruste bij zijne vaderen, en men begroef
hem in den tuin van zijn paleis; en zijn zoon Amon werd koning in
zijne plaats.
21 Twee en twintig jaar was Amon oud toen hij koning werd, en twee
22 jaar regeerde hij te Jeruzalem.′ Hij deed wat kwaad was in het oog
van Jahwe, evenals zijn vader Manasse gedaan had; aan alle beelden
die zijn vader Manasse gemaakt had bracht Amon offers en diende ze.′
23 Maar hij heeft zich niet voor Jahwe verootmoedigd, zooals zijn vader
Manasse zich verootmoedigd had; want deze Amon heeft groote schuld
24 op zich geladen.′ Zijne dienaren maakten eene samenzwering tegen
25 hem en doodden hem in zijn paleis;′ waarop het volk des lands allen
die de samenzwering tegen koning Amon gemaakt hadden versloeg en
zijn zoon Jozia koning maakte in zijne plaats.

14. Als alle vrome koningen, legt ook Manasse na zijne bekeering zich op het versterken van Jeruzalem toe; zie op XI : 5—12. — *heeft* — *gebouwd.* Indien dit dezelfde muur is als de XXXII : 5 vermelde, dan bedoelt de schrijver dat Manasse dien òf hersteld òf voltooid heeft. — *ten westen* — *gemaakt.* De muur liep *ten westen van den Gihon* (zie op 1 Kon. I : 33), dus langs de oostzijde der Davidstad, daarna in noordelijke en noordwestelijke richting tot de Vischpoort, aan de noordwestelijke punt van den tempelberg (zie Neh. III : 3; XII : 39; Sef. I : 10); zoodat de heuvel Ofel (zie op XXVII : 3) mede ingesloten was. — *het dal,* van den Kidron.

15. *het beeld.* Zie vs. 7.

16. *Ook* — *op.* Dat dit vernield was geweest is niet gezegd. De schrijver onderstelt het als iets dat vanzelf spreekt, evenals hij ook Ahaz den tempel heeft doen sluiten; verg. op XXVIII : 24.

17. Dat er toch nog iets onwettigs was blijven bestaan diende de schrijver wel te zeggen, daar anders voor Jozia niets te hervormen zou zijn overgebleven.

18. *zijn gebed tot zijn god.* Onder de apokriefe boeken des O. T.s bevindt zich een geschrift dat den titel draagt „Gebed van Manasse, den zoon van Hizkia," door een Griekschen Jood in het Grieksch geschreven. — *de woorden* — *hebben.* Zie 2 Kon. XXI : 11—15; verg. op vs. 10. — *de Geschiedenis der koningen van Israël.* Is hiermede, wat waarschijnlijk is (zie op XX : 34), ons boek *Koningen* bedoeld, dan laat de schrijver daaraan ook iets ontleend zijn, *zijn gebed tot zijn god*; wat er niet in stond.

19. *de Geschiedenis der zieners* (volg. Gr. vert.; Hebr. t. *van Hozai*). De schrijver zal wel bedoelen hetzelfde geschrift waarin volg. vs. 18 de woorden der zieners stonden.

20. *den tuin van,* naar Gr. vert. en 2 Kon. XXI : 18 ingevoegd.

21. Zie op vs. 1.

22. *aan* — *diende ze.* De schrijver vergeet dat Manasse die beelden weder verwijderd had, vs. 15.

25. De schrijver geeft 2 Kon. XXI : 25 v. verkort weder.

HOOFDSTUK XXXIV, XXXV.

Jozia. — Jozia, een zeer vroom koning (XXXIV : 1 v.), ruimt, in het twaalfde jaar zijner regeering, vele afgodische voorwerpen in Juda en Israël op (3—7). In zijn achttiende regeeringsjaar heeft op zijn last eene vernieuwing van den tempel plaats, waarbij Levieten als opzichters dienst doen (8—13). Bij die gelegenheid doet de hoogepriester Hilkia het in den tempel gevonden wetboek den koning ter hand stellen (14—18), die, over den inhoud verschrikt (19), door een aanzienlijk gezantschap Jahwe laat raadplegen (20 v.). De profetes Hulda antwoordt dat het strafgericht zeker komen (22—25), maar Jozia, tot loon voor zijne goede gezindheid, het niet beleven zal; wat den koning wordt overgebracht (26—28). Hierop gaat deze met zijn volk op naar den tempel en leest er het wetboek voor (29 v.); waarop allen zich verbinden tot stipte gehoorzaamheid (31 v.) en Jozia alle afschuwelijke voorwerpen uit het gansche land verwijdert (33). Jozia doet het pascha te Jeruzalem vieren (XXXV : 1); den priesters wijst hij hunne taak aan, alsmede den Levieten, aan wie het slachten der paaschlammeren wordt opgedragen (2—6). De koning en zijne vorsten, de hoofden der priesters en die der Levieten schenken feestgaven (7—9); naar de wet worden de offers gebracht, en alle tempeldienaren komen hunne verplichtingen na (10—16); het paaschfeest wordt gevierd zooals het in eeuwen niet geschied was (17—19). Daarna valt Jozia, trots goddelijke waarschuwing, den koning van Egypte aan en sneuvelt (20—24*a*); het gansche volk draagt rouw over hem, en klaagzangen worden op hem gedicht (24*b*, 25). Besluit (26 v.).

Een vrij groot gedeelte dezer hoofdstukken is aan 2 Kon. XXII : 1—XXIII : 30 ontleend; verg. XXXIV : 1 v. met 2 Kon. XXII : 1 v.; vs. 8—32 met 2 Kon. XXII : 3—XXIII : 3, terwijl XXXIV : 3*b*—7 een uittreksel uit 2 Kon. XXIII : 4—20, 24 behelst. Doch het verhaal heeft onder de handen van onzen schrijver een geheel ander karakter verkregen. Hem toch bevreemdde de plaats die in het oude verhaal het vinden van het wetboek innam, alsof dit voor koning en volk iets nieuws kon hebben bevat en aanleiding hebben gegeven tot velerlei hervormingen. Die wet dagteekende immers van Mozes, en de vrome voorgangers van Jozia hadden haar gekend en gehoorzaamd. Met name had Hizkia dit gedaan. Om de verkeerde gevolgtrekkingen die zijne lezers te dezen uit het verhaal van *Koningen* konden maken te voorkomen, laat hij Jozia's hervorming aan het vinden van het wetboek, dat er volgens *Koningen* de aanleiding toe gaf, voorafgaan (zie op XXXIV : 3 en 8—13), en maakt hij ook de viering van het paaschfeest tijdens Jozia daarvan geheel onafhankelijk (zie op XXXV : 1 en 18). Voorts steekt de schrijver ook hier de Levieten in de hoogte (zie op XXXIV : 8—13, 9, 12, 30; XXXV : 3 en 8 v.), vooral door hen bij de paaschviering eene zeer voorname rol te laten spelen (XXXV : 10—15), en wekt hij zijne tijdgenooten op tot rijke giften aan den tempel door de beschrijving van de mildheid van koning en aanzienlijken jegens het heiligdom; terwijl hij, door Jozia's dood op het slagveld als eene straf voor te stellen, zijne overal in het boek aan den dag tredende overtuiging aangaande de rechtvaardigheid Gods predikt.

H. XXXV treffen wij ook aan in 3 Ezra I : 1—33. Zie over dit apokriefe boek inl. op *Ezra — Nehemja*.

XXXIV : 1 Acht jaar was Jozia oud toen hij koning werd, en een en dertig
2 jaar regeerde hij te Jeruzalem.′ Hij deed wat recht was in het oog
van Jahwe en bewandelde de wegen van zijn vader David, zonder af
3 te wijken ter linker- of ter rechterhand.′ Reeds in het achtste jaar
zijner regeering, toen hij nog jong was, begon hij naar den god van
zijn vader David te vragen, en in het twaalfde jaar begon hij Juda
en Jeruzalem te reinigen van de hoogten, de gewijde boomstammen en
4 de gesneden en de gegoten beelden.′ Men wierp in zijne tegenwoordigheid de altaren der baäls omver, de zonnebeelden die daarop waren

1. De naam van Jozia's moeder is weggelaten; zie op XXXIII : 1.

3. *in het twaalfde jaar.* Volg. 2 Kon. XXII : 3; XXIII : 4 begon hij zijn hervormingswerk eerst in zijn achttiende regeeringsjaar, na de ontdekking van het wetboek. Onze schrijver achtte het waarschijnlijk ongeloofelijk dat een vroom koning als Jozia zoolang zou gewacht hebben de hand aan dit goede werk te slaan, waarvoor immers het vinden van het wetboek niet noodig was, daar reeds Manasse hetzelfde gedaan had (XXXIII : 15). Maar door deze vervroeging is het oude verhaal, volgens hetwelk deze hervorming wel iets nieuws was en uitgelokt werd door het vinden van het wetboek in Jozia's achttiende jaar, in een geheel ander licht geplaatst.

4—7. In dit uittreksel uit 2 Kon. XXIII : 4—20 zijn sommige bijzonderheden eerst door vergelijking met het bericht van *Koningen* verstaanbaar.

4. *der baäls.* Zie op Richt. II : 13. In het oudere verhaal (2 Kon. XXIII : 4) is sprake van *den baäl.* — *de zonnebeelden.* Zie op Lev. XXVI : 30. — *waarna* — *hadden.* Verg. 2 Kon. XXIII : 6,

aangebracht hieuw hij af, hij verbrijzelde en vergruisde de gewijde
boomstammen, de gesneden en de gegoten beelden; waarna hij het stof
5 strooide op de graven dergenen die hun geofferd hadden. ′ Ook verbrandde
hij beenderen van priesters op hunne altaren en reinigde zoo Juda en
6 Jeruzalem. ′ Desgelijks in de steden van Manasse, Efraim, Simeon, zelfs
7 in Naftali — in hare rondom liggende puinhoopen — ′ wierp hij de
altaren en de gewijde boomstammen omver, vergruisde de beelden tot
stof en hieuw alle zonnebeelden af, in het gansche land van Israël.
Daarop keerde hij naar Jeruzalem terug.
8 In het achttiende jaar zijner regeering — toen hij bezig was met
het reinigen van land en tempel — zond hij Sjafan, den zoon van
Asalja, Maäzeja, den stadsoverste, en Joah, den zoon van Joahaz, den
9 kanselier, om het huis van Jahwe, zijn god, te herstellen. ′ Bij Hilkia,
den hoogepriester, gekomen, stelden zij het in den tempel gebrachte
geld, dat de Levieten-dorpelwachters bijeengegaard hadden van Manasse,
Efraim en het gansche overschot van Israël, alsmede van gansch Juda,
10 Benjamin en de inwoners van Jeruzalem, ′ dat stelden zij ter hand aan
de opzichters van de werklieden in Jahwe's huis. Dezen gaven het aan
de werklieden die in Jahwe's huis bezig waren om het te herstellen
11 en te stevigen; ′ zij gaven het aan de timmerlieden en de metselaars,
tot aankoop van gehouwen steenen en van hout voor de binten, en om
de vertrekken die de koningen van Juda verdorven hadden te zolderen. ′
12 En die mannen handelden bij het werk op goed vertrouwen. Opzichters
over hen waren: de Levieten Jahath en Obadja, uit de zonen van Merari,
benevens Zacharja en Mesjullam, uit de Kehathieten, voor de leiding

waar alleen van het stof van een verbranden gewijden boomstam sprake is. In plaats van op de volksbegraafplaats laat onze schrijver het stof strooien op *de graven* (volg. verb. t.) der afgodendienaars; alsof men die van de andere kon onderscheiden! De strekking der wijziging is: de schimp trof alleen de schuldigen.

5. Zie 2 Kon. XXIII : 16—18. Dat het beenderen van priesters waren staat daar niet, maar heeft de schrijver waarschijnlijk afgeleid uit 1 Kon. XIII : 2; 2 Kon. XXIII : 20, waar het slachten der hoogtepriesters op de altaren vermeld wordt; dit laatste verzwijgt hij, als zijnen held onwaardig.

6. Verg. 2 Kon. XXIII : 19. — *Simeon* wordt hier ten onrechte tot het noordelijk rijk gerekend; zie op XV : 9. — *puinhoopen*, met verandering van een klinker. De schrijver meent dat sedert den val van Samarië alle steden van het noordelijk rijk in puin lagen.

8—13. De hier gegeven voorstelling wijkt in menig opzicht van 2 Kon. XXII : 3—7 af; want de onder Joas genomen maatregel, waarop hier wordt teruggezien, is in ons boek anders dan in *Koningen* voorgesteld; zie op XXIV : 4—14. Ook breidt de schrijver den werkkring der Levieten uit: zij, en niet de leeken-opzichters (2 Kon. XXII : 5), hebben de leiding van het werk en betalen het geld aan de werklieden uit.

8. *toen — tempel.* Dit heeft de schrijver aan het verhaal toegevoegd, opdat het niet den schijn zou hebben alsof Jozia nu eerst met zijne hervormingen begon. — *Sjafan* heet hier niet, evenals 2 Kon. XXII : 3, *de schrijver*; dit ambt toch wordt volgens onzen schrijver door Levieten waargenomen (vs. 13). — *Maäzeja — kanselier.* Deze mannen worden in het verhaal van *Koningen* niet genoemd: waarschijnlijk achtte onze schrijver het ongepast dat de koning slechts één persoon, en niet een deftig gezantschap, tot den hoogepriester gezonden had. — *om — herstellen,* volg. 2 Kon. XXII : 3—6 om voor de betaling der werklieden te zorgen. Blijkens het vervolg is dit ook hier bedoeld.

9. *de Levieten-dorpelwachters.* Zie inl. op 1 Kron. XXVI. Dat het Levieten waren zegt 2 Kon. XXII : 4 niet. — *Manasse — Israël.* Volgens den schrijver bezochten dus ook de bewoners van het noordelijk rijk den tempel te Jeruzalem; wellicht bedoelt hij: sedert de vs. 6 v. vermelde hervorming.

10. *stelden zij ter hand.* Dit deed volg. 2 Kon. XXII : 4 v. de hoogepriester. — *de opzichters — huis,* de vs. 12 genoemde Levieten. — *aan* vóór *de werklieden,* ingevoegd volg. Gr. vert.

11. *die — hadden.* Waarop dit doelt, weten wij niet. De schrijver vermeldt het waarschijnlijk om te doen uitkomen, dat hier niet van het gewone onderhoud, maar van eene buitengewone herstelling sprake is. Jozia wordt, evenals andere vrome koningen, als een tempelvernieuwer voorgesteld.

12. *die mannen,* de Levieten-opzichters. — Van de hier voorkomende namen treffen wij *Jahath* en *Zacharja* ook als namen van Levieten tijdens David aan; zie op 1 Kron. XV : 18 en op 1 Kron. XXIII : 10. *Obadja* en *Mesjullam,* Neh. XII : 25 namen van Levieten-portiers (verg. op 1 Kron. IX : 16 en 17), komen als priesternamen voor Neh. X : 5, 7, de laatste bovendien 1 Kron. IX : 11; Neh. XI : 11; XII : 13, 16, en in den vorm *Sjallum* 1 Kron. VI : 12 v.; Ezra VII : 2. — *voor — werk.* Zij hadden, schijnt de schrijver te bedoelen, het toezicht over het werk in zijn geheel, de in het vervolg

van het werk; en alle Levieten die kundig waren in het bespelen van
13 muziekinstrumenten ′ hadden het opzicht over de lastdragers en over
alle werklieden bij elk soort van arbeid; ook waren ettelijke Levieten
schrijvers, ambtlieden en portiers.
14 Toen zij nu het in Jahwe's huis gebrachte geld uit de kist haalden,
vond de priester Hilkia het boek der wet die Jahwe door Mozes ge-
15 geven had. ′ Nu richtte hij het woord tot den schrijver Sjafan en zeide:
Ik heb in Jahwe's huis het boek der wet gevonden — waarop hij het
16 boek aan Sjafan gaf. ′ Sjafan bracht het aan den koning en gaf hem
tevens aldus bescheid: Al wat uwen dienaren is opgedragen hebben zij
17 gedaan: ′ zij hebben het geld dat zich in het huis van Jahwe bevond
18 uitgestort en aan de opzichters der werklieden ter hand gesteld. ′ Voorts
verhaalde de schrijver Sjafan den koning: De priester Hilkia heeft mij
19 een boek gegeven. En Sjafan las er den koning uit voor. ′ Toen nu de
20 koning de woorden der wet hoorde, scheurde hij zijne kleederen. ′ En
de koning gaf Hilkia, Ahikam, den zoon van Sjafan, Abdon, den zoon
van Micha, den schrijver Sjafan en den dienaar des konings Azaja in
21 last: Gaat Jahwe voor mij en het overschot in Israël en in Juda
raadplegen over de woorden van dit boek dat gevonden is; want groot
is Jahwe's gramschap, die over ons is uitgestort, omdat onze vaderen
niet gezorgd hebben Jahwe's woord te volbrengen naar al wat in dit
boek geschreven staat.
22 Zoo gingen Hilkia en de anderen die de koning had aangewezen
naar de profetes Hulda, de vrouw van den kleederbewaarder Sjallum,
den zoon van Tokhath, den zoon van Hasra — zij woonde te Jeruzalem,
in de Voorstad — en spraken tot haar zooals hun was opgedragen. ′
23 En zij zeide tot hen: Zoo spreekt Jahwe, Israëls god: Zegt den man
24 die u tot mij gezonden heeft: ′ Zoo spreekt Jahwe: Ik ga onheil
brengen over deze plaats en hare inwoners, al de vervloekingen die
geschreven staan in het boek dat men den koning van Juda heeft
25 voorgelezen. ′ Omdat zij mij verzaakt en aan andere goden geofferd
hebben, ten einde mij te tergen met al het maaksel hunner handen,

genoemden alleen dat over de bijzonderheden. — Vreemd, dat Levietische muzikanten opzichters zijn van de lastdragers en in vs. 13 ook Levietische *schrijvers, ambtlieden en portiers* vermeld worden; maar blijkbaar wil de schrijver het herstel van den tempel doen plaats hebben onder de leiding van den geheelen Levietenstand.

13. *hadden.* Hiervóor is *en* weggelaten. — *en over,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *en hadden de leiding van.*

14. In het oudere verhaal (2 Kon. XXII : 8) staat niet, dat Hizkia bij het ledigen der kist het boek vond, maar dat hij bij die gelegenheid Sjafan er kennis van gaf.

15. *den schrijver.* Hier en vs. 20 laat de schrijver het woord dat hij vs. 8 wegliet onwillekeurig staan. — *gaf.* Hierop laat 2 Kon. XXII : 8 volgen *die het las.* Waarschijnlijk liet onze schrijver het weg, omdat hij niet als het oudere verhaal alleen *Deuteronomium* (en dit nog slechts ten deele), maar het gansche wetboek bedoelt, dat Sjafan onmogelijk in korten tijd kon uitlezen.

16. *Sjafan — koning.* Deze woorden loopen op vs. 18 vooruit; de schrijver heeft het begin van 2 Kon. XXII : 9 verkeerd gelezen: het woord dat daar beteekent *hij kwam tot* beteekent, met andere klinkers uitgesproken, *hij bracht* (*het*) *tot.*

17. *der werklieden,* volg. Gr. vert. en 2 Kon. XXII : 9; Hebr. t. *en aan de werklieden.*

18. *las — voor,* dus niet het geheele boek, zooals 2 Kon. XXII : 10; zie op vs. 15.

20. *Hilkia.* Hier en vs. 22 wordt bij dezen naam *den priester* weggelaten, wat er 2 Kon. XXII : 12, 14 bij staat; waarschijnlijk met opzet, om hem van den hoogepriester te onderscheiden; deze toch stond in de schatting van onzen schrijver te hoog om door den koning als afgezant gebruikt te worden; verg. op XXIV : 11. — *Abdon,* 2 Kon. XXII : 12 *Achbor.*

21. *het overschot — Juda.* De schrijver drukt zich uit alsof ook van Juda reeds een deel was weggevoerd, en meent blijkbaar dat het vroegere rijk Israël tot Jozia's gebied behoorde. Anders 2 Kon. XXII : 13. — *want — volbrengen.* Dit heeft de schrijver gedachteloos overgenomen: het is in strijd met zijne overtuiging aangaande Gods rechtvaardigheid; zie op XXXIII : 10.

22. *had aangewezen,* uit Gr. vert. ingevoegd. — *Tokhath, Hasra,* 2 Kon. XXII : 14 *Tikwa, Harhas.*

24. *al de vervloekingen.* Onze schrijver denkt hierbij aan Lev. XXVI; Deut. XXVII : 15—26; XXVIII : 15—68. In 2 Kon XXII : 16 staat *al de woorden.*

zoo zal mijne gramschap over deze plaats uitgestort en niet uitgebluscht
26 worden. ′ Maar tot den koning van Juda, die u gezonden heeft om
Jahwe te raadplegen, tot hem zult gij dit zeggen: Zoo spreekt Jahwe,
27 Israëls god: Wat betreft de woorden die gij hebt gehoord, ′ zie, omdat
uw hart week is geworden en gij u voor God vernederd hebt, toen
gij mijne woorden tegen deze plaats en hare inwoners hoordet, en gij
u voor mij vernederd, uwe kleederen gescheurd en voor mijn aange-
28 zicht geweend hebt — zoo heb ook ik gehoord, spreekt Jahwe. ′ Ik zal u
tot uwe vaderen vergaderen, en gij zult in uw graf worden opgenomen
in vrede, en uwe oogen zullen al het onheil niet aanschouwen dat ik
over deze plaats en hare inwoners breng. En zij brachten den koning
bescheid.
29 Toen zond de koning boden en verzamelde al de oudsten van Juda
30 en Jeruzalem. ′ En de koning ging op naar het huis van Jahwe, en
al de mannen van Juda en de inwoners van Jeruzalem met hem,
alsmede de priesters en de Levieten, en het gansche volk, van den
kleinste af tot den grootste toe; en hij las hun al de woorden voor
van het boek des verbonds dat in het huis van Jahwe gevonden was. ′
31 Daarna ging de koning op zijne standplaats staan en sloot vóor Jahwe
het verbond, dat zij Jahwe zouden volgen, en zijne geboden, voor-
schriften en inzettingen van ganscher hart en ziel onderhouden, om
de woorden van het verbond die in dit boek geschreven stonden te
32 volbrengen. ′ En hij deed allen die zich in Jeruzalem en Benjamin
bevonden toetreden, en de inwoners van Jeruzalem handelden naar het
33 verbond van God, den god hunner vaderen. ′ En Jozia verwijderde
alle afschuwelijke voorwerpen uit al de streken die aan Israëlieten
behoorden, en verplichtte allen die zich onder Israël bevonden tot den
dienst van Jahwe, hun god. Zoolang hij leefde zijn zij niet afgeweken
van Jahwe, den god hunner vaderen.
XXXV : 1 Toen vierde Jozia te Jeruzalem pascha ter eer van Jahwe. Men
2 slachtte het pascha op den veertienden dag der eerste maand. ′ En Jozia
stelde de priesters aan bij het werk waartoe zij verplicht waren en
3 sprak hun moed in voor den dienst in Jahwe's huis; ′ en tot de Levie-
ten, de onderwijzers van gansch Israël, de aan Jahwe geheiligden,
zeide hij: Plaatst de heilige ark in het huis dat Salomo, de zoon van
David, den koning van Israël, gebouwd heeft; gij hebt niets meer op

27. *mijne*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *zijne*.

30. *de Levieten.* Met opzet noemt de schrijver dezen in plaats van *de profeten* die 2 Kon. XXIII : 2 vermeld worden.

31. *op zijne standplaats*, 2 Kon. XXIII : 3 *bij de zuil.* Zie op XXIII : 13.

32. *de inwoners — vaderen.* Dit staat in *Koningen* niet; het volk volgt den vorst; verg. vs. 33*b* en op XV : 12—15.

33. In deze woorden wordt 2 Kon. XXIII : 4—20, waarvan reeds vs. 4—7 een uittreksel gegeven is, nog eens samengevat.

1—19. Dit paaschfeest onderscheidde zich van dat onder Hizkia hierdoor dat het in elk opzicht naar den eisch gevierd werd, wat met het andere het geval niet was; verg. vs. 1 met XXX : 2 v. en zie op vs. 6.

1. *op — maand*, volgens de wet, Exod. XII : 6; Lev. XXIII : 5. — De viering van het paaschfeest staat in geen verband met de vinding van het wetboek; anders 2 Kon. XXIII : 21.

2. *sprak hun moed in*, in den trant van XXIX : 5—11. Wegens de zwaarte der taak (zie vs. 14) hadden zij bemoediging noodig.

3. *de onderwijzers van gansch Israël.* Zie op XVII : 7—9. — *Plaatst — heeft.* Wij hebben niet gehoord dat de ark uit den tempel verwijderd was; ook had volg. 1 Kron. XXIII : 26—32 reeds David de Levieten van de verplichting de heilige voorwerpen te dragen ontheven en hun andere werkzaamheden opgedragen. De schrijver schijnt te willen zeggen dat hetgeen David omtrent de werkzaamheden der Levieten beschikt had eerst onder Jozia zijn beslag heeft gekregen. Te gelijk verheerlijkt hij de Levieten door de voorstelling dat zij althans bij die eene gelegenheid het allerheiligste hadden mogen binnentreden; wat volgens de wet (zie op Lev. XVI : 2) alleen den hoogepriester, eenmaal in het jaar, vrijstond.

den schouder te dragen. Dient nu Jahwe, uw god, en zijn volk Israël; '
4 maakt u gereed, naar uwe familiën in uwe afdeelingen, zooals die door
David, den koning van Israël, en zijn zoon Salomo zijn opgeschreven, '
5 en gaat in het heiligdom staan, telkens een deel eener Levietische
6 familie, voor groepen van familiën uwer broeders, de leeken. ' Slacht
dan het pascha en maakt het gereed voor uwe broederen, u gedragende
naar het woord dat Jahwe door Mozes gesproken heeft.
7 En Jozia schonk als offergave aan de leeken, aan elk die zich daar
bevond, kleinvee, lammeren en geitjes, alle ten paaschoffer, dertig dui-
zend stuks, en voorts drie duizend runderen; dit was van de bezit-
8 tingen des konings. ' Ook schonken zijne vorsten vrijwillig aan het volk,
aan de priesters en aan de Levieten offergaven. Hilkia, Zacharja en
Jehiël, tempelvorsten, gaven aan de andere priesters twee duizend zes-
9 honderd stuks ten paaschoffer en driehonderd runderen. ' En Konanja
en zijne broeders Sjemaja en Nethaneël, en Hasjabja, Jeïël en Jozabad,
oversten der Levieten, schonken aan de andere Levieten vijf duizend
10 stuks ten paaschoffer en vijfhonderd runderen. ' Nu werd de dienst
vastgesteld: de priesters gingen op hun post staan, alsmede de Levieten,
11 naar hunne afdeelingen, volgens het gebod des konings; ' zij slachtten
het pascha, de priesters sprengden uit hunne hand het bloed, terwijl
12 de Levieten den dieren de huid aftrokken; ' het ten brandoffer bestemde
deel zonderden zij af, om het aan de familiegroepen der leeken te
geven, ten einde het aan Jahwe op te dragen, zooals in het boek van
Mozes geschreven staat; evenzoo handelde men met de runderen. '
13 Daarna braadden zij het pascha aan het vuur zooals het behoort,
kookten de geheiligde stukken in potten, ketels en pannen en brachten
14 het ijlings aan alle leeken. ' Daarna bereidden zij het voor zich zelven
en voor de priesters; want de priesters, Aärons zonen, hadden tot in
den nacht werk met het opdragen van de brandoffers en de vetstukken;
daarom bereidden de Levieten het voor zich zelven en voor de pries-

5. In dit vers is *en* vóor *telkens* weggelaten. — *telkens* — *leeken.* Daar er natuurlijk veel meer leeken- dan Levietenfamiliën waren, moest elk deel eener Levietische familie aan vele leekenfamiliën ten dienste staan.

6. Achter *pascha* heeft Hebr. t. nog *en heiligt u*; volg. Gr. vert. en 3 Ezra I : 6 weggelaten. De heiliging moest aan het werk in het heiligdom voorafgaan. — Op het paaschfeest onder Hizkia hadden de Levieten alleen voor de onreinen de paaschlammeren geslacht (zie op XXX : 17 v.); nu doen zij het voor alle feestgangers zonder onderscheid; en zoo behoorde het, volgens den schrijver. — *u* — *heeft.* De Levieten moesten zorgen dat alles naar de wet geschiedde; dat zij de paaschlammeren moesten slachten schrijft echter de wet niet voor.

7. *dertig duizend, drie duizend.* Jozia alleen schenkt meer dan de koning en de vorsten samen op het paaschfeest tijdens Hizkia, XXX : 24. — *ten paaschoffer.* Het paaschoffer moest volg. Exod. XII : 5 een lam zijn, doch men offerde daarbij andere dieren ten feestoffer; verg. Deut. XVI : 2. — *runderen.* De schrijver onderscheidt deze feestoffers uitdrukkelijk van de paaschoffers; wat Deut. XVI : 2 niet geschiedt.

8 v. Elk der zes Levietenvorsten schenkt bijna evenveel als elk der drie priestervorsten; de eersten zijn dus bijna even vermogend als de laatsten, of milder.

8. *Zacharja* en *Jehiël* zijn veelvuldig voorkomende Levietennamen (zie op 1 Kron. XV : 18); *Jehiël* is alleen hier naam van een priester, *Zacharja* enkele malen meer; zie op 1 Kron. XV : 24.

9. Over *Konanja* zie op 1 Kron. XV : 22, over *Sjemaja* en *Nethaneël* op 1 Kron. XXIV : 6, over *Hasjabja* op 1 Kron. IX : 14, over *Jeïël* op 1 Kron. XV : 18, over *Jozabad* op 1 Kron. XXVI : 4 v. Nethaneël, Hasjabja en Jozabad zijn ook priesternamen; zie 1 Kron. XV : 24; Ezra X : 22; Neh. XII : 21.

11. *zij,* de Levieten. Verg. op XXIX : 34. — *het bloed,* uit Gr. vert. ingevoegd.

12. *het* — *deel,* letterlijk *het brandoffer.* Bedoeld zijn die gedeelten van de offerdieren die verbrand werden, Lev. III : 3—5, 9—11, 14—16. — *om* — *op te dragen.* De leeken stelden het den priesters ter hand.

13. *braadden* — *behoort.* Zie Exod. XII : 8 v. — *de geheiligde stukken,* van de feestoffers. — *brachten het* (zoowel het paaschlam als het vleesch der feestoffers) *ijlings aan de leeken.* Dit was noodig; want het moest nog denzelfden dag gegeten worden, Exod. XII : 10.

14. *de priesters, Aärons zonen.* Den tweeden keer heeft Gr. vert. *hunne broeders, Aärons zonen.*

15 ters, Aärons zonen.′ En de zangers, de zonen van Azaf, stonden op
hun post, naar het gebod van David en van Azaf, Heman en Jeduthun,
des konings zieners; en de portiers, elk bij zijne poort; zij behoefden
hun dienst niet in den steek te laten, want de Levieten, hunne
16 broeders, bereidden het voor hen.′ Zoo werd op dien dag de gansche
dienst van Jahwe vastgesteld ten aanzien van de bereiding van het
pascha en het opdragen van de brandoffers op Jahwe's altaar, naar
17 het gebod van koning Jozia.′ De Israëlieten die zich daar bevonden
vierden te dier tijd het pascha en het feest der ongezuurde brooden,
18 zeven dagen lang;′ zulk een pascha was in Israël niet gevierd van
de dagen van den profeet Samuel af; geen der koningen van Israël
had zulk een pascha gevierd als Jozia vierde, met de priesters en de
Levieten, gansch Juda en Israël, daar aanwezig, en de inwoners van
19 Jeruzalem.′ In het achttiende jaar van Jozia's regeering is dit pascha
gevierd.
20 Na dit alles, toen Jozia den tempel weder in orde gebracht had, is
Necho, de koning van Egypte, opgetrokken om bij Karkemis aan den
21 Eufraat strijd te voeren. Toen nu Jozia hem te gemoet toog,′ zond
Necho gezanten tot hem met de boodschap: Wat hebben wij met
elkander te doen, koning van Juda? Niet u geldt het heden, maar
het huis waarmede ik in oorlog ben. God heeft mij bevolen mij te
haasten; wacht u, u te verzetten tegen God, die met mij is; opdat hij
22 u niet verderve.′ Doch Jozia keerde zich niet van hem af, maar had
vast besloten om met hem te strijden, zonder te luisteren naar de
woorden van Necho uit Gods mond. Hij kwam dan om te strijden in
23 het dal van Megiddo.′ En de schutters troffen koning Jozia. Toen
zeide de koning tot zijne dienaren: Brengt mij weg; want ik ben
24 zwaar gewond.′ En zijne dienaren droegen hem van den strijdwagen
af, vervoerden hem op zijn tweeden wagen en brachten hem naar
Jeruzalem, waar hij stierf en in de graven zijner vaderen begraven
25 werd. Gansch Juda en Jeruzalem droegen rouw over Jozia,′ Jeremia
dichtte een klaagzang op hem, en alle zangers en zangeressen her-

15. *zieners,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *ziener.* — *de Levieten, hunne broeders.* Zie op 1 Kron. XXIII : 32.
16. De paaschviering tijdens Jozia gold als voorbeeld voor de toekomst.
17. Zie Exod. XII : 15—20. — *te dier tijd,* op den vs. 1 genoemden dag.
18. *zulk een pascha,* zóo volgens de wet tot in de minste bijzonderheden en zóo luisterrijk; het paaschfeest tijdens Hizkia stond er ver bij achter; zie op vs. 1—19 en inl. op XXX : 1—XXXI : 1. De schrijver van *Koningen* heeft iets anders bedoeld; zie op 2 Kon. XXIII : 22. — *van de — Samuel,* 2 Kon. XXIII : 22 *van den tijd der richters.* Het tijdvak der richters wordt in ons boek met stilzwijgen voorbijgegaan.
19. Hierop volgt in Gr. vert. 2 Kon. XXIII : 24—27.
20—24. Wat deze verzen meer behelzen dan 2 Kon. XXIII : 29, 30*a* heeft de strekking, den dood en de nederlaag van Jozia voor te stellen als eene straf: hij heeft tegen Gods wil den strijd begonnen. Ten gevolge hiervan laat de schrijver ook den grooten lof die 2 Kon. XXIII : 25 aan Jozia gegeven wordt weg.
20. *toen — had.* De schrijver bedoelt het herstel van den tempeldienst, waartoe ook de paaschviering behoorde. — *om — voeren.* Tegen wien, wordt niet gezegd, evenmin als vs. 21. Waarschijnlijk is dit met opzet verzwegen, om niet den schijn te wekken alsof Jozia als Assyrië's bondgenoot ten strijde toog; de vrome koning kon niet van vreemden afhankelijk zijn geweest. — *Karkemis.* Zie op Jez. X : 9. Blijkbaar verwart de schrijver den veldtocht van Necho waarin Jozia hem te gemoet trok (609) met dien welke met den slag bij Karkemis eindigde (605).
21. *Necho,* duidelijkheidshalve in pl. v. *hij.* — *God.* Necho spreekt als dienaar van den eenigen God, die de wereld bestuurt.
22. *had vast besloten,* volg. alle oude vertt.; Hebr. t. *maakte zich onkenbaar.* — *de woorden van Necho uit Gods mond.* Wat Necho gezegd had was dus ook volgens den schrijver eene waarschuwing Gods geweest. — *het dal van Megiddo.* Zie op Joz. XVII : 16.
24. Volg. 2 Kon. XXIII : 29 v. stierf Jozia te Megiddo en werd zijn lijk naar Jeruzalem gebracht. — *in de graven zijner vaderen,* 2 Kon. XXIII : 30 *in zijn graf.*
25. Klaagzangen over den ongelukkigen afloop van den slag bij Megiddo, die aan zoovele hooggespannen verwachtingen een einde maakte, zijn er stellig geweest. Of Jeremia zulk een lied gedicht

dachten hem in hunne klaagliederen; wat zij nog heden doen. Men
maakte die tot eene inzetting voor Israël; zij staan in de Klaagliederen
opgeschreven.
26 Het overige nu der geschiedenis van Jozia en zijne daden van vroom-
heid overeenkomstig hetgeen in de wet van Jahwe staat, zijne geschie-
27 denis, zoowel de vroegere als de latere, ′ is beschreven in het boek der
koningen van Israël en Juda.

heeft, is zeer twijfelachtig. Stellig onjuist is dat in ons boek *Klaagliederen* lijkzangen op Jozia zouden voorkomen; zie inl. op *Klaagliederen.* Onze schrijver kan een dier liederen aan Jeremia hebben toegekend.

27. Bedoeld worden die gedeelten van *Koningen* waarin over Jozia gehandeld wordt.

HOOFDSTUK XXXVI.

De laatste koningen van Juda. — Joahaz wordt, na eene regeering van drie maanden, afgezet door den koning van Egypte, die Jojakim op den troon plaatst (1—4). Jojakim, een goddeloos vorst, wordt door Nebukadnesar overwonnen en met een deel der tempelvaten naar Babel gevoerd (5—7); besluit zijner regeering (8). Jojachin, ook een goddeloos koning, wordt eveneens, met al de overgebleven kostbaarheden des tempels, naar Babel gebracht (9 v.). Sedekia regeert elf jaar (11); zijne zonden en die van het volk en de priesters zijn oorzaak dat Jahwe den koning der Chaldeeën tegen Jeruzalem doet optrekken; deze doodt een deel der bevolking, plundert tempel en paleizen, steekt stad en tempel in brand (12—19) en voert de overgebleven bevolking in ballingschap weg (20 v.). Cyrus vergunt den ballingen terug te keeren (22 v.).

Met uitzondering van de laatste twee verzen is dit hoofdstuk aan 2 Kon. XXIII : 30*b*—XXV : 21 ontleend. Maar de schrijver heeft zich niet onbelangrijke wijzigingen veroorloofd; niet slechts bekort hij hier en daar aanmerkelijk, maar ook geeft hij eene veelszins andere voorstelling van het gebeurde. Terwijl het oudere verhaal vermeldt, dat de koning van Babel twee keer een deel des volks in ballingschap heeft weggevoerd, eens in 597 met Jojachin, eens in 586 met Sedekia, laat onze schrijver, in het laatstgenoemde jaar, in eens het gansche volk (zie op vs. 20) wegvoeren; daarentegen verhaalt hij, dat niet slechts Jojachin en Sedekia door Nebukadnesar gevankelijk naar Babel zijn medegenomen, maar ook reeds Jojakim; zie op vs. 6 v. Waarom hij over de oorzaak van Juda's ondergang anders oordeelt dan de oudere schrijver, zie op vs. 12—16.

Het hier verhaalde treffen wij ook aan 3 Ezra I : 32—55; II : 1—5.

XXXVI : 1 Daarop nam het volk des lands Joahaz, den zoon van Jozia, en
2 maakte hem koning in zijns vaders plaats te Jeruzalem. ′ Drie en
twintig jaar was Joahaz oud toen hij koning werd, en drie maanden
3 regeerde hij te Jeruzalem. ′ De koning van Egypte zette hem als koning
te Jeruzalem af en legde het land eene geldboete op van honderd
4 talenten zilver en een talent goud. ′ Daarna maakte de koning van
Egypte zijn broeder Eljakim koning over Juda en Jeruzalem en veranderde zijn naam in Jojakim, terwijl Necho zijn broeder Joahaz medenam en naar Egypte bracht.
5 Vijf en twintig jaar was Jojakim oud toen hij koning werd, en elf
jaar regeerde hij te Jeruzalem. Hij deed wat kwaad was in het oog
6 van Jahwe, zijn god. ′ Nebukadnesar, de koning van Babel, trok tegen

1. *Jozia.* Hierop laat 2 Kon. XXIII : 30 volgen *zalfde hem*; onze schrijver laat dit weg, wellicht omdat niet het volk, maar de priesters den koning moesten zalven.

2. De naam van Joahaz' moeder en het ongunstig oordeel over hem in 2 Kon. XXIII : 31 v. zijn hier weggelaten; over het eerste zie op XXXIII : 1, over het tweede op 2 Kon. XXIII : 32.

3. *als koning,* uit Gr. vert. en 2 Kon. XXIII : 33 ingevoegd. — *een talent.* De schrijver had den bedorven tekst van 2 Kon. XXIII : 33 vóor zich; zie aldaar.

4. *over Juda en Jeruzalem.* Hiervoor staat 2 Kon. XXIII : 34 *in de plaats van zijn vader Jozia*; wat de schrijver als onnauwkeurig zal hebben weggelaten.

5. Behalve den naam van Jojakims moeder (zie op vs. 2), heeft de schrijver uit 2 Kon. XXIII : 36 weggelaten *geheel zooals zijne vaderen gedaan hadden.* Dit achtte hij stellig onjuist: vele van Jojakims voorouders, o. a. zijn vader Jozia, waren vrome vorsten geweest.

6 v. De geschiedenis van Jojakim luidt volg. 2 Kon. XXIV : 1—4, 6 geheel anders. Met het daar uitgesproken oordeel, dat Manasse's zonden de oorzaak waren van de rampen die Juda tijdens Joja-

hem op, sloeg hem in ketenen, om hem naar Babel weg te voeren. ′
7 Ook bracht Nebukadnesar een deel der vaten van Jahwe's huis naar
8 Babel en plaatste ze in zijn paleis aldaar. ′ Het overige nu der geschie-
denis van Jojakim, de afschuwelijke dingen die hij bedreven heeft, en
wat verder aan hem gevonden werd, is beschreven in het boek der
koningen van Israël en Juda. En zijn zoon Jojachin werd koning in
zijne plaats.
9 Acht jaar was Jojachin oud toen hij koning werd, en drie maanden
en tien dagen regeerde hij te Jeruzalem. Hij deed wat kwaad was in
10 het oog van Jahwe. ′ Na verloop van een jaar heeft koning Nebu-
kadnesar hem naar Babel laten halen, met de kostbare vaten van
Jahwe's huis, en zijns vaders broeder Sedekia koning gemaakt over
Juda en Jeruzalem.
11 Een en twintig jaar was Sedekia oud toen hij koning werd, en elf
12 jaar regeerde hij te Jeruzalem. ′ Hij deed wat kwaad was in het oog
van Jahwe, zijn god: hij vernederde zich niet voor Jeremia, die uit
13 Jahwe's mond profeteerde. ′ Ook kwam hij in opstand tegen koning
Nebukadnesar, die hem toch een eed bij God had doen zweren; maar
hij was hardnekkig en verstokt van hart, zoodat hij zich niet tot
14 Jahwe, den god van Israël, bekeerde. ′ Ook pleegden alle priestervorsten
en het volk zeer vele vergrijpen, naar alle afschuwelijke dingen der
heidenen, en verontreinigden zij het huis dat Jahwe te Jeruzalem
15 geheiligd had. ′ Wel liet Jahwe, de god hunner vaderen, hen door
zijne gezanten waarschuwen, onverdroten; want hij had mededoogen
16 met zijn volk en zijne woning; ′ maar zij belachten Gods gezanten,
verachtten zijne woorden en dreven den spot met zijne profeten, totdat
de grimmigheid van Jahwe onverbiddelijk tegen zijn volk opstak. ′
17 Toen deed hij den koning der Chaldeeën tegen hen optrekken, en deze

kim troffen, kon onze schrijver niet instemmen: Manasse had zijne zonden geboet, en Jojakim kon alleen gestraft zijn voor wat hij zelf had misdreven; verg. op vs. 12—16. Voorts heeft stellig de overtuiging dat de voorspellingen Jer. XXII : 18 v.; XXXVI : 30 moesten zijn uitgekomen den schrijver tot de voorstelling gebracht dat Jojakim een gelijk lot als Jojachin had getroffen; waartoe ook de groote overeenkomst van de namen der beide koningen kan hebben medegewerkt. Verg. op Dan. I : 1.

7. Verg. Ezra I : 7; Dan. I : 2.

9. *Acht.* In 2 Kon. XXIV : 8 staat *achttien.* Blijkbaar had onze schrijver een bedorven tekst voor zich, waarin het cijfer *tien* op eene verkeerde plaats stond, ten gevolge waarvan hij er tien dagen van maakte, die hij bij den regeeringstijd van drie maanden voegde.

10. *Na — jaar,* in het voorjaar, als de koningen plachten ten oorlog te trekken; zie 1 Kron. XX : 1. — *heeft — huis.* In deze weinige woorden geeft de schrijver den hoofdinhoud van 2 Kon. XXIV : 10—16 weder. Met opzet verzwijgt hij de belegering en verovering van Jeruzalem en de wegvoering van een deel der bevolking: de Ballingschap begint eerst met de verwoesting van Jeruzalem. Terwijl de schrijver gemeenlijk de voorstelling geeft dat koning en volk éene lijn trekken in hunne verhouding tot Jahwe (zie op XV : 12—15), was dit volgens hem, naar het schijnt, onder de regeering van Jojakim en Jojachin het geval niet. Althans, tegen zijne gewoonte, vermeldt hij niet dat het volk te gelijk met deze koningen van Jahwe afviel; waarom dan ook de tuchtiging niet het volk, maar alleen de vorsten trof. Onder Sedekia was de toestand anders: toen bezondigde zich het gansche volk met den koning (vs. 14—16). Daarvoor werd het gansche volk gestraft met de verwoesting van Jeruzalem en de wegvoering naar Babel. — *zijns vaders broeder,* volg. Gr. en Lat. vertt.; verg. 2 Kon. XXIV : 17: Hebr. t. *zijn broeder.*

12—16. De ondergang van Juda, volg. 2 Kon. XXIV : 3 v., 20*a* de straf voor de zonden der vaderen, vooral van Manasse, is volgens onzen schrijver alleen te wijten aan de goddeloosheid van Sedekia en zijne tijdgenooten; verg. op vs. 6 v.

12. *hij — profeteerde.* Verg. Jer. XXI : 3—XXII : 9.

13. *die — zweren.* Zie Ezech. XVII : 13—18. De opstand wordt hier dus veroordeeld; wat in *Koningen* niet het geval is, maar het natuurlijk gevolg was van de verwijzing naar Jeremia's profetieën.

14. Met den koning heeft dus ook het volk zich bezondigd; zie op XV : 12—15. Opmerking verdient, dat niet de Levieten, maar wel al de priesters als schuldigen vermeld worden. — *verontreinigden — had.* Waarschijnlijk denkt onze schrijver aan Ezech. VIII en meent hij dat de tempelontwijding, daar beschreven, in Sedekia's tijd plaats had gehad; doch zie inl. op dat hoofdstuk.

15. *onverdroten.* Zie op Jer. VII : 13.

16. Zie Jer. XXVI : 5; XXIX : 19; Ezech. XXXIII : 32.

doodde hunne jongelingen met het zwaard in hun heiligdom, zonder
mededoogen voor jongeling of maagd, grijsaard en hoogbejaarde: alles
18 leverde hij aan hem over.′ En alle vaten van het huis Gods, groote
en kleine, en de schatten van den tempel, alsmede de schatten van
19 den koning en zijne vorsten, alles bracht hij naar Babel.′ Ook staken
zij het huis Gods in brand, wierpen den muur van Jeruzalem omver
en deden al hare burchten in vlammen opgaan, zoodat al hare kost-
20 bare vaten aan het verderf werden prijsgegeven.′ En wie door het
zwaard waren overgelaten voerde hij gevankelijk naar Babel, waar zij
hem en zijnen zonen tot knechten waren, totdat het Perzische rijk de
21 heerschappij verkreeg;′ opdat het woord van Jahwe, door Jeremia's
mond gesproken, vervuld werd: totdat het land zijne sabbatten ver-
goed zal hebben. Zoolang toch het land woest lag heeft het gerust,
om zeventig jaren vol te maken.
22 En in het eerste jaar van Cyrus, den koning der Perzen, heeft Jahwe,
opdat zijn woord, door Jeremia gesproken, in vervulling zou gaan, den
geest van Cyrus, den koning der Perzen, opgewekt; ten gevolge waar-
van deze in zijn gansche rijk, ook bij geschrifte, deed afkondigen:′
23 Aldus zegt Cyrus, de koning der Perzen: Alle rijken der aarde heeft
Jahwe, de god des hemels, mij gegeven, en hij zelf heeft mij opge-
dragen voor hem te Jeruzalem in Juda een huis te bouwen. Wie uwer
dan tot eenig deel van zijn volk behoort, zijn god zij met hem, en hij
trekke op!

17. Verg. Jer. XV : 1—9; XXXII : 3 v., 28.

20. *wie* — *Babel.* De schrijver gelooft blijkbaar dat er geen Judeërs in het land overbleven; het tegendeel leert 2 Kon. XXV : 12, 22—26; Jer. XL : 1—XLIII : 7. — Van het lot van Sedekia, waarover 2 Kon. XXV : 5—7 bericht wordt, zwijgt onze schrijver, waarschijnlijk onwillekeurig.

21. De profetie van Jeremia, waarop hier gedoeld wordt (Jer. XXV : 11; XXIX : 10), heeft alleen betrekking op den duur der ballingschap; dat die jaren eene vergoeding zouden zijn voor even zoovele niet gevierde sabbatsjaren zegt de profeet niet, maar leidt onze schrijver af uit Lev. XXVI : 34 v. In zeventig maal zeven, dat is 490 jaar, was dus volgens den schrijver het sabbatsjaar niet in acht genomen. Dit brengt ons, daar de som der regeeringsjaren van Juda's koningen 394 bedraagt en wij daarbij de 70 jaren der ballingschap tellen moeten, tot het midden van Salomo's regeering; dus was volgens den schrijver het sabbatsjaar in Davids tijd en in de eerste jaren van Salomo's regeering wel, daarna niet meer gevierd; verg. inl. op Lev. XXV. — *Zoolang* — *lag.* De schrijver stelt zich blijkbaar voor, dat gedurende den ganschen tijd der ballingschap het land onbebouwd was; geheel het volk was in Babel. Zie op vs. 20. — *zeventig jaren.* Zooveel tijd is dus volgens onzen schrijver verloopen tusschen de verovering van Jeruzalem en den terugkeer der ballingen tijdens Cyrus, d. i. 538; zie op Ezra I : 1. Dit tijdvak omvat echter slechts omstreeks vijftig jaren, van 586 tot 538.

22 v. Deze verzen komen ook voor Ezra I : 1—3*a* (3 Ezra II : 1—5), maar behelzen alleen den aanhef van het edict van Cyrus, dat daar in zijn geheel wordt medegedeeld. Zij dienen om den lezer een wenk te geven dat *Ezra* het vervolg van ons boek is. Voor de bijzonderheden zie aantt. aldaar.

23. *zijn god zij*, volg. Gr. vert.; en Ezra I : 3 Hebr. t. *Jahwe, zijn god.*

EZRA — NEHEMJA.

INLEIDING.

Deze twee boeken zijn oorspronkelijk in den Joodschen kánon en de Grieksche vertaling één geweest. In de Latijnsche overzetting heet *Ezra* „het eerste" en *Nehemja* „het tweede boek van Ezra" of „Nehemja". In de Christelijke Kerk zijn zij van lieverlede als twee boeken behandeld; de Joden hebben de Christenen daarin gevolgd; zoodat zij thans ook in den Hebreeuwschen bijbel afzonderlijke geschriften zijn.

Ezra, alzoo genoemd naar den man die van H. VII af de hoofdpersoon is, laat zich gereedelijk in twee deelen splitsen. Het eerste, I—VI, waarvan IV: 8—VI: 18 in het Arameesch is geschreven, behandelt de lotgevallen der Joden in Palestina van het eerste jaar van Cyrus' regeering over Babel tot het zesde jaar van Darius Hystaspis (538—515).

Hierin wordt ons medegedeeld: de terugkeer der ballingen volgens vergunning van Cyrus (I); de lijst der teruggekeerden (II); de oprichting van het brandofferaltaar en de herstelling van den eeredienst (III: 1—6); de voorbereiding en de aanvang van den tempelbouw (III: 7—13); de tegenkanting der Samaritanen, ten gevolge van de weigering der Joden om hen aan den tempel te laten medebouwen (IV: 1—5); herhaalde aanklachten tegen de Joden ingebracht wegens den herbouw der muren (IV: 6—23); de staking van den tempelbouw (IV: 24); de bouw, in Darius' tweede regeeringsjaar begonnen, in zijn zesde voltooid (V: 1—VI: 18); de viering van het paaschfeest (VI: 19—22).

Het tweede gedeelte, VII—X, waarvan VII: 12—26 in het Arameesch is geschreven, verplaatst ons in het zevende jaar van Artaxerxes I Langhand (458) en vermeldt den terugkeer van Ezra en zijne medeballingen naar Jeruzalem (VII, VIII), alsmede de maatregelen ten aanzien der gemengde huwelijken (IX, X).

Nehemja, alzoo genoemd naar den Joodschen landvoogd die den muur van Jeruzalem hersteld heeft, verhaalt, hoe Nehemja van koning Artaxerxes in diens twintigste regeeringsjaar (445) vergunning vraagt en verkrijgt, tot herstel van den muur van Jeruzalem naar het land zijner vaderen terug te keeren (I: 1—II: 10). Te Jeruzalem gekomen, neemt hij den muur in oogenschouw en weet hij de Joden te bewegen het herstel daarvan ter hand te nemen; met welk voornemen hunne vijanden den spot drijven (II: 11—20). Nadat ons de lijst van hen die aan het werk deelnamen is medegedeeld (III), vernemen wij, hoe Nehemja zich verdedigt tegen de aanslagen zijner vijanden (IV), de Joden overhaalt om de schulden hunner verarmde volksgenooten niet in te vorderen (V), en op zijne hoede is tegen de lagen van zijne Joodsche en niet-Joodsche tegenstanders (VI: 1—14). Na de voltooiing van den muur neemt hij maatregelen voor de bewaking der poorten en het bestuur der stad, en zint hij op middelen om hare bevolking te vermeerderen (VI: 15—VII: 5); waarop ons de reeds in Ezra II voorkomende lijst van teruggekeerden opnieuw wordt medegedeeld (VII: 6—73). Hierop volgt: het verhaal van de voorlezing der wet en de viering van het loofhuttenfeest (VIII), dat van de vergadering waarin Israël zich afzondert van de vreemden en zich opnieuw aan Jahwe en zijn dienst verbindt (IX, X), een kort bericht over de vermeerdering van Jeruzalems bevolking (XI: 1 v.), eene lijst der bewoners van Juda en Benjamin (XI: 3—36), lijsten van priester- en Levietenhoofden uit verschillenden tijd (XII: 1—26), het verhaal van de inwijding van den muur (XII: 27—43), dat van de aanstelling van opzichters over de tempelvertrekken (XII: 44—47), en eene mededeeling omtrent de uitzuivering van vreemden uit Israël (XIII: 1—3). Het boek wordt besloten met een bericht over Nehemja's maatregelen tot hervorming, na eene tijdelijke afwezigheid in het twee en dertigste jaar van Artaxerxes (XIII: 4—31).

De schrijver dezer boeken is dezelfde als die van *Kronieken*; door aan het slot hiervan den aanhef van *Ezra* (Ezra I: 1—3*a*) te hechten (2 Kron. XXXVI: 22 v.), geeft hij te kennen dat *Ezra* het onmiddellijk vervolg op *Kronieken* behelst en reeds geschreven was toen hij laatstgenoemd boek opstelde. Voor de samenstelling van zijn werk heeft hij eenige geschriften gebruikt, hier en daar woordelijk door hem wedergegeven, maar dikwijls ook met groote vrijheid behandeld, uitgebreid of verkort, gewijzigd of verplaatst. De voornaamste van deze zijn een tweetal werken, die wij naar hunne schrijvers Gedenkschriften van Ezra en Gedenkschriften van Nehemja zullen noemen. Aan het eerste is ontleend Ezra VII: 27—VIII: 34; IX, aan het andere Neh. I: 1—VII: 5*a*; XIII: 4—31; waarin de verzamelaar hier en daar kleine wijzigingen heeft aangebracht (zie de bijzondere inll.). Andere stukken uit dezelfde gedenkschriften, stukken waarin het gebruik van den eersten persoon nagenoeg geheel gemist wordt, zijn door den Kroniekschrijver sterk omgewerkt; hiertoe behooren, uit Ezra's boek: Ezra VII: 1—26; VIII: 35 v.; X; uit dat van Nehemja: Neh. XI: 1 v., 3—36; XII: 27—43, 44—47; XIII: 1—3. Van Neh. VII: 6—X: 39, dat in zijn oorspronkelijken vorm ook in de Gedenkschriften gestaan heeft, is het niet uit te maken, of het aan die van Ezra dan wel aan die van Ne-

hemja ontleend is. Behalve deze hebben onzen schrijver nog andere geschriften ten dienste gestaan: Neh. XII:1—26 is de bewerking van eene lijst uit den tijd van Alexander den Groote, oorspronkelijk tot aanvulling van het register in Neh. XI:3—36 opgesteld. Aan het bericht over den tempelbouw in den tijd van Darius, Ezra V, VI, liggen een paar verhalen ten grondslag waarin daarvan eene andere voorstelling dan door den Kroniekschrijver gegeven wordt, en die dus door hem van elders moeten zijn overgenomen; wellicht heeft hij ook voor Ezra IV:6—23 van een geschreven bericht gebruik gemaakt. Van Ezra I; III; IV:1—5; VI:19—22 blijkt niet dat de schrijver daarvoor andere geschriften heeft geraadpleegd.

De gedeelten van onze boeken die uit de Gedenkschriften zijn overgenomen hebben groote waarde voor de geschiedenis van den tijd waarover zij handelen; daarentegen is al wat de Kroniekschrijver toegevoegd en zelf opgesteld heeft grootendeels verdicht. Met name geldt dit van zijn verhaal over den terugkeer der ballingen, de grondvesting des tempels en de staking van den bouw in den tijd van Cyrus, Ezra I:1—IV:5, 24. De profeten Haggai en Zacharja, die tijdens den tempelbouw onder Darius leefden, weten van geen andere grondvesting des tempels dan van die in hunne dagen (zie Hagg. II:19) en onderstellen geen terugkeer: volgens hen duurt de straftijd nog voort en is de tijd der verlossing nog aanstaande (zie Zach. I:2 v., 12; II:6—13; VI:9—15; VIII:7—17). Ook de twee door onzen schrijver gebruikte verhalen waaruit Ezra V:1—VI:15 is samengesteld, hoewel een daarvan den tempelbouw toeschrijft aan Cyrus, vermelden den terugkeer niet (zie inl. op Ezra V, VI), terwijl de lijst van teruggekeerden oorspronkelijk geen betrekking had op den tijd van Cyrus (zie inl. op Ezra II).

Bovendien hebben de gebeurtenissen elkander niet alle opgevolgd in de orde waarin zij door den Kroniekschrijver worden medegedeeld. Zoo moet de invoering der wet (Neh. VIII) hebben plaats gehad na de vergadering van Neh. IX, X (zie inl. hierop), en is deze gehouden niet vóor, maar na hetgeen Neh. XIII:4—31 verhaald wordt; zie op Neh. X:37; XIII:5 en 13. Voorts staat niet alleen de lijst der teruggekeerden (Ezra II; Neh. VII:6—73) op geen van de beide plaatsen waar zij voorkomt daar waar zij behoort (zie inl. op Ezra II en aant. op Neh. VII:5), en kan tusschen de voltooiing (Neh. VI:15) en de inwijding van den muur (Neh. XII:27—43) niet alles zijn voorgevallen wat onze schrijver tusschen die beide gebeurtenissen vermeldt, maar gaan ook de verhalen over Ezra ten onrechte aan die over Nehemja vooraf. Terwijl toch Ezra met eene aanzienlijke schare van ballingen in het land der vaderen is wedergekeerd, wordt in Neh. I:1—VII:5; XIII:4—31 geen enkele maal op dien terugkeer gezinspeeld en zoeken wij onder de namen van de bouwers van den muur (Neh. III) vergeefs die van Ezra's reisgenooten (Ezra VIII:2—14); ook treffen wij in het verhaal van Ezra's komst en eerste verrichtingen te Jeruzalem althans éene bijzonderheid aan die ons hoogstwaarschijnlijk in den laatsten tijd van Nehemja's stadhouderschap verplaatst; zie op Ezra X:6. Verg. op Neh. XII:26.

Waarschijnlijk is de orde waarin de gebeurtenissen waarover in onze boeken gehandeld wordt inderdaad hebben plaats gehad, deze: nadat de in Juda en Jeruzalem achtergebleven Judeërs van 519 tot 515 den tempel hadden herbouwd (Ezra V:1—VI:15), is in 445 Nehemja te Jeruzalem gekomen en heeft hij het herstel van den stadsmuur tot stand gebracht (Neh. I:1—VII:5; XII:27—43); in 433 van eene reis naar den koning teruggekeerd, trad hij op als hervormer van den godsdienst zijns volks (Neh. XIII:4—31). Niet lang daarna kwam Ezra met zijne schaar ballingen in Jeruzalem aan; ziende dat zijne volksgenooten zich met de heidenen hadden vermengd, trachtte hij, maar vergeefs, de gemengde huwelijken te ontbinden (Ezra VII—X); en hierna werd, naar het schijnt onder leiding van Ezra en Nehemja, de groote vergadering gehouden waarin de Israëlieten zich afzonderden van de heidenen en „de gemeente" gevormd werd (Neh. IX, X en verg. XIII:1—3). In die gemeente werd straks het Wetboek van Ezra ingevoerd (Neh. VIII).

De reden waarom de Kroniekschrijver eene andere voorstelling van de opvolging der gebeurtenissen gaf ligt voor de hand. Volgens hem was gansch Israël in ballingschap weggevoerd (verg. 2 Kron. XXXVI:20) en waren in Palestina geen Israëlieten achtergebleven. Het herstel van Israël, dat met den tempelbouw aanving, was dus eerst mogelijk geweest na den terugkeer van eene talrijke schaar

ballingen; deze moest derhalve vóor Darius hebben plaats gehad. Daar nu reeds de overlevering, waarschijnlijk op grond van Jez. XLIV : 28—XLV : 8, de grondvesting des tempels aan Cyrus had toegeschreven, liet onze schrijver den terugtocht der ballingen onder Cyrus plaats hebben. Om de voorstelling te weren dat de tempelbouw onder Darius, lang vóor de afzondering van Israël van de heidenen, dus door onreinen, had plaats gehad, onderstelde hij dat men reeds in den tijd van den tempelbouw zich van de vreemden had afgescheiden (zie Ezra VI : 21). Gelijk door de in Cyrus' tijd teruggekeerden de tempel herbouwd en zoo een begin met Israëls herstel gemaakt was, kwam, volgens onzen schrijver, ook de eer van den herbouw van Jeruzalems muur, het tweede groote werk van Israëls herstel, aan gewezen ballingen, de met Ezra teruggekeerden, toe. Hiertoe plaatste hij Ezra VII—X vóor het bericht van het herstel van den muur door Nehemja en dagteekende hij Ezra's komst reeds van het zevende jaar van Artaxerxes; ja, niet onduidelijk geeft hij in Ezra IV : 6—23 te verstaan, dat reeds vóor Nehemja's komst de herbouw des muurs door de met Ezra teruggekeerden was aangevat. Zoo was dus het herstel van Israël van de teruggekeerde ballingen uitgegaan en door hen tot stand gebracht. Over de reden waarom de schrijver Neh. IX, X op Neh. VIII liet volgen zie inl. op Neh. IX, X.

In de Grieksche vertaling, waarin onze boeken onder den naam van „het tweede boek van Ezra" voorkomen, gaat er, als „het eerste boek van Ezra", een geschrift aan vooraf dat behalve ons boek Ezra — met belangrijke afwijkingen echter in de rangschikking der onderdeelen — ook de laatste twee hoofdstukken van *Kronieken*, Neh. VII : 73—VIII : 13 en eene legende over Zerubbabel aan het hof van Darius behelst. In de inleidingen en aanteekeningen wordt het meermalen aangehaald als 3 *Ezra*, onder welken naam het voorkomt onder de apokriefe boeken van het O. T.

EZRA.

HOOFDSTUK I.

Terugkeer der ballingen. — Cyrus, door Jahwe aangespoord, laat in zijn gansche rijk bekend maken dat allen die tot Israël behooren moeten optrekken naar Jeruzalem om den tempel te herbouwen (1—3), waartoe hunne tegenwoordige medeburgers hen met rijke geschenken zullen ondersteunen (4). Velen geven aan die roepstem gehoor (5 v.). Cyrus laat de tempelvaten, eens door Nebukadnesar uit Jeruzalem medegenomen, aan hen ter hand stellen (7—11).

Dit hoofdstuk, van den Kroniekschrijver, welks inhoud ook 3 Ezra II : 1—14 staat, behelst geen geschiedenis. Immers, het is zeer onwaarschijnlijk dat de vergunning tot den terugkeer der ballingen het gevolg zou zijn geweest van een besluit van Cyrus om, volgens Jahwe's last, den Jeruzalemschen tempel te herbouwen. Zelfs heeft tijdens Cyrus in het geheel geen terugkeer van ballingen op groote schaal plaats gehad; zie inl. op *Ezra—Nehemja*.

I : 1 En in het eerste jaar van Cyrus, den koning der Perzen, heeft Jahwe,
opdat zijn woord, door Jeremia gesproken, in vervulling zou gaan, den
geest van Cyrus, den koning der Perzen, opgewekt; ten gevolge waarvan deze in zijn gansche rijk, ook bij geschrifte, deed afkondigen:
2 Aldus zegt Cyrus, de koning der Perzen: Alle rijken der aarde heeft
Jahwe, de god des hemels, mij gegeven, en hij zelf heeft mij opge-

1—3. Voor dit gedeelte, tot *hij trekke op*, zie op 2 Kron. XXXVI : 22 v.

1. *het eerste jaar van Cyrus, den koning der Perzen.* Bedoeld is het jaar waarin Cyrus zich meester maakte van Babel en dat daarom bij de Joden als het eerste jaar zijner regeering gold. Cyrus, de tweede van dien naam, wiens naam in het O. T. *Kores* luidt, uit het Perzische koningsgeslacht van Achaemenes, dat behalve over Perzië ook over Ansjam (Elam) regeerde, beklom in 558 den troon, veroverde in 549 en 548 Medië, in 540 Lydië, het rijk van Croezus, en in 538 Babel; hij stierf in 529. Hij heet hier *koning der Perzen*, omdat Perzië de kern van zijn rijk uitmaakte; elders, V : 13, *koning van Babel.* Op hem bouwden de Joden in de ballingschap hunne hoop van verlossing; waarom hij met de titels van Jahwe's vriend (Jez. XLIV : 28) en gezalfde (Jez. XLV : 1) geëerd, en als de door Jahwe geroepene (Jez. XLI : 25; XLV : 4 v., 13) voorgesteld wordt. Hoewel die hoop niet vervuld is, hebben de latere Joden hem als den hersteller van Israël gehuldigd; in ons boek is hij het die de ballingen naar hun land doet terugkeeren en den herbouw des tempels niet slechts vergunt maar uitdrukkelijk gelast (zie behalve ons hoofdstuk: IV : 3; V : 13—17; VI : 3—5). Wellicht heeft de mildheid die Cyrus in den aanvang zijner regeering betoonde aan niet-Perzische godsvereeringen deze voorstelling bevorderd. Hij wordt nog vermeld III : 7; IV : 5; Dan. VI : 29; X : 1.

3 dragen, voor hem te Jeruzalem in Juda een huis te bouwen.′ Wie
uwer dan tot eenig deel van zijn volk behoort, zijn god zij met hem,
hij trekke op naar Jeruzalem in Juda en bouwe het huis van
4 Jahwe, Israëls god; dat is de god die te Jeruzalem woont.′ En al wie
is overgebleven moet, in elke plaats waar hij verblijf houdt, door zijne
medeburgers ondersteund worden met zilver, goud, have en vee, ongerekend
de vrijwillige gaven voor het huis van den god die te Jeruzalem
woont.
5 Dienvolgens maakten zich de familiehoofden van Juda en Benjamin
op, de priesters en de Levieten, ieder wiens geest God opgewekt had
om op te trekken tot het herbouwen van het huis van Jahwe te Jeru-
6 zalem.′ En allen die in hunne omgeving woonden verleenden hun
bijstand met allerlei, met zilver, goud, have, vee en kostbaarheden,
behalve al wat men als vrijwillige gave schonk.
7 Ook leverde koning Cyrus de vaten van Jahwe's huis uit, die Nebukadnesar
uit Jeruzalem weggenomen en in het huis zijns gods geplaatst
8 had.′ Die leverde Cyrus, de koning der Perzen, uit en stelde ze in handen
van Mithredath, den schatmeester, die ze Sjesbassar, den vorst van
9 Juda, voortelde.′ Hun aantal was als volgt: duizend gouden en duizend
10 zilveren kommen, negen en twintig offerpannen,′ dertig gouden en
twee duizend vierhonderd tien zilveren bekers en nog duizend stuks
11 andere vaten.′ Al de vaten, gouden en zilveren, vijf duizend vierhonderd
negen en zestig stuks, die alle heeft Sjesbassar medegenomen,
toen de ballingen uit Babel naar Jeruzalem werden opgevoerd.

4. Verg. Exod. III: 21 v.; XI: 2 v.; XII: 35 v. — Blijkbaar wil de schrijver den uittocht uit Babel op dien uit Egypte doen gelijken. — *moet ... ondersteund worden*, ter uitrusting voor de reis. — *de vrijwillige — woont*, die dus ook door heidenen zouden gegeven worden; evenals VIII: 25. Ook voor bouw en inrichting van den tabernakel en van Salomo's tempel waren vrijwillige gaven geschonken; zie Exod. XXXV: 21, 29; Num. VII; 1 Kron. XXIX: 6—9. Volg. VI: 4 zouden alle kosten voor den tempelbouw uit de koninklijke kas bestreden worden.

6. *allerlei, met*, volg. 3 Ezra II: 9; Hebr. t. *vaten van*.

7. *die — had*. Zie 2 Kon. XXIV: 13; XXV: 13—17; 2 Kron. XXXVI: 7; Jer. XXVII: 16; XXVIII: 6; LII: 17—23; Dan. I: 2; V: 2 v. Volg. 2 Kron. XXXVI: 7 had Nebukadnesar ze niet in een tempel maar in zijn paleis geplaatst. Over den naam *Nebukadnesar* zie op 2 Kon. XXIV: 1.

8. *Mithredath*. Een hoogwaardigheidsbekleeder van dezen naam treffen wij ook IV: 7 aan. — *Sjesbassar* is volg. V: 14, 16 de landvoogd der Joden, naar het schijnt, een Pers, door wien Cyrus de grondslagen des tempels liet leggen. Onze schrijver, volgens wien Zerubbabel dit gedaan heeft (III: 8—13), schijnt *Sjesbassar* voor een anderen naam van Zerubbabel gehouden te hebben. — *den vorst van Juda*. Zoo heet de landvoogd van Juda alleen hier.

9. *duizend*, vóor *gouden*, volg. 3 Ezra II: 12; Hebr. t. *dertig*. — *offerpannen*, onzekere vertaling. Anderen *messen*.

10. *twee duizend*, volg. 3 Ezra II: 12; Hebr. t. wellicht *van de tweede soort*.

11. *vijf — zestig*, volg. 3 Ezra II: 13; Hebr. t. *vijf duizend vierhonderd*. Het laatste cijfer is veel grooter dan de som der in Hebr. t. voorkomende getallen.

HOOFDSTUK II.

Lijst der teruggekeerden. — Opschrift (1); de twaalf hoofden der teruggekeerden (2*a*). Lijsten der Israëlietische geslachten, met opgaven van het aantal hunner leden (2*b*—35), der priesters (36—39), der Levieten (40), der zangers (41), der portiers (42), der geschonkenen (43—54), der afstammelingen van Salomo's slaven (55—58). Eenige familiën kunnen hare Israëlietische, andere hare priesterlijke afkomst niet bewijzen; waarom de laatste voorloopig van het priesterschap worden uitgesloten (59—63). Gezamenlijk aantal van de leden der gemeente (64); hunne bezittingen in slaven en vee (65—67). Eenige familiehoofden geven bijdragen tot den herbouw van den tempel (68 v.). Gansch Israël woont in zijne steden (70).

Deze lijst komt, behalve 3 Ezra V: 7—46, ook Neh. VII: 6—73*a* voor. De vergelijking der drie lijsten leert dat nu eens in *Ezra* dan weder in 3 *Ezra* of in *Nehemja* de oorspronkelijke tekst is bewaard; doch ten aanzien van de cijfers is meestal niet uit te maken, welke de oudste lezing is; zij toch loopen in de drie lijsten dikwerf zeer uiteen, en terwijl de hoofdsom in alle dezelfde blijft,

komt zij in geen van de drie met de som der afzonderlijke cijfers overeen (zie op vs. 64). Waarschijnlijk is de lijst ontleend aan de Gedenkschriften van Nehemja.

Zegt het opschrift dat wij hier de opgave hebben der uit Babel teruggekeerde Israëlieten, het zegt niet, wanneer zij, zelfs niet of zij allen gelijktijdig, teruggekeerd zijn. Maar de schrijver die haar hier opnam heeft haar beschouwd als eene lijst der teruggekeerden tijdens Cyrus; dit blijkt niet slechts uit de plaats die hij haar aanwees, onmiddellijk na het bericht van het vertrek der ballingen uit Babel (H. I), maar ook uit vs. 2, waar Zerubbabel en Jezua vermeld worden, en uit vs. 68 v., dat ons in den tijd vóor den herbouw des tempels verplaatst.

Doch als zoodanig levert de lijst groote moeilijkheden op. Vooreerst is het cijfer der volgens haar teruggekeerden in verhouding tot dat der naar Babel weggevoerde Judeërs veel te groot. Volg. 2 Kon. XXIV : 14—16 toch werden in 597 tien duizend, volg. Jer. LII : 28 v. in 587 en 586 (zie op Jer. LII : 28—30) drie duizend achthonderd vijf en vijftig, volg. Jer. LII : 30 in 581 zevenhonderd vijf en veertig, dus in het geheel veertien duizend zeshonderd Judeërs, huisvaders met hunne gezinnen (zie op 2 Kon. XXIV : 16), naar Babel weggevoerd. Nemen wij hierbij in aanmerking dat een zeer groot aantal ballingen achterbleef (zie VII, VIII en *Ester*), dan is het vs. 64 vermelde cijfer veel te groot. Voorts behelst de lijst niet slechts namen van aanzienlijke familiën (vs. 3—19, 30—32), maar ook van burgerijen, het volk (vs. 20—28, 33—35). Die burgerijen bestaan, volg. vs. 1*b*, uit teruggekeerde ballingen die zich onlangs in de woonplaatsen hunner vaderen hebben gevestigd. Dit nu is onaannemelijk; men kan desnoods onderstellen, dat de ballingen de heugenis bewaard hadden van de plaatsen van waar hunne vaderen waren weggevoerd, en dat in den vreemde gemeenschappelijke herkomst een band was blijven uitmaken tusschen voormalige stad- en dorpsgenooten, maar bezwaarlijk aannemen dat zij allen zich weer in diezelfde plaatsen hebben nedergezet. Gedurende hunne afwezigheid toch hadden tal van vreemden zich in Juda gevestigd; van menige stad zal de vroegere bevolking in Babel zijn achtergebleven; de eene plaats zou dus overbevolkt zijn geworden, terwijl de andere behoefte aan inwoners had. Hoe hoog men ook de voorliefde der ballingen voor de oude woonplaatsen van hun geslacht aansla, de omstandigheden hebben wis velen genoodzaakt, niet daar maar elders hun verblijf te kiezen. Wordt dus vs. 1*b* het karakter der burgerijen onjuist voorgesteld, dan ligt het vermoeden voor de hand dat dit aan een omwerker is te wijten, en dat de oorspronkelijke lijst met de bevolkingen der door haar vermelde plaatsen niet uitsluitend teruggekeerden heeft bedoeld. Ook mag uit vs. 68 v. niet worden afgeleid dat onze lijst betrekking heeft op den tijd vóor den tempelbouw; daar eene vergelijking met Neh. VII : 70—72 leert dat deze verzen zijn omgewerkt en oorspronkelijk betrekking hadden op een tijdstip daarna (zie op vs. 68 v.). Over de opgave van de twaalf aanvoerders zie op vs. 2*a*.

Ongetwijfeld heeft dus onze lijst eens een ander karakter vertoond dan er hier aan gegeven wordt. Wellicht was zij oorspronkelijk een register van de gezamenlijke geslachten en burgerijen die het herstelde Israël, „de gemeente”, uitmaakten, van welker ontstaan Neh. IX, X verhaalt (zie inl. daarop). Daar deze gemeente, naar hare kern, ook „de zonen der ballingschap” of „de teruggekeerden uit de gevangenschap” kon heeten (zie op IV : 1), kon zulk een register tot opschrift hebben: *Dit zijn de zonen van het landschap die opgetrokken zijn uit de gevangenschap der ballingen* (vs. 1*a*). De Verzamelaar van *Ezra—Nehemja* heeft het dan, o. a. door het onmiddellijk achter H. I te plaatsen, door inlassching van vs. 1*b*, 2*a* en door vs. 68 v. in zijn tegenwoordigen vorm te brengen, tot eene lijst van teruggekeerden tijdens Cyrus gemaakt.

II : 1 Dit zijn de zonen van het landschap die opgetrokken zijn uit de
gevangenschap der ballingen die Nebukadnesar, de koning van Babel,
naar Babel gevoerd had, en die teruggekeerd zijn naar Jeruzalem en
2*a* Juda, elk naar zijne stad; ' die gekomen zijn met Zerubbabel, Jezua,
Nehemja, Seraja, Reëlaja, Nahamani, Mordochai, Bilsjan, Mispar, Bigwai, Rehum, Baäna.

1. *het landschap*, de Perzische provincie waartoe Juda met Jeruzalem behoorde; verg. Neh. I : 3; XI : 3; Pred. V : 7. — De vorm van het opschrift duidt aan dat hier de teruggekeerde ballingen vermeld worden, in onderscheiding, niet van de achtergeblevenen in Babel, maar van de overige bevolking van Palestina. — *elk* — *stad*. De schrijver meent dus dat ieder zich vestigde in de plaats waar zijne vaderen gewoond hadden; zie Inl.

2*a*. Een twaalftal namen; Hebr. t. heeft er slechts elf; *Nahamani* is uit Neh. VII : 7 en 3 Ezra V : 8 ingevoegd. Voorts geeft de lijst in *Nehemja*: *Azarja* in pl. v. *Seraja*; *Raämja* in pl. v. *Reëlaja*; *Mispereth* in pl. v. *Mispar*. — Blijkbaar worden bedoeld aanvoerders der teruggekeerde Joden; zooals zij 3 Ezra V : 8 uitdrukkelijk genoemd worden. Het twaalftal wil aanduiden dat de teruggekeerden vertegenwoordigers zijn van gansch Israël; zie inl. op *Kronieken*. Of het historisch is, moet betwijfeld worden. Wellicht behelsde de oorspronkelijke lijst minder namen, en vermeldde zij hier die van

2b, 3 Het aantal mannen van het volk Israël was: ′ de zonen van Paros,
4 twee duizend honderd twee en zeventig; ′ die van Sjefatja, driehonderd
5, 6 twee en zeventig; ′ die van Arah, zevenhonderd vijf en zeventig; ′ die
van Pahath-Moab, van de zonen van Jezua en Joab, twee duizend
7, 8 achthonderd twaalf; ′ die van Elam, twaalfhonderd vier en vijftig; ′ die
9 van Zattu, negenhonderd vijf en veertig; ′ die van Zakkai, zevenhon-
10, 11 derd zestig; ′ die van Bani, zeshonderd twee en veertig; ′ die van
12 Bebai, zeshonderd drie en twintig; ′ die van Azgad, twaalfhonderd twee
13, 14 en twintig; ′ die van Adonikam, zeshonderd zes en zestig; ′ die van
15 Bigwai, twee duizend zes en vijftig; ′ die van Adin, vierhonderd vier
16, 17 en vijftig; ′ die van Ater, van Hizkia, acht en negentig; ′ die van
18 Besai, driehonderd drie en twintig; ′ die van Jora, honderd twaalf; ′
19, 20 die van Hasjum, tweehonderd drie en twintig; ′ die van Gibeon, vijf
21, 22 en negentig; ′ die van Bethlehem, honderd drie en twintig; ′ de lieden
23 van Netofa, zes en vijftig; ′ die van Anathoth, honderd acht en twintig; ′
24, 25 de zonen van Azmaweth, twee en veertig; ′ die van Kirjath-jearim,

de hoofden der gemeente; dit vermoeden wij omdat wij hier niet slechts een Nehemja, maar Neh. VII: 7 ook een Azarja aantreffen, wiens naam in het Hebreeuwsch zeer groote overeenkomst met dien van Ezra heeft. Ook komen Zerubbabel en Jezua, niet bij hunne tijdgenooten Haggai en Zacharja, maar, behalve hier, alleen bij den Kroniekschrijver (Ezra III: 2, 8; IV: 2 v.; Neh. XII: 1) als hoofden der teruggekeerden voor. — *Zerubbabel*, volg. 1 Kron. III: 19 (zie aldaar en inl. op 1 Kron. III) een afstammeling van David, was tijdens den tempelbouw Perzisch landvoogd over Judea, Hagg. I: 1, 12, 14; II: 3, 5, 22, 24; Zach. IV. — *Jezua*, behalve hier en vs. 36; III: 2, 8; IV: 3; V: 2; Neh. VII: 7; XII: 7 steeds *Jozua*, is de bekende hoogepriester, Hagg. I: 1, 12, 14; Zach. III, wiens vader Josadak 1 Kron. VI: 3—15 van Aäron heet af te stammen. De naam *Jezua* (*Jezus*) is bij de oude Joden zeer gewoon: in ditzelfde hoofdstuk heeten zoo nog eene Judeesche, eene priesterlijke en eene Levietische familie (vs. 6, 36, 40).

2b. *Israël.* Zoo heeten de teruggekeerden met nadruk; de achtergeblevenen in Palestina worden, b. v. door Haggai en Zacharja, meestal *Juda* of *de Joden* geheeten. — Volg. 3 Ezra V: 41 zijn met *mannen* bedoeld allen die den twaalfjarigen leeftijd bereikt hadden. — In deze lijst gaat, evenals Neh. XI: 3—19, anders dan Ezra VIII: 1—14; X: 18—44; Neh. X: 1—27, het volk aan priesters en Levieten vooraf.

3—35. De Neh. VII: 8—38 voorkomende lijst wijkt in enkele opzichten van de onze af; sommige namen zijn anders: voor *Bani* (vs. 10) heeft Neh. VII: 15 *Binnuj*; voor *Jora* (vs. 18) Neh. VII: 24 *Harif*; voor *Azmaweth* (vs. 24) Neh. VII: 28 *Beth-azmaweth.* Hier en daar is de volgorde eene andere: *Hasjum* (vs. 19) staat Neh. VII: 22 tusschen *Ater* en *Besai* in; *Jericho* gaat Neh. VII: 36 v. aan *Lod* enz. vooraf, waarop het hier (vs. 33 v.) volgt; *Bethlehem* en *Netofa*, hier (vs. 21 v.) afzonderlijk vermeld, worden Neh. VII: 26 samengevoegd; *Magbis* (vs. 30) ontbreekt in Neh. VII en 3 Ezra V. Voorts is er groot verschil in de cijfers: de som, hier 24.144, is in *Nehemja* 25.406. Eene vergelijking der afzonderlijke getallen leert dat het verschil aan schrijffouten te wijten is: somtijds verschilt het cijfer der honderdtallen, der tientallen of der eenheden, terwijl de andere overeenkomen; verg. vs. 6 met Neh. VII: 11; vs. 8 met Neh. VII: 13; vs. 10 met Neh. VII: 15; vs. 11—13 met Neh. VII: 16—18; vs. 15 met Neh. VII: 20; vs. 17 met Neh. VII: 23; vs. 28 met Neh. VII: 32; vs. 35 met Neh. VII: 38. De cijfers van 3 Ezra V: 9—23 wijken op soortgelijke wijze af en geven in hoofdsom 23.910. — De namen in vs. 3—19, 30—32 zijn van geslachten, die in vs. 20—28, 33—35 van plaatsen.

3—19. Vele der hier vermelde geslachten komen ook elders, vooral in de lijsten VIII: 1—14; X: 18—44; Neh. X: 1—27, voor: *Paros* VIII: 3; X: 25; Neh. III: 25; X: 14; *Sjefatja* VIII: 8; *Pahath-Moab* VIII: 4; X: 30; Neh. III: 11; X: 14; *Elam* VIII: 7; X: 2, 26; Neh. X: 14; XII: 42; *Zattu* X: 27; Neh. X: 15; *Zakkai* X: 28; Neh. III: 20; *Bani* (Neh. VII: 15 *Binnuj*) X: 29; Neh. X: 14; *Bebai* VIII: 11; X: 28; Neh. X: 15; *Azgad* VIII: 12; Neh. X: 15; *Adonikam* VIII: 13; Neh. X: 16; *Bigwai* (verg. vs. 2) VIII: 14; Neh. X: 16; *Adin* VIII: 6; Neh. X: 16; *Ater* (verg. vs. 42) Neh. X: 17; *Besai* Neh. X: 18; *Jora*, Neh. VII: 24; *Harif* (deze namen beteekenen ‚herfstregen' en ‚herfst'), Neh. X: 19; *Hasjum* X: 33; Neh. VIII: 4; X: 18. *Arah* (vs. 5) komt nog Neh. VI: 18 voor. Over enkele dezer geslachten verg. op Neh. X: 14—27.

6. *Jezua en* (uit Neh. VII: 11 en 3 Ezra V: 11 ingevoegd) *Joab*, onderafdeelingen van Pahath-Moab.

20—35. In de lijst van Neh. XI: 25—36, waar de steden in Juda en Benjamin worden opgenoemd die ten tijde van Nehemja door Joden bewoond waren, komen van de hier vermelde slechts voor: Anathoth, Rama, Geba, Michmas, Bethel, Lod, Hadid en Ono.

20. *Gibeon*, volg. Neh. VII: 25; grondt. *Gibbar.* Zie op Joz. IX: 3.

21. *Bethlehem.* Zie op Joz. XV: 59.

22. *Netofa.* Zie op 2 Kon. XXV: 23.

23. *Anathoth.* Zie op Joz. XXI: 18.

24. *Azmaweth*, Neh. VII: 28 *Beth-azmaweth*, komt nog Neh. XII: 28 voor; het lag in de nabijheid, wellicht een paar uur ten noordoosten, van Jeruzalem. Verg. op 1 Kron. XII: 3.

26 Kefira en Beëroth, zevenhonderd drie en veertig; ′ die van Rama en
27 Geba, zeshonderd een en twintig; ′ de lieden van Michmas, honderd
28 twee en twintig; ′ die van Bethel en Ai, tweehonderd drie en twintig; ′
29, 30 de zonen van Nebo, twee en vijftig; ′ die van Magbis, honderd zes en
31, 32 vijftig; ′ die van een ander Elam, twaalfhonderd vier en vijftig; ′ die
33 van Harim, driehonderd twintig; ′ die van Lod, Hadid en Ono, zeven-
34 honderd vijf en twintig; ′ die van Jericho, driehonderd vijf en veertig; ′
35 die van Senaä, drie duizend zeshonderd dertig.
36 De priesters: de zonen van Jedaja, van het huis Jezua, negenhonderd
37, 38 drie en zeventig; ′ die van Immer, duizend twee en vijftig; ′ die van
39 Pashur, twaalfhonderd zeven en veertig; ′ die van Harim, duizend
zeventien.
40 De Levieten: de zonen van Jezua en die van Kadmiël, van de zonen
van Hodawja, vier en zeventig.
41 De zangers: de zonen van Azaf, honderd acht en twintig.
42 De portiers: de zonen van Sjallum, van Ater, van Talmon, van
Akkub, van Hatita, van Sjobai, in het geheel honderd negen en dertig.
43 De geschonkenen: de zonen van Siha, van Hazufa, van Tabbaoth, ′
44, 45 van Keros, van Siaha, van Padon, ′ van Lebana, van Hagaba, van
46, 47 Akkub, ′ van Hagab, van Salmai, van Hanan, ′ van Giddel, van Gahar,

25. *Kirjath-jearim* (volg. hss., Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *Kirjath-arim*) — *Beëroth.* Zie op Joz. IX : 17.
26. *Rama.* Zie op Joz. XVIII : 25 v. — *Geba.* Zie op Joz. XVIII : 24.
27. *Michmas.* Zie op 1 Sam. XIII : 2.
28. *Bethel en Ai.* Zie inl. op Gen. XXVIII : 10—22 en aant. op Gen. XII : 8.
29. *Nebo.* Of een geslacht dan wel eene plaats bedoeld is, weten wij niet. In het laatste geval is het wellicht Nob (Neh. XI : 32); een geslacht Nebo komt X : 43; Neh. VII : 33 (verg. Neh. X : 19, *Nobai*) voor.
30—32. Hier worden weder geslachten opgenoemd: *Magbis* is wellicht hetzelfde als *Magpias*, Neh. X : 20; een geslacht *Elam* is reeds vs. 7 vermeld; *Harim* (vs. 39; X : 21, 31; Neh. III : 11; X : 5, 27; XII : 15) staat 3 Ezra V : 16 onder de geslachten, onmiddellijk vóor de zonen van Besai (vs. 17). Daar nu de eerste naam in Neh. VII ontbreekt, de tweede blijkbaar eene herhaling is van vs. 7, en 3 Ezra V alle drie namen te dezer plaatse gemist worden, hebben deze verzen vermoedelijk niet tot de oorspronkelijke lijst behoord.
33. Over *Lod* en *Ono* zie op 1 Kron. VIII : 12. — *Hadid*, ten noorden van Lod, volg. Neh. XI : 34 eene stad in Benjamin; zij heet 1 Makk. XII : 38; XIII : 13 *Adida.*
34. *Jericho.* Zie op Joz. VI : 26.
35. *Senaä.* Of hiermede eene stad, dan wel een geslacht wordt aangeduid, weten wij niet; doch verg. op Neh. X : 14—27. De *zonen van Senaä* komen nog Neh. III : 3 voor.
36—39. Van deze priestergeslachten komen de eerste drie ook Neh. XI : 10—14 (zie aldaar), de laatste drie ook Ezra X : 20—22 voor. Het geslacht *Immer* wordt nog Neh. III : 29 vermeld. Met uitzondering van *Pashur* worden deze geslachten 1 Kron. XXIV : 7 v., 11, 14 onder de priesterklassen opgenoemd. De cijfers van 3 Ezra V : 24 zijn veel kleiner; de som er van bedraagt slechts 2588.
36. *van het huis Jezua*, waarschijnlijk den bekenden hoogepriester (zie op vs. 2*a*). Zijne familie behoorde dus tot het geslacht Jedaja; deze is echter Neh. XII : 1—7 hoofd van een priesterlijk geslacht tijdens Jezua.
40—42. Van de Levieten worden hier de zangers en portiers nog onderscheiden; dezen waren inderdaad voor een goed deel niet uit Levi. Zie inl. op 1 Kron. XXIII.
40. *Jezua* en *Kadmiël* komen ook III : 9; Neh. IX : 4 v.; X : 9; XII : 8, 24 nevens elkander voor. Daar Jezua de vader is van een Leviet uit Ezra's tijd (VIII : 33), kan naar dezen een geslacht genoemd zijn. — *de zonen van Hodawja.* Alleen dezen van het geslacht Kadmiël; zie III : 9. Wellicht is *Hodia* (Neh. VIII : 7; IX : 5; X : 10, 13, 18) eene verbastering van dezen naam.
41. Van de drie zangersfamiliën Azaf, Heman en Ethan (Jeduthun) kent onze schrijver blijkbaar alleen de eerste; zie op 1 Kron. VI : 33. Over de zangers zie inl. op 1 Kron. XXV.
42. *De portiers*, volg. Neh. VII : 45 en 3 Ezra V : 28; grondt. *De zonen der portiers.* — Over de portiers zie inl. op 1 Kron. XXVI. — Van deze geslachten komen *Sjallum* (*Mesjullam*), *Talmon*, *Akkub* ook Neh. XII : 25; *Sjallum* en *Talmon* (*Telem*) X : 24; *Akkub* en *Talmon* Neh. XI : 19 voor. Zie op 1 Kron. IX : 17. De overige drie geslachten alleen hier.
43—54. Over de *geschonkenen*, hier nog niet tot de Levieten gerekend, zie op 1 Kron. IX : 2. Met uitzondering van *Akkub*, *Hagab* en *Asna* treffen wij dezelfde namen, met geringe afwijkingen, ook Neh. VII : 46—56 aan, terwijl 3 Ezra V : 29—32 een drietal namen meer geeft. De meeste zijn van elders onbekend. *Siha* was volg. Neh. XI : 21 een hunner hoofden; *Akkub*, *Hanan* en *Bakbuk* komen Neh. VIII : 7; X : 10; XI : 17; XII : 9, 25; XIII : 13 als Levieten voor. Over *de Meünieten* zie op 1 Kron. IV : 41; *de Nefuzieten* of *Nefisjieten* (Neh. VII : 52) behoorden wellicht tot den Ismaëlietischen stam Nafis (Gen. XXV : 15).

48, 49 van Reaja, ′ van Resin, van Nekoda, van Gazzam, ′ van Uzza, van
50 Pazeah, van Bezài, ′ van Asna, van de Meünieten, van de Nefuzieten, ′
51, 52 van Bakbuk, van Hakufa, van Harhur, ′ van Basluth, van Mehida,
53, 54 van Harsja, ′ van Barkos, van Sizera, van Tamah, ′ van Nesiah, van
Hatifa.
55 De zonen van Salomo's slaven: de zonen van Sotai, van Hassofereth,
56, 57 van Peruda, ′ van Jaäla, van Darkon, van Giddel, ′ van Sjefatja, van
58 Hattil, van Pochereth-hassebajim, van Ami. ′ De geschonkenen en de
zonen van Salomo's slaven waren in het geheel driehonderd twee en
negentig.
59 Dit zijn zij die opgetogen waren uit Tel-melah, Tel-harsja, Kerub,
Addan en Immer, maar die hunne familie en hun stamboom niet konden
60 aanwijzen, of zij al dan niet uit Israël stamden: ′ de zonen van Delaja,
61 die van Tobia, die van Nekoda, zeshonderd twee en vijftig. ′ En van
de priesterzonen: de zonen van Habaja, die van Hakkos, die van Bar-
zillai, die eene dochter van Barzillai, den Gileadiet, tot vrouw genomen
62 had en nu naar hun naam heette. ′ Dezen zochten naar hun geslacht-
register, doch daar men dit niet vond, werden zij van het priesterschap
63 buitengesloten. ′ De tirsjatha verbood hun van het hoogheilige te eten,
totdat er weder een priester met de uriem en tummiem zou staan.
64 De gansche gemeente bestond in het geheel uit twee en veertig
65 duizend driehonderd zestig man; ′ ongerekend hunne slaven en slavin-
nen; dezen waren ten getale van zeven duizend driehonderd zeven en
66 dertig. En zij hadden tweehonderd zangers en zangeressen. ′ Hunne

55—58. Over *de zonen van Salomo's slaven,* ook Neh. XI: 3 vermeld en blijkens vs. 58 met de geschonkenen éene klasse uitmakende, zie 1 Kon. IX: 20 v. Wel staat daar niet dat Salomo de Kanaänietische bevolking tot tempelslaven maakte, en trof dit lot ook zeker niet al wie tot haar behoorde; maar het ligt in den aard der zaak, dat de arme landbevolking die niet van Israëlietische afkomst was, toen de tempel van Jeruzalem gebouwd en de dienst daarin geregeld werd, tot het zwaarste en onedelste werk daaraan geprest en zooveel noodig op den duur aan het heiligdom verbonden werd; verg. op Joz. IX: 21. — De namen, met uitzondering van *Asna,* komen, behoudens afwijkingen in de schrijfwijze, ook Neh. VII: 57—59 voor; 3 Ezra V: 33 v. heeft zeven namen meer.

59 v. De hier genoemde geslachten waren wel uit Babel gekomen, maar hunne Israëlietische afkomst was twijfelachtig. Uit deze verzen blijkt, dat de schrijver eene lijst, niet van de teruggekeerden in het algemeen, maar van het teruggekeerde, in Kanaän herstelde, Israël geven wil; zij was dus eene lijst van het ware Israël, waarop ook Israëlieten die geen ballingen geweest waren zijn medegeteld.

59. Deze Babylonische plaatsen zijn van elders niet bekend; verg. op Ezech. III: 15. *Addan* heet Neh. VII: 61 *Addon*; *en* vóor *Immer* is volgens laatstgenoemde plaats ingevoegd. Heeft onze plaats de ware lezing en maken dus de drie laatste woorden één naam uit, dan zouden de drie familiën van vs. 60 uit drie plaatsen komen.

60. *zeshonderd twee en vijftig.* Neh. VII: 62 *zeshonderd twee en veertig.*

61. *Hakkos.* Daar een lid van dit geslacht volg. Ezra VIII: 33 (verg. Neh. III: 4, 21) priesterlijke werkzaamheden verricht, wordt wellicht bedoeld dat de priesterlijke afkomst, niet van het gansche geslacht, maar van eenige personen die beweerden er toe te behooren, betwijfeld werd. Hakkos komt 1 Kron. XXIV: 10 onder de priesterklassen voor. — *die van Barzillai — heette,* stellig een Noord-Israëlietisch priestergeslacht. Over *Barzillai* zie 2 Sam. XVII: 27; XIX: 31—39; 1 Kon. II: 7. — *hun naam,* dien der afstammelingen van Barzillai.

63. *De tirsjatha.* Dezen titel, die den landvoogd (pacha) schijnt aan te duiden, draagt elders Nehemja, Neh. VIII: 10; X: 1. — *van het hoogheilige te eten,* wat alleen den priesters geoorloofd was; zie Lev. VI: 17, 25—29; VII: 6 v. — *totdat — staan,* totdat de hoogepriester weder in de gelegenheid zou zijn, Jahwe omtrent moeilijke gevallen te raadplegen. Oudtijds deed men dit door *uriem en tummiem* (zie op Exod. XXVIII: 30), doch dit orakelwerktuig is in den tweeden tempel niet in gebruik geweest. Blijkens onzen tekst werd dit gemis soms gevoeld; waarom dan ook dikwijls de inrichting van den tempeldienst als voorloopig en gebrekkig aangemerkt werd.

64. Dit getal, dat ook Neh. VII: 66 en 3 Ezra V: 41 voorkomt en dus goed gewaarborgd is, gaat de som der afzonderlijke cijfers in alle drie teksten te boven: deze is in ons hoofdstuk 29.818, in Neh. VII 31.089, in 3 Ezra V 30.143. Hieruit volgt dat in de afzonderlijke getallen fouten zijn ingeslopen of eenige geslachten zijn uitgevallen.

65. *tweehonderd* (Neh. VII: 67; 3 Ezra V: 42 *tweehonderd vijf en veertig*) *zangers en zangeressen.* Tempelzangers kunnen niet bedoeld zijn; daar dezen vs. 41 zijn vermeld. Doch de tekst is zeker bedorven. Het Hebreeuwsche woord voor ‚zangers' verschilt van dat voor ‚stieren' zeer weinig, en wij missen het rundvee aan de spits der dieren die vs. 66 v. vermeld worden. Maar de fout is zeer oud; daar ook 3 Ezra V: 42; Neh. VII: 67 zoo lezen.

paarden waren zevenhonderd zes en dertig in getal, hunne muildieren
67 tweehonderd vijf en veertig,' hunne kameelen vierhonderd vijf en
dertig, hunne ezels zes duizend zevenhonderd twintig.
68 Eenige familiehoofden nu schonken, zoodra zij tot het huis van
Jahwe te Jeruzalem gekomen waren, vrijwillige gaven voor het huis
69 Gods, om het op zijne plaats weer op te richten;' naar vermogen
droegen zij bij tot den schat waaruit de dienst werd bekostigd: een
en zestig duizend darieken goud, vijf duizend pond zilver en honderd
priestergewaden.
70 Zoo woonden de priesters, de Levieten, een deel van het volk, de
zangers, de portiers en de geschonkenen in hunne steden, en gansch
Israël in zijne steden.

68 v. Dit bericht is eene gebrekkige samenvatting van Neh. VII : 70—72: terwijl daar de geschenken van den tirsjatha, de familiehoofden en het volk afzonderlijk vermeld worden, geven hier de familiehoofden alleen; toch bedraagt de som van het geschonkene hier meer dan daar. — *zoodra — richten.* Door deze toevoeging krijgen de gaven die opgenoemd worden eene geheel andere bestemming dan zij in Neh. VII : 70—72 hebben. Daar beteekent *de schat waaruit de dienst werd bekostigd* het fonds voor den tempeldienst, terwijl hij hier bestemd is voor den opbouw van den tempel; voor welk doel een geschenk van priestergewaden niet zeer gepast was. Daar het Hebreeuwsche woord voor *dienst* ook ‚werk' beteekent, kon de schrijver de in Neh. VII gebruikte uitdrukking behouden.

69. *een en zestig duizend darieken,* ongeveer zevenhonderd twee en dertig duizend gulden. De *dariek* is eene Perzische munt ter waarde van ruim *f* 13. Zij is het eerst geslagen door Darius Hystaspis, dus na den tijd waarvan hier sprake is; zie op 1 Kron. XXIX : 7. — *vijf duizend pond zilver,* vierhonderd vijf en twintig duizend gulden.

70. Dit vers is, waarschijnlijk ten gevolge van overwerking, zeer onduidelijk. In Neh. VII : 73 staan de zangers en portiers vóor *een deel van het volk* en wordt *in zijne steden* gemist; in 3 Ezra V : 46 lezen wij achter *het volk* de woorden *in Jeruzalem en op het land,* in pl. v. *in hunne steden,* terwijl *in zijne steden* door *in hunne dorpen* vervangen wordt.

HOOFDSTUK III.

Herstel van den offerdienst; grondlegging des tempels. — Tegen de nadering van de zevende maand wordt het altaar herbouwd (1 v.), waarop de morgen- en de avondoffers weder gebracht worden (3); het loofhuttenfeest wordt naar de wet gevierd (4) en daarna de offerdienst geregeld waargenomen (5 v.); de Feniciërs worden gehuurd om voor den tempelbouw cederenstammen naar Jafo te vervoeren (7). In de tweede maand van het tweede jaar worden de Levieten tot opzichters over den tempelbouw aangesteld (8 v.); als de grondslag gelegd is, looft de schare Jahwe met muziek, zang en gejubel (10 v.); doch velen van de ouderen weenen; wat echter door het jubelen der menigte niet gehoord wordt (12 v.).

Dat de Joden, zooals hier verhaald wordt, reeds tijdens Cyrus de grondslagen des tempels gelegd hebben komt in hoofdzaak overeen met H. I, hetwelk leert dat de herbouw van den tempel het doel was door Cyrus met de vergunning tot terugkeer der ballingen beoogd, en met de voorstelling van het Arameesche geschrift, door onzen schrijver gebruikt (V : 13—16; zie inl. op V, VI), dat Sjesbassar op Cyrus' last den tempel gegrondvest heeft; maar het is in strijd met V : 1—5; Hagg. I : 1; II : 11, 19; Zach. I : 1, 7; IV : 9; VI : 12 v.; VIII : 9, waar de bouw eerst in het tweede jaar van Darius heet te beginnen. De laatste voorstelling is ongetwijfeld de ware; zie inl. op H. I. Hoe onze schrijver de overlevering volgens welke de tempelbouw in Darius' tweede jaar een aanvang had genomen rijmt met de voorstelling die hij geeft, zie inl. op H. IV.

Even ongeloofwaardig is het bericht, vs. 1—6, dat reeds van de zevende maand van het eerste jaar af de offerdienst is hersteld. Al hebben de Joden stellig reeds vóor den herbouw des tempels, wellicht reeds kort na de verwoesting van Jeruzalem, op de heilige plaats geofferd (verg. op Jer. XLI : 5), dat zij den offerdienst ingesteld hebben zooals hier beschreven wordt is onaannemelijk; immers, de wet waarnaar deze werd ingericht is die van Ezra's Wetboek (zie op vs. 3, 4 en 10), en dit is eerst tijdens Ezra en Nehemja ingevoerd (zie inl. op Neh. VIII). Tevens worden hier de indeeling van het tempelpersoneel en de regeling van de taak der priesters en Levieten, zooals die in *Kronieken* aan David worden toegeschreven, ondersteld, en verdient dan ook in dit opzicht het verhaal geen vertrouwen (zie op vs. 8, 10 en 11). Over andere onhistorische trekken zie op vs. 1, 7 en 12.

Het stuk komt ook 3 Ezra V : 47—63 voor.

III : 1 Tegen de nadering van de zevende maand, toen de Israëlieten in
de steden woonden, verzamelde zich het volk als éen man te Jeruzalem. ′
2 En Jezua, de zoon van Josadak, met zijne broeders de priesters, alsmede
Zerubbabel, de zoon van Sjealtiël, met zijne broeders, maakten zich op
en herbouwden het altaar van den god van Israël, om daarop brand-
offers te brengen, naar hetgeen geschreven staat in de wet van den
3 godsman Mozes. ′ Zij richtten dan het altaar op zijne grondslagen op
en brachten daarop brandoffers aan Jahwe, morgen- en avondbrandoffers. ′
4 Ook vierden zij het loofhuttenfeest, naar hetgeen geschreven staat, en
brachten de brandoffers op elken dag ten behoorlijken getale, zooals
5 voor elken dag was vastgesteld, ′ en van toen af de vaste brandoffers
en die van de nieuwemanen en alle geheiligde hoogtijden van Jahwe,
alsmede de offers van al wie eene vrijwillige gave aan Jahwe bracht. ′
6 Van den eersten dag der zevende maand af zijn zij begonnen brand-
offers aan Jahwe te brengen, hoewel de grondslag des tempels nog
7 niet gelegd was. ′ Voorts gaven zij geld voor de steenhouwers en tim-
merlieden, en spijs, drank en olie voor de Sidoniërs en Tyriërs, om
cederenstammen van den Libanon naar zee te vervoeren, naar Jafo,
volgens de vergunning die Cyrus, de koning der Perzen, te hunnen
bate gegeven had.
8 In het tweede jaar nadat zij tot het huis Gods te Jeruzalem waren
gekomen, in de tweede maand, begonnen Zerubbabel, de zoon van
Sjealtiël, Jezua, de zoon van Josadak, en hunne broeders, de overige
priesters en Levieten, en al de anderen die uit de ballingschap naar
Jeruzalem waren gekomen, de Levieten van twintig jaar af en daar-
boven aan te stellen om het opzicht te hebben over het werk aan
9 het huis van Jahwe. ′ Zoo waren Jezua, zijne zonen en broeders,
Kadmiël en zijne zonen, namelijk de zonen van Hodawja, en de zonen
van Henadad, hunne zonen en broeders, de Levieten, allen tezamen

1. Nagenoeg dezelfde woorden lezen wij ook Neh. VIII : 1 evenals hier onmiddellijk achter de lijst der teruggekeerden. Doch daar dienen zij als inleiding op het verhaal van de voorlezing der wet door Ezra, hier zijn zij de aanhef van een bericht dat ons in het eerste jaar na den terugtocht (538 of 537) verplaatst. Waarschijnlijk was die lijst toen zij hier ingevoegd werd reeds met Neh. VIII verbonden en nam onze schrijver onwillekeurig de op haar volgende tijdsbepaling mede over, waarmede hij nu het verhaal van de stichting van het brandofferaltaar inleidde. — *de zevende maand,* Tisri, waarin ook het loofhuttenfeest (vs. 4) viel, en wel, blijkens vs. 8, van het eerste jaar na den terugtocht.

2. Met de *broeders* van Zerubbabel zijn waarschijnlijk de familiehoofden bedoeld.

3. *zijne grondslagen* (of *zijne plaats*). Hierop laat Hebr. t. volgen *want in vrees* (die) *op hen* (was) *vanwege de volken der landen,* of met geringe tekstverandering, *want tegen* of *tot hen kwamen er van de volken der landen,* dat volg. Gr. vert. is weggelaten. In 3 Ezra V : 50 staat iets dergelijks. — *morgen- en avondbrandoffers.* Zie op Exod. XXIX : 38—42, waaruit blijkt dat het vaste avondbrandoffer eerst eene eeuw later in gebruik is gekomen.

4. *naar hetgeen geschreven staat.* Zie Lev. XXIII : 33—43 en verg. op Neh. VIII : 15 v. — *ten — vastgesteld.* Zie Num. XXIX : 13—38.

5. *van toen af,* letterlijk *hierna,* dus van den 15den Tisri af had de offerdienst geregeld plaats. Dit is voor zoover *de vaste brandoffers* betreft in strijd met vs. 3 en 6, volgens welke verzen deze reeds van den eersten af geregeld gebracht waren. Wellicht is vs. 4 v. ingevoegd. Behalve de hier vermelde offers noemt 3 Ezra V : 52 nog die van den sabbat.

7. Verg. 1 Kon. V : 9; 2 Kron. II : 15 v. De schrijver laat den bouw des tweeden tempels onder dezelfde omstandigheden als dien van den eersten plaats hebben.

8. *hunne broeders,* letterlijk *hunne overige broeders.* — *Levieten.* Ook zij behooren dus tot Jezua's broeders. Evenals in *Kronieken,* waar de zonen van Aäron *hunne broeders* heeten, wordt hier, om de Levieten te verheerlijken, nadruk gelegd op hunne verwantschap met de priesters; verg. op 1 Kron. XXIII : 32. — *al — gekomen,* waarschijnlijk de familiehoofden, de *broeders* van Zerubbabel; zie vs. 2. — *van twintig — daarboven,* den volg. 1 Kron. XXIII : 24, 27 door David vastgestelden leeftijd voor het in dienst treden der Levieten. Verg. op Num. VIII : 24. — *om — Jahwe.* Zie 1 Kron. XXIII : 4. De schrijver plaatst de Levieten blijkbaar met opzet op den voorgrond; verg. inl. op *Kronieken.*

9. Zie II : 40. — *Hodawja,* volg. II : 40; grondt. *Juda.* — *en de zonen — Levieten.* Deze woorden zijn van het einde van het vers hierheen verplaatst. — *Henadad* komt nog Neh. III : 18, 24; X : 9 voor.

10 belast met het toezicht op de arbeiders aan het huis Gods.' Toen nu
de bouwlieden den grondslag van Jahwe's tempel gelegd hadden,
gingen de priesters, in ambtskleeding, met de trompetten, en de Le-
vieten, de zonen van Azaf, met cimbalen, op hun post staan, om
Jahwe te loven naar de aanwijzing van David, den koning van Israël.'
11 En zij hieven aan met: Prijst en looft Jahwe; want hij is goed, en
eeuwig duurt zijne goedertierenheid jegens Israël. En het gansche
volk hief bij dit loven van Jahwe luide jubelkreten aan, omdat de
12 grondslag van Jahwe's huis was gelegd.' Maar velen van de priesters,
de Levieten en familiehoofden, van de ouderen, die den eersten tempel
nog gezien hadden, weenden luidkeels toen te hunnen aanschouwen
de grondslag van dezen tempel gelegd werd, terwijl vele anderen los-
13 barstten in vreugdekreten.' En het volk kon de vreugdekreten niet
van het luid geween des volks onderscheiden; want het volk hief
luide jubelkreten aan, en het gejuich werd op verren afstand gehoord.

10. *in ambtskleeding,* volgens de wet, Exod. XXXIX : 1—32. — *de trompetten.* Zie Num. X : 1—10. — *gingen ... op hun post staan,* met verandering van een klinker volg. hss. en oude vertt.; Hebr. t. *stelden zij ... op hun post.* — *de Levieten — Azaf.* Hier worden dus de zangers tot de Levieten gerekend; anders II : 40—42. — *met cimbalen.* Verg. 1 Kron. XV : 16—21; XVI : 5; XXV : 1—8. — *naar de aanwijzing van David.* Zie 1 Kron. XVI : 7.

11. *Prijst — goedertierenheid.* Zie 1 Kron. XVI : 34, 41; 2 Kron. V : 13; VII : 3; XX : 21.

12. De herinnering aan de vergane heerlijkheid van den eersten tempel, gepaard aan de gedachte hoe Israël vernederd was en nog weinig beteekende, deed de ouderen van dagen weenen. De voorstelling is ontleend aan Hagg. II : 3; Zach. IV : 10, waar echter gesproken wordt van de beduchtheid der ouden dat het heiligdom hetwelk gebouwd zal worden niet met dat van Salomo te vergelijken zal zijn.

13. Vanwege het gejubel hoorde men het geween niet.

HOOFDSTUK IV.

De tempelbouw gestaakt. — De tegenstanders der Joden geven het verlangen te kennen aan den tempelbouw mede te werken, krijgen hierop een weigerend antwoord en trachten het werk te verhinderen (1—5). De Joden worden aangeklaagd bij Ahasverus (6), alsmede bij Artahsjasta (7); ook schrijven Rehum, Sjimsjai en anderen een brief aan dezen koning, waarin gewezen wordt op het gevaar dat zijne heerschappij van den herbouw der muren dreigt (8—16). De koning gelast, de Joden te beletten met het werk voort te gaan (17—22); hetgeen geschiedt (23). De herbouw des tempels wordt gestaakt tot Darius' tweede jaar (24).

De eerste Perzische koningen na Cyrus (over wien zie op I : 1) zijn elkander aldus opgevolgd: Cambyzes (529—521), Darius Hystaspis (521—485), Xerxes (485—465), Artaxerxes I (465—424). Wanneer dus ons verhaal den tempelbouw laat staken tot het tweede jaar van Darius ten gevolge van brieven aan Xerxes en Artaxerxes geschreven, is het blijkbaar volstrekt ongeloofwaardig. Dit springt nog meer in het oog, als wij opmerken dat vs. 6—23 niet over den tempelbouw maar over den herbouw van den muur van Jeruzalem handelt. Dat de samensteller van ons hoofdstuk deze tegenstrijdigheden niet zou hebben opgemerkt is niet te gelooven. Waarschijnlijk heeft hij dit stuk hier geplaatst, om te kennen te geven, dat soortgelijke aanklachten als bij Xerxes en Artaxerxes over den herbouw der muren zijn ingebracht, ook de voortzetting van den tempelbouw hebben verhinderd. Maar al staat het hier in een geheel verkeerd verband, op zich zelf zou het historie kunnen behelzen en de staking van den herbouw van den muur onder Artaxerxes naar waarheid kunnen vermeld hebben. Evenwel, ook dit is niet waarschijnlijk; het verhaal van Nehemja over het herstel van den muur (Neh. I—VI) maakt niet den indruk dat reeds vóór hem door anderen dit werk is beproefd; ook vertoonen de mededeelingen van den schrijver, vooral de brieven, die den schijn hebben van letterlijk te zijn weergegeven, alle kenteekenen van verdichting (zie op vs. 9, 10 en 19 v.). Het stuk kan verdicht zijn om aan te toonen, dat evenals de bouw des tempels reeds vóór Darius, onder Cyrus, was aangevangen, ook die der muren reeds vóór Nehemja, onder Xerxes, begonnen was; geen gebrek aan ijver en belangstelling bij de teruggekeerde Joden, maar tegenwerking van de Samaritanen was dan de oorzaak dat het herstel van tempel en muren betrekkelijk zoo laat tot stand is gekomen.

Wij vinden dit gedeelte ook 3 Ezra V : 64—70; II : 15—26.

IV : 1 Toen de tegenstanders van Juda en Benjamin hoorden dat de bal-
lingen bezig waren een tempel te bouwen tot eer van Jahwe, den god
2 Israëls, ′ traden zij toe op Zerubbabel en de familiehoofden en zeiden
tot hen: Laat ons met u bouwen; want zoo goed als gij vragen wij
naar uwen god, en aan hem brengen wij onze offers reeds sedert den
tijd van Ezarhaddon, den koning van Assyrië, die ons hierheen heeft
3 gevoerd. ′ Maar Zerubbabel, Jezua en de overige familiehoofden van
Israël zeiden tot hen: Wij hebben niets met u te maken, dat wij met
u een huis voor onzen god zouden bouwen; wij alleen zullen het
bouwen voor Jahwe, den god van Israël, zooals koning Cyrus, de
4 koning der Perzen, ons gelast heeft. ′ Daarop deed het volk des lands
de handen van Juda's volk verslappen en schrikte hen van het bouwen
5 af: ′ zij huurden tegen hen raadgevers om hun voornemen te verijdelen,
waarin zij slaagden zoolang Cyrus, de koning der Perzen, leefde en tot
aan de regeering van Darius, den koning der Perzen.
6 En onder de regeering van Ahasverus, in het begin zijner regeering,
schreven zij eene aanklacht tegen de bewoners van Juda en Jeruzalem. ′
7 En ten tijde van Artahsjasta hebben Bislam, Mithredath, Tabeël en
zijne andere medestanders, aan Artahsjasta, den koning der Perzen,

1—5. Deze verzen vermelden het ontstaan der vijandschap tusschen de Joden en de Samaritanen, waarvan in het N. T. en elders meermalen gewaagd wordt; zie Luc. IX : 52—56; X : 30—36; XVII : 12—19; Joh. IV : 4—42; VIII : 48; verg. Sir. L : 25 v. Het bericht is echter onbetrouwbaar; daar zulk een schroom zich met vreemden af te geven meer is in den geest van Ezra en zijne medestanders, als ook in dien van den schrijver van *Kronieken*, dan in dien van de leiders der Joden een kleine eeuw vóor Ezra, die juist tegen de vermenging der Joden met vreemden zoo krachtig moest optreden. De haat tusschen beide volken, waarschijnlijk reeds wortelend in den alouden naijver tusschen Juda en Israël, is zeker sterk gegroeid in den tijd van Ezra en Nehemja, toen zij die zich beroemden het ware Israël te wezen zich van de overige, half heidensche, bevolking van Palestina, waartoe ook de Samaritanen behoorden (zie inl. op 2 Kon. XVII : 24—41), afzonderden (Neh. IX, X). Dat de stichting van den tempel op de Gerizim (zie op Neh. XIII : 28 v.) dien haat nog vermeerderde spreekt vanzelf.

1. *de tegenstanders van Juda en Benjamin,* de bewoners van Noord-Israël, volgens vs. 2 de Kutheërs, de latere Samaritanen. — *hoorden.* Volg. 3 Ezra V : 64 v. waren zij door het trompetgeschal (III : 8—13) opmerkzaam gemaakt op hetgeen te Jeruzalem voorviel. — *ballingen,* letterlijk *zonen der ballingschap.* Zoo heeten de teruggekeerden ook VI : 16, 19 v.; VIII : 35; X : 7, 16. Niet op al deze plaatsen worden echter met dezen naam uitsluitend gewezen ballingen bedoeld; dikwerf wordt er mede aangeduid de Israëlietische bevolking in Juda die ontstaan was door de aaneensluiting van de in Kanaän achtergeblevenen met de teruggekeerden. Daarom noemt de Kroniekschrijver, die een terugkeer reeds onder Cyrus aanneemt, de Israëlietische bevolking die Ezra in Juda aantrof eenvoudig „ballingen", „zonen der ballingschap", IX : 4; X : 6—8. In Neh. VIII : 18 noemt hij de gemeente in Juda tijdens Ezra en Nehemja in haar geheel „de uit de gevangenschap teruggekeerden".

2. Zie 2 Kon. XVII : 24—41. — *Ezarhaddon.* Deze wordt in het bericht van *Koningen* niet genoemd; uit een Assyrisch opschrift blijkt echter dat hij inderdaad kolonisten uit het oosten van zijn rijk naar Aram en de zeekust, dus waarschijnlijk ook naar Palestina, verplaatst heeft. — *die — gevoerd.* Zij spreken alsof alle bewoners van Samarië kolonisten waren, wat toch stellig het geval niet was; verg. inl. op 2 Kon. XVII : 24—41. Blijkbaar beschouwt de schrijver, evenals de latere Joden, de Samaritanen als heidenen van afkomst. Ook gaan deze woorden van de onderstelling uit, dat alle kolonisten in Samarië derwaarts gebracht zijn door Ezarhaddon. Dit is onjuist: Sargon vermeldt in zijne opschriften dat hij, zelfs meer dan eens, bewoners van door hem veroverde landen naar Samarië verplaatst heeft. Verg. op vs. 10.

3. *zooals — heeft.* Zie I : 3; VI : 3 v.

4. *het volk des lands,* de Kutheërs.

5. *raadgevers,* die hunne zaak bij den Perzischen koning moesten bepleiten. Blijkbaar doelt de schrijver op mannen als de in vs. 7 v. genoemden. — *waarin zij slaagden,* duidelijkheidshalve ingevoegd. Het ligt in den aard van den Hebreeuwschen stijl dit niet uit te drukken.

6 v. Waarover de Joden aangeklaagd werden, wordt niet gezegd; daar tijdens de hier genoemde koningen de tempel voltooid was, kan niet anders dan de bouw der muren bedoeld zijn; dan is deze volgens den schrijver reeds in het begin van Xerxes' regeering begonnen. Zie Inl.

6. *Ahasverus,* die behalve in *Ester* slechts hier en Dan. IX : 1 voorkomt, is Xerxes, die van 485 tot 465 regeerde. — *zij.* Uit vs. 7 blijkt dat de raadgevers de brieven schreven. Wie dit ten tijde van Xerxes waren, vernemen wij niet.

7. *Artahsjasta,* behalve in dit hoofdstuk nog VI : 14; VII : 1, 7, 11 v., 21; VIII : 1; Neh. II : 1; V : 14; XIII : 6 vermeld, is Artaxerxes I Langhand, die 465—424 regeerde. Ook deze brief heeft blijkbaar eene aanklacht tegen de Joden behelsd. De briefschrijvers zijn ons, evenmin als die van vs. 8, van elders bekend: *Mithredath* is een Perzische (verg. I : 8), *Tabeël* wellicht een Arameesche naam

geschreven; de brief was geschreven in het Arameesch en vertaald.
8 (Arameesch)′ Rehum, de stadhouder, en Sjimsjai, de schrijver, hebben
tegen Jeruzalem een brief geschreven aan koning Artahsjasta, van
9 dezen inhoud —′ toen ter tijd schreven Rehum, de stadhouder, en
Sjimsjai, de schrijver, met de anderen, hunne ambtgenooten, de Perzische rechters, commissarissen en opzieners, de lieden van Erech, die
10 Babyloniërs, van Sjusjan, die Elamieten zijn,′ en van de overige volkeren die de groote en doorluchtige Asenappar had weggevoerd en doen
wonen in de stad Samarië en in de andere steden aan den overkant
11 der Rivier, en zoo voort.′ Aldus luidt het afschrift van den brief dien
zij aan koning Artahsjasta hebben gezonden: Uwe dienaren, de lieden
12 van den overkant der Rivier, en zoo voort.′ Den koning zij bekend
gemaakt dat de Joden die van u herwaarts zijn getogen te Jeruzalem
zijn gekomen; zij herbouwen die oproerige en booze stad, brengen de
13 muren in goeden staat en herstellen de grondslagen.′ Nu zij het den
koning bekend gemaakt, dat, indien deze stad herbouwd en de muren
in goeden staat gebracht worden, zij geen belasting, schatting of tol
zullen opbrengen; wat aan het inkomen der koningen schade zal doen.′
14 Aangezien wij nu het zout van het paleis eten en het ons niet voegt
de benadeeling van den koning aan te zien, daarom zenden wij den
15 koning bericht en doen hem weten′ dat men eens navorsche in het
boek der gedenkwaardigheden van uwe vaderen. Gij zult daarin vinden
en daaruit vernemen dat deze stad eene onhandelbare stad was, die
schade toebracht aan koningen en landschappen, en dat men van oudsher
16 her oproer in haar maakte; daarom is deze stad verwoest.′ Wij verwittigen den koning, dat, indien deze stad herbouwd en de muren in
goeden staat gebracht worden, gij daardoor aan den overkant der
Rivier uw gezag zult verliezen.
17 De koning zond bericht aan Rehum, den stadhouder, en Sjimsjai,

(verg. Jez. VII : 6). — *het Arameesch,* de taal van West-Azië (zie op 2 Kon. XVIII : 26). — *en vertaald.* Waarschijnlijk wordt bedoeld dat eene Hebreeuwsche vertaling bij de oorkonde gevoegd was. — (*Arameesch*). Dit is eene waarschuwing van den schrijver dat hij zich voor het volgende van de Arameesche taal gaat bedienen. Het kan ook eene, bij ongeluk in den tekst geraakte, kantteekening van een lezer zijn. Desgelijks Dan. II : 4.

8. *de stadhouder,* behalve hier nog vs. 9, 17, is een titel van den Perzischen landvoogd, hier dus van het gebied ten westen van den Eufraat, waartoe ook het Joodsche land behoorde. — *van dezen inhoud.* Deze volgt eerst vs. 11*b*. Om den tusschenzin, wordt in vs. 11*a* de inhoud van vs. 8 in anderen vorm herhaald.

9. *schreven,* duidelijkheidshalve ingevoegd. — *hunne — Elamieten zijn,* volgens zeer onzekere tekstverbeteringen en vertaling. Het woord door *commissarissen* vertolkt komt nog V : 6; VI : 6, dat hetwelk door *opzieners* is overgezet alléen hier voor. Over *Erech* zie op Gen. X : 10; over *Sjusjan* op Neh. I : 1; over de *Elamieten* op Jez. XXI : 2. Met *de lieden van* worden natuurlijk de vertegenwoordigers der nederzettingen van deze en andere niet genoemde volkeren bedoeld.

10. *Asenappar,* de Assyrische koning Asurbanipal (668—626). Van dezen koning weten wij echter wel, dat hij van de in vs. 9 genoemde volken, met name van de door hem overwonnen Elamieten, een deel naar Assyrië verplaatst heeft, maar niet, dat hij volkplantingen naar Samarië heeft gezonden. — *den overkant der Rivier,* ten westen van den Eufraat. De schrijver spreekt van het standpunt des konings. — *en zoo voort,* en wat dies meer van de briefschrijvers te zeggen was; verg. vs. 11.

11. *en zoo voort,* en wat verder tot de begroetingsformule in een brief behoort; verg. vs. 17 en VII : 12.

12. *die — getogen,* die volg. Ezra VII, VIII met Ezra uit Babylonië zijn vertrokken. Daar hun werk verijdeld is, heeft de schrijver blijkbaar ondersteld dat zij reeds vóor Nehemja met den bouw der muren begonnen zijn.

13. De versterking van Jeruzalem zal ten gevolge hebben dat de Joden zich aan het oppergezag van den Perzischen koning onttrekken. — *aan het inkomen,* onzekere vertaling. Anderen *voortaan.*

14. *het zout van het paleis eten,* van het hof afhankelijk zijn. De briefschrijvers zijn dus koninklijke ambtenaren en schrijven in hun eigen naam, niet in dien van de volkstammen die in vs. 9 genoemd zijn.

15. *uwe vaderen,* niet slechts de Perzische vorsten, maar ook de vroegere koningen van Assyrië en Babylonië, Artaxerxes' voorgangers. — *daarom is deze stad verwoest,* door Nebukadresar.

den schrijver, en aan de anderen, hunne medestanders, die in Samarië en
de overige streken van den overkant der Rivier woonden: Heil, en zoo
18 voort. ' De brief dien gij ons gezonden hebt is mij duidelijk voorgelezen. '
19 Dienvolgens is op een door mij gegeven bevel een onderzoek ingesteld
en heeft men gevonden dat van oudsher deze stad zich tegen koningen
20 verheft en afval en oproer in haar gemaakt wordt. ' En machtige
koningen hebben over Jeruzalem geregeerd, die gebieders waren over
het geheele land aan den overkant der Rivier, en aan wie belasting,
21 schatting en tol werd opgebracht. ' Geeft dan last dat die mannen het
werk staken; opdat deze stad niet herbouwd worde voordat daartoe
22 door mij last wordt gegeven. ' En zorgt hierin geen verzuim te plegen;
waartoe zou dit bederf, tot nadeel van koningen, verder gaan?
23 Zoodra het afschrift van den brief van koning Artahsjasta aan Rehum
en Sjimsjai, den schrijver, en hunne medestanders was voorgelezen,
gingen zij in aller ijl naar Jeruzalem tot de Joden en noodzaakten hen
24 met geweld en kracht om den arbeid te staken. ' Toen werd het werk
aan het huis Gods te Jeruzalem gestaakt en bleef het rusten tot het
tweede jaar van de regeering van Darius, den koning der Perzen.

17. *en zoo voort.* Zie op vs. 11.

19 v. Waar de koning dit onderzoek liet instellen en men iets vond van Jeruzalems weerbarstigheid in den ouden tijd, maakt de schrijver zich niet duidelijk. In Perzische geschriften was daarvan zeker niets te vinden, wel in Assyrische of Babylonische. Hetgeen men er volg. vs. 20 in vond geldt echter alleen van David en Salomo, van wie in die oorkonden, voor zoover wij ze bezitten, geen melding gemaakt wordt en van wie wij niet weten dat zij met Assyrië of Babylonië in aanraking zijn geweest. De geheele voorstelling schijnt door onzen schrijver verdicht te zijn.

21. *Geeft dan last.* De brief is blijkbaar gericht aan hooge ambtenaren, niet aan de bevolking; zie op vs. 14. — *voordat — gegeven,* wat inderdaad geschied is, Neh. I, II.

24. Dit vers is nog, evenals vs. 8—23, in het Arameesch geschreven, ofschoon vs. 1—5, waarop het terugslaat, in het Hebreeuwsch is gesteld.

HOOFDSTUK V, VI.

De tempel voltooid. — Door Haggai en Zacharja aangespoord, beginnen Zerubbabel en Jezua den tempel te bouwen (V : 1 v.); hoewel zij hierover door den landvoogd Tatthenai en anderen tot verantwoording worden geroepen, behoeven zij het werk niet te staken voordat de beslissing des konings is ingewonnen (3—5). Brief van Tatthenai en anderen aan koning Darius, waarin zij mededeelen wat de Joden doen en dat dezen zich beroepen op een bevelschrift van Cyrus; waaromtrent zij 's konings beslissing vragen (6—17). Bij een onderzoek, op Darius' last ingesteld, wordt eene oorkonde gevonden, inhoudende dat Cyrus den herbouw des tempels, de betaling der kosten uit de koninklijke inkomsten en de uitlevering der tempelvaten bevolen heeft (VI : 1—5). Derhalve moet men de Joden ongehinderd laten voortwerken, hun de kosten betalen en de benoodigdheden voor den eeredienst verstrekken (6—10); wie aan deze beschikking iets verandert zal ter dood gebracht worden, en Gods vloek zal op hem rusten (11 v.). 's Konings bevel wordt opgevolgd, en de tempel is het zesde jaar van Darius' regeering voltooid (13—15); hij wordt met offeranden ingewijd, en den priesters en Levieten wordt hun dienstwerk opgedragen (16—18). Men viert het pascha en het feest der ongezuurde brooden (19—22).

Deze hoofdstukken, met uitzondering van VI : 19—22 in het Arameesch opgesteld, zijn niet van één schrijver. Niet slechts is VI : 16—22 van eene andere hand dan al wat voorafgaat, maar ook dit is uit twee verhalen samengesteld. Dit blijkt niet alleen uit den gebrekkigen samenhang dien wij eene enkele maal er in opmerken (zie op VI : 6—12), maar vooral uit de tegenstrijdigheden die er in voorkomen (zie op V : 2, 14—16 en VI : 2). Het gelukt ons echter niet de bestanddeelen met zekerheid van elkander te scheiden, vooral omdat van de beide verhalen slechts een gedeelte is overgenomen. Wellicht heeft V : 1—10; VI : 1 v. (ten deele), 6—15 tot het eene, V : 11—17; VI : 1 v. (ten deele), 3—5 tot het andere behoord. Beide gaven van den tempelbouw eene andere voorstelling dan wij in I; III; IV : 1—5, 24 aantreffen: volgens het eerste werd er mede begonnen, niet onder Cyrus' maar onder Darius' regeering (V : 2); volgens het tweede had Cyrus wel den bouw gelast en daartoe een hoogwaardigheidbekleeder naar Juda gezonden, maar was de bouw zonder staking voortgezet (V : 14—16); beide zwijgen van teruggekeerde ballingen. De voorstelling van deze verhalen, waarvan het eerste

geloofwaardiger is dan het tweede, is stellig ouder dan die welke wij in de voorgaande hoofdstukken aantreffen. Wat ons hier medegedeeld wordt van een bericht omtrent den tempelbouw dat Perzische beambten aan Darius doen toekomen, waarop deze den Joden vergunning gaf hun werk voort te zetten, kan in hoofdzaak waar zijn; toch hebben wij ook hier geen zuivere geschiedenis. De ambtelijke stukken van Cyrus en Darius zijn, blijkens ettelijke daarin gebruikte uitdrukkingen, door een Jood opgesteld; vooral de uiterst milde bepalingen voor de Joden, daarin voorkomende, verraden den verdichter (zie op V : 8; VI : 6—12, 8, 9 v. en 12). Beide verhalers hadden blijkbaar het doel, de gunstige gezindheid der Perzische koningen jegens den tempel in het licht te stellen en zoo dezen te verheerlijken. Of de Verzamelaar van *Ezra—Nehemja* zelf de twee verhalen verbonden, dan wel in den samengestelden vorm gevonden heeft, weten wij niet. Dat hij hier en daar iets gewijzigd of ingelascht heeft is zeer waarschijnlijk; zie op VI : 14.

Wij vinden dit verhaal ook 3 Ezra VI, VII.

V : 1 Haggai, de profeet, en Zacharja, de zoon van Iddo, profeteerden tot
de Joden die in Juda en Jeruzalem woonden, in den naam van Israëls
2 god. ′ Toen maakten zich op Zerubbabel, de zoon van Sjealtiël, en Jezua,
de zoon van Josadak, en zij begonnen het huis Gods te Jeruzalem te
bouwen, en met hen waren de profeten van God, die hen ondersteun-
3 den. ′ Te dier tijd kwamen tot hen Tatthenai, de landvoogd van het
gebied aan den overkant der Rivier, en Sjethar-bozenai met hunne
medeambtenaren, en spraken tot hen aldus: Wie heeft u vergunning
gegeven, dit huis te bouwen en deze bouwstoffen in gereedheid te
4, 5 brengen? ′ Hoe heeten de mannen die dezen bouw ondernemen? ′ Maar
daar het oog van hun god op de oudsten der Joden rustte, nood-
zaakten zij hen niet, het werk te staken voordat de beslissing van
Darius zou zijn aangekomen. Zij zouden dan over de zaak een schrijven
uitvaardigen.
6 Afschrift van den brief dien Tatthenai, de landvoogd van het gebied
aan den overkant der Rivier, en Sjethar-bozenai met zijne ambtge-
nooten, de commissarissen van den overkant der Rivier, aan koning
7 Darius gezonden hebben. ′ Zij zonden hem een bericht, waarin het vol-
8 gende geschreven stond: Aan koning Darius alle heil! ′ Den koning
zij bekend gemaakt dat wij ons naar het landschap Juda hebben be-
geven, tot het huis van den grooten God; dit wordt opgebouwd van
blokken steen, hout wordt op de wanden gelegd, en het werk wordt
9 zorgvuldig verricht en vordert onder hunne hand. ′ Toen hebben wij
bij die oudsten navraag gedaan en tot hen aldus gesproken: Wie heeft
u vergunning gegeven, dit huis te bouwen en deze bouwstoffen in
10 gereedheid te brengen? ′ Ook hebben wij hen naar hunne namen ge-

1. In hoever wij in *Haggai* en *Zacharja* de prediking dier mannen hebben, zie inll. op die boeken. — Na *Iddo* is volg. 3 Ezra VI : 1 *profeten* weggelaten. — Na *god* heeft de Arameesche tekst *tot* of *over hen*; 3 Ezra VI : 1 mist het.

2. *zij begonnen.* Dat de grondslagen des tempels reeds gelegd waren, vs. 16; III : 8 v., wordt hier niet ondersteld. Anders vs. 16; zie op vs. 14—16. — *de profeten van God,* Haggai en Zacharja. — *die hen ondersteunden,* door hunne prediking.

3 v. De Perzische grootwaardigheidbekleeders weten blijkbaar niets van een verbod van een vroegeren koning (H. IV) in zake den tempelbouw.

3. *Tatthenai — Rivier.* Daar Zerubbabel, blijkens Hagg. I : 1, 14; II : 3, 22, te dier tijd landvoogd van Juda was, was hij zonder twijfel aan den landvoogd van het gebied ten westen van den Eufraat ondergeschikt. — *bouwstoffen,* onzekere vertaling.

4. Aan het begin van dit vers heeft Aram. t. nog *Toen spraken wij* (Gr. vert. *zij*) *tot hen als volgt*; volg. 3 Ezra VI : 4 weggelaten. Maar het is niet onmogelijk dat de woorden, hier zinloos, door den samensteller van het stuk letterlijk zijn overgenomen uit vs. 9.

5. *daar — rustte,* daar God hun gunstig gezind was; wat hieruit bleek dat men hen niet noodzaakte het werk te staken. — *een schrijven,* waardoor de beslissing des konings den Joden zou worden bekend gemaakt.

6. *de commissarissen.* Zie op IV : 9.

8. *tot — God,* van welks bouw zij vernomen hadden. Dat zij Jahwe zoo noemen bewijst dat deze brief door een Jood is opgesteld.

vraagd, om u inlichting te kunnen geven door u de namen te schrijven
11 van de mannen die aan hun hoofd staan.′ Hierop hebben zij ons het
volgende bescheid gegeven: Wij zijn dienstknechten van den God van
hemel en aarde, en wij herbouwen het huis dat vele jaren voordezen
gebouwd is en dat een groote koning van Israël gebouwd en voltooid
12 heeft.′ Daarom, omdat onze vaderen den God des hemels hebben ver-
toornd, heeft hij hen overgeleverd aan Nebukadnesar, den koning van
Babel, den Chaldeër; deze heeft dit huis verwoest en het volk naar
13 Babel weggevoerd.′ Doch in het eerste jaar van Cyrus, den koning
van Babel, heeft koning Cyrus last gegeven dit huis te herbouwen;′
14 ook heeft koning Cyrus de gouden en zilveren vaten van het huis
Gods die Nebukadnesar uit den tempel te Jeruzalem medegenomen en
in den tempel te Babel gebracht had, uit den tempel te Babel te voor-
schijn gehaald, waarna zij werden overgegeven aan Sjesbassar, dien hij
15 tot landvoogd aanstelde′ en tot wien hij zeide: Neem deze vaten, trek
heen en zet ze neder in den tempel te Jeruzalem, en worde het huis
16 Gods op zijne vroegere plaats herbouwd.′ Toen is die Sjesbassar ge-
komen, heeft de grondslagen van het huis Gods in Jeruzalem gelegd,
en van toen af tot nu toe is er aan gebouwd, maar het is niet vol-
17 tooid. —′ Indien het nu den koning goeddunkt, worde in des konings
schatkamer daar te Babel een onderzoek ingesteld, of door koning Cyrus
vergunning is gegeven om dit huis Gods te Jeruzalem te herbouwen.
En dan doe de koning ons zijn besluit omtrent deze zaak toekomen.
VI:1 Toen stelde men op bevel van koning Darius een onderzoek in in
2 de boekerij te Babel, waar men de schatten nederlegde,′ en werd in
de burcht te Ahmetha, dat in het landschap Medië ligt, eene rol ge-
3 vonden waarop geschreven stond: Oorkonde.′ In het eerste jaar van
koning Cyrus heeft koning Cyrus dit bevel gegeven: het huis Gods
te Jeruzalem, dit huis zal herbouwd worden tot eene plaats waar men
offers brengt, met stevige fundamenten; zestig el zal het hoog en zestig
4 el breed zijn,′ van drie lagen gehouwen steen en éene laag hout. De

12. *Nebukadnesar.* Zie op 2 Kon. XXIV : 1 en op Dan. I : 1.

13. Verg. I : 1—4.

14—16. Dit komt niet overeen met hetgeen III : 8—13 verhaald wordt. Immers, dáar staat dat de teruggekeerde Joden onder leiding van Zerubbabel en Jezua de grondslagen des tempels gelegd hebben, híer, dat Sjesbassar op bevel van Cyrus, blijkbaar met hulp van de in Palestina wonende Joden, het gedaan heeft. Voorts wijkt deze voorstelling af, niet slechts van die van vs. 2, waar eerst onder Darius de bouw begonnen wordt, maar ook van die van IV : 1—5, 24: de bouw, dáar gestaakt, is híer van Cyrus' tot Darius' tijd onafgebroken voortgezet. Over *Sjesbassar* zie op I : 8.

17. Woorden, niet van de Joden, maar van de briefschrijvers.

1. *de boekerij.* Te Nineve en in de nabijheid van Babel heeft men inderdaad overblijfselen gevonden van gebouwen waarin staatsstukken, geschreven op in de zon gedroogde leemen tichels, bewaard werden. Ongetwijfeld heeft zulk een gebouw ook te Babel niet ontbroken.

2. *Ahmetha,* door de Grieken Ecbatana genoemd, het tegenwoordige Hamadan, was het zomerverblijf der Perzische koningen; het was in 550 door Cyrus veroverd; verg. Judith I : 2—4. Hoe men in het archief te Babel zoekende het stuk te Ahmetha kon vinden, wordt niet gezegd. Ongetwijfeld zijn hier twee berichten ineengevlochten. — *Medië.* Zie op Gen. X : 2.

3. Verg. I : 2. — *met stevige fundamenten,* zeer onzekere lezing en vertaling. — *zestig — zijn.* In den tekst zijn hier ongetwijfeld fouten ingeslopen; immers, de opgave der lengte ontbreekt. Wellicht zijn hier oorspronkelijk dezelfde afmetingen opgegeven als in 1 Kon. VI : 2. Heeft de schrijver aan den tweeden tempel grooter afmetingen gegeven dan aan dien van Salomo — de breedte van 60 el is het dubbel van die van den eersten tempel met den ombouw aan weerskanten (1 Kon. VI : 2, 6) — dan heeft hij dit gedaan om den tempel te verheerlijken. Historisch is het gewis niet. Het lag toch voor de hand, de uit zware steenblokken samengestelde muren, die zeker voor een deel nog stonden, te herstellen en niet alles op te ruimen en een veel grooter gebouw dan dat van Salomo op te trekken; hoe ware in dat geval ook Hagg. II : 4; Zach. IV : 10 te verklaren?

4. *van — hout.* Dit geldt 1 Kon. VI : 36 van den muur van het voorhof. — *éene,* volg. Gr. vert.; Aram. t. *nieuw.* — *De kosten zullen uit de koninklijke kas betaald worden.* Dit lezen wij elders (I en III) niet en is in strijd met Hagg. I : 2—11, waar ondersteld wordt dat de tempelbouw wegens armoede der bevolking nog niet is ter hand genomen. De tempelbouw wordt hier geheel als een werk van Cyrus voorgesteld.

5 kosten zullen uit de koninklijke kas betaald worden.' Ook zal men de
gouden en zilveren vaten van het huis Gods die Nebukadnesar uit
den tempel te Jeruzalem weggenomen en naar Babel gebracht heeft,
teruggeven; opdat zij in den tempel te Jeruzalem op hunne plaats
komen en gij ze in het huis Gods nederzet.
6 Derhalve, Tatthenai, landvoogd van het gebied aan den overkant der
Rivier, Sjethar-bozenai, gij moet met uwe ambtgenooten, de commis-
sarissen, van den overkant der Rivier, verre blijven van die plaats.'
7 Laat den arbeid aan dat huis Gods ongehinderd voortgaan: dat de
landvoogd der Joden en hunne oudsten het herbouwen op zijne plaats.'
8 Voorts wordt door mij last gegeven, hoe gij met die oudsten der Joden
moet medewerken tot den bouw van dit huis Gods: uit 's konings
inkomsten van de schatting die aan den overkant der Rivier geheven
wordt zullen stipt aan die mannen de kosten worden betaald; hetgeen
9 niet nagelaten mag worden.' En wat noodig is, zoowel jonge stieren
als rammen en lammeren tot brandoffers voor den God des hemels,
tarwe, zout, wijn en olie, naar het voorschrift der priesters te Jeruza-
10 lem, worde hun zonder verzuim dag aan dag verstrekt;' opdat zij
liefelijke offergeuren ontsteken voor den God des hemels en bidden
11 voor het leven des konings en zijner zonen.' Voorts wordt door mij
gelast, dat, wanneer iemand aan deze beschikking iets verandert, tot
straf een balk uit zijn huis gehaald en hij opgehangen daaraan vast-
12 gehecht en zijn huis tot een mesthoop gemaakt zal worden.' En God,
die zijn naam daar heeft doen wonen, stoote ieder neder, koning of
volk, die zijne hand uitstrekt om het te wijzigen of aan dit huis Gods
te Jeruzalem schade toe te brengen. Ik, Darius, heb dit bevel gegeven;
stipt worde het uitgevoerd!
13 Toen hebben Tatthenai, de landvoogd van het gebied aan den over-
kant der Rivier, Sjethar-bozenai en hunne medeambtenaren stipt ge-
handeld overeenkomstig den last dien koning Darius hun had doen

5. *zij*, volg. verb. t.; grondt. heeft het enkelvoud. — *gij*, Sjesbassar. De schrijver ziet voorbij dat deze hier niet wordt toegesproken.

6—12. De schrijver verzuimt te vermelden dat wij hier een brief van Darius en niet meer het schrijven van Cyrus hebben: de aanhef van den brief ontbreekt. Ook verdient het opmerking dat Darius niet terugwijst naar het bevelschrift van Cyrus en schrijft alsof niemand vóor hem omtrent den tempelbouw iets verordend had; wat hieruit is te verklaren dat dit gedeelte van een anderen schrijver is dan vs. 3—5. Het stuk is stellig verdicht; wat niet slechts blijkt uit den naam *God des hemels*, hier aan Jahwe gegeven, maar ook uit andere uitdrukkingen die er in voorkomen; zie op vs. 8, 9 v. en 12.

7. *de landvoogd der Joden*, Zerubbabel.

8. Of de Joden zulk een geldelijken steun van den koning bij den tempelbouw hebben gehad, mag betwijfeld worden. Haggai en Zacharja melden daarover niets, en doen telkens uitkomen dat de Joden met geringe middelen het werk tot stand brachten, Hagg. I: 2—11; Zach. IV: 10.

9 v. Dergelijke schikkingen ten bate van den eeredienst te Jeruzalem worden bij Josefus van Antiochus den Groote en van Artahsjasta in ons boek medegedeeld. Met het bevelschrift van den laatste, VII: 15—22, heeft het onze groote overeenkomst, maar het reikt verder: terwijl Artahsjasta slechts tot een zeker bedrag de koninklijke kas ter beschikking stelt, en verder Ezra aanspoort de kosten van den eeredienst te bestrijden uit vrijwillige gaven van heidenen en Joden te Babylon, neemt Darius al de onkosten voor zijne rekening. Blijkbaar hebben wij hier met eene verdichting te doen.

9. *tarwe — olie*, voor de offers, Exod. XXIX: 40 v.; Num. XXVIII: 3—8 enz.

10. Offers en gebeden voor den koning worden vermeld. 1 Makk. VII: 33; XII: 11.

11. *opgehangen*. Waarschijnlijk wordt hier aan spietsen gedacht, waarbij de veroordeelde levend op de scherpe punt van een paal werd gezet; eene straf, door de Assyriërs dikwerf toegepast. Anderen denken aan kruisiging; de kruisstraf, waarbij de veroordeelde met nagels of alleen met koorden aan een paal werd gehecht, zoodat hij door de pijnlijke houding en van honger en dorst omkwam, was ook onder de Joden zeer gewoon. — *zijn huis — worden*. Zie 2 Kon. X: 27; Dan. II: 5.

12. *die — wonen*. Deze uitdrukking behoort tot het eigenaardig Deuteronomische spraakgebruik (Deut. XII: 11; XIV: 23; 1 Kon. VIII: 29; Neh. I: 9; Jer. VII: 12); wie dit Darius in den mond legt doet zich daardoor als verdichter kennen. — *om het te wijzigen*. Het is niet duidelijk, of bedoeld wordt: dit huis, dan wel dit bevelschrift. Een vloek tegen hen die hunne geschriften beschadigen of vernietigen spreken de Assyrische koningen aan het eind hunner gedenkschriften dikwerf uit.

14 toekomen.′ En de oudsten der Joden bouwden en vorderden goed, door
het profeteeren van den profeet Haggai en van Zacharja, den zoon
van Iddo; zij bouwden en voltooiden krachtens bevel van den god van
Israël en krachtens bevel van Cyrus, Darius en Artahsjasta, den koning
15 der Perzen.′ Zoo was dit huis gereed den derden dag van de maand
Adar; dit was het zesde jaar der regeering van koning Darius.
16 Nu vierden de Israëlieten, de priesters, de Levieten en de overige
17 ballingen de inwijding van dit huis Gods met vreugde,′ en brachten
ter inwijding van dit huis Gods ten offer honderd stieren, tweehonderd
rammen, vierhonderd lammeren, en ten schuldoffer voor gansch Israël
18 twaalf bokken, naar het getal der stammen van Israël.′ En zij stelden
de priesters aan, naar hunne klassen, en de Levieten, naar hunne
afdeelingen, over den dienst van God, die te Jeruzalem woont, naar
hetgeen in het boek van Mozes geschreven staat.
19 En de ballingen vierden het pascha op den veertienden van de eerste
20 maand.′ Want de priesters hadden zich gereinigd, en de Levieten waren
allen tot den laatsten man toe rein. Zoo slachtten zij het pascha voor
al de ballingen, ook voor hunne broeders, de priesters, en voor zich
21 zelven.′ En het werd gegeten door de Israëlieten die uit de balling-
schap teruggekeerd waren, en door allen die zich van de onreinheid
der volken des lands afgezonderd en zich bij hen aangesloten hadden
22 om Jahwe, den god van Israël, te zoeken.′ Ook vierden zij met vreugde
zeven dagen het feest der ongezuurde brooden; want Jahwe had hun
vreugde bereid en het hart van den koning van Assur tot hen gewend
om hen te ondersteunen bij het werk van het huis van God, den god
van Israël.

14. *Artahsjasta, den koning der Perzen.* Daar deze vorst na Darius en dus na de voltooiing des tempels leefde en de uitdrukkelijke vermelding dat hij *koning der Perzen* was, alsof de twee anderen dat niet waren, hoogst bevreemdend is, zijn deze woorden — waarschijnlijk door den Verzamelaar — ingelascht. De reden daarvan kan geweest zijn, dat de schrijver, meenende dat hier de begunstigers van den tempel, niet uitsluitend van den tempelbouw, genoemd waren, om het VII: 11—26 verhaalde, Artahsjasta miste.

15. *den derden dag,* 3 Ezra VII: 5 *den drie en twintigsten;* dan zou, indien het feest der inwijding, evenals in 1 Kon. VIII: 65, eene week duurde, de tempel juist met den aanvang des jaars in gebruik zijn genomen; want *Adar* was de twaalfde maand; zie op Exod. XII: 2. — *het zesde — Darius,* 516.

16. *ballingen.* Zie op IV: 1.

17. *honderd — lammeren,* een veel kleiner getal dan bij de inwijding des tempels tijdens Salomo, 1 Kon. VIII: 63. — *ten schuldoffer.* Deze offers worden 1 Kon. VIII niet vermeld; zij kwamen vooral na den val van Jeruzalem in zwang; zie inl. op Lev. V: 1—VI: 7. — *naar — Israël.* De teruggekeerden worden als vertegenwoordigers der twaalf stammen beschouwd; zie op II: 2*a* en VIII: 35.

18. Wij hebben hier de voorstelling van *Kronieken*: over *de klassen* en *afdeelingen* van priesters en Levieten zie inl. op 1 Kron. XXIV. — *naar — staat.* Zie b. v. Lev. I, II; Num. III: 6; VIII: 9, 14.

19. Zie Exod. XII: 6; Lev. XXIII: 5—14, dus volgens de bepalingen van Ezra's Wetboek.

20. Evenals in *Kronieken,* is hier den Levieten het slachten der paaschoffers opgedragen; zie inl. op 1 Kron. XXIII. — *Want — gereinigd,* zoodat zij alle diensten konden verrichten. Dit was volg. 2 Kron. XXIX: 34 wel eens anders geweest. — *Zoo — zelven.* Zie 2 Kron. XXXV: 11—14. — *hunne broeders, de priesters.* Zie op 1 Kron. XXIII: 32.

21. *allen — zoeken.* De afzondering der Israëlieten van de niet-Joodsche bevolking des lands en hunne aansluiting aan de teruggekeerde ballingen, met wie zij voortaan de Israëlietische „gemeente" vormden, had volg. Neh. IX, X (zie vooral Neh. IX: 2; X: 28 v.) veel later plaats.

22. Met *den koning van Assur* is hier de Perzische koning Darius bedoeld, die zoo genoemd kon worden omdat hij over het gebied van de voormalige Assyrische koningen heerschte. In geschriften van na den val van Jeruzalem wordt meermalen de Babylonische of Perzische heerschappij, somtijds ook die van Syrië, met den naam *Assur* aangeduid; b. v. 2 Kron. XXX: 6; Ps. LXXXIII: 9; Jez. XXVII: 13; Klaagl. V: 6; Micha V: 4 v.; VII: 12; Zach. X: 10; wellicht ook Num. XXIV: 24. Ook heet de Perzische koning eens (Neh. XIII: 6) *koning van Babel.*

HOOFDSTUK VII, VIII.

Ezra's tocht van Babel naar Jeruzalem. — Geslachtlijst van Ezra (VII: 1—5); hij is, door Jahwe beschermd en door den koning begunstigd, met een aantal medeballingen, in Artaxerxes' zevende

jaar van Babel naar Jeruzalem getrokken (6—10). Hij neemt een aanbevelend schrijven van den koning mede: ieder Israëliet heeft verlof met Ezra naar Jeruzalem te trekken, waarheen deze gezonden wordt om de giften van den koning en zijn volk voor den tempel over te brengen en de wet zijns Gods overal waar Joden wonen te handhaven; groote voorrechten worden aan den tempel en zijne bedienaars toegekend en aan Ezra wordt de bijstand der koninklijke ambtenaren verzekerd (11—26). Ezra, Jahwe lovend voor zijne gunst, verzamelt hoofden uit Israël tot zich (27 v.). Lijst van de familiehoofden die met Ezra trekken, met opgave van het getal hunner onderhoorigen (VIII : 1—14). Daar Ezra onder zijne tochtgenooten geen Levieten vindt, zendt hij een gezantschap tot zekeren Iddo, opdat deze hem eenige opzoeke; welke zending met goed gevolg bekroond wordt (15—20). Nadat zij gevast en gebeden hebben (21—23) en Ezra de medegenomen schatten ter bewaring heeft gegeven aan twaalf priesters en twaalf Levieten (24—30), breken zij op en komen na eene voorspoedige reis te Jeruzalem (31 v.), waar zij, na eenige dagen rust, de kostbaarheden aan een viertal priesters en Levieten ter hand stellen (33 v.). De teruggekeerden brengen offers aan Jahwe en overhandigen des konings brief aan zijne beambten, die hun daarop steun verleenen (35 v.).

Een groot deel van deze hoofdstukken, VII : 27—VIII : 34, is blijkbaar van den man zelven over wien zij handelen en dus eene bron van den eersten rang. Daarentegen wordt in hetgeen hieraan voorafgaat en er op volgt niet door, maar over hem gesproken. Hier hebben wij het werk van den Kroniekschrijver, die niet slechts hetgeen hij in Ezra's Gedenkschriften vond omgewerkt, maar ook daarin wijzigingen en toevoegsels aangebracht heeft: in VII : 1—5 maakt hij Ezra tot een lid der hoogepriesterlijke familie, in vs. 6—10 laat hij den hoofdinhoud van het vervolg bij wijze van inleiding aan Ezra's eigen verhaal voorafgaan; in VII : 7—9 heeft hij tijdsbepalingen van eigen vinding ingevoegd (zie inl. op *Ezra—Nehemja* en aant. op VIII : 31). Ook het bevelschrift van Artaxerxes, VII : 11—26, in het Arameesch geschreven, is stellig niet door dien Perzischen koning uitgevaardigd, maar door den schrijver opgesteld: de koning spreekt als een geloovig Israëliet, voor wien alleen Jahwe God is (zie op VII : 12), toont het hoogste belang te stellen in de Joodsche wet, van welke hij niet alleen geheel op de hoogte is, maar die hij ook als de volmaakte uitdrukking van Gods wil beschouwt (vs. 14, 17, 21, 23, 25 v.), en geeft ongeloofelijk groote voorrechten aan Ezra en de Jeruzalemsche priesterschap (zie op vs. 20—23, 24 en 25). Indien Ezra zelf een bevelschrift van Artaxerxes heeft medegedeeld, heeft dit stellig anders geluid. Ook in VIII : 35 v. is de bewerker aan het woord. Hij vond zeker iets in Ezra's Gedenkschriften dat met zijne voorstelling van het gebeurde in strijd was en dat hij daarom niet wilde vermelden; wat dit geweest is, kunnen wij zelfs niet gissen.

Deze hoofdstukken komen ook 3 Ezra VIII : 1—68 voor.

VII : 1 Nadezen, onder de regeering van Artahsjasta, den koning der Perzen,
is Ezra, de zoon van Seraja, den zoon van Azarja, den zoon van Hilkia, ′
2 den zoon van Sjallum, den zoon van Sadok, den zoon van Ahitub, ′
3 den zoon van Amarja, den zoon van Azarja, den zoon van Merajoth, ′
4, 5 den zoon van Zerahja, den zoon van Uzzi, den zoon van Bukki, ′ den
zoon van Abisjua, den zoon van Pinehas, den zoon van Eleazar, den
6 zoon van Aäron, den hoogepriester, ′ deze Ezra dan opgetrokken uit
Babel; hij was een geleerde, grondig bekend met de wet van Mozes,
welke Jahwe, de god van Israël, gegeven heeft. En de koning stond

Vs. 1—5. 1 Kron. VI : 3—14.

1—5. Deze geslachtlijst, van Aäron tot Seraja, is die van de hoogepriesters vóor de Ballingschap, 1 Kron. VI : 3—14; alleen behelst de laatste een zestal namen meer tusschen Azarja en Merajoth (vs. 3), die hier bij vergissing schijnen uitgevallen te zijn, alsmede den naam van Seraja's zoon Josadak. Daar *Seraja* volg. 2 Kon. XXV : 18—21 door Nebukadresar in 586 gedood werd en dus bijna 130 jaar vóor Ezra leefde, kan deze zijn zoon niet geweest zijn; de onmiddellijke voorvaderen van Ezra zijn dus weggelaten, wat onverklaarbaar zou zijn indien Ezra zelf de lijst had opgesteld, doch begrijpelijk is bij den Kroniekschrijver: deze toch wilde aantoonen dat Ezra van het hoogepriesterlijk geslacht was, maar kon de hoogepriesters na den val van Jeruzalem niet als Ezra's voorvaderen vermelden, daar hij niet in Palestina maar in Babel geboren was.

1. *Nadezen.* Tusschen het in V, VI verhaalde en de hier vermelde gebeurtenissen ligt eene groote tijdruimte, volg. vs. 7 v. van 66 jaar, van 519 tot 458; doch zie inl. op *Ezra—Nehemja*. — *Artahsjasta.* Zie op IV : 7.

6. *geleerde.* Het woord dat alzoo vertaald is komt meermalen voor ter aanduiding van een koninklijken ambtenaar en is dan door ‚schrijver' weergegeven, IV : 8 v., 17, 23; 2 Sam. VIII : 17; XX : 25; 2 Kon. XII : 10 enz. Somtijds echter beteekent het „geleerde" (1 Kron. XXVII : 32), meermalen „schriftgeleerde". Zoo heet Ezra vs. 11; Neh. VIII : 2, 5, 14; verg. op vs. 11. — *daar — was,* daar Jahwe hem beschermde; verg. op 1 Kon. XVIII : 46. — De uitdrukking komt in *Ezra—Nehemja* herhaaldelijk voor, vs. 9, 28; VIII : 18; Neh. II : 8, 18.

hem, daar de hand van Jahwe, zijn god, over hem was, al wat hij
7 verlangde toe.′ Dientengevolge trokken ettelijke Israëlieten, alsmede
priesters, Levieten, zangers, portiers en geschonkenen, naar Jeruzalem
8 op, in het zevende jaar van koning Artahsjasta.′ En hij kwam te
Jeruzalem in de vijfde maand; dit was des konings zevende jaar;′
9 want op den eersten dag der eerste maand heeft hij den tocht uit
Babel aanvaard, en op den eersten van de vijfde maand is hij, daar
Jahwe's zegenende hand over hem was, te Jeruzalem aangekomen;′
10 want Ezra had er zijn hart op gezet, de wet van Jahwe te zoeken en
te betrachten en inzetting en recht in Israël te onderwijzen.
11 Aldus luidt het afschrift van den brief dien koning Artahsjasta gegeven heeft aan Ezra, den priester-schriftgeleerde, die geleerd was in
de woorden van Jahwe's geboden en inzettingen betreffende Israël:′
12 Artahsjasta, de koning der koningen, aan Ezra, den priester, den geleerde in de wet van den God des hemels: Volkomen, en zoo voort.′
13 Door mij wordt gelast, dat in mijn koninkrijk ieder van het volk Israël,
van zijne priesters en van de Levieten die zich vrijwillig aanbiedt
14 om naar Jeruzalem te trekken met u trekken mag;′ nademaal gij
vanwege den koning en zijne zeven raadsheeren gezonden wordt om
een onderzoek in te stellen naar Juda en Jeruzalem, op grond van de
15 wet uws gods, die gij in de hand hebt,′ en om het zilver en het
goud over te brengen dat de koning en zijne raadsheeren vrijwillig
schenken aan den god van Israël, wiens woning te Jeruzalem is,′
16 alsmede al het zilver en goud dat gij zult verkrijgen in het gansche
landschap Babel, met de vrijwillige giften van het volk en de priesters
die zij zullen schenken voor het huis van hun god te Jeruzalem.′
17 Daarom zult gij voor dat geld nauwgezet koopen stieren, rammen,
lammeren, met de daarbij behoorende meel- en plengoffers, en ze op
het altaar van het huis uws gods te Jeruzalem ten offer brengen.′

7. De verschillende afdeelingen worden in dezelfde orde als II : 2—43 opgenoemd. Zangers en portiers worden VIII : 1—14 niet vermeld; Levieten en geschonkenen hebben zich volg. VIII : 15—20 niet van den beginne af bij den tocht aangesloten. Blijkbaar hebben wij hier de voorstelling, niet van Ezra zelven, maar van den Kroniekschrijver.

8. *dit — jaar.* Dit is juist in vs. 7 gezegd; de herhaling bewijst dat de schrijver groot gewicht aan deze tijdsbepaling hecht.

9. *heeft hij ... aanvaard,* zeer onzekere vertaling met verandering van klinkers; Hebr. t. *dit is de grondslag.* Volg. VIII : 31 begon de reis den twaalfden van de eerste maand; in elk geval duurde zij ruim drie en eene halve maand. Dit is niet geheel verklaarbaar. Wel was de weg van Babel naar Jeruzalem, eerst in noordwestelijke richting langs den Eufraat tot Thapsacus of Karkemis, en dan in zuidwestelijke door het dal van den Orontes, omstreeks 1400 kilometer lang, en vorderde een talrijk leger met vrouwen, kinderen, goederen en vee langzaam, maar toch, indien de opgave van onzen tekst juist is, moet Ezra zich onderweg geruimen tijd opgehouden hebben. Verg. op VIII : 16—20.

10. *want.* Dit geeft reden van de gunstige gezindheid van Jahwe.

11. *den priester-schriftgeleerde.* Den eersten naam draagt Ezra ook X : 10, 16; Neh. VIII : 3 (verg. op vs. 1—5); over den tweeden zie op vs. 6. Beide worden hem, behalve hier, ook vs. 12, 21; Neh. VIII : 10; XII : 26 gegeven.

12. *den God des hemels.* Deze uitdrukking komt in dit bevelschrift nog vs. 21, 23 voor; overigens heet Jahwe hier „de god van Israël" (vs. 15), „hun god" of „uw god" (vs. 16, 17), „de god van Jeruzalem" (vs. 19). Zie Inl. — *Volkomen, en zoo voort,* waarschijnlijk: volkomen heil (verg. V : 7) en hetgeen verder tot eene begroetingsformule in brieven behoort. De vertaling van het eerste woord is echter onzeker.

13. *zijne priesters.* Hierna zouden wij niet *de,* maar *zijne Levieten* verwachten. Wellicht is *de Levieten* toegevoegd.

14. *zijne zeven raadsheeren.* Dezen komen nog vs. 15, 28; Est. I : 14 voor. Op laatstgenoemde plaats heeten zij *de zeven vorsten der Perzen en Meden die het aangezicht des konings zagen,* d. i. die in zijne onmiddellijke nabijheid verkeerden. De voorstelling van den koning met zijne zeven raadsheeren beantwoordt aan die van den (Perzischen) god Ahura-mazda met zijne zeven trawanten. — *de wet — hebt,* die Ezra zou invoeren, Neh. VIII.

16. *het volk en de priesters,* de Joden in Babylonië. Dat dezen wel eens giften voor den tempel zonden zie Zach. VI : 9—15.

17. *Daarom,* overeenkomstig het doel waarmede die gelden gegeven zijn.

18 Wat u en uwen broederen zal goeddunken met het overige zilver en
19 goud te doen, dat moogt gij doen, naar den wil van uw god; ' maar
lever de vaten die men u geeft voor den eeredienst in het huis uws
20 gods voltallig af voor den god van Jeruzalem. ' En wat gij voor andere
benoodigdheden van het huis uws gods nog te betalen zult hebben
21 kunt gij betalen uit de koninklijke schatkist. ' Voorts wordt door mij,
koning Artahsjasta, gelast aan alle schatmeesters aan den overkant der
Rivier: alles wat Ezra, de priester, de geleerde in de wet van den
22 God des hemels, u vragen zal moet stiptelijk worden geleverd, ' tot
een bedrag van honderd talenten zilver, honderd ton tarwe, honderd
23 vaten wijn, honderd vaten olie, en zout zonder beperking. ' Al wat
volgens het gebod van den God des hemels is moet hoogst nauwgezet
voor het huis van den God des hemels gedaan worden; want waarom
zou er gramschap losbreken tegen de regeering van den koning en
24 van zijne zonen? ' Voorts wordt u kond gedaan, dat het niet vrijstaat
aan eenig priester, Leviet, zanger, portier, geschonkene of een
anderen bedienaar van dit huis Gods belasting, schatting of tol op te
25 leggen. ' En gij, Ezra, stel, naar de wijsheid uws gods die gij bezit,
overheden en rechters aan, om recht te spreken over het gansche volk
aan den overkant der Rivier, voor zoover zij de wetten uws gods
26 kennen; hem die ze niet kent zult gij ze leeren. ' En ieder die de wet
uws gods of die van den koning niet opvolgt, aan hem zal strikt recht
gedaan worden: hij zal hetzij ter dood of tot verbanning of tot boete
en gevangenis worden veroordeeld.
27 Geloofd zij Jahwe, de god onzer vaderen, die dit den koning in het
28 hart gaf tot versiering van het huis van Jahwe te Jeruzalem, ' en die
mij gunst heeft doen vinden bij den koning en zijne raadsheeren en
bij al de machtige vorsten des konings. Ik nu gevoelde mij gesterkt,
daar de hand van Jahwe, mijn god, over mij was, en bracht uit Israël
hoofden bijeen om met mij te trekken.
VIII : 1 Dit nu zijn hunne familiehoofden, met opgave van hun geslacht,
die onder de regeering van koning Artahsjasta met mij uit Babel zijn
2 getogen: ' uit de zonen van Pinehas Gersjom; uit die van Ithamar

19. *de vaten — gods.* Zie VIII : 25—27.

20—23. Het is ondenkbaar dat een Perzisch koning aan een Joodsch priester de vergunning om tot zulk een bedrag over 's konings geld te beschikken gegeven zou hebben; verg. op VI : 9 v.

22. *honderd talenten zilver,* ongeveer *f* 510.000. — *ton, vaten.* Zie op 1 Kon. V : 11. — De bedoeling is waarschijnlijk dat Ezra jaarlijks over dit bedrag beschikken mocht.

23. *waarom — zonen?* Indien de offers in den tempel niet behoorlijk gebracht werden, zou God het op den koning en zijne opvolgers verhalen. De koning spreekt als een die Jahwe als den eenigen God en den eeredienst te Jeruzalem als den eenigen Gode welgevalligen beschouwt.

24. De Syrische koning Antiochus de Groote (223—187) heeft eens een deel van het tempelpersoneel van hoofdgeld en kroonbelasting vrijgesteld; maar dit geschiedde toen de hoogepriester aan het hoofd des volks stond, en dus te zorgen had langs den een of anderen weg dat de koning het zijne kreeg. Maar wat de Perzische koning hier aan alle bedienaren des tempels, tot de laagste toe, vergunt: volkomen vrijdom van belastingen, getuigt van zulk eene ongehoorde voorliefde voor al wat priesterlijk is, en zou den landvoogd voor zulke moeilijkheden gesteld hebben, dat de geheele zaak ongeloofelijk is.

25. *het gansche — Rivier,* de daar wonende Joden. Dezen werden dus aan de rechters te Jeruzalem onderworpen. Dit mocht een Joodsch ijveraar in den Griekschen tijd zich als mogelijk kunnen voorstellen, maar was in Ezra's tijd eenvoudig ondenkbaar.

27. Van hier af is het oorspronkelijke weder Hebreeuwsch en spreekt Ezra zelf. — *tot — Jeruzalem.* Ezra gedenkt alleen 's konings beschikkingen omtrent den tempeldienst, niet die omtrent de invoering der wet. Hieruit volgt met hooge waarschijnlijkheid, dat in hetgeen hieraan in Ezra's eigen geschrift voorafging niets vermeld was van de invoering der wet, wel van gunstige beschikkingen des konings omtrent den tempel, die echter niet zoo buitensporig zullen geweest zijn als de Kroniekschrijver ze vs. 20—26 voorstelt.

28. *hoofden,* met hunne onderhoorigen.

2—14. Onder de hier vermelde geslachten zijn twee priesterlijke geslachten, twaalf Israëlietische en het Davidische. De priesterlijke heeten naar een kleinzoon en een zoon van Aäron: Pinehas en Ithamar.

3 Daniël; uit die van David Hattus, ' de zoon van Sjechanja; uit die
van Paros Zacharja — met hem stonden op het register honderd vijftig
4 mannen — ' uit die van Pahath-Moab Eljehoënai, de zoon van Zerahja,
5 en met hem tweehonderd mannen; ' uit die van Zatthu Sjechanja, de
6 zoon van Jahaziël, en met hem driehonderd mannen; ' uit die van Adin
7 Ebed, de zoon van Jonathan, en met hem vijftig mannen; ' uit die
van Elam Jezaja, de zoon van Athalja, en met hem zeventig mannen; '
8 uit die van Sjefatja Zebadja, de zoon van Michaël, en met hem tachtig
9 mannen; ' uit die van Joab Obadja, de zoon van Jehiël, en met hem
10 tweehonderd achttien mannen; ' uit die van Bani Sjelomith, de zoon
11 van Jozifja, en met hem honderd zestig mannen; ' uit die van Bebai
Zacharja, de zoon van Bebai, en met hem acht en twintig mannen; '
12 uit die van Azgad Johanan, de zoon van Hakkatan, en met hem hon-
13 derd tien mannen; ' uit die van Adonikam hoofden van lageren rang,
wier namen waren: Elifelet, Jeïël en Sjemaja, en met hen zestig man-
14 nen, ' en uit die van Bigwai Uthai, en met hem zeventig mannen.
15 Ik verzamelde hen aan de rivier die naar Ahawa stroomt, en wij
legerden ons daar drie dagen. Toen ik nu acht gaf op het volk en de
16 priesters, trof ik daar niemand van de Levieten aan. ' Daarom zond ik
Eliëzer, Ariël, Sjemaja, Elnathan, Jarib, Elnathan, Nathan, Zacharja
17 en Mesjullam, hoofden, benevens Jojarib en Elnathan, leeraars, ' met
eene opdracht tot Iddo, het hoofd in de plaats Kazifja, en gaf hun in
den mond wat zij moesten spreken tot Iddo, zijne broeders en de ge-
schonkenen die te Kazifja wonen: dat zij ons dienaren voor het huis

Blijkbaar worden bedoeld de twee groote priesterafdeelingen die gewoonlijk naar Aärons zonen Eleazar en Ithamar heeten (zie inl. op 1 Kron. XXIV); uit onze plaats blijkt dat men in Ezra's tijd als stamvader van de eerste, niet Eleazar, maar Pinehas noemde (verg. VIII: 33). De Israëlietische geslachten treffen wij ook aan II: 3—15 (Neh. VII: 8—20) — alleen is daar (vs. 6) *Joab* niet, als hier, een zelfstandig geslacht, maar eene onderafdeeling van Pahath-Moab — en Neh. X: 14—16, waar alleen Sjefatja en Joab ontbreken; verg. X: 25—43. In de opgaven der cijfers wijkt 3 Ezra VIII: 31—42 hier en daar van Hebr. t. af; de hoofdsom, hier 1496, bedraagt daar 1690; welke de oorspronkelijke cijfers zijn, is niet uit te maken. — Het twaalftal speelt in dit hoofdstuk eene groote rol: twaalf zijn hier de Israëlietische geslachten die Ezra medebrengt; wat niet toevallig is, daar om dit getal te verkrijgen eene onderafdeeling (Joab) tot een zelfstandig geslacht is gemaakt; aan twaalf priesters en twaalf Levieten worden de tempelvaten toevertrouwd (vs. 24); het aantal offerdieren dat de teruggekeerden offeren is twaalf of een veelvoud daarvan (vs. 35). Blijkbaar stelt Ezra de door hem teruggevoerde ballingen als de twaalf stammen, als Israël, voor.

2. *Daniël* komt ook Neh. X: 6 voor; 3 Ezra VIII: 32 *Gamaliël*. — *Hattus* is 1 Kron. III: 22 kleinzoon van Sjechanja. Volg. Neh. XII: 2 was hij een priester, met Zerubbabel teruggekeerd; verg. Neh. III: 10.

3. *de zoon van*, volg. 3 Ezra VIII: 32; Hebr. t. *van de zonen van*.

5. *Zatthu*, uit Gr. vert. en 3 Ezra VIII: 35 ingevoegd.

10. *Bani*, uit 3 Ezra VIII: 39 ingevoegd.

13. *hoofden van lageren rang*. Het schijnt dat dit geslacht geen erkend hoofd had.

14. Na *Uthai* heeft Hebr. t. *en Zabbud* of *en Zakkur*; weggelaten volg. Gr. vert.; *met hem* bewijst dat slechts één naam voorafging.

15. *Ahawa*, onbekend. Vs. 21, 31 heet de rivier zelve zoo.

16—20. Het oponthoud, door deze zending veroorzaakt, kan eene der redenen van den langen duur der reis geweest zijn; zie op VII: 9.

16. Van de hier voorkomende namen treffen wij vele ook in de lijst X: 18—43 aan: *Eliëzer* X: 18, 23, 31; *Sjemaja* (ook vs. 13) X: 21, 31; *Jarib* X: 18; *Nathan* X: 39; *Zacharja* X: 26; *Mesjullam* X: 15, 29. Of dezelfde personen bedoeld zijn, weten wij niet; vele Joden van dezen tijd droegen dezelfde namen; zelfs komen in ons vers drie met den naam *Elnathan* voor, nevens wie nog een bijna gelijknamige *Nathan* vermeld wordt. *Ariël* en *Elnathan* vinden wij alleen hier; *Mesjullam* is Neh. XII: 13, 16 de naam van twee priesterhoofden (verg. Neh. III: 4, 6, 30); *Zacharja* en *Mesjullam* komen als Levietennamen ook Neh. VIII: 5 nevens elkander voor; *Sjemaja* en *Jojarib* zijn namen van priesterhoofden ten tijde van Zerubbabel, Neh. XII: 6, 18 v. (verg. Neh. XI: 10); *Zacharja* die van een priesterhoofd ten tijde van Jojakim, Neh. XII: 16, 35, 41.

17. *Iddo*, anders geschreven dan de naam van het Neh. XII: 4, 16 vermelde priesterhoofd ten tijde van Zerubbabel en die van den vader van den profeet Zacharja (zie op Zach. I: 1). Hij was blijkbaar een overheidspersoon in de ons onbekende plaats *Kazifja*. Uit de vereeniging van hem en *zijne broeders* met *de geschonkenen* volgt waarschijnlijk dat zij Levieten waren; maar de lezing van *de geschonkenen* is onzeker. — *de geschonkenen*. Zie over dezen inll. op Num. III, IV en op Joz. IX en

18 van onzen god zouden brengen.′ Dienvolgens brachten zij ons, daar de
zegenende hand onzes gods over ons was, eenige mannen van doorzicht:
uit de zonen van Mahli, den zoon van Levi, den zoon van Israël,
19 Sjerebja met zijne zonen en broeders, achttien man,′ en Hasjabja met
Jezaja, uit de zonen van Merari, met zijne broeders en zonen, twintig
20 man;′ voorts van de geschonkenen die David en de vorsten ten dienste
der Levieten geschonken hadden tweehonderd twintig, die allen met
name vermeld zijn.
21 Nu kondigde ik daar, aan de rivier de Ahawa, een vasten af, opdat
wij ons zouden verootmoedigen voor onzen god, om van hem af te
bidden eene voorspoedige reis voor ons, onze kinderen en al onze have.′
22 Want ik schaamde mij den koning te vragen om eene legermacht en
ruiters tot onze bescherming tegen vijanden onderweg; want wij had-
den tot den koning gezegd: De hand onzes gods is zegenend over allen
die hem zoeken, maar zijne macht en zijn toorn zijn tegen allen die
23 hem verzaken.′ Zoo vastten wij en baden onzen god hierom, en hij
liet zich door ons verbidden.
24 Toen zonderde ik twaalf van de priestervorsten af, alsmede Sjerebja
25 en Hasjabja met een tiental uit hunne broederen,′ en woog hun af het
zilver, het goud en de vaten, de wijgaven van het huis onzes gods,
welke de koning, zijne raadsheeren en vorsten, en gansch Israël dat
26 daar woonde geschonken hadden.′ Zoo stelde ik hun afgewogen ter
hand: aan zilver zeshonderd vijftig talenten, en zilveren vaten ter
27 zwaarte van honderd talenten, aan goud honderd talenten,′ twintig
gouden bekers ter waarde van duizend darieken, en twee vaten van
28 geglansd koper, even kostbaar als goud.′ En ik zeide tot hen: Gij
zijt aan Jahwe geheiligd, de vaten zijn heilig, en het zilver en goud
29 is vrijwillige gave aan Jahwe, den god uwer vaderen;′ waakt er over
en bewaart het totdat gij het kunt afwegen aan de priestervorsten, de
Levieten en de familiehoofden van Israël te Jeruzalem, in de vertrekken
30 van Jahwe's huis.′ Hierop namen de priesters en de Levieten het
zilver en het goud, alsmede de vaten, in ontvangst, om ze naar Jeru-
zalem in het huis onzes gods te brengen.

aantt. op II : 43—54; Num. III : 9 en Joz. IX : 21, en verg. op vs. 20. — *zijne broeders en*, volg. 3 Ezra VIII : 47; Hebr. t. *zijn broeder*.

18. *eenige mannen van doorzicht*, volg. 3 Ezra VIII : 48; Hebr. t. heeft het enkelvoud. — *Sjerebja*. Hebr. t. laat *en* voorafgaan, dat volg. 3 Ezra VIII : 48 is weggelaten. Hij komt nog voor vs. 24; Neh. VIII : 8; IX : 4 v.; X : 12; XII : 8, 24.

19. *Hasjabja* komt als Leviet nog voor vs. 24; Neh. X : 11; XII : 24 (verg. XI : 15); als priesterhoofd Neh. XII : 21. — *Jezaja* is alleen hier de naam van een Leviet. — *uit de zonen van Merari*. Dit slaat alleen op den laatstgenoemden of op de twee laatstgenoemden terug, niet op Sjerebja, die, vs. 18, *uit de zonen van Mahli* heet; Merari en Mahli staan hier dus als twee Levietische geslachten naast elkander, wat in strijd is met Exod. VI : 18, waar Mahli eene onderafdeeling van Merari is.

20. *de geschonkenen — hadden*. Zie op vs. 17. Dat zij *ten dienste der Levieten* waren geschonken is niet geheel juist; zij waren ten dienste van het heiligdom, dus van de daarin dienstdoende priesterschap; maar daar zij het geringste werk deden, kon men hen de slaven der Levieten noemen. Dit waren zij echter nog niet ten tijde van David. Immers, al kan reeds deze koning, evenals Salomo na hem (zie op II : 55—58), een deel der onderworpen Kanaänietische bevolking aan heiligdommen verbonden hebben, deze lieden kunnen toen niet aan de Levieten zijn geschonken, daar er toen geen Levieten in den hier bedoelden zin waren. — *die — zijn*. Of dit het geval was in de Gedenkschriften van Ezra, die dus hier eene bekorting zouden hebben ondergaan, weten wij niet.

24. Zie op vs. 2—14. — *alsmede*, volg. 3 Ezra VIII : 55 ingevoegd. — *Sjerebja en Hasjabja*. Zie vs. 18 v. — Volg. 1 Kron. XXVI : 20—28 waren uitsluitend Levieten belast met de bewaring der tempelschatten.

25. Zie VII : 15—19.

26 v. Een talent zilver is *f* 5000, een talent goud *f* 81.000, eene dariek ruim *f* 13 (zie op 1 Kron. XXIX : 7). In plaats van *twee* telt 3 Ezra VIII : 58 tien of twaalf koperen vaten.

29. *familiehoofden*, volg. verb. t.; Hebr. t. *familievorsten*. — *in* ontbreekt in Hebr. t.

30. *het zilver*. Grondt. laat hieraan *het gewicht* of, met verandering van één klinker, *het gewicht van* voorafgaan.

31 Toen braken wij op van de rivier de Ahawa, op den twaalfden dag
der eerste maand, om naar Jeruzalem te trekken. En de hand onzes
gods was over ons: hij verloste ons uit de hand van vijand en belager
32 op den weg,′ en wij kwamen te Jeruzalem. Nadat wij daar drie dagen
33 hadden vertoefd,′ werden den vierden dag in het huis onzes gods het
zilver, het goud en de vaten gewogen en ter hand gesteld aan den
priester Meremoth, den zoon van Uria, en aan Eleazar, den zoon van
Pinehas, terwijl de Levieten Jozabad, de zoon van Jezua, en Noadja,
34 de zoon van Binnuj, bij hen waren;′ alles werd geteld en gewogen,
en het gezamenlijk gewicht te dier tijd opgeschreven.
35 De uit de gevangenschap gekomenen, de ballingen, brachten brand-
offers aan den god van Israël: twaalf stieren voor gansch Israël, zes
en negentig rammen, twee en zeventig lammeren, twaalf zondoffer-
36 bokken, alles ten brandoffer voor Jahwe.′ Voorts overhandigden zij de
bevelschriften des konings aan de koninklijke satrapen en landvoogden
van het gebied aan den overkant der Rivier; waarop dezen aan het
volk en het huis Gods hulp verleenden.

31. Daar Ezra eenigen tijd heeft noodig gehad om van Babel naar de Ahawa te trekken, en hij daar volg. vs. 15 drie dagen gebleven is voordat hij gezanten uitzond om Levieten te zoeken, moeten dezen, indien Ezra niet vroeger dan den eersten van diezelfde maand uit Babel is vertrokken (VII: 9), in ongeloofelijk korten tijd marschvaardig geweest zijn. Daarom is de tijdsbepaling van VII: 9 waarschijnlijk niet aan Ezra's geschrift ontleend maar door den Kroniekschrijver bedacht. — *op den — maand.* Als met de drie dagen van vs. 15 de eerste drie van de maand (verg. VII: 9) bedoeld zijn, heeft de aanwerving der Levieten een uitstel van negen dagen veroorzaakt.

32. *wij kwamen te Jeruzalem,* volg. VII: 9 op den eersten der vijfde maand. — *drie dagen.* Zoolang neemt ook Nehemja rust bij zijne komst te Jeruzalem, Neh. II: 11.

33. *Meremoth, den zoon van Uria.* Deze komt ook Neh. III: 4, 21; X: 5 voor. Volg. Neh. XII: 3 was hij met Zerubbabel teruggekeerd. — *Jozabad, de zoon van Jezua,* waarschijnlijk ook X: 23; Neh. XI: 16 bedoeld. — *Binnuj.* Zoo heet Neh. XII: 8 een met Zerubbabel teruggekeerde; verg. op Neh. III: 24.

35 v. Deze verzen onderscheiden zich van hetgeen voorafgaat en hetgeen volgt hierdoor dat niet Ezra zelf spreekt. De Kroniekschrijver heeft dus het oorspronkelijke gewijzigd; waarom hij dit noodig achtte, kunnen wij niet gissen.

35. *twaalf.* Zie op vs. 2—14. Ook de overige getallen zijn veelvouden van twaalf. — *twee en zeventig,* volg. 3 Ezra VIII: 67; Hebr. t. *zeven en zeventig.*

36. *bevelschriften.* In het voorgaande is slechts éen vermeld. — *het gebied aan den overkant der Rivier,* d. i. ten westen van den Eufraat. Zie op 1 Kon. IV: 24.

HOOFDSTUK IX, X.

Ezra's maatregelen ten aanzien der gemengde huwelijken. — Als Ezra verneemt dat het volk zich niet van de heidenen heeft afgezonderd, bedrijft hij rouw en zit als wezenloos ter neder, terwijl vele godvreezenden zich om hem scharen (IX: 1—4); tegen den tijd van het avondoffer staat hij op en bidt (5): Israël, om zijne zonden naar verdienste gekastijd, heeft nauwelijks, door Jahwe's erbarmen, eenige verlichting van straf verkregen, of het heeft zijne schuld verzwaard door Jahwe's verbod zich met de heidenen te vermaagschappen te overtreden, en kan slechts het ergste verwachten (6—15). Als hij bidt, verzamelt zich eene talrijke menigte, weenend, om hem (X: 1); Sjechanja wekt hem op om maatregelen te nemen dat de vreemde vrouwen worden weggezonden, en belooft hem steun (2—4); Ezra laat het volk zweren dat te zullen doen (5); waarop hij in het vertrek van Johanan, den zoon van Eljasjib, rouw bedrijvend gaat overnachten (6). De ballingen worden te Jeruzalem samengeroepen (7 v.) en vergaderen den twintigsten van de negende maand op het tempelplein onder een stortregen (9); als Ezra hen vermaant alle vreemde vrouwen weg te zenden, stemmen zij daarin toe, maar stellen tevens voor, de nadere regeling aan den raad der voornamen over te laten; waartoe besloten wordt (10—16*a*); Ezra draagt het onderzoek op aan de familiehoofden; die den eersten dag van de eerste maand daarmede gereed komen (16*b*, 17). Lijst van hen die met vreemde vrouwen gehuwd waren: priesters (18—22), Levieten, zangers, portiers (23 v.), Israëlieten (25—43). Onderschrift (44).

In het eerste dezer hoofdstukken, die wij ook 3 Ezra VIII: 69—IX: 36 aantreffen, spreekt Ezra zelf, in het andere wordt over hem gesproken. Daaruit volgt niet dat H. IX in zijn geheel uit Ezra's Gedenkschriften en H. X geheel van den Kroniekschrijver is; want deze heeft ook in het eerste wijzi-

gingen aangebracht (zie op IX : 1, 4 en 8 v.) en ook het laatste in hoofdzaak aan Ezra's geschrift ontleend. Maar wel is hij in H. X veel verder dan in H. IX van het oorspronkelijke geschrift afgeweken. Dit blijkt ook uit den inhoud; deze is ten deele onvolledig: telkens is, meestal met opzet, iets weggelaten dat in het oorspronkelijke verhaal niet kan hebben ontbroken (zie op X : 1, 15 v. en 44); ten deele onduidelijk (zie op X : 12—17). De reden waarom de Kroniekschrijver de voorstelling van zijn zegsman niet altijd overnam is licht te gissen. De poging van Ezra om de huwelijken van Israëlieten met vreemde vrouwen ontbonden te krijgen heeft niet slechts hevigen tegenstand ontmoet (zie X : 12—15), maar is ten slotte mislukt (zie op X : 44). Dit wilde de Kroniekschrijver verbloemen. Daarom heeft hij juist die gedeelten waaruit dit het duidelijkst moest blijken weggelaten, of ze zoo onduidelijk gemaakt dat de ware toedracht der zaak er nog slechts met moeite in te ontdekken is.

IX : 1 Zoodra men hiermede gereed was, traden de vorsten op mij toe en
zeiden: Het volk, Israël, de priesters en de Levieten, heeft zich niet
afgezonderd van de volken der landen, in hunne afschuwelijkheden,
van de Kanaänieten, Hittieten, Perizzieten, Jebuzieten, Ammonieten,
2 Moabieten, Egyptenaren en Amorieten;' want zij hebben uit hunne
dochteren voor zich zelven en hunne zonen vrouwen genomen, zoodat
het heilige zaad zich met de volkeren der landen vermengd heeft; en
3 de vorsten en regenten zijn in dit vergrijp voorgegaan.' Toen ik
dit hoorde, scheurde ik mijn kleed en mijn mantel, trok mij het
4 haar uit hoofd en baard en zat ontzet ter neder.' En tot mij verza-
melden zich allen die ontsteld waren door de woorden van Israëls god
over het vergrijp der ballingen. Ontzet bleef ik zitten tot aan het
5 avondoffer.' Maar toen het de tijd van dit offer was, stond ik uit mijne
verootmoediging op, terwijl ik mijn kleed en mijn mantel scheurde,
boog mij op de knieën, strekte de handen uit tot Jahwe, mijn god,'
6 en zeide: Mijn god, ik ben te beschaamd en verlegen om mijn aangezicht
tot u, mijn god, op te beuren; want onze zonden zijn ons boven het
7 hoofd gewassen, en onze schuld is hemelhoog.' Van den tijd onzer
vaderen af tot op dezen dag toe zijn wij in groote schuld; om onze
zonden zijn wij, onze koningen en onze priesters overgeleverd aan de
koningen der landen, aan zwaard en gevangenschap, aan plundering en

1. *Zoodra — was.* De woorden zijn van den Kroniekschrijver (verg. 2 Kron. XXIX : 29; XXXI : 1), in Ezra's boek zal wel eene nauwkeuriger tijdsbepaling hebben gestaan. Het hier verhaalde had tusschen den eersten dag van de vijfde (VII : 8) en den twintigsten van de negende maand (X : 9) plaats; waarschijnlijk, daar Ezra nog geheel onkundig is van hetgeen men hem mededeelt, niet lang na zijne aankomst. — *in* (volg. Gr. vert.; Hebr. t. *naar*) *hunne afschuwelijkheden.* De Israëlieten hadden dus hunne zeden en gebruiken overgenomen. — *Kanaänieten — Amorieten*, eene even onoordeelkundige optelling van 's lands niet-Israëlietische bevolking, *de volken der landen* of *het volk des lands* geheeten, als die welke in Deut. VII : 1 (zie aldaar) en elders voorkomt. *Kanaänieten* en *Amorieten* (zie op Gen. X : 16), *Hittieten, Perizzieten* en *Jebuzieten* waren, voor zoover zij in Palestina woonden, reeds met Israël versmolten; *Ammonieten, Moabieten* en *Egyptenaren* staan zeer vreemd tusschen de andere in en zijn waarschijnlijk aan Deut. XXIII : 3—7 ontleend. Dientengevolge wordt het verbod van huwelijken met vreemde vrouwen, in Exod. XXXIV : 12—16; Deut. VII : 3 v. alleen ten aanzien van de Kanaänieten gegeven, feitelijk tot alle buitenlanders uitgebreid; evenzoo Mal. II : 11.

2. *het heilige zaad.* Zie Jez. VI : 13; Mal. II : 15 en verg. Neh. IX : 2. — *de vorsten — voorgegaan*, letterlijk *de hand der vorsten en regenten is in dit vergrijp de eerste geweest.*

3. Het scheuren van de kleederen en het uitrukken van hoofd- en baardhaar waren teekenen van rouw.

4. *die — god*, de godvreezenden. In X : 3 heeten zij *die ontsteld waren door de wet van onzen god.* Verg. Jez. LXVI : 2, 5. — Met *de ballingen* worden bedoeld de tijdens Cyrus teruggekeerden en zij die zich bij hen hadden aangesloten (zie op IV : 1), dus de Israëlietische bevolking die Ezra in Kanaän aantrof; evenzoo X : 6—8. De woorden *over het vergrijp der ballingen* zijn zeker van den Kroniekschrijver. — *tot aan het avondoffer.* Dezelfde tijdsbepaling 1 Kon. XVIII : 29; verg. 2 Kon. XVI : 15.

6—15. Dit gebed vertoont trekken van overeenkomst met Neh. IX : 7—37; verg. vs. 7 met Neh. IX : 32, 34; vs. 9 met vs. 36; vs. 15 met vs. 33 enz. Zie ook Dan. IX : 4—19.

6. *onze — gewassen.* Verg. Ps. XXXVIII : 4, ook Ps. LXV : 4*a*.

7. *de koningen der landen*, die van Assyrië, Babylonië en Perzië. Evenals Neh. IX : 32, wordt hier de straftijd geacht begonnen te zijn met de onderwerping van Israël aan Assyrië.

8 beschaming des aangezichts, zooals nog heden het geval is.′ En nu is
sedert kort vanwege Jahwe, onzen god, erbarmen betoond, zoodat hij ons
eene rest heeft overgelaten en ons een bout heeft gegeven in zijne
heilige plaats, om onze oogen te verhelderen en ons in onze dienst-
9 baarheid een weinig verademing te schenken.′ Want wel zijn wij
dienstbaar; doch in onze dienstbaarheid heeft onze god ons niet ver-
laten, maar ons gunst doen vinden bij de koningen der Perzen, zoodat
zij ons verademing schonken, om het huis van onzen God weder op te
richten en zijne puinhoopen te herstellen, en ons een muur gaven in
10 Juda en Jeruzalem.′ Wat kunnen wij nu, o onze god, na deze dingen
11 zeggen? Want wij hebben de geboden verzaakt′ die gij gegeven hebt
door uwe dienaren de profeten, als zij zeiden: Het land waarin gij
komt om het in bezit te nemen is een vervuild land door de vuilheid
van de volkeren der landen, door de afschuwelijke dingen waarmede
zij het in hunne onreinheid van het eene einde tot het andere ver-
12 vuild hebben;′ geeft dan uwe dochters niet aan hunne zonen en neemt
voor uwe zonen hunne dochters niet, en bevordert nooit of nimmer
hun geluk en hun welzijn; opdat gij sterk wordt en het goede des
13 lands eet en dit voor altijd uwen zonen ter bezitting laat.′ Na alles
wat ons overkomen is om onze booze werken en onze groote schuld
— want gij, onze god, hebt nog verschoonend een deel onzer tekort-
koming voorbijgezien en ons eene rest, zooals hier is, gelaten —′
14 zouden wij weder uwe geboden verbreken en ons vermaagschappen
met deze afschuwelijke volken? Zoudt gij dan niet tegen ons toornen
15 totdat wij vernietigd zijn, zonder overschot en zonder rest?′ Jahwe,
god van Israël, gij zijt rechtvaardig; want als eene rest zijn wij thans
overgebleven. Hier zijn wij voor uw aangezicht in onze schuld; want
wij kunnen hierom voor u niet bestaan.
X:1 Terwijl nu Ezra bad en de schuldbekentenis aflegde, weenend en zich
nederwerpend voor het huis Gods, had eene zeer groote menigte uit
Jeruzalem, mannen, vrouwen en kinderen, zich bij hem verzameld;

Vs. 12*b*. Deut. XXIII : 6.

8 v. Met het door Jahwe betoonde *erbarmen* kan niet gedoeld zijn op het feit dat hij in 586 eene rest in Kanaän deed overblijven of in 538 de ballingen deed terugkeeren; hiervan toch zou *sedert kort* niet kunnen gelden. Het ziet op den terugkeer van Ezra en de zijnen, die met de Israëlietische bevolking in Kanaän *eene rest* konden heeten. Deze was *een bout*; want, evenals een bout of spijker in een huis dient om allerlei voorwerpen aan op te hangen (verg. op Jez. XXII : 23), zoo was dit overschot van Israël in Palestina het middelpunt waarom zich het volk in de verstrooiing herzamelen kon. Verg. Neh. IX : 31. De tempelbouw, die in vs. 9 vermeld wordt, is echter niet door deze rest tot stand gebracht en evenmin een blijk van een eerst sedert kort door Jahwe betoond erbarmen; wij moeten het er dus voor houden, òf dat Ezra bij het vermelden van onlangs ondervonden zegen onwillekeurig te ver in het verleden teruggrijpt, òf dat de woorden *om — herstellen*, die zonder schade voor den zin kunnen gemist worden, niet uit Ezra's geschrift maar van den Kroniekschrijver zijn, die gemeend kan hebben dat hier sprake was van het herstel van Israël in den tijd van Cyrus.

8. *om onze oogen te verhelderen.* Hierna is met Gr. vert. *onze god* weggelaten.

9. *een muur*, beeld van de bescherming waardoor de Perzische koningen Israëls volksbestaan waarborgden.

11 v. Deze woorden zijn in den stijl en den geest van *Deuteronomium*, zelfs ten deele aan dit boek ontleend; zie Deut. VII : 3; XI : 8; XXIII : 6; verg. Exod. XXXIV : 15 v. Dat Ezra ze den profeten toeschrijft wil niet zeggen, dat hij ze in een profetisch geschrift heeft aangetroffen, maar dat dezen, naar zijne meening, in dienzelfden geest hebben gepredikt.

13. *want — gelaten.* Verg. Neh. IX : 31; Ps. CIII : 10.

15. *want — overgebleven.* Dat er nog eene rest van Israël over was was een bewijs van Jahwe's erbarmen (vs. 13); dat er slechts eene rest van over was, een bewijs van zijne rechtvaardigheid. — *want wij — bestaan.* Verg. Ps. CXXX : 3.

1. Van hier af verhaalt Ezra zelf niet meer. — *voor het huis Gods.* Dat hij hier was is in het voorgaande niet gezegd. — *had — verzameld.* Volg. IX : 4 waren allen die ontsteld waren door de woorden van Israëls god reeds bij hem. — *uit Jeruzalem*, volg. 3 Ezra VIII : 92; Hebr. t. *uit Israël.*

2 want het volk was in een heftig geween uitgebarsten.' En Sjechanja,
de zoon van Jehiël, uit de zonen van Elam, nam het woord en zeide
tot Ezra: Wij hebben een vergrijp gepleegd tegen onzen god, door
vreemde vrouwen, van de volkeren des lands, in huis te nemen. Toch
3 is er ten deze hoop voor Israël.' Laat ons dan een verbond met onzen
god sluiten, dat wij alle vrouwen en die uit haar geboren zijn zullen
wegzenden, volgens den raad van mijnen heer en van hen die ontsteld
zijn door het gebod onzes gods; en naar de wet zal gehandeld worden.'
4 Op! want de zaak rust op u, en wij zijn met u; wees sterk en handel.'
5 Nu stond Ezra op en deed de priestervorsten, de Levieten en gansch
Israël zweren dat naar dit woord gehandeld zou worden, en zij legden
6 den eed af.' Hierop verliet Ezra de plaats vóor het huis Gods, ging
naar de kamer van Johanan, den zoon van Eljasjib, en overnachtte
aldaar, zonder brood te eten of water te drinken; want hij rouwde
7 over het vergrijp der ballingen.' Nu deed men in Juda en Jeruzalem
eene oproeping uitgaan tot alle ballingen, dat zij zich te Jeruzalem
8 zouden verzamelen;' wie niet binnen drie dagen kwam, al zijne have
zou, volgens besluit der vorsten en oudsten, met den banvloek getroffen
worden, en hij zelf zou van de gemeente der ballingen worden afge-
scheiden.
9 Dientengevolge verzamelden zich na drie dagen alle mannen van
Juda en Benjamin te Jeruzalem; het was de negende maand, op den
twintigsten dier maand; en al het volk zette zich op het plein van het
huis Gods, bevend vanwege de zaak zelve en vanwege de stortregens.'
10 En Ezra, de priester, stond op en zeide tot hen: Gij hebt een vergrijp

2. Een *Jehiël, uit de zonen van Elam* komt vs. 26 voor in de lijst van hen die met vreemde vrouwen gehuwd waren. Is dit dezelfde als de hier vermelde, dan heeft Sjechanja de wegzending van zijne eigen moeder of stiefmoeder aangeraden. Sjechanja behoorde dan niet tot de met Ezra teruggekeerden. — *in huis te nemen.* Alleen hier en vs. 10, 14, 17 v.; Neh. XIII : 23, 27 wordt deze uitdrukking voor „huwen" gebruikt. Waarschijnlijk wordt dit woord opzettelijk vermeden: het was in de schatting des schrijvers geen huwelijk, slechts een samenwonen. — *Toch — Israël,* wat Ezra, blijkens IX : 14, niet durfde denken.

3. *een verbond met onzen god sluiten,* eene verbintenis tegenover hem aangaan. — *volgens den raad van mijnen heer* (met verandering van een klinker, naar Gr. vert. en 3 Ezra VIII : 95; Hebr. t. *den Heer*) — *gods.* Ezra en de vromen (verg. op IX : 4) zullen beslissen, hoe.

5. *Nu — op.* Hij had dus zoolang Sjechanja sprak op den grond gelegen, vs. 1. — *de priestervorsten, de Levieten en gansch Israël.* Hiermede schijnen bedoeld te zijn al de vromen die zich om Ezra verzameld hadden; daar dezen echter bezwaarlijk zoo genoemd konden worden, is de uitdrukking waarschijnlijk niet van Ezra zelven, maar van den omwerker.

6. *de — Eljasjib.* Waarschijnlijk is deze *Johanan* dezelfde als de hoogepriester van dien naam, die Neh. XII : 23 zoon van Eljasjib heet, maar Neh. XII : 10 v. (waar hij *Jonathan* heet), 22 als zijn kleinzoon wordt aangeduid. Daar Eljasjib (over wien zie op Neh. III : 1) nog in het 32ste jaar van Artaxerxes hoogepriester was (Neh. XIII : 6), is het onwaarschijnlijk dat zijn zoon of kleinzoon reeds in het 7de jaar diens konings — want het hier verhaalde had plaats kort na Ezra's komst te Jeruzalem (zie IX : 1) — een vertrek in den tempel had (verg. Neh. III : 30) en derhalve een aanzienlijk man was. Waarschijnlijk is dus het tijdstip van Ezra's tocht in VII : 8 v. verkeerd opgegeven. Over de kamers zie op 2 Kon. XXIII : 11. — *overnachtte,* volg. 3 Ezra IX : 2; Hebr. t. *ging.* — Uit deze plaats schijnt te volgen dat Johanan een geestverwant van Ezra was. — *ballingen,* in dit en het volgende vers als in IX : 4; zie aldaar.

7. Wanneer dit plaats had, hooren wij niet. Stellig was er na het vs. 6 verhaalde eenige tijd verloopen.

8. *al — met den banvloek getroffen worden.* Waarschijnlijk wordt bedoeld verbeurdverklaring ten bate van het heiligdom. — *de gemeente der ballingen,* de godsdienstige gemeenschap van alle Israëlieten die zich van de onreine landsbevolking hadden afgezonderd en waarvan de teruggekeerden de kern uitmaakten. Daar zulk eene gemeente volg. Neh. IX, X eerst door Ezra en Nehemja is tot stand gekomen, kan Ezra ze niet reeds bij zijne komst in Kanaän hebben aangetroffen. De voorstelling is van den Kroniekschrijver, volgens wien de vorming der gemeente reeds tijdens den tempelbouw had plaats gehad; zie VI : 21.

9. *de negende maand,* Kislew, ongeveer December (zie op Exod. XII : 2), de regentijd. De vergadering had dus plaats ruim vier maanden na Ezra's komst te Jeruzalem; verg. op IX : 1. — *het plein van het huis Gods,* ten oosten van den tempel, vóor de Waterpoort, Neh. VIII : 2.

10. *waardoor — hebt.* De oude schuld was nog niet geheel geboet; verg. IX : 13 v.

gepleegd en vreemde vrouwen in huis genomen, waardoor gij de schuld
11 van Israël vermeerderd hebt.′ Brengt dan hulde aan Jahwe, den god
uwer vaderen, en doet wat hem behaagt: zondert u af van de volken
12 des lands en van de vreemde vrouwen.′ Hierop antwoordde de gansche
gemeente en zeide met luider stem: Zoo, naar uw woord, zijn wij ver-
13 plicht te handelen.′ Edoch, het volk is talrijk, en het is de regentijd,
zoodat het buiten niet is uit te houden; ook is het geen werk voor
één of twee dagen, daar wij in deze zaak veel misdreven hebben.′
14 Laten toch onze vorsten voor de gansche gemeente optreden, en dat
alle bewoners onzer steden die vreemde vrouwen in huis genomen hebben,
met de oudsten en rechters van elke stad, op bepaalde tijden hier
komen; ten einde den gloeienden toorn onzes gods te dezer zake van
15 ons af te wenden.′ Slechts Jonathan, de zoon van Azaël, en Jahzeja,
de zoon van Tikwa, kwamen hiertegen in verzet, terwijl Mesjullam
16 en de Leviet Sjabbethai hen ondersteunden.′ En de ballingen deden
alzoo. Dienvolgens zonderde Ezra, de priester, eenige mannen af, de
familiehoofden naar hunne familiën, allen met name vermeld, en
dezen hielden zitting op den eersten dag van de tiende maand om de
17 zaak te onderzoeken,′ en zij kwamen gereed met al de mannen die
vreemde vrouwen in huis genomen hadden, den eersten dag van de
eerste maand.
18 Onder de zonen der priesters bleken er te zijn die vreemde vrouwen
in huis genomen hadden; van de zonen van Jezua, den zoon van
19 Josadak, en zijne broeders: Maäzeja, Eliëzer, Jarib en Gedalja.′ Zij
verbonden zich met handslag hunne vrouwen weg te zenden, en ver-

11. *Brengt dan hulde aan Jahwe.* Zie op Joz. VII : 19.

12—17. Er is in deze voorstelling iets duisters. Daar de schrijver bedoelt dat ten gevolge van de scherpe bedreigingen van vs. 8 de geheele Israëlietische bevolking, dus ook zij die met vreemde vrouwen gehuwd waren, ter vergadering was opgekomen, en deze ten volle met Ezra's woorden instemde, begrijpen wij niet dat de vergadering niet terstond besloot de vreemde vrouwen weg te zenden en nog een opzettelijk onderzoek naar de schuldigen noodig achtte. De voorstelling is blijkbaar van den Kroniekschrijver; in het oorspronkelijke geschrift van Ezra is die instemming waarschijnlijk niet zoo eenparig geweest, het voorstel in vs. 14 wellicht uitgegaan van eene minderheid, Ezra's geestverwanten, en zullen de tegenstanders van vs. 15 wel uit naam van zeer velen hebben gesproken.

12. *de gansche gemeente,* vs. 8 *de gemeente der ballingen,* vs. 16 *de ballingen* genoemd.

14. *alle — hebben.* Van de overtreders die te Jeruzalem woonden wordt niet gerept. Dat ook zij voor de vorsten moesten verschijnen spreekt vanzelf.

15 v. Dat tegen den voorslag van Ezra, de vreemde vrouwen weg te zenden, verzet ontstond verwondert ons niet en weten wij ook van elders (zie inl. op *Ruth*). Wat er ons hier van wordt medegedeeld is onvolledig: wij vernemen niet, hoe de tegenstand gebroken of wellicht aan de bezwaren te gemoet gekomen werd; ook kan vs. 16 oorspronkelijk niet het onmiddellijk vervolg van vs. 15 geweest zijn. Hoogstwaarschijnlijk heeft Ezra in zijne Gedenkschriften hierover meer medegedeeld en is dit door den Kroniekschrijver weggelaten.

15. *Mesjullam* wordt wellicht ook VIII : 16 (zie aldaar) aangetroffen, *Sjabbethai* Neh. XI : 16.

16. *zonderde — af,* volg. verb. t.; Hebr. t. *werden de priester Ezra* (volg. Gr. vert. *en*) *eenige mannen afgezonderd.* — *de familiehoofden naar hunne familiën,* zoodat elke familie door haar hoofd vertegenwoordigd was. — *allen met name vermeld,* waarschijnlijk in Ezra's Gedenkschriften; verg. VIII : 20.

17. *met al de mannen,* volg. verb. t.; Hebr. t. *met alles, mannen.* Wellicht is *met alles* de ware tekst en zijn de woorden *de mannen — hadden* eens het opschrift boven de lijst van vs. 18—43 geweest en hier bij vergissing in den tekst geslopen.

18—44. In deze lijst komen voor: zeventien priesters, zes Levieten, één zanger, drie portiers en zes en tachtig leeken, in het geheel honderd dertien mannen. Dat zij niet ongerept tot ons gekomen is blijkt reeds hieruit dat de namen der portiers (vs. 24) die van geslachten, niet van personen, zijn; zie ook op vs. 25—43. Opmerking verdient het groot aantal gelijknamige personen dat wij hier aantreffen; sommige namen komen viermaal, andere driemaal, een groot aantal tweemaal voor.

18—22. De hier genoemde priesterlijke geslachten zijn dezelfde als die van II : 36—39; Neh. VII : 39—42; alleen wordt dat van *Jedaja* hier naar een zijner beroemdste leden, den hoogepriester Jezua, genoemd, vs. 18. Ettelijke dezer namen treffen wij aan Neh. XII (vs. 6, 18 v., 21, 41 v.). *Maäzeja* was ook de naam van priesters vóor de Ballingschap, Jer. XXI : 1; XXIX : 25; XXXV : 4; XXXVII : 3. *Eliëzer* komt wellicht ook VIII : 33 voor.

19. *Zij — handslag.* Zie op Ezech. XVII : 18. — *wegens hunne schuld,* een schuldoffer; waarover zie Lev. V : 1—VI : 7. Of de bedoeling is dat ook de overigen deze belofte aflegden en dit offer brachten, blijkt niet; over het nakomen dezer belofte zie op vs. 44.

20 plichtten zich tot het offer van een ram wegens hunne schuld. ′ Van
21 de zonen van Immer: Hanani en Zebadja; ′ van de zonen van Harim:
22 Maäzeja, Elia, Sjemaja, Jehiël en Uzzia; ′ van de zonen van Pashur:
Eljoënai, Maäzeja, Ismaël, Nethaneël, Jozabad en Eleaza.
23 Onder de Levieten: Jozabad, Sjimeï, Kelaja, dat is Kelita, Pethahja,
Juda en Eliëzer.
24 Onder de zangers: Eljasjib, en onder de portiers: Sjallum, Telem
en Uri.
25 Onder Israël: van de zonen van Paros: Ramja, Izzia, Malkia, Mijja-
26 min, Eleazar, Malkia en Benaja; ′ van die van Elam: Mattanja, Za-
27 charja, Jehiël, Abdi, Jeremoth en Elia; ′ van die van Zattu: Eljoënai,
28 Eljasjib, Mattanja, Jeremoth, Zabad en Aziza; ′ van die van Bebai:
29 Johanan, Hananja, Zabbai, Athlai; ′ van die van Bani: Mesjullam,
30 Malluch, Adaja, Jasjub, Sjeal, Jeremoth; ′ van die van Pahath-Moab:
Adna, Kelal, Benaja, Maäzeja, Mattanja, Besaleël, Binnuj en Manasse; ′
31, 32 van die van Harim: Eliëzer, Issjia, Malkia, Sjemaja, Simeon, ′ Benjamin,
33 Malluch, Sjemarja; ′ van die van Hasjum: Mattenai, Mattatta, Zabad,
34 Elifelet, Jeremai, Manasse, Sjimeï; ′ van die van Bani: Maädai, Amram
35-37 en Uël, ′ Benaja, Bedeja, Keluhu, ′ Vanja, Meremoth, Eljasjib, ′ Mattanja,
38, 39 Mattenai en Jaäzai, ′ Bani, Binnuj, Sjimeï, ′ Sjelemja, Nathan, Adaja, ′
40-42 Machnadbai, Sjasjai, Sjarai, ′ Azareël, Sjelemja, Sjemarja, ′ Sjallum,
43 Amarja, Jozef; ′ van die van Nebo: Jeïël, Mattithja, Zabad, Zebina,
Jaddai, Joël, Benaja.
44 Deze allen hadden vreemde vrouwen genomen en hadden kinderen
bij haar.

23 v. De zangers en de portiers worden hier nog niet tot de Levieten gerekend.

23. *Jozabad,* ook VIII : 33 en Neh. XI : 16, wordt met *Kelita* (zie Neh. X : 10) Neh. VIII : 8 als Leviet vermeld; een Leviet *Pethahja* komt ook Neh. IX : 5 voor; verg. Neh. XI : 24.

24. Dat onder de schuldigen slechts éen zanger genoemd wordt is wellicht het gevolg van des Kroniekschrijvers voorliefde voor deze tempeldienaren. — *Sjallum* en *Telem* (*Talmon*) zijn II : 42 portiersgeslachten.

25—43. Deze geslachten komen alle II : 3—35; Neh. VII : 8—38, de meeste hunner ook VIII : 3—14 voor. Dat *Bani* tweemaal, vs. 29 en 34, genoemd wordt is ongetwijfeld gevolg van eene schrijffout; den eenen keer zal het *Bunni* of *Bigwai* moeten zijn. Daar uit het eene geslacht Bani vs. 34—42 niet minder dan zeven en twintig overtreders vermeld worden, is het hoogst waarschijnlijk dat hier eenige geslachtsnamen zijn uitgevallen. De Gr. vertt. geven vele namen in anderen vorm; meestal is het niet mogelijk de ware lezing vast te stellen. — Wat de personen betreft: de twee *Malkia's* (vs. 25) komen wellicht ook Neh. III : 11, 14, 31 voor; over *Zacharja* (vs. 26) verg. VIII : 3, 11, waar een zoon van Paros en een van Bebai zoo heeten; over *Jehiël* (vs. 26) vs. 2; VIII : 9; over *Abdi* (vs. 26) VIII : 9, waar *Obadja* staat; over *Eljoënai* (vs. 27) VIII : 4, waar een zoon van Pahath-Moab zoo heet; over *Hananja* en *Zabbai* (vs. 28) Neh. III : 8, 20; over *Mesjullam* (vs. 29) VIII : 16; Neh. X : 20; over *Malluch* (vs. 29, 32) Neh. X : 27; over *Benjamin* (vs. 32) Neh. III : 23; over *Elifelet* (vs. 33) VIII : 13; over *Nathan* (vs. 39) VIII : 16; over *Amarja* (vs. 42) Neh. X : 3; over *Jeïël* (vs. 43) VIII : 13; over *Joël* (vs. 43) Neh. XI : 9. Wanneer al dan niet dezelfde personen bedoeld zijn, is niet uit te maken.

25. *Israël,* de leeken. Evenzoo 1 Kron. IX : 2.

44. *en — haar,* gedeeltelijk naar Gr. vert.; Hebr. t. is onvertaalbaar; 3 Ezra IX : 36 *en zij zonden haar met kinderen weg.* Deze vertaling schijnt voortgekomen te zijn uit den wensch Ezra's maatregel als geslaagd voor te stellen. Dit schijnt echter het geval niet geweest te zijn, daar wel verhaald wordt (vs. 19) dat sommigen beloofden hunne vrouwen weg te zenden, maar niet, dat zij het deden. Ook was het verzet tegen den maatregel blijkbaar sterk; zie op vs. 15 v. Hoogstwaarschijnlijk volgde in Ezra's eigen geschrift een en ander over den uitslag van zijne pogingen tot hervorming in dezen, maar heeft de Kroniekschrijver dit opzettelijk weggelaten.

NEHEMJA.

HOOFDSTUK I : 1—II : 10.

Nehemja, landvoogd van Juda. — Opschrift (I : 1*a*). Nehemja, te Sjusjan vernemende dat de Joden in hun land in groote ellende verkeeren (1*b*—3), bedrijft rouw en bidt Jahwe, onder herinnering aan zijne beloften aan zijn ongelukkig en schuldig volk, dat hij erbarmen vinde bij den koning, wiens schenker hij is (4—11). Eenige maanden later, als hij voor den koning wijn schenkt, vraagt deze naar de reden zijner droefheid (II : 1 v.); als hij hoort dat Nehemja Jeruzalems muren wenscht te herbouwen, belast hij hem met eene zending naar Juda (3—6) en geeft hij hem brieven van aanbeveling mede, welke Nehemja straks aan 's konings ambtenaren ter hand stelt (7—9); de zending van Nehemja wekt de vijandschap op van Sanballat en Tobia (10).

Dit is het eerste stuk dat ons uit de Gedenkschriften van Nehemja bewaard is. De Kroniekschrijver volgt ze geregeld tot VII : 5.

I: 1*a* De geschiedenis van Nehemja, den zoon van Hachalja.
1*b* In de maand Kislew van het twintigste jaar, toen ik in den burg
2 Sjusjan was, ′ kwam Hanani, een mijner broeders, met eenige mannen
uit Juda. Toen ik hen vroeg naar de Judeërs, de rest die van de ge-
3 vankelijk weggevoerden was overgebleven, en naar Jeruzalem, ′ zeiden
zij tot mij: De overgeblevenen, zij die van de gevankelijk weggevoerden
daar in het landschap zijn overgebleven, verkeeren in grooten nood
en smaad, terwijl de muur van Jeruzalem verwoest ligt en hare poorten
4 verbrand zijn. ′ Zoodra ik dit hoorde, zette ik mij weenend neder en
bedreef rouw, dagen lang: ik vastte en bad tot den God des hemels ′
5 en zeide: Ach, Jahwe, God des hemels, groote en geduchte God, die
het verbond en de goedertierenheid handhaaft voor hen die hem lief-
6 hebben en zijne geboden onderhouden, ′ moge toch uw oor luisterend
en mogen uwe oogen geopend zijn om het gebed van uw dienstknecht
te hooren, dat ik thans voor u uitspreek, dag en nacht, ten gunste
van uwe dienstknechten, de Israëlieten, en waarin ik belijdenis doe van
de zonden die de Israëlieten tegen u hebben bedreven; ook ik en mijns
7 vaders huis hebben gezondigd. ′ Wij hebben tegen u zeer slecht gehan-
deld en de geboden, inzettingen en verordeningen niet onderhouden
8 die gij aan uw dienstknecht Mozes gegeven hebt. ′ Gedenk toch

Vs. 5. Dan. IX : 4.

1. *Nehemja.* Een ander Israëliet van dezen naam komt voor III : 16. — *Hachalja,* alleen nog X : 1. — *Kislew.* Zie op II : 1. — *het twintigste jaar,* der regeering van Artaxerxes I Langhand, 445. — *burg Sjusjan,* aan de rivier den Ulai (Dan. VIII : 2), oudtijds hoofdstad van Elam, door den Assyrischen koning Asurbanipal veroverd, was het winterverblijf der Perzische koningen, die des zomers zich ophielden te Ecbatana (zie op Ezra VI : 2). De benaming *burg* duidt haar als eene versterkte stad aan; inderdaad zijn onder de bouwvallen dezer plaats de overblijfselen eener citadel gevonden, ten noorden waarvan de puinhoopen van een paleis liggen, welks bouw door Darius Hystaspis begonnen en door Artaxerxes II Mnemon (404—358) voltooid werd. De plaats wordt behalve hier Est. I : 2; II : 3, 8; III : 15; VIII : 15; Dan. VIII : 2 vermeld.

2. *een mijner broeders.* Zie VII : 2. — *de rest — overgebleven,* de Judeërs die niet waren weggevoerd. Nehemja weet niets van een terugkeer van ballingen.

3. *in het landschap,* Juda; verg. op Ezra II : 1. — *terwijl — zijn.* Waarschijnlijk: nog altijd sedert 586. Immers, indien dit zag op eene verwoesting die onlangs had plaats gehad, dan zouden de Joden vóor Nehemja in staat zijn geweest Jeruzalem te herbouwen; maar dit is ongeloofelijk: wat hij, gesteund door 's konings gezag, niet dan met groote moeite heeft kunnen tot stand brengen, hoe zouden zij het zonder dien steun vermocht hebben?

4. Nehemja treurt omdat Israëls smaadheid nog steeds voortduurt. — Verg. Ezra IX : 3—5; X : 6.

5. *die — onderhouden.* Verg. IX : 32; Deut. VII : 9, 12; 1 Kon. VIII : 23.

6. *mogen — hooren.* Verg. 1 Kon. VIII : 52.

7—9. De uitdrukkingen waarvan Nehemja zich bedient zijn meestal aan *Deuteronomium* ontleend: over *de geboden — verordeningen* zie op Deut. IV : 1; over *de plaats — wonen* zie op Deut. XII : 5; ook het woord dat hier (vs. 8*b*, 9) als een woord van Mozes wordt aangehaald, hoewel niet letterlijk met eenige Bijbelplaats overeenkomende, is in hoofdzaak uit Deut. XXX : 2—4.

het woord dat gij uwen dienstknecht Mozes gelast hebt te spreken:
Indien gij u niet misdraagt, zal ik u verstrooien onder de volken;′
9 maar indien gij u tot mij bekeert, zoodat gij mijne geboden onderhoudt
en ze volbrengt, dan zal ik, al waren uwe verdrevenen aan het einde
des hemels, hen van daar herzamelen en brengen naar de plaats die
10 ik heb uitverkoren om aldaar mijn naam te doen wonen;′ zij zijn toch
uwe dienstknechten en uw volk, die gij door uwe groote kracht en
11 uwe sterke hand verlost hebt.′ Och Heer, moge toch uw oor luisteren
naar het gebed van uw dienstknecht en naar dat uwer dienstknechten die
verlangen uwen naam te vreezen; schenk heden uwen dienstknecht
voorspoed, en geef dat hij erbarmen vinde in het oog van dien man.
Ik toch was schenker des konings.
II:1 In de maand Nizan van het twintigste jaar van koning Artahsjasta,
toen hij eens bij den wijn zat, hief ik den beker op en gaf dien aan
den koning; ik nu was in zijne tegenwoordigheid nooit bedroefd ge-
2 weest.′ De koning zeide tot mij: Hoe ziet gij er zoo bedroefd uit, daar
gij toch niet ziek zijt? Dit kan niet anders dan harteleed zijn. Toen
3 werd ik uitermate bevreesd′ en zeide tot den koning: De koning zal
tot in eeuwigheid leven! Hoe zou ik er niet bedroefd uitzien, daar de
stad waar de graven zijn mijner vaderen woest ligt en hare poorten
4 door vuur zijn verteerd?′ Toen zeide de koning tot mij: Wat zoudt gij
5 dan wenschen? Nu bad ik tot den God des hemels′ en zeide tot den
koning: Indien het u goeddunkt en uw dienaar geschikt is in uw oog,
belast mij dan met eene zending naar Juda, naar de stad waar de
6 graven mijner vaderen zijn; opdat ik haar herbouwe.′ Hierop zeide de
koning, terwijl de gemalin naast hem zat, tot mij: Hoelang moet
uwe reis duren? en wanneer kunt gij terugkeeren? Het dacht dan den
koning goed mij eene zending op te dragen, en ik gaf hem een be-
7 paalden tijd op.′ Voorts zeide ik tot den koning: Indien het den koning
goeddunkt, mogen mij brieven worden medegegeven aan de landvoog-
den aan den overkant der Rivier, dat zij mij laten doortrekken totdat
8 ik in Juda kom;′ alsmede een brief aan Azaf, den bewaker van den
koninklijken lusthof, dat hij mij hout levere, om de poorten van den
burg die tot den tempel behoort van balken te voorzien, alsmede voor

Vs. 9*b*. Deut. XXX : 4.

10. *die — hebt,* uit Egypte.

11. *dien man,* den koning.

1. *de — jaar.* Nizan neemt hier in de orde der maanden eene latere plaats in dan Kislew (zie I : 1) en is dus niet de eerste maand van het jaar; want men telde de jaren der Perzische koningen waarschijnlijk, evenals die der Assyrische en Babylonische, te beginnen met het eerste volle jaar hunner regeering. Nehemja stelt dus den aanvang des jaars in den herfst; zie op Exod. XII : 2. Dat hij van Kislew tot Nizan, dus ongeveer drie maanden, wachtte om met zijn verzoek voor den dag te komen, was omdat hij niet uit eigen beweging aan den koning iets durfde vragen; verg. Est. IV : 11; V : 2. — *beker,* letterlijk *wijn.* — *ik — geweest.* De woorden dienen om te verklaren waarom de koning nu eerst hem naar zijne droefheid vroeg; hij had zich altijd voor den koning goedgehouden. Anderen *ik had hem nooit mishaagd.*

2. *bevreesd,* omdat hij nu zijn wensch moest openbaren en daarmede den koning vertoornen kon.

3. *De — leven!* Zie op 1 Kon. I : 31. — *waar — vaderen.* De Israëliet hechtte groote waarde aan het familiegraf; zie op Gen. XV : 15 en verg. 2 Sam. XIX : 37.

6. *Het — tijd op.* Natuurlijk heeft Nehemja, in antwoord op 's konings vraag, eerst een tijd bepaald en daarna het verlof gekregen, maar hij vermeldt den uitslag, als het voornaamste, het eerst. Stellig heeft hij echter niet voor zoo lang verlof gevraagd als volg. V : 14 zijne afwezigheid geduurd heeft. Ook is hier geen sprake van de waardigheid van landvoogd, die hij volgens die plaats van den aanvang af bekleed heeft. Wij moeten dus als waarschijnlijk aannemen dat de koning, reeds vóor Nehemja's vertrek, het verlof in eene aanstelling tot landvoogd veranderd heeft.

7. Verg. Ezra VIII : 36. — Dit verzoek kan Nehemja bij eene latere gelegenheid tot den koning hebben gericht.

8. *den koninklijken lusthof.* Het laatste is vertaling van een oorspronkelijk Perzisch woord, dat in ons „paradijs" voortleeft en behalve hier nog Pred. II : 5; Hoogl. IV : 13 wordt aangetroffen. Welk

den stadsmuur en voor het huis dat ik zal betrekken. En de koning
9 gaf ze mij, daar de zegenende hand mijns Gods over mij was.' Toen
ik bij de landvoogden aan den overkant der Rivier kwam, gaf ik hun
's konings brieven; ook legeroversten en ruiters had de koning mij
medegegeven.
10 Doch zoodra Sanballat, de Horoniet, en Tobia, de Ammonietische
dienaar, het hoorden, waren zij er grootelijks over ontstemd dat iemand gekomen was om te trachten iets goeds voor de Israëlieten tot stand te brengen.

park er door aangeduidt wordt, weten wij niet. — *burg — behoort.* Deze burg (*bira*) lag waarschijnlijk op dezelfde plaats als de door Herodes gestichte Antonia, in den noordwesthoek van den tempelberg. — *voor den stadsmuur,* bepaaldelijk voor de daartoe behoorende poorten. — *het huis dat ik zal betrekken,* als landvoogd. — *daar — was.* Zie op Ezra VII : 6.

9. *ook — medegegeven.* Hierom wilde Ezra niet vragen, Ezra VIII : 22. Nehemja reist als 's konings landvoogd.

10. *Sanballat* en *Tobia* worden herhaaldelijk als Nehemja's tegenstanders vermeld, vs. 19; IV : 1, 3, 7; VI : 1 v., 5, 12, 14; XIII : 28. De eerste was volg. IV : 7 v. een man van invloed bij de Samaritanen; hij heet steeds *de Horoniet,* d. i. de geboortige uit Horonaim in Moab (zie Jez. XV : 5) of uit Beth-horon (zie op Joz. X : 10). Volg. XIII : 28 was hij stellig niet van Israëlietische, maar, naar zijn naam, die ‚Sin geeft leven' beteekent, te oordeelen, wellicht van Babylonische afkomst. *Tobia* heet *de Ammonietische dienaar,* nl. van den koning, omdat hij van Ammonietische afkomst was. Beiden zijn waarschijnlijke koninklijke ambtenaren geweest, ondergeschikt aan den landvoogd van den overkant der Rivier. Zij waren wellicht ontstemd over Nehemja's komst omdat zij vreesden dat de versterking van Jeruzalem hun invloed in het landschap Juda zou verminderen.

HOOFDSTUK II : 11—20.

Voorbereiding tot den herbouw der muren. — Drie dagen na zijne aankomst te Jeruzalem bezichtigt Nehemja, buiten iemands weten, des nachts de muren (11—16). Hij wekt overheid en volk op om den herbouw ter hand te nemen, waartoe zij zich bereid verklaren (17 v.). De tegenstanders der Joden smalen op hunne onderneming, maar Nehemja spreekt zijn vertrouwen op den God des hemels uit (19 v.).

II : 11 Toen ik te Jeruzalem gekomen en daar drie dagen geweest was,'
12 stond ik den volgenden nacht op; ik had slechts enkele mannen bij
mij en had aan niemand medegedeeld wat mijn God mij in het hart
gaf om voor Jeruzalem te doen; ook had ik geen dier bij mij behalve
13 dat waarop ik zelf reed.' Ik ging dan des nachts de stad uit door de
Dalpoort, in de richting van de Drakenbron, naar de Mestpoort, en
nam de muren van Jeruzalem die verwoest waren in oogenschouw;
14 ook waren hare poorten door het vuur verteerd.' Ik ging door tot de
Bronpoort en den Koningsvijver; maar hier was geen ruimte voor het
15 dier waarop ik reed om er door te komen.' Zoo klom ik des nachts
in het dal naar boven, nam den muur in oogenschouw, keerde toen
door de Dalpoort in de stad terug en kwam zoo thuis.
16 De regenten nu wisten niet, waarheen ik gegaan was en wat ik
beoogde; ik had het aan de Joden, de priesters, de edelen, de regenten

11. *drie dagen.* Zie Ezra VIII : 32.

13 v. Over den loop van den muur zie inl. en aantt. op H. III.

13. *de Dalpoort,* ten zuidwesten van den tempelberg, waarschijnlijk zoo geheeten omdat zij toegang gaf tot het dal ten westen van dien berg, komt nog III : 13; 2 Kron. XXVI : 9 voor. — *de Drakenbron,* onbekend, lag volgens deze plaats tusschen Dal- en Mestpoort. — *de Mestpoort,* nog III : 13 v.; XII : 31 vermeld, lag duizend el ten zuiden van de Dalpoort (III : 13), waarschijnlijk niet ver van den vijver Siloah; door haar leidde een weg naar de westelijke of Bovenstad.

14. *de Bronpoort,* die nog III : 15; XII : 37 voorkomt, lag in de onmiddellijke nabijheid van de Mestpoort (zie op III : 15), iets verder oostwaarts. — *den Koningsvijver,* in de nabijheid van den koninklijken tuin; zie op 2 Kon. XXV : 4. — *hier — komen,* wegens al het daar opgehoopte puin.

15. *Zoo — boven,* te voet langs de helling. — *keerde — terug.* Hij keerde, zonder de stad rond te zijn geweest, langs denzelfden weg terug.

16. *de overigen — hadden,* bouwmeesters, werklieden. Daar Nehemja over *het werk,* den herbouw der muren, nog met niemand gesproken had, bedoelt hij: die er mede te doen zouden krijgen.

en de overigen die met het werk te doen hadden, tot nog toe niet
17 medegedeeld.′ Nu zeide ik tot hen: Gij ziet de ellende waarin wij ver-
keeren, dat Jeruzalem woest ligt en hare poorten verbrand zijn. Wel-
aan, laten wij den muur van Jeruzalem herbouwen; opdat wij niet
18 langer een voorwerp van smaad zijn.′ Hierbij wees ik er hen op, hoe
zegenend de hand mijns Gods over mij geweest was, en wat de koning
tot mij gezegd had. En zij zeiden: Wij zullen ons opmaken en bouwen
— en sloegen met moed de hand aan het goede werk.
19 Maar toen Sanballat, de Horoniet, Tobia, de Ammonietische dienaar,
en Gesjem, de Arabier, het hoorden, bespotten en smaadden zij ons en
zeiden: Wat voert gij daar uit? maakt gij opstand tegen den koning?′
20 Doch ik stond hun te woord en zeide tot hen: De God des hemels
zelf zal het ons doen gelukken, en wij, zijne dienaren, zullen ons op-
maken en bouwen; maar gij hebt deel noch recht noch gedachtenis
in Jeruzalem.

17. *de ellende — zijn.* Zie I : 3.
18. *sloegen — werk,* letterlijk *sterkten hunne handen ten goede.*
19. *Gesjem, de Arabier,* ook *Gasmu* geheeten, komt nog VI : 1 v., 6 voor; waarschijnlijk was hij het hoofd van een Arabischen volkstam in zuidelijk Palestina. — De tegenstanders, liefst geen geweld tegen 's konings landvoogd willende gebruiken, beginnen met spot (verg. IV : 1—3). Straks zullen zij door overrompeling (IV : 7—11) en list (VI : 1—9) de onderneming trachten te verijdelen.
20. *maar — Jeruzalem,* en hebt dus niets met ons werk te maken; *gedachtenis* heeft iemand daar waar zijne voorouders hebben gewoond en hij derhalve een zeker recht kan laten gelden; verg. Jez. LVI : 5.

HOOFDSTUK III.

De herbouw der poorten en muren van Jeruzalem. — Wie gewerkt hebben aan het herstel van Jeruzalems poorten en muren: van de Schaapspoort tot de Vischpoort (1 v.), van daar tot de Oude poort (3—5), van daar tot de Dalpoort (6—12), van daar tot de Mestpoort (13), van daar tot de trappen der Davidstad (14 v.), van daar tot de Inkorting (16—19), van daar tot den hoek van de Bocht (20—24), tot den Ofelmuur (25—27), van de Paardenpoort tot de Schaapspoort (28—32).

De muur van Jeruzalem over welks herstel hier gehandeld wordt was door David en Salomo gebouwd en omgaf van de twee heuvels waarop Jeruzalem lag alleen den oostelijken; zie op 2 Sam. V : 6, 7 en 1 Kon. III : 1; IX : 15. Sedert is aan vergrooting der stad en uitbreiding der muren zeker voorloopig niet gedacht. Na Salomo toch, toen Jeruzalem niet meer de hoofdstad van een machtig rijk was, maar slechts die van het weinig beteekenende Juda, was de door Salomo ommuurde stad meer dan voldoende voor de bevolking, en deed zich allerminst de behoefte gevoelen om de stad uit te leggen en ook den westelijken heuvel te ommuren. Al was hetgeen ons uit den tijd der koningen van murenbouw verhaald wordt ten volle geloofwaardig — alleen *Kronieken* maakt er melding van, 2 Kron. XXVI : 9; XXVII : 3; XXX : 14 — dit heeft in elk geval alleen betrekking op herstel van den ouden muur, die, zooals wij uit 2 Kon. XIV : 13 (2 Kron. XXV : 23) weten, wel eens veel geleden heeft. Dat Nehemja aan vergrooting der stad niet gedacht heeft spreekt vanzelf: hij moest zelfs op middelen peinzen om de oude stad te bevolken (VII : 4 v.; XI : 1 v.).

Eerst geruimen tijd na hem is de westelijke heuvel ommuurd: toen Herodes in het jaar 37 vóor Chr. de stad veroverde, was het grootste, het zuidelijk, gedeelte van dezen heuvel door een muur omgeven; het heette, omdat het hooger lag dan de Davidstad op den oostelijken heuvel, de Bovenstad; daarna is het noordelijk deel, de Voorstad, bij de stad getrokken door een muur die in het noordoosten aan den burg, in het zuidwesten aan het midden van den noordelijken muur der Bovenstad aansloot; eindelijk is door Agrippa I (40—44 na Chr.) nog eene aanzienlijke ruimte ten noorden van de twee heuvels ommuurd, die onder den naam Bezetha de jongste stadswijk uitmaakte.

Ons stuk is, met XII : 27—43, hoogst belangrijk voor de kennis van het oude Jeruzalem; wij leeren er niet slechts de namen der poorten uit kennen, maar ook de volgorde waarin zij gelegen waren: beginnende van het noorden, gaat de beschrijving langs de west- en de zuidzijde naar het oosten, om bij de poort waar zij aanving te eindigen. In bijzonderheden echter blijft veel onzeker; zelfs gelukt het ons niet altijd te bepalen, of eene of andere poort aan de west- of zuidzijde dan wel

aan den oostelijken muur moet worden gezocht. De onderzoekingen die in de laatste tientallen jaren door opgravingen ter plaatse zijn ingesteld geven voor de verklaring van ons hoofdstuk betrekkelijk weinig licht; immers, zelfs wanneer zij ons den loop der muren en de ligging der poorten duidelijk aanwijzen, kennen wij nog slechts de gesteldheid van het latere, niet die van het oude Jeruzalem.

III : 1 De hoogepriester Eljasjib maakte zich op met zijne broederen, de
priesters, en zij herbouwden de Schaapspoort; zij wijdden haar en plaatsten
ten er de deuren in; voorts tot den toren Hammea, dien zij wijdden,
2 tot den toren Hananeël. ′ Naast hem bouwden de lieden van Jericho;
3 naast hen bouwde Zakkur, de zoon van Imri. ′ De Vischpoort is her-
bouwd door de lieden van Senaä; zij legden er balken in en voorzagen
4 haar van deuren, sluitboomen en grendels; ′ naast hen verrichtte het
herstellingswerk Meremoth, de zoon van Uria, den zoon van Hakkos;
naast hen Mesjullam, de zoon van Berechja, den zoon van Mesjezabeël;
5 naast hen Sadok, de zoon van Baäna; ′ naast hen deden het de Tekoïeten,
doch hunne adellijken bogen den nek niet tot den dienst huns Heeren. ′
6 De Oude poort is hersteld door Jojada, den zoon van Pazeah, en Me-
sjullam, den zoon van Bezodeja: zij legden er balken in en voorzagen
7 haar van deuren, sluitboomen en grendels; ′ naast hen verrichtten het
herstellingswerk Melatja, de Gibeoniet, en Jadon, de Meronothiet, de
lieden van Gibeon en Mispa, die tot den ambtszetel van den landvoogd
8 van den overkant der Rivier behoorden; ′ naast hen Uzziël, de zoon van

1 v. De beschrijving begint bij den noordelijken muur, en gaat van het oosten naar het westen.

1. *Eljasjib*, volg. XII : 10 kleinzoon van den hoogepriester Jezua, komt nog vs. 20 v.; XII : 22 v.; XIII : 4; Ezra X : 6 voor. — *de Schaapspoort*, nog vs. 32; XII : 39; Joh. V : 2 vermeld, noordelijk of noordoostelijk van het terrein waarop de tempel stond. Omdat zij in de nabijheid des tempels lag, werd haar bouw den priesters opgedragen. — *wijdden haar*, voorloopig; de inwijding van alle poorten met die van den ganschen muur had volg. XII : 27—47 eerst later plaats. Het is zeker niet toevallig dat deze voorloopige wijding alleen vermeld wordt van het stuk dat de priesters bouwden. — *plaatsten — in*. Verg. VII : 1. — *voorts — Hananeël*, nl. bouwden zij den muur. Deze twee torens komen nog XII : 39, de tweede bovendien Jer. XXXI : 38; Zach. XIV : 10 voor; zij lagen ten westen van de Schaapspoort en schijnen tot den II : 8 vermelden burg behoord te hebben. De naam van den eersten beteekent ‚de Honderd'; waarom, weten wij niet.

2. Dezen bouwden den muur tot de Vischpoort. — *de lieden van Jericho*. De Joden uit de steden buiten Jeruzalem werkten meestal aan dat gedeelte van den muur dat in de richting hunner woonplaats ligt; daarom de burgers van Jericho aan den noordkant. — *hen*. Grondt. *hem*. — *Zakkur*. Gelijknamige personen komen voor X : 12; XII : 35; XIII : 13.

3—12. Dit gedeelte, van de Visch- tot de Dalpoort, strekte zich uit van de noordwestelijke punt der stad tot ongeveer het midden van den westelijken muur.

3. *De Vischpoort*, nog XII : 39; 2 Kron. XXXIII : 14; Sef. I : 10 vermeld, lag noordwestelijk van den burg. — *de lieden van Senaä*. Zie op Ezra II : 35.

4. *Meremoth — Hakkos*, nog vs. 21, een priester; zie op Ezra VIII : 33, en over het geslacht *Hakkos* op Ezra II : 61. Met *Meremoth* treffen wij ettelijke andere van de hier voorkomende namen in de lijst der met Zerubbabel en Jezua teruggekeerde priesters aan (XII : 1—7): *Jedaja* en *Hattus* (vs. 10), *Rehum* (vs. 17), *Azarja* (vs. 23; in het Hebreeuwsch bijna op dezelfde wijze als *Ezra* (XII : 1) geschreven), *Sjemaja* en *Sjechanja* (vs. 29). Hoewel de Kroniekschrijver de lijst verdicht en deze namen waarschijnlijk aan ons hoofdstuk ontleend heeft, mogen wij er uit afleiden dat hij ze als namen van priesters heeft beschouwd. Dit kunnen ze inderdaad, met éene uitzondering (zie op vs. 17), geweest zijn. — Priesters waren waarschijnlijk ook *Mesjullam, de zoon van Berechja*, en *Sadok*. De eerste komt nog voor vs. 30; VI : 18 (zie aldaar) en wellicht XII : 13, 16; Ezra X : 15; de tweede XIII : 13. De namen *Mesjezabeël* en *Baäna* vinden wij ook X : 21, 27. — *hen*, Meremoth, zijne familieleden en onderhoorigen.

5. *de Tekoïeten*. Zie op Joz. XV : 59. — *doch — Heeren*, weigerden aan den herbouw der muren, dat een werk was in den dienst van Jahwe, mede te doen; verg. Jer. XXVII : 11.

6. *De Oude poort*, letterlijk *de poort der Oude*, d. i. van de oude stad of den ouden muur, volg. XII : 39 tusschen de Efraims- en de Vischpoort. — Een geslacht *Pazeah* vinden wij VII : 51; Ezra II : 49. — *Mesjullam*. Of dit dezelfde is als de Ezra X : 29 genoemde, weten wij niet.

7. Over *Gibeon* (VII : 25; Ezra II : 20) en *Mispa* zie op Joz. IX : 3 en XVIII : 25 v. — *de Meronothiet*, uit Meronoth, dat nog 1 Kron. XXVII : 30 voorkomt en wellicht in de nabijheid van Mispa lag; immers schijnt *Jadon* uit Meronoth hoofd van de lieden uit Mispa te zijn. — *die — behoorden*. Bedoeld is, naar het schijnt, dat deze lieden uit Gibeon en Mispa, anders dan de Mispaërs van vs. 15, 19, niet tot Nehemja's landvoogdij behoorden; is dit zoo, dan liep de noordelijke grens daarvan door Mispa. Anderen vertalen *bij den zetel — Rivier* en meenen dat hiermede een burg wordt aangeduid waar de opperlandvoogd tijdens zijn verblijf in Jeruzalem woonde.

8. *hen*. Grondt. *hem*. — *van het* is den eersten keer ingevoegd. — Tusschen de Oude poort en *den*

Harhaja, van het goudsmedengild; naast hem Hananja, van het specerijbereidersgild; zij lieten Jeruzalem tot den breeden muur liggen; '
9 naast hen Refaja, de zoon van Hur, overste van het halve distrikt
10 Jeruzalem; ' naast hem Jedaja, de zoon van Harumaf, tegenover zijn
11 huis; naast hem Hattus, de zoon van Hasjabneja; ' een tweede gedeelte
is hersteld door Malkia, den zoon van Harim, en Hassjub, den zoon
12 van Pahath-Moab, alsmede de Bakoventoren; ' naast hen verrichtte het
herstellingswerk Sjallum, de zoon van Hallohes, overste van het halve
13 distrikt Jeruzalem, hij zelf met zijne dochters. ' De Dalpoort is hersteld
door Hanun en de inwoners van Zanoah; zij herbouwden haar en
voorzagen haar van deuren, sluitboomen en grendels; alsmede duizend
14 ellen muur tot aan de Mestpoort. ' De Mestpoort is hersteld door
Malkia, den zoon van Rechab, den overste van het distrikt Beth-hakkerem; hij herbouwde haar en voorzag haar van deuren, sluitboomen
15 en grendels. ' De Bronpoort is hersteld door Sjallun, den zoon van
Kolhoze, den overste van het distrikt Mispa; hij herbouwde haar, bracht
haar onder dak en voorzag haar van deuren, sluitboomen en grendels;
alsmede de muur van den vijver der waterleiding bij den konings-
16 tuin, tot aan de trappen die van de Davidstad afwaarts loopen. ' Op
hem volgend verrichtte het herstellingswerk Nehemja, de zoon van
Azbuk, de overste van het halve distrikt Beth-sur, tot tegenover de
17 Davidsgraven en tot den aangelegden vijver en het heldenhuis. ' Op
hem volgend verrichtten het herstellingswerk de Levieten: Rehum, de

breeden muur lag volg. XII: 38 v. de Efraimspoort, die hier niet vermeld wordt. Wat met *den breeden muur* bedoeld wordt, weten wij niet, vooral omdat de woorden *zij — liggen* duister zijn; wellicht wordt er mede aangeduid, dat zij een deel van den ouden muur niet herbouwden, maar in plaats daarvan een meer binnenwaarts gelegen muur van het koninklijk paleis, die dan *de breede muur* zou wezen, in den stadsmuur opnamen (zie op XII: 38); zij lieten dan een deel van het voormalig Jeruzalem, tusschen den ouden en den breeden muur, buiten de stad liggen.

9. *Hur*, het beroemde geslacht van dien naam; zie op 1 Kron. II: 19. — *het halve distrikt Jeruzalem.* De andere helft vermeldt vs. 12. Het landschap Juda was dus in distrikten verdeeld.

10. *hem*, den eersten keer volg. verb. t.; Hebr. t. *hen.* — *Jedaja* en *Hattus*, volg. XI: 10 en X: 4 priesters tijdens Nehemja; de eerste naam is VII: 39; XII: 19, 21; Ezra II: 36 die van een priesterlijk geslacht, de tweede Ezra VIII: 2 die van een Davidiet. Zie op vs. 4. — *tegenover.* Hebr. t. laat voorafgaan *en*; volg. hss. en Gr. vert. weggelaten.

11. *een tweede gedeelte.* Dit beteekent wellicht dat de hier genoemden ook nog een ander stuk hersteld hebben; zie op vs. 21 en 27 en verg. vs. 19, 20, 24, 30. Daar zij echter behalve hier in de lijst niet voorkomen, moeten wij onderstellen dat deze niet in haar geheel is medegedeeld. — *Malkia* en *Harim* zijn X: 3, 5 priesters; doch VII: 11, 35; X: 14, 27; Ezra II: 6, 32 zijn *Harim* en *Pahath-Moab* geslachtsnamen, ook *Hassjub* X: 23. — *de Bakoventoren*, volg. XII: 38 v. tusschen de Efraimspoort en de Dalpoort en ten zuiden van den breeden muur.

12. *Hallohes*, ,de toovenaar', ook X: 24 geslachtsnaam. — *overste — Jeruzalem.* Zie op vs. 9. — *zijne dochters*, die dus op hare kosten bouwlieden hadden aangesteld.

13. *de Dalpoort.* Zie op II: 13. — *Zanoah*, ook volg. XI: 30 door Joden bewoond. Zie op Joz. XV: 34. — *duizend — Mestpoort*, een veel grooter gedeelte dan de anderen herstelden; wellicht had dit niet veel geleden. De Mestpoort lag dus een halven kilometer (zie op Gen. VI: 15) zuidelijker dan de Dalpoort.

14. *Malkia.* Zie op Ezra X: 25—43. — *den zoon van Rechab*, wellicht hetzelfde als *den Rechabiet*; zie op 2 Kon. X: 15. — *Beth-hakkerem*, ,wijngaardshuis', nog Jer. VI: 1 vermeld; zie aldaar.

15. *De Bronpoort.* Daar tusschen deze en de vorige poort geen muur vermeld wordt, lagen zij in elkanders onmiddellijke nabijheid (zie op II: 14). — *Kolhoze* komt nog XI: 5 voor. — *Mispa.* Zie op vs. 7. — *de muur — waterleiding.* Met den vijver is die van Siloah bedoeld, die door eene leiding uit den Gihon van water voorzien werd; zie op 2 Kon. XX: 20. — De *koningstuin* lag ten oosten of ten zuidoosten van die leiding. De beschrijving is hier reeds tot den oostelijken muur gevorderd. — *de trappen die van de Davidstad afwaarts loopen.* Zij liepen langs de binnenzijde van den oostelijken muur naar de Davidstad (verg. XII: 37); langs de buitenzijde was de weg zeker moeilijk begaanbaar. Haar benedeneinde lag niet aan de zuidelijke punt van den heuvel, maar iets hooger: eerst als men, van het zuiden komende, den muur van den koningstuin voorbij was, kwam men aan de trappen, die men van de oostzijde beklom.

16. *Beth-sur.* Zie op Joz. XV: 58. — *de Davidsgraven.* Verg. op 2 Kron. XXXII: 33. Zij lagen waarschijnlijk ten noordoosten van den koninklijken tuin. — *den aangelegden vijver*, onbekend. Hij lag blijkbaar ten noorden van dien van Siloah en is waarschijnlijk een van de Jez. XXII: 9—11 vermelde vijvers. — *het heldenhuis*, de vroegere kazerne der koninklijke lijfwacht, 2 Sam. XVI: 6; XXIII: 8.

17. *de Levieten.* Bedoeld is eene afdeeling Levieten waarvan *Rehum, de zoon van Bani*, het hoofd

zoon van Bani; naast hem Hasjabja, de overste van het halve distrikt
18 Keïla, voor zijn distrikt; ′ op hem volgend hunne broeders: Binnuj,
19 de zoon van Henadad, de overste van het halve distrikt Keïla, ′ en naast
dezen Ezer, de zoon van Jezua, de overste van Mispa, een tweede ge-
deelte, tegenover het punt waar het tuighuis naar de Bocht op-
20 loopt. ′ Op hem volgend verrichtten het herstellingswerk Baruch, de
zoon van Zakkai, een tweede gedeelte, van de Bocht tot den ingang
21 van het huis van den hoogepriester Eljasjib; ′ op hem volgend Mere-
moth, de zoon van Uria, den zoon van Hakkos, een tweede gedeelte,
van den ingang van het huis van Eljasjib tot de grens van Eljasjibs
22, 23 huis. ′ Op hem volgend de priesters uit de Jordaanstreek; ′ op hen
volgend Benjamin en Hassjub, tegenover hun huis; op hen volgend
Azarja, de zoon van Maäzeja, den zoon van Ananja, in de nabijheid
24 van zijn huis; ′ op hem volgend Binnuj, de zoon van Henadad, een
tweede gedeelte, van het huis van Azarja tot de Bocht, tot aan
25 den hoek. ′ Palal, de zoon van Uzai, tegenover de Bocht en den
van het paleis vooruitspringenden hoogsten toren, bij het gevangenhof;
26 op hem volgend Pedaja, de zoon van Paros. ′ De geschonkenen woonden
op den Ofel tot tegenover de Waterpoort, ten oosten, en den vooruit-
27 springenden toren. ′ Op hem volgend verrichtten het herstellingswerk
de Tekoïeten, een tweede gedeelte, van het punt tegenover den grooten
28 vooruitspringenden toren tot aan den Ofelmuur. ′ Van de Paardenpoort
29 af deden het de priesters, elk tegenover zijn huis; ′ op hen volgend

was; deze komt elders niet als Leviet voor, maar X:25, met *Bani* (X:14), onder de Israëlietische geslachten; verg. Ezra II:2 en op vs. 4. — *Bani* is Levietennaam IX:4 v.; X:14; XI:15, 22. — *Hasjabja*, een ander dan de reisgenoot van Ezra, Ezra VIII:19, 24. — *Keïla.* Zie op Joz. XV:44. — *voor zijn distrikt*, voor zijne helft van het distrikt Keïla.

18. *hunne broeders*, de overige burgers van Keïla. — *Binnuj* (volg. vs. 24; X:9 en Gr. vert.; Hebr. t. *Bawwai*), *de zoon van Henadad* was volg. X:9 een Leviet, zijn geslacht volg. Ezra III:9 een Levietisch.

19. *de overste van Mispa*, wel te onderscheiden van den overste van het distrikt Mispa, vs. 15. — *een tweede gedeelte.* Van een ander gedeelte dat hij herbouwde lezen wij niet; zie op vs. 11. — *waar — oploopt*, eene voor ons onduidelijke plaatsbepaling. *De Bocht*, in den oostelijken muur, bevond zich wellicht ten noorden van de Davidstad, waar de tempelberg begon; verg. 2 Kron. XXVI:9.

20—25. De hier genoemden werken aan dat gedeelte van den muur dat een inspringenden hoek vormt; de afdeeling van vs. 20 begint bij *de Bocht*, blijkbaar aan het zuidelijk uiteinde; die van vs. 24 bereikt het noordelijke eindpunt, dat dan ook *de hoek* genaamd kon worden. In vs. 25 wordt met het stuk muur *tegenover de Bocht* bedoeld de verder noordwaarts zich uitstrekkende muur. De hier vermelde huizen lagen dus aan den inspringenden hoek, dat van den hoogepriester aan het zuidelijk gedeelte daarvan.

20. Na *volgend* heeft Hebr. t. een woord dat ‚hij ontbrandde’ beteekent; volg. Gr. vert. weggelaten. — *Baruch, de zoon van Zakkai* (of *Zubbai*), wellicht een priester, X:6. — *Eljasjib.* Zie op vs. 1.

21. *Meremoth — Hakkos.* Zie op vs. 4, waar het eerste gedeelte dat hij herbouwde vermeld is; verg. op vs. 11. — Het hoogepriesterlijk paleis besloeg eene aanmerkelijke ruimte.

23. *Hassjub.* Een persoon van dezen naam ook vs. 11. — Over *Azarja* zie op vs. 4.

24. Verg. vs. 18 en op vs. 11.

25. *den — toren*, waarschijnlijk aan de zuidoostelijke punt van het oude koninklijk paleis, dat ten zuiden van het tempelterrein lag; zie op 1 Kon. VII:1 en 2. — *het gevangenhof.* Zie op Jer. XXXVII:21. — *Pedaja*, hier van het geslacht *Paros* (Ezra II:3), is VIII:5; XIII:13 een Leviet.

26. *Ofel*, eigenlijk ‚hoogte’, heet het oostelijk en zuidoostelijk gedeelte van den tempelberg, en komt behalve hier nog XI:21; 2 Kron. XXVII:3; XXXIII:14; Micha IV:8 voor. Ook andere steden hadden hun Ofel: Samarië, 2 Kon. V:24 (waar *hoogte* vertaling van *Ofel* is) en Dibon, volgens het opschrift op den steen van Meesja. — *de Waterpoort*, in den oostelijken tempelmuur (XII:37), zoo wellicht genoemd omdat men door haar het water uit den Gihon in den tempel droeg. Langs hare oostzijde strekte zich een plein uit waar volksvergaderingen werden gehouden, VIII:2, 4, 17; Ezra X:9. — Daar vs. 27 onmiddellijk bij vs. 25 aansluit, is dit vers misschien van elders, van achter vs. 27, hierheen verdwaald.

27. *hem*, Pedaja. — *de Tekoïeten.* Zie vs. 5. — *van — toren.* Tot zoover heeft dus Pedaja gewerkt. — *Ofelmuur.* Wie dezen herstelde, wordt niet gezegd; waarschijnlijk deden het de geschonkenen; verg. over *Ofel* op vs. 26.

28. *de Paardenpoort*, nog Jer. XXXI:40 vermeld, lag in het noordoosten, waarschijnlijk ten noorden van den Ofelmuur. Eene gelijknamige aan den tempel 2 Kon. XI:16; 2 Kron. XXIII:15.

29. *Sadok, de zoon van Immer*, dus priester, Ezra II:37. — Over *Sjemaja* en *Sjechanja* zie op vs. 4. Volg.

Sadok, de zoon van Immer, tegenover zijn huis; op hem volgend Sje-
30 maja, de zoon van Sjechanja, de bewaker van de Oostpoort;' op hem
volgend Hananja, de zoon van Sjelemja, en Hanun, de zesde zoon van
Salaf, een tweede gedeelte; op hem volgend Mesjullam, de zoon van
31 Berechja, tegenover zijne kamer;' op hem volgend Malkia, van het
goudsmedengild, tot het huis der geschonkenen en dat der kooplieden,
tegenover de poort van het Mifkad tot de bovenkamer op den Hoek;'
32 tusschen de bovenkamer op den Hoek en de Schaapspoort verrichtten
de goudsmeden en kooplieden het herstellingswerk.

1 Kron. XXVI : 4, 6 v. was een Sjemaja, de zoon van Obed-Edom, tijdens David aangesteld als portier van den tempel. Dit ambt nam ook onze Sjemaja waar, indien althans, wat waarschijnlijk is, *de Oostpoort* dezelfde is als de Waterpoort.

30. *Hananja, de zoon van Sjelemja,* volg. XII : 12, 41 priesterhoofd. *Sjelemja* kan de XIII : 13 vermelde zijn. — *Hanun, de zesde zoon van Salaf,* zeker een ander dan de vs. 13 genoemde. — *Mesjullam — Berechja,* ook vs. 4. Daar hij, en niet Hanun, als bouwer van den muur reeds vermeld is, heeft misschien *een tweede gedeelte* oorspronkelijk achter zijn naam gestaan. — *zijne kamer,* in den tempel; verg. op Ezra X : 6.

31. *het huis der geschonkenen.* Daar dezen zuidelijker woonden (vs. 26), moet hier een gebouw aan den tempel bedoeld zijn waarin zij hunne werkzaamheden verrichtten. — *het Mifkad* komt nog Ezech. XLIII : 21 voor, waar het door *de daarvoor bestemde plaats* vertaald is, en waaruit blijkt dat het in de nabijheid des tempels lag. — *de bovenkamer op den Hoek* komt elders niet voor.

32. Hier keert de beschrijving tot het punt van waar zij uitging (vs. 1) terug.

HOOFDSTUK IV.

Bezwaren bij den bouw. — Sanballat en Tobia laten zich hoonend over de onderneming der Joden uit (1—3); waarom Nehemja de wraak Gods over hen afroept (4 v.). Als het werk halverwege voltooid is, beramen de tegenstanders om het met geweld te verstoren (6—8) en zetten de Joden tegen hen wachtposten uit (9). Bij het vermeerderen der moeilijkheden (10—12), neemt Nehemja krachtiger maatregelen en wekt hij het volk op tot den strijd (13 v.). Hierop gaan de Joden weer aan den arbeid (15), doch zijn tegen aanvallen op hunne hoede (16—18) en moeten wanneer de bazuin zich laat hooren zich verzamelen (19 v.). Al de bouwlieden overnachten te Jeruzalem, terwijl Nehemja en zijn gevolg dag noch nacht uit de kleêren komen (21—23).

IV : 1 Zoodra Sanballat hoorde dat wij bezig waren den muur te herbouwen,
ontstak hij in toorn en was hij uitermate ontstemd, en den spot drij-
2 vend met de Joden,' zeide hij, in tegenwoordigheid van zijne broeders
en het heir van Samarië: Wat voeren die stumpers van Joden daar
uit? Zullen zij het overlaten aan God? offers brengen? het vandaag
nog afmaken? de steenen doen herleven uit de hoopen stof, al zijn die
3 door brand vernield?' En Tobia, de Ammoniet, die bij hem stond,
zeide: Wat zij ook bouwen, als een vos er op springt, dan scheurt hij
4 hun steenen muur vaneen. —' Hoor, onze God, hoe wij een voorwerp van
minachting zijn geworden; doe hun hoon op hun eigen hoofd neder-
komen en geef hen ter plundering over in een land van ballingschap;'
5 dek hunne schuld niet toe, en worde hunne zonde van voor uw aan-
gezicht niet weggewischt; want zij stonden tergend tegenover de
bouwers.
6 Intusschen bouwden wij voort aan den muur. Weldra was hij in
zijn ganschen omvang ter halver hoogte hersteld, en het volk had hart

1. Over *Sanballat* en *Tobia* (vs. 3) zie op II : 10. — *dat — herbouwen.* Hij vreest dat het met den bouw ernst wordt. Trots al hun spotten, zijn de tegenstanders blijkbaar zeer ongerust.

2. *zijne broeders,* zijne medeambtenaren. — *het heir van Samarië,* waarover Sanballat, naar het schijnt, in naam des konings, het bevel voerde. — *aan God,* volg. verb. t.; grondt. *aan hen.* — Tot dien spot hadden de Joden stellig aanleiding gegeven, door meer dan eens in moeilijke omstandigheden zich tot bidden en offeren te bepalen en niet te handelen.

4 v. Zulke gebeden van Nehemja midden in zijn verhaal treffen wij ook V : 19; VI : 9, 14; XIII : 14, 22, 29, 31 aan.

7 voor den arbeid.′ Doch toen Sanballat en Tobia, de Arabieren, de
Ammonieten en de Asdodieten hoorden dat het werk aan Jeruzalems
muren vorderde en de scheuren begonnen gedicht te worden, ontstaken
8 zij in hevigen toorn′ en spanden zij allen met elkander samen om
Jeruzalem te gaan beoorlogen en onder het volk verwarring te stichten.′
9 Toen baden wij tot onzen God en stelden tegen hen, dag en nacht, eene
wacht op uit vrees voor hen.
10 Ook zeide Juda: De kracht der lastdragers bezwijkt, en het puin is
11 veel; wij kunnen aan den muur niet bouwen.′ En onze tegenstanders
dachten: Zij mogen niets weten en merken voordat wij midden onder
hen komen en hen dooden; zoo zullen wij het werk doen ophouden.′
12 Als nu de Joden die in hunne nabijheid woonden kwamen, en tienmaal,
uit allerlei plaatsen, tot ons zeiden: Gij moet tot ons terugkeeren —′
13 stelde ik in de lage plaatsen achter den muur, in de verschansing,
daar stelde ik het volk naar geslachten op, met hunne zwaarden,
14 lansen en bogen.′ Ik zag toe, stond op en zeide tot de edelen, de
regenten en het overige volk: Vreest niet voor hen; denkt aan den
grooten en geduchten Heer en strijdt voor uwe broeders, uwe zonen
en dochters, uwe vrouwen en huisgezinnen.
15 Toen nu onze vijanden hoorden dat het ons bekend geworden was
en God hun raad verijdeld had, keerden wij allen naar den muur, ieder
16 tot zijn werk, terug.′ Van dien dag af was de helft van mijn gevolg
aan het werk bezig en hield de andere helft de lansen, schilden, bogen
en pantsers, terwijl de oversten achter het gansche huis Juda stonden.′
17 Wat de bouwlieden van den muur betreft, de lastdragers droegen puin
weg; met de éene hand deed men het werk, terwijl de andere het
18 wapen vasthield;′ en de metselaars hadden elk zijn zwaard aan de
lenden gegord terwijl zij metselden, en de man die de bazuin stak
19 stond nevens mij.′ En ik zeide tot de edelen, de regenten en al het
overige volk; Het werk is groot en omvangrijk, zoodat wij op den
20 muur ver uiteenstaan, op een grooten afstand van elkander;′ op de
plaats van waar gij het geluid der bazuin hoort komen, derwaarts moet
gij u bij ons verzamelen; onze God zal voor ons strijden.
21 Zoo deden wíj het werk, terwijl de helft van hen met lansen gewa-
pend was, van het krieken van den dageraad totdat de starren te voor-

7. *de Asdodieten.* Verg. XIII : 23 v. — *het werk ... vorderde.* Verg. op 2 Kron. XXIV : 13.

10 v. Opsomming van moeilijkheden waarmede Nehemja te worstelen had: moedeloosheid van binnen, lagen van buiten.

10. *Juda,* de Joodsche bouwlieden.

11. Wat de tegenstanders in het schild voerden had Nehemja van de Joodsche grensbewoners (vs. 12) vernomen.

12. *in hunne nabijheid,* van de tegenstanders. — *tienmaal,* herhaaldelijk; zie op Gen. XXXI : 7. — *Gij — terugkeeren.* Dit spraken zij tot hunne medeburgers en verwanten die aan de muren werkten: ze zouden terugkeeren om hen te beschermen.

13. *de verschansing,* volg. verb. t. Waarschijnlijk wordt hier de plaats aangeduid waarheen de manschappen werden samengetrokken.

14. Het schijnt dat Nehemja zat bij de plaats waar het volk werd opgesteld, en dat hij, nu dit gedaan was, opstond om het toe te spreken.

15. *keerden — terug.* Het werk was dus tijdelijk gestaakt geweest.

16. *mijn gevolg,* letterlijk *mijne jongelingen,* nog vs. 23; V : 10, 15 v.; XIII : 19 vermeld. — *de lansen.* Hieraan laat Hebr. t. *en* voorafgaan. — *terwijl — stonden,* ten einde terstond bij de hand te zijn om zich aan de spits der Joden te stellen.

17 v. *De bouwlieden van den muur* worden onderscheiden in *lastdragers,* opperlieden, die tevens het puin moeten wegruimen, en *metselaars.* — *droegen puin weg,* letterlijk *laadden op.*

18. *de man — mij,* om bij het minste gevaar de bouwlieden bijeen te roepen.

21. *Zoo deden wíj werk.* Daar *wij* ook in het Hebreeuwsch nadruk heeft, schijnt Nehemja te bedoelen: ik zelf en mijn gevolg, waarop ook de onmiddellijk volgende woorden betrekking hebben. Zie vs. 16, waarop ons vers dus terugziet en waarmede het wellicht eens nauwer verbonden was.

22 schijn kwamen.' Ook zeide ik te dier tijd tot het volk: Ieder moet met
zijn gevolg binnen Jeruzalem overnachten; zoodat zij ons des nachts tot
23 eene wacht, des daags tot eene werkkracht zijn.' Ik zelf, mijn gevolg
en de lieden mijner lijfwacht, wij legden nooit onze kleederen af; elk
had zijn wapen aan zijne rechterhand.

22. Velen waren dus gewoon in den omtrek te overnachten.
23. *mijn gevolg.* Zie op vs. 16. — *en de lieden mijner lijfwacht,* wellicht uit Sjusjan met hem gekomen (zie II : 9) en blijkens deze plaats van *het gevolg* wel te onderscheiden. — *aan zijne rechterhand,* volg. verb. t.; grondt. *het water.*

HOOFDSTUK V.

Nehemja's verdiensten jegens zijn volk. — Het volk heft luide klachten aan: om koren te verkrijgen hebben zij akkers en huizen moeten verpanden en hunne kinderen verkoopen (1—5). Nehemja, hierover ontroerd, weet door woord en voorbeeld de schuldeischers te bewegen tot de belofte om de te pand genomen bezittingen terug te geven en de schulden kwijt te schelden, welke belofte met een eed bevestigd wordt (6—13). Gedurende zijn stadhouderschap heeft hij, anders dan zijne voorgangers, geen tafelgelden van het volk geëischt (14 v.), onbaatzuchtig aan den bouw der muren geholpen (16) en op eigen kosten tal van Joden aan zijne tafel gespijzigd (17 v.); God moge het hem vergelden (19)!

Het eerste gedeelte, vs. 1—13, verplaatst ons waarschijnlijk in den tijd na den herbouw der muren; het overige, vs. 14—19, heeft betrekking op den ganschen duur van Nehemja's eerste verblijf in Palestina. Dit laatste verwachten wij eerst aan het einde van het verhaal over dit tijdvak, waarover echter hier nog niet gesproken wordt; ook in de eerstvolgende hoofdstukken wordt over den tijd van den bouw gehandeld. Nehemja vermeldt het reeds hier, omdat hij zijne opofferingen en bemoeiingen ten bate van zijn volk, waarover hij reeds in het vorige hoofdstuk begon te spreken, in eens wil afhandelen.

V : 1 Eens ontstond er een groot geroep van het volk, mannen en vrouwen,
2 tegen hunne broeders, de Joden.' Sommigen zeiden: Wij, met onze
zonen en dochters, zijn talrijk; wij moeten koren hebben om te eten
3 en in het leven te blijven.' Anderen zeiden: Onze akkers, wijngaarden
en huizen moeten wij verpanden om koren te verkrijgen in den duren
4 tijd.' Weder anderen zeiden: Wij hebben op onze akkers en wijngaarden
5 geld opgenomen voor de belasting aan den koning.' Welnu, ons lijf is
zoo goed als dat van onze broeders, onze kinderen zijn zoo goed als
die van hen, en toch moeten wij onze zonen en dochters tot slaven
maken; ja, van onze dochters zijn er reeds eenige slavinnen geworden,
zonderdat wij er iets tegen vermogen, daar onze akkers en wijngaarden
6 in andere handen zijn overgegaan.' Ik ontroerde hevig, toen ik hun
7 geroep en deze woorden hoorde,' overlegde de zaak bij mij zelven en
zeide verwijtend tot de edelen en regenten: Vordert gij van elkander
8 schulden in? En ik belegde tegen hen eene groote vergadering,' waarin
ik tot hen zeide: Wij hebben onze Joodsche broeders die aan de heide-

1—5. De verarming waarvan hier sprake is kan mede veroorzaakt zijn door den herbouw der muren, waardoor vele handen aan den landbouw werden onttrokken, en door de vijandelijkheden der naburen; verg. op IV : 12.
1. *de Joden,* hier, in tegenstelling met het volk, de aanzienlijken.
4 v. Deze sprekers zijn nog meer verarmd dan de vorige; zij hebben reeds de vrije beschikking over de opbrengst van hun grond niet meer; waarom zij zelfs genoodzaakt zijn hunne kinderen tot slaven te verkoopen.
5. *moeten — maken.* Dat Israëlietische ouders hunne kinderen konden verkoopen wordt ook Exod. XXI : 7; Lev. XXV : 39; 2 Kon. IV : 1 ondersteld. — *zonderdat — vermogen,* letterlijk *zonderdat onze hand ons ten god is*; verg. op Gen. XXXI : 29. — *daar — overgegaan,* en wij dus genoodzaakt zijn, op andere wijze, o. a. door het verkoopen onzer dochters, in onze nooddruft te voorzien. De wet Lev. XXV : 13—28, volgens welke de grond slechts tijdelijk kon vervreemd worden, was nog niet geschreven, en is nooit algemeen in acht genomen.
7. *Vordert — in?* Een pand van iemand nemen was niet ongeoorloofd (Exod. XXII : 27—27; Deut. XXIV : 10 v.), wel tegen rente leenen (Exod. XXII : 25; Lev. XXV : 35—38; Deut XXIII : 19 v.), alsmede het geleende met geweld terugvorderen van iemand die verarmd was.
8. *Wij — losgekocht,* verarmde Joden in Palestina. — *voor zoover — toelieten,* onzekere vertaling overeenkomstig Gr. en Lat. vertt. — *zij — worden?* Wij zouden hen weder van u moeten loskoopen?

nen verkocht waren, voor zoover onze middelen toelieten, losgekocht,
en nu zoudt gij weder uwe broeders verkoopen, en zij zouden aan ons
9 verkocht worden? Zij zwegen en konden niet antwoorden. ' Toen zeide
ik: Het is niet goed wat gij doet. Moest gij niet in de vreeze van
onzen God wandelen om den hoon van de volkeren, onze vijanden? '
10 Ook ik zelf, mijne broeders en mijn gevolg, wij hebben geld en koren
11 van hen te vorderen; wij willen die schuldvordering laten varen. ' Geeft
hun nog heden hunne akkers, wijngaarden, olijventuinen en huizen
terug, alsmede de schuldvordering van geld of koren, most of olie,
12 welke gij aan hen hebt. ' Hierop zeiden zij: Wij zullen het teruggeven
en de schuld niet van hen invorderen; wij zullen doen zooals gij zegt.
Nu riep ik de priesters en nam hun den eed af dat zij alzoo doen
13 zouden. ' Ook schudde ik mijn kleed uit en zeide: Zoo schudde God
ieder die dit woord niet gestand doet uit zijn huis en vermogen, en
zoo zij hij uitgeschud en ledig! Hierop zeide de gansche vergadering:
Amen — en prees Jahwe. En het volk deed naar dit woord.
14 Ook heb ik, van den dag af dat de koning mij heeft aangesteld om
in het land Juda hun landvoogd te zijn, van het twintigste tot het
twee en dertigste jaar van koning Artahsjasta, twaalf jaren lang,
evenmin als mijne broeders, het brood van den landvoogd gegeten. '
15 De vroegere landvoogden, zij die mij voorgegaan zijn, hadden het volk
zware lasten opgelegd en van hen voor brood en wijn dagelijks veertig
sikkels zilver genomen; ook hadden de lieden van hun gevolg den
baas gespeeld over het volk. Maar ik heb zoo niet gedaan, uit vrees
16 voor God. ' Ook heb ik den bouw van dezen muur ondersteund, en
geen stuk grond hebben wij genomen, terwijl toch al de lieden van
17 mijn gevolg daar bij het werk verzameld waren. ' Voorts had ik vele
Joden, zoowel de regenten, honderd vijftig man, als hen die van de
18 omwonende volken tot ons kwamen, aan mijne tafel. ' Wat voor elken
dag werd toebereid — éen rund, zes uitgelezen stuks kleinvee en ge-
vogelte — dat werd op mijne kosten toebereid, alsmede wat telkens
voor tien dagen van allerlei wijnen in overvloed werd ingeslagen;

9. *om — vijanden,* om dezen te doen ophouden.
10. *wij willen — varen.* Het staken der vordering sluit kwijtschelding in.
11. Met de kwijtschelding ga gepaard teruggave der in beslag genomen bezittingen. — *de schuldvordering,* met invoeging van éene letter; grondt. *het honderdste.*
12. *Nu — af.* Nehemja vertrouwt blijkbaar de bloote belofte niet; daarom laat hij den schuldeischers (dezen toch zullen wel met *hun* bedoeld zijn) door de priesters een eed afnemen.
13. *schudde ik mijn kleed uit.* Het woord met ‚kleed' vertaald is eigenlijk dat gedeelte van het gewaad dat de borst bedekt. Nehemja neemt zijn kleed met beide handen op, vouwt het op de borst tot een zak samen en laat het dan los. Dezelfde zinnebeeldige handeling Hand. XVIII : 6. Het vervolg leert hare beteekenis kennen. — *prees Jahwe,* die het hart der rijken tot die mildheid bewogen en daardoor de lasten van vele armen verlicht had.
14. *de koning,* duidelijkheidshalve in pl. v. *hij.* — *van — lang,* van 445 tot 433. — *het brood van den landvoogd.* Terwijl de landvoogd uit de koninklijke kas bezoldigd werd, had hij tevens aanspraak op leveringen van brood en wijn door zijne onderdanen.
15. *dagelijks,* volg. Lat. vert. — *zilver.* Het schijnt dat zij veertig sikkels zilver (*ƒ* 68) dagelijks mochten eischen.
16. *Ook — ondersteund.* Daar Nehemja hier spreekt van zijne geldelijke opofferingen, bedoelt hij niet zijne bemoeiingen ten aanzien van den murenbouw in het algemeen, maar dat hij een gedeelte hiervan voor zijne rekening had genomen en zijne volgers er aan had doen medewerken (IV : 16). — Voor het beschikbaar stellen van zijn gevolg had hij voor zich zelven en voor hen loon kunnen eischen; maar niet éen akker had hij zich toegeëigend.
17. Welke overheidspersonen met *de regenten* bedoeld worden, is niet duidelijk; waarschijnlijk de districtsoversten die buiten Jeruzalem woonden, van welke in H. III eenige vermeld worden. Als zij den landvoogd te Jeruzalem kwamen raadplegen, waren zij zijne dischgenooten. — *hen — kwamen,* Joden in de verstrooiing die te Jeruzalem kwamen offeren.
18. *wat ... werd ingeslagen,* duidelijkheidshalve ingevoegd. — *de dienst.* Hieronder kunnen zoowel de dagelijksche lasten, voor eeredienst enz., als de buitengewone, b. v. tot herbouw der muren, verstaan worden. Waarschijnlijk wordt vooral bedoeld wat van 's konings wege gevorderd werd.

met dat al heb ik het brood van den landvoogd niet begeerd, omdat de
19 dienst zwaar op dit volk drukte. ′ Gedenk, o mijn God, mij ten goede
al wat ik voor dit volk gedaan heb.

19. Een soortgelijk gebed XIII : 14, 22, 31. Hierin openbaart zich reeds de werkheiligheid van het latere Jodendom, dat met goede werken loon van God meende te verdienen.

HOOFDSTUK VI.

Nehemja's tegenstanders leggen hem lagen; de muur voltooid. — Sanballat en zijne medestanders noodigen, met arglistige bedoeling, Nehemja tot eene samenkomst, maar hij weigert hieraan gevolg te geven (1—4); Sanballat herhaalt de uitnoodiging in een open brief, waarin staat dat geruchten over een door Nehemja beraamden opstand den koning konden ter ooren komen (5—7); Nehemja antwoordt dat die geruchten door Sanballat verzonnen zijn (8 v.). Een profeet bij wien hij in huis komt wil hem overhalen in den tempel de wijk te nemen (10); maar Nehemja begrijpt dat hem een strik gespannen wordt (11—13); hij bidt dat God het zijnen vijanden vergelde (14). Intusschen is de muur hersteld (15). Alle naburige volken worden bevreesd (16); Tobia houdt eene drukke briefwisseling met zijne Joodsche verwanten, die hem vergeefs bij Nehemja voorspreken (17—19).

VI : 1 Zoodra het Sanballat, Tobia, Gesjem, den Arabier, en onzen overigen
vijanden was ter ooren gekomen dat ik den muur herbouwd had en
er geen scheur in was overgebleven — al had ik nog geen deuren in
2 de poorten geplaatst — ′ zonden Sanballat en Gesjem mij de volgende
boodschap: Kom, laten wij eene samenkomst hebben te Kefirim in de
vallei van Ono — waarbij zij kwaad tegen mij in den zin hadden. ′
3 Maar ik zond boden tot hen met het antwoord: Een groot werk heb
ik onder handen; daarom kan ik niet komen. Waarom zou het werk
blijven rusten? wat gebeuren zou zoodra ik er de hand aftrok en
4 tot u kwam. ′ Nog vier keeren zonden zij mij dezelfde boodschap; maar
5 ik gaf hun hetzelfde antwoord. ′ Nu zond Sanballat nogmaals, voor den
6 vijfden keer, zijn knecht tot mij, met een open brief bij zich, ′ waarin
geschreven stond: Onder de volken loopt het gerucht, en Gesjem zegt
het ook, dat gij en de Joden van zins zijt oproer te maken, dat gij
daarom den muur herbouwt, en dat gij op het punt staat koning over
7 hen te worden. ′ Ook zoudt gij profeten hebben aangesteld om van
u te Jeruzalem te roepen: Koning in Juda! Nu mochten dergelijke
dingen eens den koning ter ooren komen! Kom dus, laten wij samen
8 beraadslagen. ′ Toen liet ik hun zeggen: Er is niets van dien aard als
9 gij zegt gebeurd, maar gij hebt het zelf uitgedacht. ′ Want zij wilden
allen ons vrees aanjagen, denkende: dan zullen hunne handen bij het
werk verslappen en komt het niet tot stand. — Nu dan, stevig mijne
handen!
10 Eens trad ik het huis binnen van Sjemaja, den zoon van Delaja, den
zoon van Mehetabeël, terwijl deze daar was opgesloten. Hij zeide: Laten
wij in het huis Gods samenkomen, in het tempelhuis; dan sluiten wij

1. De vijanden der Joden (over wie zie op II : 10, 19), het ongeraden achtend weder met geweld op te treden (IV : 7 v., 15), trachten door list Nehemja uit den weg te ruimen. — *al* — *geplaatst.* Zie VII : 1.
2. *Kefirim,* wellicht hetzelfde als *Kefira*; zie op Joz. IX : 17. — *Ono.* Zie op 1 Kron. VIII : 12.
3. *wat gebeuren zou,* duidelijkheidshalve ingevoegd.
5. *met een open brief,* dus bestemd om door de Jeruzalemmers gelezen te worden en hun schrik aan te jagen.
6. *Gesjem,* letterlijk *Gasmu,* wat dezelfde naam is. — Aan het eind van het vers is *dergelijke dingen* volg. Gr. vert. weggelaten.
7. *laten* — *beraadslagen,* om dat onheil af te wenden.
9. *Nu* — *handen.* Zoo bidt Nehemja tot God. Zie op IV : 4 v.
10. *terwijl* — *opgesloten.* Wat dit beteekent, is niet recht duidelijk. Wellicht was het eene zinnebeeldige handeling, waardoor Sjemaja wilde te kennen geven dat Nehemja zich verschuilen moest; verg. Ezech. III : 24. Ook kan hij zoo Nehemja, die hem waarschijnlijk meermalen raadpleegde, hebben willen nopen hem in zijn huis op te zoeken.

de deuren daarvan; want zij komen u dooden, van nacht komen zij
11 u dooden.' Doch ik zeide: Zou een man als ik vluchten? En wie van
mijns gelijken zou het tempelhuis kunnen binnentreden en in leven
12 blijven? Ik ga er niet in.' Ik begreep, dat niet God hem gezonden
had, maar dat hij die profetie over mij had gesproken dewijl Tobia en
13 Sanballat hem omgekocht hadden.' Hij was omgekocht opdat ik dit
uit vrees doen en een misstap begaan zou; dan zou dit hun aanleiding
14 tot een boosaardig gerucht hebben gegeven, om mij te smaden.' Gedenk,
mijn God, Tobia en Sanballat en doe hun naar deze hunne werken,
alsmede der profetes Noadja en den overigen profeten die mij vrees
wilden aanjagen.

15 Den vijf en twintigsten van Elul, in twee en vijftig dagen, was de
muur voltooid.

16 Zoodra nu al onze vijanden dit hoorden, werden alle volkeren rondom
ons bevreesd en daalden in eigen schatting; zij begrepen dat dit werk
17 vanwege onzen God was tot stand gebracht.' Nog schreven in die
dagen de edelen van Juda vele brieven die naar Tobia gingen, en
18 desgelijks kwamen er van Tobia aan hen;' want hij had in Juda velen
die met hem verbonden waren, daar hij een schoonzoon was van Sjechanja,
den zoon van Arah, en zijn zoon Jonathan met de dochter van Mesjul-
19 lam, den zoon van Berechja, gehuwd was.' Ook vertelden zij mij van
zijne goede hoedanigheden en brachten mijne woorden aan hem over.
Tobia had brieven geschreven, om mij vrees aan te jagen.

11. *wie — blijven?* Daar Nehemja een leek was en een leek op straffe des doods het heilige niet betreden mocht, begrijpt hij, nu Sjemaja hem hiertoe uitnoodigt, dat hem een strik wordt gespannen.
13. *om mij te smaden,* als tempelschenner.
14. *der profetes — aanjagen.* Sjemaja was dus niet de eenige profeet die met Nehemja's tegenstanders heulde. Wel een bewijs van het verval van het profetisme; verg. Zach. XIII : 2—6 en zie op Deut. XVIII : 21 v.
15. In welk jaar de voltooiing van den muur viel, wordt niet gezegd, waarschijnlijk nog in het twintigste van Artahsjasta. — Over *Elul* zie op Exod. XII : 2. — *in twee en vijftig dagen.* Deze tijdruimte schijnt te kort, maar is dit inderdaad niet, als men in aanmerking neemt den grooten ijver waarmede gewerkt werd en de talrijke werkkrachten, en bedenkt dat hier en daar de muur niet veel herstel noodig had (verg. op III : 13). Volgens Josefus had de bouw twee jaar en vier maanden geduurd; wellicht heeft men later, toen men meende dat ook de muur om de Bovenstad reeds tot den door Nehemja herstelden behoord had, de tijdruimte te beperkt gevonden.
18. *Sjechanja, den zoon van Arah.* Zie VII : 10; Ezra II : 5. — *zijn zoon — was.* Daar *Arah* geen priesterlijk geslacht was, zal de verwantschap van Tobia met den hoogepriester Eljasjib (XIII : 4) door dit huwelijk ontstaan zijn; Mesjullam was dus waarschijnlijk een priester; verg. op III : 4.
19. *zijne goede hoedanigheden.* Het Hebreeuwsche woord heeft klankovereenkomst met *Tobia.* — *Tobia — jagen.* Deze opmerking dient om te doen uitkomen dat Nehemja wat men hem van Tobia vertelde niet geloofde; hij had, evenals Sanballat (vs. 5—7), brieven geschreven met het doel Nehemja tegen te werken.

HOOFDSTUK VII.

Maatregelen tot versterking van Jeruzalem. — Na de voltooiing van den muur laat Nehemja de deuren in de poorten hangen en stelt hij portiers aan (1); hij draagt het opzicht over de stad aan een paar mannen op, wien hij tevens aanwijzingen geeft omtrent het openen en sluiten der poorten (2 v.). Daar de stad te schraal bevolkt is, roept hij eene volksvergadering samen, om eene lijst der bevolking op te maken (4, 5*a*), en vindt de lijst der in den beginne teruggekeerden (5*b*). Zij bevat opschrift (6); de namen van de twaalf hoofden der teruggekeerden (7*a*); lijst der Israëlietische leekengeslachten, met opgaven van het aantal hunner leden (7*b*—38), der priesters (39—42), der Levieten (43), der zangers en portiers (44 v.), der geschonkenen (46—56), der afstammelingen van Salomo's slaven (57—60); eenige familiën kunnen hare Israëlietische, andere hare priesterlijke afkomst nie bewijzen; waarom de laatste voorloopig van het priesterschap worden uitgesloten (61—65). Gezamenlijk aantal van de leden der gemeente (66); hunne bezittingen in slaven en vee (67—69). De landvoogd en eenige familiehoofden geven bijdragen voor den eeredienst (70—72). Gansch Israël woont in zijne steden (73).

Van dit gedeelte is vs. 1—5, blijkens het gebruik van den 1sten persoon, grootendeels (zie op vs. 1 en 5) uit Nehemja's Gedenkschriften. De lijst, vs. 6—73, welke wij ook Ezra II aantreffen, staat hier evenmin als daar op hare plaats (zie op vs. 5), en kwam oorspronkelijk zeker in een ander verband voor (zie inl. op Ezra II). De lijst van Jeruzalems bevolking vinden wij wellicht XI : 3—36 (1 Kron. IX : 1—17), en een bericht van Nehemja's maatregelen om die bevolking te vermeerderen lezen wij XI : 1 v.

VII : 1 Toen nu de muur herbouwd was, zette ik de deuren in en werden
2 de portiers, de zangers en de Levieten aangesteld.′ Ik droeg het bestuur
over Jeruzalem op aan mijn broeder Hanani en aan Hananja, den
overste van den burg; want deze was een boven velen vertrouwbaar
3 en godvreezend man;′ en zeide tot hen: De poorten van Jeruzalem
mogen niet geopend worden voordat de zon heet is, en terwijl de portiers nog op hun post staan moet men de deuren dicht maken en
zult gij sluiten; voorts moet gij wachtposten van inwoners van Jeruzalem opstellen, ieder op zijn eigen post, ieder tegenover zijn huis.
4 Daar nu de stad wijd van omvang en groot, en het volk dat er in
5 woonde weinig was, en er geen huizen gebouwd waren,′ gaf mijn God
mij in het hart, de edelen, de regenten en het volk bijeen te roepen
om eene geslachtlijst aan te leggen. En ik vond de geslachtlijst van
hen die in den beginne waren opgetrokken, waarin ik geschreven vond:
6 Dit zijn de zonen van het landschap, die opgetrokken zijn uit de
gevangenschap der ballingen, die Nebukadnesar, de koning van Babel,
naar Babel gevoerd had, en die teruggekeerd zijn naar Jeruzalem en
7*a* Juda, elk naar zijne stad;′ die gekomen zijn met Zerubbabel, Jezua,
Nehemja, Azarja, Raämja, Nahamani, Mordochai, Bilsjan, Mispereth,
Bigwai, Rehum, Baäna.
7*b* Het aantal mannen van het volk Israël was:
8 De zonen van Paros, twee duizend honderd twee en zeventig;′
9, 10 die van Sjefatja, driehonderd twee en zeventig;′ die van Arah, zeshon-
11 derd twee en vijftig;′ die van Pahath-Moab, van de zonen van Jezua
12 en Joab, twee duizend achthonderd achttien;′ die van Elam, twaalfhon-
13, 14 derd vier en vijftig;′ die van Zattu, achthonderd vijf en veertig;′ die
15 van Zakkai, zevenhonderd zestig;′ die van Binnuj, zeshonderd acht en

Vs. 6—73. Ezra II.

1. Wat *zangers* en *Levieten* met de bewaking der stadspoorten te doen hebben, is niet in te zien. Waarschijnlijk heeft de Kroniekschrijver, die bij *portiers* onwillekeurig aan de bewakers der tempelpoorten dacht, ze hier ingevoegd.

2. *mijn broeder Hanani.* Zie I : 2. — *den overste van den burg,* waarschijnlijk door den Perzischen koning aangesteld. Over den burg zie op II : 8.

3. De vs. 1 vermelde portiers hebben des daags de wacht; des nachts wordt de stad bewaakt door Jeruzalemsche burgers. De bepalingen omtrent openen en sluiten dienen om te verhoeden dat de geopende poorten ooit onbewaakt zijn. — *ieder op — huis.* De bedoeling schijnt te zijn dat ieder een deel van den muur had te bewaken; welk gedeelte (zooveel mogelijk) gelegen was tegenover het huis van zijn bewaker. Daar Jeruzalem eene langwerpige stad was, in de richting van noord naar zuid, is deze regeling niet zoo onpraktisch als zij schijnt.

4 v. Dat Jeruzalem slechts ten deele bevolkt en bebouwd was (het laatste wordt met *en er geen huizen gebouwd waren* bedoeld), zoodat Nehemja maatregelen moest beramen om de bevolking te vermeerderen, zou hoogst bevreemdend zijn, indien de duizenden van vs. 66 v., Ezra II : 64 v. reeds uit Babel waren teruggekeerd en grootendeels zich in Jeruzalem hadden gevestigd.

5. *En — opgetrokken.* Wat Nehemja hieraan kon hebben, is niet duidelijk. Eene lijst van teruggekeerden toch behelsde niet uitsluitend namen van Israëlieten die te Jeruzalem zich hadden gevestigd en kon hem dus voor zijn doel, eene geslachtlijst van de tegenwoordige bevolking van Jeruzalem op te maken, zeer weinig helpen. Ook is vs. 6—73 oorspronkelijk geen lijst van teruggekeerde ballingen geweest; zie inl. op Ezra II. Vermoedelijk heeft de Verzamelaar wat hier in Nehemja's Gedenkschriften volgde weggelaten (zie Inl.) en daarvoor deze lijst in de plaats geschoven; in dit geval heeft hij in dit vers ook een en ander gewijzigd en heeft er in pl. v. *hen die in den beginne waren opgetrokken* iets anders gestaan, wellicht *de vroegere bewoners* (1 Kron. IX : 2).

6—73. Zie aantt. bij Ezra II.

7. *Rehum,* volg. Ezra II : 2; grondt. *Nehum.* — Gr. vert. voegt na *Mispereth* den naam *Ezra* in.

16, 17 veertig; ′ die van Bebai, zeshonderd acht en twintig; ′ die van Azgad,
18 twee duizend driehonderd twee en twintig; ′ die van Adonikam, zes-
19 honderd zeven en zestig; ′ die van Bigwai, tweeduizend zeven en
20, 21 zestig; ′ die van Adin, zeshonderd vijf en vijftig; ′ die van Ater, van
22 Hizkia, acht en negentig; ′ die van Hasjum, driehonderd acht en
23, 24 twintig; ′ die van Besai, driehonderd vier en twintig; ′ die van Harif,
25, 26 honderd twaalf; ′ die van Gibeon, vijf en negentig; ′ de lieden van
27 Bethlehem en Netofa, honderd acht en tachtig; ′ die van Anathoth,
28 honderd acht en twintig; ′ die van Beth-azmaweth, twee en veertig; ′
29 die van Kirjath-jearim, Kefira en Beëroth, zevenhonderd drie en veertig; ′
30, 31 die van Rama en Geba, zeshonderd een en twintig; ′ die van Michmas,
32 honderd twee en twintig; ′ die van Bethel en Ai, honderd drie en
33, 34 twintig; ′ die van Nebo, twee en vijftig; ′ de zonen van een ander
35 Elam, twaalfhonderd vier en vijftig; ′ die van Harim, driehonderd
36, 37 twintig; ′ die van Jericho, driehonderd vijf en veertig; ′ die van Lod,
38 Hadid en Ono, zevenhonderd een en twintig; ′ die van Senaä, drie
duizend negenhonderd dertig.

39 De priesters: de zonen van Jedaja, van het huis Jezua, negenhon-
40, 41 derd drie en zeventig; ′ die van Immer, duizend twee en vijftig; ′ die
42 van Pashur, twaalfhonderd zeven en veertig; ′ die van Harim, duizend
zeventien.

43 De Levieten: de zonen van Jezua en die van Kadmiël, van de zonen
van Hodawja, vier en zeventig.

44 De zangers: de zonen van Azaf, honderd acht en veertig.

45 De portiers: de zonen van Sjallum, van Ater, van Talmon, van Ak-
kub, van Hatita, van Sjobai, honderd acht en dertig.

46 De geschonkenen: de zonen van Siha, van Hazufa, van Tabbaoth, ′
47, 48 van Keros, van Sia, van Padon, ′ van Lebana, van Hagaba, van Salmai, ′
49, 50 van Hanan, van Giddel, van Gahar, ′ van Reaja, van Resin, van Ne-
51, 52 koda, ′ van Gazzam, van Uzza, van Pazeah, ′ van Bezai, van de Meünieten,
53, 54 van de Nefisjezieten, ′ van Bakbuk, van Hakufa, van Harhur, ′ van
55 Basluth, van Mehida, van Harsja, ′ van Barkos, van Sizera, van Tamah, ′
56 van Nesiah, van Hatifa.

57 De zonen van Salomo's slaven: de zonen van Sotai, van Sofereth,
58, 59 van Perida, ′ van Jaäla, van Darkon, van Giddel, ′ van Sjefatja, van
60 Hattil, van Pochereth-hassebajim, van Amon. ′ De geschonkenen en de
zonen van Salomo's slaven waren in het geheel driehonderd twee en
negentig.

61 Dit zijn zij die wel opgetogen waren uit Tel-melah, Tel-harsja, Kerub,
Addon en Immer, maar die hunne familiën en hun stamboom niet konden
62 aanwijzen, of zij al dan niet uit Israël stamden: ′ de zonen van Delaja,
63 die van Tobia, die van Nekoda, zeshonderd twee en veertig. ′ En van
de priesters: de zonen van Habaja, die van Hakkos, die van Barzillai,
die eene dochter van Barzillai tot vrouw had genomen en nu naar
64 haar naam heette. ′ Dezen zochten naar hun geslachtregister, doch daar
men dit niet vond, werden zij van het priesterschap buitengesloten. ′
65 De tirsjatha verbood hun, van het hoogheilige te eten, totdat er weder
een priester met de uriem en tummiem zou staan.

66 De gansche gemeente bestond in het geheel uit twee en veertig dui-

33. *Nebo.* Hierop laat grondt. nog *een ander* volgen; daar de naam nog niet eer is voorgekomen, is dit volg. Ezra II : 29 weggelaten.

43. *en die van Kadmiël,* volg. Ezra II : 40. Ook is volgens dezelfde plaats eene letter vóor *Hodawja* weggelaten.

67 zend driehonderd zestig man; ′ ongerekend hunne slaven en slavinnen;
dezen waren ten getale van zeven duizend driehonderd zeven en dertig.
En zij hadden tweehonderd vijf en veertig zangers en zangeressen. ′
69 De kameelen waren vierhonderd vijf en dertig in getal, de ezels zes
duizend zevenhonderd twintig.
70 En ettelijke familiehoofden schonken giften voor den dienst: de tir-
sjatha gaf tot den schat: in goud duizend darieken en vijftig pleng-
71 schalen, benevens vijfhonderd dertig priestergewaden. ′ Eenige familie-
hoofden gaven aan den schat waaruit de dienst werd bekostigd: aan
goud twintig duizend darieken en aan zilver twee duizend tweehonderd
72 pond. ′ Hetgeen de rest van het volk gaf bedroeg: aan goud twintig
duizend darieken, aan zilver twee duizend pond, en zeven en zestig
priestergewaden.
73 Zoo woonden de priesters, de Levieten, de portiers, de zangers, een
deel van het volk, de geschonkenen en gansch Israël in hunne steden.

67. Hierop volgt in Hebr. t. (68) *Hunne paarden waren zevenhonderd zes en dertig in getal, hunne muildieren tweehonderd vijf en veertig*; wat in de meeste hss. en Gr. vert. ontbreekt en uit Ezra II : 65 schijnt te zijn ingelascht.

69—72. De giften waren bestemd voor een fonds waaruit in den tempeldienst voorzien werd, zooals vooral uit de vermelding der *priestergewaden* blijkt. Over de wijziging die in Ezra II is aangebracht zie aldaar op vs. 68 v.

HOOFDSTUK VIII.

Invoering van Ezra's wetboek. — Op verlangen van het volk brengt Ezra, in de zevende maand, de wet van Mozes te voorschijn (1—3); hij leest er een halven dag uit voor, staande op eene verhevenheid, door veertien mannen omringd (4 v.); het volk luistert eerbiedig naar voorlezing en gebed (6 v.); eenige Levieten lezen uit de wet voor en verklaren het gelezene (8 v.); Nehemja, Ezra en de Levieten wekken het volk op om dien dag feestelijk te vieren (10—12); hetgeen geschiedt (13). Als men den volgenden dag in de wet leest, hoe in de zevende maand loofhutten moet worden gevierd (14—16), heeft de viering zoo feestelijk plaats als sinds den tijd van Jozua niet geschied was (17 v.); dagelijks leest Ezra uit de wet voor, en den achtsten dag is het hoogtijd (19).

Wij hebben hier, zooals blijkt uit ettelijke herhalingen en oneffenheden (zie op vs. 6, 8, 10, 12 en 18), een overgewerkt stuk. Het oorspronkelijke verhaal, in hoofdzaak geloofwaardig en zeer belangrijk, vermeldt de invoering van eene wet door Ezra; hoewel de schrijver meent dat die door Mozes geschreven maar sinds den tijd van Jozua vergeten was, lijdt het geen twijfel, of hier wordt gehandeld over eene nieuwe wet, die vóor Ezra aan Israël nooit bekend is geweest. Deze wet nu bezitten wij nog, niet afzonderlijk, maar samengeweven met oudere geschriften en met jongere toevoegsels, in de zes eerste boeken van het O. V.; het is het geschrift dat wij Ezra's Wetboek noemen. Verg. de inl. op De vijf boeken der Wet en de bijzondere inleidingen in *Genesis—Jozua*. Het verhaal is niet uit Nehemja's Gedenkschriften (zie op vs. 1), maar hoogstwaarschijnlijk uit die van Ezra genomen en uit het verband waarin het daar voorkwam losgemaakt; de tijdsbepaling waarheen vs. 1 terugwijst (zie aldaar) vinden wij in hetgeen er thans aan voorafgaat niet, terwijl in hetgeen er thans op volgt geen bekendheid met de wet welker invoering hier verhaald is wordt ondersteld (zie inl. op IX, X). De Kroniekschrijver, die het hier plaatste, heeft het tevens overgewerkt, vooral met het doel de Levieten bij de invoering der wet eene voorname rol te laten spelen.

Een gedeelte van ons stuk, vs. 1—13, komt, met VII : 73, ook 3 Ezra IX : 37—56 voor.

VIII : 1 Tegen de nadering van de zevende maand, toen de Israëlieten in
2 hunne steden woonden, ′ verzamelde zich het volk als één man op het
plein vóor de Waterpoort en zeide tot Ezra, den schriftgeleerde, dat

1. Zie op Ezra III : 1. — *de zevende maand*, Tisri; zie vs. 15. Hier wordt dus de aanvang des jaars in het voorjaar gesteld, wat in de Gedenkschriften van Nehemja het geval niet is; zie op II : 1. Ook worden hier, evenals door den Kroniekschrijver (Ezra III : 1, 6, 8; VII : 9) en Ezra (Ezra VIII : 31; X : 16 v.), de maanden naar hare volgorde, niet, als door Nehemja (Neh. I : 1; II : 1), naar hare namen vermeld. Daar dus deze tijdsbepaling niet terugwijst naar hetgeen voorafgaat, weten wij niet welk jaar bedoeld is.

2. *het plein vóor de Waterpoort.* Zie op III : 26. — *den schriftgeleerde.* In het volgende vers heet hij *de priester*; zie op Ezra VII : 6. — *het boek van Mozes' wet.* Dat het volk het nog niet kende blijkt

hij het boek van Mozes' wet, die Jahwe aan Israël had gegeven, zou
3 halen. ' En Ezra, de priester, bracht de wet vóor de gemeente, mannen,
vrouwen en allen die in staat waren er naar te luisteren, op den
4 eersten dag der zevende maand. ' Hij las daaruit voor, van dat het
licht werd tot den middag, op het plein vóor de Waterpoort, aan de
mannen, de vrouwen en al wie het verstaan konden, en het oor van het
5 gansche volk hing aan het boek der wet. ' En Ezra, de schriftgeleerde,
stond op eene houten verhevenheid, die men voor deze gelegenheid ver-
vaardigd had, en naast hem stonden, aan zijne rechterhand, Mattithja,
Sjema, Anaja, Azarja, Uria, Hilkia en Maäzeja, en aan zijne linkerhand,
Pedaja, Misjaël, Malkia, Hasjum en Hasbaddana, Zacharja en Mesjullam. '
6 En Ezra opende het boek ten aanschouwen van het gansche volk; want
hij stak boven het gansche volk uit; en zoodra hij het opende, stond
7 het gansche volk op. ' En Ezra loofde Jahwe, den grooten God; waarop
het gansche volk antwoordde: Amen! Amen! met opsteking der handen,
en zij bogen en wierpen zich voor Jahwe neder, het aangezicht op den
8 grond. ' En de Levieten Jezua, Bani, Sjerebja, Jamin, Akkub, Sjabbethai,
Hodia, Maäzeja, Kelita, Azarja, Jozabad, Hanan, Pelaja onderrichtten
9 het volk in de wet, terwijl dit op zijne plaats bleef. ' Zij lazen uit het
boek, uit de wet Gods, voor, duidelijk en met daarbij gevoegde verkla-
10 ring, zoodat men het voorgelezene verstond. ' Toen zeide Nehemja — hij
was de tirsjatha — met Ezra, den priester en schriftgeleerde, en de Levieten
die het volk onderrichtten, tot het gansche volk: Deze dag is aan Jahwe,
uw God, geheiligd, bedrijft geen rouw en weent niet — want het
11 gansche volk weende op het hooren van de woorden der wet. ' Voorts
zeide hij tot hen: Gaat heen, eet lekkere spijzen en drinkt zoete dran-
ken en zendt daarvan geschenken aan hen voor wie niets toebereid is;
want de dag is onzen Heer heilig. En weest niet bedroefd; want de
12 vreugde in Jahwe, die is uwe sterkte. ' En de Levieten brachten het
gansche volk tot kalmte, zeggende: Weest bedaard; want de dag is
13 heilig, en weest niet bedroefd. ' Toen ging het gansche volk heen om
te eten en te drinken, geschenken te geven en groote vreugde te be-

uit het vervolg; het wist echter wel dat Ezra zulk een wetboek bezat; hoe het dit wist, heeft de schrijver stellig medegedeeld, maar het is bij de bewerking weggelaten.

3. *allen — luisteren,* dus alleen de jonge kinderen uitgesloten. — *den — maand.* Zie op Lev. XXIII : 23—25.

5. *Azarja,* uit 3 Ezra IX : 43 ingevoegd; zoodat er zeven aan elken kant staan. — Met de mannen die naast Ezra staan worden waarschijnlijk priesters en Levieten bedoeld; ettelijke hunner namen treffen wij ook in H. III aan (zie III : 4, 6, 11, 14, 21—25, 31), andere X : 2 v., 8; XII : 7, 21, 41; Ezra X : 21—23. De opsomming is ongetwijfeld van den Kroniekschrijver.

6. *En — volk.* Dit verwachten wij na vs. 4 niet meer; wellicht sloot dit in het oorspronkelijke verhaal aan vs. 3 aan.

7. Wanneer dit plaats had, vóor, onder of na het lezen, blijkt niet.

8. Vele der hier genoemde Levieten treffen wij ook aan IX : 4 v.; X : 9—13; XII : 8, 24; voorts *Sjerebja* Ezra VIII : 18; *Jezua, Hodia* (*Hodawja*) VII : 43 (Ezra II : 40); *Sjabbethai* en *Jozabad* XI : 16; Ezra VIII : 33; X : 15; *Akkub* als naam eener portiersfamilie VII : 45 (Ezra II: 42); XII : 25. — *de Levieten.* In Hebr. t., waar het op *Pelaja* volgt, gaat hieraan *en* vooraf, dat met 3 Ezra IX : 48 is weggelaten. — Hoe wij ons de werkzaamheid dezer Levieten nevens die van Ezra moeten voorstellen, is niet duidelijk; uit *terwijl — bleef* schijnt te volgen dat zij na Ezra optraden, om het door hem voorgelezene te verklaren. Deze voorstelling is echter zeer vreemd en waarschijnlijk door den Kroniekschrijver in het verhaal gebracht.

10. Volgens vs. 11 (*zeide hij*) is hier oorspronkelijk slechts éen persoon, waarschijnlijk Nehemja, genoemd geweest. — *de tirsjatha.* Zie op Ezra II : 63. — *en* vóor *schriftgeleerde,* uit Gr. vert. en 3 Ezra IX : 49 ingevoegd. — *want — wet.* Blijkbaar hooren zij iets waarvan zij nog niets wisten; verg. 2 Kon. XXII : 11.

11. *de vreugde — sterkte,* de betooning van blijdschap omdat men Jahwe's volk is is hem welgevallig en daarom een middel om zijne gunst te verwerven en door hem gesterkt te worden.

12. Dit was na vs. 10 v. niet meer noodig. Het vers is van den Kroniekschrijver, die de Levieten op den voorgrond wil laten treden.

drijven; want zij hadden acht geslagen op de woorden die men hun
had toegesproken.
14 En den tweeden dag verzamelden zich de familiehoofden van het
gansche volk, de priesters en de Levieten bij Ezra, den schriftgeleerde,
15 om kennis te nemen van de woorden der wet. ′ Zij vonden geschreven
in de wet welke Jahwe door Mozes gegeven had, dat de Israëlieten op
het feest in de zevende maand in loofhutten moesten verblijf houden, ′
16 en dat zij in al hunne steden en in Jeruzalem moesten uitroepen en
afkondigen: Trekt naar het gebergte en haalt takken van olijven en
oleasters, van mirten en palmen, van loofrijke boomen, om hutten te
17 maken, naar de Schrift. ′ En het volk ging de stad uit, haalde ze en
maakte zich hutten, elk op zijn dak, alsmede in hunne hoven, in de
voorhoven des tempels, op het plein van de Waterpoort en op dat van
18 de Efraimspoort. ′ De gansche gemeente, de uit de gevangenschap terug-
gekeerden, maakte hutten en woonde in die hutten; want van den
tijd van Jezua, den zoon van Nun, af tot dien dag toe hadden de
19 Israëlieten zóo niet gedaan; en er heerschte zeer groote vreugde. ′ En
dagelijks las hij voor uit het boek der wet, van den eersten dag af
tot den laatsten toe. Zij vierden het feest zeven dagen, en op den
achtsten was het hoogtijd, naar de verordening.

14. *den tweeden dag*, der maand Tisri; zie vs. 2. — *om kennis te nemen.* Hiervóor is volg. Gr. vert. *en* weggelaten.

15 v. De wetsbepaling waarop gedoeld wordt is Lev. XXIII: 33—43. De aanhaling is echter niet letterlijk. De *mirten* en *oleasters*, in de wet niet vermeld, komen nog Jez. XLI: 19 voor.

16. Dat de afkondiging geschied was verzuimt de schrijver te berichten. — *de voorhoven des tempels.* Zie op 1 Kon. VI: 36.

17. Over *de Waterpoort* zie op III: 26; over *de Efraimspoort* op III: 8.

18. *De — maakte hutten.* Daar dit in vs. 16 reeds gezegd is, hebben wij hier een anderen schrijver. Waarschijnlijk zijn deze woorden van den Kroniekschrijver, die daarmede te kennen wilde geven, dat met *het volk* van vs. 17 niet alle in Palestina wonende Joden, maar slechts de teruggekeerde ballingen en zij die zich bij hen hadden aangesloten (zie op Ezra VI: 21) bedoeld worden. — *van den — gedaan.* De schrijver onderstelt, dat de wet waarop hij het oog heeft wel van Mozes af bestaan heeft en tot den dood van Jozua opgevolgd is (zie Joz. XXIV: 31), maar dat zij daarna is veronachtzaamd. Hij bedriegt zich in den ouderdom van de wet, die eerst in Ezra's tijd is opgesteld; maar hierin kan hij gelijk hebben dat de viering van loofhutten, hoewel ook in het koningstijdvak in zwang (zie Deut. XVI: 13—15 en verg. op Lev. XXIII: 42), na de invoering van Ezra's wet een ander karakter gekregen heeft. Onze schrijver is een ander dan die van Ezra III: 4 v., volgens wien de viering van dit feest naar de Schrift reeds in den tijd van Zerubbabel en Jezua had plaats gehad.

19. *hij*, Ezra? — *op — hoogtijd.* Zie op Lev. XXIII: 36.

HOOFDSTUK IX, X.

Israël hersteld. — Als op den vier en twintigsten derzelfde maand de Israëlieten met rouwbetoon zijn samengekomen (IX: 1), scheidt zich het nakroost van Israël van de vreemden af (2 v.); Levieten roepen tot God en wekken tot lofverheffing op (4 v.). Gebed van Ezra (6—37): Gij, Jahwe, schepper en onderhouder van hemel en aarde, hebt dit land aan Abraham beloofd en onze vaderen, onder vele teekenen en gunstbewijzen, uit Egypte door de woestijn herwaarts geleid (6—15); niettegenstaande hunne ongehoorzaamheid, zijt gij hen blijven weldoen en hebt gij de oude bevolking des lands aan hen overgeleverd (16—25*a*). Toen zij door den overvloed u vergaten, hebt gij hen telkens laten onderdrukken, maar ook, als zij tot u riepen, hen gered (25*b*—28); ook toen zij onverbeterlijk bleken en niet luisterden naar de profeten, hebt gij hen overgeleverd aan de volken der landen, zonder hen echter geheel te vernietigen (29—31). Moge thans de straf lang genoeg hebben geduurd, al was zij ten volle verdiend; want omdat wij u niet hebben gediend, zijn wij dienstbaar geworden en brengt het land zijne vruchten voor vreemden voort (32—37). Maar nu willen wij eene verbintenis aangaan, die op schrift gesteld en onderteekend zal worden (38). — De namen der onderteekenaars: der aanzienlijken en priesters (X: 1—8), der Levieten (9—13) en der volkshoofden (14—27); bij hen sluiten zich aan al wie zich van de vreemden afzonderen, met de belofte de wet Gods te betrachten (28 v.); zij verbinden zich, zich niet met vreemden te vermaagschappen, op sabbat van geen vreemden te koopen en het sabbatsjaar te houden (30 v.). De vergadering neemt maatregelen tot instandhouding van den

eeredienst (32—34) en belooft eerstelingen, eerstgeborenen, keurgaven en tienden op te brengen en af te leveren in de daartoe bestemde vertrekken des tempels (35—39*a*); zoo zullen zij voor den tempeldienst zorgen (39*b*).

De vergadering van welke hier verhaald wordt was blijkbaar van groote beteekenis: zij beoogde het herstel van Israël. Toen de ballingen met Ezra in het land hunner vaderen wederkeerden, vonden zij daar eene gemengde bevolking: tal van vreemden hadden er zich sedert den ondergang van Jeruzalem gevestigd; de overgebleven Joden verkeerden met hen op vriendschappelijken voet of hadden zich zelfs met hen vermaagschapt, waardoor de zuiverheid der voorvaderlijke zeden schade leed en Jahwe's wet op menig punt werd verwaarloosd. Met dien toestand hadden de teruggekeerden geen vrede, en drongen dientengevolge aan op afscheiding van de heidenen. In onze hoofdstukken nu wordt verhaald, hoe velen der achtergeblevenen, met de gewezen ballingen, het besluit namen om zich van hunne heidensche omgeving af te zonderen, en hoe zij zich aaneensloten, onder schuldbelijdenis en belofte van trouw aan Jahwe. Zoo vormde zich eene gemeente, die van lieverlede de kern van het Jodendom is geworden.

Tot de wet waaraan de vergadering trouw beloofde (X : 29) behoorde blijkbaar Ezra's Wetboek nog niet. Als toch de gemeente, nadat zij zich tot gehoorzaamheid aan de wet verbonden heeft, nog tal van verplichtingen op zich neemt (X : 32—39), waarvan de meeste met voorschriften van dat wetboek overeenkomen (zie op vs. 35, 36 en 37 en verg. op vs. 33), dan geeft zij daarmede te kennen dat deze in de door haar aanvaarde wet niet met zoovele woorden waren voorgeschreven; dan toch had zij ze niet opzettelijk behoeven vast te stellen. Behoorde dus de wet welker invoering in H. VIII is medegedeeld niet tot die waaraan de Israëlieten hier trouw beloven, dan volgen onze hoofdstukken ten onrechte op het onmiddellijk daaraan voorafgaande. De volgorde is het werk van den Kroniekschrijver, die meende dat de vergadering geen andere wet dan de in zijn tijd geldende, waartoe ook die van Ezra behoorde, had kunnen aannemen. Om nu ons verhaal aan H. VIII vast te knoopen en te gelijk de Levieten in de hoogte te steken, heeft hij daarin, vooral in den aanhef, ettelijke wijzigingen aangebracht (zie op IX : 1, 3 en 4 v.). De afscheiding van de heidenen, hier vermeld, was volgens hem niet de eerste van dien aard; daar zulk eene afzondering, naar hij meent, reeds tijdens den tempelbouw had plaats gevonden (zie Ezra VI : 21).

Ging dus de hier vermelde gebeurtenis in tijdsorde vooraf aan die van H. VIII, ze schijnt later te hebben plaats gehad dan hetgeen in XIII : 4—31 wordt medegedeeld (zie op X : 37). Ons verhaal kan eens onmiddellijk gevolgd zijn door VII : 6—73 (Ezra II), dat de lijst behelst van de geslachten en burgerijen die tezamen de gemeente vormden (zie inl. op Ezra II), en met dit en H. VIII, de eenige stukken waarin *de tirsjātha* voorkomt, aan Ezra's Gedenkschriften zijn ontleend.

IX : 1 En op den vier en twintigsten van dezelfde maand verzamelden zich
de Israëlieten, vastend, in rouwkleederen en met aarde op het hoofd. ′
2 Toen scheidde zich het nakroost van Israël van alle buitenlanders af,
en zij gingen staan en legden eene belijdenis af van hunne zonden en
3 de schuld hunner vaderen. ′ En terwijl zij opstonden op hunne plaats,
lazen zij gedurende een vierdedeel van den dag uit het boek der wet
van Jahwe, hun God, en gedurende een ander vierdedeel legden zij
eene schuldbekentenis af en wierpen zij zich neder voor Jahwe, hun
4 God. ′ En op het gestoelte der Levieten traden Jezua en Bani, Kadmiël,
Sjebanja, Bunni, Sjerebja, Bani, Kenani en riepen met luider stem tot
5 Jahwe, hun God. ′ En de Levieten Jezua en Kadmiël, Bani, Hasjabneja,

1. *den — maand*, van Tisri, dus twee dagen na het einde van het feest, VIII : 19. Deze tijdsbepaling, die deze hoofdstukken aan het voorgaande vastknoopt, is waarschijnlijk van den Kroniekschrijver; verg. op VIII : 1. — *vastend — hoofd.* Waarom zij rouwden, is niet gezegd. Uit het vervolg leiden wij af: omdat zij zich schuldig gevoelden door hunne vermenging met vreemden. Doch dan moet de schrijver dit ook vermeld hebben en is de aanhef van het oorspronkelijke verhaal door den Kroniekschrijver, die dit rouwen op dat van VIII : 10 v. wilde laten terugslaan, weggelaten.

3. Er wordt gezegd dat het volk voorleest; bedoeld zal wel zijn dat de Levieten het deden. De onduidelijkheid der voorstelling is stellig aan den overwerker te wijten.

4 v. Van de hier genoemde personen komen vele ook elders voor: *Jezua* en *Kadmiël* VII : 43; Ezra II : 40; III : 9; *Sjerebja* en *Hasjabneja* (wellicht dezelfde als *Hasjabja*) Ezra VIII : 18 v. en elders. Verg. VIII : 8; X : 9—13; XII : 8 v., 24. In Gr. vert. ontbreken in vs. 4 de laatste twee, in vs. 5 de laatste zes; wellicht hebben de lijsten uitbreiding ondergaan. — De twee achttallen Levieten die achtereenvolgens *het gestoelte der Levieten* bestijgen doen denken aan de twee zeventallen van VIII : 5 en behooren, evenals dezen, tot het werk van den Kroniekschrijver. Evenals hij VIII : 8 Ezra door Levieten laat ter zijde staan bij het lezen, zoo hier bij het bidden.

5. *looft — eeuwigheid!* Verg. 1 Kron. XVI : 36.

Sjerebja, Hodia, Sjebanja, Pethahja zeiden: Op, looft Jahwe, uwen God,
van eeuwigheid tot eeuwigheid! En laat men uwen heerlijken naam
6 loven, die allen lof en prijs te boven gaat. ' En Ezra zeide: Gij alleen
zijt Jahwe; gij hebt den hemel, ook den hoogsten hemel, met zijn gan-
sche heir, gemaakt, de aarde met al wat daarop, de wateren met al
wat daarin is; gij houdt dat alles in leven, en het heir des hemels
7 werpt zich voor u neder. ' Gij zijt Jahwe God, die Abraham uitverkoren,
hem uit Ur der Chaldeeën geleid en hem den naam Abraham gegeven
8 hebt. ' En daar gij zijn hart voor uw aangezicht geloovig hebt bevon-
den, hebt gij met hem het verbond gesloten dat gij het land der
Kanaänieten, Hittieten, Amorieten, Perizzieten, Jebuzieten en Girga-
sjieten, dat gij dat aan zijn nakroost geven zoudt. En gij hebt uw
9 woord gestand gedaan; want gij zijt rechtvaardig. ' En toen gij de
ellende onzer vaderen in Egypte zaagt en hun geschrei hoordet aan
10 de Schelfzee, ' hebt gij teekenen en wonderen gedaan aan Farao, al
zijne dienaren en het gansche volk zijns lands; want gij wist dat zij
verwaten tegen hen gehandeld hadden. Zoo hebt gij u een naam ge-
11 maakt, gelijk gij thans hebt. ' De zee hebt gij vóor hen gekliefd,
zoodat zij midden door de zee over het droge trokken, en hunne ver-
volgers hebt gij in de kolken geworpen, als een steen in machtige wateren. '
12 In eene wolkkolom hebt gij des daags hen geleid en in eene vuur-
kolom des nachts, om hun den weg te verlichten waarlangs zij moesten
13 gaan. ' En op den berg Sinai zijt gij nedergedaald, hebt van den hemel
met hen gesproken en hun rechte verordeningen en vertrouwbare
14 wetten, goede inzettingen en geboden gegeven. ' Ook hebt gij hun
uwen heiligen sabbat afgekondigd en hun geboden, inzettingen en
15 wetten gegeven door uw dienstknecht Mozes. ' Ook gaaft gij hun brood
uit den hemel voor den honger, en deedt gij water uit de rots te
voorschijn komen voor hun dorst. En gij zeidet tot hen, dat zij het
land in bezit zouden komen nemen waaromtrent gij uwe hand hadt
opgestoken dat gij het hun geven zoudt.
16 Maar zij, onze vaderen, waren overmoedig en hardnekkig en luister-
17 den niet naar uwe geboden; ' zij weigerden te luisteren en gedachten

6—37. Het gebed vertoont, vooral in het laatste gedeelte, trekken van overeenkomst met dat van Ezra IX : 6—15; zie op vs. 30, 31, 33 en 36; ook met Jer. XXXII : 17*b*—23: verg. vs. 6 met Jer. XXXII : 17; vs. 10 met Jer. XXXII : 20; vs. 22—26 met Jer. XXXII : 22 v.

6. *En Ezra zeide,* uit Gr. vert. ingevoegd. — *Gij alleen zijt Jahwe.* Sinds Jahwe als de eenige God erkend werd, verkreeg zijn naam, zooals hier, de beteekenis van „God". Zie op Jez. XLI : 4. — *den hoogsten hemel.* Zie op Deut. X : 14. — *het heir — neder.* Geen der hemelsche machten betwist dus meer uwe heerschappij.

7. Zie Gen. XI : 31; XII : 1 v.; XV : 7; XVII : 5.

8. *geloovig.* Het Hebreeuwsche woord, dat eigenlijk ‚betrouwbaar' beteekent, is zóo vertaald, omdat hier wordt teruggezien op Gen. XV : 6. — *het verbond,* Gen. XV : 18—21. — *gij zijt rechtvaardig,* geeft dus aan elk wat hem toekomt, aan uw bondsvolk zegen; verg. Jez. XLV : 21 en op Jez. XLI : 2.

9. Verg. Exod. II : 23—25; III : 7, 16 v.; XIV : 10.

10. Zie Exod. VII : 8—XI : 10; Deut. VI : 22. — *dat — hadden.* Zie Exod. XVIII : 11. — *tegen hen,* de Israëlieten. — *Zoo — hebt.* Die teekenen aan Egypte hebben Jahwe's naam voorgoed beroemd gemaakt; verg. Exod. IX : 16; Deut. IV : 32—35; Jez. LXIII : 12, 14.

11. Zie Exod. XIV : 21 v.; XV : 19. — *hunne — wateren.* Zie Exod. XV : 5, 10 en verg. Jer. XLIII : 16 v.

12. Zie op Exod. XIII : 21.

13. Zie Exod. XIX, XX en op Deut. IV : 36. — De hier en vs. 14 voorkomende uitdrukkingen zijn aan *Deuteronomium* ontleend; zie op Deut. IV : 1.

14. Van de Tien Woorden wordt hier, evenals Exod. XVI : 23; XXXI : 17, het sabbatsgebod met name vermeld; hieraan werd na den val van Jeruzalem steeds grooter gewicht gehecht; verg. op X : 31. — In *hun geboden — Mozes* worden alle wetten buiten de Tien Woorden samengevat.

15. Zie Exod. XVI : 4; XVII : 6; Deut. VIII : 3, 15 v.; Ps. LXXVIII : 15 v., 20—25; CV : 40 v. — *waaromtrent — zoudt.* Zie Exod. VI : 7; Num. XIV : 30.

16. Zie Exod. XXXII : 9; XXXIII : 3; Deut. I : 43; IX : 6, 13. — *zij, onze.* Grondt. *zij en onze.*

niet de wonderwerken die gij voor hen gedaan hadt, maar toonden
zich hardnekkig en stelden een opperhoofd aan om tot hunne dienst-
baarheid in Egypte terug te keeren. Maar gij zijt een god van ver-
geving, genadig en barmhartig, lankmoedig en groot van goedertieren-
18 heid, en hebt hen niet aan hun lot overgelaten. ′ Zelfs hebben zij zich
een gegoten stier gemaakt en gezegd: Dat is uw god, die u uit Egypte
19 heeft opgevoerd — en groote smaadredenen uitgesproken. ′ Toch hebt gij
in uw groot erbarmen hen niet in de woestijn aan hun lot overgelaten:
de wolkkolom, zij is overdag niet van hen geweken en heeft niet op-
gehouden hen op den weg te leiden, noch de vuurkolom des nachts,
20 om voor hen den weg te verlichten waarlangs zij moesten gaan. ′ En
uwen goeden geest hebt gij gegeven om hen te onderrichten; gij hebt
uw manna van hun mond niet geweerd en hun water gegeven voor
21 den dorst. ′ Veertig jaren lang hebt gij hen in de woestijn onderhouden,
zoodat zij aan niets gebrek hadden: hunne kleederen zijn niet versleten
22 en hunne voeten niet doorgeloopen. ′ En gij hebt hun koninkrijken
en volken gegeven en ze aan hen uitgedeeld: zij namen in bezit het
land van Sihon, den koning van Hesbon, en dat van Og, den koning
23 van Bazan. ′ En gij hebt hun zonen gegeven zoo talrijk als de starren
des hemels, en hen gebracht in het land waarvan gij tot hunne vaderen
24 gezegd hadt dat zij het in bezit zouden komen nemen. ′ En toen die
zonen het land binnenkwamen en in bezit namen, hebt gij de inwoners
des lands, de Kanaänieten, vóor hen geknakt en aan hen overgeleverd,
zoowel hunne koningen als de volken des lands, om naar goedvinden
25 met hen te handelen. ′ Zoo hebben zij versterkte steden en een vet
land veroverd, huizen vol van allerlei goede gaven, uitgehouwen water-
bakken, wijngaarden en olijfboomen en tal van vruchtboomen in bezit
genomen. Maar toen zij gegeten hadden, verzadigd waren, vet waren
26 geworden en weelderig leefden van uwe groote weldaden, ′ zijn zij weer-
spannig geworden en in opstand gekomen tegen u, hebben zij uwe wet
achter den rug geworpen, uwe profeten die hen vermaanden, om hen
tot u terug te brengen, gedood, en groote smaadredenen uitgesproken. ′
27 Daarom hebt gij hen aan hunne tegenstanders overgeleverd, die hen
benauwden; maar als zij ten tijde hunner benauwdheid tot u riepen,
hoordet gij in den hemel en gaaft gij hun in uw groot erbarmen
28 redders, om hen uit de hand hunner tegenstanders te redden. ′ Doch

Vs. 17*b*. Exod. XXXIV : 6 enz.

17. *stelden een opperhoofd aan.* In Num. XIV : 4 is alleen gezegd dat zij dit voornemens waren. — *in Egypte*, volg. hss., Gr. en andere oude vertt.; Hebr. t., door het uitvallen van éene letter, *in hunne weerbarstigheid.*

18. Zie Exod. XXXII : 4, 8; Deut. IX : 12, 16.

19. *voor — verlichten*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *voor hen te lichten en den weg.* — Dat wolk- en vuurkolom ook na den afval het volk bleven geleiden staat Num. XIV : 14.

20. *uwen goeden geest*, nog Ps. CXLIII : 10. — Niettegenstaande de ongehoorzaamheid des volks, bleef Jahwe hen spijzigen en drenken, Num. XI : 6—9; XX : 2—8.

21. Zie op Deut. VIII : 4.

22. Zie Num. XXI : 21—35; Deut. II : 26—III : 11. — *aan hen*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *naar de zijde.* — *Sihon.* Hierop laat Hebr. t. volgen *en het land van*; volg. Gr. vert. weggelaten.

23. Zie Deut. I : 10. — *hebt hun zonen gegeven*, aan Mozes' tijdgenooten. De schrijver vermeldt dit, omdat niet die tijdgenooten zelven, maar hunne kinderen Kanaän zouden beërven, Deut. I : 35. — *waarvan — nemen.* Zie Deut. I : 39.

24. *geknakt.* Ook het Hebreeuwsche woord heeft klankovereenkomst met *Kanaänieten.*

25 v. Het eerste gedeelte is aan Deut. VI : 11 ontleend; voor het andere zie op Deut. XXXII : 15.

26. *uwe wet achter den rug geworpen.* Dezelfde uitdrukking 1 Kon. XIV : 9; Ezech. XXIII : 35. — *uwe profeten — gedood.* Verg. 1 Kon. XVIII : 4, 13; XIX : 10; 2 Kron. XXIV : 20 v. Gaandeweg ontstonden allerlei legenden omtrent den marteldood van profeten; verg. Matth. V : 12; XXIII : 29—31; Luc. XI : 47; XIII : 33 v.

27 v. Deze verzen beschrijven het tijdvak der richters volg. Richt. II : 6—23.

zoodra zij rust hadden gekregen, deden zij weder kwaad voor uw aangezicht; als gij hen dan opnieuw overliet aan hunne vijanden en dezen
hen vertraden, dan riepen zij u weder aan en hoordet gij uit den hemel
29 en verlostet hen naar uw erbarmen, vele malen.′ Gij vermaandet hen,
om hen terug te brengen tot uwe wet; maar zij, in hun overmoed,
wilden niet hooren naar uwe geboden en zondigden tegen uwe verordeningen, bij welker opvolging een mensch zal leven; zij keerden
weerspannig den schouder af, waren hardnekkig en wilden niet luisteren.′
30 En gij hadt vele jaren geduld met hen en vermaandet hen door uwen
geest, door middel van de profeten; maar zij leenden het oor niet.
31 Daarom hebt gij hen overgeleverd aan de volken der landen.′ Maar
in uw groot erbarmen hebt gij hen niet vernietigd noch verlaten; want
gij zijt een genadig en barmhartig god.
32 Nu dan, onze God, groote, sterke en geduchte God, die het verbond
en de goedertierenheid bewaart; mogen in uw oog niet gering zijn al
de rampen die ons, onze koningen, vorsten, priesters en profeten, onze
vaderen en uw gansche volk hebben getroffen, van den tijd der
33 koningen van Assur af tot heden toe.′ Gij waart rechtvaardig bij al
wat ons overkomen is, want gij hebt trouw gehandeld; maar wíj
34 hebben ons goddeloos gedragen;′ ook onze koningen, vorsten, priesters
en onze vaderen hebben uwe wet niet betracht en niet geluisterd naar
35 de geboden en vermaningen die gij hun gegeven hebt.′ Zij hebben
bij het bestaan van hun rijk en bij den grooten zegen dien gij hun
gegeven hadt, en in het uitgestrekte en vette land dat gij te hunner
beschikking hadt gesteld, u niet gediend en zich van hunne booze
36 gedragingen niet bekeerd.′ Zie, nu zijn wij zelven dienstknechten in
het land dat gij onzen vaderen geschonken hadt om de vruchten en
het goede daarvan te eten; ja, wij zelven zijn dienstknechten in dit
37 land,′ en het brengt zijn rijk gewas voort voor de koningen die gij
over ons gesteld hebt om onze zonden; zij beschikken over ons lijf en
ons vee naar hun goedvinden, en wij zijn in grooten nood.
38 Maar in al deze omstandigheden gaan wij eene verbintenis aan en
brengen die op schrift; en onze vorsten, Levieten, priesters komen op
het bezegelde stuk te staan.

29. *bij — leven.* Verg. Lev. XVIII : 5; Ezech. XX : 11. — *zij — af.* Verg. Zach. VII : 11.

30. *hebt — landen,* aan Assyriërs, Babyloniërs, Perzen; verg. vs. 32. Gedoeld wordt dus niet alleen op de wegvoering van Juda in 597 en 586, maar ook op die van Noord-Israël, 2 Kon. XV : 29; XVII : 6. Ezra spreekt uit naam van gansch Israël (*uw gansche volk,* vs. 32), dat alle stammen omvat. Verg. Ezra IX : 7.

31. Verg. Ezra IX : 13; Ps. CIII : 10.

32. Ezra hoopt dat nu de straftijd ophouden en Israël hersteld worden zal. Dit herstel vangt thans aan met de afzondering van Israël van de heidenen (vs. 2). — Voor de in dit vers gebruikte uitdrukkingen verg. Exod. XVIII : 8; Num. XX : 14; Deut. X : 17.

33. *Gij — is.* Verg. Ezra IX : 15. — *onze koningen — vaderen.* Dezelfde reeks ook vs. 32, waar bovendien *de profeten* voorkomen, die hier ontbreken, omdat zij, de dienaren door wie Jahwe het volk vermaande (vs. 30; Ezra IX : 11), niet tot de schuldigen behoorden. In Ezra IX : 7 wordt gesproken van *onze koningen en priesters.*

35. *het — land.* Zie Deut. VIII : 7—10; XI : 8—15. Vergeleken met de landstreek die de Joden in Ezra's tijd bewoonden, kon hun land vóor de wegvoering *uitgestrekt* heeten.

36. *nu zijn wij zelven dienstknechten.* Verg. Ezra IX : 9.

38. Het gebed eindigt, nuchter genoeg, met deze mededeeling aan God dat zij zich nu gaan bekeeren. Eigenlijk vergeet de schrijver geheel dat wij onder het gehoor van den biddenden Ezra zijn en keert hij terug tot het verhaal IX : 1—3. Was in IX : 2 gezegd dat Israëls kroost zich ging afzonderen van de heidenen, nu gaat hij verhalen welke maatregelen hiertoe genomen werden. — *in al deze omstandigheden,* in al onze ellende. — *Levieten, priesters.* De volgorde is stellig niet oorspronkelijk. — *komen ... te staan,* evenals *stonden* X : 1, duidelijkheidshalve ingevoegd. — *het bezegelde stuk,* hetwelk de belofte inhield zich aan Jahwe te verbinden. Over de bezegeling zie op Jer. XXXII : 10—14. — Van hier af tot het einde van het volgende hoofdstuk toe vinden wij den eersten persoon meervoud; waarschijnlijk is het Ezra, die mede in naam van het overige Israël spreekt.

X:1 Op de bezegelde stukken stonden: Nehemja, de tirsjatha, de zoon
2, 3 van Hachalja, en Sedekia; ' Seraja, Azarja, Jeremia, ' Pashur, Amarja,
4-6 Malkia, ' Hattus, Sjebanja, Malluch, ' Harim, Meremoth, Obadja, ' Daniël;
7, 8 Ginnethon, Baruch, ' Mesjullam, Abia, Mijjamin, ' Maäzja, Bilgai, Sje-
9 maja; dit waren de priesters. ' En de Levieten: Jezua, de zoon van
10 Azarja, Binnuj, van de zonen van Henadad, Kadmiël, ' en hunne broe-
11 ders Sjebanja, Hodia, Kelita, Pelaja, Hanan, ' Micha, Rehob, Hasjabja, '
12-14 Zakkur, Sjerebja, Sjebanja, ' Hodia, Bani, Jamin. ' De volkshoofden: van
15, 16 Paros, Pahath-Moab, Elam, Zattu, Bani, ' Bunni, Azgad, Bebai, ' Adonia,
17-19 Bigwai, Adin, ' Ater, Hizkia, Azzur, ' Hodia, Hasjum, Besai, ' Harif,
20, 21 Anathoth, Nibai, ' Magpias, Mesjullam, Hezir, ' Mesjezabeël, Sadok,
22-24 Jaddua, ' Pelatja, Hanan, Anaja, ' Hosjea, Hananja, Hassjub, ' Hallohes,
25, 26 Pilha, Sjobek, ' Rehum, Hasjabna, Maäzeja; ' voorts Arah, Hanan, Anan, '
27 Malluch, Harim, Baäna.

28 En de rest van het volk, de priesters, de Levieten, de portiers, de
zangers, de geschonkenen, en al wie zich had afgezonderd van de
volken der landen tot de wet Gods, hunne vrouwen, hunne zonen en
dochteren voor zoover zij tot jaren des onderscheids waren gekomen, '
29 sloten zich bij hunne broeders, hun adel, aan en namen, met eene
vervloeking en een eed, op zich, te wandelen in de wet Gods, die door
Mozes, den dienstknecht Gods, was gegeven, en te onderhouden en te
betrachten al de geboden van Jahwe, onzen God, en zijne inzettingen
30 en verordeningen; ' voorts, dat wij onze dochters niet zouden geven
aan de volkeren des lands en hunne dochters niet zouden nemen voor
31 onze zonen. ' Ook zouden wij van de volkeren des lands, die hunne

1—8. Wij verwachten hier namen van bijzondere personen, zooals wij dan ook in vs. 1 aantreffen. Maar de priesternamen, van vs. 2 af, zijn deels personen-, deels geslachtsnamen. Geslachtsnamen zijn *Pashur* en *Harim* (VII : 41 v.; Ezra II : 38 v.; verg. Ezra X : 21 v.), *Seraja* (zie op Ezra VII : 1—5; verg. XI : 11; Ezra II : 2), wellicht ook *Malkia*, volg. Jer. XXI : 2 Pashurs vader. Andere zijn namen van bijzondere personen uit Ezra's en Nehemja's tijd; van priesters: *Daniël* (Ezra VIII : 2), *Mesjullam, Baruch, Meremoth, Azarja, Sjemaja* (III : 4, 12, 20 v., 24, 29 v.), van leeken: *Jeremia, Amarja, Malluch, Obadja, Mijjamin* (XII : 34; Ezra VIII : 9; X : 25, 29, 32, 42); over *Hattus* zie op III : 10. Blijkbaar is de lijst overgewerkt en uitgebreid door iemand die hier de priesterklassen vermeld wilde zien; ettelijke dezer namen komen dan ook in de lijst dier klassen, 1 Kron. XXIV : 7—18, de meeste bovendien XII : 1—7, 12—21 voor. Terwijl echter 1 Kron. XXIV vier en twintig, Neh. XII twee en twintig klassen vermeldt, telt onze plaats er slechts een en twintig. Welke namen de lijst oorspronkelijk bevatte, is niet meer uit te maken; stellig die van vs. 2, en waarschijnlijk die welke ook in H. III en Ezra VIII voorkomen; Ezra, dien wij hier noode missen, schuilt wellicht in *Azarja*, welke naam XII : 1 inderdaad door dien van *Ezra* vervangen is; verg. op Ezra II : 2*a*.

1. *de tirsjatha*. Zie op Ezra II : 63.

9—13. Al deze namen, op drie na, komen ook VIII : 8; IX : 4 v. voor. Als Levieten tijdens Ezra en Nehemja kennen wij *Hasjabja* en *Sjerebja* (Ezra VIII : 18 v.), *Kelita* (Ezra X : 23) en *Binnuj* (zie op III : 18). *Jezua* (volg. Ezra VIII : 33 een Leviet), *Kadmiël* en *Hodia* (*Hodawja*) zijn elders namen van geslachten; zie op Ezra II : 40. Volg. XII : 24—26 waren Hasjabja, Sjerebja, Jezua en Kadmiël hoofden van Levieten tijdens Nehemja. De lijst, die uitsluitend namen van bijzondere personen bevat moet hebben, heeft stellig uitbreiding ondergaan; wat ook blijkt uit de herhaling van een paar namen (*Sjebanja, Hodia*).

13. *Jamin*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Beninu*.

14—27. De namen tot *Magpias* (vs. 20), alsmede *Arah* (vs. 26, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *Ahia*) en *Harim* (vs. 27) zijn geslachtsnamen en komen bijna alle ook VII : 8—24; Ezra II : 3—19; VIII : 3—14 voor; alleen missen wij hier *Sjefatja* en *Zakkai*, dáar *Azzur* en *Hodia* (elders Leviet; zie op vs. 9—13). *Nibai* is wellicht dezelfde als de *Nebo* van VII : 33. Van de overige komen in H. III voor: *Mesjullam, Mesjezabeël, Sadok, Hananja, Hassjub, Hallohes, Rehum, Hasjabna* (*Hasjabneja*, III : 10; IX : 5), *Maäzeja, Baäna*, terwijl wellicht *Pelatja* en *Jaddua* dezelfden zijn als de *Melatja* en *Jadon* van III : 7 en de twee *Hanan's* dezelfden als de twee *Hanun's* van III : 13, 30. *Hosjea* kan dezelfde zijn als *Hosjaäja* van XII : 32; *Malluch* komt misschien ook Ezra X : 29 of 32 voor; terwijl de overigen alleen hier worden aangetroffen. Wij vinden dus ook hier namen van geslachten en bijzondere personen nevens elkander; de oorspronkelijke lijst heeft waarschijnlijk behelsd de namen der geslachtshoofden met die der geslachten waarvoor zij teekenden.

29. *sloten — aan*. Zij onderteekenden het stuk niet, maar verbonden zich bij eede.

30. Zie Exod. XXXIV : 12, 15 v.; Deut. VII : 2—4; Ezra IX : 12.

31. Het verbod van koopen en verkoopen op den sabbat komt niet uitdrukkelijk in de wet voor,

waren en allerlei granen op den sabbatdag ter markt brachten, niets
koopen op den sabbat of op een heiligen dag, en in het zevende jaar
het land braak laten liggen en elke schuldvordering laten varen.
32 Voorts stelden wij voor ons zelven de verplichting vast, jaarlijks het
derde van een sikkel te geven voor den dienst van het huis onzes
33 Gods,' voor het stapelbrood, het vaste meeloffer en het vaste brand-
offer, de offers van sabbat en nieuwemaan, voor de feestoffers, de
wij- en zondoffers, om Israël verzoening te doen toekomen, en voor elk
34 werk aan het huis onzes Gods.' Ook wierpen wij, de priesters, de
Levieten en het volk, het lot in zake de levering van hout, dat dit
in het huis onzes Gods gebracht zou worden, naar onze familiën, jaar-
lijks op bepaalde tijdstippen, ter verbranding op het altaar van Jahwe,
35 onzen God, zooals in de wet geschreven staat.' En dat wij de eerste-
lingen van onzen grond en die van alle soorten van boomvruchten
36 jaarlijks in den tempel zouden brengen,' alsmede de eerstgeborenen
van onze zonen en van ons vee, zooals in de wet geschreven staat,
en de eerstgeborenen van onze runderen en ons kleinvee, dat wij ze
in het huis onzes Gods zouden brengen aan de priesters die daar dienst
37 doen;' ook de keur van ons meel, van onze gaven en van alle soorten
van boomvruchten, van most en van olie, zouden wij den priesters
brengen, om ze neder te leggen in de kamers van het huis onzes Gods,

maar werd gereedelijk uit Exod. XX : 8—11; XXIII : 12; Lev. XXIII : 3; Deut. V : 12—15 afgeleid; verg. XIII : 15—22. — *een heiligen dag*, een feestdag. In Num. XXVIII, XXIX worden de dagen waarop geen werk mocht geschieden opgenoemd. — *in — varen*, volg. Exod. XXIII : 10 v.; Lev. XXV : 1—7; Deut. XV : 1—3; verg. Jer. XXXIV : 12—22.

32. Zie op Exod. XXX : 14—16. — *het derde van een sikkel*, ongeveer *f* 0,57.

33. *het stapelbrood.* Zie op Lev. XXIV : 5—9. — *het vaste meeloffer en het vaste brandoffer*, waarvan volg. 2 Kon. XVI : 15 reeds vóor de Ballingschap het eerste des avonds en het andere des morgens gebracht werd (verg. 1 Kon. XVIII : 29, 36; Ezra IX : 4 v.). Volg. Exod. XXIX : 38—42; Lev. VI : 8—13; Num. XXVIII : 3—9, uit Ezra's Wetboek, moest 's morgens en 's avonds een vast brandoffer met daarbij behoorend meeloffer gebracht worden. — *de wij- en zondoffers.* De eerste zijn dankoffers die voor de gansche gemeente gebracht werden; verg. 2 Kron. XXIX : 33; XXXV : 13; over de laatste zie inl. op Lev. V : 1—VI : 7. De in Ezra's Wetboek dikwerf daarnevens vermelde schuldoffers worden hier niet genoemd.

34. Hoe oudtijds de altaren het noodige hout kregen, wordt niet gemeld. De zaak zal wis geen groote moeilijkheden hebben opgeleverd; immers, de meeste streken des lands leverden hout in overvloed, en de verschillende heiligdommen konden het licht in voldoende hoeveelheid van de omwonende bevolking krijgen. Maar na de invoering van de wet van *Deuteronomium* veroorzaakte de aanschaffing van hout voor het altaar meer moeite: de omtrek van Jeruzalem leverde niet veel, en dewijl het altaar in Jeruzalems tempel het eenige altaar van Jahwe was, waren de offers er talrijk en werd dus veel vereischt. Daarom is te dezer zake eene regeling getroffen en verplichtten zich eenige aanzienlijke familiën om op bepaalde tijdstippen hout te leveren. Ook was, althans later, bovendien éen dag in het jaar, de 15de Ab, aangewezen als de tijd waarop ieder die wilde zijne bijdrage, klein of groot, bracht. Volg. Neh. XIII : 31 is deze zaak door Nehemja geregeld.

35—39. Het nieuwe in deze besluiten is dat men van de hier vermelde gaven voortaan geen offermaaltijden meer zal aanrichten, maar ze aan de tempeldienaren afstaan. Alleen de eerstelingen van de veldvruchten waren reeds vroeger (Deut. XVIII : 4) den priesters toegekend.

35. De zin hangt af van *Voorts — vast* in vs. 32. — Over *de eerstelingen* zie op Exod. XXIII : 19. — *die — boomvruchten.* Daar over hetgeen van de boomvruchten bereid wordt, ook van most, olie en koren (verg. Exod. XXII : 29; Deut. XVIII : 4), in vs. 37 gesproken wordt, zijn hier de *boomvruchten* in den natuurstaat bedoeld. Hiervan worden in de oude wetten de eerstelingen niet geëischt, wel in Ezra's Wetboek, Num. XVIII : 13, waar zij onder de *eerstelingen van al wat in hun land groeit* begrepen zijn.

36. In dit vers is eene herhaling: nadat de eerstgeborenen van het *vee* zijn vermeld, worden nog die van *onze runderen en ons kleinvee* genoemd. Dit komt, omdat hier op twee wetsbepalingen wordt gewezen: op Exod. XIII : 1—16, en op Deut. XV : 19 v. De woorden *zooals — staat* komen alleen bij de aanhaling van de eerste voor, omdat deze onveranderd overgenomen wordt, niet bij de tweede, omdat deze het gebruiken van de eerstgeborenen aan offermaaltijden voorschrijft; wat hier wordt afgeschaft. Hoewel hetgeen hier besloten wordt overeenkomt met het in Ezra's Wetboek voorgeschrevene (Num. XVIII : 15—18), beroept de gemeente zich hierop niet, maar leidt zij hare verplichting uit oudere wetten af. Het genoemde wetboek was dus nog niet ingevoerd.

37. *de keur — olie.* In onderscheiding van vs. 35 worden hier bedoeld de eerstelingen van hetgeen uit koren, boomvruchten enz. bereid is. Hetzelfde was reeds in nagenoeg dezelfde bewoordingen voorgeschreven door Ezechiël (Ezech. XLIV : 30) en wordt ook in Ezra's Wetboek (Num. XVIII : 8—20;

en het tiend van onzen grond aan de Levieten, terwijl zij, de Levieten,
in al onze akkerbouw drijvende steden het tiend zouden inzamelen.'
38 En de priester, Aärons zoon, zou bij de Levieten zijn, als dezen het
tiend inzamelden, en de Levieten zouden het tiend van het tiend naar
39 het huis onzes Gods brengen in de kamers van het magazijn.' Want
naar die kamers zouden de Israëlieten en de Levieten de gaven van
het koren, de most en de olie brengen, aangezien daar de vaten van
het heiligdom, benevens de dienstdoende priesters, de portiers en de
zangers waren. Wij wilden het huis van onzen God niet verwaarloozen.

verg. Num. XV : 17—21) bepaald. Over *de keur* zie op Exod. XXIII : 19. — *de kamers — Gods,* bewaarplaatsen van hetgeen men voor den eeredienst opbracht, vs. 39; XII : 44; XIII : 5. — *het tiend van onzen grond.* Van veetienden is hier nog geen sprake; zie op Lev. XXVII : 32; overigens komt hetgeen hier bepaald wordt geheel overeen met het Num. XVIII : 25—29 voorgeschrevene. — *terwijl — inzamelen,* en hetgeen hun daarvan toekwam onderling zouden verdeelen. Dit is eene bepaling ten gunste der Levieten. Volg. XIII : 10—13 haalden zij niet zelven het tiend op, maar werd dit in de tempelmagazijnen gebracht, waar het onder de priesters en Levieten verdeeld moest worden. Toen de laatsten echter hun aandeel niet ontvingen, zal tot den hier vermelden maatregel zijn besloten.

38. *de priester — inzamelden,* om toe te zien dat de priesters het hun toekomende aandeel, *het tiend van het tiend,* ontvingen; verg. XII : 47; Num. XVIII : 26. — *en de Levieten — magazijn.* De negen tienden die hun zelven toekwamen brachten zij dus niet daarheen; zij mochten ze zeker onderling verdeelen.

39. *de Israëlieten en de Levieten,* de eersten al hunne gaven, de anderen het tiend van het tiend. — *de vaten van het heiligdom,* de gereedschappen voor den dienst, als plengvaten, schalen, bekers enz.; dat die in de magazijnen waren beteekent niet dat zij daar bewaard werden, maar dat zij aangeschaft en hersteld werden uit de gaven die daar werden gebracht, evenals dat de *priesters, de portiers en de zangers* daar waren niet wil zeggen dat zij daar verblijf hielden, maar dat zij daaruit hunne bezoldiging kregen. De Levieten worden niet genoemd, omdat hun aandeel aan het tiend niet in de magazijnen kwam (zie op vs. 38); *portiers* en *zangers* worden hier blijkbaar nog niet tot de Levieten gerekend.

HOOFDSTUK XI.

Lijst der bevolking van Juda en Benjamin. — Een tiende gedeelte van het volk, door het lot aangewezen, vestigt zich te Jeruzalem (1 v.). Lijst der bevolking van Jeruzalem en de steden van Juda (3—36): Jeruzalem is bewoond door Judeërs en Benjaminieten: hoofden der Judeesche geslachten (4—6), der Benjaminietische (7—9), der priesters (10—14), der Levieten (15—18), der portiers (19); bijzonderheden omtrent de overige bevolking (20—24). Lijst der door Judeërs en Benjaminieten bewoonde steden (25—35); eenige Judeesche afdeelingen van Levi behooren bij Benjamin (36).

De lijst vs. 3—35, die voor een deel ook 1 Kron. IX : 2—17 voorkomt (zie inl. op 1 Kron. IX : 1—34), is aan Nehemja's Gedenkschriften ontleend en behelst in hoofdzaak betrouwbare opgaven omtrent de Joodsche bevolking van Juda en Jeruzalem tijdens Nehemja; wellicht is zij het geslachtregister dat Nehemja (VII : 5; zie aldaar) zegt gevonden te hebben en heeft zij in zijn geschrift de plaats van VII : 6—73 ingenomen. Zij is echter niet ongerept tot ons gekomen, maar door den Kroniekschrijver sterk gewijzigd; zie voor zoover vs. 3—19 betreft inl. op 1 Kron. IX : 1—34, en voor hetgeen alleen hier voorkomt op vs. 6 en 17—23. Ook kan de onduidelijkheid van enkele opgaven, naar welker zin wij moeten raden (zie op vs. 9, 23, 24 en 36), ten deele aan den bewerker te wijten zijn. De eerste twee verzen zijn wellicht de samenvatting van een uitvoeriger bericht over Nehemja's maatregelen tot vermeerdering van Jeruzalems bevolking, dat, blijkens VII : 5, in zijn geschrift moet hebben gestaan.

XI : 1 De oversten des volks woonden te Jeruzalem, en het overige volk
wierp het lot, om een tiende deel naar Jeruzalem, de heilige stad, te
brengen; opdat het zich daar zou vestigen, terwijl de andere negen tien-
2 den in de steden zouden wonen.' En het volk zegende alle mannen
die zich vrijwillig in Jeruzalem vestigden.
3 Dit zijn de hoofden van het landschap die te Jeruzalem en in de

Vs. 3—19. 1 Kron. IX : 2—17.

1. Zooals uit *brengen* blijkt, is hier geen sprake van de vestiging van onlangs aangekomen ballingen, maar van de verplaatsing van een deel der gezeten bevolking naar Jeruzalem.

3—19. Zie aantt. op 1 Kron. IX : 2—17.

3. *de hoofden van het landschap,* de geslachtshoofden die in het landschap (zie op Ezra II : 1) woonden. — Zangers en portiers worden hier niet afzonderlijk vermeld, maar onder de Levieten gerekend.

steden van Juda woonden. Zij woonden, elk op zijn erfdeel, in hunne
steden: Israël, de priesters, de Levieten, de geschonkenen en de zonen
4 van Salomo's slaven. ′ Te Jeruzalem woonden Judeërs en Benjaminieten.
Van de Judeërs: Athaja, de zoon van Uzzia, den zoon van Zacharja,
den zoon van Amarja, den zoon van Sjefatja, den zoon van Mahalaleël,
5 van de zonen van Peres; ′ en Maäzeja, de zoon van Baruch, den zoon
van Kolhoze, den zoon van Hazaja, den zoon van Adaja, den zoon van
6 Jojarib, den zoon van Zacharja, den zoon van den Sjelaniet. ′ De zonen
van Peres die te Jeruzalem woonden waren in het geheel vierhonderd
acht en zestig kloeke mannen.
7 En dit zijn de Benjaminieten: Sallu, de zoon van Mesjullam, den
zoon van Joëd, den zoon van Pedaja, den zoon van Kolaja, den zoon
8 van Maäzeja, den zoon van Ithiël, den zoon van Jezaja; ′ en op hem
9 volgend: Gabbai, Sallai, negenhonderd acht en twintig; ′ voorts Joël,
de zoon van Zichri, de over hen gestelde beambte, en Juda, de zoon
van Hassenua, plaatsvervangend hoofd der stad.
10, 11 Van de priesters: Jedaja, de zoon van Jojarib, Jachin, ′ Seraja, de
zoon van Hilkia, den zoon van Mesjullam, den zoon van Sadok, den
12 zoon van Merajoth, den zoon van Ahitub, den tempelvorst; ′ met hunne
broeders, die den dienst voor den tempel waarnamen, achthonderd twee
en twintig; voorts Adaja, de zoon van Jeroham, den zoon van Pelalja,
den zoon van Amsi, den zoon van Zacharja, den zoon van Pashur,
13 den zoon van Malkia, ′ en zijne broeders, hoofden van familiën, twee-
honderd twee en veertig; voorts Amassai, de zoon van Azareël, den
14 zoon van Ahzi, den zoon van Mesjillemoth, den zoon van Immer, ′ en
zijne broeders, krachtvolle mannen, honderd acht en twintig; en over
hen was gesteld Zabdiël, de zoon van Haggedolim.
15 En van de Levieten: Sjemaja, de zoon van Hassjub, den zoon van
16 Azrikam, den zoon van Hasjabja, den zoon van Bunni. ′ Sjabbethai en
Jozabad, van de hoofden der Levieten, waren gesteld over de uitwen-

4—6. Van de zonen van Juda ontbreekt hier Zerah, die 1 Kron. IX : 6 wel voorkomt.

4. *Juda en Benjamin.* Nevens hen worden 1 Kron. IX : 3 Efraim en Manasse genoemd. — *Athaja,* 1 Kron. IX : 4 *Uthai,* met eene andere reeks voorvaderen. Deze en de volgende namen zijn, naar het schijnt, die van geslachtshoofden.

5. *Maäzeja,* 1 Kron. IX : 5 *Azaja,* komt wellicht ook X : 25; Ezra X : 30 voor. — *Kolhoze,* nog III : 15. — *Sjelaniet,* d. i. afstammeling van Sjela, met verandering van klinkers; Hebr. t. *Sjiloniet.*

6. Dit vers is van zijne plaats geraakt: het slaat niet op vs. 5 maar op vs. 4 terug. Terwijl hier het aantal alleen van Peres' afstammelingen wordt opgenoemd, vinden wij 1 Kron. IX : 6 alleen dat van de zonen van Zerah.

7—9. Van deze lijst komt 1 Kron. IX : 7—9 alleen het eerste gedeelte, tot *Mesjullam,* voor. *Juda, de zoon van Hassenua* is daar, als *Hodawja, de zoon van Hassenua,* een van Sallu's voorvaderen. Het cijfer, dat zoo hier als daar dat van alle Jeruzalemsche Benjaminieten is, is daar iets hooger. Of *Joël, de zoon van Zichri,* schuilt in *Ela .... den zoon van Michri* (1 Kron. IX : 8), is onzeker.

7. De namen *Kolaja* en *Maäzeja* komen ook Jer. XXIX : 21 voor.

8. *Gabbai, Sallai.* De tweede naam is wellicht eene schrijffout voor *Sallu* en oorspronkelijk eene kantteekening.

9. De bedoeling schijnt te zijn dat *Joël* over al de van vs. 3 af genoemden gesteld en *Juda* zijn plaatsvervanger was. Of zij de voorgangers dan wel de opvolgers van de VII : 2 genoemden waren, weten wij niet.

10—14. In 1 Kron. IX : 10—13 is *Jojarib* niet de vader van *Jedaja,* maar wordt hij naast hem genoemd, lezen wij *Azarja* in pl. v. *Seraja,* ontbreken in de geslachtslijst van *Adaja* een drietal namen, zijn ettelijke anders geschreven en wordt als som van al de priesters opgegeven: zeventienhonderd zestig, terwijl zij hier slechts elfhonderd twee en negentig bedraagt. Over den oorspronkelijken vorm dezer geslachtslijst zie op 1 Kron. IX : 10—12.

14. *zijne,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *hunne.* — *over* — *Haggedolim,* waarschijnlijk over al de genoemden van vs. 10 af. Welk ambt hier bedoeld wordt, weten wij niet; ook is de naam *Haggedolim,* ‚de grooten', bevreemdend.

15—18. Geslachtshoofden der Levieten; 1 Kron. IX : 14—16 heeft er niet, zooals hier, zes, maar zeven; voorts ontbreken daar vs. 16 en 18, heet *Bakbukja* daar *Bakbakkar* en komt *Abda* er als *Obadja* voor; in pl. v. *den zoon van Bunni* staat daar *van de Merarieten,* terwijl *Zabdi* er *Zichri* heet.

16. *Sjabbethai en Jozabad* zijn ook van elders als Levieten tijdens Ezra en Nehemja bekend; over

17 dige aangelegenheden des tempels. ' Mattanja, de zoon van Micha, den
zoon van Zabdi, den zoon van Azaf, was hoofd van het lofgezang, die
het „Looft hem" bij het gebed aanhief, Bakbukja de tweede onder zijne
broeders; voorts Abda, de zoon van Sjammua, den zoon van Galal, den
18 zoon van Jeduthun. ' In het geheel was het aantal Levieten in de
heilige stad tweehonderd vier en tachtig.
19 En de portiers: Akkub, Talmon en hunne broeders, die de wacht
hielden aan de poorten, honderd twee en zeventig.
20 De overige Israëlieten, priesters en Levieten woonden in alle steden
van Juda, elk op zijn erfdeel.
21 De geschonkenen woonden op den Ofel, en Siha en Gispa waren
over hen gesteld.
22 De opziener der Levieten te Jeruzalem was Uzzi, de zoon van Bani,
den zoon van Hasjabja, den zoon van Mattanja, den zoon van Micha,
uit de zonen van Azaf, de zangers, voor den dienst in het huis Gods; '
23 want er was hun aangaande een bevel des konings en eene verbintenis
24 aangaande de zangers, wat hunne dagtaak betreft. ' En Pethahja, de
zoon van Mesjezabeël, uit de zonen van Juda's zoon Zerah, stond den
koning ter zijde in alle aangelegenheden van het volk.
25 En wat de vlekken op hunne velden betreft, er woonden Judeërs in
Kirjath-arba en onderhoorigheden, in Dibon en onderhoorigheden, in
26, 27 Jekabseël en hare vlekken, ' in Jesjua, Molada, Beth-pelet, ' Hasar-sjual,
28 Bersjeba en onderhoorigheden, ' Siklag, Mechona en onderhoorigheden, '

den eersten zie VIII : 8; Ezra X : 15, over den tweeden Ezra VIII : 33; X : 23. — *de — tempels*, het in stand houden der gebouwen, het beheer der gelden enz.

17—23. In deze verzen heerscht eene schromelijke verwarring: nadat in vs. 18 de lijst der Levieten schijnt afgesloten, komt vs. 22 v. op hen terug; vs. 20 behoort als opschrift boven vs. 25—36; *Mattanja — Azaf*, vs. 17 een Levietenhoofd uit den tijd van Nehemja, is vs. 22 (verg. XII : 35) een der voorvaderen van een tijdgenoot van Nehemja. Stellig heeft hier dus omzetting en inlassching plaats gehad. Wellicht volgde oorspronkelijk op vs. 16 de mededeeling dat *Uzzi, de zoon van Bani, den zoon van Hasjabja* (vs. 22), die, blijkens de namen zijner voorvaderen (*Bani* d. i. *Bunni*), tot Sjemaja (vs. 15) behoorde, het hoofd der Levieten was; daarna vs. 18. Vervolgens zullen de zangers (vs. 17), portiers (vs. 19) en geschonkenen (vs. 21) vermeld zijn geweest. De veranderingen hadden ten doel, de zangers, portiers en geschonkenen bij de Levieten in te lijven, en voorts de eersten nog te verheerlijken door het hoofd der Levieten, Uzzi, tot een zanger te maken, waartoe zijne geslachtslijst (vs. 22) met namen van zangersgeslachten (*Mattanja — Azaf*) aangevuld werd.

17. *lofgezang*, volg. Gr. en Lat. vertt.; Hebr. t. *begin*. — *die — aanhief*, onzekere vertaling. Over *het „Looft hem"* zie 1 Kron. XVI : 7; XXIII : 30; XXV : 3; 2 Kron. V : 13; VII : 6 enz. — *Bakbukja*. Zie op 1 Kron. IX : 15. In VII : 53 is *Bakbuk* een geslacht van geschonkenen. — *Jeduthun*. Dit zangersgeslacht komt in *Ezra — Nehemja* alleen hier voor. Zie op 1 Kron. VI : 33.

18. De in het vervolg (vs. 19, 21) genoemden worden dus niet tot de Levieten gerekend.

21. Verg. III : 26. — *Siha* is VII : 46 een geslacht.

23. De vertaling van dit vers is onzeker; sommigen vertalen het woord dat door ons met *hunne dagtaak* is weergegeven door *hun dagelijksch onderhoud*. Ook weten wij niet, of met *eene verbintenis* eene beschikking des konings, dan wel van iemand anders bedoeld wordt. De *koning* is waarschijnlijk Artaxerxes Langhand.

24. Waar deze vertegenwoordiger der Joden bij den Perzischen koning woonde, blijkt niet. Daar al de in deze lijst vermelden in Judea woonachtig waren, zoeken wij ook *Pethahja* het eerst hier; maar de aard zijner waardigheid schijnt te onderstellen dat hij aan het hof verkeerde. — *Pethahja* is IX : 5 de naam van een Leviet, 1 Kron. XXIV : 16 die eener priesterklasse.

25—35. De streek waarin de hier opgegeven plaatsen liggen is uitgestrekter dan die van Ezra II : 20—35: strekt de laatste zich zuidwaarts slechts tot Bethehem uit, hier is het zuidelijkste punt Bersjeba. 't Verschil is waarschijnlijk het gevolg van de bedoeling der lijsten: worden in Ezra II (zie inl. daarop) wellicht alleen die plaatsen genoemd welker bevolking op de groote vergadering van Neh. IX, X vertegenwoordigd was, onze lijst vermeldt al de op een zeker tijdstip door Judeërs en Benjaminieten bewoonde streken van het Joodsche land.

25—30. Behalve *Kirjath-arba* zijn al deze plaatsen steden van het Zuiden en de Laagte; de meeste worden Joz. XV : 21—34 (verg. Joz. XIX : 4—7) aangetroffen. Over *Kirjath-arba* zie op Gen. XIII : 18, *Dibon* op Joz. XV : 22, *Jekabseël* op Joz. XV : 21, *Jesjua* en *Molada* op Joz. XV : 26, *Beth-pelet* op Joz. XV : 27, *Hasar-sjual* en *Bersjeba* op Joz. XV : 28, *Siklag* op Joz. XV : 31, *En-rimmon* op Joz. XV : 32, *Sorea* op Joz. XV : 33, *Jarmuth* op Joz. X : 3, *Zanoah* op Joz. XV : 34, *Adullam* op Gen. XXXVIII : 1 en Joz. XV : 35, *Lachis* op Joz. X : 3 en XV : 39, *Azeka* op Joz. X : 10 en XV : 35. *Mechona* komt elders niet voor.

29, 30 En-rimmon, Sorea en Jarmuth, ′ Zanoah, Adullam en hare vlekken,
Lachis en hare velden, Azeka en onderhoorigheden. Zoo waren zij ge-
31 legerd van Bersjeba tot het dal van Hinnom. ′ De Benjaminieten van
32 Geba af, Michmas, Ajja, Bethel en onderhoorigheden, ′ Anathoth, Nob,
33-35 Ananja, ′ Hasor, Rama, Gittaim, ′ Hadid, Seboïm, Neballat, ′ Lod en
36 Ono, het Handwerkersdal. ′ En van de Levieten behoorden Judeesche
afdeelingen bij Benjamin.

30. *Bersjeba* en *het dal van Hinnom*, het zuidelijkste en het noordelijkste punt van hun gebied; over het laatste zie op Joz. XV : 8.

31—35. Van de hier genoemde plaatsen treffen wij *Geba, Michmas, Ajja*, d. i. *Ai* (verg. op Jez. X : 28), *Bethel, Anathoth, Rama, Lod, Hadid* en *Ono* ook Ezra II : 20—35 aan; zie aantt. aldaar. Over *Nob* zie op 1 Sam. XXI : 1, *Gittaim* op 2 Sam. IV : 3, *Seboïm* op 1 Sam. XIII : 18, *het Handwerkersdal* op 1 Kron. IV : 14. De overige plaatsen komen slechts hier voor. *Hasor* wellicht 2 Sam. XIII : 23.

36. De bedoeling hiervan is niet duidelijk; wellicht wil de schrijver zeggen, dat, hoewel de Levieten op Judeesch grondgebied woonden, eenige hunner afdeelingen in Benjamin hunne diensten moesten bewijzen. Toen dit geschreven werd, woonden dus de Levieten nog grootendeels buiten Jeruzalem; verg. XII : 27; XIII : 10—13. Volg. Gr. vert. is wellicht te lezen *En van de Levieten waren afdeelingen in Juda en Benjamin.*

HOOFDSTUK XII : 1—26.

Priesters en Levieten uit verschillenden tijd. — Lijst van met Zerubbabel en Jezua teruggekeerde priesters en Levieten (1—9), van de hoogepriesters, van Jezua tot Jaddua (10 v.). Priesterhoofden tijdens den priester Jojakim (12—21). Wanneer de Levieten- en de priesterhoofden zijn opgeschreven (22 v.); hoofden der Levieten (24 v.); onderschrift (26).

Volgens vs. 22 en 26 (zie aldaar) heeft de oorspronkelijke lijst behelsd namen van priesterhoofden uit den tijd van Darius en Jojakim, en van Levietenhoofden uit den tijd van Nehemja en Eljasjib tot Johanan. Zij schijnt onder den hoogepriester Jaddua, een tijdgenoot van Alexander den Groote, opgesteld te zijn, tot aanvulling van de lijst XI : 3—35. De Kroniekschrijver heeft haar uitgebreid tot den tijd van Zerubbabel en Jezua en de namen der familiehoofden tot geslachtsnamen gemaakt; hij heeft vs. 1—9 en 10 v. toegevoegd en vs. 12—21 in den tegenwoordigen vorm gebracht.

XII : 1 Dit zijn de priesters en de Levieten die opgetrokken zijn met Zerub-
2 babel, den zoon van Sjealtiël, en Jezua: Seraja, Jeremia, Ezra, ′ Amarja,
3, 4 Malluch, Hattus, ′ Sjechanja, Harim, Meremoth, ′ Iddo, Ginnethoi, Abia, ′
5-7 Mijjamin, Maädja, Bilga, ′ Sjemaja en Jojarib, Jedaja, ′ Sallu, Amok,
Hilkia, Jedaja. Dit waren de hoofden van de priesters en van hunne broeders
8 ten tijde van Jezua. ′ En de Levieten: Jezua, Binnuj, Kadmiël, Sjerebja,
Juda, Mattanja, die met zijne broeders over het lofgezang was gesteld, ′
9 voorts Bakbukja en Unni, hunne broeders, naar rangorde van dienst,
10 tegenover hen. ′ En Jezua verwekte Jojakim, Jojakim verwekte Eljasjib,

1—7. Hoofden van twee en twintig priesterklassen, die naar hen genoemd werden, vs. 12—21. Velen hunner komen ook X : 2—8 voor, waar echter slechts een en twintig priesters opgesomd worden: behoudens afwijkingen in de schrijfwijze (*Ezra* voor *Azarja, Maädja* voor *Maäsja, Bilja* voor *Bilgai, Gennethoi* voor *Ginnethon*), hebben de lijsten veertien namen gemeen (van welke één, *Harim*, volg. verb. t., verg. vs. 15; grondt. *Rehum*), waarover zie op X : 1—8. Van de overige treffen wij *Jedaja* (die hier tweemaal voorkomt), *Jojarib, Hilkia* ook XI : 10 v. (1 Kron. IX : 10 v.) aan; over *Sjechanja* verg. 1 Kron. XXIV : 11; *Iddo* is blijkens vs. 16 de naam van den vader van eenen Zacharja; de schrijver kan hem aan Zach. I : 1 hebben ontleend; *Sallu* (vs. 20 *Sallai*) en *Amok* komen alleen in dit hoofdstuk als priesternamen voor (verg. XI : 7; 1 Kron. IX : 7). Van de VII : 39—42 (Ezra II : 36—39) voorkomende vier priestergeslachten ontbreken Pashur en Immer.

7. *en van hunne broeders*, de broeders der hoofden. Zij waren hoofden niet slechts van de priesters die van hen afstamden, maar ook van hunne priesters-tijdgenooten.

8 v. Dit kunnen geen stamvaders van Levietenklassen uit den tijd van Zerubbabel geweest zijn; volgens vs. 26 toch leefden zij in den tijd van Nehemja; *Sjerebja* was volg. Ezra VIII : 18 tijdgenoot van Ezra, *Mattanja* volg. XI : 17 van Nehemja; verg. VIII : 8; IX : 4. Enkele dezer namen komen als die van Levietenklassen VII : 43; Ezra II : 40 voor; *Juda* is wellicht dezelfde als de daar genoemde *Hodawja* (zie op Ezra III : 9). Met de vs. 9 genoemden (over *Bakbukja* zie op XI : 17 en op 1 Kron. IX : 15) moeten echter geslachten, geen hoofden, bedoeld zijn; daar zij uit afdeelingen bestaan die beurtelings dienst doen. Evenals XI : 17, worden hier de zangers tot de Levieten gerekend.

10 v. Geslachtlijst van hoogepriesters in den herbouwden tempel, aansluitende bij 1 Kron. VI : 3—15 en derhalve van de hand van den Kroniekschrijver. Zij loopt tot den tijd van Alexander den Groote, wiens

11 Eljasjib verwekte Jojada,′ Jojada verwekte Jonathan, en Jonathan ver-
wekte Jaddua.
12 Ten tijde van Jojakim waren priesters, familiehoofden: van Seraja,
13 Meraja; ′van Jeremia, Hananja; ′ van Ezra, Mesjullam; van Amarja,
14, 15 Johanan; ′ van Malluch, Jonathan; van Sjebanja, Jozef; ′ van Harim,
16 Adna; van Merajoth, Helkai; ′ van Iddo, Zacharja; van Ginnethon,
17 Mesjullam; ′ van Abia, Zichri; van Minjamin, ...; van Moadja, Piltai; ′
18, 19 van Bilga, Sjammua; van Sjemaja, Jonathan; ′ van Jojarib, Mattenai;
20, 21 van Jedaja, Uzzi; ′ van Sallai, Kallai; van Amok, Eber; ′ van Hilkia,
Hasjabja; van Jedaja, Nethaneël.
22 Wat de Levieten betreft, ten tijde van Eljasjib, Jojada, Johanan en
Jaddua zijn familiehoofden opgeschreven en de priesters tot de regeering
23 van Darius, den Pers.′ De zonen van Levi, de familiehoofden, zijn op-
geschreven in het boek der kronieken. Tot den tijd van Johanan, den
24 zoon van Eljasjib,′ waren hoofden der Levieten: Hasjabja, Sjerebja,
Jezua en Kadmiël. En hunne broeders, die tegenover hen stonden om
het „Prijst hem" en „Looft hem" aan te heffen, naar het gebod van
25 David, den man Gods, afdeeling naast afdeeling, waren:′ Mattanja,
Bakbukja, Obadja. Portiers, de wacht houdende bij de magazijnen der
26 poorten, waren Mesjullam, Talmon, Akkub.′ Dezen leefden ten tijde van
Jojakim, den zoon van Jezua, den zoon van Josadak, en ten tijde van
Nehemja, den landvoogd, en van Ezra, den priester-schriftgeleerde.

tijdgenoot Jaddua was, en is uit vs. 22 overgenomen, met toevoeging van twee namen, om haar tot den tijd van Jezua te doen opklimmen. Of de lijst volledig is, mag betwijfeld worden; een zestal hoogepriesters is voor een tijdvak van nagenoeg twee eeuwen zeer gering. — *Jojakim,* nog vs. 12, 26; over *Eljasjib* zie op III : 1; *Jojada,* nog vs. 22; XIII : 28; *Jonathan* heet vs. 22 v.; Ezra X : 6 *Johanan* en is vs. 23, evenals Ezra X : 6, zoon, niet kleinzoon, van Eljasjib.

12—21. Hoe licht in lijsten van namen fouten insluipen, leert eene vergelijking van deze verzen met vs. 1—7; verg. *Sjebanja* met *Sjechanja, Merajoth* met *Meremoth, Ginnethon* met *Ginnethoi, Minjamin* met *Mijjamin, Moadja* met *Maädja.* Bij ongeluk zeker is het geslacht *Hattus* (vs. 2) en een naam achter *Minjamin* weggevallen.

22. *tot,* volg. verb. t.; Hebr. t. *op.* — *Darius, den Pers.* Drie Dariussen hebben over Perzië geheerscht: Darius I Hystaspis (521—485), Darius II Nothus (424—404) en Darius III Codomannus (336—331). Daar de schrijver, getuige den titel *den Pers,* na den val der Perzische heerschappij, dus na den jongsten dezer drie, leefde, en in dit hoofdstuk opgaven uit ouder en jonger tijd gemengd zijn, is het niet met zekerheid uit te maken, welke koning bedoeld is. Waarschijnlijk de eerste, en heeft de schrijver willen zeggen dat men in diens tijd de hoofden der priesterlijke, van den tijd van Eljasjib af ook die der Levietische, geslachten begon op te teekenen. De toen levende hoofden zouden dus de namen aan de geslachten gegeven hebben; volg. 1 Kron. XXIV bestonden die geslachten reeds in den tijd van David.

23—25. Ook hier vinden wij namen van personen naast geslachtsnamen; de eerste in vs. 24*a,* de andere in vs. 24*b,* 25. De laatste zijn van den Kroniekschrijver, die ook zangers en portiers onder de Levieten opneemt; verg. op vs. 8 v.

23. *het boek der kronieken.* Indien dit vers van den Kroniekschrijver is, kan hij het oog gehad hebben op *Kronieken,* en heeft hij wellicht bedoeld de zonen van Levi: Gersjon, Kehath en Merari, 1 Kron. VI : 1. Dan moet hij het echter, daar hij ons boek vroeger dan *Kronieken* schreef (zie inl. op dat boek), later hebben ingelascht.

24. Vóor *waren* is *en* weggelaten; waardoor de laatste woorden van het vorige vers met dit verbonden zijn. — *Hasjabja, Sjerebja, Jezua en* (volg. verb. t.; grondt. *zoon van*) *Kadmiël,* Levieten uit den tijd van Ezra en Nehemja, X : 9, 11 v.; Ezra VIII : 18 v., 33.

25. *Mattanja, Bakbukja, Obadja.* Zie op XI : 17 en op 1 Kron. IX : 15 en 16. — *Portiers, de wacht houdende,* met omzetting van een paar woorden. — *Mesjullam* — *Akkub.* Zie op 1 Kron. IX : 17.

26. Wellicht het onderschrift der oorspronkelijke lijst: de eerste tijdsbepaling geldt voor de priester-, de tweede voor de Levietenhoofden. De lijst heeft dus oorspronkelijk geen namen uit den tijd van Jezua, vs. 1—9, behelsd. Opmerking verdient dat *Nehemja* hier aan *Ezra* voorafgaat.

HOOFDSTUK XII : 27—XIII : 3.

Inwijding van den muur. — Nadat de Levieten-zangers te Jeruzalem verzameld zijn (XII : 27—29) en de priesters en Levieten zich zelven, volk, poorten en muren gereinigd hebben (30), stelt Nehemja op den muur twee koren op, van welke het eene in zuidelijke richting over den muur trekt (31), gevolgd door Hosjaja, de helft der vorsten, priesters en Levieten, en Ezra aan de spits (32—36); het vervolgt zijn weg tot aan de Waterpoort (37). Het andere trekt noordwaarts, gevolgd door Nehemja

met de helft van het volk, en houdt stand bij de Gevangenpoort (38 v.). De beide koren stellen zich op in den tempel; ook Nehemja en de hem volgende vorsten, priesters en Levieten, die liederen aanheffen (40—42); men brengt offers en viert feest (43). Aanstelling van opzichters over de magazijnen en de gaven voor de tempeldienaren (44); dezen toch kwamen hunne verplichtingen nauwgezet na (45 v.), en gansch Israël bracht wat hun toekwam geregeld op (47). Het volk van gemengden bloede wordt van Israël afgezonderd (XIII : 1—3).

Dit gedeelte bestaat uit drie, door de tijdsbepaling *Te dien dage* (XII : 44; XIII : 1) los aaneengeregen stukken. Het eerste, XII : 27—43, is, blijkens het gebruik van den eersten persoon, uit de Gedenkschriften van Nehemja, maar door den Kroniekschrijver (zie op XII : 27—29, 33 v. en 41 v.) overgewerkt, tengevolge waarvan de duidelijkheid der voorstelling dikwerf veel te wenschen overlaat; zie op XII : 32, 36 en 40. Ons verhaal heeft in het oorspronkelijke geschrift stellig in een ander verband gestaan; want dat tusschen de voltooiing van den muur (VI : 15; VII : 1—3) en zijne inwijding al het in VIII : 1—X : 40 verhaalde zou zijn voorgevallen is onwaarschijnlijk.

Ook XII : 44—47 is in zijn tegenwoordigen vorm van den Kroniekschrijver, die zich door de voorstelling dat reeds David en Salomo zangers en portiers hebben aangesteld (zie op vs. 45) verraadt. Hij wijst op den tijd van Nehemja als op een vervlogen tijd terug; daar hij (vs. 47) aan zijne tijdgenooten de Israëlieten uit den tijd van Zerubbabel en van Nehemja ten voorbeeld stelt: toen waren priesters en Levieten nauwgezet in de waarneming van hun ambt en voorzag gansch Israël gewillig in hun onderhoud. Waarschijnlijk heeft in zijn tijd aan een en ander veel ontbroken. Het bericht dat hij verwerkte kan aan Nehemja's Gedenkschriften zijn ontleend.

Het derde stuk, XIII : 1—3, handelt over hetzelfde onderwerp als IX, X; het kan eens deel hebben uitgemaakt van het verhaal dat daaraan ten grondslag ligt. De Kroniekschrijver heeft het met XII : 44—47 hier geplaatst, omdat deze stukken hem voorkwamen eene geschikte inleiding te zijn op XIII : 4—14.

XII : 27 Bij de inwijding van den muur zocht men de Levieten op uit al
hunne woonplaatsen, om hen naar Jeruzalem te brengen, tot deelneming
aan de inwijding met vreugdebetoon, dankzegging en liederen, met
28 cimbalen, luiten en citers.′ En de zonen der zangers verzamelden zich,
zoowel van de streek rondom Jeruzalem als van de dorpen der Neto-
29 fathieten,′ van Beth-gilgal en van de velden van Geba en Azmaweth;
want de zangers hadden vlekken voor zich gebouwd rondom Jeruzalem.′
30 Nadat de priesters en Levieten zich gereinigd hadden, reinigden zij het
31 volk, de poorten en den muur.′ Hierna liet ik de vorsten van Juda
den muur beklimmen en stelde ik twee groote koren op; het eene
ging naar rechts op den muur, in de richting van de Mestpoort;′
32, 33 daarachter gingen Hosjaja en de helft der vorsten van Juda,′ Azarja,

27—29. Met *de Levieten* van vs. 27 zijn, blijkens vs. 28, *zangers* bedoeld. Voor de inwijding van den muur waren, behalve priesters, die de godsdienstige plechtigheden moesten voltrekken, vooral zangers en muzikanten noodig. Het oorspronkelijke verhaal vermeldde dus zeker dat men maatregelen nam om dezen te Jeruzalem te brengen; maar de Kroniekschrijver, die hen in den stam Levi zocht in te lijven (zie inl. op 1 Kron. VI), heeft hen hier tot Levieten gemaakt.

27. *met vreugdebetoon*, volg. verb. t.; grondt. *en vreugdebetoon. — met — citers.* Dergelijke optellingen ook 1 Kron. XIII : 8; XV : 16, 21; XXV : 1; 2 Kron. XXIII : 18.

28 v. Over *Netofathieten, Geba* en *Azmaweth*, die ook Ezra II : 22—26 (Neh. VII : 26—30) voorkomen, zie aantt. aldaar. — *Beth-gilgal*, elders alleen *Gilgal*; zie op Joz. IV : 19. — Over deze woonplaatsen der tempelzangers lezen wij elders niets.

30. *zich gereinigd hadden.* Zie 1 Kron. XV : 12; XXIX : 15; XXX : 3, 15, 17 v.; XXXV : 6; Ezra VI : 20, en verg. Lev. XXI : 1—15. — *reinigden — muur*, waarschijnlijk door besprenging; over heiliging van menschen zie op Exod. XIX : 10, van plaatsen Lev. XVI : 33.

32. *daarachter*, achter de lieden die het koor uitmaakten. Wie dat waren, blijkt niet; daar volg. vs. 33—36 priesters en zangers het koor volgden. Nu worden echter onder hen die volg. vs. 38 achter het koor van den tweeden stoet gingen geen priesters en zangers vermeld; wellicht vormden dezen in het oorspronkelijke verhaal het koor, dat dan in den eenen stoet door Hosjaja, in den anderen door Nehemja, met de helft van de vorsten en het volk, gevolgd werd. Verg. op vs. 33 v. — *Hosjaja* moet een aanzienlijk man zijn geweest; daar hij in dezen stoet dezelfde eereplaats inneemt als Nehemja in den anderen. De naam komt nog Jer. XLII : 1; XLIII : 2 voor.

33 v. *Azarja, Ezra* (over deze namen zie op X : 1—8), *Mesjullam, Sjemaja* en *Jeremia* zijn bekende priesternamen, waarmede de Kroniekschrijver XII : 1, 6, 13 (verg. X : 2, 7 v.) priesterhoofden ten tijde van Zerubbabel en van den priester Jojakim aanduidt. Boezemt reeds hierom de optelling weinig vertrouwen in, zij wordt nog ongeloofwaardiger doordat *Juda* en *Benjamin*, als waren dit ook priesternamen, daar tusschen in staan. In het oorspronkelijke verhaal zal met *Juda* en *Benjamin* het

34, 35 Ezra en Mesjullam, ′ Juda en Benjamin, Sjemaja en Jeremia, ′ en eenige
zonen van priesters met trompetten; Zacharja, de zoon van Jonathan,
den zoon van Sjemaja, den zoon van Mattanja, den zoon van Michaja,
36 den zoon van Zakkur, den zoon van Azaf, ′ en zijne broeders Sjemaja,
Azareël, Milalai, Gilalai, Maäi, Nethaneël, Juda, Hanani, met muziek-
instrumenten van David, den man Gods; en Ezra, de schriftgeleerde,
37 aan hunne spits. ′ Gekomen bij de Bronpoort, trokken zij, recht voor
zich uit, de trappen der Davidstad op, over den opgang naar den muur
38 bij Davids paleis, tot aan de Waterpoort, ten oosten. ′ En het tweede
koor, dat naar links ging en dat ik zelf met de helft des volks volgde,
trok over den muur van bij den Bakoventoren tot den Breeden muur, ′
39 dan van bij de Efraimspoort, langs de Oude poort, de Vischpoort, de
torens Hananeël en Hammea, tot aan de Schaapspoort, waarna zij bij
40 de Gevangenispoort standhielden. ′ De beide koren stelden zich op in
41 den tempel; ook ik zelf met de helft der regenten ′ en de priesters
Eljakim, Maäzeja, Minjamin, Michaja, Eljoënai, Zacharja, Hananja, met
42 trompetten, ′ en Maäzeja, Sjemaja, Eleazar, Uzzi, Johanan, Malkia,
Elam en Ezer. En de zangers lieten zich hooren, onder leiding van
43 Jizrahja. ′ En men bracht te dien dage groote offers en was vroolijk,
daar God hun groote vreugde bereid had; ook de vrouwen en kin-
deren waren vroolijk, zoodat de vreugde van Jeruzalem in de verte
gehoord werd.
44 Te dien dage werden mannen aangesteld, belast met het opzicht over
de kamers welke bestemd waren voor de schatten: de wijgaven, de
keurgaven en de tienden, om daarin, naar de volgorde van de lande-

volk zijn aangeduid (verg. Ezra I : 5; IV : 1; X : 9) dat met Hosjaja en de helft der vorsten van Juda het koor volgde. De Kroniekschrijver beoogde hier, evenals vs. 41, een zevental priesternamen te geven.

35. *eenige — trompetten.* Zie Num. X : 1—10. — De geslachtlijst van *Zacharja,* van het Levietisch geslacht *Sjemaja* (XI : 15), is, naar het schijnt, door den overwerker met *Mattanja — Azaf* aangevuld; zie op 1 Kron. IX : 15 en verg. op XI : 22. Over *Mattanja* en *Zakkur* verg. XIII : 13.

36. Behalve *Sjemaja* (zie XI : 15) komen deze Levieten elders in *Ezra—Nehemja* niet voor. — *met — Gods.* Zie vs. 24; 1 Kron. XV : 16; XXIII : 5; 2 Kron. XXIX : 26; Ezra III : 10. — *Ezra — spits.* Het blijkt niet, of de schrijver bedoelt: aan de spits van de van vs. 32 af genoemden, dan wel alleen van de vs. 35 v. vermelden. Daar echter Hosjaja het hoofd der eersten, Zacharja dat der anderen is, blijft er voor Ezra geen plaats; ook is de vermelding van hem hier aan het slot der opsomming zeer vreemd. Hoogstwaarschijnlijk is hij eerst bij de overwerking in het verhaal gebracht.

37. Dit vers sluit bij vs. 31 aan; over de bijzonderheden zie op II : 14; III : 15 en 26. — *Gekomen,* duidelijkheidshalve ingevoegd. — *recht voor zich uit,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. heeft er *en* voor. Den lezers die Jeruzalem kenden zal deze beschrijving van den tocht wel duidelijk geweest zijn; ons is zij dat niet. — *Davids paleis,* in de Davidstad, 2 Sam. V : 11; verg. 1 Kon. III : 1. — Op het plein voor *de Waterpoort* houden zij halt, om zich daar met den anderen stoet te vereenigen.

38 v. Zie III : 1—11 en aantt. aldaar.

38. *naar links,* met invoeging van éene letter; grondt. *tegenover.* — *de helft des volks,* ook de vorsten. — *tot den Breeden muur,* dien zij dus niet betreden schijnen te hebben; zij volgden dus den ouden muur langs de Efraimspoort; verg. op III : 8.

39. *de Gevangenispoort,* waarschijnlijk in den noordelijken muur van het tempelvoorhof. De stoet verliet dus bij de Schaapspoort den muur.

40. *ook — regenten.* Hier en in het volgende vers wordt de samenstelling van den tweeden stoet, te laat, vermeld.

41 v. Een zevental priesters (vs. 41) en een achttal Levieten (vs. 42), evenals vs. 33 v., 36. Dat de laatsten Levieten zijn wordt wel niet gezegd, maar is waarschijnlijk, omdat ook in den eersten stoet Levietische zangers voorkomen, vs. 35 v. Al deze namen komen, met uitzondering van *Eljakim* en *Michaja,* sommige met geringe afwijking (*Uzzi* is dezelfde als *Uzzia, Ezer* als *Azareël*), ook in de lijst Ezra X : 20—43 voor. De Kroniekschrijver grijpt bij de samenstelling zijner reeksen van eigennamen dikwerf op goed geluk af eenige namen uit eene of andere lijst; verg. op vs. 33 v.; 1 Kron. II : 34—41; XII : 4—7, 9—13, 20 en XXIII : 8 v. — *En de — Jizrahja.* Slordig verhaald. Immers zullen niet alleen de zangers van het tweede koor, onder Jizrahja, maar ook die van het eerste, onder Zacharja (vs. 35), zich hebben laten hooren.

43. *zoodat — werd.* Verg. Ezra III : 13.

44. *Te dien dage* slaat niet op het onmiddellijk voorafgaande terug. In het oorsponkelijke geschrift moet bedoeld zijn geweest de tijd toen Nehemja maatregelen nam ter bevordering van den tempel-

rijen der steden, de vastgestelde aandeelen voor de priesters en de Le-
vieten te bergen; want Juda had vreugde aan de dienstdoende priesters
45 en Levieten.' Zij namen de verplichtingen jegens hun God en die in
zake de reinheid waar, evenzoo de zangers en de portiers, naar het
46 gebod van David en zijn zoon Salomo;' want in Davids tijd, van ouds,
was Azaf het hoofd der zangers en van het lofgezang en van het
47 „Looft God".' En gansch Israël bracht in den tijd van Zerubbabel en
in dien van Nehemja het den zangers en den portiers toekomende op,
hunne nooddruft voor elken dag; zij wijdden het aan de Levieten, en
dezen wijdden daarvan aan de zonen van Aäron.
XIII : 1 Te dien dage werd uit het boek van Mozes aan het volk voorge-
lezen en vond men daarin geschreven: Geen Ammoniet noch Moabiet
2 zal ooit of immer in de vergadering Gods komen;' want zij zijn de
Israëlieten niet met brood en water tegemoet gekomen, en Bileam heeft
hen tegen hen gehuurd om hen te vervloeken; maar onze God heeft
3 den vloek in zegen verkeerd.' Toen zij nu de wet hadden gehoord,
zonderden zij al het volk van gemengden bloede van Israël af.

Vs. 1*b*, 2. Deut. XXIII : 3—5.

dienst; zie op XIII : 10. — *werden* — *kamers*. Toen dezen niet vertrouwbaar bleken, stelde Nehemja anderen aan, XIII : 10—13. Over de bestemming dier vertrekken verg. X : 38 v. — *naar de volgorde van* (letterlijk *naar*) — *steden*, zoodat de gaven der verschillende streken afzonderlijk gehouden werden. — *de vastgestelde aandeelen*. Hebr. t. laat volgen *der wet*; volg. Gr. vert. weggelaten.

45. *evenzoo*. Hetgeen hiermede wordt ingeleid hangt zeer los aan hetgeen voorafgaat. Waarschijnlijk is van hier af de Kroniekschrijver aan het woord. — *de zangers* — *Salomo*. Zie 1 Kron. XXV, XXVI; 2 Kron. VIII : 14.

46. Dit vers, waarin eene geringe tekstverandering volg. Gr. vert. is aangebracht, geeft de reden op waarom de geboden waaraan de zangers zich hebben te onderwerpen door David gegeven zijn: in diens tijd leefde hun stamvader.

47. Op den lof hier aan Israël toegezwaaid viel echter in Nehemja's tijd wel wat af te dingen; XIII : 10. — *zij* — *Levieten*. De schrijver heeft het oog op de tienden die de Israëlieten den Levieten ter hand stellen. Hij wil blijkbaar zeggen dat ook *de zangers en de portiers* hieruit bezoldigd werden. — *dezen* — *Aäron*, nl. het tiend van het tiend.

1 v. De woorden uit Deut. XXIII : 3—5 zijn hier verkort aangehaald; doch in plaats van tot de Israëlieten wordt hier van hen gesproken. Toch houdt de schrijver zich overigens zoo getrouw aan zijn voorbeeld dat hij over de Israëlieten, evenals daar geschiedt, eerst in het meervoud, daarna in het enkelvoud (in pl. v. *hen* staat er eigenlijk *hem*) spreekt, De bepaling omtrent Ammonieten en Moabieten wordt hier op de geheele vreemde bevolking van het Joodsche land toepasselijk geacht.

3. Wat hier verhaald wordt heeft groote overeenkomst met hetgeen IX : 2; X : 28 is medegedeeld; alleen zonderen daar de Israëlieten zich van de volkeren des lands af, terwijl zij hen hier van zich verwijderen.

HOOFDSTUK XIII : 4—31.

Nehemja's tweede verblijf in Jeruzalem. — Eljasjib heeft voor zijn bloedverwant Tobia een vertrek in den tempel ingeruimd (4 v.), tijdens Nehemja's afwezigheid aan het hof van Artahsjasta (6); van daar teruggekeerd, verneemt Nehemja wat er gebeurd is en laat hij Tobia's huisraad op straat werpen en de vertrekken reinigen (7—9). Als hij hoort dat men in de behoeften der Levieten niet behoorlijk voorzien heeft en dezen daarom Jeruzalem hebben verlaten, haalt hij hen terug en zorgt dat Juda zijne verplichtingen nakomt (10—12); hij stelt betrouwbare mannen aan over de magazijnen en bidt dat God zijne diensten gedenke (13 v.). Over de ontheiliging van den sabbat richt hij verwijten tot de edelen van Juda (15—18); hij laat de poorten op sabbat sluiten en bewaken, en neemt maatregelen dat de kooplieden niet meer in de onmiddellijke nabijheid van den muur den nacht doorbrengen (19—21); aan Levieten wordt de bewaking der poorten op den sabbat opgedragen (22). De Joden die met vreemde vrouwen getrouwd zijn worden door hem, met herinnering aan Salomo, op het gevaar daarvan gewezen; zij moeten zweren hunne kinderen niet met vreemden te laten huwen (23—27); een kleinzoon van Eljasjib, met eene dochter van Sanballat gehuwd, wordt weggejaagd (28); moge God de ontwijding van het priesterschap straffen! (29). Nehemja stelt bepalingen vast omtrent den dienst van de tempeldienaren en de verplichtingen van het volk (30 v.).

Dit gedeelte is weder, bijna in zijn geheel, uit de Gedenkschriften van Nehemja overgenomen; slechts hier en daar heeft de Kroniekschrijver er iets ingelascht, eene enkele maal wellicht iets weggelaten (zie

op vs. 4, 6 en 29). Waarom de hier vermelde gebeurtenissen vroeger moeten hebben plaats gehad dan de Ezra IX, X en Neh. IX, X medegedeelde, zie op vs. 5, 12, 13 en 23—29.

XIII : 4 Voordezen had de priester Eljasjib, die over de kamers van het
5 huis onzes Gods gesteld en met Tobia verwant was, ′ dezen eene groote
kamer ingeruimd, waar men vroeger placht neder te leggen het meel-
offer, den wierook, het gereedschap en het tiend van het koren, den
most en de olie, hetgeen den Levieten, zangers en portiers toekwam,
6 en de wijgaven voor de priesters. ′ Toen dit alles voorviel, was ik niet
te Jeruzalem; want in het twee en dertigste jaar van Artahsjasta,
den koning van Babel, was ik bij den koning gekomen, en eenigen
7 tijd later ben ik, na den koning verlof gevraagd te hebben, ′ te Jeru-
zalem wedergekeerd. Toen ik nu kennis kreeg van het kwaad dat
Eljasjib gedaan had, door voor Tobia eene kamer in te ruimen in de
8 voorhoven van het huis Gods, ′ was ik zeer ontstemd; ik liet al het
9 huisraad van Tobia uit de kamer werpen, ′ gelastte de kamers te rei-
nigen en bracht al de gereedschappen des tempels, het meeloffer en
den wierook er in terug.
10 Ook kwam ik te weten dat de aandeelen voor de Levieten niet
waren gegeven, en dat dezen, de Levieten en de zangers, die den dienst
moesten waarnemen, dientengevolge, elk naar zijn akker, waren uit-
11 geweken. ′ Daarom richtte ik verwijten tot de regenten en zeide: Waarom
heeft men het huis Gods verwaarloosd? Ik bracht hen weder bijeen
12 en stelde hen op hun post, ′ en gansch Juda bracht nu het tiend van
13 het koren, den most en de olie naar de magazijnen. ′ En ik stelde als
beheerders over de magazijnen aan: den priester Sjelemja, den schrijver
Sadok, en Pedaja, die tot de Levieten behoorde, en als hunne helpers:

4. *Voordezen*, vóor het twee en dertigste jaar van Artahsjasta, vs. 6. De tijdsbepaling slaat terug op een bericht dat er in Nehemja's Gedenkschriften aan voorafging, maar ons niet is bewaard gebleven. Waarschijnlijk behelsde het Nehemja's verhaal van zijn vertrek naar den Perzischen koning en zijn terugkeer naar Judea, en is dit door den Kroniekschrijver in vs. 6, 7*a* kort samengevat en als een tusschenzin in ons verhaal ingevlochten, daar het voor het recht verstand er van onmisbaar was. — *de priester Eljasjib.* Zie op III : 1. Waarom hij hier niet, als elders, de hoogepriester heet, weten wij niet; maar hij was blijkbaar een hooggeplaatst man, daar hij *over de kamers* (met verandering van een klinker; Hebr. t. heeft het enkelvoud) *van het huis Gods gesteld was* en de XII : 44 vermelde mannen dus onder hem stonden. — *met Tobia verwant.* Zie op II : 19. Hoe hij hem bestond, wordt niet gezegd; doch zie op VI : 18.

5. *eene groote kamer ingeruimd*, om daar te wonen als hij zich te Jeruzalem ophield; zie vs. 8. — *het meeloffer*, wat men voor de bereiding daarvan noodig had. — *het gereedschap*, b.v. de voorwerpen die men gebruikte bij het meten en afwegen en bij het overbrengen van de offerbenoodigdheden naar het heiligdom. — *het tiend — toekwam.* Volgens een besluit der groote vergadering (X : 38) behoefde het tiend der Levieten niet meer in het heiligdom gebracht te worden; ons verhaal verplaatst ons dus in den tijd vóor die vergadering. — *den — portiers.* Zangers en portiers worden hier nog van de Levieten onderscheiden; verg. vs. 10.

6. *het — Artahsjasta*, in 433. — *den koning van Babel.* Zoo kon de Perzische koning heeten als beheerscher van het vroegere Babylonische rijk (zie op Ezra VI : 22); het is echter waarschijnlijk dat niet Nehemja zelf, maar de Kroniekschrijver hem zoo genoemd heeft (zie op vs. 4). — *eenigen tijd later*, wellicht nog in hetzelfde of in het volgende jaar. Uit Nehemja's optreden te Jeruzalem schijnt te blijken dat hij het ambt van landvoogd weder aanvaardde; doch volg. V : 14 had hij slechts tot 433 deze betrekking bekleed.

7. Het ergerlijke bestond vooral hierin dat een niet-Israëliet in den tempel verblijf hield.

10. *de aandeelen voor de Levieten*, de tienden. — *dat dezen — uitgeweken.* Hier wordt ondersteld dat de Levieten, die volg. XII : 27 v. nog buiten woonden, sedert naar de stad waren verhuisd. Dit was zeker een maatregel van Nehemja; het bericht daarvan is echter niet tot ons gekomen. — *elk naar zijn akker*, naar de steden en vlekken buiten Jeruzalem, om daar in hun onderhoud te voorzien.

11. *Daarom — regenten.* Verg. vs. 17; V : 7. — *Waarom — verwaarloosd?* Zie X : 39.

12. Ten aanzien van de opbrengst van het tiend wordt hier dezelfde toestand ondersteld als in vs. 5 ; zie aldaar.

13. De volgens XII : 44 aangestelde beheerders der gaven waren blijkbaar niet eerlijk geweest; ook uit Mal. III : 8—10 weten wij dat met het tiend bedrog gepleegd werd. Daarom stelt Nehemja thans *betrouwbare* mannen aan. — *Sjelemja* en *Sadok* zijn wellicht dezelfden als de III : 29 v. genoemden; een Leviet *Pedaja* komt VIII : 5, een Leviet *Hanan* VIII : 8 voor; *Zakkur* en *Mattanja*, ook XII : 35 in éene geslachtlijst, maar in omgekeerde orde; zie aldaar. — *den schrijver.* Het Hebreeuwsche woord

Hanan, den zoon van Zakkur, den zoon van Mattanja; want zij golden
voor betrouwbaar; hunne taak was het doen van uitkeering aan hunne
14 broeders.' Gedenk mijner hierom, mijn God, en wisch de diensten
niet uit die ik aan het huis mijns Gods en den dienst daarvan bewezen heb.
15 In die dagen zag ik, hoe sommigen in Juda perskuipen traden op
den sabbat, vrachten koren binnenhaalden en op ezels laadden, ook
wijn, druiven, vijgen en allerlei waren, en die op sabbatdag in Jeruzalem brachten, en ik waarschuwde hen nadrukkelijk toen zij levens-
16 middelen verkochten.' Ook de Tyriërs die in de stad woonden brachten
er visch en allerhande koopwaren en verkochten ze op den sabbat
17 aan de Judeërs en in Jeruzalem.' Hierover richtte ik verwijten tot de
edelen van Juda en zeide tot hen: Welk een boos stuk begaat gij,
18 den sabbatdag te ontwijden!' Zoo hebben immers uwe vaderen gehandeld, ten gevolge waarvan onze God al dezen rampspoed over ons en
over deze stad gebracht heeft; en nu maakt gij dat de toorn over
Israël nog heviger wordt door den sabbat te ontwijden.
19 Zoodra nu de poorten van Jeruzalem vóor den sabbat in het donker
lagen, werden op mijn last de deuren gesloten en verbood ik ze te
openen voordat de sabbat voorbij was; en ik plaatste eenigen van
mijn gevolg bij de poorten, opdat op den sabbatdag geen vracht zou
20 binnenkomen.' Toen nu de kramers en de handelaars in allerlei waren
21 een en andermaal buiten Jeruzalem hadden overnacht,' waarschuwde
ik hen en zeide tot hen: Wat blijft gij daar den nacht over vóor den
muur! Indien gij dit weder doet, zal ik de hand aan u slaan. Van
22 dien tijd af zijn zij op den sabbat niet meer gekomen.' Voorts gelastte
ik den Levieten dat zij zich zouden reinigen en zouden komen om
de poorten te bewaken, ten einde den sabbatdag heilig te houden.
Gedenk mijner ook hierom, mijn God, en spaar mij naar de grootheid
uwer goedertierenheid.
23 In denzelfden tijd liet ik het oog vallen op de Joden die Asdodie-

kan ook door *den schriftgeleerde* worden vertaald. — Ook na deze hervorming schijnt het beheer over de gaven niet onberispelijk te zijn geweest; althans op de groote vergadering werd volg. X : 37 v. eene andere regeling getroffen; zie op vs. 5.

14. Verg. op V : 19.

15. *hen,* volg. verb. t. ingevoegd.

16. *de Tyriërs,* de kooplieden bij uitnemendheid; zie Ezech. XXVII. — *visch,* die zij van hunne landslieden gedroogd kregen en te Jeruzalem aan de markt brachten. — *en in Jeruzalem.* Dit voegt de schrijver er bij om te kennen te geven: en dat nog wel in de heilige stad!

18. *Zoo — gehandeld.* Zie Jer. XVII : 19—27. — *ten gevolge — heeft.* De straftijd wordt als nog voortdurend gedacht; verg. Ezra IX : 7. — *maakt — wordt.* Verg. Ezra X : 10, 14.

19. *in het donker lagen,* niet meer door de zon beschenen werden, dus vóor den sabbat, die met zonsondergang begon, Lev. XXIII : 32. — *mijn gevolg.* Zie op IV : 16. De bedoeling is dat de poorten telkens geopend werden voor menschen die de stad in- of uitgingen; alleen zij die koopwaren droegen of vervoerden werden geweerd. — *opdat — binnenkomen,* volg. Gr. vert.; Hebr. t. *op den sabbatdag zou geen vracht binnenkomen.*

22. Nevens de gewone portiers (zie op VII : 1), werden op den sabbat Levieten bij de poorten geplaatst, die zich voor dat werk moesten *reinigen,* omdat het een godsdienstplicht was; niet om de bewaking der stad, maar om de heiliging van den sabbat was het te doen. — *Gedenk — goedertierenheid.* Zie op V : 19.

23—29. Dit bericht is zeer bevreemdend, indien aan het hier verhaalde Ezra IX, X is voorafgegaan. Niet zoozeer, omdat ondanks de door Ezra genomen maatregelen zoovele Joden met vreemde vrouwen gehuwd waren: Ezra's hervorming kon immers verijdeld zijn; maar omdat de eisch dien Nehemja stelt lang zoo ver niet gaat als die van Ezra: terwijl deze scheiding van de vreemde vrouwen en hare wegzending eischt, stelt Nehemja zich tevreden met de belofte dat de met heidensche vrouwen gehuwden hunne kinderen niet met vreemden zullen laten trouwen en verder dergelijke huwelijken ook door hen niet zullen gesloten worden. Het optreden van Nehemja is eene eerste schrede op den weg waarop Ezra verder ging en valt dus vóor dat van Ezra.

23. Waar deze Joden woonden, wordt niet gezegd; waarschijnlijk zoowel te Jeruzalem als in andere plaatsen. — *Asdodietische.* Zie op Zach. IX : 6.

tische, Ammonietische of Moabietische vrouwen hadden in huis ge-
24 nomen ' en wier kinderen voor de helft, terwijl zij geen Joodsch konden
25 spreken, Asdodietisch spraken, of de taal van welk volk ook. ' Ik richtte
verwijten tot hen en vervloekte hen; ik sloeg eenige van hunne man-
nen en trok hun de haren uit, en ik bezwoer hen bij God: Gij zult
uwe dochters niet geven aan hunne zonen, noch van hunne dochters
26 vrouwen nemen voor uwe zonen of voor u zelven. ' Om dezulken im-
mers is Salomo, de koning van Israël, tot zonde vervallen. Hoewel
onder de groote volkeren geen koning aan hem gelijk geweest is en
hij een geliefde was bij zijn God, die hem tot koning over gansch
Israël had aangesteld, hebben de vreemde vrouwen ook hem tot zonde
27 verleid. ' Zou het dan voor u niet ongehoord zijn al dit groote kwaad
te doen, en u aan onzen God te vergrijpen door vreemde vrouwen te
28 huwen? ' En een der zonen van Jojada, den zoon van den hoogepriester
Eljasjib, was schoonzoon van Sanballat, den Horoniet; daarom joeg ik
29 hem uit mijne omgeving weg. ' Gedenk hunner, mijn God, om de
ontwijding van het priesterschap en van Gods verbond met de priester-
schap en met de Levieten.
30 Ik reinigde hen van al het uitheemsche, stelde de verplichtingen
31 der priesters en der Levieten, van elk in zijn dienst, vast, ' en trof
schikkingen omtrent de levering van het hout op bepaalde tijden en
omtrent de eerstelingen. Gedenk mijner hierom, mijn God, ten goede.

24. *voor de helft.* Nehemja bedoelt niet, dat zij eene half Joodsche half vreemde taal spraken, maar dat de helft der kinderen uit de gemengde huwelijken niet goed Joodsch, alleen eene of andere vreemde taal, kon spreken. — *de taal van welk volk ook,* van het volk waartoe de moeder behoorde.

25. *vervloekte — uit.* Dit geschiedde met hen die de door Nehemja geëischte belofte niet wilden afleggen. — *Gij zult — zelven.* Zie Deut. VII : 3.

26. Zie 1 Kron. XI : 1—8. Indien zelfs Salomo door vreemde vrouwen tot zonde verleid is, hoeveel te meer zal dat met u het geval zijn.

27. *niet ongehoord,* letterlijk *gehoord.*

28 v. Iets dergelijks als hier van een zoon van Jojada verhaald wordt deelt de geschiedschrijver Flavius Josefus mede van een priester Manasse, broeder van den hoogepriester Jaddua (zie XII : 11). Gehuwd met eene dochter van Sanballat, werd hij, daar hij zijne vrouw niet wilde verstooten, uit de Joodsche gemeente gebannen en begaf hij zich tot de Samaritanen, in wier land hij, met de hulp van zijn schoonvader, op den berg Gerizim een tempel stichtte, waarin hij zelf en zijne nakomelingen als hoogepriesters dienst deden.

28. De kleinzoon des hoogepriesters wordt strenger behandeld dan andere Joden; zie op vs. 23—29. — *Jojada — Eljasjib.* Zie XII : 10 v. Toen dit gebeurde was Eljasjib, naar het schijnt, nog hoogepriester. — *Sanballat, den Horoniet.* Zie op II : 19.

29. *hunner.* Hieruit volgt dat ook anderen dan Jojada's zoon het priesterschap oneer aandeden; wat niet alleen op huwelijken met vreemde vrouwen behoeft te doelen; verg. Mal. II : 1—9. Wellicht heeft Nehemja ook verhaald van maatregelen die hij tegen hen genomen heeft, maar is dit door den Kroniekschrijver weggelaten. — *Gods* (duidelijkheidshalve in pl. v. *het*) *verbond met de priesterschap.* Zie Mal. II : 4—7. — De laatste woorden *en met de Levieten* hangen zeer los achteraan; wellicht zijn zij van den Kroniekschrijver, die hier, zooals dikwerf elders, de Levieten in het verhaal brengt.

30. *hen,* de priesters. — *stelde — vast,* wees aan elk geslacht het werk in het heiligdom aan, regelde de orde van den dienst enz.

31. Verg. X : 34 v. — *Gedenk-goede.* Zie op V : 19.

ESTER.

INLEIDING.

Dit boek heet naar Ester, de Joodsche gemalin van koning Ahasweros, door wier tusschenkomst haar volk aan een groot gevaar ontkomen is. Haman toch, de grootvizier, verbitterd omdat de Jood Mordochai zich niet voor hem wilde buigen, had allen Joden den dood gezworen en den koning

overgehaald tot het besluit hen op den 13den der maand Adar, een dag door het lot bepaald, te doen ombrengen. Maar, toen dit vonnis was afgekondigd, wist Mordochai, die de oom van Ester was, haar te bewegen den koning om genade te smeeken. Zij slaagde: Haman werd gehangen; den Joden is vergunning gegeven zich te verdedigen en zich twee dagen lang te wreken op hunne vijanden; Mordochai, die kort te voren om een vroeger den koning bewezen dienst bij hem in eere gekomen was, werd grootvizier in Hamans plaats. Tot gedachtenis aan deze uitredding is een jaarlijksch feest op den 14den en 15den der maand Adar ingesteld, hetwelk *purim* genoemd werd, naar *pur*, ‚het lot', omdat de dag der slachting door het lot bepaald was.

Dat dit verhaal niet geloofwaardig is springt in het oog. Is het reeds vreemd dat een feest genoemd zou zijn naar eene onbeduidende bijomstandigheid, nog vreemder is het dat zulk een verbitterd vijand der Joden als Haman door het lot zou bepaald hebben, in welke maand zij zouden omgebracht worden, en te eenen male ongeloofelijk is het, dat, indien al eenig koning er toe kon komen, den vrede van zijn gansche rijk in gevaar te brengen door zulk een verschrikkelijk en dolzinnig besluit, hij den dag van dien beraamden algemeenen Jodenmoord elf maanden vooraf (III : 7) zou bekend maken. Kon hij denken dat de aldus gewaarschuwde duizenden zich als lammeren zouden laten slachten en zich niet voorbereiden op tegenweer? Is dit ondenkbaar, dan valt hiermede de betrouwbaarheid van het gansche verhaal, omdat dit de spil is waarom het draait. Wij hebben het dus van het begin tot het eind voor eene verdichting te houden.

Waar de schrijver woonde, in Perzië of een aangrenzend land, dan wel in Palestina, weten wij niet; maar hij leefde geruimen tijd na den val van het Perzische rijk, daar hij zijne lezers op niet betrouwbare wijze inlicht omtrent bijzonderheden van het Perzische hof; zie op I : 1, 13; II : 3; IV : 11 en VIII : 8*b*. Waarschijnlijk schreef hij zijn boek in het laatst der tweede eeuw.

Wat hij er mede beoogde, is duidelijk: hij wilde den oorsprong van het purimfeest verklaren en de viering er van op 14 en 15 Adar aanbevelen. Het feest bestond blijkbaar in zijn tijd reeds onder de Joden (zie op IX : 19), maar waarschijnlijk werd het noch algemeen, noch door allen op denzelfden tijd gevierd. Hij wilde hierin eenheid brengen en tevens aan de dagen eene nationale beteekenis geven; zooals vóor hem meer dan éen Israëliet met andere feesten gedaan had; zie inl. op Lev. XXIII. Welke de oorsprong van purim is, of het een oud-Israëlietisch feest dan wel in later eeuw van vreemden overgenomen was, weten wij niet. Waarschijnlijk is het aan een Babylonisch nieuwjaarsfeest ontleend, waarop men zich voorstelde, hoe de god Marduk — in het Hebreeuwsch Merodach (zie op Jer. L : 2) — door het lot bepaalde, wat aan koning en volk in het ingetreden jaar wedervaren zou. Over den naam *purim* zie op III : 7. Wat den inhoud van het verhaal betreft, de schrijver ontleende dien zeker gedeeltelijk aan het reeds bestaande feest, voor een ander deel wellicht aan een paar volksvertellingen. In de hoofdfiguren schuilt hier en daar iets zinnebeeldigs; het zal toch wel niet toevallig zijn dat Mordochai een Benjaminiet heet en onder zijne voorvaderen een Sjimei en een Kis voorkomen (II : 5); welke namen door een afstammeling en door den vader van Saul gedragen zijn (2 Sam. XVI : 5 enz.; 1 Sam. IX : 1 enz.); terwijl zijn vijand Haman een nakomeling van Agag, Sauls vijand (1 Sam. XV), heet (III : 1, 10; IX : 24).

De schrijver kweekt door zijn boek onder zijne geloofsgenooten grooten volkstrots aan en bitteren haat tegen de heidenen: het doelloos vermoorden van duizenden onschuldige Perzen wordt met ingenomenheid verteld. Merkwaardig is het dat geen godsnaam in het boek voorkomt. Wel openbaart zich in de omstandigheden waaraan de Joden hunne redding te danken hebben eene macht die het Jodendom begunstigt (IV : 14); maar dat daarin de vinger van Jahwe zou te zien zijn zegt de schrijver evenmin als hij er zijn god voor dankt.

Het boek is — kleine eer voor het Jodendom! — zeer geliefd geworden bij de Joden: het is niet slechts in den kánon opgenomen en in het Grieksch vertaald, maar in die vertolking met vele toevoegsels voorzien, die merkwaardig zijn, omdat zij ons toonen hoe de vertolkers zich aan sommige deelen van het boek stieten en wat zij uitvoeriger en kleuriger wenschten (zie op I : 1; II : 9; III : 4, 14; IV : 17; V : 1 v. en VIII : 12). Ook is een uittreksel van het boek gemaakt en onder de Grieksch sprekende Joden verbreid; in het Arameesch bestaan er niet minder dan drie bewerkingen van. De

schriftgeleerden hebben verordend dat het op elken eersten dag van purim, „den Mordochai-dag", in de synagogen moest worden voorgelezen, en luidruchtige toejuichingen bij den naam van Mordochai en verwenschingen bij dien van Haman hebben eeuwen lang getoond, hoezeer het in den smaak der gemeenten viel.

HOOFDSTUK I.

Koningin Wasti afgezet. — Koning Ahasweros richt in Sjusjan een grooten maaltijd aan voor zijne vorsten (1—4) en een voor al wie zich in Sjusjan bevindt (5—8). Desgelijks doet de koningin voor de vrouwen (9). Op den laatsten dag ontbiedt koning Ahasweros koningin Wasti, om hare schoonheid aan zijne gasten te toonen (10 v.); maar zij weigert te komen (12*a*). De koning, hierover vergramd (12*b*), vraagt den raad zijner vorsten (13—15); dezen zeggen te vreezen dat het voorbeeld der koningin alle vrouwen in het rijk tot ongehoorzaamheid aan hare mannen zal verleiden (16—18); daarom moet Wasti voor eene andere plaats maken (19 v.). De koning vindt dit goed en vaardigt een bevel uit dat ieder man heer in zijn huis moet zijn (21 v.).

I: 1 Ten tijde van Ahasweros — dit is de Ahasweros die regeerde van
2 Indië tot Ethiopië, honderd zeven en twintig provinciën — ' in dien
tijd, toen koning Ahasweros op zijn koninklijken troon in den burg
3 Sjusjan zat, ' in het derde jaar zijner regeering, richtte hij een maaltijd
aan voor al zijne vorsten en dienaren; het heir der Perzen en Meden,
4 de edelen en vorsten der provinciën stonden vóor hem, ' terwijl hij den
rijkdom zijner koninklijke heerlijkheid en de luistervolle pracht zijner
grootheid ten toon spreidde, vele dagen achtereen, honderd tachtig
5 dagen. ' En na afloop dier dagen richtte de koning voor al het volk
dat zich in den burg Sjusjan bevond, van den aanzienlijkste tot den
geringste, in den hof van den tuin van het koninklijk paleis een
6 maaltijd van zeven dagen aan. ' Witte, bonte en violetkleurige stoffen,
vastgemaakt met linnen en purperen koorden aan zilveren bogen en
marmeren zuilen! gouden en zilveren rustbedden op den mozaïekvloer
7 van malachiet en marmer, van parelmoer en zwarten steen! ' drank
gereikt in gouden bekers, de een verschillend van den ander, en
8 koningswijn in overvloed, naar 's konings rijkdom! ' Het drinken ging
naar het voorschrift: niemand drong; want zóo had de koning al zijne
hooge hofbeambten gelast: dat men naar ieders believen moest handelen.
9 Ook de koningin Wasti had in het paleis van koning Ahasweros
10 een vrouwenmaaltijd aangericht. ' Op den zevenden dag nu, toen de
koning vroolijk was van den wijn, beval hij Mehuman, Bizzeta, Har-

1. Aan dit vers gaat in Gr. vert. een stuk vooraf, waarin verhaald wordt hoe Mordochai een van God beschikten droom had, waarin het aanstaand gevaar en de redding daaruit hem werden medegedeeld. — *Ahasweros*, Xerxes I (486—465), zoon van Darius Hystaspis; hij komt behalve in dit boek Ezra IV: 6; Dan. IX: 1 voor. — *honderd — provinciën*. Hoe de schrijver aan dit cijfer komt, weten wij niet. Volg. Dan. VI: 2 had „Darius de Meder" honderd twintig landvoogden aangesteld. Wellicht is er verband tusschen die twee opgaven. Die van oudere, Grieksche, schrijvers over de indeeling van het Perzische rijk loopen uiteen: sommige noemen twintig, andere negen en twintig provinciën (satrapieën); maar deze waren uit den aard der zaak weder verdeeld in districten, die aan onderlandvoogden toevertrouwd waren.

2. *den burg Sjusjan*. Zie op Neh. I: 1.

3. *het heir der Perzen en Meden*. Of de grootspraak lievende schrijver zich hiervan eene duidelijke voorstelling heeft gevormd, is te betwijfelen. Zeker is het, dat de uitdrukking „Perzen en Meden" of „Meden en Perzen", die nog vs. 14, 18, 19; X: 2; Dan. V: 28; VI: 9, 13; VIII: 20 voorkomt, het bestaan van zulk een vereenigd koninkrijk onderstelt; wat onjuist is; zie inl. op Dan. II.

8. *naar het voorschrift*, naar de koninklijke verordening op de feestviering aan het hof. — *niemand drong*. Dit schijnt er op te wijzen dat men elders wel tot drinken gedwongen werd, en dus dit feest en alle koninklijke feesten zich onderscheidden door matigheid. Met de rest der beschrijving strookt dit echter niet. Eer is de bedoeling: elders dronk men alleen op bevel of vergunning van den ceremoniemeester, aan het hof deed elk het naar believen.

9. De voorstelling schijnt te zijn, dat de koning alleen de manlijke bevolking van Sjusjan onthaalde, de koningin de vrouwlijke.

bona, Bigta, Abagta, Zethar en Karkas, de zeven kamerlingen die voor
11 koning Ahasweros dienst deden, ' koningin Wasti met de koninklijke
kroon vóor den koning te brengen, om hare schoonheid aan de volken
12 en vorsten te toonen; want zij was schoon van uiterlijk. ' Maar koningin
Wasti weigerde op het bevel des konings, hetwelk de kamerlingen
haar overbrachten, te komen. Toen werd de koning zeer vergramd, en
13 zijn toorn ontbrandde in hem. ' En de koning zeide tot de wijzen, de
kenners der tijden — want in zulke gevallen pleegt de koning zich
14 te beraden met al de kenners van wet en recht; ' die hem het naast
stonden waren Karsjena, Sjethar, Admatha, Tarsjis, Meres, Marsena,
Memuchan, de zeven vorsten der Perzen en Meden, die het aangezicht
15 des konings zagen, de eereplaatsen bekleedden in het rijk — ' Wat vol-
gens het recht te doen met koningin Wasti, omdat zij aan het bevel
van koning Ahasweros, hetwelk de kamerlingen haar hebben overge-
16 bracht, niet gehoorzaamd heeft? ' Hierop zeiden Memuchan en de vor-
sten tot den koning: Niet tegen den koning alleen heeft koningin
Wasti zich misdragen, maar tegen al de vorsten en al de volken, in
17 alle provinciën van koning Ahasweros; ' want het geval van de koningin
zal bekend worden aan alle vrouwen, en maken dat zij hare mannen
zullen minachten, wanneer men verhaalt: Koning Ahasweros beval de
18 koningin Wasti vóor hem te brengen, en zij is niet gekomen. ' Dien-
zelfden dag nog zullen de vorstinnen der Perzen en Meden, als zij het
geval van de koningin hooren, het vertellen aan alle vorsten des
konings; en dan geen gebrek aan minachting en gramstorigheid! '
19 Indien het den koning goeddunkt, worde door hem een koninklijk
bevel uitgevaardigd en opgeschreven in de wetten van Perzen en
Meden, onherroepelijk: Dat Wasti niet meer voor koning Ahasweros
kome! En hare koninklijke waardigheid geve de koning aan eene andere,
20 die beter is dan zij. ' Wanneer dan deze verordening des konings, die
hij uitvaardigen zal, in zijn geheele koninkrijk — want dat is groot! —
vernomen wordt, dan zullen alle vrouwen eere geven aan hare man-
21 nen, van den aanzienlijksten tot den geringsten. ' Dit dacht den koning
en den vorsten goed, en de koning deed naar den raad van Memu-
22 chan ' en zond brieven naar alle provinciën des konings, naar elke
provincie in haar eigen schrift en naar elk volk in zijne eigen taal, dat
ieder man heer in zijn huis zou zijn en bevelen kon wat hem behaagde.

11. *om — toonen*, zooals hij, vs. 4, zijn anderen rijkdom ten toon gespreid had.
13. *de kenners der tijden*, de sterrenwichelaars, onder wie hier ook de aanzienlijken en raadslieden des konings begrepen zijn, die er inderdaad niet toe behoorden.
14. Over de zeven raadslieden des konings zie op Ezra VII: 14.
17. *mannen*, of *heeren*.
19. Ook VIII: 8; Dan. VI: 9, 13 wordt eene wet van Perzen en Meden onherroepelijk genoemd, gelijk menig koning zijne wetten voor onherroepelijk en den vrede dien hij sloot voor eeuwig verklaarde. De uitkomst spot vaak met die grootspraak.
22. *bevelen — behaagde*, naar verb. t.; Hebr. t. en *spreken zou naar de taal van zijn volk.*

HOOFDSTUK II: 1—18.

Ester wordt koningin. — Op den raad zijner dienaren, beveelt de koning schoone meisjes te verzamelen, om uit haar eene plaatsvervangster voor Wasti te kiezen (1—4). De Jood Mordochai, een afstammeling van de met Jechonja weggevoerden (5 v.), heeft eene aangenomen dochter, Ester, die ook naar het vrouwentimmer des konings gevoerd wordt (7 v.); zij verkrijgt de gunst van den bewaker der verzamelde meisjes (9 v.); haar afkomst deelt zij niet mede, en Mordochai houdt de betrekking met haar aan (11). Na een jaar van voorbereiding, worden de meisjes beurtelings tot den koning gebracht (12—14); als de beurt aan Ester komt, voegt zij zich in haar opschik naar den raad van den bewaker (15). De koning maakt haar tot koningin en laat zijne vereeniging met haar door het gansche land vieren (16—18).

II:1 Nadezen, toen de gramschap van koning Ahasweros bedaard was,
dacht hij weder aan Wasti, aan hetgeen zij gedaan had en aan hetgeen
2 over haar besloten was. ′ Toen zeiden de jongelingen des konings, die
hem bedienden: Men zoeke voor den koning jonge maagden, schoon
3 van uiterlijk; ′ de koning stelle beambten aan in alle provinciën van
zijn rijk, die alle jonge maagden, schoon van uiterlijk, verzamelen moeten
en naar den burg Sjusjan brengen, in het vrouwentimmer, onder de hoede
van Hegai, den kamerling des konings, den bewaker der vrouwen, en
4 men geve haar de schoonheidsmiddelen die zij behoeven. ′ En het
meisje dat den koning behaagt zal koningin worden in plaats van
Wasti. Dit dacht den koning goed, en hij deed alzoo.
5 Nu was in den burg Sjusjan een Jood, Mordochai geheeten, de zoon
van Jaïr, den zoon van Sjimeï, den zoon van Kis, een Benjaminiet, ′
6 die weggevoerd was uit Jeruzalem onder de ballingen die met Jechonja,
den koning van Juda, door Nebukadnesar, den koning van Babel, weg-
7 gevoerd waren. ′ Hij was voogd over Hadassa, dat is Ester, de dochter
van zijn oom; want zij had vader noch moeder; en het meisje was
fraai van gedaante en schoon van uiterlijk. Mordochai had haar bij den
8 dood van haar vader en hare moeder als dochter aangenomen. ′ Toen
nu het bevel des konings en zijne verordening afgekondigd werd en
vele meisjes verzameld en naar den burg Sjusjan gebracht werden,
onder de hoede van Hegai, werd ook Ester medegenomen naar het
paleis en onder de hoede van Hegai, den bewaker der vrouwen, ge-
9 steld. ′ Daar het meisje hem behaagde en zij gunst bij hem vond,
maakte hij spoed met haar hare schoonheidsmiddelen en hare spijzen
en dranken te geven en de zeven hiervoor geschiktste meisjes uit het
paleis bij haar te plaatsen; waarop hij haar met hare meisjes deed
10 verhuizen naar de beste vertrekken van het vrouwentimmer. ′ Ester
nu had niet gezegd, van welk volk en van welke afkomst zij was;
11 want Mordochai had haar verboden dit mede te deelen. ′ En Mordochai
wandelde dagelijks langs den hof van het vrouwentimmer, om te ver-
nemen naar den welstand van Ester, en hoe het haar ging.

2 v. Naar de afkomst dier meisjes wordt niet gevraagd. Maar, al mocht de koning in zijn vrouwentimmer opnemen wie hij wilde, zijne koningin mocht hij alleen uit eene der zeven hoogste familiën kiezen.

3. *Hegai.* Zoo vs. 8, 15; hier staat *Hege.* — *schoonheidsmiddelen.* Waarschijnlijk worden baden, zalven, reukwerken en andere versieringsmiddelen bedoeld.

5. *een Jood.* Dit woord is hier in de half godsdienstige half nationale beteekenis gebruikt die het na Ezra gekregen heeft, niet om Mordochai's afkomst uit Juda aan te duiden: hij was uit Benjamin. — *Mordochai.* Deze naam is afgeleid van dien van den Babylonischen god Marduk of Merodach en wordt ook Ezra II : 2; Neh. VII : 7 door een Jood gedragen. — Over den stamboom van Mordochai zie inl. op het boek.

6. *die,* Kis. Immers, indien Mordochai weggevoerd was met Jechonja, d. i. in 597, kon hij niet onder Xerxes I (zie op I : 1) geleefd hebben. Dus wordt zijn grootvader bedoeld; tenzij de schrijver met de tijdrekening in de war was. — *Jechonja,* of *Jojachin.* Zie op 2 Kon. XXIV : 6.

9. *hare spijzen en dranken,* letterlijk *hare portiën.* Ook Dan. I : 3—16 wordt verhaald dat zij die voor den dienst des konings opgeleid werden vorstelijk werden gevoed, opdat zij er goed zouden uitzien. De gemoedsbezwaren van Daniël en zijne vrienden tegen de onreine spijs deelde Ester niet; trouwens, er is geen spoor van, dat zij het ongeoorloofd vond zich onder de vrouwen en bijzitten van den heidenschen vorst te laten opnemen. Dit heeft blijkbaar sommige lezers bevreemd; vandaar dat Ester in het gebed dat zij volgens het toevoegsel in Gr. vert. uitspreekt betuigt afkeer te hebben van den luister waarin zij leeft en de huwelijksgemeenschap met den heiden. — *de zeven* — *paleis,* als staatsiedames: zoo werd zij door hem bij voorbaat als vorstin behandeld.

10. Waarom zij dit niet mocht doen, wordt niet verklaard. Maar de inkleeding van het verhaal eischt dat Esters afkomst lang onbekend blijft.

11. De schrijver wil Mordochai de betrekking met zijne nicht laten onderhouden, die hem later moet te stade komen, en vergeet, hoe uiterst moeilijk het voor een man was inlichting uit het vrouwenpaleis des konings te verkrijgen: wie daar dagelijks voorbijliep en steeds naar dezelfde vrouw vroeg was een kind des doods en deed dit onmogelijk een jaar achtereen.

12 Telkens als de beurt van een meisje kwam om bij koning Ahasweros
gebracht te worden, nadat zij twaalf maanden lang behandeld was naar
de verordening op de vrouwen — want zoolang duurden voor haar
de dagen der voorbereiding: zes maanden werden zij behandeld met
mirreolie en zes met balsems en allerlei schoonheidsmiddelen der
13 vrouwen —' werd zóo het meisje naar den koning gebracht, dan
werd haar al wat zij verlangde uit het vrouwentimmer medegegeven
14 naar het verblijf des konings.' Was zij des avonds naar binnen gegaan
en des morgens teruggekeerd naar een tweede vrouwentimmer, onder
de hoede van Sjaäsgaz, den kamerling des konings, die de bijvrouwen
bewaakte, dan kwam zij niet meer bij den koning, tenzij de koning
15 lust in haar had en zij met name geroepen werd.' Toen nu Ester, de
dochter van Abihail, den oom van Mordochai, die haar als dochter
aangenomen had, aan de beurt kwam om naar den koning gebracht
te worden, vroeg zij niets dan wat Hegai, de kamerling des konings
die de vrouwen bewaakte, haar aanbeval. Zóo viel Ester in den smaak
van allen die haar zagen.
16 In de tiende maand, dat is de maand Tebeth, van het zevende jaar
der regeering van koning Ahasweros, werd Ester tot hem in het
17 koninklijk verblijf gevoerd.' En de koning kreeg Ester meer lief dan
alle andere vrouwen: zij beviel en bekoorde hem meer dan alle andere
maagden; daarom plaatste hij de koninklijke kroon op haar hoofd en
18 maakte haar koningin in plaats van Wasti.' Toen richtte de koning
een grooten maaltijd aan voor al zijne vorsten en dienaren, het Ester-
maal, verordende een vrijen dag voor de provinciën en deelde geschen-
ken uit met koninklijke mildheid.

12. *der voorbereiding,* letterlijk *harer verfraaiing.* — *werden zij behandeld,* duidelijkheidshalve ingevoegd.
13. *al wat zij verlangde,* al wat zij meende dat dienstig was om den koning te behagen, opschik, gevolg, wat ook.
14. *een tweede vrouwentimmer,* eene andere afdeeling van den harem, die waarin de bijvrouwen bewaard werden.
15. Proeve van bescheidenheid en verstandig overleg.
16. *Tebeth.* Zie op Exod. XII : 2.
18. Luisterrijke viering der bruiloft door het geheele rijk. De vertaling *een vrijen dag* is onzeker.

HOOFDSTUK II : 19—III : 15.

Alle Joden zullen vermoord worden. — Mordochai ontdekt eene samenzwering tegen den koning en maakt die door Ester aan den vorst bekend (II : 19—23). Door 's konings gunst wordt Haman machtiger dan alle rijksvorsten, en ieder buigt voor hem, uitgenomen Mordochai (III : 1—4); waarom Haman besluit, om met hem op éen dag alle Joden te doen dooden (5 v.); door het lot wordt de dertiende der maand Adar hiertoe vastgesteld (7). Haman zegt den koning dat in zijn rijk een vreemd volk leeft, hetwelk hij doe ombrengen; waartoe deze onmiddellijk besluit (8—11). Het koninklijk bevel den dertienden Adar eerstvolgende alle Joden om het leven te brengen wordt in geschrift gebracht en naar alle deelen des rijks door ijlboden verzonden (12—14); als het ook in Sjusjan wordt afgekondigd, is de stad hierover ontroerd, terwijl de koning en Haman gaan zitten drinken (15).

II : 19 Toen nu ten tweeden male maagden verzameld werden, terwijl Mor-
20 dochai in de poort des konings zat —' Ester had, zooals Mordochai
haar bevolen had, niet gezegd van welke afkomst en van welk volk zij
was; Ester gehoorzaamde Mordochai zooals toen zij onder voogdij bij

19. Dat Mordochai in de poort des konings zat beteekent niet dat hij er eene vaste bediening had, maar alleen dat hij zich daar gewoonlijk ophield. Het bericht moet dienen om begrijpelijk te maken, hoe hij de samenzwering tegen den koning kon ontdekken en daarvan Ester in kennis stellen.
20. Daar men niet wist dat Mordochai Ester's aanverwant was, namen de samenzweerders zich niet voor hem in acht.

21 hem was —′ in die dagen, terwijl Mordochai in de poort des konings
zat, werden Bigtan en Teres, twee kamerlingen des konings, uit de
dorpelwachters, gramstorig en trachtten de hand aan koning Ahasweros
22 te slaan.′ Maar Mordochai kwam dit te weten en deelde het aan
koningin Ester mede, en Ester zeide het uit naam van Mordochai aan
23 den koning.′ Toen de zaak onderzocht en waar bevonden was, werden
die twee aan een paal opgehangen en werd het opgeschreven in het
boek der kronieken, dat vóor den koning lag.
III : 1 Daarna maakte koning Ahasweros Haman, den zoon van Hamme-
datha, den Agagiet, aanzienlijk en machtig; hij plaatste zijn zetel hooger
2 dan dien der overige grooten die bij hem waren.′ En alle dienaren
des konings die in de poort des konings zich ophielden bogen voor
Haman en wierpen zich voor hem neder; want zoo had de koning
aangaande hem gelast; maar Mordochai boog niet en wierp zich niet
3 neder.′ Toen zeiden de dienaren des konings die in des konings poort
zich ophielden tot Mordochai: Waarom overtreedt gij des konings
4 bevel?′ En als zij dit dag aan dag tot hem zeiden en hij niet naar
hen hoorde, deelden zij het aan Haman mede, om te zien of de woorden
van Mordochai van kracht zouden zijn; want hij had hun medegedeeld
5 dat hij een Jood was.′ Toen nu Haman zag dat Mordochai niet voor
6 hem boog of zich nederwierp, werd hij vervuld van gramschap.′ Maar
het was hem te min de hand aan Mordochai alleen te slaan; daar
men hem nu had medegedeeld tot welk volk Mordochai behoorde,
zocht Haman naar een middel om alle Joden in het gansche koninkrijk
7 van Ahasweros, de volksgenooten van Mordochai, om te brengen.′ In
de eerste maand, dat is de maand Nizan, van het twaalfde jaar van
koning Ahasweros wierpen zij het pur, dat is het lot, vóor Haman,
voor elken dag, voor elke maand, om op éenen dag het geslacht van
Mordochai uit te roeien; het lot viel op den dertienden dag der twaalfde
maand, dat is de maand Adar.
8 Toen zeide Haman tot koning Ahasweros: Er is een volk, in al de
provinciën van uw koninkrijk verstrooid en verspreid onder de andere;
het heeft wetten welke van die van alle andere volken verschillen, en
des konings wetten gehoorzaamt het niet. Het betaamt niet dat de
9 koning het ongemoeid laat.′ Indien het den koning goeddunkt, dan
worde een schriftelijk bevel uitgevaardigd om het uit te roeien, en

23. *een paal,* waarschijnlijk een kruis. — *werd* — *lag,* en verder vergeten, Het bericht dient om H. VI voor te bereiden.

1. *den Agagiet.* Zie inl. op het boek.

2. *Mordochai* — *neder.* Uit vs. 4 kunnen wij opmaken dat zijn onwil om voor Haman te buigen aan fierheid op zijne afkomst was toe te schrijven: een Jood buigt niet voor een gunsteling des konings!

4. *om* — *was.* Dit kan niet anders beteekenen dan dat hij gezegd had dat een Jood niet mocht buigen voor eenig mensch. In het gebed dat na IV : 17 in Gr. vert. staat zegt Mordochai, dat hij niet uit hoogmoed geweigerd had Haman te eeren, maar omdat hij alleen voor God wilde buigen.

7. *Nizan.* Zie op Exod. XII : 2. — *wierpen zij,* volg. verb. t.; Hebr. t. *wierp hij.* — *het pur, dat is het lot.* Er is geen taal bekend waarin *pur* ‚lot' beteekent. Hoe de schrijver aan die verklaring komt, is niet zeker. Waarschijnlijk was het de benaming van het feest, eene verbastering van het Babylonische woord *puhr(u)*, dat de godenvergadering aanduidde waarin onder voorzitterschap van Marduk het lot der menschen in het ingetreden jaar bepaald werd (zie inl. op het boek). Het was dus niet willekeurig met dien naam het begrip van ‚het lot' te verbinden. — *voor elken* — *maand,* d. w. z. voor elken dag stelden zij de vraag: zullen wij dezen voor den Jodenmoord bepalen? Telkens luidde het antwoord ontkennend, totdat het eindelijk op den dertienden Adar bevestigend uitviel. Het was alsof zij gewaarschuwd werden het plan niet te volvoeren. — *om* — *dertienden dag,* ingevoegd volg. Gr. vert., die echter *den veertienden dag* heeft; maar volg. vs. 13; IX : 1 enz. moet de dertiende genoemd zijn geweest. — *Adar.* Zie op Exod. XII : 2.

9. *tien duizend talenten zilver,* 51 millioen gulden! Dit was niet de opbrengst der verbeurd verklaarde goederen; want ieder zou de Joden mogen uitplunderen (vs. 13); maar Haman bood uit eigen middelen die som aan de uitvoerders van 's konings last aan, om dezen over te halen zijn wensch te vervullen; verg. IV : 7.

tien duizend talenten zilver weeg ik af aan hen die met het werk
10 belast zijn, om het in de schatkist des konings te storten.' Hierop
deed de koning zijn zegelring van zijne hand en gaf dien aan Haman,
11 den zoon van Hammedatha, den Agagiet, den Jodenvervolger,' en de
koning zeide tot Haman: Dat zilver is u geschonken; ook het volk,
om er mede te doen wat u goeddunkt.
12 Nu werden, op den dertienden dag der eerste maand, de schrijvers
des konings ontboden, en men schreef al wat Haman beval aan de
stadhouders des konings en aan de landvoogden die elk over eene
provincie, en aan de vorsten die elk over een volk gesteld waren,
naar elke provincie in haar eigen schrift, naar elk volk in zijne eigen
taal; het werd in naam van koning Ahasweros geschreven en met
13 's konings zegelring verzegeld.' Zoo werden met ijlboden brieven gezonden
naar alle provinciën des konings, dat men zou verdelgen, dooden
en ombrengen alle Joden, van den jongsten tot den oudsten, kinderen
en vrouwen, op éen en denzelfden dag, op den dertienden der twaalfde
maand, dat is de maand Adar, en dat men hunne have zou plunderen.'
14 Het afschrift hield in, dat in elke provincie eene verordening zou uitgevaardigd
worden, openbaar aan alle volken, op dien dag gereed te
15 zijn.' De ijlboden gingen uit, gedreven door des konings woord, en de
verordening werd in den burg Sjusjan uitgevaardigd. De koning en
Haman gingen zitten drinken, terwijl de stad Sjusjan in beroering was.

12. *op — maand,* onmiddellijk na de ontvangen goedkeuring des konings.
13. Hierna volgt in Gr. vert. het koninklijk bevelschrift zelf.
14. *op — zijn.* Zij hadden al den tijd zich voor te bereiden tot de slachting; want, daar de koninklijke postdienst in Perzië sedert Darius Hystaspis zeer goed was, kon het koninklijk bevel tien maanden vóor 13 Adar in de uiterste hoeken van het rijk aangekomen zijn.

HOOFDSTUK IV.

Ester overgehaald om voor haar volk op te komen. — Mordochai vertoont zich in rouwgewaad voor het paleis (1—3) en deelt aan een bode der koningin die hem de reden komt vragen 's konings bevelschrift mede, met verzoek aan Ester, naar den koning te gaan en genade voor haar volk te smeeken (4—8). Ester laat Mordochai wijzen op het groot gevaar dat zij loopt door ongeroepen bij den koning te komen, vooral daar zij sinds lang niet bij hem ontboden is (9—11); maar hij wijst haar op het gevaar dat ook zij als Jodin loopt, en dringt er op aan dat zij zal trachten hulp aan te brengen (12—14); waarop Ester hem gelast alle Joden te Sjusjan drie dagen te doen vasten; ook zij zal vasten en daarna tot den koning gaan (15 v.); Mordochai gehoorzaamt (17).

IV:1 Toen Mordochai al wat geschied was vernam, verscheurde hij zijne
kleederen, hulde zich in rouwgewaad en asch, ging zijn huis uit, de
2 stad door, luid en bitter krijtende.' Zoo kwam hij tot voor de poort
des konings; want in rouwgewaad mocht men de poort des konings
3 niet binnengaan.' Insgelijks was in alle provinciën, wáar ook het bevel
des konings en zijne verordening aankwam, groote rouw onder de Joden,
vasten, geween en misbaar; velen spreidden zak en asch als leger.'
4 Toen nu de dienaressen en kamerlingen van Ester het haar kwamen
mededeelen, werd de koningin zeer angstig en zond zij gewaden om
Mordochai daarmede te kleeden en het rouwgewaad van hem weg te

1. *hulde — asch,* d. i. trok een rouwkleed aan en strooide asch op zijn hoofd.
3. *velen — leger,* ten teeken van grooten rouw; verg. Jez. LVIII : 5.
4. *het,* nl. dat Mordochai zich in rouwgewaad voor het paleis vertoonde. — *werd — angstig,* vermoedende dat een onheil was geschied. — Hier en in het geheele verhaal komt de onhandigheid van den verdichter aan het licht: hij vergeet geheel en al dat 's konings bevel eene openbare zaak was, allerminst in het paleis een geheim, en dat Ester, als ieder ander, licht kon begrijpen, waarom „de Jood" Mordochai in rouwgewaad liep. — *zond — nemen,* opdat hij in de poort kon komen en haar de oorzaak van zijn rouw mededeelen.

5 nemen; maar hij nam ze niet aan.′ Hierop riep Ester Hathach, een
van 's konings kamerlingen, dien hij haar ten dienste gesteld had, en
gaf hem last ten aanzien van Mordochai, om te vernemen, wat dat
6 beteekende en waarom dat geschiedde.′ Hathach dan ging naar buiten
7 tot Mordochai op het stadsplein voor de poort des konings,′ en Mordochai
deelde hem al wat hem overkomen was mede en het bedrag van
het geld dat Haman beloofd had voor des konings schatkist te zullen
afwegen, als prijs voor de vergunning de Joden om te brengen;′
8 ook gaf hij hem een afschrift van het bevelschrift hen om te brengen
dat in Sjusjan uitgevaardigd was; opdat hij Ester zou inlichten, haar de
zaak verhalen en haar gelasten naar den koning te gaan, ten einde
hem genade te vragen en van hem gunst af te smeeken voor haar volk.
9 Hathach ging naar binnen en deelde aan Ester mede wat Mordochai
10 gezegd had;′ waarop Ester aan Hathach opdroeg het navolgende aan
11 Mordochai te zeggen:′ Alle dienaren des konings en de bewoners van
's konings provinciën weten dat voor ieder, man of vrouw, die ongeroepen
tot den koning in het binnenhof komt dezelfde wet geldt: hen
te dooden; tenzij de koning hem den gouden schepter toereikt; dan
blijft hij in leven. Ik nu ben de laatste dertig dagen niet bij den
12 koning ontboden.′ Toen men aan Mordochai de woorden van Ester
13 overbracht,′ liet Mordochai haar antwoorden: Meen niet dat van alle
Joden gij alleen in het huis des konings het leven zult behouden.′
14 Immers, indien gij nu zwijgt, zullen de Joden wel van elders verademing
en redding erlangen, maar zult gij en uws vaders huis omkomen.
En wie weet, of gij niet juist voor een tijd als deze tot de koninklijke
15 waardigheid gekomen zijt.′ Toen liet Ester aan Mordochai dit bescheid
16 geven:′ Ga, verzamel alle Joden die zich in Sjusjan bevinden en vast
om mijnentwil: eet en drinkt niets drie dagen lang, nacht en dag. Ik
zal eveneens met mijne dienaressen vasten. En alzoo zal ik tegen de
wet in bij den koning binnentreden; kom ik dan om, dan kom ik om.′
17 En Mordochai ging heen en deed alles wat Ester hem gelast had.

8. *voor haar volk.* De schrijver vergeet dat hij Ester haar afkomst voor ieder geheim heeft doen houden.

11. De naaste bloedverwanten van koning Darius Hystaspis hadden het recht, niet slechts ongeroepen, maar zelfs onaangediend, bij hem binnen te treden, al maakten zij hiervan zeker een bescheiden gebruik; en uit den aard der zaak stond het onder dezen koning en zijne opvolgers ieder vrij om een gehoor te verzoeken. Maar deze schrijver doet het voorkomen alsof zelfs de koningin niet ongeroepen bij haar gemaal komen mocht; blijkbaar om de onderneming van Ester als zeer gevaarlijk te teekenen.

13. De schrijver zal wel bedoelen: dat gij gespaard zult worden omdat gij in het paleis woont.

14. *Immers — omkomen.* Het Jodendom is onvernietigbaar; dus zullen wij, van waar dan ook, hulp erlangen; maar wee den Jood of Jodin die niet voor zijn volk opkomt! Of God hem straffen zal, dan wel de Joden zelven wraak zullen nemen, laat de schrijver in het midden. — *En — zijt.* Misschien heeft God met uwe verheffing tot koningin juist voorgehad, door u uw volk te redden.

16. *om mijnentwil,* om zóo voor mij hulp van God te erlangen. — *nacht en dag.* Gewoonlijk duurde een vastendag slechts van zonsopgang tot zonsondergang; maar de buitengewone omstandigheden maakten zulk gestreng en langdurig vasten noodzakelijk. — *alzoo,* gewapend met de goddelijke hulp, door dat vasten verkregen.

17. Hierop volgen in Gr. vert. het gebed van Mordochai en dat van Ester. De laatste zegt o. a. dat zij aan het hof geen onreine spijzen gegeten heeft en eigenlijk nooit vroolijk geweest is; zie verder op II : 9.

HOOFDSTUK V.

Haman op het toppunt zijner grootheid. — Ester gaat tot den koning, wordt genadig ontvangen en vraagt hem met Haman ter maaltijd (1—5); op het eind daarvan verzoekt zij den koning, ook den volgenden dag met Haman bij haar den maaltijd te gebruiken (6—8). Naar huis gaande, ergert Haman zich over Mordochai, die niet voor hem buigt (9); thuis gekomen, praalt hij voor zijne vrouw en

zijne vrienden met al zijn rijkdom en eer (10—12), maar klaagt, dat zoo lang Mordochai in de poort des konings zit, hij er geen genot van heeft (13), en laat op raad van de zijnen eene galg voor Mordochai oprichten (14).

V:1 Den derden dag trok Ester een koninklijk gewaad aan en ging staan
in het binnenhof van het paleis, tegenover de koningszaal, terwijl de
koning in de koningszaal op zijn koninklijken troon zat, tegenover
2 den ingang der zaal.′ Zoodra hij nu de koningin in het voorhof zag
staan, vond zij gunst in zijn oog, en de koning reikte den gouden
schepter dien hij in de hand had aan Ester toe; waarop Ester nader-
3 trad en de punt van den schepter aanraakte.′ De koning zeide tot
haar: Wat hebt gij, koningin Ester, en wat is uw verlangen? Tot de
4 helft van mijn koninkrijk — het zal u ingewilligd worden.′ En Ester
zeide: Indien het den koning goeddunkt, kome de koning met Haman
5 heden aan den maaltijd dien ik hem bereid heb.′ De koning zeide:
Haalt terstond Haman, opdat geschiede naar het woord van Ester.
Zoo kwam de koning met Haman aan den maaltijd dien Ester bereid
6 had.′ Bij het drinkgelag zeide de koning tot Ester: Wat is uwe bede?
Zij zal ingewilligd worden. En wat is uw verlangen? Tot de helft mijns
7 koninkrijks — er zal naar gedaan worden.′ Ester antwoordde: Mijne
8 bede en mijn verlangen is:′ indien ik gunst in het oog des konings
gevonden heb, en het den koning goeddunkt mijne bede in te willigen
en naar mijn verlangen te doen, dan kome de koning met Haman
morgen weder aan den maaltijd dien ik bereiden zal; dan zal ik mor-
gen 's konings vraag beantwoorden.
9 Dien dag ging Haman het paleis uit, vroolijk en goedsmoeds; maar
toen hij Mordochai zag, die in des konings poort niet opstond en niet
voor hem sidderde, werd Haman met gramschap tegen Mordochai ver-
10 vuld.′ Hij bedwong zich echter en ontbood, thuis gekomen, zijne
11 vrienden en zijne vrouw Zeres;′ hij weidde uit over de heerlijkheid
van zijn rijkdom, het aantal zijner zonen en al de grootheid die de
koning hem geschonken had, en hoe deze hem verheven had boven de
12 vorsten en de dienaren des konings.′ Voorts zeide Haman: Zelfs heeft
de koningin Ester nevens den koning niemand dan mij tot den maal-
tijd dien zij bereid heeft doen komen. Ook tegen morgen ben ik weder
13 door haar met den koning genoodigd.′ Maar dit alles baat mij niet,
14 zoolang ik den Jood Mordochai in 's konings poort zie zitten.′ Toen
zeiden zijne vrouw Zeres en al zijne vrienden tot hem: Dat men een
paal make, vijftig el hoog, vraag morgen aan den koning dat men er
Mordochai aan hange, en ga dan vroolijk met den koning naar den
maaltijd! Dit stond Haman aan, en hij liet den paal oprichten.

1 v. Dit korte verhaal wordt in Gr. vert. breed uitgewerkt: prachtig uitgedost gaat zij, God aanroepende, naar den koning; als deze bij haar aanblik toornig wordt, valt zij in onmacht. Maar God verandert de stemming des konings, zoodat hij haar met zoete woorden tot zich zelve brengt; waarna zij zegt in zwijm te zijn gevallen bij het zien van zijn luister, en opnieuw flauwvalt.

1. *Den derden dag.* Was dus de driedaagsche vasten nog niet voorbij? — *tegenover* — *zaal,* zoodat hij ook het binnenhof kon overzien.

8. Dit zou zeker eene zeer onverstandige handelwijze geweest zijn: het was zeer gevaarlijk den koning ongeduldig te maken. Maar de schrijver laat het zóo geschieden om Haman zoo hoog mogelijk te doen stijgen; opdat zijn val te dieper zou zijn. — *morgen weder,* duidelijkheidshalve ingevoegd.

11. *het aantal zijner zonen,* tien, volg. IX : 6—10.

14. *een paal,* waarschijnlijk wordt een kruishout bedoeld; maar ook voor andere martelingen, als spietsen, werd een paal opgericht. — *vijftig el.* Die onmatige hoogte past bij den toon van het boek.

HOOFDSTUK VI.

Mordochai geëerd. — Den koning wordt in een slapeloozen nacht uit de kronieken voorgelezen, hoe Mordochai eens zijn leven gered heeft, en hij verneemt dat hem daarvoor geenerlei belooning ge-

geven is (1—3); hij vraagt aan Haman, die komt verzoeken Mordochai te doen ophangen, wat men den man zal doen dien de koning wil eeren; en Haman, wanende dat hij zelf bedoeld is, stelt voor, dien man koninklijk uitgedost door een der rijksgrooten in de straten der stad te doen rondleiden (4—9); waarop de koning hem gelast zoo met Mordochai te doen (10). Haman gehoorzaamt (11), en als hij het gebeurde aan zijne vrouw en zijne vrienden mededeelt, verklaren zij dit voor een boos voorteeken (12 v.); men haalt hem af voor den maaltijd der koningin (14).

VI:1 In dien nacht week de slaap van den koning en beval hij het ge-
schiedboek, de kronieken, te halen. Toen men hem daaruit voorlas,′
2 vond men geschreven dat Mordochai aangifte had gedaan betreffende
Bigtan en Teres, twee kamerlingen des konings, uit de dorpelwachters,
3 die getracht hadden de hand aan koning Ahasweros te slaan.′ En de
koning zeide: Welke eer en grootheid is hiervoor aan Mordochai ge-
schonken? Waarop de jongelingen des konings die hem bedienden
4 zeiden: Hem is niets geschonken.′ Nu zeide de koning: Wie is in het
voorhof? Haman nu was in het buitenhof van het paleis gekomen, om
den koning te vragen dat hij Mordochai aan den paal zou ophangen
5 dien hij opgericht had.′ De jongelingen des konings zeiden dus tot
hem: Haman staat in het voorhof. De koning hernam: Laat hem
6 binnenkomen.′ Toen Haman binnengekomen was, zeide de koning tot
hem: Wat zal men den man doen wien de koning eer wil bewijzen?
Haman dacht: Wien zou de koning meer eer willen bewijzen dan mij?′
7 en zeide dus tot den koning: De man wien de koning eer wil bewijzen
8 — wel,′ men brenge een koninklijk gewaad, waarmede de koning
bekleed is geweest, en een paard waarop de koning gereden heeft en
9 op welks kop eene koninklijke kroon heeft gestaan,′ men stelle dat
gewaad en dat paard ter hand aan een der grooten des konings, der
edelen; deze moet den man dien de koning wil eeren met dat kleed
tooien, op dat paard in de straten der stad rondvoeren, en voor hem
10 uit roepen: Zoo doet men den man dien de koning wil eeren!′ De
koning antwoordde Haman: Haal ijlings het kleed en het paard, zooals
gij gezegd hebt, en doe zoo aan Mordochai, den Jood, die in de poort
des konings zit. Laat niets van hetgeen gij gesproken hebt achter-
11 wege.′ Dientengevolge haalde Haman het kleed en het paard, tooide
Mordochai, voerde hem in de straten der stad rond en riep voor hem
12 uit: Zoo doet men den man dien de koning wil eeren!′ Daarna keerde
Mordochai naar des konings poort terug. En Haman spoedde zich naar
13 zijn huis, in rouw en het hoofd omhuld.′ Hij verhaalde al wat hem
wedervaren was aan zijne vrouw Zeres en al zijne vrienden; waarop
zijne wijzen en zijne vrouw Zeres tot hem zeiden: Indien die Mordochai,
voor wien gij nu aanvankelijk reeds gevallen zijt, uit het geslacht der
Joden is, zult gij niet tegen hem opgewassen zijn, maar zeker geheel
14 voor hem vallen.′ Zij spraken nog met hem, toen de kamerlingen des
konings Haman met spoed kwamen halen voor den maaltijd dien Ester
bereid had.

2. Zie II : 21 v. — In pl. v. *Bigtan* staat in Hebr. t. *Bigtana*.
9. *deze*, volg. Gr. vert.; Hebr. t. *men*.
10. *den Jood*. De koning wist dus niet dat met het volk hetwelk hij ter uitroeiing veroordeeld had de Joden bedoeld waren; verg. VII : 3 v.; ook wordt III : 8 hun naam niet genoemd.
13. *Indien — is*. Dat Mordochai een Jood was wisten zij zeer goed. De schrijver laat hen zoo spreken, om te kennen te geven dat de reden waarom Mordochai onweerstaanbaar was juist lag in zijne Joodsche afkomst: de Joden worden als onverwinlijk en onverganklijk geteekend.

HOOFDSTUK VII.

Haman ten val. — Op den maaltijd vraagt de koning Ester, evenals den vorigen dag, naar hare begeerte (1 v.); zij smeekt om haar leven en dat van haar volk (3 v.), en wijst op Haman als haar

belager (5 v.); de koning loopt gramstorig den tuin in; Haman smeekt Ester vergeefs om zijn leven (7): de koning doet hem ophangen aan den voor Mordochai opgerichten paal (8—10).

VII:1 De koning en Haman kwamen dan met koningin Ester maaltijd
2 houden. ′ En ook op dezen tweeden dag zeide de koning bij het drink-
gelag tot Ester: Welke bede hebt gij nu, koningin Ester? Zij zal inge-
willigd worden. En wat is uw verlangen? Tot de helft mijns konink-
3 rijks — er zal naar gedaan worden. ′ Toen antwoordde koningin Ester:
Indien ik gunst in uw oog, o koning, gevonden heb en het den koning
goeddunkt, dan worde mij op mijne bede míjn leven geschonken, en
4 op mijn verlangen dat van mijn volk; ′ want wij zijn verkocht, ik en
mijn volk, om verdelgd, gedood en omgebracht te worden. Indien wij
nog tot slaven en slavinnen verkocht waren, zou ik gezwegen hebben;
want de verdrukking zou niet in aanmerking komen bij de schade des
5 konings. ′ Toen zeide koning Ahasweros tot koningin Ester: Wie is de
man? en waar is hij wien zijn hart ingegeven heeft om zoo te han-
6 delen? ′ En Ester zeide: Een vijandig en nijdig man, Haman, die
booswicht! En Haman kromp ineen voor het oog van den koning en
7 de koningin. ′ Toen stond de koning gramstorig op van het drinkgelag
en ging den tuin van het paleis in, terwijl Haman achterbleef om van
koningin Ester levensbehoud af te smeeken; want hij zag dat van
8 's konings wege het onheil over hem besloten was. ′ Toen de koning
uit den tuin van het paleis naar de zaal van het drinkgelag terug-
keerde en Haman op het rustbed waarop koningin Ester lag was neder-
gevallen, zeide de koning: Ook nog de koningin bij mij aan huis ge-
weld aandoen! Nauwelijks was het woord over des konings lippen, of
9 men omwond Hamans gelaat. ′ En Harbona, een der kamerlingen, zeide
tot den koning: Zie, de paal dien Haman heeft doen maken voor
Mordochai, die een heilzaam woord voor den koning gesproken heeft,
staat, vijftig el hoog, bij Hamans huis. Hangt hem er aan, zeide de
10 koning. ′ Zoo hingen zij Haman aan den paal dien hij voor Mordochai
opgericht had, en 's konings gramschap was gestild.

4. *want — konings.* In pl. v. *verdrukking* heeft Hebr. t. *verdrukker.* De bedoeling schijnt te zijn: de verdrukking die wij zouden te lijden hebben zou door den prijs dien wij als slaven zouden opbrengen voor de kas des konings vergoed worden; maar worden wij gedood, dan heeft de koning dit voordeel niet.
5. *ingegeven,* letterlijk *gevuld.*
8. *Haman — nedergevallen,* om genade af te smeeken. — *men omwond Hamans gelaat.* Ook elders komt eene dergelijke handeling als begin eener terechtstelling voor.
9. *die — heeft,* door de samenzwering aan te geven. — *bij,* letterlijk *in,* d. i. op het erf van zijn huis.

HOOFDSTUK VIII.

De Joden mogen zich te weer stellen. — De koning overlaadt Ester en Mordochai met rijkdom en eer (1 v.). Ester smeekt den koning den bevolen Jodenmoord te herroepen (3—6), en deze geeft haar en Mordochai vergunning in zijn naam eene andere wet uit te vaardigen; want eene eenmaal uitgevaardigde kon niet herroepen worden (7 v.). Zij doen naar alle deelen des lands een bevelschrift uitgaan, waarin de koning den Joden vergunning geeft zich op den voor den moord bestemden dag tegen hunne vijanden te weren en hen uit te plunderen (9—14). Vreugde bij de Joden, zoowel te Sjusjan als elders; vele heidenen gaan uit vrees tot het Jodendom over (15—17).

VIII:1 Te dien dage schonk koning Ahasweros aan koningin Ester het
huis van Haman, den Jodenvervolger, en Mordochai kwam in 's konings
tegenwoordigheid; want Ester had medegedeeld, in welke betrekking
2 hij tot haar stond. ′ De koning deed den zegelring dien hij van Haman

1. *het huis van Haman,* al zijne bezittingen.

had doen wegnemen van zijn vinger en gaf dien aan Mordochai, en
Ester stelde Mordochai aan over het huis van Haman.
3 Daarna sprak Ester opnieuw, terwijl zij aan 's konings voeten nederviel, tot hem en smeekte hem weenende, het booze plan van Haman,
den Agagiet, en hetgeen hij tegen de Joden beraamd had ongedaan te
4 maken. ' Toen de koning aan Ester den gouden schepter toegestoken
5 had, stond zij op, bleef voor den koning staan ' en zeide: Indien het
den koning goeddunkt en ik gunst bij hem gevonden heb, indien de zaak
den koning zuiver toeschijnt en ik hem welgevallig ben, laat dan een
bevelschrift uitgevaardigd worden om de brieven te herroepen waarin
het plan staat van Haman, den zoon van Hammedatha, den Agagiet,
die hij geschreven heeft om de Joden in al de provinciën des konings
6 om te brengen. ' Want hoe zou ik het onheil dat mijn volk zal treffen
kunnen aanzien? hoe kunnen aanzien den ondergang van mijne maag-
7 schap? ' En koning Ahasweros zeide tot koningin Ester en den Jood
Mordochai: Zie, ik heb het huis van Haman aan Ester gegeven en
hem zelven heeft men aan den paal gehangen, omdat hij de hand tegen
8 de Joden heeft uitgestoken. ' Schrijft gíj nu in des konings naam aangaande de Joden naar het u goeddunkt, en verzegelt het met des
konings zegelring; want een geschrift dat in den naam des konings
geschreven en met des konings zegelring verzegeld is kan niet herroepen worden.
9 Aanstonds werden de schrijvers des konings ontboden, in de derde
maand, dat is de maand Siwan, op den drie en twintigsten dag daarvan,
en naar al wat Mordochai gelastte schreef men aan de Joden, aan de
stadhouders, aan de landvoogden en aan de vorsten der provinciën,
van Indië tot Ethiopië, honderd zeven en twintig provinciën, naar elke
provincie in haar eigen schrift en aan elk volk in zijne eigen taal, en
10 aan de Joden in hun schrift en in hunne taal. ' Hij schreef dan in
naam van koning Ahasweros, verzegelde het met des konings zegelring
en zond brieven door bereden ijlboden, gezeten op harddravers, ren-
11 paarden uit de koninklijke stoeterij; ' dat de koning den Joden in alle
steden toestond, zich te verzamelen en voor hun leven op te komen,
door te verdelgen, te dooden en om te brengen alle manschappen van
volk of provincie die hen zouden benauwen, met vrouwen en kinderen,
12 en hunne have buit te maken, ' in al de provinciën van koning Ahasweros, op éen en denzelfden dag, den dertienden der twaalfde maand,
13 dat is de maand Adar. ' Het geschrift hield den last in, dat in alle
provinciën eene verordening zou uitgevaardigd worden, openbaar aan
alle volken, dat op dien dag de Joden gereed moesten zijn om zich te
14 wreken op hunne vijanden. ' De ijlboden, op harddravers gezeten, op
renpaarden, gingen uit, gejaagd en gedreven door des konings woord,
en de verordening werd uitgevaardigd in den burg Sjusjan.

2. *Ester — Haman,* als haar rentmeester.
8. *want — worden.* Dat de koning aan Ester en Mordochai volmacht geeft in zijn naam het tegenovergestelde te schrijven van hetgeen hij vroeger verordende schijnt door den schrijver niet voor eene herroeping gehouden te worden. Verg. op I: 19.
9. *Siwan.* Zie op Exod. XII: 2. — *honderd zeven en twintig provinciën,* als I: 1.
10. *harddravers — stoeterij.* De beteekenis der enkele woorden moge onzeker zijn, de zin is vast zoo uitgedrukt.
11—14. Herhaling van III: 13—15, alleen naar de veranderde omstandigheden gewijzigd. — Terwijl vs. 11 den Joden vergund wordt zich te verdedigen, bedoelt vs. 13 blijkbaar dat zij ook als aanvallers mochten optreden; wat zij IX: 5—10 ook doen.
12. Hierop volgt in Gr. vert. de brief des konings. Haman wordt daarin voor een ondankbaar onderdaan en snood landverrader uitgemaakt; de Joden krijgen hoogen lof.

15 En Mordochai ging heen uit 's konings tegenwoordigheid met een
koninklijk gewaad van violet en wit, een grooten gouden diadeem en
een mantel van fijn linnen en purper, terwijl de stad Sjusjan jubelde
16 van vreugde: ' voor de Joden was het licht en vreugd, blijdschap en
17 eer. ' Ook in alle provinciën en steden, wáar ook het bevel des konings
en zijne verordening aankwam, was onder de Joden vreugd en blijd-
schap, maaltijd en feestdag, en velen van de bevolking des lands
gingen tot het Jodendom over; want de schrik voor de Joden was op
hen gevallen.

15. Of bedoeld wordt dat Mordochai den eersten keer na zijne verheffing den koning zoo uitgedost verliet, dan wel dat hij telkens in vorstelijken tooi uit het paleis kwam, maakte de schrijver zich evenmin duidelijk als zijne eerste lezers er naar vroegen.

17. Verg. IV : 3.

HOOFDSTUK IX, X.

Instelling van purim. — Den twaalfden Adar richten de Joden eene slachting aan onder hunne vijanden, waarbij de ambtenaren des konings hen ondersteunen (IX : 1—5); in Sjusjan dooden zij vijfhonderd man, waaronder de tien zonen van Haman (6—10). Op verzoek van Ester, wordt hun in Sjusjan nog een dag der wraakneming gegeven, op welken zij wederom vele vijanden dooden (11—15). De Joden buiten Sjusjan dooden, alleen op den dertienden der maand, vijf en zeventig duizend vijanden en maken den veertienden tot een feestdag (16 v.); terwijl de Joden te Sjusjan eerst den vijftienden feestvieren (18); vandaar dat de Joden ten platten lande steeds den veertienden vieren (19). Mordochai verordent in een schrijven aan alle Joden dat de veertiende en de vijftiende feestdagen moeten zijn (20—25); wat de Joden aanvaarden; men noemt het feest purim (26—28). Ester en Mordochai dringen in hun schrijven krachtig op de regeling dier dagen aan (29—32). Mordochai, de eerste na den koning, staat in groot aanzien bij zijn volk (X).

IX : 1 In de twaalfde maand nu, dat is de maand Adar, op den dertienden
dag daarvan, op den dag waarop het woord des konings en zijne ver-
ordening tot uitvoering zou komen, op dien dag, waarop de vijanden
der Joden gehoopt hadden hen meester te worden maar juist het om-
gekeerde geschiedde: dat de Joden zelven meester werden van hunne
2 haters, ' verzamelden zich de Joden in hunne steden in alle provinciën
van koning Ahasweros, om de hand te slaan aan hen die hun onheil
zochten; en niemand hield stand voor hen, want de schrik voor hen
3 was op alle volken gevallen. ' En alle vorsten der provinciën, de stad-
houders, de landvoogden en zij die voor des konings dienst zorgden
steunden de Joden; want de schrik voor Mordochai was op hen ge-
4 vallen. ' Mordochai toch was machtig in het huis des konings, en zijn
roem verbreidde zich door alle provinciën; want de man Mordochai
5 werd steeds machtiger. ' En de Joden richtten eene slachting aan onder
hunne vijanden, eene slachting van zwaard, doodslag en verdelging, en
6 deden met hunne haters naar hun believen. ' In den burg Sjusjan
7 doodden en verdelgden de Joden vijfhonderd man. ' En zij doodden
8 Parsjandatha en Dalfon en Aspatha ' en Poratha en Adalja en Aridatha '
9, 10 en Parmasta en Arizai en Aridai en Waizatha, ' de tien zonen van
Haman, den zoon van Hammedatha, den Jodenvervolger; maar aan den
buit sloegen zij de hand niet.

5. Zie op VIII : 11—14.

7—9. De tien namen van Hamans zonen worden in den Hebreeuwschen bijbel op eigenaardige manier geschreven, onder elkander; opdat zij bij de voorlezing in de synagogen langzaam, met nadruk uitgesproken worden. Van welken tijd deze schrijfwijze is, weten wij niet; maar zij drukt volkomen de bedoeling van den schrijver uit, die blijkbaar met wellust deze wraakoefening verhaalt. Verg. op Joz. XII : 9—24.

10. *maar — niet.* Geen winzucht dreef hen dus. Desgelijks vs. 15, 16. Hamans vermogen was aan Ester toegewezen.

11 Toen op dienzelfden dag aan den koning was medegedeeld, hoevelen
12 in den burg Sjusjan gedood waren, ' zeide de koning tot koningin Ester:
In den burg Sjusjan hebben de Joden gedood en verdelgd vijfhonderd
man benevens de tien zonen van Haman; wat zullen zij in de overige
provinciën des konings gedaan hebben! Wat is nu uwe bede? Zij zal
worden ingewilligd. En wat is uw verlangen? Er zal naar gedaan
13 worden. ' Hierop zeide Ester: Indien het den koning goeddunkt, dan
worde ook morgen aan de Joden te Sjusjan vergunning gegeven te
doen als heden, en men hange de tien zonen van Haman aan den
14 paal. ' Toen zeide de koning dat aldus moest geschieden; eene verordening werd in Sjusjan uitgevaardigd, en de tien zonen van Haman
15 hing men op. ' Dientengevolge verzamelden zich de Joden te Sjusjan
ook op den veertienden dag der maand Adar en doodden in Sjusjan
driehonderd man; maar aan den buit sloegen zij de hand niet.
16 De overige Joden, zij die in de provinciën des konings woonden,
verzamelden zich en kwamen voor hun leven op, koelden hun gemoed
aan hunne vijanden en doodden van hunne haters vijf en zeventig
17 duizend man; maar aan den buit sloegen zij de hand niet. ' Dit geschiedde op den dertienden der maand Adar, en zij hadden rust op den
veertienden dier maand en maakten dien tot een dag van maaltijd en
18 vroolijkheid. ' Maar de Joden te Sjusjan hadden zich op den dertienden
en den veertienden der maand verzameld en op den vijftienden gerust;
zoodat zij dezen tot een dag van maaltijd en vroolijkheid maakten. '
19 Daarom vieren de Joden op het land, zij die in de open steden wonen,
den veertienden dag der maand Adar als een dag van vroolijkheid en
maaltijd, als een feestdag, waarop men elkander geschenken zendt.
20 En Mordochai schreef deze dingen op en zond brieven aan alle Joden
in alle provinciën van koning Ahasweros, aan hen die dichtbij en aan hen
21 die veraf woonden, ' om voor hen vast te stellen dat zij jaarlijks den
22 veertienden en den vijftienden der maand Adar vieren zouden — ' omdat
dit de dagen waren waarop de Joden hun gemoed hadden gekoeld aan
hunne vijanden, en dit de maand was die voor hen van jammer verkeerd was in vroolijkheid, van rouw in een feestdag — opdat zij die
dagen zouden maken tot dagen van maaltijd en vroolijkheid, waarop
23 men elkander geschenken en aan de armen giften zond. ' De Joden
nu hebben als regel aangenomen wat zij begonnen waren te doen en
24 wat Mordochai hun geschreven had. ' Want Haman, de zoon van
Hammedatha, de Agagiet, de vervolger van alle Joden, had een plan
gemaakt tegen de Joden om hen om te brengen, en had het pur, d. i.
25 het lot, geworpen, om hen te beroeren en om te brengen; ' maar toen
zij vóor den koning kwam, heeft deze mondeling en schriftelijk bevolen

16. *vijf — duizend.* Gr. vert. heeft *vijftien duizend*; wat het verhaal niet minder ongeloofelijk maakt.
17. *Dit geschiedde,* duidelijkheidshalve ingevoegd.
19. *de Joden — wonen.* Tegenover hen staan de Joden die in de groote steden leven. En de schrijver heeft ongetwijfeld aan dezen, en niet alleen aan die van Sjusjan, gedacht. Hij verraadt onwillekeurig dat in zijn tijd het feest door sommigen op den 14den, door anderen op den 15den werd gevierd. Hij nu tracht de viering te doen plaats hebben door alle Joden op beide dagen. Laat hij dit vs. 21 en 27 reeds door Ester en Mordochai verordenen, dan komt hij in strijd met hetgeen hij hier mededeelt. Volgens Josefus werd het purimfeest door alle Joden op den veertienden en den vijftienden gevierd, en de rabbijnen verordenden de voorlezing van *Ester* in open plaatsen op den veertienden en in de van oudsher ommuurde steden van Palestina op den vijftienden. — *geschenken,* letterlijk *portiën,* omdat de geschenken van dien dag meestal uit eetwaren bestonden.
23. *hebben als regel aangenomen.* Hebr. t. heeft het enkelvoud, en *als regel* is duidelijkheidshalve ingevoegd.
25. Dit is eene zeer onduidelijke samenvatting van het gebeurde, niet goed verstaanbaar zonder kennis van het voorafgaand verhaal; *zij* moet Ester aanduiden, hoewel hier niet genoemd; de zinsnede

dat het booze plan hetwelk hij tegen de Joden beraamd had op zijn
hoofd zou terugkomen, en heeft men hem zelven en zijne zonen aan
26 den paal gehangen.' Daarom noemde men die dagen purim, naar het
pur. Daarom, om den ganschen inhoud van den brief, om hetgeen zij
in deze zaak gezien hadden en om hetgeen hun wedervaren was,'
27 stelden de Joden vast en namen zij aan voor zich zelven, voor hun
nakroost en voor allen die zich bij hen zouden voegen, voor altijd,
dat zij die twee dagen jaarlijks zouden vieren, volgens het geschrift
28 dat er over handelt en op den bepaalden tijd,' en dat die dagen zouden
worden herdacht en gevierd, geslacht uit geslacht in, in alle familiën,
provinciën, steden. En deze purimdagen zullen niet te loor gaan
onder de Joden, en hunne herdenking zal niet verdwijnen uit hun
nakroost.
29 En koningin Ester, de dochter van Abihail, en de Jood Mordochai
schreven zeer nadrukkelijk dat men den inhoud van dien tweeden brief
30 over purim zou gestand doen.' En hij zond brieven aan alle Joden in
de honderd zeven en twintig provinciën van het rijk van Ahasweros
31 met woorden van vrede en trouw,' dat men die purimdagen zou vast-
stellen op hun bepaalden tijd, zooals de Jood Mordochai en koningin
Ester voorheen vastgesteld hadden, en zooals zij zelven voor zich en
hun nakroost bepalingen over vasten en daarbij behoorende weeklachten
32 vastgesteld hadden.' En het bevel van Ester regelde al wat op die
purimdagen betrekking heeft, en het werd in het boek opgeschreven.
X:1 En koning Ahasweros legde aan het vasteland en aan de eilanden
2 der zee belastingen op.' En al zijn geweldig en machtig werk benevens
het bericht over de grootheid van Mordochai, welke de koning hem
verleend had, zijn immers geschreven in het boek der kronieken van
3 de koningen der Meden en Perzen?' Want de Jood Mordochai was de
eerste na koning Ahasweros; groot was hij onder de Joden en welge-
vallig aan zijne talrijke broeders, het goede zoekende voor zijn volk
en vrede verkondigende aan geheel zijn nakroost.

kan echter ook vertaald worden: *toen het*, de zaak, *de koning bekend werd*; wat echter onderstellen zou dat den schrijver de toedracht der zaak zooals hij zelf die verhaald heeft slechts gebrekkig voor oogen stond.

26. *purim.* Dit is, of schijnt althans te zijn, het meervoud van *pur*; waarover zie op III : 7.

27. *voor allen — voegen*, de heidenen die het Jodendom zouden aannemen, de proselieten. — *volgens — handelt*, den brief van Mordochai? Of dit boek? Zie vs. 32. — *den bepaalden tijd*, den 14den en den 15den Adar. Dat dit zoo nadrukkelijk geleerd wordt wekt het vermoeden dat het feest in sommige streken op andere dagen gevierd werd en de schrijver eenheid ten deze wilde bevorderen; verg. op vs. 19.

29. *dien tweeden brief*, dien van vs. 20, in onderscheiding van dien van VIII : 9—14.

30. *hij*, Mordochai. — *met — trouw*, vrede ademende, in onderscheiding van de eerste.

31. *zooals — hadden.* Er wordt niet gezegd dat die vasten bij purim behoorde, zooals daarvan ook tot nog toe geen sprake was en rouwbetoon slecht bij den aard dier dagen voegde. De bedoeling is: zooals sommige vastendagen (b.v. de Zach. VIII : 19 vermelde) niet door de wet voorgeschreven, maar door de Joden naar omstandigheden vastgesteld en in eere gehouden zijn, zoo moeten dezen ook het purimfeest in stand houden. Misschien naar aanleiding van deze woorden is later eene driedaagsche vasten na het feest ingesteld, „Ester-vasten" genaamd.

32. *het boek.* Bedoelt de schrijver zijn eigen boek? Verg. vs. 27.

1. Dit dient alleen om een hoog denkbeeld te geven van de grootheid van Mordochai, den eerste na zulk een machtig vorst.

2. *zijn — Perzen?* De formule is aan het boek *Koningen* ontleend. De schrijver bekommert er zich niet over, of zulk een boek bestaan heeft.

3. *zijn nakroost.* Zoowel zijn eigen nakroost kan bedoeld zijn als de volgende geslachten van zijn volk.

INHOUD.

EERSTE VOORLOOPIGE LIJST VAN INTEEKENAREN OP DE NIEUWE VERTALING VAN **HET OUDE TESTAMENT**, VOOR ZOOVER ONS DE NAMEN ZIJN OPGEGEVEN *).

Afgesloten 1 Februari 1898.

Aalsmeer.

L. van Cleeff, pred.

Aartswoud.

J. C. Voorduin, pred.

Akkrum.

D. Kossen, pred.

Alkmaar.

J. Bouvin, pred.
W. A. van Griethuysen, pred.
A. J. P. Oort, em. pred.
A. M. A. Reinders, pred.

Almelo

J. J. van den Broek, pred.
P. Bruining, pred.

Almkerk.

Dr. Motijn.

Amboina (N. I.)

R. W. T. Kyftenbelt, pred.

Amersfoort.

Gemeente, Remonstrantsche.
I. Hooykaas, pred.
C. Rasch, pred.
Prof. J. J. van Thiel, President van het O. K. Seminarie.

Amsterdam.

Dr. H. P. Berlage, pred.
Dr. J. A. Beyerman, pred.
Bibliotheek der Doopsgez. Gemeente.
J. Boissevain.
J. W. Boissevain.
Prof. Dr. I. J. de Bussy.
Mevrouw Calisch.
F. ten Cate.
Prof. Dr. P. D. Chantepie de la Saussaye.
Prof. Dr. S. Cramer.
C. P. van Eeghen, Em. pred.
P. Feenstra Jr., pred.
Mevrouw G. L. Funke.
Gemeente, Remonstr. Geref.
J. H. Groenewegen.
L. J. Groot Wzn.
Mevrouw R. van Hasselt.
Prof. Mr. L. de Hartog.
J. A. Helper Sesbrugger, pred.
J. A. Helwig, pred.

---

*) De Ondergeteekende verzoekt den Inteekenaren beleefd, hem mededeeling te doen per briefkaart, zoo in *naam*, *voornaam* of *qualiteit* fouten zijn geslopen, ten einde die vóór het afdrukken der definitieve Naamlijst te kunnen verbeteren.

Boekhandel en Drukkerij
voorheen E. J. Brill,
LEIDEN.

Mr. J. G. N. de Hoop Scheffer.
Dr. P. H. Hugenholtz, pred.
A. J. Joekes.
Prof. Dr. H. T. Karsten.
F. Kat.
Knipscheer, theol. cand.
Mr. J. C. de Koning.
J. D. Landré.
Dr. E. Laurillard, pred.
W. J. Leendertz, pred.
W. Lesger.
Prof. Dr. C. A. Lobry v. Troostenburg de Bruyn.
J. van Loenen Martinet, em. pred.
W. F. Loman, pred.
H. W. van Loon, pred.
Prof. Dr. J. C. Matthes.
E. A. de Mazure.
W. F. Mensing.
D. Montezinos, bibliothecaris Luraria.
Mej. J. F. D. Mossel.
Prof. Dr. S. A. Naber.
Mej. S. C. Pameyer.
Dr. A. Poutsma.
Mr. M. J. Pijnappel.
Mr. H. P. G. Quack.
Redactie Nieuws van den Dag.
Dr. P. H. Ritter.
C. Schöffler.
L. C. Schuller tot Peursum, pred.
Seminarium, Nederl. Israëlit.
L. Serrurier.
Mr. H. J. Tasman.
P. van der Veen, pred.
Dr. J. Th. de Visser.
. . . . Vos.
W. M. de Vries, pred.
L. A. Weissenbruch.
H. G. Witlage Jr.
J. Wüste.
E. Wijker, Oud Kath. pastoor.

Andijk.

E. Coolhaas v. d. Woude, pred.

Angerlo.

A. Drost Az., pred.

St. Anna ter Muiden.

J. R. van Eerde, pred.

ter Apel.

J. Juursema, pred.

Apeldoorn.

J. P. van der Vegte, pred.
H. Worst, Emer. pred.

Arnhem.

Bibliotheek, De Openbare.
Mej. J. B. Bruijn.
Mr. J. H. de Bruijn.
Dr. H. J. Elhorst, pred.
Mej. Sj. Gratama.
J. Holsboer.
Mr. H. E. C. van Kerckhoff.

Assen.

Dr. L. Knappert, pred.
D. W. Schuuring, pred.
Dr. P. H. Suringar.

Baard.

J. Hulshoff, pred.

Baarn.

Dr. H. H. Meulenbelt, pred.

Balk.

J. Honig Jzn., pred.

Banda-Neira (Molukken).

W. J. Boelman, pred.

Barendrecht.

M. Beversluis, pred.

Bathmen (bij Deventer).

F. H. Germs, pred.

Bedum.

J. Schuttevaêr, pred.

Beek (bij Nijmegen).

C. J. Westermann.

Beers.

J. Jansonius Kijlstra, pred.

Beerta.

W. Okken.

Beets.

J. Sevenster, pred.

Bellingwolde.

H. J. Eisveld de Witt.

Bergeik.

J. Mouthaan, pred.

Bergen op Zoom.

J. C. Tersteeg, pred.

Beverwijk.

J. C. Boon, pred.

Biervliet.

Dr. J. J. Homburg.

Blija.

L. Offerhaus, pred.

Blijham.

C. Th. Cramer v. Baumgarten, pred.

Bolsward.

M. E. v. d. Meulen, pred.

den Bommel.

Dr. J. Prins Fokker.

Borculo.

B. C. M. Boot, pred.

Borger.

D. Eilerts de Haan, pred.

Borne.

Dr. G. R. Frerichs, pred.
A. Hulshoff Jr.

Boskoop.

Dr. Sax, pred.

Boxtel.

Dr. J. C. Schagen van Soelen, pred.
Dr. H. Was.

Breede.

R. Lohman Janssonius, pred.

Britsum.

J. Mees, pred.

Broek op Langendijk.

Dr. F. C. Fleischer.

Cornjum.

J. Koerts Sikkema, pred.

Culemborg.

J. K. L. Bouman.

Dantumawoude.

P. B. Westerdijk.

Deinum.

Dr. N. M. Ringnalda, pred.

Delft.

H. J. Rooseboom, pred.
W. v. Thienen, organist.

Delfzijl.

J. C. de Hoog, pred.

Denekamp.

W. F. J. Brouwer, pred.

Deventer.

Bibliotheek (stedelijke).
J. C. Damsté, pred.
J. Kardux, commies ter Secretarie.
Dr. J. J. le Roy.
S. Lulofs, pred.
J. E. Moltzer, pred.
J. C. van Slee, pred.
J. D. J. van Wijhe.

Dirkshorn.

Tj de Boer, pred.

Dockum.

J. H. W. Bisschop Boele, pred.
Dr. H. D. Hellema.

Doetinchem.

J. H. F. Bloemers, em. pred.
D. J. van Dijk Jzn., pred.
J. van Dijk Mzn.
J. C. van Gorkom, pred.
M. A. van Regteren Altena, pred.

Dordrecht.

Mej. A. C. G. J. Delhez.
Dr. F. Delhez.
Mevr. Wed. S. Essenius Greeff.
Dr. A. J. Th. Jonker, pred.
P. M. Keller van Hoorn, pred.

Nieuw-Dordrecht.

A. Busman, godsdienstonderw.

Dragten.

A. v. d. Wissel, pred.

Dronrijp.

S. Winkel, pred.

Drumpt.

W. J. Coenen, pred.

Edam.

A. Sipkema, pred.

Egmond op den Hoef.

J. D. C. Koch, pred.

Eindhoven.

J. D. Tilanus, pred.

Ellecom.

Prof. Dr. S. Hoekstra.

Elst bij Arnhem.

Dr. A. F. H. Blaauw, pred.

Emmen.

J. M. Rienstra, pred.

Enschedé.

W. van Dam, pred.
H. van Heek Hz.
Dr. A. Kosters.
Alb. Kosters.
C. Woutman, pred.

Epe.

J. A. Prins, pred.

Etten.

A. Francken.

Franeker.

Dr. H. W. ter Haar, pred.
A. H. Oort, arts.

Friezeveen.

J. L. L. Tilanus.

Gieten.

G. Borgesius Sikkema, pred.

Giethoorn.

H. Schuurmans.

Ginneken.

Dr. I. K. Koch, Em. pred.

Goes.

W. Lamers, pred.

Gorinchem.

J. van Andel, pred.
Dr. C. H. Kindermann.
Mr. A. C. Visser.

Gorredijk.

J. G. Appeldoorn, pred.

Gouda.

L. R. Oldeman, pred.

Goutum (Friesland).

G. Aalbers, pred.

Graft.

N. de Jager Meezenbroek, pred.
C. Vis Jr., pred.

Gramsbergen.

Johs Vinke, pred.

's Gravenhage.

H. Baron van Asbeck.
Mr. C. Bake.
J. A. Böhringer, pred.
E. J. van den Brugh.
Mej. M. Bruyn.
Mr. F. B. Coninck Liefsting.
Jhr. Mr. T. A. J. van Eysinga.
Mr. J. J. van Geuns.
P. Heering, pred.
Mej. G. Hoevers.
Mr. P. F. Hubrecht.
Menno Huizinga.
J. H. Kann.
A C. J. van der Kemp, Em. pred.
Mevr. de Wed. M. A. Kluit geb. E. B. J. Scheltema.
Mr. R. Koopman.
Dr. A. A. Korteweg.
S. C. Korteweg.
W. J. Lente, theol. stud.

Freule E. E. R. Lycklama à Nyeholt.
J. Margadant.
Dr. B. F. Matthes.
Mr. W. H. Methorst.
H. L. Oort, Em. pred
W. B. Oort.
G. P. Rouffaer.
L. G. Royaards, pred.
M. Salverda de Grave.
I. Sander, pred.
J. Schmal, hoofdonderwijzer.
Dr. G. P. Segers.
J. C. Sikkel, pred.
Mej. D. A. Tak.
J. v. d. Veen, pred.
C. van Vollenhoven.
Mej. M. Vorstman.
Mr. G. de Vries Azn.
Dr. W. G. van der Weerd.
C. D. A. Zimmerman.

's Gravezande.

J. A. M. Bolderman, pred.

's Grevelduin-Capellen.

Mr. A. Mys, adv. en cand.-Notaris
M. W. Verkouteren.

Groningen.

Bibliotheek, Akademische.
R. de Boer, theol. cand.
B. Bolt, theol. stud.
H. T. Bos, theol. stud.
J. Buiskool, theol. stud.
S. Cuperus, theol. stud.
Prof. Dr. Is. van Dijk.
P. J. Franke, theol. stud.
J^b. van Gilse, pred.
G. W. Goedhart litt. stud.
B. Graatsma.
Prof. Dr. F. J. V. van den Ham.
A. de Jonge, theol. cand.
H. Klimp, theol. stud.
H. E. Knappert theol. stud.
Prof. Dr. E. F. Kruijf.
Prof. Dr. H. U. Meyboom.
N. Paul, onderwijzer.
Prof. Mr. P. Pet.
F. Reitsma, theol. stud.
Prof. Dr. C. H. v. Rhijn.
Prof. Dr. G. Wildeboer.

Grootebroek.

Van de Ven, pred.

Grijpskerk.

T. Bolt, pred.
A. Gerritsma.
A. de Vries Mzn.

Gulpen (bij Maastricht).

P. Peaux, pred.

Haarlem.

Dr. A. C. Duker, em. pred.
Dr. A. H. Garrer.
S. J. Graaf van Limburg Stirum.
J. A. Merckens.
N. D. Schuurman.
P. H. Testas.
B. Tideman Jzn. pred.
A. D. Wempe, pred.

Haastrecht.

J. C. Pool, pred.

den Ham.

H. Blankstein Jr., pred.

Harderwijk.

A. J. Mulié.

Harlingen.

J. W. v. d. Linden, pred.
J. F. Ternooy Apèl, pred.

Havelte.

Dr. H. R. Offerhaus, pred.

Heemse Ambt Hardenberg.

F. G. Moeton, pred.

's Heerenberg.

J. H. Buisman, pred.

Heerenwaarden.

H. G. Oldeman, pred.

Hees bij Nijmegen.

J. Th. Joosting, pred.

Heinoo.

Dr. A. W. Voors, pred.

Hellendoorn.

C. de Vries, pred.

Hellevoetsluis.

M. Goedhart, geneesheer.

Hengelo (Geld.).

Dr. J. L. Pierson.

Hilvarenbeek.

G. J. van Lakenveld, em. pred.

Hilversum.

J. C. Gülcher.

Hippolytushoef.

J. P. Schmidt, pred.

Hoeven.

Bibliotheek van het Seminarie.

Hoogezand.

J. Bleeker, pred.
Dr. J. Mendels.

Hoogkarspel.

H. J. van Nouhuys HGzn.

Hoorn.

D. Post, pred.

Huisen bij Arnhem.

Bibliotheek van het Dominikaner Klooster.

Hylaard.

J. D. Dardenne Ankringa, pred.

Idaard.

Dr. J. A. Bruins, pred.

Ilpendam.

A. Fetter, pred.

Intrijp-Hommert.

L J. van Apeldoorn, pred.

Joure.

H. v. d. Meulen, pred.

Kampen.

Bibliotheek van de Theol. school der Geref. Kerken in Nederland.
J. B. Meerkerk, leeraar H. B. S.

Keppel.

Prof. Dr. J. W. Gunning.

Kimswerd.

J. van Loon, pred.

Knollendam.

W. van Roggen Jr., pred.

Kolhorn.

W. Bax Jr., pred.

Koog aan de Zaan.

M. A. Pelt.

Kortenhoef.

F. C. v. d. Plassche, pred.

Koudekerk aan den Rijn.

W. Klercq, pred.

Oud-Kralingen.

W. van Ravensteyn.

Krommenie.

Dr. A. Bruining, pred.

Kuinre.

W. Voors, pred.

Kwadijk.

G. Visser, pred.

de Leek.

T. Tammers, pred.

Leeuwarden.

Bibliotheek, de Provinciale van Friesland.
M. L. Deenik, pred.
E. C. Jungius, pred.
G. J. Paré. pred.
F. Schaaff, pred.
Mr. W. J. van Welderen Baron Rengers, lid der 1ste Kamer der St. Gen.
P. Zondervan, pred.

Leiden.

C. P. F. Abbing, theol. stud.
C. A. van den Akker.
Prof. Mr. C. Asser.
S. K. Bakker, theol. stud.
Prof. Dr. J. M. van Bemmelen.
G. A. van den Bergh van Eysinga, theol. cand.
Bibliotheek der Rijks-Universiteit.
Prof. Dr. P. J. Blok.
Prof. G. J. P. J. Bolland.
Prof. Mr. R. T. H. P. L. A. van Boneval Faure.
H. G. Brink, theol. stud.
E. van den Broek, theol. stud.
C. G. Chavannes, pred.
K. P. Datema, theol. stud.
J. H. Donner, lid der 2e Kamer en zend.-dir.
E. Fransema, jur. stud.
Prof. Mr. S. J. Fockema Andreæ.
H. A. Gerretsen.
F. de Gidts, theol. stud.
Prof. Dr. M. A. Gooszen.
H. de Groot, theol. stud.
Prof. Dr. J. H. Gunning.
M. J. de Haan, theol. stud.
H. Hamilton of Silverton Hill, theol. stud.
A. H. Haentjens, theol. stud.
F. J. van Harencarspel, theol. stud.
C. Heemskerk Az., theol. stud.
A. H. van der Hoeve, theol. stud.
H. van Iterson, theol. stud.
Joh. Jonker Az.
B. J. Kanis, theol. stud.
J. C. Kars, theol. stud.
Dr. C. J. van Ketwich.
E. Klaassen, theol. stud.
M. van Kleeff, pred.
Mej. E. C. Knappert.
Fam. Kosters.
J. A. van Krieken.
Mej. S. M. Kuenen.
S. Kutsch Loyenga, pred.
P. de Looze, theol. stud.
Prof. Dr. Th. H. Mac Gillavry.
Prof. Dr. W. C. van Manen.
Dr. H. W. van der Mey.
P. J. Molenaar, theol. stud.
Prof. Dr. P. L. Muller.
J. M. Natzijl, theol. stud.
Prof. Dr. J. Offerhaus Lzn.
R. Oort, theol. cand.
J. W. Poort, theol. stud.
Prof. Dr. J. J. Prins.
A. C. de Regt, theol. stud.
M. Rosbergen, theol. stud.
A. Rutgers van der Loeff.
H. A. J. van Rijhe, theol. stud.
's Rijks Museum van Oudheden.
H. P. Schim van der Loeff, pred.
W. C. Schuylenberg, jur. stud.
Mej. J. A. Simon Thomas.
J. Slot, theol. stud.
A. J. de Sopper, theol. stud.
J. D. de Stoppelaar, theol. stud.
Prof. Dr. C. P. Tiele.
Prof. Mr. W. van der Vlugt.
A. J. Werner, theol. cand.
S. H. J. de Wolff, pred.
J. W. Zaalberg, theol. stud.

Leiderdorp.

J. Nierstrasz, pred.

Lemele.

Dr. A. van de Flier G.Jzn., pred.

Lent.

Margaretha Hondius Gd.

Lettelbert.

C. Samplonius, pred.

Lichtenvoorde.

H. C. de Groot, pred.

Lobith.

J. ten Bruggenkate, pred.

Lochem.

P. A. Riedel, pred.

Loenen op de Veluwe.

B. J. Bolwerk, pred.

Loppersum.

G. D. Goedhuis.

Lutjebroek.

Dr. F. H. Koster.

Lutkewierum.

S. J. Piso, pred.

Maarssen.

Mevrouw C. Kool—Portielje.

St. Maartensbrug.

R. E. Wierenga.

Maassluis.

D. van Megchelen Jbz.

Maastricht.

W. Mallinckrodt, pred.

Markeloo.

M. C. J. Wanrooy, pred.

Medan (N.-I.)

G. C. Klerk de Reus, pred.

de Meeden.

Dr. J. H. de Muinck Keizer.

Meppel.

A. Binnerts Sz., pred.
W. H. Stenfert Kroese, pred.

Middelburg.

P. W. van de Kamer.
Tj. Kielstra, pred.
J. K. de Liefde.
A. Pienot.
H. J. L. Poort, pred.
P. F. van Slijpe, godsdienstonderwijzer.

Middelharnis.

K. G. F. W. Ham.
Mevrouw Korteweg.

Middelstum.

C. Leendertz, pred.

Moordrecht.

J. A. F. van der Meer van Kuffeler.

Naarden.

J. L. Fortuijn Drooglever, pred.

Neede.

D. A. Brinckerink.

Niekerk (Westerkwartier).

W. Winsemius.

Nieuwolda.

J. J. Boerma, pred.

Noordwolde.

J. van Waning Bolt, pred.

Noordwijkerhout.

Mevr. P. E. Hooykaas—Oort.

Norg.

R. Beunk, pred.

Nuenen.

A. D. I. Scholte, pred.

Nuis.

C. F. Bruins, pred.

Nijmegen.

Gemeente, Doopsgezinde.
B. ter Haar, em. pred.
B. Haga, pred.
Dr. W. Haverkamp.
Dames Hooykaas.
Mevrouw Kosters—Inckel.
Loge St Lodewijk.
A. Pynacker Hordijk, pred.
Mevrouw Schönhard.
Dr. P. Steen, em. pred.
J. A. Visser, em pred.

Odoorn.

H. L. A. Wynne.

Oisterwijk.

N. J. Telders, pred.

Oldeholtpade (Friesland).

Kerkvoogdij van Oldeholtpade.

Olst.

W. D. v. Leeuwen Boomkamp, pred.

Oostburg.

A. Scholten, pred.

Oosterbeek.

H. C. van Lindonk, pred.

Ophemert.

J. Dommisse, pred.

Oterleek.

C. J. A. Bosch.
P. H. Kapteyn.

Oudkerk.

H. H. Evers, pred.

Oudorp bij Alkmaar.

H. L. Kniphuisen, pred.

Ouwerkerk op Duiveland.

H. G. Oldeman.

Overzande.

J. H. Schreuder, pred.

Oude Pekela.

D. Buurman, pred.

Poortugaal.

A. M. E. Jungius, pred.

Raalte.

B. D. Breunese, pred.

Rauwerd.

T. S. van der Leij, pred.

Rembang (N.-I.).

S. Bartstra, pred.

Rolde.

J. de Roode, pred.

Rotterdam.

H. van Assendelft, theol. cand.
J. Bergman, pred.
J. P. de Bie.
J. de Blank Jr.
Dr. J. Dyserinck, pred.
J. J. van Elk.
Mej. E. A. François.
Dr. v. d. Giesen.
H. Y. Groenewegen, pred.
J. W. Gunning, direct. zendingshuis.
P. Haverkorn van Rijsewijk.
A. A. Humme.
W. F. K. Hussem, pred.
A. P. G. Jorissen, pred.
Dr. B. ten Kate.
H. C. Lohr, pred.
Mr. M. Mees.
R. Mees.
Dr. R. P. Mees RAzn.
Mr. W. A. Mees.
R. N. L. Mirandolle.
A. de Monchy.
Mej. Dr. J. A. Nijland.
Mej. M. C. van Peski.
B. de Regt.
Dr. R. T. F. Reudler.
Dr. J. H. de Ridder, pred.
Dr. J. Riemens.
Mevr. Wed. P. Rueb.
Mej. J. Sibmacher Zijnen.
Dr. G. Slothouwer.
P. van der Steur.
A. v. Velthuizen.
Verhoeff.
J. Visser.
Dr. S. J. Warren, rect. v. h. gymn.
H. Westra.
Zendelingsgenootschap, Nederlandsch.

Ruinerwold.

R. Brink, pred.

de Rijp.

P. Sybolts, pred.
A. Jentink Thz., pred.

Sappemeer.

S. G Binnerts Az., pred.

Scharmer-Harkstede.

A. C. Heslingar, pred.

Nieuw Scheemda.

M. de Muinck Keizer, pred.

Schiedam.

Afd. Schiedam v. d. Ned. Protestantenbond.
H. Dubbeld, theol. stud.
P. C. A. Halffman, pred.
P. J. van Harderwijk, pastoor der Oud-Bisschoppelijke Clerezie.

F. W. N. Hugenholtz Jr., pred.
A. Tap, pred.

Schiermonnikoog.

Dr. Louis A. Bähler, pred.

Schoondijk.

S. G. Geertsema Beckeringh, pred.

Silvolde.

C. van Dis, pred.

Sliedrecht.

H. Bos Az.
G. A. van Hattem.
J. van der Heide.
Dr. J. W. Lieftinck, pred.
W. van der Schuyt.

Sloterdijk.

Dr. J. M. Assink Calkoen, pred.

Sneek.

K. Bakker, theol. stud.
J. L. Bommezijn, pred.
V. Loosjes, pred.

Soerabaia. (N. I.)

P. Th. Wiebaudt, pred.

Spankeren.

A. Carlier, pred.

Spijkenisse.

A. de Pecker Jr., pred.

Steenwijk.

J. C. Eykman Jr., pred.
R. Foppema, godsd. onderw.

Steenwijkerwold.

S. Ronner, pred.

Stiens.

H. Post, pred.

Stolwijk.

J. W. K. Hoevers, pred.

Stratum.

E. J. F. van Dissel.

Surhuisterveen.

D. Pekelharing, pred.

Ternaard.

U. J. Reinders, pred.

Ternate.

M. H. Schippers.

Terwispel.

J. A. Bruins Jr., pred.

Tiel.

Mr. U. W. A. Dyckmeester.
J. H. Heidenrijk, pred.
J. A. Heuff Ez.
J. W. de Kanter, pred.
Dr. W. C. G. Th. Koch.
A. Landman.
Mr. W. A. van Lidth de Jeude.
F. C. Pantekoek, pred.
Mr. L. J. H. Philips.
Jhr. J. J. D. P. Reuchlin.
W. A. v. d. Scheer, pred.
Mr. M. Tydeman.
J. Verwer.
Mr. A. van Wessen.

Tjalleberd.

A. J. van Logham Slaterus, pred.

Tolbert.

R. K. Dyksterhuis, pred.

Oude Tonge.

Th. H. van Dolder.

Twelloo.

Dames Bosscha.

Twisk.

J. F. Bakker, pred.
A. A. Cremer Rzn., pred.

Uitgeest.

A. H. Claasen, pred.

Utrecht.

Mr. R. D. Baart de la Faille
Bibliotheek, Kerkelijke.
Prof. Dr. T. Cannegieter.

Mej. C. van Eelde.
Dr. F. C. E. Embden.
E. E. Gewin, pred.
Dr. J. H. Gunning J.Hz.
Kerk, Remonstrantsche.
Prof. Mr. J. de Louter.
Dr. H. L. Oort, pred..
J. D. Oortman Gerlings.
J Quast Hzn., pred.
Dr. M. A. N. Rovers.
. . . . Rijkx.
Mr. J. H, Schober.
Prof. Dr. J. J. P. Valeton Jr.
S. de Waard, pred.
Prof. Dr. Jhr. B. H. C. K. v. d. Wyck.

Veen bij Heusden.

Dr. G. Tjalma, pred.

Veendam.

R. Cremer Jr., pred.

Veenwoude.

S. D. A. Wartena, pred.

Velp.

A. J. Kan, pred.

Venlo.

A. le Roy, pred.

Vleuten.

J. Wartena, pred,

Waalwijk.

I. Domisse Czn., pred.

Waardenburg.

J. P. P. Clinge Doorenbos, pred.

Waaxens.

R. Kijlstra.

Wageningen.

Mevr. Wed. C. Koch—Koch.

Wapserveen.

R. Schaaff, pred.

Warfhuizen.

J. S. Cloeck Hellema, pred.

Warga.

J. Bruining, pred.
D. ter Haar, notaris.
Dr. A. K. Kuyper.

Warmenhuizen

A. J. Adriani, pred.

Warmond.

Bibliotheek van het Seminarie.

Wedde (Groningen).

J. Cremer, pred.

Wervershoof.

Dr. G. Nijhoff.

Oude Wetering.

L. N. de Jong.

Wieldrecht.

J. Koopmans, hoofdonderwijzer.

Willemsoord (Overijsel).

A. Troelstra, pred.

Winschoten.

A. E. van Eerde, pred.
A. L. van Hoorn, pred.
. . . . Wartena, em. pred.

Winterswijk.

Dr. H. Franssen.

Wirdum.

J. Homan, pred.

Wormerveer.

H. de Lang, pred.
B. P. Plantenga, pred.

Woudenberg.

J. B. de Beaufort.

Woudrichem.

Dr. A. W. van Toorenenbergen.

Wijnaldum.

W. Korvezee, pred.

Zaandam.

W. Bax, pred.
Gemeente, Doopsgez. (Oostzijde).

Mej. D. C. Groot.
J. J. van Hille, pred.
W. Jesse, pred.
W. J. Manssen, pred.
I. Molenaar, pred.
J. van Witzenburg, pred.

Zalt Bommel.

Dr. H. Roodhuijzen Jr., pred.

Zandvoort.

G. Hülsman, pred.

Zoelen.

J. W. de Kanter, pred.

Zonnemaire.

C. Zeeman, pred.

Zutphen.

Dr. J. Hooykaas, praec. v. h. gymn.
Dr. M. Kreunen.
Dr. A. J. Oort, pred.

Zwolle

Dr. I. van den Bergh, pred.
E. Cats Wor, em. pred.
N. A. Cramer.
Mr. J. W. Telting.
A. G. van Gilse, pred.
J. de Goeijen.
Dr. J. H. Gunning Wz., rector van het Gymnasium.
A. F. Kamp, pred.
F. F. Milatz.
J. van Vollenhoven
Mr. C. Baron de Vos van Steenwijk.
A. W. van Wijk.

Buitenland.

A. D. Adama van Scheltema, pred. *Londen.*
Prof. Dr. K. Budde, *Strassburg i/E.*
E. H. A. Cromhout te *Luik.*
P. Eldering, pred. *Friedrichstadt a/d Eider.*
D. Faure, pred. *Kaapstad.*
G. H. Gillot, pred. *St. Petersburg.*
Hanne Eppendorf, pred. *Hamburg.*
F. W. N. Hugenholtz, pred. *Grand Rapids (Michigan).*
Dr. E. J. P. Jorissen, *Pretoria.*
Prof. Dr. E. Kautzsch, *Halle.*
Prof. Dr. J. A. Kuenen, *Dundee.*
Leipoldt, pred. *Clanwilliam.*
Dr. S. W. Louw, *Philipstown.*
Prof. J. I. Marais, *Stellenbosch.*
B. P. Marchand, pred. *Rondebosch.*
G. J. Megelink, *St. Petersburg.*
G C. Montefiore, *Londen.*
Dr. J. P. Müller, pred. *Emden.*
D. Pienaar, pred., *Witenhage.*
D. J. Pienaar, pred. *Vrijburg.*
G. A. Scholtz, pred., *Colesberg.*
Rev. C. H. Toy M. A., Prof. Harvard Univ., *Cambridge (Mass.).*
Prof. Dr. G. Vos, *Princeton (N. Y.).*
Prof. P. J. G. de Vos, *Stellenbosch.*
Rev. Ph. H. Wicksteed M. A., *Henley upon Thames (Engl.).*

